I 122.1923

UNIVERSITATEA DIN CLUJ.

DACOROMANIA

BULETINUL „MUZEULUI LIMBEI ROMÂNE“

CONDUS DE

SEXTIL PUȘCARIU

Profesor la Universitatea din Cluj,
Membru al Academiei Române.

ANUL III.
1923.

CLUJ, 1924.
INSTITUT DE ARTE GRAFICE „ARDEALUL“, STRADA MEMORANDULUI No. 24.

©BCU CLUJ

Eliade Rădulescu şi Franţa[1].

Studiu de literatură comparată.

Prietenului mieu Dr. C. I. M.

Introducere.

Autorilor români din preajma anului 1848, şi în special lui Eliade, li s'a făcut totdeauna o mare nedreptate: opera lor a fost judecată aproape numai din punct de vedere literar. Apreciată după un astfel de criteriu ea a ieşit, fatal, micşorată.

Arta însă preocupă puţin pe aceşti luptători. Scrisul lor nu erà decât una din multiplele *fapte* prin care ei se osteneau să contribue la organizarea şi întărirea ţării, în acea epocă de frământări teribile, de transformări, de înnoiri, de europenizare şi în acelaşi timp de deşteptare naţională.

Dacă cercetăm pe Eliade, figura cea mai reprezentativă a timpului său, vom vedeà că toate prefeţele lămuritoare, cele mai multe articole, operile lui însemnate, ca şi broşurile ocazionale, au avut în vedere un scop practic: crearea unei limbi capabile să exprime orice idee; formarea unei culturi româneşti; orientarea opiniei publice; dotarea naţiunei cu modèle, când se faceau traduceri, cu opere moralizatoare şi educatoare, când erà vorba de lucrări originale.

Tendinţa scriitorului modern de a-şi exprimà simţirile şi observaţiile, fără nici un alt scop decât cel literar, ar fi fost nu numai neînţeleasă de această generaţie de oameni practici şi voluntari, dar considerată oarecum drept imorală.

[1] Teză pentru doctoratul în litere, susţinută la Universitatea din Cluj' în ziua de 17 Fevruarie 1923.

©BCU CLUJ

In imensa operă a lui Eliade sânt abia câteva poezii sau scrieri în proză — e drept dintre cele mai frumoase — despre care să se poată spune că au fost făcute în afară de orice preocupare utilitară.

Pentru a măsură opera stranie, inegală şi imperfectă a unui astfel de Titan, noi veneam cu metrul nostru literar, îl plimbam în toate direcţiile, fără să putem ajunge să ştim ce valoare să-i acordăm. Ne dam seama că ceea ce mai rămâneă din ea, după examenul nostru estetic, erà prea puţin lucru, şi că redus la ce se publică prin antologii, Eliade apare ca o figură de al doilea plan. Şi atunci, pentru a i se mări bagajul literar, se mai adăogau fragmente de ici şi colo, articole, satire, părţi autobiografice scrise cu darul lui extraordinar de polemist, al cărui talent creşteà pe măsura atacurilor adversarului, sau încă bucăţi, la întâmplare, de dragul acelei limbi pitoreşti, plină uneori de expresii crude, remarcabilă însă, cu nerv, substanţială, variată şi interesantă.

Dar şi astfel mai mult ca nouă zecimi din opera lui se pierdeau. Părţile ei capitale din punctul de vedere al ideilor, cum sânt Biblicele şi Echilibrul între antiteze, scrise însă fără preocupare de compoziţie, în mod negligent, când într'un stil vulgar, când într'unul apocaliptic, pline de repetiţii, de pasagii obscure, amestec de amintiri personale şi de o erudiţie uneori mai mult de cât suspectă, ar fi urmat să fie cu totul lăsate la o parte. Totuşi tocmai în ele găsim pe Eliade cel important; în ele se relevează bogăţia lui de idei, preocupările lui de tot felul, aspiraţiile, speranţele, — o întreagă viaţă intelectuală de o putere şi complexitate unică; ele ne dau măsura temperamentului, a lărgimei orizontului, a energiei acestui mare om, care în faţa celor mai însemnate probleme ale timpului şi-a dat osteneala să găsească o soluţie, şi care, până la adânci bătrâneţe, a păstrat o curiozitate mereu tânără. S'a încercat atunci a se părăsi criteriul literar absolut şi a se înlocui cu unul relativ. Pentru a ni se demonstrà importanţa figurei lui Eliade, i se opuneau ceilalţi contemporani. Erà, de sigur, un punct de vedere mai înţelegător, dar tot insuficient.

Pentru a fi drepţi cu acest mare om, să renunţăm deci, după formula fericită a dlui Lovinescu, întrebuinţată pentru

©BCU CLUJ

Asachi [1], — de a-l mai privi ca pe o *figura literară*; el trebue studiat ca o *figură culturală.*

Nimeni n'ar fi fost mai în stare ca dl Iorga să facă acest lucru în admirabilul repertoriu al vieţei noastre intelectuale în secolul XIX, care este „Istoria literaturei". D-sa însă nu prea iubeşte pe Eliade. Dl Densusianu recunoaşte, în *Literatura română modernă*, că judecând pe Eliade ar „trebui să ţinem seama mai mult de rolul lui în mişcarea noastră culturală decât de însuşirele-i de scriitor" [2]. Deşi îi arată mult mai multă dragoste şi îi consacră un studiu judicios şi foarte bine informat, probabil ca să nu strice unităţea cărţii, d-sa nu intrebuinţează pentru Eliade o altă metodă decât cea de strictă critică literară. Eliade însă trebue judecat nu numai din publicaţiile de valoare literară, — şi acelea fărămiţite pentru nevoi estetice, — ci din opera lui întreagă, din întreaga lui activitate pe toate tărâmurile. Să-l căutăm dar în operile de valoare literară, dar şi în celelalte, mai importante, în care nu s'a preocupat decât de a-şi exprimà gândurile, cunoştinţele, amintirile istorice sau datele autobiografice, în articolele de ziar adresate marelui public, în scrisorile către prieteni şi duşmani, în acţiunea lui de om politic, în acţiunea lui de editor şi tipograf, adică de răspânditor al culturei în ţinuturile locuite de Români.

Atunci numai vom aveà o imagine exactă despre acest om fenomenal, ferment şi animator al epocei sale, de o curiozitate care nu s'a obosit nici în ultimii ani ai vieţei, încărcat ca un copac, toamna, de fructe, de tot felul de idei, bune şi rele, precise şi haotice, dar iubindu-le şi interesându-se de ele, punându-le în circulaţie, activ, vecinic în mişcare, muncind fără preget de la vârsta de 18 până la 69 de ani, însemând tot acest timp cu pecetea personalităţii sale.

In tocmai ca o pădure bătrână opera lui conţine putregaiu şi plante parazite, n'are potecile regulate şi parterele înflorite ale unei grădiniţe îngrijite, este rebarbativă, de multe ori chiar respingătoare; dar este plină şi de copaci puternici care se înalţă

[1] E. Lovinescu, *Gheorghe Asachi, viaţa şi opera lui.* Buc., Cartea Românească, 1921, p. 230.

[2] O. Densusianu, *Literatura română modernă*, Buc., Viaţa Românească. 1921, vol. II, p. 143.

©BCU CLUJ

până în sferile albastre ale idealului, de plante rare şi interesante tocmai prin capriciozitatea lor, de ape vijelioase deşi turburi.

Este atâta energie, atâta putere de viaţă şi de creaţie în omul acesta, încât cei mai mulţi dintre contemporani, aproape fără voia lor, au trăit şi ei într'un tempo mai repede, excitaţi de prezenţa lui. Aruncând în domeniul public sugestii şi idei, apărându-le cu temperamentul său de luptător, ceilalţi contemporani, prieteni sau duşmani, se simţeau nevoiţi să reacţioneze, să ia o atitudine. Sânt convins că, dacă el n'ar fi existat, am fi fost lipsiţi în prima jumătate a sec. XIX nu numai de opera lui, dar şi de o parte din opera altora. A provocat, cât a trăit, prietenii şi duşmănii, de o intensitate fără pereche, al căror ecou umple mai toate publicaţiile timpului. Ca importanţă culturală şi ca acţiune asupra epocei din care face parte nu putem să-l comparăm decât cu Haşdeu, care l-a priceput aşa de bine şi a lăsat despre el o admirabilă biografie, şi cu marele N. Iorga.

Este oare posibil ca un astfel de Atlas, îndoit supt greutatea operei şi gândurilor sale, apăsat de soarta care se îndărătniceşte asupra naturilor puternice, încordat de sforţările perseverente ce face, să se prezinte cu graţiile unui Apollo? Iată de ce spuneam la început că a-l judecă esteticeşte, ca până acum, este a-l nedreptăţi şi a-l micşorà.

In formarea acestei personalităţi au intrat elemente multe şi felurite: ereditâţi familiare şi naţionale (primele greu de determinat), elemente venite din mediul înconjurător, şi influenţe culturale de departe. Una din acestea din urmă, influenţa franceză, a contribuit într'o largă măsură să facă din Eliade aceea ce a fost.

Scopul studiului nostru este să determinăm ce revine culturei franceze în opera lui Eliade, şi să fixăm care a fost atitudinea acestuia, din punct de vedere intelectual şi politic, faţă de Franţa. Problema ni se pare cu atât mai interesantă, cu cât Franţa ofereà în acea epocă una din perioadele cele mai fecunde, mai neliniştite, mai răscolite de idei de tot felul, din istoria ei culturală. Vom căutà să cercetăm deci cum s'a reflectat mai ales romantismul francez în omul care, prin temperament şi construcţie sufletească, erà aşa de bine făcut să-l înţeleagă.

©BCU CLUJ

Anii de formaţie.

Copilăria şi tinereţa lui Eliade. Cultura franceză în Ţara-Românească în prima parte a secolului XIX. Eliade şi Dinicu Golescu.

Ioan Eliade Rădulescu, născut în Târgovişte la 6 Ianuarie 1802, este fiul polcovnicului Ilie Rădulescu. El aparţine unei familii de boieri [1], nu prea bogaţi, de vreme ce tatăl vrea să facă din micul Ioan un negustor, la vârsta când trebue să se gândească serios la cariera fiului său [2].

Se pare că era copil unic şi foarte răsfăţat, crescut aproape la voia întâmplărei. Mama lui ştiă greceşte şi puţin româneşte, iar tatăl era lipsit de o cultură mai distinsă, cum ar rezultă din faptul că nu cunoaşteà limba elenă, ceea ce nu ar fi admisibil pentru un om cu adevărat instruit, pe acea vreme [3].

Eliade însuşi ne-a povestit, cu mult talent, chipul în care îşi petreceà vremea, în contact cu servitori şi oameni simpli, cum era amestecat în mulţime, oriunde se întâmplà ceva mai deosebit, şi în ce împrejurări a învăţat şi s'a perfecţionat în cartea românească [4].

După o petrecere de câteva luni în şcoala grecească, e nevoit să-şi întrerupă studiile din pricina ciumei din 1812. Se duce, cu familia, la o moşie din Ialomiţa, numită Gârbovei sau Slujitori, de unde nu revine în Bucureşti decât prin 1815, pentru a continuà învăţătura, compromisă prin aşa de lungi vacanţii, petrecute în societatea ciobanilor mocani, pe câmp [5]. In şcoala de la Sf-tul Nicolae de data aceasta găseşte un nou dascăl,

---

[1] Nu vom intrà în detalii biografice decât numai în măsura în care va fi necesar pentru a explicà influenţa culturei franceze la formarea spiritului şi îmbogăţirea cunoştiinţelor lui Eliade. Date biografice complete se găsesc în *Istoria literaturei române în sec. XIX* a d-lui N. Iorga, în *Literatura română modernă*, vol. II, a d-lui Ovid Densusianu şi la diferiţi alţi cercetători. Nedumerirea pe care dl Densusianu o arată asupra datei de 1802 nu mi se pare îndreptăţită, de vreme ce pasagiul din *Gazeta Teatrului Naţional*, în care Eliade vorbeşte de vârsta de 32 de ani, se raportă nu la epoca când publică notiţa, ci la epoca când compusese poezia „Visul", la 1833.

[2] Cf. necrologul ce G. Bariţiu face lui Eliade în *Transilvania* din 1872 (anul V), cum şi biografia scrisă de dl I. I. Heliade Rădulescu, însoţind ed. III a Instituţiilor României a parintelui său, p. 66.

[3] Cf. I. Heliade Rădulescu, *Biblicele*, p. 77.

[4] Cf. *Dispoziţiile şi încercările mele de poezie*, în *Curierul de ambe sexe* II, p. 120 sq.

[5] I. Heliade R., *Biblioteca portativă*, vol. III, *Diverse*, p. 226 şi *Curs întreg de poezie generală*, vol. II, *Epicele*. p. 235.

©BCU CLUJ

cunoscător şi al limbei române, pe Naum. Dar în cursul aceluiaşi an trece la şcoala mai înaltă de la Măgureanul, unde va rămâneà până la 1818, la deschiderea colegiului lui Lazăr.

Şcoala grecească de la Măgureanul, pe lângă că-i va schimbà numele de Rădulescu în acel de Eliade — fiul lui Ilie — va aveà încă rolul important de a-l pune în contact cu limba franceză, pe care până atunci nu avusese ocazia s'o cunoască.

Nu cred ca tânărul Eliade să-şi fi dat seama dintru început de ce admirabil mijloc de cultură erà acea limbă, şi de ce mari şi noi perspective se puteau deschide spiritului lui curios prin literatura franceză, din care un slab ecou pătrunsese, poate, până la el, prin traduceri făcute în greceşte[1]. El se pune şi o studiază serios, căci altfel n'ar ajunge, numai în câţiva ani, să redeà în româneşte pe Condillac şi alţi autori didactici, şi, ceva mai târziu, pe Lamartine.

In şcoala lui Lazăr cunoştiinţele sale de franceză se vor întări şi mai mult, Lazăr însuşi fiind aşa de pătruns de ideile noi, răspândite în lume de Revoluţia Franceză şi ajunse până în Ardealul asuprit, mulţumită, în mare parte, contactului cu armatele lui Napoleon.

Este semnificativ pentru felul de a gândi al marelui dascăl transilvănean, că motivul principal al destituirei sale de la catedra din Sibiiu a fost faptul de a fi închinat pentru Napoleon, la o petrecere, într'una din grădinele oraşului[2]. Şi deşi se va războì cu Erdeli, fostul profesor de franceză de la şcoală din Măgureanu, partizanul lui Condillac, Lazăr, aderent al lui Kant, erà totuşi mai impregnat de idei franceze decât îşi închipuìà.

Alături de cunoştiinţe propriu zise, ceea ce Eliade câştigă în şcoala lui Lazăr şi în atmosfera cu totul particulară care domneà la cursuri — în afară de prietenìi solide cu anume camarazi — este un sentiment de dragoste plină de admiraţie pentru profesori, o mare încredere în viitorul naţiei, un entuziasm capabil să se traducă în acţiuni admirabile. De multe ori întâlnim în acea epocă legături de un sentimentalism care ni se pare

[1] Eliade, care ne vorbeşte de foarte multe întâmplări şi impresii din acea vreme, n'are nici un cuvânt pentru primul lui contact cu limba franceză, eveniment destul de important.

[2] I. Lupaş, *Episcopul Vasile Moga şi profesorul Gh. Lazăr.* An. Ac. tomul XXXVII, secţia istorică, nota 1 p. 888.

©BCU CLUJ

cam ciudat astăzi, dar care dedeà un parfum deosebit vieţei zilnice. Eliade ne spune[1] cum în 1822, mergând să conducă până la Băneasa pe Lazăr bolnav, în drum spre Avrig, la întoarcere îşi lasă capul pe umărul părintelui său, în trăsură, şi-i cere să cumpere locul unde zăcuse profesorul său. Acolo unde fusese patul de suferinţă al acestuia se va ridică tipografia lui Eliade din care vor pornì peste tot pământul românesc miile şi miile de cărţi „grâul cel curat şi fără de neghină"[2], rodul învăţăturii lui Lazăr. Nu este oare aceasta o manifestare demnă de ce se povesteşte despre Socrate şi elevii lui? Ea ne dă în acelaşi timp o probă de dispoziţia particulară lui Eliade, de a-şi transformà totdeauna sentimentele în acte.

* * *

Şcoala lui Lazăr va formà pe conducătorii de mai târziu ai României. Ei sânt de vârste destul de deosebite, unii oameni formaţi, cum erà Eufrosin Poteca, deprinşi să cugete singuri, cu o viaţa intelectuală bogată şi sigură, alţii mai tineri, mai neexperimentaţi. Eliade, el însuşi natură independentă, precoce, cu încredere în sine, se lipeşte de preferinţă de cei dintâi.

Traiul la un loc cu atâţi oameni distinşi stimulează natura lui arzătoare. Se manifestă, şi în curând începe să se vorbească de el în şcoală, mai de grabă ca de un colaborator al profesorilor, decât ca de un elev.

E interesant să ne întrebăm ce spirit domneà în această şcoală, în care se agitau multe idei, şi în care, ca în toate instituţiile culturale fără tradiţie, se găsesc tendinţe uneori contradictorii.

Aflăm, mai întâiu, curente provenite de la profesori dotaţi cu o personalitate mai răsărită, cu mai mult prestigiu şi mai mult talent, cum ar fi Lazăr, şeful, şi acel Ladislau Erdeli, fost

---

[1] I. Heliade Rădulescu, *Curs întreg de poezie generale*, vol. II (*Epicele*) notă p. 46. Cf. şi P. Poenaru, Discursul de recepţie la Academie (An. Ac. IV. (1871) p. 121) unde aflăm că comitele Scarlat Rosetti, fost elev al lui Lazăr, îi vizitează mormântul în 1865, la 43 de ani după moartea profesorului, îi pune o inscripţie şi-i dă nepoţii la şcoli înalte.

[2] G. Lazăr, *Prefaţa Povăţuitorului tinerimei către adevărata şi dreapta cetire*. Buda, 1826.

©BCU CLUJ

profesor de latină, de franceză, de română şi drept la şcoala de la Măgureanu; apoi, ecoul curentelor culturale ale vremei. Bucureştii se găseau pe atunci în sfera culturei franceze. Nu vreau să exagerez influenţa, relativ nouă în Principate, pe care această cultură a putut-o avea asupra „şcolarilor" — unii în vârstă de 34 ani — de la Sf-tul Sava, şi în special asupra lui Eliade. Dar nu e mai puţin adevărat că ea există şi se impunea atenţiei.

Primele opere didactice ale lui Eliade, concepute şi unele chiar executate pe când era elev, sânt sau directe traduceri, sau supt netăgăduită influenţă franceză. Faţă de această cultură Lazăr însuşi nu e un indiferent. El se încălzise la tendinţele umanitare ale ideologiei franceze, sperase, şi el, o desrobire şi o înfrăţire a popoarelor, învăţase ceva franţuzeşte cu soldaţii lui Napoleon şi băuse pentru Împăratul liberator. Dar format de filosofia germană şi câştigat, poate, de legenda neseriozităţii franceze, care în toate timpurile a circulat la Germani, el este aproape ostil filosofiei franceze şi cu totul partizan al lui Kant, în care totuşi intraseră atâtea elemente de la cugătătorii de peste Rin. Pentru aceştia luptă Erdeli, partizanul lui Condillac[1].

Acest duel între profesorul de metafizică, kantian, şi cel de logică, sensualist, are răsunet şi între elevi. Şcoala grecească se declară pentru Francezi şi cursurile celor mai mulţi dintre profesorii ei sânt ori explicaţii ale unor autori francezi, cum ar fi acel al lui Vardalah despre Ideologia lui „Trasi", sau inspirate de manuale franceze, ca cele ale lui Canela şi Iatropol, după matematicienii Lacroix şi „Francher"[2].

E bine deci să ne oprim puţin şi să vedem dacă, în afară de aceste certe „de pedanţi", problemele ce se agită în legătură cu superioritatea culturei franceze asupra altor culturi pot interesă publicul de atunci şi au vreo legătură cu preocupările lui. Cu alte vorbe, în ce stadiu, se găseă înfluenţa franceză în Valahia?

Influenţa franceză este, la începutul ei, unul din puţinele

---

[1] Cf. Eliade, Biografia lui Lazăr în *Foaia pentru minte*, No. 6 din 1840, una din cele mai frumoase bucăţi în proză ale acestuia şi I. Lupaş, *op. cit.*

[2] *Ibidem.* Trasi este Destutt de Tracy, filosof francez, influenţat de ideile secolului XVIII; Lacroix este Sylvestre François Lacroix, matematician; iar Francher este Francoeur, a cărui matematică va fi tradusă şi de Eliade.

©BCU CLUJ

? deci puţine? Nu puţine, ci foarte pu

bunuri ce le datorim Rusilor[1]. Ea a venit în bagajul ofiţerilor care invadează de atâtea ori Principatele, ca să le „apere", la sfârşitul secului XVIII şi începutul secolului XIX. Ea a venit însă şi direct, prin emigraţi, după marea revoluţie, şi prin cine ştie ce aventurieri sau oameni împinşi de soartă în Principatele române şi ajunşi profesori, guvernori, secretari domneşti, etc.

In vre-o 20-30 de ani ea pătrunsese şi modificase profund fizionomia societăţei noasrte. Limba franceză devine curentă nu numai în relaţiile cu streinii, dar chiar între localnici. Literatura franceză se răspândeşte din ce în ce, şi cu ea ideile cele nouă, atât de deosebite de cele de până atunci. Prestigiul poporului, crescut extraordinar prin gloria şi norocul lui Napoleon, întăreşte şi mai mult acest curent de simpatie pentru limba şi literatura Franţei.

Dintre toate felurile de a fi influenţăţi de Francezi, cel mai direct, prin contactul nostru cu ţara şi cu civilizaţia, este cel care intrase mai puţin în acţiune până atunci. Ideea de a trimite tineri la învăţătură, la Paris, este recentă. Dar numărul tinerilor plecaţi în Franţa va creşte din ce în ce, aşa în cât la 4 Oct. 1829 se găsesc 9 iscălituri pe scrisoarea trimisă lui Eliade[2], redactorul Curierului românesc, ca să-l felicite pentru fapta patriotică de a fi publicat o gazetă. La aceştia trebue să mai adăogăm pe bursierii Eforiei, pe cei care învăţau în Elveţia franceză[3] şi pe cei care nu iscălise scrisoarea.

Dar rolul acestor tineri, formaţi în şcoalele franceze, va fi

---

[1] Wilkinson, *Tableau de la Moldavie et de la Valachie.* Traduit de l'Anglais par M. de la Roquette. Paris 1824, p. 116. Rusia va regretà amar mai târziu această influenţă franceză şi va face ce va puteà ca s'o impiedice. Va deschide, mai întâiu, şcoalele din Petersburg Românilor şi îşi va exprimà nemulţumirea faţă de cei care vor continuà să-şi trimită copii în şcoli franceze. Cf., între altele, raportul consulului francez din Iaşi, Huber, către Thiers, din 27 Martie 1840 (Hurmuzachi, XVII p. 771) şi raportul lui de Nion, consul la Bucureşti, către Guizot, la 25 Ian. 1847: „cette puissance (Rusia) envisage avec déplaisir le penchant qui entraîne la jeunesse moldovalaque vers la langue, la littérature et les idées françaises". Reacţia rusă „déjà très avancée en Moldovie, trouvera les Valaques moins dociles à la subir". (Hurmazachi XVIII, p. 3-4.) Pe de altă parte Eliade ne spune, mai întâiu în Gazeta Transilvaniei din 1848, No. 96, apoi în Mémoire sur l'histoire de la régénération roumaine p. 369 (în traducerea română p. 259): „lorsque les Russes maltraitent et flagellent les Roumains, la plus grave insulte qu'ils leur jettent à la face est celle de Frantzuski Duh (esprit français)".

[2] *Curierul românesc*, 28 Oct. 1829, No. 58 p. 247.

[3] Cf. *Curierul românesc* din 11 Oct. 1829, No. 53 p. 228.

©BCU CLUJ

important ceva mai târziu, atunci când generaţia, direct influenţaţă şi impregnată de ideile Apusului, va pune mâna la cârma statului, prin Bibeşti, Ştirbei şi ceilalţi boieri, colegi cu aceştia în şcoalele Parisului, şi mai ales prin cei de un rang poate inferior (afară de Goleşti, boieri mari) dar mai accesibili ideilor moderne cu caracter democratic.

Dar dacă influenţa culturei directe, la faţă locului, e slabă încă, de o influenţă a cărţei franceze se poate vorbi.

Incă în biblioteca lui Const. Mavrocordat, a cărei listă de cărţi a fost publicată de dl Iorga[1], găsim un „Plutarque" (deci în traducere franceză), pe Montaigne, Le Spectateur ou le Socrate moderne, La Fontaine, Bocace (tot în traducere franceză, prin urmare), Vanel (o istorie a Turcilor), Mezeray (istorie a Franţei), câteva gramatici şi câţiva istorici.

Ceva mai târziu, prin 1791, Ştirbei cere cunoscutului negustor Pop, din Sibiiu, cărţi al căror titlu este scris greceşte, dar care erau în realitate publicaţiuni franceze[2].

Prin 1820, tot lui Pop, i se cere pentru boierii din Bucureşti Le Constitutionnel şi Le Libéral[3].

Aceste comande de cărţi franceze se îndesesc din ce în ce. Alături de literatură apar şi opere mai serioase.

Dacă pentru această epocă informaţiile noastre sânt sărace, de la 1831 înainte sântem în schimb admirabil documentaţi.

Temători de ideile nouă, care se răspândeau cu o mare înteală, Ruşii se hotărăsc să înfiinţeze cenzura cărţilor şi a ziarelor intrate în ţările noastre. Ni s'au păstrat scriptele vămilor şi rapoartele funcţionarilor din Moldova, însoţite de listele cărţilor, care nu puteau fi altele de cât cele care intrau şi intraseră şi până atunci în Ţara Românească. Prin urmare se poate şti ce opere au fost cumpărate, chiar şi de cine.

Listele sânt lungi. Alături de cărţi de drept vedem din nou pe Plutarch[4], pe Montaigne, pe Voltaire, P. L. Courier, Delille,

---

[1] N. Iorga, *Pilda bunilor Domni în trecut.* Analele Academiei XXXVII (1914-1915) *secţia* II., p. 115.

[2] N. Iorga, *Contribuţiuni la istoria învăţământului.* Analele Academiei XXIX, Secţia literară, p. 57.

[3] *Ibidem,* p. 57.

[4] Radu Rosetti, *Despre cenzură în Moldova.* Analele Academiei, secţia istorică tomul XXIX (1906-1907) şi XXX (1907-1908).

©BCU CLUJ

Corneille, Montesquieu, Mirabeau, Lacépède, Lamartine, (cât apăruse) Hugo, La Bruyère Buffon, Cuvier şi multe cărţi didactice.

Această cenzură, exercitată la început la vămi şi supărătoare pentru boierii, consumatorii, în primul rând, ai literaturii streine, dar ţinând prea mult la ordinea stabilită pentru a dori să o răstoarne, este instituită mai în urmă în librării. Listele de cărţi pe care le posedăm sânt cele înaintate autorităţilor de librari, spre aprobare.

Pe o astfel de listă, din Aprilie 1833, în afară de autorii de mai sus, mai întâlnim pe Delavigne şi cântecele lui Béranger, foarte apreciate, pe sentimentalele M me Genlis şi M-me Cottin, dar şi le Chevalier de Faublas, reproşat amar Francezilor de Eliade, în ceasurile când erà supărat pe ei, Balzac cu ale sale Contes philosophiques (filosofie egal revoluţie, sfârşitul secolului XVIII) şi Lucrèce Borgia a lui Hugo, dau de gândit cenzurii şi sânt oprite, spre a fi mai întâiu controlate.

Cu cât înaintăm, listele devin mai dese şi mai lungi. Dacă observăm numele autorilor de mai sus, destul de judicios alese, vedem că literatură uşoară aproape nu există.

Pe lângă propaganda ideilor franceze prin scriitori, trebue să adăogăm influenţa profesorilor francezi, destul de numeroşi[1], Unii sânt de carieră, alţii pedagogi improvizaţi.

Pregătiţi sau nu spre a propune franţuzeşte, oamenii aceştia se achitau cu destul succes de sarcina lor, dacă e să credem, şi trebue să-i credem, pe călătorii streini care au fost prin ţările noastre în acest timp şi care toţi, unii cu admiraţie, alţii în ironie, vorbesc de răspândirea limbei franceze, de graţia şi perfecţia cu care erà vorbită, de silinţele ce societatea românească îşi da spre a se apropià cât mai mult de cea pariziană, pe care o luase drept model[2].

Progresele ce se fac în vorbirea şi cunoaşterea limbei franceze sânt aşa de repezi încât, câţiva ani mai târziu, *Stanislas*

[1] Educaţia copiilor în familiele nobile erà aproape exclusiv lăsată pe mâna lor. Ei îi desvaţă de limba patriei şi-i transformă în nişte papagali, ne spune C. A. Kuch în *Moldovisch-Wallachische Zustände in den Jahren* 1828 bis 1843, p. 207. Leipzig, 1844.

[2] Cf. Langeron, în Hurmuzachi, Supl. I vol. 3, p. 75; Engel, *Geschichte der Moldau und Walachei*, p. 72; Wilkinson, *op. cit.*, p. 116; C. A. Kuch *op. cit*, p. 183, etc.

©BCU CLUJ

Bellanger[1], *Saint Marc de Girardin*[2], *Alphonse Billecocq*, *H. Desprez* şi mai ales fostul consul *Cochelet* sânt unanimi a recunoaşte că în puţine locuri, în afară de Franţa, ea se poate auzi aşà de corect pronunţată.

Mai toţi elevii şcoalei greceşti ieşeau deci dintr'un mediu în care, dacă limba şi cultura franceză nu erau direct cunoscute şi practicate, erau totuşi admirate, considerate ca semnul aproape exclusiv al distincţiunei. In acest spirit erau apoi întreţinuţi de profesorii lor şi la şcoalele greceşti, şi, cel puţin de unii din ei, la cele româneşti. Iar lipsa completă de manuale de clasă făceà din cunoaşterea limbei franceze o necesitate absolută, chiar pentru cei mai puţin dispuşi s'o admire, din alte puncte de vedere.

Eliad a făcut ca toţi ceilalţi: a învăţat franţuzeşte. După plecarea lui Lazăr, el ia locul acestuia ca director şi profesor la Sf-tul Sava.

Această epocă din viaţa lui Eliade, de la numirea sa ca profesor şi director la Sf-tul Sava până la tipărirea gramaticei, este ocupată nu numai de activitatea sa didactică, ci şi de două prietinii, cu Iancu Văcărescu şi Dinicu Golescu, care vor aveà urmări incalculabile, mai ales cea din urmă, pentru evoluţia lui de mai târziu.

Iancu Văcărescu, mai mare ca Eliade cu 10 ani, în afară de faptul că tradusese pe „Britanicu de Rasin", în 1827, erà considerat ca unul din boierii care cunoşteau în chipul cel mai desăvârşit limba franceză. Exemplul lui nu cred să fi fost indiferent lui Eliade.

Intimitatea între un mare boier şi un om de o treaptă inferioară este un lucru nou şi se poate explicà numai prin iden-

[1] Stanislas Bellanger, *Le Keroutza. Voyage en Moldo-Valachie.* Paris, 1846, vol. I., p. 310 şi 311.

[2] Saint Marc de Girardin, *Souvenirs de voyage et d'études*, Paris, 1852. Povesteşte însă lucruri din 1836. La p. 28 zice: „On ne sait pas assez à Paris qu'à 700 lieues de nous il y a deux grandes villes, où la langue française est parlée comme à Bruxelles, et j'oserai dire mieux qu'à Bruxelles" şi mai departe: „En Valachie le français est la base de l'enseignement . . il a les honneurs d'une langue classique". Cf. şi raportul pe care consulul Cochelet îl publică în *Bulletin de la Société de géographie*, 2-e série 19, p. 254 sq. şi referindu-se la lucruri din 1834. Vorbind de boieri el ne spune: „Ils s'exprimaient en bon français et parlaient de la France comme s'ils y avaient tous été" (p. 255). Şi mai departe: „Il n'y a aucune ville en Europe, même à Varsovie et à Petersbourg, où la langue française soit d'un usage aussi général qu'à Bucarest" (p. 269).

©BCU CLUJ

titatea de preocupări a amândurora, prin inteligenţa şi cultura deosebită, pentru vârsta lui şi epoca în care ne găsim, a lui Eliade.

E probabil că tot aceste calităţi au atras şi atenţia lui Dinicu Golescu asupra lui. Acesta, mare boier român, cu toate prejudecăţile, lipsurile, şi mentalitatea boierilor noştri de atunci, este nevoit, la izbucnirea zaverei de la 1821, să pribegească în Ardeal şi mai departe, până în Eleveţia, împreună cu familia şi toată casa sa. In acest Apus, văzând pe alţii trăind o viaţă omenească pe un pământ mai sărac decât al nostru, îşi dă el seama de câtă mizerie, câtă nenorocire e la noi. Toate impresiile, cu o naivitate de copil, cu o sinceritate fără seamăn, el le aşterne pe hârtie în acea preţioasă *Insemnare a călătoriei mele*, decât care sânt multe cărţi mai frumoase în literatura română, dar nici una care să facă mai mare cinste sufletului românesc.

Din ce remuşcări, ale unei conştiinţe care se deşteaptă, pornesc toate acèle acuzaţii teribile în realitate, dar potolite în formă, aşà cum se cuveneà demnităţei unui boier mare, fără exclamaţii inutile, fără umbră de retorică, fără nimic ce ar puteà fi luat ca o declamaţie?

Dar cartea nu cuprinde numai regrete şi numai un „mea culpa" steril. Alături de constatarea întristată se simte indignarea activă, dorinţa de a îndreptà răul, de a introduce şi la noi viaţa omenească la care ţăranul are dreptul. „E de râs să vadă cinevà că mai mare grije au unii de dobitoace, decât de om, făptura lui Dumnezeu, semenul lui"[1].

El consideră că trebue ridicat şi luminat poporul acesta, şi în oamenii de rând, trataţi mai rău ca vitele, „trăind ca un dobitoc sălbatic"[2], şi în conducătorii lui, de la care Românul nu aude de cât: „adu bani"[3].

Există numai un remediu: şcoli şi învăţătură pentru toţi. Săteanul va auzì în comuna lui cuvântul preotului şi al învăţătorului[4], plătiţi bine, nu cu 5—600 lei pe an „mai puţin de-

[1] C. Golescu, *Insemnare a călătoriei mele în anii 1824, 1825, 1826*. Cu o prefaţă de P. V. Haneş. Buc., Minerva, 1915, p. 98.

[2] *Ibid.*, p. 163.

[3] *Ibid.*, p 20.

[4] *Ibid.* In prefaţa d-lui Haneş găsim *înştiinţarea* pentru şcoala ce vrea să înfiinţeze la moşia Goleşti (p. X.) Aici se cuprinde lucrul acesta extraordinar pentru acea vreme şi pentru un mare boier: „am hotărît să întocmesc la moşia mea Goleşti şcoală slobodă obştească, unde pot merge fiii nobleţei, ai norodului şi *măcar şi robii*".

©BCU CLUJ

cât plata vizitiilor"[1]. Orăşanul ar trebui să aibă un teatru în limba lui[2], „gazeturi" cum văzuse el prin Elveţia, traduceri, iar cârmuitorii se vor duce să înveţe în ţări streine, nu la 20 de ani, ci la 8-10 ani, până ce nu sânt încă formaţi, căci pensionatele sânt bune şi îngrijirea părintească[3].

Cum se întoarce în ţară nu are dorinţă mai mare, decât realizarea acestui plan. Prin intermediul, cred, al lui Eufrosin Poteca, coleg cu Eliade, om pentru care Golescu are o mare admiraţie şi pe care îl cunoaşte bine, după cum se vede din numeroase pasagii din „Insemnare", Eliade îi este recomandat ca un preţios colaborator întru înfăptuirea planurilor pentru ridicarea naţiei. Golescu erà un om cam de 50 de ani, Eliade un tânăr vioiu, energic, activ, simpatic, de 24 de ani.

Este greu să ştim precis cine erà capul şi cine braţul în această colaborare din care vor ieşi atâtea lucruri bune şi care va decide, într'o largă măsură, de tot viitorul lui Eliade, plecat de la catedra lui de profesor „spre a împlini o altă misiune"[4], cea de ziarist.

De sigur, boierul aveà mare dragoste şi admiraţie pentru tânărul cărturar, altfel nu i-am vedeà atât de repede prietini, aproape complici, făcând acel jurământ din biserica de la Goleşti, de care vorbeşte Eliade în Issachar[5], şi care aminteşte atât de mult ceremoniile „carvonarilor".

Dar Eliade erà pe atunci numai un foarte respectuos tânăr, cu vreo 25 de ani mai mic decât Golescu.

Apoi, şi acesta e cel mai puternic dintre argumente, nici unul din cele opt puncte ale programului societăţii secrete, publicate tot în Issachar[6] nu lipseşte din însemnarea călătoriei lui

---

[1] *Ibid*, p. 59.

[2] *Ibid.*, p. 55.

[3] *Ibid*, p. 206. Câtă dreptate aveà, se poate vedeà din frumoasa scrisoare a lui Const. Filipescu, de prin 1828, publicată de Pompiliu Eliade în *Histoire de l'esprit public en Roumanie au XIX siecle*, I, p. 276 sq. De altfel opera lui Pompiliu Eliade este extrem de preţioasă pentru tot ce priveşte influenţa apusului asupra ţărei noastre, în această vreme.

[4] I. Heliade R., *Equilibru între antithesi sau spiritul şi materie*, Buc., 1859—1869, p. 77, în notă.

[5] *Ibid.*, p. 78.

[6] *Ibid.*, p. 77-78.

©BCU CLUJ

Golescu[1]. Mi se pare deci că meritul iniţiativei revine boierului muntean, care însă, a găsit în Eliade un colaborator devotat, luminat, energic, lesne pricepător şi tot aşa de patriot ca şi el[2].

Acelaşi Golescu, în timp ce Eliade se găseà la Sibiiu pentru tipărirea gramaticei, îi obţine permisia de a scoate un ziar în Bucureşti, prima gazetă în Ţara românească.

Am insistat asupra legăturii dintre Eliade şi Golescu pentru că în acest suflet de boier, aşa de specific românesc, mi se pare că intră, ca un depărtat ecou, ideile umanitare ale revoluţiei franceze, poate chiar ceva din Jean Jacques Rousseau, „Ion Iacob", la mormântul căruia Golescu face un pelerinagiu. Rousseau ştiuse să încânte naturile primitive şi rafinate în acelaşi timp, ale orientalilor de la noi şi de aiurea. Şi trebue să fim bucuroşi că în acea periodă critică, de la pragul maturităţei sale, când se aruncă în ziaristică cu o impetuozitate pe care o înfrânează greu frica de cenzura rusească, Eliade are ca sprijin şi prieten, conştiinţa dreaptă, încrederea în bunătatea omului şi în progres, patriotismul lui Dinu Golescu[3].

Ştirea învoirii Ruşilor la publicarea unui ziar, în care să se scoată şi buletinele oficiale, îl găseşte pe Eliade la Sibiiu, unde erà ocupat cu tipărirea gramaticei sale.

Eliade autor de manuale didactice. Gramatica şi influenţa la Condillac. Gramatica poeziei. Eliade e un romantic de educaţie clasică.

Ultima epocă din viaţa de elev-profesor a lui Eliade este cu totul consacrată preocupărei de a dotà cu manuale practice şi comode învăţământul în limba maternă. El nu ştià limba germană. In toată enorma sa operă, în care se întâlnesc citate în toate limbele, până şi în ebraică, n'am găsit de cât prea puţine expresiuni germane: o dată, în *Biblice* un *von*, scris *won*, altă

[1] Iar dacă ar fi să ne gândim neapărat la o sugestie venită de la altcineva, am pune-o mai de grabă pe socoteala lui Poteca, pentru care Golescu mărturiseşte o atât de mare admiraţie şi ale cărui idei, din scrisoarea pe care o scrie din Paris ca bursier, către Efori, au oarecare analogie cu cele ale lui Golescu. Cf. şi Pomp. Eliade, *op. cit*, I, p. 235—236.

[2] De altfel contemporanii au priceput tot astfel această colaborare.

[3] In *Mémoires (op. cit.)* Eliade povesteşte (p. 132) cum în timpul primei lui fugi din capitală, la 1848, se adăposteşte la un boier de ţară care îi vorbeşte de sacrilegiile făcută de Francezi în Rusia şi de Dinu Golescu, tatăl Goleştilor: „on dit que le père des Golesti a été un hérétique, un farmaçon (francmaçon); si cela est vrai, Héliade aussi doit être farmaçon". Se vede deci cât de cunoscută erà prietenia lor.

©BCU CLUJ

dată, în *Descrierea Europei*, epitetul „der ritterliche Kaiser", în ironie, pentru împăratul Austriei[1].

Lazăr se adresase limbei germane pentru un manual de matematică şi alesese pe Wolf[2]. Eliade însă cere Francezilor un model de gramatică, pe a filosofului Condillac, cu toate că Lazăr, cam în aceeaşi vreme, luase hotărît poziţie contra lui, cum am văzut.

Destinată să fie o operă didactică pentru clasa de româneşte a lui Eliade de la şcoala naţională, această gramatică circulase timp de peste 6 ani ca manuscript. Însoţită apoi de o prefaţă ce ocupă un loc deosebit în opera autorului ei şi îmbunătăţită, probabil, conform experienţei dobândite în timpul cât fusese predată, ea este tipărită la 1828[3].

Această prefaţă în care se spun, pentru prima oară, lucruri reflectate, juste, de bun simţ am zice astăzi, — dacă n'am şti cât de greu erà pe atunci să se degajeze acest bun simţ din noianul de idei greşite supt care zăceà — asupra limbei noastre şi a scrierei ei, are mai puţină importanţă pentru chestiunea ce ne preocupă de cât textul însuşi al gramaticei. In ea influenţa franceză nu este aşa sensibilă, deşi la sfârşitul ei pasagiul unde ni se vorbeşte de „chipurile prin care ne arătăm ideile" este luat din Condillac. Apoi limba clară, nervoasă, fraza concisă, corectă, voită, în stare să exprime cu destulă uşurinţă abstracţiunele, ar fi fost imposibile dacă Eliade n'ar fi frecventat autorii francezi şi în special pe filosoful de la care se inspiră şi supt auspiciele căruia pune opera sa[4].

---

[1] Eliade, *Descrierea Europei după pacea din Paris*, p. 33. La p. 37 se găseşte şi un „neutralische".

[2] Cf. Eliade, Biografia lui Lazăr citată. Acest Wolf este probabil Christian Wolf, filosof şi matematician (1679—1754).

[3] Ea a fost dedicată lui Iordache Golescu şi profesorilor Şcoalei Naţionale. Deşi pe copertă se scrie că a fost tipărită cu cheltuiala lui Scarlat Roset, în realitate acesta n'a dat „nici un obol" (cf. *Biblioteca portativă*, vol. I, p. 8.) In scrisoarea, importantă din atâtea puncte de vedere, pe care Eliade o trimite lui C. Negruzzi la 27 Iuliu 1836 (*Convorbiri literare* XII, p. 305 sq.), din care se vede lupta aceluia, fără sprijin, fără colaboratori, supt ocupaţie streină şi pe vremuri de nespusă sărăcie şi lipsă, ni se dau încă preţioase informaţii cu privire la manualele didactice ce elle pregăteà. In afară de *Gramatica poeziei*, de *Aritmetica* lui Francoeur, mai aveà încă gata o geografie politică şi matematică şi logica lui Condillac.

[4] Ca să se vadă superiaritatea metodei, soliditatea limbei şi preciziunea ideilor lui Eliade este destul să-i comparăm prefaţa şi gramatica lui cu *Băgările de seamă ale Vornicului Iordache Golescu*, aşa de elegios apreciate totuşi de Eliade în dedicaţie. Nici o ordine, nici o metodă, ceva confuz şi imposibil de citit, iată impresia ce ne lasă opera lui Golescu.

©BCU CLUJ

Modelele sale au fost Condillac şi Destutt de Tracy[1]. Dar şi unul şi altul îşi propusese altceva decât Eliade. La dânşii gramatica este o parte dintr'un tot, o faţă a teoriilor lor, ceva care *nu* poate fi nici separat, nici priceput în întregime de e considerat în mod izolat. Afară de aceasta Condillac, pe care mai ales îl are în vedere autorul român, îşi destinează gramatica[2], ca o încoronare a cursului unui singur elev, prinţul de Parma[3], pentru educaţia căruia el întrebuinţează o perioadă de mai mulţi ani.

Eliade, din contră aveà nevoie de un manual elementar, scurt şi clar, pentru clasa sa de gramatică, unul din numeroasele studii ce propuneà în şcoala naţională. El mai aspirà, prin încurajarea şi colaborarea societăţii de la Dinu Golescu, să doteze naţia cu o carte, în care să se fixeze odată limba, scrierea şi să se unifice o materie, pe care fiecare o tratase, până la dânsul, după bunul său plac. Vrea, mai ales, să apropie limba noastră de limbile surori şi în ce priveşte termenii întrebuinţaţi în gramatică, şi în ce priveşte metoda. Frumos scop, dar aproape imposibil de realizat, căci erà foarte greu a compune o „gramatică filosofică"[4] care să poată slujì şi ca manual didactic în şcoală, şi face, în acelaşi timp, operă de fixare şi unificare a limbei, de apropiere a ei de limbile surori.

Mai interveneà încă o mare dificultate: Eliade n'are pregătirea pentru a înţelege în întregime pe Condillac, pentru a-l pătrunde, a-l *controlà*, pe de o parte din pricina educaţiei sale filosofice incomplete (ale cărei lacune manifeste se vor observà ori de câte ori Eliade „filosofează"), pe de alta din pricina chiar a limbei Francezului, care, supt o limpiditate şi simplitate aparentă[5], rezistă efortului nostru, e prea abstract, prea numai în nuanţe, de o logică strânsă şi rece[6].

---

[1] I. Eliade, *Biblioteca portativă, vol. I, Literatura, Critica, p. 12.* El ne spune că s'a servit de „metodul lui Condillac, ale cărui opere filosofice mi-au fost studiul copilăriei (ceea ce e cel puţin exagerat) cum şi de ideologia lui Trasy (*sic*), asupra căruia face lecţii la şcoala elenică I. Iatropol.

[2] E. Bonnet de Condillac: *La grammaire. Oeuvres complètes, revues et corrigées par l'auteur.* Tome VIII. An XI (1803) Paris.

[3] Ferdinand, duce de Parma şi Piacenza, nepot de fiu al regelui Ludovic XV al Franţei.

[4] I. Eliade, *Bibl. port.* (op. cit.) Vol. I, *Literatura, Critica,* p. 11.

[5] Condillac, *La grammaire, op. cit.*, p. 5. „Je pense que les termes techniques ne sont utiles qu'autant qu'ils sont absolument nécessaires. C'est pourquoi j'ai banni tous ceux dont j'ai dû me passer".

[6] *Victor Cousin,* filosoful eclectic, spusese de Condillac (citat luat din Dicţionarul Larousse la articolul „Condillac"): „entêté d'un amour excessif de la simplicité, il sacrifie tout au plaisir frivole de tout ramener à un principe unique".

©BCU CLUJ

Gramatica lui Condillac fiind prea voluminoasă, Eliade ia din ea unele părţi şi lasă altele, creind astfel spărturi şi lacune în expoziţia lui, până ce, în cele din urmă, o părăseşte cu totul, revenind la o tratare mai proprie de a fi expusă elevilor, asemănătoare cu a lui Ienache Văcărescu, din *Observaţiile*[1] acestuia.

Primul capitol al gramaticei lui Condillac, în care acesta vorbeşte de pantomimă, numită „le langage d'action"[2], trece în primul capitol al cărţii lui Eliade. Apoi, ca şi Condillac, pentru a explică părţile cuvântului, el procedează de la analiza unei propoziţiuni. El numeşte *atribut*, ca Tracy şi Condillac, şi ca gramaticii francezi în genere, ceea ce noi numim *predicat*. De altfel capitolul despre verb este aproape tot influenţat de aceiaşi parte din Condillac (cap. XIII). Găsim până şi oarecare definiţiuni, cam rău înţelese, cum ar fi următoarea[3]: „le verbe: „être" exprime cette affirmation: il exprime la coexistence de l'attribut avec le sujet", pe care Eliade o redă în chipul următor; „Verbul este o zicere a căreia cea d'intâiu întrebuinţare este să arate o afirmaţie". Iar mai departe: *„este* dar e un verb, căci arată afirmaţie"[4], ceea ce nu mai e de loc tot una cu definiţia lui Condillac, sau cu a lui Tracy din Gramatica acestuia[5], unde verbul este numit şi „signe d'affirmation" „qui marque qu'une idée est sentie (par nous) comprise dans une autre".

Numirea de verbe substantive şi adjective vine tot de la Condillac, precum şi anume pasagii din tratarea verbului.

Capitolul al doilea însă este deosebit. In el se vorbeşte despre origina limbagiului. Pe când Condillac îşi închipue limba ca un proces natural[6], Eliade susţine că ea e rezultatul unei învoeli.

In ce priveşte unele clasificări, Eliade îşi va exprimă mai târziu regretul de a nu le fi adoptat. Aşa Condillac făcuse din

[1] Iannache Văcărescu, *Observări sau băgări de seamă asupra regulelor şi orânduelelor gramaticei româneşti*, Viena 1787.

[2] El trece şi în sfârşitul prefeţei lui Eliade, cum am văzut. Cf. şi A. L. C. Destutt de Tracy: *Elemens d'idéologie I-ère partie*, p. 331, unde şi acesta vorbeşte de *„langage d'action"*.

[3] Condillac, *op. cit.*, p. 132.

[4] Eliade, *Gramatica*, p. 37.

[5] Destutt de Tracy, *Elemens d'idéologie, seconde partie, Grammaire*, p. 27 şi 28.

[6] Condillac, *Grammaire* (*op. cit.*) ch. II, p. 21 sq. „Ils n'ont pas dit faisons une langue; ils ont senti le besoin d'un mot, et ils ont prononcé le plus propre à représenter la chose qu'ils voulaient faire connaître" (p. 27).

©BCU CLUJ

pronumele personal de persoana III-a *el* şi *ea* adjective, pentru că variază după gen, ca şi acestea. Eliade ne spune în 1845 că a comis o greşală neimitându-l după cum cereà *metoda analitică.*

Cuvintele *analiză* şi *analitic* sânt cele care revin mai des în opera lui Condillac. Analiza este baza chiar a sistemului său: „le seul moyen d' acquérir des connaissances, c' est de remonter à l' origine de nos idées, d' en suivre la génération et de les comparer sous tous les rapports possibles: ce que j' appelle analyser" [1].

Cu alte vorbe, „analiza" lui este descompunerea şi recompunerea ideilor, o analiză care ar conţine în sine şi o sintează, mai drept încă, o analiză egală cu o sinteză, căci de analiza propriu zisă, metoda de a ajunge la origina ideilor, Condillac se ocupă prea puţin, punând toată greutatea pe formarea lor. Nu ştiu dacă metoda şi operile lui Condillac au fost studiul copilăriei lui Eliade, aşa cum acesta susţine [2]. Mi-e greu să o cred. Condillac nu poate fi „studiul copilăriei" nimănui. Nu ştiu nici dacă în afară de Gramatică şi Logică, Eliade a mai cunoscut şi altă parte a operei filosofului francez. Insă, chiar numai din gramatică, pentru un lector atent, se poate deduce sistemul întreg De acolo a putut luà Eliade toate cunoştinţele sale despre filosofia lui Condillac şi despre filosofie în genere, cunoştiinţe pe care nu le mai îmbogăţeşte mult, până la contactul lui, după 1848, cu cugetătorii francezi ai secolului XIX.

Ideile dobândite de la Condillac Eliade le expune în mai multe ocazii, între altele în nişte articole din *Curierul de ambe sexe.*

Aceste idei, amestecându-le cu puţină filosofie teologică, aşa cum el obicinuià de multe ori, înecându-le în explicaţii şi digresiuni, împrospătându-le prin contactul cu Paffe şi Perrard, el le ofere cetitorilor. Aici găsim din nou bogate explicaţii despre analiză şi sinteză, concepute în felul lui Condillac. Analiza, „păşând de la cele cunoscute către cele necunoscute (ne face) să ajungem la cunoştinţa întreagă a obiectului despre care tratăm" [3]. Când însă, în loc de a începe de la cele cunoscute la

[1] Condillac, *Essai sur l' origine des connaissances humaines*, ch. VII, § 67.

[2] Eliade, *Bibl. port. I. Lit., Critica*, p. 12

[3] I. Eliade, *Câteva cugetări asupra educaţiei publice. Curierul de ambe sexe*, II, p. 255.

©BCU CLUJ

cele necunoscute „începe de la cele mai compuse către cele mai simple, de la cele necunoscute la cele cunoscute, metodul atunci se zice sintez“ [1].

* * *

In anul publicărei gramaticei, Dinicu Golescu obţinând pentru Eliade îngăduirea de a scoate un jurnal, acesta părăseşte şcoala şi se dedică cu totul operei de ziarist, atât de greu de indeplinit. El cumpără un privilegiu de tipografie [2], pe care îl obţinuse supt Caragea D-rul Caracaş şi alţii doi, privilegiu care expirà tocmai după şapte ani, apoi, aproape singur, cu câţiva „prenumeranţi“, dar sprijinit de oficialitate şi de Golescu, îşi ia sarcina de a fondà primul ziar în Ţara românească şi Moldova căci „*Curierul Românesc*“ este din 8 Aprilie 1829 iar „*Albina Românească*“ abià din 13 Maiu, acelaşi an.

Timpul nu erà tocmai favorabil, căci starea ţării erà mai nenorocità ca oricând. Peste ocupaţie şi jaf turcesc, din 1821 până prin 1826, venise ocupaţie şi jaf rusesc, şi mai teribile. Apoi un cortegiu întreg de calamităţi: secetă, lăcuste, foamete, ciumă la 1828, holeră şi cutremur în 1830 [3].

Trebue să reţinem data de 8 Aprilie 1829. Ea este dintre cele mai însemnate. E ziua când intrà în acţiune la noi acest important factor modern de cultură ce se numeşte presa.

Spre norocul nostru ea îşi face apariţia supt conducerea lui Eliade, aşa încât acest fel de activitate adăogându-se celorlalte, omul providenţial de care ne ocupăm poate să fie reclamat şi studiat de o potrivă de critici, de istoricii culturali, de istoricii propriu zişi, de economişti, de financiari, chiar de teologi.

In epocele mari de plămădire, în care se formează naţiile, nu e loc pentru specializare. Oamenii predestinaţi, prin faptele cărora se manifestă forţele ancestrale şi se făureşte viitorul, au o activitate multiplă şi aproape desordonată, în suprafaţă mai

[1] *Curierul de ambe sexe*, III, p. 377. Este drept că aceste definiţii vin după nişte articole „despre metod“ de Perrard (*Curierul de ambe sexe*, III, p. 276 sq.) traduse din logica acestuia „d'après les principes de Laromiguière“, care Laromiguière este el însuşi elev şi editor al lui Condillac. Paffe (*Curierul de ambe sexe*, III, p. 307 sq.) are despre analiză şi sinteză aceiaşi părere.

[2] Cf. nota din *Echilibru între antiteze*, p. 78.

[3] Cf. Vaillant, *La Romanie. Op. cit.* II, p. 350.

©BCU CLUJ

mult decât în adâncime, dar exercitându-se cu o intensitate uimitoare.

Credinţa în ei şi în menirea lor este singurul lucru în stare să ne explice posibilitatea unor acţiuni ce trec de măsură omenească, şi fără de care nu s'ar realiză opera uriaşă a închegării statelor.

Ei îşi dau seama că totul este de făcut, şi că nu e vreme de pierdut. De multe ori un ceas, o acţiune, decid de înfăptuirea unor lucruri care se pregăteau de secole. Dacă atunci, în momentul hotărîtor, se va pierde timpul cu reflexiuni, cu cântăriri timide, cu ezitaţiuni, pierdut este pentru totdeauna.

In Franţa Renaşterei şi a Revoluţiei, în Italia Risorgimentului, în Germania din epoca Sturm und Drang, cu o încredere în ei, în faţa căreia rămânem înmărmuriţi, oamenii reprezentativi ai timpului se avântă, se luptă, se cheltuesc, fac de toate şi izbutesc să pună evenimentele pe drumul pe care îl pregătiseră veacuri întregi de istorie. Este o consonanţă misterioasă şi impunătoare între astfel de oameni şi virtuţile ascunse ale naţiilor. Ies, ca din pământ, la chemarea forţelor latente, sânt purtaţi de ele, ca o barcă pe valuri, ajung de le dominează, îndeplinesc meniri pregătite pe îndelete, de veacuri, construesc, şi dispar. Iar după ei scepticii şi cei obicinuiţi să se gândească de zeci de ori până să se hotărască odată, se minunează, le analizează imperfecţiile, lipsurile, nepregătirea, şi nu pot să priceapă cum de au reuşit.

Un astfel de constructor a fost şi Eliade. Când vine el, atâtea sânt de făcut şi atât de puţine puteri dispuse să le facă, încât nu e domeniu în care să nu fie nevoit să se avânte, cu încrederea de care vorbeam mai sus, cu candoare, cu certitudinea că va reuşi. In toate direcţiile vom găsi mâna lui, aici trăgând brazde în terenuri virgine, dincolo rechemând la o viaţă nouă ceea ce de mult păreà în agonie.

Acţiunea este elementul în care el se simte trăind cu puteri multiplicate. Toată contemplaţia sterilă este streină firii sale. El este creat pentru faptă.

Şi totuşi omul acesta, care a făcut de toate: a fost profesor, autor de cărţi didactice, trăducător de literatură morală pentru cultivarea poporului, autor de opere literare, editor, om politic, ministru şi locotenent domnesc, publicist şi polemist în

©BCU CLUJ

streinătate, deputat, fondator de bănci şi de societăţi anonime, a fost mai ales un *jurnalist*, un jurnalist de rasă, în adevărata accepţiune a cuvântului. Pentru acest rol îl pregătise şi calităţile şi defectele sale. Erà o fire impresionabilă, cu reacţiuni repezi, puternice, făcută pentru luptă şi căutând-o cu plăcere. Cu o cultură multilaterală, cu bogate cunoştinţe, nu iubeà atât o pricepere adâncă a lucrurilor, cât o prezentare a lor în chip strălucit, într'o lumină care să impresioneze pe cetitor. Erà superficial, dar ştià de toate. Polemist redutabil, aveà în tolba sa tot felul de săgeţi. Se făceà când duios [1], când ironic, împungând aici, dând cu biciul dincolo, uneori chiar cu ciomagul, posedând apoi un stil colorat, viu, ceva din bonhomia ţăranului, mânuind proza, versul indignat al satirei sau pe cel usturător al fabulei, pornind de la evenimentele zilnice, aşa cum se cuvine unui jurnalist.

Toată activitatea lui publicistică ne arată că posedà în cel mai înalt grad calitatea de a se încălzi repede, dar trecător, pentru ceea ce pasionà opinia publică; de a fi un ecou sonor şi amplificator al credinţelor ei; de a ţineà continuu deşteaptă atenţia cetitorilor asupra aceleiaşi chestiuni, revenind asupra ei cu puteri înnoite, variind la infinit acest „ceterum censeo" până ce el se infigeà ca un cuiu în mintea tuturor, exasperând pe unii, convingând pe alţii, nelăsând pe nimeni indiferent.

Necruţător pentru duşmani, cu toată forţa temperamentului său, trădată de altfel de înfăţişarea lui fizică de om puternic, osos, cu pometele ieşite [2] — ceea ce făcuse pe Regnault să-l compare cu un Tătar — el se năpusteà asupra lor, tot protestând

[1] Că acest stil erà voit, se vede din scrisoarea pe care o trimite, la 6 Maiu 1850, Românilor din Brusa (*Scrisori din Exil*, *op. cit.*, p. 23) în care le spune că, pentru a atrage atenţia streinilor asupra noastră, ar fi trebuit să adopte toate formele: patetică, voioasă, satirică, didactică, istorică, politică, filosofică, dramatică, literară, ceea ce nu e decât o formulă cuprinzătoare a scrisului lui.

[2] Pentru că venì vorba de portretele lui Eliade, o imagine a lui, de la vârstă de 19 ani, se găseşte în posesiunea d-lui I. I. Heliade Rădulescu şi a fost reprodusă în *Literatura şi arta română* din 1902, anul VII, p. 465. Ce este impresionant în acest tablou, în care trăsăturile au o dulceaţă pe care o vor pierde cu timpul, sânt ochii mari, albastri. Este interesant de ştiut că marele gravor romantic, *Celestin Nanteuil*, prieten cu Eliade, i-a făcut portretul în litografie şi că sculptorul Etex, care desemnase tabloul alegoric reprodus în *Souvenirs*, îi făcuse un medalion. Etex erà un artist stimat, care a executat un grup la arcul de triumf Etoile. Ar fi bine să se caute imagina lui Eliade la 50 ani, făcută de aceşti doi mari artişti. Cf. *Scrisorii din exil*, p. 208, scrisoarea din 20 Ian. — 2 Fevr. 1853.

©BCU CLUJ

de intenţiile lui pacinice. Şi nu-şi lăsă adversarul liniştit, urmărindu-l ani, decenii chiar, cu o ură persistentă, fertilă în resurse, până nu-l vedeà doborît. Ruşii, partidul naţional, duşmanii politici, duşmanii literari nu scăpară nici odată de împunsăturile, de sarcasmele, de loviturile lui de maiu[1].

Rolul lui în presă este colosal până la 1848, când *Curierul românesc* este suspendat.

Dar despre activitatea sa de jurnalist, care abià începe, ne vom ocupà mai târziu.

In 1838 publică *Regulele sau Gramatica poeziei, traduse în româneşte de I. Eliad.* E ó carte instructivă căci ne dă cheia preferinţelor sale literare, care multă vreme nu vor varià, cu toate aparenţele contrare.

Se prezintă ca un mic manual, tipărit probabil după manuscriptul care îi servise la lecţiile făcute în clasele superioare. E tradus din franţuzeşte şi cuprinde regulele poeziei culese din cursul lui Lévizac, preot emigrat la Londra în timpul Revoluţiei, mort în acest oraş.

Cartea o compusă, mai neglijent decât Gramatica din 1828, după: *Etudes de littérature, d'histoire et de philosophie, extraites de nos meilleurs ouvrages par M M. l'Abbé de Lévizac et Moysant, conservateur de la Bibliothèque de Caën, et rédigées, sur un plan entièrement neuf, plus simple et plus méthodique, par un ancien professeur à l'Académie de Paris* (Jean Pierre Gallais, Paris, 1812).

Aceste studii în două volume sânt o prescurtare a altor patru volume publicate tot de Jean Pierre Gallais în 1807, supt titlul: *Cours de littérature française extrait de nos meilleurs auteurs,* de Lévizac.

Eliade nu traduce nimic din primul volum, care se ocupà de istorie, de filosofie şi elocinţă; iar din volumul al doilea, al cărui început este de asemenea lăsat la o parte, el nu uti-

[1] Cf. poezia *Ingratul* din *Curierul de ambe sexe* I, p. 73, în care Gr. Alexandrescu, pentru o vină a cărei explicaţie o aveam în ultimele versuri:

Să urlì de turbare când ţi-or cădeà blesteme
A două inimi calde ce tu le-ai dezunit

este tratat de: născut de a fi slugă, crescut din desfrânare
Copil fără ruşine, din rămăşiţi hrănit
Slugarnic la mari case, deprins la îmbuibare, etc.

©BCU CLUJ

lizează decât partea teoretică, mult mai redusă, neglijând cu totul exemplele. După prefață, care este a lui însuși și pe care o iscălește, avem o „introducere" „pentru duh, geniu, gustŭ și talentŭ" luată de la Lévizac (pag. 110, vol. 2), apoi definițiile și considerațiile teoretice despre poezie în genere (pag. 115—123 la Lévizac), poezie epică (ibidem, pag. 143—146), poezie dramatică (ibidem, pag. 185—189), poezie didactică (ibidem, pag. 225—228), poezie descriptivă (ibidem, pag. 295—299), poezie lirică (ibidem, pag. 331—335), poezie satirică (ibidem, 369—371), poezie pastorală (ibidem, pag. 424—429) și, lăsând la o parte fabula și apologul, poezia fugitivă (ibidem, pag. 462 sq.). Textul românesc reproduce textul francez ad litteram, afară de câtevà pasagii în care frazele considerate ca mai puțin importante sânt lăsate la o parte.

Ne putem închipui care erau părerile în literatură ale unui preot emigrat, arhiconservator. El se bazează mai ales pe extrase din Marmontel, celebrul autor al *Povestirilor morale* și al unor anoste tragedii — printre ultimele incarnații ale teatrului clasic — pe La Harpe, pe Voltaire și pe *Arta poetică* a lui Boileau.

Toată formația literară de până atunci a lui Eliade, și în școalele grecești și în cele românești, trebuià să aibă ca efect o puternică admirație pentru clasicismul atât greco-latin, cât și francez. Elenește, învățase Eliade bine; latinește, mult mai puțin. Cunoașteà însă ce erà mai însemnat în ambele literaturi, din cea latinească prin traduceri. Literatura franceză clasică, nici ea nu-i erà necunoscută, măcar în unele opere esențiale. Fusese impregnat de spiritul ei, de estetica ei, prin școală. Pe Boileau îl admirà mult, îi traduce cântul prim din *Arta poetică*, și-l traduce frumos. De câte ori va veni vorba de o operă literară, ea va fi apreciată după canoanele cu care se obicinuise atunci.

Această mică gramatică poetică conține în esență, cum am văzut, tot ce erà nevoie să știe cineva „bien pensant", după concepția tradiționalistă, în materie de estetică literară: împărțirea literaturei în genuri; despărțirea acestora în genuri importante (*les grands genres* ale clasicilor) și genuri mai puțin importante (*les petits genres*); regulele ce trebue să prezideze la compunerea unei opere literare, cum și faimoasele trei unități, pe care a trebuit să le recunoască până și Voltaire (care i se părea lui Eliade un mare revoluționar în materie de literatură) „unul

©BCU CLUJ

din cei care au scris mai mult împotriva despotismului regulelelor"[1].

Aceste idei vor fi pentru Eliade literă de evanghelie ori de câte ori va aprecià literatura, ceea ce se întâmplă de altminteri destul de rar; de asemeni în articole de complezenţă, în care se simte lauda cu ori ce preţ, ca în anume critice despre Asachi, C. Negruzzi sau Iancu Văcărescu, ori în articole de blam, aprige, subiective, scrise pentru a distruge pe un autor, faţă de care are cine ştie ce duşmănie[2].

Târziu, după 1860, vom mai întâlni încă în Issachar fraze ca aceasta: „Doritorii de a se instruì în literatură vor puteà ceì pe La Harpe"[3], cunoscutul critic de şcoala clasică. Tot acolo[4] Eliade va cità, ca pe o autoritate incontestabilă, pe Marmontel.

Idealul lui literar este imitarea naturei, acel: „Que la nature donc soit votre étude unique" al lui Boileau, iar scopul, moralizarea.

Va spune acest lucru ori de câte ori va venì ocazia[5], şi ne aducem aminte, că nici clasicii nu doreau altceva.

Va mai da apoi autorilor sfatul ca „sujetul să se poată aplicà la tot omul, în tot locul şi în tot veacul"[6], ceea ce este iarăşi unul din punctele esenţiale ale crezului clasic.

De altminteri el este departe de a aveà, mai ales atunci, despre „clasic şi romantic" noţiunea clară pe care o avem astăzi. In *Curierul de ambe sexe*[7] ne spune: „Acesta va să zică clasic ca obiceiurile, gustul, portul, persoanele, caracterul şi însuşi limbagiul să fie istorice, să semene cu ale veacului şi locului în care se socoteşte scena . . ." Noi însă ştim că introducerea coloarei locale este una din tendinţele romanticilor.

O singură dată Eliade s'a pronunţat hotărît şi cu indignare contra artei clasice, după lectura şi supt impresia *Geniului*

---

[1] I. Eliade, *Regulele sau Gramatica Poeziei*, p. 32. Eliade însă nu e contra lor.

[2] Deşi în studiul asupra traducerii lui Omer va spune, în 12 Fevr. 1837: „Nu e vremea de critică, copìi, e vremea de scris, şi scrieţi cât veţi puteà şi cum veţi puteà, dar nu cu râutate; faceţi, iar nu stricaţi, că naţia primeşte şi binecuvintează pe cel ce face, şi blestemă pe cel ce strică" (p. 18).

[3] I. Eliade R., *Echilibru între antiteze*, p. 189.

[4] *Ibid.*, p. 190.

[5] *Cf. Gazeta Teatrului Naţional*, explicaţiile date cu privire la poeziile sale *Serafimul şi Heruvimul* şi *Visul*, 1836, p. 38. De asemenea *Echilibru*, p. 360 etc.

[6] Tot în *Gazeta Teatrului*, p. 38.

[7] *Curierul de ambe sexe* II, p. 285.

©BCU CLUJ

Creştinismului a lui Chateaubriand[1], în Noemvrie 1868, spre sfârşitul vieţii sale. După ce vorbeşte de regulele instituite de clasici, ne spune[2]: „A trece peste acèle reguli spre a scăpà de imitaţiuni (cum făceau clasicii) şi a devenì original se consideră ca o erezie în *republica despotică* a literilor". Clasicismul este o *„şcoala tipicală"*.

Tot acel capitol este inspirat, tradus aproape, după Chateaubriand, pentru a culminà în această consideraţie cu totul neaşteptată la Eliade: „Nimic n'ar fi mai rece, mai fără viaţă de cât o epopee, luându-se cinevà după regulele lui Boileau (la care Eliade să închinase până atunci), narând ceea ce însuşi nici simte, nici crede"[3]. „Francezii urmară până la începutul acestui secol preceptele învechite ale unei şcoale ce nu puteà produce nimic de original"[4].

Incà din *Biblice*[5] el ne făcuse un portret al poetului „în momentul când versurile scapă din acel cămin empirean cărui îi zicem inimă", foarte asemănător cu imagina „poetului inspirat", posedat de demonul poeziei, aşà cum şi-l închipuiau romanticii[6].

Insă, afară de excepţiuni, care se explică prin celebritatea modelului, cum erà cazul lui Byron sau Lamartine despre a căror originalitate, faţă de literatura trecutului, Eliade nu prea erà conştient, ori de câte ori a tradus, a tipărit sau a îndemnat pe alţii să traducă, el s'a adresat de preferinţă clasicilor.

Şi aceasta pentru simplu motiv că diferenţa pe care o simţim azi între un fel şi altul de literatură, atunci ori se vedeà mai puţin, ori oamenii nu deveniseră încà conştienţi de ea[7].

---

[1] I. Eliade, *Curs întreg de poesie generale*, Vol. II (Epicele), p. 41.
[2] *Ibid.*, p. 18.
[3] *Ibid.*, p. 35.
[4] I. Eliade, *Epicele*, vol. I, p. 40.
[5] I. Eliade R., *Biblicele*, p. 147.
[6] Este de observat că Eliade, extraordinar de duşman la aceasta epocă al dreptului divin al regilor, este cu totul convins de dreptul divin al artiştilor, ceea ce este încà un fel romantic de a concepe lucrurile.
[7] In această privinţă I. Voinescu II publică un articol foarte instructiv în *„Gazeta Teatrului Naţional"*, p. 15 sq. După ce ne spune că teatrul este mai nou decât şcoala clasică, adaogà: „Poetul, ca să fie nou, primeşte să fie şi stravagant. Byron, Lamartine, V. Hugo şi alţii, (ar fi fost cam încurcat să ne spune care alţii) săturându-se de vechiturile poeziei clasice, au scos la modă *romantismul*". Ei însă sânt tot *clasici* „căci n'au ieşit din drumul dreptului cuvânt şi al gustului, pe care l-au deschis cei vechi". Colson, care ştià mai bine ce este romantismul, dar nu-l iubeà, va spune (*op. cit.*, p. 188) vorbind de tinerii literaţi români: „Ils donnent même une fausse direction aux idées Valaques, en adoptant les vices de l'école romantique".

©BCU CLUJ

Dacă cinevà i-ar fi spus lui Eliade că erà o mare, o foarte mare deosebire, între acel Lamartine, ale cărui opere le traduceà cu plăcere, dar slab, ori între Byron tradus de acelaşi Eliade, după ediţiile franceze [1], şi celelalte opere literare, admirate de el cu o dragoste sinceră, poate, dar în care intrà şi o bună doză de reminiscenţe şcolare, ar fi fost foarte surpins. Pentru el şi pentru mai toţi, erau mari şi cei de care profesorul le vorbise cu entuziasm în clasă, şi cei a căror reputaţie se luptase cu distanţele şi străbătuse până la Dunăre: Hugo, Lamartine sau Byron.

Ecoul luptelor literare, aprige, violente în Franţa, ajungeà la noi slăbit, şi pentru a le puteà pricepe, ar fi trebuit o familiarizare cu limba, cu ideile şi cu civilizaţia franceză, alta decât cea pe care o puteà aveà un Român, pe acea vreme, chiar cu preocupările culturale ale lui Eliade.

Ceea ce este mai surprinzător e că acest admirator al clasicităţii, poate şi pentru că nu şi controlase şi cercetase admiraţiile, ci le primise, oarecum, de-a gata, erà ca temperament un desăvârşit romantic.

Noţiunele de clasic şi romantic se aplică aproape exclusiv în domeniul artei. Pictorii, sculptorii sau literatorii, care admiră antichitatea şi se inspiră de la ea; care consideră raţiunea ca o auxiliară indispensabilă a inspiraţiei; al căror ideal, trecând peste timp şi spaţiu, se impune omului de totdeauna în ce are el mai adânc şi mai profund omenesc; care dau o mare atenţie formei, echilibrată, armonică, conformă unui canon de frumuseţe găsit şi formuiat de Greci şi transmis generaţiilor următoare; şi care nu sânt streini de teoria că ori ce operă de artă trebue să aibă scopul de a ne face mai morali, căci ce e frumos este neapărat şi bun, toţi aceşti artişti se numesc clasici. Norma lor supremă e raţiunea şi armonia, ordinea, dispariţia asperităţilor şi originalităţilor prea marcate.

Dar acest fel de a vedeà lumea, de a o simţi şi redà, nu este particular artei. El e mai evident în artă, pentrucă ea ocupă un aşa de însemnat loc în preocupările societăţii şi pentrucă mulţi critici şi esteticiani s'au încercat să-i analizeze domeniul,

[1] In momentul în care Eliade traduce pe Byron existau în franţuzeşte două traduceri din marele poet englez: una de A. Pichot, din 1822—1825 şi altă de Paulin Paris, din 1830—32. Este probabil că cea de a doua nu pătrunsese încă la noi în Principate.

©BCU CLUJ

concepţia şi procedeele. In realitate nu există numai artişti clasici, ci şi politicieni, oameni de ştiinţă, financiari şi industriaşi clasici. Este în primul rând o chestie de temperament, o predispoziţie naturală, care poate fi foarte mult favorizată sau impiedecată de educaţie şi de mediu, dar care e preexistentă acestora. In majoritatea cazurilor, cei cu o personalitate trecând peste mijlocie, ne naştem clasici sau romantici.

Iar dacă în anumite epoce avem impresia unui consens universal, este pentru că împrejurările au favorizat mai mult un fel de a fi decât altul, punând în evidenţă ce se potriveşte cu moda; pentrucă privim lucrurile mai mult la suprafaţă; pentrucă mulţi, marea majoritatea, sânt naturi sugestionabile ce merg încotro îi duce curentul. Studiind lucrurile mai cu atenţie s'ar vedeà însă toată nerăbdarea unora de a se liberà de un curent sau altul, toată revolta lor surdă, toate izbucnirile unei personalităţi independente, greu stăpânite. Sânt romantici ai clasicismului, după cum sânt clasici ai romantismului.

Dacă trăsătura fundamentală a clasicului este raţiunea, a romanticului este sentimentul. Un romantic va fi în general contrariul portretului ce am făcut mai sus despre clasic. El va aprecià în primul rând libertatea, dreptul de a fi Tu insuţi, de a te exprimà întreg şi fără ocol. Pentru a da şieşi şi altora impresia că nimic nu-l constrânge, romanticul va exagerà semnul extern al libertăţii: gesturile, vorba, expresiile, costumul, manifestările în societate. Va înţelege şi libertatea altora, va luptà contra tiràniei, ori de unde ar venì, şi va fi aprig apărător al celor impilaţi. Toţi merità să trăiască, căci tot e bun ce-a ieşit din mânele Creatorului. Concepţiei clasicului de multe ori desamăgit despre om şi gândului acestuia rece, îndelung, asupra mizeriilor şi imperfecţiunilor semenilor noştri, adesea îi va opune un optimism încrezător în bunătatea omului. De aici dragostea pentru toate popoarele, pentru toate clasele sociale, ajutorul entuziast pentru ajungerea lor la libertate, întoarcerea privirilor spre popor, simpatia pentru el, acel umanitarism duios, puternic, impresionant, care a găsit o formulă genială în oda lui Schiller şi simfonia IX a lui Beethoven: Seid umschlungen Millionen, Einen Kuss der ganzen Welt.

Toată prima parte a secolului XIX, cel mai romantic dintre epocele istorice, cel mai arzător, mai vulcanic şi mai hao-

©BCU CLUJ

tic, este în funcţie de acest fel de a concepe viaţa şi societatea. Sentiment şi credinţă în locul raţiunei şi scepticismului; expresivul, nu frumosul; grandiosul, nu armoniosul; bogăţia elemetelor, chiar supt formă desordonată, în locul ordinei sărăce.

Mărimea unui suflet se va măsură nu după facultatea lui de a se înfrână, de a-şi canaliză mijloacele într'o direcţie determinată, ci după impetuozitatea manifestărilor, după multilateralitatea lor, după intensitatea simţirii.

După cum spiritul clasic nu l-am întâlnit numai la artişti, ci în multe ramuri de activitate, tot aşa şi felul de a fi al romanticului nu este propriu artistului. El poate fi întâlnit şi la oamenii de stat, la generali, la reformatori, la filosofi, la financiari, economişti, la oameni de ştiinţă.

In acestă grabă de a reformă lumea şi dorinţă de a transformă cât mai repede răul în bine, nu se vor mărginì oamenii la o sferă de activitate, la cercul restrâns pentru care s'au pregătit în tinereţa lor. Vor face de toate şi se vor crede buni la toate, vor aveà o activitate fără plan, dar rodnică, vor trăì într'o vecinică agitaţie.

Acest portret se potriveşte de minune şi lui Eliade.

Iată pentru ce mi se pare că epitetul de romantic îi convine şi lui, cu toată educaţia clasică, cu toate preferinţele sale pentru reprezentanţii autentici sau de mâna a doua a acestei şcoli literare.

Digresiunea ce am făcut erà necesară spre a lămurì pe de o parte contradicţia aparentă între preferinţele literare ale lui Eliade şi temperamentul său, pe de alta, spre a ne explicà activitatea şi influenţele ce sufere, mai ales după 1848.

* * *

Aritmetica, tipărită în 1832[1], este un manual tradus şi rezumat după *Matematica* lui Francoeur, cunoscut savant francez. Cartea lui Eliade are importanţă pentrucă ne arată osteneala ce el îşi dă să făurească în româneşte termenii de care aveau nevoe matematicile pentru a se puteà exprimà în limba noastră.

Acestea sânt manualele didactice tipărite de Eliad.

[1] I. Eliade. *Aritmetica lui L(ouis) B.(enjamin) Francoeur, tradusă şi pusă în lucrare în şcoala naţională din S-tul Sava de I. Eliad*, Buc. 1832.

©BCU CLUJ

Primele traduceri literare şi încercări originale ale lui Eliade. Teatrul Naţional şi Curierul de ambe sexe.

Traducerea câtorva din Meditaţiile lui Lamartine[1] la care adaogă şi bucăţi originale, este anterioară, ca dată de publicaţie, *Gramaticei poeziei.* Dar aceasta a fost compusă ca manual de clasă, a circulat ca atare, o putem considerà ca mai veche decât traducerile din Lamartine şi poeziile lui Eliade. La acest om de acţiune, poezia, ca şi orice altă formă de literatură curată, nu este pornită din'r'o necesitate subiectivă de a se exprimà în versuri sau în altfel, ci o nevoe de ordin practic şi imediat[2].

Acest lucru se poate spune despre toate poeziile lui, şi din această epocă, şi de mai târziu, fie ele poezii ocazionale, mici bucăţi „fugitive", foiletoane pentru *Curierul românesc* sau lucruri pregătite pentru adaosul literar al Curierului, piese pentru primul teatru românesc, etc.

Bucăţile cu adevărat inspirate sânt rare[3], iar momente ca al *Sburătorului* sânt unice în opera artistică a lui Eliade. Restul este sau literatură muncită, — atunci când e vorba de ode sau de poezii onomastice şi epitalamuri, sau una plină de vervă, de duh chiar, în versuri uşoare, săltăreţe, când e vorba de fabule. Ca exemplu din primul fel avem oda în cinstea Ruşilor[4], atât de amar regretată de autorul ei, sau cea asupra păcii de la Adrianopol[5], anostul prolog la serbarea numelui prea înălţatului nostru

[1] Este de remarcat admiraţia constantă pe care Eliade o are pentru Lamartine. In toată acţiunea lui din prima perioadă a revoluţiei de la 1848 este preocupat de ceea ce Lamartine făcuse în Franţa şi îl ia de multe ori de model. Faimosul „Respect la persoane, respect la proprietate" nu e altceva decât o variantă a strigătului de „Vive la République, vive la Propriété" pe care lucrătorii francezi l-au scos, la Hôtel de Ville, la îndemnul lui Lamartine. Cf. Proudhon, articolul din 25 Aprilie 1848 în *Oeuvres complètes*, vol. 6, *Solution du problème social*, p. 147—148.

[2] In scrisoarea, pe care o trimite lui C. Negruzzi în 27 Iulie 1836 (*Convorbiri lit.* XII, p 305). Eliade ne spuse: „După limba ştiinţelor (prin operile lui de şcoală, cu caracter ştiinţific) a urmat formarea limbei inimei sau a simţimintelor". A tradus pe lord Byron şi pe Lamartine ca să vadă „cât este limba destoinică să exprime idei aşa de frumoase, înalte şi pline de sentiment".

[3] Din această categorie, în afară de admirabilul *Zburător*, mai fac parte câteva strofe din *Serafimul şi Heruvimul*, anume părţi din *Căderea Dracilor*, *Oda la Schiller*, câteva bucăţi scurte, în legătură cu viaţa sa intimă, poate chiar câteva strofe din *O noapte pe ruinele Târgoviştei.*

[4] I. Eliade, *Câteva editaţii poetice dintr'ale lui A. de la Martine, traduse şi alăturate cu alte bucăţi originale*, 1830, p. 103.

[5] I. Eliade, *Culegeri din scrierile lui I. Eliade de proză şi de poezie*, p. 63. Buc. 1836.

©BCU CLUJ

Domn Alexandu D. Ghica[1], sau încă Anul 1839, August 30. Totuşi, ca să nu fim nedrepţi, ar trebui ca şi aceste versuri să le comparăm cu ceea ce se publică atunci în *Foaia pentru minte* din Ardeal de poeţi din ţară de la noi, pentru ca să vedem până unde poate merge mediocritatea omenească[2].

Versurile originale ce însoţesc traducerile au şi ele un vag aer romantic — mai mult încă cele următoare, publicate în 1836 — inspirat mai ales de Lamartine. De altminteri am impresia, poate nedreaptă, că mulţi poeţi n'a cetit Eliade în viaţa lui. In orice caz, lirica contemporană lui, inclusiv Hugo şi Lamartine în partea cea mai mare a operei lor, nu-i erà cunoscută.

N. Apostolescu, în dorinţa de a găsi o cât mai puternică, influenţă a romanticilor francezi asupra poeziei române, ne spune[3], că o *Noapte pe ruinele Târgovişţei* este imitată după Ischia lui Lamartine, iar *zburătorul* „doit de beaux traits non seulement à Lamartine, mais aussi à Chateaubriand", chiar şi unui oarecare Th. Gray, după care Chateaubriand s'ar fi inspirat în les Tombeaux Champêtres, imitat apoi de Eliade[4].

Aceste afirmaţiuni mi se par gratuite. Eliade datorează mult, multora, şi va datorà încă şi mai mult în operile lui viitoare, dar este el însuşi în aceste două poezii, cum se va convinge oricine va cetì Ischia[5] în care, în afară de un apus de soare în primele două strofe — şi în câte poezii nu se descrie un apus de soare — nimic nu e comun. Iar cât despre *zburătorul* este greu să concepem ceva mai românesc. Nu e destul că în două bucăţi să se vorbească de turmele care coboară seara, în sunete de tălăngi, de cirezile de vite ce se întorc acasă, pentru a trage concluzia că una este imitată după ceealaltă.

Eliade singur despre poezia *La moartea lui Cârlova*, publicată în cea de a doua culegere de versuri, din 1836[6], ne spu-

[1] *Ibid.*, p. 75.

[2] Versurile lui Eliade pentru 30 August 1839 sânt publicate în *Curierul de ambe sexe* II, p. 234; cele din *Foaia pentru minte* din 1841, p. 399 sânt de Pitarul H. Ioznide din Craiova şi sânt întitulate: Dialogul între Riga Despadi (*sic*) cu Dama de Caro.

[3] N. I. Apostolescu, *L'influence des romantiques français sur la poésie roumaine*. Paris, Champion 1909, p. 72 şi 73.

[4] In introducerea operei sale, p. XII, Apostolescu adaogă, cu privire la *zburătorul*, pe V. Hugo, Alex. Dumas şi Alphonse Esquiros ca inspiratori ai lui Eliade.

[5] Lamartine, *Secondes Méditations poétiques* (a II-a meditaţie).

[6] I. Eliade, *Culegere* etc. (*op. cit.*) p. 57 „imitaţie din De la Lamartine".

©BCU CLUJ

sese că e imitată după Lamartine, *Le poète mourant*[1]. Dar acest lucru nu e adevărat decât cu mare aproximaţie, căci în afară de câteva epitete, de câteva comparaţii şi de un vers tradus ad litteram:

Celui (le luth) des séraphims va frémir sous mes doigts,

toată bucată este a lui Eliade.

In schimb *Corbul şi vulpea*, trecută în Meditaţii la poeziile originale, este cunoscuta fabulă a lui La Fontaine[2].

***

In acelaşi timp cu publicarea ziarului său, Eliade căută să realizeze un alt punct din programul societăţii făcute la inspiraţia lui Dinicu Golescu.

Bătrânul boier murise[3], răpus de una din epidemiile ce nu mai conteneau în nenorocita noastră ţară, fără să fi avut satisfacţia de a vedeà înfăptuindu-se un teatru românesc, în capitala ţării.

El nu va luà fiinţă decât în 1833, la stăruinţele unui alt boier democrat, Ioan Câmpineanu, ajutat foarte mult de Eliade şi Aristia. In aşteptarea acestui teatru Eliade traduce pe Mahomet al lui Voltaire. Piesa ar fi trebuit să se reprezinte încă din 1832, dar nu vede lumina scenei, ca prim spectacol, împreună cu puţină muzică, al şcoalei Filarmonice, decât în 29 August 1834[4]. Pregătită mai bine de un an[5], reprezentaţia este amânată din pricina unui paşă turcesc, venit la Rusciuc, care ar fi putut fi nemulţumit să vadă pe întemeietorul mahometanismului batjocorit în Principate[6].

O altă traducere din Voltaire, „Brutu", va fi publicată numai după moartea lui Eliade[7].

---

[1] Lamartine, *Secondes meditations* (V-a meditaţie).

[2] Ce mare stimă aveà Eliade pentru trăducători se vede din articolul său *Despre poezie*, publicat în *Curierul de ambe sexe* II, p. 288, unde ne spune, că „a traduce versuri, este mai greu decât a compune".

[3] In toamna anului 1830. Eliade îi face cu această ocazie o cuvântare funebră, publicată de *Curierul românesc* din 9 Oct. 1830.

[4] Cf. N. Iorga, *Istoria literaturii româneşti în veacul al XIX-lea*, vol. I, p. 147.

[5] Vaillant, *La Romanie* II, p 369. „Apres 18 mois d'étude le Mahomet d'Eliade est joué avec un succès inespéré, et ce jour-là est un jour de fête". Cf. T. Burada, *Cercetările asupra şcoalei filarmonice din Bucureşti* (*Convorbiri lit.*, XXIV, 1890, p. 13, nota 1).

[6] Traducerea este corect făcută. Ea se poate ceti şi azi cu plăcere.

[7] I. Heliade Rădulescă, *Curs de poezie generală. Dramaticele. Brutu Tragedie în cinci acte după Voltaire.* Scriere posthumă. Fascicula I, Buc. 1878.

©BCU CLUJ

Mahomet este urmat, în 1832, de două povestiri din Marmontel: *Bărbatul bun* şi *Femeia cum sânt puţine*[1], ambele dedicate Doamnei şi Domnului Ştirbei, pentrucă formau o familie model[2]. După o serie întreagă de traduceri din Byron, în 1835 el publică *Amfitrion* de Molière[3], tot pentru reprezentaţiile societăţii Filarmonice. *Amfitrion* face parte dintr'o grupă întreagă de piese de Molière traduse în acea vreme şi destinate tinerilor actori din trupa română, care jucau bucuros operile marelui comic francez, foarte apreciate de publicul bucureştean[4].

Dacă acestor traduceri vom adăogă lunga listă a celor din *Curierul de ambe sexe* de la 1836 încoace, unde, cu mici excepţiuni în periodul V şi VI, nu se publică decât literatură franceză, vedem că Eliade, în anii formaţiunii sale intelectuale, a trăit aproape exclusiv în contact cu literatura şi cu ideile franceze.

Deşi, pentru motive dictate de exigenţele meseriei de ziarist, el se adresă obicinuit unor autori de a doua şi a treia mână — cei care făceau foiletoanele gazetelor importate din Franţa — totuşi literatura franceză este pânea lui zilnică, şi toate cunoştinţele nouă pe care le dobândeşte îi veneau prin şi de la această limbă.

Vom publică, cu altă ocazie, o listă completă a autorilor francezi traduşi în *Curierul de ambe sexe*. Câteva bucăţi merită de pe acum o menţiune specială. Ele ies din cadrul foiletoanelor obicinuite, scrise numai pentru a produce o distracţie trecătoare, şi, sau au direct în vedere instruirea cetitorului, ca acèle articole de critică cu privire la literatura clasică şi articolele de educaţie sau de filosofie, răspândite mai ales în periodul III şi V, ori vor să facă cunoscut pe un autor prin traduceri mai lungi, — cum ar fi cazul cu Byron, Alex. Dumas sau Chateaubriand — ori sânt un pretext pentru Eliade ca să-şi spună anume păreri, la care ţine în special. Din ultima categorie este bucata pe care în mod arbitrar o întitulează *Scrisoarea unui tată către*

[1] *Bărbatul bun*, din povestirile morale ale lui Marmontel. *Femeia bună*, din povestirile morale ale lui Marmontel.

[2] In operile publicate după 1848, ori decâte ori va venì vorba de familia lui Barbu Ştirbei, va spune tocmai contrariul.

[3] I. Eliade, *Amfitrion*, comedie în trei acte de la Mollier (*sic*), Buc. 1835.

[4] Cf. G. Oprescu, *Molière în România*. Dacoromania, anul II. (1921—1922), p. 554 sq., Cluj 1922.

©BCU CLUJ

fiul său[1], după *Le lis dans la vallée* al lui Balzac. In realitate este scrisoarea Henriettei. eroinei, iubita, cam în vârstă, a lui Felix, către acesta, spre a-i da sfaturi cum să considere lumea şi să se poarte în societate. Eliade nu vrea să păstreze ceea ce era supărător, dacă nu imoral, în situaţia eroilor lui Balzac şi o dă ca venind de la un tată către fiul său inexperimentat. In acelaşi timp, adaogă câteva idei care îl preocupau, şi cum nu puteà publicà în întregime lunga scrisoare din romanul lui Balzac, el o dă în părţile esenţiale, legate între ele prin câteva fraze ale sale.

Pasagiile venite de la Balzac şi cele ale lui proprii se întretaie dând un tot interesant de idei nu totdeauna concordante. Ideile lui Eliade se resimt de oarecare influenţă a lui Rousseau. Aşa el ne vorbeşte de contractul ce face omul cu societatea intrând în mijlocul ei, de tirania ce această societate exercită asupra noastră, pentru că „societatea din ziua de astăzi doreşte pe om slugă mai mult decât îl plăteşte". Până când „se vor pune alte temeiuri mai drepte societăţilor, noi, care trăim într'însele, trebue să primim cu bucurie poverile lor, ca să ni se pară mai uşoare". Pasagiul despre educaţie este tot al lui Eliade Astfel se continuă până la fine: un pasagiu din Balzac, un altul de legatură de la traducător, trecând peste o parte, plină de poveţe evanghelice, tot a acestuia. Ce este interesant în foileton este grija cea mare şi atracţia ce Eliade simţeà pentru ohestiunile sociale, cum şi faptul că el inclină spre o concepţie destul de înaintată a rezolvirii problemelor de această natură.

Epoca de maturitate.

Eliade ca teoretician al Paralelismului.

In perioada care merge de pe la anul 1837 până la 1840, o revoluţie se petrece în ideile lui Eliade. Ea se traduce în fapt printr'o desfacere aproape duşmănoasă de Franţa şi printr'o din ce în ce mai mare dragoste de limba italiană. Deşi traducerile din *Curierul de ambe sexe* continuă să fie luate aproape exclusiv din foile pariziene, el manifestă totuşi cu privire la limba şi la ortografia română o atât de mare preferinţă pentru Italieni, încât este evident că, pentru un timp cel puţin, el nu va mai

[1] *Curierul de ambe sexe I*, p. 49 sq.

©BCU CLUJ

continuă drumul ce parcursese până atunci, ci va face o schimbare de direcţie.

Tot atunci apar aluziuni puţin amabile la adresa celor care se formaseră supt influenţă franceză; atacuri directe la cultura la care se închinase până atunci; planuri şi propuneri pentru modificarea programelor şcolare şi a bazei învăţământului secundar; o întreagă serie de articole şi publicaţii de caracter filologic şi lingvistic, pentru a explică acea apropiere de limba italiană, a recomandă ortografia pe care el o credeă cea mai nemerită, şi a o justificà. Aceste lucruri nu erau întâmplătoare.

Şi pentrucă este aşa de mare deosebire între ceea ce el gândise în trecut şi ceea ce gândeşte la aceasta epocă, deşi schimbarea nu intervine în chip brusc, ci ea se poate urmări în evoluţia ei, într'un interval de câţiva ani, am crezut nemerit să consider că o perioadă din viaţa lui Eliade s'a terminat, şi că o alta începe. Am numit-o pe această din urmă perioada maturităţii de gândire şi de producţie a lui, nevoind să zic cu aceasta că omul care arătase o precocitate aşa de surprinzătoare în copilărie şi adolescenţă, care dase dovadă de o energie şi o bărbăţie deosebită, de iniţiativă, de bun simţ, de cultură întinsă, în timpul tinereţei, ar fi avut nevoie să se apropie de patruzeci de ani, spre a fi el însuşi. Toată evoluţia lui de până atunci se efectuase însă fără lacune. In preajma anului 1840 apare această schimbare decizivă, care răstoarnă cele mai intime păreri ale lui, de care depindeau, sau în funcţie de care se găseau, mai toate celelalte, părerile în legătura cu limba patriei şi cu scrierea ei.

De unde provine această schimbare?

Antipatia pentru Franţa eră cauza sau efectul părerilor filologice?

Este greu să o ştim exact. Eliade, aşa de vorbăreţ în alte împrejurări, asupra acestei chestiuni ne dă foarte incomplete lămuriri.

Credinţa în asemănarea cu totul excepţională a limbilor română şi italiană proveneà dintr'un raţionament bun, pornind de la o idee greşită. El îşi închipuià că din toate naţiile neolatine singurile care erau provenite din Romani curaţi erau Italienii şi noi. Dacă împrejurările ar fi fost identice, este sigur, zice Eliade, că limba noastră ar fi fost la fel cu cea italiană. Noi însă am trăit într'o stare de barbarie şi necultură pe care

©BCU CLUJ

n'o putem negà, pe când Italia a avut norocul să fie una din ţările cele mai civilizate ale Europei, iar limba ei o limbă cultivată de mai bine de şapte secole. Noi şi limba noastră ne găsim în stadiul în care erau Italienii înainte de apariţia geniilor lor mari, din evul mediu. Cultivându-ne am merge în mod fatal pe urmele Italiei, care însă ne-a luat înainte cu câteva sute de ani. Nimic mai logic deci decât să sărim peste epoca care ne desparte, să ne potrivim pasul după al ei şi să ne aducem limba, vocabularul şi ortografia, cât mai aproape de Italieni [1].

Aceasta este partea raţională din atitudinea lui Eliade. Ea se complică cu o parte sentimentală, foarte importantă când e vorba să ne explicăm părerile unui om aşa de impresionabil cum erà el.

De pe la 1820—1825 influenţa franceză în Bucureşti crescuse considerabil. Colonia Francezilor, puţin numeroasă, dar energică, cu vază, stimată de toţi, se mai înmulţise. Este destul să citim *Curierul românesc* din acea vreme ca să vedem cât de repede sporise numărul lor şi cât de felurite ocupaţii aveau.

In 1835 *Genilie*, în descrierea Bucureştilor, reprodusă după *Geografia* acestuia de *Foaia pentru minte* [2], ne spune că în capitala Ţării româneşti „limba franceză s'a făcut comună acum". In anul următor ştim că unul din profesorii şcoalei de declamaţie, cel de dans, erà un francez, Duport, iar trupa de comedie şi operă din Iaşi a lui T. Foureaux venea şi da reprezentanţii foarte cercetate la Bucureşti.

La 1 Iunie 1836 cetim [3] că doi Francezi „care au făcut un curs complet de studii în Franţa" vor să dea lecţii la noi. Iar câteva zile mai târziu un cofetar, tot francez, recomandă delicaţilor din Bucureşti „des glaces à la française" [4].

La 11 Septemvre 1836 [5], erau în Bucureşti două pensio-

[1] Cf. între altele scrisoarea către Marele Ban M. Ghica, prezidentul Eforiei şcolare, din *Foaia pentru minte*, 26 Mai 1840, în multe privinţe una din publicaţiile cele mai judicioase, mai bine scrise şi mai îndrăzneţ concepute din operile din acea vreme ale lui Eliade. Italiana, ne zice el, pentru toate celelalte limbi este o limbă, pentru noi „e dialectul românesc cel cultivat" (p. 179). Să învăţăm deci în şcoală „fără a sări pe scara progresivă a naturei", să începem cu limba italienească, care este „limba românească ce se cuvine unei minţi mature" (p. 181).

[2] *Foaia pentru minte* 1841, p. 227. Cf. şi pasagiul, citat din Cochelet, în nota 2 pag. 12 a studiului de faţă.

[3] *Curierul românesc* 1836, No 33.

[4] *Ibid.*, 1836, No. 38.

[5] *Ibid.*, 1836, No. 59.

©BCU CLUJ

nate franceze pentru domnişoare. La 23 Octomvrie şi 2 Noemvrie librarii *Walbaum* şi *Weise* anunţă că au deschis un cabinet de lectură cu 10000 volume franceze şi germane[1] şi că au scos o gramatică pentru cei ce ştiu franţuzeşte şi doresc să înveţe româneşte[2].

Câteva zile mai târziu[3] profesorul Hnoghil fondează un pension cu limbile de predare franceză şi română.

In 1837 şi 1838 situaţia nu se schimbă. In 1838 profesorul *Repey*[4] din Iaşi vine la Bucureşti şi deschide un curs de literatură franceză. Erà un bun prieten al lui Eliade şi-i scrisese în repetite rânduri pentru a-l felicità de reprezentaţiile reuşite, date de elevii din Bucureşti, la Iaşi, cum şi de partea importantă ce luà la fixarea limbei române „ce se formà supt pana lui Eliade"[5].

Tot în acest an *Vaillant* îşi publică dicţionarul său „*Le dictionnaire universel de langue romone*", pe spesele statului, în urma unui vot al adunării naţionale[6].

Mai mulţi profesori, unul de vioară, Eugene Hette[7], altul de limba franceză, „le gouverneur des fils de M. de Barcanesco[8], îşi oferă serviciile lor. Iar la 1 Maiu 1838 „Lui Janeloni"[9] publică un anunţ pentru deschiderea unui pensionat. La 8 Iunie acelaşi an[10] se oferă publicului cetitor secţia franceză a bibliotecei naţionale, celelalte secţiuni neavând încă gata catalogul.

La 21 Iunie[11] Repey deschide şi el un institut, în timp ce în şcoalele statului limba franceză erà predată în toate clasele de „umanioare"[12] de *Aristia* şi un alt profesor francez. Succesul

---

[1] *Ibid.*, 1836, No. 70.
[2] *Ibid.*, 1836, No. 72.
[3] *Ibid.*, 1836, No 74.
[4] *România*, 1838, 4 Fevruarie.
[5] *Curierul Românesc* din 1836, No 60, p. 227 şi *Gazeia Teatrului Naţional* No 6. din 1836, p. 50.
[6] *Vaillant, op. cit.*, I. p. 400.
[7] *România*, 1838, Martie 28.
[8] *Ibid*, 1838, Aprilie 13.
[9] *Ibid.*, 1838, Maiu 1. E de observat că acest director al internatului de copii din mahalaua Batiştei, care îşi scrie numele franţuzeşte în 1838, în *Curierul de ambe sexe* III (deci prin 1842), p. 319, devine Luigi Gianeloni şi va face un curs de limba italiană. pe care Eliade îl anunţă cu laude, curs înfiinţat poate, chiar la rugăciunea acestuia. In orice caz atitudinea lui de filofrancez, apoi de italian, este paralelă cu cea a lui Eliade.
[10] *Ibid.*, 1838, 8 Iunie.
[11] *Ibid.*, 1838, 21 Iunie.
[12] *Ibid.*, 1838, 8 Martie.

©BCU CLUJ

cursului lor a trebuit să fie mare, dacă judecăm după numărul de premiaţi la acest studiu [1].

In 1839 Sept. 30 consulul *Billecocq* scrie [2] *Mareşalului Soult* că un francez, *Couty*, ar dorì să fondeze un ziar în limba lui, *l'Echo du Danube*.

Este evident că o ţară în care pot trăì şi prosperà atâtea şcoli cu franceza ca limbă de propunere; în care, în şcoalele oficiale, limba franceză vine imediat în importanţă după limba patriei; în care nu poţi deschide un ziar fără să dai cu ochii de un Francez oferindu-şi serviciile; în care cofetarii, floriştii, librarii francezi sânt preferiţi altora şi se simte nevoia cărţilor franceze, cu zecile de mii, şi a ziarelor franceze, este o ţară de puternice legături culturale cu Franţa.

Erà un lucru ce bucurase pe Eliade până atunci.

El însuşi contribuise să se creeze această situaţie, răspândind în toate chipurile operile frumoase din literatura franceză. In 1837 chiar, în broşura *Despre traducerea lui Omer*, n'are decât cuvinte de laudă pentru distincţiunea limbei franceze, „limbă a inimei sau a sentimentului“ [3].

Puţin mai în urmă nu va mai vorbì tot aşà.

Intre numeroşii Francezi stabiliţi la noi erà natural să se strecoare câţiva aventurieri sau chiar persoane care, pentru un motiv sau altul, trebuiseră să părăsească Franţa. Imbrăţişaţi cu căldură de Români, ca orice Francez, ei izbuteau să înşele buna credinţă. Pare că este un făcut: în perioada dintre 1835—1840 avem a face cu un foarte mare număr de astfel de cazuri. *Billecocq*, fostul consul, deci persoană în măsură să fie bine informată, ni le citează pe cele venite până la biroul lui, pe lângă care ar fi putut fi şi altele, destul de păgubitoare reputaţiei Francezilor.

Avem mai întâiu pe pseudodoctorul *Marcille*, care nu se împacă de loc cu doctorul *Tavernier*. Acest Marcille, bigam şi falsificator de monede, dă mult de lucru consulatului în 1837 [4].

Tot atunci un profesor, *Ducasse*, îşi omoară elevul, la Giurgiu, pe când actori, cârnăţari, bucătari şi servitori, falsifi-

[1] *Ibid.*, 1838, 3 August.
[2] Hurmuzachi, XVIII, p. 753.
[3] I. Eliade, *Asupra traducţiei lui Omer*, 1837, p. 3 şi 12.
[4] Billecocq, *Le nostre Prigioni, op. cit.*, vol. I, p. 69

©BCU CLUJ

cându-şi hârtiile de identitate, se dau drept profesori şi înşală oamenii [1].

Prin 1834 un servitor furase actele stăpânului său şi venise în România, unde luând profesiunea şi identitatea stăpânului, preotul *Fontanel*, scandalizà lumea prin purtarea lui revoltătoare, înşelând şi escrocând pe barbaţi şi seducând pe femei [2]. „Au milieu de gens tout-à-fait estimables... la colonie française compte des sujets dont la biographie défierait les créations les plus extravagantes de M. M. Balzac et Sue" [3].

Şi aceste împrejurări nu-s de loc cevà particular anului de care ne ocupăm. Lucruri identice: bigamii, crime, etc. se repetă în epoca următoare, culminând în acea contesă Dash, care duce scandalul până în familia Domnului Moldovei, Mihail Sturza [4]. Nu mai vorbim de întâmplări mai mărunte, de slăbirea moravurilor despre care mărturisesc toţi călătorii ce trec pe la noi, şi pe care oamenii cu o moralitate cevà mai severă o pun pe socoteala influenţii franceze şi a literaturii parisiene, atât de răspândite.

Este destul să ne amintim cunoscuta scrisoare pe care *Ioan Maiorescu* o trimite la 11 Fevruarie 1838 [5]. Profesorul ardelean, venit dintr'un mediu mai serios, dar şi cam neînţelegător, pune pe socoteala culturii şi influenţii franceze tot ce vede rău în Ţara românească, fulminând contra „Galiei" [6].

Eliade este şi el un om croit cam în acelaşi fel ca şi Maiorescu. Ceea ce vede în jurul lui, ceea ce aude din toate părţile, faptele incontestabile de care am vorbit mai sus, îl indispun, presupun, în contra Francezilor şi influenţii lor.

Se mai adaogă încă şi alte motive. Din acea vreme el începuse să-şi dea seamă de funestele scopuri ale politicei ruseşti, şi să simtă o ură neîmpăcată pentru instrumentele lor în România. Insă, cea mai mare parte din acei oameni erau formaţi în şcoli franceze, vorbind franţuzeşte în mod impecabil, dacă n'ar fi să citäm decât pe *Mavros*, la bête noire a lui Eliade, despre care

[1] Billecocq, *Le nostre Prigioni*, p. 70.
[2] *Ibid.*, p. 71.
[3] *Ibid.*, p. 74 - 75.
[4] *Ibid.*, p. 69
[5] *Foe literară*, No. 16, din 1838, p. 121. Cf. N. Bănescu şi V. Mihailescu, *Ioan Maiorescu*, p. 22 sq.
[6] Acest fel superficial de a pricepe lucrurile nu este fără analogie cu anume atitudini pe vremea războiului nostru şi de atunci încoace.

©BCU CLUJ

anume călători din Franţa spuneau că vorbeà o franţuzească de o puritate desăvârşită, limba scrisorilor lui Voltaire. Pe măsură ce timpul trece se va adăogà la această listă şi *Barbu Ştirbei* şi chiar Domnul *George Bibescu*, ambii produse ale şcoalei franceze. Apoi duşmanii literari a lui Eliade, *Gr. Alexandrescu* şi alţii „partizani ai macaroanelor nouă ale franţuzismului rău înţeles şi rău uzat", care îl atacau pe el, cu violenţă între 1835 şi 1838[1], erau unii veniţi din „Hagialâcul Parisului", cum va spune după 1848 despre duşmanii lui, partidul naţional[2].

Motive sentimentale se mai găsesc încă multe. Unul ne este dat de Vaillant, care, trăind alături de Eliade, a trebuit să fie foarte surprins de atitudinea acestuia faţă de Franţa. El îşi închipue că schimbarea a provenit dintr'un amor propriu rănit „après vingt ans d'étude de ne pouvoir parler la langue française comme il la comprend, et moins encore l'écrire comme il la lit, plus blessé peut être de la critique d'un pseudonyme qu'il avait pourtant provoquée"[3].

Această afirmaţie a lui Vaillant are valoarea ei. Eliade erà un om orgolios şi susceptibil, având despre sine o idee exagerată şi simţind orice inferioritate a lui ca o intolerabilă umilinţă. In scrisoarea *Despre şcoală*, adresată Banului M. Ghica[4], ne spune el însuşi cât de greu este să înveţi limba franceză şi cât de rari sânt oamenii care, o vorbesc cum trebue. El merge aşà de departe încât afirmă că nimeni nu vorbeşte şi scrie franceza ca un Francez, în timp ce se scrie greaca cum o scriu Grecii şi germana cum o scriu Nemţii[5].

De altfel ştim şi din altă parte că Eliade vorbeà o franţuzească insuficientă. Consulul Hugot trebue să roage pe Simeon (Marcovici) ca să-i traducă oda lui Eliade asupra păcei de la Adrianopol pe care aveà s'o trimită la Paris[6].

Cât şade la Paris şi mai târziu, în ţară, pentru traducerea operilor apărute în franţuzeşte, Eliade era totdeauna nevoie de

---

[1] Cf. nota din ediţia II-a a *Curierului de ambe sexe* la articolul „Critica literară", periodul I, p. 351.

[2] I. Eliade R., *Biblice, op. cit.*, p. 75.

[3] Vaillant, *La Romanie, op. cit.*, III, p. 219.

[4] *Foaia pentru minte*, din 26 Maiu 1840 şi *Biblioteca Portativă* II *Diverse*.

[5] *Ibid.*, p. 177.

[6] Hurmuzachi, XVII, p. 232. Raportul lui Hugot din 30 Nov. 1829

©BCU CLUJ

colaboratori: de *Sébastien Rhéal*[1], de *Ledain*[2], de *Elise du Péret*[3]. Iar în Isachar[4] găsim marturia că în adevăr se simţeà nemulţumit de sine, când vorbeà franţuzeşte: „Eu nu pretind că sânt maestru în limba franceză; poate să pronunţ rău, poate să fac frazele după românie pe franţuzie..." Aceste lucruri, spuse după ce Eliade petrecuse în Franţa câţiva ani, vor fi cu atât mai adevărate în 1840.

Un motiv foarte puternic, nu spre a determinà pe Eliade în această direcţiune, căci el este posterior Paralelismului, ci spre a-l menţine în ea, este întâmplarea cu doctorul *Tavernier* şi cu consulul *Billecocq*, povestită de acesta în *Le nostre Prigioni*[5].

Dr. Tavernier, francmason[6], erà o veche cunoştinţă a lui Eliade, membru în societatea secretă înfiinţată după disolvarea societăţii Filarmonice, unul din cei cinci streini care sânt cauza directă a spargerii acestei societăti.

Personagiu ciudat, revoluţionar, filantrop puţin cam acrit de o viaţă în disproporţie cu talentele pe care şi le credeà, acest om face să se vorbească cam mult de el. Are neînţelegeri mai ales

---

[1] I Eliade, *Scrisori din exil*, Scrisoarea VI-a către Românii din Brusa, fără dată, dar din 1850, p. 13. Rhéal tradusese: *Le Protectorat du Czar* şi l însoţise de un Avant-Propos Tot el traduce *Souvenirs et impressions d'un proscrit*. Acest Rhéal se supără pe Eliade la finele lui 1850 (scrisoarea către Românii din Brusa din 1 Iulie 1851, p. 124 şi 125). Sébastien Rhéal (Gayet de Céséna, dit Rhéal) publicase în 1840, *Les chants du psalmiste*, între 1843 şi 1853 o traducere din *Dante* şi în 1842 *Les Divines féeries de l'Orient et du Nord*.

[2] Ledain fusese angajat de Eliade pentru revederea traducerei scrierei *Mémoire sur la Régénération roumaine*, după ce se supărase cu Rhéal (Cf. *Scrisori din exil*, p. 125), care începuse aceea traducere (*Ibid*, p. 131).

[3] Ştirea mi-a fost comunicată de dl I. I. Eliade Rădulescu. Elisa du Péret este una din prietenele bune ale lui Eliade, în ultima parte a vieţi acestuia. Ea se înscrie cu patru acţiuni la Asociaţiunea Agricolă (*Biblioteca Portativă, Diverse*, II, p. 143). Eliade ne spune despre ea, în *Curs întreg de poezie generală*, că ştiià bine româneşte, ca şi Greca da Roma, şi că uneori iscăleà chiar Pereţeana (p. 240).

[4] I. Eliade R., *Echilibru* (*op. cit*), p 155.

[5] Billecocq, *Le nostre Prigioni*, *op. cit.* I, p. 127 sq. şi în raportul către Guizot din 11 Martie 1842. (Hurmuzachi XVIII, p. 850).

[6] Billecocq pretinde că şi Eliade erà francmason, iniţiat de Tavernier. Lucrul nu e imposibil, dar iniţierea mi se pare că nu vine prin Tavernier, ci prin Gr. Alexandrescu, după cum ar rezultà din poesia „Înoratul", în care se face aluzie, la ceremonile masonice: „Cu sărutarea ludei, tradând m'ai tâmpinat". Dar Eliade are grul să se fi retras din această societate anticreştină: „Păzit de semnul crucei, răbdai astă cercare": (*Curierul de ambe sexe* II, p 76). El acuză de multe ori pe duşmanii lui de francmasonerie, ceea ce n'ar mai fi putut face, dacă şi el ar mai fi făcut parte din societatea lor Cf. scrisoarea adresată Romanilor din 30 Iunie 1856, p. 38.

©BCU CLUJ

cu Marcille bigamul, iar Vaillant ne spune curat că-l crede spion rus [1].

Incidentul Travernier-Eliade este pe larg povestit de Billecocq. Acesta, consul francez în prima parte a domniei lui Bibescu, om cinstit, binevoitor, energic, dar insuportabil din multe puncte de vedere, lipsit de tact, plin de sine însuşi şi posedând într'un grad neînchipuit darul de a se face antipatic, vorbind mereu de sine şi numai de sine, primeşte o reclamaţie de la Tavernier contra lui Eliade. Fără să cerceteze cum stau lucrurile, cere Domnului arestarea lui Eliade, ceea ce nu i se poate admite. Obţine însă o comisiune de anchetă, de sigur extrem de supărătoare pentru orgoliul lui Eliade [2].

Şi, ca şi când toate aceste motive n'ar fi fost suficiente ca să dispună rău pe Eliade faţă de Francezi, se mai adaogă un fel de incompatibilitate între el şi firea Francezului. Acest lucru se va vedeà lămurit din tot ce Eliade ne spune despre poporul francez în timpul şi după şederea sa la Paris.

Cu concepţiile sale neclintite, cu felul său de a fi, luând totul în serios mai mult de cum s'ar cuveni, cu ideile sale de multe ori strâmte şi prea personale, cu o gravitate cam antipatică, sigur pe sine, dârz, incapabil de a vedeà nuanţele şi a pricepe ironia, cu o incapacitate de a se acomodà, având în toată înfăţişarea ceva demn şi ridicul în acelaşi timp, un fel de „grand homme de province", Eliade trebue să fi părut obositor Francezilor şi să-i fi scos din fire.

La rândul lui, el le reproşează de a fi inconsecvenţi, frivoli, superficiali, de un democratism care se cheltuià în vorbe şi mergeà rar până la fapte, prea „civilizaţi", în sensul rău al cuvântului, după principiul: „vorba a fost dată omului spre a-şi ascunde cugetarea [3].

De aici desacordul care ajunge, în *Paralelismul între dialectul român şi cel italian*, la aprecieri de felul acesta: Limba franceză este „săracă de vorbe şi bogată de fraze" [4]. Ea este

[1] Vaillant. *op. cit.*, II, p. 351, 394 sq.

[2] Billecocq, *Le nostre Prigioni* I, p. 127 sq.

[3] I. Eliade, *Scrisori din exil.* Cea din 5 Ianuarie 1850 către N. Russo, p. 9.

[4] I. Eliade, *Paralelismul, op. cit.*, p. 45. Cf. şi scrisoarea *Despre şcoale*, de care a fost vorba, p. 180.

©BCU CLUJ

asemenea unei curtezane, împodobită cu lucruri streine „fără a se ocupà de lucruri serioase şi vrednice de o matroană". Tinerii veniţi de prin şcoalele franceze nu fac decât să maimuţărească pe Francezi „nu vorbesc decât de Libertate pe care neînţelegând-o bine, o mărginesc într'un desfrâu şi nesupunere la legi şi aşezăminte". Sau încă: „Limba franţuzească se vede în toate casele dimpreună cu toată morala sau demoralizaţia ei" [1], „Bine este să ne ţinem de limba franceză, atât de destoinică de a stricà pe a noastră, după cum ne-a stricat o de vreo 12 ani încoace?" [2].

Iar după ce ne spune că limba franceză a corupt moravurilor din pricina „romanelor celor mai neruşinate", ne povesteşte cum la 19 ani el a învăţat-o cetind pe Faublas „şi poate aceasta va fi pricina că nici n'am prea *învăţat aşa bine, franţuzeşte*" [3]. „Mare pagubă aduce această limbă şi duhului, şi inimei, şi limbei naţionale, căci nici într'o limbă nu s'au scris atâtea cărţi desfrânătoare şi aprinzătoare de duhul şi inima omului" [4]. Aşa încât, acum, după ce am expus atitudinea în această epocă a lui Eliade faţă de Franţa şi motivele care sânt la baza ei, mi se pare just să conchid că, apropierea de Italia, în loc se pornească din convingere, a pornit din motive sentimentale, de antipatie faţă de Franţa, şi că raţionamentele au fost făurite mai în urmă, pentru liniştirea conştiinţii, cu tendinţa ce avem toţi de a ne justificà sentimentele de simpatie sau antipatie [5].

---

[1] I. Eliade, *Paralelismul*, p. 43.

[2] *Ibid.*, p. 44.

[3] *Ibid.*, p. 44.

[4] *Ibid.*, p. 45.

[5] Această apropiere a lui Eliade de limba italiană se observă încă din 1838, în scrisoarea publicată în *Curierul de ambe sexe* II, p. 33 sq. De atunci se vede intenţia lui de a face o gramatică comparată a limbilor surori, inclusiv franceză, care însă, din pricina resentimentului crescând faţă de aceasta din urmă, rămâne o gramatică romano-italiană. C. Negruzzi, în 1 Iunie 1838, în *Foaia literară*, p. 60, reproşează lui Eliade tendinţa de a italienizà: „Pentruce vreţi să italieniţi pe Român, a căruia limbă, precum Dta însuţi ziceţi, trebue să se arate în haine româneşti?". Dar pe acea vreme teoriile lui Eliade despre limbă nu sânt de acord cu practica Cf. de exemplu *Dialogul ţăranului român cu cel italian* din *Curierul rom.*, No. 59 din 1839 şi scrisoarea, plină de idei frumoase şi inteligente, către P. Poenaru, din *Curierul de ambe sexe* II, p. 239.

©BCU CLUJ

Activitatea literară a lui Eliade în epoca anterioară Revoluţiei. Eliade la 1848.

Sentimentele de antipatie ale lui Eliade faţă de limba şi de civilizaţia franceză se întăresc în epoca care merge de la publicarea Paralelismului până la izbucnirea Revoluţiei din 1848. Ne putem închipuì, el, care aveà reacţiunile aşa de brusce, ce impresionat a trebuit să fie de epizodul cu doctorul Tavernier, amintit în capitolul precedent, şi cât de mult a trebuit să fie sporit resentimentul lui faţă de Francezi. Indignarea lui a fost provocată încă de politica pe care o duceà în Orient Guizot, din cauza influenţei exercitată asupra lui de princesa de Lieven, prietena, apoi nevasta sa, Rusoaică şi instrument al politicei ruseşti, dacă ar fi să credem pe Billecocq. Din vechea duşmănie a Franţei contra tendinţelor ruseşti în Răsărit nu mai rămăsese nimic Eram din ce în ce mai ameninţaţi să fim încorporaţi în imperiul Ţarului, de data aceasta cu consimţimântul Francezilor.

Duşmănia comună contra lui Guizot şi a Ruşilor ar fi trebuit să apropie pe Eliade de Billecocq, dar, prea lipsiţi de tact şi prea neîncrezători şi unul şì altul, se temeau să intre în legături mai strânse Nu se vor cunoaşte şi aprecià decât la Paris, în timpul exilului, când Eliade îşi va da seama de sentimentele de dragoste pentru noi, ale fostului consul, şi va lucrà din toate puterile ca să-l readucă în ţară, pe vremea războiului Crimeei şi ceva mai târziu, când se făceau alegerile pentru Divanul Ad Hoc[1].

Iată pentruce Eliade se întoarce spre Italieni, şi pentruce periodul IV, V şi VI din *Curierul de ambe sexe* este plin de traduceri din italieneşte: Dante, Tasso, Ariosto.

Dar el nu încetează cu totul de a publicà opere din literatura franceză. Ne dă încă impresiile de călătorie în Italia ale lui Alex. Dumas. Este oare o simplă întâmplare că şi ce ia din franţuzeşte se raportă tot la Italia?

Alături de Dumas, apărut mai întâiu în foiletonul *Curierului de ambe sexe*[2], el continuă a traduce pe lord Byron şi scoate în 1847 pe Don Juan.

N'am vorbit până acum aproape de loc despre limba lui

[1] Cf. *Scrisorile din exil* din aceasta epocă (*passim*).

[2] Din *Corricolo*, de Alex. Dumas, tradus de *I. Eliade*, Buc 1846 şi *Speronare* de la Alex. Dumas tradus de *I. Eliade*. Buc. 1847. Prima este luată după Corricolo (4 vol.) apărut în 1843, cea de a doua din Speronare (4 vol.) din 1842.

©BCU CLUJ

Eliade, căci ceea ce ne interesează în opera lui nu e atât această latură a ei, nici chiar latura estetică, ci numai evoluţia ideilor şi determinarea părţii ce revine Franţei din totalitatea lor.

Este totuşi interesant să se constate că pe măsură ce înaintează în vârstă, poate şi din pricina ocupaţiei lui, prins la un ziar ce trebuiă să apară regulat, şi la o revistă, încurcat cu tipografia cea mai importantă din Bucureşti, grăbit, hărţuit din toate părţile, energia, puritatea, sobrietatea elegantă a limbei lui de până atunci dispar, pentru a face loc unui stil deslânat, negligent, incorect, de multe ori vulgar, o limbă românească costumată în italieneşte, plină totuşi de construcţiuni, de expresii, de întorsături de fraze influenţate din franţuzeşte.

Această regretabilă decadenţă a limbei este anterioară epocei de care ne ocupăm. Ea începe, am puteà zice, cu primele numere ale *Curierului de ambe sexe*. In *Scenă de inimă* [1] găsim expresiuni ca cele următoare: rochii strălucitoarea de răcoare(de fraîcheur); asemenea de însemnător (tout aussi important); *sembler* tradus cu a semănà; o graţie şi un duh se află unde nu poate cineva spune; încât pentru felul său de frumuseţe (quant à); ceea ce descoperì doica îi amestecase toată fiinţa (probabil, bouleverser); cu un ton uscat (d'un ton sec); situaţia la amândoi erà foarte anevoe (difficile); obrăjorii se aprinseră de un îndoit aşternut de roze (poate, lit de rose); a rupe în vizieră, etc. [2]

Aceste defecte în loc să dispară cu timpul, se accentuiază şi mai mult. In *Speronare* găsim: ore de ce să ne desperăm de acest contratimp [3]; nu văd nici o necuviinţă [4] (în loc de inconvenient); faţă determinată (décidée) [5]; momentul departului [6]; ce ni se cuveneà mai mult [7]; danţul vacilor [8] (le ranz des vaches); etc.

---

[1] *Curierul de ambe sexe* I, p. 353 şi II, p. 344.

[2] *Ibid.* II, p. 215. E de notat că aceste expresiuni se găsesc aşa de frecvent, încât au fost luate dintr'un mic număr de pagine

[3] I. Eliade, *Speronare* (*op. cit.*), p. 7.

[4] *Ibid.*, p. 5.

[5] *Ibid.*, p. 8.

[6] *Ibid.*, p. 9.

[7] *Ibid.*, p. 20.

[8] *Ibid.*, p. 22. Această negligenţă nu o întâlnim numai în traduceri. Articolele despre limbă apărute în *Curierul românesc* din 1848 şi publicate apoi în *Biblioteca portativă* (Critica) sânt un model desăvârşit de rău gust. Acolo (p. 232) întâlnim expresii ca acestea: „persoane cu emulaţie nobilă şi inimă progresivă"; „generoase inimi române, pe voi puiu eu mâna când scriu rândurile acestea" (p. 234); „Ah! de ce nu pociu să-mi sparg inima, să v'o arăt" (p. 235). Nu mai vorbesc de prefaţa *Vocabularului de vorbe streine în limba română*, din 1847, în care, la p. XXVI, se găsesc trivialităţi neînchipuite.

©BCU CLUJ

Trebue să aşteptăm până la proclamaţiile Revoluţiei de la 1848 şi la admirabila rugăciune pe care preotul Radu Şapcă o spune la Islaz, pentru a mai găsi bucăţi demne de paginele, uneori într'adevăr splendide, pe care le întâlnisem în opera de până atunci a lui Eliade Şi în timp ce el ne oferă astfel de exemple de corupţie a limbei supt influenţă franceză sau italiană, nu încetează de a atacà pe toţi cei care veneau din şcoalele Parisului, aducând cu ei «macaroanele franceze» şi stricând totul. Ei au importat, zice el, mania de a înlocuì cuvintele adevărate cu «galicismii de acum» sau „gâscănăriile" de care îşi bate joc cu atât de puţin spirit, mai întâiu în *Curierul românesc* din 1847 şi începutul lui 1848, apoi în *Biblioteca portativă* vol. I., *Critica*, care cuprinde, de altfel, şi câteva idei sănătoase, de bun simţ, amintindu-ne de teoriile sale din prefaţa Gramaticei [1].

Deşi antipatia sa contra Franţei şi a franţuziţilor este mare, el proiectează totuşi o Bibliotecă Universală, care se bazà mai ales pe traduceri din această limbă. Colecţia de autori clasici pe care începuse să o tipărească alături de *Curierul românesc*, şi ea destul de bogată în opere franceze, fusese foarte căutată [2].

Acum vrea să înceapă publicarea unei serii de opere în stil mult mai mare. Pentrù a se puteà cu totul consacrà acestei întreprinderi, al cărei vast program îl anunţă prin *Curierul românesc* din 25 Martie 1846, el cedează redacţia acestei foi lui I. Negulici, unul din prietinii săi cei mai buni — cu care însă se va certà în exil — iar el, pe la începutul lui 1847, se duce în streinătate, pentru a cumpărà cele necesare tipăririi [3].

Cele mai însemnate nume din istoria literaturii, ştiinţei şi publicisticei franceze de ori ce fel sânt scrise pe prospectul lui Eliade. Istorici ca Rollin, Montesquieu, Herbelot, Bossuet, Voltaire, Guizot; filosofi ca Malebranche, J. J. Rousseau, Charron, Pascal, La Rochefoucauld; drept — Montesquieu, Gabriel Naudé, La Noue, S-t Evremont; politica e reprezentată prin Fénelon, Bernardin de Saint-Pierre; economia politică prin Vauban, Turgot, Quésnay, Dupont de Nemours; ştiinţele naturale prin: Laplace, Lambert, de Luc, Cuvier, Vaillant, Buffon, Bernardin de

[1] I. Eliade, *Bibl. portativă* I, *Critica*, p. 79 şi 230.

[2] Cărţile ieşite din teascurile lui Eliade sânt mult răspândite şi în Moldova. Cf. Rosetti, *Cenzura în Moldova*, p. 337 şi 397. In 1839 el scosese şi o *Biblie* (p. 397).

[3] Cf. *Curierul românesc*, din 24 Iunie 1847.

©BCU CLUJ

Saint Pierre, Réaumur, Tremblay, Bonnet[1]; muzica prin: Jean Jacques Rousseau, Grétry; literatura prin: La Harpe, Marmontel, Blaise Pascal, Bossuet, Fénelon, Massillon, Bourdaloue, Mirabeau, Benj. Constant, P. Corneille, Thomas Corneille, Racine, Beaumarchais, Crébillon, Molière, Regnard, Hugo, Boileau, Lamartine, M-me de La Fayette, Le Sage, Voltaire, Rousseau, Bernardin de Saint-Pierre, M-me Cottin, M-me de Sévigné, M-me Genlis, M-me de Staël, Chateaubriand, George Sand, E Sue, Balzac[2].

Alte popoare nu erau nici pe departe aşa de bine reprezentate ca Francezii.

Trăducătorii erau: Aristia, I Negulici, Nenovici şi Eliade. Dar această întreprindere nu se poate duce la bun sfârşit, căci, până să iasă primele volume, izbucneşte Revoluţia de la 1848. Eliade ne-a povestit adesea că unele din acèle cărţi erau aproape tipărite şi că, la ocuparea oraşului de Ruşi şi Turci şi la jaful ce a urmat, negustorii Bucureştilor au învelit luni de zile marfa lor în foile Bibliotecei Universale.

In cererea de despăgubire, pe care Eliade o înaintează guvernelor pentru pagubele avute în 1848, Biblioteca Universală reprezintă cea mai importantă parte a sumei reclamate.

* * *

Revoluţia de la 1848 a venit aproape pe negândite la Bucureşti.

Imprejurările au pus pe Eliade în fruntea guvernului. Nu este rostul acestei lucrări să se ocupe de evenimentele prin care a trecut ţara. Destul numai că ele fac din Eliade duşmanul cel mai cunoscut al politicei ţariste, capul acestei mişcări.

Acţiunea lui „d'homme qui voulait avant tout placer le mouvement national sous la sauvegarde de la légalité et constater aux yeux de tous que l'insurrection se faisait non contre

---

[1] Din această lungă listă de autori care s'au ocupat cu ştiinţele naturale, se vede preferinţa lui Eliade, de atâtea ori exprimală, pentru cunoştinţele exacte.

[2] Este de remarcat, odată mai mult, cât de mare este numărul autorilor clasici, faţă de contemporanii romantici ai lui Eliade. Deşi vorbeşte de câteva ori bine de aceştia din urmă, cum am văzut, supt impresia cine ştie cărui articol favorabil lor, simpatiile lui Eliade, ori de câte ori alege, sânt de partea clasicilor.

©BCU CLUJ

le Turc suzerain mais contre le Russe protecteur"[1], este acea a unui moderator.

Felul în care s'a purtat în aceste împrejurări excepțional de grele îndreptățește, mi se pare, criticile aduse de Regnault, omul, dintre streini, care a pătruns mai adânc în sufletul lui Eliade și a dat despre el portretul cel mai veridic: „Puissant et audacieux dans la polémique, il est dans l'action faible et irrésolu; avec le courage enthousiaste du tribun, il manque du courage vulgaire du soldat"[2].

Modelul său fusese Lamartine, pe care Revoluția din Fevruarie îl pusese în fruntea guvernului și a republicei. Asemănarea, pe care o vedeà cu mulțumire până atunci, între cariera lui și cea a marelui poet francez, îl face să dorească ca și actele de guvernământ să se inspire de la conduita lui Lamartine, ca om politic.

Până și acel faimos: „Respect la persoane, respect la proprietate" am văzut că fusese inspirat tot de Lamartine. Este însă drept că acest fel de a gândi este comun multor scriitori economiști, între alții și lui Alphonse Esquiros, despre care, cum vom vedeà, Eliade aveà cea mai bună părere[3].

Și atât ține Eliade la acest principiu, din care face piatra unghiulară a sistemei sale de guvernământ, încât toate neajunsurile, am puteà zice toate dușmăniile, toate compromisurile, pe care le comite și care îl fac suspect și proprietarilor și democraților, de aici provin.

Ca să fim drepți trebue să recunoaștem că deși sugerat de Lamartine ori de ideile timpului, acest principiu erà conform temperamentului și credințelor de până atunci ale lui Eliade. Iar în privința modelului său, Lamartine, decepția va veni

[1] Elias Regnault, *op. cit.*, p. 33.

[2] *Ibid.*, p. 398. El adaogă că Eliade aveà „l'esprit de dénigrement et de méfiance envers les hommes qui marchaient sous la même bannière politique que lui". „Intolérant et soupçonneux, il formule avec légèreté les plus graves accusations" (p. 398). Cf. pentru a se vedeà câtă dreptate aveà Regnault scena povestită de Eliade însuși în *Echilibru*, p. 113, despre arestarea lui ca membru în guvernul provizoriu.

[3] Cf. Alphonse Esquiros, *L'Evangile du Peuple*. Les veillées littéraires illustrées. I-e volume (1848—49). „Attendez et soyez calmes", zice el poporului. „Respect à la propriété grande et petite, car c'est par ceux qui possèdent maintenant que l'état tout entier arrivera un jour à posséder. Respect à la forme du gouvernement comme à la forme providentielle par laquelle le peuple doit passer pour arriver à ses destinées futures" (p. 23).

©BCU CLUJ

numai când va ajunge la Paris, în vremea exilului. Împrietenindu-se cu cei din partidele radicale, singurii care au primit pe Români cu simpatie şi încredere, va vedeà că numele şi acţiunea lui Lamartine, din timpul guvernării sale, erau un obiect de dispreţ pentru adevăraţii democraţi şi republicani. Atunci Eliade va spune: „Le monde deviendra démocrate, sauf les Scribes et Pharisiens de la France et ses démocrates officiels". Şi, mai departe: „La Judée refuse de devenir chrétienne. La France, (les Thiers, les Falloux, les Montalembert, les Lamartine) deviendra-t-elle démocratique?" [1].

La această tendinţă conservatoare a respectării „persoanelor şi proprietăţilor" el adaogă o alta, care de fapt erà o completare fatală a ei, acea de a menţine raporturile existente între ţăran şi proprietar: claca, de o parte, obligaţia pentru proprietar de alta de a da loc de casă şi pământ de hrană clăcaşilor. Transformând cu imaginaţia situaţia mizerabilă a ţăranului din timpul lui, ajunge să facă din această obligaţie antipatică, faţă de proprietar, o instituţie ideală, un fel de raiu pământesc [2].

In apărarea acestui fel de a vedeà el cheltueşte multă energie, dar nu izbuteşte decât să se facă suspect.

Alături de acest principiu raportându-se la un lucru precis, la proprietate şi relaţiile dintre posesorii pământului şi ţărani; alături de credinţa — în politica externă — aşà de des exprimată a rămânerii noastre în situaţia de dependenţă faţă de Turcia, conformă tratatelor, cu protecţia tuturor statelor însemnate ale Europei (şi nu numai a Ruşilor), celelalte păreri politice ale lui Eliade din 1848 sânt de un ordin aşà de general, încât aproape

[1] I. Eliade, *Souvenirs et impressions d'un proscrit*, p. 62. Autorul *Biografiei oamenilor mari scrisă de un om mic*, Paris 1859, contemporan cu evenimentele şi cunoscând atât activitatea lui Eliade, cât şi cea a lui Lamartine, are şi el impresia că poetul francez i-a servit de model poetului român. El urmă exemplul lui Lamartine, ni se spune, şi cercă să tempereze mişcarea de la 1848 (p. 50 sq.). Cf. şi N. Cartojan, *Scrisori inedite de la Bâlcescu şi I. Ghica*, p. 7—8.

[2] A se vedeà toate explicaţiile, în legătură cu origina numelui de clacă şi cu instituţia. Şi Russo o derivă de la *claque* francez, bătaie din mâni de plăcere, la spectacol; veselie şi petrecere la Români, muncă de bună voie, însoţită de poveşti şi snoave. Cf. *Bibl. port.* II, *Diverse*, p. 111, 371 şi *Le Protectorat du Czar*, pp. 12 şi 13. Luat de curentul contrar clăcei, vorbise altfel la începutul Revoluţiei în rugăciunea lui Radu Şapcă şi în poezia *Sânta Cetate*, publicată în *Descrierea Europei* după pacea din Paris, purtând acolo data de 1850, iar în *Curs de poezie generală*, vol. I, p. 257 data 1851. In ea ne vorbeşte de Christ-popul, care a suferit: crucea, roata, focul, plumbul şi fierul, sclavia, gloaba, *claca* şi uzura.

©BCU CLUJ

nu spun nimic: „Urăsc tirania şi mi-e frică de anarhie“ (dar care Român gândeà altfel?); sau încă: „Binele general, fără paguba nimănui“, de care îşi băteau joc inimicii lui.

Pentru ele a luptat, sau, mai drept, pentru ele s'a agitat Eliade de la Iunie, când dă proclamaţia de la Islaz, până la plecarea în exil, şi şi după aceea, cu ezitări, cu incoherenţe, cu perioade de entuziasm şi încredere, urmate de stări de descurajare, am puteà zice chiar de frică, târît de evenimente, voind să mulţumească pe toţi şi nesatisfăcând pe nimeni, bănuitor, vanitos, irascibil, făcând uneori impresia că nu înţelege nimic din vârtejul în mijlocul căruia trăià, alteori prevăzând viitorul cu licăriri de fulger. El a fost adesea condus de dorinţa de a-şi menajà popularitatea, cum pretind duşmanii lui, dar şi de dragostea de ţară, de dorinţa de a-i cruţà orice sacrificiu de sânge. Ştia bine că o revoluţie ar fi dat Ruşilor pretext să intervină şi tocmai acest lucru trebuià evitat.

A povestì însă evenimentele este rolul istoricului [1].

Al nostru, istoricul literar, este a ne da seamă de evoluţia acelor idei care se vor exterioriză mai târziu în opere; de legătura lor cu ideile anterioare; de noile curente ce le vor îmbogăţi şi de ecoul, pe care evenimentele şi viaţa trăită până la măcelul făcut de Turci în dealul Spirei şi intrarea Ruşilor, îl deşteaptă în sufletul lui Eliade, suflet vibrant, răsunător, bogat, interesant, mai ales după experienţa pe care i-o daseră evenimentele prin care trecuse.

Eliade la Paris.

Eliade ajunge la Paris în 1849. După plecarea sa din ţară, în calmul relativ în care trăeşte la Braşov şi la Sibiiu, calm succedând unei epoce zbuciumate şi pline de emoţiuni de tot felul, el a trebuit să-şi facă o revizie a concepţiilor sale politice şi sociale, o examinare a lor, o punere a lor de acord cu rezultatul experienţei ce câştigase în timpul cât fusese unul din capii Revoluţiei şi cu evenimentele ce se întâmplase mai ales în Franţa, spre care îşi îndreaptă acum privirile.

[1] Cf. în ce priveşte naraţiunea evenimentelor, N. Iorga, *Geschichte des rumänischen Volkes* şi C. Colescu Vartic, *1848, zile revoluţionare*, în special paginele 104, 227, 302, 400.

©BCU CLUJ

Primul efect al meditaţiilor lui Eliade a fost o apropiere din nou de această ţară, care dase o aşa de strălucită probă de vitalitate, şi de înţelegere a aspiraţiilor micilor naţiuni. Dar din Ardeal, care şi el erà atunci în Revoluţie, după ziare tendenţios şi insuficient informate, în ţara reacţionară care erà Austria, îi este greu să-şi dea seamă exact de actele guvernului din Paris. El îşi va face despre acest guvern o anume părere, care nu va corespunde cu totul realităţii, şi va căutà să pună de acord ideile sale cu cele pe care el le presupune aparţinând şefilor Revoluţiei din Franţa.

Dar toate aceste idei nu sânt încă bine lămurite în conştiinţa lui Eliade. De aici lacune, contradicţii, exagerări, dezorientare.

Şi nu este greu să ne explicăm acest lucru. Eliade, cu toată inteligenţa lui şi cu toată importanţa şi popularitatea ce avusese la Bucureşti înainte de 1848, se găseşte ridicat de împrejurări la o situaţie pentru care trecutul său nu-l pregătise de ajuns. Evenimentele se precipită cu alternative de succes şi eşec, care când umpleau pe revoluţionari de o speranţă nemăsurată, când de o desperare neagră. Triumfuri, arestări, serbări populare simbolice, primiri de delegaţiuni, certe, desbinări, fugi, reveniri, ameninţări de invazie rusească, totul supt o ploaie de vorbe şi discursuri, iată viaţa lor în cele câteva luni. Cine aveà vreme să se mai examineze şi să se gândească mai departe decât la ziua de mâne?

Plecarea lui Eliade din Ţară, după tragicele evenimente din Dealul Spirei, seamănă cu o fugă. In Ardeal e în siguranţă, se poate gândì mai în linişte. Îşi schimbă mai întâiu părerile despre Franţa şi Francezi. Simte că le făcuse o mare nedreptate şi în mod sincer se vede din nou atras spre ei. Cu toate neajunsurile ce crede că i-au fost făcute de ceilalţi revoluţionari, elevii şi produsul şcoalelor şi curentelor Parisului, el, aşa de subiectiv totdeauna, consimte să despartă pe aceşti oameni, pe care îi bănueşte de toate relele şi către care nu va aveà decât sentimente de neîncredere şi aversiune, de Francezi.

Cu puterea de iluzionare pe care o aveà, cu un fel de naivitate încrezătoare care se învecinează în această fire plină de contradicţii, cu atâta neîncredere alte ori, el îşi închipue Franţa revoluţionară, guvernul şi administraţia ei ca pe un loc unic pe lume, în care pentru prima oară oamenii sânt fericiţi, iar dreptatea, egalitatea şi fraternitatea domnesc.

Fond Ldin Cluj Biblioteca ROMANIA
©BCU CLUJ

Impresiile lui încă proaspete le găsim în primele două publicaţii făcute cum ajunge la Paris şi prin care lămureşte Francezilor rostul revoluţiei române: *Le Protectorat du Czar* şi *Souvenirs et impressions d'un proscrit*, ambele din 1850.

Le găsim poate şi mai sincere în corespondenţa lui din acea vreme şi, ca ecouri depărtate dar încă vii, în operele de mai târziu, cu deosebire în *Biblice* şi în *Equilibru*.

„Mon rêve était toujours la France, car c'était le rêve de ma jeunesse, le but de mon pèlerinage, l'espérance de ma patrie" [1]. „Mon coeur gros d'espérance car je venais chez des hommes libres, généreux et forts" [2].

Însărcinat de refugiaţii din Ardeal să pledeze pe lângă Apus cauza Românilor, el îşi închipue rolul său foarte important şi dacă nu aiurea, cel puţin în Franţa, ar vrea o primire mai atentă. Dar încă de la vamă se izbeşte de dificultăţi. Ar fi dorit ca în ţara unde domneşte libertatea să nu fie supărat călătorul care intră la graniţă, şi care aduce cu el bogăţie.

Poporul plăteşte, prin urmare, funcţionari, care îl împiedecă de a trăi mai puţin mizerabil [3]. „Ah ! ces douaniers, — va zice ceva mai târziu, când se va întoarce din Londra, şi când va fi nevoit să se supuie aceleiaşi neplăcute vizite vamale — ils sont un emblème vivant de la division des peuples" [4].

Ceea ce vede în Paris, cu toată frumuseţea oraşului „un beau mélange de toutes les architectures" [5], nu-l încântă. Parlamentul seamănă cu o închisoare; pe stradă nu întâlneşte decât oameni care poartă insigniile legiunei de onoare. „Tant de vanité en République ?" exclamă el. Funcţionarii nu manifestă cât de puţin dorinţa de a fi egalii proletarului, ci toţi sânt maniaci de nobleţă [6], iar ministrul de afaceri streine îi refuză, de frica Ţarului, o audienţă pe care o solicită. Decepţie se adaogă la decepţie, şi întristarea lui Eliade e mare. Altfel îşi închipuia el aerul cel nou, parfumat de libertate, al Franţei ideale. Franţa reală [7] sau, cel puţin, Franţa oficială, îi este foarte antipatică.

---

[1] Eliade, *Souvenirs et impressions*, p. 16.
[2] *Ibid.*, p. 17, cf. şi pag. 143.
[3] *Ibid.*, p. 22.
[4] *Ibid.*, p. 34.
[5] *Ibid.*, p. 33.
[6] *Ibid.*, p. 30.
[7] *Ibid.*, p. 165. „Hélas! j'ai vu le Français réel".

©BCU CLUJ

Pleacă la Londra unde Lordul Palmerston îl primeşte numai după trei zile de aşteptare. „L'aristocratie anglaise n'est pas si difficile et si hautaine qu'un ministre démocrate"[1]. Din amintirile şi experienţa dureroasă a acestor zile şi a tuturor ocaziilor, în care Eliade va fi reuşit să se apropie de oficialitatea franceză, este făcută părerea, în aparenţă cam paradoxală, pe care o are despre poporul francez şi cel englez, şi pe care o exprimă în scrisoarea către Mustafa bei, fratele lui Omer paşa, în 1855[2]: „orice Englez în parte este de înţeles şi simpatic, naţia însă este greu de mişcat şi anevoie de decis a ajută o cauză justă. Orice Francez în parte îţi scoate sufletul când ai a face cu dânsul. Naţia însă întreagă este stegarul ideilor generoase şi entuziastă a ajută o cauză dreaptă, fără chiar interes material".

Vinovat de felul în care este primit trebue să fie şi modul său de a se purtà. Sigur de el, având o conştiinţă cam exagerată de personalitatea sa, fără prea multă experienţă de lume şi călătorind în Apus cu manierele Bucureşteanului care nu-şi părăsise de multe ori oraşul, el trebue să fi cam plictisit lumea, pe mulţi chiar să-i fi indispus. Plin de el însuşi şi de afacerile sale particulare, pe care de multe ori le crede şi ale ţării, în genul lui Billecocq, cu care are puncte de asemănare, el trebue să fi trecut de original şi „indezirabil". N. Bălcescu, într'o scrisoare către I. Ghica, atunci când raporturile lor nu luase încă forma duşmănoasă de mai târziu, ne vorbeşte despre conduita lui Eliade la Paris[3]: „A propos d' Eliade, savez vous qu'il est aliéné; comme Lamartine, sa copie a suivi la destinée de l' original". Apoi adaogă că opreşte oamenii în loc şi le explică că Ghica şi Bălcescu au trădat revoluţia lui; îşi închipue că va fi asasinat împreună cu Tell, etc.

Amărît, trădat de toţi, cum credeà el, indignat de ceea ce se întâmplă cu dânsul după venirea din Anglia, indignat încă de audienţa fără succes la ministrul de afaceri streine din Paris şi de călătoria la Constantinopol, el se apropie de oamenii care scriau la foile de opoziţie, şi care, ca şi dânsul, îşi închipuiau cauza democraţiilor trădată de Franţa oficială. Inainte chiar de a fi

[1] I. Eliade, *Impressions*, p. 31.
[2] I. Eliade, *Scrisori din exil.* Scrisoarea din 8 Iunie 1855, p. 409.
[3] N. Cartojan, *Scrisori inedite de la Bălcescu şi Ghica*, p 7—8.

©BCU CLUJ

ajuns la Paris cunoşteà pe Lamennais[1] şi Fourier[2], din operile lor.

Eliade e interesat mai mult încă de Proudhon, care debutase în viaţă, ca şi el, fiind tipograf[3] şi care zvârlise în lume câteva formule răsunătoare, câteva titluri de lucrări, adevărate programe ale tendinţelor noi şi umanitare: La propriété c'est le vol; Système de contradictions économiques ou philosophie de la misère, etc. Am impresia însă că la această epocă Eliade nu cunoaşte încă pe Proudhon din lucrările lui importante, ci din articolele din *Le représentant du peuple* (imediat după Revoluţie), *le Peuple* (până la lunie 1849), din *La voix du peuple* (de la Oct. 1849 până la Maiu 1850) şi din nou *le Peuple* până la plecarea lui Eliade din Paris. Incarcerarea lui Proudhon deşteaptă o indignare generală în inimile democraţilor, şi face din el un martir al libertăţii şi adevăratei democraţii.

Eliade este atras de acel stil robust din care se revarsă o mare iubire de oameni, în care se simte o cinste şi o sinceritate desăvârşită, o cunoaştere a problemelor economice puţin comună, chiar pentru acea vreme, în care economia politică este o ştiinţă extrem de studiată.

La finele lui 1849 Eliade erà familiarizat cu unele concepţii ale lui Proudhon[4]. Este de remarcat osteneala ce-şi da ca să pună de acord, tant bien que mal, ideile în care fusese crescut, puternice, adânc infipte în spiritul său, şi pe care le crede juste, cu ideile cele nouă, care le contrazic de multe ori.

Opera aceasta, puţin sofistică, o va practica şi mai târziu, când va sta şi mai direct, cum vom cercà să arătăm, supt influenţa puternică a cugetătorului francez, care îl fascinase[5].

Eliade îşi dă seamă de importanţa ce ar aveà pentru cauza

---

[1] I. Eliade, *Souvenirs*, p. 155. „J'avais connu la France de loin; je l'avais connue, la France littéraire, poétique, libre, idéale . . . (la France) qui prophétisait en Lamennais La France était mon rêve".

[2] I. Heliade, *Issachar*, p. 157, ne spune că cetise pe Fourier încă din 1832. Fourier nu mai erà în viaţă la sosirea lui Eliade la Paris.

[3] Este interesant de constatat că un mare număr dintre cei mai înflăcăraţi şi mai talentaţi apărători ai poporului îşi încep viaţa ca tipografi: Proudhon, Fourier, Pierre Leroux, tatăl lui Michelet, etc.

[4] I Eliade, *Scrisori din exil*, fără dată, dar după cuprins de la sfârşitul anului 1849, p. 12. El se adresează lui Zossima şi Negulici şi le explică ce înţelege Proudhon prin guvern anarhic.

[5] I. Eliade, *Souvenirs*, p. 60. „Sans Christ je serais un Proudhon dans l'erreur, je serais pire encore, car je n'aurais pas son génie et ses connaissances".

©BCU CLUJ

Românilor publicarea în ziarele din Paris a unor articole informative şi de propagandă. Caută şi izbuteşte să intre în contact cu publicişti şi redactori de la ziare de opoziţie radicală, cu ajutorul cărora să străcoare în presă articolele sale. Se împrieteneşte cu Carpentier de la ziarul *la Tribune des peuples*, cu Sébastien Rhéal, pe care îl va luà colaborator pentru redactarea pe franţuzeşte a celor două scrieri din acea vreme: *le Protectorat* şi *Souvenirs*, şi cu mulţi alţii. Ziare efemere, dar cu programe înaintate, scoase de oameni mai mult sau mai puţin necunoscuţi, numără printre acţionarii fondatori pe emigraţii români din Paris, sau cel puţin grupul lor reprezentat prin Eliade. De atunci datează prietenia lui pentru publicişti ca Alphonse Esquiros, prin intermediul căruia am impresia că e prezentat lui Hugo[1], ca Rhéal, Carpentier şi alţi mulţi, grupul „proscrişilor şi anatemizaţilor"[2], cum îi numeşte într'o scrisoare, ceva mai târziu. Familiaritatea cu aceşti oameni are două rezultate: Primul este întărirea în Eliade a credinţei că lucrurile merg mai bine în România decât în Franţa aşa zisă democratică. Necunoscând din situaţia acestei ţări decât ceea ce vedeà singur, adică prea puţin[3], el ia drept monedă bună tot ce se scrià la ziare, de aceşti oameni, şi-şi face despre „proletar" o idee teribilă.

Toate i se par superioare la noi, începând cu limba, şi sfârşind cu condiţia socială şi economică a ţăranului[4]. In *Protectorat* este atât de sigur de posibilitatea limbei noastre de a exprimà ideile poetice cele mai înalte, încât invită pe Lamartine să spună singur, dacă versurile lui:

Lorsque du créateur la parole féconde
Dans une heure fatale eut enfanté le monde
Des germes du Chaos,

[1] Cf. *Scrisoarea din exil* de la 24 Dec 1851, p. 156, adresată lui Esquiros, în care îl roagă să-i aduca aminte de el lui Hugo. La pag 673, notă, Russo atestă că Eliade cunoşteà bine pe Hugo şi Proudhon.

[2] Ibid., *Scrisoarea din Chios către Gr. Grădişteanu*, 20 Aprilie 1853, şi N. Lăcusteanu (Russo), *Amintiri din trecut* p. 108: „Totul e catolic şi jezuitic în Franţa afară de scrierile oamenilor proscrişi şi anatemizaţi".

[3] I. Eliade, *Scrisori din exil.* Scrisoarea la cei din Brusa din Oct. 1850 p. 44. „n'am văzut nu spectacole, ci nici cursuri de lecţii, nici academii de artă, nici muzeuri, nici chiar — biblioteci". Cf. *Biblicele*, p. 69, coloana II.

[4] Cf. Alphonse Esquiros, *Le droit au travail, de son organisation par la réforme des institutions de Crédit*, Paris 1849, p. 10, unde ni se face un portret al „proletarului", aşa cum îl vom vedeà mai târziu în scrierile lui Eliade.

©BCU CLUJ

nu-s mai frumoase în traducerea lui:

Când vorba mundiferă c'o ură creatoare,
A zis să fie lumea într'o fatală oare
Din germenii lui Chaos.

Al doilea rezultat, încă şi mai important, este pătrunderea în Eliade a celor mai multe din ideile cercului pe care îl frecventă.

Trăsăturile caracterului şi temperamentului său sânt, pe de o parte, curiozitatea de idei nouă, dusă până la un punct de care puţini Români au dat dovadă, un interes viu de intelectual scrutător, doritor să se instruiască; pe de altă parte o impresionabilitate aproape feminină, care face că o mare parte din credinţele şi concepţiile oamenilor în stare să-l preocupe, trec de-a dreptul în opera lui. Insă lămurind influenţele pe care le-a suferit Eliade în cursul lungei sale vieţi productive, ajungem la o concluzie surprinzătoare. Nu individualităţile cele mai originale şi mai puternice au avut răsunet în opera sau în felul lui de a gândi. Aceste individualităţi se deosebesc aşà de mult de contemporanii lor, le rănesc atât concepţiile obicinuite, încât numărul persoanelor, asupra cărora pot lăsà urme, este de cele mai multe ori foarte redus.

Alături de ei însă trăesc alte spirite, în care o parte sau alta a ideilor omului mare se resfrâng, de multe ori deformate, răspândite prin presă, sau altfel. Opera acestor spirite este umilă, nepretenţioasă, înţeleasă de oricine, mai ales din pricina stilului lipsit de personalitate. Dar numele lor, care umpleà coloanele ziarelor şi erà mai cunoscut poate ca cel al mărimilor veritabile pe care le reflectau, iese repede din circulaţie. Inconjuraţi de o celebritate răsunătoare cât trăiesc, ei intră într'o uitare din care nu-i mai scoate decât cercetarea eruditilor.

Aşà s'a întâmplat şi cu cei care-l influenţează pe Eliade. In afară de Proudhon şi de Sue, unul menţionat încă în tratatele de economie politică şi în istoriile partidului socialist, individualitate puternică, care a zguduit concepţiile contemporanilor, altul părinte al foiletonului, dar ignorat de istoria literaturii, ceilalţi, Le Couturier, Seb. Rhéal, Pierre Leroux, Esquiros etc., trebuesc căutaţi cu dificultate prin publicaţiile timpului.

Dintre operile scrise pe vremea exilului, la Paris, cea mai însemnată este *Souvenirs et impressions d'un proscrit*. Are aceleaşi tendinţe ca şi *le Protectorat du Czar*, ba încă, din punct de vedere

©BCU CLUJ

cronologic, al povestirii evenimentelor, ar trebui să-l preceadă. Ea a fost însă compusă mai cu îngrijire şi mai cu dragoste. La compunerea ei sau cel puţin la traducerea ei, Eliade a fost simţitor ajutat de Sébastien Rhéal. Din punct de vedere literar este una din operele cele mai bune ale lui, având notaţiuni şi descrieri de o mare justeţă [1].

Dar importanţa ei este mare şi pentru faptul că Eliade, direct sau prin Rhéal este greu s'o spunem, se lasă oarecum influenţat de forma lui Lamennais. Ideile nu sânt aceleaşi şi, în afară de o dragoste arzătoare pentru popor, de un neocreştinism, de o duşmănie nemascată contra bisericei organizate, cu pompele şi ierarhia ei — pe care le mai întâlnisem la Saint-Simon — nu prea văd altă asemănare între ei. Ambii însă adoptă o formă pasionată, lirică, amintind stilul poemelor profeţilor. Însă acest ton este atât de mult în spiritul unei anume grupări, de tendinţe umanitare în cadrul creştinismului, încât nu ştim dacă el vine direct de la Lamennais, sau de la atâţia imitatori, între care ar trebui să considerăm şi pe Rhéal [2]. In genere însă, imitaţiile, cum vom vedeà în curând cu *Le socialisme universel* al lui *Lecouturier*, sânt mai indiscrete la Eliade [3].

Posedăm o listă completă a ziarelor în care scrie Eliade la Paris, sau în care, prin intermediul amicilor săi, face să se publice articole în sensul vederilor lui. Unele din articole sânt îndreptate contra comitetului democratic, format în mare parte din duşmanii lui, persoane care mergeau mult mai departe de cum ar fi dorit el şi primejduiau situaţia noastră faţă de Turci, al căror prieten declarat este Eliade. El nu se sfieşte chiar de a introduce în articole aluzii personale, care nu sânt pe placul lui Bălcescu şi I. Ghica [4]. Aceste ziare au în genere o viaţă scurtă,

[1] Mi se par în special demne de admirat scurtele dar interesantele şi mai ales fidelele descrieri ale insulei Malta şi oraşului Avignon din Franţa.

[2] Dintre operile lui Lamennais consultate: *Esquisse d'une philosophie; De la société première et de ses lois ou de la religion*; *Le livre du peuple*; *Paroles d'un croyant*, opera lui Eliade pare a avea mai multe asemănări cu cea din urmă.

[3] El însă cunoaşteà şi admirà pe Lamennais, încă înainte de a ajunge în Franţa, cum am văzut. Intre cărţile pe care le ia cu dânsul la Chios este şi Evangheliă acestuia (Scrisoarea către N. Russo din 20 Noemvrie 1851, p. 145.)

[4] N. Cartojan, *Scrisari inedite de la N. Bălcescu şi I. Ghica* (*op. cit.*), p. 44. Scrisoarea face aluzii la nişte articole din *La ligue des peuples*, al cărei director erà Carpentier.

©BCU CLUJ

dispar sau sânt suprimate pentru a apăreà supt un nou nume. N. Russo ne dă o lista a lor într'o notă din *Scrisorile din exil* ale lui Eliade[1]. Aceste ziare sânt: *L'Europe démocratique; La presse* al cărui director erà Emile de Girardin „du côté du parti de la conservation et de l'ordre"[2] ne spune Proudhon, deci foarte aproape de concepţiile lui Eliade; *La semaine; La tribune des peuples* al cărui director erà Carpentier: *Le positif*, la care Eliade pretinde că scrie prin 1849[3] şi pe ai cărui redactori — unii colaborând şi la ziarul *Le peuple* al lui Proudhon — îi taxează de „oameni cei mai progresişti şi cu cumpăt, prudenţi şi cu capacitate"; *Le temps; La réforme; Le crédit* — la care se scrià despre noi, dar fără o informaţie suficientă, redactorul foii preferind să fie desminţit iar nu corijat[4]; *La démocratie pacifique; La république*; *La voix du peuple* (tot a lui Proudhon[5]).

Printre publiciştii favorabili nouă se găsesc şi Eugène şi Cors[6] care, după cum se vede, îşi primeau informaţiile, ca şi Carpentier şi Rhéal, de la Eliade.

E un fel de a informà mai util pentru marele public, decât broşurile pe care le compusese Eliade cu ajutorul lui Rhéal şi cu banii Românilor din Brusa. Acèle publicaţii erau destinate oamenilor politici, oficialităţii, ziariştilor, ca mijloace de informaţiune serioasă. Ele conţineau toate, în esenţă, aceleaşi idei, aceleaşi teorii, reducându-se la două mai importante: Românii doresc să continue a trăi cu Turcii în relaţiuni de dependenţă, conservându-li-se autonomia, conform tratatelor; Revoluţia română a fost o mişcare pacinică, de ordine, fără nici o tendinţă prea radicală sau comunistă. Cei care susţin contrariul, sânt agenţii mincinoşi ai Ruşilor, care vor să justifice ocuparea, poate chiar incorporarea Principatelor la Rusia.

---

[1] I. Eliade, *Scrisori din exil*, p. 734, notă. Russo însă exagerează. Eliade a scris la unele din aceste jurnale, în special la *„Semaine"*, dar nu la toate.

[2] P. J. Proudhon, *Mélanges* (articles de journaux), p. 278.

[3] Cf. în *Scrisori din exil*, scrisoarea lui din 24 Septemvrie 1849, către Românii din Brusa, p. 6. E de remarcat că numele ne duce la Auguste Comte.

[4] *Ibid*, *Scrisoarea către Românii din Bursa* din 19/26 Maiu 1850, p. 27. De fapt însă în această epocă ziarul n'are ştiri despre noi decât rare şi scurte, aşa încât nu ştiu la ce foiletoane face Eliade aluzie Un articol mai lung despre noi, important şi bine scris, erà din 15 Fevr. 1849: *Les Russes en Moldo-Valachie.*

[5] Eliade făcuse cunoştinţă cu Proudhon, poate înainte ca acesta să fie închis la S.-te Pélagie, adecă înainte de Oct. 1849.

[6] *Scrisori*, p. 30. Aceleaşi scrisori ca mai sus.

©BCU CLUJ

Natural, Eliade vorbeşte forte mult de sine în aceste publicaţii, apărându-se de acuzaţiile aduse de duşmanii lui politici, acuzând uneori el însuşi. Şi pentrucă una din imputările ce i se făceau mai des era că pretindeà Domnia — în legătura şi cu faimoasa manta albă — este interesant de văzut că în *Mémoires, Profession de foi*[1] el se apără spunând că dacă ambiţionà să ajungă la tron, era spre a-l sfărâmà: „Et pendant la lutte, si quelquefois l'idée me venait d'aspirer au jour où entendu, compris par la Nation, je pourrais arriver jusqu'au trône, alors mon ambition s'enflammait, je désirais voir ce jour, je désirais approcher du trône, non pour monter, mais pour le briser".

***

Viaţa în Paris devine din ce în ce mai grea pentru Eliade. Lipsa de bani îi creà griji zilnice, cu atât mai mult cu cât cei din Brusa, care îl subvenţionau — soţia sa primind strictul necesar de la Turci, pentru ea şi copii — se certaseră, şi ajutorul lor veneà neregulat. Duşmanii lui din Paris, cei de la Comitetul democratic, căpătau o influenţă din ce în ce mai mare, conduşi, zice el, de Rolin din Constantinopol[2]. Relaţiile sale cu Francezii, chiar cu cei care îi fuseseră prieteni, ca Rhéal, nu erau lipsite de frecături. „Orice Francez îţi scoate sufletul, când ai a face cu dânsul". Ce tristă experienţă trebue să fie îndărătul acestei fraze, care condamnă în bloc pe toţi oamenii cu care venise în contact, deşi aparţineau unei naţii pe care Eliade o stimà şi o iubeà. Peste toate se adăogà dorul de soţie şi de copii, care se găseau în Chios încă din luna Sept.[3].

La sfârşitul anului 1850 face o călătorie la Londra.

La începutul lui 1851 scoate *Mémoire sur l'histoire de la régénération.*

In vară, la 9/21 Iulie, pleacă din Paris şi la 15/27 Iulie este la Malta, după ce călătorise pe puntea unui vapor, fără bani,

[1] I. Eliade, *Mémoire sur l'histoire* (*op. cit.*), p. 400—401. De altfel, chipul cum concepeà el Domnia, condiţiile ce trebuiau să se ceară Domnului, ne arată că aceste acuzaţiuni nu erau neîntemeiate. Cf. scrisoarea din 16/28 Fevr., 1854, din Şumla, către soţia sa (*Scrisori din exil*, p. 256) în care îi spune că sugestiile de a se face Domn i-au venit de la Tell, dar că el le-a refuzat.

[2] I. Eliade, *Epistole şi acte ale oamenilor mişcării române de la 1848*. Prève, Paris 1857, Scrisoarea din 6 Dec. 1850, p 23-24.

[3] N. Cartojan, *Scrisori inedite* (*op. cit.*), p. 40. Scrisoarea lui I. Ghica către N. Bălcescu din 4. Sept. 185 .

©BCU CLUJ

amanetându-şi nişte linguriţe[1] de argint ca să continue drumul, trist, descurajat, hotărît să puie capăt ocupaţiilor lui politice, să se intereseze numai „de partea literară şi religioasă“[2].

Eliade la Chios. Istoria critică universală. Biblioteca lui Eliade. Lecouturier, Sue şi P. Leroux.

La sfârşitul lunei lulie, în 1851, el îşi întâlneşte familia, după o despărţire de aproape trei ani, în frumoasa insulă Chios.

Aici însă îl aşteptă una din cele mai triste perioade ale vieţii sale. Din pricina intrigilor generalului Tell, pretinde Eliade, şi ale preotului Ioan Snagoveanul, traiul cu nevasta sa devine un chin. Accente de desperare sfâşietoare îi scapă în toate scrisorile trimise prietenului său Gr. Grădişteanu, la Paris. Este vizitat până şi de gândul sinuciderii[3]. Nu fericirea ce visase în depărtarea Parisului, dar nici măcar linişte nu poate găsi lângă ai săi, suspectat, spionat, persecutat, cum erà la tot pasul, lăsat chiar fără bani de cheltuială.

Pe zi ce merge desperarea lui creşte, până la acel: „nu mai pot! Gădiştene“[4], dintr'una din scrisorile sale. Ca să-şi mai uite, el care de atâţia ani aproape nu ştia ce e odihna, se dă cu totul studiilor de istorie şi de filologie[5]. Ar dorì un elev cu care să discute şi căruia să-i împărtăşească descoperirile sale.

Cunoaştem încă din 20 Noemvrie 1851[6] că planul lui este să scrie o istorie universală „nu după cum le-a pocit catolicismul papal şi cezarian“[7].

---

[1] *Scrisori din exil.* Scrisoarea către Gr. Grădişteanu, p. 134.

[2] I. Eliade, *Scrisori din exil.* Scrisoarea din 15/17 Iulie 1851 către Românii din Brusa, p. 129. Işi ia numele de Joseph Fransky, până ce va primì de la Turci îngăduire de a sta la Chios.

[3] I. Eliade, *Scrisori din exil.* Către Grădişteanu la 18/30 August 1852. p. 190.

[4] I. Eliade, *Scrisori din exil*, p. 192. Este interesant de apropiat mărturisirile făcute de Eliade în scrisorile către Grădişteanu asupra unei chestiuni de ordin cu totul intim. Vorbind de el însuşi, în scrisoarea de la 20 Ian. (2 Fevr.), p. 206, 1853, spune: „Nu m'ai auzit niciodată a mă da de sfânt. Mi-am avut şi eu rătăcirile mele (faţă de femei); niciodată însă în viaţa mea n'am fost nici mai înţelept, nici mai sobru decât de la 48 încoace“. Iar într'o scrisoare cevà mai în urmă, la 5/17 Fevr. 1853, după ce spune, că nu vor reuşì duşmanii să-i spargă casa, adaogă că nu se va despărţì la bătrâneţe. Nu a făcut-o la tinereţe „când eram la ale mele şi cu nişte cuvinte mult mai tari“, (p. 215), cu atât mai puţin ar face-o atunci

[5] *Ibid.*, Scrisoare către acelaşi, 16/22 Oct. 1853, p. 141—143.

[6] *Ibid.*, Scrisoarea către N. Russo, p. 144.

[7] El ar mai fi fost dispus, pe lângă această istorie, să scrie şi alte cărţi cu subiect ştiinţific, dar pe înţelesul tuturor, un dicţionar al limbei române şi o ridicare de planuri. Pentru toate aceste publicaţii se prevăzuse cu modèle franceze. Unele îi sosesc în doua lăzi, iar altele, într'o a treia, se pierd şi nu le va regăsì decât mai târziu. Cf. aceiaşi scrisoare, p. 145.

©BCU CLUJ

La 3 Martie 1851 el începuse serios redactarea *Istoriei universale*[1]. La 6 August era gata până la capitolul asupra Egiptului şi Persiei, iar la 27 August spune despre ea lui Grădişteanu, că „aşà Istorie nu s'a scris încă"[2]. O întrerupe însă la 26 Noemvrie, căci nu mai poate aveà linişte din pricina nenorocirilor casnice. Iar la 28 Ian. 1853 adaogă că n'ar vreà să fie ajutat cu bani de nimeni pentru tipărirea ei, ca să poată fi absolut liber în expunere, atunci când se va înfăţişà cu ea „înaintea lui D-zeu şi a viitorimei"[3].

In prefaţa *Istoriei critice universale*, publicată ca operă postumă[4], ne desvălue punctul său de vedere cu privire la o astfel de operă. Ea ar trebuì să cuprindă „faptele culminante" de la creaţie până în zilele noastre, povestite după „înşişi istoricii fiecărui popor". Dar această năzuinţă n'are nimic prea neobicinuit. Ce este nou, e tendinţa exprimată de Eliade de a face o largă parte studiului legilor, dogmelor, doctrinelor. „Foarte puţin vedem în *Historia universală* sau nicidecum vorbindu-se despre cosmogoniile, teogoniile naţiilor, despre primele lor dogme sau credinţe' cum şi despre „desvoltarea minţii omeneşti, istoria ştiinţelor şi a artelor"[5].

---

[1] I. Eliade, *Scrisori din exil.* Scrisoare către Russo, p. 165—166.

[2] *Ibid.*, Scrisorile de la pp. 184 şi 194.

[3] *Ibid.*, Scrisorile de la pp. 200 şi 210.

[4] I. Eliade Rădulescu, *Historia critică universală*, 2 volume (necompletă), Buc., 1892.

[5] *Ibid.*, vol. I, p 52. Această concepţie despre istorie s'ar puteà să fie sugerată lui Eliade de *Fabre d'Olivet*, prin intermediul lui *Pierre Leroux*, care a avut atâta influenţă asupra compatriotului nostru. In opera lui Leroux, *De l'humanité* (Paris, 1840—41), se citează cu mari elogii şi se rezumează *Fabre d'Olivet* (vol. I, p. 407 sq. şi mai ales vol. II, p. 510 sq.). Acolo aflăm două idei, scumpe lui Eliade, care îşi vor găsì exprimarea şi în *Istoria universală*, dar mai ales în *Biblice:* Evreii, degenerând moralmente, devin Jidani (Juifs); convingerea că învăţătura lui Moise este de multeori „un débris ou un résumé de la science des prêtres d'Egypte" (vol. II, p. 523), fără să mai vorbim de anume detalii, care nu mi se par întâmplătoare, şi care se află şi la unul şi la altul. Aşà de exemplu, amândoi susţin că în Paradis se găseau doi arbori, unul al *vieţii* şi altul al *cunoştinţii* (vol. II, p. 549); fac disertaţii asupra numerilor, în special a numărului 7 (vol. II, p. 601 sq. la Leroux, p. 13 în *Biblice*), etc. *Fabre d'Olivet*, citat cu atâtea laude, spusese încă în *Histoire philosophique de l'homme* (Paris, 1822), că această operă va face parte dintr'o „*Histoire de la terre et de ses habitants*" care va expune „les systèmes cosmogoniques et géologiques" ale tuturor popoarelor (p. 1). Iar Leroux, în articolul despre „*Brahmanisme*" din *Nouvelle Encyclopédie* (vol. III, p. 55 sq., din 1840), vorbeşte pe larg despre *William Jones*, *Creuzer*, traduce imnuri, adică se serveşte de aceleaşi izvoare şi întrebuinţează aceiaşi metodă ca Eliade în capitolele respective din Istoria sa critică universală, aşà încât chiar de nu aflăm urme directe în Istoria lui Eliade, putem totuşi conchide la o influenţă, ca metodă şi concepţie, a celor doi Francezi asupra sa.

©BCU CLUJ

Eliade se ţine de program. Cea mai mare parte a acestei istorii nu e decât teogonie, traduceri din cărţile sfinte sau discuţii asupra miturilor. Găsim însă un astfel de amestec de lucruri naive, groteşti chiar, de aberaţiuni (Etiopienii care se întind până în Australia şi America; Egopozii cu picioare de capră; Indienii de stirpe mongolică, etc.), cu lucruri care presupun studii mai serioase, — totul învelit într'o erudiţie ieftină, cum îi plăceà lui Eliade, ca să impresioneze, — încât trebue să presupunem că s'a adresat la izvoare cu totul deosebite. Pe unele ni le mărturiseşte singur: Autorii clasici greci ca Herodot şi Diodor Sicilianul; Englezul William Jones tradus în franţuzeşte de Bruguère şi altă dată de Chézy, sau pe acel Creuzer, pe care nu ştiu de l-a cetit singur, sau numai l-a citat după o altă lucrare consultată[1]; istoria universală în 7 tomuri de care scrie aşà de entuziasmat în scrisoarea de la 15/17 Iulie 1851[2] Pe altele dintre izvoare însă trebue să le determinăm singuri. Spre norocul nostru o parte din biblioteca sa a fost conservată şi se găseşte astăzi în posesiunea fiului, a d-lui I. I. Eliade Rădulescu[3]. Ceea ce aflăm într'însa completează ştirile pe care ni le dă Eliade însuşi, într'o scrisoare foarte importantă din Malta, trimisă la 15/27 Iulie 1851 la Brusa[4].

Biblioteca, în afară de câteva volume de literatură sau de critică literară: La Harpe *Cours de littérature*, pe care cu atâta admiraţie îl va cità ori de câte ori va face aprecieri asupra autorilor; A. de Musset *Voyage en Italie*, 2 vol. (din 1865); piese de Kotzebue, din 1822; *Théâtre anglais*, în trei volume; Voltaire *Essai sur les moeurs et l'esprit des nations* (Paris 1821); *Le*

[1] *Georg Friedrik Creuzer*, arheolog şi filolog (1771—1858), autorul unei *Symbolik und Mythologie der alten Völker*, care a avut un mare număr de ediţii, şi care a fost tradusă în 4 tomuri, între 1829—1852 de I. D. Guigniaut, erudit elenist francez, supt titlul: *Les Religions de l'antiquité considérées principalement dans leurs formes symboliques et mythologiques*. Dacă Eliade a consultat opera însăşi a lui Creuzer, în această ediţie a trebuit s'o consulte.

[2] *Scrisori din Exil*, către Românii din Brusa, p 128. Mi-a fost imposibil să determin de care *Istorie universală* e vorba, nici una din cele existente la Biblioteca Naţională din Paris neîntrunind condiţia de a fi în 7 tomuri şi anterioară lui 1851.

[3] Ţin să mulţumesc şi pe această cale d-nei şi d-lui I. I. Eliade Rădulescu pentru bunăvoinţa ce au avut de a-mi permite să cercetez cărţile rămase de la părintele şi socrul lor. O parte, după cum mi-au spus, a fost distrusă de Germani. Restul, împreună cu alte obiecte, este păstrat cu o pietate demnă de memoria marelui Eliade.

[4] I. Eliade, *Scrisori din exil*, p. 128—129.

©BCU CLUJ

Sage, o traducere în româneşte a lui P. Matsukolu (Georgescu), din 1855; E. Sue *Matilda*, tradusă de Baronzi în 1854; mai conţine opere de caracter istoric, ştiinţific sau filosofic. Cele de caracter istoric sânt: O colecţie de istorici greci de Bouchon (Paris 1837); de acelaşi *Oeuvres de Flavius Josephus*, (1858); St. Jérôme (1838), *Choix de monuments primitifs de l'église chretienne* (1843), *Choix d'ouvrages mystiques* (1852); M. B. C. Collas *La Turquie en 1864* (Paris 1864); Thierry *Histoire de la conquête de l'Angleterre* (VIII ed., Bruxelles 1839); Guettée *Histoire de l'église*[1]; Guizot *Histoire générale de la civilisation en Europe* (Paris V-e. ed. 1845) şi *Collection de mémoires relatifs à l'historie de France*, (Paris 1826); I. Gordon *Histoire de l'Irlande, traduite par Pierre Lamontagne*, (Paris 1808); *Histoire abrégée des Jésuites et des Missionnaires Pères de la foi.* (Paris 1820)[2]; Ed. Quinet *Napoleon* (I-e ed., Paris 1836); A Thierry, *Histoire d'Attila et de ses successeurs* (Paris 1865); *Herodot* (Atena 1836). Le Colonel Carrion *Essai sur l'histoire générale de l'art militaire* (Paris 1865); A. de Gérando *De l'esprit public en Hongrie*[3] (Paris 1848); Sulau de Lirey *Histoire des différentes religions* (Paris 1843[4]).

Cărţile de ştiinţe sânt: Amédée Burat, *Traité des gisements et de l'exploitation des minéraux utiles* (Paris 1855): Landrin *Dictionnaire de minérulogie, de géologie et de metallurgie* (Paris 1852); Alfred Maury *La terre et l'homme* (Paris 1857); F. S. Bendant *Minéralogie* (Paris 1853).

Cărţi din domenii felurite şi enciclopedii: *Dictionnaire de la conversation et de la lecture* (52 volume, Paris 1838)[5]; Eram Guzel-Oglu *Nouveaux dialogues français-turcs* (Constantinopole 1852); Poenaru, F. Aron şi G. Hill, *Vocabular franţezo-româ-*

[1] L'abbé Wladimir Guettée, preot al bisericei ortodoxe ruse, redactor şef al ziarelor *L'observateur catholique* şi *L'union chrétienne*. Primele trei volume din *Hist. de l'église* apar între 1870–74. Eliade are numai primul volum.

[2] Este opera lui J. F. Gonbeau de La Billennerie, président du tribunal de Marennes en Poitou.

[3] A. de Gérando este un francez admirator al Ungurilor. Prefaţa este scrisă în Presburg în 1847.

[4] O istorie a religiilor destul de anodină, din care n'a trecut nimic în opera lui Eliade.

[5] Este dicţionarul despre care va scrie lui Russo la 20 Aprilie 1853 (*Scrisori din exil*, p. 223) ca să nu se ia prea mult după cele scrise în el, ca având tendinţe marcate de catolicism.

©BCU CLUJ

nesc, (Bucureşti 1848); Machiavel *Traduction Ch Louandre* (Paris 1851); Michelet *Le peuple.*

Cărţi de conţinut filosofic sau în legătură cu filosofia şi problemele economice: Alphonse Esquiros, *Les fastes populaires ou histoire des actes héroiques du peuple, et de son influence sur les sciences, les arts, l'industrie et l'agriculture*; de Sanclières, *La divinité de Jésus Christ démontrée par M. Renan. Ses erreurs, ses contradictions, ses aveux* (Vienne Autriche 1864); Eug. Huzar[1], *L'arbre de la Science* (Paris 1857); Frédéric Ancillon, *Essais de philosophie, de politique et de littérature* (Paris 1832); Ch. Fourier, *Oeuvres complètes* (Paris III, ed. 1846[2]); L. de Rouën *Recueil de réfutations des principales objections tirées de sciences* (III ed. Paris 1843. Exemplar dăruit de autor); I. Salvador, *J. Christ et sa doctrine* (1838); Pierre Roux, *Traité de la science de Dieu ou découverte des causes premières* (Paris 1857); acelaşi, *Higiène pure et nouvelle ou études et pensées sur le monde spirituel, la nature en général, la société et sur l'homme en particulier* (Paris 1850); Proudhon, *De la création de l'ordre dans l'humanité* (Paris 1849) şi *De la Justice dans la Révolution et dans l'église*; Fénelon, *De l'existence de Dieu et des attributs de Dieu* (Paris 1853); Schlegel[3], *Essai sur la langue et la philosophie des Indiens* (1837); A. Constant, *Le testament de la liberté* (Paris 1848); E. Sue, *Le Juif errant,* pe care îl clasăm aici, mai de grabă decât între operile de literatură, din pricina infuenţii, din punctul de vedere al ideilor, pe care o are asupra lui Eliade.

Din aceasta listă, dacă scoatem cărţile cumpărate după 1851, puţine la număr, rămân cele pe care Eliade le adusese cu sine la Chios. Influenţa lor asupra operei elaborate la această epocă este mică. Dintre ele lipseşte izvorul principal al capito-

[1] Această operă ciudată este o încercare de a explică istoria umanităţii plecând de la ideea: „l'homme est une raison insuffisante à la recherche de l'absolu". Sânt teorii fanteziste, cum găsim în multe din operile acestei epoce, de sigur una din cele în care s'a făcut mai multă cheltuială de imaginaţie, de când există omul. Este de remarcat preferinţa lui Eliade pentru astfel de cărţi. Cf. cântul IV din poemele Biblice ale lui Eliade. *Curs de poezie*, vol. II.

[2] Ediţia pe care o posedă Eliade este parte din a II-a, parte din III-a a operilor complete, Paris; volumul I, din 1846, II şi III din 1841, IV şi V din 1846. Al VI-lea volum e din 1848. Primul volum conţine: *Théorie des quatres mouvements*; al II—V-lea *Théorie de l'unité universelle;* al VI-lea *Le nouveau monde industriel et sociétaire.*

[3] Frédéric Schlegel, *Essai sur la langue et la philosophie des Indiens.* Tradus de S. Mazure. Paris 1837.

©BCU CLUJ

lului celui mai important din *Istoria universală*, volumul I, cel privitor la Timp şi Loc, şi, în legătură cu ele, la progres şi conservaţie.

Acest capitol, mai concentrat, împreună cu un rezumat al întregii *Istorii universale*, formează partea III-a a *Echilibrului între antiteze*, adică despărţirea numită *Spiritul şi materia*. Pentrucă supt această formă s'a publicat pe când Eliade trăia încă, presupunem că ea este cea definitivă. Renunţăm deci s'o studiem aşa cum se prezintă în *Istoria critică universală*, rezervându-ne acest drept cu ocazia analizei *Echilibrului*. Putem spune de acum că opera din care s'a inspirat Eliade este *La science du socialisme universel*, urmată de *Le Dieu de Proudhon*, publicaţie fără dată (la 1850) Paris, a lui Charles Henri Le Couturier, redactor pentru partea ştiinţifică la ziarul *La patrie* şi *Le moniteur universel* [1].

Eliade făceà mare caz de această broşură de popularizare de vreo 80 de pagine, în care se expuneau, cu o îndrăzneală fără pereche, cele mai anoste şi mai indigeste teorii despre tot ce ne putem închipui: metafizică, geografie, geologie, economie politică, etc. Indrăzneala autorului nu e egalată decât de ignoranţa lui. Insă Eliade nu erà de aceiaşi părere cu noi. In scrisoarea citată, din Malta, către Românii din Brusa, de la 15/27 Iulie 1851, el le anunţă, printre cărţile alese pentru ei din Paris, 5 exemplare din *„Scinţa pentru socialismul universal"*.

In realitate această broşură nu e decât un rezumat al unei opere mai însemnate, de acelaşi fel şi în acelaşi spirit, *La Cosmosophie ou le socialisme universel* de Charles H. Lecouturier, 1850.

O altă descoperire interesantă, făcută de Eliade în acest timp, şi care va însemnà o dată importantă în viaţa lui, este aceea a lui Eugène Sue. Incă un „proscris şi un anatemizat" cum ar zice el. Erà fiul unui chirurg celebru, bogat, cu relaţii de tot felul, cu influenţă. Face câteva studii medicale, apoi intră ca doctor pe un vapor, unde se ocupă de viaţa şi obiceiurile ma-

[1] Un exemplar care poartă dedicaţia: „Au citoyen Heliade Radulesco, hommage de l'auteur", se găseşte astăzi în posesiunea Dlui profesor D. Caracostea. D-sa a binevoit a mi-l împrumutà spre a-l studià. Îl rog să primească şi pe această cale toată recunoştinţa mea. Acest exemplar a aparţinut cu siguranţă lui Eliade. După dedicaţie putem trage concluzia că ei au fost în relaţie încă la Paris. In afară de ceea ce a trecut de la Le Couturier în opera lui Eliade, se vede o asemănare de concepţie la amândoi, între altele revolta în faţa D-zeului lui Proudhon, deşi şi unul şi altul datoresc atât acestuia.

©BCU CLUJ

rinarilor. Se retrage din armată şi se consacră literaturii. Influenţat de Byron, la început este pesimist, diabolic, dar curând ruinat şi nenorocit în dragoste, părăseşte acest gen pentru romanul social. Consideră literatura şi mai ales romanul o tribună de unde biciueşte şi demască corupţia, şi arată poporul bun şi virtuos, dar depravat din cauza sărăciei şi a ignoranţei, impilat de tirania regilor şi a preoţilor. Cu o imaginaţie puternică, posedând în cel mai înalt grad darul de a ţine atenţia cetitorului încordată, el mişcă, zgudue, interesează, leagă şi desleagă intrigile cele mai neverosimile cu îndemânare, şi ajunge în scurt timp romancierul cel mai popular al Franţei. Este neînchipuită azi faima de care s'a bucurat „părintele romanului foileton", căci el este acela care a ridicat la rangul unui gen această literatură de rez de chaussée, a ziarelor. *Misterele Parisului*, apoi *Jidovul rătăcitor*, şi *Les mystères du peuple* n'au fost numai cele mai cetite cărţi din timpul lor; ele au influenţat pe unii mari romancieri ai timpului, şi au sugerat lui Hugo *Les misérables*. Admirat cu indiscreţie de unii, criticat de partizanii literaturii artistice, el a găsit înţelegere şi apreciere până şi la Sainte Beuve[1], la Jules Janin, iar operile sale au cunoscut tirajul ediţiilor populare, dar şi al celor de amatori, cu ilustraţii de faimosul desenator al timpului, Gavarni.

Astăzi ele plictisesc. Intrigile ni se par de o complicaţie puerilă, cu sfârşitul prevăzut de mai înainte, lipsite de orice urmă de analiză psihologică, scrise rău, la iuţeală, lungindu-se în mod artificial de vreme ce erau plătite cu linia, insuportabile cu tonul lor când de predică, când de discurs de întrunire

[1] Gustave Planche, *Romanciers modernes de la France, Revue des deux Mondes*, 1 Ian. 1838. După ce îl critică aspru: „malheureusement outre ses prétentions philosophiques, M. Sue affiche encore des prétentions historiques" p. 61. Ste Beuve, *Poètes et romanciers modernes de la France* Eugène Sue. *Revue des deux Mondes*, 15 Sept. 1840, p. 869 sq: „le jargon de rouerie (Sue este încă în perioada byroniană) de socialisme, de religiosité, la prétention aristocratique naturelle aux jeunes démocrates et aux brusques fortunes, la brutalité tout près des formes les plus exquises, il a exprimé tout cela avec vie souvent et avec verve dans ses personnages", p. 872. Cf. G. de Molènes, *Le feuilleton*. Revue des Deux Mondes, 15 Dec. 1841, p 1.02 sq., vorbind de Mathilde, după ce critică romanul cu îndârjire, ne spune totuşi „qu'il excite cependant l'intérêt et justifie jusqu'à un certain point la curiosité dont il a été entouré". Tot aşa de acerb, poate mai rău încă, îl critică şi Paulin-Limayrac în *Le Roman philanthrope et moraliste*, Ian. 1841, Revue des Deux Mondes, p. 75 sq. Sue însă merită să cunoască tot adevărul „par le prodigieux succès qui éclate autour de son livre", p. 85. De acelaşi: *Du Roman actuel et de nos romanciers*. Revue des deux Mondes, Sept 1845, p. 949 sq.

©BCU CLUJ

publică. Şi totuşi nu putem negă că sânt acolo creaţiuni, exagerate poate, dar care simbolizează o virtute, un viţiu, şi ajung să reprezinte nişte adevărate tipuri.

La farmecul irezistibil pentru Eliade al acestei literaturi se mai adaogă faptul că Sue, intrat în politică, atacă pe Napoleon după lovitura de stat şi este exilat ca Proudhon şi Esquiros. Are dreptate să spună că în Franţa, numai cei buni sânt proscrişi. Ei fac ca Franţa „să renască ca fenicele din cenuşa sa". Ceilalţi sânt „fariseii oficiali", „depravaţii omului vechiu" de care vorbeşte în scrisorile sale, mai ales către Russo [1].

Deşi trăeşte într'un mediu impregnat de ideile pe care Sue le exprimă prin romanele sale, idei pe care Eliade le adoptă cu entusiasm şi cărora le dă curs în cărţile apărute în Paris în timpul şederii sale acolo, totuşi se pare că nici nu l-a cunoscut personal, nici nu i-a cetit operile înainte de Chios [2]. Pe I. Ghica îl numeşte Rodin pentru primaoară într'o scrisoare din 6 Decemvrie 1850 [3]. Rodin este şeful Jesuiţilor din Paris, mai în urmă generalul lor, unul din sufletele cele mai negre şi intrigantul cel mai extraordinar din *Jidovul rătăcitor*. Numele acesta îi fusese găsit lui Ghica de Scarlat Filipescu [4], după cum aflăm din scrisoarea adresată în 20 August 1851 lui Gr. Grădişteanu. Tot acolo Eliade ne spune că a cetit pentru prima dată *Jidovul rătăcitor*, care l-a impresionat teribil.

La început nu simte pentru romanul acela toată dragostea la care ne-am aşteptă. El se înşală aproape asupra intenţiilor autorului şi mai că nu vede în el decât un model desăvârşit de la care să se poată inspirà duşmanii lui, şi ei în legătură cu jezuiţii, după cum crede Eliade.

Numeroasele personagii din *Jidovul rătăcitor* îi procură tipuri cu care să compare pe toţi cei din jurul lui. Preotul Snagoveanu devine Morok, îmblânzitorul de fiare, unul din agenţii lui Rodin [5]. Iar Russo, nu ştiu dacă spontan sau tot la sugestia lui Eliade, în *Suite à l'histoire des Principautés* a lui Regnault,

[1] Cf. scrisoarea din 5 Ian. 1850 în *Scrisori din exil*, p. 9.

[2] El însă cumpără pentru Russo, alter ego al lui, *Le Juif* şi *les Mystères de Paris*, înainte de a plecà din Paris, cum se vede din scrisoarea din Malta citată.

[3] I. Eliade, *Epistole şi acte ale oamenilor mişcărei române*, p. 23.

[4] I. Eliade, *Scrisori din exil*, 20 August, 2 Sept. 1851, către Gr. Grădişteanu, p. 136—137.

[5] I. Eliade, *Scrisori din exil*, către Russo, 30 Iunie 12 Iulie 1852.

©BCU CLUJ

completează tabloul: „Les habitants de Chio peuvent avouer qu'ils ont vu de leurs propres yeux, en chair et en os, la femme de Dagobert devenir, par sa dévotion et à son insu, l'instrument des cabales de Rodin et rendre victime son mari (Eliade), son fils et les deux soeurs [1].

Pe măsură ce va cunoaşte mai bine pe Sue, admiraţia lui Eliade pentru el va luă proporţii. In *Echilibru între antiteze* numeşte ca adevărat bune „cărţile de călătorie, romanţele însuşi istorice ce ne arată societatea în toate mizeriile ei, unde vedem cu ochii şi pipăim cu degetul toate plăgile omenirei şi care ne fac a simţi durerile şi suferinţele celor desmoşteniţi..."

„Acele cărţi de la invenţiunea alfabetului până astăzi nu au tratat şi nu tratează decât despre binele şi mulţumirea societăţii, spre ameliorarea ei, spre perfecţionarea omului, în cele sociale şi în cele guvernamentale [2]". Greu s'ar puteă da o definiţiune mai justă a romanelor lui Sue.

Şi pentru că aceste scrieri „ce vor să fie romanuri" îl preocupă, el revine adesea asupra lor. In *Epicele* [3] propune ca ele să se numească mitistorii. Ar intră în rândurile epopeelor în proză, între Ulise şi Telemac de-o parte şi Mizerabilii de altă parte. După lectura *Genului Creştinismului*, foarte entusiasmat de Chateaubriand şi de teoriile lui, Eliade nu ştie alt compliment mai mare pentru Sue, decât să-l derive din şcoala lui Chateaubriand, alături de Hugo şi Lamartine [4].

In acelaşi sens cu Sue se va exercită influenţa lui Alphonse Esquiros, prietenul lui Eliade. Il cunoscuse încă de la Paris, unde purtă aureola martirilor politici în urma unei condamnări pentru *L'Evangile du peuple*. Ajunsese mai în urmă redactor la *France littéraire* şi la *Presse*. Ales deputat cu program socialist, el face o opoziţie îndârjită guvernului şi după lovitura de stat este exilat în Anglia. De acolo publică *Les Fastes populaires* şi *l'Histoire des martyrs de la liberté* [5], pe care o reclamă Eliade cu atâta insistenţă lui Gr. Grădişteanu [6].

---

[1] N. Russo, *Suite*, p. 130.

[2] I. Heliade Rădulescu, *Echilibru între antiteze*.

[3] I. Heliade Rădulescu, *Curs întreg de poezie generală*, vol. II, Epicele, Introducere, p. 14.

[4] I. Heliade Rădulescu, *Epicele*, p. 41.

[5] *Les fastes populaires*, apar la 1851—1854; *les Martyrs de la liberté* la 851. Şi una şi alta au apărut mai întâiu în fascicule.

[6] Cf. între altele scrisoarea către Grădişteanu din 22 Ian. 1852 (*Scrisori din exil*, p, 159), în care îi cere cu insistenţă *Martirii*.

©BCU CLUJ

In scrisoarea către Russo din 7 Dec. 1850 el laudă pe Esquiros şi adaogă că a fost inspirat de doctrinele evanghelice din *Proscris* şi din *Martiri*, publicate de Ligă, de „la Ligue des peuples", cred[1].

Dar influenţa acestui prieten se va topi în cea exercitată de Sue, pentrucă nu se deosebeşte întru nimic de a acestuia, afară poate de o coloare mai întunecată şi de un stil mai apocaliptic. El ne plimbă prin toate continentele şi prin toate timpurile „De pe ţărmurile Gangelui civilizaţia trece pe ţărmul Nilului; dară modificată"[2].

Faraon practică principiul: „Travaliul e un frâu pentru popor"[3]. „Moise primul socialist" zise să se adune mana „numai cât trebue"[4]. (Iar nu multă, ca să nu se capitalizeze.) „Nu se fac oameni liberi din sclavi"[5].

Despre femeie vorbeşte cu admiraţia cu care va vorbi şi Eliade.

Are mare dragoste pentru Ch. Fourier şi Pierre Leroux. Ambii, după Pitagora, presupun raporturi între lumea intelectuală şi cea fizică, exprimate prin numere: triada este o imagine a atributelor fiinţei supreme[6]. Despre preoţi şi Jezuiţi vorbeşte ca Sue[7], iar regii sânt numiţi „monştrii istoriei"[8].

O altă influenţă exercitată asupra lui Eliade, poate încă la Paris, dar de sigur în această vreme, deoarece ea apare în *Istoria critică*, este tocmai acea a lui Pierre Leroux, pe care am văzut că Esquiros îl pune alături de Charles Fourier. Ea este însă mult mai greu de determinat ca celelalte, pentrucă nicăeri Eliade nu ne vorbeşte de acest Leroux, deşi ideile lui se recunosc neîndoios în opera acestuia. Ele poartă atât de desăvârşit pecetea autorului lor „Trinitarul", încât nu se poate să ne înşelăm.

---

[1] I. Eliade, *Scrisori din exil*, p. 51.
[2] I. Catopolu şi I. Cocorescu, *Historia Martyrilor libertăţii*, după Alphonse Esquiros, p. 14.
[3] *Ibid.*, p. 24.
[4] *Ibid.*, p. 31.
[5] *Ibid.*, p. 43.
[6] *Ibid*, p. 114.
[7] *Ibid.*, p. 119.
[8] *Ibid.*, p. 104. De altfel şi Eliade, în *Souvenirs*, ne spusese (p. 279) „L'avenir donc en politique est la République; elle peut tarder par les événements, mais elle est prescrite dans les lois éternelles". Aceleaşi idei ale lui Esquiros le mai găsim în *l'Evangile du peuple* (*Les veillées littéraires illustrées*, I-er vol. 1848—49) şi *Le droit au travail* (Paris, 1849).

©BCU CLUJ

Dar Pierre Leroux, publicist original, talentat, cultivat (cu lacunele însă ale multor Francezi din acea vreme, atraşi spre metafizică, dar neîndestul de armaţi cu aparatul necesar ca s'o priceapă şi construind adeseà în vid), îndrăzneţ, este una din personalităţile cele mai cunoscute ale timpului. Revistele sânt pline de articolele lui sau de criticele asupra lucrărilor lui. Unii îl citează cu admiraţie, alţii cu dispreţ.

Ca mulţi alţii începuse cariera de publicist lucrând într'o tipografie, ceea ce trebue să fi constituit o calitate mai mult în ochii lui Eliade. Unul dintre primii partizani ai lui St. Simon, fondează ziarul *Globe* la 1824, apoi, în 1834, începe întreprinderea serioasă a Enciclopediei, cu Jean Reynaud, şi el un publicist cunoscut[1]. In afară de articolele tipărite în această colecţie, adevărate disertaţiuni, el mai publică *„De l'égalité"* în 1838 *„Refutation de l'Eclectisme"* în 1839 şi *„De l'humanité"*[2] în 1840. In 1848 intră în politică ca socialist de nuanţă necreştină, e arestat, liberat, şi, după lovitura de stat de la 15 Maiu 1848, când face parte din guvernul provizoriu — cu Raspail, Blanqui, Barbès — proscris. In chipul acesta completează lista destul de lungă a celor pentru care Eliade aveà atâta simpatie, şi care rezumă în ochii lui toate calităţile ce disting Franţa de alte naţiuni.

Cu începere de la 14 Oct. 1849 Leroux publică în *La République*, nişte cronici săptămânale pentru a-şi răspândì ideile şi a polemizà, în special cu Proudhon, care critică cu îndârjire tendinţele „Trinitare" şi religioase ale „Theologastrului", cum îl numeà el. *La République* este un ziar cetit de Eliade[3].

Aceste idei nu se deosebesc de ale cercului în care trăià Eliade, decât printr'o tendinţă ceva mai marcată la abstracţiune, şi printr'un vocabular mai pronunţat filosofic. Aceeaşi dragos pentru popor, duşmănie contra celor de sus, credinţă în progres şi în regenerarea omului prin creştinism şi iubire reciprocă. Ele sânt împletite cu consideraţii metafizice, psichice, economice care

---

[1] Pierre Leroux şi Jean Reynaud, *Encyclopédie nouvelle*, Paris 1834 şi anii următori. Neterminată.

[2] Pierre Leroux, *De l'humanité, de son principe et de son avenir, où se trouve exposée la vraie définition de la religion et où l'on explique le sens, la suite et l'enchaînement du mosaisme et du christianisme*, 2 vol. (1840 vol. II, 1845).

[3] Cf. Eliade, *Scrisori din exil*, p. 734.

©BCU CLUJ

au toate drept notă caracteristică *treimea*, *trinitatea*, lucrul care a făcut ca Leroux să fie de toţi numit un „trinitar".

Aceste *consideraţii* asupra împărţirei tripartită, sânt răspândite în toată opera lui, chiar acolo unde ne-am aşteptă mai puţin. Este imposibil să deschidem o carte de Leroux sau să citim un articol, fără ca să nu descoperim o triadă.

Doi prieteni binevoitori ai autorului, Luc Desages şi Auguste Desmoulins s'au ostenit să grupeze într'o „Doctrine de l'Humanité" aforismele trinitare ale Maiestrului [1].

După o introducere şi un preambul, în care se vorbeşte de importanţa religiunei şi rolul ei în regenerarea omului, se intră în materie:

„La base de la Religion c'est la Trinité".

„La doctrine de l'Humanité est triple et une à la fois: Dogme, organisation, substance" [2].

„Le dogme répond à science, l'organisation à morale et la substance à Economie politique" [3].

„Dieu est vie triple et une". „Il est à la fois et indivisiblement: Etre des êtres — esprit d'amour — lumière universelle, ou force — amour, — intelligence ou totalité — cause — existence" [4]

„L'être humain est comme Dieu triple et un" [5].

„La loi de la vie dans l'individu est le progrès, dont voici la formule: changer en persistant, persister en changeant" [6], formulă care şi ca enunţ şi ca idee, ne aminteşte pe Eliade.

Organizarea societăţii este triada:

„Individu, — famille — société".

„L'homme et la femme s'unissent dans le couple" [7].

„Le couple est divin, le couple est créateur".

„Par l'amour à l'état d'aspiration l'homme et la femme

---

[1] Luc Desages et Auguste Desmoulins, *Doctrines de l'Humanité. Aphorismes*, Boussac, 1848. Aforismele sânt luate mai ales de la Leroux, din *Encyclopédie nouvelle*, *Revue Encyclopédique* (1834), *de l'Humanité, de l'Egalité*, etc.

[2] Luc Desages et Aug. Desmoulins, *Doctrines de l'Humanité*, p. 6.

[3] *Ibid.*, p. 6—7.

[4] *Ibid.*, p. 8.

[5] *Ibid.*, p. 9. Cf. Pierre Leroux: *De l'Humanité*. „L'homme... est de sa nature et par essence sensation, sentiment, connaissance, indivisiblement unis", vol. I, p. 127.

[6] *Ibid.*, p. 10.

[7] *Ibid.*, p. 13.

©BCU CLUJ

sont amant et amante". „Par l'amour à l'état de manifestation ils sont époux et épouse".

„Associons nous suivant les lois de la Trinité sainte" [1].

„Propriété — famille — cité répondent à
Sensation — sentiment — connaissance" [2].

Această listă de triade ar puteà fi prelungită la infinit:

Père — mère — enfant
citoyen — commune — état
Industrie — art — science
Répartition — production — consommation, etc.

Prin îndărătnicia cu care triada este pretutindeni amestecată, de Leroux, deşi ca teorie ea fusese exprimată şi susţinută în secolul al XIX-lea şi mai înainte, ea devine nedespărţită de numele acestuia, creindu-i o mare celebritate, făcând din el un fel de erou al cercurilor mistico-humanitare pe de o parte, al caricaturilor jurnalelor humoristice pe de altă. Este de sigur unul din personagiile cunoscute ale epocei. Criticii revistelor celor mai însemnate se ocupau de opera lui făcând dări de seamă cu indiferenţă, dacă nu cu simpatie [3]. Proudhon vede în el un adversar, cu toate punctele de contact ale doctrinelor lor, şi-l atacă fără milă, numindu-l „théologastre", „le saint homme qui aspire à remplacer le pape dans ses fonctions de vicaire de Dieu" „le révélateur de la Triade" etc. [4]. Aceste polemici răsunătoare aveau loc tocmai în epoca în care Eliade erà la Paris, şi în jurnalele pe care el le ceteà.

Dacă nu altfel, Eliade a trebuit să cunoască pe Leroux din notele entuziaste din *„Le Juif errant"* şi *„Les Mystères du Peuple"* unde, în câte o jumătate de pagină uneori, cu literă măruntă, se face nu numai elogiul lui Leroux, dar şi al colaboratorului său Jean Reynaud, autorul articolelor despre Celţi şi Druidism din *Encyclopédie nouvelle*. Acesta erà reprezentant al părerii că adevărata libertate şi egalitate domneà în organizarea primitivă, *confederativă*, a vechii populaţiuni din Galia, înainte de venirea Romanilor şi a noţiunei lor de drept, idee care se

[1] *Ibid.*, p. 14.
[2] *Ibid*, p. 15
[3] F. Lecler, *La France littéraire*. 1835. III-e livraison, p. 188 sq. şi Lerminier, *Revue des Deux Mondes*. 1840 Tome 24. p. 675 sq., etc. Sainte Beuve colaborase la Globe şi trecuse, supt influenţa lui Leroux, printr'o criză mistică. Ceva mai în urmă acesta găsise o colaboratoare în George Sand, cu care fondează (1841) *la Revue indépendante*.
[4] Pierre Josephe Proudhon, *Mélanges*, vol. III, p. 6.

©BCU CLUJ

află şi la Eliade, ori decâte ori vorbeşte de vechile instituţii din Principatele române.

Dacă la Lecouturier, Esquiros, Sue, Leroux, adăogăm şi pe Proudhon, mi se pare că ciclul influenţelor mari în opera lui Eliade s'a închis. Unul sau altul dintre Francezi va mai adăogă câte ceva, trecător, concepţiilor autorului român, aux grès de ses lectures, însă curentele mari, persistente, care se vor răspândi în opera lui, îi vor da viaţă şi, amestecate cu fondul şi ideile originale ale lui Eliade, vor face din ea ceva cu totul însemnat în literatură şi ideile române în sec. XIX, de aici pornesc.

Toate aceste curente, lăsând urme mai puţin marcate în operile lui de polemică sau de informaţie din perioada între exilul la Chios şi a doua a sa călătorie la Paris, îşi vor da întâlnire în *Biblicele* şi *Echilibrul între antiteze*, lucrările capitale. Căci tot Eliade, cu natura sa plină de contradicţii, deconcertantă, socialistul creştin şi conservatorul, omul de convingeri neclintite şi cel care aşa de uşor renunţă la ele, idealistul şi omul practic, Românul dârz şi cosmopolitul, tot se găseşte în aceste două opere.

După ce am pus oarecum jaloanele şi am arătat de unde ne putem aşteptă să vină influenţele, vom studiă mai ales aceste două lucrări de bătrâneţe ale lui Eliade, pentru ca să vedem întru cât aceste influenţe se pot urmări şi determină.

Eliade la Şumla şi Constantinopol. Intoarcerea la Paris. Biblicele.

La 7 Decemvrie 1853[1] Eliade pleacă din Chios, chemat de Guvernul turc la Constantinopole. Rusia invadase Principatele şi Turcia aveau nevoie de luminele unui om, care în mod public şi cu o îndărătnicie admirabilă, nu încetase să proclame ura lui în contra Ruşilor, primejdia ce ameninţa Europa din partea lor şi fidelitatea faţă de suzeranul turc. Această recompensare a unor sentimente, care formează axa convingerilor lui Eliade, vine într'o vreme, când situaţia îi păreà din ce în ce mai turbure, când neliniştea şi nemulţumirile sale erau mai mari, când erà mai descurajat de uitarea în care se vedeà înmormântat din toate părţile.

[1] I. Eliade, *Scrisori din exil.* Scrisoarea către Gr. Grădişteanu din 30 Fevr., 11 Martie 1854, p. 285 sq.

©BCU CLUJ

La 23 Dec./4 Ian. el anunţă lui Grădişteanu că a plecat spre tabăra lui Omer Paşa, la Şumla[1].

In Sept. 1854[2] el scrie din Bucureşti, unde se duce să-şi instaleze familia, şi unde, dacă ar fi să credem pe Russo[3], găseşte o primirie entusiastă din partea populaţiei, dar numai ruină şi jaf la proprietatea sa.

Ocupaţiei ruseşti îi urmase o ocupaţie austriacă. Prietenia, prea deschisă şi activă a lui Eliade pentru Turci, ca şi dragostea ce arătase Francezilor, îi atrag duşmănia Austriacilor. Aceştia se purtau la noi cel puţin tot aşa de „banditeşte" cum se purtase Rusii, şi suspectau pe toţi patrioţii români.

Sentimentele nu se poate mai calde, ale lui Eliade faţă de Turci, îl fac să fie atras şi către Franţa, în această perioadă, spijinitoarea politicei turceşti în Orient. Mai întâiu „ea e mai leală şi mai curată de tinele şi de lipsele" consulilor care fac jocul Rusiei, cum erau reprezentanţii Angliei şi Austriei, doritoare, în fond, de a vedeà căderea lui Napoleon[4].

Ceva mai târziu, pe vremea când va scoate *Conservatorul* la Constantinopol, va fi şi mai categoric admirator al Francezilor. „Adevăratul Francez nu întreabă de ce religie eşti (pentru că acuzau unii pe Francezi că vor să ne catolicizeze) ca să alerge în ajutorul tău; pe el nedreptatea îl revoltă şi-l face a-şi vărsà sângele cu bucurie pentru cel ce geme impilat, fie de orice religie sau stirpe"[5].

La 22 Dec. 1855 el scrie aceluiaşi Grădişteanu, amic fidel şi încrezător: „Eu n'am nici o speranţă alta astăzi decât la Franţa, şi zicând astăzi Franţa înţeleg pe Napoleon"[6].

Dar dacă simpatia sa pentru Franţa nu se desmintise de la 1848, cea pentru Napoleon III este ceva mai nouă. Cât timp şezuse în Paris printre „proscrişi şi anatemizaţi" „democraţi, învăţaţi şi poeţi"[7] el avusese faţă de „tiran" aceleaşi păreri ca şi prietinii lui, adoptase teoriile acestora şi blestămase cu ei atât impilarea actuală, cât şi pe cea trecută, a unchiului, care

[1] *Ibid.*, p. 252.
[2] I. Eliade, *Scrisori din exil.* Către Grădişteanu 13/24 Sept. 1854, p. 294.
[3] N. Russo, *Suite*, p. 197.
[4] Eliade, *Scrisori din exil.* Către Grădişteanu.
[5] I. Eliade şi N. Russo, *Conservatorul* II, p. 169.
[6] Eliade, *Scrisori din exil*, p. 448.
[7] *Ibid.*, Către Gr. Zossima. p. 53.

©BCU CLUJ

a făcut-o posibilă, pe cea din urmă „grand capitaine grand assassin, imposteur, escamoteur de liberté“ [1].

„Les Français lui vendirent la liberté pour une idée, celle de se croire, les maîtres du monde“ [2].

Acum însă focul revoluţionar de prin 50—51 îi trecuse. Adevărata sa natură de om prudent, de ordine, revine. Nu are decât admiraţie pentru Napoleon al III-lea, singurul în stare să se opună Ruşilor.

Când îşi dă însă seama prin Maiu 1856, că Franţa oficială nu este atât de credincioasă cauzei Turcilor, cum o crezuse el, şi mai aude de planul lui Napoleon de a ne schimbă cu Austria pe Lombardo-Veneţia, el devine furios. Aceste sentimente de ostilitate pentru oficialitatea franceză sânt întărite după tratatul din Paris, ale cărui rezultate faţă de noi sânt combătute cu îndârjire de Eliade [3].

Şederea lui Eliade în Bucureşti în 1854 este scurtată deci la intervenţiile consulului austriac. Turcia are tot interesul să mulţumească o putere care erà de o perfidie proverbială şi care puteà face mult rău aliaţilor de se uneà cu Ruşii.

Intors la Constantinopol, Eliade se vede din nou redus la neputinţă, suspectat de unii şi de alţii, ocolit de compatrioţi, tratat cu o rigoare de care erà mândru dar care îl făceà să vadă viitorul în colori foarte întunecoase. Este epoca numeroaselor publicaţii de propagandă prin care, în limba franceză, face cunoscut streinilor şi guvernelor apusului adevărata stare de lucruri în Orient. Vechile lui idei capătă o formă nouă populară, când se adresează Românilor [4], ca să fie pe înţelesul tuturor; de satiră muşcătoare, în *Tandalida*, îndreptată contra refugiaţilor poloni, susţinuţi de Ghica şi de Jezuiţi, care intrigau pentru renaşterea ţării lor, cu sacrificarea Moldo-Valachiei. Eliade îi acuză chiar de a face jocul Rusiei, fiind spionii acestei pu-

[1] I. Eliade, *Souvenirs et impressions, op. cit.*, p. 56.

[2] *Ibid.*, p. 57.

[3] Pentru Napoleon cel mare admiraţia persistă şi mai departe. Este caracteristic în această privinţă un pasagiu puţin cunoscut din Issachar, p. 232. „Nimic mai prozaic ca o tabachere; şi erau toate poetizate îndată ce purtau chipul lui Napoleon, şi el la strănutare par'că ar fi strigat adoraţilor lui: vivat Franţa“. Şi mai departe: „Numele lui erà o programă. In numele lui fiecare aude ceva de leone, sau de leu“.

[4] Cele trei scrisori adresate Românilor din broşura fără titlu, loc şi dată, publicată încă în 1856 în Paris. Să se remarce duşmănia pe care el o arată la această dată ideilor Unirei şi a principelui strein. Vom aveà ocazie să revenim asupra acestui lucru.

©BCU CLUJ

teri [1]. Tot formă de satiră, plină de alegorii, găsim în *Descrierea Europei* după pacea din Paris. Este interesant ceea ce spune despre Franța și Napoleon III, în stilul Apocalipsei pe care îl luă Eliade ori de câte ori voia să facă pe profetul „pe Vatele" [2]. Streinătății se adresează pe deoparte prin *Dossier relatif aux principautés danubiennes* (în care sânt ideile lui cunoscute cu privire la relațiile noastre cu Turcia și Rusia și la cele două chestiuni așa de importante pentru noi, și discutate atunci cu mare aprindere, a Uniunei, și a principelui strein) [3], pe de alta prin textul francez al *Conservatorului.* [4].

Revista *Conservatorul,* pe care Eliade o publică supt pseudonim și în mod clandestin, în colaborare cu Russo, are o importanță deosebită. Adoptând acest nume el vrea să arate odată mai mult că salvarea țărilor române constă în conservarea vechilor noastre legături cu Poarta și în păstrarea instituțiilor strămoșești, adaptate nevoilor vremilor moderne [5]. Dacă ideile lui

[1] *Tandalida* este scrisă la 20 Iulie 1855 și a fost reeditată în *Bibl. portativă, Poezii inedite,* în 1860. In notele acestei din urmă ediții (Nota II, p. 51) ni se vorbește de legătura dintre Rodin, pe care îl știm că e I Ghica, și acești aventurieri poloni; de reînființarea Poloniei, dotată cu Moldo-Valachia (p. 7); de părinții lui Ghica, care vindeau ceapă, țuică, lulele și dresuri de femei, și de legătura și a lui Ghica, și a Polonilor cu Jezuiții (p. 27 notă). Aceste informații se completează cu scrisoarea din 30 Iulie 1856 către Grădișteanu (*Scrisori din exil,* p. 58) în care ni se spune că Ciclopele este prințul Zamoiski, nepotul prințului Ciartoriski.

[2] Ioan Prosdociu (I. Eliade), *Descrierea Europei, după pacea din Paris,* Cap. VI. Spre apus se vede un cocoș ce nu era nici cocoș, nici acvilă, nici cămilă: „Aveà mai vârtos forma și cocoașa și stupiditatea animalului deșertelor Arabii... Aveà în loc de gușe o barbă de țap și niște mustăți făcute pe oală". (portretul caricatural a lui Napoleon III) etc. In ce privește ura contra papalității el s'a servit în această broșură și de cartea abatelui Jean Hippolyte Michon, preot modernist și simpatizând cu revoluția de la 1848, *La papauté à Jerusalem.*

[3] Această profesie de credință nu trebue confundată cu cea care termină memoriul lui Eliade asupra *Istoriei regenerării române,* publicat în limba franceză cu colaborarea lui Sébastien Rhéal și Ledain (Cf. corespondența lui Eliade, din *Scrisori în exil,* cu Negulici, p. 96 sq., cu Românii din Brusa p. 126 și cu Grădișteanu din 2 Fevr. 1853, p. 208). De altfel limba franceză din această din urmă *Profession de foi* trădează stilul lui Eliade, încât ne dă dreptul să tragem concluzia că n'a mai fost scrisă în colaborare decât cel mult cu N. Russo. Același lucru se poate spune despre articolele în franțuzește din *Conservatorul.*

[4] Cf. Prefața din 7 Ian. 1857 a *Conservatorului* unde se spune că vor fi traduse în franțuzește «pour les hommes d'état et les journalistes» articolele importante apărute în Noem și Dec. 1856 și Ian. 1857.

[5] El ne va spune ceva mai târziu, în *Echilibru,* p. 167—168, că termenul de conservator este urît pentru că oamenii nu judecă cu capul și mintea lor «ci cu mintea fabricată de școalele și cărțile Franței». Dar numele de conservator, ca și cel de progresist, a fost profanat fiind aplicat în Franța, primul, tiranilor, iar cel de al doilea, oamenilor care vor să provoace neînțelegeri, la demagogi «la vagabonzii și desfrânații de jos, la despoții din tină». Cf, și N. Russo. *Amintiri din trecut,* p. 166. De aici aflăm că *Conservatorul* a apărut la Constantinopol.

©BCU CLUJ

metafizice — pentrucă nu ştiu ce alt nume să le dăm — cu privire la spaţiu, la timp, la dualitate şi triade, etc. care îşi vor găsi completa lor formulare în *Biblice* şi în *Echilibru*, au fost întâlnite pentru prima dată în *Istoria critică universală*, pe multe din celelalte idei: politice, sociale, economice le vom întâlni mai întâiu în *Conservatorul*. Această scriere ciudată face transiţia de la Eliade revoluţionar, aşa cum l-am întâlnit la 1848 şi anii următori, la Eliade conservator, aşa cum va rămâneà până la sfârşitul vieţii sale.

Dar această scriere de transiţie nu ne va arătà numai cum se desvoltă conservatorul de mai târziu din revoluţionarul care fusese Eliade până pe la 1852—1853; ea formează veriga între stilul şi limba lui Eliade de până atunci şi stilul şi limba pe care le va întrebuinţà în restul vieţii sale.

Am spus că această scriere, jumătate revistă, jumătate memoriu, a fost făcută în colaborare cu N. Russo. Credincios şi devotat elev a lui Eliade, acesta ţine un loc aparte în biografia maiestrului.

Eliade nu prea aveà darul să păstreze pe lângă sine pe prieteni: se ceartă până şi cu cei mai intimi dintre ei. Fire autoritară şi în acelaşi timp bănuitoare, sfârşeà prin a-şi face duşmani din toată lumea. Acest lucru se vede din conflictele cu oameni ca Negulici, ca Tell, ca Snagoveanu, Magheru, etc. provocate, poate, de motive puternice, dar şi de atitudinea lui bruscă, arţăgoasă, pe care o ia faţă chiar şi de Grădişteanu, — cu care întreţineà de obiceiu o aşa de afectuoasă şi intimă corespondenţă, — ori decâte ori acela, din Paris, îşi permite să nu judece tocmai ca el, oamenii şi situaţia. Singur N. Russo nu s'a abătut niciodată de la vorba lui Eliade, şi de aproape ori de departe, a jurat mereu în cuvântul lui. El renunţă la toată personalitatea sa pentru a-şi asimilà pe cea a lui Eliade, şi ajunge la rezultatul acesta extraordinar că în toate chestiunile, dar absolut în toate, cât trăeşte maestrul, nu numai că are aceeaşi părere ca el, dar chiar o exprimă în acelaşi chip, cu aceeaşi formulă.

Este greu să distingem în *Conservatorul* ce este al unuia şi ce este al altuia. Articolele lui Russo sânt iscălite, ce e drept, şi nu avem nici un motiv se ne îndoim de iscălitură. Dar asemănarea lui cu Eliade ajunsese la un aşa grad, încât articolele lui Russo par şi mai eliadice decât cele ale lui Eliade însuşi. Ele anti-

©BCU CLUJ

cipează chiar asupra defectelor de mai târziu pe care le vom întâlni în *Biblice* şi *Echilibru*, aşa încât am impresia că Russo, cu admiraţia lui necondiţionată, indiscretă şi linguşitoare, a contribuit să precipite decadenţa de stil şi limbă a lui Eliade[1].

Imediat ce Eliade trece la Şumla, se întâlneşte cu Russo, trimis să facă pentru Turci nişte lucrări în Balcani, la Kioteş-kioi[2].

Opera cea mai însemnată a lui Eliade din această epocă este traducerea *Bibliei* şi comentariile ce o însoţesc, aşa numitele *Biblice*. *Biblicele* şi cu *Echilibrul între antiteze* (*Issachar* şi celelalte publicaţii ce îl însoţesc) constituesc partea capitală a operei lui Eliade. Cu tot aspectul rebarbativ, cu toată greutatea lecturii lor, a asperităţilor ce întâlnim, limba ciudată, contradicţiile, naivităţile, ele sânt una din cele mai însemnate sforţări intelectuale în limba română. Aceste două opere în care se simte decadenţa bătrâneţii, adică ultimul termen al unei vieţi lungi, bogate, plină de accidente, cum au fost puţine la noi în secolul al XIX-lea, în care se simte chiar boala, reprezintă totuşi şi prin dimensiunele lor, şi prin enorma cantitate de idei ce pun în circulaţie, un monument lipsit de multe ori de gust, lipsit de proporţii, ceva monstruos ca acele temple din Extremul Orient, încărcate de sculpturi, de o bogăţie barbară, însă impunător, atrăgând atenţia şi reţinând-o.

Ele ne amintesc în acelaşi timp cărţile întemeietorilor de religii şi Sommele din evul mediu, în care se găseau „toate lucrurile ce se pot cunoaşte şi alte câteva". Fără plan precis, mai ales cea din urmă, la voia întâmplării, ele vorbesc despre toate lucrurile mari, ating toate ideile, cu seriozitate, cu convingere, cu o încredere în forţele autorului şi ale omului în genere care ne mişcă, amestecând întâmplările vieţii cu cele mai abstracte teorii, de multe ori rău ori naiv pricepute, dar interesându-ne, constituind un monument grandios, cu toate lipsurile lui, şi pentru istoria română din timpul lor, şi pentru gândirea românească în genere.

[1] Un exemplu, între o sută, de cum accentuă Russo ideile la care ţinea Eliade. Se ştie că acesta, în repetate rânduri, arătase credinţa lui în asemănarea dintre om şi animale, om şi plante, pentru a ajunge la unitatea lucrurilor din natură. Russo scrie şi el un articol despre *Unitate*, în Conservatorul. Ca argument suprem al asemănării dintre om şi plantă, ne spune că şi aceasta ca şi omul are o «pistilă» şi un «pulen».

[2] Cf. Eliade, *Scrisori din exil*, nota 34 de la p. 677.

©BCU CLUJ

Ele sânt ultimul termen al unei opere unică în istoria culturii româneşti în secolul XIX. Pornită de la o modestă activitate didactică ea s'a încărcat an de an cu tot ceea ce cultura franceză, mai ales, revărsà asupra Principatelor. Frământările de idei de tot felul, care fac din prima jumătate a secolului XIX în Franţa una din epocele mari ale culturii omeneşti, au avut repercuţiile şi răsunetul lor în Principate, mai ales într'o natură aşa de bogată, de receptivă, ca a lui Eliade. Pe fondul primitiv de seriozitate, de idealism, de patriotism s'a prins tot ce se puteà prinde din neliniştea şi preocupările Francezilor. Curentele s'au unit şi s'au transformat într'un râu impetuos, care poartă multă impuritate, pietre, nisip, copaci, care dărâmă ici şi colo, dar care reprezintă totuşi o forţă a naturei, puternică şi impunătoare. Sânt de sigur multe opere în literatura română, frumoase, îngrijite, bine compuse, găsim într'unele chiar idei adânci, concepţii despre lume originale, schiţe de sisteme filosofice, totuşi nici una nu ne va interesà atât ca acel rău scris *Echilibru*, care n'are calităţile unei opere de artă, din care nu se pot cetì decât câteva pagine deodată, şi acelea cu chin şi cu necaz, dar la care totuşi revenim adesea, ca la toate operile bazate pe o lungă şi constantă reflexie, pe o bogată experienţă, sincere, profund omeneşti.

* * *

Biblia a fost una din cărţile cele mai des citite de Eliade şi despre care se poate vorbì în adevăr ca despre o carte de căpătâiu a lui. Seriozitatea ei, accentul, cuprinsul, tonul, totul se potriveà cu natura lui ardentă, aplicată spre idealism şi lucruri mari, profund credincioasă, morală şi dogmatică. Dar orgolios şi independent, încă din tinereţe, el arată, pe de o parte o dispoziţie la anticlericalism, după cum am văzut din prefaţa *Gramaticei* de la 1828, pe de altă o dragoste deosebită pentru toţi cei pe care el îi numeşte revoltaţi, ori în ce religie sau mitologie i-ar fi găsit, şi în special pentru Moise şi Christos. Alături de Moise apreciază profeţii, adică pe cei care, vizitaţi de înţelepciunea divină şi înarmaţi cu puterea cuvântului, se ridică în contra tiraniei celor mari şi corupţi. Ca profesor la *Conservatorul societăţii Filarmonice* el făcuse elevilor un curs deosebit de poezie ebraică, ocupându-se de Psalmi şi de Elegiile profe-

©BCU CLUJ

ţilor[1]. Ceva mai târziu, prin 1836, îşi propune „a elabora nişte poezii legate astfel între sine cum în patru volume să facă un tot“[2]: *Biblicele*, *Evanghelicele*, *Patria sau omul social* şi *Omul individual*. Întregul ar fi fost o poemă, *Umanitatea*[3]. Din Biblice ar fi făcut parte *Căderea Dracilor*, din Evanghelice *Cutremurul* şi alte poezii asemenea, din Patria, *O noapte pe ruinele Târgoviştei*, ca preludiu, *Mircea*, *Duelul Buzescului*, *Zburătorul* şi *Mihaida*, iar din Omul individual, *Visul* şi *Serafimul şi Cheruvimul*.

Afară de aceasta, Biblia, cum şi celelalte cărţi bisericeşti traduse în româneşte, sânt continuu studiate de el, din punctul de vedere al limbei. Din cele două mari izvoare de premenire a vocabularului, corupt de influenţele streine de la sfârşitul sec. XIX, el îşi dă perfect seama de rolul ce-l pot juca operile scriitorilor bisericeşti.

Toate operile sale sânt pline de citaţiuni din Biblie, alese aşa încât să ne arate că ea erà lectura lui de predilecţie. Iar când, mai târziu, îşi propune să scrie *Istoria critică universală*, tot de la Biblie porneşte. De atunci chiar el începe a o traduce. Comentarul pe care îl numeşte *Biblicele*, partea cea mai interesantă a acestei opere, îl adaogă ca un fel de răspuns la cartea atunci apărută a lui Proudhon *La justice dans la Révolution et dans l'église*. Cu toată consideraţia ce aveà pentru talentul lui Proudhon şi stima pentru caracterul lui, „pentru că făceà atâţia prozeliţi, nu numai în Franţa ci în toate părţile lumei“, Eliade se hotăreşte a publică „notiţele numită Biblice, cu scopul de a învederà rătăcirea autorului francez“[4].

Această operă se compune deci din două părţi: o traducere a Bibliei şi un comentar.

In ce priveşte traducerea textului, Eliade, după obiceiul său, caută să modernizeze limba[5], şi o face într'adevăr de nerecunoscut supt masca italienizantă: schimbă sensul, ori introduce elemente după cine ştie ce sugestie de când cu teogoniile Istoriei sale critice universale. Natural că acest fel de a con-

[1] T. Burada, *Cercetări asupra şcoalei Filarmonice din Bucureşti* (1833—1837) *Convorbiri literare XXIV* (1890), p. 7.

[2] I. Eliade R., *Biblicele*, p. 73.

[3] Istoria omului, în versuri, este una din ambiţiile romanticilor. Cf. Hugo (*La légende des siècles*), Lamartine (*Jocelyn, la Chute d'un ange*), etc.

[4] Eliade, R., *Biblicele*, p. 73—74.

[5] *Ibid.*, 73 ne spune că Biblia este „în limba de astăzi şi a viitorului României“.

©BCU CLUJ

cepe prezentarea cărţilor sfinte în româneşte nu puteà satisface pe preoţi. Ceea ce este însă extraordinar, e dorinţa lui de a aveà aprobarea ierarhilor bisericii ortodoxe pentru traducere. In acest scop el trimite câteva coale din Biblie şi o jumătate de coală din Biblice capilor bicericei române, deci şi marelui Şaguna. Ceilalţi nu răspund. Insă episcopul de Sibiiu, prin *Telegraful Român*, deschide o campanie violentă contra traducerii.

Trebue să reamintesc că s'ar puteà să nu fie numai o simplă ceartă în jurul canonicităţii Bibliei lui Eliade şi să se fi amestecat şi sentimente mai puţin desinteresate.

Şaguna fusese ales episcop al Sibiiului la Noemvrie 1847, din trei candidaţi prezentaţi, deşi avusese cel mai mic număr de voturi — 27 faţă de 31 şi 33. Inainte de alegere şi după aceea, el făcuse discursurile de rigoare, de o politeţă poate ceva mai accentuată decât cum se întâmplă de obiceiu, faţă de delegatul împărătesc. Eliade în *Curierul românesc*[1], reproduce discursurile, după *Foaia pentru minte*, atrăgând atenţia că ele au fost făcute în ungureşte şi adăogând fel de fel de comentarii, după obiceiul său, în care atacà pe noul episcop[2].

După zece ani, Eliade, natură spontană şi mai puţin păstrătoare de necaz, uitase aceste atacuri. Şaguna însă nu. Se mai adaogă faptul că tot ce veneà din Franţa, pe această vreme, erà foarte suspectat, cum suspectată şi urîtă fusese în Austria revoluţia de la 1848 şi toţi oamenii ei[3]. Iar titlul de Baron ce se dase lui Şaguna, care scandalizează atât pe Eliade, îl obligà la anume atitudini, pe care el le şi ia în realitate. Este drept că cea mai binevoitoare imputare ce s'ar fi putut face lui Eliade erà că el dă o nuanţă prea democratică prin interpretări forţate textului Bibliei, lucru ce nu puteà convenì şefilor bisericei.

Destul că între Eliade, prin *Biblice*, şi Şaguna, prin *Tele-*

[1] *Curierul românesc*, No. 51, din 22 Dec. 1847.

[2] Dupăce spune: „urmează caracterul linguşitorului" pune într'o notă: „D-l orator se cuveneà să aibă un mai mare respect şi către autorităţi, şi către demnitatea sa, şi către naţia ce o înfăţişà. Ce vor zice alte naţii de Român, când vor vedeà cuvintele acestea? Dacă dl. orator s'ar fi crescut între Saşi ar fi luat exemplu de la dânşii, care ştiu ce este şi credinţa, şi demnitatea de om şi de păstor". (p. 203).

[3] *Telegraful român*, 22 Maiu 1858, No. 22, anul VI. Dupăce Eliade este atacat cu o mare violenţă, tratat de profan incapabil de a da învăţătură, de „om ce tot vrea să figureze în fruntea trebilor" şi de „sofist incorigibil", se spune că la noi nu se potrivesc învăţăturile din Paris. Se mai critică obiceiul părinţilor de a da copiii la învăţătură, acolo.

©BCU CLUJ

graful român, se naşte o polemică de o violenţă regretabilă din toate punctele de vedere. Biblia lui Eliade este interzisă şi autorul blestemat[1].

Obiecţiile ce Şaguna făcuse lui Eliade nu erau lipsite de dreptate, din punctul de vedere al doctrinei. Tot neocreştinismul şi socialism-creştinismul de care Eliade se lăsase convins în timpul şederii sale la Paris, toate ideile umanitare care erau răspândite în cercul, atât de simpatic lui Eliade, al „proscrişilor şi anatemizaţilor" pe care îi cunoscuse, străbat în această traducere şi în comentarile ce o însoţesc.

In privinţa textului însuşi el porneşte de la ediţia celor 70, şi nu de la Vulgata, care i se pare alterată, întinată de catolicism. A avut înainte textul grec al ediţiei Septuagintei din Atena, cum şi traducerea din Mosca (Moscova); cunoaşte însă şi ediţia Vaticanului şi a Alzilor[2], cum şi numeroase traduceri franceze ale Bibliei. Comentatorul şi traducătorul Bibliei, la care Eliade apelează mai des, pe care îl utilizează uneori cu indiscreţie, făcându-l să intre în textul Biblicelor sale cu citaţiuni cu tot, este marele şi învăţatul rabin parizian Cahen[3]. Tot ce dă impresia erudiţiei în Biblice, toate acele trimiteri la comentatorii evrei din evul mediu, aproprierile între ştiinţe şi Biblie, citaţiile din Buffon, Cuvier, Champollion, de nouă ori din zece, îi vin de la Cahen, însă ceva mai amplificate, în stilul prolix şi deslânat care

---

[1] Deşi Eliade nu o arată, se vede că este afectat de acest lucru. In 22 Dec. 1858 el scrie din Paris, unde se află atunci, la Etretat, lui Grădişteanu *(Scrisori din exil*, p. 616) despre „blestemul unui Baron de Vladică".

[2] I. Heliade, *Biblicele*. Ediţia Vaticanului este cea tipărită pe vremea Papei Sixtu Quintu (cap. XXXVII vers. 2, p 43; cap. XLIV vers. 10, p. 49; vers. 23, p. 134, etc.) şi retipărită de I. N. Jäger la Paris, 1839: *Vetus testamentum graecum juxta septuaginta interpretes cum latina translatione.* După pasagiul din cap. XIX vers. 8, p. 29, se pare că el a cunoscut şi *La sainte Bible*, édition stéréotype, Londres, 1817, care dă expresia „sous mon toit", cum şi traducerea lui le Maistre de Sacy, *La sainte Bible*, Paris, 1822 unde se află expresia: „Non seigneur, cela ne sera pas ainsi", la care face aluzie Eliade în cap. XXIII vers. 11, p. 32. A mai cunoscut, afară dacă nu le-a luat numele de la vreun comentator, o ediţie a Bibliei a lui Aquilla şi Symmachu (cap. XXXVII vers. 2, p. 43). Tot acolo aflăm că ediţia greacă de care s'a servit eră cea tipărită supt îngrijirea sinodului din Atena din 1843 (cf. şi p. 77). De altfel el aveà intenţia ca prima carte a Genezii s'o tipărească şi în greceşte (*Naţionalul*, scrisoarea lui Eliade, 1858, p. 218). A mai cunoscut încă pe Cahen, şi Joseph Salvator, *Histoire des institutions de Moise et du peuple Hebreu.*

[3] Samuel Cahen, *La Bible, traduction nouvelle avec l'Hebreu en regard*, Paris, 18 volume 1831—1839. Este de notat că *La Semaine*, din 14 Fevr. 1851, ziar la care Eliade colaborà, anunţă cu mari elogii traducerea cărţii lui Job, ultima parte a Bibliei, făcută de Samuel Cahen.

©BCU CLUJ

este caracteristic lui Eliade în mai tot ce scrie în această vreme[1].

Dar toată această erudiţie, cam dezordonată, cam lipsită de critică, are pentru noi mai puţin interes decât consideraţiile de tot felul şi povestirea de întâmplări personale ce o însoţesc. Versetul din Biblie este de multe ori numai un pretext, sau un punct de plecare pentru desvoltări şi digresiuni de ordin social, economic sau politic. Ideile lui Eliade, unele în legătură cu temperamentul său, ori ieşite din reflexii personale, altele venite prin sugestii, în special de la cugetători francezi, se leagă într'un tot, se precizează, formează un sistem. Este interesant de ştiut că în timpul cât el traduceà Biblia, citeà, admirà şi traduceà *Les mystéres du peuple* ale lui Sue. *Crucea de argint*, care este una din părţile importante ale acestei cărţi — ce tratează istoria şi ascensiunea spre libertate a unei familii din popor, începând cu timpul Celţilor şi mergând până la Revoluţia de la 1848, — a fost publicată în acelaşi an cu Biblicele, după ce o parte însemnată a acestora apăruse, de vreme ce la pagina 95 a *Crucei de argint* găsim citată o notă din Biblice[2].

Să analizăm puţin ideile lui Eliade din această vreme, începând cu cele despre societate şi organizarea ei. Aceste idei nu apar pentru prima dată în *Biblice*. Le-am mai întâlnit accidental în operile lui de la Revoluţie încoace, şi le vom întâlni încă în cele posterioare Biblicelor, în *Prescurtarea din Istoria*

[1] Deşi Cahen este citat destul de des în *Biblice*, imitat şi copiat este cu mult mai des. Cf. *Biblicele*, p. 5, cu Cahen vol. I, p. 6. Tot ce Cahen spune despre Buffon şi Cuvier trece de-a dreptul în textul lui Eliade, p. 95 şi 96: Dubois Aymé (şi nu Ayné), Vater, Quint Curciu *(sic)* Salvator, toţi, să găsesc la Cahen vol. II, p. 55, fără ca acesta să fie citat. Este de observat însă că pasagiul din Salvator nu se află în Cahen, ceea ce ne arată că după indicaţiile acestuia se adresase direct la *Histoire des institutions de Moise et du peuple Hebreu* (3 vol., 1828). De altfel Salvator i-a mai servit de izvor, după cum se vede la p. 99, independent de Cahen, căci acest pasagiu nu se află citat în Cahen, ceea ce m'a determinat să-l adaog la lista autorilor consultaţi în original de Eliade. La p. 97, vers. 23, Martin este citat după Cahen, iar ceea ce pune între semnele citării este în realitate rezumatul naraţiunei, făcută de Cahen şi nu textul însuşi a lui Martin. Tot aşa este cazul cu citatul din Buffon p. 102, vers. 13. Acest pasagiu este urmat de un altul după Prosper Alpin, în realitate Alpini (1553—1617), naturalist, care călătorise în Egipt. Acest Alpini nu se găseşte la Cahen. S'ar puteà ca el să fie la Salvator, adică să nu fi fost citit direct de Eliade, ca şi Maimonide de la p. 106. La pag. 131, vers 31, Relandus este luat tot după Cahen vol. II, p. 115.

[2] Tot acolo se vorbeşte de superioritatea textului *Septuagintei* asupra acelui al *Vulgatei*, idee la care Eliade ţine mult.

©BCU CLUJ

Românilor, în care el cearcă a schiţă societatea românească veche şi organizarea ei, şi în *Echilibru între antiteze.*

Omul iese bun din mâna naturii. „Tot omul se naşte cu scânteia divină, cu sufletul său de la Dumnezeu. Creşterea, societatea, împrejurările îl pervertesc“ [1] ne spune el, după J. J. Rousseau, sau după un adept al acestuia. Iar ceva mai departe adaogă, că tot omul în cetate (oraşe sau societate) este pervertit [2].

Pe aceşti oameni frica îi face a adorà forţele naturii, ne declarase încă de când compusese *Istoria critică universală* [3]. Profitând de acest sentiment general omenesc, semenii lor şireţi şi puternici se asociază între ei, şi pun stăpânire pe popor, unii ca regi, alţii ca preoţi [4].

De atunci datează robia poporului, robie grozavă, care începe în noaptea vremilor, la pragul istoriei, şi care durează până astăzi. Tot acest instinct de dominaţie s'a concentrat în tagmele preoţeşti ale Indiei şi Egiptului, şi în Faraoni. Arhierismul, cum îl va numì ici şi colo, şi faraonismul impilă poporul fără cruţare, îl înspăimântă cu muncile vieţii viitoare, îl face să vadă în datorie şi numai în datoria greu împlinită, în toate zilele, o faptă plăcută divinităţii. Poporul este bestializat prin muncă, căci dacă n'ar lucrà ar aveà vreme să se gândească la o viaţă mai bună; este ţinut în ignoranţă [5], este călcat în picioare. Din când în când câte o natură de elită se ridică din mijlocul lui, îl cheamă la o viaţă mai omenească, îl conduce cu greutate pe drumul libertăţii şi al unei vieţi mai demne. Dar poporul nu înţelege pe mântuitor, atât de mult s'a deprins cu robia şi cu

[1] I. Heliade, *Biblicele*, p. 16. Cf. şi p. 12, omenirea după crima lui Cain.
[2] *Ibid.*, p. 20.
[3] I. Heliade, *Historia critică universală* I, p. 106, unde se pare că este influenţat de ideile lui Auguste Comte. Faza religioasă, ne spune el, va fi urmată de faza filosofică (p. 108) atunci când oamenii vor începe să raţioneze. Am impresia că n'a citit pe Comte în original şi că aceste idei i-au venit prin intermediul vreunui discipol al acestuia, consultat pentru această operă.
[4] I. Heliade. *Biblice*, p. 14, „cei d'intâiu tâlhari organizaţi, aceia ce singuri îşi arogară drepturi, şi pentru ceilalţi nu lăsară decât datorii, aceia începură a detronà lumea, după ce începură a detronà inteligenţa astuţioasă, adică pe cei ce se numeau sacerdoţi. Aceştia din urmă, ca să nu piardă primele lor drepturi şi privilege, căţară a-i recunoaşte de Domni, şi a deveni complicii lor“ . . . „Recunoscându-i ca trimişi ori descendenţi de la Dumnezeu“. „Aşa toţi faraonii, descendenţi în linie dreaptă de la Osiris“.
[5] I. Heliade, *Biblicele*, p. 23. „Arborele ştiinţii este prohibit poporului de a se atinge de dânsul“.

©BCU CLUJ

învăţătura rea şi interesată a tiranilor. El rezistă; se zbate, iar „revoltatul" moare descurajat şi învins, până ce un altul[1] ia poporul de unde predecesorul îl dusese, şi pe aceiaşi cale grea şi spinoasă, luptând cu aceleaşi obstacole, sacrificându-se ca şi celialţi, îl conduce mai departe.

Aşa a fost Moise, care i-a scos pe Evrei din robia Egiptului şi le-a dat „legea", pe care s'o urmeze în numele egalităţii[2] şi libertăţii, ca să fie fericiţi şi s'o dea de model celorlalte naţii. Dar legea lui nu este în stare să schimbe cu totul omenirea coruptă. Unii, învăţaţi în rele, nici nu sânt capabili s'o urmeze. De aici două categorii de oameni în ţara peste care trebuiă să domnească acestă lege: Jidanii, cei care ţineau la vechea stare de lucruri, impilatorii sau sprijinitorii lor, şi Evreii, poporul doritor de egalitate şi libertate[3]

Pe de altă parte, chiar esenţa acestei legi, care se mai resimte încă de contactul cu organizaţia Egiptului unde a învăţat Moise[4], nu este aşa de desăvârşită încât să nu merite criticele noastre. Altfel n'ar mai fi fost necesar creştinismul[5]. Omenirea este într'un progres continuu şi învăţătura lui Christ, aşa cum a gândit-o fondatorul ei, este ce am avut mai perfect până acum, în această privinţă.

---

[1] *Ib d.*, p. 89. „Toţi popoli sclavi şi pervertiţi în servitute gem în adevăr blestemă, şi urăsc pe impilatorii lor; nu respectă însă nici nu amă pe voitorii lor de bine, pe cei ce-şi pun viaţa pentru mântuirea lor, dacă aceştia n'au consideraţie la curte". Sau încă, p. 96: „lasă-ne să servim Egiptenilor, zic Evreii lui Moise, eterna strigare a tuturor sclavilor, când cineva se încearcă spre a-i liberă". Cf. şi p. 101, vers. 3.

[2] *Ibid.*, p. 21. Moise „după doctrinele lui egalitare, afirmă către un popor nou şi apoi lumei întregi că un singur Adam fu de unde ne tragem toţi, şi o singură Evă". Nu regi sau împăraţi, „ci oameni ca noi": lucrători, păstori, sau agricultori

[3] *Ibid.*, p. 84 şi p. 107, vers. 6. Moise, şi mai târziu Christ, fac din poporul întreg un sacerdoţiu, regi şi preoţi. Jidanii însă, care au dorit regi şi cari au strigat să se crucifice Fiul Omului, vor un regat sacerdotal, de drept divin.

[4] *Ibid.*, p. 122. Este vorba de o pedeapsă diferită dacă este omorît un sclav sau un om liber. Eliade se revoltă şi zice că aici se vede rezultatul „sclavului crescut la curte de casta sacerdotală". De altminteri şi în alte pasagii vorbeşte de imperfecţiile „legei", provenite din educaţia lui Moise şi prejudecăţile Egiptului, de care nu se putuse cu totul desface. Cf. p. 130, „Pe nimeni ca pe Moise nu ni-l arată istoria de radical şi cu toate acestea nu se poate desbără de relele Egiptului, de toate până la unul".

[5] I. Heliade, *Biblicele*, p. 23 şi p. 24. „Moise este ver şi etern numai acolo unde cu timpul său ridică steagul veritaţii şi al progresului... Christ îl ridică şi mai sus şi devanţă secolii cu dânsul, sărind peste 40—50 de secoli mai în viitor".

©BCU CLUJ

Moise dăduse Decalogul, „o încercare de a liberà omenirea proclamând drepturile omului". El formează o flacără capabilă de a luminà şi încălzi, din elemente divers răspândite, incoherente şi confuze[1]. „Din sclav face un liber, din brut face un om[2]. La baza acestei societăţi nouă pune dreptatea, demnitatea omenească şi respectul legii şi al religiei[3]. Dar din organizaţia biblică, rău pricepută, trunchiată, neaplicată, care ar fi putut face fericirea oamenilor, se desvoltă din pricina astuţiei unora, a corupţiei lor, a laşităţii poporului, un judaism şi un fariseism care nu e cu nimic inferior faraonismului[4] de supt care îi sustrăsese Moise.

Mai întâiu ei cer un rege „căci în Palestina sclavii nu putură fără stăpân". Mai marele preot le spune însă că acest rege „este pedeapsa, biciul lui Dumnezeu pentru cererea şi faptele lor. Iată origina regalităţii, pentru creştinii ce sânt continuatorii mozaismului. Regele e flagelul"[5].

La umbra şi supt aripa lui protectoare cresc şi se desvoltă toţi complicii lui, toţi paraziţii care nu pot trăi decât din sângele poporului; fariseii şi cărturarii. Poporul geme şi se vaită. Din suferinţele lui ajunse la paroxism, se întrupează Cuvântul. El care trăise „ca focar al tuturor scânteilor divine ale raţiunei" în toată societatea, când aceasta se conrupe, se retrage într'un singur om şi se încarnează spre mântuirea umanităţii. Ca să se regenereze societatea din părţile ei „cele mai suferinde, mai abjecte, se născù, ca ultimul dintre proletari. Sus sclavule, ungere s'a pus pe capul tău. Popor Lazăr, scoală din gunoiu, scoală însuşi din mormânt, şi îţi ia drepturile, locul tău la soarele dreptăţii. Eclezie prostituată! varsă mirul tău, nu pe

[1] *Ibid.*, p. 110 şi 111.
[2] *Ibid.*, p. 111.
[3] *Ibid.*, p. 111. Tot ultimul alineat extrem de interesant: Poporul înaintează din cucerire a libertăţii în cucerire a libertăţii şi ultima fază nu este posibilă decât ca o încoronare a celor ce au precedat-o. Revoluţia franceză „nu s'ar fi putut operà, de nu ar fi avut ideile şi principiile Revoluţiunilor trecute, mozaismul, cecropismul, creştianismul, islamismul, luteranismul". Nu există alt progres decât prin evoluţie, nu prin revoluţie bruscă, prin „conservaţie" va zice mai târziu, căci nimeni ca să înainteze nu-şi taie craca de supt picioare. Cf. p. 112, 125.
[4] *Ibid.*, p. 54. „ Faraon, personificaţie biblică a tuturor despoţilor, a tuturor privilegiaţilor".
[5] I. Heliade, *Echilibru*, p. 291. „Nu se fac oameni liberi din sclavi", zisese Esquiros (*op. cit.*, p. 43), în traducerea lui Cocoriescu şi I. Catopolu. „Regii sânt monştrii istoriei" (p. 104).

©BCU CLUJ

capul regilor şi preoţilor, ci pe picioarele fiului omului, pe picioarele umanităţii, peste poporul ce supoartă toate greutăţile"[1].

Această identificare a lui Christ cu poporul, care îşi găseşte cea mai lămurită exprimare în operile din urmă ale lui Eliade, mai ales în *Echilibru,* o întâlnim schiţată atât în producţiile sale din timpul exilului, cât şi în corespondenţa sa. In Mihaida Christ spusese: „Am plâns tot proletarul"[2]. In scrisoarea trimisă la 15 August 1850, publicată în *Epistole şi acte*[3], povestind cele întâmplate la 13 Septemvrie 1848, vorbeşte de Christ-Naţia, iar la 25 Septemvrie 1850 va zice: Christ este poporul, şi va termină: Pace vouă! libertate vouă! Această expresie o mai întâlnim în poezia din Iunie 1851, *Santa Cetate*, unde arată ceva mai complet, nădejdea într'o organizare nouă, Santa Cetate, la care „Christ unsul împărat de ambe Testamente, puse însuşi piatra angulară", cetate în care Christ-popul, care suferise supt Cezari, prinţi, baroni, abaţi şi a cărui soartă nu se schimbase:

„Aceeaşi laboare
Tot proletar, tot puns, tot bând amarul",

va ajunge să aibă un locaş nou, o sfântă cetate,

„Aici justiţia e domnitoare;
Aici frăţia e realizată;
Aici e virtute, forţă, valoare,
Unul pentru toţi, toţi pentru unul,
Liberă voie, soartă nivelată"[4].

Această sfântă cetate s'ar fi putut de mult realiză, dacă n'ar fi fost protivnice împrejurările, pe de o parte pentrucă erau atâţia interesaţi ca poporul să rămână în stupiditate şi robie,

---

[1] *Ibid.*, p. 293.

[2] *Curierul de ambe sexe V*, p. 66. Este interesant că găsim întrebuinţată chiar expresia de „proletar".

[3] I. Eliade, *Epistole şi acte ale oamenilor mişcărei de la 1848*, p. 9. La p. 11. găsim: „Omenirea va fi recunoscută de fiu al lui Dumnezeu". lar scrisoarea, de la 25 Sept., către Calinic şi cler, cuprinde expresia: Christ este poporul, p. 13. De altfel mai toate scrisorile din acest timp sânt inspirate de o credinţă adâncă în regenerarea omului şi a societăţii prin creştinism; de nevoia de a se ridică poporul la o viaţă liberă, egală, frăţească, pentru a se îndeplini cuvântul lui Hristos, călcat în picioare de mai marii omenirii.

[4] Poezie publicată în *Descrierea Europei* şi în *Curs întreg de poezie generală*, vol. I, p. 257. Ea poartă şi data de 1850, probabil cea adevărată. Toate aceste epitete le găsim în *l'Evangile du peuple*, a lui Esquiros (1848-49) şi, în genere, la toţi scriitorii din cercul lor.

©BCU CLUJ

pe de alta pentrucă sclavii înşişi nu pricep, se opun la înfăptuirea fericirii lor. Dar curentul erà aşa de mare încât fariseii şi faraonii nu se pot luptà direct. Ei au aierul că adoptă legea cea nouă, şi în realitate, prin înterpretări forţate, prin şiretenie, speculând slăbiciunele oamenilor, ajung de îşi fac din ea armă nouă de impilare. Nu fericirea vieţii pământeşti a proclamat-o Christos, zic ei, ci a vieţii viitoare. Nu drepturi, ci datorii, supunere, îndemn la suferinţă, mizerie, pentru a nu arde în focul iadului, în eternitate[1].

Ca şi cum această groază a iadului n'ar fi destul spre a ţine în supunere mulţimele credule şi a le stoarce, peste ea s'a adăogat teribilul drept roman, originea puterii absolute a regilor şi a şefilor bisericii. Prinţul, baronul, şi abatele, iată cei mai crunţi duşmani ai omului[2]. Societatea nu va progresà decât întru cât se va puteà sustrage ghearei sfăşietoare a acestora. Toţi voitorii de bine ai poporului, de la Christ până la Revoluţia de la 1848, sacrificându-şi fericirea, chiar propria existenţă, n'au făcut decât să continue opera de liberare a neamurilor, prin industrie, prin ştiinţe, prin mişcări religioase, fie că ei se chemau Luther, Copernic sau altfel.

Fără dreptul roman si această coaliţie a ucigaşilor, încoronaţi şi mitraţi, popoarele primitive, cum erau Galii şi Dacoromanii, la care egalitatea şi libertatea existau, ar fi putut trăi o viaţă demnă şi omenească, mai ales de la răspândirea creştinismului printre ele. De altfel organizarea, ca şi educaţia lor, au făcut că acest cuvânt consolator să se răspândească ca fulgerul, ba chiar le-a transformat în zeloase propagatoare ale credinţei[3] celei nouă.

[1] I. Heliade, *Biblicele*, p. 6. „Voi strigaţi la erezie, căci diavolul vă e mai necesar decât Dumnezeu, ca să speriaţi lumea cu dânsul; să luaţi moşiile părinţilor noştri, şi obolul văduvei şi orfanului după moartea soţului şi părinţilor, supt cuvânt ca să le scăpaţi sufletul din mâna diavolului". Cf. p. 117, „Dar îşi fac Despoţii şi Sclavii un Dumnezeu cu curte, cu miniştrii, cu armate, cu concerte şi dansuri, cu carcere şi Siberii, cu favoriţi şi disgraţiaţi . . este Dumnezeul faraonilor şi sclavilor".

[2] *Ibid.*, p. 125. „Mohamed nu veneà decât a da câte promisese Christ şi câte drepturile roman şi feudal, cu pontificii sperjuri, trimiseseră pe oameni a le aveà în ceruri, lăsând bunurile pământului în partea patricieni.or, baronilor. călugărilor".

[3] Cf. I. Heliade Rădulescu, *Elemente de historia Românilor sau Dacia şi Românía*. Toate capitolele privitoare la starea primitivă şi organizarea populaţiei Daciei. *Echilibru*, p. 298. „Singură biserica Daciei a rămas cea apostolică creştină, căci s'a despărţit de Roma păgână supt Aurelian".

©BCU CLUJ

In această societate, bazată pe iubire, pe devotament şi pe sacrificiu, fiinţa bună prin excelenţă, plină de abnegaţie, femeia, va avea un rol preponderent. Imnuri de slavă i se ridică ca soţie, mamă, soră, inspiratoare de fapte mari, ca Fecioara Maria, ca Magdalena[1].

Acest fel de a-şi imagină societatea viitorului şi evoluţia omenirei până în zilele noastre, reconstituit sumar de noi din ideile răspândite în opera lui Eliade de la 1848 încoace, şi mai ales în Biblice şi în Echilibru, atât de puternic influenţat de concepţiile scriitorilor democraţi, şi în special de Sue, cum vom vedeà, nu este ceva cu totul nou la cugetătorul român. Firea, educaţia sa, necesităţi de ordin naţional şi social proprii ţării noastre, îl făcuse să reflecteze cu atenţie şi până atunci la aceste probleme; iar constatările la care ajunse sânt înrudite cu principiile din ultima parte a vieţii sale.

Trebue accentuat încă de acum că asupra clasei boiereşti la noi şi asupra raporturilor dintre ţăran şi proprietar, chestiuni care ar puteà intrà tot în această preocupare de dreptate socială, părerile lui Eliade au variat, înclinând totuşi mai adesea în avantagiul boierului proprietar, ceea ce ar constituì o contradicţie cu declaraţiile lui de simpatie pentru proletar.

Mai toate aceste idei pornesc din creştinism, morala evanghelică, concepută în spirit larg — aşa de larg încât nu mai este loc pentru nici o dogmă — creştinism pentru care Eliade a arătat în totdeauna o dragoste desăvârşită. Pe această puternică credinţă se vor altoì toate ideile lui viitoare, privitoare la societate şi la raporturile dintre oameni. Cât de puţin loc pentru preoţi erà în această religie a lui am văzut încă din 1828, de la prefaţa Gramaticii, în care se găsesc aluzii ironice în contra clerului.

---

[1] I. Heliade, *Biblicele*, p. 5, „Emancipaţia femeii dată de la primii adversari ai dreptului faraonic, dintre care cei mai renumiţi fură Cecrops şi Moise; şi apoi chiar de la Christ, adversarul cel mai teribil al tuturor păgânătăţilor şi mai vârtos al faimosului drept roman". Apoi, p. 6, 44, 90. „Mare mister este femeia! ea este primul instructor al pruncului"... p. 76 „jos la pământ gură profană şi păgână! Aţintă ochii la Golgota, vezi pe femeie de la Mater a mamelor şi a lui Dumnezeu până la Magdalina, vezi-le la picioarele crucei. Incălzeşte-te de focul lor, atinge-te la durerea lor". Cf. şi *Echilibru*, p. 362, unde ea este numită „templu viu, partea din noi înşine destinată a zdrobì capul balaorului barbariei şi a liberà pe om". Vezi şi p. 264. „Marie représente la femme à ses trois états de vierge, d'épouse, de mère... toutes les femmes doivent prendre leur part dans l'Assomption de Marie" zisese şi Esquiros în *l'Evangile du peuple*, p. 23.

©BCU CLUJ

In 1841 scriind în *Foaia pentru minte* un articol *Despre opinie*, ne face o descriere, evident după natură, a ţăranului român şi a durerilor lui, mult mai mişcătoare decât durerile, reale şi acelea, dar niţel „aranjate" retoric, ale lui Christ-popolul sau ale proletarilor englezi sau francezi. „Amăgit totdeauna, nefiind nici odată sigur de munca şi de averea sa, totdeauna dând [1] fără a puteà sau a şti să ceară cuvânt pentru ce dă, întrebuinţat la toate trebuinţele şi voile noastre, el când ne vede certându-ne zice! se mânâncă lupii, pe dobitocul sfârşit. Cine s'a adunat vre-o dată a se chipzuì (*sic*) pentru folosul lui, să-i îndoiască brazda plugului, să-i arete cele spre binele şi mântuirea lui, să-i dea şcoale şi meşteşuguri?" [2]

„Il vezi batjocorit, îl vezi pus să lucreze şi ocărîndu-l la plată, mai totdeauna amăgit, totdeauna rămâne bănuitor şi gata a înşelà şì el pentru a-şi scoate din capete; dispreţuit de concetăţenii lui, fireşte îi ureşte şi el. E neapropriat, gros (grosolan), necioplit, fără nici o deprindere de bunăcuviinţă" [3].

„Raffinés et purifiés par huit générations de noblesse — ne spune în *Souvenirs et impressions* [4], vorbind de cavalerii de Malta — c'est-à-dire huit générations d'immoralités et de crimes".

„Que de serpents en Allemagne, que de têtes couronnées"! [5]

Doar Christ este adevăratul rege: „Il sert le peuple, il lave ses pieds" [6].

Cuvântul rege la noi are o însemnătate detestabilă: Craiu. Aşa se zice: Un craiu şi jumătate; un craiu de spânzurat, tot aşa după cum cuvântul *rex* la strămoşii noştri erà una din vorbele cele mai spurcate [7].

Am puteà lungì cât de mult această listă de citate, căci superioritatea organizaţiei biblice, corupţia preoţilor, a regilor şi a nobililor, oroarea de dreptul roman, şi toate acèle teme cu privire la caracterul de revoluţionari al binefăcătorilor omenirei, „la Christ poporul", la imoralitatea din pricina ignoranţei şi mizeriei a claselor de jos, reveneau mereu în operile sale.

[1] «Neauzind toată viaţa decât: adu bani» zisese C. Golescu, *op. cit.*, p. 20.
[2] *Foaia pentru minte*, 1841, p. 409.
[3] *Ibid.*, p. 409.
[4] I. Eliade, *Souvenirs et impressions*, *op. cit.*, p. 83.
[5] *Ibid.*, p. 102.
[6] *Ibid.*, p. 179.
[7] I. Eliade, *Le protectorat du Czar*, p. 53—54.

©BCU CLUJ

Ele erau frecvente în cercul pe care îl vizită Eliade la Paris. Prin anul 1840 *Curierul românesc* publică un articol, în care se vede o oarecare influenţă a acestor concepţii, romantico-socialiste [1].

Poate şi pe Fourier să-l fi cunoscut Eliade înainte de ducerea sa în Franţa. Cel puţin aşa pretinde. Dar părintele falansterului erà prea abstract şi abstrus. L-a lăudat mult, dar cred că l-a citit puţin. Nu tot aşa a fost cu autorii socialismului creştin din care pe unii am văzut că i-a cunoscut personal. Dar cine l-a mulţumit mai deplin în această privinţă, omul care s'a priceput să prezinte în chipul cel mai atrăgător teoriile acestea umanitare, a fost Sue. El este în stare ca toate acèle sentimente de dragoste pentru nenorociţi să le îmbrace în haina literară, ajutat fiind de o imaginaţie şi de un dar de a povesti lucrurile pe gustul poporului, într'adevăr rare. Oricare din operile lui însemnate am deschide-o, am găsi toate teoriile scumpe lui Eliade. Mărturia acestuia că l-a cetit şi admirat, am avut-o. Că el erà preocupat în special de acest autor, pe care îl pune alături de Hugo şi Lamartine, se vede nu numai din traducerea *Crucei de argint*, sau din aluziile la operile lui, din *Scrisorile din exil*, dar şi dintr'un pasagiu din *Echilibru* [2], în care vorbeşte de *Misterile Poporului* şi expune, ca un fapt istoric, un episod celebru din romanul lui Sue.

Să deschidem la întâmplare *Crucea de argint*, tradusă de Eliade. „Christos proclamă pe sclav de egal cu Domnul său înaintea dreptăţii, consolă şi iartă pe cei ce au păcătuit mai mult din nevoie, împinşi de mizerie, sau mai mult din neştiinţa binelui şi adevărului, decât din îmbuibare sau sistema de a face răul“ [3].

Arhiereul, bancherul, cărturarul sânt mereu împreună [4].

Tina populaţiei „face cu adevărat larmă, sânt urîţi la vedere, însă nu sânt răi“ [5].

„Dreptul roman ce numai cărturarii îi ştiu, dreptul ce toţi

---

[1] Scarlat N. Ghica scrie în *Curierul românesc* din 23 Iulie 1840, un articol: *Pentru înmulţirea oamenilor şi sărăcie* (maltusianismul), în care se vede influenţa ideilor înaintate şi a lui St. Simon.

[2] I. Heliade Rădulescu, *Echilibru*, *op. cit.*, p. 296.

[3] I. Heliade, *Crucea de argint*, *op. cit.*, p. 26.

[4] *Ibid.*, p. 33.

[5] *Ibid.*, p. 44.

©BCU CLUJ

preoţii din lume, complicii domnilor şi tiranilor, îl binecuvântă şi îl susţin[1].

„Nu va veni oare o zi când lipitorile să verse tot sângele ce sug de la bieţii lucrători, de la văduvă şi de la orfani?[2]"

"In împărăţia lui Dumnezeu, care este a dreptăţii, fiecare va lucrà pentru toţi, şi fiecare se va bucurà de travaliul tuturor"[3].

„Moştenirea şi proprietatea este ceva legitim azi, în starea societăţii imperfecte de acum"[4].

„Tot pământul sângerà supt întreitul jug al cruzimei, desfrânării şi răpirei romane"[5].

„Trântorii societăţilor (nobilii şi preoţii) zic lucrătorilor: Lucraţi, lucraţi, . . . însă noi nu lucrăm"[6].

Poporul, chiar când e rău, „astfel l-au preparat secolii de ignoranţă şi de tiranie tâmpitoare"[7].

„Tiranii ştiu a ucide şi moralmente când cineva întreprinde cu legea în mână şi pe drumul păcei şi ordinei, a mântuì şi regenerà omenirea"[8].

Iar spre sfârşitul cărţii, aşa cum ne dăduse şi Eliade, un imn către femeie, căreia îi datorăm naşterea lui Christ, anunţarea învierei lui şi „regenararea omenirei căzute"[9].

In aceiaşi ordine de idei găsim în *Le Juif errant* concepţiuni de ale lui Sue, direct în legătură cu ceea ce Eliade exprimase de atâtea ori, mai ales în *Biblice* şi în *Echilibru*. Unul din eroi, Dagobert, „avait sabré en Espagne avec une extrême sensualité des moines qui défendaient non la liberté (l'inquisition la bâillonait depuis des siècles), mais leurs monstrueux privilèges"[10].

---

[1] *Ibid.*, p. 54.
[2] *Ibid.*, p. 58.
[3] *Ibid.*, p. 61.
[4] *Ibid.*, p. 61.
[5] *Ibid.*, p. 62.
[6] *Ibid.*, p. 83.
[7] *Ibid.*, p. 86, iar la pagina 111 este arătată legătura între druidism şi creştinism, scumpă lui Jean Reynaud, la care face aluzie şi Eliade, în ce priveşte credinţa în nemurirea sufletutului. Cf. şi întreg pasagiul din *Echilibru*, p. 22—24. *Englezii şi Francezii*, parte scrisă cam în acelaşi timp cu *Biblicele* (24 Martie 1856), care conţine un tablou al evoluţiei ideii de drept şi datorie la Francezi, a chipului cum ea a fost înţeleasă, în realitate un rezumat foarte succint al celor 16 volume din *Les mystères du peuple*.
[8] *Ibid.*, p. 165.
[9] *Ibid.*, p. 194.
[10] Eugène. Sue, *Le Juif errant*. 4 vol. (Paris 1845), p. 17.

©BCU CLUJ

In partea II a romanului[1] ne vorbeşte de formidabila putere a Jezuiţilor, de intrigile, de crimele lor, de faimosul Rodin, pe atunci numai secretar, mai în urmă general al ordinului.

Un lucrător se analizează: „Artisan voué aux privations, à la misère, ce malheur, m'avait rendu méchant"[2] idee exprimată şi de o prostituată, imputând societăţii starea în care se află: Une société ainsi organisée perd le droit de blâmer les infortunées qui se vendent, non par débauche, mais presque toujours par ce qu'elles ont froid, par ce qu'elles ont faim"[3].

Reluând tema poporului ţinut în ignoranţă pentru ca să nu ceară a se emancipà, spune că interesul Jezuiţilor (şi al oricărui preot, afară de cel de la ţară, tovarăş nenorocit al muncitorului) este să convingă poporul „qu'il doit regarder comme un crime aux yeux de Dieu d'aspirer au bienêtre dans ce monde, puisque les récompenses d'en haut sont en raison des douleurs d'ici bas"[4].

Morala lui Christ este „morale sublime et sainte à laquelle nul ne résiste, lorsqu'on la prêche les yeux remplis de larmes, le coeur débordant de tendresse et de charité"[5].

Ea este condiţia regenerării societăţii, prin asociaţiuni bazate pe spiritul evangelic, care ar trebuì opuse celor pe baze catolice şi iezuitice de până acum[6].

In sfârşit, pentru a terminà cu citatele din Sue, în volumul al IV-lea găsim o profesie de credinţă care îl aproprie în mod uimitor de Eliade, şi un pasagiu despre femeie care ar puteà fi scris de acesta: „Cette généreuse religion naturelle qui prêche une reconnaissante adoration pour Dieu, l'amour de l'humanité, le culte du juste et du bien et qui, dédaigneuse du dogme, professe la même vénération pour Marc Aurèle, que pour Confucius, pour Platon que pour Christ, pour Moise que pour Licurgue"[7].

Pare că auzim vorbind pe Eliade însuşi. Sau încă: „par

---

[1] *Ibid.*, p. 102.
[2] *Ibid.*, p. 122.
[3] *Ibid.*, p. 211.
[4] *Ibid.*, p. 290. Cf. *Les mystères du peuple*, vol. 3, p. 39. „Puis nos pères eurent bientôt à subir une terrible influence, celle des prêtres qui tyrannisaient, abrutissaient à plaisir les populations gauloises, leur préchant la résignation, le respect, l'obéissance envers les Francs, menaçant du diable et de ses cornes".
[5] *Ibid.*, vol. II, p. 236.
[6] *Ibid.*, vol. II, *passim*.
[7] *Ibid.*, vol. IV, p. 121.

©BCU CLUJ

respect pour votre dignité et la mienne, jamais je ne ferais serment d'observer une loi faite par l'homme contre la femme, — zice un personagiu — avec un égoisme dédaigneux et brutal, une loi qui fille lui retire son nom, épouse la déclare à l'état d'imbécillité incurable, etc"[1].

In *Les mytères du peuple* găsim aceleaşi idei, pentru a nu ştiu câtea oară exprimate, alături de altele înrudite, cu aceeaşi căldură susţinute: nevoia respectului persoanelor şi a proprietăţilor[2]; ateliere pe baza asociaţiei[3]; antimilitarism, de vreme ce armata sprijine regalitatea[4]; dispreţ pentru catolicism, al cărui întemeietor a fost Petre, care de trei ori a renegat pe Cristos[5]; credinţa în progres[6], etc.

Şi pentru ca asemănarea între Sue şi Eliade să fie mai mare, de data aceasta Eliade influenţând pe Sue, în volumul X al *Mysterelor*, prinţul Frantz de Gerolstein face discursuri în care vorbeşte despre „Polonais, Hongrois, Moldaves et Valaques, asservis par la Russie et l' Autriche (nu şi Turcia), mais de fait républicains par leur *ancienne coutume élective*" lucrul pe care Eliade îl spusese adesea.

Intreg acest volum, împreună cu al XI-lea şi al XII-lea, este un amestec de piese de arhive, de povestiri istorice, de adunări, şi de ficţiuni, absolut în genul *Biblicilor* şi al *Echilibrului*, unde tonul, în loc să fie „susţinut" ca la Sue, este adesea glumeţ, amestecat cu snoave sau povestiri în stil popular.

---

[1] *Ibid.*, vol. IV, p. 277.

[2] Eugéne Sue, *Les mystères du peuple*. 16 vol. Bruxelles 1865, vol. I, p 158 „ce peuple qui . . . par la protection dont il couvrait les personnes et la propriété . . ."

[3] *Ibid.*, vol. I, p. 176. „Il avait établi sur les bases de l'association et de la participation un vaste atelier de menuiserie".

[4] *Ibid.*, vol. I, p. 187. Pentru ce să plătim?, se întrebase Eliade în *Souveniers*: „Pour avoir des armées qui protègent dans l'intérieur l'injustice, qui massacrent à l' extérieur ceux qui aspirent à la vie?"

[5] *Ibid.*, vol. III, p. 155. „Je m'inquiète en songeant que le premier de ces Princes des Prêtres a été ce disciple de Jésus, ce Pierre qui, par une indigne lâcheté a renié trois fois son doux maître". Acelaşi lucru îl spusese Eliade de mai multe ori vorbind despre catolicism. Cf. *Echilibru*, p. 24. „Feodalitatea şi regalitatea susţinute de biserica Romei, care din origina ei se lepădase de Christ . . ." Şi în note adaogă: „Sfântul Petru avù împuţinarea de suflet de a se lepădà de trei ori de Domnul său. Papii, ce se pretind de succesori ai lui Petru, îi semănară mult şi îl şi întrecură în aceasta". Acest pasagiu este hotărît de la Sue şi foarte convingător.

[6] *Ibid.*, vol. I, p. 195, 224. „Le progès incessant de l' humanité qui, l' histoire le prouve, n'a jamais fait un pas rétrogarde". Vol. III, p. 322, „l'humanité visible et invisible s'élèvera de sphère en sphère vers une perfection infinie".

©BCU CLUJ

In afară de acest crez politic şi social, de istoria certelor sale cu duşmanii care „ca nişte tâlhari îi calcă sufletul“ [1], de multe aluzii biografice, mai găsim în *Biblice* idei trinitare, încă întâlnite în *Historia critică universală*, reluate în *Echilibru*. In notele ce însoţesc carte a III-a, cap XII, vers 20 al Genezei [2], este o adevărată disertaţie despre legătura dintre credinţele Indienilor şi Evreilor pe de o parte, despre trinitatea Genezei pe de alta. Aceste idei, reluate în capitolele în care povesteşte neajunsurile sale cu Şaguna, le ştim de unde provin: de la Pierre Leroux şi cei influenţaţi de el, şi sânt răspândite prin „Globe“ şi prin toate publicaţiile posterioare [3]. Ele se îmbină cu fel de fel de explicaţii filologice asupra numelor din Biblie, a legăturei între Egipt, India şi Palestina, lucruri ce ne duc direct sau indirect la Fabre d' Olivet şi imitatorii lui [4].

Despre triadă vorbise şi Esquiros [5], după cum am văzut. Ce e mai mult, în acelaşi capitol găsim aluzii la raporturile misterioase dintre lumea intelectuală şi lumea fizică, exprimate prin numere. Dacă ne aducem aminte, pasagiile trinitare ale lui Eliade din Biblice erau şi ele însoţite de o adevărată jonglerie cu cifrele, care păreà cu totul inexplicabilă [6].

---

[1] I Heliade, *Biblicele*, p. 73.

[2] *Ibid*, p. 21, 22 şi 23.

[3] In *La république* din 18 Dec., 25 Dec. 1848 şi 5 Martie 1849 o oarecare Pauline Roland scrie articole supt formă de scrisori către P. Leroux, adevărate imnuri trinitare: „La triade peut, comme vous le dites, être le remède efficace à l'exploitation de l'homme par l'homme“. La triade „découverte plus importante peut-être pour l'humanité que celle des Copernic, des Newton, des Keplier“, (18 Dec. 1848).

[4] Fabre d'Olivet, *La langue hébraïque restituée*, care însă cred că n'a fost cunoscută lui Eliade decât prin rezumatul lui P. Leroux, făcut în *De l'humanité*. Aici găseà ideea că Adam e o personificare a genului omenesc „le régne nominal“ (vol II, p. 518). Cf. şi *Ist. critică universală*, vol. p. 128. Alte asemănări au fost puse în evidenţă în nota 5, p. 61. Apoi şi Eliade şi Leroux vorbesc de Cain ca de un reprezentant al proprietăţii geloase, exclusive (*De l'Humanité*, vol. II, p. 556). Cf. apoi vol. II, p. 594 la Leroux, cu *Biblice* p. 13, unde se vorbeşte de vârsta fiilor lui Adam, până la Noe; Leroux, *op. cit.*, vol. II, p. 601 în *Biblice* p. 13, unde se află disertaţii asupra numerilor şi în special a numărului 7; vol. II, p. 646 şi 23 din Biblice unde se vorbeşte de trinitatea Adam şi Noe.

[5] Cf. *Historia martyrilor libertăţii*, tradusă de Cocorescu şi Catopolu, *op cit.*, p. 114. Cf. şi p. 106, unde se vede tonul inspirat în care se vorbeşte despre femeie, ton comun tuturor scriitorilor din această grupă.

[6] Alături de aceste exerciţii baroce (Cf. *Biblicele*, p. 13 şi *Hist. critică universală*, vol. I, p. 280—81) mai aflăm adevărate orgii filologice, cum e cea din Biblice p. 15, cu privire la Manu, Menes, Mines, Numa, etc. Ceva similar vom întâlni în Louis Jacolliot, *La bible dans l'Inde*, capitolul Manu, Menes, Minos, Moses, dar această carte este din 1868. Trebue să presupunem deci că amândoi s'au servit de acelaşi izvor.

©BCU CLUJ

De altfel între 1835—1850, toţi se cred obligaţi a-şi formă un sistem pentru origina lumei şi a-l expune, în revistele timpului, cu un mare lux de citaţiuni, de legături cu cosmogoniile extremului orient. *La France littéraire*, al cărui principal colaborator erà Esquiros, prieten cu Eliade, este plină de astfel de articole. J. B. Leclère în 1833, „un trinitaire enragé", ne spune[1] că trinitatea este pretutindeni: „un triple accord ne formant qu'une harmonie"[2]. Omul este formă, spirit şi materie; Dumnezeu, în spaţiu este înălţime, lăţime, şi lungime, iar în timp, trecut, prezent şi viitor. El o continuă astfel pe mai multe pagini: corpurile au trei stări, climele sânt de trei feluri, pământul se împarte în trei zone, religiile au toate treimea la bază, etc.

La nenumăratele tablouri trinitare Eliade îl adaugă pe al său, căci listele pe care le întocmeşte au aerul să-i aparţină[3].

Biblicele nu sânt terminate dar aşa cum sânt, ele erau foarte iubite de autorul lor[4].

Gravitând în sfera de influenţă a lui Sue şi a partizanilor acestuia, Eliade construeşte, din material pe care îl ia mai ales de la cugetătorii francezi idealişti ai timpului, dar punând un ciment propriu, această punte grandioasă, care leagă opera sa anterioară de *Echilibru între antiteze*, de sigur lucrarea capitală a vieţii sale. Fără prea mult meşteşug, lăsând să se vadă fragmentele, de multe ori desfigurate, împrumutate de aiurea, cu o artă grosolană, primitivă, pretenţioasă, dar solidă, el edifică un monument impunător, caracteristic pentru vârsta în care s'a produs, şi mai ales pentru omul care l-a întreprins.

---

[1] J. B. Leclère, *Régénération sociale*, o serie de 5 articole, în care găsim desenuri de cercuri, cuadrilatere, etc., ca la Eliade în *Istoria critică*. *La France littéraire*, vol. IX, 1833, p. 225 sq.

[2] *Ibid.*, p. 226.

[3] In *Biblice*, p. 75 găsim mai complet şi mai lămurit ca totdeauna. părerile sale asupra Franţei şi civilizaţiei franceze. Acuzat de Şaguna că introduce în Biblie un element profan, venit din Franţa, el se apără, arătând ceea ce crede bine sau rău despre Francezi. Este un pasagiu remarcabil. prin sinceritatea şi claritatea lui. El ne expune adevăratul punct de vedere al lui Eliade faţă de Franţa, diferit de exagerările ostile de la 1840, dar şi de exclamaţiile de o administraţie lirică, fără rezervă însă trecătoare, din *Impressions*. Tot aici tin să atrag atenţia asupra aproprierei ce face Eliade, cam fără gust şi tact, între întâmplările din viaţa lui Moise şi chiar a lui Isus, şi ale sale proprii. Sânt aluzii destul de transparente în *Biblice*, pp. 63, 139—140, sau încă în traducerea din *Crucea de argint*, nota de la p. 184, *Echilibru*, p. 4. etc.

[4] Cf. scrisoarea către redactorul *Naţionalului*. din 3 Aprilie 1859, publicată în *Bibl. portativă*, vol. I, *Critica* p. XXVI.

©BCU CLUJ

El ne conduce la opera bătrâneţei lui Eliade, opera vieţii sale întregi am puteà zice, pentru că de la cele dintâiu publicaţii, ideile sale urmează un drum mai mult sau mai puţin drept, spre a se concentrà în acest haotic *Echilibru.* El este în acelaşi timp apogeul şi declinul uneia din cele mai puternice minţi româneşti, efortul suprem al unei inteligenţe cuprinzătoare, dacă nu ordonată şi adâncă, dar roasă de boală, prevestind decadenţa, care nu va întârzià a se produce.

Declinul.

Echilibru între antiteze.

Biblicele fuseseră publicate la Paris, unde se dusese Eliade, din Constantinopol, la începutul lui August 1857. El găsise necesară prezenţa sa în Apus, pe lângă oamenii politici ai Franţei şi Angliei, spre a informà despre raporturile între Români şi Turci, despre vechile noastre tratate cu Poarta, şi interesul atât românesc, cât şi apusean, al revenirii la aceste tratate. El trece prin Pireu, Italia, Elveţia, Germania, Bruxelles, ajunge la Paris, de unde curând pleacă la Londra, prin luna Octomvrie. La sfârşitul lui Decemvrie el erà din nou în Paris, unde rămâne spre a supraveghià tipărirea *Bibliei* şi a *Biblicelor.* La începutul anului 1859 se întoarce în ţară.

Imediat îşi reia activitatea de publicist pe tărâmul ziaristic reînviind *Curierul românesc,* care este din nou suspendat, sau scriind la alte ziare — şi pe cel al literaturii, retipărind multe din scrierile sale anterioare, dotate în genere cu prefeţe. Apoi începe tipărirea lui *Issachar* sau *Laboratorul,* care, îmbogăţit cu multe broşuri apărute în aceşti ani, va purtà titlul general de *Echilibru între antiteze* [1], şi va formà opera capitală, de sinteză, a lui Eliade.

Nu ne vom ocupà de celelalte scrieri cuprinse în *Biblioteca portativă* [2], nici de *Prescurtarea din historia Românilor* [3]. Ce este interesant din ele, pentru chestiunea ce ne preocupă, a

[1] I. Heliade, *Equilibru între antithesi sau spiritul şi materia.* Bucureşti, 1859—1869.

[2] I. Heliade R., *Biblioteca portativă*: vol. I. *Literatura, Criiica;* vol. II. *Diverse;* vol. III. *Diverse;* vol. IV. *Morala;* vol. V are poezii inedite, bucăţi de C. Bălăcescu (între altele *Fă-mă tată să-ţi semăn,* cu o prefaţă de Eliade), Faca şi lucruri cunoscute, de Eliade. Buc. 1860 şi 1861.

[3] I Heliade R., *Prescurtare din historia Românilor.* Buc. 1861. *Elementele de Historia Românilor sau Dacia şi Romania,* sânt din 1869. Buc. ed. II.

©BCU CLUJ

a fost şi va fi încă semnalat. Vom merge direct la *Echilibru;* vom încercà să descurcăm în chaosul acestei lucrări fără plan, greu de citit, dar plină de idei, sugestiile şi influenţele ce vin din Franţa. Ele sânt foarte numeroase, şi, cu toate tendinţele din ce în ce mai accentuat conservatoare ale lui Eliade din această vreme, provin de la autorii democraţi, umanitarişti, revoluţionari, pe care îi cunoscuse în Paris. Am puteà zice chiar că umbra lui Proudhon, pluteşte peste toată această carte. De altfel puţini oameni au interesat pe Eliade atât cât acest admirabil temperament de luptător idealist, desinteresat, curagios şi de o probitate proverbială.

Eliade care l-a cunoscut, a trebuit să fie fermecat de bogăţia cunoştinţelor acelui autodidact, ca şi el, care învăţase singur latineşte, greceşte şi ebraica, ca lucrător tipograf, şi care citise şi erà în curent cu toate chestiunile filosofice, economice, religioase şi morale din timpul său.

Prezenţa lui se simţise şi în *Biblice.* Ba încă Eliade, după cum am văzut, prin această publicaţie intenţionà să demonstreze că, departe de a fi „Răul", după cum spusese Proudhon, D-zeu ar trebui să fie şi a fost la baza tuturor întocmirilor cu adevărat democratice, iar religia înţeleasă aşa cum au conceput-o toţi cei mari, Buda, Moise, Cecrops, Isus, este cel mai preţios auxiliar în lupta pentru libertate şi progres pe care omenirea o duce de la începutul ei, de când prin forţă şi viclenie faraonii şi arhiereii au pus mâna pe putere. Eliade aveà atâta dragoste şi admiraţie pentru Proudhon încât îl costă că nu poate fi de acord cu el, şi mai ales îi e greu să conceapă cum el poate atacà atât de îndârjit acest preţios aliat în contra tiraniei, religia, a cărei esenţă este dreptatea[1], bunătatea, egalitatea şi frăţia[2],

[1] Cf. *Biblicele* p. 101. „Primele principii ce sânt bazele fundamentale ale unor legi ce au să facă dintr'un popor o naţie, acele principii de nu vor fi Justiţia cea mai nepărtinitoare, naţia de odată cu concepţia sa, poartă în sine şi principiul morţii sale . . . Numai cetăţenii ce se cresc supt legi drepte, numai aceia pot deveni bărbaţi liberi". Aceste sânt tocmai principiile exprimate atunci de Proudhon în cartea faimoasă: *De la Justice dans la Révolution et dans l'église,* care a fost urmărită de tribunale şi i-a adus condamnarea.

[2] *Ibid.,* p. 111. „Ah, Proudhon! Nimeni ca tine şi cei asemenea ţie nu făcură atât serviciu impilatorilor de corpurile oamenilor; vrând a luà singura putere, singura armă a celor desmoşteniţi, religia, şi a o da ca nicodată în mânile celor ce te acuză şi te judecă". Cf. p. 113. Ar fi dorit ca Proudhon să fie condamnat ca un creator iar nu ca un destructor (al religiei). „Ţine minte însă că acuzătorii şi condamnatorii tăi până în fine te vor

©BCU CLUJ

pe care şi Proudhon voià să le pună la bazele societăţii viitoare.

Primul titlu al acestei opere ciudate, pe care multe publicaţii anterioare şi mai toate scrierile lui Eliade dintre 1860 şi 1870 au venit să o îmbogăţească, fusese *Issachar* sau *Laboratorul*, „scriere socială, politică şi literară". Prin acest titlu el rămâneà în lumea şi atmosfera biblică, şi pe de altă parte arată toată dragostea sa, nu pentru proletar, — căci aşa ceva nu există la noi, cum o spune în repeţite rânduri, combatând pe rivalii săi politici, care maimuţăreau formele apusului, — ci pentru agricultorul care este însaşi temelia statului nostru, el muncitorul şi proprietarul în acelaşi timp, „aratru sau opinca, origina tuturor condiţiilor sau stărilor societăţii" [1]. Cel de al doilea titlu, *Echilibru între antiteze,* îi vine direct de la Proudhon. Incă în *Discours sur la célébration du Dimanche* [2] găsim că „l'harmonie est l'equilibre dans la diversité". Ceva mai târziu Proudhon reià această idee şi, supt influenţa lui Hegel, o desvoltă şi o precizează. Este de notat că Proudhon n'a cunoscut direct opera lui Hegel. El nu ştià nemţeşte, şi primele traduceri ale acestuia sânt posterioare „*Sistemei contradicţiilor economice*" [3]. A cunoscut pe Hegel după explicaţiile unui elev al acestuia, Grün [4]. Ideile filosofului german, aşà cum ele reieşeau din lămuririle lui Grün, sânt adoptate imediat de Proudhon, fuzionate cu idea antinomiilor lui

---

iertà; iar pe mine nici odată (erà tocmai în conflict cu Şaguna); pentrucă tu le dai arme şi eu le răpesc; tu îi faci a se arătà publicului de apărători ai religiunei şi a celor mai sacre omenirii, şi eu îi demasc şi le demonstrez toată apostazia; tu forţezi populii prin expresiunile tale a considerà pe inimicii tăi ca nişte oameni sfinţi, şi eu dau pe faţă toată păgânătatea şi ipocrizia acestora". Pag 117. „Cu doctrinele Domniei Voastre (Proudhon) nu faceţi decât a strânge şi perpetuà şi mai mult fiarele sclăviei". Şi mai departe, la p. 122, apostrofând pe Moise pentru articolul în care face deosebire între viaţa unui sclav şi a unui om liber, adaogă: „Vezi pentru nişte articole ca acestea vine mai târziu mintea umană desdemnatà şi strigă: D-zeu este răul, D-zeu este Satan . . ."

[1] I. Heliade R., *Echilibru*, p. 1.

[2] P. J. Proudhon, *De l'utilité de la célébration du Dimanche considéré sous les rapports de l'hygiène publique, de la morale, des relations de famille et de cité*, Besançon 1839, p. 39. Citaţiile vor fi făcute după a IV-a ediţie, Paris 1850.

[3] P. Proudhon, *Système des contradictions économiques ou philosophie de la misère*, Paris, 2 vol. 1846. Vera, filosof italian care trăeşte la Paris până la 1851 şi apoi la Londra şi în Italia, scrie „Introduction à la philosophie de Hegel" în 1855 şi traduce Logica în 1859.

[4] Cf. P. Leroux articolul de la 25 Noemvrie 1849 din *la République*: „Un Allemand de ma connaissance vous a initié, il y a de celà cinq ans à peine, aux mystères de l'hégélianisme".

©BCU CLUJ

Kant şi aplicate la economia politică. Totul pe lume se prezintă ca un compus din doi termeni opuşi, teza şi antiteza, care tind să se distrugă reciproc[1], şi care se rezolvă, se conciliază, se identifică, după cum spune în discursul făcut la curtea cu juri, la 29 Martie 1849[2], într'un al treilea termin de ordin superior, sinteza[3].

Acelaşi lucru va fi exprimat şi în *La Philosophie du Progrès* câţiva ani mai târziu: „La religion, comme l'état, comme toutes les institutions humaines, se manifestent en une suite de termes essentiellement opposés et contradictoires“[4]. In avant-propos[5] zisese: „Tout est opposition, balancement, *équilibre* dans l'Univers“.

Această idee de echilibru a contrariilor, a antitezelor, va zice Eliade, şi nu a identificării, a rezolvirii lor, va fi reluată în *De la Justice dans la Révolution et dans l'Eglise*[6].

Iată origina titlului operei lui Eliade, operă care este în acelaşi timp o metafizică, o autobiografie, un tratat de economie politică şi de finanţe, un pamflet, şi tot ce dorim. Dacă Eliade ar fi fost un fondator de religii, şi aveà tot ce-i trebuià pentru acest lucru, — credinţă, energie, dogmatism, tonul de apostol, de „vate“, convingerea în misiunea lui aproape supranaturală, — credincioşii ar puteà găsì în *Echilibru* un răspuns la toate întrebările lor. El este o Biblie şi un Coran.

A fost admirabil definit de D-l G. Bogdan Duică în articolul despre *Eminescu, Eliade, Gutzkow* din *Convorbiri literare*[7]: O carte stranie. O filosofie de diletant, amestecată cu vederi sociologice de felurite origini; o istorie construită uneori poeticeşte; multe idei de bun simţ; dese scăpărări de patriotism; un talent retoric remarcabil; licăriri de misticism; vii gesturi de profet; şi toate acestea subordonate tendinţei generale conservatoare a scrierei, toate încercând să puie fundament pentru viitorul naţiei“.

[1] P. I. Proudhon, *Système des contradictions*, p 68.
[2] P. I. Proudhon, *Mélanges*, vol. II, p. 74 şi 177, în care vorbeşte de Hegel şi de teoria acestuia a identităţii contrariilor.
[3] P. I. Proudhon, *Système des contradictions*, p. 85.
[4] P. I. Proudhon, *Philosophie du progrès. Programme.* Bruxelles 1853, p. 93.
[5] *Ibid., Avant-propos*, p. 14.
[6] P. I. Proudhon, *De la justice dans la Révolution et dans l' Eglise*, Paris, 1858. Ediţia consultată este din 1870.
[7] G. Bogdan Duică, *M. Eminescu, Eliade, Gutzkow. Conv. lit.* XXXVIII, (1904), p. 169.

©BCU CLUJ

„Filosofia" îi vine mai ales din două izvoare: Proudhon, şi Lecouturier. Nici vorbă că el să fi citit pe Hegel, cum sus ţine d-l Buricescu în Prefaţa pe care d-l P. V. Haneş o face ediţiei Minerva a Echilibrului. Nu numai atât, dar nici modelul său Proudhon, nu-l cunoştea, după cum am văzut, decât din explicaţiile unui elev, deci din a doua mână. Eliade ştia despre Hegel, filosof care se bucură de mare celebritate mondială în prima jumătate a sec. XIX, exact ceea ce ar şti un contemporan al nostru, care nu s'ar ocupă în special cu astfel de chestiuni, despre Bergson sau Einstein. Şi încă, astăzi sântem mai exact informaţi decât pe acea vreme. Proudhon, mult mai capabil ca Eliade de o analiză serioasă şi pătrunzătoare a lucrurilor abstracte, şi încă îşi face despre Hegel o concepţie personală, în care intră mai mult Proudhon decât Hegel.

Interesaţi de aceste explicaţii ale lumei, care păreau numai nişte jocuri de inteligenţă, prin dualism, unitate, triade, identificare a contrariilor sau echilibrul lor, o întreagă serie de scriitori încep a se dedă la aceste exerciţii, de o pedanterie şi o naivitate ridiculă, aşa încât şi mai înainte, dar de sigur în timpul exilului şi după aceea, Eliade a luat cunoştinţă de ele. Când ne-am ocupat de Biblice am vorbit şi de această chestiune şi am arătat cum triada lui Leroux, a trecut în opera compatriotului nostru. Eliade admite triada, pe care o confundă cu grupul teză, antiteză, sinteză şi combate pe unitari şi pe dualişti. Proudhon îi combate pe toţi trei. Unitar erà Fourier[1]. El imaginase „seriile" pe cari le adoptă şi Proudhon: „Raisonner

[1] Este adevărat că Eliade ne spusese că a cunoscut pe Fourier încă din 1832. In Scrisoarea către Russo din 14/26 Oct. 1853 (*Scrisori din exil*, p. 239) vorbeşte despre el cu o admiraţie pe care n'am întâlnit-o faţă de o alta persoană. „Dacă filosof va să zică raţionător, amator de înţelepciune, de adevăr, de ştiinţă, atunci Fourier este cel mai mare filosof din lume" (p.240). Şi ceva mai departe: „Dacă profet însemnează spuitor de necunoscute, ca algebristul, atunci Fourier este cel mai mare din toţi profeţii, cu atât mai mare decât nu se dă pe sine de astfel" (p. 242). Dar n'am aflat nici o urmă evidentă în opera lui Eliade despre influenţa lui Fourier. Pe de altă parte opera acestuia este sau atât de abstractă, de convenţional abstractă, încât e aproape imposibil de priceput fără iniţiere, ori de o naivitate, de o imoralitate chiar, mai ales dacă nu pierdem din vedere preocupările moralizatoare ale lui Eliade, încât de ar fi cunoscut-o, nu i-ar fi putut conveni. Ce ar fi zis el de acest lucru, de ex.: „une femme peut avoir à la fois: un époux, un géniteur, un favori, plus, de simples possesseurs" (Charles Fourier, *Oeuvres complètes en 6 volume*, ed. II. şi III Librairie sociétaire 1841—48, vol. I. p. 125). Şi încă el are grijă să ne spună că teoriile lui sânt expuse cu menajamente căci altfel „causeraient trop d'enthousiasme, surtout chez les femmes", vol. I, p. 108.

©BCU CLUJ

c'est sérier[1]" zice el în *De la création de l'ordre.* „La série a pour élément l'unité"[2].

Cea mai mică serie posibilă cuprinde însă cel puţin două unităţi: „Teză, antiteză; binele şi răul; tatăl şi copilul; stăpânul şi ucenicul; soţul şi soţia"[3].

„Fourier en annonçant une théorie de l'unité universelle, prouve par là même qu'il méconnait l'indépendance essentielle des différents ordes de séries"[4]. Şi mai departe în *La Philosophie du progrès*[5], adaogă (fără să mai numească pe Fourier) că condiţia existenţei, după mişcare, este unitatea, care însă nu e simplă, cum s'a afirmat de unii, ci e sinteza: „l'être, ainsi que l'idée est un groupe".

Triada şi reprezentantul ei, „le théologastre Pierre Leroux, sânt criticaţi cu îndârjire, între altele în *De la Justice*[6]. „Il ressort de là que l'instrument de critique que nous cherchons est de toute nécessité dualiste ou binaire: il ne saurait être triadique... toute triade trinité, ou ternaire n'est que l'abrégé de deux diades obtenu par l'identification ou la confusion de deux de leurs termes".

Iată deci că acèle încercări de a explică noţiunile după sistema unitară, dualistă, trinitară, preocupau şi pe modelele franceze ale lui Eliade.

Este un joc al timpului, care pasionează. Eliade îşi ia *Elementele*, parte din Proudhon, altă parte de la Leroux „trinitarul" şi apoi combinaţia lor o face singur. Pentru prima dată întâlnim aceste explicaţii ale lumei în introducerea din *Istoria critică universală*, vol. I[7] apoi într'o scrisoare către Gr. Grădişteanu din 29 Maiu 1856[8] în care se văd două din exemplele date mai sus, după Proudhon, ceea ce nu e o întâmplare:

---

[1] P. J. Proudhon. *De la création de l'ordre dans le travail, ou principes d'organisation politique.* Paris et Besançon, 1843. Ed. II, după care voiu face citaţiile, din 1849, p. 142.

[2] *Ibid*, p. 142.

[3] *Ibid.*, p 144.

[4] *Ibid.*, p. 339.

[5] P. J. Proudhon, *La Philosophie du progrès, op. cit.*, p. 35—36.

[6] P. J. Proudhon, *De la justice*, vol. I. 28.

[7] Treismul, care nu este pentru el acelaşi lucru ca trinitatea universală, de care va vorbi mai târziu, apare încă din vremea când publică *Curierul de ambe sexe* per. III. Aici aflăm că alături de empirism şi eclectism există şi un treism (p. 384), asupra căruia insistă în deosebi, fără să ne spună dacă îl admite sau nu.

[8] I. Eliade, *Scrisori din exil*, p. 510 sq.

©BCU CLUJ

mirele, mireasa; maestrul, discipolul. Atât erà Eliade de încântat de aceste rezultate încât îşi propune să le publice şi în franţuzeşte, ceea ce însă n'a făcut. Ele reapar în *Conservatorul*, în *Biblice*[1], apoi în diferite pasagii din *Echilibru*. De la o operă la alta aceste idei s'au mai precizat, dacă ne putem exprimà astfel despre nişte teorii, învelite într'o ceaţă prin care greu străbate lumina.

Acelaşi lucru se poate spune despre un capitol tot aşa de neaşteptat în opera de care ne ocupăm, cel privitor la spaţiu şi timp. El a fost introdus numai pentru că Eliade a citit cartea lui Lecouturier: *Le socialisme universel*. Acest Lecouturier, aveà două calităţi care îl impuneau admiraţiei contemporanilor, nu destul de pregătiţi în chestii de filosofie, cum erà Eliade: aveà îndrăzneală şi posedà un jargon filosofic, un „jerg" cum i-ar fi zis el. Cele mai enorme neexactităţi şi absurdităţi sânt spuse pe un ton peremtoriu, calm, în aşa fel, încât nici nu-ţi puteà venì ideea de a-i pune la îndoială afirmaţiile.

Toată partea III-a a *Echilibrului*, care poartă subtitlul de *Spiritul şi Materia*, în realitate un rezumat din *Istoria critică universală*, este supt influenţa cărţii lui Lecouturier. La începutul Echilibrului, în primele coale ale lui Issachar, aceleaşi idei fuseseră exprimate: forma definitivă însă o capătă numai aici. Toate ideile lui Lecouturier au trecut în opera lui Eliade, legate între ele printr'un fel de „ţesut conjunctiv" de la Eliade, în stil care vreà să fie popular şi nu e decât stângaciu, uneori vulgar.

Pe alocuri textul neschimbat al autorului francez a intrat în corpul operei lui Eliade, cu citaţiuni cu tot. Mărturisim că de n'ar fi aşa de interesant cazul acesta care ne explică preferinţele lui Eliade şi influenţa asupra lui a Francezului, n'am insistà asupra acestor capitole, aşa stranii ne par acèle teorii.

Lecouturier[2], după ce ne face un rezumat al Cosmosofiei, operă publicată anterior, ne spune că sânt în univers două existenţe în afară de creaţie, care intră ca elemente în toate sistemele cosmogonice: Timpul şi Spaţiul[3]. Ele sânt fiinţe negative, adică care nu sânt nimic prin ele, nu există decât cu condiţie să fie um-

[1] I. Eliade, *Biblicele*, p. 8—9.

[2] Charles Henri Lecouturier, *La science du socialisme universel*. Sans date (1850). Tip. Malteste, Paris.

[3] *Ibid.*, p. 12.

©BCU CLUJ

plute de două existenţe (fiinţe) pozitive, infinite ca şi ele[1]. Spiritul umple vidul moral al timpului, este „corelativul" timpului, materia a spaţiului. Spiritul şi timpul ating infinitul în sensul duratei, adică sânt eterne; materia şi spaţiul ating infinitul în sensul întinderei, sânt ilimitate. Dar nimeni nu poate găsi spiritului o întindere, şi nimeni nu poate găsi materiei o limită în durată. Deci spiritul poate fi infinit în spaţiu şi timp, materia infinită în timp şi spaţiu. Prin urmare calificativul de infinit se aplică şi timpului cu corelativul lui spirit, şi spaţiului cu corelativul lui materia. Se poate spune infinit în timp, cum se zice infinit în spaţiu [2].

Aceste principii sânt răspândite, într'o altă ordine, în primele patru pagine ale *Spiritului şi materiei:* „Dacă ne-am imagină timpul şi locul, de sine nu sânt decât nişte viduri, deşerturi. Insă nimic nu este vid în natură. Locul sau spaţiul este plin, şi împlinirea lui este materia; timpul asemenea cată să fie plin, şi împlinirea lui este spiritul sau mintea. Locul este domiciliul materiei şi timpul domiciliul spiritului, sau: materia este locuitorul locului şi spiritul este locuitorul timpului" [3]. „Precum timpul este corelativ cu locul, asemenea şi spiritul este corelativ cu materia, unul este necesar altuia, unul presupune pe altul, unul este complinirea celuilalt" [4].

„Această infinitate sau nemărginire a timpului, ne spune Eliade — după ce încercase să facă evidentă tuturor această proprietate — se zice eternitate; şi prin urmare timpul este etern".

„Locul dar sau spaţiul, neavând margini, zice ceva mai departe, este infinit, nemărginit".

„Spaţiul, sau locul este, după cum a zis Pascal, o sferă nemărginită, al cărui centru este pretutindeni şi circonferinţa sau marginele nicăeri" [5].

„Eternitatea este proprietate a spiritului" [6] zice el, după Le-

[1] *Ibid.*, p. 13.
[2] *Ibid.*, p. 14.
[3] I. Eliade, *Echilibru înire antiteze, Spiritul şi materia*, p. 267.
[4] I. Eliade, *Echilibru*, p. 267. Corrélatif veut dire complément, ne spune Lecouturier, *op. cit.*, p. 14.
[5] *Ibid.*, p. 266. Acest citat este pus la Lecouturier, într'o altă ordine ceva mai la vale, p. 28, acolo unde el vorbeşte despre compoziţia Universului. Şi ca să nu mai avem nici o îndoială despre origina citatului lui Eliade, vedem că epitetul nemărginit, „infinie", care se găseşte şi la el şi la Lecouturier, nu este la Pascal. In adevăr la Blaise Pascal (*Pensées*, Paris. Crès 1916, vol. I, pag. 36) găsim: „C'est (la nature et non pas l'espace) une sphère dont le centre est partout, la circonférence nulle part".
[6] *Ibid.*, p. 266.

©BCU CLUJ

couturier, deşi până aici uitase să ne spună că spiritul este corelativul timpului, ceea ce nu vom afla decât în pagina următoare.

„Infinitatea sau nemărginirea este proprietate a locului". „Timpul împrumută locului eternitate, şi locul împrumută timpului infinitatea sau nemărginirea, încât putem zice: Timpul este etern şi infinit, spaţiul este infinit şi etern" [1]. Singura deosebire între Lecouturier şi Eliade, în afară de tot ce serveşte acestuia numai ca legătură şi umplutură între idei [2], este concepţia pe care unul şi altul şi-o fac despre activ şi pasiv. Lecouturier zisese că spaţiul şi timpul ca goale, deşerte, sânt negative, iar spiritul şi materia care le umple, pozitive [3]. Eliade însă adoptă denumirea de active, pentru timp şi spirit, de pasive pentru loc şi materie [4].

„Spiritul şi materia existau împreună pentru că erau necesari unul altuia, proclamă Lecouturier. Erau deci corelativi după cum timpul era către spirit şi spaţiul către materie, neputând există izolat". „Spiritul avea acţiune asupra materiei" în vederea unui rezultat care trebue să fie, „scopul comun al spiritului şi al materiei". Ce este însă o acţiune? „Mişcarea imprimată de o fiinţă activă unei fiinţe inerte, fiinţa activă este spiritul, fiinţa inertă materia" [5]. Eliade va zice [6]: „Precum timpul este corelativ cu locul, asemenea spiritul este corelativ cu materia". „De n'ar fi iară spiritul ce posedă mişcarea, materia în etern ar rămâne inertă şi informă".

Definiţiile de mai sus fiind admise, şi unul şi altul trec la expunerea consecinţelor ce decurg din ele: dreptul şi datoria, conservaţia şi progresul.

Spiritul are iniţiativă, este superior materiei, fiind dotat cu o acţiune liberă — spre deosebire de aceasta, care nu poate avea decât o acţiune fatală. Libertatea nu este altceva decât bucurarea de un drept; dar dreptul impune datorii, căci datoria este corelativul dreptului. „La grande loi de la liberté donne naissance au droit et au devoir. Le mouvoir pour l'être actif équivaut à faire le bien. L'être actif ne peut faire le mal, qu'en sortant de sa nature. Si la

[1] *Ibid.*, p. 266.

[2] Cf. alineatul: „Sânt oameni care deneagă timpul — zicând că timpul nu este decât mişcarea locului sau a spaţiului; instinctul însă al omului, bunul simţ general, pot distinge unul de altul", p. 265, cum şi glumele de la p. 267. De aici putem vedeà cât de puţin serioase erau cunoştinţele filosofice ale lui Eliade, şi cât de nepregătit erà de a pricepe noţiunile filosofice.

[3] Lecouturier, *op. cit.*, 15.

[4] I. Eliade, *Echilibrul*, p. 265 şi 267.

[5] Lecouturier, *op. cit.*, p. 16.

[6] I. Eliade, *Echilibrul*, p. 267 şi 268.

©BCU CLUJ

faculté de faire le bien est le droit, l'obligation de faire le bien est le devoir. Celui qui a le droit de faire quelque chose, a le devoir de le faire. Hors de la liberté il n'y a ni droit, ni devoir[1].

Eliade: „Spre a se menţine echilibru între spirit şi materie, spiritul, ca activ şi etern bun, şi-a impus datorii şi materiei, concedând, a prescris drepturi"..., „materiei i s'au prescris drepturi şi aceste drepturi s'au stabilit prin legi eterne, nemutabile. Instinctul, bunul simţ popular, aceste legi prescrise materiei le-au numit scrisul, ursită, destin, făcut, fatum, fatalitate"[2].

Intre proprietăţile spiritului este şi libertatea. Corelativ libertăţii este, ca proprietate a materiei, fatalitatea[3].

„In prima sa definiţie sau însemnare libertatea este facultatea ce are o fiinţă activă de a se mişcà în toate părţile sau în tot cuprinsul naturei sale. Insă libertatea fiind o lege, nu este în sine altă decât un drept şi o datorie tot deodată, şi viceversa. Spiritul dar, are şi dreptul şi datoria de a fi totdeauna şi pretutindeni bun". Definiţia libertăţii ar fi: „Libertatea este facultatea de a face binele; libertatea este dreptul de a face binele, cu datoria de a face binele".

„Dreptul şi datoria fiind legi ale libertăţii spiritului, sânt prin urmare legi şi ale libertăţii tuturor oamenilor"[4].

In privinţa celuilalt capitol, despre progres şi conservaţie, Lecouturier ne spune:

Spiritul este principiul progresului, iar progresul „la marche perpétuelle d'une amélioration à une autre plus grande". Materia este principiul conservaţiei, iar conservaţia este faţă de progres ceea ce materia este faţă de spirit. A conservà este a-ţi asigurà un punct de plecare fix pentru a ajunge să faci să existe ceea ce nu există. Dacă ceea ce există azi ar existà şi mâne, aceasta ar fi inerţie, adică negaţia progresului.

Conservaţia nu este nici odată decât cu un grad în întârziere asupra progresului. Iar fiece progres îndeplinit, devine îndată conservaţie[5].

Orice progres este mijlocul (le moyen) unei conservaţii şi orice conservaţie mijlocul unui nou progres, al cărui scop final

[1] Lecouturier, *op. cit.*, p. 17. Frazele citate sânt condensate în textul nostru.
[2] I. Eliade, *Echilibru*, p. 268.
[3] *Ibid.*, p. 268.
[4] *Ibid.*, p. 271.
[5] Lecouturier, *op. cit.*, p. 18.

©BCU CLUJ

este perfectibilitatea indefinită. S'ar puteà numì progresul idealul şi conservaţia realul. Progresul are drept punct de plecare infinitul, drept mijloc transformaţia, drept scop real perfectibilitatea şi drept scop ideal perfecţiunea. Perfecţia este infinitul, absolutul, care nu este atins nici odată [1].

Cu cât înaintează spre perfecţie, cu atât progresul devine relativ mai iute. In tocmai ca atracţia corpurilor, el creşte cu pătratul distanţei [2].

Să vedem acum ce au devenit la Eliade, toate aceste „aforisme".

„Progresul este una din proprietăţile spiritului, conservaţia este una din proprietăţile materiei" [3].

„Spiritul nu se mişcă decât spre bine, sau din bine în mai bine, din perfect în mai perfect. Acestă mişcare sau înaintare se numeşte progres. Conservaţia este o pauză, un repaos în cursul progresului".

„Precum se are spiritul către materie, aşa se are progresul către conservaţie" [4].

„Mai vedem iară că cu cât mai înaintează progresul, cu atât forţele se mai înmulţesc, mişcarea şi travaliul devin mai repezi, şi că din progres în progres producţiunile materiale şi spirituale cresc în progresie geometrică" [5]. (Cu pătratul distanţei, zisese Lecouturier).

„Şi dacă progresul, fiind bun ca spiritul, trece din bine în mai bine, din perfect în mai perfect, scopul progresului dar este perfecţia. Insă unde este perfecţia perfecţiunilor, perfecţia absolută? In capătul capetelor unde va ajunge progresul, adică în nemărginit. Perfecţia este dar un ideal, un scop de care cu cât ne apropiem, cu atât ne încredinţăm că sântem mai departe de dânsa. Gradul de perfecţie în care ajungem, trecând din progres în progres, este o perfecţie relativă, pe care o putem numì perfectibilitate. Tot dar ce este progresibil este şì perfectibil şi viceversa!" [6].

„Consersaţia dar este punctul de plecare al cunoscutului de unde ne mişcăm în fiecare generaţie spre progres sau per-

[1] *Ibid.*, p. 19.
[2] *Ibid.*, p. 21.
[3] I. Eliade, *Echilibrul*, p. 17.
[4] *Ibid*, p. 274.
[5] *Ibid.*, p. 276.
[6] I. Eliade, *Echilibrul*, p. 277.

©BCU CLUJ

fectibilitate, care este necunoscutul sau idealul dorit. Progresul este idealul, conservaţia este realul"[1].

In sfârşit citatul din Michelet[2] este luat tot după Lecouturier: „Umanitatea se învârteşte într'un cerc care neîncetat se tot lărgeşte". Eliade adaogă numai de la el „în spiral". De aici încolo, pentru câtva timp, îşi părăseşte modelul. In adevăr aceasta încearcă să explice, — cu toate că verbul încearcă nu se prea potriveşte cu Lecouturier care nu se îndoeşte de nimic, — Universul şi formarea lumei. Toate acele teorii ne fac să ne gândim cu groază şi milă la cronicele „ştiinţifice" făcute de Lecouturier în ziarele şi revistele unde colaboră, şi la cititorii lor[3].

Intre progres şi conservaţie e diferenţa care există între libertate şi fatalitate, spirit şi materie, inteligenţă şi instinct ideal şi real[4], zice Lecouturier.

„Timpul şi locul, spiritul şi materia, sufletul şi corpul, puterea şi forţa, libertatea şi fatalitatea, mişcarea şi inerţia, progresul şi conservaţia... cu un cuvânt activul şi pasivul sânt nişte antiteze sau antinomii ce formă nişte diade sau dualităţi simpatice, corelative, paralele, foarte aproape una de alta, încât un termen presupune pe altul, unul întregeşte pe cellalt; între dânşii nu încape luptă, ci nuntă; din teză şi antiteză iese sinteză; din activ şi pasiv iese rezultatul[5], adaogă Eliade, aducându-şi aminte şi de Proudhon.

Pe aceste teme Eliade va face variaţiuni, mai mult sau mai puţin strălucite, când în stil popular, când în stil savant, când luând un aer inspirat, pe tonul liric.

---

[1] *Ibid.*, p. 278.

[2] *Ibid.*, p 277.

[3] Intre alte absurdităţi aflăm că omul, descendent din maimuţă, s'a născut la pol, de unde s'a coborît peste tot pământul (p 39); că pământul este format din sfere concentrice, cea mai solidă în centru (p. 33); că în curând tot uscatul se va concentrà în jurul ecuatorului, iar la pol vor fi mările (p. 36); Origina fiinţelor organice este povestită astfel: „Il se trouve que plusieurs agglomérations semblables de molécules s'agglomérant entre elles, formèrent un corps régulièrement organisé, ayant des divisions, des parties, des fibres, dans lesquels la chaleur pouvaient circuler et agir d'une manière régulière et constante: telle fut l'origine du règne organique" (p. 37). Nimic mai simplu. Este de remarcat că Fabre d'Olivet în a sa *Histoire philosophique du genre humain*, p. 66 (ediţia din 1910) ne spune: Elle (la race blanche) habitait les environs du pôle boréal d'où elle avait tiré son origine". Odată mai mult vedem cum se influenţau unii pe alţii, oamenii de care se interesà Eliade.

[4] Lecouturier, p. 48.

[5] I. Eliade, *Echilibrul*, p. 259.

©BCU CLUJ

Restul cărţii va sta în cea mai mare parte supt invocaţia lui Proudhon. Acesta însă, deşi a influenţat pe Eliade într'o atât de mare măsură, cum am arătat şi voiu cercà să mai arăt, este departe de a luà, în textul însuşi al lui Eliade, un loc aşa de însemnat, de indiscret, cum am văzut că a luat Lecouturier. Explicarea o găsim pe de o parte în faptul că Proudhon erà prea cunoscut, mai ales comparat cu Lecouturier, iar pe de alta că el erà şi prea voluminos. Un rezumat al ideilor lui nu se scrisese; ele trebuiau căutate, cu oarecare dificultate, în cele mai bine de 20 de volume, din care Eliade citise o mare parte.

Celelalte influenţe de care ne-am ocupat în amănunt când am vorbit de Biblice, persistă şi în această epocă. Din citatele luate din Echilibru, pe care le-am adus în sprijinul afirmaţiilori s'a văzut, cred, că atât Sue, cât şi autorul sistemului trinităţi, a cărei influenţă erà aşa de manifestă în comentariile asupra Bibliei, n'au încetat un moment de a inspirà pe Eliade. Deşi partea curat literară este redusă în Echilibru, găsim totuşi, nu numai producţii originale, dar şi aprecieri critice care nu sânt deosebite de ceea ce am întâlnit până acum la autorul nostru.

Mult mai interesante ni se par problemele de economie politică sau sociale, de istorie, de finanţe, ce sânt tratate în aceasta operă, şi asupra lor vom insistà mai mult, căutând a lămuri în ce măsură influenţa franceză intră în soluţiile preconizate de Eliade.

O chestiune asupra căreia revine adesea este cea a boieriei la noi. In lunga sa carieră de publicist, supt inspiraţia evenimentelor politice, şi-a spus de repetate ori părerea, care n'a fost totdeauna favorabilă acestei clase.

Aşa de exemplu, într'una din primele scrieri, unde se pronunţă asupra boierilor, el le face dojane amare pentru lipsa de patriotism, trufia şi lenea lor. Este părerea din „despre Opinie", publicată în *Foaia pentru minte*[1]. Toate clasele sânt nemulţumite de ce se întâmplà în ţară pe acea vreme, prin 1841, dar nedreptăţile nu vin de la stăpânire ci de la clasa boierească, egoistă, rea şi nedreaptă. Prin slujbe îşi iau ajutoare dintre boierii mici care fac totul, ei îşi îndoesc veniturile şi nu lucrează nimic. Iar obştească adunare, compusă tot din boieri, este tot aşa de rea ca şi fiecare membru în parte.

[1] *Foaia pentru minte, Despre opinie*, Anul 1841.

©BCU CLUJ

Aceste păreri nu se prea puteau susţine pe faţă, la Bucureşti, unde boierii îi puteau face multe neajunsuri, de aceea le scrie la Braşov. Ne surprinde însă faptul că el aveà aşa opinie rea de nişte oameni cu care trăise în foarte bune raporturi. Faptul că adaogă în articolul de care vorbeam mai sus că nici „învăţaţii", nici boierii de rangul al doilea nu sânt consideraţi de cei mari, ne face să presupunem un amor propriu rănit.

In scrierile publicate în timpul exilului, concepute supt influenţa cugetătorilor revoluţionari din Franţa, această notă democratică este accentuată „Le boyard doit fatalement avoir l'instinct de dominer". Şi pentru că nu ştie să facă nimic „il doit au moins vivre en loup, en renard[1]". Cum ar fi putut vorbì altfel, în această vreme, când e aşa de convins de ignominia claselor suprapuse, baronii feudali, de reprezentanţii lor laici şi religioşi, regii faraonismului modern, de drept divin, episcopii, arhierei şi abaţii?

Totuşi, deşi influenţa acestor idei asupra lui merge crescând, deşi Sue devine, alături de Evanghelie, cuvântul de ordine din care nu va ieşì, el erà prea convins de rolul civilizator, la noi, al boierimei, pentru a nu căutà să-şi pună de acord credinţele sale intime, mai curând conservatoare, cu părerile, în general, asupra aristocraţiei. Soluţia este aşa de ingenioasă, încât mulţumită ei Eliade va puteà să hulească pe nobilii streini, şi să laude pe ai noştri. Boieria în Principate, zisese el, nu este clasă socială, ea

„e o meserie de apărare a ţării.
Iar nu nobilitate, căci nobil tot Românul
A fost în totdeauna ca cetăţean"[2].

Şi, mai târziu în proză: „Boieria este o instituţie, nu o castă, datând de la Negru Vodă şi Dragoş. Ea cuprinde toate funcţiile, din toate ramurile, şi e deschisă tuturor. Tot Românul s'a născut şi se naşte boieribil"[3].

„Ţara erà locuită numai de boieri şi de boieribili, ce toţi, de la ban până la opincă, purtà sabie şi ştià a o mânuì"[4].

Dar pentru că trebuià totuşi o clasă socială, pe care s'o facă responsabilă de toate relele ţării şi mai ales de cele pro-

[1] Eliade, *Mémoire sur le mouvement de 1848*, p. 394.
[2] *Curierul de ambe sexe*, periodul V, p. 80.
[3] I. Eliade, *Echilibru*, p. 43 notă. Aceste lucruri au fost mai întâiu publicate în *Conservatorul*, în 1857.
[4] *Ibid.*, p. 45.

©BCU CLUJ

venite pentru că nu se urmau sfaturile lui, el imaginează, în faţa boierilor, clasa ciocoilor [1], compusă din venetici, din oameni fără scrupule, fără patriotism, având când prejudecăţile nobilimei de naştere, când afectând limbagiul demagogic al „Hagialâcului Parisului", inaugurat în piaţa Sorbonei. Natural, din această clasă fac parte toţi duşmanii lui [2].

Dar dacă oricine puteà fi boier în Ţara românească, însemnează că democraţia există la noi cu mult înainte de a fi introdusă în alte ţări. Franţa însăşi, ţara prin excelenţă a revindicărilor înaintate, ca să scape de drepturile de naştere şi de catolicismul reacţionar, a trebuit să dea luptă în numele egalităţii, fraternităţii şi libertăţii „eclesiei primitive" pentru „ca să ajungă la legile noastre, unde n'a ajuns încă" [3].

In afară de această trăsătură profund democratică, ceea ce distinge constituţia statului român primitiv este caracterul federativ, în care fiecare parte îşi păstrează libertatea şi fizionomia ei particulară. Acelaşi lucru ne spusese Jean Reynaud despre vechii Celţi în articolul lui despre Druidism, din Enciclopedia în colaborare cu P. Leroux, articol citat cu elogii de Sue în *Misterele poporului*. Ideea n'are nimic deosebit, ea face parte din crezul scriitorilor democraţi. In contact cu tendinţele neocreştine ale multora din ei, Eliade va pune la baza confederaţiei credinţa lui Cristos şi îşi va închipuì statul vechiu românesc ca realizând în întregime acest ideal de libertate în unire, pe baze evanghelice.

Adevărata societate ce convine omului este cea federativă.

---

[1] I. Eliade, *Echilibru*, p. 133. „Inteligenţa ambelor ţări s'a împărţit în totdeauna în boieri şi în ciocoi, în oneşti şi maloneşti, în creatori şi destructori, în apărători şi impilatori, în progresişti (cum se pretindeà şi Eliade) şi risipitori, în laborioşi tăcuţi şi în declamatori trândavi".

[2] I. Eliade, *Echilibru*, p. 50 sq.

[3] *Ibid.*, p. 224. Ideea superiorităţii vechilor noastre instituţiuni, ieşite din libertatea, egalitatea şi fraternitatea evanghelică, asupra organizaţiei apusului, revine des supt pana lui Eliade. Aceste credinţe au fost întărite prin tablourile teribile ce socialiştii francezi şi englezi fac despre proletarul din ţările lor, şi prin cele două mari revindecări ale socialismului: dreptul la lucru şi suprimarea maşinilor. Superioritatea noastră constă în faptul că aceste chestiuni la noi nici măcar nu se puteau pune. Cf. *Bibl. portativă* II, *Diverse*, p. 328 şi *Echilibrul*, p. 185, unde vorbeşte de specializarea excesivă din industrie, care are de rezultat abrutizarea lucrătorului. Cf. de asemenea p. 159, unde se povesteşte viaţa „proletarilor" englezi. Prudhon vorbise în *La Philosophie du progrès*, „de la machine qui est un instrument de mort, de la division de travail ou d'abrutissement de l'ouvrier", p. 36 sq.

©BCU CLUJ

Toată natura, om şi planete, este astfel organizată. E legea lui D-zeu înscrisă de la naştere în inima oamenilor [1].

Această normă divină de a se conduce a fost cu atât mai bine priceputâ de popoare, cu cât ele erau mai departe de statele civilizate şi corupte, conduse când de faraonism, când de jupiterism [2], când de dreptul roman.

Toate normele după care se conduceau strămoşii noştri, expuse cu multe detalii, dar din imaginaţie, se află în *Echilibru* [3]. Ce se poate închipuì mai democrat ca revindicare, există în constituţia noastră: şefii erau aleşi cu vot universal: judeţele formau o confederaţie ca cea elveţiană, sau americană [4], etc. Se pare că toate aceste absurdităţi le luase după faimosul falşificat al cronicei lui Hurul [5]. Am văzut că ele trec şì în *Les mystères du peuple* a lui Sue în discursul lui de Gerolstein. Principiul Federaţiei însă erà considerat de toţi democraţii demn de a figurà printre revendicările lor. El apare în cele din urmă la Proudhon însuşi, în 1862, lămurit, într'una din scrierile lui ce mai răsunătoare, când combate unitatea Italiei [6]. Norma naturală a acestei ţări este federaţia, adică desvoltarea fiecărei provincii, fiecărei republici, conform legilor, istoriei şi naturei sale [7]. De altfel Galia însăşi, locuită de patru rase şi peste 40 de popoare, ca şì Germania, formau tot nişte confederaţiuni [8].

Argumentele lui Proudhon amintesc aşa de mult pe cele aduse de Eliade, cevà mai târziu, în contra Unirei Moldovei cu Muntenia, încât acest lucru nu este o simplă întâmplare.

Eliade avusese o atitudine schimbătoare în chestiunea Unirei Principatelor şi a Domnului strein.

Ideea unirii se pune serios la noi, şi cu şanse de a se puteà

---

[1] I. Eliade, *Echilibru*, p. 327.

[2] Cf. *Biblicele* p. 113. Ne spune că erà o erarhie a zeilor, nu o egalitate. Zeus este „liberal" (gen Brătianu şi Ghica) „zeul celor potenţi, al excelenţelor şi alteţelor revoluţionare".

[3] *Ibid.*, p. 207—221.

[4] Este de observat că republica americană şi elveţiană servesc dese ori ca punct de comparaţie lui Eliade. Cf. *Elemente de ist. Românilor*, p. 178, p. 47 sq. *Echilibru*, p. 325.

[5] *Ibid.*, p. 325: „Europa ne-a întrecut numai cu forţa materială, cu maiestriile, cu ştiinţele, cu arţile, pentru că a avut mai multe braţe, mai mult repaos: însă cu împărţirea mai dreaptă a averei, cu dreptul la travaliu şi la viaţă va aveâ încă mult până să ne ajungă".

[6] P. I. Proudhon, *Fédération et unité en Italie.*

[7] P. I. Proudhon, *Du principe fédératif.* Paris 1863. (Citaţiile sânt făcute după ediţia din 1868, vol. 8).

[8] *Ibid*, p. 85. p. 103.

©BCU CLUJ

realizà după revoluţia de la 1848. Eliade ca să împace şi curentul românesc şi pe Turci, propune în *Une Dacie cosaque*[1], o soluţie pe care însă o părăseşte imediat. El cere pentru Români dreptul de a alege un vice rege, ereditar, român, cu reşedinţa la Focşani, şi cu o autoritate superioară Domnilor. Am fi avut o flotilă şi o armată după sistemul turcesc. Eliade voià, prin aceasta, să contrabalanseze propunerea agreată de Ruşi, a Unirii supt un principe rusesc.

Mai târziu ceva, pe vremea când atitudinea Franţei părea cu totul duşmană Rusiei şi favorabilă Turciei, iar acea a Angliei paralelă cu cea franceză, Eliade este cu totul pentru Unire. Din 6 Dec. 1854 posedăm de la el o scrisoare datată din Constantinopol, adresată lui Gr. Grădişteanu, de unde se vede marea speranţă ce puneà în Unire şi într'un principe strein, supt auspiciile Franţei: „Unirea principatelor supt un duce român şi suzeranitatea Turciei şi garanţia puterilor, asta ne mântue".

Chiar şi principele strein nu i se pare rău „căci acela de va fi dintr'o familie potentă va puteà face a se da înapoi şi Basarabia şi Bucovina şi chiar altceva"[2].

In 1856 dorinţa lui Eliade capătă o formulare şi mai categorică: „după mine nu este alt mijloc pentru viitorul ţărilor noastre decât de ne vor face regat, să avem un rege din dinastiile Europei"[3].

Până prin 19/31 Martie, el îşi menţine acelaşi punct de vedere. Atunci se plânge lui Grădişteanu că Turcia nu-şi pricepe interesul să ne acorde Unirea[4]. Dar când se convinge că politica Franţei nu este absolut sinceră şi că pe supt mână s'ar puteà înţelege cu Rusia, în detrimentul nostru, spectrul Unirii supt un prinţ strein, ajutat de Francezi, îl înspăimântă, şi se declară contra celor ce doreau Unirea şi Domn strein[5]. El atacă cu violenţă divanurile ad-hoc şi partizanii lor.

Un ecou al acestor sentimente îl întâlnim în Biblice. Aici ne spune, în stilul particular al acestei scrieri, că Franţa doreà să aibă o fată bastardă cu Ţarul, căreia îi pusese numele tot

[1] I. Eliade, *Une Dacie cosaque et une Roumanie turcophile.* Datată din Şumla, 10 Maiu 1854.
[2] I. Eliade, *Scrisori din exil*, p. 338.
[3] *Ibid.*, Scrisori către Grădişteanu din 23 Martie—5 Aprilie 1856, p. 379.
[4] *Ibid.*, Scrisorile din 4 Martie şi 19 Martie 1856, p. 469, 471 sq.
[5] Cf. *Proclamaţia Românilor*, din 1856 şi *Profession de foi* din Iunie 1857 p. 6.

©BCU CLUJ

Unirea (ca şi celei adevărate, pe care toţi o doreau, dar pentru naşterea căreia nu venise încă timpul). Fiii periciunei (duşmanii lui politici) voiră s'o omoare pe cea adevărată. Dar s'a învederat cabala: „Bastarda Franţei şi a Ţarului nu va luà locul fiicei Tale adevărate“ [1]. Iar pe cei care doreau un principe strein îi numeşte nebuni care îşi caută „un idol, un principe strein cu drept divin“ [2].

In aceste sentimente el rămâne până către sfârşitul vieţii sale. Publicarea cărţilor lui Proudhon despre Unitatea Italiei îi procură noi argumente contra Unirii, aşa cum o înţelegeau ceilalţi. Acest punct de vedere apare în Echilibru, atunci când Unirea erà făcută, şi când ostilitatea în contra ei ar fi fost foarte rău văzută. El doreşte însă o corectare a ei, aşa încât „cetăţile şi urbele“ să nu fie „pustiite toate în folosul Bucureştilor stăpâniţi de streini şi de vagabonzii de prin cafeuri“ [3]. Concesiile sale faţă de provinciile ce formează România ar merge aşa de departe, încât şi Oltenia şi Moldova ar conservà autonomia lor: „Daţi Iaşilor şi Moldovei ceea ce a fost propriu al lor şi iată mijloacele de a le pune pe calea înflorirei şi prosperităţei unireii generale“ [4].

Aceste idei sânt cu desăvârşire în spiritul lui Proudhon. Incă un ecou al acestuia găsim în credinţa lui Eliade că justiţia trebue să fie temelia statelor, mai mult decât libertatea sau egalitatea. Acest fel de a vedeà lucrurile este posterior publicării operii lui Proudhon: *De la Justice dans la Révolution et dans l'église*, pe care Eliade o cunoşteà şi o aprecià, şi despre care vorbeşte de repetate ori în *Biblice*.

„Baza statului trebue să fie justiţia“ zice el în Biblice. „Bărbatul şi poporul în adevăr liber este acela a cărui libertate încetează acolo unde începe libertatea altuia, şi aceasta va să zică Justiţie“ [5].

---

[1] I. Heliade, *Biblicele*, p. 143.
[2] *Ibid.*, p. 114.
[3] I. Eliade, *Echilibru*, p. 334 (Legea şi Relegea din 17 Aprilie 1866).
[4] *Ibid*, p. 238 sq. Tot capitolul este interesant din acest punct de vedere. Iar dacă despre Unire nu mai are nimic de zis, ba încă în discursul pronunţat în cameră la 1866 are aerul a o fi aprobat („am aplaudat la suirea pe tron a lui Alex. Cuza şi încă mai mult la unirea ţărilor surori“, în *Scrisori din exil*, p. 662), chestia Domnului strein găseşte în el un adversar ireductibil, până la acea Cântare a Cântărilor din 1870, în care îşi renegà cu totul trecutul şi care este opera unui om bolnav, aproape iresponsabil.
[5] I. Heliade, *Biblicele*, p. 101.

©BCU CLUJ

„Toate virtuţile . . . se reduc la una singură, sau toate emană dintr'una şi singură virtute — mater, care este Justiţia. Justiţia e dreptatea, şi emblema dreptăţii e echilibrul între antiteze" [1].

Incă de la prima sa operă mai importantă: *De la célébration du Dimanche*, Proudhon arătase rolul pe care dreptatea trebue să-l aibă în societatea sănătos organizată. „Les mots de bienfaisance, d'humanité, d'aumône sont inconnus en hebreu: Tout cela est désigné par le mot de justice" [2].

„L'histoire de l'affranchissement des communes en France présente la justice et la liberté se déterminant dans le peuple, malgré les effets conjurés des rois, de la noblesse, du clergé" [3].

Nici unul poate din oamenii pe care îi cunoscuse Eliade nu l-a interesat într'o măsură aşa de mare ca Proudhon. Avusese ocazia, după cum am văzut, să vie în contact cu el la Paris; îi cetise operile din care se desprindeà o aşa de desăvârşită cinste, sinceritate şi dragoste de popor; îl admirase în polemicele sale pline de curaj, atacând şi apărându-se cu îndârjire, aruncând în discuţie argumente de tot soiul, uzând de toate armele permise cu o îndemânare uimitoare, „proscris", fugar la Bruxelles, închis, persecutat şi amendat, nici odată însă descurajat, atingând toate problemele, complicate şi pasionante ale timpului, de economie politică, de finanţe, de istorie, de metafizică cu o formidabilă erudiţie de autodidact.

Cam acelaşi temperament de luptător, de răsturnător de îdoli şi organizator de societăţi aveà şi Eliade. Simţim din admiraţia sa pentru Proudhon dorinţa de a-i semănà. Rolul de ziditor de norme noi îl încântà.

„Câţi sânteţi filosofi faceţi ca sapienţa voastră să afle cauzele tuturor relelor ce chinue societatea; mai descindeţi din regiunele supranaturale, mai descindeţi pe pământ până în colibele mizerabililor; mai lăsaţi sistemele şi vă ocupaţi numai de om, şi veţi face cea mai sublimă din politici" [4]. N'am zice că e vorbă de portretul însuşi al lui Proudhon?

Dar acest om admirabil proclamase două lucruri cu care nu se puteà împăcà Eliade: La propriété c'est le vol şi Dieu

[1] I. Eliade, *Echilibru*, p. 163.
[2] P. J. Proudhon, *De la célébration du Dimanche*, p. 34.
[3] P. J. Proudhon. *Qu'est-ce que la propriété?*, p. 27.
[4] I. Eliade, *Echilibru*, p 361.

©BCU CLUJ

c'est le mal. Ce era mai adânc în convingerile lui Eliade se opuneà cu totul acestui fel de a vedeà. A negà dreptul de a agonisì prin muncă cinstită o avere pe care s'o poţi transmite urmaşilor; a pretinde că izvorul dreptăţii şi bunătăţii, D-zeu, este tot una cu Satan, i se păreau lucruri de o potrivă de sacrilege[1].

Sânt de admirat sforţările ce face, sofismele ce întrebuinţează, pentru a atenuà monstruozitatea, după el, a afirmaţiunei lui Proudhon, dacă ar fi s'o luăm ad litteram.

„Proudhon dans son indignation s'écrie: Dieu c'est le mal; Dieu c'est Satan. Insensé! mais tu cherches le bien, la justice divine, car tu ne peux pas souffrir la justice des hommes. Si tu cherches quelque chose que ton esprit entrevoit, si cette chose c'est le bien, l'amour, la paix, voilà Dieu. Tu es son apôtre. Ce Dieu a fait de toi son élu, tu fus créé dès le sein de ta mère et prédestiné à être grand. N'as tu pas compris que tu es le Paul de notre époque, le plus eclairé apôtre du Christ?“ [2].

In Biblice este iarăşi foarte des preocupat de a explicà, chiar de a justificà, afirmaţia lui Proudhon[3]. Acest lucru se repetă, pare că, mai lămurit, în Echilibru. El ne spune[4] că Proudhon n'a zis nimic mai mult decât Cecrops şi Moise când a afirmat că Dumnezeu, care susţine pe cei tari şi bogaţi, este Satan. Iar când Proudhon spune că a murit Dumnezeul Satan şi în locul lui vine Omul sau Umanitatea „în ce a fost contrariu doctrinelor lui Christos?“ Şi când acelaşi spune că raţiunea este D-zeu nu face decât să repete învăţătura lui Christos, că D-zeu este cuvântul.

Cellalt principiu al lui Proudhon, „la propriété c'est le vol“, nu scandalizează mai puţin pe Eliade, dar cu bunăvoinţă, ajunge să şi-l explice[5]. „Proudhon în una din umorile sale sofistice sau într'un moment din cele mai fatale, aruncă afară expresia „la propriété c'est le vol“. Dar, spune Eliade, a-l luà à la lettre,

---

[1] Cf. pasagiul din *Biblice*, p. 128: „Însă ce este D-zeu decât viaţa, existenţa universală, justiţia supremă, frumosul şi bunul infinit, amorul, caritatea, omnipotenţa, omniştiinţa şi omniprezenţa?“

[2] I. Eliade. *Souvenirs et impressions* (în colaborare cu Rhéal), p. 287.

[3] I. Eliade, *Biblicele*, p. 111, 113, indirect p. 117 etc.

[4] I. Eliade, *Echilibru*, p. 300–301. Cf. şi pasagiul de la p. 284: „şi acestui rău i se dete numele de bine“...

[5] I. Eliade, *Biblioteca portativă* II, *Diverse*, p. 353.

©BCU CLUJ

este a-l înţelege rău. El a vrut să zică, că prin muncă şi sudoare „ne apropiem, sfeterisim ceva din cele comune ale lui D-zeu", şi nu că proprietatea este un furtişag.

Dacă Proudhon nu i-ar fi stat la inimă lui Eliade, el l-ar fi criticat cu violenţa pe care am întâlnit-o la acesta ori de câte ori apără principiile pe care le consideră salvatoare pentru societate. Insă acest om îi e drag. Viaţa şi opera lui i se pare oferind nu numai analogii de tendinţe cu ale sale, dar încă modèle care ar trebui imitate la noi.

Printre relele pe care Prudhon le vede şi le combate în societatea noastră, unul din cele mai fertile în consecinţe dezastruoase i se pare camăta, creditul, aşa cum el este organizat şi legiferat, împreună cu tot cortegiul băncilor şi financiarilor, cu felul în care se face comerţul, cu instituţiile şi oamenii care nu trăesc decât parasitar din diferenţa imorală care se percepe între valoarea lucrurilor, provenite din munca depusă spre a le efectuà, şi preţul de vânzare.

Toate aceste idei au fost sistematic şi în amănunt expuse în cursul operei sale, dar mai ales în: *Solutions du problème social*[1].

Fizionomia societăţii s'ar schimbà dacă s'ar puteà face să dispară „l'usure, dont la banque est l'expression et le moyen[2]" printr'o interversiune a rapoartelor dintre capital şi muncă.

Şi acest lucru este posibil dacă sântem în stare să fondăm o bancă de schimb, pe principiul gratuităţii schimbului şi creditului, ale cărei hârtii, garantate cu produse şi valori în loc de aur, să circule în toată ţara. Pentrucă îndărătul fiecărui bilet este o valoare reală, imediat utilizabilă, mai mare chiar decât valoarea hârtiei — pe când garantarea prin aur se face cel mult într'o proporţie de $^1/_3$ — toată lumea se va grăbì să o primească. De aici s'ar naşte legături de mutulitate între industriaşi şi această bancă, al cărui scont ar fi numai de 2%, cu tendinţa de a se coborî până la $^1/_2$ %.

„J'ai le premier jeté dans le monde l'idée du credit mutuel et gratuit", ne spune Prudhon[3]. Prin acest credit mutual şi gra-

[1] P. J. Proudhon, *Solution du problème social.* (Organisation du crédit et de la circulation. Banque d'échange. Banque du peuple). Articole din 1848—1849. Vol. 6 al operilor complete. Flammarion.

[2] *Ibid.*, p. 139.

[3] P. I. Proudhon, *Mélanges*, vol. II, p. 83, articol din 11 Aprilie 1849. (Aux souscripteurs de la Banque du peuple).

©BCU CLUJ

tuit „sans rien demander au capital, les travailleurs devenus maîtres d'eux-mêmes s'élèveraient de plein saut à la dignité bourgeoise [1]".

Inchis de guvernul lui Napoleon, pe atunci numai prinţ-prezident, realizarea acestei bănci de schimb devine imposibilă. Ceva mai târziu propune pe aceleaşi principii o bancă a poporului, ale căror hârtii se vor numi bonuri de circulaţie. Totul este studiat până în cele mai mici detalii; statutele împreună cu un model de bon, sânt publicate în *Solution du problème social — Banque du peuple* [2].

De altfel desele crize economice şi financiare din prima jumătate a sec. XIX, de care sufereau mai ales clasele inferioare ale populaţiunei, silesc pe mulţi din cei care se ocupau cu îmbunătăţirea situaţiei lucrătorilor, să se gândească la alte norme de schimb şi de credit. Lamennais însuşi publică un articol în *Revue des deux mondes*, în legătură cu o asociaţie de bancă Omnium [3], care în schimbul oricărei valori liberează bilete, schimbate la vedere în numerar, purtând o dobândă de 3%. „Que fait l'omnium? Il ramène ces effets (de banque) d'espèce diverse à une seule et unique espèce d'effet. Il attache à cet effet une hypothèque certaine, rigoureusement équivalente, et de simple promesse de paiement, il le transforme, quant à l'usage, en une monnaie universelle, par la possiblité de l'échanger à chaque instant contre une valeur égale en numéraire métallique [4]".

Şi Pierre Leroux are un plan de realizare a gratuităţii creditului. Trinitar îndărătnic, el introduce şi aici treimea, lucru pentru care Proudhon nu se poate înţelege cu el [5].

Eliade atât de amărît în timpul guvernului lui de la 1848

[1] *Ibid.*, p. 273.

[2] P. 259 sq. Cf. şi în *Mélanges* III., p. 67 sq. proiectul lui Proudhon de transformare a Băncei Franţei în Bancă naţională cu hârtiile garantate, prin pământ, proprietate industrială, etc.

[3] De La Mennais. *Omnium. D'un nouveau système de crédit général.* Revue des deux Mondes, 18. Sept. 1838.

[4] *Ibid.*, p. 712. Am făcut acest citat pentru a se puteà comparà cu principiul lui Eliade, aproape identic. Nu cred însă să fi cunoscut articolul lui Lamennais. El s'a inspirat de la Proudhon, cum vom vedeà, dar temându-se de anume inovaţiuni ale acestuia, cum erà suprimarea numerarului metalic, şi mai conservator de temperament, ajunge să propună acelaşi lucru ca şi Lamennais.

[5] P. I. Proudhon, *Mélanges* III, p. 28. Leroux împărţeà banca în trei diviziuni; avea trei feluri de credit, trei case de plată în bancă, etc. De asemenea Esquiros în *Le droit au travail*, propune şi el, în 1849, o bancă care să împrumute cu hipoteca muncei (p. 31—32).

©BCU CLUJ

de chestiile economice şi sociale, de raporturile dintre ţărani şi proprietari, trăind apoi în exil în mijlocul unor oameni a căror preocupare de căpetenie erau tocmai aceste probleme, începe să se gândească la ele cu seriozitate.

Dar situaţia nu erà absolut la fel, şi aceste probleme complicate variau foarte mult de la Apusul industrial, la România agricolă. Este nevoie deci de a încercà să se dea la noi nu soluţiuni identice, care nu s'ar fi potrivit de loc, ci soluţiuni oarecum echivalente.

In afară de aluzii izolate, răspândite în mai toată opera lui de după 1848, Eliade se ocupă mai în amănunt cu o asociaţie agricolă în *Bibl. portativă* din 1860[1]. Aici aflăm că normele acestei asociaţii l-au preocupat mai mult de 10 ani, adică începând din timpul şederii sale la Paris, în mijlocul prietenilor de tendinţe socialiste, şi mai ales la Chios. Răgazul şi liniştea pe care le găsise acolo, cu toate neplăcerile vieţii casnice, mai ales după zbuciumul Parisului, îl învită la ocupaţie şi reflexie.

Am văzut că cele mai importante dintre operile sale, în aceşti ani îşi iau origina.

Principiile de la care porneşte pentru fondarea acestei Asociaţiuni agricole pe acţiuni sânt cunoscute: ameliorarea, prin îmbunătăţiri lente, a vechii stări de lucruri, nu înlocuirea ei. Ar dorì să se împlinească legea, nu să se strice[2]. Trebue să căutăm să dăm poporului învăţătură şi să-i ameliorăm starea morală, căci numai astfel i se va ameliorà şi starea materială. Acest lucru se va face prin şcoli şi prin îmbunătăţirea agriculturii.

Pentru Asociaţia de cultură raţională şi intensivă, strânge în scurt timp, de la cunoscuţi şi rude, aproape 50.000 galbeni. Printre subscriitori găsim şi pe Elise Du Perret, nepoata lui Cuvier, filoromâna şi prietina lui Eliade.

Acest lucru însă, inspirat de Asociaţiile lui Proudhon şi Fourier, nu reuşeşte[3].

Prin 1859 şi anii următori bântue la noi o teribilă criză

[1] I. Eliade, *Biblioteca portativă* II, *Diverse*, p. 123 sq. Articolul e din 1859 Ianuarie.

[2] *Ibid.*, *Proprietarii şi ţăranii*, p. 105.

[3] I. Eliade, *Echilibru*, p 346: Fourier Carol şi Proudhon, profeţi şi martiri ai redemţiunei comerciale, persecutaţi şi calomniaţi de fariseii timpului „au putut să aibă toate aberaţiunile înherente la începuturile neapărate la fuga (la fougue) geniurilor cărora li se dă lupta din toate părţile; tot însă ce este adevăr la aceste două mari geniuri aparţine astăzi la ştiinţa pozitivă a comerciului".

©BCU CLUJ

economică şi financiară „care ameninţă a pune în ruină comerciul, industria agricolă, chiar proprietatea“ [1]. In anii următori numărul articolelor din ziare cu conţinut financiar şi economic se înmulţesc. In 1860, articole de Winterhalter. Prin 1862 din nou Winterhalter şi Vericeanu se ocupă cu astfel de chestiuni.

Eliade îşi spune şi el părerea, pe larg, cu fel de fel de digresiuni, după obiceiul lui, în ultima parte a Echilibrului. Toată prima parte a studiului său, *Comerciul antic şi comerciul modern* [2], porneşte de la ideea că productele trebuesc schimbate pe produse, clasa intermediarilor fiind o pacoste care fură şi pe producător şi pe consumator şi se îmbogăţeşte în mod imoral, sărăcind pe toată lumea. Sânt ideile exprimate de Proudhon de multe ori, şi în special în *Solution du problème social* [3], după cum am văzut.

„Iată o meserie, ne spune Eliade [4], ce vine a se folosi de pierderea şi a producătorilor şi a consumătorilor“. Pornind de la această teorie, care este baza a tot ce va anunţă mai departe, teorie în sprijinul căreia aduce fel de fel de fapte istorice, interpretate mai mult sau mai puţin fantezist, ajunge la o concepţie antisemită de un fel particular.

Ştiam din Biblice părerea lui Eliade că ar fi două specii de Evrei: Israeliţi, cei rămaşi la legea democratică a lui Moise, şi Jidani, cei deprinşi cu fariseismul, care au toate defectele. Tot aceşti jidani sânt cei care fac negustorie în sensul „antic“ al cuvântului, adică înşelând, sărăcind, exasperând clasele nevoiaşe şi robind toată societatea prin puterea banilor, a cametei [5]. De ei, ori de negustori în genere, nu vom scăpă decât

[1] G. Chinezu, *Proect de banca ipotecară*, în Romanul din 20 Sept. 1859, p. 504.

[2] I. Eliade, *Echilibru*, p. 337 până la sfârşit.

[3] „Les produits ne s'échangent que contre des produits“ Proudhon p. 182. „Producte nu se schimbă decât pe producte“, zice Eliade, traducând mot à mot, în *Bibl. portativă* III, p. 225.

[4] I. Eliade, *Echilibru*, p. 337.

[5] Sânt interesante de studiat părerile lui Eliade despre Evrei. Nu i-a iubit, dar i-a apărat de multe ori, pentru că-şi da seama că altfel s'ar contrazice, el care voiă să treacă drept un om just, cinstit şi cu principii democratice. Incă de prin 1840, în *Foaia pentru minte* (p. 189) el ne spusese: „câtă deosebire este de la egoist la patriot, aceiaşi deosebire este şi de la patriot la cosmopolit“. Dar şi mai înainte, vorbind la şcoala Filarmonică despre Dimitrie Vilié (poate Villier), cel care introdusese la noi metodul lancasterian, îl numise „acest bun cosmopolit care este una din caracteristicele adevăratului cetăţean“. Cf. Burada articolul despre şcoala Filarmonică, *Conv. literare* XXIV, 1890 p. 16, idee desvoltată în *Gazeta Teatrului Naţional*, în No. de 1. Nov. 1835 în *Cuvântul înainte*. Aici

©BCU CLUJ

când vom schimbà acest fel parasitar de a face comerţ, şi-l vom înlocui prin comerţul modern, ştiinţific, bazat pe asociaţie şi mutualitate.

Regenerarea comerţului ne spune el, vine de la fiul neguţătorului, care a făcut din meseria tatălui o profesie liberă, onoarea patriei sale. „Comerciul în mânile lui şi numai în mânile lui devine o ştiinţă exactă, pozitivă; inima lui se nobilà, sufletul lui se înalţă şi luà iniţiativă spre a regenerà lumea, a o mântui". Şi, mai departe: „Ştiinţa asociaţiunilor şi legea seriilor ieşi de la foşti comercianţi ca Fourier, ca Proudhon".

Aceşti profeţi şi martiri ai redempţiunii comerciale veniră spre a regenerà lumea ca şi creştinismul la începutul lui, a face din comerciant un adevărat creştin. „Ei vor desfiinţà camăta, viţelul de aur, minciuna şi frauda [1]".

Ca să găsim pentru schimb ceva mai corăspunzător decât aurul (la care el, spre deosebire de Proudhon, nu renunţă cu totul, de vreme ce bonurile pot fi schimbate la vedere, ca în proiectul lui Lamennais de care a fost vorba) el imaginase hârtiile sau bonurile reprezentante ale averii mai suficiente decât aurul, care sânt garantate de patru ori valoarea lor, prin proprietăţi şi prin numerar [2].

In tocmai ca Proudhon el ne face şi un proiect de statute şi ne dă şi un bon de circulaţie [3], după cum acesta ne dase unul în *Solution du problème social* [4].

Ultima parte încă lucidă a operei lui Eliade este, după cum vedem, supt influenţa curentelor venite din Franţa, şi în special a lui Proudhon.

Boala care se simţeà încă de multă vreme face din cele câteva lucruri publicate în afară de Echilibru, documente triste ale declinului uneia din cele mai fertile inteligenţe ce au avut Românii.

vedem: cosmopolitul sau creştinul cel după evanghelie, departe de tot fanatismul, patria acestuia fiind pământul întreg", p. 3. In *Conservatorul* (deci prin 1857) II, p. 178, ne spune încă: „D-zeu n'a creat naţii, ci generi şi capul de operă al creaturilor sale pe pământ este omul sau omenirea. Naţiile nu sânt decât întâmplări sau evenimente" (p. 178). Natural că afişând astfel de idei, el îşi crează anume obligaţii de care se ţine cum poate. In 1848 Evreii au primit aceleaşi drepturi, ca şi Românii, în Constituţia lui. In 1849 în *Naţionalul* din 11 Aprilie protestează contra unor excese antisemite la Galaţi. Dar ori de câte ori poate, arată că ei nu meritau toleranţa lui şi în portretele ce face de „Jidani" intră mai toţi evreii. Cf. Bibliccle *passim* şi în Echilibru *Evreii şi Jidani*.

[1] I. Eliade, *Echilibru*, p. 346.
[2] *Ibid.*, p 393.
[3] *Ibid.*, p. 398.
[4] P. J. Proudhon, *Solution*, p. 309

©BCU CLUJ

In Aprilie 1872 Eliade moare. Este mişcător să vedem regretul unanim de care a fost însoţită dispariţia lui. El care în viaţă a fost atacat cu o violenţă neauzită, justificată poate numai pentrucă şi el nu se arată mai clement cu adversarii, el hulitul, criticatul, are parte de o înmormântare la care toată ţara e reprezentată. Ziarele duşmane, până şi *Românul*, publică necroloage în care se plânge pierderea lui, iar marele Haşdeu face unul din acele discursuri demne şi de autorul lor şi de cel pe care îl zugrăveşte.

Concluzie.

Nimeni şi nimic mai bine ca Eliade şi opera lui nu ne arată rolul însemnat pe care Franţa îl ocupă în formarea culturii române şi a ideilor conducătoare la noi în secolul XIX.

A scrie istoria influenţei franceze asupra lui este a da la lumină în acelaşi timp chipul în care am trecut de la starea mizerabilă în care ne găseam, la începutul secolului trecut, la locul însemnat, din punctul de vedere cultural, pe care îl avem astăzi. Deşteptarea demnităţii noastre naţionale, a instinctului de dreptate socială, a energiilor ancestrale amorţite, este în cea mai largă măsură efectul contactului cu civilizaţia franceză.

Nu se poate zice că Eliade a iubit în chip deosebit pe Francezi. Au fost chiar momente când i-a urît formal, cu acea intensitate care caracterizà toate sentimentele lui. Totuşi iufluenţa franceză, vrută sau nevrută, colorează şi explică activitatea şi opera lui.

Format într'un mediu în care ea erà prezentă prin spiritul revoluţiunei de la 1789 şi prin crezul literaturii clasice, fiul polcovnicului Rădulescu, natură vehementă, de temperament romantic, curios de chestiunile intelectuale şi simţitor la tot ce erà menit să corecteze nedreptăţile existente, ajunge cel mai de seamă reprezentant al culturii române. Dar operile didactice, cele literare, lucrările lui originale, articolele ziarului ce conduce, totul este în sfera de influenţă a Franţei, la sugestiile trecute adăogându-se altele proaspete, în legătură cu mişcarea literară contemporană şi cu presa timpului.

După o perioadă în care, cu toate pânzele întinse, el pluteşte în apele franceze, urmează un moment de iritare contra farmecului ce veneà din inima Parisului. Motive politice, motive raţionale, foarte multe motive sentimentale fac ca el să se apropie de Italia, o altă soră latină. Dar influenţa cea veche erà încă aşa de pu-

©BCU CLUJ

ternică, încât la epoca de cea mai mare revoltă contra curentului francez ideile sale şi chiar limba poartă neşterse urmele vechii simpatii.

Vine 1848, cu tot cortegiul lui de speranţe infinite, plămădit de vizionarii Franţei liberale şi umanitare. Din nou dragostea lui Eliade pentru Franţa se deşteaptă, iar entuziasmul său pentru poporul francez şi conducătorii lui, din care îşi face modèle, se exprimă în forme de un lirism impresionant. Lamartine e zeul lui incontestabil în acea vreme.

Contactul direct cu ţara are însă rezultatul de a răci întrucâtva sentimentele lui Eliade pentru idolii adoraţi până atunci şi de a-i deschide ochii asupra unei întregi categorii de oameni, cei mai buni, după el, dintre copiii Franţei, care, ca şi el, se căsneau a întroná pe lume dreptatea şi fericirea. Toţi idealişti, toţi revoluţionari, luptând pentru schimbarea feţei politice, economice şi sociale a lumei, ei sânt înţeleşi, iubiţi, imitaţi de Eliade. Esquiros, Sébastien Rhéal, Eugène Sue, Hugo însuşi, Pierre Leroux şi Jean Reynaud, Le Couturier, Proudhon, iată modelele cele mai însemnate ale lui Eliade. Acesta va găsi mijlocul de a luà de la fiecare ceea ce se potriveà cu felul său de a gândì sau de a fi, cu felul de a gândì şi de a fi totdeauna sau ocazional, va netezì asperităţile unora, va combinà şi îmbinà contururi, va reconcilià duşmănii în opera lui şi va ajunge să ne dea în româneşte lucrările cele mai bogate în idei, mai tumultuoase şi mai semnificative pentru timpul lor. Neocreştinismul şi umanitarismul unuia se va alià cu sistema trinitară a altuia, cu procupările economice financiare ale unui al treilea, cu explicaţiile „filosofice“ ale unui al patrulea, etc.

Din acest cerc activ, înflăcărat, turbulent, original, încrezător în forţele omului şi în ale lor, în special, naiv, superficial de multe ori, el îşi va alimentà toată activitatea din urmă a vieţii sale şi va găsì, mijlocul reflectând când pe unul, când pe altul, când pe mai mulţi deodată, să fie el însuşi şi să imprime epocei pecetea personalităţii sale.

Departe de a ieşì micşorat din această cercetare, în care poate că ultimul cuvânt nu a fost încă spus, „părintele literaturii române“ apare ca figura cea mai importantă culturală din mijlocul secolului trecut. De o curiozitate neobosită, iubind ideile, interesându-se de ele, punându-le în circulaţie cu miile, acest ziarist

©BCU CLUJ

de geniu merită în cel mai înalt grad stima şi recunoştinţa noastră.

Sânt mulţumit că acest studiu vine, ca un pios omagiu de admiraţie, în anul când se împlineşte o jumătate de secol de la moartea lui Eliade.

Bibliografie [1].

Scrieri contemporane, studii asupra lui Eliade sau a literaturii acestei epoce, opere imitate de Eliade.

N. Apostolescu, *L'influence des romantiques français sur la poésie roumaine.* Paris, Champion, 1909.

C. D. Aricescu, *Corespondenţa secretă şi acte inedite ale capilor Revoluţiei române de la 1848.* Buc., 1873.

Balaceanu, *Lettres sur les Principautés à M. le Cher Vegezzi Ruscalla.* Genève, 1858.

N. Bălcescu, *Question économique des principautés danubiennes.* Paris. Charpentier 1850. — *Coup d'oeuil sur l'administration de la Principauté de Valachie de 1849–1853. Par un Valaque.* Paris, 1854.

H. de Balzac, *Le Lis dans la Vallée.* (1835). — *La physiologie du mariage* (1830).

N. Bănescu, *Un dascăl uitat*: *Gr. Pleşoianu.* Analele Academiei, XXXVII. Secţia istorică.

N. Bănescu şi V. Mihailescu, *Ioan Maiorescu. Scriere comemorativă cu prilejul centenarului naşterii lui.* 1811—1911. Bucureşti, 1912.

P. Bataillard, *La Moldo-Valachie dans les manifestations de ses efforts et de ses voeux.* Paris, 1856.

Stanislas Bellanger, *Le Keroutza. Voyage en Moldo-Valachie.* Paris, Librairie française et étrangère, 1846.

I. Bianu, *Academia lui Lazăr la 1818.* Convorbiri Literare XXXVII. (1904). — *Intâii bursieri Români în streinătate.* Revista nouă, 1888.

Prince Georges Bibesco, *Règne de Bibesco*, 2 vol. Paris. Plon 1893—1894. — *Jusqu'à quand? Histoire contemporaine* (1842—1849). Genève, 1901.

A. B., *La Principauté de Valachie sous le hospodar Bibesco.* Ed. II-a, Bruxelles, 1848.

Alphonse Billecocq, *Le nostre Prigioni, ou le journal de Billecocq, diplomate français.* Paris, Août, 1849.

G. Bogdan Duică, *Eminescu, Eliade, Gutzkow.* Convorbiri literare, XXXVIII (1904).

[1] Din această bibliografie lipsesc operile lui Eliade, care se găsesc atât în *Contribuţiuni la bibliografia românească*, Fascicola I-a, Buc. 1921, a d-lui Gh. Adamescu, cât şi în *Literatura română modernă*, vol. II, Buc. 1921. a dlui Ovid Densusianu.

©BCU CLUJ

César Bolliac, *Mémoire pour servir à l'histoire de la Roumanie. Premier Mémoire.* Paris, 1856.

* *Biografia oamenilor mari scrisă de un om mic.* Paris, 1859.

Samuel Cahen, *La Bible, traduction nouvelle avec l'hébreu en regard, avec des notes philologiques, géographiques et littéraires et les principales Variantes de la version des septantes et du texte samaritain.* 18 volumes. Paris, 1831—1839.

• N. Cartojan, *Un proiect de falanster în Moldova la 1840.* Convorbiri literare, 1919, Noemvrie. — *Scrisori inedite de la N. Bălcescu şi I. Ghica.* Buc., 1913. Cu o prefaţă de N. Cartojan.

I. Catopolu şi I. Cocorescu, *Historia martyrilor libertăţii după Alphonse Esquiros.* Buc., 1863.

C. Colescu Vartic, *1848. Zile revoluţionare.* Buc., 1898.

Felix Colson, *De l'état présent et de l'avenir des Principautés de Moldovie et de Valachie.* Paris, 1839.

Condillac, *Grammaire (Oeuvres complètes revues et corrigées par l'auteur).* Tome VIII. Paris, an XI (1803).

Ovid Densusianu, *Literatura română modernă.* 2 vol. Viaţa Românească. Buc., 1921.

Derome, *Histoire de l'ancien et nouveau testament.* Paris, 1836.

Hippolyte Desprez, *La Révolution dans l'Europe Orientale* (Extras din Revue des Deux Mondes) 1848.

Dim. Dobre, *Eufrosin Poteca, Motreanul.* Teză pentru licenţă în teologie. Buc., 1899.

Iuliu Dragomirescu, *Ioan Eliade Rădulescu.* Literatura şi arta română *IV.*

A. L. C. Destutt Tracy, sénateur: *Elémens d'idéologie.* I-ère partie d'idéologie proprement dite. II-e éd. Paris an XIII (1804).

Destutt de Tracy, *Elémens d'idéologie. Seconde partie : Grammaire.* II-e éd. Paris, 1817.

P. Eliade, *De l'influence française sur l'esprit public en Roumanie. Les origines. Etude sur l'état de la société roumaine à l'époque des règnes phanariotes*, Paris 1898. Leroux. — *Histoire de l'esprit public en Roumanie au XIX siècle I. L'occupation turque et les premiers Princes indigènes.* Paris 1905. Société nouvelle de librairie. — *La Roumanie au XIX siécle. II. Les trois présidents plénipotentiaires* (1828—1834), Paris, Hachette, 1914.

Alphonse Esquiros, *L'Evangile du Peuple.* In „Les Veillées littéraires illustrées" 1-er vol. 1848—49. — *Le droit au travail, de son organisation par la réforme des institutions de cérdit.* Paris, 1849. — *Histoire des Martyrs de la liberté.* Paris, 1851.

Fabre d'Olivet, *Histoire philosophique du genre humain.* Nouvelle éd. (cu o biografie de Sédir). Paris, 1910. (Prima ed. din 1822). — *La langue hébraïque restituée et le véritable sens des mots hébreux rétabli et prouvé par leur analyse radicale.* Paris, 1815.

I. C. Filitti, *Corespondenţa consulilor englezi din Principate.* (1828—1836). Analele Academiei XXXVIII, secţia istorică.

Ch. Fourier, *Oeuvres complètes.* 6 vol. (1841—1848,. Ed. II şi a III-a, Paris. Librairie sociétaire.

©BCU CLUJ

A. de Gérando, *De l'esprit public en Hongrie.* Paris, 1848.

G. Chainoi (I. Ghica), *Dernière occupation des Principautés danubiennes par la Russie.* Paris, 1853.

Saint Marc de Girardin, *Souvenirs de voyages et d'études.* Paris, 1852.

Const. Golescu, *Insemnare a călătoriei mele în anii 1824, 1825, 1826. Cu o prefață de P. V. Haneș.* Buc., Minerva 1915.

Vornicul Iordache Golescu, *Băgări de seamă asupra canoanelor grămăticești.* Buc. Eliad, 1840.

Wladimir de Guettée, *Histoire de l'Eglise depuis la naissance de N. Seigneur Jésus Christ.* Paris, 1870—1879.

N. Iorga, *Studii și Documente cu privire la istoria Românilor. — Geschichte des rumänischen Volkes. — Pilda bunilor Domni în trecut.* An. Ac. secția II, tomul XXXVII (1914—1915). — *Contribuțiuni la istoria învățământului în țară și streinătate.* An. Ac. tomul XXIX (1906—1907). Secția literară. — *Contribuție la istoria literaturii române la începutul secolului XIX.* An. Ac. tom. XXIX (1906—1907), secția literară. — *Câteva fărâme din corespondența lui Alex. Vodă Ghica, Domn și Caimacam al Țării Românești.* An. Ac. tom. XXIX (1906—1907), secția istorică. — *Alte lămuriri despre veacul XVIII, după izvoare apusene.* An. Ac. tom. XXXIII (1910—1911), secția istorică. — *Ceva despre ocupațiunea austriacă în anii 1789—1791.* Tot acolo. — *Românii din Ardeal și Ungaria în cultura românească.* Tot acolo. — *Istoria literaturii românești în veacul XIX* (de la 1821 înainte) *în legătură cu desvoltarea culturală a neamului.* 3 volume, Buc., Minerva 1907. — *Scrisori inedite ale lui Tudor Vladimirescu.* An. Ac. tom. XXXVII (1914—1915), secția istorică. — *Câteva lămuriri nouă cu privire la istoria Românilor.* Tot acolo. — *Amănunte din istoria noastră în veacual XIX-lea.* An. Ac. XXXVIII (1915—1916), secția istorică. — *Ceva mai mult despre viața noastră culturală și literară în secolul XVIII.* Tot acolo.

Louis Jacolliot, *La Bible dans l'Inde.* IV-e éd., 1873.

I N. Jäger, *Vetus testamentum graecum juxta septuaginta interpretes cum latina translatione.* Paris, Didot, 1839.

C. A Kuch, *Moldavisch-Walachische Zustände in den Jahren 1828 bis 1843.* Leipzig, 1844.

F. Lamennais, *Esquisse d'une philosophie*, 4 vol. Paris, 1840—1846 — *De la Société première et de ses lois ou de la religion.* Paris, 1848. — *Le livre du peuple. Nouvelle édition précédée d'une étude par Ernest Renan.* Paris, 1866. — *Paroles d'un croyant. Nouvelle édition précédée d'une étude par Sainte-Beuve.* Paris, 1866. — *Les Evangiles.* Traduction nouvelle. Paris, 1846.

Langeron, *Mémoires.* Hurmuzachi Supl. I. 3.

Charles Henri Lecouturier, *La science du socialisme universel et le Dieu de Proudhon.* Paris, Malteste (1850).

Lerminier, Diverse articole în *Revue des deux mondes* cu privire la cărțile noi apărute prin 1834, 1835, 1836, etc. Mai ales:

©BCU CLUJ

De l'instruction du peuple (L'encyclopédie à deux sous). *R. des deux mondes.* 1834 Tomul I.

Pierre Leroux, *Du bonheur.* Revue des deux mondes, 15 Fevr. 1836.

Acelaşi şi Jean Reynaud, *Encyclopédie nouvelle ou dictionnaire philosophique, scientifique, littéraire et industriel, sous la direction de P. L. et J R.* 8 vol. Paris, 1836—1841.

P. Leroux, *De l'Humanité, de son principe et de son avenir,* 2 vol. Paris, 1840—41. — *De l'égalité.* Nouvelle éd. Boussac, 1848. (Prima ediţie e din 1838.) — *Aphorismes. Doctrines de l'Humanité* Boussac, 1848. (Extrase publicate de Luc Desages şi Aug. Desmoulins).

Abbé de Lévizac et Moysant, *Etudes de lit., de philosophie et d'histoire extraites de nos meilleurs ouvrages* par MM. de L. et M. conservateur de la Bibliothèque de Caën. Nouvelle éd. en 2 volumes. Paris, 1812.

Paulin Limeyrac, *Du roman actuel et de nos romanciers.* Revue des deux mondes. Sept. 1845.

Sulau de Lirey, *Histoire des différentes religions depuis leur origine jusqu'à nos jours.* Paris, 1843.

I. Lupaş, *Episcopul Vasile Moga şi profesorul G. Lazăr.* An. Ac. Tomul XXXVII, secţia ist.

N. B. Locusteanu Russo, *Amintiri din trecut.* Craiova, 1896. — *Scrisori din exil* (corespondenţa lui I. Eliade).

E. Lovinescu, *Gheorghe Asachi. Viaţa şi opera lui.* Buc., Cartea Românească, 1921.

Marmontel, *Contes moraux.* Vol. III. Amsterdam, chez Rey 1779.

Iules Michelet, *Le Peuple,* III-a ed. Paris, 1846.

Gustave Planche, *Romanciers modernes de la France. Eugène Sue.* Revue des deux mondes. Ian. 1838.

P. Poenaru, *Lazăr şi şcoala română.* Discurs de recepţie la Academie. Analele Academiei IV, 1871. Şedinţa de la 8 Sept.

P. J. Proudhon, *Oeuvres complètes.* 26 volume. Nouvelle édition. Paris, Librairie internationale, 1868, 1869. De la tomul 20 la Marpon şi Flammarion.

I. M. Quérard, *Essai d'une bibliothèque historique des provinces danubiennes.* La Roumanie. Paris. 1857.

P. R.(écordon), *Lettres sur la Valachie ou Observations sur cette province et ses habitants, écrites de 1815 à 1821, avec les relations des derniers événements qui y ont eu lieu.* Paris, 1821.

Elias Regnault, *Histoire politique et sociale des principautés danubiennes.* Paris, 1855. — *Mystères diplomatiques aux bords du Danube.* Paris, 1853.

Radu Rosetti, *Despre censură în Moldova.* An. Ac. secţia ist. tomul XXIX (1906—1907) şi XXX (1907—1908).

N. Rousso (a se vedeà şi N. B. Locusteanu), *Suite ou supplément à l'histoire politique et sociale des Principautés Danubiennes de El. Regnault.* Bruxelles, 1855.

N. Rucăreanu, *Statua lui Eliade.* Buc. 1882.

©BCU CLUJ

Le Maître de Sacy, *La Sainte Bible, traduite sur la Vulgate.* Paris, 1822. — *Aceiaşi, ilustrată.* Paris. Bry Aîné, 1851. — *La Sainte bible.* Ed. ilustrată. Paris, Furne 1846.

Frédéric Schlegel, *Essai sur la langue et la philosophie des Indiens.* Traducere de A. Mazure. Paris, 1837.

Sainte Beuve, *Poètes et romanciers modernes de la France. Eugène Sue.* Revue des deux mondes. 15 Sept. 1840.

Lazăr Şeineanu, *I. Eliade Rădulescu ca gramatic şi filolog.* Revista Nouă, V (1892).

Maria Ştefănescu, *La Dacia e la Romania.* Compendio di Storia rumena. Napoli, 1876.

Marin Ştefănescu, *Filosofia românească.* Buc. Răsăritul, 1922.

Eugène Sue, *Les Mystères du peuple ou histoire d'une famille de protléaires à travers les âges*, Bruxelles 1865. (Ed. princeps este din Paris 1849-1857). 16 volume.— *Le Juif errant.* 4 vol. Paulin, Paris, 1845.

G. Dem. Teodorescu, *Viaţa şi operile lui Eufrosin Poteca.* Rev. pentru ist arh. şi filosof. 1883.

Thouvenel, *La Valachie en 1839.* (Revue des deux mondes, 1839).

Ubicini, *Mémoire justificatif de la Révolution roumaine du 11 Juin.*

I. A. Vaillant, *La Romanie, histoire, langue, littérature, orographie, statistique des peuples de la langue d'or,* etc. Paris. Bertrand 1844. 3 volume. — *Poésies de la langue d'or.* Paris, 1851. — *Origines de jases ou Romes dits Bohémiens.* No. 590. 593, 601 şi 605 din *Illustration.*

N. Wilkinson, *Tableu historique, géographique de la Moldavie et de la Valachie*, Traduit de l'anglais par M. de la Roquette. II-e ed. Paris, 1824. (Ed. engleză este din 1820).

Acte proprii a contribuì la mărirea conduitei politice a D. I. Eliade Rădulescu, Părintelę naţiunei române. Buc. 1859 — *Anul 1848 şi Principatele române. Culegere de documente relative la Revoluţia de la 1848.* 6 volume. Buc Göbl. 1902. — *Bulletin de la Société de géographie.* 2-e série, vol. 19. — *Colecţia Hurmuzachi.* Volumele: X, XVI, XVII, XVIII, suplimentul $^1/_2$ şi $^1/_3$.

Periodice franceze: *Le Crédit* (1 Nov. 1848—31 Aug. 1850), redactor Ch. Duveyrier. — *La Démocratie pacifique* (1843—1851), redactor Victor Considérant. — *L'Europe démocratique.* Redactor Dupont de Bussac. Un singur număr specimen. — *Le Positif*, journal des travailleurs. (Iulie—Nov. 1849). Red. Bh. Fauvety. — *La Presse* 1848—1851) şi *La Presse*, bulletin du soir (4 Mai — 25 Iunie 1851). Red. Emile de Girardin. — *La Réforme* (1848—1 Ian. 1851). — *Le Représentant du Peuple.* Redactori Ch. Fauvety şi I. Viard, apoi de la 1 Aprilie 1848 I. P. Proudhon, Fauvety, etc. Se transformă în *le Peuple* la 1 Noem. 1848 — 13 Iunie 1849. Apoi la *Voix du peuple* de la 1 Oct 1849—14 Maiu 1850, şi din nou *le Peuple* de la 15 Iunie — 13 Oct. 1850, având ca redactori pe Eug. Sue şi Edgard Quinet. — *La République* (26 Fevr. 1848—2 Dec. 1851). Red. Eug. Bareste. — *La Semaine* (26 Octomvr. 1845—Sept. 1852). — *Le Temps* (1 Martie—12 Dec. 1849). Red. Xavier Durrieu.

G. Oprescu.

©BCU CLUJ

Raporturile lingvistice slavo-române.

I.

Influenţa română asupra limbei bulgare.

1. Introducere.

In lucrarea de faţă voiu încercà să fac o expunere asupra legăturilor ce există între limba română şi limba bulgară, de astădată, cu specială privire asupra înrâuririlor ce a suferit limba bulgară din partea limbei române.

In timpul din urmă, cu prilejul tratării elementului strein din limba română, s'a scris foarte mult asupra raporturilor ce există între limbile slave, mai ales din punctul de vedere al influenţii bulgăreşti. Nu s'a studiat însă aproape mai de loc şi partea cuvenită limbei române în aceste raporturi Este drept că unii şi mai ales filologii bulgari[1], nu de puţine ori şi-au exprimat dorinţa de a tratà şi această parte a raporturilor dintre cele două limbi. Cu toate acestea, până astăzi, pe cât ştiu, nu s'a publicat aproape nimic. Articole mărunte despre unele cuvinte româneşti, care s'ar găsi în limba bulgară, s'au scris şi la noi. Astfel dl I.-A. Candrea, într'un articol intitulat „Elemente române în limbile slavice", publicat în *Noua Revistă Română* (anul 1900, numărul 9 din 1 Maiu, p. 399—409) şi bazat aproape peste tot pe cercetările lui Miklosich, dar mai ales ale lui E. Kałuzniacki din cunoscuta lucrare *Ueber die Wanderungen der Rumunen*,

[1] „Die Behandlung dieser letzten sowie der Lehnwörter aus dem Rumänischen soll eine spezielle Abhandlung bringen" spune *St. Romansky* în *Lehnwörter lateinischen Ursprungs im Bulgarischen*, publicată în *Jahresb.* XV, p 90.

Tot aşà prof. *Conev*, în ultima sa lucrare *Ezikovni vzaimnosti meždu Bălgari i Rumăni*, Sofia, (1921), p. 151, adaogă: „după aceasta voiu expune în mod comparativ puţinele cuvinte româneşti în limba bulgară, din care cea mai mare parte au intrat, după cum se va vedeà, în timpurile mai nouă".

©BCU CLUJ

relevă câtevà cuvinte (5 sau 6) din limba română intrate în limba bulgară. De asemenea dl A. C. Hogaş în articolul său „Notiţe despre raportul dintre lexicul daco-român şi neo-bulgar" publicat în *Archiva* (anul XVI, p. 362—371) atrage luarea aminte mai ales asupra unui număr de cuvinte româneşti nouă, cu caracter regional, intrate în limba bulgară şi publicate în *Sbornik*-ul Ministerului Instrucţiunii Publice din Sofia. Dl Hogaş reproduce în articolul său aproape mai toate cuvintele româneşti din graiul Bulgarilor din satul Novo-Selo[1]. Graiul acestor Bulgari fusese studiat de către profesorul bulgar Mladenov, într'o lucrare intitulată „Kъm vъprosa za ezika i nacionalnata prinadležnost na Novo-selo" (Cu privire la chestia limbei şi naţionalităţii satului Novo-Selo) şi publicată în *Sbornik* XVIII, p. 471—506. In această lucrare autorul arată originea română a unor particularităţi în limba Bulgarilor din Novo-Selo, relevând şi unele cuvinte româneşti. Hogaş reproduce din glosar numai cuvintele româneşti. Acum mai în urmă, dl prof. Bărbulescu, dând de acelaşi studiu al lui Mladenov, a publicat în *Archiva*, (anul XXVIII, p. 97—101) un articolaş „Elemente româneşti în limba slavă din satul Novo-Selo (Bulgaria)", în care reproduce aceleaşi elemente româneşti, despre care scrisese şi dl Hogaş[2].

In afară de aceste articole, alte studii asupra acestui subiect, pe cât ştiu, nu s'au publicat. In schimb, s'au relevat unele împrumuturi din limba noastră în limba bulgară, mai întâiu de Miklosich în *Etymologisches Wörterbuch der slavischen Spra-*

[1] Iată aceste elemente: kaprar, martur, mošiko, školar, bášáka, koně, kumnatul, kuskră, mošul, nepot, tizule, vitrigă, arnič, galbin, nastur, petiče, rasučală, barză, omidă, pupaza, šobolan, šopârla, foienfir, pučos, rugina, maruncika, pofta, rok, kolastro, mazarikă, draptăno, stăngăno, strain, mi plači, findči (=fiindcă), mâna, čar (chiar, anume).

[2] Din punctul de vedere cultural, au mai scris asupra raporturilor slavo-române: G. Mărculescu, *România şi Românii în cântecele populare bulgăreşti* în *Conv. lit.* XXX, p. 661—667, studiu slab şi cu interpretări greşite asupra numelui „Romania" din limba bulgară. I. Bogdan, *Românii şi Bulgarii*. Raporturile culturale şi politice între aceste două popoare, conferinţă ţinută la Bucureşti, în 1895 (58 p.). Partea cea mai importantă din această conferinţă a ilustrului slavist, care priveşte chestiunea c ene preocupă, este pasagiul următor: „Cu primul imperiu bulgăresc se sfârşeşte puterea influenţii bulgăreşti asupra noastră. Toate urmele ulterioare de influenţă bulgară sânt mai mult efecte ale împrumuturilor nouă. *După desfiinţarea primului imperiu al Bulgarilor începe influenţa noastră asupra lor*". Adică cu desfiinţarea primului imperiu bulgar, influenţa română, care începuse din epoca paleoslavă, culmineaz ă după căderea imperului bulgar (1018) supt Bizantini. La acest rezultat ajunge studiul de faţă, plecând numai de la influenţa pe care limba noastră a exercitat-o asupra limbei bulgare.

©BCU CLUJ

chen, după aceea de Dr. Erich Berneker în *Slavisches etymologisches Wörterbuch.* Dintre lexicografii români, aceste elemente au fost relevate, câte odată, de S. Puşcariu în *Etymologisches Wörterbuch der rumänischen Sprache* şi mai ales, de I.-A. Candrea şi Ov. Densusianu în *Dicţionarul etimologic al limbei române.*

Ţinând seamă de aceste lucrări, restul materialului tratat l-am extras mai întâiu din diferitele monografii privitoare la industria casnică şi din glosarele regionale publicate în Sbornik, din literatura populară bulgară şi mai ales din cetirea marelui dicţionar bulgar publicat de Gerov, cu suplimentul lui Pančev.

Pentru elementele româneşti din paleoslavă m'am folosit de Miklosich, *Lexicon palaeo-slovenico-graeco-latinum.*

***

Ca şi la raporturile albano-române, şi aici, Kopitar a fost acela care a arătat pentru întâia oară legăturile ce a trebuit să existe între limba română şi limba bulgară în desvoltarea lor istorică. Această simplă constatare, mai târziu, a fost supusă unei cercetări mai amănunţite de către Fr. Miklosich în cunoscutul său studiu *Die slavichen Elemente im Rumunischen,* fixând punct cu punct asemănările dintre limba română şi limba bulgară. Dacă însă Miklosich s'a mulţumit numai să înşire aceste asemănări, Sandfeld-Jensen şi G. Weigand au încercat ca să dea explicaţia lor. Cel dintâiu, folosindu-se, pe de o parte, de materialul lingvistic slav al lui Miklosich, pe de alta, de materialul lingvistic albano-grec, cules cu atâta trudă de Johann Georg von Hahn şi, mai cu deosebire, de Gustav Meyer, a reuşit să fixeze punctul de plecare la o parte din aceste particularităţi. Cel din urmă, plecând de la cunoaşterea limbei române, prin studiul dialectelor, şi a limbilor balcanice, prin studii făcute la faţa locului, a izbutit, deşi de cele mai multe ori exagerând, să stabilească legături nouă între limbile balcanice, în general, şi între limba română şi bulgară în special.

Cu lucrările acestor înaintaşi s'a ajuns la covingerea că în limba fiecărui popor din Peninsula Balcanică, inclusiv Românii, în afară de elementul constitutiv, specific pentru fiecare limbă în parte, mai intră ceva care, la prima vedere, ar părea că nu-i

©BCU CLUJ

nici grecesc, nici albanezesc, nici românesc, nici slav, însă care, nu numai că este ceva comun pentru fiecare din aceste limbi, dar pare aşà de firesc, încât toate aceste limbi, deşi au cuvinte deosebite, se pot reduce la una şi aceiaşi limbă-tip, pentru care numai dacă am vrea să-i schimbăm cuvintele — fără a ne mai preocupà de frazeologie sau sintaxă — am puteà obţine orice limbă balcanică am dorì: greacă, albaneză, română sau sârbă.

Acest ceva, după care numai cu schimbarea cuvintelor se poate obţine o altă limbă, întru cât se găseşte numai în limbile vorbite de către neamurile din Peninsula Balcanică, s'a numit, cum erà şi firesc, element balcanic[1]. De aci dar şi orice limbă, în care există acest element balcanic, chiar atunci când ea este vorbită de către un popor care nu locueşte în Peninsula Balcanică — cum este cazul cu limba noastră — poartă numele de limbă balcanică. Odată ce acest adevăr a fost cunoscut s'au şi început studiile pentru determinarea lui.

Aceste studii au dus până acuma la două feluri de rezultate: unele pozitive şi altele negative.

Rezultate pozitive s'au obţinut atunci când, luându-se în cercetare o particularitate din domeniul limbilor balcanice, după ce s'a studiat istoric şi comparativ această particularitate, s'a ajuns a se fixà locul ei de origine, în una din limbile balcanice. Astfel de rezultate ne-au dat cercetările lui Sandfeld-Jensen cu privire la originea grecească a dispariţiei infinitivului în limba română şi în celelalte limbi balcanice. Aproape la acelaşi rezultat pozitiv a ajuns şi D. Michov în studiul său privitor la întrebuinţarea articolului hotărît în româneşte, comparat cu întrebuinţarea lui din limbile albaneză şi bulgară.

Rezultate negative s'au obţinut numai atunci, când cercetătorii, neputând reuşì a fixà punctul de plecare al unei particularităţi din domeniul gramatical sau lexical, nu s'au mulţumit numai a trece acea particularitate ca element balcanic; dar, abuzând, de cele mai multe ori, de acest termen, au socotit-o ca cevà care nu se mai poate explicà din materialul lingvistic ce avem la îndemână din limbile balcanice actuale, şi au atribuit-o unui element de afară, — strein.

Se înţelege că, spre a evità această unilateralitate în jude-

[1] Cf. despre această chestiune, în urmă, şi S. Puşcariu, *Dacoromania* I, p. 407 - 408.

©BCU CLUJ

carea raporturilor dintre limbile balcanice, trebue începută din nou nu numai constatarea acelor particularităţi, dar mai ales studierea lor, în sânul limbilor balcanice, în mod comparativ, ca să putem ajunge la limba de unde şi-au luat naştere. Acest studiu, pentru noi Românii, ar trebui să fie îndreptat în direcţia cercetărilor tuturor limbilor balcanice şi, în special, în direcţia raporturilor slavo-române, fiindcă, dintre toate popoarele din Peninsula Balcanică, Slavii şi, în special, Bulgarii au fost aceia cu care poporul nostru a avut, în trecut, cele mai strânse legături. Din aceste legături, se ştie, noi Românii am fost aceia care ne-am ales cu cea mai puternică influenţă venită din partea Bulgarilor, influenţă care nu s'ar puteà explicà numai dintr'o simplă convieţuire mai îndelungată cu ei, ci şi de pe urma culturii şi mai ales a limbei slave care, după cum se ştie, îşi făcuse loc atâtea veacuri dearândul, nu numai în biserică, dar şi în cancelariile domnitorilor noştri. De pe urma acestor doi factori, cultura şi limba slavă, înrâurirea vecinilor noştri asupra spiritului şi limbei româneşti a fost pentru veacurile trecute aşà de puternică, încât astăzi, cu drept cuvânt, nu numai oamenii de rând dintre Bulgari, dar chiar şi cărturarii, văzând atâtea elemente bulgăreşti în limba noastră, se întreabă cum de a putut să reziste limba română, păstrându-şi caracterul ei latin: „Eu nu mă mir atât — scrie prof. Conev în lucrarea lui din urmă asupra elementului bulgar în limba română — că Românii au primit această mulţime de cuvinte bulgăreşti, cât mă mir cum de au putut să-şi păstreze structura latină a limbei lor şi cum, în cursul veacurilor, conştiinţa lor naţională a rămas tare şi neatinsă. In aceasta stă mărirea şi mândria lor, care întrec toate influenţele streine asupra limbei lor“ [1].

Şi cu toate acestea, judecând lucrurile din punctul de ve-

[1] „I az se ne čudja tolkova, če rumănitě sa văsprieli tova množestvo bălgarski dumi, kolksto mi e čudno, kak pri tova tě sa zapazali sè pak latinskija stroi na ezika si i kak prěz sičko vrěme těhnoto nacionalno săznanie si e ostanalo tvărdo i nepokătnato. Tui e těhna slava i gordost kojato nadvišava sički čuždi vlijanija vărhu ezikăt im“. (Conev, *Ezikovni vzaimnosti*, p. 151). Această concluziune la care ajunge veneratul profesor bulgar la sfârşitul lucrării citate asupra elementului slav în limba română, contrastează puţin cu părerea emisă cam pripit la începutul aceleeaşi lucrări după care „latinitatea Românilor ar fi rămas numai o ficţiune goală“ dacă structura limbei nu ar fi păstrat „mai mult sau mai puţin“ caracterul latin. Caracterul latin al limbei noastre în structura ei lăuntrică nu s'a păstrat „mai mult sau mai puţin“ („gore-dolu“), ci peste tot, şi ceva mai mult decât în celelalte limbi romanice.

©BCU CLUJ

dere al procesului istoric, cum s'au introdus elementele streine în limba română, numărul cuvintelor slave, la noi, de ar fi fost încă odată pe atât de mare, latinitatea limbei noastre, în structura ei, s'ar fi menţinut cu aceeaşi tărie, aşa cum ni s'a păstrat până astăzi. Că conştiinţa naţională la Români a fost mult mai trează decât la oricare alt popor din Peninsula Balcanică, aceasta s'ar puteà vedeà, până la un punct, nu numai din latinitatea limbei, dar şi din resturile de populaţiuni româneşti care se găsesc în sudul Peninsulei Balcanice, resturi care au reuşit să-şi păstreze nu numai limba, dar şi toată fiinţa lor naţională, cu toate că de aproape un mileniu ele se găsesc despărţite de românismul din stânga Dunării, trăind în mijlocul unor popoare balcanice, dintre care unele, cum erau Grecii, aveau o cultură superioară. Această tărie de rezistenţă îşi găseà izvorul, în primul rând, în puterea trăiniciei de neam; dar nu-i mai puţin adevărat că ea'erà puternic susţinută şi de conştiinţa ce o aveau că ţin de poporul roman. Această conştiinţă i-a făcut pe Românii de pretutindeni să se simtă acelaşi popor deosebit de Greci şi de Slavi, pentrucă „oricâte cuvinte slave ar fi pătruns în limbă odată cu picăturile slave de sânge, ei erau faţă de vorbitorii altor graiuri păstrătorii limbei romane, membri ai „Romaniei lingvistice“ [1]. De aceea nu exagerăm dacă spunem că conştiinţa pe care au avut-o populaţiunile româneşti răspândite pe un teritoriu aşà de vast, din munţii Maramureşului până în văile Gramostei şi ale Pindului, nu o găsim nici la Greci, a căror tradiţie culturală a rămas neîntreruptă de la început, prin perioada bizantină, până astăzi, şi nici chiar la Bulgari, care, deşi şi ei se bucurau de o superioritate culturală faţă de Români, au pierit ca o picătură de apă în marea imensă a românismului dunărean, chiar acolo unde ei se aflau în aşezări mai compacte, în mijlocul Românilor, şi contactul lor cu grosul populaţiunii bulgare nu fusese întrerupt.

In afară de aceasta, influenţa bulgară care ar fi fost hotărîtoare pentru soarta limbei noastre, nu a fost aceea care s'a exersat în timpul epocei slavone (sec. XIV—XVII), atunci când, după căderea imperiului bulgar supt Turci (1393), cărturarii şi

[1] N. Iorga, *Sârbi, Bulgari şi Români în Peninsula balcanică în evul mediu* în *Anal. Ac. Rom.*, secţ. ist. XXXVIII, p. 1—20.

©BCU CLUJ

în special clerul bulgăresc refugiat la noi au pus bazele acelei epoci de înflorire pentru literatura şi arta bulgară, cum poate nu fusese nici în Bulgaria[1], ci aceea din perioda paleoslavă, înainte de sec. IX[2]. Această influenţă, judecând după particularităţile de limbă şi elementele slave ce se constată şi în dialectele transdanubiene, în special în dialectul aromân, cel mai de timpuriu despărţit din trunchiul străromân, nu se înfăţişează, deloc, nici ca număr şi nici ca însemnătate, aşà cum s'ar părea, judecând astăzi după totalitatea influenţei bulgare în limba română. Căci, dacă vom căutà să ne dăm seamă şi de influenţa limbei române din această epocă, asupra limbei bulgare, vom vedeà că influenţa slavă, cel puţin în partea gramaticală a limbei noastre, apare şi mai redusă. Intr'adevăr care din particularităţile slave pătrunse în limba română se arată tot aşà de puternică ca influenţa limbei române în reducerea vocalelor *a, e, o,* în *ъ, i, u?* Această singură în-

[1] Ioan Bogdan, *o. c.* p. 29.

[2] Noi care nu sântem slavişti şi judecăm începutul influenţei slave în limba română din însuşi studiul acestei limbi, punem acest început, în spre deosebire de unii slavişti români, în perioada paleoslavă. Această localizare a începuturilor influenţei slave rezultă pentru noi nu atât din reflexul unor sunete paleoslave în elementul slav din limba noastră, despre care vom vorbì mai pe larg la studiul elementului slav în dialectul aromân, cât din identitatea influenţei slave în cele două mari dialecte române: daco-istro-român şi aromâno-megleno-român. Oricât de târziu am pune data când elementul român transdanubian se va fi despărţit de grosul românismului nord-dunărean, datele pozitive ce, din fericire, de astă dată ne procură istoria, nu ne îngădue să trecem dincoace de sec. al X-lea. In acest veac Aromânii apar în mulţime mare în sudul Peninsulei Balcanice. Aşa dar, abia cu un veac-două înainte de această dată ei s'au putut despărţi de ceilalţi Români. In condiţiunile acestea, identitatea influenţii slave în graiul celor două mari grupuri de Români trebue pusă în epoca paleoslavă, înainte de sec. IX şi nu după sec. X sau XI, fie că ea va fi început în sec. VII, când Românii vor fi venit în contact mai des cu Slavii, fie mai târziu până prin sec. al IX-lea. De altfel, la aceste rezultate ajunge, pe calea studiilor slave şi prof. *Conev*, în lucrarea despre care a fost vorba mai sus, când, vorbind despre vechimea elementului slav în limba română, adaogă: „dacă şi influenţa lexicală a limbei bulgare asupra limbei române a început mai târziu, adecă după sec. X, cum admite Bărbulescu (Vezi Sb. lui Iagić, Kad su počele da ulaze u rumunski jezik najstarije njegove slavenske rječi) aceaşta este îndoielnic, cu toate că Bărbulescu îşi bazează afirmaţia lui asupra unor fenomene fonetice care, la prima vedere, conving pe om. Venerabilul profesor român porneşte de la o pronunţare a vocalelor închise (tămnitĕ) care, chiar dacă s'ar primì ca [o pronunţare] veche, nu este cea mai veche, ci este secundară, adică o pronunţare dialectală, deoarece însaşi pronunţarea paleoslavă se potriveşte tocmai bine cu reflexele de astăzi ale lui *ŭ, ĭ, ǫ* şi *ę* în limba română, după cum vom vedeà mai jos" (p. 6—7). Din toate acestea rezultă, după prof. Conev, cât de greşită este toată teoria dlui Bărbulescu despre vechimea elementului slav în limba română.

©BCU CLUJ

râurire, a cărei origine românească a fost recunoscută, acum în urmă, şi de filologii bulgari, a produs aşà de mari schimbări în graiul Bulgarilor răsăriteni, încât numai ea împreună cu alte câteva de origine bulgărească, au produs marea deosebire dialectală, între dialectele bulgare de răsărit şi cele de apus. Nu vorbesc aici, desigur, despre trecerea diftongului *ea* (ѣ) în *e* din limba bulgară, ori de câte ori urmează după el o silabă deschisă, ca în limba română: s e a r a (din lat. sera) la pl. s e r i, despre a cărei origine românească, după cum se va vedeà în capitolele ce urmează, nu mai poate încăpeà nici cea mai mică îndoială. Schimbări de acestea în vocalismul limbei noastre, de pe urma influenţei bulgăreşti, noi nu avem. De aceea, noi nu ne mirăm dacă şi prof. Conev, luându-se numai după numărul mare de cuvinte slave în lexicul nostru, rămâne uimit de rezistenţa limbei noastre în structura ei latină.

Se înţelege că, la schimbarea fizionomiei unei limbi, nu cu puţin contribue şi lexicul. De aceea, noi, recunoscând în întregime partea cuvenită limbei bulgăreşti de pe urma influenţei ce a exersat-o asupra limbii noastre, nu ne putem abţine ca să nu respingem exagerările care s'au produs în această privinţă.

Inainte de toate, când se vorbeşte despre influenţa bulgară în partea lexicală a limbei române, aproape mai în totdeauna, se confundă, ceea ce este paleoslav cu ceea ce a pătruns, mai târziu, supt forma bulgărească. Aceasta ar fi întocmai cum am confundà noi, vorbind despre influenţa românească în limba bulgară, toate împrumuturile făcute de Bulgari în Peninsula Balcanică din limba r o m a n ă, care pentru noi Românii a fost aceeaşi ca şi paleoslava pentru Bulgari, cu împrumuturile din limba română. In al doilea rând, deşi sporirea elementului bulgăresc s'a produs în perioada slavonă (sec. XIV—XVII), tot în această perioadă au pătruns şi o mulţime de elemente slave din partea celorlalţi Slavi (Sârbi, Ruteni etc.) cu care poporul nostru este înconjurat. Multe din acestę elemente Bulgarii le socotesc ca fiind de origine bulgărească. In afară de aceasta, din faptul că dintre toate popoarele streine cu care Românii au venit în atingere, Bulgarii au fost aceia care au exersat cea mai puternică influenţă asupra noastră, foarte mulţi dintre cei ce se îndeletnicesc cu studiul limbilor balcanice şi, în special, Bulgarii, neputându-şi explicà întotdeauna originea unui cuvânt românesc,

©BCU CLUJ

cred că e destul să constaţi o apropiere de forma bulgară sau chiar de cea paleo-slavă, pentru ca forma românească să o explici din aceste limbi[1]. Acest procedeu practicat, de altfel, din neştiinţă, şi de către filologii români din generaţia mai veche, când treceau în glosarul cuvintelor streine foarte multe forme de origine latină, îl vedem pus în aplicare, din aceleaşi cauze, şi astăzi. Iată bunăoară cea din urmă lucrare apărută în acest domeniu, în 1921, a prof. Conev, care trece printre elementele slave pe c r u n t (a cărui însemnare arhaică „de sânge, sângerând" se păstrează în cronica lui Moxa şi, dialectal, chiar astăzi, cf. Marian, *Vrăji*, p. 34), derivându-l nu din lat. *cruentus, -a, -um* ci din paleosl. кръвъ. Tot astfel, după Conev, s u l ă nu vine din lat. *subula*, ci din, paleosl. сулa; — b l â n d ă, cu înţelesul de „spuzeală sau bubuliţe roşii pe piele", nu este acelaşi cu b l â n d din lat. *blandus -a -um*, (şi ca formaţiune, adaogăm noi, se aseamănă cu numele aceleiaşi boli din bulgăreşte *dobra*, femeninul de la d o b r ъ „bun", adică „boala cea bună" după cum noi am zis „boala cea blândă) ci dintr'o tulpină влажд-; -m a m ă nu vine din lat. *mamma, -am*, ci din bulg. *mama;* — m u s t a ţ ă nu vine din lat. *mustacia*, ci din bulg. *mustak;* — p r u n c nu vine din lat. **pueruncculus* (cf. S. Puşcariu în *Dacoromania* II, p. 602), ci din прькъ; — v ă l c e a nu din lat. **vallicella* (pentru *valliculla*) care a dat şi în ital. *vallicella*, prov. *vaucel*, span. *vallecillo* etc. cf. Puşcariu, Wb. 1853) şi ca derivaţie se identifică cu u l c e a din lat. **olličella* derivat din *olla* (> o a l ă), ci din bulg. *valče* — c e a ţ ă nu din lat. *caecia*, ci din чадьца; etc. etc. Dintre cuvintele streine: *mal*, din bulg. *mělъ* şi *mol;* — g r o a p ă, din bulg. *grob;* — m ă g u r ă, din *mogila*. La acest cuvânt autorul face şi o observaţie

[1] Un caz mai nou despre felul cum unele cuvinte latine au fost atribuite elementului slav, ne prezintă forma *sâmbătă*. Se ştie că la noi toate zilele săptămânii au nume latineşti, afară de sâmbătă, despre care, din cauza asemănării prea mari ce arătă cu psl. *sąbota* s'a crezut că vine de la acesta. Acum în urmă, într'un studiu al lui *J. Jud* asupra termenilor religioşi din dialectul retoroman al ţinutului Bünden *(Zur Geschichte der bündnerromanischen Kirchensprache)* se relevă faptul că printre cuvintele creştineşti care se găsesc în regiunile îndepărtate ale imperiului roman există şi forma *sambata* cu *m* (cf. Meyer-Lübke REW, 7479) şi cu genul schimbat după *domenica*, care se păstrează la Români, Retoromani şi alţii. (Vezi despre aceasta şi S. Puşcariu în *Dacoromania* I, p. 436). Câte alte cuvinte ca: *stână, smântână* etc. atribuite pe nedrept elementului slav, vor fi redate, cu timpul, tezaurului lexical latin, dacă se va continuă cu studiile serioase în felul celor întreprinse de G. Giuglea (*Dacoromania* II, p. 358—361) şi alţii.

©BCU CLUJ

foarte interesantă: „et vărde stara, štom imame rotacizăm vă rum“ (este foarte vechiu cuvântul, din momentul ce avem rotacismul *l* > *r* în românește); — t r a n d a f i r din bulg. trăndafil. Tot așà de interesant ar fi fost dacă și la acest cuvânt, autorul ar fi adăogat aceeași observație cu privire la *l* final din bulgărește, pentru care în românește avem *r* etc. etc.[1] La fel a căutat și Romansky, în studiul său citat, să dovedească originea bulgărească sau streină a multor cuvinte din limba bulgară intrate de la Români. Dau numai două exemple: cuvântul bulgăresc k u l a s t r a „cel dintâiu lapte după naștere“, vine din forma aromână c u l a s t r ă, iar acesta, prin forma c u r a s t r ă, care nu-i mai puțin obicinuită decât cea dintâiu, ~~din~~ lat. *colastra* pentru *colostrum*. In aromână formele disimilate cu *l*, alături de cele cu *r*, sânt foarte obicinuite. Astfel avem c ă l o a r e „căldură“ (întrebuințat mai mult la sud) alături de c ă r o a r e (întrebuințat la nord) din lat. *caloria, -am*. Prin urmare și c u l a s t r ă, care a pătruns prin păstorii români la Greci, a trecut și la Bulgari, după cum forma dacoromână c u r a s t r ă a trecut, tot prin păstorii români, la toate popoarele slave din nord. După Romansky, nu numai că cuvântul bulgăresc nu constitue un împrumut din limba română, dar chiar forma aromână c u l a s t r ă vine din bulgărescul *kulastra* (!). Același lucru îl încearcă și cu m u r a „Labmagen“. Patria cuvântului este Albania[2]. Aci avem *mutɛ* cu același înțeles. De la Albanezi cuvântul a trecut la Români, încă din timpurile vechi, dând *mură*, cu trecerea lui *l* intervocalic în *r*, ca în elementele latine, păstrat astăzi numai de Aromâni. De la Aromâni sau chiar și de la Dacoromâni, încă pe când cuvântul nu se pierduse din graiul lor, a trecut la Bulgari. Romansky, în loc să spună că cuvântul este de origine română, căci trecerea lui *l* în *r* în limba bulgară l-ar fi împiedecat să-l considere ca împrumut albanez, mai întâiu încearcă, în fel și chip, să-l derive direct din limba albaneză, discutându-i originea albaneză, fără să spună ceva de la dânsul, ci împrumutând totul de la G. Meyer, și numai la urmă de tot admite că „bulg. *mura* könnte als Hirtenwort

1 Despre *măgură* vezi Th. Capidan, *Raporturile Albano-române* în Dacoromania II, p. 537. Schimbarea lui *l* în *r* în *trandafir*, de origine greacă, se datorește unei simple asimilări.

2 Vezi despre acest cuvânt și lucrarea din urmă a lui Norbert Jokl, *Linguistisch-kulturhistorische Untersuchungen aus dem Bereiche des Albanischen*. Berlin, 1923., p. 285.

©BCU CLUJ

aus dem Aromunischen entlehnt sein". Va să zică, dacă pentru un împrumut românesc sigur, R. crede că „ar puteà" să fie împrumutat din aromână, ce trebue să ne închipuim despre cuvintele bulgăreşti de origine română, care prezintă unele greutăţi în derivarea lor? Se înţelege că cu procedeul acesta numărul elementelor bulgăreşti în limba română s'ar puteà mări cu încă câtevà sute de cuvinte, iar influenţa română asupra limbei bulgare s'ar reduce la nimic[1].

Trebue să mărturisim că noi Românii simţim o deosebită plăcere când dăm de câte un cuvânt de origine latină. Insă această plăcere nu provine din ura ce avem în contra elementelor streine din limba noastră, cum lasă să se înţeleagă prof. Conev, în lucrarea citată, ci, mai întâiu, pentru că în acel cuvânt vedem încă o urmă din graiul nostru strămoşesc şi, al doilea, pentru că prin el ajungem să ne dăm seama mai bine despre bogăţia tezaurului lexical al limbei romane balcanice, ai cărei depozitari, în primul rând, sântem noi. După cum, odată, limba italiană formà centrul de iradiaţiune pentru limbile romanice de apus, tot aşà limba română, în stadiul roman, formà, odată, centrul de iradiaţiune pentru toată Peninsula Balcanică. Iată de ce şi interesul nostru este mai mare, nu numai când dăm de un nou element latin în limba română, dar şi atunci când acesta trăeşte în cuprinsul celorlalte limbi balcanice.

Se înţelege însă că acest interes ce arătăm pentru noualle descoperiri ce s'ar mai puteà face în domeniul lexical al elementului latin, n'ar trebui să ne împiedice întru nimic la cercetarea legăturilor ce limba noastră le-a avut şi cu celelalte limbi balcanice. Din studiile ce s'au făcut până acuma, fondul latin este oare cum cunoscut. Recunoscând acest lucru, cercetările noastre trebue să fie îndreptate şi în domeniul studiilor balca-

[1] Interesant, în privinţa aceasta, este recensia pe care o face *Const Jireček* în *Arhiv für slavische Philologie* XXXI (1909) p. 448—452, lucrării lui Romansky în care îi atrage atenţia asupra abuzului prea mare pe care îl face Romansky cu derivarea formelor romane din limba turcă. „Dass die Bulgaren zahlreiche lateinische Wörter überhaupt erst in der Neuzeit von den Türken kennen gelernt hätten, wie der Verfasser meint, bezweifle ich sehr" (p. 449). Romansky, ori de câte ori un cuvânt bulgăresc de origine română nu l-a putut explicà din limba latină, pentru că cuvântul ajunsese în bulgăreşte, de cele mai multe ori, prin limba română, a preferit să-l derive din turceşte, iar nu din româneşte. In privinţa aceasta, cuvântul kupa, despre a cărei origine română în bulgăreşte vezi şi CDDE., formează exemplul cel mai tipic.

©BCU CLUJ

nice. Insă păşind în acest domeniu, iarăşi trebue să ne păzim a cădeà în cealaltă exagerare a unor balcanişti, care, în explicările ce încearcă să dea unor particularităţi din acest domeniu, evită de a ţineà seamă şi de aportul limbei române în aceste particularităţi, unii plecând din consideraţiunea că acèle particularităţi, neexistând în celelalte limbi romanice, n'au putut să-şi ia naştere în limba română, alţii din credinţa ce au că limba română, care a fost supusă la aşa de multe şi variate influenţe streine, n'a putut exersà şi ea o înrâurire asupra celorlalte limbi. Tocmai spre a dovedì contrariul, lucrarea de faţă încearcă să pună în discuţie din nou chestiunea raporturilor slavo-române, însă, de astă dată, având ca punct de plecare în aceste raporturi:

2. Influenţa română asupra limbei bulgare.

Când vorbim despre raporturile slavo-române din punctul de vedere al influenţei pe care limba română a exersat-o asupra limbei bulgare, prima întrebare care ni se pune, în mod firesc, este ca să ştim când au început aceste raporturi. La această întrebare, tot în mod firesc, ar trebuì să răspundem, că acèle raporturi au trebuit să înceapă din clipa în care poporul român a făcut cunoştinţă cu poporul bulgar[1]. Despre acest lucru istoria ne vorbeşte foarte târziu. Ţinându-ne însă de datele limbei, dacă, în privinţa aceasta, ar fi să judecăm după epoca în care limba română a primit primele influenţe din partea limbei bulgare, supt forma paleoslavă, începuturile influenţii limbei române asupra limbei bulgare ar trebuì socotite din momentul când primul element roman balcanic a pătruns în limba Slavilor din care a ieşit poporul bulgar. In acest înţeles mai larg, începutul influenţii româneşti — supt forma română — s'ar manifestà prin toate acèle cuvinte din aproape mai toate domeniurile, dar mai ales din domeniul religios, ca: *koleda*[2], *komka*, *kum*,

[1] Bine înţeles, însă, că această *clipă*, în nici un caz, nu poate fi pusă în epoca cuceririi romane supt împăratul Traian, cum în mod ciudat, presupune prof. bulgar Conev: „ošte ot vrěmeto na car Trajana" (încă din vremea împăratului Traian), cf. *o. c.*, p. 1.

[2] Iată ce spune Jireček cu privire la *koleda* „Der Name des altslavischen heidnischen Feiertages *Koleda*, welcher aus dem Wortschatze der slavischen Sprachen nicht zu erklären ist, hat seinen Ursprung aus dem lat. *calendae*. Er findet sich fast bei allen slavischen Völkern... Das Trullanische Concil (691) verbot den Christen nicht nur die römischen Festtage Vota und Brumalia, sondera auch Καλάνδας zu feiern. Wahrschein-

©BCU CLUJ

oltar, *poganin* etc. etc., pe care strămoşii Bulgarilor, înainte de a fi fost încreştinaţi, le-au cunoscut, pentru întâia oară, venind în contact cu strămoşii noştri romani, de la care au cunoscut şi religiunea creştină în Balcani.

Dacă însă în această perioadă preromână aflăm că Slavii din care a ieşit poporul bulgar, se găseau în număr destul de mare, încă pe când elementul roman din Balcani îşi păstrà unitatea graiului roman din întregul imperiu, elementele limbei noastre care au reuşit să se introducă, după această epocă, dau mărturia cea mai sigură că influenţa limbei noastre, supt forma română, începuse încă din perioada paleoslavă. Intr'adevăr, în limba bulgară vorbită, întâlnim unele cuvinte româneşti care se găsesc şi în textele paleoslave. Dintre acestea avem: altar (în paleosl. **алътарь**); kračun (paleosl. **крачоунъ**); rusalja (paleosl. **роусалии**); paun (paleosl. **паоунъ**, alături de **павъ**, adevărata formă slavă); samar (paleosl. **самарь** „onus"); splina (paleosl. **сплина**); sapun (paleosl. **сапоунъ**, alături de **сопоунъ**, cu *o* pentru *a*, care a pătruns şi la Români). Ca verb, care se întâlneşte şi în paleoslavă, avem numai pastrija, pentru care în paleosl. avem derivatul **пастрѣнии**, după Miklosich (Paleosl. 557) „vocabulum obscurum", dar care, atât ca forma cât şi ca înţeles, derivă din românescul păstrez, iar acesta, după etimologia dată de Meyer-Lübke, din lat. *parsitare* „schonen". Pe acest înţeles latin precum şi înţelesurile din limba română, după cum se poate vedeà în partea lexicală a acestei lucrări, le are şi cuvântul bulgăresc.

In ce priveşte acum motivele care m'au făcut să socotesc toate aceste cuvinte atestate şi în textele paleoslave ca împrumuturi din limba română, deşi aceasta se vor arătà mai pe larg la tratarea fiecărui cuvânt aparte, mă voiu mulţumì să ating punctele principale pentru dovedirea originei lor române: bulgărescul *altar*, alături de forma mai veche *oltar*, neputând venì,

---

lich wurde der Name der römischen Januar-Calenden auf irgend einen emheimischen Feiertag der Slaven übertragen. Die Entlehnung dieses Wortes setzt eine unmittelbare Berührung der Slaven mit den Römern zu einer Zeit voraus, wo jene ihre Wanderzüge nach dem Westen und Süden noch nicht begonnen hatten; der einzige hiezu geeignete Punkt war Dakien zur Zeit der römischen Occupation. Denn dass die Koledă erst durch christliche Missionäre zu allen Slavenstämmen gebracht worden sei, wird wohl Niemand behaupten wollen". (*Geschichte der Bulgaren*, p. 76).

©BCU CLUJ

după cum presupun unii, nici din albaneză, în care avem forma moştenită ltər, (< lat. altarium) şi forma mai nouă altare (din ital.), nici din greceşte ἀλτάρε, ἀλτάριον, care se dovedesc că au intrat din italieneşte abia din sec. XV, a pătruns la Bulgari de la Români, la care această formă trăeşte încă până astăzi, alături de oltar. Despre кравоуна, care reprezintă Crăciunul nostru, şi este răspândit la Sârbo-Croaţi, Sloveni, Ruteni, Ruşi şi chiar Unguri, adaog că, acum în urmă, el a fost primit, ca element românesc, şi în dicţionarul lui Berneker, iar după părerea lui Vasmer, forma rusă karačun ar puteà reprezentà cuvântul românesc într'un stadiu mai vechiu, cu *à* din prima silabă nesincopat: *Cărăciun din lat. *calationem*[1]. In privinţa lui росалиа, care are aceeaşi întindere la popoarele Slave ca iş cuvântul precedent, observ că, după cum păstrarea lui *s* ne împiedică de a-l derivà direct din lat. rosalia, tot aşà trecerea lui *o* în *u* din forma medio-greacă ρουσάλια (pronunţă rusalia) trecere proprie numai graiului românesc încă din timpurile cele mai vechi (cf. *romanus* > *rumân*), ne împiedecă a-l derivà pe acesta din cuvântul latin, pentru epoca în care este atestat, ştiindu-se că *o* > *u*, în poziţie neaccentuată, în greceşte, se arată abià după sec. XVI. Aceleaşi argumente sânt aduse şi pentru restul cuvintelor din această perioadă. Acì mai adaog că, alături de termenii religioşi citaţi mai sus, întâlnim în textele paleoslave de mai târziu şi forma дракоулоу, care, după cum se va vedeà, reprezintă forma românească drac (din lat. *draco*), păstrată supt forma articulată mai veche *dracu, din care, prin sincoparea lui *u* neaccentuat din silaba penultimă, avem, încă până astăzi, în dialectul aromân, draclu.

Un alt cuvânt care pare a fi atestat în limba bulgară pentru o perioadă mai veche şi se mai găseşte şi în limbile sârbă, rusă, ruteană, polonă este *čuma* (cf. Miklosich, *Paleosl.*), acelaşi cu românescul ciumă, alături de puşche (arom. puşcl'e). In româneşte cuvântul a fost explicat din paleoslavă. Aşa l-a dat Cihac (II, p. 58) şi tot aşa îl dă, acum în urmă, şi Tiktin (*Dicţionar româno-germ.* p. 367). In limba slavă el este dat din

[1] Un derivat al lui Crăciun: Κρατσουνίστα apare la istoriografii bizantini ca nume de castel în sudul Peninsulei Balcanice (Cf. N Iorga, *Istoria Românilor din Peninsula Balcanică*, p. 34). Acest Κρατσουνίστα trebue să derive de la un nume de persoană, aşà cum îl găsim la Sârbi ca nume de localitate atestat pentru sec. XV. (Vezi mai departe supt cuvânt la § 6).

©BCU CLUJ

limba turcă, pentru că, în afară de Slavii şi Românii din Peninsula Balcanică, el există şi la Turci, cu acelaşi înţeles. Aşadar originea lui slavă erà pe deplin asigurată. Acum în urmă, însă, marele dicţionar dialectal al lui Radlov (*Versuch eines Wörterb. der Türk-Dialecte*, vol. III, p. 2188) nu-l poate explică din limba turcă, de oare ce în această limbă el este element strein. Din această cauză autorul dicţionarului turcesc îl consideră de provenienţă slavă. Aşa stând lucrurile, Berneker (SEW. p. 162) se întreabă, cu drept cuvânt, dacă forma slavă n'ar puteà veni din limba română. Se înţelege că acest cuvânt neavând nici o bază în limba slavă spre a puteà fi explicat din sânul ei, iar în limba turcă fiind de provenienţă streină, adică bulgară, el s'ar puteà explică numai din limba română. Profesorul S. Puşcariu a arătat (*Etym. Wörterbuch* 380) că lat. *cyma* „Sprosse" (din gr. κῦμα) s'a păstrat în limbile romanice cu un dublu înţeles: în franceză, italiană etc. cu înţelesul de „vârf" (fr. *cime*, it. *cima*), iar în sarda (logud. *kima*, campid. *tšima*), având vechiul sens de „Sprosse, Knospe" etc. Ceva mai mult, în campid. mai există şi formele *tšumacca* alături de *tšimagga* cu înţelesul de „flusso (di umori)" care se va fi desvoltat, desigur, din acela de „Auswuchs". Cu acest înţeles s'a păstrat cuvântul şi în limba română din Balcani. Aici avem mai întâiu în albaneză *kimɛ* din mai vechiu *küm* (în dialectul scutarin *tšüm*) cu înţelesul „Haar; haartiger Wasserwurm" însă alături şi cu înţelesul de „Art Geschwür", va să zică „un fel de umflătură" (G. Meyer, EWA, p. 226). Cu acest înţeles îl au şi Românii transdanubieni: la Aromâni avem *tšumă* cu înţelesul general „fulguşor sau şuviţă de lână" şi „gărnuţ, umflătură" alături de înţelesul care se apropie de acela din limbile romanice de apus „creştetul capului". La Meglenoromâni (Huma) „bucată de lână" şi cu înţelesul din dialectul dacor. „boala de ciumă". In dialectul dacoromân s'a păstrat numai acest din urmă înţeles. Acum se naşte întrebarea, dacă din toate aceste înţelesuri care s'au desvoltat din lat *cyma* în sânul limbei române, s'ar fi putut desvoltà şi acela de „P e s t b e u l e" pe care îl au numai dialectele dacoromân şi meglenoromân. Dacă ţinem seamă de faptul că partea caracteristică a acestei boale sânt „bubele" şi „umflăturile" ce se arată pe corpul omului atins de *ciumă*, n'ar fi greu să admitem că de la înţelesul de „Art Geschwür" adică „umflătură", cum îl are cuvântul în albaneză şi

©BCU CLUJ

în dialectele transdanubiene, să se fi desvoltat acela de „boală care se manifestă prin aceste umflături". In dialectul aromân *ciuma*, ca boală, este cunoscută supt două cuvinte latine care, la origine, însemnează „umflătură" ; *pănucl'e* (întrebuinţat la Românii din Tesalia) din lat. *panŭcŭla*, *-am* pentru *panĭcula* „un fel de umflătură" de la *panus* (Cf. Puşcariu Wb. 1254) şi *puşel'e* (dacor. *puşche*) din *pustula*, *-am* „Blase Bläschen" adică „băşicuţă". In cazul acesta şi forma *ciumă* din lat. *cyma* puteà să ajungă de la înţelesul secundar de „umflătură" care îl are cuvântul în sardă, albaneză şi în parte, şi în limba română, la acela de boală care se arată prin umflături pe corp.

In orice caz, la stabilirea originei acestui cuvânt, noi nu trebue numai decât să ne mirăm, de faptul că el există şi în limba slavă, pentru că, după cum am văzut, slaviştii înşişi, se întreabă dacă n'ar fi împrumutat din limba română, ci trebue să ţinem seamă, neapărat, şi de extensiunea lui geografică. In limbile slavice cuvântul se întâlneşte numai la popoarele învecinate cu Românii şi în special la Slavii din Peninsula Balcanică. La aceştia cuvântul este nou. Forma veche este *umor* „moarte" (> dacor. *omor* şi *cmorî*), o formaţiune analoagă ca şi aceea de la Albanezi: *mortaje, murtajε* (din mai vechiu **mortal'ε*) „Pest, Seuche", din lat. *mortalia* (G. Meyer, EWA, p. 287), o denumire care se explică uşor din cauza mortalităţii ce se producea de pe urma acestei epidemii. Originea lui balcanică trebue căutată în domeniul albano-român. Şi întru cât forma lat. *cyma* şi-a păstrat înţelesul de „umflătură" alături de acela de „Pest, Seuche" numai în limba română, *čuma* slav a trecut de la noi la Slavi şi în nici un caz invers, cum s'a crezut până acum.

Se înţelege că, în afară de acest număr restrâns de cuvinte româneşti, în această perioadă vor fi intrat şi altele, cu înţeles variat. Ele însă nu ni s'au păstrat în vechea literatură slavă, din cauza caracterului religios al acestor scrieri, în care nu se întrebuinţà decât cuvinte privitoare la evenimentele vieţii creştine. Cum că, însă, limba bulgară, încă de pe atunci, conţineà şi alte cuvinte referitoare la trebuinţele de viaţă zilnică, aceasta o aflăm din mulţimea cuvintelor româneşti, cu caracter pastoral, ce întâlnim după această perioadă, anume în epoca expansiunii elementului românesc în Peninsula Balcanică şi, la nord, dealungul Carpaţilor, care a

©BCU CLUJ

urmat, aproximativ, între perioada de despărţire a dialectelor române şi primele alcătuiri de stat ale Românilor din stânga Dunării.

Date sigure despre proporţiile acestei expansiuni nu avem. Numai despre întinderea elementului românesc în Serbia şi dealungul litoralului Mării Adriatice până în Istria ne vorbesc în primul rând numele de localităţi de origine română[1], după aceea diplomele regilor sârbi, documentele din Raguza şi rămăşiţele elementului românesc din Istria, după cum despre întinderea elementului în spre sud, în afară de relatările cronicarilor bizantini, care încep din sec. X, ne mai dă mărturie şi prezenţa acestui element, până astăzi, în Sudul Peninsulei Balcanice. Insă toate aceste date le avem numai pentru partea apuseană şi sudică, pe unde s'au răspândit populaţiunile româneşti. In ce priveşte întinderea acestui element la nord de Carpaţi şi în cuprinsul Bulgariei, aci avem, în afară de numele de localităţi de origine română[2], numai urmele de cuvinte româneşti care s'au

[1] In afară de numele de loc. de origine română cunoscute până acum din lucrările lui Jireček: satul Negrišori; colina Korona, munţii Kornet şi Loret, şesul Prijot, toate în Serbia; după aceea numele de munţi: Durmitor, Visitor (Geschichte der Serben I, p. 155—156), Pirlitor (P. Skok, în *Revue des Études slaves*, tome III (1923), fasc. 1—2, p. 74), în Muntenegru. Tot prof. Skok în studiul său: „*Zu den rumänischen Orts- und Personennamen auf dem skr. Gebiet*" publicat în *Zeitschrift f. rom. Phil. XXXVIII*, p. 551—553, mai relevă încă următoarele: Barbatovci sat (circ. Toplica în Serbia) pe care Rječnik îl derivă din bărbat; Barbatovo, sat lângă Niş; Bunovci, nume de cătun în Bosnia; Dimitor, munte în Bosnia, pentru care autorul crede a fi acelaşi mai de grabă cu Durmitor (în Muntenegru) decât cu numele de botez Dimitar, Dumitar din Demetrius; Hrmań, numele unei mănăstiri greco-orient. părăsite; se mai numeşte şi Hrmanija, care corespunde lui Romanija, munte în Sarajevo. Amândouă, după autor, s'ar reduce la Romania (p. 552); Kormata, nume de loc. (circ. Knaževac din Serbia), Kormatura (circ. Pozarevac) din „a curmă, curmătură"; Ligati, Ligatič, Ligatov sânt aduse în legătură cu românescul „lega-legat". Semedovo „Šemendova" ar derivà din „Sămedru", ceea ce este mai puţin probabil; Šerbalovae, râu în Podrazničkopole, deasupra căruia se ridică muntele Dimitor, din român. Şerbul (p. 553).

[2] Pentru numele de loc. de origine română din Bulgaria, tot Jireček o fost cel dintâiu care a atras luarea aminte asupra regiunii situate în apropierea Sofiei, în care, judecând după numele de loc. româneşti, locuite astăzi numai de Bulgari, trebue să admitem că a existat odată o populaţiune românească, care mai târziu a dispărut bulgarizându-se. Numele româneşti relevate de Jireček sânt următoarele: Čerčel (nume de sat în Balcan), Bukorovci, poate din numele de persoană Bucur; Krnul (pronunţă Cărnul) din *cărn*; Čorul, care după terminaţiune ar puteà fi românesc. Derivaţia pe care o dă Weigand din arom. *čorul* prescurtat din *čičorul* sau din turc. *k'or* nu se potriveşte, de oarece în arom. avem *Čorlu* iar turc. *k'or* există şi azi la Bulgari supt această formă; Gurgulát sat în apropiere de Sofia; Radulovci, din numele propriu Radul, de ori-

©BCU CLUJ

păstrat atât în limba Bulgarilor, cât mai ales în graiul popoarelor slave de nord până unde ajunseseră populaţiunile româneşti. Din studiile ce avem, astăzi, asupra înrâuririi elementului românesc la popoarele slave de miază-noapte, reiese clar că aceleaşi cuvinte se găsesc în cele patru colţuri ale Europei centrale, pe unde, în veacurile de pribegie, a pătruns elementul românesc. Din ele mai aflăm că oricare ar fi fost îndeletnicirea Românilor care s'au răspândit în toate direcţiile, ocupaţiunea lor de frunte a trebuit să fie păstoritul. Numai aşa ne putem explică cum de au ajuns se se generalizeze unele cuvinte pastorale ca: turmă, curastră, gună (care s'a pierdut în dialectul dacor., însă există în aromână), murg, ciutură etc, nu numai la Bulgari, Sârbo-Croaţi şi Greci, dar şi la Sloveni, Ruteni, Ruşi, Poloni şi, în parte, şi la Unguri. Prezenţa unui alt cuvânt de origine română în limba bulgară, ne arată că Românii din Peninsula Balcanică, din această epocă, în afară de păstorit, se mai ocupau şi cu transporturile sau cărăvănitul, o îndeletnicire care se mai continuă încă până azi la o parte dintre Aromâni. Astfel cuvântul bulgar *karati* (cu ind. pres. karam, karaš, karat) cu înţelesul „fahre, bringe in Bewegung", după aceea „treibe (Vieh)", pentru orginea căruia

---

gine română ca şi Barbulovci, de la Barbul, despre care vezi mai jos deşi Weigand (Jahresb., XIII, p. 45) spune „ist weder in der Wurzenoch im Stamme rumänisch". (Despre Radul şi în special suf. *-ul* vezi *Dacoromania* I, p. 185); *Cîrcîlat*, nume de munte lângă oraşul Trn; Banišor; satul Krecul (creţ); Barbulovci (Barbul); Ursulica (ursul) i Cerbul (cerb); Merul (măr). Jireček relevă şi unele nume de loc. din Rodope: Singur şi Krbul (singur, corbul), două sate locuite azi de Bulgari turciţi şi situate pe malul stâng al fluviului Mesta. După Jireček, a venit Weigand în studiul său *Rumänen und Aromunen in Bulgarien*, p. 40 ş. u completând eria acestor nume încă cu următoarele: Bučino, apare foarte des ca nume de loc.; Mošino, sat; Murgaş, nume de munte şi s t; Păsărel, sat lângă Sofia; Pašunci, sat lângă Branišor: Vakarel (văcar), sat situat la răsărit de Pasarel; Puliofci, lângă Vakarel; Purčenica (porceni-porc), lângă Sofia; Rugulet (rug); Strămci, sat (strâmt?), Varišor (văr?) lângă Filipopole. In revista *Analele Dobrogei* (III, p. 351—358) d. Per Papahagi a încercat să dovedească unele urme de origine românească în toponimia Peninsulei Balcanice. Din cele 5—6 nume de loc. şi de râuri pe care le discută autorul, abia Iskăr din *Oesculus* (Oescus) ar arătà o apropiere de fonetismul românesc prin rotacizarea lui *l* intervocalic. In celelalte nu găsim nimic românesc. Astfel bună-oară Sardica nu puteà veni din Serdica (cu é > ea), dacă într'adevăr, după cum susţine Const. Jireček, pe care se sprijine autorul, numele oraşului ar derivà de la o seminţie tracică Sardi, ci, mai de grabă direct de la acesta. In ce priveşte forma cu *e* (Serdica), explicarea ei trebue căutată pe teren bulgăresc.

©BCU CLUJ

Berneker (SEW., p. 488) spune că este „dunkel", vine din verbul românesc *cără*, *-are* (din lat. *carro*, *-are*) cu acelaşi înţeles. Ca întindere geografică în domeniul limbilor slavice, cuvântul se găseşte izolat numai în limba bulgară. Tot în această limbă se întâlneşte şi *karuca* cu întrebuinţare generală, după cum se va vedeà la partea lexicală; acest cuvânt, supt forma *karuce*, există şi la Sârbi. Şi încă nu s'au studiat, complet, toate regiunile pe unde au rătăcit populaţiunile româneşti, ca să avem cunoştinţă deplină despre toate elementele române. Toate cunoştinţele noastre se reduc la ceea ce ne oferă nomenclatura locală de origine română. Dar şi în privinţa aceasta avem numai ceea ce am putut culege din hărţi. Studii speciale în regiunea cuprinsă între Morava, cursul superior al Strumei şi Isker, în care se găsesc păstrate cele mai multe nume de localităţi de origine română, însă toate locuite azi numai de Bulgari, nu avem. Iată bunăoară ţinutul cunoscut supt numele oraşului Teteven. Această regiune care face parte din dialectele răsăritene, însă ca poziţie geografică se găseşte în cea mai depărtată extremitate apuseană a acestui dialect, prezintă nu numai slăbirea vocalelor neaccentuate *a*, *e o* dar cuprinde şi un număr de nume de localităţi de origine română ca I a r b a t a (derivat din *iarbă* şi articolul fem. bulg *-ta*), nume de sat lângă oraşul Teteven; M u š a t (din arom. *muşat* „frumos") în apropierea aceluiaşi oraş şi alături de un alt sat cu numele H u b a v e n e, o formaţiune mai nouă din *hubav* „frumos" după M u š a t, denumire veche; P i č o r (din rom. *picior*) numele unui alt sat[1]; B a t u l c i, derivat din *Batul*, un nume bulgăresc alcătuit cu suf. *-ul*, la origine articolul hotărît din limba română[2]. Se înţelege că, dacă în toate aceste localităţi n'a mai rămas nici o urmă din vechea populaţiune românească, după cum ea a dispărut şi din regiunea muntoasă situată la sudul Sofiei, totuşi vor fi rămas unele urme în partea lexicală a graiului bulgăresc din aceea regiune care, până astăzi, n'a fost studiată din acest punct de vedere.

Dacă în privinţa aceasta avem studii serioase pentru cuvintele româneşti, care se găsesc în graiul şi toponimia popoarelor slave de nord, datorite lui M i k l o s i c h şi, în special, lui K a ł u ż n i a c k i, publicate în cunoscuta lucrare *Ueber die Wande-*

[1] Weigand, *Jahresb.*, XIII, 43 şi urm.
[2] Const. Jireček, *Das Fürstentun Bulgarien*, p. 123—124. Pentru *-ul* cf. *Dacoromania* I, p. 185.

©BCU CLUJ

rungen der Rumunen in den dalmatischen Alpen und den Karpaten [1], apărută încă din 1879, în schimb, ne lipseşte un studiu complet despre elementele româneşti rămase de pe urma Vlahilor din Serbia şi a Morlachilor din celelalte regiuni de pe litoralul Adriaticei, în limba sârbo-croată [2]. Cercetarea mai amănunţită a tuturor documentelor sârbeşti, în care se vorbeşte despre Vlachii din Serbia, va avea ca rezultat scoaterea la iveală şi a altor nume de persoane decât cele cunoscute până acum, precum şi descoperirea unor cuvinte româneşti care, cu timpul, s'ar fi putut pierde din limba sârbească vorbită.

Cuvintele româneşti din această perioadă, care se întâlnesc în limba bulgară, se regăsesc, aproape mai toate şi în celelalte limbi balcanice. Astfel avem: b a r z a v, f i č o r (se găseşte în

[1] In această lucrare Miklosich ne vorbeşte mai întâiu despre *Românii din Serbia* (Rumunen auf Serbischem Gebiete), înşirându-ne pentru întâia dată şi numele proprii româneşti din documentele sârbeşti, precum şi câteva cuvinte româneşti din limba sârbă (Rumuniches im Serbischem: *bešika, brenza, dĕlĭ, frula, katunĭ, struga, turma*); despre Românii din Galiţia, Polonia, Moravia şi regiunea slovacă, înşirând şi aici, cel dintâiu, cuvintele româneşti în limbile ruteană, polonă, moravă şi slovacă (Rumunisches im Kleinrussischen p. 10. Rumunisches im Polnischen p. 20. Rumunisches in der Sprache der mährischen Walachen und der Slowaken ib.). Insă partea cea mai interesantă din această lucrare este aceea care se referă la elementul românesc din Galiţia şi Polonia, cu o mulţime de notiţe istorice asupra trecutului acestor Români şi, mai ales, cu un glosar de cuvinte româneşti din limbile ruteană şi polonă, datorită prof. E. *Kałuzniacki*. Tot în acest studiu găsim şi un registru, conţinând numele de loc. de origine română din Galiţia (Rumunisches im Kleinrussischen und Polnischen p. 11. Verzeichniss der Ortschaften in Galizien die durch Ansiedlung der Rumunen entstanden sind p. 25).

[2] In afară de însemnările lui Milkosich, o seamă de cuvinte româneşti din limba sârbo-croată au fost relevate de *P. Budmani* în special în graiul din Raguza, în studiul său „Dubrovački, dijalekat kako se sada govori" (dialectul din Raguza aşà cum se vorbeşte acum) apărut în *Rad Jugoslavenske Academije znanosti i umyetnosti*, vol. LXU, p. 162; faca (f a ţ ă). *lac* (laţ), k o p s a (coapsă), t ĕ m p l a (tâmplă). După Budmani a publicat şi *K. Strekeli* în „Vermischte Beiträge zum slavischen Wörterbuch" (*Arch. f. slav. Phil.* XXVIII, p. 481—539) câteva elemente româneşti. Dintre acestea avem: k a r a r a „puteljak u selu što vodi čjoj kući" (din român. *cărare*); după aceea k r n a t a „Wurst" (din român. cârnat); dacă şi m o š u n a „stabulum cum tecto im medio aperto" ar puteà fi pus în legătură cu român. *mas* „Schlafstelle der Schafe" (din lat. *mansum*), nu s'ar puteà spune nimic cu siguranţă, întru cât un derivat sârbesc din *mas* n'ar fi cu putinţă, iar o formă *măşune* lipseşte în limba română; m a č u g a „tojaga" (*Zeitschrift f. rom Phil.* XXXVIII, p. 549), cu metateză şi supt influenţa formei *čomak* „ciomag": *čamuga* (P. Skok, ib., XLIII, p. 189). Insă cele mai multe elemente româneşti în sârbo-croată, afară de termenii pastorali cunoscuţi, au fost publicate de prof. *P. Skok* în *Zeitschr. f. rom. Phil*, vol. XXXVI, p. 648: k o č e n i c a (arom. coaţin), l a j a (laiu), p u r a (purintă p. 653), t r z (târdziu p. 656); vol. XXXVIII, p. 544—553: a r a n i j a (din arămie), Observ la acest loc că a r a n i j a cu înţelesul dat de Skok „kessel. kupferner Kessel" nu se gă-

©BCU CLUJ

bulgară şi sârbă); furka (în bulg., neogr. şi ungară); guša (în bulg., sârbă şi neogr.); kačula (în bulg., neogr şi albaneză); kalčuni (în bulg. şi sârbă); kanura (în bulg., sârbă şi neogr.); kapuš (în bulg., sârbă şi alb.); keptarče (în bulg., sârbă şi ruteană); kostura (în bulg., sârbă şi slov.); kupa (în bulg., alb. şi neogr.); samar (în bulg., sârbă şi alb.); skrum (în bulg. şi alb.); spuza (în bulg., neogr. şi ruteană); sugare (în bulg, sârbă şi neogr.); tufa (în bulg., alb. şi neogr.); tumba (în bulg., alb. şi neogr.); urda (în bulg. alb. şi sârbă); vica (în bulg., neogr., alb. şi rusă).

Dintre cuvintele româneşti, din aceasta perioadă, care se întâlnesc numai în limba bulgară, avem: batut, furna, ģega, guturač, karam („a cărà"), korda, korana, košara, kzrlig, mačuka, mandzara, mucka, mura, muskur, splina, turta.

Un alt termen pastoral care trebue să fie de origine română şi care se întâlneşte numai în bulgară, sârbă şi albaneză este şi *stopan*. Până acum forma română *stăpân* s'a explicat din limba slavă, fără să se ţină seamă că oricât de timpuriu elementele slave vor fi pătruns în limba română, ele n'au putut apucà evoluţia trecerii lui *a* + *n* latin în *ân*, pentru ca şi *stopan* să fi putut da *stăpân*[1]. In afară de aceasta, la stabilirea originei lui, s'a trecut foarte uşor şi peste extensiunea lui geo-

seşte numai în împrejurimile din Sarajevo într'o regiune unde avem numele Podromanija, Romanija, după aceea spre sud la Višegradski Stari-Vlah, numele unei regiuni în Višegrad, parte în Bosnia parte în Serbia, unde se atestă existenţa păstorilor Vlahi, ci mult mai în spre sud în întreaga Macedonie. Bulgarii din Perlepe-Ohrida-Bitolia şi mai în spre sud, chiar cei din Salonic cunosc aranija, cu înţelesul de „cazan" (*Mlekoto vrije vo aranija* „laptele fierbe în cazan"). Eu cred că patria lui este Macedonia şi de aci va fi ajuns până în Bosnia. In orice caz, derivaţia lui din *arâmie* nu-i sigură; bălaura „nume de batjocură" (bălaur), hrńkaš (râncaş); mrgela (*margeală din margeà); skurteljka (scurteică). Vol. XLI: burag (din megl. buric); intačiti (inteţi); jabušoliti (a bușilea); kpuša (căpuşă); parlog (pârlog); plai (plaiu); skrt (scurt). Th. Capidan în *Dacoromania*, II, p. 677–679: gušavina şi gruševina „lapte dulce mai gros care se face mai ales în primele zile după ce vaca a fătat"; grušati „gerinnen, coagulari" de la *îngroşà*, *-are* (arom. *-ngruşare*); bg. barzav, -a, -o, care are peri albi şi negri amestecaţi, căruni, sur; căruia i-a căruntit părul, adecă i-a albit întru câtva"; sârb. barzast cu acelaşi înţeles *koza barzasta* „capră sură"; barzilo „nume de ţap"; Barzilovica „nume de sat în districtul Belgrad"; Barzilovav, Barzilovca „nume de persoane care sânt originare din Barzilovica. Tot aşa Barzilovičanin, Barzilovičanka" bărbat sau femeie originari din Barzilovica, toate derivate din *barz*, *-ă* (arom. bardzu, -ă, în *capra bardză*) etc.

[1] G. Giuglea, *Cuvinte şi lucruri*, în *Dacoromania* III, 361.

©BCU CLUJ

grafică. Acest cuvânt lipseşte la celelalte popoare slave, afară de Sârbi: *stopanin*. Prin urmare, originea lui trebue căutată în domeniul balcanic. Din aceste două limbi slave cuvântul nu puteà trece în limba română, mai întâiu că el nu are nici o bază slavă, al doilea pentru că, din punctul de vedere românesc, trecerea lui *-an* în *-ân* ne împiedecă de la aceasta. Din aceste motive dl Barić [1], care s'a ocupat mai pe larg cu originea acestui cuvânt în limbile română, bulgară, sârbă şi albaneză, îl consideră ca o formă românească intrată atât în limba albaneză cât şi în cele două limbi sud-slave.

Intr'o critică făcută de subsemnatul asupra lucrării lui Barić [2] am arătat că dacă ar fi să plecăm de la o formă românească care, prin mijlocirea păstorilor români, ar fi putut fi introdusă şi la celelalte popoare balcanice, afară de Greci şi Turci, atunci această formă n'ar puteà fi alta decât **hospitanus* de la lat. *hospes*, trecut mai întâiu în *uspătân* (după cum lat. *hospitium* şi *hospĭtem* au dat în limba română *ospăţ*, megl. *uspéţ* şi *oaspete*) şi apoi, prin metateză, *ustăpân*, iar prin afereza lui *u* iniţial: *stăpân*. Acest *stăpân* prin labializarea lui *ă* din prima silabă în *o* şi trecerea lui *â* în *a* — o prefacere care, după cum se va vedeà la schimbarea sunetelor româneşti în limba bulgară, se arată ca un fenomen regulat — a dat în bulgăreşte *stopan*. Din limba bulgară cuvântul a trecut la Sârbi şi mai ales la Albanezi. Cum că la Albanezi cuvântul este de, provenienţă mai nouă, aceasta se poate vedeà şi din păstrarea lui *s* iniţial ne trecut în *š*, ca în elementele autohtone. Iar în ce priveşte oscilarea cuvintelor începătoare cu *s* urmat de un grup de consonante între *s* şi *š*, chiar în elementele autohtone, nici aceasta nu poate fi luată în seamă, pentru forma albaneză *stopan*, din singurul motiv că după cum în *štepì* „casă" avem *š*, ar fi trebuit să avem şi în *stopan* o formă ca *štopan* sau chiar *štepen*, cu *š* iniţial.

Un singur cuvânt din toponimia românească cu o extensiune geografică foarte vastă, ca unul care se întâlneşte aproape pe întreg teritorul locuit de Dacoromâni: în vechiul Regat, în Ardeal, Maramureş, Crişana, etc. [3], dar care la început a trebuit

[1] H. Barič, *Albanorumänische Studien*, I Teil. Sarajevo, p. 93.
[2] *Dacoromania*, II, p. 508.
[3] *Marele Dicţionar Geografic a României*, II. p. 360.

©BCU CLUJ

să fie un apelativ (şi în această întrebuinţare se găseşte şi în limba bulgară), este *kičerz* cu înţelesul dat de Gerov: „gora drebna, mlada gora, dumbrava“ (pădure măruntă, pădure tânără, dumbravă). Cu originea acestui cuvânt s'a ocupat mai întâiu, în treacăt, d. O. Densusianu, aducându-l în legătură cu alte forme slave, după aceea d. N. Drăganu, în mod special şi foarte amănunţit, în studiul său *Din vechea noastră toponimie*, publicat în *Dacoromania*, I, 109—146. Am spus că acest cuvânt, deşi se întâlneşte la Români ca nume de localitate de nenumărate ori şi supt diferite forme[1], toate pornind de la *Chicer(ă)*, totuşi el apare în Ţara Haţegului[2] şi ca apelativ cu înţelesul de „deal“, iar d. N. Drăganu ne asigură în studiul citat că cu această întrebuinţare se întâlneşte şi în Maramureş având înţelesul de „deal în forma coperişului casei“. Inainte de a merge mai departe cu stabilirea originei româneşti în limba bulgară, observăm că trecerea de sens de la forma română, în întrebuinţare apelativă, la forma bulgară, nu prezintă nici o greutate, mai ales că înţelesurile de *pădure: deal* se confundă în mai multe limbi şi chiar în limba română. In privinţa aceasta n'avem decât să ne gândim la cuvântul românesc *codru*. După cum am arătat în altă parte[3] înţelesul acestui cuvânt variază în dialectele transdanubiene între acela de „pădure, pădure muntoasă“ şi acela de „munte, deal“. Aceeaşi trecere de înţeles o putem constată şi în limba albaneză. Aici avem *moł* „pădure“: *mal'* „deal, munte“; în bulg. *gora* „Wald“: slov. *gora* „Berg, Bergwald“ etc.[4] Limba bulgară în care cuvântul se păstrează numai ca apelativ şi lipseşte ca nume propriu, trebue să-l aibă încă din vremea când în această funcţiune el avea o extensiune mai mare şi în limba română. Dar ca nume comun cuvântul îl mai întâlnim şi la Sârbi: *kičer* „vârf de munte[5]“, va să zică el există la amândouă popoarele sud-slave cu care Românii au avut atâtea legături.

Acum în ce priveşte provenienţa română a acestui cuvânt în limba bulgară şi nu invers, observ mai întâiu că dacă într'adevăr el ar fi trecut de la Bulgari la Români, atunci, ţinând

[1] Vezi *Dacoromania* I, p. 117.
[2] O. Densusianu, *Graiul din Ţara Haţegului*, Bucureşti 1915, p. 58.
[3] *Dacoromania* I, p. 510.
[4] Cf. Norbert Jokl, *Linguistisch-kulturhistorische Untersuchungen aus dem Bereiche des Albanischen*, Berlin, 1923, p. 169.
[5] Rjecnik, IV, 943.

Ldin Cluj Biblioteca ROMÂNIA

©BCU CLUJ

seamă de extensiunea lui toponimică la noi — „nu este nici un judeţ muntos locuit de Români în care să nu-l găsim", spune d. Drăganu — ne întrebăm cum de nu se găseşte cel puţin o singură dată şi în toponimia bulgară. Se cunoaşte mulţimea aceloraşi nume de localităţi de origine slavă ce există în toponimia româno-bulgară. Ea este aceeaşi, după cum am arătat cu altă ocazie [1], şi pe teritoriul sârbesc. In condiţiunile acestea, dacă cuvântul *kičerz* ar fi fost un nume de întrebuinţare toponimică obicinuită la Slavii din sud, atunci eră firesc ca, în această întrebuinţare, să-l găsim şi astăzi.

In afară de aceasta, dacă am căutà să explicăm forma română din limba bulgară sau slavă, de la un verb *kijčiti sę* dat de O. Densusianu [2], n'am şti cum să explicăm funcţiunea suf. *-er* în paleoslavă. Acest sufix nici nu există, afară de *er* (< *ar*) care are cu totul altă funcţiune, după cum aceasta se poate vedeà la Vondrák [3]. De aceea cred că cuvântul este străvechiu şi ţine de domeniul albano-român. Aceasta cu atât mai mult, cu cât el se găseşte şi în limba albaneză. Este meritul dl. N. Drăganu de a fi arătat în studiul său citat, legătura ce trebue să existe între forma română *chicer(ă)* cu înţelesul „deal, deal înalt, vârf de munte" şi cuvântul albanez *kikɛl'ɛ* „Gipfel", *k'ikɛl'* „Spitzgipfel von Bergen, Bäumen und Gebäuden" [4]. Forma română, după cum a arătat şi d. N. Drăganu nu poate fi derivată din cuvântul albanez, din cauza greutăţilor formale; în schimb însă atât una cât şi alta ar puteà pornì de la o formă mai veche, care ar ţineà de fondul traco-iliric. In studiul mieu *Raporturile Albano-române* [5] am arătat destule forme comune ce există între limba română şi limba albaneză, şi care nu pot fi explicate ca împrumuturi din vreuna din aceste două limbi, ci ca o moştenire comună din fondul traco-iliric. Unul dintre aceste cuvinte ar puteà fi şi *chiceră*.

Tot în această lucrare m'am ocupat cu raportul ce există între român. *baltă* şi alb. *bal'tɛ* „Sumpf, Thon, Erde", reducându-le pe amândouă la o formă autohtonă traco-ilirică **balta* [6]

[1] *Dacoromania*, II, p. 811.
[2] O. Densusianu, *Graiul din Ţara Haţegului* p. 58.
[3] Vondrák, *Vergl. Slav. Gramm*, I, p. 432 şi 492.
[4] G. Mayer, EWA., p. 226.
[5] *Dacoromania*, II, p. 444 - 554
[6] Berneker, *Slav. Etym. Wb.*, p. 70.

©BCU CLUJ

şi înlăturând cu desăvârşire derivaţia lui din vsl. *blato*[1], chiar dacă s'ar admite că forma română ar fi putut veni dintr'o formă **balto* (< **bolto*) anterioară metatezii slave. In cele ce urmează vreau să mai arăt nu numai că românescul *baltă* nu vine din vsl. *blato*, dar că şi un derivat al formei române: *băltină* se găseşte atestat pentru limba bulgară încă din timpurile mai vechi. Intr'un pasaj din Codexul lui *Joanes Exarhul* se pot ceti următoarele: **бода сѫниде се тоже о сѣбранїе єдино имєновa и балтины и дѣври и єзерскаꙗ мѣста и речнаа.** Dintr'însa se vede că cuvântul **балтины** reprezintă românescul *băltină*. De altfel, originea românească a acestui cuvânt a fost recunoscută şi de V. Iagić în cursul unei polemici cu prof. sârb Stojanovič în care adaogă că „in der bei Joh. Exarh bewahrten Form eher ein rumänischer Einfluss steckt"[2].

In privinţa graiului dialectal din care toate aceste cuvinte, intrate într'o perioada mai veche, au pătruns în limba bulgară, pentru cele mai multe este foarte greu de spus ceva precis, de oare ce unele cuvinte, care lipsesc din vreunul din dialectele actuale ale limbei române, ar fi putut foarte bine să existe în vremea când s'au introdus în celelalte limbi balcanice. In cazul acesta chiar dacă în limba bulgară am aveà un cuvânt de origine streină pentru limba română ca *mura*, care astăzi, există numai în dialectul aromân supt forma *mură* şi *amură*, noi n'am puteà şti să spunem nimic despre întinderea acestui cuvânt la ceilalţi Români, prin urmare şi la Dacoromâni, în momentul când el a pătruns la Bulgari. Aceeaşi greutate o întâmpinăm, când am vrea să deducem proveninţa dialectală a cuvintelor româneşti din limba bulgară, ţinând seamă de partea lor formală. Un cuvânt ca bulg. m a n d z a r a din m â n z a r e „oaie pe care o suge mielul", deşi ca înţeles, se apropie mai mult de arom. m u l d z a r ă, (forma originală, în care *n* pentru *l* din bulgărescul m u n d z a r a s'ar explică prin dismilare, ca într'un alt cuvânt bulgăresc luat de la Români: v u n t u r pentru v u l t u r), am puteà s'o derivăm şi din forma dacoromână, mai ales că pronunţarea cu *dz* (m a n d z a r a) pentru *z* (m â n z a r e) nu numai că erà curentă pe vremea aceea, dar, dialectal, există şi azi. Aceasta însă iarăşi nu vrea să zică că vorbe româneşti de provenienţă curat aro-

[1] Miklosich, *Slav. Elem. im Rum.*, p. 15.

[2] V. Jagić, *Einige Streitfragen* în *Archiv f. sl. Phil.*, XXII, p. 32.

©BCU CLUJ

mânească, din această epocă, n'au pătruns în graiul bulgăresc, mai ales că chiar după despărţirea elementului aromân de ceilalţi Români, mărturii istorice ne dovedesc că încă până în sec. XI o parte dintre Aromânii nomazi îşi petreceau verile pe munţii Bulgariei[1]. Dintre cuvintele bulgăreşti în care am aveà forme aromâne care nu există în dialectul dacoromân sânt: guna, kalčuni, mucka, mura, samar, tufa, tumba.

Dar în afară de cuvintele cu caracter pastoral, mai vine o serie de cuvinte româneşti, care nu vor fi poate tot aşa de vechi ca cele expuse până aici, dar despre care, din întrebuinţarea lor generală, deducem că au fost împrumutate odată cu acestea sau după ele. Printre acestea trecem, în primul rând, acèle cuvinte care sânt legatede unele obiceiuri din săptămâna Rusaliilor. După cum Bulgariide pretutindeni au cunoscut sărbătoarea Rusaliilor, încă din epoca paleoslavă, prin Românii din Balcani, tot aşa ei au cunoscut, în special cei din Bulgaria, jocurile obicinuite la aceste sărbători, prin Românii din stânga Dunării. Numai aşa ne putem explicà de ce jocul căluşarilorde la noi, careare un caracter specific românesc, nu numai că se obicinueşte şi la Bulgari[2], dar ceea ce dovedeşte până la evidenţa provenienţa lui curat românească, este faptul că mai toată nomenclatura obicinuità la aceste jocuri se întâlneşte şi la Bulgari. Astfel şi ei numesc kalušar (alături de cuvântul rusalii) pe toţi care iau parte la jocul căluşarilor. Şeful acestora se numeşte şi la Bulgari vataf „glava, voivoda na kalušari" (Gerov), un cuvânt care nu este tocmai aşa de nou în Balcani, după cum presupune Weigand *(Zur Terminologie der Molkerei in Jahresb.*, XVI, p. 213), căci în limba română se întâlneşte înainte de începuturile influenţei turceşti şi prin urmare nu puteà veni de la Turci la toate popoarele balcanice, căci Grecii, Albanezii, Aromânii şi Bulgarii din Macedonia nu-l cunosc[3].

[1] »Ἐις τὰ ὄρη τῆς Βουλγαρίας« (în munţii Bulgariei) a fost răspunsul pe care căpeteniile Aromânilor l-au dat lui Niculiţă, în răscoala lor din Tesalia în contra stăpânirii bizantine din 1065, când au fost întrebaţi ca să spună că „unde se găsesc acum [în lunie] familiile şi vitele lor". „Căci — adaogă Kekaumenos, cronicarul bizantin care ne relatează toate acestea — astfel este obiceiul lor, ca familiile şi turmele Vlahilor să petreacă din luna Aprilie până în Septemvrie pe munţii cei înalţi şi în locurile cele mai reci". (Vezi despre aceasta Const. Jireček, *Das Fürstentum Bulgarien*, p. 123, nota 2; G. Murnu, *Istoria Românilor din Pind, Valahia-Mare*, p. 56).

[2] Vezi despre aceasta *Dacoromania* II, p. 215, studiul d-lui Romul Vuia, *Originea jocului de căluşari.*

[3] Vezi despre acest cuvânt, mai pe larg, la partea lexicală a acestei lucrări.

©BCU CLUJ

In afară de aceasta, cântecul samodivelor pe care căluşarii bulgari îl cântă din gură şi din instrument, precum şi hora care se joacă de către căluşari împrejurul bolnavului adus spre vindecare, se numeşte floričika, aceeaşi cu „floricica“, numele horei obicinuite până azi de către căluşarii români. Iar când după sfârşitul acestei hore, căluşarii pun mâna pe ţolul în care a fost adus bolnavul, şi-l ridică puţin în sus, spre a-i face vânt ca să plece boala de la el, în momentul acela şi ei exclamă hai na caluš! adică „hai du-te la căluş“.

Tot cu întrebuinţare generală sânt şi cuvintele următoare: bučimiš (n. de plantă), buza, faša, čarčaluša, destur, flutur, gura (n. de plantă), katinar (arom.), lešija, limba (n. de plantă), melčo, masa, moc, muškato, pakura, pana, papura, papuša, speteazi, vica, vuntur.

Dacă la toate aceste cuvinte mai adăogăm şi influenţa limbei române asupra fonetismului şi flexiunii limbei bulgare, despre care se va vorbì mai pe larg în capitolul următor, avem toate urmele de înrâurire românească în limba vecinilor noştri, în perioada mai veche.

* * *

Trecând la elementul românesc pătruns în urmă de tot în limba bulgară, trebue să spunem, de la început, că deşì amândouă tulpinile de Români au contribuit la răspândirea acestui element printre Bulgari, cuvintele româneşti intrate din dialectul dacoromân sânt mult mai numeroase decât acelea venite de la Aromâni. Şi fiindcă şi dintr'o parte şi din alta cuvintele româneşti n'au intrat din simplul contact de vecinătate, ci mai mult din prezenţa elementului românesc în mijlocul Bulgarilor, înainte de a trece la expunerea caracterului acestui element, vom arătà, în câteva cuvinte, regiunile în care se găseşte populaţia românească, alături de locuitorii Bulgari.

Vom începe mai întâ.u cu Dacoromânii.

Românii din Ţară se găsesc răspândiţi în partea de miazănoapte a Bulgariei, dealungul Dunării, în sate, dintre care unele sânt locuite numaĭ de Români, ajungând în unele comune la o popuaţie de aproape două mii locuitori. In această parte a Bulgariei, ei sânt grupaţi în număr mai mare în regiunea Vidinului,

©BCU CLUJ

alcătuind oarecum o continuare a marelui grup de Români din Serbia, aşezaţi în Valea Timocului. După Vidin, vin regiunile din Vratsa, Plevna, Svistov şi Rusciuc. Grupări de Români mai răzleţe se găsesc şi mai în interiorul Bulgariei, ajungând până la poalele munţilor Balcan.

Cele dintâiu informaţiuni asupra Românilor din Bulgaria le avem de la cunoscutul călător raguzan Boskovich care, în drumul făcut de la Constantinopole în Polonia şi descris în „Giornale di un viaggio da Constantinopoli" (Bassano, 1784), menţionează faptul că în anul 1762, ajungând în Bulgaria de astăzi, a trecut prin Jenipazar, lângă Şumla, unde fu găzduit în locuinţa unei „famiglia valaca venuta da un anno", fiindcă supt paşalele turceşti ar trăi mai bine decât supt principii valahi şi moldoveni „da quali si fanno istorsioni incredibili, che forzano i villani ad abandonnare i loro paesi". Cam în acelaşi fel ne vorbeşte în 1767 şi călătorul german Karsten Niebuhr, care a întâlnit Români în Bulgaria. După un veac de la aceasta, notiţele despre aceşti Români se înmulţesc prin informaţiunile ce ni le dau Lejean în lucrarea sa „Voyage en Bulgarie" (1867) şi Kanitz. Dar dacă toţi aceştia ne vorbesc, în mod sumar, despre existenţa elementului românesc în Bulgaria, ştirile despre numărul lor le avem abia de la scriitorul bulgar Sarafov, publicate în *Periodičesko Spisanie*, vol. *V* şi *VIII*. După ele, numărul Românilor, după recensământul din 1881, a fost de 49070, dintre care 42407 de Români în regiunea cuprinsă între Timok şi Iantra şi 6663 între Iantra şi Marea-Neagră [1]. După Sarafov, vine G. Weigand, mai întâiu în cele două studii ale sale *Die rumänischen Dialekte der kleinen Walachei Serbiens und Bulgariens*, apărută în *Jahresb.* VII, capitolul „Die rumänische Bevölkerung Serbiens und Bulgariens", p. 12 şi urm.[2] şi *Die Dialekte der grossen Walachei* apărut în *Jahresb.* VIII, capitolul „Rumäniche Gemeinden in Bulgarien", p. 252 şi urm., după aceea, în lucrarea mai nouă intitulată *Rumänen und Aromunen in Bulgarien*.

După cum mărturiseşte Weigand însuşi în lucrarea din

[1] Const. Jireček, *Das Fürstentum Bulgarien*, p. 116, notă. Tot după Jireček sânt date şi celelalte informaţiuni privitoare la elementul românesc din Bulgaria.

[2] Apărut, în traducere românească, supt titlul „Românii din Serbia şi din Bulgaria apuseană" în *Noua Revistă Română* (anul 1900), p. 152—159.

©BCU CLUJ

urmă (p. 29), primele rezultate obţinute asupra întinderii elementului românesc în Bulgaria porneau mai mult din informaţiuni indirecte, afară de cercul Vidinului, a cărui populaţiune românească ar fi cunoscut-o mai bine; de aceea ele erau necomplete şi mai ales nesigure. Din datele din urmă reiese, că Românii din Bulgaria se află grupaţi în număr mai mare în regiunile din Vidin (40.000 de loc.), Vratza (13.000) şi Plevna (10.000). Cu toate acestea ei s'ar mai găsi, în aşezări mai mici, şi în alte regiuni din nordul Bulgariei. Numărul tuturor Românilor ar fi de 86.000 locuitori. Dintre aceştia, după datele ce şi-a putut procură la consulatul român din Sofia, 11.708 sânt născuţi în România. Aceasta probează că emigrarea Românilor din Ţară, care, după cum am văzut mai sus, începuse încă din sec. XVIII şi, poate, ceva şi mai înainte, a ţinut până aproape de zilele noastre. Dar nici aceste cifre nu reprezintă numărul exact al Românilor din Bulgaria. Din nouăle date publicate, acum în urmă de tot, asupra Românilor cuprinşi în regiunea dintre Vidin şi Timoc, de către d. Emanoil Bucuţa în studiul său intitulat *Românii dintre Vidin şi Timoc*[1], reiese că numărul Românilor din cele patru plăşi ale Vidinului se urcă, după ultimul recensământ, la 48.531, mărind în chipul acesta numărul total al tuturor Românilor din Bulgaria de la 86.000 la 94.531. O nouă cercetare tot aşa de amănunţită făcută şi asupra celorlalte grupări de populaţiuni româneşti în Bulgaria, va ridică, poate, numărul conaţionalilor noştri din această ţară peste o sută de mii.

Dacă, acum, cunoscând răspândirea elementului românesc din Bulgaria, după datele expuse până aci, vom căutà să stabilim întinderea lui şi din punctul de vedere al regiunilor unde se găsesc elemente româneşti, vom vedeà că cuvinte româneşti sânt atestate pentru partea nordică a Bulgariei nu numai până la Plevna, dar mult mai în spre sud, până în regiunea Târnovei. Elementele româneşti atestate în aceste părţi dovedesc că Românii din stânga Dunării ajung sau ajungeau până în munţii Balcani, acolo unde se întâlnesc şi cu Aromânii. Tot din răspândirea cuvintelor româneşti printre populaţiunea bulgară, mai

[1] Publicat în revista *Cugetul Românesc* (anul II, No. 8—9, p. 570—587). In acest studiu de un interes deosebit pentru istoricul românismului dintre Vidin şi Timoc din veacul XIX, se mai fac unele îndreptări la numele satelor româneşti, redate greşit în studiile lui Weigand. (Cf. p. 583).

©BCU CLUJ

aflăm că aşezări mai numeroase de Români se găsesc între Dunăre, Vidin şi Timoc. In această parte, şi în special în apropierea Vidinului, se află satul Novo-Selo, ai cărui locuitori bulgari întrebuinţează foarte multe cuvinte româneşti. Ne vom opri puţin asupra graiului bulgăresc din acest sat, deoarece el interesează raporturile lingvistice româno-bulgare din perioada mai nouă.

Cel dintâiu care ne vorbeşte despre Novo-Selo, în treacăt, fără să insiste asupra particularităţilor de graiu, este Weigand. Acela însă care ne-a dat un studiu amănunţit „cu privire la limba şi la aparţinerea naţională a satului Novo-Selo", publicat în Sborink (Vol. XVIII, p. 472—506), este prof. St. Mladenov. In acest studiu, autorul, după ce tratează originea populaţiunii bulgăreşti venită din Macedonia şi Bulgaria răsăriteană, arată că, într'o mahala din sat, se găsesc Români. Tot Mladenov, înşirând, într'un glosar, la sfârşitul studiului său, cuvintele întrebuinţate în Novo-Selo, relevă şi o mulţime de cuvinte româneşti, pe care le-a reprodus, după cum am spus la începutul acestui studiu, mai întâiu Hogaş, după aceea şi I. Bărbulescu, amândoi în aceeaşi revistă *Archiva*[1].

Dintre particularităţile graiului din această comună relevate de Mladenov şi reproduse şi de I. Bărbulescu, trecerea lui *a* în *ă* (ъ), în poziţie neaccentuată, poate să fie o influenţă românească mai nouă, mai ales că în graiul din celelalte comune din jurul Vidinului nu se întâlneşte, şi, după cum se ştie, lipseşte din dialectul bulgar apusean, după cum se va vedeà în capitolul următor, şi trecerea lui *a* în *ă* (ъ p. 473—474) în dialectul răsăritean este de origine românească. Cât priveşte trecerea lui *e* neaccentuat în *ă* (ъ): glădai, pătăk pentru gledai, petăk, nu poate fi românească, deoarece avem şi fătikă pentru forma românească fetikă (cu *e* păstrat după labială, când în silaba următoare avem o vocală deschisă). De asemenea formă aridž pentru mai vechiu рѧдѫ (p. 481) n'ar puteà aveà nimic particular aromânesc, fiindcă, un *a* protetic la un singur cuvânt bulgăresc, nu poate fi dovedit prin nimic că

[1] Iată ce spune Mladenov la p. 501: „Românski elementi imame vă dumitě (elemente româneşti avem în cuvintele): kumnat (badžanak), mošika (babica, akušerka), omida (găsěnica), mi plači (haresva mi), šopărla (gušter), šobolan (plăhă), šiba (góra), štărk i mn. dr. (şi alte multe). Prin cuvintele „şi alte multe", Mladenov înţelege restul elementelor româneşti care urmează imediat într'un mic glosar de cuvinte întrebuinţate numai în Novo-Selo.

©BCU CLUJ

este de origine aromânească, cum susţine I. Bărbulescu (p. 100), atunci când în graiul din Novo-Selo, cel puţin după cele relatate de Mladenov şi din textele bulgăreşti reproduse de acesta, n'am putut găsi nici un element aromânesc [1].

In ce priveşte, acum, elementul aromânesc în Bulgaria, deşi avem foarte puţine cuvinte aromâneşti intrate în limba bulgară, el se găseşte răspândit în aşezări mai numeroase în partea sudică a Bulgariei, iar ca element neguţătoresc aproape în toate centrele din Bulgaria.

Cele dintâiu informaţiuni mai sigure despre întinderea Aromânilor în această ţară, ni le dau Const. Jireček, mai

[1] In partea sintactică a graiului din Novo-Selo, prof. Bărbulescu constată unele construcţii care nu există în limba slavă şi pe care le socoteşte de origine română. Astfel ordinea de aşezare în propoziţie: g a v i d ă b r e? (ti văzù bre?) nu-i bulgărească, fiindcă în bulgăreşte n'ar puteà există aşa ceva, căci Slavii pun pronumele după verb. Numai în româneşte se poate spune cu pronumele pers. pus înaintea verbului: î l v ă z ù. Deşi toate acestea sânt foarte adevărate, totuşi d. Bărbulescu trebue să ştie că, în dialectele bulgare din Macedonia, cel puţin în regiunea Ohrida-Bitolia şi Perlepe-Veles, pe care le cunosc foarte bine, ca unul care sânt originar din acèle părţi, nu se poate spune decât numai aşà: g o v i d e, b r e. Şi întrucât printre Bulgarii din Novo-Selo se găsesc şi colonii venite din Macedonia, eu cred că această particularitate nu-i decât o influenţă din graiul macedo-bulgar. Mai departe, d. B. susţine că „Tot rom[mânească] e lipsa particulei *li*, prin care Slavii exprimă întrebarea. Numai rom. se poate întrebà şi cu *oare*, care corespunde acestui *li*, şi fără o particulă întrebătoare, ci numai prin tonul întrebător în pronunţare". Cu alte cuvinte, pentru fraza de mai sus: g a v i d ă b r e?, Bulgarii din Regat ar zice nu numai cu g a, pus după verb, dar adăogând înaintea aces uia şi particola întrebătoare l i, adică: v i d ă l i g o, b r e? Ei bine, şi atceastă particularitate n'ar puteà fi românească. de oarece în macedo-bulgară, particola *li* este necunoscută, decât numai în: a l i, i l i, d a l i, dar cu altă întrebuinţare, şi nu se poate spune decât n u m a i ca în Novo-Selo. De asemenea după B. „Element rom. e încă: întrebuinţarea verbului la singular cu subiecti la plural". In bulgăreasca din Novo-Selo se spune š t o j e š t ă r k o v e (ce i cocostârci) pentru „ce de cocostârci sânt". Şi această particularitate în bulgăreşte n'ar fi cu putinţă, de oarece în această limbă verbul trebue să stea la plural. Şi aci trebue să spun că în graiul Bulgarilor din Macedonia nu se poate spune decât n u m a i aşà, ca în Novo-Selo, mai ales în propoziţiunile admirative, şi š t o j e s t ă r k o v e nu-i decât prop. admirativă. Tot aşà zic Bulgarii din Macedonia, când îşi arată mirarea asupra unei mulţimi mari de orice ar fi: š t o j e ž e n i n a d v o r, š t o j e d e c a, š t o j e T u r c i, etc., etc. (ce de femei sânt afară, ce de copii, ce de Turci), întrebuinţând, pretutindeni *je* „este" pentru *se* sau *sa* „sânt". De altfel, toate aceste particularităţi le recunoaşte şi Mladenov, fără să le discute în amănunte, când spune: t a j a o s o b e n o s t n a p o m n j a m n o g o m a k e d o n s k i t ě g o v o r i i p o n e j a m o ž e d a s e s ă d i z a p o t e k l o t o n a s t a r i t ě n o v o s e l j a n i (această particularitate ne aminteşte mult dialectele macedonene şi după ea se poate să se facă deducţii asupra originei vechilor locuitori din Novo-Selo). Va să zică, nu numai că este ceva importat din Macedonia, dar cu ajutorul acèlor particularităţi ajungem să ne dăm seama despre originea Bulgarilor din Novo-selo, în care s'a amesticat şi un bun număr de Bulgari din Macedonia.

©BCU CLUJ

întâiu, în *Geschichte der Bulgaren* (p. 575), după aceea, în *Das Fürstentum Bulgarien* (p. 118—119) şi G. Weigand în lucrarea citată: *Rumänen und Aromunen in Bulgarien.* După aceştia, în Bulgaria apuseană, nu există centru în care să nu se găsească şi Aromâni, în număr cât de mic, care să nu se ocupe cu comerţul. Peste tot, Aromânii din Bulgaria sânt de două feluri: unii care vin de la nord, din Macedonia propriu zisă (Bitolia, Gopeş, Moloviştе, Cruşova etc.) şi se ocupă exclusiv cu negoţul şi meseriile, locuind mai mult prin oraşe, alţii, din contră, care vin din sud, din Epir şi Albania, şi se ocupă cu păstoritul. Cei mai mulţi dintre aceştia sânt Grămusteni, Români veniţi încă de prin sec. XVIII. din muntele Gramoste, pe care Bulgarii îi numesc Sarakačani (după numele unui trib grecizat al Aromânilor) sau Karakačani[1]. Toţi aceştia sânt răspândiţi în aşezări mai mari sau mai mici în munţii Balcani (Sredna-Gora şi Vitoš), Rilodach şi Rodope, formând un şir, de la nord în spre sud, care ajunge până la aşezările lor de obârşie. Despre vechimea elementului aromânesc în Balcani nu se poate şti nimic cu siguranţă. In afară de emigrările din timpul răscoalelor din Albania de pe vremea lui Ali-paşa, când Aromânii grămosteni s'au răspândit peste întreaga Macedonie şi au ajuns cu turmele lor până în Bulgaria, nu cunoaştem altele. Că înainte de acestea, păstorii aromâni îşi vor fi dus turmele, vara, prin munţii Macedoniei şi ai Bulgariei, spre a se reîntoarce, iarna, în regiunile din şes, cum fac Aromânii şi astăzi, se înţelege de la sine, şi, în sensul acesta, ne vorbeşte, după cum am văzut mai sus, mai întâiu istorigraful bizantin Kekaumenos, pentru sec. XI, după aceea Pachymeres pentru sec. XIII: In acest veac, Tătarii năvălind în Bulgaria (1285), autorităţile imperiului bizantin, de teamă ca nu cumva Vlahii, care se aflau cu turmele, între Viza şi Constantinopole, să sară în ajutorul Tătarilor, au silit pe Români să-şi ridice aşezările lor, cu turme cu tot, chiar în mijlocul unei ierni dintre cele mai grele, spre a trece în Asia-mică. Cam în acelaşi fel ne vorbeşte şi Cantacuzen, în sec. XIV, despre mutările continue ale păstorilor Vlahi, între munţii

[1] Un alt nume al Aromânilor grecizaţi este şi acela de Cupăciari. Aceştia locuesc între muntele Gramoste şi partea de miază-noapte a Tesaliei. Nu se ştie cu siguranţă dacă numele lor însemnează „plugari", derivând din slavul *kopati-kopač*. Cf. Weigand, *Die Aromunen* I, p. 13. G. Murnu, *Vlahia-Mare*, p. 60.

©BCU CLUJ

Rodope şi litoralul situat dealungul ţărmurului mării, întocmai după cum şi astăzi Românii din Munţii Veriei se coboară la iernatec în regiunile Caterinei, de lângă mare. Cu toate acestea, aşezări continue în Bulgaria, mai vechi decât acelea din sec. XVIII, nu se pot dovedi prin nimic[1].

Asupra numărului Românilor din Bulgaria nu se poate spune nimic cu siguranţa ce o putem avea din numărătoarea unei populaţiuni sedentare. Weigand îi reduce la câteva mii. Cu toate acestea, numărul pe care îl dă W. pentru toţi Românii din Bulgaria ar ieşi mai mare, socotind chiar numai pe Românii aşezaţi prin diferitele oraşe şi târguri.

Trecând acum la înţelesul cuvintelor româneşti intrate mai târziu în limba bulgară, în primul rând trebue să recunoaştem că, întrucât ele se întrebuinţează regional, nu numai că cele mai multe nu sânt introduse în dicţionarele bulgăreşti, dar ele lipsesc şi din unele monografii făcute asupra graiului din regiunile populate şi de Români. Dacă în privinţa aceasta s'ar încercà a se face cercetări mai amănunţite, s'ar găsi încă cel puţin pe atâtea câte sânt studiate în această lucrare. De aceea, ceea ce am făcut noi acum, în acest studiu, nu este decât un început care trebue completat cu lucrări ulterioare, bazate, dacă s'ar puteà, pe cercetări locale. In al doilea rând, judecând după numărul de cuvinte tratat, toate se referă la numirea de obiecte referitoare la aproape toate trebuinţele vieţii zilnice. Deoarece aceste cuvinte, din punctul de vedere istoric al chestiunii care ne interesează în această lucrare, nu aduc ceva nou, nici ca formă şi nici măcar ca înţeles, nu mai încercăm să le reproducem aicì, fiind trecute toate, după categorii şi în ordine alfabetică, în partea lexicală a acestei lucrări.

3. Influenţe gramaticale.

Intre limba română şi limba bulgară există o mulţime de asemănări gramaticale care aproape toate se regăsesc şi în celelalte limbi balcanice: greacă şi albaneză. Unele dintre acestea, cum sânt dispariţia infinitivului şi înlocuirea lui prin conjunctiv, după aceea formarea viitorului, au fost

[2] Const. Jireček, *Das Fürstentum Bulgarien*, p 123.

©BCU CLUJ

explicate supt influenţa limbei greceşti [1]. Dacă însă introducerea lor în limba română s'a făcut direct sau prin mijlocirea limbei bulgare, aceasta nu se poate probà încă prin nimic. Nu tot aşa stă chestiunea în ce priveşte punctul de plecare dintre limba română şi limba bulgară, privitor la alte două asemănări: identitatea cazurilor genitiv şi dativ precum şi repetarea pronumelui personal de dativ şi acuzativ supt forma conjunctă pe lângă forma accentuată, urmând chiar una după alta: pe mine mă; pe tine te; pe el îl (bulg.: mene me, tebe te, nego go). Este drept că aceste două particularităţi se găsesc şi în celelalte limbi balcanice; totuşi este greu de stabilit anume din care limbă s'au putut răspândì la celelalte. In ce priveşte limba bulgară, prof. Conev este de părere că contopirea cazurilor gen.-dat. ar fi de origine română [2]. Noi, neputând dovedì aceasta, n'am trecut-o printre influenţele române în limba bulgară.

Dintre acestea vom însemnà, în cele ce urmează, numai pe acelea care, cu mai multă probabilitate, se dovedesc a fi de origine română.

In vocalism:

1⁰. Slăbirea lui *a* în *ă*, în poziţie neaccentuată, în dialectele bulgare răsăritene peste tot, iar în cele apusene numai în mod sporadic [3]: stranà > strънъ; Cărigrad > Cărigrъt. Este drept că sunetul în sine există şi în limba bulgară, din paleoslav. ѫ, ѧ, ъ, ь, însă, în ce priveşte originea fiecăruia, trebue făcută o deosebire între evoluarea unuia din sunetele paleosl. şi între slăbirea lui *a* în *ă* (ъ), care nu se întâlneşte nici în paleosl. şi nici în vreuna din limbile slave nouă. De altfel trecerea lui *a*

[1] Pentru dispariţia infinitivului, vezi Dr. Sandfeld-Jensen, *Der Schwund des Infinitvs im Rumänischen und den Balkansprachen*, în *Jahresb.* IX, p. 75—131; *Die nichtlateinischen Elemente im Rumänischen*, în *Gröbers Grundriss* I. ed. II, p. 527. — Pentru formarea viitorului în limba greacă, vezi N. Bănescu, *Die Entwicklung des griechischen Futurums*, Bukarest. 1915. — Pentru identitatea cazurilor, gen.-dat., vezi Hasdeu, *Columna* V. p. 150 şi urm.; *Cuv. d. Bătr* II, 676; Al. Philippide, *Principii*, 302; Bacmeister Ernst, *Die Kasusbildung des Singular im Rumänischen* în *Jahresb.* IV, p. 5—12.

[2] B. Conev. *o. cit.*, p. 4.

[3] Auch dem Westbulgarischen und zwar bis zu seinen aussersten Grenzen gegen Westen, ist hie und da die Reduktion namentlich des unbetonten *a* bekannt, wie z. B. der Mundart von Ochrid, jedoch ist sie nirgends im Westbulgarischen dermassen regelmässig entwickelt und so weit verbreitet wie im Ostbulgarischen (Prof. Dr. Lj. Miletič, *Das Ostbulgarische*, p. 43).

©BCU CLUJ

în *ă*, în aceeaşi poziţie, nu se arată numai la Români şi Bulgari, ci, după cum se ştie, şi la Albanezi[1]. Ceva mai mult, acest fenomen se întinde până la Neogreci. După Hatzidakis el se arată în dialectele greceşti din nord, adică tocmai în acèle regiuni, în care elementul românesc transdanubian locueşte încă de prin sec. IX şi X: «Auch der *a*- Laut wird im Nordgriechischen, wenn der Accent nicht auf ihn fällt, nicht ganz rein, sondern als *å* ausgesprochen»[2]. El s'ar fi putut introduce şi la Greci, întocmai după cum Românii nordici l-au introdus la Bulgari, odată cu mulţimea elementelor pastorale relevate de G. Meyer şi G. Murnu. De altfel, această slăbire a lui *a* în *ă* în limba bulgară, supt influenţa limbei române, a fost recunoscută acum în urmă şi de Conev[3], deşi Oblak[4] nu admiteà vreo legătură între limba română şi limba bulgară pe baza acestui sunet. Oblak, încercând să respingă teoria despre originea traco-ilirică a slăbirii lui *a* în *ă* în limbile română, bulgară şi albaneză, porneà de la răspândirea ei inegală în aceste trei limbi. El nu-şi puteà explică de ce avem în limba bulgară numai ъ din *a*, în vreme ce în limba română avem *ă* din *a*, *e*, iar în limba albaneză ε din *a*, *e* şi *i*. In afară de aceasta, el se mai întrebà, de ce această particularitate lipseşte dialectelor bulgare apusene, care s'au desvoltat pe un teritoriu traco-iliric, sau chiar limbei sârbeşti, şi se arată tocmai în dialectele răsăritene. Pornind de la aceleaşi consideraţiuni de extensiune geografică, Oblak nu admiteà nici originea românească a lui ъ din *a* bulgăresc, căci îi veneà greu să-şi explice lipsa lui ъ < *a* din dialectele apusene. Dacă într'adevăr ъ < *a* din dialectele bulgăreşti răsăritene ar fi de origine română, atunci, spunea el, «würden wir wieder ъ aus *a* in den westlichen Dialekten erwarten».

In ce priveşte, mai întâiu, inegalitatea răspândirii acestui sunet în cele trei limbi, observăm că, deşi *ă* (ε) în limbile ro-

[1] Vezi despre aceasta în ale mele: „Raporturile albano-române" în *Dacoromania* II, p. 451.

[2] G. N. Hatzidakis, *Einleitung in die Neugriechische Grammatik*, Leipzig (1892), p. 349. Explicarea acestei influenţe româneşti în limbile balcanice (greacă şi bulgară) am făcut-o încă din 1921, cu prilejul habilitării mele la Universitatea din Cluj în prelegerea-probă „Influenţa limbei române asupra limbilor balcanice" (Cf. *Dacoromania* II, 809).

[3] Conev, *o. c.*, p. 3.

[4] V. Oblak, *Einige Kapitel aus der bulgarischen Grammatik* publicat în *Archiv f. sl. Phil.* XVII (1895), p. 166. Vezi despre aceasta şi în *Archiv f. sl. Phil.* XVI p. 304—307.

©BCU CLUJ

mână şi albaneză se arată şi pentru *e* şi *i*, nu numai pentru *a*, cum este cazul în limba bulgară, ştim că atât în limba română cât şi în limba albaneză *ă* (ə) primitiv apare numai pentru *a*. Aceasta se poate vedeà mai uşor în limba română. Aci, pe când *ă* < *a* se arată în tot domeniul limbei române, *ă* < *e*, din contră, apare numai în dialectul dacoromân şi în anumite condiţiuni. In dialectele transdanubiene (arom. megl. istr.) această trecere este necunoscută. Aceasta probează că *ă* < *e* din dialectul dacoromân s'a desvoltat ulterior, după despărţirea dialectelor. In ce priveşte limba albaneză, şi aci observăm că, după ultimele cercetări în vocalismul acestei limbi, alături de ə < *a*, care merge paralel cu *ă* din limba română, mai avem ə din toate vocalele, nu numai din *e* şi *i*. Astfel, ca să dau două exemplele numai, trecerea lui *o* şi *u* în ə, o avem în *leporem* < *l'epər* — *l'epur* (cu *o* > ə din care apoi s'a desvoltat *u*) şi tot aşa *spatula* > *spatə* (cu *u* > ə)[1].

Trecând acum la cealaltă obiecţiune a lui Oblak, pe baza căreia el exclude originea românească a particularităţii bulgăreşti, şi anume că ea s'ar găsì numai în dialectul răsăritean, nu şi în cel apusean, observăm că aceasta nu poate constitui o piedică serioasă pentru originea ei românească. Dacă ea nu se găseşte şi în dialectele apusene, aceasta provine numai pentru că în vremea când această influenţă din partea limbei române se exersà asupra limbei bulgare, Românii, care se găseau răspândiţi pe un teritoriu aşa de vast, nu vor fi fost în atingere aşa de continuă cu Bulgarii apuseni. Pe atunci, prin sec. XII-XIII, când apare această particularitate în limba bulgară, numărul Românilor va fi fost mai mare tocmai în acea regiune din domeniul limbii române în care puteau mai uşor să intre în legătură cu Bulgarii răsăriteni. De altfel lucrul acesta se confirmă şi din studiul influenţii bulgare asupra limbei române. Caracterul răsăritean al elementului slav din limba română este astăzi îndeobşte cunoscut. Noi nu putem spune că cuvintele slave în care aveam *ea* din ѣ şi *o* din ъ nu sânt de origine bulgară pentru simplul motiv că această pronunţare a sunetelor ѣ şi ъ bulgăreşti constitue o particularitate numai a dialectului bulgar răsăritean. Dacă pentru ъ bulgăresc nu avem

[1] Norbert Jokl, *Linguistisch-kulturhistorische Untersuchungen aus dem Bereiche des Albanischen*, Berlin 1923, p. 18.

©BCU CLUJ

astăzi, în elementul slav din limba română, *ă* ci *o*, iar pentru ѣ avem *ea*, nu *e*, ca în graiul Bulgarilor apuseni, aceasta nu neagă caracterul bulgăresc al acestei influenţe, ci numai întăreşte proveniența ei răsăriteană. Şi acum, dacă, pornind de la influenţa bulgară asupra limbei române, trebue să presupunem un contact mai des între Românii şi Bulgarii răsăriteni, de ce să nu admitem acelaşi contact şi pentru influenţa română asupra limbei bulgare, plecând de la o particularitate românească, cum este slabirea lui *a* în ъ, care se găseşte în graiul Bulgarilor răsăriteni, deşi ea nu se găseşte în dialectele bulgăreşti apusene? Sânt sigur că, atunci când Conev, în ultima lui lucrare, s'a decis să recunoască originea românească a acestei particularităţi, el o va fi făcut, ţinând seamă de consideraţiunile expuse de noi mai sus şi mai ales de faptul că acest fenomen în limba bulgară nu este unic în sistemul vocalic bulgăresc, ci că se găseşte în tovărăşia altor prefaceri tot de origine românească, despre care se va vorbi mai jos.

In ce priveşte acum obârşia sunetului românesc, aceasta este o chestiune mult mai grea decât aceea despre care am vorbit până acum. Dacă la Bulgari ca şi la Greci această slăbire se arată relativ târziu, şi, prin urmare, orice legătură în desvoltarea ei cu elementul traco-iliric din Peninsula Balcanică apare pentru totdeauna exclusă, din contră la Români ea este antedialectală, ajungând până în epoca romană. Această fixare în timp, susţinută şi de prezenţa ei în limba albaneză, exclude cu desăvârşire proveniența ei turanică, prin mijlocirea Bulgarilor turanici cum susţinea Gaster[1]. Excluzând însă aceasta, nici obârşia ei traco-ilirică nu-i pe deplin asigurată[2], mai ales că după cum a arătat W. Meyer-Lübke[3], slăbirea lui *a* neaccentuat se arată în parte şi în unele regiuni din domeniul romanic[4].

2⁰. O altă particularitate în fonetismul bulgar, care se dovedeşte a fi de origine română, este şi trecerea, în poziţie neaccentuată, a vocalelor *e, o* în *i, u*; spre ex. *vodă, detè* se pronunţă *vudă, ditè*. Această trecere, împreună cu *a* > ъ, despre

[1] Gröbers *Grundriss der rom. Phil.*, I¹, p. 407 410.
[2] Fr. Miklosich, *Beiträge zur Lautlehre der rum. Dial. Voc.* I, 9, 15.
[3] W. Meyer-Lübke, *Romanische Grammatik*, I, p. 244 şi urm.
[4] Despre *a* > *ă* în limbile română, bulgară şi albaneză mai vezi şi Miklosich, *Die slav Elem im Rum.*, p. 7; H. Schuchardt, *Vokalismus des Vulgärlatems*, III, p. 49; Hasdeu, *Etim. magn. Rom.* II, 2195—2208; O Densusianu, *Hist. de la langue roum.* II, p. 17. şi Meyer-Lübke, *Mitteilungen*, p. 6.

©BCU CLUJ

care am vorbit mai sus, alcătuesc una din trăsăturile cele mai caracteristice ale dialectelor bulgare răsăritene, prin care se deosebesc de dialectele apusene, în care această particularitate nu există. Dacă trecem la limba română vedem că slăbirea lui *e* în *i* se arată încă din timpurile cele mai vechi, întru cât ea apare în toate dialectele, prin urmare întocmai ca şi *a* > *ă*, *o* > *u*, ţine de transformările antedialectate ale limbei române. Cu toate acestea, întocmai ca şi la *o* > *u*, răspândirea ei nu se arată de o potrivă în toate dialectele: dintre acestea numai dialectul meglenit arată pretutindeni *i* pentru *e* neaccentuat, fie că acesta se găseşte înainte sau după accent. In dialectul aromân înlocuirea lui *e* prin *i* se arată peste tot în graiul epirot. Numai în regiunea Gramostei şi în Albania, şi de aici apoi în întreaga Macedonie, întru cât cea mai mare parte a Aromânilor din această provincie sânt grămosteni şi din ţinuturile albaneze, *e* în poziţie neaccentuată se mai păstrează ca atare numai când se găseşte la sfârşitul cuvintelor: *carte, frate, parte* pentru *carti, frati, parti*, cum se pronunţă în Epir. In scrierile literare mai vechi de pe la sfârşitul sec. XVIII, redate în dialectul grămostean avem *e* pentru *i* şi la mijlocul cuvintelor: *lăndzetlu* pentru forma actuală *lăndzitlu* (bolnavul) $^{10}/_{133}$; *berbesli* pentru *birbesli* din *birbeţli* (berbecii) $^{3}/_{119}$; *feţeră*, pentru *feaţiră* (făcură) $^{2}/_{118}$ etc[1]. In dialectul istrian slăbirea lui *e* în *i* se arată şi mai redusă; iar în dialectul dacoromân ea este regională ca şi la Aromâni. Aci graiul din Moldova arată aceeaşi slăbire a lui *e* în *i* ca şi la Aromânii din Epir. In unele localităţi ea se arată generală, chiar ca în dialectul meglenit[2].

Din această scurtă expunere asupra soartei lui *e* > *i* în poziţie neaccentuată, rezultă că ea este străveche în limba română. Fiecare dialect s'a despărţit cu un început de slăbire a a acestor vocale. In niciunul nu s'a produs supt influenţa altui dialect. Aceasta se vede din generalizarea lui în dialectul meglenit. Românii din Meglenia deşi se află în apropierea Aromânilor grămosteni, n'au venit în contact cu aceştia decât în ultimele trei-patru decenii. Contactul lor cu Aromânii din Epir, de care sânt despărţiţi printr'o distanţă de sute de chilometri

[1] Per. Papahagi, *Scriitorii aromâni în secolul al XVIII-lea* (Cavalioti Ucuta, Daniil), p. 135, 118, 119.

[2] Vezi despre aceasta studiul dlui A. Procopovici, *Probleme vechi şi nouă*, publicat în *Dacoromania* II, p. 174—214; cf. şi S. Puşcariu, *ibid.* p. 81—82

©BCU CLUJ

este exclus. Cu toate acestea, slăbirea generală a lui *e* în *i* se arată numai la Epiroţi şi Megleniţi, nu însă şi la Grămosteni, care se găsesc aşezaţi între unii şi alţii.

Acum faptul şi mai interesant pentru originea românească a acestui fenomen, pe care o recunoaşte şi filologul bulgar Conev[1], este că el se întâlneşte şi în neogreacă. In greceşte, după cum a arătat întâia dată Hatzidakis[2], dialectele nordice se deosebesc în mod fundamental de acelea din sud tocmai prin reducerea vocalelor neaccentuate *e, o* la *i, u*. In dialectele din sud, *e, o* rămân neschimbate. Astfel formele sudice ἐλευθερία, μεγαλύτερος, în dialectele nordice se pronunţă *liftiriá, miγalitirus;* şi tot aşa πολλά, πρώσωπο, la nord se aud *pulá, prósupu.*

Printre regiunile care se cuprind în domeniul dialectelor nordice se găseşte Epirul, Tesalia, Macedonia şi Tracia. Tocmai în aceste regiuni se găseşte în număr mai mare şi elementul românesc, mai cu seamă în Tesalia, Epir şi Macedonia. Se înţelege dar că slăbirea, de care ne ocupăm, din aceste regiuni s'a putut generaliză în partea centrală a Greciei (Atica, Etolia), în insulele nordice (Tasos, Samothraki, Imbros, Lemnos etc.) precum şi în Tracia

In privinţa originii acestui fenomen în limba greacă, filologii sânt de acord să recunoască că la ei ea nu este grecească. Astfel G. Meyer, în studiul său asupra elementului slav în limba greacă, dând de acest fenomen, se declară pentru originea lui streină, însă în nici un caz slavă, deşi acelaşi fenomen se găseşte şi în limba bulgară: „Die weitgehende Ausstossung und Verdünnung tonloser Vokale in den nordgriechischen Mundarten schreibe ich zwar einem fremden ethnologischen Substrat zu, aber keinem slavischen, sondern einem auf der Balkanhalbinsel viel älteren". Desigur că prin „einem... viel älteren" G. Meyer făceà aluzie la substratul autohton traco-iliric. De acest substrat au ţinut seamă aproape toţi filologii care s'au ocupat, în treacăt, cu acest fenomen lingvistic, însă fără a luà în consideraţiune şi epoca apariţiunii lui în cele trei limbi balcanice, în care el apare. Această trecere cu vederea, care, după mine, este de cea mai mare însemnătate pentru fixarea punctului de plecare a feno-

[1] Conev, *o. c.*, p. 3.

[2] *Indogermanische Forschungen XXX* (1888), p. 387 şi urm.

[3] G. Meyer, *Neugriechische Studien* II, p. 2.

©BCU CLUJ

menului în chestiune s'a făcut desigur numai din cauză că nimeni până acum, studiind slăbirea vocalelor *o*, *e* într'una din limbile balcanice, nu a încercat să îmbrăţişeze întregul domeniu, luând în cercetare toate limbile în care apare acest fenomen[1]. Acum ştiind că el există nu numai în limbile română şi bulgară, dar şi în neogreacă, trebue mai întâiu să cercetăm vechimea lui în fiecare din aceste limbi.

In limba română, acest fenomen, după cum am văzut mai sus, este antedialectal. Aşadar, vechimea lui atinge epoca romană. In limba bulgară profesorul Conev ne spune că el apare în graiul bulgar răsăritean abia prin sec. XIII[2], va să zică vechimea lui atinge epoca medio-bulgară[3]. In limba greacă această slăbire a vocalelor *e, o* în *i, u* apare şi mai târziu. In privinţa aceasta avem studiul lui P. Kretschmer[4], în care ni se expune amănunţit epoca acestei slăbiri. După acesta, trecerea lui ε, ο în *i, u* se iveşte în scrieri abia în cursul sec. XVI: „Die Vokalschwächungen des Nordgriechischen lassen sich zeitlich nicht sehr weit zurückverfolgen. Hatzidakis wollte sie bis ins 16. Jahrhundert zurückdatieren auf Grund der Formen ἐπί, ἐμπρού, ὄριξι, σύννιφο = ἐπί, ἐμπρός ὄρεξι, συννεφο in der jüdischen Pentateuch-Uebersetzung vom Jahre 1547. Aber seine Ansicht ist hinfällig geworden nachdem Hesseling diesen Text herausgegeben und gezeigt hat, dass jene Formen nict wohl als „nordgriechische" betrachtet können". După autor alte sânt cuvintele din Pentateuch în care apare slăbirea de care ne ocupăm. Noi fără a ne opri ca să le discutăm, constatăm numai că abia de prin sec. XVI începe această slăbire, că, prin urmare, ea este relativ nouă şi că, în fine, în cuvintele turceşti ea nu apare, ceea ce dovedeşte că, în limba vorbită, evoluţia transformării se încheiase înainte de invazia Turcilor în Peninsula Balcanică.

[1] Astfel, referindu-mă numai la cele două lucrări din urmă, în care se tratează şi *e* > *i*, arătându-se chiar şi originea acestei treceri, cum este studiul d-lui A. Procopovici, *Probleme vechi şi nouă* (*Dacoromania* II), după aceea acela al d-lui B. Conev, *Ezikovni Vzaimnosti meždu Bălgari i Romăni*, — în cel dintâiu se arată că *e* > *i*, în afară de limba română, se găseşte şi în limba bulgară, iar în cel din urmă că *e* > *i*, în afară de limba bulgara, se găseşte şi în limba română, din care îi şi explică originea. Despre limba greacă nu se spune nimic.

[2] B. Conev, *o. c.*, p. 4.

[3] După Vondrák (*Altkirchenslavische Grammatik*, p. 78) cazuri de slăbirea lui *e* neaccentuat în *i* apar şi în Cod. Zogr. In acest codice *ę* este redat adese ori prin *e*. Acest *e* apare une ori ca *i* în câteva cuvinte neaccentuate în frază ca *mi* pentru *me* (din *mę*); *čisti* pentru *cesti* (din *cęsti*).

[4] Paul Kretschmer, *Neugriechische Dialektstudien I. Der heutige lesbische Dialekt etc.*, Wien 1905, p. 5—10.

©BCU CLUJ

După ce acum ne-am fixat oarecum asupra epocii când acest fenomen lingvistic apare în cele trei limbi, se pune chestiunea despre originea lui în fiecare din ele. Vom începe mai întâiu cu limba română. Domnul Procopovici, ocupându-se în studiul său amintit mai sus cu trecerea lui *e* neaccentuat în *i*, susţine cu drept cuvânt că ea „se prezintă ca o continuare a evoluţiei latineşti, în urma căreia toate vocalele neaccentuate au devenit închise în limba preromanică, întrucât şi desvoltarea lui *ă* şi *u* din *a* şi *o* neaccentuaţi se datoreşte aceleiaşi tendinţe în evoluţia limbii, *a* > *ă*, *o* > *u* şi *e* > *i* constitue un singur fenomen fonetic“[1]. Ceva mai mult, şi în ce priveşte *e* > *i*, dânsul mai reaminteşte că fenomenul este comun şi limbei italiene. Aceasta dovedeşte că după cum în slăbirea lui *a* > *ă*, despre care s'a vorbit mai sus, există o legătură între limba română şi o parte din domeniul romanităţii apusene, tot aşa şi în slăbirea lui *e* > *i* există aceeaşi legătură, de astădată prin limba italiană, cu toate că, după cum observă W. Meyer-Lübke[2], ea nu se arată în dialectele italiene de sud, după cum ar fi fost de aşteptat, ci numai la nord[3].

[1] *Dacoromania* II, p. 190—191.

[2] *Zeitschrift f. rom. Phil.*, XL (1923), p. 229

[3] I. Iordan, *Dialectele italiene de sud şi limba română* în *Arhiva* XXX, p. 20, dă exemplele de *e* > *i* şi pentru dialectele calabrez şi sicilian. Tot în acest studiu d. Iordan mai susţine că *a* protetic la Aromâni ar fi de origine greacă, pentru simplul motiv că «o cincime din lexicul neogrec cuprinde cuvinte începătoare cu α». Eu socotesc că pentru propagarea acestei particularităţi la Aromâni nu-i de ajuns să ţinem seamă de numărul cuvintelor începătoare cu α în limba greacă, ci de acela care a pătruns din limba greacă în dialectul aromân; căci, în definitiv, numai acestea ar fi putut provocă o propagare mai întinsă a acestei particularităţi care, de altfel, există ca element organic în multe cuvinte din limba latină. Şi nu numai atât. Întrucât ştim că cea mai mare parte a Aromânilor, afară de Fârşeroţi şi Românii din Albania, adaogă un *a* protetic mai cu deosebire la cuvintele începătoare cu *r*, eu cred că, dacă într'adevăr această particularitate ar fi să o atribuim limbei greceşti, atunci cele mai multe cuvinte greceşti introduse în dialectul aromân ar fi trebuit să fie dintre acelea care încep cu αρ-. Dacă ne uităm însă în dicţionarul lui Dalametra, observăm că tocmai între cuvintele aromâneşti începătoare cu *ar-* există cele mai puţine de origine greacă. În cazul acesta n'am şti prin ce alte căi s'ar fi putut propagă această particularitate. Eu cred că tot Tiktin are dreptate cu privire la *a* dinaintea lui *r*. Aici este punctul de plecare şi de aici s'a răspândit la cuvintele începătoare cu alte consonante. Dar despre aceasta voiu vorbì mai pe larg într'un studiu ce pregătesc asupra fonetismului aromân.

©BCU CLUJ

Dar dacă explicarea acestei treceri în limba română ar fi cu putinţă pe baza evoluării sistemului vocalic latin vulgar, fără a recurge la o influenţă streină, aceasta ar fi greu pentru limbile greacă şi bulgară. In limba neogreacă acest fenomen începe să se ivească tocmai după câteva secole de la aşezarea Aromânilor în Tesalia şi Epir, prin urmare în imediata apropriere a Grecilor. Din studiile lui Gustav Meyer, şi mai în urmă ale lui G. Murnu, asupra elementelor române din limba neogreacă, ştim că un număr de cuvinte destul de însemnat, provenind mai mult din dialectul aromânesc, au pătruns în această limbă. Nu cred ca această particularitate să fi pătruns împreună cu cuvintele româneşti, care se referă numai la viaţa pastorală. La aceasta vor fi contribuit şi alte împrejurări. Dintre care procesul de grecizare al Românilor transdanubieni care înaintaseră în spre sud până în inima Greciei[1] pentru mine, constitue una dintre cele mai hotărîtoare. Astăzi se ştie foarte bine că numărul de 500.000 mii de Aromâni câţi se găsesc răspândiţi în întreaga Peninsulă Balcanică, nu reprezintă tot numărul acèlor Vlahi din sec. XI şi XII care izbutiseră să se constitue în alcătuiri de state, în partea muntoasă a Tesaliei: Vlahia Mare (Μεγάλη Βλαχία); în Doris, în părţile apusene din Locris, în Etolia şi Acarnania: Vlahia-Mică (Μικρὰ Βλαχία) şi în Dolopia: Vlahia-de-sus (Ἀνω-Βλαχία)[2]. Restul au fost înghiţiţi de Bulgari, de Albanezi, dar mai ales de Greci. Procesul de grecizare s'a continuat până mai acum în urmă. Toţi aceşti Aromâni care se topeau în masa mare a grecismului nordic, aduceau cu ei şi felul lor de pronunţare închisă a vocalelor neaccentuate. Odată cu introducerea în limba greacă a unor cuvinte româneşti ca *crepătură*, *colastra* şi redarea lor supt forma κριπιτοῦρα, κουλάστρα (cu *e*, *o* > *i*, *u*), după pronunţarea aromânească *cripitură* (cripătură), *culastră*, ei au pronunţat şi cuvintele greceşti în care se găseau ε, ο neaccentuaţi ca ι, ου. De la ei ai primit şi Grecii acest fel de pronunţare a vocalelor neaccentuate, dând naştere la una din particularităţile cele mai caracteristice ale dialectelor nordice. Nu se ştie dacă şi sincopa acèlor vocale care este tot aşa de

[1] „Locuinţele [Românilor] însă în evul mediu, după mărturii sigure istorice se întindeau mai peste toată Grecia de nord" (G. Murnu, *Românii din Peninsula Balcanică* în *Luceafărul* V. No. 3—16, p. 280).

[2] J. H. Krause, *Griechenland im Mittelalter und in der Neuzeit*, p. 159.

©BCU CLUJ

răspândită la Greci ca şi la Aromâni se datoreşte tot dialectului aromân sau invers.

In ce priveşte limba bulgară, reamintesc numai contactul cel mare care a existat odată între Bulgarii răsăriteni şi Românii din stânga Dunării, despre care s'a vorbit la p. 164 cu privire la *a* > ъ. Se înţelege că şi între Bulgari şi Români, în afară de influenţele dintre limbele acelor două popoare, care se datoresc numai contactului de bună vecinătate, va mai fi contribuit la aceasta şi procesul de desnaţionalizare dintr'o parte sau dintr'alta, fără însă ca să fie nevoie să mergem prea departe, presupunând o schimbare radicală a caracterului etnic al poporului român, cum exagerând susţine Miletič[1], şi în contra căruia se ridică cel mai de seamă istoric şi etnograf al Peninsulei Balcanice, Const. Jireček care, în recensia făcută asupra lucrării lui Miletič, respinge teoria acestuia[2].

3⁰. In fine, o ultimă particularitate în fonetismul bulgar, care se dovedeşte a fi de origine română, este şi pronunţarea lui ě (ѣ) accentuat, când ca *ea* când ca *e*, după cum îm silaba următoare urmează o vocală închisă (*a, o, u,* ъ) sau una deschisă (*e, i*): *věra* (veara) pl. *věri* (veri), întocmai ca şi *ea* (< *e*) din română, care trece în *e*, când în silaba următoare urmează o vocală închisă; *seară* (< lat. sera) pl. *seri*. Această particularitate ca şi cele de supt 1⁰ şi 2⁰ se arată tot în dialectele răsăritene[3].

In flexiune[4].

1⁰ Avem mai întâiu desvoltarea articolului în limba bulgară şi postpunerea lui la nume, întocmai ca în limba română

[1] Miletič, *Dakoromanitě i těhnata slavjanska pismenostă* (Dacoromânii şi literatura lor slavă) în Sbornik IX, p. 211—390.

[2] *Archiv f. slav. Phil.* XIX, p. 598—612. Vezi şi I. Bogdan, *Documente privitoare la relaţiile Ţării româneşti cu Braşovul* etc. *în sec* XV—XVI, p. XXXI.

[3] Miletič, *Das Ostbulgarische*, p. 75.

[4] In consonantism n'am putut stabili nici o influenţă românească asupra limbei bulgare. Cu toate acestea, prof Conev, într'un mic studiu: *Edna osobenost na vraždebskija govor* (o particularitate a graiului din Vraždebna), publicat în *Periodičesko Spisanie*, vol. LXIII, p. 108—113, găseşte că înlocuirea lui *l'* (l palatal) prin *i*, ca în dialectul dacoromân, în graiul Bulgarilor din Vraždebna, un sat aşezat în partea apuseană a Sofiei, la o depărtare numai de opt km., ar fi o particularitate care s'ar fi desvoltat supt influenţa limbei române. In limba acestor Bulgari *i* nu se arată numai în cuvintele în care *l* s'a desvoltat după o labială: оставайм > ostavjam; забавайм > zabavjam, o particularitate care se ob

©BCU CLUJ

Miletič, vorbind despre unitatea limbei bulgare şi despre particularităţile ei specifice, care o deosebesc de celelalte limbi slabe şi mai ales de limba sârbă, vecina ei de aproape, spune: »Diese Einheit der gesammten bulgarischen Sprache in dem besagten Rahmen wird bestens durch zwei wichtigste morphologisch-synaktische Merkmale: namentlich durch die analytischen Formen der Deklination und durch den nachgesetzten Artikel der Nomina karakterisiert»[1]. O altă limbă balcanică care prezintă această particularitate este limba albaneză. Dacă ne-am întrebà acum ca să aflăm în care din aceste trei limbi articolul s'a putut desvoltà pentru întâia dată, am puteà răspunde numai că el se arată a fi mai vechiu în limba albaneză şi în limba română. Punctul de plecare din una din aceste două limbi nu se cunoaşte. Atâta se poate şti astăzi, după studiul lui Michov[2], că întrebuinţarea articolului postpus în limba albaneză şi limba română este mult mai deasă decât în limba bulgară. Din această întrebuinţare se vede că rădăcinile acestei particularităţi în limba albaneză şi limba română sânt mult mai adânci, decât în limba bulgară, pornind, poate, de la o particularitate a elementului autohton. In ce priveşte acum chestiunea prin care din cele două limbi, albaneza sau româna, s'a putut introduce această particularitate în limba bulgară, şi în privinţa aceasta lipsa ei în limba sârbă, cu care limba albaneză a avut cel mai des contact, încă din timpurile cele mai vechi, ne poate dovedi, până la un punct, că, pentru limba bulgară, punctul de plecare a fost limba română. Această cauză îl va fi făcut, între alţii, şi pe Jagič ca să declare că „den postpositiven Artikel und den Verlust der Deklination vom Bulgarischen [ich] dem Einfluss der Walachen d. h. der Balkanrumänen zuschreiben möchte“[3].

servă peste tot în limba bulgară, ci şi în cuvintele ca ključ, ljuti, seljanè, košulja, poljana, postiljani pronunţate, kjuč, juti (cf. rom. iute), sejane, košuja, pojana (cf. rom. poiană). Dar fiind că această particularitate nu apare în mod izolat numai în limba bulgară, ci se găseşte, după cum recunoaşte însuşi autorul, şi în limbile sârbo-croată şi slovenă, ea s'a putut produce în graiul Bulgarilor din Vraždebna şi fără vreo influenţă din afară. (Vezi despre aceasta şi lucrarea *Ezikovni vzaimosti*, p. 22).

[1] Miletić, *Das Ostbulgarische*, p. 6.

[2] D. Michov, *Die Anwendung des bestimmten Artikels im Rumänischen verglichen mit der im Albanesischen und Bulgarischen* în *Jahresb.* XIV, p. 110.

[3] *Archiv f sl. Phil.* XXII, p. 28.

©BCU CLUJ

Acum în urmă, Conev (*o c.*) ocupându-se de această chestiune, susţine că, dacă ar fi vorba despre vreo influenţă streină (ilirică) sau română asupra postpunerii articolului în limba bulgară, cine a studiat bine desvoltarea formei articulate în bulgăreşte, de obârşie din vremea preslavă (ošte ot praslavyansko vreme), ar admite mai de grabă o influenţă bulgărească asupra limbei române. In afară de aceasta dânsul crede că această particularitate este streină în celelalte limbi romanice, iar în limba română articolul se poate pune şi înaintea numelui, cum este cazul cu numele proprii, ceea ce probează după Conev, că, la început, şi în română articolul se puneă înainte, şi numai după sec. XIV punerea lui la sfârşitul numelor a devenit generală. De aceea dânsul crede că desvoltarea articolului prepositiv a pornit de la limba română, iar postpunerea lui s'a generalizat din limba bulgară. Conev nu neglijează ca să arate şi data cam când a fost introdus articolul postpus în limba bulgară: înainte de sec. XIII. Prin urmare, până prin sec. XIV eră destulă vreme ca să se introducă şi în limba română.

Din toate acestea rezultă că filologul bulgar în deducerile sale n'a ţinut seamă de două momente covârşitoare pentru postpunerea articolului în limba română: întâiu de existenţa aceluiaşi articol şi în limba albaneză, şi al doilea, de felul de articulare a dialectelor transdanubiene şi, mai ales a dialectului aromân, pentru care avem dovezi istorice că se despărţise de dialectul dacoromân înainte de sec. X. Dacă pentru limba română s'ar puteà admite o influenţă bulgară, nu tot aşa s'ar puteà admite aceasta şi pentru limba albaneză, în care articolul postpus se va fi desvoltat, poate, chiar înainte de apariţia limbei paleoslave în Peninsula Balcanică. De asemenea e greu de admis că şi Aromânii îşi vor fi fixat articolul de sfârşitul numelor supt influenţa limbei bulgare din sec. XII şi XIII, atunci când ei erau despărţiţi de fraţii lor Dacoromâni încă din secolul IX şi se aflau printre Greci sau în apropierea lor în Epir şi Tesalia, prin urmare, despărţiţi oarecum şi de Bulgari. Este mult mai probabil că, după cum în limba română s'a desvoltat articolul, în genere, aşa cum crede şi Conev, tot în limba română să se fi cristalizat şi întrebuinţarea lui în mod enclitic. Aceasta în epocă străromână — ceea ce explică întrebuinţarea lui iden-

©BCU CLUJ

tică şi în dialectele transdanubiene — şi în strânsă legătură cu limba albaneză, cu care românească a avut raporturi vechi şi importante. Din româneşte articolul enclitic a putut trece şi la Bulgari. De altfel influenţa română asupra desvoltării şi postpunerii articolului în limba bulgară a fost recunoscută şi de W. Meyer-Lübke, cu prilejul recensiei făcute asupra lucrării lui Michov[1].

2⁰. Introducerea articolului enclitic de la substantivele masculine, *-lu*, supt formă de sufix, la nume proprii: *Njagul* de la *Njag*, *Stankul* de la *Stanko* (Sbornik XVIII, p. 474), *Batul* de la *Bat* etc. Intr'un alt studiu am arătat cum acest sufix interpretat de unii ca fiind de origine italo-sârbă, nu-i decât articolul românesc *-ul* de la nume româneşti proprii, derivate din nume comune şi trecut la Sârbi şi la Bugari prin numele Vlahilor din Bulgaria şi Serbia despre care ne vorbesc documentele istorice încă de pe la sfârşitul secolului XIII[2]. Aci aş vrea să mai relevez încă două puncte: întâiu, că acest sufix se găseşte şi la nume de localităţi: Čorul, comună lângă Caribrod, Erul care, de asemenea, n'are de a face nimic cu *ierul* (din fierul), cum presupune Weigand, alături de formele de origine română Kârnul, Krecul[3]. De altfel, nume de localităţi în *-ul* se găsesc nu numai peste tot în Dalmaţia şi mai în spre miază-noapte până aproape de Tangliamento: Radul[4], până acolo unde au ajuns Vlahii şi Mavrovlachii de pe litoralul Adriaticei, dar şi dincoace, la răsărit de teritorul locuit de Români, în Galiţia, acolo unde elementul dacoromân străbătuse cu turmele încă prin sec. XII şi XIII. Aici întâlnim toate acele nenumărate nume de localităţi în *-ul* ca: Radul „Name einer Hochebene bei Žabie", Rotundul „Name eines Berges bei Tekucza" etc[5]. Al doilea că din *-ul*, a ieşit un alt sufix atât în bulgăreşte cât mai ales în sârbeşte: *-ula*, care nu poate fi forma feminină a lui *-ul*, căci avem *lankul* alături de *lankula*; *Radul* alături de *Radula*, toate ca nume masculine, ci s'a desvoltat

[1] *Zeitschrift f. rom. Phil.* XXXV, p. 745.
[2] Th. Capidan, *Originea vocativului în -le* în *Dacoromania* I, p. 185—209.
[3] G. Weigand, *Rumänen und Aromunen in Bulgarien*, Leipzig 1907, p. 42—43.
[4] Dr. Ludwig v. Thalloczy, *Illyrisch-Albanische Forschungen* I, p. 61.
[5] E. Kałużniacki, ap. Fr. Miklosich, *Über die Wanderungen der Rumunen in den dalmatinischen Alpen und den Karpathen*. Wien, 1879, p. 59.

©BCU CLUJ

din întrebuinţarea acestor nume la acuzativ, supt forma de la genitiv în *-a*, după o particularitate sintactică bine cunoscută în limba slavă, după care numele însufleţite de gen masculin pot fi întrebuinţate la genitiv în loc de acuzativ [1]. Şi întocmai după cum în sârbeşte, din *-ul*, prin înlănţuire de sufixe avem sufixele compuse: *ulić*, *ulov*, *ulović* [2], tot aşa avem şi în bulgăreşte *-ulov*, derivat din *-ul* + *ov*: lanculov, Šafculov, etc. etc.

* * *

In ce priveşte sintaxa, frazeologia şi proverbele, există atâtea asemănări şi paralelisme între limba română şi limba bulgară, care aproape mai toate se găsesc şi în celelalte limbi balcanice, încât orice încercare de specificare a părţii ce se cuvine fiecăreia din aceste două limbi ar părea zadarnică. Este drept că odată cu numărul mare de cuvinte de origine slavă şi, în special, bulgară, care a pătruns în limba română, se vor fi introdus şi foarte multe din particularităţile despre care este vorba. De asemenea, n'ar fi cu neputinţă ca multe din aceste particularităţi care se găsesc în toate limbile balcanice, însă de origine turcească sau grecească, la noi să fi trecut prin mijlocirea limbei bulgare. Cu toate acestea, ar fi un lucru de necrezut ca în toate acèle coincidenţe şi paralelisme să nu fie unele care să fi plecat din sânul limbei române, atunci când influenţe româneşti mai adânci, cum sânt cele relevate în vocalism, s'au putut exersà în desvoltarea limbei bulgare. De aceea şi diferitele expresiuni şi proverbe, date de prof. Conev, în lucrarea citată, ca puncte de asemănare nu pot aveà decât o valoarea relativă, cu privire la partea de influenţă a uneia din cele două limbi. In dialectul aromân avem un proverb: *apiră şi fără s-cântă cucotlu* (se face ziua şi fără să cânte cocoşul). Inainte ca să încep acest studiu, am crezut că proverbul care îmi pareà aşà de curat aromânesc, mai ales că nu-l auzisem nici la Grecii şi nici la Bulgarii din Macedonia, nu se întrebuinţează decât numai de Aromâni. Cu toate acestea, cercetând literatura populară la Bulgari, l-am întâlnit şi la aceştia: *i bez pětli svnuva* (şi fără cocoşi

[1] A. Leskien, *Handbuch der altbulgarischen Sprache*. Weimar, 1898, p. 56.

[2] *Rad jugoslavenske Acad. znan. i umjetn.* LXXXII, p. 127.

©BCU CLUJ

se face ziuă). In cazul acesta este aproape inutil de a se susţineà cu orice preţ originea lui aromânească, pentru că prin nimic nu putem dovedì că la Aromâni el nu va fi fost introdus din limba bulgară. Trecând la originea proverbului bulgăresc, şi aici se poate spune acelaşi lucru, pentru că iarăşi prin nimic nu putem dovedì că el n'a fost introdus din dialectul aromân în limba bulgară. Cât timp vom duce lipsă de monografii speciale pentru fiecare limbă în parte, în care să se stabilească ce este specific al ei şi ce este împrumutat din altă limbă, chestiunea coincidenţelor şi paralelismelor nu va spune nimic precis privitor la puterea de influenţă pe care o limbă ar fi putut-o exercitată asupra alteia.

4. Influenţe lexice.

Ca şi în partea gramaticală tot aşa şi în cea lexicală influenţa limbei române nu este tocmai aşa de mică cum s'ar părea la prima vedere. Deşi numărul cuvintelor de origine română nu este prea mare, totuşi cele mai multe din aceste cuvinte fiind vechi în limbă, n'au rămas ca nişte ramuri uscate, ci altoindu-se pe marele arbore al limbei bulgare, ele au ajuns productive, dând naştere la alte derivate.

Unele din aceste cuvinte, pătrunse mai de timpuriu în limba bulgară, prezintă un interes şi pentru studiul istoric al formelor româneşti. Astfel d. p. cuvântul **búhъr**, cu înţelesul de „melc", reprezintă forma care a rezultat imediat din cuvântul latin *bubalus, -um*, anume *buăr*, din care numai târziu am avut *bour*, întocmai după cum din *nubĭlum* > s'a desvoltat *núăr - nor*, sau din *cubĭtum* > *cuăt - cot*. Ca element bulgăresc, în schimbarea formei avem *h* intervocalic, care s'a putut desvoltà pentru evitarea hiatului prin *w* > *v* > *f*, un fenomen care se întâlneşte des în limba bulgară: *búăr - búwăr - búvăr - búhăr*, sau supt influenţa formelor *bohal, bohle, bohlev*, toate cu acelaşi înţeles. De asemenea şi ca înţeles cuvântul bulgăresc reprezintă un sens mai vechiu din limba română, care s'a putut desvoltà încă pe când bourul nu dispăruse, prin asemănarea coarnelor melcului cu acelea ale bourului, sens care astăzi se mai regăseşte numai în Mediaş, în Transilvania (cf. CDDE 172). Tot aşà cuvântul **kijakъ**, care există şi supt forma **kijoga** şi se găseşte alături de *gega* „ciomag lung ciobănesc, cu vârf lung întors, care serveşte la prinsul

©BCU CLUJ

oilor, de picior" (Gerov), ne arată că atât ca înţeles „toiag prevăzut la vârf cu o minge de fier, un fel de măciucă" cât mai ales ca formă, el reprezintă forma mai veche a lui *ghioagă*, care a trebuit să fie **chiaucă*, din mai vechiu **cl'aucă*, dacă ar fi să-l derivăm din **clavica* (Weigand, *Jahresb.*, XII, 109), ca o reconstrucţie din *clavicula*, cum îl explică Puşcariu (*Dicţ. limb. Rom.* t. II, 260). In felul acesta, *kijakъ* ar fi forma cea mai apropiată de formele arom. *cl'oagă*, *gl'oagă* (atestate de Weigand) din care ar fi putut rezultă şi formele albaneze *kl'okɛ kɛl'okɛ* „Stab mit gebogener Spitze" (G. Meyer, EWA. 192). De asemenea forma **kapacinъ** din românescul *căpăţână*, iar acesta din lat. *capitīna*, *-am*, prin păstrarea lui *i* după *t*, netrecut în *î*, cum avem astăzi pretutindenea în limba română, arată un stadiu mai vechiu al cuvântului românesc. Numai nu se ştie dacă acest cuvânt, care este atestat pentru o regiune situată mai în spre sudul Dunării, este reprodus în Sbornik cu pronunţarea lui exactă. S'ar puteă ca el să se pronunţe în bulgăreşte ca şi în limba română cu *â*, şi numai culegătorul să-l fi dat cu *i*. De altfel, în această regiune (Târnova) găsim şi alte cuvinte importante din punctul de vedere al formei, ca **gargarica** pentru care vezi mai pe larg la partea lexicală, capitolul: „Nume de animale". In fine, o altă formă importantă din dialectul aromân este şi **gramoráda**, pe care am întâlnit-o într'o ghicitoare (Sbornik, VIII, 252): *živo zivulče na gramorada leži živo meso tъrga* (vieţuitoare vie zace pe o grămadă, trage din carne vie), şi care reprezintă forma mai veche a cuvântului *gumăradă* „grămadă de pietre strânse, stog de pietre strânse într'un ogor" (Dal.), iar acesta un derivat din *grumur* (< lat. *grumulus*), despre care vezi mai pe larg ale mele *Die Nomin. Suff. im Arom.* în Jahresb. XV, p. 11. In cuvântul aromân *r* din silaba iniţială a dispărut supt influenţa dismilatoare a lui *r* următor; în bulgărescul *gramoráda* „grămadă", din **grumaradă*, el s'a păstrat. S'ar puteă ca şi această formă să existe pe undeva în aromână; în dicţionarele ce avem ea nu este înregistrată. De asemenea **vistrija** din *vistieria*, întrebuinţat în Novo-Selo, unde se găsesc şi alte multe elemente româneşti, îşi păstrează vechiul înţeles de „loc ascuns, ascunzătoare" (Sbornik, XVIII, 502), pe lângă acela de „comoară", care se întâlneşte şi în Psaltirea Scheiană[1] ca *vestiariu* şi pe care Pascu nu şi-l

[1] Cf. I. A. Candrea, *Psaltirea Scheiană* II, p. 57.

©BCU CLUJ

poate explicà[1]. In privinţa aceasta se găsesc şi alte cuvinte, unele cu înţelesul mai vechiu păstrat, iar altele, care, evoluând mai departe, au ajuns să aibă înţelesuri nouă, ce nu se întâlnesc în limba română. Astfel, **sugaren, -na, -no** (derivat de la subst. *sugar(e)*, din românescul *sugar*) însemnează ceva care se naşte (despre cereale şi fructe) sau se coace târziu; de aici, prin extensiune, numai „târziu": *Sugaren kukuruz* însemnează „cucuruz care s'a copt târziu". Acest înţeles s'a desvoltat, desigur, din *sugar* „miel sugar", după aceea „miel născut târziu" şi de aci apoi s'a desvoltat înţelesul adjectival de mai sus; **muskur** însemnează „murdar la faţă", în alte părţi „copil murdar", din termenul pastoral român *muscur*, care însemnează „(oaia) care are pete negre pe botul de coloare deschisă".

Printre cuvintele româneşti intrate în limba bulgară sânt unele a căror origine în limba română nu este deplin lămurită şi, în cazul acesta, ele ar puteà fi socotite ca elemente bulgăreşti intrate în limba noastră[2]. Abia când, întâmplător, ele trăesc în limba română supt două forme deosebite, dintre care una n'ar puteà fi bulgărească, originea lor română poate fi considerată sigură. Aşa avem cuvântul *zestre*. Cu originea acestui cuvânt s'au ocupat foarte mulţi: Cihac, derivându-l din paleosl. *zastroiti-stroją*, cu un înţeles care n'are nimic a face cu sensul formei româneşti; după aceea Hasdeu (Cuv. d. Bătr. I, supl. LIX, LXXX) şi, mai ales, Gaster (*Zeitschr. f. rom. Phil.* III, p. 469) care, pentru prima oară, observă că cuvântul românesc nu poate fi adus în legătură nici cu pers. turc. *zisten* „a trăi" de la *zist* „viaţă", adică „ceea ce aparţine la viaţă, traiu", nici cu ngr. δεσμός „legătură, alianţă", mai ales în δεσμός τοῦ γάμου „legătură sau alianţă conjugală", deoarece el se găseşte şi în limba bulgară: *zestra*. Gaster, relevând această formă bulgară, a crezut un moment că cuvântul ar puteà fi de origine bulgară. In contra acestei derivaţiuni se opun pe de o parte formele vechi din limba română, în care pentru Moldova avem

[1] Giorge Pascu, *Istoriea literaturii şi limbii române din secolul* XVI, p. 92, la care vezi rectificarea d. V. Bogrea în *Dacoromania* II, p. 778.

[2] O. Densusianu vorbind despre originea cuvintelor *mamaliga* şi *zestre*, care există şi în limba bulgară, se întreabă „Avons nous affaire à des mots d'origine slave introduits en roumain ou plutôt au cas contraire? Il nous est impossible de nous prononcer pour l'une ou l'autre de ces hypothèses, l'histoire de ces mots étant encore à faire (*Histoire de la langue roumaine*, T. I, p. 367).

©BCU CLUJ

pretutindeni *dz* pentru *z*, adică *dzeastre*. Astfel în Pravila Moldovei (ed. S. G. Longinescu, p. 135) avem: *Nu-ş va piiarde numai dzeastrele muiaria ceaiea ce va fi făcut preacurvie, ce încă şi va piiarde şi darurile căte i-au fost dăruit barbatul.* Tot aşa în Varlaam *(Carte cu învăţături*, p. 288) *Dzeastrele ei în doaă părţi le împărţi;* pe de altă parte şi formele dialectale actuale în care avem *dzăstrî*, tot cu *dz* pentru *z* (Weigand, *Jahresb.* IX, p. 125). Din această constatare rezultă că cuvântul românesc chiar dacă n'ar puteà fi derivat din lat. *dĕxtrae,-as*, cum propusese Hasdeu, originea lui bulgărească este exclusă, întru cât dintr'un *zestra* bulgăresc în nici un caz n'am fi putut aveà în româneşte *dzeastre* sau *dzăstrî* (cu *dz* pentru *z*). In cazul acesta cuvântul bulgăresc se dovedeşte a fi de origine română, mai ales că se arată izolat în sânul limbilor slavice, păstrându-se numai în bulgăreşte. Cât priveşte forma ruteană *zastra*, şi ea este un împrumut din limba română. (Vezi despre aceasta şi S. Puşcariu, Wb. 1935).

Dar influenţa limbei române în lexicul bulgăresc nu s'a mărginit numai la introducerea de cuvinte, ci şi la schimbarea înţelesului unor cuvinte din limba bulgară după înţelesul cuvintelor româneşti. Printre acestea însemnăm aici pe *kniga* care însemnează „carte" propriu zis şi „scrisoare". Inţelesul al doilea este luat din limba română, căci numai în aceasta limbă cuvântul *carte*, de la început a avut înţelesurile „hârtie, scrisoare, carte de studiu" pe care le întâlnim şi la cuvântul latin *charta*. Tot aşa şi *cvĕtje*. In bulgăreşte cuvântul însemnează propriu zis „floare". Acest înţeles este singurul pe care îl are cuvântul şi în celelalte limbi slave de răsărit şi apus. Cu toate acestea, în bulgăreşte, în afară de „floare", cuvântul mai însemnează şi „menstruaţie" sau „scurgere (curăţenie) la femei, care se întâmplă în fiecare lună" (očistenie u ženskitĕ koeto stava vsiakoi mĕsec). Pe acest al doilea înţeles Bulgarii l-au luat de la Români, căci numai în limba română avem omonimul *flori* ieşit din lat. *flores* (plur. lui *flos*) „flori" şi *fluores* (menstrui) „scurgere". Diferenţa de formă din limba latină ne mai putând există în limba română, amândouă cuvintele s'au contopit într'unul singur, însă păstrând cele două sensuri originale. De altfel, după cum înţelesul de „scrisoare" a formei româneşti *carte* a trecut şi la Sârbi, tot aşa şi înţelesul de „menstruaţie" a cuvântului *flori* a

©BCU CLUJ

fost decalcat de Sârbi şi Albanezi[1]. Se înţelege că un studiu mai amănunţit al lexicului bulgar ne-ar mai puteà scoate la iveală încă alte multe particularităţi de felul acesta, care îşi au obârşia în limba română

* * *

Aproape mai toate cuvintele româneşti din limba bulgară au intrat, în afară de cele câtevà forme aromâneşti, din graiul muntean. Pentru Bulgarii din Banat, împrumuturile trebue socotite din graiul bănăţean, deşi ele nu se deosebesc de aceleaşi cuvinte din dialectul muntean. La clasarea cuvintelor în diferite categorii, n'am putut ţineà seamă de vechimea lor, căci, pentru cele mai multe, criterii sigure pentru aceasta nu avem. Cu toate acestea, la început, las să urmeze cele mai vechi împrumuturi: termeni bisericeşti şi termeni pastorali, după aceea restul categoriilor, aşa cum sânt expuse în partea lexicală.

Deoarece o parte din cuvintele româneşti, intrând în limba bulgară, au suferit unele schimbări în formă, înainte de expunerea fiecărei categorii de cuvinte, voiu arătà, mai întâiu, pe scurt, prefacerile la care au fost supuse cuvintele româneşti.

5. Schimbări fonetice.

In vocalism:

ă (â) neaccentuat, înainte sau după accent, trece de regulă în *a*. Inainte de accent: baltina < bălţină; batut < bătut; kačula < căciulă; kaluš, kalušar < căluş, căluşar; katinar < cătinar; katun < cătun; lauta < lăută; lautar < lăutar; mačuka < măciucă; malai < mălai; mandzara < mândzară (mânzară); papuša < păpuşă; paún < păun; samar < sămar. După accent: barza < barză, faša < faşă; gluma < glumă; kačula < căciulă; kanura < canură; karuca < căruţă; mandzara < mândzară; papuša < păpuşă. Această trecere se arată şi în numele de localităţi: Vacarel (< văcar); Pasarel (< Pasăre) etc. (despre care vezi p. 164, nota).

[1] Vezi despre aceste două cuvinte mai pe larg articolul mieu *Calques linguistiques* publicat în *Dacoromania* I, p. 331—336. De asemenea vezi unele decalcuri şi supt cuvântul *guša* (Termeni pastorali) din această lucrare.

©BCU CLUJ

In unele cuvinte *ă* > ъ: aca < ață; kъpъcinъ < căpățână; mъzzarika < măzărică; pupъzъ < pupăză.

Schimbări diferite: *á* > ъ: castron > kъstron; — *å* > *a*: păcură > pákura; — *ă* > *o*: căşare > košara; *grumaradă (pentru actualul gumaradă) > gramorada.

ea accentuat a trecut în *a*: dreapta > draptъno.

Schimbări diferite: *ie* > *iъ*: baiъrče < baier şi suf. -če (însă baer < baier); — *e* > *a*: čarčaluša < cerceluş.

o neaccentuat trece în *u*: bordei > burdei; borcan > burkan; cozonaci > kuzunači; copoiu > kupoi.

oa (< *o* accentuat) trece în *o*: broatec > botrak; coardă > korda. Forma foienfir < foaie-în-fir ar puteà venì direct din forma dialectală foianfir.

In cuvintele nouă *oa* > *oa*: soartă > soarta.

u accentuat trece în *o*: butură > bótura; ciutură > čótura (rar şi cétura); flutură > flótura însă şi flútura. Neaccentuat: culastră > kolástra; custură < kostúra.

In consonantism.

f urmat de *u* trece în *v, h, u*. Aceasta este o particularitate a dialectelor bulgare[1]: furcă > furka, vurka, hurka, urka; furnu > furna, vurna, hurna.

r a trecut prin disimilare în *l*: turtulica (însă şi turturica) < turtură şi suf. -ica; kolastra < corastră. Aceasta din urmă s'ar puteà derivà şi direct din culastră.

l a trecut în *r* numai în destul > destur; *l* > *n* numai în vultur > vuntur; (cf. şi mandzara: muldzară).

h în hiat avem în buhъir < buăr.

Sincopă arată formele: čotra < čotura < čutura < ciutură; vistrija < vistierie.

Schimbare de accent avem în: floričika > floricica, kápuš < căpuşă, poate după kъrleš, cu acelaşi înţeles.

6. Termeni bisericeşti şi cuvinte care ţin de aceşti termeni.

altár. Altar; „locul de dinainte, în biserică, care este mai înalt şi îngrădit". Gerov. Există şi forma **valtar.** Pančev. Derivat: **altáren,** adj. Miladinov.

Din *altar* (lat. *altarium*). Cuvântul nu poate fi de origine latină, deoarece ar fi trebuit să avem *oltar.* Această formă, de

[1] Miletič, *Das Ostbulgarische*, p. 156.

©BCU CLUJ

fapt, există ca termen popular; ea a pătruns şi în limba română, alături de *altar*. Romansky (Jahresb. XV, 123), ocupându-se de forma *oltar*, presupune că *altar* din bulgăreşte ar veni din alb. *altar* (< ital. *altare*), alături de forma veche *lter* (< lat. altarium), sprijinindu-se pe faptul că ea s'ar întrebuinţă numai în Strunga (de lângă Ohrida). Se înţelege că *altar* va fi existând şi în Strunga, însă întrebuinţarea lui este mult mai întinsă. El se găseşte şi în regiunea Plevnei supt forma *valtar* = oltar (Sbornik, VIII, 279). Mie îmi este cunoscută din Macedonia; dicţionarele Gerov şi Miladinov nu o înregistrează ca o formă rară; iar prezenţa ei şi în paleoslavă **алътарь** (Miklosich, Paleosl. 5) dovedeşte până la evidenţă, mai întâiu, că cuvântul este vechiu în limba bulgară, al doilea, că în nici un caz Bulgarii nu-l puteau primì de la Albanezi, căci pe vremea când **алътарь** există în paleoslavă, Albanezii nu primiseră încă pe *altare* de la Italieni, pentru ca mai pe urmă să-l dea Bulgarilor supt forma albaneză. In cazul acesta, *altar* nu puteà pătrunde în bulgăreşte încă din epoca veche slavă decât sau din greceşte sau din româneşte. Din greceşte nu se puteà, deoarece ἀλτάρε, ἀλτάριον, „Altar", ἀλτάράκι, „kleiner Altar" (G. Meyer, Ngr. St IV, 8), este un împrumut nou din ital. *altare*, care, după Ducange, a pătruns abia prin sec. XV. De aci urmează că singurul izvor pentru cuvântul bulgar este limba română. De fapt, şi găsim în această limbă forma *altar* care a trebuit să se introducă în limba slavă din Balcani, după perioada romană, alături de *oltar* (vsl. **олтарь**). Chiar dacă *altar* ar lipsì astăzi, din limba română, din prezenţa lui la Bulgari încă din epoca paleoslavă — de unde a trecut şi la Ruşi prin mijlocirea literaturii bisericeşti (Vasmer, *Greko-Sl. etjudi*, p. 29), noi trebue să deducem că cuvântul ar fi trebuit să existe în limba română, deoarece Bulgarii, după cum am arătat mai sus, nu l-ar fi putut primì, supt forma care există, decât numai de la Români.

kračún. „Aşa se cheamă în unele regiuni ziua de 8 Iunie, iar alţii [numesc] o zi din preajma colindelor. In această zi toţi oamenii caută să se deştepte din somn înainte de răsăritul soarelui, căci dacă îi apucă soarele încă în aşternut, atunci ei devin ologi, li se paralizează picioarele. Tot aşa şi vitele trebue să fie scoase la păscut înainte de răsăritul soarelui, căci se îmbolnă-

©BCU CLUJ

vesc si ele, dacă vor fi scoase după aceasta. Tot în această zi se împodobesc uşile şi ferestrele cu verdeaţă, iar fetele ies prin livezi, îşi împletesc cununi de flori, pe care le poartă pe cap în timpul zilei. Ele se mai încing şi cu legături împletite din scaiu, pentru ca tinerii care le văd, să se lipească de ele" (Gerov). *Cračon* ein Tag um Weihnachten; in anderen Gegenden „der 8 Iuni, der Teodorstag" (Berneker, SEW., p. 604). Derivat **kračúnec** cu acelaşi înţeleles ca şi „kračun" (Gerov); **kračunjasvam** şi **kračunjasuvam** vb. (refl.) a se paraliză mai ales de picioare, a se îmbolnăvi în ziua de „kračun"; **kračunasvánie** subst. abstract.

Din *crăciun* (lat. *calatio, -onem*. Papahagi, Conv. Lit. XXXVII, 670—672). Cuvântul este atestat şi pentru paleoslavă крачоуи, pe care Miklosich în *Die Christliche Terminologie der Slaven*, p. 23, îl consideră ca un imprumut: „den entlehnten Namen scheint auch Kračun beigezählt werden zu müssen" (vezi şi *Paleosl.*, 310). Dintre popoarele Slave, în afară de Bulgari, cuvântul mai există la Ruteni: *kračún* (forma normală) şi *kerečun, krečun; gerečún, grečún* (forme dialectele) cu înţelesul: o pâne care se coace în ajunul Crăciunului (24 Decemvrie st. vechiu). La Huţuli şi la Rutenii din Maramureş însemnează sărbătoarea Crăciunului, Crâciunul nostru; la Slovaci: *kračuń*, „Crăciun". Alături de această formă, mai există şi *kračuń* (cu *ń* pentru *n*), supt influenţa formei ung. *karácsony*. Numai la Ruşi cuvântul, are, pentru timpurile mai vechi, un înţeles care nu-i pe deplin lămurit. In vechea rusă *koročun* însemnează o anumită dată fără să fie lămurită mai de aproape ... *otъ gospožina dni do Koročuna* (de la 15 August până la Crăciun?) într'o cronică din anul 1143. Astăzi *karačun, koročun* are înţelesul mai mult dedus: „solstiţiul de iarnă, Sfântul Spiridon, 12 Decemvrie", dar şi înţelesul propriu; „moarte, moarte neaşteptată în floarea vârstei; duh rău care scurtează viaţa", pe care Miklosich (*o. c.*) le explică printr'o întocmire a sărbătorii creştine cu una păgână. După Vasmer (*Greko-slav. etjudi*, p. 10) forma rusă *koročun* (*karačun*) ar puteă reprezentă forma românească mai veche **cărăciune* din lat. *calationem*. S'ar puteă însă, după Berneker (*o. c*) să avem a face cu acelaşi fenomen ca în *torot*: *trat*. La Sârbi cuvântul este cunoscut numai ca nume propriu de persoană *Kračun* care, ţinând seama de documentele în care este atestat, nu reprezintă numele

©BCU CLUJ

unui Român, ci al unui Sârb: *Kladovski knez Kračun;* de asemenea există şi un nume de loc. *Kracunište*, atestat pentru sec. XV. Rjecnik. De la Slavi cuvântul a trecut la Unguri: *karácson, karácsony* „Weihnachten, Christfest". Pentru etimologia cuvântului românesc, mai vezi Dens. Hlr. I, 262, nota; iar pentru încercările de a se explică forma slavă din limba slavă, vezi toată bibliografia la Berneker.

drákulu. Se găseşte atestat la Miklosich (*Paleosl.*, 397): *Poidě na drakulu* (поидѣ на дракоулоу) extras din Th. Buslaev, *Istoričeskaja christomatija cerkovno-slavjanskago i drevne-russkago jazykov*, Moskva, 1861. Lipsindu-mi lucrarea lui Buslaev, n'am putut controlà textul din care a fost extras citatul de mai sus. Totuşi, din context, reiese că este vorba de forma românească articulată *draculu*, ca apelativ sau chiar ca nume propriu, în felul numelor proprii româneşti terminate în *-ul*, care se găsesc în documentele slave.

rusálja. După epoca în care se ţine sărbătoarea Rusaliilor, la Bulgari, cuvântul are două înţelesuri deosebite: 1. (la Bulgarii din regat şi mai ales la cei din miază-noapte) Săptămâna Rusaliilor; die Pfingstwoche; Pfingsten. Jocurile ce se obicinuesc cu prilejul acestei sărbători, se fac în săptămâna dinaintea Rusaliilor. Această săptămână se şi numeşte *rusalska nedělja*, iar tinerii care joacă **rusalci** (plur. de la *rusalec*) sau cu cuvântul românesc *kalušar* (despre care vezi mai jos). Deoarece Rusaliile cad de multe ori şi în luna Iunie, *rusalski měsec* însemnează la Bulgari luna Iunie. 2. (la Bulgarii din Macedonia şi, în special, la cei din regiunea Jenidže-Vardar şi Kukuš, aproape de regiunea unde locuesc Românii noştri din Meglen, în partea de miază-noapte a Salonicului), sărbatorile Rusaliilor însoţite de jocuri, care ţin din ziua Crăciunului până în 6 Ianuarie. In acest interval cete de tineri: *rusalski družini*, în număr mult mai mare (de la 20—60 de inşi) decât acelea din săptămâna Rusaliilor, propriu zis, aleargă din sat în sat, conduse de câte un „chesegiu" care conduce jocurile, şi un „baltagiu", care comandă. Toţi sânt îmbrăcaţi în haine nouă, şi fiecare poartă câte o sabie, afară de „baltagiul", care poartă o secure în mână. In timp de 12 zile, cât ţin jocurile, ei nu vorbesc între ei, afară de cei doi conducători, decât numai seara. Joacă fiecare aparte cu sabia ridicată observând, la joc, ca şi căluşarii noştri, să nu calce pe

©BCU CLUJ

urmele altui jucător. Inainte de a ajunge într'un sat, trimit o călăuză de anunţă sosirea lor, pentru ca în drum să nu se întâlnească cu alţi jucători. Dacă se întâlnesc, se încinge bătaie, în care, de cele mai multe ori se întâmplă şi omor. Ei strâng de la fiecare casă bani şi tot felul de daruri, pe care le dau la biserică, (Arnaudoff, *o. c.*, p. 31 şi urm.). Şi la Bulgarii din Macedonia ca şi la cei din regat săptămâna în care se ţin aceste sărbători se cheamă *rusalska nedělja*.

In afară de aceste două înţelesuri, la Bulgari, cuvântul, supt forma **rusalki** (plur. de la *rusalka*), mai însemnează „samodivă" sau „nimfă". El corespunde, ca sens, întru toate „Rusaliilor" noastre cunoscute şi supt numele eufemiste: lelele, Dânsele, Frumoasele, Maestrele, Vântoasele, Zburătoarele etc., iar la Aromâni Albile. In Bulgaria există nume de localităţi: *Rusalijite* sau *Rusalski-te Grobišta*, unde, după credinţa poporului, samodivele joacă în timpul nopţii (Const. Jireček, *Das Fürstentum Bulgarien*, p. 92).

Cuvântul există şi în paleoslavă: **роусалиѣ**, atestat la Miklosich (*Paleos.* 405). In afară de aceasta el există şi la ceilalţi Slavi din apropierea Românilor, anume la Ruşi: *rusal'ja nedělja* sau *rusal'naja* sau *rusalka*, toate cu înţelesul „Woche vor Pfingsten, die Rusalienwoche"; la Ruteni avem *rusal'i* aproape cu aceleaşi înţelesuri ca şi în limba română: 1. Pfingsten 2. Fest mit Spiel und Reigen am ersten Tage der Petrifasten (Želechowski, *Rutetenisch—Deutsches Wöterbuch*). Şi la unii şi la alţii, alături de aceste înţelesuri mai avem şi forma *Rusalki* „Wasser-, Wald-, und Feldnymphen" întocmai ca la Bulgari; la Sârbi: *rusalje* „duhovi, troice" (Caradžić). In afară de aceasta, în regiunea din spre Pirot, aproape de frontiera bulgărească avem *rusalnica* „die Woche vor Pfingsten" şi tot aşa la Sârbii din Macedonia (partea de miază-noapte) *rusalna nedělja* „die Woche vor Pfingsten bis zum Tage vor Petrifasten". Toate aceste forme poate să fie introduse prin populaţiunea bulgărească, care, după cum se ştie, se prezintă amestecată cu Sârbii în acèle regiuni. La Slavii catolici din Ragusa avem *rusalje* „Pfingsten", iar in Bocche di Cattaro *rusalji* cu acelaşi înţeles; la Cecho-Slovaci: *rusadla* neutru pl., alături de *rusadlí* şi *rusadljé*; la Sloveni: *risalček, risalščck* şi *rusalščak*, numele lunei Maiu (Mathias Murko, *Das Grab als Tisch* în *Wörten und Sachen*, II, p. 143).

©BCU CLUJ

In ce priveşte originea acestui cuvânt în paleoslavă, după Šafarik (Jireček, *Geschichte der Bulgaren*, 104; *Das Fürstentum Bulgarien*, p. 92), Miklosich a fost acela care, în studiul său *Die Rusalien* (Sitzungsber. d. phil. hist. Cl. d. k. Ac. d. Wiss. în Viena. Vol. 46, p. 386—405), a arătat legătura lui cu *Rosalia* de la Romani, prin forma bizantină ῥουσάλια. După el, W. Tomaschek, în cunoscutul studiu *Ueber Brumalia und Rosalia nebst Bemerkungen über den bessischen Volksstamm* (*ibid.*, vol. 60, p. 351—404), a adus alte lămuriri cu privire la locul de origine a sărbătorilor legate de acest nume, arătând, în acelaşi timp, continuarea acestor sărbători, în Tracia, încă în sec. XII şi XIII. După expunerile lui Miklosich, cuvântul paleoslav nu mai puteà fi derivat din limba latină, din cauza păstrării lui *s* intervocalic. După cum *rosa* latin dăduse *ruža*, tot aşa şi *rosalia* ar fi trebuit să dea *ružalja*[1]. In cazul acesta, s'a admis că formele acestei sărbători care se găsesc la Slavii catolici sânt de origine română, iar paleoslavul **роусалии**, din care derivă toate formele Slavilor ortodocşi (Ruşi, Ruteni, Bulgari, Sârbi) precum şi forma din dialectul dacoromân, e de origine mediogreceascà, din ῥουσάλια (Murko, *o. c.* 143).

[1] Referitor la aceasta, reamintesc aici faptul că la Bulgarii din Macedonia, unde sărbătoarea Rusaliior se ţine într'o altà epocă a anului (după Crăciun) şi într'alt chip, cum am văzut la începutul acestui articol, în regiunea dintre Vodena şi Kastoria se ţin un fel de Rusalii la 31 Decemvrie şi 1 Ianuarie. Pe această sărbătoare locuitori bulgari din acèle părţi o cheamă **Ešk**a: In den bulgarischen Dörfern in der Umgebung von Wodena und Kastoria wird am 31. December und 1. Januar das Fest E s c h k a, das dem Kukerbrauche ähnlich ist, geteeirt (Arnaudoff, *o c.* 29). Persoanele care iau parte la petrecerile acestei sărbatori se numesc *eškari*: „Am Morgen des 31. Decemoer verkleiden sie sich und verteilen sich in Gruppen von 15—20 Personen, an denen auch Männer „E s c h k a r i" genannt, und einige Jungfrauen teilnehmen" (*id., ib.* 30). Originea cuvântului *eška* nu este data de Miklosich în SEW şi ea nu se găseşte nici la Berneker. Intrucât această sărbătoare nu se deosebeşte prea mult, după cum aceasta se poate vedeà în lucrarea lui Arnaudoff, de Rusalii, cred că *eška* Bulgarilor din Macedonia derivă direct din lat **esca, -ae** cu înţelesul de „Speise" adică mâncarea gătită, cum este atestat la Georges, care se împărţeà ca ofrandă la morminteie morţilor în anumite zile ale anului. Se vede că, în afară de Italia, unde acest obiceiu erà foarte răspândit, el există alături sau împreună cu *rosalia* şi în Peninsula Balcanică. Iată ce ne spune celebrul arheolog francez care a cunoscut şi pe Aromâni (cf. *Mont Olympe et l'Acarnanie)* H e u z e y, ap. Miklosich, *Die Christliche Terminologie der slav. Sprachen*, p. 26: „L'usage de manger à certains jours auprès des tombeaux et d'y répandre des roses n'était pas une coutume refermée dans la Thrace. Nous retrouvons sous differents points de l'Italie la fête mortuaire des roses, sous ce nom des *rosalia* et sous celui de *dies rosationis*; les offrandes déposées sur le tombeau sont designées par des mots *escae* et *rosae, rosales*, propinatio per rosam".

©BCU CLUJ

Ne oprim puţin la forma paleoslavă, căci aceasta ne interesează pentru dovedirea originei ei româneşti. Din studiile publicate până acum privitor la aceste sărbători, reiese că, după Campania, unde se sărbătoreà zeiţa Flora, a doua lor patrie în orientul apropiat a fost Peninsula Balcanică. In acestă Peninsulă, *rosalia* Romanilor s'a păstrat încă până astăzi la urmaşii coloniştilor romani ajunşi Aromâni, atât ca nume: *Arusal'a, Arusal'e* (cu prefacerile suferite după toate normele de desvoltare a elementului latin moştenit), cât şi ca sărbătoare a „Pogorîrii Duhului Sfânt" în locul lui πεντηκοστή (sărbătoarea cincizecimii), cu toate obiceiurile care încă din timpul coloniilor romane erau legate de aceste sărbători. Intr'adevăr, prin *Arusal'e*, la Aromâni se înţeleg cele trei zile: Sâmbăta, Dumineca şi Lunea din sărbătoarea Cincizecimii. Cu două trei zile înainte se fac pregătirile pentru această mare sărbătoare. Sâmbătă dimineaţa toată lumea merge la biserică, şi de acolo la cimitir, unde se aduc în primul rând trandafiri, după aceea tot felul de mâncări şi, ca prăjitură, *lăptucă*, vechea *lactuca*, care nu trebue să lipsească în această zi de la nici un mormânt. După ce se înconjoară mormintele cu flori, iar deasupra lor, pe lespedea care le acoperă, se pun mâncările cu coliva, vine preotul şi face rugăciunile obicinuite şi apoi fiecare familie începe să împartă de pomană, dând împreună cu coliva, lăptuca şi mâncările aduse, şi câte o ulcică. In afară de această sărbătoare, cuvântul *Arusal'e* la Aromâni nu mai însemnează nimic. Inţelesul de nimfă nu-l are nicăieri. Iar zânele sau nimfele, cunoscute supt numele de *Albile*, n'au nici o legătură cu această sărbătoare. Numai la Meglenoromâni *Rusalii* însemnează, ca la Bulgarii din Ienidže-Vardar, despre care am vorbit mai sus, un fel de căluşari care, din ziua de Crăciun până la 6 Ianuarie, colindă prin satele din apropiere, din casă în casă, îmbrăcaţi în haine de sărbătoare şi jucând, spre a strânge daruri pe care apoi le aduc la biserică. In afară de Aromâni şi Meglenoromâni, cuvântul *rosalia* se mai continuă încă până astăzi la Albanezi, supt forma *ršajε*, cu acelaşi înţeles ca la Aromâni: Pfingsten (G. Meyer, EWA. 369). Şi la Albanezi lipseşte înţelesul de nimfă pe care îl întâlnim la Dacoromâni şi la Slavi.

Din cele arătate până aici, reiese că *rosalia* romană, ca sărbătoare consacrată pentru cultul morţilor, se păstrează încă

©BCU CLUJ

până astăzi la elementul roman din Peninsula Balcanică, prin care s'a introdus şi la celelalte popoare slave. Ea lipseşte numai la Greci. Aceştia au pe vechiul πεντηκοστή. Făcând această constatare ne întrebăm, cum se poate ca Slavii (înţeleg pe Paleoslavi) să fi împrumutat de la Mediogreci un cuvânt, din care nici o urmă n'a mai rămas la Grecii de astăzi? Dacă ar fi fost un cuvânt care ar fi ţinut de terminologia militară, am fi putut crede că, cu încetarea influenţii latine care s'a exersat cu atâta putere în epoca bizantină, a dispărut şi cuvântul. Fiind vorba însă de un termen religios, de care s'au legat atâtea tradiţii păgâne, el ar fi putut supravieţui şi la Grecii de astăzi, dacă nu ca nume de sărbătoare, pentru care πεντηκοστή erà prea înrădăcinat prin biserică ca să fi putut fi înlocuit printr'o formă română. dar cel puţin ca denumire pentru unele obiceiuri legate de aceste sărbători, aşa cum îl avem astăzi la Slavi, alături de „duchov den".

Dar admiţând că cuvântul a existat în mediogreacă şi pe urmă s'a pierdut, se naşte o altă întrebare cu privire la partea lui formală. Un cuvânt latin ca *rosalia*, pentru care adevărata traducere greacă erà ἡ ἡμέρα των ῥόδων (dies rosarum), ar fi trebuit să dea în mediogreacă ροσάλια — cu *o* păstrat — nu ρουσάλια, cu *o* trecut în *u*. In alt loc din această lucrarea am vorbit despre vechimea acestei particularităţi în limba greacă. Ea nu trece peste secolul al XVI-lea. Cele dintâiu cuvinte (vreo patru la număr) în care se iveşte această slăbire a lui *o* în *u* şi *e* în *i* se găsesc în traducerea Pentateuchului hebraic din anul 1547. Ceva mai mult, chiar în acèle puţine cuvinte înlocuirea vocalelor a fost explicată de către Hesseling, nu ca o slăbire, ci mai mult prin analogie cu alte forme[1]. Dar, în fine, admiţând această epocă (sec. XVI), când *o* grecesc, în poziţie neaccentuată, a trecut în *u*, ne întrebăm, cum rămâne cu trecerea lui *o* în *u* din *rosalia:* ρουσάλια, care este atestată cu câteva veacuri înainte de secolul XVI? N'ar fi trebuit să avem ροσάλια? Dacă da, atunci, cum s'ar puteà explicà acel *u* (ου) pentru *o*? După mine explicaţia n'ar puteà fi alta decât aceea că cuvântul ρουσάλια relevat de atâtea ori de scriitorii greci, nu erà cuvânt grecesc, ci o simplă denumire a unei sărbători luate de la populaţiunile din Peninsula Balcanică, în limba cărora *o* în pozi-

[1] P. Kretschmer, *Der heutige lesbische Dialekt*, 1905, p. 10.

©BCU CLUJ

ţie neaccentuată treceà în *u* Aceste populaţiuni erau sau Românii sau Albanezii. De la Albanezi nu puteà trece cuvântul nici la Slavi, nici la Bizantini, din cauza lui *s* trecut în *š*. Singura limba în care *o* treceà în *u*, şi *rosalia* ajungeà *rusal'ă*, erà limba română din Balcani. Forma română a pătruns de cu vreme la Slavii balcanici, de la care, prin biserică, a ajuns la ceilalţi Slavi. Revenind la Bizantini, noi trebue să admitem, după cum am spus mai sus, că scriitorii acestora l-au înregistrat aşa cum l-au auzit la elementul românesc din Balcani sau la Slavi, cu care se ocupau mai de aproape şi pe care îi cunoşteau mai bine. Când Teodor Balsamon de pe la sfârşitul sec XII sau Dimitrie Chomatianos, episcopul bulgar din Ohrida[1], ne vorbesc despre rusalii la populaţiunea rurală a Romeilor din Tracia, trebue să înţelegem rusaliile acèlor populaţiuni, nu pe cele greceşti, care nu erau cunoscute cu acest nume la Greci. Şi cum că într'adevăr aşa este, aceasta se poate vedeà şi din faptul că, ori decâte ori apare ῥουσάλια în literatura greacă, cuvântul nu are înţelesul de „Pfingsten", adică de sărbătoarea Rusaliilor, propriu zis, ci numai de sărbările sau mai bine zis datinele care se ţineau în săptămâna dinainte de Rusalii. In privinţa aceasta este interesant să ascultăm concluziunile la care ajunge Miklosich după ce înşiră toate formele slave legate cu rosalia transmisă la Bizantini supt forma ῥουσάλια. „Diesen Ausdrücken liegt griech. ῥουσάλια, das mit lat. *rosalia* identisch ist, zu grunde. Es bezeichnete, wie pascha rosata, pascha rosarum, Pfingsten: das wir es in dieser Bedeutung in den griechischen Quellen nicht nachweisen können, sondern nur in der eines von der ländlichen Bevölkerung τα λεγόμενα ῥουσάλια ἀπο κακῆς συνηθείας ἐν ταῖς ἔξω χώραις γινόμενα wohl um die Zeit der Pfingsten, begangenen Festes, hat wahrscheinlich in der Abneigung der Kirche vor volkstümlichen, meist mit heidnischen Gebräuchen zusammenhängenden Benennungen der Feste seinen Grund, eine Abneigung, die dieser Terminologie zwar die Aufnahme in der Literatur, nicht aber die Verbreitung verwehren konnte (Miklosich, *Die Christ. Term.*, p. 25) Din toate acestea rezultă că oricât de multă aversiune (Abneigung) ar fi avut biserica pentru sărbătorile legate de tradiţiuni populare de origine pagână, ea n'ar fi lăsat neînsem-

[1] Citaţi de Miklosich şi Tomaschek în lucrările amintite.

©BCU CLUJ

nat înţelesul propriu al unui cuvânt, cum există la popoarele din Peninsula Balcanică, dacă cuvântul însuşi ar fi trăit ca atare în limba populaţiunii greceşti.

In ce priveşte forma dacoromână *rusalii* în loc de **rusaie*, cum ar fi trebuit să avem, în cazul când s'ar fi moştenit până azi supt forma latină, dacă n'am vrea să admitem cu d. S. Puşcariu că ar veni din *rosaria*, aşa cum se numeau rusaliile în Capua (V. Pârvan, *Contribuţii epigrafice la istoria creştinismului dacoromân*, p. 112), în care *r* > *l* s'ar explică prin disimilare (*Dacoromania* I, p. 438), ar trebui să credem că cuvântul latin, comun tuturor Românilor, s'a pierdut, supt presiunea formei slave, care aveă şi înţelesul de „nimfă", aşa cum se întâlneşte în toate limbile slavice, despre care am vorbit mai sus. Vezi despre aceasta şi articolele d. Popa-Liseanu (*Urme de sărbătorî păgâneşti*, publicat în *Conv. lit.*, 597—606 şi 673—686), lucrarea d. V. Pârvan, citată mai sus, şi, în legătură cu căluşarii, studiul d. Romul Vuia (*Originea jocului de Căluşari*, publicat în *Dacoromania* II, p. 215—254). Pentru originea greco-romană a formei slave *rusalije* vezi Bartoli, *Riflessi slavi*, p. 36.

kalúš. Se întâlneşte în legătură cu obiceiurile de la jocul căluşarilor şi numai în expresia; *hai na kaluš! taka kazvat kalušari, koga podvrzgat bolen nagore* (hai la căluş! aşă spun căluşarii, când îi fac vânt în sus bolnavului legănându-l). Gerov. Wenn sie [Kaluschari] ein paar Minuten „auf dem Platze" getanzt haben, fassen sie die Enden des Teppichs, auf dem der Kranke liegt, und wippen ihn mit dem Rufe: „*Geh zum Kalusch*" in die Höhe. Cf. Arnaudoff (*Die bulg. Festbräuche*, p. 62).

Din *căluş*.

kalušár. O ceată de şapte sau unsprezece inşi, care îşi au organizaţia sau rânduiala lor specială şi care se duc înainte de Dumineca Rusaliilor să petreacă şi să vindece pe bolnavi; se mai numesc şi rusalii. Gerov. Corespunde cuvântului românesc căluşar şi se identifică aproape întru toate cu el, ca obiceiuri. Während der Russalien ziehen in Nordbulgarien die sogenannten Russalzi oder *Kaluschari* umher; sie heilen din Kranken, denen Kräuter, Gebete und Besprechungen nichts geholfen haben, und von denen man sagt, sie hätten die Elfen — oder Feenkrankheit (Arnaudoff, *Die bulg. Festbräuche*, p. 60). Derivat: **kalušarski, -ska -sko** adj. care ţine de kalušar, în felul kalušarului.

©BCU CLUJ

Din *căluşari* (derivat din *căluş*).

floričika. Se păstrează la Bulgari în legătură cu obiceiul „călusarilor" cu două înţelesuri: 1. Numele unui cântec al samovilelor sau samodivelor pe care căluşarii îl cântă din gură şi din instrumente (edna samodivska pĕsen kojato pejat i sfirat kalušari) Gerov. *Nun erst gibt de Wataf das Zeichen zur eigentlichen Russalenmelodie, der „Floritschika"* Arnaudoff, *o. c*, p. 62). 2. Numele horei care se joacă de către „kalušari" împrejurul bolnavului adus spre vindecare, după melodia cântecului cu acelaşi nume. *Beim Tanze um den Kranken herum wird der besondere Tanz „Floritschika" getanzt. Während der ganzen Zeit darf niemand ausser dem Wataf sprechen.* (Arnaudoff, *ib.*, p. 61).

Din *floricică* (dimin. de la *floare*). Cuvântul are la noi şi înţelesul de „numele unei hore ţărăneşti" atestat la Pamfile (*Jocuri de copii* II, p. 283) şi Sevastos (*Nunta la Români*, p. 281). Cu această însemnare cuvântul este dat şi în Răspunsurile la Chestionarul lui Hasdeu pentru mai multe comune din judeţele Buzău şi Dâmboviţa (cf. Puşcariu, *Dicţ. Limb. Române*).

Vatáf. In legătură cu jocul căluşerilor. Capul, şeful căluşerilor (glava, voivoda na kalušari). Gerov. Se mai numeà şi supt formele **vatafiu** cu acelaşi înţeles; **vatahъ** (în regiunea din Samocov) meşterul-şef la o turnătorie (nai-glavnja maistor vъ vidnja). Sbornik XV., p. 227. Werkführer, (einer Giesserei) Weigand, *Bulg. Wb.*

Din *vătaf*, cu înţelesul fundamental din viaţa pastorală „cioban care păzeşte stâna", după aceea „mai marele peste o turmă" (Hasdeu, *Chestionar*, IX 281) şi de aici apoi înţelesul vechiu „căpetenie peste oştire". In română cuvântul are mai multe variante, între care şi forma primitivă *vătah* atestată în scrierile cele mai vechi. *Acesta clemă-se vătahul* (Codicele Voron., 72). *E vătahul şi ceea erà cu nusul* (Tetraevanghelul, 1574). *Predea-vătah* (a. 1608 ap. Hasdeu, *Cuv. d. Bătr.* I, 168). *Un vătah cuvântă şi zise* (Varlaam, *Carte român. de învăţ.*, 62_2). Aceasta dovedeşte că originea cuvântului, în limba română, este mai veche decât primele începuturi de influenţă turcă, pentru ca el să fi putut venì direct din turc. *vattas* „păstor, cioban" (J. W. Redhouse, *Turk. engl. Lex.* 2140). Pare mai probabil că cuvântul va fi ajuns la noi prin Tătari, în care limbă, în afară de înţelesul „adunare, grămadă de pescari pe ţărmul mării Caspice" tre-

©BCU CLUJ

bue să fi avut şi pe acela întrebuinţat în Terminologia pastorală la Turci şi la noi. De la păstorii români cuvântul a trecut la Ruteni: *vatáh* „Oberhirt", *vataha* „turmă" la Poloni, *watah* id. (Miklosich, *Wanderungen*, 20). Vezi mai departe Miklosich EWS. supt v a t a g a şi Şăineanu, *Influenţa orient.*, s. v ă t a f. La Poloni şi Ruşi cuvântul poate fi un împrumut din ruteană din care cauză nici nu este menţionat în studiul lui St. Wędikievicz din *Mitteil. d. rum. Inst.*, p. 262—292.

Dealtfel, cum că cuvântul nu poate fi de origine turcă la Români, aceasta se vede şi din faptul că el nu-i de loc răspândit la popoarele din Peninsula Balcanică. Sârbii şi Grecii nu-l au; de asemenea nici Albanezii. La Bulgarii din Macedonia nu este cunoscut. Gerov îl dă numai pentru regat cu singurul înţeles de „vătaful căluşerilor". Cu acest înţeles se vede cât colo că cuvântul este împrumutat din limba română, împreună cu toate celelalte cuvinte referitoare la acest joc: k a l u š, k a l u š a r, f l o r i č i k a şi chiar cu însuşi jocul care n'are asemănare cu jocurile similare ce se obicinuesc la Bulgarii din Macedonia la sărbătorile Crăciunului.

Weigand, fără să ţină seamă de toate acestea, în studiul său *Zur Terminologie der Molkerei*, publicat în *Jahresb.*, XVI, p. 213 şi urm., tratând despre originea cuvintelor româneşti referitoare la stână, derivă cuvântul românesc *vătaf*, despre a cărui vechime la noi s'a vorbit mai sus, d i n b u l g ă r e ş t e, pentru singurul motiv că vorba românească se găseşte şi la Bulgari, neţinând seamă, bine înţeles că chiar după Gerov, autorul dicţionarului bulgăresc cel mai mare şi cel mai bogat în material, cuvântul *vataf* bulgăresc n'are decât înţelesul din jocul căluşarilor împrumutat de la Români. Şi ca să dea un caracter şi mai bulgăresc, Weigand mai adaogă că cuvântul, putând fi de origine tătară, ar fi putut veni în Balcan prin mijlocire turcească. Noi însă am arătat mai sus că în Balcani cuvântul nu există decât la Bulgari, care l-au luat de la Români. Dacă într'adevăr Turcii ar fi fost mijlocitorii acestui termen, atunci se înţelege că el s'ar fi găsit şi la Greci, Sârbi, Albanezi şi Aromâni. Acestia însă nu l-au Această constatare precum şi prezenţa cuvântului la Dacoromâni în cele mai vechi scrieri literare — ceea ce probează că în graiul popular erà şi mai vechiu — dovedesc până la evidenţă că origina lui tătară, recunoscută de Miklosich, este sursa

©BCU CLUJ

directă pentru limba română, şi că din această limbă cuvântul a trecut pe de o parte la Bulgari, iar pe de alta la Ruteni.

pomána (Atestat la Cankof, *Bulg. Sprache,* p. 192). Pomană ce se dă la morţi. Cuvântul este dat şi de Miklosich: *pomana,* Todtenmahl, Almosen (SEW., 188). Dicţionarele Gerov, Miladinov etc. nu-l dau.

Din *pomană* (pls. помѣнъ). In limba română cuvântul însemnează „pomenire" (*S'au stins pomana ta de pe pământ,* Biblia de la 1688, p. 364); „milostenie pentru sufletele morţilor", în unele părţi şi „masa ce se dă după înmormântarea mortului" (Haşdeu, *Chestionar* II, p. 149). Cu aceste două înţelesuri din urmă cuvântul se păstrează nu numai la Bulgari, dar şi la Sârbi (în Kraina) *pomana,* Todtenmahl im Hause (*Srpski etn. Zbornik,* VII, 96); la Ruteni *pomana* are şi înţelesul 1. din limba română: „Andenken, Erinnerung", alături de „Totenfeier", după aceea „pomană la morţi", un fel de pâne albă care se dă de pomană. Cu acest din urmă înţeles cuvântul există şi în română: „un fel de colaci" (Marian, *Naşterea,* p. 293). Forma ruteană este înregistrată şi la Miklosich (*ib.* 188). De asemenea, cuvântul există şi la Huţulii din Galiţia. La aceştia, în ziua de Sf. Dumitru, se împarte pâne *na pomanu* „în amintirea morţilor".

Atât la Bulgari cât şi la ceilalţi Slavi cuvântul este de origine română, introdus cu alte obiceiuri româneşti din ziua morţilor. Cauza pentru care el nu poate fi considerat ca un cuvânt moştenit, este mai întâiu trecerea lui ѣ în *a,* care nu se poate justifică nici pentru dialectele bulgare răsăritene, în care ѣ în poziţie tare se pronunţă ca diftong (*ea*), sau cel mult *a* cu un element palatal înainte redat cu *'a* (cf. Miletič, *Das Ostbulgarische,* p. 158), însă în nici un caz *a.* Această pronunţare există numai în limba română (dialectul dacoromân), când *ea* urmează după o labială în poziţie tare.

7. Termeni pastorali.

bárzav,- a, -o adj. Se spune despre unul „care are peri albi şi negri amestecaţi, cărunt, sur"; de asemenea şi despre unul „căruia i-a încărunţit părul, adecă i-a albit întru câtva". Gerov. După Weigand (*Bulg.-deutsch. Wb.* 206) „grau schwarz und weiss meliert".

Din *barz, -ă* (mai vechiu: *bardzu, -ă* păstrat numai la Aro-

©BCU CLUJ

mâni[1] cu înţelesul „bălan"). Cuvântul există şi la Sârbi: *barzast*, în *koza barzasta* „capră barză", care nu e nici albă nici pestriţă. Vezi mai pe larg despre acest cuvânt *Dacoromania* II, 679.

batút. Intrebuinţat numai dialectal cu înţelesul de „lapte bătut", „Buttermilch". *Im noszt batut, sirene i mĕlko* (le duc lapte bătut, brânză şi lapte) Pančev.

Din *[lapte] bătut*. CDDE. 144. Tot ca un termen pastoral derivat din *bate* avem în ruteană *batelev* „Schlägel im Butterfass". Slovar.

čótura. In limba bulgară are mai multe însemnări: 1⁰. ploscă de vin (bukla, buklica); 2⁰. măsurătoare pentru cereale, în special, grâu, cu o capacitate de aproape 30 ocale (měra za žito, szbirat okolo 30 oki); 3⁰. un fel de copaie la piuă, în care se pun dimiile (edin vid korito na tepavica); 4⁰. pisălog (tleček, dibekz); 5⁰. tidvă (glava, kratuna), Flaschenkürbis. Se mai aud şi variantele: **čétura, čútura** şi **čótra** (din care în dial. megl. avem **čotră**). Diminutive: **čéturka, čúturica** „Feldflasche". Gerov, 550.

Din *ciutură* (lat. *cytola,-am*), gr. κότυλος, κοτύλη Becher, Napf, Schale, din care a rezultat mai întâiu *cotylos* (care a dat în ital. *gottulu* „Weinbecher") şi, prin metateză, **cytola* (Puşcariu, Lat. ţi u kţ, 61 şi Wb., 382) sau **ciutulus* (Meyer-Lübke, REW., 2290; cf. şi 4749). — Prin păstorii Români, cuvântul a fost răspândit în întreaga Peninsulă Balcanică: la Albanezi *čuturε* (la Gheghi), „hölzerne Weinflasche" şi *tšotrε* (la Toschi). Acesta reprezintă forma sincopată din *čuturε* (vezi bulg. *čotra*). După G. Meyer (EWA., 449, el ar fi din turceşte; — la Sârbi *čutura* „drvena ploska za vino i rakiju" (ploscă de lemn pentru vin şi rachiu), e atestată în sec. XVII în dicţionarul lui Bjelostijenčev şi mai târziu la Karagić cu înţelesul de „vasculum vinarium". După Rječnik, din care extragem aceste date, forma sârbă ar veni din ital. *ciotola*, ceea ce ar fi cu neputinţă din cauza lui *l* intervocalic prefăcut în *r*, care ne conduce direct la forma română; — la Sloveni *čutara, čotara* cu acelaşi înţeles ca în sârbeşte; — la Ruteni *čutora* „Mundstück der Pfeife"; — la Unguri *csutora* „die Feldflasche"; — la Greci τσότρα id. De la popoarele balcanice cuvântul a trecut şi la Ţurci *tšotura* „hölzerne Flasche".

[1] D. Sever Pop îmi comunică însă că în părţile Rodnei se întrebuinţează şi azi *capră barză* (=pestriţă), şi *Barzu* ca nume de ţap.

©BCU CLUJ

In ceea ce priveşte forma alb. *tšutul* „Schädel", atestată numai la Rada Gerol. precum şi derivatul acesteia *tšutulzə*, ca vine din ital. *ciotola* (G. Meyer EWA 451).

fáša. „Fâşie sau curea lungă de piele tăiată din spinarea vitelor". Gerov. *Da mu oderem ot gъrba faša* (să-i jupoiu de pe spinare o fâşie) ib.

Din *faşă* (lat. *fascia*). Cuvântul se aude numai la Bulgarii din regat; cei din Macedonia nu-l cunosc, de aceea originea lui trebue căutată mai de grabă în limba română, decât în cea albaneză, în care avem *faše* „Binde, Windel" (din ital. *fascia*). Cf. G. Meyer, EWA., 100; *Jahresb.* XV, 103. In orice caz, siguranţă deplină nu putem aveà asupra provenienţei lui în limba bulgară, deoarece cuvântul se pronunţă la fel în româneşte ca şi în albaneză.

fičór. Se întrebuinţează cu două înţelesuri: 1°. Slugă, cirac sau calfă pe lângă baciu la stână (čirak pri bač na bačilo). Gerov. 2°. Numele unui joc copilăresc, (nu „dans popular" cum dă CDDE., 561) care se joacă cu pietricele pe pământ, după o figură desemnată anume pentru aceasta (igra sъ kamčeta vъ načertana osobena figura). Se mai numeşte şi b a b k a, g a m a, k a p o t, p i k o. (Vezi Gerov s. b a b k a).

Din *fecior* (lat. **fetiolus* din *fetus*). Inţelesul 1°. se găseşte şi în limba română *Şerban Grigorie . . . ca fecior de boltă . . . s'a purtat totdeauna omeneaşte*, N. Iorga, *Studii şi Doc.* ap. Puşcariu, *Dicţ. Limb. Rom.* Inţelesul 2°. trebue să se fi desvoltat în limba bulgară. Trecerea lui *e* în *i* se poate explică, dialectal, din limba română. Cuvântul există şi în limba sârbă *fèčor* însă numai ca nume propriu: *Marko Fečor* şi este un nume românesc. (Cf. *Dacoromania* I, p. 196) R j e č n i k; *Zeitschr. f. rom. Phil.* XXXVIII, 545.

fúrka. Intrebuinţat mai mult supt forma **hurka,** cu mai multe înţelesuri: 1°. „Instrument de lemn, cu lâna de tors legată de el, care se vâră subsoară de partea stângă". Cu acest înţeles ea corespunde „furcii de tors» din limba română. 2°. Cotor sau tuleu de plantă, mai ales de crin (stebloto na kremъ): *Bĕla hurka* (furcă albă) = crin (lilium candidum). Din acest înţeles au rezultat şi sensurile următoare: 3°. (Nume de plantă) Stânjeni, stânjinei, stânjinită, cunoscute şi supt numele de crini (Iris germanica). 4°. Lumânărică, sau coada-lupului, coada-vacii (Verbascum

©BCU CLUJ

Thapsus) ca în bulg. ovčja opaška pentru hurka. Cu acest înţeles avem şi *bogorodičina hurka* (furca Maicii-Domnului). 5°. Nemţişori-de-câmp sau buruiană-de-făcut-copii (Delphinium Consolida) 6°. Nume de plantă (Equisetum arvense). Cu acest înţeles şi *samodivska hurka* (Equisetum maximum). Se mai aude (deşi mai rar) şi supt forma **urka, vurka.** Derivate: **furkár (hurkar)** cel care face sau vinde furci; **furkárka (hurkárka)** femeie care face sau vinde furci: *Maika ti selska hurkárka, Po sahan brašno zbiraše* (mamă-ta furcarcă de ţară, Strângeà făină în strachină). Lit. Pop. ap. Gerov; **húrkin (fúrkin)** adj., în *hurkina poséda*, şezătoare la care fete şi muieri se strâng ca să lucreze cu furcile, un fel de „clacă de tors", care se numeşte, în Moldova, *furcării* (Pamfile, *Industria casnică*, 10); **furkulíca, furkulíca, farkolíca** furculiţă cu care ne servim la mâncare; **fúrčica (hurčica)** dimin.; **hùrčilo** o parte a furcii, şi anume lemnul lung pe care se leagă lâna de tors. Gerov (vezi úrčilo).

Din *furcă*. Miklosich (EWS., 59) ocupându-se cu originea acestui cuvânt, îl derivă direct din lat. *furca,-am*, neţinând seamă de înţelesul lui fundamental din limba bulgară „Spinnrocken" care nu se găseşte în limba latină şi se întâlneşte numai în limba română şi limba albaneză (*furkɛ*), în amândouă limbile cu înţelesul dublu de „Heugabel", sensul fundamental din limba latină, şi „Spinnrocken", înţeles care s'a desvoltat mai târziu în limba romană din Balcani. Romansky (*Jahresb.* XV, p. 107), care mai întotdeauna ocoleşte derivaţia formelor româneşti în limba bulgară din limba română, neputându-l derivă direct din limba latină, îi trage originea din forma balcano-latină sau, şi mai propriu, balcano-romană: *furca*, recunoscând că înţelesul fundamental din limba bulgară de „furcă de tors" s'a păstrat numai în limba română şi limba albaneză. Dar în cazul acesta, când cuvântul bulgar nu mai are nici un înţeles din acelea pe care *furca, -am* le avea în limba latină, ci numai pe acela care s'a desvoltat mai târziu în limba română, se înţelege că el nu mai poate fi derivat decât din această limbă. Ceva mai mult, după studiul lui D. Marinov asupra terminologiei populare la Bulgari (Sbornik XVIII, 96), între felurile de furci care se întrebuinţează la poporul bulgar, lipseşte furca prevăzută la capătul de sus al băţului cu două coarne, de o parte şi alta. In figurile furcii pe care le reproduce Marinov în studiul său, găsim numai

©BCU CLUJ

furca simplă, alcătuită dintr'un băţ, cu caierul fixat de o sfoară de partea superioară a băţului, aşa cum se vede în Damé (*Terminologia*, p. 349, fig. 5), şi furca, în care, în locul coarnelor, se găseşte o placă, de cele mai multe ori dintr'o singură bucată cu lemnul furcii, aşà cum se poate vedeà în modelele de furci pe care le reproduce T. Pamfile (*Industria casnică*, p. 10, fig. 14, 15, 16, 17, 18), însă fără încrestăturile artistice ce se văd pe furcile româneşti. Din studiul lui Marinov reiese că furca cu coarne nu este cunoscută la Bulgari. Acest fel de furcă ca instrument de tors lână, pe care Românii au numit-o după instrumentul prevăzut cu două coarne pentru întors sau ridicat fânul, există numai la Dacoromâni şi, după cât m'am informat, la Istroromâni, Aromâni şi Meglenoromâni. La aceştia, dintre felurile de furci, este cunoscută numai furca cu coarne sau cu cruce. Ea se prepară introducându-se la capătul de sus al lemnului furcii, printr'o gaură făcută spre acest scop, un băţ mai subţire, care se îndoaie în dreapta şi în stânga în felul coarnelor, sau se lasă orizontal în felul crucii. Aşadar, trecerea de înţeles de la unealtă de fân la unealtă de tors este proprie numai limbei române. La Bulgari cuvântul a trecut cu înţelesul schimbat din limba română. El n'a putut ajunge în această limbă nici supt forma unui decalc, trecând la forma slavă *vila* „furca de întors fânul". De aci rezultă că furca, cu acest înţeles strein de limba latină, nu se puteà naşte numai în limba romană din Balcani, după cum a voit să dovedească Puşchilă (*Furca de tors* în *Conv. lit.* XLVIII, p. 465—474), spre a arătà trecerea unor elemente româneşti din sudul Dunării la Românii din Carpaţi, şi aceasta pentru motivul că la Dacoromâni acest instrument supt forma lui originală — purtând două coarne la partea superioară a băţului — se mai găseşte în Transilvania, în ţinutul Sibiiului şi al Huniedoarei. In această din urmă localitate, furca are de obiceiu, coarnele mai mici. Ea se mai găseşte, după cum îmi comunică dl R. Vuia, şi în ţinutul Caraş-Severin, în comuna Var, iar în Ţara-românească numai în Gorj, va să zică în dreptul ţinutului Huniedoarei. Faptul că acest instrument a existat încă până astăzi în anumite regiuni din Dacia, dovedeşte până la evidenţă că la început a fost răspândit peste tot şi numai mai târziu coarnele au fost înlocuite cu o placă, aşa cum se găseşte astăzi de obiceiu la Dacoromâni şi la Bulgari.

©BCU CLUJ

De la Români cuvântul a trecut la Greci φοῦρκα „Spinnrocken" (Murnu, *Rum. Lehnw. im Neugr.*, 46) şi „Galgen" (fr. „gibet, potence"). Nu se ştie dacă acest din urmă înţeles este din limba latină sau reprezintă vechiul înţeles din limba română, păstrat astăzi numai în dialectul dacoromân: Mihaiu-Vodă pusese patru furci mari şi mai toate zilele spânzură tâlharii de picioare. (Neculce, *Letopiseţe*, vol. II, p. 399).

Tot din limba română şi nu din limba greacă, cum susţine Romansky, a pătruns în bulg. şi derivatul *furkulica* (cu variantele citate mai sus). In româneşte forma *furculiţă* a fost derivată din *furcă*, ca *puiculiţă* din *puică*, *piuliţă* din *piuă* etc. Acest *furculiţă* a trecut, probabil prin Aromâni, şi la Greci: φουρκουλίτσα, φουρκαλίτσα „Gabel" şi „Spinnrocken" (Murnu *o. c.*) precum şi la Albanezi, din motivele expuse în studiul mieu „Raporturile Albano-române" (*Dacoromania* II, p. 470). Tot de la Români cuvântul a fost împrumutat şi de Unguri *furkoly* „furcoiu" (CDDE., 693).

fúrna. Cuptor. Se aude şi supt formele: **vurna, hurna** şi **fъrnja,** toate atestate la Gerov şi Duvernois. Pentru Orhaniè Romansky dă şi **furnja.** La Bulgarii din Macedonia singura formă întrebuinţată este *furna*. Alături de aceste forme, în Bulgaria (nu în Macedonia), se mai întrebuinţează şi **furun, furuna** cu acelaşi înţeles. Derivate: **furnadžíja**, meşter care zideşte cuptoare şi brutar; **furnadziičja** dimin. de la *furnadžija*; **furnadžiika**, soţia brutarului; **furnadžiiskii, -ska -sko**, adj., care ţine de brutar, de acela care zideşte cuptoarele; **fúrnik**, tot ce iese din cuptor, în special pâne, pită; **fúrnica, fúrnička**, toate derivate de la *fúrna*.

Cel dintâiu care s'a ocupat cu originea acestui cuvânt este Miklosich (EWS., 59), derivându-l din turc. *furun* „four, fourneau". Miklosich plecă de la forma mai nouă din limba bulgară *furunъ* şi *fúruna* cu aceleaşi înţeles, considerându-l ca o formă sincopată. După el, G. Meyer (EWA 114) ocupându-se de originea latină a alb. *furr*, gheg. *furrε*, admite părerea lui Miklosich pentru formele sudslave: bulg. *furun*, *furna* şi sârb. *furuna*, *vuruna*. Aceeaşi etimologie o admite şi Berneker (SEW., 286) care porneşte tot de la *fúruna*, o formă cu totul necunoscută la Bulgarii din Macedonia, acolo unde influenţa turcească, în lexic, este foarte puternică. Romansky respinge, cu drept cuvânt, deri-

©BCU CLUJ

varea cuvântului din limba turcă, şi crede mai de greabă că ar venì din gr. φοῦρνος care şì el derivă din lat. *furnus* (G Meyer, *Neugr. St.*, III, 71 şi urm.). In acelaşi timp el nu exclude posibilitatea derivării cuvântului direct din forma latină, mai ales că din lat. *furnus* au ieşit formele alb. *furʀ* şi *furɛ*, arom. *furnu* şi ngr. φοῦρνος, care a pătruns şì la Turci, supt forma *furun*, ceea ce ar fi la fel ca şi cum am admite o derivaţie din limba greacă sau turcă.

Eu cred că, de la început, trebue să facem o deosebire, ca chestie de origine, între cele două forme fundamentale: *furna* şi *furun*. Cea din urmă este nouă de tot. Cea dintâiu este veche şi nu poate fi despărţită de forma romană care erà răspândită peste întreaga Peninsulă Balcanică. Aceasta se vede, după cum am arătat mai sus, din existenţa lui *furnus* atât la Români cât şì la Albanezi, la Greci şi la Slavii de sud. Continuatorii elementului roman în Balcani nu sânt nici Grecii, nici Sârbii, nici Bulgarii, ci numai Românii şi, în special, Aromânii. La aceştia cuvântul să păstrează încă până astăzi: *furnu* ceea ce probează că odată el a fost răspândit la toţi Românii. La Dacoromâni, după o comunicare verbală a dlui G. Giuglea, avem *Furnea*, nume de persoană. De la Români cuvântul a trecut la Slavi şi, în special, la Bulgari. In ce priveşte trecerea de gen de la **furnu* cum ar fi trebuit să-l aibă Bulgarii, la *furna*, forma actuală, avem de întâmpinat aceleaşi greutăţi, ori că l-am derivà din gr. φοῦρνος, ori din lat *furnus*, dacă n'am voì să admitem influenţa cuvântului bulgăresc de gen feminin *peštь*, cum propune Romansky (*Jahresb.* XV, 103—104).

géga. v. p. 176.

gúna. Cojoc. *Pomina zimata čemu ti e gunata* (a trecut iarna la ce-ţi mai trebue cojocul). Gerov. Derivat: **gúnica** (dimin.) ib

Din *gună*. Cuvântul lipseşte în dialectul dacor. însă există în dialectul arom., ceea ce probează că în timpurile mai vechi erà cunoscut de către toţi Românii. In Peninsula Balcanică *guna* este întrebuinţată de Greci: γούνα, γούννα „Pelz", γοῦνα „pelisse, fourrure"; de Albanezi: *gunɛ* „Mantel von Ziegenhaar" şi *gun, zgun* „Kleid bis zu den Knien"; de Sârbo-Croaţi *guń, guńa, guńina*, care apare încă de prin sec. XIV cu înţelesul cel mai vechiu atestat „vesti svilis, rusticana". După lămuririle date în Rječnik, un fel de haină neagră de păr, la unii

©BCU CLUJ

lungă până la genunchi şi cu mâneci (s rukavima i dugačak do niže kljena), la alţii scurtă până la brâu (de acestea am văzut şi eu purtând Slavii, Sârbi şi Bulgari din Macedonia), iar la alţii şi fără mâneci. In afară de popoarele balcanice cuvântul există şi la Sloveni: *gunj*, *gunja* „straiu lânos, lăţos; plocad"; la Ruteni *huńa*, la Ruşi *guńa*, la Cehi *houně*, la Poloni *gunia*, la toţi, cu înţelesul de straiu lânos, straiu purtat, vechituri" (cf. Wędkiewicz, *Revue Slavistique*, t. VII, p. 111—132).

Cunoscând extensiunea geografică a cuvântului vedem că, în afară de Români şi Albanezi, singurii moştenitori direcţi ai elementului roman din Peninsula Balcanică, el se mai găseşte şi la acèle popoare înconjurătoare, cu care păstorii români, în timpul migraţiunii lor în sud şi la nord, au venit în atingere din timpurile cele mai vechi. Plecând de la această constatare, localizarea lui în Balcani se explică şi din formele serbo-croate, în care nu se vede reflexul lui *ŭ* latin trecut la *o*, cum avem în toate celelalte limbi romanice şi mai ales în formele italiene: *gonna*, *gonnella*, de unde puteà să treacă la Serbo-Croaţi.

Acum, în ce priveşte originea formei bulgare, observăm că ea a fost derivată din limba greacă (Romansky, *Jahresb.* XV, p 106), pentru că cuvântul este atestat şi în bizantină şi, în afară de aceasta, mai are şi acelaşi înţeles de „Pelz". Se uită însă că înainte de a fi ajuns la Bizantini şi peste tot la Grecii de mai târziu, cuvântul erà întrebuinţat de Romani, vecinii imediaţi ai Slavilor, care, în marea lor majoritate fiind păstori, se îmbrăcau cu *gunna* şi că aceşti Romani s'au continuat în Românii şi mai ales Aromânii la care cuvântul trăeşte şi astăzi cu înţelesul latin. In afară de aceasta, nici un motiv formal sau semantic nu ne poate determină pe noi ca să-l derivăm din greceşte, cum presupune Meyer-Lübke (REW. 3919), deoarece nicăiri, nici măcar în Pind, unde dial. aromân a suferit cea mai mare influenţă din partea limbei greceşti, nu avem *γună* (cum ar fi trebuit să se pronunţe dacă ar fi venit din *γοῦνα*, ca *γίlie*, *γumar*, *γramă* etc.), ci *gună* (cu *g* iniţial), aşa cum se întâlneşte pretutindeni în Basme. Existenţa cuvântului şi la Ruteni, Cehi, Poloni dovedeşte, mai întâiu că *guna* a existat odată şi în dialectul dacoromân, al doilea, că şi el erà unul din cuvintele româneşti călătoare, ca atâtea altele despre care se vorbeşte în această lucrare, şi care cu ciobanii români, s'au răspândit la nordul şi sudul românismului carpato-

©BCU CLUJ

dunărean. (Vezi despre *gună* şi *Dacoromania* I, 520, unde sânt date şi citate din dialectul aromân; de asemenea şi Berneker (SEW., 363, care dă ca izvor limba latină, fără însă să specifice, mai de aproape, limba romană din care a pătruns în bulgăreşte şi în celelalte limbi slave).

gúša. Este unul dintre cuvintele de origine română care are cele mai multe derivate în limba bulgară. Insemnează 1⁰. Gât (înţeles întrebuinţat mai rar în dialectul dacor., însă foarte des la Aromâni şi Megienoromâni) 2⁰. (la pasări) Umflătura de dinaintea gâtului, în care se strâng alimentele înainte de a trece în stomac. 3⁰. (la oameni) Bărbia sau partea grasă care atârnă la gât. 4⁰. Partea superioară a unei încălţăminte (gheată, ghetre, ciorapi) care în bulg. se cheamă gornigъ, gornişte, vdigъ, 5⁰. Fus de tors, de pe care nu a fost întrebuinţat tot tortul. Gerov. Derivate: **gúšmak** „gât", *Stignъl go za gušmaka* (l-a strâns de gât), adică îl zoreşte cu ceva; **guška** „bărbie". *Ia si glava povdigni, Po guška da te cěluvъ* (ia ridică-ţi capul, să te sărut la bărbie) *Lit. Pop.*, „mânată" adecă cât ar puteà cuprinde cineva cu mâna, găluşcă, sarmale"; **gúšlan** (nume de pasăre de baltă, de gârlă, corespunzând atât ca înţeles cât şi ca formaţiune lui) „gâtlan" (ardea cinerea). Nu se ştie dacă *gušlan* este un decalc după *gâtlan* sau invers. In limba română mai avem şi *bâtlan*. Forma *gâtlană* dată de Rădulescu-Codin (*O seamă de cuvinte*, p. 35) cu cele două înţelesuri: „un soiu de prun" corespunde bulg. *gъrlest(a)* de la *gъrlo* „gât" din *sliva gъklesta* (prună gâtlană). Inţelesul al doilea „cu gâtul lung" nu derivă după cum dă Pascu (*Suf.*, p. 297) din bulg *gortanъ*, ci este un derivat de la gât şi se identifică cu *gâtlan*; **gúšla,** aşa se cheamă copilul crescut însă nebotezat; **gušoglav**, adj. cu capul lipsit de păr, chel.; **gúšaveć** (nume de pasăre, acelaşi cu „gúšlan"); **gúšav, -a, -o**, care are guşe; **gúšica** şi **gúšička** diminutive. Verbe: **gušam se,** mă vâr (cu gâtul?) în ceva, mă bag, mă înghesuiu, mă ascund. *Děteto se guši u maika si* (copilul se înghesue la mamă-sa); **guškam se,** cu acelaşi înţeles; **gušénie,** abstractul verbului „gušam se". Compuse cu prefixe: **pogušnъ,** iau de gât, îmbrăţişez; **poguškam** = guškam se; **zagušvam** şi **zagušjam** „umhalsen, sich anschmiegen"; **zagušvánie** şi **zagušánie,** subst. abstr.; **sgušvam se** „sich zusammenkauern, sich bücken, sich anschmiegen, sich umarmen; **nagušam,** iau de gât.

©BCU CLUJ

Din *guşe* (Berneker, SEW., 363) Cuvântul a pătruns şi la Albanezi: *guše*, „Hals, Läppchen des Hahns" cu mai multe derivate (G. Meyer, EWA., 135); — la Sârbi: *guša* „der Kropf der Menschen, der Vögel; Kehle" etc., cu mai multe derivate ca în limba bulgară: *gušan, gušana*, „die Kropftaube, der Kröpfer"; *gušanac*, poreclă dată bărbaţilor. De asemenea şi supt forma simplă *guša*; *gušav* (despre copiii cu guşe), guşat; *gušavac*, om guşat (gušav čovjek); *gušavica*, „aufgeblasener Taubenkropf"; *gušast*, găină care are pe cap pene lungi. Şi ca nume de localitate: *Gušak*, sat în Bosnia. Rječnik; — la Greci: γκοῦσα „Kropf" (Murnu, *Rum. Lehnw. im Neugr.*, 24). Despre originea latină a cuvântului românesc, vezi Meyer-Lübke, *Zeitschr. f. rom. Phil.* XV, 242 şi REW., 3750; Puşcariu Wb., 747. Despre originea română a cuvântului albanez, vezi Capidan, *Raporturile albano-române* (Dacoromania II, 476—477).

guturáč. Boală (la cai) care produce moarte (edna bolest po konite ot koito umirat). Gerov.

Poate să steà în legătură cu *guturaiu* din lat. **gutturalium* de la *guttur*, cf. Puşcariu, Wb., 751; Meyer-Lübke, REW., 3930), prin substituire de sufix.

kačùla. „Acoperiş ţesut care se întrebuinţează spre a păzi capul de ploaie, vânt", căciulă, şubă, glugă. In afară de aceasta, mai însemnează şi „moţ de pene pe capul pasărilor". Gerov. Weigand dă înţelesurile: „Kapuze, Regenkappe; Schopf, Federbüschel". Tot aşa şi Romansky (*Jahresber.* XV, 108). Înţelesul original care se întrebuinţează peste tot în Bulgaria ca şi în Macedonia, este acela de „căciulă". Acest înţeles reiese şi din proverbul împrumutat de la Aromâni *Slědъ dъžd kačula* (arom.: după ploaie, căciulă). Gerov. De asemenea: *Da se boješe vъlkъt ot dъžda, staše da si nosi i kačulъ* (lupul dacă s'ar fi temut de ploaie, ar fi purtat căciulă), *Koga dъžd prěvali i kačulъ na glavъ* (după ce a trecut ploaia, şi căciulă pe cap). Gerov. Tot Gerov mai dă şi forma **káčulъ**. Derivate: **kačúlkъ** dim., **kačulíca** dim., **kačúlecъ** dim., **kačúlčea, kačúlčica** dim.; **kačulat, -a, -o,** adj. în forma căciulii, ca căciula: *Kačulata osoinica = kačulasta zmija;* **kačulast, -a, -o,** adj. = *kačulat.* Cu acest adj. avem: *kačulasta zmija* (Vipera animodytes). Gerov. Weigand mai dă **kačulest, -a, -o** = kačulat. Verbe: **zakačulja,** acoper, învălesc cu ceva. Pančev; **nakačulvam,** id.

©BCU CLUJ

Din *căciulă*. Originea cuvântului românesc nu este pe deplin clară. Dintre etimologiile propuse până acum, cea dată de d. Puşcariu din lat **catteulla* de la **cattea* „Katze“ (*Lat. Ţi u- Ki*, p. 53—54 şi *Wb.* 248) rămâne singura care mai poate fi luată în seamă. Cuvântul există în toate dialectele române afară de dial. istr. In afară de aceasta, el se găseşte răspândit aproape la toate popoarele balcanice: alb. *kësul'e*, „Kopfbedeckung, Haube, Mütze“, cu trecerea lui *č* în *s*, ca în *sore* < *cioară*, despre care vezi mai pe larg *Raport. albano-române* (Dacoromania II, 481); ngr. κατσούλα „Kopfbedeckung und speziell Kapuze“, κατσούλι „Kopfbedeckung der Frauen“; κατσουλιέρα „Haubenlerche“, κοτσουλώνομαι „bedecke de Kopf, vermähle mich heimlich“ etc. (Murnu, *Rum. Lehnw. im Neugr.*, 27—28). — Cel dintâiu care s'a ocupat cu raportul dintre cuvântul bulgăresc şi forma românească a fost Miklosich (EWS., 108), recurroscând la bază originea românească a acestor două cuvinte. După el, G. Meyer le-a adus în legătură cu forma bulg. *košula* „cămaşă“ din lat. *casula*, ceea ce n'a putut deslegà întru nimic dependenţa formei albaneze de celelalte forme balcanice. Romansky (*Jahresb.* XV, 108), luând în discuţiune originea formei bulgare, recunoaşte că chiar dacă κατσούλα grecesc l-am derivà din lat. *casula*, deşi trecerea lui *s* în τσ este cu neputinţă, iar sprijinul care-l aduce pentru această trecere τσέργα din *serga* < lat. serica (Thumb, *Indogerm. Forsch.* XIV, 355) reprezintă o altă imposibilitate, întru cât cuvântul se aude pretutindeni în Balcani *čergă*, de unde a trecut la Greci cu trecerea regulată a lui *č* în τσ-, forma grecească cu τσ (κατσούλα) nu puteà ajunge la Români şi Bulgari cu *č* (kačula, căciulă). De aceea drumul cel mai natural pentru limba greacă ca şi pentru limba bulgară este tot prin limba română. De la păstori români şi aromâni, cuvântul s'a răspândit peste tot Balcanul.

Forma aromână *cătsulă*, reprodusă de Romansky, după Weigand (*Die Olympo-Wal*, 110), nu este un împrumut din limba greacă, ci aceeaşi *cătšulă* care există la toţi Aromânii cu pronunţarea lui *tš* ca *ts*, caracteristică graiului Aromânilor din Olimp.

kálčuni. Intrebuinţat numai la Bulgarii din Macedonia (Perlepe, Bitolia şi împrejurimi) în locul formei *kalcun* „papuci, de postav sau de pâslă ajungând până la glesne sau ceva şi mai sus“.

©BCU CLUJ

Din arom. *căltšune* (lat. *calceonem* de la *calx,-is* atestat în toate limbile romanice, cf. Meyer-Lübke, REW., 1495). In arom. *căltšune* pl. *căltšuńi*, se aude în Macedonia, acolo unde elementul bulgar vine în contact cu Aromânii.

kánura. Lână toarsă din care se prepară bătătura pentru ţesutul chilimurilor (pasmo niški za vʒtʒk na kilim). Gerov.

Din *canură* (lat. *cannula*, „Spulen aus Rohr worauf die Einschlagfäden gewickelt werden", „Einschlagfaden" (Per. Papahagi, *Not. Etim.*, p. 214). Din graiul Aromânilor de la nord mie îmi este cunoscut numai înţelesul „Einschlagfaden". Pentru formele romane, cf. Meyer-Lübke, REW. 1607. Ca termen referitor la industria pastorală a Românilor, cuvântul a fost răspândit de către ciobanii români în toată Peninsula Balcanică; sârb. *kanura*, „ein Strähen (Bund) Baumwollengarn" (fasciculus filorum gossypinorum), Rjecnik. Şi ca nume propriu *Kanurić*; ngr. κάνουρα = ὑφάδι „trame". Byzantios (cf. G. Murnu, *Rum. Lehw. im Neugr.*, 27), το στημόνι τῶν ὑφασμάτων (G. Meyer, *Ngr. St.* III, 25). Romansky, discutând originea cuvântului bulgăresc, conchide că „ar trebui să fie un cuvânt latin răspândit în Peninsula Balcanică". Se înţelege că, la origine, el trebue să fie un cuvânt latin şi nu slav, însă, după formă şi înţeles, acest cuvânt latin a pătruns la Greci şi la Bulgari prin limba română şi supt formă românească.

kápuš. Sinon. cu kʒrleš (ricinus communis), acelaşi cu românescul „căpuş".

Din *căpuş* (derivat din *cap* prin suf. *-uş*, cf. Puşcariu în *Dacoromania* II, 594). Cuvântul se găseşte şi la Albanezi *kɐpušɐ*, „Zecke" (G. Meyer, EWA, 188), la Sârbi *krpuša*, „eine Schaflaus", cu un *r* care s'ar fi putut desvolta din *ă* ca în sârb. *srklet* din turc. *sɐklet*, despre care vezi P. Skok în *Zeitschrift f. rom. Phil.* XLI (1921), 151. Despre legătura cuvântului românesc cu forma albaneză, vezi *Raport. Albano-române* în *Dacoromania* II, 523.

krʒlíg. Toiag pentru păstori (ovčarska ǵega). Se mai numeşte şi: **karlík,** cu acelaşi înţeles; **karljúga,** toiag lung pentru păstori prevăzut la o margine cu o îndoitură (caţă), spre a prinde oile de picior (dlʒga ovčarska tojaga, na edini krai sʒ kuka, za lovene ovci za krakata). Gerov. Cf. şi Sbornik VIII, 281; **kʒrlúg** = kʒrlig. *ib.* IX, 172.

Din *cârlig* cu înţelesul din dialectul aromân „bâtă ciobă-

©BCU CLUJ

nească prevăzută la o margine cu un cârlig de forma lui *s* majuscul", ceea ce probează că Bulgarii l-au luat de la păstorii aromâni. Originea cuvântului în limba română este necunoscută.

káram vb. Cu înţelesul: car, conduc, port, „treibe, fahre, lenke, bringe in Bewegung" (voza, prevoza, nosa), *Karam dъrva, sěno, snopie* (port sau car lemne, paie, snopi). Gerov. Compuse cu pref.: **iskaram** (şi *iskar(u)vam*) „treibe heraus", **dokaram** (şi *dokar(u)vam*) „treibe herbei, bringe hervor" etc.

Din *car* (lat. **carro, -are*), „charier, transporter". (Vezi despre acest cuvânt mai pe larg la p. 146.)

karúca. Căruţă proastă trasă de cai (prosti kola za vprjagnje sъ kon), Gerov. Derivat: **karucar** „căruţaş".

Din *căruţă* (CDDE. 253). Cuvântul se găseşte şi la Sârbi: *karuce* „kola na kojema se voze ćeljad" (car). Derivate: **karučice** dim.; **karučan, -na** adj. care ţine de car sau de căruţă; **karucati se** vb. „voziti se na karucama" (a se căruţà în căruţă) Rječnik; la Unguri *haruca* (Szinnyei); la Ruteni: *karoyča*.

katún. „Aşa se cheamă Ţiganii care trăesc supt şatră şi se mută din loc". Gerov. Derivat: **katunin** cu acelaşi înţeles; **katunkà** femeie, fată de Ţigan sinonun cu ţigancă; **katunski** adj. ţigănesc; **katunče** ţigănuş; **katunište** locul în care Ţiganii (katunarii) îşi întind corturile. Gerov.

Despre originea lui *cătun* în română, vezi *Dacoromania* II, 465. Cuvântul există şi în sârb. *katun, katuna* şi *katunište*; *katunar* „praefectus regionis patoriae"; în alb. *katunt* „Gebiet, Stadt, Dorf". Cf. Berneker SEW., 494—495.

keptárče. Un cuvânt întrebuinţat peste tot la Bulgarii din Macedonia şi, în special, la cei din Perlepe şi împrejurimi, cu înţelesul românesc de „pieptar". El nu este atestat în dicţionare, mie însă îmi este cunoscut din graiul viu, şi trebue să fie publicat undeva printre cuvintele dialectale.

Din *cheptar* (dialectal pentru *pieptar*) cu suf. *-če*. Face parte din terminologia pastorală românească. Se găseşte şi la Ruteni *kiptar* (Miklosich, *Wander.*, p. 11).

kolástra. „Cel dintâiu lapte la muiere şi la orice altă vieţuitoare, după naştere". Gerov., cf. şi Sbornik, XVIII, 503. Şi: **kulástra.** Sbornik, XVI—XVII, 398.

Din *culástră* (lat. **colastra, -am* pentru *colŏstrum* cf. Puşcariu Wb., 456). Este dintre cei mai răspândiţi termeni pastorali:

©BCU CLUJ

din limba română, aproape mai la toate popoarele balcanice, la popoarele slave vecine şi la Unguri: ngr. κουλιάστρα „Biestmilch" κλιάστρεα „erste Milch der Ziege" şi γουλιάστρα „Milch schwangerere Frauen" (G. Meyer, *Ngr. St.* II, 75; G. Murnu, *Rom. Lehnw. im Neugr.* 29); rut. *kolastra*, *kulastra*, *kurastra* alături de *kuleistra* şi *kuvastra* „Biestmilch" (Miklosich, *Wander.*, 10); slov. *kurastva* (*ib.* 23); pol. *kułastra* (*ib.* 10); mor. *kurastra;* ung. *gurászta*, *gurázda* alături de *gulásztra*, *gulesztra* şi altele (Szinnyei).

Romansky (*Jahresb.* XV, 112), discutând originea formelor bulgăreşti, admite că atât cuvintele bulg. cât şi cele româneşti derivă dintr'o formă latină balcanică: **colastra*, dar că formele româneşti (dacor. *colastră*, arom. *culastră*, megl. *gulastră*) vin din bulgăreşte şi nu din lat. direct, cum dau Puşcariu, Densusianu şi Meyer-Lübke în dicţionarele lor etimologice. Tot aşa şi formele greceşti despre care a fost vorba mai sus, Romansky le derivă din bulgăreşte, „und nicht aus dem Rum., wie G. Meyer, *Ngr. St.* II 75 f. [angibt]". Romansky, care nu cunoaşte mai de loc normele de transformare ale limbei române, nu-şi poate explică prezenţa lui *-l-* din formele bulgăreşti, deşi acest lucru se puteà petrece printr'o disimilare dintr'o formă românească chiar în sânul limbei bulgare. In afară de aceasta, Romansky nu ştie că în dialectul aromân disimilări de acestea sânt foarte curente. Ceva mai mult, ele sânt mult mai des întrebuinţate decât formele normale: *căloare* şi *căroare* (din lat. *caloria*, *-am*), *lalàtoare* (lat. *laboratoria)*, *culastră* şi *curastră*. Cât priveşte derivarea formelor greceşti din bulgăreşte, atunci când păstorii aromâni au dat Grecilor atâţi termeni pastorali, după cum se poate vedeà şi în lucrările lui G. Meyer şi G. Murnu, ar fi inutil orice discuţie dacă mai ţinem seamă şi de faptul că Aromânii, nu Bulgarii, se găsesc din timpurile cele mai vechi în cea mai apropiată vecinătate cu Grecii.

kórda. Se întrebuinţează mai mult în regiunea din Ahârcelebi cu mai multe înţelesuri: 1º. Aţa sau sfoara de la rodan sau cicăric. 2º. Coarda arcului sau instrumentului cu care se bate bumbacul; în bulg. se cheamă *tetiva* (> megl. *tetivă*). 3º. Coardă de instrument muzical şi mai ales la *gusla*. Sbornic IX, 48. Derivat **kordénica** (în Ahârcelebi) şir lung de oameni aranjaţi unul lângă altul. Pančev.

©BCU CLUJ

Din *coardă* (lat *chŏrda, -am*).

korúna. Termen referitor la o parte a războiului de ţesut: cei doi stâlpi înfipţi dinaintea şi dinapoia războiului pe care se aşază sulurile, unul dinainte (pe care se înfăşoră pânza ţesută) şi altul înapoi pentru urzeală. Se mai numesc şi **korunki**. Sânt trei feluri de *korune: predenъ korunъ* (stâlpul de dinainte), *sredenъ korunъ* (stâlpul de la mijloc) şi în unele părţi *zadenъ korunъ* (stâlpul dindarăt), Sbornik. XVIII, p. 104. Vezi şi Gerov s. k o r u n a.

Din *corună* (jud. Dolj) „lemnele înfipte vertical în stâlpii cei groşi ai războiului, din lat. *columna*. G Giuglea, *Cerc. lex.* 7.

košára. Este unul dintre cuvintele răspândite aproape la toate popoarele slave: pls. *košara, košara* „Hürde, Schafhürde"; μάνδρα, μάνδρευμα; rus. *košára* id.; rut. *košára* „Pferchhütte"; leg. *košara* „Schafstal"; sârb. *košara* „Stall aus Flechtwerk"; *kŏšar* „Fischkorb"; slov. *košâra* f., *košár* m. „runder Hanndkorb"; slovac *košiar* „Pferch, Hürde"; pol. *koszara, koszar* id.

Berneker (SEW. p. 586—587) discutând originea cuvântului pls. кошъ „Korb" şi a derivatelor lui, crede că *košara* n'ar puteà fi derivat din *košĭ* şi presupune că „es könnte durch rum. Wanderhirten verbreitet sein und auf rum. mac. **căşare** „Schafhürde" (= lat. *casearia* „Käsehürde") zurückgehen". Deşi noi nu împărtăşim această părere, întru cât în ce priveşte înţelesul, *košara*, care este făcută din împletituri de nuiele, ar puteà foarte bine să ţină de *košĭ*, totuşi îl amintim la acest loc. Dacă ar fi de origine română, în dacor. *coşar* şi arom. *cuşar* am aveà nişte dublete intrate prin limba slavă.

kostúra. Custură. Gerov. „Schartiges Messer, verrostete Messerklinge". Se mai numeşte şi **kasatura** = „štьrb, izhaben nožъ", Pančev. D e r i v a t e: **kosturák** şi **kosturica** cu acelaşi înţeles.

Din *custură*. Originea cuvântului românesc nu este pe deplin clară. După Tiktin el ar venì probabil dintr'o formă mai veche **cuţitură* (din *cōs, cotis*) însemnând „ceva ascuţit cu o cute" (după cum avem *cuţit* din vlt. *cotio, -ire*), cu sincoparea lui *i* neaccentuat şi trecerea lui *ţ* în *s*, ca, în *negustor* din neguţător, arom. *frasli* din **fraţil'i* (de la *frate*). In limbile slavice cuvântul nu poate aveà nici o bază, deoarece lipseşte la celelalte popoare slave, afară de Sârbi, la care avem *kustura*,

©BCU CLUJ

cu acelaşi înţeles ca în bulg., şi de Sloveni: *kostura* „Schnappmesser mit beinernem Griff", pe care Berneker (SEW. p. 583), pe nedrept, îl consideră ca un derivat de la *kostĭ* „os", dat fiind că legătura de înţeles între *kostĭ* şi *kostura* e prea depărtată. Aci *kostĭ*, ca şi la forma bulgară *kostura*, a exersat o oarecare influenţă numai în ceea ce priveşte trecerea lui *u* în *o*. Ţinând seamă de intinderea lui geografică la Slavi, numai în Balcani, unde există cuvântul, şi la Aromâni (*căstură*, *custură*), răspândirea lui la Bulgari, Sârbo-croaţi şi Sloveni, prin păstorii români sau aromâni, pare evidentă. Despre originea română a formei sârbo-croate vezi şi Rječnik. (Despre originea formei româneşti, vezi şi Cihac II, p. 88, care îl derivă din vsl. *kosa*, *kosorĭ*, după ce în vol. I, p. 73, îl socotise ca element latin; Miklosich, *Die slav. Elem. im Rum.*, p. 27, şi, în urmă de tot, Per. Papahagi, *Conv. Lit.* XLI, p. 622, din *costula*, care ar fi trebuit să dea *coaşche*, arom. *coaşcl'e*, ca *astula* > *aşchie* sau *cóstură*, însă în nici un caz *custúră*, cu accentul pe silaba penultimă)

kupa „Strachină adâncă" (dlъboka panica) Gerov. „Tiefer Teller". Derivate: **kúpica, kupička** dim.

Din *cupă* (din lat. *cupa,-am* „grand vase en bois, tonneau") CDDE. 449. Este unul dintre termenii pastorali răspândiţi la toate popoarele balcanice: alb. *kupɛ* (< lat.) G. Meyer, EWA. 215; ngr. κοῦπα „Becher", din care turc. *kupa*. Pentru întinderea cuvântului la celelalte popoare slave, cf. Miklosich EWS. 147. Forma bulgară nu este după cum dă Romansky (*Jahresb.* XV, 117), un împrumut din turc. sau din gr., ci vine direct din românește prin păstorii români. In românește cuvântul există în toate dialectele. Cf. Puşcariu Wb. 450.

mačukъ. Un fel de ciocan de lemn de bătut toaca; „Holzschlägel, Holzhammer". Derivat **mačučka**, nodul gros de la măciucă (tokmak u tojaga) Sbornik, XIV, p. 205.

Din *măciucă* (lat. **matteūca,-am*, cf. Puşcariu, *Lat. Ţi u. Ki*, p. 153).

mandzára. Termen pastoral întrebuinţat de către păstorii bulgari din munţii Rodope cu înţelesul „capră de muls care se ţine printre noateni spre a fi mulsă în folosul păstorilor". Intr'o descriere asupra păstoritului din munţii Rodope, pe care o face B. Dečev, *Srědnorodopsko ovčarstvo* (Sbornik XIX, p.

©BCU CLUJ

1—92), vorbind despre întreţinerea păstorilor, spune că pentru hrana lor se ţin câte două capre şi că „aceste capre se cheamă mândzare“ (Tija kozi se kazvat mandzari), p. 62.

Din *mândzare,* (astăzi) *mânzare* „oaia pe care o suge mielul se cheamă *mânzare;* celei care se mulge după ce mielul i s'a vândut ori i s'a tăiat i se zice *aplecătoare;* cea fără lapte se cheamă *stearpă*“ (Pamfile, *Crăciunul*). In dialectul aromân pentru forma *mânzare* avem *muldzară* (cu derivatul: *muldzarcă*) „vită ce se ţine acasă pentru lapte; caprele ce le ţin păstorii în turmele de noateni, berbeci pentru muls lapte“ (Dal.), care se întâlneşte şi în dacoromână, (graiul bănăţean): *muldzâri* „Milchschafe die unter den Hammeln weiden, und den Hirten jener die nötige Milch gewähren“ (Weigand, *Banater Dialekt* în *Jahresb.* III, p. 321). Se pare că între aceste două cuvinte *mânzare : muldzare*, cu acelaşi înţeles, forma originală e să fie *muldzare,* mai ales că ea există şi în dialectul dacoromân, dintr'o formă latină **mulgearia* (cf. Puşcariu, *Lat. Ţ u. K*, p. 63), iar *mânzare* (*mândzare*) să se fi născut prin încrucişare cu „mânz“.

múcka. Râtul porcului; prin analogie orice bot. Derivate: **múcina, mucúna** = mucka.

Din arom. *muţă di porcu)* „rât de porc“. Dal. La Românii din Macedonia şi *muţcă* „rât“. In limba bulg. cuvântul n'are nici o bază, pentru că el lipseşte în celelalte limbi slave. Cu originea cuvântului arom. s'a ocupat d. Puşcariu (*Lat. Ţ u. K*, p. 107—111), derivându-l din **muccea, -um* (de la *mŭccus, -um*); de la înţelesul de „partea mucoasă“, s'a putut desvoltă mai întâiu înţelesul „nas“, în care se găseşte această materie, şi după aceea „rât“, mai ales la început, fiind vorba despre porci, aşa cum se întâlneşte şi azi la Aromâni, şi mai târziu, prin analogie, şi la alte animale.

mura. Este acelaşi cu aromânescul *mură, amură,* ghemul sau stomacul căptuşit pe dinăuntru cu multe foiţe.

Din arom. *mură* (alb. *mułε* „Magen, Laab“). Cel dintâiu care s'a ocupat cu originea cuvântului bulgăresc este G. Meyer (EWA., 289) derivându-l direct din limba albaneză: „Aus dem Alb. ist bulg. *mura* „Magen“ entlehnet“. Romansky tratează şi pe acest cuvânt laolaltă cu cuvintele bulgare de origine latină căutând, în zadar să-l explice direct din lat. *mulla* (din *pars mulla*). Trecerea lui *-l-* în *r*, care se arată ca un fenomen re-

©BCU CLUJ

gulat numai în limba română, îl face şi pe el, în cele din urma să admită că bulg. *mura* ar puteà fi un împrumut aromân (*Jahresb.* XV, 121—122). Despre originea cuvântului albanez, care se găseşte la baza cuvântului arom., şi despre toată literatura privitoare la aceasta chestiune, vezi studiul mieu *Raporturile Albano-române* (Dacoromania II, 515). Cuvântul există şi la Greci μούλα „Magen" (G. Meyer, *Ngr. St.* III, 45).

murg. De culoare roşu-închisă; brun. Derivate: **murgav** brun-închis, brun negru, **múrguláv,** brun, brunet; **Murgáš,** nume de munte

Goro le Murgaš planino Codrule Murgaş munte
Mnogo se Murgaš hubava Eşti foarte drăguţ Murgaş

Sbornik VII, 342; *Jahresb.* XIII, p. 44. Tot aci ar puteà să aparţină şi **mugra** (din *murga*, prin metateză?): când începe să se facă puţină lumină, când se luminează puţin. Gerov. Înţelesul ar fi cel al dacoromânului *murg.*

Din *murg.* Cuvântul este răspândit în întreaga Peninsulă Balcanică: alb. *murg-u* gr. μοῦργος, despre care vezi pe larg studiul mieu *Raporturile albano-române* (Dacoromânia II, 478 şi 540). La Slavi, în afară de Bulgari, se mai găseşte şi la Sârbi: *murga* olivenfarbige Maulbeere; la Cehi: *murgaše* „bunt", la Ruteni: *murhyi, muruhyi, muryhyj, bury,* „schwarzgrau"; la Ruşi: *murugij* „dunkelbraun", toate din româneşte (Miklosich, EWS. 204). Cf. şi *Mitteil. d. rum. Inst.*, p. 374—375.

múskur. Este atestat în Sbornik, XVI—XVII, p. 404, cu înţelesul de „pătat, murdar la faţă" (ocapanъ po liceto čověkъ). In gralul din Kotel, însemnează „copil murdar la faţă". Sbornik XV, 186.

Din *muscur* „care are pe botul mai deschis pete negre, cărora li se zice muşte. Oaie *muscură* sau *muscurie* e oaie cu muşte pe bot" (G. Giuglea, *Cerc. Lex.*, p. 18) din lat. **musculus, -a, -um* pentru *muscidus*, prin substituire de sufix. Cuvântul există, după cum am arătat în „Raporturile Albano-române" (Dacoromania II, p. 542) şi în dialectul aromân: *muşcur, -ă* despre capra cu pete albe la cap (cu *ş* pentru *s*), influenţat sau chiar direct din forma simplă a alb. *muškulüer*, despre care vezi G. Meyer, EWA. 294.

samár. Pretutindeni are acelaşi înţeles ca în limba română „sămar". Derivate: **samárec, samárče, samarénce** dimin.;

©BCU CLUJ

samárev, samárni adj., **samardzíja,** samargiu; **samardzíinica,** magazin de sămare; **samardzíiski** adj. Gerov.

Din *sămar* (lat. *sagmarius* „Lasttier, Esel", cf. Puşcariu *Conv. Lit.* XLIV, 471, Meyer-Lübke, REW., 7512). De la păstorii şi, în special, chervanagii români cuvântul a trecut încă de timpuriu, căci se găseşte şi în pls. **самарꙑ** „onus" (Miklosich, *Paleosl.*, 819), la toate popoarele balcanice: sârb. *samar* „Saumsattel"; alb. *samar* id. (forma *somar*, din ital. *somaro*).

sapún. Săpun. Mai însemnează şi numele unei plante care se regăseşte şi în limba română: *săpunel, săpunariţă* (Saponaria officinalis) etc. (Panţu, *Plantele*, 255). Gerov îl dă printre elementele turceşti. Derivate: **sapúnec, sapúnče** dimin. şi ca nume de floare „săpunel" (Saponaria officinalis); **sapúnko**, nume de plantă; **sapúnian** şi **sapúniav** adj. care conţine săpun; **sapunisam, sapunjásam** şi **sapunjásvam** vb. = a săpuni; **sapunár** „săpunar"; **sapunarski** adj. care ţine de săpunar; **sapundzíjan** „săpunar", **sapundzíiče** dim., **sapundzíinica** locul unde se prepară săpunul; **sapudzíiski,** care ţine de săpunar.

Din săpun (lat. *sapo, -onem*), arom. *săpune.* Cuvântul există şi în paleosl. **сапоунъ.** Astăzi supt această formă îl mai au, dintre Slavi, numai Sârbii: *sapun,* (în Ragusa) *saplun* şi, dintre streinii vecini cu Românii, Ungurii: *szappan.* Incolo, Slovenii: *sopun*, Polabii: *sipâv.* Dintre popoarele balcanice, cuvântul se mai întâlneşte la Greci: σαπούνι (σάπω), la Albanezi: *sapun* (< gr.), *sapua* (< ital.). G. Meyer, EWA., 378. Bulgarii care au venit în atingere mai întâiu cu poporul roman din Pen. Balc., l-au luat de la Români, mai ales că era vorbă despre un obiect cu întrebuinţare zilnică, moştenit de la Romani (Meyer-Lübke, REW., 7589 şi DR. I, 409).

skrum. Lână arsă sau altceva ajuns în stare de zgură (Gerov). Miros de lână arsă. *Zamirisa mi na skrum, da ne se e zapalilo něčto* (îmi miroase a scrum, să nu se fi aprins ceva) *ib.* La Weigand, Wb.: *skrum* = Asche (von Zeug, Wolle, Haar). Derivat: **skrumjavamь** vb. prefac în scrum; **skrumenie** subst. abstract.

Din **scrum,** acelaşi cu alb. *škrump* „alles verkohlte verbrannte", amândouă de aceeaşi origine, probabil, avară. Vezi despre aceasta mai pe larg expunerea mea din „Raport. Albano-române" (*Dacoromania* II, p. 458). Alături de *skrum*, în bulg

©BCU CLUJ

mai există şi forma **škrumz** (cu *š* iniţial pentru *s*) cu derivatul **škrumjavam** vb. şi **škrumenie** subst. abstract, care arată o influenţă din partea cuvântului albanez. Existenţa cuvântului şi la Bulgari, supt amândouă formele, este o nouă dovadă pentru vechimea lui la Albano români şi pentru originea lui avară.

splína. „Splina", pentru cuvântul slav slězenz, slězenka etc. Gerov. Derivate: **splínica, splínka** id.

Din *splină* (lat. *splen, -enem*, cf. Puşcariu, Wb., 1625; Meyer-Lübke, REW., 8164). Este drept că cuvântul există şi în greceşte σπλήν, însă ţinând seamă că este un termen pastoral, el a fost introdus prin păstorii români, împreună cu ceilalţi termeni.

spúza. Cenuşă arzândă amestecată cu bucăţele mici de cărbuni. *Šte se pukne ot mzkz kato kosten vz spuzz* (o să crape de necaz ca o castană în spuză). Gerov. (Mai rar şi) **puzz** ib.

Din *spuză*. Romansky (*Jahresb.* XV, 129) îl derivă din *spodium* „Metallasche, Ofenbruch, vegetabilische Asche" care a pătruns, prin albaneză, atât în bulg. cât şi în ngr., în română şi în ruteană. Pentru dispariţia lui *s* iniţial în forma *puzz*, Romansky dă explicarea foarte probabilă: despărţirea greşită a lui *sz* *spuzz* „cu spuză" în *szs puzz* (sau *spuzz*). Ceea ce rămâne neexplicat însă, dacă admitem originea albaneză a cuvântului, şi în bulgăreşte şi în româneşte, este *s* iniţial, dat fiindcă forma cu *š* este foarte veche la Albanezi. De aceea e cu mult mai probabil ca Bulgarii să fi împrumutat cuvântul, împreună cu ceilalţi termeni pastorali, de la Aromâni, unde *s* iniţial e reflexul regulat al lui *s* din lat. *spodium* Cât despre *o* > *u* el se explică la noi prin contaminarea lui *spodium* cu *pruna* „tăciune aprins", din care a rezultat pe de o parte o formă **spudium* (> *spuză*), pe de alta **spruna*, păstrat în arom. *spurnă, sprună,* sau megl. *spuză* (cf. dacorom. *sprujesc*), despre care a vorbit dl S. Puşcariu în *Conv. lit.* XXXIX, 321—322. Din arom. *spumă* (cu rostirea *spūrnă*) e împrumutat n.-grec. σποῦρα (G. Meyer, *Ngr. St.* III, 83). Cf. şi Capidan, *Dacoromania* II, 549.

sugar(é). „Miel sugar", în bulg. *sugarno jagne*, pl. *sugareta jagneta*. Mai însemnează şi „miel nascut târziu". De aci apoi **sugaren, -rna, -rno** adj. = care se naşte târziu, se spune despre miei, despre orice animal şi, prin ext., despre orice lucru: *sugaren kukuruz* (cucuruz târziu), *sugarni klasove* (spice târzii). Gerov, cf. Sbornik, VII, 112. Diminutiv: **sugarče** (întrebuinţat de Bulgarii din Macedonia). Nume propriu: **Sugare.**

©BCU CLUJ

Din *sugar* (Miel sugariu, Biblia din 1688, p. 119). Despre forma română vezi Puşcariu, *Ţi u. Kį*, p. 63, *Jahresb.* XII, 145. Cuvântul există şi ca nume de localitate în Istria: *Sugari* (*Dacoromania* II, 712). In afară de aceasta, el se găseşte la Sârbi: *sùgare* „Schwarzes Lamm". De asemenea şi despre miel născut târziu (pozni se jaganci zovu sugariña); despre oaia care a fătat târziu: *osugariti-se* (za ovcu koja se ojagni pozno kaže se o sugarila se), cf. Dr. Jov. Hadži Vasiljevića, *Južna Stara Srbija* (1909), p. 5; Skok în *Zeitschr. f. rom. Phil.* XXXVI, 656; la Greci: σιουγκάρι, id.

túfa. Legătură de legume, în special, legătură de ceapă, de usturoiu. Gerov. In afară de acest înţeles, Pančev îl înregistrează şi cu sensul de „rădăcină de lemn", sinon. cu t u f e r z.

Din *tufă* (lat. *tūfa,-am*). Înţelesul bulg. se întâlneşte şi în dialectul aromân. Acest înţeles a trebuit să existe peste tot în limba română, de unde l-au luat Bulgarii. Cuvântul se găseşte şi la Albanezi: *tufɛ* „belaubter Zweig, Strauss; dichtes Laubwerk, Menge, Haufe" pe care G. Meyer (EWA., 451) îl derivă direct din lat., însă care trebuia să dea *tüfɛ* din cauza lui *ū*; el vine tot din româneşte; la Greci (în Epir) τοῦφα „dichter Bund Gras", deosebit de mediogr. τοῦφα „apex cassidis" de origine latină, care ar puteà veni tot din arom., mai ales că întrebuinţarea lui se mărgineşte în Epir. Vezi despre aceasta şi Romansky (*Jahresb.* XV, 130), care îl derivă din greceşte; G. Meyer, *Ngr. St.* III, 65.

túmba. In afară de înţelesul „grămadă" „Menge, Haufe" mai are şi acela de „înălţime de pământ, deal" întocmai ca şi în dialectul arom. „ridicătură de pământ, colină, colnic". *Ti vidzui di pri tumbă* (te văzuiu de pe colină). Dal.

Romansky, discutând originea formei bulgare, pe aceasta o derivă din ngr. In ce priveşte formele arom. şi megl., pe acestea le derivă din alb. *tumbɛ*, fără ca să se întrebe, de ce din alb. şi nu din lat., mai ales că înţelesurile din arom. şi megl. se identifică cu acelea din limba latină. Meyer-Lübke plecând de la aceste consideraţiuni, respinge părerea lui Romansky şi consideră formele româneşti de origine latină (REW., 8977). Vezi şi Puşcariu Wb., 1770. Forma bulgară, atât după înţeles cât şi după formă derivă din româneşte. Tot din româneşte (dial. arom.) ar puteà să derive şi cuvântul ngr. τοῦμπα (G. Meyer, *Ngr. St.* III, 65).

©BCU CLUJ

túrma. 1⁰. Grămadă, turmă. Schaar, Menge (Herde). 2⁰. Fumdes. Dichter Rauch Derivate: **turmák**, bivol de un an, einjähriger Büffel (român. *turmac* „junger Büffel der mit einer Herde läuft", cf. Puşcariu Wb., 1777), **turmače**, dimin. **turmakínja**, junge Büffelkuh von 1 bis 2 Jahre; **turmja se**, a fătà; **turmja** vb. a afumà.

Din *turmă* (lat. *turma,-am* „Herde"). Prin păstorii români cuvântul a fost răspândit aproape la mai toate popoarele cu care Românii au venit în contact: sârb. *turma* der Zug, Karavane; commeatus; *turmar* (în Croaţia) acela care transportă ceva cu chirie; chirigiu, cărăuş (cf. Lapedatu, *Anuarul Inst.* I, 297); slov. *turma* id.; pol. *turma*, rut. *turma* (Miklosich). In alb. *turmë* (< lat. turma). G. Meyer, EWA., 453. Inţelesul cuvântului din limba bulgară s'a desvoltat din forma română şi nu are nimic a face cu forma greacă τοῦρμα „mic detaşament de cavalerie" sau „un detaşament de soldaţi supt conducerea unui τουρμάρχης" (Jireček, *Die Romanen* I, 37), după cum susţine Romansky (Jahresb. XV, 131). Cuvântul grecesc care se atestă numai pentru mediogreacă şi lipseşte din limbá de astăzi, erà mai mult de caracter militar şi nu pătrunsese în limba vorbită.

Inţelesul 2⁰ al cuvântului bulgăresc se poate explicà sau din praful pe care îl ridică, şi mai ales în vremurile vechi, îl ridicau turmele mari, praf care din depărtare se vede ca fum, sau, şi mai probabil, din înţelesul de mulţime mare, întocmai după cum din *întunerec* avem şi înţelesul de „miriadă, număr foarte mare": *Intunerec de oameni* (Neculce, *Let.* II², 355) după vsl. тьма „tenebrae" şi „numerus infinitus" (Miklosich, *Paleosl.* 1021).

túrta. Pâne fără aluat, pâne proaspătă, turtă.

Din *turtă* (lat. *tŭrta,-am*). La Bulgarii din Macedonia cuvântul nu se aude. Ei au forma slavă *kravaiče* (cf. arom. *cărveal'e*). Pentru originea lat. a cuvântului românesc, vezi Puşcariu, Wb., 1747 şi Meyer-Lübke (REW., 8802).

úrda. Brânză din lapte căruia i s'a scos smântâna. Gerov. Se mai numeşte **hurda, vurda** (Sbornik VII, 231), **furda** (ib. XIX, 81). Derivate: **úrdica** şi **úrdička** dimin.

Din *urdă*, despre originea căruia vezi *Dacoromania* II, 470—471. Cuvântul se găseşte şi la Sârbi *urda* = „gruşevina"; la Albanezi *urδa* (Weigand, *Alb. Wb.*, 96, cf. şi *Dacoromania* II, p. 470) la Unguri şi la Slavii nordici, despre care vezi *Mitteil. f. rum. Inst.*, 272.

©BCU CLUJ

8. Nume de animale.

bárza. Barză, cocostârc. Se întrebuinţează numai în graiul din Novo-Selo. Sbornik XVIII, 501.

Din *barză* (din alb. *barδε* „alb", pentru care vezi Capidan, *Raporturile Albano-române* în *Dacoromania* II, 519 şi urm.).

bótrak. Nume de plantă: limba broaştei (alisma plantago). Derivat: *botračencъ* (caucalis arvensis). CDDE.

Din *broatăc* (lat. **brotachus,-um* din βρόταχος pentru βάτραχος) forma mai veche (păstrată la Megleniţi) pentru *broatec.*

buhъr, v. p. 176.

čokъrlán. Intrebuinţat numai în graiul din Novo-Selo cu acelaşi înţeles ca în româneşte: ciocârlan. Sbornik XVIII, 506.

Din *ciocârlan* (cu origine nesigură).

gargarica. Intrebuinţat în regiunea din Târnova, cu acelaşi înţeles ca şi în româneşte: gândac mic care iese în magazinele cu grâu învechit (drebni životinki koito po vehto žite vъv hambarítě. Pančev, 70 şi Sbornik XIV, 193).

Probabil din *gărgăriţă* „gândac mic de culoare roşietecă cenuşie care trăeşte mai ales prin magazinele şi grânarele puţin aerisite". Cuvântul se găseşte şi în limba sârbă: *gágrica*, atestat din sec. XV: *gágrica od pšenice*, gurgulio, curculio. Rječnik, care se ocupă cu originea formei sârbeşti, dă şi formele rutene: *gurgułyća, gergełyća* cu aceleaşi înţeles, pe care le consideră ca fiind de origine română, din *gărgără* sau *gărgăriţă*, din cauză că ele nu există în celelalte limbi slavice. Schuchardt (*Zeitschr. f. rom. Ph.* XVI, 586—587), formele ungară *gergelice* şi ruteană, le consideră de origine română, iar forma română o derivă din lat. *gurgulio = curculio.* Se înţelege că deşi lat. *curculio* „Kornwurm" există încelelalte limbi romanice: v. ital. *gorgoglio*, sard. (logud.) *izgurdzone*, fr. *gourguillon* etc., din punctul de vedere formal el nu puteà da *gărgără*, din care mai târziu am fi putut aveà *gărgăriţă*. Din această cauză Meyer-Lübke îl introduce în dicţionarul limbilor romanice (REW 2414) cu un semn al întrebării. Cu toate acestea, întru cât cuvântul nu poate aveà nici o bază slavă, formele slave din limbile sârbă, ruteană şi mai ales bulgară, care ne preocupă în special aici, unde este numai un cuvânt dialectal, nu pot veni decât numai din limba română.

©BCU CLUJ

gibán. Nume de peşte care corespunde cu *perca fluviatilis*, acelaşi cu kestereč ъ, baboi, bebon, kostur, pirkija. Gerov îl trece între elementele streine.

Din *ghiban* (cu schimb de sufix şi *ghibar*) „perca fluvialis". Cuvântul românesc ar puteà venì direct din bulg. *biban* id. atestat la Pančev, cu alterarea labialei iniţiale, şi, supt această formă, a putut trece din nou la Bulgari ca element românesc.

kupói. Intrebuinţat numai în regiunea Târnovei cu înţelesul: „câne de vânătoare" (lovdžiisko kuče) Sbornik. XVI—XVII, 399.

Din *copoiu* (din ung. *kopó?*).

melčo. Este una dintre cele 65 de numiri pe care le are „melcul" în limba bulgară: babur, bahal, bohle, bohlev buhъr, gugu-petrъ, gulšek, žembal, žjužel, ligavec, ligavniče etc. etc. etc. Printre acestea se se găseşte şi derivatul **melčov (melčev)** tot cu înţelesul primitivului „melc".

Din *melc* (pl. *melci*). Originea cuvântului românesc nu este pe deplin lămurită. Tiktin (Dicţ. rom.-germ.) presupune că cuvântul ar fi înrudit cu lat. *murex*. Hasdeu, care s'a ocupat cel dintâiu de originea acestui cuvânt, îl consideră celtic (Hasdeu, *Principie de filol. comp. ario-europea*, p. 92-98). Philippide combate pe Hasdeu şi-l derivă din *limax* care ar fi dat *milax* (?) şi apoi de aci: milace - melace - mealăce - mearăce pl. mearăci - mearce, mearci şi de la acest *mearci*, supt influenţa unor cuvinte care n'au nici o legătură, ajunge la *melci* cu sing. *melc* (*Principii*, p. 295). In orice caz, în româneşte cuvântul este vechiu, de oarece se găseşte şi la Aromâni: *zmelciu*. După Miklosich (EWS. 187) cuvântul bulg. este de origine română. Tot aşa îl dă şi Candrea (N. Rev. R. I, 405). In timpul din urmă, Berneker (SEW. 33), luând, din nou, în cercetare forma bulg. alături de pol. *małž* id., rus. *smoužь*, polab. *mouz*, ajunge la concluzia că „cuvântul românesc ar puteà fi izvorul formei bulgare". Se înţelege că, până când originea formei româneşti nu-i lămurită, nimic nu se poate susţineà cu siguranţă. Dintre cuvintele româneşti, forma arom. *zmelciu*, cu finalul suspect pentru originea lui latină, ne duce mai mult la forma bulgară. In bulgară, din contră, cuvântul nu-i dintre cele mai răspândite şi, alături de el, tot ca formă de origine română mai avem şi *buhăr*, despre care vezi supt buhъir.

©BCU CLUJ

omidă. Intrebuinţat numai la Bulgarii din Novo-Selo, în locul formei bulg. gъsenica „omidă".

Din *omidă* (arom. *uńidă*).

paún. Stă alături de forma *pavun* cu înţelesul de „păun". Derivate: **paúna, paúnka** şi **paúnica** femeiuşca păunului. Diminutiv: **paúnče**. *Do vědroto devet pauna*; *Do paunite devet paunki; Do paunkite devet paunčeta* (lângă vadră nouă păuni; lângă păuni nouă păuniţe; lângă păuniţe nouă păunaşi) Gerov. Există şi ca nume de persoană: *Paun*, *Paunko*. De asemenea ca nume de loc. *Paunofci* (Weigand, *Jahresb.* XXVI—XXX p. 142).

Din *păun*. Miklosich a arătat că alături de forma slavă *pavъ*, care se găseşte în toate limbile slave şi este de origine germ., mai există şi *paúnъ*, care se găseşte numai la Bulgari şi Sârbi şi este de origine romanică (EWS. 234). Căderea lui *v* între două vocale din forma latină *pavonem* ne arată că el nu puteà venì la Slavii balcanici din apus, ci din limba romană de răsărit care, judecând după această singură particularitate, începuse să devină română. Aşadar din lat. *pavonem* am avut în româneşte *păun* (cf. Puşcariu, Wb. 1292; Meyer-Lübke, REW. 6313). W. Domaschke, în lucrarea sa *Der lateinische Wortschatz des Rumänischen*, apărută în *Jahresb.* XXI—XXV, p. 143, plecând de la consideraţia că *păunul* n'a fost cultivat în România, o constatare care nu a putut-o dovedì prin nimic, presupune că forma românească ar venì de la Bulgari. Pentru trecerea lui *ă* neaccentuat în *a*, vezi p. 162 ş. u. Pentru originea greco-romană a formei slave *pavun*, vezi Bartoli, *Riflessi slavi*, p. 36., nota. Cf. şi *Dacoromania* I, p. 406; II, 805.

pitpъlák. Intrebuinţat la Novo-Selo. Potârniche, sinon. cu bulg. pъtpъdъkъ. Sbornik XVIII 504.

Din *pitpălac* id.

púika. Femeiuşca curcanului; curcă. Derivate: **puičii** adj.; **puičica**. Gerov.

Din *puică*. Cu acelaşi înţeles de „curcă" cuvântul se găseşte şi la Sârbi: *pujka*; Unguri *pulyka*, *pujka*; Ruteni: *pulъka*. Ca înţeles, toate aceste forme se apropie mai mult de alb. *pul'kε* „Truthenne" (G. Meyer, EWA. 367). Cu toate acestea, forma rut., care nu poate fi considerată ca un împrumut din limba alb., dovedeşte că noul înţeles s'a desvoltat ulterior din puiu sau puică de curcă.

©BCU CLUJ

pupzză. Intrebuinţat numai în Novo-Selo. Nume de pasăre; pupăză. Sbornik XVIII 504.

Din *pupăză* id.

šobolan. Şoarece mare, şobolan. Sbornik XVIII 506.

Din *şobolan* id.

šopzrlz. Intrebuinţat în Novo-Selo pentru forma bulg. gušter: şopârlă. Sbornik XVIII 506.

Din *şopârlă.*

turturíca. Pretutindeni cu înţelesul de „turtureà" (*Columba turtur).* Gerov. Cuvântul slav curent pentru această pasăre este gugutka, guguška, gugučka etc. Se mai aude şi **turtulíca** (cu $r > l$, din cauza lui *l* precedent). Diminutive: **turturíčka** şi **turtulíčka.**

Din *turtură* (lat. *türtur* „Turteltaube", cf. Meyer-Lübke REW., 9009), păstrat supt această formă la Aromâni şi Dacoromâni (cf. DR., II, 625) alături de *turtureà* (lat. *türtürella, -am*, cf. Puşcariu, Wb., 1780) „Turteltaube".

vúntur. Pasăre mare, aceră, (ptica, golěmz, jadzrz, orelz, kartalz) Gerov.

Din *vultur* (din lat. *vültür, -em*), cu prefacerea lui *l* în *n*, din cauza lui *r* următor.

9. Nume de plante.

bučimiš. Intrebuinţat peste tot ca nume de plantă: cucută, (în Transilv.) buciniş (conium maculatum). Se mai aude şi supt formele: **bučiniš** (forma mai nouă şi cea mai des întrebuinţată, care corespunde formei româneşti *buciniş*); **bučenič,** (cu $i > e$, probabil, supt influenţa lui „bučenie" sau direct din românescul *buceniş*, cf. Şezătoarea II, 23/16, deşi, supt această formă, cuvântul se întrebuinţează ca nume de munte şi de pârâu. Câte şi trei formele atestate la Gerov.

Din *bucimiş.* In limba română cuvântul se întrebuinţează rar supt această formă. Se întâlneşte şi ca nume de loc. *Bucimişul* (a. 1541). Hasdeu (*Cuv. d. Bătr.* I, 241), care dă şi etimologia lui din lat. *bucinum* „trompetă", cu o trecere de înţeles greu de explicat. Despre existenţa formei *buciniş* în limba bulgară cf. Puşcariu, *Dicţ. Limb. Rom.*, 668. Forma simplă *bucium*, (dialectal) *bucin* există şi în sârb. *bučina* „Trompetenkürbiss" şi ca nume de localitate. Rječnik, cf. şi CDDE.

©BCU CLUJ

buníka. larbă de leac care creşte prin livezi (Hyosciamus niger), Sbornik, X, 228; Gerov.

Ar puteà reprezentà un diminutiv de la *bun* şi suf. *-ică,* cu înţelesul lui *bunicică*, mai ales că este vorba despre o plantă de leac care, după Marinov, se se întrebuinţează, la Bulgari, ca mijloc de vindecare pentru orice: *vz. vsičkite bureni, bilo za lěkz. bilo za magii, trěbva da ima i bunika* (în toate buruienile, fie ca leac, fie ca descântece, trebue să fie şi bunika). Sbornik X, 128. Cf. şi HEM., 2819. Supt această formă, însă cu înţelesul din limba română, cuvântul se găseşte şi la Ruteni: *bunika* dimin. von *buna* (Miklosich, *Wander.*, 59); la Sârbi există tot ca nume de plantă *bunika.* Aci mai întâlnim şi: *Bun* ca nume de pers. în documentele din sec. XIII şi XIV cu o mulţime de derivate: *Bunović, Bunilo, Buniša, Bunislav, Bunojević, Bunoševac,* despre care vezi Rječnik; după aceea: *Bunovi* grupe de case în circ. Foča din Bosnia (cf. *Zeitschr. f. rom. Phil.* XXXVIII, 551).

fóïenfir. Se întrebuinţează numai în Novo-Selo pentru cuvântul bulgăresc „zimzelen" sau „zelenika" (Vinca minor), ceea ce corespunde românescului „saschiu". Şi: **foiănfir.** Pančev.

Din *foaie-în-fir,* cu acelaşi înţeles de „saschiu", care se mai aude şi: *foaienfir* şi *foianfir.* (Să răsar' un foianfir... Foianfiru să se 'ntindă. *Şezătoarea* IX, 93).

gúra. Se întrebuinţează peste tot în limba bulgară ca un nume de floare, pentru formele obicinuite bulgare: *arslanče* (leuşor); *arslanova usta* (gură de leu), după aceea: *usta* (gură), *ustica* (guriţă), şi corespunde formei româneşti: g u r a - l e u l u i, fr. g u e u l e - d e - l i o n, germ. „Löwenmäulchen" (Antirrhinum majus).

Din *gura* (lat. *gŭla, -am*), mai precis, din numele floarei *gura-leului.*

límba. Se aude prin regiunea din Svistov, ca nume de plantă (Rast. arapska rzka). Sbornik XXI, 40.

Din *limbă* (lat. *lingua,-am*). Ca nume de plantă cuvântul „limbă" există în multe compuse: l i m b a - a p e i, l i m b a - b o u l u i, l i m b a - b r o a ş t e i, etc., cf. Panţu, *Plantele,* 147.

muškáto. Plantă din familia *geraniaceae,* sinon. cu m o l o h o şi aceeaşi cu român. m u ş c a t, m u ş c a t ă, m u ş c ă ţ e l. Gerov.

Din *muşcat(ă).*

©BCU CLUJ

pápura. Nume de plantă (Polypodium vulgare), feregă. Se mai numeşte şi **papurѣ, papzrѣ.**

Probabil din *papura* (lat. **papula,-am*, cu schimbare de suf. din *papyrum*) CDDE., 1323, deşi schimbarea de înţeles, de la „papură" la „feregă" nu-i pe deplin lămurită.

víca. Vargă, lemn subţire; (la Weigand, Wb.) „Weidenrute, Gerte". Cf. şi Gerov.

Din *viţă* (lat. *viteus,-a,-um*) „zur Rebe gehörig". Cuvântul există şi la Greci: βίτσα, „Ruthe, Gerte, Peitsche" (G. Meyer, *Ngr. St.* II, 18), care după înţeles, ar puteà veni din bulg., nu din arom., în care există numai *ayită*, sau din dacor., cum dă G. Murnu, *Rum. Lehnw. im Neugr., 23*, deşi, după cum se poate vedeà la G. Meyer, cuvântul a intrat de cu vreme în ngr. şi are şi derivate. Despre alb. *bisk* „grader Zweig", care ar puteà fi adus în legătură cu ngr. βίτσα prin *bitskɛ, vitskɛ*, vezi EWA 37. Din dialectul dacor. cuvântul a pătruns şi în ruseşte: *vica* „Rute".

10. Locuinţa cu obiectele de trebuinţă.

ácѫ. Mosor de aţă. Se întrebuinţează numai în regiunea Târnovei. Sbornik XIV, p. 206.

Din *aţă* (< lat. *acia,-am* de la *acus*). CDDE.

arníč. Fir subţire de bumbac, de coloare roşie, galbenă sau albastră. Pancev.

Din *arniciu* „fir de coton teint".

baér. Salbă de bani vechi cu care nevestele tinere îşi împodobesc capul. Intrebuinţat mai mult în regiunea din Vodena. Derivat: **baizrči** (în Târnova) un fel de mărgele făcute din pământ rotund şi găurite pe la mijloc; „ele se cos pe căciuliţele copiilor ca să nu fie deochiaţi" (zašiva se na šapkite na děca, za da ne uročasvali). Sbornik, XIV, p. 207. Gerov.

Din *baier*, care a trecut şi în limba ruteană *baior* „aus Wolle geflochtene Schnur" (Puşcariu, Wb. 178).

burdei. Casă în pământ, pivniţă. Se mai aude şi supt forma: **bordei, bordel', burdel'.** Vezi descrierea bordeiului în Sbornik XVIII, 9. Cf. şi X, p. 228

Cuvântul se găseşte şi la Sârbi: *burdel'* cu înţelesul de «colibă». *Da popravi kuće i burdel'e* (ca să repare casele şi bordeiele) Rječnik. Tot la Sârbi apare şi ca nume de localitate,

©BCU CLUJ

numai acolo unde se găsesc bordeie: *Niva na Burdel'* «ţărina la Burdel'». ib.

Din faptul că cuvântul nu se găseşte în celelalte limbi slavice, afară de Ruteni: *burdéj,-eja*, *burdíj,-ija* „unterirdische Wohnung, Rauchhütte" < rum. bordeiu (*Archiv. f. slav. Phil.* XXXV, 350), originea lui balcanică pare evidentă. Rječnikul consideră cuvântul sârb de origine românească. In bulgară trebue să vină tot din limba română, căci, dacă în celelalte limbi slavice lipseşte, din contră, în limbile romanice există tulpina *bord* (REW. 1216) din care avem derivate cu acelaşi înţeles ca în româneşte. Vezi Dens., *Hlr.* I, p. 366.

burkan. Se întrebuinţează numai regional (Sbornik XIV, 210) cu acelaşi înţeles ca şi în româneşte «borcan». Gerov nu-l înregistrează, iar Pančev îl reproduce între cuvintele rari, după Sbornik

Din *borkan*, de origine neclară. După d. Drăganu ar fi din ung. *borkanna* «vană de vin», cf. *Dacoromania* II, 900.

bòturo. Dat de Sbornik pentru regiunea din Vraţa, cu înţelesul de »butură«. Vezi şi Pančev 32.

Din *butură*. Originea cuvântului românesc nu este clară. Se aduce în legătură cu cumanul *butac* «ramus» (Dens., *Hlr.*, 381). Vezi mai pe larg Puşcariu, *Dicţ. Limb. Rom.*, 713—714.

čarčalúša. Gerov îl numeşte: plantă oarecare (rastenie někakvo), adaogând şi sinonimul: *obički* pl. de la *obička*, cu înţelesul de „cercel". CDDE dau şi *čarčaluška*.

Din *cerceluş* (Convallaria majalis sau Fuchsia coccinea, Panţu, *Plantele*).

flútur. Mici lame rotunde de metal sclipitor care se aplică ca ornament pe haine, f l u t u r i. Se mai numeşte şi **flotora.** D e r i v a t; **frutulki** (plur. din *frutulka*, prin metat., pentru *fluturka* din *flutur)* cu acelaşi înţeles. In limba bulg. avem pentru acest cuvânt: zlatinki (lamă de aur), leski, teterici, teterki, tetermeta etc.

Din *flutur* (atestat în limba română într'un document slavo-român încă din 1582: *Edna sъs biser a druga sъs fluturi* (una [este vorba despre o podoabă de cap] cu mărgăritare şi alta cu fluturi. Hasdeu, *Cuv. d. Bătr.* I, 257). Este acelaşi cu *fluture* din lat. **fluctulus*, care a dat în alb. *fl'uturε*. Cuvântul albanez, după Puşcariu (*Dicţ. Limb. Rom.*) are şi înţelesul de „mică lamă metalică".

©BCU CLUJ

ǵatъ. Intrebuinţat numai în Novo-Selo, pentru *obušta* „gheată, încălţăminte". Sbornik XVIII, 502.

Din *gheată* (ital. ghetta).

gri(e)nda. Se întrebuinţează în regiunea Rusciucului pentru forma obicinuită *greda* „grindă".

Miletič (*Südslavische Dialektstudien*, *Das Ostbulgarische* în *Schriften der Balkankommission*, Wien, p. 80; tot aşa şi la p. 200) discutând originea cuvântului, crede că reprezintă forma psl. **грѧда** (cu ѧ > *en*). Weigand, în studiul său *Beitrag zur Kenntnis der bulgarischen Dialekte* (Jahresb. XV, p. 167) observă cu drept cuvânt, că din cuvântul paleoslav citat, n'am puteà aveà forma de mai sus şi că ea reprezintă un împrumut din limba română, mai cu seamă că „Balken werden aus Rumänien massenhaft als Flossholz auf der Donau eingeführt". La rigoare s'ar puteà admite că forma *grenda* (pentru *greda*) care se găseşte şi în dialectul aromân, şi a fost împrumutată mai în urmă de la Bulgari, să se fi încrucişat cu cuvântul românesc *grindă*, dându-ne forma de mai sus.

kaprul. Stützbalken; „Dachsparren" (Weigand Wb.) „razsovato dъrvo za direk vъ koliba" Gerov. In regiunea din Plevna şi Drama *kaprúli* sânt nişte laţi care se pun pe acoperiş, ca să sprijinească cărămizile sau lespezile de ardesie" Pančev. Se mai numesc şi **kaprulja**. Gerov.

Cuvântul se apropie ca formă şi se identifică aproape ca înţeles cu *căpriorii* din limba română; totuşi greutăţile formale sânt prea mari, ca originea română să fie sigură.

kъstrón. Intrebuinţat numai în regiunea Târnavei. Strachină mare pentru supă (goléma ponice za čorba) sinon. cu supnica. Sbornik, XVI—XVII, 401.

Din *castron* (din fr. *casserolle?* Cf. pol. *kastrol*. Tiktin, *Dicţ. Rom.-Germ.*)

katinár. Pretutindeni cu înţelesul de „lacăt". Gerov. „Schloss, Hängeschloss".

Din arom. *cătinar(e)* (din lat. *catenalis*, *-em*, Puşcariu Wb. 316; Meyer-Lübke, REW. 1764). Inţelesul cuvântului din limba bulgară corespunde perfect aceluia din dialectul arom., pentru care fapt nu-i nevoie a-l derivà cu Romansky (Jahresb. XVIII) din gr. κατηνάρι.

kl'ánca. Intrebuinţat numai în Novo-Selo, cu înţelesul românesc de „clanţă".

©BCU CLUJ

Din *clanță* (cu origine necunoscută).

koptór. Intrebuințat mai mult în regiunea din Plevna. Băligi uscate la soare sau la căldură, spre a fi întrebuințate la ars (naslani laina, lěpeški na harman da se sušat za gorivo) Pancev.

Din *cuptor.* Trecerea de înțeles de la cuptor la băligi uscate, se explică din obiceiul de a uscà băligile mai mult pe pereții de afară ai cuptoarelor.

lešija. Apă fiartă cu cenușe (voda varena sъ pepel), *leșie.* Gerov, cf. Sbornik VII, 227. Și: **lišija.**

Din *leșie* (lat. *lĭxīva, -am* pentru *lĭxīvum*), Candrea, *N. Rev. R.* I (1900), 408.

másа. Masă (Stol za slagane na nego něšto), Pančev.

Din *masă* (lat. *mensa, -am*).

nástur. (Intrebuințat în graiul din Vidin.) Nasture. Glosatorul acestui cuvânt ne spune că forma „nástur" se întrebuințează de croitori din pricină că cuvântul bulgăresc pentru „nastur" sună *pul* pl. *pulove* care în românește înseamnează „penis". Sbornik, XIX, 29.

Din *nastur* id.

pahár. Strachină adâncă, ulcior fără mâner (dlъboka panica, bardak bez uši), Gerov.

Din *pahar.* In limba română cuvântul se explică din sârb. *pehar* „der Becher, poculum" care însă, după Karadzić, se aude numai în Raguza. Cuvântul se mai întâlnește supt această formă și la Albanezi *pehār* (< slov.), G. Meyer, EWA., 325. După înțeles, formele sârbe, alb. și rom. se apropie mai mult. Cu greu s'ar puteà admite că cuvântul bulgar ar puteà sta la baza formei române. Vezi și Dens. *Hlr.*, 368; Tiktin, *Dicț. rom.-germ.*

pákura. Petrol, păcură, (germ.) „Bergtheer". Weigand, Wb.

Din *păcură* (lat. *pĭcula, -am*, cf. Pușcariu, Wb., 1237), CDDE., 1300.

palaría. Pălărie cu bordurile largi (šapka sъ široki poli), Pančev.

Din *pălărie* (origine necunoscută).

pana. Un ciomag prevăzut la cuoextremitate cu cârpe, care servește spre a curăți cevà măturând. Gerov, „Backofenwischer". Weigand.

Din *pană* cu înțelesul de „abgeschnittener, zum Fegen dienender Flügel der Gans; Federwisch" (din lat. *pĭnna, -am*).

©BCU CLUJ

papúša. Legătură de foi de tutun dat de Candrea, *N. Rev. R.* (1901) I, 406. De unde? Gerov, Pančev, Miladinof, Weigand etc. nu-l înregistrează.

Din *păpușă* (lat. *pappus, -um,* despre care vezi mai pe larg Puşcariu, Wb., 1256). Cuvântul există şi în ruseşte: *papuša* cu înţelesul ca în bulg. şi *papuşoiu* (*Jahresb.* XVII, 365). In afară de dialectul dacor., cuvântul există (cf. *Dacoromania* I, 414, nota) şi la Aromâni. Aci, şi mai ales la Români din Crusova şi împrejurimi, *păpușă*, ca termen referitor la ţesătorie, mai înseamnă şi „legătură de tort", „moche de laine".

patz. Aşternut de lemn (derveno lĕglo). Gerov. „Bett, Bettgestell".

Din *pat* (lat. **pattus, -um,* gr. πάτος), CDDE., 1356. Cuvântul există şi în rut. *patz* „pod".

pod. Intrebuinţat în Novo-Selo. Punte, sinon. cu mostz. Sbornik, XVIII. 504.

Din *pod* (din vsl. подъ).

rasučálă. Cârpă răsucită pe care Romăncele din împrejurimile localităţii Novo-Selo o poartă pe cap. Sbornik, XVIII, 505.

Din *răsuceală.*

skurtéika. Haină scurtă; haină femeiască ce se poartă pe deasupra şi este căptuşită cu blană. Gerov.

Din *scurteică* (derivat din *scurt*). Pascu, *Suf.* 236. Cuvântul există şi în sârb, *skuteljka* (Skok, în *Zeitschr f. rom. Phil.* XXXVIII, 344).

speteázi. (Intrebuinţat numai la plur.) Insemnează o parte a carului, sinon. cu *sablica*=breite Querleiste am Ende der Wagenleiter. Vezi Gerov şi Weigand Wb. s sablica.

Din *spetează.*

stânzen Măsură de trei coţi şi jumătate, sau un metru şi jumătate. Gerov.

Din *stânjen* (din vsl. сажень cu amestecul tulpinei *steng-* din care au ieşit cuvinte cu înţeles asemănător, Byhan în *Jahresb.* V 330). Despre originea română a formei bulgare, vezi Iagić în *Archiv f. sl. Phil.* XI, 264 şi urm.

vineríč. Intrebuinţat numai în Novo-Selo. Dare pentru vii. Sbornic XVIII 501.

Din *vinăriciu.*

vistríja v. p. 177.

©BCU CLUJ

zъbún. Intrebuinţat în Novo-Selo. Anteriu, haină lungă. Sbornik XVIII 503.

Din *zăbun* (la origine din ital. *giubbone* sau *giuppone;* venez *zupon* şi *zipon*) arom. ţipun(e). Cuvântul există şi în sârbo-cr. *zubūn* şi *zobûn;* în ung. *zubony* şi *zobony* „Rock ohne Aermel" (Skok în *Archiv. f. sl. Phil.* XXXI, 320).

zestra. „Ceea ce dau părinţii fetei lor când o mărită" (onova, što davat roditeli na dašterja si koga ja ženjat). Gerov. Sinon. cu bulg. pridan, prid, prikija, priko (cf. arom. *pricà*). Zestre. Derivat: **zestrica** dim. „zestrişoară" (ib.).

Din *zestre,* (mai vechiu) *dzeastre,* despre care vezi mai pe larg p. 178—9.

11 Nume de alimente.

kuzunáči. Se aude mai mult prin regiunea Târnovei cu acelaşi înţeles ca în româneşte „cozonaci" (simit vъ vid na sъrpъ i porъsen otgorĕ sъ zahar) un fel de simit de forma secerei (e vorba de cozonacii noştri făcuţi în formă de semicerc) presărat pe deasupra cu zahăr. Sbornik XVI—XVII, p. 398.

Din *cozonaci* (pl. de la *cozonac*) a cărui origine nu este lămurită. Etmologia dată de Cihac *κοσωνάκι derivat dimin. de la κοσῶνα nu lămureşte cuvântul nici ca însemnare şi nici ca formă.

malái. Se întrebuinţează numai la Bulgarii din Banat cu înţelesul de „Hirsenbrod" şi cu acela al cuvântului românesc.

Din *mălaiu* id.

mamaliga. Fiertură din făină de cucuruz care se mânâncă în ioc de pâne. La plur. **mamaligi** pete galbene care ies pe faţă. Gerov.

Din *mămăligă.*

pétura. Foaie subţire de aluat, mai ales foaie de plăcintă. *Kraešnik ot zelnik... bez zele meždu peturitĕ* (coltuc de plăcintă... fără varză, între foi) Sbornik, VII, 457. Derivat: **peturka** dim.

Din *petură.* Inţelesul cuvântului bulgar este acelaşi cu arom. *petur* „foaie de aluat pentru plăcintă". Acest înţeles trebue să fi existat odată şi în dialectul dacor., judecând după forma bănăţeană *pătura* „plăcinta ce stă din mai multe pături"

©BCU CLUJ

(Viciu, *Glosar*, 66). Pentru etimologia cuvântului vezi Candrea, *Conv. lit.* XXXVIII, 874 şi G. Giuglea, *Dacoromania* II, 819. Cuvântul se găseşte şi la Greci πέτουρον „foaie de plăcintă" (Murnu, *Rum. Lehnw im Neugr.*, 38 cf. CDDE., 1358.

12. Cuvinte referitoare la părţile corpului omenesc.

búrta. Intrebuinţat dialectal şi în special în Novo-Selo în locul formei bulgare: *tъrbuchъ* „burtă". Gerov; Sbornik XVIII 501.

Din *burtă* (Originea cuvântului românesc nu este cunoscută). Vezi Puşcariu *Dicţ. Limb. Rom*, 704.

bûza. Obraz. *Pa ja fati za rakata, Pa ja baci pu buzite* (şi o apuca de mână şi o sărută pe obraji), Pančev. Derivate: **búzka, buzljá, buzlénce, búzica, buzička, búzčica.**

Cuvântul este acelaşi ca rom. *buză* şi alb. *buzε* „Lippe; Spitze, Rand, Schnabel eines Gefässes; Mundart" (G. Meyer, EWA. 57). Ca înţeles, cuvântul bulgăresc se depărtează deopotrivă de cele două forme: albaneză şi română. In ce priveşte filiaţiunea prin care a trecut în limba bulgară, plecând de la consideraţiunea că cuvântul se întrebuinţează numai la Bulgarii din Bulgaria, nu însă şi la cei din Macedonia, care în toate vremurile au venit în contact cu Albanezii şi chiar trăesc cu ei laolaltă, ea trebue căutată în limba română. Cuvântul, după cum am arătat în *Raporturile albano-române* (*Dacoromania* II, 522), are aproape aceeaşi extensiune geografică ca şi articolul postpus, adică se aude numai la Albanezi, Români şi Bulgari, cu singura deosebire că, pe când întrebuinţarea articolului postpus este generală pentru toţi Bulgarii, inclusiv şi cei din Macedonia, forma *buză* este necunoscută la aceştia. Lipsa lui în Macedonia precum şi în toată Serbia, ne-ar putea servi ca un indiciu pentru localizarea lui, în ce priveşte filiaţiunea pentru limba bulgară, în domeniul r o m â n o-b u l g a r. Românii au primit cuvântul de la Albanezi, încă în epoca străromână, înainte de despărţirea dialectelor româneşti. După năvălirea Slavilor, care s'au interpus între Albanezi şi Români, cuvântul albanez n'a mai trecut la aceştia pentrucă, în cazul acela, dacă n'ar fi fost o condiţiune ca să-l aibă şi Sârbii, care sânt vecinii imediaţi ai Albanezilor şi formează păretele de despărţire între aceştia şi Bulgarii din regat, prezenţa lui în graiul Bulgarilor

©BCU CLUJ

din Macedonia, care stau în direct contact atât cu Albanezii cât şi cu Aromânii, ar fi fost indispensabilă.

In ce priveşte evoluarea înţelesului de la *buză la obraz*, forma *buzia* „guriţă", care a pătruns în limba polonă de la Români (cf. *Mitteil des Inst. f. rum. Spr.*, 265—266) formează stadiul intermediar. Generalizarea înţelesului, prin extensiune, de la „guriţă" la „obraz" s'a desvoltat, deşi pe un drum cu totul opus, ca înţelesul „Wange" al cuvântului latin *bucca* la acel de „Mund". Vezi despre acest cuvânt: Berneker, SEW. 104; Puşcariu Wb. 242; Jahresb. XV, p. 95.

bъšъka. Se aude numai în Novo-Selo, cu înţelesul de „gâlcă" „geschwollene Mandel". Sbornik XVIII, 501.

Din *băşică* (lat. *vesica, -am*). Cuvântul se găseşte şi la Sârbi: *bešika* „vesica", *Kano bešika naduva se* (se umflă ca o băşică) J. Rajić, ap. Rječnic. Diminutiv: *bešićica* „vesicula" ib.; la Ruteni: *byšyha* şi *bešyga, bešiha* (bei den Huzulen und den Ruthenen der Bukowina) cu înţelesul „Rotlauf" şi „eine Auschwellung der Haut, Blase". Kałużniacki, *Wanderungen*, 11. Derivat: *bešišnik* „Heilkraut gegen *bešiha*" (Chenopodium hybridum) buruiană de bubă rea, cf. Slovar.

kъpъcinъ. Se întrebuinţează numai în regiunea Târnovei cu înţelesul de „cap" (glava) în sens ironic: *mnogu šъ ti tegli tebe golъta kъpъcinъ kъto si s-tozi si um!* (mult o să-ţi cântărească căpăţina goală, dacă eşti cu această minte a ta) Sbornik XVI—XVII 400.

Din *căpăţână* (din lat. **capitina, -am*, Puşcariu, Wb. 275). Este interesantă păstrarea lui *i* după *ţ*, nealterat.

konč. (In regiunea din Lom, Vidin şi Oreahovo). Cu acelaşi înţeles ca în româneşte, mai ales că se spune despre coafura româncelor din acèle regiuni (osobenъ vid zabradki koito gi nosat vlahinkitě). Sbornik XII, 295.

Din *conciu* id.

moc. Părul copiilor strâns la un loc ca un mănunchiu şi legat împrejur cu o panglică (kosite na děte sъbrani kato plitkъ i prevrъzani sъ gaitanec sъ širitče). Gerov.

Din *moţ*. In limba română cuvântul are mai multe înţelesuri. Originea lui nu este lămurită. In orice caz, el n'ar puteà veni din limba bulgară, mai întâiu pentru că este lipsit de orice bază slavă, cuvântul neexistând în celelalte limbi slave, şi, al

©BCU CLUJ

doilea, fiindcă în bulgăreşte este redus la un înţeles care uşor a putut fi împrumutat din limba română.

mustъčúri. Intrebuinţat în regiunea Târnovei cu înţeles augmentativ pentru „mustăţi" în locul formei bulgare obicinuite *mustaki*. Sbornik, XVI-XVII, 404.

Din *mustăcioară*.

skъrlъoncъ. Intrebuinţat în Novo-Selo. Perii lăsaţi pe frunte: un fel de breton la fete. Sbornik, XVIII, 505.

Din *(s)cărlionţ*.

soárta. Intrebuinţat în Novo-Selo. Cămaşa în care este învelit pruncul înainte de naştere; placenta. Sbornik, XVIII, 505.

Din *soartă* (lat. *exortem*. G. Giuglea, *Cercet. lex.* 23).

13. Cuvinte abstracte.

bezna. Intrebuinţat la Bulgarii din Novo-Selo, în expresia *tъvnina bezna* „întuneric beznă". Sbornik, XVIII, 505.

Din *beznă* (din paleosl. *bezdŭna*) „fără fund", abyssus.

destúr. Atestat la Gerov printre cuvintele rari cu înţelesul „destul" şi sinon. cu *dosta*.

Probabil din *destul*, cu trecerea neexplicabilă a lui *l* final în *r*. Gerov, care îngrijeşte să indice la cuvintele streine din limba bulgară şi originea lor, însemnând numai numele limbei din care a pătruns în bulgăreşte, îl dă ca un cuvânt de origine turcă. In turceşte o formă ca *destur* şi *dustur* însemnează „permission, protocole, modèle, règle" etc.; în afară de aceasta, accentul este pe prima silaba: *déstur*, nu *destúr*, cum îl dă Gerov.

dízma. Intrebuinţat numai în Novo-Selo cu înţelesui românesc: a zecea parte din venituri (desetъkъ). Sbornik, XVIII, 502. Astăzi la Bulgari: d e s e t i n a (cf. Conev, *o. c.*, 24).

Din *dijmă* (vsl. дижьма).

draptъno. (Intrebuinţat rar). Mai ales în expresiile *draptъno oko* (ochiul drept), „desnoto oko". Sbornik, XVIII, 502.

Din *dreapta* (femeninul lui *drept*).

gъlčáva. Intrebuinţat numai în regiunea Vraca, cu acelaşi înţeles ca în româneşte *gălceavă*.

Cuvântul românesc derivă din vsl. глъкъ „sonitus" (Miklosich, *Paleosl.*, 130), care se regăseşte şi în bulg. glъčka. glъčъ, „Geschrei, Lärm, Streit, Zank". Forma *gъlčava* se întâlneşte numai

©BCU CLUJ

acolo, unde se mai găsesc şi alte forme româneşti; în cazul acesta s'ar putea să avem o formă românească de origine slavă, care a trecut din nou la Bulgari. N'ar fi exclus ca *gълčava* la Bulgari să reprezinte o formă veche din care ar puteà derivà cuvântul românesc (Puşcariu, *Dicţ. Limb. Rom.*).

glúma. Intrebuinţat numai în Novo-Selo. Şagă, glumă. Şi ca verb.: *sъ glumimo*, „glumim" tradus în bulg. prin „šeguvame se". Sbornik, XVIII, 502.

Din *glumă*.

krécavo. Intrebuintat numai de către Bulgarii din Banat cu acelaşi înţeles ca în româneşte „creţ". *Krecava kosa* (păr creţ). Sbornik, XX, 2.

Din *creţ*. id.

džúgla. Ridicătură de pământ la marginea unei ţarini sau unei livezi spre a servì ca un fel de părete de despărţire (Gerov), „Erderhöhung als Grenze". Se mai numeşte şi **žugla.** Derivate: **džuglina, džoglina** şi **žuglina.**

Din arom. **džug** (articulat *džuglu*) din lat. *jugum* şi cu înţelesul de „Gebirgskamm, Gebirgszug, Gebirgskette" (Georges), păstrat numai în dialectul aromân: şir de munţi, suiş. *Calu džoni tu džug s-cunoaşte* (calul voinic se cunoaşte la suiş). Formele cu *ž* sânt mai nouă, supt influenţa dialectului dacoromân.

funíja. Intrebuinţat de către Bulgarii din Novo-Selo, cu înţelesul „drum strâmt spre Dunăre" (těsna ulica kъm Dunava). Pančev.

Probabil din *funie*, deşi cu înţelesul din limba bulgară nu se întâlneşte în limba română. Există însă în limba română expresia „o funie de moşie" identic cu „o sfoară de moşie". In înţeles de măsurătoare funia este adusă în legătură cu pământul.

ljánga. Despre un om lung, înalt şi prostănac (dъlg, visok, dangalak). Pančev.

Din arom. *leangă, lianga* epitet pentru persoanele de statură înaltă şi subţire; „persoană leneşă şi de o statură lungă, şuiu, lungană" Dal. (din alb. *l'angua*) despre care vezi mai pe larg Capidan, *Raporturile Albano-române* (Dacoromania II, 535—536).

maruncъkъ. Intrebuinţat în Novo-Selo. Dări mărunte. Sbornik, XVIII, 503.

Din *mărunţică* (derivat din *mărunt*).

©BCU CLUJ

mut. (Intrebuinţat în graiul din Vidin). Mut. Derivate: **mutavèla** (tradus în bulg. němak, nemčo) mut; **mutiškim** adv. muţeşte, Sbornik XIX, p. 29.

Din *mut* (lat. *mutus*).

pučos. Intrebuinţat în Novo-Selo; apă în care se spală lâna. Sbornik, XVIII 504.

Din *pucios* cu înţelesul de „apă necurată, care pute, pucioasă".

putéren. Intrebuinţat numai de către Bulgarii din Banat cu înţelesul: „silenъ jakъ" (puternic, tare). Sbornik XX, p. 3.

Din *putere.*

strъngъna. Intrebuinţat în Novo-Selo, în: *strъngъna rùka* „mâna stângă", Sbornik XVIII, 505.

Din *stânga*, cf. dreaptъno.

vítrig şi **vitriga.** „Vitreg, vitregă" întrebuinţate în graiul din Novo-Selo. Sbornik, XVIII 502.

Din *vitreg*, *-ă* (lat. *vitrĭcus*, **-a*).

14. Cuvinte cu înţeles variat.

baltina. (Cuvânt mediobulgar). Baltă, loc mlăştinos.

Din *băltină* „terrain marécageux près d'une rivière", derivat din *baltă.* Vezi despre acest cuvânt, mai pe larg la p. 152—153. Cf. Jagić în *Archiv f.sl. Phil.* XXII, 32; Berneker, SEW. 70 şi Puşcariu, *Dicţ. Limb. Rom.* 468.

ban. Ban de aramă, gologan. Gerov.

Din *ban* „monedă".

blъnda. Intrebuinţat numai de către Bulgarii din Banat cu înţelesul de „umflătură, băşică la corp". Sbornik, XX, p. 1.

Din *blândă* (lat. *blandus*, *-a*, *-um*). Cuvântul se întâlneşte şi la Bulgarii din Macedonia, introdus, poate, de la Sârbi *(blanda).* La aceştia se întrebuinţează mai ales în regiunea Banatului şi în Bačka (Karagić). După aceea la Ruteni: *blynda* „starker Hautausschlag" (Kałużniacki). Cf. şi R. Stocki în *Arch. f. sl. Phil.* XXXV 349.

čúma. „Boală rea, contagioasă" (loša prilĕpčiva bolest) Gerov. Ciumă. Fig. femeie rea. Derivate: **čúmav** adj., bolnav de ciumă; **čumen, čumin** adj. id., **čumljak** om rău şi nume de plantă, aceeaşi cu **čumiš.** Diminuitve: **čumica, čumička.**

©BCU CLUJ

Verbe: **čumosvam, čumja, čumjasvam,** toate cu înţelesul „doresc cuiva să fie apucat de boala ciumei, blestem pe cineva cu această boală".

Din *ciumă*. Pentru originea cuvântului vezi p. 142 ş. u.

dómna. Se întrebuinţează la Bulgari numai ca nume propriu pentru persoanele de sex feminin.

De obiceiu cuvântul se derivă din gr. Δόμνα, atestat şi în inscripţiuni, din δόμνα, cu înţelesul „Herrin, Geliebte" (G. Meyer, *Neugr. St.* III 21; *Jahresb.* XV, 102). In Peninsula Balcanică, astăzi el nu se aude decât la Aromâni, apoi Dacoromâni *doamnă*, ca apelativ, cu vechiul înţeles de „stăpână", iar la Aromâni — mie îmi este cunoscut de la Aromânii din Bitolia, Cruşova, Perlepe — şi ca nume propriu în derivatul acestuia: *Dumnica* [1]. Intrebuinţarea acestui derivat ne arată că şi *doamna* s'a întrebuinţat odată ca nume propriu. Acest *doamnă* a fost împrumutat de Bulgari, din care au astăzi *domna*, cu substituirea lui *oa* prin *o*, din cauza greutăţii in pronunţare a acestui diftong.

gálbin. Intrebuinţat în regiunea din Târnova. „Monetă de aur austriacă (zlatna avstriiska moneta); este acelaşi cu „galbenul" nostru. Sbornik, XIV, 214.

Din *galben* (dial. *galbin*).

gologán. Cuvântul este dat de Gerov între formele normale cu înţelesul românesc de „ban de aramă" (mědna para).

Din *gologan*. Originea cuvântului românesc nu este cunoscută. Cihac îl aduce în legătură cu rus. *galova* „cap" pentru *golovan* „monnaie de cuivre, pièce de monnaie représentant une tête", în care trecerea lui *v* în *g*, supt influenţa lui *g* iniţial, nu s'ar puteà explicà uşor, mai ales că cuvântul *glavă* „căpăţână de animal" există în româneşte; însă n'ar fi de tot cu neputinţă. In orice caz, cuvântul bulgar, aşa cum se pronunţă, lipsindu-i o bază slavă, nu poate veni decât din limba română.

kaprár. (Intrebuinţat în Banat). Subofiţer mai tânăr. Arhiva, XVI, 368.

Din *căprar* (ital. *caporale*).

kičer' Pădure măruntă, pădure tânără. Gerov.

Din *chiceră*. (Vezi mai amănunţit despre acest cuvânt la p. 151 ş. u.

kumnátul. Intrebuinţat la Bulgarii din Novo-Selo, „cumnat", (cu articolul românesc), Sbornik, XVIII, 502.

Din *cumnat* (lat. *cognatus, -um*).

---

[1] Forma *Domnica*, ca nume propriu se întrebuinţează şi în Transilvania.

©BCU CLUJ

kuskrz. (Intrebuinţat în Novo-Selo). Invitaţii de la nuntă din partea mirelui sau a miresii. Sbornik, XVIII, 503.

Din *cuscru* id.

lauta. Vioară, alăută, sinon. cu cigulka. gzdulka. Gerov. Şi (Novo-Selo) **lzută.** Sbornik, XVIII, 503.

Din *lăută* cu acelaşi înţeles. Ar puteà fi şi din greceşte de unde derivă şi cuvântul românesc. Pentru Novo-Selo el poate fi împrumut român.

lautar. Acela care cântă cu *lauta;* lăutar. (Koito sfiri sz lauta). Gerov.

Din *lăutar*, cu acelaşi înţeles.

lingurz. Ţigan, cergar care face şi vinde linguri, lingurar, numit în bulg. *lzžičar lzžica* „lingură". Pančev. Derivate: **lingurka,** ţigancă care face şi vinde linguri; mahalagioaică căreia îi place să răspândească diferite veşti, ib.; **lingurče** ţigănuş; **lingurski** adj.

Din *lingură* sau *lingurar*, numele Ţiganilor care se ocupă cu fabricarea lingurilor şi a altor obiecte de lemn.

mamaligar. „Aşa numesc Bulgarii pe Români, fiindcă se hrănesc cu mămăligă" (Gerov), un fel de poreclă care îşi are în română formele corespunzătoare: bragagiu, bostangiu pentru Bulgari, iar la Aromâni: okan, zdangăn, capgros (după gr.).

Din *mămăligar.*

mzzarikă Intrebuinţat în Novo-Selo. Zăpadă măruntă şi îngheţată, grindină măruntă; sinon. cu *sugrašica* (Sbornik, XVIII, 503).

Din *măzărică* „grindină măruntă".

moš. „Bătrân, moş". Cuvântul acesta se întâlneşte ca nume de persoană: *Mošo* şi este de dată mai veche (Weigand, *Jahresb.*, XXVI—XXIX, p. 163); ca apelativ **móšul** „bătrân, moş"; **mošika** „babă bătrână", pătruns mai în urmă în graiul Bulgarilor din Novo-Selo (Sbornik, XVIII, 503).

Din *moş, moşul, moşică,* despre care vezi *Dacoromania* II, 456, 540.

mošija. Moşie. Este mai de grabă un dacoromânism, întru cât se întrebuinţează numai pentru desemnarea moşiilor din România. Gerov. Derivat: **mošierin** „moşier" (Candrea, NRR., (1900) 404)

Din *moşie.*

©BCU CLUJ

núnko. Acela care botează sau cunună pe cineva; nănaş, naş. *Bog da ubie vinoto što mi opi nunkoto* (Dumnezeu să ucidă vinul care mi-a îmbătat naşul) Gerov. Feminin **nunka** = naşă.

Din *nun* (cu suf.-*ko*) păstrat peste tot în româneşte, alături de derivatul *naş* din *nănaş* (acesta trecut şi la Ruteni *nanaško*, din *nunaş* cu acelaşi suf.-*ko*, ca şi la Bulgari). Despre originea formei române din lat. *nonnus, nonna,* care, probabil, în lat. balcanică trebue să fi ajuns la **nunu*, **nuna,* din care am avut *nun, nună,* vezi mai pe larg Puşcariu, Wb., 1207; Meyer-Lübke, REW. 5817.

nušti. Românism introdus în graiul din Kotel, corespunde împrumutului românesc din limba bulg. „neznai", cu acelaşi înţeles „nu ştiu". *Umirа na dumata si kato kaže nušti* (moare cu cuvântul în gură, dacă spune „nu ştiu"). Sbornik, XV, 187. Cf. Pančev.

Din *nu ştiu.*

pástrja. 1⁰ Bewahren, behüten, konservieren. 2⁰. Schonen, sparen. Weigand, Wb. Cuvântul e dat şi de Gerov, cu aceleaşi înţelesuri (p. 16). Refl.: *pastrja-se* a se păstrà, a se cruţà.

Din *păstrez* cu acelaşi înţeles. Judecând după unica formă paleosl. пастрѣние dată de Miklosich (*Lex. paleosl.*, 557), fără a-i puteà determinà înţelesul — „vocabulum obscurum" — cuvântul bulgar trebue să fie vechiu în limbă. El nu poate veni din gr. παστρεύω „reinigen", cum presupune Tiktin, *Dicţ. Germ.-Rom.*, deoarece acesta există la Bulgari (mai ales la cei din Macedonia) supt forma veche *spastruvam* „curăţ" (< σπαστρεύω) tot aşa la Aromâni *spăstrescu* (rar) *spăstripsescu* „curăţ"; *spastră* „curăţenie" (Dal.). De asemenea nici forma română nu poate fi derivată din greceşte, ţinând seamă de dialectul aromân şi mai cu seamă după etimologia dată de Meyer-Lübke, din lat. *parsitare*, „schonen", cu înţelesul latin păstrat în bulg. supt 2⁰. (REW. 6255)

pokákam. Cac sau mă cac puţin (da kakam malko nečto; da pokakam nečto, da poseram) Gerov.

Došlo jare, pomočalo	A venit iedul, s'a pişat
Došlo koza, pokakalo	A venit capra, s'a căcat
Došlo mače, izlizalo	A venit pisica, a lins tot.

Derivat din **kakam** (întrebuinţat mai des în expresia: *da te kakam* (să te cac) auzită foarte des la Bulgarii din Macedonia;

©BCU CLUJ

atestat şi la Gerov). Iar acesta din *a căcà* (din lat. *caco, -are*). Cuvântul bulgar s'ar puteà considerà şi ca un derivat de la *cacă* (postverbal de la *căcare*) întrebuinţat la Românii din Peninsula Balcanică.

puškaria. Inchisoare, temniţă, sinon. cu zatvor, temnica. Gerov supt drangolnik şi magareški-rai.

Din *puşcărie*, id.

rok. (Intrebuinţat în graiul din Vidin). Să-ţi fie de bine, noroc. Sbornik XIX, 29.

Prescurtat din *noroc*.

rudžína. Intrebuinţat în Novo-Selo. Rugină. Se mai aude şi **rudžină** Sbornik, XVIII, 504.

Din *rugină* (lat. **aerūgina, -am* pentru *aerūgo, -ĭnem*).

školar. In graiul Bulgarilor din Banat. Şcolar pentru cuvântul bulg. učenikъ. Sbornik, XX, 4.

Din *şcolar*.

tizul. (Intrebuinţat în Banat). Se spune pentru unul care poartă acelaşi nume. Arhiva, XVI, 368. In graiul din Vidin şi **tizol,** Sbornik, XIX, p. 28.

Din *tiz* (articulat).

tóba Intrebuinţat în Novo-Selo pentru bulg. tъpan „tobă", Sbornik, XVIII, 505

Din *tobă* id.

válog. „Vale sau poiană între două vârfuri" (dolinka ili poljana pomeždu dva vъrha), Sbornik, X, 230

Trebue să fie un derivat din *vale* (cf. dacorom. *văiugă*), deşi derivaţia cu sufixul *-og* nu prea este clară. In orice caz, utlpina *val* nu există în bulg. cu înţelesul de mai sus.

vižulia. Intrebuinţat numai de către Bulgarii din Banat. Vijelie, vânt tare.

Din *vijelie* id

15. Consideraţiuni finale.

Din cele expuse până aci rezultă că, în afară de influenţa străromână, cu caracter mai mult general, care s'a exersat pe întreg cuprinsul Peninsulei Balcanice, şi pe care o descoperim azi în urmele toponimice despre care s'a vorbit în cuprinsul acestei lucrări, a mai urmat o influenţă particulară

©BCU CLUJ

asupra fiecăreia din limbile balcanice, prin urmare şi asupra poporului şi în special a limbei bulgare. Aceasta s'a exercitat în două perioade bine distincte: una mai veche, care cuprinde epoca primelor atingeri ale elementului românesc cu Bulgarii şi care are un caracter general, întru cât împrumuturile lexice din această perioadă se întâlnesc aproape peste tot în limba bulgară, şi alta mai nouă, cu caracter regional, elementele româneşti fiind introduse în graiul bulgăresc mai mult prin nouăle aşezări româneşti în regiunea mărginită dealungul Dunării.

Din aceste două perioade, evident că numai influenţa română din prima perioadă ar puteà aveà o însemnătate cu caracter istoric, geografic şi etnografic pentru legăturile noastre mai vechi cu poporul bulgar, întru cât din ea am puteà aflà;

1º. Că, în ce priveşte puterea de înrâurile a limbei române asupra limbei bulgare, dacă ţinem seamă de schimbările ce s'au produs în fonetismul limbei bulgare într'o parte a regiunii de graiu bulgăresc, care cuprinde jumătate din întinderea actuală a Bulgariei, — influenţa românească a lăsat urme mult mai adânci în limba bulgară decât infuenţa slavă în limba română, căci a atins şi structura ei internă şi nu s'a mărginit numai la introducerea de cuvinte.

Oricum am socoti această influenţă, fie că ea va fi pornit în parte, de cu vreme, din substratul traco-roman al limbei române, cum cred unii, şi a lucrat încet asupra elementului slav suprapus, ajuns mai târziu graiu bulgăresc sau, mai probabil, că ea va fi pornit din acelaşi substrat ajuns la stadiul românesc — mai ales că, după mărturiile limbei bulgare, aceste influenţe se arată de pe la începutul sec. XIII, iar graiul traco-roman ajunsese încă din sec. VII la stadiul românesc, — un singur lucru reiese cu siguranţă şi anume, că influenţa limbei române, care a reuşit să producă schimbări în vocalismul bulgar, a fost mult mai puternică decat primele începuturi de influenţă slavă asupra limbei române, care s'a mărginit mai mult la introducere de cuvinte.

2º. Că într'o perioadă care a urmat câteva veacuri după

©BCU CLUJ

primele atingeri ale Românilor cu Bulgarii, legăturile aceste s'au produs între Românii din stânga Dunării, aşezaţi în faţa regiunii bulgăreşti de graiu răsăritean. Ele au fost deci mai strânse cu Bulgarii răsăriteni, adică cu acei Bulgari ale căror locuinţe se întind de la un punct care porneşte de la râul Iskăr, spre răsărit şi ajunge până la Marea Neagră, iar spre miază-zi se întind până în apropiere de Salonic. Această constatare ar părea în contrazicere cu mărturiile ce ne dau numeroasele urme de nume de localităţi romane şi cu deosebire româneşti, despre care s'a vorbit şi care ne duc mai mult în spre partea apuseană a Bulgariei şi chiar în Serbia, până prin regiunile care se întind pe litoralul Mării Adriatice. Contrazicerea aceasta aparentă dispare însă, dacă facem dinstincţie între epoca de influenţă cu caracter toponimic, care a existat încă din primele secole de aşezare ale celor dintâiu elemente romane — mai târziu române — în regiunile din dreapta Dunării, şi între epoca de mai târziu, când în graiul Bulgarilor s'au produs primele înrâuriri din partea limbei române. Vom înţelege dar că, indiferent de aşezările romane sau române din Serbia şi Bulgaria, în special în regiunea Balcanului, aceste înrâuriri româneşti în graiul bulgăresc au început să se exercite încă din sec. XIII. De ce aceste înrâuriri se ivesc în regiunea răsăriteană a Bulgariei şi nu în cea apuseană, în care contactul Românilor cu Slavii sudici erà mai des (şi tot prin partea aceea roiă şi mulţimea Vlahilor din aceea epocă), iată o întrebare la care va puteà răspunde numai istoria. Din punctul de vedere lingvistic, se pot constatà două lucruri: întâiu, că graiul bulgăresc răsăritean a fost influenţat de către populaţiuni româneşti tot răsăritene şi, al doilea, că, pentru ca o astfel de influenţă din partea limbei româneşti să se fi putut exercità înainte de sec. XIII, trebue să fi existat populaţiuni româneşti pe malul stâng sau chiar şi pe cel drept al Dunării[1] cu mult înainte de aceea epocă.

[1] Despre existenţa Românilor pe malul drept al Dunării, în regiunea care ţine de graiul bulgaresc răsăritean, vezi comunicarea d-lui N. Iorga, *Cele dintâiu cristalizări de Stat ale Românilor* în *Revista Istorică*, V, 103—113. De asemenea şi N. Bănescu, *Cele mai vechi ştiri bizantine asupra Românilor de la Dunărea-de-jos* în *Anuarul Institutului de Istorie naţională* I (1921—1922), p. 138—160.

©BCU CLUJ

De altfel, aceste constatări obținute din studiul influenț i românești asupra limbei bulgare coincid perfect și cu cele obținute din studiul elementului slav în limba română. Cercetări mai amănunțite asupra acestei chestiuni nu avem. Cu toate acestea, din rezultatele la care s'a ajuns până acum se știe că, în ce privește influența limbei bulgare asupra limbei române, ea ne vine tot din graiul bulgăresc din regiunea răsăriteană, fiindcă cele două particularități fonetice ale acestui graiu, care îl deosibesc de graiul bulgăresc apusean, se găsesc și în cuvintele românești de origine slavă, și anume: redarea sunetului ě prin *ea* și pronunțarea lui *ŭ* (ъ) ca *o*. Această rostire datează încă din timpurile cele mai vechi (sec. X și XI), căci ea se întâlnește, în parte, și în paleoslavă, după cum se poate constată din limba celor mai vechi texte literare paleoslave: Codex Zographensis, Savina Kniga și Codex Suprasliensis[1]. Și aceste influențe bulgare asupra limbei române probează că contactul dintre Români și Bulgari, a avut loc mai mult în acèle regiuni răsăritene, în care am văzut că și limba română a lăsat urme în graiul bulgăresc. Și ca o completare la toate aceste coincidențe privitoare la regiunea în care s'au exercitat în mod reciproc influențele de limbă despre care este vorba, mai adaog că chiar scrierea cu litere chirilice la Români, fie că ea a fost introdusă în sec. XIV, cum au susținut unii[2], sau între sec. XII și XVI cum cred alții[3], sau, în fine, chiar și înainte de această dată, cum s'a încercat să se susțină acum mai în urmă[4], faptul sigur asupra căruia nu există nici cea mai mică îndoială este că această scriere chirilică a fost introdusă la Români tot din Bulgaria răsăriteană, prin urmare din aceeași regiune de graiu răsăritean, ale cărei urme se văd încă până astăzi în elementul slav din limba română, după cum urmele de influență românească, expuse în acest studiu, se văd încă până azi tot în limba graiului bulgar răsăritean.

3⁰ Că, în ce privește caracterul acestei influențe, judecând după cele mai vechi cuvinte intrate în limba bulgară, el are același caracter pastoral, care se întâlnește și la celelalte popoare

[1] Cf. Vondrák, *Altkirchenslavische Grammatik*, Berlin, (1900) p. 87.
[2] I. Bogdan, *De la cine și când au împrumutat Românii alfabetul chirilic*, în *Lui Titu Maiorescu*, *Omagiu*, p. 585–594.
[3] Ilie Bărbulescu, *Inceputurile scrierii cirilice în Dacia Traiană*, în *Arhiva*, anul XXIX (1922) p. 161—195.
[4] P. Cancel, *Când au împrumutat Românii alfabetul chirilic* în *Lui Nicolae Iorga*, *Omagiu*, p. 67—70.

©BCU CLUJ

slave cu care Românii au venit in contact încă din timpurile cele mai vechi. Pentru aceasta ne dau mărturie pe de o parte cuvinte ca batut, ģega, karam, kъrlig, mačuka, mandzara, muskur etc. etc., care se găsesc numai în limba bulgară, pe de altă parte fičor, kačula, guna, kanura, kapuš, k'eptarče, kostura, kurastra, murg, samar, sugare, skrum, urda etc. etc., care se găsesc atât în bulgară cât şi în celelalte limbi balcanice ca alb., sârbă, neogreacă, precum şi în limbile slave de nord, slov., ruteană, rusă şi polonă, în parte şi în ungureşte. **Th. Capidan.**

Pagini de literatură veche.

(O colecţie de cărţi populare într'un manuscris din jumătatea a doua a sec. XVIII).

Părintele Ilarie Boţiu mi-a dăruit un codice fără început şi fără sfârşit, scris de mai multe mâni, probabil în un timp mai îndelungat, cu deosebite feluri de cerneală, dar toate spălăcite, pe nu mai puţin de 318 foi[1]. Precizarea acestui interval din jurul anului 1750, ne-o ajută unul din textele cuprinse în el.

E cunoscut că, afară de „Divanul sau gâlčava înţeleptului cu lumĭa ģiudeţul sufletului cu trupul" al lui D. Cantemir, tipărit în Iaşi 1698[2], pe care acesta l-a compus, după cât se pare, în colaborare cu „plugariul" Cacavela care a îngrijit holda minţii elevului său, — aceeaşi temă, adecă judecata între suflet şi trup, sau între înţelept şi lume se mai întâlneşte în vechia noastră literatură de manuscrise, cum a arătat M. Gaster[3], în două redacţii. Ele nu se aseamănă de loc în privinţa felului de a tratà tema. Una se găseşte în „Oxisteri", adecă în traducerea capitolului „dialogue entre le corps et l'âme" din *Pensées sur divers sujets avec des réflexions morales* ale lui Oxenstiern (Oxistern, Oxinstern, Oxenstierna) făcută,

[1] Subsemnatul l-a dăruit „Muzeului limbei române" din Cluj.

[2] Retipărit de B. P. Hasdeu în *Arhiva istorică a României*, Bucureşti, 1865, t. 2, pp. 81—171; de G. Sion în *Operele principelui Demetrie Cantemir*, tipărit de Societatea Academică Română, t. V, Bucureşti, 1878, pp. 32—241 + XII (scara).

[3] *Chrestomatie română*, vol. I, p. XLVIII—L; cf. şi *Gesch. d. rum. Litt.* în *Grundriss* -ul lui Gröber, II, 3[3], p. 283.

©BCU CLUJ

cum a arătat Lambrior[1], în a doua jumătate a veacului: XVIII-lea. Lambrior cunoştea 4 manuscrise în care s'a păstrat această traducere, dar numai în unul din ele, acel al bibliotecii din Iaşi, se află capitolul care ne interesează. Afară de aceste 4 manuscrise Gaster cunoaşte încă două: manuscrisul Eminescu copiat la 1779 (V + 222 pp.) şi altul din sec. XVIII în proprietatea sa (274 pp.). El şi reproduce o parte din acest capitol în *Chrest.*, vol. II, p. 46—49, după ce în introducere (p. L) observă „Această bucată mai este importantă din cauza că a fost tipărită de Anton Pann supt titlul de „Divanul lumii" ca o lucrare proprie a sa. În sfârşit şi în proprietatea Academiei Române se găsesc câteva manuscrise care cuprind traducerea lui Oxenstiern Astfel e d. p. manuscrisul No. 265, care cuprinde cartea I (275 foi), şi manuscrisul No. 96, care cuprinde cartea II (1 + 144 pp.) din „Oxisternul" ce „s'au scris de Gheorghie Vârnav... 1780 Mart. 1"[2]. Capitolul 67 (f. 70 ş u.) a cărţii e tocmai „Vorba trupului cu sufletul". Manuscrisul No. 147 cu titlul „Carte norodului Leşăsc şi Ocsinsterŭ" e mai nou, din 1843, şi nu e complet[3].

A doua redacţie e mai scurtă şi decât cea din Oxenstiern. Stilul în care e scrisă e tot popular şi limpede, ca şi al traducerii lui Oxenstiern, limba destul de corectă. Naşterea acestei redacţii, al cărei autor nu-l ştim, se explică prin faptul că ideile filosofice din Divan şi din Oxenstiern privitoare la deşertăciunea vieţii pământeşti erau foarte atrăgătoare, dar forma de tratare era prea dogmatică, deci prea greoaie şi, în cazul întâiu, şi prea lungă. S'a impus deci curând nevoia unei redacţii prescurtate în genul cărţilor populare moştenite încă de prin veacul XVI. „Intrebarea înţeleptului cu lumea" în această formă mai pe scurt, care nu putem precîzà anume după care din cele două texte menţionate mai sus s'a prescurtat, deşi forma dialogică vorbeşte pentru Cantemir, se găseşte, cum arată Gaster, în „Ms. bibl. centr., mixt, nepaginat, copie din 1810"[4]. Totuşi Gaster datează textul — probabil gân-

[1] *Conv. lit.* VII, p. 325, ş. u.

[2] V. *Catalogul manuscriptelor româneşti* (din Biblioteca Academiei Române), vol. I, pp. 219—221 şi 586 - 589.

[3] *Ibid.*, vol. I, pp. 335—337.

[4] *Chrest. rom.*, vol. II, p. 93.— Probabil tot această redacţie prescurtată se găseşte şi în copia de la 1789, a lui „Gheorghiiă Popovici Cucuianu, lăcuitorŭ în Păuşe" (Sălaj) amintită de D-l Iorga, *Faze sufleteşti şi reprezentative la Români cu specială privire la legăturile „Alexandriei" cu Mihaiu Viteazul*, Bucureşti, 1915, p. 55, nota 2. Avem acelaşi titlu: „Întrebarea înţeleptului cu lumea", iar între textele care o însoţesc e „şi altă formă a lui Arghire".

©BCU CLUJ

dindu-se la original — din 1773 pentru că în el se întâlnesc cuvintelele „sânt 7281 de când mă port într'acesta chip", ceea ce face tocmai 1773 ani de la Hristos. Această presupunere însă nu s'a dovedit întemeiată. Dacă nu e vorba de anul copierii (1810), avem de a face numai cu data în care s'a făcut copia de pe care s'a copiat textul de care se ocupă Gaster. Codicele nostru, care dă pe ff. 249 v⁰—265 r⁰ acelaşi text, cu foarte mici modificări, păstrează o dată cu 19 ani mai veche. Dar şi acest text nu e decât o copie de pe un original si mai vechiu. Fireşte, această vechime nu poate trece dincolo de 1700. Reproducem începutul textului nostru, interesant nu numai pentru data pe care o cuprinde, ci şi pentru că titlul lui nu e tocmai identic cu cel dat de Gaster:

„O istorie a omului înţeleptŭ şi a lumi[i]. cumŭ s-au mustratŭ înţeleptulŭ cu lume amândoi. — Cine eşti dumnea-ta de eşti aşa mândră şi frumoasă şi împodobită. spune-mi de cine eşti făcută şi de cândŭ eşti făcută: răspunsŭ: eu săntŭ lume şi fapta şi prăznuire (*sic* = "plăzmuire") a vecinicului împăratŭ. şi sintŭ grădină plină de pomi roditori. şi visteriu plinŭ de totŭ felĭulŭ de bunătate de ani încă săntŭ: 7262[1]: de cândŭ mă por'tŭ întru a me stăpânire . . ."

Anul se repetă şi mai încolo, pe f. 259 r⁰: „lume zisă: Sărace oame dară eu sănŭt 7262 de ani de cândŭ săntŭ ziditŭ de d[u]mnezău".

Cea mai mare parte a textelor acestui codice, mai bine de 200 foi, au trebuit să se copieze aşadar înainte de anul 1754.

Dintre însemnările scrise ulterior pe paginile rămase goale ale manuscrisului relevăm următoarele, care ne păstrează date ori nume care ne pot lămuri întru câtva în privinţa ţinutului şi timpului în care s'a scris cartea.

F. 7 v⁰: „Scris-amŭ eu Ionŭ din Surducŭ [1]783 mai 5 zile 1783". Pagina rămăsese albă. Surducul este după toată probabilitatea cel din Bihor. Aceasta o dovedeşte faptul că mai găsim pomenită încă o comună din acest ţinut. Anume pe f. 3 v⁰ r. 10—12 se se poate ceti, scris cu scrisoarea celor patru texte din urmă ale manuscrisului (ff. 278 r⁰—318 v⁰17): „Ăcastă carte este a me Popovici Mihaĭu irodeaconu dinŭ Kuzapŭ". Tot o

[1] De la Hristos 1754.

©BCU CLUJ

provenienţă din direcţia Bihorului arată şi satul Bologa pomenit în versurile de pe f. 181 r⁰ scrise cu scrisoarea cea mai veche din manucris: „Iară leliţa îm greisă — vai bădiţe frăţioare — du-te dega (*sic* = „de'ngă") mine în pace — că n-am astădată ce-ţ face — că la noi în Bologa — simtŭ mulţi ca dumieta — de i măn'că seceta". Bologa se găseşte în plasa Huedin, cea mai apropiată de Bihor, a judeţului Cojocna.

Pe f. 4 r⁰ găsim scris cu litere latine pe o pagină rămasă goală: „Hic Liber est meus testis est Deus quis illum quaerit nomen hic exit Michael natus Popovits vocatus Anno 1810 Die 23 Martis".

Pe f. 274 v⁰ 1—2: „haitomŭ tilitomŭ iprocĭ aminŭ 1783".

Pe f. 275 r⁰ 7 ş. u.: „Scris-amu eu Popovici Mihaiu deĭaconu den Cuzapŭ" (cu o scrisoare mai nouă), apoi de altă mână: „ahasta carte est[ă] estă *(sic)* a lui irudiĭaconŭ Mihaĭu Flore".

Pe f. 276 v⁰ jos: „Pomeneşte d[oa]mne sufletul adormitului robu lui d[u]mnezeu preotŭ Zaharie".

De la f. 278 încolo textele par a fi scrise de ierodiaconul Mihaiu Popoviciu, deci probabil după 1783.

II. Importanţa textelor.

Manuscrisul este de o rară bogăţie în privinţa textelor populare, păstrându-ne uneori cópii de pe cărţi populare foarte vechi. Din pricina greutăţilor de editură nu ne putem ocupà amănunţit de toate textele pentru a ne dovedì această afirmaţie. Ne mărginim la două mai scurte.

Mai întâiu ne vom oprì la *„Învăţătură pentru tutun adecă tăbac, dinŭ carte de la otičnicŭ"* [1] (ff. 8 r⁰ 1—13v⁰2). O variantă a acesteia a descoperit Al. Hasdeu în biblioteca poetului basarabean Costache Stamate pe câteva foi legate la un loc cu *Acatistul* tipărit de Samuil Klein în Sibiiu la 1801, copiată la începutul secolului XIX după un manuscris mai vechiu. Ea a fost publicată de B. P. Hasdeu în transcriere cu litere latine în *Cuv. d. bătr.*, vol. II, p. XXIV—XXV. Această variantă are titlul mult mai amplificat: *„Istorii pentru tĭutĭun.* Ascultaţi ĭubiţii mei blagosloviţ, ŏ învăţătură foarte de folos pentru creştini, însă mai ales pentru care vor fi căzut întru ačastă greşală ră ş' în-

[1] Viaţa părinţilor bisericei.

©BCU CLUJ

şălăcĭune diĭavolĕscă, însă di vor fi băut tĭutĭun. Acĭastă carte este scoasă di pre limba letinĕscă prin limba moldovenĕscă cu nevoinţa marelui dascal al Ierusalimului kir Silivestru, care au ales din multe cărţi a sfinţii părinţi din Ierusalim, zăcând . . ." Ar fi scoasă deci tot din „otecĭnic". Comentând acest titlu Hasdeu, *o. c.*, p. XXV—XXVI, face următoarele spirituale observaţii:

„Textul nostru, scris cum se vorbeşte în Basarabia, zice că s'a tradus din lătineşte în moldoveneşte „cu nevoinţa marelui dascal al Ierusalimului kir Silivestru."

Prin urmare, acel „kir- Silivestru" erà Român, sau cel puţin ştiea româneşte.

Ne îndoim prea mult să fi existat vre-o dată la Ierusalim, sau pe aiuri în Asia, un asemenea „mare dascăl".

Şi apoi, chiar să fi existat, tot încă el nu puteà să traducă pe cele căteva pagine din „limba latinească", şi'n acelaşi timp să le compileze „din multe cărţi a sfinţii părinţi din Ierusalim".

În fine, în Palestina fiind aproape necunoscuţi Ţiganii, este cu desăvârşire neprobabil, ca un drac de acolo să fi spus că tutunul „întâiu vor trage păgănii şi apoi Ţiganii", ceea ce, din contra, se potriveşte foarte bine în gura unui drac din Romănia.

Părintele meu îşi deduse osteneala de a urmări, dacă nu cumva Ruşii vor fi având, vr'o istorioară analogă asupra tutunului, şi a constatat, în adevăr, că posedă şi ei în această privinţă o carte poporană, publicată de către contele Kuşelev-Bezborodko, dar care diferă cu totul de cea română.

În Rusia meridională se povesteşte, că tutunul a crescut din cadavrul Herodiadei, fiindcă tăiase capul lui Ion Botezătorul.

La Serbi, tutunul s'a născut din intestinele ereticului Ariu.

Se ştie că la Spanioli, din contra, tutunul e considerat ca o „iarbă sfântă"[1].

In scurt, *Istoria pentru tĭutĭun*, aşa după cum o vedem mai sus, este o invenţiune curat românească a vreunui călugăr nefumător, carele s'a crezut dator, pentru a reuşi mai bine în cruciata sa contra tutungiilor, de a inventà totodată pe „un mare dascăl al Ierusalimului kir—Silivestru".

[1] Am omis toate titlurile de cărţi la care se referă Hasdeu

©BCU CLUJ

Este sigur, în orice caz, că mai mulţi buni creştini au renunţat la pipă din cauza acestei cărtecele, decât din îndemnul celor mai savante tractaturi igienice"!

Totuşi nu trebue să ne scape din vedere că în capitolul 116 al „Oxistern"-ului păstrat în manuscrisul No 265 (f. 106 v⁰—108 v⁰) al Academiei Române[1] e vorba tot „Pentru tabac".

In fond textul variantei noastre şi a celei a lui Hasdeu este acelaşi. Varianta noastră însă e mai veche, nu atât ca dată, cât mai ales ca limbă. Formelor vechi *şezum, văzum, zisem* (în loc de *ziserăm*), *ziş, mă duşŭ* ale ei le corespund în aceea a lui Hasdeu *şăzând, văzurăm, am zăs, mă luaĭu* ş. a. m. d. Copistul celei dintâiu a schimbat mai puţin limba unui vechiu text pe care-l aveà dinaintea sa decât al celei de a doua variante.

Al doilea text de care ne vom ocupà aici e rugăciunea de alungarea „dracilor din ape" (slav. **ѡтрѣкы водныχ**) copiată pe ff. 16 r⁰ 1—20 v⁰ 5. Această rugăciune, care se începe cu cuvintele „Adeverită este şi destoinică şi dreptă frămsĭaţe d[o]m'nului nostru I[su]s H[risto]s", ne-a păstrat în întregime unul din cele mai vechi texte româneşti de acest fel. Un scurt fragment scris, cum crede Hasdeu, de însuşi popa Grigore din Măhaciu înainte de 1583, fiind „cea mai veche din scrierile cunoscute" ale acestuia, se găseşte pe p. 152 a Codicelui Sturdzan, urmând după originalul slavon din care s'a tradus (pp. 149—151)[2]. Manuscrisul nostru are deci meritul de a întregì complet o însemnată lacună a Codicelui Sturdzan şi e interesant de observat că, deşi schimbată puţin şi amplificată (cf. *glasu* **CS***] graĭu; a stricà nemică în creştiri* **CS***] a bate grăul creştinilorŭ, holdele, viile; lui I[su]s H[risto]s şi cântarĕ netăcută* **CS***] Domnului nostru I[su]s H[risto]s ceia cântă cănŭtare netăcută; să fie de folosu şi de ispovedanie* **CS***] să fie luată în sus* — probabil după analogia ung. *felvenni* germ. *aufnehmen* — *ačastă rugâciune preste toate bl[a]goslovește-ne D[oa]mne şi pre noi*) varianta noastră păstrează uneori forme mai vechi decât aceea a popii Grigore (cf. *ce-u făcutu* **CS***] ce fece;* şi poate încă: *oprescu-te* **CS***] cuntenescu-te).* Astfel se pune chestiunea dacă nu cumva popa Grigore din Măhaciu n'a făcut altceva decât ceea ce făceà de

[1] *Cat.* I, p. 588.

[2] *Cuv. d. bătr.*, vol. II, p. 175—6.

©BCU CLUJ

obiceiu: a copiat textul românesc (alături de cel slav, după moda timpului) al acestei rugăciuni traduse româneşte de altcineva[1]. Fragmentul rămas din varianta lui e prea scurt pentru ca să putem spune ultimul cuvânt în această privinţă.

Dintre celelalte texte care se întâlnesc în manuscrisul nostru, o seamă au fost studiate, fireşte utilizându-se alte manuscrise, unele mai vechi, de Hasdeu în vol. II al *Cuv. d. bătr.*, Bucureşti, 1879, iar cele mai multe de Gaster în *Literatura populară română*, Bucureşti, 1883. Publicarea acestora, aşa cum sânt, n'are rost, fiind vorba de un manuscris relativ târziu. Ele se pot utiliză însă cu folos la o eventuală reeditare critică a celor dintâiu. De aceea atragem asupra lor atenţia cărturarilor pe care i-ar preocupà această idee, înşirându-le în capitolul care urmează. E ştiut că de la apariţia lucrării citate a lui Hasdeu şi a lui Gaster s'au mai găsit numeroase manuscrise în care se cuprind texte de care se găsesc şi în manuscrisul nostru, cum se poate constatà chiar şi numai din o repede răsfoire a *Catalogului manuscriptelor româneşti* (din biblioteca Academiei Române). Astfel o reluare a studiului sistematic a vechilor cărţi populare se impune.

Chiar şi din înşirarea pe care vom face-o se poate constatà felul ciudat de a lucrà al unora dintre scriitorii noştri populari pentru care noţiunea plagiatului nu există. De pildă redacţia de pe la 1750 a „Învăţăturii lui Archeriia boerŭ“ (ff. 99 v⁰ 5—130 v⁰ 15), aceea mai nouă ceva a „Verşului lui Adam“ (ff. 272 r⁰ 6—274 v⁰ 20) ş. a. ne servesc ca dovezi sigure că Anton Pann şi alţii ca el nu făceau uneori decât să dea subt numele lor cărţi populare mai vechi[2].

La sfârşit reproducem în întregime „Rugăciunea de alungarea dracilor din ape“ şi poezia „Grăi un tinerel voinic...“, pe cea dintâiu pentru motivele arătate mai sus, pe cea din urmă pentru că e interesantă atât ca vers, cât şi ca limbă şi ne păstrează, cum am amintit, totodată şi o indicaţie cu privire la locul unde s'a scris manuscrisul.

---

[1] Extras din această rugăciune pare a fi descântecul românesc de alungarea dracului de pe ff. 171 r⁰ 12—173 r⁰ 8.

[2] Cf. şi Gaster *o. c.*, p. 105 ş. u., apoi p. 275 ş. u., unde se citează şi alte variante mai vechi decât ale lui Anton Pann.

©BCU CLUJ

III. Textele pe care le cuprinde manuscrisul.

1. Fragment din o scenetă comico-satirică în versuri (ff. 1 r° 1—3 v° 9). Persoanele: voinicul, fata şi vlădica, care serveşte de judecător în procesul fetei înşelate împotriva voinicului care nu-i mai are grija: „Că cu minčuni m'au luat' — Şi un galbăn mi-au ğuruit' — Până ce m'au amăgitŭ — Şi tot' au zis că m'a luà — Şi binişorŭ că m'a înbrăcà — Şi nici a vrut să mă ĭa — Nici galbănulŭ să mi-l de — Şi nu ĭau ağuns atăta — Ce au îndrăgit şi pe alta — Şi mie mi-au dat' pe uşe afară — De sănŭt' de mare ocară". Vlădica rămâne neînduplecat şi dă dreptate voinicului „de vreme ce" fata „n'a ţipat". Versurile au o factură bine prinsă, dar nu se pot reproduce în întregime, fiind uneori triviale, deşi cu spirit.

2. „Învăţătură pentru tutun adecă tăbac, dinŭ carte de la otičničĭ" (ff. 8 r° 1—13 v° 2).

3. „Vlassi (*sic*) la I[su s H[risto]s" (ff 13 v° 3—15 r° 11). E o satiră la adresa celor ce slujiau în limba slavonă, alcătuită din aşezarea unul lângă altul, fără nici o legătură, a deosebitor termeni slavoni bisericeşti.

4. „Cuvântulŭ carele au grăit h[risto]s de pre cruce" (ff. 15 v° 1—24).

5. „Adeverită este şi destoinică şi dreptă frămsĭaţe d[o]m'nului nostru i[su]s h[risto]s" (ff. 16 r° 1—20 v° 5).

6. „Istoriïe la morţi" (ff. 20 v° 7— ff. 21 r° 12). Fragment scris ulterior pe două pagini rămase la început albe cu scrisoarea spălăcită şi slabă a celor patru texte din urmă.

7. „Povĭaste la vreme de apoi. — Învăţătură lumii cum va fi la dzilele de apoi" (ff. 22 r° 1—27 v° 4).

8. „Poveste lui Avram" (ff. 27 v° 5—33 v° 4).

9. „Poveste sf[â]ntu[lu]i Ioanŭ b[o]goslov la vrele (*sic*, = „vreme" s. „vremile") de apoi cum cumŭ (*sic*) au grăit cu d[u]mnedzău şi ĭau spus totŭ lucrul precum va fi" (ff. 33 v° 5—56 r° 4).

10. „Cuvântŭ pentru eşire sufletului din trup şi pentru înfricoşata a doao venire a lui h[risto]s şi pentru munŭcile de veci, a celui dintru sf[i]nţi părintelui nostru Kirilŭ arŭhiep[i]scopulŭ Alecsendrii (*sic*) foarte de folos sufletului carele aduce la pocăinţă cu mare umilinţă. scoas[ă] (*sic*) întăe din elenie pre

©BCU CLUJ

limba slovenească. şi ĭară şi pre limba ča proastă rusas'că şi acum pre limbă rumănĕsŭcă" (ff. 56 r° 6—85 r° 15).

11. „Învăţătură despre visulŭ lui Sihaičŭ[1] înpăratŭ" (ff. 86 r° 1—99 v° 4)[2].

12. „Învăţătură a lui Archeriĭa boerŭ. — Erà Arŭcherie boerŭ mare la Sinagrit înpărat din ţara Anadolului şi fečori din trupul său nu avu ce luo pre nepotulŭ său pre Anadanŭ şi şi-l făcù fečorŭ de suflet'..." (ff. 99 v° 5—130 v° 15)[3].

13. „Poveste lui Adam din ceput' cum fu prilăstit şi cumŭ au muritŭ (ff. 131 v° 16—140 r° 14).

14. „Învăţătură de[s]pre bogăţie aceştii lumi" (ff. 140 r° 5—145 r° 3).

15. „Poveste lui ar'hagghel [Mihail]" (ff. 145 r° 4—146 r° 3).

16. „Poveste morŭţilorŭ: Învăţătură cum es sufletele direpŭţilorŭ şi a păcătoşilorŭ, şi trecŭ prin vămile ce săntŭ cătră ceriu" (ff. 146 r° 4—155 v° 8).

17. „Descănŭtec de čumă" (ff. 156 r° 1—160 v° 3).

18. „Şede Adam înainte raĭului de se tăngueşte şi aşe grăeşte" (ff. 160 v° 5—164 r° 3). Tânguirea lui Adam în proză. Relevăm anahronismul: „Adam aşe să măngăe. decă-i făgădui tatăl d[u]mn[e]zău, că-l va tocmì în locul cel de hodinelă, unde este Avram patriĭarhulŭ, şi Isacŭ şi Ĭacovŭ..."

19. „Veste şi poveste" a sfântului „Ioanŭ ivanghilestŭ" (*sic*) despre „oraşul sfânt" (ff. 164 r° 4—167 r° 9).

20. „Ocinaşile ţigăneşte" (ff. 167 r° 10—167 v° 13).

21. „Descănŭtece de friguri" (ff. 167 v° 14—170 r° 9). Text slavo-român. Interesantă e menţiunea: „Să le scrii pă nemănŭcate" (f. 169 r° 12 - 13).

22. „Cântecul lui Constantinŭ înpărat' creştin'" (ff. 170 r° 10—171 r° 11).

---

[1] Îndreptat prin ştergerea lui и şi înlocuirea lui cu и mutat mai spre dreapta în *Sihačnŭ*.

[2] Textul îl aveà şi Cipariu într'un manuscris de pe la capătul secolului XVII (ff. 31—36). Il aminteşte cu titlul de „cele 12 vise ale lui Mamerŭ" în *Principii de limbă şi scriptură*, p. 114, Ss, c. Cipariu însă nu l-a publicat. O parte din text (8 visuri) se găseşte şi în un manuscris din jum. I a sec. XVII, al liceului grănităresc G. Coşbuc din Năsăud, unde însă numele împăratului e „Şaicŭ" („Şahaişa"). Lacuna din acesta se poate aşadar întregì din manuscrisul nostru, care păstrează textul vechiu fără prea multe schimbări. Ne vom ocupà de el amănunţit când vom vorbì despre cellalt manuscris în care se găseşte.

[3] Relevăm faptul că în o seamă de variante „ţara Anadolului" a ajuns „ţara Dorului".

©BCU CLUJ

23. Descântec românesc de alungarea dracului (ff. 170 r° 12—173 r° 8). In frunte: „numărulŭ (= „numele") lui h[risto]s foarte de trebă crestinilorŭ". Acest descântec pare a fi un extras al celui de la No. 5.

24. „Cazanie la 12 vineri" (ff. 173 r° 9—180 r° 14)[1].

25. „Grăi un tinerel voinic cu d'o fire andilĕscă cătră ce dalbă mnevastă . . ." Versuri glumeţe despre modul cum se naşte iubirea la ţărani.

26. „Versurile: „Spune lĕle cu dreptulŭ — nu mi-ţi pierde sufletulŭ — de cândŭ bade tĕu lăsatŭ — căţi voinici ai sărutatŭ".

27. Inceputuri de rugăciuni şi note fără importanţă româneşte şi una ungureşte (ff. 182 v° 13 - 184 v° 10; f. 185 albă).

28. „Erŭtăcĭune" (ff. 186 r° 1—190 v° 7). Probabil compoziţie originală care are la bază cunoscuta parte din Molitvenic „Vedeţi-mă fără glas şi fără suflet zăcând".

29. „Ascultaţi creşti[ni] bl[a]gosloviţi . . ." (ff. 190 v° 9—193 v° 10). Şi acest text e tot o iertăciune.

30. „Cântecul despre sfărŭşitulŭ crailorŭ şi a înpăraţilorŭ. — Mărndrulŭ Solomonŭ craĭu elŭ aşe grăeşte . . ." (ff. 194 r° 1—197 r° 13).

31. „Cănteculŭ la staoli[i] florilorŭ" (ff. 197 r° 13—200 v° 16).

32. „Cănteculŭ de jele Mariei în Vinere de Paşti" (ff. 201 r° 1—204 r° 5).

33. „Cazanie la 4 zile ale lui Dechemvrie. Mucenie sf[i]ntei şi slăvitei şi întru totŭ lăudatŭ m[u]c[e]niţe Barbure" (ff. 204 r° 6—223 v° 6).

34. „Cazanie la 14 zile ale lui Octomvrie, pentru viaţa şi mucenie precuviosĭai maicei noastre Paraschĭavii" (ff. 223 v° 6—244 r° 9).

35. „Pentru ruga şi sănătate la arhierei la preuţi să o zici ačasta . . . (ff. 244 v° 1—246 v° 5).

36. „Podobiĭa" (ff. 246 v° 6—247 r° 14). Text slavon.

37. „Acuma fraţilorŭ dămŭ harŭ şi laudă m[i]l[o]stivului d[umne]zeu şi maicii sf[i]nte preciste, că neu spodobitŭ m[i]l[o]stivulŭ d[u]mnezău de am putut petrece sf[â]ntul post cu pace şi cu sănătate . . ." (ff. 247 v° 1—249 r° 17).

[1] De acest text ne vom ocupà amănunţit cu alt prilej când vom studià şi alte variante ale lui.

©BCU CLUJ

38. „O istorie a omului înţeleptŭ şi a lumi[i] cumŭ s-au mustratŭ înţeleptulŭ cu lume amăndoi“ (ff. 249 v⁰ 1—265 r⁰ 5)[1].

39. Deosebite stihuri bisericeşti scrise de deosebite mâni (ff. 265 v⁰ 1—268 v⁰ 3).

40. „Acĕstĕ sântŭ 72 de nume a lui Hristos“ (ff. 268 v⁰ 4 - 270 r⁰ 3).

41. „Aşijderĕ şi a Precistei 72 de nume“ (ff. 270 r⁰ 4—271 v⁰ 6).

42. „Carte lui Moisi proroc“ (ff. 271 vo 7—272 r⁰ 5).

43. „Verşul a lui Adam“ (ff. 272 r⁰ 6—274 v⁰ 20). Scrisoare mai nouă chiar şi decât a textelor care urmează de la f. 278 încolo.

44. Câteva versuri greu descifrabile scrise ulterior (f. 274 r. 3 ş. u., după care urmează mâzgâlituri şi o seamă de note, din care, pe cele ce merită atenţiune, le-am relevat în introducere. Intre note unele sânt scrise ungureşte de Mihael Popovits).

45. „Cuvântŭ pentru sfânta liturghie în ce chipu o premeşte d[u]mn[e]zău“ (ff. 278 r⁰ 1—283 v⁰ 16). — Din nou acelaşi text de aceeaşi mână, probabil a ierodiaconului Mihaiu Popovici (ff. 284 r⁰ 1—292 v⁰ 3). Scrisoare mai târzie şi slabă.

46. „Invăţătură despre potopulŭ apii cândŭ d[u]mn[e]ză[u] au potopitŭ toată lumĭa cu apă în zilele lui Noe“ (ff. 292 v⁰ 4—293 v⁰ 15). Scrisoarea textului de la No 45.

47. „Cazanie la oameni morţi“ (ff. 294 r⁰ 1—295 v⁰ 2).

48. „Intrebări şi răspunsuri“ (ff. 295 v⁰ 3—318 v⁰ 17). Aceeaşi scrisoare. Necomplet.

IV. Texte.

[5. Rugăciune de alungarea dracilor din ape.]

16 r⁰ Adeverită este şi destoinică şi dreptă frămsĭaţe D[o]mnului nostru I[su]s H[risto]s pusă pre Arŭhanghelŭ Mihailŭ să străjuĭască răurile apelorŭ ca să n-aibă putere diĭavolul pre ele. Domnul vine cu gurămăn[t] mare cu Tatăl şi cu Fiĭulŭ şi cu Duhul
16 v⁰ Sf[â]ntŭ cum pre dĭa | volulŭ să-l întărească. de pre răurile apelorŭ. ca s[ă] n-aibă putere a bate lucrul botedzaţilor a ploĭa[2] cu ploaĭa re. oprescu-te dĭavole cu d[u]mn[e]zăulŭ viu adeverit

[1] Asupra acestui text v. cele spuse în introducere.

[2] Provincial în loc de „ploua“.

©BCU CLUJ

cuntenescu-te diĭavole cu Sf[â]nta Marie ğuratului Iosifŭ. oprescu-te diĭavole cu toţi îngerii ce fece domnulŭ cunŭ | tenescu-te *17 r⁰*
diĭavole cu patru unghĭurĭ a cerĭului. oprescu-te diavole cu patru evanghilesti ce ţin cerĭulŭ şi pămăntul. oprescu-te diavole cu cetate ce mare a ler[u]s[a]limului în care să odihnescu toţi direpţii cuntenescu-te diĭavole cu 12 ap[o]s[to]li oprescu-te diĭavole cu 16 proroci sf[i]nţi cunŭtenescu-te diĭa | vole cu 40 de *17 v⁰*
sf[i]nţi oprescu-te diĭavole cu Ioan Botezătorĭul D[o]mnului cuntenescu-te diĭavole cu 4 patrierŭşi oprescu-te diĭavole cu 318 de părinţi sf[i]nţi ce au fostŭ în Nichie. să n-aibă putere pre lucrul creştinilor a ploe[1] ploĭa cu foaş'[2]. cun | tenescu-te diĭavole cu *18 r⁰*
4 răuri ce es din raĭu Fison Ghion Thigrŭ Efrathŭ ce încunğură toată lume. să n-aibi putere a stricà lucrulŭ creştinilorŭ oprescu-te diĭavole cu angghe]lii (*sic*) şi cu arhangghelii (*sic*) Domnului nostru I[su]s H[risto]s ispăsitorĭul nostru. cunŭtenescu-te diĭa | vole cu naştere lui H[risto]s oprescute diĭavole cu bo- *18 v⁰*
tezul Domnului nostru I[su]s H[risto]s ispăsitorĭul nostru cuntenescu-te diĭavole. cu înviere lui Lazar. oprescu-te diĭavole cu Dumineca Florilorŭ a Domnului nostru I[su]s H[risto]s ispăsitorĭului nostru. cuntenescu-te diĭavo | ie cu înviere *19 r⁰*
Domnului nostru lui I[su]s H[risto]s ispăsitorĭului nostru cuntenescu-te diĭavole cu suire Domnului nostru lui I[su]s H[risto]s ispăsitorĭul nostru oprescu-tĭa diĭavole cu frămsĭaţe Domnului nostru lui I[su]s H[risto]s ce s[e] închipuì pentru noi la dzua Preobrajeniilorŭ cuntenescu-te diĭavole cu pu | tere cinŭstitei şi *19 v⁰*
de viĭaţă făcă[t]oarei cruci să n-aibi putere a bate grăulŭ creştinilorŭ şi holdele-i oprescu-te diĭavole cu 3 sf[i]nţi cu Sedrah şi cu Misah şi cu Avdenago cuntenescu-te diĭavole cu doao lumini ce fece d[o]mnul soarele | zilei. şi luna nopţii. să n aibi putere *20 r⁰*
a bate grăul creştinilorŭ holdele viile oprescu-te diĭavole şi te blastăm. cu herovimii şi cu serafimii Domnului nostru lui I[su]s h[risto]s. ceĭa ce cântă cănŭtare netăcută. şi cu al nostru graĭu. să fie luată sus ačastă rugăčune preste to | ate bl[a]gosloveşte-ne *20 v⁰*
d[oa]mne şi pre noi. acum şi pururea şi în veci[i] vecilorŭ aminŭ[3]. —

[1] Cf. „a ploĭe“ — „a plouà“.
[2] *Foaş* = „vifor“ < ung. *fuvás* „suflare“.
[3] sedrah . . . aminŭ] *Cod. Sturdz.*, p. 152: [Sedra]hom. şi Misahom. şi Avednag. oprescŭ-te diavole. cu cele doa lumiri. ce-u făcutu domnul. soarele dzileei. şi lura nopţiei. să n-aĭbi putĕre a stricà nemică în creştiri. oprescu-te diavole sătanu. cu herovimii. şi cu serafimii lui i[su]s. h[risto]s. şi cântarĕ netăcută. şi cu al nostru glasu. să ne fie de folosu. şi de ispovedanie. şi acum şi pururĕ. şi în vecie de vĕcu amin.

©BCU CLUJ

[25. *Grăi un tinerel voinic...*][1]

180 r⁰ Grăi un tinerel voinic — cu d'ofire andilĕscă[2] că | tră ce dalbă
mnevastă: — Totŭ vrem lele să te întreb — Când Dumiata tei
180 v⁰ ĭubitŭ — Cum focul ţ-ai pătimitŭ — Că ĭau (cet. „ĭeu") să[n]tŭ în
(= „un") voinicŭ nepăţitŭ — De acesta fel de ĭubitŭ. — Ĭară lele
greindŭ au zis: — Într-acesta fel amŭ pătimitŭ — Pre că[n]d eu că
m-am ĭubitŭ, — Zioa cu multă răbdare — Noapte în patŭ cu
dezmierdare. — Alta bade spune-ţ-oi. — Multŭ ţii lele la ĭubitŭ
— Şi ţii cu greu la doritŭ. — Cătă vreme m-am ĭubitŭ — Somn
181 r⁰ de oci (= „ochi") nu mi s-au lipitŭ — Ce totŭ | bătem păreţi[i].
— Ĭară dacă temŭ (= „te-am") dobănditŭ aronsm (*sic*, = „aro-
meam?" adormiam?) câte ceva — Mă zisam (= „visam") cu Dum-
neata — Că nu e lele overeică (*sic*, = „ovreică") nebotezată. —
Să nu-ţŭ facă pohta îndată. — Au leliţa e streină — Să nu te
culce pe mănă — Să mi te sărute în gură? — O ticolosul (*sic*,
= „ticălosul") de mine — De mă goneşt[i] de la tine — Cum
oi să treĭascŭ (cet. „trăiesc") pre lume? — Ĭară leliţă îm greisă:
— Vai bădiţe frăţioare — Du-te de'[n]ga mine în pace Că n-am
astă dată ce-ţ face — Că la noi în Bologa simtŭ mulţi ca Du
181 v⁰ mieta — De-i mănca secota — Că la mine va nimeri cineva — |
Pe mine m-a dezmierdă — Tocmai ca şi Dumnata. — Bade îm
rumse (= „rupse vorba") — Lele-m dzisă: — Dacă m-oi călo-
tori (*sic*, = „călători") — Eu de doru m-oi bolnăvi — Că
unde bade (cet. „badea") mi te vede — Nopte în patŭ că
mi te pcerde (= „pierde") — Dinţi[i] Mărĭuţ[â] mărgăritarŭ —
Gură păharŭ de criştarŭ — În lontru în gurişoră — Totŭ zeharŭ
şi scorţişore — Cu mirosŭ de cuişore. — Marie sufletul meu —
Am auzitŭ că ţi-i răŭ — Şi acesta de l-ai avutŭ — Eu cu elŭ
nu tem (= „te-am") ştiut — La tine c-a ci (= „c'aş fi") vinitŭ
182 r⁰ — Di pe răŭ te-a-şi (= „te-aş fi") izbăvitŭ | — Şi în faţe teşi
s[i] (= „te-aş fi") sărutatŭ — Şi di pe răŭ teşi (= „te-aş fi")
sculatŭ — Au nu ştii că simtŭ până la morte — Se te cautŭ
şi la bine şi la răŭ — Maree (*sic*, = „Marie") sufletul mneu (=

[1] Pentru fixarea locului unde s'a alcătuit această poezie poate da o indicaţie, afară de pomenirea în text a satului Bologa, şi limba, în care găsim rostiri provinciale ca: *mnevastă* (= „nevastă"), *oci* (= „ochi"), *zisam* (= „visam"), *rumse* (= „rupse"), *pcerde* (= „pierde"), *si* sau *şi* (= „fi"), *săzŭ* şi *săzi* (= „şezi"), *mnea* = „mieu", ş. a.

[2] Acest cuvânt probabil trebue adus în legătură cu verbul *andălŭ* în (în Trans. de nord) 1. „plec, bat câmpii, pierd vremea"; 2. „pornesc", „încep" < ung. *indulni* (Dicţ Acad. I. 165).

©BCU CLUJ

„mieu“) — Au nu eşti Mare voeasă (= „voioasă“) — să mă vezi de sară în casă — Să săzŭ (= „şezi“) cu mine la masă? — Ba s[ă]ntŭ frăţică bucurosă — Da măicuţa nu te lasă — Ĭară de-i mai şede la noi — Pănă s[ă]ntŭ dragostele noi — Să săzŭ (= „şezi“) vo trii patru zile — Pănă ţă (= „ţi-i“) vine (= „veni“) în fire — Nu să-ţ vie frăţică în minte — Că aşe simtŭ dragostele — Ĭuţă dacă eşti vecina n[o]astră — Ives | te-te (*sic* = „iveşte-te“) pe fer[e]astră — De vezi feţişoră n[o]astră. — Lele-i rumse — De-i greisă: — Ĭacătă-mă c-a[m] vinitŭ — Pe fer[e]astă m-amŭ iviitŭ — Feţişoră ţi-amŭ văzutŭ — Ĭară de ai ceva a face — Vino frăţică mai încoace. *În mâini.* N. Drăganu. 182 v

Conjuncţiile *de* şi *dacă*.

(Un capitol de sintaxă românească).

1. De.

De conjuncţia *de* şi de deosebitele ei înţelesuri s'au ocupat atât filologii români, cât şi cei streini, fără însă a le explică în mod acceptabil.

Philippide, *Principii de istoria limbii*, I, Iaşi, 1895, p. 52 o derivă din prepoziţia *de* „despre, în ce priveşte“. „Acest înţeles al lui *de*“, spune el, „s'a întins tot mai mult, până când a devenit mijlocul principal de exprimare al acestui raport nu numai pentru cuvinte, ci şi pentru propoziţii: de mine (în ce mă priveşte pe mine), de cutare lucru (în ce priveşte cutare lucru), de va veni (în ce priveşte faptul că va veni), de George este om de treabă (în ce priveşte faptul că George este om de treabă), etc. Şi propoziţia a primit la o asemenea construcţie ori forma propoziţiei principale, ca în exemplele de mai sus, ori pe aceea a propoziţiei subordinate subiective cu *că*, „şi deca se sfrăşiră aceastea“ Vor. VII, 3 (primitiv: şi în ce priveşte faptul că se sfârşiră acestea) . . .“

T. Raica, *Studii literare*, Ploeşti 1897, p. 145—162, dă un studiu monografic asupra prepoziţiei *de* după metoda urmată în *Magnum Etymologicum* al lui Hasdeu. În partea din urmă (p. 156 ş. u.) se ocupă şi de „*de* ca pronume“ (relativ) şi „ca conjuncţie“, socotind că aceste funcţii ale lui *de* s'au desvoltat când

©BCU CLUJ

acesta „a luat, într'o situaţie oarecare, locul adverbului *ca* (quam)“... „Astfel, zicem: a trata *de amic*; a lua *de bani* buni; a trece *de om* bogat; a fi vestit *de frumos* etc.; ital. *egli è trattato da amico*; span. *aquella es celebrada de hermosa*; fr. mod. *traiter qquun de fourbe*. În toate aceste exemple, *de* este pus în loc de adv. lat. *ut* şi românescul *ca*“ (p. 156).

După H. Schuchardt, *Litbl.* 1892, p. 204, *de* din exemple ca: *venì vreamea de născù pruncul; am voit de o am făcut de isnoavă* ar fi o amestecare a lat. *de* cu slav. sudic *da* cu însemnarea „dass“.

Meyer-Lübke, *Rom. Gramm.* III, § 560, p. 604—5 (cf, şi § 644, p. 692) nu crede în această explicare, deoarece nu se poate vedeà cum s'ar fi putut produce acest amestec. D n punct de vedere al sensului crede că se potriveşte mai bine turc. *de* „und, auch“, care după G. Meyer, *EWA*. s. v. δε, ar fi şi la baza alb. *eδe*, *eδè*, δε, dar adauge că nu e exclus ca particula albaneză să stea în legătură cu s.-cr *ha*, gr. γε, slav. *že* şi ceea ce mai dă B. Delbrück, *Vgl. Syntax*, v. II, p. 498 ş. u., iar atunci *de* e un împrumut albanez în româneşte sau un rest traco-dacic. Dr. Bernhard Dimand, *Zur rumänischen Moduslehre*, Wien, 1904, pp. 13—43, tratează amănunţit conjuncţia *de* cu toate înţelesurile ei, pe care încearcă să le explice pornind de la sensul lui *şi* consecutiv. În o notă pe p. 13 respinge originea turcească a acestei vechi conjuncţii, căci e imposibilă din punct de vedere istoric şi cultural. Împrejurările arată că *de* aparţine tezaurului străvechiu al limbei române; nu poate hotărî dacă *de* a intrat de o parte în limba română ca element traco-dacic, de altă parte în albaneză ca element iliric, ori dacă în aceasta din urmă ar fi element turcesc.

Cercetările lui Dimand se unesc întru toate cu cele ale lui Kr. Sandfeld-Jensen, *ZRPh.*, XXVIII, p. 11 ş. u., ceea ce constată şi acesta în darea de seamă pe care o face despre lucrarea lui Dimand în *ZRPh.*, XXIX, pp. 732–744. Tiktin, *DRG.*, p. 514 se asociază la cele spuse de Meyer-Lübke şi Sandfeld-Jensen.

Pentru a ajunge la aceste rezultate, savanţii streini amintiţi au pornit, cum am spus, de la înţelesul consecutiv al lui *de* care e indentic cu al paratacticului *şi*.

În adevăr noi avem parataxa cu *e* (în limba veche), care

©BCU CLUJ

are sens adversativ (= „iar") și cu *și* (în limba veche și actuală), care a ajuns să aibă sens consecutiv încă din cele mai vechi timpuri

Iată câteva exemple caracteristice atât pentru unul, cât și pentru cellalt: 1°. *E* (corespunzând lat. *autem*, gr. δέ, sl. **а**, же, uneori și gr. πλήν): *Mănîiați-vă și nu greșîreți, e ce grăiți în înremile voastre la straturile voastre milostiți-vă* (Candrea, *Psalt.* 5/5; Bianu, *Ps. Sch.* 9). *Cu mâna mîa zidiîu omu, e voi în groapă mă pusetu* (Hasdeu, *Cuv.* II, 364). *Ce voi deprinset năravorile lui, e al mieu năravŭ l-ați urătu și lepădatu* (*Cod. Tod.* 224). 2°. *Și* („așa că", „ca să", „să", „de"): *Eu chiemaîu și audzi-me, Dzeul mieu: pleacă ureachia ta mie și audzi cuventele meale* (Candrea, *Psalt.* 23/3-4; Bianu, *Ps. Sch.* 40—41); cf. și actualele: *îi dete o sticlă și bău, poruncì și făcù* ș. a. m. d. Acest *și* consecutiv este atât de întrebuințat încât în regiunea Bihorului, pornind din sintagme ca *trabă și margă* = »trebue și (= „astfel", „așa că", „așadar", „deci") margă«, iar apoi »trebue să meargă«, a putut să primească funcțiunea ipotactică a lui *să* de la conjunctiv, în sfârșit să ajungă numai un semn al conjunctivului (v. exemple la G Weigand, *Jahresbericht*, IV, 1897, p. 301 și Hetco György, *A berettyómenti román nyelvjárás*, Beuiș, 1912, p. 33).

Avem și exemple cu *și să* (=„ca să") încă din sec. XVI: *cine da-mi va arepi ca porumbilor, și se sboru se răpaosu?* (Candrea, *Psalt.* 104/11—12; Bianu, *Ps. Sch.* 167—8). *Vine domnul robilor acolo, și să întreabe cu nușiĭ de cuvinte* (*Ev. lui Radul Gram.*, Mat., 25, 19). *Și au pare-ți că nu pocĭù ruga acmù tatălŭ mieu, și înainte să-mi pue* (cor. gr. καὶ παραστήσει) *mai multŭ de doaospre-zeace legheoane de îngeri?* (*id.*. Mat., 26, 53). — Sec. XVII: *Să eși afară pănă nu sosește putearea Chaldeilor, și să nu te cuprinze și pre tine* (Gaster, *Chr.* I, 147). *Au venitŭ fiĭul omenescŭ, și să mănțuească ce erà peritŭ* (id. I 127).

Și cu sensul consecutiv se întrebuințează și în dialectele din sud, cf. arom.: *Perpilliță, ca să nu lă frângă hătârea, tr'oară luă și-și asgunì paturilli căñi* (Obedenaru, *Texte macedo-române ... de la Crușova*, publ. de I. Bianu, București, 1892, v. II, p 45/1). *Ea du-te la pap-auțlu ațela ... și strigă-l' acșițe* (P. Papahagi, *Basme aromâne*, București, 1905, p. 3/20). *Li lo muma lo-Aràp ș-li mâcă, țe si-l' se-acață* (id., 3/27). *G'ine ma Araplu vrea ș-l'*

©BCU CLUJ

află nă ńică acăţătură al Andrùş ş-lu mâcă (*id.*, 4/2). *Diznòă z-bâgă pre-alăgari şi cât ăgumsi tu hoara li mul'ari oàrfâni, işì aestă şi-l' deadi ş-ńiclu fičor ţe-aveà...* (*id*, 33/13) ş a.

Pe *şi* consecutiv îl avem comun cu limbile slavice balcanice (srb. *te*, bg. *ta*), cu neogreace (*χαί*), albaneza (*e*) şi cu dialectele italiene sudice (*e* < *et*; *a* < *ac*)[1]. Punctul de plecare pare a fi grecească, unde e foarte vechiu, de aici s'a întins mai departe.

Cum se vede însă din exemplele româneşti citate mai sus, din cele date pentru limba greacă şi neogreacă de Dimand *o. c.*, § 36, p. 40—41, pentru sârbă şi bulgară de Leskien, *Archiv f. sl. Philol.* XXII (1900), p. 1 ş. u. (cf. Dimand, *o. c.*, § 37, p. 41), pentru *e* albanez de Dimand, *o. c.*, § 35, p. 41—42, pentru dialectele siciliene şi italiene sudice de W. Meyer-Lübke, *Rom. Gramm.* III, § 546, p. 588, Ascoli, *Un problema di sintassi dialettale* în *Arch. glott.* XIX, p. 457 ş. u. în adausul din XIX, p. 457 ş. u. şi în adăusul din XV, p. 223 ş. u. (cf. Dimand, *o. c.*, §, 38, p. 41—42), din înţelesul original de *şi* nu s'a desvoltat pentru corespondentele acestuia decât acel consecutiv, final, relativ, obiectiv şi atributiv. Dar *de* mai are şi sens temporal, condiţional, cauzal concesiv, iar desvoltarea acestor sensuri din *şi* nu se poate explică decât cu mare greutate şi în mod cu totul artificial. Cât priveşte pe albanezul ðɛ şi compusul cu *e* (< lat. *et*) al acestuia *eðɛ̀*, *eðè*, el are, cum vom vedeà, aceeaşi desvoltare semantică ca a lui *de* românesc, în urmare nu poate fi element turcesc, ci trebue să aibă la temelia sa acelaşi element latin care a dat naştere şi conjuncţiei româneşti. Compunerea lui cu *e*, care şi ea e de origine latină, dovedeşte acelaşi lucru.

Atât la explicarea albanezului ðɛ, *eðɛ̀*, *eðè*, cât şi la aceea a românescului *de* trebue să plecăm de la sensul temporal.

E ştiut că prepoziţia *de* se întrebuinţează pentru a însemnà punctul de despărţire şi plecare, începutul, nu numai în spaţiu, ci şi în timp. Această funcţiune în sens temporal şi-o are *de* de la originea sa, arătând încă în latineşte: 1°. o durată de timp care începe de la un punct oarecare (cf. *de medio potare die*

[1] Cât priveşte pe mgs. *unde* „und", care a ajuns să aibă sens ipotetic, concesiv, relativ, cauzal şi temporal (cf. L. Tobler, *Germania*, XIX, p. 92 ş. u.; Kr. Kraus, *Über die mittelhochdeutsche Konjunktion* **unde**, în *Zeitschr. f. deutsches Altert.* XLIV, p. 149 ş. u.; Dimand, *o. c.* § 39, p. 43), el poate fi citat ca o paralelă interesantă, dar n'a putut influenţà întru nimic desvoltarea românescului *şi*, şi mai puţin pe a lui *de*.

©BCU CLUJ

la Apuleius; *de nocte abii piscatum* la Cicero; *de tertia vigilia* la Caesar, ș. a.); 2⁰. un moment de timp care urmează imediat după altul „inde ab, post, statim post" (cf. *non bonus somnust de prandio* la Plautus; *diem de die* la Livius; *Tacitus refert Pompeium Magnum de Iudaeis debellatis captisque Hierosolymis templum adisse* la Tertullianus, ș. a.[1].

Iată și câteva exemple românești: *Și de-aceea de-azi nainte poți să nu mă mai întrebi...* (Eminescu, *Poezii*, 205). *Dă azi înainte eu să fiu în locul tău nepotul împăratului* (Creangă, *Povești*, 206). *L-am slujit de mititel* (Gaster, *Chr.* II, 292/8). *Noi de copii ne știm* (Coșbuc, *Balade și idile*, 54). — Arom.: *Di oara ṭea puĭl'lu nu-l' dădeà bană a featil'eĭ ĭu z-duṭeà* (Papahagi, *Basme* 35/11). Pentru d.-rom.: *zi de zi* (care se găsește și în *Cod. Vor.* 170/8), cf. arom. *dzuă di dzuă* (id. 292/30). — Istr.: *de când ăț omu falę?* (*Jahresb.* I, 138/13) = „de când îți lipsește omul?"

Deși astăzi îl simțim pe *de* cu înțelesul de „spre", „către", „tot", „din momentul în care se va începe, va fi" a însemnat el la început și în *de seară*, *de primăvară*, *de iarnă* ș. a. m. d: *Dar de* (= „din momentul în care va fi", apoi „către", „spre") *seară vin la voi să-ți dau gura înapoi (P. Pop.)*; forma articulată *de seara* și *de cu seara* ne păstrează mai bine înțelesul original al lui *de*. Tot așa sânt: *N'ar fi avut cine să mi-o lipească [casa cu lut]...*, *și de iarnă am fi degerat de frig* (Fundescu, *Basme*, 81). *Tot într'acel an, de primăvară, în postul cel mare, trecut-au un sol mic de la Leși la Poartă* (Neculce, *Let.*[2] II, 263).

Tot temporal trebue înțeles *de* și în vechiul și regionalul *de-acii(a)*: *Unul gustà selină, de-aciĭa ș'altul și ș'altul* (Hasdeu, *Cuv.* I, 354). *Și amu deaciĭa cu bucurie ne[s]fărșită bucura-se-vor, și de-aceiĭa nemică greață nu vor aveà, nice măhnire* (*Cod. Tod.*, 227). *De-aciĭa înfocară un coĭfŭ de her și-ĭ pusără în cap* (Dosofteiu, *V. Sf.*, 1 Sept., ap. Tiktin, *DRG.*). Numai trecând prin înțelesul temporal (cf. *Că dracul învită omul întâiu cu trufa, deci cu beṭiĭa și cu răvniĭa și cu curviĭa...*, *Cod. Tod.* 228) a putut ajunge localul *deci* (< *de* + *aici*) să primească: 1⁰. o funcțiune conclusivă = „în urmare", „așadar" (cf. *[Unchiașul] răspunse trimișilor că: cine are trebuință, să vie la dânsul. S'au sculat*

[1] Exemplele sânt date după *Thesaurus linguae lat.* vol. V, fasc., col. 64—65.

©BCU CLUJ

deci împăratul şi împărăteasa şi s'au dus la unchiaş acasă, Ispirescu, *Leg.*[2], ap. Tiktin, *DRG.*); 2⁰. copulativă = „apoi", „şi", „iar", întocmai ca şi gr. δὲ, p. sl. *že* (cf. *L-au poftit pe sol la curtea domnească la cinste. Deci acel sol se ţineà prea mare*, *Let.*[2], II 365, ap. Tikt. *DRG.*). De-aici se ţine şi sintagna lui *de* cu *oară* (< h o r a) întrebuinţată pentru a răspunde la întrebarea *de câte ori?*: *Şi de trei ori grăiră lui* (Gaster. *Chr.* I, 2); *de trei ori cu bani o'mpleà* (*id.*, II, 294); *l-ar fi sărutat de o mie de ori* (Eminescu, *Nuvele*, 88). A r o m: *Ţ am dzâsă de ahâte ori . . .* (Weigand, *Ar.* II, 228). — M e g l. *Ancă di nă oară si joc* (Weigand, *Vl.-Megl.*, 71).

In această sintagmă *de* nici nu mai are funcţiunea de prepoziţie, ci pe aceea de adverb cu sensul „din momentul în care s. de când s'a început". Ca *de* latin şi romanic[1] să se simtă adverb a contribuit mult analogia lui *ante* şi *post*, iar pentru trecerea prepoziţiei în adverb cf. exemplul: *eu sânt pentru, tu eşti contra* ş. a.

Din acest adverb temporalul pus în fruntea unei propoziţiuni s'a desvoltat conjucţiunea temporală *de* cu sensul „din momentul în care, de vreme ce", iar din sensul temporal celelalte sensuri ale acestei conjucţii. In desvoltarea celorlalte sensuri a avut mare rol locul pe care l-a ocupat propoziţiunea secundară. Dacă propoziţiunea secundară a precedat, *de* s'a înţeles temporal, condiţional, concesiv şi cauzal, dacă a urmat, s'a înţeles mai mult consecutiv, final, relativ, atributiv şi obiectiv.

Dar să lăsăm să ne lămurească exemplele însăşi, deşi gruparea lor după sensuri nu e totdeauna cu putinţă din pricina că trecerea de la un sens la altul e aproape neobservată, aşa că adeseori nu putem spune cu siguranţă dacă avem a face cu unul ori altul dintre ele.

1⁰. T e m p o r a l: *De* (= „din momentul în care", „cât ce") *venrără cătră elu, dzise cătră 'nşii* (*Cod. Vor.* 18—8). *De* (= „din momentul în care", „cât ce", „când", „cum", „dacă") *trecură oarecare dzile, . . . deştinseră-se . . ., cumu se sărute Fistu* (id., 68/4). Tot aşa sânt: *Şi de vădzù celù înpărat acèle, şi mănie-să* (Hasdeu, *Cuv.* II 149). *Şi de vădzù sfănta Veneri că nu se poate apropiià . . .*, *ĭa luo apă* (id., 150). *Oh săracilor! cumù v'aţi înşelat de n'aţi crezut că voiu naşte pre Hrist* (id. II 322).

[1] Cf. fr. *du matin au soir*; *de mémoire d'hommes.*

©BCU CLUJ

Astăzi e mai obişnuit în poezia populară decât în poveşti, ceea ce arată că sensul începe a fi considerat arhaic: *Atunci vodă, de-l vedeà, ce din gură că-i ziceà?* (Teodorescu, *P. pop.*, 525 b). *Pe drum mare de-mi plecà, pân' la temniţ' ajungeà* (id. 527 b). *Bădiuleasa de-l vedeà, Bădiuleasa ce-mi făceà?* (id. 544 a). Paralel cu *când* şi *deaca* îl găsim în: *Fetele, deaca-i vedeà, fetele de-i auzià, reci fiori le coprindeà* (id. 551 a). *Rece la gât când simţià şi puţin de se mişcà, sfoara de pe gât săreà* (id. 540 *b*). De bună seamă temporal a trebuit să se înţeleagă la început *de* şi în a r o m.: *Adžun fui ş-nu ń-deditŭ măncu; şă sitos fui di* („din momentul în care", „de vreme ce". „dacă") *nu ń-deditŭ tr s-biau (Cod. Dimonie* în *Jahresbericht,* IV, f. 1 a ms., 1), ca şi în albaneză: *i šoi, fotit eδè u-kumbisne è flijne* (Holger Pedersen, *Albanesische Texte mit Glossar*, 1895, 60/17, ap. Dimand, *o. c.*, § 35, p. 39) = „ei stânseră lumânările din momentul în care s. de vreme ce, de" apoi „şi se puseră şi dormiră".

2⁰. Din sensul temporal s'a desvoltat în mod firesc sensul c o n d i ţ i o n a l (cf. *deoarece* < *de-oară-ce, de vreme-ce.*) Uneori nici nu putem deosebì bine condiţionalul de temporal: *Şi de-ţi* (= „din momentul în care", „dacă" temporal, apoi condiţional) *va luà văşmântul şi cămaşa, nu-i apără* (Coresi, *Tetraev.*, ap. Cipariu, *Cr.* 12). *Fereşte-te de trufie, măcar de* (= „din momentul în care, „dacă" temporal, apoi condiţional) *eşti la cinste mare* (*Fiziologul* ms. a 1777 publ. de Gaster, *Archivio glott.* X, 284/11). Tot aşa sânt: *De eşti năzdrăvană, Şi de-a fi să mor . . .* (Alecsandri, *P. pop.* 2). *De-ţi sânt drăguliţă, Soţie de vrei, De vrei să mă iei, Mă scoate din stâncă* (id., 15). *Să nu care cumva să le găteşti plocon, că nu primesc. Dânşii dă nu ţe-or da ţie dar* (Jipescu, *Opinc.*, 101).

Găsim însă din timpurile cele mai vechi şi exemple care nu pot fi interpretate decât condiţional: *Se nu taci de mere, de nu căndu veri tăča de mere şi podobi-me-voĭu celora ce deştingu în groapă* (Candrea, *Psalt.* 47/5-7; Bianu, *Ps. Sch.* 80-81; cor. lat. *ne quando*, gr. μήποτε). Foarte des e condiţionalul *de* la Ispirescu, astfel. *Leg.*² 15/29; 157/34; 307/16; 397/5 etc. *Vru să ocolească şi el de o puteà şi să nu-i zică pe nume* (D. Stăncescu, *La gura sobei,* Bibl. p. toţi, 27/1). *D'acì nu ştiu de m'oiu mai întoarce* (id. 91/5). *De mi-i drag, de nu mi-i drag, nu pociu spune peste sat* (Jarnik-Bârseanu, *Doine,* 157/4). *D'acolo s'a luat*

©BCU CLUJ

din cârciume 'n cârciumioare să 'ncerce vinul de-i tare (Teodorescu, *P. pop.* 545 a). *Spre a vedeà de poate face ceva dintr'însul* (N. Filimon, *Ciocoii vechi şi noi*, ed. Minerva, Buc. 1902, p. 44/8). *Te-a întrebà de nu mai ştii de vre-un leac* (Sbiera, *Pov.* 27/23). In arom. *de* cu sensul condiţional e relativ rar: *angaţíńi fraţl'i manaintea, şi z-vidèm di vă li daŭ* (Papahagi, *Basme*, 33/34).

Prin *cum* pus înaintea lui *de* în propoziţiunea secundară se exprimă nedumerirea în privinţa putinţei producerii acţiunii exprimate prin predicatul acesteia: *Numai astfel se poate înţelege cum de vine Constantin Porfirogenitul să pună confiniile Pecenegilor din Moldova cătră Ungaria la miază-noapte de Unguri* (Conv. Lit. XIX 328). Se întrebuinţează mai ales după *a întrebà, a se mirà, a nu puteà crede* ş. a.: *Rău m'ai scos, dragă, din fire . . ., mult mă mir cum de m'ai scos* (Jarnik-Bârseanu, *Doine*, 61). — Arom.: *Di nă oară Andrèĭu se-alăxi tu fată, cum di-l pinse aţèl din vale, di ş-deade zborlu si-l' da fičorlu* (Papahagi, *Basme, aromâne*, 1/24).

Prin punerea lui *ori* (< voles) înaintea lui *de* sensul propoziţiei secundare condiţionale se generalizează: *l-au întrebat de se plătesc boi ca al lui în târg* (Sbiera, *Pov.* 2/9). Mai obişnuit e *ori* după *întrebà* (id. 18/21; 27/2 jos, 244/12) *cere* (id. 5/10); *vedeà* (id. 9/3); *şti* (id. 17/29); *a se încredinţà* (35/34) ş. a.

Prin întrebuinţarea la fel a lui *doară* (< *de oară* după Candrea-Densusianu) propoziţiunea secundară condiţională capătă un sens potenţial-ipotetic: *Urcă-te leică într'un copaciu mare şi te uită în toate părţile, doară de vei vedeà ceva aşa care să semene a sat* (Ispirescu, Leg.[2] 336). *Hai c'am găsit d'o hasnà, doar' d'om câştigà ceva* (Teodorescu, *P. pop.* 588 b.). *Apucase de se duceà mereu (la horă), doar de şi-o puteà mărità odorul* (Stăncescu, *La gura sobei*, 46/9). *Feciorul împăratului făcuse aşa că doar de o venì şi fata minunată* (id., 51/9).

O propoziţiune secundară ireală, care începe cu *de* temporal-condiţional, dar căreia-i lipseşte propoziţiunea principală, exprimă dorinţa ireală: *Codrule, frunză rotundă, de mi-ai da puţină umbră* (Jarnik-Bârseanu, *Doine*, 327/2). *De ţ-ar fi secat mâna, când mi-ai pus tu cununa* (378). Des obişnuită e formula: *de-ar da Dumnezeu!*

©BCU CLUJ

3º. Din *de* temporal și condițional s'a desvoltat cel c o n c e s i v: *De* (= „dacă, chiar dacă", „cu toate că") *m'ar pune pe-un cărbune, ibovnicul nu-l voiu spune.* (Pann, *Pov. vorbei*, I, 10/6; Jarnik-Bârseanu, *Doine*, 10). *Găina, de* (= „din momentul în care", „dacă", apoi „cu toate că") *e pasăre, când bea apă, tot se uită și ea la D-zeu* (Ispirescu, *Leg.*, proverbe, ap. Tiktin, *DRG.*). *De-oiu* (= »chiar dacă«) *fi moartă de beteagă, mi-oiu face inima întreagă ș'oiu rugà . . .* (Pann, *Pov. vorbei*, ibid.). În exemplul a r o m.: *nu amintà fitšorĭ, di părăclăsĭ dumnidzău s amintă unà featà de așĭ erà și frundză di dafne* (Weigand, *Ar.* 125/1) partea din urmă trebue interpretată »chiar dacă ar fi o frunză de dafin«.

De »cu toate că, de și« se leagă nu numai cu condiționalul ci și cu indicativul (prezent ori viitor), dacă în propoziținea secundară se exprimă fapte reale: *Turtureà de-i turtureà, și tot face-și voie rea* (Jarnik-Bârseanu, *Doine*, I, 454). *Că de-i mic și ghemuit, are fața de'ngrozit, și de-i mare cât un ghem, Turcii toți de el se tem* (Alecsandri, *P. pop., Ghemiș*).

De concesiv e obișnuit mai ales în legătură cu *și: Sântŭ cuvinte elinești . . . care unele nici la lexicoane nu să află, altele, de să și află și să înțelegŭ, ĭară . . . nu potŭ . . . venì la tălmăcitŭ* (*Bibl. rom. veche*, I 368, pref. *Mineiului* din 1698). *Celŭ ce va creade în mine, de va și murì, fi-va viu* (id., I 248). *De m'ai scăldà și 'n vinars Și tot trebui să te las* (Jarnik-Bârseanu, *Doine*, ap. Tiktin, *DRG*.). Din împrejurarea că *și* urmă de obiceiu imediat după *de* a rezultat compusul *deși*. Iată câteva exemple din cele date de Tiktin, *DRG.*: *De și ești diavol, dar ț'e tigva goală* (Pann, *Pov. vorbei*; Gaster, *Chr.* II 361). *Dar, de și am avut deplină satisfacțiune, însă n'a trecut mult și m'am convins că nu câștigasem nimic cu schimbul [mitropolitului]* (Ghica, 389). *Căci de și erà necontenite jalobele obștiei pentru jefuirile lui Moțoc, Lăpușneanu sau nu răspundeà sau nu le ascultà* (C. Negruzzi, 122).

Concesivul e mai pregnant dacă se întrebuințează în legătură cu *măcar, chiar* ori *cât*:

a) *Măcară de* (ὄφελον) *s'ar îndreptà căile mele, ca să păzesc direptățile tale* (*Biblia 1688*, Ps. 118, 5). Impreună cu *și: Măcar bine de-l și chinuești și-l bați . . ., este pentru bunătatea* [= binele] *calului.* (*Mărg.*² 4 b, ap. Tiktin, *DRG.*). Cf. *măcar să:*

©BCU CLUJ

Trebile care ţi-le-oiu face eu, nu le-a face altul, măcar să fie cu stea în frunte (Creangă, *Op. compl.* III 15, ap. Tiktin, *DRG*). *D-zeu . . . toate le priimeşte, măcară şi ca mai sărăceşti şi mai mici să sânt darurile noastre* (*Cazania* 1580, Cipariu, *Cr.* 36).

b) *Şi mă lasă . . ., să-mi petrec cu cin' mi-i drag, de m'ar duce chiar în Iad* (Jarnik-Bârseanu, *Doine*, I 23). Se poate spune şi: *chiar să mă ducă în iad.*

c) *Omul d'ar fi cât de bun, vinul îl face nebun* (Pann, *Pov. vorbei*, I 93/5). Uneori *cât* se pune în fruntea predicatului care se repetă: *Soacră, soacră poamă acră, de te-ai coace cât te-ai coace, poamă dulce nu te-ai face* (id. III 4/8).

4⁰. *De* temporal se poate interpretă şi în sensul „că", „căci", „pentrucă", „fiindcă", deci c a u z a l: *Se vede că tot mai ai o leacă de noroc, de-ai nimerit* (propriu „din momentul în care", „dacă", apoi „că", „fiindcă ai nimerit") *tocmai la mine* (Creangă, *Op. compl.* Bibl. p. toţi, II 58). Tot aşa se înţeleg: *Se vede că vr'un blăstăm al lui Dumnezeu, nu altceva, aşa trebue să fie, de nu ai parte de ceea ce cauţi* (id. II 60). *Mare a fost taina durerilor tale, de-ai lăsat în lacrimi, de-ai lăsat în jale patrie, soţie, rude şi copii* (Alecsandri, *Suvenire,* Bibl. p. toţi, 461). *Ştia că a făcut un păcat de a călcat pe moşia slutului* (Ispirescu, *Leg.* 43).

5⁰. Din *de* temporal s'a desvoltat şi *de* c o n s e c u t i v cu înţelesul de „şi", „aşa că", „încât" supt influenţa propoziţiilor construite cu *şi* consecutiv. Trebue să pornim de la exemple ca: *Şi răpită fu corabia de* (propriu „din momentul în care", „de vreme ce", apoi „şi", „aşa că") *nu pute se potrivească se vântului* (*Cod. Vor.* 87/2). *Voĭu deşchide cerĭul de* (propriu „din momentul în care", „de vreme ce", apoi „şi", „aşa că") *voĭu lăsà o ploae* (Hasdeu, *Cuv.* II 48). *El se tot întorceà de* (propriu „din momentul în care", „de vreme ce", apoi „şi", „aşa că") *se uità înapoi* (Ispirescu, *Leg.*² 36). *O leacă* [a lipsit] *de* (propriu »din momentul în care«, »de vreme ce«, apoi »şi«, »aşa că«) *n'ai păţit şi tu ca dânsul* (Creangă, *Op. compl.* Bibl. p. toţi, III 11). *Ce ai uitat . . . de* (= »din momentul în care«, »de vreme ce«, apoi »şi«, »aşa că«) *te-ai întors înapoi?* (id. IV 5).

Tot aşa-l găsim şi în dialecte. A r o m.: *Lu l'a di-l ducă la protlu a lorŭ* (Cod. Dimonie în *Jahresbericht*, IV, f. 286/16; cf. şi 11/16; 28/16; 28 b/8 ş. a. m. d.). *Domnu su a agruluĭ va s aibă luatŭ păradz cu toc di ş acumpără aţel agru* (Weigand,

©BCU CLUJ

Ar. 119/17). *Luludzli ń muşatile, ţi me râset de durńiĭ di ń judzi bunlu ń* (id. 125/4). *Se aspàr căpârle dińĭ fug.* (Papahagi *Basme aromâne*, 26/20). *Tată-su, l'dzâse, că erà nâşte agru-oamińĭ, ţe călcară lòcurle aeste, tăl'ară, vătămară, aspàrsiră lume multă şi dispul'ară tuţĭ avuţl'i, di plândzeà h'il'i tu pâ'ntica mumâńilor di jalea ş-dipirarea, ţe o-fâţeà* (Papahagi, *Basme aromâne*, 337/3). *Lo calea câtră acasă-l', hăriòs, că vru Dumnidză, di ăgunise sânătos si-şĭ veadă părinţâl' şi nveasta* (id. 1/14). — M e g l. *Moaşa . . . lę dupu ea şi liunca cu micu di si duc la vali* (P. Papahagi, *Megleno-Românii*, Partea I, Bucureşti, 1902, 105, 11 jos). Mai des se întrebuinţează *de* în acest sens după verbele care însemnează *a merge, a veni, a duce, a se duce*, ca şi în arom.: *Moaşa . . . se duţi di li priştęta vaţĭli* (101, 2). *Si duţi unä babă moaşă . . . di află unä jel'icä din apu* (101, Nr. 60, 1). *Şi-ŭ lę căcĭua şi-şĭ vini casă di-l'i-ŭ puni lu micu* (109, 6). *Si toarnă di lę treĭ tăcĭuńĭ prinşĭ* (101, 11). *La lę casă şi la duţi di la lęgă . . . ăn triuşă* (104, 2 j).

Citäm la acest loc şi câteva paralèle din limba albaneză: *vuri ńerez eδè mε sonej kualt* (Pedersen, s. v. *ve*; ap. Dimand, *o. c.*, § 35, p. 39) = „a pus oameni de (»şi«, »aşa că«) dreseră caii"; *mε la eδè fjeta me tε šok'en* (id. s. v. *e*, p. 122, ap. Dimand, *o. c.*, § 35, p. 40) = »m'a lăsat de (»şi«, »aşa că«) am dormit cu soţia sa«; *apofasisi mbreti eδè i beri tε humbur* (id. s. v. *apofasis*, ap. Dimand, *ibid.*) = „împăratul s'a hotărît de (»şi« »aşa că«) a considerat-o pierdută". „Pot să fur ouăle unei paseri de (»şi«, »aşa că«) nu mă bagă de seamă" se zice: . . . *eδè zogu mos tε deǧońε* (id. s. v. *deǧoj*, ap. Dimand, *ibid.*).

Acest *de* consecutiv cu înţelesul de „şi", „aşa că", „încât" e foarte obişnuit mai ales după verbele care arată mişcare (*a alergà, a fugì, a se duce, a veni, a ieşì, a se stânge, a se cutremurà, a se învârtì, a se întoarce, a se repezì, a scoate*, apoi *a-i tâcâì inima, a cântà, a zice, a urlà, a strigà, a plânge, a suspinà, a râde* ş. a), stare, o trecere din o stare în alta (*a începe, a se face, a adormì, a creşte* ş. a.), un sentiment (*a se întristà, a se supărà, a se bucurà, a se veseli* ş. a.): *A visat o babă cum că iarba aia . . . o să se facă pom mare, mare, de are să se înalţe până la cer* (Stăncescu, *La gura sobei*, 56). *Urlau dobitoacele de ţi se făceà părul măciucă pe cap* (Ispirescu, *Leg.*², 7). *Suspinà de să-i spargă pieptul* (id. 308); cf. a r o m: *Tră-ţe plândzi di*

©BCU CLUJ

ţi-aspardzi ocl'il' (Papahagi, *Basme aromâne*, 3/15)[1]. *Ştiu că-i tâcâià (inima) de sta să-i iasă afară din piept* (id. 385). *Cade jos şi adoarme mort de puteai să tai lemne pe dânsul* (Creangă, *Op. compl.* Bibl. p. toţi, 31). *Fata împăratului se făcù un flăcău voinic de-ţi erà dragă lumea să te uiţi la el* (Ispirescu, *Leg.*[2] 30). *Copilul s'a pus pe un plâns de n'a putut nici un vraciu să-l împace* (Ispirescu, *Leg.* I, 2), ş. a.

Cum se vede şi din cele două exemple din urmă, *de* consecutiv se poate pune nu numai după verbe, ci şi după atribute care cuprind în sine însuşiri care atrag după sine o urmare: *Un lup cu nişte ochi turburaţi ... de băgà fiori în oase* (Ispirescu, *Leg.*[2] 17). *O răpciugă de cal slab de-i numărai coastele* (Creangă, *Op. compl.* Bibl. p. toţi, IV, 13). *Amândoi, senini la faţă de păreà că sunt în viaţă* (Alecsandri, *P. Pop., Inelul şi năframa*).

Aici intră şi *de* întrebuinţat în întrebări directe după *ce ai?, ce stai?* etc.: *Ce ai cu mine sfinte Sisoe, de mă baţi?* (Hasdeu, *Cuv.* II, 289). *Ce ai la sufletul tău de eşti tot fără chef şi mâhnit?* (Ispirescu, *Leg.*[2], 192). *Apoi ce stai dumneata de vorbeşti?* (id., 327). *Ce dor greu supune inimioara ta de stai singurică... şi nu poţi cântà?* (Alecsandri, *Suvenire*, 13). *O ţară! ce-ţi lipseşte de-atât te-ai întristat?* (Bolintineanu, *Legende istorice*, Bibl. p. toţi, 7).

Deoarece după *cum* trebue să înţelegem *ai făcut, ai ajuns* etc., tot *de* consecutiv avem şi în întrebări de felul lui: *Cum de vii tu la bani de la dânsa?* (Sbiera, *Pov.*, 4). *Cum de n'aţi auzit prin ce ţară-i răspândit?* (Teodorescu, *P. pop.*, 560*a*). Adeseori înaintea lui *cum* se prepune *dar* ori *oare* şi se postpune *anume* şi *adecă: Da' cum ai cutezat tu să ...?* (Sbiera, *Pov.*, 36). Cf. *Cum ai făcut de ai venit după noi?* (Ispirescu, *Leg.*[2], 239). *Cum face el de se lipesc picioarele iar la loc?* (Sbiera, *Pov.*, 249). 272). *Cum a făcut de i-a călcat porunca?* (Ispirescu, *Leg.*[2], 272). *Intrebând-o cum vine de face calul dumitale galbeni?* (Ispirescu, *Leg.*[2], 100; prin atracţie în loc de: *Cum vine calul dumitale de face galbeni?*).

Se întrebuinţează des consecutivul *de* mai ales în povestire pentru a arătà ceva neobişnuit: *De frumoasă ce-mi ereà se duceà vestea de ea, şi vestea şi pomina, de la Olt la Craiova*

[1] Aceste exemple explică pe *sparge* din: *pasărea a început să cânte de să se spargă* (Ispirescu, *Leg.*[2] 397).

©BCU CLUJ

(Teodorescu, *P. pop.* 636 *a*; cf. şi 562 *a*, 577 *b*, 604 *a*, 617 *b* etc.). *Tot eşti tu bisericoasă, de s'a dus vestea* (Creangă, *Op compl.* Bibl. p. toţi, V 39). — Arom. *Nă pălate tută di soare, di nu puteaĭ s-mutreştĭ, ca-ţi lua ocl'il'* (Papahagi, *Basme aromâne*, 281/3).

Am amintit că de multeori e foarte greu de deosebit înţelesul lui *de*, putându-se interpretà acelaşi exemplu în mai multe chipuri. Totuşi sânt cazuri când la această deosebire sântem ajutaţi de anumite criterii formale. Un *aşa, astfel* ori ceva asemănător pus în propoziţia antecedentă celei începătoare cu *de*, ne arată că această din urmă trebue înţeleasă consecutiv: *Văzură palatul strălucind astfel, de la soare te puteai uità, dar la dânsul ba* (Ispirescu, *Leg.*[2] 7). *Miile de paseri cântau fel de fel de cântece, aşa de duioase, de erau în stare să te adoarmă* (id. 17). *Se zăpăci până într'atâta, de nu ştiu deocamdată să zică nici două boabe legănate* (id. 387). *Dau într'un ghimpe. Aşa, de m'a săgetat pustiul de ghimpe, încât am ţipat* (Teodorescu, *P. pop.* 244).

Tot aşa e şi exemplul următor, cu toate că demonstrativului îi corespunde un corelativ: *Pe locul hotărît se adunase ... atâta lume, câtă frunză şi iarbă, de nu se mai puteà mişcà* (id. 275). Dacă ar lipsì *astfel* din propoziţiunea următoare: *In dreapta şi în stânga erà o pădure tot cu de astfel de pomi de îţi plăceà să-i priveşti* (id. 243), *de* ar puteà fi înţeles şi relativ (= „pe care").

Prin faptul că după *de* consecutiv urmează indicativul, întrebuinţându-se un timp în care acţiunea e sfârşită, în propoziţiunile cu *de* se exprimă că urmarea s'a şi produs ori nu, cf. *A băut apă şi s'a umflat de a crăpat* (Ispirescu, *Leg.*[2] 104).

6⁰. De la sensul consecutiv nu e decât un pas până la cel final („ca să", „să"). Şi dovadă că *de* final s'a desvoltat din cel consecutiv e faptul că cel dintâiu totdeauna cuprinde în sine şi ceva consecutiv şi în urmare se poate redà prin *şi: Şi aşa merse de* (= „de vreme ce", apoi „şi", în sfârşit „ca să" „să" + conjuctivul) *petrecù pe frate-său la groapă* (Ispirescu, *Leg.*[2], 353). Cu *şi* se poate redà *de* final mai ales după verbele care arată mişcare şi stare (cf. *de* consecutiv la 5⁰), apoi după *a pune, a trimite* ş. a. *S'au strâns Ţiganii de* (= „de vreme ce", apoi „şi", „aşa că", în sfârşit „ca să", „să" + conjuctivul) *s'au sfătuit* (Stăncescu, *La gura sobei*, 23). Tot aşa sânt: *Umbra lui ... vine*

©BCU CLUJ

noaptea de munceşte şi chinueşte pe bieţii... (Ispirescu, *Leg.*[2] 102). *În toate zilele se duceà la puţ de aduceà apă pentru casă* (Ispirescu, *Leg.*[2] 386). *Atuncea au alergat Pepelea la dânşii de i-au prins şi i-au legat în locul boilor la jug* (Sbiera, *Pov.* 11). *După ce se mări, îl puse de învăţă carte* (Ispirescu, *Leg.*[2] 183). *Sus pe vârf, la Petricea, stăteà de se odihneà* (Teodorescu, *P. pop.* 478 *b*). *Trimise slujitori... de aduse pe soru-sa* (Ispirescu, *Leg.*[2] 183).

Un *de* final poate trebue să vedem în arom.: *soru ma mare lo zone de asime şi s duse napoi di vindeà* (Weigand, *Ar.* 126/8). *Plinu de bucurie, să veadă frate su... indreptu, se duţe di lu află* (*Jahresbericht*, II, 50, No 29). — Megl.: *si duţi àn un ciair ...ĭundi l'ĭa lęgă cal'ili, di pasc àn vęră* (Pap., *Megl.*, 106/9). *Şi si lę popa di la cęntă loşu* (109/23).

Întocmai cum prin *de* consecutiv, aşa şi prin *de* final avem putinţa să exprimăm o actio perfecta în propoziţiunea secundară. *Atunci ea îi dete ceva de* (= „şi") *băù* (Ispirescu, *Leg.*[2] 279) exprimă că ceea ce s'a dat a şi fost băut, în vreme ce *să bea* s. *ca să beà* nu poate exprimà acest lucru.

Desvoltarea lui *de* final este întru toate analoagă celei a lui *să* (< lat. se, si) de la conjunctiv, care din condiţional a ajuns consecutiv şi final în legătură cu conjunctivul, al cărui semn a rămas pe urmă.

Faptul că *să* s'a întrebuinţat totdeauna şi în sens condiţional (cf. *Să veţi fi îmblândŭ în tocmelele mele..., da-voĭu voao ploae în vreme*, Hasdeu, *Cuv*, I, 6; *Să ştiu bade că-i venì, Frumos m'aş împodobì Şi 'nainte ţi-aş ieşì*, Jarnik-Bârseanu, *Doine*, 115), condiţional-potenţial (*Apoi de, eu zic, cu mintea mea a proastă că pământul să fie mai gras pe lumea asta*, Ispirescu, *Leg.*[2] 178), nu numai în sens consecutiv (*Dare-ar Dumnezeu o ploaie, să se facă tot şiroaie, să crească vălcelele şi să spele relele*, Jarnik-Bârseanu, *Doine*, 222; *Să-ţi dee şi sănătate cu luna să nu mai vezi lumina*, id., 286) şi final (*Puse la cale să-i gătească merinde*, Ispirescu, *Leg.* 3; *Dă-mă, maică, unde trag, să trăesc traiul cu drag*, Jarnik-Bârseanu, *Doine*, 273) ori ca simplu semn al conjunctivului (*Atunci împăratul a început să-i făgăduiască*, Ispirescu, *Leg.*[2]) fără îndoială a contribuit ca *de* să ia desvoltarea semantică pe care am schiţat-o mai sus. A putut, ce e drept, să mai contribue la aceasta şi influenţa slavului *da* întrebuinţat cu indicativul, cu sensul de *ut finale* cu conjunctivul, aceasta

©BCU CLUJ

cu atât mai mult că timp foarte îndelungat limba slavă a fost limba oficială nu numai în biserică, ci și în stat, iar cele dintâiu cărți bisericești românești, a căror tradiție se resimte și astăzi în limba bisericească, au fost traduse tocmai din slavonește și cele dintâiu acte românești s'au redactat avându-se în vedere modelele slavone[1]. Totuși ea nu era absolut necesară.

De final e și *de* care se pune între două imperative: *Vino de taie pe ăst dușman al mieu* (Ispirescu, *Leg.*[2] 9). *Fă bine de înapoiește un leu!* (Creangă, *Op. compl.*, B. p. toți, IV, 91). *Pân' s'o gătì mireasa, ia 'ncalică pe roșul, de-ne-arată umbletul* (Teodorescu, *P. pop.*, 523 b).

Pentru a exprimà pe *ut finale*, afară de să, întrebuințăm astăzi în limba română de obiceiu pe ca (< quam) să. *Fă-mă peană'n clopul tău, Ca să te umbresc mereu* (Jarnik-Bârseanu, *Doine*, 298) și pe pentru ca să, pe care-l găsim și în limba veche: *Nu ĭaste rău ca să se bucure de răulŭ altuĭa, pentru ca să se pedepsească acela carele are* . . . (Gaster, *Chr.* I, 341/1). *Voĭu să-mi scoți mie un ochĭu pentru ca să scoți pizmătarețului amândoi* (id. 341/19 jos).

In limba veche însă mai găsim pe cum (< quomo[do]) să: *Sveatul voiniciloru fu, cumu se ucigă fuglii* (*Cod. Vor.* 94/20); cum ca să: *Hristos au luminat beseareca sa . . . cum ca să poată vedeà și să cunoască fiecine prețul odoarălor ei* (Gaster, *Chr.* I, 114/9); că (< quod) să: *Atâta bucurie vor să simțe sfinții în raĭu . . . că să li să pară o mie de ani ca o dzi* (id. I 298/10 jos); cum că să: *Cu scrisoare au fățăduit împăratului cum că după șase luni desăvârșit învățat . . . pre cocon să-l dea împăratului (Ist. Sindipii* 1802, Gaster, *Chr.* II 188, ap. Tiktin, *DRG.* 454); pentru să: *Și le acoperì acolo Dumnedzeu . . ., pentru să nu mai vadză răsâpa și prada Ierusalismului* (Gaster, *Chr.* I, 149/14); dereptŭ să: *Elŭ dereptŭ să nu spae boĭarii și să nu părăsească jocul, alergă de sfărimă o oglindă* (id. I 61/13 jos); Dosofteiu întrebuințează și pe întru să: *Căndu să apropiĭea supra mĭea făcătorii de rău, întru să mănânce cărnile mĭeale* . . . (id. I. 247; Ps. 26/2.)

In dialecte situația e cam aceeași: Arom. are alături de *să* (*si*) și pe *ca să*; lui *pentru să* îi corespunde *tea (tă, ta) să* și *tra să*. In megl. găsim pe *dintru să, dintru că să*. Istr.

[1] Dimand, *o. c.*, § 21, p. 20.

©BCU CLUJ

afară de *se* are pe *ke se,* apoi slav. sud. *neka, za* şi *ke neka.*

Faptul că alături de atâtea conjuncţii compuse cu *să* a continuat să se întrebuinţeze şi mai departe singur *să* cu sens final, a uşurat naşterea şi a unui compus al acestuia cu temporalul *de,* a lui *de să.*

In textele cele mai vechi *de* din *de să* îşi păstrează sensul original temporal: *Dzise miĭaşulu se lu ducă elu întru plăcu* (=„pâlcu"), *şi dzise, cu rane se lu întrĭabe, de* (=„din momentul în care", apoi „ca") *se înţelegă* (*Cod. Vor.* 43/11). *Audzi Domnul [rugăcĭurea mea], Domnul ruga mea preimi, De* (= „din momentul în care", apoi „ca") *se sfiĭască-se şi smenteascà-se toţi vrăjmaşii miei; întoarcă-se şi ruşineadzi-se foarte curundu* (Candrea, *Psalt.* 8/11; *Ps. Sch.* 15). *Omul ccla ce nu-şi va lăsà lucrul său Sămbătă . . . de* (= „din momentul în care", apoi „ca") *să meargă la beserică . . . de* (= «din momentul în care», apoi «ca») *să se roage* (Hasdeu, *Cuv.* II 47). *Iară te veri întorce în trupul tău la dzua de înviere, de* (= „din momentul în care", apoi „ca") *să priimeşti ce ţi e gătitŭ* (Hasdeu, *Cuv.* II 328) ş. a.

Cum se vede din exemplele citate, de la *de să* temporal până la sensul de *să, ca să, cum să* final nu e decât un pas. Nu trebuià decât slăbirea înţelesului temporal al lui *de* pentru ca acel final al lui *să* să ajungă atotstăpânitor în noua sintagmă. Procesul de slăbire a lui *de* temporal trebue să se fi săvârşit înainte de veacul XVI, căci în acest veac găsim exemple care nu se pot interpretà decât final: *Upov[ă]ieà pre Dumnedzeu, de se măntuească elŭ acum, de va vrea lui (Evang. lui Radul Gram.,* Mat. 27, 43). *Mariĭ preoţi . . . învitară gloatele, de să ĉară Varavva e Isusŭ să-lu piarză* (ibid. 27, 20).

In limba mai nouă *de să* n'are numai sens final, ci şi c o n s e c u t i v — sensul care i-a rămas totdeauna lui *de* final — şi oarecum optativ, mai ales când în propoziţiunea cu *de* se cuprind oarecare formule de blestem, jurământ etc.: *Dobândì un drag de copilaş, de* (= „aşa că", „încât") *să-l vezi şi să nu-l mai uiţi* (Ispirescu, *Leg.* 41). *Se încinse o luptă, de* (= „aşa că", „încât e de dorit") *să te ferească Dumnezeu* (Ispirescu, Leg.[2] 28; cf. şi 308 şi 383).

Acest *de să* se întrebuinţează mai ales în povestire pentru a arătà că o să urmeze ceva neobişnuit: *Se puseră la masă şi traseră un chef de să se ducă pomina* (Ispirescu, *Leg.*[2] 141). *Cio-*

©BCU CLUJ

banul adormì şi trase un puiu de somn până a doua zi, de să se ducă vestea (id. 252). Tot aşà sânt şì: *Bieţii smei ţipau de usturime în para focului de să le plângi de milă* (id. 294). *Copilul . . . se făcuse un băiat de să nu te înduri de el* (id. 354) ş. a.

Că *de să* în aceste propoziţii este consecutiv, o dovedeşte faptul că el poate fi înlocuit cu particula consecutivă *încât, aşa încât*, care se întrebuinţează şi ea în astfel de propoziţii, cf. *Este atât de frumoasă, încât s'o vezi şi să n'o uiţi în toată viaţa ta* (Ispirescu *Leg.*[2] 101); *aşa încât* (id. 304, 352 etc.).

Finalul *de să* se întrebuinţează în special după verba timendi: *Se temìa de Mihail . . ., de să nu se scoale să-i ia înpărăţiìa* (Hasdeu, *Cuv.* I 384). Explicarea se găseşte în felul de a se construì cu *de* al acestor verbe (cf. *mă tem, mă îngrozesc, tremur, mi-e frică, mă înfricoşez* ş. a. m. d. *de cineva* s. *de ceva*), în care *de* are menirea să arate izvorul de unde despărţindu-se vine frica.

De să final a fost considerat ca unitate încă din cele mai vechi timpuri. În urmare înaintea lui s'a putut pune *ca* (< quam) şi *cum* (< quomo[do]), întocmai cum s'au pus şi înaintea lui *să*, ca împreună cu acesta să formeze conjuncţiile *ca să* şi *cum să*. Astfel am ajuns să avem şì combinaţiile *ca de să* şi *cum de să:*

a) *Dat-am . . . cartia dumni-meale . . . rugătoriului nostru egumănului de Tismana . . . spre aceasta ca di să hie volnici şi putearnici a ţine şi a lua den tot venitul* (Hasdeu, *Cuv.*, I, 109, a. 1601).

b) *Sfatŭ făcură Farisei[i] pre Isusŭ, cumŭ de elŭ să-l piarză (Evang. lui Radul Gram.*, Mat. 12, 14). Acest complex e obişnuit şì astăzi mai ales după expresii de mirare, spaimă, supărare şi alte afecte, arătând nu atât faptul, cât mai mult modul producerii acestuia:

Ii erà milă de tinereţele lui, cum de să se prăpădească o aşa bunătate de june (Ispirescu, *Leg.*[2] 102). *Cum de să* se găseşte la Ispirescu, *Leg.*[2] după *a se căì* (54), *a căinà* (297), *a se căì şi a se căinà* (106), *a fi supărat* (111), *a ji de ceasul morţii de ciudă* (120), *a se da de ceasul morţii şi mai mult nu* (373), *a fi cuprins de spaimă* (233), *a nu se puteà astâmpărà de necaz* (280), *a se ciudì în sine* (299), *a se puteà minunà* (386), *a nu se puteà dumirì* (289), *a nu-şi puteà da seamă* (236) ş. a. Tot aşa e şì: *începù să o dojenească cu nişte vorbe cam luătoare în râs cum de numai să se gândească* (id. 234). *Ei nu se puteau învoì*

©BCU CLUJ

cum de Ţugulea să ajungă (id. 320). Asemănător, dar cu un *cum*, înţeles mai mult ca adverb decât ca conjuncţie, e: *se luară de gânduri bieţii ciobani cum de... să dea ei peste o aşa pagubă* (id. 397).

Şi în limba albaneză găsim un corespondent al românescului *de să*: *eδè tɛ* (unde *tɛ* e semnul conjunctivului, deci corespunde lui *să*; pentru *è tɛ*, cf. rom. *şi să*): *tɛ tɛ jap gizmen e mbretłekut, eδè tɛ bɛ netš mbɛrét* (Pedersen, s. v. *vétɛhe*, ap. Dimand, § 35, p. 40) = „îţi voiu da jumătatea împărăţiei de (propriu „din momentul în care", apoi „ca") să fii împărat".

7⁰. *De* temporal a luat cu timpul un înţeles de pronume relativ din exemple ca: *Ce-ţi fu, mare, de* (=la început „din momentul în care", „de vreme ce", apoi „care" „ce") *fugişĭ, şi ţie, Iordane, ce turnaşi-te înapoi* (Candrea, *Psalt.* 243/1—2; Bianu, *Ps. sch.* 380); pronumele *ce*, care urmează în partea a doua a propoziţiei, ne dovedeşte că *de* din partea întâia trebue înţeles relativ. *Se nu bucure-mi-se vrăjbitorii-mi fără dereptate, de* (=„de vreme ce", apoi „care") *urescu mere în deşertu* (Candrea, *Psalt.* 63/15; Bianu, *Ps. sch.* 106). *Tu eşti însu înpăratul mieu, de* (=„de vreme ce", apoi „care") *dziseş spăsenie la Iacovu* (Candrea, *Psalt.* 83/7; Bianu, *Ps. sch.* 136). *Cine este de-mi* (=„de vreme ce", apoi „care") *ajută la mâncare?* (*Iahresbericht*, III, 288). *Am un cal* [iute, straşnic] *de* (=„de vreme ce", apoi „care") *se duce ca vântul* (Ispirescu, *Leg.*² 262, ap. Tiktin, *DRG.*). După analogia acestor exemple *de* s'a putut întrebuinţă în sens relativ şi în cele următoare: *Erà un om de* (=„care") *aveà o rană rea* (Hasdeu, *Cuv.* I, 358). *Aveà... o fată anume Aftina de* (=„care") *erà prea frumoasă* (ibid 366). *Şi născù un fecior de-i sămănà întru tot* (ibid, 375). Se întrebuinţează acum popular în Muntenia: *Luptarà ostaşii la bătălia dă* (=„care") *fu cu Turcu* (Jipescu, *Opinc.* 87). Mai ales după *ăl, a, ăi, ale: Se plângea şi ăl de are, şi ăl de n'are*, (Pann, *P. vorbei*, I, 145). *Ăl de ştie carte are patru ochi* (Zanne, *Prov.* V, 143). *Ăl dă omoară broaşte face un păcat mare* (*Sez.* III, 25/10).

Ca şi relativul *ce*, *de* se poate întrebuinţă pentru orice raporturi de caz, însemnând şi *al căruia, căruia, pe care, de care, în care* ş. a. m. d. atât în singular, cât şi în plural: *am un ou roş de* (= „care") *creşte în pământ* (Gorovei, *Cimilituri*, No. 359). *A făcut tot aşa cu unu de* (= „care") *făceà pâne* (Stăncescu,

©BCU CLUJ

La gura sobei, 76). *Pleacă cu pantoful și inelul fete-i de-i* (= „căreia-i") *plăcuse* (id. 52). *Și născu-se fecioru den Elena... de-lŭ* (= „pe care-l") *chemà pr'insul Romanŭ pre numele moșusău* (Hasdeu, *Cuv.* I, 392). *Vedzù maica Domnului... un omŭ de-l* (= „pe care-l") *mâncà o gadină mare* (*Cuv.* II, 334) ș. a. — Arom.: *Pitrecù oameń de* (= „care") *anară luludzĭ de multe loyìe; o râse cu luludzile di* (= „încât", „și") *durńi și el fudzì* (Weigand, *Ar.* II, 125/3).

Între *de* relativ și cel consecutiv e o strânsă legătură. Uneori nici nu-l putem deosebì bine pe unul de cellalt. Și aceasta dovedește originea lor comună: *Copilŭ... nu spuse nimănui nimica, ce-ș căută treaba... până află vreme și prilej de* (= „și", „așa că", „încât" și „în care") *spuse părinților... toate lucrurile* (Gaster, *Chr.* I, 171). *Ce le sânt păcatele acestora, de* (= „așa că", „în cât" și „care") *se muncesc într'atât întru întunerec?* (Hasdeu, *Cuv.* II, 318; tot așa la 322). *Veneà o ceată de fii de împărați... pe niște armăsari de* (= „așa că" și „care") *mâncau foc* (Ispirescu, *Leg.*[2], 246). *Are una [piatră] în frunte de* (= „și", „așa că" și „care) *strălucește ca un soare* (Creangă, *Op. compl.*, Bibl. p. toți IV, 32). *Făcù o nuntă de* („așa că", „încât" și „despre care") *se duse vestea peste tot pământul* (Ispirescu, *Leg.*[2], 332); cf. și: *A făcut o nuntă împărătească de a ținut șapte zile și șapte nopți* (Stăncescu, *La gura sobei*, 54) ș. a. Interesant e exemplul: *Care, măre, s'o află, care de* (= „așa că" și „care") *de s'o adună... ca să meargă?* (Teodorescu, *P. pop.*, 609 *b*), unde prin întrebuințarea lui *de* se înlătură cacofonia care ar rezultà din întrebuințarea relativului după interogativul *care*.

8°. Ca și *să* de la conjunctiv, *de* a ajuns să nu aibă vreo însemnare deosebită, ci numai să lege de propoziținile lor principale propoziținile secundare subiective, obiective, atributive ori cu funcțiuni modale. Deși în aceste cazuri *de* se poate interpretà uneori temporal, altădată consecutiv ori chiar final, el se poate redà mai nimerit prin *că* ori prin *să* + conjunctivul.

Leagă propoziținile secundare:

a) subiective după *a se întâmplà, a fi obiceiul, a se face* etc.: *S'a tâmplat atuncea de a murit un corăbier* (Dosofteiu, *V. Sf.*, 29). *Dar al nostru împărat... într'o seară s'a 'ntâmplat pe la noi d'a înnoptat* (Teodorescu, *P. pop.*, 116 *b*). *Erà obiceiu de veneau feciorii... de împărat la horă* (Stăncescu, *La gura*

©BCU CLUJ

sobei, 49). *În ziua de Joia cea mare este obiceiu de iese domnu la biserica cea mare* (*Gheorg., Let.*[2] III, 318.) — Megl.: *Cọn si pugudeşti di vini n-casă vrin oaspiţă* (Papahagi, *Megl.*, 107/9 jos). *Acu si pugudeşti di vini ăn casă vrin axén* (id. 116/6 jos).

b) α) objective drepte: *Incepù Aglaida de născù cocon* (Gaster, *Legende inedite, Alexie*, 9/8 jos). *Pentru ce cutezi tu de mărturiseşti pre alt Dumnezeu?* (Dosofteiu, *V. Sf.* 20/13). *Dete Dumnezeu de i se împlinì această poftă* (*Gheorgh. Let.*[2] III 318); cf. şi: *dete Dumnezeu în cele din urmă de* i *se împlinì şi această poftă* (Ispirescu, *Leg.*[2], 393). *Apucase de se ducè, mereu* [*la horà*] (Stăncescu, *La gura sobei*, 46). *Eu îndrăsnii de venii să-l dobor* (id. 89). *Vitrega întrebă pe copii cum au nimerit de s'au întors* (Ispirescu, *Leg.*[2] 334). *Ouşoare că scoteà şi'ncepù de le'mpărţeà* (Teodorescu, *P. pop.* 532 *b*). *I-a dat Dumezeu în gând de a pus în boloboc... pe junele...* (Ispirescu, *Leg.*[2] 356) ş. a.

Propoziţiunea obiectivă care se începe cu *de* trebue considerată ca o urmare a dispoziţiei exprimate prin predicatul propoziţiunii principale mai ales când acesta înseamnă a *porunci, a îndemnà, a face, a rugà, a lăsà, a trimite, a zice, a pune, a ajutà* ş. a. m. d.: *Învăţă întâiu de-l giunghiară cu sulițe în coaste* (Dosofteiu, *V. Sf.* 35/3 jos; cf. *învaţă să tae capul svântului*, id., 63/2). *Drept' aceĭa poruncit-amŭ a ştiuţilorŭ şi învăţaţilorŭ... de au tălcuită sfănta scriptură* (Gaster, *Chr.* I 161/2). *Derept aceaia ìarăşi poruncì de scriseră (Bibl. rom. veche*, I 198). *A poruncit de au deşertat sacii de cenuşă* (Sbiera, *Pov.* 17). *Poruncì de înhămă caii la butcă şi pornì* (Ispirescu, *Leg.*[2] 109: cf. şi 323, 344, 353, etc.). *Îndemnă Varda pre împăratul de jungheà pre Theoctistă* (Hasdeu, *Cuv.* I, 387). *Şi-l face de-şi gonì pre mumă-sa* (id. *Cuv.* I, 387). *Să nu-i tăere capul, curundu aceşti oameni toţi către Dumnedzeul ei face-e-va de pleca-se-vor* (id. *Cuv.* II, 155). *Îl făcù de spuse cum are atâta avere* (Ispirescu, *Leg.*[2] 280). *Întreabă... cu ce putere făcù el de le descoperì ascunsurile* (id. 239). *Zise de-l bătură* (Hasdeu, *Cuv.* I, 372). *Pe Domnul lăudară că le-au ajutat de-au ajuns vii nevătămaţi* (Ispirescu, *Leg.*[2] 322) ş. a. Pentru *a pune, a trimite* etc., v. exemple la 6⁰. — Arom.: După *puteà*: *Cum putuşi di 'nviţaşĭ ahtare băttère muşată cu fluièra?* (Dr. Obedenaru, *Texte-macedo-române... dela Cruşova*, publ. de I. Bianu, Buc. 1892, II, 46/1). *Câte lucre grealle erà, elli*

©BCU CLUJ

puteà de le adară (Gaster, *Chr.* II, 276). *Aistu căftă di l'i aduseră ştiflă* (*Jahresbericht*, II, 44 No. 22). *Caftă, di l'i aduseră ună ligătură de verdzi* (ibid. 54, No. 34). — După *băgà* „începe": *băgă de adără tule* (Weigand, *Ar.* 118, 10.

β) obiective nedrepte: *Pepelea s'au apucat de au rupt bourului coarnele* (Sbiera, *Pov.* 2). *Fiul împăratului . . . se apucă de îngropă cada în pivniță* (Ispirescu, *Leg.*² 260). *S'a apucat de a așezat prin casă* (Stăncescu, *La gura sobei,* 45). *Se apucă de le grijește bine* (Creangă, *Op. compl.*, Bibl. p. toți IV, 13); cf. *mă apuc de lucru,* ∽ *de mâncat* etc. *Românii crezând a-și asigură libertatea . . ., se puneau de ucideau pe aristocrați* (Bălcescu, *Ist. Rom. sub Mihaiu V. Viteazul,* Buc. 1887, 397); cf. *ei se puseră și îngropară mortul* (Ispirescu, *Leg*² 374). *M'am învrednicit de am deslegat aceste dumnezeești cuvinte* (Hasdeu, *Cuv.* II, 54); *mă învrednicesc de cinste,* ∽ *de laudă* etc. *Se lăsară, deci, de le puse pe acestea lui în spinare* (Ispirescu, *Leg.*² 157). *Mulțumesc împăratului că . . . a stăruit de ne-a făcut oameni* (id. 283) ș. a. — Arom. *Perpilliță criscù și agiumse di se fețe gione de șesprădzețe di ani* (Obedeneru II, 14/1).

c) atributive (cf. și 70): *Cum au fost vreamea lui Valaam, de au grăit măgarîul cu glas omenesc, așijderea și aiča* (Gaster, *Legende inedite, Plachida,* 261 jos). *Are obiceiu de aruncă buzduganul* (Ispirescu, *Leg.*² 85). *El cugetă că ce să fie pricina de le-a zis tată-său să-i păzească mormântul* (id. 254). *Ia spune-mi, flăcăule, ce este cauza de cântă pasărea măiastră, cum pui tu piciorul în biserică?* (id. 299). *O întrebă care să fie pricina de stă tristă* (id. 326) ș. a. În toate aceste exemple originea temporală a lui *de* este evidentă în urma împrejurării că el poate fi înlocuit nu numai prin *că*, ci și prin „de vreme ce" ori chiar prin „când".

d) cu funcțiuni modale apropiate de cele de obiect, la origine însă evident temporale: *S'au îndurat Dumnedzău dintru mila sa de ne-au dăruită* (= „dăruindu-ne"; propriu „de vreme ce", dar și consecutiv: „și ne-au dăruit") (*Bibl. rom. veche* I, 139). *S'au nevoit Măriia Sa de a cercată* (= „cercând" s. „a cercà", „să cerce"; propriu „de vreme ce", apoi și „și a cercat" (*id.* I, 1507). Tot așà sânt: *Ne-am nevoit de am săvărșită acestă lucru* (*id.* I. 250); cf. pe aceeași pagină cu trei rânduri mai nainte: *nevoitu-ne-am și noi să ne arătămă credinții cu fapte.*

©BCU CLUJ

Cu mare osărdie s-au cumpătatŭ de-au cercatŭ până s-au spodobitŭ de-au găsitŭ izvorulŭ vieţii . . . (*id.* I, 156). *Miron Logofătulŭ au lăsatŭ de n'au scrisŭ* (= „nescriind"; propriu „de vreme ce", apoi şi „aşa că", „şi n'au scris") (Neculce, *Let.*², 178); cf. pe aceeaşi pagină însă: *nu le-amŭ lăsatŭ să nu le scriu. Care nu puţinŭ lucru aŭ făcutŭ Nicolaĭ Vodă atunce, de aŭ mersŭ* (= „mergând", „că au mersŭ"; propriu „de vreme ce", „când au mersŭ") *la gazda luĭ Dimitraşco Vodă* (*Neculce, Let.*² II, 302). *Bine ai făcut de ţi-ai luat* (= „luându-ţi", „că ţi-ai luat"; propriu „de vreme ce", „când ţi ai luat") *calul ăsta* (Ispirescu, *Leg*², 18) ş. a. — Arom: *Aista avea zăconu piḑagorikeştil'i filosofi, di intrebă sufletulu a lor* (*Jahresbericht* II, 44, No. 23). *Tsits easte halea de tail' de pasa seară mul'erĭ?* (Weigand, *Ar.* 120/1).[1]

2. Dacă.

In legătură cu cele expuse despre conjuncţia *de* vom încercà să lămurim şi originea lui *dacă*, pentru care de asemenea încă nu s'a dat o explicare etimologică mulţămitoare.

Lexiconul Budan şi Hasdeu, *Cuv.* I, 30 şi 59 se gândeau la ital. *dachè*. Laurianu şi Maximu evită să propună o etimologie. Cihac în vol. I, p. 32 a dicţionarului său etimologic admite etimonul latin *de ad quod* (*quid*), totuşi trimite şi el la it. *dacchè*, srb. *dake, dakle* „ergo". In vol. II, p. 89 formele n.-sl., cr.-srb. *dake, dakle, daklem* „donc" au ajuns punctul de plecare. Philippide, *Principii*, p. 52 şi 105, pornind de la înţelesul „despre", „în ce priveşte" al lui *de* latin, îl derivă pe *dacă* din de + quod. Tiktin, *DRG.*, p. 502 scrie: „Anscheinend" *de* „wenn" + *ca* (= lat. *quam?*). „Ein dunkles Wort". El se gândeşte deci la conjuncţia *de* + *ca*, a cărei etimologie nu-i e lămurită, în vreme ce Philippide se gândeà la prepoziţia *de* „despre", „în ce priveşte . . ." + conjuncţia *că*.

Din *de* + *că* derivă pe *dacă* şi Creţu, *Mardarie Lexicon slavo-rom.*, Bucureşti, 1900, p. 317.

O explicare mai aproape de adevăr a dat T. Raica, *o. c.*,

[1] In această parte a articolului nostru, deşi aveam la îndemână fişele Dicţionarului Academiei Române, intenţionat n'am adaus decât prea puţine exemple la cele date de Dimand şi Tiktin în lucrările lor citate, pentru a arătà că, întrebuinţând aceleaşi exemple, se poate ajunge la rezultate cu totul deosebite.

©BCU CLUJ

p. 161 care-l derivă din *de* „dacă", „să" + *ca* „dacă", „când", „cum": „*de*... primeşte înţelesul organic al lui *să* stând înaintea tuturor timpurilor, atât singur, cât şi combinat cu sinonimul său *ca*, supt forma *dacă*".

Deşi nefixată de-ajuns, explicarea dată de Meyer-Lübke, *Rom. Gramm.* III, § 567, p. 613, se apropie şi mai mult de adevăr: „Nicht ganz klar ist daneben [e vorba de *pentru ca*] *deca* 'sobald als', später auch *deaca* oder mit Assimilation *daca*, endlich *deacă*, *dacă*. Die älteste Betonung dürfte, soweit das Wort nicht ganz tonlos war, *decá* gewesen, das Ganze als Anbildung an *postquam* zu fassen sein, wenn auch im überlieferten Rumänischen **poscà* nicht mehr vorkommt". În *ă* din *deacă*, *dacă* trebue să vedem „nicht die Konjunktion *că*, sondern die Abschwächung des alten *a* zu *ă* infolge der Tonveränderung".

Dicţionarele etimologice mai nouă nu ne dau nici o explicare pentru *dacă*, iar tratatele speciale privitoare la istoria limbii noastre vechi se ocupă de funcţiunea lui sintactică în propoziţiune, dar nu-i caută originea.

Cunoscând cele arătate despre originea conjuncţiunii *de* şi pornind de la funcţiunea sintactică a lui *dacă* explicarea originii acestuia nu e aşa de grea cum se pare la întâia vedere.

Adverbul temporal *de* (=„din timpul...", „din clipa...") se pune şi înaintea conjuncţiilor de timp pentru a exprimà momentul de când începe acţiunea exprimată prin predicatul propoziţiunii secundare de timp, alcătuind cu acestea un fel de conjuncţii compuse.

Aşa avem pe **de când** = „din timpul s. momentul în care...": *Patrusprădzece dzile sânt astădzi, de cându aşteptaţi* (*Cod. Vor.*, 92/7). *Au fost om rău, de cându ş-au fost* (*Prav. Mold.*, 90/2). *Mult, e mult, de când te-aştept!* (Alecsandri, *Poezii* II, 91). *Mai mâncat-ai sălăţi de aceste, de când eşti?* (Creangă, *Pov.*, 210); **de pe când** = „din timpul în care...": *Semne multe aveà pe trup... şi la mâni, de pe când fusease slujitor în Ţara-leşească* (Neculce, *Let.* II, 254/18).

Tot aşa e şi **de cum**, în care *cum* nu are înţeles modal, ci temporal, pe acel de „îndată ce", „cât ce". *De cum* înseamnă deci „din momentul s. clipa în care..." „de îndată ce...": *Formam o păreche nedespărţită de cum răsăreà lumina zilei până ce apuneà* (Ghica, *Conv. Lit.* XIV, 165). *Călătorul care*

©BCU CLUJ

merge de la Bârlad spre Vasluiu, de cum a ajuns la Podul Doamnei, zăreşte ... turnurile albe ale unei biserici (Gh. Ghibănescu, *Baba Vodoaia ...* şi *Dascalul Dumitrachi,* Iaşi, 1895, 7, ap. Tiktin, *DRG* ; — arom.: *Andruşiu aveà agărşită dip di dip di cum îl bâşè mă-sa şi dzâse* (Papahagi, *Basme aromâne*); şi însuşi **de îndată ce** cu care am glosat pe *de cum.*

Mai mult chiar. Adverbul temporal *de* se poate împreună chiar şi cu conjuncţii condiţionale. Iată câteva exemple din limba veche: *De* (= „din momentul s. clipa ...“) *se neştinre pare-i credinčosu a fi întru voi, nenfrărându-ş limba sa ce blăzneaşte înrema sa, aceluĭa ĭaste deşartă credinţa* (*Cod. Vor.*, 115/10). *Dzise către cela ce sta sutaşului Pavelu: de* (= „din momentul s. clipa ...“) *se omulŭ Rimleanulŭ fără osându binre ĭaste voao a-l bate* (*Cod. Vor.*, 44/4). În dialecte *de* din această sintagmă şi-a pierdut cu totul sensul temporal, simţindu-se numai condiţional Dau aici trei exemple pe care d-l Capidan a avut bunătatea să mi le comunice din dialectul megleno-român: *Fitšorl'i s dusiră si veadă disi vinì muma lor. Nu ştiu disi va s-poţi si yiń astară la noi. Năs mi'ntribă disi loai vărna carte de-acasă.*

Din o sintagmă analoagă lui *de când, de cum* şi *de îndată ce* s'a născut şi *dacă.*

Se ştie că în limba veche românească alături de *cum* < quomo[do], adverb ajuns cu timpul conjuncţie, se întrebuinţă ca conjuncţie cu sens temporal şi condiţional şi *ca* < quam:

1º. Temporal (= „când“, „în momentul în care ...“, „dacă“ temporal, „după ce“ sau un gerundiu): *Şi ca fu a nă duce noao, zmulsemu-nă de la dânşii* (*Cod Vor* 24/5; = *„când“* N. Test. 1648 şi *„după ce“* Biblia 1688). *Şi ca multe dzile prebândì acie, deaci Fistu spuse lu împărat ce e de Pavelu* (*Cod. Vor.*, 68/8); = „şi trecând multe zile acolo ...“ N. Test. 1648: „şi deaca multe zile zăboviia acolo ...“ Biblia 1688; cf. şi: 32/6, 38/9 82/13, 90/5). *Şi ca se apropiară către poarta cetăţiei, şi ĭată purtà un mort* (Coresi, *E.* 383/5, 384/26). *Şi ca sfârşiră tot pre leagea Domnului, întoarse-se în Galilei* (id. ib. 577/29; cf 12/3.

2º. Condiţional (= „să“ -/-, „de“, „dacă“, apoi „când“ şi „cum“ condiţional): *Şi ca nu vădzuĭu de slava lumiriei aceei, e mânră prinse-ră me* (Cod. Vor. 40/2; = »şi când n'aş ve-

©BCU CLUJ

deà . . .« N. Test. 1648; »și d e a c a nu vedem . . .« Biblia 1688). *Ochĭul ca-l veri stricà și veri orbì, tot trupul tău va pipăì în untunearec* (Coresi, ap. Gaster, *Chr.* I, 23; cf. *să amu fure ochĭul tău prostŭ, totŭ trupul tău luminatŭ va fi. Să ochĭul tău hitleanŭ fure, totŭ trupul tău întunecatŭ va fi în Ev. lui Radul Gram.*, ap. Gaster, *Chr.* I, 8).

Și aici, ca și la *de*, înțelesul condițional e desvoltat din cel temporal. Ca și la *de*, și la *ca* uneori nu putem spune precis dacă e vorba de înțeles temporal ori condițional, atât e de strânsă legătura între aceste două funcțiuni.

Acest *ca* se găsește și în dialecte. Astfel în:

A r o m.: *Nâs acățà s-plângă, pri di nă parte, cum s-facă aclò, ș-pri di altă parte,* **c a - l'** (= »de vreme ce«) *părù pțân g'ine, că easte cu nă feată ahântu mușată* (Papahagi, *Basme aromâne*, 2/37; la p. 554 se interpretează greșit: »îi părù puțin cam bine« în loc de »de vreme ce îi părù puțin bine«). *Ca* (= »de vreme ce«, »cum«) *nu-l' vine ičĭ g'ine al si-l'-creapà-numa, cândo avdzî, că fičorlu nu-l' da căprestul, că sčià nâs, că caĭ are căprestul aței are ș-calu, ma nu gri ți-và, ta s-nu-l duk'ască, că-ĭ nâs și dzâse . . .* (id. ib. 217/9; interpretarea: „cam nu-i venì de loc bine" dată la p. 554 e greșită).

Tot acest *ca* (nu *că*, cum crede Papahagi, *Basme aromâne*, 558) + *arà* = *erà* a dat naștere și compusului **c a r a:** *cara* (= „dacă", „când") *vdzirà* (id. 3/13); *cara* (= „dacă") *s feațe un munte* (id. 4/25); **c a r ĭ** (scăzut din *cara*): *carĭ* (= „dacă", „când") *avdzî* (7/16); **d i c a r a** = 1⁰. = „dacă", „dupăce": *Câtră tu amudziș,* **d i c a r a** *vidzù că tricù dzua fără ca lâna s-alg'ască și* **c â n d o** *s-minduea la năirirea și bătirea ți-l' fățeà năearcă-sa s alină pi unà dzeană, ș-anălță mân'le câtră țer și dzâse cu boațe mare* (id. 21/17); *dicara nviță ti ți lă easte vinita, lă dzâse* (id. 328/3); *ma voĭ, di cara h'iță h'il' de-amirà și dicara vreță s-li vidèță, vă fac aistă hătâre* (id. 328/7); 2⁰. = „așadară": *U siminaĭ dicara* (propriu „din momentul în care erà", „de vreme ce erà", „de cum erà", „dacă erà", apoi „așadară") *și criscù nă curcubetă, țe deadi pân di Dumnidză* (id. 102/7). *Il ligară dicara de-adùn cu mul'are-sa moartă, și-l arucară tu guvă* (id. 253/18).

M e g l. D-l Th. Capidan a binevoit să-mi pună la dispoziție trei exemple din textele culese de d-sa. Unul din ele are forma mai nouă *că*, celelalte o păstrează pe cea veche: *Izmi-*

©BCU CLUJ

k'aru, că vizù şa, se spărù mult şi si duse an un cătun (= „dacă văzù aşa, se sperie foarte mult...“). *Tunţea fitšoru ca* (= „când“, „dacă“) *vizù că nu vini tšitša-sa, si sculă şi fuzi. Ţea feată, ca* (= „de vreme ce“, cum“) *zăbovì tănta văcot, fitšoril' nu-u ştitară şi fuziră casă.*

Istr. *Si colę cavtat-a pre ur mare libru, si vęde, ca* (= „dacă“) *častata maĭa lu sv. Petru en tota vręma (pir-a viĭe fost) n'ato facut de bire* (Gaster, *Chr.* II, 284 în un text cules de Miklosich).

Împrejurarea că conjuncţiunea *ca* cu sens temporal şi condiţional se găseşte şi în dialecte ne îndeamnă să nu admitem părerea exprimată în *Dicţionarul Academiei Române*, I[II] 4, după care întrebuinţarea lui *ca* în textele noastre vechi ar fi rezultatul traducerii verbale a paleo-slavului *jako (že).*

Din împreunarea adverbului temporal *de* (= „din momentul...“, „din clipa...“, „din timpul...“), cu acest *ca* s'a născut conjuncţia noastră *deca, deaca, deacă, dacă*, cum vom dovedì numai decât cu exemple. Uzul din care s'a născut această conjuncţie erà propriu latinei vulgare. Se ştie doar că după adverbele de timp, mai ales după *ante* şi *post*, apoi după *postridie, pridie* şi în construcţii din care lipseşte unul din aceste cuvinte (cf. *venerant post diem sextum, quam...*, Cicero; *septimo die quam...*, Livius) se pune *quam* pentru a arătà punctul de la care începând trebue socotit timpul anunţat în propoziţia căreia i se subordonează cea secundară cu *quam.* Din momentul în care prepoziţia *de* a primit funcţiunea de adverb, acesta a putut fi tratat la fel cu *ante* şi *post.*

Cea mai veche formă a lui *dacă* e *deca* şi se întrebuinţează cu sens temporal şi condiţional întocmai ca al doilea element constitutiv al său:

1. Temporal = „din momentul s. clipa când s. cum“, „de vreme ce“, „după ce“, „când“, „cum“: *Deca* se *stărşirŭ aceastea, dzise lu Pavelu duhulu* (*Cod. Vor.* 7/3). *Deca fu dzuo, nu cunoştĭa pămăntulu* (id. 93/9—10). *Deca se adunrară ei, grăì cătră'nşii* (id 100/12—13). *Deca audzi acelŭ înpăratŭ, elŭ mănie-să* (*Cod. Sturdz.* 182, ap. Hasdeu, *Cuv.* II, 147). *Şi deca lu strinseră elu cu oajde, dzise cătră cela ce sta, sutaşul[u]i, Pavelu* (Coresi, *Ap.*, Gaster, *Chr.* I, *3). *Şi deca apune soarele to[ţi] îngerii oameniloru... mergu la Dumnedzeu să se închine* (*Apoc. ap.*

©BCU CLUJ

Pavel, s. XVI, Gaster, *Chr.* I, [1]). *Şi deca întră sufletul pre porta cerĭului înlăuntru, cu tărie dzis[e]* (*Apoc. ap. Pavel*, s. XVI, Gaster, *Chr.* I, 3; *Cod. Teodorescu*, 68 r⁰ 4, ed. Drăganu, 212). *E deca-ş feapse rugă, întoarse-sĕ s[ve]ti Sisinŭ* (*Minunile Sf. Sisoe*, s. XVI, Gaster, *Chr.* I, 6). *Iară Alexandru, deca văzù aşa, învăluì stâlpul cu postav* (*Alexandria*, a. 1620, 1 v⁰, ap. Cartojan², 83). *Deca voiu bătrânì, cu ačasta mă voiu scăldà* (*ibid.* 12 r⁰, ap. Cartojan², 87). *Iară lefantele, deca auziră sunetulŭ clopotelorŭ, ele să spământară* (*ibid.* 32 v⁰, ap. Cartojan², 96). *Deci deca vede pre om, fuge să să ascunză undeva* (a. 1654, Gaster, *Chr.* I, 166). *Şi deca văzù pre nedreptul domnu, că întră în pivniță, el să umplu de frică* (a. 1654, Gaster, *Chr.* I, 171). *Iar vecinii deca simțiră glasul, se scularĕ* (Dosofteiu, *V. S.*, Gaster, *Chr.* I, 224). *Nice pot ține minte, decà es din beserică* (*Psalt.* lui Ioan din Vasluiu, a. 1710, Gaster, *Chr.* I, 364; pe aceeaşi pagină cu câteva rânduri mai jos: *deacà va audzì glasul cântărilor ps[a]lmilor, atunceș să mângăe*). *Iar înpăratul dec'au văzut mărul, numai ce s'au mirat* (Hronograf, a. 1760, Gaster, *Chr.* I, 73).

In corelație cu *iar* de la începutul propoziționii principale: *Şi aşa are năravŭ: deca vede unul de ei cruntŭ, iar ei-lŭ apucà alți[i] şi-l mâncà* (ibid. 3 r⁰, ap. Cartojan², 83). *Şi deca more muere, iar bărbatul nu să mai însoră* (ibid. 15 r⁰, ap. Cartojan² 88; cf. şi 85, 98).

2⁰. C o n d i ț i o n a l = „să“ -,'-, „de“: *deca durmiretu pre mijloc de hotaru (Ps. Sch.*, 200; în alte psaltiri lui *deca* din acest loc îi corespunde *să*, cf. Candrea, *Psalt.* 127/34—35). Cf. şi m e g l. *De că si neacă el, şi tu s-ti nets* = „dacă se înneacă el, şi tu să te înneci, adecă, dacă unul face o prostie şi tu să faci la fel“ (Com. Capidan).

In această formă a sa conjuncția *dacă* pare să fi fost accentuată pe silaba ultimă. Acest fel de accentuare trebue să se fi păstrat în unele regiuni atâta timp, cât s'a păstrat în limbă şi conjuncția *ca* cu sensul distinct şi s'a simțit legătura dintre aceasta şi *deca*, cum dovedeşte faptul că găsim uneori pe *decà*, accentuat în acest chip, d. p. în Biblia de la 1688, Gen. 29, 10 (cf. Tiktin, *l. c.*) şi în Psaltirea lui Ioan din Vasluiu (a. 1710, Gaster, *Chr.* I, 364/2). Imprejurarea că elementul al doilea, din care erà compus, începeà să dispară din limbă, a făcut cu putință însă încurând mutarea accentului de pe silaba ultimă pe întâia. A fost un timp, tocmai epoca

©BCU CLUJ

cea mai veche a literaturii noastre, în care accentul vaccilă, se găseà când în o parte, când în ceealaltă a cuvântului. Din pricina aceasta probabil nici izvoarele care indică de obiceiu accentul cuvintelor nu accentuează pe *dacă* (cf. Tiktin, *l. c.*). Dacă am admite părerea că păstrarea lui *e* din *deca* trebue atribuită faptului că acesta ar fi fost întrebuinţat aton în frază (Ov. Densusianu, *H. l. r.* vol. II, fasc. 1, p. 59 şi Candrea, *Psalt.*, vol. I, p. CXXX), atunci n'am puteà explică formele ulterioare *deaca, daca, deacă, dacă*, care presupun accentuarea.

Din mutarea accentului de pe silaba ultimă pe penultima a rezultat forma *deaca*, care probează că metafonia *e* > *ea* se puteà produce nu numai înainte de *ă*, *e* din silaba următoare, cum crede Iordan, *Diftongarea lui* **e** *şi* **o** *accentuaţi în poziţiile* **ă, e,** Iaşi, 1921, p. 36, ci şi înainte de *a*, cum crede Puşcariu, *Dacoromania* I, 378.

1⁰. Temporal: *Şi fu deaca sfrăşi Is. pilda ačasta, trecù de aciĭa* (Coresi, *E.*, Gaster, *Chr.* I, 18). *Mainte deaca te veri sculà demâneaţa, dă harù lu Dumnezeu* (Coresi, *Caz.*, Gaster, *Chr.* I, 24). *Aşa săntemŭ noi acmu, deaca ne dă Dumnezeu avuţie* (id., ibid. I, 27). (In corelaţie cu *ĭară*) *Iară deaca se apropie lumina spăseniei noastre, ĭară noi cu bucurie... să întrămŭ* (Coresi, *Ev. cu înv.* 1580—81, ibid. I, 29). *Deaca ne-au datŭ Domnezeu cuventele sale afară să ne ispăsim pentru iele, darâ pren ce ne vămŭ ispăşi?* (*Cat. lut.* copiat la 1607, *ibid.* I, 40). *Acmu deaca vedzi că te luom, tu pomeneşti de po[că]inţă* (*Cod. Teodorescu* 71 r⁰ 6, ed. Drăganu, 213). *Că deaca să va arătà să avem îndrăznire* (ante 1618, Gaster *Chr.* I, 48). *Şi fu deaca audzì Elisavethŭ sărutarea M[a]rieĭ* (*Cea mai veche carte Rákóczyană*, ed. Drăganu, 247). *Că ĭată deaca fu glasul sărutăreĭ tale întru urechile meale, jucă tinărulŭ cu bucurie* (id. ibid., 247). *Iarâ deaca să va lăsà sf[â]nta leturghie, deciĭa să meargă acasă* (*Prav. Gov.* 1640, Gaster. *Chr.* I, 89). *Dzău priimeşte cu milă păcătosul, deaca să întoarce* (Varlaam, *Caz.*, 10). *Iară de să va prilejì cela, ce va să strice tocmeala, să nu fie arat, iară celalalt va fi arat, atunce să are şi celalalt şi deaca va arà să întoarcă, să-şi ia cineşi pământul, şi să fie o tocmeală stricată* (*Prav. Munt.*, ap. Longinescu, *Legi vechi rom.*, 2); în *Prav. Mold.* lui *deaca* îi corespunde *daca* şi aici, precum şi în celelalte locuri unde se găseşte; o singură dată se găseşte şi în *Prav. Munt. daca*, cf. Longinescu, *o. c.*, p.

©BCU CLUJ

368 şi 79). *Şi deaca văzù robulŭ luĭ D[u]mnezeu, atunce foarte se bucură* (*Caz. Gov.*, Gaster, *Chr.* I, 100). *Şi deaca au încetatŭ, zis-au unulŭ dintru ucenicii lui cătră dânsulŭ* (*Ev.* 1746, Gaster, *Chr.* II, 36). *Deaca cunoscù ighemonul neînduplecatul ei, învăţă de o bătură peste obraz* (Dosofteiu, *V. Sf.*, Sept. 3, ap. Tiktin, *DRG.*). *Deaca va treace ĭarna, va trimite [meşteri]* (*Viaţa şi pildele preaînţeleptului Esop*, 1812, Gaster, *Chr.* II, 207). *Că deaca-i îmbătrâni, Păru 'n cap ţi s'o albì* (Jarnik-Bârseanu, Doine, 177) ş. a.

2⁰. Condiţional: *A noastră mântuire, deaca vruseşŭ mântuitorule să o tocmeşti întru pântecele fecŏarei sălăşluitu-te-ai* (*Cea mai veche carte Rákóczyană*, ed. Drăganu, 248). *De va luà vre un plugariu pământ striin să samene şi se vor tocmì să împarţă în doao cu stăpânul, şi deaca va venì vreamia, de nu va lucrà pământul bine... acela să nu ia nemica den roada, ce va face acel pământ* (*Prav. Munt.*, Longinescu, *o. c.* 7). *Să arate stăpânului semnul aceii vite perite şi deaca se va cunoaşte, nu va avea nice o cercetare* (id. ibid., 12). *Decĭ deaca întru umbra atâtŭ să răvărsă duhul cel sfânt, cu cât mai vârtos întru aşezământul cest nou* (*Omilii*, 1775, Gaster, *Chr* II, 108). *Şi deaca ar fi făcutŭ ačasta, vrea să-i zică lui* (P. Maior, *Didahii*, 1809 Gaster, *Chr.* II, 202).

Fie prin asimilaţie, cum crede Meyer-Lübke, *l. c.*, fie că *ea* a trecut în *a* după dentală ca în *aştaptă* (*Psalt. sch.* ps. CXLI, 8; *Ps. vor.* CIII, 11; *Ps. Hurm.*, ps. XXXII, 20; CXIII, 122; CXLI, 8; *Cod. Vor.*, 613), *ghetază* (*Ps. sch.*, ps. LXXVII, 20), *însetază* (*Ps. Hurm.*, ps. CIII, 11), cum crede Ov. Densusianu[1], din *deaca* s'a născut forma *daca* pe care o întâlnim începând încă din secolul XVI mai mult în regiunile moldoveneşti şi ardelene, învreme ce *deaca* se întrebuinţează şi mai departe mai ales înMuntenia.

1⁰. Temporal: *Iar daca au venit Moldoveanul de unde au fost* (Hasdeu, *Cuv.* I, 57, Târgu-Jiu, a. 1591). *Ce daca s'au aşezat Oprea la odăile dărăbanilor, aflând Ureche vreme şi cale deşchisă de a se depărtare şi de a eşire din ţeară, au învăţat pre gazda sa... să spuie că s'au dus acasă la Cărligătură* (Gaster

[1] Ov. Densusianu, *H. l. r.*, v. II, fasc. 1, p. 58— 59; cf. şi Candrea *Psalt.*, CXLI.

©BCU CLUJ

Chr. I, 73). *Când va găsì neştine un dobitoc, făcând pagubă undeva la vre un loc, şi daca-l va găsì, nu-l va mărturisì domnusău, ce-i va tăià urechile, sau coada... să nu-l mai ia stăpânusău, ce să-i dià alt bou sănătos (Prav. Mold.*, ap. Longinescu, *o. c.*, p. 15—16; în *Prav. Munt. deaca*). *Daca cerul să acoperă cu nori... nu te desnădăjduì* (Marcovici, *Datoriile omului creştin*, 14). *Copil daca dobândeşte, şi o doică-i trebueşte* (Pann, *Pov. vorbei* II, 155). *Calul daca simţì că fata se pierde cu firea, o îmbărbătă* (Ispirescu, *Leg.* 18). *Odată daca te-am ales, tu eşti a mea* (id., ibid. 37). *Acolo daca ajunse bătù în poartă,* (id., ibid. 100) ş. a. Temporal e şi compusul d a c a v r e a m e c e din *daca vreame ce gîudeţul nu creade şi de să va aflà lucrul că nu-i de a creaderea, să să ciarte ca un ucigătoriu de părinţi* (Prav. Mold. 53/1).

2º C o n d i ţ i o n a l: *Acela om de va fi cumu se dzice ispravnic beseariciì şi va ţinià el banii şi daca-i va cheltuì pre treabele sale, acesta să nu aibă altă certare, ce să fie gonit den locul său şi toate bucatele şi ocinile, ce va avià, toate să să dià beseariciì* (*Prav. Mold.*, ap. Longinescu, *o. c.*, p. 15—16; în *Prav. Munt. deaca*). *Amar lor daca gândesc, Şi că duh se socotesc* (Gaster, *Chr.* II, 251 din Mumuleanu, *Caracteruri*, Bucureşti 1825). *Daca întâmplarea a putut întocmì aceste lucruri, cum nu se iuvesc şi în zioa de astăzi asemenea întâmplări?* (Marcovici, *Culegere din cele mai frumoase nopţi ale lui Jung*[2], 12). *Daca nu vrei să mă asculţi, stăpâne, ori ce ţi se va întâmplà, să ştii că numai tu eşti de vină* (Ispirescu, *Leg.* 9). *Să le ghicească daca or să facă copii* (id., ibid. 1). *Eu ţi-am spus curatul adevăr şi daca vei luptă, alegeţi* (id., ibid. 42). *Nu mă bate cu canoane dacă nu m'ai fost bătut, când faptele le-am făcut!* (id., ibid. 194).

Sânt dese exemplele în care *daca* poate fi interpretat atât temporal, cât şi condiţional: *Nimic n'ai daca n'ai darul de-a murì nici odată* (Konaki, *Poezii*, 264). *Şi daca ne-o ajută Dumnezeu să scăpăm şi de dânsa, apoi suntem voinici* (Ispirescu, *Leg.* 6). *Daca mi-i înşelà, jurământu' ce-oi jurà pe capul tău va cădeà* (Jarnik-Bârseanu, *Doine*, 241) ş. a.

Din *deaca* prin slăbirea lui *a* din silaba finală atonă s'a născut *deacă* (scris şi dEcă):

1º Temporal: *deacă* (Mardarie Cozianul, No. 982 şi 984, ed. Creţu, p. 138). *Iar deacă să spăimântară, Le-au grăit lor Iosif iară* (Barac, *Răsipirea Ierusalimului*, 1821, Gaster, *Chr.* II, 241).

©BCU CLUJ

Deci deacă a văzut Domnul nostru lucrul acesta (*Mag. ist.* I, 127/13). *Şi deacă să apropie [Alexandru] de Efrat, Darie auzì şi scrise oştile* (*Alexandria*, Bucureşti 1850). *Deacă ceriul prin nenorocire va voì ca să te ispitească, vino îndată ca să mă afli* (Beldiman, *Numa Pomp.* I, 33). *Heba mă măi 'n bătae, deacă nu-mi dai arme* = „Când pui pe un om la o treabă fără să-i dai mijloacele de a o săvârşi" (Zanne, *Prov.* IV, 248).

2º. Condiţional: *Deacă doriţi, şi vă veţi învăţa, şi veţi face aşa, veţi fi pe ăcastă lume bunĭ-norocoşĭ.* (*Catehisis mic*, 1774, Gaster, *Chr.* II, 99). *Deacă porunceşte ăcasta, dară ce opreaşte?* (id. ib. II, 100).

În sfârşit tot prin slăbirea lui *a* în silaba finală atonă s'a născut *dacă* care astăzi tinde să ajungă general. Deoarece forma aceasta e mult mai veche decât s'ar crede, dăm şi pentru ea câteva exemple:

1º. Temporal: *Dacă am vezut tocmală de bună voe ne-am pus peceţile* (Hasdeu, *Cuv.* I, 29, Bacău, a. 1581). *I-au luat Leşii în goană până la oastea cea supusă, şi cu aceea dacă s'au timpinat, în loc au stătut* (*Let.* I, 217). *Şi dacă l-au dus la Mihaiu Vodă au pus de-i tăiă capul* (id. I, 221). *Dacă au venit această veste, mult s'au amărît Nicolai Vodă* (id. II, 175). *Şi se mirà şi Tatarii dacă au venit* (id. III, 275). *Împărăteasa dacă au luată această înştiinţare, s'au rădicat din Crâmŭ* (Dionisie, 170). *Dacă vre-odată lucrà ceva, se socoteà prea nenorocit* (Drăghici, *Robinson Cruzoe*, 141). *Dar dacă deşchise scrinul, nicăiri nu l-a găsit* (Pann, *Noul Erotocrit*, I, 101). *Oh! te fericesc dacă eşti nesimţitoare!* (C. Negruzzi, I, 51). *Vulpea, dacă n'aiunge, zice că pute* (id. I, 250). *Dacă închid un ochiu, văd mâna mea mai mică* (Eminescu, *Nuvele*, 31). *Ş'apoi ne-am liberat noi tot într'o zi, şi dac'am venit în sat, am mai stat* (Vlahuţă, *Clipe de linişte*, 18). *Ei, dacă se adunară la un loc, aduseră vorba iarăşi despre Broasca fratelui lor* (Ispirescu, *Leg.* 36). *Dacă ajunse şi găsì pe toţi ai lor adunaţi la tatăl său, începù, să le povestească* (id. 36). *Şi piatra prinde muşchiu, dacă şede mult într'un loc* (Creangă, *Pov.* 140). *Nu durmì toată noaptea bietul om, iar dacă se făcù ziuă-şi luă iar copilaşii şi merse'n pădure* (Pop. Reteganul, *Pov. ard.* I, 45). *Atunci-i fi tu fecior, ginerele mieu, dacă vei puteà asemenì până mâne dimineaţă valea aceasta cu dealul de lângă dânsa* (Mera, *Basme*, 219). *Tu, bade, aşa-i gândit ca dacă mi-i*

©BCU CLUJ

părăsi, eu altul n'oi mai găsi (Jarnik-Bârseanu, *Doine*, 234). *Acolo dac'om sosi, ea frumos ne-a omeni* (id. 24). *Hai, bade, de mă ia pân' ce-s pruncă tinerea, Că dac'oi îmbătrâni, toţi oamenii m'or urî* (id. 45). *Dacă nu e colac, e bună şi pânea* (Zanne, *Prov.* IX, 43).

Fireşte unele din aceste exemple, d. p. cel din urmă, pot fi înţelese şi condiţional.

Temporal trebue interpretat *dacă* şi în locuţiunea *las să ~ dacă: Las' să vie, furcile, dac'a trecut dulcele* (Jarnik-Bârseanu, *Doine*, 446). *Las' să ardă macar satul, dacă mi-i beţiv bărbatul* (Sevastos, *P. pop.* 259). Cu omiterea propoziţiei consecutive, în mod eliptic: *Las' dacă v'a dureà capul.* (Creangă, *Pov.* 9). *Oiu vorbì eu şi cu dânşii şi las dacă va fi ceva* (id. 13). *Las' dacă nu i-a da odihna pe nas, zise boieriul în gândul său* (id. 301).

2⁰ Condiţional[1]: *Fericiţi cei ce nu se mai deşteaptă, dacă însă visurile spăimântătoare nu turbură şi ţărâna mormânturilor* (Marcovici, *Culegere*, 7). *Dacă... te-ai fi născut din aşa feliu de părinţi, oare n'ai fi păzit aceste obiceiuri* (Drăghici, *Robinson Cruzoe*, 158). *Dacă întâmplări rare... par'că ar zăticni cursul în regulile-ordinare...* (Konaki, *Poezii*, 265). *Dacă Domnul va să cineze, îmi zise el, i-am gătit un huladnoi minunat* (id. I 58). *Dacă numai asupră-mi nu poţi s'aduci vr'un bine, — Eu râz de-a mea durere, şi o despreţuesc* (Alexandrescu, *Meditaţii* etc., 6). *Dacă vrei să afli taina ce mă'ncântă, iată poezia ce inima-mi cântă* (Alecsandri, *Poezii*, I 127). *Ce ar fi ajuns patria astăzi, dacă strămoşii noştrii ar fi dormitat şi ei!* (Bălcescu, *Ist. Rom. sub Mihaiu V. Vit.*, 580). *Păcatul, dacă păcat este...* (Delavrancea, *Par.* 45). *Prietene, ştii una? — Ştiu, dacă mi-i spune.* (Creangă, *Pov.* 40). *Ce feliu de viaţă ai să mai duci tu, dacă nu poţi ieşì în lume cu bărbatul tău?* (id., 87). *Bine, dragul tatei, dacă te bizueşti că-i puteà răzbate până acolo* (id. 185). *Insă dacă vrei şi vrei numai decât să te duci, eu nu te opresc* (id. 193). *Dacă este că a lăsat Dumnezeu să fim mai mari peste alţii, ar trebuì să avem milă de dânşii, că şi ei sărmanii sânt oameni!* (id. 209). *D'apoi dacă n'oiu şti eu, cine altul are să ştie!* (id. 299). *Dacă căutaţi ceea ce ziseşi aici*

[1] Pentru acest înţeles e caracteristic proverbul: *Cu poate şi cu dacă, nime nu se'mbracă* (Ion Creangă IV, 85.).

©BCU CLUJ

este (Ispirescu, *Leg.* 7). *Bucuros mi te-oiu lăsà, dacà bine te-i purtà* (Jarnik-Bârseanu, *Doine*, 375). *Dacă dai, n'ai* (Prov.) ș. a. m. d.

Ajuns în această fază, *dacă* a început să se desvolte mai departe luând o nuanță.

3⁰. cauzală: *Oh! să dai samă dacă am călcat-o [hotărîrea]* (C. Negruzzi, I, 45). *O! nu sunt eu vinovat sărmană copilă dacă nu te iubesc* (id. I, 56). *De unde să iei, dacă n'ai pus?* (Creangă, *Pov.* 125). *Dacă s'a aruncat în partea mâne-sa, ce-i vinovat el?* (id. 202). *Dacă ți-i vorba de-așa, ai să-ți rupi ciochinile umblând* (id. 202).

4⁰. concesivă: *Sfântul soare, dacă-i soare, și tot după tine moare* (Jarnik-Bârseanu, *Doine*, 15).

5⁰. ipotetică: *Tare-or fi îmbătrânit, deaca n'or fi și murit* (Jarnik-Bârseanu, *Doine*, 310).

Dacă după propoziținea condițională ipotetică urmează numai o propoziține consecutivă exprimată ori neexprimată, înseamnă că ipoteza făcută nu e întemeiată. Nu e exprimată propoziținea consecutivă în: *N'auzi drăguță? — Dacă nu-s surdă* (se 'nțelege „să n'aud"; Al. Op. I, 602, ap. Tiktin, *DRG.*). Mai ales în legătură cu *doar*: *Te rog, să mâi cu băgare de samă, ca să nu-mi prăvăli nora. — Dacă doar nu-s harabagiu de ieri de-alaltă ieri, jupâne Strul* (Creangă, *Pov.* 115). *Gândeam că te-i fi dus prin lume... — Dacă doar de lume am fugit* (id. 324).

Deși în aceste cazuri *dacă* s'ar putea explică și din *da',că...*, cred că această explicare trebue înlăturată, având și alte construcții la fel alcătuite cu *cum, când, unde* etc.

Iată și un exemplu cu propoziția consecutivă exprimată: *Dacă doar nu-s un poponeț să m'aprind și să mă sting pe mică pe ceas* (Alecsandri, *Teatru*, 814).

6⁰. *Dacă* + condiționalul exprimă, ca și *de*, dorința ireală când nu urmează propoziținea principală: *Dacă nu m'ar simți nimeni când voiu fugi* (Delavrancea, *Par.* 241). *Dacă l-aș ucide în bătaie, când aș află că el a prins pupăza* (Creangă, *Amint.* 56). Pentru exemplul din urmă cf. și cele spuse la 5⁰.

Propoziținile cu *dacă*, păstrându-și întru câtva sensul condițional, se întrebuințează ca:

7⁰. subiecte: *Ce-ți pasă ție, chip de lut, dac'oiu fi eu*

©BCU CLUJ

sau altul! (Eminescu, *Poezii*, 282). *Şi dac'a fost peţităd es, e lucru tare cu 'nţeles* (Coşbuc, *Balade şi idile*, 16).

8⁰. obiecte: *Să vadă... daca acèle poame erà de mâncare sau ba* (Drăghici, *Robinzon Cruzoe*, 51). *Ne'ndoim dac'aşa oameni, întru adevăr au stat* (Alexandrescu, *Meditaţii*, 8). *Ia să te vedem, dacă mi-i gâcì tu cimilitura aceasta* (Creangă, *Pov.* 150). *Îl întrebă dacă este bine să o ia* (Ispirescu, *Leg.* 22).

9⁰. Subiectiv şi atributiv în acelaşi timp se poate interpretà exemplul: *şi [pricina] dacă mă vezi aşa de jigărit, este că n'are cine să mă hrănească* (Ispirescu, *Leg.* 15).

N. Drăganu.

Traduceri şi imitaţiuni româneşti
după literatura engleză.

Soţiei mele.

Dintre marile literaturi europene literatura engleză este una din cele de pe urmă ce au ajuns să fie cunoscute la Români. Nici nu este de mirare, dacă ţinem seamă de distanţa care ne desparte de Anglia şi de lipsa în trecut de relaţiuni, care nici până acum nu s'au înmulţit prea mult.

Astăzi chiar, dintre miile de Români, cari îşi fac studiile câte 5—6 ani dearândul la Paris, foarte puţini au curiozitatea de a trece, chiar şi pentru câteva săptămâni, Canalul Mânecii, mulţi de sigur din teama de necunoscut, neştiind limba. Totuşi din când în când, câte unul mai doritor de a cunoaşte lumea, se abăteà şi prin Anglia. Cel dintâiu care ne-a lăsat şi o însemnare a călătoriei sale prin acèle locuri a fost Petrache Poenaru, organizatorul şcoalelor din România, care a vizitat mai multe oraşe din Anglia pe la 1831 [1].

Mai multe descrieri de acest fel au lăsat Englezii care au călătorit prin Ţările Româneşti [2]. Vizitele Englezilor care au făcut ca poporul român să fie mai cunoscut în Anglia, n'au contribuit

[1] Insemnările lui, relative mai ales la industria şi instrucţia engleză, au fost publicate de dl. Iorga în „Histoire des relations Anglo-Roumaines", p. 114—130. Iaşi, 1917.

[2] Vezi Iorga, *op. cit.*; M. Beza, *English Travellers in Rumania*, în „Papers on the Rumanian People", London, 1920 şi I. Botez, *Scriitori engleji despre Români*, în „Studii şi observaţii", Bucureşti, 1920. La acestea se poate adăogà, cu toate că este opera unui american, ultima carte a lui Ch. U. Clark, *Greater Roumania*, New-York, 1921.

©BCU CLUJ

însă mai de loc ca să facă mai cunoscuţi pe Englezi în România.

Dacă însă călătorii români în Anglia au fost rari, şi mai puţini, fireşte, au fost aceia cari şi-au dat osteneala să înveţe limba engleză. Pe la 1837, o notă adresată de guvernul englez Ministerului Afacerilor streine din Bucureşti a fost înapoiată cu cererea ca astfel de comunicări să fie însoţite de traducerea în limba franceză, deoarece nu erà nimeni în tot Ministerul care să înţeleagă limba engleză[1]. Chiar şi mai târziu limba engleză este foarte puţin cunoscută în România, până aproape de sfârşitul secolului trecut, când începe a fi învăţată şi în unele dintre liceele reale şi ajunge oarecum la modă în societatea înaltă după venirea în România a Reginei Maria. In timpul din urmă cunoaşterea ei s'a mai răspândit, mai ales în Ardeal, prin numeroşii Români cari au fost în America şi în genere prin înmulţirea relaţiunilor României atât cu Anglia, cât şi cu America.

Traduceri româneşti, direct din englezeşte, nu apar decât relativ târziu şi sporadic; cea dintâia de acest fel este traducerea lui „Manfred" al lui Byron, de C. A. Rossetti, la 1843. După aceasta mai apar din când în când altele, în special traducerile din Shakespeare ale lui P. Carp şi ale fraţilor Scarlat şi Dimitrie Ghica. Traduceri din literatura engleză, făcute însă din limba franceză sau germană, uneori şi din greceşte sau din alte limbi, începuseră să apară încă cu câteva decenii înainte şi după aceea, până astăzi chiar, cele mai multe din operele literaturii engleze sânt traduse din franţuzeşte sau nemţeşte.

Cele dintâi traduceri româneşti după scriitori englezi sânt cărţi religioase sau descrieri de călătorii, privitoare mai ales la ţările româneşti[2].

[1] Beza, *op. cit.*, p. 62.

[2] Cea dintâiu operă tradusă în româneşte după un scriitor englez, este o lucrare teologică scrisă în latineşte: Beveridge 1638—1708, *Synodicon, sive Pandectae canonum Apostolorum et conciliorum ab Ecclesia graeca receptorum* (1672), tradusă supt titlul: *Canoanele sfintelor Săboară*, tălmăcite şi scrise de Samuil Clain de la Sad, ieromonahul din mânăstiré Sfintei Troiţă din Blajiŭ, 1789. S'au tălmăcit din Bevereghie fiind eu Samoil Clain în Oradiia la Exţelenţia Sa episcopul Ignatie Darabant într'o iarnă în anul 1789. De acelaşi fel este o lucrare tipărită câteva decenii mai târziu, la 1831 în Iaşi, în volumul întitulat: *„Funie sau fringhie întreită*, tălmăcită din grecească în romano-dachicească sau moldovenească de smeritul kiriu kir. Veniamin Costachi, Mitropolit Suceviei şi Moldaviei", care cuprinde trei lucrări pe care „Arhiepis. Arstrahanului Evghenie Volgar le-au îngrecit". „Prin cea întâi, luminat se arată sfinţenia hristianismosului înlăuntru privindu-să osebit şi fără de proroceştile înainte spuneri şi de minunile ceale mai presus de fire săvârşite, scrisă de Soám Tenýnsiul (probabil Sam. Tennyson) Milord şi clenul parlamentului celui ce e la Angheli". Celelalte două părţi ale *Întreitei fringhii* sânt după alte lucrări franceze

©BCU CLUJ

Primii poeţi englezi care ajung să fie cunoscuţi aici sânt acei cari erau pe atunci la modă în apusul Europei, poeţii pe cari îi citeau şi de la cari se inspirau scriitorii romantici, mai ales Young, Ossian şi Byron.

Young a fost foarte popular printre Români în prima jumătate a secolului trecut. Opera lui eră socotită de altfel ca o carte religioasă şi întâiul ei traducător o recomandă pentru „pilda frumoaselor obiceiuri şi a evlaviei".

Nopţile lui Young sânt prima operă a unui poet englez care ajunge a fi cunoscută printre Români şi exercită o influenţă puternică asupra unei întregi generaţii, ba încă şi azi unii bătrâni îşi aduc aminte de cartea aceasta ca de una dintre cele mai înălţătoare cărţi citite în tinereţea lor. Poezia ei, plină de melancolie faţă de nestatornicia vieţii pământeşti şi de mân-

---

Deşi nu aparţinând cu totul literaturii, dar mai aproape de ea sânt două descrieri de călătorie traduse în româneşte câţiva ani mai înainte. Prima e *„Călătoria lui Kox"*, Travels into Poland, Russia, Sweden and Denmark by W. *Coxe*, London, 1784, traducere românească de Ştefan Beldiman Vornic, făcută între 1824-25, cuprinzând numai „Călătorie în ţara leşească şi Rosiia", care interesau mai deaproape pe traducător, fiind vecini. Traducerea e făcută din franţuzeşte, după traducerea lui Mallet, publicată la Geneva, 1786. Se află în manuscris în două volume (Mss. 28, 29) la Academia Română, n'a fost publicată, este slabă şi n'are decât valoare istorică.

Mai interesantă pentru noi din punct de vedere al textului, deşi traducerea făcuta din franţuzeşte e foarte slabă, este cartea lui Thornton despre Turcia şi despre Principatele Române, al cărei titlu în traducere românească sună: *„Starea de acum din obladuirea gheograficească, orăşenească şi politicească a Prinţipaturilor Valahiei şi a Moldaviei* după îngrijirile făcute de o lăcuire de ani cincisprăzece, aflat în Ţarigrad cât şi în împărăţia turcească de Thomas Thornton Englezul, sol fiind la Ţarigrad, tipărită la Paris în anul 18 2, iar acum tălmăcită în limba românească şi dată la tipariu spre cunoştinţa neamurilor acestor doao Prinţipaturi de un Roman poftitoriu de îndreptarea neravurilor neamului romanesc şi a sa luminare, spre mărire şi buna fericire. La Buda în crăiasca typografie a Universităţei Ungariei), 1826". După cum se vede, traducătorul este anonim. Dl P. V. Haneş, în studiul său *Un călător englez despre Români*, dovedeşte că lucrarea de mai sus a fost tradusă de Const. Golescu, acel care a scris şi *Insemnare a călătoriei mele* (vezi şi darea de seamă făcute de scriitorul acestor rânduri în *Dacoromania*, vol. I, pag. 502-505). Este interesant de notat aici şi faptul că între multele proiecte de constituţii ce se făceau mai ales în Moldova după 1821, unul întitulat „Planul sau o formă de oblânduire republicană de Logofătul Dimitrie de Sturza" este de inspiraţie engleză; căci însuşi Logofătul mărturiseşte pentru unul din principiile sale esenţiale că este „întocmai cum se obişnueşte şi la Englitera, ţara slobodă, vrednică de a luă paradigmă de la dânsa". El este publicat în *Uricarul* lui Codreanu, vol. IV, p. 285. După cum observă D. V. Barnoschi (*Originile Democraţiei Române, Cărvunarii*, Iaşi, 1922), „planul", care nu poartă dată, nu poate fi decât din epoca Căimăcămiei, căci un proiect republican supt o domnie ocupată ar fi fost un act revoluţionar.

©BCU CLUJ

gâietoare încredere în viaţa viitoare, vorbeà mult sufletelor acèlor oameni evlavioşi de acum o sută de ani, peste capetele cărora trecuseră atâtea nenorociri. Stilul declamator al acestor poezii li se părea tot ce poate fi mai desăvârşit, aşa încât, Alecu Beldiman, scriindu-şi *Jalnica Tragodie* şi văzând că nu poate spune, cum ar vrea, toate câte îi stăteau pe suflet, zice că ar trebui să lase pe Young să vorbească în locul lui; iar când, mai târziu, Simeon Marcovici îl traduce în româneşte, consiliul profesoral al Colegiului naţional Sf. Sava recomandă cartea „pentru deprinderea tinerimei la analisuri şi la compuneri".

Prima traducere a „Nopţilor" a fost făcută în 1819, la Iaşi, de Lazăr Asachi, tatăl lui Gheorghe Asachi. Ea n'a fost tipărită, se află în manuscris la Academia română[1]. Textul cuprinde întreagă opera, dar împărţirea pe capitole nu corespunde cu cel englez, ci cu traducerea franceză a lui Letourneur[2], el însă va fi făcut-o mai probabil după o traducere făcută după aceasta din urmă în ruseşte sau polonește, limbile pe care le ştiă el, căci Lazăr Asachi, de origine român transilvănean, înainte de a se stabili ca protopop în Moldova, fusese „preot de polc în armata rusească" şi apoi capelan şi preot la spitalul din Lemberg[3]. O dovadă că a tradus din ruseşte ar puteà fi şi numele

[1] *Plângerea sau gândurile cele de noapte a lui Iunqu pentru Vieaţa, moarte şi pentru nemurire*, acuma, în zilele obĺăduirii înălţimei sale Domnului Scarlat Alexandru Calimahi VVd. iară întru cele duhovniceşti întâiului al ţării ocărmuitoriu prea osfinţie sa Kyriu Kyriu Veniamin Mitropolitul Moldaviei s'au tălmăcit de întâiul al Moldaviei protoiereu Lazar Asaki. La anul de la mântuirea lumii 1819.

Academia Română. Mss 1771 în volumul: Iosif Mitropolitul, Versuri şi Proză.

[2]

Tomul I.

Noaptea I. Ticăloşia firii omeneşti
II. Prieteşugul
III. Vreme
IV. Nartisa
V. Doftoria împotriva temerii de moarte
VI. Neţăneare de minte pentru moarte
VII. Insuşime morţii
VIII. Nemurirea
IX. Nemurirea. Dovada firiască
X. Nemurirea. Moraliceşti dovezi luate din om
XI. Istoviciunea
XII. Folosinţele noapţii şi a singurătăţei

Tomul al doile.

Noaptea XIII. Măhniciunea şi nenorocirea
XIV. Mărimea sufletului
XV. Lumea
XVI Desfătare şi desineucidere
XVII Iscusită pricepere
XVIII. Mustrare cugetului ştiinţei
XIX. Imbunătăţirea
XX. Ceriurile. Fiinţa lui Dumnezeu şi ale Duhurilor
XXI. Ceriurile. Mulţimea lumilor
XXII. Obicinuită privirea ceriurilor
XXIII. Cântarea celui prea înalt
XXIV. Mângâere.

[3] E. Lovinescu, *Gh. Asachi*, în *Conv. literare* XLVI, p. 268 şi urm.

©BCU CLUJ

de persoane care se găsesc în biografia ce însoţeşte traducerea şi care au formă rusească, precum sânt: Edvard, Garvei în loc de Harvey (cu G în loc de H, ca în ruseşte) şi altele.

Traducerea aceasta, făcută în astfel de condiţiuni, deşi completă şi destul de bună pentru vremea ei, n'are totuşi decât interesul istoric de a fi prima traducere românească a unei opere poetice engleze şi nu s'ar puteà publicà astăzi, cu atât mai mult că avem o altă traducere a aceleiaşi opere, făcută puţin mai târziu şi care este una dintre cele mai frumoase traduceri ce avem în româneşte.

Aceasta este opera lui *Simion Marcovici,* profesor la Colegiul Sf. Sava, unul dintre colaboratorii lui Eliade şi a fost tipărită în tipografia acestuia. Traducerea aceasta nu este completă, ea cuprinde numai „o culegere din cele mai frumoase nopţi ale lui Jung“ [1], dar opera întreagă nici nu are interes de a fi tradusă în româneşte, căci autorul ei se repetă foarte mult şi este adesea monoton; însă bucăţile traduse aici merită să fie retipărite, în special unele dintre ele, care şi-au găsit loc de altfel în crestomaţii (ca acea de Pompiliu şi Paul). Traducerea lui Marcovici este făcută din franţuzeşte, după aceea a lui Letourneur şi ca atare, fireşte, nu redă nici ea absolut exact textul englez, cu atât mai mult că Letourneur, el însuşi, şi-a permis unele schimbări, mai ales în ce priveşte aranjarea textului, făcând prescurtări şi transpunând unele pasagii, fiind nemulţumit de »desordinea« originalului. Încolo traducerea franceză nu se depărtează prea mult, iar aceea a lui Marcovici, deşi este liberă şi se luptă cu unele greutăţi, limba nefiind încă destul de bogată, mai ales în cuvinte abstracte, pentru a redà toate nuanţele textului, este totuşi foarte frumoasă, făcută cu mult simţ pentru ritmul frazei, seamănă cu limba celor mai bune traduceri ale Bibliei, din care, în special din Cartea Înţelepciunii şi a Psalmilor, îşi are originea şi gândirea scriitorului englez. Ea ar puteà servì de model în această privinţă şi a fost de altfel folosită pentru cuvintele şi expresiile ce se află într'însa la lucrarea marelui Dicţionar al limbei române pe care-l publică Academia. Traducerea aceasta a fost una dintre cărţile cele mai citite, deoarece a avut două ediţii, ceea ce erà foarte rar pe vremea aceea. Prima ediţie n'am mai găsit-o nicăieri, ea trebuie

[1] Are numai opt „Nopţi“ şi anume: I, Ticăloşiile omenirei; II, Prieşugul; III, Vremea; IV, Narcisa; V, Împotriva fricei de moarte; VI, Întristarea şi nenorocirea; VII, Mângâierea; VIII, A doa venire.

©BCU CLUJ

să fi apărut pe la 1831 şi a fost publicată ca adaos literar la Curierul românesc (Partea III-a).

A doua ediţie „îndreptată şi adăogată cu un cuvânt al lui Jung asupra [celei] a doa veniri", a fost tipărită la 1835 [1].

Iată începutul Nopţii I după traducerea lui Asachi şi a lui Marcovici:

Ticăloşia firii omeneşti.

Somnule cel dulce a cărui putere de balsam întăreşte firea cea slăbită. O vaiu mie! Iată că mă părăseşte. Samănă cu lumea ce stricată, fuge de la cei nenorociţi şi să săleşte a fi de faţă acolo unde să linguşeşte norocul. Cu grabnică zburare încunjură lăcaşul în care aude gemere, şi iute să duce ca să să odihnească pe ochii ce nu sânt stropiţi cu lacrămi.

După oarecare minunte a cei neticnite odihne şi ca unul ce de multă vreme de alt somn n'am ştiut, mă trezesc. Norociţi sânt acei ce nu să mai trezesc! Numai acèle cumplite visuri de nu ar spăimântă şi pe morţii în mormânturile lor.

O cât de năsălnică grămădirea acèlor ciudate înbuimăciri au oboasăt gândurile mele în vremea adormitei minţii! O cum rătăciem din nenorocire în nenorocire! Am ispitit toată cumplirea daznădăjduirii din pricina nălucitelor întâmplări. După ce m'am trezit şi mi-am venit în fire, ce am câştigat? vaiu! Iată numai că am făcut schimb celor rele. Şi adevărul să face mie mai cumplit decât înşălăciunea visului. Zilele sânt pre scurte ca să ajungă pentru dororile mele, iar noapte, aşa este, noapte, când este mai posomorâtă fiind îmbrăcată cu cele mai groase întunearece, nu este aşa cumplită ca soarta me, mai puţin este mâhnită decât sufletul mieu [2].

Ticăloşiile omeniriei.

Dulce somn! Tu, al cărui balsam mântuitor uşurează natura suferitoare, unde fugi!... ah! El mă lasă. Asemenea cu fiinţele cele desfrânate, el se depărtează de nenorociţi! Statornic a fi faţă unde zâmbeşte norocul, fuge nemilostivul de lăcaşul suspinurilor, şi îşi alină aripile pe ochii cei fără de lacrămi...

După câteva minuturi de odihnă turburată de visuri obositoare (oh!... câtă vreme este de când liniştea nu s'a apropiat de mine!), mă deştept! Fericiţi cei ce nu se mai deşteaptă, daca însă visurile spăimântătoare nu turbură şi ţărâna mormânturilor.

Ce valuri înfocate de visuri sfâşâitoare au năvălit asupra simţirilor mele în adormirea duhului mieu! Cum mă rătăceam din nenorocire în nenorocire! Simţeam toată grozăvia desnădăjduiri pentru chinuri ce se zămislesc împreună cu noi, şi pe care o creştere temeinică ne-ar face să nu băgăm în seamă. Viindu-mi în simţire, ce am câştigat?... Schimbare de amărăciuni, căci adevărul mă chinueşte mai mult decât înşălăciunea. Of! ce viaţă amară! Zilele sânt prea scurte şi nu ajung la durerile mele, şi noaptea... da... noaptea cea mai grozavă, în minutul în care se înfăşură cu cel mai adânc întunerec, este mai puţin tristă de cât soarta mea, şi mai puţin melancolică de cât sufletul mieu.

[1] După această traducere s'au mai tipărit o a III-a ediţie la 1871 (de I. Ulmeanu, la Focşani) şi o a IV-a (din greşală însemnată ca a treia) de Ciurcu, la Braşov.

[2] In câteva pagini în traducerea lui Asachi (cea de pe coloana I-a) sânt îndreptări făcute de o altă mână, probabil aceea a fiului traducătorului, a lui Gheorghe Asachi, care înlocueşte unele cuvinte de origine slavă, sau pe care le crede el astfel, cu altele de origine latină. Aşa înlocueşte: o vaiu mie! prin amar mie! şi în alt loc prin: aleu!; apoi în loc de: *vreme, odihnă, pricină, ceasul, glasul, ibovnicul,* pune *timp, răpaos, cauză, oara, viersul, amantul;* chiar *înger* îl înlocueşte prin *anghel, firea* prin *natura, desfătare* prin *plăcere.* Uneori îndreptarea propusă strică textul cu totul, ca atunci când în loc de: *tăcerea vecinicului haos* scrie: *seculozului haos,* sau *mândră roază* în loc de *trandafir frumos.*

Dau aici pentru comparaţie acelaşi pasagiu în traducerea lui Letour-

©BCU CLUJ

Traducerea lui Marcovici a servit şi drept carte de şcoală pentru elevii colegiului Sf. Sava, singura şcoală înaltă românească pe vremea aceea, în care au învăţat toţi oamenii de seamă de atunci, între alţii *Cesar Boliac* şi *Grigore Alexandrescu*, cari au fost amândoi influenţaţi de ea. Cel dintâiu în special, abiă eşit din şcoală, a publicat în 1835, în tipografia lui Eliad, un volum de *Meditaţii*, care nu sânt în cea mai mare parte decât imitaţiuni ale Nopţilor lui Young, apărute în a doua ediţie chiar în acelaşi an. Iată, de pildă, Meditaţia II-a, întitulată: *Ceasul al treilea după miezul nopţii:*

Lină tăcere! Balsam vindicător al turburatelor suflete!... Tu al cărei plăcut nectar, favorit inimilor simţitoare, deşteaptă ţinerea de minte, ne bucură repetându-ne mulţumirile ce în tre-

neur şi într'o traducere aproape literală, făcută de mine după textul englez, în versuri albe ca în original:

Des misères de l'humanité.

Doux sommeil, toi dont le baume répare la nature épuisée... Hélas! il m'abandonne. Semblable au monde corrompu, il fuit les malheureux. Exact à se rendre aux lieux où sourit la fortune, il évite d'un oeil rapide la demeure où il entend gémir, et va se reposer sur des yeux qui ne sont point trempés de larmes.

Après quelque moments d'un repos agité, et depuis longtemps je n'en connais plus de tranquille, je me réveille!... heureux ceux qui ne se réveillent plus!...

Pourvu toutefois que les songes effrayans n'épouvantent pas les morts dans le fond des tombeaux.

Quels flots tumultueux de rêves insensés ont battu mes sens pendant le sommeil de ma raison! Comme j'errais de malheurs en malheurs! J'éprouvais toutes les horreurs du désespoir pour des infortunes imaginaires. Rendu à moi-même et retrouvant ma raison, qu'ai-je gagné à me réveiller? Hélas! Je n'ai fait que changer de maux, et je trouve la vérité plus cruelle encore que le mensonge. Les journées sont trop courtes pour suffire à ma douleur. Et la nuit, oui, la nuit la plus noire, au moment même où elle s'enveloppe des ténèbres les plus profondes, est encore moins triste que ma destinée, moins sombre que mon âme.

O somnule îmbălsămat şi dulce
Întăritor al Firii obosite!
Ca lumea şi el vine doar în treacăt
La cei căror norocul le zâmbeşte,
De cei nenorociţi se 'ndepărtează;
Cu aripa-i de puf el zboară iute
Departe de durere şi se lasă
Pe genele de lacrămi ne'ncărcate.
Dup'o odihnă scurtă, turburată
(Ca'n totdeauna), mă deştept acum.
Ah, cât de fericiţi mai sânt aceia
Ce nu se mai deşteaptă niciodată!
Zadarnic ar fi totuşi, dacă vise
Ne-or chinuì'n morminte. — Mă deştept,
Ieşind ca dintr'o mare zbuciumată
De vise, 'n care gândul mieu pierdut
Şi desperat din val în val aleargă,
Tot prin nenorociri închipuite,
Pierzându-şi cârma minţii, la 'ntâmplare.
Amarnică schimbare! Tot mai rău.
Prea scurtă este ziua pentru chinu-mi,
Şi noaptea 'n culmea stăpânirii ei
Întunecate, este ca lumina
De soare faţă de amara-mi soartă.

(Chiar această traducere, mai scurtă decât cea franceză, are şapte versuri mai mult decât în original, aceasta din cauză că cuvintele româneşti sânt mai lungi decât cele englezeşti).

©BCU CLUJ

cut am gustat şi arătându-ne viitorul ca un veac aurit, ne făgăduește într'însul dobândirea celor mai mari fericiri! . . . Toată suflarea tace! Toată făptura visează în pace plăcerile ce au a le gustà mâne! . . . Nimic nu turbură somnul cel după urmă al norocitului . . .[1].

În acelaşi fel sânt şi celelalte meditaţii, întitulate: Înşălăciunea nădejdii, Neîncredinţarea în prieteni, Sinucidul (*sic*), Nălucul sau peste un an, Înserarea, Moartea, Schimbarea Soartii, etc.

Un alt scriitor, mai puţin însemnat, din acel timp, *Dr. Vasici*, publică, în *Foaia pentru minte* de la Braşov, cugetări în felul acelora ale lui Young. Chiar în poeziile lui Grigore Alexandrescu s'ar puteà observà influenţa lui Young, care de altfel merge de multe ori paralel cu a lui Lamartine, el însuşi foarte influenţat de scriitorul englez şi mai aproape în spirit de acesta, decât de contemporanul său Byron, pentru care avea mare admiraţie[2].

Cel din urmă care traduce din Young este *Andreiu Muresianu*, care şi-a petrecut ultimii ani amărîţi ai vieţii sale cătându-şi mângâiere în cartea poetului englez. Traducerea lui este în cea mai mare parte pierdută, numai câteva pasagii din Noaptea din urmă, întitulată Mângâierea, au fost publicate după moartea lui în *Foaia pentru minte* din Braşov în anul 1864. Traducerea lui este în versuri albe şi a fost făcută de sigur din limba germană, ea însă n'ar mai puteà fi citită astăzi, fiind scrisă în limba, pusă la modă de Cipariu şi Eliade, plină de la-

[1] Compară pentru aceasta, pe lângă pasagiul din Young, citat mai sus, şi următoarele rânduri, tot după traducerea lui Marcovici: Ce tăcere nesupărată! . . . Ce întunerec adânc! . . . Toată zidirea doarme! . . . Parcă s'ar fi precurmat mişcarea ce dă viaţă Universului şi natura ar fi făcut o stare! . . . Tăcere! . . . Întunerec! . . . pereche măreaţă, fii ai veşnicii nopţi! Voi, a cărora înfăţoşare întăreşte sufletul . . .

[2] Un volum de versuri, tipărit în Buc. 1855 întitulat: *Momente câmpeneşti, culegere din poeziile unui sătean*, anonim, arată de asemenea influenţa lui Young în unele poezii ca: Întristarea şi Cimeteriul; autorul pune chiar ca motto de mai multe ori versuri de ale poetului englez, în englezeşte, ca de ex: My song but echoes what great nature speaks, tradus în versuri româneşti astfel:

Cântarea mea e numai o simplă resunare
Din cele ce vorbeşte această fire mare.

©BCU CLUJ

tinisme ca: eschisatoare, macru, medinoptiară, vultul, culpa, etc[1].

Traducerea franceză a „Nopţilor" erà însoţită de „Elegia scrisă în cimitirul unui sat" de *Thomas Gray*, un contimporan al lui Young, vestit de altfel mai ales pentru această bucată, desăvârşită ca formă şi înduioşătoare prin sentimentele umanitare, exprimate în ea. Aceste sentimente l-au îndemnat de bună seamă şi pe *Gheorghe Asachi* să o imite în româneşte, în „Elegia scrisă pe ţintirimea unui sat", publicată în volumul său de *Poezii*, apărut la Iaşi în 1836, dar făcând parte dintre bucăţile scrise între 1812—1827, cum spune în prefaţă; aşa încât aceasta este prima poezie engleză imitată în versuri româneşti. El a avut probabil înainte traducerea franceză în proză, făcută de Letourneur, pe lângă acea în versuri a lui Marie-Joseph Chénier (fratele lui André Chénier) şi tipărită în acelaşi volum[2].

Poezia lui Asachi are stângăcii, datorite în parte faptului că limba literară nu erà încă formată, şi pe alocuri sânt inversiuni greoaie, câteodată întrebuinţează greşit unele cuvinte, ca *jerbi* în loc de snopi, traducând pe franţuzescul *gerbes*, sau câte un cuvânt grecesc ca: evghenis, clironom, care sunau probabil mai puţin ciudat în vremea în care au fost scrise.

Sânt în această poezie totuşi unele versuri frumoase, care însă nu sânt nici pe departe la înălţimea originalului, ce se distinge, cum am spus, printr'o formă desăvârşită, dar versurile lui Asachi au un farmec deosebit în limba aceea bătrânească şi sânt scrise cu simţire:

Dulce boarea dimineţei, buciumarea de păstor,
A cocoşului cântare, nici plăcerea de amor
N'or trezì pe adormiţii din întùnecul mormânt . . .
Sara de-acum n'or să vie la duioasele soţii,
Nici primì-vor sărutare de la tinerèi copìi;

[1] Iată aici câteva versuri dintre cele mai bune (cu ortografia modernizată):

Ce-i pompa vieţii noastre cu toate-a ei măriri
Mai mult ca-o moştenire florinte ce primirăm?
Căci macrul nostru agru s'au îmbunătăţit
În creşterea cea grasă de secături deşerte
Prin pulberea de prieteni ce'n sine a primit . . .
Nu-i pulbere în lume ce viaţă n'ar fi avut,
Aratrul ca şi sapa prefac în praf străbunii,
Din huma omenească e pânea cea de zi . . .

Un mic pasagiu din Young destul de frumos tradus, se află în volumul de „Traduceri" de Gr. Lazu (Iaşi, 1896).

[2] Va fi citit-o poate şi în traducerea rusească a lui Jukovski, care erà vestită, căci el ştià şi rusește, dar cum poezia lui Asachi datează din vremea prieteniei lui cu Bianca Milesi, care a făcut traduceri din englezește, e mai probabil ca ea să-i fi atras atenţia asupra poeziei engleze.

©BCU CLUJ

N'or să guste împreună simpla cină sănătoasă,
Ce se face mai dereasă de voroava cea duioasă.
O voi carii n'aveţi stimă pentru omul umelit,
Nobili plin de fantazie, mândrii'n titlul rugenit,
De ce 'n ură-aveţi săteanul, când a frunţii lui sudoare
Au născut mărirea voastră ş'avuţiilor odoare ? . . .
Poate că supt astă ţărnă este-o inimă 'ngropată,
Care-aveà în cursul vieţii îndrăzneală înfocată,
Suflet bun, cu direptate, de prin sfatul înţelept
Patriei-ar fi fost un razim prin cuvinte şi cu piept. .
Poate-aicea dormitează a cotunului Franklin,
Ce a patriei şi-a ştiinţei purtă dragoste în sin;
Cufundat în astă groapă poate zace vr'un Milton,
Poate 'n mai puţine-ambiţii vreun alt Napoleon!. . .
Induratul ceriu nu vrură ca modestele lor nume,
După moartea lor să fie spaimă au mirare 'n lume!
Căci virtutea ca şi răul cumpenite-s la sătean,
El nu surpă, nici rădică tronul crunt unui tiran . . .

Această poezie nu este o traducere, ci o imitaţie, cum spune el însuşi, fără să arate izvorul. El înlocueşte, de pildă, pe Hampden cu Franklin, care erà mai cunoscut la noi, şi pe Cromwell cu contemporanul său Napoleon, poate şi pentru rimă. In genere el urmează foarte liber ideile textului, parcă mai mult după traducerea lui Chénier[1].

Poezia lui Gray a fost tradusă mai târziu în proză, probabil de *Gr. Grandea*, şi publicată, supt titlul «Cimitirul satului» în «Albina Pindului» din 1875. Traducerea e tot din franţuzeşte şi nu e deosebit de bună.

Intre primele traduceri în versuri româneşti după un poet englez trebuesc puse, după limba în care sânt scrise, cele două făcute de *Costache Conachi* după *Alex. Pope*, un repre-

[1] Iată, pentru comparaţie, câteva versuri din aceasta:

Rien ne peut les troubler dans leur couche dernière,
Ni le clairon du coq annonçant la lumière,
Ni du cor matinal l'appel accoutumé,
Ni la voix du printemps au souffle parfumé.
Des enfants, réunis dans les bras de leur mère,
Ne partageront plus, sur les genoux d'un père,
Le baiser de retour, objet de leur désir,
Et le soir au banquet la coupe du plaisir
N'ira plus à la ronde égayer la famille . . .
Là peut-être sommeille un Hampden du village,
Qui brava le tyran de son humble héritage;
Quelque Milton sans gloire, un Cromwell ignoré,
Qu' un pouvoir criminel n'a point deshonoré.

©BCU CLUJ

zentant al raţionalismului sec. XVIII, a cărui operă principală este poema filosofică *„Essay on Man"*. Ideea ei fundamentală „Whatever is, is right" (Tot ce este e bine) e luată din filosofia contemporanului său Leibniz. Conachi o traduce pe aceasta, precum şi o poemă lirică a aceluiaşi, intitulată, *„Scrisoarea Eloizei către Abélard"*. El le-a tradus pe amândouă din franţuzeşte, şi anume pe cea de-a doua după traducerea lui Colardeau, *Oeuvres choisies*, tipărită la Paris în 1833, iar pe cea dintâiu după Fontanes şi Delille, tipărită la 1821. După data tipăririi traducerii lui Colardeau putem fixă aproximativ epoca în care s'a făcut traducerea românească, în orice caz timpul înainte de care nu se poate să se fi făcut una din ele. In ce priveşte ceealaltă, întitulată de el în manuscriptul original[1], *Precepturile moralului, sau voroava pentru om"*, deşi ar fi putut s'o facă mai înainte, ea este, cred, posterioară celeilalte, pentrucă este neisprăvită, neconţinând decât trei cântece din patru, câte sânt în original, şi nu este probabil să se fi apucat să facă pe a doua, înainte de a fi isprăvit pe cea dintâiu, deşi aceasta nu ar fi absolut imposibil. Cred că nu greşim prea mult stabilind pentru amândouă epoca de la 1835—1840, poate chiar şi ceva mai târziu. Ele n'au fost publicate însă decât mult mai târziu, la 1856, în Iaşi, în volumul întitulat: *Poezii, Alcătuiri şi Tălmăciri de Logofătul K. Konaki*[2], supt titlurile: *Eloiza către Abeliard şi Cercare de Voroavă asupra omului.* Sânt scrise, amândouă, într'o limbă bătrânească, lipsită de neologisme, dar uneori atât de naivă, încât produce un efect comic. Aşa de exemplu, în scrisoarea Eloizei:

Am simţit, Abeliar dragă, că mă aprind de isnoavă . . .
Ah Abeliar! ce durere! ce necaz, ce junghiŭ de moarte
A iubi pân' într'atâta şi a petrece departe! . . .
Te iubiiu, cunoscui gustul, de hazul tău mă'mbătasem . . .

Au însă şi versuri care nu sânt urâte, ca de exemplu începutul scrisorii Eloizei:

Intr'acest pustiu şi tainic loc de nevinovăţie,
Unde pacea cu tăcerea au a lor împărăţie,
Şi sufletele supuse la pravili măcar şi grele
Urmează faptelor bune, cu plăcute ostenele,

[1] Manuscriptul se află în posesiunea lui Papadopol-Calimah, care a publicat despre el un studiu în *Convorbiri literare*, XIX, p. 938-957.

[2] Republicat în Colecţia Şaraga, la Iaşi, fără dată.

©BCU CLUJ

Ce furtună tulburată şi odihnei surpătoare,
Se ridică în simţirea unei biete muritoare![1]

„Cercarea de voroavă asupra omului" este în genere mai reuşită, ceea ce e încă o dovadă mai puternică că este posterioară celeilalte; în ea găsim versuri chiar frumoase, deşi nu sânt la înălţimea originalului, care se distinge printr'o formă desăvârşită. Iată spre exemplu începutului cântului al II lea:

Omule! nu undi marea lui Dumnezeu adâncime,
Ci în inimă-ţi te'ntoarce şi vezi a ta însuşime!
Pentru om este iar omul adâncă învăţătură:
Ce ciudată întrebare! ce ciudată 'ncurcătură!
Câtă lumină într'însul ş'apoi şi 'ntunerecime!
Ce fire 'naltă măreaţa! ş'apoi cu câtă iosime!
Îl vezi plin de luminare căzând în mari îndoiele,
Îl vezi plin de slăbăciune suferind cele mai grele!...
Haos de patimi urâte şi de zădarnice gânduri,
Primite şi lepădate într'un ceas în mii de rânduri...
De o potrivă puternic şi slăbănog într'a sale,
Tot cade şi se rădică, şi iar cade în greşale...[2]

Această poemă, care a fost cunoscută mult mai târziu, n'a avut asupra contemporanilor aceeaşi influenţă ca *Nopţile lui Young*, care de altfel erau şi mai mult în nota timpului prin melancolia lor[3].

Desperarea lui Young a pregătit sufletele pentru desperarea şi revolta lui Byron. In tot apusul „youngismul a precedat byronismul şi a preparat spiritele pentru acesta"[4].

[1] Iată pentru comparaţie şi traducerea lui Colardeau, pe care a folosit-o:

Dans ces lieux habités par la simple innocence,
Où règne, avec la paix, un éternel silence,
Où les coeurs, asservis a de sévères lois,
Vertueux par devoir, le sont aussi par choix;
Quelle tempête affreuse, à mon repos fatale,
S'élève dans les sens d'une faible Vestale!...

[2] Cântul acesta a fost reprodus în 1864 în *Lepturariul rumânesc* al lui Arune Pumnul, care-i găsea meritul de a fi scris „într'un stil rumânesc adevărat poetic. În comun ştia Conachi alcătuì din limba cronicarilor vechi şi a poeţilor necunoscuţi ai poporului Rumân, uă limbă melodioasă şi respicativă cum nici visează cei mai mulţi din poeţii noştri moderni".

Cântul I a fost republicat în întregime în *Cartea de citire* de Pompiliu şi Paul, pentru frumuseţea limbei sale arhaice.

[3] Din *Pope* nu s'a mai tradus în româneşte decât un pasagiu din „Essay on Criticism", supt titlul *Armonia imitativă*, în *Literatorul*, 1880, p. 273-4. Traducerea a fost făcută în proză, din franţuzeşte, de profesorul *Bonifaciu Florescu* şi este destul de bine reuşită.

[4] E. Estève, *Byron et le romantisme fraçais*, Paris, 1907, p. 35.

©BCU CLUJ

Byron apare la noi însoţind pe Lamartine, asupra căruia Young avusese de asemenea o mare influenţă[1]. Lamartine aveà pentru Byron o foarte mare admiraţie, deşi nu-i aprobà felul lui de a gândì, şi i-a dedicat chiar Meditaţia sa „Omul", din care şi romantacii români au învăţat de sigur să admire pe acest „înger sau demon, geniu bun sau fatal" cu „sălbatica armonie a concertelor sale".

Byron a fost pomenit mai întâiu în România încă de acum o sută de ani, când şi-o încheiat furtunoasa-i viaţă luptând pentru liberarea Grecilor, pentru care şi cu versurile-i înflăcărase sufletele atât el cât şi prietenul său Shelley, care-şi dedică chiar drama sa lirică „Hellas" „Excelenţei Sale Prinţului Alexandru Mavrocordat, fost Secretar pentru afacerile streine al hospodarului Valahiei". Grecii din Ţările româneşti au vorbit de bună seamă despre tragica moarte, pentru cauza lor, a acestui poet care erà admirat pe atunci de toată Europa[2]. Cauza Grecilor nu erà însă simpatică Românilor: nu trecuse decât puţin timp de când, amărît tocmai din cauza întrigilor acestora, plecase din ţară Gheorghe Lazăr, dascălul lui Eliade, care, între altele, aveà să traducă în româneşte cea mai mare parte din opera lui Byron. Câţiva ani mai târziu însă, când începuse să apară gazeta lui Eliade, *Curierul românesc*, găsim, în foiletonul numărului de la 30 Martie 1830, duiosul „Adio adio al lui Lord Byron la soţia sa" tradus în proză din franţuzeşte de C. F., probabil col. Const. Filipescul, un elev al lui Eliade, şi şi prieten al lui Boliac, cu care întemeiază mai târziu revista „Curiosul", în care publică chiar o naraţiune din englezeşte[3]. Aceasta este prima traducere în româneşte din Byron.

Traducerea este însoţită de un motto din poema „Cristabel" a lui Coleridge, care se potriveşte la soarta poetului, pe care rudele soţiei şi întrigile l-au despărţit de aceea pe care o iubià şi de fiica sa, pe care nu aveà s'o mai vadă niciodată „S'au iubit în tinereţele lor, dar gurile rele ştiu să învenineze şi ade-

[1] W. Thomas, *Le poète Edward Young*, Paris, 1901, Partea II, cap. IX, Les nuits d'Young en France.

[2] Moartea lui Byron a fost anunţată şi la Bucureşti (Hurmuzachi, *Documente*, v. XVI, p. 1145). Vezi pentru cele ce urmează şi *Istoria literaturii române* de G. B. Duică, p. 287 şi aiurea. Bunăvoinţei d-lui Duică am să-i mulţumesc pentru mai multe însemnări pe care nu le-aşi fi găsit fără ajutorul d-sale.

[3] G. B. Duică. *Ist. lit. rom. mod.*, pag. 293.

©BCU CLUJ

vărul, şi statornicia nu se află decât în ceruri. Cărările vieţii sânt semănate de spini, tinereţea este o deşertăciune şi mânia asupra ceea ce iubeşte cineva, o smintire..." Cu acelaşi sentiment începe şi Byron poezia sa: „Adio! şi dacă este pentru totdeauna, încă odată adio! Nu vrei să mă ierţi! niciodată inima mea nu se va răsvrăti asupra ta... Cu toate ale mele greşale nu puteà nemilostivii să aleagă alte mâni ca să-mi deschiză acest fel de rană crudă, decât mânile acelea care mă îmbrăţişau odată?... Vom trăi despărţiţi şi fieştecare zi ne va află pe un pat văduv şi singuratic. Când vei voi să te mângâi cu fiica ta, când sunetul glasului ei cel dintâiu va lovì urechile tale, vei învăţà-o oare a zice tată? Cu toate că niciodată nu va fi mângâiată de dânsul... Despărţit de orice mi-e drag, inima-mi se arde. Sânt singur, amărît şi desnădăjduirea cea mai amară e că nu pociu murì". Traducerea aceasta a lui Filipescu, deşì pe alocuri cam greoaie, nu se depărtează prea mult de text.

O lună mai târziu apare tot în „Curierul românesc" o altă poezie scurtă a lui Byron, tradusă de astă dată în versuri de I. St. Voinescul (Maiorul Ion Voinescul II, prietenul lui Gr. Alexandrescu şi al lui Boilac, căruia fiecare din aceştia i-au dedicat câte una din epistolele lor în versuri). Traducerea, deşì are unele stângăcii, este destul de bună faţă de cele ce se făceau pe atunci.

Grigore Alexandrescu traduce şi el din nou, în versuri, acel „Adio" şi-l publică la 1832, în primul său volum de versuri „Eliezer şi Nephtali" şi mai târziu îl reproduce în toate ediţiile *Meditaţiilor* sale. El este tradus din franţuzeşte după Amédée Pichot.

Traducerea aceasta este lăsată afară în ediţiile mai nouă ale operilor lui Alexandrescu, ca aceea a lui E. Gârleanu, de bună seamă pentru că n'a fost socotită la înălţimea celorlalte poezii. Ea este de sigur una dintre primele sale încercări poetice şi ca atare are defecte, mai ales pe acela de a lungì uneori prea mult textul. Aşa, de pildă, versul:

Still must mine (heart) though bleeding beat
(Inima mea, deşì sângerândă, trebue încă să bată)

Este tradus prin:

A mea e sângerândă, dar însă pentru tine
Bate, s'asvârle, arde, şi arde ne'ncetat.

©BCU CLUJ

Sânt însă şi unele versuri frumoase ca:

Lovirea ce-mi dai mie de oameni se slăveşte
Când rana-mi sângerează, plăceri ei afl'atunci!
Dar vezi că astă lume amar te necinsteşte
Intemeindu-ţi slava pe ale mele munci.
Cu toate că 'n credinţă greşala-mi este mare,
Cu toate că în faptă după a mea purtare,
Destule am eu singur asupra-mi a 'mputà:
Dar cruzii, nu putură un alt braţ să găsească,
Atât să mă sfâşie ş'adânc să mă rănească,
Decât braţul ce-odată cu drag mă 'mbrăţişà?

Cel care traduce din Byron mai mult decât oricine dintre Români a fost acel care a tradus şi mai multe din poeziile lui Lamartine, anume *Eliade*. El spune: „mi-am pus înainte a traduce ceva din autorii cei mai vestiţi noi; *mi-am ales după a mea aplecare pe de Lamartine şi Byron*". Dintre cei doi, Lamartine erà de sigur cel mai aproape de sufletul lui credincios, dar spiritul de revoltă al lui Byron erà atât de potrivit cu împrejurările în care trăià Eliade, încât opera lui erà firesc să-l atragă. Incă din 1833 Eliade anunţă[1] că se află supt tipar: *Luarea Corintului, Ghiaurul şi Oscar d'Alva*. Acestea apar în 1834 odată cu *Logodnica d'Abidos*, a căreia „traducţie slobodă" e publicată întâiu în foiletonul *Curierului românesc*[2]. In acelaşi an mai apar *Strigoiul, Prizonierul de Chillon* (scris Şilon), *Lamentaţiile lui Tasso, Parisina, Beppo* şi *Mazeppa*, deci aproape toate poemele mai scurte ale lui Byron, mai întâiu supt formă de broşuri şi apoi strânse la un loc în două volume formând „Partea I şi II din operele lui Lord Byron". Incepe după aceasta să publice traducerea operelor mai mari: în 1836 apar *Profeţiile lui Dante* şi *Ambi Foscari*[3], în 1837 apar *Corsarul şi Lara*[4], formând No 2 şi 3 din colecţia autorilor clasici, din care aveà să iasă „la fieştecare două săptămâni câte o broşură", şi în care, alături de Byron, se publicà din Alfieri, Homer etc. In 1839 apar *Cerul şi Pământul* şi *Marino Faliero*[5]. Urmează după acestea o pauză de câţiva ani, iar în 1844, publică o serie de traduceri de poezii mai scurte: *Melodii ebraice*[6] şi *Elegii* (la Tyrza), *Prometeu, Eutha-*

[1] In *Curierul românesc* 6 Iulie.
[2] 1834, 7 Iulie, No. 17.
[3] Anunţate ca fiind supt tipar încă din 1834.
[4] Supt tipar încă din 1835 şi anunţat ca tipărit în *Curierul românesc* 22 Ian. No. 93 şi 26 Martie 1837.
[5] Cel din urmă anunţat încă din 1834, dar pus supt tipar abia în 1837.
[6] In *Curierul de ambe sexe*, Periodul V, între 1844—47.

©BCU CLUJ

nasia şi alte bucăţi mai mici[1]. Cel din urmă apare *Don Juan* (1847) numai primele două cânturi, din 16 câte conţine opera întreagă a lui Byron[2].

In 1839, la începutul tomului al II-lea, în care este tipărit Marino Faliero, traducătorul cere iertare cititorilor pentru că a păstrat „în această traducţie încă ortografia veche ѫ şi ѧ şi altele", pentrucă începuse a o tipări cu doi ani înainte şi „nici traducătorul, nici tipografia n'a putut a schimbà ortografia, în vreme ce se începuse odată altfel". Ceea ce-l nemulţumeà însă erà de fapt mai mult decât aceasta: nu-i mai plăceà limba în care-şi făcuse traducerile şi în acelaşi an, 1839, el publică din nou cea mai mare parte din ele, schimbând cu totul limba, înlocuind cuvintele de origine slavă, prin altele de origine latină şi făcând ici şi colo şi mici îndreptări, unde înţelesese greşit la început. Face schimbări chiar şi în titlul bucăţilor, aşa de exemplu: Oscar d'Alva, care la început erà intitulat *noutate*, acum este *nuvellă*, *Logodnica* d'Abidos este acum *Mireasa* d'Abidos, *Luarea* Corintului devine *Assediul* Corintului.

In 1848[3] el publică un anunţ în care spune că „din operile lui Lord Byron publicându-se prin broşure, fiecare amator a ajuns să le aibă necomplete" şi de aceea „fiind lipsă de unele s'au tipărit de-al doilea şi compun trei mari volume în 8°". De fapt unele dintre ele s'au tipărit acum a treia oară, ele poartă însă tot data ediţiei întâia, făcută înainte de a-şi fi schimbat limba, aşa încât găsim aceeaşi bucată, în două ediţii care poartă aceeaşi dată, dar complet deosebite una de alta. Schimbarea în limbă s'a petrecut mai întâiu, după cum se vede din cele arătate mai sus, între 1837—1839. Pentru a da o idee despre schimbarea

[1] In foiletonul *Curierului românesc* din 1847.

[2] Este ciudat că Eliade n'a tradus şi pe „Cain" şi nici nu este măcar influenţat de el în poema sa originală „Anatolida" (vezi mai jos), în care, în cântul al V-lea, este vorba despre uciderea lui Abel; ne-am aşteptà la aceasta având în vedere admiraţia lui Eliade pentru Byron. Că nu l-a cunoscut, nu putem presupune, deoarece se află în traducerea franceză pe care a folosit-o, chiar în volumul care conţineà pe „Cei doi Foscari", piesă pe care a tradus-o. Explicaţia mai probabilă este că lui Eliade, care, cum spune, traduce „după a sa aplecare", nu i-a plăcut această piesă care, cu revolta ei împotriva providenţei chiar, mergeà mai departe decât puteà el să admită, cu sufletul său credincios.

[3] In *Curierul românesc*, Fevr., 23.

©BCU CLUJ

aceasta, dăm aici următorul pasagiu din Lara, după cele două texte, care poartă amândouă data 1837:

Omul asta în juneţea sa erà numai neastâmpăr şi viaţă! *Indrăgit* în plăceri, iubind luptele, când în deliciile amorului când în ale câmpului de *cinste* când în *ale* oceanului, în tot ce-i *făgăduià* o desfătare sau *primejdie*; el toate le gustase şi *sleise* toate *isvoarele* fericirei şi durerii; *vrăjmaş* al greţoasei moderaţii şi vrând să *treacă* prin focul simtimentelor către însuşi cugetările *sale! Stâmpetele* inimii *sale*, *înfruntà* cu dispreţ vijeliile elementelor, şi *strămutările* sufletului său întrebà cerul dăca are niscaiva *hrapiri* care să se poată asemănà cu dânsele.

Rob al tutulor *patimilor covârşitoare*, cum se deşteptà el din *ciudatele sale* visuri? Vai! el nu se *făleà* pentru aceasta, ci fără îndoială îşi blestemà vejtejita inimă ce nu vrea încă să se sfărâme.

Omul asta în juneţea sa erà numai neastâmpăr şi viaţă! *Inamorat* în plăceri, iubind luptele, când în deliciile amorului când în alle câmpului de *onoare* când în *alle* oceanului în tot ce-i *promiteà* o desfătare sau *pericol;* el toate le gustasse şi *desecasse* toate *sorgenţile* fericirii şi durerii; *inemic* al greţoasei moderaţii şi vrând să *scape* prin ardoarea simtimentelor de cugetările *salle! tempestele* inimei *salle*, *sfidà* cu dispreţ vijeliile elementelor, şi *transporturile salle* întrebà cerul daca are niscai va *răpiri* care să se poată asemănà cu dânsele.

Sclav al tutulor *passiunilor estreme*, cum se deşteptà el din *straniile salle* visuri? Vai! el nu se *làudà* pentru aceasta, ci fară îndoială îşi blestemà vejtejita inimă ce nu vrea încă să se sfărâme.

In traducerile acestea ale lui Eliade vedem mai ales silinţa ce şi-o da el de a redà o poezie bogată într'o limbă care nu erà încă deplin formată, dar care aveà mult mai multe posibilităţi decât bănuià el chiar, de multe ori tocmai în cuvintele pe cari voià să le elimine sau să le înlocuiască. Sforţările sale n'au fost însă inutile, şi multe cuvinte pe care el le întrebuinţà atunci pentru întâiaşi dată au rămas în limbă, după cum a arătat d-l P. V. Haneş, într'o lucrare a sa[1]. Tocmai aceste traduceri ne arată însă că multe din neologismele întrebuinţate de el nu sânt luate din italieneşte, ci din franţuzeşte şi că tendinţa italianizantă este mai mult superficială. Cercetarea aceasta nu intră în cadrul lucrării de faţă, atragem numai atenţia asupra faptului că unele din cuvintele întrebuinţate aici nici nu există în italieneşte (ca picant, contratimp etc.), şi nu pot fi date ca probă pentru influenţa italiană asupra lui Eliade, cum face d-l Haneş, de asemenea de multe ori el întrebuinţează expresii greşite, copiate

[1] *Desvoltarea limbei literare române în prima jumătate a sec. XIX*, (Buc. 1904). La pag. 136 se dau alte câteva exemple de felul cum şi-a modificat Eliade traducerile.

©BCU CLUJ

din franţuzeşte, ca „seamănă că“ în loc de „pare că“ [1] etc., şi de sigur multe din cele ce se găsesc şi în italieneşte, nu sânt luate din această limbă, ci din textul traducerii franceze pe care a folosit-o.

Traducerile lui Eliade sânt făcute după traducerea în proză franceză a lui A. Pichot şi E. de Salle, şi anume după a doua ediţie publicată în 1820-22. Probă pentru aceasta este că poema apocrifă „Strigoiul“ (Le vampire), pe care Eliade o traduce, nu se află decât în cele două ediţii dintâiu, iar „Cei doi Foscari“, pe care deasemenea i-a tradus, apar mai întâiu în ediţia II-a. Nici chiar această a doua ediţie n'a fost completă ; ea nu conţineă din „Don Juan“ decât cântul I şi II, şi atât a tradus şi Eliade. Despre această traducere franceză, Byron însuşi spuneă că erà „foarte inferioară“ alteia publicată câţiva ani mai înainte în „Bibliothèque universelle“ de la Geneva şi exclamă într'o scrisoare către un prieten „Traducerea mea în franţuzeşte!!! Vai mie! Vai mie!“ („The French translation of us!!! Oime! Oime!“ To Murray, Ravenna, Oct. 1820). Ea totuşi erà socotită de cea mai mare parte dintre criticii timpului, mai preocupaţi de fond decât de formă şi poate puţin competenţi, ca fiind scrisă „cu talent, uşurinţă, avânt şi eleganţă [2].

Traducerile lui Eliade, făcute în aceste condiţii, nu sânt de republicat, ele sânt interesante însă mai ales din punctul de vedere al istoriei limbei româneşti precum şi din acela al istoriei culturale în genere.

Încă înainte de a fi dat Eliade ultimele sale traduceri, *Costache Negruzzi* publică la Iaşi, în 1841, în *Spicuitorul Moldo-Român* al lui Asachi, o nouă traducere a lui *Oscar d'Alva,* o poemă din tinereţe a lui Byron, tot după Amédée Pichot, în versuri însă. Această traducere nu se găseşte în ediţiile complete ale operelor lui Negruzzi; ea nu este însă mai prejos decât alte lucrări ale sale. El o publică cu noua ortografie a lui Eliade, care i se pare „cea mai potrivită cu limba noastră“, şi influenţa acestuia se resimte pe alocurea şi în limba pe care o întrebuinţează, deşi

[1] Alteori încearcă, tot după model franţuzesc, să creeze cuvinte nouă ca: *survieţuì, supratrăì, supravieţuì,* pe care le întrebuinţează pe rând pentru *survivre,* şi din care numai cel din urmă a supravieţuit, fără să ne ptem explică pentru ce.

[2] E. Estève, *Byron et le Romantisme français,* Paris, 1907, pag. 81. Au mai apărut din Byron şi alte traduceri franceze mai bune; aceea a lui Paulin Paris, *Oevres complètes,* Paris, 1827; aceea a lui Benjamin Laroche, cuprinzând iarăşi operele complete după ultima ediţie din Londra şi publicată în 1836—37, când Eliade făcea traducerile sale. Pe acestea însă Eliade nu le-a cunoscut.

©BCU CLUJ

nu prea mult. Ritmul versurilor lasă uneori de dorit, traducerea însă în genere e frumoasă. Iată, de pildă, începutul (în ortografie modernă):

Cerul e senin. Pe dânsul străluceşte cu 'ntristare
Paliada nopţii candelă, răspândind lumina sa
Peste-a Lorii pustii ţărmuri. Acolo cu îngâmfare
Vechile turnuri de Alva oarecând se înălţà
Şi cu-a lor ruginit creştet loc prin nouri îşi făceà;
Iar azi al armelor zgomot în ele nu s'auzeà.
Câte ori a lunei raze au căzut cu mulţumire
Pe coifurile-argintoase bravilor nebiruiţi.
Când în scrile senine înaintà cu mărire
Ieşind din castelul mândru d'arme grele coperiţi...
Ochii lor pierzând nădejdea de a mai vedeà vr'odată
Strălucita stea a zilei ce'n războaie-i luminà,
Se întorn cu întristare din câmpia sângerată
Ca să vad'a lunei luce pân'a nu se 'ntunecà...
Neamul domnilor de Alva s'a stins cu desăvârşire.
Numai a cetăţii turnuri se mai văd încă 'n picioare.
Îmbrăcate ca c'un giulgiu d'a anilor mucezire,
Iar eroii nu mai umblă gonind cerbi şi căprioare
Sau învingând pe vrăşmaşii ce veneau asupra lor!...[1]

Cum se poate vedeà chiar numai din aceste versuri, traducerea aceasta este superioară celor făcute înaintea ei, ba şi multora din cele făcute mai în urmă[2].

Se mai publicase şi în revista „Pământeanul", (la 1839) o traducere în proză a lui „Bonivard la Şilon, de M. C. (Moroiu Costache, cum presupune d-l Duică), fără valoare însă.

Decât toate aceste traduceri aceea a poemului dramatic *Manfred*, făcută de *C. A. Rosetti*, şi tipărită în 1843, este mai interesantă atât prin faptul că este prima traducere românească făcută direct după textul original englez, cât şi prin aceea că poema această este cea mai filosofică operă a lui Byron. Auto-

[1] Iată pentru comparaţie câteva rânduri din traducerea lui Pichot, pe care de altfel o publică el însuşi, alături de a sa: Le flambeau des nuits brille au milieu des cieux d'azur, et répand une douce lumière sur le rivage de Lora. Les vieilles tours d'Alva élèvent jusqu'aux nues leurs créneaux grisâtres. Le bruit der armes ne retentit plus dans le chateau solitaire. Combien de fois les pâles rayons de la lune sont tombés sur les casques d'argent des guerriers d'Alva, lorsqu'au milieu de la nuit silencieuse ils s'avançaient converts d'une armure étincelante!....

[2] Ea nu se află în volumele operelor complete ale lui Negruzzi, şi ar trebui introdusă.

©BCU CLUJ

rul ne povesteşte în prefaţă cum a învăţat el englezeşte[1], aproape numai de dragul lui Byron, pe care promite să-l traducă în întregime, făgăduială pe care n'a ţinut-o însă, căci afară de poema aceasta nu mai avem tradus de el, din Byron, decât o scurtă poezie, publicată, ca şi poema, în volumul *Ceasuri de mulţumire*, al cărui titlu aminteşte oarecum „Hours of idleness" al lui Byron.

Traducerea lui Rosetti este făcută cu o cunoştinţă nu prea temeinică a limbii engleze, într'o limbă românească lipsită aproape de neologisme, însă cam greoaie uneori, întebuinţând prea des expresii ca: dar însă, şi însuşi şi chiar tu, aşa ca când; forme necorecte ca: aţip pentru aţipesc, lângesc, poftoresc; sau vulgare ca: datără, fostără etc; sau câteodată fraze ca: „sânt gânduri şi pe care tu n'o să poţi goni", etc. Câteodată crează cuvinte inuite ca: ochi răzoşi (p. 58) în loc de strălucitori (dazzling eyes), feţe rujate (ibid.) în loc de colori trandafirii (rose tints), frângios vlăstar (p. 112) în loc de plăpând, fragil (frail twig), strerupt în loc de întrerupt (p. 76) etc.

Traducerea, făcută cu oarecare grijă, are totuşi greşeli ca: *bucium* în loc de *fluer*, *stejari* (pe culmile Alpilor!) în loc de

[1] *Prefaţa* (la traducerea lui Manfred, de C. A. Rosetti).

Socrat a zis sau dacă n'o fi zis aveà de gând să zică că tot omul e dator să facă ceva bun pentru patria sa. Mie mi-a plăcut mult ăst cuvânt, şi aşi dorì să-l şì puiu în lucrare (pentru că n'aşi vrea să mor pe căpătâiul mieu). Neiertându-mă însă deocamdată împrejurările ca să-mi împlinesc această dorinţă, am hotărît ca cel puţin să învăţ limba engleză şi se fac pe Românì să cunoască un autor aşa de mare ca Lord Biron, de care îndrăznesc a zice că nu au decât o foarte slabă idee.

Am hotărît dar şi iată că spre dovadă înfăţişez aci una din poemele sale.

M'am silit precât m'a iertat, nu limba, ci puterea mea, a traduce bine. Nu ştiu dacă am izbutit, dar ştiu că am întrebat, m'am sfătuit şi adesea am asudat săptămâni întregi pentru un singur vers: am şi marturi, Domni miei! şi cu toată această muncă, nefiind încă în stare să înţeleg pe acest mare autor, nu aşi fi izbutit să fac nici atât, dacă nu aşi fi fost mult ajutat de Domnu Doctoru Bernhard Stolţ (profesoru mieu): carele, cu toate că este un om foarte literat, un om carele pociŭ să zic că este o adevărată fericire pentru Români de a-l aveà în mijlocu lor (deşì, mai nimeni nu profită de asemenea comori) dar însă şi el însuşi s'a gândit adesea şi mult ca să pătrunză bine un singur vers d'al lui Biron.

Primiţi-mi dar, Domni miei vă rog, cu blândeţe osteneala mea, iertaţi-mi nişte greşeli care vin nu din voinţă, ci din neştiinţă, şi eu spre resplătire făgăduiesc aci Românilor (deşì sânt fripţi sărmani de făgăduelì bune) că mă voiu silì neîncetat a învăţà şi, cu toate că de a traduce este o lucrare ingrată, o muncă prea mare care nu este cunoscută şi preţuită decât de cei ce o încearcă, tot făgăduesc însă că cât mai curând mă vor iertà împrejurările îi voiu face să aibă toate scrierile acestui autor traduse bine, şi în versuri bune.

— Românii au rămas însă fripţi şi de astă dată!

©BCU CLUJ

brazi, căprioare în loc de *capre*, sau altele ca, într'o apostrofă către un vultur care trece: *„A ! zburător ministru ce norii îi atingi*, în loc de: *Tu sol înaripat, despicător de nori*, în care poate că a vrut să introducă un neologism inutil şi care n'a prins în acel înţeles. Face confuziuni ca aceea între *desèrt*-merit şi *dèsert*-pustiu (p. 142), sau alege greşit între înţelesurile unui cuvânt, ca atunci când traduce: this man is forfeited, prin *ăst om e confiscat* (p. 139), în loc de *pierdut*, *baffled fiends* prin *vrăjmaşi batjocuriţi* (p. 143) în loc de *învinşi;* interpretează rău prin *cântări de veselie* în loc de *cântările întrerupte* ale sentinelelor (p. 130), *rumours strange* prin *ciudate turburări*, în loc de *zvonuri* (p. 105) etc.

Acest fel de greşeli sânt cu atât mai regretabile, cu cât într'o notă, la începutul traducerii, citează cazul unui traducător italian al lui Byron, căruia acesta, revoltat de felul cum i-a maltratat textul, i-a oferit 200 franci, cu condiţia de a renunţă pentru totdeauna de a mai traduce ceva din operele lui, ceea ce ce s'a şi întâmplat. La aceasta Rosetti mai adaogă, o înţepătură desigur pentru Eliade: „Adevărată nenorocire că nu trăieşte Lord Byron; ce mai negoţătorie s'ar fi făcut cu dânsu pe la noi!".

Traducerea este făcută în versuri albe, ca şi originalul, o inovaţie pe atunci; versurile sale însă sânt mai lungi decât cele din original, ceea ce n'ar fi un defect, cu atât mai mult că nimeni nu încercase încă să traducă în româneşte în pentametru iambic, versul clasic al dramei engleze. Hexametrul iambic pe care-l foloseşte el, ca şi Alexandrescu, Eliade şi alţi, i se părea mai potrivit cu firea limbei româneşti, cu atât mai mult că avea nevoe de mai multe silabe în fiecare vers, deoarece cuvintele româneşti sânt mai lungi (de multeori chiar mult mai lungi) decât cele englezeşti, aşa încât pentru astfel de traduceri nu este decât alterativa de a lungi versul sau de a înmulţi numărul versurilor. Defectul lui Rosetti este că le întrebuinţează pe amândouă deodată şi astfel textul se lungeşte prea mult şi devine greoiu, adăogându-se prea multe cuvinte de umplutură. Unele pasagii, care în original sânt rimate, sânt tot aşa şi la Rosetti, dar au prea des, în loc de rime, simple asonanţe ca: dat-salt, născut-ascult; sau repetiţii de rime prea banale de participii şi infinitive:

©BCU CLUJ

Cu toate că se poate
Să poți a aromi,
Dar duhu-ți niciodată
Nu va puteà dormì.
Sânt umbre pentru tine
Ce'n veci nu vor perì . . .

Dar însă tu cu ochiu-ți
Că sânt mă vei simți,
Intocmai ca s'un lucru,
Deși nu-l poți zărì,
Dar însă lângă tine
S'a fost și poate fi . . .

Sânt însă și pasagii destul de frumos redate, ca acest monolog al lui Manfred:

. . . De tânăr duhul mieu
N'a mers într'o unire cu sufletu de om,
Nici n'a privit pământul cu ochi tot omenești;
N'aveam eu tot o sete d'ambiții ca și ei,
N'aveam eu tot o țintă cu dânșii pentru traiu;
Dorința, pătimirea, puterea, truda mea
Făcură ca'ntre dânșii să fiu de tot strein . . .
Dar însă'n loc de astea, plăcerea mea erà
În locuri pustiite să umblu, răsuflând
Un aer greu din vârfu al muntelui cu sloi,
Pe unde păsărica se teme a cuibà,
Și aripa insectei nu poate fâlfâì
Pe marmura pleșuvă; sau să m'afund în râu
Și să rotesc d'a lungu, în dulcile rotiri
Al valului ce vine spărgându-se din nou . . .
Sau scăpărându-l fulger pândindu-l până când
Mi se stingeà vederea; sau să ascult privind
La frunzele uscate căzute 'n răspândiri
Când vânturile toamnei cântări de seară cânt.
Acestea-mi fu petreceri, și singur de a fi . . .
În peșterile morții, cătând a dovedì
Cuvântu-i chiar în fapta-i; și desvăleam, scoteam
Din oasele uscate, din goale căpățini,
Din pulbere grămadă, oprite încheieri.
Apoi treceam eu toate a anilor miei nopți
În tainice științe, ce nu se învață
Decât în vremi bătrâne . . . [1].

Din toate operele lui Byron, poema aceasta a avut parte de mai mulți traducători în românește, după cum se va vedeà mai jos. Fiind o poemă dramatică, ea a fost reprezentată pe scenă în Teatrul național din Iași, în 1844—45, supt titlul „Manfred cel blestemat", alături de o altă piesă intitulată „Biron la Veneția" [2].

Nu e de mirare că Rosetti, care cum se vede din notele

[1] Vezi și G. B. Duică, *Istoria literaturii române moderne*, p. 273 și urm. unde este reprodus alt pasagiu mai lung din această traducere.
[2] Burada, *Istoria Teatrului în Moldova*, p. 274.

©BCU CLUJ

„Ziarului" său[1], era o fire zbuciumată, şi-a ales să traducă tocmai această poemă în care e înfăţişat sufletul modern frământat de îndoieli şi veşnic nemulţumit; şi tot prin aceasta se explică de sigur şi popularitatea sa de mai târziu.

Cu traducerea lui Manfred de Rosetti în 1843 şi aceea a lui Don Juan de Eliade, în 1847 putem zice că s'a încheiat marea serie a traducerilor din Byron; nici o alta dintre operele sale mai mari nu s'a mai tradus de atunci până astăzi, doar unele lucrări mai mici au să mai apară de acum înainte şi, mai târziu, unele din operele mai mari, care au mai fost traduse, vor fi traduse a doua, chiar şi a treia oară.

Dintre bucăţile mai scurte a tradus din franţuzeşte, G. A. Baronzi şi a publicat în 1852 (în volumaşul intitulat *Potpuri literar*) poezia: *Astăzi am împlinit al 36-lea an al vieţii mele*, din care în ultimele strofe se vede hotărîrea eroică, ce aveà să-i aducă sfârşitul lui Byron:

Dac' a vieţii mulţumire pentru tine e 'ntreruptă
Ce mai porţi tu greutatea-i? Lasă lutu-i dureros,
Iată câmpul de onoare. Du-te, caută în luptă
Un mormânt prea glorios.

Poţi s'aspiri la moartea dulce celor ce şi-o dau prin armă,
Aci fără vre o frică ea se poate căpătà;
Vezi ş'alegeţi locul unde vrei cenuşa ta să doarmă,
Ş'apoi te vei reposà.

Mai importantă este traducerea bucăţii întitulată de Byron *Darkness (Întunerecul)*, care va mai fi tradusă încă de cinci ori după aceasta, şi pe care o dă mai întâiu G. Sion, tot din franţuzeşte, supt titlul *Visul*, în Foiletonul ziarului „Zimbrul" din Iaşi, în 1855. Ceea ce l-a îndemnat s'o facă este că, după cum spune el, visul lui Lord Byron, se asemănà foarte mult cu unul pe care l-a avut el însuşi.

Iată începutul acestei traduceri:

Eu avuiu un vis odată, însă nu un vis curat:
Soarele cu-ale lui raze erà stâns şi 'ntunecat;
Stelele 'n eternul spaţiu fără raze rătăceau
Şi pe calea 'ntunecată rânduială nu ţineau.
Pământul, ca glob de ghiaţă, orb şi negru flutură
Prin văzduhurile 'n care luna nu mai luminà.
Veneau, se duceau şi iarăşi se 'ntorceau bietele zori
Fără să aducă ziua pentru bieţii muritori.

[1] Publicat de revista „Democraţia", în volumul jubilar „C. A. Rosetti".

©BCU CLUJ

În această grozăvie oamenii de pe pământ
Își uitase-alc lor patimi și nici nu știau ce sânt . . .[1]

Deși câtăva vreme nu se traduce mult din Byron, influența lui se resimte asupra câtorva scriitori din epoca aceasta de la jumătatea secolului trecut, ca, de exemplu, Const. Bălăcescu, care-și publică poeziile în „Curierul românesc" și în „Biblioteca portativă" a lui Eliade si care e și el un byronian, cum arată d. Iorga[2], „disprețuind viața înainte de a o fi gustat, batjocurind soarta fără să fi încercat a o creà, înlăturând cu desgust pe oameni, fără să se fi coborît în mijlocul lor".

Și la Al Sihleanu în „Armonii intime" (Buc. 1857) întâlnim „strigătul de desnădejde al lui Byron[3]" și poezia *Strigoiul* (în care găsim și nume byroniene ca Roland, Oscar, Emma), are și un motto din poema, apocrifă, „Vampirul". Este interesant de notat că, printr'o ironie a soartei, popularitatea lui Byron în Franța începuse tocmai prin această poemă, îngrozitoare și absurdă, care nici nu este a lui, și care dă acolo naștere, după 1820, unei serii de imitațiuni în versuri și în proză, o întreagă literatură care a și fost botezată cu numele de „Vampirism[4]", și al cărui ecou târziu la noi este și poezia lui Sihleanu.

G. Creţeanu are în „Melodii intime" (Buc. 1855) o poezie intitulată „Byron" în care compară pe „bardul disperării", cum îl numește el, cu Napoleon și ridică „dulcea harpă de aur" deasupra „brațului de fier". In alt loc el scrie:

Vedeam mii de stele pe cer semănate
Si ale lor raze parcă-mi surâdeà . . .
Eu eram Byron:
Goneam din Grecia oștile barbare
Sau scriam *Corsarul* lângă Panteon.

Mai interesant decât aceștia este Dim. Bolintineanu a cărui poemă *Conrad* (Buc. 1867) arată și în numele eroului influența lui Byron. In această poemă, el înfățișează un exilat pentru libertate, cum a fost el însuși, plin de ideile lui Rousseau

[1] Versul a 6-lea este în textul lui Sion: Între vânturile care luna nu le lumină. L-am schimbat pentru a nu strică efectul celorlalte versuri care, cum se vede, sânt destul de frumoase. Traducerea aceasta nu se găsește în volumul care conține operele complete ale lui G. Sion (ediția Minerva, Buc.) și ar trebui introdusă într'o ediție viitoare a lor, fiind la înălțimea celorlalte.

[2] *Istoria literaturii românești în veacul XIX*, vol. II, pag. 80.

[3] *Ibid*, vol. III, pag. 213.

[4] E. Estève, *op. cit.*, pag. 76 ș. u.

©BCU CLUJ

şi având oarecare asemănare în firea lui cu Byron, căci acest om este, cum spune el, „sceptic, ucis de patimile societăţii, dar nu încă corupt"; nu sfârşeşte însă ca un erou byronian, ci mai curând în felul lui Lamartine, „o femeie pură, sublimă, îl ridică, îl împacă cu cerul, când înţelege Providenţa el înţelege tot, devine fericit, viaţa lui însă se curmă". Ca şi *Childe Harold* al lui Byron, exilatul acesta străbate mările şi ţările lumii vechi şi acolo văzând ruinele măreţiei vechi, se gândeşte „la mizeriile sclăviei moderne şi la ţara sa". Ca şi în poema lui Byron, pe care-l imită, Bolintineanu ne dă descrieri, unele frumoase, mai puţin însă, ce e drept, decât acelea ale poetului englez, şi în legătură cu aceste descrieri, întâlnim meditaţii, ca de altfel în toată poezia romantică a epocei: Cum spune el „a căutat poezia în istorie, în patimile omeneşti, în spectacolul naturii şi în contemplarea infinitului".

Influenţa lui Byron se resimte în planul general al poemei cu toate că a fost înrâurit şi de opera altora scriitori, mai ales de ruinele lui Volney.

Poetul Gr. Grandea imită de asemenea pe Byron în poema sa orientală *Emirii*, publicată în revista pe care o conduceà el, Albina Pindului, în 1868, în care a mai dat şi traducerea unor bucăţi mai scurte din Byron, în special *Elegiile la Thyrza*, precum şi o biografie mai amănunţită a poetului englez, pe care de altfel a găsit loc să o publice chiar şi în câteva numere din *Monitorul Oficial*[1], al cărui director erà el pe atunci şi care publică din când în când şi foiletoane literare.

Primele traduceri mai însemnate din Byron care încep să apară de acum înainte sânt acelea ale unor poeme care mai fuseseră traduse de Eliade şi pe care le publică în *Convorbiri literare* mai ales St. G. Vârgolici, care mai târziu a fost profesor de literaturile romanice la Universitatea din Iaşi. El a publicat în 1871 *Osânditul din Chillon*, în 1876 *Parisina* şi în

[1] 1869, 28 Sept. reprodusă apoi în „Albina Pindului" din 1871. Dragostea lui Gr. Grandea pentru Byron îşi are o explicaţie, specială în faptul că el se socoteà chiar nepot al poetului englez. El povesteşte, în numărul citat din Monitorul Oficial, cum pe vremea când Byron se află în Albania, acesta a făcut cunoştinţa unei „frumoase Voscopolence", Ianta, care erà măritată cu bunicul lui Grandea, şi cum din relaţiile lor s'a născut un fiu care erà chiar tatăl poetului român. *Elegiile la Tyrza*, spune el în Albina Pindului, unde le publică, au fost dedicate chiar acestei frumoase Voscopolence.

©BCU CLUJ

1877 *Împresurarea Corintului*[1]. Traducerile acestea, deşi libere, fiind făcute în versuri rimate, sânt mai bune decât toate cele anterioare şi chiar decât multe din cele de mai târziu, atât în privinţa formei în cari se înfăţişează în româneşte, cât şi în ce priveşte exactitatea redării textului original. Vârgoliciu le va fi făcut, probabil, folosind traducerea franceză a lui Benjamin Laroche, mai bună decât a lui Pichot, pe care o folosise Eliade, şi-mi închipuesc chiar că a învăţat şi englezeşte şi a folosit şi textul original, deoarece chiar confruntate cu acesta traducerile sale sânt corecte. Ritmul hexametrilor săi, în locul pentametrilor din original, cam lasă de dorit, dar limba e frumoasă.

Dau ca exemplu poezia *Împresurarea Corintului.*

Ani fără de număr şi vremi numeroase,
Givorniţi cumplite, lupte sângeroase
Văzut-a Corintul, dar el tot stă încă
O cetate 'n mâna dulcii libertăţi.
Vijelii, cutremur de atâte dăţi
Lăsară neatinsă albita ei stâncă,
Cheia ţării care, deşi azi căzută,
De pe-această culme măreţ e văzută,
Graniţă 'ntre două mări ce par'că vor.
De-oparte şi de-alta curgând purpurii,
Să'nceingă 'ntre ele crude bătălii.
Insă la picioare-i cade ura lor.
De-ar fi c'acel sânge ce în Corint curs-au
Din multele lupte ce a susţinut
Să iasă din ţărna care l-a băut,
De când Timoleon pe-un frate ucis-au
Sau Craiul Persiei înşelat fugi,
Un ocean de sânge s'ar rostogoli,
Şi istmul din cale-i nu l-ar mai opri;
Sau oasele celor ce-au perit aice
De ar fi cu putinţă a le adună,
Ar putè la ceruri fruntea să-şi ridice
Piramida nouă ce-atunci s'ar forma,
Mai sus de Acropola în turnuri bogată
Ce pare de nouri a fi sărutată.

Tot în Convorbiri a mai publicat traducerea câtorva poezii mai scurte N. Xenopol (fratele istoricului), între altele o nouă traducere a bucăţii: *Astăzi împlinesc 36 de ani*, din care dăm pentru comparaţie, strofele citate mai sus în traducerea lui Baronzi:

De regretezi junia ce mai voeşti tu viaţă
Când în această ţară cu cinste poţi murì.
Te scoală, mergi la luptă cu inima măreaţă
Suflarea a-ţi oprì.
Şi 'n urmă cercetează în zarea depărtată
O moarte ostăşească şi 'n cuget liniştit,
In jurul tău priveşte, al tău repaos cată
Şi 'n veci fii fericit[2].

În *Convorbiri*, vol. XVIII (1889), a apărut şi poezia „*Umpleţi-mi paharul*", tradusă de X. Din scrisorile lui Maiorescu către I. Negruzzi (publicate în *Cugetul românesc*, II, 1923, p. 762—3) reiese că această poezie este tradusă chiar de Titu Maiorescu, care cerea să ise facă unele îndreptări. Ne-am fi aşteptat de la el

[1] *Convorbiri literare*, anii V, IX şi X.
[2] In *Conv. literare*, vol. X (1876), p. 473.

©BCU CLUJ

mai curând la o poezie filosofică dar aceasta e de sigur o încercare din tinereţă, reuşită de altfel.

Umpleţi-mi paharul! Simt astăzi cum [creşte
Văpaia ce inima-mi întinereşte:
Să bem dar! — şi cine nu bea? — când în lume
Sânt toate iluzii ca a vinului spume.

Idealuri [illegible]
Am fost şi de valul plăcerii scăldat:
Iubeam! — nu iubeşte ori-cine? — Năluce!
Când patima vine, norocul se duce ...

La Convorbiri Byron erà numai un oaspe întâmplător; Junimiştii nu erau prea romantici în spiritul lor, deşi unii aveau simpatii pentru acea şcoală literară şi ne-am fi putut aşteptà, în special la Eminescu, la oareşicare simpatie pentru Byron, având în vedere felul lui de a gândì, înrudit până la un punct cu acesta. In „Epigonii“ el aseamănă chiar pe întâiul nostru poet romantic cu poetul englez:

Şi ca Byron, treaz de vântul cel sălbatec al durerii
Palid stinge-Alexandrescu sfânta candelă-a sperării . . .

Faptul că nu s'a simţit atras către el s'ar puteà explicà, poate, şi prin aceea că el citeà mai ales literatura germană, care a fost mai puţin influenţată de Byron decât cea franceză, afară de Heine, pentru care el însă nu aveà o predilecţie deosebită.

Byron este mai admirat în cercul de la *Literatorul* lui Al. Macedonski, pe atunci rivalul lui Eminescu. Macedonski, admirator şi imitator al lui Musset, care dintre toţi romanticii francezi a fost mai mult decât oricare influenţat de Byron[1], se simte şi el atras către acesta şi traduce din opera lui mai multe bucăţi. Intre acestea sânt două mai lungi: *Parisina*, publ. în 1878 şi în 1881, *Lara*[2], o bucată mai caracteristică, în care Byron introduce mai multe elemente autobiografice decât în alte opere ale sale, care de altfel conţin aproape toate astfel de elemente, Byron fiind poate cel mai subiectiv poet ce a fost vreodată.

Traducerile lui Macedonski sânt făcute din franţuzeşte, în versuri de multe ori frumoase, în genere superioare celor ale lui Vârgoliciu, sânt însă inferioare acestora în ce priveşte redarea textului, fiind de multe ori prea libere. Dau aici ca exemplu pasagiul citat mai sus în traducerea lui Eliade, în care Byron se descrie pe sine însuşi:

[1] E. Estève, *op. citat*, p. 406 ş. u.
[2] *Literatorul*, 1881, p. 282 ş. u.

©BCU CLUJ

E straniu!... In juneţea lui toată, — aşa se spune,
Se îmbulzeau în pieptu-i teribile furtune!
Setos de acţiune trei patime aveà:
Femeile, Războiul şi Oceanul. — Vrea
Nimic să nu-şi refuze din tot ce simţul cere:
S'afrunte-orice pericol, să soarbă-orice plăcere!...
Iubind pân'la excese simţirile extreme,
Plăcerile sălbatici îl atrăgeau, iubeà
Durerea'n voluptate, şi fără a se teme
De drojdii — să sleiască a vieţii cupă vrea!
Acum din ea nu poate nici drojdii să mai pice,
Iar inima-i în două n'a vrut să se despice!

Afară de bucăţile de mai sus a tradus un fragment din *Childe Harold*, şi anume *Adio* de la început, tot în versuri [1] şi *Intunerecul*, în proză [2].

Această din urmă bucată, care, cum am văzut, a mai fost tradusă în versuri de G. Sion, este tradusă a treia oară, tot în versuri, de T. Stoenescu, un poet care făceà parte tot din cercul lui Macedonski şi care, după întreruperea apariţiei Literatorului, scoate el însuşi *Revista literară*, în care a publicat mai multe traduceri din Byron. El a început prin traduceri slabe, făcute din franţuzeşte, în proză, după bucăţi mai scurte din Byron, publicate în *Literatorul* [3], şi mai târziu traduce în proză pe *Mazeppa* [4], apoi în versuri *Intunerecul* [5] şi două poeme mai lungi: *Manfred* [6] şi *Corsarul* [7].

Traducerile lui T. Stoenescu, făcute din franţuzeşte, în versuri rimate, sânt foarte libere [8]. Ele mai au şi defectul de a lungì uneori prea mult textul, căci, pe lângă că versurile sânt mai

[1] *Literatorul*, 1882, p. 607.
[2] *Ibid.* 1882, p. 649.
[3] *Ibid.* 188 , p. 130, 679, 681.
[4] *Ibid.* 1883.
[5] *Revista literară*, 1886.
[6] *Literatorul* 1884—5 şi apoi împreună cu alte traduceri în volumul „Teatru", 1896.
[7] *Revista literară* 1896—7.
[8] Câteodată textul e greşit redat, pe dos chiar, ca în versurile de la început din *Corsarul*, în care se descrie viaţa marinarilor:

Traiul nostru *pacinic*, dar şi turburat,
Trece de-o potrivă vesel şi 'ntristat,
De la muncă aspră la odihnă bună
Şi de la plăcere iarăşi la furtună.

In textul original este: Traiul nostru *sălbatic*, în zbucium neîncetat. De la muncă la odihnă, cu bucurie în fiecare schimbare.

Mai jos în loc de „sclav desfrânat" (luxurious slave) el pune „sclav cu ochii falşi ca de pisică", pentruca să rimeze cu *frică* din versul următor.

©BCU CLUJ

lungi decât în original (hexametri în loc de pentametri), ele sânt, şi mai multe decât trebue, având adesea cuvinte de umplutură, din cauză că traduce în versuri rimate, ceea ce, pentru Manfred cel puţin, n'ar fi fost nevoie, acesta fiind scris în textul original în versuri albe. Totuşi versurile lui sânt în genere frumoase şi se citesc cu plăcere [1].

Din aceeaşi vreme este şi traducerea poemei *Mezappa*, făcută de G. Coşbuc care pe atunci aveà numai 18 ani şi erà încă student la Universitatea din Cluj, în anul 1884 [2]. Traducerea este în versuri rimate, în hexametri iambici, ca în original, şi a fost făcută probabil din nemţeşte. Ea este prima lui lucrare mai mare, este deci opera unui începător, dar talentul lui se vă-

---

[1] Dau aici, pentru comparaţie, monologul de la începutul lui Manfred în traducerea lui Stoenescu şi aceea făcută mai târziu de C. Popescu despre care vezi mai jos), în pentametri iambici, ca în original şi care este aproape literală.

Va trebuì ca lampa s'o umplu înc'odată,
Şi totuşi, nu va arde o vreme 'ndelun-
[gată,
Încât să lumineze de-ajuns vegherea
[mea.
A! Cel puţin la moarte să dorm dac'aşi
[puteà!...
Dar somnul mieu de astăzi e-o lungă
[cugetare
Cu care nici un geniu să lupte nu e'n
[stare.
Şi inima-mi veghează mereu, iar ochii
[miei
Când se închid, în mine privesc şi-
[atunci cu ei.
Trăiesc cu toate astea ca orice om pe
[lume
Şi am aceeaşi formă şi port acelaşi
]nume.
Durerea însă face pe om a fi înţelept.
A suferi 'nsemnează să fii în veci deştept.
Acela care ştie mai mult a vieţii carte
E tocmai dânsul care de viaţa n'are
[parte
Am disecat misterul adâncilor simţiri,
Ştiinţa-mi datorează atâtea 'nnavuţiri;
Din spiritele negre nici unul nu-mi
[rezistă
Şi filosof mai mare un altul nu există.
Zădarnic însă...

Va trebuì să umplu iarăşi lampa
Deşi atât cât e ca să veghez
Tot nu va arde: Somnul mieu — de
[dorm —
Nu-i somn, dar o pre ungă cugetare
Ce-mi stăpâneşte mintea; căci în piept
O veghe-mi stă, şi ochii mi se'nchid
Ca să privească 'n mine; totuşi sânt
Şi port înfăţişare omenească.
Dar şcoala celui înţelept e Chinul;
Măhnirea e ştiinţa: cu cât ştii
Cu-atât mai mult simţi tristul adevăr
Că Pomul Cunoştinţei nu-i şi-al Vieţii.
Filosofie şi ştiinţă, taina
Minunilor şi 'nţelepciunea lumii
Am încercat şi 'n mintea mea se află
Puterea să i le supun pe toate —
Zadarnic...

[2] A fost tipărită întâiu în „Tribuna" din Sibiiu, în 1888, şi reprodusă apoi, fără schimbări, în broşură, în No. 1 din Biblioteca Nouă, Craiova, 1886 Traducerea lui Coşbuc este a treia, după acelaşi poem (vezi Eliade şi Stoenescu) şi este superioară celorlalte, pe cari nu le-a cunoscut.

©BCU CLUJ

deşte încă de pe atunci, versul e viou, curgător, limba bogată şi limpede şi traducerea, deşi liberă, redă destul de bine textul. E ceva mai lungă decât originalul — la Byron 900 de versuri, la Coşbuc vreo 200 mai mult — ceea ce nu e prea mult, dacă ţinem seamă de faptul că, cu toată lungimea cuvintelor româneşti, faţă de scurtimea celor englezeşti, versul său nu este mai lung decât al lui Byron. Dintre cele mai reuşite pasagii sânt acelea în care se descrie cum Mazeppa e legat pe un cal sălbatic, care este apoi lăsat în libertate să alerge cu el în stepele Rusiei:

. . . Pe loc
Un roib s'aduce, plin de foc,
Frumos şi 'nalt şi larg la coamă,
Uşor în salt ca o fantomă,
Sălbatic în mişcarea lui,
Şi plin de spaimă precum nu-i
În munţi nici cerbul mai sălbatic;
Un armăsar adevărat,
Ucrainic, liber şi turbat,
D'un neastâmpăr furtunatic,
Copil al stepelor, şoim sprinten
Ce nu ştiă de frâu şi pinten.
El sforăiă suflând pe nări,
Se ridica 'n două picioare
Şi s'asvârleă, spumând sudoare,
Ca valul viforoasei mări.
De spaimă tremură 'n turbare
Şi de mânii turbă mai tare.
Pe cal, culcându-mă pe spate
Cu funii servii m'au legat,
Şi liber drum apoi i-au dat
Fugarului! În libertate
De-abia ce s'a simţit, ca semn
Plecării lui primind îndemn
Din biciul contelui, ca valul
Izbindu-se 'ntr'o parte calul,
S'aruncă 'n fugă, fără frâu,
Ca'n primăveri umflatul râu,
Şi fulgeră nebun la vale
Pe câmpul lung şi fără cale . . .
Mereu, mereu! Şi tot mereu
Zburà, turbà fugarul mieu;
Dar, orişicât zburà fugarul,
Eu nu zăriam deloc hotarul
Acestei stepe! Am lăsat
De mult în urmă câmp şi sat.
Aşa de repede alergă
De sigur numai focul ros
De fulgere prin nori umbroşi!
Nici sat, nici case 'n zarea largă,
Nici câmp arat, dar am zărit
Departe 'n fund la răsărit
Pădurea ca un nor întinsă . . .
Dar vai, atunci în codrul des
Văzuiu că lungi şireaguri ies
De lupi flămânzi . . .
. . . şi cu fior
Eu auzeam răsuflul lor,
De-aproape le-auzeam tot pasul;
Un veac întreg îmi păreà ceasul,
Şi noaptea, ah, nu se sfârşeà . . .

Câteva mici fragmente din *Don Juan* şi *Întunericul* au fost traduse de G. Lazu, în versuri (în vol. *Traduceri*, Ed. Şaraga, Iaşi, 1894). Traducerile acestea sânt făcute din nemţeşte şi nu se disting prin nimic deosebit.

Cel din urmă care a tradus ceva mai mult şi mai bine din Byron este Dr. Constantin Popescu (Azuga), care a dat cea mai bună traducere românească a lui *Manfred* (publicată în

©BCU CLUJ

1903, Buc.). Traducerea sa este făcută în pentametri iambici, ca şi originalul, direct din original, cu o bună cunoştinţă a limbei engleze, într'o formă foarte concisă şi într'o românească frumoasă. Această traducere ar trebuì să fie republicată, pentru care scop însă ar trebuì să fie revăzută ici şi colo, având unele greşeli, ca de pildă când traduce versurile:

We are the fools of time and terror: Days
Steal on us and from us (Act. II, sc. 2, monologul ultim)

prin

Sântem nebunii Timpului şi Groazei:
Zile răpesc din noi şi de la noi.

In versul al doilea a ales greşit între înţelesurile cuvântului *steal*. Rosetti a tradus aici mai exact:

Furiş a noastre zile ne vin, furiş se duc.

Aceasta e greşala cea mai mare ce am întâlnit-o în această traducere, şi e de mirare chiar cum a făcut-o, având în vedere restul; încolo ar fi de revăzut mai ales mici asperităţi de stil. Un pasagiu din această traducere am citat mai sus în comparaţie cu aceea a lui T. Stoenescu.

O a patra traducere a lui Manfred a fost făcută de un tânăr, Achille I. Teodoride şi publicată în 1905, după moartea autorului. Este făcută în proză, din franţuzeşte, şi o citez aici numai pentru a fi complet.

Afară de Manfred, Dr. Popescu a mai tradus *Întunerecul*, tot în pentametri iambici, şi l-a publicat mai întâiu în „Semănătorul" (1905) şi apoi revăzut şi îndreptat în volumul: *Traduceri din Byron şi Heine*, Buc., 1908. In acest volum mai dă bucăţile: *O schiţă*, *Visul* şi *Beppo*, din aceasta din urmă numai un fragment, însă în strofe, în forma în care, afară de acest poem, este scris şi *Don Juan* al lui Byron, şi care formă este foarte greu de imitat. Strofele d-lui Popescu sânt în genere foarte reuşite, ele redau vioiciunea originalului şi stilul glumeţ al lui Byron:

Se ştie, cel puţin s'ar cuvenì,
Că 'n ţări ce au catolică 'nchinare,
Atât cât Marţia grasă-o 'ngăduì,
S'avântă lumea către desfătare —
Plătind iertarea până s'o sfinţì —
Oricât de sus ca rang, sau jos ca stare,
Cu măsci, cântând, jucând, mâncând şi bând,
Şi orice lucru pot aveà cerând...

©BCU CLUJ

Serbarea-aceasta Carnaval se cheamă,
Şi prin „adio-carne"-l tălmăcesc;
De-aceea s'a numit aşa, bag seamă,
Căci dânşii 'n post cu peşte se hrănesc;
De ce 'ncep postul bucuros, mi-e teamă
Că nu pot să vă spun, dar bănuesc,
Ei fac ca noi când un pahar golim,
Ca bun rămas şi-apoi la drum pornim . . .

E păcat că dl Popescu n'a mai continuat cu aceste traduceri. Intre ultimele traduceri din Byron trebue citată aceea a poeziei „Către Inez" (din Childe Harold, Cântul I), făcută de P. Cerna şi publicată în volumul său de „Poezii". Deşi ceva mai lungă decât în original, ea este foarte reuşită, în special strofa din urmă:

Dar care mi-e restriştea, mă 'ntrebi? Ah, nu 'ntrebà!
Mai bine sfântul zâmbet pe chipul tău readu-l . . .
O, suflete, zâmbeşte mereu şi nu cătà
Să rupi un văl, supt care găsi-vei numai iadul

Traducerea în versuri a unui mic pasagiu *„Gladiatorul murind"* (din Childe Harold), a dat-o I. Broşu, în Floarea Darurilor, II. Ea e însă slabă, nu urmăreşte nici textul, nici nu imită strofa lui Byron. Aceasta este de sigur foarte greu de făcut şi poate de aceea a rămas netradus în româneşte Childe Harold, această operă a lui Byron, care i-a făcut faima înaintea tuturor celorlalte şi e poate cea mai fermecătoare şi va fi citită şi admirată chiar atunci când multe din operele sale vor fi date uitării.

Afară de traducerile de care am vorbit aici, se vor mai fi găsind poate câte una sau alta a unor bucăţi mici, rătăcite prin reviste uitate sau în locuri unde nu te-ai aşteptà să le găseşti, ca de pildă două strofe întitulate *„Praeterita"*, frumos traduse de O. Densusianu, şi publicate în Revista Critică-literară, din 1893, printre articole de filologie şi pe care poate chiar d-sa le-a uitat; sau o altă traducere frumoasă după *Întunerecul* (a şasea pe care o cunosc) de A. Iacobescu, publicată în foaia „Drum nou" din T. Măgurele, 1923, Anul I, n. 11 şi 12.

In timpul din urmă însă s'a tradus foarte puţin din Byron, admiraţiunea pentru el a scăzut şi la noi ca în tot apusul; ea a durat numai ceva mai mult la noi decât acolo, după cum a şi început mai târziu[1].

[1] E. Estève, în *Byron et le Romantisme français* arată că admiraţiunea pentru poetul englez ajunsese la declin între 1835—1850, adică tocmai în epoca când se încep la noi traducerile din opera sa. Poate că centenarul morţii sale să-l mai facă şi pe el, ca şi pe alţii, să trăiască din nou. În curând va apare în româneşte traducerea lui *Cain*, în forma originală, de autorul acestor rânduri.

©BCU CLUJ

Afară de traduceri şi imitaţiuni admiraţia pentru Byron se mai vede şi în poezii ca aceea, imitată după „L'homme" al lui Lamartine, de Vasile Păun (în revista Vatra, 1893):

Byron! Să fii tu demon? Să fii tu dintre îngeri?
În cer şi 'n iaduri însă tu n'ai al tău izvor;
Ca marea ai adâncuri, vârtejuri ai şi plângeri,
Şi 'n matca ta s'ascunde-un monstru 'ngrozitor.

Sfârşeşte însă foarte banal:

O Lord Byron! de tine atât abia se ştie:
Ca fenomen, prin lume trecuşi nepriceput.

Studii asupra lui Byron nu s'au publicat aproape de loc; este interesant însă unul întitulat „Lord Byron ca educator", publicat în foiletonul ziarului „România Junǎ" din Aug. 1900 şi datorit poate poetului Şt. Petică, care pe vremea aceea a mai publicat şi alte studii bune despre literatura engleză în foiletoanele aceluiaşi ziar. In acest studiu se spune că „înaintea lui Don Juan Anglia trebuià să tremure şi în poezia din el să se vadă, ca într'o oglindă, faţa ei neruşinată". Deşi exagerat întru câtva studiul acesta este totuşi bine făcut.

Melodiile irlandeze ale lui **Thomas Moore,** prietenul lui Byron, prin melancolia lor, descriind starea de mizerie a prezentului faţă de gloria trecutului, se potriveau şi ele foarte bine cu starea sufletească din ţările româneşti în prima jumătate a secolului trecut. Ele au şi fost traduse de *Costache Negruzzi,* probabil prin anii 1838—9, pe când acesta fusese surghiunit de Mihail Sturdza, pentru ideile sale patriotice, care nu erau pe placul Domnului şi al Ruşilor, pe atunci stăpânii de fapt în aceste ţări. Traducerea aceasta se păstrează în manuscris la Academia Română[1], şi n'a fost publicată decât mai târziu, pro-

[1] Catalogat supt titlul „Diverse", No. 409. Pe manuscris e scrisă data 8 Mai, 1839, însă într'o notiţă în „Conv. lit.", vol. II, p. 269, scrisă probabil de I. Negruzzi, se spune că manuscrisul nu poartă nici o dată, dar autorul notiţei presupune că au fost traduse pe la sfârşitul iernei 1838, pe când Costache Negruzzi fusese surghiunit, deoarece în acelaşi caiet pe una din pagini sânt scrise următoarele versuri originale:

Primăvara vine — Dar nu bucurie,
Aducând cu sine — Ci durere vie
Un timp fericit, — Dă la surgunitu...

Este foarte probabil că poetul român se va fi mângâiat în nenorocirea lui făcând această traducere. De altfel manuscrisul, care este cu slovă cirilică, are totuşi la sfârşit patru bucăţi scrise cu litere latine, în ortografia lui Eliade; el trebue să fie deci din vremea când a început a se scrie astfel, şi aceasta corespunde cu data de mai sus.

©BCU CLUJ

babil de fiul traducătorului, Iacob Negruzzi, în „Convorbiri literare“ din 1868, şi anume doar nouă din cele 60 de melodii care formează opera completă; restul a fost publicat de Eugenia Carcalechi, abia în 1905, tot în „Convorbiri“. Traducerea e făcută din franţuzeşte, după Louise Swinton-Belloc: *Les amours des anges et les mélodies irlandaises* (Paris, 1823). Deşi traducerea e în proză, pe când textul original e în versuri, ea e scrisă într'o limbă poetică şi e destul de exactă chiar comparată cu originalul. Ea ar trebui să fie republicată, în volum, schimbând însă unele cuvinte ca: rev (vis), amoreza, etc. care de altfel nu se întâlnesc prea des. Dăm aici ca exemplu una din cele mai populare dintre aceste bucăţi:

Junele Menestrel (*Melodia V*).

Junele Menestrel purcese la războiu. El se află în rangurile morţii; sabia părintelui său înarmă mâna sa, iar arpa lui cu acoardele sălbatice, stă spânzurată dinapoia sa.

„Ţară a cânturilor! zise bardul ostaş, când lumea toată te trădează, măcar un paloş îţi va apăra drepturile şi o arpă credincioasă te va serbà!“ Menestrelul căzù, dar lanţul vrăjmaşului nu putù încujbà falnica lui frunte. Arpa, [pe] care [o] iubeà, nu mai răsunà căci îi rupse coardele.

„Niciun lanţ nu te va pângări, strigă el. O tu nemuritoare cântăreaţă [a] Amorului şi Vitejiei! Acoardele tale au fost făcute pentru inimi libere şi curate; în veci nu vor răsunà în robie!“

Dl. Iorga spune că a mai tradus din Th. Moore şi Eliade[1] şi Stamati[2]; n'am putut găsì nici una din aceste traduceri.

In timpul din urmă nu s'a mai publicat din el în româneşte decât o singură poezie tradusă de dl Iorga[3].

Un alt poet care a plăcut foarte mult romanticilor, tot prin melancolia sa şi în acelaşi timp prin spiritul războinic, care caută să reînvieze gloria trecută, e **Ossian,** acel închipuit bard celtic, care ar fi trăit în Britania înainte de introducerea creştinismului, Homer al nordului, ale cărui poeme pretindeà a le fi tradus *Macpherson*, un poet englez din veacul al XVIII-lea, dar de fapt, cum s'a dovedit mai târziu, ele au fost compuse de acesta din urmă, inspirându-se din balade populare celtice.

Eliade îşi propusese de mult să dea ceva din opera lui în

[1] *Istoria lit. rom. în veacul al XIX-lea*, vol. I. p. 123.

[2] *Ibid.*, vol. II, p. 3

[3] În *Floarea Darurilor*, vol. I. Afară de aceasta a mai fost tradusă foarte frumos în versuri vestita bucată „Cea de pe urmă roză“, dar n'a fost publicată. Ea va apare în volumul de traduceri al D-lui T. A. Naum.

©BCU CLUJ

„Colecţia de autori clasici“ şi anunţă în „Curierul românesc“ din 1837[1], între cărţile „traduse şi aşteptând teascuri vacante“: o poemă din Ossian, tradusă de el însuşi. Traducerea aceasta n'a apărut atunci, e însă probabil că cuprindeà poema *Fingal*, pe care a publicat-o mai târziu, refăcând-o complet, în „Cursu integru de Poezie generale“ (vol. III, Buc. 1870). Într'o dedicaţie către fiica sa Maria, la începutul volumului, el spune că a isprăvit această lucrare pe când se află la băile de la Pistyán, împreună cu fiica sa bolnavă, adică în vara anului 1866[2]. Traducerea este însoţită de un studiu introductiv asupra Celţilor, instituţiunilor şi religiei lor, despre barzi şi despre poezie în general. El credeà încă în autenticitatea lui Ossian. Studiul se încheie cu vorbele următoare: „S'a văzut în cursul acestei introducţiuni că originalul poemelor lui Ossian s'a conservat prin tradiţiune în limba gaelică, după care Mac Pherson îşi publică traducţiunile sale. Europa întreagă nu posede originalul, după cum posede pe Homer, Virgiliu . . . Prin urmare poema următoare Fingal nu poate fi o traducţiune ca a Aeneidei şi altele, ci o elaborare în propria noastră limbă. De aceea nici nu se poate da în numele lui Ossian, ci în numele nostru propriu ca producţiune română şi originală, supt titlu nu de Ossian, ci de *Ossianice*“. De fapt, după cum se poate constată comparând-o cu originalul, este o traducere liberă în versuri albe, probabil după traducerea franceză a lui Letourneur; textul original englez este în proză ritmată.

Traducerea aceasta cuprinde întreaga poemă a lui Fingal, în şase cânturi, şi deşi e scrisă în limba latinizantă din a doua perioadă a lui Eliade şi tipărită cu o ortografie la fel, s'ar mai puteà citì cu plăcere, dacă s'ar înlocuì unele cuvinte şi s'ar modernizà ortografia, unele pasagii fiind frumos redate, ca de pildă următorul, din cântul I:

Eternă pace fie cu sufletele mari
Eroilor din seculi ce nu se mlădiară
Vr'odată în pericol! strigat-o Cuchullin.
Veniţi toate 'mprejuru-mi, o umbre glo- [rioase,
Prin norii ce vă poartă! I,'apropierea [voastră
Al mieu suflet simţi-va cum creşte-a lui [putere,
Şi braţul mieu mai sigur va repezì mai
Şi fulgerul şi moartea. [tare.
Iar tu, o Morna, vino, apare-mi legănată
P'a lunei dulce rază. Vino să-mi mângâi [somnul

[1] No. 4, de la 26 Martie.
[2] G. B. Duică. *op. cit.*, pag. 209.

©BCU CLUJ

Când voiu uità războiul și voiu [aveà 'nainte
Repaosele păcii.
În sus, clanuri cu toții, la inimic 'nainte!
Veniți cu toții 'n urma carului mieu de [luptă;
Amestece-se 'n cursu-i și imnul bătaliei...
Precum torentul curge impetuos la vale
Din vârful de la Cromla, săltând din [piatră 'n piatră
Cu uetul de tunet ce sfâșie, despică
Pădurea răsturnată de fulgere 'nmulțite,
Asemenea, și încă mai iute, mai teribil,
S'avântă 'n număr mare toți fiii Erin-ei
În cap e al lor duce, asemenea balenei
Ce undelor precede și valurilor toate,
Sau unui umflat fluviu ce-și varsă-a [sale ape
Pe țărmuri inundate și 'nneacă pomi și [iarbă.

(Cuvintele tipărite mai rar s'au pus în locul altora din traducerea originală și anume: forte, resbellul, guerră, cimele filii).

Inainte de a-și fi isprăvit Eliade această traducere, Cesar Boliac publică în volumul „Poesii nouă" din 1847 traducerea altei poeme mai scurte de Ossian „*Oina*". Traducerea aceasta e făcută întocmai în același fel cu aceea a lui Eliade, îi este însă inferioară.

O altă poemă „*Selma*" a fost tradusă de Goethe și introdusă în romanul său „Werther", și pe această cale a ajuns și Ossian mai cunoscut la noi, acest roman fiind tradus în românește de vr'o patru ori, pentru prima oară de profesorul ardelean Gavril Munteanu (Buc. 1842) și mai în urmă de Dim. Stăncescu (Bibl. p. toți, Buc.).

Incă o poemă în două cânturi „*Dargo*" a fost tradusă de G. Mavrodollu (Buc 1886); traducerea aceasta n'are nici o valoare.

Destul de rău e însă că ultima traducere aproape a tuturor poemelor lui Ossian, făcută în 1915, de Kostya Rovine și publicată în biblioteca populară a „Minervei", e atât de slabă, neîndemânatecă și departe de text, încât nici nu merită să fie luată în seamă.

Singura traducere mai serioasă din Ossian rămâne tot aceea a lui *Eliade*, dar nici aceasta nu s'ar puteà republicà decât în parte și cu multe modificări.

Tot de pe vremea când Eliade își tipăreà traducerea sa este și o frumoasă „Dedicațiune lui Ossian" de poetul moldovean *N. Schelitti*, (în *Convorbiri literare*, 1869, vol. III, p. 71):

Glas puternic ce vuește pe-a strămbunilor mormânturi,
Ossian! suspin eroic unui suflet întristat,
Voacea ta străbate stânca, glasul tău purtat de vânturi
Până 'n cer s'a înălțat.
Când furtuna prin munți urlă și natura 'n resculare
Pare că deplânge-eroii, care 'n lupte au perit,
Tu te plimbi cu a ta liră, împletind a ta cântare
Cu-al naturei glas uimit....

©BCU CLUJ

Poeţii despre ale căror traduceri am vorbit până aici erau toţi (afară de Pope) ori romantici, ori precursori ai romantismului.

Eliade erà încă de pe la 1828 preocupat de planul unei biblioteci universale, pe care-l publică în acel an în „Curierul românesc", în ziua de Buna Vestire, şi-l reproduce apoi în „Curierul de ambe sexe" V, p. 238—247. El îşi propuse să dea în româneşte, pe lângă Young, Ossian, Byron şi Moore, pe Milton şi pe Shakespeare, dintre poeţii englezi, iar dintre prozatori pe Walter Scott şi pe Bulwer Lytton.

Milton, prin măreţia stilului său, dar mai ales prin subiectul operei sale, a făcut o profundă impresie asupra spiritului religios al lui *Eliade.*

Inainte chiar de a se fi tradus ceva din Milton în româneşte, el se inspirà din *Paradisul pierdut* pentru a compune o lucrare originală. El publică în „Curierul de ambe sexe (vol. III, 1840—42), o poemă intitulată *„Căderea Dracilor",* pe care o republică în 1870 în „Curs întreg de poesie generală" vol. II, supt titlul de *Empyreul şi Tohu-Bobu,* ca fiind primul cânt al unei poeme în douăzeci de Cânturi, intitulată *Anatolida* sau *Omul şi Forţele,* din care însă n'a publicat decât 4 Cânturi, celelalte trei fiind intitulate: II *Hymnul Creaţiunii;* III *Viaţa sau Androgynul;* IV *Arborul Ştiinţei* şi *Moartea* sau *Fraţii*[1]. La sfârşitul cântului întâiu se vede data 1838, de sigur anul când l-a terminat, doi ani înainte de a-l fi publicat în „Curierul de ambe sexe". In prefaţa *Cursului de poesie generală,* în care tratează despre epopee, vorbeşte şi despre Milton, spunând că *Paradisul pierdut* este un „model de epopea chrestiană şi în specie engleză, ieşită din împregiurările în quare s'a aflat Milton"; iar despre Anatolida spune (pag. 64): „Incepem cu poema noastră originală intitulată *Anatolida,* a quăreia programmă erà trasă încă din anul 1836; şi din quare ca o încercare am publicat Cântul I, aşa cum erà limba din aquea epocă. Restul, al quăruia cuprins se sue până la cincispredece cânturi (ce s'or fi făcut celelalte zece?) s'a elaborat în annul aquesta. N'am pré attins limba din Cântul I înadins, pentru quŏ descriind o rebelliune óre-quare din starea chaotică, par'quŏ şi limba ar symbolisà epocha aqueea in starea ei rudimentară de pe attunci". De fapt a schimbat limba, întocmai cum a făcut cu toate lucrările pe care le-a re-

[1] Vezi rezumatul poemei la G. B. Duică, *op. cit.* p. 144 ş. u.

©BCU CLUJ

publicat, latinizând-o şi făcând din ceva care se puteà citì cu plăcere, ceva care nu se mai poate citì decât din interes de istorie literară. Prin această poemă Eliade voià să dea poporului său poema creştină, după cum prin Mihaida, neisprăvită ca şi aceasta, voise să dea poema eroică. După cum modelul pentru cea din urmă erà Homer şi Tasso pentru cea dintâiu el erà Dante şi Milton. *Căderea Dracilor* este inspirată din Cântul I şi II din „Paradisul pierdut", din care ia ideea că Satan s'a răzvrătit în clipa când află că Dumnezeu a pus pe fiul său deasupra tuturor celorlalţi îngeri, precum şi aceea că »în cugetu-i ce prin ură concepe şi s'apprinde ... născù *Păcătuirea frumósă*«. Şi la Eliade ca şi la Milton »se 'ncântă d'a sa filie întêiul Duh spergiur, se inamoră«, însă din această dragoste nelegiuită nu se mai naşte *Moartea* hidoasă, ca la Milton. Cum vedem, Eliade ia de la Milton unele din ideile principale, nu ia însă şi forma, ci doar câte un mic detaliu ca acela că dracii cad nouă zile. Numai singure două versuri ar puteà fi considerate ca o traducere liberă a unui vers al lui Milton, când spune:

Cât este din centru al centrelor tăriei
Şi până peste polul şi quel mai depărtat,
De şapte ori atâta Principul Fericirii
A'mpins Reul din Ceruri damnării reservat (pag. 83)[1]

S'ar puteà spune că Eliade s'a inspirat încă mai mult din gravurile lui Gustave Doré, atât din cele făcute pentru *Paradisul pierdut,* cât şi din unele care însoţesc „Paradisul" lui Dante, sau chiar Biblia ilustrată de acelaşi, din care dă alături de textul său foarte reuşite reproduceri în heliogravură. In Cântul III, *Viaţa sau Androgynul,* se inspiră la început din Cântul VIII al Paradisului pierdut, când descrie deşteptarea la viaţă a lui Adam, desvoltă însă tema foarte liber, adăogând de la sine, într'un pasagiu, care ar fi frumos, dacă n'ar fi desfigurat prin limba pe care o întrebuinţează, cum Adam „începe a distinge între aqui ş'acolo, între sujet ş'obiecte, pe sinele său propriu din tot ce nu e sine ..." (pag. 102-3).

Intr'o ediţie populară de opere alese ale lui Eliade, tipărită

[1] La Milton:
As far removed from God and light of heaven,
As from the centre thrice to the utmost pole (P. lost. I, 73–74).
Adică:
Atât de depărtat de Dumnezeu şi lumina cerului
Cât de trei ori de la centru până la polul cel mai depărtat.

©BCU CLUJ

după moartea lui, acest cânt se încheie cu următoarele versuri, care lipsesc din ediţia de la 1870:

In corul astor îngeri, o bard al Albionei
O Milton, treci la rându-ţi. De ai perdut vederea
Ţi-e inima 'n lumină şi geniul în ceruri;
Cu harpa ta de aur celebră Himeneul,
Saluţă ca un vate amorul conjugal,
Cu care numai omul a fost dotat din ceruri[1].

Cea dintâiu traducere în româneşte a lui *Milton* este aceea făcută de Cerchez G. Ciomac, din Botoşani, în 1839, şi rămasă în manuscris.[2] Este de sigur făcută din greceşte, după cum se poate vedeà din forma grecească a multor nume proprii: Pilades-Pilatis, Ovidiu-Ovitios. Traducerea cuprinde întreagă opera „*Paradisul pierdut*“, este însă scrisă într'o limbă naivă şi de multe ori confuză[3].

Intâia traducere tipărită din Milton este fragmentul publicat în 1851 de Gh. Sion, în ziarul „Zimbrul“ din Iaşi şi care s'a retipărit apoi, cu modificări, în volumul de Poezii al traducătorului (mai în urmă în ed. Minerva). Fragmentul acesta cuprinde Cântul al VII, în care arhanghelul Rafael povesteşte lui Adam şi Evei creaţiunea lumei. Traducerea e în versuri destul de bune, dar cu rime cam banale, şi e făcută din franţuzeşte, anume, cum singur spune, după o traducere în proză a lui Chateaubriand, folosind însă şi traducerea lui Delille, de la care împrumută forma versului alexandrin. N'a tradus mai mult pentru că, zice el „sânt mai mult ca sigur că nu voiu fi niciodată un Delille. de aceea scap condeiul din mână!“. Mai spune el însuşi că Milton nu poate fi bine tradus decât în proză, ceea ce s'a dovedit prin traducerea lui Chateaubriand. De ce nu s'o fi

[1] Pag. 25. Ed. Bibl. populară Bucureşti, 1889.

[2] Mss. No. 697–699 ale Acad. Române, trei volume, cuprinzând „Milton în Paradisul pierdut“ E în scrisoare cirilică şi însoţit de „Viaţa lui Ioan Milton Anglianul“.

[3] Iată un pasagiu ceva mai clar: [Spune-mi muză] pricina carile în starea nepăcătuită şi atâta ocrotită de Dumnezeu au îndemnat pe strămoşii noştri a să depărta de făcătoriul lor şi a nu să supune unui poroncă. Bălaurul adâncurilor, a cărui drăcie abătându-să cu zavistie şi căutare de răsplătire, au înşelat pe maica neamului omenesc, atuncea când fudulia sa l-au aruncat din ceruri împreună cu legheoanele sale a îngerilor lepădaţi, cu a cărora agiutorinţă au fost pus în gând a veni la o cumpănă cu Inălţatul spre a i să împrotivi.

Traducerea e însoţită de note explicative. La cuvântul *muză* se lămureşte că este cuvântul grecesc μοῦσα sau μῶσα şi însemnează: *dumnezeoaică a iscodirilor.*

©BCU CLUJ

gândit şi el să facă la fel?. „Eu dacă am făcut câteva versuri după traducerea lui Chateaubriand, nu pot zice decât că am redus în versuri o curată traducere; un sacrificiu în memoria muzei lui Milton! De nu dau Românilor Paradisul lui Milton, le dau cel mult o poezie".

De fapt traducerea este destul de fidelă, chiar comparată cu originalul, şi e într'o limbă ce şi astăzi se citeşte cu plăcere:

Cerul porţile-şi deschise şi se auzi sunând
Ale lor zăvoare de-aur; atunci se văzù trecând
Al măririi ceresc rege cu-al său spirit şi cuvânt,
Ce veneà ca să creeze lumea şi acest pământ.
Pe ale cerului margini, el oprindu-se a stat
Şi-a privit de sus abisul cel adânc nemăsurat,
Furtunatec ca o mare şi sălbatec, furios
Răscolit de orice vânturi până'n fundu-i neguros,
Umflând valuri mari cât munţii, gata a se avântà
Pân'la ceruri, ca să poată pol şi centru-a cufundà.
„Tăceţi, valuri turburate! pace ţie, larg abis!
„Incetaţi orice discordii!" Dumnezeu cuvântu-a zis.
El aici nu se opreşte; ci, cu aripile lor
Heruvimii susţinându-l, plin de glorie, în zbor,
El intră în acel haos şi în lumea ce erà
Până-atunci ne 'nfiinţată; de departe îl urmà
Un cortegiù măreţ de îngeri, meniţi şi ei a vedeà
Lumea asta minunată ce-atunci Dumnezeu făceà.
Roţile cele-arzătoare el atunci a zis de-au stat:
Ia în mâna sa compasul ce fusese preparat
În eternul său tezaur, şi cu dânsul demarcă
Mărgini lumii şi la toate câte le înfiinţă;
Un vârf de compas el pune centrul lumii însemnând,
Şi, în adâncimea 'ntinsă celălalt vârf întorcând,
Zice: „Pân'acolo 'ntinde tu circomferinţa ta,
„Lume, şi aceste mărgini să aibi cât vei existà[1].

Opera întreagă este tradusă în româneşte şi publicată abia la 1889 de B. Lăzurreanu, Buc. Traducerea este făcută în proză după textul englez (cum ne spune autorul). Este fidelă, prea fidelă şi într'o proză prea prozaică, într'o limbă care faţă de traducerea lui Sion ar aveà să fie un progres, dar este un regres,

[1] Cât de neîngrijit sânt făcute unele din ediţiile moderne ale scriitorilor vechi se poate vedeà din aceea că primul vers începe în ediţia Minerva cu cuvintele; „Cerul nopţile-mi deschise", din cauză că s'au citit rău literele cirilice: порцнле-ши.

©BCU CLUJ

deoarece se apropie prea mult de limba lui Eliade în perioada a doua. Aşa cum este, nu merită să fie retipărită[1].

Un alt fragment, din Cântul al IV-lea, a fost tradus în versuri de Gr. Lazu (în volumul *Traduceri*, ed. Şaraga, 1894). Traducerea e făcută din limba germană şi, în genere, e destul de bună, deşi nu se distinge prin calităţi deosebite[2].

Shakespeare a ajuns destul de târziu să fie cunoscut între Români. Unele dintre subiectele pieselor lui devin cunoscute mai întâiu aici, însoţite de muzica lui Bellini ori Rossini, în opere jucate de trupe italiene, nemţeşti sau franceze, niciodată engleze, căci dacă vreun Englez se rătăceà şi pe la Iaşi sau Bucureşti, în drumul lui spre Constantinopol, acesta nu erà decât vreun scamator sau vreun „artist gimnastic", ca acel Master Chapman, care în 1850 fu angajat de directorii teatrului românesc din Iaşi „să facă între acte producţiuni de forţă, de echilibru şi măiastră gimnastică"[3]. In stagiunea din iarna 1834-35, o trupă de operă nemţească joacă între altele Othello şi Montecchi et Capuletti (adică Romeo şi Iulia) la Teatrul Naţional din Bucureşti[4]; aceleaşi opere sânt jucate în Moldova la teatrul francez în 1842[5] şi în 1843 o trupă de operà italiană jucà în Bucureşti Romeo e Giulia[6]. Abia în 1843 începe şi teatrul român, cu Millo, să dea în Bucureşti Romeo şi Julieta[7], căci în acest timp începuseră să se traducă şi în româneşte unele dintre piesele lui Shakespeare. In „Curierul de Ambe Sexe" al lui Eliad, în 1839,

[1] Iată, spre pildă, traducerea unei părţi din pasagiul dat şi în pag. 322 la nota 3: Spune-mi [muză] întâiu care cauză a scos pe strămoşii noştri din acea fericită stare favorizată de cer atât de mult, spre a cădeà atât de departe de la creatorul lor şi a se opune voinţei lui printr'o restricţiune; ei care cu toate acestea erau suveranii lumii . . .

[2] Iată, de ex., cum se adresează Eva către Adam:

Iar Eva-i spune astfel:- O! da, tu, pentru care,
Din care 's zămislită cu trup din trupul tău;
Şi fără care viaţa-mi, stăpâne, scop nu-şi are,
Da, tot ce spui, aşa e conducătorul mieu.

Da, Lui sântem datornici a noastră mulţumire
Şi-a mea recunoştinţă de-a fi etern a ta;
Tu care peste firea-mi domneşti în strălucire,
Căci nicăieri pe-un altul ca tine n'aş aflà.

[3] Ollănescu, *Teatrul la Români* II, 145.
[4] Ollănescu, *ibid.* pag. 24.
[5] Burada, *Ist. Teatrului în Moldova*, pag. 256.
[6] Ollănescu, II, pag. 104.
[7] Ollănescu, *ibid.*, pag. 154, notă.

©BCU CLUJ

se publică o traducere din Conversaţiile lui Goethe cu Eckerman (luată şi aceasta din Revue du Nord) despre Shakespeare şi Byron, şi aceasta e reprodusă şi în „Foaia pentru Minte“ din Braşov, în acelaşi an. Bariţiu se întreabă acolo: „Oare ajuns-am noi în vârsta în care să avem trebuinţă a citi pe Shakespeare, pe acest dascăl al Impăraţilor şi al cerşetorilor, al naţiunilor şi al indivizilor?“ In planul de traduceri al lui Eliade, Shakespeare erà, cum am văzut, cuprins între scriitorii ale căror opere să fie publicate în româneşte. Totuşi Eliade însuşi nu pare a-l fi cunoscut prea de aproape, deoarece în traducerea lui Don Juan al lui Byron, publicată în 1847, el traduce un vers din c. I, str. 2-a, astfel: „pe fiecare din ei, pe rând unul câte unul, îi văzurăm trecând ca pe *regii de Banco*“. Aceasta mi se pare o dovadă că el credeà că Banco a fost o ţară, nu un om, ceea ce înseamnă că până atunci nu citise încă una din cele mai de seamă piese ale lui Shakespeare, pe Macbeth. Fireşte că argumentul nu se poate întinde prea departe, cu atât mai mult cu cât încă de la 1844 apăruse, chiar în tipografia lui Eliade, *Iuliu Cesare*, tradus de căpitanul S. Stoica, prima piesă a lui Shakespeare tipărită în româneşte[1]. Traducerea e făcută din franţuzeşte. Traducătorul acesta se sileşte de multe ori să găsească expresiuni româneşti şi nu se grăbeşte a întrebuinţà neologisme care nu erau încă introduse în limbă. El spune de pildă „Cesar erà poftitor de a stăpâni sau doreà să stăpânească“, nu ambiţios, „l-am îmbiat cu o coroană“ şi nu „i-am oferit coroana“ cum traduc alţii; pare însă totuşi a voi să se ferească de slavonisme, ca şi Eliade, şi în acelaşi pasagiu zice şi: „amor“ şi „amator de a stăpâni“; „pentru amorul mieu“, în loc să spuie „de dragul mieu“; nu zice „onorabil“ dar zice „respectabil“, nu „cinstit“, poate că aşa va fi găsit în textul după care a tradus.

Poate că mai veche chiar decât această traducere, în orice caz din punct de vedere al limbii, deşi nu i se poate stabili data, este aceea făcută de Ion Barac după *Hamlet* şi ră-

[1] E caracteristic faptul că aceasta e prima traducere din Shakespeare apărută în româneşte şi e publicată tot cam pe vremea când Eliade publică traducerile din „Marino Faliero“ şi „Cei doi Foscari“, şi că în toate e vorba de conspiraţiuni. Erà doar în preajma revoluţiei.

Imitaţia făcută de Voltaire în după această piesă se reprezentase cu 30 de ani mai înainte, la 1814, în Iaşi, de către fiii de boieri, în franţuzeşte. (Burada, *Ist. teatr. în Mold.*, p. 96).

©BCU CLUJ

masă numai în manuscris la Academia Română[1]. Traducerea este făcută din nemţeşte şi nu s'ar puteà publicà din ea decât unele pasagii care au oarecare frumuseţe pentru limba bătrânească în care sânt scrise, ca, de exemplu, vestitul monolog:

A zeacea arătare (scenă).

Hamlet (grăind singur): A fi, sau nu a fi, aceaia este dară întrebarea. Mai nobil este sufletul celui ce rabdă săgeata sorţii? Sau al celui ce se pune împotriva tuturor taberilor ticăloşiei şi aşa se săvârşeşte? — A murì — a dormì; mai mult nimica, şi cu somnul acesta să săvârşim scârba sufletului nostru, şi patimile firii ceale nenumărate, care sânt aici partea moştenirii noastre, şi va fi împlinirea, care ar fi să o dorim — să murim, să dormim — Ce să dormim? Ba poate că să şi visăm. Iată, iată aici este! Că ce fealiŭ de visuri ale morţii ne-ar putea veni, dacă am trecut numai preste zgomotul lor, aceasta este [o întrebare] vreadnică de a o pomeni. Acesta este temeiul din care ne supunem patimilor vieţii. Că cine şi-ar suferi ocara, răutatea asupritoriului, urgia mândrilor sumeţi, chinurile dragostei cei lepădate, dreptatea cea prelungită, sumeţia mai marilor, batjocura vredniciei pătimaşe de la cei nevreadnici, când ar putea scăpa de aceastea cu un cuţitaş, cine mai ar asuda şi s'ar văeta supt greutatea unei vieţi necăjite? Dar aducerea aminte de oareşi ce după moarte, ne sileaşte ca mai bine să răbdăm răul care îl cunoaştem, decât să alergăm la altcevaşi ce nu-l cunoaştem. Aşa ne învaţă pre noi cunoştinţa sufletului; aşa desface numai un cuget putearea unei urâciuni fireşti de dureare şi de necaz şi unele ca aceastea împiedecă toate lucrurile în curgerile sale, şi le spăimântează a se săvârşì. Dar stăi — frumoasa Ofelia? Nimfă, pomeneaşte-mă şi pe mine la rugăciunile tale . . . (p. 271).

In alte părţi traducerea este mult mai slabă mai ales atunci când este făcută în versuri naive, ca acelea din poemul său popular Arghir şi Elena[2].

După acestea urmează *Romeo şi Iulieta* şi *Otello*, traduse de Toma Al. Bagdat, Buc. 1848, cu biografia lui W.

[1] *Amlet, Prinţul dela Dania*, o traqodie în cinci perdeale după Sakeşpeer s'au producăluit în K. crăescul teatru al curţii. Trad. de Ioan Barac, maghistratul translator de la Braşov. Mss. Acad. Rom. No. 209, pag. 242—297. (55 pagini) (Alt. Mss. din aceeaşi colecţie poartă data 1845, deci şi această traducere poate fi cam de pe aceeaşi vreme). Persoanele: Craiul de la Dania; Crăiasa, maica lui Amlet; Amlet, nepotul craiului; Duhul tatălui lui Amlet; Odenholm, marele vistieriu; Ofelia, fie-sa; Laertie, fiul lui; Guldenştern, un curtean; Gustav şi Bernfeld, offiţiri; Elrih şi Franţos, soldaţi de la straja trupească; teatralisti; curteani; straja

[2] Aşa este monologul în care Hamlet şovăeşte dacă trebue sau nu să omoare pe unchiul său:

Perdeaua a treia (a şaptea arătare).

Amlet (singur).

Acuma sânt numai eu
Să-mi mai vărs amarul mieu.
Aha tu curvariu de casă,
Spărgătoriu de bună masă!
Un vânzătoriu preste fire
Şi fără milostivire,
Mai mult ca un ciumăgaş
Fără suflet ucigaş!
Amestecătoriu de sânge!
Nu te temi că te vor strânge
Pentru tâlhăria ta?
Om rău şi fără simţire
Făr'de lege preste fire,
Care grea seamă vei da!
Oh ce de nimic răbdare
Mă opreşte aşa tare? . . .

©BCU CLUJ

Şekspir, după Letourneur. Traducerea fiind făcută „slobod", cum zice autorul, după o traducere franceză din sec. XVIII, care, ca toate traducerile din acel timp, e şi ea foarte liberă, nu are decât importanţă istorică, nedistingându-se prin nici o calitate deosebită. Această traducere erà folosită de Millo, în 1851, şi de Dimitriad, care jucà pe Othello în „Maurul Veneţiei", la 1863[1]. Vine apoi *Macbeth*, „tradusă din franţozeşte de St. Băgescu", Buc. 1850, pe care o pomenesc aici numai pentru a fi complet.

In 1851, M. Millo, director al Teatrului Naţional „face cunoscut onor. public că prin ajutorul d-lui V. Alecsandri şi a altor persoane care binevoesc a conlucrà la înflorirea literaturei dramatice în Moldova, repertoriul românesc s'au îmbogăţit de un număr însemnat de piese nouă". Intre acestea se află *Şetloc sau Zarafut de Veneţia*, 5 acte. Traducerea aceasta a făcut-o probabil una din acèle „alte persoane" şi nu Alecsandri, căci în acest caz cred că n'ar fi dispărut, cum s'a întâmplat cu aceasta.

Traducerea lui *Hamlet* de D. P. Economu, apărută în Bucureşti, în 1855, a mai avut alte două ediţii în, 1857 şi 1859, ceea ce dovedeşte că a fost mult citită. E importantă întru cât a fost folosită multă vreme pentru reprezentaţiile date de compania dramatică din Bucureşti, unde s'a jucat pentru prima dată în 1884 şi chiar mai târziu, în 1886[2].

---

[1] Ollănescu. *op. cit.*, pag. 69. E interesantă pentru felul de a judecà din acea vreme „consequenţa morală" care urmează după fiecare piesă. Despre Othello spune:

„Această tragedie cuprinde în sine moralul: înfăţişându-ne primejdiile amorului peste măsură, ale ambiţiei din care ies mai multe şi mari răutăţi şi ale descrederii ce trebue să avem în femei. Ale amorului, întâiu pentrucă dacă Desdemona erà mai păzită şi se lăsà după alegerea părinţilor săi, nu pătimeà astfel de nenorocire, şi al doilea că dacă Roderigo n'ar fi fost atât de uimit după Desdemona, n'ar fi îndemnat pe Jago, spurcatul, să surpe amorul Maurului cu Veneţianca ce iubeà el. Din ambiţie, pentrucă Jago însuflat de Roderigo că generalul nu-l înalţă ca pe Cassio, pe care îl favorizează mult, să mijlocească să-l surpe, ajunse până în minutul cel mai după urmă al înfiinţării planului său. Din descrederea ce trebue să avem în femei, pentrucă Jago, încredinţând taina soţiei sale, fu descoperit de dânsa, care dimpreună cu stăpâna sa şi cu stăpânul său fu prada ambiţiosului, nelegiuitului, cruntului şi prea spurcatului acestuia, care rămase a se muncì în veci pe lumea aceasta şi pe cealaltă.

„... Dintr'aceste puteţi luà o bună şi frumoasă lecţie de moral în care poetul englez scrie cu atâta foc pentru binele omenirii."

Titu Maiorescu, care o pomeneşte în „Critice", vol. II, încheie astfel: „Consequenţa morală" a D-lui Bagdat ne scuteşte a mai adăogà ceva în contra unor asemenea consecinţe.

[2] Ollănescu, *Teatrul la Români*, pag. 79.

©BCU CLUJ

Ea este făcută desigur din franţuzeşte[1], în limba pe care o întrebuinţa Eliade în faza a doua a activităţii lui, şi are deci mai puţină valoare literară chiar decât traducerea lui Barac[2].

In 1864 apare *Macbeth* tradus „d'in englisêsce" de P. P. Carp, publicaţie a societăţii „Junimea" din Iaşi, iar în 1868 apare *Othello,* de acelaşi. Acestea sânt primele traduceri româneşti din Shakespeare, făcute după textul original; totuşi nu putem zice că numai acest text a fost folosit. Traducătorul, care şi-a făcut cultura mai ales în Germania, a folosit foarte mult şi traducerea clasică germană a lui Schlegel şi Tieck, interpretând textul englez mai ales după aceasta. Aşa în Actul I, sc. VII, versurile:

> But here, upon this bank and shoal of time,
> We'ld jump the life to come.
>
> (Insă aici, pe acest mal şi ţărm al timpului,
> Noi am risca viaţa viitoare)

Cuvintele bank şi shoal sânt sinonime, cuvântul shoal este însă o emendaţie a unui comentator al lui Shakespeare, Theobald; textul din Folio de la 1623[3] conţine „schoole" care este o altă ortografie veche a aceluiaşi cuvânt. Viaţa omenească e comparată aici cu o fâşie de pământ într'un ocean. Tieck, înţelegând cuvântul „schoole" ca şcoală, şi luând pe „bank" drept „bench" adică bancă de clasă, presupune că Macbeth compară viaţa

[1] Dl I. Botez Intr'un articol asupra traducerilor din Shakespeare (vezi mai jos) spune că este făcută după Letourneur şi Benjamin Laroche. Nu este făcută după nici una din aceste două, ci după alta mai puţin bună, dar nu ştiu care.

[2] Pentru comparaţie iată, de pildă, începutul monologului:

A esistà sau a nu mai esistă, iacă cestiunea. Ce trebue dar să admirăm? Resignaţiunea care primeşte cercând fortuna ultragioasă, sau sforţa ce se luptă pe o mare înfuriată şi cere pace de la tempeste? O inimă curagioasă trebue oare să suffere isbirile fatale ale crudei soarte sau să se înarmeze contra unui deluviu de dureri...

[3] Aceasta este prima ediţie completă a pieselor lui Shakespeare, publicată abia şapte ani după moartea poetului de doi actori prieteni, după manuscrisele ce se aflau în proprietatea teatrului *Globe,* la care jucà Shakespeare, şi care au dispărut în incendiul acelui teatru. Această ediţie *in-folio* este pentru multe din piesele lui singura pe care ne putem întemeià, deoarece Shakespeare n'a publicat el însuşi nici una dintre piesele sale, pentru ca să nu poată fi jucate şi de alte trupe rivale din vremea sa. Unele dintre piese au fost însă publicate, pe când trăià încă poetul, în ediţii *in-quarto;* dar acestea sânt foarte nesigure, fiind făcute după însemnări luate la reprezentaţiile pieselor de acei cari aveu interes să se folosească de lucrările poetului, în acèle vremuri când proprietatea literară nu erà apărată; ele sânt aşa numite ediţii furate. De multeori ele pot servi la îndreptarea greşelilor din ediţa *in-folio,* care din cauza condiţiilor în care a fost publicată e nesigură.

©BCU CLUJ

aceasta cu aceea a unui şcolar, care este numai o pregătire pentru viaţa viitoare şi traduce:

Auf dieser Schülerbank der Gegenwart — hier —
So setzt ich weg mich übers künft'ge Leben.

Iar Carp traduce după el:

Pe banca de şcolar a greului prezent,
Aş pune lesne 'n joc cerescul viitor.

Tot aşa în versul care în Folio este:

As thick as tale came post with post (Act. I, sc. III)
(repede ca povestea veneà sol după sol)

şi în care cuvântul *tale* este socotit o greşală de tipar şi corectat de cei mai mulţi comentatori în *hail*, care este mai potrivit ca comparaţie: „repede ca grindina". Tieck se ţine de prima formă şi întrebuinţează o perifrază în traducere:

Wie Wort auf Wort
In schneller Rede, so kam Bot auf Bote.

Carp lungeşte şi mai mult perifraza, urmând pe Tieck:

Precum într'un discurs, ce repede se spune
Cuvintele s'alung, aşà se alungau
Trimişii pe trimişi.

Aşa şi în versurile din Act. IV, sc. III, când Macduff, văzând că nu poate să convingă pe Malcolm, fiul regelui ucis, să lupte împotriva lui Macbeth, exclamă:

Bleed, bleed, poor country
Great tyranny! Lay thou thy basis sure,
For goodness dare not check thee: wear thy wrongs;
The title is affeer'd.

Cele două versuri din urmă au un înţeles cu totul diferit, după cum citim ultimul cuvânt: affear'd (înfricoşat) ca în Folio sau dacă, cu cei mai mulţi comentatori, cari socotesc că cu acest înţeles nu se poate ajunge la o interpretare satisfăcătoare a contextului, admitem aici o greşită ortografie pentru affeer'd (afirmat, întărit). Tieck arată într'o notă de ce nu se învoieşte cu această interpretare, explicând cuvântul „*title*" ca „der rechtmässige Anspruch, die Legitimität", socotindu-l sinonim cu „goodness" din versul precedent şi raportându-se la dreptul lui Malcolm de a urmà la tronul tatălui său şi traduce astfel aceste versuri:

Blute, blute,
Du armes Vaterland!
So lege festen Grund denn, Tyrannei,
Rechtmässigkeit wagt nicht, dich auzugreifen!
Trage dein Leid, dein echter Herrscher zittert.

©BCU CLUJ

Iar Carp îl urmează întocmai:

Perde dar, biatê ţérê
Perde sângele tău! Aşadâte statornic
Cumplitê tyranie, bunul dreptu nu cutédâ
A se lupta cu tine! Pórtâ cu tacere
Nefericira ta, legiuitul teu domn
Te lassâ tremurând! [1]

Astfel în cele mai multe pasagii dubioase Carp urmează interpretarea lui Tieck, deşi câteodată, mai rar, se deosebeşte de el ca în Act. V, sc. II, în versurile:

.... for their dear causes
Would to the bleeding and the grim alarm
Excite the mortified man...

pe care Carp le traduce după alţi comentatori:

.... Căci grozava lor soartă ar îndemnà pe *un pusnic,*
Ce prin chinuri a stins orice simţire 'n sine,
Să întreprind'o crudă şi încruntată luptă...

pe când Tieck interpretase pe *mortified man* numai prin *den abgestorbnen Greis.*

S'ar puteà obiectà, după aceste exemple, şi că a interpretat întâmplător la fel cu Tieck, folosind mai ales textul din Folio. Aceasta însă nu e probabil, dacă ţinem seamă mai ales de educaţia germană a traducătorului, iar prea desele potriviri nu numai în interpretare, ci chiar în cuvinte, cu traducerea germană, sânt o dovadă sigură că a folosit-o de aproape.

Traducerea a fost făcută de astfel conştiincios, însă, în prima ei formă, deşi publicată de Junimea, care a luptat contra curentului latinist, este plină de cuvinte şi de forme latinizante şi ciudate ca ortografie, de pildă: hóspii (oaspeţii), hostaşul, mê ciamê (mă chiamă), gnelu (miel), aratara (arătarea).

În aceleaşi condiţiuni a fost făcută traducerea lui *Othello,* însă, fiind tipărită câţiva ani mai târziu, ortografia este mai acceptabilă.

---

[1] Ceilalţi traducători români urmează interpretarea comentatorilor englezi şi dând în acelaşi timp un înţeles diferit cuvintelor *goodness, wear thy wrongs, title,* traduc:

Tiranie, puternică, întăreşte-te pe temelia ta, căci bunătatea nu îndrăzneşte să te înfrâneze! dă-ţi strâmbătăţile în vileag, dreptul tău e netăgăduit. (Trad. C A. Ştefănescu).

Aşează-ţi temelia, tiranie!
Virtutea nu cutează-a te opri!
Şi poartă-ţi jaful, căci hrisovul tău
Ţi-e întărit. (*Stern*).

©BCU CLUJ

Limba este par'că şi mai greoaie decât în Macbeht şi n'a plăcut nici chiar în vremea când a fost făcută[1].

Traducerile acestea sânt făcute în versuri albe, însă autorul lor nu a întrebuinţat pentametrul iambic, ca în Shakespeare, ci tot hexametrul pe care l-au folosit şi alţi traducători în versuri mai înainte; aceasta pentrucă cuvintele româneşti fiind mai lungi decât cele engleze puteà mai uşor să redeà un vers englez prin unul românesc, care aveà 3—4 silabe mai mult. Ritmul versurilor este însă foarte neregulat.

In clipele de răgaz pe care i le lăsà din când în când politica, la care a luat parte foarte activă în anii următori, el a îndreptat mereu lucrările sale, şi în 1887 dă la lumină o a doua ediţie corectată, care este superioară cu mult celei dintâiu ca limbă; versurile sânt însă totuşi foarte neregulate. In special în Macbeth găsim pasagii frumos redate, ca, de pildă, acela în care Macbeth halucinat vede pumnalul cu care omoară pe Duncan:

E un pumnal ce văd
Pe dinaintea mea cu mănunchiul spre mine?
Vino să te apuc. — Necontenit te văd
Şi tot nu te pot prinde. Făptură infernală
De ce nu te simţeşte şi mâna ca şi ochiul?
Sau este-o nălucire netrebnică, ieşită
Din creerii-mi munciţi? Şi totuşi eu te văd
Aşa de lămurit cum văd şi pe acesta
Ce-l scot acum din teacă.
Tu calea îmi deschizi pe care vreau să merg,
Căci tocmai de-aşa armă voiam să mă servesc.
Nebun mi-e ochiul ori el este
Mai înţelept ca toate simţurile? Eu te văd,
Şi picături de sânge, ce pân' acum lipseau
S'arată pe mănunchiu. Nu, toate-s năluciri . . .

Această traducere nu merită să fie uitată, chiar şi după celelalte două traduceri ale aceleiaşi piese, despre care se va vorbì mai jos. Ea reprezentà, în vremea în care a fost făcută, un real progres faţă de tot ce se făcuse mai nainte.

Inainte încă de a fi publicat Carp ediţia a II-a a traducerilor sale, dl Ad. Stern publică în Iaşi traducerea operelor: *Hamlet*

[1] In *Amintirile de la Junimea*, G. Panu, (vol. I, p. 269) spune că Dl Negruţi fiind întrebat de ce a publicat traducerea aceasta în Conv. lit., când singur recunoşteà că nu e bună, ar fi răspuns că a făcut aceasta întâiu pentrucă erà de Carp, şi apoi pentrucă erà lungă.

©BCU CLUJ

(1877), *Iuliu Cesar* (1879) şi *Regele Lear* (1881). Traducerile acestea au meritul că, pentru primaoară, sânt făcute în versul alb al originalului, pentametru iambic, mânuit însă cu puţină îndemânare. Sânt redate după textul original şi mai ales după traducerile germane ale lui Schlegel şi Tieck, cu o cunoştinţă încă imperfectă a limbei engleze şi într'o românească plină de greşeli. Au fost destul de criticate de A. D. Xenopol (în *Convorbiri Literare* XI, 1877), care-i imputà cu dreptate „modul prea mecanic" al traducerii şi-i observà că puteà să fie mai puţin exact în cuvinte şi mai mult în idei. Intru cât autorul lor le-a republicat mai târziu, în ediţii nouă, complet refăcute, şi mai are şi altele pe cale de publicare, se va vorbì despre ele mai departe.

In revista „Literatorul" din 1881 apare *Romeo şi Iulieta,* traducere în versuri de Al. Macedonski. El însuşi declară că s'a condus de „prescurtările adoptate în repertoriul dramatic al lui Ernesto Rossi". De altfel şi italianizarea numelor personagiilor (Tibaldo pentru Tybalt, Paride pentru Paris, Montecchio pentru Montague etc.) arată că s'a servit de o traducere italiană, cred însă şi de una franceză, căci el nu ştià prea bine italieneşte, în nici un caz de textul englez. Aşa fiind, nici nu poate fi vorba de fidelitate, cu atât mai mult că însuşi declară că a făcut prescurtări. Traducerea aceasta are totuşi un merit faţă de cele anterioare, acela de a fi prima traducere poetică din Shakespeare. Ea nu respectă însă formă de vers a originalului, nici amestecul de proză şi versuri, ci este toată în versuri alexandrine rimate, care de multe ori sânt frumoase, dar se depărtează în conţinutul lor de textul original[1].

Pentru Teatrul Naţional din Bucureşti, care în 1884 reprezintă întâia oară pe Hamlet, actorul Grigore Manolescu, nemulţumit de traducerile anterioare, face el însuşi o traducere din limba franceză, care însă nu s'a publicat şi se află în manu-

[1] Iată un pasagiu din vestita scenă a balconului:

Romeo: Apari, apari, că luna pe cer, de gelozie
A'ngălbenit şi locul e gata să-ţi dea ţie!
O da! Erà chiar dânsa... De-ar şti cât sufer eu!...
Ea tace... Şi-a ei voace loveşte-auzul meu...
O vorbă nu pronunţă... Şi'n inimă îmi cântă
Mulţimi de şoapte tainici c'o melodie sfântă!
De-ar şti... de-ar şti .. să ştie? Dar iată... s'o privesc,
Şi ochii mei privind-o să-i spuie c'o iubesc!...

©BCU CLUJ

scris, în biblioteca teatrului, ca şi alte traduceri din Shakespeare, făcute mai târziu de diferiţi scriitori. Dintre acestea unele ar merită poate să fie publicate. Traducerea lui Manolescu, în proză, nu este fidelă, este însă scrisă într'o românească bună.

Pentru reprezentaţiile Teatrului Naţional, care după Războiul Independenţei şi Proclamarea Regatului, intrase într'o nouă perioadă de înflorire, au început o serie de traduceri din Shakespeare fraţii Scarlat şi Dimitrie Ion Ghica, fii marelui Ion Ghica, care a fost primul trimis al României independente la Londra şi îşi trimisese copiii să studieze la Universitatea din Oxford, de unde au venit, firește, cu o cunoştinţă perfectă a limbei engleze.

Ei au tradus şi publicat:

Romeo şi Iulieta	(Dimitrie Ghica)	Buc.,	1882.
Ricard III	(Scarlat Ghica)	„	1884.
Neguţătorul din Veneţia	„	„	1885.
Regele Ioan (publicat împreună cu cele două de mai sus într'o a II-a ediţie revăzută)	„	„	1892.
Antoniu şi Cleopatra	„	„	1893.
Iuliu Cesar	„	„	1896.

Aceste traduceri sânt făcute conştiincios, sânt superioare tuturor celor anterioare, în ce priveşte redarea textului, pe care traducătorii l-au studiat de aproape în textele comentate şi cu dicţionare speciale pentru limba lui Shakespeare. Greşeli de traducere, deşi foarte rare, se întâlnesc totuşi câteodată, ca de exemplu când redă pe:

O judgment, thou art fled to brutish beasts
And men have lost their reason!
(In Iuliu Cesar, discursul lui Antoniu, Act. III, sc. II.)

prin: Azi, e încredinţată justiţia cea sfântă
Chiar fiarelor sălbatici, şi-şi pierd bărbaţii mintea
Cea sănătoasă în Roma!

La Shakespeare *judgment* şi *reason* sânt aici sinonime şi trebuiă să traducă pe cel dintâiu prin „judecată", nu prin „justiţie". Greşelile ce se întâlnesc sânt însă mai ales de româneşte, probabil pentru că, făcându-şi educaţia în Anglia, au pierdut simţul nuanţelor limbei româneşti. Aşa, de pildă, când în Ricard III, traduce cuvintele principelui moştenitor (Act. III, sc. I):

I'll win our ancient right în France again
Voi cuceri cu spada *dreptăţile* din Franţa (pag. 215. Ed. II),

în loc de *drepturile* noastre; sau când regina Margareta vorbeşte

©BCU CLUJ

de o „mânie drăcoasă“ în loc de „drăcească“ (în textul original „cloudy wrath“ (înnorată, întunecată mânie) Act. I, sc. III.

Intrebuinţează de multe ori cuvinte şi forme neexistente în româneşte ca „răutăţie“ în loc de „răutate“ (ed. II, pag. 157) sau ca „predează“ pentru „pradă“ (vrabia predează când aquila nu poate); „fumà“ pentru „fumegà“ (când spada-ţi ucigaşă cu sângele-i fumà); „întunecează“ pentru „întunecă“ sau „făcând bun pentru răul“ în loc de „făcând bine pentru rău“.

Intrebuinţarea greşită a formelor articulate, ca în acest caz, e destul de deasă: braţu-i de iadul cârmuit; ajuns-a'n cer blestemul prin norii străbătând. Alte dăţi traduce prea verbal ca: „he would labour my delivery“ prin „îmi va lucrà scăparea“, în loc de „va munci pentru scăparea mea“.

Foarte puţine greşeli, doar vreo două, trei, din cele notate mai sus, au fost îndreptate în ediţia revăzută, tipărită însă cu foarte multe greşeli de tipar, în 1892.

Unele „indreptări“ sânt tot atât de puţin bune sau chiar mai rele decât greşelile din textul prim:

Pe spada-ţi ucigaşă fumând sângele lui (Ricard, III, ed. I)
Când spada-ţi ucigaşă cu sângele-i fumà (ibid. ed. II).
sau Iar bucuria voastră mi se cuvine mie (ibid. ed. I)
Iar bucuria voastră e mie cuvenită (ibid. ed. II).

Câteodată expresia e prea vulgară, ca de pildă când traduce cuvintele spuse de prinicipele de York, un copil încă, despre Ricard:

He could gnaw a crust at two years old
(El puteà să roadă o coajă când erà de doi ani)
prin D'abia că se născuse şi coaja o rodeà (Ed. I, pag 57)
D'abia-l făcuse mă-sa şi coaja o rodeà (Ed. II, p. 207)

Şi aceşti traducători, ca mulţi alţii, nu-şi dau seama că un neologism de origină latină, chiar când se află şi în românește şi în englezeşte, are altă valoare, dacă nu de înţeles, cel puţin din punct de vedere poetic, datorită faptului că acest cuvânt este intrat în limba engleză de mai multă vreme, că are întrebuinţare curentă, pe când în românește el este prea nou şi n'a căpătat încă acea nuanţă de sentiment care-i dă valoarea poetică. Aşà de pildă când, în discursul lui Antoniu către popor, traduce cuvintele acestuia:

For Brutus is an honourable man
prin: Căci Brutus e de sigur om foarte onorabil

©BCU CLUJ

în loc de „cinstit", sau mai bine, cum traduce Borcia (vezi mai jos): „om de omenie". Tot aşa „compassion" tradus prin „compasiune", în loc de „compătimire, milă"; „indifferent" tradus prin „indiferent", în loc de „nepăsător"; „vile" — „vil", în loc de „josnic", apoi expresiuni ca: „de moarte sânt pasibili; să aibă confienţă; aţi conversat etc., se întâlnesc la tot pasul.

Toate aceste traduceri sânt făcute în versuri albe, nu însă în pentametri iambici din originalul lui Shakespeare, ci în aceleaşi versuri alexandrine ca şi traducerile lui Carp, ceva mai corecte nsă, iar în Romeo şi Julieta sânt de multe ori, ca şi în original, versuri rimate; cu toate acestea, defectul lor principal este că sânt în genere într'un stil prozaic, ceea ce se resimte şi ma mult în Romeo şi Julieta, în care găsim şi versuri ca acestea:

Iar noaptea, şovăeşte nescind cum să evite
Scânteele 'nfocate ce soarele emite...

sau: Nu este creatură în lume cât de vilă
Ce nu e destinată să fie şi utilă...

sau când Romeo zice Julietei:

Adio! N'o să-mi scape occasia cea mai mică
Ca să-ţi transmit iubită uă dulce îmbrăţişare...

iar Julietă exclamă:

O fortună! Te şciu, eşti inconstantă...

Calitatea principală a acestor traduceri este fidelitatea verbală faţă de text, aceasta însă nu compensează în deajuns lipsurile.

Cele mai bune dintre ele sânt traducerile Neguţătorului din Veneţia şi a lui Iuliu Cesar.

În anul 1893, cu ocazia căsătoriei principelui Ferdinand şi a principesei Maria, se reprezentă pentru prima dată pe scena Teatrului Naţional *Un vis în noaptea de Sânziene* (Midsummer Night's dream), „comedie-feerie", care prin subiectul ei se potriveà tocmai bine pentru acest prilej. Traducerea a fost făcută de G. P. Sterian, de sigur din franţuzeşte; e în proză şi în versuri, nu însă ca în textul original, căci ea nu are decât versuri rimate şi anume numai acolo unde şi Shakespeare le are tot astfel, iar pasagiile care la acesta sânt în pentametri iambici sânt traduse în proză, ca şi pasagiile comice, care sânt în proză şi în textul original. Versurile traducătorului sânt destul de fru-

©BCU CLUJ

moase[1], dar traducerea lui este foarte liberă, chiar în părţile traduse în proză, are multe prescurtări şi chiar aranjamentul e câteodată deosebit. Fiind făcută în aceste condiţii ea nu mai are decât un interes istoric, cu atât mai mult că s'a făcut mai târziu o traducere bună a aceleiaşi piese.

In anul 1896, când Scarlat Ghica publică ultima traducere a sa, poetul Haralamb G. Lecca, cunoscut prin mai multe lucrări de teatru originale, a publicat în Convorbiri literare, vol. XXX, *„Femeia îndărătnică,* tradusă în versuri şi refăcută pentru teatru", şi a republicat-o apoi în „Biblioteca de popularizare" din Craiova şi în „Biblioteca pentru toţi". Această lucrare este făcută după piesa lui Shakespeare intitulată „The taming of the strew", al cărei titlu s'ar fi putut traduce mai exact prin *„Scorpia îmblânzită".* Traducerea românească este făcută după cea franceză, în versuri, a lui Raoul Jeudi „La Mégère apprivoisée" şi aceasta este mai mult o prelucrare decât o traducere; chiar în pasagiile unde urmează textul lui Shakespeare mai de aproape, traducerea este foarte liberă şi afară de aceasta are adoase şi omisiuni mai multe decât acelea provenite din faptul că traducerea este făcută în versuri rimate, pe când originalul e în versuri albe; pasagii întregi sânt lăsate afară sau prescurtate şi alte ori se adaogă mai multe versuri, desvoltând o idee care la Shakespeare este exprimată în câteva cuvinte. E omis în întregime prologul cu bădăranul pe care un nobil, venind cu suita lui şi găsindu-l beat mort, îl duce în palatul său, unde porunceşte servitorilor să-l trateze ca pe un lord, punând chiar la urmă pe nişte actori să joace înaintea lui piesa de teatru (Scorpia îmblânzită). Acest prolog, care este foarte comic şi un fel de cadru pentru piesa care se joacă, formând un teatru în teatru, nu este, ce e drept, necesar pentru înţelegerea acţiunii din Comedia ce începe aici şi puteă fi uşor lăsat la o parte. Traducerea românească fiind o traducere în versuri rimate, după altă traducere tot în versuri, se depărtează uneori foarte mult de original şi nu redă aproape de fel stilul poetului englez, ci numai

[1] Iată de pildă cum cântă una dintre zâne:

Peste văi şi peste dealuri
Prin tufiş, din loc în loc,
Prin răzoare şi prin crânguri
Trec prin apă şi prin foc!
Ca o rază'n lin avânt
Liberă zbor pe pământ!

Stăpână-mi este Crăiasa Zână
Prin iarbă pasul i-l urmăresc
Şi roua dulce o răspândesc
Din flori pe calea-i de farmec plină.
Brânduşi frumoase şi viorele
Fost-au deapururi suratele mele....

©BCU CLUJ

ideea în general, şi încă şi aceasta de foarte multe ori schimbată. Versurile lui Lecca sânt însă frumoase[1].

[1] Dau aici un pasagiu în traducere exactă în proză şi în traducerea lui Lecca, pentru comparaţie.

Petruchio

Bună dimineaţa, Kati, căci acesta ţi-e numele, după cum am auzit.

Caterina.

Aşa vei fi auzit, dar eşti cam surd. Mă chiamă Caterina cei ce vorbesc despre mine.

Petruchio

Minţi, pe legea mea, căci te chiamă curat Kati, drăguţa Kati şi câteodată Kati cea blestemată: dar Kati, cea mai drăgălaşă Kati din toată creştinătatea, Kati de la Kate Hall, prea delicata mea Kati, căci oricare Kati delicată-i (aici în original e un joc de cuvinte între numele Kate şi cuvântul cates, lucruri delicate); şi de aceea Kati, primeşte aceasta din parte-mi. Kati mângâierea mea, că auzind blândeţea ta lăudată 'n lumea toată, virtuţile şi frumuseţea ta preamărite, dar totuşi nu atâta pe cât ţi se cuvine, mă simt transportat ca să te cer de nevastă.

Caterina

Transportat! Ai nemerit-o. Spune celui care te-a transportat aici să te ia de aici. Te-am cunoscut eu de la început că eşti o fiinţă mobilă.

Petruchio

Ce, ce e aia mobilă?

Caterina

Un scăunel.

Petruchio

Atunci ai nemerit-o; vino de şezi pe mine.

Caterina

Măgarii doar îs făcuţi să poarte sarcini, şi aşa eşti şi d-ta.

Petruchio

Femeile sânt făcute să poarte sarcină, şi aşa eşti şi d-ta.

Caterina

Dar nu sânt aşa mârţoagă ca să te port pe D-ta, dacă de mine vorbeşti.

Petruchio

Vai, buna mea Kati, eu nu vreau să te însărcinez...

Petruchio

Titico, bună ziua; căci dacă nu mă înşel, — Aşa te chiamă.

Caterina

Poate că eşti cam surd de fel, — Sau, cel care ţi-a spus-o, erâ smintit. Pe mine Mă chiamă Caterina.

Petruchio

Minţi, dragă! Eu ştiu bine, — Că toţi îţi zic Titica. Atâta. Nici mai mult — Nici mai puţin. Îmi pare cam rău că nu te-ascult, — Dar ştiu c' aşa te chiamă şi-aşa-ţi zic de-azi 'nainte. — Ba unii pun pe lângă Titica şi cuvinte, — Pe care greu îţi vine să le repeţi cuiva; — Dă-mi însă voie mie să-ţi spun vre-o câteva:

(numără pe degete)

— Nebună, îndrăcită, rea, încăpăţânată, Şi încă multe de-astea, pe care niciodată — Nu le-am crezut, ca unul, ce-aşi fi jurat că eşti — Divinitate-ascunsă sub forme femeieşti. — Nu le-am crezut. Nu dragă Titico creatură — Din raiu de abia ieşită, poetică făptură... —

Caterina

Mult are să mai ţie ăst cântec copiat? —

Petruchio

Da mult şi pretutindeni, căci sânt — înamorat — Şi inima mea bate cu atâta 'nflăcărare, — Că simt cum se sfâşie...

Caterina

Ba, mie mi se pare — Că dumneata baţi câmpii. Mai taci odată!

Petruchio

Nu! —

Amanţii niciodată nu tac. Eu cânt, iar tu — Titica mea iubită, tu singură pe lume — Ascultă a mea cântare şi lasă să-ţi zic pe nume. —

Caterina

Ah! nu pot să te sufăr!

Petruchio

Cum? Mă iubeşti, ai zis? — Mai spune-mi înc'odată, să văd că nu e vis!

©BCU CLUJ

Tot în acelaşi fel a prelucrat acelaşi autor mai târziu, „pentru teatru“ (ca şi cum Shakespeare ar fi scris pentru altceva) piesa *Romeo şi Julieta*, publicată în Biblioteca pentru toţi, în 1907. Despre aceasta din urmă a publicat o recensie, G. I. [brăileanu?], în Viaţa românească din 1908, arătând că lasă afară imaginile cele mai frumoase şi lucrurile cele mai semnificative; e în deficit cu vre-o 500 de versuri şi adaogă umpluturi inutile.

In *Biblioteca pentru toţi* s'au mai publicat, pe la 1908, şi mai târziu, câteva traduceri în proză, şi anume: Hamlet, Othello şi Regele Lear.

Traducerea dramelor *Hamlet* şi *Othello* făcută de V. Anestin „din englezeşte“, e plină de greşeli, după cum, cu dreptate, a arătat d. A. Stern în Adevărul Literar, 1922 (Anul IV, no. 116). Câteva din greşelile relevate de d. Stern ca provenite din neînţelegerea textului, sânt, ce e drept, simple greşeli de tipar (distinge—distruge; poezie—poziţie sau în alt loc câteva cuvinte rămase afară), dar cele mai multe dovedesc nu numai slabe cunoştinţe despre limba lui Shakespeare, ci sânt chiar greşeli elementare, căci traduce „mirth“ prin „mirţi“, în loc de „veselie“; vorbeşte de arcurile trăsurii în loc de grebenii calului (withers) etc., sau dă înţelesul contrar celui adevărat ca: „am auzit laudele ce le aduceau altora“ în loc de „i-am auzit lăudaţi de alţii“, „cărora le voi fi încredinţat“ în loc de „în care mă voiu încrede“ etc.[1]

Şi în traducerea lui „Othello“ sânt greşeli de acelaşi fel, ca spre exemplu când traduce cuvintele Maurului: „since these arms of mine had seven years pith“ prin „de când aceste braţe au luptat şapte ani“; (pag. 22), în loc de „de când aceste braţe aveau vigoare avârstei de şapte ani“, sau, pe aceeaşi pagină, când traduce: „in spite of... credit“ prin „în contra... averii“, în loc de: „a faimei“ (e vorba de Desdemona) etc.

Pe lângă acestea, traducerea este făcută într'o limbă cu totul nepotrivită pentru Shakespeare, o limbă de reportaj de

[1] Intr'un loc greşesc împreună traducătorul şi criticul lui, când traduc »heart with strings of steel be soft as sinews of the new-born babe«. La Anestin: „Tu inimă, cu coardele de oţel, fii *înduioasă* ca *nervii* unui copil de curând născut« (Traducătorul a vrut, de sigur, să creeze un cuvânt, combinând verbul a îndoi şi adjectivul duios). La d. Stern: Fii fragedă ca nervii pruncului cel nou născut. Traducerea bună este: Fii moale (mlădioasă) ca vinele pruncului nou născut. Sinews înseamnă şi nervi, dar nu aici.

©BCU CLUJ

ziar, plină de neologisme ca: devorează, propice, avantajele etc., cu fraze ca „aceasta nu poate să susţină examenul judecăţii", în loc de „aceasta nu se poate, oricât te-ai gândi" (this cannot be, by no assay of reason), etc.

Traducerea dramei „*Regele Lear*" de Ludovic Dauş este făcută din limba franceză, probabil după traducerea, de altfel foarte bună, a lui G. Duval. E în proză, dar poeziile sânt în versuri rimate, destul de bune, deşi câteodată prea libere, şi evită unele din greşelile traducerilor „din englezeşte", pentru că textul francez dă o bună interpretare. Totuşi are greşeli ca acelea de a vorbi despre „o casă vârtoasă", etc. sau când „demanding after you" (întrebând de Măria ta), tradus în franţuzeşte prin „malgré mon insistance", ajunge în româneşte „cu toate opinteiile mele" (Act. III., sc. II.), sau: „O indistinguished space of woman's will" (nelămurită întindere a voinţei femeieşti), liber, dar destul de bine tradus în franţuzeşte prin: „Comment s'y reconnaître dans les caprices d'une femme" devine în româneşte „poftă nesăţioasă a femeii" (Act. IV, sc. VII). Câteodată te întrebi după ce a putut traduce, ca atunci când în text avem: „Kent is unmannerly", tradus bine în franţuzeşte prin „discourtois", şi care ajunge în româneşte „îşi desleagă cuvântul". Poate că aici e de vină altă traducere mai slabă, cu care va fi corectat-o pe cea bună. Exagerări de acestea în traducere se mai găsesc pe alocurea şi sânt inevitabile pentru acela ce n'are înainte textul original, sau cel puţin încă o altă traducere bună în altă limbă, ca să facă comparaţie.

Traducerea lui *Iuliu Cesar* făcută tot în proză de D. N. Ghica, şi publicată în editura Minerva, 1908, este mai slabă încă decât celelalte. Ea e făcută de sigur din franţuzeşte, cum se vede din expresiuni ca: Eh bine! păziţi tăcerea (Eh bien! gardez le silence) etc. Are greşeli ca acelea de a traduce: „here is he himself, marr'd with taitors" prin „aici zace el *aruncat* de trădători", în loc de „pângărit"; sau „a noble prisoner" care devine „o prindere însemnată"; sau „pluck down forms, windows, anything" tradus, nu ştiu de ce, prin „dărâmaţi bănci, *scaune, prăvăiii*" etc. Alteori, pe lângă greşala traducerii, are un stil prolix, provenit din neîndemânatica redare a traducerii franceze, ca atunci când „Did not great Julius bleed for justice sake?" devine în româneşte „Nu a fost legalitatea oare pentru care marele

©BCU CLUJ

Julius şi-a pierdut viaţa?", în loc de „n'a sângerat el pentru dreptate?" etc.

Traducerea dramei „*Macbeth*", în proză, de C. A. Ştefănescu, Buc. 1912, este făcută „din englezeşte" însă cu o cunoştinţă imperfectă a limbei. Are unele greşeli elementare ca atunci când traduce: „the banners... fan our people cold" prin „steagurile fac vânt oamenilor noştri *îngheţaţi*" (pag. 7), în loc de „îi fac să îngheţe"; sau tot acolo: „Bellona's bridegroom, lapp'd in proof" e tradus prin „logodnicul Bellonei împlătoşat cu încercarea-i", în loc de „într'o armură încercată"; pe pagina următoare, vorbele vrăjitoarei: „sleep shall not... hang upon his pent-house lid", traduse prin „somnul nu va spânzură de pleoapa adăpostului său", în loc de „adăpostul pleoapei sale" sau „pleoapa sa ca o streaşină".

Traducerea e de multe ori prolixă, ca atunci când Macbeth, adresându-se lui Duncan, îi spune: „slujba şi credinţa ce datoresc, plătindu-şi datoria, ele înşişi îşi plătesc lor înşişi" (pag. 13) în loc de „sânt răsplătite chiar prin fapta lor" (The service and the loyalty I owe, in doing it, pays itself), sau în scrisoarea lui Macbeth: „stăteam pierdut în uimirea ce mi-o pricinuia întâmplarea aceasta" (pag. 14) în loc de: „uimit de aceasta" (rapt in the wonder of it). Unele cuvinte sânt rău alese: surori prooroceşti, în loc de ursitoare; lipcani, conaccii, în loc de soli, vestitori etc.

Totuşi ca limbă românească, această traducere e mai bună decât cele anterioare, căutând expresii româneşti adevărate, şi autorul ei, cu o cunoştinţă mai temeinică a limbei engleze, ar fi putut face ceva mai bun.

In 1909 Pompiu Eliade, pe atunci director general al teatrelor, a avut buna idee de a începe o „Bibliotecă a Teatrului Naţional", a căreia apariţie s'a întrerupt nu mult după retragerea iniţiatorului ei, şi mai târziu a reapărut, dar numai pentru scurt timp. Ar fi de un real folos ca această publicaţie să fie reluată şi continuată.

Intre puţinele piese apărute în această bibliotecă sânt şi două traduceri din Shakespeare şi anume: Regele Lear (în 1910) şi Noaptea Regilor sau Ce-ai voi (fără dată). *Regele Lear* este tradus de D-na Margarita Miller-Verghi, în proză. Această traducere este făcută direct din englezeşte, în genere cu cunoaşterea mai mult a limbei engleze de astăzi, ceea ce nu ajunge pen-

©BCU CLUJ

tru traducerea lui Shakespeare. E scrisă însă într'o limbă românească clară şi poetică în acelaşi timp[1].

O neatenţie este, desigur, când traduce „fools by heavenly compulsion" (Act. I, sc. II) prin „mişei din pricina cerului" (p. 23); traducătoarea a fost probabil influenţată de cuvântul „villains", care se află cu un rând mai sus. De ce traduce însă, în ultimele versuri din cântecul bufonului din Act. II, sc. IV (pag. 54) „knave" prin „prost" în loc de mişel? De sigur pentrucă pasagiul i s'a părut obscur aşa cum este, cum a mai părut multora. Dau aici cântecul întreg şi traducerea d-nei M. V. (îndreptând greşelile de tipar) ca să se lămurească ce ar puteà să fie.

That sir which serves and seeks for gain,
And follows but for form,
Will pack when it begins to rain,
And leave thee in the storm.
But I will tarry: the fool will stay,
And let the wise man fly:
The knave turns fool that runs away;
The fool no knave, perdy.

Cine te urmează căţând câştig
Numai de formă că te urmează —
Îşi ia bocceaua cum cade ploaia
Şi în viscol singur pe drum te lasă.
Dar eu rămân. Nebunul stă,
Cumintele să plece;
Cel prost nebun e dacă fuge,
Nebunul însă nu-i un prost.

Se ştie că textul lui Shakespeare, aşa cum îl avem, nu e totdeuna sigur (vezi pag. 328 n. 3) şi deaceea unii comentatori au propus să se transpuie cuvintele „knave" şi „fool" în amândouă rândurile din urmă, alţii au propus transpunerea numai în rândul întâiu, nimeni însă nu s'a gândit să dea cuvântului „knave"

[1] Intr'un articol apărut în Adevărul literar din 3 Decemvrie 1922, d. Stern, criticând traducerea aceasta, arată câteva greşeli de interpretare. In privinţa unora are dreptate, de exemplu atunci când D-na Miller-Verghi traduce „the best and soundest of his time was rash" prin „timpul cel mai bun al lui... teafăr n'a ţinut mult", raportând pe *rash* (iute) la timp, pe când întreg contextul arată că e vorba de iuţeala firii lui Lear; sau când îraduce „long engraffed" prin „de mult părăginit" în loc de „altoit" sau „înrădăcinat" sau „lubber" prin „hoit" în loc de „mojic"; „partial" pin „părtaş" în loc de „părtinitor". Pe lângă cele arătate de d. Stern s'ar mai puteà adăogà şi alte greşeli: traduce vorbele nebunului: He that has a house to put's head in has a good head piece (Act. III, sc. II) prin „Cine are o casă unde să-şi adăpostească capul, are mare minte" în loc de „are un coif bun, sau o căciulă bună"; sau tot acolo când traduce: „Keep that dreadful pother" prin „pedepse îngrozitoare" în loc de „fac acest zgomot îngrozitor" (e vorba de tunetul zeilor); sau mai departe: „this hard house, more harder than the stones whereof tis raised" tradus prin „acea casă *cruntă*, mai *cruntă* decât pietrele din care e clădită" în loc de „aspră" sau la pag. 58 când traduce „sumpter" prin „cărăuş" în loc de „vită de povară"; apoi „in the mature time with this ungracious paper (I will) strike the sight of the death practised duke" tradus prin: „la vremea cuvenită voiu *orbì* cu astă ruşinoasă scrisoare vederea ducelui ameninţat cu moartea" (pag. 101) pe când înţelesul este tocmai contrarul: „am să-i bag în ochi, adică am să-l fac

©BCU CLUJ

un înţeles pe care nu l-a avut niciodată. Eu cred că aceste versuri s'ar puteà redà în felul următor:

Cel care cu tine de formă doar merge
Cătându-şi câştigul când vremea e bună,
Când vremea se strică îndată o şterge
Şi singur te lasă apoi în furtună.
De vrea înţeleptul să fugă şi el,
Nebunul rămâne, aşa fac şi eu,
De fuge nebunul atunci e mişel
Dar nebun şi mişel nu e tot una, zău.

Asonanţa eu — zău ar puteà să treacă drept destul de bună pentru nişte versuri spuse de un nebun, cu atât mai mult că traducerea ar fi astfel mai exactă, cred eu, şi ne lămureşte mai bine asupra înţelepciunii nebunului.

Aş face apoi observaţia că, deşi traducerea e în proză, ar fi trebuit totuşi să traducă în versuri, ca în original, pasagiile în care nebunul „cântă" şi care nu sună bine în proză. Cânte-

să înţeleagă". Mai sânt şi alte greşeli mai mici, dar în unele privinţe greşeşte şi criticul traducerii. d. Stern: de exemplu când la cuvintele bufonului „Ce n'are voie măgarul să vadă când trage căruţa pe cal", adică „n'are şi prostul voie să vadă că lucrurile merg pe dos", pe care le citează greşit scriind „nevoie" în loc de „voie", d-sa face observaţia: „Măgarul să tragă căruţa pe cal! Curioasă nevoie a măgarului!" D-sa crede că *pe* aici înseamnă *peste* şi uită că se pune la acuzativ, chiar şi în cazuri ca acesta, ca de pildă în basmul cu cocoşul moşului: „şi-a venit un lup, şi-a mâncat pe vulpe, vulpea pe cocoş" etc. Tot aşa, arătând că „a curious tale" nu trebue tradus prin „o poveste ciudată", îndreaptă greşit punând în loc „o istorie bună" căci „curious" înseamnă aici „elaborate", „Kunstvoll", meşteşugită, frumoasă. In câteva locuri greşala traducătoarei constă în faptul că din pudoare feminină înlocueşte expresii ca: „ţi-ai lăsat jos nădragii" prin „ţi-ai întors spatele", sau lasă afară cuvinte ca „vlaga şi vigoarea ce se cheltuesc într'un pat"; dar şi d. Stern, care nu vede motivul pentru care traducătoarea a scurtat textul, îndreptând, lasă afară versul în care se vorbeşte de „furtul plin de poftà al naturii", pentru acelaşi motiv de bună seamă. Dl Stern, care vede la alţii mai multe greşeli decât sânt, nu prea le vede pe ale sale căci, cum se va vedeà mai jos, traducerile d-sale conţin mai multe greşeli decât acelea pe cari le critică.

Intre acèle arătate ca greşeli de interpretare vre-o 2—3 sânt doar greşeli de tipar, căci volumul este foarte neîngrijit tipărit. Aşa când vorbeşte de „făptura îngrijită" când, cum arată criticul, textul spune „degenerată", desigur că avem o greşală de tipar pentru „înjosită". Greşeli de acestea sânt mai multe, de ex.: învinuirea stelelor, în loc de înrâurirea (pag. 23), sfat în loc de oftat (pag. 26), a nu mă teme, în loc de a mă teme (pag. 102), nu s'ar deslipi, în loc de *mi* s'ar deslipì (pag. 33), cuvintele noastre, în loc de curţile noastre; sau una mică, care însă schimbă cu totul înţelesul (pag. 12): teama n'am s'o pierd, în loc de: teamă n'am s'o pierd (erà mai bine poate să se zică: n'am teamă sau nu mi-e teamă, în care caz confuzia s'ar fi evitat). Tot o greşală de tipar sau o neatenţie e când, la pag. 651 jos, se pun în seama slujitorului cuvintele lui Kent: Te cunosc, domnule, şi 'ndrăznesc etc.

©BCU CLUJ

cul de obiceiu este în versuri şi aşa este şi la Shakespeare[1].

S'ar fi putut indică în câte o notă pasagiile în care originalul conţine jocuri de cuvinte, care nu se pot redà în traducere, dar care uneori se pot înlocuì cu altele corespunzătoare, cum de altfel a şi făcut uneori traducătoarea, de ex. când Lear spune lui Gloster să citească, iar acesta, orb, îl întreabă: Cu ce? Cu locul unde mi-au fost ochii? Lear îi răspunde: „Oho, aici ne potrivim. Tu n'ai ochi în cap şi eu n'am nimic în pungă! Greu e pentru ochi şi prea uşor pentru pungă". Cred însă că acest pasagiu se puteà redà mai bine traducând mai exact textul. Intrebarea lui Gloster ar fi fost poate şi mai bine redată prin: „Cu punga în care mi-au fost ochii?" In original este: „What with the *case* of eyes", la care Lear face un joc de cuvinte cu cele două înţelesuri ale cuvântului *case*: 1⁰ pungă şi 2⁰ întâmplare, nenorocire, şi zice: „O, ho, are you there with me? No eyes in your head, nor no money in your purse. Your eyes are in a heavy case, your purse in a light". Pe româneşte: Aceasta vrei să spui? N'ai nici ochi în cap, nici bani în pungă? Greu e pentru ochi şi uşoară e punga.

---

[1] In cel de la pag. 30, strofa I se puteà versificà uşor cu atât mai mult cu cât strofa II-a este versificată.

Acel ce te îndeamnă
Regatul să ţi-l dai
Ici lângă mine pune-l
Şi ţine-i locul tu.

Erà destul să se schimbe ultimul rând în: „Tu locul să i-l iai". Tot aşa de uşor se puteà versifica cântecul de pe pagina următoare:

Ele au jelit de bucurie — Iar ele-au plâns de bucurie,
Eu de durere am cântat, — De durere eu cântai,
Văzând că regele se joacă — Văzând cum joacă baba-oarba
De-a baba-oarba între nebuni. — Cu nebunii, mândrul crai.

Tot aşa şi cel de la pag. 68 (Act. III, sc. II) şi care în proză e urât de tot:

Cine are minte câtuşi de puţin, — Cine-i cuminte necaz nu-şi face,
Hei, hei, că-i vânt şi ploaie, — Hei, Hei, că-i vânt şi ploaie,
Trebui să se împace cu norocul său, — Cu soarta-i cată să se 'mpace
Chiar când plouă zilnic. — Chiar de-ar fi zilnic să-l înmoaie.

Ceva mai greu de versificat ar fi fost cel de la sfârşitul actului I, care are mereu aceeaşi rimă şi care este rău tipărit în traducerea românească la pag. 36. Cred că s'ar puteà redà în româneşte astfel:

Hoaţa vulpe'n laţ picată
Sau aşa căţea de fată
Toţi ar spânzura-o'ndată,
Dac'ar fi ca să se poată
Din căciula-mi ţuguiată
O fringhie să se scoată.
Hai, de drum, nebune-ţi cată.

©BCU CLUJ

Un defect al traducerii acesteiă este că lasă afară câteva scene, mici ce e drept, dar care au totuşi un rost acolo unde sânt şi pentru respectul ce-l datorăm textului lui Shakespeare ar fi trebuit traduse.

Traducerea aceasta e făcută pentru scena modernă (Bühnenausgabe, cum zic Germanii), de aceea nici împărţirea scenelor nu corespunde cu cea clasică. Ar fi fost mai bine să se indice prin paranteze pasagiile ce credeă că ar fi putut fi lăsate la nevoie afară la reprezentaţie, din cauza greutăţilor scenice ale teatrului de azi [1].

Textul trebue revăzut cu îngrijire şi completat pentru o nouă ediţie.

Tot în Biblioteca Teatrului Naţional s'a mai publicat (No. 15) *Noaptea Regilor* sau *Ce-ai voi*, comedie în 5 acte şi 7 tablouri, traducere de I. Peretz (fără dată). Aceasta e traducerea piesei întitulată la Shakespeare *„Twelfth Night or What you will"*.

Titlul este rău tradus în româneşte, el reproduce traducerea franceză a acestuia „La Nuit des Rois", care în franţuzeşte este foarte potrivită, dar care în româneşte n'are nici un înţeles. Titlul englezesc ne arată că e vorba de o comedie uşoară, ca acelea ce se jucau după dramele religioase în „noaptea a douăsprezecea" după Crăciun adică *în ajunul Bobotezii*, când se serbă venirea după stea a celor trei Crai de la Răsărit; eră deci un fel de *Comedie pentru Vicleim*. Intru cât nu face nici o aluzie la evenimentul ce se serbă atunci, i-am puteă zice mai bine, pe româneşte *„O noapte de petrecere"*, căci ni se înfăţişază într'însa un chef ca acelea ce se făceau în această noapte a celor trei Crai, când se petreceă în toate felurile, ca la Carnaval: se bea şi se împărţeă o plăcintă mare, în care se aflau câte un bob de mazăre şi de fasole şi aceia care le găseau erau încoronaţi ca rege şi regină a zilei, petreceri în felul celor ce sânt înfăţişate mai ales în tablourile marelui pictor flamand Jordaens. Titlul cel de-al doilea, care aminteşte pe acela al altei comedii a lui Shakespeare „As you like it", (Cum vă place), ne arată indiferenţa lui în ce priveşte titlul, ca şi când ar fi zis: „Aceasta-i o

[1] Din scăpare din vedere, ori din adins, au rămas netraduse câteva rânduri sau pasagii întregi în mai multe locuri, la pag. 32, 54, 67, 68, 74, 99, 116, 118.

©BCU CLUJ

comedie pentru o noapte de petrecere, ziceţi-i *Cum vreţi*"; sau face poate aluzie la faptul că nu poate fi clasificată în nici unul din genurile de piese obişnuite pe vremea aceea. Deşi titlul este tradus din franţuzeşte, piesa pare totuşi a fi tradusă după textul original, păstrându-i-se şi forma, cu unele părţi în pentametri iambici, altele în versuri rimate şi altele în proză. Versurile lasă de dorit de multe ori, ca de pildă în Act. II, sc. IV (pag. 39) sau acelea din Act. III, sc. II (pag. 59) în care Viola vorbeşte despre clown: din nouă versuri numai unul, al patrulea, e bun, etc [1].

Traducerea are câteva lipsuri. Aşa este lăsată afară întreaga scena I din Act. II, în care se lămureşte de la început ce este cu fratele şi sora travestită, care semănau atât de mult încât sânt luaţi unul drept celălalt. In mai multe locuri lipsesc câteva versuri sau rânduri de proză. Aşa de exemplu încă de la început sânt lăsate afară versurile tipărite mai jos cu litere cursive şi redate în forma originalului, care desigur au părut inutile traducătorului, dar care completează gândirea poetului:

Iubire cât eşti tu de schimbătoare,
Incât deşi cuprinzi atât de mult
Cât marea, 'n tine nu intră nimic,
Oricât de preţ ori de înalt să fie,
Ce n'ar puteà căderà chiar într'o clipă
Oricât de jos, Iubirea plăsmueşte
Inchipuiri cu atâta fantazie,
Incât fantastică e însăşi.

In felul acesta se completează cum trebue şi versul rămas prea scurt (Iubirea plăsmueşte) [2].

---

[1] Ritmul unora s'ar puteà îndreptà foarte uşor făcând o mică transpunere a unor cuvinte, ca în:

N'a mai fost
Veselie pe lume de când joasa
Minciună făurit-a complimentul (pag. 61).

Versul al doilea ar fi fost bun dacă se spuneà:

N'a mai fost
Pe lume veselie . . .

Sau în loc de: Eu aş fi fost, frate, luată chiar drept tine (pag. 79) care e prea lung şi nu are nici ritm, erà mai bine:

Eu frate, chiar drept tine-aş fi fost luată.

Tot aşa în multe alte locuri.

[2] Lipsuri de acestea întâlnim în pag. 18, 20, 31, 33, 42, 49, 59, 62, 64, 65, 68, 69, 73, 74, 75, 78, 87, 90, 96, uneori fără mare importanţă; dar câteodată, deşi cuvintele lăsate afară sânt o simplă repetiţie a celor spuse mai înainte, ele servesc la caracterizarea personagiului, ca în cazul lui

©BCU CLUJ

In câteva locuri traducerea e greşită. Aşa în Act. I sc. II.

... Să menție
Moartă iubirea unui frate drag
Ce-i încă viu în trista-i amintire.

Trebuià să traducă:

... Să menție
Tot fragedă în sufletu-i iubirea
Pentru un frate ce-a murit, dar care
E încă viu în trista-i amintire.

In Act. I, sc. V, p. 286:

„In voices well divulged, free, learn'd, valliant",

nu trebuià tradus prin:

La vorba priceput, savant, viteaz.

Comentatorii explică cuvintele de la început prin: „of good reputation, well spoken of by all people", deci versul trebuià să fie: Cu nume bun, savant, viteaz şi darnic.

In Act. II, sc. III, după ce se vorbeşte despre scrisoarea cu care trebue, păcălit Malvolio, autoarea ei zice: Know my physic will work with him. Dl Peretz traduce: „Vă garantez am să am de furcă cu el", ceeace este tocmai contrarul înțelesului din text, unde se spune: „ştiu că doctoria mea o să aibă efect bun", sau dacă voia o expresie populară: „am să-i viu eu de hac cu asta".

In Act. IV, sc. II, clownul, care s'a travestit ca popă, ca să-şi bată joc de Malvolio, este lăudat de Sir Toby cu cuvintele: My most exquisite Sir Topas, adică: Prea strălucitul mieu părinte Topas (nu scumpul mieu, cum traduce Dl Peretz), la care cuvinte clownul răspunde; Nay I am for all waters; iar Dl Peretz traduce: „Uf, sânt leoarcă", ceea ce n'are aici nici un înțeles. Clownul zice: „Nu zău, sânt bun pentru toate apele, adică eu sânt un peşte care ştiu să înnot în toate apele, sânt bun pen-

---

Malvolio, pe care într'adins Shakespeare îl face să se repete ca să i se vadă prostia: ... de la Dumnezeu sânt toate şi Dumnezeu mă va face să-i fiu prea recunoscător ... Ei, toate amănuntele acestea se leagă între ele aşa că nu mai încape nici un dram de îndoială, nici o umbră de îndoială, nici o piedică, *nici o circumstanță îndoielnică ori nesigură. Bine, nu eu, ci Dumnezeu a făcut toate acestea şi lui am să-i mulțumesc.*

Uneori lipsa pare a fi datorită unei greşeli de tipar, ca la pag. 69, unde se spune: „Pentru nimic în lume stăpâna mea nu-l prețuește cât nu pot să spui", ceeace n'are înțeles; desigur că au scăpat la tipar câteva cuvinte, textul este: *Pentru nimic în lume stăpâna mea n'ar vrea să-l piardă, îl prețuește cât nu pot să spun.*

Greşeli de tipar se găsesc dealtfel mai multe; blond în loc de blând, (pag, 9); *mai bine un bun înțelept* în loc de *mai bine un nebun înțelept decât un înțelept nebun* (pag. 21); *să zic* în loc de *şi zice* (pag. 66) etc.

©BCU CLUJ

tru orice". In ultimele scene din Act. II şi III, se vorbeşte de „*Sophy*", pe care Dl Peretz îl traduce odată cu „Sopliciu" şi a doua oară cu „Marele Mogul", De fapt e vorba în amândouă cazurile de *Şahul Persiei*, din dinastia *Sophy*, după numele de „Înţelept" pe care-l căpătase întemeietorul ei.

In Act. II, sc. IV. versul 30:

Our fancies are more giddy and infirm ...
Than women 's are.

e tradus prin:

Nu e gândirea mai capricioasă ...
Ca a femeilor.

Probabil că e şi o greşală de tipar, „nu" în loc de „ne", dar nici aşa nu-i încă bine; trebuiă tradus: *Iubirea* noastră-i mai capricioasă ca a femeilor.

O mare greutate în traducerea comediilor, mai ales a acelora ale lui Shakespeare, constă în jocurile de cuvinte, ce se întâlnesc foarte des în ele şi care în cele mai multe cazuri nu se pot traduce, ci numai explică sau, dacă se poate, înlocui cu altele potrivite, mai ales într'o traducere făcută pentru a fi folosită pe scenă, nu numai citită acasă.

Aşa a făcut şi Dl Peretz uneori, alteori a preferat să lase pasagiul cu totul afară. Câteodată însă nu e nevoie de schimbări şi gluma se poate redà traducând numai prin cuvântul potrivit. Aşa în act. I, sc. IV, când contesa spune clownului ei: „You're a *dry* fool", iar acesta răspunde: „Give the dry fool drink, then is the fool not dry", nu erà nevoie să se traducă prin: „Eşti un nebun sărac la glume" şi „Dă nebunului sărac la glume băutură şi nebunul prinde limbă" (pag. 21). Se puteà traduce mai simplu şi exact cuvântul *dry* prin *sec*, şi am fi avut: „Eşti un nebun cam sec" şi răspunsul: „Dă nebunului care-i sec băutură, şi atunci nebunul n'o să mai fie sec".

In actul IV, sc. I, Sebastian, supărat, spune clownului: „Vent thy folly somewhere else", iar clownul îi răspunde: „Vent my folly! He has heard that word of some great man and now applies it to a fool, vent my folly! ... I prithee, ungird thy strangeness, and tell me what shall I vent to my lady: shall I vent to her that thow art coming?" Dl Peretz simplifică prea mult traducând „Du-ţi nebunia 'n altă parte" şi răspunsul: „Să-mi duc nebunia. A auzit vorba asta de la vreun om mare şi acum o aplică unui nebun, să-mi duc nebunia ... Te rog

©BCU CLUJ

despoaie-te de curiozităţile astea şi spune-mi ce trebune să duc stăpânei mele: să-i duc oare ştirea că ai să vii?" Traducând în acest fel se pierde tot înţelesul pasagiului căci „du-ţi nebunia" nu ar fi fost o vorbă atât de stranie, ca Sebastian să fi trebuit s'o audă de la un om mare şi pentru care nebunul să-i ceară să se despoaie de curiozităţile lui. Nebunul găseşte ciudat cuvântul *vent* şi face un joc de cuvinte cu el. Erà mai bine dacă se traduceà mai exact: „Du-te de-ţi vântură nebunia 'n altă parte", la care clownul răspunde: „la auzi, să-mi vântur nebunia!", iar la sfârşitul pasagiului se puteà traduce ceva mai liber, continuând gluma: „la spune-mi ce veste să vântur stăpânei mele? Să-i vântur oare vestea că vânturând ţara venişi ca s'o vezi?" [1].

Completând lipsurile şi îndreptând greşelile, pentru care ţin la dispoziţia traducătorului volumul cu toate adnotaţiile mele, traducerea aceasta ar puteà devenì definitivă într'o a doua ediţie, fiind în genere, în afară de defectele menţionate, corectă şi având o mare calitate, aceea de a fi scrisă într'o limbă potrivită.

Aproape din acelaşi timp avem trei traduceri în versuri din Shakespeare, care sânt cele mai bune din toate câte s'au făcut mai nainte, şi chiar în urmă.

Cea mai bună traducere românească din Shakespeare e aceea a lui *Iuliu Cesar*, făcută de I. B o r c i a şi publicată în „Luceafărul" din Sibiiu, în 1911. Traducerea aceasta e în forma originală, e făcută, se vede după textul englez, folosind de sigur şì traducerea lui Schlegel; ea e foarte exactă [2] şi e scrisă într'o limbă românească neaoşă şi foarte frumoasă şi într'o formă desăvârşită.

Această traducere, a rămas înmormântată în câteva numere de revistă, care nu se mai pot procurà, pe când altele, cu totul inferioare, au fost publicate în volum, şi sânt în mânile tuturor. Dăm aici un pasagiu, ca să poată judecà oricine, comparându-l

[1] Mai sânt greşeli mai mici ca acelea când pune în gura contesei expresia urâtă „de hatâru-mi" (pag. 73) în loc de a spune: de dragul mieu; sau când traduce verbal: „let him alone" prin: lasă-l singur (pag 84), în loc de: lasă-l în pace", sau „plague on't" prin „să-l ia molima" (pag. 75) în loc de: „lua-l-ar ciuma" sau „lovì-l-ar boala" etc.

[2] Unele mici observaţiuni, care s'ar puteà face ici-colo, ar fi mai mult diferenţe de interpretare, n'am puteà însă spune că a tradus greşit.

©BCU CLUJ

mai ales ci alte taduceri, unele chiar mai noi, ale aceleaşi piese [1].

Antoniu:

Romani, prieteni, ascultaţi-mă
Vin ca să 'ngrop pe Cesar, nu să-l laud.
Păcatele trăesc şi după moarte,
Iar binele se 'ngroap' ades cu noi.
Să fie-aşa cu Cesar. — Slăvitul Brutu
V'a spus că Cesar a râvnit mărire:
De-a fost aşa, a fost un greu păcat,
Şi greu şi-a ispăşit greşala Cesar.
Ingăduindu-mi Brutu şi ceilalţi,
(Căci Brutu este om de omenie);
Aşa sânt toţi, toţi oameni de omenie,
Vin să vorbesc când prohodim pe [Cesar...
Dac'aveţi lacrimi, pregătiţi-vă
Să le vărsaţi acum. Voi toţi cunoaşteţi
Mantaua asta: îmi aduc aminte
Când a 'mbrăcat-o 'ntâia oară Cesar;
Erà supt cort, într'un amurg de vară,
In ziua 'n care-a 'nvins pe Nervieni.
Priviţi, aci-şi vârî pumnalul Cassiu,
Uitaţi ce gol făcù vicleanul Casca,
Pe-aici străpunse mult iubitul Brutu,
Şi când îşi smulse fierul blestemat
Vedeţi cum curse sângele lui Cesar,
Ca alergând la uşă, ca să afle
De-i Brutu cel ce bate-aşa vrăjmaş.
Căci Brutu, ştiţi, fu îngerul lui Cesar.
Voi, zei, să judecaţi ce drag i-a fost!
Izbirea lui fu cea mai grea din toate;
Când Cezar îl văzù pe el lovind,
Căzù zdrobit de nerecunoştinţă
Mai mult decât de armele haine.
Atunci se rupse inima-i măreaţă,
Şi acoperindu-şi faţa cu mantaua,
Chiar la icoana lui Pompeiu, udată
De sânge cald, căzù viteazul Cesar....

Traducerea lui *Othello*, făcută de poetul D. Nanu, şi publicată în „Convorbiri literare" din 1912—13, a avut la bază de sigur o traducere franceză şi probabil că autorul ei a consultat şi textul englez, deoarece traducerea e destul de exactă, deşi e făcută în versuri. Traducătorul n'a respectat însă forma originalului, s'a inspirat probabil de traducerea franceză a lui A. de Vigny şi a folosit peste tot un vers lung de opt picioare (în loc de cinci, ca la Shakespeare), în care redă chiar şi pasagiile ce sânt în proză în englezeşte şi prin aceasta schimbă oarecum, nu numai forma, ci chiar în parte caracterul piesei. Versul d-lui Nanu e foarte frumos, dar solemnitatea lui, care se potriveşte bine în unele locuri, nu redă în altele vioiciunea stilului lui Shakespeare, pentru care pentametrul iambic nerimat e mult mai potrivit, deoarece e mai scurt şi pe lângă aceasta are şi avantagiile versului şi ale prozei, având ritm, dar nefiind încătuşat de rimă. Versul lung permite traducătorului să redeà întotdeauna un vers englezesc prin unul românesc, dar de multe ori el este silit să întrebuinţeze cuvinte de umplutură şi textul se lungeşte astfel mai mult decât ar trebui. Afară de aceasta versul solemn al traducătorului nu se potriveşte aproape de loc

[1] Să se compare cu versurile date mai jos în traducerea d-lui Stern.

©BCU CLUJ

în pasagiile care în englezeşte sânt în proză, al căror stil e de multe ori vulgar, şi care de aceea au fost scrise astfel, redând vulgaritatea personagiului.

Cu toate acestea traducerea d-lui Nanu nu este numai o lucrare conştiincioasă (ea e aproape completă, nu lipseşte decât o foarte mică scenă cu bufonul, pe care n'a putut-o pune în versuri), ea este o operă foarte frumoasă, care merită să rămâie în literatura românească şi ar trebui să fie retipărită în volum şi să nu stea îngropată în revistă, unde nu mai e citită decât de cercetători în biblioteci.

Dăm aici unul din pasagiile cele mai reuşite, apărarea lui Othello în faţa senatului:

Tatăl mă iubeà, şi-adesea i-am păşit al casei prag.
De trecutul vieţii mele mă 'ntrebà mereu cu drag.
An cu an voià să ştie ce asalturi, şi ce lupte
Am avut, şi cum trecut-am prin necazuri ne'ntrerupte.
Şi, — i-am povestit viaţa mea de prunc înstreinat,
Cum m'a aruncat restriştea când pe mări, când pe uscat,
Zbuciumul la muchea groapei, — cât p'aci să-i umplu golul
Şi cum totuşi ca prin farmec morţii datu-i-am ocolul...
Desdemona la o parte, ca şcolarul, nemişcat,
Ascultà cu ochii ţintă şi cu trupu 'nfrigurat.
Aşa mult nu vrea să piardă şirul lungilor istorii,
Că de se 'ntâmplà pe afară s'o mai cheme servitorii
Isprăveà cu ei de grabă şi 'napoi veneà curând.
Ochi în ochi sorbeà cuvântu-mi, cu nesaţiu, tremurând...
Eu, văzând c'ar vrea să ştie toată viaţa mea de luptă,
— Căci abia o auzise, la tot pasul întreruptă —
Prind prilejul, şi 'ntr'o seară, — gândul nostru aveà ecou —
Ea mă roagă basmul vieţii-mi să i-l spun întreg, din nou.
I l-am spus, — şi lacrămi limpezi, mari, tăcute, picurară
Lung, de mila mea; suspine glasul ei întretăiară.
„O! ce stranie viaţă! M'a mişcat aşa de mult,
Zise ea — încât mai bine aş fi vrut să n'o ascult.
Totuşi dac 'ar fi ca soarta să-mi aleg chiar eu, aş cere
Soarta mândră-a vitejei zămislită în durere!»
Bland mi-a multumit si-n urmă alintată mi-a răspuns,
De-oiu află că vreun prietin o iubeşte într'ascuns,
Să-l învăţ povestea vieţii-mi să i-o spuie ca şi mine,
Dacă vrea s'o cucerească. Înţelegeţi foarte bine:
Admirându-mă'n primejdii, — ei iubirea i-a 'ncolţit.
Mila sa trezi la rându-mi dragostea, — şi ne-am iubit![1]

Una din cele mai frumoase traduceri este aceea a comediei feerice *„Visul unei nopţi de vară"* de St. O. Iosif, publicată în revista „Viaţa Românească" din Iaşi, în 1913. Această traducere este făcută în forma originală, în proză şi în versuri, atât

[1] Această scenă mai fusese publicată de dl Nanu în Conv. lit. din 1911, dar a fost foarte mult modificată în bine în redacţiunea aceasta. Ea dovedeşte că autorul ei a muncit mult şi conştiincios la această traducere.

©BCU CLUJ

de reuşite încât câteodată eşti ispitit a spune că pe alocuri este mai frumoasă chiar decât originalul. Deşi autorul ei nu a făcut-o după textul original, ci mai ales după traducerea germană a lui Schlegel, îndreptându-se şi după foarte buna traducere în proză franceză a lui G. Duval, ea este în genere exactă şi dacă greşeşte câteodată nu este vina sa, ci a modelului pe care l-a urmat. Are, ce e drept, câteva lacune, lipsesc în total aproape 150 de rânduri, dar acestea s'ar puteà completà uşor, îndreptându-se în acelaşi timp unele mici greşeli şi revăzând-o cu textul original, pentru o editare în volum, care ar fi foarte necesară; căci şi această traducere, ca şi celelalte două de mai sus, a avut aceeaşi soartă de a rămâneà ascunsă în paginele unei reviste, de unde nici măcar cei cari ar fi trebuit neapărat să o cunoască n'au luat cunoştinţă de existenţa ei. Ea a avut totuşi norocul de a fi folosită pentru reprezentarea piesei la Teatrul Naţional, însă în graba unei reprezentaţii frumuseţile ei nu pot fi îndestul simţite. Dăm aici, pentru a se vedeà frumuseţea traducerii, descrierea lui Puck, acel spiriduş care face legătura între cele patru acţiuni deosebite ale piesei, descriere care la Shakespeare este în versuri albe, iar în traducerea românească în versuri rimate, care în cazul acesta contribuesc a-i da o formă şi mai desăvârşită, fără să piardă nimic din vioiciunea originalului.

Zâna:

Sau mutra şi făptura ta mă 'nşală,
Sau dacă-mi dau eu bine socoteală
Eşti duhul hâtru căruia îi spun,
Cei ce te ştiu, „Robin-băiatul-bun".
Nu eşti tu cel ce vâri pe fete 'n boale,
Şi noaptea furi smântâna de pe oale,
Te-ascunzi în iţe şi încurci urzeala,
Faci morile să umble alandala?
Tot tu împiedici untul să se-aleagă,
Că biata gospodină ziua întreagă
Asudă înzadar şi unt nu iese;
Strici vinurile care fierb, şi-adese
Inşeli pe călător şi râzi de el,
Pe-acel ce-ţi zice însă «Prichindel»,
Sau «micul Puck», pe-acela tu-l slujeşti
Şi chiar i-aduci noroc... Aşa-i că eşti
«Robin-băiatul-bun»...?

Puck

E-adevărat,
Sânt vagabondul duh neastâmpărat
Al nopţii, ce cu pozne de bufon
Adesea-l fac să râdă pe-Oberon...
Ades cea mai sfătoasă din bunici,
Când e rugată de nepoţii mici,
Să spuie-un basm, mă ia drept scăunel
Cu trei picioare: — vrea să stea pe el,
Atunci alunec, baba se trezeşte
Jos, pe podele, blastămă, tuşeşte;
Iar toţi ceilalţi fac haz, se ţin de şale
De râs, pufnesc, strănută în basmale
Şi jură că de când sânt ei pe lume
N'au pomenit aşa poznaşe glume!...

Biblioteca Universitară Ferdinand I din Cluj ROMÂNIA

©BCU CLUJ

In ultimul an s'au publicat deodată de către mai mulţi scriitori o serie de traduceri, care au provocat o polemică foarte aprinsă între critici şi autorii lor.

Dl Adolphe Stern a publicat traducerea pieselor: *Hamlet*, *Macbeth*, *Iuliu Cesar*, *Antoniu şi Cleopatra*, *Coriolan*. A anunţat apoi publicarea altora în curând. Unele din traducerile d-lui Stern sânt o ediţie nouă şi revizuită complet a unor traduceri făcute tot de d-sa încă de acum aproape o jumătate de secol (vezi mai sus). In special traducerea dramei Hamlet, nu numai în prima ediţie criticată de A. D. Xenopol, ci şi în a doua, apărută în 1905, a fost aspru criticată de d. O. Densusianu în Viaţa Nouă, Anul I (pag. 192), şi Ion Gorun în „Revista Noastră" (1905), ambii arătând cu dreptate că, deşi s'au făcut îndreptări, are încă greşeli de limbă românească şi e scrisă într'un stil greoiu. De aceste imputări n'a scăpat nici a treia ediţie (1922) şi într'un lung articol despre traducera lui Hamlet şi Macbeth, apărut în Viaţa Românească Anul XV (1923), No. 5, d. I. Botez arată, de multe ori cu dreptate, că d. Stern face nu numai greşeli de limbă românească şi de întrebuinţarea cuvintelor, ale căror nuanţe de înţeles nu le cunoaşte, ci chiar şi de gramatică, pe lângă greşeli de interpretare a textului englez, precum şi erori de metrică. D. Barbu Lăzăreanu în Adevărul literar de la 29 Iulie şi 12 August 1923, ia apărarea d-lui Stern mai ales în privinţa versificării, arătând că libertatea ce şi-a permis o dl Stern de a face aşa numitele „enjambements", terminând versurile cu câte o proclitică care se leagă de cuvântul din versul următor (. . . aceasta a Făcut-o Banquo) este o licenţă poetică ce şi-au permis-o mulţi poeţi mari în toate timpurile. Aceasta e adevărat şi faptul nici n'ar fi fost de relevat, dacă libertatea d-lui Stern n'ar fi devenit anarhie, căci la d-sa aceasta se repetă prea des şi desfigurează de multe ori versurile cu totul [1]. D. Lăzăreanu mai apără pe dl Stern împotriva d-lui Botez şi în

[1] Iată de exemplu într'o singură scenă din Iuliu Cesar:

Răul ce-l'
Fac oamenii trăeşte după ei . . .
Lasaţi-mă să vă
Arăt pe cel ce a făcut *diata* . . .
Vedeţi cum sângele lui Cesar l-a
Urmat, parcă ieşind din uşe, ca
Sa vază de e Brutu care bate
Aşa de nemilos . . .

Ingratitudinea, mai tare ca un
Braţ trădător, îl birui cu totul . . .
Chiar la picioarele statuei lui
Pompei, din care sângele curgeă,
Căzù măreţul Cesar.
(Să se compare aceste versuri cu cele citate mai sus în traducerea lui Borcia).

©BCU CLUJ

privinţa întrebuinţării cuvântului „bold“ cu înţelesul de „imbold„ şi a formei „să plouă“ în loc de „să ploaie“, întrebuinţări care se găsesc şi la unii din cei mai de seamă scriitori români şi cred că are dreptate. D. Botez a greşit şi d-sa uneori, de pildă, în afară de cazurile arătate de dl Lăzăreanu, atunci când spune că nu se poate zice pe româneşte „grâu înfrăţit“ sau „a poligni grâul“. Amândouă expresiile se găsesc şi în dicţionar, iar cea din urmă este întrebuinţată în acelaşi pasagiu şi în traducerea lui Carp şi este expresia proprie pentru a culcà grâul la pământ. Are un singur defect această expresie, acela de a nu mai fi întrebuinţată curent, fiind prea arhaică şi ca atare prea necunoscută chiar profesorilor specialişti de limba română, după cum am constatat, nu numai d-lui Botez, care o ia drept o greşală de tipar pentru a poticni, făcând haz de o poticneală care în acest caz e a altuia decât a d-lui Stern. Pe lângă defectele de care a fost acuzat, şi pentru care vom mai da câteva exemple nouă, traducerile d-lui Stern mai au uneori şi păcatul, ca în cazul de mai sus, de a întrebuinţà foarte des arhaisme inutile, căutate de sigur prin dicţionare, aşa încât pentru a le pricepe, cineva este silit de mai multe ori se recurgă el însuşi la dicţionar, ca în cazul pomenit, sau când vorbeşte, de exemplu, despre *„terezii“* în loc de „talgerele cântarului“ (Macbeth, Act. II, sc. III), etc. sau în discursul lui Antoniu către popor (Iuliu Cesar) când vorbeşte mereu de „diată“, în loc de testament. In acest din urmă caz, cuvântul deşi nu mai e curent, totuşi e cunoscut încă; în acel pasagiu însă, şi pronunţat când în trei silabe, cum se cuvine, când în două când îi convine d-lui Stern pentru ritm, câte odată chiar în acelaşi vers în amândouă felurile, produce un efect comic, ca de pildă atunci când toţi cetăţenii încep să strige:

Sânt ucigaşi, mişei! Dïata! Dïata!

Unele le întrebuinţează greşit ca de exemplu în acelaşi pasagiu:

Vin să vorbesc aicea la alaiul
Lui Cesar . . .

sau în Hamlet unde traduce „mirth in funeral“ prin „râset de alaiu“ în care caz ultim expresia capătă un înţeles tocmai contrar celui pe care ar trebui să-l aibă. Se zice, e drept, alaiu de înmormântare, dar când se spune numai cuvântul alaiu singur, nimeni nu se gândeşte la înmormântare, de aceea trebue

©BCU CLUJ

adăogată şi partea a doua a expresiei, şi în cazul de faţă, cuvântul al doilea singur ar fi fost potrivit, căci Shakespeare vrea să arate un contrast, pe care de altfel fireşte că l-a văzut şi d. Stern, dar n'a ştiut să-l redeà:

Cu un ochiu vesel şi cu altul umed,
Cu râs la 'mormântare, plâns la nuntă...[1])

In contrast cu această dragoste pentru limba veche (care, când nu este exagerată, ca în cazurile de mai sus, e de sigur un lucru frumos) avem la d. Stern un fel de preferinţă pentru cuvinte streine urîte şi vulgare ca: taman, daraveră, perdaf etc. (Vezi şi art. d-lui Botez), sau când de ex. Brutus zice poporului:

Şi în hatârul mieu, staţi icea cu Antoniu.

D-sa se înşeală şi asupra întrebuinţării unor cuvinte foarte curente, ca atunci când pune pe Antoniu să se adreseze poporului cu cuvintele: „Duioşi Romani", traducând astfel pe „Gentle Romans", în loc de „cinstiţi" sau „nobili", sau când traduce: „Mă tem să supăr *pe onorabilii* ce au înjunghiat pe Cesar" în loc de: „pe oamenii onorabili" sau „cinstiţi", fără să-şi dea seama de efectul comic pe care-l produce.

Pentru ritm înlocueşte cuvântul „pârghie" prin „pârgă", în versurile din Macbeth:

Chiar pârga sufletului mieu va fi
Şi pârga minţii mele.

In orice dicţionar ar fi putut găsi că pârgă se zice despre poame („trufandale" ar fi un sinonim al lui) dar nici decum despre minte şi suflet.

Găsim apoi alte expresii imposibile şi comice ca: *a frige fierul* (în Macbeth pag. 43) pentru „a încinge" sau „a încălzi fierul", sau: *abia aveà răsuflet*, (ibid. p. 27) pentru: „abia mai aveà suflet)", sau „abia mai răsuflà" (cuvântul răsuflet există de sigur în româneşte, dar nu în această expresie), sau un *leagăn împuiat* (ibid. p. 29) (procreant cradle) în loc de un „leagăn pentru pui", etc. (Vezi şi alte exemple în art. d-lui Botez).

Intrebuinţează cuvinte nepotrivite, care dovedesc că n'are simţul limbei şi pe deasupra înţelege greşit, când traduce: „vaulting ambition" prin „râvna săltăreaţă" (ibid. p. 32), în loc de

[1] Cu unele se înşală crezându-le arhaisme, ca atunci când pune în gura lui Hamlet cuvintele: mamă *svânturată*, în loc de nenorocită. Cuvântul, pe care nu ştiu de-l va fi găsit în vr'un dicţionar cu acest înţeles, este întrebuinţat astfel de Eliade, o imitaţie nereuşită a lui, după italienescul „sventura".

©BCU CLUJ

„râ'na care se avântă", iar în versul următor „o'erleaps" prin „se poticneşte", în loc de „sare prea departe".

De asemenea, de multe ori traduce greşit.

In „Macbeth", Banquo, adresându-se vrăjitoarei, spune:

. . . My noble partner
You greet with *present grace* and great prediction.

Iar d. Stern traduce:

Voi salutaţi pe nobilu-mi tovarăş
Cu *har apropiat* şi proorociri (p. 18).

Traducerea exactă este: *Cu titlul de acum*, căci prima vrăjitoare îl sălutase ca *Than de Glamis*, ceea ce erà în momentul acela (Prin moartea lui Finel, ştiu că acum sânt Than de Glamis, dar cum de Cawdor?) şi numai celelalte două vrăjitoare îl salută cu proorociri sau cu titluri pe care le va aveà sau, dacă vrea d. Stern, cu „har apropiat".

In Act. I, sc. III Macbeth spune:

. . . Present fears
Are less than horrible imaginings:
My thought, whose murder is but yet fantastical,
Shakes so my single state of man that *function*
Is smothered in surmise, and nothing is
But what is not.

Dl Stern traduce:

Spaimele de faţă
Sânt mai puţin decât închipuiri
Grozave. Gându-mi căruia acuma
Ii năluceşte numai un omor.
Imi zgudue astfel firea mea, că *viaţa*
In nesimţire se înnăbuşă
Şi nu e decât ceea ce nu este. (p. 20).

Traducerea versului penultim e falsă şi n'are înţeles. Cum este această viaţă înnăbuşită în nesimţire nimic decât ceea ce nu este? Poate că d. Stern înţelege că Macbeth vrea să spună că i se pare c'a murit; un alt înţeles n'aş puteà vedeà în aceste rânduri. Ideea exprimată în text este cu totul alta şi anume: Mintea şi puterea de acţiune (function) copleşită de închipuirile grozave sau înnăbuşită de presupuneri (smothered in surmise) a ajuns într'o astfel de stare încât nu mai crede decât în cele ce nu sânt[1]. O traducere mai bună şi mai clară a acestor versuri în pentametri iambici ar fi:

Gându-mi căruia acuma
Ii năluceşte numai un omor,
Imi zgudue astfel sărmana-mi fire
Incât puterea minţii 'nnăbuşită-i
De presimţiri şi pentru mine-acuma
Nu mai e decât ceea ce nu este.

[1] Vezi orice ediţie comentată a lui Macbeth.

©BCU CLUJ

Chiar dacă am presupune că cuvântul „nesimţire“ (la d. Stern) e o greşală de tipar pentru „presimţire“, textul, cum l-a redat d-sa, n'ar aveà înţeles. Carp înţelesese mai bine:

Ideea de-a ucide, deşi numai un vis,
A slăbit însă'n mine omeneasca natură,
Incât puterea mea se trece în gândiri,
Şi nu mai este alta, decât ceea ce nu-i [1].

De multe ori devine confuz voind să fie prea concis — mai concis chiar decât Shakespeare.

Aşa, de exemplu, când traduce (Act. I, sc. III):

Măria Sa s'a bucurat, Macbeth,
De-a ta izbândă, şi când a aflat
Isprava ta în lupta cu rebelul,
Mirarea lui şi lauda se certau
Ce se cuvine lui, ce ţie. Şi apoi
El, cercetând urmarea-acelei zile...

Ultimele rânduri ar fi fost, poate, mai bine traduse:

Mirarea lui şi lauda stau de sfadă
Să-ţi dea ori să nu-ţi dea ce-ţi se cuvine,
Nehotărît *tăcù el*, dar apoi
Aflând ce-a mai urmat în acea zi...

In original e:

His wonders and his praises do contend
Which should be thine or his: *silenced with that*
In viewing o'er the rest of the selfsame day. . .

---

1 E mai puţin vinovat, deşi traducerea e greşită, atunci când redă vorbele portarului (Act. I, Sc. III.): «I thought to have let in some of all professions, that go the primrose way to the everlasting *bonfire*», prin: „gândeam să dau intrare la câţiva din toate breslele cari merg pe drumul brânduşelor către veşnicul *foc al bucuriei*“. Aici, ce e drept, împărtăşeşte greşala cu alţii, cu Carp şi chiar cu de altfel bunul dicţionar englez-român al lui Lolliot, care şi el a luat traducerea cuvântului *bonfire* din dicţionare franceze (Elwall), în care este tradus prin „feu de joie“, şi aceasta interpretând dicţionarul lui Johson, din sec. XVIII, care explică acest cuvânt prin „a fire made for triumph“, bazat pe o etimologie greşită = franc. bon şi engl. fire. Originea cuvântului este: *bone-fire*, „ignis ossium“, cum se găseşte în „Catholicon Anglicanum“, o carte de la sfârşitul sec. XV. Cf. şi expresia picardă: fu d'os (vezi Skeat, *Concise Etym. Dictionary of the English language*). Se poate compară expresia aceasta cu aceea din altă piesă a lui Shakespeare *All's well that ends well*, Act. IV, sc. V.: „the flowery way that leads to the broad gate and the great fire“. Pasagiul de mai sus trebuià tradus prin: „drumul înflorit (drumul brânduşelor) spre veşnicul *foc al morţilor*“.

Se mulţumeşte de multe ori cu primul înţeles găsit în dicţionar, ca atunci când traduce, în luliu Cesar, versul:

I thrice presented him a kingly crown

prin: De trei ori i-am înfăţişat coroana.

Verbul „to present“ nu înseamnă numai „a înfăţişà“, ci şi „a oferi, a îmbià“ şi aşa trebuià să traducă. Tot aşa în multe alte locuri

©BCU CLUJ

O traducere urîtă şi neexactă e când Macbeth spune (Act. I, sc. IV):

El, Prinţ de Cumberland! Un hop va fi
Să mă răstoarne de nu-l voi sări.

In original e:

The Prince of Cumberland! That is a step
On which I must fall down, or else o'erleap.

Se puteà traduce mai exact şi mai frumos, astfel:

El Prinţ de Cumberland! Aici e-o treaptă,
De nu o sar căderea mă aşteaptă.

Mici observaţiuni asupra stilului — ca aceasta din urmă — ar fi foarte multe de făcut. Ţin însă să atrag atenţia că mai toate cele spuse mai sus, sânt aprope numai asupra unei singure scene din Iuliu Cesar şi a două acte din Macbeth, fără a mai menţionà multele greşeli relevate de d. Botez în lungul şi, în mare parte, îndreptăţitul d-sale articol din „Viaţa Romînească". Dacă ar sta cineva să arate amănunţit toate greşelile traducerilor d-lui Stern, ar trebuì să scrie un volum întreg.

Nu vrem totuşi să fim nedrepţi cu o muncă de aproape o jumătate de veac şi vom recunoaşte că sânt în traducerile d-lui Stern şi multe versuri şi pasagii destul de bine redate şi credem că prietenul d-sale, finul literat Gala Galaction, care, cum spune, l-a sfătuit să publice aceste traduceri, i-ar face un mai mare serviciu ajutându-l să le mai îndrepteze, mai ales în ceea ce priveşte limba românească[1].

[1] Pe când dădeam la tipar rândurile de mai sus au apărut două articole de apărare ale d-lui Stern (în Adevărul literar, 1923, 2 şi 9 Dec.). În câteva cazuri are dreptate; pentru două l-am apărat şi noi mai sus, afară de acestea de sigur că este nedreaptă imputarea d-lui Botez pentru traducerea cuvintelor »thy face is valanced« prin »faţa ţi s'a umplut de ciucuri«, în loc de »ţi-ai lăsat barbă mare«; expresia lui Shakespeare e glumeaţă şi cuvântul »valance« înseamnă »draperie, ciucuri«, şi se poate spune în glumă şi în româneşte tot astfel. In expresia următoare însă „comest thou to beard me" d-l Stern s'a grăbit a luà primul înţeles al cuvântului din dicţionar şi pe lângă că traducerea d-sale: »vii să mă tragi de barbă«, n'are nici un înţeles aici, ea nu redă nici jocul de cuvinte din textul englez, cum pretinde. Erà poate mai bine să traducă vorbele lui Hamlet către actorul care-şi lăsase o barbă mare, astfel: „Ce prietene, ţi-ai împodobit faţa cu ciucuri! Ce vrei să mă sperii cu barba ta!" Nu vom imputà prea mult d-lui Stern nici traducerea »să nu neglige muzica" (let him ply his music), deşi cuvântul „neglige" nu prea e corect, şi desigur e mai bine să traducă pe „old" prin bătrân, decât prin tânăr şi nu puteà traduce mai bine pe »farewell«, decât prin »rămâi cu bine«, chiar având în vedere că cuvântul se adresează de regină Ofeliei, care erà moartă, căci e foarte probabil că Shakespeare credeà în viaţa viitoare şi puteà presupune acelaşi lucru despre regină, iar gluma d-lui Botez nu se potriveşte. Însă celelalte vorbe ale reginei care aruncă flori pe mormântul moartei: „sweets to the sweet", nu se puteau în nici un caz traduce, cum a făcut

©BCU CLUJ

Traducerea piesei *„Visul unei nopţi de vară“* de G. Topârceanu (1922), în proză şi în versuri, fără a ţine seamă însă de forma textului original, traducând în proză şi pasagiile care la Shakespeare sânt în versuri albe, ar puteà aveà un rost dacă ar fi o traducere exactă, făcută după textul englez, cu o cunoştinţă aprofundată a limbei. Aşa cum este însă, întemeiându-se numai pe traduceri franceze sau germane, reproducând greşelile acestora, şi neavând nici măcar meritul unei interpretări poetice a acestei piese care, prin caracterul ei feeric, are mai mult decât oricare nevoie de aşa ceva, lucrarea d-lui Topârceanu este inutilă, având în vedere că vine după frumoasa tălmăcire a lui Iosif. Ea nu îndreaptă greşelile pe care acela erà firesc să le facă traducând după alţii şi îi este inferioară ca formă. (Traducerea aceasta a fost criticată de d-l Iorga şi apărată de autorul ei, în Viaţa românească din April 1922, dar apărarea d-sale dovedeşte că n'a putut traduce după textul original). E păcat că d-l Topârceanu, cu talentul său poetic şi în special cu uşurinţa ce o are de a face jocuri de cuvinte, nu s'a gândit să ne dea în româneşte vre-o alta dintre comediile lui Shakespeare, pentru care n'ar fi avut să se ia la întrecere cu Iosif, şi să facă astfel totuşi un lucru util.

---

d-l Stern, prin „dulceţuri celei dulci“, căci nu e vorba aici nici de dulceţuri, nici de dulceţi sau de dulciuri cum crede d-sa că s'ar mai puteà zice. Englezii întrebuinţează cuvântul „sweet“ vorbind despre flori, înţelegând prin aceasta că au „un miros plăcut“, dar în româneşte cuvântul „dulce“ nu ar fi aici la locul lui, cum nu s'ar puteà folosi nici vorbind de Ofelia, căci nu se zice româneşte „o fată dulce“, cum se poate spune în englezeşte, chiar şi în nemţeşte şi în franţuzeşte. Cuvintele reginei s'ar puteà traduce aici prin „flori pentru o floare“, sau poate şi altfel, în nici un caz însă nu aşa cum au fost traduse.

In cazul acesta, ca şi în cele mai multe dintre celelalte, în apărarea d-lui Stern, care lasă fără răspuns multe imputări, nu din lipsă de spaţiu, căci are loc pentru glume, ci fiindcă n'ar aveà ce răspunde în cele mai multe cazuri, d-sa dovedeşte singur încăodată că nu numai că nu ştie bine formele gramaticale româneşti, dar în genere n'are simţul limbei. Aşa d-sa se apără în unele locuri cu greşala tipografului, care a pus „ei înşile“, în loc de „ei înşii“ (sic.), ca şi când s'ar zice româneşte: „eu însul“, şi nu „eu însumi, tu însuţi“ etc. D-sa crede că poate traduce versul: „the wind sits in the shoulder of your sail“ prin „vântul şade în ceafa pânzei tale“, pentrucă Schlegel a tradus „der Wind sitzt in dem Nacken eures Segels“; tot aşa crede că s'ar puteà zice pe româneşte „toceşti a căzniciei muche“ sau în sfârşit, *pour la bonne bouche*, nu simte cât de urît sună pe româneşte „Crunte întâmplări din nou clocite“, sau „a da mâna cu orice nou clocit tovarăş“, şi se apără arătând că în textul englez se vorbeşte despre „each new-hatched comrade“, când cuvântul „new-hatched“ s'ar puteà traduce şi prin „abia ieşit din ou, abia născut“. În acelaşi fel sânt cele mai multe din răspunsurile d-lui Stern.

©BCU CLUJ

Traducerea piesei *Romeo şi Julieta* de Mihail Dragomirescu (Buc. 1922) este de sigur superioară celorlalte traduceri anterioare ale acestei piese. Ea este făcută în forma originală, în proză şi în versuri, în genere frumoase, deşi unele ar trebuì să mai fie îndreptate: pentametri iambici devin uneori hexametri şi ritmul e câteodată greşit[1].

Traducerea e făcută, după cum spune autorul ei, din englezeşte, fireşte, consultând şi alte traduceri bune, ca spre exemplu aceea a lui Schlegel şi se pare, şi una franceză; e păcat chiar că n'a consultat mai multe, de pildă ediţia îndreptată a lui Gundolf, sau şi mai multe dintre cele franceze, căci nu-i nici un rău a căutà să vezi cum au înţeles cât mai mulţi. Ar fi evitat astfel mai multe greşeli, dintre care unele i-au fost arătate de d. Iorga[2]. Afară de acelea mai sânt şi alte interpretări greşite; aşa de exemplu:

In Actul II, sc. III la sfârşit, călugărul spune lui Romeo despre Rosalina, prima lui iubită:

O, she knew well,
Thy love did read by rote, and could not spell.

Adică: O ştia ea bine:
Iubirea-ţi vorbeà doar pe de rost şi nu ştià cità (pag 59).

D. Dragomirescu traduce:

Ea erà prea fină,
N'aveà iubirea'n piept, ci'n căpăţână.

---

[1] Versurile acestea sânt însă mult mai bune decât acelea ale d-lui Stern, pe care le laudă dl Lăzăreanu, criticând mai mult decât trebue pe ale d-lui Dragomirescu, în Adevărul literar (1923). Criticul acesta n'a văzut probabil niciodată textul original al lui Shakespeare şi de aceea nu ştie că şi acolo se găsesc câteodată tetrametri în loc de pentametri şi că ritmul nu este nici la el întotdeauna de o regularitate perfectă, şi prin urmare şi traducătorul are puţină libertate în această privinţă, fireşte dacă nu abuzează de ea. In orice caz e de preferat, dacă nu se poate altfel, o mică greşală de ritm, unei falsificări a textului, interpretând greşit.

Unele din versurile date ca greşite de dl Lăzăreanu nu sânt astfel, ci foarte bune:

Ucis-ai pe Tybalt? Vrei şi tu moartea?
Dă-mi şi tu jurământul, ce ţi-am dat,

Accentuarea silabei de la începutul pentametrului, în loc de cea de-a doua, se găseşte de multe ori şi la Shakespeare, de ex. chiar în această piesă: Happily met, my lady, and my wife! Deci nici d-lui Dragomirescu nu i se poate considerà ca greşală traducerea: Bună'ntâlnire, doamnă şi soţie! şi nici altele ca:

Cine a'âţat-a iarăşi vechea vrajbă?
Zidul grădinii-i 'nalt şi greu să-l sări etc.

Sânt însă şi versuri rele şi unele s'ar puteà îndreptà uşor, ca de ex. în loc de «La fel e şi Montechio-ameninţat», ar fi mai bine dacă s'ar interverti ordinea celor două cuvinte din urmă: „La fel ameninţat e şi Montechio", şi tot astfel în multe alte cazuri.

[2] In revista «Ramuri», XVI, No. 15.

©BCU CLUJ

Cum se vede înţelesul e cu totul altul. D-sa însă a vrut să traducă în versuri, care de altfel nici ca formă nu sânt reuşite. S'ar fi putut traduce liber şi în versuri de ex. aşa:

Ţi-a înţeles ea firea,
O vorbă goală doar ţi-erà iubirea.

In aceeaşi scenă, mai sus, călugărul vorbind despre însuşirile ierburilor, care sânt copiii naturii, zice:

O, mickle ist the powerful grace that lies
In plants, herbs, stones, and their true qualities.

D. Dragomirescu traduce:

Când ştii să-i mânui au puteri adânci,
Căci iarba înăuntru-i are stânci (pag. 56).

De unde au ieşit ierburile cu stânci în ele? In ori ce caz nu din imaginaţia lui Shakespeare. Se putea traduce tot liber, dar mai exact, păstrând chiar şi rima:

In toţi aceştia sânt puteri adânci,
Sânt însuşiri ascunse'n ierburi, stânci...

In Act. III, sc. I Romeo, după ce a omorît pe Tybalt şi e sfătuit să plece, căci va fi condamnat la moarte, exclamă:

O! I am fortune's fool!

D. Dragomirescu traduce:

Vai! Sânt smintitul fericirii! (pag. 84).

Această traducere, dacă are un înţeles, e tocmai contrar celui pe care trebuià să-l aibă şi anume: *Eu sânt bufonul soartei.* Nu e vorba aci de nici un smintit, şi mai puţin încă de fericire. Romeo vrea să spună că e nenorocit şi se compară cu acel personagiu ce se întâlneà deseori în dramele vechi şi care, deşi aveà atributele nebunului sau bufonului, nu trebue confundat cu clownul, bun doar de glume; el erà acel nenorocit, care orice ar fi făcut, tot rău trebuià să-i iasă, erà o *jucărie a soartei*; Shakespeare face de multe ori aluzie la el: Lear în nenorocirea sa spune tot astfel: I am even the natural fool of fortune; în Hamlet se vorbeşte iarăşi de: fools of nature; în Iuliu Cesar e numit: fortune's knave etc. Cum de a tradus d. Dragomirescu în felul arătat? D-sa a găsit în traducerea lui Schlegel: Weh mir, ich Narr des Glücks. Traducerea aceasta nu e greşită, dar d. Dragomirescu a înţeles rău; în nemţeşte „Glück" nu înseamnă numai fericire, ci şi soartă (bună sau rea): „sowohl günstiges, als ungünstiges Geschick".

Ceva mai jos în aceeaşi scenă, când contesa cere condamnarea la moarte a lui Romeo, pentrucă a omorît pe Tybalt, Principele se întreabă:

Who now the price of his dear blood doth owe?

©BCU CLUJ

Iar d. D. traduce:

Cum a ucis i s'a plătit la fel (pag. 87).

Versul se puteà traduce:

Cine-o plăti acuma scumpu-i sânge?

Acesta e înţelesul întrebării.

In scena următoare, Julieta care plânge moartea vărului ei Tybalt, e mai îndurerată încă de faptul că Romeo e surghiunit pentru fapta sa, şi exclamă:

Some word there was, worser than Tybalt's death!
That murder'd me: I would forget it fain;
But O! it presses to my memory,
Like damned guilty deeds to sinners' minds.
„Tybalt is dead, and Romeo — banished".

Dl D. traduce:

Mai greu decât omorul lui Tybalt
E junghiu acelei vorbe ce m'a 'mpuns.
O de-aş puteà să uit! Dar peste mintea-mi
Voiu căutà s'apăs aşa de greu,
Ca un păcat pe-un suflet criminal.

Lăsând la o parte figura riscată cu „junghiul vorbei", care e a traducătorului şi nu a autorului, ne oprim la versurile din urmă. Shakespeare nu spune că Julieta va căutà să apese asupra minţii ei, ceea ce n'are înţeles, ci: cuvântul acesta (surghiunit) apasă asupra minţii mele ca păcatele blestemate pe minţile păcătoşilor. In scena următoare (a III-a) golden axe — secure de aur, e tradus prin secure aeriană. Să fie greşală de tipar? In loc de ce? In aceeaşi scenă, călugărul spune lui Romeo: Thou fond mad man. Cuvintele fond şi mad sânt sinonime şi înseamnă: nebun; d. Dragomirescu traduce însă prin: neghiob. De ce? Pentrucă Schlegel tradusese: Du kindisch-blöder Mann. Erà poate mai bine să se ţie de Shakespeare. Schlegel a schimbat cuvântul, pentrucă în nemţeşte traducerea verbală „verrückter Mensch" ar fi fost prea tare, în româneşte însă cuvântul „nebun" n'ar fi sunat rău aici.

Tot în aceeaşi scenă Călugărul, auzind că cineva bate la uşă, spune lui Romeo: Run to my study. D. Dragomirescu traduce: Mergi în birou!... Birou la un călugăr! Sună în orice caz ciudat.

Sânt şi greşeli mai mici ca: „ce s'o puteà firește că va fi" în loc de: „ce trebue va fi" şi traduceri, care deşi nu se pot zice cu totul greşite, sânt neprecise.

©BCU CLUJ

Sânt şi pasagii confuze, ca acesta:

Romeo: Precum de carte fugi, aşa mergi spre iubit
Şi-ai vrea să-l laşi precum ai vrea... citit (pag. 54).

Ce să însemneze aceasta? Shakespeare spune:

Love goes toward love, as schoolboys from their books;
But love from love, toward school with heavy looks.

Adică: Iubitul aleargă spre iubită, cum fug şcolarii de carte,
El se desparte însă de ea, cum merg aceia spre şcoală, cu ochii grei.

D-sa a vrut însă o traducere în versuri rimate ca în textul englez. In cazul acesta păcatul ar fi fost mai mic dacă ar fi fost mai puţin concis, în loc să fie confuz.

Ar fi fost poate mai bine cam aşa:

Iubitul spre iubita lui aleargă
Cum fuge leneşul şcolar de carte,
Cum el spre şcoală nu dă zor să meargă
Tot astfel greu iubitul se desparte.

In Act. II, sc. IV, când vine doica bătrână să-l cheme pe Romeo la Julieta, prietenii lui, ştiindu-l îndrăgostit, glumesc pe socoteala lui şi a bătrânei, zicând că ea vrea să-l încurce, dându-i o întâlnire cu vre-o fată. Sânt aici jocuri de cuvinte care nu se pot traduce, dar s'ar puteà în parte redà prin altele corespunzătoare. Unul dintre prieteni, glumeţul Mercutio, strigă, văzând pe bătrână: E o codoaşcă! sau în englezeşte: bawd, cuvânt care seamănă cu un strigăt de vânătoare, ceea ce-l face pe veselul prieten să exclame alt strigăt de acelaşi fel: so ho. Romeo îl întreabă: Ce-ai găsit? El, prin asociaţie de idei, gândindu-se la vânat, răspunde: Nu un iepure; doar poate vreunul într'un paté de post („lenten pie" un fel de plăcintă proastă), ceva învechit şi mucezit înainte de a fi mâncat. (Prin aceasta face aluzie la vârsta doicii). Apoi începe să cânte câteva versuri caraghioase care în englezeşte, apoi în traducerea d-lui D. sună astfel:

An old hare hoar,	Iepure bătrân cu barbă,
And an old hare hoar,	Iepure bătrân cu barbă
Is a very good meat in Lent:	Este 'n post mâncare bună;
But a hare that is hoar	Dar un iepure cu barbă
Is too much for a score,	Birue o sută de-oameni
When it hoars ere it be spent.	De-i cu barba mucedă.

Ce să însemneze aceasta? De sigur cântecul e greu de tradus, mai ales în versuri, şi la aceasta din urmă a renunţat şi dl D.

©BCU CLUJ

Schlegel a renunţat de a-l traduce chiar în proză; nu se află cel puţin în ediţia pe care o am eu, şi faptul aceasta ar fi o dovadă că d-l D. a folosit şi textul original, nu numai traducerea lui Schlegel, cum a fost acuzat; totuşi traducerea d-sale n'are nici un înţeles. Aceasta provine din faptul că d-sa a înţeles greşit unele cuvinte: „hoar", nu înseamnă „cu barbă", ci e vorba de un iepure a cărui carne a mucezit, a putrezit pentru că a fost ţinut prea mult. De sigur că dl D. a găsit în vreo traducere franceză cuvântul *barbe*, care însă nu înseamnă aici „barbă", ci „mucegaiu"; iar *score* din penultimul vers nu e de luat în înţelesul obişnuit de numeral (douăzeci, fie chiar şi o sută, pentru a avea un cuvânt mai scurt), căci acest cuvânt, care însemnă la început răboj, a ajuns să mai însemneze şi *datorie*, apoi *cinste* făcută la plata datoriei şi în sfârşit *petrecere, mâncare*. Tot pasagiul s'ar puteà deci redà, poate, astfel:

Mercutio: E-o codoaşcă, ho, ho!
Romeo: Dar ce-ai găsit?
Mercutio: Nu vr'un vânat, doar poate vr'un iepure copt într'o plăcintă proastă de post, ceva învechit şi putrezit înainte de a-l mâncà.

Cântă: Vânatul dacă-i învechit,
Vânatul dacă-i frăgezit,
E-o bună bucăţică'n post,
Dar dacă putrezit a fost,
Mai înainte de-al mâncà,
Atunci e o mâncare rea.

Sau poate aşa: Vânatul dacă-i învechit,
Vânatul dacă-i frăgezit
In post e bună bucăţică;
Dar dacă-i prea vechiu
şi se strică,
Ori câtă poftă ai aveà,
E totuşi o mâncare rea.

Traducerea întâia este aproape literală, cea de-a doua e mai liberă, dar cred că ar fi mai bună în româneşte.

In ce priveşte jocurile acestea de cuvinte trebue recunoscut că d-l D. şi-a dat uneori osteneala de a găsì ceva corespunzător în româneşte, ca în acela de la începutul piesei, care, deşi ar fi putut să fie redat şi altfel — şi poate mai bine — soluţia d-sale ni se pare însă acceptabilă.

Mai e o observaţie de făcut asupra limbei întrebuinţate de traducător. Sânt unele greşeli ca: o cred, o pot s'o spun (pag. 104), care s'ar puteà îndreptà uşor înlocuind pe *o* de la mijloc cu un şi; acestea însă sânt rare.

In loc de „rudă" şi „înrudit", traducătorul întrebuinţează termenii rubedenie şi înrubedit. Cuvântul din urmă, dacă există în româneşte, e foarte rar; eu cred mai curând că e o creaţie inutilă a d-sale. Cel dintâiu nu se potriveşte nici el aici; înseamnă, cum se ştie, o rudă de departe, o rudă care nu prea

©BCU CLUJ

e rudă, pentru care n'ai un interes deosebit şi nu acesta e înţelesul textului (la pag. 85 de pildă e vorba de Tybalt, nepotul contesei, pentru omorîrea căruia aceasta cere condamnarea la moarte a lui Romeo).

D. Dragomirescu întrebuinţează câteodată expresii urîte. De sigur că doica Julietei vorbeşte vulgar, dar expresiile nu trebue să fie mai vulgare decât la Shakespeare, caci astfel exagerăm intenţia acestuia, mai ales acolo unde vorbirea e în versuri, în care nu întrebuinţează cuvinte urîte. Aşa când doica zice: „I am aweary — my bones ache", adică „sânt obosită ... mă dor oasele"; dl D. traduce „m'am dăhulat". Când tot aceasta spune Julietei că e acolo un bărbat care s'o facă femeie (to make you a wife), d. D. zice „să te facă damă". Tot aşa în loc de „ucise" sau „omorî" (killed) d-sa zice „căsăpì" care nu se potriveşte cu respectul pe care aceasta trebuiă să-l aibă faţă de vărul stăpânei ei, despre care e vorba, etc. Nu mai insistăm asupra unor expresiuni ca „sositul" (în loc de sosirea), „mult dulcele" etc., care greşeli s'ar puteà îndreptà, revâzând textul cu îngrijire.

Traducerea aceasta are însă şi calităţi, în special pe aceea de a fi foarte concisă (câteodată, cum am văzut, chiar prea concisă), nu are cuvinte de umplutură şi redă aproape regulat, într'un vers românesc cuprinsul unui vers englez, ceea ce e foarte greu, dacă ţinem seamă, cum am mai arătat aiurea, de lungimea cuvintelor româneşti faţă de scurtimea celor engleze.

Afară de aceasta, traducerea are pasagii frumos, chiar foarte frumos traduse, ca vestita descriere a reginei Mab [1] (câte un cuvânt, ca de ex. capotă în loc de coviltir, ar trebuì totuşi schimbat) sau scena din zorii zilei, în odaia Julietei (Act. III, sc. V) şi altele. Iată un pasagiu din aceasta din urmă (pag 105):

Julieta.	*Romeo.*
Ce vrei să pleci ? Mai este pân' la [ziuă!	N'a fost privighetoarea ah! a fost
Ceea ce simte-auzu-ţi turburat	A zilei vestitoare ciocârlia.
Privighetoarea e, nu ciocârlia.	Vezi dunga cea pismaşă'n răsărit
Ea cântă, noaptea-acolo pe un rodiu;	Cum norii dimineţii'n cer tiveşte!
Mă crede, dragă, e privighetoarea.	Au ars acum făcliile de noapte,
	Şi, pe'nălţimi, voioasă urcă ziua.
	Plecarea-i viaţă, moarte e zăbava.

[1] Pasagiul acesta precum şi scena de iubire în grădină (Act. II) au fost minunat traduse de St. O. Iosif şi publicate în Flacăra, vol. I. (1911).

©BCU CLUJ

In biblioteca Teatrului Naţionat se mai află câteva traduceri din Shakespeare în manuscript, şi anume afară de traducerea lui Hamlet, de actorul Gr. Manolescu, pomenită mai sus, mai este *Macbeth* tradus de Bengescu-Dabija, probabil tot din franţuzeşte, *Othello*, tradus de Sfinx, care a făcut foarte bine să-şi ascundă numele supt un pseudonim, şi *Nevestele vesele de la Windsor*, traducere făcută de D-ra Mihăescu (azi D-na Burnea), şi care judecând după reprezentaţie pare a fi bună [1].

Afară de piese s'au mai tradus în timpul din urmă şi unele dintre *Sonetele lui Shakespeare* şi anume unul (Dacă muzica e soră cu plăpânda poezie...) foarte frumos redat de St. Braborescu în „Floarea Darurilor", vol. II, altul în volumul de traduceri de C. N. Eremie (Iaşi, 1918), altele mai multe publicate într'un volum, în 1923, de Henry Marcus. Unele din acestea, în versuri albe, sânt reuşite, dar altele sânt confuze şi versurile prea nere-

[1] De la Teatrul Naţional am primit următoarele date asupra reprezentării pieselor lui Shakespeare la noi:

Hamlet	s'a jucat de	145	ori, prima dată în	1848,	rolurile princip. interpretate de:	Rossi, Gr. Manolescu, Nottara, Mounet-Sully, Demetriad şi Aristizza Romanescu.
Macbeth	„	14	„	1885,	„	„ Rossi, Nottara şi Agata Bârsescu.
Romeo şi Iulieta	„	38	„	1886,	„	„ Rossi, Manolescu şi Aristizza Romanescu.
Othello	„	16	„	1887,	„	„ Rossi, Salvini, Nottara şi Ar. Romanescu
Lear	„	18	„	1888,	„	„ Rossi, Nottara şi Maria Giurgea.
Shylock	„	5	„	1891,	„	„ Rossi, Nottara, Liciu.
Iuliu Cesar	„	2	„	1891,	„	„ Nottara.
Visul nopţii de Sânziene	„	6	„	1893,	„	„ Nottara, Leonescu, Catopol.
Femeea îndărătnică	„	9	„	1897,	„	„ Leonescu şi Marioara Voiculescu.
Antoniu şi Cleopatra	„	?	„	1899,	„	„ Nottara şi Constanţa Gănescu.
Nevestele de la Windsor	„	16	„	1905,	„	„ V. Leonescu şi Maria Ciucurescu.

Datele de mai sus nu sânt însă complete. Ele privesc numai reprezentaţiile din Bucureşti, nu şi cele din provincie, care au fost poate chiar mai numeroase. Afară de aceasta unele din aceste piese au fost jucate încă şi mai înainte la noi, după cum se vede din cele arătate la începutul acestui studiu asupra lui Shakespeare în România, şi primul actor român care a jucat în unele dintre aceste piese a fost Matei Millo (vezi pag. 327).

©BCU CLUJ

gulate, pe lângă că traducerea e prea liberă, pentru forma în care sânt prezentate.

Iată de pildă unul din aceste sonete în traducerea d-lui Marcus:

Sătul de viaţă — chem moartea să vină,
Căci, biet nevoiaş, am văzut doar destul:
Văzut-am netrebnici gătiţi ca păuni
Şi dalbe fecioare batjocorite;
Credinţa jurată cu gândul ascuns
Şi-umilu-adevăr ocolit — ca naiv;
Simţire şi suflet dispreţuite
Şi cinstea de aur în lume hulită,
Arta de braţul de fier izgonită,:
Vlaga în sarbede lupte sleită;
Cei buni în căluşe, cei răi în belşug;
Prostia, stăpână pe cei iscusiţi...
Sătul sânt de toate, şi aş vrea să mă duc,
Dar plâng că las singur amorul cu ei[1].

In ultimul vers din cele trei traduceri posibile ale cuvântului „love": iubirea, iubitul, iubita, cea mai nepotrivită e aceea aleasă de d. Marcus, care introduce în această poezie de un lirism atât de zguduitor cuvântul abstract amorul, care pe lângă aceasta e şi confuz.

Din alţi poeţi decât cei amintiţi mai sus nu s'a tradus nimic până aproape de sfârşitul secolului trecut[2].

Singurul scriitor român care pomeneşte măcar numele altor

[1] Dau aici şi o traducere aproape literală a acestui sonet:

Sătul de toate acestea, doresc liniştea morţii,
Decât pe cel ce-i vrednic să-l văd un cerşetor,
Nimicnicia toată'n podoabă îmbrăcată,
Şi tot ce-i mai curată credinţă laş călcată,
Onoruri aurite la cei ce nu sânt vrednici,
Şi cinstea de fecioară aşa crud pângărită,
Desăvârşirea pură atât de rău sluţită,
Şi vlaga şi puterea slăbite de nevolnici,
Şi-a artei gură'nchisă de aspra stăpânire,
Nebunul judecându-l pe cel ce e cuminte,
Curatul adevăr numit în râs prostie,
Şi Binele'n robie la rău a-tot-puternic,
Sătul de toate-acestea să mor mai bine vreu,
De n'ar fi să las singur pe cine iubesc eu.

[2] Despre traducerile din prozatori vom vorbi cu altă ocazie.

©BCU CLUJ

scriitori englezi este B o l i a c, într'o *Epistolă* către Maior Voinescu II, scrisă probabil pe la 1840[1].

Vorbind de suferinţele poeţilor el zice:

Cea mizerie sublimă înaintea mea treceà
Şi aievea a ei scene una, una îmi veneà:
. . . . . .
Milton iar, fără vedere, îl priveam când au vândut
Pentru zece livre-sterling ast colos: Raiul pierdut;
Ş'un librar cruntat în gânduri, îl vedeam când numărà
Foile nemuritoare spre a nu se înşelà . . .
Dreïdin[2] gârbov, alb de vârstă, în neajungere murind,
Îl vedeam în desperare-i, cerul, stelele privind.
Rătăcind pe-astrologie să se poată mângâià
De a lumii nedreptate, ce-aşa rău îl preţuià.
De-aci iară, în Irlanda, întâlneam pe-acel Spenser[3]
Singur, fără locuinţă, spărgând ceaţa-acelui cer,
Rozalinda'n veci pe buze-i, capul lui de fee plin, —
Vai! şi nici un pic de pâne! . . .
. . . Poetul lui Hudibras,
Butler[4], mort în sărăcie.
Sceaterton[5] când bea otrava, îl vedeam cum îşi rupeà,
Ardeà scrierile sale, şi'n cârcee reci crăşneà
Corpul său ca să se vânză, spre a se puteà plăti
Trei ginee, plata casii unde Bel abia-l primì.
Pare că mi-era de faţă:
«He was violent and impetuous to a strange degree».[6]
In minutul când Belfor,
Ca favor, îi zise slugă, al lui cel întâiu fecior.
. . . . . .

[1] Se află în «Colecţiune de Poesii vechi şi nouă» între acèle compuse de la 1835 – 1840, cu menţiunea «scrisă fiind surghiunit în Kamciatca României»; ştim că a fost închis pe timp de şapte luni în 1840, pentru un complot politic. (G. B. Duică, *op. cit.*, p. 295).

[2] Dryden (citeşte Draidn) poet englez de la sfârşitul sec. XVIII, dramaturg şi critic în felul lui Boileau. Asupra lui a publicat în timpul din urmă un interesant studiu dl Dragoş Protopopescu, în «Viaţa românească» din 1923.

[3] Spenser, unul din cei mai mari poeţi englezi, contimporan cu Shakespeare, autorul epopeei «Regina Zânelor».

[4] Poet satiric din jumătatea a doua a sec. XVII, care în poemul lui «Hudibras», un fel de Don Quixote în versuri comice, îşi bate joc de Puritani.

[5] Chatterton, cel mai precoce poet englez, mort în vârsta de 18 ani, vestit mai ales prin balade în stil arhaic, de care spuneà că le-a găsit într'un vechi manuscript din sec. XV, pentru a atrage mai mult atenţia asupra lor, întocmai că contimporanul său Macpherson cu Ossian.

[6] «Era violent si foarte iute». Boliac mai citează şi în alte locuri versuri în englezeşte, totuşi nu pare să fi ştiut prea mult; poate că din cei mai mulţi poeţi citaţi chiar nu cunoşteà altceva decât biografia.

©BCU CLUJ

El mai vorbeşte aici şi de alţi scriitori mai puţin însemnaţi. Din nici unul din poeţii pomeniţi de Boliac, afară de Milton, nu s'a tradus nimic în româneşte şi unii dintre ei nici nu aveau o valoare deosebită şi opera lor nici nu merită să fie tradusă. Nu s'a tradus nici din alţi poeţi mai de seamă, de sigur pentrucă se tradusese şi în franţuzeşte foarte puţin. Abia în „Literatorul" de pe la 1880—81 încep să apară în proză câte unele din poeziile lui *Burns*, *Walter Scott* şi alţii mai puţin însemnaţi, toate traduceri făcute din franţuzeşte de *Bonifaciu Florescu*.

În „Contimporanul" de la Iaşi (1883) s'a publicat vestita poezie socială a lui *T. Hood* „Cântecul Cămeşii", tradusă în versuri de C. Mille, redând numai ideea, nu şi forma, care de astfel este foarte greu de imitat.

Ceva mai multe traduceri din *Burns*, *Shelley* şi alţi poeţi englezi şi americani, ca *Longfellow*, până atunci aproape necunoscuţi la noi, în versuri de astă dată, unele bunişoare, făcute însă mai ales din nemţeşte, se găsesc în volumul de Traduceri de Gr. Lazu (Iaşi, 1896).

Un număr mai mare de traduceri în proză şi în versuri din diferiţi poeţi englezi, frumoase şi bine făcute după textul englez a dat mai ales N. Iorga, în revista „Floarea Darurilor", în anii 1906 şi 1907. Cea mai mare parte din acestea au fost republicate în volumul „Din Opera poetică a lui N. Iorga", alături cu poeziile sale originale şi cu traduceri din alte limbi, formând altfel o frumoasă antologie. Sânt foarte reuşite unele traduceri din poeţi mai vechi ca *Wordsworth* sau unii mai noi ca *Kipling*, care apar acum pentru întâiaşi dată în româneşte, şi din poeţi americani ca *Longfellow* şi alţii.

Din acesta din urmă se mai publicase în româneşte mai ales o poezie: *Excelsior*, care a avut parte de patru traduceri dar cea mai reuşită este aceea a lui St. O. Iosif, în „Tălmăciri" Buc. (fără an). In acelaşi volum se mai găsesc: o poezie de *Burns „In ciudă"* şi două deosebit de frumoase din Shelley: *Oda către ciocârlie* şi *Imnul către Noapte*, acesta din urmă tradus împreună cu D. Anghel. Iosif a tradus de sigur din nemţeşte, însă traducerile în această limbă fiind de obiceiu fidele şi Iosif fiind nu numai un mare poet original, dar şi cel mai bun traducător ce l-am avut până acum, tălmăcirile lui sânt

©BCU CLUJ

cele mai minunate lucrări ce avem în acest fel în românește [1].

[1] Dau aici ca exemplu de traducere de Iosif poezia următoare, nu numai pentru frumusețea ei, dar și pentru bogăția de sinonime și pentru faptul ca Iosif însuși a uitat să o republice în volumul lui de «Tălmăciri» și a rămas înmormântată într'o revistă de provincie «Cumpăna» de la Bârlad, din 1910. Autorul ei este un poet din așa numita școală a «Lakiștilor», romantici de la începutul secolului XIX, mari admiratori ai naturii (Wordsworth e cel mai de seamă dintre ei). Școala lor a fost numită astfel, în glumă, pentrucă trăiau toți în frumoasa regiune a lacurilor din nord-vestul Angliei.

Southey. *Cataracta Lodorei,*

. . . . . .

Din obârșia plină de izvoară
Care țâșnesc într'un adânc basin
Al muntelui stâncos, apele vin
Și se preling încet și se strecoară,
Alunecă'n zigzaguri, dau ocol
Prin feregă și mușchiu făcându-și cale,
Se duc aproape nesimțit la vale,
Apoi adorm ici colo'n câte-un ghiol;
De-acolo apa ce păreà că-i moartă
Deodată-și sparge singură o poartă
Și-acum curgând prin stuf o întrevezi,
Printre mesteceni, pajiști și livezi,
Prin rariști trece vesel strălucind
Sau umbrele pădurii o cuprind,
Sărind ca o războinică vitează
Zăgazele ce drumul i-l brăzdează
Pân'la 'nălțimea malului râpos.
Cum curge apa la Lodora'n jos?
Aicea, iat-o viu fierbând în clocot,
Dincoace iat-o iarași aținită,
Ici fumegând, vuind, fugind cu ropot,
Înfuriată și nepotolită
Urmându-și calea'n goană ne'ntreruptă,
Săltând în sus și'n jos, chemând la luptă
Și-amenințând să surpe, să prăvale
Stânci, peșteri — tot ce i se pune'n cale.

Sărind șăgalnică
Crescând năvalnică
Slăbind, târâindu-se
Țâșnind, lărăindu-se
Fugind, azvârlindu-se
Aiurând zvârcolindu-se,
Ocolind plecându-se,
Săltând re'ntorcându-se,
De peste tot și-adună
În goana-i ce detună
Șuvițele ei săltărețe,
Din care sar alte răzlețe,
Pe care-apoi iarăși le'ndrugă
Pân'la o nouă fugă.
Scurmând și opintindu-se,
Luptând și despletindu-se,
Ea își urzește țesătura ei

Că stai uimit și pleoapele
Le'nchizi fara să vrei.
Rămâi așa nedumerit
Și asurzit și aiurit
De larma ce o fac apele
În cursul lor nemaioprit.

Săgeată pornind,
Șopotind, forfotind,
Clocotind și cotind,
Smorcăind, horcâind,
Ici picând strop cu strop,
Ici jucând în potop,
Năruind, stăruind,
Tremurând, murmurând,
Țâraind, pâraind,
Ropotind, bobotind,
Duduind, zguduind,
Vâjâind, gâfaind,
Aromind și momind
Și murind, tresărind și sărind
Și fierbând și turbând.

Galopând și săpând și rupând și surpând,
Strălucind, clipocind, nălucind, rătăcind,
Lunecând, zdrumicând, și jucând și [trecând,
Unduind, șerpuind și suind și vuind.
Spumegând, fumegând, răpăgând și [strigând,
Dănțuind, chefuind, duduind și hiind
Bolborosind, regăsind, poposind și [sosind,
Șopăind, ropăind, țopăind, hopăind,
Frământând și cântând, desfătând și [saltând.

Mereu, mereu coboară, domoală ori [zglobie
Bătrâna cataractă, vulcan de apă vie,
Impreunând tot soiul de zgomote ciudate
Cu-a valurilor sale schimbări neîncetate
Și-și trâmbiță sonora
Și vesela solie . . .

Așa coboară apa'n cădere la Lodora . . .

©BCU CLUJ

In „Biblioteca pentru toţi“ s'au publicat două traduceri frumoase din doi dintre cei mai mari poeţi englezi ai sec. XIX.

Prima este aceea a duiosului poem *Enoch Arden* de **Tennyson,** tradus în versuri de poetul Haralamb Lecca, din franţuzeşte de sigur, dar mai bine ca traducerile făcute de el după Shakespeare. Din acest poet au mai tradus şi alţii bucăţi mai scurte, aşa d-l Iorga, în volumul pomenit mai sus, sau ici-colo în câte o revistă, ca de ex. în "Luceafărul“ din 1919 un pasagiu din *Moartea lui Arthur*, tradus în forma originală de D. Vlasan[1] sau în „Ramuri“ din 1923 poema *Ulise* tradusă frumos de A. Iacobescu.

A doua traducere publicată în „Biblioteca pentru toţi“ este aceea a dramei lirice *Mildred* de **Robert Browning**, în versuri albe, ca în original, de Margarita Miller.Verghy. Şi aceasta este mult mai bună decât traducerea făcută de aceeaşi autoare din Shakespeare; păcat însă că n'a ales din acest mare poet o operă mai caracteristică. Tot d-sa a tradus bine, din englezeşte, şi foarte frumos, în versuri albe, *Sonetele Portugheze* ale soţiei poetului de mai sus, **Elisabeta Barret-Browning,** un roman în sonete, în care se descrie dragostea curată a acestor doi poeţi, unul din cele mai frumoase volume de poezii lirice, neîntrecute prin delicateţa lor în toată literatura engleză. Traducătoarea ar face bine să republice acest volum, acum epuisat (însă cu mai puţine greşeli de tipar). O bucată mai scurtă de aceeaşi poetă „Nenorocirea vieţii omeneşti“ este tradusă de N. Iorga; am tradus şi eu în versuri duioasa poezie *Plânsul copiilor*, care va fi publicată împreună cu alte traduceri din diferiţi poeţi englezi, unii încă necunoscuţi la noi, într'o Antologie a literaturii engleze, ce va apare în curând şi în care se vor republică şi cele mai bune dintre traducerile făcute de alţii.

In ultimul timp s'a tradus foarte mult din **Oscar Wilde,** dar mai ales din operele lui în proză, din operele poetice s'au tradus frumos numai *Poemele în proză*, de Al. Stamatiad, din franţuzeşte însă şi vreo două-trei poezii scurte. S'a tradus şi *Balada de la Reading Gaol*, însă foarte rău.

Din poeţii cei mai noi s'a tradus foarte puţin. D-l O.

[1] Am tradus-o şi eu şi am publicat-o în revista „Gândirea“, de asemenea şi alte bucăţi de acelaşi poet, publicate în »Conştiinţa românească« din Cluj, şi aiurea.

©BCU CLUJ

Densusianu într'un scurt, dar frumos studiu asupra lui **A. C. Swinburne** (în Vieaţa nouă, din 1909) dă în proză câteva pasagii caracteristice din lirica exuberantă de viaţă a acestui poet. Din lirismul mistic al unor scriitori de azi, ca **A. Simons** şi **W. Yeats** ne dă câte o bucată frumos tradusă d-l Dragoş Protopopescu (în Vieaţa nouă, 1913), dar ne mai aşteptăm la altele din partea d-sale. Traduceri exacte, în proză, de bucăţi întregi şi de pasagii, pentru exemplificare, din scriitori mai vechi şi mai noi, dă M. Beza, în interesantul său studiu „Romantismul englez" şi în volumul „Din Anglia", din anii din urmă. Multe pasagii din scriitori englezi se găsesc de asemenea şi în „Istoria literaturilor romanice" de N. Iorga, care vorbeşte în această carte şi despre cei mai de seamă scriitori englezi, pentru influenţa pe care au exercitat-o asupra lor acèle literaturi şi pentru fondul celtic comun unora şi altora.

In general putem spune că mai ales în ultimii ani ai secolului trecut şi la începutul secolului nostru literatura engleză, care erà cunoscută în România în cea mai mare parte prin traduceri franceze şi germane, ajunge să se răspândească în cercuri mai largi, la început mai mult prin traduceri indirecte din acèle două limbi, mai cunoscute la noi, dar din ce în ce mai mult şi prin traduceri directe, şi deci mai exacte, din limba engleză. In acelaşi timp ajung să fie cunoscuţi mulţi dintre scriitorii mai noi, cari până atunci abia erau ştiuţi din nume, sau de multe ori nici măcar atât. Paralel cu grija pentru o mai mare exactitate în interpretare, la care se ajunge cu greu, din pricină că această limbă e încă puţin cunoscută la noi, se observă în acelaşi timp din ce în ce mai mult o preocupare estetică de a redà într'o formă frumoasă, cât mai apropiată şi mai conformă cu textul original, opera poetică a scriitorilor englezi, care tradusă numai exact în proză pierde mai mult decât atunci când este tălmăcită în versuri de un scriitor de talent, care are în acelaşi timp grija de a intrà cât mai mult în spiritul scriitorului pe care vrea să-l interpreteze şi imitându-i în acelaşi timp pe cât se poate şi forma în care acesta a socotit potrivit să-şi îmbrace şi să-şi împodobească gândurile şi simţimin'ele sale.

Din ce în ce se răspândeşte mai mult convingerea că traducerile nu trebue să fie simple afaceri comerciale, că ele sânt lucrări care uneori merită să fie puse alături de operele origi-

©BCU CLUJ

nale şi pentru care e nevoie de ştiinţă, talent şi muncă, din nenorocire adesea cu atât mai puţin răsplătită cu cât este mai conştiincioasă.

Pentru a puteà aveà traduceri bune trebuiau să se împlinească mai multe condiţiuni.

Prima erà aceea de a aveà o limbă destul de bogată în care să se poată redà nuanţele de gândire şi simţimânt ale unor scriitori, care aveau înaintea lor o civilizaţie mult mai desvoltată decât aceea în care se află poporul român în vremea când au început aceste traduceri. Limba românească de acum un veac erà de sigur în unele privinţe o limbă foarte bogată, mai cu seamă în cuvinte concrete, dar erà lipsită mai ales de cuvinte pentru noţiuni abstracte. Pentru ştiinţă limba erà cu totul insuficientă, pentru poezie însă ea aveà un vocabular bogat, care nu aveà nevoie de prea multe adaose, pentru a puteà redà chiar simţiminte mai complicate. Se exprimase doară în ea toată bogăţia de gândiri şi simţiminte cuprinse în Biblie, nu fusese însă destul mlădiată pentru poezie.

Eliade, care mai mult decât oricare a lucrat la formarea limbei literare româneşti, spune despre limba în care aveà să scrie:

„După ce dară mi-am format limba ştiinţelor şi a duhului, am vrut pe urmă să păşesc şi la limba inimei sau a simţimântului ... Fără să mă abat din drumul literaturei cei sfinte sau bisericeşti, în care se exprimă aşa de frumos şi de înţeles prin cele mai multe tonuri, simţimintele cele mai înalte şi mai tinere, entusiasmul cel mai viu şi patimile cele mai dureroase ... şi în care poate cineva află limba epopeei, a odei şi a elegiei; fără să mă abat din toate aceste, fără să stric limba cea legiuită odată de moşii noştri, ci numai după drumul şi metodul lor să îndeplinim lipsele ce ei n'au avut vreme a îndeplini, adică întru aceea ce atingeà de limba ştiinţelor, a literaturei cei nouă şi a ideilor ce lumea a dobândit de atunci încoace; mi-am pus înainte a traduce ceva din autorii ce mai vestiţi noi; mi-am ales după a mea aplecare pe de *Lamartine* şi pe *Byron;* am vrut să văz pe cât se mlădià limba şi cât este destoinică să exprime acèle idei aşa de frumoase, înalte şi pline de patimă. Limba am aflat-o destoinică, căci ea mi-a fost învăţătorul şi ea singură m'a povăţuit cum trebue să o mâiu, şi cine o va ascultà, cine nu va ieşì

©BCU CLUJ

din regulile prescrise ale naturei ei, va ajunge în scurtă vreme departe..."

El o găseşte chiar „mai destoinică decât pe cea franţuzească". Recunoaşte însă că „vorbele-i lipsesc şi frazele", dar „urzirea sau scheletul ei este mare, e elegant, e nobil. Energia nu-i lipseşte, armonia se simte pretutindeni..." [1]

E păcat că Eliade nu a căutat totdeauna să puie în practică ceeace spusese aici şi că, după 1838, vrea să creeze o limbă pe care nimeni n'o mai pricepeă. Prin aceasta el întârzie procesul de formare al limbei. Totuşi chiar şi greşala lui a fost până la un punct folositoare, căci cu toate că lipsurile limbei poetice nu erau prea mari, lipsuri erau totuşi, cuvinte nouă trebuiau introduse în limbă şi unele dintre cele vechi trebuiau să fie adaptate pentru a puteà redà o lume de cugetări şi simţiminte mai bogate decât aceea cu care fuseseră deprinşi Românii până atunci şi trebuià chiar creată o *sinonimie* mai bogată, pentru redarea nuanţelor. Multe din cuvintele care astăzi ni se par un vechiu patrimoniu al limbei au fost introduse sau create în vremea aceea [2].

Pentru ca aceste cuvinte nouă să poată însă aveà o valoare poetică ele trebuiau să fi fost folosite de poeţi care să exprime cu ele gândirile şi simţimintele lor, să le întrebuinţeze în aşa fel încât oricine să le simtă ca singurele cuvinte potrivite acolo unde erau folosite, prin nuanţa pe care aveau să o redeà sau chiar prin sonoritatea lor şi să se impuie astfel, să capete un drept de cetăţenie, pe care nu orice intrus inutil îl poate aveà. Ideea de a se înlocuì pur şi simplu cuvintele de origină streină, care erau vechi în limbă, prin cuvinte de origină latină, a trebuit să fie înlăturată, a trebuit să se ajungă la ideea de a introduce cuvinte numai unde se simţeà nevoie şi a se păstrà în acelaşi timp toate acèle cuvinte al căror conţinut se îmbogăţise prin faptul că cu ajutorul lor îşi exprimaseră cugetările şi simţirile lor atâtea generaţii mai nainte.

Trebuià în orice caz cel puţin o generaţie de poeţi care să mlădieze această limbă, în parte nouă, să o facă în stare de a redà ceea ce simţiseră oameni care reprezentau o cultură mai veche şi mai rafinată.

Intr'un studiu asupra lui „Shakespeare şi spiritul german",

[1] Vezi G. B. Duică. *Ist. lit. rom. moderne*, p. 124 5, Cluj 1923.

[2] Vezi P. V. Haneş, *Desvoltarea limbii literare române în prima jumătate a sec. XIX.* Buc. 1904.

©BCU CLUJ

Fr. Gundolf, unul dintre cei mai buni cunoscători ai marelui poet englez, scrie:

„Spiritul german trebuiă să fi trăit destul, să fi trecut prin destule destine, pentru a creà în limba lui valorile sufleteşti care să corespundă acelora ale lui Shakespeare în ce priveşte adâncimea şi cuprinsul. Aceste valori s'au creat treptat, începând mai ales de la Lessing, în legătură chiar cu Shakespeare, şi în sfârşit în Goethe abia s'a născut un suflet destul de cuprinzător, care a străbătut toată adâncimea şi întinderea limbei germane, cu toată viaţa ei, care a redat viaţa trecutului ei întepenit şi i-a asigurat un viitor nemărginit. Abia acum aveà spiritul german un poet a cărui limbă să se poată luà la întrecere cu aceea a lui Shakespeare şi care să poată, dacă nu să creeze din nou valorile sufleteşti ale lui, totuşi cel puţin să le trăiască din nou. Această limbă o întrebuinţă însă Goethe pentru a exprimà ceea ce a cunoscut şi trăit el (seine eigenen Erkentnisse und Erlebnisse), în spiritul său larg şi adânc. Pentru ca posibilităţile de limbă create de el, cunoştinţa limbei înălţată de el să devie liberă, erà nevoie deci:

1. De o generaţie care să trăiască din nou în această limba (adică spiritul devenit expresie) pe care Goethe o încătuşase cu totul în formă, să-i dea o nouă mişcare şi să o întrebuinţeze ca ceva viu. Această generaţie a fost Romantismul. Dacă a venit acum:

2. Un om care cu această întinsă mişcare a limbei nu căutà să pună în formă şi să exprime o viaţă personală, ca Goethe, şi nici nu o lăsà să fie numai un joc, ca unii romantici, ci cu ea urmăreà cel mai întins complex de viaţă care a fost întrupat în altă limbă, îl transformà în mişcare de limbă germană, şi prin această îi dădeà o formă în limbă germană, el realizà astfel posibilitatea unei traduceri germane a lui Shakespeare, în care spiritul german şi sufletul lui Shakespeare să se poată exprimà printr'un mediu comun, prin care Shakespeare să devie în adevăr un scriitor în limbă germană. Acest om este A. W. Schlegel...

Ca simplu maestru al limbei a putut el să-şi îndeplinească datoria, pentrucă Goethe prin experienţa lui de viaţă şi romantismul prin tendinţa lui generală au prelucrat limba înaintea lui. De aceea n'a reuşit Wieland mai 'nainte, şi n'ar fi reuşit nici chiar Herder; căci experienţa de viaţă a lui Shakespeare nu puteà să fie redată în limba germană, până ce un suflet universal ca Goethe n'a făcut sufletul german destul de matur pen-

©BCU CLUJ

tru a exprimă pe Shakespeare. Se vede deci că nu e o simplă întâmplare că Shakespeare a fost tradus tocmai atunci. Shakespeare al lui Schlegel este o producţie colectivă" [1].

Cele arătate aici de Gundolf îşi găsesc o confirmare şi în ceea ce priveşte traducerea lui Shakespeare şi a altor scriitori în limba românească.

Nu puteam avea traduceri bune în româneşte până ce limba n'a fost îmbogăţită şi mlădiată de generaţiile de poeţi români, de Alexandrescu, Alecsandri, dar mai ales de Eminescu şi cei mai mari dintre contimporanii lui. De aceea de fapt nici nu avem traduceri care să ne poată mulţumi deplin înainte de sfârsitul secolului trecut şi începutul secolului nostru, şi de aceea nici nu putem judecà lucrările făcute mai înainte numai din punct de vedere estetic, ci mai mult din punctul de vedere al istoriei culturale, ca încercări mai mult sau mai puţin izbutite de a redà în limba românească acèle lucruri cari preocupau pe contimporani în lumea mai înaintată a apusului, a cărui modă o urmau şi în această privinţă, chiar prin operele pe care le traduceau.

Traducerile de care am vorbit până aici răspundeau unei nevoi adânc simţite, unei stări sufleteşti generale în ţările româneşti. Alegerea scriitorilor şi a operelor traduse nu a fost întâmplătoare, ea ne arată la început spiritul religios al epocei şi starea de apăsare sufletească, din care aveà să izbucnească mai târziu revolta şi să aducă iarăşi vremurile măreţe de odinioară.

Când după unirea principatelor şi mai ales după războiul pentru independenţă acel simţimânt de apăsare încetează, preocupările încep să devie cu totul altele şi ele se resimt chiar şi în alegerea aceasta a operelor de tradus din limbi streine. Popularitatea unora dintre autori încetează sau scade, şi chiar atunci când ea se menţine într'o măsură oarecare, ea capătă alt caracter, punctul de vedere estetic începe să predomine, preocuparea artistică se resimte din ce în ce mai mult şi forma în care se înfăţişează aceste traduceri devine mai desăvârşită.

Deşi nu avem a face aici cu opere originale, putem totuşi spune că ele formează un capitol în istoria sufletului românesc.

Traducerea unei opere literare nu corespunde numai spiritului unei epoce; cum se poate observà de cele mai multe

[1] Friedrich Gundolf, *Shakespeare und der deutsche Geist*, 1922, p. 350–354.

©BCU CLUJ

ori, dacă ea nu este o simplă afacere comercială, ci o operă artistică cu adevărat, ea răspunde unei nevoi sufleteşti a aceluia care a făcut-o şi care a găsit în opera pe care o traduce unele din gândurile şi simţimintele lui exprimate mai bine decât ar fi putut-o face el însuşi.

Aceasta este de altfel a doua condiţie esenţială pentru o bună traducere. Traducătorul trebue să simtă o deosebită *simpatie* pentru opera pe care o tălmăceşte în limba lui, el trebue să lucreze cu aceeaşi plăcere la aceasta ca şi scriitorul care a compus-o; el trebue să aibă un spirit *congenial* cu al acestuia, un spirit care să fie în stare să se încălzească pentru aceleaşi gândiri şi simţiminte şi să nu cruţe nici o osteneală pentru a le redà într'o formă cât mai desăvârşită şi cât mai apropiată de aceea pe care a folosit-o autorul, fără ca pentru aceasta să fie servil, ci retrăind opera pe care are s'o interpreteze în spiritul limbei sale. *G. Bariţiu* spunea foarte bine, încă de la 1838, în „Foaia p. minte", într'un articol despre traduceri: „Exprimă cugetul poetului aşa după cum ar fi făcut acesta de ar fi scris în limba ta; numai aceasta va fi traducere adevărat poetică". Numai întru cât traducătorul va fi izbutit să facă aceasta, lucrarea sa va fi bună, va fi o operă de artă ea însăşi, putând să devie în acest fel câteodată chiar o lucrare mai desăvârşită decât originalul. Acesta este fireşte un caz foarte rar şi, când scriitorul a reuşit să realizeze un astfel de lucru, opera lui nici nu se mai poate numì o traducere, ci o operă originală inspirată de alta streină. Totuşi o bună traducere trebue să tindă cât mai mult să fie ea însăşi o creaţiune artistică, redând cât mai mult spiritul operei originale şi nu o simplă copie, o simplă traducere cuvânt de cuvânt, care, în poezie mai ales, reduce într'o formă prea prozaică şi banală lucruri cari în textul original aveau un farmec deosebit prin ritmul care le însoţeà, sau prin expresiunea întrebuinţată, care însă tradusă prea verbal poate părea nu numai stranie, dar câteodată chiar neplăcută în altă limbă, stricând astfel efectul artistic. De altă parte traducătorul nu trebue nici să se depărteze prea mult de textul pe care-l interpretează, să nu facă schimbări decât întru cât vede că gândul sau simţimântul scriitorului nu ar fi destul de limpede sau destul de frumos redat în limba sa, şi să-l reproducă cât poate mai adecvat în forma în care l-a exprimat autorul său.

©BCU CLUJ

Pentru aceasta însă se mai cer două condiţii elementare, dar esenţiale.

Una este ca acela care traduce să-şi cunoască bine limba, să-i studieze toate posibilităţile de exprimare în operele ei originale, să nu fie un simplu răsfoitor de dicţionare, care-şi au de sigur utilitatea lor, dar care nu pot fi folositoare decât întrucât acel care le întrebuinţează simte toată valoarea diferitelor nuanţe de înţeles ale cuvintelor pe care acestea i le pun la îndemână, şi să-şi dea seama că nici un dicţionar, mai ales în starea de astăzi a filologiei române, nu este o operă desăvârşită, ci una la care trebue el însuşi să contribuiască spre a o desăvârşì.

Cealaltă condiţie tot atât de elementară şi tot atât de esenţială este ca traducătorul să cunoască bine limba din care traduce şi să folosească toate mijloacele ce-i stau la îndemână pentru a pătrunde cât mai bine în spiritul scriitorului pe care vrea să-l tălmăcească. Pentru aceasta trebue ca traducerea să fie făcută după opera originală, căci, deşi se întâmplă uneori ca un poet mare să facă o lucrare bună chiar după o traducere, cea mai bună lucrare făcută astfel va avea de multe ori lipsuri, va conţine interpretări greşite, care nu pot fi îndreptate decât confruntând-o cu textul original.

Cum am văzut, cele mai multe dintre traducerile despre care am vorbit mai sus nu au îndeplinit una sau alta dintre aceste condiţiuni, uneori chiar nici una din ele, şi aceasta este mult mai regretabil pentru cele făcute în vremea din urmă.

Dacă ne este permis să încheiăm cu o comparaţie, am spune că traducerile faţă de literatura din care au fost luate sânt ca o apă care izvoreşte din pământ proaspătă şi plină de substanţe folositoare sănătăţii, care în curgerea ei îşi pierde în orice caz prospeţimea, însă dacă a curs pe un teren pe care s'a putut păstrà curată i-au mai rămas cel puţin o parte din substanţele folositoare nealterate; dar de cele mai multe ori ajunge sarbădă, şi fără folos, ba se încarcă chiar cu alte substanţe streine care-i dau un gust neplăcut. Pentru a o puteà aveà curată şi bună, trebue s'o luăm sau deadreptul de la izvor, sau în orice caz, nu prea departe de acolo.

Petre Grimm.

©BCU CLUJ

Contribuţiuni fonologice.

G. Giuglea, în studiul său publicat în DR. II (pp. 360 ş. u.) a pus din nou în discuţie chestiunea vechimei trecerii lui *á* + *n* în *ân* în limba română. Se ştie anume că această schimbare fonetică e una dintre cele mai vechi, căci o găsim cu regularitate în elementele latine, dar nu şi în împrumuturile din limbi slave, nici atunci când ele datează din epoca străromână, precum ar fi cazul cu slav. *rana,* păstrat în toate dialectele (dacor. *rană*, arom. *arană*, megl. *rană*, istror. *rânę*), cu *a* nealterat sau cu un sunet desvoltat ulterior din *a*. Există de sigur şi o legătură între alterarea lui *á* în *â* (*ă*) în poziţie nazală la noi şi la Albanezi, deşi condiţiile în care se poate observà nu sânt tocmai aceleaşi, întru cât la Albanezi avem ε şi din *á* urmat de *m* simplu (cf. Meyer-Lübke, *Grundriss* I², p. 1042).

Avem însă în româneşte cinci cuvinte care sânt în deobşte considerate ca de origine slavă, care au un *â* înainte de *n: stâncă, jupân, stăpân, stână* şi *smântână,* cel din urmă atestat din regiunile rotacizante cu *r* (istror. *smăntărę*). Aceste cuvinte sânt considerate de obiceiu ca împrumuturi foarte vechi, pe când *an* puteà să se schimbe încă în *ân* (cf. O. Densusianu, *Histoire de la langue roum.* I 282; Tiktin, *Elementarbuch* § 45; Weigand, *Jahresber.* XVI 228).

Impotriva acestei păreri se ridică Giuglea şi, pe cât mi se pare, cu drept cuvânt. Ar fi într'adevăr curios ca termeni importanţi păstoreşti ca *stână* şi *smântână* să fie împrumutaţi de la Slavi, când în cele mai multe cazuri noi am fost cei cari le-am dat Slavilor încunjurători asemenea termeni; pe de altă parte *jupân* şi *stăpân*, care arată un rang social desigur vechiu, se găsesc numai la Slavii din nemijlocita noastră apropiere, încât aceşti termeni cu greu vor fi fost aduşi de ei din patria lor primitivă şi încă în vremuri atât de vechi, încât, primite de strămoşii

©BCU CLUJ

noștrii, să fi fost plămădite imediat în limbă ca vorbele de origine latină.

De aceea cred că nu poate fi de prisos dacă vom supune unui nou examen aceste cinci cuvinte.

Elimin pe *jupân*, pentru care Giuglea dă în acest volum o explicare nouă și dovedește că el este un element autohton în limba noastră.

Și *stâncă* trebue eliminat. Derivarea lui din slav. *stanz* (de unde avem pe *stan* al nostru), propusă de Cihac, II 366, cu oarecare rezerve și admis — tot cu oarecare îndoială — de O. Densusianu *l. c.*, nu poate fi susținută. Forma mai veche a cuvântului e *stincă* (Cipariu, *Crest.* 102) — din care *stâncă* s'a desvoltat ca *stâng* < *sting* — și ea ne arată că nu avem a face cu un *â* din *a*.

Pentru *stâpân* sânt a se vedeà acuma expunerile lui Capidan în acest volum, p. 149—150. Singurul lucru care a rămas nesprijinit în deajuns pentru etimologia *hospitanus > *stăpân*, e metateza.

Cu cât îmi trece mai mult material lexical regional pe dinaintea ochilor, cu atât mă conving tot mai mult de importanța rolului pe care-l are metateza în limbă. Cel puțin în unele limbi — între care cu siguranță trebue numărată și cea română — există într'o largă măsură o îngăduință colectivă pentru „greșelile" de rostire ale celor ce așază sunetele în cuvânt la alt loc decât cel tradițional O formă metatezată — mai ales în cuvinte mai lungi decât de două silabe — nu produce sancțiunea ridicolului atât de ușor ca alte abateri de la rostirea tradițională; mai mult decât atâta, forma neobicinuită, cu metateză, având farmecul noului, e imitată ușor. Chiar și metateze sintactice se încetățenesc ușor, cf *cam de o dată* și *deocamdată*. Am observat la mine însumi cum pe nesimțite am adoptat, mai ales în scris, forme ca *împrotivă*, *crastavete*, *pogorî*, deși în casa părintească am învățat să rostesc *împotrivă*, *castravete*, *coborî*.

Deoarece la alte locuri ale acestui buletin se admit și alte cazuri de metateză (**aleno* < *anhelo* și *mătreață* < **trămeață*), profit de acest prilej ca să public aici o listă a cazurilor de metateză în românește pe care mi le-am notat până acuma. Nu voiu da exemplele foarte numeroase de schimbarea locului unui *r* și *l* în cuvânt, îndestul de cunoscute din toate limbile, nici a

©BCU CLUJ

altor consonante, ci mă restrâng la metateza reciprocă îndepărtată.

Mai adesea avem schimbul între sine al consonantelor *r* şi *l* (cf. *corylus* — **colurus* REW. 2271): *barilcă* (< rut. barilka) — *balircă, bolercă*; **cărdel* (< lat. *cardĭllus) > *căldăr-aş* (+ *căldare?*) Candrea-Densusianu, Dicţ. etim. No. 233; poate şi **cărnal* (< *cărnar* < lat carnalis) > *cârlan*, G. Giuglea, DR I 247; **galgur* (< ga'gulus) > *glangur* (*grangur*); *gulerat* şi *gurelat* DA.; *horelcă* (< rus. horĕlka) şi *holercă* (+ *holeră?*); *împrilostì* şi *împilostrì* Viciu Gl.; *lire* (plur. de la *liră*) şi *rile* Vârcol, Vâlcea 13; *părăclinţ* şi *pălăcinţ*; *poreclă* şi *polecră, policră* Jahresber. VII 86; *raclă* (< bulg. raklъ) şi *lacră*; *raliţă* şi megl. *lariţă*; *tiriplic* şi *tilipric* Jahresber. VII 89; posibil ar fi ca şi *ghiară* al nostru să fie un **glarra* din germ. *Kralle*.

Dar schimbul să găseşte şi la alte consonante (cf *quercus-*cerqua* REW. 6951, *malva* > *varma* ib. 5274 etc.), de ex: **acupà-apucà*; *alună*, după Meyer-Lübke, DR. III **allevana* < *avellana*; *bărzăun* şi *bărnăuz*; *blogodorì* şi *blodogorì*; *cătelin* şi *cătinel* (după *încetinel?*); *ceselà* şi *secelà*; *ciupercă* < slav. *pečurka*; *cotylos* şi **cytula* > *ciutură*; *Dobrogostea* şi *Drogobostea* Jahresber. VIII 315; *gămălie* şi *măgălie*; *gomoloz* şi *golomoz*; *iată că* şi *iacătă*; *ienuper* şi *ierupen*; *încrop* şi *îmbroc*; *inemă* şi *imenă* (în glumă? Jahresber. V 156); *înfiripà* < **împrifirà* < **im-perfilare* G. Giuglea, DR II 825; *înţesà* < **înseţà* < **insitiare* G. Giuglea, DR. II 820; *întunecà* < **înutecà* < **in-nocticare* G. Giuglea, Cerc. lex. 11; *întrumpicà* < *întru(n)chipà* (< *într'un chip*) N. Drăganu, DR. I 300; *jegăraiu* şi *jerăgaiu* (+ *jar?*); *livinţi* şi *velenţi* Giuglea-Vâlsan, Rom. d. Serb 64; *măciucă* şi megl. *čamugă* (şi la Sârbi *mačuga* şi *čamuga* cf. Skok, ZRPh. 1923, p. 189); arom. *muşuroń* şi *şumuroń*; *pădure* < **padulem* (REW. 6183) < *paludem*; *pântece* şi *pâncete* Jahresber. VI 32; *pârcălab* şi *cârpălab* Graiul II 195; *pătăranie* şi *tăpăranie*; **pectinem* (> *pieptine*) şi **keptinem* (> istrorom. *ţâptir*); *răzimà* < **remediare* (DR. II 643 ş. u.); *risipì* şi *siripì* (Bran, Muscel); *rumegà* şi *rugumà* (şi în Italia REW. 7440); *rutesu* < **rusetu* < *rursum* + *item* G. Giuglea, DR. I 250; *scociorî* şi *scorocì* Alexi; *ţăcălie* şi *căţălie*, *tăvălug* şi *vălătug* (+ *val?*); *tăciune* şi *čătune* (în Bucovina; la Istroromâni *čaturić*); *văgăună* şi *găvă(d)ună* (+ *găvănos?*); **vovorì* > *vorovì* (Jahresber. XIII, 108); — în monosilabe: *puţ* — arom. *ţup*; *buş* — *şub*; — metateza se întâmplă chiar când se naşte omonimie: *cocean* şi *ciocan* „Maisstrunk" Jahresber. VIII 318

©BCU CLUJ

(cuvântul acesta se găsește supt forma metatezată și la Sârbi, precum a arătat Skok, ZRPh. 1923, p. 189); — chiar silabe întregi se intervertesc: *hándur* și *durhán*; *nicăíri* și *nicări(i)*; *pitulà* și *tupilà*; *pohoiu* și *hopoiu*.

Interesante sânt cazurile în care, împreună cu metateza, putem urmări jocul între fonice și afone și între consonante muiate și nemuiate: *achindie* și *atinghie*; ar. *avegl'u* și *avleġu*; *boşog* și *bojoc*; *buced* și *buget* (și *buged*); ar. *cl'ingă* și *yinglă*; *lânced* și *lânget* (și *lânged*), *pogor* și *cobor*; ar. *putrid* și *prudit* Aromunen II 361; ar. *vecl'u* și *vlek'u* ibid. 357, cu care se poate compară *vegetus* și **vecedus* în REW. 9175[1].

Cred că acest număr considerabil de exemple de metateză reciprocă ne face să admitem și pe cea întâmplată în *stăpân*. Etimologia ce o dau la alt loc al acestui volum verbului *prospătà*, ne arată și ea că lat. *hospes* avea o familie mare în românește și era susceptibil la desvoltări semantice multilaterale.

Stână are, adevărat, la Serbocroați un corespondent *stana*, cu același sens, din care am puteà fi ademeniți să-l derivăm (precum de fapt din acest *stana* au fost împrumutate mai târziu alb. *stan* „grajd", n.-grec. στάνι „grajd, băcie", arom. *stane* „stână" cf. G. Meyer, *Alb. Wört.* 391—392). Ne bate însă la ochi că, dintre toate limbile slave, vechiul *stanъ* „loc de adăpost" tocmai la Sârbi s'a desvoltat cu înțelesul special de „stână", încât

---

1 Nu mi-a fost posibil să găsesc la Cluj studiul lui Behrens despre metateza reciprocă în limbile romanice spre a-l consultà. O listă de cazuri din limba albaneză, unde metateza — ca și la Sarzi — e deosebit de frecventă dă acuma Jokl *Lingv. kulturhist. Untersuchungen*, p. 89. Din primele două fascicole ale Dicționarului etimologic francez de Wartburg mi-am notat cazurile: Jonne *étocoir* = écoutoires, **atecu* = acetum, Nîmes *agŭza* = Toulouse *azŭga*, lat.- med. *diamas* < **adimas*, gasc. *aubaredo* și *aoubadero*, *aubépine* = dial. *ebopẽ* etc. De sigur că o examinare mai atentă a cazurilor de metateză în graiul copiilor ar duce la stabilirea unor principii interesante. Anume cuvinte — mai ales polisilabe — par a fi cu deosebire grele de reținut cu urmarea tradițională a silabelor. Astfel cuvântul *cămașe* îl prefăceà nevastămea, când erà mică, în *măcáșe*; o nepoată a ei — de doi ani — îi zice acum *máșecă*, mutând și accentul, dimpreună cu silaba schimbată. — De sigur că metateza nu izvorăște numai dintr'o eclipsă de memorie pentru urmarea sunetelor în cuvânt, ci este de cele mai multe ori și o înlesnire a pronunțării. Numai cât „lesne" și „greu" sânt noțiuni foarte subiective. Astfel, pentru cei mai mulți dintre noi rostirea *înfașe* e mai „ușoară" decât *înșfac*. Cu toate acestea bulgărescul *hvaštam* (rostit *faštam*) a suferit aceasta metateză și Tiktin (DRS. s. v.) nu trebuià să se îndoiască de această etimologie dată de Chiac (II 148) Intr'adevăr, **înfaștu*, **înfaști* a devenit **înfașe*, **înfaști* (și apoi *înșfac*, **înșfași*) întocmai precum vechiul **învestu*, *învești* a devenit (după modèle ca *crescu*, *crești*) *învescu* (*învăsc*) *învești*; mai târziu, după *fac*, *faci*, s'a conjugat *înșfac*, *înșfaci*.

©BCU CLUJ

pare mai de grabă că vorba auzită de la păstorii români a fost cauza care a modificat sensul vechiului cuvânt slav păstrat la ei [1]. Aceasta e de crezut mai ales pentrucă acuma un corespondent al lui *stână* al nostru e dovedit de Jokl, în cartea citată (şi despre care va mai fi vorba la recensii) şi în albaneză (p. 247): Albanezul *štɛzɛ, štązɛ* „animal" derivă dintr'un indoeur. **stā-n* la care s'a adăogat sufixul colectiv şi local *-zɛ*. Trecerea de sens admisă de Jokl şi ilustrată prin paralèle convingătoare din alte limbi a fost la Albanezi: loc de adăpost pentru animale, turmă de animale, animal [2].

Este foarte probabil ca acelaşi tip indoeur. **stān(a)*, — înrudit cu alb. *štɛzɛ, štązɛ*, cu slavul *stanъ* (în paleoslavă „adăpost, tabără", în sârb. şi „locuinţă", în rus. *stanъ* „loc de şezut, tabără", *stanica* „turmă, locul unde se strânge o societate") şi cu litvanul *stonas* „loc de şezut" (cf. I. Şiadbei, *Viaţa rom.* XV — 1923 — p. 305) — să fi existat şi în graiul strămoşilor noştri autohtoni, despre care ştim că se ocupau cu păstoritul, şi deci că *stâna* noastră să fie continuatorul neîntrerupt al acestui cuvânt autohton. Înţelesul original trebue să fi fost „locul unde stau, unde se adună, se adăpostesc animalele" şi apoi, prin specializare asupra animalului care se cultivă mai cu seamă,

---

[1] Precum arată Capidan în acest volum p. 180, românescul *ă* şi *â* e redat în împrumuturile făcute de Slavii de sud de la noi prin *a*, încât serb.-croatul *stana* ar puteà fi chiar împrumutat din *stână*. Un alt exemplu pentru *ъ* trecut la *a*, e sârb. *bačva* „butoiu" = bulg. *бъčва* (rus.-bis. *бъčкъ*, cf. Berneker, *Et. Wb.* I, 104), tot astfel sârb. *bar* „care se rosteşte de ciobani când vreau ca oile să stea liniştite la muls", pe care O. Densusianu, *Grai şi suflet*, p. 66 îl crede scurtat din *baran* „miel", e românescul *bâr!* Poate şi între *bâtă* şi sârb. *bat* să existe acelaşi raport, dacă amândouă ar fi identice cu paleosl *бъtъ* „sceptru".

[2] Cred că şi înţelesul de „avere" pe care-l are cuvântul nostru *stare* se explică tot din cel de „animal" şi că avem deci o paralelà cu exemplele citate de Jokl *l. c.*: ung. *áll(a)ni* „a sta" — *állat* „animal, vieţuitoare", rus. *statĭ* „a sta" — *statokŭ* „vită mare" (slovac. *statek*, v.-pol. *statek* „vită"), la care s'ar mai puteà adăogà sârb. *biće* „Zustand, Wohnung, Wesen, Vermögen". Pentru desvoltarea mai departe a lui „vită" la „avere" aduce Jokl, *op. cit.* 257, paralèle din alte limbi, care se pot înmulţi ca cele (inverse) date de Bréal, *Sémantique* 119 şi mai ales cu exemplele numeroase date acum în urmă de O. Densusianu, *Grai şi suflet*, p. 43. *Om cu stare* (cf. *Are stare 2000 de oi.* Fundescu, Basme, 131/3) va fi însemnat deci „om cu vite", „om cu blagă" cum s'ar spune în Banat (*blagă* = „avere" şi „vite" ca sârb. *blago*); trecerea de sens se întemeiază deci pe o imagine concretă, iar nu pe una abstractă („om cu situaţie") cum o avem bunăoară în germ. Wohlstand „avere" (după care, Românii din fosta Austro-Ungarie au plăsmuit pe *bunăstare*).

©BCU CLUJ

„locul de adăpost al oilor“ [1]. O analogă specializare de înțeles, însă asupra altui animal, o întâlnim la popoarele germanice, tot la un cuvânt format de la verbul corespunzător al lui *stare*: germ. *stôdô*, *stôda*, păstrat în mgi. *stôt* „îngrăditură pentru cai, herghelie“, vgs. *stuot* „herghelie“ (de unde actualul *Stute* „iapă“).

Lipsa acestui cuvânt la Aromâni și Megleniți e și ea însemnătoare și se potrivește cu atâtea alte cuvinte pe care Albanezii le au comune cu Dacoromânii, dar lipsesc la Românii din Balcan. In schimb Istroromânii, odinioară în strânsă comunitate cu Albanezii, au acest cuvânt.

În nici unul din izvoarele cunoscute până acum el nu e atestat. Il găsesc însă în niște manuscrise pe care d. Al. Viciu a avut amabilitatea să mi le pună la dispoziție și în care sânt cuprinse materiale de graiu istroromân culese de Andreiu Glavina acum douăzeci de ani. In ele e o descriere a stânei istroromâne, foarte asemănătoare cu cea dacoromână și numită *stână* sau *stânărie* [2]. Mi se pare că din aceste două forme, *stână* e un dacoromânism de care găsim multe la Glavina. Forma pe care o întâlnim în text regulat e *stânărie*, un derivat cu sufixul local *-ărie* (poate supt influența lui *cășărie*). Numai această formă cu *r* în vecinătate, explică nerotacizarea lui *n* în cuvântul istroromân (ca în *cărbur* și *cărbun*, *sarčira* și *sarčina*, *ginere*, dat de I. Maiorescu, din Schitazza).

Rotacismul îl găsim însă la Istroromâni în celalalt cuvânt, în care nu există nici un *r* învecinat spre a împiedecă prefacerea lui *n* în *r*, în *smântărę*, atestat ca nume de persoană și la Vlahii apuseni (DR. II, 361).

In toate limbile slave există un cuvânt *smetana* „smântână“. Cuvântul slav a trecut chiar în unele dialecte germane supt forma *Schmetten* (de unde derivă probabil și germ. *Schmetterling* = Butterfliege, engl. butterfly, cf. Kluge, *Etym. Wb.*[8] p. 399) și la Lituani: *smetona* (Berneker, *St. Etym. Wb.* II, 44). Această extindere mare până în Rusia pe de o parte și în Prusia pe de alta ne face să credem că Slavii nu au acest termen păstoresc

[1] Etimologia aceasta mi se pare mai plauzibilă decât cea dată de G. Giuglea în DR. I, 359 ș. u., din **saeptana*. Analogiile aduse de Giuglea cu derivatele romanice din *statio*, *mansum*, *mansio* etc. mi se pare că întăresc etimologia noastră. Ung. *esztena*, *isztina*, »parc de moutons« e de sigur împrumutat din românește

[2] Glavina însemnează cu *â* sunetul pe care eu și alții l-am auzit *ă*.

©BCU CLUJ

de la noi, deşi marea răspândire pe care a avut-o bunăoară grecescul βούτυρον la Romani şi Germani ne arată că asemenea cuvinte pot avea o întindere mare.

Atunci vom admite că vorba românească e de origine slavă? Aşa a crezut Miklosich (*Et. Wb.* 189), Cihac (II, 352), Byhan (*Jahresber.* V, 319), O. Densusianu (*l. c.*), Weigand (*Jahresber.* XVI, 228), Berneker (*l. c.*), Tiktin (*Dicţ. rom.-germ.*) ş. a. Mai mult decât atâta, forma românească şi forma germană *Schmant* (mai vechiu *smant*) cu *n*, au făcut pe slavişti să construiască un prototiv paleoslov **сѫмѧтана*, derivat de la verbul мѧтѫ-мѧсти „amestec, turbur", din care formele slave s'ar explică prin dispariţia lui *n* în urma disimilării totale faţă de *n* următor (Berneker *l. c.*).

Dacă facem abstracţie de cuvântul german, care are, precum vom vedeà, altă origine, şi examinăm numai pe paleosl. **сѫмѧтана* > *smântână*, vom vedeà că dăm de dificultăţi de ordin fonologic şi semantic care ne silesc să renuţăm la această etimologie. Nu anticipez nimic pentru *an* > *ân*, căci ar fi greşit din punct de vedere metodic a respinge o etimologie pentrucă nu admiţi o trecere fonetică a cărei imposibilitate cronologică rămâne tocmai s'o dovedeşti. E însă trecerea lui ѧ în *ân* care ne pune pe gânduri. Ştim anume că vechiul *e* nazal slav a dat în româneşte *in* (de ex. *smintesc* < paleosl. мѧтѫ); la Dacoromâni acest *in* s'a desvoltat după labiale în poziţie tare în *în*, întocmai ca în elementele latine; avem deci *sfânt* < paleosl. свѧнъ (alături de *sfinţesc*), întocmai ca *vânt* < ventus, *pământ* < pavimentum, etc. Decât ceea ce se constată în dialectul dacoromân, nu se potriveşte la Istroromâni, la care întocmai ca la Aromâni şi la Megleniţi, labialele nu schimbă pe *in*: *vint*, *pemint*. La Istroromâni **сѫмѧтана* ar fi putut da cel mult **smintărę* (sau **smintarę*).

Dar mai e şi o greutate reală de sens, peste care Miklosich a trecut prea repede (: „ursprünglich nicht das Herabgenommene, sondern das Gerührte"), dar asupra căreia a insistat cu drept cuvânt Giuglea: *smântâna* nu se face nicăiri din lapte bătut („amestecat"), ci ea se produce tocmai prin lăsarea laptelui în nemişcare. Slavul *smetana* nu poate fi adus deci în legătură cu un verb care înseamnează „a amestecà" (мѧсти), ci, adăugăm noi, cel mult cu unul care înseamnează „a (se) depune (deasupra)"

©BCU CLUJ

sau „a (se) acoperi“ sau „a (se) aşezà“ sau ceva analog. Dar aceste sensuri le are, între altele tocmai verbul slav мєтѫ-мєсти, de la care derivatul *сѫмєтана se potriveşte perfect şi ca formă cu cuvintele slave. Intr'adevăr, la Berneker (*Sl. Etym. Wb.* II, 40—41), găsim între corespondentele slave ale acestui verb: rus. *metatь* „a aruncà, a fătà, a depune icrele“, *vymetatь* „a ieşi la suprafaţă (despre vărsat, blândă etc.), bulg. *metnъ* „acoper, îmbrac“, sârb. *mètati,* „a aşezà“, *mètnuti* „a aşezà, a îmbrăcà“, etc.[1]

Rezultă din cele arătate că slaviştii ademeniţi de cuvântul românesc, au construit pentru formele slave o etimologie care-i sileà să admită nişte transformări fonetice forţate (disimilarea lui *n* în toate limbile slave) şi care nu ţineà seama nici de piedecile semantice reale („amestec laptele“ — „smântână“), în loc să caute explicarea firească, deopotrivă de satisfăcătoare din punct de vedere formal şi semantic, pe teritoriu slav. Iar filologii români, ademeniţi şi ei de asemănarea de formă şi identitatea de sens cu cuvintele slave, n'au supus această etimologie unui examen destul de atent.

Dar dacă prototipul slav *сѫмєтана se potriveşte şi mai puţin din punct de vedere formal cu cuvântul românesc (căci el n'ar fi dat, chiar dacă am admite propagarea regresivă a lui *n*, la Istroromâni altceva decât *smint-*), care e originea lui?

Giuglea, plecând de la ideea că în foarte multe limbi *smântâna* e numită „peliţă“ sau „strat“ care acopere laptele (cf. ital. *panna*, arom. *teară* < lat. *tela*), propune (*l. c.*) un prototip lat. **mattana*, derivat din *matta*, cu propagarea lui *n*. Tot de la *matta* (*natta* la Gregoriu din Tours) plecà Schuchardt (ZRPh. VI, 121) spre a explicà pe span. şi portg. *nata* „smântână“ (neap. *natta* îl considerà ca împrumutat din aceste limbi), apoi pe franc. (vechiu şi dialectal) *mate, matte* (> *natte*) „lapte sârbezit, caş, brânză“, lomb. *natta* „brânză rea“, franc. *maton* „lapte sârbezit“ (în Ronchi „Rahmkäse“), cat. *mató*, span. *materon*

[1] Tot acolo se citează derivate ca rus. *meteli*, sârb. *smet*, slov. *metelica* etc. cu înţelesul de „Schneegestöber“, polon. *mjetel* „fulg de zăpadă“, care au cu „smântâna“ comună ideea de „albă cu zăpada“ sau cea pe care o admite Spitzer la apropierea ce o face în acest volum între „bură (boare)“ şi „smântână“.

©BCU CLUJ

„Schmierkäse", precum şi pe germ. *Matte* (dial. *Matz*) „lapte sărbezit" [1] (cf şi Meyer-Lübke, REW. No. 5424).

Mi se pare însă că mai degrabă decât *matta*, a putut să stea la temelia cuvântului nostru lat. *mantus* sau *mantum*, care însemnă „mantă", dar care în unele limbi romanice are şi sensul mai larg de „învelitoare", astfel în spanioleşte, unde *manto* însemnează „membrana care acopere pântecele", „stratul de seu cu care e acoperit copilul când se naşte" sau "grăsime de pe praporul animalelor" [2]. Tot la acest *mantum* se reduce de sigur şi germanul *smant*, *schmant* „smântână" (trecut la Cehi: *šmant*) care apare cu *s-* ca la noi, însă probabil datorit altor influenţe. Un tip **mantana* cuprinde şi pe acel *n* pe care Giuglea îl admiteă prin propagare în **mattana*. Cât despre *s-* din cuvântul nostru, el se poate explică sau dintr'un prototip **submantana* > **summantana*, cu sincoparea lui *u*, ca în cazurile citate în DR. II 603, sau printr'un amestec a lui **mântână* cu slavul *smetana*, sau în fine, precum crede Giuglea, existând alături de **mântână* verbul *smântâni* „a luà smântâna jos de pe lapte" cu *s-* < *ex-*.

Rezultă din cele precedente că vechimea cuvintelor *jupân*, *stână*, *stăpân* şi *smântână* este mai mare decât întâiul nostru contact cu Slavii Transformarea lui *án* în *ân* o putem deci considerà încheiată pe vremea când au pătruns în româneşte întâiele împrumuturi din slavoneşte. Dacă limita de sus cronologică se poate precizà cu oarecare aproximaţie, avem şi câteva indicii pentru a stabilì limita de jos. Schimbarea lui *án şi an-'* în *ân* nu poate fi mai veche decât răspândirea creştinismului la strămoşii noştri, precum dovedesc termenii *sân-* < sanctus, *păgân* < paganus, *creştin* < **creştiân* < christianus, şi numele apostolului Andreas (grec. Ἀνδρέας), păstrat în forma *Îndrea (Undrea)*, cu

[1] Mai târziu Schuchardt (ZRPh. XIII, 531—532) revine asupra acestei etimologii şi presupune că *matta* = *natta* a influenţat numai cuvintele romanice, care ca şi span. *manteca* derivă din slav. *ment-*, din care derivă familia *smetana* trecut şi în rom. *smântână*.

[2] Deoarece acest înţeles din urmă îl are, pe lângă cel de „unt" şi span. *manteca*. De aceea R. Menéndez Pidal (Romania XXIX, 358) credeà că spaniolul *manteca* e un derivat din *manto*, iar nu urmaşul direct al lat. *mantĭca* „dăsagă". Originea lui *manteca*, răspândit în Peninsula iberică, Sardinia şi în cele mai multe dialecte italiene (pe alocuri şi cu sensul de „smântână" alături de cel de „unt" sau „alifie") rămâne încă de elucidat şi din punct de vedere formal şi semantic. Cf. bibliografia la Meyer-Lübke REW. No. 5327. Cuvântul românesc *mantică* citat acolo după Schuchardt, nu există decât în dicţionarele noastre şi pare ar fi o plăzmuire a lui Laurian şi Massimu.

©BCU CLUJ

înțelesul de „Decemvrie", ca la Sarzi, Albanezi, Slavi și Maghiari (cf. Meyer-Lübke, REW. no. 832), dar de sigur odinioară și ca nume de persoană[1]. Se pare deci că *án* > *ân* a fost contemporan cu transformarea lui *l* intervocalie în *r*, pe care n'o întâlnim în nici un împrumut din slavonește, dar o găsim în termeni creștinești ca basilica > *biserică*, Sanctus Nicolas > *Sân Nicoară*, poate și în halleluiah > *hai lerui* (cf. *Conv. lit.* XXXIX 310 ș. u.); amândouă trecerile le întâlnim în angelus > *înger*.

Asemănarea cu această transformare fonetică ne face să ne întrebăm dacă avem și cazuri de *án* > *ân* în împrumuturi din albaneză, precum le găsim la *-l-* > *r*? Din nenorocire nu avem nici un împrumut sigur, căci *stână* pare a fi mai de grabă autohton decât împrumutat din albaneză, iar *noian*, dacă s'a născut într'adevăr prin aglutinare din *un *oian*, și este, precum credeà Hasdeu (*Cuvinte den bătr.* I, 295), alb. *ujān* „ocean" (din *uje* „apă"), apare și la Albanezi în forma „neregulată" cu *a*. Tot *a* avem în alb. *bane* „locuință", *banoj* „locuesc", trecut la Aromâni: *bană* „viață", *bănedz* „trăesc"[2]. Cuvântul aromân poate fi un împrumut recent din albaneză (precum îl consideră Capidan, DR. II, 519); păstrarea lui *a* înainte de *n* (ca în *noian*) ar fi însă remarcabilă dacă cu arom. *bană* ar sta în legătură cuvântul nostru *ban*, o apropiere făcută de Dicționarul Academiei.

Cele trei cuvinte de origine grecească *spân*, *mângâiu* și *tămâie* nu ne pot spune mult cu privire la cronologia trecerii fonetice de care ne ocupăm, căci σπανός, μάγγανον și θυμιάμια trebue să fi pătruns de vreme în limba latină de est supt forma **spanus* (trecut și la Albanezi și Sicilieni; probabil că și *Spano*, autorul faimosului dicționar sard, nu-i decât „Spânul"), **manganeo* și **tymanea*[3]. Mai interesant ar fi dacă s'ar puteà desco-

[1] Numai prin existența unui nume *Indrea* se explică modificarea ung. *Andrásy* în *Indreș* (cf. Pârâul lui *Indreș*, pe moșia conților Andrássy, lângă Geoagiul de sus, în jud. Alba-Inferioară), cf. și numele *Indrieș*.

[2] Weigand, Jahresber. XIX—XX, 134. Pentru schimbul de sens „trăi"—„locui" cf. istrorom. *bivej* „trăi", „locui" (cf. *bivati*), ung. lakni „a locui" — jól lakni „a trăi bine" etc. — Jokl, *Linguistisch-kulturhistorische Untersuchungen*, p. 249, crede că nazalizarea la Albanezi e mai recentă decât primele împrumuturi de la Slavi, citând ca exemple pe gheg. *ustę* „ghimpe" < sl. ostenŭ și pe tosc. *vrę* „întunecos" < sl. vranŭ.

[3] Cuvântul grecesc — atesat și în latinește supt forma *tymiamum* — trebue să fi suferit, în graiul popular, o disimilare a celor doi *m*; și paleosl. *tĭmijanŭ* — tot cu ĭ în loc de *y*! — presupune o formă **tymianum*. În românește, supt presiunea sufixului *-aneus*, *i* a trecut, prin metateză, în silaba finală (cf. **antaneus* în loc de **anteanus*).

©BCU CLUJ

perì un împrumut germanic mai sigur decât cel propus odinioară de Hasdeu *(Etym. Magn. Rom.* 1177) şi prea puţin luat în seamă din cauza ideei preconcepute asupra neexistenţei cuvintelor de origine veche-germană în limba noastră. Hasdeu derivà adecă pe *îndreà (undreà)* al nostru din vgs. *nâdala*, admiţând o metateză **andala*, din care formă s'ar fi putut desvoltà **îndără* şi, cu sufixul diminutiv[1] *-eà*, **îndăreà*, sincopat: *îndreà*.

Inutil a mai spune că dacă *a* în poziţie nazală a rămas nealterat în împrumuturi din slavoneşte, el nu puteà trece în *â* în cuvinte de origine ungurească. Din ung. *bántani* avem *băntuì*, cu prefacerea regulată a lui *a* neaccentuat în *ă*, şi apoi *bântuì*, cu desvoltarea ulterioară a lui *ăn* în *ân*[2]; din formele accentuate pe terminaţie (*bântuì, bântuésc)* s'a născut *bântuiu (Din valul ce ne bântue Ne apără, ne mântue.* Eminescu), întocmai precum din *îngănare, îngânare* s'a refăcut prezintele *îngân* în loc de *(î)ngan*, precum se zice la Aromâni, şi care e urmaşul regulat al lui *in-ganno* (căci înainte de *nn*, *a* n'a trecut la *â*: annus > *an*). Tot aşa s'ar puteà explicà forma *manc* în loc de *mânc*, care se aude în Vlădeni, în Transilvania şi în Vlaho-Clisura la Aromâni *(Jahresber.* VIII, 256), ca reconstruită din *măncà*, dacă n'am aveà şi forma *mănancă* la Megleniţi, iar la Istroromâni *măranc* atestată de Gartner), alături de obicinuitue *mărânc*, pentru care explicarea aceasta nu se mai potriveşte, întru cât un **mănâncà* nu se poate atestà.

In special forma aceasta istroromână este cu atât mai remarcabilă, cu cât ea nu e izolată. Istroromânii au de obiceiu: *cănd* < quando, *cănt* < canto, *grăv* < granum, *măne* < mane, *mărę* < *mana (= manus), *mnănda* < ambulando, *păre* < panem,

---

[1] Pentru numirea obiectului cu un diminutiv, cf. şi *igliţă* < slav. *iglica*, dimin. din *igla* „ac".

[2] *ăn* s'a păstrat în unele cuvinte ca *mănunchiu* < manuculum, *cărunt* < canutus, *grăunt* < granuceum, *zănatic* < *dianaticus, *mănuşă, sănătate*, în care legătură etimologică cu cuvântul nederivat nu se mai simţeà. Dar şi dintre acestea unele se rostesc cu *â*, astfel *sânătate* prin Banat (*Jahresber.* III, 288) şi pe Valea Someşului, ceea ce ar fi o dovadă că *sân* < sanus s'a păstrat în aceste regiuni mai mult decât aiurea şi a schimbat pe *ăn* în *ân*, ca în *cântare, grânar lânos, mâner, îndemânatic,* (dial.) *demâneaţă, mânios, românesc* etc. Numărul astorfel de derivate fiind mare, rostirea *ân* în loc de *ăn* s'a putut extinde şi asupra altor cazuri, indiferent dacă *ân* proveneà din *an* sau nu (ceva analog s'a întâmplat cu *en* şi *on* aton devenite, prin analogie, *in* şi *un*), de ex. *cântar, lângoare, Vrâncean, zângănesc; fântână, lângă, lumânare, mânăstire, sămână* etc.

©BCU CLUJ

plănze sau *plănže* < plangere etc. (forme atestate de aproape toți dialectologii).

Alături de aceste forme găsim însă și forme cu *a*, și nu numai la strângători mai puțin siguri de material istromân (cum ar fi Ive bunăoară, pe care l-am putea bănui că „italienizează" formele istroromâne) ci chiar la unii dintre cei mai conștiincioși, ca Ascoli, Gartner și Bartoli: *planže* la Ascoli 64; *mare* (îndreptat de Marotti în *màre* și contestat de Weigand), *măranc*, *planze* 292 (alături de *plănze* 779), *grau* (îndreptat de Marotti în *gărv*), *cant* „când", *cantu* „cânt" (îndreptat la Marotti în *cântu*) la Gartner; *pare* și *mnanda* la Marotti însuși; Bartoli (în materialul inedit) are *pare* auzit în Noselo și din aceeași comună *mara* „mâna" și *mare* „mâne", pe care alt individ, din același sat, le rosteà *măr* și *măre*.

Cum se explică variantele acestea? Cronologia relativă ne arată că *án* > *ân* e mai vechiu decât rotacismul, căci altfel *lana* ar fi dat **lară* iar nu *lâră*[1]. Se poate oare ca formele istrorom. *mara*, *para* și *mare* să fi apucat să se rotacizeze înainte de ce curentul general să prefacă pe *an* > *ân* și deci, fiindcă *a* se găseà înainte de *r*, să nu se mai fi prefăcut în *â*? Nu cred; în orice caz, chiar dacă am admite aceasta, nu putem explică pe *cant*, *planze* etc, în care *a* a rămas neschimbat deși urmà *n*. Și cum de acest *a* n'a devenit *å* supt accent? Cauza trebue să fi fost rostirea lui nazală de odinioară, ceea ce-l deosebeà de *a* care deveneà *å* supt accent. Precum în dialectul gheghic al limbei albaneze ɛ din *a* + *n* a redevenit *ã* (cf. solanus > alb. tosc. šul'ɛ-ri, gheg. šul'ã-ni) tot astfel trebue să se fi întâmplat și la unii dintre strămoșii Istroromânilor: *mãra* > *mã̆ra* Nazalitatea s'a pierdut apoi în unele cuvinte, tot ca în dialectul gheghic, *canipa > tosc. *kɛr(ɛ)p*, gheg. *kanɛp*, cf. Meyer-Lübke, în Gröbers Grundriss I², p. 1042, și acum Jokl, *Linguistisch-kulturhistorische Untersuchungen*, p. 281; acest fenomen cuprinde și pe *ɛn* din alte izvoare decât din *an*, cf. gheg. *rgant* = tosc. *ɛrgɛnt* < argentum.

Mai deciziv decât exemplele citate, e un cuvânt care la Istroromâni apare numai cu *a*: *arel* „inel" atestat din Jeiăni de toți cercetătorii graiului din această comună, de Maiorescu, Miklosich,

1 Forma *puine* atestată la Ireneo de la Croce, care pare că trebue citită *pâine*, ar dovedi că rotacismul e chiar mai nou decât metafonia lui *â* în *âi* înainte de *e* următor (cf DR. I 381), căci *i* precedent, necontând ca vocală, a putut oprì rotacizarea lui *n*.

©BCU CLUJ

Nanu, Glavina, Popovici şi Bartoli. Forma aceasta e atât de remarcabilă şi atât de deosebită de *(i)irimę* „inimă“[1], încât Byhan (*Jahresber.* VI 188) se întrebă dacă nu avem cumva a face cu influenţa italienescului *anello?* Dar Weigand a auzit la Istroromâni chiar şi fraza *ăr o oştarie* în loc de *ăr o oştarie* „într'o

1 Prefacerea lui *ân* în *in* înaintea unui *e* (*i*) următor, deşi nu curinde decât o parte a cuvintelor, e totuşi străveche, căci o găsim în toate dialectele: în dacor., arom., megl. *inimă* < *anima*, *-inte* < *ante* (dacor. *adinte*, *deinte*, *mainte*, (în)*ainte*, arom. *dininte*, *năinte*, *ninte*, megl. *dininte*, cf. istror. *ânrenće*), dacor. arom. *grindină* < grandinem, cf. şi arom. *imni* (generalizat apoi: *imnu*, *imnà*; forma *imblà* e dată şi de Frâncu-Candrea, *Moţii* 53), *căpitíńe* (trecută din plural şi la singular: *căpitíńu*, alături de *căpitáńu*, *căpituńu*, cf. dacor. *călchiu*, alături de *călcâiu*, din plur. *călchiie*), cf. şi arom. *iń*, *il'* «îmi, îi». La Dacoromâni exemplele de acest soiu sânt cu mult mai numeroase. Interesant e mai ales unul: *linaic* < landīca. Acum douăzeci de ani, când „legile fonetice“ mi se păreau un criteriu atât de sigur, încât o nepotrivire cu ele hotărà respingerea unei etimologii, chiar evidente, n'am primit în dicţionarul elementelor latine nici acest cuvânt — mulţumindu-mă cu etimologia lui Cihac II 512, care-l credeà împrumutat din ung. *lindik*, cu acelaşi înţeles (deşi e evident că acest cuvânt unguresc, cunoscut numai în regiunile locuite de Români, precum se vede din Dicţionarul lui Szinnyei, e împrumutat de Unguri de la noi, înlocuind pe *csikló* = germ Kitzler) — nici pe *rădiche* (*ridiche*) < radīcula şi precum l-am închis în parenteze pe *pedestru* < pedēster, căci câteşi trele cuvintele păstrează pe *d* neschimbat în *z* înainte de *i* lung şi *e* scurt accentuaţi. De atunci încoace multe convingeri mi s'au schimbat şi cred chiar că am găsit cauza pentru care *d* a rămas nealterat. In DR. II 684 l-am explicat pe *pedestru* ca o formă disimilată în stadiul *p'ed'estru* (*p'* din *pęs*, cf. *piezi*), citând, în sprijinul acestei păreri pe *věclus* > *v'ecl'u* < *vechiu* şi pe arom. *aluģesc* < *al'uģesc* < slav. ljubiti, care şi ele arată cum una dintre cele două consonante palatale şi-a pierdut rostirea muiată prin disimilare faţă de a doua. Tot astfel s'a disimilat *d'* în *d* în stadiul *rād'icl'e* < radīcula şi cred că şi *lindic* s'a născut prin schimb de sufix (cf. mazăriche > măzărică) din **lindiche* < **lind'icl'e* < **landīcula*, păstrat şi în franc. *landille* (CDDE. No. 995). Insuşi cuvântul *măzăriche* presupune un model **lintiche* < lentīcula (ital. lenticchia, franc. lentille etc. Meyer-Lübke, REW. No. 4980), disimilat şi el din **lint'icl'e* Dacă cuvântul latin *landīca* se explică din **glandīca* (cf. Walde LEW. s. v.) ne-am puteà gândi la o disimilare într'o formă **gl'ind'ică*, dar (deşi avem şi la Albanezi glandem > l'ɛndɛ), ar rămâneà neexplicată prefacerea lui *gl'* în *l*, căci *glandem* a dat la noi *ghindă*. Şi un alt fenomen curios s'ar puteà explică eventual printr'o asemenea disimilare. Dacă la Olimpovlahi *l'* se preface în *l*, aceasta s'a putut întâmplà mai întâiu, prin disimilare, în cazuri ca *h'il'u* > *h'ilu* şi cu atât mai mult în plurale ca *h'il'il'*. O disimilare — de astădată însă completă — a lui *l'* al doilea din *fil'il'* *cal'il'* ar puteà explică şi plurarele (*f*)*il'i*, *cal'i* de la Megleniţi şi la Istroromâni (*cál'i*), pe un teren unde *l'* se păstrează de altfel (deşi sânt şi alte indicii că în aceste două dialecte *l'* începuse să se reducă la *ĭ*). Tot prin disimilare s'ar puteà explică şi nealterarea dentalei în *dĕdi* şi *stĕti*: din *d'ed'i*, s'a născut mai întâiu *ded'* (cf. v.-rom. *dedĭu*) şi apoi *ded* (aşà la Aromâni), cu generalizarea lui *d* final din celelalte forme verbale (*deade* etc). Adevărat că la *stĕti* — pentru care o formă *stet(ĭu)* nu se poate atestà — explicarea poate fi şi următoarea: în loc de *stĕti* s'a ivit încă în latina vulgară *stetui* (Meyer-Lübke, Rom. Gramm. II § 298), care primind accentul pe dezinenţă, trebuià să se rostească cu *e* închis: *stetúi* > *stătuiu* (tot aşà la Aromâni); după acesta s'a luat *dăduiu*.

©BCU CLUJ

cârciumă" (*Jahresber.* I 136) — tot așà Popovici — în care *a* se păstrează încă cu caracterul său nazal. Privită mai de aproape chestiunea, vedem că prefacerea lui *ân* în *an*, la începutul cuvintelor, se găsește și în alte dialecte: **antaneus*, *angustus* și *ambulo* apar la Aromâni supt formele: *antâńu* (alături de *ntâńu*), *angustu* (alături de *ngustu*, și la Megleniți *amnu*, formă pe care o atestă Nanu și la Istroromâni: *âmnu* (alături de obicinuitul *ămnu*)[1]. Se pare chiar că de la astfel de cuvinte a pornit analogia care a cuprins și pe *în-* inițial din lat. *in-*. La Megleniți *an-*, *am-* este regulă (*ampirat* = *împărat*, *ancoa* = *încoa* etc.)[2]. La Aromâni formele cu *an-* și *am-* se găsesc în concurență cu cele începătoare cu *ăn-* și *ăm-* (*în-* și *îm-*), deși mai răspândite sânt cele aferezate: *'n-* și *'m-* (cf. glosarele lui Dalametra și Papahagi). Dar și la noi se găsesc forme cu *an-*, *am-*. Nu vom pune un preț prea mare pe vechiul *ande* (la scriitorii moldoveni), corespunzând lui *înde* (la cei munteni), care ar puteà fi compus din *a* + (*î*)*nde*; tot astfel *amproor* (alături de *împroor*), ar puteà fi *a* + (*î*)*mproor*, *de-amboulea* un *de* + *a* + (*î*)*mboulea*, iar *andemână* (de andemână) este, probabil, despărțit greșit din *la 'ndemână* (înțeles ca *l' andemână*). Dacă găsim în Psaltirea Scheiană ($^{320}/_{21}$ ed. Bianu) *anantu*, în loc de „înaltu", aceasta ar puteà fi o greșală de scris. Remarcabilă este însă paralela *Ampoiu* (cf. lat. *Ampelum*) față de *Trâmpoiele* (= între Împoaiele, cf. DR. I, 132) și mold. *andrea* = *îndreà* (*undrea*), despre care s'a vorbit mai sus.

Lucrul pare a se fi petrecut în modul următor. Cuvintele latine începătoare cu prefixul *in-* (*im-*) au pierdut în anumite cazuri pe *i-* inițial la noi ca și la Albanezi (imperator > *mbret*, implēre > *mbl'oń*, ingratus > *ngrat*, *intrudo > *ndrüθ* etc.) și ca în dialectele italiene de sud (sic. *nkarcari*, *mpinčiri*, *ntenniri*, S. Fratello *nvern*, *nfern*, *mpiester*, leccez *mperin*, *nterna*, etc ; tot astfel în Napoli

[1] Acest exemplu nu e deciziv, căci el s'ar puteà explică și la Megleniți și la Istroromâni ca o formă refăcută din *mnà* „îmnà" după modelul *flà* (*flă*) „aflà" — *áflu* (*ăflu*).

[2] Cf. glosarul la *Megleno-Românii* lui Papahagi. Fenomenul se extinde și asupra cazurilor accentuate ca: *amflu* „umflu", *ampl'u* „umplu", *antru* „întru", *ancă* „încă", *antru* „între", apoi: *ańi* „îmi", *ași* „își". Variantele cu *ă* (=*î*) sânt rare: *ăn*, *ăncoa*, *ăncuntinat*, *ăngrop*, *ănșor*, *ăntru* „în față (= vechiul *între*), *ăntunęric*, *ănțeleg* și *ăși* „își" și o singură dată *ngurgul'at*. Când după *în-* urmă vocală, avem aferează: *nafară*, *nainti* (*năinti*), *nalbes*, *nalt*, *nalț*, *napoi*, *năpasti*, *năstup*, *nec*, *nigres*, *nuib* (< în-obvio). Tot cu *a* apare *andręuă* „undreà" și *angă* „lângă", care arată cât de veche e despărțirea greșită a cuvântului *lângă* în *la* + **îngă*, (cf. formele noastre *prîngă*, *dîngă* etc. < *pre* + **îngă*, *de* + **îngă*).

©BCU CLUJ

și în Abruzzi, cf. Meyer-Lübke, *Rom. Gramm.* I, § 375). Astfel rostirile de azi *casa 'n colț, până 'n zori, boii 'n jug, vino 'ncoace, du-te 'ncolo, adu 'mbrăcămintea, cu 'mpăratul* etc. reprezintă stadiul vechiu. Și după pauză noi putem rosti *nsură, ntrebà, ndesà, nchinà, ntinde, mpinge* etc.[1], de asemenea după unele consonante de ex. *el mbracă*, în care cazuri *n* și *m* au valoare silabică[2]; chiar și rostirea *l̥ ngână* e curentă. Tot astfel la Aromâni și la Istroromâni. Dar — mai ales după amuțirea lui *u* și *i* final — acest *n-* și *m-* ajunse, în vorbire, foarte adesea după consonante și grupe de consonante care făceau grea rostirea lui. Atunci s'a întâmplat ceea ce se întâmplă de obiceiu la noi, când voim să dăm o valoare silabică unei consonante: îi dăm sprijinul vocalei neutre *î (ă)*. Intocmai precum în școlile elementare copiii rostesc consonantele: *bâ, câ, dâ, fâ, gâ* etc.; precum grupele de consonante imitative *bz, brz, fș* etc. le prefacem în *bâz, bârz, fâș* etc. când le întrebuințăm spre a derivà cu ele cuvinte uzuale *(bâzâi, bârzăun, fâșâi* etc., cf. DR. I, 86 - 87); precum din slavul gr̥lo, kr̥ma, pl̥k, kr̥č etc. am făcut *gârlà, cârmă, pâlc, cârciu* etc. — astfel din *când m̥bracă*, *mort n̥ groapă* etc. am făcut *când îmbracă, mort în groapă* etc. Legile după care rostim azi *în-* sau *n-* nu sânt stabilite încă; de sigur că la alegerea uneia din cele două forme nu e deciziv numai sfârșitul cuvântului precedent, ci și alte considerații, precum simțul ritmic, tempo și trebuința de a marcà mai mult sau mai puțin limita între două cuvinte în propoziție[3]. La Istroromâni, bunăoară în textele culese de mine, întâlnim adesea aceleași combinații de cuvinte rostite când cu *ă-* când fără *ă-*: męre ăntrebă $^{27}/_{5}$ și męre ntrebă $^{27}/_{6}$, usa ăncl'ide $^{37}/_{2}$ și usa ncl'ide $^{24}/_{8}$ etc. Remarcabil este faptul că în cuvintele începătoare cu *n* + vocală (din *in* + voc.), *n* a fost rotacizat la Istroromâni și în textele noastre vechi, ca și când s'ar găsì între vocale, chiar când se rostește fără *î (ă)* începător, astfel istrorom. *rapoi* „înapoi", *rence* „înainte", *runtru* „înăuntru", *in-obviare > *ruibă > (printr'o nouă compoziție cu

[1] Tiktin DRG. s. *în* citează din Psaltirea lui Dosofteiu exemplul: *Carele nu-și duce sufletul afară N vrăjitori să creadză lucru de ocară.* Astfel de „licențe poetice" sânt dese și azi.

[2] Cf. Meyer-Lübke, *Rom. Gramm.* I, § 375; Byhan, *Jahresber.* III, 50; Weigand, *ib.* IX 189, Tiktin, DRG. p. 773.

[3] Cf. observările interesante făcute în această privință de Al. Bogdan în *Jahresber.* XIII. 198, ș. u. cu privire la versurile lui Eminescu.

©BCU CLUJ

în-) **ănruịbå* > *ănịurbå* „întâlnì". Acest *î* s'a adăogat la noi şi înainte de cuvinte începătoare cu *n* sau *m* + cons. sau înainte de *mm:* slav. *mlatiti* > *îmblătì*, *[ma]mma* > *îmă* (Tiktin, DRG. s. v)[1].

Confundarea lui *îngust* < angustus cu *încalț* = *ncalț* < incalcio erà indicată, şi ea a produs mai întâiu varianta *ngust*, pe care o găsim şi la Albanezi (*ngušte*, cf. şi *ndɛrój́* „schimb" < **anterare* = alterare, G. Meyer. AW., 300); pe de altă parte forma *angust*, desvoltată din *îngust*, precum am arătat mai sus, a putut produce, la Megleniţi şi în parte la Aromâni, pe *ancalț*. Această reducere a lui *în* (< lat. *an-*) la *an* trebue să fie anterioară rotacismului, căci istorom. *arel* presupune o formă mai veche **anel* din **înel* (care la Megleniţi apare supt forma aferezată *nel*). Tot astfel avem la Albanezi: gheg. *an*(ɛ)*mík*, tosc. *armík* „duşman" < inimicus. Dar adăugarea sau dispariţia unui *î* nu s'a mărginit numai la *n̥* şi *m̥*, ci o găsim şi la alte consonante care se rosteau silabic. Astfel pronumele conjucte *l̥* şi *l̥'*, primesc şi ele sprijinul unui *î* când nu pot fi legate de cuvântul precedent sau următor, rezultând formele *îl* şi *îl'* (> *îi*). Dacă acest *î* sprijinitor apare şi la celelalte pronume: *îți*, *îşi*, cred că avem a face cu o analogie după pronumele *îmi* şi *îl*, *îl'* (> *îi*). Analogia s'a extins la noi şi asupra lui *s* < *sunt*, iar la Istroromâni şi asupra lui *s* din *se*: *pl'erzut-ăs-av* (la noi *pierdutu-s'au*). La Megleniţi avem, precum am arătat mai sus, şi variantele cu *a*: *aşi* „îşi", *amĭ* „îmi".

Interesante sânt cu deosebire cazurile cu *r̥*. La Istroromâni, care, prin contactul lor viu cu Croaţii, s'au obicinuit cu rostirea lui *r̥*, întâlnim formele *rde* şi *rpę* în loc de „râde" şi „râpă". Tot astfel e *rvu* „dracul" în Jeiăni (din materialul inedit al lui Bartoli) în loc de *răvu*, forma articulată a lui *răv* „rău". Alături

[1] Chestiunea aceasta merită a fi studiată mai aprofundat. De ce avem *îmă* dar *mă-ta* şi *naş* (< *nunaş*, din *nonnus* + *aş*)? De ce avem rostirile *nainte*, *nalt*, *nălbì* etc. alături de *înainte*, *înalt*, *înălbì* şi *înnalt*, *înnainte*, *înnălbì?* In cazul din urmă avem a face cu o nouă compoziţie cu prefixul *în-* (precum ar rezultà şi din istrorom. *ănrenće* alături de *renće*, *ăniurbă* etc.) sau cu o lungire pe cale fonetică a lui *n* (cf. A. Bogdan, *l. c.*, 200)? Tot astfel avem *înodà*, *înotà*, *înăbuşl* etc. şi *înnodà*, *înnotà*, *înnăbuşi*, iar în limba veche şi *nuta* < **notare* (= natare), care în Codicele Voroneţean apare numai cu н iniţial şi nici odată cu ·ⱀр ca ·ⱀранон (păstrat până astăzi în Bucovina şi nordul Moldovei supt forme *rapoi*, cf. *Zur Rekonstruktion des Urrumänischen*, p. 41).

©BCU CLUJ

de aceste forme, se întâlnesc şi cele cu un *î* (la Istroromâni *ă*) sprijinitor înainte de *r*: *ărde*, *ărpę*, de asemenea *ărt* < croatul *rt*, *ărjau* din croatul *rjav*; tot astfel croatul *raženica* a trecut prin stadiile **răzeniţę* şi **rzeniţę* la *ărzeniţę*. Remarcabilă e forma *arde-se* în loc de *ărde-se*, pe care Bartoli a auzit-o în comuna Noselo, adecă tot acolo de unde a cules şi formele cu *ân* trecut la *an*, citate mai sus.

Asemenea rezultate, care fac impresia unor metateze, nu sânt însă restrânse la dialectul istroromân. Le găsim de asemenea la Megleniţi, unde avem *răzint* alături de *arzint* „argint“ şi *ărdicari* în loc de *rădicare*. Varianta *ardică* a lui *rădică* (*ridică*) este foarte răspândită şi la noi în Moldova. La Albanezi avem: armata > *rmatɛ*, altarium > *ltĕr*, resina > alb. *ršinɛ*, apoi argentum > gheg. *rgant*, tosc. *ɛrgɛnt* (cf. Meyer-Lübke, *Grundriss* I², p. 1047); la Serbocroaţi: *Ratiaria* > *Arčer* (cf. Vulić, în Pauly-Wissowa-Kroll-Witte s. v.), *Arbanum* > *Rabar* (cf. Jiriček, în Thallóczy, *Illirisch-albanische Forschungen* I, 66; despre *r* > *ar* şi *er*, cf. şi Leskien, *Serbokroatische Gramm.* § 196); fenomenul acesta cuprinde şi o parte din Italia (cf. Meyer-Lübke, *Rom. Gramm.* I, § 375: letame > *ldan* > *aldan*, lessiva > *alseja*, ricamo > *arkan*, nessuno > *ndson* > *indson* etc.). Astfel ar puteà primì o confirmare şi explicarea lui Weigand, care crede că arom. *nărăescu* s'a născut din *nrăescu* = înrăesc[1].

*

In *Romania* XLVIII, p. 1 ş. u., se ocupă E. Philipon de reflexele lui *a* medial posttonic în limbile romanice. Acest sunet nu există, precum se ştie, în cuvinte curat latine; exemplele pe care le găsim sânt sau rezultatul unei asimilări progresive (*alacer* alături de *alecer*, *anatis* alături de *anitis*) sau împrumuturi din alte limbi, mai ales din greceşte. In graiul popular acest *a* a fost adesea prefă-

[1] Tot aşa îl explică Weigand pe arom. megl. *năs* = dacorom. *îns*, istror. *ăns*; forma *năs* ar puteà însă să fi stat la origine numai după prep. *cum*, deci să fie aceeaşi cu vechiul dacorom. *cu-nusu*. *Năuntru* ar puteà fi o formă metatezată din *înuntru*; mai probabil însă că avem a face cu asimilarea *l-n* > *n-n* din *lăuntru* (illac + intro). Cu greu are dreptate Tiktin *DRG*. când derivă pe *nărui* din *in*+*ruo*, *-ere*. Cuvântul românesc nu poate fi despărţit de *noroiu* (dintr'un mai vechiu *năroiu*), pe care Tiktin îl derivă bine din paleosl. *narojĭ* „impetus“. Sensul fundamental al lui *noroiu* nu e cel de „tină“ sau „glod“, ca în limba literară, ci cuvântul aceasta însemnă „pământul (mâlul) adus din locuri mai înalte de torentele de apă“. Dl M. Ittu îmi comunică că şi verbul *noroì* (cu *ă* > *o*) însemnează în unele regiuni „a aduce pământ din locuri mai înalte, când vin torentele“.

©BCU CLUJ

cut în *e* (ĭ) după modelul cuvintelor vechi şi în concordanţă cu o tendinţă pronunţată a limbei latine (cf. Sommer, *Lat. Laut- u. Formenlehre* § 75). Limbile romanice nu se comportă toate la fel, ci unele (ca spaniola, sarda şi, dintre dialectele italiene, cel calabrez, veneţian şi genovez) păstrează formele cu *a*, altele pe cele cu *e*, cele mai multe — între ele şi limba română — au cuvinte cu *a* sau cu *e*; une-ori acelaşi cuvânt apare supt amândouă formele. Aceasta dovedeşte că materialul de limbă strein pătruns în graiul poporului roman n'a putut fi plămădit întreg în spiritul limbei, ci în parte a rămas cu haina sa exotică.

Deoarece studiul lui Philipon nu consideră decât o parte a a acestor cuvinte, voiu da în cele următoare lista celor păstrate în româneşte:

1. De la forme cu *a* trebue să plecăm pentru următoarele cuvinte:

calamus (< grec.) > *carăm* (DR. I, 225—226), **castanus* (< grec.), păstrat în derivatul *castanea* > megl. *căstoṇă*, arom *căstâńe*, *orphanus* (< grec.) > arom. *oarfăn*, **sambata* (< orient) > *sâmbătă*, arom. *sâmbătă* (DR. I, 436).

Tot aici aparţine *bubalus* (< grec.) > *buăr*, deşi cuvântul românesc ar puteà derivà şi dintr'o formă **bubĭlus*; poate şi **cumpana* (din *campana*, modelat după prefixul *cum-*, cf. Schuchardt, *Vok.* III 87, *Rom. Etym.* II 9—10) > *cumpănă* (tot astfel alb. *kumbonε*, cf. G. Meyer, *EWA* şi Meyer-Lübke, *Grundriss* I² p. 1047). Judecând după arom. *nfărmăc* „farmec" avem să plecăm de la *pharmacum* (< grec.) pentru *farmăc*, *fărmăcà*, păstrate dialectal şi la noi, din care s'a născut, mai întâiu, în poziţie moale: *farmece*, *tu farmeci*, apoi: *un farmec*, *eu farmec*.

In verbele compuse cu prefixe accentuate, *a* din radical se păstrează: *apparo* şi *comparo* dau în româneşte *ápăr* şi *cúmpăr*, al căror *ă* derivă din *a*, precum dovedeşte arom. *apăr* şi *(a)cumpăr*, istrorom. *åparu* şi *cumparu* şi megl. *cumpăr*. Tot astfel vechiul *cúmătră* păstrează pe *a* din compoziţia *commater*.

Limba românească plecând de la formele *sēcāle* şi *ficātum* păstrează, bine înţeles, pe *a* (*secară*, *ficat*).

2. Exemple cu *a* > *e*, sau cu amândouă formele, sânt:

**alepa* (= **alapa*) > *aripă* (cf. Meyer-Lübke REW. No. 310);

**brotacus* (< gr. βρόταχος = βάτραχος) > ban. megl. *broatăc* (calabr. *vrotaku*) — **brotecus* > dacor. *broatec*, arom. *broatic*

©BCU CLUJ

(sic. *vrotiku;* alb. *bretɛk* poate derivà și dintr'o formă și din alta);

**caněpa* (în loc de *cannabis*, cuvânt exotic) e la baza cuvântului nostru *cânepă* și, probabil și al altor cuvinte romanice;

**ceresus* (= *cerasus* < grec.) se păstrează în derivatul *ceresia* > *cireașă*[1];

cĭthera (App. Probi. alături de *cĭthara* < grec.) > *ceteră;*

**harpegus* (= *harpago* < grec.) > *apreg* (*Dicț. Acad.*);

**platĭnus* > dacor. arom. *paltin;* în acest cuvânt partea finală ar puteà fi orientată după *carpĭnus, fraxĭnus;* — megl. are *platăn* (Candrea-Densusianu DE. No. 1313) < *platanus* (< grec.).

passer(em) și *passar(em)* (App. Probi.) s'au conservat amândouă în românește, precum arată forma *pasere* (care, la rigoare, s'ar puteà explicà prin asimilare regresivă din *pasâre*) și *pasăre,* care se găsește și în regiuni care nu prefac pe *e* în *ă* după *s* (de ex în Cod. Vor. și la Istroromâni);

**tympenum* > *tâmpină;* posibil ar fi ca forma *tâmpenă* să fie un singular nou (în loc de *tâmpănă* < tympanum) de la plur. *tâmpene.* Cuvântul *tâmpină* și derivatul *întâmpinà* apar cu *r* în textele rotacizante, ceea ce e o dovadă a latinității lor. Aromânescul *tâmpănă,* din cauza lui *âm,* derivă mai degrabă din paleoslav. тжпанъ (cf. și alb. *topan*) < *tympanum,* (< grec.) decât deadreptul din cuvântul latin[2].

Avem dar în limba română alături de cazuri cu *a* păstrat, altele cu *a* prefăcut în *e* și avem chiar cuvinte care s'au păstrat în limba noastră cu amândouă formele (cu *a* și cu *e*). Cu alte cuvinte, prefacerea lui *a* în *e* în poziție medială după accent nu ajunsese, în graiul strămoșilor noștri, să se generalize cu rigoarea unei legi fonologice. Astfel n'ar fi nici o mirare dacă am întâlni în limba noastră și cazuri inverse, de prefacere a lui *e* în *a* în aceeași poziție.

Printr'o astfel de rostire inversă se explică cazurile de *e* medial după accent devenit *ă* (din *a* neaccentuat) în cuvinte de felul lui *mesteacăn, cearcăn, floacăn, leagăn, tragăn, treacăt, stri-*

[1] Forma *ceraşă* care se aude într'o regiune restrânsă a teritoriului dacoromân nu derivă din forma *cerasia,* precum credeam altădată (*Conv. lit.* XLIV, 466), căci numele pomului e în aceeași regiune *cirăș,* deci *ă* și *a* s'a născut din *e* și *ea* după *r.*

[2] Raportul între *petec,* megl. *peatic,* arom. *peatică,* alb. *petkɛ* și *pittacium* (< grec.) nu-i clar (cf. Meyer-Lübke, REW. No. 1287 și DR. II, 544—546).

©BCU CLUJ

găt. Pe vremea când grecescul πλάτανος se rosteà *plătănus* și **plătĭnus* (probabil după gradul de cunoștiință de limbă grecească al Romanilor) s'a putut ca, printr'un fel de hiperurbanism, *mastĭchĭnus* (< grec μαστίχινος), devenit nume de copac[1], să se fi rostit și **mastĭchanus*, ceea ce ar explică foarte bine pe *mesteacăn* al nostru. Tot astfel grecescului κίρκινος poate să-i fi corespuns, alături de *circinus*, o rostire **circanus* din care se explică *cearcăn* al nostru[2].

De sigur că nu este o întâmplare că în amândouă cazurile, înaintea terminațiunei *-ăn* avem o velară. Se pare chiar că prin substituirea lui *ĭ* cu *a* s'a evitat alterarea lui *c, g* precedenți, mai întâiu în cuvinte simțite ca grecești de origine, apoi și în alte derivate cu sufixele *-ĭnus, -ĭno, -ĭtus, -ĭto* redate prin *-ăn, -ăt: floacăn* (*floccĭnus[3]), *tragăn* (**tragĭno*), *leagăn*[4], *treacăt, strigăt*[5]. A rămas însă *ĭ* în *coacen*, arom. megl. *coațin* < *coccĭnus*.

S. Pușcariu.

Lat. *libet* în românește.

La o seamă de adverbe și pronume românești apare la urmă adaosul unei silabe *-le, -re* sau *-ne*, care, n'a fost încă explicată în mod satisfăcător.

Astfel de elemente „deictice", care nu mai cuprind astăzi

[1] După etimologia lui I. A. Candrea, cf. și Tiktin, Dicț. rom.-germ. în *Conv. lit.* XXXIX, 1130, Candrea, admite și el un tip latin vulgar **mastĭcanus;* în *Dicț. etim.* lucrat în colaborare cu O. Densusianu, p. 165—166, se dă acestor cazuri, altă explicare: *mesteacăn* ar fi un singular nou din pluralul *mesteceni* (după analogia lui *carpăn, frasăn* cu pluralele *carpeni, fraseni);* tot astfel *leagăn* s'ar fi desvoltat din *legeni* după *capăt — capeți, seamăn — semeni.* Atâta numai că pe când *mesteacăn* e general, rostirile *carpăn, frasăn* sânt regionale la noi, iar pluralele *cearcene, floacene, strigete, trecete, legene* nu se pot atestà (ci numai *cearcăne, floacăne, strigăte, treacăte, leagăne*), încât *mesteceni* pare a fi un plural analogic în loc de *mesteacăn*, iar nu invers.

[2] A nu admite etimologia *circinus* pentru *cearcăn*, care are același înțeles ca franc. *cerne*, însemnează a te pune pe punctul de vedere rigid al acelor dintre neogramatici care negau evidența din cauza unei greutăți formale. Astfel Tiktin, *Dicț. rom.-germ.*: „wahrscheinlich *circulus*, mit fremder Einwirkung auf die Lautung". — Poate că și forme ca **aquaductus*, la care se reduc unele cuvinte romanice, să se fi născut în felul acesta din *aquĭductus* (App. Probi, în loc de clasicul *aquaeductus*).

[3] Candrea-Densusianu, *Dicț. et.* no. 609.

[4] Din *leg* sau dintr'un onomat. *leg-*, v. articolul lui N. Drăganu în acest volum.

[5] De sigur că și înlocuirea sufixelor *-ĭtor(ius), -ĭtura* și terminațiunei *-endo* prin *-ator(ius), -atura* și *-ando* în vremuri preromane în unele regiuni și mai ales după verbele în *c, g* s e explică tot din reacțiunea împotriva alterării acestor sunete înainte de vocalele palatale.

©BCU CLUJ

în sine forţa de a schimbă înţelesul cuvântului la care se adaugă, au de obiceiu două origini: sau sânt la origine elemente derivative, care modificau odinioară înţelesul cuvântului, dar cu timpul deosebirea — nu prea mare dintru început — între cuvântul derivat şi cel nederivat s'a palizit cu totul; sau se nasc prin analize greşite, considerându-se terminaţiunea unui cuvânt ca element derivativ.

In cazul nostru nu vedem care ar fi putut fi modelul unei analize greşite şi credem că avem a face cu un element derivativ.

Dacă cercetăm cazurile similare în limba română, vedem că astfel de elemente derivative sânt sau nişte particole demonstrative sau nişte forme ale verbelor „a vrea" „a dorì" etc. care exprimă nehotărîrea.

Demonstrativ este la origine bunăoară acel-*a* (la Aromâni şi *-ǫa*) adverbial şi pronominal atât de des în limba română a cărui origine din *illac* cred că am demonstrat-o cu altă ocazie (Conv. lit. XXXVII, 603; ZRPh. XXXII, 481—482): *acela* — după care s'a orientat *acesta* etc. — este, ca firul. *kel-la*, franc. *celui-là* etc., un *eccu-illu-illac*, deci un „acel-acolo". La adverbe ca *acia*, *aicea* etc. *-a* ar puteà fi lat. *hac* (ca în engad. *aquia*), precum la vechiul *acii* elementul deictic *-i* e lat. *ibi: eccu hic ibi* > *acii*, ca *hic ibi* > franc. *ici*.

Tot demonstrativ e la origine elementul *-ce*, înrudit, în latineşte, cu oscul *ĕkŏ-* „acesta" şi cu grecescul ἐκεῖ, ἐκεῖνος (cf. Sommer, *Handbuch d. lat. Laut- u. Formenlehre*, 1902 § 229 f.), care s'a păstrat la noi în forme ca *tuncce* > *atunci*, *hicce* > *ici*, *aici* (faţă de *eccu-hic* > *aci*), *încoa - încoace*, *aua - aoace*, etc.

In toate aceste cazuri elementul adăogat la adverbe şi la pronume nu mai are azi forţa de a le schimbà înţelesul: *acest* = *acesta*, *atunci* = *atuncea*, *aci* = *acia* etc. Dimpotrivă, a doua categorie de adverbe şi pronume, cele compuse cu forme de la verbe ca „a vrea", exprimă, faţă de cuvintele necompuse, o nuanţă de sens bine-simţită, adecă le preface în adverbe şi pronume nehotărîte, fie că acest element derivativ se leagă în mod proclitic sau enclitic de ele.

Asemenea derivate se cunosc în cele mai multe limbi. Ca să nu pomenim decât pe cele mai apropiate de noi, avem în latineşte: pe *vis* în *quivis* etc., în albaneză pe *-do* (pers. 3 sing. din *duaj* „a vrea"): *tš-do*, *kuš-do* etc. (primit de Aromâni: *ca-*

©BCU CLUJ

reţido, iuţido, cănţido etc. (cf. DR. II, 504—505), la Slavi *god(ĕ)*, acelaşi ca *goditi* „a plăceà", d. ex. în sârb. *štogod, kojigod*, bulg. *koigodĕ* „oricare, oricine" (în Banat: *cegode* „orice"), la Unguri *akár-* din *akarni* „a vreà", d. ex. *akárki, akármi, akármely, akármikor, akárhol, akármily, akárhogy* (cărora le corespunde în Ardeal *acarcine, acarce, acarcare, acarcând, acarunde, acarcă, acarcând).*

Le întâlnim însă mai ales, în limba noastră, în cele trei variante: *oare-* (din *voare* < *volet), ori-* (din *vori* < *voles)*[1] şi *-va* (pers. 3 a lui „vrea"), d. ex. *oare(şi)cine, oare(şi)care, oare(şi)ce, oare(şi)când, oare(şi)cum* etc. — *ori(şi)cine, ori(şi)care ori(şi)ce, ori(şi)când, ori(şi)cum* etc. — *cineva(şi), careva(şi), ceva(şi), cândva(şi), cumva(şi)* (cf. în dial. italiene, d. ex. în Lecce: *tšieḍḍi* < *tši-velli* „chichessia", *Arch. glott. ital.* IV, 138).

Trecând la cele derivate în *-re, -le, -ne*, vom examinà mai întâiu materialul şi vom procedà la triajul lui.

Inainte de toate vom eliminà cazurile în care finalul *-le* sau *-re* aparţine tulpinei, de ex. *adineaorea* (cu variantele lui), *dinioară, aorea*, care sânt toate compuse cu lat. *hora*; — *alăturea*, care, ca şi *lature*, conţine pluralul lat.-pop. **latora* (=*latera*), dar care existând alături de simplul *lat*, a putut fi categorisit între adverbele în *-re;* acelaşi lucru se poate spune despre *alocure(a)*, derivat din plur. *locuri* (vechiu *locure*); — *aşijderea*, este, după ingenioasa explicarea a lui Hasdeu, o contaminare din *aşiş* şi sârb *takoždere;* după Tiktin, contaminarea s'ar fi făcut între *aşiş* şi paleosl. *takožde*, iar la un **aşijde* s'a adăogat adverbialul *-re* (cf. DA.), deci ar trebuì trecut între formaţiile româneşti cu acest element derivativ; — *asemere*, devenit *asemene*, e lat. *assimilis, -e;* el a fost însă analizat în mod greşit în *aseme* + *re*, încât întâlnim, la I Viski şi la Mardarie, o formă reconstituită *ase(a)me* (DA); — dacă alături de *nimene* şi, cu rotacism sau disimilare, *nimere*, din lat. *neminem*, întâlnim şi forma *nime(a)*, aceasta pare a se datorì tot unei astfel de reconstituiri greşite (ar puteà fi însă şi din **nemu* din nominativul *nemo;* după CDDE. No. 1231 s'ar fi născut prin haplologie mai întâiu în construcţii ca *nimene*

[1] Tot din cele două forme prin care se poate exprimà „persoana nehotărîtă" la noi, adecă din forma persoanei 3 sau 2 a verbului „vrea" derivă şi conjuncţiile (vechiu) *oare . . . oare*, (nou) *ori . . . ori*, care, în Dicţionarul etimologic de Candrea-Densusianu, se explică în mod forţat din lat. *hora*.

©BCU CLUJ

nefiind...); — *purure(a)* derivă, după Th. Capidan (DR. I, 563), din alb. *perhere*, deci *-re* aparţine tulpinei.

Tot astfel trebue eliminate adverbe ca *amirarea, de-aputerea fi* etc. care sînt derivate de la infinitive lungi; faptul că alături existau însă infinitivele scurte (*mirà, puteà* etc.) a putut face ca şi ele să fie categorisite, în simţul limbei, între adverbele în *-re*.

Vom lăsà la o parte şi locuţiunile adverbiale în *-le* care sânt la origine participii trecute substantivate, întrebuinţate la pluralul articulat: *de-a (v'aţi) ascunsele, pe apucatele, de-a mânecatele* etc.; acestea întrebuinţându-se, în parte cel puţin, şi supt forma nearticulată *(pe apucate, pe nemâncate, pe înserate* etc.) au putut iarăşi fi apropiate de adverbele în *-le*. Avem chiar unele, precum *amboulea* şi *d'amboişele, d'ambuşile, d'ancălarile, d'andoâsele, d'andăratele* etc. la care nu mai ştim dacă avem a face cu formaţii analogice la locaţiunile adverviale mai sus citate, sau cu adaosul unui *-le* adverbial[1],

Rămân totuşi o seamă de adverbe în *-le* şi *-re* (la care se mai poate adăogà un *-a)*, care nu se pot explicà în mod analogic, mai ales că unele din ele apar din cele mai vechi timpuri numai cu adeosul acestui *-le* sau *-re*. Astfel: *aci* şi *acilea, acò* şi *acolea, adecă* şi *adecălea* (DA.), *adecăte* şi *adecătelea; — adineaore(a)* şi *adineaorele(a)* (CDDE); — *alia (*s. *altera) mente* > *aimintere(a)* (arom. *al'umtra*, megl. *l'umintrea, l'umintrulea*) şi

[1] Cred că tot articol este *-le* în *încaile*, precum e şi *a* în *încalea*. Intr'o comunicare făcută la MLR. am arătat că acest adverb, care azi are înţelesul de „cel puţin, barim, măcar, (dial.) batăr", constă din elementele *în* + *cale* sau *în* + *cai* (pluralul vechiu şi petrificat în acest adverb, al lui *cale*). El a putut fi despărţit din propoziţii ca: *încai acum să ne nevoim să ne îndireptăm* (Varlaam, *Carte*, 98 v.), cu sensul original „acum să ne îndreptăm pe drum[ul cel bun]", sau: *dacă ai voit să te duci, pleacă încale înainte!* cu înţelesul original: „pleacă înainte pe drum". Intr'un exemplu ca; *eu ştiu... că Samnonii se află încale* (tipărit într'un cuvânt!) *vrând a veni spre ajutorul Marsienilor* (Beldiman, *Numa Pompiliu* I, 90) putem sta chiar la îndoială dacă autorul a înţeles că „Samnenii sânt în drum spre a veni în ajutorul M." sau: „Samnenii cel puţin voiesc a veni în ajutorul M." — Ulterior văd că aceeaşi explicaţie etimologică a dat-o cuvântului şi Philippide (Principii, 93), care porneşte de la *in calles* = în întinere, presupunând, ca stadiu intermediar, sensul „în treacăt". Intr'adevăr înţelesul de astăzi al locuţiunii adverbiale s'a putut desprinde uşor din construcţii ca: *dacă treci prin sat, întră încale şi pe la mine!* — Alături de forma nearticulată a lui *cale* se putea întrebuinţà şi cea articulată în consirucţii ca: *de astă dată oştenii au ieşit înaînte în calea* (s. *în caile*) *vrăjmaşului* analizate: *de astădată încale* (s. *încaile*) *oştenii au ieşit vrăjmaşului înaînte.*

©BCU CLUJ

altmintere(a), cu asimilare sau disimilaţie *aimint(r)enea*; — lat. *inde* şi compusele sale se regăsesc în *ainde*, *aindere(a)*, *aindine*, apoi în *(pre)tutindene(a)* şi *(pre)tutinderea*[1]; — lat. *aliubi* şi *nec-aliubi* apar numai cu forma cu *-re*: *aiure(a)*, *nicăi(u)re(a)*, la care se mai poate adăugă şi *-le*: *ai(u)rile(a)*, *aiurlea*; — *atunci* şi *atuncine(a)* (arom. *atumţinea*); — *pururе(a)* şi *pururile(a)* (Gaster, Crest. I, 43; Cuv. d. bătr. II, 107); — *asemene(a)* şi *asemenele* (Cuv. d. bătr. II, 454); *aşijdere(a)* şi *aşijderile*; — *încăşi* şi *încăşile* (Cantemir).

Din exemplele citate rezultă înainte de toate un lucru, pe care trebue să-l reţinem: elementele *-le*, *-re* şi *-ne* apar în concurenţă unul cu altul, când în tulpină mai avem şi alte lichide sau nazale. Nu este dar exclus ca câteşi trele să se reducă la un singur tip — care ar puteà fi sau *-le* sau *-re* sau *-ne* — schimbat în urma acţiunei disimilatorice sau asimilatorice a unui *l*, *r*, *n*, din tulpină, ca în atâtea alte cazuri de disimilare şi asimilare, tocmai între aceste trei consonante. Se poate însă şi ca originea lor să fie diferită şi să se fi amestecat mai târziu, prin omonimia produsă de aceste tendinţe eufonice.

Să vedem acum care explicări au fost date acestor elemente derivative şi care alte posibilităţi de explicare există.

Pentru *-ne* ne-am puteà gândì la particula întrebătoare latină *ne*, care se întrebuinţà în mod enclitic, mai ales în unire cu pronume, dar şi cu adverbe şi conjuncţii (*quine*, *egone*, *quandone*, *itane* etc.). Astfel bunăoară la Candrea-Densusianu *Dicţ. etim.* No. 113 *atuncenea* e derivat din **ad-tunccene*. A. Byhan şi G. Weigand explică, precum se ştie, şi pe *cine*, *mine*, *tine*, *sine* dintr'un **quem-ne*, **me-ne*, **te-ne*, **se-ne* (Jahresber. III, 11—12). Este totuşi greu de admis ca această particulă caracteristică pentru întrebări să fi trecut şi asupra răspunsurilor[2].

Pentru *-re* avem mai multe explicări. Dăm mai întâiu, mai

[1] După Gr. Creţu, *Lex. slavo-rom.* p. 94—95, *(pre)tutinderea* ar fi *pre-toată-(în)tinderea*. Această explicaţie nu e probabilă. Ca franc. *partout*, ital. *(dap)pertutto*, şi germ. *überall*, avem a face cu vechiul *pre tot* (păstrat încă cu acest sens la Istroromâni), combinat cu adverbul local *inde* - unde. Prin părţile Năsăudului se zice, precum îmi comunică N. Drăganu, *tuturinde* şi *tuturindene*, în care recunoaştem pe *tot* + *ori* + *inde* = oriunde.

[2] Un *-ne*, *-ni* se întâlneşte şi în sardă şi în dial. ital. Astfel în sardul sassarez: *tuni* 'tu', *treni* 'tre', *uni* 'dove' gallurez: *eni* 'è', *teni* 'te', *reni* 're', *peroni* < *per hoc*, chiar *ćammani* = infinitiv ćammá, corsican: *avane* (avá + ne) 'ora', *ćittane*, *kusine* 'così', *babane* 'papà', *piune* 'più', *vone* 'voi', infinitive ca *sentine* etc. (*Arch. glott.* XIV, 187). In Arpino: *šine* şi *no*, dar emfatic *none* (ib. XIII, 304).

©BCU CLUJ

mult ca titlu de curiozitate, părerea lui Philippide (*Principii* 92, 94, 95), care crede că *-ne* din *pretutindene* s'a desvoltat din *-re* și că acesta ar fi lat. *res* în compoziția *per* + *tota* + *inde* + *res*. Din *pretutindene* și din *purure*, care ar fi *per horam*, s'a putut despărți un *-ne* și *-re* cu care s'a derivat și *aiurea*.

Tiktin ZRPh. XII, 458, consideră „întunecoasă" originea lui *-re*, crede însă că în *aiure* < *aliubi*, *r* ar puteà fi „Hiatustilger".

Foarte ademenitoare e explicarea lui Th. Gartner (*Darstellung* 149), după care *aiurea* ar fi **aiu* (< *aliubi*) + *rea* = *vrea*; de la acesta apoi *-rea* s'a putut adăogà și la alte adverbe. Am aveà deci a face cu un element derivativ de felul lui *-va* în *undeva*[1]. Cf., la Moți (Frâncu-Candrea 98) *ceire:* ce (ai zis) < ce îi vrea?

Meyer-Lübke (Rom. Gramm. II §. 627), privind chestiunea din punct de vedere general romanic, constată că un *r* se găsește în adverbe mai ales după *t*. Punctul de plecare îl găsește în *duminterim*, care a dat în ital. *mentre*, franc. *dementre*, v.-span. *mientre* (cf. și REW. No. 2794), după care se orientează adverbele în *-m(i)entre* în loc de *-mente* în vechea spaniolă și în dialecte italiene de nord[2]. Din franțuzește mai citează pe vechiul *mien escientre*, o reminiscență a lui *scienter*, după care s'a luat vechiul *nuitantre* 'nocturn'. În Peninsula iberică mai aflăm v.-span. *alguandre* și *alubre*, v.-port. *algur*, ca reflexe ale lui *aliquando* și *aliubi*, la care se mai adaugă port. *alhures* 'altundeva' și *nenhures* 'nicăiri'. Ca punct de plecare al acestora îl socotește pe *siempre* Citează apoi exemplele românești *aiure*, *aire* (< *alibi*), *purure*, *aimintre*, *așijdere*, *aindere* și *aindene* (*ainde*), *pretutindere* și *pretutindene* (*pretutinde*). Modelul acestora lipsește. Crede posibil ca *-re* să se fi desvoltat dintr'un mai vechiu *-ro*, și acesta să se fi răspândit din latinele vulgare **undro*, **deundro*, care par a fi existat, modelate după *intro*, *deintro*.

Vedem în tot cazul că — cel puțin pentru *altminterea* și *aiurea* — avem și în alte limbi romanice forme cu plusul unui *-re*, care ar puteà fi foarte vechiu. Intercalarea unui *r* după *t* e admisă de Candrea-Densusianu, Dicț. No. 881, și pentru *ante*, care apare în limba veche și în dialecte supt forma *între* (istror. *ăntru*, megl. *antru*, arom. *ntră*) 'înainte'. Punctul de plecare ar

[1] Meyer-Lübke (REW. 343) derivă pe *aiure* din *alior[sum]*. Trecerea lui *o* > *u* rămâne însă neexplicată la această etimologie.

[2] Și în friulană avem derivate în *-mentri* ca: *postadamentri* 'apposta', *finalment(r)i*, *razonalmentri* etc. (*Arch. glott.* I, 533).

©BCU CLUJ

puteà fi, pentru limba română şi cele mai multe limbi romanice, următorul: alături de clasicul *aliter* (care în rostirea de mai târziu trebuià să devină **alitre)* există popularul *altera mente* sau *alia mente*; din confundarea celor două s'a putut naşte forma **aliamentre* [1]. Din latineşte s'ar mai puteà cită cazul lui *eccere*, alături de *ecce*, despre care e a se vedeà Walde LEW. s. v.

Pe *-le* în *pururile* etc. de sigur că nu trebue să-l explicăm cu *Philippide* (*Principii* 94) „*-le* este articolul plural". Cred că elementul *-le* erà şi el la început de aceeaşi natură ca *-va* şi nu-i altceva decât latinescu *ĕ lĭbet*, legat cu această funcţiune de pronume şi adverbii. Acesta n'ar fi putut da, din punct de vedere formal, în româneşte decât *-le* şi fiindcă el se simţeà ca element de compoziţie, *l* nu a fost tratat ca *l* între vocale (> *r*), ci ca *l* iniţial. Spre a explicà pe *le* în *acolea* şi *acilea* nu va trebuì să admitem deci un **illĭc* (în loc de *illīc*, cf. *Dicţ. Acad.* s. acolea), ci am puteà plecà de la *eccu* + *ubĭlibet* şi *eccu* + **ibīlibet*. Va trebuì deci rectificată în acest sens afirmaţia lui Meyer-Lübke (*Rom. Gramm.* II § 570), că *-libet* nu s'ar fi păstrat în limbile romanice. Aceasta cu atât mai mult, cu cât cred că tot pe *-libet* latin trebue să-l căutăm şi în formarea numeralelor ordinale.

*

Precum a arătat A. Procopovici (DR. I, 173), în cuvântul nostru *cât* s'au amestecat două cuvinte latine, *quantus* şi *quotus* — şi am puteà adăogà, şi al treilea cuvânt, lat.-pop. *cata*, care apare în distributivul *câte*. Acest amestec a fost atât de intim, încât a produs modificarea formală a vechiului *cănt* < *quantus* (cf. arom. *nescântu*) în *cât* (< *quotus*), atrăgând după sine şi pe

[1] Mă întreb dacă acel *-te*, care se adaugă unor adverbe şi pronume româneşti, precum *adecăte*, *cutarete*, *iaràşite*, etc., nu este cumva lat. *-ter*, sufixul adverbial prin excelenţă, devenit *-tre* şi disimilat în *-te* mai întâiu în cuvintele cu *r* în tulpină (ca în *fratre* > *frate*)?

În adverbul *încalte* (cu variantele *încaltea*, *încaltelea*, *încailete*, şi: — după *îndeléte* — şi: *încăléte*, *încălétea*, *încălte*), am puteà aveà de asemenea o formă sincopată din *încálete*, care ar fi **încale* + acest *-te* adverbial. Se poate însă ca *încalte* să fie alt cuvânt decât *încale* (*încai*), despre care s'a vorbit în nota de la pag. 400 şi să fi fost numai ulterior analizat de simţul limbei ca *încale* + *te*, ceea ce a putut să producă şi identitatea de sens a celor două adverbe diferite la origine. Cred, adecă, că *încalte* s'a putut desvoltà din *încĭ alte* (rostit *înc'alte*), extras din exemple ca: *L-aş iertà dacă n'ar aveà înc'alte păcate!* Trecerea de sens de la „şi alte" la ideea exprimată prin adverbialul „cel puţin, barim" nu oferă nici o greutate. În Ardealul central şi nordic, *alt* se întrebuinţează foarte des ca adverb în expresii ca: *Altu* (= mai mult) *nu mai vin la tine* sau *nu-ţi fie frică că altu* (=cu altă ocazie, altă dată) *n'am să te mai bat*, încât şi această întrebuinţare a cuvântului ar explicà construcţii ca: *încalte* (=de altă dată > cel puţin) *n'are să mă mai bată!*

©BCU CLUJ

tănt < *tantus* (arom *ahăntu*), devenit *atât*. Sensurile lui *quantus* şi *quotus* latin se ating adesea, căci cel din urmă exprimă o cantitate numerică, cel dintâiu o cantitate în general, putând să cuprindă deci şi pe cea numerică. In întrebarea *câte ore avem?* deşi noi simţim un *cât* cantitativ general (deci un quantae horae) şi răspundem cu *atâtea* (tantae), avem totuşi de a face mai de grabă cu lat. *quota hora*. Tot astfel proverbului nostru *câte capete, atâtea căciuli* (Zanne, *Prov.* II, 43) îi corespunde proverbul latin *quot capita, tot sententiae*. Mai uşor recunoaştem pe *quotus* latin în expresiile româneşti în care el e în corelaţie cu *tot* d. ex. *tot pământul cât există* (lat. *tota terra quota est*).

Quotus avea însă în latineşte şi un sens special: prin el vorbitorul se informă asupra cuiva sau ceva dintr'un şir de persoane sau obiecte de acelaşi fel, era deci particola întrebătoare la care se răspundeà cu numeralele ordinale *primus, secundus, tertius* etc. In acest sens, orice limbă caută să aibă o expresie care să se deosebească şi în mod formal de oricare alta. In orice caz limbile care n'au o astfel de expresie precisă ni se par sărace. Astfel bunăoară un German, care are pe *der wievielste*, simte totdeauna stângăcia expresii franceze corespunzătoare, care e *le combien est tu dans ta classe?* („der wievielste bist du in deiner Klasse?") dar trebue să fie, în unire cu un substantiv: *quelle est ta place dans la classe* („den wievielsten Platz hast du in der Klasse?"). Tot astfel, în limba veche românească, *cât* (< *quotus*) nu era o întrebare neechivocă spre a primi răspunsul cu un numeral ordinal, căci el avea şi toate înţelesurile lui *quantus*.

Dar pe lângă *quantus* şi *quotus*, existau în latineşte şi formele *quantuslibet* şi *quotuslibet*, care trebuiau să dea româneşte *cătule*. Din punct de vedere al înţelesului, *quanta multitudo* se deosebeà de *quantalibet multitudo* ca românescul *câtă mulţime* de *oarecâtă* sau *câtăva mulţime*; tot astfel *quotus* se deosebeà de *quotuslibet* ca nemţescul „der wievielste" de „der beliebig wievielste".

In timpul când *cătu* însemnà „der wievielste", dar şi „wie gross, wie viel, wie weit" etc., iar *cătule* însemnà „der beliebig wievielste", a fost aproape firesc, ca cei ce învăţau limba românească de la părinţii şi camarazii lor, să simtă pe *cătule* ca mai

©BCU CLUJ

expresiv pentru întrebarea la care aşteptau să audă un numeral ca răspuns. Procesul acesta e unul dintre cele mai obicinuite în limbă şi el răsare din dorinţa noastră de a avea expresii cât mai neechivoce şi de a distinge categoriile gramaticale prin elemente formale diferite. Nuanţa de înţeles pe care în nemţeşte o redăm prin „beliebig" a dispărut din *cătule* în momentul în care el a înlocuit pe echivocul *cătu*, iar *-le* devenind elementul derivativ corespunzător germanului *-ste*, a putut apăreà şi în răspuns: *treile, zecele.*

Nu prea ştim cum va fi fost odinioară forma numeralelor ordinale. Dintre formele vechi latineşti s'au păstrat numai *prima* în unele dialecte şi *tertius* în *anţărţ. Primus* a fost înlocuit prin „cel de dinainte": **antaneus.* La celelalte numere, probabil se va fi întrebuinţat numeralul cardinal, scos în relief prin procliticul *ille: al zece*[1]. Când însă *-le* de la întrebare a trecut la răspuns, *al zecele* a fost supus posibilităţii unei interpretări nouă. După *recele, recea* şi celelalte adjective de declinarea a treia, *al zecele* a fost clasat între masculine, alăturându-i-se femininul *a zecea.* Din momentul ce elementul derivativ *-le* s'a confundat cu articolul *-le* şi a fost înlocuit la feminin prin *-a*, s'a putut naşte şi *al patrul* (alături de *al patrule, al patrele*) şi *al optul* — forme atestate în limba veche — ca masculine ale femininelor *a patra, a opta*[2]. De remarcat însă că în unele regiuni se întrebuinţează *-le* şi la feminine: *a cincilea casă.*

*

Tot din *-le* > *libet*, disimilat în *-re* mai întâiu în cazuri ca *umblândule* > *umblândure*, s'ar puteà explicà şi silaba adăogată în mod deictic la gerundiile de felul lui: *fiindure, îmblândure, neputândure* (DR. II, 661). Intr'adevăr, gerundiile noastre sânt adesea simple adverbe verbale (precum derivatele în *-tor* sânt adjective verbale). Un cuvânt ca *şezând* răspunde la întrebarea *cum?* şi exprimă acţiunea verbală în felul adverbelor modale:

---

[1] Şi la Aromâni s'a păstrat *ancâtelea* (Dalametra) < *alcâtelea*, cu disimilarea lui *l-l* în *n-l*; numeralele ordinale nu se întrebuinţează (sau sânt împrumutate din greceşte); totuşi urmele lor au rămas în *andreilea* „joc copilăresc în trei sărituri" (Dalametra) < *antreilea* < *al treilea.*

[2] Posibil, deşi puţin probabil, ar fi ca *patra* să fie metatezat din **parta* < *quarta*, iar *ópta* să fie din **optà* < *octava.*

©BCU CLUJ

l-am găsit şezând. De aceea vedem că acestor gerundii li se adaugă, la Istroromâni, în mod consecvent adverbialul *-a*: *mnănda* „umblând“, *plăngănda* „plângând“. La Megleniţi întâlnim forme ca *lagǫndurlea* „alergând“, care par a fi forme de compromis între *-rea* şi *-lea**.

S. Puşcariu.

Studii de semantică[1].

I.

Observaţii semantice asupra „Irodot“-ului de la Coşula.

Monumentul literar, de o unică importanţă[2], care e traducerea românească a lui *Herodot*, publicată, după manuscriptul găsit la mănăstirea Coşula, de d. N. Iorga (Vălenii-de-Munte, 1909), n'a fost până astăzi valorificat pentru istoria limbii noastre.

E timpul, ca această păgubitoare omisiune să se repare, cel puţin în parte.

Vârsta acestui monument a fixat-o d. N. Iorga, pe temeiul unei aluzii din text, relative la asediul Candiei de Turci: ca. 1650. Şi, indiferent de paternitatea lui Eustratie Logofătul[3] sau altuia (pe care, în ce ne priveşte, nu-l vedem[4]), limba traducerii trimite, incontestabil, la această epocă.

Arhaismul ei, caracterul ei de secol al XVII-lea, apare pe fiece pagină, în fonetism, în morfologie, în sintaxă, ca şi 'n vocabular: „să părăsiră de *a-l luaria*“ (p. 338); — *dideră* (p. 72) — *făceră (passim)*; — „au *ţăpt*“ (p. 70); — „*fum* vicleniţi“ (p. 489); — *zişu* (p. 170); — „nu-i *vria putea* să-i ia“ (p. 296); —

* Cât despre arom. *-alui* în *imnăndalui* etc. el se explică altfel (cf. Sandfeld-Jensen, în Gröbers Grundriss I², 531–532 şi I. Bacinschi ZRPh. 1913, p. 611–617) şi nu e nici — precum s'ar puteà crede — urmaşul lui *lubet* = *libet*, care cred că ar fi dat **lo*, ca *ubi* > *uă* > *o*. Originea lui nu trebue căutată la gerundii, ci tot la adverbe, unde forma dativului se explică mai uşor. Astfel arom. *al'urealui* s'a putut despărţi — precum îmi comunică Th. Capidan — din *mutreaşte în al'urea lui;* tot astfel *amortului* „morţiş“ ar fi „felul mortului“ etc. Astfel de formaţiuni avem şi noi: *năljosului* „în jos, cu coborîş, repede“ (de unde s'a despărţit adverbul *înaljosul*, analizat prin etimologie populară cu *înalt josul*), *naldealului* „în sus, cu urcuş greu“ şi chiar formaţia analogă *nălvalelui* (alături de *nălvalele*), forme întrebuinţate prin Mehedinţi (Noua rev. rom. 1910, p. 87). Tot prin Mehedinţi se aude şi *godelui* „par'că“, care corespunde bănăţeanului *gode* (bulg. *godé*, sârb. *god*).

[1] Notele sânt la sfârşitul lucrării.

©BCU CLUJ

„nu te *vreĭ lăuda*, cum îi *vei trece*“ (p. 374[5]); — „*şi au fost plângând* şi *au fost strigând* tare şi toţi *au fost blăstămând* pre Mardarie“ (p. 453[6]); — „*alegând din* s. *de*“ (= exceptând, abstracţie făcând de, afară de, p. 322 *et passim*, consecvent![7]); — „*pregiur* (*prejur*, *pin* s. *pi* ⌣) dănsu“ (*passim*[8]); — *de* = decât (p. 488[9]; — *să* = dacă (p. 4[10]); — *căndai* (pp. 452, 469, 500[11]); — „*nici* (*o*)*dănăoară* s. *odenioare*“ = niciodată (pp. 283, 358, 379 *et passim*); — *arame* (p. 385); — *despuitorul* (p. 38); — *îmă-sa* (p. 328); — *mănu* (pl. neart., p. 339[12]); — *numere* = nomina (pp. 118, 127, 222, etc.[13]); — *oame* (p. 247[14]); — *păşciune* (pp. 46, 224, 252), etc.[15], nelipsind nici caracteristicele forme de articol prepositiv la genetivul numelor proprii feminine: „jacul *iĭ* los“ (p. 4), „Vutùs, vrajă *ai* [= a ii, ei] Litus“ (p. 137)[16].

Supt mai mult decât un raport[17], textul vechiu-românesc editat de d. Iorga e un tezaur, care aşteaptă să fie exploatat.

Dialectologul va găsì în el, alături de atâtea „moldovenisme“ (ca acel *cură* = cureà, p. 239, care, împreună cu *căţă*, *măsă* = căţeà, măseà, etc, explică pe controversatul *nepoţă*[18], atestat şi'n Anon. Băn.[19], ed. Creţu, p. 356, supt forma: *nepocziĕ* = nepoţeà, şi dovedeşte, astfel, că e mai puţin specific moldovenesc decât s'ar fi crezut), o seamă de cuvinte dintre acelea, pe care ne-am deprins a le cotà şi censurà ca „ardelenisme“: *a* (*se*) *gătà* (pp. 285, 309[20]), *a grăì pe cineva* (? p. 512; cf. *a agrăì*), ba chiar *a preluà* (p. 491: „şi biruinţă prè-mare şi frumoasă *preluă*“; cf. „au *luat* biruinţa“, p. 344); „de *bogate* orĭ“ = de multe ori (pp. 456, 464[21]), *fărcuşul sabiei* (p. 172) = sfîrcul (ὁ μύκης) săbiei (cf. *sfercuşă de paloşă*, la Viciu, *Colinde din Ardeal*, p. 155, *sfărcuş*, „beţigaş crestat pentru frecat urzicile“ din Păcală, *Răşinarĭ*, p. 141, cum şi *sfârcuşul nasului* din Pamfile, *Boli şi leacuri*, p. 43[22]). Şi morala, cu care se va alege din aceste constatări, va fi, că aşa-zisele „provincialisme“, „regionalisme“ sau „glose dialectale“ sânt de multe ori mai răspândite şi mai vechi, de cum se crede.

Cercetătorul sinonimicei româneşti — şi cu aceasta ne apropiem de obiectul cercetărilor noastre — va puteà spicuì, la rândul său, o sumă de echivalente. Aşa, pentru „încurând“ (cf. *neîntârziat*, *fără zăbavă*, *nu-zăbavă-vreme*, etc.) găsim: *curândă vremi* (p. 70) şi *nepestită vremi* (pp. 137, 161, cf. *neapestit*, *neamânat* şi contrariul: *târzie vreme*), iar pentru „evident, vă-

©BCU CLUJ

dit, invederat", pe lângă *văzut lucru* (cf. *se vede lucrul*), avem aici: *ivit lucru* (p. 473, cf. *a se ivì lucrurile*, p. 18) şi *arătat lucru* (p. 475); — în sens de „haide" s. „mergi" (cf *pleacă, du-te*, etc.), obvine de mai multe ori forma *ia 'mblă* („*ia'mblă* de mi spune", cf. vr. *blem*, fr. *allons*, lat. *en age, dic mihi* s. *i, puer, et*) şi, împreună cu *pasă, pas'* (pp. 52, 87, etc., azi mărginit la locuţiuni de tipul lui *pas' de-i spune!*), forma pl. *păsaţi* (pp. 243, 345, 351[23]); — în lipsa lui „mină" sau „baie", avem turcismul *madem* („madem de aur şi de argint", p. 362) şi *săpături* (p. 271), echivalentul desăvârşit al lat. *fodina;* — *tulbă* (p. 134), adecă *tolbă* (de săgeţi), reprezintă, alături de *tăftue de sigeţi* (p. 227), sinonimia lui *cucură* (cf. şi *sâhaĭdac*, pe lângă *arc*, p. 382 sq.). — O interesantă familie de sinonime, înrudită cu acestea, alcătuesc: *dardă* (αἰχμή), *hăşt(uri)* de aruncat (ἀκόντια, ἐξακοντίζειν), *gideà* (*ţidea, ţudea* = ἀκόντια), „*suliţăle* şi *fuşturi*" (p. 16 = I, 34: ἀκόντια δὲ καὶ δουράτια); cf. p. 18: „de o *lance* de *suliţă* voiŭ perì". — Alta, din acelaşi domeniu: gr. κῆρυξ e redat prin *crainic* (170), *strigător* (476) şi *teleleu* (p. 81); cf. *hârăţ* (p. 246) = πρόδρομος, „tirailleur" (p. 482: *să hărăţuia* = hărţuia). — Şi încă una, din altă sferă: *ciniĭ, unalte* (v. Glosariul), în loc de „scule, instrumente, (h)alaturi". — Tot aşa, pentru *lege* şi *datină*, pe lângă *pravilă* (*passim*), aflăm şi *obiceiu legat* (pp. 496, 508), iar, pentru *limbă-de-moarte* (*limbă*, în înţeles de „popor", e curent!), găsim: *rost-de-moarte* (p. 19; cf. *Rost-de-aur, Gură-de-aur* = Hrisostom, Zlatoust, apoi *pe de rost, rostesc*, iar p. *rost* din terminologia ţesutului, cf. şi megl. *graiu*, la Papahagi, *Megl.-Rom.*, I, 32). — *Carte de rugă* (p. 401) şi *răvaş de rugă* (542) = *supplex libellus* sânt interesante sinon. pentru *jalbă, arz, artic* (despre acesta din urmă, care se găseşte şi la Ureche, unde Giurescu îl glosează rău, ca „articel", v. în special Longinescu-Patrognet, *Pravila lui V. Lupu*, ad loc.); — *ciudă* (pp. 150, 380) şi *divă* (pp. 160, 342) dispută încă terenul lui *minune* (cf. *miraz*, etc); — *năsip* (p. 187), în această formă „moldovenească", începe timid concurenţa cu *arină, anină* (de 4 ori acesta, pe aceeaşi pagină, faţă de o singură dată *nisip*, căruia derivatul *nisipesc*, mult mai frecvent, îi va fi înlesnit biruinţa, alături de omonimia dintre *anină* şi verbul *aninà*); cf. încă *homoc, chişaiu, porozău*, etc.[24]. — Ca rudă de înţeles cu „biruesc", „învinge" (cu varianta *învincesc*, pp. 182, 531[25]), „supun", apare şi slavismul

©BCU CLUJ

pobedesc (pp. 441, 361, 393), iar ca glosă populară a lui *elefanzi* (p. 269), apare *pili* (cf. şi p. 190), dublet al lui *fili*, ca şi'n Dicţ. Băn. şi aiurea [26]. — O importantă categorie de dublete sau, mai exact, de variante morfologice e, de asemene, bine reprezintată în acest text arhaic, în care, pentru *persan* al nostru [27], aflăm următoarele forme: „o fimei *persidă*" (p. 148, după gr. περσίς,-ίδος). „o fimei *persoaică*" (p. 325; cf. *Turcoaică*), „om *pers*" (p. 368, după gr. Πέρσης ἀνήρ), „oaste *persască*" (p. 204) [28].

Să venim însă la ceea ce ne propusesem de la începutul studiului de faţă: examinarea câtorva termeni şi locuţiuni din text, supt raportul semantic.

1. Se ştie că ung. *példa*, etymonul rom. **pildă**, are ca prototip pe germ. *Bild*, „chip" [29].

Acest înţeles originar transpare admirabil în următoarele exemple din „Herodot":

Şi iaste *o pildă* a lui Arion la Tinar, de arame, un om nu mare pre un dulful [30] (p. 12 = I, 24: ἀνάθημα χαλκέον οὐ μέγα, ἐπὶ δελφῖνος ἐπεὼν ἄνθρωπος). — Pentru că Isis iaste făcut un bozu în *pilda* muerii, cu coarne (p. 106 = II, 41: τὸ γὰρ τῆς Ἴσιος ἄγαλμα ἐὸν γυναικήιον βούκερών ἐστι). — Darie Împărat, vrând să-ş pue el *pilda* sa au *chipul* înainte lui Sesostris (p. 121 = II, 110: ἀνδριάντα [31]). — Pentru că piramida iaste într'acest *chip*, minunat lucru; *pilda* ei iaste această (p. 128 = II, 124: parafrasă!). — În ce chip ni-au arătat şi *pildile* lor [sc. ale oamenilor buni şi aleşi] tot pre rând (p. 134 = II, 144: τῶν αἱ εἰκόνες ἔσαν, τοιούτονς ἀπεδείκνυσάν σφεας πάντας ἐόντας, i. e. κολοσσούς ξυλίνους). — *Pilde* de hiară, de petri albi făcute (p. 232 = IV, 79: λευκοῦ λίθου σφίγγες τε καὶ γρῦπες). — Darie făcia [Artistonei, fetei lui Chiros] o *pildă* de aur, cu ciocanul bătută (p. 384 = VII, 69: εἰκὼ χρυσέην σφυρήλατον ἐποιήσατο).

Trecerea de la acest sens iniţial concret, plastic [32], la acela, abstract, de „model, exemplu" (cf. germ. *Vorbild* [33]) şi la acela, mai abstract, de „parabolă, alegorie, simbol" (cf. *pildele* Evangheliei şi germ. *Sinnbild* [34]) s'a efectuat natural, prin ideea de „chip asemănător", „asemănare" (cf. lat. *simulacrum* = signum, statua şi *fac-simile*): „aequus" sau „aequandus" (i. e. imitando aequiperandus [35]).

2. Sensul etimologic, primordial, al cuvântului **poet** e,

©BCU CLUJ

precum se ştie, acela de „făcător": erai „făcător s. fabricant de paturi" (κλίνης ποιητής), cum erai „făcător de drame" (δράματος π.) sau „făcătoru de viersuri" (p. 11 = I, 23: διθύραμβον ποιήσαντα), ca Arion „cobzarul" (κιθαρῳδόν)[36].

Când traducătorul nostru vorbeşte de „Ecateu *tvoreţul*" (p. 287 = V, 36: λογοποιός)[37], de „*tvoreţul* Omiros" (p. 408 = VII, 161: ἐποποιός), sau de „dascălii *tvoreţi*", cari au auzit [= urzit: εὑρόντα[38]] multe şi de la dânşii" (p. 99 = II, 23: ποιητέων), el întrebuinţează numai un sinonim slav, familiar în limba bisericească (cf. *ciudotvoreţ*, „thaumaturg, făcător-de-minuni"[39]), al aceluiaşi termin: Homer e, astfel, un „făcător de *epose*"[40], cu acelaşi titlu, cu care cutare „mujeri" sânt „de pită făcătoare" (p. 414 = VII, 187: γυναικῶν σιτοποιέων).

3. Lat. *versus*, „vers", are la bază, cum ştim, pe *vertere*, propriu: „terram aratro vertere, arare", din acelaşi ciclu de metafore agrare, din care fac parte: *act* (*actus*), *stroſă* (στροφή, cf. βουστροφηδόν), *cultură* (*agricultura*, aplicată la spirit: „géorgique de l'âme"; cf. giuma lui August despre Vettius arând mormântul tatălui său: „hoc est vere *memoriam* patris *colere*", după Macrobius, *Saturnalia*, II, 4, 10, cum şi lat. *epistulam exarare* = scribere).

Reflexul său românesc popular e **viers**, însemnând mai mult (dacă nu exclusiv): „melodie", şi atestând, prin aceasta chiar, intima legătură, până la fuziune, la confuzie, între vers şi cântec, între „libret" şi muzică, pe care o implică terminul *melodie* însuşi.

Cu acest înţeles, generalizat însă, de „glas, voce (cf *bocet*), strigăt", el apare, în textul nostru, o singură dată: „[Egipteanul] ţine la marginea apei un edu viu şi-l bate; şi, auzind crocodilul, aleargă la *vers*" (p. 113 = II, 70: κατὰ τὴν φωνήν), — orice consideraţie de eufonie, de muzicalitate e, cum se vede, exclusă — pe când în sensul de „stih" (cf. *acrostih* şi *catastih*, pe lângă *stihurĭ*, corespunzător sporadicului *verş*[41]), care, el însuşi, ne întâmpină în două rânduri (pp. 20, 401), designând răspunsurile versificate ale «vrăjilor» (oracolelor), obvine de mai multe ori: *viersuri*, fie în aceeaşi accepţiune, de „sentinţe oraculare" (pp. 214, 318, 422), fie în aceea de „ditiramb" (p. 11) sau „epitaf", „viersuri la mormânt" (p. 424)[42].

O nuanţă aparte, în cadrul acestei din urmă însemnări

©BCU CLUJ

(„rând, şir, serie, ordine"), are cuvântul nostru în următorul pasagiu, în care vibrează ceva din timbrul sensului primordial: „Şi, fiind atuncia mai aproape de dânşii [sc. de Finichi], Ionii li-au mutat slovelor *versul* într' alt chip" (p. 294) = μετέβαλον καὶ τὸν ῥυθμὸν τῶν γραμμάτων (V, 58), μεταῤῥυθμίσαντες (*ibid.*); cf. *a inversà, a intervertì ordinea.*

4. Am urmărit aiurea[43] procesul semantic, prin care **a lămuri** (un metal nobil, degajându-l de scoriile ce conţine: termin tehnic de metalurgie) a ajuns la însemnarea curentă.

Textul nostru oferă, însă, câteva exemple prea expresive, pentru accepţiunea originară, ca să poată fi trecute cu vederea:

Iar, după acestea, [dărui] pre bozul de la Delfi...: şi paturi de argint şi de aur şi păhară de aur şi haine poleite[44] şi aşă făceà un foc mare şi băgându-le toate acolo ..; iar, după ce părăsiea jărtva, vărsà aur fără samă şi făceà lespezi[45] de aur... 117, şi, dintru acestea, iarăş din *aur lamură* 4, carile trăgeà mult aur[46], iară celelalte erà de aur mai prost, mai uşoare; făcut-au şi un leu de *aur lamură* (p. 21 = I, 50: λευκοῦ χρυσοῦ, χρυσοῦ ἀπέφθου). — Doi stâlpi sânt acolò, unul de *aur lamură*, alt[ul] de izmarand (p. 108 = II, 44: χρυσοῦ ἀπέφθου). — Că Darie *lămuri aur* cât mai vărtos de bine..., iar Ariand .., tăià iarăşi bani de *argint lămurit*, şi până astăzi iaste curat argintul aceala (p. 262 = IV, 166: χρυσίον καθαρώτατον, ἀργύριον καθαρώτατον)[47].

Forma de conj. I-a *a lămurà* e de asemene atestată: „hierul ce *lămurà* [căldărarul s. faurul]" (p. 28 = ἐξελαυνόμενον σίδηρον).

5. Că **gros** din locuţiunea: „a pune în (s. la) *gros*" = „a arestà" este identic cu *butuc* din locuţiunea sinonimă „a pune (băgà) în *butuc*" şi că această accepţiune îşi are originea în expresia *butuc gros*, sânt lucruri ştiute[48].

E însă totdeauna interesant, să găseşti atestate documentar fazele intermediare ale unui proces semantic şi, din acest punct de vedere, e oportun să cităm următoarele două pasagii din „Herodot", care, având şi avantagiul confruntării cu originalul, nu lasă niciun rest de îndoială în această privinţă:

Iar el [Cleomen], şi mai nainte fiind trăsnit[49], atuncia îl apucă o boală de nebunie şi, pre cine tămpina din Laconi, îi lovià cu buzduganul..., până undi[50] îl prinsără oamenii... şi-l pusără **într'un gros** (p. 335 = VI, 75: ἔδησαν ἐν ξύλῳ). — [Ighi-

©BCU CLUJ

sistrat], fiind *în butuc de her*[51], ş'au tăiat călcăile şi au scăpat (p. 482 = IX, 37: ἐδέδετο ἐν ξύλῳ σιδηροδέτῳ).

6. **Păretar(iu)**, în înţelesul de „scoarţă, covor de *părete*" (cf. *lăviceriu*, covor pentru *laviţă*), e un cuvânt popular binecunoscut; mai puţin cunoscut, dar tot atât de popular, e *păretar*, „o scândură de-alungul păreţilor, pusă pe lângă laviţă, spre a nu se atinge de părete cel care şede" (Frîncu-Candrea, *Moţii*, p. 104), *păletar(e)*, „nişte scânduri lungi, fixate de părete şi împodobite de cele mai multe ori cu ornamente în culori" (Păcală, *Răşinari*, p. 415). Popular e, de asemene, numele de plantă *parachernită*, sinonim cu „grâul-potârnichii, grâul-potârnichilor" (Panţu, p. 205), a cărui derivare din lat. *parietarius*, (cf. *urechelniţă* din *auricularia*) se evidenţiază, atât prin locul unde creşte buruiana („pe lângă ziduri, prin ruine", spune d. Panţu), cât şi prin numele ei ştiinţific (*Parietaria officinalis*) şi francez *pariétaire, perce-muraille, casse-pierre*[52].

Supt forma viciată: *peritari* (cf. *perete*), textul nostru cunoaşte însă pe *păretariu* în accepţiunea cărturărească de „hartă murală", gravată pe o placă de metal:

Şi aşa au început [Aristagor, tiranul Milităului] a grăi cătră Cleomen..., având un *peritari* de aramă, întru carile eră scris tot pământul, şi toată Maria, şi toate apile... Şi, ce zicia, tot arătà întru *tabla cè de aramă*, ce au fost adus-o cu sine (p. 291 = V, 49: χάλκεον πίνακα)[53].

7. **Strajnic** se întâlneşte odată în traducerea noastră: *„strajnicii* casăi" (p. 240), în loc de *străjar*, care-l majorează de altfel (pp. 335, 361, 511), apărând chiar ca traducere a n. propriu *Phylax* (p. 449)[54], sau de *paznic* (pp. 24, 152), prin analogia căruia se va fi format (cf. şi *pândar*).

L-am pomenit aici, ca un exemplu de formaţiune hibridă, neviabilă, destinată să dispară, în concurenţă cu altele, care nu aveau, ca ea, pe de-asupra, neajunsul omonimiei cu un cuvânt atât de răspândit ca *straşnic* (pronunţat adesea: „strajnic")[55], dar şi ca o dovadă mai mult de „copia verborum", de bogăţia tezaurului lexic al bătrânului traducător[56].

8. **Har** înseamnă astăzi, întrucât se întrebuinţează (mai mult în expresii bisericeşti, ca: *harul lui Dumnezeu, har Domnului!*): „milă, îndurare; dar; graţie; mulţămire". Cea mai pregnantă traducere latină a etymonului grec (χάρις) este, de sigur,

©BCU CLUJ

gratia, cu îndoitul său înţeles de „milă, favoare“ (*harul lui Dumnezeu* = graţia divină) şi „mulţămire, recunoştinţă“ (*har Domnului* = *Deo gratias*, sc. *agere*, gr. εἰς τὴν χάριν τῷ θεῷ, χάριν ἄγειν, fr. *rendre grâces*)[57]: noţiunile se acopăr în totul[58].

Dar, ca şi *graţie* şi, mai ales, pl. *graţii*, *har* aveà în graiul arhaic şi înţelesul de „farmec; plăcere“: pe acesta-l aflăm în expresia *făr' de har*, corespunzând gr. ἀχάριτα (I, 207), din textul nostru: „măcar că mie *făr' de har* [= neplăcute, disgraţioase, dar nu ingrate!] îmi fură, iară şi învăţături îmi fură“ (p. 85).

Cu sensul de „a fi recunoscător, a păstrà recunoştinţă“, întocmai ca fr. *en savoir gré*, „être satisfait de“[59], apare însă în acelaşi text locuţia *a şti har*: *„să ştii har* lui Dumnezeu, pentru că nu intră în gândul[60] Arapilor“ (p. 155), *„să ştii har*, scăpând nepătimit“ (p. 497). Ea nu e decât un decalc[61] după greceşte: θεοῖσι εἰδέναι χάριν, οἳ οὐκ ἐπὶ νόον, etc. (III, 21), χάριντε ἴσθε ἐὼν ... ἀπαθής (IX, 79)[62].

9. Rom. **căsătoresc** (din **căsător*, de la un **căsà* „caser“, cu baza *casă*, analog lui *călător*, de la un **călà*, cu baza *cale*[63]) oferă o excelentă traducere pentru gr. συνοικέω (basa: οἰκία, „casă“). Dar cuvântul grec nu implică, neapărat, relaţiunile matrimoniale, conjugale, legiuite, pe care le presupune *căsătoresc* (cf. vgr. γαμέω, ajuns şi el, de altfel, la sensul obscen al ngr. γαμῶ): accepţiunea de „a se *culcà* cu muieri“ (pp. 507, 511)[64] îi convine tot atât de bine, chiar dacă, întâmplător, cedează locul lui μίσγειν (IX, 116).

Ar fi fost, desigur, un mijloc de a remedià acest inconvenient: reservând pe *căsătoresc* numai pentru sensul decent şi căutând, pentru celălalt, alt termin. Traducătorul nostru a preferat, însă, altă cale: evitând aproape cu totul pe *căsătoresc* (care apare o singură dată, la p. 507: *„căsătorì* pre fiiul său, Darie, cu fata aceia“), ca şi pe subordonatele-i corelative, *însor* (ibid.) şi *mărit* („vremea de măritat“, p. 331)[65], el pune în loc, pretutindeni, pe *a lăcuì cu*, indiferent de calitatea legală sau morală a relaţiunii:

Şi, de *va lăcuì* om robu[66] cu femeia orăşană, zic că sânt ficiorii bărbaţi[67]; iar, de va fi orăşan, măcar cel mai de frunte, şi *va lăcuì* cu streină şi cu poslanică, atunce aceia ficiori nici de o cinste nu sânt (p. 72 = I, 173: καὶ ἢ μέν γε γυνὴ ἀστὴ δούλῳ συνοικήσῃ ..., ἢν δὲ ἀνὴρ ἀστὸς ... γυναῖκα ξείνην ἢ παλλα-

©BCU CLUJ

κὴν ἔχῃ . . .). — Şi arată şi fetile lor, când vor *să lăcuiască* cu Impăratul . . . şi, carei [= căreia] îi va plăcia Impăratului, acăi[a] îiia el îi strică fetiia (p. 262 = συνοικέειν). — Atosa fiind mai naainte[68] *lăcuită* cu Camvis, frati-său, şi, mai apoi, cu vrăjitorul (p. 183 = III, 88: προσυνοικήσασαν)[69].

Expresia aminteşte — semantic — pe lat. *collocare* (in matrimonium)[70].

10. Stadiul intermediar, de transiţie, în care sensul etimologic de „apăsare" al rom. **îmi pasă**, propriu: „îmi apasă (pe suflet)", ca şi fr. *cela me pèse* (cf. *poids* = *pensum*, confundat cu *pondus* şi, de altfel, însuşi *penser* = *pensare*, litt.: „a cumpăni,"[71], apare evident, ni s'a păstrat în pasagiul, unde traducătorul nostru spune, că „le *păsă greu* Megarenilor" (p. 476 = IX,21); cf. vr. *împăsonià* (?), „a apăsà" (*Ps Sch.*, ed. Candrea, II, 410), apoi *păs*, „năcaz, supărare, bănat, baiu, doleanţă" (în cântecul popular: „în floarea ilicului," unde-i *păs* voinicului"), de fapt: „greutatea ce te apasă, ce ai pe suflet, ceva ce-ţi cade greu" (cf. p. 463: „le cădia *greaţă*" = le veneà *greu*, alb. *peša*, „Gewicht, Gewichtstein, Stein", rom. *a ţi se lua o piatră de pe inimă*), „ceva apăsător", deci şi „cu greutate, grav, ponderos, important" (cf. germ. *wichtig* — *Gewicht*), faţă de care nu poţi rămâneà indiferent, „nepăsător", de care „îţi pasă", ca de un lucru ce merită să te preocupe, să-ţi dea de gândit (cf. *penser*).

11. Şi sensul primordial al lui *patior* (cf. *sitis* s. *sitim patiens*), atât de diluat în actualul *păţesc*[72], *pat*, se străvede limpede într'un „multe cetăţi *păţiia rău* de săti" (p. 121) = suferiau, pătimiau[73], răbdau de sete (cf. *Pate-rău*, ca poreclă şi n. de familie), precum acela al lat. (*ad*)*augeo* transpare mai viu în pasagii ca acesta: „când *adaoge*[74] Nilul" (p. 118) = când creşte, sporeşte (cf. *se adauge*[75]).

12. Pentru înţelegerea expresiei **a rupe preţul**, despre care s'a discutat destul, în legătură cu *în ruptul capului*[76], instructivă e locuţiunea paralelă *a rupe sfat* din Herodot:

Unii den hatamani nici aşteptă *să se rupă sfatul* (p. 441 = VIII, 56: ἔνιοι τῶν στρατηγῶν οὐδὲ κυρωθῆναι ἐμενον τὸ προκείμενον πρῆγμα). — Şi aşa *rupse* Evriviadis *sfatul*, cum acolo să rămâie să se bată cu varvarii (p. 443 = VIII, 63: ταύτην δὲ αἱρέεται τὴν γνώμην). — Negrăindu-se *sfaturile* unul înpotriva altuia, nu poate omul să aliagă[77], carile iaste cel mai bun; ci, nu-

©BCU CLUJ

mai carile să grăiaşte, acela *să şi rupe* (p. 361 = VII, 10: γνωμέων . . . αἱρεόμενον).

E vorba, deci, de „deciderea" (cuvântul înseamnă el însuşi: „tăiere", „Entscheidung"), de „tranşarea" (fr. *trancher* înseamnă acelaşi lucru [78]), de „alegerea" într'un fel (cf. „trăind războiul *neales*", i. e. indecis, al cronicarului) între diferitele păreri („sfaturi") contradictorii, ce s'au exprimat într'o discuţie — şi „negoţarea", „târguiala", la capătul căreia „se rupe preţul", ce e alta decât o astfel de discuţie contradictorie, între vânzători şi cumpărători, relativ la quantumul acestuia ? Unul cere un preţ, cellalt oferă altul, până ce, în sfârşit, „se rupe preţul", întocmai precum „se rupe sfatul", căzându-se la învoială [79].

Aceeaşi bază semnatică are vechea expresie juridică *a rupe legea*, *s. judecata*, „a decide, a pronunţă hotărîrea, într'un proces": ca rezultat al „desbaterilorii" şi „deliberării" judecătorilor [80].

13. Evoluţia semantică de la lat. *superare*, „a întrece, a covârşi, a învinge", la rom. **supărare** nu are nimic nefiresc sau obscur: ce e mai natural, de cât, ca unul, care a fost *superatus*, să fie . . . *supărat* ?

Ciudat ar fi contrariul (cf. şi lat. *triumphare*, ca etymon ipotetic al fr. *tromper*).

Faptul, că s'au găsit lexicografi, cari să se îndoiască de această filiaţie şi să-i prefere derivarea din lat. *subirare* [81], arată, totuşi, că un argument mai mult în sprijinul lui *supărare* nu e de prisos.

Adversarii acestuia să binevoiască, deci, a meditâ următoarele citate din „Irodot":

Cercă pretutindirile, până *li s'au supărat* (p. 27=I, 68). — *Supărându-li-se* de atâta oaste [82], au rămas la apa Fasului (p. 119 = II, 103: ἀχθεσθέντες). — Şi făcură acesta lucru, până undi [=până când] Corinthenilor *li s'au supărat* şi s'au dus de acolo (p. 166 = III, 48). — Miltiad îndată primi, pentru că *i să supărasă* şi lui pentru tirania lui Pisistrat şi vra şi el să se lipsască [83] de acolo (p. 323 = VI, 35). — Şi Mardonie încă *i să supărasă* cu şideria (p. 483 = IX, 41) [84]. — *Li s'au supărat* Athineilor lipsind de acasă [85] atâta vremi (p. 511 = IX, 117: ἤσχαλλον οἱ Ἀθηναῖοι).

Înţelesul comun este acela de „a i se lepădâ, a i se face silă, a-i fi acru sufletul, a-i fi lehamete cuiva de ceva", de un

©BCU CLUJ

lucru, de care „are până peste cap" (cf. fr. *en avoir par-dessus la tête* şi lat. *super caput*, despre care v. „Dacoromania" II, p. 642), ideea de „a fi în imposibilitate de a mai suportă, răbdă, resistă", adecă, în ultima analiză, aceeaşi idee fundamentală de „covârşire", de „supra-saturaţie" (cf. germ. *Überdruss*), cu timbrul afectiv de plictiseală şi tristeţe, de „scârbă" în ambele înţelesuri („silă, desgust" şi „mâhnire, supărare") ce comportă, se desface clară.

Un echivalent desăvârşit, atât ca formă cât şi ca fond, al lui *a i se supără* (*cuiva de ceva*) ar fi, de altfel: *a i se urî*, care se poate substitui fără inconvenient în fiecare din exemplele citate [86].

14. Legătura dintre **obraznic** şi *obraz* a fost contestată, în timpul din urmă, de d. G. Pascu[87], în favoarea unui etymon bulgăresc: *omraznik*, „personne dégoûtante".

S'a trecut, în acest chip, peste o serie de consideraţiuni semantice, pe care e bine să le amintim.

Un prim fapt este că această legătură nu e ceva specific limbii noastre: lat. *os* = impudentia (Cicero, *Pro Roscio*, XXX, 87) sau *bucca* (Petronius, *Satiricon*, 43: „durae buccae") nu se referă strict, exclusiv, la „gură", ci, în genere, la „figură", la „muţră" (cf. *gros de obraz*), exact ca şi *frons*, pe care Cicero îl întrebuinţează aiurea (*in Pisonem*) în acelaşi sens peiorativ (cf. germ. *freche Stirn*, fr. *effronté*); — engl. *cheeky*, „neruşinat", derivă din engl. *cheek*, „obraz"; — polonul *obraza*, *obraziciel*, „offenseur" (cf. *a da în obraz*), are aceeaşi filiaţie.

In al doilea rând, contradicţia: *neobrăzat*, *fără obraz* = *obraznic*, care *are obraz*, sau *a obrăznici pe cineva* = a-l face [i. e. a-i zice] „obraznic", dar şi: *a-i da obraz* (sau *nas*), a-l face [efectiv!] *obraznic*, etc., e numai aparentă.

Ea rezultă, în realitate, din confuzia între două accepţiuni (morale) diferite ale cuvântului *obraz*: *obraz=pudoare*, al omului capabil să „roşească" (de unde şi *ruşine*[88] *obrazului* s. *la obraz*), şi *obraz=impudenţă*, al individului „neruşinat", care „nu roşeşte niciodată". — *A fi neobrăzat*, adecă lipsit de „obrazul care roşeşte", lipsit de „ruşine", nu numai că nu exclude, ci, dimpotrivă, implică pe *a fi obraznic*, adecă a posedă prin excelenţă (e sensul suf. *-nic*[89]) cellalt soiu de *obraz* = lipsa de rezervă, de pudoare, îndrăzneala, „toupet"[90]: *a nu avea obraz* = a nu se

©BCU CLUJ

încumetà, a nu cutezà, se întâlneşte, astfel, şi 'n textul nostru (p. 419), designând atitudinea unora, cari, neavând curagiul de a primì lupta, de a *înfruntà* (cf. fr. *affronter* şi *avoir le front*[91]), pe adversar, de „a se lovì de faţă" cu el (Ureche, ed. Giurescu, p. 249), „didia dosul la faţă" (text, p. 296[92]).

15. **„Să-ţi fugĭ** caprile departe de la Evviia" (p. 434 = VIII, 20[93]) cuprinde — cu toată amfibologia: „să fugi cu caprele" — un exemplu curios de întrebuinţare a lui *fugì* ca transitiv, în loc de *a fugărì* (aici: *mânà*), *a pune pe fugă* (cf. dial. *păfugà*), *a gonì* (rar: *pogonì*, cf. *izgonì*, *prigonì*), *a luà pe* (*la*) *goană*, *a alungà*, *a alergà*.

L-am înşirat anume şi pe acesta din urmă, deşi nu se întrebuinţează ca transitiv decât excepţional („pe câmp ochi-şi alergă", d. ex.), fiindcă apropierea de *alungà* (care, ca şi *gonì*, are şi sensul secundar de „a se împreunà", la vite) scoate în relief baza-i etimologică: *larg*, din care *alerg* (cf. p. 423: „eşiră la un loc mai *larg*", „eşiia pre *la larg*", „eşiră *la larg*", şi alb. *larg*, „weit, entfernt", de unde *largoj*, „entfernen"), întocmai ca *alung*, din *lung*[94] (cf. fr. *éloigner*, din *loin* = lat. *longe*).

16. **Vărhovnic(i)** traduce exact (pp. 28, 228, 499) pe προεστάναι (προεστός) şi πρῶτος din original, are, adecă, înţelesul etimologic al derivatului din *verh*, *vràh*, „vârf", ce este: „cei din *vârf*" = cei mai înnalţi, cei mai de sus, supremii; cf. lat. *summitas*, fr. *sommité*, cum şi, la Dosofteiu: *vârvar* = acrostih. Îl are şi'n al doilea caz, în care e vorba de „*vărhovnicii* vrăjitorilor" = τοῖς πρώτοισι τῶν μαντίων (IV, 68), fiindcă, şi'n acest caz, e vorba de „protia, primatul, întâietatea, supremaţia" acestor κορυφαῖοι, în acelaşi sens, în care corifeii apostolilor, Petru şi Pavel, sânt *verhovnici* (v. textele religioase[95]), adecă, în echivalent profan: „căpetenii", „şefi" sau *fruntaşi* (cf. la Ureche, ed. Giurescu, p. 22: „ispravnic pre o *frunte*[96] de oameni de ţară" şi cunoscutul *celnic*, cu dubletul sârb. *ceonic*[97], faţă de care se găseşte în acelaşi raport ca *Belgrad* cu *Beograd*).

Dar „vrăjitor", de care pomenirăm mai sus, are, în vechea românească, un sinonim, care e, în acelaşi timp, un omonim al lui *vârhovnic* al nostru: pe *vâlhovnic* (cf. *vâlhă*, *vâlvă* şi *vâlvoiu*).

Originalul acestui *vâlhovnic*, „ce să tâlcuiaşte din limba sloveniască: vrăjitorĭŭ" (Cantemir, *Hronicul*, 136), e, vădit, vsl. ВλΑΧΟΒΝΙΚΖ, μάγος, *magus* (Miklosich), care se întâlneşte şi'n

©BCU CLUJ

forma-i simplă ВλѫXВѫ μάντις, *vates*, μάγος (*ibid.*) în reflexul coresian *vâlsvi*, *vâlsfi*, „magii, craii de-la-Răsărit" (v. *Carte cu învățătură*, ed. Puşcariu-Procopovici, p. 500).

Intr'un „Laslău, craiul unguresc, carele-i zic că au fost *vâlhovnic*" din Ureche (ed. Giurescu, p. 9 [98]), unde o variantă glosează: „filosof" (*ibid.*), ca şi'n cutare loc din Dosofteiu (*Viața Sfinților*, 40, 6, 7), în care e vorba de un „filosofu şi *vlăhovnicu* de ispravă", dar, mai ales, în pasagiul din acelaşi scriitor (40, 6, 16), în care e chestiunea de „cărțăle ceale de *vlăhovnicie* şi de farmece", înțelesul de „vrăjitor, mag, astrolog" (cf. *amăgitor* [99]) e atât de răspicat, încât ne miră că s'a putut pune în fruntea acestor din urmă două exemple lemma: „*vălhovnică* = Vorsteher, Oberst" (v. Anuarul Weigand, V, p. 140). „Mai marele vâlhovnicilor" (*ibid.*) e de fapt = *vârhovnicul vâlhovnicilor*, întocmai precum „vărhovnicii vrăjitorilor", citat mai sus = *vărhovnicii vâlhovnicilor*: cele două cuvinte se pot întâlni astfel, fără tautologie! [100]

Pentru a prevenì pe viitor asemenea confuzii, pot slujì rândurile acestea.

17. „**Procajen**, adică stricat" (p. 58), implică o uşoară confuzie cu *pricaz*, *pricăjesc*, „vatăm, stric" (v. Miklosich, *Et. Wb.*, supt *kazi-*), care se întâmpină, de fapt, ceva mai încolo (p. 69): „li să făcè toate [animalele] *pricăjite*" (ἐγίνετο διάστροφα καὶ ἔμπηρα καὶ ἀπόπληκτα); cf. *năcaz*, *năcăjesc* [101].

Cuvântul traduce exact pe ὃς... λέπρην ἢ λεύκην ἔχῃ din original (I, 138) şi, ca atare, corespunde în totul vsl. *prokaza*, „lepra", *prokazivъ*, „leprae" (Miklosich, *l. c.*).

18. „Zicând copilul acestia, începù Astieag a-l cunoaşte: şi faţa şi chipul îl **răducè**, şi răspunsul mai voinic..., toate să apropiè" (p. 49 = I, 116:... καὶ ὅ τε χαρακτὴρ τοῦ προσώπου προσφέρεσθαι ἐδόκει ἐς ἑωυτόν...). — „Chimon... putând să hălăduiască la Asiia, n'au vrut, pentru ca să nu se pară că de frică face acesta lucru, şi *să să răducă* la Împăratul..." (p. 393 = VII, 107:... μὴ δειλίῃ δόξειε περιεῖναι βασιλέϊ...).

Etymonul e evident: lat. *reducere;* iar sensul de „a semănà, a se asemănà cu cinevà" se confirmă, nu numai prin cutare pasagiu din Cantemir (*Hronicul Romano-Moldo-Vlahilor*, p. 885): „căci şi la faţă foarte ş'au fost *răducând* cu dânsul", ci şi prin accepţiunea actuală, de „ressembler [vaguement] à qqn.", a lui

©BCU CLUJ

aduc (v. Dicț. Acad., *s. v.*, și cf. *aduc aminte*, fr. *rappeler*). — De altfel, însuși sensul unei expresii ca: „lucrul *se reduce* la aceeași" (cf. fr. *cela revient au même*), arată legătura semantică: „se reduce", fiindcă „aduce" (nu diferă esențial [102]).

19. Etimologia populară e reprezintată, în textul de care ne ocupăm, prin cîteva specimene destul de remarcabile.

Laț = laqueus [103] apare o singură dată cu adevărata-i fizionomie: *lațuri* (p. 127); altfel se confundă, când cu *leaț* (pp. 152, 387), când cu *lanț* (p. 226: „*lanți*"). — *Platanul* (πλατάνιστος, πλάτανος, *platanus*), când nu e „finic" (φοῖνιξ, *palmus*), e curat *paltin* (p. 370 = VII, 27) [104].

Cel mai picant exemplu se găsește însă la p. 22, unde „la *Barbarezi*", numele arhaic al *Berberilor* Africei-de-Nord, pe care traducătorul găsise cu cale să-l adauge după „la Libiea" (ἐν Λιβύῃ [105]) din original, a devenit, cu ajutorul copiștilor etimologizanți: „la *Bavareji*"!

Cazul n'ar puteà fi explicat, firește, ca o „localizare" contemporană, în genul lui *Franțoji* pentru *Celți* sau *Tătari* pentru *Sciți* din originalul grec, și, de altfel, el nu e fără pereche: „alb. *barbarés, zi* 'Barbareske'... Die von Hahn angegebene Bedeutung von 'Deutscher', 'Deutschland' beruht auf einem Irrtum, vielleicht einer Verwechslung mit *bavarés* 'Baier'" (G. Meyer. *Alb. Wörterb.*, s. v.).

20. O deosebită importanță prezintă următorul pasagiu (p. 216), pe care-l reproducem, cu textul original corespunzător (IV, 20) în față:

„Iară, decinde de apa Gherului, sănt Tătarăi ce le zicu Împărați și sănt Tătarăi cei buni și mulți, cei ce socotesc pre ceialanți că le sănt lor robi; și aceștiia lăcuesc di spre Răsărit, spre *troianul* ce au făcut robii tătărăști, care s'au bătut cu Tatarăi. Iară di spre Amiazăzi, spre Tavrica, spre Răsărit, iaste *orașul Măiaculuĭ* și *scala*, căriia îi zic elinește Crimni, ce să înțelege 'răpi' (acum îi zicu Crăm)".

Πέρην δὲ τοῦ Γέρρου τοῦτα δὲ τὰ καλεύμενα βασιλήϊά ἐστι καὶ Σκύθαι οἱ ἄριστοί τε καὶ πλεῖστοι καὶ τοὺς ἄλλους νομίζοντες Σκύθας δούλους σφετέρους εἶναι· κατήκουσι δὲ οὗτοι τὸ μὲν πρὸς μεσαμβρίην ἐς τὴν Ταυρικήν, τὸ δὲ πρὸς ἠῶ ἐπί τε τάφρον τὴν δὴ οἱ ἐκ τῶν τυφλῶν γενόμενοι ὤρυξαν, καὶ ἐπὶ τῆς λίμνης τῆς Μαιήτιδος τὸ ἐμπόριον τὸ καλέεται Κρημνοί".

©BCU CLUJ

Tălmăcirea, deşi redă destul de exact sensul originalului, lasă, totuşi, de dorit pe alocurea. Astfel, fără a socoti substituirea ţării prin locuitori sau redarea superlativelor prin positive, alineatul cu delimitarea e confus tradus, iar restul: greşit (λίμνης Μαιήτιδος τὸ ἐμπόριον = scala Mării de Azov, a „iazărului Măiaculuiˮ, cum se zice, de fapt, ceva mai la vale: ori „oraşulˮ e o lectură greşită, în loc de „iazărulˮ?), prescurtat („robii tătăreştiˮ = odraslele, fiii celor orbi s. orbiţi: αἱ ἐκ τῶν τυφλῶν γενόμενοι, — lucru demn de reţinut!), sau amplificat (tot ce urmează după „Crimniˮ). Dar nu aceasta ne interesează, ci *troianul*, de care e vorba.

Înnainte de a veni însă la el, să observăm, în treacăt, că derivatul *Măiacan* (p. V, cf. însă p. 246: „Măiaceniˮ, deci sing. *Măiacean*), echivalent cu *Crâmlean*, ar puteà fi prototipul n. de fam. *Măican* (cf. însă *Băican*) şi că rus. *majakъ*, „Leuchtthurmˮ (Miklosich, *Et. Wb.*, p. 180) e, probabil, însuşi numele *Măiaculuiˮ*, întocmai precum *far* e numele celebrei insule egiptene (*Pharos*) [106].

Aceasta ne aduce, însă, logic, la *troian*. Sensul de aici e, evident, acela de „şanţ (cu val)ˮ, „tranşeieˮ (τάφρος, fossa), şi, arheologic, „troianulˮ scitic intră în categoria acèlor întăriturii militare, strategice, datând din epoce diferite (v. acum în urmă Carl Schuchhardt, *Die sogenannten Trajanswälle in der Dobrudscha*, în „Abhandlungen d. Berl. Akad.ˮ din 1918 [107]), dar atribuite delaolaltă marelui Împărat, care şi-a legat numele de tot ce e monumental prin părţile Răsăritului nostru, — fapt care i-a şi atras porecla de *herba parietina*, de care pomenim mai jos (v. n. 52 şi J. Geffcken, *Römische Kaiser im Volksmunde der Provinz*, în „Nachrichten d. Göttinger Gesellschaftˮ, phil.-hist. Kl., 1901, p. 182 sqq., iar acum în urmă: R. Paribeni, *Optimus Princeps*, 4 vol.). — În adevăr, că *troian* e = numele lui *Traianus*, nu se mai îndoieşte nimeni (cf. şi Cantemir, *Descriptio Moldaviae*, ed. Acad. Rom., p. 23: „fossa Traiani Imperatorisˮ). Forma *Troianus* chiar e atestată, de altfel, şi'n CIL 14433, unde v. Premerstein (*Klio*, XII [1912], p. 148 [108]) citeşte: „Trop(aeum) [T]roi(ani)ˮ, poate în legătură cu *Troia*, ca în cazul coloniilor „troianeˮ din Germania [109]. Fireşte însă, că forma rom. *troian* n'are a face cu cea citată, ci este aspectul slav al numelui, aşa cum se întâlneşte în toponimia transnistriană şi transdanubiană: *Val Trojanov*, şi azi, în guvernământul Kiev, în legătură cu legenda des-

©BCU CLUJ

pre „Trojan, tsar Ermilianskij (= rimlianskij)"; *Trojanov* s. *Trojanski pătŭ* (turc. *Traian ïol*), la Bulgari, cari numesc ruinele de lângă Hissar: *Trojanov grad* (*Djenvizler*, la Turci, în legătură cu Genovesii), iar defileul de la Sud de Iştiman: *Trojanova vrata* (v. Leger, *La Mythologie slave*, p. 124 sqq. şi capitolul respectiv din Jireček, *Die Heerstrasse von Belgrad nach Constantinopel und die Balkanpässe*, p. 6, unde se vorbeşte şi de oraşele *Traianopolis*, *Ulpiana*, *Ulpia Raetiaria*, *Ulpia Oescus* şi *Plotinopolis*: după Plotina, Împărăteasa; cf. şi *Gesch. d. Bulgaren*, de acelaşi, p. 74) [110].

Această formă a dat, firește, material etimologiei populare: prin apropiere de sârb. *troje*, „trei", *Troian* (la Ruşi, un zeu păgân, ca *Hârs*, *Veles* şi *Perun*) a devenit, la Sârbi, un monstru tricefal (cf. *troglav*), iar prin apropiere de τράγος, „ţap", Τραϊκνός (Τραγιαννός; cf. şi n. de fam. ngr. Τραγιάννης = Τραγοιάννης, ca Σκυλογιάννης, etc.) a putut dobândi urechi de ţap: ὡτία δὲ Τραϊανὸν λέγουσιν ἔχειν τράγου (v. Tzetzes, *Chiliades*, apud Leger, *o. c.*, p. 131): acelaşi resort de etimologie populară (cu celt. *marc* = cal) a făcut, ca un alt emul al lui Midas, *Marc*, soţul Isoldei, din „Tristan et Iseut", să fie înfăţişat ca ascunzând supt plete „des oreilles de cheval" (v. G. Paris, *Poèmes et légendes du moyen âge*, p. 132). — Ca o etimologie populară rom. cu *roua* (prin **Roian* = *Troian*) vrea să explice Hasdeu (*Etym. Magnum*, III, art. *Bănat*, col. 3147) pe *Domnul-de-Roua*, de fapt ipostasul românesc al ngr. Ἀνήλιος, pentru care, ca şi pentru Κύρα Ῥήνη [111], iubita eroului şi Doamna comorilor, v. în special Politis, Μελέται περὶ τοῦ βίου καὶ τῆς γλώσσης τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ, I, 183, 233 şi II, 1028 [102].

Dar să revenim la *troian*.

Adevărata descendentă a drumului lui Traian, *via Traiana* (coborînd, de la Porolissum-Moigrad în jos, pe valea Oltului), e *Calea Troianului*, nume oltean existent până azi (v. Şăineanu, *Semasiologie*, p. 254; P. Cancel, *Despre „Rumân" şi despre unele probleme lexicale vechi slavo-române*, p. 80 sqq.). Ca „strada lastricata da Traiano imperator", ea figurează şi 'n harta lui Del Chiaro (v. noua ediţie a „Istoriei" acestuia, de N. Iorga): e aceiaşi cu „cardarmaua" cântecului popular, *caldarâmul* (cf. *taş-iolu* din Dobrogea), despre care vorbeam altă dată (Dacoromania, II, 653 [113]). — *Troian* se zice, însă, şi azi, în Bănat, o

©BCU CLUJ

„uliţă", „stradă" (comunicat de d. C. Daicovici): *troian* = via strata e, de altfel, atestat în Anonimul bănăţean (ed. Creţu, p. 375). Chiar „urma lăsată pe teren de nămeţii de zăpadă", *troienele* ei însişi, ca „valla nivea" ce sânt (cf. *a troieni*), se chiamă *troian* (Rev. Pădurilor, XXXV [1923], p. 20), cum şi „o cusătură şerpuită de linicuri (*sic*) împrejurul căreia se fac florile" (Codin, *O seamă de cuvinte din Muscel*, p. 74), „anumite ornamentaţii, cusute pe pânză" (acelaşi, *Îngerul Românului*, p. 339).

Sensul strict militar (fiindcă, de altfel, şi drumul erà o „Heerstrasse", iar accepţiunile citate mai sus se explică, toate, din „valuri") îl are însă *troian* în locul citat din textul nostru, cum şi 'n atâtea altele din vechii noştri scriitori, unde el designează apriat un *vallum*, o *fossa:* „De acest vestit împărat [Traian] e şi *şanţul săpat, troianul*", spune, d. ex., M. Costin (*Letop.*², I, 21). Indiferent de originea lor (v. studiul d-lui C. Brătescu: *Valuri, hotare şi tranşeie basarabene*, în „Rev. Istorică", IV [1918], p. 117 sqq., unde se relevă şi sinonimul cronicăresc *„hindichiul* lui Traian" [114]), *troianele* acestea sânt atribuite însă lui Traian, precum la el sânt raportate, ca la „Împăratul" *per excellentiam*, atâtea alte ruine sau accidente topografice, care nu aveau a face nimic cu el. Astfel, nu numai Podul de la Severin, ci şi cel de la Isaccea, lângă care e „Movila lui Traian", se chiamă *Podul lui Traian* (v. Boucher de Perthes, *Voyage à Constantinople*, II [115]); *Vadul-lui-Traian*, în Cerna, se menţionează, ca din timpul lui Iorgovan (Codin, *Legende, tradiţii şi amintiri istorice*, p. 21), împreună cu *Brazda-lui-Traian*, zisă şi: „Brazda-lui-Iorgovan" sau „Brazda-lui-Novac" (*ibidem*, p. 14 sqq. [116]); *Pratul-lui-Traian* se chiamă o câmpie de lângă Turda (v. Şăineanu, *Semasiologia*, p. 178), iar *Câmpul Traianului* s. *Câmpul lui Traian* [117] se chiamă, lângă Zlatna, locul unde „Traian, după ce a învins pe Decebal, s'a ospătat cu căpitanii săi" (Frâncu-Candrea, *Moţii*, p. 36). Nici *Masa-lui-Traian* nu lipseşte, lângă care, spune un ţăran din Vâlcea (în rev. „Ion Creangă", VI [1913], p. 106), s'a găsit o căldăruşă de bani [118]).

Dar nu numai drumurile de pe pământ sânt *troiene*, ci şi cele de pe cer: „Calea lactee" s. „Calea laptelui", care, pentru Apuseni, poate fi *chemin de Saint-Jacques, camino di Sant Jago, Jakobsstrasse*, pentru noi, Românii, e *Calea lui Troian* s. *Traian* (v. Pamfile, *Cerul şi podoabele lui după credinţele pop. rom.*,

©BCU CLUJ

p. 188), *Troian* sau *Troianul cerului* (I. Otescu, *Credinţele ţăranului rom. despre cer şi stele*, în „An. Ac. Rom.", XXIX [1906—7], p. 471 sqq). — Numele are un echivalent în it.-pop. *la strada di Roma*, „nell' astronomia contadinesca, la via lattea" (D. Comparetti şi A. D' Ancona, *Canti e racconti del popolo italiano*, IV, p. 225), şi 'n nsl. *rimska cêsta*, lit.: „Römerstrasse" (Miklosich, *Et. Wb.*, p. 279, supt *Rimŭ*), iar legenda pop. rom. despre Carul-Mare şi Mic, cu care „Traian a cărat la Roma din *robii* daci" (Pamfile, *o. c.*, p. 165), lămureşte în deajuns, nu numai numele citate, ci şi denumirea sinonimă de *calea* s. *drumul robilor*.

O altă denumire e, însă, aceea de *drumul orbilor*.

Ea merită o deosebită atenţie, fiindcă a o expedià ca pe o simplă etimologie populară din *drumul robilor*, cum se face de obiceiu, ni se pare o greşală: *calea rătăcită* şi *drumul şchiopilor*, care s'ar puteà invocà în sprijinul acestui mod de a vedeà, sânt evidente creaţiuni secundare, posterioare [119].

Adevărata explicaţie ni-o dă, socotim, pasagiul din Herodot, pe care l-am reprodus la început.

„*Robii* tătăreşti" din versiunea română apar, anume, în textul grecesc, ca „fii ai *orbilor*" (οἱ ἐκ τῶν τυφλῶν γενόμενοι), deoarece, după Herodot (IV, 2), „Sciţii *orbesc* pe toţi *robii* lor" (τοὺς δὲ δούλους οἱ Σκύθαι πάντες τυφλοῦσι — motivarea, naivă, e indiferentă: reţinem faptul!), iar, la săpatul *troienelor*, aceşti robi orbi erau întrebuinţaţi: nu este această explicare istorică, reală, preferabilă celei prin etimologie populară?

Adăugim că denumirea de *Calea Ţiganului* sau *Paiele Ţiganului* se explică, la rândul său, prin faptul, istoric, al robiei Ţiganilor, care a dus la sinonimia, notorie, dintre *ţigan* şi *rob*.

©BCU CLUJ

Note.

[1] Preferăm acest termen, întrebuinţat şi de M. Bréal (*Essai de sémantique*, ed. a II-a, Paris 1899), acelui de *sematologie* (Kőrting, *Encyklopädie der rom. Philologie*, II, 151) şi chiar aceluia, cu mult mai răspândit, de *semasiologie* (aşa şi Şăineanu, *Incercare asupra semasiologiei limbii române*, Bucureşti 1887). Baza e, doar, aceeaşi la toate (vgr. σῆμα = semn, cf. vr. *parasimă* = ngr. παράσημα, «insemne»), iar, dacă celelalte două formaţiuni, pe lângă unele inconveniente (ngr. σηματολογία = heraldică!), au avantagiul analogiei cu *etimologie*, *morfologie*, ba chiar *semiologie* (termen împrumutat din medicină, — ca şi »pathologie« şi »thérapeutique« ale lui Gilliéron: despre »pathologie du langage« scrisese, de altfel, şi Littré! — de F. de Saussure, pentru a designà ştiinţa care studiază »sistemul de semne exprimând ideile«, sau »viaţa semnelor în sânul vieţii sociale« şi care nu trebue, deci, confundată cu *semasiologia*, cum observă expres editorii, în *Cours de Linguistique générale*, ed. a II-a, p. 33, n. 1), etc., *semantică* îl are pe acela de a fi mai scurt, mai comod, fără a fi măcar lipsit de paralèle consacrate: el rezultă din gr. σημαντικὴ τέχνη în acelaşi chip, ca şi *gramatică* din γραμματικὴ (τέχνη), sau *fonetică* (a sa „contre-partie"), din φωνητικὴ, al cărei dublet, *fonologie*, a putut fi contestat, chiar în accepţiunea-i specifică (v. *Grai şi Suflet*, I, p. 157). S'ar puteà spune chiar, că, în special pentru limba noastră, *semantică* are un drept de protimisire, deoarece rom. *simandicòs* = ngr. σημαντικός, — abstracţie făcând de nuanţa-i peiorativă, — e, în fond, acelaşi cuvânt cu *semantic*: „însemnătate" (fr. *importance*, *considération*, *portée*, germ. *Wichtigkeit*, *Tragweite*) şi „însemnare" (fr. *signification*) se şi confundă, adesea, în graiul curent (ca şi germ. *Bedeutung*, pe care l-am evitat înadins, în diferenţiarea noţiunilor, din cauza echivocului său), vorbindu-se, de ex., de „*însemnătatea* cutărui cuvânt", deşi, în realitate, nu e vorba decât de „semnificaţia, sensul, înţelesul, accepţiunea" lui (cf. A. Darmesteter, *La vie des mots étudiée dans leurs significations*, ed. I-a, Paris 1886), şi, ca atare, singurul termen propriu, adecvat noţiunii, e *însemnare*, exprimând un criteriu intelectual, logic (cf. înţelesul de „notes, observations, remarques" al pl. *însemnări*), iar nu unul moral, axiologic, ca *însemnătate*. (Că *însemnat*, „important, distins", e numai o accepţiune figurată a sensului originar, concret: „prevăzut cu un *semn* distinctiv, caracteristic" [cf. vr. *beleag* şi *znamenie* din Ps. Sch.], în genul unuia „cu stea în frunte", „mai breaz", sau „mai cu coarne", — interesantă, sfera rustică a metaforei! —, se vede clar din aceea, că epitetul se aplică, în vorbirea populară, nu numai oamenilor moral-superiori, ci şi acelora cari se deosebesc de marea massă a semenilor lor normali printr'o infirmitate sau un defect fizic oarecare: un spân, un şchiop, etc., sânt „oameni *însemnaţi*" de Dumnezeu (cf. lat. *insignis ad deformitatem puer!*), ca „oameni răi", de care să te poţi ferì, întocmai precum un stâlp cu „semne" pe el se zice „însemnat", sau precum cutare stâncă de lângă „apa Nistrului" se chiamă, în „Herodotul" nostru, p. 234: „piatră *însămnată*", fiindcă poartă pe ea „urma lui Iracliu"; cf. *ibid.*, p.

©BCU CLUJ

373: *a închipui* = a însemnà, ca şi *a pildui*, p. 249, iar, cât pentru pomenitul *beleag*, „signe de reconnaissance", v. Dicţ. Acad. şi cf. megl. *bileg*, „semn, crestătură la urechile oilor": *Grai şi Suflet*, I, p. 33). — Din literatura mai nouă, referitoare la semantică, sânt de menţionat în deosebi: A. Meillet, *Comment les mots changent de sens* (în »Linguistique historique et linguistique générale«, Paris 1921, pp. 230—271); — Kr. Nyrop, *Ordenes Liv*, trad. germ. de R. Vogt: *Das Leben der Wörter*, Leipzig 1903; — Fr. Harder, *Werden und Wandern unserer Wörter*, Berlin 1911; — Sextil Puşcariu, *Din perspectiva Dicţionarului*, II, Cluj 1922. — Recensia, fundamentală, a lui Gaston Paris, asupra operei citate a lui Darmesteter („La vie des mots", în *Mélanges Linguistiques*, publiés par Mario Roques, II, pp. 281—314), păstrează o permanentă actualitate, ca şi reflexiunile lui Bréal (*o. c.*, pp. 305—339: »L'histoire des mots«). — O extrem de interesantă desbatere linguistico-psihologică, provocată de o comunicare a d-lui A. Meillet, având ca subiect: *Le caractère concret du mot*, iar ca încheiere: »En réalité, séparés ou non les uns des autres, les mots ne sont autonomes ni phonétiquement ni au point de vue sémantique« şi: »La tendance universelle du langage, au cours de la civilisation, a été de donner au nom un caractère de plus en plus indépendant de tous ses emplois particuliers«, v. în *Journal de Psychologie morale et pathologique*, XX [1923], p. 246 sqq.

[2] Nu numai cea dintâiu, ci, de fapt, *singura* versiune românească arhaică a unui text clasic.

[3] V. pentru această atribuţie, pe lângă Prefaţă, şi: *Revista Istorică*, I, pp. 5 şi 299, n. 1, cum şi N. Iorga, *Observaţii ale unui nespecialist asupra Ist. Antice*, p. 87, n. 1.

[4] După G. Pascu (*Ist. lit. rom. din secolul XVII*, p. 97), el ar puteà fi mai degrabă Milescu. — Obiecţia că notiţa referitoare la Candia ar fi a unui copist grec (Puşcariu, *Ist. lit. rom.*, I, 205), implică ipoteza traducerii după un manuscript, puţin verosimilă faţă cu faptul că ediţia primă, aldină, a lui Herodot datează din 1502.

[5] Cf. p. 427: „nu-mi *va* binile".

[6] Cf. şi: moartia care li *era viitoare* = era să li vie (p. 423).

[7] Pentru oscilaţia între *din* şi *de*, cf. şi *afară din* = *afară de* (p. 331), iar p. *alegând*, şi: *ales*, idem (p. 142). — Ideia e perfect clară: a alege (a deosebì, a pune de o parte, cf. fr. *hormis*) din grămadă (cf. *egregius*, *electus*), a exceptà (a lua la o parte), a separà de, etc.

[8] V. d. ex. p. 42 şi urm. — Foarte rar numai (p. 135): » *pren pregiurul tuturor*, iaste un zidu *unpregiur*« şi (p. 189): „*pregiur* unui copaciu" (cu gen.); alt caz (p. 28) e nesigur (v. nota cu emendaţiile). — Pentru construcţia arhaică (cu acc.), cf. şi Puşchilă, *Molitv. lui Dosofteiu*, p. 109.

[9] »Laconiĭ . . . sănt maĭ viteji *de* toţĭ oamenii«: nu superlativ (»ceĭ mai viteji dintre toţi oamenii«!), ci comparativ, ca'ntr'un »maĭ vrătosŭ *de* toate fsatele« şi'n alte exemple din Ps. Sch. (v. ed. Candrea, I, p. CCVII). E forma obişnuită azi numai după *mai mult* şi *mai bine* în acelaşi înţeles (cf. fr. *bien* = *beaucoup*): »mai bine *de* doi ani« (cf. fr. *plus de deux ans*, it. şi calitativ: *meglio di lui*) ori în idiotismul »care *de* care (s. care mai

©BCU CLUJ

de care) mai bun« = unul mai bun *decât* (ca) altul, pe întrecute (cf. şi fr. *c'est à qui, à qui mieux mieux*).

[10] „*Să* nu ar vrea iale, nu le-ar fi jăcuit" = dacă nu voiau ele, să nu fi vrut ele, etc.

[11] In Cantemir, *Hron. Romano-Moldo-Vlahilor*, ed. Acad., p. 866: *cândailea*.

[12] „Ce fiiul giurământului fără nume iaste, nici ari *mănu*, nici ari picioare". — *Mănule*, ca pl. art., e curent; cf. şi actuala formă dial. *mânurile*, care presupune de asemene un sing. *mân(u)*, deşi, poate, nu neapărat (cf. *făinuri*, de la *făină*, *mărfuri*, de la *marfă*, cu toată nuanţa de sens: „feluri, soiuri de făină s. marfă").

[13] Pentru fenomenul de rotacism, indiferent dacă se datoreşte influenţei suf. de pl. sau disimilaţiei, cf. şi *nimerile* (p. 70) s. *nimirile* (pp. 9, 75, etc.), faţă cu *nimine* (p. 123), apoi *pără* (p. 36, etc.), *păr' unde* (p. 56), faţă cu *păn(ă)*.

[14] Să amintim cu acest prilej pe „bune ome!" din epizodul întâlnirii lui Dragoş cu bătrânul Iaţco, eponimul legendar al Sucevei (= Iţcanilor), în poema polonă a lui Miron Costin, tradusă de Hasdeu (*Arhiva Istorică*, I, p. 166 = V. A.-Ureche, *Miron Costin, Opere complete*, II, p. 16), spre a sublinia, că, atât în acest pasagiu, în care originalul dă: *„binec ome"*, i. e.: „bineţ[e], omule", cât şi'n pasagiul din Prefaţă, relativ la Eustratie Logofătul (Ureche, *o. c.*, p. 78), unde originalul are: „naypierwszego" (de la *pierwszy* = cel dintâiu), »bun« reprezintă numai *traducerea lui Hasdeu*, greşită în primul pasagiu şi improprie în al doilea. Concluziile d-lui Pascu (*Gligore Ureache*, p. 38), care se bizuia pe premisa falsă că acest *bun* aparţine lui Costin însuşi, pentru a conchide că vr. *bun* din Alexandru-cel-Bun e = *bătrân*, rămân deci în aer.

[15] *Luînrii* = luării (p. 353) e însă, de sigur, un simplu lapsus calami. — O curioasă anastrofă a pronumelui-subiect, p. 157: „s'au *ei* bucurat". — Nu mai vorbim de mulţimea elementelor lexicale: *olat*, *smerin*, *rocoşesc*, *vorovesc*, *cerc* = caut (p. 137), *a înputà* (p. 38), *cust*, etc., cele mai multe existente dialectal şi azi (cf. *zo te cuşte*, despre care v. Drăganu, în rev. de faţă, I, p 308), şi, încă mai puţin, de gloata formaţiunilor caracteristice în *-ciune* (*blăstămăciune*, *flămânziciune*, *pângăriciune*, *plodiciune*), rivalizând cu cele în *-ătate* (*meserătatia*, *stăpânătate*) şi *-inţă* (*fericinţă*, *hălăduinţă*, *nefolosinţă* = netrebnicie, *nesfătuinţă* = nesocotinţă, nechibzuinţă, cf. *nesfătuire*: v. indicele!). — *Vătămătură*, specializat acum în accepţiunea de „hernie, surpătură", are sensul general de „stricăciune, jignire" (p. 242), iar *pamente* = „pomană, pomenire" (*passim*), azi, sporadic: *pamneţe* = *pam(e)neţe*, „batistă cu un ban în ea, care se pune în mâna mortului" (rev. „Ion Creangă", V, 96); cf. *pominocu*, „prinos, pomană" (Ps. Sch.). — Pentru însemnarea lui *colac* („colacul epilor", p. 212), cf. *colaci*, „daruri" (p. 52), *colacii*, daţi ca plocon de Crăciun Domnului (Ureche, ed. Giurescu, p. 277) şi derivatul *a colăci*, „a găsi un lucru pentru care ai fost însărcinat" (Codin, *O seamă de cuvinte*, p. 20); iar, pentru *tinereţă* = *tinerime* s. *tineret* (p. 209) şi *prostime* (la Anon. Băn., p. 363: *prostame*) = *prostie* (p. 201), cf lat. *iuventus* pro *iuventa* (Quicherat, *Mé-*

©BCU CLUJ

langes de philologie, p. 25). — Pentru „a fi cu vinul *a mănă*“ (p. 160), adecă *la îndemână*, cf. *priceav* = *beţiv* (*ibid.*), gr. φιλοῖνος, *o'ἴνῳ προκείμενος* din original (III, 34), iar în deosebi pentru *a mănă* (a fi), cf. şi lat. *amanuensis*, *a manu* (servus), gr. προσχειράριος (gloss. Philox., p. 15, 49 Goetz).

[16] Genitivul numelor de acest soiu (Ἰοῦς, Λητοῦς, etc.) erà o dificultate serioasă pentru traducătorul român, care-l ocoleşte cum poate: „biserica *bozului* Litos“ (p. 138), „biserică . . . *a lui* Litus“ (p. 139), făcând dintr'o „dumnezăoaică“ (cf. „sărbătoarea Irei [= Herei], dumnezăoaicei“, p. 14) un „boz“ (cf şi „bozul Artemis“, „Athina bozul“, „capiştea Afroditei, bozului“, „biserica Dimitriei bozului“, ba chiar: „biserica bozului Dimitrie“; pp. 12, 24, 44, 490, 491): printr'o ciudată inconsecvenţă, traducătorul, care n'a evitat morfemul »dumnezăoaică« (cf. *leoae* şi *şărpoae*, p. 189), îl evită cu grijă pe *boază* (aşà, Cantemir!). — Uneori, genitivul grecesc trece pur şi simplu în locul echivalentului român: „preste obiceiul *Spartis*“ (p. 289 = Σπάρτης; cf. şi: „unui *Iroosu* ca Măriia Ta“ = ἥρως (în dedicaţia Octoihului din 1720, reprod. în Bianu-Hodoş, *Bibliogr. rom. veche*, II, 3). — Forma greacă e în chip logic păstrată la unele nume de animale exotice: *chitosă* = gr. κῆτος, „chit“ (p. 326), *trohilos* = τροχίλος (p. 112), în „Fisiologul“ vr. din rev. „Ion Creangă“, IX, 10, greşit: „teohili“, echivalaţi cu „pituliciile“.

[17] Şi supt acela al criticei verbale! Confruntarea cu originalul duce la stabilirea unor corupţèle clasice (şi nu vorbim de acelea pe care le-a emendat, cu spiritul său critic οὐδενὸς δεύτερος, editorul însuşi): „la *Savva*“ (p. 20) = la *Ava* (ἐς Ἄβας); — „din munţi *Serinţi* a Dindiminii Maicii“ (p. 33) = din munţi(i) *svinţi* a D. M. (ἐξ οὔρεος ἱροῦ μητρὸς Δινδυμήνης); — «la *Înpărăţie-ş*» (p. 52) = la *părinţi-ş* (εἰς τοὺς γεναμένους); — „şi, *având*, şi cumpără“ (p. 66) = şi *vând* şi cumpără; — „atâta *iaste* avia (*sic*) Nafcratis“ (p, 145) = atâta *cinste* avĭa (ἐτετίμητο) N.; — „Anaharsis să fie fost *ucigaş* lui Indathirsu“ (p. 231) = *unchiaş* (πάτρων); — „şi încă şi *solii* încă le agiutoriră“ (p. 314) = şi *lonii* şi *Eolii* încă le agiutoriră (παρῆσαν οἱ Ἴωνες . . . καὶ Αἰολέων οἱ Λέσβον νέμονται); — „se luară în *vinele*“ = (p. 492) = *învincind* (cf. p. 351), i. e. învingând (νικῶντες). — P. 105, îndreaptă: „iar Eghiptenii ocăresc pre aceia; ce [= ci ei, ei înşii] din ovăs fac pâine . . .“. — Unul din cele mai corupte pasagii (IV, 113, p. 242) trebue restituit astfel: „Şi cătră partia de *Miazăzi* (de fapt: pe la amiază, ἐς τὴν μεσαμβρίην), făceà Amazoanile aşa: să răşchira câte doă şi rei pentru hrană [de fapt: pentru „treabă“, pentru sine, ἐς εὐμαρίην]: şi începură a să răschirà şi voinicii, asăminia. Şi, aşa, unul dintru ei, singurându-să iar o Amazoană, îi stărnută; şi ia nu se ferì, ci să lăsâ de să apropiè voinicul, şi, aşa, îşi făcură triaba amândoi. Deci a grăi nu putură, pentrucă nu-şi înţelegè, şi (= ci) ia încă îi arătâ cu degetul, cum să-i mai aducă unul cu sine a doă zi la acel locu, pentru că ia încă cu doă [de fapt: una, pentru a se face, împreună, doă, δύο γενέσθαι] va veni. Şi, aşa, voinicul acela spusă şi cătră ceelalţi Tătari [= Sciţi], şi a doă zi mearsă la locul aceala şi cu altul, şi aflară pre Amazoana aceia şi cu altă Amazoană. Şi, văzând ceelalţi voinici, într'acest chip să dederă în viiaţă [= trăiră] cu eli împreună şi cu celelalte Amazoane“ (Aici, începe, de fapt,

©BCU CLUJ

un nou paragraf: 114)· — *Galaleros* al ms. (p. 312) e o interesantă diplografie: „să margă *la Galaleros* = să margă la Leros (cf. textul, cum și exemplul analog al lui „Boțulescu de *Mălălăești*" din I. Bogdan, *Cântece mss. sl.-rom.*, p. 27 = *Mălăești*, din *Mălaiu*, iar nu din... Malalas!). — Deosebit de importantă pentru tehnica traducătorului sau, cel puțin, a copistului e coruptela de la p. 28: „Și au gătit și ei un crontir de aramă, făcând *pin pregiurul lui buzăi* multe chipuri de fiară" = *prin pregiurul buzăi lui*, sc. clondirului (περὶ τὸ χεῖλος; cf. p. 76: „iazărul pre la buză" = τοῦ ποταμοῦ τὸ χεῖλος), în care anastrofa pron. *lui* (confundat cu art., înaintea lui *buzăi*, confundat, la rândul său, cu *bozii*, „bojii"?) n'ar fi fără precedent: „era locul *foarte* o stâncă tare și răpoasă" (p. 35), „*foarte* cu ziduri tari" (p. 74), „văzuiu copil *gios* mic zberând" (p. 47), etc. — „Singuri veniți" (p. 101) traduce pe αὐτόμολοι (II, 30; cf. *singur-țiitor* = αὐτοκράτωρ, aici τύραννος, p. 180). — Ca un „tic" ortografic al traducătorului (sau copistului) trebue privită și duplificarea lui *-v-* din *Savva*, în coruptela emendată mai sus: confusia cu *Sabba* ar explică-o, de sigur, în speță, dar ar lăsă neexplicate pe *Livvia* (p. 264), *Evvropa* (pp. 86, 253), *Savvacos* (p. 133), etc. Familiaritatea traducătorului cu greaca modernă, în care ὄρνις (ὄρνιθα) a ajuns la înțelesul de „găină" explică greșala semnalată la p. 249, ca și traducerea lui χρόνος, „timp", prin „an", sensul ngr. (p. 16: „întru acesta an" = ἐν δὲ τῷ αὐτῷ Χρόνῳ τούτῳ). — Alte emendațiuni facem incidental, în text („*curând* negoață" de la p. 3 e o greșală de tipar, poate mai puțin evidentă ca altele, în loc de *cărând* n. = ἀπαγενέοντας; de asemenea, p. 14: „ce *aceeași* muriră [tinerii]" = *acieași*, „tot aci").

[18] Accentuat pe finală (oxytonon); pentru înlăturarea echivocului, s'ar puteà scrie: *nepoțâ*, ca *întrâ* (perf. simplu, spre deosebire de pres. *întră*). Atunci ar înțelege, poate, și calaboratorii d-lui Bărbulescu, de la „Arhiva" (1923, p. 43).

[19] Alt izvor, care, cu toată aparența contrarie (v. cercetările lui Hasdeu și Crețu), n'a fost sistematic exploatat: față cu *gsune* — sponsus, *gsunyel* — sponsulus, *gsunelash* — idem (p. 242) nu s'ar mai puteà vorbì de caracterul neologic al lui *junel*, la Românii dintre Vidin și Timoc: *ajùnel* (v. monografia d-lui Bucuță, p. 129; cf. și forma rotacisată, *giurelu*, din Ps. Sch., mr. *gionar*, *giunar*, apoi topon. *Valea-Junilor* din Muscel, și, subsidiar, vr. *giuvan* = it. *giovane*, „mignon"); iar, pentru etymonul lui *mulțămesc*, nu s'ar omite tocmai cea mai elocventă atestare: *multzanу* — Deo gratias, *multzenу* — idem, *multzenesk* — ago gratias (p. 354); cf. și ngr. σπολλάτη. — Și *negoațe*, „mărfuri", din Herodot, pp. 3, 270, se găsește: *negocz* — merces (p. 355). — *Paliczé* — baculus e *păleață*: *pală* (cf. Pascu, *Suf. rom.*, p. 29), mai curând ca ngr. πέλεκυς, „baltag", πελέκι, „foarfece" (și'n albaneză).

[20] Cf. și dubletul *a părià* (p. 353) = *a pârâ* (p. 126: „di-l va *pâra*").

[21] Mai exact: „de *destule* ori", „assez souvent", adecă tocmai înțelesul lui *bugăt*, „destul, mult", a cărui identitate cu *bogat* apare astfel evidentă (A. Scriban, *Lista ungurizmelor limbii românești*, extr. din „Arhiva-Iași pe Oct. 1923, p. 277, îi atribue, vag, o origine maghiară).

©BCU CLUJ

[22] Pentru etimologie, cf. obişnuitul *sfârc*, cum şi ung. *fark*, „coadă".

[23] Actualul fam. *lipseşte din ochii miei!* = pleacă s. piei de-aici; se întâmpină, atenuat, la p. 123: *„să lipsiţi de pe a' mele hotară"* (cf. p. 87: „pasă dintr'această ţară!"). — De observat, că *pas(ă)* nu e peiorativ prin el însuşi: „pas'sănătos!" (p. 52) = mergi (umblă) sănătos!

[24] Tot aşă, *judecată* (p. 334), faţă de *judeţ* (pp. 160, 240, 276. etc.), specializat ulterior cu înţelesul administrativ-geografic.

[25] Tiktin nu cunoaşte decât pe *învingătură* „Sieg (?)", din Palia, Gen. 49, 4. — Cuvântul e des la Dosofteiu (d. e. Prol., 151: „fu *învincitu* de svntul Petru") şi se aude, rar, până azi: „Pe când se *învinceau* [fraţii rivali] mai amarnic" (rev. „Ioan Creangă", II, 84), unde sensul pare a fi mai mult acela de „contendere", „a se lupta", a se *(în)vânzoli*, deci: **vinco* = *vincio*, „leg", în loc de *invinco* = *vinco*, „înving" (cu *-c-* nealterat).

[26] P. *ajuns de cap*, „priceput" (cf. *nu mă ajunge, taie capul*), avem varianta *ajuns la minte* (p. 377). — *De asăminia cu cineva* (p. 262) e sinonim cu *de o potrivă*, ca şi cu *(a)tocma* (pp. 316, 392) = întocmai (p. 28: *întocma cu*) şi turcismul *chezi* (p. 442); cf. *a(v)idoma, liştav, leit-poleit, ruptă-bucăţică*, etc., cum şi verbele *a se tocmi* = a se asemănă (p. 115) şi *a răduce* (v. no. 18) = a aduce.

[27] Adauge: *persian* (cf. *persiane*, „draperii la ferestre", şi *persiană*, „un soiu de canapea"), vechiu *persianesc*, iar ca n. propriu: *Persianca* (cf. *persancă, persiancă*); apoi, apelativele: *piersic(ă)*, pomul şi fructul, poate *perjă* = ung. *perzsa*, propriu: „persan" (Scriban, *l. c.*, p. 283); în sfârşit, echivalentele: *ageamiu, Cazâlbaş, Ferzeliu* (n. de fam., ca şi *Persu, Persescu*, originar n. de botez: după Sf. Iacob *Persul*).

[28] Cf. p 380: „o sabie *persască*, achinachis"=ἀκινάκης; altfel, tradus prin *chilum* (pp. 226, 228), *chilom* (*Cron. exped. Moreii*, ed. Iorga, p. 83); cf. şi *hangeriu*=ἐγχειρίδιον (p. 383). — *Miţurcă* (pp. 35,388), *miţuşcă* (p. 88) sânt variante, născute supt influenţa lui *miţă, miţuşcă* şi *ţurcă*, din cunoscutul *misiurcă*, „coif egiptean (cf. κυνέη din text), misirliu" (*Misir* alternează cu *Eghipet*, ca şi *Eghipteanii* cu *Misirlineanii* = Misirliii, Misirenii, în toată cartea relativă la Egipt, p. 91 şi urm.); cf. şi (porumb, ban) *misir, misirliu*, cum şi n. de familie *Misirliu* (armen. s. ţigănesc: *Faraoni, ghifţi, gipsie*, etc. ?).

[29] Un *Bildescul* (Leon, din Botoşani) se întâlneşte printre prenumeranţii la »Disionărasu (*sic*) românesc de cuvinte tehnice«, etc., al d-rului T. Stamati, Păh[arnic], laşi 1851, p 307: românizare din *Bild*, ori alterare din *Beldi(e)*, *Băldea, Beldiman*? Cf. n. de sat *Fildeşti* (Roman).

[30] *Delfin* (sl. *dolfinu*); cf. şi n. de fam. *Dulfu* (nu: *Dolfi* = Adolph!).

[31] Sc. λίθινον, propriu: »chip bărbătesc (din piatră)«, de la ἀνήρ (cf. ἀνδρεία, lat- *virtus* — *vir*, »moralizat« ulterior, cu înţelesul de ἀρετή); dar sensul etimologic s'a întunecat curând aşa de tare, încât, în chiar pasagiul citat, poate fi vorba de ἀνδριάντας λιθίνους δύο (»doi oameni ciopliţi«, traduce al nostru, *l. c.*), dintre cari unul reprezintă pe femeia (γυναῖκα) lui Sesostris. — Relativ la sinonimul *chip*, observăm că forma *întru chip*, dublet arhaic al lui *în chip* (cf. *închipui*), din care derivatul *întruchipez*, are o paralelă perfectă în *întorlocă* = *întrolocă, întrulocă*, din *întru loc* = *în loc*: »să

©BCU CLUJ

lăcuim *întru loc* cu voi« (p. 243, cf. p. 231: »*dintru* locul lor«); mai mult: analogia lui *într'un loc* (cu cineva) poate fi de folos şi pentru explicarea variantei *întrunchipà* (= a strânge la un loc, *într'un chip*, ca într'un mănunchiu, i. e. *a întruni*, sau = a găsi o modalitate, *a face un chip*, cf. *nici într'un chip*, *într'alt chip*, etc).

[32] Amintim sinonimele vr. *bolovan* (din sl. *balvanъ*, despre care v. Berneker, p. 41) şi *istucan*, »chip cioplit; idol«, cum şi grecismul *tipos*, la Cantemir (*Divanul*, p. 165), cumulativ: »tipos şi pildă« = prototip şi model.

[33] V. deosebirea ce stabileşte, după Schmalfeld, între *specimen* (ἐπίδειγμα) *sapientiae*, „Muster der Weisheit," *exemplare* (παράδειγμα) *sapientiae*, „auserlesenes (Ab)bild der Weisheit", şi *exemplum* (δεῖγμα) *sapientiae* = *exemplum sapientium*, „einer von der Klasse der Weisen", I. H. Heinr. Schmidt (*Handbuch der lat. u. gr. Synonymik*, p. 117 sq.). — P. *mustră* (monstră), *eşantilion* (échantillon), „probă, specimen", cf. ἔνδειγμα, *documentum*: „ab uno disce omnes", cum şi raportul dintre *arhetip*, *original* şi *copie*. — Despre lat.-vulg. *similitudo*, „Bildnis, Figur" = gr. ὁμοίωμα, v. *Glotta*, VIII (1917), p. 105.

[34] Cu o nuanţă mai profană, *a childì* (=*pildì* (nu: *pildui*), cu fonetism moldovenesc, înseamnă popular: „a face curte" (unei fete), i. e. a vorbì în pilde (aluzii), a bate şeaua să se priceapă . . . fata; — cf. *a se împilduì*, „a se împotrivì în vorbe unul altuia" (Codin, *Din trecutul nostru*, p. 184).

[35] Cf. vr. *a se închipuì cuiva* = a se asemănà cu el: „Închipuiţi fi-veţi păcătoşilor", „să ne închipuim lui Dumnezeu" (Coresi, *Carte cu înv.*, ed. Puşcariu-Procopovici, p. 343), apoi *după chipul şi asemănarea*. — Un interesant sinon. arhaic şi pop. al lui „asemene, deopotrivă" este *înpotriva* = *în potriva* (cf. *conform*): „Cetatea Vavilonuiui era podobită foarte, căt nici o cetate nu era *înpotriva* ei" (p. 73) şi, deci, nu-i puteà sta *înpotrivă* = *împrotivă*, „contra, în faţă" (i. e. erà fără *protivnic*, fără rival); cf. „lăcuinţa *decinde* de apa Aracsului, *înpotriva* Isidonilor" (p. 83), deci = spre, dinspre, ba chiar: *înpotrivă spre* (p. 475), cu paralela rom. *încontra* (cf. *din contra*, *la din conira*), lat. *versus-adversus!* — Cât pentru *decinde* = dincolo (*passim*), comp. şi n. topic *Decindea* (sat în Dâmboviţa şi loc isolat în Ilfov), *Decindeni* (sat, Prahova), *Decindeşti* (moşie, Bacău).

[36] Cf. *ibid.*: „să zică în *cobuzu*" (τὴν κιθάρην), — încă un document pentru caracterul de „instrument cu coarde" al *cobuzului*, din categoria turc. *qarpouz-saz*, „à forme de pastèque" *[harbuz l]*, c'est-à-dire composés d'une caisse ovoïde d'un manche garni de filets et de cordes sonores" (Barbier, II, 296), ca şi *pandora*, „speţă de mandolină sau alăută" (cf. sl. *bandura*, despre care v. Berneker, apoi mr. *bândurari*, „a flecărì", şi dr. *a cetărà*). — „Un *om flueraş*, care au fost fluerând" (p. 59 = I, 141: ἄνδρα αὐλητήν) nu e o expresie rezultată din preocuparea de preciziune (diferenţiare de *flueraş* = fluer mic), fiindcă aiurea (p. 351) citim: „să zică *flueraşul* [acelaşi sens!] zisul iscusit", iar, pe de altă parte, „om" se află în original; cf. *om robu* (p. 72) = δούλῳ (I, 173); *om bărbat* (p. 30 = I, 72: εὐζώνῳ ἀνδρὶ; p 379 = VII, 53: ἄνδρας ἀγαθούς), *om Pers*, etc. (*passim*), *pelecanii păsările* (p. 114 = II, 75: τὰς δ' ἴβις τὰς ὄρνιθας; cf. şi vr. *neiasită*, lit.: „nesăţios"), etc. — Pentru εὐζώνῳ ἀ., în special, cf. sinonimul εὐδόκιμος,

©BCU CLUJ

care, supt forma simplă, δόχιμος ἀνήρ, e originalul lui „om de folos", de care mişunà textul nostru (v. Glosariul); iar pentru *flueraş*, cf. p. 9: „cu *surle* şi cu *fluerî* şi cu *muscaluri* oştià" = ὑπὸ συρίγγων τε καὶ πηατίδων καὶ αὐλοῦ γυναικηίου τε καὶ ἀνδρηίου (I, 17), cum şi dial. *muscalagiu*.

[37] De fapt: „istoricul", sau, mai bine: „povestitorul", în sensul it. *novelliere* (cf. *poveste, veste, nouvelle; novine, nèare; znoavă, anecdotă* = ἀνέκδοτον, *ineditum*): e sensul rom. *cuvânt* din „O seamă de cuvinte" ale întâiului nostru „novelliere" (πατὴρ τοῦ λόγου), Ion Neculce, şi al lui λόγος însuşi, — pe lângă acelea de „oratio" şi „ratio" (cf. acum în special teza d-lui E. Hoffmann, despre uzul gr. ἔπος, μῦθος, αἶνος şi λόγος, apoi vr. *logofăt*, cu sinon. (munt. *grămătic* şi mold *diac: „diacul* banilor bozului" = II, 28 : ὁ γραμματιστὴς τῶν ἱρῶν χρημάτων).

[38] Cf. p. 231 = IV, 77 : „Ci acest cuvânt poate să să fi *urzit* şi de Greci".

[39] Epitetul consacrat al Sf. Nicolae, „de *ciudese* făcătorul" (aşa, în pisania ctitoriei basarabeşti din Făgăraş; v. rev. „Ioan Niculcea", III, 233); la Cantemir, de altfel, şi: *stihotvoreţ* = ποιητής (*Divanul*, 21).

[40] Despre „*eposile*" lui Arion, care, la întoarcerea-i din „Ţiţiliea" (= Sicilia), „au zis un *epos* şi sfârşind *eposul*, îndată au sărit în Marea", v. p. 11 = I, 24. — P, 370 : „giucătura de muzică" dintre Marsie şi Apolon (= VII, 26).

[41] La Dosofteiu: *vârvare* = sl. *krajegranesije*, gr. ἀκρόστιχις (v. Puşchilă, *Molitvenicul lui Dosofteiu*, p 88).

[42] Pentru şovăirea (de esenţă pur grafică, atunci când nu e vorba de neologismul *vers*) între *viers* şi *vers*, cf. şi dubletul ortografic (dar, poate, în acest caz, şi etimologic) *fel(iu)-fiel* (cf. pp. 83, 113 cu pp. 45, 71, 222, 230, 295: „în multe *feluri*" şi „*feliul* cailor celor di apă [= hippopotamilor]", dar: „de casă bună şi de *fieli* om neamestecători", „întrebându-l din ce *fiel* iaste", „dintru acel *fiel* de oameni", „tot *fielul* de copaci", „oameni de *fielu* buni"), relativ la originea căruia, v. şi ipoteza d-lui Giuglea (*Dacorom.*, II, 637), după care vr. *fealiu* „neam", n'ar fi ung. *-féle*, ci alb. *fjal'ε*, „Wort, Rede"; cf. însă şi alb. *tsh-far* [= *č-fară*], „wass für.. ?", lit.: „ce neam s. soiu...?" (Weigand, s. v. *fara*, „Geschlecht").

[43] V. n-l pe Maiu 1923 al revistei „Lamura", p. 418 (unde, lăsând la o parte alte mici greşeli de tipar, trebue îndreptat: Ion Ionescu-Delabrad, în loc de „Creangă"). — Adăugim, dintr'o scrisoare de la 1820: „pofteşte, dacă ai grâu curat, de toamnă, pune să-mi *lămurească* vreo 15 merţe" (*Revista Moldovei*, III, p. 5). — Pentru **lamula* = *lamella*, ca etymon al lui *lămură*, cf. şi Giuglea, *Cercetări lexicografice*, p. 14.

[44] De purpură (v. nota editorului), πορφύρεος; cf. haină de *roşie* (p. 477) = κιθῶνα φοινίκεον (IX, 22), dar φοινικηΐου οἴνου (III, 20) = „vin *de finic*" (p. 154), paralel cu „vin *de vie*" (p. 105) = οἶνος ἀμπέλινος (II, 37), în loc de: vin *roşu* (compară şi „mineu roşiu" de la p. 268 = IV, 191: μίλτῳ, *minio*). — Pentru diferenţiare, cf. şi *struţi pementeşti* (p. 264 = στρουθῶν καταγαίων), faţă de „passer marinus".

[45] Adecă „bare" (cf. ὄβρυζον, din care şi italieneşte *obrizzo*, alb. *obrits*, „reines Gold"); cf. şi „*lespezi* de piei de bou făcute, [întrebuinţate] în loc de pavează" (p. 388) = λαισήϊά τε εἶχον ἀντ' ἀσπίδων, ὠμοβοέης

©BCU CLUJ

πεποιημένα (VII, 91). — Pentru „*rafturi* de aur" (p. 476) = frâie de aur, χρυσοχάλινον (IX, 20), v. şi Cantemir, *Descr. Mold.*, trad. Pascu, p. 108.

[46] I. e. masiv; cf. puţin mai jos: „o platoşă de aur şi o suliţă de aur *cu totul*" = σάκος τε χρύσεον πᾶν ὁμοίως καὶ ἀχμὴν στερεὴν πᾶσαν χρυσέην (I, 52). E sensul lui „*prisne* de aur" (p. 75 = I, 183: χρύσεος στερεός), din sl. *prisni*, „continuu, veşnic, mereu" (cf. piatră *meraie*, p. 139 = ἐξ ἑνὸς λίθου, despre care v. Dacoromania, I, p. 271): „sfeşnicele..., tot *prisne* de argint" (Neculce, *O samă de cuvinte*, ed. Kogălniceanu² II, p. 179, unde „prinse" e o evidentă greşală de tipar). — Observăm că acest *meraie* trebue despărţit, firește, de *merăi* (p. 241) = γλαυκὸν (IV, 108), adecă: *merii*, de la *meriu*, „albastru" (identic cu mr. *niur* = **nibulus*, *nubilus*, după Pascu, în „Archivum Romanicum" VI, 261, ca lat. *caeruleus* = **caeluleus*, gr. κυανοῦς; cf. însă gr. Κυάνεαι Πέτραι din text, IV, 85, redat prin „Petrile *Negri*", şi alb. *mjer*, „schwarz").

[47] Aiurea (p. 361), „aurul cel curat" redă pe χρυσὸν τὸν ἀκήρατον (VII, 10) = aurum *purum*, *merum*, litt.: *sincerum* (înţeles ca *sine cera*, după W. Schulze, împotriva explicaţiei mai nouă din **sincresco* = *sim-* + *cresco*, cf. *simplex*, *singuli*, etc.).

[48] Cf. şi *a trage butucul*, pentru care v. Dacoromania, I, p. 263, unde adauge cu acest prilej: *a pune la dâbă* s. *odobeală* = vsl. *dyba*, „truncus", pol. *dyba*, „carcan, ceps pour les criminels, menottes" (v. Cihac, II, 95), apoi: *a pune la tumurlac* = *tumurug*, „butuc" (v. Şăineanu, *s. v.*) şi *bobârnă*, „prison", faţă cu *bârnă* (Dicţ. Acad.); cât pentru turcismul *chiostec*, „cătuşă de picioare, piedecă la cai", v. Şăineanu, *Infl. or.*, II ¹, *s. v.* — Mai puţin întrebuinţate: „a pune la *călădău*" (cf. Dicţ. Acad., s. *gros*, II, 2), „a pune la *hediece*" [= *hăghiece*, p. care v. *ibid.*], „a legă la *rosteu*" (rev. „Ion Creangă", V, pp. 94—5), „a băgă la (s. în) *spec*" (Bănat; cf. *shpek* din Anon. Băn., ed Creţu, p. 370). — Expr. *a băgă în butuci* (p. 147), cu sinonimele ei: *a băgă în obezi* (*ibid.*), *a băgă în fiară* (pp. 146, 118), *a băgă în fiară şi în cătuşi* (p. 121), *a băgă în temniţă* (123), *a băgă în puşcărie* (164), *a aruncă în prinsoare* (184), revine des în Cronica Anonimului din „Magazinu Ist.", V (*l. c.*), care, cu toate greşelile de tipar („vadŭ" în loc de *valŭ*, „învăluire şicană", p. 130, între altele), merită mai multă atenţie din punct de vedere lexical (la turcismele identificate de Pascu, *Ist. lit. rom. din sec. XVII*, 150, se adaug gloseme ca: „*patola*, adecă inimă stricată", p. 146; *răbduliv* = răbduriu, ca *zglobiv* = zglobiu, p 144, unde întâlnim şi „catastişe *mânci*" = lat. *mancus*, ad no. 1080 din Puşcariu, Et. Wb.; apoi: *coneţ* = sfârşit, 134, şi *furcate* = fregate, 137, etc., pe lângă destule forme pop. sau arh de toponimice: *Cavaran-Sebeş*; *Mehedia*, p. 101; *Oltelniţă*, 131; *Necopoie* s. *Nicopoie*, pp. 136, 143, etc.). Alte sinonime: *a băgă în lanţ în fiară* (p. 151), *a pune la oprealâ* (145) culegem din Cronica lui Radu Popescu însuşi (Magazinu Ist., IV), ale cărei grecisme (*areti*, 29, 142 = ἀρετή, *amfivolie*, 37 = ἀμφιβολία, *ginecolatru* 38 = γυναικολάτρης, *profora* 119 = προφορά, *engomion* 152, 175 = ἐγκώμιον, *parisie* 153, 172 = παρρησία, *protimos* 166 = προτίμως, *peripisi* 167 = περιποιοῦμαι, *peripisie* 170 = περιποίησις, *proeresis* 176 = προαίρεσις, *exorie* 178 = ἐξορία, etc.) nu sânt mai puţin interesante decât turcismele relevate de Pascu (*l. c.*, pp. 166—7) şi celelalte

©BCU CLUJ

elemente lexice: *pocâltit* (p. 24), *pod(d)an* (29), *lustruri, canaveţe, belecoase* (117), *lipscani* = *lipcani*, (165), *talpoşi* (170), *priiminţă* (176), *în ducătoare, şi în viitoare*, sc. *cale, călătorie* = la dus şi la întors (pp. 106, 172), etc.

[49] Cf. *zărghit, ţicnit* (fr. *toqué*, germ. *verrückt*), iar ca metaforă: *lovit* (*pălit*) *cu leuca* şi în deosebi: *tont* lat. *attonitus?*

[50] Sensul de „când" al lui *unde* e şi 'n textul nostru frecvent; cf. şi *unde* = fiindcă: „Te porţi aşà, *unde* mă ştii că-s bun" (popular).

[51] De fapt: lemn (butuc gros) legat în fier, *ferecat* (în sensul secundar al acestui cuvânt); cf. *a pune in fiarâ* s. *fiare* (*ferra*) şi Dicţ. Acad., supt *gros* (II, 2⁰ şi 3⁰).

[52] Deci: „sfarmă - piatră", lat. *saxifraga* (din care etimologia populară grecească a făcut o „carnivoră": σαρξιφάγος; cf. σαρκοφάγος, lat. *sarcophagus*, din care, în schimb, fr. *cercueil*). — Adevăratul echivalent latin, *real*, ar fi, însă, faimoasa *herba parietina*, atestată la Ammianus Marcellinus, XXVII (ed. Clark - Traube - Heraeus, II¹, p. 423) ca poreclă a lui Traian, care, ca şi un anume Lampadius, „nomen proprium inscribebat" pe toate edificiile şi monumentele restaurate de el.

[53] „*Pinaxu*, adecă însemnare", se găseşte în textele vechi (Iorga, *Cron. munt.*, 141), ca şi demin. πιγακίδι, „alfabet, abecedar", lit.: „tăbliţă".

[54] Aşa („străjerii") trebue citit acel „Săsiris" fără sens din VIII, 85 (p. 449), emendând întreaga frază finală, precum urmează: „Pentru aceea au luat, mai apoi, şi tiranul şi făcătorul-de-bine (εὐεργέτης) al Impăratului, Phylax (Φύλακος), [răsplată; bine-făcătorii regelui] se cheamă perseşte; orosanghe". — Pentru astfel de traduceri ale numelor proprii, cf. şi pp. 230 (*Pădure*, alături de *Ileisa*, p. 212, *Ilei*, 215, „*Ileas*, ce să zice pădure", p. 216 Ὑλαίη), 63 („codruri" = dealuri, munţi: ἐν τῇ Ἰδῃ), 234 („*Vosporos*, adică vadul boului", cf. *Oxford*), 511 (*Apa-Caprei* = Αἰγὸς Ποταμοί), 306 („unghiul cetăţii" = Ἀκρόπολις), 98 („marginea-cetăţii", *idem*), 25 („pângăriţi" = Alcmeonizi), 381 („ungul[= sl. *onglŭ*] Negru şi Apa Neagră" = τὸν κόλπον τὸν Μέλανα καὶ Μέλανα ποταμὸν): procedeul rămâne totuşi numai excepţional, cel obicinuit fiind transcrierea numelui grec în fonetism grec-modern (*Vizandie, Vizandin* etc.), sau substituirea lui, măcar parentetic, prin echivalentul contemporan: „Tenidos" e, astfel, *Bogceada* (p. 63), adecă turc. *Bogčè-adà*; cf. „Calhidon" — „Cadicheoiu", „Petrile Negri" — „Mavrosmilos" (p. 234), cum şi observaţiunile editorului, în Prefaţă, p. V sq. (p. *Tunezlii*, cf. încă n. de fam. *Tunuslì*; p. *Militean*, n. de fam. *Militeanu*).

[55] Ca să nu mai vorbim de *strajnic* = *strastnic*, „partea de Triod relativă la Săptămâna Patimilor": *straste* = patimă.

[56] Cf. formaţiuni adiectivale ca: *lunos* (p. 25), *săninos* şi *ploos* = ploios, plouros, plointe (p. 99), *păscos* = pescos (p. 236), *tremurând* (p. 158), *suiş* (loc, p. 101), *vânător* (p. 105) = de vânat (câne), *neputute* (lucruri, p. 135) = imposibile, cu neputinţă, peste putinţă (poate), etc.; apoi: *nu-adivăr* = neadevăr (p. 485, la Ureche, ed. Giurescu, p. 48, în schimb: *neadever*, adiectiv), *fără treabă* = netrebnice (389), *bunăfacere* (476), *roşie* = purpură (p. 477), *născând* = copil nou-născut (p. 47), *rămas* = rămăşag („a se prinde în *rămas*", p. 363; cf. *mas*), *răschirat* (ca subst., p. 401), *săvârşitul*

©BCU CLUJ

lucrului = sfârşitul (p. 16), etc. — *Vărstnic* are înţelesul neobicinuit de „contemporan, de o vârstă cu“ (p. 43), iar *lunatec*, dacă nu apare în sensul de „născut în aceeaşi lună“ (cf. *zilatic*), apare în acela (învecinat cu *lunatec* = *zănatec*) de „boală *lunatică*“ (p. 160 = III, 33: νοῦσον μεγάλην, τὴν ἱρὴν ὀνομάζουσί τινες; cf. p. 268: „boala cei ce scutură“, la Coresi, *Carte cu învăţătură*, ed. Puşcariu-Procopovici, p. 81: „boală *den lună*“). — Lipsa lui *dijmă* sau *desetină* (*desetnic* este, însă, la p. 36, în sens de „dekarches, decanus“, ca şi *iuzbaş* = hekatontarches, centurio, sutaş, hotnog; cf. *bimbaş* = *bimbaşa*, „chiliarches, miiaş; miralai, polcovnic, colonel“) e compensată prin formaţiunile curat româneşti: *a zecea*, *a zăcele* şi *zeciuială* (pp. 38, 460, d. ex.), oferite ca jertfă (*jărtvă*, *jirtvă*, *jirtfă*, p. 56, de unde *jirtevnic* = *jertvennic*, *jertfelnic*, ca *molitvennic*, *molitfelnic*, la aceeaşi pagină, sau *humiennik* = homelnic, la Ureche, ed. Giurescu, p. 281, unde şi *jirtăvnic*, p. 297; dar „să *ferea* bisericii“ de la p. 67 nu e = *se oferià*, cum se afirmă în indice, ci: *se feria de* = se abţineà, se opreà de la biserică, ἀπείχετο τῶν ἱρῶν). — *A giudecà pre mădă giudeţ strâmb* (pp. 283, 417) redă perfect ideea din ἐπὶ χρήμασι δίκην ἄδικον ἐδίκασε (V, 25) şi ἐπὶ χ. ἄδικον δίκην ἐ. (VII, 94) printr'un termen mai propriu decât cel din original: *mâdă*, din sl. *mĭzda* = gr. μισθός, „salar, soldă (cf. *joldă*, *joimir* = mercenar); mită“. — De notat încă: *descăvăsc* (cf. *desgovesc*) şi *adă[i]nuiască* (p. 230).

[57] Cf. încă lat. *grates agere*, *gratiam habere* (mai puternic!) şi *gratis* = *gratiis*. — „Datul de har“, „a da har“ (lui Dumnezeu) sânt expresii ce se întâlnesc şi 'n Catehismul luteran românesc (v. comunicarea la Academie a regretatului A. Bârseanu, pp. 7—8: cf. *a da în har*, sc. *în harul Domnului*, „de pomană“, „în cinste, gratis“ şi drastic-peiorativ: *de sufletul dracului*), iar „a lua *în har*“ e un cunoscut sinonim arhaic al lui *a luà în deşert*: *în har* = în deşert (v. şi Drăganu, *Cea mai veche carte Rákoczyană*, în „Anuarul Inst. de Ist. Naţ.“, I, 268), *în zalud* (Lex. Macarie), *în dar* (v. Dicţ. Ac., s. v. *har*), *în zădar*, *în heiabă* (cf. *hiba*, *heabă*, de *hebă* = de geaba, de-a fetea, de-a surda, etc.), *în van*, *în vânt*, chiar *în darn* (= it. *indarno*, la Bolintineanu), etc.

[58] Cf. p. 507: „să aibă *har* (χάριτα) de la Xerxis, pentru căci i-au mântuit pe fratile lui“ (p. 507 = IX, 107): la „harul“ binefăcătorului răspunde logic „harul“ (mulţămita) primitorului.

[59] Asemene paralelisme s. analogii cu fr. există, fireşte, destule; *„a iubì* a aduce mânie“ (p. 407) = *aimer à*, etc.; *poate fi* (pp. 151, 464) = *peut-être*, etc. — Pentru *a sărutà în falcă* (p. 57), cf. coincidenţa „à rebours“ cu fr. *embrasser dans le cou* = „*pe* gât“, dar *sur les lèvres* (*la bouche*) = „*în* gură“.

[60] Pentru *în gând*. cf. pe lângă gr. ἐπὶ νόον din original, şi gr. ἐν θυμῷ; de asemenea, it. *venire in capo*, echivalând cu rom. *a venì în cap*.

[61] Tot ca atare trebue privite, după socotinţa noastră, şi versiuni ca: „Pământul Asirieanilor nu să foarte ploă“ (p. 79 = ἡ δὲ γῆ τῶν Ἀσσυρίων ὕεται μὲν ὀλίγῳ (I, 193), sau: „*lângă* părerea mea“ (p. 15), „*lângă* voia sa“ (p. 346) = κατὰ (cf. lat. *secundum*, fr. *selon*). — Această întrebuinţare (de litotă) a lui *foarte*, în propoziţia negativă, corespunzând actualului *nu prea* = fr. *ne... guère*, stă în obicelul traducătorului român: „eu *nu-l foarte* crezu“ (p. 126) = nu-l *prea* cred, nu-l cred *pân'pe-acolo*; cf. *nici prea-prea*, *nici foarte-foarte*.

©BCU CLUJ

[62] Pentru varianta *a cunoaşte har*, v. Dicţ. Acad., s. v. *har*.

[63] Cf. mr. *căsător*, „care se căsătoreşte", cum şi dr. *căsari* = soţi, în Pravila Moldovei (ed. Longinescu, p. 164), corespunzând cu *casnici* din redacţiunea munteană (*ibid.*).

[64] Cf. *concubina*, în text: *talaichiţă* (p. 131) = ἑταίρα (cf. *talainiţă*, în Giuglea-Vâlsan, *De la Rom. din Serbia*, p. 73, *ălăniţă* la Cihac, II, 416 după Filimon?), *ţiitoare* (p. 257: „a ţinea ţiitoare"), *poslanică* (v. citatul) = παλλακή (cf. *poslanic*, p. 31, *poslaneţ*, etc.).

[65] Cf. mr. *mărtătoare*, „fată de măritat", şi *mărtător*, „băiat ajuns la însurătoare [= vremea însurătorii], dar cam prostuţ" (Tache Papahagi, *O problemă de romanitate sud-ilirică*, p. 25), încât trebue „măritat" ca o fată, iar nu „însurat".

[66] Deci adiectival, având ca sinonime pe: *nevolnic* = fără *volnicie*, „libertate" (p. 253), azi: „infirm, nedestoinic", şi *posluşnic laconesc* (p. 480) = hilot (cf. *sclav*, *şerb*, *holop*, apoi: *podan*, *sudit*, *târtan?*), zis şi simplu *Lacon*: „bez *Laconi*" (p. 479, unde „Hoţi" din notă = *Iloţi*). — Pentru slavismul *bez*, cf. şi *pol*, „jumătate" (p. 293).

[67] Deci: coconi, feciori drepţi, contrariul lui „bastard", „ficior copil" (N. Iorga, *Doc. Callimachi*, I, 431, n. 1), „*copil*, şi nu *ficior drept*" (textul, p. 58; cf. Cantemir, *Hron.*, p. 868: „nu copil, ce *còpil*, şi cu iertarea cuvântului mai chiar să zic: ficior de curvă"), „neşte *ficiori* ai lui, *copii*" = νόθοι, „copii din flori" (p. 445), „copii din *ţichire* = bastarzi" (Păcală, *Răşinari*, p. 142, supt *ţichire*, „coş de papură", în *Graiu şi Suflet*, I, 139: *ţecherie* = coşniţă), ca şi *spuriu*, despre care Drăganu, *Dacorom.*, II, 612. — Pentru *ţinc*, *ţincuşor*, v. textul, pp. 159 şi 46 („*ţinca* Spacò").

[68] Cf. şi mold.-pop. *mai mainte*, *mainte*, observând totodată, pe de o parte, frecvenţa formelor simple la traducătorul nostru: *gemănată* (p. 113), *a se gropà* (p. 276), *a se necà* (p. 257), *a podobì* (p. 419), *a se tâmplà* (p. 307), etc., faţă de a *însăgità* (p. 58) = *săgetà* (cf. *a împuşcà*, *a puşcà*), *învăerà* (p. 49), iar, pe de altă parte, persistenţa, în graiul popular, a unui mare număr din arhaismele cele mai interesante: *de dăori* (pp. 146, 396, 455) = *de două ori*, pop.-mold. *di diori* (cf. *adoara* = a doua oară, la Cantemir, *Hron.*, 860; — *că adoară* (p. 17: „*că adoară* te-aş putea" = ε'ἰ κως δυναίμην) s. *ca doara* (p. 59) = mold.-pop. *ca doară*: ceea ce ar confirmà etimologia lui *doară*, propusă mai jos de d. Procopovici; — *fără cât* (p. 215) = mold.-pop. *făr de cât* (cf. *fără*, *fără numai*); — *pără ce-au fost* (p. 36)= mold.-pop. *cât (pân) oiu fi şioiu trăi*, cu care, la rândul său, compară, pe de o parte: *a sta* = a fi („a *stătut* tiran", p. 406, ca it. *è stato tiranno*), iar, pe de alta: *a custà* = a trăi (p. 155: „Arapilor celor ci custă mult" = ἐπ' Αἰθίοπας τοὺς μακροβίους), din lat. *constare*. — Pentru *cela* = cellalt (p. 333), cf. pop. *de ceia parte*, *pe ceie lume*, etc., iar pentru *trusşapte* (p. 175) = *tusşapte* (toţi-şapte), cf. pop. *trustei* şi, mai rar, *truspatru* (din *tustrei* şi *tuspatru*), prin anologia cărora a şi rezultat (*trustei*, şi aici, p. 234).

[69] Ca sinonime eufemistice, în sensul pornografic, mărginindu-ne la textul nostru, relevăm pe *a îmblà* (pp. 109, 507; cf. fr.-arg. *marcher*, lat. *coitus*, din *co-ire*, de unde, după Pascu, şi rom.-dial. *coită*, „femeie rea"),

©BCU CLUJ

obicinuit până azi în popor, ca şi *a-şi bate capul*: „unul cu o muiare moartă *bătându-şi capul*“ (p. 117 = II, 89: μισγόμενον νεκρῷ προσφάτῳ γυναικός), „el, după moartia ei, încă *ş'au bătut capul* cu dânsa“ (p. 303 = V, 92: ἐς νεκρῷ ἑούσῃ Μελίσσῃ ἐμίσγῃ), — de adăugit lai diotismele cu *bat*, în Dicţ. Acad., — iar, ca sinonim al lui *a bate*, despre iepe, semnalăm pe *a mânzi* (p. 533; ca *a pui*).

[70] Pentru *a logodi o fată cu cineva*, avem (p. 286): „lui Darie, căruia ... Pafsanie ... *i-au logodit fata*“.

[71] Cf. lat.-pop. *appendere*, *pensare*, „wiegen, schwer sein“, ca şi ngr. ζυγιάζω, ζυγίζω.

[72] *Pacient*, „suferind, bolnav“, de fapt: *paţient*, aparţine, firește, aici: pronunţarea franceză l-a făcut să-şi piardă legătura cu familia (*păţesc*) şi să se alipească, oarecum, la *pace*.

[73] Cf. sinonimia dintre *patimă* şi *pasiune* (*passio : passus-patior*), iar, în legătură cu aceasta, înţelesul de „patimă“ al lui *mânie* (p. 351: *mânit* = *patimi*, recte: *manii*).

[74] Şi p. 121: „*adăogând* Nilos păn' în 18 coţi“. — Contrariul e *cade* = scade; cf. p. 96: „*căzând* apa“.

[75] De remarcat întreita formă participială: *adăugat*, *adăugit* şi *adaus* (s. *adaos*), corespunzând, respectiv, celor trei conjugări, după care „merge“ acest verb.

[76] Adecă: *cu preţul capului*, „odată cu capul“, — ceeace ar explică, după E. Hermann (*Kleine Beiträge zur lat. Syntax*, p. 118) pe lat. *capitis damnare*, a condamnă la moarte, la decapitare, a plăti o vină cu „preţul capului“; cf. *a sta pentru capul său* = a riscă, a fi în primejdie să şi-l piardă (*in discrimine capitis esse*), în textul nostru, p. 465, cum şi Ghibănescu, *Surete şi izvoade*, II[1], p. 239: „şi a dat opt paşi în frunte (din hotarul satului) iar lui Dumitraşco sulgeariul, de *ş'au plătit capul* de o nevoie ce-au avut“ (doc. din 1641). — O încercare de a explică expresia pornind de la parcelarea pământului în *rupte* (cf. m. departe), a făcut d. Weigand, în „Anuariul“ său, XVI (1910), p. 74 sq.

[77] *A alege sfat*, şi la Ureche, ed. Giurescu, p. 33, unde şi expresiile: „*alesătoriu* de ocine“ (p. 22) = „*hotărîtoriu* de ocine“ (p. 23), care aruncă lumină asupra sensului ce ne interesează.

[78] Cf. *cum îl [= îi?] taie capul* = cum se pricepe (aceeaşi metaforă, în: „minte *ascuţită*“?), pentru a cărui construcţie există paralela: *cât îl [= îi?] luà gura* = cât puteà strigà de tare (contaminaţie cu *a-l luà gura pe dinainte?*). — *Scaun* din expresia *om cu scaun la cap* = cuminte, prudent, chibzuit, s'ar puteà explică, poate, nu numai prin sinonimul *aşezat* (cf. fr. *posé*), contrariul lui *fluturatec*, ci şi prin *Scaunul judecăţii*.

[79] Pentru *ruptă* („învoiala cu Vistieria“), „*ruptoare* de tocmeală“, *rupte* ale Vistieriei şi *ruptaşi*, v. exemple instructive în N. Iorga, *Doc. fam. Callimachi*, II, 744 (tabela lucrurilor). — Cât priveşte caracterul violent, brusc, »abrupt« (*ex abrupto*), — pe lângă cel »decisiv«, definitiv, al unei hotărîri, unui act, — cf. *a rupe* din locuţia: »*a (o) rupe de fugă*« (în »*tai poala* şi fugi« se cuprinde ideea înlăturării cu orice preţ, cu orice sacrificiu, a obstacolului ce te reţine).

©BCU CLUJ

[80] »Se-au *rumtu judecata*«, »i-am *ales judecata*« (N. Iorga, *Socotelile Braşovului*, pp. 93, 100), etc. — Cu deosebire interesantă e paralela homer. ὅρκια τέμνειν, »prêter un serment, établir un contract sous serment«, lit.: »couper un serment, couper un traité«, care a fost explicat de curând ca o copie a biblicului *karat berit*, »couper un serment ou un traité« (v. V. Bérard, *Les Phéniciens et l'Odyssée*, II, 5), deşi corespunde formulei lat. *foedus ferire* s. *icere* şi se explică convenabil ca o aluzie la sacrificiul ritual ce însoţeà şi consacrà învoiala. — It. *alla rotta* = *a negozio rotto* ar puteà fi invocat cu atât mai puţin în sprijinul expresiei româneşti, cu cât înţelesul său e tocmai contrariu: »a strică târgul, afacerea«, a o lăsà »senza conclusione«.

[81] V. d. e. C. C. Diculescu, *Originile limbii române*: *Vocalismul*, p. 2.

[82] Aici = »războiu«, sau „militărie", precum aiurea (p. 124) = *ostilităţile* petrecute la Troia, τὰ περὶ Ἴλιον γενέσθαι (II, 118): de întregit în acest sens art. *oaste* din glosar.

[83] »Să plece«, adecă; cf. »s'absenter«. — *Lipsă* din locuţia »a fi de *lipsă*, a aveà *lipsă*«, curentă în Ardeal pentru »a fi *nevoie*, a aveà *nevoie*« al nostru, se explică, probabil, şi prin înţelesul de »epilepsie« (v. d. ex. Voronca, *Stud. în folclor*, I, 177: »cea *nevoie*«) al acestui sinonim (= ung. *nyavalya*); cf. »*nevoie*, îndrăcire, lovitură [şi cebăluire!]«, la Radu Popescu (N. Iorga, *Cronicele muntene*, p. 71), de asemene *nevoie* = dajdie (Ureche) şi *nevrere* (text, p. 17), contrariul de la *vrere* (substantival) = voinţă (pro *ne-voinţă*).

[84] Cf. *a fi supărat cu cineva* în raport cu *a fi supărat pe cineva*.

[85] Cf. *acasăşi* (*passim*), ba chiar *acasă-li-şi* (p. 425).

[86] Cu acelaşi înţeles, găsim în rev. „Ion Creangă", VI, 253: *a i se găgì* = a se plictisì, a i se scârbì (cf. *a gogì*). — Ca sinon. vr. al lui *supăr*, „năcăjesc", avem şi pe *dodeiesc* (sl.).

[87] In vol. jubilar (XXV) al „Arhivei" din Iaşi, p. 200, şi 'n *Sufixele româneşti*, p. 338. — S'ar fi putut invocà vr. *omrăzi*, „pângărì", „*despicere*", (*Ps. Scheiană*, ed. Candrea, II, 448), *ombrăzì* = a trece cu vederea (la Coresi după Glosariul din „Buciumul Român", I, 49) şi megl. *u! mrăznituli* = of, ticălosule! şi *ŭom răzintuli* = obraznicule! (Papahagi, *Megleno-Românii*, II, p. 61), care au înfăţişarea unor etimologii populare din *omraznic* (cf. Miklosich, *Et. Wb.*, s. *merz-*). — Mr. *abraşcu* = obraznic (Dalametra) e, de fapt, identic cu turcismul dr. *abraş*.

[88] Sau: *obrazul cinstit* (cf. lat. *integrae frontis homo*, fără iniţiala lui *kalumnia* înfierată pe frunte), pe care nu ţi-e ruşine să-l arăţi în lume (cf. *obraz* = *faţă simandicoasă*, personagiu de consideraţie). — Cât de insidioase pot fi, pentru un observator superficial şi grăbit să conchidă, asemene amfibologii, se poate vedeà şi din cazul lui *ruşinos* = „om care se ruşinează" şi „lucru de care trebue să te ruşinezi". — Cf. sinon. vr. *stidesc*, *stideală* (din sl.), cum şi *a ruşinà* = a atentà la pudoarea unei femei, a o necinstì, iar, în legătură cu aceasta: n. de pl. *ruşinea-fetei*, la Herodot: αἰδοῖον, *pudendum* (II, 90), în trad. rom. *pasăre* (p. 102, etc), *firea fetii* s. *firea muiereasc*ă (pp. 45, 120). — *Obrăzuirea* = circumcizia „pasărilor" bărbăteşti, la Egipteni, p. 105: „*Pasirile* ... ei le tae la margine (adecă să *obrăzuesc*)", — omonimie interesantă de notat (cf. *obrejă* = margine, mal).

©BCU CLUJ

[89] Cf. *darnic, dornic, fățarnic, puternic, spornic,* apoi: *dosnic, josnic,* etc. (v. alte exemple la Pascu, *o. c.*, p. 335, unde însă *amarnic* e derivat din subst. *amar*, iar nu din adj., pe când *dornic* e derivat din verb. *doresc*, ci nu din subst. *dor*, iar la *fățarnic* se aruncă verb. *fățăresc*, pentru subst. *fățare*: incoherență și arbitrariu!).

[90] De remarcat sensul propriu, originar al acestui derivat din vfr. *toupe*, „tufă de păr, chică, moț" (apoi: „cu moț, moțat; pretențios; obraznic").

[91] Să nu uităm sensul tehnic, militar al cuvântului: „frontul" (rom. *pe front* = lat. *in acie*, precum lat. *vallum, agger* = *tranșeie*: e sensul lui *troian* sau *șanț* [v. no. 20] din textul nostru, pp. 216, 210, cu extrem de bogata-i terminologie militară; cf. indicele, unde *haslă* = parolă de recunoaștere, σύνθημα, „șibbolet", „beleag", „lozincă").

[92] Cf. lat. *terga dare alicui, tergiversari.*

[93] Dublarea lui *-v-* e aici etimologică, redând pe *Euboeïa.*

[94] Pentru *lagator*, ἀλαγάτωρ, „Eilbote", de care vorbiam altădată aici (I, p. 452), cf. mr. *alág*, „courir, marcher" (Tache Papahagi, *Antologie aromânească*, p. 386), amintind pe turc. *olac*, dar fiind în realitate identic cu *alerg*: **alarg* (cf. it. *allargar*). — Ca și *merg*, de altfel, credem că și *alerg* a plecat din sfera vieții pe apă.

[95] „O, sfinte *vărhovnicule*" (la adresa Mitropolitului Ștefan), alternând cu „O, Sfinte *Crește*", se întâlnește și 'n precuvântarea lui Daniil Panoneanul la *Îndreptarea Legii* din 1652.

[96] Pentru sensul tehnic, consacrat, al termenului, în vechile doc. rom., cf. Ghibănescu, *Slovar*, p. 67: „i prodal ego edin nivu u *frunte*" = și i-am vândut un pământ în *frunte*, cum și citatul din același, *Sur. și izv.* II[1], 239, reprodus aici, supt no. 12.

[97] V. și *Bulletin de l' Inst. pour l'étude de l'Europe sud-orientale*, X, pp. 36, 38. — P. *nacealnic*, v. Miklosich, *Et. Wb.*, sub *čelo.*

[98] Despre același personagiu, v. Cantemir, *o. c.*, 454: „acel Laslău să fie fost *vâlhovnic*, caré di pe limba sloveniască să înțeleage vrăjitoriu, căutătoriu în stêle" (i. e. astrolog, zis și: „numărătoriu-de-stele", recte: „cetitor în stele").

[99] Pentru sinon. *vrăjitor-vraciu* („medic"), cf. caracterul medicinii populare. — *Farmazon* e = rus. *farmazonŭ* (din fr. *franc-maçon*), iar nu desvoltat în sânul limbii române, prin et. pop. cu *farmec*, cum afirmă d. Iordan (în „Viața Românească", XV, 121, unde și *boierel* = bourel e rău explicat prin et. pop. cu *boier*: de fapt, un derivat din forma pl. a radicalului, sau o refacere după pl. derivatului însuși, întocmai ca și *flăcăiandru, pârâiaș*, etc.). — Adăugim că *vrajă* e, în textul nostru, termenul curent pentru „oracol", căruia, în alte texte vechi-românești, îi corespunde: *vrăjălniță* (așa, de ex., în apocriful tipărit de Pamfile în rev. „Ion Creangă", IX, p. 159, împreună cu versiunea „Cuvântului de prea înțeleapta Sivilă", a căror confruntare cu varianta din „Arhiva", XXVIII, 28, se impuneă pentru stabilirea lecturii adevărate: *un naşu* = et. pop. din *un inaşu* [ung. *inas*, „slugă"], *în trapă* = *intr'apă*, etc.).

[100] Pentru problema, foarte importantă, a tautologiei și, în special, pentru mecanismul ei semantic (multe din „tautologii" sânt, în realitate,

©BCU CLUJ

arhaisme sau provincialisme glosate), *Cartea cu învățătură* a lui Coresi (ed. citată) oferă mult mai instructive exemple decât textul nostru: *prea mândru și înțelept* (p 15), *sălbăticiia și sireapiia* (364), *hulnici și înputători* (p. 365), *striini și stranici* (pp. 403, 500), *furului și tâlharului* (p. 485, cf. *hoț și tâlhar*), etc., la care adăugim, din „Fisiologul" vr. publicat în rev. „Ion Creangă", IX, p. 10, următorul exemplu, instructiv pentru originea formei hibride *a cercătà* = *a cercetà* + *a cătà*: „crocodelul... iară *cearcă și caută* altă mâncare". (Tot acolo, pentru sensul originar al lui *curând*: „[inorogul], când va să meargă, *fuge curând* și *merge curând* în pustietate..."). — De fapt, ca și'n „sinonimie", e vorba, aici, de aproximație: strict vorbind, cele mai multe (dacă nu toate) „sinonimele" ce alcătuesc „tautologia" *nu* repetă pur și simplu (fie și'n scop de a insistà asupră-i) ideea exprimată, ci înfățișează și o nuanță proprie. Dar chestiunea merită o reluare aparte.

[101] V. și Păcală, *Rășinari*, p. 141: *pricaz*, „stricăciune, năcaz ce dă peste oieri". — Ca *boże nakazanie*, „Strafe Gottes", apare la Ruși în genere o boală epidemică (molimă, boleșniță; buduhală, troahnă), iar *boża rana* = Seuche, *božij bič*, *boża moč* = Fallsucht, litt.: „Gottes Macht", *boża ruka* = Paralyse, litt.: „Gottes Hand" (v. I. Manninen, *Die dämonistischen Krankheiten* p. 8), sloven. *božjast* = *božja oblast*, idem (*Indogerm. Forsch.*, XLI, 404) vgr. θεοπληξία, etc., își au un analog mai cunoscut în s.-cr. *bòginja* = germ. *Pocken* + sl. *bòginja*, „Göttin" (Berneker, 66) sau în alb. *l'i*, *l'ie*, „Blatternkrankheit" = ngr. εὐλογία, idem (G. Meyer), sicil.-dial. *elogu*, *ailogu*, „Pockennarbe" (*Byz.-neugr. Jahrbücher*, I[1], 169; cf. și Abbott, *Macedonian Folklore*, 236, unde se citează Κυρὰ Βλογιά, „Lady Small-Pox") și n. pers. *Vloia* (*Evloghie*) = Benedictus: natura și psihologia eufemismului sânt evidente.

[102] De însemnat și rom.-dial. *împotrosu*, „asemănător întru câtva": „(v)ine cam *împotrosu* ieluia" (Păcală, *Rășinari*, p. 139).

[103] Cf. Anon. Băn., ed. Crețu, p. 363: *„pruglĕ* - laquei genus".

[104] Mr. *păltin* înseamnă, însă, de fapt: „platan"; cf. n. topic mr. *Păltin*, ngr. *Boltinon* (v. Anuariul Weigand, 1919, p. 61) și n. de familie dr. *Păltânea*. — De altfel, abstracție făcând de „esență", *paltin* românesc nu e altceva, decât *platanus* latin, precum rom. *bivol* nu e, în ultima analiză, decât βούβαλος (Miklosich, Berneker) = *bubalus*, deci *bour*: așa și 'n textul nostru, p. 269 („bivoli și zimbri" = βούβαλιες... καὶ ὄρυες", IV, 192, de fapt: „bouri și o speță de antilope". (ὄρυες fiind luat drept οὖροι = lat. *uri*), care cunoaște totuși derivatul: „urechile *boure*" (p. 384) = ὀρθά.

[105] E vorba de *Barbaria*, de *„Livia* pustie și plină de *jigănii*" (p. 103), de *lighioane* (= II, 32: θηριώδης ἐστὶ ἡ Λιβύη), „*Liviia* cè cu *jigănii*" (p. 266 = IV, 181: ἡ θηριώδης Λιβύη).

[106] Un proces deosebit, în *Perecop* (istmul) = sl. *perekopu*, „șanț".

[107] Cf. Alfred Franke, *Der sogenannte 'Trajanswall' in der Dobrudscha*, în „Neue Jahresb. f. d. kl. Altertum", XX (1917), p. 64 sqq.

[108] Fr. Drexel, *Altes und Neues vom Tropaeum Traiani*, în „Neue Jahresber. f. d. kl. Altertum", XXV (1922), p. 331, n. 1.

[109] P. *Colonia Traiana*, înțeleasă ca „Trojanische Kolonie", v. *Rheinisches Museum f. kl. Phil.*, 51, p. 508 sqq. — Amintim că numele Troiei trăește, probabil, în fr. *truie*, „scroafă": *porcus troianus*, „porcul umplut", ca *equus*

©BCU CLUJ

troianus (v. în special: Darmesteter, *La vie des mots*², p. 57 şi Pauly-Wissowa-Kroll-Witte, supt *Kochkunst* şi *Schwein*, col. 808).

[110] Şi nişte ruine de lângă muntele *Ţeru* se chiamă sârbeşte *trojan* (v. Miklosich, *Et. Wb.*, p. 362, s. v.). Cf. de asemene: Cantemir, *Ist. ott.*, pp. 98 (pod.). 274 (cetate), 617 (poartă).

[111] Legenda corespunzătoare bosniacă, vezi-o la Hasdeu, *l. c.*, col. 3138 (după Lexiconul lui Vuk Stefanovici, 750). — Versiuni româneşti populare, în Candrea-Densusianu-Speranţă, *Graiul Nostru*, I, pp. 59 (din Dolj), 95 (numele satului, *Potopin*, e o altă etim. pop. evidentă, cu *topesc*, *potopesc*). — Basmul oltean „Domnul-de-Rouă" (mai rar: „Craiul-de-Roŭă") a fost versificat de Bolintineanu (v. Şăineanu, *Basmele române*, p. 117) şi utilizat de Eminescu însuşi. — O interpretare a legendei în raport cu „Ler Împărat", identificat cu Galerius, în *Rev. p. ist, arh., şi. fil.*, XIII (1912), p. 340 sqq; cf. *ibid.*, XII (1911), p. 382 sqq., despre „Drumul Domnului-de-Rouă".

[112] Κυριερήνα s. Κυρχρήνη, identificată cu pasărea ἰξόβορος *turdus viscivorus* (Politis, *l. c.*), aminteşte viu pe *Chira-Chiralina* noastră, care e prezintată însă ca o „floare din grădină", ca şi *Ruja-Rujalina* şi, în genere, numele zinelor din descântece (*v. Noua Rev. Rom.*, 1901, p. 170) sau din jocul căluşerilor: *Siniziana, Ogristina, Leostina* [cf. *leuştean*], *Budiana, Roşia*, etc. (v. rev. „Tinerimea Rom.", 1898, p. 144), care sânt, toate, nume de plante, la fel cu numele „vilelor" sârbeşti: *Similjana*, „Sandruhrkräutlein", *Ogršćana, Kalina* (v. Krauss, *Volksglaube . . . d. Südslaven*, p. 70). Cf. încă n. de pl *crăiţă*, iar în legătură cu el şi în ipoteza unui substrat istoric: ung. *királyné*, „regina", şi sârb. *kraliţa Kyr Alêna* [= Kyra Helena], n. soţiei lui Vlkašin (Jireček, *Gesch. d. Bulg.*, p. 328, n. 38).

[113] De *„cărarea lui Traian*, la părăul lui Iordan". vorbesc de asemene descântecele (v. d. e. Pompiliu Pârvescu, *Hora din Cartal*, p. 66), deşi mai puţin adesea ca de „drumul lui *Adam*, la fântâna lui Iordan" (v. rev. „Tudor Pamfile", I, 179), sau de „fântâna lui Adam, la apa lui Iordan" (v. Păsculescu, *Lit. pop. rom.*, pp. 115, 132, etc; cf. *ibid.*, p. 127: „pe cărarea lui Iordan, la fântâna lui Bogdan").

[114] Cf. şi Apostolescu, *Valurile romane: brazde şi troiene* (extras din „Revista Armatei" pe 1910).

[115] După excerptele din „Analele Dobrogei", VI (1923), pp. 194—5.

[116] Sânt 4 variante, toate mehedinţene. — De notat legenda despre Traian şi podul de peste Dunăre (*ibid.*, p. 14) şi basmul cu „sora lui Traian", care, ca să scape de foc, se aruncă în Dunăre (*ibid.*, p. 109).

[117] Pentru *Câmpul al Kesari* şi *Calea al Kesari*, de lângă Meţova, v Tache Papahagi, *O problemă de romanitate sud-ilirică*, p. 20 (= *Grai şi Suflet*, I, p. 89; cf. şi *Drumu-Domnului* s. *drumu-mumuşului* = calea laptelui, la Megleniţi: *ibid.*, p. 35)

[118] Pentru *troian* în toponimia rom., cf. pe lângă Frunzescu (p. 492) şi *Marele Dicţ. Geogr.* (ad loc.): I. Bogdan, *Documentele lui Ştefan-cel-Mare*, II (indicele numelor geografice).

[119] Pentru *crângul* s. *brâul cerului*, compară cunoscutele metafore corespunzătoare din nomenclatura *curcubeului*. — P. *c. di Sant Yago* (it. *San Giacomo*) şi *Jakobstrasse*, cf. *Santiago di Compostela* şi *Jakobsbrüder*.

©BCU CLUJ

II.

Probe de sinonimică românească [1].

Studii de sinonimică românească, putem zice că nu există. Un articol ca acel despre „Colectivul *ceată* şi sinonimele sale", publicat în „Arhiva" din Iaşi (IX, p. 392 sqq. [2]) de regretatul fost profesor de franţuzeşte la Pomîrla, Gh. Gheorghiu, stă cu totul stingher, ori trebue să primească tovărăşia, destul de neplăcută, a pomelnicelor *Dracului*, alcătuite de dd. G. Pascu [3] şi E. Bot reanul [4].

Material adunat există, totuşi, considerabil. Astfel, ca să nu pomenim de nomenclatura botanică (în special, Panţu) şi ihtiologică (Antipa, Frăţilă) sau de terminologia poporană agricolă şi industrială (Damé, Pamfile), „Opincarul" lui Jipescu oferă o îmbielşugată recoltă, Glosariul manuscris al Golescului, din care d. G. T.-Kirileanu dă, prin „Şezătoarea", preţioase excerpte, e o adevărată mină, iar Glosariul lui C. Stamati din „Musa Românească" (ed. Codrescu, I, p. 526) îşi are, deşi în mai mic, importanţa sa. Extrem de bogate liste de sinonime, ca acele din Glosariul Viciu (p. 103 sqq.), relative la *chibrituri* [5] şi *cartofi* [6], iar, nu lipsesc. Şi a fost o fericită inovaţie ideea d-lui Sextil Puşcariu de a face loc, în Dicţionariul Academiei, supt anume cuvinte, sinonimelor respective. [7]

Sânt atâtea „prodrome" ale *Repertoriului* (dacă nu chiar *Dicţionariului*) *de Sinonimică Română,* [8] ce se va face cândva: în calea lui aducem şi neînsemnatul nostru prinos.

Ştim, — şi o spunem pentru a preîntâmpină o eventuală obiecţie, — că, după unii, existenţa însăşi a sinonimelor e iluzorie, întrucât ea ar presupune o identitate de înţeles care, de fapt, nu există. Dar mai ştim că însăşi această „identitate", când, din sfera abstractă a transcendenţelor logice, se coboară în realitatea biologică, istorică, a contingenţelor limbii (care nu e logică, ci psihologie! [9]), trebue luată „cum grano salis" şi că uzul (*usus*), care poate degenerà în „abuz" (κατάχρησις), fără a-şi pierde calitatea de „arbitru" [10], le autorizà: din graţia suverană a acestui dictator, care nu vrea să audă de Constituţiile gramaticale ale „miniştrilor graiului" si-şi vede liniştit de drum, — pe când „grammatici certant", — neconsimţind să sfârâme cristalele limbii, numai pentru că ele

[1] Notele sânt la sfârşitul lucrării.

©BCU CLUJ

n'ar fi destul de geometrice, *sinonimele există*: e fapt. Şi atâta tot ar ajunge, pentru ca ele să fie „legiune", chiar dacă n'ar fi să urmărim, cronologic şi geografic, mulţimea acelora, care, cândva („arhaisme") sau undeva („provincialisme"), redau *grosso modo* aceeaşi noţiune, cu sau fără nuanţele de frumuseţe, cuviinţă şi adevăr, corespunzătoare [12], ce alcătuesc împreună conceptul de „proprietas verborum".

In această gamă de nuanţe, adecă, subiectiv, în perceperea şi redarea timbrului lor, stă şi tot meşteşugul traducerilor, care nu sânt, în ultima analiză, decât o problemă de echivalenţă verbală, de sinonimică interlingvală (bilingvă, diglottă). Şi o problemă atât de delicată şi grea, încât mulţi o proclamă, desnădăjduiţi, insolubilă. Dificultăţi obiective, rezidând în însăşi firea limbii în care traduci în raport cu aceea a limbii din care traduci [13], şi dificultăţi subiective, derivând din înseşi insuficienţele de gust şi ştiinţă ale traducătorului, se îngrămădesc fără număr în calea traducerii, împiedecând, într'o măsură mai mare sau mai mică — după nivelul relativ al limbilor şi după talentul cui le mânueşte — găsirea echivalentului [14].

Să luăm un caz concret. Herodot (I, 32,8) citează vorba celebră a lui Solon către Croesus: „πρὶν δ' ἂν τελευτήσῃ, ἐπισχεῖν, μηδὲ καλέειν κω ὄλβιον, ἀλλ' εὐτυχέα". Toată greutatea traducerii stă în redarea antitezei ὄλβιος-εὐτυχής, între două sinonime... antonime. Biruit-a însă această greutate Dindorf, când traduce latineşte: „Priusquam vero diem obierit, differendum est, necdum *beatus* hic nominandus, sed *felix*"? — Dar *felix* redă, într'un vestit vers vergilian (*Georg.*, II, 489: „*felix*, qui potuit rerum cognoscere causas": alusie la Lucreţiu!) tocmai pe ὄλβιος din Euripide (fragm. 910, p. 654 N²: ὄλβιος ὅστις τῆς ἱστορίας ἔχει μάθησιν), iar *beatus*, în cutare vers, nu mai puţin faimos, din Horaţiu (*Epod.*, II, 1: „*beatus* ille, qui procul negotiis") nu se referă de loc la fericirea postumă (cf. şi gr. τρισόλβιος, τρίσμακαρ faţă de vergilianul „*terque* quaterque *beati*" şi horaţianul „*felix ter* et amplius" [15]). — Au greşit, poate („licenţe poetice!"), Vergil şi Horaţiu, care, acesta, dă chiar o definiţie a terminului *beatus* (*Carmina*, IV, 9,45 sqq.) [16]? E mai greu de admis. Şi nici tratatele de sinonimică latină sau „Antibarbarus" nu pot pretinde aşa-ceva. Fapt este, că ὄλβιος nu are precizia, conturul definit, eliminatoriu, al „fericirii transcendente", „cereşti", pe care-l are, în anumită măsură, mai târziu, un μάκαρ, μακάριος =

©BCU CLUJ

defunctus, *mortuus* (cf. Μακάρων νῆσος, „Insula *Fericiților* s. *Blajinilor* = Morților", „Insel der *Seligen* = Totеninsel", apoi germ. *glückselig*, *selig*[17], fr. *bienheureux*) și că, în pasagiul citat, definirea, delimitarea conceptului se datorește însuși contrastului cu εὐτυχής: θέσει, nu φύσει! Cu εὐτυχής, însă, nu era același lucru: ca și εὐδαίμων (cf. ἀγαθὸς δαίμων „geniul-bun", în concepția creștină Ἀγαθάγγελος, și homericul σὺν δαίμονι, „cu Dumnezeu!"), εὐτυχής se raportă la „noroc" (cf. ἀγαθῇ τύχῃ, noroc bun!")[18], — singura deosebire fiind aceea, că εὐδαιμονία s'ar referi mai curând la o fatalitate (fericită) internă, de temperament sau caracter (cf. ἦθος ἀνθρώπῳ δαίμων al lui Heraclit), pe când εὐτυχία înseamnă o fatalitate (fericită) externă, rezultând din împrejurări, din conjuncturi fericite (cf. τυγχάνω, „întâlnesc, întâmpin"). Ca atare, însă, adevăratul echivalent latin al lui εὐτυχής nu poate fi *felix* (= *fecundus*, opus lui *sterilis*), cum vrea Dindorf, ci numai *fortunatus* (cf. *Fortunae filius: fors, forte, fortuitus*), *auspicatus* (cf. *ominatus*), sau *prosperus* (cf. *res secundae* și gr. εὐθηνός, „care prosperă, propășește, e din bielșug", — de unde și *ieften* al nostru![19] —, „căruia-i *merge* bine": ideea trebue comparată cu aceea de „a face bine" — ca în: *ce mai faci?* = *cum îți merge?* — a gr. εὐπράττειν). — De aceea, fără închipuire, preferăm traducerea bătrânului Eustratie al nostru (*Herodot*, ed. N. Iorga, p. 15): „până nu va muri, nu pociu să-l *fericesc*[20], numai ce-i zic: *nărocos*".

*

„Gravidă": 1. borțoasă, — 2. burduhoasă, — 3. grea, — 4. grecioasă, — 5. groasă, — 6. încărcată, — 7. îngrecată, — 8. îngreunată, — 9. îngroșată, — 10. în-poziție, — 11. împovărată, — 12. în-altă-stare, — 13. însărcinată, — 14. neslobodă, — 15. tăroasă.

Observațiuni. — No. 1 e un derivat din *bort*, „gros ventre de femme enceinte" (v. Dict. Ac.), cu același sens peiorativ, ca și no. 2, cu variantele sale: *burdioasă, burduhănoasă*, cu *burduhul (bortul) la gură, cu pântecele până la gură, cu ciolane în pântece* (Marian, *Nașterea*, p. 10, n. 1), în special despre fetele „greșite", pentru care vechile orândueli prevedeau „gloaba pântecelui", cu anumite circumstanțe atenuante pentru cazurile de „greșeală fără pântece" (N. Iorga, *Studii și doc.*, VI[2], 273). — No. 3 (în vechile legiuiri rom.: *grea de prunc*[21] s. *în pântece*, în Bănat: *greoanie*, apoi *grea-mare*) aparține aceluiași radical cu no.

©BCU CLUJ

8 (de întrebuinţare curentă) şi no. 4 (arhaism, atestat, d. ex., în Biblia din 1688,277), derivând direct dintr'un lat **grevitiosa* (cf. şi no. 7, din lat. **ingrevicare;* cf. mr. *angricari*, „a fi greu, a atârnà", *angricat*, „atârnat", *angricos*, „greu, posomorât", *'ngricari* „a îngreuna, a îngreuià, a aveà greutate, a aveà lene" [22]), mai probabil decât din vr. *greaţă*, „greutate" (cf. dubletul modern *greţos*). — P. no. 5., cf. fr. *grosse* şi no. 9, atestat în N. Iorga, *Doc. Bistriţei*, II, 34: *„îngroşată* muere". — No. 6 l'am găsit şi 'ntr'o povestire de la Românii din Serbia (*Graiul nostru*, II, 152): „O fost o muiere *încărcată* cu un copil şi copilu o plâns în mumă-sa"; cf. de altfel: *puşcă încărcată* şi *a răsturnà carul s. căruţa*, „a naşte, a face" (familiar). — P. no. 10, cf. expresia amplificată: *în poziţie interesantă*, analoagă expresiilor: *în stare binecuvântată* şi *în starea darului* (Marian, *l. c.*), corespunzătoare no. 12; pentru sin. *a pornì (a fi) în (într') adaus* (cf. Creangă), compară şi *a purcede îngreunată*. — No. 11 (forma dată e din Marian, *l. c.*, ca dublet al obicinuitului *împovorată)* alcătueşte o grupă cu no. 13, pentru care ar fi de comparat în deosebi: *sarcina* (cf. *a purtà*, „être en gestation, porter son fruit", [23] *a pierde, a lepădà*), *a depune* (sc. *sarcina*, despre vite „a-fătà"), fr. *pondre*, „a (se) ouà" (despre păsări) = lat. *ponere* (cf. *deponere*, „ablegen, gebären", de unde — prin **depositare* — alb. *dështój* 'gebäre, werfe zu früh', după G. Meyer, care compară, *s. v.*, ngr. epir. ἀποῤῥίχνω, idem), *mettre bas* = *accoucher* (despre animale), şi cu no. 15, care e mai curând un derivat din rom. (v. şi dial.) *tar*, „sarcină, povoară", decât un reflex imediat al ung. *terhes* (Iosif Popovici, *Palia de la Orăştie*, p. 21); cf. *întăroşà*, ca *îngroşà*, etc., nu *întăroşì* (*ibid.*, p. 19). — No. 14 e consemnat la Marian [24]. — *Gravidă* însuşi, întrebuinţat ca termen medical şi juridic (de medicină legală), se pronunţă de obiceiu „franţuzeşte", cu accentul pe penultima, deşi prototipul latin e proparoxyton (cf. Dicţ. Acad.).

„Violonist": 1. (a)lăutar (alăutaş), — 2. balaur, — 3. bandaş, — 4. carcalete, — 5. ceteraş, — 6. diblaş (diplaş), — 7. gaşper, — 8. highidiş, — 9. igreţ, — 10. muzicant (*a* muzicaş, *b* muzicuş), 11. scripcar, — 12. ţigan, — 13. viorar (viorist), 14. zicaş (zicălaş).

Observaţiuni. — No. 1. e mult mai puţin întrebuinţat supt formele întregi *(alăutar, alăutaş)*, decât supt cele aferezate

©BCU CLUJ

şi'n special supt forma *lăutar*, derivată, fireşte, din acelaşi *(a)lăută*[25], „luth": *lăutar* e „muzicantul" prin excelenţă, la fel cu cântăreţul din *ceteră* (no. 5), *diblă* (no. 6), *scripcă* (no. 11) sau *vioară* (no. 13) şi în deosebire de *cobzar* (cf. însă sl. *kobzar*, „aed, rapsod popular"), *guzlar* (din *guzla* dalmată), *năiaş*, *muscălaş* (s. *muscalagiu*), *cimpoier*, etc.; v. acum: C. Bobulescu, *Lăutarii noştri*, Bucureşti 1922, şi Leca Morariu, *Cei din urmă lăutari ai Bucovinei* (în „Ce-a fost odată", Cernăuţi 1922, p. 67 sqq.). — N-le 2, 7 şi 12 desemnează în special pe lăutarul ţigan (cf. Candrea, *Poreclele la Români*, p. 125, cum şi *ţigan* = fierar, *armean* s. *grec* = negustor, *bulgărie* = grădină de zarzavat, etc.).— No. 3 înseamnă propriu-zis: „lăutar dintr'o *bandă*" (taraf, tacâm)[26] şi se află atestat la Giuglea-Vâlsan, *De la Românii din Serbia*, p. 388. — No. 4 îl dăm după rev. „Ion Creangă", VI, 313, ca „nume de batjocură al lăutarilor", de fapt: *scacaleţ*, „locustă" (cf. no. 2 şi n. de insectă *scripcar*)? — P. no. 6, v. d. ex. *Rev. Ist.*, II, 167; varianta, în Cihac, II, 96, supt *diplă*, iar, acum de curând, în „Graiu şi Suflet", I, 136, împreună cu *diplaş:* cf. şi „Anuarul" Weigand, XVI—XVII, p. 111, apoi sinon. dr.-dial. *ghiga*, „violon", din Cihac, II, 119 (*broancă* e mai mult „contrabas, gurdună" decât „lăută, vioară"!) şi sinon mr. *zancracută* din Dalametra, 224. — No. 8 e ung. *hegedüs*, „violoniste" (v. Dicţ. Acad., unde se dau şi variantele *hididiş*, *highiduş*). — No. 7 (atestat, între alţii, la Frâncu-Candrea, *Moţii*, p. 101; Pamfile, *Sărbători de vară*, p. 154) e ung. *igricz*, „rhapsode", pol. *igracz*, „badin, amuseur", şi înseamnă, deci, originar, mai mult un „diseur" sau „danseur" (sl. *igrati*); cf. de altfel expresia *a zice (din vioară*, ca şi *din gură*), fr. *jouer (du violon)*, germ (*Geige*) *spielen*, cum şi no. 14, cu varianta (atestată la Marian, *Sărbătorile*, II, cât şi 'n rev. „Ion Creangă", VI, 126: *dzâcalaş* = cel ce cântă, care zice frumos din fluer ori trişcă). — No. 10 *b* e pronunţarea maghiară a neol. *musicus* (cf *număruş*), iar no. 10 *a*, o formaţiune analogă cu *lăutaş* (şi: „fabricant s. negustor de lăute", ca fr. *luthier!*), *flueraş* (alături de *fluerar*), etc.; no. 10 însuşi are şi dubletul *muzicanţ*, singular refăcut după pl. (ca şi *comedianţ*).— No. 13 e, ca şi neol. *violonist* (din fr.), prin analogia căruia s'a format, un termen de orchestră; cf. sinon. mr. *chimanigi*, „viorist" (Dalametra): vr. *chiemani*, „un fel de violină", *cheman*, „idem, cu două rânduri de coarde", *sinekeman*, „idem, cu patru coarde"

©BCU CLUJ

(Bobulescu, *o. c.*, pp. 31—3), alb. *kémane, kemendže,* „Art Violine“ (G. Meyer) = turc. *k'eman(e)*, idem.

„Rat“: 1. chiţcan (ghiscan), — 2. chiţoran (ghiţoran), — 3. cloţan,—4. gherlan (ghiorlan),—5. ghiorţan,—6. grivan,—7. gurlan, —8. guz(g)an,—9. hârciog,— 10. hârţ,— 11. lostun, — 12. mioarcă, — 13. miogârţan, — 14. mitorlan, — 15. miţorgân,— 16. păşoiu,— 17. pinţă, — 18. popândău (popondoc, popinteu, potinteu, popânzac, popânzoiu), — 19. poponeţ (poponete), — 20. poţoc, — 21. sistar (ţiştar),— 22. spurc, — 23. şoacăţ, — 24. şobolan, — 25. şomâc (şomâlc), — 26. ţuşcan, — 27. zezeran.

O b s e r v a ţ i u n i. — Baza numirilor e, în genere, onomatopeică, imitând strigătul animalului (v. acum Şutu, *Strigătele animalelor*, în Dacoromania, II, p. 120 sq.). — Pentru no. 1, v. Cihac, II, 564 şi Dicţ. Acad. Maghiare, s. v. *cickány*. — No. 2 e atestat, împreună cu n-le 3, 8 (pentru finalul *-gan*, cf. şi ung. *bozogány, mozogány, csalogány, patogány=patkány*, „mus rattus“) şi 27, la Cihac, *l. c.;* varianta *ghiţoran* e în acelaşi raport cu *chiţoran*, ca şi *ghiscan* (v. Dicţ. Ac. Rom.) cu *chiţcan*. — P. no. 4, cf. înţelesul de „rustre, glouton“ al variantei *ghiorlan* (fără legătura, presupusă de unii, cu *Gherla* [27]) şi, în aceeaşi ordine de idei, interj. *ghiorţ*, „imitând zgomotul înghiţirii“ (Dicţ. Ac.), la care trebue raportat *ghiorţan* (no. 5). — Pentru no. 6, „un fel de şoarece cu o pată albă în jurul gâtului“, v. Dicţ. Ac., supt *griv* (p. care, cf. şi ngr. γρίβας, γριβανός, „fuscus“). — No. 10 apare la Anon. Băn. ca „hercz“ (cf. *hârciog*, „cricetus, Hamster“, ung. *hörtsög*, din Lex. Bud.) şi ca sinonim exact al lui „spurk“ (no. 22) şi „shomek“, adecă *şomâc* (no. 24), din rut. *chomyk*, pol. *chomik*, rus *chomjáku*, „Hamster“ (Berneker), atestat şi 'n Biblia de la 1688, 77, cu sensul de „taupe“; cf. „descântecul de *şomâlc* s. cârtiţă“ („o bubă care se face mai ales la ţâţa femeilor cu copii“), din Şezătoarea, VI, p. 92, cum şi „gâlcile, cu *şomâlcile*“ dintr'un descântec de gâlcă (rev. „Ion Creangă“, V, 336). Faptul că cuvântul înseamnă şi „şoricel“ (Viciu, Glosariu, p. 78; Rev. critică-literară, III, 169), e, de sigur, explicabil, dar el nu autorizâ emendarea pomenitului *shomek* în *shornek=şoarec* (la Berânda: *suroc*, iar în Lex. Bud. şi: *ciureciu* = cioarece), propusă de Creţu (Rev. Tocilescu, VI, 325); cf. de altfel: *shorek* (*ibid.*, cum şi 'n Hasdeu, *Columna lui Traian*, IV, 419), iar, pentru *şomâe*, v. Tiktin, *s. v.* (alte exemple), adăugând încă varianta *şomâic*, din „Rugăciunea Sf. Mucenic Trifon“ (G. Dem. Teodorescu,

©BCU CLUJ

Poes. pop., p. 389: „şoarecii, cârtiţele şi *şomâicii*“) şi *şom*, „sobol“ (Stefanelli, *Doc. Câmpulungului moldovenesc*, no. 118). Observăm, din acest punct de vedere, că delimitarea nomenclaturii „şoarecelui“ faţă cu „şobolan“, pe de o parte, şi cu „sobol“, „cârtiţă“ (în Moldova, şi: *guziu* = ung. *güzü* şi *mitorlan*, p. care v. Dicţ. Şăineanu, apoi: *cec[?]* = ţincul-pământului, „Blindmaus“, după Barcianu, care trimite la sin. *şuiţ*, în fine: *orbeţ, orbete*, ung. *vakand*, *-ok*, cf. fr. *orvet*, dr. *ceciliz*, gr. τυφλῖνος n. de reptilă) e foarte relativă şi şovăitoare.—No. 11 e atestat în presupusul arhetip al Lex. Berânda şi derivă, după Hasdeu *(Cuvente den bătrâni*, I, 287), dintr'un cuvânt rom. pierdut *lost*, „gaură“ (?). — No. 17, cu var. *chinţă*, în „Arhiva“ — Iaşi, 1924, p. 8. — Bogata familie de supt no. 18 (cf. Zanne, *Proverbele Românilor*, II, 902) are şi reflexe toponimice şi patronî mice: *Popânzăleşti* (Romanaţi); cf. *Poponeţi* (cătun, Buzău), *Chiţcani* (sat, Putna), *Chiscani* (sat, Brăila; dacă nu e cumva un fonetism mold. pentru *Piscani-Piscu*), *Chiţoreni* (Prahova), *Ghiorţeni* (Dorohoi)[28]. Legătura cu *popă* (cf. *„poponeţ*, ca *popa* la praznic, în capul mesei“!), neetimologică (cf. totuşi Tiktin, s. v. *pop*[1], „holzerne Säule, apoi *popic, popondoc* „Stützpfahl“, *poponete*), se vădeşte încă mai mult la no. 19, al cărui înţeles propriu pare a fi, totuşi, acela de „convolvulus arvensis, lampion“ (Cihac, II, 278) al sârb. *poponac*, deşi la Panţu (s. v. *volbură*) cuvântul lipseşte: sensul de „opaiţ“, stând drept, în capul mesei, ar puteà fi, metaforic, la baza lui *poponeţ*, „rat“, care, la cel mai mic zgomot, se ridică în două labe, proptindu-se pe coadă, spre a privì şi ascultà; cf. şi *a sta popândău*, „a sta în faţa altuia într'un mod provocător“ (Codin, *O seamă de cuvinte*, p. 60), *a sta, a se pune potinteu* = a fi piedică, obstacol (Boceanu, *Cuv. din jud. Mehedinţi*, p. 100, cf. ung. *pattantyú*, „tun; ciocâlteu“), cum şi *popânzoc*, „insulă, grind“ (în rev. „Ion Creangă“, VI, 153). — No. 20 e ung. *pocok*, „guzgan“ (cf. M. Pompiliu, *Graiul din Biharea*, în Convorbiri Literare“, XX, 1015 şi V. Caba, *Szilágy vármegye*, p. 99, cu varianta *paţoc*). — No. 21 e atestat la Săghinescu, *Vocabular românesc*, p. 68. — Pentru înţelesul de „Ratte“ al lui *şoacăţ* (alături de acela de „Neamţ“, „Austriac“), v. Tiktin, *s. v.*, apoi Bucuţă, *Românii dintre Vidin şi Timoc*, p. 132 (var. dial. *şocâte* = şoarece), rev. „Ion Creangă“, V, 375: *„şoacăţ* = şoarece“ şi rev. „Izvoraşul“ IV, (1922), p. 4: „Au puiat *şocăţii* (= şoarecii) în târna cu câlţi şi i-au ros *soeăţii* toţi câlţii“: *„şocăţii* = şoarecii“. — Pentru no. 24 (cu varianta *sobolan*) v. Cihac, II, 353 (supt *sobol*). — Ni se

©BCU CLUJ

pare exclusă vreo urmă din gr. μῦς în n-le 13 (p. care, cf. rev. „Ion Creangă", II, 55: *„mioarcă* = guzgan de baltă") şi 14 (p. acesta, cf. pe lângă no. 15, şi *miogâlţan*, „prost, nătărău", din Furtună, *Vremuri înţelepte*, p. 92, apoi cunoscutul *mocârţan*, „ţopârlan", cum şi no. 4: *ghiorlan*). — Să adăugim, însă, că lat. *mus* s'ar fi păstrat, după Candrea-Densusianu, *s. v.*, în *muşuroiu* = lat. *mus araneus*, „musaraigne", şi că în rom.-dial. *mişină*, „locul sau borta, unde şoarecii strâng de-ale mâncării" (Rev. critică-literară, IV, 338), avem, poate, pe lângă lat. *messio* (Candrea), şi pe sl. *mîši*, „şoarece" (păstrat, dialectal, în sârbismul *mişomor*, „otravă de şoareci, şoricioaică", şi, arhaic, deşi indirect, în vr. *mişiţă*, „braţ" = vsl. *mišica*, „muşchiu", adecă: *musculus*, deminutiv din *mus*, „şoarece", analog lat. *lacerta*). Remarcabil, pentru fidelitatea reflexului fonetic al prototipului latin, e *sorocină*, n. bănăţean al plantei *coada-şoarecelui*, Achillea Millefolium (Panţu, p. 68), cf. *şoricel* sau *codiţucă*, Myosurus minimus, Queue-de-souris, Mäuseschwanz (*ibid.*, p. 70) [29].

„Bouche; museau; bec": 1. badoc, — 2. bot, — 3. cioc, — 4. cioclonţ, — 5. ciort, — 6. ciup, — 7. clanţă, — 8. clobanţ, — 9. clonţ, — 10. fle(o)ancă, — 11. fleură, — 12. flit, — 13. gură, — 14. pisc, — 15. plisc, — 16. plit, — 17. lio(a)pă, — 18. lio(a)rbă, — 19. rât, — 20. rost, — 21. surlă, — 22. teflu, — 23. tic. — 24. ţiu.

Observaţiuni. — No. 1 e un ardelenism, obicinuit în expresia: „tine-ţi badocu! = ţine-ţi gura!" (Viciu; cf. Dicţ. Acad., *s. v.*). — No. 2. (pentru al cărui etymon nu trebue pierdut din vedere sl. *chobotu*, „bot, rât", cu reflexu-i rom. *hobot*, „nez grand et diforme", etc.!) se zice, peiorativ, despre om (cf. *botos*) şi, excepţional, despre păsări: *bot-gros*, *bot-roş*; normal, despre animale (mamifere), în genere; după Anon. Băn. (ed. Creţu, p. 380), el ar designă în special „os bovis", precum *ciort* (no. 5) ar fi „os equi" (în Rev. Tocil., I, 183: „gura de la o cană ori urcior") şi *plit* (no. 16), adecă *flit* (v. Dicţ. Acad.), „os porci" (cf. mr. *stăflit*, „epiglottă" = ngr. σταφυλίτης, idem, şi mr. *grunţu*, „bărbie", faţă de lat. *grunnire*, din care fr. *grogner*, şi *groin*, „museau de cochon ou de sanglier", despre care v., supt „colină"), ca şi no. 19 (la Anon. Băn.: *rit*, „os avis"!), no. 21 (metaforic, din *surlă* = *surnă*, „trâmbiţă"; în Basarabia, după V. Stoica, p. 138: *sârmari*, *surmaci* = trâmbiţaş, borozan, recte: *surnaş*) şi no. 24 (cf. a *ţâui*, *a coviţă*): aluzie la forma şi mai ales la „rostul sonor" al

©BCU CLUJ

râtului (cf. mr. *ţiurare* s. *chiurari*, „gazouiller", apoi bănăţeanul *ţâu*, „clopot", lit.: *qui tinnit*, *tinnio*, „a ţiuì", cum şi it. *istrumento di porco* = *salterio*, *psalterion*), ca şi în *pipur(a)*, *chipur(a)* din cimilitura uliului şi găinii = **pipula*, de la *pipo*, *pipio*, *pipilo*, „piauler, gazouiller, caqueter" (Pascu, *Despre cimilituri*, I, 91), mr. *chipirare*, „pincer, gazouiller", *chipurari* = *chipinari*, „a pişcà a ciupì, a ciugulì, fig. a dureà" (Dalametra), cum şi în *plisc* (cf. şi *flisc*, între sinonimele din Marian, *Ornitologia*, I, 51, n. 1, iar pentru etimologie, şi *a plescăi*), *ciup* [30] (no 6; cf. Duiliu Zamfirescu, *O muză*, p. 113: „[Puii], smulgându-şi cărăbuşul din *ciup*, unul altuia" şi *ciupesc*), *clonţ* (cf. *cloncan*, *a cloncănì*, *croncan*, *a croncănì*), *cioclonţ* (= *cioc*+*clonţ*: N. Drăganu), *clobanţ* (şi „cârlig": forma!). — Pentru no. 14 (la An. Băn.: „piszk"), compară, pe lângă cele spuse supt n-l precedent, şi: *a chiscuì* (despre păsări), *pişcare* (cf. it. *pizzicare* şi dial. *pizzu*, „bec"), apoi mr. *chipitare*, „becqueter", *chipită*, „pointe; bec; pic, crête, sommet" = *pipitare*, *pipita* (Archivum Romanicum, VI, 256), megl. *piscă*, „plisc", *pigulesc* = **piculesc* (*ciugulesc* = **cioculesc?*), iar, în legătură cu fr. *pic*, rom. *pisc* (de munte): ideea de vârf ascuţit (cf. *cioc*, *ţăcălie*). — Pentru arhaicul *rost* [31] (lat. *rostrum*, „bec"), în înţeles de „gură", cf. *pe de rost*, *rostesc* (ca lat. *orare*, din *os,-oris?*) şi *Rost-de-aur* = Hrisostom (Gură-de-Aur); iar, pentru *gură* = lat. *gula* (fr. *gueule*), substituit lui *bucă* = *bucca* (v. Dicţ. Ac., *s. v.*) sau lui *os* (cf. *osculum* = *guriţă*, „sărutare"), compară şi sinonimele peiorative (satirice) de la n-le 10, 11, 18, cu toată familia lor semantică: *moară-hodorogită*, *hodoroagă*, *dârdală*, etc. (v. Candrea, *Poreclele*, p. 76 sqq [32]). — No. 22 (*teflu*), atestat în Codin, *Îngerul Românului*, p. 357 (supt *râmà*; cf. *flit*), iar no. 23 şi 'n rev. „Izvoraşul", V, 24: „*ticul* porcului". — Adăugim că fr. *museau* are un corespondent dialectal în mr. *muţă* (di porc), „rât" (cf. ngr. μούτζουνο), şi că prototipul francezului *bec* însuşi, lat. *beccus* (de origine celtă şi atestat ca poreclă a lui Antoninus, la Suetoniu, Vitellius, XVIII: „cui Tolosae nato cognomen in pueritia *Becco* fuerat, id valet gallinacei rostrum"), se păstrează, indirect măcar, în rom. *becaţă*, mr. *bicaţă*.

„Cascadă": 1. cioroiu, ciuruiană, — 2. Durăitoare, Duruitoare, — 3. Durduc, — 4. gherdap, — 5. Hăulita, — 6. hududoiu, — 7. Huetura, Huitoarea, — 8. Huruitoarea, Hurhuitoarea,

©BCU CLUJ

— 9. Picătoarea, — 10. Pişâtori, Pişolea, — 11. povornitoare, — 12. Prag(uri), — 13. Săritoare, — 14. Sfârâitoarea, — 15. Sunători, — 16. Urlătoarea, — 17. vâjoiu.

Observaţiuni. — Am scris cu maiusculă acèle sinonime, care nu sânt atestate, după informaţiunile noastre, decât ca toponimice, deşi ele presupun, firește, existenţa unor apelative corespunzătoare, şi am exclus toponimicele de origine străină, care au acelaşi sens etimologic sau unul apropiat, cum ar fi, d. ex.: *Cricovul* („der Lärmende", după Weigand, Anuarul XXVI—XXIX, p. 80), *Govora* (vsl. *govorz*, „larmă"), chiar *Grohotul, Grohotişul*, n. de părâie buzoiene (în care apelativele de bază, *grohot, grohotiş*, „morene", par a fi fost apropiate prin et. pop. de *grohăi*), cum şi formaţiuni îndoelnice ca: *Alăuta* (metaforă: *alăuta*, „vioara", prin aluzie la „cântecul" apei?), *Dadalica* (pârâiaş, Băcău), *Dadişa* (părâu, Suceava). E adevărat, apoi, că, strict-vorbind, nu orice torent impetuos şi zgomotos e o „cascadă", o *cădere-de-apă* (termenul acesta, analog germ. *Wasserfall*, nu l-am întâlnit în gura poporului); dar graiul obişnuit nu face întotdeauna aceste distincţii precise, şi distincţiile noastre sânt, de multe ori, artificiale. — In detaliu, avem de observat următoarele: la no. 1 *(cioroiu*, „şipot", despre care v. şi Dacoromania, I, 250, adăugind varianta *ciuroiu* din Viciu, p. 31) aparţin, mai probabil ca la *cioară*, şi toponimicele *Cioroiu* (sat, Romanaţi), cu *Cioroiaş* (ibid.), sau *Cioroiaşul* din com. Izvor (Dolj) şi *Ciorogârla* (sat, Ilfov), iar pentru *ciuruiană, ciuruiene*, „cascadă" (Rev. critică-literară, III, 93), de origine patent onomatopeică, cf. şi mr. *ciuciurari*, „susur, şuşuit" (Dalametra), dr.-dial. *ciuciur*, „şipot", prin care d. E. Bucuţă glosează pe *ţuţuroi* din graiul Românilor dintre Vidin şi Timoc (p. 132). — No. 2, având la bază pe *durăesc, duruesc* (»fac *dur!*«, „dau *de-a dura*" = rostogolesc), îl găsim ca n. de părâu în Suceava *(Durăitoare;* cf. tot acolo: *La-Durăitori* = la Cascade) şi ca n. de pâraie în jud. Băcău şi Tecuciu: *Duruitoarea*. — *Durducul* (no. 3) se chiamă nişte pârâie din jud. Botoşani şi Vasluiu, iar *Durduci*, un părâu din Vâlcea: *durduc* = *hurduc?* — No. 4 (din turc. *guirdab*, „tourbillon d'eau, gouffre") numeşte, în special, Cataractele dunărene, de la Porţile-de-Fier, gr. Καταρράκται, pentru care traducătorul vr. al lui Herodot (ed. N. Iorga, p. 370), întrebuinţează termenul *povornitoare* (no. 11): aluzia e, aici, la „povârniş",

©BCU CLUJ

pantă, versant, precum în *gherdap* avem de a face mai mult cu ideea de „vârtej“ (ca în *vir, vârciolog, bolboană, dornă, toance*, etc., despre care v. Dacoromania, I, p. 217[33]). — *Hăulita* (no. 5) e numele unui pârâu din Putna, unde se află şi un sat *Hăulişca*, iar legătura cu *hăulesc* (cf. *Urlătoarea*) e incontestabilă. — N-lui 6 (*Hududoiu* se chiamă şi un sat vâlcean) rev. „Izvoraşul“ (IV, 13) îi dă înţelesul de „râpă“, dar alte izvoare sânt mai precise: *hududoiu*, »o vale strâmtă şi adâncă, pe unde curge o apă zgomotoasă« (Şezătoarea, VII, p. 121, n. 4), »curge *hududoiu* = curge iute şi cu zgomot« *(ibid.)*, arată limpede baza onomatopeică (cf. şi *a duduì*, despre foc). — *Huetura* din Covurluiu (cf. *huet* = vuet) şi varianta sa băcăuană (de la *huesc* = vuesc) sânt perfect clare. — Legătura cu *huruiesc* a lui *Huruitoarea* (loc cu izvoare şi pârâiaş, în Băcău), dacă nu şi a lui *Horoeta* (pârâu din Tutova), e vădită; iar, cât pentru varianta *Hurhuitoarea* (în Muscel), ea se explică uşor prin contaminaţia între *huruiesc* şi *huiesc* (cf. şi *horhăesc*).—Pentru no. 9 (vale, în Buzău), cf. şi *Picăturile* (sat în Dolj), evident din *a picà*. — *Pişâtori* se zic cascadele din Gorj (în »Graiul nostru«, I, 13; cf. Rev. Tocil., I, 163 şi Arhiva-Iaşi, XXIX, p. 124, n. 1: *Pişetoare*), iar *Pişolea* e un pârâu din Vâlcea; metafora e aceeaşi, ca în cunoscutele n. romanice de cascade: it. *Pissavacca*, fr. *Pissevache, Pissechèvre*, etc. — Pentru sinon. *prag* (no. 12), cf. *Zaporojeni* (despre Cazacii de *Za-poroja*, de la cataractele Niprului) şi v. Arhiva-Iaşi, vol. cit., p. 123 sq., cum şi „Revista Istorică“, III, p. 94 (= Operele lui Gheorghe Brancovici, pp. 7, 71). — *Săritoare*, »cascadă«, e atestat la Codin, *o. c.*, p. 65 (ca n. topic, v. la acelaşi, *Muscelul nostru*, I, 122), avându-şi corespondentul în n. de cascadă (şi localitate) meglen. *Sarea-apu* (P. Papahagi, *Megleno-Românii*, II, 47); cf. şi mr. *Apa-spindzurată*, corespunzând it. *Acqua pendente*, n. topic şi personal, pentru care v. Anuarul Inst. de Ist. Naţ. din Cluj, I, p. 334. — No. 14 apare ca n. de vale în Muscel (Codin, *o. c.*, I, 123): aluzie la »clocotul« apei? — No. 15 *(Sunători)* apare ca n. de pârâu, în Suceava, şi e, fireşte, diferit de n. de râu *Sănătoarea* (Ştefulescu, *Gorjul istoric şi pitoresc*, p. 51), pentru care e de comparat n. de plantă medicinală («însănătoşitoare«), *sănitoare*, »pojarniţă«, având, de altfel, şi varianta *sunătoare* (v. Panţu, p. 222).—*Urlătoarea* (no. 16) se chiamă un pârâu prahovean (cf. no. 5). — *Vâjoiu*, „cataract“ (Frâncu-

Biblioteca Limba Cluj ROMANIA
©BCU CLUJ

Candrea, *Moţii*, p. 20; cf. *ibid.*, p. 22: „*scăldători* sau *cataracte*"), nu trebue socotit ca identic cu *şivoiu*, *şuvoiu*, „torent", ci ca provenind din baza onomatopeică *vâj!* (cf. *a vâjâi*). — Să adăugim, în sfârşit, că *Scăldăturile* se chiamă şi o vale din Muscel, unde găsim şi n. de vale *Surla*, *Vârtejii* (Codin, *o. c.*, I, pp. 122, 126, 133).

„Colină": 1. bâtcă, — 2. bobâlnău, — 3. cioacă, — 4. Cozlă, — 5. cucă, — 6. Curcubetă, — 7. dâlmă, — 8. dâmb, — 9. geană, — 10. gâlmă, — 11. glămeiu, — 12. gomilă, — 13. gomârdoiu, — 14. gruiu, — 15. holm, — 16. hulă, — 17. monic, — 18. motâlvă, — 19. movilă, — 20. tâlva, — 21. titvă, — 22. ţigmău, — 23. ţâlfă.

Observaţiuni. — Cum se vede din listă, am lăsat intenţionat la o parte, atât nomenclatura relativă la înălţimile mai mari: *munte*[34], *muncel*, *muscel*[35], chiar *măgură* („crac de munte", întocmai precum *iezerul* e „ochiu de Mare") şi *deal*, cât şi nomenclatura relativă la punctul culminant al înnălţimii: *creştet*, *culme*, *munune*, *pisc*, etc.[36]. Eliminarea nu puteà fi, totuşi, absolută, fiindcă unele denumiri implică şi înţelesul de „colină", şi, de altmintrelea, terminologia omisă se va întâmpină adesea în consideraţiunile ce urmează, dându-se, astfel, posibilitatea întregirii tabloului sinonimic. — Pentru no. 1, v. Dicţ. Acad., *s. v.*: înţelesul variază între „petite montagne" şi „sommet de colline". — *Bobâlnău* (no. 2) e atestat *ibidem*, p. 588, pentru jud. Muscel. — No. 3, la Viciu, p. 30, unde *cioacă* „înălţime, loc ridicat, deluţ colină", e separat arbitrar de *cioacă*, „vârful unui deal" (cf. *cioc*, *pisc*). — Un *cozlă*, apelativ, s'ar puteà deduce din cutare pasagiu din „Descriptio Tartariae" a lui Broniowski, în care se vorbeşte de *gorgane*, „tumuli"[37], ca de „*Cozles*, vulgo *Mogilii* [= *moghile*, *morile*] dicti" (cf. Dacoromania, I, p. 215, unde v. etimologia şi răspândirea toponomastică[38]). — No. 4, foarte bine reprezentat în toponimie (v. numeroasele dealuri *Cuca*, în „Marele Dicţ. Geogr.", II, 793, cum şi *Vunocuc* = βουνὸ + *cuc?* din Frunzescu), e atestat ca apelativ, între altele, în rev. „Ion Creangă", VI, 204, şi „Rev. Istorică", VIII, 170[39] — Privitor la no. 6 *(Curcubetă)*, compară cele spuse în Dacoromania, *l. c.*, adăugând, pe lângă sinonimele de acelaşi resort metaforic („dovleac; craniu"[40]), relevate acolo *(tigvă, tâlvă)*, şi: *titvă* (cf.

©BCU CLUJ

muntele gorjan *Titvele), motâlva* (cf. *Motâlva*, pădure în Ialomiţa, apoi dr. *motofâlcă*, „tumoare, gâlcă", şi *ţâlfă).* — Pentru *dâlm(ă),* cu variantele sale (cf. *Dâlma* s. *Gruiul Muierilor*, în Gorj), v. explicaţia d-lui Puşcariu (Dacoromania, I, 231), cum şi n-le 10 (*gâlmă*), 11 (*glămeiu* = *gâlmeiu*!), simple alterări din *glavn-*, ori din *holm* (no. 15), despre care, ca şi despre *gòmilă* (no. 12), v. Dicţ. Acad., *ad loc.* [41]. — Dacă originea (ung.) şi sensul lui *dâmb* (no. 8) sânt perfect clare, nu e acelaşi lucru cu *gomârdoiu* (glosat la Boceanu ca „muşuroiu, măgură, moviliţă"!) şi cu sinon. mr. *golnă*, care are cu *colină*, probabil, aceeaşi legătură ca şi *colnic* (v. Capidan, în Dacoromania, II, p. 813): prin *colnă*, contaminat, poate, cu *gol* (Dalametra dă sensul de „colină fără arbori, goală de tot"), sau cu *gor(na).* — Referitor la originea lui *gruiu* (no. 14) controversa continuă: etimologiilor latine, încercate de Spitzer (în „Arch. f. d. Studium d. neuer. Spr. u. Lit.", vol. 134, p. 138 : lat. **coronium*) şi J. Brüch (*ibid.*, vol. 135, p. 416 : lat. *grunium*, „groin"), G. Pascu le opune una proprie, pornind de la înţelesul de „pièce de bois du char (du traîneau)" al cuvântului românesc: **goroneum*, din *gor-, gar-*, „arbre" (Archivum Romanicum, VI, p. 214). Dar, dacă în sprijinul acestei din urmă explicaţii, s'ar puteà invocà, semantic, şi dublul înţeles al bulg. *gora*, „Wald; Berg" (cf. şi *codru*, vr. *pădure* = munte din Ps. Sch., rom.-dial. *deal* = pădure), etimologia propusă de Brüch ar coroborà nu numai cu vfr. *groin*, „hauteur d'un côteau", ci şi cu ipoteza d-lui Papahagi relativ la originea rom. *măgură* (pe care Pascu, *l. c.*, p. 224, îl socoate trac) din lat. *magulum* (v. *Notiţe etimologice*, p. 233), — ceea ce rămâne, însă, cu totul nesigur, în ciuda analogiei cu mr. *dzeană* „deal, colină, movilă" (Dalametra), la care se alătură, fireşte, dr. *geană*, „colline" (no. 9), înregistrat în Dicţ. Acad.; cf. şi: *sprânceana dealului*, cum şi *faţă*, ca termen topografic şi toponomastic. — *Hulă* (no. 16) e un regionalism ardelean (care apare însă repetat şi 'n toponimica musceleană din Codin, 104, având o curioasă asemănare cu ngr. ῥαχοῦλα = colline (cf. *grebăn, spinare* de deal), precum *monic*, „movilă, dâmb mic, muşuroiu" (Şezătoarea, 1922, p. 168) e un provincialism moldovenesc. — P. *movilă*, cf. arhaicul şi dialectal. *moghilă* (din pol. *mogyla*). — Pe *ţigmău*, „vârf de deal", îl culegem din rev. „Ion Creangă" (VII, 252), iar pe *ţâlfă*, „o mare ridicătură de pământ în mijlocul unui şes", din glosarul citat al d-lui Codin (p. 75), care-l dă aiurea (*Muscelul nostru*, 126) şi ca n. topic:

©BCU CLUJ

Ţâlfa, deal; cf. încă Furtună, *Vremuri înţelepte*, 93: „*ţâlfă* = movilă mică".—Insemnăm, în sfârşit, pe *grumuleu* (O. Densusianu, *Graiul din Ţara Haţegului*, Glosarul); cf. mr. *grumur* şi dr. *grum*, *grumuleţiu* din Lex. Bud. (împreună cu familia semantică: *grămadă*, *măglă*, *morman*, etc.), apoi *gurgumeu*, „grămadă mică şi strânsă de paie, pământ sau grăunţe" (rev. „Ion Creangă", V, 280), la Boceanu: *gurgumiu*, „movilă de pământ" (cf. *gurguiu*), şi *şomâldac*, „locuri neregulate, ridicături" (Lungianu, *Inseilări*, 220; cf. *şomoltoc*). — Pentru *ştolmii*, numele supt care cunosc Muscelenii cele 300 de movile de pământ rămase din vremea rudarilor căutători de aur prin partea locului (= *sto-holm*, ca *sto-mogili?*), v. Rădulescu-Codin, *Muscelul nostru*, I, p. XXXIV.

Note.

[1] Distingem, fireşte, între *sinonimie*, fenomenul lingvistic însuşi al înrudirii semantice (de înţeles), şi *sinonimică*, disciplina lingvistică, al cărei obiect îl constitue studiul acelui fenomen, — deşi, în practică, termenii sânt adesea »sinonimi«, cel din urmă însemnând şi „totalitatea sinonimelor unui cuvânt".

[2] Lista, deşi foarte îngrijit făcută, prezintă, fireşte, destule lipsuri: la cele relevate în „Dacoromania", II, 412 (*holoată*, *lămujdie*, *pojijie*, *poşidie*, *schilă*), se pot adăugi: *arioiu* s. *arămuc*, „grup de oi despărţit de turmă" (rev. „Ion Creangă", V, 316); *crilă*, „grup" (Păcală, *Răşinari*, p. 138), propr.: „aripă; cârd"; *taifă* „ceată" (Cantemir, *Hronicul Romano-Moldo-Vlahilor*, p. 888) = turc. *taifè*, „compagnie, corps" (cf. şi *taifas*), — pe lângă atâtea altele: *ciurdă*, *tabon*, *tamazlâc*, *stavă*, etc.

[3] *Numele Dracului în româneşte*, în „Viaţa Românească" din 1910, p. 298, reluat în „Archivum Romanicum", V (1921), p. 244; cf. şi Dacoromania, II, p. 788, adăugind încă: *Belial* („fiiul *belialului*", în textele vechi religioase) = biblicul Βελίαλ, lit.: „vaurien, Taugenichts, netrebnic" (ebr. *bell-yaal*, „sans utilité, probité"), ca şi *Legheon* (cf. *lighioană*) = Λεγεών (Marcu, V, 9), apoi: *Eosfor* (Radu Grecianu, ed. St. Grecianu, p. 200) = Ἑωσφόρος (cf. *Lucifer*) şi *bestrega*, „naiba", în expresii ca «du-te la ↙» (*Comoara Satelor*, I [1923], p. 43).

[4] In rev. „Sânziana" din Iaşi. I, p. 6. — Interesante observaţiuni asupra sinonimicei rom. *basmà* face, acum în urmă, d. Carlo Tagliavini, în „L'Europa Orientale", III (1923), p. 373.

[5] De întregit, între altele, cu *forminande* şi *bâtuţe* din Frâncu-Candrea, *Moţii*, p. 104 (supt *pirusce*), *sârnic* (= **sârgnic?* cf. *sârnic* = harnic, în «Noua Rev. Rom.», VIII, 88), *şpiţchi* [*spitz-*] din V. Moisiu, *Ştiri din Basarabia*, p. 146, cum şi *feşcil* = sl. *sveštilo* din rev. „Izvoraşul", IV (1923), no. 7—8, p. 11 (cf. *feştilă*).— *Bâc* din „Comoara Satelor", I (1923), p. 142, e un sing. refăcut după pl. *bâce* = *bât'e*.

[6] Adde, inter alia: *cloadene* („Izvoraşul", *l. c.*, p. 8) şi *alune de pământ*,

©BCU CLUJ

pe care Lex. Bud. îl glosează, ca şi pe sinon. *crumpenă* s. *crumpiră*, prin acel «ţĕrmĕru» s. «ţermăru», pentru care dejà Laurian-Massim *(Glosarul*, p. 208, s. v. *crumpina*) găsise explicaţia dată de noi aici (II, 337). — Pentru originea toponimică a sinon. *bandraburcă*, cf. pe lângă sârb. *bavarac*, citat acolo (p. 340), şi ung. *burgonya*, idem (v. Gombocz-Melich, *s. v.*), pol.-dial. *berlinka*, «längliche Kartoffel von dunkelvioletter Farbe» (Berneker, s. v. *brambor*), iar pentru sinonimica europeană, cf. acum şi Max Niedermann, *Die Benennungen der Kartoffel im Litauischen und im Letischen*, în «Wörter und Sachen», VIII (1923), p. 33 sqq.

[7] Nici listele de sinonime apărute prin „Adevărul literar şi artistic" din 1923 nu trebue trecute cu vederea.

[8] Ne gândim la operele de acest soiu, privitoare la limbile culte ale Apusului (Guizot, Lafaye; Weigand, Sanders, Eberhard; Luiz, Fonseca; Crabb, Ordway, etc.) şi, în special, la limbile clasice (începând cu Simaristus şi Pollux, prin L. Valla şi Erasmus, până la Chatillon-Aler, Pillon, Gardin-Dumesnil, Barrault, Peucer, Döderlein, Ramshorn, Menge, Schmidt, Hill, etc.; cf. şi Carl Abel, *Sprachwiss. Abhandlungen*, p. 189 sqq.), fără a ne ascunde însă numeroasele lacune ce se întâmpină şi'n privinţa acestora. Un exemplu: Joh. Compernass scrie, în „Glotta", V (1914), p. 215, următoarele: «Für 'Augenblick' hat die lateinische Sprache drei Ausdrücke: *momentum* (mit und ohne Beisatz von *temporis*), *ictus oculi* und *instans*... Dem *momento temporis* entspricht genau ἐν μιᾷ καιροῦ ῥοπῇ... Dem *ictus oculi* entspricht στιγμὴ, aber nicht mit ὀφθαλμοῦ, sondern mit χρόνου verbunden... Nur στιγμὴ hat sich bis auf den heutigen Tag erhalten und beweist dadurch die echt volkstümliche Überlieferung». — Asta înseamnă, însă, că: 1⁰ autorul uită tocmai pe lat. *punctum temporis* (Cicero, Caesar, etc.), echivalentul perfect al gr. στιγμὴ χρόνου (pentru *puncto tempore* din Lucreţiu, II, 263, v. acum în deosebi Lindsay, în „Classical Quarterly", XIII, p. 12), şi 2⁰ ignorează că 'n gr.-mod. „clin d'oeil" (cf. rom. *clipă, clipită*) se zice tocmai: ἐν ῥιπῇ ὀφθαλμοῦ (pe lângă ἐν ῥοπῇ ὀφθαλμοῦ), deci = exact lat. *in ictu oculi*, — fără a mai pune la socoteală alte omisiuni, ca aceea a sin. vgr. θῆξις, ori a unei forme dialectale ca φθαλμός = im Augenblick, în Kythera (v. Neue Jahrbücher f. d. kl. Altertum, XXXI, p. 575, n. 6).

[9] S'a zis că Racine zugrăveşte oamenii aşa cum sânt, pe când Corneille îi zugrăveşte cum ar trebui să fie: cam aceeaşi deosebire ar fi între *psihologie*, care înfăţişează intelectul şi, în genere, sufletul omenesc aşa cum *este*, şi între *logică*, ştiinţă canonică, normativă, care arată cum *trebue să fie* judecata, pentru a corespunde adevărului. — Toată „gramatica" antică (şi continuatoarea ei, cea franceză), însă, cum observă cu drept cuvânt F. de Saussure, „e bazată pe logică şi lipsită de orice vedere ştiinţifică şi desinteresantă asupra limbii însăşi; ea vizează numai să dea regule pentru a distinge formele corecte de formele incorecte: c'est une discipline normative fort éloignée de la pure observation et dont le point de vue est forcément étroit" (*Cours de Linguistique Générale*, ed. a II-a, p. 13).

[10] Horaţiu, *Ep. ad Pisones*, v. 71 sq.: „... si volet *usus*, quem penes arbitrium est et ius et norma loquendi" (*usus* = *communis consensus*, *consuetudo*, ἡ κοινὴ συνήθεια, opus capriciilor inovatoare individuale); cf. *geni-*

©BCU CLUJ

tor usus, „uzul generator, creator" (*Ep.*, II, 2, 119: „adsciscit nova, quae genitor produxerit usus") şi, în deosebi: J. Marouzeau, *Notes sur la formation du latin classique*, în „Mémoires de la Société de Linguistique de Paris", t. XXII (1922), p. 265 sq.

[11] O categorie aparte, care merită a fi cercetată (fiindcă *isoglossia* nu se opreşte la echivalenţele fonetice sau semantice actuale), e aceea a sinonimelor ce s'ar puteà numì „etimologice" sau „originare", adecă a cuvintelor care, fundamental diferenţiate în limba noastră, aveau totuşi în limba de origine un înţeles identic. De pildă: *Carandà* (ngr.-it. καραντᾶς), *carantină* (it. *quarantina*, fr. *quarantaine*), mr. *cărântană, cârândană* (monetă, ca şi sinon. *sorocovăţ* = rus. *sorokovica*; cf. *pitac, dodecar, husoş, sfanţ, icosar*, etc.), *păreasimi* (lat. *quadragesima*, fr. *carême*), *sărăcustă* = ngr. τεσσαρακοστή (şi n. de plantă, cu varianta *saracuscă* = *sarakustka*, în rev. „Ion Creangă", V, 152; cf. fr. *Pentecôte*), *sărindar* (ngr. τεσσαραντάρι), *sorcovă* (sl.-bulg. *sorokova*), *Sorocoteaja* (n. de fam. vr., i. e.: „Patruzeci-de-judecăţi", în *Doc. lui Ştefan cel Mare*, ed. Bogdan, I, 401), la care se pot adăugì: turcismele *cârc(ăiac)* şi *cârc(serdar)*, — relativ la care v. interesantele observaţii din „Umblick auf einer Reise von Constantinopol nach Brussa", pp. 12, 153, ale lui Hammer,—apoi *Patruzecimea, paşoptist* (*patruzecioptist*), cum şi întreaga familie a lui *patru*: *pătrar* (cf. *şfert* = *cĭvert, ciosvârtă, cirtă, fârtaiu*), *pătrat, pătrime, împătresc*, mr. *ampătur*, „mân calul repede" (la alb. *tɛ katra*, „în fugă", citat de Capidan, DR., II, 515, adăugim pe sp. *catrapos, catrapus!* 'onomatopöe des Pferdegalopps', *catrapeo* 'Pferd' = *quadrupea* 'patruped' [cf. dan. *firben*, „şopârlă", lit: „Vierbein"], despre care v. Spitzer, *Lexikalisches aus dem Katalanischen*, p. 105), cu compusele (*patrulater*, etc.) şi sinonimele sale: *cadră, cadru, cadran, cadrez, încadrez, cadril, cadrilat, caiet, carnet, chetrad* (= *tetrad*, în Basarabia), *tartaj* (*trataj*), *codru, cartier* (*cvartir, cortel, încortelà*), *careu, carò, tetraedru, tetravanghel, trapez, trapeză* (cf. sârb. *trpezica*, de unde topon. *Târpezița*, cum şi *tetrapod*, din care *tartapod*), *in-quarto, quartă, cvartet, quatuor, catren, fertun*, etc.: o cercetare a tuturor apelativelor derivate din numerale, nu numai pentru limba noastră, ar fi de făcut! —Dar, paralel cu această sinonimie „sui generis", există şi o omonimie, asupra căreia nu s'a insistat în deajuns şi care s'ar puteà chemà: „omonimie sintactică". Dr. *de loc*, d. ex., înseamnă nu numai: „d' origine, originaire de, oriundus" (cf. *a fi de loc din Cluj*), sau „indigène, autochtone, pays = Landsmann, ἐντόπιος, ἐπιχώριος" (aşa, în „Herodot", ed. N. Iorga, p. 241: „Vudinii sănt *dă loc*", ori în „Viaţa Românească", 1916, p. 244: „oamenii *de loc*"; cf. ardelenismul *din loc* = *din localitate, din partea locului, local, localnic*), ci şi: „nullement, pas du tout, nullo modo, minimè" (cf. *de feliu, nicidecum*), iar în Ardeal (dar nu numai acolo; v. „Oltenia", I[2], p. 87, şi Bucuţă, *Românii dintre Vidin şi Timoc*, p. 130): „sur place, sur-le-champ, incessamment, immédiatement, à l'instant, confestim, statim, stante pede": *de loc* = *pe oc*, „pe dată, pe şfert, la moment". — Vr. *în loc*, cu acelaşi înţeles temporal într'un fragm. de Cronograf inedit, publ. în rev. „Ioan Neculce", III, 219 (puţin mai jos: *pre loc*).

[12] Cf. Quintilian, *Inst. orat.*, VII, 3: „Sed, cum idem frequentissime plura significent, quod συνωνυμία vocatur, iam sunt aliis alia honestiora

©BCU CLUJ

sublimiora, nitidiora, iucundiora, vocaliora", cum şi Marouzeau, *Synonymes latins* (în vol. publ. cu prilejul „Cinquantenarului Şcolii practice de Înalte-Studii din Paris") şi *Sur la „qualité" des mots* (în „Revue de Philologie, de Litt. et d' Hist. anciennes", 1923, p. 65 sqq.). — Observăm aici, că corespondentul etimologic lat. al gr. συνώνυμος, *cognominis*, n'ar puteà înlocuì cu succes termenul grec, deoarece, dacă, pe de o parte, el trezeşte ideea de „cognomen", deci de nume accesoriu pentru aceeaşi persoană, adecă, în definitiv, „sinonim", pe de altă parte, sensul său propriu e acela de „tiz", adecă de *omonim* (ὁμώνυμος).

[13] *Patrii sermonis egestas*, de care se plângeà Lucreţiu (I, 832), căutând zădarnic un echivalent latin pentru gr. ὁμοιομέρειαν, rămâne o realitate, cu toată elasticitatea şi plasticitatea vocabulariului plautin, invocate de E. Norden (*Bildungswerte der lat. Literatur u. Sprache*, p. 7), tocmai din pricina meticuloasei preocupări de puritate şi paritate a expresiei (*purus sermo, proprietas verborum*), care urmăreşte termenul adecvat şi nu se mulţămeşte cu aproximaţii ori cu „succedanee", ca redarea tale-quale, în felul expeditiv al poporului (Liviu, XXVII, 11, 4: „quos 'androgynos' volgus, ut pleraque, faciliore ad duplicanda verba graeco sermone appellat"), sau decalcarea după greceşte, oricât de circumstanţiată, potrivit reţetei lui Horaţiu (*Ep. ad Pis.*, v. 52 sq.: »et nova fictaque nuper . . . verba . . . si graeco fonte cadent parce detorta«).

[14] V., în special: P. Cauer, *Die Kunst des Übersetzens*, passim, şi Wilamowitz-Moellendorff, *Was ist Übersetzen*, în „Reden u. Vorträge", pp. 1—26 (despre metafrastofobia lui Moriz Haupt, relevată acolo, cf în deosebi Chr. Belger, *Moriz Haupt als academischer Lehrer*, p. 144 sqq.: „Gegen das Übersetzen"). — Ca sinon. arhaice pentru „traducere" (cf. *translaţiune, versiune*), notăm, pe lângă grecismul *metafrasis*, următoarele: *a întoarce, a tălmăci* (cf. *tâlcul*, „interpretà"), *a prepune* (v. *Omagiul Bianu*, p. 249, n. 1 şi cf. *a pune pe româneşte*, germ. *übersetzen*, fr. *transposer*), *a preface* (cf. *Bibl. rom. v.*, I, 200; II, 534), „*a scoate* dentr'o limbă pre l. românească" (*ibid.*, I, 95), s. „pre înţăles rumănescŭ" (*ibid.*, I, 228), „*a primenì* de în altă limbă pe l. rumănească" (*ibid.*, I, 121), „*a izvodì* din alte l." (*ibid.*, I, 168; cf. p. 234: „di pe izvod gr. pre l. noastră am întorsŭ"), ba chiar „*a descoperì* dintr'altă limbă pre limba neamului său" (*ibid.*, II, 32), pentru care cf. „scoţându-se dentru *acoperiré* limbii striine" (*ibid.*, I, 220) — *A grăi în limbă* s. *în limbi* (*ibid.*) e γλώσσαις λαλεῖν al Scripturii.

[15] Că, pentru „fericirea postumă", Horaţiu întrebuinţează, nu pe *beatus*, ci pe *felix*, se vede şi din cunoscutul pasagiu al Satirei importunului (I, 9, 28): „Omnes composui. — *Felices!* nunc ego resto". — Aceeaşi idee, aproape, şi'n engl. *blessed*, „mort", propr.: „binecuvântat" (cf. şi n. 17).

[16] Non possidentem multa vocaveris
recte *beatum*; rectius occupat
nomen *beati*, qui deorum
muneribus sapienter uti
duramque callet pauperiem pati
peiusque leto flagitium timet . . .

[17] Cu tot înţelesul de „răposat" (fr. *feu*) al acestuia, *glückselig* n'are a face cu *Seele*, »suflet«, mai mult decât *trübselig, armselig:* ele sânt, deopotrivă, derivate prin suf. *-sal*, păstrat în *Trübsal, Mühsal* (cf. dan. *salig*).

©BCU CLUJ

Etimologia populară a găsit, totuşi, teren de exploatat în această omonimie şi, astfel, alăturea de *armselig*, a rezultat, neapărat, şi un *seelenarm*, »sărac cu duhul, *pauper spiritu*« (cf. Bréal, *Sémantique*[2], p. 50), sinonim congener cu engl. *silly* (cf. şi fr. *benêt* = *benedictus*, sl. *blažen*, rom. *prost*).

[18] Despre Τύχη-*Fatum* (cf. Ἀνάγκη-*Necessitas*), cu sinonimele-i Μοῖρα, Εἱμαρμένη, Πρόνοια, v. Roscher, *ad. loc.*, şi mai ales: E. Rohde, *Der griech. Roman*[2], p. 296 sqq. — Paralela cadrează perfect, întrucât însuşi sensul etimologic al lui δαίμων e acela de »dispensateur« (v. Boisacq), al unei zeităţi a destinului, cu toate obiecţiile lui Fraenkel (*Indogerm. Forschungen*, XLI [1923], p. 169 sqq.), care pleacă de la înţelesul de „furios" al homericului (ἐπέσσυτο) δαίμονι ἴσος. — Pentru sensul, secundar, de »defunct, mort« al lui δαίμων, v. Perdrizet, în »Revue des Études Grecques«, 1921, p. 79 (δαιμόνων ἱδρύματα = cimitire) şi cf. lat. *divus* (în opoziţie cu *vivus*).

[19] Vr. *a eftini* = a milui, a se îndurà (*Ps. Sch.*, ed. Candrea, II, 386), *eftinătate* = îndurare, milă, dar şi: »bielşug« (*ibidem*). — „Domniĭ ceĭ marĭ şi *efteni*", şi'n Predosl. la „Ist. Ţărĭĭ-Rum." (N. Iorga, *Cronicele muntene*, 154).

[20] Pentru forma *tifericesc* = fericesc, care a fost explicată ca provenind din *te fericesc* (v. Pamfile, *Jocuri de copii*, II, 417), cf. *tifilicie* = fericire (*ibidem*): corupţie din neologismele *heretisesc* (cf. vr. *sinharisesc* = συγχαίρω) şi *felicitez*, contaminate cu *rericesc*, sau ngr. τυχηρός (cf. vr. *distihie* = δυστυχία), dacă nu un reflex al turc. *teferrüdj*, «récréation, délassement; certaines fêtes ou foires que les corps de métier se donnaient tous les dix ou vingt ans, pour célébrer la maîtrise de tous les apprentis du même métier, qui pendant ce long espace de temps étaient passés maîtres« (Kieffer-Bianchi, I, 312).

[21] Relevat şi la S. G. Longinescu, *Medicina Legală în legile vechĭ româneşti* (extr. din »Curierul Judiciar« pe 1923), p. 23. Cf. Dicţ. Acad., s. v. *greu*, p. 307[2].

[22] Mr. *'ngârcată*, »borţoasă« (Dalametra), aparţine însă la no. 6: e = *încărcată*; cf. *'ngârcari*, »a încărcà, a însărcinà, a împovărà, a umpleà«, *'ngârcâtură*, „încărcătură, împovărare, însărcinare" (*ibid.*).

[23] E sensul etimologic al germ. *Geburt*, „naştere", însuşi; cf. ngr. φοράδα, „iapă", lit.: „care poartă (mânzul)", faţă de ἀγελάδα, „vacă", lit.: „care face parte din cireadă (ἀγέλη)", comparabil, la rândul său, cu germ. *Stute*, „iapă" = vg. *stuota*, „herghelie", cu rom. *femeie* = lat. *familia* (cf. mr. *fumeaľľa*, „copii", ca şi'n alb. *fɛmije*) şi, poate (cu toată opoziţia lui Boisacq), şi cu vgr. δοῦλος, „sclav" = δοῦλος, „casă" (v. Glotta, VI, 13). — Pentru germ. *Kalb*, v. Kluge, *s. v.*, şi Walde, s. v. *galba*.

[24] Sinonimica din monografia răp. Marian e, firește, departe de a epuiză toată bogăţia vocabularului românesc, — întocmai ca şi cea relativă la nomenclatura nunţii. Să se compare, d. ex., sinonimica p. *logodnă* (*Nunta*, p. 165) cu următoarea listă: *arvonă* (*arvună*, cf. mr. *arâvoană*, „arvună ce se dă la logodnă"), *aşezat* (Rădulescu-Codin, *Îngerul Românului*, p. 331), *aşezământ* (răsp. din Râncezi-Prahova la Chestionarul Hasdeu, după excerptele d-lui G. T.-Kirileanu), *ceaiz* (*ibidem*, din com. Tătaru-Brăila; cf. turc. *djehez*, „dotă", şi rom.-dial. *diumurluc*, „propunerea mirelui către părinţii fetei, cererea în căsătorie"), *credinţă*, (*în*)*credinţare*

©BCU CLUJ

(cf. fr. *fiançailes*, it. *fidanza(re)*, „dar fede di sposo"), *făgăduinţă* (cf. it. *promessi sposi*), *împăcuire* (aceeaşi idee de „pact, contract, învoială", în *tocmeală*, *tomneală*, megl. *tuçmiri*, la Papahagi, *Megleno-Românii*, I, 125, mr. *isòsmatâ* = ngr. ἰσιάσματα şi'n sinon. *vorbă*, „tratative, pourparlers': „a fi în *vorbă*"; cf. Analele Dobrogei, IV, 322: „Când se logodesc, se duc şi *fac orbili*"), *legământ* (*legătoare*, *legătură*), *logodnă* (*logornă*, *logolnă*, *logonă*: acesta din urmă, în răsp. din Piua-Petrei, Ialomiţa, la acelaşi Chestionar). — Cf. în sfârşit pasagiul din tratatul lui Radu Mihnea cu Braşovenii la 1612, unde apare, cumulativ: „această *credinţă* şi *legătură* şi *tocmeală*" (N. Iorga, *Socotelile Braşovului*, p. 24).

[25] O variantă sporadică: *lutar*, în rev. „Ioan Neculce", III, 28, unde şi: *mozăcant* (p. 29).

[26] *Bandă* se spune, obişnuit, în sens rău: „bandă de tâlhari" (cf. *bandit*); pentru „bandă de lăutari" (v. Dicţ. Acad., s. v. *bandă*), termenul propriu e *taraf*, care, însă, şi el, se întrebuinţează (ironic?) în sensul peiorativ al lui *bandă*: „taraful lui Boţan", se spune, despre „banda" unui călugăr ticălos de la măn. Neamţul, într'o „Hronologhie" din veacul trecut (N. Bănescu, *Starețul Neonil*, p. 26), cuvântul având, de altfel, odinioară obişnuitînţelesul de „partid", „facţiune" (cf. şi *Istoriile Domnilor Ţarii Rum.*, ed. Iorga, p. XXXIII). Aceeaşi evoluţie peiorativă se observă, de altmintrelea, şi 'n fr. *bande* din vechiul *la grand' bande*, „les musiciens du roi", faţă cu actualul *bande de voleurs*. — Pentru tehnica instrumentelor cu coarde, cf. şi teza d-lui Otto Andersson, *Strâkharpan*, en studie i nordisk instrument-historia, Helsingfors 1923.

[27] O interesantă contaminaţie, între *maghiar* (cf. *magyar*, *magyarán*) şi *ghiorlan*, într'un cântec pop. din col. Teodorescu (reprodus la Vulpian, p. 117):

Ungurean cu suman scurt,
— — — — — — —
Moghior, *moghiorlan!*

Cf. şi Dicţ. Acad., s. v. *gherlan*.

[28] Ar fi, poate, de examinat, dacă n. de sat basarabean *Susleni* nu e pl. unui n. de fam. *Suslea*, resp. *Susul* = rus. *susolŭ*, „Zieselmaus", mai curând decât un dublet al lui *Suseni* (cf. *Gioseni-Giosanu* şi în aceeaşi serie: *Dănsuş*, din care *Densuşianu*, faţă de *Dânsus* = *din sus*, n. de loc. din Muscel, la Rădulescu-Codin, *Muscelul nostru*, I, 98).

[29] *Raton* din fabula lui Gr. Alexandrescu „Şoarecele şi Pisica" e, vădit, o simplă transcriere a fr. *raton*, „şoricel, şoricuţ", din modelul francez.

[30] Cf. însă şi *chipur* = *chipru*, „clopoţel, sdrăngălău" (*ibid.*), poate din ngr. κύπριος, „din Cypru", i. e.: „de cupru" (cf. gr. χαλκεῖον, „clopot"); ori aluzie la sgomot?

[31] V. şi Weigand, *Die Bedeutungsentwicklung von „rost"*, în „Anuarul" său, XII, p. 97 sqq.

[32] Că *procatâr* s. *protacâr*, „avocat", e, de fapt, identic cu *brotacâr*, „broatec, buratec" (p. 82), iar nu germ. *Prokurator* (Mândrescu), se dovedeşte şi prin paralelismul (deşi în alt sens: rapacitate faţă de locvacitate!), it.-dial. *avvocato* = *lucio*, „ştiucă" (cf. it. *raganella*, „răcănel, brotăcel").

[33] *Vĭer*, „putere, toiu": „*vieru* apei" (Codin, *O seamă de cuvinte din Muscel*, p. 78) e o evidentă stâlcire din *vir*. — Adăugim, că în slav. există

©BCU CLUJ

încă *virij*, *verij*, „étang", care a fost, acum în urmă, deosebit de *vir* (cf. *viroagă*) şi explicat ca un împrumut din germ. *wi(w)ari* = lat. *vivarium* (v. Revue des Études slaves, II [1922], p. 170) şi că interpretarea *Vârciorovei* în legătură cu *vârciolog*, „vir", găseşte o confirmare în n. de oraş *Admont*, explicat de Vasmer (Arch. f. sl. Philologie, 1922, p. 89) ca sl. **vodomoť*, pol. *odmęt*, „Wasserwirbel". — Un sinon. ca *ircov*, „locul unde valurile apei sânt mai mari şi mai multe" (Codin, *o. c.*, p. 42), ar putea constitui, ca un „vocabulum medium", transiţia între grupa sinonimelor aşazicând dinamice (*vârtei*, *genune*, etc.) şi a celor statice: *ochiu*, *noian* (cu varianta: *loian*, din rev. „Ion Creangă"); cf. *ştioalnă* şi *naclă*, „ochiu, vârtej de apă" (aceasta din urmă, la Em. Bucuţă, *Românii dintre Vidin şi Timoc*, p. 131).

[34] Pentru sensul de „munte" al lui *mal*, cf. şi cunoscutul „cal cât un mal" din cimilitura purecelui = *instar montis equus*.

[35] Respectiv, din **muntcel* = *munticel* şi din **munţcel*, refăcut după pl. **munţcei* = *munţicei*; cf. *Monteoru* = **munţiorul*.

[36] Afară rămâne, de asemene, *muşuroiu*, cu variantele şi familia-i semantică.

[37] Pentru *gorgan* (*curgan*) însuşi, v. art. respectiv din Dicţ. Acad. — Numele de movilă buzoiană *Corcanul* e, de bună-seamă, acelaşi apelativ, care apare mai evident în alte toponimice, cum sânt *Gorgoanele* (movile, Brăila) sau *Gorganul* (sat, Muscel); cf. Marele Dicţ. Geogr., III, 598.

[38] O şi mai mare răspândire toponomastică are *Chiceră* (deosebit de importantă, atestarea documentară din 1500, în rev. „Ioan Neculce", III, 45), care, de asemenea, trebue să fi existat cândva ca apelativ în româneşte (de unde, după Capidan, bulg. *kičer*, „pădure măruntă, vârf de munte") şi despre care v. Dacoromania, I, p. 177 sqq. şi Graiu şi Suflet, I, p. 160.

[39] De aceea toponimicul *Cucă* nu poate fi identificat, de laolaltă, fără alegere, cu numele păsării, cum vrea d. Iordan (Zeitschr. f rom. Philologie, 1923, p. 201). — Pentru etymon, cf. şi: turcismul vr. *cuca*, „căciula înaltă şi ţuguiată, pe care Sultanul o dăruia Domnului la urcarea pe tron" (Şăineanu, *Infl. or.*, s. v), *cuca*, „un joc copilăresc" (Viciu, p. 38) şi *cucùle* = solanum tuberosum (ibid.). — Mr. *ciucă*, „bulgăre şi căpăţină de pământ; vârf de munte" (Dalametra), nu lipseşte în topon. dr. (cf. şi no. 3).

[40] Cf. topon. *Glamnie* = sârb. *glamnija*, i. e. *glavnija* (din *glava*, „cap"); ba chiar: *Glăvile*, deal în com. cu acelaşi nume din Vâlcea, *Căpăţina*, munte muscelean şi *Cucuiova*, n. unei movile pe malul Timişului, în hotarul Căvăranului bănăţean (evident, din *cucuiu*). — Pentru *Gămălia*, munte prahovean, cf. şi varianta mold. a apelativului corespunzător: *măgălie* = *gămălie* (ca *măgar-gomar*), pe lângă ung. *gomoly*, *gomolya*, „Ball; kugelförmiger Käse".

[41] Ca o alterare din *gâlmă*, *gâlmeà* poate fi socotit şi *ghelmea*, „ridicătură de pământ, valul lui Traian" (Graiul nostru, I, 365), la Codin: *Ghemelia* = Valul, „un *dul* de pământ ca de 40 m., paralel cu Piteştii" (*Muscelul nostru*, I, 50), iar topon. *Halmul* (deal în Suceava) se identifică cu *Holmul* (cf. ung. *halom*). — Pentru *dul* însuşi, cf. Boceanu, *s. v.*: „ganglion, umflătură" (ca *tumulus-tumor*, etc.).

V. Bogrea.

©BCU CLUJ

Copiştii Psaltirii Scheiene.

Psaltirea Scheiană nu ne-a rămas în original, ci numai în copie. Dl Candrea, care s'a ocupat mai mult decât oricare alt filolog cu acest text, ajunsese, în anul 1901, „la convingerea absolută că Psaltirea Scheiană este o transcriere făcută nu de unul, ci de doi copişti“ [1]. Şapte ani mai târziu, vine dl A. Procopovici şi dovedeşte, referindu-se la studiul amintit al d-lui Candrea, că nu numai doi, ci trei copişti au colaborat la copierea Psaltirii Scheiene, şi anume cel dintâiu copist a copiat paginele 1—20, al doilea paginele 20—196, iar al treilea paginele 197—530 [2]. Dl Candrea, în Introducerea care o face la ediţia critică a Psaltirii Scheiene (I. p. XXVIII ş. u.) [3] îşi însuşeşte părerea aceasta, fără a cită pe dl Procopovici, şi face o mică rectificare, arătând că primul copist a copiat paginele 1—19, oprindu-se la r. 9, la cuvântul *ceriu*, al doilea a continuat scrisul până în josul paginei 196, iar restul a fost copiat de alt copist. Dl Candrea înseamnă copiştii în ordine alfabetică cu *A*, *B* şi *C*; găsind că e mai practică această însemnare decât a d-lui Procopovici, care înseamnă pe primul copist cu *E*, pe al doilea cu *KL* şi pe al treilea cu *OI*, am menţinut-o şi eu în studiul de faţă.

Atât dl Procopovici cât şi dl Candrea bănuesc că partea cea mai mare a psaltirii a fost copiată de copişti streini, şi anume dl Procopovici, care a ajuns mai întâiu la această bănuială, zice că copistul paginelor 20—196 „se pare... că... a fost

[1] N. Rev. R. III, 533—541, IV, 14—24.

[2] Alexie Procopovici: *Despre nazalizare şi rotacism.* Anal. Acad. Rom. Sect. lit. Seria II, Tom. XXX, Bucureşti, 1908, p. 29.

[3] I.-A. Candrea: *Psaltirea Scheiană* comparată cu celelalte psaltiri din sec. XVI şi XVII traduse din slavoneşte. Ediţiune critică de... Comisia istorică a României, Bucureşti, Atelierele grafice Socec & Co., 1916. I. Introducerea cu unsprezece planşe. II. Textul şi glosarele.

©BCU CLUJ

un preot secuesc" (*o. c.* p. 34), tot aşa şi copistul restului psaltirii (ib.). Dl Candrea zice numai despre copistul *C* că „poate chiar să nu fi fost român" (*o. c.* I, pp. XXXIX, XLIII, cf. CXXVIII). La acestea eu adaog că nu e exclus să nu fi fost Român nici unul dintre cei trei copişti, numai cât, dintre toţi trei, copistul *B* ştia mai bine româneşte şi era mai bine deprins cu scrierea chirilică şi mai conştiincios, la copiere, decât ceilalţi, şi mai ales decât copistul *C*. Citind Psaltirea Scheiană, avem de multe-ori impresia că copiştii n'au înţeles textul, ba une-ori chiar că făceau un lucru de mântuială [1].

Argumentele aduse de dl Procopovici în sprijinul bănuielei d-sale că copiştii ar fi fost Secui, se bazează pe grafii greşite, care d-sa şi le explică din confuzia care o fac copiştii între

[1] Făcând comparaţie între ediţia dlui Bianu *(Psaltirea Scheiană* (1482). Textul în facsimile şi transcriere cu variantele din Coresi (1577), Ed. Ac. Rom. Bucureşti, 1889) şi ediţiunea critică a dlui Candrea, oricine trebue să recunoască că aceasta nu se poate utiliză fără cea dintâiu, din mai multe cauze. Mai întâiu textul psaltirii aşa cum îl găsim în ediţia dlui Candrea nu e textul original, ci un text refăcut, în mod arbitrar, de dl Candrea. A fost o idee nefericită emendarea textului, deoarece, înainte de toate, multe chestiuni lingvistice nu sânt lămurite într'atâta încât să putem spune cu siguranţă, cum se prezentau anumite fenomene în limba traducătorului psaltirii. Pentru aceasta avem şi prea puţine probe scrise, apoi şi cele pe care le avem, vedem că trebue, în parte cel puţin, să le atribuim streinilor. Însuşi dl Candrea zice în prefaţa Introducerii (p. X) următoarele: „Limba în care e scrisă Ps. Scheiană e un dialect asupra căruia nu avem date suficiente pentru a reconstituì felul cum se pronunţà fiecare sunet. Nu e o limbă literară, pentru care texte din aceeaşi epocă îţi pot da indicaţiuni precise asupra fonetismului ei". Dacă e aşa, n'a fost o prea mare îndrăzneală această reconstruire a textului? — Şi la ce ar puteà servì un text vechiu reconstituit de un filolog, oricât de bun cunoscător al limbei vechi ar fi el? — Cine vrea să studieze Ps. Sch., întâmpină enorme greutăţi, dacă nu are la îndemână şi ediţia dlui Bianu. Facem abstracţie aici de studenţii începători, care, fie din lipsă de experienţă, fie că nu citesc prefaţa Introducerii, unde vorbeşte dl Candrea de reconstituirea textului, pot foarte uşor să cadă în greşala de a luà de autentice formele emendate ale dlui Candrea fără a ţineà seama de notele din aparatul critic. Dar pentru orice cercetător, urmărirea textului după formele date în subsol, e foarte anevoioasă. Publicaţia ar fi fost cu mult mai utilă şi dl Candrea ar fi avut cu mult mai puţină bătaie de cap, dacă ar fi dat textul exact cum se găseşte în ediţia dlui Bianu, iar în subsol ar fi dat variantele din celelalte psaltiri vechi. Dar nu numai din această cauză cercetătorul e nevoit să consulte textul publicat în facsimile de dl Bianu, ci şi pentru a verificà greşelile făcute de dl Candrea la transcrierea textului. Într'o lucrare atât de voluminoasă, cu atâtea

©BCU CLUJ

câteva litere chirilice şi semnele asemănătoare din alfabetele secuesc şi latin, precum şi asemănarea care o găseşte dînsul între unele semne din criptogramă şi unele litere secueşti (o. c. 34—35). Confuzia cu alfabetele secueşti e greu de admis, deoarece înlocuirea a două litere prin altele a putut fi, la nişte copişti streini, întâmplătoare, iar scăparea unor semne latineşti în locul celor chirilice a putut-o face orice cărturar familiarizat cu scrierea latină. De altă parte, dl Candrea vede, în Introducerea ediţiei dsale (p. CXXVIII), în faptul că copistul C între-

variante, nu e mirare, dacă s'au strecurat în text erori destul de numeroase, cum recunoaşte însuşi dl Candrea în prefaţa Introducerii p. IX. In tot cazul, numărul acestor erori ar fi fost cu mult mai mic, dacă ar fi dat textul aşa cum l-a găsit. Nu putem da aici lista tuturor greşelilor care le-am notat citind ediţia critică a dlui Candrea. Ajunge însă să înşirăm. la întâmplare, exemplele ce se găsesc în câtiva psalmi. De pildă ps. 67, r. 1 *cântecul* în loc de *cătecul,* versetul 35 *mare* în loc de *maire,* ps. 68 vers. 4 *nădăindu-me în dzeul mieu* în loc de *nădăindu-mea în dzeul mie mieu* (*mie mieu* e introdus la errată), vers. 28 *dereptate* în loc de *derereptate* (probabil greşală omisă intenţionat, cf. Introducere p. X), ps. 69 vers. 2 *agûţi* în loc de *adzuţi.* Şi când ne gândim că sânt 150 de psalmi, după care mai urmează 49 de pagini, nu exagerăm de loc când afirmăm că un cercetător al limbei Psaltirii Sch. nu poate utiliză ediţia critică a dlui Candrea fără a urmări textul publicat de dl Bianu. De altă greutate dă cercetătorul când, în loc să găsească paginaţia după pagini, cum o dă dl Bianu, găseşte, la dl Candrea, numerotaţia după foi, cu r(ecto) şi v(erso) şi în timp ce, în glosar, trimite la pagina din ediţia d-sale, în Introducere trimite la numerotaţia dlui Bianu, care se vede că, la urmă, şi dînsul o găseà mai practică decât pe a d-sale. Dar ediţia critică a dlui Candreą mai are şi alte lipsuri. Iată de pildă ce s'a întâmplat la o oră de seminar de limba română. Se citeà din „Pagini de veche scriere românească" a dlor Bianu şi Cartojan, din Psaltirea slavo-română a lui Coresi (1577). Profesorul voind să compare textul reprodus acolo cu celelalte psaltiri, a întrebat pe studenţi, cum se poate şti cu care psalm avem a face. Studenţii n'au ştiut cheia, şi atunci profesorul le-a spus că, în astfel de cazuri, se ia un cuvânt mai rar şi se caută în glosarul Psaltirii Sch., care ne va trimite la psalmul nostru. Atunci studentul a ales cuvântul *înşelâciune* din pasagiul următor: Că limbile înşelâciune judecă lorŭ zeulŭ. Căutând în glosarul dlui Candrea acest cuvânt, nu l-a găsit. E adevărat că supt *celul* dă, fără a face trimiterea, unele derivate ale lui *înşelà,* dar forma din Coresi *înşelâciune* nu o pune în glosar, şi, ce e mai grav, nici forma *se şălară,* care, cum se va vedeà mai încolo, e de o deosebită importanţă pentru studii de limbă veche românească. Nu e atestată în glosar nici forma *ponă* 217/16 în loc de până ş. a. Cf. şi Puşcariu, DR. II. 565 ş. u. asupra teoriei dlui Candrea referitoare la întrebuinţarea prepoziţiunii *pre* la acuzativ (I pp. CCI ş. u.) Păcat deci că utilitatea publicaţiei dlui Candrea nu e proporţională cu munca depusă de dînsul şi cu cheltuielile avute de Comisia istorică cu editarea ei.

©BCU CLUJ

buinţează punctul cu virgulă ca semn de întrebare, întocmai ca în greceşte, „un indiciu că scriitorul erà vreun cărturar grec sau că erà deprins cu copierea de texte greceşti". Cum nici dl Candrea nu dă prea mare importanţă acestui argument, nu vom insistà asupra ipotezei foarte puţin probabile că copistul ar fi fost Grec, deşi se poate admite că el erà deprins cu scrierea grecească.

Comparând fonetismul limbei Psaltirii Scheiene cu acela al unor texte vechi din partea locului, unde se presupune că s'a copiat, precum şi cu alteraţiile frecvente la streinii care vorbesc româneşte, am ajuns la convingerea că copistul C al Psaltirii Scheiene, care a copiat paginele 197—530, aşadară ceea mai mare parte a acesteia, a fost un Sas care vorbeà dialectul săsesc bistriţean. De multe dintre particularităţile fonetice ale limbei copistului C nu se poate spune cu siguranţă, dacă sânt propri unui Ungur sau unui Sas, dar se găsesc şi de acelea care, comparându-le cu forme din texte de provenienţă săsească, ca de pildă versurile Sasului Franck von Franckenstein, publicate în anul 1679[1], sânt o dovadă sigură de origina săsească a scriitorului. Astfel găsim la copistul C numeroase exemple de *a* atonă netrecut la *ă* (cf. Candrea, o. c. I, pp. XXXVI ş. u.). La Franck găsim: *barbat*, *jakut*, etc. Pentru forma *kinilor* = cânilor din Psalt. Sch (p. 202/16), avem la Franck forme analoge ca: *gindi* pentru gândi, *plindse* în loc de plânge, etc. Vocala *o* în locul diftongului *oa* e de asemenea un fenomen frecvent în gura Saşilor care vorbesc româneşte. Dar câte odată ei redau acest diftong prin *ua*, cu hiat, aşa de pildă ei zic *bruască* în loc de broască, *Tuakə:* toacă, *Kəmuarə:* comoară[2]. La copistul nostru găsim forma *se cunuască* 271/12 în loc de *se cunoască*. In loc de *u* găsim une-ori *o* în poziţie atonă la copistul C; cf. pentru aceasta

[1] Reproduse mai întâiu de dl N. Iorga în *Scrisori şi Inscripţii ardelene şi maramureşene*. II. Inscripţii şi însemnări. Vol. XIII din Studii şi Documente. Bucureşti, 1906, pp. 6—8, iar acum de Dr. Eugen Hajek: *Die Hekatombe Sententiarum Ovidianarum des Valentin Franck von Franckenstein*. Cf. acest Anuar, la Recensii.

[2] Dr. Gustav Kisch: *Vergleichendes Wörterbuch der Nösner und moselfränkisch-luxemburgischen Mundart*. Im Archiv des Ver. für sbb. Landeskunde. 1905. I. Heft, p. 30; Brenndörfer János: *Román (oláh) elemek az erdélyi szász nyelvben*. Budapest. 1902, p. 13; Augustin Bena: *Limba română la Saşii din Ardeal*. Teză de doctorat, în manuscris, p. 28. Cf. de altfel şi Psalt. Hurmuzachi (Candrea, o. c. XLIX).

©BCU CLUJ

formele din dialectul săsesc bistriţean: *moltər* < *multwurf*, *scholtəs* < *scultheizo*, *scholdər* < *scultara*[1]. Deci chiar în dialectul săsesc se vede o tendinţă spre această înlocuire. Dl Procopovici crede (o. c., 33) că, în cuvinte ca *ponă* 217/16, *sărbotoare* 229/15-16, 265/4-5, 390/15, *flomăndu* 357/11, apariţia lui *o* în locul lui *ă* se datoreşte labialei învecinate. Eu cred că acest fenomen (cf. şi *rozboiu* 236/13 necitat de dl Procopovici) reproduce fidel cunoscuta pronunţare săsească a lui *ă* românesc după labiale şi lichide. (Probabil că în forma *mărmăntu* 12/5 avem un caz de hiperurbanism. Anume copistul sas, de teamă să nu comită greşala proprie pronunţării sale, a înlocuit pe *o* cu *ă*. Cf. explicaţia dlor Procopovici, o. c. 32 şi Candrea, o. c. XXXII, CL-CLI). Cf. pronunţarea actuală *kəmuarə* în loc de comoară. Tot aşa trebue să ne explicăm şi înlocuirea lui *ă* prin *u*: *fură* 282/6: fără, *fugăduiiu-me* 512/1-2: făgăduiiu-me, după alte consonante: *su spuniiu* 389/12: să spuniiu, *învăţutura* 508/9: învăţătura. In loc de liurcă zic Saşii *lircă* şi *liurcă*. (Com. Bena). Copistul nostru scrie în loc de ultaiu *ultau* 415/7, iar la copistul B în loc de rugăciuriei găsim *rugăciriei* 91/13-14 şi în loc de înţelepciure *înţelepcire* 135/11. Scrierea greşită inversă cu *ă* în loc de *o* sau *u* sau în locul altei vocale, precum şi *ciu* în loc de *ci* indică tocmai nesiguranţa scriitorului în astfel de cazuri şi ne apare iarăşi ca un hiperurbanism. Astfel avem: *îngrăşară-se* 485/6-7 imediat după scrierea corectă *îngroşară-se*, *cănuscuiu* 217/10 în loc de cunoscuiu, *upăvăinţă* 301/2-3 imediat după forma corectă *upuvăinţa*, *părănţii* 492/11, *părănţilor* 518/8 (cf. la copistul B: *răstu* 39/15 în loc de rostu, *rădiciu-me* 53/7 în loc de rădici-me, *giudeciuloru* 96/10-11 în loc de giudeciloru). Diftongul *ea* îl reduc Saşii adesea la *a*, d. ex. zic *crastă* în loc de creastă. La copistul C avem: *aştaptă* 460/12: aşteaptă, *se ghetadză* 246/14: se găteadze, *se lucradze* 329/13: se lucreadze. Confuzia între consonante sonore şi mute e ceva obicinuit în graiul Germanilor. In textul nostru găsim: *clumi-me-voiu*, 241/2: glumi-me-voiu; *sparcu-se* 304/2: spargu-se, *fricul* 520/4: frigul, *videle* 521/5: vitele (cf. la copistul B: *căntu* 33/16: căndu, la copistul A: *lugrâtorii* 14/15: lucrâtorii). Cf. următoarele forme din dialectul săsesc bistriţean: *Dâch:* Tag,

[1] Gustav Kisch: *Die Bistritzer Mundart verglichen mit der Moselfränkischen.* Halle a. S., Karras, 1893, p. 23.

©BCU CLUJ

Breddər: Bretter, *Gâidər:* Güter, *Hâidər:* Hüter, *Krąmpir:* Grundbirne, *Klôk:* Glocke, *Klêknər:* Glöckner, etc.[1].

Dar ceea ce constitue, în mod absolut sigur, o particularitate a limbei vorbite de copistul *C*, e intercalarea atât de frecventă a unui *i* după vocala tonică (rare-ori şi după vocală atonă), când acesteia îi urmează *r* sau *n* însoţit de o vocală palatală: *maire, măiritu-te(-ai), taire, minuine, minuinatu, căntaire, cărairea, cureairea, giudecaire, mestecaire, muiaire, păduire, scapaire, stairea.* (Candrea, o. c., I, p. XXXVII).

Inainte de toate ne vom ocupà de acest fenomen în dialectul săsesc. In acest dialect se constată o aversiune vădită faţă de vocalele lungi şi, ca urmare, o tendinţă vie spre diftongare[2]. „Nu trebue să fi cutreierat chiar toată Ţara-săsească", zice Wolff, o. c., p. 63, cf. p. 46, „ca să te convingi de varietatea aproape incalculabilă a sunetelor diftongate. In vreme ce dialectele orăşeneşti duc luptă aprigă contra diftongilor şi caută sistematic să-i topească în vocale lungi simple, limba ţăranului cu putere proaspătă de viaţă, creează mereu legături nouă de sunete, diftongi noi. Ar fi însă o mare greşală, dacă am crede că diftongii ţărăneşti ar fi mai tineri decât vocalele simple lungi ale orăşenilor". E de notat că dintre oraşele săseşti, cu mai multă energie şi cu mai mult succes luptă contra diftongilor Sibiiul şi Sebeşul-săsesc, pe când în nordul Transilvaniei diftongarea se menţine mai bine, deşi astăzi nu în aşa măsură ca mai de mult. Mai răspândit şi mai puternic e diftongul *ai* (cf. Wolff, o. c. 48, 60, 76), care e nu numai o metafonie a lui *a* ci şi a altor vocale: *aissen* în loc de essen, *baisser:* besser, *traifen:* treffen, *gailt:* Geld, *blaich:* Blech, *laifeln:* germ.-medie legel = Fässchen, *fail:* Fell, *gaist:* Gäste, *baich:* Bäche, *aich:* ich, *laifel:* Löffel, *fâiss:* Füsse, *grâissn:* grüssen, *gâidər:* Güter, *hâidər:* Hüter, *grâiss:* Gries, *brâif:* Brief, etc. (Wolff, o. c. 45-46, 49, 69, cf. Kisch, Die Bistr. Mundart, 26 şi Vergl. Wörterbuch). Ceva mai recentă, dar totuşi foarte veche, e diftongarea lui *û* în *ui* (Wolff, o. c. 70)[3].

[1] Dr. Gustav Kisch: *Vergleich. Wb.*

[2] J. Wolff, *Über die Natur der Vokale im Siebenbürgisch-Sächsischen Dialekt.* Programm des evangelischen Unter-Gymnasiums... in Mühlbach für das Schuljahr 1874/5, pp. 62, 76.

[3] Wolff, în studiul său, pp. 44, 66 ş. u., caută să explice această tendinţă spre diftongare în legătură cu palatalizarea lui *r* şi *n* următor. Astăzi, dialectul săsesc nu cunoaşte un *r* palatal, dar Wolff presupune existenţa lui în limba veche.

©BCU CLUJ

Am insistat asupra tenacităţii acestui fenomen în dialectul săsesc, pentru ca să putem înţelege cum a fost posibilă transmiterea lui şi asupra unei limbi streine, anume asupra limbei noastre vorbite şi scrise de Saşi. Metafonia aceasta constitue şi astăzi o greşală care o fac adesea elevii saşi, când scriu româneşte. Am constatat aceasta dintr'o anchetă făcută, prin profesorii de limba română, între elevii saşi ai liceului săsesc din Bistriţa. Mi s'au semnalat, în urma acestei anchete, următoarele greşeli mai frecvente: *minuine*, apoi eliminarea lui *i* şoptit: *Bucureşt, an* la plur., tot aşa *omen* sau *oamen* sau *oamin*, eliminarea lui *e* final: *cântar*[e], *judecar*[e], *pădur*[e], (cf. *cărarilŭ* 52/15 în loc de cărarile, *curselŭ* 299/15 în loc de cursele), *toate* sau *toata lumea* în loc de toată lumea, *ngropat* în loc de îngropat. Datoresc o preţioasă comunicare d-lui Bena, care e un bun cunoscător al dialectului săsesc de sud şi al celui din regiunea Bistriţei, şi care s'a ocupat în special cu pronunţarea sunetelor româneşti de Saşi. Dînsul atestă ca fenomene frecvente la toţi Saşii diftongări ca acestea: *senetuăs* în loc de sănătos, *ăn puărc:* un porc, *juănc:* junc, *fucuăt*: făcut, *buăn:* bun, *sepuăn*: săpun, *muănă:* mână, *muăr:* măr, *fuăntină:* fântână etc., dar metafonia lui *a* nu-i e cunoscută din sudul Transilvaniei, ci numai din regiunea Bistriţei. De acolo şi-a notat următoarele fraze: *bere care faişe poc:* bere care face poc, adecă bere care pocneşte, când destupi sticla, şi: *traişe corda Friţi*=trage coarda Friţi (porecla Ţiganului lăutar). E notoric că în vreme ce în *face* şi *trage*, *a* e alterat, în *care*, probabil pentrucă se găseşte în poziţie atonă, a rămas intact. Se vede deci că fenomenul începe să dispară şi în nordul Transilvaniei, ceea ce ar rezultă şi din ancheta amintită.

Din fericire această metafonie e atestată şi în texte vechi[1]. Le vom înşirà în ordine cronologică, dând numai pe acelea despre care sântem siguri că sânt scrise de Saşi.

Cea mai veche atestare a metafoniei am găsit-o într'o scrisoare, scrisă la 17 Septemvrie 1561, în limba germană şi trimisă Bistriţenilor de voevodul Moldovei Alexandru Lăpuşneanu[2]. Scri-

[1] E curios că dl Candrea, la 1916, când publică ediţia critică a Psaltirii Sch., spune în Introducere, p. CXXIX, următoarele: „Nici un caz analog (de trecerea lui *a* la *ai*) nu mai întâlnim în alte texte".

[2] Publicată în: *Handel und Wandel in der Moldau bis zum Ende des 16. Jahrhunderts.* Nach den Quellen dargestellt von Dr I. Nistor. Czernowitz, 1912, pp. 77—78.

©BCU CLUJ

soarea e un răspuns la rugarea Saşilor pentru regularea târgurilor. Judecând după particularităţile de limbă ale acestei scrisori, e absolut sigur că pisarul Domnului moldovean, care a scris scrisoarea, a fost un Sas care vorbeà dialectul săsesc bistriţean[1]. Iată acèle particularităţi care fac dovada aserţiunii mele: *Wyer* cu *i* lung în loc de wir, *lärmarkh*, *larmarkh*, *markh* fără *t* în loc de Jahrmarkt, *nit* în loc de nicht, *sunabent* iar nu Samstag, *beden* în loc de beiden, *beuollen*, cu *o* scurt, în loc de befohlen. In această scrisoare găsim următoarele cuvinte româneşti: *Venere mayra* şi *dominica mayra*[2].

Se mai găsesc formele *maire* şi *mairi* — după cum au arătat şi alţii înaintea mea — într'o scrisoare a unui necunoscut către Petru-Şchiopul de la 10/20 Iulie 1593, publicată de d-l Iorga în colecţia Hurmuzachi, vol. IX, pp. 349—350. Oricine citeşte această scrisoare, se convinge că e scrisă de un strein. Ce puteà fi acest cunoscător al scrierii chirilice, Sas, Ungur, Polon sau alt neam? — Sânt convins că a fost Sas, deoarece în scrisoarea lui întâlnim alteraţiuni fonetice şi asperităţi sintactice proprii Saşilor care vorbesc limba noastră. Astfel avem o mulţime de cazuri de dispariţie a lui *-i* şoptit şi a altor vocale finale: *Bucureşt* (cf. Onceşt în loc de Onceşti, Stefleşt în loc de Stefleşti[3]), *priiaten(i)*, *creştin(i)*, apoi *zminteal(ă)*, *văzur(ă)*, *treab(ă)*, câte besearecì sânt *făcut(e)*, *trebuiaşt(e)*. E adevărat că şi Ungurii fac greşeli de apocopă, mai ales la *-ri* final, dar, în alte cazuri, apocopa e rară la ei. Găsim apoi afereze: *au ceput*, *au fost şi lesne a ceape*, dar şi *începăturĭa*, *unde sânt gropaţi moşi*, *perinţi*, *fraţi*. Diftongul *oa* e redat totdeauna prin *o* sau *ō* sau *oō*, astfel: *ōmeni* (de mai multe ori), *tote*, *toōte*, *nostrâ*. E, cred, caracteristică înlocuirea lui *ţ* prin *z*, în următorul caz de fonetică sintactică: *tōt zva* (=îţi va) *fi pre voie*. Avem: *dincvace* în loc de dincoace, cuvânt des schimonosit şi azi de elevii saşi. Adesea scriitorul omite articolul hotărît: *în tot chip*, *de bine lor*. De două ori omite verbul auxiliar: *ei fost mers(i)*, *cu paşa purces şi Ereiz*. Omiterea complementului: *scrii şi rogi*

[1] Dl profesor universitar Dr. Gustav Kisch, Sas originar din Bistriţa, mi-a confirmat aceasta cu toată siguranţa.

[2] Comunicând d-lui Drăganu aceste forme, dintr'un text de o proveniență atât de sigură, d-sa mi-a atras atenţia că, probabil, avem a face cu o influenţă săsească.

[3] Brenndörfer, *o. c.*, pp. 70, 72.

©BCU CLUJ

să nu grăbim, acmu ne rog (= roagă ei pre noi), *apoi* (îi) *vom ruga noi* (pre ei). *Noi nici unul n'au fost în Ţarigrad* ar corespunde lui: Keiner von uns war ... Cu totul streină e aşezarea cuvintelor în fraza următoare: *de-ai hi Dom(n)ia-Ta sărguit să fii până acmu venit.* Aceste particularităţi de limbă cred că sânt o dovadă sigură că scrisoarea aceasta a fost scrisă de un Sas. (Cf. rezultatele anchetei amintite mai sus).

Alt caz de metafonie găsim într'unul din versurile poetului sas Franck von Franckenstein, anume forma *nâire* pentru n'are[1].

Ţinând seama de toate aceste fenomene lingvistice, se impune concluzia că copistul C a fost Sas din regiunea Bistriţei. Dintre criteriile aduse în sprijinul acestei aserţiuni, tocmai cel mai puternic, metafonia, lipseşte din paginele 1—197 ale textului. Cu toate acestea sânt multe asemănări între limba copistului C şi a celorlalţi doi, dar mai ales între a lui A şi a lui C (cf. Procopovici, *o. c.* 34 ş. u.; Candrea, *o. c.* XXVIII ş. u., precum şi formele citate de noi mai sus în legătură cu forme analoge de la copiştii A şi B). Prin urmare nu e exclus ca şi copiştii A şi B să fi fost Saşi. Din istorie ştim că, în epoca care ne interesează, numărul Saşilor aşezaţi în oraşele moldoveneşti era foarte mare şi legăturile de comerţ ale Moldovenilor şi ale Domnului moldovean cu Bistriţenii erau foarte strânse, iar documentele înşirate mai sus sânt o dovadă sigură despre aceea că atât la Bistriţa cât şi în Moldova erau cărturari saşi care ştiau scrie româneşte, şi chiar cu chirilice. Asupra amestecului Saşilor

[1] N. Iorga, *S. D.* XIII, p. 7; Hajek, *o. c.* p. 101. Cf. şi *Evangheliarul slavo-român* de la Petersburg, descoperit şi studiat de Ion Bogdan, care e cu siguranţă opera unui strein (cf. I. Bogdan, *Conv. lit.* XXV, 33 ş. u.; Puşcariu, *Ist. Lit.*, 191). Ion Bogdan remarcă din această carte, care pe la 1640 era utilizată în Transilvania, metafonia lui *u* ca în *plodure buine.* E foarte posibil ca şi acesta să fi fost scris de vreun Sas, dar neavând la îndemână întreg textul, nu ne putem pronunţa cu siguranţă în această chestiune. Cazul lui *maire* din Tetraevangheliarul lui Radu din Mănicesti, Luca IV 33 (ed. Gaster, p. 93), ne face să bănuim că grămăticul Radu a avut înaintea sa şi un manuscris de provenienţă săsească, când a copiat evangheliarul.

Formele actuale: *mîuŕę, tîuŕę, tăuŕe, miŕe, tiŕe, tiri,* atestate în judeţele Cojocna, Bihor şi Sălaj, (cf. Weigand, Jahresber. IV, 301, 329, VI, 41; Pompiliu. Bih. 1013, 1019; Viciu, Glosar), precum şi metafonii ca: *pâine, câine,* etc. nu pot avea nici o legătură cu alteraţiile constatate la Saşi. (Cf. Puşcariu, DR. I, 381).

©BCU CLUJ

în editarea unor scrieri vechi de ale noastre, există două păreri, şi anume cei mai mulţi susţin că Saşii au făcut-o din dorinţa de a câştigă prozeliţi, iar alţii cred că urmăreau un câştig material. Nici unul din aceste îndemnuri nu le putem considerà ca mobilul copierii Psaltirii Scheiene, deoarece nimic nu ne îndreptăţeşte să credem că această copiere se făceà pentru a fi dată la tipar, în vederea unui câştig material, iar dacă Saşii voiau totuşi a o răspândì printre Români ca să-i câştige la protestantism, n'ar fi lăsat textul catolic al Lămuririi Legii, cu care se termină manuscrisul cunoscut supt numele de Psaltirea Scheiană, neschimbat în sensul legii lor. Deci dacă copierea n'ar fi fost numai o muncă mecanică, făcută din partea unor dieci saşi, şi s'ar fi făcut cu tendinţe de convertire, acest „filioque" catolic ar fi fost scos din Simbolul credinţii ca nepotrivit cu învăţăturile lui Luther. Mai de grabă credem că textul a fost copiat de dieci domneşti, la ordinul Domnului, pentru nevoile sufleteşti ale acestuia, de pe vreun manuscris mai vechiu găsit la vreo mănăstire din Moldova sau la vreun particular. Cazuri analoge avem, aşa de pildă Radul Grămăticul copiază Tetraevanghelul la 1574 pentru Pătraşcu-vodă.

*

Rezultate:

1. Partea cea mai mare a Psaltirii Scheiene, anume paginele 197—530, a fost copiată, cu siguranţă, de un cărturar sas care vorbeà dialectul săsesc bistriţean.

2. Probabil că întreaga Psaltire Scheiană a fost copiată de copişti saşi.

3. Constatarea existenţei cărturarilor saşi cunoscători ai scrierii chirilice.

4. Metafonia lui *a* la *ai* şi a lui *u* la *ui* nu poate fi considerată ca o lege fonologică proprie limbei româneşti, ea fiind o alteraţie uzuală numai la Saşii care vorbesc românește.

5. Necesitatea unei revizuiri a tuturor studiilor făcute până acum asupra Psaltirii Scheiene, precum şi a ediţiei critice a d-lui Candrea.

©BCU CLUJ

6. Controlarea ipotezelor bazate pe particularităţile de limbă ale scrierilor noastre vechi şi în special ale Psaltirii Scheiene [1].

Constantin Lacea.

[1 Părerea că Saşii au fost scriitorii sau copiştii unora dintre textele noastre vechi a fost emisă şi de N. Drăganu într'o comunicare anterioară făcută la Muzeul Limbei Române în 23 Aprilie 1923, cu prilejul descrierii unui manuscris din sec. XVII descoperit la Năsăud. Intre alte motive pentru această părere, d-sa cită tocmai forme ca *taire*, *maire* şi *saile*, care apar foarte des în acest text. Desvoltată, această comunicare se publică mai la vale. Venind din două părţi, părerea aceasta câştigă în probabilitate şi deschide perspective nouă.

Ceea ce mi se pare mai necesar este o ediţie nouă a documentelor din Arhivele Bistriţei, făcută cu preocupări filologice. Din fragmentele publicate de Iorga ştim câtă asemănare mare are limba lor cu Psaltirilor studiate de Candrea; după cele arătate aici de Lacea şi mai ales de Drăganu, multe din particularităţile de limbă din aceste documente se dovedesc a fi ale diacilor saşi. Intreaga chestie a rotacismului în textele noastre vechi apare acum într'o lumină nouă, iar neconsecvenţa în întrebuinţarea lui nu mai poate fi explicată numai cu mijloace lingvistice, ci îşi va găsi elucidarea în parte în critica textului. Astfel, dacă în documentul No. 21 (la Iorga), scris de vornicii din Câmpulungul Bucovinei la începutul sec. XVIII, găsim alături de *denrŭ* un *ceine* (în loc de *cene* = cine), probabil că acesta din urmă e un săsism (ca *saile*, *buine* etc.) şi păstrarea lui *n* nerotacizat nu se explică prin faptul că el urmă după o semiconsonantă, ca în *mâine*, *scaunul* din „Legenda lui Avram" (alături de rotacism consecvent în acelaşi text: *curură*, *dirioară*, *geroe*, *r-apusul*, *pânră*, Hasdeu, Cuv. d. bătr. II, 197) şi ca în acel *puine* istroromân de care am vorbit la pag. 389 n. a acestui volum.

La sfârşitul criptogramei de la pag. 483 a Psaltirii scheiane sânt trei slove care după toată probabilitatea indică anul când s'a scris sau a fost copiat textul. Bianu dată Psaltirea din 1482 deşi nu a spus niciodată pe ce îşi întemeiă această credinţă; presupun cu Gaster (*Archivio glott. ital.*, XII, 197) că acèle slove le-a citit 6990 deci ЗЦЧ; Gaster le-a cetit ЗЧГ adecă 7093 = 1585. Mi se pare că citirea nu poate fi decât ЗКГ adecă 6023. Scăzând 5508 din această cifră, rămâne 515. Dacă copistul erà Sas, enigma s'ar puteà deslegà în modul următor: In original erà cifra ЗКГ adecă 7023 (= 1515). Sasul, care copià între anii 1563 şi 1569 (cf. Candrea, p. VII), nedeprins cu distincţia fonică între *dz* şi *z*, şi poate neştiind ce copiază în criptogramă, a înlocuit pe З din original cu S, cu mult mai frecvent în acest text (şi a uitat să facă semnul pentru „mie"), încât din 7023 a făcut 6023. Posibil ar fi şi aceea ca el să fi înţeles criptograma şi să fi redat pe al său „fünfhundertfünfzehn" (în loc de „tausendfünfhundertfünfzehn") prin slovele corespunzătoare după calculul de la facerea lumii. S. P.]

©BCU CLUJ

Manuscrisul liceului grăniceresc „G. Coşbuc“

din Năsăud şi săsismele celor mai vechi manuscrise româneşti [1].

Un elev din ţinutul Lăpuşului a dăruit liceului grăniceresc „G. Coşbuc“ din Năsăud, în primăvara, anului 1922, un vechiu şi interesant manuscris. Prietenul şi fostul mieu coleg la acest liceu, Dl profesor Ştefan Scridon, mi-a atras atenţia asupra lui. L-am primit de la el pentru a-l studià tocmai în ziua în care studenţii universitari din Cluj au bătut placa comemorativă pe casa din Hordou în care s'a născut poetul Coşbuc.

Cercetându-l amănunţit, m'am convins că manuscrisul e mult mai important decât se pare la cea dintâiu vedere. Deşi doriam foarte mult, n'am putut să termin studiul lui din toate punctele de vedere ca să-l pot tipări în acest volum al Dacoromaniei, cum anunţasem în primăvară. În cursul lucrării m'am izbit de numeroase greutăţi, mai ales în partea privitoare la limbă, pe care abia am ajuns să o schiţez.

Totuşi, şi până ce voiu puteà terminà definitiv întreagă lucrarea, îmi iau voie să relev în acest loc câteva din rezultatele cele mai importante la care am ajuns.

Judecând din filigrana hârtiei, manuscrisul, care astăzi cuprinde 109 foi de format 8⁰, a putut să se scrie între anii 1640—1650. El însă este o copie de pe altul scris pe la 1600. E greu de spus acum dacă acest din urmă a fost manuscrisul original ori erà şi el numai o copie.

---

[1] Material pentru comunicarea făcută în 23 Aprilie 1923.

©BCU CLUJ

Manuscrisul cuprinde câteva cazanii (la praznicul Sf. Nicolae, Naşterea Domnului Nostru Isus Hristos, Bobotează, Blagoveştenii, Îngroparea trupului Domnului Nostru Isus Hristos), apoi „Cuvântu de toatè darurele sv[i]ntei besereci carele ce sâmtu", „Scazanie la moartea omului creştin", o parte din cele 10 porunci, fragment din povestea unei călugăriţe care pentru curăţie îşi scoase ochii, „Învăţătură la 12 Vineri", fragment din „12 vise a lui Şaicŭ înpărat", „Tatăl nostru" ungureşte cu slove, fragment din psalmul 33 al lui David, „Stihirea Sfântului Ioan cel Nou din Suceava", un fragment din doxologia cea mare şi încă vreo două fragmente mai puţin importante.

Cea mai mare parte din texte fiind cazanii, însemnătatea lor e redusă mult prin faptul că între 1564 şi 1650 găsim o întreagă serie de cazanii româneşti tipărite. Totuşi ele nu sânt copiate de pe acestea şi unele merită atenţiune pentru faptul că, povestind vieţi şi minuni de-ale sfinţilor într'un stil popular, iau înfăţişarea de cărţi populare. Aşa sânt de pildă, acelea menite să se ţină la Sf. Nicolae şi la Sângeorz. În această categorie intră şi fragmentul din povestea despre o călugăriţă care pentru curăţie îşi scoase ochii, fie el scos din „Otecinic" sau „Pateric", ori din „Mântuirea Păcătoşilor". Cărţi populare sânt în sfârşit „Învăţătura la 12 Vineri" şi „12 vise a lui Şaicŭ înpărat". Ele sânt încă o dovadă că pe la sfârşitul secolului XVI şi începutul celui următor s'a pornit o bogată literatură de cărţi populare traduse româneşte. Totuşi cele mai importante dintre texte sânt fragmentele din psalmul 33 al lui David, „Stihirea Sfântului Ioan cel Nou din Suceava" şi fragmentul din doxologia cea mare. Ele par a alcătui un întreg, păstrându-ne împreună cu un alt fragment din doxologia cea mare, care se găseşte pe pp. 218—221 ale Codicelui Sturdzan, rămăşiţele *celui mai vechiu text liturgic în limba română.*

Fragmentul din psalmul 33, care puteà face parte dintr'un text liturgic, este o copie schimbată foarte puţin, numai cât cereà o mai uşoară înţelegere şi nevoia de a alcătui un text uniform în terminologie, a celui mai vechiu text de psaltire românească. Comparaţia cu Psaltirea lui Coresi şi cu Psaltirea Scheiană ne-o dovedeşte cu prisosinţă. Redacţia noastră totuşi e mai aproape de cea a lui Coresi decât de a Psaltirii Scheiane care e rotacizantă, deci foarte probabil s'a alcătuit avându-se în

©BCU CLUJ

vedere textul celei dintâiu. Firește, acest lucru a putut să se întâmple numai înainte de a se începe tipărirea seriei de cărți Rákóczyene, după care ar fi trebuit să se aibă în vedere textul psalmilor traduși și tipăriți în aceasta. Despre psaltirile tipărite după 1651 nu poate fi vorba în nici un caz.

Intervalul dintre 1570 și 1651 se reduce și mai mult prin fragmentul de doxologie păstrat în Codicele Sturdzan care, deși în parte e scris cu rotacism, trebue să fie continuarea textului de doxologie păstrat în manuscrisul nostru, căci are și el pe acel caracteristic „sfinției sale“ (p. 218) în locul „Domnului“ sau „lui Dumnezeu“ al psalmului 33 și al părții de doxologie păstrate în manuscrisul de care ne ocupăm. Iar relativ la acest fragment Hasdeu, *o. c.*, p. 213—214 ne spune că: „la 1619 fragmentul aparținuse deja lui popa Grigorie“ și că „Este dară cu putință... să se fie scris chiar cu mult înainte de 1600“.

Limba arată de asemenea o proveniență apropiată de secolul XVI, nu numai în privința formelor și a lexicului, care sânt tot așa de vechi ca și ale lui Coresi, ci mai ales în aceea a lipsei aproape consecvente a lui *pre* de la acuzativ, semn că în original acesta lipsea pretutindeni [1].

Cu toate că-i lipsește rotacismul, manuscrisul pare a fi de proveniență nordică. Aceasta o dovedește nu numai faptul că s'a găsit în ținutul Lăpușului, ci și nota de pe marginea f. 89 r⁰ jos: „Ianoș de la Rohia“, și aceea de pe f. 107 v⁰ jos: „Acĭastă carte ĭaste a lui Ciceu Ioan de la Rohia“, căci Rohia se găsește în jud. Solnoc-Dobâca, pl. Lăpușului, deci tocmai în regiunea unde s'a găsit. O dovedește încă mai ales intercalarea în textul liturgic după „Mărire și acum, glas 6“ a „Stihirei sfântului Ioan cel Nou din Suceava“. Origine moldovenească arată și forme ca: *a nașți* (22 v⁰, 23 r⁰), alături de *naște* care e mult mai des; *naștire* (75 v⁰), alături de *naștere* (57 v⁰); *cinsti* = „cinste (28 r⁰), *trămisi* = „trămise“ (90 v⁰); *acii* = „acei“ (22 v⁰); *obrazi* (26 v⁰), alături de *obraze* (26 r⁰, 102 r⁰); *procoveți* (75 v⁰) alături de *procovĕțe* și *procov'țe* (26 r⁰) ș. a. [2]

Judecând din anumite particularități grafice, fonetice, mor-

[1] Cf. acum *Dacoromania* II, p. 565—581.

[2] Exemple vechi de acest fel, v. Ov. Densusianu, *H. l. r.*, II fasc. 1, p. 84.

©BCU CLUJ

fologice şi sintactice ale manuscrisului, copistul textelor a fost cu siguranţă Sas, iar copiarea a putut să se facă în regiunea Bistriţei.

I. Particularităţi grafice.

Ca în cele mai multe documente scrise de Saşi româneşte cu chirilice, şi în manuscrisul nostru se întrebuinţează ѫ foarte des şi pentru tot felul de sunete, cf.: *a treâ* = „a treia" (1 r⁰), *toatâ* = „toate" (20 r⁰), *desfâtarâ* = „desfătare" (57 r⁰), *râle* = „reale" (31 r⁰), *spunerâ* „spunere" (26 r⁰), *mâ* = „mea" (58 v⁰), *zavistiâ* = „zavistiia (52 v⁰), *izbâvirâ* = izbăvirea (29 r⁰); *râsăritâ*=„răsăritŭ" (22 v⁰), alături de: *agĭunâtor, ţiţâ, bunătâţile, bunâ, arătâ, ĭarâ, părâsĕşte, învăţâtura* etc.

II. Particularităţi fonetice.

1⁰. Deasa întrebuinţare a lui *e* în locul lui *ă: toate lume* (1 r⁰, 3 r⁰), *lumĭa toate* (42 r⁰), *creştinetăţiei* (2 v⁰), *astedzi* (3 r⁰, 26 r⁰, 36 r⁰, 36 v⁰, 59 r⁰), *mer'torisitoriulŭ* (3 v⁰,) *făredelegile* (4 r⁰), *iaste priimite [pocaanĭia]* (4 v⁰), *ţinere cin'stite* (5 r⁰), *dzisere* = „*dziseră*" (9 v⁰), *ĭate* = „iată" (16 r⁰), *bunetăţile* (19 v⁰), *iarte* = „iartă" (21 v⁰), *începure* (24 r⁰), *ceteţiei* (24 r⁰, 68 r⁰), *fure* = „fură" (26 v⁰), *cureţi* (28 v⁰), *cureţie* (31 v⁰, 89 v⁰), *de* = „dă" (51 v⁰), *iaste mare şi slăvite* (36 v⁰), *petrecere curate* (38 v⁰), *obide* = „obidă" (56 r⁰), *greie* = „grăiă" (67 r⁰), *calulŭ teu* (67 r⁰), *fate* (67 v⁰), *ceteţi* (o7 v⁰), *ceteţĕnii* (69 v⁰), *vedzură* (70 v⁰), *să rugare* = „se rugară" (72 r⁰), *dzisăre* (72 r⁰), *în tote laturĕ* (73 v⁰), *pusăre* (76 v⁰), *să poate* = „să poată" (79 r⁰), *îndereptĕdze* = „îndereptează" (80 v⁰), *mesură* (81 v⁰), *nu al teu, ce al seu* (82 v⁰), *fer' de moarte* (83 r⁰), *nice dăndoare* (83 v⁰ 16), *n-au vedzut* (84 r⁰), *vedzăndu* (84 r⁰), *cu mânie multe* (90 v⁰), *spemăn'tedzi* (38 r⁰), alături de *se spământă* (14 v⁰), *vă spământaţi* (60 v⁰), *predară* (95 v⁰ 10), *l-aĭ predat* (108 r⁰) etc. [1] Tot aşă de dese sânt

[1] *Către* (8 r⁰, 32 v⁰) alături de *cătră* se poate explică şi ca o formă desvoltată supt influenţa celorlalte prepoziţii terminate în *-e*: *pre, spre, între, despre* etc. Pentru celelalte forme citate cf. următoarele cuvinte româneşti intrate în săseşte la Brenndörfer János, *Román (oláh) elemek az erdélvi szász nyelvben*, Budapest, 1902 şi la G. Kisch, *Nösner Wörter und Wendungen*, Bistriţa, 1900: *almeroi, almeroichen* < *almăroiu, armăroiu*;

©BCU CLUJ

însă şi formele normale: *astădzi, grăi, grăĭă, cetăţi, cetăţianiţ, prădare, nice dănăoară, fată, dziseră* etc.

2⁰. Diftongarea *oa* în loc de *o*: *oameneşti* (36 r⁰), *oamenescu* (39 r⁰), *toaţi* (80 r⁰), *frumoaşi* (90 r⁰)[1].

3⁰. Diftongarea *ea* în loc de *e* în: *cetĕlor* (52 v⁰), *propovĕduescu* (73 v⁰), *sprejenĕre* (80 v⁰)[2].

4⁰. Pentru motivele pe care le vom arătà mai încolo, fără îndoială săsească e la originea sa diftongarea în *ai* a lui *a* tonic din *maire-* (sg. şi plur.) (3 r⁰, 5 v⁰, 8 r⁰, 10 r⁰, 12 r⁰, 13 r⁰, 63 v⁰, 66 r⁰, 68 r⁰, 68 v⁰, 71 r⁰, 71 v⁰, 72 r⁰, 72 v⁰, 78 v⁰, 108 v⁰), *saile* (61 v⁰, 66 v⁰), şi *taile* (3 v⁰, 88 r⁰), care se găseşte şi ea alături de formele normale *mare* (sg. şi plur.) (3 r⁰, 6 r⁰, 13 r⁰, 16 r⁰, 17 r⁰, 17 v⁰, 18 r⁰, 18 v⁰, 22 v⁰, 23 r⁰, 23 v⁰, 26 r⁰, 26 v⁰, 29 r⁰, 34 r⁰, 36 v⁰, 43 r⁰, 48 v⁰, 52, v⁰, 54 v⁰, 96 r⁰), plur. *mari-* (36 r⁰, 42 r⁰, 52 v⁰, 97 v⁰), gen. sg. *mari* (61 v⁰), subst.

---

ateta = „atâta"; *berbos* < *bărbos; betsen* şi *bots* < *băţ*, pl. *beţe; bretschinar* < *brăcinar; ketschulă* < *căciulă; keltsun* < *călţun; keluschar* < *căluşar; kepetsină* < *căpăţină; kerân* < *cărà; kesniân* < *căznì; krepetura* < *crepătură; genekezit* < *năcăjit; gelbiâzə, gelbiâtse* < *gălbează; petsin* şi *potsin* < *pŭţì; pletschintə* < *plăcintă; predan* < *prădà; presilə* < *prăsilă; prepeditich* < *prăpădit; puppes* < *pupăză; rebdan* < *răbdà; remeschitsə* < *rămăşiţă; retetschin* < *rătăcì; selaş* < *sălaş; sepoi* < *săpoiu; septemunə albə* < *săptămâna albă; serâku* < *săracul; seturûn* < *sătură; sfetos, sfetossich* < *sfătos; skepân* < *scăpà; tegedusch* < *tăgăduş; teu* < *tău; zepetschit* < *zăpăcit; zer* < *zăr* ş. a. Mai adaug câteva exemple culese din două documente scrise româneşte de Şimon, birăul Bistriţei, la a. 1635 şi 1690 (N. Iorga, *Doc. rom. din arh. Bistriţei*, Partea II, p. 5 şi 73—74) şi din două scrisori *„de la Maghistrat a Cronştotuluĭ, April 30, 1736"* (St. Stinghe, *Documente privitoare la trecutul Românilor din Şchei*, 1701—1795), vol. V, Braşov, 1906, pp. 21—39): *che* = „că", *Doc. Bistr.*, II, 74; *dem* = „dăm", id., ibid.; *va ghesii*, id., ibid.; *ne rughem*, id., ibid.; *către* (de mai multe ori), Stinghe, 23 ş. u.; *dare* = „dară", id. 25; *fere* = „fără" (de trei ori), id. 26, apoi 27 etc.; *fără*, id. 23, 26 etc.; *fere de lege, fără de cinstă*, id. 21; *ste* = „stă", id. 29; *treeşte*, id. 38; *ceteţile*, id. 24 *stremoşilor*, id. 25; *sverşì*, id. 24, ş. a.

[1] Cf. *în toat chipul* şi *în tot chipul*, Stinghe, 38; *toaţi*, ibid. 28, 32; *lăcuitoari*, ibid. 24; *întoarşi*, ibid. 22; *noastru*, ibid. 26, 29; *noastri* = „nostri, noştri", ibid., 29, 30, 39 etc.

[2] Saşii rostesc întocmai. Aproape toţi candidaţii saşi mi-au spus; când s'au prezentat la înscriere, că şi-au înaintat *cereare* s. *cerearea*. Mai adaug: *Domilor Voastrea* (*Doc. Bistr.* II, 74), *cea* = „ce" (ibid. 74), *prea* = „pre" id. II, 5 şi II, 74), *cătrea* = „către" (ibid. II, 72).

©BCU CLUJ

mare (9 r°, 13 v°, 14 r°, 17 r°, 42 r°, 55 r°, 69 v°, 94 r°, 96 v°), *sale* (12 v°, 19 v°, 20 v°, 21 r°, 28 r°, 30 r°, 34 r°, 49 r°, 52 r°, 53 r°, 56 r°, 61 r°, 62 r°, 74 r°, 74 v°, 85 r°, 86 r°, 86 v°, 102 r°, 105 r°), *tale* (42 r°, 52 v°, 56 v°, 59 v°, 60 r°, 69 r°), apoi *păne* (55 r°), *căneşti* (96 v°), *măne*, *poimăne* (87 r°), *minune* (16 r°), *minuni* (6 r°, 6 v°), *buni-* (6 v°), *urechile* (105 r°) etc.

5°. Confundarea lui *ŭ* cu *v*. Copistul nostru, dacă nu cumva e vorba de un lapsus calami, scrie odată: *ci aŭ scumpărat, şi înpărâţiia cerĭuluĭ v-avŭ* (= „v'au") *dăruit* (62 v°); altădată: *în ce lature oa* (= „va") *vre să sâ nascâ I[su]s* (24 v°). De obiceiu însă pe *ŭ* ori nu-l redă grafic: *luaşĭ* (108 v°), *loarâ* (24 r°); ori îl redă prin *o*: *looà* (71 r°). De acest fenomen m'am ocupat altădată în legătură cu formele *lev*, *luvà* şi *avgustŭ* întâlnite în „Cea mai veche carte Rákóczyană" [1]. Acolo am arătat că forme de acestea (*varece*, *luvà*, *luvară*, *plovă*, *dzuva* alături de *ploa*) se întâlnesc şi în Evanghelia slavonă cu traducere română publicată de I. Bogdan în *Conv. lit.* XXV, pp. 33—40. Vornicul ot Câmpulungul Bucovinei scrie între 1640—3 *ev*, *răv.*[2]. In o listă de lucruri de pe la 1690 găsim *5 carţi novi*, *2 rasâ novi* [3] etc. Forma *vare*, care e normală, se găseşte aproape în toate textele noastre vechi. Nu vom insistà mai amănunţit asupra ei. *Luvă* = *luă*, *a lăvat* = *a luat* se aude în Bahna (Mehedinţi), v. *Conv. lit.*, XLIV, 844. Curentă e rostirea *luvà* la Românii din Serbia, cf. G. Giuglea şi G. Vâlsan, *De la Românii din Serbia*, Bucureşti, 1913, glossar, s. v., p. 393. În ţinutul Mureş-Oşorheiului şi Clujului se rosteşte *luvà* supt influenţa ungurească. Saşii de obiceiu nu schimbă pe *ŭ* în *v*. Aceasta ne-o arată cel puţin cele câteva cuvinte potrivite pentru a controlà această rostire găsite la Brenndörfer, *o. c.*: *gaurə* < *gaură*, *kərəusch* < *cărăuş*, *nəuki* < *năuc*, *Noa* < *Noua*. Totuşi uneori şi ei au rostirea *v* în loc de *ŭ*, cf. *Ivon* (de trei ori) la N. Iorga, *Socotelile Braşovului şi scrisori româneşti către sfat în secolul al XVII-lea* în *A A R.* s. ist., Se-

[1] *Anuarul institutului de istorie naţională din Cluj* — pe 1921, p. 200.

[2] N. Iorga, *Doc. Bistr.* II, p. 6.

[3] Idem, ibid. I, p. 92. Exemple cu *v* în loc de ŭ, culese din documente scrise în cea mai mare parte de streini sau cu grafie influenţată de aceştia, v. Ov. Densusianu, *H. l. r.*, II, fasc. 1, p. 73.

©BCU CLUJ

ria II, t. XXI, p. 241 (a. 1691); *Ivonitze Postelnik*, ibid., p. 229 (a. 1686) etc.

6⁰. Săsism este în manuscrisul nostru şi reducerea diftongului; alături de numeroase forme normale, în: *aştap'tă* (82 r⁰) alături de *aşteaptă* (53 r⁰) [1]; *mei* (65 r⁰) alături de *miei* (passim), *eşi* (*începurâ de eşi a să întrebà*, 22 v⁰,) alături de *eişi* (101 v⁰), *e* (*şi acia e agĭunsâre porta*, 24 r⁰) alături de *eĭ* (passim); pentru motivul că se găseşte şi în celelalte manuscrise vechi copiate de Saşi, cu toate că avem şi alb. *ar* = „*aur*“, poate şi în *arulu* (65 v⁰) alături de *aurŭ* (23 v₀, 97 v⁰, 102 r⁰) şi *aurarulŭ* (73 v⁰) [2]; apoi în *cer* (21 r⁰, 98 v⁰) scris şi *cir* (69 v⁰), *cerulŭ* (88 r⁰) alături de *ceriu-* (passim), *ajutorŭ* (57 r⁰), adjectivele verbale în *-tor* alături de formele în *-toriŭ*, care sânt mai dese [3].

7⁰. Dispariţia lui *ĭ* final după *r* şi *şt*, nu numai când aceste consonante sânt aruncate deasupra rândurilor: *ver'* (passim), *Viner*, *Vinerĭ* (passim) etc. [4].

[1] Cf. **Aštâpte** *mat der lapte* (Brenndörfer, *o. c.*, 63); *zakêh* < *zeache*, *zeche* (Brenndörfer şi Kisch, *o. c.*); apoi: *Thelaga* = „Teleagă“ (*Doc. Bistr.* I, XXX); *dobondască* (id. II, 74); *traba* (id. II, 5, 74; Stinghe, 30); *urmază* (Stinghe, 31); *diraptă* (id. 25), *muera* (id. 25); forme ca *Kurtaner* = „curtean“, *Nagul*, *Nagzul*, *Bada*, *Opra* etc. în documentele săseşti.

[2] Cf. *kurt͡schen*, *skurt͡schen*, *sckurt͡schi* < *scurteică*; *katsenw͡ekichi* < *cataveică*; *holtjê* < *holteiu*; *koschtjê* < *coşteiu*; *fl͡or*, *fl͡ur* < *fluier*; *tschorô* < *cioroiu*; *puna lume* < *până-i lume*; *mâko*, *mâku* < *măcău*, *bufarn* < *bou* + săs. *farrn*, ap. Brenndörfer şi Kisch, *o. c.*; apoi *Pitaier Andre*, ap. N. Iorga, *Socot. Braş.*, 121; *Vavodae*, ibid. 162 etc. — În legătură cu aceasta trebue să ne punem întrebarea dacă nu cumva în rostirea *m'ai dat* = „mi-ai dat“, *m'o adus* = „mi-a adus“ din Banat şi unele regiuni ardelene avem de a face cu o influenţă şvăbească ori săsească, care a provocat dispariţia lui *ĭ* din *mĭ*, care alcătuia împreună cu vocala cuvântului următor un diftong.

[3] Cf. *ştubei* < *ştiubei*; *lurcă* < *liurcă*; *Marukichi* < *Mărĭucă*, ap. Brenndörfer şi Kisch, *o. c.*; apoi: *Wister*, *Vister*, *Wizter*, *Vizter* = „Vistieriu“ în N. Iorga, *Socot. Braş.*, p. 122, 123, 129, 133, 169, 174, 175, 176 etc.; *Dedul* = »*Dediul*«, ibid., p. 173; *Szpatar*, *Szpotar*, *Pitar*, *Klutschar*, ibid. passim; *unguleţ*, Stinghe, p. 2, ş. a.

[4] Cf. *nici noĭ singur*, Stinghe, 33; *nicheir*, idem, 32; *nescar noroade*, idem, 34; *a noastri lăcuitor*, idem, 39; apoi *100 de oamen*, idem 36; *se hieţŭ în parte bun* (= „buni“), N. Iorga, *Doc. Bistr.*, II, 74; *Buschten* = *Buşteni*; *Ontschescht* = *Onceşti*; *Zernescht* = *Zârneşti* etc., ap. Brenn-

©BCU CLUJ

8°. Deşi de la un Sas aşteptăm forma *rămune*, streinism e şi *să răminem* (81 v°) alături de *răstăgnit* (54 v°), *răstăg'nirâ* (60 v°), *svănteĭ* (48 v°) [1].

Avem apoi o serie de particularităţi fonetice care pot fi şi româneşti. Unele pot fi explicate ca arhaisme, cele mai multe ca rostiri regionale pe care copistul sas le-a învăţat de la Românii din partea locului. Aşa sânt:

1°. *I* în loc de *î* după *r* în: *amăriţă* (81 r°), *omorì* (93 r°), *omorişi* (108 r°), alături de *amărăte* (68 v°), *ocărăţi* (33 r°), *pogorî* (46 v°, 56 v°), *pogorîrea* (48 v°), *să urăm* = „să urîm“ (31 r°), *pârî-* (9 v°, 11 r°, 12 r°, 91 v°)[2].

2°. *I* + n + cons. în loc de *î* după *s*, *dz*, *ţ* şi *r*: *osinda* (81 r°), *ardzin'du* (44 r°), *şedzindu* (67 r°), *mul'ţimim* (83 r°), *nemulţimitori* (32 r°) alături de *mulţemì* (18 v°), *mul'ţemire* (47 v°), *să mulţămască* (83 r°), *strinsâ* (24 v°) [3].

3°. Intrebuinţarea lui *o* în loc de *ă* neîntonat după labială şi guturală: *pomântŭ* (70 v°, 73 v°), *pomântulŭ* (71 v°) alături de *pământ-*, care se întâlneşte mult mai des; *călugoriţa* (89 r°) alături de *călugoriţă* (passim).

Cu toate că ne-am puteà gândì şi la redarea unui slav *sąmbota*, poate tot aşa trebue interpretat şi *sămbotă* (2 v°) ală-

---

dörfer, *o. c.*, ş. a. Dintre cărţile vechi tipărite are această particularitate Paliia de la 1582 care, deşi s'a tradus din ungureşte şi avându-se în vedere şi ediţia Vulgatei, s'a tipărit în o tipografie săsească din Orăştie, cf. *paser* (Gen. 6), *ver* (Gen. 2); *biserice̦şt* (pref.; Ex. 29), ap. Ov. Densusianu, *H. l. r.*, vol. II, fasc. 1, p. 88.

[1] Cf. *rămune* Stinghe, 27; *râmunĭa*, idem, 3. Ungurii în schimb au rostirea cu *i*, cf. *reminem*, *reminya* în o scrisoare de la 13 Martie 1724 a protopopului Floria B[a]ran ap. N. Iorga, *Socot. Braş.*, 265. Altfel *i* în loc de *î* e foarte des la Saşi în alte poziţii.

[2] Cf. *borin* < *borî*; *urin* < *urî*; *ameritich* < *amărît*, ap. Brenndörfer, *o. c.*

[3] Unele din aceste forme s'ar puteà explicà prin un fel de iotacizare a lui *dz*, *ţ*, altele prin asimilaţie în formele de plural, cf. Ov. Densusianu, *H. l. r.*, vol. II, fasc. 1, p. 68—69. Totuşi cf. săs. *sindżeran* < *sângerà*; *brinse* < *brânză*; *rinżin* < *rânzì*; *rintse*; *Strimba* < *Strâmba*; *trintin* < *trântì*; *krischmar* < *crâjmar*; apoi *kilts* < *câlţi*; *astimperân* < *astâmpărà*; *giltsch* < *gâlci* etc., ap. Brenndörfer, *o. c.*, apoi *stringe* la Stinghe, 32; *neguţitorŭ* id. 31; *neguţitorì*, id. 5 ş. a.

Observăm că această particularitate o are şi Paliia de la Orăştie, cf. Ov. Densusianu, *H. l. r.*, II, fasc. 1, p. 76.

©BCU CLUJ

turi de *sâmbătă* < lat. *sambata* [1].

4°. Rostirea *a—a* în loc de *ă—a* sau *a—ă: cautà* alături de *căutà*, (47 v°), *cautâ* = „căutâ“ (37 r°), *čatate* (7 v°), alături de *cetate*, *marirĕ* (62 r°), *praviĭà* = „priviĭa s. priveà“ (66 r°), *taĭà* (71 v°), *înparatulŭ* alături de *înpăratulŭ* (90 v°), *lacramĭ* (84 r°) alături de *lacrămi;* şi mai ales formele în care apare *a* din *ă* şi înainte de alte vocale accentuate: *desparţit* (82 v°), *păcatos* (81 r°), *statù* (81 r°), *hranì* (17 v°), *să proslavì* (73 r°), *strajuiţi-vă* îndreptat în *străjuiţi-vă* (87 v°) [2].

[1] Cf. *botez* < *baptĭzo*; *porumb* < *palumbus*; *colţun* alături de *căltun*, *zăbovì* < p.-sl. *zabaviti* etc ; apoi săs. *boreboi* şi *barəboi* < *bărăboi*, *baraboi*; *bolâna* şi *belâna* < *bălană*; *boltsâtə* < *bălţată*; *bots* < *băţ*; *Botrine* < *Bătrâna*; *fore* < *fără*; *kotun* < *cătun*; *Mogurə* < *măgură*; *molaĭu* < *mălaiu*; *momăligə* < *mămăligă*; *motschukə* < *măciucă*; *motanie* < *mătanie*; *podure* < *pădure*; *pokalə*, *pokelin* < *păcală*, *păcălì*; *pokurar* < *păcurar*; *porâdžinə* < *păraginâ*; *pokert* < *păcură*; *postrâmə* < *păstramă*; *polərià* < *pălărie*; *pomotuf* < *pămătuf*; *ponərə* şi *ponurə* < *pănură*; *potsin* şi *petsin* < *păţì*; *propedin* < *prăpădì*; *wotâf* < *vătaf* ş. a., ap. Brenndörfer, *o. c.*; *vo va fi* = „vă va fi“, N. Iorga, *Doc. Bistr.*, II, 74; *Poharnik*, ap. N. Iorga, *Socot. Braş.*, p. 116, 181, 229; *Porkulab*, *Plojaschen*, idem., 229, ş. a.

[2] Exemple din textele vechi v. la Ov. Densusianu, *H. l. r.*, vol. II, fasc. 1, p. 78 şi 103—4. Câteva contribuţii mai dă şi I. Bărbulescu în *Arhiva*, XXXI—1924, No. 1, p. 9—10. Înşirarea exemplelor însă, fără a se cercetà originea etnică şi geografică a autorilor, n'are nici o importanţă. Cele mai multe din ele vin de la streini: Aşa sânt cele scoase din documentele slavone şi latine, din documentele privitoare la Petru Şchiopul, apoi din Evanghelia slavo-română de la Petersburg (*cadea*, *casatorĭu*, *împaraţia*, *tatâne*), Psaltirea Scheiană, Hurmuzachi (v. mai încolo) etc.

Formele *a — a* în loc de *ă — a* sânt explicate de Ov. Densusianu, *H. l. r.*, II, fasc. 1, p. 103—4, prin asimilaţie, iar cele cu *a* înainte de altă vocală prin analogia altor forme care au pe *a* în mod normal (cf. *amarîtă — amar*, *mari — mare*, *tariĭe — tare*, *picatură — picà*), ori fiindcă „on prononçait sûrement pas *a*, mais un son intermédiaire entre celui-ci et *ă*, comme cela arrive encore dans quelque régions“.

Falsa analogie, despre care vorbeşte Densusianu, însă se produce aproape numai în gura streinilor. Cât priveşte pronunţarea unui sunet între *a* şi *ă*, rămâne să fie dovedită.

Gamillscheg, *Oltenische Mundarten*, Wien, 1919, § 25, p. 55 credecă formele cu *a* în loc de *ă* s'ar fi născut prin un fel de „şovăire s. alternare de fonetică sintactică“ în vorbirea *allegro*, la început după labiale şi apoi şi după alte consonante. Părerea lui Gamillscheg o admite şi Puşcariu în *Dacoromania*, II, p. 65—68.

Provincial fenomenul acesta e foarte lăţit în Moldova, Bucovina şi Basarabia (cf. G. Weigand, *Die Dialekte der Bukovina und Bessarabiens*,

©BCU CLUJ

5°. Confundarea lui *o* cu *u*: *domnedzeu* alături de *dumnedzeu*, *întro* alături de *întru*, *dorĕre* alături de *durere*, *portà* alături de *purtà*, *omilì* alături de *umilì*, *potem* alături de *puteà*, *rogă* (68 v°), dar *rugâ-te* (68 v°) în loc de *roagă-te*, *tutororŭ* (2 r°, 48 v°, 49 r°), *tutorora* (72 r°), *au măr'torisit* (39 v°), *mer'torisitorĭulŭ* (3 v°), *cârtolari* (24 v°—25 r°), *nepotrede* (49 v°), *înpăratol* (72 v°), *nomele* (72 v°), *nu să cutremore* (80 r°); *cucoşi* (87 r°) etc. [1].

6°. *O* în loc de *oa*. Saşii tratează diftongul nostru *oa* foarte deosebit. La Brenndörfer, *o. c.*, e redat de obiceiu prin *oa*. In jurul Bistriţei se rosteşte *ǫ*, cum rostesc şi Românii din acèle

Leipzig, 1904, p. 50). Sporadic se găseşte şi în Muntenia şi Ardeal. Asupra extensiunii geografice a lui, v. mai pe urmă Puşcariu, *Dacoromania*, II, 63—68. Eu l-am auzit în câteva sate româneşti din apropierea Bistriţei, aşa în Luşca, Prislop etc. Ceea ce e de mirat e că în regiunea în care se găseşte diftongarea *ai, oi, ei, ui*, se găseşte şi acest fenomen, iar aceasta, cum voiu dovedì mai încolo, e de origine săsească. Semnalând deocamdată acest fapt, las să urmeze o serie de cuvinte româneşti rostite şi scrise de Saşi, care au şi ei această particularitate: *balauăr* şi *belaur* < *bălaur*; *kalugər* < *călugăr*; *karuts* < *căruţ*; *kaltsun* şi *keltsun* < *călţun*; *kaput* < *căput*; *matrəgunə* < *mătrăgună*; *pakalə* şi *pokalə* < *Păcală*; *paperârə* < *păpărădă*; *paputš* < *păpuci* etc., ap. Kisch şi Brenndörfer, *o. c.*; apoi *Balacsan*, ap. N. Iorga, *Socot. Braş.*, 237; *Kamarasch*, idem, 125; *Camaraschul*, idem, 129; *Wattaf*, idem, 177; *Kallaraschen*, idem, 183, 184, 185 etc.; *Sattrarul*, idem, 187, 224; *Spattar*, idem, 224; *Vakarit*, Socot. Sib., 288; *Talmascher*, id., ibid.; *Szpatar*, id. 283; *Pastaye*, id. 273; *Kalüger*, id. 283; *ceatate*, N. Iorga, *Doc. Bistr.*, II, 75; *vatamani*, id., ibid.; *platirĕ*, Stinghe, 5; *daruitŭ*, id. 25; *om cautà*, id. 26; *se-i cautămŭ*, id. 33; *adevarat, adevaratŭ*, id. 28, 35, 36; *desparţimŭ*, id. 27; *desparţirĕ*, id. 27, 32, 33, 35; *desparţit*, id. 28; *zalog, a lasà*, id. 36; *oraşani*, id, passim, ş. a.

În Moldova şi Basarabia această particularitate pare a fi importată, iar la Istro-români de altă origine. La Aromâni şi Megleniţi lipseşte.

[1] Între aceste exemple sânt unele, cele dintâiu, care ar puteà fi explicate prin influenţa analogică a altor forme (cf. Ov. Densusianu. *H. l. r.*, vol. II, fasc., p. 89—90). O seamă din ele însă nu se pot explicà decât prin rostirea săsească. Saşii rostesc pe *u* românesc *o*: *orden* < *urdă*; de cele mai multe ori redau prin *u* pe *o* românesc, atât întonat, cât şi neîntonat: *bugatich* < *bogat*; *burdeĭu* < *bordeiu*; *gulich* < *gol*; *hurken* < *horcăl*; *kukesch* < *cocoş*; *mutširlă* < *mocirlă*; *purləgâr* < *potlogar*; amestecă aceste două sunete: *boĭer*, *buĭer* < *boier*; *drobm*, *drum* < *drob*; *flor*, *flur* < *fluier*, ap. Brenndörfer şi Kiss, *o. c.* Cf. şi: *locore*, N. Iorga, *Doc. Bistr.*, II, 5; *poteţŭ* = „puteţi", Stinghe, 28; *pote* = „puteà", id. 34; *băutore* = „băutură", id., ibid., ş. a.

©BCU CLUJ

părți, ori *o* și *ua*, deci săseşte. Pe cel dintâiu îl avem în: *bolbǫnə* „Wasserpfuhl“ (*KNWW.*, 22; *bolbâne*, *Br.* 58) < *bolboană*, cf. *hâlboană* etc.; *grâsnâkich* (*KNWW.*, 57; *Br.* 60) < rom. *groaznic* + săs. *nâkich*; pe al doilea în: *bokə* (*KNWW.*, 22; *Br.* 58) < *boacă*; pe al treilea în: *kəmuᵃrə* (*KNWW.*, 87; *komuarə*, *Br.* 29) < *comoară*; *tuaklər* „Schwätzer“ (*KNWW.*, 165; *Br.* 65) < rom. *îi toacă gura* ş. a. Copistul nostru întrebuinţă cele dintâiu două rostiri. De aceea, deşi de obiceiu păstrează diftongul pe care-l avea în textul pe care copiă, foarte adeseori scrie *o* în loc de *oa*: *groznicâ* (56 v°), *aprope* (22 v°, 65 v°), *morte* (65 v°, 86 r°), *forte* (22 v°, 67 r°, 88 r°), *omeni-*, *omini-* (65 v°, 66 v°, 67 v°, 68 r°, 69 r°, 69 v°, 70 r°, 72 r°, 72 v°), *domne* (69 r°, 70 r°, 82 v°), *frumosâ* (66 r°, 65 r°), *pičorele* (70 r°, 72 r°), *dobitoce* (85 v°), *gropeĭ* (60 r°), *ospeți* (65 v°), *nostrâ* (109 r°), *tote* (109 r°), *doo* (76 r°), *a doa* (80 r°), *se ințorserâ* (9 r°), *să întor'sârâ* (25 r°), *să întor'sâ* (66 v°), *întorseşă* (108 r°) etc. Uneori găsim pe aceeaşi pagină un cuvânt scris în două chipuri: *bole* şi *boale* (80 r°). Altă dată s'a scris mai întâiu numai *o*, pe urmă s'a îndreptat în *oa*, adăugându-se deasupra *a*: *noastre* (20 r°), *cunoaşte* (-8 r°), *aproape* (105 v°), *oasele* (105 v°) ş. a.[1]

7°. *E* în loc de *ea*. Ca şi *oa* şi diftongul *ea* e redat de Saşi în deosebite chipuri: când cu *ea* s. *ia*: *dujânə* < *dugheană* (*KNWW.*, 37; *Br.* 60); când cu ę: *buländrə* „Lumpenzeug“ (*KNWW.*, 26; *Br.* 13) < *buleandră*; cf. şi *koläše* (*KNWW*, 87; *Br.* 62) < *colęşă* (< ung. *köles*); *šäptche* (*KNWW.*, 136; *schâpte*, *Br.* 47) < *şepte*, cum rostesc Românii din regiunea Bistriţei. Din cofuzia lui *ę* cu *ea* s'au născut grafiile: *uegâ* = „ueagă“ < ung. *üveg* (23 v°), *să petrecă* şi *să petreacă* (45 v°), *vecu* = „veacu“ (73 r°), alături de provincialele *aşe* = „aşa“ (19 v°, 76 v° etc.), *me* = „mea“ (65 r°, 65 v°, 66 r°), *mer'sâ* şi *mearsâ* (25 v°), *şerpe* (passim), *vre* = „vrea“ (24 v°), *să nâşte* = se năşteà“ (28 r°), *plân'ge* = „plângeà“ (67 r°), *greie* = „grăià“ (67 r°), *adurmie* = „adurmià“ (69 r°), *-e* pentru forma

[1] Cf. *Dumile vostră*, ap. N. Iorga, *Doc. Bistr.*, II, 5; *Dumilor Vostre*, id. II, 74; *omminii*, id., ibid.; *nostră*, Stinghe, 23; *aprope*, id. 26; *pote*, id. 26, 32; *cunoşte*, id. 28; *cunoşte-se*, id. 33; *se să însora*, id. 28; *persone*, id. 29 ş. a.

©BCU CLUJ

articulată a cuvintelor terminate în *-e: a toată dihanie* (51 v°), *moarte sv[i]nţii sale* (61 r°) ş. a.[1].

II. Particularităţi morfologice.

Găsim forme de conjugare greşite rezultate pe urma analogiei false, cum sânt altfel şi diftongările de supt I 2 şi 3, apoi fenomenele tratate la II 2, 3 etc.: *bucura-te Nicolae, bucura-te robulŭ mieu dul'ce* (2 v°) alături de *bucurâ-te* (38 r°, 39 r° etc.), unde probabil s'a avut în vedere imperativul negativ; *ce să ne strângem să ascultam* (= „să ascultăm") (4 r°); *delunga-să* = „delungă-se" (4 v°); *spre răsăritu-lŭ îngropam* (= „îngropăm"); *de însemnăm învierĕ* (83 r°); *cu glas maire să lâudam* (= „să lăudăm") (3 r°)[2].

III. Particularităţi sintactice.

Particularităţile sintactice cele mai caracteristice ale Saşilor care vorbesc româneşte sânt întrebuinţarea greşită a articolului, amestecul numerilor şi genurilor şi acordurile greşite. Şi la copistul nostru găsim uneori particularităţi de acest fel. În general însă el păstrează neschimbat textul pe care-l aveà înainte.

Iată câteva exemple de construcţii săseşti:

1. Substantivul urmat de un atribut a rămas nearticulat: *acestâ ĭaste începătură sp[ă]s[e]nieĭ* (46 r°); *loc acestiĭ ceteţi bun este* (67 r°); *pentru izbăvire a noastră* (37 r°); *ce să chiĭamâ chĕe înpârăţii cerĭului* (29 r°); *moarte cĭa cu obidâ* (60 r°); *moarte băr'batuluĭ* (83 r°), *deca să potolirâ oameni toţi* (18 r°), etc.[3].

[1] Cf. *vre* = „vrea", Stinghe, 26; *să îngrădescă* = „să îngrădească", *acestă* = „această", id. 29; *să înnoescă* = „să înnoească", id. ibid.; *Nemţu* = „Neamţ"; *lucreză* = „lucrează", id. 31; *pute* = „puteà", id. 33, 34, 35; *pote* = „puteà", *ave*, id. 34, ş. a.

[2] Cf. *vom facea*, N. Iorga, *Doc. Bistr.* II, 74; *nu trebue să ne miram*, (= „să ne mirăm"), Stinghe, 26; *ne mestecam* (= „ne mestecăm"), id. 26; *de ačasta nimica de vie nu luam* (= „luăm"), id 31; *dajdă luam* (= „luăm") id. 38; *neşte vin se poatem ţine*, id. 31; *ca se-l ducă şi se-l vinde* id. 30; *nu-l slobod besereca de iznova se face cineva*, id. 29; *săntŭ îndămnaţi cu voĭa sau fără de voĭa se vând vinu lor purgherilor*, id. 30; *se-l îngreuĭezămŭ*, id. 36; *venitul ce vie la oraş*, id. ibid.; *să se plec şi să se înpace*, id. 39, etc.

[3] Cf. *bireu de čătate Bistriţei*, N. Iorga, *Doc. Bistr.*, II 5 şi 73; *prea locore cele prea unde avem traba*, id. II, 5; *om de pre locure noastre*, id. II, 71; *preatini şi vicini noştri*, id. II, 5; *lucruri cununiilor*, Stinghe, 27; *este în mănă purgherilor*, id. 32; *stremoşi lor, voevozi lor*, id. 25; *de răpăusaţ crai Hungurilor*, id., ibid;. *întru gândită greutate lor*, id. 26; *la prazdnici lor*, id 35, etc.

©BCU CLUJ

2°. Invers, s'a articulat substantivul care urmează după atribut: *pre cinstita a luĭ maica* (48 r°); *cându ĭase cu s[v]inte daríurele* (77 r°); *acii 3 înpăraţii* (22 v°); *atun'ci bună soţia ĭaste m[i]l[o]stenia* (84 v°); *să înţelegâ omeni ceteţénii* (69 v°); *pânâ în acéĭa vrémĕ, mârirâ-se creştinii* (94 r°)[1].

3°. Se articulează substantivul care urmează după o prepoziţie şi când acesta nu este determinat de un atribut: *Curâvor izoarâ de apâ din trupulŭ* (6 r°); *în vreme de nevoĭa* (21 v°); *nu numai cătrâ priĭatenii, ce şi cătrâ ceĭa ce nu ne ĭubăscu* (47 v°); *că moarte înderepteadze omul den pâcate, di[n] nedereptate, din lăcomia, din n[ă]ravurile* (80 v°); *nu vor face oamenii, derep'tu scum'pia* (98 v°); *de să vor lepì de al'ţi streini derep'tu bunătatĕ* (99 r°); *începe-vor igumenii a învăţà pre vlâdicii, şi popii pre igumenii, mirénii pre popii, diacii pre dâscâlii* (sic, 101 r°)[2].

4°. Dacă cumva *e* din *oae* nu trebue citit *ea*, nu se articulează substantivul cu toate că după el urmează un atribut: *şi-l căutà ca pre oae pierdutâ* (94 v°). În acest caz ar puteà fi vorba şi de omisiunea articolului nehotărît[3].

5°. Nu se pune articolul la substantivul întrebuinţat ca subiect ori obiect determinat: *şi grâi lui fatâ* (68 r°); *ĭarâ Jidovi alĕserâ* (91 r°); *bucurie* (= „bucuria") *eră maire în cetate* (72 v°); *începurâ besĕricâ, şi o fâcurâ* (5 v°) etc.[4].

6°. Se pune articolul genetival când nu este trebuinţă de

---

[1] Cf. *la numitul locul*, Stinghe, 23; *acesta ... cătră noĭ tremisă scrisorĭa*, Stinghe 23; *ačasta lor slobodă scrisoarĕ*, id. 26; *întru ča căzută cinstă şi puterĕ*, id. 25: *va pune neşte minčunoase cuvintele în capu nepreceput oamenilor*, id. 26; *care şi întru alte oraşele običaĭul este* id. 28; *acestŭ bun običaĭul*, id 28; *dupĭa neobičnuită rănduĭala*, id. 31; *în parte noastrĭa* id. 29; *până la o mia, câte o vaca*, id. 31, ş. a. Chiar şi după articolul nehotărît: *întru altele este un običaiul cel de de mult*, id. 35; *nu este nici o îndoitrĕ*, id. 37, etc.

[2] Cf. *lăcuescŭ lăuntru în ceteţile sau în oraşele*, Stinghe, 24; *în buţele sau întru alte vasele avănd*, id. 31; *pintru ţintirimu la mormintele*, id. 29; *nu vor eĭ umblà la negoţ ... cu bumbacŭ, că* (sic, = „cu") *lăna de postavŭ, cu peşte, cu straĭur, cu in, cu caşŭ, cu pănza, cu postavŭ, cu funele, cu palaştele, şi cu alte toate ... cu pomele ...* id. 35 ş. a.

[3] Cf. *pă Rumuni cari săntŭ în oraşu*, Stinghe, 28; apoi fiind substantivul fără atribut, dar determinat: *vorŭ vre se pue pe altŭ*, id. 26.

[4] Cf. *Când ĭasă exactorŭ care stringe porţiu şi merge încolo, toaţi se ascundŭ şi nu ĭasă afară până nu se va de la eĭ exactor*, Stinghe 32: *şi vină lor lesne va cunoaşte*, id. 26; *cu armele grunturile şi locuri de protivnici au răscumpărat*, id. 37.

©BCU CLUJ

el: *dintru laturĕ a Persiduluĭ* (23 r°); *ce caută elŭ vremile a vĕculuĭ de vecie* (7 r°) [1].

7°. Nu se pune când l-am aşteptà, dându-ni-se o construcţie asemănătoare cu aceea a atributului în dativ: *Marele preut luĭ H[risto]s Nicolae* (3 r°); *den munca cĭa amarâ ĭaduluĭ* (37 r°); *ce să chĭamâ precepâtori legilor* (9 r°); *cuvinte de înţelepcĭune lui D[u]mn[e]dzău* (53 v°) [2].

8°. Deşi construcţii similare găsim şi în dialectul istroromân şi, incidental, şi la Coresi (la acesta însă rămâne de cercetat dacă aceste cazuri sporadice sânt de origine românească, ori nu), în manuscrisul nostru pare a fi de origine săsească construcţia lui *tot* prepus unui substantiv nearticulat: *a toatâ dihanie* (51 v°) [3].

9°. Ca şi articolul se întrebuinţează uneori şi *-a* de la pronume şi adverbe în poziţii în care astăzi Românii nu-l întrebuinţează, ori nu se pune când l-am aşteptà: *şi înainte tuturora omenilorŭ* (72 r°): *dă-m acesta trupŭ* (55 r°); *ĭarâ demănĕţâ* (=„dimineaţă“) *ei să scularâ* (18 r°) etc. [4].

10°. Omiterea lui *a* de la infinitiv: *aşe să cade tuturor arhiereilor înbla dupâ învăţâtura sf[â]ntuluĭ ap[o]s[to]lŭ Pavelŭ* (19 v°); *ce nice dănăoare n-au fostŭ lucru ca acela vede* (83 v°) [5].

[1] Această întrebuinţare s'a născut din înlocuirea articolului enclitic cu cel genetival, foarte obişnuită la Saşi, în construcţii ca: *la preatini şi vecin ai noştri* în loc de „la preatinii şi vecinii noştri“, N. Iorga, *Doc. Bistr.* II, 73; *vicin al nostru*, id. II, 74; *de la Magistrat a Cronştotuluĭ*, Stinghe 23; *Rumun a districtuluĭ nostru*, id. 29; *Rumuni a legi greceştiĭ neuniţi*, id. 30; *Rumun a legiĭ greceştiĭ*, id. 31; *oameni a legi greceştiĭ neuniţi*, id. 35 etc.

[2] Cf. *domnul arhiepiscopŭ şi mitropolit Belgraduluĭ şi a Carlovţi*, Stinghe, 23; *ăcasta lor slobodă scrisoarĕ*, id. 26, etc. Se omite chiar şi dinaintea posesivului: *de la noastri neprecepuţi oraşani*, id 29. In cele două exemple din urmă însă poate fi vorba şi de contragerea celor doi *a* care ar trebuì să urmeze unul după altul.

[3] Cf. *toate familii aceşte*, Stinghe, 32; *de la tot grunturi fieşte cui va fi dĭma a cere*, id. 38.

[4] Cf. *acesta . . . cătră noĭ tremisă scrisoarĭa*, Stinghe 23; *ăcasta lor slobodă scrisoarĕ*, id 26; *întru ăcasta a noastră scrisoarĕ* id. 27; *decăt altora mănĉunoasă scrisoarĭa*, id. 39; *totdeaună or fi lor neopritŭ*, id. 29, ş. a.

[5] Cf. exemplele adevărat, nu tocmai sigure, întru cât ar puteà fi vorba de contragerea lui *a* în vocala iniţială a verbului: *nu sănt slobod aduce*, Stinghe, 29; *de vor şi vre ei întru ăcastŭ maĭ de sus oraşu, a sa avuţia caseĭ ave...*, id 24. Dacă am aveà la dispoziţie şi alte documente scrise româneşte de Saşi, de bună seamă am găsì şi exemple împotriva cărora nu s'ar puteà ridicà nici o obiecţiune.

©BCU CLUJ

11°. Uneori se confundă numerii: *Şi nime nu-i drăzniiă să le întrebe de fata luĭ, de să nu o dâ (sic,* = „dĭa") *şerpeluĭ* (66 r°); *nice dănăoare n-au fost lucrur ca acela vede* (= „a vedeà") (83 v°); *şi botedzâ tăţi, carele* (= „carii" s. „carei") *erà cu însulă* (72 r°)[1].

12°. Se confundă genurile: *ce într-acest ezer este o* (dacă nu cumva trebue citit *on* = „un", cf. *într-on chipŭ* la 79 v°) *şerpe maire şi răŭ* (68 r°); *adecâ amu acĭasta părinte* (20 r°); *şi acĭasta părintele nostru de suflete* (20 v°); *nu ĭaste al'tâ toc'malâ, fără-numaĭ acesta* (49 r°) etc.[2].

13°. Alte acorduri sau forme greşite: *începătura aceştiĭ orbicĭune* (86 r°); *în dulcĭaţa aceştiĭ lume* (86 r°)[3].

14°. Una dintre cele mai caracteristice particularităţi ale Saşilor care vorbesc româneşte este că ei evită întrebuinţarea dativului, înlocuindu-l prin sintagma *la* + acuzativul. In textul nostru găsim un singur exemplu de acest fel (*şi-l dĕde la s[ve]tiĭ Gheorghie*, 71 r°), fapt care ne-ar puteà îndemnà să-l considerăm mai curând regional românesc[4].

15°. Găsim în sfârşit şi alte construcţii care nu pot veni decât de la un strein, d. p.: *atun'ce nu va hi milâ frate de frate* (99 v°); *aduceră amente-ĭ a morţii* (86 r°); *şi dĕde trupul luĭ Iosifŭ a lui H[riso]s* (55 v°) = „şi deade lui Iosif trupul lui Hristos"[5] ş. a.

---

[1] Cf. *se hieţi Dumilor Voastre senetos*, N. Iorga, *Doc. Bistr.* II, 74; *aceştiĭ suptŭ cetate ăcasta supus orăşeni*, Stinghe, 24; *purgheri din afară slobod*, id. 24; *de vor fi trebuinţa*, id. 25; *nu vor pute fi turbiruiţ sau supărat*, id. 27; *dela tot grunturi*, id. 38, ş. a.

[2] Cf. *întru ai multe şi bun* (= „bun"), N. Iorga, *Doc. Bistr.* II, 74; *căte bani s'au luat*, Stinghe, 35; *şi eĭ direptate ala avănd*, id. 38; *aceşti adevaraţ respunsuri*, id. 38; *nu socotindŭ privilegii lorŭ*, id., 29; *alţ relaţii*, id., 32; *acela pofta lor*, id. 36.

[3] Cf. *ommul noastrea*, N. Iorga, *Doc. Bistr.*, II, 74; *dem ştire dumilevoastre*, id., ibid.; *fere de slobozirĕ pre luminateĭ curti înpărăteşti*, Stinghe, 29; *tuturor lăcuitor din Cronştotu*, id. 30; *a noastri lăcuitor jalbele săntŭ*, id. 38.

[4] Cf. însă *scriem pacea şi sănetate la preatini şi vicin ai noştri, la părchelabi şi la vornicŭ şi la vatamani din sat*, N. Iorga, *Doc. Bistr.* II, 73; *şi la toţ meşteri cari sânt la noi... privileghiĭ sănt de ţeh*, id. 33; *orŭ pute... agonisì pita la sine*, id. ibid.; *nu vor pute agonisì hrana la sine*, id. 35.

[5] Cf. *nimenŭ nu se cuvine*, Stinghe, 36; *trebue noao foarte a se mirà*, id. 31, ş. a.

©BCU CLUJ

Dar cum am ajuns la convingerea definitivă că diftongarea lui *a* în *ai*, precum şi aceea a lui *u* în *ui* şi *e* în *ei* din alte manuscrise vechi, trebue atribuită unor Saşi care scriau româneşte?

În vara anului 1922, supt impresia celei dintâiu citiri a manuscrisului descris mai sus, aflându-mă în Năsăud, am fost invitat de mult stimatul mieu fost profesor şi coleg, Dl Virgil Şotropa, ca să văd interesantul material ce i s'a trimis din Arhivele Bistriţei cu privire la istoria Văii Someşului de sus, în special a graniţei, de care se ocupă de multă vreme. Mi-a arătat o seamă de documente foarte importante din secolul XVIII, atât latineşti, cât şi româneşti. Între altele am văzut şi scrisoarea latinească de la 1 Aprilie 1758 adresată Românilor din districtul Năsăudului de canonicul şi candidatul de episcop Grigore Maior pe care a publicat-o ulterior în *Revista istorică*, IX, 1923, No 1—3, p. 24—25. Această scrisoare are şi o traducere românească, făcută, cum crede d-l Şotropa, de vreun magistrat bistriţan. Citind această traducere, am întâlnit în ea, spre marea mea surprindere, formele *cairele, mairele, taire.* Intrigat de acest fapt am întrebat pe d-l Şotropa dacă a mai întâlnit acest fenomen fonetic şi în alte documente afară de această traducere. Împrejurarea că el se întâlneşte în documente aşa de târzii adecă ar puteà să ne dea o explicare pentru aceleaşi forme din manuscrisele noastre cele mai vechi, inclusiv manuscrisul liceului din Năsăud. D-l Şotropa m'a asigurat atunci că diftongarea *ai* se găseşte, „aproape în toate documentele româneşti scrise de Saşi" şi a mai adaus „doar Saşii aşa vorbesc".

Ulterior d-l Şotropa mi-a mai comunicat următoarele date:

1°. Într'o scrisoare adresată preoţilor din Mocod, în 14 Iulie 1757, primarul Bistriţei Ioannes Fridericus Klein semnează *„judeţul maire de la Bistriţe"*.

2°. În 1752 este pomenit într'un protocol judecătoresc un fiu al popei *„Sellajre"*, nume în care iarăşi se recunoaşte diftongarea *ai* [1].

[1] *Sellajre* nu e decât forma diftongată în rostirea săsească a lui *Şelariu*. Pentru acest meşteşug cunoscut la Saşii bistriţeni cf. *„Şi voi schelarilor nime să n'aibă a băntul preste dzisa noastră"*, ap. N. Iorga, *Documente româneşti din arhivele Bistriţei*, Partea I, p. 5. La 1533 între juraţii Bistriţei e pomenit „Sigismundus *sellator*" (= „Sattler" s. „Sadler"), ap. N. Iorga, *Ştefan cel Mare, Mihaiu Viteazul şi mitropolia Ardealului*, în *AAR.*, s. ist., Seria II, t. XXVII, p. 18. In trei documente româneşti din 1621 e pomenit *„Şalar"*, *„Şălar"*, *„Şelar"*, deci tot „Sattler" „Andreiaş, birău de

©BCU CLUJ

3°. În catastihurile de dare ale vechei arhive bistriţene se întâlneşte de mai multe ori numele satului „Vărarea“ scris *„Varaire.“*.

4°. În tabloul popilor din „vidic“-ul Năsăudului din a. 1733: *Popa Grigoire, Floire, Istrajte.*

5°. În tabloul popilor din a. 1746: *Larjaon* (probabil în loc de *Lairion* = „Larion“), *Vailan* (= „Vălean“), *Ojane* (probabil în loc de *Oajne* = „Oanea“).

6°. În tabloul pământurilor hipotecate (pentru stolă etc.) din a. 1755: *Thoider Karbuine* (Maieru), *Chilip Gaichi* (= „Gaćii“, „Gafii“, din Feldru), *Lazar Nikoire* (Feldru), *Gjorgye Szojerik* (= „Şoaric“, „Şoarec“ din Rebrişoara), *Luka Nikoira* (Rebrişoara), *Lazar Maire* (Poeni), *Krestair* (= „Crestar“) *Simion* (Bichigiu), *Todoraş a Sojrii* (= „sorâ“, din Runc).

7°. În scrisoarea guvernului ardelean către norodul someşan din a. 1755: *maire, szuperaire, dreptaite.*

8°. În scrisoarea Românilor din măeriştile Bistriţii către Vlădica, din a. 1760 (scrisă probabil de un Sas ori de un Român care a umblat în şcoli săseşti): *plecajre, aschesaire* (= „aşezare“).

9°. În scrisoarea din 19 Iunie 1761 a protopopului Anton Farkas din Năsăud către Ştefan Cute (Feldru): *frajtye.*

10°. În scrisoarea de mărturie pentru Ciacău şi Jderii din a. 1761: *Rotair Vasile, Vasile Versair* (= „Vărzar“), *Sadin Kosokair* (= „Cojocar“).

11°. Formele *maire, caire* se întâlnesc şi în alte acte afară de cele menţionate mai sus.

Cu toate că nu puteam să mă îndoesc de loc în privinţa celor ce mi-a afirmat d-l Şotropa despre rostirea cu *ai* a Saşilor care vorbesc româneşte, ştiindu-l un perfect cunoscător al limbii săseşti, totuşi am căutat în tot chipul să verific ceea ce mi-a spus.

În târgul care se ţine în fiecare Joi în Năsăud vin numeroşi Saşi din regiunea Bistriţei. Am luat contact cu ei şi m'am convins că în adevăr graiul lor e plin de diftongări, între ele şi

cetatea Bistriţii“, ap. N. Iorga, *Doc. Bistr.*, Partea I, p. 38—39; Partea II., p. XIII şi 3. Un „*Schalayr* Beck“ e pomenit la 1620 şi în *Socotelile Braşovului* şi scrisori româneşti către sfat în secolul al XVII-lea de N. Iorga, *AAR.*, s. ist. Seria II, t. XXI, p 158. Pentru terminaţiunea în *-e* cf „Pötter *Kroytoire*“, ibid., p 181 (a. 1633) şi „Stan *Portare*“, ibid., p. 222.

©BCU CLUJ

diftongarea pe care o căutam eu, precum şi că diftongările le fac şi când rostesc cuvinte româneşti. Nu toţi însă rosteau destul de „săseşte" cuvintele româneşti. Unii le rosteau întocmai ca şi ţăranii noştri, deci foarte bine. De la unul care dădeà mai mult colorit săsesc cuvintelor româneşti totuşi am putut prinde propoziţia: „*Sche mai faische Tuader?*" La despărţire a spus însă: „*Pasche bunə!*"

Reîntorcându-mă în Cluj, am aruncat o privire în *Siebenbürgisch-sächsisches Wörterbuch*-ul redactat de Adolf Schullerus. Din aşa numitele „tabele fonetice" de pe p. XLIII ş. u. ale fasc. 1 a acestui important dicţionar am putut să mă conving numai decât de existenţa diftongărilor *aę, ai* şi *uę, ui* în săseşte şi să văd şi extensiunea geografică a acestora. Nu în toate regiunile adecă se găseşte această diftongare. În o seamă de regiuni se păstrează vocalele lungi şi tonice nediftongate.

Cum pentru manuscrisul pe care-l studiam mă interesà în special graiul Saşilor din regiunea Bistriţei, deşi putusem constatà din tabelele fonetice amintite că la ei există diftongarea de care e vorba, cel puţin în elementele băştinaşe, totuşi am consultat şi preţioasele lucrări ale colegului G. Kisch, *Die Bistritzer Mundart verglichen mit der Moselfränkischen*, Halle a. S., 1893, şi *Nösner Wörter und Wendungen* (citată şi pentru alte particularităţi fonetice cu caracter săsesc ale manuscrisului nostru).

D-l Kisch atestă şi el diftongarea pe care o căutam, redând-o în lucrarea sa mai veche cu *aę* şi *uę* (cf. *BM.*, p. 26, II *a*), iar în cea mai nouă cu a^i şi u^i *(NWW.*, passim).

Iată câteva exemple de diftongare în cuvinte de origine germană:

1° *aę, ai*: *krâęχ* (mgs. *krieche*); *tsâęgel (ziagal)*; *brâęf (briaf)*; *šlâęf* (praet. lui *šlâfen*), *BM.*, p. 26, II a; *blâ^{i}t* (mgs. *bluot*, mod. *Blüte*), *NWW.*, 29; *brâ^{i}chn (brechen)*, NWW., 24; *krâ^{i}chn (kriechen)*, NWW., 88; *šprâ^{i}chn (sprechen)*, *NWW.*, 48; *gəmâ^{i}cht (gemacht* „Vorschuss"), *NWW.*, 99; *paradeis* (< *Paradies*), *NWW.*, 40; *pupeiər* (< *Papier*), *NWW.*, 40 şi 119; *spâ^{i}gel* (< *Spiegel*), *NWW.*, 144; *dâch* (cf. ol. *dag*, germ. mod. *Tag*) are plur. *du^{a}ch* şi *dâ^{i}ch*: *a^{i}cht du^{a}ch* şi *a^{i}cht dâ^{i}ch*=8 Tage, *NWW.*, 29; *gât* (mgs. *guot*; germ mod. *Gut* „Vermögen") are plur. *gâ^{i}ter*; *fâssdâch* (mgs. *voztuoch* „Decktuch") are plur. *fâ^{i}ssdâ^{i}chər*; ş. a.

©BCU CLUJ

2°. *uę, uⁱ*: *Kuⁱsn* „reden, plaudern, schwatzen“ (cf. fr. mos. *kôsən, kusən*); *gekuⁱs* (cf. mgs. *gekôse*) „Gerede“, „Gespräch“, *NWW.*, 92; *buⁱbəs* = 1°. „Bofist“, 2°. „stämmiges Kind“ (cf. mgs. *buobe*; germ. mod. *Bube* şi *Bubenfist*), *NWW.*, 26; etc.

Cum se vede chiar şi numai din puţinele exemple citate, diftongarea despre care vorbim nu e provocată totdeauna de aceleaşi pricini. Uneori ea e rezultatul schimbării condiţiilor de producere a sunetelor, altădată al apofoniei (la conjugarea verbelor), iar de cele mai multe ori al metafoniei (la declinaţiune şi derivaţiune). Cea din urmă e cea mai nouă şi cea mai obicinuită.

Cuvintele de origine streină sânt tratate din acest punct de vedere la fel cu cele germane, fiind diftongate şi în ele vocalele lungi şi tonice (din româneşte cele tonice au fost considerate lungi). Astfel în *SsWb.*, p, 396—7 pentru *bâl* „Darm“ < ung. *bél* se dă şi forma *baêl*, iar cu o pagină mai nainte *baika* e considerat ca fiind corespondentul ungurescului *béka* „Frosch“. *Schâⁱk, tschâⁱk* şi *schäk* „Schmerle“ se derivă din ung. *csik*[1]. Din româneşte sânt: *bâⁱš* „Senne“, „Oberschafhirt“ *KNWW.*, 14; şi *bâtsch*, Br. 10) < *baciu*; *kâⁱpich* „schussig, närrisch“ (*KNWW.*, 78) < *capiu; kontraⁱš* „der behufs Kontrollierung des Salzhüters den Gegenschlüssel führende Salzbrunnenverschliesser“ (*KNWW.*, 87; Br. 62) < *contraş*, care mi-e cunoscut şi mie din regiunea Năsăudului şi care a intrat şi în dialectul Secuilor din Treiscaune în formele *kontrás, kontorás* (*Magyar nyelvészet*, VI, 356; Szinnyei, *M. Tsz.*, I, col. 1165) şi trebue adus în legătură cu *control, controlă*, fiind probabil o corupţie a lui **controlaş* supt influenţa lui *contra*[2]; *faⁱchel (KNWW.*, 41), *faęchel, fächel (SsWb.*, 287) „Fächlein Schleier der [Jung-] Frauen“, „Leinwand, die an den Schleier geheftet herabhängt“ < rom. *fachiol*, nu din ung. *fátyol*, deoarece altfel ung. *ty* = *tch* > *ch* ar fi fără analogie (*Sswb.*, *l. c.*); forma sudică *fâtjel, fâtchel* în schimb e din ung. *fátyol*; *Lâᵉchnts (KBM*, 26), *Lâⁱchnts* (KNWW., 93) din un mai vechiu *Lechnitz* (doc. a. 1452 *Lechnicia*), iar acesta probabil din un rom. vechiu **Lechiniţa* sau chiar **Lenchiniţa* (< p.-slav. *lęnkǫn, lękti*

[1] Fr. Kramer, *Idiotismen des Bistritzer Dialektes* în *Programm*-ul liceului săsesc din Bistriţa pe 1877, p. 113.

[2] Cf. şi Damian István, *Adatok a magyar-román kölcsönhatáshoz*, Budapest, 1912, p. 28.

©BCU CLUJ

„krümmen“ [1] + suf. loc. *inĭcĭ* [2] + *a*, care ar fi putut da atât săsescul *Lechnitz*, cât şi rom. actual *Lechinţa* şi ung. *Lekence*; *Eidəš* <, rom. *Ideciu*, *Idiciu* (cf. şi ung. *Idecs*, KNWW., 40); *Kreisch* < *Criş* (cf. ung. *Keresd*); *bubəs* şi *buibəs* „Knorren am Holz, am Kopf des Menschen“ < *bubă* (Br., 59) ş. a.

Diftongări făcute de străini în cuvinte de origine românească găsim curând după întâlnirea noastră cu Saşii. Dar documentele care ni le păstrează sânt scrise latineşte şi slavoneşte. Astfel nu putem şti totdeauna originea celui ce a scris documentul. Afară de aceasta ortografia celor dintâiu nu ne dă totdeauna putinţa unei cetiri sigure. Totuşi iată câteva exemple.

Boiul-mare de lângă Sighişoara s'a numit la început *Bun* s. *Buni*. Aşa apare în cele mai vechi documente. La 1300 îl găsim în forma *Bwn* (de mai multe ori) [3], la 1315 *Bun* (iarăşi de mai multe ori) [4]. Ungureşte se numeşte şi astăzi *Bun*. Dar încă la 1341 ia forma *Buyn* [5], care foarte probabil vine de la un Sas şi se poate ceti *Buin* şi *Boin* [6]. Din *Boin*, considerat de plural săsesc, pare să se fi reconstruit singularul românesc *Boiu*, numele actual nu numai a satului de care vorbim, ci al mai multor sate româneşti din Ardeal.

D-l coleg V. Bogrea mi-a atras atenţia asupra formei diftongate a numelui unui sat Хрьсомѵинци, care se găseşte într'un act slavon de la 3 Octomvrie 1385 la A. Ştefulescu, *Mănăstirea Tismana*, Bucureşti, 1909, p. 168, iar în forma articulată Хрьсомѵинцїи în alt act slavon din 2 Iunie 1547 (ibid., p. 236). In amândouă aceste acte i se confirmă mănăstirii Tismana „satul Vadul-Cumanilor cu jumătate Toporna, şi Balta Bistreţu de la Topliţa până la Gârla cea repede mai sus de Covăciţa cu satul Hâr-

[1] Berneker, *SEW.*, 707.

[2] De sufixul local *-inţi* s'a ocupat V. Bogrea, *Dacoromania*, I, 218.

[3] Zimmermann-Werner, *Urkundenbuch*, vol. I, 219—220.

[4] Idem. I, 313—314.

[5] Idem. I, 519.

[6] Cf. ung. *Hunyad* (+*vár* s. rom. *Hunedoara*) > săs. *Hoinden*, *Hwinden* (cf *Quellen zur Gesch. Siebenbürgens aus sächsischen* Archiven, vol. I, *Rechnungen*, p. 73 şi 93. [Acest *Hoinden* săsesc, pentru celalalt *Hunyad* unguresc, trebue să fie la baza formei româneşti *Huedin*, care nu se poate explică, din cauza lui *-in* final, din ung. *Hunyad*, care ar fi dat **Huńad* > **Huiad*, ca în *Huniedoara* < *Hunyadvár*. Numele românesc ar fi deci un indiciu că Saşii ajungeau dincolo de Cluj spre Oradea-Mare S. P.].

©BCU CLUJ

somuinţii şi Tismana pe ambele părţi". Satul e identic cu хрѣсомоинци, care e citat de I. Bogdan din un act de la 1387 în *Lui Titu Maiorescu, Omagiu,* Bucureşti, 1900, p. 593. În *Marele Dicţionar Geografic,* vol. III, p. 713, unde ar trebui să fie, însă n'am găsit nici o comună cu acest nume. Forma diftongată *Hârsomuinţii* ar puteà să fie nu numai de origine săsească, ci, cum crede D-l Bogrea, deoarece ea se găseşte în două acte slavone şi regiunea Tismanei e în nemijlocită apropiere de *Mehedinţi* şi de Sârbii de la care avem cele mai multe numiri topice terminate în *-inţi,* ar puteà fi considerată şi de o contaminare a lui *Hârsomunţi* cu acest sufix, asupra căruia cf., cum am amintit, tot Bogrea, *Dacoromania,* I, 218.

In un document latin din 6 Iulie 1391 e pomenit „*Mayna*", „comes Myrcii vaivodae"[1]. Evident, *Mayna* = „Manea". In alt document latin de la 1413 găsim un „*Taytte*", „Walachus de villa Gassendorff"[2]. Ar puteà fi vorba de o formă diftongată a lui „tată".

Cât priveşte regiunea Bistriţei, n'avem documentele vechi publicate în întregime. Dr. Albert Berger în ale sale *Urkunden-Regesten aus dem alten Bistritzer Archive,* publicate în *Programm des evangelischen Obergymnasiums zu Bistritz* pe 1893, 1894 şi 1895 se mulţămeşte să ne dea numai conţinutul lor. Astfel nu le putem utilizà din punctul nostru de vedere. Acel „Mayrosch von Rebra" pe care-l întâlnim în 1502[3], nu e sigur. Ar puteà fi atât „Maroş" s. „Mareş", cât şi „Măgheruş", „Măeruş" sau altceva.

La 29 Septemvrie 1523 guvernul oraşului Bistriţa încuviinţează populaţiei româneşti din „vidic" să-şi întemeieze o mănăstire între satul Hordou şi Telciu, la stânga drumului, spre Apus, lângă apa Bichigiului, „unde mai fusese odată o mănăstire ca aceea"[4]. La 1533 juraţii saşi ai Bistriţei confirmă Vlădicăi „Layr Iowan" şi călugărilor acestuia privilegiile acordate odinioară călugărilor din mănăstirea ardeleană a Bistriţei, cari „iuxta graecam et antiquam ecclesiae normam extra fumosas civitates, in silvis degentes vivunt suaque domicilia in recessu

[1] Z.—W., *Urk.,* I, 35 şi 731.
[2] Idem. I, 577 şi 754.
[3] Berger, *o. c.,* II, 1894, p. 13.
[4] N. Iorga, *Doc. Bistr.,* Partea I, p. XVI; cf. şi Berger, III, 1895, p. 27.

©BCU CLUJ

ab habitaculis hominum constituunt", pentru ca „ibiden secundum ritum et consuetudinem eorum pacifice et quiete vivere valeant, ita tamen [quod] silvas circumiacentes sibi proprie [retinere] non debeant" [1]. D-l Iorga în *Doc. Bistr.*, Partea I, p. XXXIII bănueşte că în acest „Layr Iowan" ar fi vorba de „Ilarion". In AAR., s. ist., seria II, t. XXVII, p. 5 afirmă cu siguranţă acest lucru. Cred mai de grabă că e vorba de „Larion", forma obicinuită în aceste părţi, despărţită în două de etimologia populară a juraţilor saşi şi apoi diftongată în partea întâie după felul de rostire al acestora.

Două exemple din limba actuală a Saşilor bistriţeni mi-a comunicat D-l A. Bena, care le-a găsit adunându-şi materialul pentru teza D-sale de doctorat despre „Limba română la Saşii din Ardeal": *„Bäre, kâre* **fâ[i]sche** *Pâk"* ! [2] = „bere, care face poc" şi **„Trâ[i]sche**, *Korda Fritzi"* = „trage, Korda Fritzi" [3].

Mult mai bine stăm în privinţa regiunilor Sibiiului şi a Braşovului.

Pentru cea dintâiu avem: *Quellen zur Geschichte Siebenbürgens aus sächsischen Archiven*, vol. I: *Rechnungen aus dem Archiv der Stadt Hermannstadt und der sächsischen Nation* (1380—1516), Sibiiu, 1880, şi N. Iorga, *Socotelile Sibiiului* în AAR., s. ist., t. XXI, p. 271—302.

Din *Rechnungen* extragem numai câteva forme sigure, indicând în paranteze pagina: *Baÿda* = „Badea" *de Argesch* a. 1500 (278) ∽ de *Switz* a. 1501 (208), ∽ *de Zagonem* a. 1500 (291) [4]; *Valentino Pittaÿr* = „Pitariu" a. 1506 (439) [5]; *Mayna* = „Manea" a. 1503 (363, 370), *Maÿn* a. 1503 (369), [6]; *Radul spataÿerium* a. 1504 (415), *Radul spathaÿr* = „spătariu" a. 1506 (433); *Gaÿles* = „Galeş", numele unui sat de lângă Sibiiu, a. 1506 (423) [7]; *Waÿlia* = „Valea" a. 1504 (453) [8] ş. a.

[1] N. Iorga, *AAR.*, s. ist., seria II, t. XXVII, p. 18—20.

[2] Albert Schuller, *Nösner Schnurren, Nîsner Mâtn*, Hermannstadt, 1910, p. 29.

[3] Idem, p. 31.—La p. 28 se spusese: „Bässgeich schpillt der Korda Fritzi".

[4] Cf. şi *Bade de Argesch* (271), *Bada de Argesch* (276) ∽ *de Compolong* (271, 279), ∽ *de Maluren* (277), de *Rybnig* (272), ∽ *de Slatina* (280, 298).

[5] Cf. *Valentinus Pÿthar* a. 1509 (535).

[6] Cf. *Mane, Man, Maan* (148, 151, 187, 191, 232, 273, 275, 276, 277, 288, 304).

[7] Cf. *Galis, Gales, Galesdorff, Galasdorff* (182, 207, 209, 503, 506).

[8] Cf. *Walya* a. 1506 (423); *Walÿa* a. 1507 (455) a. 1510 (183).

©BCU CLUJ

Din *Socotelile Sibiiului* ale D-lui N. Iorga citĕm: *Spatar Dikull* de la 5 Sept. 1655 (279), *Joan Oylye* de la 23 Iunie 1659 (281), acelaşi care la 20 Aprilie 1658 erà *Jon Ollya* (282).

D-l Bogrea mi-a atras atenţia asupra numelui lui „pan Vasilie P a i n d u r, mare Stolnic", care iscăleşte un act slavon de la 30 Iulie 1634[1], prin care Matei Vodă confirmă mănăstirii Tismana stăpânirea peste satul Turceni. Forma *Paindur* se poate explică în două chipuri: ori ar puteà să fie numele redat corect şi atunci Vasilie Paindur sau, mai bine, înaintaşii săi trebue să fi fost de origine Saşi, ori vine de la diacul care, deşi Sas, scrià slavoneşte. Cât priveşte pandurii şi calea pe care ne-a venit acest cuvânt aşa de curând, găsim o informaţie preţioasă în N. Iorga, *Socotelile Sibiiului*, *AAR.*, s. ist. t. XXI, p. 273:

„Am 23 Ianuarie [1606]. Schickt ich einen Stadt Diener bis kegen Millmbach zu erforschen wegen der P a n d u r n und Tattern, die in den Hattczig geraubt hatten . . .". Atât la Tismana, cât şi la Haţeg, sântem în apropiere de regiunea săsească a Sibiiului.

Din regiunea Sibiiului trebue să fi fost şi autorul sau cel puţin transcriitorul versurilor româneşti tipărite cu litere latine din *„Favor aonius quondam erga d. Valentinum Franck iuniorem, patricium cibiniensem, declaratus a nonnullis fautoribus et amicis* . . . Cibinii per Stephanum Jüngling excussum, anno MDCLXXIX", republicate de d-l N. Iorga în care, alături de alte particularităţi întâlnite şi în manuscrisul nostru, mai găsim, împreună cu pe *mare* (de două ori) şi forma *nâire* = „n'are" (p. 7), relevată de d-l Puşcariu[2], şi *puinye* (p. 8)

Dr. Albert Amlacher, *Urkundenbuch zur Geschichte der Stadt und des Stuhles Broos bis zum Uebergang Siebenbürgens unter Erbfürsten aus dem Hause Oesterreich* (1690), Sibiiu, 1879, în care ar trebuì să găsim exemple de diftongări din regiunea Orăştiei, nu ne dă nimic în această privinţă, fiindcă cea mai mare parte din documente sânt latineşti şi nu sânt scrise de Saşi decât foarte puţine.

[1] A. Ştefulescu, *Mănăstirea Tismana*, p. 309. — Tot Dl Bogrea îmi comunică şi că *„Vasile Palandur*, vel- stolnic", se găseşte la Ghibănescu, *Surete şi izvoade*, IV, 358.

[2] *Dacoromania*, I, 381. Versurile însă nu sânt „de pe la 1666", cum le datează d-l Puşcariu, având în vedere data celei dintâiu cărţi cu care ele se găsesc împreună. Titlul citat ne arată lămurit că sânt din 1679.

©BCU CLUJ

O recoltă foarte bogată avem însă din regiunea Braşovului. Pentru aceasta putem întrebuinţă ca izvoare bogata colecţie *Quellen zur Geschichte der Stadt Kronstadt in Siebenbürgen*, pornită în Braşov la 1886, din care ne vom restrânge aici însă numai la cele dintâiu două volume de *Rechnungen aus dem Archiv der Stadt Kronstadt* (1503—1540), apoi N. Iorga, *Socotelile Braşovului şi scrisori româneşti către sfat în secolul al XVII-lea*, publicate în *AAR.* s. ist., seria II, XXI, pp. 111—270.

Iată câteva exemple sigure din cea dintâiu: *Aylda* şi *Alda* = „Aldea“ *Bulgarus* începând cu a. 1503 (I 2, 4, 35, 39, 93, 192, 266, 276, 277, 278, 363, 463, 510, 528, 530), *Aylda de Brayla* a. 1503 (I 29, *Aylda Thompa* a. 1534 (II 705); *Baida* = „Bădea“ *de Slatina* a. 1503 (I 8), ∽ *de Compolong* (I 20, 30); *Bayda Egyptio* a. 1503 (II 292), *Bayda Cziganus* a. 1533—1538 (II 292, 466, 492, 493, 539), *Bayda Postelnyk* a. 1538 (II 580, 581); *Baÿla*, *Baÿle* = „Balea“ *de Braÿlla* a. 1530 (225), ∽ *de Buckarest* a. 1529 (174), ∽ *de Fogaras* a. 1536 (II 443, 447), a. 1537 (II 510), a. 1538 (II 559, 594), a. 1539 (II 632), ∽ *de Pitest* a. 1529 (II 174); *Buyna* = „Bunea„ a. 1530 (II 230); *Tschoynte* = „Ceontea“ a. 1529 (II 173); *Koydre* = „Codrea‘ a. 1529 (II 174); *Floyre* = „Florea“ *Walachus* a. 1538 (II 567, 568); *Mikul de Floytsch* = „Floci“ a. 1529 (II 174), *Ztoyka de Floytsch* a. 1529 (II 175), *Ztoyka Floytsch* a. 1529 (II 175); *Ztoyka Goylam* = „Golea“ ori „Golan“ a. 1529 (II 174), ∽ *Goylan* a. 1540 (II 678), *Mayne* = „Manea“ între a. 1503—1540: ∽ *Bulgarus* (I 1, 3, 11, 18, 25, 31), ∽ *de Bussov* (I 12, 26), ∽ *de Stoynest* (I 32), ∽ *Thorschor* (I 30), ∽ *Scherb de Thorschor* (I 67, 69); *Mayne* (II 225, 232), ∽ *de Braylla* (II 173, 174, 231), ∽ *de Teyschayn* s. *Tyschtayn* (II 173, 228), ∽ *de Flotsch* (II 224), ∽ *de Nemoeşt* (II 173), *de Pythescht* (II 174); *Ztan Mayre* = „Mare“ a. 1529—1530 (II 174—217), ∽ *Mayra* a. 1535 (II 437); *Mayresch* = „Mareş“ de *Strypkoyn* = „Scripcani?“ a. 1530 (II 231); *Padwere* = „Pădure“ *Lwgofoth* a. 1534 (II 367, 368), *Paduere Logofott* a. 1537 (II 519), *Padwyre Lugofot* a. 1538 (II 560); *Pitayr* = „Pitariu“ *Lörencz* a. 1521 (I 346)[1], *Pythair*, *Pithair*, *Pytayr*, *Pytaÿr*, *Pytar*, *Pythar*, *Pyteur Iacobus* a. 1532 (II 249, 256 şi 790), *Ioanni Pÿtaÿr* a. 1532—4 (II 356), *Pytayr* a. 1535 (II 421, 427, 580, 583, 621, 623, 624); *Poynte* = „Punte“ *Gerge* a. 1530 (II 218); *Paytre* =

[1] Cf. şi *Pitar Lörencz* a. 1521 (I 345).

©BCU CLUJ

„Petre s. Petrea“ a. 1529 (II 173), a. 1530 (II 220, 221, 223), *Poytre, Poÿtre, Poytru* = „Petre, Petrea, Petru“ a. 1530 (II 221, 222, 227, 228, 230, 231, 233); *Nago de Ponayra* = „Ponoare“ a. 1530 (II 227), cf. şi *castellanus de Panayr* a. 1540 (II 785); *Stoyka Posteylnyck* = „Postelnicul“ a. 1534 (II 357); *Spatayr, Zpatayr, Zspatayr, Zpathayr* = „Spătariu s. Spătariul“ *Dragÿcz* a. 1534 (II 621), a. 1539 (II 622), ∽ *Paschydie* a. 1534 (II 372), ∽ *Dragomyr* a. 1534 (II 350); *Teyschayn* = „Teişani“ a. 1529 (II 173), *Teyschoyn* a. 1529 (II 177), corupt *Tyschtayn,-oyn* a 1529 (II 228, 229, 231); *Tuiffa* = „Tufă“ *Rado* a. 1530 (II 188) ş. a.

Din lucrarea d-lui Iorga am extras: *Popa Baylia* = „Balea“ a. 1606 (125), ∽ *Bayle* a. 1609 (129), ∽ *Baylle* a. 1613 (139), *Poppa Bayelle* a. 1613 (140), *Pope Baille Sohn* a. 1631 (179); *Lugenfott Baylle* a. 1620 (155), *Lugofott Baylle* a. 1621 (159)[1]; *Capitain* = rom. „Căpitan“ ori ung. „Kapitány“ a. 1686 (229), a. 1706 (253)[2]; *Kuppayrul* = „Cupariul“ a. 1625 (169); *Pötter Kroytoire* = „Croitoriu“ a. 1633 (181); *Opre Dreztayrul* = „Trăistarul“ a. 1624 (166); *Mayne* = „Manea“ *Giuzbascha* a. 1612 (134)[3]; *Komis Mayre* = „Mare“ (de două ori) a. 1634 (184), *Klutscher Mayre* (de trei ori) a. 1620 (154), *Sattrarul Maire* a. 1636 (187), *Satt[r]airul* = „Şătrariul“ *Maire* (ibid.), *Vornikul Pre Mayre* a. 1634 (184); *Pitaier* = „Pitariu s. Pitariul“ *Andre* a. 1605 (121) *Portaier* = „Portariu s. Portariul“ *Dima* a. 1606 (125), *Portaier Myhul* a. 1605 (120), *Portair Nika* a 1606 (125); *Raydul* = „Radul“ *Wayda* (de două ori) a. 1621 (158), pe aceeaşi pagină cu forma normală; *Ispataier* = „Spătariu s Spătariul“ *Dragitsch* a. 1605 (120), *Spatayr Mihaly* a. 1624 (166), *Spatair Mihallj* a. 1685 (228)[4], *Radul der S[pa]tayrul* a. 1620 (153); *Schalayr* = „Şelariu“ *Bech* a. 1620 (158); *Vasilajke, Vassilajke, Vassilaike* = „Vasilache“ a. 1672 (215), *Vaszilajke* a. 1674 (217), *Vassilaika* a. 1683 şi 1684 (225, 226)[5], ş. a. *Chakaynen* a. 1621 (159) ar puteà fi rom. „ciocane“ ori un plur. de la ung. *csákány*.

[1] Cf. *Lugefatt Balie* a. 1625 (168), *Logo-Fottul Bahlle* a. 1673 (216), *Legofetul Ballve* a. 1677 (219), *Logofottul Ballje* a. 1679 (221).

[2] Cf. *Capitan, Kapitan* a. 1604—1700 (117, 118, 119, 169, 190, 191 etc.)

[3] Cf. *Mayne* a. 1634 (184).

[4] Cf. şi *Szpotar Mihály* ibid., apoi *Spattar Dregitschan* (de două ori) a. 1696 (244).

[5] Cf. şi *Vassilaki* a. 1686 (230), apoi *Nikullaky* a. 1612 şi 1613 (135, 136, 140).

©BCU CLUJ

Fără să putem preciză din care parte, Sas trebue să fi fost şi necunoscutul care se adresează în 10 (20) Iulie 1593 către Petru Şchiopul, cu rugămintea să nu piardă prin zăbavă prilejul numirii în Domnie (Doc. Hurm. XI, 342—3), căci numai în gura unui Sas ne putem explică forma *perinţi*, şi mai ales pe *mairi* şi *Maire-Teftandar* relevate de Ov. Densusianu, *H. l. r.*, II, fasc. 1, p. 52 şi de S. Puşcariu, *Dacoromania, I, p.* 387 [1].

Având în vedere cele expuse mai sus cred că toate diftongările copistului *C* al Psaltirii Scheiane, înşirate de dl I.-A. Candrea în vol. I, p. XXXVIII a lucrării sale asupra acesteia[2], precum şi de dl Ov. Densusianu, *H. l. r.*, vol. II, fasc. 1, pp. 52—53, 53, 54, 56, 72 şi 73, care se pot reduce la tipurile: *căraire* şi *caraire, cântaire, giudecaire, maire, măiri-, mestecaire, scapaire, staire, taire, muĭaire, cureaire, minuine, minuina-, păduire, genuikiele; ceireare*, la care mai putem adauge pe *meine*, trebue atribuite faptului că acesta a fost de origine Sas.

Copistul acesta mai are şi alte particularităţi despre care în legătură cu manuscrisul nostru am arătat că sânt de provenienţă săsească. Astfel:

1⁰. Diftongul *oa* în loc de *o: învrătoaşadză* (p. 204), şi *ua* în loc de *oa: cunuască* (p. 271).

2⁰. Diftongul *ea* în loc de *e: aştĕptaiu, băsĕrĕcă* şi *besĕrĕcă, cĕrĕm, cerĕţi, cĕrĕţi, cerĕrĕ, ceirĕre, derĕptate, jĕţĕle, ferĕcaţii, ispovĕdĕşte, grĕşiĭu, mĕserĕre, poměnĕşte, poměnĕscă, prĕimĕşte, stĭajaşte, trĕmete, zàprĕtĕşte*, ş. a.[3].

3⁰. *E* în loc de *ă* şi *â: cureţi, cureţie* alături de *curuţie, dĕdeveru, înveţu, lacremat, rătecescu, tăneru* etc.; mai ales în loc de *ă* final: *către, doare, fără, cădzure, înplure, sparsăre, vărsare*, etc.; apoi *bendu* (p. 208), ş. a.[4].

[1] Altfel, supt influenţa străinilor de care erà încunjurat în exilul său, Petre Şchiopul însuşi scrieà româneşte foarte pocit şi cu o ortografie foarte apropiată de cea a Saşilor care scriau româneşte, cf. *chendu* = „când", *cherţi* = „cărţi", *ghendul* = „gândul„; *tirgu* = „târg"; *vinuvate* = „vinovat"; *focut* = „făcut"; *manastiri* = „mănăstiri"; *tiraba* = „treaba"; *avuzi* = „auzì", *cavuta* = „caută" etc. ap. N. Iorga, *Petru Şchiopul şi Mihaiu Viteazul* în *AAR*, S. ist. Seria II, t. XX, p. 441—445.

[2] *Psaltirea Scheiană comparată cu celelalte psaltiri din sec. XVI şi XVII traduse din slavoneşte*, Bucureşti, 1916.

[3] Cf. I.-A. Candrea, *Monumentele cele mai vechi de limbă românească* în *Noua Rev. Română*, 1901, No. 36, p. 539.

[4] Cf. Candrea, ibid. şi *Psalt. Sch.*, vol. I, p. XXXVI.

©BCU CLUJ

4⁰. *o* în loc de *ă*: *flomându* (p. 357), *sărbotoare* (passim) etc.

5⁰. Reducerea diftongului în: *aştaptă, ghetadză, lucradze*[1], *plecatu-n-ai* (p. 298); în *apoa* = „apoia" (p. 449); a lui *ĭu* din *-torĭu: agĭutoru[lŭ], agĭutorului, coperitoru[l], cuptoru[l], izbăvitoru, miluitoru, oblicitoru, vietorul;* din *cerĭu* care la acest copist apare foarte des fără *ĭ*[2], precum şi a lui *au* din *arul* (p. 222; şi la Coresi!) şi *astrul* (p. 418), ş. a.

6⁰. *I* în loc de *â* în: *kinilor* = „cânilor" (p. 202); *tirì* = „târî" (p. 346), *tirit-ai* = „târât-ai" (p. 485); apoi poate şi în *spunindu* (p. 243), *bătrăniţile* (p. 304), *bătrăniţe* (p. 305), *răsiritul* (p. 378 şi 525), ş. a. alături de *părănţi-* = „părinţi" (p. 243, 244), *minţără* ş. a.

Mai puţin sigure:

7⁰. *A—a* în loc de *ă—a* sau *a—ă*: *amariră, bogaţĕşte, bogaţiia, încalecaşi, înparaţii, învaţararĕ-se, lasa, lasaĭu, marirĕ-se, salaşu, sapa-se-va, saraculŭ, saraci, scapare, tariia, vătamaşi, vătamaţii, vrajmaşi* etc.[3]; dar şi *a* din *ă* înainte de alte vocale: *carbuni, dumbravilorŭ, înparţi-veri, pămantu, prĕslavi-se, preslavită,* ş. a.

8⁰. *E* în loc de *ea*: *me* = „mea" (foarte des), *alese, beserecă, băserecă, beserăcă, blagosloveşte, berbece, cămeşe, ele, este, fece, feceră, frumuseţe, fete, fărălege* etc.[4].

9⁰. *O* în loc de *oa*: *broşte, fomete, întorce, întorse, morte, nopte, ominii, omerie, omenilorŭ, susiora, sisiora, tote*[5].

10⁰. Confundarea lui *o* cu *u*: *bucoraţi-vă, conoaşte, corundu, covintele, înpromut, întro, tutororu* etc.[6].

11⁰. Nu putem precizà nimic în privinţa formelor *re* şi *ri*. Cele dintâiu se găsesc mai regulat la copistul *B* decât la *C*[7]. Cele din urmă sânt obicişnuite la fel în toate părţile textului. Totuşi formele *ră*, care sânt mult mai dese, sânt cele normale[8].

12⁰. Dacă am cercetà cu băgare de seamă, afară de aceste particularităţi fonetice, proprii şi manuscrisului nostru, cu siguranţă am mai găsì şi altele, precum şi forme analogice greşite ca: *aflamu-o* =

[1] Idem, *Mon.* l. c.; *Psalt. Sch.*, vol. I, p. CXLI.
[2] Idem, *Psalt. Sch.*, vol. I, p. XXXVII.
[3] Idem, *Mon.*, l. c.; *Psalt. Sch.*, vol. I, p. XXXVI.
[4] Idem, Mon., l. c.
[5] Idem, *Mon.*, l. c., p. 540; *Psalt. Sch.*, vol. I, p. XXXVI.
[6] Idem, *Psalt. Sch.*, vol. I, p. XXXVI—XXXVII.
[7] Idem. *Psalt. Sch.*, vol. I, p. CXXXVII.
[8] Idem, ibid., p. CXLVII—VIII.

©BCU CLUJ

„aflămu-o„ (p. 435); ori particularităţi sintactice proprii Saşilor ca lipsa articolului în: *Stăndu era pičoare noastre* (p. 423), *Ierusalimŭ zidim ca cetate* (p, 423), *mai vrătosŭ de aninĕ umnoji-se-voru* (p. 452), *deştingu ca roao* (p. 488); prezenţa lui în: *Ca o mie de aii* (p. 296), *şep'tedzečŭ d[e] aii* (p. 297) ş. a., care nu se găsesc în celelalte texte similare.

Altădată[1], pornind din o greşală comună a Evangheliarului lui Radul de la Măniceşti şi a celui al lui Coresi[2], afirmam, de acord cu M. Gaster[3], M. Roques şi I.-A. Candrea[4], •că cel dintâiu ar fi o copie de pe cel din urmă. Afirmaţia însă o făceam cu oarecare rezervă şi la sfârşit adăugeam că „nu trebue să ne scape din vedere că Radul vorbeşte de un „izvodŭ" de pe care a copiat (v. *Columna lui Traian*, 1882, p. 56), deci, mai curând, manuscris" (*Dacoromania*, I, 351—2). Acum, având în vedere forma *maire* din Evangheliarul lui Radu, precum şi altele pe care le voiu arătà numai decât, mă asociez cu totul la părerea exprimată de d-l Puşcariu, după care Radul a avut înaintea sa un manuscris identic cu al lui Coresi[5], adăugând numai că acest manuscris erà copiat de un Sas şi, în vreme ce Coresi a înlocuit aproape toate formele săseşti, Radul, mai puţin atent decât tipograful care îndreaptă şi în corecturi, a păstrat mai multe din ele neschimbate. Că Radul copià de pe alt text decât al lui Coresi ne dovedesc greşeli de felul lui *mai făcătorii* (Mat. zač. 9)= „pacefăcătorii", *încalţindu-se* (Marc. zač. 65) = „încălzinduse" etc., care nu puteau fi citite greşit din textul tipărit bine al lui Coresi. Că textul de pe care copià fusese scris de un Sas, o mai dovedesc:

1⁰. Diftongările de felul lui *întoarcŭ* (Luca, zač. 94) = „întorc"; *învăţătoariul* (Ioan, zač. 8) = „învăţătorul"; *spuea* (Marc.

[1] *Dacoromania*, I, 350-2. E vorba de *al celui* (Mat. zač. 56)= „alciului = < ung. *álcs*, *ács* „teslar", „dulgher" „cioplitor". Dar mai sânt şi alte greşeli comune în cele două cărţi de care ne ocupăm, dovadă că pornesc de la acelaşi izvor: *a grăului* = „agrului" (Mat. zač. 54), *a se pitì* = „se ispitì" (Marc. zač. 2) ş. a.

[2] *Archivio glottologico italiano diretto* da G. Ascoli, XII, Torino (1890-2) [1], p, 199.

[3] *Romania*, XXXVI (a. 1907), p. 431, nota 2.

[4] *Psalt. Sch.*, vol. I, p. CV.

[5] *Dacoromania*, I, 351, nota 2.

©BCU CLUJ

zač. 6 şi Ioan, zač. 12) = „spue“, căruia la Coresi îi corespunde *propoveduim* şi *propoveduĭască; dĕdĕ* (Ioan, zač. 16) = „deade“; *aciasta liubovul* = „acesta lĭubovul“, care nu se găsesc la Coresi.

2°. Probabil şi numeroasele exemple de rostire *a—a* în loc de *ă—a* şi *a—ă*, precum şi cu *a* din *ă* şi înainte de alte vocale: *eata* (Mat., zač. 4), *vaduolor* (id., zač. 94), *faţarnicilor* (id., zač. 95), *adapatŭ* (id., zač. 108), *curvarie* (Marcu, zač. 44), *vaduo* (Luca, zač. 14), *barbatŭ* (id., zač. 46), *lasatŭ* (id., zač. 67), *slavĭ* (id., zač. 71), *mancà* (Ioan, zač. 24), *spalatŭ* (id., zač. 44), *adevarŭ* (id., zač. 53) ş. a., cărora la Coresi le corespund formele normale.

3°. Poate şi formele palatalizate *cenĭe* (Marc., zač. 7), *cinie* (Ioan, zač. 43), *ăniemă* (Marc., zač. 29), *feriecaţi* (Luca, zač. 67), etc.

Cum se poate vedeà din cele expuse cu privire la manuscrisul liceului din Năsăud, săsească pare să fie nu numai *buine* relevată de Ov. Densusianu, *H. l. r.*, II, fasc. 1, p. 72 şi de Puşcariu, *Dacoromania*, I, 381[1], ci şi *greĭ*, *vo* (= „vă“), *fore* (= „fără“), *dupo* (= „după“), *fo* (= „fă“), *forime* (= „fărâme“) şi, cum am arătat, şi formele cu *v* în loc de *ŭ* din Evanghelia slavo-română din Petersburg.

În legătură cu aceste constatări rămâne să se revizuiască întreg materialul de limbă al textelor noastre vechi şi să se cerceteze dacă Saşii luterani n'au făcut decât să copieze texte mai vechi, produsele curentului husit, cum cred unii, catolic şi naţional, cum afirmă alţii, ori ei sânt chiar traducătorii lor, cum presupune d-l Ov. Densusianu în *Buletinul Societăţii filologice*. III, 34 şi *H. l. r.* vol. II, fasc. 1, p. 8. La un centru de propagandă reformată luterană, dar care nu poate fi numai săsească, se gândeşte şi A. Rosetti, *Romania*, 1922, No. 191, p. 333: „Un second centre de propagande, tout aussi puissant que celui de

[1] Se găseşte şi forma *buinŭ*, apoi *căinii*, *căinilorŭ* (p. 40), despre care vom vorbì mai încolo, căci *ă* cu două linioare deasupra trebue citit *ăi*. — *Caltă*, obicinuit în unele regiuni ardelene, s'ar puteà explicà ca influenţă ungurească (cf. *voŭt — volt*) ori din *caută+ultă-*, presupunând că *a uità* este identic cu *a se uità*. Totuşi cf. *tălnaciului* < ung. *tanács*, la N. Iorga, *Doc. rom. din arh. Bistriţei*, Partea II, p. 10 (a. 1662-70), *svatul tâlnaciului*, id. ibid. p. 15 (a. 1669) etc.

©BCU CLUJ

Sibiiu—Başov se trouvait dans la région du Zips et du comté de Saros, notamment dans les villes de Kaschau, Leutschau et de Leibitz. Th. Huszti, qui prêcha la Réforme dans le Maramureş, venait de là“ [1].

În orice caz nu trebue să ne scape din vedere că, deşi diftongarea *ai, ui* lipseşte din o seamă din manuscrisele noastre vechi, sânt în ele alte particularităţi care pot să aibă caracter săsesc. Astfel, cum am mai amintit, formele *re, ri* nu sânt exclusive, nici normale, nici chiar în Apostolul de la Voroneţ, cel mai vechiu dintre manuscrisele noastre. În acesta mai întâlnim, afară de îndoelnicul *înparate* (76/9), şi forma *aştaptă* (61/3), care am arătat de ce provenienţă poate să fie. *Aştaptă* se găseşte şi în Psalt. Vor., (ps. CIII, 11) Ca să nu mai pomenim de confundarea lui *o* cu *u*, de *e* în loc de *ea*, *o* în loc de *oa*, *a* în loc de *ă*, de *re* şi *ri* alături de *ră* şi *rî* etc. din Codicele Todorescu [2], e foarte suspectă prezenţa şi în acest manuscris a lui *aştaptă* şi mai ales confundarea consonantelor medii cu tenuele: a lui *v* cu *f* *(faptele — vaptele, fi — vi, focŭ — vocŭ)*, *ğ* cu *č* *(lĕge — lĭacĕ, atin'ge — atince, gĭudeţŭ — cĭudeţu — cĭudeţ)*, *b* cu *p* *(scum'bii — scumpii)*, *dz* şi *z* cu *ţ* *(bărbaţiloru — bârbadzi; pădzitu — pâzitu — păţitu)* [3]. In mod firesc aceeaşi e situaţia şi în privinţa Codicelui Marţian, care e copiat aproape slovă de slovă de pe Codicele Todorescu. Şi nu diferă mult nici aceea a Codicelui Sturdzan, în care se găsesc chiar bucăţi traduse din nemţeşte. Foarte multe particularităţi suspecte din acest punct de vedere arată Psaltirea Hurmuzachi, în care se scrie *o* în loc de *oa*, *e* în loc de *ea*, *a* în loc de *ă*, *u* în loc de *o*, şi invers, *re* şi *ri*, alături de *ră* şi *rî* [4]. În ea mai găsim şi forme ca *aştaptă, demănraţa, demănraţă, demenraţa, luminradză, însetadză* [5], şi mai ales grafia, deci proba-

[1] In notă se dă bibliografia chestiunii.

[2] Exemple v. la N. Drăganu, *Două manuscripte vechi*, p. 23 ş. u. şi 96 ş. u.

[3] Exemple şi mai numeroase, v. N. Drăganu, ibid., p. 21—22. Pentru confundarea consonatelor fonice cu cele afone şi invers, la Saşi, cf. *negoţ* > *nekots, colibă* > *kalip, brânză* > *pränts, pupăză* > *puppes, roşcov* > *roschkof, jigodie* > *žigoti, Prund* > *Prunt* etc. ap. Brenndörfer, o. c. p. 43, 44, 71 şi 87; apoi *voarte* = „foarte“, Stinghe, 23, *răspunzu, respunz, răspunzuri*, id. 21—22 alături de *respunsuri*, id. 38 etc.

[4] Exemple v. Candrea, *Psalt. Sch.*, vol. I, p. XLVIII—XLIX.

[5] Candrea, ibid., p. CXLI.

©BCU CLUJ

bil şi rostirea *ua: credinčuasa, nuaptě, rruada, scuaterě*[1]; reducerea diftongului *au* în *a*: *ară, adzi, adu, adză, ladele, gară*[2]; dispariţia lui *ĭ* din *menciur*[3] ş. a.

Deocamdată nu putem, nici nu vrem să spunem ultimul cuvânt în această privinţă.

*

Dar să ne întoarcem acum la diftongările vii.

Cum atestă St. Stinghe, *Die Schkejer oder Trokaren in Kronstadt* în *Jahresbericht*, VIII, p. 38, Trocarii din Braşov rostesc *oĭchĭ, părĕĭchĭ, urĕĭchĭ, veĭchĭ, roĭk'e* şi chiar *beĭk'er* (< săs. *Bäcker*). Dl Puşcariu îmi comunică verbal că tot aşa se rostesc în Bran, respectiv în Braşov cuvintele: *parseĭchĭu* (în loc de *parsec* s. *parsechĭu* < *pohárszék*), *streĭche* şi *zeĭche*.

In lucrarea D-lui Puşcariu, *Der Dialekt des oberen Olttha-les*, *Jahresbericht*, V, 185 întâlnim de două ori forma *oi* = *oĭchĭ* culeasă din Comăna de jos.

Aceeaşi rostire o găsim, cum îmi comunică dl G. Giuglea, şi în graiul „mocanilor" din Săcele.

Picioici în loc de *picioci*, plur. lui *piciocă*, *picioacă* (< ung. *pityóka*), citim în un Triod de la 1774 păstrat în biserica din *Calbor* (< săs. *Kaltbrunnen*), ap. N. Iorga, *St. Doc.* XIII, 75. *Picĭoĭcĭ* se rosteşte în Bran, (Turcu, *Esc.* 35), în *Drăguş*, un sat din Ţara Oltului *(Grai şi Suflet*, I, No. 1, p. 138), pe Mureş, în *(Săcărâmb*, *Huiedin*, *Veştem* (jud. Sibiiu), *Şinca-veche* etc. (Viciu, *Gl.*).

Din regiunea Sibiiului mai cunosc numele propriu *Isaĭcu* < *Isacu* şi *cĭoĭcă* (Barcianu) = „ciocă, cioacă, cioucă, ciaucă, ceucă".

Particularitatea aceasta o relevă Weigand, *Jahresbericht*, VIII, 273 „ici şi colo" şi în judeţul Muscel pentru cuvintele *oĭchĭ(u)*, *păduĭk'e* şi adaugă că în anul următor al cercetărilor sale a găsit-o foarte extinsă în jurul Brăilei. Aici însă a auzit-o probabil de la „mocanii" duşi de la Braşov în aceste părţi. I.-A. Candrea, Ov. Densusianu şi Th. D. Sperantia, în textele culese în judeţul Brăila, cât se vede de la indivizi de baştină din această regiune, şi publicate în *Graiul nostru*, vol. I [II], pp. 243—262, dau formele *mâinile* (248 de 3 ori), *mâine* (250, 257), dar *ochii* (249, 250 de 3 ori, 251 de 3 ori, 256), *ochi* (251), *pereche* (251), *ureche* (253), *Petrachĭ* (258).

[1] Candrea, ibid., p. XLIX.
[2] Candrea, ibid., p. CXXXVIII.
[3] Ov. Densusianu, *H. l. r*, vol. II, fasc. 1, p. 88.

©BCU CLUJ

Formele acestea sânt însă foarte obicinuite în judeţul Gorj, cum se vede din povestea populară *„Nărojii“*, publicată de Şt. Sterescu în *Conv. Lit.* XLVI—1912, p. 1044 şi 1164 ş. u.: *oichii* (1046, 1047, 1049, 1051), *pereiche* (1051), *Costaiche* (1055), *Mataiche* (1055), *Petraiche* (1046), nota 2, *ureiche* (ibid.), *veiche* (ibid); tot aşa şi din *Graiul nostru*, I[1]: *oichii* (Radoşi, 22), *deoichetori*, *deoichiat* (Săcel, 26).

Despre extensiunea acestui fenomen în jud. Gorj putem să ne facem o idee din E. Gamillscheg, *Oltenische Mundarten*, Wien, 1919, p. 55, care găseşte forma *óĭchĭu* în comunele Frăncești, Runcu, Dobriţa, Leleşti, Rasoviţa, Stroieşti, Corneşti, Horezu-mare, Săcel şi Pociovalişte; *óĕchĭu* în Bâlta; *ŭóichĭu* în Curpen, Scoarţa, Muşeteşti şi Poenari; *óchĭu* în Topeşti, Peştişani, Brădiceni, Godineşti, Racoţi, Ciuperceni şi Stăneşti şi *ŭóchĭu* în Pocruia şi Peştişani. Alături de *oĭchĭu* se mai rosteşte şi *vĕĭchĭu*, *straĭchĭină* etc. Din punct de vedere geografic, cum arată harta de pe p. 56, comunele care au diftongarea sânt aşezate spre nord-est, lucru care nu trebue să ne scape din vedere.

Cunoscute sânt şi în Vâlcea, cum se vede tot din *Graiul nostru*, I[1]: *oichii* (Câineni, 36), *oichişorii* (Popeşti, 41). Din răspunsurile venite la chestionarul despre „cal“ al Muzeului limbei române se vede că le cunosc şi o seamă de sate din judeţul Dolj (Gângiova, Sadova, Mârşani, Comoşteni, Ginculeni).

Izolată şi poate adusă din judeţele oltene amintite mai nainte pare a fi *oichi* pe care îl întâlnim de trei ori în Giuglea-Vâlsan, *De la Românii din Serbia*, Bucureşti, 1913, p. 66 şi 21, cf. şi p. 395. Ele sânt culese de la o singură persoană, Stancu Grecu din Geanova.

Forma *Beici* (= „Beciu“ s. „Viena“), izolată şi ea, pe care o întâlnim la I.-A. Candrea, *Graiul din Ţara Oaşului*, Bucureşti, 1907, şi a fost relevată de d-l V. Bogrea în *Revista istorică*, V — 1919, p. 132, probabil nu e decât o redare greşită a rostirii ungureşti a lui *Bécs*, cu *é* (*e* lung), care pentru străini face impresia unui *e* desfăcut în două. Acest *é* se diftongează în deosebite chipuri chiar şi în dialectele ungureşti[1].

Stinghe, *Jahresbericht*, VIII, p. 38 crede că aceste forme s'ar fi născut prin atracţiunea lui *ĭ* din palatala *ki*. Tot aşa şi Weigand, ibid., p. 273. Sterescu, *Conv. lit.*, 1912, p. 1046, nota 2 crede

[1] Cf. S. Simonyi, *Die ungarische Sprache*, p. 134 şi 138.

©BCU CLUJ

că e vorba de epenteza unui *i* după o vocală şi înaintea grupului consonantic *ch* urmat de vocală", „în realitate metateza lui *j* (iot)".

Eu cred că această diftongare este o metafonie supt influenţa săsească, pentru următoarele motive:

1⁰. Această diftongare se găseşte numai în regiunile locuite de Saşi (Braşov şi Sibiiu) sau din imediata apropiere a acestora (Gorj, Dolj, Vâlcea, Muscel).

2⁰. Şi ţinuturile în care nu locuesc Saşii, dar în care se găseşte acest fenomen, au fost stăpânite odinioară de ei, sau şi de ei. Astfel stăpânirea, ce e drept de scurtă durată a Cavalerilor Teutoni (1211—1225), împreună cu care au trebuit să fie şi Saşi, nu s'a mărginit numai la Ţara Bârsei, ci s'a întins şi pe o parte a teritoriului din Cumania românească, întemeind chiar o cetate, pe aceea a Câmpulungului (Langen-Aue)[1]. Lângă apa Loviştei, mărginită cu apa Lotrului s'a aşezat la 1233 un conte săsesc Colard, fiul lui Cristian[2]. De la 1718—1739 Oltenia a stat supt stăpânirea Austriacilor, cu care iarăşi vor fi mers mulţi Saşi.

In acest timp influenţa germano-săsească în aceste regiuni trebue să fi fost foarte puternică pe toate terenele şi a putut să se manifesteze şi în limbă.

3⁰. Cum se vede chiar şi numai din *Socotelile* oraşelor Braşov şi Sibiiu, legăturile comerciale şi culturale dintre ţinuturile româneşti învecinate şi aceste oraşe erau foarte puternice, mult mai puternice decât astăzi când avem şi noi oraşe româneşti şi, mai ales, avem numeroşi industriaşi şi negustori români, iar influenţa limbii orăşanilor asupra desvoltării limbii satelor din jur nu se poate tăgădui.

4⁰. Exemplele înşirate în alt loc ne arată că cea mai obicinuită diftongare în săseşte este aceea când după silaba diftongată urmează un *ch* sau o silabă care se începe cu acesta. *Chi* săsesc se rosteşte şi *ki (KNWW., 28)*, deci a putut fi înţeles şi redat de Români *k'*. In schimb *k'* românesc a fost înţeles de Saşi *ch* (cf. *fâ'chel, fâ'chel, fächel* < rom. *fachiol*).

---

[1] N. Iorga, *Ist. Românilor din Ardeal şi Ungaria*, Bucureşti 1915, p. 33 şi 42—44.

[2] Idem, ibid., 43—44.

©BCU CLUJ

5⁰. Diftongarea aceasta în românește nu e veche. D-l Bogrea, *Revista istorică*, V-1919, p. 131 a relevat câteva din exemplele cele mai vechi: mai întâiu o foaie de zestre olteană din a. 1760 publicată în *Revista istorică*, II-1916, p. 30, în care găsim pe *roichie* şi *veiche*, apoi un act câmpulungean din 1785 (ibid. I-1915, 22), în sfârşit la 1824 numele satului *Oicheşti* (ibid., I-1915, 24). Mai adaug şi eu câteva exemple culese din *Istoria Târgu-Jiului* de A. Ştefulescu, Târgu-Jiului 1906: *hrisov veichi* a. 1778 (414), *Costaiche* a. 1788 (433), *Dumitraiche* a. 1788 (434), a. 1799 (448), *Popa Dumitraiche* a. 1846 (471), *Dumitraiche Lupulescu* a. 1846 (471), *Popa Enaichie* a. 1796 (443), *Popa Enaiche* a. 1797 (445), a. 1819 (461), *Enaiche Sănătescu* a. 1838 (467), *Enaiche Cucu* a. 1846 (471), *păreiche* a. 1846 (470). De bună seamă nu poate fi o curată întâmplare că aceste exemple se găsesc curând şi numai după ocupaţia austriacă din Oltenia.

6⁰. Cercetându-le, vedem că unele sânt nume de botez, altele termeni comerciali. Cele dintâiu, ca şi al „Stadt-reiter"-ului *Vasilaiche*, atestat în socotelile Braşovului la 1672, 1674, 1683, şi 1684, s'au introdus probabil prin servitorime. Cele din urmă *(roiche, păreiche, veichi veiche)*, prin comerţ. Generalizându-se apoi în clasele de jos, li s'a asociat cu timpul şi *oichi, ureiche, păduiche* etc.

Tot aşa trebue explicată şi forma *ainine* (= *anin, arin* cu metaplasmă, cf. *carpin — carpine*) auzită de Weigand în comunele Albeşti (lângă Câmpulung), Glodeni şi Slănic din jud. Muscel, Gura-Vadului din jud. Buzău; apoi în Ţela (pe Mureş între Lipova şi Deva), Lighet (aproape de Timişoara, jud. Timiş); în Fizeş, Dobra, Lăpugiu, Surduc, Boiu, Peştişiu din jud. Hunedoara şi în Temereşti, Făget, Coşoviţa, Bruznic din jud, Caraş-Severin[1]. Judeţul Muscel şi Buzău sânt în nemijlocită apropiere de Saşii din ţinutul Braşovului, iar despre stăpânirea acestora în Câmpulung a fost vorba mai sus. Satele de pe Mureş gravitează spre Deva-Orăştie, cele din Hunedoara spre Haţeg-Orăştie, iar Orăştia a fost şi este încă un important centru săsesc. Numai Lighet gravitează spre Timişoara.

Apoi dl Weigand ne spune că între Germanii care ocupă partea nord-vestică a Banatului sânt „vorwiegend Schwaben, doch auch in einigen Dörfern aus Siebenbürgen eingewanderte

[1] *Jahresbericht*, VIII, 273.

©BCU CLUJ

Sachsen“ [1]. Imigrarea a trebuit să vie dinspre Orăştie şi Sibiiu şi forma *ainine* indică pe unde s'au aşezat aceşti Saşi, din care unii vor fi dispărut cu timpul.

S'ar puteà însă şi ca în unele sate să se fi adus această diftongare de colonişti munteni de prin Muscel, şi Buzău, ştiut fiind că numeroşi Olteni şi Munteni s'au aşezat în Banat în mai multe rânduri, dar mai ales pe timpul Mariei Terezia [2]

Pentru diftongarea lui *a* iniţial cf. *Aylda* = „Aldea“, *Oylye* = „Ollya“, *Ayngelossy* şi *Ayngalaschy* Mihaly (N. Iorga, *Socot. Braş.*, 134) = „Angyalosi Mihály“ (id., ibid. 144 şi 151) etc.

Dl Puşcariu, *Dacoromania*, I, 381, bănueşte o oarecare legătură între formele *maire*, *taire* şi *mi̯re*, *ti̯re* şi *tă'u̯re* auzite de Weigand în două sate din Valea Bereteului [3], precum şi între *tiu̯ę*, *miu̯ę* auzite de acelaşi în Beiuş (Valea Crişului-repede) şi Ciucea [4] alături de normalele *mare* şi *tare*. Ele s'ar fi născut din cele dintâiu „în poziţie atonă în frază“.

La datele culese de Weigand însă trebue să mai adaugem după Viciu, *Gl.*: *mire* = „mare“ s. „înalt“ (Vişag, l. Huedin); *miri* = „mare“ (Vălcău-rom., Sălagiu); *piri* = „mai mic“: *vrajniţă noastă-i miri şi a voastă-i piri!* (Vălcău-rom.; poate cont. din *miri*+*pitic* s. *pic*); *tiri* = „tare“ (Vălcău-rom., Sălagiu); *tirigan* = „vânjos, tare“ (despre boi) (Blaj), probabil < *tiri*+*vigan* < ung. *vigan*; cf. şi *ţirigan*, *virigan*, idem, auzit de mine prin părţile Năsăudului şi *tirian* = „inimos, îndrăzneţ“ (*Şez.* V, 162). In o poveste populară din Gorj găsim locuţiunea *tiri-mi* — *tiri-mi* = „tare-mi-i — tare-mi-i“; „ori — ori“; „ce mi-e — ce mi-e“: *Tiri-mi mintea boilor mei, tiri-mi mintea voastră* [5]. Ea nu se poate despărţi de *ti̯re* pe care l-a cules Weigand. Aceeaşi locuţiune se găseşte şi la Saşi în nişte versuri pentru jocurile de copii:

Tiremi-hier, tiremi-duĕr
Meruch an der gresster muər;
Zelētst wər nast mi am bedjel [6]

Faptul că se găseşte în Gorj şi la Saşi iarăşi nu poate fi o simplă întâmplare. Trebue cercetat substratul etnic al satelor în care a găsit Weigand formele citate mai sus, căci cu sigu-

[1] *Jahresbericht*, III, 198.
[2] Dr. G. Popovici, *Istoria Românilor Bănăţeni*, Lugoj, 1904, p. 337 şi Weigand, ibid., p 202.
[3] *Jahresbericht*, VI, p. 41.
[4] *Jahresbericht*, IV, p. 301.
[5] *Conv. lit.*, 1912, p. 1050.
[6] Ap. Brenndörfer, *o. c.*, p. 65 şi 84 după F. W. Schuster, *S. s. Volkslieder, Sprichwörter, Räthsel, Zauberformeln* etc., Sibiiu, 1865.

©BCU CLUJ

ranţă ele vin de la acesta. În el trebue să fie mestecaţi şi Saşi. Şi apoi, afară de faptul că Saşii au particularitatea de a reduce diftongii, ei mai au şi o metafonie cu *i* alături de aceea cu diftongul compus cu *i*. Iată câteva exemple caracteristice: *flirchen*, dim. lui *flōr*, *flūr* < rom. *fluier* (Br. 85); *kischchen* şi *kêschchen* < rom. *coş* (Br. 27); *tupərt*, pl. *tipərt* 1°. „podex", 2°. „hölzerner Wetzsteinköcher, = 3°. „Düte" < rom. *după* (*KNWW.*, 166); *stirpə*, *stirpich* (Br. 47), alături de *stārpə* *stārpich* (*KNWW.*, 133), < rom. *stearpă* *starpă*, unde însă ar puteà fi vorba şi de influenţa lui *stârpi*, care ar trebuì să dea în săseşte **stirpin*; *tšinkąisn* < ung. *szánkázni* (*KNWW.*, 165), care în alte regiuni se rosteşte *tsonkasn* (Haltrich, *Plan* etc., p. 147); *tschináken* < ung. *csónak* (Haltrich, ibid.); etc.

Tot elementului străin contopit în cel românesc trebue să-i atribuim şi pe *deic* = „duc" [1] şi pe *braică* (< *brahă*, *bragă*) de la Moţi [2]. Insuşi Weigand, care a cules această formă, ne spune că între Moţi s'au contopit, afară de Secui şi Unguri, şi mulţi Nemţi (acest nume colectiv poate să cuprindă şi pe Saşi), mai ales băieşi. Intre cele două feluri de băieşi sânt: „Die Minenarbeiter, Bergleute in der Gegend von Abrud und Ofenbaia, die sich aus Rumänen verschiedener Herkunft und aus Fremden, vorwiegend Deutschen rekrutieren. Auch mein Gewährsmann (für Nr. 126 Abrud) trägt den Namen „Jegher" (Jäger), versteht aber kein Wort Deutsch. Ebenso finden sich die Namen: Rot, Gruber Meier, Lessing, Zipser, Hocman, Feier, Winzeler (was übrigens auch ungarisch vinczellér = Weinzedler sein kann). Noch auffallender ist, dass sie auch in einigen Orten die Kirchweich = chirvai la berbece (cf. Frâncu-Candrea S. 39) eingeführt haben durch das Beispiel der Deutschen verführt. Die Sprache der Băieşi ist ebensowenig einheitlich wie die der andern Bergbewohner; gemeinschaftlich sind die technischen Ausdrücke beim Bergbau, von denen natürlich viele deutschen Ursprungs sind, aber doch nicht so viele wie bei den Bufanen in Reschitza oder Oravitza in Banat" (*Jahresbericht*, IV, p. 288). In astfel de împrejurări nu trebue să ne mire rostirea streină şi izolată a unui cuvânt vechiu românesc [3].

[1] *Jahresbericht*, IV, p. 301.

[2] Frâncu-Candrea, *Moţii*, 98: „rămăşiţele care rămân în căldare după fierberea vinarsului". Cf. însă şi germ.-săs. *Brei*. — Omonimul *braică*, nume de căţea de vânat, pentru care cf. germ. *Bracke*, fr. *braque* (Dicţ. Acad., I, 638) ne-a venit tot prin Saşi, ca şi *fleică* din o formă *Fleiken* a lui *Flecken* „kleineres oder grösseres Stück Fleisch", pentru care cf. *SsWb.*, p. LIV şi 398.

[3] Pentru fonetismul lui *deic* cf. săs. *dəg* „Daube" < rom. *doagă*, ap. Br. *o. c.*, 15.

©BCU CLUJ

Numai pronunţarea lui *âi* din *câine, mâine, mâini* (plur. lui *mână*), *pâine* şi *păinichiu (Cuv. d. bătr.* I. 296) nu o putem explică din săseşte. In săseşte *câne* dă *kine*[1], *mâne* se rosteşte *mune*[2], *pâne* ar trebui să dea *pune*, cu diftongare *puine* sau chiar *paine*[3], iar *mâni* se poate rosti *muni* ori cel mult **muini*[4]. Această pronunţare, generală acum numai în Muntenia, a fost în vechime mult mai răspândită decât astăzi. Ea se găseşte nu numai în lucrările lui Coresi şi în Evangheliarul lui Radul Gramaticul, ci, fără a fi undeva întrebuinţată exclusiv, şi în Codicele Sturdzan, Codicele Todorescu şi Marţian, Cea mai veche carte Rákóczyană, în scrierile mitropolitului Varlaam etc.

„Pentru vechimea ei ne vorbeşte dialectul meglenit cu *pọĭni, cọini* (din *pâine, câine*)", adauge cu tot dreptul dl Puşcariu, *Dacoromania*, I, 381[5]. Deoarece se găseşte numai înainte de nazală, nu e exclus să fie o legătură oarecare între ea şi acelaşi fenomen care se întâlneşte pentru *u* s. *o* în v.-franceză (desvoltat astăzi în *oe̯*) şi reto-romană înainte de *ń* şi *n* + cons., cf. fr. *coin*, engad. *kuoin;* fr. *point*, engad. *puęnt*, friul. *puińt* etc.[6]

Diftongarea *âi* din aceste cuvinte a fost explicată de mulţi şi în deosebite chipuri: prin epenteză, „răsunarea lui *i* final în silaba precedentă", atracţia lui *i* din sunetul palatalizat la vocala precedentă, transcrierea arbitrară a pronunţării particulare *cânie, pânie, mânie, mâńi*, prin metafonie etc.[7] **N. Drăganu.**

---

[1] Cf. *kine - kineşte* ap. Br. 28; *kinilor* Ps. Sch. 202; *chinele cel rău* ap. N. Iorga, *Doc. Bistr.*, II, 5; *Kinen, Kynen, Kỳnen* = „Câineni" în *Socotelile Sibiiului dintre 1503—1540, Rechnungen*, p. 163, 164, 166, 216, 278. 283, 287, 290, 294, 299, 300, 306, 309; N. Iorga, *Socot. Sib.* a. 1689, p. 286.

[2] Cf. *septemună albă*, ap. Br. 45; *tergu septemunilor*, Stinghe, 34.

[3] Cf. *pună lume* ap. Br. 42; *puine* ap. N. Iorga, *St. Doc.*, XIII, 8; *paĭne* ap Stinghe, 31.

[4] Cf. *mună* ap. Br. 35; *mune* ap. N. Iorga, *St. Doc.*, XIII, 7.

[5] Megl. *taiti* însă ar puteà fi o contaminare a bulg. *tate* cu srb. *tatko*, din care e *taică* al nostru.

[6] Exemple mai numeroase v. Meyer-Lübke, *Rom. Gramm.* I, § 119, 132 şi 137.

[7] Cipariu, *Gramateca*, I, Bucureşti, 1869, p. 23; Lambrior, *Romania*, IX, 100, 372; Miklosich, *Beiträge, Vocalismus*, I, Wien, 1881, p 7; Hasdeu, *Principie de filologia comparativă ario-europeă*, Bucureşti, 1875, p. 24 şi 28; Al. Philippide, *Istoria limbii române*, I, p. 40 –41; Meyer-Lübke, *Rom. Gramm.*, I, § 319; H. Tiktin, *Rumänisches Elementarbuch*, Heidelberg, 1905, p. 341; T. Raica, *Revista politică şi literară*, IV (1912), No. 4, p. 115—6; Slavici în un foileton din „Lupta" apărută în Budapesta, pe care nu-l mai am; N. Cartojan, *Alexandria în literatura românească*, Bucureşti. 1910, p. 21; N. Drăganu, *Două manuscripte vechi: Codicele Todorescu şi Codicele Marţian*, Bucureşti, 1914, p. 109—110; Ov. Densusianu, *Hist. l. roum.*, vol. II, fasc. 1, p. 16, 52—53; I.-A. Candrea, *Psalt. Sch.*, vol. I, p. XXXVII; V. Bogrea, *Rev. Istorică*, V, p. 131—2; S. Puşcariu, *Dacoromania*, I, p. 380—1.

©BCU CLUJ

Verbele derivate cu sufixul *-ĭnare* (*-īnare*, *-anare*) şi postverbalele lor.

Pentru **legânà, lengânà** (Viciu, *Gl.* 56, Sălagiu; Păcală, *Mon. Răş.* 129)[1]; ir. *legără;* megl. *ligănari;* ar. *ligănare, legănare* vb. I-a) „schaukeln", „wiegen"; refl. „hin- und herschwanken"; pentru postverbalul născut din acesta, *leagăn, leangăn* (Viciu, *Gl.* 56, Sălagiu; apoi pe Valea Someşului în satele în care se spune şi *lengănà);* ir. *lęgăr;* megl. *lęgăn* şi ar. *leagân* „Schaukel", „Wiege"; „in Gurten hängender Wagen, Berline"[2], precum şi pentru derivatele acestora *legănător, legănătură; legănaş, legănuţ, legănuş, legăior* s'au încercat mai multe etimologii, dar nici una nu ni se pare mulţămitoare.

Rösler, *Die griechischen und türkischen Bestandtheile im Romänischen*, Wien, 1863, p. 13, pornind de la obiect, îl derivă din gr. λεκάνη, λαγένα „Schüssel, Becken, Wanne".

Şi Laurian—Maxim porneşte de la obiect, deci de la substantivul *leagăn* „păticel în care se culcă pruncii, construit aşa că se poate balansa", iar pentru etimologie trimite la gr. λίκνον, λέχος, *lectus, lectica* care se rapoartă la ideea „culcării" sau „zăcerii".

Cihac, II, 511 porneşte de la verb, pe care îl aduce în legătură cu ung. *lengeni, lengetni* „a adià (despre vânt)", „a legănà încet", „a clătinà".

---

[1] In mai multe sate pe Valea Someşului am auzit forma *lengănà*, în altele se aude *legănà*; pers. 2 sg. *leagăni, leagâni, leangăni, leangâni, legeni* şi *legini.*

[2] Pentru acest înţeles cf. pendant-ul *hinteu* > ung, *hintó*, propriu „leagăn", relevat de V. Bogrea, *Dacoromania*, I, 271.

©BCU CLUJ

Miklosich, *Rum. Unt.*, II, 22 se gândeà la alb. *l'ɛkúnt, l'ikúnt*, „wiegen", dar G. Meyer, *AEW.*, 242—3 respinge această etimologie pentru motivul că cel ce a propus-o n'a avut în vedere albanezul *k*. În acelaşi timp nu crede nici în etimologiile lui Rösler şi Cihac. Pe a lui Laurian—Maxim nu o cunoşteà. Cât priveşte formele albaneze *l'ɛkendís, kol'andís* i se pare că ar aveà înfăţişarea unor derivate din un aorist turcesc al reflexivului.

Byhan (*Jahresbericht*, VI 264) propune bulg. *lĕgalo* „Nest". dar nici el n'are convingerea că aceasta ar fi etimologia cea adevărată.

Puşcariu, *Lateinisches* tĭ *und* kĭ *im Rumänischen, Italenischen und Sardischen*, Leipzig, 1904, p. 173-4, şi *Et. Wb.*, p. 82-3, No. 957, având în vedere faptul că în unele regiuni *leagănul* nu e decât o coşarcă „legată" de grindă, apoi locuţiunea *nu ştie să spună două vorbe legănate* = „er kann keine zwei zusammenhängenden Worte sprechen"[1], crede că verbul *legănà* e un derivat cu sufixul -ĭno a lui ligo care ar fi dat în acest chip un presupus **lĭgĭno*. Etimologia lui Puşcariu nu a fost admisă de Philippide, *Viaţa Românească*, V (1910), No. 3, p. 371 şi 379 pentru că s'ar fi „inventat" „un sufix *-ano*" cu care să se formeze **ligano* din care l-ar fi derivând Puşcariu. G. Pascu, *Sufixe*, p. 218, prin un semn de întrebare îşi exprimă îndoiala că *leagăn* „berceau" ar puteà aveà vreo legătură cu *leg*, iar în *La philologie roumaine dans les pays germaniques et en France* (1774—1922), Leipzig, 1923, p. 39 îşi însuşeşte cele susţinute de Philippide. Tiktin, *DRG.*, 900 însă admite ca probabilă etimologia lui Puşcariu.

Din cercetările lui Puşcariu rezultă un lucru care nu se poate trage la îndoială: suflixul *-ăn* arată că în cercetarea etimologiei lui *legănà* şi *leagăn* trebue să pornim de la verb, nu de la substantiv, care e postverbal. De altă parte e mai mult ca probabil că „legarea" nu e decât ceva secundar în „legănare": ea e necesară ca să se poată produce legănarea, dar nu e însăşi legănarea.

Densusianu observă deci cu drept cuvânt că însemnarea primitivă a lui *legănà* »trebue să fi fost aceea de „remuer légerment, agiter", din care uşor s'a putut desvoltà cea româ-

[1] D-l Puşcariu şi-a făcut traducerea având în vedere etimologia care-l preocupà. Găsim însă şi numai *o vorbă* s. *o boabă legănată*, v. Tiktin, *DRG.*, 900, care traduce această expresiune cu „ein Wörtchen".

©BCU CLUJ

nească«[1]. Totuşi etimologia »*lĕvĭgĭnare < lĕvis + agĭnare, devenit normal *legenà şi pe urmă *legănà* (cf. *mesteacăn;* ca formaţiune, comp. *leviginare* „rendre lisse, rendre uni, polir, raboter" < lēvis)« propusă de dânsul, având în vedere faptul că în celelalte limbi romanice nu ni s'a păstrat nimic ce ar dovedì existenţa în latina vulgară a etymonului reconstruit în chipul ingenios arătat mai sus, nu ni se pare probabilă, deşi e acceptabilă din punctul de vedere al desvoltării fonetice şi al sensului.

Cuvântul trebue să fie de provenienţă autohtonă.

Existenţa unui radical onomatopoetic indo-european *lĭg-, līg, leig-, loig-*, cu înţelesul de a „clătì", „a face să se mişte", „a mişcà", „a clătinà", „a legănà" o dovedesc: sanscr. *rẹ́jate* „a clătì, a zguduì, a scuturà"; v.-ind. *rẹ́jate* „clătinaţi-vă, cutremuraţi-vă, săriţi"; pers. *ā-lēχtan* „a sărì, a da din picioare" (despre cai); curd. *belezium* „joc", *līzim* „mă joc"; gr. ἐλελίζω „a clătì, a cutremurà, a scuturà"; v.-irl. *lōig, lōeg* „viţel" (< celt. **loigo-* „săritor"); got. *laikan* „a jucà", a dansà" *laiks* „joc, dans", (> v.-bulg. *likъ* „joc, dans", *likovati* „a jucà" şi corespondentele neo-slave ale acestuia); v.-scand. *leika* „a jucà", *leikr* „joc", sved. *leka* „a jucà", anglo-sax. *lácan* „a sărì, a zburà, a înnotà, a fluturà"; vgs. *leih* „cântec din strofe neegale, melodie cântată", mgs. *leichen* „a sărì a-şi bate joc, a înşelà"; lit. *láigyti* „a alergà în mod desordonat" (mânzul, viţelul etc.); ceh. *lihati* „a mişcà, a urnì, a pune în mişcare, a clătì"; pol. dial. *ligać* „a bate, a da din picioare, a împinge cu picioarele"; rus. *ljagatì*, prez. *ljagaju*, pf. *ljagnutì*[2] „a bate, a da din picioarele dinapoi", dial. *ljagátì-sja* „a se legănà", „a se clătinà", *ljága* „şold", în care inficţiunea nazalei s'a făcut ulterior cum arată celelalte forme slave nenazalizate[3]. Unii (Solmsen şi Matzenauer) mai adaug la aceste exemple formele mai puţin probabile (din pricina că slavul **liga*

[1] Candrea-Densusianu, *Dicţ. et. al limbii române*, I, p. 146, No. 973.

[2] Din această formă de pf. ne-a venit *alignì* „a adià, a legănà, a clătinà, a bate« (despre vânt) din: *Şi vântul a alignì, Flueraşul s'a pornì, Şi s'a pornì, ş'a cântà, Oiţele or zbierà...*, Sevastos, *C.* 296/4, în *Dicţ. Acad.*, I, 115 (cf. *Flueraş de fag... Flueraş de os... Vântul când a bate, Prin ele-a străbate, Oile s'or strânge*, Alecsandri, *P. p.* 2).

[3] Cf. Uhlenbeck, *Kurzgefasstes etymologisches Wörterbuch der altindischen Sprache*, Amsterdam, 1898—99, p. 253; Boisacq, *DÉtGr.*, p. 241, Berneker, *SEW.*, p. 760 şi 718—9.

©BCU CLUJ

nu s'a avut în vedere): v.-ind. *láṇghati, laṇghấyati* „săriţi"; irl. *lingid*, idem; vgs. *gi-lingan* „a înaintà"; gr. ἐλαφρός „iute"; lit. *lingúti* (*lingóti*) „a legănà, a clătinà" [1].

Fără îndoială însă aici trebue înşirat şi albanezul *l'ɛkúnt, l'ikúnt* a „legănà", ceea ce nu s'a relevat până acum, şi românescul *legănà*, iar ungurescul *lengeni* foarte probabil poate să fie şi el un împrumut din elementele înşirate mai sus.

Ce priveşte cuvântul românesc, faptul că el se găseşte în dialectele româneşti ne dovedeşte că e foarte vechiu. Deşi legătura etimologică şi cea de înţeles între cuvântul românesc, alb. *l'ɛkúnt, l'ikúnt* şi got. *laikan* este evidentă, el nu se poate explicà din acestea, nu numai din pricina lui *k* [2], ci şi a celorlalte sunete din ele. Elementul polon, rusesc şi unguresc, care ar puteà fi luat în considerare pentru dialectul dacoromân (în care însă ar trebuì să dea o formă cu totul deosebită de rom. *legănà*; cf. *aligní*), nu a putut să influenţeze celelalte dialecte. Ar puteà fi vorba doar cel mult de formele nazalizate dacoromâneşti, care evident sânt mai nouă. Dar nazalizarea, în Sălagiu şi pe Someş, s'a putut ivì nu atât supt influenţa elementului rusesc ori unguresc, cât mai mult în mod organic prin propagarea unui al doilea *n*, atras de cel care există în cuvânt (cf. *cărunt* < canūtus,-a,-um; *genunchiu* < genŭc[ŭ]lum; *mănunt, mărunt* < mĭnūtus,-a,-um ş. a.).

Toate aceste împrejurări ne fac să presupunem pentru românescul *legănà* etymonul **legà* „a clăti" < rad. verbal autohton *lig* + suf. iterativ *-ănа* < -ĭno, -ĭnare care atenuiază tăria mişcării exprimate prin radical.

Verbul radical **legà* „a clăti" a trebuit să dispară în urma omonimiei cu *legà* „binden".

Cu toate că G. Pascu în lucrarea sa despre *Sufixele româneşti*, Bucureşti, 1916, nu cunoaşte sufixul *-ĭnare*, din care s'ar puteà derivà românescul *-anare, -enare, -inare*, totuşi el se găseşte destul de des atât în latina vulgară, cât şi în limbile romanice, amestecându-se, cum arată Puşcariu în altă parte, cu *-anare* şi cu *-īnare*. Pentru *scarpīnare* alături de forma cunoscută de obşte *scarpĭnare* vorbeşte *scărpinà, scărchinà, scărpchinà, scărpinà* alături de (Ban.) *scărpănà* (pers. 1 sg. *scarpăn*; pers. 2 sg.

[1] Cf. Berneker, *SEW.*, p. 706; altfel Walde, *LEW.*, s. v. *lĕvis*.

[2] Pentru alb. *k* > rom. *g* cf. Ov. Densusianu, *H. l. r.* I, p. 350.

©BCU CLUJ

scarpeni etc.)[1], iar pentru o formă cu *a*, *trăgănà* şi *tărăgănà* < *trag ĕre = clas. trah ĕre (cf. însă it. *trainare;* sard. log. *trainare*; fr. *traîner;* prov. *trainar;* cat. sp. *traginar)*[2]. Şi *legănà* are unele forme *(leagâni, leagâni* alături de *legeni, legini)* care presupun schimbarea lui *-ĭnare* cu *-anare*.

Meyer-Lübke, *Rom. Gramm.*, II, § 585 şi Puşcariu, *Dacoromania*, I, 228 adună următoarele exemple lat. vulg. şi romanice: *suffraginare (Archiv f. lat. Lex.* IX, 430); *miscinare* (alături de *misculare* şi **miscitare)* > dial. ital. (Arpino) > *smęšena (Archivio Glott.* XIII, 308); **vocinare* (alături de *vocitare)* > sard. log. *abboghinare*, camp. *abbožinai;* ital. *scassinare* (*scassare*); *sciorinare* (faţă de *exaurare* latin), sard. sass. *tuzzina* (alături de *tuzzi* < *torquere*). Exemplele româneşti sânt şi mai numeroase. Afară de *scărpinà* şi *trăgănà*, despre care a fost vorba mai nainte, mai citĕm: *îngreunà* (contrarul *desgreunà*) < **îngrevĭnare* (Candrea-Densusianu, *o. c.*, p. 117, No. 760); *cuntinà* ┼ (Ban.) *cuncinà* şi *încuncinà*, ar. *acumtinà* < **cunctĭnare* (< *cunctare*), care prin schimb de conjugare ne-a dat pe *contenì* (Puşcariu, *Dacoromania,* I, p. 226—230)[3]; *băunà* < *baulare* + suf. *-ănare* (cf. şi *baiulare*, *baubare* şi *baubari* „baffen, bäffen" < *bau!*[4]; sard. *baulái* „a lătra"). După analogia acestora avem şi deriv atemai nouă: *dărăpănà (derăpănà)*, care a fost considerat de unii mai vechiu şi adus în legătură cu lat. *rapio, -ĕre* „reissen" (Tiktin, *o. c.*, p. 505; Puşcariu, *EtWb.*, p. 42, No. 484) de alţii, ceea ce e mai probabil, cu *râpă* (Candrea-Densusianu, *o. c*, p. 505): *grăpţănà, grăpsănà, zgrepţănà* < *zgrăpţà, zgrepţà* (< *grapă, Dicţ. Acad.*, II[IV], 299; cf. şi alb. *grep, grepɛl* şi germ. *Krappa*); *mieunà* < *miau!;* (s)*chieunà*, ((s)*chionà*) < (s)*chiau!; văunà* s. *văunì* (despre strigătul vulpii)

[1] Cf. şi it. dial. *skarpinar*; ret.-rom. *skjarpinar*, Tiktin, DRG., 1378—9

[2] Din *trăgănà* avem întocmai ca şi din *legănà*, şi un substantiv postverbal, pe *tragăn*: 1⁰. „cerbicea vitelor de jug"; 2⁰. „umflarea pieptului la vite"; „anghină la cai"; 3⁰. „planta cu care se vindecă această boală"; 4⁰. „raget, prelung".

[3] Cf. observaţiile lui Leca Morariu asupra acestei etimologii, pe care încearcă să o înlocuiască, ca şi Densusianu *H. l.r.* II, fasc. 1, p. 42, cu **contenīre = *continēre*, tot cu schimb de conjugare, în *Glasul Bucovinei*, Cernăuţi, VI (1923), No 1347 din 31 August, foiţa.

[4] Wackernagel, *Voces variae animantium*, Basel, 1869, p. 62.

©BCU CLUJ

< *vau!; căină* < *căi* (< p.-sl. *kajati sę*)[1]; *clătină (cletenă)* < *clăti* (< p.-sl. *klatiti*); *hâţână, hâţină* „a face să se clatine", „a mişcà încoace şi încolo" (cf. *hăţi, hâţăi, hâţăni* < *hăţ!, hâţ!*); *hâlţână, hâlţină*, idem (cf. şi *hâlţăni, hănţăni*) < *hâţână, hâţină* + *zgâlţăi; huţină* (cf. *huţăi, huţuţăi*), poate şi *hobână* „a ridicà s. mişcà în sus şi în jos", „a mişcà încoace şi încolo", „a scuturà" < germ.-săs. *heben, hob, gehoben*, în care însă *n* ar puteà şi să fie împrumutat deodată cu radicalul.

Sufixul *-ină* apare, prin sincopă, şi supt forma *-nà*: **îndărăpnà* < *îndărăpt* presupune adjectivul **îndărăpnat** „bei etw, eigensinnig beharrend" (Ollănescu, *Hor.* 268 ap. Tiktin, *DRG.*, 795; cf. şi *îndărăcnì, îndărătà, îndărăptà* ibid.).

Un derivat cu sufixul de care ne ocupăm trebue să fie şi **moinà (a se)** „se dégeler" < *m o l l ī n a r e = *m o l l i a r e > *muià* (pe încetul) (cf. sard. log. *moḍḍinare;* sp. *mollinar* şi port. *mollinhar* „fein regnen, sprühen"), din care avem şi postverbalul **mòĭnă** „temps lâche, mou, dégel, temps pluvieux"; „terre labourable", „terre amollie par la pluie, le dégel" (cf. sard. log. gall *moḍḍina* „spruzzo, spruzzaglia"; nprov. *moulino* „terre molle"; sp. *mollina* şi port. *mollinha* „feiner Staubregen", de-aici *moinos* (cf. portg. *mollinhoso*)[2].

N. Drăganu.

---

[1] Pe la Năsăud am auzit şi postverbalul *căĭnă* (despre cineva care se cainà mereu): *Du-l odată pe caina ăsta, să mă scap de el!*

[2] Paralelele romanice le dau după Candrea-Densusianu, *o. c.*, p. 173, No 1147. Numeroase exemple de postverbale romanice în *-a* (rom. *-ă*, fr. *-e*) v. Meyer-Lübke, *Rom. Gramm.*, II, § 398–399. Legătura dintre *a se moinà, moină* şi *moale* < m o l l i s, -e m a observat-o încă Laurian- Maxim, *Dicţ.* II, 329–330. Candrea-Densusianu, *l. c.*, consideră pe *moină* de un derivat al adjectivului (?) *moiu* < *m o l l i u s, *-a, -um. Moinà (a se)* ar fi un derivat al acestuia. Explicarea mi se pare greşită. *Moină* are un caracter pronunţat de postverbal şi ca sens, şi ca formă. *Leagăn, tragăn* şi *căĭnă* ne-au arătat că din verbele de care ne ocupăm se formează adesea astfel de postverbale. Privind pe *moină* ca postverbal se poate explicà mai uşor aflat păstrarea în el a lui *o* (cf. *moiu — muià*, iar pentru accent *scàrpin, scàrpchin* etc.), cât şi reducerea lui *i* la ĭ (cf. *o b l ī t o > *uít* şi *últ* dar şi în substantive: *e x p a v ī m e n < e x p a v ē r e > **spaimă* > *spáĭmă*); în sfârşit însuşi *moiu*, ar. *mol'ŭ* nu e decât postverbalul lui *moiu — muià* < *m o l l i a r e, căci se găseşte numai în expresiunea *amoi* (< *a* + *moi*), ar. *amol'tŭ*, iar după prepoziţie aşteptăm un substantiv (Cf. şi *Dicţ. Acad.*, I, p. 152).

©BCU CLUJ

Sulla questione della posposizione dell'articolo.

1. Il Bogrea, in *Dacoromania* II (1922), pp. 662—664 ha esaminato brevemente alcune nuove ipotesi sulla questione della posposizione dell'articolo determinativo nelle lingue balcaniche e sulle varie deduzioni che ne avevano tratte alcuni recenti linguisti e specialmente il Lewy, il quale (in Orientalische Literaturzeitung XXV (1922), p. 145 segg.) trovò in questo fatto la base di un probabile rapporto balcanico-caucasico (Eine kaukasische-balkanische Beziehung). Non mi è stato possibile procurarmi l'originale dell'articolo del Lewy per esaminare più da vicino i suoi ragionamenti che del resto non credo, per le ragioni che esporrò in seguito, possano ridursi a più che una mera ipotesi.

A mio avviso la questione non può essere risolta che dal punto di vista della glottologia generale comparata, trascendendo cioè dagli stretti confini indoeuropei, e si riduce ad un *semplicissimo fenomeno sintattico*.

Credo sia assolutamente azzardato il ricostruire parentele linguistiche e ipotesi („Wechselbeziehungen") basandosi su un fenomeno sintattico così precario il quale si trova, indipendentemente, nelle più disparate lingue del globo.

Esaminerò dunque brevissimamente alcuni gruppi linguistici mettendo in evidenza quelle singole lingue del gruppo in cui il fenomeno della posposizione dell'articolo si riscontra in modo evidente traendone poi alcune conclusioni generali.

2. Premetto che *l'articolo determinativo* ha, in generale una origine pronominale (pronome dimostrativo) come *l'articolo indeterminativo* ha un'origine numerale. Si cfr. it. *il*, spagn. *el* franc. *le*, rum. -(u)l < **ille**; ted. *der*, ol. *de*, ingl. *the*, aat. *dë*,

©BCU CLUJ

dă got. cfr. greco το, ant. ind. *ta-*. In molte lingue non si usa alcun articolo determinativo.

La necessità di una determinazione può essere o meno sentita a seconda della mentalità dei parlanti i quali in un dato sostantivo vedano l'unità singola, l'unità indefinita o la collettività. Così nelle lingue prefissive si ricorre ad una special categoria di prefissi (p. es. lingue bantu) ed in quelle suffissive ad un suffisso individuale (p. es. 'afar: *lubak-to* un solo leone) o al semplice suffisso mozionale (p. es. lat. *lup-u-s*), oppure ad un *determinativo* (p. es. greco ὁ πατρός, it. il padre, ted. der Vater ecc).

3. Ammessa come nota la posposizione dell'articolo nelle tre lingue „balcaniche" rumena, albanese e bulgara, rimandando per le varie questioni che si riferiscono all'uso dei detti articoli alla dissertazione del Michov[1] e alle altre opere citate man mano a piè di pagina, elencheremo solo alcuni esempî:

Rumeno: *cal-u-l* < **caballu ille**; *mam-a* < **mamma illa**; *frate-le* < **frat(r)e ille**; *pomi-i* < **pomi illi**; *femei-le* < **familiae illae.** E notevole che la posposizione non è l'unica articolazione rumena; si ricordino gli articoli prepositivi *al* e *cel* ma specialmente il *lu(i)* preposto ai gen-dat. dei nomi proprii (e dialettalmente anche dei nomi familiari ecc, segno di evidente antichità) p. es. *al meu, calul cel bun al vecinului, Casa lui Petru* e perfino *Piatra lu Craiu*[2]. **Albanese** — Gli articoli pospositivi albànesi sono: masch. *-u, -i,* femm. *-a, -ja,* così detto neutro *-të,* p. es. *ka,* bue *kau* il bue *gur,* pietra *gur-i,* la pietra; *punë,* lavoro *pun-a* il lavoro; *shtëpi,* casa *shtëpi-ja* la casa; *ujë* acqua, *ujëtë* l'acqua.

Occorre ricordare l'origine primitivamente dimostrativa e l'uso dell'articolo separato proclitico (deiktisches Artikel) *i, e (të)* usato dinnanzi agli aggettivi p. es. *ylli i bukër,* la bella stella *(yll i bukër* = bella stella); *vena e vjetër* il vino vecchio (*ven e vjetër* vino vecchio); *ujt të ftoft* l'acqua fresca *(uj të ftoft* acqua fresca). Per convincersi dell'indipendenza dell'articolo prepositivo

[1] D. Michov *Die Anwendung des bestimmten Artikels im Rumänischen, verglichen mit der im Albanesischen und Bulgarischen,* in XIV. Jahresb., 1908.

[2] Cfr. C. Tagliavini, *Grammatica Rumena,* p. 270 e S. Puşcariu, *Das lu des Genitivs im Rumänischen* (ZRPh. 1921).

©BCU CLUJ

si vedano i nomi *jati, jema, motrë* ecc. i nomi dei mesi ecc. i quali usano un articolo prepositivo [1].

In **bulgaro** l'articolazione enclitica è ancor più rigorosa (non esistendo alcun articolo prepositivo) p. es. *nožъ-tъ* il coltello; *voda-ta* l'acqua; *selo-to* il villaggio; *slab*, debole *slabjatъ* il debole.

I casi di raddoppiamenti d'articolo e le concordanze fra albanese bulgaro e rumeno non hanno alcuna importanza per la nostra tesi mentre sono di grande interesse per quanti si occupano dei rapporti fra le così dette lingue balcaniche. Rimandiamo perciò alle memorie del Michov e dello Hasdeu [2].

4, — Nel gruppo indo-europeo la posposizione dell'articolo si trova anche nelle lingue nordiche (ant. islandese, norvegese, e svedese), e nell'armeno.

Non mi sembra accettabile l'opinione dello Iorga (Buletin de l'Institut pour l'Étude de l'Europe sud-orientale II, p. 115 n. 1.) che ritiene questo fenomeno un balcanismo importato „prin lunga conlocuire a Goţilor, cari s'au îndreptat apoi spre Nord, cu Tracii în regiunile Rusiei-Mici şi ale Ţărilor Române". Il non trovare il fenomeno nella lingua dei trasmettitori e la grande difficoltà di simili importazioni mediate, fa cadere la teoria. Il fatto è assolutamente indipendente.

In antico islandese è il dimonstrativo *enn, inn*, neutro *et, it*,

---

[1] Cfr. Pedersen, in *Festskrift til Vilh. Thomsen*, pp. 248–252, e Albanesische Texte mit Glossar, Leipzig, 1895, p. 134 (S. v. *i, e, të*). Il fatto che tutte le parole davanti alle quali può stare l'articolo prepositivo siano, come riconosce lo stesso Pedersen, assai antiche (echt albanesisch oder lateinisch) mentre le più moderne non comportano detto articolo (e si potrebbero citare a riprova anche gli aggetivi di origine turca che fanno eccezione alla comune regola dell'articolo preposto) e l'altro fatto analogo che dette parole possono venir usate senza articolo di sorta, mi farebbe quasi pensare, più che a un'origine genitivale come propone il Pedersen pei giorni della settimana (in KZ. XXXIII, 543, ff.) che in tempi assai antichi non si usasse alcun articolo, poi venisse preso in ausilio un determinativo, il quale dapprima si sarebbe anteposto ed eccezionalmente posposto, quindi decisamente posposto ai sostantivi, non conservandosi prepositivo che dinnanzi ad alcuni nomi primitivi, davanti ai quali era divenuto abituale, (segno d'antichità) e dinnanzi agli aggettivi. È però una semplice ipotesi.

In genere per l'albanese cfr. G. Meyer, *Kurzgefasste Alb. Grammatik*, Leipzig, 1888, e Weigand, *Albanesische Grammatik*, Leipzig. 1911.

[2] Hasdeu, *Le type syntactique homo-ille ille-bonus*, in AGI, III, 420, segg.

©BCU CLUJ

che serve da articolo determinativo e che non è sempre posposto, ma, come avviene in albanese, preposto, agli aggettivi e posposto ai sostantivi cf. pr. es. *enn gópe*, il buono; neutro *et gópa; likame-nn* il corpo; *land-et* il paese ecc.

Tuttavia, per quanto l'articolo pospositivo sia assai antico (risale infatti circa al 1100[1]) esso è stato anche indipendente, seguo che i parlanti avevan coscenza dell 'elemento pronominale che lo conpone, come provano ancora alcuni esempî dello *Stockolmsk Homiliubok* e del *Gammel norsk Homiliebok:* p. es. *truan* = la fede in St. H. *trúa en*[2].

5 — In armeno ci sono tre radici dimonstrativali *-s*, *-d*, e *n* (a seconda che il sostantivo si riferisce ad una prima ad una seconda o ad una terza persona. Queste radici si suffiggono ai sostantivi e servono come articoli: p. es. *manowk-s* = das Kind (in Rücksicht auf mich) *manowk-d* (das Kind in Rücksicht auf dich), *manowk-n* (das Kind in Rücksicht auf sich, neben ihm, jenes Kind).

Il Brugmann[3] dava a questa articolazione armena tanta importanza da ritenere la posposizione dell'articolo in Bulgaro come un armenismo importanto dagli Armeni residenti in Bulgaria.

Il fenomeno invece non può avere alcun rapporto coll'articolazione enclitica balcanica (avanzo tracico come giudicò anche il Miklosich), e deve ritenersi indipendente.

Per noi la questione ha poca importanza e pertanto passiamo oltre rimandando, chi volesse ulteriori notizie, agli studii del Meillet[4].

6. — Della posposizione dell'articolo nelle lingue ugrofinniche trattò, con mirabile chiarezza, il Budenz, nel secondo fascicolo dei suoi giovanili *Ugrische Sprachstudien*[5].

---

[1] Cfr. Jónsonn, *Skjaldesbrog*, p. 80 e segg.

[2] Cfr. per lo St. H. L. Larsson, *Studier över den Stockholmska Homilienboken*, Lund 1887 e Svar pa prof. Wiséns Textkritika anmärkningar, Lund. 1888.

In generale cf. Noreen *Altnordische Grammatik* (3) Halle 1903 I, p. 278 e. segg. e in Arkiv f. nordisk Fil. VIII, 140 nonche in GrGPH. del Paul I, 521.

[3] Demonstrativpron. pp. 44—45.

[4] *Recherches sur la syntaxe comparée de l'armeinen:* I-Les démonstratifs (in Memoires de la Société de Linguistique de Paris X (1898) pp. 241 segg. e *Altarmenisches Elementarbuch*, Heidelberg, 1908, par. 62 f.

[5] J. Budenz, *Ugrische Sprachstudien* II-Determination des nomens durch affigirten Artikel im mordwinischen und in einigen anderen ugrischen sprachen. Pest 1870.

©BCU CLUJ

Una vera e completa forma di articolo pospositivo si trova solo in ambo i dialetti del mordvino in cui il suffisso determinativo *-ś* mostra chiaramente essere il pronome determinativo *sä* (nel dialetto mokša) e *se* (nel dialetto ersa), e l'altro suffisso determinativo *-t*, perfetamente analogo al pronome *tä* (ersa *te*)[1].

Così pes,, *avâ* donna, *avaś* la donna; *oš*, città *ošïš* la città (in ersa *ošoś*) *vir* bosco *virś* il bosco.

E al plurale da *oš* città *ošt*, *ošná*; da *avâ* donna *avat*, *avatnä* ecc.[2]

Alcune traccie assai importanti della posposizione dell'articolo si trovano anche in sirieno e in votjáko[3] ed altre ancora, sebbene di minore importanza ed entità, in altre lingue ugro-finniche[4] e perfino nel magiaro (il cui articolo prepositivo *a, az* sarebbe stato usato per influsso straniero e specialmente tedesco come vuole F. Müller[5] nel quale la desinenza *-t* degli accusativi (p. es. *hájo* battello acc. *hajo-t; nap* giorno acc. *nap-o-t)* è un residuo d'un articolo determinativo dell tutto affine al pronome dimostrativo *ta* già da noi esaminato[6]. Si ritiene anzi che la primitiva lingua ugro-finnica abbia posseduto un articolo determinativo enclitico[7].

7. — Nelle lingue semitiche troviamo vere forme di articoli pospositivi in aramaico in sabaico e in amarico.

In aramaico si suffigge al sostantivo quello stesso pronome dimostrativo *ha* (la cui origine interiezionale = vedi! è evidente) che in ebraico si prefigge rafforzando la consonante seguente[8]. In sabaico la posposizione avviene regolarmente, e l'elemento

---

[1] Budenz, *op. cit.*, p. 10; Mokša- és Erza-mordvin nyelvtan (in Nyelvtudomány Közlemények XIII, p. I. segg. spec. pp. 43—46. Per i determinativi *tä* e *sä* e loro corrispondenze cfr. Budenz *Magyar-ugor összehasonlító Szótár*, Budapest 1873—1881 pp. 761 segg. e 805 e seg.

[2] Cfr. Budenz, *Moksa- és Erza-Mordvin Nyelvtan*, l. c.

[3] Cfr. Budenz, *Ugrische Sprachstudien*, o. cit. II, 30—36

[4] Cfr. Budenz. *ibidem*, pp. 37 e segg.

[5] F. Müller, *Grundriss der Sprachwissenschaft*, Vol. II, 2, p. 213.

[6] Cfr. Budenz, l. c.; Szinnyei, *Magyar nyelvhasonlitás*, (6) Budapest 1920. p. 132.

[7] Simony, *Die Ungarische Sprache*, Strassburg 1904, p. 256.

[8] Cfr. J. Barth, *Der hebr. und der aram. Artikel* (in Sprachwiss. Untersuchungen zum Sem., Leipzig 1907) pp. 47 ff.; Gesenius, *Hebr. Grammatik* (28) p. 116 ff.

©BCU CLUJ

posposto è il determinativo *-n* (cfr. la nunazione dell'arabo) [1] In amarico l'articolo determinativo enclitico è *-u* per i sostantiv maschili e *(i)tu* per i femminili: p. es. *neguz-u* = re femm *negezt-i-tu* = regina; *carra* coltello, *carra-u* il coltello; *sesà* gazzella *sesa-i-tu* = la gazzella [2].

Anche nelle altre lingue semitiche si trovano, secondo il nostro avviso, delle traccie di articoli pospositivi. P. es. il suffisso femminile arabo *-at* (ridotto nella parlata ad un semplice *a* e scritto per mezzo dei *ta marabuta*) si presenta assolutamente identico al corrispondente suffisso, determinativo femm. *(i)tu* dell'amarico, e questo stesso suffisso, sparso in quasi tutte le lingue del globo [3], troveremo colle medesime funzioni anche fra le lingue camitiche e vedremo anche come esso sia qualche volta tramutato in prefisso.

8. — Passando dunque alle lingue camitiche, che colle semitiche sono strette da inscindibile parentela, troviamo le stesse forme *u* e *tu*, suffissi nell'amarico, trasformati in prefissi p. es. nel begia. Così abbiamo *u-mek*, l'asino *tu-mek* l'asina; ma accanto a queste forme si trovano anche alcune posposizioni: p. es. *tak*, uomo *tak-a-t*, donna [4].

Fra le lingue cuscitiche solo il Begia e il Somáli posseggono articoli determinativi. L'articolazione del somáli è perfettamente pospositiva. Perchè risulti ancor più evidente l'identità di alcune forme colle corrispondenti semitiche riprodurrò un breve schema:

maschile	*femminile*
ka, ki, ku (ko)	ta, ti, tu (to)
ga, gi, gu (go)	da, di, du (do)
ha, hi, hu (ho)	
a, i, u (o)	

p. es. *dád-ka, dád-ki, dád-ku* = il popolo: *éy-ga, éy-gi, éy-gu* = il cane; *abba-ha, abbi-hi, abbu-hu* = il padre; *dúrug-a, dúrug-i, dúrug-u, far-ta, far-ti, far-tu* il dito; *bad-da bad-di, bad-du* il mare.

[1] Cfr. Brockelmann, *Kurzgefasste vergl. Grammatik d semit Sprachen*, 1912, pag 148 e pag. 118.

[2] Cfr Afevork, *Grammatica della lingua amarica*, Roma 1904, p. 79 e segg.

[3] Cfr. Trombetti, *Elementi di Glottologia*, Bologna 1923, p. 638.

[4] Cfr. L Reinisch, *Das persönliche Fürwort und die Verbalflexion in den chamito-semitischen Sprachen*, Wien 1911, p. 273 segg.

Cfr. anche dello stesso Reinisch, *Die Bedauyesprache in Nordost Afrika*, Wien. 1893—95.

©BCU CLUJ

Occorre però notare che qualche rara volta l'articolo può essere usato anche indipendentemente p. es. *wa tu Naomi* = questi è Naomi.[1]

Aggiungeremo che anche nel Nandi *-t* serve da articolo p. es. *sese* cane, *sese-t* il cane; *punyo* nemico, *punyot* il nemico.

Inoltre anche in moltissimi dialetti berberi si trovano le posposizioni dimostrative *-u* per il maschile e *-tu* per il femminile[2] fatto, certamente, assai significativo.

9. — Omettendo di esaminare altri gruppi linguistici darò alcune notizie dell'articolazione pospositiva nel multiforme gruppo caucasico. Chi conosca le teorie del Lewy si aspetta di trovare nel Caucaso quasi la culla della posposizione dell'articolo, invece appare proprio il contrario.

Dalle fonti accessibili si vede come fra queste lingue, che pur constituenda un unico gruppo sono assai dissimili fra di loro, solo i dialetti čerkessi pospongono il determinativo e l'abhazo l'indeterminativo.

Così p. es. nel čerkesso l'articolo determinativo è *-r* ed abbiamo per esprimere la parola *il padre:* dial. šapsugo *ty-r*, dial. abadzeko *ate-r*, dial. cabardino *ade-r* (con l'accordo dell'elemento pronominale *m-* dinnanzi ai verbi p. es. dial. cabardino *šyprrür mathe* = la sorella scrive).

L'abhazo invece pospone, come si è detto, l'articolo indeterminativo *-k* (avanzo di un antico numerale *ake, aki* = 1) laddove preferisce preporre il determinativo *a-* (avanzo d'un pronome dimostrativo) p. es. *la* = cane *la-k* = un cane, *a-la* = il cane.

Questo sistema d'articolazione è ritenuto dal von Erkert come straniero: „Speciell dem Abxaz. und Čerkess — egli scrive[3] — eigenthümlich . . . ist die Anzeige des bestimmten und umbestimmten Artikels. Wie das Magyarische durch fremden, nämlich deutschen Einfluss einen Artikel erzeugt hat, so dürfte auch in Abxaz. und Čerk. die Anwendung des Artikels auf fremden, nämlich georgischen Einfluss zurückgehen. Denn der hier vorkom-

[1] Cfr. L. Reinisch, *Die Somali Sprache Bd.* III *Grammatik* (Schriften der Sudarabischen Kommission, p. 50 e segg. Bd. I, Texte p. 57, 5.

[2] Cfr. Basset, *Etude sur les dialectes berbers.* Paris 1894, p. 104.

[3] R von Erkert, *Die Sprachen d. kaukasischen Stammes* Wien 1895, p. 373

©BCU CLUJ

mende sogennante Narrativus ist nichts anderes als das Nomen mit dem Artikel . . ."

Noi tuttavia non sappiamo dare ragione al von Erkert nell'identificazione dell'articolo col caso narrativo (il cosi detto caso *-man*) del georgiano.

Citeremo infatti a questo proposito il parere di uno dei piu dotti caucasiologi: del Dirr, il quale stima il caso *-man* come „ein einfacher Deuter", e aggiunge che „es als Artikel aufzufassen, ist nicht richtig, weil der Artikel da, wo er existiert, bedeutend mehr Funktionen hat. Etymologisch ist *man* wohl identisch *mand* dort" [1].

10. In questo rapido esame abbiamo trovato come, in pressochè ogni gruppo linguistico alcune lingue siano soggette al fenomeno della posposizione dell'articolo.

Si può ora credere a rapporti fra tutte queste lingue di diversissime specie? Sarebbe assolutamente assurdo.

La questione, lo dicemmo fin dapprincipio, si riduce a mera sintassi. Non abbiamo forse visto gli esempi del Begia? E che dire dell'italiano antico e meridionale *frate-mo pa(t)re-mo* ecc. invece di mio padre e mio fratello? Queste forme sono perfettamente corrispondenti all'ungherese *nap-o-m, nap-o-d* ecc. ma si vorrà dar importanza a ciò?

Concludendo le tre lingue balcaniche avranno ereditato il fenomeno dall'antico tracico, questo non si può escludere, ma dobbiamo noi lasciar correre la nostra mente alle più sbrigliate ipotesi di parentele remote di lingue estinte sulla base di un così fragile carattere, glottologicamente così comune?

No certo, la scienza non permette, ma si arriverrà sempre a simili conclusioni quando si vogliano scoprire leggi o parentele basandosi solo su alcuni gruppi linguistici. Tali problemi possono essere risolti solo coll'ausilio della glottologia generale comparata.

Bologna — Ottobre 1923.

Carlo Taglavini

[1] Dirr, *Grammatik der grusinischen Sprache*, p. 23.

©BCU CLUJ

Per la storia del cognome italiano.

Cognomi canavesani (Piemonte) di forma collettiva in *-aglia, -ata, -ato*.

I.

É nota e ben salda la teoria del Gaudenzi[1], secondo il quale, la desinenza in *-i*, tipica del cognome italiano, comune nell'Italia superiore e media, non è una infiltrazione dotta[2] od una tarda propaggine volgare del genitivo singolare latino[3], ma bensì essa caratterizza la forma volgare del plurale, che rappresenta una denominazione collettiva, famigliare, sorta nel tardo periodo comunale[4]. Quindi „Pietro Gherardi", che per il Bianchi valse propriamente „Pietro (figlio) di Gherardo", per il Gaudenzi è semplicemente un accorciamento dell'espressione „Pietro dei Gherardi" (Petrus de Gherardis), quale vive tuttora nella denominazione tipica della persona che è „il tale dei tali".

---

[1] A. Gaudenzi, *Sulla storia del cognome a Bologna nel sec. XIII*, Bullettino dell' Istituto Storico Italiano, N. 19 (Roma, 1898). — Il Meyer-Lübke, v. ora *Einführung*[3], § 262, accolse pienamente la tesi del nostro autore.

[2] Come sospetta l. Del Lungo, che della forma dei cognomi in *-i* si occupò a proposito *„Del cognome di A. Poliziano"* in „Archivio Storico Italiano", serie 3-a, XI, 33 e sgg.

[3] Secondo afferma B. Bianchi in „Arch. Glott. Ital." X, 337—338.

[4] Anche prima del mille abbiamo nelle carte medievali ital. dei secc. VII, VIII, IX delle denominazioni personali patronimiche in *-i*. Ne ha raccolto un bel manipolo il Bianchi in „Arch. Glottol. Ital." X, nello „Spoglio di accorciamenti e diminutivi di nomi personali teutonico-latini, per lo più anteriori al mille" (p. 349—359): Auduaci (nom.), Audaci (gen.), Baronaci (gen.), Bassaci (gen.), Deodaci (nom , acc.), Gabbaci (gen.), ego Johannacis, Leonaci (nom. e gen), ego Leonaci, ego Petronaci qui Flavipert dic. (a. 750), Ruticacis (nom.), Istefanacis (gen.), ego Teuderacis, Teodoraci (nom., abl. gen.) Teuderaci (abl.), per Teuderacio, — Audilasci (nom.), per Gundilaci fil. Gundualdi, ego Teudilasci, Auderisci (gen.), Ermerici (nom.), Teu-

©BCU CLUJ

„Le ragioni di questa fase anormale", o meglio ulteriore, „nello sviluppo del cognome europeo, che, sia d'origine neolatina, germanica o slava, s'arresta, di regola, alla forma singolare, come singolare è la forma dei cognomi napoletani, siciliani e sardi" sono state ricercate e riconosciute dal Gaudenzi nella storia del comune italiano, „che di per sè è un fatto straordinario nella storia generale dei comuni del medioevo. Nel comune italiano accanto al cognome personale, che per molti secoli costituì il cognome nell'ordinario significato della parola, sorse il nome di famiglia come cosa da esso interamente diversa, perchè servì in origine soltanto a designare tutti i membri di una famiglia nel loro complesso, sopratutto nella loro partecipazione alla vita cittadina".

„La storia del cognome è quindi per un certo rispetto la storia della famiglia e però, come tutti i diritti e le prerogative comuni hanno cominciato coll'essere privilegi, anche il cognome è stato dapprima retaggio della nobiltà e poi del popolo grasso per divenire da ultimo proprietà di tutti".

La trattazione del Gaudenzi, svolta con ampia, sottile, erudita indagine, se riesce alle conclusioni generali accennate, e ad altre, che qui non conta rilevare, per la ristrettezza delle ricerche ad un periodo angusto, anche se culminante nella vita politica della nazione, e all'unico centro cittadino di Bologna, lascia all'oscuro la questione per quanto riguarda gli altri centri urbani e specie i territori rurali dell'Italia superiore e media.

---

dici, ego Maurici (a. 761) — Adelghisi (abl.), ego Bonighisi — Adalcari (gen.), Allari (nom.), Alcari (nom.), ego Causari, ego Ghisilari, Walcari (nom.) — Con questi vanno confrontati i segg. anteriori pur essi al mille: Nos Beraldi que Albitio, ego Alboni qui Albitio, ego Anselmi, Erminari abbas; Iltifredi (nom.), ego Inghifridi que Inghitio, ego Gottifridi que Gottitio, ego Saxi, ego Aliperti — Ansuini, Guduini, Vaduini (nom. sing.) — Salomoni (nom.), Alboni e Fridani (nom.) — Boni, Donni, Sindi, Sundi, Rodi, Gundi, (Bianchi, ib. p. 359—405). Queste ed altre analoghe forme onomastiche in *-i*, che s'incontrano frequenti nelle più antiche carte italiane accompagnate quasi sempre dal nome personale, non si spiegano nel loro insieme coi suggerimenti dati dal Bianchi. Esse rispondono ad una condizione generale nello sviluppo dell'onomastica di quei tempi, sono cioè dei patronimici nella forma rigida di un genitivo singol. che s'applica invariabile ai più diversi casi della flessione; perciò, a formola completa „Ego *Petronaci* qui Flavipert dicor" vale „Ego *filius Petronaci* qui Flavipert dicor".

©BCU CLUJ

Inoltre, raccolta, com'è la sua trattazione, per gran parte del suo corso, nella disamina delle dottrine onomastiche dello Studio di Bologna, trascura largamente — senza sua colpa però — quegli elementi e quegli aspetti che spiccano essenziali invece nella realtà documentaria della storia per chi si accinga a discutere e illustrare i risultati d'un' ampia raccolta di materiale onomastico, estesa dalle fonti dei cartari medievali alla serie dei catasti e dei registri comunali di una qualsiasi regione dell'Italia superiore e media.

In tale impresa appunto, delicata e paziente, ma che il Gaudenzi riconosceva la sola capace di frutti attendibili e di cui suggeriva il metodo, mi ero cimentato parallelamente alla raccolta che intrapresi del materiale toponomastico del Canavese, e qui si vogliono esporre i primissimi suoi risultati, che hanno attinenza alla formazione dei cognomi di quella regione.

È dunque proprio vero che il cognome italiano non presenti alcun fatto glottologico, fuori dall'assumere eventualmente la forma in *-i*, come afferma il Flechia (v. Gaudenzi, o. c., p. 15) e che, dimostrata la diffusione prevalente della forma in *-i* nella Lombardia, nell'Emilia, nella Romagna, nelle Marche, nell'Umbria, nella provincia di Roma, faccia eccezione il Piemonte colla Liguria e la Venezia (v. Gaudenzi ib.)?

A queste domande si risponde nella terza parte (III) di questo scritterello coll'elenco analitico di alcune forme cognominali, d'origine da collettivi, offertemi dallo spoglio delle carte e dei registri canavesani, premesse qui alcune considerazioni opportune e necessarie a spiegare la loro formazione e la loro coesistenza poi col tardo prevalere dei cognomi al singolare in *-o*.

II.

Col lento disciogliersi delle forme tradizionali dell'impero romano, conguagliate le classi cittadine in un amorfo complesso di individui[1], alla nozione di un'unità territoriale, politico-amministrativa succede, entro gli stessi confini, quella di un ente o comunità etnica. Il legame di sangue o di derivazione storica stringe ora le popolazioni nell'ambito di un territorio che è il retaggio d'una stirpe nazionale: „pars Langobardorum, Lango-

[1] v. Mengozzi, *La città italiana nell'alto medio evo*, Roma 1914, p. 129.

©BCU CLUJ

bardia", dei „municipia" e dei „pagi" divenuti „populi" e „plebes", del „vicus" che coincide e s'identifica nel giure consuetudinario dei primi secoli del medio evo con „genealogia" („territorium genealogiae") [1].

A tale nozione di un coincidere del „vicus" con „genealogia", fondata sul sentimento di una comune origine famigliare, rafforzata dal carattere comunistico dell'economia rurale dei tempi di mezzo, affermantesi già prima del mille nella denominazione stessa del „Communis" e della „Universitas" [2], si dovrà ricorrere per spiegare i nomi di luogo in *-oro (-orum)* da un gen. plur. dipendente da „vicus", espresso o sottinteso, toscani [3] e dell'Italia superiore: „curtis, villa *Barzanorum*", oggi Barzano, in provincia di Como, v. MGh., Dipl. III. p. 427, a. 1015; „cortis in *untianorum*" v. BSSS [4], XXXVI, a. 1047, ecc.

Ad essa ancora, più che all'orgoglio municipale od all'uso della designazione dal luogo d'origine, si dovrà l'applicazione del nome del luogo o della città a nome personale (sec. XII, e sgg.): *Eporedius* (*Iuoreus*) < Eporedia, oggi Ivrea, *Taurinus* < Taurinum, oggi Torino = Augusta Taurinorum, e, cogli stessi suffissi usati nella derivazione patronimica: „*Viterbulus* Carpini" di Viterbo „*Viterbuççium* filium suum in omnibus sibi heredem instituit" (a. 1253).

Una chiara immagine di questo concetto di unità agnatizia ci porgono i nomi locali di: Fara *Filiorum Petri* (Prov. di Chieti), Arx *filiorum Tederighi*, oggi Rocca Tederighi in Tos-

[1] v. Monumenta Germaniae historica [a cui rimanderò poi coll'abbreviaz. MGh.], Legum, Sectio V, Formulae merovingici et carolini aevi (ed. K. Zeumer, Hannover 1886), Collectio Pataviensis n. 5 p. 459. — Nell'uso popolare a g e n e a l o g i a corrisponde g e n e a (v. REW. 3729, ove però dal Meyer-Lübke sono dichiarati letterari e chiusi tra parentesi quadre l'ital. *genía* e l'a. spagn *ginea*) > emil. *znèia* „ragazzo, marmaglia" e, con scambio di suffisso, piem. *ginöria* (cfr. canav. *dulöri, -öria* „indolenzito, -*a*" e piem *tabalöri* „babbeo") „gentaglia". V. Bertoni, „Arch. Roman.", III, p. 108.

[2] „Haec enim omnia supra memorata dicto *communi* et *universitati* de Materno" [presso Brescia] MGh. Dipl., I, p. 636, a. 968.

[3] v. S. Pieri, *Toponomastica della Valle dell'Arno*, Roma, Lincei, 1919, p. 401 e *Topon. delle Valli del Serchio e della Lima*, in „Suppl. all'Arch. Glottol. Ital." 5ª dispensa, p. 98.

[4] = B[iblioteca della] S[ocietà] S[torica] S[ubalpina]. Il numero in cifre romane indica il volume, segue il numero del documento e dell'anno da cui si data il docum.

©BCU CLUJ

cana e „loco gausarassi [< Gausarasci (gen.) < *Gausarasco, nome di luogo (vicus?) derivato dal nome personale germanico Gausaris] . . . de *heredibus* quondam *gausari*" BSSS., XXIX (Tortona) 9. 1004, ove *filii* [come *heredes*, per cui v. più avanti s. *Resinaglia*] ha lo stesso valore di „agnati discendenti", che incontriamo nella prima parte dei cognomi toscani: *Fi*fanti, *Fi*bonacci, *Fi*ghinelli, *Fi*ridolfi, nell'espressione *„figli* di Manfredi", nel Modenese, riportata dal Muratori „Antiq. Ital. ME." *Dissert. de cogn. orig.*, p. 782, ed in quell'altra di *„figli* d'Orso" od *Orsini* a Roma. Dai cognomi piemontesi cito: Aymoninus *Fil*peirerius, mandaerius comunis yporegie, BSSS., LXXIV, 197. 1265, Aymoninus *fil* perrer, ib. VI, 298. 1259.

Alla formula antica „vicus et genealogia" corrisponde più tardi l'altra di „casale ostendere, familiam et natales suos in jure probare" delle „Observantiae Regni Aragonensis" (v. DuCange s. v. casale), ove „casale", come l'ital. „casato" diviene la espressione dell'unità agnatizia di più famiglie, desunta dall'immagine materiale del casale colonico, unica ed ampia costruzione che le teneva raccolte per lo sfruttamento in comune d'un ricco territorio rurale. Il Lorenzi[1] ha descritto in una sua preziosa monografia il tipo antropogeografico di queste sedi umane detto „delle corti", sussistente ancor oggi in gran parte della pianura padana, variato nei suoi particolari costruttivi da regione a regione, ma tuttavia unico nel suo carattere essenziale di edificio adatto originariamente ad una comunità famigliare. A noi interessano sopratutto le sue origini, le cause che ne hanno favorito la continuità e la diffusione per il rapporto che lega il nostro „casale" al consorzio famigliare ed ai cognomi in *-i*, che, nella loro forma collettiva, ne sono la più propria espressione. Perchè la più parte di essi non hanno origini cittadine, ma rurali, accomunate in questo che tutti sono l'espressione d'un consorzio famigliare, politico nelle città, economico nel contado, là affermatosi materialmente cogli „alberghi", „hospitia nobilium", fosco e fitto nucleo di case turrite, collegate ad un insolente apparecchio d'arme, qui raccolto nella pace operosa del casale, sull'aia odorosa di biade e di fieni, sonante di voci festose di

[1] A. Lorenzi, *Studi sui tipi antropogeografici della planura padana* in „Rivista Geografica Italiana" XXI (1914). v. pag. 307 sqq., 321 sgg., 347, 437, 448, 502, 590.

©BCU CLUJ

bimbi e di mugghi di bovini, ingombra di carri e di attrezzi campestri.

Il nostro „casale" sorge da un aggregato di edifizi di vario uso agricolo e domestico disposti ai lati di una spianata („sedimen edificatum" BSSS, XLIV 69. 1219, „ariale edefecacionis" a. 726 Treviso)[1] e saldati poi in una costruzione unica, quadrata, cui si accede da un solo ampio portone. Talora invece le parti sono congiunte da un muro di cinta che può anche rivestirsi di un leggero apparato difensivo, riconoscibile nelle voci del lat. curiale canav. *curtinetum*, *curtinicium*, *cortenecium* „cortile" — coesistenti allato di *cortauecium*, *curtificium*[2] e dei termini catastali canav. *cortivecio*, *corteveccio*, „idem" — derivate dalla *cortina* „vallo difensivo"[3], di cui si osservano traccie in taluni vecchi casali del Canavese (ad es. al *Curnèt*, casale presso Cuorgnè) come nei villaggi dell'alta pianura del Friuli orientale (v. Lorenzi, o. c. p. 593 sgg.). Un tale tipo di caseggiato colonico deriva le proprie origini dalla cohors, che, già dai primi secoli dell'era volgare, nella stessa pianura padana romanizzata e divisa in fondi, definiva lo spazio che stava tra le stalle e gli abituri dei servi sorgenti con la villa al centro del fondo (v. Lorenzi, o. c. p. 404 e bibliografia ivi citata) e continua la „curte clausa edifitiis"[4] del primo medioevo. La „Curtis" significò non soltanto un insieme di case, ma un legame di queste con la domenicale centrale simile a quello che legava nei „saltus" le „casae" dei coloni alla villa padronale e sul nucleo fondiario e sociale della „curtis" si modellò il sistema curtense feudale „adergentesi sulle forme disgregate, esclusivamente

[1] V. C. Cipolla, *Antichi documenti del monastero trevigiano dei Santi Pietro e Teonisto*, „Bullettino dell'Istituto Storico Italiano" N. 20. — Vi si rimanderà coll'abbrev.: Cipolla, Ant. docc. trevis.

[2] V. BSSS. G. Frola, *Corpus Statutorum Canavisii*, Torino, 1918, Glossarium (fine del 3° vol.), s. v. — A quest'opera rimanderò coll'abbrev.: CSt.Canav.

[3] Cf. „opera turris nove et *curtinarum*", v. BSSS IV[4] 330. 1340. — Si noti il cogn. *Cortina*, la cui diffusione si estende alla stessa area ove si trovano attestate le voci *cortinetum*, *cortinicium*.

[4] V. C. Cipolla, *Codice diplomatico del monastero di S. Colombano di Bobbio fino all'anno*, MCCVIII, in „Fonti per la Storia d'Italia" pubblic. dall'Istituto Storico Italiano (Diplomi sec. VI—XIII). Roma 1918, vol. I p. 160, a. 840. — Si rimanda a quest'opera coll'abbr.: Cod. Dipl. Bobbio.

©BCU CLUJ

famigliari ed esigue del manso per i bisogni dell'economia, a rendere possibile la dissodazione dei vasti territori boschivi e paludosi"[1].

Un notevole riscontro trova il nostro coll'attuale *casale* della campagna romana,[2] che tuttavia risponde ad un organismo più complesso di vasta azienda agricolo-pastorale ed esige il concorso di una collettività ben più numerosa del nostro. Quest'ultimo, abitato da una collettività minore e più omogenea, da un gruppo agnatizio di due o tre famiglie, risponde per capacità di lavoro agricolo ad un territorio più ristretto, ove si addensano le culture, anzichè allargarsi i pascoli per l'allevamento del bestiame, come nel *casale* romano.

I fattori economici del nucleo rurale, che qui c'interessa, sono chiariti assai bene dai due documenti, che qui mi permetto riportare: „expensum praediis rusticis, idest portionem Gunderadae... in fundo casalis Furtiniaco et in Mocomeria, de quantumme in ipsus casale hauere uidentur ex sucessione parentum cum curtiuo,

[1] V. S. Pivano, *Sistema curtense,* in „Bull. Istit. Stor. Ital. N°. 30.

[2] „Il casale tipico dell'Agro romano è un edifizio ampio, massiccio, rettangolare, che racchiude una corte interna, scoperta, vasta come una piazza, alla quale si accede per un'unica porta. Il fabbricato che attornia la corte ospita il fattore, i massari, i butteri e tutti o parte dei contadini; ha anche locali per custodirvi i prodotti della tenuta; spesso saldata e incastrata ad uno dei quattro angoli una piccola chiesa. I più grandi e più antichi sorgono su alture spesso rocche di vetuste città scomparse . . . Le tenute dell'Agro Romano sono in fondo le lontane eredi delle *masse* medievali. Centro di ogni tenuta il *casale* col suo fontanile". R. Almagià, in „Le Vie d'Italia" 1921 p. 1154. Questo tipo di casale nell'alto m. evo era noto nello stesso Agro Romano e diffuso in tutta l'Italia col nome di *domus coltile.* Si cfr. „curtes duas *domui cultiles* in comitatu Motinensis (Modenese) videlicet locas et fundas sablone Marzalia cum castello et capella inibi abente seu casis massariciis et omnibus rebus ipsis in predictas locas et fundas sablone et Marzalia inter sediminas et areis, castello et capella adque areis" L. Schiapparelli, *Diplom. ined. del sec. IX e X,* in „Bull. Istit. Stor. Ital" No. 21, p. 152-153; — „curtes *domui cultiles* et castellos seu capellas cum casis massariciis" ib. p. 158; — „bannile adque arialiis cum curtis, urtis, vineis, terris araturiciis, pratis, silbis, pascuis et palutibus, omnia et ex omnibus de quanto qui supra Dulsone habere visi sumus et *domoicultile* laboracio pertinet, una cum cavallos mascolos et iumentas, boves et vacas, seu menuto peculio", v. Cipolla, *Ant. docc. trevis.* doc. n° 10, a. 790, — „*domui cultile* . . . in loco Fanagio cum omnes agagencias [„scuderie", < a g a s o v. REW, 274] suas", ib. n° 15, a. 811, e v. per il Piemonte, G. Audisio, *Le carte dell'Archivio di S. Maria di Novara anteriori al mille,* Novara, 1911, doc. n° 4, a. 962, ecc.

©BCU CLUJ

campis, pratis, uineis, seluis, cultum et incultum simul cum arboribus et usum potei in integrum", a. 758, Piacenza,[1] „una cum ipse sorte quattuor in casale Cisiliano, una de ipse... sorte modo regitur per Leo, alia sorte regitur per Rotchari, tertia sorte regitur per Adtio et Ausperto germani, quarta sorte regitur per Leo massario ... alia sorte in Patrinione que modo regitur per Urso Patrinione quem tibi dabo alia sorte et rebus quod supra legitur que sunt in casale Patrignone", MGh. Dipl. I, p. 545, a. 970, Arezzo [2].

Al „fundus casalis" spettava un esiguo numero di „sorti" [3]

[1] L. Schiaparelli, *Le carte longobarde dell'archivio capitolare di Piacenza*, in Bull. Istit. Stor. Ital., No. 30.

[2] Un argomento che dimostra le origini romane del nostro „casale" vien dato dalla continuità dei nll., che accompagnano *Casale* ad un gentilizio latino: Casale *Cisiliano* < Caesilius; Casalis *Fortiniaco* (e *Fortuniaco* in altri docc. della stessa raccolta) < Fortunius; Casale *Cavalloniano*, ib., doc. no. 1. a. 735, < *Caballonius (*Caballius, Cabalio*); Casale *Galognano*, MGh. Dipl. I p. 575, a. 970 < Gallonius, e quanti altri analoghi s'incontrano nei più antichi docc. allato dei casali denominati già da nomi person. german.: Casale *Rodulinus*, presso Pavia, MGh. Dipl. I p. 562, a. 972, < *Hrodalo* (Först. 886).

[3] Da *sorte* derivano numerosissimi nomi di luogo canav. e, sempre collo stesso significato di „porzione assegnata", altri da *presa* < prehensa, *lotto* (ad *lottos* [silve] fabriasche, Favria), *data* (Le *Date*, pron. Le *dète*, cf. piem. *dait dèt* „dato").

Alle figure, listerelle o quadratini, che risultavano dal reticolato della divisione parcellare, si devono altri nomi di luogo derivati dall a. a. ted. *skeida*, v. REW. 7987 (La *Scheva*, Locana, *Sche*, plur., Pecco, Le *Scheve* Orio, ad *schijam*, Caluso), da exquadrare, v. REW. 3060 e 6921 quadrus (ad *Squarras*, *Square*, Caluso; ad *scharum* Pont; *Squarolo* Vialfré; S. Martino; *Scheirollio*, a. 1586 Sparone-Ribordone) etc.

A designare più particolarmente i singoli appezzamenti di terreno scoperto, bosco (faggeto, cerreto ecc.), campo, prato, ronco „terreno scassato, diveltato" la toponomastica e le carte medievali ci dimostrano usati:

i diminutivi in *-olo*, *-ello*, *-ino*; *-étolo*, *-átolo*, *-etello*, *-atello*, questi, ultimi dai collettivi in *-eto*, *-ata*.

gli aggettivi sostantivati in *-ale*, più raramente in *-ile*, che concordano nelle più antiche carte con „pecia" e simili.

Ad indicare la totalità di queste singole porzioni furono usati rispettivamente i collettivi in:

-oleto, *-ellata*, *-ineto*, ecc.; *-aleto*, *-ileto*, *-aglia*, *-iglia*.

È notevole il fatto che degli antichi plurali neutri collettivi in *-ora* si siano conservati nell'uso delle più antiche carte medievali dell' Italia superiore e fissati nella toponomastica locale quasi solo *campora*, *pratora*, *roncora* o simili, perchè legati alle sorti dell' economia fondiaria dell' alto medio evo.

©BCU CLUJ

di terreno lavorate direttamente dai consorti o da colliberti e servi sotto la direzione di un massaro. Ad ogni sorte par che corrisponda una „casa", che si raggruppa colle altre a formare il casale sull'area centrale del „cortivo", segnata dal pozzo comune Le parole „sorte" e „consorti" [1] ci richiamano a quel sistema agrario medievale di compartecipazione collettiva e di assegnazione in particolare di terre sui beni della marca: *„comunalia, compascua publica, campora comunalia, vicanalia*, etc.", comuni rispetto alla città, rispetto al „locus", rispetto al „vicus", rispetto al „concilium" [2] e rispetto ad un determinato gruppo gentilizio, (v. Mengozzi, o. c. p. 156).

A stringere l'unità economica del „fundus" nella dipendenza del suo territorio da un certo gruppo abitato, valse sopratutto la distribuzione del suolo pubblico per gruppi famigliari *(fare)* avvenuta sotto i Longobardi e l'organizzazione che ne conseguì per ogni ducato diviso in centurie, decanie, delle quali ultime ciascuna comprendeva dieci o dodici famiglie. Ne derivava che la minima unità fondiaria doveva corrispondere originariamente all'ultimo gruppo sociale: la famiglia, allora giuridicamente e praticamente inscindibile, come inscindibile, nei suoi possessi particolari dai diritti d'uso civico sulle terre comuni, era e doveva essere allora l'unità territoriale.

Col progresso delle condizioni sociali e naturali e coll'aumentare della popolazione, scioltasi l'unità economica del „fundus", si mantennero ancora inalterati per alcun tempo i suoi confini, che più a lungo servirono poi col carattere di divisioni

---

[1] V. Salvioli, *Consortes e Colliberti secondo il diritto longobardo-franco*, Modena 1883.

[2] Colla storia del lat. c o n c i l i u m, c o n c i l i a b u l u m „luogo ove anticamente si tenevano i tribunali, i mercati" passato a significare „pascolo comune" nei docc. mediev. ital. (v. Mengozzi, o. c., p. 160—161) offre un curioso raffronto la voce delle Valli Valdesi (Piemonte) *paschi* „in origine luogo di ritrovo pubblico pel mercato e contratti, ora usato nel significato di luogo di ritrovo nelle stalle nelle sere invernali" (v. G. Roletto, *Termini geogr. dialett. delle Valli Valdesi*, in „Riv. Geogr. Ital.", XXII, 1915) e dell' Alto Canav. *pasquèr* „conversazione" < *pasquarium*, „pascolo comune" nei docc. mediev. piemontesi.

All' esistenza di terre comuni *„interconciliaricia"* (v. Mengozzi, o. l. c.) in Piemonte accenna il voc. *countènt, countentin* „regione indivisa e fra due comuni o pascoli alpestri" comunissimo nelle Valli Valdesi (v. Roletto, o. c.).

©BCU CLUJ

territoriali („in *decena* de oberti de poglano, in *decena* Jacobi bassi", ecc., Chivasso, a. 1420).

Le „possessiones" o „sortes", quote assegnate in numero corrispondente ai membri del consorzio nella selva comune, da possessi precari che erano, diverranno più tardi, durante il periodo di rinnovamento economico operato dai comuni, possessi privati, nelle terre più prossime ai grandi centri di vita politica. Ma il progresso tarda ad avviarsi nei centri minori e nelle valli montane, ostacolato da un' aristocrazia feudale meno arrendevole e dalla natura stessa degli uomini e dell' economia agraria montana più conservatrice. Ancora nel sec. XVI i catasti di Caluso ci fanno assistere ad una nuova, e forse non ultima, „distributio solaris" o „levata delle sorti", che par condotta sul modello della „conternatio agrorum" descrittaci dai „gromatici veteres". I catasti dei comuni canavesani in pieno secolo XVI, e più giù ancora per quelli di montagna, ci parlano di consorti, di rate parti di case, di terreni, di bovini e con tale frequenza da darci la persuasione che ancora duri in quelle terre la comproprietà ed il consortile economico famigliare[1].

A questa sua secolare durata, fino agli albori dell'età moderna ed oltre, si deve la stragrande quantità di contrade e di casali rurali denominati dal nome di casato in *-i*, proprio del consortile famigliare, che quelle case e quelle terre possedeva e godeva in comune. Quì si riporta per il Piemonte un manipolo di tali denominazioni ricavate dai cartari medievali: „piçus [=pizzo, colle isolato] quem solebant tenere *Nerui*" BSSS XL, 59. princ. sec. XIII — „molia [= piem. *mòia* „regione di prati acquosi] *grigoriorum*", id. 50. 1192 — „terra *occariorum*", id. 64. 1203, cf. „Harditio *Hocarius*", id. 59, princ. sec. XIII —

[1] Cf. „li *assortiti* di Chiara" (borgatella, che deriva il suo nome da canav. *la cèra* „radura, taglio nel bosco", cf. franc. *eclairière* < clarus, v. REW. 1903), Valchiusella, a. 1683; „Comune delli *Consorti*", Noasca, sec. XVIII; „sua rata pars unius peciae pascui indivisa cum aliis suis *consortibus*", Sparone, a. 1546; v. CStCanav. Index Rerum: Comproprietà di un fondo, diritti del consorte, Canischio, II, 59. a. 1407; Assegnazione e divisione delle comugne, sec. XIV e a. 1429, Chivasso a. 1306 Settimo Vittone a. 1322; Consorti di miniere e fucine in ferro, Brozzo 1602. — Tracce di comproprietà famigliare risultante da atti giuridici del sec. XI, XII, XIII ha notato il Pivano nel cartario delle Case del Piccolo e del Grande S. Bernardo, pubblicato in BSSS., XVII p. 67—68 e n.

©BCU CLUJ

„Terra *gamundensium* quam laborat Aldianus coherent *faraldeani* et *gamundenses*", id. 51, 1192. — „Terra de *moxanis*", id. XXXVII (Asti) 214 1206 — "braida de *pictonis*", id. XXX (Tortona) 437. 1240 — „pratus *cerutorum*", „in prato *zeruti* cui ipsi *ceruti* coherent" id. XLIII (Busano) 17. 1281, 18. 1303 — „terra *Darmellorum*", id. (Moncalieri) 5. 1225 — „quartum quod dant *Ramelli* de una pecia vinee", id. 50. 1286 — „vinea quam tenent *Rancilgloni* in villa fagnani", id. V (Ivrea) 207. 1250 — „domus *Bellinorum*", id IX[1] (Ivrea) 66. fine sec. XII — „masus *Bigotorum*", Codex Astensis, 84. 1208 — „mansus *Faldellorum*", BSSS XXXVI (Torino) 144. 1209 — „mansus *Couatorum* et buscum quem *Carleuarii* tenent", id. 144. 1209, 204. 1229 — „Mansus *Diuitum* in caçadio", id. V 16. 1181 (cf. „a tercia coheret mateus *dives*" id. 75. 1211), — „huic masso que tenent bernus et Johannes *consors* eius", BSSS IX[1] (Ivrea) 47. 1187.

Col decadere delle cause, che avevano necessitato il consortile famigliare economico, s'inizia il periodo in cui prevarranno in Piemonte le forme di cognomi al singolare in *-o*. Le quali aumentano poi coll'estensione del cognome imposta all' universalità dei cittadini dall' uso o dalla legge, e quindi anche a quella classe di individui così detti ignobili, a cui sarebbe stato vano, sin allora, chiedere un nome famigliare, ad essi, che, affermandosi giorno per giorno sulle risorse individuali della propria opera manuale, vivevano ai margini dei gruppi sociali, chiusi, questi, da un ostinato concorrere di circostanze nei loro organismi famigliar, e consortili, radicati alle loro terre.

Dalle valli montane estremamente dense di popolazione, s'avviavano per diverse correnti migratorie al piano: falciatori e mietitori all'epoca delle maggiori e più urgenti raccolte dei campi, pronti a tutti i bisogni delle filande, delle gualchiere, dei paratoi dei centri industriali — la sola cittadina di Ivrea ne contava 300 nel sec. XIV — pronti ai più minuti ed ai più faticosi servizi delle „cassine", o aziende agricole, sparse fra vigneti e campi, od ancora rivenduglioli di borgo in borgo, pettinatori e cardatori di lana e di canapa, addestrati in tutte le arti minori, scaltri ad ogni astuzia di guadagno. Parte li assorbiva la città Chivasso nel sec. XV e XVI ha una preponderanza numerica di abitatori „forenses" e di „forenses" già accolti „burgenses" — nelle sue terre disertate dalla guerra o dalle epidemie, nei sobborghi fuori

©BCU CLUJ

ed attorno le antiche ristrette mura medievali; ma i centri minori, meno spopolati, ne deviavano il flusso, riguardandosi gelosamente da questi „foresi" colle loro leggi statutarie. Respinti, questi „senza tetto, senza famiglia e senza nome(famigliare)" rifluivano ai loro monti. Quì gli strati più antichi della popolazione s'erano da tempo diviso ed assegnato il meglio del piano vallivo e le parti più ubertose delle coste montane Alle loro sedi permanenti disposte sui tratti più rilevati dal suolo umido, facevano riscontro in alto, sulle balze, i gruppi delle dimore temporanee estive, brune macchie attorno la scacchiera multicolore dei campicelli di biade, fra verdi pascoli e boschi. Questo sistema di vita fluttuante dal basso in alto e viceversa, che vige ancora in talune regioni del Veneto, lentamente si irrigidì, le dimore temporanee divennero permanenti, in ogni cantuccio di suolo montano sorse un nuovo abituro. Per gli ampi gironi del monte quest' allineamento successivo di sedi umane rende ora l' immagine di un vasto anfiteatro, in cui alle varie classi sociali siano state assegnate e graduate le sedi, a distanza sempre maggiore dal fondo prativo della valle, dalla chiesa e dalla „villa", ove s'accentra la maggiore ricchezza e d'onde emana il dominio delle leggi.

If Lorenzi, nella piena e sagace interpretazione dei tipi antropogeografici della pianura padana, ha ritrovato una linea di sedi minori, che s'accompagna a quell'altra „delle corti", dal *ciabotto* cuneese ai *cassinotti* fra Tortona ed Alessandria, ai *cassinetti* bergamaschi, ai *casoni* pagliareschi padovani, alle *„tese* o *tesis"* della brughiera del Cellina ed al tipo di case dei piccoli possessori nell' alta pianura del Friuli orientale. Queste sedi minori di piccoli possedimenti su cui si insedia una sola famiglia, come integrano coll' opera avventizia dei *ciaboté* i bisogni eccezionali dell' azienda agricola delle maggiori sedi rurali „cassine", quando non se ne sono già staccati a vita indipendente, in altre parti invece estendono l'opera dell' uomo a regioni incolte e sterili risparmiate dai primi insediamenti rurali.

Il confronto, che il Lorenzi fa di queste sedi minori coi poderi isolati (Einzelhöfen) di certe regioni della Germania (p. 320), è pienamente persuasivo per il carattere di queste sedi minori estese dal monte al piano ad integrare l'opera dell'uomo e della natura in un più tardo periodo di vigoroso riflusso economico,

©BCU CLUJ

di ulteriore frazionamento delle terre e di più intensa opera agricola, caratterizzato dall'opera individuale dell'uomo, non più collettiva, e dalla sede adeguata di più modeste proporzioni, adatta a ricoverare una sola famiglia. Se prevaleva nei tempi medievali la collettività, ora s'aderge fiero della sua pacata intelligenza l'individuo, e, come dalla realtà e dal sentimento della solidarietà famigliare derivarono i cognomi in *-i*, o forme equivalenti di collettivi, all'affermarsi dell'individuo risponde ora il cognome al singolare in *-o*, che, attraverso una esigua linea tradizionale delle proprie origini e aderenze di sangue, riafferma e rinsalda in bella armonia con la famiglia l'individuo. Un carattere generale differenzia queste due categorie di cognomi: i primi hanno più sovente origine da nomi personali, i secondi invece dai nomi del luogo di origine, da nomi di mestieri e da nomignoli. In un primo tempo però anche i cognomi della seconda categoria si modellano all'uscita su quelli della prima e tale continuità è giustificata dal persistere di talune condizioni favorevoli, quali la dimora in comune, l'assegnazione di un vasto territorio rurale su cui s'insediano più membri di una sola famiglia forese attrattavi dalla concessione gratuita di terre comunali: Alli *Berri* (nl.) Chivasso 1587 = Alli *Berra* (nl.) ib 1648 = regione delli *Berra*, ib. sec. XIX < cogn. *Berra* (cf. Berra Jacobinus, Guilelmus, BSSS. 110. 1231, 109. 1231, ecc.) Chivasso 1432, 1499, 1530, 1587, 1649 e diffuso largamente in tutto il Canavese; Le Cassine de' *Moschi* (nl.) Chivasso 1587 < cogn. canav. *Mosca*; Alla Casa bianca o sy de' *Rosati* Chivasso 1587 < nl. *Rosate*, prov. Milano.

Il tipo delle sedi maggiori o „delle corti" venne variamente designato nel Canavese dagli esiti e dai derivati di curte [1],

[1] Curte (cohors), REW. 2032, > nll. canav. La *corte*, Le *-i*, *Cortaza*, *-assa*, *-asa*, *-açio*; *-ereggio* (pron. *kutrés* = corterezo BSSS., V, 3, 1027) < **cortora* + *ĭciu* e non < *curtis regia*; *-ile*, *-iletto*; *-iviccio* < **curteficium*, v. „Historiae Patriae Monumenta" (Torino), Ch. 1, col. 92 a. 899 (Asti) e col. 102, a. 902 (Asti) e „cum omnibus suis pertinentiis, *curtificiis*, areis exitibus" (Bamberga), MGh. Dipl. III, p. 446, a. 1016, e „*curtificium* molendinare", ib. Dipl. II, pag. 862; „terras casas siluas cum *curtificiis* et vineis castanetis cannetis saletis pometis in Mesema" BSSS., XXX, 14, 1019 ecc. Dalle indicazioni catastali si ha: „un cellero, stalla, sedime et *cortiveccio*", Mathi, 1604; „caseamento ayra *corteveccio*", Balangero, 1609.

©BCU CLUJ

casalis[1], arealis[2], sedimen[3], mansum, cassina[4].

A curte ed a casalis, che subì nella zona montana il noto digradamento semantico di „casa in rovina", succede sedimen ed arealis, diffuso questo più largamente nella zona su-

[1] A casalis col significato di „aggregato unico di case coloniche, cascinale" proprio dell'a. franc. *chesal*, del catal., prov., spagn., port. *casal*, ed anteriore al regresso semantico di „casa in rovina" esteso a tutta la zona delle Alpi (v. Roletto, o. c. s. *casal*, *ciesal* e cfr. valvestino [Battisti] *kazal*; vionn. *tsezó*, bergell. *kazarič*, com. *kazalič* „casa in rovina" REW., 1729) spettano i sgg. canav.: „*casale* petri de poio et *casale* quod tenet iacobus de bosone blanco" BSSS., IX[1], 46, 1187; „*casale* boiamundi et raymundi" lb. 71. 1203; *Casale*, ad *casalios*, *Casaglio*, *Chiesale*, *Ciesal Cesale*, *Zessal*, ad *Casaletum*, *Casalì* (< -èi, -etu), *Casalitio*, *Casivisi*, *Casavisi*, *Casavizio* <*casificium = „*casiamento* (termine catastale canav.), „caseggiato"; *Cezaletto*; *Casalon*.

Anche da *casa* si è ottenuto nella Valle dell'Orco un derivato, mediante il suff. collettivo *-etum*: *kazè*, *kazì*, *kazèi*, che indicava un 'ampia casa abitata da più famiglie, oggi sinonimo di *cezál* „casa in rovina".

[2] Arealis > canav. *érál*, *airál*, *eirál*, *arál* „spianata, spazio centrale da cui si denomina il casale". Cf. „*ariale* edefecacionis" del doc. cit. all'a. 726. Di „areales", era costituito l'abitato dei vecchi centri rurali della zona indicata: „in *avralibus* buzani" a. 1582, oggi *Büzáṅ vęi*, cioè la parte più antica e centrale dell' abitato di Busano, „in *ayralibus* fellecti", Feletto, 1596, „in villa vegla o sy *Ayralli di Mathy*", Mathi, 1604; *Ayrali* vechi, Nole 1560.

Da arealis derivano i sgg. nll. canav.: *Airali*, *Eiagl* (gli), *Eirali*, *Reali* (li); *Airale* (l'), *Arale*, *Reale*; *Realicio* (pron. *rialés*) < areale + iciu, *Airaletto*, *Eyrolet*.

Colla voce *i ère* „le aie" (< area > canav. *èra*, *airi*, *èiri* „tratto dell' arealis della corte, del sedime riservato alla trebbiatura; aia") si denominano nella parte bassa del Canavese i „cassinotti", in contrapposisione ad *erál*, *airál*, spianata maggiore della *cassina* „fabbricato colonico".

[3] *Sĕdīmen, REW., 7784, > canav. *sim*, *siim* (< se(d)im(e) + se(d)il(e), v. REW. 778, sedile e cf. „unum *sedile* molandini insimul tenens cum *sedimen*", BSSS. V, 187. 1246, ecc.), quarnese (Novara) *simp*, friul. *sedím* „cortile all' interno di un caseggiato di cui gli inquilini hanno l'aia in comune ed al quale si accede da un unico portone". Da sedimen in posizione sintattica atona si ha la particella preposizionale *sęṅ* che si usa nell' espressione tipica dell' Alta Valle dell'Orco *sęṅ dij tai* „presso i tali, al casale dei tali" = franc. *chez*. — Si noti anche *sedumen* usato nello Statuto di Bergamo del 1331 meno frequentemente accanto a *casa* e più accanto a *casamentum*, v. Bolleit. d. civ. bibliot. di Bergamo 1920, p. 11.

[4] *Cassina* „cascinale" (cf. „pecia una de sedimine cum *Cassina* una super se habente... in loco et fundo Sarmaza" BSSS., XL (Casale M.), 2. 988; *Cassinas*, nl., dipendenza del monastero di Bobbio, v. Cod. Dipl.

©BCU CLUJ

periore del Basso Canavese, ristretto quello invece nelle valli dell' Orco, della Malesina e del Savenca; di m a n s u m sono scarse le tracce toponomastiche [1]. Dalla piana del Po, presso Casale M., s'annunzia, ancora prima del mille, la voce „*cassina*", che ricoprirà delle sue più recenti designazioni toponomastiche la zona inferiore del Basso Canavese e tende oggi a rinnovare la denominazione delle sedi rurali del Canavese.

A queste voci di uso comune e proprio derivate da basi latine che indicarono vasti caseggiati e dai quali, solo per via di alterazione nominale si ottenne l'indicazione delle sedi minori, [2]

Bobbio, I, p. 140, a. 833—35; BSSS., XLIV, 14. 1046; „in comitatu Pisense casam domnicatam cum *cassinis* et orto et corte prope civitatem" (Pisa) MGh. Dipl. III, p. 540 ecc.) < c a p s a (v. REW., 1658 e c a p s u m ib. 1660). Da aggiungere ai derivati da c a p s u m ricordati nel REW.: emil. *cássar* „fienile con la stalla sottoposta nel corpo della cassina" < **capsulu*. Riporto qui le indicazioni raccolte dai catasti comunali canavesani, che chiariranno le origini della *cassina*: „sedime, orto, travate cinque di *casso* e *cassina* coperta di coppi e travate 4 di stalla coperta a paglia", a. 1587, „trabatas duas stabiarie et *cassine*", a. 1487, Chivasso; „uno *casso* di *cassa*" 1566, Rivarossa; „uno *casso* di *cassina*" a. 1530, Ozegna; „unam domum cum ayra et curte continentem circa quin[qua]genos *cassos*, unam peciam terrae cum duobus *cassis* tetti murati, unam domum muratam et solariatam cum modico sediminis et uno *casso* tecti" a. 1440, Ciriè. Il CSt.Canav., Glossarium, interpreta erratamente *Casso* di *casa* (v. s. v.) per „proprietà, dominio, possessione". Il *casso* invece, che corrisponpe al più recente canav. *pas* (passo), vale misura di capacità per cui una *cassa* o *cassina* misurerà per la stalla tanti *cassi* quanti sono le travate oppure, in costruzioni più solide e più recenti, quanti sono gli archetti della volta e, per il fienile, tanti *cassi* quante sono le travate o le distanze fra le pile o colonne (onde la denominazione di alcuni casolari detti nelle carte piemontesi: ad *collegnas*, ad *cholognas*) che sostengono la tettoia.

Un utile raffronto coi riflessi qui accennati di *c a p s u m* c a p s a ce lo offre il voc. savoiardo *bĕrà* „partie du fenil" (Constantin et Desormaux) s'esso deriva da *bera* „Bahre" (v. REW., 1038) > a. franc. *biere* e prov. *bera*, che nei dialetti attuali francesi significano più sovente „bara, cassa da morto" come da c a p s a viene l'ital „cassa mortuaria, bara".

[1] Vedine riportate alcune a pag. 533.

[2] Al monte ed al piano. Per le prime basti qui accennare il fatto che i diminutivi o aumentativi-peggiorativi di vocaboli a forma generalmente non alterata al piano sono una caratteristica della toponomastica delle regioni montuose. I termini della civiltà materiale, accolti dalla montagna, vi subiscono una alterazione nominale corrispondente a quella reale che vi subisce la cosa adattandosi alle condizioni restrittive dell'ambiente montano.

©BCU CLUJ

si aggiungono, ad indicare più propriamente quest'ultime, altre basi e di numero molto maggiore delle prime, adeguatamente all'importanza del più recente sviluppo preso dalle sedi minori nel Canavese.

III

1. **Cognomi in** *-i* — Rimando ad una mia prossima pubblicazione la raccolta e la discussione dei cognomi canavesani in *-i* e forme equivalenti: *De -i, De -is, -is*. Non sarà vano accennare fin d'ora che il cognome al plurale si cela anche sotto le false apparenze di un singolare. Alcuni cognomi in *-agno (-aneus), -iglio (-illius), -eglio (-ellius), -oglio (-ollius), -eito*, sono raffazzonamenti dello scriba da un'uscita volgare antica in *-agn(i)* plur. di *-agno, -agl(i)* plur. di *-ale, -igl(i)* plur. di *-ile, -egl(i)* plur. di *ello, -ogl(i)* plur. di *-olo, -eit* plur. metafonetico di *-etto*.

Qui basti per ora l'elenco di cognomi in *-i* tratto dal *Cartario di Santa Maria di Belmonte e di San Tomaso di Busano*, pubblicato dal Frola in BSSS XLIII. Quelle carte si riferiscono al tratto più centrale del vecchio Canavese, ad una regione di carattere agricolo, lontana abbastanza dai centri cittadini e quindi più omogenea ed uniforme nella costituzione dei gruppi sociali, più conservatice delle forme tradizionali, che qui si palesano più largamente e più chiaramente che altrove. Le famiglie di possidenti rurali menzionate nel cartario hanno un loro cognome in *-i* (alcune in *-e* plur. $<$ *-a*, una in *-aglia*), che occorre nel caso di coerenze di possessi rurali. Qui è evidente che la famiglia conservava l'uso od il possesso di beni in comune e quindi vigeva ancora il consortile economico. Accanto a questa forma di plurale s'incontra la forma singolare in *-o* (ed in *-a*) degli stessi cognomi, quando, sempre nel caso di coerenze, invece di beni consortili, si tratti di possessi particolari spettanti ad un membro di quelle famiglie:

Doc. n. 19 a. 1308: „... Dominus Guydo prepositus de buzano dedit concessit et cum baculo uno Jure perpetue et libere censarie Inuestiuit Jacobum Matheum et perretum *fratres et filios* condam *bruyde* [genit. sing] de riparia de petia una terre aratorie Jacente ad cessiam longam cui coherent ab una parte via ab alys duabus partibus *oqueti* a quarta *bruyde* [nomin. plur.] de riparia. Tali modo et forma quod dicti fratres et eorum heredes masculi et femine habeant

©BCU CLUJ

teneant et possideant". Cf. „Gullielmus *bruyda* et Jordanus *bruyda* de riparia, testes", 19. 1308, „heredes condam mathei *bruyde*" 20. 1309, „pecia una terre que est una Jornata quam tenent *filii bruyde* [genit. sing.]" ib., e „coherent . . . *bruyde* [nomin. plur.]" 15. 1302 ecc.

Doc. n. 9. 1306 „tali modo et forma quod dictus henricus [albus de pradiglono] et *eius fratres et eorum heredes* habeant teneant et possideant".

Doc. n. 2. 1264 „ad cessialem rotundum choerent *resti* ab una parte [cf. „heredes condam oberti *resti*", 15. 1302, „ego Johannes *restus* de riparia notarius" 9. 1306] et petrus *cabalarius* ab alia [v. *Cavalerii* al doc. 8 1300]" — „ad nucem *de bellonis* choerent *bellonj* ab una parte ab alia *pali*" — „ad maglolium . . . choerent ab una parte *molles* de buzano ab alia *Illi de muro* de eodem loco" — „In prato raynaldo coherent a duabus partibus predicti *molles*" — „ad montruchum coheret albertus *de muro* [cf. più sopra „*Illi de muro*"] ab una parte ab alia *Illi de monte*" — „in robaldono coherent *Illi de collo* ab una parte ab alia sepedicti *molles*" — „ad nouaretum . . . choeret . . . et *barrelli* ab alia [cf. *Barellus* Gullielmus 17. 1281; Johannes ib. e 18. 1303, ecc]".

Doc. n. 7. 1295 e 10. 1320 „in loco ubi dicitur reonza cui coherent ab una parte *gli goslini* de riparia" — „in loco ubi dicitur ad quari cui coherent ab una parte *guslini* de riparia", cfr. „in poynte cui coheret . . . petrus *guslinus* et fer" 17.1281.

Doc. n. 8. 1306 „ . . . ad rivum mollum cui coherent ab una parte *cavalerii* et ab alia parte Raymundus *cazulus* [cf. in cereto plano . . . coherent ei *cazuli*", 20.1309] et a tercia *garili* [cf. „Jacobus *garillius*", 2. 1264]".

Doc. n. 9. 1306 „per manum Melani *de bobis* de vulpiano [cf. „Petrus *bos*" 2. 1264] . . . in plano mezano coheret ei ab una parte Johannes mussatus ab alia *paschali* [cf. „ad clauanetam . . . cui coherent *paschali*" 20. 1309]".

Doc. n. 15. 1302: „... ad neretum cui coherent ab una parte *pocamati* [cf. „ad borbot in finibus ripariae . . . coherent ab una parte *pocamati*" 20. 1309, „in vianelle . . . coheret . . . ab alia *parumamati*", „ad rucam *illorum de monte* . . . coheret . . . Arduinus *parumamatus*", „ad vias bouorchas . . . coheret *parumamati*" 17. 1281]" — „possessio" *fabrorum* [cf. *Faber* Stephanus 2. 1264]" —„ab una parte *oqueti* de riparia [cfr. „vinea *oqueti* coheret . . .

©BCU CLUJ

et *oqueti*" 20. 1909] a tercia ospitium [= consortile dei signori] de barbania".

Doc. n. 17. 1281, e 18. 1308: „. . . in prato *zeruti* cui ipsi *ceruti* coherent", „ad pratum *cerutorum*", „a quarta Matheus *cerutus* de oglanico et iacet iusta dictum pratum *cerutorum*".

Doc. 17. 1281: „. . . in vianelle . . . coheret . . . *li megleti*" — „ad buzánum . . . coherent ab una parte *li martinagle*".

2. Cognomi in *-alia, -aglia (-aglio, -aglione)* < -alia. Qui il suffisso non ha il significato di accrescitivo o peggiorativo dell'ital. *canaglia* (franc. *canaille*), *marmaglia* (franc. *marmaille*), ma solo collettivo del rover., a. trent. *fradaya* „confraternita", ven. *fraja* „brigata godereccia" < fratalia, v. A. Prati, *Arch. Glott. Ital.* XVIII, p. 413. A sua volta il collettivo, collo stesso metaplasma per cui il trent. *fredaia* vale oggi „ricoverata dell'orfanatrofio", passò al singolare ad indicare gli individui della collettività. Ne consegue che *Obertaglia* valse dapprima a denominare l'unità agnatizia, il consortile degli *Oberti*, come *Bertinaglia* dei *Bertini*, ecc. ed in un secondo tempo ciascuno dei suoi membri. Si confronti anche il piem. *maraja, marajòt* „bimbo". In questa applicazione al singolare maschile il cogn. in *-aglia* per l'analogia dei numerosi in *-o, -one* (Berto, Bertone) si rifece in *-aglio, -aglione.*

L'uso del suffisso è vivo tuttora nella designazione degli abitanti di un casale: a Frassinetto, presso Pont, gli abitanti della frazione *Quer* sono detti: *i Quaraio*, quasi „Quaraglio" col singolare di *-aglio*, invece del plurale, alla stregua dell'uso odierno, che denomina il casato non più dalla forma del plurale, ma dal singolare: i Balbo, i Cibrario.

Berta uxor *Bertinalie* de Calpice BSSS. XLIV (Torino) 106, 1237; *Pertinalia* possessor, ib. 102. 1230, 153. 1274. — Dal cogn. piem. *Bertino.*

Bertaglione, Parella 1779. — Dal cogn. *Berto.*

Buffaglia, Verolengo 1586, 1636. — Dal cogn. canav. *Buffo* (-a, -one).

Johanne *Boccaleone* de unçasc, BSSS. V. (Ivrea) 52. 1209; Petri *Buchallionis*, stipendiarii, ib. IV[5] (Ivrea) 184. 1400. — Dal cogn. canav. *Bocca*, (Bocacius, Boccazio, -asso, -one, Boconus, Bochetti). Meno probabile un'origine da *„bucca leonis"*.

©BCU CLUJ

Botagla, Jacobus BSSS. LXXIV (Ivrea) 238. 1257. — Dal cogn. canav. *Botto* (Bottus, Botus, Botta, -asso, -one, -ino).

Baragla, Cuorgnè 1419, v. CStatCanav, II, 312; *Barallia* BSSS. XXXVI 173, 1219. — Dal cogn. canav. *Baro, Barro* (Barello -etto, -engo, -one, ecc.).

Cornagla, Martinus habitator Yporegie, BSSS. LXXIV (Ivrea) 189. 1208, 62. 1214; *Cornalla* Guillelmus ib. XXXVI, 140. 1208; *Cornagla* Petrus, ib. IX[1] 95. 1209. — Con. il cogn. canav. *Corno* compete qui la voce *kurnaia* „cornacchia".

Coraglia, -agliotto, Rivarolo 1662. 1750. — Dal cogn. canav. *Corrado* (< n. pers. germ. Chuneradus, da cui i cogn. canav. e, piem. Curreno (Curainus, Conraynus, Conradinus), Currellus (Conraellus), Conraotus, Curone, Currone, Curaengus, Conradengus ecc.).

Frisaia Ribordone 1827. — Dal cogn. canav. *Fris* (Fris, Frisot, Corio) < *Felice*, nome diffuso dal culto di San Felice, martire venerato con Naborre, Vittore (e Nazario, Protasio e Gervasio) dalla Chiesa di Milano: „Granum sinapis martyres nostri sunt *Felix* Nabor et Victor" S. Ambrogio, v. *Patrologia latina* del Migne, XV, col. 1836. La forma rotacizzata ci riporta al territorio di Milano, donde si è propagato, col culto di S. Felice, il nome di forma milanese (cf. Bosus *Frisius* servitor comunis mediolanensis, BSSS. VIII. 113. 1232) anche nel Veneto (v. D. Olivieri SITV.[1] p. 117 s. *Felix* (S.): San *Fèle* [< forma nominat. cf. „ego *Felex* clericus...te Felicitate puella filia mea" C. Cipolla o. c., Treviso, a. 780] e *San Fris* = *S. Frixo* a. 1477 ecc.). Accanto alla forma lombarda sussistono altre indipendenti: cogn. *Felixotus*, S. Giorgio sec. XVI; *Flizottus*, *Flisotus, Flisotta*, Ciconio sec. XVI, se esse non sono restaurate per mano notarile da forme volgari: *Fris*. Per scrupolo accenno alla concorrenza di un n. pers. germ. *Fri(d)e(g)isus*.

Fojaja, Nole 1773; Grivet *Foiaia*, Corio. — Dal cogn *Foglia* diffusissimo nel Canavese.

Obertus *Martinaglia* de Riparia, BSSS. XLIII 8. 1306, „coherent ab una parte *li martinagle*" ib. 17. 1281; *Martinaglia*, Issiglio 1727; *Martinaglia* nome di un casale, Frassinetto 1797. — Dal cogn. *Martino*.

Menaglia, Candia, 1786, S. Benigno 1781, Montanaro sec.

[1] Saggio di una illustrazione generale della toponomastica veneta, Città di Castello, 1915.

©BCU CLUJ

XVIII. — Dal n. pers. germ. *Mainus* (Förstemann 1071) > i cogn. e nomi pers. canav.: Mayn, -a, Meynino, Menino, Meinello, Megnel, Mainotus, Maynescus, ecc.

Meaglia, Ciconio, 1739; S. Benigno 1781; Rivarolo 1590, 1750; de *meaglis,* S. Maurizio, 1422, 1448, 1556; de *Meaglia,* Ciriè 1440; *Mealia, Mealla,* BSSS. XXXVI (Torino) 230. 1230. 131. 1204; *Meallo* Willielmus, possessor, BSSS. XLIV, 50. 1182. — Dal cogn. canav. *Meo* (< A]me(d)eo) o da *meagla* „medaglia" (v. „Dacoromania" II p. 646 e segg.)?

Georgius *Obertaglia*, possessor, BSSS. XL. (Casale M.) 192. 1240; „in monte saxe... coheret Georgius *Obertaglia*... in palareto... cui coheret *obertaglia* ab alia (parte)". — Dal cogn. canav. *Oberto* (Alberto < Aldibertus).

Peraglie, Rueglio 1719 (cf. „*li martinagle*" s. *Martinaglia*), *Peragli,* Vidracco 1744, „dicto *Perrailli* de Challant" BSSS. IV^5, 2. 1386; *Perraglione,* S. Benigno 1781; *Peralionus* de Caluso, sec. XIII. — Dal n. pers. *Pero* < P e t r u s, base di numerosissimi cogn. canav.

Roncaglia. S. Maurizio 1556; *Roncaja* Frassinetto; *Roncallia* Pont 1558—62; *Roncaglione* S. Benigno 1781; Priacco 1679, 1784; Borgiallo 1702; Salto 1683; *Roncaglon,* -Garoffo, -Minella, -Saudato, -Pedrin, -Tet, -Gorlo, Frassinetto, sec. XVIII; filius *Roncaglioni,* Pont 1558—62; — se dal cogn. *Ronco*, sia ch' esso derivi da un nome di luogo *ronco* „luogo scassato e diveltato" o da un n. pers. *Ronco* (di cui la base si trova in Ronculfus de Oliveto, comes, Cod. Dipl. Bobbio, I, 348 ecc. e MGH. Dipl. II, p. 380) e non direttamente da un *Roncaglia*, n. di luogo tratto da *ronco.*

Resinaglia (In), Feletto 1596, pron. *Rezinaie,* n. di luogo che deriverà dal cogn.* *Resinaglia* degli antichi possessori di quel fondo. Dal cogn. *Raisino, Reisino*, Rivarolo 1662, 1750 (Rasinus, possesor BSSS. XLIV 139. 1263 ecc.; Guillielmo Racino de Bona. BSSS. IV^5 194. 140; Resetto, ib. 37. 1387, Razetto, Rivarolo 1590, cfr. anche: de Razino, cogn. biellese sec. XVI) > da piem. *reis, rais* con quel senso affettuoso che ha il veneto *raise*, v. Boerio, s. v., e il ligure *raiza* nell' espressione *raiza del me kör* „radice del mio cuore, sangue mio", v. REW. 3723, r a d i x e R. Reiner, *Il Gelindo* ecc., p. 177. Cf. il n. pers. *Sanguis de Agno,* BSSS. VIII, 53. 1217, *Sanguis agni* Alzatus (del casato vercellese degli

©BCU CLUJ

Alzati), ib. 109. 1231, „sangue (=figlio) di Agno". Quindi il cogn. *Rai-, Rei-, Ras-, Rac-, Razino* corrisponderebbe al significato dell' ital. „rampollo" detto di una pianta e di una genealogia. Però in queste forme onomastiche possono essersi incontrati i risultati di radix e di heres (> bergam. *rais* „bimbo", comasco *rais* „figlio", valtellinese *redes* „id", ecc.), ed aver confluito in uno i loro due affini significati. Per la diffusione e l'antichità del significato „figlio" di heres nell' Italia superiore, v. REW, 4115, E. Besta, *Per la determinazione dell'età e della patria della cosi detta „Lex romana rhaetica curiensis"* in „Riv. ital. per le Scienxe giuridiche", vol. XXX—XXXI 1900—1911 e cfr. il doc. qui citato a p. 527: „de *heredibus* Gausari". Compete un origine da *Ra(d)i(gh)is-ino* o da *Ra(d)icino* derivativi dei nn. pers, germ. *Radighisus* e *Rado*.

Taraglius, Montanaro 1617, 1588, v. C.Stat. Canav. II 490, *Taraglio*, ib. sec. XVIII; *Taraglio* Buatto,—L'arena, —Vercellino, S. Benigno 1781. La scissione del nucleo agnatizio in gruppi che aggiungono un nuovo nome famigliare: Buatto, L'arena, Vercellino a quello comune agnatizio, prova l'importanza numerica del casato dei *Taraglio* e quindi l'appropriatezza della denominazione collettiva in *-aglia:* la **Taraglia*. Non dissimile è il caso del cogn. *Vigada* (v. sotto) a Corio. Dal casato dei *Vigo*, denominati collettivamente la *Vigada*, accanto al gruppo che mantiene l'unicità del proprio cognome, si formano altri gruppi denominati da *Vigo* coll'aggiunta del nuovo cogn. famigliare: *Vigo* Carbonà, Savant *Vigo*. Per le origini di *Taraglio* da **Taraglia* si confronti la formazione analoga collettiva: Case *Tarara* (nl.), Rocca Canav. dalla stessa base onomastica col suffisso *-ara*, < -aria — Dal cogn. canav. *Taro* (Tarro, -one, -izzo, -ello, a, -ino, -ano, -icco).

Varaglia, Dominicus, Ludovicus, Cuorgnè 1419, v. C.Stat. Canav. II, 312; *Varagla* de Ribordone, Sparone 1545, 1586; *Varaglia*. Ribordone. Cfr. *Varaia* (nl.) Ribordone 1827 „le case, le terre dei Varaglia". — Dalla base dei cogn. canav. Varello, Varetto, Varino, Warinus, o, se la variante *Ver-* di *Veraglia* Johannes, Cuorgnè 1419. C.Stat.Canav., II, 311 è corretta e anteriore, dalla base dei cogn. Verino, Verardo, Veraldo < *Wera*, n. pers germ. (Först. 1265).

©BCU CLUJ

3. Cognomi in *-ata* (*-áda, -áa, -á*), *-ato* (*-á, -atto*). — Si confrontino per il valore del suffisso i riflessi di **mansionata* „consortile famigliare" REW. 5313 e, per altre formazioni onomastiche di significato collettivo, le segg. voci dell'uso o fissate nella, toponomastica locale: — La *Buğará* „il casato dei *Boggio*" S. Giorgio; La *Coelrá* (nl.) „la tenuta dei *Coelli*" Locana 1655; — La *Cugnanchera* (nl.) Locana 1655 = La Tenuta delli *Cognenghi* (nl.) = Alli *Cognienghi* (nl.) Valchiusella 1683; La *Formantera* (nl.) Sparone, sec. XVIII = Alli *Forment* (nl.) ib. 1586; Cantone *Martiner,* Campiglia 1683 „Cantone [borgatella] dei *Martini*" = I *Martini* (nl.) Locana; — Li sedimi della *Bottarìa* Rivarolo 1590 „le case dei *Botta*", *Gaschrìa* (nl.) Locana „le case dei *Gasco*" < *Guasco*, — voci derivate da cognomi coll'aggiunta dei suffissi collettivi: *-èr* (< a r i u), *-(e)rà* (< -a r i u + -a t a) *-(e)rìa, -arìa* (< -a r i a di it. *prateria*, franc. *prairie*), cfr. i nll. francesi: La *Belinière, Belineries, Les Blins, Beaunerie* < cogn. *Blin, Belin* < *Bellinu*, ed i numerosi nll. ital. del tipo: *Bertonarìa* < cogn. *Bertone*, v. D. Olivieri SITV, p. 95.

L'estensione della formazione onomastica in *-ata* s'allarga ben oltre il Piemonte; si veda per ora E. Lorenzi, *Osservazioni etimologiche sui cognomi ladini* in „Archivio per l'Alto Adige" II, 1907, a pag. 71 dell'estratto: cogn. *Bonàta*, a. 1585, Valentino del *Bonata*, (cfr. ital. il *Brigata*), e D. Olivieri, SITV., p. 117, s. *Filippo*: la *Filippata*; p. 132, s. g e n t i l i s: La *Gentilata*.

Dai cognomi in *-ata* si sono svolti dei cognomi in *-atus* pron. *-à* (v. s. *Clericata)* collo stesso processo semantico per cui da *m a n s i o n a t a si ebbe il piem. *maznà* „figlio, bambino" usato ambigenere. Ma per la maggior parte dei numerosi cogn. canav. e piem. in *-ato* è presumibile un'origine indipendente, sebbene analoga: il tipo in *-ata*, ed in *-ato* li credo sorti da una formazione aggettivale del cognome riferito a *m a n s i o n a t a, *c a s a t a, m a n s u m, s e d i m e n*, cfr. *„mansum indominicatum"* e simili. Sottintesi questi termini, dalla denominazione cognominale della *m a n s i o n a t a e del m a n s u m derivò quella propriamente famigliare. Il suo suffisso *-ata, -ato* acquistava qui il suo valore di collettivo, proprio di *m a n s i o n a t a, c a s t e l l a t a „distretto feudale dipendente da un castello", *c o m i t a t u s „contado", *Valpergato* „distretto feudale dei si-

©BCU CLUJ

gnori di Valperga", v. C.Stat Canav., III, a. 1502–1510 ecc., canav. *kostà* (cfr. „a meridie carectum qui est in plano subtus *costadum* iam dicti parlacy" BSSS., IX², Ivrea, 4, 1075) quasi „costato", „l'assiene delle coste o versante di una collina" ecc. Si noti ancora, per il suo valore di collettivo, il suffisso *-anza* del b.lat. *castellantia* „castellata" e *vicinantia* „la collettività dei vicini" ecc. nel cogn. piem. *Celanza*, se questo deriva dal cogn. piem. *Cello* < Dom(i)ni|cello e simili.

Alla fase descritta risalgono, per individuazione dei membri del gruppo famigliare, i cognomi in *-atus, -ato*. Da questa serie si escludono, ben inteso, i cogn. derivati da un aggettivo participiale, come *Pelato* < p i l a t u s e da nomi germanici in *-at, -ath, -ad*, come *Waldrat* (Först 1510), *Warnad* (id. 1545).

L'impiego di *-atus, -ato* trova un parallelo nella storia del suffisso *-utus, -uto* applicato a nomi di persona. Cf. i nll. veneti *Venegazzù* < *Winigizo, Regenzudi* < *Regenzo*, Col *Francudo* < *Franco*, Isola *Bernù* < *Berna*, v. D. Olivieri, SITV., p. 112, 108, 99, 95 ecc. e piem. *Brenudo* (locus de), Codex Astensis nº. 849 a. 1204, dalla stessa base del nl. Brenecium, oggi Bernezzo (Cuneo), onde i n.pers. e cogn. canav. *Berno, Bernone* ecc.; l'onomastica canav. e piem. è ricchissima di cogn. in *-uto*, che si accompagnano ai derivati delle più diffuse basi onomastiche: *Belluto* < cogn. *Bello; Berruto* < cogn. *Berra; Ferrutus* < cogn. *Ferro; Valeruto, -utto*, Valperga < cogn. locale *Valero*.

Di questi cognomi in *-ato (-uto)* alcuni sono stati trascritti in *-atto (-utto)* sull'analogia dei molti nomi propri e comuni canav. in *-atto=etto*, alla stregua di quei nomi propri trascritti oggi in *-etto, -acco*, cui spetterebbe, per ragioni di fonetica etimologica, *-eto, -aco: Frassinetto* pron. *Frasinè, -ai* < f r a x i n e t u, *Bardonetto*, pron. *Bardoné, Priacco* pron. *Prié, Drusacco* pron. *Drüzè, Vidracco* pron. *Vidrè*. La scrittura ha influito a sua volta sulla pronuncia, cosi che voci un tempo pronunciate in *-á* ora suonano in *-at* ed italianamente anche in *-atto*.

Ballada[1], Rivarolo 1590, *Bella* Guilielmus, Jacob, Petrus

[1] Quanto all' *-ada* di *Ballada, Vigada* si notino i sostant. particip. in *-ada* delle parlate piem: *canonada* „cannonata, -amento, sparo di molte cannonate", *balada* „balata" ecc., accanto ai quali coesistono altri coll'esito antico in *-à* non restaurato: *canonà* „cannonata, colpo o tivo di cannone" (Di S.Albino), *maznà* ecc. A quest'ultima serie apparterrà *Çannellaa*, v. piu avanti.

©BCU CLUJ

Cuceglio, sec. XIII; *Bella* Nicolaus, Guilielmus, Petrus, Candia, sec. *XIII=-a[da]?* V. *Cleria*, sec. *XIII, = -a[da]* s. *Clericata*. — Dal cognome *Bello* (-one, -occo, -otus, -ino, -ana, -andus) con l' *-e* protonico < *-e*. Cf. il nome personale Balignus (numerosi a S. Maurizio 1448—1556) < Benigno ed i cogn. canav. Dalfino < Delfino, Aléna < Elena, Balocco = Belocco, ecc.

Beratus, BSSS IV 442. 1345, *Berrati* (gen.) de Robassomerio, Ciriè 1440; *Berrato* Traversella; Drusacco; *Berato*, Trausella. — Dal cogn. canav. *Berra* diffusissimo.

Boratus, Borrati (gen.) S. Maurizio 1439-1443. — Dal cogn. canav. *Bor* (Borrus Nicholaus, BSSS. XXXVI. 256, 1247; Bor-, Borrello, -i, numerosissimi in -etto, -otto, -ino, -asco, -one, -iglione, -ione) < b ŭ r r u s, v REW 1416, usato largamente come cognome nella Gallia Cisalpina, v. CIL V 5564, 7907, 5585, 5216 ecc.

Borronato (n.l) Salto 1683 < cogn. **Borronato*, < cogn. *Borrono* (Salto 1743; -e, Salassa 1743; -i (gen.) Volpiano 1554; de -o Balangero 1516; -us, -j, S.Maurizio 1448 e sgg.; -us Chivasso 1499).

Pian *Bernato* (nl.) Front 1748 < cogn. **Bernato*, oggi *Bernatto*, Front 1750 < cogn. canav. *Berno* (cfr. n. pers: Bernus de ciuitate BSSS IX[1] 4, 1169; 142, 1224, ecc., *-onis* (gen.), ib. 101. 1213, *-oti* (gen.), ib. VIII 110. 1231, dalla stessa base onom. germ. di Bernardo.

Carbonatus, Ubertus, Cuorgnè 1419, v. C.Stat. Canav. II 312; *-ato*, Valperga 1575, 1752; Vigo *Carbonà*, Corio, *-atti*, Feletto. — Dal cogn. canav. *Carbone* (Carbonus, Petrus de paerno BSSS VI 399, 1280, Jacobus de paerno ib. 379, 1276; Carbonus de paerno IX[1] 38, 1179; V 37, 1204 ecc; Carbon, Carbonus, Ciriè 1440, 1483). Per la diffusione dell'onomastica degli eroi del ciclo brettone e quindi di re Carbone v. per ora P. Rajna, Romania IV 398, 399.

Civinato, Henricus de, BSSS VIII 156, 1277. — Dal n. pers *Clavinus, Clivinus* „originario della Valle di Chy, oggi Val Savenca" (= Vallis Cleuina, Vallem Cleui M.G h. Dipl III p. 158 a. 1007, BSSS IX[2] 17, 1171) > i cogn. canav. *Civino, Chivino, Clevino, Chiovino*.

Cugnonato Pont 1558; Ronco 1678, *-atto* ib. 1729; *Cugnonà -ato*, Valperga 1574, 1752; cfr. La *Cugnonata*, borgatella di Ronco. — Dal cogn. canav. *Cugnone*.

Clericata, Oddo, Monumenta historiae patriae, Torino, Ch. 2, v.

©BCU CLUJ

Index; Obertus filius q. Johannis *Chiriati* de Ciriaco, Ciriè 1440, Jacobina *Chiriata*, Michael *Chiriati*, ib. 1482; Guillelmus *Cheriatus* de Riparolio sec. XIII. Cfr. i nll. denominati La *Chirià* a Lusigliè (Meotus de *cleria* de Luxiliaco, sec. XIII) Castellamonte, Locana, Front[1] — Dal cogn. *Chiri* (Petrus Chiry de Nollis, S. Maurizio 1468; Clerrio, Balangero 1609; Clerico, Mathi, 1604; Balangero 1516; Ciriè 1483; Cherco Nole 1773; Chirio, Chiry, Chierico, Clerio, diffusissimi in tutto il Canavese) < c l e r i c u s o < *Clericus* (S.) = *Quiricus* (S.), < greco K y r i a c u s, greco volg. *Kyricus*, v. Meyer-Lübke, Einführung[3] 249. Lo stesso santo ebbe una vasta diffusione cultuale in Italia sotto le diverse forme di K y r i a c u s (< *Criàco*, patrono della città di Ancona, ed i nomi personali di *Ciriacus* Lagolius, BSSS XXXVI 152, 1211; *Ciriacus* Bochius, Balangero 1516); *Quiricus*, *Chiricus*, *Clericus* e *Quilicus* (S. Clericus de Valle Sinni, a. 1276, oggi S. Chirico Raparo di Basilicata, v. *„La Geografia“*, VI 1918 pag. 45; Quirico, Chierico, Cirico e Quilico nel Veneto, v. D. Olivieri SISV pag. 123; S. Quilico d' Assareto presso Genova; Quiricus, Chericus e Quilicus nel Piemonte e nel Canavese: „ecclesiola parrochialis sancti Quirici“, presso Ivrea BSSS IX[2] 4, 1075, = ospitale sancti clerici, ib. 17, 1171. Da *Quiricus* dipendono i n. di battesimo di *Quiritus* Rubagli, Rondizzone 1697 ecc., da *Quilicus* [de quilico BSSS IX[1] 120, 1217] i cogn. canav. *Quilico*, *Quillico*, *Quillio*.

L'incrocio di così varie forme ed il loro incontro colla voce c l e r i c u s, che, per la sua stessa natura chiesastica e quindi letteraria, potè sottrarsi all'esito più frequente di CL —, tanto più facilmente nel caso di un'applicazione a nome proprio, rende difficile distinguere a quale base spettino i cognomi in parola se a c l e r i c u s od a *Clericus* e *Quiricus* influitisi reciprocamente.

Fantata, Prandus, Vercelli, BSSS, VIII, 156, 1277. — Dal cogn. *Fanto* (Fanto, Vistrorio 1716; de Fantis, Ubertus, BSSS., VIII, 26, 1202, Dominicus, ib. V, 194, 1248, Perrinus ib. 213, 1251, Boso, ib. VI, 298, 1252, Aimo, ib. VII, 110, 1231, Ardicio, ib 163, 1293, Boninus, ib. 166, 1298, Dominicus ib. IV[4] 629, 1383 – 84

[1] La regressione di accento nella pronuncia del nome locale di Front: la *Kíria* è dovuta alla tendenza generale delle parlate di Front e dei comuni finitimi di far ritornare all'accentuazione piana i numerosi vocaboli femm. in *-a* già pronunziati ossitoni.

©BCU CLUJ

ecc, Piverone; de Fanti Locana 1655, Fanti ib. 1670) < i n f a n s, v. REW., 4393. o < F a n t u s, pren. lat. CIL., III, 6179, e cognome nell'onomastica dei primi secoli cristiani, CIL., V, 6742, Vercelli?

de *Fenigliato*, *-i*, *-iliati* (gen.), Caluso 1570, 1579. — Dal cogn. *Feniculi* (gen.), de — *o*, Caluso 1572—1579.

Festatus, Guillelmus, BSSS., V, 48, 1208, Strambino. — Dal cogn. *Festa* (Francesius de Festa de Maliono, BSSS., IV[5] 193, 1400; Festa, Ciriè. S. Carlo).

Ad *Ghigonatum*, Favria, princ. sec. XVI, nl. che dipende dal cogn. **Ghigonato* < cogn. *Ghigono* (De Ghigonibus, S. Giorgio 1343, v. C.Stat.Canav. III, 268, Ghigone, Oglianico 1603, 1609, v. C.Stat.Canav. II, 552, 556), che, come le sue varianti nei cogn. canav. Guidone, Ghidone, Guyonus, Vidone e derivati, dipende dal caso obliquo del n. pers. germ. *Wido*. V. più avanti s. *Vigada*.

Pastonata, Jorius, BSSS., VIII, 156, 1277. — Dal cogn. *Pastono*, Settimo Rottaro 1671.

Perinato, Valperga 1574, cfr. il nl. *Prinato*, Pertusio. — Dal cogn. *Perrino*, *Prino* > P e t r u s.

Pistonato, Ivrea, — Dal cogn. *Pistone* (Jacobus Pistoni BSSS., IV[4] 387, 1342).

Pomato, Pertusio; Valperga; Busano; — *atto* Favria; Rivara; Camagna. — Dal cogn. *Poma* (Martinus qui dicitur de poma de cuitate yporegia, BSSS., IX[1] 13,1151; Willelmus poma, ib. V. 106, 1223) o *Pomo* (Milo de Bolingo siue pomus BSSS., IX[1] 3, 1091, Johannes de pomo de paerno, ib. V. 256, 1256), diffusi a tutto il Canavese.

de *Porratis*, Ciriè 1562, *Porratino* 1586—1636, Verolengo.— Dal cogn. *Porro* (Pertusio; Camagna; Rivara; Porro Nigra Bracco, — Nigra Poletto, — Nigra Bertinatto, Castellamonte 1780; Porro, Beruatto, Rivara 1860; Porra Jacobus, BSSS., XLIV, 118, 1249; Porreta, Front; Poretta, Volpiano 1692; S Carlo; Massa Poretta, Ciriè 1594, Porinus [n. person.] de ugheis, Cirié 1440).

Gilli *Peralà*, Corio. — Dal cogn. *Perrello* < P e t r u s.

Rusinato, Vauda S. Maurizio 1766; Villanova 1760; Ciriè 1760; *Rusinà* Rocca di Corio 1719; *Rosinà* Corio, *Rusinà* Ciriè 1594; 1760; Nole 1773. — Dal cogn. *Rossino*, Valperga 1574.

Reffato, Favria 1762. — Dal cogn. *Reffo*, Montanaro.

Rochato, Ozegna 1678; *Rocatti* Brandizzo 1730; *Roccati*. — Dal cogn. *Rocco*.

©BCU CLUJ

Ruscati (gen.), *Ruscata* Jacobina, Margarita, Johanna, S. Maurizio 1422, 1448, 1466, 1556; *Ruscà*, Villanova 1760; Nole 1560, 1773; Ciriè 1594, 1760. — Dal cogn. *Rosco* (Ciriè 1562, 1596, Ruscazus BSSS., VIII, 156, 1277).

Vigada, Favria 1762, Corio. — Dal cogn. *Vigo* (Vigo, Vigo Carbonà, Savant Vigo, Corio; de Vigo, S. Maurizio 1422; Ghi, Tavagnasco 1775), forma nominativale del n. person. germ. *Wido* (> franc Gui) = Wido, Guido, Wigo, Guigo delle carte mediev. piem. Per l'inserzione del -g-, ad evitare lo iato dopo la caduta del -d-, v. C. Nigra, *Saggio lessicale di b.latino curiale compilato su estratti di Statuti mediev. piem.* Torino, 1920, s. *anegonus* „anitrone" < anas, -atis, REW., 439.

Viviata Johannes, Cuorgnè 1419, C.Stat.Canav. II, 311. — Da un cogn. **Vivio* < canav *vîvi* „vivace" < vīvĭdu, v. Arch. Glott. Ital. XV. 115.

Çannellaa, Remondinus de, BSSS., V. 59, 1211. — Dal cogn, *Zannello* < Johannes (da cui i cogn. canav.: Zani, Zianno, Ziano; -ello, -one, -etto, -otto ecc). Il casato dei *Zannelli* di Ivrea (Iohannes zannelus; BSSS., V. 33, 1200, IX[1] 70, 1202, heredes q. Johannis Zannelli, ib. IX[1] 88, 1208) aveva le sue case presso le mura della città, v. BSSS, IX[1], 88, 1208.

G. D. Serra.

[1] Delle numerose famiglie dei *Guidi* dipenderà il nome della contrada di Ivrea: „Ruca de *Guiaca*, così detta dalle case dei *Guiaca*, antichi cittadini verso Dora", v. F. Carandini, Vecchia Ivrea p. 269. La contrada dei *Guidi* sarà stata denominata „la **Guidacca*", come dai numerosi *giudei* che vi abitavano fu denominata la *Giudecca* di Venezia e di Ferrara. La **Guidacca* di cui non rimase, a mia notizia, altra traccia all'infuori degli scritti che la ricordano sotto la forma *Guiaca*, da confrontare con *Guyonus*, *Guyonerius* = *Guidone*, *Guidonerius*, dopo aver ricevuto il nome dai *Guidi* costituì la loro nuova denominazione: i de *Guiaca* e da ultimo i *Guiaca*. Per il suffisso cfr.: Pedracus de la nuce, BSSS., 100, 1223; Peraco, -a < Petrus.

©BCU CLUJ

Influenţa poeziei populare române
din secolul al XVI-lea asupra lui Balassa Bálint.

I.

Am de gând să vorbesc pe scurt despre cea mai veche legătură reală dintre literatura română şi cea ungurească. Esenţa şi ramurile acestei legături, în ce priveşte literatura maghiară şi cea mondială, au fost scoase mai de mult la iveală de cercetătorii literaturii maghiare. Sintetizarea acestor rezultate însă poate da nişte puncte de îndreptare pentru cei ce cercetează cântecele poporale române. Ea poate să ne mai dea nişte puncte de vedere pentru aflarea a două poezii populare române din secolul al XVI-lea şi pe această bază ea ne poate servì ca orientare pentru cunoaşterea particularităţilor de ritm şi de cuprins ale vechii poezii populare române. Cu toate că fapta, din care se pot face deducerile, nu e prea bogată în amănunte, ea e totuşi însemnată şi interesantă.

Este în deobşte cunoscut că în toate veacurile şi în toate literaturile cel mai mare poet este *poporul*. El îşi produce cu cea mai neţărmurită bogăţie alcătuirile sale de cele mai variate genuri, care pentru lumea de gândiri şi de simţiri a fiecărui popor sânt de cel mai hotărîtor interes. Aceste produse populare reoglindesc foarte fidel ideile şi sufletul poporului, fiind totdeodată şi un izvor nesecat pentru poezia cultă. In ziua de azi se ştie că *Herder* şi tovarăşii lui au fost bine orientaţi cu privire la însemnătatea pe care o are poezia populară în istoria artelor. Ideea de a se aprecià arta populară în literatura ungurească s'a ivit pe la sfârşitul secolului al XVIII-lea. De atunci, pe de o parte s'au cules produsele poeziei populare maghiare, pe de alta formulele şi cuprinsul ei au fost imitate de poeţi.

©BCU CLUJ

Kölcsey, unul din cei mai distinşi scriitori din întâia jumătate a secolului al XIX-lea, a scris mai multe din poeziile lui după câte o poezie poporală. In jurul lui şi după dânsul mulţi au pornit pe această cale. Încoronarea acestei direcţii o face poezia lui *Petőfi*. El este cel mai aproape de popor, totdeodată însă şi liricul cel mai artistic al literaturii ungureşti. Dânsul s'a scoborît până la cele mai profunde păturí ale mării sufletului popular, nu pentru ca să rămână acolo, ci ca să scoată la iveală mărgăritare preţioase şi să le aşeze ca nestemate ale poeziei populare pe masa literaturei mondiale, poleindu-le cu strălucirea unui geniu admirabil, ca să fie tuturor o desfătare şi o întremare sufletească pe vecie.

Poporul este cel mai mare poet, poetul *vecinic*. Proporţional însă, nu cunoaştem decât o parte prea neînsemnată a poeziei populare. Câte poezii şi poezioare nu răsar pe zi ce trece şi cât de restrâns e numărul celor ce pot fi însemnate de cei care se ocupă cu literatura şi etnografia, stabilindu-se şi făcându-se astfel cunoscute pentru naţiunea întreagă. Culegerea sistematică a produselor poeziei poporale maghiare are un trecut de 80 de ani. Mai întâiu Societatea *Kisfaludy*, pe urmă cea etnografică (Magyar Néprajzi Társaság) şi organizaţia din sânul ei: Folklor-fellows, precum şi mulţi strângători au cules cu o râvnă deosebită nu numai produsele poeziei populare maghiare, ci în general şi pe ale altor popoare de pe teritoriul statului maghiar de odinioară. Din această pornire generoasă a răsărit şi acea mare colecţie a cântecelor populare româneşti din Bihor, care s'a făcut împreună cu text şi note muzicale, de vestitul compozitor maghiar: Béla *Bartók* şi care a fost primită foarte călduros şi de specialişti [1].

Dar cunoştinţele noastre cu privire la produsele poeziei populare, cu toată râvna depusă pentru cercetarea lor, sânt încă defectuoase. In ce priveşte cronologia acestor produse, cunoştinţele noastre sânt şi mai reduse. Produsul poeziei populare însemnat azi, când s'a înjghebat el? Azi ori înainte de veacuri?

---

[1] *Cântece populare româneşti din comitatul Bihor* (Ungaria). *Chansons populaires roumaines du departement Bihor*. Culese şi adnotate de Béla Bartók, profesor la academia regală de muzică din Budapesta. Bucureşti, 1913, pp. XXII + 360. Ed. Academia Română. Mai departe: *Cântece populare româneşti din Maramureş* Culese şi adnotate de Béla Bartók, 1922.

©BCU CLUJ

Fiindcă ambele cazuri sânt cu putinţă. Şi cu cât e mai vechiu un astfel de produs, cu atât mai preţioase concluzii pot fi trase din el pentru istoria literaturii. Stabilirea cronologiei e o sarcină extrem de grea. Nu se iveşte decât foarte rar în text vreun nume istoric ori vreo dată din istoria culturală care să ne servească de indiciu pentru această stabilire.

II.

Cele două fapte, asupra cărora am să insist, sânt din secolul al XVI-lea şi ne indică urmele a două cântece populare româneşti, a căror urmărire mai de aproape o poate face numai filologia română.

Aceste urme se ivesc în poezia baronului Bálint *Balassa*.

Valentin Balassa (1551—1594) este unul din cei mai mari artişti ai lirei maghiare nu numai din secolul al XVI-lea, ci din toate vremurile. Alcătuiri artistice de felul cântecelor lui vitejeşti, religioase şi de iubire nu se ivesc decât aproape cu două sute şi cinzeci de ani mai târziu. In cariera lui se întrunesc şi se perindează contraste admirabil de îndrăzneţe şi ciudat de stranii. Se naşte în serviciul lui Apollon, trăeşte în al zeiţei Venus şi-şi sfârseşte zilele în slujba lui Mars. Voinic pe sprânceană, ales poet din mila lui Dumnezeu, ostaş apărător de hotare şi cavaler pribeag; patriot însufleţit şi aventurier neobosit, care-şi iubeşte nemărginit patria şi totuşi îşi caută un adăpost în afară de graniţile ei. El aveà să fie orişiunde un admirator înflăcărat al femeilor şi o jertfă a lor; iubitor schimbăcios şi totuşi statornic, se închină mai totdeauna iubirii şi se prăpădeşte din cauza ei; fluturatic turburător şi distrugător de căsătorii, îşi otrăveşte viaţa tocmai prin căsătoria sa proprie; stăpân mândru de cetăţi, chefliu, buclucaş şi tovarăş vesel, gata oricând de a da piept cu primejdiile, dar şi de a ciocni şi închină cu păharele, pe unde trece, bucuria, cântecul şi florile îi răsar în cale, dar învinuirile, plânsetele, şi jeluirile rămân pe urma lui [1].

[1] V. Széchy Károly, *Báró Balassa Bálint* (Vol. I, p. 5—6 din seria Magyar Remekirok). In afară de acest studiu mai scurt, viaţa lui Balassa a fost scrisă în două biografii amănunţile; una s'a scris de *Szilády Áron* ca introducere la ediţia critică a tuturor scrierilor lui Balassa (1879) şi s'a editat de Societatea Istorică Ungurească. Biografia cealaltă, adăogată pe baza unor date nouă, a fost scrisă de *Erdélyi Pál*: Balassa Bálint, 1899; a apărut în seria numită: Biografii istorice maghiare. (Magyar Történeti Életrajzok).

©BCU CLUJ

In buchetul colorat al poeziei lui Balassa sânt foarte gingaşe şi vioaie *„cântecele lui de floare"*, precum se numeau produsele poeziei de iubire în secolul XVI, şi în general în toată literatura maghiară veche. Cântecele de floare ale lui Balassa nu s'au tipărit decât în 1879, fiindcă concepţia religioasă din secolul al XVI-lea le-a desconsiderat, ba le-a şi persecutat. In manuscris însă au fost cunoscute de toată maghiarimea.

In cuprinsul şi stilul poeziilor sale se ivesc de multe ori particularităţile internaţionale ale poeziei din secolul al XV-lea şi al XVI-lea. Poezia lui de iubire are şi ea un caracter de curtenire, scopul fiindu-i de a înrâuri asupra damei adorate, de a o cuceri. Mijloacele de cucerire sânt: pe de o parte, preamărirea frumuseţilor iubitei (versuri de complimente), pe de alta, provocarea compătimirii ei prin scoaterea la iveală a dorurilor şi suferinţelor îndurate de îndrăgostit. Concepţia literară de pe atunci nu numai că admiteà *împrumuturile literare*, ci dimpotrivă, autorii înşişi se făleau arătând că lucrările lor s'au compus din operele vreunui scriitor îndeobşte cunoscut. Astfel îşi arată şi Balassa izvoarele lui care sânt I. Regnart, Fulgosius, Angerianus, Marullus, Aeneas Sylvius, Propertius, Ovidius . . . Afară de aceştia el îşi mai ia motivele din cântece poporale germane, croate, turceşti şi *româneşti*.

Este de însemnat că aceste multiple influenţe streine sânt nemijlocite şi nu luate din a doua mână. Educatorul lui a fost unul din cei mai aleşi reformatori ai secolului al XVI-lea: *Bornemissza Péter*. El şi cu blânda mamă a lui Balassa au sădit în inima poetului germenii religiei mângâietoare şi toate cunoştinţele pe cari trebuià să le aibă un vlăstar de aristocrat, din domeniul teologiei, dreptului şi al moralei. De aici şi-a câştigat Balassa elementele humanistice de provenienţă clasică ale culturii sale, cunoştinţele sale de teologie şi crezul lui pozitiv. A mai cunoscut temeinic şi literatura italiană, germană, polonă şi turcească, şi aceste limbi le-a vorbit. Pe cea germană şi latină şi le-a însuşit în casa părintească. Iar pe celelalte: italiană, turcească, polonă şi croată, în cetăţile de pe la graniţe, în toiul luptelor. Secolul în care a trăit el e veacul cuceririi turceşti, în vremea când Soliman II Biruitorul a subjugat o parte însemnată a Ungariei de atunci. Oştirile lui trufaşe au primejduit necontenit viaţa şi averea populaţiei creştine, umplând-o de

©BCU CLUJ

groază. Nu ciocnirile mari, decizive au fost periculoase, ci tocmai aceste hărţuieli de pradă. Din cauza pustiirilor şi prădărilor turceşti, s'au înfiinţat cetăţile şi miliţia pe la hotare. În cetăţile acestea a stat o oaste de lefegii din cele mai diferite naţiuni, într'o nepregetată luptă, gata oricând, contra Turcilor. Balassa, din scurta lui viaţă, a petrecut relativ mult într'o astfel de cetate (în Eger).

Aci s'a deprins Balassa cu viaţa voinicească, aci şi-a însuşit, măcar în parte, şi limbile şi cântecele amintite.

Dar unde şi-a însuşit limba română, unde a avut prilejul de a cunoaşte poezia română?

Aci în Ardeal, unde ajunsese ca prizonier de război al lui Ştefan Báthori, împotriva căruia luptase, cu armatele lui Gáspár Békés.

Ştefan Báthori şi-a răzbunat aspru asupra aristocraţilor din Ardeal, care s'au ridicat împotriva lui, dar cu voinicul nostru, care se alesese cu o rană grea, a fost blând şi l-a luat la curtea sa, l-a ţinut în jurul său la Alba-Iulia şi la Mediaş. Bunăvoinţa principelui şi tratamentul bun i-au vindecat repede durerea trupească, şi tot repede se vindecă şi de rana unei iubiri nefericite. Cele mai frumoase femei ale Ardealului: Iudita *Bebek*, Catarina *Morgai*, Barbora *Csáky*, soţia lui Cr. Hagymásy, Cristina *Sanyiki* şi o anume Susana îl atrăgeau pe Balassa, care ca un fluture nestatornic, a zburat de la una la alta. O parte din iubirile lui a turnat-o în poeziile-i gingaşe, din cari mai multe s'au înjghebat în Ardeal, deşi şederea lui aci s'a terminat în cursul anului următor 1576. In acest an, Şt. Báthori a fost ales rege de către Poloni. I-a urmat pe tronul Ardealului fratele său mai bătrân, Cristofor. Balassa a fost trimis, ori mai bine zis, trecut pe ascuns de noul principe la Cracovia, ca să fie la adăpost de Turci. Balassa s'a gândit cu plăcere timp de mai mulţi ani după aceasta la Ardeal şi odată a mai şi fost pe acolo „pentru cai iuţi la fugă“[1].

Aci, în Ardeal, în prizonieratu-i liber, şi-a însuşit Balassa, cu receptivitatea geniului, limba românească şi aci a cunoscut şi cântecul popular românesc, din care împrumută motivele a două poezii.

[1] V. despre aceasta, Kristóf György, *Balassa Bálint Erdélyben.* (Ellenzék, 30 Aprilie 1922).

©BCU CLUJ

Una din ele este cea de supt nr. XXIX (p. 49, în ediţia lui Szilády).

În această poezie, poetul îşi plânge soarta nefericită de a trăi singur, ca un copac de pe câmpia întinsă. Pe acesta soarele îl seacă şi-l istoveşte de puteri, iar pe dânsul, iubirea. Ciripitul rândunelelor în faptul zilei îi deşteaptă iubirea cea arzătoare, amintindu-i de iubita lui; ar dorì să o vadă, să stea de vorbă cu ea. Aceasta însă nu-i stă în puteri, căci, din cauza pizmaşilor săi, nu se poate apropià de ea, tocmai precum, din cauza spinilor, nu se poate ridicà vioreaua. De aceea, cel puţin gândurile i le trimite. Nu-i pasă nici de prăpădirea lui în toiul chinurilor, numai ea să fie ferită de vestea cea rea.

În manuscris, (care nu e scris de mâna lui Balassa, ci de a grămăticului său, Emeric *Hartyáni*), cântecul acesta are următorul titlu caracteristic: *Carmen tenui nec pingui Minervae compositum.* Pe urmă, se află notele muzicale (după ediţia lui *Szilády*, păstrându-se ortografia originală a manuscrisului): *Az „Szavu nu lasze'n kaasza fata" oláh ének nótája* (după notele muzicale ale cântecului românesc, Savu nu lasă'n casă fata . . .).

Ceealaltă poezie a lui, de asemenea cu motivul scos din poezia poporală română, este cea de sub nr. XXXV (pe pp. 59–60 din ediţia lui Szilády).

În aceasta poetul arată că vechea lui iubire, care aproape se prefăcuse în cenuşă, s'a aprins din nou. Ar stinge văpăile, însă nu ştie cum. Suferă chinuri ca fiara rănită de moarte de o săgeată otrăvită. Cupido, care i-a înflăcărat acum iubirea, îi făgăduise dragoste statornică, însă nu şi-a împlinit făgăduiala. Roagă pe Cupido să nu-şi bată joc de el, să nu-l facă să se îndrăgostească decât dacă îi poate da şi pe aleasa inimei sale.

Titlul acestei poezii e dat cu text maghiar: Ezt akkor szerzette, hogy az ő felesége idegenségе miatt az régi szeretőin kezdett szivében megindulni. *Arra az oláh nótára: az mint az eltévedt juhokat siratja volt az oláh lány.* (Acest cântec a fost compus atunci, când, din cauza răcelii soţiei sale, şi-a adus aminte de vechile-i iubite: *După melodia cântecului românesc: ciobăniţa română îşi plângeà oile rătăcite*).

©BCU CLUJ

III.

Iată o atingere a două literaturi, o legătură din secolul al XVI-lea a sufletului poetic român cu cel maghiar. Aceste două fapte, ce-i drept, deşi sânt neînsemnate, totuşi dau nişte puncte de reazim pentru cei ce se ocupă cu poezia poporală română. Urmează ca aceştia să stabilească şi să cerceteze textul acestor două cântece româneşti din secolul al XVI-lea, care — după cum este de presupus — au fost foarte cunoscute.

Punctul de plecare al acestor cercetări trebue să fie, firește, notiţa manuscrisului, care cuprinde poeziile lui Balassa şi pe care am reprodus-o fidel după ediţia critică a lui Szilády; în rândul al doilea, textul şi ritmul celor două poezii.

Spre uşurarea cercetărilor, am să scot la iveală raportarea lui Balassa la modelele lui, fiindcă astfel ni se prezintă nişte puncte de reazim şi pentru textul şi ritmul cântecelor originale româneşti, cari i-au servit lui Balassa de motiv.

Frazele poeziei curtenitoare de pe atunci au fost întrebuinţate de Balassa în textele sale aşa, precum, de exemplu, limbajul stereotip de jurnalistică modernă se întrebuinţează de ziarişti. Nu se schimbă decât arătarea locului şi timpului, câte un nume propriu şi articolul e gata. Imediat se vede, dacă vreun ziarist e la o gazetă zilnică, fiindcă stilul nu-i al lui, ci e şablonul obicinuit. Profesionistul însă îşi împodobeşte acest şablon cu însuşirile originalităţii sale, încât fiecare cetitor îi datorează recunoştinţă şi doar acribia filologică observă aici multe lucruri împrumutate. Astfel de lucruri se pot dovedi şi în domeniul poeziei. Cei ce nu au decât râvna şi dorinţa de scriitor, împrumută materialul verbal şi, neputând adăogà nimic din individualitatea lor proprie, de abia se deosebesc de simplul copist. Geniul transformă cele împrumutate în aşa fel, că par a fi ale lui, proprii. Aproape toate piesele lui Shakespeare se pot citì în istoriile romane, la Plutarch, la Marlow şi în cronicele lui Holinshed. Cu toate acestea, originalitatea şi strălucirea nemijlocită a geniului lui Shakespeare nu au fost puse niciodată la îndoială, ci au fost admirate întotdeauna. Cam aşa e şi legătura lui Balassa cu izvoarele din cari a împrumutat. Câteodată nu ia decât un singur rând, altădată strofe întregi; uneori, traduce poezii întregi, însă cu marele dar al geniului de a preface orice prin frumuseţea originalităţii şi personalităţii sale. Versurile trec prin

©BCU CLUJ

prizma specială a geniului, înainte de a le da cetitorilor spre distrare şi desfătare.

Întrebarea ce ni se impune privitor la raportul lui Balassa faţă de aceste două cântece româneşti, nu se poate lămuri cu toată preciziunea. La cântecul de supt nr. XXIX., citează şi versul dintâiu al celui românesc, însă cântecul lui Balassa începe printr'un vers, care e cu totul altul. Din aceasta s'ar puteà deduce că numai starea sufletească şi împrejurările sânt înrudite în cele două poezii. Nu-i cu neputinţă ca aceasta s'o admitem şi în ce priveşte al doilea cântec (pe cel de supt nr. XXXIV). La acesta din urmă, nu se citează versul de la început, ci se arată cuprinsul întreg: precum romînca îşi plânge oile rătăcite, tot aşa plânge şi poetul iubirile lui dispărute, şi anume pe a soţiei sale, Cristina Dobó, care s'a răcit faţă de dânsul şi pe a vechei sale iubite, Ana Losonczi, care a fost părăsită de el, nu de mult, iar acum înzadar îi mărturiseşte acesteia înflăcărarea reînnoitei lui iubiri. Dealtfel, editorul învăţat al poeziilor lu Balassa, Áron Szilády, face următoarea observare (în notele de pe pagina 287): „Titlul şi cuprinsul se lămuresc în mod reciproc. În ce priveşte cântecul românesc, sânt mulţi cari afirmă că unul din cântecele de preferinţă ale Românilor e şi în ziua de azi acela, în care fata îşi plânge oile (ori după altă variantă: caprele) pierdute. Sânt şi de cei ce afirmă că acest cântec s'a transcris şi pentru pian şi s'a publicat; mie însă nu mi-a fost cu putinţă a-l aflà cu toate cercetările întreprinse". Fireşte că pentru aceasta trebuià să cunoască temeinic poezia poporală veche a Românilor şi literatura specială.

Mai este o împrejurare de mare însemnătate, pe care trebue să o avem înaintea ochilor în cercetarea celor două cântece româneşti: *arătarea melodiei.* Termenul obicinuit al lui Balassa pentru aceasta este: după cutare şi cutare melodie (şi urmează versul de la început al cântecului respectiv ori, în ordine inversă, ca şi aci: la nr. XXIX: *Szavu nu lasze,* etc., după melodia acelui cântec. Rostul însemnării muzicii l-a arătat *Al. Eckhardt*[1]. Potrivit constatărilor lui Al. Eckhardt, arătarea melodiei la Balassa însemnează: 1. că modelul se poate cântà, 2. că strofa se compune din tot atâtea versuri, iară versul din tot atâtea silabe, ca şi în originalul luat ca model.

[1] Al. Eckhardt, *Balassa Bálint irodalmi mintái.* Budapest. Irodalomtört. Közlemények 1913.

©BCU CLUJ

Aşa, de exemplu, poezia de la nr. VIII a lui Balassa se potriveşte întru toate cu un cântec (nr. I. 13, din Regnart în ediţia lui Eitner, nr. 24); numărul versurilor şi al silabelor e acelaşi şi astfel unitatea ritmică a celor două poezii e cu totul asemănătoare. Se deosebesc însă prin numărul strofelor, fiindcă poezia lui Balassa constă din mai multe strofe.

Prin urmare, la cercetarea celor două cântece româneşti, trebue neapărat să se observe numărul silabelor din strofele lui Balassa. Împărţirea şi numărul strofelor nu ne poate da decât o bază cu mult mai nesigură, fiindcă de multe ori atârnă numai de copist dacă poezia se împarte în strofe ori nu. Iar numărul strofelor nu-l păstrează nici măcar Balassa.

IV.

Ne mai poate interesă o întrebare în legătură cu acestea: în ce măsură a cunoscut Balassa limba română?

Ioan Rimay, rudă şi discipol al lui Balassa, poet însemnat şi el, a indicat, în urma legăturilor lui personale cu Balassa, că, în afară de limba lui maternă, Balassa a mai vorbit limbile: latină, italiană, germană, polonă, cehă şi turcească. Nu arată deci că Balassa a vorbit şi limba croată şi română, deşi avem de la dânsul trimiteri şi la cântece în aceste limbi.

Este cu putinţă ca Balassa să nu fi vorbit limba română, ci numai să o fi înţeles. Este însă mai probabil că vorbise tot atât de bine şi pe aceasta ca şi pe celelalte amintite de Rimay; Rimay n'a stăruit să pomenească şi limbile română şi croată, fiindcă acestea depăşeau sfera lui de interes. Pe de altă parte, avem şi motive de a crede că Rimay a uitat, în înşirarea limbilor vorbite de Balassa, să pomenească şi de cea română.

Balassa a petrecut un an întreg în Ardeal. În această vreme, fireşte, a trăit în mijlocul Maghiarilor, în societatea lor. A trebuit însă să se fi interesat şi de poporul român, de limba şi poezia lui. Timp mai îndelungat a petrecut în jurul Pasului Craiului, la Alba-Iulia şi la Mediaş. Pretutindeni i s'au ivit multe ocazii de a auzì vorbă românească şi de a-şi însuşì limba aceasta. Pe semne şi-o însuşise, doar erà tânăr, la vrâsta, în care o limbă streină şi-o poate însuşì într'un an chiar şi cel ce n'are talent deosebit pentru limbi şi nici un interes special pentru ele. Într'un an o limbă „se lipeşte" chiar şi de un om mai puţin talentat.

©BCU CLUJ

In sufletul lui Balassa însă a trăit un interes viu. Nu numai că s'a lipit de el limba română, ci a şi studiat-o înadins, ca să vadă cum se desvălue sufletul român îndrăgostit, cum sânt cântecele de iubire la Români. Aveà nevoie de aceasta pentruca să întrebuinţeze şi aceste cântece la exprimarea uşoară şi impresionantă a propriei lui iubiri şi zbuciumări. Cu talentul lui pentru limbi, admirat şi de Rimay, a putut să înveţe româneşte într'un an.

A şi învăţat bine, aşa de bine, încât îşi aduceà aminte chiar şi după mai mulţi ani, nu de câte un cuvânt izolat, ci de câte un cântec întreg. Înaintea poeziei de supt no. XXXIV., cel ce a înjghebat manuscrisul observà: Pe cele ce urmează de aici încolo, le-a făcut Balassa pe de oparte cât timp a ţinut căsătoria lui, pe da alta după ce s'a divorţat de soţia lui (p. 286 din ediţia lui Szilády). Din aceasta rămâne de dovedit că acel cântec de subt no. XXXV., compus după motivul românesc, l'a scris ori în vremea cât a fost căsătorit, ori—şi aceasta e mai probabil — după divorţul său. Prin urmare, nu în timpul cât a stat în Ardeal, când a fost neînsurat, ci cu mult mai târziu. Balassa a stat în Ardeal la 1575—76, iar căsătoria lui — în timpul căreia, ori după care şi nici decum înainte de ea, a scris cântecul de supt no. XXXV, — n'a avut loc decât în prima zi a Crăciunului 1584, în cetatea din Sárospatak, prin urmare cu aproape zece ani după şederea lui în Ardeal. Data compunerii poeziei de supt no. XXXV, e şi mai târzie de cum ni-o arată manuscrisul, poate este după despărţirea sa, care a fost anunţată bisericeşte în 1588, deşi de un an şi jumătate el nu mai trăià împreună cu soţia sa.

Potrivit acestora, un lucru e absolut sigur: cântecul de supt no. XXXV, compus după un motiv românesc, nu s'a făcut în timpul cât a şezut în Ardeal (1575—76), ci mai mulţi ani după aceasta. Ar fi extrem de greu să-ţi aduci aminte de o poezie streină şi de particularităţile ei ritmice după mai mulţi ani, chiar după un deceniu atât de bine, încât să ţi-o poţi luà de model la compunerea unui cântec, dacă nu cunoşti precis poezia însăşi şi limba ei. Dimpotrivă, Balassa a trebuit să vorbească româneşte corect şi curgător în zilele şederii sale în Ardeal. Numai astfel se poate pricepe cum de i-a răsunat în urechi răspicat cântecul voios românesc învăţat în Ardeal, chiar după un deceniu de la

©BCU CLUJ

plecarea lui de acolo. Căci e aproape sigur şi aceea, că părăsind odată Ardealul, nu i se ma ofereà nici un prilej de a auzì graiu viu românesc şi de a conversà româneşte.

Va trebuì deci să admitem că unele dintre cântecele populare române, fie prin melodia lor atrăgătoare sau prin frumuseţea conţinutului lor, erau cunoscute în cercurile aristocraţiei maghiare din Ardeal. Balassa, în timpul şederii sale în această provincie (1576), cu interesul său pentru exprimarea poetică a sentimentelor de dragoste, a fost atras de poezia poporului român, iar cu talentul său remarcabil pentru limbi, a învăţat româneşte atât de bine, încât după mai mult de zece ani s'a putut sluji de reminiscenţele sale de limbă românească[1].

G. Kristóf.

[1] Pe când se tipăreà acest articol a apărut o nouà ediţie, critică şi completă, a poeziilor lui Balassa. *(Balassa Bálint minden munkái.* Kiadta dr. Dézsi Lajos, Budapest. 1923).

Rândul de la început al cântecului românesc (XXIX) dl Dézsi îl citeşte: Savu, mă lasă'n casă fata. Fireşte că astfel s'ar schimbà înţelesul, nu însă şi ritmul, care rămâne acelaşi, cu două tacturi cu câte patru silabe şi care se numeşte în terminologia prozodiei maghiare *ősi nyolcas* (o. c. p. 694).

La poezia no XXXV, mai observă că la Cluj dna baronesă Kemény Árpád a auzit şi ea un astfel de cântec românesc. (p. 708).

Privitor la cunoştinţele de limba română ale lui Balassa mai arată faptul — de altfel cunoscut — că prin părţile de acolo umblau în timpul verii păstori români; e foarte cu putinţă că aceştia se abăteau pe la moşiile familiei B. şi că de la aceştia poetul va fi auzit graiu românesc încă din fragedă copilărie. E posibil. Stăruesc însă a crede că poezia poporală română a influenţat în mod conştient pe Balassa şi că cunoştinţele de limbă românească şi le-a însuşit în timpul cât a stat ca prizonier în Ardeal.

©BCU CLUJ

Crâmpeie de limbă şi viaţă străveche românească.

Elemente autohtone (preromane), greco-latine, v.-germane.

In studiul mieu *Cuvinte şi Lucruri*, DR., II, 327–402, insistând asupra mijloacelor, istorice, geografice, etnografice şi semantice, care trebuesc armonic folosite pentru studiul istoriei cuvintelor, spuneam că n'am avut scopul de a urmări o anume direcţie numai, ci că „cercetarea duce acolo unde mijloacele de azi ale filologiei romanice ne pot conduce" (p. 399). Astfel ajungi să dai şi de lucruri nouă la care nu te aşteptai. Nici în acest studiu nu ne îndeamnă „persistenţa" [1] de a căutà elemente venite în română numai din anume limbi, ceea ce ar fi în adevăr unilateral, ci ne conduce trebuinţa de a străbate toate cărările cari pot duce la adevăr.

Astfel vom încercà şi noi, cum fac azi şi alţi filologi români, să desprindem, pe cât e cu putinţă, fir cu fir, din măiastra ţesătură de 2000 de ani a limbii noastre. Incâlcită pare limba numai la suprafaţă; ea a prins însă înnăuntrul ei, cu legături fireşti, elementele diverse din care e alcătuită.

Se înţelege, greutăţile întâmpinate în cercetarea părţilor străvechi dintr'o limbă ca a noastră, sânt de multeori de netrecut. Dar dacă ieri multe chestiuni erau obscure, azi s'au des-

[1] Cum pe nedrept îmi impută dl Densusianu (*Grai şi Suflet*, I, 161 sqq.) în critica ce o face studiului mieu „Cuvinte şi Lucruri", fiindcă eu am spus (p. 399) că intenţia mea n'a fost să urmăresc elementele germ. venite la noi, ci am ajuns indirect la descoperirea lor. Tot prin cercetări, nu admiţând apriori existenţa lor, ajunge dl Densusianu la stabilirea unor elemente iranice în limba română (*o. c.*, p. 39 sqq.). In articolul său de fond (*ibid.*, 1 sqq.) arată de altfel concepţia largă ce trebue s'o aibă cineva azi în studiile lingvistice.

©BCU CLUJ

chis cărări nouă, s'au ivit luminişuri şi orientarea a devenit mai uşoară în studiile de limbă română.

Pentru părţile de tot întunecate, cum sânt acelea privitoare la urmele autohtone, preromane, v. germane, iranice, etc. ajunge să se câştige câteva puncte de sprijin, pentruca cercetătorul să poată păşi înainte mai sigur. Materialul, amestecat la început, se va lămuri pe încetul, ca metalul în foc, zgura se va lepădà, greşelile de interpretare de la început se vor înlătură prin faptele nouă ce se adaugă unele după altele şi se îmbină în grupuri, din cari concluzia poate reieşi apoi documentată cu mai multe argumente.

Călăuzit de aceste consideraţiuni am cercetat o seamă de cuvinte cari prin vitalitatea lor în limba română precum şi prin structura lor fonetică indică de la început o origine străveche la noi.

I. Elemente autohtone (preromane).

Dacorom. **rână**, mold. **râlă**: alb. *tɛrɛ*, geg. *lanɛ*, etc. În expresia *„a sta într'o rână"*.

Unele expresii păstrează, cum se ştie, forme vechi de limbă, cristalizate, ori cuvinte cari nu mai trăesc singure, independente; alte ori conservă sensuri vechi, necunoscute în viaţa de azi a multor elemente lexicale. Acestora va trebui să se dea mai multă atenţie de aci înainte, fiindcă pot duce, cum am observat şi altă dată[1] la descoperiri, adeseori surprinzătoare.

Expresia de care ne ocupăm este una din acestea, dar ea n'a fost bine definită de dicţionare. De aceea nici istoria cuvântului *rână* n'a putut fi lămurită.

Tiktin (Dicţ., p. 1324) dă următoarele explicaţii: *într'o rână* „(im Stehen, Sitzen, Liegen) seitwärts geneigt". Traducerea aceasta cuprinde o parte din sensul cuvântului, cum reiese din exemplele: *Moşneagul tot strâmb sta într'o rână* (din Sadoveanu); *lăsată într'o râlă* [o casă] (din Nădejde, N.); *se plecà 'ntr'o râlă* [o căruţă].

E vorba deci de plecarea într'o parte (a corpului, sau prin extensiune, a ori cărui lucru), în stânga sau în dreapta. Se poate spune din aceste exemple care e sensul propriu, precis, al cu-

[1] V. *DR.* II, p. 634 sqq., expresiile „tot pe ..." şi „peste cap".

©BCU CLUJ

vântului? Ori avem de a face cu întrebuinţări figurate: casa, căruţa se pleacă într'o parte ca trupul omului în stânga sau în dreapta? Celălalt exemplu ce-l dă Tiktin l. c. duce la mai multă precizare: *[Ţiganii] cei mai bătrâni şi nevestele stau sub corturi: bătrânii tolăniţi stau într'o rână*.. [lang ausgestreckt oder aufgestützt auf der Seite ruhend]". „Tolănit" înseamnă „lungit" pe pământ, indiferent cum, pe burtă ori pe spate. Dar în fraza de mai sus (din Ispirescu) se mai adaugă pe lângă „tolănit" (lungit) şi precizarea *într'o rână!*

Ispirescu ştia de sigur, ca ori ce Român care cunoaşte expresia, ce fel de poziţie are corpul când stă „într'o rână", ceea ce numai din frază nu se poate vedeà, ci cel mult deduce. Tiktin, prin „aufgestützt auf der Seite ruhend" s'a apropiat de sensul propriu al expresiei.

Vagul semantic în care a plutit cuvântul până acum a dus la o etimologie ipotetică[1], pe care Tiktin n'o admite, dar nici nu dă altceva în schimb.

Cunoscând cuvântul, nu numai de-acasă de la mine (Ţara Bârsii) dar şi din alte părţi, l-am urmărit mai de aproape.

A sta 'ntr'o rână este a sta lungit pe o coastă, cu capul pe palmă, şi cu cotul răzimat în pământ. Deci se poate spune şi numai „a sta [răzimat] într'un cot (într'o mână, într'o brâncă etc.)", cum vom vedeà mai departe.

Şi iată datele pe cari le-am cules din diverse regiuni, pentru a stabilì şi întinderea geografică a expresiei, cu variantele ei.

In *Mehedinţi: stă 'ntr'o rână* = „plecat pe cot"[2]; *stă pe-un cot* (comuna Ploştina)[3]; — *Romanaţi: stă 'ntr'o rână* = „pe-o parte şi capul plecat pe mână"[4]; — *Teleorman: stă 'ntr'o rână* = „stă întins pe pământ şi răzimat pe cot"[5]; — *Dâmboviţa.* Aici am urmărit personal expresia. Iată şi exemple: *Stă 'ntr'o rână*[6] (mi s'a arătat poziţia, fără explicaţii); *sta 'ntr'o rână* =

[1] Dl Puşcariu, *Et. Wb.*, ad. v. a propus o formă de neutru plur. **r$\bar{e}$na* în loc de pluralul cunoscut latin *renes* (masc.). Acesta ar fi devenit apoi femenin sing. Ca sens: „Nieren", apoi „Nierengegend", „Lende". — Ca fonetism **rena* ar fi trebuit să dea **rină*, după părerea mea. Exemple de *r* + *$\bar{e}$n* n'avem în rom. (cf. însă *ar$\bar{e}$na* > *arină*).

[2] Com. I. G. Retezeanu.

[3] Com. Costantina Buzoianu, ţărancă.

[4] D-şoara F. Florescu, prof.

[5] Fl. Drăghici, preot, deputat.

[6] Comuna Costeşti, Marin Ştefan, G. Preda.

©BCU CLUJ

„plecat şi cu capu pe cot“ [1] etc. In Ialomiţa, Ilfov, Prahova am auzit expresia de mai multe ori; — *Buzău: stă 'ntr'o rână* = „stă tolănit şi cu mâna supt falcă“ [2]; *stă 'ntr'o rână* = „stă mai cu seamă ciobanii, lungiţi...“ (mi s'a arătat poziţia pe cot) [3]; — *Covurlui: stai într'o râlă* = „pe cot“ (fie jos, lungit, fie răzimat cu cotul pe masă) [4]; *stă 'ntr'o râlă*, cu acelaşi sens [5].

Acelaşi înţeles îl are expresia în jud Roman, după mai multe comunicări. Explicarea din jud. Neamţ este clară: *a sta 'ntr'o râlă* = „a sta rezemat cu cotul (stâng ori drept) de o masă, o stâncă, un sac, etc“.

In Basarabia e cunoscută în jud. *Bălţi* [6], dar numai cu sensul vag de „a sta într'o parte“. In alte părţi n'am întâlnit-o. In jud. *Tighina*, com. Chiţcani: *stă 'ntr'un cot*, „da nu-i lucru cinstit aista“ [7].

Explicarea aceasta arată că de expresia sus zisă e legată ideea de lene şi poziţia e considerată ca ceva necuviincios, motiv care a făcut, probabil, să dispară în unele părţi.

La Românii din ţinutul Vidinului se zice *aragna* = *„într'o rână“* [8] care este, probabil, traducerea expresiei cu un cuvânt bulgăresc [9].

In Ardeal n'am întâlnit cuvântul *rână* decât în jud. Braşov, în aceeaşi expresie şi cu acelaşi sens [10].

In jud. *Cojocna*: *stau într'o mână* [11].

In jud. *Bistriţa*: *stă 'ntr'un cot.*

Dăm şi câteva atestări. Din Anton Pann (Povestea Vorbii, Buc. 1852, p. 153): ... *odihnind p'o rână* (e vorba de un leneş); *îl găsi la umbră, culcat pe o rână, Ce faci? îl întreabă, el: stau după muncă* (p. 154). Din Creangă: ... *Moş Nichifor îşi aprinde luleaua, aşterne cojocul şi se pune într'o râlă, jos lângă foc; şi*

[1] D-na Maria Dumitrescu, Pietroşiţa.
[2] Com. dl I. Vlădescu—Albeşti, învăţător.
[3] Dl A. Dumitrescu, comuna Năeni.
[4] Dr. G. Zugravu.
[5] Dl Spirid. Popescu.
[6] Com. dl T. Hotnog, profesor.
[7] După com. d-lui I. Leanca.
[8] Andreiu Barabancea, bătrân de 70 ani.
[9] Cf. *Cugetul Românesc* II, No. 12, p. 870. Să fie bulg. dial. *na rakà?*
[10] Pentru Braşov, după com. d-lui C. Lacea.
[11] Com. Ana Popa, ţărancă din satul Cojocna.

©BCU CLUJ

pâc, pâc ... din lulea, cât pe ce erà să-l prindă somnul ...[1].

Cuvântul nu este chiar necunoscut, fiindcă se întâlneşte şi în texte mai nouă. In traducerea românească a cărţii „Umbra Crucii" a fraţilor Tharaud[2], este un pasaj interesant pentru cuvântul *rână: ... şase regi stau tolăniţi pe perine moi ... cu trupul înclinat spre stânga, cu capul pe mână, cu cotul răzimat a lene* ... (p. 126). In textul fr.: „... étendus ... le corps penché du côté gauche, la tête dans la main, le coude nonchalamment appuyé ..." Apoi (p. 127): *Pentru ce în celelalte nopţi mâncăm aşezaţi la masă sau cu coatele pe ea* [adică: cu ambele coate] *şi numai în astă noapte* **stăm într'o rână?** In fr.: „Pourquoi, les autres nuits, mangeons nous assis, ou appuyés sur le coude, et, cette nuit, seulement accoudés" ?

Poziţia corpului de care se vorbeşte întâiu („cu capul pe mână, cu cotul răzimat a lene") este exact aceea de care se leagă expresia „într'o rână", întrebuinţată de traducător în celălalt pasaj.

Nu mai încape îndoială că sensul frazei de care ne ocupăm şi pe care eu îl cunosc din graiul viu, este „a sta răzimat într'un cot" şi, prin extensiune, „a sta într'o parte, pe-o latură".

Aceasta arată în parte poziţia pe care o aveau cei vechi la masă: ... *les convives appuyant le coude gauche sur le coussin* (ἐπ'ἀγκῶνος δειπνεῖν), *en soulevent le haut du corps; de cette façon ils sont à moitié assis, à moitié coudés sur le côté* (Dict. d. Antiquités gr. et rom., p. 1271).

Rână a însemnat *„cot"* cum se poate vedeà din cele de mai sus. Ajunşi aici, nu e prea greu să dăm şi de prototipul cuvântului nostru.

In lat., afară de *cubitus* > rom. *cot* (v. REW. 2354 şi formele romanice), mai erà şi *ulna* „Ellbogen, der Theil des Armes auf den man sich stützt"[3].

Din *ulna* însă nu se poate derivà în nici un chip cuvântul românesc. De aceea trebue să-i căutăm originea în altă limbă europeană. Walde (Etym. Wb.[2] 842) dă următoarele corespondente ale formei latine: gr. ὠλένη „Ellenbogen" (acesta ar fi dat în rom. **ulnă*, sau, dacă şi-ar fi schimbat accentul, > **oar(i)nă* etc.); got. *aleina*, vgs. *elina*" „Ellenbogen". Nici acestea şi cu

[1] V. *Convorbiri Lit.* X, 382.

[2] Trad. de P. Gh. Ciorăneanu, Buc. 1923.

[3] Schellers Lexikon, s. v. In Forcellini, ulna = cubitus.

©BCU CLUJ

atât mai puţin formele celtice şi celelalte date de Walde, nu pot explică formal pe *rână*. Celelalte corespondente indoeur. (din Asia) nu le mai citãm, fiindcă ne duc prea departe, geograficeşte [1]. Toată familia aceasta duce, după Feist Et. Wb.[2] 26 la un prototip ***ölena**.

Limba albaneză desleagă uşor problema, cu formele tosk. *ŧɛrɛ* şi geg. *ŧanɛ*. Acestea corespund perfect fonetismului din *rână* (*ŧ* alb. = rom. *r*, ca în *viezure* < alb. *vjeðuŧɛ*; mazăre: alb. *moðuŧɛ* etc.) Faptul că avem un *ŧ-* iniţial în albaneză, dovedeşte că odată a fost o vocală înaintea lui *-l-*, ca şi în limba gr., lat., germ. etc. In limba alb., ca şi în rom., numai *-l-* intervocalic trece la *-ŧ-* [2] (rom. **r**), bine înţeles în elementele primitive albaneze şi în cele latine la ei şi la noi.

Intrebarea este, cum considerăm pe rom. *rână* (râlă), din punct de vedere al originei directe. Este venit din albaneză, ori din alt graiu traco-iliric?

Ca sens şi ca gen (femenin în alb. şi în rom. ca şi în lat. şi gr. etc.) nu este nici o deosebire între alb. şi română. Walde, l. c., traduce pe *ŧɛrɛ* (ŧanɛ) cu „Arm vom Ellbogen bis zur Hand" iar Jokl (Untersuchungen p. 281) cu „Unterarm". Ca formă *rână* rom. pretinde un ***ölana** (cu o vocală dispărută dinaintea lui *-l-*, care se vede în lat. *ulna*, gr. ὠλένη etc.), cu *a* înaintea lui *-n*, care ajunge în rom. la *-ân* (cf. lana > lână etc.), căci un *-en-* (care se vede în forma gr.) ajungeà la *-in* (cf. lat. *lenis* > rom. *lin* etc.), presupunând chiar că acel *-e(n)* erà închis, deşi în gr. este un ε care dădeà acelaşi rezultat.

Formele alb. pot venì şi din o formă cu *-en*. Jokl l. c. aduce ex. lat. *arena* > tosk. *rɛnɛ*, geg. *ranɛ*, care în rom. a dat *arină*. G. Meyer a observat (v. Jokl, l. c.) că forma geg. trebuià să fie ***ŧenɛ** (din *-en-*).

Dacă îl socotim pe *rână* venit direct din alb., atunci trebue să-l considerăm venit la noi după ce *-en-* a ajuns în alb. la *-ɛr-* (ca în tosk).

Cuvântul nefiind in arom., ci numai în dacorom, şi cum există în atâtea limbi europene, el trebue considerat ca întins odinioară în toate graiurile traco-daco-ilirice. Geograficeşte şi foneticeşte duce mai firesc spre regiunea Carpaţilor.

---

[1] Comp. n. pers. *ɑ̄ran* „Elle", *aratnl-h* „Ellbogen, Elle".

[2] A arătat aceasta Pedersen, şi cu privire la *ŧɛrɛ*, în *KZ.* XXXIII, p. 544 şi 551.

©BCU CLUJ

Cuvântul fiind întrebuinţat în expresie şi nu singur, în *într'o râră* sau *pe-o râră*, vocala dinaintea lui *-l-* găsindu-se în hiat cu articolul nehot. **o** (într'o **u*rână, cu *u-*, *o-* iniţial) a dispărut dinaintea acelui *-l-* (> *-r-*).

Limba română explică deci şi motivul căderii vocalei iniţiale, fiindcă *râră* e întrebuinţat azi, şi de sigur de multă vreme numai în frază, în care **ol-*, *ul-* [1] primitiv se află după un cuvânt cu vocală la sfârşit. Dacă există şi în alb. o expresie ca a noastră, nu putem şti, fiindcă nu este dat de dicţionare şi de cei ce s'au ocupat cu el, decât cuvântul izolat.

Dar ori cum s'ar privi problema, sigur rămâne că *râră* nu e latinul *ren* [2] (plur. *renes* > **rena*, greu de admis ca formaţie, gen şi fonetică), ci un cuvânt autohton între Adriatică şi Carpaţi.

Mai rămâne de clarificat varianta mold. *râlă*. Aceasta arată că *l* s'a disimilat dintr'un *-r-* mai vechiu. O forma **râră* a trebuit să existe în regiunea rotacismului de odinioară. Cum forma *râlă* este astăzi numai în Moldova unde se ştie, că cel puţin în nordul acestei provincii, a fost rotacism, explicarea lui *-l-* dintr'un mai vechiu *-r-*, prin disimilare, e cea mai firească.

Pe de altă parte *râlă* [3] arată indirect că odinioară a existat rotacism în Moldova.

Brânduşă.

E o specie de plantă foarte cunoscută de poporul român şi numele ei este răspândit peste întreg teritorul dacoromân.

Dicţ. Acad. o defineşte astfel: „Numire pentru mai multe plante cu rădăcina bulboasă şi cu florile în formă de pâlnie".

Plantele acestea cu „rădăcină bulboasă" sânt următoarele:

1. *Brânduşă (-galbenă)*, Crocus aureus, înfloreşte primăvara şi se mai cheamă şi „şofran galben" (cf. Panţu, Pl.); *brânduşă de primăvară* = *brânduşă albastră* = *brânduşă de*

[1] Feist (Etym. Wb. d. got. Spr., 26), dă pentru got. *aleina*, corespunzătorul lat. *ulna* etc, o bază *ölena*.

[2] v. *REW.*, 7206 formele roman. a le lui *ren*. Ca sens ajunge, (plur. masc.) la „Lenden", „Kreuz", „Rücken", dar nu la „cot", sau măcar „latură", „côté".

[3] Din *râră* disimilarea e mai grea. Dar în situaţia expresiei *într'o *râră*, disimilarea este firească, fiindcă erau trei *r* alături.

©BCU CLUJ

munte (Crocus Heuffelianus); *brânduşă (-albă)* = *brânduşă-mică* (Crocus reticulatus); *brânduşă de vară*

2. *Brânduşă (de toamnă)* = (Bucov.) *brânduşa-morţilor* (Colchicum autumnale), foarte veninoasă; creşte pe livezi „toamna". Se mai numeşte şi *ceapa-ciorii* (ibid şi Panţu, o. c.). Aceeaşi plantă se mai chiamă *„lăcrămioare* (Ardeal) şi *ghiocel* (ibid.).

Se întâlneşte apoi ca nume de animale (Dicţ. Acad , o. c.) şi personal am întâlnit *brânduşă* şi ca nume de persoane. Derivate diminutivale sânt: *brânduşel, brânduşeà, brânduşiţă.* Există şi forma rară *brânduş* s. m., refăcută din plur. (cf. o. c.)[1].

Ceea ce este caracteristic la această plantă, *bulbul*, se vede, nu numai din descrierea ştiinţifică, ci şi din traducerea prin alte nume care duc la aceeaşi caracteristică. Căci ce alt motiv decât forma rotundă de umflătură, a rădăcinii, a putut duce la numirile paralèle de *ceapa-ciorii* sau *ghiocei*, plante care au şi ele rădăcină cu „bulb".

Dar ceva mai mult. In lalomiţa *brânduşa* este o plantă (probabil *baraboiul*)[2] ale cărei gogoşi, formate la rădăcină, ca la cartofi, se mănâncă, în special de copii. Cunosc personal acest fapt, dar n'aş puteà spune cum se chiamă această plantă ştiinţificeşte, destul că şi în acest caz numirea de *brânduşă* e legată de *bulbul* rădăcinii. Iar dacă observăm că *brânduşa-de-toamnă* are *bulbul* otrăvicios (v. Dicţ. Acad. şi Panţu, l. c), putem conchide, mai pre sus de ori ce îndoială, că numirea de *brânduşă* nu s'a dat la început numai unei singure plante ci mai multora cari aveau rădăcina *bulboasă*, cum am văzut că spun şi botaniştii.

Realitatea, cum am mai spus de repeţite ori în cercetările mele asupra originii cuvintelor în legătură cu lucrurile, ne duce şi de astădată la lămurirea acestui prea interesant nume de plantă.

Sensul primitiv a fost deci *„bulb"*, *„umflătură"*, fr. „boule" (cf. fr. *„boule* d'or"; rom. *bulbuc, -cei, bulbor, gloanţă, măr auriu*, germ. *Goldknöpchen*, „Trollius europeus", la Panţu, o. c. la planta

[1] In Panţu, *Plantele cunoscute de pop. rom.*, nu găsim afară de descrierea florilor, nimic mai mult decât ce dă *Dicţ. Acad.* Rădăcina o descrie ca „bulb cărnos, solid" (la *brânduşa de primăvară*, p. 25) şi „bulb compact, oval" (la *br de toamnă*).

[2] *Baraboiul*, (v. Panţu, ad v.) are rădăcina cu mici gogoşi, ca şi cartofii şi se mănâncă.

©BCU CLUJ

Bulbuc). Odată stabilit, prin fapte pozitive, ştiinţifice, originea semantică a cuvântului, să trecem la cea formală.

Dintre limbile slave există cuvântul numai în sârbeşte: *brnduša*, despre care Daničič (Rječnik, 663) spune că e de origine românească. Şi nici nu poate fi altfel, fiindcă forma aceasta nu se întâlneşte în alte limbi slave, nici nu i se poate găsi vreo bază înăuntrul acestora.

Afară de această împrejurare, care ea singură e concludentă pentru originea streină a cuvântului în limba sârbă, mai este şi sufixul din. *-uşă (-uşe)*, caracteristic limbii române. Este un sufix anterior influenţei slave, pe care îl întâlnim la cuvinte străvechi, al căror radical, în majoritatea cazurilor nu s'a mai păstrat. Astfel îl vedem la cuvintele dacorom. *cătuşe* (< lat. *catta* + *uşe*), arom. *cătuşe* fem. şi *cătuş* m. (cf. şi arom. *auş* < lat. *avus* + *uş*, de unde se vede că sufixul a fost întrebuinţat pentru cuvinte masc. ca şi fem.); *mătuşă* < lat. *almita* etc.

Prin urmare înăuntrul limbei române trebue căutată şi originea formală a numelui *brânduşă*.

Cum în latină, greaca veche sau în germana veche nu găsim nimic care să stea în directă legătură cu această formă, se impune întrebarea logică, dacă nu avem de a face cu o urmă din graiurile autohtone, iliro-traco-dace, peste care s'a suprapus limba latină vulgară, prin care apoi s'a continuat în română.

Din fericire, cercetările în această direcţie duc la stabilirea adevărului. Baza cuvântului nostru se găseşte confirmată, în chip absolut convingător în următoarele limbi europene: lat. *grandis*, lett. *grůds* „drall", v. bulg. *grądъ* „Brust", gr. βρένθος „stolz", βρενθύομαι „gebürde mich stolz" (cf. a se îngâmfâ" = a se „umflà", în pene, de mândrie etc.)[1] v. ir. *bruinne* „Brust", v. cymr. *bronn*, n. cymr. *bron* „pectus, mamma" *(ţâţă)*, bret. *bron(n)* „mammelle", „Hügel" (în toponimie, deci „vârf rotund", ca în slovak. *hrud* „Erhöhung", pe lângă bulg. *grądъ* „Brust" (Walde, Lat. etym. Wb.[2], 351).

Toate acestea duc la indogerm. **gurendh-* „schwellen", adică la un prototip cu sensul de „a se umflà", „umflătură", lucru „bulbos", „bulb", cum se poate vedeà şi în Boisacq (Dicţ. etym. gr., ad v. βρενθύω).

[1] V. şi alte cazuri: lat. *inflare*, *tumere* etc., în care intră şi sensul de „a se mândri".

©BCU CLUJ

De la sensul de (a se) „umflà“ (schwellen) se pot cità nenumărate cazuri, din diverse limbi (v. mai departe la *brânză)* cu sensuri analoge. Ne mărginim să dăm numai familia lui *bulb*[1], *bulbuci*[2], numiri care în rom. se dau plantelor cu rădăcina în formă de ou, gogoaşă („umflătură“). Astfel din idg. **bol-*, **bul-* „*schwellen, sich aufblähen*“: lat. *bulbus* „Zwiebel“, „Bolle“: gr. βόλβος „Zwiebel“, lit. *bulbė́*, lett. pl. *bulbes* „Kartoffel(n)“ (aceştia nu sânt decât nişte „bulbi“, ca şi *brânduşa)*, *bumbuls* „Knolle“, lit. *bunîbulas* „Knotenartige Verdickung“, *bumbulỹs* „Wasserbase“; lat. *bulla* „Blase, Knospe“, rus. *bulka* „rundes Brötchen“, „Semmel“[3], de unde rom. *bulcă*, venit probabil prin ruteană (în Dicţ. Acad. cu sensul „petit pain“).

Brend-, *Brand-* este deci baza cuvântului nostru, legat prin *br-* iniţial de forma gr. βρένθος şi de formele celtice începătoare cu *br-* (v. acestea mai departe), iar pentru *-nd-* de formele lat. *grandis*, lett. *grûds*, v. bulg. *grądъ*. In ce priveşte raportul gr. β- cu lat. *gr-*, a se compară şi familia lat. *gravis* (gr. βαρύς, mir. *bair*, lett. *grūts* etc., Walde[2], 353) şi alte cazuri analoge.

Deci graiul european din Dacia — căci cuvântul *brânduşă*, fiind numai în dacorom., aici trebue să-i fixăm originea geografică — nu poate fi decât o ramură, o limbă soră a celor citate mai sus, cu asemănări fonetice uneori mai aproape de greco-celtică, alteori de lat.-slavă-let.-lit. Acest fapt nu mai trebue discutat mai de aproape, fiindcă se ştie cum se apropie ori se depărtează limbile surori în privinţa diverselor caractere fonetice.

Mai trebue totuşi să adăogăm ceva cu privire la vocala internă a acestei baze. A fost *brend-* ori *brand-*? Pentru limba rom. ambele baze duc tot la *brând-*. Formele gr. arată un *-εν-*, celelalte un *a*(nd), *-o-*(n), încât cuvântul rom. nu poate arătà precis ce fel de vocală aveà prototipul, căruia îi putem spune autohton, dac, având în vedere situaţia geografică a cuvântului, pe pământul vechei Dacii. Oricum ar fi fost acest sunet, formele **brenda-*, **branda-* cu sensul „bulbus“, „boule“ („umflătură“) etc. duc în

[1] V. CDDE. la *bulbucà*.

[2] Panţu, *o. c.*, ad v.

[3] Walde, *o. c.* 101; vezi acelaşi fenomen semantic la famila lat. *folium*, p 303, *follis*, p. 304 ş. a.

©BCU CLUJ

chip firesc la *brânduşă*, ca şi *catta* + *uşă* > *cătuşă*, etc [1].

Brânduşă este prin urmare un cuvânt ce se poate proba suficient, deşi indirect, ca o urmă din limba locuitorilor autohtoni ai ţării noastre.

Dar, odată ca'ea deschisă, cercetările comparative pot duce şi la alte descoperiri, cum s'a întâmplat totdeauna cu limbile vechi, de la cari n'au rămas urme scrise, ori s'au păstrat prea puţine. Un principiu nu trebue însă uitat: Să pornim de la cunoaşterea exactă a realităţilor din viaţa poporului şi a naturii inconjurătoare. Cuvântul *brânduşă* trebue cercetat şi prin altă prizmă, şi anume dacă nu este la noi venit direct, în epoca latinei vulgare, din limbile citate mai sus.

Dintre formele amintite nici una nu poate explică direct, ca sens şi fonetism, pe cea românească.

Totuşi o apropiere mai mare este între forma românească şi cele celtice: cy., corn., v. bret. *bron* = **bronda*; bret. *bronn*, f. „mamelle, sein, pis", cu care se compară şi forma *brunda*, care se întâlneşte de mai multe ori în *CGL.* (v. Holder, Altkeltischer Wortschatz, p. 986). Toate acestea duc la un g **bhrnţion-* < *bher-*, de unde şi germ. *brundion-* got. *brunjô* (> mlat. *brunia*, v. fr. *brunie, broigne*,) v. nord. *brynja*, v.e *byrne*, v. slav. *brunja*, > mgs. *brünne*, vgs. *brunna* „Brustharnisch" (v. Holder. l. c.).

In *REW.* 1328 se dă bret. *bron* „Brust" cu urme pe teritoriul francez numai, foarte explicabil geograficeşte, în b.-manc. *bron* „Brustwarze", Val de Saire *bran* berrich. *abrô* etc.; iar pentru sensul de „Brünne" REW 1339, porneşte de la francul *brunnia*, de unde v. fr. *broigne*, prov. *bronha*.

Ar fi, cum se poate observă, numai nesigura formă din *CGL*, *brunda* (v. Holder, l. c.) care să dea de gândit. Aceasta e înregistrată cu semn de întrebare in Thesaurus Glossa este „brunda (bronda, bruda) solida"; e citită de unii *bruta stolida*, de alţii *brunia lorica* (v. o. c., ad v.), prin urmare n'o putem luà serios în considerare.

[1] In privinţa sufixului *-uş(ă)* nu e locul să ne ocupăm aici. Alăturarea lui la un cuvânt autohton, cum e *brânduşă*, şi asemănarea cu ceva analog din albaneză (cu sufixul *-šɛ* etc) ne face să credem că este şi el tot autohton. V. N. Jokl. *o. c.*, suf. *-š* (dimin.), *-š-or* 23 a, 100, 222, 312; *-šɛ* 33, 38, 226 etc. şi comp. observaţiile d-lui Puşcariu, mai departe, în recensia acestei cărţi.

©BCU CLUJ

Dar nici o limbă romanică nu a conservat vreo urmă care să ducă direct şi să întărească pe acel *brunda*[1], care nu se poate dovedi pe altă cale că ar fi existat în latină. Că s'au păstrat din formele celtice urme numai pe teritoriul galic este explicabil geograficeşte pentru această regiune romanică, dar nu s'ar puteà admite pătrunderea şi păstrarea numai la noi a unei forme vechi celtice. Afară de asta, urmele de pe teritoriul galic, duc, cum am văzut *(REW,* l. c.) la prototipuri fără *-d,* la sfârşitul cuvintelor pomenite (bret. *bron,* franc. *brunnia).*

Pe de altă parte, se ştie că puţinele elemente galice pătrunse până la noi *(cămaşe, îmbrăcà)* sânt venite prin latină şi se păstrează în mai multe limbi romanice.

Şi chiar de am admite că ar fi existat un *brunda*(?) în latina vulgară din Italia — ceea ce nu e probat — de unde erà firesc să ajungă şi în Dacia, totuşi nu putem explicà din acesta pe rom. *brânduşe,* în afară de motivele geografice şi fonetice (lipsa lui *-d* final de la baza corespondentelor de pe teritorul galo-roman), şi pentru motivul că un alt cuvânt străvechi rom. *brânză,* derivă din aceeaşi bază cu *brânduşă.* Acest element, cum vom vedeà mai departe, pretinde şi întăreşte prototipul dat de noi, *Brend-, Brand-,* cu *-a(e)-* nu cu *-u(nd).* In ce priveşte sensurile formelor citate până acum („Brust, Brustwarze"; „mamelle, sein, pis", „mamma pectus"; „Hügel, Erhöhung"), se mai pot aduce şi altele cuvinte în sprijinul trecerii de înţeles de la „umflătură", „boule", la „vârf rotund" (de deal, deal, etc.).

Caracteristic în această privinţă este gr. βουνός[2] „colline. tertre; hauteur, monceau, sein, mamelle" (cf. rom. *momâie* < lat. **mamanea,* explicat de mine în *D.R. II,* p. 823). Un derivat al acestuia, βούνιον „plante ombellifère", şi βουνιάς, „sorte de gros navet" („chou-rave"?), de unde lat. *bunias,* bunion (în Col. şi Plin.), „éspèce de navet" (v. ori ce dicţ. gr. şi lat.), explică în chip neîndoelnic raporturile de sensuri, pornite de la ideea de „umflătură"[3] cari există între rom. *brânduşă* (plantă cu rădăcină

[1] Acesta, în cazul când s'ar dovedì că a existat în latina din Italia, că a lăsat urme acolo cu posibilitatea de a fi pătruns şi în orientul romanic, cum s'a întâmplat cu *braca* ş. a., ar trebuì explicat în rom., ca trecut prin fazele **brunduşă* > *brânduşă,* cu *u-|-n-|-cons,* trecut la *-ân-|-cons.*

[2] Comp. şi verbul βουνίζω, „ammonceler, élever".

[3] V. şi *pampinus; pampilla* „Brustwarze"; v. ind. *pippala-*n „Beere", lit. *pāpas* „Brustwarze", lett. *pampt* etc. „schwellen" etc., gr. πεμφίς, „Blasen-bildende Tropfen" etc., de la un sens primitiv „aufschwellen" (Walde[2], 558).

©BCU CLUJ

„bulb", ca şi cele gr.-lat.) şi corespondentele ei din limbile vechi europene, amintite mai sus.

dacorom. **Brânză,** megl. *brọnză.*

Cuvântul acesta străvechiu păstoresc a dat mult de gândit filologilor, fără să se poată ajunge la o explicare convingătoare a originii lui. De curând, dl Densusianu[1] propune o nouă etimologie, de care ne vom ocupă mai departe.

Cum urmăresc de mai multă vreme istoria terminilor păstoreşti de la noi, pornind de la cunoaşterea exactă a faptelor şi lucrurilor din viaţa poporului, am observat că în şubredele explicaţii ce s'au dat până acum nu s'a arătat de nimeni semnificarea şi felul real al fabricării brânzii. Imprejurările făcând să trăesc şi să umblu de multe ori la ţară, am putut cunoaşte de aproape, practic, nu numai din întrebări şi studii, multe lucruri de cari filologii orăşeni de naştere nu pot aveà noţiuni clare şi precise.

Cred că fac un serviciu ştiinţei dacă voiu da la iveală material mai precis, chiar dacă nu voiu puteà ajunge şi la lămurirea lui ştiinţifică, sigură.

Brânza se prepară astfel: Caşul, făcut din laptele închegat, se pune într'o învălitoare (numită „zăgârnă" ori altfel, după regiuni), făcută dintr'o ţesătură rară. In această pânză se „strânge" caşul, se pune în „crintă", un vas de lemn, semicercual, adânc de 20–30 cm., cu fundul plat şi cu un jghiab (un fel de gât ieşit în afară de 15—20 cm.) prin care se scurge zerul într'o găleată.

Peste caş se pun, în crintă, greutăţi ca să-l apese şi să se stoarcă zerul. Pentru a se stoarce bine zerul, baciul, după o primă presiune, mai desface odată ori de două ori învălitoarea, frământă caşul cu mânile, îl înveleşte din nou şi-l pune iarăşi la „teasc", unde-l lasă până vede că numai pică zer de loc. Caşul stors astfel e alb ca şi laptele şi se chiamă „caş proaspăt" sau „verde"[2] (lat. *caseus viridis, recens,* gr. τυρός χλωρός).

Din acest caş se face aşa zisa „saramură" („brânză albă")

[1] *Grai şi suflet* I, 1923, p. 68 sqq.; v. tot acolo, p. 35, atestarea lui *brọnză* în megl., în studiul d-lui I. A. Candrea, p. 26, unde nu se spune dacă înseamnă şi un soiu special de brânză, ori e numai un nume generic.

[2] V. diversele numiri, de care nu ne ocupăm în special, aici, în Dict. Acad., Tiktin, în Pamfile, *Industria casnică* etc.

©BCU CLUJ

tăindu-se „felii“ şi punându-se de obiceiu în zer fiert, sărat, căruia i s'a scos urda.

„Saramura“, „brânza felii“ se face din caş nu prea mult presat. „Telemeaua“, e acelaşi lucru, numai că se face din caş foarte puţin presat şi e introdusă de curând, prin căşarii din sudul Dunării, greci ori bulgari. De aceea nu s'a întins decât în Muntenia, Dobrogea, Moldova şi Basarabia. In Ardeal nu se prepară, decât poate acum după războiu. Felurile acestea de brânză se fac aproape numai la şes, unde vara e prea cald şi e nevoie să se pue caşul la sărat, repede, ca să nu se strice. De aceea dincoace de munţi e puţin cunoscută

Brânza propriu zisă se face mai ales la munte şi este, cred, legată din timpuri străvechi, de păstoritul în munţi. Şi vom vedeà de ce, arătând cum se prepară.

Caşii storşi, cum am spus mai sus, dar *nesăraţi*, se pun pe un pat de scânduri, unul peste altul, în mai multe grămezi. Acolo se lasă mai multe zile, după cum e de caldă ori rece atmosfera.

Astfel caşul, din cauza zerului care totuşi a mai rămas în el, şi cum e şi firesc pentru orice materie organică, fermentează, *„dospeşte“*. După ce a dospit de ajuns, ceea ce numai baciul dibaciu poate cunoaşte bine, caşul devine mai moale, mai elastic, pe când caşul verde e puţin mai aspru şi mai puţin malebil. Caşul dospit are şi un gust acrişor, fireşte, ca şi aluatul dospit pentru pâne, dar nu ca aluatul care stă mai multe zile şi serveşte ca drojdie, pentru plămădeala unui nou aluat

De la acest fapt am pornit, de când urmăresc istoria terminului „brânză“. Aceasta nu se poate face decât din caş dospit[1]; din caş proaspăt este absolut imposibil să se facă „brânză“, în sensul propriu specific al acestui cuvânt. După ce e destul de dospit, baciul ia caşul, îl curăţă de coaja care s'a format pe deasupra, îl face bucăţi şi-l frământă cu mânile, ori, în unele părţi, îl freacă pe „răvar“[2], un lemn cu crestături.

Această frământare, sau mai bine zis „amestecare“, se face ca să nu rămâie bucăţele mici nestrivite, şi mai ales ca să pătrundă sarea măruntă în toată această pastă ce rezultă din ame-

[1] V. şi Dicţ. Acad. la „brânză“ unde se vorbeşte de prepararea acesteia din caş dospit.

[2] Cuvântul e, cred, din aceiaşi bază cu „răvaş“ şi ne vom ocupà în altă parte de el (v. Tiktin, *Dicţ., pentru sensuri*).

©BCU CLUJ

stecarea şi frământarea amintită (cf. „a mestecà mămăliga“ ori şi alte lucruri cari cer această acţiune).

Frământarea aceasta este un lucru necesar, dar nu esenţial[1], după părerea mea, pentru sensul de la care trebue să plecăm pentru originea cuvântului. Astfel şi urda se frământă şi se amestecă cu mânile, dar tot pentru a puteà fi bine sărată.

După ce a fost astfel preparată, se îndeasă bine în burduşi (foi), putini, etc., de aceea se mai spune şi „brânză de burduf“ etc.

Trebue să mai adaug că dacă nu s'ar face din caş dospit, brânza nu s'ar puteà aşezà în vase ca o pastă bine legată, compactă, dar moale, fără să rămâie în masa ei mici goluri. Din caş verde nu s'ar puteà face, şi pentru mintea păstorului este exclusă posibilitatea de a face „brânză“ din caş proaspăt, ori cât de presat ar fi, fiindcă n'ar aveà nici gustul bun al aceleia nici nu s'ar puteà face aluatul acela elastic, ci ar fi fărâmicioasă şi n'ar puteà durà până la anul viitor, când vine noua producţie.

Prin pieţele diverselor noastre târguri, din Ardeal mai ales, se vând caşi dospiţi gata, pe cari cumpărătorii n'au decât să-i frământe şi să-i sare, încât faptul dospirii de care vorbim poate fi controlat de ori cine.

„Brânză“, fireşte, se întrebuinţează, prin extensiune şi pentru a denumì orice produs solid făcut din lapte şi pentru toate soiurile de brânză în genere, ca şi germ. *Käse,* it. *formaggio,* fr. *fromage* etc.

Interesantă este accepţiunea derivatului a *se brânzì* (a se face brânză“, dar nici odată a se face „caş“) ce se zice despre laptele care, fiert, după ce se serbezeşte puţin, se coagulează, ca şi când i s'ar fi pus chiag. Brânza de vacă se face de altfel, cum se ştie, din laptele care nu mai e dulce, pornit spre fermentare. In acest stadiu, se încălzeşte puţin la foc şi se alege astfel brânza de zer, apoi se strecoară. De la aceste realităţi trebue să pornim pentru lămurirea cuvântului nostru.

Schrader RL. constată de altfel că la origine brânza s'a făcut, la popoarele primitive, din laptele acru, pornit spre fermentare. A pune şi termenul nostru în legătură cu ideea de fermentare, dospire, nu înseamnă decât a-l explicà pe baza unei realităţi cunoscute.

[1] Cum crede dl Densusianu, *l. c.*

©BCU CLUJ

Prin urmare la un prototip cu sensul de „dospit", „fermentat" ne duce felul de a se face „brânza", românească.

Dospirea-fermentarea este exprimată în diverse limbi prin termeni cari au la bază ideea de „a fierbe, a se umflà, a creşte, a se ridicà" etc. Astfel: lat. *fermentum* „Sauerteig", „Gärungsstoff", care în legătură cu *defrutum* „der eingekochte Most, Mostsaft", duc la un prototip cu sensurile „wallen, gären, brauen". Aici intră şi alte forme indoeur. cu sensuri de „Bier", „Brühe", „brauen" şi vgs. *brōt*, ngs. *Brot*, etc. (Walde² 225; iar Feist, Et. Wb ². 78 porneşte de la bază *brauta-* „gesäuertes Brot", în legătură cu vgs. *briuwan* „brauen" = durch Gärung bereiten, şi cu got. *broe* „Brot").

Tot aici întră şi alb. *brumε* „Sauerteig", *mbrūń* „knete", *inbrujturε* „gesäuert" (G. Meyer, *Et. Wb.* 49; Jokl, *Untersuch.*, 263), de unde reiese că e mai firească legătura între rom. **frământa** şi lat. *fermentum*, decât cu **fragmentare* [1].

Frământarea (ca şi la caşul dospit) nu e altceva decât o amestecare a „fermentului" (= aluatul vechiu, mic, păstrat din aluatul nou), care e şi acru (pentru care comp. alb. *mbrujturε* „gesäuert") cu făină şi apă caldă. *Plămădeala*, a *plămădì* e acelaşi lucru: aluatul-ferment (drojdia) se amestecă cu puţină apă caldă şi făină, se lasă o noapte şi apoi cu aceasta se „frământă" pânea", adică se face amestecare îndelungată a acestui ferment (plămădeală) cu cantitatea cea mare de făină, câtă se întrebuinţează, după împrejurări, pentru mai multă ori mai puţină pâne [2].

Forma arom. **firmintari**, duce şi ca fonetică, mai curând la lat. *fermentare*, iar ca sens, ca şi în alb., este a „amestecà" „fermentul" mic cu aluatul cel mare, ca să fermenteze şi el. Cuvântul *aluat* (v. mai departe despre acesta) a înlocuit apoi pe vechiul *fermentum*.

Reţinem că în aceste cazuri, fireşte, avem şi ideea de „acru" cum vom vedeà mai departe. *Drojdia* „Hefe", care se întrebuinţează azi în loc de „aluatul" (mic de mai multe zile care ca esenţă e tot una cu drojdia), e de origine slavă şi prototipul

[1] Puşcariu, ZRPh. XXXIII, 233 (şi CDDE); mai nainte, Et. Wb., din *fermentare*, pentru care comp. şi lat. *subigere* > rom. *soage*, (frământà); *submassare* etc., comp şi *farina fermento imbuta* (la verb. *imbuo*, in Georges).

[2] V. Tiktin, Dicţ., care leagă cuvântul rom. de slavul **pomladiti*, neclar ca sens, din care n. slav. *mladina* înseamnă „Bierwürze". Comp. însă rus. *zakvaska* „plămădeală", din baza *kvas*, de care vom vorbì mai departe.

©BCU CLUJ

e pus de Berneker (v. la baza *droždžьja*) în legătură cu gr. δράσσω, ταράσσω, pornind de la sensul „beunruhige, verwirre“ (cf. „a fierbe“); iar pol. *drożdżeć* = „sich verdicken, gerinnen“, „sich setzen“ (un fel de „coagulare“, de care vom mai vorbi). Ajungem acum la exemple în care ideea de fermentare este legată de diversele mijloace de a se face brânză din lapte:

Slav. *kvasъ*: v. bulg. *kvasъ* „ζύμη“, „Sauerteig“, „saueres Getränk“; r. *kvasъ*, „sauerliches Getränk“, *zakvaška* „Sauerteig“, apoi diverse alte corespondente slave cu sensuri: „sauere Milch“, „Brei aus gegorenem Buchweizenmehl“; în skr. „Sauerteig, sauere Milch“ etc. (Berneker, Etym. Wb. s. v.). In rom. lapte *covăsit* (acru).

Lat. **Caseus** are aceeaşi origine (Walde[2], s. v., Thesaurus l. lat., s. v. Feist, Etym. Wb.[2], 211, etc.), cum observă Berneker l. c., de „Geronnenes“, adecă „die zugrunde liegende Anschauung ist das Aufbrausen, Aufsieden, das mit dem Sauerwerden gewisser Substanzen verbunden ist“.

Brânza de vaci, am spus mai sus, se face din laptele serbezit (deci fermentat), care încălzit puţin, se „taie“ îndată, adecă se desface caseina de zer. Acelaşi lucru se întâmplă, bine înţeles, dacă punem lapte acru mai vechiu sau orice lucru acru în lapte proaspăt. Schrader, Reallexik. 559 şi Jokl o. c., spun de altfel că terminii de „caş (brânză)“ au pornit la început de la ideea de acru.

Tot de această familie ţin got. *hvathjan* „schäumen“, *hvatho* „Schaum“, cu ai. *hvathati* „siedet, kocht“ (cf. a „fierbe“ despre must, şi originea lui „fermentum“); v. bulg. *kyselъ* „bitter“[1] *kysnąti* „sauer werden“, prākr. *chāsī* „Buttermilch“. De got. *drobjan* „ταράσσειν“, „irre machen“, „unruhig werden“ ţin me. *draf.* „Hefe“, v. isl. *drafle* „gekäste Milch“, rus. *drobъ*, etc. „Satz, Hefe“ (Feist, Etym. Wb. 94, Berneker s. v.)

Raportul între „aluat-ferment-lichid acru“ se văd în familia gr. ζύμη (= rom. *zeamă*, al cărui sens prim a fost „zeamă acră“, de varză, castraveţi etc.), care înseamnă „levain, ferment“; ζύμωμα id., ζύμωσις „fermentation“, ζυμόω „faire entrer en fermentation“, ζέω „mettre en fermentation“, „siede“, de unde şi ζέσις; „mettre du levain dans le pain“ = τὸν ἄρτον ζυμόω, co-

[1] Pentru acest sens comp. numele *Covasna* (din slavul *kvasъ*-) la est de Braşov, numită aşa, pentru izvoarele de borviz, care are gustul sălciu.

©BCU CLUJ

respunzând explicaţiei mai vechi a lui *frământà* din „fermentare".

Rom. **zeamă**[1] (zamă) nu se explică semantic direct din lat. *zima* = ζύμη (aceasta ar fi dat *žumă;* comp. giur, jur < γῦρος), ci din formele cu ε ca ζέμα, -ατος „décoction, jus" ori ζέσις id. Acestea au influenţat şi pe lat. *sĕrum* l., de unde a rezultat un **zĕrum* care explică pe rom. **zer (zăr, dzăr).** Explicaţia contaminării o vedem în faptul că s'au asemănat ζέσις şi celelalte cu zerul fiert căruia i se scoate urda şi care după puţină vreme se acreşte foarte tare. Păstorii îl întrebuinţează pentru acritul ciorbelor (v. mai departe aceasta la *urdă*).

Din brânza de vaci, curge zer supţire şi acru. Se şi zice de laptele supţire ori searbăd „s'a făcut zer", e numai „zer", încât amestecul lui ζέσις etc., cu ideea de fierbere „fermente", e firească (comp. derivatele cu sens de „zeamă acră", ale slav. *kvasъ*). Pe sic. *zimma* „tumore", „lievito", îl derivă De Gregorio Studi glot. it., VII, p. 428) din gr. *zyme* „fermento: perche il (ermento produce gonfiore". Această trecere de sens ne duce la ideea de „fermentare-umflare"[2].

Aici avem şi familia rom. *aluát* (< lat. *allevatus* „élevé, soulevé"), derivat din *levare* „lever, enlever", de unde vegl. *levur*, rtr. *alver* „gähren; aufstehen; aufheben"; apoi din part. de mai sus şi din *levatum,* *lĕvĭtum, derivă numeroase forme romanice (it *lievito* etc.) cu sensul de „levain, ferment"[3] (cf. rom. „aluat crescut" = dospit, fermentat, umflat etc.).

Legătura semantică între „umflare, ridicare" etc. şi „fermentare" se întâlneşte foarte des în diverse limbi: lat. *tumeo* (cu derivatele *tumidus, tumesco*) „être gonflé, tuméfié", „se gonfler, entrer en fermentation, se soulever" (v. dicţionarele lat.).

[1] Cuvântul e atestat în lat. în ambele forme *zema* = sucus; *zima* „fermentum" cu care l-a pus în legătură dl Densusianu, *H. l. r.*, 202, pe rom. *zeamă*.

[2] Slavul *kvasъ* a pătruns şi în ung., unde *kovász* = savanyitott tészta, mely által a kenyérnek való lisztet keverik [= amestecă], kavarják vagy mint mondani szokás *megkelesztik*. Se mai spune şi *megkel*: megkel a kenyérnek, kalácsnak való tészta. Ceea ce, propriu zis, înseamnă „se ridică, creşte, umflă", adică „dospeşte", „fermentează" (comp. rom. „aluat crescut), v. Czuczor és Fogaras, *A magy. nyelv. szót.*, s. v.

[3] *CDDE*, 1007, 1008. *REW.* 359 *allevare* „emporziehen", 360; 4998 *levamen*, 5000 *levare*, „heben", 5005 *levitum* „Hefe", „Sauerteig", cu formele romanice.

©BCU CLUJ

Din aceeaşi familie cu *tumeo* este şi *turgeo* „strotzen, aufgeschwollen sein" etc. (Walde[2] 797, 799), dintr'un **turos* „geschwollen, strotzend, geballt, Klumpen", de care Solmsen (IF. XXVI, 112 sqq.) leagă, ceea ce este foarte important pentru noi, şi pe gr.: τῡρός „Käse", av. *tuiri* „käsig gewordene Milch, Molken"[1] ceea ce duce la rom. „lapte brânzit"[2].

Exemple de asemenea natură se pot înmulţi[3], dar să ne oprim la cele care vor ajută explicarea terminului *brânză*, despre care am spus că stă în legătură cu *brânduşe* (= bulb, umflătură, v. aceasta mai înainte) prin procesul semantic ilustrat de multele cazuri aduse până acum în discuţie.

Intrebarea este acum de la care nuanţă de sens trebue să pornim, în legătură cu baza *Brend-*, *Brand-* „umflat, umflătură"? Posibilităţile sânt de trei feluri: de la ideea de „umflare-fermentare" a laptelui acrit, „brânzit"[4] (ca la *caseus,kvasz* etc.). In acest caz *brânză* ar fi un postverbal din *brânzì* (despre lapte coagulat, prin acreala-fermentare). Sau un adjectiv **brendia, *brandia*, ori un substantiv colectiv, cu sens de materie dospită, „dospitură" (cf. aluat), de la ideea şi faptul amintit de „dospitură", „caş dospit", adecă bucăţile stoarse de zer şi „dospite, umflate, crescute", ceea ce ne-ar duce tot la colectivul de mai sus, pentru care să se compare rom. (colectiv şi sing.) *frunză* < **frondia*, *varză* < colect. **vir(i)dia*[5] (viridia), *foaie* < *folia* (sing. din neutr. plur. *folium*) etc.

Această explicare este cea mai firească, fiindcă se ţine de faptul real, căci *brânza* este „caş umflat-dospit". Ar mai fi o a treia posibilitate, mai puţin probabilă, fiindcă nu e necesar să ne depărtăm de faptul atât de caracteristic al „fermentării", fără de care nu se poate *brânza* proprie. Anume ne-am puteà gândì că s'a pornit, ca la terminii rom. *formage* (fr.) *formaggio* (it.) < lat.

[1] V. şi Boisacq., *Dicţ. étym. gr.*, 992—3.

[2] *Dicţ. Acad.*, s. v.

[3] Intre altele e de remarcat gr. οἰδέω, être gonflé, s'enfler, grossir; fermenter; οἴδημα, -ατος, „gonflement, tumeur, enflure", οἶδμα, -ατος, *id.*, cu care de sigur stă în legătură rom. *udmă, uimă* („umflătură), ca şi sic. *zimma* „tumore", cu cele amintite la locul său.

[4] Comp. gr. ὄρόμβος „caillot" (de lait, de sang), ὄρομβεῖον „grumeau", irl. *drabh* „marc, levure" etc. < **dh(e)rebh* „épaissir, s'arrondir en boule" (Boisacq, ad. v.).

[5] *REW*, 3530, 9366; *CDDE*. ad. v.

©BCU CLUJ

formaticum, de la forma rotundă a caşilor sau a burdufilor (foilor) în care se pune brânza.

Dar şi acest lucru e secundar, fiindcă în acelaşi fel de vase se pune şi urda, pentru păstrare, nu pentru a-i *modelà* forma, cum se face în adevăr cu unele soiuri de brânză (caşcaval, şvaiţăr etc.) şi cum, de sigur a fost cazul şi cu cea care şi-a luat numele de la „formă".

Explicarea o doua rămâne cea mai intemeiată. Verbul a *brânzì* e ulterior, întrebuinţat figurat pentru laptele ce se coagulează — şi sânt cazuri analoge[1] — din cauza serbezelii. De altfel el are şi o extensiune mică, dovadă că este un derivat ulterior.

Brânză (*brândză*) are deci sprijin semantic mai mult decât suficient în multiplele exemple ce le-am adus, iar din punct de vedere formal nu se opune nimic la derivarea lui dintr'un adjectiv sau subst. colectiv (ca *frunză, varză* etc.) ***brendia, *brandia**[2] < *Brend(a)- Branda-* < indoeur. **gṛendh*, căci în acelaşi timp se găseşte într'o familie cu alt cuvânt, *brânduşe*, ceea ce dă şi mai multă tărie explicaţiei noastre. Geograficeşte şi istoriceşte e sprijinit de formele atestate în mai toate limbile europene, din care au făcut parte şi graiurile traco-dace, peste care s'a suprapus limba română.

O întrebare firească în cercetarea elementelor autohtone este de a vedeà dacă nu se găseşte vreun element în limba albaneză care să steà în legătură cu terminii româneşti.

D. H. Barić, *Albano-rumänische Studien*, I, 32, explică pe alb. *grɛnd* „Geschwulst um eine wunde Stelle" (comp. sic. *zimma* „tumore") şi *grɛndel'e* „Drüse, Skrofeln" nu din lat. *glans, -ndem* (ca G. Meyer, Et. Wb.) ci, pentru greutăţile ce le fac *gl-* acestei derivări, din indog. **gṛandh* > v. alb. **grąnd-* „geschwollen". Explicarea aceasta se întăreşte semantic prin ceea ce am spus noi până acum.

In acest caz rom. *brânduşe, brânză* stau mai departe de lat., în ce priveşte *br-* iniţial, iar alb. şi lat. (cu grandis) stau

---

[1] Comp. gr. τυρόω (<τυρός) „faire cailler, réduire en fromage", „mêler, brouiller"; la pasiv „se coaguler", „se cailler".

[2] Nu cred necesar să se explice *-ză* din *brânză*, ca fiind suf. alb. *-zɛ* din *rânză* < alb. *rą* + *zɛ* (v. DR. II, 643), cuvânt care se poate pune în legătură de fapt cu brânza, fiindcă „rânză" înseamnă şi „chiag".

©BCU CLUJ

aproape prin *gr-*; în ce priveşte restul sunetelor, cum am arătat la *brânduşe*, coincidenţele sânt între gr., celt., germ. veche şi slavă.

*

Alte numiri alb. pentru „Käse" stau aproape de terminul rom., din punct de vedere semantic: alb. *djaðɛ* „Käse", cu v. i. *dădhi* „sauere Milch" (Jokl, *Untersuch.*, 256 şi bibl.) *gizɛ*[1] „Käse, Topfen, gelabte Milch" (v. şi Jokl, *Stud. alb. Etym.*, 15, 28, 54), tosk. *štal'pɛ* „sauere Milch", sic. *štjal'pɛ* „Quarkkäse" etc. se întrunesc, împreună cu alţi termini apropiaţi ca sens, în ideea: gerinnen, Lab, sauere Milch, Quarkkäse (Jokl, *Untersuch.*, 282, 283, şi comp. Schrader R.-L[i], 559, sqq).

Soiuri de brânză dospită se cunosc la popoarele romanice. Dintre acestea citäm pe sic., calabr., piem. **tuma,** prov. *toma* (la *REW.* 8770 **toma* „Art Käse") pe care l-a explicat foarte bine, cred, De Gregorio (*Stud. Glott.* cit., 406) în legătură cu *tumor*[2] „fermento". Ca sens, este „cacio fresco, non salato", şi *tumazzu* „formaggio", în genere: observaţia, făcută şi de alţii „. . . il caccio fresco, prima che s'insala, fermenta" (ibid.) este acum pentru noi ceva destul de cunoscut.

*

In *Grai şi Suflet*, 1923, p. 69, dl Densusianu explică pe *brânză* dintr'un **renč-*, **renz-* şi un prefix *be-*, *bi-*, din care reconstrueşte un **be-*, **bi-renza* „care a putut există în vreun grai iranic din cele vorbite altă dată în răsăritul Europei . . ." Iar ca sens porneşte de la „caş apăsat, frământat" (noi am spus că e ceva secundar acest lucru, fiindcă şi urda se frământă şi se apasă, ca şi caşul verde, pentru a se strecură).

Prototipul reconstruit îl sprijineşte dl D. pe unele elemente iranice asiatice, beluč. *prinčag* (< *pa-rinčag*) „a apăsa, a lăsa să se scurgă, a stoarce", de care se alătură pers. *birezan* „strecurătoare, ciur" < *rēxtan* (ind. prez. *rēzam*) „a goli, a vărsa".

Observaţia care o face dl D. (p. 68) că *brânza* nu e, propriu zis, *caş*, e justă, cum arată şi morav. *brynza*, citat de d-sa, cu sensul de „brânză valahă", în deosebire de *sýr*.

---

[1] *Id. ibid.*, 273.

[2] Cred mai curând de la un postverbal **tumus, -a, -um*, sau refăcut din *tumidus*; în ce priveşte alte etimologii propuse pentru *tuma* v. REW. *l. c.*, dar nu sânt luate serios în consideraţie.

©BCU CLUJ

Dar am văzut că faptul „strecurării, stoarcerii şi apăsării" din formele iranice citate, nu e ceva specific pentru „brânză", cum e „dospirea". Mai observăm apoi că geograficeşte — afară de sens şi forma reconstruită cu un prefix — e mai firească, cred, apropierea de limbile europene amintite de noi.

De altfel între celelalte elemente irano-romanice cu extindere mare şi cu familie bogată şi în Europa, pe care le studiază dl D. în minunatul studiu „Irano-romanica" *(Grai şi Suflet*, I, p. 39, sqq.) baza reconstruită pentru a explică pe „brânză" rămâne prea izolată şi prea departe de teritoriul românesc, prin lipsa de legături mai apropiate ca sens şi formă cu vreun alt element care să ne dea o indicaţie mai plauzibilă că a putut există şi în Europa, în vecinătatea noastră, un termin păstoresc de natura prototipului presupus [1].

Elemente latine şi v. greceşti.

Urdă.

După brânză, e al doilea produs mai însemnat care se face din lapte; acestea au format împreună, odinioară ca şi azi, hrana de căpetenie a poporului român. Vechimea lor, ca a atâtor lucruri din viaţa unui popor, se vede şi în această caracteristică.

„Urda" este mai răspândită decât „brânza", care afară de Megleniţi e numai în Dacia, în nordul Dunării, şi la popoarele slave din nord, vecine cu Daco-românii [2].

Cuvântul *urdă* se întinde, afară de teritoriul sus zis, şi în sudul Dunării. De aceea direcţia în care trebue căutată originea lui este alta decât la „brânză", care fiind la ea acasă în Carpaţi, duce în chip firesc la limba şi ocupaţiunea vechilor locuitori, autohtoni în Dacia.

---

[1] In ce priveşte alte explicaţii ce s'au dat până acum, pentru originea cuvântului nostru, ele nu sânt decât încercări uşoare, absolut inadmisibile, cum arată dl Densusianu în studiul citat, încât nu mai revenim înzadar asupra lor.

Acum în urmă dă şi dl H. Barić o etimologie pentru *brânză*: străvechi alb. **brondja*, **brundzɛ*(?), din indoeurop. **bhrontja* (< **bhere-*) în care intră şi lat. *fervere, fermentum* etc. Semantic această explicare întăreşte pe a noastră. Formal nu poate explică pe *brânză*, fiindcă ar fi dat **brunză* ca *frunte, frunză*, lat. *frontem, frondia*, etc. (v. explicarea lui Barić în *Archiv z. arbanesku star. jez. i etnol.* I, 144, Belgrad. 1923).

[2] V. şi *Grai şi Suflet* I, 68, nota 1, unde se dă şi bibliografia.

©BCU CLUJ

„Brânza" românească este un produs unic în felul ei, care nu se mai vede în alte părţi, nici chiar în Alpi. Urda e un produs păstoresc cunoscut şi în alte ţări; în special în Italia *ricotta* e mult apreciată.

Aceste consideraţiuni ne îndreaptă spre lumea greco-romană.

Până acum nu s'a putut da de rostul acestui cuvânt. Pricina trebue căutată în necunoaşterea a ceea ce se chiamă *lucrul*, împreună cu caracterele lui mai de seamă, de cari se leagă mai totdeauna secretul sensurilor şi deci a originii cuvintelor.

Urda se face astfel: se fierbe zerul rămas, după ce s'a scos şi stors caşul (v. şi mai sus, la „brânză"). In timpul fiertului, un păstor mestecă mereu cu *cârligul* prin zăr, frecând sau răzând în acelaşi timp cu capătul acestuia în formă de semi-lună, pe fundul cazanului, ca să nu se lipească de el partea solidă care se alege încetul pe încetul din zer. După vreo jumătate de ceas de când a fost pusă căldarea pe foc, toată materia solidă care o conţinea zerul se alege şi se ridică albă, plutitoare ca un strat de zapadă.

Baciul o ia cu strecurătoarea (o lingură mare cu găuri) şi o pune într'un săculeţ („zăgârnă", „sedilă" etc.) de se scurge[1].

Scoasă de aici, după ce s'a scurs, se chiamă *„urdă dulce"* şi se mănâncă aşa sau sărată. Urda mai de toamnă se şi presează în crintă, ca şi caşul, şi numai după stoarcerea bine făcută, o frământă baciul, o sară şi o pune în aceleaşi feluri de vase ca şi brânza, al cărei fel de fabricare, cum se vede, seamănă, afară de dospit, cu operaţiunile legate de urdă. *Urdă* se chiamă deci materia aceasta albă care apare în zer, ce se zice că *urdeşte* (=face să iasă *urda* la iveală) prin fierbere. Uneori urda se mănâncă şi altfel. Se ia caldă din cazan şi se pune, cu o parte din zerul fiert, într'o putină. Se face astfel un lichid urdos, cam ca laptele bătut. Acesta se chiamă: *„jintiţă"*[2] „dulce", dacă se mănâncă în ziua aceea; „acră" dacă se mai lasă două-trei zile. Această mâncare este oarecum ciorba acră, borşul păstorilor în timpul verii

*

[1] Comp. şi *Şezătoarea* VII, 113; Damé, Dict.; Dicţ. de la Buda etc.

[2] V. Tiktin mai de aproape. Şi originea acestui cuvânt e neclară (cf. gr. ζέων, -οντος, în legătură cu it. *ricotta*).

©BCU CLUJ

Care din amănuntele de mai sus poate să arăte sensul primitiv al cuvântului *urdă?* Faptul concret specific pentru fabricarea urdei este fierberea zerului. Celelalte operaţiuni sânt mai generale şi se aplică, cum am mai spus, şi altor produse ale stânii.

Deci se poate plecă de la ideea de „fiert", „zer fiert" „ceea ce se produce din zerul fiert", care se vede în it. *ricotta.* Un ecou al acestui termin este la noi adjectivul *răscoaptă* [1] care se zice despre urda bine fiartă. Aceasta este cea mai bună. Sau sensul primitiv a fost „ceea ce se face din zer" „materie zeroasă", ca *jintiţa,* care nu este altceva decât „zer cu urdă", „zer urdit".

Accepţiunea aceasta o are *urdă* în limbile slave, ceea ce este o dovadă că a fost împrumutat în vremea când *urdă* însemnă *jintiţă* (zer fiert, urdit), nu ca astăzi, numai partea solidă din zer, fie că e în cazan, fie că e stoarsă.

Astfel în sârb. *urda* = „geronnene Milch" (Miklosich, Etym. IV b., s v.), iar Karagić trimete la sârb. *gruševina* [2]; are deci sensul de „jintiţă" [3]. In cehă, slovac. *urda* = „Schafmolke" (Miklosick l. c.) şi „petit lait de brebis" (după Cihac, Dict.). In polon. (dial.): *tłusta ženczyca zwie się* **horda,** iar *ženczyca* înseamnă în polon. „Schafsmolken" (v. Dicţ. lui Linde, 1021, vol. VI). In rut. *vurda, udra* = „Art Käse" (Mikl., l. c.) sau „gekochter Rahm aus Schafs- od. Ziegenmilch, milchiger Saft (u. Brei) von gequetschten Mohn- od. Hanfsamen" [4].

Dacă mai adăgăm la acestea şi unii termeni romanici pentru urdă, derivaţi din lat. *serum,* chestiunea se clarifică şi mai mult. In piem. *seirass* (=„ricotta") „... riposto e modellato in sacchetti conici di pannolino" [5]. In Elveţia rom.: *serasset* „grumeaux de lait caillé très delicats" (La Côte); *séré* „fromage très maigre, fabriqué avec le liquide dont on a tiré le fromage gras", germ. „Ziegerkäse"; *ceré, seret,* id. (Alpes)" [6].

---

[1] In graiul din Săcele, dar l-am auzit şi în alte părţi.

[2] V. asupra sensului acestui cuvânt, Th. Capidan, *Raporturi alb.-rom.,* DR. II, 677.

[3] Cihac, Dict. étym., traduce sârb. *urda* cu „lait caillé", iar pe cel rom. cu „fromage mou", „séret".

[4] E. Želechowsky, *Ruth.-Deutsch. Wb.,* Lemberg, 1886.

[5] Vittorio di Sant' Albino, *Diz. piem.-it.,* Torino, 1859.

[6] Bridel, *Gloss. d. Pat. Suisse Romande,* Lausanne, 1866, 351.

©BCU CLUJ

Acelaşi lucru se vede în formele date de *Dictionaire Savoyard*[1]: + *sérac* „sorte de fromage", făcut din zer fiert, în care se pune şi zer acrit; *sĕrachà* s. f. „petit lait avec lequel on fait un fromage mou et maigre, appelé *sĕré* en patois et *sérac* dans le frl".

REW, 7842 dă baza *sĕraceum* „Buttermilch", „Lab", „Zieger", cu coresp. gen. *sasu* etc.

Rom. *urdă*, cum se vede din terminii romanici şi din sensurile de „zer", „jintiţă" cu cari a pătruns în unele limbi slave, duce la un prototip cu sensul primitiv de „materie zeroasă". Cuvântul gr., corespunzător lat. *sĕrum*, este ὀρός (ὀρρός) „petit lait", „lait aigre" cu familia: ὀρρόω „changer en petit-lait, faire aigrir" (comp. „jintiţă acră" şi „zer acru" care serveşte ca oţet[2]; ὀρρώδης, -ης, -ες „séreux, qui ressemble à du petit lait", ὀρροποσία „boisson composée du petit lait" (comp. „jintiţă").

Derivatul ὀρ'ρ)ώδης ar corespunde ca sens lui **sĕraceum*. Din punct de vedere formal trebue să vedem sau un schimb de sufix cu lat. *-ĭdus*, întrucât în lăt. vulg. nu există ceva analog, sau şi cu păstrarea sufixului gr., dar cu schimbarea de accent petrecută în mai toate cuvintele gr. pătrunse în lat.[3]. Exemplul cel mai apropiat este gr. βούτυρον > lat. *bútyrum*, cu accentul pe antepenultima, deşi pemultima e lungă. Cuvântul acesta gr. întins peste toată Romania de apus şi în germană, dovedeşte posibilitatea înaintării lui ὀρ(ρ)ώδης < ὀρ(ρ)ός în orientul romanic, unde a înlocuit pe lat. *sĕrum*, păstrat în apus. Prototipul ar fi deci ***ŭr'da** > **úrdă**, cu *o-* > *ŭ-* ca în it. *orma*, rom. *urmă* < gr. ὁσμή, şi cu sincoparea lui *-u-* (<*-o*) aton, dintre *r-d* (comp. *vĭrĭdis* > *verde*). Se poate să fi fost şi un derivat *a *urdà* (azi *a urdì*[4] care să fi înlesnit schimbarea lui *o-* iniţial în *u*. Schimbarea lui *o* > *u-* în *urmă* (comp. lat. *pŭrpŭra* < gr. πορφύρα) poate să fie şi un fenomen din vreun dialect gr. şi pătruns de acolo în latina vulg. Oscilarea aceasta între *o* şi *u* o mai întâlnim şi în alte cuvinte gr., precum: att. ὅλος şi οὖλος (ion.); ὄρος (att.),

[1] Par A. Constantin, Désormaux, Paris, 1902, ad v.

[2] In Savoya se făceà oţet din zer (o. c.).

[3] Pentru schimbarea accentului în cuvintele gr. intrate în latină comp. studiul recent al lui M. L. de Gubernatis, *L'accentazzione dei grecismi italiani*, în Arhivium Romanicum, VII, pp. 27–87.

[4] V. în Damé, Dict., *a urdì* „faire bouillir le petit lait pour en tirer la urdă".

©BCU CLUJ

οὖρος (ion.). O gr., în general a trecut în lat. vulg. ca *o* închis, cum arată şi alte exemple: ἀμόργη > *amŭrca*; κόμμι > *gŭmmi* etc. prin urmare puteà uşor să fie confundat cu *ŭ* lat. vulg., cum arată şi cazurile de mai sus. Intre acestea trebue pus şi **ŭr'da* (< ὀρ(ρ)ώδης). Admitem forma aceasta feminină, fiindcă se potriveşte mai mult cu firea limbei lat., nu numai pentru că explică bine formal pe rom. *urdă*, de decl. I. Cuvinte gr. terminate în -ης trecute la decl. I lat. în *-a* sânt multe. Citãm numai pe τρώκτης > lat. *trăcta*[2] (pentru formele romanice v. *REW* ad. v.).

Un ***ŭr(o)da** lat. din gr. ὀρ(ρ)ώδης este mai mult decât probabil, iar greutăţile formale sânt numai aparente. In ce priveşte pe *u-* (gr. < *o-*) iniţial avem exemplu hotărîtor chiar în româneşte, pe *úrmă* (lat. *orma* < gr. ὁσμή şi > *ὀρμή: it. *orma*)[3]. *REW.* 6112, porneşte de la un verb. **osmare*, de unde apoi substantivele, postverbale, romanice it. *orma*, span. *husma* etc. In acest fel de a explicà, *urdă* ar fi un postverbal dintr'un **or(u)dare* (astăzi *a urdi*) După exemplele care le-am dat, nu este nevoie să recurgem la această părere, care explică indirect formarea unui cuvânt care există mai înainte de verb

In ce priveşte sensul, chiar dacă formal s'ar puteà explicà şi altfel unele amănunte, nu se poate trece peste „lucru" şi peste realitatea ilustrată cu exemplele aduse mai sus. Din ele am văzut că este vorba de: zer, materie ce iese din zer, zer cu urdă (jinţiţă), şi apoi *urdă*, adică numai materia solidă lar cuvântul gr., ca şi lat. „sĕrum", tocmai aceste noţiuni le cuprinde. Această situaţiune între sensuri şi termeni de produse din lapte o are în vedere şi Jokl (*Untersuch.*, 274—275) în legătură cu alb. *kl'umeshtε*, „Milch, Molken, Käsewasser" şi mgs. *molken* = ngs. *Molken* (Käsewasser) = „Milch" şi „was aus Milch bereitet wird"; mgi. *Molken* „Milch" şi „das daraus Bereitete", fenomen care l-am văzut şi la urdă. Jokl a pus de mult[4] în familia gr. ὀρός, pe alb. *gizε* „fromage"; „Zieger" (urdă) „lait caillé" (v. şi Boisacq, *Dicţ. Ét.*, la adausuri, p. 1120).

*

[1] T. Claussen, *Die griechischen Wörter im Franz.* (în Rom. Forsch., XV, 774; şi v. pp. 857—860).

[2] Claussen, *o. c.* 869 - 870.

[3] Densusianu, *H. l. r.*, 201, 202. Pentru *o* > *u* voiu da în altă parte şi pe *curm*, *curmă*, tot din gr.

[4] In *Stud. z. alb. Etym.*, p. 28.

©BCU CLUJ

Formele slave de nord (cehă, slovac., polonă, ruteană), ung.; apoi cele sârb., bulg. din Macedonia, *vlaška urda* (v. Capidan, DR., II, 470 sqq.) se explică uşor, cum s'a putut observà, din forma rom. cu sensurile vechi şi nouă. Alb. *urða*[1] „Käseart" e tot din aceeaşi bază. Din alb. în dacorom. sau în aromână (aici e urdă, iar în regiuni unde *d* sună -ð-, se zice *urdă*) nu se poate, fiindcă ar fi dat **urdză*, dacorom. **urză*, ca în *barză* < alb. *barðɛ* (cum a arătat Capidan, *l. c.*). Şi în alb. trebue să fie vechiu, şi desigur acelaşi cu *urðɛ*, *urð-i*, care înseamnă şi „Schimmel"[2]. Urda face o mucezeală verde foarte pronunţată şi de aci vine sensul alb. (v. jos, nota 1)[3]. Intr'un cântec popular (colecţia Ţiplea) se vorbeşte de *„brânza putreda şi de urda muceda"*. O altă formă alb. *udós* (din **urðós?*) o socoteşte G. Meyer *(Wb.*, 445) „scheint . . . zu dem weit verbreiteten, in seinem Ursprunge nicht aufgeklärtem rum. maced. *urdă*, Topfen, . . . zu gehören".

Noţiunea de „kugelig", de care se pomeneşte (DR., II, Weigand, *l. c.*) e ceva cu totul secundar. Caşul şi urda trebue să fie întrucâtva rotunde, fiindcă se storc în săculeţe (sedile etc.) mici, în care nu pot avea altă formă. Punerea aceasta în „sacchetti" am văzut-o şi la formele romanice derivate din *serum* (v. mai sus). Explicarea cuvântului o dă numai realitatea, esenţa lucrului şi felul lui de fabricare.

Termini muzicali.

Flúier „flûte (de berger)", „tibia"[4].

Fluierul este cel mai răspândit şi mai tipic instrument muzical al Românilor de pretutindeni, dar în special al păstorilor. Acest fapt spune de la început că cuvântul e din vremea locuirii în comun a poporului nostru.

[1] G. Weigand, *Alb. Wb.* 96, cu adausul „Aller kugelig ☞ Käse mit Schimmel überzogen". Acelaşi autor (*Jahresb.* XVI, 229—230) îl derivă din alb. *urðɛ* (*hurðɛ*) »Epheu, Flechtenkrankheit«, adecă »Käseart die mit Pelz, Flechte überzogen ist«, ceea ce este o explicare din cele mai ciudate.

[2] Weigand, *Alb. Wb.*

[3] Să fie oare şi rom. *urdori* „Augenbutter" (adecă „zeama urdoasă de la ochi") din aceeaşi bază? Cuvântul german ar indică aceasta, precum şi expresia are *caş la gură*, despre copiii mici, în compar. cu puii de păsări cari au un fel de materie albă la cioc, la care expresia e aplicată propriu. Dl Puşcariu, *Et. Wb.*, ad. v., porneşte de la lat. *horridus*.

[4] V. *Dict. Acad.*, 143, sqq.

©BCU CLUJ

Dar nu numai răspândirea lui geografică şi motivul etnic sufletesc — dragostea Românilor pentru fluier — ci şi forma fonetică a termenului acestuia dovedesc vechimea lui.

Cuvântul are o familie bogată de forme şi derivate: *flúier* subst. a.; *flóieră* s. fem.; *flúieră* s. fem., *fluiér* s. a.

A trecut apoi în limbile vecine cu noi: alb. *fl'ojere, fl'oere*, etc.; n. gr. φλογέρα, rut. *flojara* (comp. forma arom.), polon. morav. sloven. *fujara*, sârb. *frula*, ung. *furulya*[1], cu diverse schimbări întâmplate în aceste limbi.

In arom.: **fluiáră**, s. fem., plur. *fluiéri*, megl. *florcă* (< *fluer* + *că*) şi mai des *friel*[2].

Apoi derivate dacorom.[3]: *flúier* „sifflement" (comp. *şúier*), *fluierà* vb. „siffler", „jouer de la flûte (de berger)"; *fluierar* „naiu", *fluieraş* dim.; *fluiericiu, fluieriţă* dim.; *fluieroiu* „grande flûte (de berger)".

Dacă observăm numirile privitoare la „fluier", constatăm că sânt legate în genere de ideea de „ţeavă", „tub" sau planta din care se fac acestea. Aşa, lat. *calamus*, „roseau, tige de roseau, flûte", de unde *calamellus* > it. *caramella*, fr. *chalumeau*, etc. (*REW.*, 1484); lat. *canna, avena, pistula* etc., gr. αὐλός „flûte", „tuyau"; σῦριγξ id., κάλαμος id. etc.

Nici unul din aceşti termini şi nici alţii identici ca sens, cari se mai cunosc, nu au putut opri serios privirile cercetătorilor, fiindcă nu prezentau apropieri formale de cuvintele noastre. Nici încercările pornite de la ideea de „a suflà" n'au dus la rezultate mai bune.

Un amănunt din cele ce privesc felul de a face fluierul m'a făcut să-mi îndrept atenţia în altă direcţie.

Copiii fac de obiceiu un fluier mic din coajă de salcie, căruia îi dau diverse numiri, după regiuni. (V. Dicţ. Acad.) Coaja se foloseşte şi la fluiere[4] mai mari şi la buciume[5].

---

[1] Ibid.; Miklosich, *Wanderungen d. Rum.*, 23; Berneker, *Et. Wb.*, 285; G Meyer, *Et. Wb.*, 108.

[2] DR., II, 482.

[3] *Dicţ. Acad.*, l. c.

[4] Despre *flueroiu* se spune că „este făcut din două bucăţi scobite, unite la olaltă şi pe de-asupra e îmbrăcat cu scoarţă" (*o. c.*). Tot asemenea se face *fluiera*, în Bănat; »flúera« păcurarului e făcută din alun şi lemnul nu se îngăură, ci se crapă în două, apoi se scobesc vălăie în ele, în unul din aceste vălăie [adecă cele două jumătăţi longitudinale ale ţevii] se fac 6 găuri, apoi se asemenează [unesc] cum au fost până a nu fi crepat, *cu scoarţe de cireşi*, ca verigele [de coajă] să le strângă la olaltă.

[5] V. felul cum se face buciumul (uneori numai din coajă) în *Dicţ. Acad.*, s. v.

©BCU CLUJ

Acest fluieraş se face mai ales primăvara, când coaja de salcie se ia uşor de pe rămureà. Se bate adecă partea din ramură, cât trebue pentru o ţeavă lungă de câţiva centimetri, cu un obiect dur, de jur împrejur, iar coaja se desprinde apoi uşor. Se înţelege că i se face de la început dopul cu deschizăturile şi găurile necesare pentru a puteà fluerà. Coaja desprinsă astfel este o ţeavă ca din orice alt material. Acest fel de fluier îl fac copiii şi la Aromâni, cum mă asigură dl Capidan.

In limba gr. există termeni care înseamnă în genere „coajă" dar şi „trestie" şi cari vor da deslegerea problemei ce ne preocupă: φλόος, -οῦς „écorce", „enveloppe" etc., dar şi „sorte de roseau", căci e întrebuinţat uneori pentru φλέως „sorte de roseau"; φλοιός „écorce, pellicule" etc. Apoi derivate: φλόϊνος, -η, -ον „fait d'écorce ou d'une certaine espèce de roseau" şi mai izbitor: φλοιάριον (τὸ) tradus cu „petite écorce"[1]. Toate aceste cuvinte fac parte din familia lui φλέω (Boisacq, 1030).

De la φλέως „sorte de roseau" este şi derivatul φλέϊνος „fait d'une espèce de roseau". Thesaurus l. gr. dă şi alte forme din aceeaşi familie: φιλίς „canna" şi φιλίνη „canneus", formă coruptă pentru φλόϊνος, amintit mai sus. La Hesychios, unde sânt transcrise greşit unele forme din această familie, se redă φιλίς prin σύριγξ (cf. o. c.). Acest φιλίς e suspect şi nu-l înregistrează dicţionarele mai nouă (cf. de ex. Baily) şi nici Boisacq în familia lui φλέω „sourdre", unde însă pune pe φολίς, care are aproape aceleaşi sensuri ca şi φλόος etc. Pe φολίς Hesych. îl traduce şi cu σύριγξ: φολίδα. σύριγγα; φολίδες αἱ λεπίδες..., φολίς λεπίς καὶ σύριγξ πολυκάλαμος, (ed. Schmidt, p. 1529). Se poate ca φιλίς să fie tot una cu φολίς.

Ceea ce ne interesează şi trebue să reţinem este sensul de σύριγξ legat de familia aceasta de cuvinte şi nici nu surprinde după ce ştim că şi din coajă de arbore se poate face fluier ca şi din trestie. Legătura între sensurile de „coajă-ţeavă-tub", care se vede la formele gr., după indicaţiile din Hesychios, e firească dacă ne gândim că, nejupuită, coaja întreagă de pe o ramură are forma unei ţevi, încât rom. „fluier" vine să confirme înţelesurile atestate în glosatorul grec. Coaja de anume arbori, cum e cea de alun[2] amintită s'a putut întrebuinţà şi numai pentru a înfăşurà cele

[1] V. ori ce dicţionar şi în special *Thesaurus l. gr.*, ad. v.

[2] Vezi datele despre felul cum se face, în Banat, fluierul şi cum se construeşte buciumul.

©BCU CLUJ

două jumătăţi de ţeavă longitudinale din care se face uneori fluierul.

Prin urmare *fluier* intră ca sens în rândul celorlalţi termini (*calamellus* etc.) referitori la acest instrument muzical.

Să vedem acum, care din variantele citate corespunde formal cuvântului nostru. Pentru a fixà acest lucru trebue să deosebim între formele româneşti pe cea care e mai veche. Accentul clarifică această întrebare. In arom. avem, cum am arătat, *fluiáră* şi în unele părţi din dacorom. *fluiér*, alături de *flúier* şi *flúieră*. Este evident că o trecere de accent de pe antepenultima silabă pe ultima (*-iér*) sau pe penultima *-iéră* (arom. *-iáră*) ar fi neexplicabilă (comp. *báieră* nu **baiéră*, *şúeră* nu *şuéră*; *tréieră* nu *treiéră*).

Deci arom. *fluiáră* şi dacorom. *fluiér* păstrează accentul primitiv, iar formele întonate pe prima silabă sânt refăcute din verbul, derivat din subst., *fluierà*, care după *şúer*, *şuerà* etc. a devenit *flúier* (verb şi subst.). Schimbarea aceasta de accent se întâlneşte şi în alte cazuri: *măsur* (şi *măsór*) din mai vechiul **măsúr* (comp. *măsúră*), *înfăşur* şi *înfăşór* etc. Alb. **fl'oére,-jére,** păstrează acelaşi accent.

Astfel prototipul nu poate fi decât: gr. φλοιάριον (cet. -ἄριον) devenit după fonetica rom. *fluiér*[1] (din mai v. *fluiár, plur. fluére) şi în arom., cu schimbare de gen. *fluiáră*.

Dacă n'ar fi accentul din arom., alb., şi din formele dial. dacorom., s'ar puteà plecà şi de la φλόϊνος, -η, -ον, care ar fi dat **flóir* (cu disimilarea lui *u*); dar nu e necesară aceasta explicare, fiindcă ceealaltă nu întâmpină dificultăţi. Forma alb. *fl'oére, -jére* este concludentă fiindcă pretinde terminaţiunea *-iariu, -iaria* ca şi cea arom. (v. G. Meyer, Et. Wb., s. v.). Megl. *friel* ar corespunde ca formă lui φλέϊνος (comp. *crier, creier, criel*) dacă nu e contaminare cu bulg. *svirja, svirka* etc.

In afară de alb., fluierul păstorului român, s'a răspândit, împreună cu alţi termeni păstoreşti, la toate popoarele vecine cu noi, ceea ce s'a spus de altfel de multă vreme.

De ce a împrumutat populaţia romanică din Orient terminul acesta de la vechii Elini, se va înţelege mai bine din cele ce vom spune în capitolul despre *broancă*[2].

[1] Comp. *muiát* plur. *muieţi*, *cucuiát*, plur. *cucuieţi* etc. De altfel plur. în arom. este *fluiére*, şi în dacorom. *fluiére* < sg. *fluiér*.

[2] Explicările date până acum: din *flare*, *flabrum* etc., derivarea este imposibilă din punct de vedere formal. (Creţu, *Lexic. slavo-rom.*, 323 sqq.). De la acest verb pleacă şi dl Spitzer (*Z. Rom. Phil.*, XLIII, Nov. 1923, 333), după care cuvântul „das schon viel Kopfzerbrechen verursacht" trebue să

©BCU CLUJ

Broancă.

Este atestat în Banat cu sensul de „contre-basse“ [1] iar după Viciu (Glosar), sinonim cu „scroafă“ (Dicţ. Acad.), precum, în graiul familiar i se mai zice acestui instrument, desigur din cauza sunetului ce-l produce, asemănător „grohăitului“ acestui animal.

Hasdeu [2] il credeà de origine dacă, dar d. Densusianu (H. l. r., 36,37) arată imposibilitatea explicării aceleia, fiindcă se porneà de la sensul „κιθάρα“ pe care nu-l aveà cuvântul gr. βρυνχός, de care a fost apropiat rom. *broancă*. Hasdeu nici nu spune care ar fi fost prototipul acestuia. Forma gr., dacă a existat, ar fi dat însă în rom. **brunc*.

Sensul de „contrabas“ duce evident la o origine onomatopeică. In gr. există termini care indică sunete adânci, grave, ca cele ce le produc instrumentele sau părţi din ele (coarde etc.), servind ca acompaniament cum arată şi expresia românească *ţin hangul* (*hang* = ung. *hang* „sunet“). Ţeava care „ţine hangul“ la cimpoiu se cheamă şi *bâzoiu* şi are tot o origine onomatopeică. „A ţinea cuiva *bâzoiul*“ este „a secundà, a cântà basul unei cântări“, ca în it. „tener bordone“, care, cred, că are o origine onomatopeică identică (v. şi *REW* 1404) cu rom. **bârdăun** şi **bârzăun** (acesta influenţat de „bâzâi“ iar pentru *-ăún* şi de *tăún(e)*. Un vers din A. Pann arată lămurit ce este *bâzoiul: Incepură a cântà Una în coardă supţire, altul bâzoiul ţineà* (v. şi Dicţ. Acad., 533).

Formele gr din cari se explică *broancă* sânt: βρόμος „jedes laute Geräusch, Rauschen, Prasseln, Knattern, Dröhnen“ şi „vom Flöten- und Paukenschall“; βρέμω, între altele, „schallt“ despre „λύρα“ (în Pind.), şi „vom jedem tiefen, hohlen, dumpfen, säusenden Ton“ [3]. Sânt apoi şi diverse derivate din acestea, care fac parte din familia lat. *fremo*, vgs. *brëman* „brummen“ etc.,

---

fie un **subilare* + **flabrum* sau *flare!* Printr'o simplă „şuierătură“ însă nu se pot explicà atâtea variante şi mai ales formele arom. *fluiără*, alb. *fl'oére*, dacorom. *fluiér* etc., de care d-sa nu ţine seamă. E de prisos să mai amintim şi alte explicaţiuni, de aceeaşi natură, cari s'au mai dat.

[1] In Tiktin, „Bassgeige“. Cuvântul mai există în Hunedoara şi Bucovina, după comunicările unor studenţi.

[2] Etym., I, 698

[3] Comp., între alţii, Iakowitz-Seiler, *Gr.-Deutsch.* Wb., ad v.

©BCU CLUJ

bremo „taon“ [1]. Walde, l. c., duce mai departe legătura la v. ind. *bhramará -ḥ* „abeille“, propriu „qui bourdonne“; pol. *brzemieć* „resonner, bourdonner“, v. slav. *brędzdati* „sonare“; gr. φόρμιγξ „cithare“, φορμίζω „jouer de la φόρμιγξ“ etc.[2].

Berneker, *Etym. Wb.* la *bъžǫ*, *bъzěti* dă elemente indentice ca semnatică: ceh. *bziti* „summen“, r. *bzьkъ* „Viehbremse“, „Biesen des Viehs“, dial *bzьrityь* etc. „umherlaufen vom Vieh, wenn es bei Hitze vom Bremsen geplagt wird“, *bъzъ* „Viehbremse“ (comp. Dicț. Acad., *bâză* etc). Acestea duc ca sens la rom. *streche* < lat. **oestriculus* < *oestrus*, a *strechià* (despre vite cari fug de streche), despre care am vorbit în DR II, 824—5. Tot așa e sl. *bezati* etc. „herumrennen, biesen“ etc., ceh. *bzikati* „summen, bieseln, vor der Bremse weglaufen“; **bzikavka** „Art Sackpfeife“ (comp. rom. *bâzoiu*, mai sus, și it. *bordone*); mgs., ngs. *bisen* „umherrennen wie von Bremsen geplagter Vieh“ (Berneker o. c., 112). Toate acestea se leagă de un sens primitiv: „aus der vibrierenden Bewegungen speziell des Schalles entwickelt“ cum observă Kluge, Et. Wb., la *brummen*.

In acest caz rom. a **zburdà** nu poate să aibă decât o origine identică din punct de vedere al sensului primitiv. Dl Puşcariu (v. mai departe în această revistă) îl pune în legătură cu *burdus* „asin“, adecă a „sări, a fi neastâmpărat“ ca acest animal. Am văzut însă că se explică foarte uşor ca sens şi formă, în legătură cu rom. *bârdăun-bârzăun* (un fel de „tăune“) şi cu it. *bordone* „hang“. Acestea sânt puse în *REW* la baza **burdo** (fără asterisc!) „Hummel“, „Brummbass“, de unde it. *bordone* „Brummbass“, „Schnarrpfeife“, *bourdon* „Bass“, „Hummel“, sav. *bordō* „Kuhglocke“, span. *bordon* „Basssaite“, „Brummbass“, „Schnarrpfeife“ etc. originea lui *burdo* o dă ca nelămurită, dar onomatopeică şi aduce în legătură cu el şi pe rom. *bârdăun* [3]. Dacă are vreo legătură acest cuvânt cu *burdo*, *burdus* „Esel“ (v. acestea, cu formele roman. la *REW* 1403, 1405), atunci sensul de „Esel“, s'ar explică din același onomatopeic primitiv ca *burdo* „Hummel“ (comp. gr. βρωμητής „l'animal qui brait“, măga-

[1] Walde², 314, Boisacq, 132

[2] V. şi Boisacq, 1035.

[3] Acesta se explică din **burdun* > **bârdun* (cu *-ur.+cons.* aton > *-âr* + *cons.* ca în *cârpător* < *curpător*, şi cu *-ăun*, prin influența lui *tăun(e)*.

©BCU CLUJ

rul) şi anume de la vocea cunoscută a acestui animal. Originea lat. *burdus* „Esel“ e neclară[1] (v. Walde[2] ad. v.).

A **zburdà,** din baza **burd-* a însemnat „a fugi, a avea neastâmpăr“ etc, ca vita alungată de streche, ori de alte gângănii bâzâitoare, ceea ce am văzut la atâtea exemple citate mai sus.

*

Broancă numai e nevoie să-l lămurim şi am de aproape semanticeşte. Am văzut termini de instrumente, coarde cu sunet de bas etc., derivate din prototipuri care indică diverse tonuri şi în special cel de bas. Formal trebue să presupunem un derivat adjectival, lat. vulg.: ***bromĭcus, -a, -um** cu sensul de „bâzâitor, cu sunet adânc“ etc. Un fem. ***bromica** (sufixul *-icus* puteà fi şi din gr. *-ικός*) dă în rom. **broam(ă)că* > **broamcă* şi apoi *broancă*, cu **-mc-** > **-nc** (comp. ca formă: lat. *cantica, canticum* > rom. *cântec, cântică)*, precum se vede şi în cuvinte mai nouă, ca *mancă* < rus., polon. *mamka* (doică), cu derivatul *măncie*[2].

In sprijinul acestui fenomen fonetic al acomodării labialei la consonanta palatală sau guturală următoare vin şi alte cuvinte: rom. *cince* < lat. *cimex, -icem* „ploşniţă“, (Drăgan, DR, I, 293); *râncaciu* < lat. *ramex, -icis*, despre care voiu vorbì în altă parte a acestei reviste. In dialectele rom. am observat adeseori acest fenomen. In regiunile unde se alterează labialele, *m* devine *-n*, înaintea guturalei: *porânghei* < **porumghei* < *porumbei*, dar şi *porânghi*[3]. *Am* înainte de consonante devine *an*[4], desvoltare care s'a întâmplat întâiu înainte de guturale (an găsit, an cumpărat etc.). In Muntenia, în părţile cu labiale alterate, se pronunţă *linghi* (limbi), *schinghi* (schimbi), cum poate observà oricine. Tot astfel în arom.: strâmbu, *strânghi* etc. Lat. *fimbria* > *frâmbie*, are astăzi forma cea mai răspândită, şi literară, *frânghie* (CDDE 650). Nu mai aducem şi alte exemple; cele de până acum sânt suficiente pentru a explicà pe *n* < *m* + guturală în *broancă*.

---

[1] Dl Densusianu emite ipoteza derivării din *burrus* „roşu“ din cauza culorii părului ce-l are acest animal (*Grai şi Suflet*, 1923, 142).

[2] Tiktin, *Dicţ.*, 947.

[3] In graiul din Săcele, Ţara Bârsii; v. şi DR. I, 485.

[4] V. *Graiul Nostru*, I, p. 385 sqq., p. 387: *ieran copchii.*, p. 391: *cun să faśem* etc. E vorba de regiuni moldoveneşti. Acelaşi fenomen este şi în alte părţi şi ar merità să fie urmărit mai de aproape.

©BCU CLUJ

In studiul asupra terminilor privitori la muzică şi la instrumente muzicale în genere, ne mărginim deocamdată la lămurirea dată pentru *fluier* şi *broancă*. Cu aceste două am pus însă numai problema cercetării prin limbă a elementelor ce ţin de viaţa artistică primitivă a poporului român, care pe lângă moşteniri romane ca *ceteră*, a *cântà*, a împrumutat, din motive prea uşor de înţeles, unele lucruri şi de la poporul vechiu elin, dătătorul atâtor forme de artă şi cultură, de cari s'au folosit şi Romanii şi prin ei alte popoare europene.

Intre instrumentele cu numiri rămase obscure sau rău explicate rămân între altele *vioară* şi *cimpoiu*.

Vioara, judecând, după gr. φόρμιγξ cu familia lui tratată mai sus, duce la un sens onomatopeic care a trebuit să imite „sunetul, zbârnâitul, tremuratul" coardelor, pentru care răsar în minte lat. *vibrare*, *vibrissare* etc.

Cimpoiul, precum am arătat într'o comunicare mai veche, trebue studiat în lumina terminilor europeni corespunzători (lat. *utriculus*, germ. *Dudelsack* etc.) care, cei mai mulţi, arată prin sensul lor vechiu „burduful", „foalele" din care se face acest instrument. In lat. se ziceà şi *centipellio* (cf. *REW*, 1812) pentru „*foale*" şi aceşti doi termini formează punctul de plecare pentru originea rom. „cimpoiu". Ne rezervăm însă dreptul de a tratà cu altă ocazie, pe larg, şi istoria acestor elemente muzicale, întrucât pretind cercetări de detaliu şi informaţii care nu se pot strânge cu uşurinţă.

Numiri de părţi, fragmente din lucruri solide.

Bord, bulz, grunz, fărâmă, mălaiu, mătreaţă etc.

Bord s. m. înseamnă „grosse pierre, bloc de pierre, motte de terre séché (Transilv. şi Banat), piatră mare bolovan, stâncă; bulgăr s. bruş de pământ uscat, întărit", prin analogie şi „bostan". Are şi derivatul *bordan* „grosse pierre, bloc de pierre", deci sensuri analoge cu „bolovan", care se spune şi de bucăţile mari de piatră ca şi de cele de pământ uscat [1].

Nu s'a dat până acum nici o explicare acestui cuvânt. Există în v.-gr. un termen cu sensul celui rom, care-l va lămuri pe acesta: βῶλος „motte de terre", „Erdscholle,-Kloss", „Grund-

[1] *Dicţ. Acad.*, s. v.

©BCU CLUJ

stück", „Klump", cu derivatele βωλώδης, βωλοειδής „schollig, klössig, klumpig", βωληδόν adv. „schollen-, klossartig". Trebue să pornim de la o bază, care în formă latină vulgară, ar fi **bólodus* ori **bólĭdus*, adj. prin schimbarea sufixului cu cel lat. *-ĭdus*. Acestea ar fi ajuns după fonetismul românesc (v. mai sus cazul analog al lui *úrdă* < **or(u)da* > *ur'da*), la **bór(u)d* (ori **bor(e)d* şi apoi *bord*[1]. Despre schimbările de accent cunoscute şi atât de variate, suferite de cuvintele gr. intrate în latină, am vorbit la tratarea cuvântului „urdă".

Bulz s. n. şi m. „pelote, boule, boulette", „rocher", indică un lucru de formă, rotundă, sferică cum este *bulzul* de brânză cu mămăligă, sau orice „cocoloş" bulgăr de caş ori de alte substanţe alimentare (v. *Dicţ. Acad.*, 687). Acesta nu poate fi pus în aceeaşi familie cu *bord*, fiindcă se opun atât sensul cât şi forma (cu ulz, nu *-urd*), ci duce, cum arată şi fr. *boule* (< lat. *bulla*) la lat: **bulla**, *bullula* (comp. şi verbele *bullire*, *bullare* etc.), cari aveau şi sensul de „lucru rotund, umflat, ca un glob". Un ***bullĭdus**, adj. devenit substantiv, ajunge în rom. la *buld*, plur. *bulzi*, după care s'a refăcut apoi sing. *bulz*, fenomen prea cunoscut ca să mai insistăm asupra lui (v. mai departe şi *grunz*). Un caz analog a dat mai de mult regretatul coleg D. Puşchilă, explicând pe rom *solz* (de peşte) din lat. *sol(i)dus*[2]. Familia lat. *bulla*[3] este bogat reprezentată în toate limbile romanice (v. *REW*, s.v. unde se pot vedeà şi sensuri analoge cu cele ale lui *bulz*).

Imburdà (a se ⌣) cu pers. 3. sing. se *îmboardă*, cu sensul de „a se răsturnà" nu poate fi decât un derivat al lui *bord* „bolovan". S'a zis odată a se rostogolì ca un bolovan, sau

---

[1] Se ştie că în lat. vulg. *ĭ* şi *u*, între licvidă şi o altă consonantă s'au sincopat de multe ori, dar nu totdeauna: vulg. *virdis* < clas. *viridis* *calidus* > vulg. *caldus* etc., dar *pulicem* > rom. *purece*, pe când *salcie* < *sal(ĭ)cem* etc.

[2] In *Molitvelnicul lui Dosofteiu*, p. 33.

[3] Cred că nici **bulgăr**, care are aproape aceleaşi sensuri ca şi „bulz", nu poate fi despărţit de acesta. Un ***búllicus**, ori ***búllĭgus** — alternanţa aceasta de sufixe e cunoscută în lat. vulg. — dă în rom. **bulc*, **bulg*, plur. *bulguri* (pentru *-c* final devenit *-g*, comp. rom. *vitreg* < lat. *vitricus* etc.). Forma *bulgăr* e refăcută mai târziu, prin analogie (v. cazurile date de dl Puşcariu în această *DR.*, mai departe). Pentru **bullicus*, comp. **bullĭcare* în *REW.* s. v.

©BCU CLUJ

„a se împiedecà (de bolovan, ciot), a se izbì de bolovan (despre căruţă)", ca de o piedecă, şi apoi „a se răsturnà" (v. Tiktin, *Dicţ*, 759, unde se dă sub forma *îmburdà* „umverfen" şi a se ⌣ „umfallen", dar în Ardeal, unde există cuvântul, se zice *îmboardă* la prez.). Ca sens să se compare şi: a se înglodà, înnomolì etc.

Grunz. Inseamnă „grumeau, pelote; motte de marc de raisin"; „bucată dintr'o materie tare şi fărimicioasă"; special *„drob de sare"* (grain de sel), apoi „bulgăre de noroiu îngheţat, bucată de tămâie"; în *Anon. Car.* „frustum". Prin extensiune, *grunji* şi „boştină stoarsă şi rămasă de la teasc", de sigur din cauza sâmburilor şi fârâmituritor de struguri striviţi.

Formele şi derivatele acestui cuvânt sânt: *grunzi, grunzuri, grunji*, de la care un nou sing. *grunj; grunzos, grunjos, grunzuros, grunjuros*, (şi-ăros), + grăunţos, (*z*)*grunţuros, zgremţuros*, (acesta prin influenţa vreunui cuvânt cu *-m-*), *grundzării* = drum cu grundzuri (Moldova)[1], întrebuinţate mai ales în legătură cu „sare", „pământ", „cărbuni" etc. şi cu alte lucruri care se fărâmă sau au o suprafaţă aspră.

In arom. avem: *grundă* s. f., plur. *grundză, grundzi* „grunz, bucată"; *grândze* (plur., în Olimp) şi *grândză* „tărâţe"[2].

In alb.: *grundɛ, krundɛ, krunde* „Kleie". (G. Meyer, *Et. Wb.*, 132—133).

In ce priveşte originea lui *grunz*, G. Meyer l. c. porneşte de la gi. *grand* „Weizenkleie, grober Kiessand", explicaţie admisă şi de Jokl (*Stud. z. alb. Etym*, 25). Treimer (în *Mitt. des r. Inst.*, 358) socoteşte formele cu *kr-* ca mai vechi şi pune cuvântul în legătură cu v. slav *krupa, krupica* „Brocken, Krümchen" etc., care ar duce la un **grumpo*(?), dar asupra familiei acestor cuvinte slave vorbeşte cu totul altfel Berneker (*Et. Wb.*, 630), care aminteşte înăuntrul lor, după G. Meyer, şi pe alb. *kripɛ* etc. „Salz". Treimer nu se ocupă de formele româneşti, ceea ce face mai mult să cadă sumara sa etimologie.

Terminii rom. şi alb. se vor explicà uşor din gr., socotind, cum observă bine Treimer l. c., că forma cea mai veche a fost cu *cr-* iniţial, din care poate rezultà *gr-*[3], pe când contrariul (*gr-*

[1] V. toate acestea în *Dicţ. Acad.*, 322.

[2] Date de Capidan în *DR.* II, 532-3.

[3] In rom. avem o serie de cazuri: *gratie* < lat. *cratis*, din care şi *grătar*, *gras* < lat. cl. *crassus* etc.; tot aşa *c-* > *g-*: *gaură* < lat. *cavula* etc.

©BCU CLUJ

> *kr-*) este imposibil. Din acest motiv nici forma germană nu poate fi luată în considerare, mai ales că prezintă şi un *-a-*, care nu poate explică pe rom. *-u-* din *grunz*.

Forma gr. din care rezultă *grunz* este χόνδρος m. „grain" („de sel, d'encens" — comp. grunz de sare, de tămâie, mai sus), spéc. „gruau, tisane de gruau; (comp. boştină) — cartilage". Acesta face parte în adevăr din familia lat. *frendo* „broyer" etc., germ. *grand* „sable" etc. (v. Boisacq, s. v.), de la care am văzut că nu se poate plecà.

Acest **chondros,** cu gr. χ- > lat. **ch-** (comp. gr. χάσκω > lat. *casco* > rom. *casc* etc.) şi cu metateza lui *r* (comp. *pregetà* < lat. *prigitare, întreg* < lat. *integrum, frânghie* < lat. *fimbria* etc.) ajunge în chip firesc la **crund, *grund,* care refăcut din plur. *grunzi,* a ajuns la *grunz. Gr-* iniţial pentru *cr-* mai vechiu, păstrat în alb *krundɛ* etc., s'a desvoltat supt influenţa lui *grăunţe, -nte, grăunţos* (v. mai sus forma *zgrunţuros*), care are un sens apropiat, cum se vede şi din lat. *granum salis,* fr. *grain* de sel etc. (comp. la *granum REW,* alte sensuri anologe în limb. roman.).

Rom. *grunz* a păstrat şi genul gr. masc. (*un grunz, doi grunzi*) şi numai în forma mai nouă *grunjuri* este şi neutru.

Alb. *krundɛ* etc. şi arom. *grundă* fem. se explică din gr. χονδρίον dimin. n., devenit *grundz,* plur. *grundză, grundze,* după care s'a refăcut un sing. *grundă,* mai vechiu **crundă,* din care se explică şi alb. *krundɛ* fem. Sau şi mai bine se pot explică din adject. cu acelaşi sens κονδρός, *-á, -ón,* care la fem. dedeà în rom. **crundă* > *grundă.* Se poate chiar să fi existat odată ambele forme (masc. şi fem.) în v. rom., cum arată aromâna şi albaneza.

Albanezii au împrumutat cuvântul de la Români, după trecerea lui *-ond* > *-und* (comp. *frunte* < lat. *frontem* etc.), ceea ce în alb. nu se puteà întâmplà. Varianta arom. *grândză* se explică prin fonetismul acestui dialect, unde *u* devine *â,* în asemenea poziţie (comp. *frândză — frundză*)[1].

Cuvântul nu există în alte limbi romanice şi de aceea tre-

[1] Sensul de „Kleie" din alb. şi „tărâţe" din arom. se explică din cel de „Graupen von Weizen, Spelt oder Dinkel", „alica" etc., căci derivatul κονδρώδης înseamnă „graupenartig", „ἄλευρα" (Seiler, *Gr. Deutsch,* Wb., p. 1806.). De aceea nu e nevoie să mai ne gândim la un *grandia,* (ca în DR., II, l. c.) nici din punct de vedere semantic.

©BCU CLUJ

bue să-l considerăm ca venit în graiul Romanilor, de la Grecii din Orient, şi nu din Apus.

Păstrarea aşa de exactă a sensurilor din gr. dovedeşte o convieţuire mai strânsă cu vechii Elini, într'o regiune unde aceasta era mai firească şi anume lângă Marea Neagră. Elemente gr. în româneşte pe cari le vom mai da în acest studiu vor întări, cred, această explicare.

In familia aceasta de numiri privitoare la părţi mici, mărunte din lucruri solide merită atenţiune: **fărâmă, mălaiu** şi **mătreaţă.**

Fărâmă fem., plur. *-me, -mi* „kleines Bruchstück, Brocken" (von Brot)[1], cu derivatele *fărâmiţă, -ele* (dimin.), *a fărâmà, fărâmitură* etc. înseamnă orice parte măruntă dintr'un obiect, de obiceiu solid, dar se întrebuinţează în mod special în legătura „fărâmă, fărâmituri de pâne". Sensul general rom. este mai cu seamă cel de bucăţele mici rămase din mâncări, mai ales de pâne sau de paste în genere.

De aceea legătura care a făcut-o dl Puşcariu (*Et. Wb.*, s. v.) cu lat. *far* este cea mai firească. A pornit însă de la un derivat **farrīmen*, pe care, ca sens, dl Meyer-Lübke, *REW.*, 3202, nu-l admite. Dar greutatea în această derivare e numai formală, fiindcă ar fi ajuns la **fărâmene, făr(à)mănà* şi nu s'ar puteà explicà nici corespondetele alb., cu aceleaşi sensuri: θerríme, şi verb. θermoń. Forma primitivă lat. vulg. (cu *-rr*), pe care o pretind acestea este: **farrīna**, cu înţelesul de *fragmina* **farrīna*, părţi mărunte din *far(r)*, care nu însemnà numai cereale „blé, froment", dar şi „gruau, farine", „gâteau", „épeautre, pain" (comp. *una farris libra*, „une livre de pain")[2]. *Fragmina panis* (atestat în Suet.)[3] e sensul de bază care se explică prin cele ce le au terminii rom. şi alb. Acest cuvânt ţine de viaţa agricolă şi de bucătăria Romanilor. De altfel *far* are o întrebuinţare deasă, cu sensuri variate, explicabile când e vorba de „grâne, cereale" etc., de care se leagă mai totdeauna ideea de mărunt. Astfel: *grana farris* (Verg., *Georg.* I, 185), *farra paucissima* „Schrot, Mehl" (Ovid., *Fest.* 6, 180); *farinam bonam et far subtile sciat facere* (Col. 8, 11, 14); *...pistores... qui far pinsebant* (Plin., XVIII, 108.)[4].

[1] V. Tiktin *Dict.*, şi *Dicţ. Acad.*, s. v.

[2] V. de ex. Benoist-Goelzer, *Dict. lat. fr.* 565.

[3] V. ibid.

[4] V. şi H. Blümner, *Technologie u. Terminol. der Gewerbe u. Künste bei Griech. u. Rom.*², I, 56 sqq.

©BCU CLUJ

Din acestea reiese că ***farrina**, *(*farrīma)* (fragmina), puteà să însemne şi *far* făcut mărunt, fărâmiţat.

Far avea şi diverse derivate în lat.: *farraceus*, *farreus* „de blé, d'épeautre", *farrago* „mélange, fatras, compilation", *farreum* „gâteau de blé", *farricus* „de blé, de froment", *farriculum* „gâteau", sensuri pe care le are şi *far*. Cum am spus, este logic pentru chestiunea ce ne preocupă, să plecăm de la ideea de „bucăţi mici de pâne şi de paste" — sensuri atestate pentru *far*.

Din punct de vedere formal ***farrima** a ajuns la *fărâ·nă*, fie că a fost plural n., din care s'a refăcut un sing., ca *foaie* din plur. *folia* etc., fie că a fost de la început un sing. fem., adjectiv devenit substantiv. Prefacerea lui *-n-* în *-m-* este o asimilare cu labiala *f-*, sau s'a întâmplat prin influenţa lui *m* din *fragmen*.

Fenomenul influenţării reciproce a două labiale este cunoscut şi în limba rom.: *nalba* < lat. *malva*, a suferit o disimilare a labialei *m; furnică* < lat. *formica* de asemenea. De aceea asimilarea care o admitem noi poate şi singură să explice schimbarea lui *-n-* > *-m-* (comp. şi rom. *bucium* < lat. *bucĭna)*. Derivatul **farrīma*, care explică şi pe alb. *ðerrimɛ*, deşi nu l-am găsit atestat, dar e probabil, fiindcă suf. *-īnus* denotă în lat. apartenenţa la ceva, asemănarea sau ideea de mic. A fost întrebuinţat şi pentru formarea de diminutive, ca şi de adjective nouă[1]. *Far* este păstrat în limbile romanice *(REW*, s. v.), încât existenţa în rom. a unui derivat al lui, se întăreşte mai mult. Derivate cu *īnus,- u,-um* sânt în rom., deşi rari: *căpĭţână* < **capitīna*, *brăcină* „ceinture" < **bracīna* (adj.), *albină* < **albīna* (din *alvus*)[2], *noteină* < **annotĭnīna*[3] etc.

Mălaiu. Acest termin agricol are multă asemănare semantică cu lat. *far*, fiindcă designează anume soiuri de cereale: 1. „meiu", „Hirse" „panicum miliaceum" (= „κέγχρον" în Bibl. de la 1688); 2. făină făcută din meiu şi porumb (se zice *mălaiu de meiu* şi ~ *de porumb* sau numai *mălaiu*); 3. turtă făcută din mălaiu („Maisbrot") sau, prin extensiune, şi din alte seminţe de plante (v. Tiktin, *Dicţ*, 945)[4].

Mălaie (plur.), mai ales în Moldova, se chiamă în genere

[1] V. Grandgeant, *Introd. Lat. Volg.*, 27; M.-Lübke, *Gramm. l. rom.*, 540 sqq., unde se dau şi exemple de derivate de la nume de materie.

[2] *CDDE.*, s. v.

[3] *DR.* I, 248.

[4] V. acolo şi alte sensuri prin extensiune, ca *mălaiul cucului* „Hasenbrot" etc.

©BCU CLUJ

cerealele cu boabele cele mai mărunte, cum sânt meiul şi dughiia, iar *mălaiu* în sens de făină nu se zice nici odată de cea de grâu, de care se deosebeşte mult, fiindcă porumbul e măcinat ceva mai mare. Tot asemenea se măcină odată, cât ştiu, şi meiul. Mămăliga de meiu se mai mâncà în şesul Dunării, acum 25—30 ani, cum am văzut eu însumi. Azi se întrebuinţează numai pentru a fabricà bragă. Din meiu se mai face păsat, care nu e altceva decât un meiu pisat uşor pentru a-i distruge şi lua coaja de pe boabe, ca să rămâie miezul.

Cum arată şi cuv. *păsat* (< lat. *pinsatum* sau *quassatum* DR., II, 716—717), care însemnà cereale uşor zdrobite, de obiceiu în piuă, cum se face şi azi la noi, iar nu măcinate ca grâul, sensul primitiv al lui *mălaiu*, (plur. *mălaie*), reiese că a putut să fie cel de „boabe mărunte", „măciniş mai mare", boabe zdrobite, mai puţin mărunt decât făina de grâu şi de meiu, cereale cu boabe mărunte, cum e meiul. Având pentru această plantă în rom. numirile lat. *meiu* < lat. *mĭlium* şi *păring* < lat. *panĭcum*, *mălaiu* se arată a fi fost, nu un termin propriu pentru acestea ci un colectiv cu sensul generic de „boabe mărunte, măcinătură, uruială mărunţă", ca şi „păsatul" (comp. şi *grăunţe*, cu sens generic de „boabe de cereale").

De altfel de la ideea de „a măcinà, zdrobì, pisà" sânt în diverse limbi, mulţi termini referitori la cereale, precum:

Milium e pus în legătură cu *molere* „a măcinà", de Vaniček şi Curtius (v. Walde², 484); lat. *granum*, cu toată familia lui, vine dintr'un indoeur. cu sensul de „reiben, aufreiben" (ibid., 352 cu forme din alte limbi, având sensuri de „Kern", „Erbse", „Weinbeerkern", etc.), de care ţine şi gr. γῦρις „feinstes Weizenmehl".

De familia lat. *molere* ţin, între altele: got. *malma* „Sand", vgs. *melm* „Staub", vgs. *gimulli*, ngs. *gemüll* „Staub, Gemüll", vgs. as. *mëlo*, etc., „Mehl", alb. *miel* „Mehl" — cu alte cuvinte „măciniş".

In această familie, intră şi rom. *mălaiu*, pentru care exemplele semantice se pot înmulţi [1]. In greaca veche există şi ter-

[1] Astfel sânt în familia lat. *frendo*, în care intră şi χόνδρος, de care am vorbit la *grunz*, gr. κέγχρος „Hirse, Korn" (= „zerriebenes" ca şi *granum*); în cea a lat. *rudus*, cu lit. *grúdas* „Korn" etc (Walde², 315, 660). Terminii de cereale cu sensurile variabile de „grăunţe", „făină", turtă" etc., se pot vedeà în Hoops, *Waldbäume u. Kulturpflanzen*, p. 344 sqq., sau în Hehn, *Kulturpflanzen u. Haustiere*, 1911.

©BCU CLUJ

minul μύλλω „zerreibe, zermalme, mahle", alături de μύλη, μύλος „Mühle", din familia lui *molere*, cu derivatul ἄμυλος „non moulu", „gâteau de farine", ἄμυλον „gâteau", „amidon" (Boisacq, s. v.), care spune „ἄμυλος „gâteau" reste pour moi obscur", dar am văzut ca şi *far*, cu derivatele lui, şi alţi asemenea termini, au sensul de „cereale-făină-turtă" (pentru care comp. şi notele de jos). Tot la μύλη adaugă Boisacq şi forma gr. sicil. μύλλος „sorte de gâtean" (comp. Bailly, Dicţ. gr.-fr., după Ath., XIV, 647, a) pe care însă cel dintâiu îl traduce cu „pudenda muliebria" şi nu ştiu dacă e acelaşi cuvânt, dar e pus şi de Walde[2] 500 (la cuv. *mulier*), tot în familia lui *molere*.

Amylum, pătruns din gr. în lat., s'a păstrat în formele roman., it. *amido* (> port. *amido*, fr. *amidon*, etc. *REW.*, 437).

In lat. cuvântul acesta e atestat în variantele *amylum*, *amulum*, *amolum*, acesta în gloss. cu sensul *polenta*, iar în Pliniu, 18, 76: *amylum ... ex omni tritico ac siligine, sed optimum e trimestri*. Apoi formele: *amoelon*, *mulom*, *amylo*, *amolon* (v. Thesaurus, s. v.). Din punct de vedere formal variabilitatea vocalei penultime se explică prin felul de trecere al gr. -υ- (y), care în lat. ajunge la *ĭ* (deschis), *ŭ*, *ĭu*[1]. In rom. a trecut, accentuat, la *u (stylus*, gr. στῦλος, rom. *stur)*, după guturală la *ĭu* (giur < gr. γῦρος, lat. *gyrus)*, aton la *e* (din lat. vulg. *ĭ)* ca în *genune* < **girone* (*CDDE*, s. v) şi în *tămâie* < gr. τυμίαμα, prin faza **tĭmania*[2], evident cu disimilarea lui *m* ultim.

Cuvântul rom. este un derivat cu sufixul *-aliu*, *-alia* din *amylum* (gr. ἄμυλος, -ον) sau din gr. μύλλω „a măcină", deoarece explicaţia dată de Weigand[3] din *meiu* + *laiu*, adică „meiu negru", nu se poate susţine nici formal nici mai ales semantic, căci meiul este galbin, şi de loc negru.

Dar ar trebui şi documentat că a existat în vreo limbă un termin analog unui meiu-laiu (negru), fiindcă în lingvistică nu se mai poate tratà azi un cuvânt, luat izolat, ci pus în lumina altor termini analogi ca sens. Compoziţia presupusă a celor două cuvinte trebue admisă pe de altă parte ca foarte veche, ca să nu se mai recunoască azi decât ca un singur cuvânt Explicarea dlui Weigand o respinge şi Tiktin (în Dicţ. l. c.), dar se

[1] Grandgeant, *Lat. vulg.* cit., 104–106.

[2] I. A. Candrea, *Graiul din Ţ. Oaşului*, 13.

[3] In *Jahresb. Rum. Inst*, XVI, 78 şi înregistrată şi în *REW*, 5572.

©BCU CLUJ

gândeşte, semantic numai, foarte just la slav. *mlěti*, „mahlen".

Terminii pe cari i-am citat mai sus sînt destul de lămuritori pentru a vedeà că *mălaiu* nu poate fi despărţit de ei ca sens.

Care poate fi acum punctul de plecare formal? Din *amylum*, cu sufixul *-aliu*, *-alia* (ca în *măruntaie* < *minutalia* etc.) am ajunge la un **a*]**mylalia** > *măral'e* > *mălaie*, cu asimilarea lui *-r-* < *-l-* înainte de dispariţia lui *-l'* înmuiat (comp. arom. *lălătoare* < *laboratoria*, prin faza **lărătoare*, *CDDE* s. v., ar. *căloare* < lat. *calorem* etc.). Ca sens am pornì astfel de la ideea de „făină" apoi „pâne, turtă", „cereale boabe mărunte" (comp. şi rom. *pâne*, *pâni* cu sensul de „grâu, grâne"), ceea ce am văzut la exemplele citate mai înainte.

Sau s'ar puteà pornì de la gr. μύλλω, cu un derivat în lat. vulg. **myllalia -ium* cu sens de „măciniş" etc. (comp. exemplele de la *molere*). Cum însă gr. μύλλω e mai rar atestat, şi cum *amylum* e mai bine cunoscut în lat. şi e trecut şi în it., e mai firesc să pornim de la acesta, întrucât fonetic se poate explicà tot aşa de bine ca şi din verb, care are, e drept, un *-ll-* intervocalic, păstrat nealterat în româneşte (comp. *caballus* > *cal* etc.).

Realitatea legată de sensurile rom. *mălaiu* „făină", „turtă" (propriu „mâncare, pastă"), „cereale cu boabe mărunte" duc cred destul de evident la un ***amyl(l)alia** legat de μύλλω sau de *amylum*, care sînt identice ca sens şi origine.

In ce priveşte sing. *mălaiu*, mai des decât *mălaie*, trebue considerat mai firesc, ca refăcut din plural, întrucât, fiind vorba de un colectiv, un prototip plural e cel mai logic şi în acelaşi timp corespunde cu ceea ce erà în lat. (comp. *victualia* [1]).

In ce priveşte sufixul *-alia*, acesta apare chiar în latină derivând colective (comp. *carnalia* „viande") şi trec în limbile roman. ca singulare, designând cantitatea. Sînt şi cazuri cu sing. *-alium* (cf. animalia-*animalium). Derivatele se formează de la subst., adjective, ca şi de la verbe [2], în cât nici din acest punct de vedere explicaţiunea ce am dat nu întâmpină greutăţi.

[1] *Victus* „Lebensunterhalt" are în rom. şi sensul „Getreide" (în aromână) şi în vegl. tot aşa (*REW* 9315).

[2] Meyer-Lübke, *Gramm. l. rom.* II 528 sqq., unde se pot vedeà şi exemple.

©BCU CLUJ

Din *mălaiu* există şi derivatul **mălăiéţ** (adj.) cu sensurile (după Tiktin) „von weniger Konsistenz: mehlig, sandig, weich, mürbe": *piatră mălăiaţă* „mürber Sandstein"; *pere mălăieţe* „molsche, teige Birnen".

Mătreaţă, arom. **mătraţă** „(Kopf-)Schuppen", „pellicule"[1], trebue comparat şi el cu termini analogi din alte limbi, pentru a fi explicat cu mai multă probabilitate. Iată câteva exemple: gr. πίτυρον „son, la partie la plus grossière du blé moulu; crasse farineuse de la tête", πιτυρίασις „dartre farineuse à la tête" (: πάσσω „stampfe, schrote", lat. *quatio*, Boisacq, 788); lat. *furfur* „der Balg", „Kleie", *furfures* „die Schuppen auf der Haut des menschlichen Körpers" (∽ *capitis*, ∽ *in facie*); *furfuraculum* „der Bohrer", *furfuriculae* „de toutes petites pellicules"; în romanică: lucch. *forforo* „Froschlaich", „Wasserpflanzen, die sich über stehende Gewässer ausbreiten"; it. *forfora* are şi sensul de „mătreaţă" (*REW*, 3595). *Furfur* în lat. stă în legătură cu *frendo*, din o bază **gher-* „zerreiben" (Walde² 328). In familia lui *molere* stă şi v bulg. *molь* „Motte (= mahlendes, Staub oder Mehl machendes Tierchen), de unde rom. *molie*, care mâncând stofele, formează un fel de fărâme, tărâţe, ca şi mătreaţa, cum face şi carul în lemn. Rosătura acestuia se chiamă în rom. „făina carului".

Din familia lat. *tero, terere* este subst. **tarmes, -mĭtis** (Walde² 775) cu sensul „ver qui ronge le bois", „ver de la viande"[2], pătruns şi în limbile roman, în special cu înţelesul de „Motte", „Milbe" (*REW* 8586). Un derivat ***tarmĭtea,*** cu înţelesul de „rozătură, rumegătură, făină, tărâţe" făcute de vermi, cari, molii, ajunge în rom. la **trămeaţă* şi, prin metateză[3] la *mătreaţă*, al cărui sens de azi se explică uşor prin exemplele date mai sus. Legătura semantică între „tarâţe" şi „mâtreaţă" se vede şi la it.

---

[1] Şi unele plante poartă acest nume: conferva, peplis portula, *„mătreaţă de arbori"* „usula barbata", *CDDE* 1071, unde se derivă din *mater*, > **matrĭcia*, pornindu-se de la ideea de „materie ce se depune". Tiktin, s. v., îl pune în legătură cu germ. *Matratze*, it. *materasso*.

[2] Poate că aici trebue pus şi rom. *strepede* < lat. **experteridus* (comp. *pertero*), > **spertred* > *streped*? (comp. şi *teres* din aceeaşi familie, şi alb. *štrep*; apoi gr. τερηδών, lat. *teredo* care înseamnă şi „larve dela viande").

[3] Ideea unei metateze la acest cuvânt mi-a fost sugerată de dl. Puşcariu.

©BCU CLUJ

crusca < germ. *krūska* „Kleie" (*REW.* 4788) şi nu poate surprinde, fiindcă asemănarea între lucruri este evidentă.

Cât priveşte numirile de „mătreaţă" date unor plante (v. Tiktin s. v. şi CDDE l. c.), dintre cari unele *(conferva rivularis)* se aşează pe ape stătătoare, să se compare sensurile romanice amintite la derivatele din *furfur*.

Metateza întâmplată în *mătreaţă* nu poate fi privită ca ceva greu de explicat în situaţia fonetică a cuvântului acestuia, care a putut fi influenţat şi de „mărunt, măruntaie", pentru schimbul de silabe: **tră-meaţă*, *mă-treaţă*.

Metateza însă pare a fi un fenomen mai des decât se bănuiă, în limba română, cum am mai observat şi la alte cuvinte, explicate cu alte ocazii[1] şi cum se ştie din cazurile *ruguma* < *rumega*, *pădure* < *palude* etc., (comp. şi port. *tanchagem* < *chantagem* < lat. *plantaginem*, REW. 6577; it. *rabbuffare* < *baruffare* ibid. 1116; it. *cofaccia* < *focaccia*, *ibid.*, 3396 etc.) şi, exemple de acestea, se pot aduce multe.

Termini cari privesc viaţa socială.

Limba noastră, ca oricare alta păstrează cuvinte care oglindesc stări sociale din trecut, arătând în acelaşi timp şi originea etnică a lor. Deosebirile între păturile sociale romane le vedem în cuvinte ca *domn* (< lat. d o m i n u s), v. rom. *şerb* (< lat. s e r v u s) etc., alături de termini împrumutaţi, precum *boier* (< slav. *boljarin*), *slugă* (< v. slav. *sluga*) etc.

Intre termeni străvechi, de această natură, sânt şi faimoşii **stăpân** şi **jupân**. Din neputinţa de a-i explică înnăuntrul limbii noastre, au fost consideraţi, în chip foarte comod, ca fiind de provenienţă slavă. Nu e nevoie să citâm autori pentru întărirea acestei păreri, fiindcă ea circulă din secolul trecut[2] în toate manualele de şcoală, nu numai în studiile de specialitate, filologice şi istorice, streine ori româneşti.

Sânt cu totul patru cuvinte vechi româneşti: *jupân*, *smân-*

[1] *Inţesà* < **insitiare*, *infiripa* < **inperfilare*, *întunecà* < **innocticare*, *răzima* < **remediare* etc., (v o serie mai mare de metateze date de dl Puşcariu în această *DR.*, pp. 380–381, atât din rom. cât şi din alte limbi).

[2] De la Miklosich şi Cihac încoace.

©BCU CLUJ

tână, stăpân, stână[1] care fiind şi în unele din limbile slave, au fost socotite ca împrumuturi venite de la vechii Slavi, în cele dintâiu timpuri ale contactului nostru cu ei şi mai precis, înainte de marea influenţă slavă venită asupra noastră prin sec. VI—VII d. Chr.

S'a simţit nevoia de a conchide că aceste cuvinte au pătruns la noi cu 2—3 secole înainte de influenţa slavă dovedită istoriceşte, fiindcă amintitele cuvinte au un fonetism special *(-an > -ân)* care nu se întâlneşte la nici una din formele bine dovedite că sânt slave. Deşi filologia se găseà atunci în epoca legilor „fonetice", totuşi, cum se întâmplă adeseori şi azi, cuvintele de care ne ocupăm au fost declarate „excepţii" şi împinse cu 2—3 secole în urmă, ca să nu facă cumva vreo piedică regulelor generale scoase din mulţimea de cuvinte slave intrate la noi.

Greşala şi contrazicerea aceasta le-am observat de multă vreme şi le-am semnalat în lucrarea mea *„Cuvinte şi Lucruri"*[2].

Am spus acolo că nu putem să socotim de origine slavă cuvinte care prezintă trecerea grupului *an-* la *-ân,* fenomen ce se întâlneşte numai în elementele noastre de origină latină şi absolut în nici un cuvânt din cele sigure slave. Iar acestora de care vorbim nu li s'a dat până astăzi o explicaţiune serioasă înăuntrul limbilor slave.

Aşa stând lucrurile, nu e o greşală, să aducem pe Slavi, fie şi numai în triburi răzleţe, cu 2—3 secole mai de vreme, în atingere cu noi? Nu erà mai firesc să se spună, că originea acelor cuvinte nu este clară?

Astăzi filologia românească şi-a lărgit destul de bine orizontul, iar lingvistica generală îi pune destule mijloace la îndemână, pentru ca să-şi poată purtà privirile, libere de prejudecăţi, în toate direcţiile spre care duce interesul şi cerinţele unei probleme. Inlăturând astfel părerea veche şi neîntemeiată despre originea slavă a celor patru cuvinte, să cercetăm în altă direcţie originea lui *jupân* şi *stăpân,* fiindcă pe *smântână* l-am explicat altădată[3] când am dat şi o ipoteză despre originea terminului *stână.* Asupra acestora vom mai revenì în altă parte a studiului nostru.

[1] Despre *stână* anunţă şi dl Densusianu *(Grai şi sufl.* I, 70) că-l va explicà din o altă limbă, din care a venit, înaintea Slavilor, la noi. Părerea noastră că aceste cuvinte nu sânt slave o admite acum şi d. Puşcariu (v. această DR. p. 378 ş. u.).

[2] Dacoromania, II, p. 361.

[3] Cuv. şi lucr

©BCU CLUJ

Jupân, v. rom. giupân.

In limba v. rom. cuvântul acesta serveà mai ales ca titlu ce se da persoanelor din clasa de sus, cum reiese din atestările ce le avem până acum: .. *jupânului lui Stroe Buzescul ce-au fost stolnic la Mihaiu Vodă* (Dintr'o inscripţie din 1602, Iorga, *Inscr.*, 169); *Bucură-te, giupâne* (Din Dosofteiu, ap. Tiktin 880, cu lămurirea: „die Magd zum Herrn").

Aveà deci sensul de azi al lui *domn* în accepţiunea lui de titlu, termin de adresare cuviincioasă către persoane sus puse, ori streine, dar nu cel de „domnitor", căci nu găsim nicăiri zicându-se „jupân cutare Vodă" etc.

De aceea îl vedem întrebuinţat şi ca termen de adresare către Dzeu:... *chemându-l pre el gĭupân* (N. Test., 158) = *dumnezeu acela chemându* (Cod. Vor.) = ...*domnu pre el chiemând* (Bibl. 1688) = ... et l'appelait son seigneur. Tot „seigneur" „signore", „Herr" înseamnă în: *multă sănătate dumitale giupâne birău de în Bistriţa* (Iorga, *Doc. Bistr.* 20 de la începp. s. 17). Tot aşa e atestat *jupân* în Maramureş (Iorga, *St.* XIII, 255) ca şi în titlul ce-şi dă „*eu jupânul Hrajilŭ Lucaci, judeţul Braşovului*" (Coresi), ca şi în *giupâne Pomplie* (Varlaam, 61/2). Uneori se întrebuinţează fireşte şi cu sensul de „stăpân": *sluga ce va fura în casa giupânu-său* (Pravila Mold. 27/2, cf. şi 27/2, 179/2, etc.).

Femininul *giupâneasă, jupâneasă* aveà aceeaşi accepţiune de »signora«, »doamnă«, ca termin de adresare sau ca titlu pentru soţiile boierilor, ori în genere pentru femei din societatea înaltă (v. şi Tiktin, 380, unde-l traduce cu »Frau«, »Herrin«).

Astăzi *jupân* şi *jupâneasă* nu se mai zice persoanelor din societatea înaltă, ci se întrebuinţează mai ales ca termin de adresare negustorilor, în special Evreilor (în Moldova), iar femininul are accepţiunea it. »donna (di servizio)« [1].

Se poate ca şi ţăranii să se fi adresat odinioară unii altora cu titlui de »jupân«. Documentele şi textele vechi, vorbesc mai ales de boieri şi nu ne dau nimic în această privinţă, dar găsim indicaţiuni în literatura populară. Intr'un »Pluguşor« din Moldova cetim:

Intr'o zi de dimineaţă
S'o sculat *jupân* din faţă:
Bună vremea noi am dat,
Jupân gazda s'o sculat, ...
Şi la slugi că mi-o strigat ...

[1] V. Tiktin, *l. c.*

©BCU CLUJ

Apoi: Badea şi-o luat pe *jupâneasa* de mână . . .

Sau: O plecat *jupân gazda* la târg . . ., iar, mai departe, *jupân badea*[1]. Aici are sensul de »gospodarul«, »gazda«, »domnul« cutare.

Observăm că geograficeşte cuvântul e atestat în vechea Ţară Românească, Moldova, ajunge în nordul Ardealului (Maramureş), dar, cel puţin astăzi, nu se întâlneşte în Ardealul propriu zis, nici în Banat*.

Pentru originea cuvântului interesează în special sensul care se vede bine că se identifică în mare parte cu *domn* < lat. *dominus*, după analogia căruia se va deslegà şi originea lui *jupân*.

Am spus altădată că, din cauza trecerii lui *-an* > *ân*, cuvântul a trebuit să intre la noi de la alt popor, nu de la Slavi[2].

Ipoteza emisă atunci o putem astăzi verificà. Din punct de vedere formal mai adaugăm că derivării din slavă se opune şi *ğ-* din v. rom. *giupân*, *giupâneasă*, ca în v. rom. *giucà* < lat. *jocare*, *giude(ci)* < lat. *judex* etc.

Lat. *dominus*, se ştie, e un derivat din *domus*, având sensul primitiv de »der im Hause seiende, Wesentlich zum Hause gehörige«. Despre acest fel de derivare vom mai vorbì şi la *stăpân*, unde avem de-a face cu sufixul lat. *-anus*, ca şi la *jupân*. Acest sufix designà în lat. apartenenţa la ceva, lucru, ori loc (precum: *castellanus*, *paganus*, *Romanus*), sau formà nume care indicau o funcţiune (*biduanus*, *decanus*, **capitanus* etc), în care intrà şi ideea de »superior«. In româneşte acest sufix, după ce n'a mai fost vital, a cedat locul lui *-ean* (< v. bulg.), care are aceeaşi funcţiune la noi ca şi lat. *-anus* (*căsean*, *curtean*, *sătean* etc.)[3].

Având în vedere aceste fapte, nu e nimic mai natural decât să căutăm şi pentru *jupân* legătura cu un cuvânt care a însemnat »casă«, »locuinţă«, ca să ajungem ca şi pentru *dominus*, *castellanus* etc., la ideea de »cel ce stă într'o casă, care are casă, stăpân de casă, gospodar« etc.

[1] *Şezătoarea*, XXXI, 1923, vol. XIX, pp. 181, 182, 183.

[* In Ardealul sud-estic ţăranul român se adresà cu „jupân" Saşilor. Schimbându-se, după războiu, situaţia priviligiată a acestora, Saşii din unele regiuni sânt nemulţumiţi când consătenii lor români le spun pe nume şi privesc aceasta ca o lipsă de respect. *S. P.*]

[2] *Cuvinte şi Lucr.*, p. 361: „Originea lui *jupân* nu este lămurită şi nu este de loc exclusă pătrunderea lui la noi înainte şi independent de Slavi".

[3] V. Grandgeant, *Lat. volg.* cit., 31—32., Meyer-Lübke, *Gramm. l. rom.*, II, 537 sqq.

©BCU CLUJ

Acest cuvânt există şi este γύπη, atestat rar în greaca veche cu înţelesul (în Walde[2], o. c.)[1] de κοίλωμα γῆς sau „ἡ κατὰ γῆν οἴκησις“ etc. (Schrader *RL.*[2], 448). Aces soiu de locuinţă în pământ ne aduce aminte de rom. *argeà*, o odaie săpată în pământ ca o groapă patrată şi acoperită ca un bordeiu, în care ţeseau femeile. Azi se mai păstrează în Muntenia şi Oltenia. In Ialomiţa, cum eu singur am aflat de la femei bătrâne, mai există acest soiu de bordeiu, acum 40—50 ani. Cuvântul are astăzi şi alte semnificaţii mai depărtate[2]. Ca origine a fost pus în legătură cu *argĕlla* (ἄργελλα), ἀργίλλα[3] (v. Densusianu, *H. l. rom.*, I, 38, 199, *REW*, 636, cu întrebarea »dacisch?«) şi poate fi autohton, trac-dac, deoarece Suidas îl traduse cu οἴκημα μακεδονικόν (cf. Densusianu, *o. c.*).

Ca şi bordeiul, argeaua cred ca a fost o locuinţă de şes, unde nefiind material de clădit, erà mai adaptabilă la teren locuinţa săpată în pământ. Şesul Dunării, cu pământul lutos, e foarte potrivit pentru bordeie în pământ, fiindcă lutul ţine, e compact, nu e fărimicios nici nu face apă, ca terenul din părţile muntoase.

Mai trebue să avem în vedere un fapt geografic şi antropogeografic. Locuinţele în pământ sânt foarte practice în regiunile cu călduri mari, vara, cum e câmpia Dunării, iar iarna sânt călduroase şi se ştie ce frig şi vânturi grozave sânt în aceste părţi, încât un adăpost care să nu ceară mult combustibil, erà necesar[4]. De altfel şi astăzi în regiunea de stepă a ţării noastre se face focul cu buruieni şi cu tezec, băligi uscate de vite, fiindcă nu sânt păduri. Aceste împrejurări fac ca să mai existe şi azi bordeie în pământ, tocmai în ţinuturile de stepă.

Prin urmare nu pot mirà definiţiunile de „voûte souteraine“ sau „Lemhütte“ (în *REW* l. c.), pentru *argeà* şi κοίλωμα γῆς etc. pentru γύπη. Acest fel de casă în pământ, ca bordeiele ce mai există şi azi, n'a putut fi decât *casa* locuitorilor băştinaşi în câmpia Dunării, cum arată înţelesul atestat pentru γύπη şi cum dovedeşte caracterul geografic climateric al acestei regiuni. La

[1] Walde îl pune în familia lat. *cūppa* (cūpa), mgs. *cofa*, cofa „Höhlung, Innenraum“.

[2] V. *Dicţ. Acad.*; Tiktin; Candrea-Densusianu, *Dicţ. gen. al limbii rom.* etc.

[3] In Schrader c. 447, din Strabo.

[4] V. şi în Schrader, *RL.*[2], l. c. considerațiuni asupra tipurilor străvechi de case făcute în pământ, în legătură cu factori geografici.

©BCU CLUJ

munte e firească locuinţa de lemn, cum e şi azi în Carpaţi. Populaţiunea romană aveà cuvântul *casa*, care erà şi ea locuinţa ţăranului faţă de *aedes*, *domus* etc., legate de o viaţă superioară celei rustice, iar băştinaşii au putut aveà mai de mult terminul corespunzător grecescului γύπη, sau l-au luat înşişi Romanii de la Greci, pentru a numì locuinţele autohtone, săpate în pământ. Acesta trebuià să se pronunţe, după fonetismul limbei noastre, ***giupa** (comp. gr. γῦρος > lat. *gyrus* > rom. *giur, jur* etc).

Jupânul erà deci gospodarul care avà o **giupă* şi morfologic duce, ca şi *dominus*, *castellanus* etc. la un ***gĭupanus** (< ***gypanus**), care dă în româneşte **giupân, jupân**[1]. Explicarea aceasta nu întâmpină greutăţi nici ca fapt, nici ca sens şi cu atât mai puţin formal. Trebue să ne închipuim că, în relaţiunile sociale din vremea de convieţuire a coloniştilor romani cu locuitorii autohtoni, *jupân* (**gypanus*), va fi fost terminul cu care erau întâmpinaţi aceştia de către noii veniţi.

Dar chiar dacă, fără legătură cu tipul de casă autohton, terminul γύπη a fost luat direct din greaca veche, ceea ce erà foarte posibil, explicarea etimologică ar rămâneà totuşi nezdruncinată. Şi, cum nu există cuvântul în dialectele rom. din sudul Dunării, dacă îl socotim grec, atunci geograficeşte trebue să fi venit din regiunea Mării Negre, cum am spus în altă parte, despre cuvintele greceşti din limba română. In rom. avem de altă parte şi formele *jupán*, *jupaniţă*, fără *giu-* şi fără trecerea lui *-an* > *-ân*. Acestea, venite din v. slav. *županŭ*, arată mai mult că *giupân, giupâneasă* sânt străvechi româneşti prin fonetismul lor, care nu se vede la cele slave, fiindcă acestea au intrat mai târziu în limba noastră, când *-an* nu mai putea trece la *-ân*.

Formele slave probabil numai întâmplător corespund celor româneşti şi s'au putut desvoltà independent, înăuntrul vechei slave. De altfel v. slav. *župa*, de care e legat *župan*[2] de către

[1] Dacă s'ar admite, ceea ce nu s'ar puteà dovedì, că n'a existat cuvântul **giupă* < γύπη, ci numai derivatul **gypanus*, în care *-y-*, aton n'ar fi putut da *giu-*, ci **ge-*, am răspunde că suf. *-anus* e legat de lat. şi trebuià să existe şi cuvântul de bază, pentru a se puteà naşte derivatul, cu care a trebuit să trăiască, un timp, împreună, ca *jude, giude* cu *judeţ-giudeţ*, *giur* cu *încóngiur* (cu *-y-* aton), comp. şi *juniperus* > *juneapăn* > *jneapăn*.

[2] Formele slave sânt: *županŭ* „Beherrscher eines Bezirkes, Vorstand" s. *župan* „Schaffner", *župnik* „Pfarrer" etc. în Miklosich, Et. Wb., 413, unde se face de altfel legătura cu γύπη, despre care v. acum Boisacq. l. c.

©BCU CLUJ

unii slavişti, duce la acelaşi prototip indoeurop. **geupā*, ca şi gr. γύπη (cf. Boisacq s. v.).

Slavul *župa* are sensurile de „regio" „contrée, teritorie", deci mai depărtate de ale gr. γύπη [1]. A putut totuşi însemnà la început „ţinutul, proprietatea, ce ţineà de-o casă. Cu toate acestea s'ar mai puteà pune întrebarea dacă derivatul v. slav. *županŭ* nu a fost împrumutat, ca alte cuvânte romane, din regiunile dunărene, fiindcă sufixul *-anus* cu funcţiunea socială amintită, e legat, cum a spus Saussure, de lumea italo-germană, cum vom vedeà mai de aproape la celălalt termin social, dacorom. *stăpân*.

Stăpân.

După înfăţişarea lui formală, în care bate la ochi, pentru ori ce cunoscător al limbei române, terminaţiunea *-ân* < *-anus*, „stăpân" nu poate fi decât un cuvânt care a trebuit să existe din primele timpuri ale înaintării romane în orient. Sensul lui, legat de viaţa socială a noastră, îl pune în rândul celorlalţi termini amintiţi mai sus.

Stăpân nu este propriu zis un titlu, cum e *domn*, *jupân*, *măre*, *măria ta* [2] etc., ci înseamnă mai ales „proprietar", „Eingentümer", „Besitzer", apoi „Herrscher, Gebieter". Damé îl traduce în dicţionarul său cu „possesseur", „proprietaire" „maître", „suverain"; „proprietaire du domaine" (= *stăpânul moşiei*) etc. Derivatul a *stăpâni* este „posséder" şi prin extensiune „dominer" „a domnì", iar „stăpânitor" a primit mai ales accepţiunea de „dominateur", „souverain", ce se ziceà voevozilor noştri.

Dar a „fi stăpân" ca şi „a pune stăpânire" pe ceva este a fi, a „ajunge proprietarul unui lucru (moşie, avere)". Sensul acesta fundamental îl simte oricine şi se vede şi din limba v. rom. Aşa de ex. în Prav. Mold.: *...de va găsì [neştine] vreo comoară ...nu se va chemà a stăpânului, iară aceluia ce o au găsit* (p. 43); *robul iaste datoriu să agiute domnu său, nămitul*

[1] V. la Boisacq l. c. şi sensurile din Hesych.: „θαλάμη, γωνία".

[2] Am spus altă dată că *măre*, *măria ta*, nu pot fi despărţiţi de *maiorem* devenit **mă(iu)re*, în poziţie atonă, ca şi în **mă(iu)ria-ta* (cf. *boierească* > *borească* etc.) > *măria ta!* (DR. II, p. 827, unde am vorbit şi de *mai-mare-le* <*magnarius*, cu *-mn-* aton > *-m-* şi cu *mai-* din mai vechiul *ma-* confundat cu *mai*, comparativ, fiindcă în arom. este *ma-mare*). *Maiorem* s'a păstrat şi în sardă (v. ibid.).

©BCU CLUJ

stăpânu său (adecă „sluga", „cel ce lucrează cu plată" să asculte pe cel care-l plăteşte şi care în acel moment este proprietarul averii -moşie, turme- pentru care lucrează).

Stăpân este proprietarul moşiei care exploatează pământul cu oameni plătiţi, ca şi cel ce are turme de vite şi plăteşte păstori ca să le păzească. *Stăpâne* îi zice mioara proprietarului ei, în faimoasa „Mioriţă", precum spune şi calul voinicului din poveştile şi poeziile populare. Iar când Gerilă, în povestea lui Creangă, întreabă: *„de când aţi pus voi stăpânire pe mine?"*, sau când se zice, tot acolo, ca şi în alte ocazii, *„dându-i palo-şul în stăpânire"*, în toate aceste cazuri ideea de „proprietar" e clară. *Stăpân* legat de ideea de avere (pământ, vite, case, mori, sau orice altă proprietate) se vede în *Pravilă*, cartea vechilor legi româneşti [1].

Astfel m'am convins că istoria cuvântului nostru trebue căutată în această direcţie semantică spre care ne duce realitatea însăşi.

De aceea nu mi se pare a fi adevărată explicaţia dată lui *stăpân* de către dl Barić [2], care-l derivă din lat. *hospes, -ĭtis*, cu sufixul *-anus*, ajuns la **hospitanus* > **istopanus* (?) şi prin metateză *stăpân*, alb. *stopan* etc., admiţând evident şi afereza lui *u-* iniţial [3].

Ca sens a pornit de la legătura ce ar fi existat între alb. *štepì* „casă" < lat. *hospitium* şi rom *stăpân*. Dificultăţile formale ale acestei derivări le-a arătat dl Căpidan (*DR.* I, 508), bazându-se pe dacorom., arom. *oaspe*, *oaspete*, megl. *uspeţ* şi, mai adăugăm noi, familia lui *oaspe* mai are pe dacorom. *ospăţ, ospătà, ospătărie, ospeţie*, de care dl Puşcariu mai leagă şi pe *împrospătà* (vezi mai departe această *DR.*).

[1] V. glosarul, în ediţia publicată de dl S. G. Longinescu (*Pravila Mold.*, Bucureşti, 1912), unde se pot vedeà cazuri numeroase, precum: *stăpânul* pământului, viei, boului, vitelor, pomilor, morilor, păstorilor, robilor etc. Mai special: *nămitul de va slujì la un stăpân; când va fugì ţăranul de la locul şi de la stăpânu-său...; de nu va fi săngur stăpânul cela ce i-au dat bani împrumut; acesta ispravnic, cumu'şi va murì stăpânul, într'acel ceas poate să ia aceale bucate...* etc. etc.

[2] In *Albano-rumänische Stud.*, I, 1919. De la **hospitanus* l-au explicat însă de mult Laurian şi Maxim în *Glossariu*, s. v. *stepanu!*

[3] Ca dl Capidan, în această *DR*, p. 150, unde admite intrarea lui *stăpân* în limba bulg., sârbă şi alb., ca şi Barić.

©BCU CLUJ

Toate acestea arată că erà greu să se petreacă metateza numai într'un singur derivat şi să se menţie în toate celelalte, pe când contrariul e mai firesc, ca o familie bogată de cuvinte, cu sensuri aşa de apropiate, să se fi ţinut strânsă în jurul tipului din care derivau.

Aceasta cu atât mai mult, cu cât metateza a trebuit să se întâmple foarte de vreme, pentru ca să fi putut trece în alb. şi bulg., în formele *stopan*, *stopanъ*. Atunci familia aceasta nu puteà decât să fie şi mai viu legată de sensul şi forma prototipului *hospes*, care ar fi sprijinit şi păstrarea lui *u-* iniţial, existent în toate dialectele rom. Deci o nouă dificultate tot aşa de mare ca şi ceealaltă.

Etimologia lui Barić nu poate deci explicà nici formal pe rom. *stăpân*, al cărui sens din limba română, duce cu totul la altă origine în celelalte limbi, cum s'a spus, nu e la el acasă şi de aceea de la limba noastră trebue să purcedem. Iar la noi am văzut cum se leagă de bine cuvântul de noţiunea de „proprietar", „om cu avere".

Ideea de proprietar e necesar să o înţelegem prin prisma concepţiei ce o are poporul despre avere, azi ca şi altădată.

O serie de termini — precum lat. *pecunia*, germ. *Vieh* etc. — dovedesc că „averea", „banii", însemnà, la diverse popoare, „bunuri în natură", în vite, bucate sau în genere venitul rezultat din cultivarea pământului[1].

O analogie pentru ideea de „bogat" şi „Herrscher" din

[1] Astfel: v. bulg. *blagъ* „bun", *blago* „Reichtum", „Eigenthum; skr. *blâgo* „Schatz, Geld, Vieh"; r. *bogatyr* „Held", rm. *bahatyr* „reicher Mann"; v. bulg. *bogatъ* „reich" < *bogъ* „Anteil" etc.; rm. (klr.) *bahatyj; z-bîže* „Getreide, Habseligkeiten"; polon. *z-boże* „Reichtum, Getreide" etc. (Berneker, Et. Wb. 69, 66); got. *skatts* „Geld(stück)", *skattjo* „Geldwechsler"; v. isl. *skattr* „Steuer"; v. e. *sceatt* „Abgabe", „kleine Münze", „Geld, Vermögen"; v. fris. *sket* „Geld, Vieh", pe cari Wh. Stokes, *Urkelt. Sprachsch.* 310, le pune în legătură cu celt. *skōtos* „Herrscher, Besitzer" (cf. şi Feist, Et. Wb.² 323); lat *locuples* „bogat" (*locus* în sens de „ager", „Grundbesitz", Walde² 438); *ops* „Macht, Vermögen, Reichtum" etc.: v. ind. *apnah* „Ertrag, Habe, Besitz"; gr. ὄμπνη „Nahrung, Getreide, Feldfrüchte, Reichtum, Besitz"; ὄμπνιος „reichlich" (ibid. 544); *peculium* (la orig. „Anteil am Viehstand"), *pecuosus* „riche en troupeaux", *pecuarius* „fermier de pâturages publics" etc. (ibid. 568).

Termeni de asemenea natură dă şi dl Densusianu (*Grai şi Sufl.* I, 43, notă) din cari citàm pe abkh. *p'çuym* „bogat", *adyghép'çi* „prinţ < în (av.) *fšumō* „bogat în turme" etc.

©BCU CLUJ

„stăpân" avem în germană: got. *reiks* „ἔντυμος", *reikists* „ἄρχων", „mächtig"; *reiks* m. „ἄρχων" Herrscher, Obrigkeit", v. isl. *rīkr* etc. „mächtig", v. e. *rīca* „Herrscher", got. *reike* „Reich. ἀρχη, langob. vgs. *rihhi* „reich (: it. *ricco*, fr. riche)" etc.[1]. Uneori de la „bani" se ajunge la sensul de „vite" ca în bret. *saout* < lat. *solidum*, mcymr. *ysgrybyl* < lat. *scripulum* (: mgs. *scherf*).

Pornind de la aceste fapte m'am oprit la lat. **stĭps, stĭpis** care însemnă „petite pièce de monnaie", „cotisation, faible don, mince tribut", „mince profit, petit salaire" (v. orice dict.); Walde, o. c., 740 îl traduce prin „Betrag an Geld, Gabe, Spende; Ertrag, Gewinn", în care intră şi **stĭpula** „Halm, Stroh", *stipendium; stĭpulor*, în care cred că la origine stă ideea de a pune într'o afacere garanţie în natură şi anume în „recoltă, grâne", deşi Walde socoteşte ca nesigur sensul primitiv de „Ähre" adică „Halmertrag", „Getreidespende", dar crede posibil înţelesul fundamental de „Stamm, Stange", indicat de *stĭpula.* In romanică s'a păstrat cuvântul acesta în semnificarea de „Stoppel", în it. *stoppia*, v. fr. *estou(b)le* etc., it. *stoppione* „Ackerdistel", v. it. *stoppiaro* „Stoppelfeld"; a pătruns şi în germ., unde *Stoppelfeld, Stoppel* corespunde rom. *mirişte, stoppeln* „a adună spice (de pe mirişti), plecând însă de la **stupula* (REW s. v., Kluge s. v.).

Dar nu arată acestea că *stĭps* a însemnat „bani, avere, dare" în produsele pământului, în „recoltă", *messis, messio*? Instructiv în această privinţă este rom. *mişină* (<lat. < *mĕssio*) care a ajuns să însemne astăzi, ceva asemănător cu *stipula*, v. fr. *esteou(b)le*, germ. *Stoppel*, numai „spicele care le adună şoarecii de pe câmp, după ridicarea recoltei", deşi odinioară, în lat., indică recolta însăşi. De altfel şi în alte limbi roman. s'a petrecut această schimbare, sau mai bine zis reducere de sens, cum se vede în valon. *mehõ* „Handvoll Ähren", n. cat. *messa* „Schober" etc. (*REW* 5542, 5543). Acestea aduc aminte de vechea definiţie: fruges fructusque, quia ex his rebus constat quam nunc *pecuniam* dicimus" (Fest.).

Dar chiar de n'am admite, deşi ni se pare lucru neîndoelnic, că *stĭps* a însemnat şi „recoltă", totuşi numeroasele exemple care le-am citat dovedesc cu prisosinţă legătura semantică între „avere bunuri, recoltă" etc. De la „recoltă-paie" s'a ajuns uneori şi la sensul de proprietate, cum dovedeşte lat. *caespes* „gazon, pièce,

[1] Feist o. c., s. v.

©BCU CLUJ

motte de gazon", „sol, terrain", iar în evul mediu însemnă „allodio"[1]; tot așa *spīca* e atestat și cu înțelesul de „far" „spelta"[2]. Prin urmare un derivat ***stĭpanus,*** din **stĭps** + suf. *-anus*, de care am vorbit la „jupân", reiese ca o concluzie logică a celor relatate până acum. Sensul primitiv a trebuit să fie „om care are *stĭps*", care culege, ia bunul de pe o moșie. Pentru țăranii Romani din Orient, ori pentru muncitorii agricoli în genere, **stĭpanus* era, ca și azi proprietarul, stăpânul care lua uzufructul, indiferent de condițiile sau angajamentele ce ar fi existat între unul și ceilalți. De aici ușor s'a ajuns la sensul general de „proprietar" peste o avere oarecare, de orice natură ar fi aceasta. Cuvântul, înăuntrul vieții sociale străvechi românești, este legat de agricultură. Aceasta se vede și din imprejurarea că Aromânii nu au acest termin, pentru că ei sânt mai mult păstori. Regiunile dunărene însă oferă terenuri întinse pentru agricultură, de aceea *stăpân* și din acest punct de vedere, ca și jupân, se dovedește în chip firesc ca originar în Dacia. Extensiunea geografică a lui „stăpân" nu contrazice această părere, pentrucă cuvântul se găsește numai în imediata noastră apropiere, la Bulgari și la Sârbi, cum s'a mai spus[3], iar la Albanezi a ajuns prin Sârbi, de oarece forma alb. *stopan* ar fi trebuit să fie **štəpər*; în orice caz trebuiă să aibă *š-* pentru *s-* și *ər* (< *an*), dacă ar fi originar, străvechiu în această limbă.

Fiind cuvântul intrat de la noi la aceștia, pentru motivul că înăuntrul limbilor slave nu se poate explică, iar la noi trebuind să fie străvechiu, cum am dovedit îndeajuns, localizarea lui în Dacia reiese limpede, mai ales că, cronologic, fonetismul formei albaneze nu poate duce la epoca latinei vulgare.

Din orice punct de vedere ar fi privit, *stăpân* se leagă la

---

[1] După comunicarea d-lui D. Serra, este atestat cu acest sens în documente venet. din sec. VIII.

[2] V. orice dict. lat. Tot așa rom. *gazdă* înseamnă om bogat, proprietar și se poate ca ung. *gazda*, de unde derivă cel rom., să stea în legătură cu ung. *gaz* „iarbă"; o spunem însă ca o simplă supoziție.

[3] De d-nii Barić și Capidan l. c. Acesta explică pe *o* din bulg. *stopanŭ*, ca desvoltat prin influența labialei următoare, ceea ce este probabil. Oricum, fenomenul acesta trebuește considerat în legătură cu v. slav. *poganŭ*, rom. *păgân* < lat. *paganus* și cu alte cazuri analoge, în care nu poate fi o simplă coincidență raportul consequent între rom. *ă* < lat. *a* aton și v. bulg. *o*, rezultat din același sunet.

©BCU CLUJ

origine numai de Dacoromâni, chiar dacă n'am admite Dacia propriu zisă ca centrul lui de răspândire. Părerea evacuării totale a Daciei de către Romani nu se mai poate susţine astăzi, iar *jupân* şi *stăpân*, după cele ce am arătat până acum, vorbesc cu prisosinţă pentru originea lor nord-dunăreană.

*

Să explicăm acum desvoltarea formală a cuvântului. ***Stĭpanus*** (lat. vulg. **stepanus*), de la care am plecat, explicându-l îndeajuns în partea semantică, ajunge la *stăpân* prin trecerea lui *ĭ* (*ę*) aton la *ă*[1], ca în *tăciune* < lat. *titionem*; *săptămână* < lat. *septimana*, *dărâm*(*à*) < lat. *deramare* etc. şi cu *-an-* > *-ân* ca în *mână*, *lână* etc.

In ce priveşte sufixul *-anus* despre a cărui funcţiune am vorbit la *jupân*, vine în sprijinul explicării noastre şi lat. **publicanus**, identic cu „stăpân", pentru că se referă tot la viaţa socială.

Acest pendant, atât de concludent pentru felul de formaţiune al lui **stĭpanus*, derivă din lat. *publicum* (subst. din adj. *publicus*, *-a*, *-um*), „territoire d'un pays, le domaine public; le trésor de l'Etat; l'impôt public" etc. (comp. *publicum habere*, *agere* „être fermier de l'impôt", *publico frui* „toucher le produit de la ferme des impôts)".

Publicanus subst. însemnă „fermier d'un impôt, receveur d'impôts", ceea ce era, cum se ştie o însemnată situaţiune în statul roman.

Sufixul *-anus* arată deci însuşirea lui de a designà o stare socială, o funcţiune, iar în legătura cu acestea, prin extensiune lesne de înţeles, ajunge să exprime şi ideea de superior, care supraveghează, conduce, stăpâneşte ceva. Sufixul *-anus* a dat naştere în lat. şi la derivate mai târzii, cum e *villanus*, corespunzător lui *villaris* mai vechiu, *capitanus* (< *caput*), ambele păstrate în limbile romanice (*REW* 9331, 1634) etc.[2]

F. de Saussure[3] vorbeşte de cazul morfologic, identic, al sufixului *-no-*, reprezentat şi în germană. Acesta îi atribue dublul

[1] Transformarea aceasta, cel puţin în cuvinte unde nu era vorba de un *e* în prefix, pare să fie foarte veche cum arată arom. *tăciune* (cu *ă* < *ĭ* aton).

[2] Comp. şi *foranus* „strein" care cuprinde şi o noţiune juridică.

[3] *Cours de Linguistique générale*[2], Paris 1923, 309.

©BCU CLUJ

caracter, de a fi limitat într'o anume zonă şi de a fi legat de un punct de organizaţie socială. Aşa sânt got. *thiudans*, v. sax. *thiodan* (< **theudha-na-z*, „le chef de la **theudho*, got. *thiuda*"); *kindins* (< **kindi-na-z* „le chef de la **kindi-z* = lat. *gens*"), în care se vede cum sufixul secundar *-no-* duce la sensul de şef. Iar lat. *dominus* este, după el, „une preuve très difficilement réfutable non seulement d'une communauté linguistique mais aussi d'une communauté d'institution entre l'ethnisme italiote et l'ethnisme germain" [1].

Problema duce prea departe, deşi interesează şi chestiunile noastre. Dar chiar dacă n'am privi istoria lui *jupân* şi *stăpân* şi supt acest aspect, explicarea lor apare destul de limpede legată numai de epoca romanizării orientului, prin faptele şi argumentele pe care le-am întrebuinţat.

Despre *smântână* şi *stână* [2] am vorbit în *Cuv. şi Lucr.* (p. 358 sqq.). Mai dau şi următoarele argumente pentru faptul, de la care am plecat atunci, că smântâna este „peliţa, stratul" ce se formează deasupra laptelui lăsat nemişcat câtăva vreme. E un adevăr pe care oricine îl poate controlă, de aceea, cum dovedesc şi limbile romanice, derivarea din **matta** (v. *REW* s. v., formele roman.) > **(s)mattana*, cu sufixul *-ana*, arătând aparţinerea (adică „materia ce se face din stratul de deasupra laptelui"), cu *s-* propagat din verbul a *smântâni* „a luà smântâna de pe lapte", din oale (comp. „a smântâni oalele"), „den Rahm abnehmen". Exemple semantice de felul lui „matta" se mai pot citâ: gr. σῦφαρ „vieille peau", „pellicule qui se forme sur le lait" (v. şi Boisacq s. v.); rut. *kožúch*, *kožošok*, „Häutchen auf der Milch, Sahne"; pol., sl. id. (v. Berneker Et. Wb. 597 la baza *koža*), toate de la sensul „coajă-peliţă"; lit. *plėvė* „Haut auf der Milch, Netzhaut" (Miklosich, Et. Wb., la *pleva* „Häutchen").

Străghiaţă, străghiată, *ştirighiaţă* (în Săcele, pentru care comp. *tirifoi* < *trifoiu*), arom. *străgl'iată*, megl. *strigl'ată* [3] care

[1] Ibid., 310, şi vezi şi la Feist Et. Wb. 375, unde se alătură got. *thiudans* cu suf. indog. *-eno*, *-ono-* de lat. *tribunus*, gr. κοίρανος.

[2] Despre *stână* am spus că, privit în lumina terminilor despre diverse construcţii de care am vorbit în legătură cu strunga (în *Cuv. şi Lucr.*), poate fi derivat din *saeptum* (> **saeptana*) deşi, spuneam tot acolo, se poate porni şi de la ideea de „statio". In acest din urmă fel îl explică acum dl Puşcariu în aceasta DR. p. 381 ş. u.

[3] *Grai şi Sufl.*, I, 36.

©BCU CLUJ

se zic despre laptele ce începe să se strângă, să se coaguleze (comp. expresia „lapte prins", „s'a prins laptele"), nu poate să aibă decât o origine semantică identică cu cele de sus. A însemnat, cu alte cuvinte „lapte care prinde pojghiţă, peliţă" (strat) pe deasupra, după care începe să se îngroaşe. Peliţa care se formează pe lapte aduce după sine şi coagularea. In lat. există *stragulatus, a, um* (de la *stragulus* adj., *stragula* „Decke etc.) cu sensul „zur Decke gemacht", „Decke" (Georges s. v.). Deci **stragulata** a însemnat ceea ce se aşează pe lapte, peliţa de deasupra lui şi s'a zis „s'a făcut laptele *stragulata*", ori „cu stragulata", ceea ce este semn de coagulare. Formal s'a desvoltat astfel: **straglata* (cu sincoparea lui -u- ca în *subula* > *subla* > *sulă*, *coagulum* > caglum > **clagum* > *chiag* etc.), apoi în arom., megl. *străgl'iată*, şi în dacorom. *străghiaţă* (cu *ţ* prin influenţa lui *ghiaţă*, sau influenţat de verbul, a se străgheţă") [1].

Laptele, ca să prindă peliţă (smântână) pe deasupra se lasă să se acrească şi de aceea se şi îngroaşe. Despre aceste fapte am vorbit mai înainte la „urdă" şi brânză. Astfel se explică cum pe lângă sensul de „smântână", formele romanice derivate din *matta* (şi *natta*, care a schimbat desigur pe *m* în *n* supt influenţa lui *nassa* „reţea") au şi pe cele de „lapte serbezit, caş, brânză" etc. (v. aceasta DR, 385—6.)

Nu pot împărtăşi părerea dlui Puşcariu care crede că *smântână* s'ar puteà derivà din *mantum* „mantà" etc. [2] (ibid. 386) pentru motivul că nu e necesar să despărţim cuvântul rom. de cele romanice, derivate tot din *matta* (*natta*). Ca sens, acesta e mai indicat, după atâtea cazuri, semantic identice, date mai sus. Afară de aceasta, din *mantum* n'avem corespondente cu sensul de „smântână". Dl Puşcariu aduce însă în studiul său argumente noi, în special fonetice, contra derivării din slavă a cuvintelor *stăpân, smântână, stână.*

---

[1] Comp., pentru atestarea cuvântului, *N. Rev. Rom.* 1910, 88 „lapte cu cheag" (în Mehed.) şi verb. *străgheţi* (a se-) „a se închegà", H. 9,159 id; Viciu, *Glosar*; Barcianu, *Dicţ. rom. germ.*, îl traduce cu „die gestockte, geronnene Milch, die gestockte Flüssigkeit". Dl Capidan îl defineşte astfel: „lapte închegat cu zăr cu tot; caşul însuşi abia închegat". In Bistriţa-Năsăud este verb. *a străghetà* (com. dl Drăganu).

[2] Pentru sensul de „prapor", membrana grasă de pe intestine etc., din sp. *manto* etc., să se compare lat. *omentum* „Fetthaut", „die Netzhaut, welche die Gedärme bedeckt" etc. (v. Georges, s. v).

©BCU CLUJ

Gândul nostru, în aceste cercetări, a fost să arătăm, între altele, că pentru istoria lexicului din perioada de alcătuire a limbei române, elementele v. gr. trebuesc luate în seamă mai mult decât până acum. Apropierea geografică de lumea greacă a elementului roman de răsărit arată de la început posibilitatea unei influenţe venite din această parte, cum s'a putut observà şi din cele anterioare. Pentru a evidenţià şi mai mult acest lucru vom mai da câteva urme v. gr. din cele pe cari le-am descoperit în limba noastră.

A bate (despre armăsari) „a se împreună cu iapa", iar despre iapă „se bate" (*Dicţ. Acad.*, 523) nu are nici o analogie cu un alt verb de acelaşi înţeles. În v. gr. este: βατεύω, βατέω, -ῶ, „saillir, couvrir, en parlant des animaux mâles"; βατεύωμαι se zice despre femele (v. orice dicţ.). Aceste asemănări izbitoare nu sânt o întâmplare, ci arată contaminarea cu rom. *a bate*, de care il apropià şi fonetismul formelor greceşti.

Buş (plur. *buşi*) „ciorap", pe care l-am derivat altădată[1] din lat. **bysseus* < *byssus* < gr. βύσσος (*REW.* admite simplu *byssus*), este mai răspândit decât ştiam atunci. Cuvântul există şi în părţile Bretcului, iar în Vâlcea l-am întâlnit cu sensul de „tureci" (jambiere de lână, pentru care comp. *saricĕ* < lat *sarica*, *serica*). Am întâlnit şi adj. *buşă* „albă" (despre capre), care nu poate fi decât acelaşi cuvânt[2]. Cuvântul e atestat şi în gotică: *bwssaún* (< gr. βύσσον), „feine Leinwand" (Feist, Et. Wb.², 82). E o dovadă, după mine, că erà răspândit în Balcani, pentruca să fi putut ajunge la Goţi.

Călâiu, -ie adj. „vert, pas encore sec", despre lemne de foc. (Munt. Mai ales la plural.); „verde, neuscat bine, tăiat de curând"[3]. Coloarea verde o păstrează mai ales coaja lemnului, chiar după mai multă vreme de la tăiere. Este gr. καλλάϊνος şi lat. *callaïnus, -a, -um*, (în Georges) „blassgrün, meergrün", deci sensul este ca şi în *călâiu*. Formal trebue să admitem metateza lui *ï*, atras fiind cuvântul gr. de cele latine în *-aneus, -a, -um*, cum se vede în *tămâie*, < **tĭmania* < θυμίαμα, care nu poate explicà

[1] *Cercetări Lexic.*, p. 5.

[2] In *Dicţ. Acad.* se dau alte sensuri pentru *buşă* (o fi alt cuvânt?), dar şi ca nume de capră. La Românii din Serbia înseamnă „albă peste tot" (despre capre).

[3] *Dicţ. Acad.* s. v.

©BCU CLUJ

pe cel rom., decât prin aceeaşi atracţie de suf. *-anea*, cum am spus mai sus. O desvoltare directă ar pretinde mai curând **căláini* > *călái (călăi)*, fiindcă nu vedem cum nazala ar fi influenţat pe *a*, urmând după *a* un *i*.

Căúş „Schöpflöffel" (Tiktin, 314) este un vas mic de lemn, ca şi căucul, ce se întrebuinţează mai ales pentru a luă cu el făină şi mălaiu (v. exemple în Tiktin l. c.).

Este gr. κάβος „mesure de froment", devenit **cau* + *uş* > *căúş*[1]. A pătruns probabil şi în limbile slave de nord, vecine cu noi, ca şi „brânză", „urdă" etc.[2] Cuvântul gr. a pătruns şi în latina târzie (e atestat în Vulg.) supt forma *cabus* „ein Mass für trockene und flüssige Gegenstände, dem χοῖνιξ entsprechend, der vierte Teil eines hebr. modius = XXII sextarii" (Georges [8], 883). Nefiind acest termin în alte limbi romanice, nu se poate considerà decât venit direct din orient, nu prin latină.

A curmà (la prez. *curm*, *curmez)* are sensul propriu de „a tăià, a scurtà în special lemne", iar prin extensiune şi figurat are diverse sensuri, explicabile din cele dintâiu. Derivatele lui sânt *curm*, *curmeiu* (de teiu, sfoară etc.) „o parte ruptă dintr'un obiect mai lung"; *curmătură* „tăietură, săpătură", partea în formă de pas dintr'un munte, deal, peste care poţi trece mai uşor fără să urci[3].

Cuvântul există şi în arom. (la reflex şi activ) cu sensurile „a curmà, a se ostenì, înţărcà, a se separà" (Dalametra) care se explică din sensul fundamental, dacă ne gândim la cazuri analoge ca „a fi rupt, frânt de oboseală" etc.

Intrebuinţarea cuvântului s'a făcut în legătură cu tăierea

---

[1] Că nu poate fi slav arată şi dl Puşcariu în această DR., mai departe.

[2] Despre elementele rom. pătrunse la Slavii de nord să se vadă studiul d-lui Wędkiewicz. În slavă avem: r. *kovšъ* „Schöpfkelle, Trinkgeschirr, Kanne"; v. r. „Pokal"; rut. *kivš*; polon. *kousz* etc., dar Berneker *Et. Wb.* 594, nu poate găsì o explicaţie serioasă pentru originea acestora.

[3] După Tiktin *Dicţ.*: „l. Längliches der Quere nach durchschneiden" (un butuc, un fir, pentru care comp. *curmeiu* «crâmpeiu»), *o curmară* [*pe sfânta*] *cu fieresteul în două bucăţi.* (Dosofteiu); „Jdm. den Weg, das Wort, die Hoffnung etc. abschneiden". II „Längliches der Quere nach einschnüren", pentrucă strângând corpul, mâna, cu o sfoară se formează o dungă, ca o tăietură, de-acurmezişul acelora (v. exemplele citate în Tiktin). In acest fel procesul semantic merge spre nuanţe ca „a sfârşì, scurtà viaţa, calea" etc. (v. tot acolo şi exemple).

©BCU CLUJ

lemnelor[1] şi avem ceva asemănator în rom. *a trunchià* „a tăià în două, cum tai un trunchiu"; it. *troncare* id.; log. *trunkare*; prov. cat. span. *troncar* (*REW.* 8953, lat. *truncare* „abschneiden, stutzen" şi v. **trunculus*, cu span. *tronchar*, 8955).

Derivă din gr. κορμός, (cu verbul κορμάζω)[2] „trunchiu de copaciu", de unde derivatul ***cormare** > **curmà**, ca şi *truncare*. Cuvântul se mai întâlneşte în calabr. *kurmu* şi span. *corma* (*REW.* 2234 *cormus* „Klotz"), prin urmare a putut veni şi prin. lat. vulgară. *U* din gr. *o* se explică din inf. *curmà* sau în acelaşi chip ca în *urdă* (v. acesta), cum arată şi alb. *kurm* cu sensul de „Körper". Aceste asemănări între „trunchiu" şi „bust" „corp" (omenesc) nu surprind mai ales că şi gr. κορμός însemnă şi „tronc du corps, le corps sans les membres"[3].

Dejghinà *răşghinà*, arom. *dizgl'inare*[4] „détacher, séparer, désunir, diviser" derivat din lat *disglutĭnare*, prin faza **disglunnare* (*CDDE* 482) e greu de admis, fiindcă nu se poate explică asimilarea lui *t(i)* cu *n* următor, pentru care nici nu se aduc acolo alte cazuri. *REW.* nu înregistrează această etimologie, dar respinge pe **disangulinare*, atât din motive morfologice cât şi de sens.

Punctul de vedere semantic al explicări date în *CDDE* e bun, dacă ne gândim la alte exemple cum sânt „a se descleià" a se „deslipì", „despotmolì" etc. In familia la. *glus*, *glutino* sânt şi v. gr. γλία, γλίνη „Leim", „matière gluante", „glu, colle"

---

[1] Un lemnar (I. Mureşianu) din Bistriţa-Năsăud, îmi spune sensul aşa: „curm lemne, ori un lemn, le fac bucăţi, le scurtez, când sânt mai lungi, la pădure", (comp. a tăià, a scurtà vorba, lucrul etc.) v. acelasi sens în *Şezătoarea* VIII, 65; In Anon. Carans. e tradus cu „seco, rumpo".

[2] κορμάζω = „couper ou fendre en forme de bûche".

[3] Comp. paralelism identic între n. gr. κουτζουρίζω „troncare, mozzare, mutilare", κουτζουρίζομαι: „troncarsi, mozzarsi" şi κούτζουρον „κορμός", „tronco d'albero" (din *Tesoro della lingua greco-volgare et italiana*, de Tomaso da Parigi, 1709).

Despre derivatele *curmătură* „Querschnitt, Einschnitt, Schlucht"; *curmeà* „Pflugbaum"; *curmeiu* „Strick" (aus Lindenbast), „Rebenholz"; *curmeziş* „querdurch"; *curmă* „Schneide" (comp. *muche* < lat. *mutĭlus*, *-a*, *-um* „mutilé, tronqué", *CDDE.*, 1159). *Curm* (neînregistrat de Tiktin) şi *curmeiu* ar puteà fi şi derivatele directe ale gr. κορμός, ca formă, dar ca sens arată a fi postverbale din a *curmà*.

[4] Forma literară *dezbinà* este refăcută după *îmbinà* (CDDE 482). Tiktin tratează cuvântul la un loc cu *îmbinà*, dar e greşit, fiindcă trebuie să pornim de la un vechiu *-gl-*, pentru a ajunge la arom. *dizgl'inare*.

©BCU CLUJ

(Walde[2] s. v. unde v. şi germ. *chlenan* „kleben", *klëbën* „haften, festsitzen"), γλίχομαι „se coller, s'attacher" (Boisacq s. v.)

Astfel apare clar că prototipiul cerut de forma rom. este ***disglinare** din gr. γλίνη, cu prefixul *dis-*, explicând pe *-gli-* din arom., ca şi pe *-ghi-* din dacorom. Ca sens, cum se vede din exemplele amintite, a însemnat „a se descleià" apoi „a se desface, desunì" etc. In alte limbi roman. nu există cuvântul.

Geană, -e (*ţână*) e atestat în Banat cu sensul de „mulţime de oameni, lume". *Dicţ. Acad.*, s. v. nu-i dă etimologia dar trimite la alb. *giri* „neam", calabr. *genia* < gr. γενεά „creaţiune", (v. şi G. Meyer, Wb. 114). In *REW.* it. *genia* „Gezücht", v. span. *ginea* „Geschlecht" sânt date ca forme savante.

Cuvântul nostru are origine semantică de aceeaşi natură, cum arată şi lat. *natio*, *genus*, *generatio*, *gens* etc. însemnând la început „naştere" apoi „generaţie", „oameni", „lume", etc. Tot astfel sânt rom. *nat*, în frază „tot natul", şi *născutele* „generaţii" din Psaltirea Sch.[1].

In v. gr. avem **genna** (γέννα) „naissance, origine" care explică şi trecerea lui e > *ea*, înaintea de *-nn-*, ca în *p(e)ană* < lat. *pĭnna*.

De aceea şi v. rom. **gint(u)** „neam, popor, familie, mulţime" nu este, cum se crede de obiceiu, *gens, -entem*, care ar fi dat **ginte*, ci lat. **gen(i)tus**, part. lui *gigno*. Este atestat şi cu subst. masc. cu sensul „enfantement, production", iar ca formă n'avem nevoie să admitem schimbarea de decl. ca la *gens*. Pentru sincoparea lui *-i-* să se compare *alintà* < **allenitare* < *lenitare* (*CDDE* 990).

Inşfăcà (a) (la prez. *înşfăc, -şfac, -şfacă, -şface, -şfăce)*, popular în Moldova, cu sensul „packen": *Mihaiu se aruncă asupra lui Osman şi înşfăcându-l în braţele sale... îl răsturnă la pământ* (din Gane); *vru să se răpadă... să-l înşface în unghii nu altcevà* (din Sev., *Pov.); înşfacă degrabă [=ia, apucă] un maldăr de cărţi* (Vlah.)[2] etc. Cuvântul înseamă „a apucà, a prinde", ceva, ori pe cineva (de păr, de mână de mijloc).

Este v. gr. σφηκόω -ῶ (şi ἐνσφηκόω) „rétrécir, amincir,

[1] V. glosarul din *Ps. Sch.*, publ. de I. A. Candrea.

[2] Tiktin, *Dicţ.* care spune despre originea cuvântului „wahrscheinlich lautnachahmend"; în *Arhiva*, 1921, p. 192, e dat tot cu sensul de „packen".

©BCU CLUJ

étrangler par le milieu, ceindre, serrer, lier, reunir étroitement" (v. diverse dicţ.), cum se vede din πλοχμοὶ κρυσῷ ἐσφήκοντο (Homer) „les tresses de ses cheveux étaient serrées dans des anneaux d'or", adecă „prinse, strânse". Se întrebuinţă pentru a se spune, ca şi în româneşte, „serrer" τὸ σῶμα, χεῖρας" etc, „serrer qqu avec des liens", „serrer sur soi", acesta din urmă pentru ἐνσφηκόω. Derivatul σφήκομα are accepţiunea de „ce qui est lié, qui sert à lier fortement; lien, noeud" etc.[1].

Desvoltarea formală corespunde fonetismului rom, cu trecerea gr. η (lat. ē) la ă, după labială (comp. lat. *melum*, gr. μῆλον > rom. *măr;* lat. *fetus* > rom. *făt* etc.), deci **înşfăc*, cu III. sing. *înşfàcă* (comp. *fată* < *feală* etc.), de unde, apoi, *înşfac*, *înşfaci* etc. Ş, în loc de mai vechiul *s*, s'a asimilat de č de la formele *înşfăci*, să *înşface*, cum s'a întâmplat în *şoarece* < lat. *sorex*, *-icem*, trans. şi arom. *cicior* < *chicior; žežet* < *d'ežet žežerà* < *d'ežerà* (v. şi alte exemple în Densusianu, *Gr Haţeg*, 34) şi în alte cazuri de asemenea natură. Cuvântul nu poate fi slav. *hvatati*, ori bulg. *fanŭ faštam* (*hvanŭ*, *hvaštam*), fiindcă ar fi ajuns cel mult la **hvăşti*, **făşti*, **făştesc* etc. (v. etimologia aceasta în Cihac, 148). Ne oprim deocamdată la acestea, lăsând pentru un studiu viitor alte elemente v. gr., din limba română, la care ne-am oprit privirile. Unele din acestea se găsesc înregistrate în listele de comunicări din *DR*. II şi din acest volum.

Elemente vechi germane.

Astăzi nu se mai poate negà de fapt, ceea ce principial nici altădată nu se puteà, că trebue să fi rămas şi la noi urme de la vechii Germani, trecuţi prin părţile dunărene. Am semnalat cìteva elemente de acestea în *Cuv. şi Lucr.* (*DR*, II, 328 ş. u.), arătând acolo cum trebuesc înţelese din punct de vedere geografic, lingvistic şi istoric. De la început nu se poate spune că

[1] V. şi *Thes. l. gr.*, s. v., care arată că sensul primitiv a fost de „a strânge de mijloc", în felul cum e vespea. Tot în legătură cu σφῆξ „vespe" îl pune şi Boisacq s. v., dar să se compare germ. *Griff* şi *greifen*; it. *picco* „Spitze", span. *pico* „Schnabel" şi it. *appicare* „festmachen", *impiccare* „aufhängen" (v. şi *REW*. 6495). — După cum sânt informat există şi forma *înfăşcà*, cu metateza lui *š*, neînregistrată de Tiktin. In Moldova, unde e cuvântul popular, nu există această formă.

©BCU CLUJ

au intrat la noi elemente numai de la anume popor ori dialect v. germ.[1]

Unele (*a băgà, stinghe, strungă*) ne duc spre Langobarzi, altele, ca *nastur*, par mai curând gotice.

În criticele ce mi-au făcut unii specialişti, fiindcă de ale nespecialiştilor e de prisos să vorbesc, s'au adus câteva observaţiuni juste. Despre *zgribulì* dl Meyer-Lübke[2] spune că ar puteà fi onomatopeic. De altfel eu însumi am arătat dificultatea ce o prezintă *-w* > *-b* (din germ. *griuwel*), într'un cuvânt care a trebuit să pătrundă la noi înainte de Slavi. Dar şi dacă l-am socotì onomatopeic, ar trebuì să i se găsească un sprijin oarecare în vreo limbă vecină cu noi. Dl Densusianu (*Gr. şi Sufl.* I, 164) îl apropie de slov. *zgrbljen* „încreţit" şi de rut *dryguliti, zdrygnuti* „a tremurà", fără să ajungă la o concluzie definitivă[3]. Ar fi totuşi o legătură formală mai apropiată de cel dintâiu. Eu l-am urmărit şi în direcţia semantică ce o indicam (*Cuv. şi Lucr.* 380, notă) în legătură cu „a se zgârcì" (a se strânge) de frig. În felul acesta am dat de originea lui *zgribulì* în ung. **görbülni** „sich krümmen, sich biegen, krumm werden" (K. Béla, *Magy.Ném. k. szót.*, Budap., 1912), devenit (*z*)*gribulì*[4], prin metateza lui *r* şi cu *z-* din „zgârcì", întrucât cuvântul rom. are şi sensul de „a sta ghemuit", cu umerii strânşi, cu capul înghemuit între umeri, din cauza frigului. Cuvântul ung. e din aceeaşi familie cu rom. *gârbov*[5], de care se leagă probabil şi slov. *zgrbljen* (comp. şi ung. *görbe*).

E şi acesta unul din cuvintele cari nu se pot lămuri cu uşurinţă, cum se vede, nici de savanţi reputaţi, încât nu e un mare păcat să dea cinevà o explicare asupra căreia e silit să revie. Sânt cunoscute de altfel cazuri numeroase, în domeniul lingvisticei, în care s'au dat mai multe etimologii asupra unui

[1] Cum crede dl. C. Diculescu, care susţine că de la Gepizii din Transilvania au rămas la noi urme v. germ., ceea ce este posibil, dar nu exclude şi influenţe venite din alte direcţii (v. lucrarea sa *Die Gepiden*, Leipzig, 1922).

[2] În recensia ce o face, în *ZRPh.*, 1923, 228—231, asupra *DR.* II, din 1922.

[3] Cu lit. *drebulys* „friguri" nu poate avea legătură, nici geografic, nici fonetic (*ibid.*).

[4] Pentru *ö* > *u* comp. ung. *ölyv* > *uliu*, iar pentru *ö* > *i* avem pe v. rom. *bişug* < ung. *bövség* (comp. şi *költeni* > *cheltui*; *ülö* > *ilău* etc. în Densusianu, *H. l. r.* 376 sqq.).

[5] v. slav *grŭbavŭ* şi comp. *pogubljenì* „ridé", slav. *grbanac* „ride" etc.

©BCU CLUJ

cuvânt obscur, uneori chiar de acelaşi autor. Ca în orice disciplină, este şi în filologie o relativitate legată în special de insuficienţa faptelor ce-ţi stau la îndemână.

Cu privire la *băgà*, dlui Meyer-Lübke nu i se pare clară trecerea de sens de la „a pune, vârî în fiare“ (*„bauga“*), prin aceea de „a băgà“, „a vârî“ în orice obiect în formă de inel, cerc, fiare etc. (comp. „a încătuşà“), pentru care am dat în lucrarea mea suficiente exemple, la cea de „a vârî“ în genere. Aceasta se vede şi la alte verbe, precum e v. gr. κρικόω „agrafer, museler au moyen d'un anneau“ propriu „a formà ceva ca o verigă, a petrece ceva printr'o verigă“ etc., deci ca şi „a băgà“ din rom. „a băgà zăbalele la cal“ şi ca în alte exemple ce le-am dat la explicarea acestuia; apoi la κρικωτὸς „agrafé: garni d'anneaux ou de cercles“ (v. orice dicţ.), ambele derivate din κρίκος „cercle, anneau“, ca şi **baugare* din *bauga* „inel, cerc, cătuşi“, sau ca alt. v. gr. πορπάζω, πορπακίζω, „prendre par l'anneau“, „passer son bras dans l'anneau du bouclier“ (deci „a băgà braţul“ în . . .) din πόρπαξ, -ακος „anneau du bouclier“, „anse“ şi πόρπη id.

Cred că nu mai încape îndoială asupra trecerii de sens, după atâtea exemple mai mult decât convingătoare. Asupra părţii semantice dl Densusianu nu face obiecţiuni, dar spune că *-au-* trebuià să dea *-o-* şi apoi *-u-* în formele atone (**baugare* > **bogare* > *bugare*). Această aparentă greutate o respinge însuşi dl D., împreună cu dl Candrea, cari spun textual (în *CDDE.*, 571, la *ferecà*, megl., arom. *făricari*[1] < lat. *fabricare*) că diftongul acesta ajunge *„prin reducerea regulată a lui ău* (*ăo*) *aton la ă“*, ca în *lălătoare* < **lăurătoare* < **laboratoria* (ibid. 942).

In unele cazuri *-au-* s'a păstrat sprijinit de formele accentuate pe diftong ca în *căut*, dar şi *cât* căci *cătare* şi *căutare* trebue să fie acelaşi cuvânt. In *arăpásu*, *arăpăsare* (arom.) dl D. vede reducerea diftongului la *a* (*ă* aton) prin faza **arăpăfsare* (cu *fs* aton > *s*), care e posibilă şi s'a putut întâmplà şi în alte cazuri, dar ceea ce interesează, în concluziune, este rezultatul acestui *au* aton > *ă* (*á*), indiferent dacă fazele de transformare pot fi reconstruite într'un chip sau altul[2].

[1] Cuvântul există şi în arom., cum îmi comunică dl Capidan.

[2] Alte exemple de *-au* aton > *-ă-* am dat în lucrarea mea, amintind acolo şi pe cele date de dl Puşcariu (cf. *DR.* I, 411 sqq.), care cel dintâiu a stabilit această lege fonetică.

©BCU CLUJ

Astfel originea langobardă a lui „băgà" rămâne aşa cum am stabilit-o noi.

Pentru *strungă* şi *stinghe* dl D. nu aduce în schimb alte etimologii, afară de unele apropieri cu diverse cuvinte gr. şi v. germ. care nu pot schimbà întru nimic ceea ce am spus noi, aplicând terminii corespunzători lucrurilor (: *stanga* > *stranga* > **strângă* + *ruga*. Pentru *st-* > *str-* comp. *stĭmulare* > *strămulare* ş. a.)[1].

Creţ nu poate fi **cĭrrĭcius* < lat. *cirrus* (ibid., 164), fiindcă derivatul acesta ar fi fost lat. vulg. târziu, când *cĭ-* nu mai aveà valoarea unui *kĭ-*, pentru ca să se poată sinicopà *-e-*, mai ales înaintea a doi *r*[2].

Asupra altor obiecţiuni ce mi s'au mai adus nu mai adaog decât ceea ce spune dl Meyer-Lübke l. c., ca încheiere a observaţiunilor făcute de d-sa: *Aber trotz dieser Einschränkung bleibt der Artikel auch darum von Bedeutung, weil er germanische*

[1] In ce priveşte greutatea ce o vede dl D. în stăruirea de a se numi o parte a „lucrului", lăsându-se fără denumire întregul, iată exemple: v. bulg. *stoborŭ* „columnă" > rom. *stobor* „gard, închisoare"; v. gr. σταῦρος, „Pfahl" > rom. *staur* (nu de la *staul* < lat. *stabulum*); rom. *codru* a însemnat odată „bucată" (de pădure); gr. τέγη, e „Dach" şi „Haus" etc. Că *strunga* n'a fost propriu zis închisoarea, arată faptul că nu i se zice „ocol", „staul" etc., iar cât despre împrejmuire i s'a zis „saeptum" ca azi „gardul strungii". Sensul de altfel nu-l creez eu, ci-l arată figurile date, din care oricine poate vedeà ce importanţă capitală are pentru muls „uşa", „aruga", „gaura cutarului" (la Megleniţi, după cum se spune chiar în *Gr. şi Sufl.*, p. 34). Iar dacă e vorba de greutate, atunci tocmai de la ideea de „gard, saeptum" nu se poate ajunge la aceea de „ruga", „ieşire", „uşă" etc.

In ce priveşte contaminarea lui *ruga* cu *stanga* (**strângă*) dau acum de una tot aşa de curioasă, ca să nu-i zic „hibridă", *glăvăţână* (de cal) din slav. *glava* + rom. *căpăţână*. (Cuvântul este din răspunsurile date Chestionarului despre „Cal", lansat de „Muzeul limbii române", cf. şi *Dicţ. Acad.*, unde se admite contaminarea bulg. *glavetina* + *căpăţână*).

Dar, încă odată, dacă cineva ar da altă explicare mai bună, decât aplicarea terminilor corespunzători lucrurilor, eu voiu fi foarte mulţumit.

[2] Pentru *creţ* s'ar puteà face apropiere şi de gr. κρέξ, -κός „mèche de cheveux sur le haut du front".

Pentru alte obiecţiuni ce mi se aduc de dl D., iată răspunsul: *bumb* < lat. *bombus* (pentru care nu e nici o greutate de sens şi formală) se întăreşte mai mult prin existenţa în rom. a lui *bumbicà* < lat *bumbicare* după etimologia dlui Puşcariu în această *DR.* mai departe). Pentru *gudurà* (de la ideea de „a dà cu rătul" (animalele îşi arată bucuria prin semnele ce le fac cu botul) să se compare *a linguşi* (propriu „a da cu limba"), indiferent dacă etimologia e cea adevărată, ori nu. Şi surprinde oare rom. *dezmierdà* < lat. *mĕrda* (*CDDE.*, s. v.)?

©BCU CLUJ

Elemente im Rumänischen zeigt, die von denen der andern romanischen Sprachen durchaus verschieden sind".

Cercetări ulterioare ne-au dus şi la alte identificări de elemente v. germ. în limba română, din care dăm aici unele[1].

Fulg[2], pus, potrivit convingerii noastre, în familia altor termini analogi, duce la următoarele cazuri: lat. *penna* „Feder, Flügel", v. is. etc. *ētn* „Vogel"; gr. πτέρυξ „Flügel" etc., vgs. *fēdara* „Feder" etc., v. bulg. *pero* „Feder", ţin de gr. πέτομαι „fliegen", v. ind. *pătati* „fliegt", *patman* „Flug" etc; (Walde[2], 573); v. slav. *puhati* „blasen" etc. de unde rus. *puchŭ* „Flaum" şi rom. *puf* id. (Miklosich, *Et. Wb.* s. v. *pŭch-);* serb, *pahalj* „Flocke" din v. slav *pahati* „ventilare" (ibid. 230); r. *lĕtъ* „Flug", *letkú* pl. „Schwungfedern" etc. (Berneker *Et. Wb.*, s. v. *letĕti* „dahinfliegen" etc.). In germană avem, în legătură cu lat. *pluma*, vgs. *fliogan* „fliegen" etc. (Walde o, c., 593), de care ţin şi germ. vgs. *flug*, v. nord. *flugr* „Flug", mgs. *vlügel* „Flügel" (Kluge *Et. Wb* [8] s. v)

Cum uşor se poate vedea, de aici ţine şi rom. *fulg* şi anume din o formă **fluguru*, corespunzătoare mgs. *vlügel*, cu schimbul de sufix de care am vorbit (*Cuv. şi Lucr.* la *nastur* etc). Acesta ar fi ajuns la **fluguru*, **fluglu* < **flulg* < *fulg* (prin disimilare ca în *plimb* < **plimblu* < *primblu*, şi cu metateza lui *l*, ca în *bold* < slav. *bodli*, *purced* < lat. *procedo* etc.)[3]. Sensul se lămureşte prin însăşi exemplele date (comp. şi *Flügelfedern*), cari arată trecerile de sens: „lucru uşor, care zboară, aripi, pene, fulgi, puf". Din punct de vedere cultural istoric, posibilitatea pătrunderii cuvântului germ. la noi o arată invers lat. *pluma* > germ. *Flaum*, vgs. *pfulwo* etc. < lat. *pulvinus*, pătruns în v. germ. în s. II—III d. Chr. (Kluge o. c., s. v.). Se poate chiar ca *pulvinus—pfulwo* (poate şi „a smulge") să fi înlesnit metateza lui *l* din **fluglu* (< **fluguru*) ca să ajungă la *fulg*.

Fonetica formei rom. arată că e vorba de un cuvânt vechiu, iar a celor germ. mai nouă cu *-ü-*, dovedesc că trebue să pornim de la o formă veche, vgs. (langob.) fără „Umlaut". S'a putut forma şi un dimin., în v. rom., cu *-ulus*, din vgs. *flug* (comp. şi v. nord. *flugr*).

---

[1] Altele se pot vedea la lista de comunicări din această *DR*.

[2] „Flaumfeder, Daune" îl pune Tiktin în legătură cu *floccus*, ceea ce e imposibil, iar *Dict. Acad.* cu lat. *fulgidus*, greu de admis ca sens.

[3] La limba săsească, cum mă asigură dl G. Kisch, nu ne putem gândi, fiindcă fonetismul acesteia nu oferă nici o apropiere cu rom. *fulg*.

©BCU CLUJ

Vechimea cuvântului rom. se vede şi din vitalitatea şi răspândirea lui mare în dacoromână (v. *Dicţ. Acad.*, s. v.)[1].

Scruntár e tradus de Tiktin cu „Sandboden, sandige Stelle", după exemplele: *zbătându-se corăbierii la un scruntarĭ de mare cu vad* (Dosoftei); [furtuna] aruncă corabia *într'un scruntar* („auf eine Sandbank", în Cantemir). Eu l-am auzit în Moldova, cu sensul de „grind", un loc ridicat lângă apă, şi l-am întâlnit într'un document din 1800 (Acad. Rom. 101, CXXXVI) unde se vorbeşte: [atâţia] *stânjini s'au aflat în şesul Miletinului cel bătrân, dintr'un scruntariu din sus despre parte Hâbăşescului, în gios peste şes de acurmezişul până... într'o răchită.* Apoi: *şi măsurând el dintr'acel scruntariu din sus, unde s'au aflat şi piatră în gios...*

Fiind vorba de luncă, un şes de lângă vreo apă, deoarece se pomeneşte şi de „răchită", reiese pentru *scruntariu* sensul de „grind", „dâmb". De altfel şi cuvântul „prund", (Sandbank) cu sensul ce-l dă Tiktin în definiţiile sale, înseamnă şi „pietrişul", din valea râurilor. Cred că este vgs. **scrunta** f. „Riess, Scharte, Felshöhle", corespunzând germ. de azi *Schrunde*, şi anume un derivat cu suf. *-ar*[2] dintr'un mai vechiu **scruntă*, cu sensul „spărturi de piatră", „pietriş", „prund", „grind".

Cuvântul, cum se vede din textele mai vechi, stă în legătură cu viaţa de pescar sau de corăbier, pentru care colţul de stâncă din ape, de munte mai ales, ca şi prundul mai ridicat, dar nevăzut, de supt apă, era un scruntar, de care-şi fereà luntrea să n'o lovească şi s'o spargă.

Pe urmă cuvântul a ajuns să însemne „dâmb" „loc ridicat", chiar şi pe locuri unde a secat apa.

*

In studiul de faţă am voit să arătăm câteva caractere ale lexicului românesc străvechiu. Din ele s'a putut vedeà cari sânt direcţiile în cari trebue să studiem epoca aceasta a limbei române. Pe lângă fondul latin, cel mai bine reprezentat, se mai pot adăogà de acum urme autohtone, ca şi v. gr. şi v. germane.

---

[1] V. şi derivatele a *fulgui* „a cădea fulgi de zăpadă", *fulguleţ* etc ibid.

[2] Ca formaţie comp. *băligar* (din *baligă*), „grămadă de baligi"; *grohotar* „grămadă de grohotiş" (pietriş coborât de pe munte) etc.

©BCU CLUJ

Influenţa veche greacă va trebui, deosebit de părerile[1] de până acum, văzută şi dintr'un punct de vedere geografic în legătură cu studiile mai nouă ale d-lui Pârvan (v. *La pénétration hellénique et hellénistique dans la vallée du Danube*, în *Bullet. sect. hist. Ac. R.*, X, 1923, unde se dă şi bibliografia chestiunii) despre lumea veche greacă la Dunăre şi Mare, precum şi cu părerile d-lor Iorga şi Bănescu despre existenţa unui element românesc, în preajma Silistrei, în sec. X—XI[2].

De altfel am accentuat la elementele v. gr. că pentru acelea care nu se găsesc şi în alte limbi romanice, regiunea cea mai indicată, ca centru de iradiere, este aceea a Mării Negre, pe ţărmurii căreia elenismul a stăruit puternic şi după venirea Romanilor.

G. Giuglea.

---

[1] Dl Densusianu în *H. l. r.* 198, 290 judecă elementele v. gr. din limba rom. în legătură cu înaintarea Grecilor în Moesia, cu afestări istorico-epigrafice despre existenţa de colonii greceşti în Dacia şi, bine înţeles, cu apropierea geografică a romanităţii răsăritene de elenism. Concluziunea noastră îndreaptă privirile şi spre Marea Neagră.

[2] Dl N. Iorga, bazat pe un pasagiu din Anna Comnena, ajunge la convingerea că a existat o formaţiune de stat românesc în părţile Silistrei. (*Les premières cristalisations d'État des Roum.*, în *Bullet. d. l. sect. hist. Ac. Roum.*, 5—8-e année, pp. 33—46 şi în *Rev. Ist.*, V, 6—7). Dl N Bănescu întăreşte părerea aceasta cu fapte din diverse izvoare bizantine şi conchide că în părţile dunărene, în special în ţinutul numit de Bizantini *Paristrion*, a fost populaţie românească chiar în s. X, cu oarecare alcătuiri de stat. D-sa ca şi dl Iorga consideră pe *Tatòs* (transcris în alte izvoare Τάτους şi Τατούς), o căpetenie a acestei populaţii, pomenită de Anna Comnena, ca fiind numele rom. *Tatul*. Să ne fie permis să observăm că acest nume, dacă ar fi fost rom., trebuia să se pronunţe *Tatulos*, cu articolul *-ul*, cum apar numele proprii rom. din cele mai vechi documente. Articolul postpus îl au şi Aromânii, prin urmare există în perioada de convieţuire comună a Românilor, înainte de Slavi. Numele, după noi, este un apelativ grecesc care se poate identifică uşor cu forma v. gr. τατός „gestreckt" din familia lat. *tendo*, gr. τείνω etc. „strecke, dehne" (v. Walde[2] *Et. Wb. Lat. Spr.* 772). Ar corespunde deci formaţiunilor rom. de apelative, cum sunt „*Lungu(l)*, *Scurtu(l)*, *Sucitu(l)* ş. a. Numele *Tatos* există şi azi, cât ştiu eu, în Fălticeni. Ar fi deci de urmărit dacă nu se găseşte acest nume şi în documente mai vechi, sau este ceva mai nou. Dar împrejurarea că *Tatòs* nu poate fi rom. nu slăbeşte întru nimic faptele aduse de aceşti învăţaţi în sprijinul părerii amintite. (Adj. verb. τατός se poate vedeà şi în Boisacq, *Dict. Etym. d. l. l. gr.*, la τείνω, p. 947 şi în *Thes. l. gr.*, tom. VII, p. 1870, tradus cu *qui tendi potest;* există şi forma ἐντατός).

©BCU CLUJ

Doară.

Lat. *hora* s'a păstrat cu vechea sa funcţiune de substantiv în cuprinsul ţinuturilor româneşti numai în dialectele aromân[1] şi meglenit[2]. Comună tuturor dialectelor, în afară de cel istroromânesc, în care i-a luat locul *votę* < it. *volta* sau *urę* < croat. *ura*[3], şi aceasta fiind de origine românească < *hora*, este întrebuinţarea lui *oară* pl. *ori* în mod adverbial, cu înţelesul de „dată" pl. „dăţi"[4]. Acest *oară* adverbial, fiind prea lipsit de precizie semantică, nu poate să aibă un rost în frază altfel[5], decât determinat de vr'un atribut (ar. *nă oară, di oară estă*; drom. *de două ori, a doua oară, adese ori, bună oară* etc.) sau de vr'un element de compoziţie cu care intră în strânsă legătură (*aorea, odinioară* etc.)

---

[1] V. Per. Papahagi, *Basme Aromâne*, Buc. 1905, glosarul, pag. 668 I. Dalametra, *Dicţionar macedo-român*, Buc. 1906, pag. 160.

[2] V. Per. Papahagi, *Megleno-Românii. A. A. R.* II, tom. XXV, (1902), secţ. lit., pag. 236.

[3] Dr. A. Byhan, *Istrorumänisches Glossar* în *Iahresber.* VI, pag. 384 şi 376.

[4] Despre această funcţiune a lui *oară* v. O. Densusianu, *Hist. de la langue roum.* I, pag. 223—224.

[5] Dnii Candrea şi Densusianu îl derivă pe *oare . . oare*, resp. *ori . . . ori* de asemenea din *hora*, presupunând că la baza evoluţiei semantice în spre „sau . . . sau" ar fi înţelesul de „acum" (*Dicţ. etim. al limbii rom.*, pag. 190). Explicarea aceasta mi se pare prea forţată. De fapt înţelesul de „momentan" al unor forme romanice ca franc. *or, ores*, chiar it. *ora* etc. nu se poate explică decât dacă plecăm de la compoziţii ca *hac hora* şi *ha hora* s. *ea hora* s *ad horam* (cf. Meyer-Lübke, *Rom. Et. Wb.* 4176). De asemenea nu este probabil ca analogia cu *aiure* etc., să-l fi prefăcut pe *oară* în *oare*, câtă vreme *oară* şi-a păstrat de altfel peste tot terminaţiunea *-ă*. Şi evoluţia semantică pe care o presupun dnii Candrea şi Densusianu este puţin probabilă, deşi n'ar fi cu neputinţă. Acest *oare, ori* este fără îndoială identic cu *oare* şi *ori* din compoziţii pronominale ca *oarecare, oricare* etc. unde îşi are obârşia de la verbul *velle*, precum admite şi dl Densusianu,

©BCU CLUJ

Între compusele cu *hora* se găseşte negreşit şi *doară*, explicat mai întâiu de Cihac din lat. *de hora*[1]. Etimologia aceasta o regăsim şi la dnii Candrea şi Densusianu, cari mută însă compoziţia elementelor din cari ar fi rezultat forma *doară* din epoca preromanică în epoca românească, deşi ne trimit şi la alte forme romanice de felul acesta: „*doar(ă)* „au moins, peut-être que; est-ce que?" (rezultat din contopirea lui *de* cu *oară* în construcţiuni la origine temporale, ca **de oară când am venit)*, ar. *di oară* „*de* bonne heure" (comp. formele cu acelaşi înţeles vfr. *d'heure;* nprov. *d'ouro;* cat. *d'hora)* „ depuis longtemps", ar. *dioara* „toujours".[2] Pentru dl Tiktin originea latină a lui *doară* este în afară de orice îndoială, iar prototipul lui ar puteà să fie eventual *de *volat* (= *velit)*[3].

Împărtăşesc întru toate scepticismul dlui Tiktin faţă de *de *volat,* împotriva căruia se ridică şi unele dintre obiecţiunile care fac cu neputinţă celelalte două explicări. Al lui Cihac *de hora* ar fi trebuit să dea *joară* (cf. *deorsum* < *jos)* cu variantele corespunzătoare în celelalte dialecte, iar din *de* + *oară* ar fi putut să rezulte *doară* cel mult în timpuri relativ recente şi numai în regiuni în cari *de* > *dă*. In aromâneşte *de* + *oară* a dat *dioară*, „de timpriu, de vreme", „demult, în continuu"[4], în dialectul acela existând şi o formă *doară* care are cu totul altă funcţiune semantică[5]. Forma *doară* fiind comună dialectelor dacoromânesc şi aromân, nu poate fi derivată dintr'o compoziţie ulterioară epocii străromâne. Un *de* + *oară* străromân prezintă însă din punct de

Hist. de la l. roum. I, pag. 199. — Cf. S. Puşcariu, *Et. Wb. d. rum. Spr.* nr. 1920; H. Tiktin, *Dicţ. rom. germ,* pag. 1094.— Fireşte că şi ar. *tora* „maintenant" nu are nimic de a face cu lat. *hora* sau rom. *oară*, precum cred dnii Candrea—Densusianu *(Dicţ. et.,* loc cit.), seduşi de hipoteza lor că „*oară* a fost întrebuinţat întâiu în funcţiunea de adverb, însemnând „acum". . ." Explicarea aceasta o desminte chiar forma ar. *t(r)oară* „tantôt, aussitôt", citată de domniile lor. Pentru ce motiv şi-ar fi pierdut ar. *t(r)oară* < *tru*+*oară* metafonia, prefăcându-l în acelaşi timp pe *-ă* în *a*, şi cum s'ar explică distincţia semantică atât de precisă între ar. *t(r)oară* şi ar. *tora?* Evident că acest *tora* este un împrumut din greceşte.

[1] *Dictionnaire d'ét. d.-rom., él. lat.,* pag. 183.

[2] *Op. cit.,* pag. 190.

[3] *Op. cit.,* pag. 556.

[4] Dalametra, *op. cit.,* pag. 78. Şi dnii Candrea—Densusianu citează o formă *dioara* „toujours", vezi mai sus.

[5] Vezi mai jos.

©BCU CLUJ

vedere formal aceleaşi dificultăţi ca şi un lat. *de* + *hora*, pe lângă că ar fi trebuit s'o apuce, din punct de vedere semantic, pe alte căi decât ale lui *doară*, precum dovedeşte şi ar. *dioară*.

Mai amintesc în sfârşit încercarea dlui Philippide de a-l explică pe *doară* din lat. *dolet*[1]. Cum verbul *dolere* s'a păstrat cu vechea lui funcţiune semantică, foarte precisă, până în zilele noastre, desigur că nimeni n'ar mai puteà admite că din *dolet* nu s'a desvoltat numai forma verbală *doare*, ci şi *doară* al nostru. Nu mai insist deci asupra tuturor obiecţiunilor cari se împotrivesc etimologiei acesteia.

* * *

Dl Papahagi îl explică în glosarul *Basmelor Aromâne* pe *a doara*, la pag. 584, prin „a doua oară, iarăşi", iar pe *adoara* şi *adoară*, la pag. 509, prin „a doua oară"[2]. De fapt, n'avem de a face aci, precum dovedesc şi citaţiile cari vor urmà, cu două cuvinte deosebite, între care ar existà vreo diferenţă semantică, ci cu un singur *adoară*. Acesta s'a format prin contracţiune din *a doaoară*, cu varianta *adoara*, transcrisă şi *a doara*, născută prin adăogarea acelui *-a* foarte frecvent în uzul adverbelor, şi în sudul ca şi în nordul Dunării[3]. Ceea ce ne interesează aici mai ales, este că şi în aromâneşte *adoară* îşi generalizează funcţiunea semantică. Ar. *adoară* mai poate arătà că o acţiune săvârşită altă dată se produce pentru a doua oară, dar poate să şi arate numai că o acţiune se repetă, fără de orice precizie de ordin numeric, sau că printr'o acţiune se restabileşte — ca un fel de repetare — o situaţie anterioară. Elementul a cărui funcţiune semantică devine aşadar mai vagă de pe urma contracţiunii din această construcţie adverbială, este numeralul ordinal *a doua*. Astfel *adoară* se îndepărtează din punct de vedere semantic de „a doua oară" şi primeşte înţelesul de „iară" sau „apoi", „din nou".

Iată exemplele pe cari le citez după indicaţiile din glosarul d-lui Papahagi. În *Featile avdzà şi nu pistipseà... No-*

[1] *Principii de istoria limbii*, pag. 93—94.

[2] Despre *adoară* „în zori de zi, pe la cântatul cocoşilor, spre cântători", *ib.* v. mai apoi.

[3] Din şovăirea d-lui Papahagi între grafia *a doara* şi *adoara* nu putem trage nici o concluziune de vreo importanţă pentru studiul acesta. D-sa transcrie la fel şi *a treia* şi *atreia*, chiar aproape în acelaşi rând: *Acşiţe nă dzuă, acşiţe doauă, până tu a treia. Şi scoală to atreia*... I, 10/32—33.

©BCU CLUJ

aştiptară dzâcă adoară $^{341}/_{30}$ nu i se poate da lui *adoară* altă interpretare decât cea de „a doua oară". Şi în *Nk'isì de-adoara Ţandzacuk'* $^{108}/_{25}$ şi *nu putù s'o-află adoară calea* $^{274}/_{20\cdot21}$ e vorba de lucruri care se întâmplă sau ar fi să se întâmple a doua oară, dar din întreg contextul acelor naraţiuni rezultă că atenţiunea se concentrează mult mai mult asupra faptului repetării înseşi a acţiunii, decât asupra coeficientului numeric al repetării. *Adoară* evoluiază astfel de la înţelesul de „a doua oară" înspre cel de „iară", „din nou"[1]. In *Hil'lu de-amiră ţe moare ş-anyiadză a doara* $^{6}/_{22}$ sau *nâs va-l' arâdă şi va s-toarnă a doara* $^{117}/_{32}$ sau *nveasta-noauă... s feaţe alândură di nă oară şi azbuiră... şi nu s-turnă de-adoară* $^{205}/_{7}$ nu mai este vorba de acţiuni cari s'au mai întâmplat, ci de acţiuni prin cari se restabileşte o situaţie de altă dată. In aceste exemple *a doara* resp. *de-adoară*, pentru care desigur că ar puteà să stea şi numai *adoară*, se traduce chiar mult mai precis prin „apoi", decât prin „iarăşi", pe când „a doua oară" este acì cu desăvârşire imposibil.

Şi în dacoromâneşte *a doară*[2] şi-a mai păstrat înţelesul de „a doua oară" cel puţin până în secolul al XVI-lea. De un asemenea *a adoara* dăm în Molitvenicul lui Coresi din 1564[3], căruia îi corespunde apoi în continuare *a tria oara*[4] şi *a patra oara*[5]. Din cauza prefacerilor semantice cărora le-a fost supus *a doară*, s'a preferit, pentru funcţiunea lui primitivă, un nou *a doua oară*, care puteà să reapară în toate vremurile după chipul şi asemănarea lui *a treia oară*, *a patra oară*, *întâia oară* etc. Şi în aromâneşte numai *a daoa oară* exclude orice echivoc: *bânà cu nveasta ţi-şi lo a dao-oara*, Papahagi, *op. cit.* $^{73}/_{3}$, *si nsură a daoa oară*, ib. $^{75}/_{29}$, s. *Tâl'e di a doaŭă oară nicà unâ cumătiče şi u mâcă*, ib. $^{16}/_{30}$.

Este un perfect paralelism între evoluţia semantică a lui *a doară* de la „a doua oară" la „apoi" şi între evoluţia lui

[1] *Iară* şi *din nou* nu sânt aici expresii prea potrivite, căci şi ele pot aveà, în anumite împrejurări, înţelesul de „a doua oară".

[2] Şi aici ordinalul a avut forma *a doa* (cf. Cod. Vor. 71/2) sau şi *a doao* (cf. *ib.* 31/14).

[3] *Prinos lui D. A. Sturdza*, Buc. 1903, pag. 269/16.

[4] *Ib.*, 270/22.

[5] *Ib.*, 271/21. — Terminaţiunea *-a* în loc de *-ă* nu se explică probabil din uzul limbii de atunci, ci din caracterul general al textului acestuia, care are multe particularităţi streine de duhul limbii româneşti.

©BCU CLUJ

alt < *alter* de la „alter" la „alius". In latineşte *alter* însemnă „celalalt, al doilea" şi se mai găseşte cu această funcţiune în româneşte: *o parte iaste Saduchiei, e altă* (Biblia, din 1648: *alta*, din 1688 *ceia laltă*) *Farisei*, Cod. Vor. 47/7; *vi-vremu întru Co, e întru altă dzi* (Biblia din 1648 şi 1688: *a doaozi*) *întru Rodu*, ib. 24/8; ir. *mai amânce... âţe-zi... treia-zi*[1]. Dl Puşcariu, arată în altă parte a acestui volum[2] că „în Ardealul central şi nordic, *alt* se întrebuinţează foarte des ca adverb îm expresii ca: *Altu* (= mai mult) *nu mai vin la tine* sau *nu-ţi fie frică că altu* (= cu altă ocazie, altă dată) *n'am să te mai bat*". Acest *altu* are întocmai funcţiunea semantică a ar. *a doară* „iarăşi, apoi", care trebue să fi existat cândva şi în dacoromâneşte[3].

Adaog acum că în Molitvenicul din 1564 să găseşte alăturea de *a doara* „o doua oară" şi un *doară* cu înfăţişare cu totul modernă: *Iane socoteaşte bine den tinereaţele tale tu cum-ai viiată... zău caută numai; doară nici un bine n'ai făcutŭ*[4]. In fraza aceasta *doară* ar puteà să şi lipsească sau să fie înlocuit prin *apoi*, *poi*, *păi*.

Intre *apoi* şi *doară* mai există şi altă apropriere. Prin fonetică sintactică a dispărut *a-* din *adoară* şi pe aceeaşi cale şi *apoi* a putut să devie *poi* şi *păi*.

Un exemplu ca cel următor, citat din C Negruzzi după TDRG. *I-au tăiat, ca doar de ei va scăpà*, a fost explicat în DA.[5], din contaminarea unor propoziţii ca *I-au tăiat, ca să scape de ei* şi *I-au tăiat, [nădăjduind] că doar va scàpà de ei*. Se mai

---

[1] S. Puşcariu, *Studii istro-rom.* I, pag. 4. — Dl Puşcariu însuşi traduce aci pe *âţe-zi* prin „a doua zi".

[2] Pag. 403, nota.

[3] In faţa lui *încalte* „cel puţin, barim", stă *doară* „cel mult, barim". Le uneşte deci accepţiunea „barim", iar în ce priveşte pe cea de „cel puţin" a lui *încălte* faţă de cea de „cel mult" a lui *doară*, să ne reamintim că pe acesta îl poate traduce adese în franc. „au moins que". De fapt *barim* ar puteà fi înlocuit câteodată prin *doară* ca d. p.: *Bade, inimă de piatră, ce nu vii la noi vre-odată? Barăm numai până'n casă, Să mă vezi pe min' mireasă; Barăm numai pân' la poartă, Să mă vezi pe mine moartă* (v. *DA* sub voce *barim*). Acest paralelism este un argument mai mult în formarea explicării date de dl Puşcariu lui *încalte* (*loc. cit.*) şi a etimologiei pe care o susţin în acest studiu pentru *doară*.

[4] *Prinos lui D. A. Sturdza*, pag. 275. — Intreaga frază se repetă apoi aproape din cuvânt în cuvânt cu vreo câteva rânduri mai la vale.

[5] Tom. I, partea II, pag. 5.

©BCU CLUJ

dau apoi exemplele următoare în cari *ca doar(ă)* introduce propoziţiuni secundare cu predicatul la viitor sau la optativ: *O surpă gios, ca doară ar vedeà...* Dosofteiu, V. S 93/2; *Trăgând... nădejde, ca doară îi vor slobozi să meargă pre la caselelor* Neculce, Let. II, 213; *Acolo umblă câtva, timp... pe din afară, ca doar maiastra va ieşi* Ispirescu, L. 279; *Au mers încolo şi încoace ca doară ar da de vreo casă* Sbiera, P. 200.

Anumite puncte de atingere dintre *ca* şi *că* au putut să producă o confuzie oarecare între conjuncţiunile acestea. Cunoaştem destul de bine căile pe care *că* a ajuns să ia locul lui *ca* înaintea conjunctivului în cazuri ca *socotind că mai întâi printr'aceste glume să fac doao folosuri* Paris Momuleanu în Gaster, *Chr.* II 247/12 şi *Fă-mă, tată, că să-ţi seamăn* Pann, *P. V.* I. 4[1]. Indată-ce *că* a pătruns în propoziţiuni cu predicatul la conjunctiv, ar fi putut desigur şi *ca* să-l înlocuească pe *că* înaintea unui viitor sau optativ. Dar faptul că *doară* este tovarăşul nelipsit al lui *ca* ori decâte ori nu urmează conjunctivul, dovedeşte că aici nu poate fi vorba de o simplă confuzie între *ca* şi *că*, şi că nu putem admite aşadară nici contaminarea de la care pleacă *DA*. Prin urmare numai *doară* trebue făcut răspunzător pentru asemenea construcţiuni, dar acesta, găsindu-se şi în propoziţiuni cu predicatul la conjunctiv,[2] nu puteà să aibă efectul ca după un *ca* < *quia* să urmeze alt mod decât conjunctivul. De fapt aici n'avem de a face cu acest *ca*, ci cu *că*+*a* > *ca*, din *că adoară* care introduceà la început propoziţiuni obiective după verbe ca „a nădăjdui", „a socoti", „a gândi" etc. şi a cărui funcţiune semantică evoluà de la „a doua oară" la „apoi", spre a nu mai aveà în cele din urmă nici acest înţeles.

Am constatat prin urmare că nu există propoziţiuni secundare introduse de *ca* < *quia* a căror verb n'ar fi la conjunctiv, că în *ca doar(ă)* cuvântul *ca* este *că*+*a*, întocmai ca în *ştiu c'a fost* d. p, şi că *doară* reprezintă un mai vechiu *adoară* < *a doao oară* al cărui *a-* a fost absorbit prin contracţiune de un cuvânt precedent terminat în *-ă* sau *-a*, lucru pe care l-am văzut întâm-

[1] V. Dr. Bernhard Dimand, *Zur rum. Modustehre*, Denkschriften der kais. Acad. d. Wissensch. in Wien, 1904, pag. 10 şi *DA*. tom. I, partea II, pag. 8.

[2] Cf. *Mintea-i sfetnic tocmit a da reguli la plăcere, iar nu doar să o stârpească* Konaki, P. 282.

©BCU CLUJ

plându-se în cazul lui *că adoară*, dar care puteà să se petreacă la fel şi în *ca adoară*, *cântà adoară* etc. etc.

Doară l-a înlocuit apoi în dacoromâneşte peste tot pe *adoară*, şi când nu urma după cuvinte terminate în *-ă* sau *a*. La cronicari cuvântul începe să apară şi supt forma *doar* în urma contracţiunii lui *-ă* cu un *a-* următor. De la *să meargă în prejma porţii Orului, doar ar* [= *doară+ar*] *găsì niscai zaherè moschiceascâ Let.* II 429/33, s'a ajuns şi la *precum s'au tâmplat, cu adevăr s'au scris; doar niscai veleaturi a anilor de s'ar fi greşit ib.* 196/4.

*

După ce am lămurit astfel originea lui *doară* mai mult din punct de vedere formal, lucru care nu se puteà face, firește, fără de oarecari consideraţii de ordin semasiologic şi sintactic, voiu trece în revistă variatele lui funcţiuni semantice, care nu se pot prinde numai în cuvinte ca „au moins, peut-être que; est-ce que?" şi care, adese, nu se pot exprimà prin nici un alt cuvânt Se înţelege că va trebui să dăm în acelaşi timp mai multă atenţiune şi rosturilor sintactice ale lui *doară*. Vom vedeà însă că şi aci toate faptele sânt de aşa natură, încât confirmă numai etimologia pe care am propus-o.

Mai întâiu însă vreo câteva observări de ordin principiar. Cuvintele care s'au format prin compoziţie sânt de două feluri, în ce priveşte raportul semantic între elementele lor constitutive. Ele se nasc sau din împreunarea unor cuvinte cu funcţiuni semantice înrudite (*eccum illum illac*), particularitatea semantică comună fiind aceea care le uneşte, sau din împreunarea unor cuvinte între care nu există o asemenea afinitate (*a doua oară*) şi pe care le apropie numai faptul că se repetă mereu în aceeaşi înşirare, ca locuţiuni devenite stereotipe. Cuvintele din care se încheagă noua compoziţie devin şi într'un caz şi într'altul o singură unitate fonetică cu un singur accent, al cărui purtător este elementul care imprimă mai mult grupului întreg timbrul său semantic. În *eccum illum illac* are *illum* rolul acesta, în *a doua oară* numeralul ordinal.

De obiceiu un anumit cuprins semantic este legat de o anumită formă, de o anumită unitate fonetică sau, să zicem, de un anumit cuvânt. Din clipa în care un cuvânt îşi pierde independenţa formală, când încetează deci de a fi o unitate fonetică

©BCU CLUJ

deosebită, el se despoaie şi de facultatea de a reprezenta cu aceeaşi precizie ca altă dată cuprinsul său semantic de până atunci, căci nu mai are calitatea esenţială care îi dădea această putinţă. Elementele din cari se formează prin compoziţie un cuvânt nou, intră în chipul aceasta într'un stadiu de lipsă de precizie semantică. Dacă astfel se contopeşte un grup de cuvinte în legătură de afinitate semantică, cuvântul nou primeşte funcţiunea semantică a elementului care a dat grupului întreg caracterul semantic dominant, nuanţa semantică comună tuturor elementelor de compoziţie primind mai multă pregnanţă; de altfel pierd toate elementele de compoziţie tot mai mult din cuprinsul lor semantic şi fireşte că în aşa împrejurări suferă mai mult chiar elementul dominant. *Acela* s'a format din trei cuvinte deictice, *eccum illum illac*, şi a devenit de fapt un *ille* cu mai multă putere demonstrativă, dar într'o frază ca *eccum nón magis pluit* > *ac(n)uma plouă* (= „ac(n)uma nu plouă") chiar *nón* a pierdut mai întâiu tot rostul său semantic[1] şi la fel sau petrecut lucrurile şi în *a doua oară* > *adoară*, precum arătam mai sus.

O compoziţie nouă pierzând tot mai mult din cuprinsul semantic al elementelor sale constitutive, poate să devie în cele din urmă aproape o formă goală, un cuvânt lipsit aproape de orice individualitate semantică. Intervenţia unor etimologii populare care modifică şi mai mult forma noului cuvânt, ca ceea care a făcut *doară* din *adoară*, au doar darul ca să promoveze o asemenea evoluţie semantică. Am văzut cum *adoară* a devenit „iară", „din nou", „apoi" din „a doua oară" şi cum în cele din urmă *doară* poate să fie scos chiar din anumite fraze fără ca înţelesul lor să sufere din cauza aceasta.

Doară este adese şi astăzi încă un cuvânt indiferent sau aproape indiferent din punct de vedere semantic. Voiu înşira mai întâiu din materialul de fişe al DA exemple în cari are această înfăţişare. În multe cazuri de acestea i s'ar puteà substituì vreun cuvinţel ca *poate* s. *fie-că* numai în baza unor interpretări de valoare foarte subiectivă, determinate mai mult de tonul frazei întregi decât de însăşi fiinţa lui *doară*.

Deosebit de interesant este exemplul următor din Codicele Sturdzan: *aducu scrise toate păcatele tale...: au doară ai obiditŭ... sau ai ucisŭ..., sau ai furatŭ, sau doară ai vândut prea cineva,*

[1] V. *DR.*, I. 174.

©BCU CLUJ

sau n'ai lăcuită bine . . ., sau ai făcut preiubire . . . . sa[u] doară ai grăită menciună, sau n'ai iubită . . . Cuv. d. Bătr., II 453. La început *doară* nu puteà să stea într'o enumerare de felul acesta decât alăturea de elementul al doilea, mai în urmă însă a trecut şi la cele următoare cu înţelesul de „apoi", spre a apare în sfârşit, pierzând şi accepţiunea de „apoi", chiar lângă cel dintâiu dintre elementele enumerate. Din felul cum alternează *au doară* cu *sau* şi *sau doară* în exemplul nostru, fără de nici o deosebire între ele, se vede bine că la locul acesta *doară* a rămas fără de nici un cuprins semantic şi că ar puteà fi deci suprimat de aci fără de nici o pagubă pentru înţelesul frazei întregi. La fel se prezintă *doară* şi în cele două citaţii care urmează: *Carele va face trei furtuşaguri, . . . să-l spânzure, înţelegând că aceste trei furtuşaguri le au făcut tot într'un loc, . . . au doară şi aiuri într'alt loc, s'au fost-au certat pentru aceasta, au doară n'au fost certat . . .* Prav. Mold., 192; *ştiù să-şi pearză numele cel rău, au doară mai la vârstă venisă, au doară chivernisisă viaţa lui . . .* Let. II, 333/14.

Adese *doară* ar puteà fi eliminat ca şi din exemplele precedente, dar deşi la început numai un corolar incolor al frazei, el primeşte, înşiruindu-se între cuvintele prin care se afirmă ideea cuprinsă într'însa, rolul unui cuvânt care întăreşte aceea afirmaţiune. Contribuind la afirmarea unei idei chiar numai prin prezenţa sa în frază, fără ca să fie el însuşi depozitarul vreunui element cuprins în acea idee, *doară* devine pur şi simplu un mijloc al afirmării, pe care o face mai hotărîtă, mai categorică. Măsura în care se simte această nouă funcţiune a lui *doară*, pe care o îndeplineşte în limba germană câteodată cuvântul „doch", pare a nu fi întotdeauna aceeaşi. Întrebuinţat astfel îl găsim atât în propoziţiuni independente, cât şi în propoziţiuni secundare, mai cu seamă însă în cele cauzale: *Şi oricât oi fi mers de tare, vreme trecuse la mijloc doar, cât am umblat horhăind* Creangă, A. 54; *Lipseşti dinaintea mea, Spânule! Doar n'am venit pentru tine ş-am venit pentru Harap Alb* idem. P. 277; *Doar n'am înnebunit, ca să fac cutare lucru* Zane, P. IV 70; — *Se fimu gata, că doaoră* (sic!) *pă↑ră mâ↑re vremu trece de lume* Cuv. de Bătr. II 124/1; *Harap Alb, vede el bine unde merge treaba, că doar nu erà din butuci* Creangă, P. 219; *Spune-ne şi nouă, că doară nu s'o face gaură în cer* Ispirescu, L. 12; *Şi fata s'a 'ndrăgit de el,*

©BCU CLUJ

că doară tocmai Viorel i-a fost menit Coşbuc, B. 17; *Cela ce va suduì . . . pre vreun giudeţ, însă nu pentru că ce doară nu i-au plăcut cumva giudeţul lui . . .* Pravila Mold. 38.

Din stadiul lipsei totale a vreunui accepţiuni inerente lui, *doară* poate să evolueze şi în altă direcţie. Dacă din întregul frazei se degajază o nuanţă semantică care nu se cuprinde de altfel în nici unul dintre celelalte cuvinte care o alcătuesc, *doară* poate să devie purtătorul acelei nuanţe. Aceeaşi soarte o are adese şi *apoi*[1], cu care *doară* are atâtea asemănări. In construcţii de felul cele iurmătoare: *se urmară în acel copaciu socotind că doară vor scăpà* Gorjan H. I 9, *doară* urmă după verbe ca „a socotì, a nădajduì" etc. mai întâiu cu înţelesul de „apoi". Orice „nădejde", orice „aşteptare" se leagă de gândul la posibilitatea sau la vreuna dintre posibilităţile îndeplinirii unui lucru. Când *doară* nu mai aveà nici funcţiunea de „apoi", asupra lui se fixă acea idee a posibilităţii sau a vreunei posibilităţi, care nu făceà parte din cuprinsul semantic al nici uneia dintre celelalte cuvinte ale frazei. *Doară* primeşte astfel înţelesul de „poate", „cumva", „poate totuşi". Aşa îl interpretăm astăzi în exemple ca cel citat din Gorjan. Mai greu de hotărît este însă dacă în *să ascunse măriea sa .. nu pentrucă doară s'au temut . . .* Varlaam 86[2], *doară* este numai mijloc de mai hotărîtă afirmare, ca în citaţiile din alineatul precedent, sau „poate" sau „cumva". Înţelesul de „poate, cumva" este evident în *să nu gândiţi că doară pe voia cuiva sau în pisma cuiva, ce precum s'au tâmplat, cu adevăr s'au scris* Let. II. 196/3. Că *doară* a primit în sfârşit un nou cuprins semantic, se manifestă şi prin faptul că apare chiar un *doară doară*, cu o repetare care de altfel n'ar fi cu putinţă: *se suceaşte şi se resuceaşte, ca doară doară* („poate poate", „poate în sfârşit") *va puteà vădi* P. Maior, Ist. 128.

O posibilitate admisă, este adese o concesiune sau vreo rezervă făcută în opoziţie cu o afirmaţiune categorică anterioară: *Am făcut absolut toate; poate* („peut-être, au moins que", „vielleicht, höchstens") *să fi uitat vreun amănunt.* Astfel ajunge şi *doară* la înţelesul de „cel mult (că)", numai (că): *Oh, oh, oh! Vai, vai, vai, de ţară!... Doar Dumnezeu de a face milă* Let. II 417/35; *E ca vita, doar, nu paşte* Pann P. V. I 80; *Unde se pameneà şcoli ca a lui Babeş în Moldova? Doar la Iaşi să fi fost*

[1] DA. tom. I, partea I, pag. 197 supt 5°.

©BCU CLUJ

așa ceva și la Mânăstirea Neamțului Creangă A. 19; *Când cu gene ostenite sara suflu'n lumânare, Doar ceasornicul urmează lunga timpului cărare* Eminescu P. 219; *Și prin satul adormit Doar' vrun câne'n somn mai latră, Răguşit* Coşbuc B. 6. Mai progresat în direcţia acestei evoluţii semantice este *doară* în următorul exemplu, în care are întocmai înţelesul lui *numai* şi în care n'ar mai puteà fi înlocuit prin *cel mult: Câte o laviță la portița fiecăreia* [case] *și câte un felinar pe trotuar. Doar cel din dreptul caselor Primarului este aprins* G. Ranetti, Romeo şi Julieta la Mizil, Buc. 1907, pag. 5.

Înţelesul de „poate" a făcut cu putinţă o locuţiunea *într'o-doară*=„într'un gâciu", „în voia întâmplării", iar înţelesul de „poate, cel mult, numai că" locuţiunea *fără doar și poate* = „fără de orice rezervă", „fără îndoială", „negreşit": *plecă într'o doară, ia așa peste câmp unde o vor duce-o ochii* Ispirescu, L 398; *Și răspunde-așa 'ntr'o doară* Iosif, P. 71; — *„Vrei să mă furi?..." „Fără doar și poate"* Alecsandri, T. 355; *nu știuiu că ești așa de dulce, te mâncam fără doar și poate* Marian, O. I, 150.

Mai şters a fost orice colorit semantic din *doară*, când precedat de *ca* se găseà în propoziţiuni cu predicatul la viitor sau optativ. Oricât ar fi pierdut din valoarea lui semantică, el a primit în asemenea cazuri o importanţă sintactică deosebită. Aci *doară*, deşi nu însemnà nimic, nu puteà fi suprimat în nici un caz, căci de altfel fraza cu *ca* + viit s. opt., ar fi fost cu neputinţă. Acest *ca doară* introduce deci ca o singură conjuncţiune propoziţiuni subiective şi obiective după verbe ca „se pare", „a nădăjdui" etc şi, în urma elipsei unor verbe de felul acesta, şi propoziţiuni finale: *Și trăgând și nădejde ca doară îi vor slobozi să meargă pre la casele lor, și Dabija Vodă și cu Grigorie Vodă se sfătuisă...* Let. II, $^{213}/_{32}$; *dând laudă lui Dumnezu, ca doară îi va cercetà cu mila sa* ib., $^{346}/_{25}$; *să umble pe lângă țărmuri... căutând ca doar va găsì ceva să mănânce* Drăgici, R. 43; — *să caute ca doar ar puteà aflà vreun izvor* ib., 40.

N'am putut să citez decât o singură propoziţiune obiectivă introdusă de *ca doară*, pe când două propoziţiuni de felul acesta cu *că doară*, din Neculce şi Gorjan, au fost citate mai sus pentru explicarea înţelesului de „poate" al lui *doară*. Am mai văzut că foarte obişnuit este *că doară* în propoziţiuni cauzele. *Doară* putând să apară, ca un cuvânt de sine stătător, cu rosturile sale

©BCU CLUJ

semantice mai nouă şi după *ca*[1] şi după *că*, pe când vechiul *ca adoară* şi vechiul *că adoară* au dat de o potrivă *ca doară*, era natural ca să se producă oarecari şovăiri între *ca doară* şi *că doară*. Uzul limbii a preferit apoi peste tot pe *ca doară* pentru propoziţiunile finale, *ca* < *quia* fiind din capul locului conjuncţiune finală, şi l-a generalizat de altfel pe *că doară* în locul căruia apare *ca doară* numai în mod cu totul excepţional.

Într'o frază ca *Lăsaţi-mă întru anu să plângu de păcatele mele cele releale* (sic!) *ce amŭ făcut, doară mă va miluì Dumnezeu* Cuv. d. Bătr. II 450, cele două propoziţiuni puteau fi într'un raport de coordinare, câtă vreme *doară* avea încă înţelesul de „apoi". *Doară* pierzând însă acest înţeles, s'a reliefat tot mai mult laturea finală a propoziţiunii a doua, care ajunge astfel să fie subordonată celei dintâiu. *Doară* devine deci conjuncţiune finală, dar nu identic cu *ca*, devremece cuprinde ceva din înţelesurile „poate", „în sfârşit", „dacă se poate", pe cari le are de altfel atât de adese. Procesul acesta desigur că a fost facilitat de împrejurarea că *doară* este elementul care determină tot regimul sintactic în proporţiuni finale introduse de *ca doară*.

În: *să-mi cerc şi eu norocul, doar-doar va da Dumnezeu să ajungem a puteà pedepsì pe acei blestemaţi de smei* Ispirescu, L. 219, raportul propoziţiunilor este încă mai mult de coordinare decât de subordinare, dar în exemplele următoare funcţiunea finală a lui *doară* este evidentă: *corabnicii sfătuiră-se cumu se vă↑sleadze de acie, doară voru puteà cumva agiu↑nge în Finichiia* Cod. Vor. 86/6; *Încălzeau la foc saci de-l învăleau, doar doar i-or da văpaia vieţei* Contemporanul VI, 108; *nu ştià ce să mai facă, doar va scăpà de cocoş* Creangă, P. 67; — *miluiaşte mă... şi rogă dereptŭ mene, doară mi s'arŭ deşchide ochii mie să fiu creştinu* Cuv. d. Bătr. II 150; *i-au învăţat să meargă în preajma porţii Orului, doar ar găsì niscai zahere moschicească, să o strice* Let. II 429/34; *Un vultur... pândeà, doară şi-ar vânà ceva de prânz* Ţichindeal, F. 5; *Clopotele să le tragă... Doar s'a îndurà Dumnezeu* Eminescu, P. 172.

Doară putându-l înlocui pe *ca doară*, introduce şi propoziţiuni subiective şi obiective. Această funcţiune s'a putut desvoltà, se înţelege, şi în mod independent, fără de orice analogie

[1] Cf. *hotărî să iscodească... ca doar, doară să puie mâna pe un aşa tâlhar* Ispirescu, L. 376.

©BCU CLUJ

cu propoziţiunile finale: *Aştept, doară va venì tata* = „*apoi va venì tata“ > „că va venì poate tata“. Nu găsesc în materialul bogat pe care îl am înaintea mea decât două exemple. *De odată se părèà lucru bun şi doară* („că poate“, „că în sfârşit poate“) *se vor mai încetà gălcevile* Let. II 87/1; *Şi fata ... Tot aşteptà doar'* („că poate“) *o venì Flăcăul mai curând* Coşbuc, F. 158.

Doară mai poate fi şi conjuncţiune interogativă. Reconstruesc un exemplu ca: **adoară* („a doua oară“, „altă dată“) *vei şti ce să faci?*, din care se explică uşor funcţiunea aceasta. Când o întrebare se compunèà din mai multe părţi, *doară* se putèà strecură uşor în înşirarea lor, întocmai ca în acea enumerare cu care am început să facem istoria evoluţiei lui semantice: *aducu scrise toate păcatele tale...: au doară ai obiditŭ ... sau ai ucisŭ* etc. (v. mai sus).

Acest *doară* interogativ, precedat sau ba de *au* sau *sau*, introduce întrebări directe şi indirecte, în cele dintâiu cu înţelesul de „cumva“, în cele din urmă cu înţelesul de „dacă cumva“, adese putându-i luà locul conjuncţiunea *au*: *Doară izvorulu di-r'aceaiaşi curere izvori-va dulce şi amaru? Sau doară, poate, fraţii miei smochiia masline face, sau viia scochie?* Cod. Vor. 125; *Au doară poate credi-nța spăsì elu?* ib., 119/11; *Au doră*[1] *poate mâncà omu iară carne de om?* Cuv. d. Bătr. II, 324; *Au doară, n'ai părinţi?* Ispirescu, L. 341; *Au doar nu sânt şi eu unsul lui Dumnezeu?* C. Negruzzi, I, 140. *Au doare* (cit. *doară!*) *s'au turburat Poarta pentru dosirea fiilor săi?* Odobescu, I, 282; *I-am dat fragi, ea mi-a zis: „Na-le!“ Doar ţi-am zis eu să-mi dai fragi?* Coşbuc B. 9; — *iară pentru să-l cunoască giudeţul, au doară să face, au cu adevărat iaste nebun, trebue să-l întreabe giudeţul multe întrebări* Pravila Mold., 147; *Intrebat-au caimacamii ... doară ştie să le spue pre cine vor să puie domn aice* Let. II, 323/32; *Să-l întrebăm, doară are ierbi de feciori* Alexandria 6.

Prin contaminarea unor construcţiuni de subordinare cu ajutorul lui *de* şi prin (*ca*) *doară* s'a ajuns la *(ca) doar de: Şi cu sfaturi totdauna să munceà a izbutì, Doar de-i va stinge Amorul ce-l aveà spre Areti* Pann. E. II 2; *se puse la poartă şi aşteaptă ca doar de va venì cineva să-l întrebe ce caută* Ispirescu, L. 44.

Doară se întâlneşte în evoluţia lui semantică şi cu *cândai*, cuvânt întrebuinţat foarte adese în textele noastre vechi

[1] In textul acesta se mai găsesc şi alte cuvinte cu *o* pentru *oa*.

©BCU CLUJ

ca adverb şi conjuncţiune (DA I[II], p. 75—76). Dintre asemănările lor amintesc numai că şi *cândai* poate fi conjuncţiune finală (construită de asemenea cu verbul la viitor) sau interogativă şi că şi dînsul are adese înţelesul de „poate". O urmare a acestor apropieri a fost că găsim chiar ambele cuvinte în mod pleonastic unul lângă altul: *Iară ei, când vor ceti acicea, cândai doară se vor puteà dereptà* Coresi E. III/23[1]. În mod pleonastic se găseşte *doar* şi după *apoi: Apoi doar, eu nu-s de acèle, de care crede el* Creangă, P. 28

* * *

In materialul bogat de care m'am folosit nu l-am găsit pe *doară* cu vreo altă funcţiune semantică sau sintactică, care n'ar fi fost discutată până aci. Ar. *adoară* «în zori de zi, pe la cântatu l cocoşiior, spre cantători», de care am pomenit într'o notă precedentă, cred că nu trebue identificat cu ar. *adoară* «a doua oară, iarăşi». Il găsim de patru ori în *Basmele* d lui Papahagi: *avigl'è până nadză-nopţî, nu z-vidzù ţiva: ....câtră de-adoară z-deadi fičorlu pri mână s-agârşască năveamă* 119/34; *avigl'è ş-aestu şi câtră de-adoară, nă negură, nă lăiaţă l-culcă t-un somnu greu* 120/12; *ş câtră de-adoară, ştii cându l'a s-creapă dzu, l-fură somnul* 157/28; *Am nă ambare cu grân, gongale, mel'ŭ, ordzu şi di tute yipturle. Caftu, tu nă dzuă ş-tu nă noapte s-lo-aledzi... ...Ş-aduse furniga tute soaţîle, tută furnigamea... ş-până de-adoară yipturle era curate şi aleapte după siminţă* 496/17.

Nici de la înţelesul de «a doua oară, iarăşi» al ar. *adoară* şi nici de la vreuna dintre accepţiunile drom. *doară* nu putem ajunge până la această funcţiune de «în zor de zi»[2]. In comparaţie cu *doară* al nostru, ar. *adoară* < *a doua oară* a fost mult mai conservativ, oprindu-se la «a doua oară, iarăşi, apoi» Ar. *adoară* «în zor de zi, pe la cântatul cocoşilor, spre cântători», precedat în totdeaună de prepoziţiunea *de* (cf ar. *di cu oară* „de cu vreme"), înaintea căreia se mai găseşte de obiceiu altă prepoziţiune ca *până* sau *câtră*, derivă din *ad* + *horam* şi ni-l reaminteşte pe tirol. *adora* „frühzeitig" (*REW.* p. 308), cu care trebue pus în legătură.

Cernăuţi, Fevruarie 1924

Al. Procopovici.

[1] V. *DA.*, ib., supt III 1[0], unde se mai dau două exemplu de felul acesta.
[2] Numerarea orelor de la miezul nopţii nu este populară. Chiar dacă ar fi, cu ora a doua după miezul nopţii tot nu ne-am găsi în „zori de zi".

©BCU CLUJ

ETIMOLOGII.

Alun, tăun.

So selbstverständlich die zusammenstellung von rum. *alun* und lat. *avellanu* ist, so schwierig ist die lautliche entwicklung. Leider haben wir ja kein genau gleichgebautes wort, aber nach den allgemeinen analogien müsste man erwarten, dass *ae* nach schwund des *v* geblieben wäre, dass *ll*, nachdem *a* zu *â* geworden war, sich verflüchtigt hätte, da ja auch *ellă* zu *ea* geworden ist, nicht die tonstellung, sondern die besondere färbung des *a* den schwund des *ll* verschuldet, und endlich, dass *an* zu *în* geworden wäre, nicht zu *un*.

Die zwei ersten dieser schwierigkeiten sind bisher nicht beachtet worden[1], die dritte hat man auf verschiedene weise zu beheben versucht. Hasdeu EMR. I, 925 setzt, gestützt auf provenzalische formen, die er falsch deutet, ein vulg.-lat. *-ona* mit kurzem betontem o an, was vom lateinischen standpunkte aus unmöglich ist. Weigand, Krit. Jahresber. 6, I, 160 spricht ebenfalls von vulg.-lat. *-ona*, ohne sich über die quantität des *o* zu äussern, meint aber wol *-ōna* und deutlich schreibt Puşcariu, Et. Wb. *-ōna*. Aber es gibt kein vulg.-lat. und auch kein rum. suffix *-ōna*, es gibt nur *-ōne*, rum. *-un*, das aber in seiner funktion im lateinischen und im rumänischen sich so scharf und in anderer weise ausprägt, als es in *alun* der fall wäre, dass mit dieser annahme nichts gewonnen ist Tiktin vergleicht im Wb. *alun* mit *unghiu* aus *angulus*, aber der vergleich passt nicht, da in *unghiu* velares *n* vorliegt, das die velarisierung des *i* nach

[1] Allerdings schreibt Tiktin ZRPh. 10, 255, „*ae* ergibt *a* in *alun* und in den atonen auxiliaren *am habemus, aţi habetis*“, doch nehmen diese verbalformen eine besondere stellung ein.

©BCU CLUJ

sich bewirkt, wogegen das dentale *n*, wie es **alân* hat, nach dem ausweis von *lână*, *sân* und vielen anderen eine solche wirkung nicht ausübt. Endlich Nigra denkt an eine umstellung aus *ulana*, aber *u* aus *ave* entspricht wieder nicht der rumänischen entwicklung.

Ein zweites wort, das *un* aus *anu* zeigt, ist *tăun*. Die von Tiktin, ZRPh. 12, zuerst ausgesprochene, von Puşcariu und im REW. aufgenommene zurückführung auf ein lat. *tabo*, das uns bei einem dichter aus dem karolingerkreise überliefert ist (Traube, ALLG. 6, 168) und das ja im frz. *taon* weiterlebt hat sein bedenkliches. Wir sehen nämlich, dass dieses *taon* spezifisch nordfranzösisch ist, ja sogar nur einem teile Nordfrankreichs angehört, dass Südfrankreich, die iberische halbinsel und ganz Italien bei *tabanus* bleiben. Portg. *tavão*, das im REW. auf *tabone* zurückgeführt ist, kann sehr wol eine erst portugiesische umbildung sein, da *-anu* und *-one* im singular unter *ão* zusammenfallen, nur im plural als *-ãos* und *ães* geschieden sind. Somit ist *taon* eine junge örtlich beschränkte umbildung. Dass der vorgang, den wir hier in Nordfrankreich beobachten, sich auch im rumänischen hat vollziehen können, ist nicht in abrede zu stellen, aber sehr wenig wahrscheinlich, wenn man bedenkt eine wie bescheidene rolle das suffix *-one* im rumänischen[1], eine wie grosse im nordfranzösischen spielt.

Man kommt danach zu der annahme, dass *van* zu *un* wird und man kann zur erklärung und bestätigung nun noch folgendes anführen:

Es ist längst bekannt, dass *uă* zu *uo* wird, *vidua* zu *văduo*, *luăm* zu *luom*. Da sich nun *î* zu *ă* verhält wie *u* zu *o*, so ergibt sich naturgemäss, dass *vî* zu *u* werden muss und in der tat stehen *luom*, *luo* und *luund* im altrumänischen und noch heute z. b. im mazedonischen als *lom lund* einander gegenüber. Damit ist ein drittes beispiel gewonnen, wogegen, soweit ich sehe, gegenbeispiele fehlen.

Wir kommen damit zu der erklärung, die alle drei schwierigkeiten behebt, nämlich zu einer durch umstellung enstandenen grundform **allevanu*. Hier steht *ll* vor *e*, muss folglich bleiben, *-llevan-* wird zu *-luun-* wie *levando* zu *luund*, und nun findet

[1] Vgl. die wenigen beispiele, die Pascu *Sufixele*, s 52 ff. beibringt.

©BCU CLUJ

zusammenziehung der beiden *u* statt, die in *luund* unter dem drucke von *lua* unterblieben ist, die sich aber doch auch in mazed. *lund* zeigt.

Das einzige, was man noch zu gunsten von *tabone* anführen könnte, ist die form *tăune*, die Marianu, *Insectele în limba, credinţele şi obiceiurile Românilor*, 348 anführt. Das verhältniss von *-une* und *-un* aus *-one* bedürfte einer genaueren untersuchung, bei der sich dann wol zeigen würde, dass das schwanken von *une* zu *un* auch gelegentlich ein altes *-un* zu *-une* hinübergeführt hat.

W. Meyer-Lübke.

1. Apucà.

Die vom REW angenommene Etymologie Burlă's (zu *aucupari* ‚vogelfangen' mit Metathese) ist von Puşcariu im Etym. Wb. und im Dicţ. limbei rom. nur zögernd angeführt worden und man sieht auch sofort das Missliche, dass die romanische Form auf die metathetische des Lat. zurückgeführt wird, wobei die ursprüngliche mit *k-p* nicht belegt ist, dass ein Ausdruck der Vogelstellersprache der nicht sonst im Roman. fortlebt, gerade hier, in abgeleiteter Form und abgeleiteter Bedeutung, fortleben soll usw. So sucht man denn, den heutigen weniger konstruktiven Neigungen des Etymologen folgend, um Anknüpfungen *innerhalb* des Rumänischen selbst, wobei es nun bei der mangelhaften Überlieferung der alten Sprache leider auch nicht ohne jegliche Konstruktion abgehen kann. Das rum. Verb. *a apucà* hat etwas Drastisches, Energisches, Derbes, fast möchte man sagen „Brachiales" in seiner Bedeutung, es heisst nicht bloss ‚nehmen' wie *a prinde* und *a luà*, sondern ‚packen, mit der Hand packen', es ist noch stärker als *înhăţà*, wie aus dem die Synonyme kontrastierenden Beispiel des Dicţ. limb. rom. hervorgeht: *Ai prins hoţul? — Da, l-am înhăţat! · Apucă-l de mânecă, ca să nu mai scape, să ia altădată ce nu e al lui!* Wenn nun schon *a înhăţà* offensichtlich von der Interjektion *haţ* ‚schwupp, wutsch!' abgeleitet ist (Tiktin), so kann dasselbe von *a apucà* noch vie eher gelten. So werden wir denn ein **puc!* annehmen, das ich allerdings nicht belegen kann, aber aus *poc!* für den Schall eines Schusses oder Schlages (*a pocnì* ‚klatschend schlagen' usw.), *boc*

©BCU CLUJ

(*cioc! boc! boca boca,* für das Hämmern, *a bocăni* ‚hämmern, pochen') und *buc (într'un buc* ‚sogleich', das ich nicht mit Tiktin zu *buc* ‚alte Buche' stellen möchte), *a fi buc de foame* ‚sehr hungrich sein', *a bucni* ‚mit Ungestüm schleudern' vielleicht *a buchisà* ‚puffen, bläuen', das eine gräzisierende Ableitung zu *buc-* ‚schlagen' sein mag (wenn es nicht mit Schuffert *Leipz. Jahrber.* 19/20 S. 162 zu *buche* ‚Buchstabe', also = ‚die Buchstaben mit Schlägen eintrichtern' gehört), *pâc!* ‚bums, ratsch, paff', *pac pac* für das Geräusch der Axt (Pascu, *Despre cimilituri* S. 108), *pic* ‚tropf!' folgere. Ähnlich haben wir dtsch. *pochen, puchen,* engl. *poke,* nd. *pukken* ‚klopfen, schlagen', ält. dän. *pukke* (Falk-Torp), dtsch. *Pauke* (mhd. *pûke*) als Instrumentname, nach Kluge auch lautmalend, vgl. dtsch. *pauken* 'dumpf schallend schlagen', frz. *bocard* ‚Pochhammer', *buquer* ‚taper', poln. *pukati* ‚klopfen' (Miklosich, *Et. Wb.*, s. v. *puka-*), magy. *pukkanni* ‚knallen, krachen' usw. Über *pak-pik-* ‚schlagen' im Ital. habe ich *Arch. rom.* 7, 157 ff. gehandelt. Der onomatopoetische Ursprung von *a apucà* würde also in dem „Drastischen" des Wortsinns noch nachwirken. Ähnlich ist das romanische *toccare* ‚berühren' nach Schuchardts Deutung urspr. eine lautmalende Bildung und ähnliche Einflüsse habe ich für westrom. *tastare* 'tasten' in *Miscell. Schuchardt* S. 158 wahrscheinlich zu machen gesucht und gezeigt, wie das urspr. onomatopoetische *toucher* im Frz. auch in wissenschaftlicher Prosa stehen kann *(le toucher, l'attouchement).* Vgl. auch nl. *doppen* ‚aufgreifen' ‚plündern' zu *topp! dopp!* als Onomatopöie des Schlagens *Dtsch. Wb.* s. v. Topf[1] Sp. 817. Das rumänische Verb. wäre mit seinem nicht ganz verblassten Wortsinn gewissermassen auf halbem Wege stehen geblieben. Das Präfix *a-* erklärt sich als ein *an-* wie in dtsch. *anrühren,* vgl. frz. *attouchement,* rum. *a acăță.*

2. Aţipì 'einnicken, einschlafen'.

REW. 8655 hat das Wort noch unerklärt gelassen. Ich vermute eine onomatopoetische Bildung vom Stamm ţip- (=zip-), der im Rumänischen in *ţipà,* ‚jeter, lancer, jaillir', *ţip* 'fontaine jaillissante' vorliegt (vgl. Cihac II, 435, der nsl. *cip* ‚battement du pouls', *ciplja, cipnica* 'artère' vergleicht). Das Bild des periodisch langsamen Tröpfelns, mit dem das Einnicken verglichen wird, findet sich im Rumänischen noch in *a picotà, a picurà* ‚schläfrig einnicken' zu *a picà* 'tröpfeln', *picuriş* ‚das Tröpfeln' (dieselbe Vorstellung

©BCU CLUJ

der kleinen Senkung des Kopfes liegt offenbar auch kat. *pesar figues* ‚einnicken' zugrunde). Der onomatopoetische Stamm *zipp-* für eine kleine, zuckende Bewegung findet sich auch in nhd. *zippeln* 'trippeln', *Zipperlein* 'Fussgicht', slav. *cipăka* 'Zehenspitzen' (Berneker: mit Verbalableitungen 'schwerfällig' oder 'auf den Fussspitzen gehen').

Auch sonst ist ein onomatopoet. Stamm *zip-*, *sip-*, weitverbreitet: dem 'tröpfeln' ist das 'tropfenweise saugen' 'nippen' benachbart: eng. *sip*, nd. *sippen*, dän. *sippe*, hiezu schwed. nd. *sipp*, hd. *Zipp*, *zimperlich* 'geziert' (Falk-Torp s. v. *sipe*, das selbst zu *sive* 'tropfen' gehört) anderseits ung. *szipni* 'saugen' *szipálni* 'saugen' 'schnupfen'. Auch von 'nippen' zu 'einnicken' gibt es einen Weg, vgl. dtsch. *nippen*, *napfezen* (Matthisson singt: „Wenn schläfrig die Lippen Beim Göttermahl nippen"), kat. *fer becayna*, auch das subst. *sobec* 'unbezwingliche Schläfrigkeit' (zu *bec* 'Schnabel'). Immerhin kann ich ein *ţip-* 'nippen' im Rum. nicht belegen.

Endlich erwähne ich *a ţipà* 'laut schreien, kreischen', das keineswegs mit Pascu *Arch. rom.* 6, 266 zu einem rekonstruirten lt. *tinn-ipare* gestellt werden darf: es entspricht ja slavischem *cip*, bayr. *zib* als Lockruf für Hühner (Berneker) und einem *zipp-* für *cipp-* für verschiedene Tierlaute bei Deutschen, Italienern und Spaniern (Riegler *Arch. Rom.* 7, 13: verschiedene Ammer, aber auch ein junger Hund heisst hiezu gelegentlich *Zippköter*[1]. Es wird nun auffallen, dass ich *zipp* bald für ein leises Geräusch

[1] Das *Magyar Etymologiai Szótár* gibt s. v. *cipa* ein dialekt.-magy. „*czipálni* . . . Tépni szaggatni, rángatni, mint a *czipa-kutya*", wobei Bdtg. und Ursprung des letzteren Wortes als unsicher bezeichnet und *csiba*, das Befehlswort für Hunde ('kusch!') = rum. *ţibă*, herangezogen wird. Das magy. *czipa-kutya* scheint zu *Zippköter*, anderseits *czipálni* 'zucken (der Glieder)' zu dtsch. *Zippeln*, *Zipperlein* zu passen. Ebenda findet sich ein *cipegcopog* 'kopogva jár', also 'schwer auftreten', in einem älteren Wb. *cipëg* 'könnyü, száratlan, vékony labbeliben járva *cip* hangot csinál', also im Gegenteil 'leicht auftreten' und so den Laut *cip* hervorbringen, genau wie im Slavischen mit den beiden einander widerstreitenden Bedeutungen. Vielleicht gehört auch das bislang unerklärte *cipellés*, *cipellő*, mlt. *Zipellus* 'Schuh' zu dem onomatopoet. *Zippeln*, vgl. *cipelni* 'schwer schleppen'. Man sollte eigentlich erwarten, dass für 'schwer auftreten' dumpfe Laute gewählt würden, aber der hinkende Gang, der durch das hellklingende *zippeln*, *cipelni* urspr. gemalt wird, bringt von selbst die Idee der Anstrengung, des Schwereren mit sich.

©BCU CLUJ

(*a atipi*) bald für ein lautes (*a tipà*) annehme. Die Sprache gäbe so gleichsam für ihre musikalischen Elemente, also die lautmalenden Wörter, nur die Noten her, die dann mit beliebiger Vortragsbezeichnung (forte, piano usw.) versehen werden könnten. Hiezu kopiere ich aus von der Habelentz, *Sprachwissenschaft* S. 154: „Ganz stilles Verhalten ist doch eigentlich geräuschlos, also so wenig wie möglich zur onomatopoetischen Darstellung geeignet. Der Mandschu liebt aber diese Darstellungsweise: Alles soll reden . . . wer sich ganz ruhig verhält, der sagt *cib* (sprich *tsib*). Wenn der Schwede will, dass sein Kind hübsch schweigsam und gerade bei Tisch sitze, so ermahnt er es: „Du musst *sipp* sagen!" *Du bör säga sipp*! Im Deutschen bedeutet: 'nicht Zipp sagen' soviel wie: nicht das leiseste Wörtchen äussern, und im Siamesischen ist *sip* (alte Aussprache wohl *j'ip*) Onomatopöie für ein „leises Geräusch" *. Die Sprache als ein Tönendes hat eben keine andere Möglichkeit als die Stille durch ein Geräusch, allerdings eine Art Minimalgeräusch, auszudrücken: daher wählt sie einsilbige Stämme, deren Klang die Stille gleichsam nur vorübergehend unterbricht. Der helle Klang eines *zip-* (dän. *sippe* ‚zirpen' ähnlich magy. *csipegni*, *cipákólni*, *csipákolni*, *sipákolni* ‚piepsen' Magy. Etym. Szótár) kann aber natürlich auch eine grelle Ruhestörung bedeuten und so kommt es zu 'schreien'. Ganz ähnlich dem Gegensatz von schwed. *säga sipp* ‚still sein' und dtsch. *nicht zipp sagen* ‚still sein' finden wir bei afrz. *motir* 'sprechen' — log. *ammuttire* 'verstummen, schweigen, beruhigen' (REW 5794: = *muttire* 'halblaut reden' + *mutus* 'stumm'), ja selbst innerhalb des Sardischen besteht ein Gegensatz: „Neben *mutire* 'schweigen' ist im Nuoresischen im Gennargentugebiet und im Tirsotal *muttire* in der Bedeutung 'rufen' verbreitet" (M. L. Wagner, Arch. f. neu. Spr. 135, 104). Man kann die Stille so ausdrücken, dass man aussagt, man gebe keinen Mucks mehr, oder auch, man gebe *nur mehr* einen von sich (*muckmäuschenstill*), man sage nicht mehr Zipp (Sanders: „*nicht z. sagen* [vor Müdigk., Schwäche etc. nicht den geringsten Laut hervorbringen] *können*") oder nur noch zipp [1].

* [Românește: a nu zice nici *pis!* S. P.]

[1] Bedenkt man, dass neben *Zip* auch *Zilip* für das Vogelgezwitscher (Riegler. a. a. O.) erscheint, so muss man auch rum. *a ciripi*, *cilipchi* 'zwitschern' hier anreihen und nicht mit Pascu l. c. auf **tinniulare* zurückführen. Magy. *csiribelni* ist dann auch nicht Lehnwort aus dem Rum., sondern eine parallele Onomatopöie. (Vgl. *cirib-* für die Grille REW 9625). In

©BCU CLUJ

Ţipà in der Bdtg. 'hervorquellen', 'schreien', 'werfen' wird schon von Sainéan *Ztschr. f. rom. Phil.*, 30, 565 als onomatopoetische Bildung erklärt, wobei 'quellen' die ursprüngliche Bdtg. sei (wie bei sp. *chorro* 'Schwall', danach *chorro de voz*).

3. **Dădăţei,** Anemone pulsatilla, Pulsatilla vulgaris.

Iordan *Arhiva* (Iaşi) 29, 431 hat das Verdienst, die richtige Etymologie des Wortes gegeben zu haben: abulg. *dědъ* ‚Grossvater', bulg. *dědo* ‚Greis' (mit *-ets* -Diminutiv). Nur glaube ich nicht, dass der Grund der Namengebung richtig erkannt ist: „floarea a fost numită... bunica sau bunicuţa, fiindcă răsare înaintea tuturor celorlalte, e mai bătrână decât ele". Nemnich (Catholicon, 1793) gibt schon u. a. die deutschen Namen an: *bocksbart, mutterblume, wildmannskraut, das graue bergmännchen (wegen des grauhaarigen Kopfes, den man nach der Blüthe auf dieser Pflanze sieht)*, zitiert von Rolland *Flore pop.* I, 17. Also ist die Blume ‚Greis' wegen des weissen *Früchte*kopfes genannt worden, den wegzublasen ja allerorten ein beliebtes Kinderspiel ist. Vgl. noch bei Rolland die Angabe aus dem Briançonnais: „L'ensemble des fruits plumeux de l'anémone pulsatille est nommé *chaboussel*; au figuré on appelle *chaboussel* un homme qui a les cheveux hérissés et mal peignés". Ich führe zum Vergleich noch an, was V. Bertoldi in seinem vor kurzem erschienenen Buche „Un sibille nel regno dei fiori" S. 14 schreibt: „Sotto l'impressione del color bianco e della lanosità dei frutti nelle specie di *Eriophorum*, questa pianta fu ideata nel Riesengebirge come una ‚vecchierella', donde il suo nome *ala mäde*, cioè, „alte Mägde"..., un processo simile a quello per cui una bambina

---

ţip- für ein grelles Geräusch vgl. noch die Onomatopöien *ţivlic, ţipţiric* vom Knarren einer Tür in rum. Rätseln (vgl. Pascu, *Despre cimilituri*, S. 39, der *a ţivli, a ţifli* ‚a strigà tare, a răcni c-o voce ascuţită şi pătrunzătoare' u. a. m. vergleicht).

Auerbach *Leipz. Jahrber.* 19/20, S. 213 schreibt: *„aţipi* ‚einschlummern' leitet Tiktin von *ţeapă* ‚Pfahl' ab und erklärt sich den Vorgang so: steif werden wie ein Pfahl"! Abgesehen davon dass ich diese Erklärung bei Tiktin weder im Wb. (wo es s. v. *aţipi* heisst: „Et. unbekannt") noch im Rum. Elementarbuch finde, widerspricht sie der Bedeutungsangabe des Dicţ. limb. rom.: 'a adormì uşor, a apucà să adormi, a fi pe jumătate adormit', während zum Pfahl werden doch zu ‚tief schlafen, in tiefen Schlaf fallen' führen müsste.

©BCU CLUJ

napoletana, impressionata dai baffi e dal pizzo bianco di suo nonno, chiamava *nonnò* tutte le spazzole bianchi, gli spazzolini da denti, i piumini che si adoperavano per incipriare, e qualunque oggetto avesse pelo bianco. Cfr. D'Ovidio nella traduzione della *Vita e lo sviluppo del linguaggio*, di Dwight Whitney, pag. 49, n. 1."

4. A luà împrejur.

Iordan Arhiva (Iaşi, 1922) S. 530 ff. vergleicht mit der rumänischen Redensart ital. *pigliare (prendere) in giro*. Da er die ital. Wendung in Wörterbüchern vermisst, so mache ich auf Panzini's *Dizionario moderno* (1905) s. v. *giro* (*prendere in giro* ‚beffarsi, farsi giuoco') aufmerksam, das, offenbar aus Tiraboschi's, *Vocabolario dei dialetti bergamaschi* (2. Aufl. 1873), oder aus Angiolini (1897) lomb. *toe n gir* derselben Bedeutung erwähnt. Zur Erklärung geht Iordan von entehrenden Strafen aus, bei denen der Delinquent öffentlich *herumgeführt* wurde, und macht auf den Parallelismus zwischen rum. *a luà în căruță* mit neap. *portare n carrozza* 'canzonare, burlare . . .' aufmerksam, das auf die alte Karrenstrafe zurüchgeht (Iordan hätte vor allem Chrestien de Troyes' „Karrenritter" erwähnen können, vgl. gr. Ausg. Foerster, Einleitung, S. LXIV [1]) ebenso rum *a luà la vale* — irp. *portà a pe lu ponte* ‚burlare, canzonare'. Nun scheitert aber diese Erklärung für ital. *prendere (pigliare) in giro* daran, dass diese Verba im Ital. nicht ‚herumführen' heissen können (es heisst ja denn auch *portare n carrozza*, *portà a pe lu ponte*), wie es im Rum. zu sein scheint: *pigliare*, *prendere*, von Personen gesagt, hiesse höchstens ‚abholen' *(vengo a prenderti)*, womit sich wieder kein *in giro* verträge. Wir haben es vielleicht bei all diesen Ausdrükken mit Wendungen der Jägersprache zu tun (vgl. lat. *circumvenire* ‚in eine Falle locken', dtsch *einkreisen: das wild einkreisen*, das Gebüsch umgehen, in dem es sich aufhält' Dtsch. Wb. und sonstige urspr. Jagdausdrücke in der Bdtg. ‚zum besten haben', die *Dacoromania* I, 238 aus verschiedenen Sprachen zitiert sind).

[1] Ob hieher auch argotfrz. schweizfrz. *charrier qc.*, le berner, le faire endêver, le houspiller' (urspr. ‚faire aller en char') gehört? Esnault, *Le Poilu tel qu'il se parle*, S. 106 ff. verzeichnet Parallelen wie *bousculer*, *brouetter*, *chambouler*, die den Übergang über ‚heftig stossen, grob behandeln' (dann auch mit Worten) nahelegen.

©BCU CLUJ

Die urspr. Wendung wäre dann *farsi prendere in giro* 'sich einkreisen lassen'. Im Bergamaskischen haben wir ähnlich *fas tŏ vià* ‚farsi scorgere, farsi burlare o beffare, darsi a riconoscere', womit das venez. (triest. pola.) *ciol via* ‚zum besten halten' zusammenhängen muss; Riegler nimmt (brieflich) eine Analogie zu frz. *faire prendre le change* den Jäger auf eine falsche Spur führen (vom Wild gesagt) *prendre le change* 'sich irreführen lassen' an. Anderseits lässt *ciol per cul*, das mir G. Maver aus Triest belegt, an die Möglichkeit auch für *prendere in giro* denken, dass einfach an ein '*nicht direktes* Verspotten' gedacht wurde ein Nicht-geradewegs-auf-sein-Ziel-Losgehen. Meine Hörerin aus Iaşi, Frau Elvira Balmuş, kennt rum. *a luà împrejur* mehr in der Bdtg. von 'jem. unschädlich machen' (= *a încolți*), während *a luà la vale* mehr 'zum besten halten' bedeute. Damit wäre vielleicht fürs Rum. die Herkunft aus der Jägersprache näherliegend.

5. Inșelà ‚betrügen'.

Nachdem Papahagi *Leipz. Jahresber.*, 14, 152 aromunische und neugriechische Parallelen zu dem rum. Verb gefunden, hat P. Skok *Arch. f. slav. Phil.*, 1918, S. 84 mit dem rumänischen Worte das gleichbedeutende Skr. *nasamáriti* (zu *samar* ‚Saumsattel') verglichen und beide erklärt als „metaphorische Ausdrucksweisen des volkstümlichen Humors, die besagen, dass jemandem etwas gegeben wird, was ihm von Natur aus nicht gehört", womit auch die von Tiktin schon herangezogen rum. *a potcovì*, *a pune cuiva mantaua*, *ipingeaua* zusammenstimmen. Ich möchte nun noch auf die altfranzösische Strafe des ‚porter la selle' hinweisen, über die Ducange s. v. *harmiscara*, *panellum* und Michelet, *Origines du droit francais*, S. 216 ff. handelt. Ich zitiere aus seinem Material z B. die Stelle aus dem Roman de Rou:

Quant à Richart vint li quens Hue,
Une selle à son col pendue,
Son dos offri a chevauchier;
Ne se pot plus humelier,
Estoit coustume à cel jour
De querre merchi à seignour
... Guillaume vint à merchi
Nuz piez, une selle à son col.

Bibliot. Latin Cluj ROMANI

©BCU CLUJ

Auch Grimm Dtsch. Rechtsaltertümer 2. Auf. 718 ff. belegt *den Sattel tragen müssen* als alte Strafe desjenigen Freien, der sich gegen seinen Herrn empört hat und von diesem wieder zum Gehorsam gezwungen ist: „Als Sinn dieser Demüthigung wird in den ausgehobenen Stellen selbst angegeben, dass der verurtheilte seinem beleidigten Herrn sich gleischsam *zum reiten* darbiete, wie der Unterjochte sich als ein Ackertier *unter das Yoch* gibt. Auch erscheint der *Sattel* anderwärts, wo von keiner Strafe die Rede ist, ein Symbol der Unterwerfung". Es wird sich also bei *a înşelà* um eine alte Form der Entehrung handeln (vgl. auch die Bdtg., ‚eine Frau verführen') — ebenso wie bei *a pune mantaua, ipingeaua*. Das letztere erinnert mich an frz. *capot* in *faire capot* ‚kentern (von Schiffen)' ‚matsch machen, beim Kartenspiel', das Gamillscheg Ztschr., 40, 162 f. mir unrichtig erklärt zu haben scheint: G. geht von dem erst im 19. Jh. belegten *capoter* ‚kentern' aus, während *faire capot* ‚kentern' 1771, *faire capot* als Spielerausdruck 1642 belegt ist und auch als dtsch. *kaput machen* ‚töten' (= rheinld. *kapot*) seit dem 30-jährigen Kriege erscheint, und nimmt eine Zusammensetzung prov. **capbotar* an, woraus frz. *capoter* entlehnt wäre wie frz *chavirer* aus prov. *capvirar*. Aber richtiger wäre, von der ältest belegten Form und Bedeutung auszugehen, also von *faire capot* als Spielerausdruck. Die gute Erklärung scheint mir (nicht der Dict. gén., sondern) Littré zu äussern, der den Spielerausdruck erklärt: „*capot*, dans le sens de *cape*, pris métaphoriquement; la défaite complète au jeu étant considérée comme une *capote* qu'on jette sur le vaincu". Dazu stimmt, dass *capot* ‚Kapuzenmantel' ab 1611, *cape* ‚id.' seit dem 15. Jh. belegt ist. Das rum. *a pune ipingeaua* ist dann eine genaue Analogie. Es fragt sich noch, ob mit dem (Kapuzen-)Mantel nicht auch ein Marterwerkzeug gemeint ist, vgl. *Dtsch. Wb.* s. v. *Mantel 11)*: „den spanischen Mantel tragen müssen, ist eine Leibesstrafe, da der so sie aussteht, einen tiefen und schweren Zober auf der Achsel tragen muss, durch dessen Boden er den Kopf steckt" und s. v. *Kappe* 3 a), wo angegeben wird, dass im 17. Jh. die spanische *capa* in Deutschland Mode war und spanische *Kappe* oder kurzweg *Mantel* hiess.

Hier wie in anderen Fällen erachte ich es für methodisch richtiger, von *a înşelà* ‚satteln' zu *a înşelà* ‚betrügen' einen Weg zu suchen, bevor man, wie etwa Weigand *Leipz. Jahresber.*, 13, 110 für das zweite Verb eine ganz andere Anknüpfung sucht.

©BCU CLUJ

6. Mi-e peste cap 'j'en ai par-dessus la tête'.

Ich glaube nicht, dass Giuglea *Dacorom.*, II, 642 mit Recht an die lat. Stelle *dicimus super caput aliquid, cuius maximam curam gerimus* bei L. Aurelius Augustinus für die rumänische Wendung anknüpft: denn diese lat. Wendung heisst ja nichts anderes als dtsch. *es liegt mir etwas ob, es obliegt mir etwas* = lt. *incumbit* 'es liegt etwas auf mir (schwer, lastend wie jede Aufgabe, indem jede Arbeit als Last gefasst wird)': das wird bewiesen durch *supra caput esse* 'im Nacken sitzen (vom Feinde)' bei Sallust und Livius, '(belästigend) auf dem Halse liegen', bei Cicero vom Alter gebraucht, oder *super caput esse* von dem gefährlich bedrohenden Feinde bei Tacitus. Ähnlich der von Giuglea angefürthen Stelle ist die im ThLL zitierte aus Tertullian: *curam frugum super caput eius fuisse* 'war seine Aufgabe'. Der Gebrauch der Präposition *super* erklärt sich daraus, dass der höher postierte Feind stets im Vorteil ist (vgl. mhd. *über houbet fechten* urspr. „mit einem Gegner anbinden, der einen höheren Standort einnimmt" und die daran anschliessende Erklärung von dtsch. *überhaupt* durch Sperber *Ztschr. f. dtsch. Alt.* 59, 62 ff.). Ähnlich dem lt. *super caput esse* „obliegen" (von einer Arbeit) ist eher das rum. *a luà asupra capului (sufletului) său* „auf sich eine Arbeit nehmen" (Dicţ. limb. rom. s. v. *asupra*). Die Vorstellung in *mi-e peste cap* ist dagegen nicht die einer aufliegenden Last oder feindlichen Bedrohung, sondern die des „über. den-Kopf-Wachsens". Man kann im Deutschen sagen: *mir geht die Sache bis daher* und je nachdem gleichsam den Stand des „Wassers" oder des Unangenehmen bis zum Kinn, bis zum Mund, bis zur Stirn, bis *über den Kopf* mimisch andeuten (vgl. auch *er steckt bis über den Kopf in Arbeit*, wie man sagt: *er steckt bis über den Kopf im Wasser*, frz. *être dans qch. pardessus les yeux*): das stimmt ja auch zu *peste*, das im Gegensatz zu *asupra* „über... *hinaus*" bedeutet (Tiktin, s. v. *peste 3*). Noch wahrscheinlicher aber ist angesichts der Werdung *un copil mi-e peste cap*, dass wir wirklich von den Erwachsenen, über den Kopf wachsenden *Kindern* auszugehen haben: vgl. auch im Deutschen *mein Sohn ist mir über den Kopf gewachsen* und nun übertragen bei Adelung: *die Schwierigkeiten der Lage wachsen ihm nachgerade über den Kopf.*

©BCU CLUJ

7. Piersicà (chersicà).

Gegen die Erklärung Giuglea's *Dacorom.* I, 249, hat Gamillscheg *Ztschr.*1 923 S. 242 den berechtigten Einwand erhoben, dass *persecare* ein **presecà* ergeben müsste. Ich dachte zuerst angesichts der Nebenform *chersicà* an lt. **carpsicare* (vgl. **excarpsus*, REW, 2961), aber Puşcariu wendet mit Recht ein, dass *kă- > che-* in dem Gebiet, wo *chersicà* herrscht, nicht vorkommt. So bleibt nur, was von vornherein methodisch richtig ist, die Anknüpfung an *piersec* „Pfirsich", das offenbar auch „Schlag" bedeutet haben muss, vgl. prov. *pességue* „pêche...; horion, ruade, en style burlesque" (Mistral) und ähnliche von der Farbe der verletzte Haut ausgehende volksfrz. Bezeichnungen der Schläge wie *châtaigne, marron, mûre, mandole, mûre.* Auch Tiktin denkt an den „Pfirsich", nur geht er, was mir weniger einleuchtet, von „weich wie einen Pfirsich schlagen" (wie *a bate măr*) aus.

8. Apă vioară.

Zu der schönen Etymologie Drăganu's (*Dacorom.* II, 617 ff.) möchte ich noch hinzufügen, dass die Annahme eines Suffixwechsels *vividus > *vivulus* nicht nötig ist, da wir von *aqua viva* leicht im Vulgärlatein zu einem *aqua *vivula* kommen können, das auch durch ital. Ortsnamen belegt ist: A. Prati bringt hierüber *Arch. glott.* 18, 447 reichliches Material, so heisst es schon im 15. Jh. in einem modenesischen Text: *Aquaviola hodie Cavidola,* letzteres der heutige Name des Ortes, ferner gibt es ein *Acquavivola* bei Melfi, ein *Caigola* bei Ala, ein *Aqua vivola* bei Montecassino ist schon 761 belegt. Die Diminution entspricht durchaus vulgärer Sprachweise. Montolin in seiner Arbeit *Els noms de rius i els noms fluvials* in *Butlleti de dial. cat.* 1922 S. 19 belegt zwei *Aiguaviva* als katal. Ortsnamen, auch Mistral bringt *Aigos-vivos* aus Südfrankreich, ital. *Acquaviva* ist als Familien- (urspr. Ortsname) bekannt: der Gegensatz ist *Aigues-Mortes!* Mann könnte noch sich fragen, ob die Parallelen Drăganu's zu *vioară* (mit Ellipse von *apă*) in der Bdtg. von *apă vioară* wie *[consobrinus] verus, [dies] dominica* nicht etwas abliegend sind, wie mir Freund Iordan nahelegte, der auch ein *Lunga = [valea] lungă* als Ortsnamen (Papahagi, *Arhiva,* 1923, S. 173) nicht als Parallele gelten lässt, weil für die Bewohner der Umgebung

©BCU CLUJ

eines so benannten Ortes *vale* selbstverständlich daher überflüssig sei, während *vioară* = *vivula* nicht nur vom Wasser, sondern auch von anderen Dingen ausgesagt werden könnte. Ich kann diesem Einwand durch Hinweis auf *frigida* „kaltes Wasser" (28, 1), *calda* „warmes Wasser" (65, 7; 68, 3), bei Petron begegnen, die E. Thomas, *Studien zur lat. u griech. Sprachgesch.* S 19 belegt.

9 Lapte zburat, brânză zburată.

I. Iordan handelt über diese Wörter *Arhiva* 1922, S. 430 f. und 1923 S. 219. Nach ihm: „brânza zburată se prepară din lapte de oi pus la prins imediat după mulsoare, căruia i se ia apoi smântâna". Allerdings an das Etymon (ital. *sburrare* zu *burro* „Butter") kann ich nicht glauben aus den schon von Iordan's Opponenten (in seinem zweiten Artikel erwähnt) geltend gemachten Gründen. Ich denke, *zburat* ist Gegenbildung zu *aburat* „mit Dämpfen, Nebel bedeckt", zu *ábur* „vapeur, exhalaison", „fumées du vin", „respiration, souffle", *aburì* „produire des vapeurs, souffler légèrement", *boare* „vent doux et rafraîchissant", „exhalaison" etc., über deren Etymologie man Puşcariu im *Etym. Wb.* und. *Dicț. limb. rom.* s. vv. sowie Skok *Ztschr.* 1923 S. 190 vergleichen kann[1]: es ist bezeichnend, dass eine Form *se zboară* mit *oa* in der von Iordan angeführten Stelle (*Șezătoarea* 7, 100—101) vorkommt, die zu *boare* zu passen scheint. Die Bdtg. von *lapte zburat* wäre „Milch, der man die Sahne genommen hat", wobei der Stamm *bur-* einmal „Sahne" bedeutet hätte. Ein Bedeutungswandel „Nebel", „Sahne" macht keine Schwierigkeit, vgl. *REW.* 1335 s. v. *bruma*: friaul. *brume* „Nebel", „Sahne". Die Sahne kann als „Ausdünstung" der Milch bezeichnet werden (vgl. mit *ábur* „Blume des Weins" neben **bur-* „Sahne" das afrz. *saime* „Sahne" neben mfrz. *seime* „Blume des Weins" aus ahd. *saim*, *REW.* 7519): schliesslich bedeutet ja auch wohl freib. *hlao* „Rahm", portg. *chorume* „Fett" (*REW.* 3382 s. v. *flos*), ital. *fior di latte* „Rahm" eine „Effloreszenz".

[1] Nachdem N. Jokl, *Linguist.-kulturhist. Untersuchungen aus d. Bereiche des Alban.* (1923) S. 269 ff, alb. *avul* „Dunst, Dampf", als idg. **a-vel-os* (zu *Welle, wallen*) erklärt hat, ist wohl das alb. Wort von den rumänischen fernzuhalten.

©BCU CLUJ

Man vergleiche noch besonders rum. *burǎ* „Reif“ > *„Rahm„ mit friaul. *bruma* „Reif“ > „Rahm“, ferner das auch hieher gehörige nprov. *bueiro* „petit-lait“, das offenbar auf einer auch sonst begegnenden (schwäb. *toppen* „Molken“ neben bayr. -öst. Topfen „Milchquark“ *Dtsch. Wb.* s. v. *Topfen*) Verwechslung beruht: ich vermute, dass das ins REW s. v. *boreas* mit Fragezeichen aufgenommene nprov. *bueiro* „Verwirrung“ auch zu unserer *bur- bor*-Sippe gehört (vgl. die parallele Bedeutungsentwicklung in Katal. *boyra* 1. „niebla“, 2. „broma, bula“ Dicc. Aguiló und bei kat. *broma* [=*bruma*] „Nebel“ „Wirrwarr, Spass, Radau“). Man könnte sich noch fragen, ob in den *z-* von *zburat* nicht ein verstärkendes *ex-* zu sehen wäre (wie bei *a scufundà, sfărâmà, smăcinà* Auerbach *Leipz. Jahrber.* 1913 S. 258 f): man kann beim Entstehen des Weisskäses oder Topfen eine Art Wolkenbildung konstatieren, indem die gestockte Milch eine aus einzelnen Klümpchen zusammengesetzte Oberfläche zeigt: das Verb *a burà* wird ja vom feinen Staubregen gebraucht.

Noch eine dritte Möglichkeit lässt sich denken: Beziehung zu *zburát* „windig, leichtsinnig“, also in letzter Linie zu *a zburà* „fliegen“, also doch dem Etymon, das Iordan's Opponent gewählt, aber in einer anderen Bedeutung als dieser voraussetzt. Man denke an die Fälle, die E. Lewy *Indg. Forsch.* 32, 164 und *Zeitschr. f. vergl. Sprachforsch.* 49, 117 zusammenstellt, wo Ausdrücke für „träge, dumm, schwach“ zu „gerinnen“ hinüberspielen, z. B. aind. *mūrkha* „dumm“ — *mūrchati* „gerinnen“, vor allem aber ital. pazzo „verrückt“ — *impazzare* „gerinnen, zusammenlaufen (Milch, Eierschaum)“. Allerdings weist zwar REW. 4290 die Zusammenstellung *pazzo — impazzare* ab, erhebt aber gegen Biadene's Deutung des Verbums **impactiare* semantische Einwände. Nun führt aber Biadene selbst ital. *acqua pazza* „il brodo lungo e insipido ed anche il vino e il latte molto annacquato“, also urspr. “trübes Wasser“ an und engl. *dull* „wirr, düster, trüb, fade, langweilig“ mit seiner etymologischen Zugehörigkeit zu dtsch. *toll* weist in dieselbe Richtung: man konnte nicht nur vom Verrückten sagen, dass sein Verstand *getrübt* sei, sondern auch das Trübe wohl ursprünglich scherzhaft als *Verrücktheit* fassen. So wäre dann *lapte zburat* mit *acqua pazza* zu parallelisieren. Ob frz. *soie folle* „Seidenfranse, Seidenfaser“, dial. frz. *-papier fou* „Löschpapier“

©BCU CLUJ

auch dieselbe Vorstellung enthalten oder an *folle farine* „Staubmehl" anknüpfen, kann ich nicht entscheiden.

Welche der vorstehenden Deutunigen auch die definitive sein mag, soviel ist methodisch sicher, dass wir *lapte zburat* anknüpfen müssen an einen der im Rumänischen vorhandenen Stämme, bevor wir in einer Nachbarsprache Anknüpfungen suchen.

10 arom. zgurnescu „scotocesc".

Ich bin mit Capidan *Dacorom.* II 630 f. soweit einverstanden, als er von der Grundbedeutung *dau cu râtul prin pământ* (despre porci) ausgeht, nur würde ich nicht *grumus* Erdhaufen, Hügel (**exgrumire*) sondern lieber *grunium* „Schweinsrüssel" (frz. *groin de porc* etc. REW 3794), zugrunde legen, also ein **ex-grunĭ-ire*. Das Verb hätte dann die urspr. Bdtg. des arom. *gruńu* „Kinn" aufbewahrt, wie Puşcariu *Etym. Wb.* No. 744 den auch als Vorgänger der Bdtg. „Kinn" (wie ueng. *gruoń* „Kinn") eine solche ‚Schnauze, Maul' fordert. Dass das Wort im Rumänischen ursprünglich weiter verbreitet gewesen sein muss, zeigt das dacorom. *gruiu* „Hügel",das Brüch, in sehr einleuchtender Weise gegen mich polemisierend, zu „Schnauze, Kinn" gestellt hat (*Arch. f. neu. Spr.* 135, 417, wie vorher schon G. Meyer *Alb. Stud.* 4, 96).

Bonn.

Leo Spitzer.

1. Buştean.

În Dicţionarul Academiei comparăm acest cuvânt pe de o parte cu cuvintele romanice care pleacă de la un tip **būsca* „bucată mare de lemn" (*REW.* 1420), pe de alta cu unele urme romanice ale lat. *bustum* (*REW.* 1422), care însemnează „trunchiu" sau „butuc". Adăogam însă acolo că neexplicat rămâne sufixul.

Din cauza acestui sufix, care nu se găseşte nici odată într'o funcţiune asemănătoare, trebue, cred, să renunţăm la aceste apropieri. Şi din altă cauză. Cuvântul e nou în limbă: nici un exemplu citat în Dicţ. Ac. nu e anterior sec. XIX. Şi puţinele urme lăsate de acest cuvânt în toponimie (un *Buştenar* în Prahova, un *Buştenet* în Muscel şi câte un *Buşteni* în Prahova şi Dolj, după Marele Dicţionar Geografic) dovedesc că avem a

©BCU CLUJ

face cu un cuvânt recent. Numirile acestea de localități se găsesc în regiuni unde o influență săsească nu e exclusă.

Mi se pare că *buștean* nu e altceva decât germ. *Baumstamm* „trunchiu de copac", în rostirea Sașilor Ardeleni: *bumștam*. Din cei doi *m*, primul a dispărut prin disimilare completă, *a* după *șt* s'a pronunțat *ea* (ca în *șteamp*, *șteand*, *șteangă* etc., cf. I. Borcia, *Jahresber.* X, 240), iar terminația *-eam* s'a orientat după multele cuvinte românești derivate cu suf. *-ean*.

2. **Cătinel**, arom. **alină**, dacor. **călin, călâiu, căloń, cățină.**

Adverbul *cătinel*, întrebuințat cu deosebire în părțile nordice ale teritoriului dacoromân — Banatul se aseamănă și de astădată cu Moldova — e tradus de dicționare și glosatori (Lex. Bud., Șezătoarea II, 187/28, Kirileanu în Glosarul la operele lui Creangă, Pamfile) prin „încet. încetinel, încetișor, domol, lin", sau prin dialectalul „mereu", uneori și prin „tiptil".

Prin regiunile cărora aparțin eu (Brașov-Bran) cuvântul nu se întrebuințează de localnici; învățându-l din lectură, în simțul limbei mele el exprimă simultan două idei: pe lângă cea de „mișcare încetă și lină" și pe cea de „prevedere, luare-aminte, grijă, timiditate". Într'adevăr, dacă cercetăm cu atenție materialul strâns pentru Dicționarul Academiei, vedem că acest din urmă înțeles apare adesea destul de limpede, d. ex.: *Bătând cătinelŭ* (= încet și cu timiditate) *cu mâna în ușă*... Dosofteiu, Viețile sf. 133 v. *Catanele au purces cătinel* (= fără să facă zgomot) *a se apără alături cu tufele* Muste, Letop. III, 68/18. *Scoțându-și sabia, o apropiè de gâtul său și atingeà cătinel* (= cu luare aminte) *cu dânsa grumazii săi* Uricariul I, 277/6. *În vârful degetelor, cătinel* (= cu grijă și fără a face zgomot), *ținându-și răsuflul, au trecut prin un șir de odăi* C. Negruzzi, Opere I, 78. *Șopteà și îmblà cătinel* (= cu precauție), *ca să n'o audă împăratul* Creangă, Povești, 97/17.

Exemplele se pot înmulți cu ușurință.

Această nuanță de sens l-a făcut pe Tiktin *(DRG.)* să se gândească la lat. *cautus* „prevăzător". Dacă el ar fi cunoscut legea fonologică despre prefacerea lui *au* proton în *a*, n'ar fi adăogat pe acel „vielleicht", care exprimă îndoiala sa.

Cred că trebue să plecăm de la un derivat al lui *cautus* și adecă de la lat. *cautēla* „prevedere, precauțiune", care a dat, în

©BCU CLUJ

lat.-pop. naştere şi unui verb. **cautelare* „a privi cu luare aminte", păstrat în sardul *kadelai* „a privi" (Meyer-Lübke, REW. No. 1783). Un derivat adjectival cu suf. *-īnus* sau *-ēnus*, **cautelīnus* sau **cautelēnus* „care îşi ia toate cautelele, prevăzător, precaut" ar fi trebuit să dea în româneşte **căterin*. Schimbarea lui *r* în *l* (sau netrecerea lui *l* în *r*) în acest cuvânt se poate explică în trei feluri: sau pe cale derivativă, sau asociativă sau pur fiziologică.

Mai puţin probabilă mi se pare prima ipoteză, după care *cautēla* să fi fost modelată după multele diminutive în *-ellus*, *-a*, iar un **cautĕllēnus* să fi dat *cătelin*.

A doua ipoteză ar fi, că păstrarea lui *l* nealterat între vocale s'ar datorì unei orientări după cuvântul *lin*: **cautelēnus* şi mai ales adverbul **cautelēne* a putut fi analizat, prin etimologie populară, în *caute* + *lene* „în mod prevăzător şi lin". În momentul când **line* a devenit *lin*, şi **căteline* s'a putut preface în *cătelin*. O astfel de etimologie populară s'a întâmplat şi pe teren românesc, mai târziu, în dialectul meglenit, unde cuvântul *cătelin* „încetinel" a fost despărţit (înainte de pierderea cuvântului *lin*) în *căta* „puţin" şi în *lin*, încât s'a format opusul *căterǫu* (=*câta* + *rău*) „repede".

Ceea ce se petrece la masele grăitoare, în mintea căroţa e vecinic treaz simţul etimologic, se poate întâmplà şi la cercetătorii limbei când caută să elucideze originea unui cuvânt. Mi se pare că o astfel de „etimologie populară" au făcut şi Candrea şi Densusianu în Dicţionarul lor etimologic (No. 362), când au explicat pe *cătelin* din *câte* (< lat. *cata*) + *lin* (< lat. *lenis*). Analogia falsă care e caracteristică pentru orice etimologie populară, le-a dat-o expresia *câte puţin*, pe care o citează în sprijinul explicării lor, uitând că în limba noastră a c e s t *câte* nu se poate legà decât de numerale, prefăcându-le în distributive (*câte unul*, *câte zece* . . ., *câte odată* = *câte una dată*) Prin extensiune s'a putut zice şi *câte ceva*, *câte puţin* (în limba veche şi *câte mult*) *câte o leacă*, prin înlocuirea numeralului hotărît (*unu*, *zece* . . .) printr'un pronume sau adjectiv care exprimă o cantitate nehotărîtă (*ceva*, *mult*, *puţin*, *o leacă*). Dar este absolut împotriva spiritului limbei româneşti — şi numai etimologia populară o poate produce — combinaţia distributivului *câte* cu un adjectiv c a l i t a t i v, d. ex. *câte tare*, *câte dulce*, *câte bine* sau *câte lin*.

Mult mai probabil este însă că păstrarea lui *l* între vocale

©BCU CLUJ

în acest cuvânt se datoreşte unor cauze fiziologice. Disimilarea lui *r-n(m)* în *l-n(m)* nu este fără pereche în limba noastră. O găsim bunăoară în *amerinţă-amelinţă* (deşi în acest cuvânt am puteà plecà şi de la forma *ameninţă*, admiţând disimilarea *m-n* în *m-l*), *creangă* şi *cleangă* (în Ardeal; am puteà aveà a face şi cu disimilarea mai obicinuită *r-r* în *l-r*, mai întâiu în derivatul *crenguros* > *clenguros*), *croncan, croncănì* şi *cloncan, cloncănì* (Jahresber. IX, 181), arom. *mirdzeane* şi *mildzană, siriman* şi *siliman* (Sălişte, în Ardeal), *sarcină* şi *salţină* (la Olimpovlahi), cf. şi *urmă* şi *adulmec*; *îmbondorì* şi *îmboldorì* (DR. I, 232), *zâmbre* şi *zâmble* (jud. Buzău), poate şi în *tâmple* < **tâmpre* < *tempora* (încât n'ar trebuì să mai presupunem un tip *temp[u]la*). Cf. şi *razna-răzleţ, rână-râlă*.

Mai mult decât atâta. Se pare că de câteori un *l* intervocalic latin erà urmat în silaba următoare de un *n* (poate şi *m*), trecerea lui *l* în *r* a fost oprită printr'un fel de disimilare prohibitivă, precum o putem observà la rotacizarea lui *n*, când mai erà un *r* în vecinătate (cf. acest volum p. 383)[1] şi la *l* intervocalic urmat de *r* în silaba următoare în *culastră* (alături de *curast(r)ă*) < **colastra* şi în arom. *căloare* (alături de *căroare*) < *calorem*. Această părere o întemeiem pe următoarele etimologii, în parte nouă:

C. Lacea a arătat (*Anuarul LI al Gimnaziului român din Braşov*, p. 1—2 din extras) că *scăloiu* (*scaloiu*) „un fel de ceapă lungăreaţă, cu foaia groasă (neînvălită bine); (fig.) fată înaltă, iute la fire", întrebuinţat în Ţara-Bârsii, Ţara Oltului şi jud. Treiscaune (iar şi în Muntenia), este lat. (*allium*) *ascalonium*, propriu „usturoiu din Ascalo", întocmai precum corespondentele romanice (Meyer-Lübke, REW. no. 694) derivă din (*cepa*) *ascalonia*. Spre a explicà nerotacizarea lui *l* intervovalic, Lacea pleacă de la o formă lat. vulg. **ascallonium*, modelată după *allium* (=alium)[2].

[1] Şi în vechile noastre texte cu rotacism consecvent întâlnim aceleaşi „excepţii" ca la Istroromâni, pricinuite toate din cauza influenţei disimilatorice a unui *r* sau a înrâurirei asimilatorice a unui *n, m* învecinat: *mănie* (cf. şi *străminare*) în Cod. Vor., *închinà-ne-vrem, mănule, mene, suspinarea* şi *ţerină* în Psalt. Hur. *adonară, măniie, oaminilor, spunerea* în povestea Dumineci (Cuv. d. bătr. II) etc.

[2] Conservarea lui *l* s'ar puteà explicà şi admiţând că în acest cuvânt de origine greacă (Ἀσκάλων, el aveà o rostire «exilis», ca în cazurile discutate de mine în *Conv. lit.* XXXIX, 307 ş. u. Mă întreb însă acuma, dacă chiar *scălâmbà* al nostru (în loc de **scărâmbà*) nu datoreşte şi el menţinerea lui *l* tot influenţei nazalei din silaba următoare.

©BCU CLUJ

Aromânescul *alin* (inf. *alinare* sau *alnare*) cu înţelesul de „suiu, urc“ cred că nu e altceva decât lat.-pop. **aleno -are*, păstrat şi în ital. *alenare*, franc. *haleiner*, prov. *alenar* (Meyer-Lübke, REW. 473), metatezat din clasicul *anhelo, -are*[1]. Trecerea de înţeles de la latinul şi romanicul „(ră)suflu greu, gâfâiu“ la românescul „urc“ nu mi se pare prea grea de admis, la un popor care trăeşte în munţi (cf. şi cuvântul *ruşchiu*, mai departe în aceste „etimologii“). Răsuflarea grea este una din cele mai caracteristice efecte ale urcuşului repede sau continuu[2].

Dar chiar de la tulpina *cal-* a verbului *calere* — cu *l* păstrat şi în *căloare* amintit mai sus — avem trei derivate străvechi.

Unul e adjectivul *călin*, care, precum arată sensul de „călduţ, căldicel“ (Rev. crit. -lit III, 91) presupune un adjectiv *calīnus* sau **calēnus*

Probabil că de la aceeaşi tulpină *cal-* e derivat şi **calaneus*, forma la care ne duce adjectivul nostru *călâiu*. Acesta are, precum îmi comunică G. Oprescu, în Muscel înţelesul de „călduţ“. Cu acest înţeles îl găsim întrebuinţat de Al. Popescu-Telega în traducerea romanului, „Iubirea iubirilor“ de Ricardo Leon (p. 37), despre apă: *Drumeţul se apropie de pârâu... şi-şi lipì buzele de apele domoale şi călâi, de par'că erau cleioase;* cu o pagină mai departe, despre aceeaşi apă cetim: undele încropite ale pârâului[3]. In alte părţi se numesc *ouă călâie* cele care nu sânt bine răscoapte (com. de G. Vâlsan), deci cele numai „încălzite“ în loc de fierte. Mai des se întrebuinţează acest adjectiv despre lemne de foc, cu înţelesul de „verzi, neuscate bine,

[1] Substantivul *alena* = anhela e atestat cu forma metatezată in glose cf. Wartburg FEW. s anhelare.

[2] Intru cât românescul *anînà* este acelaşi cuvânt ca arom. *alinà* (cu asimilarea *l-n* în *n-n* şi cu trecerea de înţeles „urc ceva“ — „fixez sus“) nu ştiu; în *Lat. Ti und Ki* p. 172—175 dădusem acestui cuvânt altă etimologie.

[3] In textul spaniol: „las aguas calientes, blandas y gelatinosas“, iar în pasagiul următor: „en las calientes aguas del arrayo“. Faptul că span. *caliente* „fierbinte“ a deşteptat în mintea traducătorului român cuvântul *călâiu* e caracteristic. Intrebat asupra înţelesului precis a acestui cuvânt, dl Popescu—Telega îmi comunică în scris că în Prahova se zice: „nu bea apă din doniţă, că-i *călâie*, a stat la soare“; „să-mi fierbi un ou, nici răscopt, nici cu zeamă, numai *călâu* (sic!)“ şi figurat: „cutare femeie e o îngălată, o *călâie* (= mototoală, înceată, murdară)“. Despre lemne nu se zice că sânt călâie. — Pentru forma *călâu*, cf. *molâu*, fem. *molâie*.

©BCU CLUJ

tăiate de curând“ (Dicţ. Acad.), la origine, cred, care în foc nu se aprind bine şi dau deci numai o căldură mică. Pentru sufix, cf. lat. *siccaneus* „uscat“ de la *sicco,-are*[1].

In sfârşit avem, în Ţara-Haţegului, cuvântul *căloṅu*. Obiectul numit astfel a fost descris în Dicţ. Acad. (supt *cal*) apoi de O. Densusianu (Ţara-Haţegului 312), care dă şi o reproducere fotografică. Dau şi eu aici, altă fotografie, din comuna Muncelul-

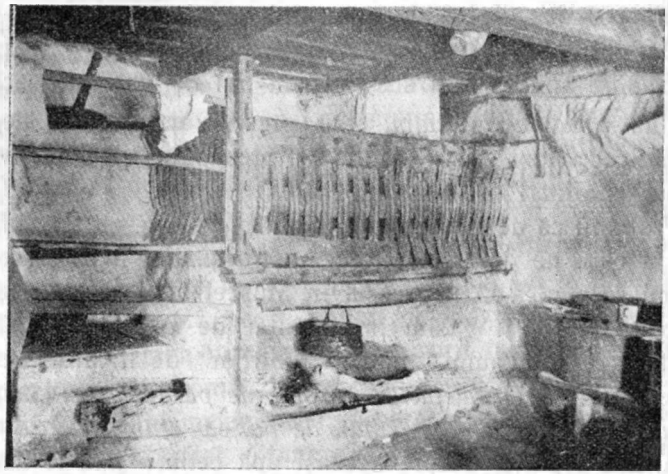

Călcṅu.

mare (regiunea Pădurenilor, jud. Huniedoara) şi o descriere exactă, primite de la R. Vuia, care a făcut repeţite călătorii cu scopuri etnografice în Ţara-Haţegului.

„*Căloṅul* este o vatră liberă (freier Herd) deasupra căruia, cam la o înălţime de un metru, se aplică o mantà în formă piramidală, care cu capătul din sus intră în tavan, iar cu baza ei acopere vatra. Mantaua poartă numirea de c a p r ă; ea e construită din lemn cu pereţi împletiţi din nuiele sau speteze şi e tencuită spre a fi apărată de foc. Partea de jos a caprei este încadrată în lemn şi se numeşte c a m i ţ ă. Marginile camiţei servesc ca poliţă; pe ea se păstrează diferite obiecte şi mărunţişuri, mai ales obiecte de care e nevoie la fiert, ca oale, blide ş. a. Colţul liber al camiţei este legat de grindă cu un laţ numit f e r o ṅ ori f i u l a ṙ e. Capra căloṅului poate fi de o mărime însemnată; am măsurat la baza ei şi 3 m lungime şi 1½ m lăţime: mărimea ei obicinuită la bază e 2 m lungime şi 1 m lăţime. Nevasta, când găteşte, se poate aşează supt capră pe un scăunel lângă foc.

[1] Altă explicare etimologică dă acuma Giuglea în aceasta DR. p. 618.

©BCU CLUJ

„Pentru apărarea acoperişului de primejdia scânteilor, se aplică în pod, deasupra caprei, o întocmire de nuiele în forma coperişului de rogojină deasupra carului, care e la un capăt închisă. Această întocmire poate să fie şi din lespezi proptite şi lipite în forma unei lăzi. Ea poartă numirea de c a p r ă, b a b u r ă sau i a p ă. Fumul se adună supt capră, trece prin babură, se împrăştie prin pod, de unde scapă prin deschizături şi prin găurile anume făcute în coperişul de paie şi căptuşite cu împletitură de nuiele.

„Focul se face jos, supt capră, pe însăşi vatra sau podeala casei şi e împrejmuit numai cu vreo câteva lespezi aruncate în jurul lui. Locul dintre vatra focului şi păretele din dosul casei, unde e colţul, se chiamă u n d ' e ţ; aici se adună cenuşa iar părţii celeilalte a vetrei, unde se pun lemnele, îi zic t ă ş u n i. Jos, dealungul păretelui, pentru a-l scuti de foc, e tras un zid mic de piatră, cam de o palmă şi ceva de înalt, numit c ă m i ń e ţ. Pe el se pun oalele (de obiceiu oala cu chisăliţă) şi alte mărunţişuri. In colţul dintre pereţi este adesea făcută o lădiţă din lespezi de piatră numită c o b â l ş e ŕ; într'însa se adună cenuşa pentru pârluit. Se întâmplă uneori că nivelul vetrii este puţin mai ridicat decât al casei; atunci partea aceasta este despărţită de restul odăii printr'o bârnă culcată pe podele.

„De supt capră atârnă o căldare, al cărei lanţ este legat de un băţ mai gros care este şi el aşezat cruciş pe doi pari fixaţi paralel cu un capăt în fruntea camiţei, iar cu celălalt în părete.

„Căloń este aparatul întreg, vatra şi capra împreună".

Când am tratat acest cuvânt în Dicţionarul Academiei, m'am gândit, fireşte, în întâiul rând că acest *căloń* fiind cuptorul casei ţărăneşti din Ţara-Haţegului, trebue să stea în legătură cu tulpina *cal-* din care avem pe *cald, căldură, căloare, încărî*. Dar neputându-mi explică menţinerea lui *l* nerotacizat într'un tip **caloneum*, am căutat altă explicare. Am crezut că avem a face cu un derivat din *cal*, cu un *căloiu*, adecă un „cal mare", nume ce se dă şi la alte obiecte mai mult sau mai puţin asemănătoare (cf. *Dicţ. Acad.*) Numirile de „capră" şi chiar „iapă" pentru părţi ale *căloňului* par a sprijini această părere. Dar îndoieli aveam de atunci, şi arătam că n'ar fi exclusă nici o derivare din slavul *kalъ* „lut" sau din *cală* „coş, horn, ogeag" (cu variantele *cahlă, căhală*, ung *kályha*, germ. *Kachel*).

Acum, când menţinerea lui *l* nerotacizat se arată a fi obicinuită înainte de *n* următor, nu avem de ce să ne mai îndoim de etimologia **calonium*, cu sensul de „încălzitor".

Derivatele deverbale cu sufixul *-oiu*, cu înţeles de nomina actoris şi apoi şi de numiri de instrumente (sau fiinţe, plante etc. care se caracterizează prin săvârşirea acţiunei exprimată de

©BCU CLUJ

verb) nu sânt rare în românește[1]: Astfel în vechime *ascultoiu* erà echivalent cu „ascultător“ (Varlaam, Carte, 311 etc.), *lucroiu* cu „lucrător“ (Dosofteiu, Viaţa 386), *usturoiu* cu „usturător“ *(lovì cu zgaiba... ustunoaie* (Dosofteiu, Viaţa 366), precum astăzi încă *arzoiu* însemnează „arzător“ (*Ochii sài arzoi şi încruntaţi*, Odobescu)[2]. Cele mai multe din ele s'au substantivat, astfel din *albină lucroaie* s'a născut substantivul *lucroaie* „albină“, din *aiu usturoiu* s'a născut *usturoiu*[3] etc. Alte exemple: bâ(n)zâì — *bâ n)-zoiu*, bobotì — *bobotońu* „foc cu bobotăi“, mişună — *muşuroiu*, piţigà — *piţigoiu*, schimbà — *schimboaie* „régulateur de l'avant-train de la charrue“, vâjâì — *vâjoaie* „avalanşă“. Pascu, *Suf.* 117 şi 115 mai citează arom. *achicâşońu* „năzdrăvan“ din achicăsesc „pricep“, dacor. *pisońu* (pisoiu, chisoiu) „un lemn scurt şi puţin gros cu care se piseazà usturoiul“ şi *urzoiu* „instrumentul cu care se urzeşte“. Cât despre *meliţoiu*, el poate fi privit ca un derivat din verbul *meliţà* sau ca un augumentativ din *meliţă*, deci „o meliţă mare“. *Ciuroiu* „izvor care curge pe un scoc îngust“ (Conv. lit. XX 1007, cf. *ţurloiu, ţârloiu)* e mai degrabă un postverbal din *ciurùi* „ţârâi“, precum *uroaie* „făină măcinată mare“ (Jahresb. VII 88) e tot un astfel de derivat din *urùi* (= urlùi).

Cât despre originea sufixului în această funcţiune, el este lat. *-oneus -onius*, derivat adjectival din *-o*, *-onem* deverbal, precum îl avem în *erroneus*, *-a*, *-um* „rătăcitor“, de la *erro*, *-onem* „vagabond“ sau în *biboneus*, într'un glosar latin târziu (Diez, *Gramm.* II 657), de la *bibo* „beţiv“ şi mai ales în numiri de persoane ca *Favonius*, de la *favere*. In limbile romanice întâlnim de asemenea derivate ca span. *risueño* „zâmbitor“, port. *medonho* „fricos“ ş. a. (Meyer-Lübke, *Rom. Gramm.* II § 461).

Tot astfel a putut să existe în latina vulgară un **caloneus*, *-a*, *-um* „încălzitor“, de la *calere*, care, substantivat, să fi ajuns la înţelesul de „cuptor“ şi la forma actuală românească *căloń*.

---

[1] Asupra lor a atras cel dintâiu atenţia Hasdeu, EMR. 1820.

[2] In arom. *lucrătońu* alături de *lucrător*, *ţiritońu* alături de *ţiritor*, *ansâritoańă* „minge“, nu avem a face cu o substituţie de sufix, cum crede Pascu, *Suf.* 121, ci cu o disimilare a lui *r–ŕ* în *r—ń*.

[3] In valea Someşului se zice până azi, după cum îmi comunică N. Drăganu, *ceapă usturoaie* la ceapa pişcăcioasă, *usturoiu* fiind întrebuinţat numai ca adjectiv, iar „usturoiului“ i se zice numai *aiu*.

©BCU CLUJ

Revenind acum la cuvântul *cătelin*, putem admite, sau că el s'a desvoltat prin disimilare pe teren românesc din **căterin* şi să-l derivăm din **cautelīnus*, sau că *l* s'a păstrat prin disimilare prohibitivă şi în acest caz trebue să presupunem un tip **cautelēnus*. Acelaşi lucru îl admitem şi despre **calīnus* sau *calēnus* pomenite mai sus [1].

In desvoltarea sa mai departe, cuvântul *cătelin*, păstrat până astăzi în Maramureş şi atestat în textele vechi rotacizante supt forma *cătelirŭ* (Cod. Vor. 84/10, Cuv. d. bătr. II 190) — o dovadă sigură că avem a face cu un element latin — s'a întâlnit cu cuvântul *încetinel*, care l-a contagiat. Rezultatul acestei contagiuni a fost pe de o parte alunecarea înţelesului tot mai mult spre ideea de „mişcare încetă", pe de altă parte metateza care l-a schimbat în *cătinel*. Odată ajuns la această înfăţişare, aproape generalizată astăzi, s'au putut naşte, prin înlocuirea de sufixe, formele *cătinaş* prin părţile Năsăudului (comunicat de N. Drăganu) şi — după *niţel: niţică, puţin(t)el: puţin(t)ică* — femininul *cătinică* (Ispirescu).

Mai grea de explicat e forma bihoreană *cătingan*. Aceasta s'a putut naşte din *cătinel* — simţindu-se poate, ca la Megleniţi, acest cuvânt ca un derivat din *câta* „puţin" (*câta: cătinel*, ca *încet: încetinel*) — prin substituirea sufixului *-inel* prin *-igan*, pe

[1] Sufixul *-inus* ar aveà aici aproape funcţiunea diminutivă, cunoscută în de ajuns din celelalte limbi romanice şi care apare şi în *-īneus*, cu care se derivă la noi adjective de felul lui *verziu, vişiniu* etc. Funcţiunea diminutivală s'a născut din cea de „pui de animale"; aceasta o întâlnim în româneşte în cuvântul *căţină*, dat de Bugnariu din părţile năsăudene cu înţelesul de „căţeà, haită" şi care reprezintă un tip **catīna*, de la tulpina *cat-* care se găseşte în *cat-ulus, cat-ellus*.

Cât despre sufixul *ēnus*, acesta derivă în latineşte adjective, precum, *alienus, terrenus*, cf. şi *damascenus* (gr. Δαμασκηνός). In limbile romanice întâlnim şi alte asemenea derivate, frecvente mai ales în spanioleşte (cf. Meyer-Lübke: *Rom Gramm.* II § 451 şi acum în urmă P. Skok, în *Arch. rom.* vol. III seria II, p. 126—127); pentru schimbul lui cu suf. *īnus* şi pentru înţelesul diminutival al derivatelor sale, cf. şi *pullicēnus* şi *pullicīnus*. (Meyer-Lübke, *REW.* No. 6820). După cum de la *serescere* avem *serenus*, de la *calescere* am putut aveà **calenus*.

Tot *-ēnus* trebue admis şi pentru explicarea elementului *-in-* în derivatele româneşti de la încet: *încetini* şi *încetinel*. Posibil ar fi totuşi să avem şi *-īnus* şi că în **înceţin-* să avem a face cu aceeaşi disimilare a lui *č-ţ* în *č-t* ca în cazurile relevate în DR. I 325 ş. u.

©BCU CLUJ

care-l mai întâlnim în *multigan* (deci tocmai într'un cuvânt care exprimă ideea opusă lui „puţin"), *tirigan* (de la *tare*) şi în obscurul *virigan* „voinic"[1]. Prin propagarea lui *n* sau prin naşterea lui înainte de consonantă velară, s'a putut naşte, din **cătigan*, forma *cătingan*.

3. Căuş, caier, încăierà, încăibărà.

Sensul cuvântului *căuş* e cunoscut Românilor de pretutindeni. E un vas, un fel de cupă sau lingură mai mare, din lemn sau din metal, cu un mâner, care serveşte la *scosul* unor fluidităţi (apă din fântână, din ciubăr, sau din luntre, vin din vadră etc.) sau al făinii, grăunţelor etc. din ladă, sac etc. Prin extensiune s'a numit apoi *căuş* şi lingura („canciogul") zidarului, cupa roţii de la moară şi chiar şi foaia de ceapă, din cauza formei ei găvănate.

Pentru etimologia acestui cuvânt Cihac s'a gândit mai întâiu la lat. *caucus* (I 48) — care însă a dat la noi pe *căuc*, cu o răspândire geografică restrânsă, aproape sinonim cu „căuşul" — mai târziu (II 46) a revenit însă asupra acestei etimologii şi l-a comparat cu „lit. *kauszas*, idem, rus. *kovšŭ* 'puisoir', pol. *kousz* 'bocal, seau, gobelet'". Această explicare e admisă de Tiktin (*DRG.* s. v.), de Sanzewitsch (*Jahresber.* II, 199), care-l crede împrumutat din rus. *kovšŭ* pentru care dă sensurile „Schopfkelle am Wasserrade, Schöpfeimer; Suppenlöffel; Trinkgeschirr, Kanne; Kornkasten in der Mühle; Falle für Birkhähne; Senkgrube" şi de O. Densusianu (*Hist. d. l. langue roum.* I, 385), care-l derivă din polon. *kousz*[2]. In timpul din urmă, H. Brüske (*Jahres-*

[1] Prin părţile Năsăudului, după comunicarea lui N. Drăganu.

[2] Tot din limba polonă derivă Densusianu *l. c.* pe *cătuşi* „instrument de torture, fers, chaîne" (pol. *katusz* „torture") şi se pare că e încă şi azi de părerea aceasta, căci în Dicţ. etim., supt *cătuşă* (din lat. *catta*), nu se citează acest sens; Mi se pare, din potrivă, că vorba polonă e împrumutată de la noi, ca şi rut. *katuša* „tortură", şi apropiată numai ulterior, prin etimologie populară, de *kat* „călău". Intr'adevăr, un sufix *-uš* neexistând în poloneşte (şi e puţin probabil ca el să se fi deslipit, precum presupune Berneker SEW. 493, din cuvinte ca *ratusz* = Rathaus), nu vedem care ar fi originea slavă a acestui cuvânt. Date fiind relaţiile de vecinătate — atât de des războinică, deci cu prizonieri, întemniţări, *încătuşări* frecvente — între noi şi Polonezi, e probabil că ideea de „a ţine pe prizonieri în cătuşe" = „a-i torturà" să fi trecut la Polonezi de la Români. *Cătuşă* care la început avea înţelesul de „pisică", a ajuns să însemne o mulţime de instrumente şi obiecte care „prind, cuprind cevà" sau se „înfig în cevà", ca pisica cu ghiarele ei. E interesant că şi *butura* = butucul în care se vârau picioarele prizonierilor, a trecut în limba Serbocroaţilor: *bùtūrica* nume de batjocură pentru „temniţă" cf. P. Skok, ZRPh. 1923 p. 188.

©BCU CLUJ

ber. XXVI—XXIX, 18) îl crede de origine ruteană: *kowš*, *kavuš* „Schöpfkelle".

Dată fiind răspândirea pe întreg teritoriul dacoromân a acestui cuvânt, e aproape exclus ca el să fie împrumutat din limba rusească sau polonă; posibil ar fi numai ca el să ne fi venit de vreme din ruteneşte. Numai la aceştia găsim şi o formă care se potriveşte mai bine, deşi nu deplin, cu cea românească: *kávuš*. Se pare însă că această formă cu *a* e în ruteneşte împrumutată din româneşte, căci formele care corespund în această limbă celor ruseşti şi polone sânt *kovš* (*kowš*) şi *kivš* (*kívšyk*, *kivšók*, cf. Berneker, *SEW.* p. 594). Asemănarea întâmplătoare de formă şi de înţeles cu cuvântul auzit în graiul Românilor conlocuitori, a modificat la Ruteni rostirea tradiţională a vorbei vechi, menţinându-i numai accentul.

Cu cât cercetările etimologice progresează la noi, cu atât ne convingem mai mult de două lucruri. Mai întâiu că elementele latine sânt mai numeroase în limba noastră decât se admiteà în general până acuma, şi al doilea, că în cazuri când cuvinte româneşti se potrivesc, ca înţeles şi formă, cu cuvinte de-ale popoarelor împrejmuitoare, la ele obscure etimologiceşte, noi am fost mai des cei care le-am dat decât cei care le-am primit[1].

De aceea, când dăm de un cuvânt atât de răspândit ca cel de care ne ocupăm, însemnând un obiect de trebuinţă zilnică în viaţa ţăranului nostru şi foarte uşor de fabricat în casă, întâiul nostru gând va fi să-l căutăm în latineşte.

Philippide *(Principii* 64) îl credeà un derivat cu sufixul *-uş* din **cau* < lat. *cavus*. Ideea e ademenitoare. Numirea s'ar fi

[1] Cf. în deosebi studiile lui Capidan şi Giuglea în *DR.* In anuarul de faţă se arată mai departe că şi sârb. *krecav* e împrumutat din româneşte. Instructiv e mai ales cazul lui *cimpoiu*, care se credeà împrumutat din ung. *csimpolya* (cf. în urmă Densusianu, în *Haţ.* 35), deşi acest cuvânt e, în ungureşte, restrâns asupra Ardealului (, erdélyi tájszó"), încât până şi Gombocz şi Melich MESz. îl considerà ca împrumut din româneşte. După cele arătate acum de Giuglea DR. III, 594, nu mai rămâne îndoială asupra originei latine a acestui cuvânt. Ungurii păstrează încă forma veche a cuvântului nostru *cimpoal'e*. Dacă în Banat şi 'n Ţara Haţegului avem *cimpoñu* (Liuba-Jana, *Măid.* 7, Densusianu, *Haţ.* 35), acesta se explică sau din stadiul *cimpol'u* prin asimilarea lui *m-l'* în *m-ñ* (cf. trecerea lui *ml'* în *mñ* la Istroromâni, prin acomodarea lui *l'* la nazala precedentă, în *ml'e* > *mñe* „miel", *ml'âre* > *mñâre* „miere" şi cu deosebire concludent în *mñâvę* „prăjină" < *ml'âvę* < slov. *mljava, dimńe* „coapsă" < croat. *dimlje*), — sau cuvântul e importat în Banat în forma mai nouă *cimpoiu* şi acomodat pronunţării locale (după analogia derivatelor în *-oiu* = ban. *-onu*), precum s'a întâmplat cu *vâtrańu* < *vătrariu*, < sârb. *vatraj* (Densusianu. *Haţ.* 35) şi, probabil, şi cu istror. *ăñer* „aier" (Popovici, *Istr.* II, 87).

©BCU CLUJ

dat obiectului după forma lui „concavă". In limbile romanice, adjectivul *cavus,-a,-um* apare adesea ca substantiv, cu înțelesul de „scorbură" „groapă" și chiar „pumn de spice", la origine „mâna făcută găvan, ca să încapă în ea spicele" (cf. Meyer-Lübke, *REW.* no. 1796)[1].

Propun o altă explicare[2], care mi se pare mai plauzibilă și din punct de vedere semantic și derivativ.

Verbul *cavare* însemnă în latinește „a scobi", „a face în ceva o scobitură"; el pare a mai fi avut însă și alt înțeles. Judecând după ital. *cavare il vino* „den Wein schöpfen", el pare a fi redat ideea exprimată de franc. „puiser". Acest verb va fi existat, supt forma **cau* **care* și la noi, înainte de a fi fost înlocuit, din cauza lipsei de volum fonic, de puțin expresivul „a scoate", care — ca și franc. *puiser* (derivat din *puits* < *puteus*) — se va fi întrebuințat la început numai când era vorba de extragerea apei din fântână, cu găleata (cf. DR. II 715).

De la verbul **care* s'a derivat cu sufixul instrumental *-uș*[3] ca în *astupuș, culcuș, răzimuș* etc. un substantiv *căuș*, care corespunde întocmai germanului „Schöpfer", deci „obiectul cu care se scoate apa, făina, grăunțele etc.)"[4].

---

[1] Adjectivul *cavus*, substantivat supt forma feminină *cava*, s'a păstrat și la noi. Intre comunicările lui Ittu găsesc: *cava lingurii* = scobitura lingurii (din Transilv.). Lat. *cava* ar fi trebuit să dea **ca*; din forma articulată *caua* s'a putut reface o formă nearticulată *cauă* (cf. *steauă*), care se rostește regional *cavă*, ca *măduvă, văduvă* < *măduă, văduă*.

[2] Giuglea derivă acum cuvântul din grecește. DR. III, 619.

[3] Dacă funcțiunea originală a sufixului *-uș* e cea diminutivă, cea instrumentală se poate explică în modul următor: un cuvânt ca *răzimuș* ar putea fi, la origine, un diminutiv al substantivului postverbal *razăm*, deci *răzimușul scaunului* va fi fost un „razăm mic"; fiind raportat însă la verbul *răzimà*, s'a putut formà și *astupuș* de la *astupà*, etc.

[4] De la *căuș* derivă două verbe, care n'au fost încă înregistrate de dicționarele noastre.

Cel dintâiu e *a se căuși*, dat de Rădulescu-Codin (*Ingerul*, glosar) cu sensul de „a se burdușì (despre tencuiala de pe case)", deci a luà forma rotunjită a căușului; de oarece o astfel de tencuială e un semn de stricare, verbul poate însemnà și „a se slăbănogì" și, despre oameni, „a se slăbì".

Al doilea derivat, de conjugarea a patra, se întâlnește prin Transilvania de sud și are un înțeles mai depărtat: *a căuși* = a buimăcì, gâmbosì. (Păcală, Monogr. Rășinari 525), *căușit* = tărbăcit, buimăcit (Șălișteː com. A. Banciu), *căușit* = om distrat și perplex totodată, care nu știe ce zice și ce face, ci fac alții cu el ce vreau: *N'o mai pot duce cu căușitul, asta!* (Cincul-

©BCU CLUJ

Dacă verbul *cavare* cu înţelesul de „a scoate, a goli, a deşertà“ a existat, ar fi imaginabil ca un adjectiv **cavabilis* să fi însemnat „care poate fi golit, deşertat“. Din punct de vedere formal, acest cuvânt ar fi dat româneşte **cáere* sau, cu metaplasmă (cf. *lenis* > *lin*), *cá(i)er*, care a putut fi la origine un adjectiv. Se poate prea uşor ca să se fi zis odinioară *fuior caier* fuiorului care se legà pe furcă, spre deosebire de fuioarele (de lână, cânepă etc.) care se ţineau înmagazinate înainte de a se prelucrà. In acest caz **folliolum *cavabile* ar fi „fuiorul din care se poate toarce, fuiorul gata de tors“.

Ţărancă torcând din caier.

Toarcerea constă, precum se ştie — şi precum se vede din ilustraţia alăturată — din două acte săvârşite cu cele două mâni ale femeii torcătoare. Cu dreapta se suceşte fusul pe care se deapănă firul; numai această acţiune a putut fi numită odinioară *toarcere* (lat. torquere), adecă „învârtire“. Acţiunea premergătoare, făcută cu mână stângă, constă din scoaterea unei bucăţi de lână din caier şi sucirea ei cu degetele (udate cu salivă) într'un fir. Acest act puteà fi numit, după cum predominà ideea f i r u l u i care se răsuceà, *filare*, sau ideea t r a g e r i i lânei din fuior, *tractare* (*lanam tractare* = a toarce, *tractum* „gezogene Spinnwolle“). Intâiul termen e general romanic (REW. 3293), extinzându-se asupra întregului act al toarcerii; la noi cuvântul nu s'a păstrat decât în compusele cu înţeles schimbat:

mare, „Ţara Oltului“ a. III, no. 15—16). *L-o căuşit cu boscoane, de nu mai ştie de capul lui!* (Calbor, ibid. No. 19—20).

Înţelesul mai vechiu erá „a îmbătà, a ameţi prin îmbătare“; avem deci a face cu unul din mulţii termeni glumeţi pe care ţăranul nostru îi întrebuinţează în mod figurat pentru ideea de „beat“ şi „a îmbătà“ (cf. Dicţ. Acad. supt aceste cuvinte). Celui ce duceà prea des la gură *căuşul* cu care scoteà vinul sau rachiul din vadră i s'a zis în glumă că „s'a căuşit“, — dacă nu cumva avem a face cu un termen în legătură cu prepararea vinului şi a rachiului, la care de asemenea „căuşul“ joacă un rol important, căci cu el se scot strugurii din bute (cf. „Doi oameni iau cu căuşul strugurii mustuiţi“. I. Ionescu, Putna 252) şi prunele când se fierbe rachiul (com. N. Drăganu), sau se toarnă vinul din pritoacă în cadă (Damé, Term. 81).

©BCU CLUJ

**infilare* (cf. Capidan în acest buletin) şi **imperfilare* > *înfiripà*, (Giuglea DR., II, 825). Se pare însă că am avut, înainte de ce *toarcerea* să fi devenit termenul pentru întreaga acţiune (germ. „spinnen"), un verb care însemnà numai acţiunea săvârşità de mâna stângă, tragerea, scoaterea, mulgerea (cf. franc. *traire* „a mulge" < trahere, şi rom. *a zmulge lâna*) unei porţii de lână din fuior, sau, cu altă imagine, deşertarea, golirea fuiorului de lână (cf. franc. *dévider* „a goli" şi „a depănà") adecă tocmai acel **cavare*, care însemnà, „a scoate, a deşertà, a goli". Atunci **folliolum *cavabile* > *fuiorul caier*, sau numai *caierul*, ar fi tocmai fuiorul pus pe furcă, gata de a se toarce din el[1].

De la *caier* se explică de obiceiu verbul *încăierà*. Laurian şi Maxim credeau că părul de care se apucă doi înşi prinşi la luptă a fost comparat cu caierul de lână şi deci: *a se încăierà* = a se luà de păr. Tiktin admite explicarea aceasta, care e posibilă (deşi cei ce se încaieră se apucă tot atât de des de haine, de piept, de mâni etc.) precum cu putinţă ar fi ca învălmăşala produsă de o încăierare să fi fost asemănată cu lâna mototolità sau legată strâns pe fus. Se poate însă ca legătura între *caier* şi *încăierà*, pe care o simte vag orice Român, să nu fie originală, ci să se datorească unei etimologii populare. Aceasta o cred din două motive. Mai întâiu ar fi curios ca un verb derivat de la *caier* să lipsească în celelalte dialecte, iar la noi să nu şi fi păstrat şi înţelesul propriu *a încăierà furca* = „a legà caierul pe furcă"[2] sau *s'a încăierat lâna* = s'a încâlcit, când ştiu ce rol însemnat are şi mai ales aveà torsul în viaţa ţărancei noastre. Apoi, alături de *încăierà* găsim şi forma *(în)căibărà*, care face impresia unei variante ale acestuia şi care are, pe lângă alte înţelesuri, despre care vom vorbi mai jos, tocmai înţelesul de „a se luà la harţă": Pamfile (Jocuri, III, 25) dă exemplul: *Mă încaibăr* (=*mă încaier*) *la bătaie.*

[1] Etimologia aceasta mi se pare mai potrivită decât cea din **carium*, pe care o propusesem odinioară în ZRPh. XXVIII, 689–690. Formele dialectale: istrorom. *căier*, arom. megl. *cair* dovedesc că nu putem plecà de la o formă cu *l'* sau *n* (cf DR. II, 901).

[2] Adevărat că în dicţionarul lui Costinescu se dă şi înţelesul „a face caiere din in, cânepă, spre a-l pune în furcă", dar ştim că acest lexicograf dă, de dragul explicării etimologice, şi alte definiţii suspecte şi sensuri inexistente. In materialul Dicţionarului Academiei şi în nici un alt dicţionar n'am mai găsit acest înţeles.

©BCU CLUJ

Cele două verbe ar puteà reprezentà, din punct de vedere formal, tipurile latine vulgare **in-cavellare* şi **in-caviolare*. Intr'adevăr, **incavellare* ar fi trebuit să dea **încăielare*, de unde s'a putut naşte *încăierare*, sau printr'o asimilare *l r* > *r-r*, mai întâiu la infinitiv (apoi şi în celelalte forme, cf. *lubricare* > *lurecare* > *lunecare*, apoi *lunec*), — sau **încăielare* a fost apropiat prin etimologie populară de *caier* şi prefăcut în *încăierare;* probabil e ca amândouă cauzele să fi conlucrat simultan, astfel ca în mintea celui care a auzit mai întâiu forma disimilată să se fi şi făcut apropierea etimologică, şi rostirea „greşită" să i se fi părut „corectă". Din **incaviolare* trebuià să avem **încăiburare;* schimbarea lui *u* în *ă* (şi invers), mai ales când în silabele învecinate mai avem un *ă* (sau *a*) nu este rară la noi: **flacula* > *flacără* (mai întâiu, probabil, *înflăcără*), *pajură* şi *pajără*, apoi *măsălar* < **măsărar* < **măsurar* < *messorius* „care ţine de secerat" + *arius* (sufixul care formează numiri de lună, ca în *făurar* etc.), chiar şi *îmbucătări* = îmbucături, *împresărătură* = împresurătură (deşi se poate naşte apropiere etimologică cu *bucătărie* şi *presără*), probabil şi *tribulare* > **triurare* > **triărare* > *trieră* (treieră), *c(e)rebrum* > *creur* > **creăr* > *creier*, cf. şi *bulgăr* şi *bulgur*, *ţandără* şi *ţandură*.

Un argument formal mai mult pentru reducerea lui *încăierà* şi *încăibără* la două derivate ale tulpinei *cav-* este şi varianta *(in)găibără*, care arată aceeaşi oscilare între *c* şi *g* iniţial ca la reflexele româneşti şi romanice ale acestei tulpine (cf rom *căuş*, *caier*, *caună*, dar *gaură*, *găun*).

Mai grea — în orice caz mai nesigură — decât explicarea formală, este cea semantică. Sensul celor două cuvinte care ni s'au mai păstrat din aceeaşi familie: *gaură* „deschizătură într'un corp" < **caula* (= caulae) şi istror. *căibę* „colivie" < *cavea*, nu aduc nici o clarificare în privinţa aceasta. Ne-am puteà gândì la lat. *cavillo, -are,* atestat şi supt forma compusă *incavillor*, care însemnă „a pişcà cu vorba, a întărâtà" (şi „a face sofisme", ca termen filosofic): *a încăierà pe doi oameni* ar fi însemnat „a-i aţâţà unul împotriva celuilalt". De asemenea ne-am puteà gândì la *caulae* în înţelesul de „îngrădtură, bară pusă înaintea altarelor, tribunalelor etc., spre a împiedecà accesul mulţimei care se îngrămădeà să intre", ca locul unde se întâmplau de obiceiu *încăierările*. Dar explicarea semantică în cazul dintâiu e prea abstractă şi în cazul al doilea prea artificială.

©BCU CLUJ

Cred mai de grabă că trebue să plecăm de la înţelesul concret de „coş, cuşcă, colivie". Intr'adevăr, Walde (LEW. supt c a u l a e) a arătat că familia aceasta de cuvinte se reduce la un lat. **cava* (înrudit cu germ. *Hag*), al cărei înţeles fundamental trebue să fi fost cel de „împletitură" şi din care se explică pe de o parte *cavia* „îngrăditură, colivie, stup" etc., pe de altă parte diminutivul *caulae*, cu sensul original de „gard împletit" şi (cu schimbul obicinuit între sufixele *-ulus* şi *-ellus*) *cavella* al gloselor, cu sensul de „coş". Un verb **incavellare* sau **incaveolare*, care a însemnat la început „a închide în cuşcă, colivie, coş", a putut să ajungă la sensul de „a se luà la luptă" în circuri, când erà vorba de fiarele sălbatice închise în cuşcă, sau în limbajul stuparilor, când se vorbeà despre luptele albinelor în aceeaşi „cavea". Probabil însă că el erà un termen ţărănesc sau gospodăresc în general, raportându-se la galiţe, în special la cocoşii[1] care, precum se ştie, se încaieră imediat ce-i bagi în aceeaşi despărţitură a coteţului (de aici comparaţia atât de curentă: *s'au încăierat ca doi cocoşi*, în care lipseşte cu totul tertium comparationis c a i e r = păr). In acest caz avem să plecăm de la opusul *a descăierà cocoşii* „a-i scoate din acelaşi coş, spre a-i despărţi din luptă", care a fost deciziv pentru evoluţia lui *încăierà* de la sensul „a închide în acelaşi coş" la „a se luà la luptă"[2].

Varianta *(în)căibărà, (în)găibărà*[3], are, pe lângă înţelesul de

[1] Cred că nu trebue să ne gândim la faimoasele lupte de cocoşi, vestite la Greci şi Romani, ca azi la Englezi şi la Turci, dar, probabil, necunoscute vechilor Români.

[2] In *Din perspectiva Dicţionarului* II, p. 21 ş. u. am arătat cu exemple cum sensul opus poate fi hotărîtor pentru desvoltarea înţelesului într'o direcţie nouă. Un exemplu clasic în această privinţă e lat. *indurare* „a face dur", (refl.) „a se face dur" (fig.) „a devenì, a fi dur la inimă, nemilos". In acest sens s'a păstrat la noi, însă numai în propoziţii negative: *nu te îndurà* însemnà în limba veche „nu fi aspru, nemilos". Din astfel de construcţii s'a format pozitivul *îndură-te* = fii milos, blând, supoartă. Desvoltarea aceasta de sens e veche; urme se găsesc în latina de mai târziu şi o are şi franc. *endurer*.

[3] *Găibără* (şi *ghibără* < **gheibără*, ca *ghină* = *găină*) = a se cătărà, a se urcà, e dat de revista Ion Creangă II, 109, *îngăibărat* = acăţat (din Mehedinţi) de Chestionarul Hasdeu IX 92. Mai de mult trebue să fi existat şi un substantiv postverbal **găibără** cu înţelesul de „pasăre răpitoare, cu ghiarele înfipte în pradă"; ni s'a păstrat numai în întrebuinţare adverbială: *Numai şi-aruncă păscarul ochii în căruţă şi zăreşte pe popă găibără în căruţă. — Ei părinte, ce ţi-ai înfipt labele în peşte?* (Tutova) Ion Cr. III, 295.

©BCU CLUJ

„încăierà", arătat mai sus, şi pe cel de „a acăţà". Acest sens pleacă tot de la cel de „coşniţă". Paralela *atârnà* şi *târnă* „coş, coşniţă" ne vine involuntar în minte. Se pare însă că imaginea care stă la baza acestei desvoltări semantice este tot a pasărilor închise într'un coş sau colivie. Pasările suspendate cu ghiarele de gratiile de sus ale unei colivii, au putut fi, prin asociaţie de idei, asemănate cu cimpoiul, cu cele două ţevi ale sale ridicându-se în aier (suflătoarea şi caraba) şi deci, a fost posibilă o contaminare a verbului *găibărà* cu cuvântul asemănător *gaidă* (< sârb. gajda) „cimpoiu". Intr'adevăr, numai aşa ne putem explică expresia *cu (z)gaidele* sau *gaiderele* sau *(z)gaibele* sau *(z)gàibaracele în sus* = cu picioarele în sus (exemple în Dicţ Acad. supt g a i d ă).

4. Ceacadaie.

In revista Ion Creangă (IX, 25) se dă, din Teleorman, *ceacadaie*, ca termen de batjocură pentru un „om nesuferit, nestatornic"; Viciu, în *Glosarul* său dă, din Mureş-St.-Ana, *cecădaie* = flecar, batjocuritor; iar S. Pop îmi comunică, din Poiana (jud. B.-Năsăud) forma *şicătaie*, cu sensul de „om de nimic". De sigur că nu avem a face cu lat. *cicada* + suf. *-aie*, cum crede Philippide *ZRPh.* XXXI, 302, ci cu o întrebuinţare figurată a cuvântului care în Bihor are forma *cehadaie* şi însemnează „ruda de la cărucioara plugului, de care se prinde tânjala" (*Rev. crit -lit.* IV, 141), adecă obiectul acela care prin alte părţi se numeşte s c h i m b ă t o a r e (cf. Pamfile, *Agricultura*, p. 38). Această numire explică îndeajuns asemănarea cu omul „schimbător, nestatornic" şi, prin urmare, „de nimica", „nesuferit" sau „flecar". Cuvântul românesc vine din ung. *cságató* (*csávattyú* etc.), care în Dicţionarul etimologic al lui Gombocz şi Melich se explică exact prin „lemnul strâmb care dirijază ruda de la căruciorul plugului" şi care, probabil, însemnà la origine „cârmuitor" derivând de la exclamaţia *csá*, cu care se mână boii spre dreapta.

5. Ceahlău.

Tiktin, în *DRG.*, a stabilit cel dintâiu legătura între numele muntelui *Ceahlău* şi a pasării *ceahlău*, cu metateză *cealhău* [1], vulturul Gypaëtus barbatus (numit prin Transilvania s o r l i ţ ă,

[1] Forma aceasta o atestă, afară de Marian, *l. c.* şi de Ar. Tomiac din Bălăceana, în Bucov. Ea se aude şi pe Valea-Someşului, mai ales în expresia *„mânca-te-ar cealhăii!"* precum îmi comunică N. Drăganu din Zagra şi S. Pop din Poiana, care ştiu numai că *cealhăul* e „o pasăre".

©BCU CLUJ

în Banat şurliţă, iar în Ţara-Românească zăgan, cf. Marian, *Ornit.* I, 178). El crede că sensul fundamental al amândurora trebue să fi fost „pleşuv" şi le aduce în legătură cu obscurul *cehluì* „a tunde împrejurul capului"[1]. Tot el dă şi numirea ungurească *Csahló* pentru munte, pe care eu n'o găsesc atestată în dicţionarele care-mi stau la îndemână şi care, dacă există în graiul Ciangăilor moldoveni, e luată din româneşte.

Numirea pasării şi a muntelui nu pot fi despărţite una de alta[2], dar nu cred că amândouă să derive dintr'un al treilea înţeles, ci de sigur muntele a fost numit după pasăre. Intr'adevăr, nimic nu e mai uşor de înţeles decât ca acest masiv „sălbatec, tăiat de văi, radiind în toate direcţiile de la creştet şi lipsit de comunicaţii" (*Marele Dicţ. Geogr.* s. v.) să fi fost numit după pasărea răpitoare care-l încercue cu zborul său majestos. Tot astfel s'au numit zeci de munţi, dealuri, păduri şi sate *Corbul* sau *Piatra-, Piscul-, Dealul-, Râpa-, Stânca-Corbului,* altele *Şira-Şoimului, Piscul-Uliului* etc. (*MDG.*). Tot în judeţul Neamţu, unde întâlnim *Ceahlăul* e şi un sătişor *Cehlăeşti,* care e format ca numirile de sate *Vultureni, Corbasca* etc. R. Vuia îmi atrage luarea-aminte, asupra numelui *Orlea, Orleasca, Orleşti,* de asemenea foarte răspândit în toponimia noastră, derivând din slav. *orelŭ* „vultur". O paralelă şi mai apropiată e însă numele muntelui *Rarău,* din apropiere, identic cu numele pasării răpitoare *rarău* (la Cantemir), în care Tiktin *DRG.* recunoaşte pe ungurescul *ráró,* o specie de şoim (care se întâlneşte şi ca nume de localitate în Ungaria).

Pasării *ceahlău* i s'a dat numele acésta după ţipetul său, care a fost asemănat cu un scheunat de câne; oricine a auzit un vultur ţipând în aer a rămas impresionat de strigătul său strident şi ascuţit (repetat de mai multe ori), cu totul neaşteptat la această pasăre mare. Avem dar a face cu acelaşi

[1] Acest *cehlui* (şi *celhuì*) este însă o variantă a lui *cetluì* „garroter", întrebuinţându-se şi despre tortura care se făceà prin strângerea capului într'un ceatlău. Numai prin asemănare s'a zis apoi *cetluire* şi despre tunderea părului de jur împrejurul capului: *Semnul aceii tunsuri, ca un ceatlău, au fost semn tâlhăresc, cu care însemnà Râmlenii pe oamenii cei rău-făcători* (M. Costân, *Let.* I 28/34).

[2] A. Scriban (*Arhiva* din Iaşi a. 1912 No. 11) reconstrueşte un ung. *csalhó* din *csalni* „amagì" şi „hó" zăpadă". Dar ce înţeles are acest inexistent cuvânt („zăpadă amăgitoare")?

©BCU CLUJ

cuvânt pe care, mai ales în Moldova şi Bucovina, îl întâlnim supt formele: *cehăi* „urlà“ (despre câni, la Dosofteiu, *Ps.* 194), *a cehni* „a hămăi“ (despre cotei şi dulăi, la Cantemir, *Ist. ier.* 203/22, 236/20), în *ceahnă* = „câne, pujilă“ (Com. Ar. Tomiac), „câne rău, om rău“ (Com. S. Pop), probabil şi în numele propriu *Cehon*, apoi, cu înţelesuri figurate, în *cihăros* „încruntat, mânios, rău“ (Com. I. Corbu, din Zagra, l. Năsăud), *ceahaì* „a necăji pe cineva cu vorba“ (Com. Ar. Tomiac), *cehăi* şi *cihăi* „a bate cuiva capul“, „a stărui în tot felul“ (la Creangă etc.), ca un căţel care te latră. Originea acestei familii e ungurească: *csah*, onomatopee exprimând hămăitul cânelui care urmăreşte vânatul, *csaholni* „a lătrà (despre câne), a scheunà, a chelălăì (despre căţei), a flecărì (despre om)“. *Ceahlăul* corespunde, după sincoparea întâiului *o*, ungurescului *csaholó* „unul care latră, scheună“. Şi la Unguri se găsesc numiri de localităţi *Csahol(y)*, *Csaholc* etc. pe care Gombocz şi Melich (*MESz.* 798) nu le explică etimologiceşte.

Ceahlăul, *Rarăul*, ca şi *Ineul*, *Giumălăul*, *Lapoşul* şi atâtea alte numiri în Carpaţii estici, fac parte din seria aceea de nume de locuri de origine ungurească, care dovedesc un amestec mare de Unguri cu Românii, şi de care se ţine şi numele râului *Homor*, în Bucovina, din ung. *hamar* „iute, repede“ (cf *Bistriţa*, *Repedea*, iar pentru *a* > *o*, cf. ung. *gaz* > *goz* etc.). Cât eram în Bucovina, adesea mă izbeà numărul mare de cuvinte de origine ungurească (ca *iz* „miros“, *dugleş* „leneş“ etc. şi nume ca *Forgaci* etc.) întrebuinţate foarte des în regiunile acestea, în care nu mai sânt azi Unguri, şi necunoscute prin părţile ardelene, unde Românii trăesc azi amestecaţi cu o populaţie maghiară.

6. Desmetecì, îmbumbăcì, împletecì, spălăcì, păstaie.

E. Herzog (*Bausteine* ... *Mussafia* 481—484) a dat explicaţia derivatelor franceze şi provansale de tipul *noircir—negrezir*, care presupun existenţa unui **nigricesco* în loc de *nigrico*. Aceleaşi motive care în franţuzeşte produc infinitivele **nigricire* există şi în limba română (**albesco—albire* etc.). Astfel se explică bunăoară de ce în loc de **erratĭco*, *-are* (veneţ. *radegar*, v.-gen. *araigar* etc., cf. Meyer-Lübke, *REW.* 2905), derivat din *erratĭcus* „rătăcitor“, avem în româneşte *rătăcesc—rătăcì*, care presupune un **erratĭcesco*, *-cire*.

©BCU CLUJ

Schimbul acesta al sufixului *-ĭco, -ĭcare cu -ĭcesco, -ĭcire*, care în românește a putut fi promovat și de multele cazuri de verbe conjugate după conj. I și IV în acelaşi timp[1], explică etimologia celor patru verbe puse în fruntea acestui articol.

Dintre ele, unul se găsește la noi supt amândouă formele. In Straja (Bucovina), după o comunicare a lui Ar. Tomiac, se întrebuințează verbul *îmbumbăcì*, cu înțelesul de „a îmbătà pe cineva de cap". De sigur că e acelaşi cuvânt, pe care mi-l comunică A. Coca din Oraviţa (Banat) supt forma *îmbumbicà* şi cu înțelesul „a instigà: *L-a îmbumbicat* = l-a îndemnat". Lat. *bombĭco, -are* erà verbul care imità sunetul produs de albine. Trecerea de sens se explică întocmai ca la românescul *bâzâì*, care, în funcțiune transitivă (*musca bâzâe pe om*), însemnează a „a necăjì, a cicălì", iar apoi (despre oameni care nu-ţi dau pace, insistă prea mult, stăruesc în mod supărător) „a aţâţà, a întărâtà" (cf. *Dicţ Acad.*). Vechiul *búmbăc, bumbeci*, nu s'a mai păstrat decât în legătură cu pref. *în-* şi cu sensul derivat de „a ameţi de cap" sau „a aţâţà", „a instigà", în Banat pe de o parte (de conj. I) şi în Bucovina pe de altă parte, (de conj. IV)[2].

Am arătat în ZRPh. XXXII 717—718, că verbul nostru *ameţì* (dintr'un mai vechiu *amăţì*, atestat de Polizu) e urmaşul lat. **am-mattĭre*, derivat din *mattus* „beat". De la acelaşi adjectiv latin

[1] Exemple am dat în DR. I, 221. Pentru ca să se vadă ce proporţii mari are acest fenomen la noi, dau aici exemplele pe care mi le-am notat lucrând la Dicţionarul Academiei cuvintele începătoare ca prefixul *îm-*: *îmbălorà* şi *-rì, îmbărbătà* şi *-ţì, îmbrâncà* şi *-cì, îmbunà* şi *-nì, îmbunătăţà* şi *-ţì, împăienjenà* şi *-nì, împăivănà* şi *-nì, împătrà* şi *-trì, împăturà* şi *-rì, împăunà* şi *-nì, împietrà* şi *-trì, împietroşà* şi *-şì, împilà* şi *împilì, împrietenà* şi *-nì, împlătoşà* şi *-şì, împresurà* şi *-rì, împrohità* şi *-tì*. Firește că une-ori forma de conj. IV e cea originală, precum se vede aceasta în mod clar la *curăţì* (derivat din *curat*), devenit mai târziu *curăţà* (cu păstrarea lui *ţ*). Câte-odată forma nouă se datorește unei contaminări; astfel *împestriţì* a rezultat din *împestriţà* prin apropiere de sinonimul *împestrì*. Altădată avem a face cu derivate diferite, precum e cazul lui *îmbumbà* şi *îmbumbì* (după *înmuguri*), *împuià* şi *împuì* etc. Acest schimb se găsește şi în latinește (cf. *abortare* şi *abortire*) şi în unele limbi romanice (cf. **admontare* şi **admontire*, presupuse pentru franţuzește de Wartburg, FEW.); numărul lor a crescut prin cazuri ca *amarare* (> megl. *mărari*) şi *amaresco, -ire* (> dacor. *amărăsc,-îre*).

[2] In următorul exemplu din Cantemir, *Istr. ier.*, 87: *Urechia de pizmă îmbumbăcată şi de zavistie astupată*, nu putem şti dacă avem a face cu acelaşi cuvânt („urechea instigată" sau „ameţită") sau cu un derivat din *bumbac* („urechea astuptă cu bumbac").

©BCU CLUJ

s'a putut derivà **mattĭcare* „a îmbătà", ca în valenc. *matigar* „a obosì", cu opusul **dismatticare*. Intr'adevăr *desmetecì*, mult mai des întrebuinţat decât *desmeţì*, de formaţie recentă, este la noi opusul lui *ameţì*. Tiktin îl traduce prin „die Besinnung wiedererlangen, wieder zur Besinnung, zu sich kommen". E posibil ca din **dismatticare* să fi avut noi mai întâiu un **desmătecà* > **desmetecà*, care să-şi fi schimbat conjugarea supt influenţa cuvintelor cu sens apropiat *buimăcì* şi mai ales *bezmetecì* [1]; se poate încă ca să plecăm de-adreptul de la un tip **dismatticesco, -cire*.

Un alt caz de amestec al unui verb latin şi unul de origine slavă, cu formă şi înţeles apropiat, îl avem la *împletì* şi *împletecì*, cel din urmă ajungând să fie considerat cu timpul ca un derivat al celui dintâiu. Tiktin însuşi crede că *împletecì* s'ar fi născut din *împletì* printr'un amestec cu *încolăcì*. De fapt cele două verbe au însă două înţelesuri distincte: *împletì* traduce pe germ. „flechten" [2], iar *împletecì* pe germ. „schlängeln". Despre un şarpe bunăoară se poate zice că „se încolăceşte" [3], dar el nu „se împleteşte"; părul dimpotrivă, „se împleteşte", dar nu se „încolăceşte", încât nu prea văd în ce împrejurări s'ar fi putut naşte contaminarea admisă de Tiktin.

Impletì e de origine slavă, derivând din *pletą-plesti*, cu acelaşi sens. Cuvântul e un împrumut vechiu în limbă, căci îl

[1] Etimologia lui *bezmetic*, care la origină se întrebuinţà despre stupi şi albine şi însemnà „fără matcă, orfan" (cf. *Dicţ. Acad*) a dat-o Tiktin DRG. s. v. şi Weigand (*Jahresber.* XIV 112): din slav. (rut.) *bezmatok* „fără matcă". Prin apropiere de sufixul *-atec*, vechiul **bezmatoc* s'a schimbat în **bezmatic*, de unde verbul **bezmătecì* > *bezmetecì*, iar după acesta, *bezmetic*, care la rândul său, a produs şi un *desmetic* „ieşit din minţi". Albinele fără stup, făcând impresia unor oameni tărbăciţi, care se d e s m e t e c e s c din somn, cele două cuvinte au trebuit să fie apropiate prin etimologie populară, făcând impresia ca şi când s'ar deosebì numai prin prefix. De sigur însă că Tiktin, care, în Dicţionarul său român-german, a recunoscut înrudirea cuvântului cu *ameţì*, greşeşte, crezând că *desmetecì* s'ar fi născut de fapt din *bezmetecì* prin substituire de prefix, căci, afară de deosebirea reală de înţeles, un astfel de schimb e greu de admis, deoarece *bez-* în româneşte nu se simte ca prefix.

[2] *Impletesc* părul, făcând din el p l e t e; mlădiţe de răchite, făcând ceea ce nemţeşte se numeşte F l e c h t w e r k; un ciorap cu ajutorul undrelelor etc.

[3] Ş a r p e l e *se împleteceşte* sau *îşi împleteceşte* coada în jurul unui obiect; tot astfel *se împletecesc* în jurul unui lemn plantele numite nemţeşte S c h l i n g p f l a n z e n; prin analogie se zice că *mi se împletecesc* picioarele, când se încurcă unul într'altul, sau limba, când nu pot articulà cu ea sunetele, etc.

©BCU CLUJ

găsim şi la Aromâni *(amplătescu, ampăltescu)* şi la Megleniţi *(amplites)*; istror., *pletesc* şi-a pierdut prefixul supt presiunea croaţescului *pletem*. Care va fi fost cuvântul latin pe care l-a înlocuit nu putem şti, căci pentru noţiunea „flechten" limbile romanice au termeni noi (ital. *intercciare*, franc. *tresser* etc.) în locul lat. *nectere* şi *plectere*.

Totuşi, acesta din urmă n'a dispărut cu totul. De la *implecto*, pe care Georges îl traduce prin „hineinschlingen, verschlingen" s'a putut derivă un **implectĭco, -care*, iar acesta să devină, cum am văzut, **implectĭcesco, -cire*. In formele accentuate pe terminaţiune *ct* trebuiă să devină *t*. Nu trebue să plecăm deci, ca Pascu (*Etimologii româneşti*, laşi 1910, p. 26), de la adjectivul latin *implecticus* „qui se meut difficilement, paralysé", care trebue adus în legătură cu grec. ἐμληκτικός, precum *apoplecticus* este grec. ἀποπληκτικός [1].

In sfârşit cred că şi *spălăcesc* se explică în acelaşi fel; se pare chiar, judecând după derivatul *spălăcanie*, că odinioară am avut şi un *spălăcă*. Verbul acesta stă de sigur în legătură cu *spălă*, dar nu poate fi un derivat al acestuia pe teren românesc, unde un sufix *-ăci* nu există [2]. Acum, când ştim că grupul latin *ávi* + cons. a dat *au* + cons. (cf. DR. I 437, II 48) şi că *au* proton a devenit *a*, e evident că **ex-per-lavĭcare* trebuiă să devină **spellaucáre* > **spălăcă*, iar din **ex-per-lavicesco* să avem *spălăcesc* Cât despre derivarea cu sufixul *-ĭcare* din *lavo (perlavo)* în latineşte, ea nu ofere nici o greutate, mai ales că forma *lavĭtare* este atestată.

Se ştie adecă că sufixul *-ĭtare* a fost adesea schimbat, prin *-ĭcare*, sufix mult mai productiv în graiul latin popular. Astfel, alături de corsicanul *alleccità* (*allicitare)

[1] Formal am puteà plecà şi de la lat. *amplecto(r)*, care însă ca sens se potriveşte mai puţin decât *implecto*. Derivatul cu sufixul *-ĭc-* s'ar puteà datorì şi unei contaminări între *implectere* şi *implicare*, cu acelaşi înţeles de „umschlingen, verwickeln" şi cu corespondente în limbile romanice (cf. Meyer-Lübke, *REW*. No. 4312).

Se pare de altfel că Pascu a renunţat la etimologia sa, căci nu o găsesc în indicele „Sufixelor" sale, unde totuşi erà locul cel mai indicat să se vorbească despre un astfel de derivat, şi autorul nu o reproduce nici în ediţiile pentru streinătate ale „etimologiilor sale complete".

[2] Deşi din cazuri de felul lui *cârpăcì* (derivat din *cârpaciu*) „a lucrà ca un cârpaciu", referit la *cârpì*, s'ar fi putut detaşà un sufex *-ăcì*. *Uimăcì* a rezultat din contaminarea lui *uimì* şi *buimăcì*.

©BCU CLUJ

avem pe sardul *allicare* (< *allicicare, cf. Wartburg, FEW. s. v. *allecticare), alături de *caespitare* avem pe ital. *cespicare* (Meyer-Lübke, *REW.* No 1477), în latineşte *morsĭtare* şi *morsĭcare* (ib. No. 5690), **rasĭcare* alături de **rasĭtare* (ib. N-rii 7074—7075), *vomĭtare* (ib. No. 9452), alături de **vomĭcare* (ib. No. 9451), chiar şi **anĭca* în loc de **anĭta* = *anatem* (ib. N-rii 1541—1542), **cambĭca* = gal. *cambĭta* (ib. No. 1477). În româneşte *-ĭtare* nu se mai păstrează ca sufix viu, căci **cavitare* > *căută, cogitare* > *cugetă, parsitare* > *păstră, pigritare* > *pregetă*, **poenitare* > *pănătă* nu se mai simţeau ca derivate; nici legătura etimologică a lui *cercetà* < *circitare* cu *cercà* < *circare* nu este prea vie; numai în *şchiopătà* < *ex-cloppitare* se mai simte sufixul, dar şi aici el a fost substituit prin *-icare* în arom. *şcl'oapic*, care, întocmai ca v.-franc. *clochier*, derivă din **(ex)-cloppicare*. Tot astfel *felicitare* a fost înlocuit prin **felicicare* > *ferişcà* (cf. *ferişcat* Dicţ. Acad); alături de *uştà* < *oscitare* (Giuglea, DR. I 252) am auzit prin părţile Clujului şi *uşcà* „a oftà" < **oscicare*. Chiar şi *şuştà* < *suscitare* (cf. N. Drăganu în acest volum) are şi varianta *şuşcà* (în Sălaj) < **susciare*. Înţelesul cuvântului din urmă e „a oftà", întocmai ca n.-prov. *suska* „seufzen, schluchzen"; dar cu acest înţeles e atestată din Bihor şi varianta cu *t: sustà* (sic!) = oftà (Conv. lit. XX 1018), întocmai ca în veneţ. *sustar*, surselv. *sušdà*, friul. *sustà* „seufzen" (Meyer-Lübke, *REW.* No. 6111). De la *quasso, -are* trebue să fi existat în limba poporului roman derivatele **quassĭtare* şi **quassĭcare*. Pentru aceasta din urmă dă Meyer-Lübke (*REW.* No. 6941) corespondentele romanice, dintre care cu deosebire ne interesează postverbalul spaniol şi portugez *casca* „Hülse". În DR. II 717 am arătat că *păsatul* nostru trebue derivat din *quassatum*; de la **quasĭtale* cu pluralul (devenit singular) **quassĭtalia* derivă de sigur *păstare* şi *păstaie* al nostru. Pentru desvoltarea semantică e a se compară vgs. *fesa* „Hülse des Getreides", înrudit cu lat. *pinso*, gr. πτίσσω „schrote" (Walde LEW ² p. 585) şi analogiile citate de Candrea-Densusianu DE. No. 1351 (care voiau să derive cuvântul din **pīstalia* < *pīstare*, cu acelaşi sens de „broyer" ca şi *quassare*)[1].

[1] Impotriva etimologiei date de mine s'ar puteà aduce forma aromânească *pistal'e*. Dar această formă aromânească nu se potriveşte, pentru motivele arătate în DR. II 716, nici cu lat. **pīstalia*, care ar fi trebuit să dea **k'istal'e* (ca *fīcatum* > *h'icat*). Din materialul inedit al lui Weigand mi-am

©BCU CLUJ

7. Găluță, ruşchiu, tapă.

D-l Mihail Ittu, căruia Dicţionarul Academiei îi datoreşte atâtea contribuţii preţioase, culege de mai mult timp terminologia populară cu privire la pădure[1] şi la sol. Intre cuvintele pe care le-a adunat, două mai cu seamă, neatestate aiurea, mi s'au părut interesante. Cel dintâiu e *ruşchiu*, care în unele părţi ale Ardealului însemnează „loc s. pământ rău, pietros". Din punct de vedere formal, cuvântul se potriveşte cu lat. *rusculum* — diminutiv din *rus* — care însemnă „moşioară", sau, mai bine zis, cu lat. pop. **rusclum*, care în unele dialecte franceze s'a continuat cu înţelesul de „grămadă, gunoiu" (REW. No, 7459 a). Inainte de a cunoaşte răspândirea cuvântului românesc şi sensul lui mai exact, ar fi riscat a face mai mult decât această apropiere şi a încercà explicarea desvoltării semantice. Totuşi, chiar cu elementele ce ne stau la dispoziţie, putem să presupunem că în regiunile muntoase — în care ne conduc şi alţi termeni ai limbei noastre[2] — „moşioarele" vor fi fost pe pământ puţin fertil şi de obiceiu pietros.

Al doilea cuvânt este *tapă*, pe care dl Ittu l-a auzit cu două înţelesuri: 1. tăietura care rămâne în trunchiul copacului, când tăietorul, care vrea să-l doboare, îi dă cu toporul o lovitură piezişă (de sus în jos) şi una orizontală; în alte părţi i se zice şi creastă sau aşchie; — 2. dăltuitura (cam de 10—15 cm. de lungă şi 3—5 cm. de adâncă şi lată) care se face în capătul lemnelor de construcţie (subtoaie, tălpoaie) spre a le puteà îmbinà unele cu altele, numită prin alte locuri şi babă, bortă,

---

notat însă forma aromânească *păstal'e*, care presupune un *a* în silaba primă. Prefacerea lui *ă* proton în *i* la Aromâni este foarte obicinuită, când în silaba următoare urmează un *e* sau *i* (*acumpiri, arbineşi, arik'escu, arichie, docsisescu, frimintu, k'iptiniču, mirmintu, niriesc, pimintu, ziliri* etc.), dar găsim şi cazuri în care această condiţie lipseşte: *alumik'os* (= *alumăk'os* < *alumak'e*), *asperdičune* < *perditionem* (faţă de *părtăciune* < *partitionem*), *sk'inirot* (= *sk'inărat* < *sk'inare*; în acest din urmă caz, poate, din cauza lui *i* precedent). Etimologiei date pentru *spălăcesc* i se opune forma aromânească *alăcescu* „spălăcesc, tulbur apa" (Papahagi, *Not. etimol.* 1), cu al ei č în loc de *ţ*, care însă nu e exclus să fie modelată după derivatele în *-ač*, sau chiar să aibă altă origine.

[1] Cf. *Unele exemple din bogăţia terminologiei silvice*, în „Revista pădurilor" XXXIV (1922) No. 10—12.

[2] Cf. *Locul limbei române între limbile romanice*, p. 34 ş. u.

©BCU CLUJ

cobileţ, cuib, dăltuitură, olcuţă, scobitură, cheotură, jgheab. În amândouă cazurile avem a face cu acelaşi înţeles, fundamental de „scobitură în lemn". Precum însă la „aşchie" forma oarecum „negativă" — scobitura — a primit sensul de la cea „pozitivă" — bucata de lemn scoasă din trunchiu — tot astfel cred că la origine *tapă* aveà înţelesul „pozitiv" de „tenon", sau pe româneşte, „pâj [1], cep". De fapt Th. Capidan îmi comunică că a auzit, la Bucureşti, cuvântul *tapă* cu înţelesul de „cep, dop de lemn".

Probabil avem a face cu un element vechiu-german şi anume cu *tappa* (păstrat până astăzi cu acest înţeles în nemţescul „Zapfen"), care e răspândit în aproape toate limbile romanice şi adecă — după REW. 8565 — în Peninsula iberică (ca la noi) în forma gotică *tappa*, în Italia, Spania şi Franţa în forma francă *tappo*, iar în Italia, şi supt forma langobardă *zapfo*.

Cuvântul *tapa* „dop de lemn" se găseşte şi la Bulgari; cum însă el nu are o familie în această limbă şi lipseşte — pe cât se pare — în celelalte limbi slave, poate fi împrumutat din româneşte.

8. Împroşcà.

Forma veche a cuvântului, atestată la Moxa, *împročcà* (Cuv. d. bătr. I, 404/4), cf. şi *pročcă* = proaşcă (ibid. 375), exclude etimologia propusă de Cihac (II, 257), din paleosl. *prysnąti* „spargere, effluere", oricât de apropiat ar fi sensul (cf. bulg. *pръskam*, „stropesc", sârb. *prskati* „(be)spritzen", trecut şi la Albanezi: *pərskât* „besprenge"). E evident că *împroşcà* derivă din *împročcà*, cu aceeaşi prefacere a grupului *čc* în *şc*, ca în *mučcà* > *muşcà*, *pičcà* > *pişcà*, bulg. *boričkam* > *îmbroşcăì*, *feričcat* (< *felicicatus) > *ferişcat*, ung. *bocska* > *boşcă*, ung. *bocskorszij* > *boşcârţă*, rut. *hrička* > *hrişcă* etc. (cf. şi *crâčmă* > *crâşmă*). Pornind de la forma veche, Hasdeu, (Cuv. d. bătr. I, 440—441) îl derivà din sârb. *pročkati* 'a străpunge', etimologie admisă şi de Densusianu (Hist. l. roum I 365, 368) Din punct de vedere formal, etimologia aceasta e posibilă; dar cum să explicăm trecerea de sens de la „a străpunge" la „a împoşcà"? Mi se pare chiar că sensul „a străpunge" nu e cel exact. La

[1] Cf. Damé, *Terminologia*, p. 8 şi 95 şi Pamfile, *Industria casnică*, p. 403.

©BCU CLUJ

Karağić găsim *pročkati* = *pročačkati,* iar acesta e tradus prin „durchstöbern, durchstochern, perfodio". Hasdeu a consultat de sigur dicţionarul lui Karağić, şi a tradus pe „perfodio" prin „străpung"; dar echivalentele germane ne arată că traducerea latină trebue înţeleasă ca „a scormoni, a scotoci", ceea ce se potriveşte şi mai puţin cu *împroşcà* al nostru.

Tiktin *(Dicţ. rom. germ.),* crede că trebue să plecăm de la un cuvânt slav **proka* (serb. *prok,* pol. *proki*) „praştie" şi trimite la *proaşcă,* pentru ca la *proaşcă* să trimită la *împroşcà* [1]. Mai explicit e I. Bogdan (*Organizaţia armatei moldovene în sec. XV* 439). El crede că atât munt. *procîcă,* cât şi aromânul *proaşte* „praştie" ar derivà din sârb. *pročka* (iar *împročcà* din sârb. *pročkati*) „care ca şi *prošta* derivă din prototipul slav. *porkŭ* = praştie, cf. ceh. *prak,* sorab. *prok,* polon. *proki* (plur.), molorus *poroky* (plur. literar *praky),* rus. *porokъ* = bombardă, Mauerbrecher, ap. Miklosich, Etym. Wört. p. 259".

Lucrul nu-i atât de simplu cum îl prezintă Bogdan. Tulpina slavă *pork-* a trebuit să dea în limbile slave de sud *prak-* iar în ruseşte *porok-*. De fapt în lista completă a cuvintelor care cuprind grupa *or*+*cons.* în sârbeşte, dată de A. Leskien în *Grammatik der serbokroatischen Sprache,* întâlnim pe sârb. *praća* „praştie", corespunzând polon. *proca* (cf. şi *praştia* noastră, din paleosl. *prašta*). Un *pročka* sârbesc sau bulgăresc, dacă există, nu poate fi reflexul slavului *pork-*. De fapt *pročka* se întrebuinţează în sârbeşte numai în locuţiuni ca *sad je pročka* „de astă dată treacă-meargă", şi e deci un derivat din verbul *proći* (*prodjem*) „a trece", care n'are nimic a face cu tulpina *pork-*.

Cuvântul românesc *proaşcă* — de la care verbul *împroşcà* — ar trebui deci să fie un împrumut din ruseşte (sau ruteneşte) unde de fapt întâlnim în limba veche un *pórokŭ* tradus cu „Mauerbrecher, Sturmbock" (rut. pluralul *poroki,* cu acelaşi sens). Posibil ar fi ca acesta, în legătură cu suf. *-ika* să fi dat un **poročka* (precum celalalt *porókŭ,* care înseamnează „viţiu" a dat în ruseşte *poročka* „batjocoră"), de unde să derive al nostru *proaşcă,* din-tr'un mai vechiu **poroačcă*; dar ar trebui să găsim în ruseşte

[1] La verbul *oproşcà,* atestat o singură dată în Istoria hieroglifică a lui Cantemir, cu înţelesul lui „împroşcà" (*Fără nici o ispravă, din cuvinte deşarte numai oproşcându-se,* p. 33), Tiktin scrie: „presupune, dacă forma e adevărată, un slav. **opročkati.*

©BCU CLUJ

măcar o urmă a acestei formaţiuni. De altfel, precum vom vedea, *proaşca* n'a fost niciodată un „berbece" de dărâmat zidurile şi nici cuvântul rusesc n'a însemnat „bombardă", precum traduceà Bogdan.

Cred că trebue să plecăm de la alt cuvânt slav şi anume de la verbul slav. *proč(i)katĭ*, pe care nu-l pot atestà decât în ruseşte, dar care poate să existe — şi probabil a existat — şi în vreuna din limbele slave cu care am fost noi în trecut în contact mai intim decât cu Ruşii. Pawlowsky *(Russisch-deutsches Wörterbuch)* îl traduce prin „aufbrechen, aufgehen (Geschwür), sich entfalten (Knospen)".

Desvoltarea semantică a verbului românesc ar puteà fi următoarea :

S'a zis mai intâiu, în funcţiune intransitivă, *buba a împroşcat* „a spart, ţâşnind puroiul din ea", apoi *puroiul împroaşcă* „ţâşneşte stropind". Prin analogie s'a zis apoi despre fructele coapte: *am strivit bobul de strugure şi a împroşcat*, în sfârşit: *tulumba împroaşcă* „svârle apa" sau *apa împroaşcă din tulumbă* „iese ţâşnind şi stropind". Toată seria de modificări de funcţiune ce se nasc prin raportarea acţiunei verbale la om, le întâlnim şi aici. Devenit subiect, *omul împroaşcă* (=stropeşte) *apa* sau *cu apă* sau *cu tulumba de apă;* devenit complement: *apa, noroiul împoaşcă pe om* „îl stropeşte, îl udă" sau, cu dativul persoanei, *băltoaca împroaşcă omului hainele* „i le stropeşte, udă, umple, murdăreşte". Fireşte că *împroşcarea cu vorbe urîte* nu e decât o expresie figurată, după *împroşcarea ca stropi de noroiu;* se poate zice apoi şi eliptic: *a fost împroşcat de ziare* „batjocurit cu vorbe urîte".

Astfel verbul *împroşcà*, care la origine pare a fi fost un termen din domeniul restrâns al medicinei populare, şi-a lărgit înţelesul spre a arătà „ţâşnirea unui lichid, care ieşind cu putere, se răspândeşte (în stropi) în toate părţile". Limba a profitat de faptul de a puteà exprimà această idee compusă din mai multe elemente printr'un singur cuvânt şi i-a extins întrebuinţarea şi asupra altor cazuri în care el puteà înlocuì cu succes o circumscriere. Astfel, de la lichide, s'a trecut la corpuri solide, ca cenuşa bunăoară, care, aruncată asupra cuiva cu putere, îl umple: *Împroşcă pe bietul tâlhar cu cenuşà drept în ochi* (Şez. I, $^{280}/_{29}$). Mai ales însă s'a întrebuinţat despre pietre aruncate astfel ca să

©BCU CLUJ

curgă asupra cuiva, lovindu-l multe deodată pe tot corpul. In funcțiune intransitivă, care amintește încă imaginea puroiului care iese stropind din abces: *Din toate părțile împroșcau pietrele ca ploaia* (Drăghici, Robinson, 112); în funcțiune transitivă: *Luară pietre de-l împroșcà* (Dosofteiu, Viața *of.*, 29). Prin analogie s'a zis apoi și *a improcicà cu tunurile* (Moxa, $^{404}/_{4}$) cu sensul de „a azvârlì ghiulele cu tunurile", deci „a bombardà".

Rămâne de stabilit raportul între *împroșcà* și substantivul *proașcă*.

Impresia primă pe care o avem este că verbul e derivat din substantivul *proașcă*, care azi e o jucărie de copii în formă de siringă, un „pușcociu" (cum i se mai zice în alte părți), cu care se *împroașcă* apă. De sigur că plecând de la acest sens, *a împroșcà* ar fi avut mai întâiu însemnarea de „a face să țâșnească apa din proașcă" și toate celelalte accepțiuni s'ar explicà ușor din acest înțeles original. Greutatea e însă că pentru acest *proașcă* nu găsim o explicație etimologică.

Dar mai e ceva. *Proașcă*, în vechime și *proșcă*, mai are și alte sensuri care ni-l arată a fi un substantiv postverbal. Astfel, cu înțeles abstract, însemnează „aruncătură de pietre" (*Ucis în proașcă cu pietri* Dosofteiu, Viața sf. 199,$_2$ *Locul ce se chiamă Proșca-pietrii* id. ib., 31), iar ca termen ce indică o distanță: „cât ai aruncà cu o piatră s. cu o săgeată" (*Locuind doaă proșce de la apele ciale calde* id. ib., 13,$_2$ *Au șezut în preajma lui departe ca o proșcă de arc* Biblia 1688, p. 14). Expresia: *a pune pe cineva* (*în*) *proșcă* însemnà la început „a-l expune lapidării, săgetării", întocmai precum *a fi în bată* (postverbal de la *a bate*) însemnează a fi în bătaia jocului (cf. *Dicț. Acad.*); din ea s'a extras apoi substantivul *proșcă* = germ. Zielscheibe (*Îi pusără în proșcà de-i săgetară* Dosofteiu Viața, sf. 111,$_2$. *L-au pusu-l proșcă de l-au ucis cu pietri* id. ib., 27. *Turcii ca 'ntr'o proașcă săgetà într'ânșii*, Let. I, Add $72/_{10}$. *Voiu întreì săgețile slobozindu-le la proașcă* Biblia 1688, p. 211 = quasi exercens me ad signum). Tot sens abstract are cuvântul în expresiile *a da* (*a face*) *proașca în ceva* (Alecsandri, Odobescu, Coșbuc) = a da busna, năvală, împrăștiind în toate părțile. Atât că aici s'a amestecat puțin și cuvântul „praștie" (cu care îl traduce chiar Alecsandri în glosarul la Teatrul său p. 1727, cf. și *pruașcâ* = *praștie* Șez. V, $^{120}/_{3}$) și verbul „împrăștià". Vom considerà deci și *proașca* copiilor tot ca un postverbal.

©BCU CLUJ

Intr'adevăr, substantive postverbale cu înţeles concret nu sânt tocmai aşa de rare precum s'ar puteà crede. Iată câteva exemple: *caţă* 'instrument cu care se *caţă' (< lat. **captiare*) = prinde; *proaptă* 'lemn cu care se propteşte ceva' (ar puteà fi o reconstruire din *propteà*, simţit ca diminutiv, de fapt singular nou din *proptele*, de la *propteală*); *sprijoană* 'lemn în care se sprijoneşte (= spirijineşte) ceva'; *hartoiu, fărtoaie* 'drum la loc costiş pe care lunecă săniile' din *hartoì = fărtoì* 'a lunecà' (din ung. fartolni); *scaldă* 'baie' (din scăldà); *leagăn* (din legănà); *tun* (din tunà); arom. *alurică* 'lunecuş' (din alurică); *râcă* 'gaură în pământ la unele jocuri de copii' (care se face râcâind în pământ); *plimbă* 'rampă', propriu 'lemnul pe care-ţi plimbi mâna' (când te dai jos pe scări); arom. *bată* 'cursă de şoareci (care se bate = se închide cu zgomot)'; *papă* 'mâncare' (de la a păpà); dacor. arom. *toacă* 'instrument cu care se toacă' (însă şi cu înţeles abstract: 'vremea când se toacă'); *refec* 'partea refecată a hainei'; vechiu este *tenda* (din tendere) > *tindă*. Postverbalele care însemnează numiri de instrumente pot fi la origine nomina actoris (*bată = bătător*), deci de acelaşi fel ca: *moacă* 'om care mocăe', *ceahnă* „căţeà" (care cehneşte cf. DR. III, 675), gaibără (cf. acest volum p. 672), *tândală* 'care tândăleşte', *Păcală* 'care păcăleşte', *râmă* 'animal care râmă', *codobâţă* 'pasăre care bâţâe cu coada', *bâză* 'insect care bâzâe' etc.

Intocmai precum *toaca* e şi 'instrumentul cu care se toacă' dar şi 'vremea când se toacă', tot astfel *proaşca* e şi 'instrumentul cu care se împroaşcă', dar şi 'distanţa la care se împroaşcă'. In sfârşit, precum verbului *înjunghià* îi corespunde postverbalul *junghiu*, sau lui *împletì* postverbalul *pleată*, tot astfel lui *împroşcà* îi corespunde *pro(a)şcă*, fără prefix. Deşi forma *proşcă* nu e atestată, ea a existat de sigur ordinioară la noi şi numai mai târziu i s'a adăogat prefixul *în-*, fără a-i schimbà înţelesul.

9. Împrospătà.

In limba literară verbul acesta are înţelesul de „a face proaspăt, a înviorà", etc. şi este, evident un derivat din adjectivul *proaspăt*. In Ţara-Haţegului însă cuvântul se întrebuinţează într'o accepţiune cu totul diferită. Glosarul publicat în *Revista crit. -lit.* anul III,

©BCU CLUJ

(p. 157) ne dă: „*împroaspăt, -are* = cert pe cineva cu vorbe aspre şi nealese". O trecere de sens de la „rafraîchir" la „gronder" e atât de neaşteptată, încât trebue să presupunem că avem a face cu un omonim.

De fapt, Lexiconul Budan, dă cuvântul *prospetez, -are*, pentru care stabileşte două înţelesuri: „1. Oaspet [=ospătez], convivo, excipio, bewirten, tractiren, empfangen; 2. port [=mă port cu cineva], habeo, adhibeo, Jemanden gut oder schlecht begegnen, behandeln, tractiren".

Acest cuvânt desleagă enigma. Alături de *hospĭto(r)* trebue să fi existat în latina populară un **perhospĭto* „a ospătà de tot, bine", care trebuià să dea la noi *proaspăt* sau *prospetez* şi care are, după Lex. Bud. tocmai înţelesul de „bewirten". Sinonimul german „traktieren" ne indică în acelaşi timp calea spre a înţelege al doilea sens, tradus de Lex. Bud. tot cu „traktieren"; atât doar că desvoltarea semantică s'a întâmplat în sens invers. Lat. *tractare* (franc. *traiter*, ital. *trattare*) care se traduce prin germ. „behandeln" a ajuns să însemne în limbile romanice (şi din acestea, în nemţeşte) „a cinsti pe cineva cu ceva, a-l ospătà" (nemţescul *Traktier* însemnează chiar „cârciumă" şi „bordel"); îl avem şi noi în neologismul *a tratà* = a se purtà (bine, rău) şi a ospătà, a face cinste.

În Lex. Bud. se spune că *prospătà* poate să însemneze „a tratà cu cineva bine *sau* rău". Se pare că în unele părţi s'a generalizat înţelesul din urmă, probabil din expresiuni ironice de felul lui „dar bine (=rău!) te mai porţi cu mine!" Astfel se explică înţelesul dat din Ţara-Haţegului pentru forma la care s'a mai adăugat şi prefixul *în-*.

N. Drăganu îmi comunică că verbul *prospătà* se întrebuinţează şi în Ardealul de miază-noapte. Astfel, în comuna Ambriciu (jud. Solnoc-Dobâca) el însemnează: „a mâncà, a se ospătà bine": *Bine ne-am prospătat, bogdaprosti!* Se zice şi „despre cânii care au mâncat bine şi se ling pe bot". În Zagra, Năsăud şi Mititei (jud. Bistriţa-Năsăud) e cunoscut în celalalt sens, de „a ocărî a sfădì, a mustrà, a da peste nas": *l-o prospătat cum se cade!* Tot în acest sens mi-l comunică părintele Pletosu, din Bistriţa: „a sfădì pe cineva, fără să-l atingi însă cu mâna".

Rezultă deci că acest element latin are încă o întindere destul de mare în Ardeal, unde-l găsim la Haţeg şi Bistriţa.

©BCU CLUJ

10. Răcănel.

Pentru denumirea „brotacului“ (Hyea arborea) avem în diferite regiuni următoarele denumiri care aparţin în mod vădit aceleiaşi familii:

racachiciu = brotăcel: o broască mică verde, care de pe frunza câte unui pom din grădină face un zgomot mare, mai vârtos când timpul e a ploaie şi căreia sătenii îi mai zic şi protocâr, fiind bun de gură ca şi un advocat (Frâncu-Candrea, Moţii 104);

racaléţ = Laubfrosch (Marian, Chrom. 54);

racalici(u) = brotac (Barcianu), buratec (Leon, Med. pop. 81);

răcănel (*racanel* Marian, Chrom. 54) = broască mică verde (Mehedinţi şi Dolj, Chestionarul Hasdeu IV 188, IX 5), brotac (Densusianu, Ţara-Haţ), brotăcelul verde ce şede pe tufe şi arbori (Rev. Crit. III 166), buratec (Leon, Med. pop. 81), Laubfrosch (Jahresber. III 325). *Când brutacii, răcăneii cei verzi, se sue sus pe lemne, atunci are să vie ploaie* (I. Ionescu, Mehedinţi 65). *La 1 Martie şi în seara când auzim prima oară răcăneii, să te tăvăleşti în curte* (Grigoriu-Rigo, Med. pop. II 19);

răcăţel = răcănel (Damé);

răcăţeţ = brotăcelul, broasca ce cântă, după credinţa poporului, a ploaie (Zagra, jud Bistriţa-Năsăud, comun. I. Corbu), buratec (Leon, Med. pop. 81). *Racateţii* = brotăceii (Pamfile, Văzd 97). *Incepe a mişcà guşa ca un racateţ* (Marian, Orn. I 89).

Tiktin DRG. mai citează forma *răchiţel*, care s'a născut prin contaminare cu „răchita“ pe care brotacul se aşează, şi, din Moldova vestică, *răcămete*, pe care-l dă şi Viciu Gl din Târnavamare, cu sensul figurat de „copil murdar“ (ca termen de dispreţ), dar care în alte părţi e nume de plantă, după Lexiconul Budan „captalana galbenă“ (un fel de brusture), iar după I. Berescu (Ţara Oltului III No. 12) *răcămnete* = măcriş, plantă cu gust acru-dulcişor, ce se găseşte prin ierburi primăvara.

Numirile acestea au corespondente în limbile romanice, mai ales în dialectele italiene, pe care Meyer-Lübke le citează în REW. No. 7019, împreună cu cele româneşti. Acestea însemnează sau „Laubfrosch“, sau „Kriekente“ sau „grüne Eidechse“. Meyer-Lübke adaugă că numirea şopârlei verzi i s'a dat prin analogie după brotacul verde, iar brotacului şi raţei după stri-

©BCU CLUJ

gătul lor; cuvântul îl consideră de origine onomatopeică şi reconstrueşte un tip latin vulgar **rakanus*.

Păşind pe calea indicată de măiestru, cred că se pot aduce câteva explicări de amănunt care nu sânt lipsite de interes.

Mai întâiu ce e acest **rakanus?*

In latineşte e atestat un verb *racco, -are*, cu varianta *ranco, -are* „a urlà“ (despre tigru). *Racco* este de sigur forma cu geminaţiune expresivă (cf. în urmă Millardet, RLR. XLI, 7, 274, 308) a lui **raco*, iar *ranco* varianta aceluiaşi verb, cu nazală intercalată înainte de velară. Formele romanice citate de Meyer-Lübke pleacă, într'adevăr de la câteşi trele variantele *rac-, racc-* şi *ranc-*; din cele româneşti nu mai putem recunoaşte azi dacă avem a face cu *c* sau *cc*. Walde LEW2. 639 admite şi el un **raco*, iar de la acesta derivă însuşi numele „broaştei“ în latineşte: *rāna* < **racsna* El mai admite înrudirea acestui **raco* cu *rago* (> rom. *rag*) şi e interesant că acest verb a pătruns în vremuri vechi în limba Germanilor moselani, unde s'a născut derivatul **ragĭlo*, păstrat până azi în limba Saşilor ardeleni ca *Reggəl* cu înţelesul de „broască“ (G. Kisch, Korrespondenzblatt XLVI—1923—p. 73).

De la acest verb onomatopeic a fost derivat prin sufixul *-ĭno* (despre care cf. acum şi N. Drăganu în acest volum p. 509 ş. u.) un **rac(c)ĭno, -are*, care a devenit **rac(c)ano* ca în cazurile arătate de mine la pag. 396—397, de sigur printr'o reacţiune faţă de legea fonologică care ar fi alterat pe *c* înainte de vocală palatală, modificând astfel caracterul expresiv al cuvântului (cf. DR. I 93 ş. u.). De la verbul **rac(c)ano* s'a născut substantivul postverbal **rac(c)anus* sau **rac(c)ana*, cu diminutivul **rac(c)anellus*. Acesta a dat pe *răcănel*[1] al nostru, cu asimilarea *n-l* în *l-l*, **racălel*, de unde, prin substituire de sufixe, *răcăleţ* şi *răcăliciu*.

Tot astfel trebuià să se schimbe **rac(c)ĭto* în **rac(c)ato*, de unde româneşte **racăt* şi derivatele *răcăteţ* (quasi **rac(c)ĭtĭcius)*

[1] Cât despre *răcan*, nume de batjocură dat recruţilor, acesta ar puteà fi o reconstruire din *răcănel*, deci un fel de „broscoiu“. Cum însă e greu a ghici asociaţia de idei ce a avut-o cel ce a întrebuinţat întâia oară această glumeaţă transformare a cuvântului *recrut* (cf. şi *râtan* de la *rât*, întrebuinţat cu acelaşi sens) nu putem şti dacă nu avem a face cu un alt cuvânt bună-oară cu un augmentativ în *-an* de la *rac* („unul care merge de-andăratele, ca racul“).

©BCU CLUJ

şi, cu schimb de sufix, *răcăţel*. Cât despre forma *răcăchiciu*, aceasta presupune un verb **răcăcà* < **rac(c)ĭco* (**rac(c)aco*), cu schimbul obicinuit între *-ĭto* şi *-ĭco*, despre care vorbesc la alt loc (p. 678—679); mai probabil e însă că *răcăchiciu* e o transcriere stângace pentru *răcăt'ič*, în loc de *răcăticiu*, şi născut prin substituire de sufix din *răcăteţ*.

S'ar puteà ca forma *răcăteţ* să derive şi de la un abstract **rac(c)ĭtum* (**rac(c)atum*), derivat din *rac(c)are* ca *sonĭtum* din *sonare* sau ca *ragăt* (alături de *raget*) din *rage*. Un astfel de derivat de la un abstract pare a fi şi *răcămete*, derivat cu sufixul *-ete* (< *-eţ*) de la un **răcame* < lat. pop. **rac(c)amen*[1].

11. Scâlcià.

Cihac II, 39 aduceà pe *scâlcià* în legătură cu *câlţi*, apropiindu-l de paleosl. *klъkъ* „tramă", *sъklъčiti* „crispare". Dar de la *klъci* (pluralul lui *klъkъ*) avem pe *câlţi* al nostru, iar de la verbul **klъčiti* pe *încâlcì*. De aceea Tiktin (Dicţ. rom. -germ.) are dreptate când desparte pe a *scâlcià* de aceste cuvinte, dar nu mai are dreptate când îl aduce în legătură cu lat. *calcare*. Orice tip latin am reconstruì, nu putem ajunge decât la **scalc* (**excalco*), sau la **scalţ* (**excalcio*, cf. *încalţ*). Dar şi din punct de vedere semantic, apropierea de cuvântul latin e mai mult înşelătoare. Căci sensul obicinuit azi al cuvântului de „éculer (une chaussure)" este un înţeles specializat din cel mai larg de „a mutà cu puterea de la loc, a scrintì". In Bihor până azi cuvântul însemnează „a scuturà tare" (Conv. lit. XX, 1017), iar în poezia populară cu caracter mistic se spune bunăoară despre Muma-pădurii: *Tu colţato, Tu strâmbo, Tu scâlcĭato* (Mat. folc.

[1] Exclusă mi se pare derivarea cuvintelor româneşti din verbele onomatopeice slave *rykati* şi *ryknąnti*, care au dat la noi *râcâì* (în textele vechi) „a urlà" (despre lei) şi *răcnì*. Nu numai corespondentele romanice arată originea latină, ci şi sufixele neobicinuite la derivate româneşti din onomatopee de origine slavă. O chestiune mai grea de rezolvit e dacă cu tulpina *rac-* nu s'a amestecat şi lat. *raucus*, care în derivate accentuate pe sufixe trebuià să dea la noi tot *răc-* şi care se regăseşte, probabil, şi în al nostru *răguşì* (*răcuşì + guşă). Apropierea formală şi de sens între *rac(c)o* şi *raucus* erà atât de mare, încât o contaminare a lor erà aproape fatală. Astfel la Engadini, alături de *roch* şi *rochezza* (< raucus) găsim şi *rac* „răguşit", *racca* „răguşală", în Tirol *ragos* „enroué" (cu abstractul *ragosera*), apoi span. port. *ronco*, cat. *ronc* „răguşit" < *raucus* + *rancare* etc.

©BCU CLUJ

I, 596). Sensul original se cunoaşte şi în derivatul *scâlceà* (Viciu, Gl.) şi *scâlceáză* (cu suf. de origine albaneză *-ză*), care e un aparat de prins peşti, constând dintr'o scândură tare de care e prinsă o nuià în formă de arc; ţinându-se cu mânile de această nuià groasă şi apăsând cu piciorul de scândură, pescarii mută de la loc pietrele pârâului şi tulbură apa.

Acest sens de „a mută sau mişcà (cu violenţă) din loc, a scrinti" ne indică originea cuvântului, care e bulg. *kъlča* „verstauchen, verrenken", refl. „sich verrenken, sich krümmen, sich winden", sau, mai exact, *iz-, iskъlčamъ* „verrenken, verdrehen". Prefacerea lui *scâlču, scâlčare* în *scâlcïu, scâlcïare (scâlcïere)* e a se asemănà cu *saţïu, sfăşïu, fachïe* etc.

12. Smirdar.

In Bran am auzit cuvântul *zmirdar* cu înţelesul de „şneapăn" (= germ. „Wacholder"). Am crezut totdeauna că e un derivat de la *zmirdă*, care prin Braşov şi împrejurime (Jahresber. VIII, 85: *zńirdă*) e o variantă a lui „smirnă"[1]. Intr'adevăr „şneapănul" se întrebuinţează în multe regiuni la „afumat" (aprinzându-se o rămurică sau boabele uscate) şi de aceea în unele limbi numirea lui e cea de „afumător", astfel la Albanezi: *dɛfɛńɛ* sau la Cehi *kadík* (de la *kaditi* „a cădì")[2]; tot astfel se explică numirea de *bradul-ciumii*, căci cu el se afumă (= desinfectează) de ciumă, sau cea de *tămâier* (Jahresber. IX, 230: „fiindcă boabele lui se întrebuinţează la afumat"); acest din urmă nume face şi mai clară etimologia *zmirdă* „smirnă" :*zmirdar*, ca *tămâie*: *tâmâier*.

Se pare însă că *zmirdar* în accepţiunea de „Wacholder" este secundar. Văd la Panţu şi în celelalte izvoare că *smirdarul* este alt arbust, care creşte pe munţii noştri înalţi şi adecă „Rhododendron", nemţeşte „Alpenrose", căreia în alte părţi i se zice popdele sau, din cauza florilor sale roşii şi binemirositoare: bujor (-de-munte), ruja-munţilor, trandafir(aş)-de-munte, sau din cauza formei sale: merişor, sau, din cauza frunzelor sale asemănătoare: iederă, sau, prin confuzie, cocăzar. In Chestionarul lui Hasdeu găsesc, fără de-

[1] Forma aceasta se explică prin asimilarea lui *m-d* în *m-n*, care, deşi puţin obicinuită, o mai întâlnim în *molid* > *molin* (Banat, din Chestionarul Hasdeu XVIII, 40).

[2] Jokl, *Linguistisch-kulturhistorische Untersuchungen*, 191.

©BCU CLUJ

scripţie, în judeţele Olt şi Teleorman, numirea de floare *smirdă*, care e, probabil, floarea însăşi a Rhododendronului. Ca formaţie *smirdarul* e „purtătorul de smirde", întocmai ca celelalte numiri de pomi sau tufe în *-arius*, precum: *aguridar, afinar, coconar, cocăzar, frăgar, pănar* 'salcâm', *pomiţar, rujar, tămâier*, arom. *purnar* 'prun' ş. a.

La Dioscorides se găseşte numele de plantă μυρρίς, *-ίδος* pe care dicţionarele îl traduc prin „myrthenähnliches Kraut" şi care a trecut şi la Latini supt forma *myrris, -ĭdis* (la Plinius), identificat (Georges) cu „mirtul"; de la acesta, sau dintr'un *flos* sau *rosa* **myrrĭda* (din *myrra* + *ĭdus*, cf. *myrrĭnus*) „floare cu miros de mirt" poate să derive al nostru *smirdă*. Cât despre *s-* iniţial, el a existat chiar în cuvântul grec prin amestec cu *σμύρον (cf. Boisacq *DELG.* p. 652) sau printr'o apropiere de σμύρνα, cu care, precum văzurăm, cuvântul a fost confundat şi pe teren românesc. Redarea lui *y* prin *ĭ* (rostirea dialectală e *sn̂irdar, zn̂irdar*) o avem şi în *gryllus* (< gr. γρύλλος) > **grire* > *grier(e)* (cf. DR. I, 381—382) şi ea se găseşte şi la Italieni, şi nu numai în *mirto*, care pare a fi cuvânt cărturăresc, ci şi în cuvinte populare ca *conchiglia* < κογχύλιον şi *giro* < γύρος (cf. Gröbers *Grundriss* I² p. 669).

Smirdarul nostru fiind o plantă care creşte numai pe munţi, la înălţimi mari, n'ar fi exclus ca el să fie autohton în limbă, aparţinând grupului de cuvinte indoeuropene reprezentate prin grec. (σ)μυρίζω „ung cu parfumuri" (mai târziu „miros", cf. şi σμύρις, *-ιδος* „émeri"), germ. *schmieren*, slav. *smradŭ* (cf. rom. *smârd*[1]) şi poate, lat. *merda* (cf. Boisacq *DELG.* p. 886).

13. Stârnì.

Originea lui *stârnì*[2] mi s'a limpezit din expresia auzită deunăzi: *Udă mătura, că stârneşti tot praful!* E un verb derivat din substantivul *târn* „mătură de nuiele"[3]. Iniţialul *s-* nu e aici

[1] Cu acest cuvânt s'a amestecat *smirdarul* dând varianta *smârdar*, citată de Panţu *Plant.* s. v.

[2] Etimologia lui Cihac II 369, din paleosl. *strŭmiti* «prorumpere, impetum capere», rus. *stremitĭ* „chasser, pousser, diriger" nu e acceptabilă.

[3] Tot de la *târn* avem derivatul mai nou *a târnuì* „a mătură cu târnul", iar ca termen glumeţ «a bate cu târnul» şi în urmă „a bate, a maltrată" încât se poate zice şi *de păr îl târnuià* (Teodorescu, *Poezii pop.* pag. 597b).

©BCU CLUJ

numai protetic, ci un element derivativ însemnător: *s-târn-esc praful* nu însemnează numai „îl mătur (cu târnul)", ci şi „îl ridic de la locul lui". Recunoaştem deci în acest *s-* iniţial funcţiunea latinescului *ex-*, sau mai bine zis, înfluenţa unor verbe apropiate ca sens, precum *sculà, scoate, scotocì, scormonì, scornì* etc.

Desvoltarea mai departe a sensului acestui cuvânt arată următoarele etape principale: In mod figurat s'a putut zice şi *vântul stârneşte praful* = îl ridică măturându-l; apoi: *s'a stârnit un vânt puternic, o furtună, o vijelie* = s'a ridicat un vânt puternic care vine măturând praful, frunzele etc. pe drum.

Precum se întâmplă de atâtea ori în evoluţia semantică[1], aşa şi la *stârnì*, nota principală şi etimologică a cuvântului — „a mătură" în cazul nostru — se palizeşte până la deplina dispariţie, pentruca altă notă, accesorie — „a sculà, a scormonì" — să devină predominantă. S'a zis deci şi *a stârnì un iepure* = a-l scornì din cuib. Acest termen de vânătoare s'a putut generalizà apoi, încât avem şi: *a stârnì pe cineva* (*din aşternut*) = a-l sculà, a-l trezì, a-l deşteptà în mod brusc[2], iar în urmă, şi în funcţiune reflexivă, *a se stârnì* = a se deşteptà, a se trezì (sărind din pat).

Sextil Puşcariu.

a) Elemente latine.

1. Cea! ceala!

Filologii ungurii[3] şi Tiktin[4] sânt de părere că interj. *cea!, ceala!* ne-ar fi venit din limba maghiară, unde se întâlnesc următoarele forme simple: *csá! csa!, csáh! csálé!*; compuse cu altă interjecţie sau prevăzute cu un sufix: *csára!, csával!, csárú!, csá ne!*[5]; derivate: *csábal, cságat; csábeli, csás* (*csáskezü*); *csárahajszra*, de unde se crede că a pătruns în slovenă şi ceho-moravă în forma *ča!*

Dar deşi ung. *csá!* are, cum vedem, o familie destul de numeroasă, ea nu e aşà de firească ca de pildă aceea a lui *hajszr*

[1] Cf. *Din perspectiva Dicţionarului* p. 7 ş. u.

[2] *Cădeà acul într'o medelniţă de sunà şi-l stârnità de să sculà* Dosofteiu. Viaţa sfinţ. 3. v.

[3] Cf. Gombocz-Melich, *MEtSz.*, 781.

[4] *DRG.* 319.

[5] Pe *ne, nea* îl avem în româneşte probabil din ungureşte. Cf. şi formele *cselö, cselé*, ibid., 922.

©BCU CLUJ

contrarul lui *csá!*, şi face impresia de import. Acest fapt, precum şi alte împrejurări, ne fac să credem că ung. *csá!* e unul din cuvintele pastorale româneşti împrumutate de Unguri de la noi. In limba română adecă *cea!* şi *ceala*! se pot explică foarte bine din lat ecce-hac şi ecce-hac-illac, dintre care cel dintâiu s'a păstrat şi în v. it. *cia*, fr. *ça*, prov. *sa*. Acest *cia* romanic pare să fi dat şi pe germ.-austr. *tschô, tschô; tschgâ; tschá, tschá; tschách, tschách*! „Lockruf für Kühe" (Lexer, *Kärnt. Wb.*, s. v.), germ. moselfr. *tschâe* „Zuruf an die Pferde um sie anzutreiben" (Kisch, *Vergl. Wb.*, s. v. *tschâ*!).

Forma mold. *ţa* dată de Tiktin, *l c.*, şi Pamfile, *J* II şi *C.*, dacă nu e identică cu *ţoa* (*ţo*), *ţu*!, e de bună seamă influenţată de acest cuvânt, în care trebue să vedem o interjecţie care redă un imperativ provincial, săsesc, al germanului *ziehen* „a trage", care săseşte se rosteşte *zâi* (Kisch, *Vgl. Wb.*, s. v.)

2. Cinioară.

Cuvântul *cinioară* (Plur. - *ori*) s. f. e considerat de Candrea - Densusianu, *Dicţ. et. al limbii rom.*, *Elem. latine*, p. 52, No. 341, după Tiktin, *Dicţ. rom.-germ.*, p. 351, de un diminutiv al lui *cină* şi dat supt acesta alături de *cinişoară*. Autorii probabil s'au gândit la *cina cea mică*, una din despărţirile *cinii* „timpul în care se ia masa de seara s. cina" (cf. Marian, *Se.* I, 107; Ţiplea, *P. P.*; H. V 6; II, 4; 154). Se deosebeşte adecă *cina cea mică*, cam pe la 4 ore d. a. (Marian, *Se.* I, 107); *cina* între 8-9 ore; *cina bună* între 9—10 ore (Marian, *Se.* I, 107; cf. Reteganul, P. I, 11; Frâncu—Candrea, *M.* 247); *cina mare* între 10—11 ore (Marian, *Se.*, I, 107) sau cam două ore după amurgit (H. XVIII, 263, Orşova)[1].

Totuşi nu e probabil că avem de a face cu un derivat al lui *cină* cu suf. *-ĭor*, *-ĭoară* (< -eolus, -a, -iolus, -a), căci *ĭ* din acest sufix după *n* nu se schimbă în plenison ca după *r* (*căprior, căprioară* < capriolus, -ola; *sorioară, surioară* < *soră*; *mnirioară* = *mirioară* „viorea, zambilă de câmp" < *mieru, mieriu*, dial. *mnĭrâu* „albastru deschis" < merus „curat") şi *ţ* (*frăţior* < *fraţi*, plur. lui *frate*); dimpotrivă, *n* este alterat de *ĭ*, se moaie şi dispare (*cârlan* > **cârlănĭor* > *cârlăĭor; ĭeftin* > **ĭeftinĭor* > *ĭeftior*; *galben* > **gălbinior* (ar. *gâlbinĭor*) > *găl-*

[1] Cf. şi *prânzul cel mic* s. *prânzişor* şi *prânzul cel mare*.

©BCU CLUJ

bior, gălbioare, gălbeioare; **albinĭor* > *albior*; *cetină* > *cetioară*; *leagăn* > **legănior* > *legăior*; *noaten, noatină* > **notinĭor, *notinĭoară* > *notior, notioară*; *paltin* > *păltior*; *rogojină* > **rogojinioară* > *rogojioară*; *rumăn, -ă* > *rumenioară* şi *rumeĭoară, stretin* > *stretinior* şi *stretiior*) [1]. *Cină* + *-ĭoară* ar fi trebuit să dea aşadar **cinioară* sau **ciĭoară*. Un derivat al lui *cină* care să aibă această formă însă nu cunosc. Cunosc numai formele *cinişoară* şi *cinuţă*.

Dar însuşi înţelesul cuvântului în textele păstrate nu e acel de „cina cea mică", ci de „vremea, timpul, ora cinii" în general: *Şi ne veghiă, ne priveghiă De cu seară pân'la cinioară, De la cinioară pân' la cântători, De la cântători pân' la răvărsat de zori* (Teodorescu, *P. P.* 188; Pamfile, *V.* 90, *Duş* 46), *De cu seară'n prori Până la ciniori, De la ciniori, pân' la cântători, De la cântători Până'n dalbe zori.* (Marian, *D.* 296; cf. şi Voronca, *Dat. cred*).

S'ar puteà spune acum că, deoarece cuvântul e păstrat numai în versuri, *i* plenison a fost cerut de metru. Obiecţia aceasta cade însă prin faptul că din punct de vedere metric *cinişoară* corespunde exact lui *cinioară*, iar dacă ar fi fost vorba în adevăr de *cina cea mică*, poetul popular ar fi întrebuinţat cu siguranţă diminutivul *cinişoară* pe care-l cunoaşte toată lumea, nu unul format în chip neobicinuit şi, mai ales, foarte rar.

In ţinuturile unde se rosteşte *ciună* (cf. Slavici, *Conv. Lit.*, V [5], ap. Tiktin, *o c.*, s. v. *cină*) în loc de *cinioară* găsim *ciunăoară*: *De cu sară până în ciunăoară, Din ciunăoară până în miază noapte, Din miez de miază noopte Până în cântători, Din cântători până în zori* (*Jahresbericht*, VI, 72).

Însăşi versurile în care ni s'a păstrat cuvântul au un caracter de vechime (cf. cuvintele: *priveghiă, prori, cântători*). *Cinioară* deci pare a fi o rămăşiţă străveche pe care ne-a păstrat-o versul. Ea n'a mai fost înţeleasă cu timpul, ceea ce o dovedeşte faptul că a fost coruptă, probabil în urma intervenirii ideii de *sară* (<

[1] In *i* din *mior* (cf. vr. *mĭeoară*; ar. *ml'or, ml'oară*; megl. *mil'or, ml'or*) n'avem a face numai cu *i* din **agnelliolus, -ola*, iar *Lunioară* < *Luni, Vinioară* < *Vineri*, date de Pascu, *Sufixe*, p. 162 după I. Popovici, *Rum. Dialekte, I, Die Dialekte der Munteni und Pădureni im Hunyader Komitat* Halle, 1905, p. 91, chiar şi dacă se rostesc cu *i* plenison, nu sânt derivate regulate. [*Lunioară şi Vinioară* presupun o formă mai veche *Lunăioară, Vinăioară* din *Lunaie, Vinaie+ior*, iar *frăţior* e şi el regulat, derivând din *frăţân-ĭor*. S. P.]

©BCU CLUJ

sēra sc. hōra): *Suie şi coboară zi mare de vară Din vărsat de zori, Pân' la ţărcători, Şi din ţărcători Pân' la sâniori, Trei cârduri de oi De oi bucălăi La lână ţigăi* (*Viaţa Rom.*, XIV—1922, No. 11, p. 237) [1]. Chiar şi distinsul scriitor M. Sadoveanu (*ibid.*) interpretează greşit pe *sâniori* cu „răvărsatul zorilor".

Având în vedere toate consideraţiile de mai sus sântem îndemnaţi să credem că *cinioară* poate să fie corespondentul românesc al latinescului cēnae hora care, cum atestă Georges, se găseşte întrebuinţat, chiar în această legătură, la Suetoniu („ad preadictam cenae horam"), apoi la Sf. Augustin, şi a putut să fie tot atât de popular ca şi cēnae tempus, cum dovedeşte şi faptul că ni s'au păstrat o mulţime de alte compuse cu *oară* (dr. *bunăoară*, *bunioară*; ar. *ună oară*; dr. *uneori*, *auneori*; ar. *altă oară* şi *alti ori*; dr. *alte ori*, -¦- *de altă oară* (Cod. Vor.); ar. *vârnă oară*; dr. *odinioară*, -¦- *dinioară* (*dănăoară*); megl. *dinăoară*, ar. *diunăoară*; dr. *adiniori*, *adineaori*) [2]. Explicat în acest chip, cuvântul *cinioară* nu prezintă din punct de vedere formal şi semantic nici o greutate. Cel mult s'ar puteà ridicà obiecţiunea că exemplele cunoscute sânt prea puţine şi prea stereotipe pentru a puteà considerà absolut sigură această etimologie. Dar ea e foarte probabilă.

3. Cinteză.

Cinteză s. f. este: 1⁰. numeleunei mici paseri cântăreţe numite şi cis, cij, ciz, finchiu, pinchiu, piţigoiu, săghieş, scatiu; 2⁰. (P. anal.) nume ce se dă caprelor (H. IX, 220, Davideşti în Muscel). Se mai cunosc următoarele variante ale lui *cinteză*: *cintiză*, *cinciză*, *cinteţă*, *sfinteţă*, *cintiţă*, *cinchiţă*, *cimpiţă*, *cinghiţă*, *cintiniţă*; deriv.: *cintenezică*; genul masculin reconstruit în jocurile de copii: *cinte* (*Mat. folc.* I, 1199; cf. şi Pamfile, *J.* III, 79), *cintene* (ibid.), apoi *cintez*, cu schimb de sufix: *cinteţ*; deriv. *cintezoiu*, *ţintezoiu*, *cintizoiu*, *ţintizoiu*, *ţinţizoiu*, deriv. *cintenezoiu*, *cintenetezoiu* (< *cintenete?*) şi verbul *cintenezì*.

In cele mai multe din aceste variante avem de a face cu o formaţie onomatopoetică din un radical foarte vechiu *cinč-*, *cing-*

[1] Cf. *cinzeacă* - *sângeacă*, *sângeapă*, *singeapă*; *cinzec* - *sângeap*, *sâmgeap*, unde probabil avem de a face tot cu o contaminare, care s'a recontaminat în forma *cinzeapă* < *cinzeacă* + *sângeapă*; *cimşir* - *simcir* unde s'a putut întâmplà în acelaşi timp o metateză şi o disimilare ş. a.

[2] V. Candrea—Densusianu, *o. c.* Nrele 1270, 1271, 1273, pp. 189—190.

©BCU CLUJ

etc. + suf. -(*e*)*ză*, -(*i*)*ză* (cf. *pupăză*, *pupeză*), care în două cazuri a trecut în -(*e*)*ță* în urma influenței sufixului -*eț* în forma masculină *cinteț*, iar în cele mai multe a fost înlocuit de -*iță*. Pentru *cinciză*, *cinteză*, *cinteță*, *cintiță* cf. lat. cincitare întrebuințat pentru mierlă la Wackernagel, *Voces variae animantium*, p. 48 (*-t-* din *cint-*, radicalul la care se și gândește Pascu, *Sufixe*, p. 378, s'a putut ivi fie prin sincoparea lui *-ci-* aton de la mijlocul trupinei verbale iterative, fie prin disimilare, cum crede Pușcariu și e mai probabil); pentru *cinghiță* cf. **cigare* „zischen" > ven. *tsigar*, it. *cigolare* „knarren", *cingottare*, *cinguettare* „zwitschern", ap. Meyer-Lübke, *REW.*, p. 152, No. 1911.

Formele cu *țînț-*, *țint-* par a fi mai nouă și au la bază pe cele două mai vechi. *Sfinteță* este rezultatul contaminării lui *cinteță* + *finchiu* (< germ. *Fink*), la care s'a adăogat *s-* protetic. *Cinchiță* e o redare grafică greșită a lui *cint'iță*, iar *cimpiță* e hiperurbanism.

Această pasere are și în alte limbi nume formate din onomatopeie; cf. lat. clas. *fringilla*; lat. vulg **pīncio*, care a rămas în cele mai multe limbi romanice; gr. σπίγγος, σπίζα; germ. *Fink*, *Finke*; sl. *pinkava*; ung. *pinty*, la care s'ar mai puteà adauge pentru fonetismul său întru câtva asemănător cu al cuvântului românesc: slav. *čiz* (ceh., slov. *čiž*; pol. *czyż*; rut. *čyž*; dalm. cr. *čiz*) „Zeisig", din care se derivă rom. *cis*, *ciz* și *cij* și ung. *csiz* (*madár*).

4. **Genate** (*genoate*, *gionate*, *gionoate*, *gioante*, *cionoate*) subst. plur.

N'am pus asterisc înaintea cuvântului din fruntea acestei notițe, deși nu l-am găsit atestat decât în formele puse în paranteze lângă el. Dar însăși aceste forme atât de variate arată că cuvântul s'a întrebuințat odinioară, și poate se întrebuințează și astăzi în vreo regiune și în forma *genate*, care stă la baza lor. Formele atestate se întâlnesc cu următoarele înțelesuri:

1º. *Gienoate* „genunchi". *Să trăgeà pe cioate, Pe gienoate* (Glosat: „Pe coate pe genunchi", Giuglea—Vâlsan, *Românii din Serbia*, 74).

2º. *Gionate* (P. ext., familiar și peiorativ) „picioare"; cf. (z)gaibe, gaibarace, craci, cocale, cotonoage, ciopătăi, jugleie, schilauă (șchilauă) ș.a. (*Conv.*

©BCU CLUJ

Lit. XLIV, II, 619 şi *Arhiva*, XXVIII, 239). *Am să-ţi suiu picioarele pe umeri şi să-ţi cobor capul supt gionate* (Delavrancea, *Sultănica*, 255). *Par'că le-ar fi căzut nasul şi gionatele, să vie ei întâiu* (id. *Hagi Tudose*, 146). In *Arhiva*, XXVIII, 239 dl A. Scriban mai citează cu acelaşi înţeles, şi formele *gionoate* şi *cionoate* (Mold.), iar dl G. Oprescu îmi comunică forma *gioante* (Muscel) care se întrebuinţează atât despre mâni cât şi despre picioare.

Forma presupusă **genate* pusă la baza formelor atestate *(genoate, gionate, gionoate, cionoate)*, având înţelesul de „genunchi", apoi, prin extensiune şi peiorativ, pe acel de „picioare", trebue derivată din un lat. *g ĕ n u a t a, propriu „partea piciorului care cuprinde şi genunchele". In limba latină vulgară adecă găsim numeroase derivate din substantive cu suf *-atum* însemnând colective (mai ales nume de părţi ale trupului şi de mâncări) care conţin ceea ce numeşte radicalul: c o s t a t u m (> fr. *côté* „Seite", „Rippe", apoi Rippenstück"); f i c a t u m „Leber", corespondentul latin vulgar al grecescului *sykoton* (*REW.*, No. 8494) = *jecur ficatum*, deci „maiu ce conţine *ficus*", „maiu de gâscă îngrăşată cu smochine"; *c e p a t u m „Zwiebelgericht" (> v. fr. *civé*, mod. fr. *civet* „Schnittlauchragout"); **cotoneatum* „Quittenmarmelade" (> prov. *codonhac*) ş. a. Şi în limba română găsim exemple de acest fel. Afară de *ficat* < f i c a t u m, despre care a fost vorba mai sus, mai citãm: *alunat, alunet* „aluniş" (Ţiplea, *P. pop.* 62) < *alun; bubat* „vărsat" (propriu „boala cu bube multe şi mari") < *bubă*[1]; ar. *schinărat, schinărat* „spinare", „şira spinării" < ar. *schinare;* ar. *(a)umbrată* „umbrar, frunzar" (Dalametra) < ar. *(a)umbră;* megl. *păspăl'at* „fleur de farine" < ar. *pâspal'ă* (Dalametra); ar. *suţată* „reuniune, tovărăşie" < ar. *soţ*[2].

Din punct de vedere fonetic *g ĕ n u a t a a trebuit să dea **genată*, plur. **genate* (pentru *e* înainte de *n* cf. *genuclum* < *ge-*

[1] Credem adecă mai acceptabilă această etimologie a d-lui S. Puşcariu dată în *Conv. lit.*, XXXV, 382 decât contaminarea *bubă* + *vărsat* admisă în *Dicţ. Acad. Rom.*, I, 662.

[2] Exemplele care se restrâng numai la o parte din derivatele cu *-atum*, anume la cele din substantive, care ne interesează din punctul de vedere al înţelesului lor, le-am culeş din: W. Meyer-Lübke, *Grammatik der romanischen Sprachen*, II, *Rom. Formenlehre*, p. 527—8, § 448; E Gamillscheg şi L. Spitzer, *Beiträge zur romanischen Wortbildungslehre*, Genève, 1921, p. 63—64; S. Puşcariu, *Studii şi notiţe filologice* în *Conv. lit.* XXXV, p. 831—2; G. Pascu, *Sufixele româneşti*, Bucureşti, 1916, p. 96.

©BCU CLUJ

nunchiu). Reconstrucţia **gionat* făcută de *Dicţ. Acad. Rom.*, II IV, 269 nu mi se pare îndreptăţită. Deşi se poate spune că *ge-* s'ar fi putut desvolta în *gio-* şi fără vreo influenţă externă, în felul în care, cum îmi atrage atenţia dl Serra, s'a desvoltat şi în italieneşte, totuşi în formele atestate pentru **genate* se poate constată influenţa altor cuvinte cu înţeles înrudit: *gienoate* < **genate* + *coate* sau *cioate* (cf. versul citat şi glosa); *gionate, gionoate* şi *cionoate* < **genate* + *cioante, cioate* sau *coate*[1]; *gioante* < **genate* + *cioante*.

5. A păcà-ŭ-.

Pe f. 114 r⁰ a unui manuscris din jum. I a sec. XVII al d-lui I. Martian găsim următoarea propoziţiune: „*şi toate dzilele ascultă doamne robul tău Ghiorghi[e], arată putĕrĭa ta, şi* pacă (scris: пакж) *pre castă fiară rĕ suptŭ pičoarele mĭale ca să vadză toţi oamenii că eşte* (sic, cit. „eşti") *tu domnŭ a toată lumĕ*", unde *pacă* (r. 2), în cazul că aşa fusese scris şi în original şi copistul a copiat exact, este, evident, *a păcà* < paco, -are „a supune", „a îmblânzì", forma simplă a actualului *împăcà*. Curând după vremea când s'a copiat manuscrisul, forma aceasta a trebuit să dispară, căci cineva, care a utilizat manuscrisul şi a întregit ulterior unele lacune de silabe şi litere ale acestuia cu o cerneală ceva mai spălăcită, a pus deasupra acestui cuvânt, pe care nu-l mai înţelegeà, litera *l*, ceea ce ar da *placă*, fără ca propoziţiunea să aibă înţeles. Cel ce a făcut acest lucru probabil se gândià la *pleacă*, cu atât mai mult că şi în text pe p. următoare, r. 3 găsim: „*iară sf[â]ntul ghiorghi dzis[e] cu tăriia lu dumnedzâu plĕcâ-te fiarâ amarâ şi vinâ dupâ mine*". In alte texte lui *pacă* îi corespunde verbul *calcă*. Totuşi n'avem de ce să ne îndoim în posibilitatea citirii *pacă* care are un înţeles clar şi ne-a putut păstrà forma şi înţelesul primitiv al unui vechiu element al limbii noastre.

6. A părà-ŭ- şi a depărà.

In „Rugăciunea sfântului Sisin contra afurisitului drac", păstrată în Codex Sturdzanus, găsim următoarele propoziţii aproape identice: *Şi începù dracul a se ğurà să mă parde de tăria înfri-*

[1] Etimologia dată de A. Scriban, *Arhiva*, XXVIII, p. 239: „vine din **cinoate*, iar acesta din *cioante*, pl lui *ciont* (Trans.) ‚os' < ung. *csont*" trebue respinsă, mai întâiu fiindcă fenomenul svarabhakti nu e propriu limbii româneşti, apoi pentrucă majoritatea exemplelor atestate începe cu *ğ*, nu cu *č*.

©BCU CLUJ

catului scaună (p. 123) şi *Şi începù dracul cu lacrămi a sâ ğură să mă parde de tăria înfricatului scaunul* (p. 124) [1]. Hasdeu nu ştie să explice pe *să mă parde de tăria* „unde în ambele locuri lui *să mă parde* îi corespunde în textul slavic adverbul тако „aşa“[2]:

Textul slav este: и начеть дїаволъ клетисѣ, такоми сила страшнаго пр'ѣстола [3]. Dacă-l cercetăm mai cu grijă ajungem la convingerea că *să mă parde* nu-i corespunde lui тако, ci lui сила şi trebue să fie un verb cu înţelesul lui „opresc“, „cuntenesc“ din vechile noastre rugăciuni de alungarea dracului [4]. Deşi din punctul de vedere al grafiei se aseamănă foarte mult şi s'ar înţelege şi ca sens, *în să mă parde* nu poate fi vorba de o formă a verbului *a pierde*. Nu se poate citì „pîardă“, căci în acest caz o construcţie cu *de* ar fi imposibilă. Nu poate fi nici „pîarde“ care în conjunctiv (şi *să* arată că e vorba de un conjunctiv!) la pers. I şi III plur. are alte forme (*să mă pîerd* şi *să mă pîardă*), iar după *să mă* poate urmà numai pers. I sg. ori III plur. S'ar fi putut întrebuinţà persoana întâiu şi după ea *de* dacă construcţia ar fi pasivă. Citirea *să mă pîerd de tăria înfricatului scaună* însă nu e probabilă din pricina că în amândouă cazurile avem scris clar *a* în locul lui *îe*. Greşala aşadar nu e aici. Persoana III fără *de* s'ar fi întrebuinţat dacă construcţia ar fi fost transitivă. Dar *de* nu numai că nu lipseşte, ci chiar se repetă.

Mai probabil e că avem de a face cu dittografia lui *de*. Vom citì deci: *să mă par de tăria înfricatului scaună*. Dittografia lui *de* a putut să se facă numai odată în original. Copistul Codicelui Sturdzan a repetat-o şi în cazul al doilea, deoarece nu mai înţelegeà cuvântul pe care-l copià şi prin dittografia lui *de* acesta ajungeà mai înţeles pentru el fiind apropiat de „a pierde“.

Dacă cumva *a* iniţial din *apără* nu s'a contras în *a* de la infinitiv, o dovadă pentru probabilitatea acestei citiri ne dă şi următorul pasaj scris, ce e drept, de un Sas, la 30 Aprilie 1736: „şi aşa ačasta în putere nostra nu ste, întru acestă tămplare a parà (= „părà“) sau oprì . . .“ [5] Sasul cunoşteà cuvântul din graiul viu, dar se auzeà rar, de aceea e nevoit să-l gloseze.

[1] Hasdeu. *Cuv. d. bătr.* II, p. 290.

[2] Hasdeu, *ibid*, p. 297, nota 58.

[3] Hasdeu, ibid., p. 290.

[4] V. acest buletin, p. 248—9.

[5] St. Stinghe, *Documente privitoare la trecutul Românilor din Şchei* (1701—1795), vol. V, Braşov, 1906, p. 29.

©BCU CLUJ

Cât priveşte originea lui *par*, el nu e decât corespondentul verbului latinesc simplu parare din care s'a compus apparare > *apără*, care, mai ales în limba veche dar şi astăzi în unele regiuni, mai are înţelesul de „a opri", de „a sprijini, a ocroti, a susţine"[1]. Parare a mai dat şi în alte limbi romanice corespondente cu înţelesul românescului vechiu *a părà*[2].

In familia lui *părà* -ī- şi *apără* întră şi *depără* vb. intr. I-a „a ferì, a înlăturà cu mânile ori cu picioarele tot de pe lângă ori de pe tine şi apoi a purtà mânile ori picioarele de giaba prin aer" (*Şez.* II, 225) < *d e-p a r a r e[3]. Cf. şi locuţiunea *„bun şi de apărat şi de depărat"* (Com. I. Corbu, Zagra, jud. Bistriţa-Năsăud)

In exemplul: *Te-a mai durut măseaua? — Nu aşa rău, numai m'a depărat un pic* = „m'a săgetat niţel, mi-a cauzat nişte junghiuri mai slabe" (Com. Corbu, Zagra, jud. Bistriţa-Năsăud) însă probabil avem de a face cu un sens mai depărtat al lui *depără* (*dăpără*) „(s')arracher les cheveux; plumer" < d ē p ĭ l a r e[4] ori cu un corespondent al lui d e-p a l a r e (< p a l u s, -u m „par") care ca sens e identic cu i m p a l a r e > *împără* „garnir de pieux, palissader; empaler"; megl. *ămpărari*; ar. *ampărare* „frapper d'un coup de corne"; *empaler*; nprov. *empalà*; cat., sp. *empalar*; port. *empar*[5].

7. A se şustà.

A se şuştà = „a se răsvrătì, a cârtì împotriva cuiva": *Şi după atâtea rele noi încă ne mai şuştăm în potriva lui Dumnezău!* (T. German, în *Comoara Satelor*, I—1923, No. 1, p. 15, în Sâmbotelec, jud. Cojocna) < lat. s u s c ĭ t a r e „a ridică, a mişcà, a răsculà, a răsvrătì"; cf. şi ital. *metter in susta* „aufregen", *susta* „Sprungfeder"; span., portg. *susto* (> log. *assustu*) „Schreck"

[1] *Dicţ Acad. Rom.*, I, p. 186—7.

[2] Meyer-Lübke, *REW.*, p. 461, No. 6229.

[3] Dr. G. Pascu, *Etimologii româneşti*, Seria I, Iaşi, 1910, pp. 22—23, „rătăceşte" când il derivă din „*depalo = *palor* aller ça et là, errer, courir en désordre, être dispersés, comp. şi *palans* qui s'égare, égaré, perdu, éperdu".

[4] Candrea-Densusianu, *Dicţ. et. al limbii rom.* I, p. 200—201, No. 1329.

[5] Ov. Densusianu, *Romania*, XXXIII, 70; Candrea — Densusianu, *o. c.*, p. 200, No. 1325; Meyer-Lübke, *REW.*, p. 315, No. 4292.

©BCU CLUJ

REW, No. 8482. Pentru fonetism cf. *uştà* < **uştetà* < ōscĭtare, dat de G. Giuglea, *Dacoromania*, I, 252. *S* iniţial a fost asimilat la *ş* următor când legătura cu adverbul *sus* nu a mai fost simţită.

b) Elemente slave.

1. Cârmoajă.

Un cuvânt, pentru a cărui origine nu s'a dat încă o explicare mulţămitoare, este *cârmoájă* s. f. (Mold., Transilv.) plur. *-móji* şi *-moáje*, care mai are şi forma *cârmójie* s. f. (cf. H. II, 25; apoi: *Tătărcuţă roşie, Plină de cârmoiie?* = „Piperul". Gorovei, *C.* 289; Pascu, *C.* I, 19)[1] şi diminutivul *cărmojíţă* s. f: *Să vii şi la-a mea uşiţă, Să-ţi dau şi eu o cărmojiţă, Uscată de nouă ai* (Viciu, *Gl.*, Cuşma, lângă Bistriţa).

Cel mai vechiu exemplu pentru *cârmoajă* este: *Şi dzise Domnul: io săntu Dumnedzei[i] lorŭ, ce ei upuvàiia spr-inşi; ce grasul cumândariloru lă mâncaţi, şi bĕţi vinul[.] cărmujurele lor? Se vie* (*se învie*, Psalt. Vor.) *şi se agiute voao şi se vie* (= „fie") *voao coperitori* (L. Bianu, *Psalt. sch.*, 497; I.-A. Candrea, *Psalt. sch.* etc, $317/_{14}$)[2].

Acest citat ne păstrează şi cel dintâiu înţeles al cuvântului românesc, anume pe acel de „prinos" sau „libamen", „aspersion", „Spende" căruia-i corespunde (cf. *vinum libaminum* în Vulg.; *le vin de leurs aspersion* în trad. franceză; *prinoasele* în Psalt. Vor.; *vinul trebilor* în Psalt. lui Dosofteiu; *vinul' turnărilorŭ lorŭ* în

---

[1] Cf. şi *gârbojie* în *Dacoromania* I, 290.

[2] Dl Candrea în vol. I, p. CCXXXIII al lucrării sale explică pe *cărmujure* astfel: „*cărmujurele* (*S* cânt. II, 38) trebue să fie o greşală în loc de *cărmurele* < **cărmu* < Κρѫмъ „victus". Totuşi nu e sigur, căci cuvântul e trecut între „cuvinte a căror origine a rămas încă necunoscută sau pentru care etimologiile nu sânt deplin mulţumitoare". Observăm apoi că Berneker, *SEW.* 621 nu admite decât sl. *kroma*, nu Κρѫмъ.

Dl G. Pascu, *Ist. lit. sec. XVI*, 91 citeşte *cârmujure* = *cârmojure*, pl. de la *cârmoajă*. Nu propune însă nici o etimologie.

Cihac, II, 43 aduceà în legătură pe *cârmoajă* cu slav. *kroma*, gândindu-se în rândul întâiu probabil la rus. *kromuša*, *kromočka* „bucăţică de pâne". Tiktin, *Dicţ. rom.-germ.*, 297 spune: „Wahrsch. zu deutsch *Krume*, slav. *kroma*". Dl Bogrea (*Dacoromania* I, 290) identifică pe *gârbojie* cu *cârmojie* şi *cârmâz*, iar în urmare pe *cârmoajă* îl crede un derivat al turc. *kyrmyz* „cramoisi", „vermeil".

©BCU CLUJ

Biblia de la 1688; *vinul pomenelor lor* în Biblia ed. Sf. Sinod, Bucureşti, 1914). Dacă recetim exemplul, ne putem convinge uşor că în *cărmujure* n'avem de a face decât cu o variare a lui *cumândare*, pusă ca apoziţie pentru a determină pe *vinul*, întocmai cum după *grasul* s'a pus ca atribut *cumândariloru*, care în acest caz se rapoartă la „jertfe", „sacrificii" de carne vie (*victimae* Vulg.). E vorba de *libamina* sau de *prinoasele*, *trebile*, *turnările*, *pomenele*, *jertfele*, *darurile*, *ofrandele* „lichide" aduse „bozilor", sau „idolilor", care le mânâncă şi le beau fără a-i şi ajută pe cei ce le aduc.

Acest înţeles ne duce şi la originea cuvântului, la baza căruia trebue să stea un intermediar slav al germanului *Kirchmesse* (scurtat: *Kirchmesz*, *kirmesz*), care a însemnat la început „hramul bisericii", apoi prin extensiune „o serbare populară lumească de la sate, împreunată cu joc, ospăţ şi târg", un fel de „paganalia", în sfârşit „dar" făcut cu această ocazie, „Kirmeszgeschenk"[1]. Germanul medieval *kermisse*, *kermesse* a trecut în mai multe limbi slavice luând deosebite forme pe care Berneker, *o. c.*, 501, le reduce la un tip comun *kermuš* sau *kermuša* (sorb. sup. *kermuša* 'Kirchmess': sorb. inf. *kermuša;* ceh. dial., mor. *karmaš* (*karmeš*), idem, şi 'Bewirtung nach dem Begräbnis oder nach dem Fürgang': slovac. *karmaš*; pol. *kiermasz*, dial. *kiermaz*, vechiu *kierchmasz*, idem, 'Jahrmarkt', dial. 'Jahrmarktsgeschenk', vechiu şi 'Festlichkeit, Gelage' în general; din pol. rut. *[kérmeš]*, rus. alb. *[kérmáš]*. **Cârmuşul* românesc vechiu a trebuit să aibă de la început nu numai înţelesul de „prinos", „jertfă", „dar" în general, ci şi pe acel special de 'Bewirtung nach dem Begräbnis oder nach dem Fürgang', de „comând, comândare", „pomană" sau „milă".

Din punct de vedere formal *cârmuş* — întocmai ca şi *bruş* sg. refăcut din pluralul lui *brus* < sl. *brus* propriu „fărâmă", „frântură", „bucată") care a dat *bruj*, *lugoş* (< ung. *lugas*) care a dat *Lugoj* şi *Logoj* etc. — a luat forma *cârmuj*, cu pluralul *cârmujure*, fiind considerat colectiv.

Cu timpul, deoarece „ospătarea", „dăruirea" sau „miluirea" cerşitorilor se făceà şi se mai face încă la sfârşitul „comândării",

[1] Cf. M. Heyne, *Deutsches Wörterbuch*, ed. II, Leipzig, 1906, vol. II, s. v. — Aceleaşi înţelesuri le dă şi Berneker, SEW., 501 după I. Grimm şi W. Grimm, *Deutsches Wörterbuch*, Leipzig, 1854 s. v., vol. V, 822.

©BCU CLUJ

„pomenei" sau „praznicului" cu ce „rămâne" de la cei care sânt chemaţi în rândul întâiu, slujbaşii bisericei şi rudele mortului, ea nu se poate face de cele mai multe ori decât cu „resturi", de obiceiu „coji", *cârmujul* a fost modificat prin influenţa lui *coajă* [1], nu numai ca formă, în *cârmoajă* (şi pluralul îl poate face acum numai în *-i*, mai rar în *-e*, ca şi *coajă*), ci şi ca sens, însemnând: 1⁰. „resturi" (com. Corbu, Zagra): *când la urmă* [după ospăţ] *le-au rămas vr'o câteva cârmoji* (Sbiera, *Pov.*, 170/41); 2⁰. „coajă de pâne uscată" (Şez. V, 58/4; com. G. Tofan, Bilca în Bucov.; cf. şi *Contemporanul*, VII, II 9 şi S. Teodorescu-Kirileanu, *Săm.* III, 102).

„Miluirea" e strâns legată de *cârmoajă*, mai ales în poeziile poporale care sânt mai conservative: *Să te miluesc şi eu Cu cârmoaja cea uscată*, *Pe cea poliţă-aruncată* (Bibicescu, *P. pop.*, 55; *Şez.* V, 90 b/26; cf. Vasiliu, *C.* 130). Aici se mai poate cita şi exemplul dat mai sus pentru *cârmojiţă*.

2. Cănărhaciu.

În *„Cuvântu de toate darurele sv[i]nteĭ besereci, carele ce sâmtu"*, păstrat în manuscrisul liceului din Năsăud, despre care se vorbeşte în altă parte, ni s'a păstrat cuvântul *cănărháciu* s. m. în propoziţia: *ĭară diacul ce[-i] cănărhacĭul* (scris: кънѫрχачіол)[2] *este îngerul ce au şezut pre piatră, ce au arătat, şi mărturisit învierea lui H[risto]s"*. El trebue derivat din p.-sl. **канарχъ** „lector canonum" (< gr. κανονάρχης, idem.) + suf. *-acĭu* (cf rus. alb. *kanarchista*, *kanarchist* „Vorsänger; Anstifter", precum şi verbele p.-sl. **канарχати**, **канонарχати** şi **конарχати** < gr. κανοναρχῶ „lego canones" ap. Berneker, *SEW.*, 479).

[1] Tot prin influenţa lui *coajă*, dar în altă ordine de idei, s'a modificat în *morcoajă* (Bugnariu, N. 262; H. XVIII, 4) şi *mârcoajă* (com. S. Pop) şi forma lui *morcoş* (H. XVIII, 142; Liuba-lana, *M.* 105), *morcoaşă* (LB; Dicţ.; H. XVIII, 277; Mat. Folc. I, 1241, 1242), *morcoaşe* (H. XVII, 8), *morocoaşe* (Vaida) „lamina ferrea, qua axis currus munitur", „Happe", „Achsenblech", „Achsenbeschlag" < ung. *marokvas*, care a dat şi srb.-cr. *marokvaša* (cf. Ierney János, *Keleti utazása* etc., Pest, 1851, I, 146; Cihac, II, 517; Alexics, *Magyar elemek az oláh nyelvben*, Budapest, 1888, 84; Mândrescu, *U.* 91). Doar *morcoaja* „fierul ce se pune pe capetele dricului (osiei) de la car pentru ca să nu se roadă de roată" (Bugnariu, *l. c*) are întocmai forma *coajei*.

[2] Pentru **ѣ** = *i*, *î*, şi *ă* cf. I. Bărbulescu, *Fonetica alfabetului cirilic în textele române*, Bucureşti, 1904, pp. 358—363.

©BCU CLUJ

3. Clasibocru.

Clasibócru s. m. este „cârligul de fier cu care se trag plutele; iapă, ciocârlie". Viciu, *Gl.* (Ieud, în Maramureş); cf şi Pamfile, *I. C.* 108. In partea a doua a cuvântului avem de a face cu rut. *bokori* plur. „Flösse" (Źelechowski., I, 38), iar în partea dintâiu ar puteà fi vorba de radicalul verbului slav *klěsnǫ, klěsnǫti* „a prinde, a legà" (cf. neologismul ceh. *za- klesák* 'Klemmhacken), v. Berneker, *SEW.*, 516.

4. Cleanţ.

Cleanţ, plur. *-uri*, s. a. însemnează: 1⁰. (Banat) „strâmtoare între dealuri cu drumuri tăiate din stâncă" (Liuba-Iana, *Maidan*, 45); „trecătoare peste dealuri, printre stânci"; p r i h o d, p r i o d (< sl. *prihodŭ*) (com. Liuba). 2⁰. P. ext. (Banat şi Oltenia) „sghiab, stâncă prăpăstioasă" (*Rev. crit lit.* III, 137); „râpă mare" (H. XVII, 7); „stâncă" (H. XVIII, 137; *Gr. băn.*; com. Coca); „stâncă pre carea omul nu se poate suì" (Liuba—Iana, *Maidan*, 55); „răpă stâncoasă" (*Conv. lit.*, LIV, 166, în Oltenia); „colţ de stâncă" (Viciu, *Glosar*, Jiu). Cf. şi: Cătană, *Pov. Băn*, II, 23; Popovici-Bănăţeanul, *Nuv.* 166, 182, ap. Tiktin *DRG.*; Pamfile, *Duşm.*, 4; Hodoş, *P. pop.* 340; Densusianu, *Gr. Ţ. Haţ.*, 94.

Fără îndoială avem de a face cu un împrumut din s.-cr. *klánac*, G. *klánca* „Engpass"; cf. şi slav. *klanəc*, ceh. *klanec* (*hory*), plb. *klúonac* (< p.-sl. *kolnъcь*), ap. Berneker, 547, cu trecerea obicinuită a lui *a* în *ea* după *l* şi *r*. Ov. Densusianu, *Gr. Ţ. Haţ.*, 57, dându-i înţelesul de „stâncă ascuţită", îl derivă greşit din tema *kălă* cu înţelesul de „ascuţit", comparându-l cu rut. *klanci* „dinţi de lup", srb. *kaljak, kaljaç* „dinte de cal".

5. Clinţ.

Clinţ, s. a. = 1⁰. „clin"; 2⁰. „pământ puţin, capăt de pământ arător ce cade cam de-o lature" (Vaida); derivă din slav. *klinec*, idem (cf. Berneker, *SEW.*, 519).

6. Guşti, huşti, huşte, huscă.

In *Dicţionarul român-maghiar* de I. Ghetie, Budapesta, 1896, p. 170 se găseşte *gúşti* s. f. plur. = „sediment", „drojdie", care lipseşte din *Dicţ. Acad.*, litera G. Autorul îl cunoşteà probabil din regiunea Băii-mari de unde erà.

©BCU CLUJ

Pe *guști* îl avem din rusescul *gušta, gušča,* idem[1], iar ruteanul *hušča* „zeamă groasă", „drojdii" ne-a dat pe *húști, húște* s. f. plur. „sediment", în special (Mold.) „tărâțele ce rămân de la un borș, înăcrit de mai nainte" (Marian, *Se.*, II 6; cf. Șez. V 4/15, VI 65), „drojdii de borș" (Com. S. Popescu), foloștină (Grigoriu—Rigo, *M. P.* I 158). *Huște* se mai rostește și *hóște* (Viciu, *Gl.*) și *húce* (Pamfile, *B.* 26). Exemple v. *Dicț. Acad.* II, 423.

Din *huști, huște,* care a fost considerat ca plural, s'a reconstruit (după analogia lui *muște, muști — muscă; lăuruște, lăuruști — lăuruscă; ruște, ruști — ruscă; gâște, gâști — gâscă* etc.) singularul *huscă*, care s'a izolat iarăși pentru un înțeles special, acel de „sediment, bucată de sare dobândită prin fierbere sau evaporare din apă sărată (slatină, salamură)" (Pamfile, *C.* și *I. C.*, 397; *Șez.* III 16/27; *Uricariul*, I 226/30, a. 1815; N. Iorga, *Doc. priv. la familia Calimachi*, Buc. 1903, I 513).

Prin extensiune s'a numit *huscă* „o bucată de astfel de sare albă (care are forma vasului în care s'a făcut, deci ca o căpățână mică de zahăr, fără vârf), pusă în comerț" (cf. Marian, *Na.* 179; *T.* 313; Sevastos, *N.* 87/22 în *Dicț. Acad., l. c).*

Credem așadar că e greșit să se despartă din punct de vedere etimologic *huști, huște* de *huscă*, cum face Tiktin *DRG.*, 744, pentru care etimologia lui *huscă* e necunoscută, ori *Dicț. Acad. l. c.*, care îl aduce pe acest din urmă în legătură cu rut. *huska* „Gans", „Art Semmel" (cf. Berneker, 342). Chiar dacă rut. *huska* are și înțelesul de „sediment de sare", cu acest înțeles el este reîmprumutat din românește, căci numai în limba noastră ar fi fost cu putință reconstruirea singularului *huscă* în forma arătată mai sus.

7. Hânsă.

Dicț. Acad. II[v], p. 355, ne dă de două ori cuvântul *hânsă*. 1°. Ploaie scurtă, la intervale. *A mai trecut o hânsă.* Com. I. Corbu (Zagra, I. Năsăud). 2°. Dor (com. A. Tomiac, Straja în Bucovina): *Cât stai prin străini, nu te-apucă hânsă de casă?* Com. G. Nistor (Bucov.). La acest din urmă se adauge că etimologia

[1] Propriu „drojdiile sau ce se lasă la fundul unui fluviu", Ep. Melchisedec, *Cronica Romanului*, II 37.

©BCU CLUJ

e necunoscută („În partea dintâi a cuvântului pare a fi ung. *honn*“ [1].

Cele două cuvinte, cred, nu pot fi despărţite deolaltă. Aceasta se va vedeà din cele următoare.

Lângă *hânsă* totdeauna se găseşte, ori cel puţin se înţelege, un atribut genitival cu prepoziţia *de*. Astfel în propoziţiunea comunicată de consăteanul mieu Corbu: *a mai trecut o hânsă*, chiar dacă nu s'a spus, se înţelege: *„de ploaie“*, cel mai obicinuit atribut genetival pus lângă *hânsă*, pe care l-am auzit în satul mieu de nenumărate ori. Nici propoziţiunea comunicată de G. Nistor nu e completă, deşi, din întâmplare, aceasta are după *hânsă* un atribut genitival cu prepoziţia *de*. Aici se înţelege, deci ar mai trebui să se întregească între *hânsă* şi *de casă*, şi „de dor“: *Cât stai prin străini, nu te apucă hânsă* (mai bine: „câte-o hânsă“) *de dor de casă?*“.

Examinată după aceste constatări, *hânsa* înseamnează „ceva ce vine pe furiş, stă puţin şi dispare după ce ţi-a pricinuit oarecare supărare“. Aşa e *hânsa de ploaie* care împiedecă strânsul fânului, seceratul, săpatul etc. Strecurarea pe furiş a *hânsei* e evidentă şi din tâlmăcirea propoziţiunei a doua, care s'ar puteà redà prin: *Cât stai prin străini nu te fură dorul de casă?* Dl Bogrea îmi atrage atenţia asupra unui interesant pendant: alb. *repinɛ* „plötzliches Unwetter“ < it. *rapina* (G. Meyer, *EWA*, 366).

Astfel *hânsă* s'ar puteà înlocuì în cazul întâiu poate cu „undă“, în al doilea cu „suhă“ s. „sucă“, (acesta la început aveà, evident, înţelesul de „sete“, cf. sl. *suhŭ* „siccus“, apoi pe cel de „dor“), dar înlocuirea nu o acopere pe deplin.

În altă ordine de idei e apropiat de *hânsă* în privinţa sensului cuvântul *raită* < ung. *rajta*. Cf. *Am lucrat o hânsă* = „câtăva vreme, o bucată, un dărab“ (Com. S. Pop).

Considerat astfel cuvântul pare a fi indentic cu acel *hânsă* < p.-sl. **hąsa* „pradă“, „tâlhărie“, „Einfall“ (< germ. *hanse*) care se întâlneşte într'un document slavo-român dat de Radul II în 1421 [2] şi a dat naştere vechiului nostru *hânsar*, un fel de „haiduc slobod“ constatat încă prin sec. XV [3], ori chiar „hoţ“, „hoaţă“, căci, cum îmi atrage atenţia tot dl V. Bogrea, avem atestat la Suidas, II, 1650: χονσὰ παρὰ τοῖς Βουλγάροις οἱ κλέπται.

[1] Acest *honn* însemnează: „zu Hause“.

[2] V I. Bogdan, *Documente privitoare la relaţiile Ţării Româneşti cu Braşovul şi cu Ţara Ungurească în sec. XV şi XVI.* Vol. I, 1413—1508, Bucureşti 1905, p. 9 şi 395.

[3] Cf. I. Bogdan, *o. c.*, p. 47 şi 395 şi *Documentele Răzenilor din 1484 şi Organizarea armatei moldovene în sec. XV*, p. 401, 402—3.

©BCU CLUJ

8. Hârdoa! şi hârdoc.

Atât interjecţia *hârdoa!* (Bucov. Marian; Valea Someşului de sus, N. Drăganu), strigăt prin care se alungă, se depărtează berbecii, care mai are şi forma *hordoà* (com. I. Grămadă) şi *hurdoà* (H. I 58), cât şi *hârdóc* s. m. (Câmpia Transilv.) = „berbece“ (Viciu, Gl.), pe care le dă *Dicţ. Acad.* II^{v}, 365 fără a propune vreo etimologie, nu se pot despărţi de rut. *chyrdá* „Schar kranker od. magerer Schafe“ şi *chyrdnik* „abgegrenzte Räumlichkeit für die *chyrdá*“ (Żelechowski, II, 1048).

c) Elemente germane şi săseşti.

1. Cioflânc.

Cioflânc, plur. *-uri*, s. a. = „pană, cârlig de fier pentru tras butucii, bârnele etc.“ (*Şez.* II, 23; Pamfile, *Ind. casn.*, 23; *Ion Creangă*, IV, 131; com. Marian şi A. Tomiac; H. X, 424; cf. şi Goroveiu, *Cim.*, 302 şi Pascu, *Cim*, 142). Dialectal şi *şoflânc* (Pamfile, *Ind. casn.*, 103 după Dan, Straja, 51).

Cioflânc ne-a venit din săs. *Schivlənk* = germ. *Schiebling* (cf. şi ung. *csafling*, *csopling*, Gombocz-Melich, *MEtSz.*, 794, care pare a fi din româneşte).

2. Claus.

Cláus = 1^{0}. Întocmirea făcută în părţile superioare ale unei ape cu scopul de a adună apa pentru plutirea lemnelor de la munte; h a i t, o p u s t, h a v u z, s t ă v i l a r, z ă t o n, l a c etc. (com. Ittu, în Banat). 2^{0}. (P. e x t.) Grămadă de lemne care se adună mai ales în urma închiderii scocului, la capătul din sus al acestuia. (Com. Ittu, în Temeşeşti, jud. Arad, şi în Haţeg). 3^{0}. (P. e x t.) Grămadă de lemne formată la săritoare (sărita) scocului (com. Ittu, în Temeşeşti, jud. Arad). 4^{0}. (P. a n a l.) Orice grămadă mare neregulată de lemne de foc; f a l, v i c i u, c l i t, c l a e (com. Ittu, în Bouţariu v.). Plur. *-e* şi *-uri*.

Claus se derivă din din germ. *Klause* (< lat. *clusa*, *clausa*). 1^{0}. „Kluft; Wasserdamm, Schleuse; Zelle“. 2^{0}. (Im Wasserbau), eine Art Schleuse, zur Aufstauung und Anschwellung eines Gebirgswassers und zum Flössen des Holzes“.[1]

[1] M. Heyne, *Deutsches Wörterbuch*, v. II, Leipzig, 1906, col. 365.

©BCU CLUJ

3. Climunc.

După o comunicare a lui A. Tomiac (Straja, în Bucovina) pentru *Dicționarul Academiei Române*, *climúnc* însemnează „unghiu", „clin". Este, evident, o contaminare a germanului *Krümmung* + rom. *clină* sau *clin*.

4. Hanț.

Hanț s. a., pentru care în *Dicț. Acad.* II^{v}, 355 se dau, împreună cu exemplele necesare, următoarele înțelesuri: 1^{0}. (Transilv.) „Carne" (de obiceiu tare); 2^{0}. Cuvânt de batjocură dat la vite slabe s. la porci; apoi fig. *hanță* „haină de purtare, de lăpădat" (p. 356) și derivatele *hănțos, -oasă* „mare iubitor de carne", *hănțuì* „a tăià bucăți (despre carne), a măcelări, a dărăburì; a târî, a trage pe cineva cu putere la pământ", *hănțău* „scăunoaia rotarului în care se înțepenesc spițele, când se cuțitoesc" (ibid.), poate și *hanțușcă* „femeie a dracului" (ibid.), — trebue derivate din săs. *hânts*: 1^{0}. „grosses, mageres Vieh"; 2^{0}. „lange, dürre Person" (< mgs. **huonz*, cf. gm. *hûzel, hô[t]zel* „dürres Stück Vieh, gedorrtes Obst"; „eingeschrumpfte Person"), pe care-l găsesc la Kisch, *NWW.*, 94.

Pentru *hănțușcă* și *hănțuì* cf. și ungurețtile *hanc* „zburdălnicie", *hancároz, hancározik, hancol, hancul, hancoz, hancurákodik, hancúz, hancúzik* (> *hancuzás*) „a fi zburdalnic s. obraznic; a trânti la pământ, a sfârtică, a dripì, a strivì, a rupe, a sfâșià", și varianta *hinc*, de aici *hincároz* „a fi zburdalnic", *hincol* „a aduce în dizordine, a împrăștià patul, fânul, paiele prin trântire, zvârcolire pe ele" întrebuințate în regiuni foarte variate, unele și în regiunile românești (v. Szinnyei, *MTSz.* I, col. 800 și 863).

5. Hip.

In *Dicț. Acad.* II^{v}, 392 se dă *hip* s. a. după o comunicare a lui Liuba, după care „celor neastâmpărați s. nervoși li se zice: *că doar nu ești cu hipuri de nu mai ai stare!*

Acest *hip* în Banat pare a fi intrat din șvăbescul *Hieb* (cf. fam. *einen Hieb haben* „a fi cherchelit"). Germanul *Hieb* a străbătut și în limbile slavice cu înțelesul de „moment", cf. Berneker, *SEW.* 387.

©BCU CLUJ

6. Hoia.

Hoia, deal lângă Cluj, locul unde se fac de obiceiu excursiunile şi petrecerile câmpeneşti, trebue derivat ori din săs. *Hoi* = „Höhe“, „Anhöhe“, ori din *hui* s. *hoi Â* = „hohe Aue“, „hohes Ried“ (cf. *af dər Hoi* (= „Höhe, Anhöhe“), *of dər hui Wuart*, ap. Kisch, *Nordsiebenbürgisches Namenbuch*, 59 şi *Â*, *Au* = „Aue“, ibid. 11).

7. Şteap.

Şteap, plur. *-uri* s. a. 1⁰. „o bucată de lemn cu care se svârle după oi“ (*Şez.* III, 89/23) ori „după poame“ (Valea-Someşului, N. Drăganu); 2⁰. P. ext. „cotor de iarbă în urma cositului“ (H. IX, 98, în Mehedinţi; cf. şi Ispirescu, *Leg.* 326); 3⁰. P. anal. „o bucată mare de mămăligă, pâne etc.“ (*Şez.* V, 7/7; *Ion Creangă* II, 80); nu e o variantă a lui *ştеamp* „maiu, pilug, pociump“ < *Stampfe*, cum crede Pascu, *Et.* 70, ci derivă din germ. *Stab* „bâtă“, „nuia“, rostit *Stap*, cu diftongarea obicinuită a lui *a* după *şt-* pe care o arată şi *ştеamp* şi *şteand* < săs. *Stąnd*, apoi *ştiurţ* < *Stürze*, *ştiuc* < *Stück*, *ştiolnă* < *Stollen* etc. (cf. Borcia, *Jahresbericht*, X, s v.). Cuvântul pare a fi venit prin militarii austriaci, nu prin Saşi, în limba cărora găsim rostirea *Staf* (Kisch, *Vgl. Wb.*, 214).

8. Ţandură.

Ţandură şi *ţandără* s. f. = 1⁰. „bucată, despicătură de lemn, aşchie de aprins focul“; 2⁰. „pricină de ceartă“; trebue derivat din săs. *ząnder* = fr. mosel. *zonder*, germ. mod. *Zunder*, pe care-l dă G. Kisch, *Vergl. Wbuch*, 251. Din săseşte e şi ung. *candër* (Săcădate, jud. Sibiiu, *MNyelv* VI, 378). In schimb din rom. este *cándra* (din Secuime, *Nyelvőr* XXX, 544) 1⁰. „leaţ subţire“; 2⁰. „aşchii s. bucăţi de scânduri rămase din fabricile de scânduri“ (Dămian, *Nyelv. Füz.* LXVII, 18; Gombocz—Melich, *MEtSz.*, 611). *Cangora* (com. Vas) „despicătură, aşchie“, „Hobelspan, Holzsplitter, ein kleines Stück“ (cf. Gombocz—Melich, *ibid.*, 612) însă pare a fi trecut la Unguri prin limba ruteană.

©BCU CLUJ

d) Elemente ungureşti.

Începând o revizuire a elementelor ungureşti, am dat peste un număr însemnat de etimologii şi alte lucruri nouă, care rămâne să fie coordonate mai târziu. Pentru a se vedeà felul cum înţeleg această revizuire, dau mai la vale câteva din etimologiile găsite ori rectificate.

1. Atârnaţi.

Dicţ. Ac. I, 345 supt cuvântul *atârnat, -ă*, adj. dă o formă „substantivată" a acestuia: „(In Râmnicul-Sărat) *Atârnaţi* = stâlpii care sprijină straşina casei, numiţi în Mold. d r e g i s. d i r e g i, iar prin Prahova s t â l p i d e p ă l i m a r. *Damé*, T. 95". Aceeaşi informaţie o găsim şi la Pamfile, *Industria casnică la Români*, Bucureşti, 1910, 403 şi 423, care se bazează probabil tot pe Damé, *l. c.* Evident însă acest *atârnaţi* nu e însuşi adjectivul *atârnat, -ă*, ci numai contaminarea lui cu *târnaţ* < ung. *tornác* (< sl. *trŭnac*) „der Vorhof, der s. die Hausflur, der Gang". In adevăr *târnaţul* nu e decât o prispă (de lut sau lemn) cu stâlpi, popi, dregi s. diregi, pe care se sprijină streşina casei, care, din pricina aceasta, se face în partea respectivă mai lată ca de obiceiu. La cei ce n'au înţeles cuvântul *târnaţ*, aceşti stâlpi, meniţi să proptească streşina, au putut să trezească, prin asociaţie, ideea atârnării de streşină (cf. şi *ceatârnă* < *ceternă* din ung. *csatorna, csaterna*, care a trebuit să aibă o formă mai veche **cseterna*, v. *MEtSz.*, 886—8 + *atârnă*, cf. Puşcariu, în nota *DR.* II, 815).

2. Birgă.

Un cuvânt care lipseşte din *Dicţ. Acad.* e *birgă* „scădere", „defect", „vină", „hibă". Se găseşte în I. Ghetie, *Dicţ. rom.-mag.*, p. 41, cu înţelesul „hiba", „fogyatkozás", „hiány". Mai cunosc de pe Valea Someşului derivatele *birgoş* şi *a se birgoşi*, care se spun despre vite, fructe etc. Despre vitele care au gaură pe limbă, sânt ciumpave ş. a. m. d. se zice că sânt *birgoşe*. Asemenea despre fructele viermănoase. *S'a birgoşit* o vită când începe să urineze sânge, să şchiopăteze ş. a.

Cel mai vechiu exemplu pare a ni se fi păstrat în un vechiu manuscris, în care după textul Paliiei de la Orăştie, ni se dă şi continuarea acesteia. Forma în care ni s'a păstrat e co-

©BCU CLUJ

ruptă: *bilnă* în loc de *birgă;* cel puţin Mangra, *Cercetări*, p. 20, aşa citeşte cuvântul căruia în textele ungureşti îi corespunde „makula". Dar iată însuşi textul: *să aliagă şi din feciorii lui Izdrail şi din sămânţa împărătească şi din a Domnilor, în carii n-are a fi nici o bilnă* (=„birgă"), *ce să fie înfrâmsăcioşi, în frâmseţea ochilor şi cu minte...*

Cuvântul evident, nu se poate despărţi de ungurescul *birge* „scabies in corpore hominum et aliorum animalium, praesertim ovium", care are şi derivatele *birgés, birgésedni*, v. Gombocz-Melich, *MEtSz.*, 410, unde se va mai adauge şi forma *birgej* din expresia secuiască *egye meg a birgej* cu înţelesul de „suterană, cimitir scobit în stâncă" citată în *MNyr.*, XLVI, No 1—2, p. 21. Etimologia cuvântului unguresc e necunoscută. După Munkácsi, *Nyk.*, XXXII, 282 ung. *birge* trebue adus în legătură cu ung. *birke* (com. Somogy) „pediculus", „Laus", pe care-l compară cu ciagat. *bürke, bürge, bürgü* „Floh" = osm. *bire, pire, püre*, idem; = calmuc. *bürge*, idem; = mongol. *bürge* „Zecke", „Hundszecke", „Schaflaus" Gombocz, *MNy.*, III, p. 68 şi *Mémoires de la Société Finno-Ougrienne*, Helsingfors, XXX, p. 213 crede că poate e identic cu *birka, birke* „Schaf", care e plină de căpuşi (cf. şi *MEtSz.*, 411). Pe acest din urmă îl consideră de origine moravo-cehă (*MEtSz*, 410—411, unde se dau şi variantele).

3. Bumbic.

Bumbic s. a. = (Bucov.) „loc foarte adânc în apă, cu învârtitoare", „bolboacă", „ochiu de mare" (*Dicţ. Acad.* I, 689) este întru toate corespondentul ungurescului *bombék*, un derivat al radicalului *bomb-* „a ţâşni", „a răsări", „a înmuguri", „gemmascere", care la originea sa a însemnat „a se învârti", „a se încurcă", „a se încâlci", „a se învălmăşi", „a face nod", cf. Gombocz-Melich, *MEtSz*, 406 s. v. *bimbó*. *Bumbic* deci ar fi un împrumut relativ vechiu care şi-a păstrat însemnarea ungurească primitivă*.

4. Chelteu.

Cheltéu, plur. *-áuă*, s. a. = „coş de împletitură din paie s. din fâşii de lemn flexibil" (*Conv. lit*, XLIV—1910, vol. 2, p. 508; Weigand, *Jahresbericht*, IV, 288; Păcală, *Mon. Răş.*, 159); „instrument de pescuit" (Antipa, *Pesc*, glosar, în Sibiiu).

* [De la acelaşi radical, verbul *îmbumbì* „a înmuguri", Pamfile, *Agric.* şi *îmbumbà* Pontbriant. S. P.].

©BCU CLUJ

Cuvântul trebue derivat din ung. *költő* < *költeni*, (*kötni*, *kötteni*) 1⁰. „a transportà“ ; 2⁰. „a scoate (cânepa din topilă s. topitoare)“ ; 3⁰. „a cheltuì“ (cf Szinnyei, *MTsz.*, I, 1205). Propriu deci *chelteu* = „coş de transportat“ (cf. şi *hurduzău*, *hărdăzău* 1⁰. „funie“ ; 2⁰. „odgon“ întins deasupra unui râu, cu ajutorul căruia se pune în mişcare podul umblător“ < ung. *hordozó* „cu care se cară, se poartă“, *Dicţ. Acad.* II, 421).

5. Cincădì.

Cincădì, vb. refl. IV-a = „a se mai socotì“, „a şovăì“ (Viciu, *Gl.*), derivă din ung. *csüggedni*, rostit şi *csüngedni* 1⁰. „perdre courage, se décourager, tomber dans l'abattement s'amollir“; 2⁰. „chanceler, vacciler“.

7. Cionae.

Cionáie s. f. se numeşte o „vită nărăvaşă“ (Rădulescu-Codin ; scris: *ceonae*), o „vacă nărăvaşă“ (Rădulescu-Codin, *Î.* 243; scris: *ceonaie*) ; cf. şi Pascu, *Suf.*, 204. Radicalul acestui cuvânt este ung. *csunya* „sălbatic“ (despre cai, tauri, oameni), Szinnyei, *MTsz.* 367, + suf. *-ae*, obicinuit la numele de vaci (cf Puşcariu, *Contribuţiuni*, p. 10; Pascu, *Suf.*, p. 203—4).

8. Cioplău.

Cioplău s. a. = „furcoiu“ de aruncat palele pe căpiţă (Viciu *Gl.*; Pamfile, *Ind. Casn.*, 143 şi *Agr.* 136, 158, 211, citând greşit *ciolpău*), derivă din ung. **csapló*, participiul prezent, întrebuinţat ca substantiv, al verbului **csaplani* (cf. *csaplás*, *csapláł*, *csaplal*) < *csapni* „a aruncà“ (cf. *felcsapni* „a aruncà sus“).

9. Cleştar.

Cleştár(iu) e numele popular al cristalului, având următoarele înţelesuri:

1⁰. Cvarţ necolorat, substanţă asemenea sticlei, dar mai vârtoasă şi mai străvezie (cf. Odobescu, I, 134/22; Jipescu, *Op.* 58; Pann, *Erot.* I, 52/21; apoi fig.: Sadoveanu, *P. S.* 156; Anghel, *Î. G.* 43). 2⁰. Sticlă frumoasă, albă şi limpede ca cristalul (Pann, *H.*, 41/19; Delavrancea, *S.* 139/18; Ispirescu, *Leg.* 294/18; Teodorescu, *P. pop.*, 62; *Şez.* IV, 155).

©BCU CLUJ

Se cunosc şi formele *cristal* (Golescu, *Î.*), *cristáiu* (LB.; Mândrescu, *L. p.*; Frâncu—Candrea, *Moţii*, 263), *cleştal* (Pontbriant), *cristariu* (LB.).

Cum arată *ş* din deosebitele forme româneşti (excepând neologismul *cristal*, care are altă origine), formele populare *cristal*, *cristaiu*, apoi din *cristal* (prin asimilaţie) > *cleştal*, (prin asimilaţie, ori mai curând, prin schimb de sufix, cf. *melegágy* > *măligariu*, *tolvaj* > **tălhaiu* > *tălhariu*; *vătraiu*, ban. *vătrań*, pentru care cf. srb. *vatralj*, > *vătrariu*) > *cristariu*, iar din *cleştal* (prin disimilaţie ori, mai bine, prin schimb de sufix) > *cleştar(iu)*, derivă toate din ung. *kristály*.

10. Dugleş.

Dúgleş, *dúgliş* adj. (Mold., Buc.) = „leneş, trândav, lenos, trântor (Alexi; *Ion Creangă*, III, 377, în Covurlui; Pamfile *B.*; *Şez.*, II, 47; com. A. Tomiac, Straja în Bucov.; Creangă, *Gl.* şi *Am.* 52 şi 120; Sev., *An.* 133; Gârleanu, *Cea dintâiu durere*, Buc. 1907, p. 43) n'are a face cu p.-sl. *duhŭ* „Atem", slav. *duha* „Geruch", cf. *duhluì*, *duhoare* şi rus. *zádhlyj* „muffig", deci propriu „puturos" = „leneş", cum crede Tiktin, *DRG.*, 581, nici nu e un derivat din ung. *dög* > *diúg*, care a dat pe *diugós*, cum crede Mândrescu, *El. ung.*, 67, ci rezultatul unei contaminări a ung. *dögös* „paresseux" cu verbul ung. *dögleni* 1⁰. „crever", „mourir", 2⁰. (Fig.) „être couché", „dormir", ori cu participiul acestuia *döglő*. O formă ung *döglös* nu avem atestată în izvoarele pe care le avem la dispoziţie; cf. însă, afară de *dögös*, şi *döghendi*, *döglödő* idem. Pentru desvoltarea formei şi înţelesului cf. *zacáş*, *zăcaş* „leneş, trândav, care numai zace", precum şi *puturos* „leneş".

11. Făcăleţ (*făcălete*, *făclău*, *făcău*, *făcăluì*, *făcălì*, *făcăi*).

Pentru substantivele *făcăleţ*, *făcălete* „băţ gros de lemn netezit, în formă de sul, întrebuinţat cu deosebire la (a)mestecatul mămăligii (cf. mestecău, mestecălău, melesteu, coleşar, mămăligar) sau al dulceţii, pe alocuri la măngălitul rufelor (cf. măngălău), la întinsul aluatului, (cf. sucitor), la îndesatul făinii, etc.", *făclău*, *făcău* „fusul pietrii de moară", „moară mică", ca şi pentru verbele *făcăluì*, „a mestecă fasole sau altă legumă frecând-o, zdrobind-o s. bătând-o cu o

©BCU CLUJ

lingură de lemn s. cu făcăleţul până devine groasă şi uniformă" (cf. slei, răvări), *făcăli* şi *făcăi*, idem, pentru care *Dicţ. Acad.* II, 1, 2, 3 şi 4 dă numeroase exemple fără a propune o etimologie, Tiktin, *DRG*, 601 presupune că „probabil" e din ung. *fakalán, fakanál*, „Holzlöffel".

Cred că Tiktin are dreptate pentru următoarele motive. Forma ung. *kalán* o mai avem intrată şi în rom. *văşcălan* „vătrariu", propriu „lingură de fier", din ung. *vaskalán*. Ea a putut deci să intre şi în compusul *fakalán*, dând în româneşte **făcălan*.

Sufixul *-an* e foarte adeseori schimbat cu alte sufixe. Astfel, cum a arătat Puşcariu, *Contrib. la gram. ist a limbii rom.*, Buc. 1911, p. 17, *-ău* în loc de *-an* găsim în *balcău* < *bálkány; -an* în loc de *-ău* avem în *Jidan* alături de *Jidov* din un mai vechiu **Jidău* < *zsidó* (cf. p. -sl. *židovinŭ), şoldan* în loc de *şuldeu* < ung. *süldö, bădăran* alături de *Bădărău* < ung. *badaró* (cf. şi: *cârlău* < *cârlan; brădău — brădan, călău — călan, făgău — făgan, foltău — foltan, Dacoromania* II, 601; apoi: *bătălău — bătălan, lungău — lungan, codău — codan, gânscău — gâscan* etc.)[1]. În acelaşi chip a trebuit să se nască şi **făcălău* > *făclău* atestat la Cihac, II, 106, care-l derivă din slavoneşte.

Întocmai ca *handraleţ* (Pascu, *Sufixe*) < *handralău* (*hăndrălău, hondrălău*) „flăcău, în vârsta când umblă după fete" (*Dicţ. Acad.* II, 354) „vagabond" (cf. *a umblà handralău* = „încoace şi încolo, fără nici o treabă"), iar acesta din *vandralău, vândrălău* < ung. *vándorló* „vagabond" (Stan V, *Magyar elemek a mócok nyelvében*, 49), ori ca *husmete* „berbece prost", *huzmet* „piele de miel cu lâna mare < *hazman, hasman* „berbece jugănit" (< turc. *hasm* „abschneiden", *hasi* „scopit", cf. Tiktin, *DRG*, 727; *Dicţ. Acad.* I, 315; Pascu, *Sufixe*, 39), s'a născut şi *făcăleţ* şi *făcălete*.

Radicalul verbal *făcăl-* din *făcăluì, făcălì*, a putut fi extras uşor din acestea, cf. citatul caracteristic: *Urzicele... se mestecă şi se freacă sau se făcăluesc cu o lingură de lemn...* (Marian, *S.* II, 283; *Dicţ. Acad.* II, 2). Din *făcăluì, făcălì*, simţindu-se *-ăluì, -ălì* sufix, s'a scos *făcăi, făcău*.

[1] Prin un schimb de sufix asemănător s'a născut din *captar* (< ung. *kaptár* „Bienenkorb"; cf. şi srb.-cr. *kaptar* „Art Schutz der Bienenkörbe") forma *captan* > **căptălău* > *căptălan*.

©BCU CLUJ

12. Filèndriș *(felendreș, feleandrăș)* †.

Cuvântul *filendriș* (Cihac II, 108) *felendreș* (C. Negruzzi, I, 145), *feleandrăș* (M. Costin, *Let.*, I, 233/1) e interpretat de *Dicț. Acad.* II, 94 „un fel de stofă fină de Flandra" și derivat după N. Iorga, *Viața femeilor în trecutul românesc*, Vălenii-de-munte, 1910, p. 201, din germ. *fländrisch.*

Deoarece propagarea lui *i* și *e* în grupa *fl-* nu e probabilă în românește, cred că interpretarea și în urmare și etimologia e alta. Cum arată documentele ungurești contimporane cu cronicarii noștri, avem de a face cu un corespondent românesc al ungurescului *fajlendis*, *fajlandis*, *fajlondis*, *fajlonghis*, ori al săsescului *fein lündisch* s. *lundisch.*

Pentru originea ungurească vorbește și forma *făleandrăș*, care se găsește într'o însemnare oficială de pe la 1628 (Ghibănescu, *Ispisoace și zapise*, I [2], p. 120), iar pentru cea săsească *„finländerisch oder Tropau* (sic) (*ein Preiss*) (sic) *ein Stück*... 26 dintr'o „notă" de mărfuri aduse în 1784 la București din Lipsca, Viena și Veneția (Doc. Hurmuzachi, XIX [1], p. 181) [1].

Ce privește cuvântul unguresc, el a fost interpretat ca „pannus Londinensis subtilis", deci ar fi un compus din *faj* = *fájin* (< germ. *fein*) + *lendis*, *landis*, *londis* (< germ. *lündisch*, *lundisch)*, întrebuințat și singur pentru a însemnà „pannus Londinensis", „englisch Tuch" în general, precum și în compoziție cu *köz*, deci *közlandis* s. *közlondis*, pentru a însemnà contrarul lui *fajlandis*, *fajlondis*, adecă „pannus Londinensis vilis", „englisches Tuch geringeren Werthes". Compoziția se vede clar în următorul exemplu de la 1690 dat de Szarvas—Simonyi, *MNytSz.* I, 754: *kanavátz fajlandis*, *remek és közlandis* [2].

Totuși nu trebue să ne scape din vedere că între orașele din care își comandau postavurile lor Sașii, de la care făceam cele mai multe cumpărături în trecutul nostru, era și orașul *Lund* (*Londinum Gothorum*, *Lundona*, *Lundia)* din Svedia [3]. Săsescul

[1] Amândouă aceste citate le datoresc colegului V. Bogrea.

[2] Cf. V. Lumtzer și I. Melich, *Deutsche Ortsnamen und Lehnwörter*, Innsbruck, 1900, p. 92 și 165—6; apoi Szarvas-Simonyi *MNySz.*, Szamota-Zolnai, *MOkSzl.*, s. v. *landis*, *londis*, *fajlandis*, *fajlondis*, *közlandis* și *közlondis.*

[3] Horváth Jenő, *Az erdélyi szász városok közgazdasági viszonyai a nemzeti fejedelemség megalakulásáig*, Gyula, 1905, p. 32.

©BCU CLUJ

şi mgs. *lündisch, lundisch, löndsch,* din care derivă cuvintele ungureşti amintite şi care stă, mijlocit ori nemijlocit, şi la baza cuvântului românesc, ar puteà fi înterpretat deci nu numai „aus London“[1], ci şi „aus Lund stammend“.

Intercalarea lui *r* a putut să se facă prin etimologia populară (cf. forma *finländerisch*) încă înainte de a fi intrat cuvântul în limba românească. E posibilă însă şi în limba noastră (cf. alături de *feresău* şi *ferestrău* < ung. *fürésző, arşău* <ung. *ásó* ş. a.).

13 **Foşodic, poşidic** *(poşodec, poşodic, pojidic, pojodic; poşondic, poşindoc; boşandic, boşindoc, boşândoc; poşârlic)*; **pojganie.**

Acest cuvânt e cunoscut în Muntenia supt forma *poşidic* s. m. şi s. a. cu sensul de „copil mărunţel, pipernicit“ (cf. Ispirescu, *Basme, snoave şi glume*, Craiova 1883, 76; Delavrancea, *S.* 40, ap. Tiktin, *DRG.*). In Bucovina şi Moldova are forma *poşodic* cu acelaşi sens (Şez. III, $^{85}/_{33}$; com. Tofan, Bilca, în Bucov.). Afară de această formă se mai aud încă şi *pojidic* şi *pojodic* (A. Scriban, *Arhiva,* Octomvrie 1923, p. 383). In Transilvania cea mai obicinuită formă e *poşodic* (cf. *poşodicuri* = „flişturi“, „Backfisch“, com. Corbu, Zagra). Se mai aud formele *poşodec* (Barcianu), *poşondic* (Lex. Bud.), *poşindóc* (Barcianu), *poşidichiu* (Bibicescu, *P. p.*, 207, nota). In ţinutul Năsăudului am auzit şi forma *foşodic.*

Fără îndoială numai o variantă a lui *poşodic* e *boşantic, -ă* adj., subst. *boşintoc, boşântoc, -ă;* der. *boşintocie*) „copil mic şi răsfăţat“, „pipernicit“, „fată mică, nespornică la mers şi greoaie la lucru“ (*Dicţ. Acad.* I, 623).

Tot aşa şi *poşârlic* = „poşidic“, care se întrebuinţează pe la Braşov (com. C. Lacea) şi în care a putut să intervină un schimb de sufix (probabil ung. *-alék* în loc de *-adék*) şi intercalarea lui *r* ca în *arşău, ferestrău* etc. ori contaminarea sufixelor ungureşti amintite în forma **-adlék,* în care *d* s'ar fi putut schimbà în *r* ca în *povirlă, poverlă, pohârlă* = *povidlă* < slav. *povidlo* etc., ori după obiceiul săsesc ca în săs. *purləgâr* < *potlogar* etc.

Prin extensiune *poşidic* sau *poşodic* se întrebuinţează şi pentru animale mărunte: *borş de poşodic* adecă „peşti mici“ (com. Tofan, Bilca, în Bucov.), *poşidicul de vânat* (Ispirescu, *Leg.* 288).

[1] Grimm, *DWb.*, 6, 1302.

©BCU CLUJ

A. Scriban, *l. c.* observă cu dreptate că acest cuvânt e de origine ungurească. Etimologia lui (< ung. *posodek* şi *pozsodek*, de la *pezsgeni*, „a fojgăi") însă are nevoe de mai multe rectificări.

Adevărata etimologie a cuvântului, la care ne duce forma *foşodic*, este < ung. *fosadék* „mulţi copii mărunţi şi slăbănogi" (Szinnyei, *MTsz.*, I, 627), propriu „cufureală", căci *fosadék* nu e decât un derivat al unguresculuì *fosni* „a-i merge foalele", „a se cufurì" cu suf. *-adék*. Pentru înţeles cf rom. „câcăcios", „mucos" etc.

Cuvântul a fost contaminat în limba Secuilor şi Ungurilor din Ardeal cu *pos* „umblătoare", „closet" (cf. Szinnyei, *MTsz.*, II, col. 196) ori cu *possadék, poshadék, posvadék* „Morast", „Kot", „Pfütze", luând formele *posadék* şi *posadik* 1⁰. „fructe stricate"; 2⁰. „lături"; 3⁰ „murdăria cu lână broştească de lângă fântână"; 4⁰ „copii mărunţi" (Szinnyei, *MTsz.*, II, col. 196).

Poşodic, deci n'are nimic comun cu ung. *pezsgeni*. *Pozsodék*, în care cu greu ne-am puteà explicà trecerea în *d* a lui *g* din varianta *pozsogni*, nici nu e atestat. Schimbarea lui *ş* în *j* din *pojodic* trebue să o explicăm prîn influenţa lui *pojganie*, care nu e numai „un nume colectiv prin care se înţeleg larvele însectului numit lat. *Sciaria militaris Now*" (Marian, *Ins.*, 330), ci însemnează şi „mulţime, mai ales de fiinţe mici" (cf. A. Scriban, *l. c.;* l-am auzit şi eu pe Valea Someşului de sus). Acesta în schimb, dacă nu cumva e şi el la rândul său o alterare a onomatopoeticului *fojgăesc* (< *foşcăesc* = „foşăesc" + poate *vâjăesc* sau *bâjbăesc*), ar puteà fi derivat din verbul ung. *pozsog* (*pozsg-*) = 1⁰. „a mişunà" (despre animale mărunte); 2⁰. „a fierbe, a fermentà" (despre sângele animalelor, must etc.)[1], şi anume din înţelesul întâiu + suf. *-anie* (cf. *arătanie* „fiinţă mică, chircitură, stârpitură, Pamfile, J. III, ap. Pascu, *S.* 225; *pocitanie* „monstru", „chircitură", ap. Tiktin. *DRG.* 1196). In formele cu *b* a putut să se amestece *bozsog*, o variantă a lui *pozsog* (v. Szinnyei, *MTsz*, I, col. 175). E mai puţin probabil adecă să avem a face cu influenţa lui *boaşe* sau *boşorog* (cf. *Dicţ. Acad.* I, 623).

Pentru terminarea în *-ndoc, -ntoc* a lui *poşindoc, boşintoc, boşântoc* cf. *dobitoc, sărăntoc*, apoi *nătântoc,* (< *nătâng* sau *netot* + *sărăntoc*) etc.

[1] Czuczor-Fogarasi, *A magyar nyelv szótára*, V, 339.

©BCU CLUJ

14. Ghitruì, gitruluì.

Ghitruì vb. IV-a = „a apucà, a chinuì, a muncì tare, a gătì de zile, a străbate până la măduvă, a face de nimic“ (despre boală, patimi etc.), Viciu, *Gl.* Sensul „a sleì, a stoarce de puteri prin boale sau viţii“ dat pentru Mold. nord de A. Scriban, *Arhiva*, 1922, No. 4, p. 477–8 pare a nu fi prins exact, cf. *Contemporanul*, III 732, V[I] 299, V[III] 393, VI[I] 490; *Ion Creangă*, IV 401). Se aude şi în formele: *vitruì* (*Arhiva*, *l. c.*; *Contemporanul*, III 732, V[I] 299, V[II] 393, VI[I] 490); *gitruì (jitruì)* (com. G. Nistor); *gitruluì* (numai despre boale năpraznice, d. e. nebunie, turbă) (com. I. Corbu, Zagra, j. Bistriţa-Năsăud). Forma *jiturì*, dată de Viciu, *Gl.* (Reteag, Someş), cu toate că se citează mai multe exemple, pare a fi greşită, fie că Viciu a copiat greşit de pe fişele adunate prin elevii săi, fie că aceştia i-au dat-o aşa[1].

Forma cu *v-* e hiperurbanism. Cea primitivă e *ghitruì*, *gitruì (ğitruì)* şi trebue derivată, cum presupuneà Viciu, *Gl.*, din ung *gyötörni*, idem (şi în limba veche ungurească mai ales despre boale, nevoie, dracul, patimi etc., cf. Szarvas-Simonyi, *MNytSz.*, I, 1188). *Ğitruluì* poate să fie atât derivat românesc din *gitruì* (cf. *înjghebăluì* < *înjgheb*, *chefăluì* < *chef*, *drăcăluì* < *dracu*, *trebăluì* < *treabă*, *păceluì* < *pace*, *pizmăluì* şi *împizmuluì* < *pizmă*, *foşcăluì* = *foşăì* < *foş*, *râncăluì* < *râncău* etc., ap. Pascu, *Sufixe*, 419), cât şi un împrumut direct din ung. *gyötrelni* = *gyötörni*, cf. Szinnyei, *MTsz.*, I, 760. Etimologia lui A. Scriban, *l. c.*, care pleacă din forma *vitruì* (< „rut. *vtróiti*, *vtróĭuvati* a otrăvì, pol. *vtruć*, a stârpì prin otravă“) e cu totul greşită.

15. Hârgoiu.

În *Dicţ. Acad.* II[V], 366 găsim dat după *Şez.* VII, 190 cuvântul *hârgoiu* s. a. „o ţeavă lungă făcută din patru ţevi de soc, pentru bas“. Nu se propune nici o etimologie.

Hârgoiu trebue derivat din ung. *hörgö* (< *hörögni* „a horcăì“), care urmă să dea regulat **hergheu*, dar această formă a fost modificată de o parte prin asociarea cu *hârcăì*, de altă parte

[1] Cf. cele spuse la p. 6 relativ la felul cum şi-a adunat materialul altfel foarte bogat şi preţios, precum şi greşeli ca *îmbăjnà* în loc de *îmbăgiuà* (cf. *Rev. crit. lit.*, No. 2, Februarie 1894 şi *Conv. lit.*, 1910, vol. 2, No. 2, p. 132), *mărăşin* în loc de *mărăsân* „semn rău, coabă rea“ etc. care redau cuvinte tocmai din regiunea de unde ar fi să fie şi *jiturì*.

©BCU CLUJ

prin partea finală a lui *cimpoiu*, a căruia parte este *hârgoiul* (cf. şi *bâzoiu* „partea cimpoiului care produce bâzâiala caracteristică a acestui instrument"). Un sprijin pentru originea ungurească a cuvântului e şi faptul că *hang* < ung. *hang* numeşte tot o parte a cimpoiului: ţeava care produce tonul bâzâitor ce răsună împreună cu melodia.

16. Haţcadău.

Haţcadău s. m. = (Munţii Sucevii, în Mold.) „gânsac, cocoş, etc. mare şi voinic" (*Şez.* V, 98 şi *Dicţ. Acad.*, II^{V}, p. 379). În ţinutul Năsăudului li se spune *haţcadăi* tinerilor care umblă seara la fete, ibovnicilor tineri: *Îmblă la ea câţi haţcadăi. Iară am văzut-o cu haţcadău' ei.*

Cuvântul corăspunde unui ung. *heckedö* < *heckedni* (cf. şi *heckelödni)*, a cărui existenţă mi-o atestă dl A. Orosz. *Heckedö* e un cuvânt dialectal şi a putut da în româneşte **heaţcădău* > **haţcădău* > *haţcadău.* El are înţelesul celui ce „se hârjoneşte", „se hărăeşte", „se iritä", şi „se fuduleşte", „se mândreşte", „se îngânfă" (cf. germ. *hetzen*, din care s'a putut derivă împreună cu adjectivul *hecke* „neliniştit", „mândru", „îngâmfat", „înfrumurat", „fudul", „pâşân", v. Sinnyei *MTsz.*, I, 829, *heccelni* „tourmenter", „exciter", „animer deux personnes l'une contre l'autre" şi *heccelödni* „s'exciter, s'animer l'un contre l'autre" şi „porter haut la *tête*"). Din rom. e săs. *hatsgədê* „Ferkel" pe care-l găsesc la Kisch, *NWW.*, 66.

17. Hebereu.

Adjectivul *heberéu* îl cunosc din ţinutul Năsăudului: *umblă hebereu* = „umblă fără nici o treabă". Probabil vine din ung. *heverő*, adj. „inoccupé", „sans occupation"; „paresseux", „fainéant"<*heverni* 1^{0}. „être couché": 2^{0}. „demeurer à ne rien faire", „fainéant", „faire le paresseux" (cf. *heverő mesterlegény* „compagnon de chômage (ou) sans besogne") cu o corupţie fonetică uşor explicabilă.

18. Hopşă.

In *Dicţ. Acad.* II, 404 se dă de două ori cuvântul *hopşă* = 1^{0}. (Ardeal) „carne de vită, tăiată în bucăţi (de 1, 2 ... kg.) care se dă în sat cât vrea să ia fiecare" (Viciu, *Gl.*); 2^{0}. =

©BCU CLUJ

„furcărie“ (com. I. Pavelescu), fără a i se arătà originea. u îl cunosc de pe la Năsăud în locuţiunea *de hopşă* = „de clacă“, „de obşte“, „al tuturor“: *Nu-mi duhăniţi tăt tăbacu' că nu-i de hopşă.*

Cuvântul, în forma sa actuală, este probabil de origine ungurească.

Szinnyei, *MTSz.* I, 886 citează din Săcuime locuţiunile: *hopsába* (*hapsába, habzsába*) *vágták ki* [a vágómarhát] = „au cumpărat şi tăiat vitele în tovărăşie şi apoi fiecare a primit o parte corespunzătoare sumei contribuite de el“; *hapsába ütni, hapsába felvonni, hopsába sem jutott.* Tot aşa e şi *hopába vágták ki [a vágómarhát].*

Hopşă se găseşte şi în săseşte în forma absolut identică *hopšə* „Verein zur Beschaffung billigen Fleisches“; „klein gehacktes Fleisch“; fig. *e mocht edjel hopšə drous* = „er zerhaut es in lauter kleine Stücke“; *hopšə machen* „Fleisch nach Art einer *hopšə* verkaufen“ [1].

E greu de spus acum care din aceste două limbi ne-a dat pe *hopşă* al nostru. Brenndörfer (*l. c.*) consideră forma săsească luată din românește [2]. Forma românească deci ar trebui să fie luată din ungureşte, cu toate că cuvântul unguresc care-i corespunde este întrebuinţat numai în Secuime.

Care este acum originea cuvântului unguresc, care, restrângându-se şi el la un teritor relativ mic, trebue să fie element strein în ungureşte? In toate trei limbile înţelesul fundamental este acel de „tovărăşie“, „clacă“ sau „obşte“. Cum îmi atrage atenţia dl C. Lacea chiar pentru acest motiv, s'ar puteà ca însuşi cuvântul românesc *obşte* (< p.-sl. *obišti* adj., *-ie* adv., *-tije* subst., cf. Tiktin, DRG., 1074) să fie la baza cuvântului unguresc. Corespondentul unguresc al lui *obşte* în acest caz însă a fost modificat ca formă prin etimologia populară, apropiat fiind de ung. *habzsi* „lacom, hămisit“, *habzsol, habsol, hapsol*

[1] Kisch, *NWW.*, p. 72; Brenndörfer, *Román (oláh) elemek az erdélyi szász nyelvben*, p. 22—23.

[2] Dr. I. Iacobi, *Magy. Lehnworte im Siebenbürgisch-Sächsischen.* Programm des evang. Gymnasiums A. B. in Schässburg, 1894/5, s. v. şi Kisch, *l. c.* o derivă, mai puţin probabil, din ung. *habzsi* „habsüchtig“, „wahrscheinlich von den dadurch materiell geschädigten Fleischhauern solchen Gesellschaften beigelegt“.

©BCU CLUJ

„a mâncà lacom", *habzsa* „păşune grasă, care se mânâncă cu lăcomie" (cf. Szinnyei, *o. c.* p. 773). Cei întovărăşiţi în *hopşă* adecă mâncau ieftin şi bine, cu lăcomie.

19. Horă.

Din *Dicţ. Acad.* lipseşte cuvântul *horă*, care se întrebuinţează în ţinutul Năsăudului cu înţelesul de „lână slabă care iese din hainele învălite în piuă şi se aşează pe marginea coveţii", deci un fel, de „buci", „canură" sau „codină". Din horă se fac ţolinci de învălit caii, covoare ordinare etc. Cuvântul pare a fi ung. *hara* (cf. şi *harály*, *herály*) = 1⁰. „pănură sau pânză făcută din lână proastă, din păr de cal ori urzică"; 2⁰. „sac făcut din astfel de pănură sau pânză" (cf. Czuczor—Fogarasi, *A magyar nyelv szótára*, II, 1396 şi Szinnyei, *MTsz.*, 807). Ungurescul *hara* vine din germ. *Haar* care fiind de genul masculin, are înţelesul de „Flachs" şi e înrudit cu lat. *carere* „Wolle krämpeln", iar de genul neutru are înţelesul de „coma" şi nu i se cunoaşte etimologia. „Eine alte Ableitung von Haar anglss. haére = vgs. *hâra*, *hârra* F. 'härene Decke, grobes Gewand' drang ins Roman (frz. *haire)*" [1].

Pentru fonetism cf. *hotnog*, *hodnogiu* < ung. *hadnagy*, *hotar* < ung. *határ*, care în formele *hatar*, *hotar*, dial. *hator* a intrat şi în limbile slavice (cf. Berneker, *SEW.*, s. v.).

20. Melesteu, melestuì.

Melesteu, *melestău* şi *meleşteu* s. a. însemnează 1⁰. „făcăleţ", „coleşeriu", „sucitor" (Tiktin, *DRG.* 966; Damé, *DRF*; H. I 37, X 47, 52, XII 329; Creangă, *Gl.*; Alecsandri *Teatru*, 552 şi 1762; Viciu, *Gl.*; *Şez.* V, 5; VII, 187 etc.; exemple v. la Tiktin, *l. c.*) 2⁰. „om care merge hâd, care gesticulează cu mânile şi mestecă vorbele pe care voeşte să le spună altuia" (com. A. Tomiac, Straja, în Bucov).

Acest cuvânt, care se întrebuinţează mai mult în Moldova şi Bucovina, mai puţin în Ardeal, nu se poate despărţi de verbul *a melestuì* „a zdrobì, a zdruncinà, a distruge (în bătaie)" (Vaida), *a meleştuì*, idem (cf. *toată erà meleştuită de bătaie*, Reteganul, *Pov.* II, 80); 2⁰. „a mestecà, a gesticulà" (com. A. Tomiac).

[1] Fr. Kluge, *Et. Wb. der d. Spr.* Strassburg, 1915, p. 183; cf. şi W. Meyer-Lübke, *REW.*, No. 4048: „*harja* (fränk.) „Sackleinwand". Frz. *haire* Diez, Wb. 609; Frz. St. VI, 51".

©BCU CLUJ

Amândouă aceste cuvinte derivă din ungureşte: verbul din ung. *mellészteni* = 1⁰. „a ciupì, a zmulge (penele paserilor), a jumulì, a scărmănà“ [1]; 2⁰. „a despoià, a pustii, a risipì, a zdrobì“; substantivul din participiul acestuia *mellesztő* (cf. *mellesztő-kasza* „Abhaarmesser“, ap. Szinnyei, *MTsz.*, II. 1426). Cihac, II, 192 şi Tiktin, *l. c.*, îl aduc în legătură cu *meliţă, a meliţă*, care a putut să influenţeze cel mult desvoltarea înţelesului. A. Scriban, *Arhiva*, Octomvrie 1923, p 282 îl derivă greşit din *menesztő*, participiul lui *menészteni* = 1⁰. „schicken, abschicken“; 2⁰. „entlassen“, ca şi Diculescu, *Die Gepiden*, p. 205 din gr. μυλιστήριον: μελιστήριον „Mühle“.

21. **Poncă** (*poancă*, *ponciu*, *poncie*, *ponce*).

Dicţionarele cunosc cuvântul *poancă* (*Lex. Bud.*, Cihac, II 268) şi *poncă* (LM) cu înţelesul de „cioandră“, „neînţelegere“, „ceartă“. Acest înţeles însă nu poate fi decât figurat şi ulterior.

Figurat e şi înţelesul de „cur“, „găoază“ al lui *poancă* (*Ion Creangă*, III 87).

Înţelesul original pare a fi mai aproape de acel de „costiş“, „povârniş“, „repeziş“, „suiş sau coborîş foarte pieziş al unui deal“ pe care-l dă Marian în o comunicare pentru Dicţ Acad. formei reconstruite din plural *ponciu* (cf. şi „drept în sus, aproape ca părete“, *Şez.* III, 85/21; „inclinaţie mare [a unui deal] de răpede trăsura“, *Şez.* IX, 152) şi îl are *poncie* (Weigand, *Dial. Buk. Bass*, 96) şi *ponce* [2], cum îl cunosc din ţinutul Năsăudului.

Nici acesta însă nu este înţelesul primitiv. *Poncă*, *poancă* trebue să fi însemnat la început „deal“, derivându-se din ung. *ponk*: 1⁰. „deal“, „colină“, „colnic“, „grueţ“, „dâmb“, cum e atestat în documentele şi cărţile vechi ungureşti încă de la 1551 (cf. Szamota – Zolnai, *MOklSz.*, col. 780; Szarvas – Simonyi, *MNytSz.*, II, col. 1311); 2⁰. „rampă“, „bancă“ (Dicţ); 3⁰. provincial mai înseamnă „părcana sau marginea înaltă şi îngustă a cuptorului pe care se ţin răzimate pieziş furculiţele, cuţitele şi o seamă din vasele de bucătărie“ (Szinnyei, *MTsz.*, II, col. 189). Cuvântul unguresc la rândul său nu e o metateză a lui *komp*, cum credeà Albert J. (*MNyr.*, XIX, 222), ci trebue derivat cu

[1] Acest sens ne explică foarte bine pe acel de „a bate“ al lui *melestul*, cf *a scărmănà* = „a bate“.

[2] *Ponce* „Bimstein“ dat de Alexi este o românizare a lat. p u m e x, - i c i s, deci n'are ce căutà în acest articol.

©BCU CLUJ

Czuczor—Fogarasi (*A magyar nyelv szótára*, s v.) din germanul *Bank* „bancă“[1], care se întrebuinţează şi „von mancherlei Bank-ähnlichen, was die Natur bildet; Gestein, Kohlenbänke, Ablagerungen, Lehm-, Schamen-, Austern-, Muschelbank; am Himmel Wolken-, Wetterbank, u. a.[2]

Din înţelesul de „deal“ se pot explică toate înţelesurile înşirate mai sus: 1⁰. (*P. ext.*) „costiş“, „povârniş“, „repeziş“; 2⁰. (*Metaf.*) „cur“, „găoază“ (fiind vorba probabil, de o comparaţie glumeaţă cu un „deal“); 3⁰. (*Fig.*) „cioandră“, „neînţelegere“, „ceartă“.

Avându-se în vedere configuraţia terenului, întocmai cum s'a făcut din *coastă costiş*, subst., adj., adv., şi din *piezi pieziş*, adj., adv., tot aşa s'a putut desvoltà şi din *poncă* sau *poancă ponciş* (*pomciş* -¦-, *pompciş*, com. S. Pop): 1⁰. subst. „un loc care se ridică din ce în ce mai tare în sus“ (com. Marian); 2⁰. adj., adv. „costiş“, „pieziş“, „curmeziş“ (local şi figurat despre privire etc.)[3], din care s'au derivat apoi verbele *poncişà*, *împoncişà* „a îndreptà împotrivă“ şi *a se poncişà*, a *se împoncişà* „a se împotrivì“, „a se luà la ceartă“, „a se ciondănì“[4].

Un derivat al lui *poncă*, *poancă* e şi *ponciur*, *-ă* adj. „cel ce nu are privire bună“, căci priveşte „în poancă, în laturi“ (H. XVIII, 175): *Căutătură ponciură* = „căutătură poncişată“ (H. XVIII, 147)[5].

Pentru *în poancă* cf. *în piezi* = „pieziş“.

22. Răgăduì, a se răcăduì.

Forma cea mai veche a acestui verb trebue să fie *răgăduì*, vb. trans. IV-a = „a apucà“, „a luà“, „a smulge“, care se mai întâlneşte şi acum în unele regiuni: *A început ... să dea într'unul şi într'altul cu ce răgăduià* (*Ion Creangă*, III, 172). Din aceasta s'a desvoltat reflexivul, apoi pronominalul **a se răgăduì*, care prin intervenţia lui *răcnì* a dat pe *a se răcăduì* (Bucov., Mold., Transilv.) = „a se răstì să lovească, dar a se abţine“ (Şez. V, 120), „a sărì la cineva cu intenţie duşmănoasă“ (com. G. Tofan,

[1] Cf. şi Hefty Gyula Andor, *A térszini formák nevei*, Budapest, 1911, p. 38.

[2] M. Heyne, *Deutsches Wörterbuch*, ed. II, Leipzig, 1906, vol. I, s. v.

[3] V. exemple de-ajuns la Tiktin. *DRG*, 1210.

[4] V. exemple la Tiktin. *DRG* 766.

[5] Pentru sufix cf. *ceur*, *căciur*, *jimbor* (< *jimb*).

©BCU CLUJ

Bilca), „a amenința“ (Pamfile, J. II), „a se rădică asupra cuiva“ (*Rev. crit. lit.* II, 160), „a se repezì la cineva amenințându-l și răstindu-se la el“ (Creangă, *Gl.*; cf. Creangă, *Pov.* 311; *Șez.* II, 161; *Sămănătorul*, V, 518 etc.), precum și forma estropiată *a se răcătuì* (*Rev. crit. lit.*, III, 166).

Având în vedere desvoltarea cuvântului schițată mai sus, putem afirmà cu certitudine că el derivă din ung. *ragadni* „a apucà“, „a luà“, „a pune mâna“, „a smulge“; „a mișcà“, „a transportà“, „a înduioșà“. Cf. în special locuțiunile ungurești: *fegyvert ragadni* „a prinde arma“, „a apucà arma“, *levegőbe ragadni* „a ridicà în aer“, *magával ragadni* „a duce cu sine“.

Greșit A. Scriban, *Arhiva*, Octomvrie 1923, p. 283: < ung. *rakodni* „a descărcà“ (*sic*, în loc de 1⁰. „a încărcà“; 2⁰. „a se sedimentà“, „a se așezà pe fund“)

23. Vigăduì -/-.

Vigăduì, vb. intrans. IV-a = „a se veselì, a se desfătà“: *Sațiul, bișugul în carile vigăduià.* (Varlaam, *Caz*, 352) < ung. *vigadni*, idem.

N. Drăganu.

1. Alivenci — ghismane — hamoni.

Originea celor două sinonime populare, *alivenci* și *ghismane*, desemnând „un soiu de plăcintă de făină de păpușoiu cu brânză și smântână“, n'a fost satisfăcător lămurită (v. Dicț. Acad., *s. vv.*).

Ele ar puteà fi, cred, niște apelative provenite din nume proprii: *ghismane* (cu variantele *ghesmane, ghizmane, ghițmane, ghițumane*) amintește numele vestitei grădini *Gethsemani* (χωρίον, οὗ τὸ ὄνομα Γεθσημανεί s. Γεθσεμανῆ) din Evanghelie, lângă Ierusalim, unde s'a rugat Isus înaintea pătimirii, la poalele Muntelui *Măslinilor* (τὸ ὄρος τῶν ἐλαιῶν s. Ἐλαιών, *Olivetum*), al cărui nume, în versiune slavă, ar explicà pe sinonimul *alivencă* (cf. *Olivnij*: **olivenka*?). — Cele două nume proprii sânt, de altfel, ele însele sinonime, *Gethsemani* însemnând în ebraică: „torcularium olei“ (v. Forcellini, *Onomasticon*, *s. v.*).

Combinația noastră rămâne, natural, pur ipotetică, deși, în sprijinul ei, se pot invocà destule considerațiuni (pe lângă neverosimilitatea unei simple coincidențe): epizodul rugăciunii Mântuitorului în grădina de la Muntele Măslinilor e, cu drept cuvânt, prăznuit de Biserică, și nume de „prăjituri“ *ad-hoc*, de

©BCU CLUJ

„turte" speciale unor anumite sărbători (cf. *Olivae dies* s. *Dominica olivarum* = *D. palmarum!*), numite după ele, ca: *pască*, *colindeț*, *sfinți* s. *mucenici* (*măcinici*, prin contaminație cu *a măcinà*), se cunosc, iar, pe de altă parte, n'ar fi fără precedent, ca, la origine, *alivencile* sau *ghismanele* să fi fost pregătite cu unt-de-lemn, ca acèle *aladja*, *oladja* ruseşti, sau *oładka* rutene care, din „Ölkuchen" (= gr. ἐλάϊον: ἔλαιον), cum erau la început, au ajuns cu timpul nişte „kleine Pfannkuchen aus Hefenteig", „Buttergebackenes" (v. Berneker, *s. v.*).

Ca ultim argument, am rezervat — „pour la bonne bouche" — pe biblicul *hamon*: „Aŭ nu vezi ce facŭ ei în cetăţile lui Iuda şi în căile Ierusalimului? fiii lorŭ adună leamne, şi părinţii lorŭ ardŭ focŭ, şi muerile lorŭ fărâmă aluatŭ ca să facă **Хамώнй** (тѣртѣ) oştii ceriului, şi aŭ turnatŭ turnări la Dumnezeĭ străini, pentru ca să mă mânie" (Ieremia, 7, 16—7, după Biblia de Sanctpetersburg, 1819). — „Şi pentru că noi tămâiem împărăteasii ceriului, şi am turnatŭ ei turnări, aŭ făr de bărbaţii noştri am făcutŭ ei хавώнѣ (плъчинѣ)..." (idem, 44. 19, ibid.).

Textul grecesc, când nu substitue terminii uzuali, parentetici, ca Biblia de Oxford, d. ex. care dă respectiv: τὴν ζύμην (7. 18) şi πέμματα (44, 19), are, în ambele locuri: χαυῶνας, pe care Suidas îl glosează: ἄρτους ἐλαίῳ ἀναφυραθέντας κριθίνους ἢ λάχανα ὀπτά, i. e. panes hordeaceos oleo mixtos vel placentas (v. Stephanus, *s. v.*).

Acest χαυών, care explică perfect pe *havone*, nu face însă acelaşi lucru pentru *hamoni*.

Cine ştie însă, ce rol joacă până azi, în carnavalul evreiesc care e „Purim" (serbătoarea sorţilor), amintirea lui *Haman*, puternicul ministru al lui Asueverus, cel răpus de Esther, va recunoaşte fără greutate în acest *hamoni* un simplu pendant românesc la germ. *Hamanstaschen* s. *Hamansohren*, it. *orecchie d'Aman*, numele prăjiturilor simbolizând chipul urgisitului prigonitor al lui Israel (v. Piercy, *Murray's illustrated Bible Dictionary*, Londra 1908, p. 725), *„hamănu!"* Evreilor din Moldova noastră: un nume biblic, deci, designând o speţă de turtă, — ca şi *alivencile* sau *ghismanele*.[1].

[1] Pl. *ghismale* (v. Dict. Ac., *l. c.*) s'ar puteà considerà şi ca efect al analogiei cu *sarmale*, vreau să zic, în genere, cu turcismele în *-mà*, de care va fi fost apropiată terminaţia *-man(ă)*. Cf., de altfel, în acelaşi sens, şi: rom. *peştiman*, *băcan* (pe lângă *bacal*), faţă de prototipele turc. *peştimal*, *baqal* (de unde: *Bacaloglu*).

©BCU CLUJ

2. Apusat.

Cuvântul se găseşte într'un cântec popular din Romanaţi, publicat în *Graiul Nostru* (I, 84):

Frunză verde salbă moale,
Mai pe valea Galbinii
Şi pe-a Gălbinuşii
Vin Tătarii Crâmului
Şi cu ai Buzducului[1].
Sân(t) trei sate *apusate*, nevăzute,
Şi de agi neştiute;
Da sătenii ce făceà?
Luà pe agi 'n goanà.

Culegătorul glosează: „dosite", iar autorul glosariului (II, 198) repetă, amplificând: „*apusat*, dosit, ascuns", — gândindu-se, evident, la *a apune* (cf. şi mr. *apus*, „jos, scurt, scund, umil"), deci: *apus* + *sat*.

In realitate, însă, acest *apusate* are a face, etimologic, cu *apus* şi *sat*, tot atât de puţin cât aveà a face cu *iscusit* şi *sat* acel *iscusate* din varianta Păsculescu, care nu e decât mgr. ἐξκουσᾶτος = lat. *excusatus*, „scutit de bir", ca şi it. *iscusato* (v. *Omagiul Iorga*, p. 52)[2].

Însuşi acest paralelism indică, în adevăr, direcţia în care trebue căutat sensul şi etymonul.

E vorba de nişte sate „lăsate în pace, neturburate cu perceperea impozitelor": „*Să fie în pace* şi 10 argaţi lumânărari, carii sânt de lucrează la lumânăria domnească, de bir slujitoresc" (N. Iorga, *Studii şi doc.*, VI[1], 345); — „Ca *să fiţi în pace* de bir şi de bou şi de oaie seacă... Şi voi, toate slugile Domnii Meale... să căutaţi foarte să vă feriţi de acest sat şi *în pace să lăsaţi*..." (*Arhivele Olteniei*, II, 29); — „au fost sate domneşti de straje ţărâi... Pentr'acesta lucru dumnealui frate-mieu... *să dea pace* acestuia satu" (*Rev. Ist.*, X, 100), etc., etc.

[1] Probabil, fuziune din *Bugeac* (p. *Bugeaclâu*, ca n. de fam., *ibid.*, I, 359, cf. şi *Bugeaclăi*, alterând cu *Bugeceni* = Tătari din Bugeac, în „Magazinu Ist.", IV, 154 sqq.) şi *Başbuzuc* (plus *Buzdugan*).

[2] Pentru condiţia juridică şi socială a acestor *iscusaţi* (*excusati*), atât faţă de *libertini* şi *coloni*, „semi-liberi", ca şi dânşii, cât şi faţă de cei neliberi (*homines, servi, ancillae, servae*), v. special: Kretschmayr, *Gesch. von Venedig*, I, 193 şi A. Stöckle, *Spätrömische u. byzantinische Zünfte*, p. 12. (Despre ἐγκουσᾶτος, cf. nota lui Ducange la Anna Comnena, ed. Bonn, II, p. 603 şi Schmitt, *The Cronicle of Morea*, p. 605).

©BCU CLUJ

Acest soiu de „requiescant in pace“ (cf. fr. *quitte* = *quietus*, ca sinonim al lui *excusatus*) arată, însă, că originea lui *apusat* e într'un lat. **appausatus*, din acelaşi *pausare*, care a dat românește pe *paus* (cf. şi *apaos*), pe *răpaus*, care se întimpină el însuşi în expresia *carte de răpaos* = carte de scutire (v. *Ist. Domn. Ţării Rom.*, ed. Iorga, p. 115, n. 2), ca şi pe *răposà*, al cărui sinonim, *odihnesc*, are, de asemene, accepţiunea juridică în chestie: „I-au făcut Măria sa [lui Gavrilaşco, biv vel-clucer] şi hrisov, ca *să fie odihnit* totdeauna *de dijmă*, şi să ţie oameni scutiţi, şi de tot felul de dobitoace... Această milă o au făcut Măria Sa şi mai nainte cu loniţă Roset... miluindu-l cu hrisov domnesc, ca să fie *odihnit de dăjdi*, iproci“ (Radu Popescu, în „Magazinu Istoricu“, IV, 129).

Intervenţia lui *apus* — dacă e necesară — e, în orice caz, posterioară.

3. Beleaznă.

Aparţine, fără îndoială, la familia rut. *blyzna*, „blessure, cicatrice“ (e tocmai sensul său), cum a susţinut d. Puşcariu, *DR.*, I, 225).

Intermediarul imediat este, însă, probabil, ung. *belezna*, „vitium telae, licium, fadenbruch, fehlwurf im weben, eintrag beim gewebe“ (Gombocz-Melich), al cărui sens uşor divergent nu l-a împiedecat pe Miklosich (Et. Wb.) să-l subsume, împreună cu varianta *bilizna*, supt *blizna* (vsl. „narbe“), ca şi pe rus. *blizna*, „dünne stelle in der leinwand“ (*ibid.*).

4. Blazgonie.

Cunoscutul termen popular pentru „parodie a cântărilor bisericeşti slave“ şi, apoi: „poznă, caraghiozlâc“, n'a fost explicat satisfăcător.

Dicţ. Acad. trimite la *blaznă*, iar Şăineanu la *blagomanie*.

Adevărata origine pare a fi polonă: *błazgoń* „radoteur“, *błazgonić*, „radoter“.

5. Botă.

În locuţiunea: *a nu şti botă (boată)* = nimic (cf. *boabă*, *tufă*[1]), „Primaru' nu ştie carte *botă*“ (Dicţ. Acad.).

[1] Cu acelaşi înţeles, de „nimic“ (cf. *hici*, *canci*, etc.), găsim în rev. „Ion Creangă“, V, 376 şi: *tenchiu*.

©BCU CLUJ

E, foarte probabil, un simplu dublet al lui *bechiu*, idem, de fapt: *bet'u* = ung. *betű*, „slovă" (Tiktin, *s. v.*) reflectând varianta ung. *bótő*, *bọtọ*, (v. Gombocz-Melich, *s. v.*).

De comparat sînt cunoscutele expresii gr. pentru *a nu şti carte*, i. e. *ceti şi scrie*: vgr. γράμματα μὴ εἰδώς = ἀγράμματος, *illitteratus*, „analfabet", în opoziţie cu περὶ γράμματος σοφός, apoi μήτε νεῖν μήτε γράμματα (proverb) şi ngr. δὲν ξέρει γράμματα, cum şi sinonimele româneşti: *nici o râţă* = nimic (rev. „Ion Creangă", I, 122), lit.: „niciun ρ (râţă)", *nici o iotă*, idem, de obiceiu amplificat cu *o cirtă*: „după ce cu sfat de obşte au aşezat [Ipsilante] suma.... *o iotă sau o cirtă* n'au mai strămutat" (Mineiul pe Nov., 1778, în *Bibl. rom. veche*, II, 228), lit.: „nici un iota şi nici o linie (sl. *črŭta*)".

Alte nume de litere cirilice, păstrate ca apelative în lexicul rom. actual: *bucoavnă (azbucoavnă)*, *bucvar*, *buche* (*bucher*, *bucheresc*; *buchisesc*, propriu: „silabisesc, slovenesc, slomnesc" ?), *buchеazbà* (= buche-az-vea[de]; cf. *bucheasvè*" în expr.: „ia aşa de *bucheasvé*" = de formă, de mântuială: Furtună, *Cuv. scumpe*, 36), *on(urĭ)*, „nişte floricele mărunte şi înşirate în rânduri", pe pieptare (v. Păcală, *Răşinari*, p. 515, cu figura aşazisului „on ocolit"). — În *glagole* şi *mislete* (acesta, provincialism bucovinean, însemnând „om greoiu la minte"), nu avem a face, în schimb, cu numele *slovelor* respective.

6. mr. Bubótă.

'Făină ori pâne de porumb, mălaiu: *pâni de bubotă* (pâni de porumb); *pită di bubotă* (plăcintă de porumb)' (Dalametra).

E alb. *bobotɛ* 'Mais' (G. Meyer); varianta din Corcea: *bobotɛ* 'ἀραπόσιτος βραστός' (*ibid.*) pare a indică radicalul *bob (boabă)*, care s'ar puteà considerà, faţă de rom. *buburuz(ă)*, în acelaşi raport ca *coc (cocă)*[1] faţă de *cucuruz* (cf. şi *cucuruz* de brad).

7. Calinarşi.

'La 2 copii *calinarşi* de la biserica cia mare' (N. Iorga, *Docum. fam. Callimachi*, II, 133).

E pl. arhaic de la **calinarh* (cf. *monarşi*, *monaşi*, *patriarşi*),

[1] Pentru acesta, v. DR., II, 623 şi cf. ngr. κόκκος „grain, graine", ngr. = pop. κουκί, κουκκί „fève, grain; suffrage" (Contopoulos).

©BCU CLUJ

formă coruptă din *canonarh* (**caninarh*) = ngr κανονάρχης, „lector canonum", ale cărui reflexe slave se pot vedeà la Berneker, sub sl.-bis. *kanarchъ*.

8. Calitaş.

Numele unei substanţe chimice, întrebuinţate în vopsitorie ; o menţionează Pamfile-Lupescu (*Cromatica poporului român*, p. 238), după un tarif vamal din 1827 : „piatra de boià ce să chiamă *calitaş* (Ghibănescu, *Surete şi izvoade*, VI, 248).

E turc *qalya tašii* (s. *toprağii*), „potasse" (Barbier de Meynard, II, 471) ; cf. *al-qali*, „cendres de soude et la plante elle-même" (*ibid.*).

9. Chersìn.

'Covăţică adâncă şi scurtă' (Mold.).

Pol. *krzynow*, „jatte, plat rond de bois", la care se gândeà Cihac (II, 48), n'a fost acceptat nici de Şăineanu, care-i preferă menţiunea „originii necunoscute".

Dar turc.-pers. *kersenè*, „plat, vase pour contenir le pain, les fruits, etc." (Kieffer-Bianchi, II, 591), poate sperà altă soartă.

10. Chirfosală.

'Incurcătură, amestecătură, de nu-i dai de rost' (Nicolăescu Plopşor, *Vorbe olteneşti*, p. 6). — 'Incurcătură, zăpăceală ; se face o *chirfosală* şi un râs" (Creangă)' (cf. Şăineanu, *Dicţ. univ.*: „origine necunoscută").

E sârb. *krvosalija*, 'schwere [i. e. blutige] Arbeit' (v. Miklosich, *Et. Wb.*, sub *krŭvĭ* 'Blut').

Chilfosală = bătaie din rev. „Ion Creangă", II, 80, e o simplă variantă, implicând, poate, totuşi, o apropiere de *chelfăneală* sau *sclifoseală* [1].

11. Cuţurèle.

„Aşchii mici, surcele" (Codin, *O seamă de cuvinte din Muscel*, p. 24).

Derivat dintr'un **cuţur* = ngr. κούτσουρ, τὸ, „truncus" (Passow, *Popularia carmina Graeciae recentioris*, p. 616), κούτσουρον, τὸ, „bûche, souche" (Contopoulos)

[1] Traducerea lui *chirfosală* prin „das Gekicher" (Barcianu) a rezultat din confuzia cu *chicoteală*, „rire étouffé ; râs înfundat, pe înfundate".

©BCU CLUJ

12. Dulupăresc.

'A *dulupări* = a săvârşi un lucru presupus peste putere' (rev. „Ion Creangă", IV, 369).

Atestat în regiunea vecină cu mănăstirile din jud. Neamţ, cuvântul ar puteà fi o alterare din ngr. δουλοπαροικίζω, „robesc ca un şerb mănăstiresc (δουλοπάροικος)" „muncesc din greu, din răsputeri, peste puterile mele", al cărui reflex fidel ar fi fost **dulopărichesc* s. **dulopărichisesc*.

13. Duvar.

'Zid' (Boceanu, *Cuvinte din jud. Mehedinţi*, p. 91).

E turc.-pers. *douvar*, „mur" (Kieffer-Bianchi, I, 573).

14. Făşiu.

„Chacun des deux hommes ayant épousé deux soeurs, beau-frère" (în Bănat).

Dicţ. Acad. îl consideră ca un adjectiv substantivat (sc. cumnat), derivat prin *-iŭ* din *faşă*.

Cuvântul există în croată: *faša* sau *paša* şi *fašo*, idem, fiind socotit ca identic cu *pašenog* (Mažuranić, *Prinosi za hrvatski pravno — povjestni Rječnik*, p. 304), *pašanog*, adecă osm. *badžanak*, „beau-frère, mari de la soeur de la femme" (*Revue des Études Slaves*, I, 50), din care mr. *băginac*, idem; cf. cr. *kum*, 'compater, patrinus' (*ibid.*, p. 556), o reducere hipocoristică din *kumpatr-*, *kumpotr-*, „cumătru".

De însemnat că *cumbară*, obicinuit în mr. (din ngr. κουμπάρα), se găseşte, sporadic şi'n dr. (atestat în rev. Ion Creangă", V, 278: „*cumbară* = cumătră").

15. Fotaz.

A fost socotit ca representând pe ngr. φουτᾶς, „fotă" (v. Dicţ. Acad.) şi, în consecinţă, ca având, probabil, înţelesul de „cioltar", care ar rezultà dintr'un pasagiu ca cel din Miron Costin: „Copiii din case cu mare podoabe şi cu *fotaze* la cai", citat acolo.

Adevăratul etymon, în deplină concordanţă cu sensul, pare a fi turc. *(k)hotoz* (*qotaz*, *qotas*, *qotaq*), despre care Barbier de Meynard (I, 718) dă următoarele explicaţiuni: „Primitivement, c'était la queue d'un buffle qui vit entre la Chine et l'Inde; on

©BCU CLUJ

la suspendait en guise d'ornement au cou des chevaux, ou comme enseigne, à la hampe des drapeaux. — En osmanli: 1⁰. parure, ornement, coiffure et beauté en général; — 2⁰. huppe, aigrette d'oiseau". — Cf. *ibid.*, II, 174, s. v. *çatch*, „cheveux, chevelure": *çatchlu cegher*, „buffle poilu c.-à.-d.: queue de buffle, jadis ornement des chevaux et, plus tard, synonyme de parure, ornement", şi II, 178, *s. v. çargheu*, „bande, bandelette, ceinture, lien": „la coiffure à aigrette [la femei], nommée *khotoz*".

Prefacerea lui **hotaz*, forma genuină, în *fotaz*, se poate explică, fie printr'un fenomen de hiperurbanism, fie prin influenţa lui *fotă* (din turc. *fotâ*).

16. Garoş.

'Tacheté (despre animale); pătat pe spinare cu negru, iar pe piept şi pe picioare cu roşu ori alb'.

Dicţ. Acad. compară ung. *garos*, „mândru, fudul", şi declară etimologia necunoscută.

Exemple de felul lui *capră garoşă*, citate acolo, arată că originea cuvântului rom. e în sârb. *garuša*, „schwarzes Schaf", de la *gar*, „Russ, Schmutz, Strohasche", — deci, propriu: „cenuşiu, gris-cendre". — Aceiaşi obârşie o are megl. *garş* din *capră garşă*, „capră pestriţă, care este neagră şi are pete albe, ori albă cu pete negre" (Papahagi, *Megleno-Românii*, II, 81), pe care n'a izbutit să-l identifice d. Candrea (*Grai şi Suflet, I, 38*)[1].

17. Gealalâu.

„Puţinie Tătari au fost veniţi ciaste dzile, neşte *Gealalkĭ*; deci s'au turnat înnapoi, şi au mănat Măria Sa Vod soli la Hanul pentru aeştea *Gealalkĭ*, căci au venitu" (scrisoare câmpuiungeană de pe la începutul sec. XVII, în N. Iorga, *Doc. Bistriţei*, I, no. XVI).

E turco-tătarul *ğelalî*, „rebelle, bandit" (Youssouf), din care şi n. de fam. *Gealalău* (N. Iorga, *Studii şi documente*, VI², p. 420, nota), *Gealaleul* (Ghibănescu, *Ispis. şi zapise*, III, 1, p. 250).

Din aceiaşi familie: *Adalâu* = turc. *adalî*, „insular" (N.

---

[1] Pentru *varăşa*, „nume care se dă oilor bucălăi cu galben pe bot" (*Convorbiri Literare*, 1922, p. 371 = Nicolăescu-Plopşor, *Vorbe oltenești*, p. 16) cf. *varos*, „rubens" din Anon. Bănăţean şi *varoş(i)* din N. Drăganu, *Codd. Todorescu şi Marţian*, p. 231. — *Gărcş* = om cu obrajii roşi şi frumoşi din rev. „Ion Creangă", VI, 253, e glosat, evident, cu gândul la *roş*.

©BCU CLUJ

Iorga, *l. c.*, p. 281: „Ne arăţi că sânt în Bosance vreo 7—8 *Adalăĭ*“), *Benderliu* (cf. *ibid*, p. 307: „Turcii *benderlii*“, i. e. din *Bender*, Tighinea, ca şi „Turcii *hotinceni*“, din *Hotin: ibid.*, p. 326), *Sofialâŭ* = *Sofiot* s. *Sofian*, „din s. de Sofia“: Acsentie Vlădica *Sofianul* (s. *Sufianul*), la Radu Grecianu, ed. St. Grecianu, p. 46. [1]

18. Gulguleà.

'Revoluţie, răzmiriţă': „Şi în puţin au fost de n'au făcut atuncea norodul din Ţarigrad *gulguleà*, atâta cât şi Sultanul în mare peire ar fi fost, de n'ar fi răspuns că va ucide pre Cara-Mustafa“ (N. Iorga, *Operele lui Sava Brancovici*, Iaşi 1916, — extras din „Rev. Istorică“, — p. 115) [2].

E turc. *ghoulghoulè*, „tumulte, contention, débat, vocifération“ (Kieffer-Bianchi, II, 328); cf. *ghoulghoul*, „tumulte, cri, bruit; glouglou de la bouteille“ (*ibid.*), din care şi sârbeşte *gungula*, „Getöse, Tumult, Wirrwarr“ (Filipović).

19. Ingenà (a).

'A micşorà vitesa: omul *îngenează*, când îmbătrâneşte şi de-abia se mişcă' (rev. „Ion Creangă“, I, 251).

Presupune un prototip latin **ingenuare*, de la *genu*, „genunchiu“; cf. *genuncheriu*, despre un cal slab de *genunche* (care *îngenunchiază*, cade în *genunchi*), iar, pentru etymon însuşi: lat. *congenuare* şi *ingeniculare*.

20. Logoliţă.

E atestat, împreună cu primitivul său, într'o cimilitură a cântarului: „*logoliţă*, *loga*, spânzură 'n Moldova“.

Pascu (*Despre Cimilturi*, I, 228) încearcă o explicaţie fantastică, din *cimiliga*.

Adevărata origine e, fără îndoială, ung. *lógó*, participiul de la *lógni*, „a spânzura, a atârnà“, — tocmai înţelesul enigmei.

[1] *Sugrumale* Căpitanul (*ibid.* 225) e Συγουρομάλλης, „cu părul creţ“, *Creţu*, apropiat de *sugrum*, *zugrumà*.

[2] Un important izvor de limbă: „pungă de *fringhie*“ (*ibid.*); — „iară la *chibeaua*, c osciugul prooroculuì celui mare puindu-l afară“ (p. 116) = turc. *kiabè*, „nom du temple de la Mecque“ (Youssouf).

©BCU CLUJ

21. Moşneag.

Onomastica slavă oferă o întreagă serie de nume de tipul: *Babonêg, Babonjeg, Boljenêg, Dragonêg, Mironêg, Ponêg, Pribinêg, Većenêg* (Mažuranić, *Rječnik*, pp. 12, 272), la care putem adăugi, ca reflexe din toponimica românească: *Cepeneag*, care pare mai aproape de *Ţepeneag*, n. de fam. bănăţean, ca şi *Zepeniag* (Şezătoarea, XXXI [1923], p. 81) decât de *Peceneag(ul)*, şi e, fireşte, diferit de *Căpeneag* = *Chepeneag*, corespunzător cunoscutului ungurism; apoi: *Dobroneag* şi *Voineag*, munte în Argeş, pentru care cf. şi n. pers. *Voineag* (Ştefulescu, *Doc. sl.-rom. rel. la Gorj*, p. 280), eponimul probabil al satului gorjan *Voinigeşti*.

Credem că un *-neag*, desprins, ca dezinenţă comună, din această serie de nume, ar puteà explicà pe *moşneag* al nostru: *moş* + *-neag*, mai bine decât *moşan* + *-eag* (Pascu, *Sufixele*, p. 205), sau *moşnean* cu substituţie sau adiţiune (cumul) de sufix: *moşneneag* (Hasdeu-Schuchardt, *Cuvente den bătrâni*, 294, no. 124; Supl. I, p. XCII), — ca să nu mai vorbim de explicaţia *Moş-Neagu*, în care crede, totuşi, d. Weigand.

În *Boşneag* (de unde topon. *Boşnegi*), avem suf. *-eag*, substituit lui *-eac* (*Bosneac* = *Bosniac*).

22. Nisane.

'Semne ca momâiele, legături de grâu, când se seceră' (rev. „Ion Creangă", II, 135).

Evident, turc. *nišan*, „marque, signe: décoration, insigne", atestat în acest din urmă înţeles la Şăineanu, *Infl. or.*, II ²: *nişan*, „ordre, insigne", cf. *nişangiu* şi *nişanliu* (*-s-* pro *-š-* nu e o greşală de tipar, ci un indiciu de mediaţiune ngr., ca şi'n *nisangiu, nisamgiu*, pentru care v. Tiktin, *s. v.*).

23. Pazvant(ă).

Într'o poveste din Dobrogea: „iel [fiul] a sumeţat mâna şi s'a văzut *pazvantu* ăla, care ierà dă la iel [tatăl-său] lăsat. — Ho, nu mă tăià, că ieu sânt ta-tău, ce, ce-i *pazvantu* ăsta? că ieu ţi l'am lăsat" (*Graiul nostru*, I, 367; cf. p. 366, unde apare varianta *pazvanta*, glosată, după explicaţia bătrânului de la care s'a culeş: „un fel dă dicoraţie").

©BCU CLUJ

Originalul cuvântului e, fără îndoială, turc. *pazvend* (din pers. *bazou bend*, „attache-bras, gros bracelet qui s'attache au bras, brassard" (Barbier de Meynard, I, 380), în faţa căruia cad explicările ipotetice din „Anuariul Inst. de Ist. Naţională" din Cluj, I (1922), p. 319, nota [1].

De însemnat sinonimul *belezic*, „inel, verigă" (la puşcă), din turc. *belezyk*, idem (v. Dicţ. Acad.); cf. şi *belciug*.

24. Pleamă.

'Soiu: I-o *pleamă* rea, seamănă tat'so' (rev. „Ion Creangă", II, p. 277).

E vsl. **plěme*, nsl., s.-bulg. *pleme*, rus. *plemja*, „semen, suboles, tribus" (Miklosich). — Pentru sens, cf. şi *poamă* din „poamă rea", i. e. *rod* rău (fig.), cum şi acel *chijă* = „soiu": „îi *chijă* rea şi pace!" (*ibid.*), care e, vădit, identic cu *cheză* (piază), pl. *cheji*.

Neînregistrat la Tiktin, care nu dă decât pe omonimul *pleamă*, „Fleck auf der Haut" (din pol. *plama*).

25. Prepinge (a se).

'A socoti o parte de ceva într'alt loc. S. e.: 5 lei s'au *prepins* dela mine la el. Alt exemplu: S'a *prepins* de la fiecare tot câte un stânjen, ca să iasă şi pentru Stan Tăgârţă 10 pogoane' (rev. „Ion Creangă", VII [1914] p. 52).

Înţelesul de „a echilibrà, a cumpăni cu scumpătate" al lat. *perpendĕre* e vădit.

Pentru fonetism, cf. *a (se) încinge* = lat. *incendere*, etc. [2].

[1] Adevăratul etymon al megl. *liscuveti*, de care se vorbeşte acolo, e bulg. *leaskov*, „schisteux" (*Archivum Romanicum*, VI. 231), în sprijinul căruia se pot citâ: dr. *lèşcovă*, „bolovan mare de pământ. scos de plug" (Boceanu, *Cuv. din Mehedinţi*, 15), *loscoboi*, „bulgăre mare şi lucit, scos de plug" (*Şezătoarea*, VIII, 87).

[2] *Impinge* (*a*) = *impendere*, şi la Cazaban, *Doamna de la Crucea-Roşie*, p. 15: „Ce crezi, domnule, ce crezi, că, dacă-mi *împingi* acolo o mie de lei pe lună, m'ai procopsit!". — Sensul e, evident, acela de „a plăti" şi cuvântul n'are a face nimic, subt raport etimologic, cu *împinge* = *impingere*, ci derivă, precum arătase şi G. Giuglea într'o comunicare făcută la Muzeul Limbei Române, din lat. *impendere*, cu acelaşi schimb analogic între *d* şi *g* ca în *purceg* etc.

©BCU CLUJ

26. Prooratec.

'Prorocitor, ghicitor': „un săhastru *prooratec*, adecă carile cunoşte lucrările viitoare" (D. Cantemir, *Hronicul vechimii Romano-Moldo-Vlahilor*, ed. Tocilescu, pp. 409, 885 [1]).

Originea e evidentă: ngr. προορατικός, „prévoyant".

Cuvântul ridică însă — şi, după părerea noastră, rezolvă — problema dublării lui *-o-* (*prooroc*) din etimologicul *proroc* = vsl. *prorokŭ*, lit. „praedictor".

Ni se pare, în adevăr, că legătura între „prezicător" şi „prevăzător", amândouă atribute esenţiale ale profetului, pe de o parte, iar, pe de alta, faptul că, mai ales pe terenul bisericesc, influenţa slavă s'a încrucişat cu cea grecească, îndreptăţesc concluzia, că dubletul *prooroc*, care e posterior lui *proroc* [2], a rezultat din amestecul formei slave, originare, cu gr. προορῶ (προοράω, προορίζω).

27. Rapanghel(e).

In locuţiunea pop. „a luà la *rapanghele*" (la Ispirescu, de ex.), însemnând, nu chiar: „a trage o bătaie ţapănă", cum zice Şăineanu (*s. v.*), ci: „a luà la socoteală, la răfuială, din scurt" etc.[3].

Se poate explică printr'o simplă metateză din ngr. παραγγελία,

[1] De „*bogonosnicii* sihastrii Aschitacii" = de-Dumnezeu-purtătorii (*theophoroi*) sihastri asceţi (ἀσκητικός), vorbeşte Dosofteiu, în *Vieţile Sfinţilor* (v. *Bibl. rom. veche*, I, 244). — Pentru sufix, cf. şi: „*arhiieraticească* bunătate", în „Prefaţa Triodului din 1762" (*ibid.*, II, 33) = ἀρχιερατικός, „arhieresc, episcopal, pontifical". — Alte derivate mai puţin obişnuite în *-atic*, desvoltate însă pe teren românesc, v. la Radu Greceanu, ed. St. Grecianu: „*crudateca* lor răutate" (p. 104), „mintea lui cea *zburatică*, meletisind [= meditând, având de gând: ngr. μελετῶ] ... surparea şi desrădăcinarea Domnului" (p. 202); cf. „mintea cea *zburatecă*" (p. 208); apoi: *streinatic* (D. Raletti, *Suvenire*, p. 242). — Pentru *pălăvatic*, „nebunatic, fluşturatic" (şi la Viciu, glosat: „beat de cap"), cf. bulg. *palav*, ngr. παλαβός, „fou, sot, imbécile".

[2] Πρωωροκѣл (1654), προωρωκѣл (ca. 1750), — găsim în Gaster, *Chrest.* I, 19 şi II, 66, — faţă de πρ̑ρ̑οчιλωρ (Coresi, 1579), πρ̑ρ̑οκъ (1607), πρ̑ρ̑ορκъ (1643), — după acelaşi, I, pp. 17, 40, 108, — şi πρ̑ρ̑κъ, πρ̑ρ̑κъ, πρ̑ρ̑οκъ. πρ̑ρ̑чїε din Ps. Scheiană (după facsimilele ed. Bianu, pp 1, 3).

[3] Sinon. **a luà la rănciog pe cineva* = a-i luà socotelile, a-l luà de scurt (Boceanu, p. 101), se explică prin *rănciog*, 'Deichsel des Pfluges' (Tiktin); cf. şi *a luà la resteu* (nu: „la rost"!), în rev. „Ion Creangă", II, 120.

©BCU CLUJ

„ordre, précepte, instruction, commande", παραγγελτός, „commandé, ordonné": ideea unei intervenţii autoritare, cominatorii!

De colaborarea ngr. ῥαπίζω, „pălmuesc, lovesc", nu credem că e nevoie.

28. Rutes(u).

Explicaţia din lat. *rursum* + *item*, propusă (*DR.*, I, 250) de Giuglea, — singura ce cunoaştem, — nu pare a fi găsit adepţi.

Una mai puţin complicată ar fi, credem, din lat. *retroversum* sau *retrorsum (retrosum)*, de unde prin metateză şi disimilaţie: **rotreversum*, **rotresum*, **rutresu*, *rutes(u)*.

Greutăţi fonetice, care să se împotrivască acestei derivări, nu vedem, fiindcă cuvântul poate aveà accentul pe silaba *-te-* tot atât de bine, ca şi pe iniţială, cum presupuneà Giuglea; iar, în ce priveşte sensul, *retrorsum*, *retroversum* au acelaşi radical, ca şi *rursum*: ideea comună, fundamentală, e aceea de „întoarcere îndărăt", „reîntoarcere, revenire la punctul de plecare", „reluare", „repetare" (cf. cunoscuta formulă: „Şi iarăşi mă'ntorc şi zic . . .").

29. Schilod.

Sensul de „schilav, estropiat", permite, credem, derivarea dintr'un ngr. *σκελώδης, de la σκέλος, „Bein", „jambe" (ca ξυλώδης, de la ξύλον) = σκελετώδης, „semblable à un schelette, décharné"; cf. *numai pielea şi ciolanele* („per tenues ossa sunt numeranda cutes") şi ngr. σκελός, „cagneux".

Variante *schidol*, sporadică, e ulterioară, ca şi *schilog*, explicat de Pascu (*Etimologii româneşti*, I, 68) prin contaminaţie cu *olog*.

30. Smidă.

'Buschwald' (Tiktin). — 'Pădure, copăcărie, căzută jos' (M. Lungianu, *Zile senine*, p. 220). — Variantă *sâmidă* (Bistriţa-Năsăud; comunicat de dl S. Pop).

Pare identic cu ngr. (= vgr.) σημύδα, „mesteacăn".

Moldovenismul *smideşte*, „fulgeră" cu care-l pune în legătură Şăineanu, *s. v.*, aparţine, evident, la *smidă*, „piatră, grindină", atestat în textele vechi (Ps. Scheiană, etc.).

©BCU CLUJ

31. stambă (a da în).

Intr'o notiţă din „Arhiva“ ieşeană, d. A. Scriban propunea, pentru această expresiune, o explicaţie deosebită de cea care i se dă de obiceiu, în legătură cu *stamba* (ngr. στάμπα = it. *stampa*), „presă“=„tipar“ şi „ziar“ (cf. şi *a da la gazetă*).

Putem opune nu o contra-propunere, ci documente, arătând însăşi geneza expresiei.

In „Predoslovia“ lui Chesarie la *Voroavă de întrebări şi răspunsuri întru Hristos*, Bucureşti, 1765 (v. *Bibliografia rom. veche*, II, 169), se spune limpede: „Deci acum tâlmăcindu-să pre limba rumânească, *s'au dat în stambă* cu buna socotinţă şi cheltuială a pré-sfinţii sale Părintelui Mitropolitu a toată Ungrovlahiia Chyriu Chyrŭ Grigorie...“. — In „Predoslovia“ la *Critilu şi Andronisŭ*, Iaşi, 1794 (v. Gaster, *Chrestomatia*, II, 151): „... că este vrednică de *a se da lo lumină în stambă* pre limba noastră“. — In ms no. 301 din 1817 al Acad. Rom. (v. *Catalogul* d-lui I. Bianu, vol. II, p. 1), vorbindu-se de un hrisov, se spune că el „*s'au dat şi în stamba* tipografiiĭ politiceşti a oraşului Eşului“.

Nu e vorba, deci, — cum crede d. Scriban, — de „mahalaua“ orală, de „gura-lumii“ şezătorilor, ci de publicitatea prin presă, adecă prin „tipar“ în genere şi, în deosebi, prin ziare.

32. Stupai.

Il găsim atestat în fragmentul istoric în versuri „Istorie Ţării-Româneşti la leatu 1769“, publicat de d. N. Iorga în *Revista Istorică*, IV (1918), p. 156:

Un huiet şi-un chiloman
De *stupai* şi de aman.
. . . . . .
Orice mergea de 'ntrebai,
Eĭ îţi răspundeau: *Stupai!*

Cuvântul apare şi 'n partitura „Rusului“ („Pasmasky“) din *Jocul Păpuşilor* (la G Dem. Teodorescu, p. 122):

No, *stupaĭ* la tine
Na Sfete-Gheorghe, na grădine.

De asemenea, în „Cântecul lui Priscoveanu“ din colecţia Tocilescu (I, 99):

Că 'n sat nu mai e de trai,
Că ne dau Turcii *stupai*
Să ieşim cu toţi la plai!

©BCU CLUJ

E cunoscutul termin de comandă slav. *stupaj*, „pas, pasă, pleacă, marş!“

Pentru cronologia cuvântului şi — şi, implicit, a versurilor — însemnăm, că „vremea *stupaiului*“ făcuse epocă în istoria Bucureştilor, invadată, cu acest strigăt de teroare, de cetele prădalnice care-i ocupară, la 1769, puţin înnaintea Ruşilor (v. Hurmuzaki, X, p. XI): „Innaintea Divanului au avut judecată Nicolae Braşoveanul, cumpanistul, cu Mihai Necula, mărgelari de aici din Bucureşti, pentru nişte bumbac al lui, ce i s'au luat de nişte ostaşi, la vremea *stupaiului* . . .“ (N. Iorga, *Braşovul şi Românii*, p. 54; doc. din 1770).

Cf. şi sinonimul rus. *paşol*[1].

33. Talion.

'Numele popular al unui blastru făcut din diferite sucuri de plante'.

Nu e ngr. διάχυλον, termen farmaceutic pentru „impregnat de sucuri“, cum admite Şăineanu, *s. v.*, ci chiar turc. *talyoun*, «plante de la famille des malvacées, dont on fait des tisanes et des emplâtres» (Barbier, II, 267).

34. Tarpan.

'Un fel de coasă, cu coada scurtă, cu care se taie stuhul şi cânepa' (rev. „Ion Creangă“, III, 54).

E turc. *terpan* [= târpan], 'faux, instrument pour couper l'herbe et les céréales' (Barbier, II, 283), din ngr. δρεπάνη = vgr. δρέπανον, „secere“, din care şi mr. *ðirpane*, „coasă“ (Per. Papahagi, *Basme aromâne*, 581), alb. *ðrapen*, „secere“ (G. Meyer).

35. Verineă.

'Covor subţire de lână' (Viciu, 89).

Evident, acelaşi cuvânt cu *velinţă*, cum recunoaşte şi glosatorul. Dacă îl semnalăm, o facem mai mult fiindcă ne dă prilejul de a fixă etymonul lui *velinţă*, adecă al originalului românescului *velinţă* însuşi.

---

[1] Pentru varianta *arş!* (v. Şăineanu, *Dicţ. univ.*), cf. şi turc. *arš!* (= fr. *marche!*), la Redhouse: *ársh.* — Pentru psihologia unor atari subtilizări ale iniţialei, cf. şi fr *ardez* = *gardez!* (citat de Fraenkel, în „Anzeiger f. indo. germ. Sprach -u. Altertumskunde“, 41, p. 15, nota 1.

©BCU CLUJ

Se ştie, în adevăr, că etimologiştii şovăesc între *Veneţia* şi *Valenţa*: „covor de Veneţia" sau „covor de Valencia".

Ei bine, în Dicţionarul turc-frances Kieffer-Bianchi, turc. *velence* e glosat: „couverture de laine blanche à longs poils, dite de *Catalogne*" (II, 1197), — ceeace dovedeşte că originea *velinţei* trebue căutată în oraşul spaniol *Valencia*, iar nu în Veneţia.

Reputaţia Valenţei spaniole ca un centru de industrie textilă datează, de altfel, din antichitate: „sudaria Saetaba ex Hibere" (Catull, XII, 14) erau cearşafurile din Setabis, azi Xativa, în provincia Valencia (cf. Pliniu, *Nat. Hist.*, XIX, 9).

36. Vinimeriu.

Ca şi *Viniţel* şi *Vinicer*, e un nume popular al lunii Septembre, ca lună a culesului viilor, ngr. Τρυγητής[1] (v. Pamfile, *Sărbătorile de toamnă*, p. 41, nota 3, după Marian; cf. *ibid*, p. 73, unde *Viniceriu* se chiamă Octombre).

Pe când însă celelalte sinonime sânt derivate pe teren românesc, din *vinaţ* (v. şi Pascu, *Numele lunilor în românește*, în „Viaţa Românească" pe Septembre 1915), *vinimeriu* e, fără îndoială, descendentul direct al lat. *vindemiarius* (sc mensis).

Cât priveşte *-n(n)-* pro *-nd-*, fenomenul nu e fără exemplu în românește: *gânesc* = gândesc, *une* = unde (Cartojan, *Alexandria*[2], p. 111; Codin, *O seamă de cuvinte*, p. 76), *cân eram* când eram, *bolun* = *bolând* (ung. *bolond*), etc.; cf. rime populare ca: „De nimica *neascultând*, Făr' de dorul ei din *sân*" (Conv. Lit., XXI, 1055). — Ni se pare, totuşi, mai probabil, că, în speţă, avem de a face cu un proces latinesc: **vin(n)emiarius* pro *vindemiarius*.

37. Zandan.

'lară pre unii [vinovaţi] îi zideà în nişte *zandanuri* (gropi), care erà supt pirguri [=turnuri, πύργοι], făcute, şi acolo le rămâneà oasele; căci, când s'au meremetisit monastirea [Seculuĭ], au găsit în gropile acelea mulţime de oase de oameni' (*Hronologhie*

[1] Asupra numelor de luni în ngr., v., pe lângă Abbott (*The Macedonian Folklore*, ad loc.), în special: Buturas, Τὰ ὀνόματα τῶν μηνῶν ἐν τῇ Νεοελληνικῇ, Atena 1910.

©BCU CLUJ

Sfintei Mnri Neamțului, 1849, ms. Ac. Rom., no. 318; la N. Bănescu, *Stareţul Neonil*, p. 14, nota 1)[1].

Sensul precis e acela de „başcă, închisoare, temniţă" al turc. *zyndan*, „prison, cachot, endroit obscur" (Kélékian, p. 648).

38. Zănat.

Intr'o scrisoare din „Beciu" (Viena), 9 Mart 1767: „... Moşul cel de mijloc, care e *ab eadem stiva*, sau de un *zănat*, cu moşul cest mic..." (N. Iorga, *Studii şi documente*, IV, 98). — In novela „În lume" de I. Popoviciu-Bănaţeanu (ed. „Biblioteca pentru toţi", p. 45): „Sandu avuse vreme... să lucreze mai cu nădejde *zănatul*".

Şăineanu (Dicţ. Univ.[4], s. v.), care-l înregistrează pentru Bănat, îi ştie înţelesurile: „obiceiu (ex.: „tot satu cu *zănatu*", din Zanne, V, 660, unde şi: „Nu-i *zănat* fără halat" = nu-i meserie fără unelte); meştesug", dar nu-i cunoaşte etimologia: turc. *zan'at*, forma vulgară a lui *çana'at*, *çan'at*, „art, métier, art industriel; habileté de fabrication" (Barbier, II, 218 şi 220), poate prin filieră sârbă.

Cea mai veche menţiune a cuvântului este, după cât ştim, aceea din Anonimul Bănăţean (ed. Creţu, p. 380), unde apare ca *zenat*, fără traducere.

El e, deci, foarte probabil, numai un provincialism bănăţean: scrisoarea citată la început provine de la un cleric din aceeaşi regiune.

39. Zgarbură.

Se află, cu înţelesul de „încălţăminte", nu numai în Ps. Sch., ci şi 'n Anon. Bănăţean, ed. Creţu, p. 380: „*zgarbură* = calceus", sau în Gloss. slavo-român, socotit de Hasdeu ca prototipul Lex. Berînda (sec. XVII): „сκορμι, зграбури" (*Cuvente den bătrâni*, I, 312).

[1] De însemnat încă: „*părari*, treteni, costrăşi, şi mânzi" (p. 8) = *pătrari* (p. *costrăşi*, cf. şi n. de peşte şi *strâjnic*); — *ezoviţi* (p. 51) = iezuiţi — *cumplitie* (p. 53) = faptă cumplită, grozăvie (i. l. care le pune vârf la toate, umple paharul); — „*umilindu-se* de nespusă bucurie inimile noastre" (în scris. Stareţutui Neonil către Şaguna, p. 67) = *umplându-se*; — *fecemând* (p. 70, în scris. lui Şaguna: „apropiindu-mă de staolul turmei mele cei cuvântătoare..., l-am văzut din depărtare încă tot *fecemând* (*sic*), abea potolită fiind flacăra războiului") = *fumegând, fumând?*

©BCU CLUJ

Candrea (*Ps. Sch.*, I, p. CCXXXIII) era pe drumul cel bun, când recunoşteà o „rudă" a cuvântuluĭ românesc în tirol. *sgalbera*, „Holzschuh" (Schneller, *Die romanischen Volksmundarten in Südtirol*, p. 182), dar, în această privinţă, Schuchardt îl precedase cu mult (v. *Suppl.*, p. XXXII, la Hasdeu, *o. c.*), iar adevăratele piese de convingere îl aşteptau aiurea (REW., sub *dalmata*, „Holzschuh"): trevis. *dálmeda*, friul. *dálmide*, *dálmine*, *tálmine*, *gálmine*, veron. *zgálmera*, buchenst. *dérmena*, val.-sug. *dambra* (şi bresc. *zgálmera*, „Stelzen") oferă toată gama transformărilor fonetice de la *dalmata* la *zgarbură*, — fără a fi măcar nevoie de ipoteza unei contaminaţii cu *(s)gaibără* ori *scrabe*, „încălţăminte rele" (Viciu, 76), pentru care cf. şi *şcarchi*, „papuci pe talpă, târâiţi" (rev. „Ion Creangă", IV, 251) = it. *scarpa* (de unde şi sl. *skarpeta*, „Schuh", la Miklosich, Et. Wb., 298) şi lat. *carbatina* s. *carpatina* = gr. καρβατίνη s. καρπάτινον, „genus calceamenti rustici"[1].

V. Bogrea.

1. Catarámă.

E derivat dintr'un săsesc (neatestat) *kattənraməո*, care corespunde germanului *Kettenriemen* „cureà cu lanţ".

2. Cătréţ, cotréţ.

Subst. a. (Transilv.-de-nord, Bănat) = despărţitură făcută din scânduri sau din nuiele (într'un grajd sau într'o cămară), în care se ţin găini (Năsăud, com. *S. Poş*), c o t e ţ de galiţe, în care se ţin galiţele (Bacamezău, jud. Caraş-Severin, com. *L. Sirca*). Forma *cotreţ* mi-a comunicat-o dl *N. Drăganu*. (Când se pune claponul la clocit) *se acopere cu un cătreţ, ca desmeţându-se coponul, să nu poată fugì*. Economia, 106. E cuvânt împrumutat de la Slovaci, care zic *kotrec* (*Loos*, Dicţ. slov.-ung. 334), de unde au împrumutat, probabil, şi Ungurii pe *ketrec*, idem. E înrudit cu *coteţ*, cf. *Berneker*, 588.

3. Cebăluì.

Vb. IV-a 1⁰. A (se) ameţì, a (se) zăpăcì. Cf. *Anon Car.*; *Coresi*, *Ev.* 83/18 şi 20, 277/33; 2⁰. P. e x t. A stricà ceva (Mehedinţi, *N.***Rev. R.* a. 1910, 85), a rupe, a pocì, a diformà

[1] *Stibletă*, glosând româneşte pe *boconč*, „papuc, bocanci", în V. Caba, *Szilágy Vármegye román népe, nyelve és népköltészete*, [Viena] 1918, p. 95, e vădit acelaşi cu it. *stivalleto*, „piccolo stivale = aestivale", din care şi mr. *stifaletă*, idem. (cf. şi germ. *Stiefel*).

©BCU CLUJ

(Oltenia, *Conv. Lit.* LIV, 165), a ciocârti, a măcelări, a căsăpi (*Scriban, Arh.* a. 1912, nrul 4); 3⁰. A-şi bate joc de cineva (Mehedinţi, ib.). Sânt atestate şi formele: *ciăbăluì* -ĭ-, (+ *ciob*) *ciobăluì*. Are o familie foarte bogată: *cebăluitor, -toare, cebăluit, -ă, cebăluitură, cebală; descebăluì*. In *Dr.* II, 901 se ia notă de etimologia acestui verb dată de mine în nişte note filologice publicate în Anuarul LI al gimnaziului rom. din Braşov. Dl *A. Scriban*, în *Arhiva*, a. 1923, nrii 3 şi 4, dă ulterior ca etimon pe ung. *kaszabolni* „a măcelări". Ţinând seamă de sensurile vechi şi cele mai răspândite ale acestui verb în limba noastră, rămânem pe lângă etimologia dată de noi: ung. (*el-* s. *meg-*) *csábulni* „a fi sedus, înşelat, a se înşela; a se buimăci, a se ameţi" cf. *csábult* „istovit, biruit de..., rupt, obosit".

4. Chisâg.

Subst. a. Pungă, curea lată, şerpar. Cf. *Rev. Crit.* IV, 142. Ţiganii zic *chisâh*. (Cu grafie hiperurbană) *tisug* = sacculus. *Anon. Car.* Pentru acest cuvânt s'au dat până acuma, după cât ştim, două etimologii, şi anume după *Weigand* ar fi ungurescul *tétség*, iar după *I. Popovici készség* (Magyar nyelvőr, a. 1909, p. 213). Cea dintâiu o respinge dl *I. Popovici* cu drept cuvânt, fără discuţie. Cât pentru *készség* = unealtă, acesta a putut, cel mult, să împrumute cuvântului nostru pe *g* final, dar nu poate fi, în nici un caz, etimonul lui, deoarece n'are nici odată înţelesurile cuvântului românesc, iar afară de aceasta *készség* a dat în româneşte *chişig*, cum de fapt îl atestă însuşi dl *Popovici* (l. c.) sau *chisug*, atestat la plur. *chisuguri* = accesorii (amnar, cremene, iască, etc. com. *Viciu* sau cartuşe, praf, capse, alice, etc. Şez. V, 56/18). Cu înţelesul acesta se găseşte şi în ungureşte, cf. *Dr. Bátky Zs.*: Útmutató néprajzi múzeumok szervezésére, p. 85. La baza cuvântului nostru e turcescul *kise*, şi e, prin urmare, dubletul lui *chiseà* (*cheseà, chisà, ches, cheş*) = pungă (cf. ŞIO) ţărănească (*Păsculescu, L. P.*) de ţinut tutun (cf. *Pann*, Ş. l, 57/25, *Alecsandri, T.* 433, etc). jăşcău (*Viciu, Gl*), brâu lat de piele în care mocanii ţin banii şi (cu care) se încing (*Costinescu*).

5. Cioáclă, ceaclíe, ceáglă.

Se ştie că cuvântul unguresc *csáklya* ne-a dat dubletele *cioaclă* „sanie mică, de tras cu mâna" şi *ceaclie* „patină" (cf. *csaklie, Anon. Car.*). Al treilea derivat din acest cuvânt ungu-

©BCU CLUJ

resc e *ceaglă* „ciocan de spart gheaţa", cf. *ceac (Pamfile, I. C.* 108; J. II). Dl *N. Drăganu* îmi comunică, din ţinutul Năsăudului, cuvântul *ţaglă*, cu acelaşi înţeles; îl dă şi *Cihac*, II, 534, unde îl traduce cu „pointe", şi citează următorul exemplu din *Arhiva*, II, 19: *Iar în vârful săgeţilor acest fel de ţagle au făcut. Cihac* îl derivă şi pe acesta din *csáklya*, dar adaogă cf. germ. *Zacken*. E foarte probabil că forma *ţaglă* e o contaminare a acestor două cuvinte din urmă.

6. **Ciúhă.**

Subst. a. O prăjină înfiptă în pământ sau în poartă învelită la vârf cu zdrenţe (jud. Braşov) s. cu cârpe (Bucovina, com. *Al. Procopovici*) s. cu paie, sau o legătură de crengi de copac (*Ion Cr.* VIII, 90), servind mai ales drept momâie sau sperietoare pentru pasări s. semn de opreliştе pentru păscutul vitelor sau la miezuină (*Ion Cr.* VIII, 90, *Al. Procopovici*) pentru a arătà până unde au înaintat cu lucrul câmpului (*Damé, T.* 56), pentru a arătà plutaşilor şipotul apei (*Ciupala, PL.*). In Nemţişor, jud. Neamţ, se zice *ciuhtă*. *Cihac* îl derivă din ung. *csóva*, iar pe acesta din germ. *Zeichen* (II, 491). *Brăescu*, probabil, după *Cihac*, îl derivă de-a-dreptul din germană (M. 64). Cuvântul e de origine turcească (*čoha, čoka* „postav") şi a pătruns la noi prin filiaţiune slavă (cf. *Berneker*, 159). In limba ungurească se găsesc formele *csóva* şi *csuha*. Din acestea mai răspândită e forma cea dintâiu cu înţelesul de momâie, pe când *csuha* are acest înţeles numai în ţinutul Clujului, va să zică pe un teritoriu cu mult mai mic decât cuvântul românesc (cf. *Szinnyei*, 349—50), deci nu e probabil ca noi să-l fi luat de la Unguri. Mai de grabă presupunem că atât noi cât şi Ungurii l-am împrumutat din acelaşi dialect slav, probabil, din ruteneşte. Un augmentativ avem în *ciuhălău* „mătură de nuiele de mesteacăn (la stână)". *Păcală, R. Trans.* XLI, 84.

7. **Dârlăi.**

Vb. IV. A cântà o arie cu jumătate voce, fără cuvinte (Braşov). E săsescul *durrəin*, care corespunde mozelanului *duddələn* şi germ. lit. *dudeln* „a cântà din cimpoiu".

8. **Dop.**

Subst. a. Cuvânt întrebuinţat numai în dacoromână, cu înţelesurile: 1°. Astupuş; 2°. Fig. Om mic, scund, pitic (*Costinescu*, cf. *DDRF., Şez.* V, 15); 3°. a d j. (despre cocoş

©BCU CLUJ

s. găină) fără coadă (cf. TDRG.), scurt(ă), gros-groasă (cf. Contemporanul VII, 6). Cuvântul se găseşte atestat, după fişele Dicţionarului Academiei Rom., mai întâiu abia la C. Negruzzi, II 201/28. Pentru această noţiune găsim cuvântul astupătoare la Anon. Car. şi astupuş mai întâiu la Gorjan, H., iar verbul a astupà se găseşte, cu sens figurat chiar, la Varlaam, Neculce, etc. Supt articolul *dop* găsim în LB. şi *dopuş*. Verbul *a îndopà* îl întâlnim cu sensul propriu de „a pune dop, a astupà" numai la Pann, P. III, 85 şi la LM, pe când cu înţelesul de „a se înfundà cu mâncare şi băutură" îl are Cantemir, HR, 289/13, apoi îl găsim în Economia, 105, tot la Şincai, HR. II, 171/22, etc.

Dintre etimologiile date voiu amintì mai întâiu pe a lui Loewe, care îl derivă dintr'un gotic, căruia i-ar corespunde „nordfries." *Doppe*. Faţă de această etimologie, Bartoli (în *Das Dalmatische*, în Schriften der Balkankommission, 1906, p. 290—1) opune lat. *duct-ium*, care se găseşte în franceza veche, italiană şi albano-romană. Meyer-Lübke ocupându-se de etimologia lui Loewe, pe care o respinge, spune că e posibil să ne fi venit cuvântul de la Saşi. Deoarece însă nu ne spune care e forma corespunzătoare săsească, Puşcariu (DR. II, 399) consideră de probabilă etimologia lui Loewe, întru cât putem admite astăzi influenţă germană veche în limba română. De fapt există în săseşte cuvântul *Dop* cu înţelesurile de: „femeie groasă rotundă, astupuş" (cf. Dr. Gustav Kisch, *Vergleichendes Wörterbuch der Nösner u. moselfränkisch-luxemburgischen Mundart*, in Archiv des Vereins für siebenbürgische Landeskunde, XXXIII Band, I. Heft, p. 58). S'ar puteà spune că Saşii au împrumutat cuvântul de la noi, dar de vreme ce se găseşte şi în mozelană cu înţelesul de „prisnel, titirez gros, rotund", trebue să-l considerăm—cu Meyer-Lübke — de element săsesc în limba noastră, luat de la gospodarii şi negustorii saşi.

9. Inciocălà.

Vb. I[a] (Transilv., fam.). A face ceva cu multă trudă şi totuşi prost, a adunà, a înnădì, a începcià ceva cu multă osteneală. Cf. TDRG. *Luca. începù... a pune pe hârtie slovă, de slovă, până ce înciocălă vorba: „Iubite"*. Jarník, ap. TDRG. *Văzând că nu e glumă, Sasul făcù ce făcù şi înciocălă strigătura aceasta.* id. ib. E derivat din săs. *Tschachəl* (în dialectul din Nassau *Schachəl*) „zală de lanţ" (Kisch, Wb. 226).

©BCU CLUJ

10. Ivăr, vérver, vélvăr.

Ivăr (Braşov), *vérver* (Cârţa, Olt, Viciu, GL.), *vélvăr* (Racoviţa, Olt, Viciu, GL.) s. a. „clanţa uşii". Viciu se întreabă dacă nu e germ. *Hebel*. Nu e acesta, ci e germ. *Wirbel*, pe care l-am împrumutat din săseşte. Saşii din Preşmer, lângă Braşov, zic pentru aceasta *virvl*[1], care, prin disimilare şi prin prefacerea lui *vi* în *i*: ca în *in* în loc de *vin*, *ine* în loc de *vine*, a dat *ivăr*. Pentru celelalte forme româneşti sânt atestate următoarele variaţiuni săseşti: *vervl*, *verbl* (Scheiner. o. c.), *Werwel* (Sieb.-sächs. Wb. XXVIII).

11. Roábă.

E un împrumut din dialectul săsesc din sudul Transilvaniei care are *Rabbər* cu acelaşi înţeles ca în româneşte şi corespunde lui *Raddəbər* întrebuinţat în Hessen şi germanului mediu *radeber*, idem (Kisch, Wb. 178). Cuvântul face parte din termenii de zidărie aduşi la noi de măeştrii saşi. Cuvântul e feminin în săseşte şi aşa se explică căderea lui *r* final după *ă*, care se simţeà ca o terminaţiune românească. (Cf. mai jos ţăcălie).

12. Şleau.

Subst. a. Ştreang (parte a hamurilor). Cf. Damé, T. 13, 50. E ca şi sinonimul său, de origină germană. In săs. se zice *Schlêf* unei fâşii de piele cu ochiu la capăt. (Cf. Kisch, Wb. 199). Sânt atestate în rom. şi formele: *şleaf*, care e mai aproape de etimon, apoi *şleav*, şi *şleah* (cf. Damé, T. 50; TDRG.). Dicţionarele separă acest cuvânt de *şleaul* care însemnează „făgaş, drum (bătut)", pe care îl derivă din pol. *szlak*, la baza căruia stă germ. *Schlag*. De acest cuvânt s'a apropiat, probabil, *Schleife*, deoarece în mozelană *Schlêf* are înţelesul de „făgaş de car adânc" (Kisch, Wb. 139), şi nu e exclus să fi avut acest înţeles şi cuvântul săsesc.

13 Şoálda.

Din expresia (*a umblà*) *cu şoalda* nu poate fi adus în legătură cu *şold*, cum face Cihac, II 391, ci e germ. *Schuld* (supt forma

[1] Andreas Scheiner: *Die Mundart der Burzenländer Sachsen von...* Deutsche Dialektgeographie, Marburg, 1922 pp. 87, 90—1.

©BCU CLUJ

săs. *Scholt*, cf. Kisch, Wb. 203) „vină, abatere de la o lege s. de la o ordonanţă", care se găseşte adesea în tovărăşia cuvântului înrudit *Sünde*.

14. Ştip.

Subst. a. 1⁰. Prăjină prevăzută cu un mic crac la un capăt, cu care se sprijinesc scările lungi (Braşov); 2⁰. (**ştean şi** ***ştepleag***) cotorul s. trunchiul unei plante (Vâlcea, cf. ION CR. V, 373). E săs. *ştip, şteip* „stâlp, butuc", care în mozelană înseamnează „sprijoană, băţ", şi pe care Kisch (Wb. 216) îl derivă din lat. *stîp-es* „par lung şi gros, butuc, trunchiu".

15. Ţanc.

Subst. a. Căţin, stâncă (com. Ittu). E germ. *Zinke* (mediogerm. *zanke*), colţ, vârf (de munte), din care derivă ung. *Czenk* (cf. Drăganu, DR. I, 116), pe care l-am împrumutat, probabil, apoi noi.

16. Ţâp.

Subst. a. Ţeavă pe care curge apa din fântână, bijoiu, şipot, p. e x t. fântână cu ţeavă (Braşov). E săs. de sud *Zip, Zup*, idem şi „penis". Şi *Zîpərbrannən* „Brunnen mit Ausflussrohr". Tot aşa în mozelană (Kisch, Wb. 254).

17. Zimţi.

Subst. m. plur. 1⁰. Crestăturile de pe marginea monedelor (de unde, p. e x t., în Mold., bani), de ferestrău, de roată, de piatră de moară, de secere, de tindeche (de aici chiar tindeche), de pinteni; 2⁰. (Arhit.) Crestături deasupra zidurilor, chenar, brâu, ciubuc; p. a n a l. spetezele de la capetele loitrei s. scării (com. Ittu). Cu etimologia acestui cuvânt s'a ocupat mai pe urmă H. J a r n í k (în Časopis pro moderní filologii a literatury, r. IX, 1922/23, pp. 58–9), care, cu drept cuvânt, respinge etimologia dată de C i h a c, II 631: turc. *zindjir* „cordon, bord façonné d'une monnaie", şi propune, în loc, slav. **зжькыи** „dinţişori". Inainte de ce să-mi fi atras atenţia Puşcariu asupra acestei etimologii, îmi exprimasem părerea, într'o comunicare făcută la Muzeul Limbei române, că acest cuvânt a fost adus în Ţările româneşti de maeştrii zidari nemţi, şi că nu

©BCU CLUJ

e altceva decât germ. *Sims* „hervorragender Rand an Bauteilen, projectura, basis transversa fenestrarum". Se întrebuinţează cu următoarele înţelesuri: „Sims einer Mauer, Sims an den Säulen, am Ofen, in Bürger- und Bauernstuben umlaufendes in der Höhe angebrachtes Brett, um etwas darauf zu stellen" (Heyne). Cf. Gesims. Acest înţeles al etimonului german e deci identic cu termenul de arhitectură citat mai sus supt 2⁰. Iată şi câteva citate din Biblia (1688): *Vei face* [chivotu]*lui zimţi* (grec. κυμάτιον) *de aur suciţi înprejur,* 57: tu feras sur elle un couronnement d'or tout autour. Tot acolo: *Vei face ei* [mesei] *zimţi învârtiţi pre înprejur de aur*: couronnemen Se găseşte şi un singular refăcut din plural: *zimte: Vei face zimte învârtit prejur cunună,* 57: couronnement. *Şi-i făcù* [chivotu]*lui zimte sucit de aur înprejur* 66/b. Astăzi, la *Iorga,* Ist. Rom. II, 34: *Supt straşină aleargă zimţii roşii.* De aici am explicat apoi, prin analogie, trecerea semantică la sensul de „crestături" citat supt 1⁰. O trecere semantică analogă de la sensul cuvântului „chenar", ca termen de arhitectură, la acela de „crestătură la monede" mă întăreà în convingerea mea, căci iată cum traduce *Codrescu* în Dicţ. său franc.-rom. cuvântul *grènetis* „chenar de monede făcut în formă de grăunţe mici", iar verbul *créneler* îl traduce cu „a face chenar crestat la o monedă, a ferecà moneda". Cu toată această analogie, etimologia d-lui Jarnik e atât de ademenitoare şi sensurile „dinţişori" şi „crestături" atât de apropiate, încât aceste consideraţiuni mă fac să cred acum că avem a face cu două omonime, dintre care unul cu înţelesul de „crestătură" derivă din slav **zębci*, iar al doilea e termenul german de arhitectură *Sims*.

18. Ţiclău.

Subst. a. (Mold.) Stâncă, pisc de munte. Dicţ. *S'a pus piatră de la deal de drum peste un ţiclău ce este aproape de Jijia şi pe şes până în malul Jijiei* (a. 1759). Uricariul, VIII 7/23. *In ţiclăul de lângă comuna Tătăruşi de mult a fost un balaur.* Şez. III. 111/12. Çihac, II 536 îl pune alături de *ţuţuiu* (unde dă şi forma *ciclău*) şi îl derivă din ung. *csúcs*, — etimologie inadmisibilă. Nu *csúcs*, ci *szikla* „stâncă" e la baza acestui cuvânt, pe care l-au împrumutat Saşii de la Unguri, iar noi de la Saşi. In

©BCU CLUJ

săs. e atestat de dl Kisch, din regiunea Bistriţei, supt forma regulată *Zicklə* f. plur. *Zicklənə* „Bergabhang“, deci cu trecerea lui *s* la *ţ*, ca în *székely: Zâckəl, szajkó: Zeiku*, etc. [1]

19. Ţăcălie.

Subst. f. (Fam.) Barbă în cioc, cioc. E probabil, un derivat al ung. *szakáll* „barbă“, prin suf. *-ie*. Cum în ung. nu există gen, iar firea limbei noastre pretindeà un gen, i s'a adăogat suf. fem. *-ie*, fiind genul cel mai natural care i se puteà da acestui cuvânt înrudit cu „barbă“. (Cf. mai sus roabă). Trecerea lui *s* la *ţ* însă ne face să credem că noi am primit cuvântul de la Saşi, probabil de la bărbierii saşi (cf. cuv. precedent), la care, deşi nu-l găsim atestat, nu urmează că n'a existat vreodată; se poate să existe chiar şi astăzi, fără a fi înregistrat de dicţionare. Trebue să admitem această intermediere şi din motivul că dintr'un derivat al lui *szakáll szakallás* „eine Art Kanone“ avem la Moxa (1620) un împrumut românesc *săcălaş* (Cuv. d. Bătr. I 440). Un caz analog ne prezintă dubletele *sărsam* „unealtă“ şi *ţărţam* „ciucure“, derivate amândouă din ung. *szerszám*, şi anume cel dintâiu de-a-dreptul, iar al doilea prin filiaţiune săsească.

C. Lacea.

Addenda et Corrigenda la Dicţionarul Acad. Rom.

1. Boarfă.

Subst. f. (Iht Polovraci, Gorj). Un soiu de peşti mici şi groşi. H. VI 235. Cred că avem a face cu „mreana“, iar etimologiceşte cu lat. *barbus* intrat în limba noastră prin filiaţiune germană. Anume, în dialectul săsesc de sud, se găseşte cuvântul *Buerwən*, atestat şi în mozelană tot supt forma aceasta, care corespunde germanului literar *Barbe* [2], şi însemnează ca şi acesta „mreană“. Din punct de vedere fonetic, trecerea nu prezintă nici

[1] Dr. Gustav Kisch: *Nordsiebenbürgisches Namenbuch*. Archiv des Ver. für sbb. Landeskunde, p. 148.

[2] Dr. Gustav Kisch, *Vergleichendes Wörterbuch der Nösner und moselfränkisch-luxemburgischen Mundart*. In Archiv des Vereins für sbb. Landeskunde. 1905. I. Heft, p. 49.

©BCU CLUJ

o greutate. Tot de această familie ţine şi cuvântul, neintrodus de altfel în Dicţ. Acad., *„bărboaie“*, pe care Barcianu îl traduce prin „Barbe, Butte (Pleuronectes)“, care după Antipa, F. I. 91, ar însemnă, „cambulă, limbă“. Cred că acesta e mai de grabă un derivat al germ. *Barbe* decât un augmentativ al lat. *barbus*, care s'a păstrat în ital. *barbo*, franc. *bar*, prov., catal. *barb*, span., portg. *barbo* (Meyer-Lübke, 951).

2. Búfliș.

Poreclă dată unui om gras şi buhăit (Braşov) Pe valea Someşului *búfleș* (com. Drăganu). Nu e un derivat al lui *buft*, supt care se înregistrează în DA., ci e un împrumut din săs. *Bâflisch* „slănină“, iar în sens figurat „om bine hrănit“, care corespunde cuvântului literar *Bachfleisch* < *Bache* „scroafă sălbatică, porc“ (Kluge) şi *Fleisch* „carne“ [1]. In Munt. (după *buftea*) *búflea*. Cf. bufleu, bulfeu, bulfeiu.

3. Búglă.

Subst. f. 1⁰. Căpiţă de fân (Braşov) 2⁰. P. a n a l. Grămadă de pământ pentru însemnarea hotarului între două locuri, hâlm, gomilă (Râchiţel, jud. Cojocna, com. Ittu). In Dicţ. Acad., la articolul *boaghe*, la etimologie, se trimite la dubletul buglă, dar acesta nu e înregistrat. E sigur că, în regiunile unde Românii locuesc alături de Unguri, cuvântul e împrumutat de-a-dreptul de la aceştia, dar în regiunile, în care nu trăesc plugari unguri, ca la Braşov, cuvântul ne-a venit prin filiaţiune săsească, anume din *bugəl* „kleiner Heuschober“ [2].

4. Căliúgă.

Subst. f. (nu e introdus în Dicţ.). Apă mică stătătoare, prin păduri, care nu s'a format din ploi (Belotinţi, Banat). *In căliugile din dos s'or scăldat astă noapte porcii sălbatici.* Com. *Ittu.* E sârb. *kàljuga* „Lache, Pfütze, in der sich die Schweine wälzen“ *Berneker, Sl. Wb.* 475.

---

[1] *Siebenbürgisch-sächsisches Wörterbuch.* I, 373 ş. u.

[2] Dr. Iulius Iacobi, *Magyarische Lehnworte im Siebenbürgisch-Sächsischen.* Programm des ev. Gymnasiums A. B. în Schässburg. 1894/5.

©BCU CLUJ

5. Fucie.

Cuvintele **fâcie**. **fucie** şi **fuşie** întrebuinţate în Banat şi Oltenia, Orăştie, Jiu, cu înţelesurile de „butoiu, bute, balercă, budie“ ar fi trebuit unite supt articolul *fucíe*, care e sârb. *fùčija* idem (Dicţ.). Grafia *fuşie* a voit să redeà pe *ć* bănăţenesc, iar în *fâcie* avem s. o greşală de scris s. o înlocuire a lui *u* prin *â* după labială ca în *fântână*, *Uliţa fânarilor* în loc de *funarilor* (Braşov).

6. Fíncen, fíncin.

Subst. m. sing. Molură, anason. (Transilv.) Panţu, PL. E sâs. *Finchəl* < germ. lit. *Fenchel*, idem (Cf. Kisch, o. c. 73). Pentru trecerea lui *ch* la *č* cf. c l i c i n < *Klîdchen*; *l* s'a asimilat lui *n* precedent. Cuvântul nu se găseşte în Dicţ. Acad.

7. Fúrmă.

După Dicţ. Acad. ar fi un împrumut din n. grec. φοῦρμα. Pentru textele vechi e sigură această etimologie, dar „furma de cozonaci“, cum se zice la Braşov, e un împrumut săsesc: *Furm* „ (Kuchen) form.“ (Kisch, o. c.).

8. Ghidúş.

Ar fi trebuit trecut la B, deoarece nu e altceva decât *bidúş* cu *b* palatalizat, — trecere proprie dialectului moldovenesc. Dicţ. noastre nu citează forma aceasta, dar o găsim atestată de Kisch[1] ca existând în Transilvania cu înţelesul de „murdar“. Cf. şi Em. Grigorowitza în N. Rev. R II, 342. Atât această formă cât şi însemnarea cuvântului atestată în Dicţ. supt 2⁰: „termen de ocară pentru oamenii leneşi“. (Şez. II 47/25) ne îndreptăţesc să respingem etimologia dată de Dicţ.: „Derivat din *ghidi*, prin suf. dim. *-uş*.“ Dl Th. Capidan a găsit un primitiv *ghidija* în bulgăreşte, din care crede că s'ar puteà derivà cuvântul nostru prin suf. *-uş*. Noi credem că *ghiduş* fiind un moldovenism e un împrumut unguresc care a intrat în limba română sau de-a-dreptul (*büdös* „puturos“) sau prin filiaţiune săsească. Pentru trecerea lui *ös* la *uş* cf. ung. *köntös* > *chentuş* s. a. Jacobi (o. c.) îl în-

[1] Dr. Gustav Kisch: *Nösner Wörter und Wendungen*. Beilage zum Programm des ev. Obergymnasiums A. B. in Bistritz, 1900, p. 19.

©BCU CLUJ

registrează între ungurisme „*bidusch*: stinkender Kerl; euphem. Scheltwort aus magh. büdös". Kisch, din contră, crede că cuvântul unguresc, pe care îl traduce prin „unreiner, stinkend fauler Mensch", a intrat în limba săsească prin intermedierea limbei românești. Fiind înțelesul original cel dat de Șez., trebue întoarsă și ordinea sensurilor dată de Dicț., deci însemnarea de „paiață, bufon, măscăriciu, păcăliciu, etc.", ar trebui trecută supt 2°; cf. pentru trecerea semantică *ciuf* „pocit, urît" și apoi „măscăriciu" (Cf. DR. II, 607 ș. a.).

9. Ghiorlán.

Se întrebuințează în fraza: „Pân' la anu' și ghiorlanu'" și se zice (în Brașov) despre femeile, care au rămas însărcinate îndată după căsătorie. Cuvântul e împrumutat din săs. *Jórlänk*, *Jêrlənk* s. *Jêrlänk* „einjähriges Schaf", căruia în mozelană îi corespunde *Gêrleng*, *Jêrlək*, idem și *Jêrləng* „einjähriges Kind", (Kisch, Vergl. Wb 117, 118). Posibil ca însemnarea aceasta de „copil de un an" din mozelană să existe și în săsește, dar nu e atestată s. a existat odată și s'a pierdut. Dar chiar dacă înțelesul cuvântului nostru s'ar fi desvoltat prin analogie din sensul de „miel de un an", trecerea semantică ar fi foarte ușor de înțeles. În Dicț. Acad. sânt două articole intitulate *ghiorlan*, și cuvântul de care ne ocupăm, e înregistrat la cel dintâiu care are următoarele sensuri: „1°. Om mare și bădărănos, țărănoiu, mojic, mitocan; 2°. Om mâncăcios, mâncău, folte, gaman, borlan". E greu de precizat dacă cuvântul nostru e același cu acesta s. trebue pus supt al doilea care însemnează „șoarece" s., ceeace e mai probabil, trebue dat ca un cuvânt deosebit. La acestea se mai adaugă și contaminația interesantă, comunicată de dl Bogrea în acest volum, p. 459: *moghiorlan*.

10. Gref.

Măsură de lungime de o jumătate de rup, sau $^1/_{16}$ parte dintr'un cot. Spec. (Tip.) Porție Supt forma aceasta e atestat numai la Climescu, iar la C. Negruzzi și în Uricariu se găsește supt forma *grif*. Dicț. îl derivă din bulg. *greh*, idem. Trecerea lui *h* *f* nu e ceva neobicinuit, dar fiind cuvântul un termen negustoresc întrebuințat în Moldova, credem că nu e un împrumut din bulg., ci e germ. *Griff* „măsură de lungime de o

©BCU CLUJ

şchioapă" (Cf. Sachs-Villatte, unde se dă ca sinonimul lui *Spanne*, iar acesta e explicat de Heyne prin: măsură de lungime, cuprinzând spaţiul dintre degetul cel mare şi cel arătător întinse). Considerând că forma cea mai întrebuinţată are *i*, şi ţinând seamă şi de etimologie, cuvântul trebue înregistrat supt *grif*.

Cuvântul german *Griff* a dat naştere şi dubletului *rif* s. a. şi m. „cot" (LB., Cihac, II, 607, ŞIO etc). de Viena (Bud, P. P., 6) lung (Barcianu), unitate de lungime mai mare ce un cot şi mai mică ca un metru (Şez. VII, 167). Are şi variantele *ref* (LB., Cihac), *răf* (a. 1790, Iorga, S. D. VIII, 85), iar la plur. *rifi* (Marian, NA. 253) şi *rifuri* (a. 1803, Iorga, S. D. XII 145), *refuri* (LB.). Se găseşte la aproape toate popoarele care ne înconjoară, şi probabil că în Muntenia şi Moldova a pătruns din turc. *rif* s. *irif* „cot de Viena" (cf. Cihac, ŞIO.) iar la Românii de dincoace de Carpaţi din ung. *réf* s. *röf*, idem.

11. Grindél (Iht.).

Peşte mic înrudit cu ţiparul. La etimologie cetim în Dicţ următoarele: „Probabil, acelaşi cuvânt cu *grindeiu* (de la plug, etc.)". Fiind un cuvânt întrebuinţat în Mold., Bucov. şi Transilv.-de-nord, îl considerăm ca un împrumut din săs. *Grendəl*, care se găseşte şi în mozelană supt forma *Grendəl* şi corespunde germ. lit. *Gründling* (Fischart) (Cf. Kisch, Vergl. Wb. 95).

12. Hep.

Susbt. a Cosor, cuţit încovoiat cu care se curăţă viile. E săs. *Hêp* (tot aşa şi în mozelană) „sichelförmiges Winzer-Gartenmesser" (Kisch, Vergl. Wb.).

13. Iar.

Subst. a. „crac (= braţ) sec al unei ape", dat de Dicţionar, după o comunicare a dlui Ittu, numai din jud. Aradului, e atestat de Păsculescu, L. P. şi din Ţăndărei, jud. Ialomiţa, numai cât dânsul, necunoscând cuvântul, l-a împreunat cu articolul prepozitiv *cel* şi l-a luat drept un adverb neexistent *celiar* (*Din celiar de Dunăre, Grele oşti purcesc* [1]), pe care îl şi glosează în mod cu totul fantastic prin „de dincolo, de cea parte".

C. Lacea.

[1] — purced.

©BCU CLUJ

1. Arom. **alintšescu** (dacor. **alicì**).

Cuvântul este dat numai în dicţionarul lui Dalametra cu înţelesul „a prinde, a se prinde" ilustrând acest înţeles cu citatul: *s-ńi si-alintšească džionl'i'n cor,* tradus în dacor.: „să mi se prindă voinicii la horă". Astăzi întrebuinţarea lui este mai rară; ca probă avem Basmele lui Papahagi în care cuvântul nu apare niciodată. De aceea nici înţelesul lui nu este propriu zis clar. Dacă Dalametra i-a tradus prin „a prinde, a se prinde", aceasta a făcut-o numai pentrucă el îl cunoşteà în întrebuinţarea din fraza citată, căutând să-i dea o interpretrare mai potrivită. Mie cuvântul îmi este cunoscut din Codex Dimonie: *Cându si alinară tru criaştile di munte şă acăţă Avram h'il'lu Isac . . .tra si-l taľe . . . căndu s-duse Avram, tra s-l'a căţătlu, atumţia l'i si alintšă Arhanghellu Mihail şi-l' griaşte* (când se suiră pe vârful muntelui şi Avram apucă pe fiul [său] Isac ca să-l taie, când se duse Avram să ia cuţitul, atunci i se arătă Arhanghelul Mihail şi-i grăieşte) 103 b/6 (*Jahresb.* VI, p. 119). Din acest citat reiese clar înţelesul original al cuvântului „a se arătà, a se înfăţişà, a apăreà". Cu acest înţeles îl întâlnim şi în funcţiune substantivală: *Va s-nă yină muartia şi aspărată alintširia a Hristolui va si s-facă* (ne va venì moartea şi înfricoşata arătare a lui Hristos se va face) 25 b/16. Şi tot cu acelaşi înţeles cuvântul este întrebuinţat şi la 67 b/4, 96/14. Din toate acestea reiese că şi în citatul dat de Dal. *s-ńi si alintšească džionl'i 'n cor* cuvântul ar puteà fi tradus cu „să mi se arate" sau „să apară tinerii în horă" şi nicidecum „să se prindă", cum dă autorul dicţionarului. Mihăileanu, care cunoaşte înţelesul cuvântului mai bine, dând cuvântul supt forma reflexivă, îl traduce prin: „a se pomenì, a se arătà": *ńi s'aveà alintšită ună mul'are moaşe* (mi se arătase o femeie bătrână). El dă şi versul citat de Dal. *Tsi ń-u doru lea dado doru, S'alintšească džońl'i' n coru,* însă nu traduce ca Dal. cu „a se prinde" ci cu a se arătà: „mi-e dor mamo dor, *să se arate* tinerii în horă". De altfel, cu acest înţeles cuvântul se întâlneşte şi în literatura aromână mai nouă. In frumoasa nuvelă „Gardani" de M. Beza întâlnim pasagiul: *nu bitisì gine zborlu, căndu ia-l' furl'i că se alăntširă* (nu sfârşì bine vorba, iată că hoţii se arătară), în care *alintšì* apare supt forma *alăntšì,* probabil supt influenţa lui *alătši.*

Dar cuvântul trebue să fie vechiu în dialect, deoarece el se întâlneşte, supt forma lui originală, şi în dialectul dacoromân:

©BCU CLUJ

alicì cu înţelesul „paraître, apparaître vaguement, luire au loin", după aceea „s'éclaircir, se remettre (en parlant d'un malade etc)". *A se alicì* = a se cunoaşte un lucru mai dinstinct dintre altele, d. ex. „se aliceşte bine" (Rădulescu—Codin). *Nu văd nimic decât, uite, în partea asta ... mi se aliceşte albind ceva, dară nu ştiu ce este, că nu mi s'alege fiind prea departe* (Ispirescu *Legende*, p. 336) ap. S. Puşcariu (*Dicţ. Limb. Rom.* 115).

Cu originea formei aromâne s'a ocupat pentru întâia dată W. Meyer-Lübke (*Zeitschr. f. rom. Phil.* XXXI, p. 716), aducându-l în legătură cu forma sardă *annangare* şi derivându-l din lat. *adnanciscere*. Se înţelege că ceea ce a făcut pe maestrul filologiei romanice să facă această apropiere între forma aromână şi între cea sardă, a fost mai mult înţelesul greşit dat de autorul dicţionarului aromân. Oricine ar fi fost tentat să facă această apropiere, mai ales că în sardă cuvântul însemnează „verbinden, vereinigen, zusammenbringen", prin urmare aproape acelaşi lucru cu sensul arom. „a se prinde". Mai târziu însă (REW. No. 5816), a părăsit această etimologie, probabil, din pricina greutăţii ce arătă păstrarea lui „tš", care trebuiă să dea „ţ". — In ce priveşte forma dacor., *Dicţ. Limb. Rom.* necunoscând cuvântul aromânesc, o pune în legătură cu a l i c ă r ì, ceea ce este şi mai greu de admis.

După cum arată păstrarea sunetului „tš" din forma aromână, amândouă cuvintele vin din sl. **ličiti** cu înţelesul formei bulgare *liča* „mă arăt, mă înfăţişez" (viždam-se, pokazvam-se), care derivă din tulpina *lik* (Miklosich, SEW.), din care avem şi *lice* „faţă". Aşadar, o formă verbală ca *liča* însemnează propriu zis „înfăţişez" refl „mă înfaţişez, mă arăt". Acest înţeles reiese şi din proverbul bulgar citat în dicţionarul lui Gerov: *Bĕlŭ konĭ i ludŭ človĕkŭ otdaleč̆ ličjatŭ* (cal(ul) alb şi om(ul) prost se arată s. se văd de departe). De aci în bulgăreşte el are şi însemnarea ce se întâlneşte în dialectul oacoromân „a părea": *Liči, če e imalo nĕkoga nečto tuka* (pare că a fost vreodată ceva aici). Vezi şi alte citate la Gerov.

2. Arom. **arăspease** (dacor. **răspas**).

La Aromâni cuvântul se aude mai mult în Macedonia şi Albania cu înţelesul de „ceva care se întâmplă din timp în timp, care urmează una după alta". Mie îmi este cunoscut mai mult

©BCU CLUJ

în legătură cu o boală care se repetă sau călduri care se arată din timp în timp. Cu acest înţeles se zice *arăspeasele me acăţară* (mă apucară căldurile intermitente ce apar când omul are friguri) In dicţionarul lui Dalametra cuvântul nu este dat. Nici în glosarul de la Basme. In schimb, el se găseşte trecut în dicţionarul lui Mihăileanu. Aci găsim *aruspease*, adv. cu înţelesul „din timp în timp, părţi". Mihăileanu dă şi exemple despre felul cum se întrebuinţează cuvântul: *hiavra nu l-acaţă tut-unã, ma aruspease*, frigurile nu-l apucă totdeauna ci din timp în timp; *vineà aruspease, aruspease,* veneau părţi, părţi.

Cu acest înţeles cuvântul vine din lat. ***re-spĭssus, -a, -um.** In limba latina *spĭssus*, aveà în afară de înţelesul fundamental de „dicht, dick", cu care se regăseşte astăzi aproape mai în toate limbile romanice de apus (cf. fr. *épais*, it. *spesso* etc) şi pe acela de „ceva care se repetă des una după alta" (Georges). Cu acest din urmă înţeles cuvântul tràeşte în limba italiană: *spesso.* Ogni cosa che è spessa diventa vile per molto uso. El trebue să fi fost cunoscut şi în limba romană balcanică, deoarece se găseşte şi la Albanezi, cu înţelesul din aromână: *špeš, špeše* „oft, häufig"; după aceea verbul *špesoń (špešoj)* „tue etwas oft" (G. Meyer-Lübke, *EWA.*, 413; Weigand, *Alb. Gramm*, 47).

In ce priveşte partea formală, observăm că lat. *spĭssus, spĭssae* trebuià să dea în arom. *spesŭ, spease,* care se întrebuinţează şi azi numai ca termen la ţesut, însemnând „spaţiul strâmt la spata de ţesut"; de asemenea şi la pânza de la sită se zice că este *speasă*, când este foarte deasă (cf. şi Dal.). Pentru întărirea celui de al doilea înţeles, s'a simţit nevoie a se adaogà particola *re-*. Această particolă care arată repeţirea unei acţiuni se adaogă mai mult la verbe. Ea apare însă şi la adjective, după cum aceasta se poate constată din formele spaniole ca *rebueno* (bueno), *refino* (fino) etc. (cf. W. Meyer-Lübke, *Gramm. d. rom. Spr.* II, 572). Forma aromână cu *u* (aruspease) cum dă Mih., se explică prin analogie cu formele *aruvirsare, aruficare, arupas* etc. în care *e* a trecut mai întâiu în *ă*, ca în *arăcoare, arăpas* (alături de *arupas*), după aceea în *u*.

Nu ştiu dacă şi dacor. *răspas* ar puteà fi pus în legătură cu arom. *arăspease*. Înţelesul lui, după Dicţionarul Budan, este „intervallum, tempus intermedium, interjectum; die Zwischenzeit, der Zwischenraum". S'ar puteà, prin urmare, că, din înţelesul de

©BCU CLUJ

ceva care se repetă între două intervale de timp, să fi ajuns a însemnă, prin extensiune, intervalul de timp însuşi. Totuşi, prezenţa lui *a* pentru *ă*, cum ar fi trebuit să avem din *e* (< *ĭ*) după labială, în poziţie tare *(re-spĭsus* > *respăs - răspăs)* ne duce tot mai de grabă la *spatium* latin, explicat de dl Puşcariu în *Zeitschr. f. rom. Phil.* XXVIII, 685, şi adoptat şi de dl Densuşianu în *Graiul din Ţara Haţegului*, p. 43, 53.

3. Arom. **căltšune.**

La Aromânii din Macedonia propriu zis „colţunul" din dialectul dacoromân se pronunţă sg. *căltšúne* pl. *căltšúni*. Supt această formă îl dă şi dicţionarul lui Mih. *„călciunea* s. f. călciuni, un soiu de ciorapi de postav gros, fără talpă, ce se pun pe deasupra încălţămintelor". Cuvântul există şi la Bulgari: *kalčuni* pl. „Männerstrümpfe aus grobem, weissem Stoff"; la Serbo-croaţi *kalčine* „Art tuchener Strümpfe". Berneker (*SEW.*, p. 472), de la care dăm formele slave, dă ca ultim izvor al acestor forme ital. *calzo, calzone* „Hose, Beinkleid" şi anume: cuvântul bulgar prin mijlocirea ngr. κάλτσα, καλτσούνι, iar cel serbo-croat prin turc. *kalčyn* şi acestea, amândouă, direct din limba italiană.

După cum la forma *tulă* tratată mai jos, am făcut o deosebire, din punctul de vedere formal, între ea şi între multiplele forme balcanice (ngr. τοῦβλον, bg. *tugla, tuhla,* turc. *tugla* etc), tot aşa şi aici ar trebui să facem o deosebire între forma aromână *căltšune*, care are aceeaşi origine latină ***calceonem**, la care se reduce şi ital. *calzone*, dând în dacor. *călţun*[1] (Meyer-Lübke, *REW.*, 1495), şi între restul formelor balcanice: ngr. καρτσόνι „Strumpf", καρτσούνι „Hôse" (G. Meyer, *Ngr. St.* VI, p. 30), bg. *kalčuni,* sârb. *kalčine,* turc. *kalčyn*. Formele bulg. şi sârb., cu acelaşi înţeles ca şi în aromână, sânt împrumutate de la păstorii aromâni purtători de încălţăminte de lână groasă, ţesute la ei acasă, iar forma turcă din una din aceste două limbi, dacă nu chiar din aromână. La această concluzie ne duce atât partea formală a cuvântului arom. terminat în *-tšune* nu în *-ţune*, dacă ar fi fost de origine greacă sau italiană, cât şi singurul lui înţeles de încălţăminte groasă de lână (nu şi „izmene" ca în ital. şi în ngr.), ce se poartă peste ciorapi, şi pe care Aromânii nu numai că i-au purtat din moşi-strămoşi, dar tot de atunci i-au şi fabricat.

[1] Cu *ţ* prin apropiere de *încălţă*.

©BCU CLUJ

4. Arom. cătândoraș.

Cuvântul este cunoscut numai în Meţova (Aminciu), după cum afirmă autorul unei lucrări rămasă în manuscris asupra istoriei şi limbei Aromânilor. Înţelesul cuvântului nu este dat, deoarece el este cunoscut numai din conţinutul unei ghicitori: *Unã casă are doi horhani şi doao horhane, ţinţi cătăndoraşi şi patru prepeliţe.* Iată şi traducerea pe care o dă autorul în limba franceză: „il y a dans une maison deux dindons (hommes) et deux dindes (femmes) et quatre cailles (filles)". Formele în paranteză reprezintă persoanele vizate. Deoarece autorul, în lucrarea lui citată, presupune şi chiar încearcă să dovedească existenţa de elemente ungureşti în dialectul aromân, ocupându-se cu etimologia acestui cuvânt, îl explică din împreunarea cuvintelor *cătană-de-oraş*, traducându-l prin „soldats de ville". Şi fiindcă atât „cătană" cât şi „oraş" sânt cuvinte de origine ungurească în dialectul dacoromân, autorul vrea să dovedească că ele au existat şi în dialectul vorbit.

In fond, chestiunea se prezintă cu totul altfel. Analizând mai întâiu ghicitoarea, observăm că alături de curcani şi prepeliţe, n'aveà ce căutà „cătanele" şi încă „de oraş". De aceea, de mai nainte trebue să presupunem că, în locul „cătanelor de oraş", trebue să vedem o pasăre oarecare. Intr'adevăr, ţinând seamă de prefacerea curentă în dialectul aromân din sud a grupului *nt* în *nd*, din *cătândoraş* ajungem la forma intermediară *cătântoraş*, iar pe aceasta, refăcând-o, prin înlăturarea metatezei lui *n*, obţinem forma originară **cântătoraş**. Acest *cântătoraş* este un derivat din *cântator* şi un nou exemplu pentru puţinele diminutive în *-aş* ce există în dialectul aromân.

Cuvântul este important, şi de aceea l-am şi relevat, pentru faptul că, întocmai după cum în dialectul dacoromân, alături de „cocoş", de origine slavă, în popor mai există forma „cântător": *Ei mi se sculau din zori, După glas de cântători* (Teodorescu, *Poezii Pop.* 439), după aceea în locuţiunea *pe la cântători*, pentru care vezi citatele în Puşcariu, *Dicţ. Limb. Rom.* (s. v.), tot aşa şi în dialectul aromân, înainte de pătrunderea formei slave *cuçot* „cocoş", a trebuit să existe cuvântul străromân comun tuturor dialectelor *cântător* pentru „cocoş". De altfel, acest cântător se întâlneşte şi în limba veche. *In această noapte ainte până cântătoriul nu va fi cântat de trei ori, te vei lepadà de mine.* (Coresi, *Tetraev.* din 1571 ap. *Dicţ. Limb. Rom.*).

©BCU CLUJ

5. Îmbufnà (arom. îmbufunà).

Forma nesincopată, oarecum mai completă, a acestui cuvânt se păstrează în dialectul aromân: *mi mbufunedzŭ* cu înţelesul „mă supăr, mă bosumflu"; cu participiul *îmbufunat,-ă* cu acelaşi înţeles. După cum se vede, el este acelaşi atât ca formă cât şi ca înţeles cu cuvântul din dialectul dacoromân.

In ce priveşte originea, Cihac îl aduce în legătură cu vsl. *bučati* „mugire", ceea ce este o imposibilitate, atât ca formă cât şi ca înţeles. Tiktin (*Dicţ. rom.-germ.*) îl derivă din strigătul onomatop. *buhu,* din care ar fi ieşit mai întâiu *bufnă*, şi apoi *îmbufnà.* Forma *buhu* ca şi *buhaiu buhaciu,* trebue aduse în legătură cu blg. *buh, buhal, buhal* etc, nu însă şi verbul *înbufnà.* Acesta, după cum ne arată forma arom. nesincopată *îmbufunà*, vine din lat. **in-bufono, -are,* derivat din *bufo*, care s'a păstrat şi în celelalte limbi romanice (cf. Meyer-Lübke REW. 1353) şi ne-a dat şi în limba română: arom. *buţu* megl. *buf*, dacor. în derivatul *bufniţă* (cf. Puşcariu Wb. 231).

6. Înfărmà.

Se aude numai în Banat cu înţelesul: a pune mâna pe ceva, a apucà, a prinde: *L-am înfărmat de păr* = l-am apucat, l-am prins de păr. Cuvântul se găseşte atestat şi la Ţichindeal: *Mai pe urmă de aceasta îi părù cu greu covaciului, înfărmă o rudă de fier, şi începù cânelui cenuşos aşa predicaţii a-i face* (Fabule, p. 331).

Cu acest înţeles cuvântul vine din lat. **in-firmo, -are* cu înţelesul de „festmachen, befestigen, verstärken, sichern", din care s'a putut desvoltà acela de „a ţineà ceva strâns, a prinde, a apucà". In Anonimul bănăţean apare cuvântul supt forma de la ind. pres. *enfarm* (pronunţă: *înfarm*) cu înţelesul „induo, orno", care ne-ar duce la sensul de „a acoperì, a împrejmuì" tot din „a întărì, a susţineà ceva". In ce priveşte partea formală, *înfarm* (cu *a* în tulpină în loc de *ă*), pentru *înfărm*, ca se explică prin analogie cu formele: *înfaş* şi *înfăş*; *înfaţ* „pun faţă la pernă" şi *înfăţ* etc.

7. (În)fierbăzà.

Se întâlneşte în scrierile lui Dosofteiu supt forma de la infinitiv sau de la participiu, cu înţelesul „a se aprinde, a se înferbântà". *Venì [fata] îmbătată şi h'erbădzată* (Vieţile Sfinţilor 236).

©BCU CLUJ

Un sămăț și dârz purciasă ca un dobitoc fierbădzat (ibid. 24). *Infierbădzări de păcate și pofte spurcate* (ibid. 164). *Să pornise asupra Sarrei cu fierbădzare* (ap. TDGR).

Cuvântul vine din lat. ***fervidio, -are** (din *fervidus, -a, um*, atestat și pentru limbile romanice, cf. Meyer-Lübke REW. 3265) cu înțelesul de „feuerig, leidenschaftlich, heissblütig, hitzig sein". — Tiktin, care se ocupă cu originea acestui cuvânt (*Dicț. Rom. Germ.* 626), se întreabă dacă n'ar fi vreo formațiune nouă a lui Dosofteiu. Eu cred că nu este nevoie să ne gândim la așa ceva, din momentul ce din *fervidus* am puteà reconstruì un ***fervidiare** care, ca înțeles, se acopere peste tot cu cuvântul românesc, iar, ca formă, intră în rândul verbelor în *-ezà* (< *izo*) ca *botezà*, *cutezà undezà* etc. Este drept că, în afară de acestea, mai avem și o formă ca *urezà* (pentru urà): *Fetițe cântând, Dànaci urezând* (E. Bucuța, *Românii dintre Vidin și Timoc* p. 132), dar aceasta, neavând nici o bază în *-izo* sau în *-idiare*, se poate foarte bine socotì ca o formă analoagă după celelalte.

8. Înfierà.

Se întrebuințează în Moldova și în Ardealul nordic cu înțelesul: a începe ceva ca să se arate, a începe a fi ceva. *Oala la foc înfierează* = oala începe să fiarbă, sau începe a se urcà cei dintâiu bulbucei în sus (Com. de G. Nistor). Dar și mai des se întrebuințează în expresia *A-i infierà cuiva mustața* s. *părul* = a începe să-i crească mustața s. părul. *Intovărășit de doi flăcăi țigani cărora le înfierà mustața și le dedeà puful pe obraz, rătăceà călare prin târguri* (Sadoveanu, *Povești*, p. 34). *Până începe a înfierà mustața, [omul] tot copil să chiamă* (Cantemir ap. TDGR).

Cuvântul vine din lat. **in-filo, -are** cu înțelesul din limba română, care, după cum ne arată forma corespunzătoare din limba albaneză, trebue să se fi desvoltat încă în romana balcanică. In albaneză avem *fițoj* cu singurul înțeles „anfangen, beginnen". Acest înțeles îl are și cuvântul *fit* „*Faden*" în expresia *zâ fit* „iau fir" adică „încep". *Ne zôja skile vojt e get ke i pat vû k'ûpat uku ene i zu fit tε tre* (și doamna vulpe se duce și găsește unde pusese lupul oalele [cu miere] și le începù pe câteși trele). Se pare că înțelesul cuvântului a început să se schimbe pornind de la întrebuințarea lui la țesut. Dar ceea ce pare și mai important în schimbarea înțelesului acestui cuvânt, este coincidența între limba albaneză și dialectul dacoromân. In aromână cuvântul nu există nici ca formă și nici ca înțeles.

©BCU CLUJ

In ce priveşte prefacerea lui *i* în *ie* (*înfier* pentru *înfir*), ea se explică dialectal ca în *mă mier* pentru *mă mir*. De altfel, Sadoveanu întrebuinţează de-o potrivă amândouă formele: *Aveam şi eu logodnică pe când îmi înfirà mustaţa*. (Sămănătorul, V, 905).

9. Arom. **ngurpil'edzŭ.**

Se întrebuinţează mai mult la Aromânii din Macedonia şi din Albania. Dalametra îl înregistrează după textele publicate de Petrescu, originar din Cruşova, cu înţelesul: „a cuprinde, a înconjurà ceva cu vreun obiect" *Stizma s'anălţà şi-u'ngurpil'à* (zidul se înălţă şi o cuprindeà). Dal. care nu-i cunoaşte înţelesul din vorbite, îl dă şi supt forma metatezată *ngrupil'are* (ngrupil'edzŭ) traducându-l prin „a îngropà, a ascunde". Dintre aceste două însemnări, numai „a ascunde" este acela care rezultă direct din înţelesurile de mai sus; pe când înţelesul „a îngropà" l-a dat, crezând că cuvântul stă în legătură cu „groapă". In literatura populară cuvântul apare supt forma *ncurpil'edzŭ* şi cu înţelesul „cuprind" *Ma s-mi 'curpil'edz 'n braţe* (Dacă mă cuprinzi în braţe) Lit. Pop. 1039/10. Ideea d-lui Puşcariu, exprimată la M. L. R., că aceste înţelesuri sânt figurate şi că cuvântul trebue adus în legătură cu *curpenul* ce se întinde pe copaci, cuprinzându-i, se adevereşte prin formele şi înţelesurile date de Mihăileanu: *ncurpil'u* (ncurpil'ai, ncurpil'ată, ncurpil'are) v. a. „a fi cuprins de c u r p e n, a fi cuprins, a mâncà": *Cutšubile irà ncurpil'ate* (trunchiul viei erà năpădit de curpen) *Mi'ncurpil'ă cu daole braţe* (m'a cuprins cu două braţe) *Ncurpil'ă şi taţi* (îndoapă-te şi taci). Acest din urmă înţeles s'a desvoltat în mod figurat din ideea de a cuprinde, la mâncare, prea mult, prin urmare „a mâncà prea mult, a se îndopà".

Cuvântul vine din alb *kul'per* supt forma *kurpul'* „curpene" (G. Meyer *EWA.* 213).

10. Arom. **nire.**

Cuvântul mi-a fost comunicat de dl. V. Diamandi, prof. la Şcoala Comercială din Salonic, originar din Meţovo, într'o listă de cuvinte neauzite în Macedonia, cu înţelesul de „rinichiu", pentru care în aromână avem *arnicl'u*.

Cu acest înţeles cuvântul nu poate veni decât din lat. **ren, renis**, care a dat **rine* şi, prin metateză, *nire*.

©BCU CLUJ

11. Arom. **nturinâre.**

Se întrebuinţează numai la pers. 3 *ntúrină* (perf. simplu *nturină*), cu mai multe înţelesuri: Se spune mai ales despre vreme când începe să tune şi să fulgere şi începe să se strice întunecându-se. Cu acest înţeles îl dă şi dl. Per. Papahagi „*nturină* = se întunecă cerul din pricina unei furtuni, vremueşte, nu se vede". La aceasta mai adaogă: „se zice mai ales când se întunecă cerul de tună şi fulgeră, de crezi că se prăpădeşte pământul: *Si-nturină nafoară*: „s'a întunecat afară"[1]. — Un al doilea înţeles, pe care îl dă Mihăileanu, este şi acela de „a viscoli". *Trei dzâle nturină nipăpsitu* (trei zile a viscolit necontenit). Tot Mihăileanu dă şi un postverbal *nturin* (art. *nturinlu*) viscol, întrebuinţat numai la sing. *nă acăţâ pi cale unu nturinu di irà s'nă măcă luk'l'i* (ne-a apucat pe drum un viscol de eră să ne mânânce lupii)[2]. — Al treilea înţeles, întrebuinţat mai mult în Albania şi pe alocuri şi la Aromânii din Macedonia, este: „a cădeà zăpadă multă, a ninge mult". Cu acest înţeles îl găsim atestat şi la Dalametra: *ndurinari* (cu obicinuita trecere a grupului *nt* în *nd*) *ndurineadză nafoară* (ninge afară); *ndurinat* „nins".

Etimologia cuvântului trebue căutată pornind de la primul înţeles: se strică vremea, se 'ntunecă din cauza tunetelor şi a fulgerelor. Plecând de la acest înţeles, din care s'au desvoltat toate celelalte, forma *nturin* vine din lat. **rutilo, are,** care a dat mai întâiu *rutirare*, după aceea *rutinare* (cu disim. lui *r-r* în *n-r* ca în *alunicare* pentru **aluricare* din *lubrĭcare*) şi la urmă, prin metateză şi supt influenţa lui „ntunicare", forma actuală *nturinare*. Înţelesul lui *rutilo,-are* este, după cum se poate vedeà în Georges, „rötlich schimmern, wie Gold glänzen", va să zică, „a străluci ceva roşiu ca aurul" întocmai cum străluceşte fulgerul pe cer, când începe să tune şi să fulgere, semn că vremea începe să se strice. De altfel, în acest sens, *rutilare* se găseşte atestat în Georges în expresia *rutilant fulgura*, iar adjectivul *rutilus, -a, -um* din care derivă *rutilare*, alături de înţelesul primitiv „rötlich", mai are şi pe acela de *fulgor* „das Blitzen".

Domnul Papahagi, care s'a ocupat cu originea acestui cuvânt, îl derivă din *tuninare* de la *tunare* (lat. *tonare*), ceea ce e

[1] *Analele Dobrogei.* Anul IV, Nr. 3, p. 374.

[2] Construcţia *irà s' nă măcă* (eră să ne mânânce) nu este aromânească. În arom. se spune: *va nă măcă.*

©BCU CLUJ

mai puţin probabil, mai ales că în arom., în afară de „bumbuneadză“ pentru „tună“, mai avem *detună* cu acelaşi înţeles, întrebuinţat la Aromânii din Siraco: „*detunare* = tonner, détonner“.

12. Oţărî.

In limba română cuvântul are următoarele înţelesuri: 1⁰. A îngrozi pe cineva de ceva, a-i inspirà groază, a-l înspăimântà. *Iarna se apropie şi ai să rămâi cu nevasta şi copilul. „Taci, taci că mă oţăreşti“* (Alecsandri, *Teatru* I, 1550. — 2⁰. (Refl.) a se îngrozì, a se spăimântà. *Se oţereşte condeiul a scriere tiraniile acestui cumplit tiran domn* (Neculce ap. TDGR.). 3⁰. A se turburà. *Vădzù pre Martha şi pre Maria plângând, să oţărî întru sine* (Varlaam, *Carte* 82). — 4⁰. A se revoltà, *Toată ţara şi boierii lui se oţărau* (M. Costin ap. Gâdei).

Cu acest înţeles cuvântul vine din lat **obtĕrreo,-ire* (de la *tĕrreo,-ēre* cu obicinuita trecere de conjugare de la II la IV, ca în *albire*, *lucire* etc.) „a bagà pe cineva în spaimă, a-l îngrozì“. In ce priveşte prefixul *ob-*, acesta, arătând mai mult ţinta către care este îndreptată acţiunea verbului, nu schimbă întru nimic înţelesul lui fundamental [1].

13. Arom. plătare.

Din cauza însemnătăţii ce i se dă acestui cuvânt în superstiţiile din viaţa păstorilor aromâni, *plătarea*, (la Aromânii din Macedonia) *păltarea*, *pâltarea*, (în Ohrida) *pultare* (cf. Dal., Mih. Basme), deşi însemnează numai „osul omoplat“ la vite şi „spate“ la oameni, ţine mai mult de domeniul termenilor pastorali decât de nomenclatura părţilor corpului omenesc. La orice petrecere de munte cu miei, oi, sau berbeci puşi în frigare, după masă, mesenii aşteaptă cu nerăbdare să cerceteze *plătarea*. „Stearpa“ — care erà cea mai mândrà oaie din întreaga turmă — odată friptă, păstorul îi cercetează plătarea (osul omoplat) şi prevesteşte că în curând o întreità nenorocire se va întâmplà în sânul familiei celnicului său, Costa Economu. Intr'adevăr, n'a trecut

[1] Etimologia acestui cuvânt am dat-o în comunicarea mea făcută la „Muzeul limbii române“. După aceasta am aflat de la dl V. Bogrea că şi Găluşcă pleacă de la aceeaşi bază, pentru explicarea originii acestui cuvânt în *Slavisch-rumänisches Psalterbruchstück* von Constantin Găluşcă. Halle a. S. 1913 p. 49.

©BCU CLUJ

o lună de zile şi mor: soţia celnicului, un fiu şi o fiică". Mai departe: „Erà în lulie 1905. In afara comunei, lângă o seculară pădure de pini giganţi, a avut loc o petrecere cu miei sugari puşi în frigare. După sfârşitul mesei, unul dintre participanţi, care fusese ani îndelungaţi haiduc, studiază cu atenţie *plătarea*: prevesteşte atunci făţiş că în curând doi inşi dintre cei prezenţi au să piară" [1].

Cu înţelesul de mai sus şi, legat cu acest fel de credinţe, cuvântul vine din lat. ***platalis***, derivat din *platus* s. *plattus*, întocmai după cum *spinalis*, din *spina*, a dat *spinare* (arom. *sk'inare*). Acest *platus* are, în afară de înţelesul „Platte Oberfläche", care s'a păstrat în limbile romanice: ital. *piatto* (> arom. *piatu* „farfurie"), log. *piattu*, engad., friul., prov. cat. *plat* etc. (cf. Meyer-Lübke REW. 6586) [2], şi pe acela de „die breiten flachgeschweiften Rippenknochen". Cu acest al doilea înţeles forma latină se apropie mai mult de sensul cuvântului aromânesc. Însă o probă şi mai evidentă că forma latină *platus* în romana balcanică aveà şi înţelesul din aromână, ni-l ofere cuvântul neogrec pentru „omoplat". In neogr. avem forma πλάτη care, ca înţeles, este acelaşi cu *păltare* aromânesc. Deoarece forma latină *platus* vine din gr. πλάτη, iar acesta s'a păstrat la Greci până astăzi, după cum am spus mai sus, tot cu înţelesul de „omoplat" ca şi în aromână, trebue să presupunem că forma latină *platus*, alături de cele două înţelesuri atestate în dicţionare, mai aveà în limba populară vorbită în Balcani şi pe acela de „omoplat" pe care îl aveà cuvântul în limba greacă, de unde îşi trage originea, căci numai aşa ne-am puteà închipui existenţa unui derivat ****platalis***, care trebuià să dea arom. *plătare*.

14. Tărăboiu.

Înţelesul fundamental este „gălăgie mare", după aceea „vuet, zgomot, zarvă, ceartă". *Face o hodorogeală şi un tărăboiu de-ţi ia auzul* (Creangă, *Amintiri*, 39). Câte odată înţelesul de „gălăgie mare, zgomot, ceartă", ajunge până la „răscoală" (Şezătoarea IX, 149).

[1] Tache Papahagi, *Din Folklorul Romanic şi cel Latin*, Bucureşti, 1923, p. 115 şi urm.

[2] În dicţionarul lui Meyer-Lübke se mai dă supt acest număr (6588) şi forma arom. *plată* s. f. „Flache Hand", după dicţionarul etimologic al d-lui Puşcariu (cf. No. 1333). Cuvântul nu-mi este cunoscut. El nu este dat în nici un dicţionar sau glosar aromân.

©BCU CLUJ

Originea cuvântului se aduce în legătură cu *tarabă* (Şăineanu, *Infl. Orient.* II, 349), socotindu-se ca un derivat al acestuia cu suf. *-oiu* şi având însemnarea primitivă „zgomot de tarabă". Cât de nefirească apare această derivaţie se vede şi din funcţiunea suf. *-oiu*. Un *tărăboiu* din *tarabă* ar fi trebuit să însemneze o tarabă mare, nu zgomotul ei, care ar puteà fi produs şi de altceva decât de o tarabă. O altă explicaţie a încercat să-i dea Pascu (Etim. Rom. 49) derivându-l din gr. Θόρυβος „bruit, tumulte, murmures, clameurs, desordre, trouble" care, cu toată asemănarea ce arată ca înţeles, însă, formal, apare ca o imposibilitate.

Cuvântul stă în legătură cu alb. **terboj** (din *terboń*) din lat. *turbare*. Infinitivul formei alb. este *me terbu* cu cele trei persoane sing. de la ind. pres. *terboj*, *terbon*, *terbon*. Forma română derivă dintr'un postverbal albanez *terboj* (persoana 1 sing. de la ind. pres.), întocmai după cum în româneşte (şi arom.) avem *turbu* tot pers. 1 sing. de la *turbà*, *-are*. In ce priveşte înţelesul, cred că un **tărboi*, din care mai târziu a ieşit *tărăboiu*, cu *ă* epentetic, care se explică tot din albaneză, cf. forma *terebore* aceeaşi cu *terboń* (Pedersen, *Texte* p. 84 şi glosar), a însemnat „turbare" după aceea „zgomot mare". Această desvoltare merge paralel cu înţelesurile actuale ale derivatului albanez *trubutire* (gheg) *trubutinε* care, în afară de „Trübe des Wassers, Himmels", mai însemnează şi „Unruhe, Aufstand", va să zică la fel ca şi înţelesul din urmă al lui *tărăboiu*, în *face tărăboiu* = face răscoală, citat mai sus din Şezătoarea. S'ar puteà ca şi *tărbacă* „obiceiul de a spânzurà cânii cu capul în jos şi a-i învârtì până ameţesc" în diferite epoci ale anului şi mai ales în cea dintâi Luni a postului mare (Marian, *Serbătorile* II, 9; Zanne, *Provorbe* IV, 645), împreună cu derivatul acestora *tărbăcì* vb. IV, să ţină tot din *tărăboiu*, mai ales că, este vorba tot de zgomotul s. larma ce se face în urma bătăii ce se dă cânilor, până ce ameţesc.

15. Arom. tulă.

Se întrebuinţează la Aromânii din Macedonia cu înţelesul de „ţiglă". Dintre dicţionare cuvântul este înregistrat numai la Mih. *tulă* s. f. cărămidă *Adără casa cu tule*... (zidì casa cu cărămizi). La ceilalţi Aromâni se aude *tuvlă* (cf. Dal.).

©BCU CLUJ

Supt această formă cuvântul vine direct din lat. **tubula, -am**, cu căderea lui *u* din silaba penultimă întocmai ca în *subula* > sulă. De la Români cuvântul a trecut la Albanezi *tufɛ* „Backstein“ pe care G. Meyer (EWA., 451) pe nedrept îl derivă din turc. *tugla*.

Din prezenţa formei aromâne, rezultă că, în latina balcanică, pe lângă *tubulus* cu înţelesul „kleine (Wasser)röhre, übertragen auf einen röhrenförmigen Dachziegel“ din care a ieşit ngr. τοῦβλον „Ziegel“; τουβλώνω „belege mit Ziegeln“ — care a trecut la Aromânii din Epir *tuvlă*, la Albanezi *tuvlɛ*, la Turci *tugla;* de la Turci l au luat numai Bulgarii *tugla* şi *tuhla*, nu şi Albanezii — a mai existat şi *tubula*, cu aceeaşi trecere de sens, pe care au moştenit-o Românii supt forma t u l ă la Aromânii din Macedonia, de la care a trecut, după cum am spus, la Albanezi (vezi G. Meyer, *Ngr. St*, III, 65 şi *Jahresb.*, XV, 130).

Cu acest cuvânt se dovedeşte şi la Români prezenţa unui termen de zidărie din fondul latin, despre a cărui pierdere vorbeşte J. Jud în studiul său *Probleme der altromanischen Wortgeographie* publicat în *Zeitschr. f. rom. Phil.* XXXVIII, p. 26, n.

Th. Capidan.

1. Biet.

Biet, biátă „vrednic de compătimire, sărac, sărman“ se întrebuinţează ca atribut pe lângă un substantiv. Astfel: *Casele bieţilor oameni le-au înecat; doi bieţi nenorociţi oameni; biete vrăbii*; *vai de biata ţară, când vom aveà războaie între noi!; biet de tine!, nici tu n'ai fost făcut în ceas bun!* etc. Arată deci o compătimire pentru o fiinţă nenorocită, care sufere de o boală, de sărăcie ori de alte cauze cari produc tristeţe, amărăciune etc., cum se vede din faimosul vers al lui Eminescu: *Vai de biet Român, săracul, Îndărăt tot dă ca racul!*

Se întrebuinţează apoi ca apoziţiune pe lângă un pronume personal, cuprinzând aceleaşi sensuri, corespunzătoare fr. *pauvre*, it. *povero*. Astfel: *bietul, biata de mine!* etc.; *eu, bietul!* (comp. it. *povero me!* „bietul de mine; eu, bietul!“). Cuvântul este cunoscut în tot domeniul dacoromân.

Se întâlneşte şi varianta *bied, -ă* (Vâlcea) în care *d* se explică prin influenţa formelor, de origine slavă *bedă, bidă biedă*

©BCU CLUJ

„nevoie, necaz, pacoste“ [1], de cari a fost apropiat cuvântul românesc, prin sensurile lui.

Ca origine rom. *biet* nu poate derivà din paleosl. *bědьnъ* „sărman, sărac“ [2], pentrucă nu se poate explicà trecerea lui *d* în *t* şi nici a lui *ě* în *ie*. Afară de aceste motive, alterarea lui *b* în formele dialectele *ghiet*, *bghiet* etc., arată că acesta a trebuit să fie urmat de un *i* lung sau de un *e* deschis.

Biet are caracterele fonetice ale unui cuvânt străvechiiu, de aceea a şi fost pus în legătură cu lat. *vietus* [3]. Acesta ajungeà însă în lat. vulg. la **vetus*, cum observă dl S. Puşcariu (*EW.* 201 cf. şi *REW* 9325) şi apoi, în româneşte, la **văt* (comp. lat. *verus* > rom. *văr* etc.).

Dacă luăm în considerare alte cazuri analoge ca sens, cum sânt *amărît*, *nefericit*, întrebuinţate ca şi *biet*, în locuţiunile „amărîtul de el“, „nefericitul de mine“, „un amărît de om“ etc., ajungem la concluzia că termenul de care ne ocupăm a putut fi tot un participiu, devenit adjectiv şi redus mai târziu numai la întrebuinţarea lui legată de substantive sau pronume.

Participii de acestea rămase din verbe cari au dispărut din limbă, ori numai s'au depărtat de ele ca formă şi sens, sânt de ex. *curat*, *strâmt* (de la verbul *a strânge* cu part. actual *strâns*), *beat* (de la *bĭbo*), *înţelept* (part. de azi este *înţeles*) etc.

Biet a fost un participiu care a însemnat „amărît“, „necăjit“, ca arom. *nvirinat* „posomorît, întristat“ (< *nvirinedz*) (comp. şi *nşirpicat* „rău ca un şarpe“ < *nşarpic*) [4] etc. şi duce la lat.: *bīlior - ari*, atestat în Gloss. şi tradus de unele dicţionare prin „se fâcher“, iar în Thesaurus (p. 1987) prin „irascor, χολῶ“. E atestată şi forma *biliabundus* (v. ibid, s. v.). Verbul acesta este un derivat din *bīlis* care aveà şi sensurile „amaritudo, tristitia“ [5], iar adj. *bīliosus* are şi accepţiunea „semper tristis“ (în Isid.), cum se poate vedeà şi din formula atestată în inscripţii şi în Gloss. *sine bile* „ἄλυπος“, „exempt de tristesse“.

Astfel part. **bīliatus**, al verbului atestat, cu sensul de „amă-

[1] *Dicţ. Acad* unde se dau (p. 535) şi formele slave corespunzătoare: bulg. *běda*, rut. *bidá* „nevoie, necaz“, sârb. *bijéda* „năpaste, învinuire nedreaptă“ (v. şi *REW.* 9325).

[2] Cihac, *Dtcţ. etim.*, II, 13.

[3] O. Densusianu, *H. l. r.* 99.

[4] V. mai multe exemple în G. Pascu, *Sufixele rom*, 93 sqq.

[5] In Georges[8] se dau şi sensurile „Zorn, Unville, Verdruss“, iar *atra, nigra bilis* corespunde gr. μελαγχολία „Schwermut, Tiefsinn“.

©BCU CLUJ

rît, necăjit, trist, nenorocit", ajunge în rom. la **biĭat* > **biat* fem. *biată*, plur. *bieți*, *biete*, după care s'a refăcut la singular şi masc. mai nou *biet*.

Tot astfel s'a refăcut *beat* < lat. *bĭbĭtus*, care trebuià să devie **bât*, după fem. *beată* (în *CDDE* 153, se explică prin influenţa inf. *a beà*), precum şi *boier* (mai vechiu *boiar*), *cuier* (pentru *cuiar*, după plur. *cuiere*; *oier* etc. Despre acest fenomen am vorbit şi la tratarea cuvântului *fluier*.

In ce priveşte puterea lui *i* lung de a influenţà pe *b-* inițial, deşi urmà un *l*, nu o vocală, lucrul s'a petrecut ca şi în **fīlianus* > arom. *h'il'in*, rom. *fin*, dial. *hin*; *fiiastru*, *hiiastru* arom. *h'il'astru* < lat. *fīliastĕr*; *iert* < lat. *lībĕrto* etc., în cari se vede că *ī* a avut valoarea unui *i* în hiat, chiar după dispariţia lui *l* înmuiat sau a lui *-b-* întervocalic.

Biet este prin urmare încă unul din cuvintele noastre latine cari arată stări sufleteşti şi cari au o putere de conservare ce se explică tocmai prin legarea lor de viaţa intimă a poporului.

Dintre celelalte limbi romanice numai sarda (campid.) a păstrat subst. *bilis* (*REW* 1105).

2. Arom. **muşat** (istror. muşât) „frumos".

Cuvântul aceasta e considerat de obiceiu ca un derivat din *frumos* — **frumuşat*, cu afereza silabei *fru-*. Această explicare e foarte greu de admis fiindcă desvoltarea firească, susţinută de baza *frumos*, duce mai curând la **frâmşat*, ca în v. dacorom. *frâmse(a)țe*.

Ideea de „frumos" este însă legată şi de aceea de „tânăr", „gras", „sănătos", „roşu la faţă" (comp. Berneker, *Et. Wb.*, 607 la *krasa*, cu diverse forme slave, având sensurile de „roşu, gras, frumos", „blühen, Farbe, Blut" etc.). Lat. *almus* „nourrissant, nourricier, bienfaisant, bon, sain" are derivatul *almitas* „grâce, beauté", *almities* id.

Această atmosferă semantică şi fonetismul cuvântului rom. duc la lat. **musteus** „jung, frisch, neu", care, ca şi *mustus*, se întrebuinţà ca adjectiv pe lângă *agna*, *vinum* etc. In limbile roman. găsim gen. *mušu* „gut genährt" şi mai ales span. *mozo*, port. *moço* „jung", „Bursche" (*REW*, 5779).

Schuchardt se ocupă pe larg de soartea lui *musteus* [1] în limbile roman. şi dă exemple apropiate de ale cuvântului nostru

[1] *Romanische Etymolog.* I, 57 sqq., II, 5–6.

©BCU CLUJ

Astfel derivate din lat. *vinosus* (în sensul de „ceea ce are coloarea ca de vin roşu") ajung să însemne în lomb. şi emil. „grassotto e morbido", „ilare", piacevole", iar gen. *musciu* „benestante" „ben pasciuto", „agiato"; it nord. *mostos* „heiter, rundlich, angenehm", deci toate referitoare la înfăţişarea exterioară a omului.

Prin urmare baza lui *muşat* este un derivat, adjectiv participial din ***muş** (< **musteus**), cu sensul de „tânăr (comp. „Român verde"), plin la faţă, sănătos" (sensul primitiv al gr. καλός este „sanus", Boisacq, s. v.), „gras", cu faţa rotundă, cum sânt copiii şi tinerii. Toate aceste sensuri le-am văzut la exemplele de mai sus. Că se va fi amestecat şi noţiunea de „roşu" (vin, must), amintită de Schuchardt, care duce şi ea la ideea de „frumos" (v. formele slave), este posibil, dar faptul acesta nu e numai decât necesar pentru înţelegerea desvoltării semantice a lui *muşat*.

Acesta a trebuit să existe odată şi în dacorom., căci numele propriu *Muşat*, al vechilor voevozi, existent şi azi, nu poate fi decât acelaşi cuvânt. In „Documentele lui Ştefan cel Mare", publicate de I. Bogdan, se întâlneşte şi numele *Muşa*, care e greu de despărţit de *Muşata* şi *Muşat* [1]. Iar, dacă este aşa, atunci *Muşa* ar fi forma mai veche, corespunzătoare lat. *musteus, -a*, care ajunge în rom., din punct de vedere fonetic, la *muş(ă)*.

3. Râncaciu, râncă.

Se numeşte boul sau calul rău castrat, sau rămas cu un singur testicul. Se întâlnesc şi formele *râncău* [2] şi *rânc* [3].

Este lat. **ramex, -icis** „hernie", „varicocèle" (comp. şi *ramicosus* „qui souffre d'une hernie"), devenit ***ram(e)ce** + suf. **-aciu** > *râncaciu*, prin trecerea lui *m* > *n* înainte de guturală, de care am vorbit în altă parte a acestui volum. Transmont. (Portug.) **rancolho** este mai curând din aceeaşi bază cu cel rom., decât franc. *rank* „kreuzlahm", „gekrümmt" [4].

---

[1] Cf. I. Bogdan, *o. c.* III, 157: ...*fata Muşatei*... *şi nepoatele lor de soră Muşa, cu sora ei Anuşca.* Sensul ar fi deci „Mândra", „Frumoasa".

[2] Cf. Tiktin, *Dicţ.* s. v.; Şăineanu, *Dicţ.*, cu definiţia „boul rămas defectuos de la întorsul testiculelor".

[3] *Revista crit. lit.* III, 167.

[4] *REW.*, 7044.

©BCU CLUJ

Înţelesul a fost cel de animal care sufere, care a rămas cu un defect la testicule, prin castrarea rău făcută şi apoi (bou, cal) „cu un testicul". Forma *rânc* presupune un **ramicus*, dar, cum cea mai răspândită e *râncaciu*, atestat şi în arom. *arungaciu*, cu acelaşi sens [1], ar puteà fi însuşi subst. *ramex*, *-icem*, > *rânc* (pentru **rânce*), din plur. *ránci* (comp. *berbec*, *purec*) S'a zis adecă „un rânc de cal, bou", cum se zice „o boală de vacă", „o râie de capră", „neà taláne"! (i se zice calului). Toate acestea sânt nume de boale, întrebuinţate ca epitete pentru animale.

Ramex este derivat din *ramus* (v. Walde [2] 640). De aceea cred că şi **rânchă**, cu care Tiktin pune în legătură pe *râncaciu*, este lat. ***ramica** (< *ramus*) devenit *rânchă*, prin aceeaşi transformare fonetică arătată mai sus. Cuvântul s'a păstrat şi în fr. *ranche*, de unde derivatul *rancher* „Wagenrunge" (*REW.* 7026 s. v. **ramica* Leitersprosse").

Sensurile ce le are *rânchă*, foarte apropiate de ale cuvântului fr., sânt: „nuià" (la Dosofteiu), „vână de bou" (Ochsenzimmer), „legăturile leucelor de carâmbii carului" [2], care se ştie se fac şi din cercuri de nuiele împletite (comp. fr. *rancher*).

Pentru sensul de „vână de bou" să se compare *vargă*, *vergea*, care poate fi de lemn sau de fier şi se întrebuinţează azi ca şi *rânca* (în Moldova) cu accepţiunea de „nuià", „vargă" de bătut (comp. şi *coardă*, de lemn, deci o nuia, sau de os). Tiktin citează, de altfel, pentru sensul de „Ochsenzimmer", fraza *Îl bătù cu o rânchă atât de tare încât şi astăzi vânătăile stau neşterse...*

4. Râjniţă, a râjnì; Râjnov (sat) etc

Râjniţa este un instrument de măcinat, compus din două pietre mai mici decât cele de la moară, dintre care cea de deasupra se învârteşte cu mâna, cu ajutorul unui mâner. Această morişcă mai există şi azi în unele părţi din Ardeal şi Moldova [3], după cât

[1] V. dicţionarul lui Dalametra.

[2] *DR* II, 604, unde dl Puşcariu revine asupra explicaţiei mai vechi a lui *râncaciu* din **renicus* şi arată că e grea derivarea lui *rânchă* din paleosl. рѫка „Arm" (dată de Tiktin), din cauza sensurilor cuvântului rom. Greutatea fonetică ce o observă d-sa pentru o apropiere de germ. *Ranke* (cu *wr-* la origine) îndreaptă şi mai mult privirile spre baza lat. dată de mine.

[3] *Şezătoarea* VIII, 91: „râşniţa e o morişcă purtată cu mâna, în ea se face şi făină şi crupe"; cf. şi Păcală, *Mon. Răşinari* 436. In *Chest. Hasdeu* VII, 171 (Ialomiţa) se dă cu sensul de „moară".

©BCU CLUJ

ştiu eu. Geograficeşte n'am putut stabili existenţa obiectului, dar cuvântul este general în dacoromână. In limba v. rom. se întâlneşte şi cu sensul de „moară", iar astăzi designează în special maşina mică de măcinat cafeà.

Damé traduce cuvântul în dicţionarul său cu „moulin à bras", „mulin à café"; *Lex. Budan* cu „mola manuaria", „Handmühle" [1]

Râjniţa cu pietre se poate purtà şi cu căruţa, nu e fixă ca moara. De aceea în vremuri de bejenie, de mişcări de populaţii, de fugă dinaintea primejdiilor, cum îmi spuneau odată nişte ţărani din Ialomiţa, se puteau măcinà cerealele pentru a face făină, chiar în căruţă, în cursul mersului. E un cuvânt din cele mai interesante din punctul de vedere al metodei ce trebue întrebuinţată în cercetările etimologice. Fiind un termin care se leagă de un instrument, sensul lui, ca în genere la orice termin tehnic, nu trebue considerat ca rezultat al unei evoluţii semantice, cum face Tiktin, l. c., punându-l în legătură cu v. slav. *rąka* „mână", *rąčĭnica* „Halsfessel", ci mergând de-adreptul la un prototip care insemnà „moară, morişcă".

Acesta e uşor de aflat în slavă şi-l ascundeà o simplă metateză, despre care am vorbit, cu prilejul altor explicaţiuni de cuvinte româneşti [2], că trebue să-i dăm o atenţiune mai mare în cercetările lexicului nostru.

Terminul v. slav este, cum a spus foarte bine Cihac (*Dicţ. ét.* 309), žrŭny „Mühle", „pistrinum" [3], care cu sufixul *-iţă* şi cu metateză lui *ž* a ajuns la *râjniţă* (pentru **jârniţă*), iar ca sens ar corespunde rom. „morişcă". Odată a trebuit să existe şi **râjnă*, fiindcă avem şi derivatul a *râjni* „a măcinà cu râjniţa" (comp. nsl. *žrniti* „mit der Handmühle mahlen") [4] şi *râjnitoare* Improspătez această explicare a lui Cihac, pe nedrept uitată, nu numai pentru principiul amintit mai sus, dar şi pentru lămurirea numelui de localitate: *Râjnóv*, sat lângă Braşov. Acesta nu este alt-

[1] V. şi Tiktin *Dicţ.* p. 1329: *râşniţă* „Handmühle" für Getreide etc. Kaffee-, Pfeffer-, Pferdemühle".

[2] V. mai înainte *Câmpeie de l. şi v. rom.*, p. 604.

[3] Miklosich *Et. Wb.* care dă şi forma ung. *reznycze*, împrumutată de sigur din româneşte. Cf. şi Walde *Et. Wb.*², 344; Feist *Et. Wb.*², 43, unde se dau şi corespondentele got. *qairnus* „μύλος"; lit. *girnos* id., cymr. *breuan* „Handmühle" etc. de la ideea de „a măcinà"

[4] Miklosich *l. c*

©BCU CLUJ

ceva decât v. slav. žrŭnovy „molae“ [1], adecă „(satul sau valea) morii“ şi arată că, întrucât nu se găseşte în nici una din formele slave, metateza s'a petrecut în limba română, ca să se poată păstrà şi într'un nume topic şi că numai după aceea a fost împrumutat de Unguri care îi zic **Rozsnyó** şi de Saşi cari îl numesc, cu etimologie populară, **Rosenau**, dar în s. XIV **Rasnov** [2]. Astfel se dovedeşte că Românii au locuit acolo înainte de Saşi şi de Unguri.

Este interesant de remarcat că numele unui alt sat din ţinutul Braşovului, **Zârneşti**, duce tot la un termin, privitor la cultura cerealelor, care e v. slav *zrŭno* „grâu“, dat bine înţeles unui nume de persoană (comp. numele rom. *Mălaiu*, *Ovesea* etc.).

De aceea e posibil ca şi numele de *Ţara Bârsii* şi *Braşov* să stea în legătură cu agricultura ce a trebuit să se facă din vremuri depărtate în acest colţ de şes [3].

Pentru a **curmà** „obosì“ (prez. indic. *cúrmu*) din arom., dl. P. Papahagi (*Scriitori Aromâni*, 205) trimite la G. Meyer, care îl pune în legătură cu ngr. κορμός, alb. *kurm* „Stumpf“, de unde mai târziu sensul de „Körper“, pe care îl are azi forma alb. Dl. Papahagi nu aprobă această legătură. In dicţionarul său etimologic, G. Meyer porneşte de la ngr. κορμί „Körper“. Cum am dovedit la locul său (în această *DR.*, 619—20), cuvântul nu poate fi socotit ca neogrec la noi, pentru că e răspândit în întreg domeniul dacoromân, se găseşte atestat şi în limba veche, iar din punct de vedere geografic, existenţa lui în aromână, albaneză şi dacoromână, dovedeşte că e din vremea când aceste graiuri erau în strânsă legătură. Evoluţia de sens şi fonetică arată şi ele vechimea cuvântului.

Adaug că **u** din alb. *kurm* (substantiv!) dovedeşte că prefacerea lui **o** + **r** din v. gr. κορμός, s'a întâmplat chiar în latina vulg., ca să se fi putut transmite astfel şi în română. Fenomenul a trebuit să fie mai răspândit, cum s'a putut vedeà din exem-

[1] V. Miklosich, *Lex. paleosl.*

[2] Cf. S. Moldovan şi N. Togan, *Dicţ. numirilor de loc. cu pop. rom. din Ungaria.* Pentru *Rasnov* comp. A. Scheiner, *Die Mundart der Burzenländer Sachsen*, p. 136

[3] Să se compare pentru această idee, got. *barizeins* „äus Gerste“, v. bulg. *brašĭno*, serbo-kroat. *brašno* „Mehl“ etc. dintr'o bază indoeurop. **bharos*, **bhars-inom* „zum Gerste gehörig“ (v. Walde Wb.[2] 272; Feist *o. c.*, 60). (*Ţara*) *Bârsii* ar fi astfel un nume străvechiu ce ar fi însemnat „Ţara orzului“, cu un ecou mai târziu în forma slavă *Braşov* (= „târgul cerealelor“?).

©BCU CLUJ

plele aduse la explicarea ce am dat rom. *urdă* în legătură cu v. gr. ὀρ(ρ)ώδης < ὀρ(ρ)ός. Afară de rom. *urmă* < v. gr. ὁσμή (*ὀρμή) etc. mai amintim aici pe arom. *murnu* < lat. **morĭnus* (*CDDE, REW*, s. v.), rom. *mură* < lat. *mōrum*, rom. *curte*, alb. *kurt* etc. < lat. **curtis -em* < clas. *cohors, cohortem* (cf. *CDDE* 464, unde se adaugă „cu trecerea încă neexplicată a lui *o* la *u*"). Probabil că acest fenomen stă în legătură cu influenţa vreunui dialect v. gr. asupra lat. vulg., fiindcă se vede mai ales la cuvinte v. gr. pătrunse în latină. Chiar lat. *morum* (*morus*) este împrumutat din gr. μόρον, cum a arătat Claussen şi cum admite şi Walde (v. *Etym. Wb. lat. Spr.*[2] 495)

G. Giuglea.

Articole mărunte.

Forma de conjugare „ei face".

Intrebuinţarea formei de la singular la plural, în persoana a treia a verbelor de conjugările II-IV, e un fenomen foarte obicinuit, cu deosebire în Muntenia şi în Transilvania de sud. Conjugarea „ei face" în loc de „ei fac" se răspândeşte din ce în ce mai mult şi e una dintre cele mai dese „greşeli" pe care o fac chiar cărturarii din regiunile amintite, în graiul familiar şi mai puţin îngrijit.

Explicarea care se dă de obiceiu e următoarea: deoarece la conj. I avem *el cântă* şi *ei cântă*, această egalitate la singular şi la plural, a atras după sine o egalitate a persoanei a treia, în cele două numere, şi la celelalte conjugări.

Explicarea e simplă — prea simplă, mi se pare, ca să fie mulţumitoare. Intr'adevăr, cel ce cunoaşte limba română, trebue să constate că ea se caracterizează tocmai printr'o pronunţată tendinţă de a aveà pentru diferite funcţiuni morfologice expresiuni formale cât mai distincte. Orice mijloc formal, fie el o dezinenţă sau o modificare a tulpinei, este binevenit şi repede generalizat: *fată-fete*, atrage după sine pe *față-fețe*; schimbările pe care le produce dezinenţa *i* la sfârşitul tulpinei şi influenţa ei asupra vocalei tonice (*roată-roţi, stradă-străzi*) e cauza întrebuinţării tot mai mari a plurarelor în *-i* la feminine, etc. (cf. şi DR. II 37 ş. u.). In consonanţă deci cu această tendinţă generală a

©BCU CLUJ

limbei noastre, ne-am aşteptă să întâlnim tocmai cazul invers: deosebirea formală între persoana 3 la singular şi la plural la celelalte conjugări să atragă după sine o distincţie analogă la conj I.

De fapt, aşa s'a şi întâmplat în dialectul istroromân, unde se conjugă numai *ie* (= el) *cântę*, dar *iel'* (= ei) *cântu*. Dar şi la noi se observă tendinţa aceasta. Forma *ei zbor* în loc de *ei zboară* este, în poezia lui Alecsandri cel puţin, generală. Tot astfel, egalitatea persoanei 3, la singular şi plural, în imperfect (*cantabat* şi *cantabant* > *cântà*) e evitată, în limba literară cel puţin (*el cântà — ei cântau*), în care toate celelalte verbe s'au orientat după verbul ajutător (*habet* > *a*, *habunt* > *au*) când erà enclitic (*el cântat-a — ei cântat-au*). In dialecte avem şi forme ca *ei sântără*, *au fostără*, cu *-ără* introdus de la aorist în pers. 3 din plur, spre a evità omonimia cu alte persoane (*eu sânt*, *el a fost*).

Dacă împotriva acestei tendinţe generale, vedem cum conjugarea „ei face" se răspândeşte tot mai mult, cauza trebue să fie alta decât proporţionalitatea. Ea este, cred, de natură sintactică. Observând pe soţie-mea, când în graiul familiar şi neîngrijit face astfel de „greşeli", am băgat de seamă că mai adesea ele se ivesc la verbe unipersonale, deci în exemple ca următoarele: *mă doare... picioarele*; *nu-mi place... vorbele astea; e îngrozitor cum arde... atâtea case la Bucureşti*. Avem a face, în mod evident, cu un anacolut, cu schimbarea construcţiei unipersonală în personală. „Picioarele" în propoziţia dintâiu, nu e propriu zis subiectul lui „mă doare", precum „atâtea case" nu e complementul propriu zis al lui „arde" în propoziţia din urmă, ci aceste verbe au fost întrebuinţate mai întâiu impersonal şi numai nevoia de a precizà mai bine a făcut pe vorbitoare să mai exprime, ca un fel de complinire, substantivele care ne fac impresia că tulburà acordul.

S. Puşcariu

Schimbarea accentului în aud.

Diftongul latin *au* s'a păstrat supt accent ca *áu* (dialectal şi *áo*), cu menţinerea accentului pe *a*, indiferent dacă el se mai pronunţă ca diftong sau dacă e rostit azi bisilab: *adáug*, *áu*, *áur*, *áustru*, *cáuc*, *gráur*, *láud*, *láur*, *răpáus*, *táur* şi secundar: *dáu*, *fáur*, *scáun*, *stáu*, *stául* etc.

©BCU CLUJ

Excepţie fac numai trei cuvinte, în care accentul a trecut pe *u* şi prin urmare — când nu erà iniţial — *áu* a devenit *àú* Acestea sânt: *aúd*, *lăút* şi *làútă*. Cel din urmă trebue eliminat, căci el nu derivă din germ. *Láute*, ci din n.-grec. λαούτα (Tiktin). *Lăút* 'spălat' < lat. *lautus* s'a orientat după celelalte participii în *-ut (băút* etc.). Rămâne deci *aud*, care e accentuat pe *ú*, ca la noi, şi la Megleniţi (*ud*, din *aúd*, cu pierderea regulată a lui *a* iniţial), pe când Aromânii (*ávdu*) şi Istroromânii (*àvdu*), care au prefăcut pe *u* în *v*, au păstrat accentuarea originală, neputând mută accentul pe o consonantă.

Mutarea accentului o explică Weigand (*Jahresb.* III 222) astfel: „Kann durch das fragende *auzi* mit steigendem Stimmtone auf *a* veranlasst sein, wodurch *u* etwa eine Quinte höher lag und dann auch zum Akzentträger wurde". Dacă însă ridicarea vocii ar fi pricina mutării accentului, ne întrebăm de ce nu s'a schimbat accentul în *lauzi*, *adaugi* etc. Cauza cred că e alta. Negaţiunea (*nu*) atrage la noi accentul asupra sa: *pót*, *lúcru*, dar *nú pot*, *nú lucri?* Când verbul începe cu *a*, *u* al ńegaţiunei se elidează, dar accentul rămâne pe întâia silabă: *alérg*, *ascúlt*, dar *n'álerga*, *n'ásculta!* (cf. DR. II 766 n.). Precum întrebării negate *n'ásculţi?* îi corespunde răspunsul afirmativ *ascúlt*, tot astfel vechiului *n'áuzi?* (în care avem accentuarea etimologică) i s'a răspuns *aúd*, cu mutarea analogică a accentului, care apoi s'a generalizat în toate formele afirmative.

S. Puşcariu.

Notiţă.

N. Iorga descrie în vol. XVI, din „Studii şi Documente", p. 17 ş. u., un volumaş miscelaneu scris în a. 1800 la Copăceni de arhidiaconul Venedict. Pasagiul întitulat „Pentru câte vârste are omul . . " reprodus de Iorga (p. 17) este copiat, cu foarte mici schimbări, după Pravila de la Târgovişte (cf. „Cele şapte vârste ale omului" reproduse de Gaster, *Chrest.* I, p. 164).

S. P.

Note la pag. 561 ş. u.

Studiul lui Giuglea din acest anuar va produce de bună seamă o discuţie vie, iar unele din etimologiile sale vor fi combătute. Nu e mai puţin adevărat însă că autorul lor, indiferent dacă explicările sale sânt juste în toate amănuntele, sau nu, a

©BCU CLUJ

deschis ferestrele camerei noastre de studiu spre orizonturi spre care în deceniile din urmă nu mai eram deprinşi să privim. In urmărirea retrospectivă a limbei noastre, noi ne opream de obiceiu la epoca străromână şi la latina-vulgară. Dar chiar în epoca străromână — când contactul între cele patru dialecte de azi există încă, făcând ca limba tuturor Românilor să se desvolte în aceleaşi direcţii — va trebui să distingem o perioadă paleoromână, anterioară primului nostru contact cu Slavii (sec. VI —VII), când în limba strămoşilor noştri se iviseră inovaţiunile cele mai principale ce o deosebesc de celelalte limbi romanice şi când ea suferise înrâuriri greceşti, albaneze şi vechi-germane. Mai mult decât atât. Vom fi nevoiţi de acì încolo să dăm mai multă atenţiune epocei anteromane, urmărind elementul autohton din limba noastră. Astfel, afară de sarcina destul de grea a filologului român de a fi, pe lângă romanist, şi cunoscător al atâtor limbi ce au influenţat în timpuri istorice graiul nostru, se mai adaugă şi necesitatea de a face filologie comparată indoeuropeană.

Aceste nouă preocupări vor fi întovărăşite, firește, de rătăciri, dibuiri, şi exagerări, până ce, încetul cu încetul, vom avea tot mai multe puncte de sprijin, pentruca cercetările să fie mai sigure. Cu cât materialul nostru lexical va fi examinat cu mijloace mai multilaterale, cu atâta se va întâmplà mai des ca tocmai în cercetările etimologice, unde partea semantică are rolul principal şi deci posibilităţile de interpretare subiectivă sânt mai multe, să avem, ca în filologia franceză bunăoară, pentru acelaşi cuvânt mai multe explicări. Farmecul noului nu trebue însă să ne tulbure vederea clară şi să ne facă să părăsim căile mai vechi, numai de plăcerea de a umblà pe drumuri mai puţin bătute.

Scopul acestor rânduri nu este să-mi apăr etimologiile proprii faţă de cele nouă propuse de Giuglea, ştiind că o etimologie bună se apără de sine, iar una neverosimilă nu câştigă mult, dacă vrei s'o sprijineşti ulterior. Studiul lui Giuglea e însă atât de bogat în idei nouă, încât cred că discutarea unora din ele nu poate fi decât de folos.

Verbul nostru a frământà poate derivà, din punct de vedere formal, tot atât de bine din *fermentare* ca şì din *fragmentare*. Din punct de vedere semantic însă, mi s'a părut că trebue să preferim pe *fragmentare*, precum am arătat în *ZRPh.* XXXIII

©BCU CLUJ

233—234, citând exemple şi din alte limbi. Bănăţeanul *a frânturì* „pétrir“ [1] întăreşte şi mai mult această etimologie, şi a hotărît pe Candrea şi Densusianu să o admită în Dicţionarul lor etimologic (Nr. 632), deşi ei nu cred în trecerea lui *au* proton în *a* şi au de obiceiu rezerve faţă de etimologiile mele. Giuglea, spre a explică numele *brânzei*, crede că găseşte un sprijin mai mult pentru punctul său de plecare („dospirea“) în vechea etimologie *frământà* < *fermentare* (p. 576), admiţând trecerea de sens: „amestec făina cu fermentul plămădit de mai nainte“. Dar chiar dacă ideea exprimată de germ. „kneten“ ar fi fost numită după acţiunea aceasta iniţială a frământării propriu zise, adecă amestecarea aloţelului dospit cu făina, am ajunge iarăşi la „fărâmiţirea“ gogoloşilor ce se produc din amestecul plămădelii cu făina. In sprijinul etimologiei mele aduce însă Giuglea însuşi argumentele cele mai puternice, când vorbeşte, mai nainte, despre prepararea brânzei: „această *frământare* [a caşului, cu mânile, ori pe „răvar“] sau mai bine zis „amestecare“, se face ca să nu rămână bucăţele mici nestrivite“ (p. 574) şi: „şi urda se frământă şi se amestecă cu mânile“ (p. 575).

Precum în diferite limbi există diferiţi termini, după cum materia care se frământă e diferită (d. ex. franc. *pétrir*, despre aluatul de pâne, *corroyer*, despre lut, *écocher*, despre ceară, span. *heñir* despre aluat, *ablandar*, propriu „a muià“, despre ceară, alături de *amasar* şi *sobar* etc.), astfel şi la noi, existau odinioară cel puţin doi termini deosebiţi, unul referitor la aluatul de pâne, iar altul la caş, a căror frământare se face în chip diferit: Frământarea caşului consistă din „fărâmiţirea“ („fragmentarea“) cu degetele a globuleţelor de lapte închegat, până ce avem o pastă mlădioasă şi uniformă; frământarea aluatului de pâne consistă dintr'o îndesare şi lovire cu pumnii a aluatului sau din frecarea lui printr'o mişcare rotativă — cam ca la spălatul rufelor — a aluatului luat în pumni. De aceea în cele mai multe limbi avem, pentru frământarea pânii termini, care însemnează „a călcà“, „a apăsà“ (franc. *pétrir* < *pisturire*, derivat din *pinso*

[1] Chiar verbul nostru *a fărâmà* are înţelesul de „frământà“ bunăoară în următorul pasagiu din Biblia lui Şerban Vodă (496/39): Fiii lor adună leamne şi părinţii lor ard foc şi muerile lor *fărâmă* aluat, ca să facă hamoni oştii cerului = pétrissent la pâte pour faire des gâteaux; cf. şi *mă fărâmă* la inimă, *fărâmătură* de inimă = mă frământă, frământătură (= colici).

©BCU CLUJ

„zerstampfen"; lat. *depso* < grec. ὀέψω „knete" < „trete"; germ. *kneten* înrudit cu slav. *gnesti* „apăsă") sau „a lucrà (cu mânile)" (ital. *maneggiare, lavorare* la pasta, franc. *manier, travailler* la pâte). Termenul latin *subĭgere* (= sub + agere) „durcharbeiten" căpătase şi el accepţiunea de „kneten" (farinam, lutum inter manus), şi s'a păstrat în *soage* al nostru, pe când Sarzii (log. *suighere*, camp. *suežiri*) pleacă de la *subjicere*, al cărui sens de „unterwerfen" a devenit „von unten herauf werfen" (Meyer-Lübke, *REW.* 8368), adecă „a scoate aluat de dedesupt (de pe fundul covăţii) şi a-l aruncà deasupra".

Cuvântul *a soage* s'a mai păstrat în partea cea mai mare a Ardealului de la nord de Mureş. Bucătăreasa mea, din apropierea Turzii, numeşte *sogare*[1] frământarea, lovirea aluatului cu pumnii, (pentru învârtirea lui în mâni ea întrebuinţează termenul *frecare*), pe când în alte părţi *sogarea* (Viciu, Gl.) sau *soagerea* (Frâncu-Candrea, Moţii 105) este formarea pânii pe cârpător, unde se rotunzeşte, înainte de a se băgà în cuptor[2]. Probabil că odinioară *soage* erà terminul general pentru „den Teig kneten" la toţi Românii, pe când *frământà* erà terminul pentru prepararea caşului. De la stână, terminul acesta a pătruns în bucătăria ţărancei, înlocuind pe *soage* (mai întâiu, poate, numai spre a arătà acţiunea dinaintea frământatului propriu zis, când se „sfărâmesc" gogoloşii de plămădeală amestecată cu făină) cu desăvârşire în cele mai multe regiuni româneşti, sau păstrându-se alături de el şi începând să se diferenţieze de el ca sens.

Vorbind despre *urdă*, Giuglea crede că cuvântul *urdoare* ar puteà fi un derivat din acesta (p. 587). Analogia cu „Augen*butter*" este din punct de vedere semantic într'adevăr ademenitoare şi am relevat-o şi eu în articolul publicat în Conv. lit. XXXIX, 303, dar am arătat că din punct de vedere morfologic, un derivat în *-oare* de la substantivul *urdă* e imposibil. In schimb, derivatele lat. în *-or* de la adjectivele în *-ĭdus* (iar acestea de la verbe

[1] Trecerea la conj. I se explică prin orientare după vorbele în *-ĭgare* (*fumegà, spumegà* etc.). În unele regiuni se aude şi *sugi*, de conj. IV. Forma *soace* (Viciu, Gl.) pare a se datorà contaminării cu „coace".

[2] Ceea ce pe aiurea se numeşte *sovăità* < *sub-vol[u]tare* (CDDE. no. 794). I. Corbu îmi comunică din Zagra,: „a *sogi* turta pentru aluat în supă = a o frământà pe masă, după ce s'a făcut odată aluatul în blid şi înainte de a se turti cu lemnul", deci apăsarea puternică, masarea aluatului de scândură, cu podul palmei.

©BCU CLUJ

în *-ere*) sânt foarte frecvente, încât tipul reconstruit **horrĭdor* este impecabil ca derivaţie şi are şi analogii semantice. Revenirea la etimologia lui Cihac din partea lui Giuglea ar fi fost deci îndreptăţită numai dacă el ar fi explicat şi derivaţia cuvântului, asupra căreia eu atrăsesem atenţia.

Urdoare ar puteà fi un derivat din *urdă*, numai dacă acest cuvânt ar fi el însuşi la origine un adjectiv substantivat în *-ĭdus*. Acest lucru nu mi se pare exclus. Una din notele caracteristice la prepararea urdei este, precum a arătat Giuglea, fierberea; ital. *ricotta* dovedeşte că numirea i se puteà da chiar după această notă. Mă întreb atunci dacă în loc să admitem etimologia grecească propusă de Giuglea, nu este mai probabil ca vorba noastră să continue un **urĭda* (femininul lui **urĭdus*) de la *uro*, *-ĕre* „ard". Amestecul verbelor care însemnează o expunere la acţiunea focului e cunoscut în toate limbele, încât trecerea de la „ard" la „fierb" nu e grea de admis; chiar ital. *ricotta* nu este „coaptă", ci „fiartă", precum germ. „Branntwein" nu e nici el „ars", ci „fiert". Derivatul **urĭdus* a putut aveà, pe lângă sensul activ de „arzând" (cf. *fervidus* „fierbinte") şi pe cel pasiv de „fiert", precum, invers, *apă fiartă* însemnează şi „apă fierbinte".

Foarte greu de stabilit e sensul original al cuvântului *rână* din expresia *stau într'o rână*. Fraza întreagă arată poziţia omului lungit pe o laturè a corpului şi cu capul răzimat de palmă, iar cu cotul sprijinit pe jos. Intrebarea este, care e nota ce a dat naştere cuvântului: laturea corpului pe care zaci — cum am crezut eu când am propus etimologia **rena*, din *ren*, care chiar în lat. însemnà „Lende" şi tot astfel în limbile romanice (cf. franc. *reins*) — sau cotul pe care-ţi sprijineşti capul, cum crede Giuglea. Nu prea văd cum s'ar puteà clarificà vreodată această chestiune, dacă cuvântul *rână* nu-l vom mai găsì şi în altă expresie. Expresia e uzuală în regiunea cărei aparţin eu, iar pentru simţul limbei mele *stau într'o rână* este opus lui *stau pe foale (pe burtă)* sau *pe spate;* dacă cineva stă întins pe burtă, cu capul sprijinit pe amândouă coatele, nu se poate zice că *stă în două râne;* de asemenea când ciobanul stă cu capul pe mână şi cu cotul sprijinit în bâtă, nu se poate zice că *se reazimă într'o rână*. Dacă Giuglea citează exemplul celui ce *stă într'o rână* când şade cu cotul răzimat pe masă, mi se pare că cel ce are poziţia aceasta trebue să fie şi aplecat spre îndărăpt, să aibă deci po-

©BCU CLUJ

ziţia celui ce stă tolănit pe jos. Dar aceste obiecţiuni nu exclud posibilitatea ca, la început, *stau într'o rână* să fi însemnat de fapt „stau răzimat într'un cot", cum crede Giuglea, precum s'ar puteà, invers, ca ideea de „cot" să fie cu totul accesorie şi deci fără importanţă pentru originea cuvântului *rână*.

Dacă semanticeşte e greu să hotărăşti astăzi, care din cele două explicări este cea adevărată — s'ar puteà ca nici una din ele să nu fie bună — din punct de vedere formal mi se pare că amândouă sânt acceptabile. Infirmând pe una, în nici un caz ceealaltă nu devine mai sigură. Deşi nu ţin mult la etimologia mea[1] şi mi-ar părea chiar bine, pentru concluziile ce se pot scoate din ea, ca cealaltă să poată fi dovedită — nu cred că motivele cu care o combate Giuglea pot fi susţinute.

Faptul că *ren* erà masculin, nu e de sigur o piedecă ca să admitem că el a putut formà pluralul ca neutrele; avem doar exemplul clasic al lui **digita* (> *degete*), ca plural al singularului *digitus* şi pe *cubitus* alături de *cubitum*, cu pluralul *cubita* (cf. invers *genuchiu* < *genuculum*, cu pluralul *doi genuchi* şi cu celalalt singular *un*, în loc de **o genuche* < *genucula*. Giuglea greşeşte de sigur când crede că **rena* ar fi trebuit să dea **rină*, iar nu *rână*, comparându-l cu *arena* > *arină* (p. 563 n. 1.). În *Conv. lit.*, XXXIX 314 ş. u. am încercat să arăt că *r* iniţial — indiferent de vocala următoare — s'a rostit odinioară vibrat tare la toţi Românii, precum dovedesc urme de această rostire până azi şi scrieri vechi ca *rruşine* etc. Pe când după *r* medial (din lat. *r* şi *l* intervocalic) *e*, *ea* şi *i* următor se menţin nealterate (*păreche*, *turturea*, *pierire*, *buric* etc.), după *r* iniţial ele se schimbă în *ă*, *a* şi *â*, întocmai ca după *rr* latin (*rău* ca *urăsc*, *rabdă* ca *uraşte*, *râu* ca *urî*). Adevărat că pentru *ēn* precedat de *r* iniţial nu avem nici un alt exemplu latin; dacă e însă să-i căutăm o analogie, aceasta nu o vom găsì la cuvintele cu *ēn* după *r* medial (*arēna* > *arină*), ci la cele cu *rr*. Exemple ca *horrēsco* > *urăsc*, *rĭgĭdo* > *răbd* faţă de *rĕtro* > *îndărăt*, *rĕus* > *rău*, arată că *ē* a avut aceeaşi soartă ca *ĕ* după *r* iniţial şi după *rr*. De sigur că trecerea lui *en* în *in* e anterioară influenţei lui *r* iniţial şi *rr*, deci **rena* a dat **rină* şi apoi *rână*, deodată

[1] Tot astfel nu ţin la etimologia *vioară* „violină" < **vivula*; nu cred însă nici în apropierea ce o face Ginglea (p. 594) cu *vibrare*, care are *i* scurt şi deci n'am puteà aveà rostirea dialectală *yioară*, *žioară*.

©BCU CLUJ

cu *rivus* > *râu*, ca *currendo* > *curind* > *curând*, *ţărină* > *ţărână*. Deşi alterarea lui *e*, *ea* şi *i* după *r* iniţial şi după *rr* e un fenomen străromân, pe care-l întâlnim în toate dialectele, el e mai nou decât întâile împrumuturi de la Slavi, căci *rędъ* a dat *rind* şi apoi *rând*, de-odată cu *Rimŭ* > *Râm*. Metateza în arom. *nire* „rinichiu" (cf. Capidan, în acest volum p. 760) din *rine* trebue să se fi întâmplat tocmai în epoca paleoromână când *en* trecuse în *in*, dar *r* încă nu începuse a influenţà vocalele următoare.

In DR. II, 683 ş. u., tot într'o notă ca cea de acum, am căutat să arăt că noi a trebuit să avem, în unele cuvinte de trei sau mai multe silabe, două rostiri, cea din graiul lento, cu vocala intertonică păstrată, şi cea allegro, cu sincoparea ei. Astfel mi se părea că se poate explicà de ce dintre derivatele în *-ulo* şi *-ulu*, unele apar sincopate, iar altele nu, şi de ce alături de *amb'lare* am putut aveà **ambulester*, iar alături de *stab'lum* > *staul* pe *stabulum* > *staur*. Giuglea nu admite etimologie lui *staur* din *stabulum*, deoarece crede că acest cuvânt e de origine grecească (p. 625).

Pot aduce azi şi alte dovezi pentru coexistenţa formelor sincopate alături de cele nesincopate, instructive unele din ele, pentrucă explică câteva neregularităţi fonologice.

Alături de forma *margine*, se aude, mai ales în judeţele de lângă Dunăre, forma *marne* (Conv. lit. XLIV, I, 38, 205, 209, XLV, 362, Graiul nostru I, 196, 208, Păsculescu, L. P. 53, 308 etc.), în care sincoparea lui *i* ar puteà fi străveche, datând dinaintea alterării lui *g* prin vocala palatală următoare, deci *margĭnem*, > **margne* > **marmne* > *marne*.

Iordan (Dift. 96) a explicat, cred, cu dreptate (cf. DR. I, 394), menţinerea lui *e* nemetatezat în *mierlă* prin rostirea trisilabă a lat. *merula* (cf. arom. *l'epre* < *l'epure*).

Avem şi cazul invers. Alături de *tremulo* > *tremur*, trebue să fi existat şi forma sincopată *tremru*, căci numai aceasta explică metafonia (şi în acelaşi timp pe *b* născut între *m* şi *r*) din arom. *treambră*; formele cu *ea* au pătruns apoi şi în celelalte persoane: *treambur* (Byhan, Jahresber. III, 5). Dar forma aceasta sincopată nu trebue confundată, cum face Byhan l. c., cu sincopările din Macedonia centrală de felul lui *lingră* = *lingură*, căci *trẹmurẹ* „tremură" (apoi şi *trẹmuru* „tremur"), există şi la Istroro-

©BCU CLUJ

mâni şi dovedeşte că formele sincopate au trebuit să fie întrebuinţate alături de cele nesincopate şi în alte regiuni străromâne. Când verbul *mesúr* şi-a mutat accentul pe silaba primă, s'a orientat şi el după *trẹmur*, devenind la Istroromâni *mẹsurẹ* „măsură“ (şi *mẹsur* „măsur“). Capidan îmi comunică că la Aromâni se găseşte şi verbul *mpeatur* „împătur“, deşi substantivul e *pétură*, ca şi *métură* (acesta şi la Istroromâni). Se vede deci că la verbe, unde accentul schimbător făceà şi de altfel să alterneze forme sincopate cu nesincopate (cf. *usuc —uscăm*, *mânânc —mâncăm*), această şovăire de pronunţare s'a păstrat mai mult timp decât la substantivele cu accent fix. Dar această chestiune, pe care a atins-o, fără s'o aprofundeze P. Haas în *Jahresber.* XXI—XXV, p. 38 ş. u. va trebuì să mai fie studiată cu toată atenţia ce o merită.

Sextil Puşcariu.

Sprijinitorul lui Vasile Moga: Gheorghe Bánffy (1747—1822).

Cercetând condicile vechi ale liceului romano-catolic (al Piariştilor) din Cluj, spre a stabili anii de studiu ai lui G. Lazăr la acest liceu, am văzut că aceste condici au să arunce lumină nouă asupra vieţii multora dintre representanţii de seamă ai Românilor ardeleni[1]. În afară de Lazăr care a studiat aici 3 ani gramatică, 1 humanitate, 2 filosofie şi 2 drept, tot aici a studiat şi cunoscutul lui rival: Vasile Moga (1793—1798) şi anume un an de gramatică (classis grammatices suprema), 2 de humanitate (humanitatis classis prima et secunda) şi 2 de filosofie, totdeauna ca eminent.

Această şedere în Cluj a devenit hotărîtoare pentru viaţa lui Moga, ba chiar acesteia i se datoreşte şi ridicarea lui în scaunul episcopesc. Cât a stat Moga în Cluj a fost coleg de şcoală cu cei doi conţi tineri Bánffy, Iosif şi Francisc, care au fost fii ai lui George Bánffy, atotputernicul guvernator al Transilvaniei timp de mai multe decenii (1787—1822).

[1] Împăratul Iosif II, în marea şi nobila lui râvnă de a preface ţările ocârmuite de el, a ordonat la 30 VIII, 1782 să i se înainteze un tablou „de numero adolescentum unamquamque classem frequentantium, de industria professorum doctioni impensa cum fine cuiusvis anni scholastici“. V. ordinele guvernului ardelean privitoare la aceasta din 4 III, 24 VI şi 20 XI, 1783, în archiva liceului. Acestor ordine li se datoresc şi condicile cercetate de mine.

©BCU CLUJ

Lucrul se poate constată din două feluri de tablouri. Unul arată lista elevilor începând cu „superiore classe Humanitatis“ şi terminându-se cu „prima classe grammatices“ [1]. Celelalte tablouri au format de caiet, sânt liniate (mai mult cu creionul), conţin date mai apropiate, scrise cu cerneală; se văd pe ele nişte numere care ne arată că tablourile acestea au fost anexate la câte un raport. Aceste tablouri dau şi lista studenţilor în filosofie şi în drept, şi chiar şi în medicină, unde se văd iscăliturile lui Ioannes Molnár de Müllersheim!

Vasile Moga nu se găseşte decât în tabloul din 1794 ca elev în cl. III. de gramatică (syntaxista cum li se mai ziceà acestora). Păcat că nu ni s'au păstrat tablourile din 1793, şi deci nu putem spune cu siguranţă când a venit Moga la Cluj. Tablourile din 1792 ne dovedesc că în acest an şcolar n'a fost încă aici. Deocamdată ne vom mărginì deci la afirmarea că a venit la Cluj la începutul acelui an şcolar din care avem urme documentare, adecă în toamna anului 1793.

Iată ce găsim aici despre dânsul:

Ad. N. 3070. 794. Calculus
Syntaxistarum Claudiopolitanorum pro I. Semestri
Anni 1794.
(La pagina primă cel din urmă este V. Moga).

Nomina et Cogn'na[2]	Aetas	Natio et Conditio	Patria, Cottus, v'[3] Sedes	Ingenium et Applicatio	Mores	Classis Progressionis	An sit in fundatione
Basilius Moga	19	Valach. Ignobil.	Szász-Sebes S.'[4] eiusdem	Bonum. Diligens.	Boni	In I-a ex o'-bus[5]. Eminens.	Non fundatus

[1] Şcoala secundară de atunci se compuneà din 3 ani de gramatică (classis prima sau infima, secunda sau media şi tertia sau suprema grammatices) şi 2 ani de humanitate; cei 2 ani de filosofie, precum şi cei 2 de drept se ţineau de Universitate, de învăţământul superior. O parte din liceul de azi erà trecut în seama şcolii primare de azi („schola nationalis“). Anul şcolar se împărţeà în 2 semestre (Nov.—Martie şi Aprilie—August).

[2] = Cognomina.
[3] = Vel.
[4] = Sedis (acelaşi scaun).
[5] = Omnibus.

©BCU CLUJ

La p. 2 locul al 3-lea de sus îl ocupă Franciscus Bánffi, 10, Hung., Comes, De Losontz, Bonum. Diligens, Boni, In 1-a ex o'bus. Eminens.

La p. 3 locul al 3-lea de jos îl ocupă celălalt Bánffy, Iosephus, 12[1]. (Celelalte date ale lui sânt la fel cu ale fratelui său).

In afară de cei doi fraţi Bánffy au mai fost doi aristocraţi între colegii lui Moga: Georgius şi Michael Eszterházi. Aşadar Moga aveà legături personale şi cu această familie puternică, din care unul mai târziu i-a iscălit şi actul de numire ca episcop[2].

In treacăt trebue să amintim că şi „Ioannes Lemény" a fost coleg cu Moga, tot timpul cât a stat Moga la Cluj şi chiar dupăce a plecat el, Lemény a mai învăţat acolo doi ani şi dreptul. Faptul că au fost colegi ani dearândul pune într'o lumină nouă legăturile lor de mai târziu.

Din anul şcolar următor i-a devenit coleg şi acel „Paulus Ramontzai" (născ. 1780 în „Kopánd, comitatus Tordensis"), care pare a fi identic cu Pavel Ramomţai, concepistul camerei aulice (1811), care vorbeşte despre activitatea ştiinţifică a lui Lazăr[3]. S'au cunoscut probabil încă din Cluj, unde Ramonţai a studiat dreptul pe când Lazăr cercetà cl. I-II. de gramatică.

După condici Moga a stat până pe la August 1798 în Cluj, când, terminându-şi studiile de filosofie, s'a şi sfinţit de preotla Arad[4].

Iată deci cauza pentru care a fost numit V. Moga în scaunul episcopiei văduvite de 14 ani, în 1810. Atotputernicul guvernator de dragul fiilor săi l-a sprijinit din răsputeri[5].

Bitay Árpád.

---

[1] Pe baza aceasta corectăm arborele genealogic dat la Kőváry L., *Erdély Nevezetesebb Családai* (Kolozsvártt 1854) p. 20; Nagy Iván, *Magyarország Családai* I, 166—7 şi Pótlék-Kötet 1869, p. 69, astfel:

Arborele genealogic îndreptat:

Ge rge (1747—1822)
Iosefa Palm

Dionisie	George	Iosif	Francisc
1776—1854	† 1832	1781—1858	1783—1813

Acesta din urmă a căzut ca lt.-colonel în luptele contra lui Napoleon.

[2] V. Dr. I. Lupaş, *Episcopul Vasile Moga şi profesorul Gheorghe Lazăr*, A. A. R. (secţ. ist.). Tom. XXXVII, No. 21, p. 28.

[3] Dr. Avram Sădeanu, *Date nouă despre Gheorghe Lazăr*, Arad, 1914, pp. 24-25

[4] Lupaş *l. c.* pp. 2-3; aici îndreptăm că Moga a studiat numai un an filosofia în Cluj.

[5] Prin aceasta ni se lămureşte şi mai bine rostul şi înţelesul paginilor 27 şi 32-33 din Lupaş *l. c.* V. şi p. 37 din Dr. I. Lupaş, *Mitropolitul Andreiu Şaguna* (ediţia a II-a), Sibiiu 1911.

©BCU CLUJ

O poezie românească a lui Gh. Şincai.

Am semnalat în acest buletin[1] existenţa unei poezii necunoscute a lui Şincai. Acuma — din bunătatea d-lui director Dr. György Lajos, care mi-a copiat poezia în Budapesta — sânt în stare de a o reproduce.

Poezia, ca limbă, nu are importanţă; este însă însemnată fiind cea dintâiu poezie pastorală românească. Această împrejurare aduce un nou merit literar aprigului luptător.

Palatinul Iosif (1776—1847), pentru a cărui laudă s'a înjghebat poezia, este una din cele mai senine figuri din familia Habsburgilor, iar contele Francisc Széchenyi (1754—1820), tatăl marelui reformator Ştefan, a fost un aristocrat şi de sânge şi de cuget. Gata de cele mai mărinomoase jertfe culturale a întemeiat în 1804 (adică în acelaşi timp când blândul şi cucernicul Veniamin Costache aşează pe al său Seminar din Socola) Muzeul Naţional Maghiar la Pesta; la înfiinţarea acestui muzeu face aluzii Şincai în poezie. Şincai de altfel a cunoscut în persoană pe nobilul conte şi a lucrat în noul său institut. Despre acest muzeu vorbeşte cu laudă şi harnicul C. Golescu. Meritele culturale ale celor doi conţi Széchenyi le-a preamărit în româneşte (în proză şi în versuri) pravilistul Cr. Flechtenmacher[2] (1785—1843).

Onomasticon Serenissimi Hereditarii Principis Regii Archi-Ducis Austriae et Regni Hungariae Palatini Iosephi. Pesthini Anno. MDCCCV. Inter concentus musicos Lingvis Latina et Nationum Hungariam Incolentium Celebratum. Budae, Typis Regiae Universitatis Pesthanae.

Motto: Vox diversa sonat; Populorum est vox tamen una. (Martialis Lib. Spect.). — Index Poëmatum Linguis: Latina (G. A. S.). — Hungarica (Kultsár István). — Germanica (L. v. Schedius). — Slauica (od. Girjho Palhowiče). — Illyrica —. Croatica —. Valachica (G. S. d. E.). — Ruthenica —.

---

[1] *Dacoromania* II, 680—681.

[2] Academia Române Ms. 105; A. Rădulescu, *Pravilistul Flechtenmacher*, A. A. R. (secţ. ist.), seria III, tomul I, mem. 4, Bucureşti 1923; Bitay Á. în *Erdélyi Irodalmi Szemle*, 2 (1924 Fevruarie), pp. 139—141.

©BCU CLUJ

Valachica. Pag. 47—57.

Oprea.

Iárná fráte! áu trecut,
Intru quáream petrecut,
Au sosit si Primavárá,
Dúpa quárea vine várá.
Toamná ânche, v'a sosì,
Númái de s'ar falosi,
Cu bine, si bunatati,
Quárii sed prelá cetati,
Si ceii din Tiérra deafára
Quum erá odineoara
Subt *Iosef* cel laudát
Al *Romei* máre Imperat.
Céste pátru têmpuri sînt,
Despre quáre ám sîn gând,
A vorbì cu thiene, fráte!
Cu cuvinte ásezate.

Bucur.

Ouum graesti acum, Fartáte!
Cu min de efthinatáte?
Nu vezi pânea, nu vezi vinul,
Nu vezi cárnea, nu vezi inul,
Quât sint toate de scumpite,
Pi lá ne spus preti suite?

Oprea.

Mai Fartáte! nu ásá,
Acestea sor ásezá,
Numai *Françisc* se traésca,
Quá pre noi sene domnésca.
Se traésca *Soaçasa*
Márià Theresià,
Cu toata *Curtea* împreuna,
Ch' átunci om dá noi de buna.

Bucur.

Tu vorbesti de Primavára,
Dár nu stii ce fáce iára,
Grof *Seceni Frenç* cel vestit,
Quáre Tiérráu împodobit
Cu Carti bune, cu Scrisori.
De mâna, quá niste flori?
Zic: *Seceni Frenç* cel marit,
Quárele mi áu poroncit,
Quá lui *Iosef Palathin*
Cinste sei fácem deplin.
Dreptácéiá îndraznéste,
Si deámarunt socotéste.
Ce nise cuvine noao
In Márthie zéce s' nuao
Despre un *Prinç* se vorbim,
Quám vorbe sene lovim?
Io socotesc ch' ar fi bine
Si de thine, si de mine,
Se lasem, de Primavára
Quate vorbim, toate áfára,
Si fiindche sîntem noi
In têmpul deacum lá oi,
Cu Flueri, Thilinci, si Cimpoi,
Se laudem ámêndoi
Pre *Iosef* cel *Prea-Inaltiát*
Noao delá *Ceriuri* dát,
A quarui *Stremosi* pre noi
Pre Ardeléni din nevoi
Ne scoasera lá odicna
Si neasezára la ticna.

Oprea.

Bucure fratele méu!
Se te tiêna Dumnezeu!
Foarte mi pláce quum graesti
Si pre min' me dojenesti.
Quaci macárche sînt Pastoriu,
Prin cel de sus ájutoriu,
Toate, quâte mileái zîs,
Nule pociu luá în rîs,
Ci întrádins, iubite fráte!
Zic che sînt ádeveráte.
Quaci stiu, quum s'au mântuit
De Turci, si s'au odicnit.
Tiérra cea Ardelenésca,
Anche si cea Ungurésca
Din ceput pânan sfêrsit,
Prequum in Fági ám gasit
De Mosiul Rádul crestát,
Quáre ásá neáu învatiát,
Che *Leopold* cel dintâu,
Neáu mântuit maiântau
Prin *Iosef*, *Cárl*, si *Márià*
Nisáu intarit Domnia,
Prin *Iosef* áldoilea
Neamul nostru, ce robea,

©BCU CLUJ

Quum scapà de iobagíe,
S' ájunse la slobozie.
Prin *Leopold* áldoilea,
Quáre nu de mult domnea,
Quât bine noi nám ávut
Al Ardealului tiênut?
Dára Tiérrá Ungurésca
Au náre se provetésca?
Io Oprea ácestéa zic
Che ânche mài iást' un spic
Din Semêntiá Imperatésca
(*Domnul* de sus sel traésca!)
Quárele áre granunti,
Quárii poruncesc sîn munti,
Grauntiul cel dintâu iáste
Frânçisc ce obladuiáste
Cárl Hárçul povatiuéste,
Iosef in Budá domnéste
Sînt si álte granuncéle
Dár che 'n minte nám ulcele
Toâte ále pomeni,
Nume voiu învrednicì.

Ci voiu lua Fluerul,
Iá, Bucure! Cimpoiul,
Zi, Bucure! dupa mine,
Ch' ásá tie se cuvine.

Amendoi

Iosefe! Fiu Ginere
De Imperáti, mult thinere!
Se traesti, se îmbatrânesti,
Pre noi sene stapânesti,
Pre *Fratel* Tau sel iubesti,
Tiérrá seo ocârmuesti,
Se fii véste în Lumea toata,
Prequum *Unchiul* Tau odáta
Dupa multe caruntétie
Impodobit cu bunétie
Sete faci o Stea frumoasa
Lumii toate vederoasa.

G. S. d. E.

Bitay Á.

Contribuţii la viaţa lui Nicolae Milescu Spătarul.

Laurentius Rinhuber din satul Luka (lângă Altenburg în Meissen) a jucat, între anii 1666—1685, un rol interesant în Europa apuseană şi răsăriteană. Data naşterii şi morţii sale nu se cunoaşte, numai epoca vieţii lui dintre cele două puncte de timp arătate. În aceşti 20 de ani a început să studieze medicina la Leipzig (fără să o termine); alăturându-se în 1667 doctorului Blumentrost, care a fost chemat de ţarul Alexei Mihailovici ca medic de curte, petrece 4 ani la Moscova, trăgând asupra sa, ca regisorul unei reprezentaţii teatrale, şi atenţiunea ţarului. Pe la 1673, arată ţarului într'o audienţă (făcând pe însărcinatul ducelui Saxoniei, Ernst) însemnătatea relaţiilor comerciale cu China şi marele folos ce ar aduce o tovărăşie de arme cu Abisinia împreună cu statele apusene împotriva Turcilor. Aceste idei însă nu sânt ale lui, ci ale lui Hiob Ludolf (1624—1704), învăţatul geograf german şi cel dintâiu cunoscător temeinic al limbii etiopice, care pentru înfăptuirea acestei federaţii contra Turcilor a fost şi la Londra[1]. Ludolf a cunoscut pe Rinhuber, a core-

[1] V. despre acesta *Allgemeine Deutsche Biographie* XIX, pp. 394—5.

©BCU CLUJ

spondat cu el şi i-a inspirat ideile sale despre comerciul cu China şi cele despre o alianţă cu Abisinia. Intre acestea apare învăţatul pribeag român Spătarul Milescu, din a cărui viaţă ştim că a fost încredinţat, la 13 Iulie 1674, cu o ambasadă în China, al cărei scop principal a fost realizarea unor relaţii comerciale cu această împărăţie[1]. Pe Rinhuber şi pe Blumentrost, Milescu i-a putut cunoaşte încă din Germania şi nu-i cu neputinţă că chiar şi refacerea nasului său ciuntit li-o datoreşte acestora. Există, fără îndoială o legătură între propunerile lui Rinhuber (îndemnat de Ludolf) privitor la realizarea unor relaţii comerciale cu China (pe la 1673) şi trimiterea lui Milescu din partea ţarului cu acelaşi gând (1674). Iată deci expunerea pragmatică a ambasadei chineze a spătarului Milescu.

Cariera de mai departe a lui Rinhuber e numai puţin cunoscută şi pare a fi fost o adevărată carieră de aventurier. A pribegit în Germania, s'a abătut şi pe la Viena şi Londra. A încercat să-şi câştige şi graţiile papei Inocenţie al XI-lea, prefăcându-se catolic zelos şi luându-şi locuinţa la Roma, însă fără rezultate trainice[2].

Bitay Á.

Câteva observări la pp. 550—560.

Dl Gh. Kristóf în amănunţitul său studiu arată că Balassa în cursul celor 20 de luni cât a stat ca prisonier în Ardeal a învăţat şi româneşte. Eu, bazându-mă pe cele de mai jos, sân aplicat să cred că Balassa trebue să fi ştiut ceva româneşte şi mai înainte.

Familia lui a fost proprietară şi în Ardeal şi anume în jurul Teiuşului. Aşa d. p. bunicul său Francisc († 1526) în 1515 e atestat ca proprietarul unui domeniu întins în Alba de

[1] V. bibliografia chestiunii la G. Pascu, *Istoriea Literaturii Române din secolul XVII*, Iaşi 1922, p. 85. La pagina următoare în loc de Gh. Duca este de pus Gh. Ghica; la p. 87 în loc de Radu Tomşa citeşte Radu Leon. Aceeaşi pagină ne oferă anahronismul: „telegrafiază". V. şi Iorga: *Războiul din extremul Orient, China, Japonia, Rusia Asiatică*, Bucureşti, Socec, 1904.

[2] Brückner, *Beiträge zur Kulturgeschichte Russlands im XVII. Jahrhundert*, Leipzig 1887, pp. 213—278, zugrăveşte cu cuvinte exagerate personalitatea lui Rinhuber. Cu mult mai real e Pierling: *Saxe et Moscou. Un médicin diplomat L. Rinhuber de Reinufer*, Paris 1893. V. şi critica acestor studii de L. Stieda, *Allgemeine Deutsche Biographie* LIII, pp. 399—403.

©BCU CLUJ

Jos, în jurul Teiuşului[1]. Unchii lui de tată sânt şi ei arătaţi ca atare, şi anume Emeric până la 1540 iară — şi pentru noi aceasta e important — Melhior până la 1562[2].

E probabil că Balassa şi-a vizitat pe aceşti unchi şi că a stat chiar timp mai îndelungat la ei, mai ales că unchiul lui, Melhior, avuse doi fii cam de vârsta poetului nostru[3] şi că Nagy Iván spune apriat că poetul a petrecut mai mulţi ani din tinereţea lui în curtea principelui ardelean Ioan Sigismund[4], care a ştiut şi el — înre altele — şi româneşte.

Deşi despre acestea nu spune nimic Erdélyi Pál, cel mai bun biograf al poetului (*Balassa Bálint*, Budapest, 1899), amănuntele acestea pot să sprijinească teza ce-am susţinut.

Dl Kristóf afirmă că după plecarea sa din Ardeal poetul n'a avut ocazie să vorbească româneşte. Luându-se însă în considerare că poetul nostru din Ardeal a trecut în Polonia la regele Ştefan Báthori şi că şi mai târziu a stat mai mulţi ani în Polonia, putem spune cu destulă siguranţă că a avut ocazie să vorbească româneşte, dat fiind că în armata marelui rege al Polonilor, care a fost mai întâiu principele Transilvaniei, au fost oştiri auxiliare statornice din Ardeal cu numeroşi Români în ele. Chiar şi Români din Moldova au luptat supt steagurile marelui Şt. Báthori. Contimporanul Szamosközi d. e. ne spune că Ştefan-Vodă Răzvan de aceea a fost ridicat de Sig. Báthori în tronul Moldovei, în locul lui Aron-Vodă, pentrucă Răzvan avuse încrederea lui Sig. Báthori ca unul care luptase supt steagurile unchiului lui Sigismund, regele vestit Şt. Báthori al Poloniei.

Privitor la cântecul românesc în care fata îşi plânge oile pierdute, îl putem atestă şi din anul 1659. In acest an s'a ţinut o dietă la Târgu-Mureş. Un martor ocular ne-a descris în modul următor intrarea la aceasta (în 29 Septemvrie) a principelui Gh. Rákóczi II, aliat cu domnul Munteniei: „...musicus militum waiwodalium vulgo töröksipos, valachicam istam notam in ingressu

[1] Orbán Balázs, *Tövis és környéke*, Századok 1886, p. 311. Aci însă este de luat în considerare că împuţinarea numerică a populaţiunii maghiare de prin părţile acestea datează din viforoasele zile ale lui Sigismund Báthori şi G Basta (1594—1604), pe de altă parte însă că nu departe de Teiuş a fost reşedinţa episcopului ortodox Cristofor, numit (1557) de regina Isabela.

[2] Orbán Balázs, *Tövis és környéke*, *o. c.*, pp. 323—4.

[3] Nagy Iván, *Magyarország családai* I, 119 sq.

[4] *l. c.*, p. 121.

©BCU CLUJ

continuat, quae hungarice vocatur, az oláh fáta nótája, mikor kaprait az havasson, elvesztette volna, és magát siratván, bujdosván keresné s siratná elveszett caprait“ [1]. Bitay Á.

Gheorghe Buitul.

— Cel dintâiu Român care şi-a făcut studiile la Roma. —

Despre Gheorghe Buitul, Român din Caransebeş, preot romano-catolic, traducător (1636) în româneşte al catehismului lui Canisius, nu ştim multe [2]. Cele câteva ştiri pe care le avem privitor la dânsul, sânt cuprinse într'o scrisoare latinească păstrată în biblioteca Batthyany din Alba-Iulia [3]. Scrisoarea aceasta s'a scris şi s'a trimis de Ştefan Csiky, exilatul episcop romano-catolic al Transilvaniei şi canonic la Győr, din acest din urmă oraş (la 15 Septemvrie 1619) cardinalului Borghese [4] din Roma. Prelatul acesta maghiar a crescut şi educat pe Buitul încă din fragedă copilărie („ab incunabulis fere et enutrivi, et artibus liberalibus, disciplina institui“) [5].

Dar cum l-a cunoscut pe Buitul? În acei 4 ani de păstorire misionară (1600—1604) pe care i-a petrecut acest călugăr franciscan în jurul Lugoşului şi al Caransebeşului.

Adevăratul nume al lui a fost: Csikmadéfalvi Szentandrásy István (1571—1630). De felul lui a fost Secuiu din Ciuc, de aceea i s'a zis pe scurt: Csiky. S'a făcut călugăr franciscan, a studiat la Viena şi la Sambor în Polonia. S'a sfinţit preot în 1593. A fost misionar recunoscut, şi în această calitate a lucrat şi în Moldova încă înainte de 1600 [6]. În acest din urmă an a fost trimis din Roma la Românii romano-catolici din colţul de

[1] *Erdélyi Országgyülési emlékek* XII, pp. 385—386.

[2] *Bibl. Rom.* I, p. 447 No. 138; 532 No. 351; *Arhiv f. siebenbürg. Landeskünde* No. I. XIX, p. 629.

[3] Ms. K 3 IV 2.

[4] Scipione Caffarelli (1576—1633) nipote (da sorella) di papa Paolo V., fu dal 18/7, 1605 cardinale, detto „il Cardinal Borghese“; creatore della „Villa Borghese“ a Porta Pinciana. (Garollo: *Dizionario Biografico* I, 406).

[5] Din aceeaşi scrisoare.

[6] „Diversis in locis et provinciis, ut est in Moldavia, Transylvania et Hungaria frequens in concionibus ad populum, sacramentorumque administrationibus fui“. Scrisoarea lui (25 XII, 1625 din Sopron) din Biblioteca Universităţii din Budapesta, Colecţia Hevenesi XLI, p. 96.

©BCU CLUJ

ţară al Lugoşului şi al Caransebeşului, ai căror strămoşi au fost câştigaţi pentru catolicism de Ioan Capistran, marele tovarăş de luptă contra Turcilor al lui I. Hunyadi. Aceşti Români romano-catolici erau şi pe atunci (1600) mai bine de 10.000 de suflete, deşi de 60 de ani n'au avut preoţi [1]. Mijlocitorul acestei misiuni a fost cardinalul Alfonso Visconti, care ca episcop de Cervia a stat (1593—8) în calitate de nunciu papal la Curtea lui Sigismund Báthori [2] şi a cunoscut în persoană atât relaţiile Transilvaniei cât şi pe Szentandrásy.

Unul din aceşti 10.000 de Români a fost Gh. Buitul, atunci încă copil plăpând; deci s'a născut în ultimii ani ai secolului al XVI-lea. Szentandrásy, precum o scrie în 1619, l-a luat la sine, l-a crescut şi l-a învăţat. Zelul catolic al lui Szentandrásy i-a câştigat şi favorurile cunoscutului general Basta [3].

După patru ani, în zilele protestantismului învingător al lui Bocskai, a fugit prin Raguza [4] la Roma, unde s'a sfinţit episcop in partibus infidelium (1606). După aceasta s'a întors din nou în Ardeal ca administrator al diecezei romano-catolice văduvite (după plecarea lui Naprágyi) şi a rămas acolo până la 1611, când a trebuit să fugă dinaintea urei mândrului principe Gavril Báthori şi nu s'a mai întors niciodată în Ardeal. A fost numit canonic din Pozsony (în această calitate a fost trimis de regele Matia II la regele Poloniei şi la domnul Moldovei, Alexandru

[1] „Anno tandem 1600..., ad Valachos Caransebesienses ac Lugosienses, locaque circumiacentie, in quibus plus quam decem milia Christianorum, animae numerebantur et hi a 60 ferme annis, teste pro tunc piae memoriae cardinali Visconti, sacerdotes catholicos non habuerunt, quos olim ab errore Graecorum beatus Ioannes Capistranus ad fidem reduxerat catholicam, Roma missus et expeditus fuerам" (ibidem). Farnciscanii prin acest colţ de ţară au păstorit de la vremea lui Ludovicul Mare, aşa că trebue să afirmăm — cu toată ştirea de faţă a lui Csiky — că Capistrano n'a fost cel dintâiu care „reduxerat" pe Românii de acolo la catolicism. V. şi Turchányi Tihamer, Krassó-Szörény m. története, I. Lugos 1906, I p. 353 sq.

[2] Veress Endre, *Erdélyországi pápai követek jelentései VIII Kelemen idejéből* (Budapest, 1909) pp. X—XII.

[3] Wolfgangus Bethlen, *Historia de rebus transylvanicis* V, p. 505; Szamosközy III, p. 324.

[4] „mutato habitu, cum certis catholicis mercatoribus Raguzanis per partes Turcarum Raguzium usque, inde Romam me contuli". Un nou document pentru comerciul raguzan.

©BCU CLUJ

Movilă, în afacerea Homonnai - Şerban Radu[1]), mai târziu canonic în Győr (ca atare a scris scrisoarea din 15 Sept. 1619 pentru Buitul) şi, în anul morţii sale, episcop de Veszprém.

Din scrisoarea din 19 Sept. 1619 aflăm că Buitul a studiat la Viena şi a fost nevoit, din cauza slăbiciunii trupului său, să-şi lase studiile din Viena (pe la 1610). Ducându-se la patronul său, Szentandrásy, în Ardeal, a suferit mult în toiul persecuţiunii amintite contra catolicilor supt G. Báthori. Pe când Szentandrásy a putut fugi, el „in manus hostium incidit, omnibus suis spoliatus, aliisque ignominiis afflictus, vix manibus eorum ereptus est, atque delituit". Potolindu-se urgia, a ieşit din ascunzişul său, şi în foarte mare lipsă de preoţi, a lucrat cu râvnă în mai multe locuri, între altele doi ani şi mai bine la Alba-Iulia. Aici — în lipsa paterului iezuit — „non solum iuventutem regni illius liberalibus disciplinis erudivit, sed etiam concionibus populum in publico instituit, cuius rei amplissimi testes sunt Proceres ac Barones catholici Transylvaniae, qui saepe numero concionibus eius interfuerunt". Scrisoarea are ca scop mijlocirea primirii lui Buitul în vestitul Collegium Germanico-Hungaricum, ca terminându-şi şi perfecţionându-şi cunoştinţele teologice, să-i meargă în plin planul dorit de el însuşi cu atâta râvnă: „să lucreze spre binele patriei şi al religiei" [2].

Iată o parte din viaţa unui preot traducător zelos, care a fost Românul Gheorghe Buitul, cel dintâiu Român care — după cât ştim azi — şi-a făcut studiile în Roma.

Din scrisoarea lui Szentandrásy (din 25 XII, 1625) aflăm că dânsul a crescut în jurul lui, din veniturile lui, tineri harnici, pe care, sfinţindu-se preoţi, i-a trimis (atunci deja în număr de 12) în Ardeal. Aşadar nu-i cu neputinţă ca să fi mai fost şi alţi Români în afară de Buitul între protejaţii şi oploşiţii lui Szentandrásy.

---

[1] Frankl Vilmos, *Pázmány Péter levelezése* I, p. 260; Magyar Történelmi Tár VI, p. 252.

[2] Acest preţios document s'a publicat mai întâiu cu mai multe greşeli de Szeredei: *Notitia Capituli Albensis*, pp. 228 - 230; prescurtat de dl Iorga: *Studii şi Documente* XIII, p. 236

Cele spuse despre Buitul de Szinnyei în *M I.* şi de Erdélyi K. în *Erdélyi Múzeum* 1902, pp. 184—185 sânt greşite.

Viaţa lui Szentandrásy se poate citi la Dr. Temesváry János, *Csikmadéfalvi Szentandrásy István*, Kolozsvár, 1912.

©BCU CLUJ

Dintre Românii romano-catolici din acel colţ de ţară au răsărit mai târziu iesuitul Gavril Ivul (1647—1680) şi un alt Ivul, care a fost prepozit mare la Alba-Iulia în sfertul al doilea al secolului trecut.

Bitay Á.

Ceva despre protopopul Popa Pătru din Tinăud (Bihor).

Dl G. Giuglea în *Dacoromania* I, pp. 356—359 a atras atenţiunea asupra harnicului protopop Popa Pătru din Tinăud (Bihor) şi asupra Cazaniei lui din 1682.

D-l G. Giuglea îşi exprimă părerea că „Popa Pătru... a trebuit să fie un activ scriitor", cu înţelesul de copist, dar poate şi de „remanieur" al textelor ce le-a transcris, din care se mai cunoaşte un manuscris miscelaneu" etc.[1]

Părerea aceasta corespunde întru toate adevărului. „Tot în aceste părţi (prin Bihor) s'a copiat cea mai veche traducere românească a unui Anghilest (= Octoih) şi a unui Ceaslov în 10 Fevruarie 1685 de protopopul Petru din Tinod în Bihor, care avea un deosebit interes pentru cărţile bisericeşti în limba sa. Tot popa Petru din Tinod... a scris cea mai veche slujbă pentru sfinţirea bisericii pe la 1673—1684, apoi Maslul la 1673 pentru popa Marcu din Săcădat, care după limbă e copia unui vechiu manuscris din veacul al XVI-lea"[2]. Se cunosc deci mai multe scrieri de dânsul.

Popa Pătru ne spune că cartea copiată de dânsul a fost „isvodită şi întoarsă pre limbă rumânească de un popă rusesc". Acest rusism îşi are rădăcinile lui de sigur în faptul că la Moscva păstorise puţin mai înainte acel strălucitor vlăstar al domnilor Moldovei care a fost Petru Movilă. Nu trebue să insist aici asupra influenţelor pe care le-a avut acest mare arhiereu asupra vieţii bisericeşti şi sufleteşti a românismului. E prea cunoscut caracterul eleno-slav cu nuanţă rusească a vieţii religioase a bisericii româneşti de prin mijlocul secolului al XVII-lea şi mai ştim că cel mai marcant reprezentant al acestei tendinţe eleno-slavo-ruseşti a fost învăţatul Udrişte Năsturel, cumnatul

[1] DR., I, p, 359.

[2] Ştefan Meteş, *Istoria bisericii şi a vieţii religioase a Românilor din Ardeal şi Ungaria*, Arad 1918, I, 372. Pentru dovedirea hărniciei lui Pătru dl Meteş trimite în notă la V. Mangra, *Cercetări literare istorice*, Bucureşti, 1896, pp 11—19.

©BCU CLUJ

înţeleptului şi cumpătatului Mateiu Vodă Basarab. Existenţa acestei nuanţe ruseşti şi în literatura religioasă românească a Ardealului a arătat-o dl Iorga [1].

Şi mai este de remarcat că pribeagul Domn al Moldovei, Gheorghe Ştefan, înainte de a se aşeză la Stettin, a cutrierat Rusia şi Ardealul şi nu-i cu neputinţă să fi ajuns traducerea făcută de popa rusesc cu prilejul acestei pribegii a lui Gheorghe Ştefan (care şi-a adus din Rusia şi o ţiitoare) în Bihor.

Dl Şt. Meteş mai arată că prin Bihor pe atunci s'au mai făcut şi în alte sate (Stracăş, Şiumugiu) astfel de scrieri [2].

Cum să ne lămurim această vioiciune literară românească prin părţile Bihorului? Istoria ne poate da aceste lămuriri.

Domnul izgonit din Muntenia, Constantin-Vodă-Basarab care „ştia şi greceşte, turceşte şi ungureşte, şi-a cumpărat, cu 33 de mii de taleri, în Blaj, la 7 Maiu 1658, prin mijlocirea unui alt pribeag [3] (amintitul Gheorghe Ştefan), de la principele Gheorghe Rákóczi II, cetatea Solyomkő din comitatul Bihorului, de care se ţineau peste 20 de sate româneşti, între care şi Tinodul, unde zideşte o biserică nenorocitul Constantin-Vodă . . ." [4]

Prezenţa cu dărnicie a unui Domn român evident că a avut o influinţă priincioasă asupra mişcărilor sufleteşti ale Românilor de prin acèle părţi şi nu-i decât cu totul firesc că protopopul popa Pătru, preotul bisericii clădite de un Domn român, să fi înjghebat şi copiat cărţi religioase.

Iată, legătura firească a împrejurărilor în care a lucrat cu râvnă protopopul popa Pătru. **Bitay Á.**

Dicţionarul în zece limbi al lui Calepinus şi filologia românească.

Călugărul augustin din satul Calepio (lângă Bergamo, în Nordul Italiei), Ambrosius Calepinus (1435—1511) a scos în 1502 un dicţionar latin, căruia în ediţiile următoare i s'a adăogat rând pe rând câte o nouă limbă, aşa că ediţia din 1585 (Lyon) a ajuns să fie în zece limbi, cuprinzându-se într'însa şi limba ma-

[1] N. Iorga, *Istoria bisericii româneşti* etc. I (Vălenii de Munte 1908), p. 337 şi passim.

[2] *Op. cit.*

[3] Peste puţin eră să vie şi un al treilea: Radu Mihail (Mihnea) din Muntenia.

[4] Meteş, *o. c.*, p. 286.

©BCU CLUJ

ghiară. Pentru filologia maghiară dicţionarul acesta cu tezaurul lui de 25,000 de cuvinte — cu toate numeroasele greşeli de tipar — are foarte mare însemnătate. Cum însă autorul părţilor maghiare: Laskai Csókás Péter (Petrus Monedulatus, dupa moda latinizantă de atunci), ca unul ce învăţase şi trăise în Ardeal — deşi era originar din judeţul Baranya — ştia şi româneşte, şi din când în când face şi câte o observaţie privitoare la limba română (d. e. la cuvântul Deus)[1], cred că cercetarea din partea filologiei române a acestui dicţionar ar aduce ceva folos şi pentru ea.

Bitay Á.

Incă odată Minčol.

La cele privitoare la acest termen[2] mai adaog că el se află ca nume de munte şi în Nord-vestul judeţului Sáros. La poalele acestui Minčol se găseşte cetatea Tarkő care a jucat un rol însemnat în revoluţia ţărănească din 1514[3]. **Bitay Á.**

Date referitoare la chestiunea cuvântului „*vlach*".

Chestiunea aceasta are şi în literatura maghiară un loc însemnat, şi anume în legătură cu chestiunea daco-română.

L. Thallóczy a ţinut o prelegere despre cuvântul *vlach* în şedinţa din 12 Noem. 1901 a Academiei Maghiare, arătând că datele medievale numesc aşa un popor păstor din Bosnia.

Renumitul arheolog din Munkács, *T. Lehóczky*, publică, în revista „Ethnographia"[4], un articol mic, dar important, arătând

---

[1] Vorbeşte şi despre „Ţara Făgăraşului".

Szily Kálmán în *Nyelvtud.* Ért. XIII. köt. 8 szt. Ki volt Calepinus magyar tolmácsa? a crezut că tâlmaciul pentru partea maghiară a fost iezuitul Szántó István. In revista *Magyar Nyelv*, 1913 (Elnöki megnyitó beszéd) a revenit asupra acestei păreri şi a arătat că autorul maghiar este învăţatul Laskai.

[2] *Dacoromania* I, pp. 117–120 şi II, p. 683.

[3] Márki S, *Dósa György*, Budapest 1913, p. 326. Ar fi de cercetat arhiva acestei cetăţi, adică a familiei proprietare: Tharcsay (Tárczay), fiindcă cetatea aceasta era centrul unui domeniu întins de care se ţineau 26 de localităţi în Sáros şi 6 în Szepes. Márki *l. c.* După termenul de Minčol este de crezut că „Vlachii" documentelor maghiare şi polone au trecut pe aici în cursul cunoscutelor lor migraţiuni schiţate de Miklosich.

[4] Vol. XII, 1901, pp. 108–10.

©BCU CLUJ

că cuvântul acesta s'a întrebuinţat la Slovacii din nordul Ungariei ca numirea unei ocupaţiuni, propriu zis a păstorului de oi.

Ciobanii din jud. Liptó se numesc *valachi*; baladele, cântecele etc. care vorbesc despre aceşti valachi, se numesc *valasca-doine*, sau cântece.

Incă din 1842 îşi aduce aminte *T. Lehóczky* de o astfel de baladă în care se află versul următor:

„— Všeci boli *valaszi*,
A len jeden Kompan
Chitili ho za *vlaszi*.
Metali ho szemtan".

Adică: „Erau toţi ciobani şi numai unul student, s'au apucat de părul lui şi l'au împins..."

Intr'o doină se plânge baciul, că ciobanul — *valach* — nu vine la vreme să mulgă oile. Pe urmă se dovedeşte, că de aceea nu vine, fiindcă l-au dus ca soldat.

„Bača sa čuduje, čo *valach* ne ide?
Bača ovce doji, *valach* nic nechodi.
Uz sa tie ovečky hore grunom pasu:
Valach ma kol seba už vojansku chasú".

Adică: „Se miră baciul, de ce nu vine ciobanul, baciul mulge oile, ciobanul umblă departe. Turma paşte la colină, ciobanul se plimbă acum în haine milităreşti".

T. Lehóczky, mai dă alte 5 exemple din care se vede că cuvântul *valach* la Slovaci nu însemnează naţiune, ci ocupaţiune, e numele păcurarului, sau ciobanului, al ciorângului, cu un cuvânt: al îngrijitorului oilor. **M. Roska.**

„Urmarea lui Christos" în românește.

Pentru completarea ştirilor ce avem despre activitatea traducătorilor noştri din sec. al XVIII-lea, vom rezumă în cele ce urmează diferitele traduceri ce s'au făcut cărţii „Imitatio Christi", în limba română.

Cea mai veche tălmăcire, „după limba grecească", datează din 1774, April 8, datorită dascălului ardelean Ioan Duma din Braşov, şi poartă titlul: „Mângăerea sau urmarea lui Hristos". In *„Revista istorică"* [1] am cercetat această traducere, după un

[1] Pe 1915, p. 70 şi urm.

©BCU CLUJ

manuscript (însuşi originalul lui Ioan Duma) aflat în biblioteca Internatului Teologic din Bucureşti[1], iar dl Alex. Lăpedatu[2] ni-a dat apoi unele amănunte folositoare în privinţa familiei Duma.

A doua traducere a vestitei cărţi se datoreşte lui Samuil Clain, în 1803[3], tipărită de Ioan Bob în 1812, la Blaj.

A treia o avem de la Gavriil Munteanu, cunoscutul profesor de la seminarul din Buzău şi iscusit traducător. El face traducerea după originalul latin — ceea ce surprinse pe mulţi, pe timpul acela[4], — şi se intitulează: „Toma a Kempis despre imitaţiunea lui Christosu, tradusu romanesce de pre originalulu latinu de Gavriilu Popu canonicu, Blasiu". O nouă ediţie s'a dat, tot în Blaj, la 1893. După aceasta, dăm începutul traducerii: *Cartea I-a.*

Indrumări, cari potu fi folositorie celoru ce vreu se duca vietia spirituala.

Capu I. Despre imitatiunea lui Christosu şi despre contemnarea toturoru vanitatiloru lumei.

1. Celu ce vene dupa mene, nu va amblà intr'intunerecu, dice Domnulu. Aceste sunt cuventele lui Christosu, prein cari ne indemna se urmăm vietia şi poftele lui, deca intr'adeveru dorimu se ne luminămu şi se scapămu orbia animei. Principala nostra silintia se fia dara a meditâ despre vietia lui Iisusu Christosu".

A patra tălmăcire, mai mult o prelucrare — dar cu multe schimbări — a tipărit-o Iosif Gheorghian, Mitropolitul Primat, Bucureşti 1901, cu titlul: „*Urmarea lui Iisus Christos,* tradusă de G. Munteanu, cu reflexiuni la finele fiecărui capitol, traduse de Iosif, Mitropolit Primat, tipărită cu înalta binecuvântare şi aprobare a sf. Sinod, de un creştin ortodox".

Ca să se vadă întru cât atârnă această ediţie de lucrarea lui Gavriil Munteanu, dăm începutul ei:

Cartea I. Cap. I. Urmează lui Iisus Christos şi te leapădă de toate deşertăciunile lumii.

1. „Cel ce vine după mine, nu va umblà întru întuneric" (Ioan 8, 1—2) zice Domnul. Acestea sunt cuvintele lui Christos

[1] In vremea ocupaţiei, Bulgarii au nimicit manuscriptele, care proveneau de la Căldăruşani!

[2] *Bis. ort. română* an. XXXIX, p. 952—966.

[3] Bianu-Hodoş, *Bibl. rom. veche* III, p. 62 şi N. Iorga *Ist. bis. rom.* II, p. 214 unde trebue îndreptat: 1812, anul tipăririi.

[4] O. Ghibu, *Ziaristica bis. la Români*, Sibiiu, p. 11.

©BCU CLUJ

cu care ne îndemnăm ca să vieţuim după pilda vieţii lui: de voim a ne lumină cu adevărat şi a ne slobozi de toată orbia inimii. Drept aceea fapta cea mai mare a noastră să fie a cugetà întru vieaţa lui Iisus Christos“ [1].

Pe lângă aceste patru versiuni, fiecare cu rolul şi caracteristica ei, mai există una, datorită unui monah din centrul cărturăresc de la Râmnic, la sfârşitul sec. al XVIII-lea. Posedăm manuscriptul acestui monah, care se ascunde supt iniţialele *N. N.* Singura deslușire, de la sfârşit, zice: „S'aŭ prescris această sfântă şi d[u]mnezeiască carte ce să numeşte *Urmarea Domnului* la întâiul an al Prea sfinţi[e]i sale noului Episcop Iosif, cu toată cheltuiala prea cuviosi[e]i sale părintelui Parthenie Arhimandrit proin igumen Argeş, prin osteneala prea smeritului între monahi Dositheiu al lui D[u]mnezeu nevrednic rob, la anul 1794 Avg. 9“. Stampilă mare cu iniţialele: *A Ar*[geşului].[2].

Prin urmare traducerea aceasta, pe care o transcrià monahul Dositheiu la Argeş în 1794 datează din acei ani şi trebue aşezată, ca ordine cronologică, între versiunea lui Duma şi cea a lui Clain.

Din precuvântarea către Domn şi cea către cititori mai rezultă că tălmăcitorul a lucrat şi din recunoştinţă, — „pentru o arătare şi un semn al marei alegeri şi cinste ce Iţi sânt datoriŭ“ — zice el Domnului — „ca să cunoşti cumcă măcar şi departe fiind, însă nu am uitat niciodată cumcă din toată inima sânt şi mă aflu nedezlipită pururea al Măriei Tale prea smerită şi netrebnică slugă“.

Pentru comparaţie cu versiunile de mai sus, dăm aici acelaşi început, după manuscriptul nostru:

„*A Tomei de la Kempisu cartea I, cap. I.* Pentru urmarea lui Hs. şi pentru defăimarea tuturor deşertăciunilor lumii.

„Cel ce urmează mie nu va umblà întru întunerec, ci va aveà lumina vieţii“, zice D[o]mnul. Acestea sânt cuvintele lui Hs., cu care ne înştiinţăm ca să urmăm vieţii şi obiceaiului lui, deaca poftim adevărat să ne luminăm şi să ne izbăvim din toată

[1] Copiile de la Cernica, cum e cea cu data de 1 Mart 1811, de Chipriian ierodiacon (N. Iorga în *Bis. ort. rom.* an. XXVI, p. 121) sânt făcute după traducerea lui Ioan Duma.

[2] Lămurirea aceasta este scrisă în întregime de altă mână, diferită de a originalului.

©BCU CLUJ

orbiciunea inimii. Drept aceaia toată nevoința noastră cea desăvârşit să să îndeplinească întru vieaţa lui Hs."

Precum toţi tălmăcitorii au arătat marea însemnătate a cărţii, tot aşa şi monahul nostru. Gavriil Munteanu şi, după el, Iosif au arătat că „Urmarea lui Christos" este cea mai frumoasă carte „care a ieşit din mâna oamenilor", în afară deci de Evanghelie, care este de la Dumnezeu. Aceeaşi simţire se desprinde şi din cuvintele de introducere scrise de tălmăcitorul nostru, care iscăleşte numai *N. N. P*[ăcătos] şi care, ostenitor necunoscut, din lumea monahilor paisieni, zice că citeşte această carte *„în doaozeci şi noao de ani, în toate zilele"* — deci erà înnaintat în vrâstă.

Econ. **D. Furtună.**

Genitive feminine formate cu articolul prepozitiv.

Genitive masculine formate cu articolul prepozitiv se întâlnesc, mai ales în toponimie, mai des decât cele feminine[1]. De aceea voiu da aici câteva exemple de genitive feminine formate cum am spus, petrificate şi păstrate în graiu până astăzi. Câteva din ele sânt toponimice, altele nume de persoană, iar unul e din domeniul botanicei. Toate sânt de pe Valea-Someşului.

Trei din ele mi le-a comunicat dl Dr. Ioan Vaida din comuna Olpret, jud. Solnoc-Dobâca Pe hotarul acestei comune se găseşte un deal care poartă numele *Dâmbu' lui Craiu* (cf. *Piatra lu Craiu* lângă Zârneşti, jud. Făgăraş), iar altul *Dâmbu' i cioară,* care literar ar fi *Dâmbul cioarei* s. *ciorii,* apoi *Râpa i Pòtorii.* Al treilea e numirea floarei *Lamium purpureum,* care româneşte se chiamă: *sugel* s. *urzică-moartă* s. *pizda ţigâncii,* care la Olpret se numeşte *pizda i ţîgancă.* Exemplele 1 şi 2 nu au nevoie de nici o explicare, deoarece astfel de construcţii nu sânt rare în limba veche, şi noi le înregistrăm aici numai pentru că se menţin încă în limbă. Trebue însă să ne oprim asupra numirii *Râpa i Pòtorii.* E adevărat că noi avem în limbă cuvântul *potor* însemnând o monedă, veche (cf. *Nu face nici doi potori.* Poiana, jud. Bistriţa-Năsăud, com. S. Pop), dar considerând con-

[1] Cf. Ovid Densuşianu, *Urme vechi de limbă în toponimia românească.* Anuarul Seminarului de istoria limbei şi lit. rom. de pe lângă Facultatea de lit. din Bucuresti publicat de ... Bucureşti, 1898, pp. 4 ş. u.; S. Puşcariu: *Der lu-Genetiv im Rumänischen. ZRPh.* 1921.; V. Bogrea, *Studii de semantică.* Acest volum, pp. 407 şi 427.

©BCU CLUJ

structia numirii de care ne ocupăm precum şi neprobabilitatea denumirii unei râpe după o monedă, credem că acest atribut nu e numele monedei ci un nume de persoană. Ca nume de familie îl întâlnim, de fapt, în Cluj şi în Borşa, jud. Cojocna, cu accentul pe silaba primă ca în exemplul nostru, şi bănuim că, la origine, în funcţiune atributivă, după articolul prepozitiv *i*, va fi rămas neschimbat, ca *ei* s. *ii Sara* etc. din limba veche, şi deci toponimicul nostru a putut fi, la început, **Râpa ei* s. *i (i) Pòtora*. Cu timpul însă, supt influenţa construcţiilor nouă ca *fata Anii*, nu s'a mai simţit funcţiunea gramaticală a lui *i* la formarea genitivului, şi pentru a designà acest caz, s'a pus şi articolul enclitic, fără a se înlătură *i*. Rezultatul a fost un compromis. Limba noastră prezintă şi alte cazuri de pleonasme analoge. Astfel din *Ion a Safta* s'a făcut *Ion a(l) Saftii*. In sprijinul acestei explicaţii vine şi compromisul citat dintr'un monument literar din sec. XVII-lea de dl Bogrea în studiul amintit din acest volum p. 407: *Vutùs, vrajă ai* (=*a ii, ei*) *Litus*.

Dl Sever Pop îmi comunică că, printre răspunsurile date la chestionarul „Calul", se găsesc următoarele forme transmise din comuna Runcu, judeţul Bistriţa Năsăud: *Fântâna îi Mărine, Valea îi Cuboaie* şi *Iuonu îi Ane* pentru „Fântâna Mărinii, Valea Cuboaii s. Cuboaei şi Ion al Anii". Exemplele acestea prezintă unele forme neobicinuite. Cât pentru *îi* în loc de *i* (*ei* s. *ii*) credem că, după ce nu s'a mai simţit funcţiunea gramaticală a acestui articol, s'a confundat, probabil, cu dativul pronumelui personal enclitic *i*, întrebuinţat şi supt forma *îi*. Remarcabilă e forma atributelor *Mărine* în loc de *Mărina* (cf. *ei* s. *ii Sara*) s. *Mărină* (după analogia apelativelor, cf. *ei* s. *ii soacră*), *Cuboaie* în loc de *Cuboaia* s. *Cuboaiă* şi *Ane* în loc de *Ana* s. *Ană*.

C. Lacea

Contribuţie la Bibliografia Românească.

Biblioteca Universităţii din Cluj, atât de săracă în scrieri româneşti până înainte de războiu, a ajuns astăzi, prin cumpărăturile făcute, dar mai ales în urma frumoasei donaţiuni a d-lui *Gh. Sion*, în posesiunea multor cărţi rare şi a unor tipărituri vechi necunoscute până acum. Vom înşirà în cele următoare câteva din acestea:

©BCU CLUJ

I. Tipărituri neînregistrate până acum.

1. Începúturi teméinice ále Istorii de óbşte. Istorì véchi. Pártea dintăiu. Sibii. In tipográfiïa luĭ Petru Bart. 1798.

In 4⁰. Suprafaţa tipărită 190×120 mm. Fragment de 24 de pagine. E legat împreună cu un fragment de logică, se pare, a cărui suprafaţă tipărită e de 150/85 mm. şi din care s'au păstrat paginele 17—48.

Face parte din donaţiunea Gh. Sion[1].

2. Unterricht über den Flachsbau, für Böhmen, Mähren und Schlesien. Herausgegeben von der königl. ökonomisch-patriotischen Gesellschaft in Böhmen. Im Jahre 1804. Lemberg, gedruckt bei Ioseph Iohann Piller.

Invăţătu[ră] despre sămănare inu[lui][2] pentru Bohemia, Moravia şi Silezia. Sau dat în Bohemia de K. economicească, patrioţască Soţietate. In anul 1804. Sau tipărit la Iosef, Ioan Piler în Liov.

In 8⁰ mic, 61 pagine. Suprafaţa tipărită 140×70 mm., 27 rânduri. Pe verso e textul german cu litere gotice, iar pe recto textul românesc cu chirilice.

Face parte din donaţiunea Gh. Sion.

3. Învăţătură: péntru ultuírea Vărsátuluĭ, cá|re maĭ înainte păzéşte de bóala|Vărsátuluĭ firéscŭ.

Sau tipărítŭ. La ánulŭ 1812:|în Sanktpeterburgŭ, în Tipográ|fiïa Şcóalelorŭ de Doftorií, pe|limba rossieneáscă.

Iară tălmăcíndusă pe limba Mol|dovenească, sau tipărítŭ în E|csarhičásca Tipográfie a Basará|biei în Chişinău, la ánulŭ 1816,|în lúna luĭ Fevruárie.

In 8⁰ mic. Suprafaţa tipărită 140×70 mm. O foaie nenumerotată şi 9 numerotate.

Face parte din donaţiunea Gh. Sion.

II. Exemplare necunoscute autorilor Bibliografiei românești.

1. Ad Nrul 185: Damaschin, Episcop de Râmnic: Învăţătură despre şapte taine. (Râmnic) 1724.

In 8⁰ mic. Suprafaţa tipărită 135×70 mm. 55 pagine. Lipsesc foile 1 (deci şi titlul) şi 25.

Face parte din donaţiunea Gh. Sion.

[1] Cf. şi I. Lupaş. *Andrei Şaguna.* In „Cunoştinţe folositoare". Seria C. Nro. 11—12. Cartea Românească. Bucureşti, p. 7.

[2] Silabele închise în parenteză lipsesc fiind ruptă foaia şi cârpită cu o bucăţică de hârtie albă.

©BCU CLUJ

2. Ad Nrul 206 : Învăţătúră préoţilorŭ pe scurtŭ. D[e] şépte táĭne ale Beseáricíĭ, cu drépte dovedíri den Právila Sfinţilorŭ Părínţi.

Acumu tipărítă în dzílele prealuminátului şi înălţátului Domnŭ şi oblăduitóriu a toată Ţára Moldóvii. Io Grigorie, G. Voevodulŭ.

Cu porunca şi cu toată cheltuiála a Preasfinţituluĭ Mitropolítŭ Kir. Antonie. In sfânta Mitropolíe în Iaşi. La anulŭ de la zidirea lumiĭ 7240 (= 1732).

In 4⁰ mic. Suprafaţa tipărită 160×100 mm. 32 foi tipărite nenumerotate.

Face parte din donaţiunea Gh. Sion.

3. Ad Nrul 524: Titlul dat în Bibliografie după Picot nu corespunde întocmai celui adevărat, care e următorul :

Domaşnie razgovorы. ruskiee, i moldavskie. Spriĭateleьskimi Komplementamьi.

De ale casii voarbe. rusăşti şi moldoveneşti. Cu priinčoasă complementuri. 1789. Goda. Oktĭavrĭa 20, dnĭa.

Pečatano vъ gorodea Iassahŭ, protoiereemъ moldavskimъ, Voloskimъ, i Besarabskimъ, Mihailomъ Strilbiţkimъ, vъ sobstvennoĭ svoeĭ tipografii.

In 4⁰ mic. Suprafaţa tipărită 120×75 mm. Cuprinde foaia cu titlu (care are pe verso text grecesc, rusesc şi românesc) + cuprinsul pe 12 pagini + 1 foaie cu text rusesc şi grecesc + 192 pagini numerotate. Pagina ultimă poartă numărul 193, dar de fapt nu sânt decât 192, deoarece pagina 49 a sărit-o, iar în locul ei e pusă pagina 57.

Face parte din donaţiunea Gh. Sion.

„Bibliografia rom." o înregistrează înaintea altei cărţi a lui Strelbiţchi intitulată: Inscurtă adunare a numelor, Iaşi 1789, deşi ar fi trebuit pusă în urma acesteia, deoarece a apărut după ea, cum reiese din prefaţa acesteia din urmă, unde anunţă dialogurile care le înregistrăm mai sus cu următoarele cuvinte: „carte a vorbelorŭ, care la desăvârşită pravila limbilorŭ moldoveneşti şi ruseşti va veni". *Cuv. d. bătr.* I 260.

Face parte din biblioteca cumpărată de la Gr. Creţu.

C. Lacea.

O rectificare.

P. Skok în articolul său *Gibt es altgermanische Bestandteile im Rumänischen?* în *ZRPh.*, XLIII[2] (1923), p. 188 înşiră între cuvintele aparţinătoare radicalului *bot-, but-* şi numele serbo-

©BCU CLUJ

croate de mere: *botola*, *butola*, *-ula*, *-ača -enka* Kroatien, *butļa* in Serbien, Ak. Rj.[1] I, 749. „Zu grunde liegt ihnen wohl die Idee des Dicken, cf. skr. *bùtica*, papaveris caput, Ak. I, 748".

Fără a mă puteà pronunţà în privinţa elementului din urmă, explicarea numirilor de mere dată de Skok însă cred că e greşită.

In numirile citate avem de a face cu ung. *batul* (*alma*), iar acesta e un împrumut din româneşte, trecut la Unguri, cum arată fonetismul, prin Saşi la care se găseşte *batuln-apəl* = „Batullenapfel, vorzügliche Tafelfrucht (Siebenbürger Spezialität)"[1].

In româneşte această străveche specialitate de mere ardeleneşti se numeşte: *măr pătul*, plur. *mere pătule*. Asupra originii cuvântului românesc, din care derivă pe cel unguresc, ne lămureşte *Molnár István* în *Magyar pomologia*, o lucrare foarte frumos ilustrată, publicată de ministerul unguresc al agriculturii (v. tabela respectivă), din care reproducem în traducere: „Provenienţa îi e necunoscută; e probabil însă că s'a lăţit din sămânţa ivită pe cursul Mureşului şi de-aici a trecut nu numai în celelalte părţi ale ţării, ci şi în străinetate unde aceste mere sânt foarte căutate pe piaţă. Numele se crede că se trage din cuvântul românesc *pătul*, care însemnează partea de jos, fundul căpiţei şi clăii In lipsă de pivniţi Românii adecă toamna aşează merele pe „pătulele" clăii de fân şi le acoper, iar primăvara luând fânul de de-asupra, vând pe preţ bun merele îngălbenite frumos".

Această părere o susţine şi G. Alexics, *MNyr.* XXXVIII, 17—18, care respingând derivarea lui *pătul* din **patublum* < *patibulum* dată de I.-A. Candrea (cf. *Conv. lit.* XXXIX, 425—428), crede, împreună cu Puşcariu, că acesta e un derivat al lui *pat* (cf. şi forma *pătúĭu* în Romanaţi, ap. G. Weigand, VII. *Jahresbericht*, 86 şi ar. *pătul'ă*)[2].

Avem de adăugat numai că forma *mere batule* s. *bătule*, care se aude şi ea în româneşte, este mai nouă şi e rezultată din reprimirea cuvântului din ungureşte şi săseşte prin pomologii oficiali[3].

N. Drăganu.

[1] Kisch, *NWW.*, p. 8 şi A. Schullerus, *S.-s. Wb.*, fasc. I, p. 418.

[2] Tot din româneşte a mai trecut în ungureşte încă o numire de mere străvechi ardeleneşti: *pojnik*, *ponyik* alma „Ponikapfel" < *măr poienic*, *poĭnic* deci care se produce în *poieni* (plur. lui *poiană* < p. sl. *poljana* „campus, portio, pars terrae"), fapt pe care-l constată iarăşi Molnár şi Alexics în lucrările citate.

[3] Cf. şi descrierea şi istoria acestor mere dată la A. Schullerus, *l. c.*, care se deosebeşte în parte de cea schiţată mai sus.

©BCU CLUJ

Contribuţii la studiul sufixelor româneşti.

1. Un sufix ungurese în româneşte.

A trecut neobservată prezenţa suf. ung. *-ul* în rom. *lupiul* = more lupino din Anonimul Bănăţean (ed. Creţu, p. 351)[1].

Curiosul ἅπαξ, căruia, ca sens, îi corespunde normal adv. *lupeşte* sau loc. adv. *ca lupii*, e, în adevăr, un evident decalc, regional sau personal (cf. şi lat. *lupi ceu*, la Vergil, Aen., II, 355 = gr. λύκοι ὡς din Iliadă, XVI, 156), după ung. *farkasul*, „farkas módjára, farkas gyanánt" (Czuczor-Fogarasi, *A magyar nyelv szótára*, II, 611), din *farkas*, „lup" + acelaşi sufix adverbial, care se întrebuinţează obicinuit în *oláhul* s. *românul*, *franciául*, „româneşte, franţuzeşte", etc.[2].

Derivarea de la plurai se explică prin necesitatea de a evită confuzia cu forma articulată de singular (*lupul*), sau, cum îmi sugerează N. Drăganu[3], prin forma arhaică şi dialectală a însuşi sufixului, *-jul* (cf. Simonyi, *Tüzetes magyar nyelvtan*, I, 677), dacă nu chiar din Gen. latin *lupi* + suf. ung. *-ul* = *lupi* s. *lupino more*, fiind vorba de un cuvânt latino-unguresc, de care mai sânt în Anonim.

2. Încă un sufix neglijat.

E suf. rom. *-astru*, pe care monografia d-lui G. Pascu îl ignorează pur şi simplu, ca pe atâtea altele (v. DR., II, p. 786 şi urm., adăogind ocazional sufixe patronimice, ca: *-ade* din *Gheorghiade*, *-ide* din *Philippide*, *-oschi* din *Scaraoschi* = *Iskariotski* sau *Pisoschi* = *Pisovski*, *-oţchi* dintr'un *Potoţchi* = *Potocki*, etc., cum şi suf. patronimice şi toponimice, ca *-ărea* s. *-área* din *Purcărea*, *Nucărea*, *Văcarea*: n. de loc. muscelene

[1] Notăm, în treacăt, că de acest vocabular s'a ocupat şi Şeghescu (Siegescu Jozsef) în „Egyetemes Philologiai Közlöny", XXIX (1905), p. 77 sqq., emiţând ipoteze inadmisibile asupra paternităţii lui şi dând câteva excerpte cu lecturi ridicule ca: „Abuschilé — Infantium incestus [= incessus!] quadrupes" (p. 78; cf. p. 77, la fel, cu o greşeală de tipar în plus: „Abaschilé — Infantium incestus quadrupes"!).

[2] Invers s'au petrecut lucrurile în cazul hibridului *veroshatėk* din acelaşi Anonim (p. 377), unde reflexul rom. al ung *vörös*, „roşu" (cf. *varosh*, „rubeus", *ibid.*, 351), a suferit influenţa rom. *roşatec* (*roşiatic*). — Un interesant paralel ar oferi şi mr. *mintimen*, „înţelept" (P. Papahagi, *Basme aromâne*, 640), modelat, din *(cu)minte*, după un *gramén*, „nefericit, biet" (*ibid.*, 603) = ngr. γραμμένον, „destin", lit.: „scris" (şi γραπτόν); cf. şi mr. *mintiminilă*, „înţelepciune" (Dalametra).

[3] De vreun *lupiŭ* n'ar putea fi vorba.

©BCU CLUJ

la Codin, *Muscelul*, I, pp. 113, 119 şi 129, unde şi n. de munte *Văcăruia*)[1].

Popular-moştenit într'un cuvânt ca *fiiastru*, *-ă* = lat. *filiaster* (v. d. ex. rev. „Oltenia", I[2], p. 68), acest sufix, care se regăseşte şi'n rom. *albastru* = lat. *albaster* (cf. it. *biancastro*, fr. *blanchâtre*)[2], apare — prin filieră modernă — în neologisme ca: *poetastru*, *criticastru*, etc.[3], şi — prin substituţie — într'un *sihastru* = ἡσυχαστήρ, dacă, în acest din urmă caz, nu avem a face cu o simplă epenteză, ca în *mistreţ*, etc., sau, mai curând, cu o influenţă de analogie a lui ἡσυχαστήριον (după μοναστήριον); cf. şi vsl. *sihastrija*, „sihăstrie" = gr. ἡσυχάστρια (v. Cihac, s. v. *sehastrie*).

3. In chestia suf. -ar.

Asupra funcţiunii topice a suf.-*ar* a atras atenţia, întâiu, răposatul D. Puşchilă, în „Convorbiri Literare" din 1914, p. 662 sqq.

D. Iordan relevă ulterior acelaşi lucru (Arhiva-Iaşi, 1921, p. 259), adăugindu-i pe suf.-*aş*, cu aceeaşi funcţiune (cf. şi *ibid.*, 1922, p. 429). Pe de altă parte, în DR., I, 327, d. Puşcariu, observând că *-ar* se adauge de obiceiu la toponimicele ce cuprind un *-n-* în radical, emite ipoteza, că *-ar*, cu această funcţiune topică, n'ar fi decât o disimilaţie din obicinuitul *-an (ean)*.

In replica sa din „Arhiva" (1923, p. 104), d. I. se declară dispus să creadă mai degrabă contrarul: că *-an* ar fi secundar,

---

[1] Pascu (p. 149) nu cunoaşte decât n. de plantă *mielăreà*, 'agneau-chaste' < *miel*: reflex românesc al unei celebre glose greco-latine (ἁγνός = *castus*, interpretat ca: *agnus-castus*).

[2] De notat: *gălbinastru*, *gălbinast*, „păr la cal, alb prin gălbeneală" (Em. Bucuţă, *Românii dintre Vidin şi Timoc*, p. 130).

[3] Sensul e acela, peiorativ, de „cel ce face pe poetul, pe criticul", etc. („vrea-poet", „vrea-critic", ziceà Aron Densusianu, cf. fr. *soi-disant*, *prétendu*); el există, de altfel, nu numai în latineşte (*patraster*, *filiaster* „care face pe tatăl, pe fiul", la Cicero, chiar: *Fulviaster*, „cel ce imită pe Fulvius, un alter-Fulvius", ca *sullaturio*, *antonesco*, etc. — după prototipul gr. φιλιππίζειν, cu sens încă mai rău: „a servì interesele lui Filip, pentru bani"), ci şi'n greceşte, unde un πατραστήρ, μητράστειρα (care au servit de model formaţiunilor analoge) erau continuarea firească a derivatelor substantivale în - αστήρ (δικαστήρ, ἐργαστήρ, etc.) de la verbele în - άζω (cf. Bréal, *Sémantique*[2], p. 46). — De însemnat, că *vitreg* apare, sporadic, şi substantival: „denaintea luĭ Toderaşco, *vitregu*-mieu" (Ghibănescu, *Ispisoace şi zapise*, III, 1, p. 62), — ca: *bunul* mieu.

©BCU CLUJ

înlocuind cu vremea pe primitivul *-ar*, oriunde disimilaţia nu se opunea la aceasta, dar, faţă de alte exemple de topice în *-ar*, care nu au în radical nici *-n-*, nici *-l-*, trebue să admitem, că cele două sufixe, *-ar* şi *-an*, sânt deosebite (cf. şi Bărbulescu, *ibid.*, 1923, p. 60 sqq.).

Astfel de exemple sânt, fireşte. La cele aduse de noi înşine (v. Anuariul Inst. de Ist. Naţ. din Cluj, I, 386) şi de d. Iordan (dar *Şorogarĭ* din Iaşi n'are a face cu *Şoroca* din Mehedinţi, cum crede d-sa, p. 105, fiindcă forma veche a numelui, *Ciorogari*, atestată în rev. „Ion Neculce", I, 119, arată că baza e apelativul *ciorogar*, consemnat la Anon. Băn. şi Cihac cu sensul de „sutor, cordonnier, savetier", iar în „Rev. Critică-Literară", III, 93, cu acela de „nemeş sărac, pantalonar", de unde şi n. de fam. *Ciorogariu!*[1]), se pot adăugi oricând altele (deşi d. I. e convins că le-a dat pe „toate"!): *Bercarul* (vârf în Muscel, unde şi pârâul *Berca: Codin, Muscelul nostru*, 90), *Luncarul* (deal, *ibid.*, 108), *Pisicari* (ibid., p. 117: după unul *Pisică?*), *Groşari* s. *Groşani* (Ştefulescu, *Tismana*, 476), *Gruiari* (idem, *Gorjul istoric şi pitoresc*, p. XX), *„Peştenaru* Simion Mengiarlâul" (idem, *Istoria Târgu-Jiiului*, 480 = S. M. din *Peşteana*, „Nisipuri", ori, cum îndreaptă errata: *Peşteraru* = din *Peştera*; cf. măn. din Muscel, Dâmboviţa, etc.), *Săcuiari*, azi Bârzeiu-de-pădure (idem, *Schitul Crasna*, 64), = *Secuiani; Câmpănari* = Moţii din Ţinutul *Câmpeni*, în graiul Mocanilor (Frâncu-Candrea, p. 64: formă interesantă şi ca diferenţiare faţă de *Câmpinean*, din *Câmpina*, „Spinoasa"); apoi: *Apostari* (cf. *Apostul*, vale doljeană, din *Apostol, Apostu*, ori *apust* = *opust*, la moară?), *Ceauşari* (cf. *Ceauş, Ceauşoaia*, etc.), *Ercari* (cf. *Iarca-Iarcu* şi pol. *jarka*, „noaten": vsl. *jarŭ*, „Frühjahr", rom. *iar*, „grâu-de-vară", ca n. de deal muscelean, etc.); *Fânacari* (pârâu putnean, după *Fânacu -fân?* cf. *Fânari* s. *Funari*), *Ghebari* (cătun putnean, după *Ghebu;* cf. *Gheba*, deal fălciian, *Ghiaba* prahoveană, *Ghebani, Ghebeni*, etc., din *gheb*, dar şi n. pers. *Gebhard*, ca *Bernhard* faţă de *Bărnar*, cf. *bârnar* şi *brânar*); *Şotârcari* (= *Ciotârcari*, din *Ciotârcă* = *ciotârcă?*), *Supănari* (cf. n. de fam. *Supan*), etc. Un *Vălari*, înţeles de d. I. ca *Văleni* (cf. *Vălenari* = *Văleneni*), poate fi, ca şi *Albinari* (Buzău, Prahova;

[1] De rectificat în acest sens şi etimologia d-lui A. Scriban (Arhiva, 1922, p. 49).

©BCU CLUJ

cf. *Albina*[1]), *Cremenari* (Argeş), *Fusari* sau *Gogoşari* (Vlaşca), nu numai pl. unui nume personal sau local: *Vălaru, Albinaru, Cremenaru, Fusaru, Gogoşaru* (cf. topon. *Gogoşul, Gogoşi*), ci chiar pl. apelativului respectiv: *vălar* = *vălaş*, „piuar, dârstar, învălitor (de sumane)", *albinar*, „stupar", *cremenar*, *fusar* (= fabricant de fuse), *gogoşar* (= sericicultor).

Acelaşi, de altfel, ar puteà fi şi cazul unora din celelalte exemple citate[2] — în lipsa probei documentare —, fără ca, prin aceasta, datele problemei ce ne interesează să sufere prea mult, fiindcă, în definitiv, un lucru ni se pare că se poate afirmà cu siguranţă: că nu e vorba aici de vreun sufix deosebit, ci numai de două funcţiuni deosebite ale aceluiaşi sufix, — dovadă: însuşi faptul, că şi *-aş*, dubletul său simetric în cea dintâiu funcţiune (cf. *arcar-arcaş, cizmar-cizmaş, lăutar-lăutaş, puşcar-puşcaş, răvar-răvaş*, etc.), apare, de asemenea, paralel cu *-ar* topic, şi'n cellalt ipostas (cf. *Poenaş*, s. tecucean, faţă de *Poenari, Vălenaş-Vălenar*, apoi s. dâmbovicean *Crângaşi*, etc.). Reducerea lui *-ar* la *-an*, sau vice-versa, nu ni se pare necesară.

Faptul, că suf. *-ar* nu se întâlneşte numai la radicale cu *-n-*, nu constitue însă, după părerea noastră, o dovadă hotărîtoare împotriva ipotezei d-lui Puşcariu, fiindcă e posibil ca generalizarea aceasta să fie ulterioară, având ca punct de plecare grupa în care există acea raţiune fonetică, — nu de disimilare, în sensul presupus de d-sa, ci de substituire pentru evitarea disimilaţiei, ca în cazul ipocoristicelor ruseşti, care se derivă prin suf. *-eńka* sau *-ečka*, după cum primitivele respective nu conţin sau conţin în tulpină o nasală: *Káleńka, Mašeńka, Sašeńka, Vašeńka,*

[1] In *Albeşti-de-Mur* (Prahova) avem, se pare, păstrat lat. *morus*, „Maulbeerbaum", mr. *mur* (ad Puşcariu, *Et. Wb.*, no. 1132), mai probabil decât pe *murus*, „zid" (*ibid.*, no. 1131); cf. *Vadul-Părului*, în aceeaşi comună, iar pentru factura numelui: *Ruşii-de-Vede*, etc.

[2] *Botoşariu*, n. de fam., într'un doc. de la Mateiu-Basarab (Nicolăescu-Plopşor, *Oltenia*, I, p. 2), *Botoşarul* (*ibid.*, p. 17), probabil = bulg. *botušar*, „ciobotar", e comparabil cu *Botoşan(i)*, în acelaşi chip ca şi *Mitoşariu* cu *mitocan* (de la *metoh-mitoc*). — *Ruxăndariu, Tonigar* din Stefanelli (*Doc. Câmpulung. moldovenesc*, pp. 465, 467) sânt nume personale negustoreşti, de origine levantină (it.-gr.), în care caracterul diminutiv al suf. *-ar* e tot atât de evident ca şi'n grecismul *Leondari* = λεοντάρι, „leu mic, leuţ, leuşor". — Pentru răspândirea suf. *-ar* cu accepţiunea locală, comp. încă rus. *volgar*, „der Schiffer auf der Wolga; Bewohner der Uferstrecken an der Wolga" (Pawlowsky; cf. rom. *burlac*).

©BCU CLUJ

Valódeńka, faţă de *Fénečka*, *Manečka*, *Sónečka*, *Vánečka* (v. Max Vasmer, *Dissimilationsvermeidung im Russischen*, în „Zeitschr. f. vergl. Sprachforschung", 51 (1923), p. 66).

Privită în cadrul acestor consideraţii, şi etimologia rom. *tâlhar*, derivat de obiceiu din ung. *tolvaj*, idem (Cihac, II, 530), apare în altă lumină.

Când avem româneşte un *tâlhiş*, „pădure", *tâlhăriş*, „pădure măruntă, tufişuri" (*Graiul nostru*, II, 211), *tâlhăreà*, „susaiu-de-pădure", „*Pernanthes muralis*" (Lex. Budan, 695), „susaiu-păduret, *Lactuca sagittata*" (Panţu), nu vedem ce motive s'ar puteà invocà pentru a despărţi pe *tâlhar* de această familie de cuvinte. Un derivat prin *-ar* din *tâlh-* ar explicà însă foarte bine numele acestui „pădurar" sui-generis[1], acestui „fiu al pădurii", cum îi zice, cu o eufemistică perifrază, T. Vârnav (*Istoria vieţii mele*, ed. Goroveiu, p. 68), pe când inversa ar fi mai greu de admis: ca celelalte forme citate să fi fost, ele, construite pe baza lui *tâlhar*.

Pentru oscilaţia, firească, între înţelesul de „sălbatec [silva!], fiară" şi „fur" a unui *tâlhăros*, ca epitet al lupului în cimilituri (v. Pascu, *Despre cimilituri*, I, 208), cf. şi breton *ki c'hoat*, „loup", litt.: „chien de bois" (*Rev. des trad. pop.*, XX, 54), ml. *forstrarius*, „lupo", litt.: „guardia forestrale" (*Arch. Romanicum*, V, 106).

Contra derivării din ungureşte pledează şi rom.-dial. *tulaĭ!* „aoleo"! „au voleur!" (cf. M. Pompiliu, în Conv. Lit., XX, 1019), arătând cum trebuià să sune în limba noastră ung. *tolvaj*, care, în orice caz, lasă neexplicată varianta uzuală în *-ar* (fiindcă analogia cu *vătraiu-vătrar* nu ajunge); iar vr. *tâlhuì*, „tâlhări", se explică tot atât de bine din acelaşi *tâlh-* (din care, cu suf. ung., şi *tâlhuşag*).

V. Bogrea.

Din nomenclatura calului.

— In legătură cu Chestionarul d-lui Puşcariu —

1. Abraş.

Cu toate distinguo-urile lui Hasdeu (*Les éléments turcs dans la langue roumaine*; cf. *Etym. Magn.*, *s. v.*), etymonul acestui cuvânt[2] e sigur: turc. *abraš*, „bariolé, (cheval) nuancé de taches blanches" (Dicţ. Acad.).

[1] Notăm ocazional sinonimele: *şumariu* (în Haţeg, din *şuma*, „dumbravă": Viciu, 81; cf. sârb. *lugar*), *gornic* (Cora Irineu, *Scrisori bănăţene*, p. 22), *bereznic*, „pădurar" (în M-ţii Sucevei, *Şezătoarea*, II, 23), *lişniţ* (Moisiu, *Ştiri nouă din Basarabia*, p. 143), — pe lângă cunoscutul *fe(r)şter*, „*Förster*" (prin ung. *festér*?).

[2] La Nicolăescu-Plopşor, *Vorbe oltenești*, p. 10: *ibraş*, „abraş, piază-rea, nenorocos".

©BCU CLUJ

Sensul originar, ca şi cel figurat, al cuvântului se întâlneşte, întocmai, la sinonimul vgr. αἰόλος, „abraş“ şi „pintenog“, despre cai (πόδας αἰόλος ἵππος, Ξάνθος, din Iliadă, XIX, 404—5, e, astfel, mai curând: *Bălţatul*[1], „calul cel pintenog s. abraş“, decât: „*Bălanul* cel vinteş“ = πόδας ὠκὺς, ca Achille, cum traduce d. Murnu, deşi nu s'ar puteà tăgăduì, că însuşi ἀργός, „albus“, are, la Homer, acest din urmă înţeles), apoi: „versicolor, ποικίλος“, în sfârşit: „versutus, subdolus, astutus, callidus, vafer, fallax“ (v. în special studiul d-lui L. Parmentier, *Sur le sens méconnu de quelques mots homériques: αἰόλος et ses dérivés*, în „Revue Belge de Philologie et d' Histoire“, I, p. 417, şi Martin Ninck, *Die Bedeutung des Wassers im Kult und Leben des Altertums*, în „Philologus“, Suppl. XIV, p. 164).

Dacă, cu toate acestea, sensul figurat, de „méchant“, ar face dificultăţi, s'ar puteà invocà, pe lângă paralelisme semantice româneşti, ca: *maţe-pestriţe, cacior, terchea-berchea*, etc., şi mr. *abraşcu*, „obraznic“ (Dalametra).

2. Arom. bal'ŭ.

Cercetătorii originii acestui epitet arom. pentru un 'cal *breaz* (cu o pată albă 'n frunte)' (Dalametra[2]), ca şi acei ai originii dr. *bălan*, socotit de obiceiu ca un derivat românesc dintr'un *băl* = sl. *bĭelo*, „alb“ (v. Dicţ. Acad., *s. v.*) au scăpat din vedere un însemnat pasagiu din Procopius (I, 18, 6), în care, vorbindu-se de calul lui Belisariu, „ὃς δὲ ὅλον μὲν τὸ σῶμα φαιὸς ἦν, τὸ μέτωπον δὲ ἅπαν ἐκ κεφαλῆς μέχρι ἐς ῥῖνας λευκὸς μάλιστα“, se adauge expres: „Τοῦτον (sc. τὸν ἵππον) Ἕλληνες μὲν φαλιόν, βάρβαροι δέ βάλαν καλοῦσι“.

Importanţa pasagiului constă în aceea, că el nu ne dă numai explicaţia clară, că e vorba de un cal „murg pe tot trupul, pe frunte însă, de la cap până la nări, foarte alb“, deci *breaz*,

[1] Sensul riguros al lui *bălţat* ar fi, însă: „încins“ (lat. *balteatus*), ca şi al megl. *prăpăşeană* (despre oi) = bulg. *prĕpašjĭ*, „încing“ (v. Candrea, în *Grai şi Suflet*, I, 37), iar ξανθός = obişnuit „bălan, blond“.

[2] După Tache Papahagi (*Antologie aromânească*, p. 405), epitetul se aplică, nu numai „aux chevaux“, ci şi „aux chiens de couleur bigarrée, surtout à la tête“, — Cf. şi *tărciat* = *tărcat*, „pestriţ, amestecul de păr alb cu negru la mielul ieşit din încrucişarea unui berbec cu o oaie de păr diferit“ (Lungianu, *Zile senine*, p. 221).

©BCU CLUJ

ci ne dă în acelaşi timp numele unui asemenea cal, atât la Greci (φαλιός), cât şi la „barbari" (βάλας)[1].

Gr. φαλιός, însă (din *φαλι-*Fo*-ς), nu e decât o variantă a acelui φαλός, pe care Hesychius îl glosează: λευκός şi care, după Boisacq (p. 1013), corespunde aceluiaşi sanscr. *bhalā-m*, 'éclat; front', căruia-i corespunde alb. *batε*, „frunte" (G. Meyer), v.-prus. *batto* (= *ballo*) „frunte", gall. *bal*, „(cheval) marqué au front d'une tache blanche", bret. *bal*, „tache blanche au front des animaux domestiques", engl.-dial. *ball*, „cheval marqué en tête", etc.

Βάλας al textului grec (Nom., corespunzător Acc. βάλαν) se aşează, deci, într'o întinsă familie indo-europeană, având la origine, nu numai însemnarea de „strălucire" (din care, de altfel, se puteà desvoltà cea de „coloare strălucită, albă": *candidus*, ἀγλαός), ci şi aceea de „frunte", care, dată fiind localizarea specifică a albului la frunte, în cazul lui *breaz* (ceeace nu e cazul cu *bălan*!), s'ar puteà, socotim, considerà, în speţă, ca fundamentală. Ca şi megl. *bal'ă*, „oaie cu o pată albă în frunte" (*Grai şi Suflet*, I, 31), mr. *bal'u* ar fi, adecă, identic, ca radical, cu alb. *batε*, „frunte", care, el însuşi, ar fi baza derivatului alb. *bal'oš*, *bal'aš*, „von Pferden und Ochsen, die eine weisse Stirne haben" (G. Meyer, p. 25), — însemnând, deci, propriu: „frunteş"[1], — iar nu sârb. *bjelaš*, „Schimmel" (cf. *farij*), din radicalul sl. *bjel-*, „alb", cum voià G. Meyer (*l. c.*)[2].

Apropierea — prin et. pop. — de acesta nu se înlătură, de altfel, nici de cum prin această ipoteză, precum nu se tăgăduieşte nici îndepărtata înrudire a familiei de cuvinte sus citate cu vsl. *bělŭ*, care-i aparţine, ca şi celt. **belo*, „clair, brillant", lat. *flavos*, „blond", vgerm. *blao* „bleu" (v. Boisacq, *l. c*, şi cf., pentru ultimul exemplu, rom. *albastru* faţă de *alb*); mai mult: însuşi sinon. *breaz* (= bulg. *brĕz*, idem, vsl. *brĕza*, „mesteacăn") se ştie că aparţine aceleiaşi familii, a sanscr. *bhrā̆çatī*, „flamboyer, reluire", ca şi gall. *berth*, „nitidus, pulcher", got. *bairhts*, „clair, brillant", vgerm. *beraht*, ngerm. *berht*, „brillant" (cf. engl. *bright*),

[1] Cf. Hasdeu, *Etym. Magn.* III, 2938 (care citează, după G. Meyer, glosa frigiană βαλήν = βασιλεύς, pentru a conchide la un prototip tracic) şi A. Philippide, *Prejudiţii*, Iaşi 1916 (extr. din „Viaţa Românească"), p. 9, unde n. de fam. *Balş(a)* e explicat ca un derivat prin suf. sârb. *-ša* din alb. *bal'ε*, „frunte".

[2] Aşa şi Capidan, în DR., II, 519.

©BCU CLUJ

ca şi alb. *barð* (din care mr. *bardzu*, „bălan", şi dr. *barză*) şi gr. φορκός, glosat: λευκός, πολίος la Hesychius (v. Boisacq, p. 1034).

Dacă, deci, în *breaz* [1] ideea dominantă, determinantă, a fost acea a colorii, în *bal'u*, în schimb, e vorba, originar, de frunte.

3. Rotat.

'Ghiol Dumitru 'ncălecă Pe *Vânătu Rotatu'*, după care încalecă 'pe Roşu-închisu' şi 'pe Galbinu-nebunu' (Giuglea-Vâlsan, *De la Românii din Serbia*, p. 213) [2].

Pasagiul, între altele, asigură lectura d-lui N. Iorga (*Doc. Bistriţei*, I, 19): „cel cal *sur rotat*" (doc. de pe la începutul sec. XVII), împotriva conjecturii ce propuneam: sus arătat (v. *Rev. Ist.*, VI, 227, unde s'a tipărit greşit: „sur arătat").

Ceeace voim să relevăm aici, e sensul epitetului.

El pare a corespunde, în adevăr, francesului *gris pommelé*, prin care Barbier de Meynard (II, 590) traduce pe turc. *qer (ar)*, sau latinului *scutulatus*, pe care Palladius (*Opus agriculturae*, IV, 13, ed. Schmitt) îl citează printre „colores praecipui" la cai (v. n-l următor), iar Isidorus (*Etymologiae*, XII, 1, 51, ed. Lindsay) îl explică precum urmează: „*scutulatus* vocatus propter *orbes*, quos habent, candidos inter purpuras" [3].

4. Şoriciu.

Epitetul e consemnat, între calificativele date cailor după coloare, şi'n „Chestionariul pentru un Atlas linguistic al limbei române, I: *Calul*", redactat de d. Sextil Puşcariu (p. 14) [4].

El corespunde exact lat. *murinus*, „mausgrau" (Niedermann, *Contributions à la critique et à l'explication des glosses latines*, p. 29), pe care-l enumeră, *l. c.*, Palladius („badius [fr. *bai*], aureus [cf. *grangur*], albineus, russeus, murteus, cervinus, gilbus,

[1] Un sinonim dial. al lui *breaz* este *pic(ă)*, despre boi şi vaci breze (Boceanu, *Cuvinte din jud. Mehedinţi*, p. 100).

[2] Pentru *nebunu*, cf. şi *belnicu* (în alte variante: *besnicu* = sl. *běsny*, „wütend, besessen"), la Păsculescu, *Lit. pop. rom.*, pp. 198—9 („Tot pe Roşul *belnicul*") şi Păcală, *Răşinari*, p. 137: *belnic*, „şiret, isteţ, zglobiu". — O foarte interesantă listă de porecle tătăreşti pentru cai, în *Analele Dobrogei*, I, 156—7.

[3] Pentru cal rotat la coamă, cf. *rotată* despre creasta pupezei, la Tiktin, s. v. *rotat*. Cf. gr. ῥαβδωτός = *scutulatus*, „vărgat, tărcat" (despre stofe).

[4] La bogata sinonimică p. „cal" (*ibid.*, p. 8—9), de adaus şi: *parip* (Reteganul, *Poveşti din popor*, 27; cf. Lex. Bud., Miklosich, Cihac).

©BCU CLUJ

scutulatus, albus, guttatus, candidissimus, niger, pressus; sequentis meriti varius cum pulchritudine, negro vel albineo, vel badio mixtus, canus cum quovis colore, spumeus, maculosus, *murinus*, obscurior"[1] şi pe care M. L. Wagner (*Das Fortleben einiger lateinischer, bzw. vulgärlat. Pferdefarbennamem im Romanischen, insbes. im Sardischem und Korsischem*, în „Glotta", VIII [1917], p. 235 sq.), crede a-l recunoaşte în sard. (*kaḍḍu*) *murru*, „ein graues (Pferd)".

5. Răvan (în).

'*Chiostece* = legătura calului la picioare ca să meargă *în răvan* sau *în buestru*' (Bucuţă, *Românii dintre Vidin şi Timoc*, p. 129).

Cuvântul e acelaşi cu mr. *rivàne* s. *arivane*, pl. *arivăńĭ*, „amble" (v. Tache Papahagi, *Antologie aromânească*, p. 397, unde se dă exemplul: „şi el si s'ducă *arivăńĭ* = şi el să joace [mergând] *în buestru*"), adecă turc. *revan*, „coulant, qui a cours, qui s'exécute", *revanè*, „allant, coulant, marchant, avançant" (Kieffer-Bianchi, I, 603), după cum şi *chiostec*, „butuci la piciorul cailor, spre a le domoli mersul", e turc. *kóstek*, „entraves" (Şăineanu, *Infl. or.*, II[1], 115).

Alt sinonim important e *păivan*, care se regăseşte identic în sârbeşte şi'n bulgăreşte, reprezintând pe turc.-pers. *paivand*, „lien de pied, entraves, liens pour retenir le cheval et les bêtes de somme" (Barbier, I, 388), şi care se compune „din două şţreanguri şi din nişte bucăţi de pâslă", având, după Boceanu (*Cuvinte din jud. Mehedinţi*, 99), următorul rost: „Pentru ca animalul (de obiceiu, calul) să meargă mai lin, *în buestru*, se împăivănează. Impăivănarea se face în chipul următor: Deasupra de glezne i se leagă pâslă, iar cu şţreangurile i se leagă picioarele de dinainte de cele dinapoi, apoi se ridică puţin şţreangurile cu o chingă. Şţreangurile se lasă într'adins mai lungi, ca să nu se încurce, iar chinga nu se strânge de burtă: 'umblă de parcă are păivane la picioare'".

[1] La Isidorus, *o. c.*, 1, 48: „badius, aureus, roseus, myrteus, cervinus, gilvus, glaucus, scutulatus, canus, candidus, albus, guttatus, niger. Sequenti autem ordine, varius ex nigro badioque distinctus; reliquus varius color vel cinereus deterrimus" (urmează explicaţiile etimologice-reale). — P. *cinereus*, cf., osebit de *cenuşiu*, şi *garoş* (despre care, v. art. special). — O foarte interesantă nomenclatură relativă la cal, în *Onomastikon* al lui Pollux, ed. Bethe, p. 57 sqq. (= I, 181—221: Ἱππικὰ ὀνόματα, etc.).

©BCU CLUJ

Am crezut de folos să semnalăm aceste informaţii, care au fost trecute cu vederea în cercetarea d-lui Giuglea asupra lui *buiestru* (v. în special p. 401 din DR. II), şi profităm de ocazie pentru a relevà, în ce priveşte *buiestru* însuşi, un exemplu neglijat, care, împreună cu *embuiĕstru* (fără traducere) din Anon. Băn., relevat de Dicţ. Acad., e cea mai veche atestare a cuvântului: „Şi oamenii, cari strâng pământul acela [cu aur], au mare frică şi osteneală, căci că încarcă cămile *în buestri*, parte muerească, şi merg cu disagii în ceasul de miazăzi, când odihnesc furnicele", (în „Fisiologul vr. din veac. al XVIII-lea", publicat de C. N. Mateescu, în rev. „Ion Creangă", IX, 9) [1]. **V. Bogrea.**

Note semantice.

Versiunea românească a „Fisiologului", publicată, după un manuscript din secolul al XVIII-lea, de d. C. N. Mateescu, în rev. „Ion Creangă" (vol. VII şi IX) şi 'n „Calendarul" ei pe 1915, are unele curiozităţi de limbă, vrednice de a fi relevate.

Relevăm, deocamdată, una.

Vorbind de produsele de încrucişare între fiare de soiuri diferite, se spune acolo (IX, p. 11) că „să împreună străine cu străine gadini şi se fac ceale mai *preaslăvite* dihanii".

Este însă evident, că nu „preaslăvit" e calificativul, pe care-l aşteptăm aici, ci: ciudat, minunat, monstruos, bizar, curios, straniu, extraordinar, extravagant, — *paradoxal.*

De fapt, originalul grec al acestui „paradoxal", anume παράδοξος, e răspunzător de această nepotrivire: ca şi'n „drept-slăvitor", din ὀρθόδοξος (*pravoslavnic*), în loc de *drept-credincios* (v. D. Russo, *Elenizmul în România*, Bucureşti 1912, p. 28), înţelesul de „slavă, glorie, mărire" al lui δόξα s'a substituit, în mod greşit, aceluia de „părere, credinţă". — „*Orthodoxus*, rectae gloriae", interpretà, de altfel, şi Isidorus (*Etymologiae*, X, 195, ed. Lindsay), — dovadă, că amfibologia n'a avut răsunet numai în biserica de Răsărit.

Sl. *slovopoložitelь* (v. I. Bogdan, *Doc. lui Ştefan-cel-Mare*,

[1] Pentru sinon. sl. **прѣс**, **прѣскыи**, „equus gradarius", cf. şi I. Bogdan, *Relaţiile Ţării-Româneşti cu Braşovul*, I, 213, n. 1. — Despre calul care s'a ridicat în două picioare, fr. *cheval cabré*, avem în traducerea vr. a lui Herodot, ed. Iorga, pp. 387, 477, expresia: *a sta furcă*, redând pe gr. στὰς ὀρθὸς şi ἑστατα ὀρθὸς din original (VII, 88; IX, 22).

©BCU CLUJ

II, 603) a contribuit, la rându-i, foarte probabil, la falsificarea înţelesului gr. λογοθέτης = *rationalis* s. *procurator* (originalul latin, pe care-l reproduce, în terminologia administrativă a Bizanţului, cum a arătat A. Semenov[1]), deci: „contabil, grămătic" (cf. *logofăt* de moşie)[2], în: „vorbitor, expunător", cum îl tălmăceà şi Cantemir însuşi (v. *Descr. Mold.*, I, 6[3]), confundând accepţiunea de „ratio" (socoteală, seamă) cu aceea de „oratio" (cuvântare, vorbă)[4].

Adăogim, că şi „Pré-*linului*", în loc de „Prea-Seninului" (*Serenissimus*) din adresa către Domn în Prologul *Triodului* de la Iaşi, 1747 (*Bibliografia rom. veche*, II, 102), se explică, fără îndoială, în acelaşi chip: prin dublul înţeles al gr. γαληνώτατος, „lin" (despre Mare) şi „senin" (despre cer), ca şi al lat. *caeruleus*.

Şi originalele greceşti sânt departe de acelea, cărora li se potriveşte epitetul de „verba non translaticia" al lui Gellius (IX, 9)!

V. Bogrea.

---

[1] *Über Ursprung und Bedeutung des Amtes der Logotheten in Byzanz*, în „Byzantinische Zeitschrift" din 1910, p. 440 sqq. — P. γενικὸς λογοθέτης, „treasurer-general", v. şi Minns, *Scythians and Greeks*, p. 543; cf. *ibid.*, p. 612: ἐπὶ τῶν λόγων, „finance minister" (λόγος τῆς πόλεως = budgetul oraşului!).

[2] Pentru cunoscutul *feţi-logofeţi*, cf. pe de o parte: „Peste feţi De logofeţi, Peste mici De gramatici" (Baronzi-Iorga, *Un mănunchiu de colinde*, p. 15), iar, pe de alta: *stea-logostea*. — De asemenea: vr. *oare făt, oare fată* = oarecare, oarecine, în „Leastviţa" lui Ioan Scărariul (*Arhiva*, Iaşi 1915, p. 29): de adăugit în Dicţ. Acad., s. v. *făt*, „plod, fiu, fecior". — *Logofăt-de-masă*, „copist, secretar", şi *logofăt-de-stranǎ*, „dascăl de biserică" (cf. *făt, crâstnic*, etc.), deosebesc Românii dintre Vidin şi Timoc (v. monografia d-lui Bucuţă, p. 131). — Adde: „Micu *Grămădicu*" din Reteganul, *Poveşti*, 48 (et. pop. cu *grămadă*).

[3] Cf. de asemene: „pré-cuvântăreţul" = λογιώτατος, din epistola lui Cacavela către Cantemir, în *Divanul* acestuia. Greşeala lui Cantemir, care făceà din Marele-Logofăt un porte-parole al Domnului (v. trad. Pascu, p. 99), în sensul quaestorului (κυαίστωρ) bizantin, poreclit στόμα βασιλέως (Zonaras, V), a rectificat-o, independent de studiul citat al lui Semenov, d. D. Russo, *o. c.*, p. 63, n. 1.

[4] Asupra semanticei gr. λόγος, v. acum în special disertaţia d-lui Erich Hofmann: *Qua ratione ἔπος, μῦθος, αἶνος, λόγος et vocabula ab eisdem stirpibus derivata in antiquo Graecorum sermone (usque ad annum fere 400) adhibita sint*, Göttingen 1922; iar pentru adevărata explicare a ngr. ἄλογον, v. Bréal, *Sémantique*[2], p. 121. — Şi *cuvânt*, ca sinonim al lui „cauză, motiv" (cf. fr. *raison*), se întâlneşte în vr.: *cuvântŭ* (aşà, în Cod. Voron., XIX, 38, unde-i corespunde în versiunea lat. *causa*, iar în cele gr. şi sl.: λόγος şi *slovo*).

©BCU CLUJ

Cordun.

Dacă originea numelui *Bucovina* (*bucovină* = făget) însuşi e în afară de orice controversă (v. în special I. Nistor, *Originea numelui Bucovina*, în rev. „Flacăra" din 24 Ianuarie 1915, p. 102 sqq.[1]), sinonimul său, *Cordun*, nu se bucură încă de acest privilegiu: A. Scriban (în „Arhiva" din Iaşi) şi G. Pascu (în „Archivum Romanicum", VI [1922], p. 220) preferă identificării cu *cordun* = cordon militar (sanitar, grăniceresc) derivarea dintr'un *koroda*, de la *codru* (**codrun*).

Faţă cu acestea, e necesar să trimitem la cele arătate de noi în DR., I, p. 215 şi'n Anuariul Inst. de Ist. Naţ. din Cluj, I, p. 303, n. 2; iar, dacă locurile citate acolo nu sânt deajuns, să adăugim din N. Iorga, *Doc. familiei Callimachi*, II, pasagiul dintr'o scrisoare moldovenească de la 1782, în care se vorbeşte de „Sucĭav[a], în *Cordon*" (p. 204), şi acela, dintr'un raport diplomatic francez din 1795, în care e vorba, expres, de „la surveillance des *officiers du Cordon*" (p. 505): *sapienti sat!*[2].

V. Bogrea.

Originea pol. multan.

Cercetătorii noştri şovăesc în privinţa originii terminului pol. şi ceh pentru „Moldovean", afirmând adesea că el ar reflectă pe rom. *muntean*, „Român din Muntenia, Valah", generalizat, extins şi asupra Moldovenilor (v. Candrea-Densusianu, *Dicţ. et.*, supt *munte*; Arhiva-Iaşi, 1923, p. 374).

Că „Polonii şi Ruşii numesc pe Moldoveni: Valahi (*Volochos*) adecă Italieni, iar pe Valahi: Munteni (*Montanenses*)", spune lămurit Cantemir (*Descriptio Moldaviae*, I, 1); iar documentele slave vorbesc, precum se ştie (v. I. Bogdan, *Doc. lui Ştefan cel Mare*, II, 596), de Moldova, ca de „Voloscaia Zemlia" (cf. *Ţara Românească*), şi de Moldoveni, ca de „Volohove" (pl. lui *Voloşin*[3]).

---

[1] V. şi numeroasa familie toponimică (*Bucov, Bucovăţ, Bucovel, Bucoveni, Bucovicior, Bucovina*) din Marele Dicţ. Geogr., dar, mai ales, cf. acest pasagiu dintr'o hotarnică mehedinţeană de la 1699, unde, lângă numele originar românesc, apare traducerea slavă: „am pus piatră ... alăturea cu padina *Făgeţelului*, despre *Bocovicior*" (*Arhivele Olteniei*, III [1924], p. 42).

[2] Pentru apelativul românesc însuşi, cf. şi turc. *qordoun*, din fr. *cordon*, „chaîne de montre" (Barbier, II 508).

[3] Cf. şi *moldovlahijskij*, „moldovenesc", faţă de *muntenskĭij*, „muntenesc" (*ibid.*, p. 599).

©BCU CLUJ

Dar aceasta nu prejudecă întru nimic chestiunea derivării etimologice.

Miklosich *(Et. Wb. d. sl. Spr.*, p. 204) explică pe pol. *multanka*, „Rohrpfeife", ca „aus der *Moldau* (*multany*) stammend", şi, că această „moldauische Hirtenflöte" (Brükner), întocmai ca şi pol. *multanki*, „eine Art Säbel" (v. Wędkiewicz, în *Mitteilungen des Rum. Instituts* din Viena, I, p. 265), reflectă pe *moldovan (*moldvan, *moldan, *muldan*), iar nu pe *muntean* (din care, rus. dial. *muntean*, „Gebirgsbewohner", consemnat la Miklosich, *l. c.*), se vădeşte, în chipul cel mai neîndoios, prin corespondentul slovac *moldanky*, „bucium" (citat şi la Şăineanu, *Istoria filologiei române*, p. 220).

Am crezut necesară această punere la punct a unei erori, care nu se mulţămeşte cu meritul de a fi făcut, odinioară, pe răposatul păr. Marian (*Portretul lui Miron Costin*, p. 35), să dăruiască pe Miron Costin „Muntenilor", fiindcă înterpretase ca *Muntean* pe *Multan* din legenda polonă a medaliei comemorative pentru vizita „logofătului Miron din Moldova" *(logofeta Mirona z Multan)* la Cracovia[1].

V. Bogrea

Din sinonimica lui „Drac": Chiorchiojilă.

Între diferite alte nume pentru 'Drac', cele mai multe neatestate aiurea (*Bulicheriu, Cotilici, Desachi, Dodielnicu, Fesache, Găvozditu, Goidilă, Handrea, Hanţu, Hanţiutu, Moflea, Manghina, Polima, Paftaru, Sana*, etc.[2]), pe care le înşiră d. V Moisiu în manuscriptul înnaintat pentru premiul Wright, — manuscript ce mi-a fost comunicat de d. Murgoci şi Kirileanu, — îl găsim şi pe acesta, explicat astfel: „Se crede că dracul e încrucişat şi se uită piezîş, încrucişat, ca un om *chiorhuz, chiorcojat*" (cf. moldoven. *a se închiorchioşà*, pe care Şăineanu, *Dicţ. Univ.*[4], îl scoate din *cocoş!*).

E, fără îndoială, turc. *keur gueuzlu*, „ingrat; surnom du diable" (Barbier de Meynard, II, 657); propriu: „aux yeux borgnes, aveugle" (cf. *ibid.*, II, 166, s. v. *cheïtan*, „diable", unde se explică de ce „les Turcs appellent le diable *kieur*", — cum îl numesc,

[1] Să amintim, cu titlu de curiozitate, şi „etimologia" lui Costin însuşi: *mult* sau *M-Oltean!*

[2] Pentru *naiba*, cf. şi turc. *na-yab* [= naïab!], „introuvable" (Barbier, II, 809). — *Urcoi*, şi 'n „Comoara Satelor", II (1924), 43, rimând cu „drăcoi".

©BCU CLUJ

de altfel, şi ai noştri, după aceeaşi listă a d-lui Moisiu: *Chioru*) [1].

Ocazia e binevenită să adăugim, că, printre numele Dracului, de care s'a ocupat, în mai multe rânduri, G. Pascu (cf. DR., II, 789 şi III, p. 454), trebuiă însemnat şi *Zarzavela* (la Alecsandri), pe care Şăineanu, *l. c.*, îl raportă, cu drept cuvânt, la mr. *zarzavuli* şi a cărui provenienţă ngr. e patentă [2].

Să mai adăugim, iarăşi, că turc. *caraghioz*, în înţelesul său etimologic, de „ochiu-negru" (cf. ngr. μαυρομμάτης, din care n. de fam. dr. *Mavromati*, mr. *mavruñat*, „oacheş, dar şi *Caraghiuzelea* din *qara gueuzlu*, „joli, séduisant") se întâlneşte, în terminologia pescarilor noştri, ca nume al „cosacului cu ochii mari şi negri": *cosacul caraghios*, şi al „scrumbiei cu cap negru" (rus. *ciornoglava*): *caraghioz* (v, Antipa, *Fauna ichtiologică a României*, pp. 146, 225).

V. Bogrea.

---

[1] Γκέρας „blind", din „ντόρτικα,", jargonul ţigănesc din provincia Εὐρυτανία (în Apusul Greciei continentale), neidentificabil pentru d. Manolis A. Triandaphyllides (*Eine zigeunerisch-neugr. Geheimsprache*, în „Zeitschrift f. vergl. Sprachforschung", 52 [1923], p. 9), e, evident, acelaşi cuvânt turcesc; iar τσορνή, „Mütze, Kopfdecke aus schwarzem Tuch oder Atlas", nu aparţine la ţig. *tchor*, „Dieb", ca τσόρης şi τσορέλα, „Dieb" şi „Diebstahl" (*ibid.*), cum crede autorul, ci, firesţe, la sl. *čorn*, *cern*, „negru" (după coloarea căciulii).

[2] Cf. acum şi P. Papahagi, în rev. „Dunărea" I (1923), p. 101 sqq.

©BCU CLUJ

RECENSII.

Norbert Jokl, *Linguistisch-kulturhistorische Untersuchungen aus dem Bereiche des Albanischen.* (No. 8 din Untersuchungen zur indogermanischen Sprach- und Kulturwissenschaft, begründet von Karl Brugmann und Ferdinand Sommer, herausgegeben von Wilhelm Streitberg und Ferdinand Sommer). Berlin und Leipzig, W. de Gruyter & Co, 1923. Pp. 366 + XI.

Interesul pentru Albania a crescut în anii din urmă din ce în ce mai mult. Pusă supt scutul Ligei Naţiunilor, ţărişoara aceasta, independentă acuma, intră în rândul ţărilor europene. Vom aveà de sigur, nu peste mult timp, informaţii mai exacte şi mai bogate şi despre limba albaneză. Cu cât tezaorul ei lexical va fi mai bine cunoscut, cu atât se va lămurì mai bine şì gramatica ei istorică. In ce măsură se va întâmplà acest lucru ne-o arată cartea lui Jokl, care, pe baza unui material nou de limbă, elucidează o mulţime de chestiuni rămase obscure până acuma.

Cercetările sale sânt de natură etimologică, iar principiul, accentuat de autor atât de des, e că originea unui cuvânt albanez trebue căutată înainte de toate în limbile indoeuropene şi nu, cum făceà Gustav Meyer atât de des, mai întâiu în limbile încunjurătoare, din care puteà fi împrumutat. Metoda lui Jokl ni se pare cu atât mai justă, cu cât şi noi o urmărim pentru limba română, unde, mai nainte de a ne gândì la Slavi, Greci, Unguri şi Turci, căutăm obârşia cuvintelor în limba latină. De cele mai multe ori cuvântul albanez e aşezat mai întâiu în mijlocul familiei sale albaneze, asemănându-se cu variantele dialectale şi cu derivatele lui. Din această comparaţie se desface în mod firesc forma originală — rădăcina — şi înţelesul primordial, care apoi se aşază în familia cuvintelor înrudite indoeuropene. Ochiul ager al profesorului din Viena distinge repede esenţialul de accesoriu; cunoaşterea profundă a legilor fonologice şi derivative ale limbei albaneze — în mare parte stabilite sau precizate de autorul însuşi — îl ajută să aşeze cărămidă lângă cărămidă pentru construcţiile sale adesea temerare, dar totdeauna motivate; neobositul spirit scrutător îl face să găsească asemănările sur-

©BCU CLUJ

prinzătoare şi de cele mai multe ori convingătoare care să facă plauzibilă etimologia. Jokl nu se mulţumeşte însă cu atâta, ci el caută totdeauna şi familia întreagă semantică, astfel încât cartea sa n'are nimic dintr'un dicţionar etimologic, ci este, precum o arată şi titlul, o oglindire prin limbă a istoriei culturale. Cuvintele elucidate etimologiceşte se grupează în patru categorii: I Drept, obiceiuri, credinţă; II Casa şi sculele; III Natura şi vegetaţia; IV Agronomie şi animale. În fiecare din aceste categorii urmează grupări mai mici precum: 1. Familia: poligamia, bărbatul ca lăuză, cununia, terminii de înrudire (nepot, moş, bunică, frate, cumnat, ginere, văduvă); 2. Dreptul prin obiceiu; 3. Administraţie (crainic, slugă); 4. Credinţe (umbră, dumnezeu, vampir, duhurile pădurii). Din enumerarea acestor subtitluri ale primei categorii se vede cât de departe pătrunde cercetarea în instituţiunile şi în viaţa sufletească a poporului albanez şi se poate presupune cât de dese sânt excursiile etnografice şi etnopsihologice pe care autorul e nevoit să le facă.

Pentru noi, Românii, atât de apropiaţi de Albanezi, poate şi etniceşte, de sigur însă în urma comunităţii geografice şi a vieţii asemănătoare dusă de strămoşii noştri, cartea aceasta cuprinde multe lucruri vrednice de ştiut. Mă voiu restrânge în această dare de seamă la partea lingvistică.

Inainte de toate sânt interesante etimologiile unora din cuvintele albaneze pătrunse şi în limba noastră, precum: *copil* (cu explicarea celor două accentuări *copíl* şi *cópil* din nominativul şi acuzativul albanez, p. 6-8), *părâu* (p. 335; şi în româneşte cuvântul e foarte răspândit în toponimie), *bung-* (de unde *bungetul* nostru, p. 177 ş. u.), *curpen* (atestat întâia oară supt forma *kurpen* şi în albanezeşte p. 229), *abur* (p. 270 ş. u.), *rânză* (se atestă forma *rɛnd(ɛ)zɛ* p. 278 şi 334, încât se completează etimologiile lui Capidan şi Giuglea din DR. II 516 şi 643); la pp. 236—237 şi 328 se dă bibliografia şi se discută etimologiile date lui *laiu* de diferiţi autori (dar se desparte pe nedrept cuvântul românesc de cel albanez). Originea albaneză se arată acum pentru întâia oară pentru două cuvinte româneşti: *bârţă (bârsă)* şi *molid(v) (molift)*. Cel dintâiu (p. 140 ş. u) se găseşte — cu *t* şi *s* — şi la Albanezi: *vĕrts(ɛ)* şi *vĕrs(ɛ)*; nu cred însă că vorba albaneză însăşi să vină din lat. **vertia*, din *vertere* (sau **vertĭre*) căci chiar dacă am admite o astfel de formaţiune postverbală în lat.-vulg., nu trebue să uităm că *vertere* aveă *e* scurt (cf. vĕrsus > alb. vierš) şi **vĕrtia* ar fi dat la Albanezi **viartsɛ* (cf pag. 282 şi Meyer-Lübke, în Gröbers *Grundriss* I² 1044), iar la noi **viarţă* sau **biarţă*. S'ar puteà ca verbul nostru *lăbărţă* (întrebuinţat mai ales ca participiu-adjectiv *lăbărţat*) să fie o formă disimilată din **răbărţă*, cu sensul primitiv de „a atârnà ca *bârţa* plugului". Foarte ingenioasă şi convingătoare e explicarea lui *molidv* (p. 199 ş. u) din alb. **mol'iδ(ɛ)* de la *mol'-* şi păstrat cu alt

©BCU CLUJ

sufix şi sens („brad alb") în *mol'ikɛ*. Originea albaneză a lui *molid*, alături de *brad*, apoi asemănarea cu albaneza pentru *codru* şi *pădure* are şi o însemnătate istorico-culturală. Redarea lui δ prin *vd* (devenit în poziţie finală *ft*) arată un paralelism perfect cu *ft* din θ grecesc la noi şi la Slavi (ca în *Dosofteiu* etc.). Că în *brad* şi *barză* sau *viezure*, reflexele lui δ albanez sânt altele, nu trebue să ne mire, dat fiind că strămoşii noştri nu aveau acest sunet în limba lor[1] şi că aceste cuvinte au putut intrà în limba noastră în epoce şi regiuni diferite. Un alt reflex posibil al lui δ ar fi *zd*, care nu discompune spiranta dentală în labială fricativă (*v*, asemănător ca efect acustic cu δ) + dentală cluzivă (*d*), ci în dentală fricativă (*z*, asemănătoare cu δ din punct de vedere al articulaţiei) + dentală cluzivă. Acesta mi se pare a fi fost cazul într'un cuvânt împrumutat, în timpuri vechi, din greceşte şi adecă în *sălămâzdră* „salamandră" (Lex. Bud., Şezătoarea VII 183). Că acest cuvânt nu poate fi corespondentul latinescului *salamandra* e evident. Păstrarea lui *l* faţă de *r* sau *m (n)* n'ar fi o piedecă după cele spuse în acest volum, la pp. 660 şi 602, dar redarea grupului *ndr* prin *zdr* în elemente latine e cu totul neobicinuită[2]. Pe de altă parte acest cuvânt popular nu poate fi nou în limbă pentrucă el are *â* accentuat, care nu se poate explică decât dacă plecăm de la o formă **sàlămânzdră*, cu *n* dispărut prin disimilare totală faţă de *m* precedent, ca în *mătrăgună* (cf. grec. μανδραγόρας), arom. *frimi(n)tu*, *mărmi(n)tu*, *simi(n)ţ* şi în *Muscel* < **munscel* < *munt(e)scel*[3] < **montiscellus*[4]. Dacă însă *an* a putut trece în *ân*, cuvântul trebue să fi intrat în limbă în epoca paleoromână, deci din grecescul αλαμάνδρα, într'un timp totuşi când δ grecesc avea rostirea fricativă[5]. Acest δ grecesc sau a fost redat de strămoşii noştri prin *z* (ca în *barză*, *viezure*) şi în **sălămâ(n)zră* s'a intercalat un *d* între *z* şi *r*, ca în *zdravăn* (cf. *groazdnic*) sau — ceea

[1] Mă întreb să nu fie oare între *mare* (căruia i s'au dat atâtea explicări şi nici una sigură) şi corespondentul său albanez *maδ-i* nici o legătură? Latinescul *maior(em)* a putut să se suprapuie, cu al său *r*, peste un **maze* mai vechiu sau coexistent în limbă.

[2] Lex. Bud. dă şi o formă *sălămândră*, care corespunde cu cea latină. Dacă această formă, care nu se poate atestà aiurea, nu e plăsmuire latinizantă a autorilor, ea s'a născut mai probabil prin contaminare cu adjectivul *mândru* „frumos". Într'adevăr, coloarea acestui animal negru şi cu pete galbene e foarte impresionantă; de aceea în Mehedinţi *solomâzdră* serveşte şi ca nume de capră (Chestionarul lui Hasdeu IX, 42).

[3] In Muscel se zice *usce*, *pasce* etc. în loc de *uşte*, *paşte* etc.

[4] Pentru sufixul *-scellus* în toponimia italiană cf. S. Pieri în *Arch. glott. ital. Suppl.* V, 235 n. 1. (**ramuscellus*, **lacuscellus*, **pratuscellus*), apoi formaţiuni ca *pulviscŭlus* etc.

[5] Nu ştiu când a început în limba comună grecească această rostire. În unele dialecte, astfel în cel elic, δ devenise spirantă foarte de vreme, încă în sec. V i. d. Hr. (cf. A Thumb, *Handbuch d. griech. Dialekte*, p. 176; Fr. Blass, *Über die Aussprache des Griech.* p, 110).

©BCU CLUJ

ce mi se pare mai probabil — a fost înlocuit, precum am spus, prin *zd.*[1]. — Şi cuvântul *uluc* (la moară etc.) îl crede (p. 146 ş. u.) de origine albaneză (de unde şi turc. *oluk, uluk*, bulg. *oluk*, sârb. *òluk*); dacă alb. *fl'ug* ε) derivă din **vε-lug*, cum crede Jokl (p. 149), care a însemnat „das abgeschnittene (Stück eines Baumstammes)", atunci forma reconstruită albaneză s'a păstrat, poate, în rom. *vălug*. — Împrumuturi din româneşte în albanezeşte ar fi după Jokl *kušorε* „kleine Schüssel" < *cupşoară* (p. 142—143), *l'emńε*) „Garnwinde" < *lemn* (sau mai degrabă din plur. *leamne* cf. istror. *lęmnę* la singular!), poate şi *pl'ajε* „Abhang, Seite" (atestat acum întâia oară şi la Albanezi p. 174) < *plaiu* şi, după cum crede Meyer-Lübke, şi *šεgetε* < *săgeată*. Aceste împrumuturi ar fi deci de adăogat la cele date de Capidan în DR II. Atestarea lui *pl'aiε* „Abhang, Seite" (p. 174—175) întregeşte imaginea extensiunei geografice a acestui cuvânt, cunoscut până acum la Veglioţi şi Români.

Jokl atestează (p. 257—259) şi pe alb *l'ukĕr* (gheg), *l'ukrε* (tosc.) cu înţelesul de „oaie", dovedind că avem a face cu trecerea de sens atât de deasă şi în alte limbi de la „avere" la „vită" şi deci cu lat. *lucrum*. Existenţa acestui cuvânt şi în albanezeşte, îl face pe autor să creadă că şi rom. *lucru* e lat. *lucrum*, iar nu un derivat postverbal de la *lucrà*, pe care Candrea-Densusianu DE. îl derivă din *lucubrare*. Cel ce urmăreşte diferitele înţelesuri ale lui *lucrà* (şi *lucru*) în dialecte şi mai ales în limba veche, nu se poate îndoi nici o clipă că etimologia acestor cuvinte e latinescul *lucrare* şi *lucrum*. Iată câteva exemple din „Evanghelia cu învăţătură" a lui Coresi (ed. Puşcariu-Procopovici): 1⁰ *lucrà* = „a agonisi, a dobândi, a câştigà"; *lucru* = „câştig, câştigare, folos, rezultat": *cela ce luò cinci talanţi, aciiaşi mearse de lucră alţi cinci talanţi* 317/25, cf. 401/24. *Lucrulŭ dobândeei* 431/6; *ca un iubitoriu de argintŭ şi de lucruri iubitoriu* 451/9, cf. 323/22, 327/13, 439/16; — 2⁰ *lucrà* = „a produce, a aduce": *praznicele . . . bucurie lucreazŭ, iară sufletului luminŭ şi frâmseaţe câştigă-i* 516/12; — 3⁰ Din exemple ca *necurăţie lucrează* (= produce) 447/24 cf 542/15 se vede cum sensul lui *lucrà* poate să devină „a face, a săvârşi", care este înţelesul obicinuit a lui *lucrà* la Istroromâni: *ceale bunele să lucrăm* 62/14 cf. 25/16, 92/26, 277/34, 313/28; adesea în figură etimologică: *lucru*

[1] Numele acestui animal a suferit în toate limbile romanice fel de fel de transformări curioase şi contaminări interesante, care se pot urmări în Meyer-Lübke, *REW.* 7525. Ele se explică de sigur prin rolul important pe care salamandra o are în vrăjile populare. Şi la noi întâlnim câteva alterări, care nu se pot explică numai pe cale fonetică. Astfel forma *solomâzdră* (Lex. Bud.; Şadoveanu, Săm. III, 808; Marian, Orn. II, 332, Inmorm. 460; Şezătoarea II, 71/1, VI, 51) s'ar putea explică prin labializarea lui *ă* înainte de *m* (**sălomâzdră*) şi apoi prin asimilarea primului *ă* faţă de *o* următor; mai probabil avem însă a face cu o apropiere de cuvântul *solomonar*, care, având şi varianta *şolomonar*, a produs şi un *şolomâzdră*, formă care s'a putut orientà şi după *şopârlă*.

©BCU CLUJ

bunŭ lucrase (=faptă bună făcuse) 19/4, cf. 19/12 174/29 100/36; reflexiv „a se face; a creşte; a se întâmplà": *unde grâulŭ nu se lucrează, acolo e foamete* 25/26; *preaslăvită* (=faptă preaslăvită) *lucră-se* 510/20. Tot astfel *lucru* însemnează „faptă": *totŭ lucrulŭ nostru* (= toate câte am făcut) 35/29, *lucru fu* (= se înfăptuì) 62/8, *lucrulŭ satanei* (= faptă drăcească) 93/2, *să nu iubimŭ cu cuvântulŭ numai, ce şi cu lucrulŭ* 469/7 etc. etc. — 4⁰. De remarcat că la Coresi sensul „a face" are foarte adesea nuanţa „cu mânile" (exprimat chiar une-ori: *întru praznicŭ... aveà... năravŭ de să se adune ceia ce lucrà cu mânile, căci într'aceastea zile erà opriţi să nu lucreaze cu mânile* 145/7) deci „a fi activ", precum reiese din antiteza cuprinsă în propoziţia următoare: *oare lucrândŭ oare stândŭ* 323/13. Şi la Istroromâni cuvântul *lucru* are numai înţelesul germanului „Arbeit", pe când lui „Sache, Ding" îi corespunde *stvâr* (din croăţeşte).

Interesante sânt şi câteva apropieri semantice între limba albaneză şi română, astfel sensul de „masă" pe care-l are alb. *true-zɛ*, întocmai ca istrorom *scând* (p. 122 ş. u.). Capidan îmi comunică că şi la Megleniţi *scand* însemnează „scaun, tron", dar şi „masă".

Cartea lui Jokl aruncă câteva lumini nouă şi asupra derivaţiunii româneşti. Astfel (p. 23-25 şi 312) se dovedeşte existenţa unui sufix diminutiv *-š* în limba albaneză: *l'ɛm-š* „ghem" < lat.-pop. **glemus*+*š*, *vogl-š* „micuţ", *brâ-š* „pepene mic", *kutš* „ulcică" < kuΘ-š, *vašɛ* „fată" < *var-šɛ etc. Acest sufix a pătruns şi în româneşte şi explică pe *-ş* din *Balş*[1] bunăoară, pe care Hasdeu EMR. 2394 îl derivà din *Balà* sau *Bale*. Precum a arătat Hasdeu l. c. acest sufix care se găseşte în multe numiri de persoane, are de obiceiu la noi forma *-şa*, care e sau forma feminină şi articulată a sufixului, deci *Popşa* = popa cel mic, sau *-ş*+*ea*, care se adaugă la noi la numirile personale (şi despre a cărui origine am vorbit în *Zur Rekonstruktion des Urrumänischen*, p. 31), deci *Capşa, Focşa* (Gaster, *Chrest.* 103, de unde *Focşani*), *Lupşa, Micşa* = **capşu, *focşu, *lupşu, *micşu* + *ea*. De ce s'au pierdut oare, ca apelative, aceste derivate, păstrându-se numai ca nume proprii? Pentrucă cele mai multe din ele au primit un nou sufix diminutiv, care de obiceiu este *(i)or* < lat. *-iolus*, rar *-un* < lat. *-o, -onem*. Astfel **apşă* „apă mică" (păstrat în numele *Apşa*) **cupşă* „cupă mică" (păstrat în numele *Cupşa*) au devenit *apşoară, cupşoară*; **capşu* **focşu* **lupşu* **micşu* au devenit *căpşor focşor, lupşor, micşor*, iar **iapşă* „iapă mică" a devenit *iepşoară* sau *iepşună* (cf. DR. II, 593). Combinaţia de sufixe *-şor* a pătruns la rândul ei, precum a arătat Jokl, în limba albaneză, unde avem *trim-šor* „june", derivat ca rom. *trup-šor*. Recunoaşterea

[1] Despre familia *Balša*, de origine românească, care în sec. XIV a dat pe un domn (Balša Balšić) al Valonei şi Beratului, cf. Jireček, în Thalóczy, *Illyrisch-albanische Forschungen* I 77.

©BCU CLUJ

sufixului -š la Albanezi şi Români ne dă şi explicaţia sufixelor -iş şi -uş, precum nădăjduesc să arăt în curând.

Foarte adesea Jokl vorbeşte de sufixul albanez -zɛ căruia îi descopere şi funcţiunea de a derivă colective, pe lângă cea diminutivală, cunoscută până acuma. Se ştie că şi acest sufix a pătruns în limba română, mai adesea împreună cu radicalul din albaneză, dar ajungând şi sufix productiv la noi. Profit de această ocazie ca să discut două cuvinte obscure româneşti care cuprind acest sufix. Cel dintâiu e *bulz*, pentru care propusesem odinioară etimologia **bulgia* (*Lat. Ţi u. Ki*, 52) şi despre care cred acuma că este un împrumut din albanezeşte. Lat. *bulla* a dat la Albanezi *bul'*ɛ; un diminutiv **bul'-ɛzɛ* sau chiar **bul'-z*[1] a putut da pe al nostru *bulz*, al cărui înţeles e tocmai cel de „boule". Mai greu ar fi de admis ca vorba românească să se fi născut pe teren românesc, căci *bulla* latin ar fi dat **buă*, iar acesta, dacă ar fi primit sufixul -*ză* ar fi devenit, probabil, **buoază*, precum *galia*[2] a dat **gauă*, de unde, pe de o parte *găoace* şi pe de alta *găoază* (*Dicţ. Acad.*). Sufixul colectiv -zɛ se găseşte, după Jokl în alb *parazɛ* „bani" (p. 89). Acest plural e a se asemănă cu arom. *părădz* (de la *pără*), care e n.-grecescul παράδες.

Lucrarea lui Jokl e bogată în suggestiuni. Voiu menţionă aici câteva, făcând şi unele îndreptări: P. 17. Rom. *nepoţă* < nepotia trebue şters, căci această formă bănăţeană trebue cetită cu accentul pe silaba din urmă şi corespunde literarului *nepoţeà*, cf. DR. III, 407, — P. 33 *mos* trebue îndreptat în *moş*. Capidan DR. II, 539 a arătat că din albaneză ne-a venit mai întâiu forma *moaşă*, din care s'a făcut masc. *moş*. — P. 60. In legătură cu alb. *hie* „umbră" şi „duh necurat" mi se pare că se poate explică şi numele figurei mitologice *Sanca* (*Samca*), care e bulg. *sĕnka*, cu înţelesul de „umbră" şi „spirit, strigoiu". — P. 60. Exemplele date spre a arătă reflexele slavului ѫ în limba română nu sânt bine alese, căci *sol* ne-a venit probabil din rus. *solŭ*, *cúmătră* (accentuat pe silaba dintâiu în limba veche şi la Istroromâni) poate fi latin (*commater), iar *sută* a putut să fi fost odinioară **sotă*, cu *o* > *u* în poziţia neaccentuată (*o sută únu, dói* etc. sau chiar în *dóuă sute* etc.) — P. 93. Interesantă constatarea că alb. *s* poate reprezentă şi un *č* mai vechiu, ceea ce explică

[1] Ca *mułɛ*, *mułɛzɛ*, *mułz*, pe care Jokl p. 285 îl derivă cu G. Meyer din lat. **mūla*, fără să ne explice însă cum *de ū* n'a dat *ü* (cf. Capidan, DR. II, 515). Acuma şi Giuglea apropie (această DR. p. 595) pe *bulz* de lat. *bulla*, derivându-l însă direct din limba latină (**bullĭdus* şi explicând şi pe *bulgăr* din lat. **bullĭcus*).

[2] Lat. *galla* s'a păstrat în cuvântul *găluţă*, care, după cum îmi comunică M. Iliu, corespunde lui b o b i c sau g o g o a ş ă şi însemnează „globurel ce creşte pe frunzele de stejar în urma înţepăturii unei insecte care-şi aşază acolo oul" (cf. ital. *galla* „negel" Meyer-Lübke. *REW.* 3655). Păstrarea lui *l* în cazul acesta se explică ca în *stea-steluţă* etc.

©BCU CLUJ

pe *sōrɛ* = *cioară*, *kɛsul'ɛ* = *căciulă*. — P. 103. La Albanezi există şi forma *straitse* „Tragtasche", care explică pe *straiță* = traistă. — P. 127. Alb *știe*, are, ca rom. *lepădă*, amândouă înţelesurile „werfe" şi „mache eine Fehlgeburt". — P. 132. Păstrarea lui *g* intervocalic în alb. *pɛgɛrɛ* < *paganus* s'ar puteà explicà, dacă admitem că, înainte încă de rotacism, *n* s'a propagat în silaba primă, ca în rom. *pângări* şi a dispărut apoi iarăşi când *g* între vocale erà fix. — P. 137. Acelaşi sens de „Streichbrett" ca alb. *vɛšɛzɛ* îl are şi megl. *uricl'uşă* (Capidan). încât decalcarea ar puteà fi făcută şi după românește — P. 190. Pentru a explicà metateza în *paltin* < **platin* (megl. platăn) se admite o influenţă a alb. *patun*, *pal'ńe* „Ahorn". — P. 193. Pentru desvoltarea semantică „negru" — „nefericit", cf. şi arom. *lai*, cu amândouă sensurile, şi cele spuse de Th. Capidan despre arom. *corbu* în DR. II 525. — P. 198. *Tisă* cu sensul de „Lärche" există şi la Dacoromâni (în Bran de ex. *Valea Tisii*) — P. 206 şi 214. Interesante sânt asemănările limbii albaneze cu lituana şi cu popoarele baltice, ceea ce poate da o explicare şi asemănărilor izbitoare ale unor cuvinte românești (*doină*, *răgaz*) cu cuvinte lituane; cf. şi părerea lui Pârvan despre originea Albanezilor în *Zur Rekonstruktion des Urrumänischen* 62. — P. 241. Dintre terminii păstoreşti neogreci, pe care Jokl îi consideră, cu G. Meyer, împrumutaţi din limba albaneză, cea mai mare parte poate fi luată şi din românește (aromâneşte), astfel: κάλισσου „oaie albă cu dungi mici negre în obraz" < *caleş* (*galeş*), κορούτα < arom. *corrută* < *cornută*, λάϊου „schwarzes Schaf" < arom. *lai*, αϊούτος „hornlos" < *şut* (*ciut*), τσίαπος „grosser Bock" < *ţap*. — P. 286. Alb. *korube* „stup" nu cred că e un împrumut din turceşte, ci din bulg *koruba*, despre ale cărui reflexe în limba română cf. acuma DR. II 597. — P. 293. Şi rom. *muscă*, fără nici un atribut, (ca şi franc. *mouche*) însemnează pe alocuri „albină". — P. 296. *Tineret* nu însemnează „Jungvieh", precum dă greşit Meyer-Lübke, *Rom. Gramm.* II p. 519, ci „junge Leute". — P. 302. Forma *pînda*[1] în loc de *pinna* pare a se fi păstrat şi la Dacoromâni. Verbul *împândără* cu înţelesul de „a umplea un loc cu sămănături" are aproape acelaşi sens cu *a împănà* (pădurea cu poteraşi, drumurile cu care etc. = germ. bespicken, franc. farcir), deci ar puteà fi **impindulare* (în loc de **impĭnnulare*). — P. 317. Nu cred nici eu în *massatum* > alb. *fšat* > rom. *fsat*; *satul* românesc derivă din acelaşi cuvânt latin *fossatum* (cf. în urmă Bogrea DR. I 253 ş. u., mai probabil decât *fixatum*, cf. Giuglea DR. II 642) ca şi cel albanez. — P. 320. Forma *paparundɛ* aminteşte pe rom. *paparudă*.

Sextil Puşcariu.

[1] Cf. acum recensia lui Capidan în acest volum, la lucrarea lui Skok „Studii din toponomastica ilirică".

©BCU CLUJ

Walther v. Wartburg, *Französisch etymologisches Wörterbuch.* Eine Darstellung des galloromanischen Sprachschatzes. Lieferung 1—2. (A — ASSIS), Bonn u. Leipzig, Kurt Schroeder, 1922. Pp. 160 + XXXII.

Când, în 1911, apăruseră întâiele două fascicole din Dicţionarul etimologic al limbilor romanice de Meyer-Lübke, J. Jud a scris, în *Archiv für das Studium der neueren Sprachen und Literaturen* (vol. 127, p. 416—438), o recensie remarcabilă, în care arătà care ar fi dicţionarul ideal etimologic, care nu urmăreşte numai scopuri paleontologice, ci şi biologice E evident că realizarea unui plan atât de vast ar întrece cu mult puterea de muncă a unui singur învăţat şi că o operă de sinteză, îmbrăţişând întreg domeniul romanic, s'ar puteà scrie abia după ce am aveà dicţionare alcătuite după astfel de principii pentru fiecare limbă romanică în parte. Dar chiar şi pentru un astfel de domeniu restrâns, când lucrările pregătitoare există, ca pentru cel francez, o viaţă de om e scurtă şi mi-e teamă că elevul lui Jud, care ne-a dat cele dintâiu două fascicole ale „expunerii tezaorului lexical galoroman", va fi nevoit cu timpul să restrângă cadrele lucrării sale.

Şi ar fi păcat, mai ales dacă împrejurările grele cu care are azi de luptat oricine tipăreşte o carte de întindere mare, ar curmà avântul frumos şi ar ciuntì planul măreţ al acestei valoroase lucrări.

Ca în dicţionarele etimologice de până acuma, autorul dă în titlu cuvântul din care derivă cel francez, tratând cu aceeaşi nepărtinitoare atenţie cuvintele latine sau streine, pe cele ce formează patrimoniul moştenit sau pe cele intrate pe cale cărturărească sau pe alte căi în limbă. Derivatele, întrucât ele au aspectul de a fi de dată mai veche decât începutul decăderii vieţii romane în Galia, sânt tratate şi ele separat şi întovărăşite, la nevoie, de asteriscul atât de util. Numirile de persoane şi localităţi sânt considerate numai întrucât ele sânt în acelaşi timp cuvinte uzuale ale limbei sau derivate ale lor.

Urmează apoi întreaga descendenţă a cuvântului din titlu, aranjată după înţelesurile cele mai caracteristice (de ex. la *albus*: I culoarea alb II alba zilei III cămaşa preotului IV album V plante cu foi sau scoarţă albă, cu subîmpărţirile: plop, salce, sorb, viţă sălbatecă, ciuperci, grâu, etc. VI numiri de animale VII numiri de pietre VIII numiri de bani IX albul ochiului X vânt) sau după formă, când aceasta a produs o scindare a cuvântului (de ex. animal şi animalia). Răspândirea geografică, desvoltarea semantică, productivitatea în derivate şi vitalitatea cuvântului sânt preocupările de frunte ale autorului; dar extensiunea în timp şi partea formală (fonologie şi derivaţiune) sânt considerate totdeauna după cuviinţă, iar difuziunea în alte limbi e urmărită şi

©BCU CLUJ

ea cu atenţie, mai ales în note subliniare. Astfel dicţionarul său, cu toată bogăţia formelor înregistrate, cu toată mulţimea de semne diacritice pentru redarea lor fonetică, se citeşte uşor şi cu plăcere, precum ai cetì un tratat lingvistic. Mai ales sânt însă instructive observaţiile finale, în care se urmăreşte viaţa cuvântului, începând cu epoca latină — şi adesea vedem cum forma latină clasică sau cutare nuanţă de întrebuinţare sau de înţeles pierdută în latina vulgară reapar în limbile romanice — făcându-se o sumară comparaţie cu celelalte limbi romanice[1] şi insistându-se mai ales asupra luptei ce o duc cuvintele pe teren galoromanic cu sinonimele care le înving (cf. de ex. lupta lui *albus* cu *blank*).

Notiţele bibliografice arată mulţimea operelor şi studiilor de amănunt consultate, cuvintele cu care se respinge sau se recomandă o etimologie dovedesc discernământul critic şi pregătirea temeinică a autorului.

Consultarea acestui dicţionar nu este indispensabilă numai pentru cel ce caută ultimele rezultate despre originea cuvintelor franceze; opera aceasta e de cea mai mare utilitate pentru orice romanist şi răsfoirea ei e folositoare pentru toţi cei ce se simt atraşi de probleme de lexicologie şi de semantică.

De încheiere notez câteva observaţii de amănunt, în legătură cu limba română, pe care mi le-a suggerat lectura cărţii:

Abscondere. Pentru v.-franc. *absconser*, cu *ns* păstrat la participiu (absconsus), după prezinte (abscondo), cf. seria românească: *ascuns*, *răspuns* şi apoi *pătruns* etc. — acer. Germanul-austriac *agrasl* „Johannisbeere" trebue adus mai degrabă în legătură cu ung. *egres* „agrişă". — acereus. Formele dialectale franceze care presupun o modelare a lui *acereus* după sufixul *-arius* sau, mai exact, un tip **acearius* sânt a se compară cu sicil. *azzaru*, romagn. *azzar*, parm. *azzer;* probabil că şi românescul *arţar* s'a născut dintr'un mai vechiu **aţar*, cu propagarea lui *r* în silaba primă sau cu amestecul altui cuvânt (*arcus?*). — adjacens nota 10. Pentru franc. dial. *à main* „aise", cf. şi rom. *îndemână*. — *adoculare. Pentru înţelesul „a umplea o bute", cf. expresia românească *plin ochiu* = plin până sus. —

[1] Pentru limba română informaţiile autorului nu sânt totdeauna exacte. Astfel *amica*, *amicus*, *amor*, *antiquus*, *apium*, *appellare*, *appodiare* ş. a. lipsesc în româneşte (deci nu „interromanisch" simplu, ci „mit Ausnahme des Rum. allgemein rom." ca la **adventura*, *advertere*, *aequalis*, *aestimare*, *aetas*, *alumen*, *aluta* etc.); dimpotrivă **abburare* n'a lăsat urme la noi (căci *aburà* are altă origine), *şterge* e mai degrabă *extergere* decât *abstergere*, *alveolus* şi *stimulus* (supt **aculeo*) s'au păstrat în româneşte, *adjungere* are la noi cea mai mare vitalitate, lipsind *jungere*, *aer* n'a rămas „konkurenzlos", ci a fost în mare măsură înlocuit prin *vânt* şi *văzduh* etc.

©BCU CLUJ

a e s t i m a r e. Cred, cu W., împotriva lui Gilliéron, că omonimia singură cu *amare* n'a putut fi cauza dispariției lui *aestimare* pe o mare parte a teritoriului francez. Tot astfel pierderea lui *amare* în limba română s'ar puteà explicà — la persoana întâia — prin omonimia cu *habere*, dar mai probabil e că în locul acestui cuvânt, întrebuințat mai mult de clasele suprapuse, a pătruns, din graiul straturilor de jos și din cel familiar, alte expresii ca *te plac*, *te vreau*, *te iubesc* (< slav.), *te am drag*, care, fiind mai nouă, apăreau mai expresive. — *a f a n n a r e. Pentru trecerile de înțeles de la „sich abmühen" la „gagner par le travail" sau „gagner avec peine" și prin altă asociație de idei, de la „Mühe" la „Qual, Schmerz" (deci *labor-Arbeit-travail)* am dat paralèle din limba română în *Din perspectiva dicționarului* II, p. 17, discutând evoluția semantică a cuvintelor *câștigà*, *agonisì* și *lucrà*. — a g g e r. Valonul *adjires* „tas de branchages qu'on recouvre de gazon et qu'on brûle dans les sarts" amintește pe românescul *agest(r)u* „tout ce que l'eau charrie et dépose au tournant de la rivière" spec. „bois charié et déposé par une rivière" < *aggestum*; cuvântul valon n'ar puteà fi o formație postverbală de la verbul *aggerere?* — Pentru diferența de gen între *aleta* „alouette sédentaire" și *alet* „alouette courte, de passage fin octobre" se dă explicarea: „die bekannte erscheinung, dass von zwei verwandten dingen das grössere fem., das kleinere mask. ist". Nu știu întru cât observația aceasta se potrivește în alte limbi; în românește constatăm tocmai contrariul; însuși cuvântul *mare*, dacă etimologia din *mas* e cea justă, o arată. — a l b u l a. Disimilările **abla* și **alba* din *albla*, pe care le găsim în formele franțuzești, se întâlnesc și în românescul *ablișoară* și *albișoară* „Cyprinus alburnus", care deci nu sânt derivate din *albus* sau dintr'o formă metatezată, ci din *albula*. — a l b u s Forma v. prov. *dalbar* „blanchir" pare a arătà că *dalb* românesc e de origine străveche; v.-franc. *albe* „aubier (Splintholz)", se regăsește cu același sens (cf. și lat. alburnum) în rom. *albeț* și *albuleț*, iar pentru derivatele dialectale citate supt VII cu sensul de „caillou de quartz opaque, blanc, arrondi qu'entraînent les rivières" și VIII cu sensul de „espèce de monnaies" se pot compară cuvintele românești: *beuță* (< sârb. *bioce* „albeață") și *ghiliceană* (< *ghilesc* „albesc") „cvarț, pietricică pe fundul apei" și *albișor* „ban de argint". — a p p a r a r e. Sensurile „défendre, protéger" din dialecte franceze le are și rom. *apără* (cf. bourb. *para* și cu sensul de „arrêter" ca în vechea-românească). — a p p r e h e n d e r e. Sensul „allumer" a v.-franc. *aprendre* nu e numai nord-italian, ci e înțelesul fundamental al românescului *aprinde*. — a p r i l i s. Și megl. *pril'u* (față de dacorom. *prier*) presupune un **aprilius*

S. Pușcariu.

©BCU CLUJ

Georges Millardet, *Linguistique et dialectologie romanes.* (Revue des langues romanes, Tome LXI, VII-e Série, pp. 1—160 şi 193—368) 1921—1922.

Importantul studiu al lui Millardet, care, fără a fi terminat, umple partea cea mai mare a revistei de la Montpellier în doi ani consecutivi [1], este o polemică scrisă cu mult talent contra importanţei exagerate ce se dă „geografiei lingvistice" şi o strălucită pledoarie pentru metodele vechi ale şcoalei istorice şi comparative, revizuite însă prin noile achiziţii ale lingvisticei. Forma aleasă a expunerii, ilustrată prin exemple caracteristice, te captivează, logica strânsă a argumentării şi formularea fericită a unor „principii de limbă" te conving, faptele citate nu sânt numai doveditoare, ci în mare parte nouă şi deschid perspective fecunde.

Un singur cusur mi se pare că are această lucrare: autorul nu vede tot binele pe care-l poate aduce ştiinţei un tăietor de drumuri nouă. In lingvistică, ca în oricare altă ştiinţă, afară de convingerile care se nasc în noi în urma unei documentări clare, există şi un fel de instinct, care ne spune unde e adevărul într'o chestiune controversată şi încotro trebue să-l căutăm când el e învăluit în întunerec; acest instinct nu poate scuti de rătăciri, dar cu ajutorul lui se fac, de obiceiu, descoperirile nouă. Darul de a pătrunde cu simţul lingvistic dincolo de graniţele unde istoria ne dă date şi speculaţiunea găseşte argumentele, în structura delicată a gândului omenesc, îl are Gilliéron într'o măsură excepţională. Nimeni nu cunoaşte ca el limba franceză sau, mai exact, spiritul însuşi al acestei limbi, şi de aceea nimeni n'a avut atât de clar viziunea vieţii înseşi a acestei limbi. Că s'a înşelat în amănunte? Aceasta nu diminuiază câştigul metodic ce se degajază din opera lui. Că a exagerat generalizând? Aceasta e firesc la un temperament de luptător ca al său. Cărţile lui Gilliéron îmi fac impresia unei ploi abundente, căzute într'o epocă de secetă. Florile, în stratul înviorat, s'au deschis ca renăscute. Acuma vine grădinarul, plin de îngrijire, şi pliveşte stratul de buruienile cărora aceeaşi ploaie le-a dat viaţă.

Studiul lui Millardet îl vor ceti cu mai mult folos cei ce, copleşiţi de personalitatea uriaşă a lui Gilliéron, au rămas zdruncinaţi în convingerile lor mai vechi sau au crezut că trebue să-l imite fără rezervă. Ei vor găsi o punere la punct a multor chestiuni controversate, înţeleaptă şi mai ales obiectivă, recunoscând contribuţia nouă pe care o poate aduce gramaticei ştiinţifice — fără s'o poată însă substitui — geografia lexicală (cf. în deosebi pp. 64—65 şi 235). In chestiunea „legilor fonologice" am avut marea satisfacţie să aflu exprimate la Millardet vederi aproape identice cu cele susţinute de mine în DR. II, mai ales asupra elementului intelectual şi conştient la elaborarea lor (cf. pp. 107, 196, 274, 302, 331). Instructive sânt observările ce se fac despre împrumuturile „sur place" şi despre „cuvintele călătoare" (pp.

[1] Volumul, apărut de curând, nu l-am putut vedea.

©BCU CLUJ

128 – 129), iar ceea ce se spune despre „norma silabică“ (pp. 333 ș. u.) cuprinde un punct de vedere nou, care ar trebui urmărit cu dinadinsul. Foarte adesea întâlnim observări juste privitoare la însaşi metoda investigaţiei ştiinţifice.

Uneori autorul atinge şi chestiuni care ne privesc mai de aproape pe noi. Astfel el arată că scrierea latină *lignum, signum* e o grafie stângace spre a redà un *n* velar + *g*, (căci în latineşte consonantele cluzive + nazale au devenit nazale + nazale) şi rezultatul *mn* la noi se explică printr'o „diferenţiare“ de articularea nazalei velare faţă de nazala dentală următoare. Termenul de „diferenţiare“ — împrumutat de la Meillet — e foarte potrivit spre a arătà suprimarea punctelor comune în articularea unor sunete care ajung în *contact* nemijlocit. Astfel, terminul de „disimilare“ rămâne numai pentru schimbarea sau suprimarea totală („disimilare completă“) a unuia din două sunete cu puncte comune în articularea lor sau identice, care se urmează la oarecare distanţă, din cauză că organele noastre fonatorii se simt stânjenite să repete la intervale scurte aceeaşi mişcare articulatorică. Fenomenul contrariu disimilării e „asimilarea“; pentru cel contrariu „diferenţierii“ aş propune termenul „acomodare“. Ca un exemplu de diferenţiare se citează (pp. 329 - 330) prefacerea, la Români şi Gasconi, a lui *amn* în *aun:* nazala labială *m* s'a diferenţiat faţă de nazala dentală *n*, devenind labială orală (*b*) : *scamnum* > *scabnum* (cf. got *stibna* „Stimme“) şi apoi, prin faza *scawnu*, la noi *scaun,* iar în v.-gasc. *escaun.* Când vocala precedentă erà *o*, acest fenomen nu s'a petrecut (precum la Armeni *umn* rămâne neschimbat, învremece *amn* devine *aun*), căci mişcarea de diferenţiare produsă de *n* a fost paralizată de mişcarea în sens opus produsă de *o*, care a împiedecat velarizarea în *u* Ceea ce cred greşit în expunerea lui M., este părerea că între cele două nazale — cel puţin când despărţirea silabică erà *scam|num* — cea dintâiu, fiind mai slabă (căci erà neacoperită), a fost cea care trebuià să sufere diferenţiarea (p. 327). In româneşte avem doar, în dialectul meglenit, istroromân şi parţial în Banat, dovada că diferenţiarea s'a putut produce în acelaşi cuvânt şi în mod progresiv: forma *scand* < *scamd* < *scamn* (la Megleniţi şi *semt* < *semd* < *semn*) din aceste dialecte arată, că dentala nazală *n* s'a schimbat în dentala orală *d,* din pricina nazalei labiale precedentă *(m*).

E cunoscută în unele limbi romanice metafonia lui *e* în *i* înainte de *ī* al silabei următoare, care apare cu deosebire la pronume. Millardet crede chiar că pentru latina-vulgară trebue să presupunem *epse* (< ĭpse) — plur. *ipsi* (pag. 10 . Mă întreb dacă urmele acestei metafonii nu trebue să le recunoaştem şi în formele române *îns* cu pluralul *inşi* (faţă de adjectivalul *însu-înşii*) [1] şi în forma moldoveană *ist* (*aist)* care ar fi refăcută din plur. *işti*, faţă de singularul *est (ăst)?*

Sextil Puşcariu.

[1] Deşi trecerea lui *în* în *in* în poziţie moale s'a putut întâmplà şi pe teren românesc, ca în *inimă*, tu *intri* etc.

©BCU CLUJ

Dr. P. Skok, *Pojave vulgarno-latinskoga jezika na natpisima rimske provincije Dalmacije* (Extras din „Starina" pe a. 1922), pp. 23.

Peter Skok, *Zum Vulgärlatein* (Extras din „Miscellania linguistica dedicata a Hugo Schuchardt" în Archivum Romanicum vol. III, ser. II, pp. 126 - 133).

P. Skok, *Des rapports linguistiques slavo-roumains* (Extras din „Slavia" I, pp. 485—494).

Petar Skok, *Slave et Roumain* (Extras din „Revue des Etudes slaves", tomul III-1923, pp. 59—77).

P. Skok, *Gibt es altgermanische Bestandteile im Rumänischen?* (Extras din „Zeitschrift für romanische Philologie", a. 1923, pp. 187—194).

Orice romanist va ceti cu mult folos materialul de limbă latină-vulgară adunat de Skok din inscripţii dalmate. Prin el se confirmă din nou schimbările provenite în limba poporului roman, cunoscute din alte publicaţiuni similare, şi ici şi colo ni se arată câteva lucruri nouă. Ca romanist, Skok urmăreşte aceste inovaţiuni de limbă şi pe teren romanic şi adesea găseşte prilejul să vorbească şi de limba română. Vom relevà la acest loc numai acèle particularităţi scoase la iveală de el, care privesc lucruri mai puţin cunoscute sau susceptibile de explicări diferite în limba noastră. Cifra din paranteze care urmează exemplul se rapoartă la pagina din „Starina".

Aflând forma *Quirenarice* (6) în loc de *Cirenaice*, Skok crede că avem a face cu urma unui *r* intercalat în hiat, ca în rom. *are* < **ae* < *habet* sau în *aiurea* < *aliubi*. In cuvântul latin *r* poate să se datorească unei propagări grafice din silaba precedentă; în cele româneşti nu cred în *r* „Hyatustilger", ci pe *are: a* îl consider, cu Meyer-Lübke, *Rom. Gramm.* II, § 238, ca modelat după **voare: *voa* (>*va*); despre *aiurea* vezi acest volum p. 402. — Forma *liberas* (9) e citată (cf. *Dafinis*, *fratere*, *materi*) ca dovadă pentru despărţirea silabelor *lib/ras*, ceea ce explică pe rom. *faur* < *fab/ru*. — Nu înţeleg apropierea pe care o face Skok (11) între *colb* şi *pulvus* (= *pulvis* REW. No. 6842) — şi Cihac II, 722 propuneà ceva analog — căci analogia lui *potârniche* < *quoturnicula* < *coturnicula* (Densusianu nu mai crede azi în această etimologie, cf. *Dicţ. Etim.* No. 1434) nu explică nici trecerea lui *p* > *c*, ca să nu mai vorbim de *ŭ* > *o* şi de *pulberea* noastră. Interesant acordul *ossa exterae* (17), cu adjectivul la feminin plural (ca în româneşte *oase albe*). Se pare deci că înainte de ce pluralul *ossa* să se fi schimbat în **ossae*, în Italia de nord şi Dacia, după analogia lui *illae* care a înlocuit pe *illa* (cf. Meyer-Lübke, *Grundriss* I², p. 695), a primit adjectivul atributiv terminaţiunea *-ae* în loc de *-a*. — Forma *vaso* (18) e o nouă atestare pentru *vasum* în loc de *vas*. — *Alis* în loc

©BCU CLUJ

de *alius* ar explică pe **alīmente* > rom. *aimintre* (19); cred totuşi că spre a explică pe *ai-* (dial. *al'-*) românesc, trebue să plecăm de la *alia-*, căci în *alī-*, *l* s'ar fi rotacizat (cf. *felīcem* > *ferice*). — Exemple pentru *iste* în loc de *hic* şi pentru *de* în loc de *a* şi *ex* la pag 20 — Tot acolo exemple pentru dativ în loc de genitiv posesiv („dativus adnominalis" după numirea lui Ettmayer) şi de genitiv la numiri de ţări (*sum Frygiae terra natus*, în loc de *in Frygia terra*. — Din lexicografie se dau atestări nouă pentru *monumentum* (*monimentum*) cu înţelesul de „mormânt, groapă" şi pentru *natus* cu înţelesul bănăţeanului *nat* (26).

In articolul din Arch. rom. arată Skok răspândirea în latina vulgară a sufixului *-ēnus* şi explică etimologia lui *Isonzo* din *Sontius*, conservat în mod regulat în slovenul *Soča*. Pentru noi e mai ales important ceea ce ne spune despre repartiţia sufixelor *-ulus* şi *-ilis* în latineşte, dându-se explicarea unor forme duble ca v.-ital. *vegghiare* şi ital. *vegliare*. E evident că amândouă formele nu pot rezultă din *vigilare*, ci cea dintâiu, ca şi engad. *vaglier*, friul. *vegla* şi românescul *veghià*, presupune o formă **vigulare*. De asemenea al nostru *veghe* ca şi n.-grec. βίγλα, derivă dintr'un **vigula* (p. 129). Astfel şi pentru *muche* vom preferi vechea explicare din *mut[u]la*, lui *mutĭla* propus de Candrea-Densusianu, *DE*. No. 1159. In sfârşit autorul explică forma **notare* (în loc de *natare*), conservat în limbile romanice (rom. *înotà*) şi în alb. *notoń*, pe terenul limbei latine: *natare* corespunde lui *snə-t*, iar **notare* lui *snot* (cf. grec. νότιος).

In cele două studii despre raporturile slavo-române, Skok relevă cu drept cuvânt importanţa, pentru filologia slavă ca şi pentru cea română, a urmăririi împrumuturilor reciproce între limba română şi a Slavilor încunjurători. Nu putem însă fi de acord cu Skok, când susţine că de la Miklosich încoace asemenea studii nu s'au făcut aproape de loc, lăsând să se înţeleagă că filologii noştri au fost preocupaţi de un fel de sentimentalism neolatin. Mi se pare, dimpotrivă, că după epoca romantică care a stăpânit şi în filologia noastră, direcţia realistă ce i-a urmat, n'a făcut prea mare caz de latinismul limbei noastre, ci, printr'un fel de reacţiune, erà aplecată să considere a priori ca împrumut strein în limbă orice cuvânt care nu se adevereà la prima vedere ca latinesc sau nu puteà fi derivat din latineşte după „legile fonetice". Deşi lucrări mai mari de ansamblu nu s'au prea făcut de la Miklosich (şi Cihac) încoace, avem totuşi o sumă mare de contribuţii prin care s'au elucidat şi rectificat o mulţime de amănunte datorite lui Hasdeu şi Tiktin şi în Dicţionarul Academiei Române şi cu deosebire avem lucrările foarte utile şi uneori importante ale lui Weigand şi ale elevilor acestuia (Byhan, Michov), care meritau o menţiune. Adevărat că slaviştii noştri — regretatul I. Bogdan erà mai mult istoric decât filolog — n'au contri-

©BCU CLUJ

buit cu aproape nimic la cunoaşterea raporturilor slavo-române, ci cei ce le-au studiat au fost tot romaniştii. Pentru aceştia însă slavistica rămâne, în mod firesc, un teren pe care n'au posibilitate a-l aprofundă. Cât de uşor poţi greşi însă când această aprofundare îţi lipseşte, dovedesc chiar unele din explicaţiile etimologice ale distinsului învăţat de la Zagreb, care are înaintea noastră avantajul de a fi nu numai romanist ci şi Slav de naştere.

In articolul din „Slavia" ne dă următoarele etimologii: *colţ* e acelaşi cuvânt în amândouă înţelesurile („coin, angle, corn" şi „pointe, germe, dent incisive, pince, crocs, broches etc.") şi presupune un sud-slav **kolъcь* de la *koljǫ, klati,* păstrat la Polonezi *kolec* „ghimpe, vârf" şi la Ruteni *kilécь* (485—486) De remarcat, că verbul *a încolţi* (despre iarbă) arată acelaşi sens ca rut. *kıl'čyty śa* „keimen", cf. Berneker k ъ l ъ 2. Pentru dispariţia lui ь între *r, l, n, m* şi *ţ*, cf. şi etimologiile *cleanţ, clinţ, zimţ* în acest volum. — Pe *doină* îl derivă din adjectivul feminin slav *dъvojna* „dublă" (cf. substantivul derivat sârb *dvójnice* „flûte double des bergers" şi grec. διπλός > *diplă*); pentru trecerea de sens compară pe grec. λύρη (480); această etimologie a lui Cihac, susţinută acum în urmă şi de Conev, prezintă greutăţi semantice care n'o pot face convingătoare nici după sprijinul ce caută să-i aducă acum Skok; din punct de vedere formal, exemplul *dvornic* > *vornic* ne arată însă că grupul consonantic *dv* s'a simplificat în *v*, iar nu în *d*. — Skok crede că, în împrumuturi slave, în grupele consonantice cu *v*, Românul nu sufere elementul labial, şi dă ca exemplu pe *treaz* < *trezvъ* şi pe *časovnik* > *ceasornic* (p. 486). In cuvântul din urmă de sigur că avem a face cu o contaminare, iar nu cu o trecere fonetică, din *ceas* sau din vechiul *ceasnic* + *ornic*. — *Văl* e derivat (p. 487) din serbo-croatul *velj* (genit. *vela*). Cuvântul acesta apare însă abia pe la mijlocul secolului trecut în limba literară — la Simeon Marcovici mai întâiu — şi lipseşte în literatura populară (în fişele Dicţionarului Academiei îl găsesc numai odată într'o culegere de Doine din Ardeal, unde pare a fi pătruns din limba literară). Totdeauna am avut impresia că e un cuvânt plăsmuit de scriitorii veacului trecut, după franc. *voile*, apropiat de verbele vechi *învăli (învelì), învăluì*. — Pe *(h)obot* în înţeles de „voile" Tiktin şi Dicţ. Acad. îl considerau identic cu *(h)obot* „nas, botul luntrei", derivându-l din slavul *chobotъ*, care în ruseşte însemnează şi „coadă, iucru atârnat, apendice". Skok (p. 487) desparte cele două cuvinte şi, în sensul de „văl", îl derivă din *obojьkъ* (din *viti* „envelopper", cf. serb.-cr. *obojak* „obială"), citând ca exemplu pentru *oĭ* > *o* pe *dojnica* > *doniţă* (dar forma *donica* se găseşte şi în dialecte polone, cf. Berneker, *Sl. Wb.*, 205) şi crezând că finalul *k* s'a schimbat în *-t* după multele derivate române în *-it*. Nu-mi pare probabil. — *Coprenă* „velum capitis muliebre" (iar nu *coprână*, cum transcrie greşit Pascu, *Sufixele,*

©BCU CLUJ

207, care-l derivă din *acopăr!*) atestat numai la Anonimul Caransebeșan, e un sârbism vădit, deci Skok (p. 488) are dreptate când îl derivă din serbo-cr. *koprena* „voile" (care ar fi lat. **coperimen = cooperimentum*). Cred că și *coprină* „narcisă" e același cuvânt și derivă din bulg. *koprina* „mătase": floarea albă a narcisei a fost asemănată cu mătasea; deci cuvântul nu e înrudit cu *koprz* „mărar", precum presupune Skok. — Etimologia lui *lăpuc* și *lăpuș* o dă Skok (p 489—490) din bulg *lapúh, lopúh.* Că acest cuvânt nu vine, cum credeà Tiktin, din ung. *lapú* — care și el derivă din același cuvânt slav — ne-o dovedește însași existența cuvântului în aromânește (*lâpuș*). Aceeași explicare ca Skok a dat-o N. Drăganu într'o comunicare făcută la M. L. R., cf. *DR.* II, p 900. — Spre a explică sufixul din *liniște*, care nu poate fi slavul *-ište* — căci acesta nu derivă abstracte — Skok crede că avem a face cu sufixul slav *-estь* (ca în *bolestь*, *bujestь* etc.) și că **lineste* s'a prefăcut în *liniște* după verbul *liniști*, cu *șt* din cauza lui *i* următor (p. 490). Că nu poate fi astfel ne dovedește *drăgosti* (cu *st* conservat). — Explicarea lui *mocirlă* (p. 490 - 491) nu mă convinge. Skok pleacă de la o premisă nedovedită că grupa consonantică *rv*, fiind neobicinuită în românește (dar avem *stârv*, *zarvă*, *curvă* etc.) a fost înlocuită prin *rl* și deci serbo-cr. *močvara*, cu metateză **močarva* ar fi dat *močarlă*; pentru *a* > *â* citează analogia lui *fârtat*, unde însă *a* > *ă* (apoi *â* din cauza lui *r*) se explică din cauza lipsei de accent. De sigur că nici prototipul slav **močirlo*, presupus de Tiktin, nu e admisibil, căci el nu se explică din punct de vedere al derivării slave. Dar Tiktin dăduse mai nainte (supt cuvântul *codirlă*) o altă explicare: *mocirlă* = polon. *moczydlo*, care, cred, ne indică drumul de urmat. Răspândirea geografică a cuvântului pe întreg teritoriul românesc, ne împiedecă a-i căutà originea în limba polonă; dar derivatul **močidlo* (pentru sufix, derivând și numiri locale, v. Vondrák, *Vergl. slav. Gramm.* I, 439) a putut existà și la Slavii de sud. Ungurescul *mocsila* (= *mocsola*, *mocsolya*), cu același sens, presupune și el un **močidlo*, devenit **močilo*. Prefacerea grupei *dl* (neexistentă în cuvintele moștenite) în *rl* se explică ușor foneticește și e cunoscută și din alte limbi; ea s'a repetat mai târziu în *povirlă* = *povidlă* < polon. *powidlo*, *Corlea* = *Codlea*, *potlog* > **podlog* > (Brașov) *porlog*, *ceatlău* > *ceadlău* > *cearlău* (Viciu, Gl.), *horlangăr* < germ. Handlanger. Poate că și românescul *cârlobat* „încovoiat, adus, strâmb" să stea în legătură cu polon. *kadłub* „(vas făcut dintr'un) butuc" (Berneker, *Sl. Wb.* 467). Pentru *dârlog* (cu varianta *dălog!*) ne-am puteà gândi la sinonimul bulgăresc *udilo* (= *vodilo* din *vodja* „lenke" și suf. *-ilo*): forma mai veche **udidlo* ar fi dat **udirlă* și, cu sufixul *-og*, **udirlog*, care a putut fi analizat în *ŭ* (= un) *dirlog*, mai ales fiindcă cuvântul e întrebuințat cu deosebire la plural (cf. frâne). Trecerea lui *i* în *â* s'ar explică (din cauza lui *rl?*) ca în *codârlă* alături de *co-*

©BCU CLUJ

dirlă, care şi el ar puteà fi un derivat din *coadă* cu sufixul slav *-ilo*, pe când se rosteà încă *-idlo* [1]. Varianta *dălog* ar reprezentà forma mai nouă slavă *udilo*. — Sufixul în *morişcă, podişcă, sitişcă, fetişcă* nu poate fi slavul *-iška*, ci diminutivalul *-išt*ъ ; din pluralul *morişti* s'a refăcut singular *morişcă* (în loc de **morişte*). (P. 491). — *nămilă* (de obiceiu *námilă*), *mamilă*, *mămină* sânt derivate din serb.-cr. *mámiti, màmen;* cu această ocazie se arată că în *dihanie* s'au întâmplat aceeaşi concretizare de sens ca în bulg. *dihánija* „animal", serbo.-cr. *dihànja* „être vivant" (492).— *Năzdrăván* e serb.-cr. *nezdrav* „foux, horrible, furieux" + suf. *-an* (p. 493). Dialectalului *nezdràvan* îi corespunde *năzdrávăn* la noi. — Pentru *nevăstuică* se citează forma dialectală sârbească *nevestul'ka* (p. 493). — *Obladnic* (*oblavnic, oblanic*) e **obъglavьnikъ* „chose qui vient autour ou sur la tête" (p. 493). — Derivarea lui *oajde* „corde" din *uzda* „frâu" (p. 494) nu mi se pare posibilă, chiar admiţând influenţa serbo.-cr. *uže* „corde". Cuvântul românesc e dat de Tiktin după Codicele Voroneţean, unde el corespunde lui „cureà" în Biblia de la 1688 şi lui „legătură" în Noul Testament de la 1648; cu înţelesul de „sfoară, fune" îl dă şi Viciu din jurul Aiudului. Se pare însă că *oajde* însemnau în special legăturile cu care legau pe vinovat, strângându-l în ele până la sânge. Aceasta rezultă din înţelesul pe care-l are azi cuvântul prin părţile nordestice ale Ardealului. *Tot îi oajdă* însemnează la Zagra, după cum îmi comunică N. Drăganu, „tot e plin de sânge (după o bătaie)" şi acelaşi sens de „dâre sângeroase" îl are cuvântul *hojdii (de sânge)* dat de *DA*. după Rădulescu-Codin. In Poiana, lângă Rodna, *oajdă* însemnează „rană cu sânge în urma unor bube pe care le-ai rupt" (comunicat de S. Pop)[2]. Într'o comunicare la Muzeul limbei române, N. Drăganu a arătat că avem a face cu rus. dial. *vožda (vožža, vožka)* „Lenkseil" (Miklosich, *SEW* supt *ved-*), cf. şi alb. *važdɛ* 'Spur' (< slav. *-važdati: vedą*). — Sufixele şi terminaţiile *-elnic* şi *-elniţă* în *stelniţă* < sl. stěnica, *găselniţă* < gъsěnica, *medelniţă (medelnicer)* < měděnica, *po-*

[1] Cf. şi *şopârlă*, care se aseamănă cu alb. *šapi* dar şi cu alb. *džapɛrdone*, cu acelaşi sens. Pentru prefacerea lui *d* în *r* înainte de *n* avem în româneşte exemple ca: *logornă* = *logodnă*, *cloporniţă* <**clopodniţă* < *clopotniţă;* pentru *dm* > *rm*: *armissarius* (< admissarius) > *armăsar*. Prefacerea lui *dl* în *rl* e obicinuită în dialectul săsesc din Ardeal: *šerl* = Schädel, *knerl* = Knödel, *širəln* = schütteln, *šprurl* = Sprudel, *firl* = Fiedel, *hurl* = hudeln etc. (cf. Brenndöfer I. *Román elemek az erdélyi szász nyelvben*. Budapest, 1902 p. 87; dr. G. Kisch, *Nösner Wörter und Wendungen*, Bistritz, 1900, p. 45, 75, 137, 146, 161 etc.). Aceeaşi transformare o găsim în cuvinte împrumutate din româneşte : *potlogar* > **podlogar* > săs. *purligar* (Brenndörfer *op. cit.* 87), intrat din nou în româneşte (Braşov): *purligar*.

[2] *Tot îi oajdă* însemnează, prin extensiune, şi: tot e plin de murdărie; acesta pare a fi sensul expresiei date de Viciu din Câmpie şi Huedin, iar sensul de „tină, mocirlă mestecată cu zăpadă solvită (= topită)" pare a fi extras nu tocmai exact din expresia aceasta. In Chestionarul lui Hasdeu (din Mehedinţi) *oajdă* e explicat prin „pânză sau dimie urzite".

©BCU CLUJ

melnic < poměnъnikъ, *vremelnic* < vremenъnikъ le explică Skok printr'o disimilare *n-n* > *l-n* pe vremea când în slava balcanică *slěnica* etc. se rosteà încă *stěnъnica* (p. 494). Cât despre *-elniță*, el s'a putut generaliză şi din exemple ca *urechelniță*, formă disimilată din *urecherniță* (astfel la Braşov) < **urechere* + *niță* (cf. *urecheriță* = **urechere* + *iță*), iar aceasta din **oriclaria* (= auricularia, cf. şi studiul lui V. Bogrea în acest volum). — Cuvântul *şiroiu* e explicat (p. 494) din slavul *sъroj* „confluxus" cu amestecul lui *şir* (*înşirà*).

În studiul publicat în „Études Slaves", Skok cercetează I câteva elemente împrumutate direct din slavă; II formaţii onomatopoetice identice cu formaţii slave; III cuvinte streine intrate şi la Slavi; IV cuvinte româneşti trecute la Slavi; V decalcuri lingvistice după corespondente slave în elementele latine ale limbei noastre.

In întâia categorie se explică: *aglică* (*oglică*, *aglicel*, *agliceà*) din bulg. *aglika*, iar nu din serbo-cr. *jaglika* (p 62). — Apropierea lui *bât*(*ă*) de serbo-cr. *bat*, cu acelaşi sens (de unde şi ung. *bot*, care a dat pe *bot*, *botă* al nostru), e grea din cauza lui *a* > *â*; Skok crede (p. 62) că poate explică această trecere admiţând intercalarea unui *n* (ca în *mâtcă* < slav. *motka*) şi desvoltarea lui **bant* prin **bânt* la *bât*, ca în *quantus* > *cât*. Nu văd însă nici cauza intercalării lui *n*, nici nu-mi pot închipui când s'ar fi putut ea întâmplà, pentruca acest cuvânt să sufere aceleaşi schimbări ca lat. *quantus*. Originea lui *bât*(*ă*) rămâne tot neclară. Cât despre *băţ*, explicarea lui Skok dintr'o formă a pluralului *bati*, devenit **beţi* (ca făt-feţi) cu noul singular refăcut din plural şi cu *ţ* din diminutivul *băţic*, mi se pare cu totul neprobabilă. Să nu fie oare un diminutiv în *-ьcь* de la prototipul lui *bât*, în felul lui *colţ* explicat acum de Skok? — Explicarea prefacerii fonetice a serbo-cr. *broskva* în *broajbă* (p. 63). — Expresia *în cârcă* e decalcată după serbo-cr. *nàkrkē* (63). — *Cârceie*, *cârceiu* din serbo-cr. *krčel*; nu cred însă, din cauza greutăţilor fonetice, că *a se stârci* să fie serbo-cr. *skrčiti se* (mai des *sgrčiti se*, p. 63). *A se stârci* nu e sinonim cu „a se zgârci", ci însemnează „a se lăsà pe vine" deci tocmai mişcarea pe care o face cocostârcul când ateriseazà. Derivarea acestui verb de la *stârc* = cocostârc mi se pare indicată. — *Ciocan* se găseşte supt forma metatezată *kòčań*, ca la noi, şi la Serbo-croaţi; *ciocnit* cu sensul de „beat, afumat" se găseşte şi în serbo-cr. *čàknut*; *cioc* trebue să aparţină aceleiaşi familii, cf. serbo-cr *ćun* „bec", care datoreşte pe al său *-n* lui *kljun*; în sfârşit de serbo-cr. *ćokla* „ramus" trebue apropiat *ciocâlău* (p. 64). — *Ciriteiu*, *ciritel*, *ciritiş* „tufă, tufiş" derivă din serbo-cr. *čret* „forêt marécageuse". Am avea deci aceeaşi trecere de sens ca în *pădure* < palus şi ca în ung. *berek* „buisson, taillis" < serbo-cr. *bérak* „bocage", *bèrek* „marais" (p 64). — Că *cetì* nu derivă din inf. *čisti* şi — adăugăm

©BCU CLUJ

— nici din *čàtiti*, ci din indicativul чьтѫ (p. 65) e un lucru cunoscut, căci toate verbele slave intrate în limba română sânt formate de la tulpina prezintelui indicativ. — *Clisă* < bulg. *klisa* (p. 65). — *Cosaciu* < serbo-cr. *kòsā̆č;* forma *cosac* e refăcută din plur. *cosaci* (p. 65). — *Cosoraş* există şi în dialectul din Žumberak supt forma *kosiraš* (p. 65). — *Coştoroabă* < bulg. *kъšta* „maison, cabane" cu elementul sufixal *r* (ca în serbo-cr *kùćār* „garde-manger", *kùćer* „cabane de pâtres", *kućàrica, kućèrica* „tugurium") şi cu suf. pejorativ *-oba* sau cu modelare după *cocioabă*; în *coştereaţă* sufixul e o românizare a slavului *-ica* (p. 65). — *Costraş, costreş, costriş* < serbo-cr. *kostreš*; cu alt sufix, *costreiu* cf. rus. *kostrelь*, serbo-cr. *kostriječ* etc. (p. 65—66). — *Cotariţă (cotarcă)* < serbo-cr. *kotarica* „corbeille" (p. 66). — *Cotoman* < serbo-cr. *kot* „pisică" + suf *-man* (cf. serbo-cr. *rac-man* „răţoiu", *pur-man* „curcan"; noi avem şi *hoţoman, gogoman,* în care *o* nu e svarabhactic, cum crede Skok, ci sufixul *-oman* despărţit în mod analogic); pe *ş* din *cotoşman* Skok nu-l ştie explică; el se reduce de sigur la un mai vechiu *č* (cf. crâčmă > crâşmă, večnic > veşnic, običnuit > obişnuit); din aceeaşi tulpină: *cotoranţă* (nu de la *cotor?*) şi *cotorbă*, apoi *cotelí* < serbo-cr. *kotiljati(se)* „quassare, concutere, agitare", *a se cotoci* (< *cotoc*) = *a se cotârşi* (cf. v.-bulg. koturъ). Cred că şi *scotocì* e acelaşi cuvânt (apropiat de *scoate*). — *Covârşi* < **kvršiti*, pe care Skok nu-l poate atestà în limbile slave de sud (în serbo-croată există numai *stršiti*), dar care s'ar explicà prin influenţa lui *kvrga* „noeud, excroissance" (p. 66). Nu-i convingător. — Se citează analogii din alte limbi spre a explicà desvoltarea semantică a lui кръгъ > *crâng* (p. 66–67). — *Crâncen* presupune un adjectiv paleoslav corespunzând rusescului *krúčenyi* „violent, vehement" (p. 67). — *Cu(t)curig* „hellébore noire" < serbo-cr. *kukù(o)rijek, -ik, jak* (p. 67). — Megl. *cus* „scurt" < serbo-cr. *kus* „raccourci, écourté" (p. 67). — *Cută* < v.-bulg., serbo-cr. *skutъ* „ourlet, repli"; *s-* a dispărut fiind confundat cu prefixul *s-* < *ex-* (p. 67); dar o astfel de dispariţie a lui *s-* e cu totul neobicinuită; cred încă şi astăzi în vechea mea etimologie din lat. *cutis*, cu metaplasmă. — *Dibuì* < rut. *dýbati* „trottiner" (p. 67) — *Dârstă* < bulg. *drъšta*; din plur. **dârşti* s'a refăcut sing. *dârstă*, cu noul plur. *dârste* (p. 67). — *Dropie* < serbo-cr. *droplja* (p. 68). — *Drug, drugă* < serbo-cr. *drug* „perche", *druga* „fuseau"; derivat obscur *drughineaţă* (cf. serbo-cr. *dùrunga, durùngača*); Byhan, *Jahresber.*, V, 310 derivà numai pe *drugă* din sârbeşte, iar pe *drug* din rut. *drug* „Stange". — *Gâdilì (gâdilà)* < bulg. *gъdel* „chatouillement", *gъdeliskam* (p. 68). In DA. s'a dat: *mă gâdil* < bulg. *gъdel mi je*. — Cu *g(o)lomoz* etc. se compară serbo-cr. *glomazan, glomačon* „greu", precum şi *glomot, glomat* „larmă" (p. 68); cu aceste din urmă aduceà Cihac, II, 343 în legătură pe *zgomot*. — Pentru *gorun* şi *gârniţă* se dau etimologiile admise şi în DA., explicându-se cuvintele slave ca derivate din *gora* „pă-

©BCU CLUJ

dure munte". Se respinge etimologia lui Tiktin (lat. **gabalanus*) și a lui Barić (despre care se vorbește în alt loc al acestui volum din DR. . Cu această ocazie se explică (p. 69) (cuvântul nostru *go(r)ștină* „impozit pe berbeci sau porci" — pe care DA. îl aduceà în legătură cu *groșteiu* „porc" — din serbo-cr. *gorštine* „jus montanum". — *Greblă, grebliță* < serbo-cr. *greblo, grebljica* (70). — Pe *grind* îl consideră ca un singular nou din plur. *grinzi*, de la *grindă*, pentru care menține vechea etimologie din poleosl. *grada*, combătând pe Diculescu (care propune o etimologie gepidă) și arătând că înțelesul „dune, banc de sable" se găsește și în plur. serbo-cr. *grède* (p. 70). — *Gripcă* stă în legătură cu serbo-cr. și bulg. *zagribam* „zgârîu"; Skok crede că un tip **grьbka*, propus de DA., ar fi dat *grebcă* (p. 70) — Aceeași schimbare după plural (*grunzi*), ca la *grind*, o admite Skok pentru *grunz*, în loc de **grund*, pe care-l derivă, împreună cu alb. *grundε*, *krundε* (*kr* după krüpε) „tărâțe" și cu arom. *grândze* „tărâțe", din slavul *gruda* „morceau, masse" + *grûm, grûn* „gleba" (p. 70—71). Despre arom. *grândze* J. Jud crede (*Romania*, XLIII 454) că derivă, ca și sic. *granza*, „cruschello", span. *granza* „residuos de paja, plumos, grano etc. que quedan de las semillas cuando se avientan", din lat. *grandia* (sc. *farra*), pluralul lui *grandis*, atestat în *CGlL.*, II, 183,33 (explicat prin grec. μεγάλευρα, format analog); M. L. Wagner, *Das ländliche Leben Sardiniens* p. 48. mai citează pe sardul *granğa* „Weizenkleie" și pe ven. *granziol* „cruschello". Acum Giuglea (DR., III, 597) explică pe *grunz* din **crondus* < gr. χονδρός — Pentru înțelesul lui *țelină* nu era nevoie a se cita sârb. *cjèlica*, în Zumberak *cilina*, întrucât bulgărescul *cělina*, din care derivă cuvântul nostru, are tocmai sensul de „friche" „Brachland". — *Lacoviște* < *lokva* + *ište*, cu *o* svarabhactic și apropiat de *lac* (p. 71). — *leancă* „alergătoare" < serbo-cr. *lijenka* „perche qui sert à étendre le linge". — *Paing, paingină* nu pot derivă, din cauza lui *g* final, decât din bulgărește, căci ceilalți Slavi au *k* (p. 71). — Satul *Slimnic* < slav. *slivnik* „prunelaie" (p. 71). — *Vâjlă, vâșlă* < serbo-cr. *vižle*; pentru explicarea lui *â* se admite intercalarea unui *n* înainte de *j* — pentru care se dau și alte exemple — și cu căderea lui *n* ca în *gâscă* < гѫска (71) Dar toată această speculațiune, pe lângă că nu mi se pare admisibilă după cele arătate de Byhan în al V-lea anuar al lui Weigand, este inutilă: cuvântul se rostește la noi, ca în sârbește, *vijlă*; forma *vâșlă* și *vâjlă* nu se poate atestà decât din dicționare, care repetă o greșală, dacă nu mă înșel, a lui Damé.

In capitolul II (p 71—72) se arată asemănarea onomatopeelor românești *buși (năbuși), cârcni, ciovică (cioică, ciuvică, ciomvică), dârdâi, gâlceavă, gugusciucă (gugușină)*; *hăitui* cu onomatopee corespondente slave.

In capitolul III — împrumuturi din limbi streine care se gă-

©BCU CLUJ

sesc şi la Slavi — se citează *căptar* (*căptan, căptălan* = serbo-cr. *kaptar* < ung. *kaptár* (iar acesta din germ. *chaftaere*) (p. 73). — *glonţ, gloanţă* dacă nu e cumva serbo-cr. *glonta* = *glunta* „puşcă", rezultă, ca şi acesta, din acelaşi izvor german (*flinte* + *lunte*) (p. 73). — *Meredeu* şi serbo-cr. *merèdov (nerèdov)* derivă din acelaşi prototip maghiar, pe care Skok nu-l poate atestă (p. 73). Drăganu îmi comunică acest prototip: **meredő* din *fel-, le-, rámeredni*.

Între împrumuturile serbo-croate luate de la Români e sufixul *-enda* din *-andru, -eandru* (p. 74), adj. *gaman* „mâncăcios" < rom. *găman* (de origine necunoscută p. 74) şi *naprtka* (*zaprtka*) „viperă" < rom. *năpâr(t)că* (p 75), despre care e a se vedeà acum studiul lui Capidan în DR. II 542—543.

Pentru decalcări de înţeles se dau exemplele: *cuişor* (*de grădină*) „oeillet" ca serbo-cr. *klinьuc, kličić* (din *klinъ*) (p. 65), cu *atâta mare de ani*, în care Spitzer vedeà cuvântul *mare* „mer" se compară cu expresii serbo-croate cu *more* (p. 75); *măruntaie* arată aceeaşi evoluţie de sens ca serbo-cr., bulg. *drob* din *drobiti* „zdrobì" (p. 75); în sfârşit, pentru explicarea elementului *-şi* (= lat. sic) care se adaugă la pronume şi adverbe româneşti (când acesta nu se reduce la *sibi*, ca în *însuşi* = bulg. *sam-si*), Skok admite o decalcare după modèle slave cu *i* final, deci: *acestaşi* = serbo-cr. *onaj* sau *tъj, acelaşi* = serbo-cr. *ôvaj, cineşi* = *kъto* + *i* > croat. *(g)doj, cevaşi* = *kaj*; chiar şi *deşì* = *ako i* (p. 75—77). Chestiunea aceasta mi se pare cevà mai complicată, căci vechiul *cumuşi* se regăseşte în Italia de sud (în Lecce *era cumu si Tie Surdatu brau* 'erà un soldat brav ca tine', cf. ZRPh. XLII, 723).

În articolul din ZRPh., Skok respinge toate etimologiile propuse de Diculescu în aceeaşi revistă XLI, 420 ş. u. încercând să le explice ca împrumuturi din slavoneşte. Pentru *butură, butuc* etc. se arată că avem a face cu tulpina „internaţională" *bot-, but-* răspândită în limbile slave, germane, romane şi în ungureşte. Cu ocazia aceasta se arată că serbo-cr. *bùtūrnica*, nume de batjocură pentru „temniţă" e de origine românească (p. 188). şi se dă etimologia lui *mătărângă* din serbo-cr. *motòruga, matàruga* „băţ" (p. 188). Nu cred însă ca al nostru *bucium* să fie rezultatul unei contaminări între *ciomag* şi *butuc* (p. 189), precum nu cred ca *buştean* să fie *but-* + *fuşte* + suf. *-an* (p. 189), ci cum arăt la alt loc al acestui vol. (p. 657 ş. u.), îl consider împrumutat din săseşte. Skok are dreptate când respinge originea germană a lui *boare*. Schimbul între *u* şi *o* (în *ábur - aboáre*), pentru care nu găseşte o explicaţie, am căutat să-l explic odinioară în ZRPh. XXVII 741. — Nu cred nici în derivarea din vechea germană a lui *cotângan*, dar nici în explicarea lui Skok (p. 190): *copil* + *bita(o)ng*. Cuvântul se întrebuinţează în Ardeal (unde se aude şi forma nederivată *cotâng)* şi însemnează un copilandru între 12 şi 16 ani.

©BCU CLUJ

Sensul şi mai ales extensiunea geografică a cuvântului ne duc la ung. *katang-olni* „a umblà lărmuind". — Pentru *rofii*, Skok observă cu drept că forma originală fiind *rohii*, etimologia e cea dată de Cihac, care-l compară cu serbo-cr. *rohav, rovo* „ciupit de vărsat" (p. 190). — Etimologia lui *zburdà* < germ. *burdihan* e respinsă cu drept cuvânt. Ceea ce se dă în locul ei (p 191) nu-mi pare însă mai bun: **abhorridare* (de la *abhorridus*) > **burda* (*ab-* nefiind prefix viu, *b* între vocale ar fi dispărut ca în *abante* > *ainte*) cu trecerea de sens neprobabilă „sum alienus, remotus, verabscheuen" (în limbile romanice şi „mă plictisesc, mi-e urît") + prefixul *ex-* „din ceva afară" > „sânt desmăţat, sar de mulţumire". Cred că *zburdà* e un derivat de la *burdus* „catâr", animalul care mai ales „zburdă" (sare, dă din picioare, nu ascultă: *calul zburdă supt călăreţ*, ar fi deci „sare ca un catâr", *cal zburdalnic* „de felul catârilor" [1]. — Pe *zgudui* îl derivă Skok din slav. *godovati* (în serbo-croată cu sensul de „a ţineà o sărbătoare") cu *s-* care îi dă înţelesul contrariu (p. 191). Nu înţeleg trecerea de sens. — Cu privire la *strugure*, etimologia lui Diculescu e ademenitoare; nu mi se pare probabilă derivarea cuvântului românesc din serbo-cr. *strûk*, „Stengel, caulis", propusă de Skok (p. 191). — Dimpotrivă cred că Stok are dreptate când derivă pe *tureac* din ung. *török* (*szár, csizma*) (p. 192), nu cred însă (cf. DR. II 595 s. u.) în *carâmb* < lat. *calopus* (cu intercalarea unui *m* ca în *strambus*) (p. 191). — Pentru trecerea de sens a lui *a se uità* de la „s'oublier" la „regarder" se citează acum şi expresii asemănătoare — însă nu identice — din limba albaneză şi din cele slave, după care cuvântul nostru ar fi decalcat (p. 192—193). — Pentru *vorbă, vorbì* Skok aprobă etimologia lui Romansky din slav. *dvorьba* şi crede că acelaşi cuvânt e şi vechiul *horbă* „mulţime" (p. 193), pe care şi Dicţ Acad. îl identifică cu *vorbă* (în partea tipărită, dar nepublicată încă). Totuşi, dat fiind că şi Aromânii au *vârghescu* = „dojenesc", se pune întrebarea dacă *vorbesc* al nostru nu reprezintă şi el un **vărbesc* derivat din *verbum* (cf. şi Iordan *Diftongarea lui e şi o*, p. 65). *Vorba* ar fi un postverbal din *vorbì*, iar apropierea de slavul *dvorba* ar puteà fi ulterioară. — Pe *iazmă (iasmă)* îl derivă Skok cu multă probabilitate din serbo-cr. *jêzna* (*baba*) „babă îngrozitoare" (p. 193). Eu mă gândeam mai de mult la slavul *jasna*, femininul lui *jasen* „luminos", sensul original fiind „arătare, nălucă". — Pe *smetie* (?) îl aduce Skok în legătură cu slav. *matati* „a bate". Crede Skok într'adevăr că *mătură* derivă din slav. *metla* ? Şi dacă da, în ce epocă a trebuit să fie împrumutat cuvântul ca să poată deveni **metula* < *mătură* ? — Cu *stărnut* Skok mărturiseşte că „nu ştie ce să înceapă", (căci în apropierea de lat. *sterna* „pecingine, râie" nu prea crede), dar aşezându-l în aceeaşi sferă de înţeles cu *laiu, coaţin*, crede că „un împrumut din germană e a priori

[1] Cf. acum altă explicare la Giuglea, în acest volum p. 592.

©BCU CLUJ

exclus" (p 194). Astfel de păreri aprioristice sânt primejdioase. Tocmai acest cuvânt se potriveşte şi ca formă şi ca înţeles foarte bine cu germ. *Stern* (cal cu stea albă pe frunte, cf. acum şi acest volum p. 808–810). G. Giuglea se gândise la aceeaşi etimologie, independent de Diculescu.

Mi se pare că, după cercetarea lui Skok, din cele 16 cuvinte derivate de Diculescu din limba gepidă, două, *strugure* şi *stârnut* sânt foarte probabil elemente germanice la noi, la care se mai adaogă câteva din volumul aceluiaşi autor recensat în altă parte a acestei publicaţii. **Sextil Puşcariu.**

Ovid Densusianu, *Grai şi suflet*. Vol. I Fasc. 1. Bucureşti, Socec, 1923, pp. 168. Preţul 50 lei.

Salutăm cu bucurie apariţia revistei publicată de „Institutul de Filologie şi Folklor" de la Universitatea din Bucureşti, care supt direcţia lui Ovid Densusianu, va fi desigur o publicaţie ştiinţifică de primul rang.

In articolul introductiv „Orientări nouă în cercetările filologice" (pp. 1—22), directorul revistei, discutând direcţiile care se accentuiază în timpul din urmă în lingvistică, arată şi exagerările unora dintre ele şi se face apărătorul orientărilor de bună tradiţie ale şcoalei mai vechi, pe care le numeşte clasicismul culturei filologice (p. 13). Că şi Millardet, în cartea pe care o recenseză (şi despre care vorbim şi noi în altă parte a acestui buletin), Densusianu crede că „geografia lingvistică" şi şcoala lui Gilliéron duc la preocupări unilaterale, neglijând mai ales partea „psihologică", din care se vede rolul de gânditor al subiectului vorbitor[1]; revista de la Bucureşti chiar prin titlul ei „*Grai şi suflet*" se pune în vădită opoziţie cu „Wörter und Sachen"; în loc de apropierea tot mai mare de etnografie ea preferă o mai strânsă legătură cu folclorul: „Pe de o parte, studiul limbei din punct de vedere estetic, pe de alta apropierea lui de folklor — din consideraţiuni ducând, prin antiteză, când la limba celor culţi, când la a celor simpli — acestea sânt, mi se pare, două directive de care filologia nu poate rămâneă streină" (p. 18).

Preocupările de natură estetică — chiar dacă acestui cuvânt nu-i împrumutăm înţelesul larg pe care i-l dă în timpul din urmă Vossler şi Spitzer, ci îl reducem, ca Densusianu, la trebuinţa claselor culte de a se exprimă mai frumos, mai „literar", decât poporul de rând — au fost prea mult neglijate în vremurile când studiile dialectale au înlănţuit aproape toată atenţia lingviştilor. E neîndoios că limba intelectualilor unei ţări, subţiată prin tre-

[1] „La linguistique est essentiellement la science des mots, des phrases, de tout le matériel concret du langage considéré dans ses rapports avec la pensée à exprimer". Millardet *RLR.* XLI, 119.

©BCU CLUJ

buinţa de a exprimă idei mai nuanţate într'o formă mai clară şi mai elegantă, merită o atenţiune deosebită[1]

Ceva mai sceptic sânt faţă de rezultatele nouă pe care lingvistul le poate dobândi dintr'o mai strânsă legătură cu folclorul. Studiul lui Tache Papahagi „O problemă de romanitate sud-ilirică" (p. 72—99) ne arată chiar pe ce pante primejdioase putem alunecă dacă ne aventurăm prea departe în direcţia aceasta. Dansurile şi portul aromân de azi nu sânt de sigur elemente din care să putem face deducţii neîndoielnice asupra întinderii populaţiei române străvechi în Peninsula Balcanică. Nimic nu e mai supus schimbului, modei, ca îmbrăcămintea omenească — astfel se explică numărul minimal de termini latini pentru părţi din îmbrăcămintea ţăranului nostru şi însăşi cuvintele streine citate de autor la pag. 86 pentru haine aromâne — şi tot astfel de supuse modei sânt dansurile. Vedem doar cum, supt ochii noştri, polca şi valsul au înlocuit în multe sate brâul şi sârba, ca să nu vorbim de „căzăceasca" şi atâtea alte jocuri, care prin însuşi numele lor indică împrumutul. Altceva e cu muzica şi cu literatura populară; în acestea se păstrează totdeauna ceva din sufletul şi firea etnică a unui popor. Spre a puteă face însă deducţii de natură paleologică din muzica aromânească, trebue studii temeinice comparative cu muzica popoarelor vecine. Ele vor arătă, probabil, afară de înrâuriri necontenite reciproce şi de influenţe din partea cântărilor bisericeşti, cât de asemănător este substratul şi amestecul etnic la toate aceste populaţiuni care azi vorbesc limbi diferite şi că nu „înfrăţirea de arme creştine aromâno-greceşti de la 1820 încoace în contra păgânismului mahomedan" (p 81) a putut produce asemănările atât de adânci între muzica Aromânilor şi Neogrecilor. Nimic nu este însă mai neindicat decât ca, în locul unor studii făcute cu toată competenţa specialistului, să alegi din descrierile unor călători streini, mai mult sau mai puţin grăbiţi, impresiile lor fugare, când ele se potrivesc cu teza ce vrei s'o aperi.

A susţine serios că în numirea (*Câmpul* sau *Calea al*) *Kesarí* — formă evident grecească — s'ar păstrà în haina-i tradiţională numele lui *Caesar* în graiul Aromânilor din Pind, cu *k* nealterat înainte de *e*, e tot atât de curios ca a vrea să dovedeşti legătura strânsă sufletească între Albanezi şi Aromâni din faptul că cei dintâi se adresează celor din urmă cu cuvântul *vla'* = frate. Dacă autorul ar fi fost mai puţin preocupat de consideraţii „etno-lingvistice" şi dacă şi-ar fi luat osteneala să deschidă

[1] „Par leur importance politique et sociale comme instruments de civilisation, par leur valeur esthétique, par leur nature même et leur constitution profonde, les langues littéraires doivent être considérées, même si on les étudie d'un point de vue purement linguistique, comme ayant beaucoup plus d'importance que les patois". „Les progrès même que font les langues littéraires au détriment des patois indiquent assez leur vitalité supérieure". Millardet în RLR. XLI, 108, 109.

©BCU CLUJ

dicţionarul albanez al lui Gustav Meyer la pag. 469, n'ar fi putut confundà pe alb. *v(ε)łà* „frate“ cu *Valah.*

Cât de uşor ar fi ca să întoarcem directorului revistei cuvintele cu care judecă Dacoromania: „spiritul critic rămâne în urma exigenţelor care se impun astăzi şi în filologia română...; vedem acceptate cu prea multă uşurinţă unele păreri... care puteau ispiti numai pe cineva de acum cincizeci de ani...“ (p. 154)! Noi ne mulţumim numai a atrage atenţia lui Tache Papahagi — pe care-l ştim din lucrări anterioare a fi un filolog talentat şi bine pregătit — că drumul folclorului şi al etno-psihologiei e mai alunecos decât cel al filologiei; cât despre direcţia revistei „Grai şi Suflet“, nu îi vom imputà lipsă de spirit critic când, în dorinţa de a deschide căi nouă de cercetare, primeşte spre publicare şi păreri mai puţin documentate.

Rostul unui director de revistă mi se pare că este înainte de toate să grupeze în jurul său o seamă de muncitori serioşi; când el a izbutit să învingă şi greutăţile materiale împreunate astăzi cu editarea unei reviste de specialitate, făcând astfel cu putinţă, mai ales cercetătorilor mai tineri, publicarea studiilor lor, mertul său e de netăgăduit. Bucuria de a vedeà că publicaţia sa deschide drumuri nouă şi pune în circulaţie idei ce pot fi fecunde, chiar când rezultatele ajunse nu sânt de tot sigure, va trebuì să fie mai mare decât gelozia de a-şi salvà buna sa reputaţie personală în faţa celor ce cred că migala critică e calitatea supremă a unui om de ştiinţă. De aceea intervenţia sa va fi mai mult cea de sfătuitor decât cea de censor.

Că censura nu este adesea nici bună, nici chiar practicabilă, o dovedeşte însaşi publicaţia lui Densusianu. N. Drăganu, discutând, în Dacoromania, apropierea făcută de Melich între *Abrud* şi grec. ὄβρυζον, a căutat să motiveze păstrarea lui *br.* Densusianu, în critica făcută acestei lucrări (p. 161) nu crede că fonetismul numirilor de localităţi ar puteà fi mai conservativ decât al cuvintelor uzuale ale limbei. Cu toate acestea, el admite la elevul său, pentru derivarea lui *Késari* din lat *Caesar* principiul citat după Vendryès că „les noms propres résistent souvent mieux que les autres aux altérations phonétiques qui résultent de changements combinatoires“, deşi tocmai în cazul lui *Caesar*, al cărui nume a devenit apelativ, probabilitatea erà mai mică, precum dovedeşte slavul *carĭ*, decât la neînţelesul ὄβρυζον.

Se pare însă că Densusianu însuşi admite posibilitatea menţinerii, la numiri de localităţi, a unui fonetism neregulat. Altminteri nu-mi pot explicà cum, în *Viaţa nouă* (XVII, p. 165 ş. u.), apropie — deşi numai în treacăt, făgăduind o revenire asupra acestei etimologii — numele *Zarandului* de iranicul *zaranya-* „aur“, cu toate că într'un element vechiu am aşteptà *ă* în loc de *a* în poziţie neaccentuată şi *ân* în loc de *an* supt accent.

Asemănările pe care Densusianu le-a descoperit între cuvinte

©BCU CLUJ

iranice şi unele vorbe româneşti şi părerea ce o are despre posibilităţile aproape nelimitate de răspândire a unor fenomene lingvistice prin păstori migratori, l-au făcut să susţină originea alană a Moţilor, iar acum în urmă să caute influenţe iranice în limbile romanice. Mărturisesc că până acum nu m'a putut convinge, căci probele aduse nu depăşesc graniţele asemănărilor fortuite care se pot găsi chiar între limbile cele mai depărtate, iar apropierile făcute nu sânt constringente, ca în cazul lui *brânză*, dintr'un tip reconstruit **birenza*, compus din prefixul *be-* sau *bi-* („care apare şi ca *pa-*, *pe-*, *be-*, *bi-*") şi un **renč-* sau **renz-* („în limbile iranice alături de *č* primitiv păstrat, găsim diferite reflexe: *š*, *ž*, *z*, etc."), cu sensul de „a apăsă, a frământă", eventual şi „a strecură, a stoarce". Cum însă după titlul „Irano-romanica" (pp. 39—71) urmează I, şi vom avea deci continuarea lui, nu anticipăm nimic. Insuşi faptul că un filolog cu atâta experienţă lingvistică ca Densusianu a putut să-şi formeze convingerea despre posibilitatea unei influenţe iranice până în Romania vestică şi că urmăreşte această problemă de ani de zile cu atâta tenacitate, ne sileşte să-l cetim cu toată atenţia. Chiar dacă n'ar izbuti să demonstreze o influenţă prin contact direct, studiile sale vor aduce o contribuţie preţioasă pentru înţelegerea cuvintelor migratoare. Ca o contribuţie pentru teza lui Densusianu poate fi considerată comunicarea făcută de G. Kisch la Muzeul Limbei Române, în care învăţatul germanist a dovedit, în limba rămăşiţelor gotice din Crimea, o seamă de cuvinte evident înrudite cu vorbe maghiare; între acestea e şi *ţapul* nostru, termin păstoresc răspândit până în Alpi[1].

Celelalte lucrări din acest volum sânt un studiu al lui Al. Rosetti despre „Lexicul lui Coresi comparat cu al Codicelui Voroneţean" (pp. 100—106), care demonstrează din nou deosebirile de graiu între regiunile nordice şi cele sudice ale Ardealului. „Graiul din Ţara Oltului" (pp. 107—139) a regretatului T. Dinu este o cercetare mai veche (1910), căreia îi lipsesc preocupările studiilor mai nouă dialectologice, dar care, prin grija cu care e făcută, aduce reale servicii filologiei române. I. A. Candrea publică (pp. 23—38) o descriere a păstoritului la Megleniţi, foarte instructivă pentru deducţiuni asupra trecutului. Se pare că „Viaţa păstorească la Megleniţi" e numai un capitol dintr'o lucrare mai

[1] Deosebirea pe care D. a auzit-o în unele părţi ale Transilvaniei între „caş" şi „brânză" (p. 68) e de dată recentă. In timpurile vechi, *caş* era de sigur şi la noi, ca astăzi la Aromâni, Megleniţi şi Istroromâni, terminul generic pentru orice fel de brânzeturi, precum dovedeşte cuvântul *câşlegi*. Mai târziu s'a numit *caş* laptele închegat, mestecat, scurs de zer şi zvântat, din care se prepară brânza. In vremurile din urmă în Ardeal (însă numai în regiunile mai influenţate de limba ungurească), mai mult pe la oraşe şi în comerţ, *brânza* traduce pe ung. *túró*, întrebuinţându-se numai pentru cea sărată (de burduf), iară *caş* redă pe ung. *sajt*, prin care se înţeleg brânzeturile mai fine (caşcaval etc.) şi cele importate.

©BCU CLUJ

mare, în care autorul nu va lipsi să aducă şi dovezile pentru cele afirmate în mod atât de peremptoriu la pag. 24 despre locul de origine al acestor Români şi conflictele lor cu Aromânii, printre care s'au aşezat ca păstori [1].

Dintre „Insemnările şi rectificările" lui Densusianu, amintim etimologia lat. *mūlus*, atestat şi ca *müllus* şi pe care îl aduce în legătură cu *mülleus* „roşu, purpuriu", presupunând şi pentru *burdus* că ar fi derivat din *burrus* „roşu" (p. 141—142) [2]. Ar fi putut adăogă că *mulleus*, chiar în sens de catâr, s'a păstrat la Aromâni şi la Sarzi (Meyer-Lübke REW. no. 5731). De la acest *mullus, -a*, spre deosebire de celelalte limbi romanice, (care pleacă de la *mūlus, -a* ib. 5742), derivă aromânescul *mulă*, megl. *mulă* şi istrorom. *mul* şi *mulę*. N'avem adecă nici o cauză să presupunem că aceste cuvinte n'ar fi de origine latină în limba noastră, numai pentru că ele se găsesc şi la popoarele încunjurătoare. *Mulă* (numai supt forma feminină) s'a păstrat şi la noi; în Valea Someşului e terminul popular pentru „catâr"; în sens figurat se întrebuinţează şi pentru un om (mare şi) bleg. Numai în acest înţeles din urmă îl întâlnim pe la Braşov şi în Banat [3].

Pentru *bârţa* sau *bârsa* plugului, D. propune (pp. 142 – 143). etimologia slavă *brdce*, *brdco*, un derivat din *berd-* cu sensul de „vârf". In timpul din urmă a arătat Jokl [4] că acest cuvânt se găseşte şi în limba albaneză, cu amândouă formele, şi-l consideră ca împrumutat la noi de la Albanezi.

Sigură mi se pare etimologia lui *pleoapă*, cu forma mai veche erà *plehupă*, iar înţelesul de „coperiş", din slav. *prehlupa* (pp. 143—147). Mă gândisem şi eu odinioară la derivarea lui *creţ* din **cirricius* (< cirrus), cu amuţirea lui *i* din silaba dintâiu ca în *creier* (p. 164), dar am părăsit-o, deoarece *rr* precedent ar fi trebuit să prefacă pe *e* în *ă*. Precum în greceşte există, alături de κίρκος „inel" o formă κρίκος, tot astfel se poate ca în latineşte, alături de corespondentul acestui cuvânt, *cĭrcus* [5], să fi existat şi o formă **crĭcus*, de la care

[1] Terminul *iuń* sau *iuiń* pentru lâna tunsă la Sâmpetru, pe care Candrea nu şi-l poate explică, ar puteà fi identic cu numele lunei „lunie", luna în care e sărbătoarea Sâmpetru.

[2] Cf. acum altă explicare la Giuglea, DR. III, 592-593.

[3] De la noi cuvântul a trecut — precum îmi atrage atenţia N. Drăganu — la Saşi: *mula* cuvânt de batjocură (G. Kisch, *Nösner Wörter u. Wendungen* p. 107) şi la Ungurii din Ardeal: *mula* „leneş" (Dr. Moldovan Gy., *Alsó fehér vármegye román népe* p. 83). In sensul de catâr e foarte întrebuinţat şi la ceilalţi Unguri (cf. Szinnyei, *M. Tsz.* I, 1490: *mulja, muja, mula*); nu ştiu dacă el a pătruns la ei din limba românească sau pe la Italieni, precum rămâne de cercetat şi dacă ung. *szamár* „măgar" le-a venit din Italia sau de la noi, căci *sămar* < *saumarius* = *sagmarius* trebue să fi existat şi la Dacoromâni — măgarul e un animal indispensabil oierilor — precum există până azi la Aromâni.

[4] Vezi recensia cărţii lui Jokl, p. 818.

[5] Despre raportul, nesigur, de înrudire sau de împrumut, al acestor două cuvinte, cf. Walde, *LEW*² 163 şi Boisacq, DELG, 458.

©BCU CLUJ

un derivat cu suf. *-eus -a, -um* ar fi dat pe *creţ, creaţă* (adjectiv şi substantiv) al nostru. Între cele două variante s'a putut uşor stabili o diferenţiare de sens: *cĭrcus* continuând să însemneze „cerc", iar **crĭcus* (**cricius*), poate supt influenţa lui *crĭspus*, să se fi specializat asupra „cerculeţelor" de păr Oricum ar fi însă, fie că originea acestui cuvânt e latină sau autohtonă şi numai înrudită cu familia greco-latină de care am vorbit mai sus, sau în sfârşit de provenienţă vechie-germană, cum pretinde Giuglea (DR. II 393 ş. u.), sigur este că el nu poate derivă din serbo-croatul *krecav* „creţ", precum credeă Cihac II 82, şi cu oarecare rezerve, Byhan (*Jahresber.* V 316), ci că, dimpotrivă cuvântul sârbesc e de origine românească, pătruns la Serbo-Croaţi împreună cu alţi termini păstoreşti (lână, oaie creaţă). In serbo-croată cuvântul e puţin întrebuinţat — terminul obicinuit fiind *kudrav* — şi e lipsit de orice familie slavă, căci apropierea lui de *kretati, krenuti* „a mişcă din loc", dată ca posibilă de Rječnik şi de Byhan (*l. c.*, care reconstrueşte un paleosl. **krętьc-av*) nu se poate admite; de fapt Berneker nici nu dă pe *krecav* supt *krętati* (SEW. 612), iar Miklosich (*Beiträge* III 251) îl consideră pe *creţ* ca obscur etimologiceşte. Originea românească a lui *krecav* sârbesc o arată şi numele propriu *Krecul*ь în faimosul document din Dečani din sec. XIV.

Franc. *lourd* e derivat din lat. **lūridus* din *lūra* „burduf, pântece" (p. 147—149) Cred mai degrabă, cu Giuglea (DR. II 821) — care a făcut mai întâiu această apropiere, motivând-o cu analogii semantice din limba sardă — că lat. *lūra* a influenţat pe *lūridus* schimbându-l în **lŭridus*.

La sfârşitul revistei găsim „Dări de seamă" şi „Indicaţii bibliografice" (pp. 150—168), datorite în cea mai mare parte directorului publicaţiei. Intre ele se face şi o critică studiului mieu despre „Legile fonologice". — Deoarece D. atinge o chestie principiară, cred că este necesară o lămurire. Am susţinut anume că, precum la subiectele vorbitoare există un simţ sintactic sau morfologic, cu ajutorul căruia în mintea lor se alcătueşte un fel de „gramatică", adecă se împarte materialul brut de limbă în categorii, tot astfel există şi un simţ fonologic. Sânt convins că simţul analitic al omului nu desparte numai propoziţia în cuvinte şi cuvintele în tulpină şi elemente derivative (prefixe, sufixe, dezinenţe), ci e capabil de abstracţiuni şi mai înalte, stabilind raporturi de dependenţă între sunetele unui cuvânt. In studiul mieu am căutat să aduc şi probe pentru acestea, arătând între altele, cu câtă uşurinţă prind unele persoane deosebirile între graiul lor şi al vreunui dialect, având putinţa să traducă, după legile fonologice recunoscute, exact rostirea lor în acel dialect. Plecând de la astfel de observaţii am încercat să-mi explic cum de anumite schimbări fonetice, devenind colective prin imitaţie, pot să se generalizeze asupra tuturor cazu-

©BCU CLUJ

rilor similare. Şi mi-am zis că: „pe vremea când *l* între vocale începeà să se pronunţe *r*, nu erà nevoie ca un individ să audă la cei din jurul său toate cuvintele limbei cu *l* intervocalic schimbat în *r* spre a le imità, ci erà de ajuns ca individul cu talent de limbă să audă câteva din ele, pentru ca să-şi dea seamă de raportul constant între cele două fapte lingvistice..., spre a generalizà rostirea adoptată asupra tuturor cazurilor similare". Densusianu nu crede în asemenea explicări, pe care le numeşte „azardate" (p. 158), ci explică bunăoară revenirea la rostirea *bine* în regiunile rotacizante „prin impunerea directă a fiecărei forme nerotacizate din alte părţi..., în legătură cu translocări de populaţie, fie că aceia care rosteau *bine* s'au risipit prin alte ţinuturi, fie că lângă sau printre ei s'au găsit de aceia care nu vorbeau cu rotacism şi au exercitat asupra lor, de la o vreme, un ascendent pentru motive, în împrejurări variind după regiuni şi rămânând să fie precizate" (p. 159). Avem dar faţă în faţă două păreri bazate pe convingeri diferite; oricine e liber să se alăture la una din ele, sau să nu creadă în nici una. Argumentele pe care le aduce însă D. împotriva părerii mele se pot respinge uşor. Fireşte că eu nu mi-am închipuit niciodată că „cei care ziceau *bire* şi-ar fi dat seama că un cuvânt slav ca *zare* nu prezentà un *r* rezultat din *n*, ca în *bire*, şi l-au lăsat neschimbat, continuând să zică *zare*, nu *zane*" (p. 158), ci acolo unde am vorbit mai întâiu despre acest lucru (*Zur Rekonstruktion des Urrumänischen* p. 41) am spus anume: „In tot cazul, desrotacizarea lui *r* a trebuit să se întâmple încă pe când vocalele precedente se pronunţau nazalizate Altfel am întâlnì şi cazuri de prefacere greşită, a unui *r* etimologic (sau a unui *r* din *l* intervocalic) în *n*. Faptul că *n* a recâştigat terenul e o dovadă că o parte a Dacoromânilor păstrase pe *n* intervocalic netrecut în *r*" [1]. Cred dar că e clar de tot: desrotacizarea nu s'a putut produce şi în cuvinte ca *zare*, fiindcă acestea se rosteau cu vocală orală înainte de *r*, deci se deosebeau de *bĩre*, rostit încă cu vocală nazală (precum dovedeşte şi grafia вѣ̃рѣ în cele mai vechi texte). Tot astfel, Densusianu obiectează la cele spuse de mine cu privire la *l* intervocalic schimbat în *r* (şi citate mai sus): „Dacă s'ar fi întâmplat astfel, ar trebui să presupunem că strămoşii noştri şi-au dat seamă că nu trebuiau să schimbe pe *l* în *r* în forme ca *filius*, să-i socotim cu alte cuvinte ca foarte subtili fonetişti" (p. 158). Dar pe vremea când *l* se prefăceà la noi în *r* în poziţia intervocalică, existà o deosebire mare între rostirea lui *filius*, care erà *fil'u* şi a lui *mola*, care erà *moła* (cf. *Conv. lit.* XXXIX, 308 ş. u.). Cum erà să se confunde cele două rostiri atât de diferite?

S. Puşcariu.

[1] Cf. aprobarea lui Meyer-Lübke a acestui punct de vedere în *Mitteilungen* p. 41.

©BCU CLUJ

G. Bogdan-Duică, *Istoria literaturii române moderne: Întâii poeți munteni* („Biblioteca Dacoromaniei" No. 1), Cluj, Ardealul 1923, pp. 318 + VIII. Prețul 80 Lei.

Biblioteca Dacoromaniei se începe cu publicarea cursurilor universitare ținute de Bogdan-Duică la Cluj în anul 1919—1920 despre întâii poeți munteni: Iancu Văcărescu, I. Eliade Rădulescu, Vasile Cârlova, Constantin Faca, Grigorie Alexandrescu, C. A. Rosetti și Cesar Boliac. Unii dintre poeții Țării-românești din întâia jumătate a veacului trecut lipsesc; între ei Barbu Paris Momuleanu, despre ale cărui poezii s'a spus atâta rău, încât autorul a scăpat o ocazie spre a reabilità pe un poet care, cu toată stângăcia lui, a avut momente de inspirație fericită și a găsit pe lira sa strune pe care contemporanii săi nu prea erau obicinuiți a le atinge.

O spun aceasta nu ca un reproș, ci ca un regret. Pentrucă știu că puțini istorici literari (mai ales când sânt și critici ai literaturei contemporane) au în aceeași măsură ca profesorul de la Cluj darul de a uità bucuriile pe care o literatură progresată și scrierile atâtor talente mari li le-au deșteptat în suflet, spre a se puteà apropià, fără ispita comparației, cu toată înțelegerea și dragostea, de începătorii literaturei culte. Dovadă e felul cum l-a înțeles pe Iancu Văcărescu — și acum începem și noi să pricepem admirația pe care i-o aduceau contemporanii — și cum l-a prezentat mai cu seamă pe Eliade Rădulescu, căruia îi dedică cea mai mare parte a cărții sale.

Această putință de a privì pe scriitorii trecutului cu ochii contemporanilor lor, nu izvorăște însă numai din simțul istoric al autorului, ci și din temeinica cunoaștere a societății și a vieții trecute. Bogdan-Duică și-a petrecut o parte mare a vieții răsfoind prin biblioteci gazete și hârtii vechi, care cuprind puțină literatură, dar multe știri lămuritoare pentru înțelegerea ei. Din ele și-a scos acea bogăție de însemnări și fișe, care-l ajută să știe atâtea lucruri care nouă ne scapă. Înainte de a judecà pe Eliade bunăoară, din cele scrise de câțiva detractori ai lui, el ne arată cine sânt acești detractori, de ce îi erau dușmani și întru cât spusele lor sânt vrednice de credință.

Studenții care vor să se prepare pentru examen din cartea aceasta, vor aveà o muncă grea, căci lumina ce o aruncă pe profilul rămas până acuma în umbră, scoaterea în relief a unor părți nebăgate în seamă din opera scriitorilor și atâtea caracterizări juste și frumoase se pierd între precizări de date meticuloase și seci. Dar pentru cel ce face studii de istorie literară, aceste cursuri de literatură sânt indispensabile, tocmai pentru bogăția de amănunte și pentru grija autorului de a determinà nu numai influențele suferite și exercitate de poeții noștri, ci și de a explicà anumite aplecări firești din structura lor fiziologică. E timpul și la noi ca imaginea ce ne-o facem despre poeții noștri

©BCU CLUJ

vechi să nu se mai întemeieze pe cele câteva biografii şi aprecieri sentimentale, scrise, mai mult ca bucăţi literare, de scriitorii epocei romantice, ci pe studii critice, care nu neglijază nici cercetarea până în cele mai mici amănunte a datelor biografice şi bibliografice.

Dar dacă acest volum nu este — şi probabil nici cele anunţate ce vor urmà nu vor fi — manualul pe care studenţii noştri îl aşteaptă, el pune studenţilor o mulţime de probleme de metodologie literară; dacă interesul autorului pentru chestiuni de detaliu, de a căror însemnătate e atât de convins, dacă preocupările sale în continuă evoluţie, predilecţia sa pentru tratarea monografică şi fragmentară a subiectului, şi stilul său pronunţat personal fac ca această carte să nu fie o sinteză a literaturii noastre, ea este lucrarea pregătitoare indispensabilă pentru cel ce va încercà să ne dea această lucrare de sinteză.

Sextil Puşcariu.

Dr. Nicolae Tcaciuc, *Istoria literaturii române.* Cernăuţi, Cooperativa de editură, 1923. Pp. 32. Preţul 12 Lei.

Broşura de faţă voeşte să dea corpului didactic minoritar, în vederea examenelor, o scurtă schiţă de istoria literaturii române. Izbutind să scoată la iveală părţile esenţiale în desvoltarea literaturii noastre şi să fixeze în câteva cuvinte partea de contribuţie ce o aduc scriitorii noştri mai însemnaţi, până în zilele noastre, autorul a alcătuit o carte care se citeşte uşor şi cu folos. Ici şi colo întâlnim şi păreri nouă; între acestea e ideea că întâile traduceri româneşti ale cărţilor bisericeşti s'ar fi făcut — de Grigore Ţamblac sau de discipoli de ai lui — pe vremea lui Alexandru cel Bun „sub influenţa patriarhiei greceşti, care va fi crezut că izolând biserica moldovenească de bisericile slave de prinprejur, o va puteà ţineà mai uşor sub ierarhia ei“ (p. 9). Ipoteza aceasta, care admite că patriarhului grecesc — chiar dacă ar fi avut el intenţiile ce i se atribue — i ar fi putut trece prin gând să întrebuinţeze, în sec. XV, ca limbă bisericească, alta decât una din cele patru limbi recunoscute în biserică, mi se pare neverosimilă.

S. P.

Vittorio Ferruccio Borri, *I Romeni d'Istria e il comune romeno di Val D'Arsa* (Estras din Bollettino della Reale Società Geografica Italiana, fasc. IX–X, 1922), Roma, pp. 8.

Autorul vorbeşte compatrioţilor săi despre Românii din Istria, într'o expunere scurtă, dar cuprinzătoare, care dovedeşte cât este de bine informat, şi cu o căldură care îi face onoare. Aflăm din acest articolaş că, graţie mai cu seamă străduinţelor Comisarului civil din Pisino, Cavalerul Dr. Ed. Galli şi ale lui Andreiu Glavina, Istroromânul adus pe vremuri de regre-

©BCU CLUJ

tatul Th. Burada la noi, unde s'a pregătit pentru apostolatul său de astăzi, Giunta provincială istriană a cerut încă din Aprilie 1922 să se creeze din cele şapte sate istriene Susgnevizza, Grobenico, Lettai, Gradigne, Briani (Berdo), Sucodru (Frassineto) şi Villanova (Nosolo) un cerc administrativ al „Comunelor din Val d'Arsa". Din cauza depărtării, Jeiăni, singura comună istroromână aşezată la miazănoapte de Monte Maggiore, nu poate fi adăogată la acest cerc, dar se va face şi acolo o expoziţură a şcoalei româneşti din Susgnevizza. Autorul încheie frumosul său articol cu dorinţa ca să li se dea acestor Români, salvaţi acum de slavizarea la care erau expuşi, şi preoţi ieşiţi din mijlocul lor.

S. P.

Iorgu Iordan, *Lateinisches cĭ un tĭ im Süditalienischen* (Extras din Zeitschrift für romanische Philologie XLII, pp. 516—560 şi 641—685).

Reflexele lui *t* şi *c* latin urmat de *į* sânt diferite în Italia. Iordan le urmăreşte în dialectele meridionale pe baza unui material bogat, cules din studii şi dicţionare dialectale. Concluziile la care ajunge sânt aceleaşi cu cele arătate de Meyer-Lübke şi de mine în lucrarea mea de abilitare şi adecă că *t* şi *c* înainte de *į* s'au confundat în latina vulgară şi au dat în Italia de sud *zz*. Formele cu *čč* autorul le crede importate din limba literară, aducând argumente convingătoare (cu deosebire la pp. 531, 650, 657, 659) şi înlăturând părerea lui Salvioni şi mai ales a lui Merlo, după care *zz* ar fi rezultatul lui *tį*, iar *čč* al lui *cį*. Observările sale despre felul cum rostirea literară poate influenţă un dialect, sânt deosebit de interesante (cf. pp. 528 ş. u.).

Lucrarea filologului român are însuşiri remarcabile. Problema este atacată fără idei preconcepute; autorul îşi formează convingerea abiă în urma unei documentări bogate, care-i dă siguranţă. Cu timpul desigur va izbuti să-şi expună părerile mai concentrat şi fără repeţiri. In cazul de faţă ar fi fost de interes lingvistic o verificare la faţa locului a penetraţiei rostirei literare în popor — dar cine mai pune la dispoziţia filologilor mijloacele materiale spre a urmări pe teren deducerile făcute în camera de studiu?

La sfârşitul lucrării Iordan emite părerea că refexele lui *t* şi *c* + *į* au trebuit să fie aceleaşi, ca în dialectele meridionale, în întreaga Italie şi că *č* s'a desvoltat din *ts*, în parte supt influenţa limbei latine în cetirea italiană. Autorul însuşi accentuează că emite această părere numai ca o ipoteză; fără o urmărire a chestiunii în amănunte, ea nu va convinge pe cei ce au ajuns la alte convingeri. In orice caz, din punct de vedere fonetic, se poate admite tot atât de bine că *ts* s'a prefăcut în *č* sau că *č* a devenit în *ts*, sau că amândouă s'au desvoltat din acelaşi studiu anterior (*t'* sau *t'ś*). Se ştie că unii dintre filologii noştri, precum O. Densusianu, admit că *ţ* aromânesc în *ţine* „cine" etc.

©BCU CLUJ

derivă din *č* (invocând ca argument pe arom. *şoareţe*); prefacerea lui *č* în *ţ* (nu numai în cazuri ca *ţire* „cine", ci şi în *ţitor* „fecior" şi în împrumuturi streine ca *mâţkę* < croat. *mačka*) o putem constată la o mare parte din Istroromâni (deodată cu rostirea lui *ş* ca *s*), unde reflexele lui *ţi* şi *ki* nu sânt aşa simple cum i le-a comunicat Philippide lui Iordan (p. 678).

In general am fi preferit dacă Iordan, vorbind despre sunetele ce au rezultat în româneşte din *ci* şi *ki* ne-ar fi spus părerea sa personală în loc s'o reproducă pe cea a dascălului său. Astfel n'am fi văzut punându-se alături, ca exemplu de *t* + *i*, **fetiolus* şi *altiare*, cu *catĕllus*. Că Philippide confundă două stadii de limbă diferite cronologiceşte (pe *i* din i + voc. latin şi pe *i* din *ie* rezultând din ĕ accentuat) ştiam de mult; greşala aceasta nu trebuia s'o repete Iordan, care la pag. 522 face lui Gartner tocmai obiecţiunea că nu distinge pe *ci* + voc. de *ce*, *ci* Intr'adevăr, Iordan accentuiază în diferite rânduri, citând pe Schuchardt şi Seelmann în sprijinul său (p. 521), că *ţi* şi *ki* se confundaseră în acelaşi sunet încă în sec II. Pe timpul acesta ĕ latinesc, chiar dacă am admite că diftongarea lui în anumite condiţii e latină vulgară, nu cuprindeà un *i*. Dacă *ţi* şi *tĕ* dau une-ori în româneşte acelaşi rezultat (*căţel* cu *înălţà*), apoi *ci* şi *cĕ* sânt deosebite până azi la Dacoromâni (*porcĕllus* > *purcel*, dar *brachiale* > *brăţară*).

Studiind dialectele italiene, Iordan face uneori asemănări interesante cu limba română, precum: tarentinul *'nazzejare* < *in* + *altiare* are sensul de „a legănà", ceea ce ar întări etimologia dată de mine cuvântului *legănà* (p. 535); — calabr. *ndirizzarsi* însemnează „a se îndreptà" (despre vreme); l. crede că trebue să plecăm de la expresia *bolnavul se îndreaptă* (propriu: stă drept, nu mai zace), care ajungând a însemnà „se face bine", a atras după sine pe *vremea se îndreaptă* „se face bună" (p. 538): — cu *curte* (*boierească*) „casă de boier" se aseamănă abruzz. *palazze:* cosi, per rispetto, i contadini chiamano la casa abitata da un signore; — cu ital. *boccia* şi *bozza*, pe care le crede de aceeaşi origine (obscură), aseamănă l. cu drept cuvânt, pe *boţ* al nostru (cf. şi *Dicţ. Acad.*); cred însă că de acesta trebue despărţit *boace* şi *bocoaie*, jocuri de copii cu pietre rotunde (p. 559); — cu abruzz. *cacajje* „balbuziente" se aseamănă rom. *câcâit* (p. 560); — pe *căciulă* îl aseamănă cu obscurul *cacciottu* „capello basso per uomo; specie di focacciuola" din Sicilia (cu variante şi derivate p. 651); — *a se răzbunà* (despre vreme) e asemănat cu vastezul *sbunazzà* „rabbonacciare (del tempo)" (p. 663).

S. Puşcariu.

©BCU CLUJ

H. Jarník, *Románské etymologie* (Extras din „Časopis pro moderni filologii a literatury", IX—1922/23 — p. 56—59).

H. Jarník propune trei etimologii româneşti. Mai întâiu, pentru *solz*, el revine la o idee a lui Hasdeu (Cuv. din bătr. I 302), care-l derivă din lat. *solidus, -a, -um*, cu modificarea însă că pleacă de la acelaşi *sol(i)dus* care a dat şi pe ital. *soldo*, franc. *sou*, deci de la înţelesul de „ban". Forma *solz*, e refăcută din plur. *solzi*. Tot astfel a explicat la 1914 cuvântul regretatul D. Puşchilă (*Molitvelnicul lui Dosofteiu*, pp. 33—34), care mai aduce în sprijinul latinităţii cuvântului faptul că la Dosofteiu e scris cu *dz* şi care mai citează analogia lui „banii peştelui" = solzii peştelui, expresie întrebuinţată în Transilvania. Etimologia aceasta o putem considerà definitivă. — Pe *urloiu* „horn" îl crede metatezat din **ulroiu*, şi-l derivă din *ollula*. Pentru metateza grupei grea de pronunţat *lr* în *rl* s'ar puteà cità istrorom. *serlę fâţe* < *se-l rę f.* Precum am arătat însă în Dicţionarul Academiei (supt cuvântul *horn*), acest *urloiu* are, în românește, variantele *horloiu* şi chiar *hornoiu*, care dovedesc că avem a face cu un derivat în *-oiu* din *horn*, cf. DR. I, 324 — In sfârşit pe *zimţi* îl derivă din slavul зжвыцн „dinţişori", cu amuţirea lui ъ ca în *Neamţ* şi cu dispariţia lui *b* din **zimbţi*. Asupra acestui cuvânt e a se vedeà acuma cele spuse de C. Lacea în acest volum. **S. Puşcariu.**

I. Şiadbei, *Alexandru Labrior* (Extras din „Viaţa românească"). Iaşi [1923]. Pp. 28.

Acest articol comemorativ, scris de cel mai tânăr între filologii ieşeni, cu prilejul împlinirii a patruzeci de ani de la moartea lui Alexandru Lambrior († 20 Septemvrie 1883), este înainte de toate o faptă frumoasă; priceperea cu care e scris şi sentimentul de discretă dar adâncă admiraţie cu care autorul se apropie de figura marelui dispărut, îi fac cinste. Generaţia nouă, pentru care Lambrior e doar un nume, cetit în vreo Istorie a literaturii la capitolul „Junimea" sau în vreun manual de filologie la „bibliografie", va înţelege de ce Junimea de la Iaşi ţineà atât de mult la cel ce erà un tăiător de drumuri în specialitatea sa şi reprezantul direcţiei nouă, care se impusese în Apus în studiul limbilor. Filologii tineri vor aflà că multe din ceea ce azi li se pare de-sine-înţeles au fost scoase la iveală întâia oară de Lambrior[1],

[1] In *DR.* I, 436 am relevat că, după cele arătate de curând de J. Jud într'o scriere despre terminii creştineşti târzii introduşi în regiunile periferice ale Imperiului roman, se lămureşte raportul lui *sâmbătă* cu **sambata* latin şi deci că vorba noastră nu poate derivà din paleosl. *sąbota* (cf. şi *DR.* I, 410). Prin bibliografia citată la acel loc am voit să indic în acelaşi timp că chestiunea formală şi a răspândirii geografice a mai fost tratată şi de alţii înainte. Şiadbei revendică acum prioritatea acestei etimologii pentru Lambrior. Pe nedrept însă, căci înaintea lui o spusese Mussafia, *Zur rumänischen Vokalisation*, în 1868, tocmai în legătură cu soarta lui *a* în poziţie nazală.

©BCU CLUJ

care, deşi preocupat, ca toţi contemporanii săi, în primul rând de aflarea legilor fonologice, „puneà ştiinţei viitorului încă o sarcină, aceea a formulării legilor semantice". **S. P.**

Carlo Tagliavini, *Grammatica della Lingua Rumeña.* Metodo Gaspey-Otto-Sauer. Bologna — Heidelberg, Groos, 1923. Pp. 410 + XX.

Nu cunosc o gramatică a limbei române pentru streini mai bună decât aceasta. E uimitor cum autorul ei, fără să fi trăit între noi, a pătruns atât de adânc în spiritul limbei noastre.

O introducere scurtă dă noţiuni elementare asupra întinderii limbei române, dialectele ei, locul ce-l ocupă între limbile surori şi influenţele streine ce le-a suferit. In notele din subsol găsim bibliografia necesară, care dovedeşte că Tagliavini cunoaşte toate operele importante filologice şi e la curent cu cercetările cele mai nouă.

În partea primă se vorbeşte despre alfabet, pronunţare şi ortografie şi apoi se dau regulele fonologice care au o repercusiune atât de mare asupra morfologiei române. Urmează, în partea a doua, morfologia şi derivaţiunea Capitolele cele mai grele: formarea plurarului, pronumele, prepoziţiile şi conjuncţiile sânt tratate cu deosebită grijă. Bucăţile de lectură sânt alese astfel, ca elevul să cunoască poporul românesc, ţara, trecutul şi viaţa lui culturală (Târgu-Jiu, Revoluţia din 1821, Introducere la Istoria literaturii române, Istoriografia română, O călătorie de la Bucureşti la Iaşi înainte de 1848, La înmormântarea lui V. Alecsandri, Ardealul). Partea a treia şi cea din urmă tratează sintaxa (frazeologia); ca lectură se dă Alexandru Lăpuşneanu, Cum am învăţat româneşte de C. Negruzzi şi Hagi Tudose de Delavrancea. Cele două lecţiuni din urmă sânt rezervate idiotismelor şi învăţării chirilicelor. Un glosar român-italian şi italian-român completează acest manual lucrat cu deosebită pricepere şi plin de observaţiuni fine, pe care şi un Român le va ceti cu folos. Pentru controlul bucăţilor de tradus în româneşte şi italieneşte a apărut şi „cheia" necesară *(Chiave della Grammatica rumena di Tagliavini* pp. 92). **Sextil Puşcariu.**

Carlo Tagliavini, *Card. Giuseppe Mezzofanti: Discorso sulla lingua valacca.* (Extras din „L'Archiginnasio", anul XVIII, No. 4—6). Bologna, Cooperativa Tipografica Azzoguidi, 1923 Pp. 10.

Carlo Tagliavini publică, cu o scurtă introducere despre cardinalul de mai târziu Giuseppe Mezzofanti, discursul ţinut de acesta în 13 Iulie 1815 despre limba română, pe care o cunoşteà şi o preţuià. Romanitatea limbei noastre erà pentru celebrul poliglot mai presus de orice îndoială; părerile de amănunt asupra deteriorărilor sufferite de ea supt influenţă slavă („ilirică") şi „gotică", deşi învechite, sânt interesante. Deosebit de preţioasă e însă pentru noi simpatia lui caldă pentru graiul şi originea poporului nostru. **S. P.**

©BCU CLUJ

Alfredo Trombetti, *Elementi di Glottologia,* Bologna, N. Zanichelli 1923 (pp. VI + 755).

Il recensire degnamente quest'eruditissima e preziosa sintesi del glottologo dell'Ateneo bolognese richiederebbe molte e molte pagine, quasi un nuovo libro, e per di più una conoscenza profonda e dettagliata di tutti i gruppi linguistici. Forse nessuno è in grado di far questo e bisognerà appellarci agli specialisti perchè esprimano i loro giudizî sulle trattazioni dei singoli gruppi.

A me, quale modesto cultore della glottologia generale è solo permesso un cenno descrittivo, un piccolo rendiconto di quest'opera ch'è impossibile riassumere.

In altra parte di questo stesso volume della *Dacoromania* (pp. 515—522) ho avuto occasione, a proposito della questione specifica della posposizione dell'articolo, di dimostrare che, per potere intendere un fenomeno linguistico nella sua vera essenza e per poterne cogliere la vera realtà, è assolutamente necessario estendere la propria indagine a tutti i gruppi linguistici esistenti e usare di tutto il materiale a nostra disposizione. Il voler spiegare i „perchè" di questo o di quel processo fonetico o morfologico indoeuropeo non trascendendo gli strettissimi limiti della linguistica indoeuropea è assolutamente antiscientifico. Un esempio può essere l'apofonia vocalica su cui tanto si è scritto; un altro esempio di minore importanza la posposizione dell'articolo di cui ci siamo occupati a pag 515—522.

Questo volume del Trombetti si può dire sia il primo vero trattato scientifico moderno di glottologia generale. Il monumentale *Grundriss der Sprachwissenschaft* (Wien, 1877 segg.) di Federico Müller, oltre ad essere invecchiato assai è prevalentemente descrittivo, il manuale di Trombetti è invece prevalentemente comparativo.

Noi vorremmo che i glottologi specialisti dei singoli gruppi prescindessero asssolutamente della monogenesi del linguaggio che pure si trova a suprema conclusione di questo lavoro come dei precedenti del Trombetti, per esaminare con serenità di spirito le interessanti comparazioni fonetiche, morfologiche e lessicali che troviamo in abbondanza ad ogni pagina.

Nella prefazione il T. fa la storia della sua attività glottologica, troppo nota perchè io abbia bisogno di parlarne qui. Ricorderò solo che ai primi lavori sulle „Relazioni delle lingue caucasiche con le lingue camitosemitiche e con altri gruppi linguistici" (Giornale della Società Asiatica Italiana XV—XVI, 1902 - 1903) seguì l'opera sui „Nessi genealogici fra le lingue del mondo antico", libro universalmente noto, che dette motivo purtroppo ad alcune critiche ingiuste alle quali il T. rispose in „Come si fa la critica d'un libro" (1907). Io desidero insistere solo sull'enorme importanza dei Saggi glottologici del T. stesso pubblicati in varie puntate nelle „Memorie della R. Accademia delle Scienze dell' Istituto di Bologna, Classe di Scienze Mo-

©BCU CLUJ

rali" (I—I pronomi personali, 1908; II—I numerali, 1913; III—Saggi lessicali, 1920); in essi si contiene un materiale linguistico enorme che dovrebbe esser consultato da tutti i glottologi ed è un vero peccato che, anche per il luogo stesso in cui dette memorie sono state pubblicate, siano accessibili solo a pochi specialisti.

La prima parte di questo volume di Elementi (elementi, non libro elementare, fa notare ben a proposito l'egregio A.) è una ricca Introduzione (pp. 1—315). L' A. definisce la glottologia come „la storia del linguaggio umano nella sua totalità, dalle origini ai tempi attuali, attraverso la sua meravigliosa evoluzione nel tempo e nello spazio". A questo proposito ci permettiamo di far notare che con „storia" il T. vuole comprendere ogni analisi del linguaggio e che quindi cade di per sè l'emendamento proposto in *Dacoromania* II, 765, nota.

A nostro parere ben a ragione T. riconosce alla glottologia anche un più alto scopo che non è fine a sè stesso ma „un mezzo per lo studio dell'umanità nel suo sviluppo parallelo a quello del linguaggio orale articolato" (pag. 292) e neppure io so dar ragione allo Schuchardt che vuole a sommo scopo della glottologia la formazione di una chiara idea della origine del linguaggio (*Sprachverwandtschaft*, in Sitzungsber. d. preuss. Ak. d. Wiss. 1917) benchè d'altro canto, io non creda neppure come molti glottologi (p. es. Vendryès, *Le langage*, Paris 1921, p. 6) che l'origine del linguaggio esorbiti dalla glottologia di cui credo anzi formi uno dei più interessanti problemi conclusivi. Riferiamo poi qui la classificazione delle lingue del globo che, a nostro avviso è un modello di semplicità e di precisione: il T. distingue due rami: *a*) Ramo australe e *b*) ramo boreale che rispettivamente si dividono: *a*) 1. Gruppo Bantu-Sudanese (è merito del T. d'aver finalmente congiunto al Bantu le lingue della zona media africana che Westerman teneva separate), 2. Camito-Semitico, 3. Dravidico-Australiano, 4. Munda-Polinesiaco; *b*) 5. Caucasico, 6. Indoeuropeo, 7. Uralo-Altaico, 8. Indocinese, 9. Lingue indigene delle due Americhe.

Interessantissima è la trattazione dei singoli gruppi (pag. 19—189) e dei rapporti che intercorrono fra l'uno e l'altro. Nel rimanente della Introduzione si trattano altri problemi generali di grande interesse come p. es. il fenomeno della polarità (235), la forma passiva del verbo e il così detto verbo possessivo, teorie contro le quali il T. combatte con ampiezza di trattazione e abbondanza d'argomenti.

Di speciale importanza il capitolo „Glottologia e Antropologia" (pag. 292 e segg.) dove i confini fra le due scienze e la concordanza dei risultati son tracciati con grande chiarezza e semplicità.

La trattazione della fonetica (317—610) è distinta in due parti: Fonologia speciale con esame dei singoli gruppi, e fono-

©BCU CLUJ

logia generale ove si trattano quei fenomeni che sono comuni a tutti o a quasi tutti i gruppi linguistici, come la nasalizzazione, la palatalizzazione, la labializzazione ecc. La parte morfologica (611—748) è trattata pure con ampiezza; con molta ragione il T. dà gran valore alla morfologia, contrariamente a quanto purtroppo alcuni linguisti moderni tendono oggi, curando eccessivamente la fonetica a scapito della scienza delle forme

È ozioso dire che questo volume è indispensabile ai comparativisti di ogni gruppo e che potrà far variare molte idee sulla natura di certi fatti linguistici i quali, per trovarsi solo in certe lingue d'una famiglia avevan dato origine alle più assurde ipotesi.

All'importanza della glottologia generale già da noi accentuata, alcuni sollevano eccezioni. Si sente p. es. dire che prima di conoscere gli altri gruppi è necessario saper a perfezione i nostri; idea assurda: nessun geografo studierebbe più l'Africa o l'America prima di conoscer perfettamente tutte le steppe della Russia!

È necessario rompere anche nella linguistica questi stretti confini nè è più permesso scrivere a imitazione degli antichi geografi, sulle carte rappresentanti le zone non indoeuropee o semitiche: „Hic sunt leones" e arrestarsi nell'indagine scientifica. Chiudendo questo nostro cenno ricorderemo come segua il libro del T. una bella carta linguistica (che necessariamente, nonostante le cure non può essere perfettamente sincrona). Quello che si può lamentare è la mancanza di indicazioni bibliografiche che sarebbero tanto utili in un campo così vasto, non perchè esse servissero da sigillum veri, ma per aiuto agli studiosi.

Bologna, Novembre 1923. **Carlo Tagliavini.**

Gudmund Schütte, *Ptolemy's Maps of northern Europe*, a reconstruction of the prototypes (publicată de „Societatea Regală Daneză de Geografie"), Copenhaga [1917], pp. 150 + XXXIV.

Proiectată în 1911, ca o lucrare privitoare la geografia daneză din punct de vedere etnic, această operă apare în forma actuală, cu cadrul lărgit, spre a îmbrăţişa geografia ptolemeică a întregii Europe septentrionale.

Cunoştinţele moderne asupra Nordului barbar al continentului nostru în epoca clasică se bazează, în esenţă, pe Geografia lui Ptolemeu şi pe „Germania" lui Tacit. De fapt, însă, cum observă autorul, descripţia ptolemeică a Europei nordice e o „terra incognita".

Această lacună îşi propune să o repare d. S.

O împrejurare norocoasă: descoperirea unui manuscript, Urbinas 82, care conservă atlasul ptolemeic într'o stare excelentă şi are — după părerea celor mai reputaţi experţi în materie, ca prof. Jos. Fischer, — o autoritate precumpănitoare asupra

©BCU CLUJ

tuturor celorlalte mss. existente ale operei geografului antic, i-a procurat autorului baza solidă, necesară cercetării.

După o scurtă privire asupra problemei manuscriptelor ptolemeice (pp. 1—10), a precursorilor (Marinus, predecesorul imediat) şi succesorilor lui Ptolemeu (pp. 10—15), se insistă asupra lecturii greşite a formelor latine şi numelor barbare, propunându-se ca „cheie" de interpretare a acestor din urmă, „mediul", adecă, nu izolarea fenomenului, identificarea fragmentară, care nu duce la nimic sigur, ci sinteza întregului complex de criterii (lingvistic, literar etc.), cu perspectiva întregului „câmp de ruine" care e geografia ptolemeică ajunsă până la noi (v. în special p. 20 şi urm.). Cu aceasta, preliminariile propriu-zise încetează şi autorul intră în cercetarea minuţioasă a diferitelor „cazuri" speciale, descurcând, din haosul coruptelelor, formele genuine, „reale".

Ar fi inoportun a-l urmări pas cu pas, în această operă de „expurgare". Putem spune numai, că, dacă o bună parte din rezultatele d-lui S. sânt cu totul convingătoare sau evidente, multe rămân contestabile (aşa, unele identificări cu localităţi franceze, care vin în conflict cu concluziile unor specialişti ca Gröhler şi Longnon) ori deadreptul inadmisibile (cum e cazul localităţilor antice *Frateria* şi *Arkinna*, identificate, la p. 79. n. 1 şi pp. 95—6, cu rom. *Frăteşti* şi *Arcan*).

Direct interesantă pentru noi ar fi, de sigur, partea relativă la Dacia Ptolemeică (p. 77 şi urm.), înţelegând prin aceasta unitatea geografică, distinctă, a teritoriului cuprins între Carpaţi, cursul inferior al Dunării şi Prut. Chestiunea amalgamării prototipelor ptolemeice e reluată *ad-hoc* şi în comparaţie cu Tabula Peutingeriana, ajungându-se la concluzia că harta ptolemeică a Daciei şi Tabula sânt două descendente coordinate ale unei mari hărţi originale, în care se amalgamau trei serii de prototipe şi ale cărei particularităţi le reflectă, individual şi parţial, aceste descendente. Procedând, apoi, la studiarea itinerariilor, autorul adauge la identificările, imposibile, relevate mai sus, altele, tot atât de neplauzibile, ale d-sale sau ale altora (*Netindava* = *Nedeia* sau *Tiason* = *Teascul* ale lui C. Müller), pe lângă multele cunoscute şi aşa-zicând consacrate. *Karsidava* (p. 95), în Tabula: „Calidava", e un element util, din punct de vedere etimologic, pentru explicarea lat. *Carsium* (v. şi Tomaschek, II[2], p. 84) şi a reflexului său românesc probabil, *Hârşova*[1]. — Relevăm, în special,

[1] E important de remarcat, că echivalentul din unele prototipe al acestui *Karsidava*, anume Καρροδοῦνον, e o formaţiune patent celtică: de aceeaşi părere e şi Max Vasmer, *Osteuropäische Ortsnamen*, în „Acta et commentationes Universitatis Dorpatensis" I (1921), p. 9. — In legătură cu etimologia numelui antic al Silistrei (*Durostorum*), notăm aici părerea lui A. Longnon (*Les noms de lieu de la France*, I, Paris 1920, p. 35), care socoate pe *duros* ca un element celtic, având ca sens secundar pe acela de „forteresse", al lui *dunos*, dar, la origine, fiind un adiectiv echivalent cu lat. *durus* (cf. fr. *fort*, *forteresse* însuşi, din lat. *fortis* „brave").

©BCU CLUJ

conjectura d-lui S. privitoare la DACPETOPORIANI-LOCIVE'REGI din Tabula Peutingeriana = *loci VI regi(s) Dac(i) Petoporiani*[1], „cele 6 locuri ale regelui dac Petoporus": scindarea s'ar explică prin aceea, că autorul Tabulei a luat aceste cuvinte ca două nume de triburi, aşezându-le jumătate la Sudul Dunării („Hostia fl. Danubii") şi jumătatea la N.-E. de Carpaţi (p. 82); iar interpretarea face aluzie la faptul istoric al refugierii pe teritoriul roman, către sfârşitul sec. al II-lea d. Chr., a regelui *Pieporus*, atestat ca atare într'o inscripţie din Muratori (1039,3): „D. M. Ziai Tiati fil. Dacae uxori Piepori regis Coisstobocensis Natoporus et Drilgisa aviae cariss. b. m. fecer." (v. Appendix, p. 143, unde ptolemeicul *Piroboridava*, reşedinţa regelui Costobocilor din Dacia, este socotit ca = **Piroporidava* s. **Pitoporidava*).

Ultimele pagini ale interesantei lucrări (144—50) cuprind o bună bibliografie ptolemeică, întregind pe aceea a lui Heeren, care se opreà la 1837[2].

Cele 31 de figuri (planşe, crochiuri) ce urmează sânt foarte binevenite, pentru a înlesni urmărirea discuţiunilor din text.

V. Bogrea.

J. Gilliéron, *Pathologie et thérapeutique verbales*, Paris 1921.

Supt această etichetă de clinică (de πάθη τῆς φωνῆς vorbiau, de altfel, şi anticii), autorul întruneşte un numar de şase studii lingvistice, dintre care primul se ocupă de forma dial. *au lombre*, al 2-lea şi al 3-lea de *abeille* („*Essette-mouchette* dans l'est du domaine gallo-romain" şi „La diminutivité d' *abeille* et d'*oiseau*"), al 4-lea şi al 5-lea de oarecare iluzii fonetice şi etimologice („Hypnotisme phonétique en Suisse" şi „Fantasmagorie etymologique"), iar ultimul, prin contrast, de „Réalités étymologiques" (p. 124 sqq.).

D. G. protestează „contra fonetiştilor, cari au considerat totdeauna limba franceză ca pe un copil la doica latină (comme une enfant en nourrice chez le latin)", pe când d-sa îl consideră ca pe unul ce şi-a dobândit de mult dreptul de a reclamà socoteala mesei (p. 14) şi „avec sa présomption habituelle" (p. 39),

[1] P. *Dac(i) Petoporiani*, v. şi Tomaschek, *Die alten Traker*: I, p. 108.

[2] Observăm totuşi lipsa lucrărilor recente ale lui Konrad Miller: *Itineraria Romana*, Römische Reisewege an der Hand der Tabula Peutingeriana dargestellt, şi *Die Peutingersche Tafel oder Weltkarte des Castorius*, ambele Stuttgart 1916, cum şi a disertaţiei lui Hans Gross: *Zur Entstehungsgeschichte der Tabula Peutingeriana*, Berlin 1913, — foarte pe larg recensate de W. Kubitschek, în „Göttingische gelehrte Anzeigen" din 1917, pp. 1—117. — Pentru nesiguranţele autorilor, în speciai ale lui Pliniu, în materie de toponimie, v. acum Allen B. West, *Notes on the multiplication of cities in ancient geography*, în „Classical Philology", XVIII [1923], pp. 43—67, şi V. Pârvan, *Note di geografia antica*, în „Riv. di filologia e di istruzione classica", n. s., I [1923], p. 333 sqq.

©BCU CLUJ

își expune, adesea în forma vioaie a dialogului fictiv sau diatribei, vederile-i pline de originalitate și deschizătoare de noi perspective.

Au lombre = à l'hombre (s'assoir à l'hombre) ilustrează puterea analogică a lui *au* răspunzând la întrebarea *où* și *quand* (p. 1). Se citează deși mai târziu decât ne-am fi așteptat și cam strategic (p. 26), și *au lierre* (cf. vr. *istacti*, rom. *omidă* față cu etyma ngr.), iar, în legătură cu *lendemain* (p. 6, cf. rom. *nămiezul, amiaza*, cum și *Lisca bianca = l'isca bianca* [insulă din arhipel. Liparelor], *l'ille* = Lille [cf. și Ischl]), cumulativul *au jour d'aujourd'hui* (cf. *jusqu'à aujourd'hui*) = *au jour d(e) au jour d(e) hui* (p 11), pentru care se poate compară corespondentul rom. *în ziua de astăzi* s. *azi* (în rom. *amiaz, amiază, amiazi*, din *amiazăzi*, — ca: *miază-noapte, miază-coastă, miezii-păresimi* — avem, în schimb, o reducere; cf. alb. *mjezdita*, lat. *meridies* = **medidies*, gr. μεσημβρία = μέση ἡμέρα)[1]. In treacăt, se aruncă o săgeată celor ce explică schimbarea genului în *le nuit* (din *la nuit*) prin influența lui *jour*: „*le soleil* masculinise-t-il *la lune?*" (p. 3). Obiecțiunea e valabilă și pentru explicarea femininizării (sporadice) a lat. *dies* prin analogia lui *nox* (asupra acestei ipoteze și altora, v. în special „Glotta").

Pentru posibilitatea unei forme dial. *mouche d'abeilles* = abeille, contestată de G. (p. 50, n. 2), ne gândim la un rom. *vită de cal* = cal.

Magistrală, elucidarea relațiunii dintre *jeuneau*, „essaim d'abeilles", *jeune*, „oiseau", și *oiseleur*, „agriculteur" (p. 53 și urm., al 3-lea studiu).

Din studiul al 4-lea (p. 66 sqq.), care e, în mare parte, o polemică cu dd. Jaberg, Gauchat și Jeanjacquet, reținem în deosebi nota 1 de la p. 74, unde, pornind de la *„Une langue qui s'en va"* a regretatului Cornu (e vorba de limba romandă), autorul face un mișcător necrolog al acestuia. Spre a evidenția ridicolul căutătorilor de prototipe latine cu orice preț, d. G. reeditează (p. 92), à propos de *pommette* = pomme de terre, în lorenă și valaisan, gluma cu *gendarme à cheval* = lat. *gentem de armis ad caballum* de la p. 63[2], respingând astfel credința în latinitatea formațiunii respective: e tema penultimului articol.

Ultimul se ocupă de *hôtel, maison* = cuisine (p. 123 și urm.), pentru care paralelismul ngr. σπίτι (τὸ) = *hospitium*, pe de o

[1] Forma *din zi de dimineață* e, mai curând, o et. pop. (cu *zi* din *dis* s. *des de dimineață*, vechiu *dins-de-dimineață*, cum arată simetricul arhaic *dins(ă)-de-noapte* (Miron Costin, în Kogălniceanu², I, 259). — Pentru *amiază*, cf. și la *aprânzul cel mare* (rev. „Ion Creangă" (IV, 94), poate și *achindie* (deși un *echindi* există).

[2] In același gen, v. Krumbacher, *Populäre Aufsätze*.

©BCU CLUJ

parte, şi rus. *izba*, vrus. *istuba* = germ. *stube*, identic cu fr. *étuve*, propriu: „camera de baie, tepidarium“, pe de alta, ar fi fost indicat (cf. şi rom. *magherniţă*, „casă proastă, dărăpănată“, propriu: „bucătărie“, „oficina *magherului*“ = μάγειρος: şi în trad. vr. a lui Herodot, ed. N. Iorga, p. 531).

V. Bogrea.

J. Gilliéron, *Les étymologies des étymologistes et celles du peuple*, Paris 1922.

Sânt trei capitole de lexicografie franceză.

Supt titlul de „Influenţele lexicale ale unui cuvânt chinez în franţuzeşte“, se desluşeşte procesul semantic, prin care fr. *tisane* a fost înrâurit, în sensul de „décoction de substances médicamenteuses“, de către *thé*, care nu aduceà din China un nume şi pentru această accepţiune: de la *tisane de tilleul*, prin *boire de la tisane de tilleul*, s'a putut ajunge la *boire du tilleul* şi — *tisane* servind de tampon între cei doi termini — la *boire du thé*; cf. *thé d'Europe* = véronique, *thé de France* = mélisse şi, în special: „orge“ (cf. *orge mondé*, germ. *Gerstentrank*), „menthe“. — Paralelele româneşti sânt interesante: *ceaiu de mintă*, *de teiu* se zice curent, în sens de „decoct, infuzie de mintă, de teiu“ (cf. provincialismul *herbateiu*, din ung. *herbatej*, după Lex Bud., *harbată*, din rut. *harbata* = *herba thea*, după Dicţ. Acad.), dar paralelismul nu merge până la a se zice: *beau teiu* s. *mintă* (cf. însă: *a bea o iarbă*, în „Herodot“, ed. Iorga, p. 260, cum şi sensul etimol. al lui *otravă*).

Al doilea studiu e o notă complementară asupra numelor albinei. Ipoteza d-lui Dauzat, că în *mouche-ep* am aveà de a face cu un derivat hipocoristic, *mouchette*, îi atrage, din partea d-lui Gilliéron, una din acele şarje impetuoase, în care spiritu-i paradoxal şi „frondeur“ se complace, executând fără cruţare pe adversarul care „face cartografie însoţită de legende filozofice“ drept geografie lingvistică şi-l „asfixiază cu tămâie“ (p. 27 sq.). Dar aceste vivacităţi şi amenităţi polemice nu sânt decât un fel de „coquelicots“ în holda aurie a expunerii învăţatului francez, din care se pot culege la tot pasul atâtea lucruri nouă şi interesante (aşa, explicaţia fr. *mouche bénie* — nu: *bénite!* —, „abeille“, ca o interpretare de etimologie populară, analogă cu sinon. *saint* = *essaim*; p. 44 sq).

Mai puţin subiectiv, dar nu mai puţin instructiv, e ultimul articol din acest mic mănunchiu, urmărind să arate cum se poate aplană conflictul dintre etimologie şi semantică: un *abellir* = fossoyer a fost, propriu-zis, creat supt influienţa lui *habiller*, „a găti, a pregăti“ (p. 47 sq.).

V. Bogrea.

©BCU CLUJ

Schader-Nehring, *Reallexikon der indogermanischen Altertumskunde*, vol. I-iu, fascicula 5: *Jagd-Cytisus* şi vol. II, fasc. 1: *Lab-Nuss*, Berlin-Leipzig 1923.

După o dedicaţie lui Fr. Kluge, editorul adauge o prefaţă, menită pentru întregul volum I-iu al lucrării, care se încheie cu această a 5-a fasciculă.

Pentru explicarea gr. κοράλλιον, κουράλιον din κόρη sau κούρη ἁλός, „Tochter des Meeres“ (s. v. *Koralle*, cf. însă Boisacq, ad v.), se puteà cità analogia izbitoare a gr. μαργαρίτης, lat. *margarita*, explicat (de Peiser, Mitteil. d. Vorderasiat. Gesellschaft, 1900, 2, p. 29 sqq.) din babilon. *mâr galliti*, „Tochter des Meeres (cf. Weidner, în „Glotta“, 303, dar şi Boisacq, s. v. μάργαρον; o suggestivă interpretare de etim. pop. a lat. *margarita* a dat, apoi, pe vgerm. *mari-greoz*, lit.: „caillou de mer“). — Supt *Korb*, se puteau cità lat. *cisium*, din radicalul celtic *cirs-*, „tresser, tisser“ (Vendryès), şi lat. *testa* = *texta* (după o ipoteză plauzibilă, reluată în timpul din urmă; v. Walde, s. v.). — Rom. *aşca* (tunului), „caisson“ (v. Dacoromania, II, 793), aparţine, de sigur, ca şi rus. *jaskŭ, askŭ*, „Kasten“ (cf. şi Berneker, supt *ask*), din care derivă, la *Kiste* (p. 590); tot acolo ar aveà loc şi dr. *chichiţă* (cf. Dacoromania, I. 262) care, faţă cu înţelesurile de „Behältnis, Kästchen, Truhe, Sarg“ ale corespondentului ngr. γλωσσόκομον (v. şi *Byz.-neugr. Jahrb.* III (1922), p. 319) ar puteà reprezentà un derivat din ngr. κοίτη, „couche, gîte“, κοιτίς, „berceau“. — La art. *Kirschbaum* şi *Kornelkirschbaum* (cf. rom. *corn, cornuţ*), nu trebue pierdută din vedere interesanta notiţă a lui Alfred Götze din „Neue Jahrbücher für d. klass. Alterum“. XX (1917), p. 67 sq.: *Die Namen der Kirsche*. — Vsl. *trądu* n'are a face cu 'Aussatz' (p. 646), însemnarea lui fiind: „hémorhoïdes“ (cf vr. *trându*, dr. *trânji*); iar pentru *miselsuht*, cf. şi prov. *mesel*, „lépreux“.

Pentru numele româneşti ale gr. γλυκύῤῥιζα (la Teofrast: Σκυθικὴ ῥίζα), din care lat. *liquiritia*, germ. *Lakritze*, fr. *réglisse*, etc., v. Panţu, supt *lemn-dulce*. — Gr. περὶ λύχνων ἁφάς (art. *Licht*) îşi are echivalentul său latin: *accensis luminibus* şi român: *în aprinsul lumânărilor*. — Rom. *leuştean* nu reprezintă direct pe lat. *levisticum* = *liguisticum* (+ *levis*) ca it. *levistico*, fr. *livèche* (supt „Liebstöckel“), ci printr'un intermediar oarecare (cf. Cihac, *s. v.*). — *Europaea*, nu „europea“ (bis, art. *Linde*). — Pentru vg. *hluz* (p. 16), cf. şi rom. *hlujan*, „strujan, cocean“, iar pentru vsl. *žrĕbĭjĭ*, rus. *žerebejĭ*, care aparţine la mgerm. *kërben* şi gr. γράφειν şi se referă, deci, la beţişorul de sorţi încrestat, cu răboj, comp. rom. *jirebie*, „sul de fire răsucite; fâşie“ (din ung. *zseréb*, după Şăineanu). — Relativ la rus. *potnikŭ*, „Zimmermann“, propr.: „Flechter“, din vsl *plotŭ*, „φραγμός, sepes“ (p. 48), ca aluzie la împletitura păretelui (*paries vimine textus*), cf. totuşi Giuglea, în DR. II, 355. — Interesantă e explicaţia alb. *mušk*, rom. *muşcoiu*, etc., ca 'mysisches Tier', 'der Myser' (p. 52), în legătură cu fragm.

©BCU CLUJ

35 din Anacreon: ἱπποθόρον δὲ Μυσοί — εὑρεῖν μῖξιν ὄνων πρὸς ἵππους (cf. G. Meyer, *Idg. Forsch.*, I, 322). — Dată fiind originea hreanului, din părţile Mării Negre, denumirea engl. *horse-radisch*, „Pferderettich“ (p. 55) e, foarte probabil, o simplă traducere a germ. *Mährerettich* = et. pop. din *Meerrettich*; poate şi n. de fam. engl. *Meredith*, căruia Förster, în specimenele de lexicon al n. pr. engl. din „Germanisch-romanische Monatschrift“ XI, 103, îi dă o explicare silită, să aibă aceeaşi origine. — Supt *Mohn* (p. 68 şi urm.), adauge rom. *mac*, arom. *păpărună* (cf. *păpărudă*), *afion*. — În chestiunea *Mond-Monat* (p. 70), adauge fr. *lune de miel* = premier mois de mariage (după engl.?), „lună de miere“, apoi vr. *mesiţă* (azi sporadic, la Moţi: Frâncu, p. 102) şi cele spuse de D. Caracostea în „Mitteilungen des rumänischen Instituts“ din Viena, I. — În legătură cu gestaţiunea „normală“ de 10 luni (δέκατος μεὶς din Imnul către Hermes şi οὐ πᾶσαι, sc. γυναῖκες, δέκα μῆνας ἐκτελέσασαι din Herodot, VI, 69), era locul să se citeze faimosul *matris longa decem tulerunt fastidia menses* din Egloga virgiliană. — De ce: *calendae* (p. 76), când ortografia consacrată e *Kalendae*, nu numai în abreviaţiuni (cum e cazul cu *castra, Caeso, calumnia*)? — Relativ la γυναικοκρατία, de reţinut constatarea (p 91), că, deşi se afirmă despre Lycieni că se numeau după mamă (Λύκιοι... καλοῦνται μητρόθεν: Nicolaus din Damasc, *De moribus gentium*; cf. span. *Ramón y Cajal, Menéndez y Pidal*: se adauge şi n. de familie al mamei), totuşi inscripţiile lyciene abia dacă au vreun metroiminc (v. Sundwall, *Die einheimischen Namen der Lykier*, p. 257 sq.). — Corespondentul rom. al greco-arab. καρυόφυλλον-*qaranfil* nu e „carofil“ (p. 111), ci *garo(a)fă* (ca n. de fam. *Caramfil*) şi, în cellalt sens, *cuişoare* (cf. *vâzdoagă* = **gvâzdoagă*, „clou de girofle“, din sl. *gvozdŭ*, „clou“: Cihac, II, 451 [1]). **V. Bogrea.**

Vl. Mažuranić, *Prinosi za hrvatski pravno-povjestni Rječnik* (= Contribuţii la dicţionarul juridico-istoric croat), Zagreb, 1908–1920.

Opera, neterminată încă, a învăţatului croat merită să fie semnalată, oricât de târziu, pentru deosebita ei importanţă şi 'n ce priveşte lexicul românesc.

Agara, Hagara e, probabil, şi baza rom. *Agarici* (de formaţiune sârbească). — Pentru naţionalitatea *Bunievaţilor* (p. 109), nu trebue uitat cunoscutul doc. din 1700: „Catholicii *Valachi*, alias *Bunieveczi*“ (cf. Bartal, *Gloss.*, p. 86). — Nomenclatura, dată supt *bajanie*, „fascinatio“, pentru *Vještica* (p. 17), este extrem de interesantă şi bogată (pentru *sana, asina, osina*, cf. dr.-dial. *sană* = *satană*, drac, după V. D. Moisiu [ms], însă şi ngr.-dial. σανάδα, σαναδάκι, din σαννάς = ἀγρία αἴξ, la Hesychius: Glotta, XII, 148),

[1] Ceea ce înlătură ipoteza decalcului sârb. (DR II, 837); cf. şi it. *chiodi* (*chiodelle*) *di garofano*.

©BCU CLUJ

ca şi sinonimica noţiunii „corabie“ (supt *brod*, p. 102, unde turcismul *šaică*, se raportă la *saeta* = sagitta), „monetă“ (supt *pjenez*), „dare“ (supt *daca*)[1], etc. — Interesantă şi nomenclatura lunilor după sărbători, pe o scară mult mai întinsă decât în româneşte (p. 668, supt *mjesec*). — Pentru *bulgarica* = *vulgarica* din *vulgaris* (p. 109), cf. acum şi P. Cancel, *A propos de l'origine des Bugarštice*, în „Revue des Etudes Slaves“, I (1921), p. 237. — „Hoja, Lero, Dolerije“ (p. 589) e identic cu cunoscutul refren al colindelor noastre — Explicaţia topicului *Starea*, *Astarea* din gr. ἡ στερεὰ (γῆ) (p. 1368) aparţine d-lui N. Iorga (cf. Jireček, *Gesch. der Serben*, I) şi *terre ferme* e, evident, corespondentul francez, iar nu „italian“ *[terra ferma!]*, cum scrie autorul. — *Špure*, „spurius, kopile“ (1430), are şi un corespondent românesc: *spuriu* (v. DR. II, 612).

V. Bogrea.

Traian Ichim, *Alecu Russo — Câteva date nouă cu privire la viaţa şi familia lui*, — extras din „Viaţa Românească“ —, Iaşi, [1923]; 29 pp., 8 Lei.

Începând cu „diata“ lui Iancu Rusul, tatăl scriitorului (testamentul mamei sale vitrege, Maria Rusu, născută Rozolimu, se dă, ca anexă, pp. 22—3, în tălmăcirea din greceşte), meritosul regìstrator-paleograf al Arhivelor Statului din Iaşi, care a avut norocul să poată lucrà supt îndrumările unui specialist de valoarea d-lui Zotta, scoate la lumină o sumă de amănunte, menite să întregească biografia lui Alecu Russo. Deosebit de preţioase sânt spiţele genealogice de la pp. 15 (a lui Rusul, vel-Stolnic, 1618) şi 21 (descendenţii lui Iancu Rusul din căsătoria cu Maria Rosolimo).

Numele de *Carp*, pe care d. Ichim îl semnalează la o linie din ascendenţa lui Alecu Russo ca nume de botez mai întâiu: „Toader *Carp*, fiul lui *Carp* Rusul“ (p. 16), e firesc ca atare: Mucenicul *Carp* (26 Oct.) şi Apostolul *Carp* (8 Maiu) sânt patronii bine cunoscuţi în calendarul ortodox, ca şi *Policarp* (8. Febr.); un *Carp* Mălaiu, cântăreţ într'o comună din jud. Cetatea-Albă, v. în rev. „Izvoraşul“, IV (1923), p. 13. — *Zamfta* Hrisoverghi Monahia (p. 10) e, în schimb, un curios specimen onomastic: *Safta* (din *Elisaveta*) ori *Sanfte* („Blânda“)?

---

[1] Remarcăm în special pe *gorština* = *gornica*, *gorno*, „jus montanum“ (pp. 182, 328), în care Skok a recunoscut originalul rom. *gorştină* (v. DR., III, 836), pentru a relevà atestarea documentară: „*goršćinu* i *desetinu* od vina“ (p. 328), perfect simetrică cu cea din doc. noastre, dar şi faptul că, la Chalcocondylas (ed. Bonn, p. 439, 9), întâlnim menţiunea *voştinei*: τὴν δεκάτην [= dijmă, desetină] καὶ παρὰ τὸν φόρον, βοατίναν οὕτω καλουμένην, etc., — evocând, pe lângă *kamen ot voscă* (Bogdan, *Doc. lui Ştefan*, I, 333), şi pe cr. *vojščina*, „hostilitium“ (Mažuranić, 183), care, împreună cu byz. ξένιον, „taxa pe oi (1%)“, impusă de Bizanţ Istrienilor“ (*Revue des Etudes Grecques*, XXXIV, 41), dă oarecare consistenţă vechii explicaţii din *goşti*, „hospes“ (Cihac, II, 126).

©BCU CLUJ

Instructivă, lista cărţilor din biblioteca lui Russo (p. 27 şi urm), dintre care nu lipseşte „Istoria pentru începutul Românilor" a lui Petru Maior („Ham", autorul celor 4 tomuri de Istorie turcească, e, firește, Hammer).

Relativ la cariera de judecător a scriitorului nostru la „presudstvie" (p. 8; supt forma *presùsie*, „tribunal", arhaismul a mai putut fi cules de un glosator în rev. „Ion Creangă" din 1915, p. 251), documentele tipărite de d. I. (p. 23 şi urm.) se pot sporì, între altele, cu următorul act, emanat de la Marele-Logofăt al Dreptăţii şi cavaler [Ştefan] Catargi, supt no. 153 din 12 Iunie 1843, către Mihail Cuciureanu (hârtiile Trib. Suceava, pach. 182, no. 9, copiat la Arhivele Statului din Capitală de d. G. T.-Kirileanu, care a avut bunătatea a mi-l comunicà): „In urmarea propunerilor dum-le cuprinsă în raportul de la 10 a următoarei luni, că având în privire neîndemănarea *Elenului* aflător la giudecătoria Ţinutului Niamţ, dum-lui Alecu Rusu, a trece în asămine îndatorire la giudecătorie ţinutului Sucevii în locul ovoluitului Pitar Tudorachi Codrianu, pentru a ocupà dum-ta postul său, după domnescul decret de la 22 Maiu ce ţi s'au dat supt no. 98, priimeşti a fi dum-ta a fi (*sic*) la acel ţinut al Sucevii, în prilejul trecerii Pré-înnălţatului Domn pe aice şi a fiinţii gios-iscălitului, spre reveduire acestei giudecătorii, docladarisindu-se această împregiurare, au încuviinţat a rămâne numitul *Elen* Rusu tot la acest ţinut al Niamţului, unde să şi afiă, şi dum-ta a trece la ţinutul acela a Sucevii . . ."

Documentul, redactat în limba de cancelarie a timpului (*următoarei* = curentei, *docladarisesc* = referez, *ovoluit* = pus în disponibilitate, *reveduire* = revizie, inspecţie), se referă la un epizod binecunoscut din viaţa lui A. Russo: în necrologul lui Mihaiu Cuciureanu din „Românía Literară" (*v. Scrierile lui A. Russo*, ed. Haneş, p. 151; cf. Bogdan-Duică, p. 177), A[lecu] R[usso], lăudând pe defunct pentru refuzul de a luà locul „unui tânăr cu asemine prinţipii şi amic al său" la tribunalul de Neamţ, destăinueşte că *el* e „acel amic pentru care nu au primit" Cuciureanu „funcţiile judecătoreşti la Piatra". — De remarcat naţionalitatea „elenă" ce se atribuie, în acest document, lui Russo.

Acelaşi pachet, excerptat de d. Kirileanu, cuprinde, apoi, ca no. 19, un fragment din „Piatra-teiului", iar ca no. 22 (tipăritură), o listă de subscripţie la o scriere a lui Alecu Russo, pe care n'o vedem pomenită în monografia d-lui Haneş, în următorul cuprins:

„Souscription aux *Moeurs Moldaves* par A. Rousso. Un beau volume in 8⁰. Cet ouvrage paraîtra à Jassy, au bureau de la feuille communale[1]. Le prix de souscription est d'un demi-ducat.

[1] Vestita „Cantoră" (comptoir) a „Foii Săteşti".

©BCU CLUJ

Noms des souscripteurs:	Nombre des exemplaires:
Georges Razo [cu litere latine]	quatre — payé
. . . Donitsch	deux — payé
S. Canano [cu litere latine]	quatre — payé
Le Dr.	deux — payé".

V. Bogrea.

Ştefan Ciobanu, *Cultura românească în Basarabia sub stăpânirea rusă*, Chişinău 1923, II + 344 pp., 60 Lei.

Cartea e o reluare pe larg, în româneşte şi'n formă populare, a comunicării făcute de autor, în 1919, la Academia Română, asupra „continuităţii române în Basarabia" (tipărită în Buletinul francez al Secţiei istorice pe 1920). Ea urmăreşte, ca atare, viaţa sufletească a românimii basarabene, începând cu anul răpirii (1812) şi sfârşind cu anii desrobirii: tipărituri bisericeşti, datorite în primul rând iniţiativei Mitropolitul Gavriil Bănulescu-Bodoni (p 36 sqq.), cărţile didactice (de la Bucoavna din 1814 până la Abecedarul păr. Gurie, p. 77 sqq.), limba românească în biserica şi'n şcoala basarabeană (cap. IV şi V), teatrul românesc în Basarabia (p. 184 sqq.), scriitorii basarabeni (p 342; pentru Mateevici, v. şi duioasa biografie, de poetul Buzdugan, în „Cugetul Românesc" din 1922) vin, logic şi cronologic, unele după altele. Ultimele două capitole tratează despre periodicele româneşti şi despre studiile ruseşti asupra istoriei şi culturii Românilor (pp. 285—329). Se dau şi ilustraţii, în mare parte fac-simile de titluri ale publicaţiunilor mai rare.

Spiritul lucrării e obiectiv şi onest.

Ca observaţii mărunte, notăm că poezia socială „Ciocoiul" din Alecsandri, imitată de Gh. Păun (p. 246), se întâlneşte într'o variantă populară în monografia d-lui Moceanu asupra satului Stănileşti („Stălineşti", pe Prut). In ce priveşte imitaţia faimosului cântec al lui Napoleon (p. 249), al lui „Bunăparte nu-i departe, vine şi ne dă dreptate", cum sună unele variante, diferite de acelea din categoria pomenită (*l. c.*), din care face parte şi varianta Alexici, adăugim că în „Sămănătorul" se găsesc, publicate de V. Cosmovici, interesante amintiri populare basarabene despre Napoleon, despre care aflăm în rev „Ion Creangă" [1909], p. 120, tradiţia populară, că „îi mai ziceà şi *Poleavu* [=Na-pol- + Poleah?]" şi că „pe vremea lui a avut odată Rusul bătălie cu *Henghiru* [=Vengherul, Hoangherul, Boanghenul, „Ungurul"], care-i cam un neam cu Ungurii de dincolo". — Nu *preot* (p. 258), ci *preut* (rimând cu *Reut.*) — Nu se zice: „îndrăgostit *în* viaţa simplă" (p 260), ci *de*. — P. 262: versul prim trebue scris: 'Ce [= zice] frunză verde viorică. — *Scatină* („Să mă fac eu porcotină şi de-a Rusului *scatină*", p. 256) e un interesant rusism: *skotina* „dobitoc" (cf. *gadina*), cum

©BCU CLUJ

se şi explică puţin mai jos („Ruşii dau *scatina* nume Cari-i *dobitoc* în lume"). — „O brâncă" (p. 247: „Vârâi [=vâră-ĭ] mâna supt o brâncă Şi scoate un biciu rotund") e o etimologie populară cu *brâncă* („mână, labă") din *oblânc* (la şea). — De însemnat: *moscălării* (p. 304)=armată, serviciu militar(?) şi *steaguri traure* (negre, semnul plângerii) (p. 305) = *Trauerfahnen.*

V. Bogrea.

Leca Morariu: 1. *A contenì*; 2. *Nu vă lăudareţi, nu dormireţi* (în ziarul „Glasul Bucovinei", Cernăuţi, an. VI, n-le 1347 şi 1355—6).

In cea dintâiu „foiţă", d. M. mobilizează argumentele şi probele ce ar militâ contra derivării din **cunctinare* şi pentru *continere.* Ele se pot înmulţi: chiar *contenit* = cumpătat din Miron Costin se poate subsumà ideii de „reţinut, abstinent" (cf. *contentus*), iar *continăţii* = palate, din Frâncu-Candrea (*Moţii*, p. 277) ar fi încă un argument, dacă explicaţia d-lui Philippide: „încăperi", deci: „care conţin, cuprind" (*ZRPh.*, 1907, p. 306), e justă (cf. însă ideea de „mora", „cunctatio", „mansio" din fr. *demeure, maison*, etc.). Dar, admiţând chiar că cuvântul s'ar fi putut rupe, emancipà de *ţin*, spre a nu deveni **cuţin*, pentru probabilitatea derivării din **cunctinare* vorbeşte o întreagă familie de sinonime latine, păstrate în româneşte: *întârzià, pregetà* (*pigritari*), (*a*)*pestì* (= *[ap]pensitare*, după G. Pascu)[1], etc.

Celelalte două foiletoane, consecutive, sânt consacrate inventorierii şi explicării interesantelor forme arhaice de imperativ

[1] *Etimologii româneşti*, p. 37. — Câteva exemple (Pascu nu dă nici unul): *pestì* = zăbovì, întârzià, χρονοτριβεῖν, ἀργεῖν, moram facere, cessare (Cod. Vor., ed. Sbiera, p. 225); — *pesti* = întârzià (P. Sch., ed. Candrea, II, p. 453); — „au *pestit*, de s'au zâbâvit" (N. Iorga, *Câteva documente de cea mai veche l. românească*, în „An. Ac. Rom.", 19 6, p. 110); — *pesti* (Herodot, trad. vr, ed. Iorga, pp. 252, 292, 308); — *apesti* (N. Docan, *O poveste... despre domnia lui Mavrogheni*, în „An. Ac Rom." 1911, p. 450, adăugind, din Dionisie Eclesiarhul: „*fără apestire*" = fără preget, fără şovăială); — „*a apesti*, a mai amână cuiva o datorie" (Codin, *O seamă de cuvinte*, p. 6). — Mai expresive de cât toate ni se par însă exemplele din Pravila munteană (apud Longinescu-Patrognet, *Pravila Moldovei*), unde *apestesc* apare, atât în înţelesul de „întârziu" (p. 355), cât şi'n acela de „deliberez, (pre)meditez": „uciderea *apestitoare*" se opune acolo celei „grabnice", precum în redacţiunea moldovenească i se opune „uciderea *vajnică*", corespunzând cu distincţia între „homicidium simplex" şi „homicidium *deliberatum*" din Farinaccius (p. 84; cf. *deliberata morte*, la Horaţiu, Carmina, I, 37, 30): sensurile de „păsuire, îngăduire, amânare" şi „(pre)meditare", „voie veghiată" ale ml. *appensamentum* („dies *appensamenti* concedi dicitur litigatori, quando cum eo differtur vadimonium" şi „attentio, meditatio", la Ducange) sânt, deopotrivă, acolo, ca şi acela de „consulto, dedita opera" al it. *appensato*, (*ibid.*), fr. *de propos délibéré* şi, mai cu seamă, *guet-apens*, despre care v. pe larg Gaston Paris, *Mélanges linguistiques*, I, p. 560). — Altfel (din *peste*), Philippide. *l. c.*, p. 292. [Cf. şi alb. *pɛ̈ştet, pştet, mɛ̈ştet*, „mă reazăm" *festetem* „mă opresc, stau", *pɛ̈stét* „refugiu, azil", la G. Meyer, EWA. 277. S. P.].

©BCU CLUJ

pl. negativ, ale căror supravieţuiri dialectele se notează cu grijă şi a căror explicare „din conjunctivul imperfect latin *non [=ne] laudaretis, non [=ne] dormiretis* se opune. cu drept cuvânt, afirmării d-lui Meyer-Lübke, că acest imperfect al conjuctivului nu s'ar fi păstrat decât în logudoreză.

Dar ideea, că forma românească reprezintă un imperfect al conjunctivului latin, fusese emisă, înaintea d-lui Morariu, de G. Mohl: „Pour le dire en passant, nous ne serions pas éloigné de croire qu'une trace du vieil imparfait [du subjonctif] vulgaire se cache également dans les formules impératives du vieux français: *ne dire, ne changier* pourraient bien être les imparfaits latins *ne dicere(s), ne cambiare(s)*, pour *ne dicas*, etc., cristallisés et confondus avec l'infinitif. L'accord avec l'italien qui, encore aujourd'hui, est resté fidèle à cette forme: *non dimenticare, non partire, non avvezzarsi*, etc., indique tout au moins une origine assez ancienne. Le roumain enfin me paraît tout à fait probant: *laudă*, mais *nu lăudà*, v. roum. *nu lăudari (sic)*, plur. *nu lăudareţi*" (*Introduction à la chronologie du latin vulgaire*, p. 240; cf. n. 2). Prin aceasta, însă, şi eroarea d-lui Meyer-Lübke erà — implicit — dejà rectificată.

Adăugim că forme ca *a se vedeà* (în citate) şi *a se slăbi*, etc. (în limba cafenelelor şi mahalalelor, satirizată de Caragiale) sânt còpii, „calcuri" recente (cf. *voir* = voyez, etc.). — Forma arhaică autentică: *nu vă mirareţi*, şi 'n „Codicele de la Cohalm" al d-şoarei Simionescu, în „Arhiva" din Iaşi, 1921, p. 31.

P.S. — Într'o nouă serie de patru foiletoane, ale aceluiaşi ziar (n-le 1373—4, 1376—7) sub titlul: „Se me şi eu *înfruptaru*, nu *flămânzire* acmu", d. M. se ocupă, pe baza unei largi documentări, de aceste interesante relicvii ale conjunctivului perfect latinesc. — Remarcăm, în însuşi textul autorului, forma genitivală: „*duor* forme", în loc de: „a două forme" (cf. *amândurór, ambelor*).

V. Bogrea.

Leca Morariu, *Războiul Troadei după codicele Const. Popovici (1796)*, Cernăuţi 1924, pp. 107, L. 30.

Avem deci, tipărit în întregime, un text românesc al celebrului roman.

Ceea ce a făcut însă autorul, e mai mult ca o simplă ediţie critică: fragmentul, completat cu versiunea germană a d-lui Gaster, încadrat între o limpede introducere asupra locului său în literatura noastră (originalul erà sârbesc) şi un studiu sintetic asupra limbii şi stilului său, e întovărăşit de toate adnotaţiile necesare.

O trimitere la N. Iorga, *Faze sufleteşti şi cărţi reprezentative la Român*, p. 30, pentru excerptele din mss. Ac. Rom., ar fi fost de dorit; iar, în ce priveşte paralelele occidentale ale

©BCU CLUJ

„Sandipei", — pe care acest codice miscelaneu îl cuprinde, poate, în „cea mai veche redacțiune românească, aproape completă" (p. 22), — se pot găsi foarte instructive date în Comparetti, *Virgilio nel medio evo*, I, p. 308 sqq.

Referitor la note, observăm că *mezaftra*, *Mizivtra*, „țara" sau „cetatea" lui Menelau (p. 42), e *Mistra*, *Misit(h)ra*, numele medieval al Spartei, resp. al orașului nou-înființat lângă ruinele ei; că „Kinovic" (p. 43) e o greșeală în loc de *kinovie, chinovie*, „mănăstire de călugări, ducând viața în comun, *obște jitie*" (ngr. κοινόβιος, κοινοβία); că *a se supune* (p. 62) are, de fapt, și la Ureche (ed. Giurescu, p. 299) sensul de „a se postă, așeză, pune supt", adecă „a se pitî, pitulă, tupilă, ascunde", cerut de context, și că, despre *hiula calului* (p. 53), se puteau găsi explicații, în legătură chiar cu locul respectiv (citat după Iorga, *o. c.*), în acest buletin, I, pp. 258, 557. **V. Bogrea,**

Arhivele Olteniei, publicație trimestrială sub direcțiunea d-lor dr. Laugier și Fortunescu, I (1922), n-le 1—4: II, 5 și 6; III, 12.

O prețioasă revistă cu caracter regional; cu atât mai meritoasă, cu cât va ști să-și păstreze mai bine acest caracter.

Gurbanele Rudarilor (p. 35) sânt, fără îndoială, un reflex al *curban-bairamului* turcesc, despre care vorbește și Șăineanu, în „Infl. orientală", II[1]; iar forma *gurban* e cunoscută și din alte izvoare (v. de ex: Dicț. Acad., *ad voc.*, și C. N. Mateescu, *Balade* [din Argeș], p. 89: *gurban*, „ospăț"). Dar Rudarii sânt, ca origine, tot atât de puțin Români, cât și Caravlahii d-lui Filipescu.

Bine-venite, informațiile d-lui Ciocazan, el însuși un prieten al marelui Hasdeu, despre *Gheorghe Chițu;* eră o nobilă datorie de pietate a se da relieful cuvenit acestei glorii uitate a Olteniei, despre care atâția nu vor fi știind mai mult decât anecdota picantă, cu întreruperea lui Bobeică, din „Portrete și tipuri parlamentare" de Panu.

Bizară, existența, la Craiova, acum câteva decenii, a unei „Societăți de sinucigași" (p. 67): cine ar fi bănuit acest simpton de alexandrinism (συναποθνήσκοντες, *commorientes*, formau la Alexandria o cunoscută „Academie"; cf. și Higesias ὁ πεισιθάνατος, din același oraș, despre care v. Diels, *Der antike Pessimismus*, p. 24 sq.) într'un viguros oraș oltean?

„Oltenia după harta din del Chiaro" (p. 149) e o folositoare contribuție a d-lui T. Bulat. Dar *Petrocian* se identifică, evident, cu *Petroșani; Stasorel, Lugrești* și *Batoz* cu *Stejărel, Logrești* și *Batoți*, iar „la stricata" (strada) trebuiă scris: *lastricata*, „pavată" (cf. germ *Pflaster*, din care prin săsește s. ungurește, rom.-dial. *floaster*, „pavaj", în rev. „Ion Creangă", II, 219). Pentru *Podbania* („Supt-Baie", sc. mină), cf. și n. de fam. *Podbăniceanul* (Ștefulescu, *Ist. Târgu-Jiului*, p. 480): din *Podbanița.*

©BCU CLUJ

In aceeaşi ordine, relevăm şi studiul de toponimie dolj̨ană al d-lui C. Gerotă (p. 351). Nu se poate spune însă că topon. *Căciulata* e format „cu sufixul *lat* (*sic*) pentru masc. şi *lată* pentru femenin (*sic*)", fiindcă sufixul în chestie e *-at*, iar *-l-* aparţine radicalului *căciulă*. Nu se scrie: Miclosics, ci: Miklosich, şi titlul lucrărilor acestuia sună: „Die sl. El. im *Rumunischen*", „Beitr. z. Lautl. d. *rumun. Dialekte*". Numele topic *Bârza* nu are a face cu *barza*, ci este fem. lui *Bârzu*, din radicalul *bârz-* (cf. *bârzoiu*, etc.); *Albeşti* nu se raportă la coloare, în acelaşi sens ca *Balta-Verde*, cu care e pus la un loc, fiind un derivat din *Alba*, cum se şi spune, câteva rânduri mai sus. Apoi, n. de sat *Romaneşti* nu poate fi considerat ca o numire „după naţionalitate" (cum ar fi *Românești*), deoarece baza lui e n. de familie şi de botez *Roman*. In sfârşit, a spune că *Maglavit* înseamnă slavoneşte: „multe vite", când numele corespunde exact sârb. *maglovit*, „neguros" (cf. lacul), e o scăpare din vedere foarte regretabilă, întocmai ca şi a scrie: „*multe* cuvinte slave traduc *în totdeauna* un apelativ".

No. 5 din an. II aduce dovada documentară că D. Aman erà „Rumân Coţovlah" (p. 10), dar şi un mic articol despre Cumani, în care se citează „studiul original" (?!) despre laşi al d-lui V. Cocuz (p. 19). Urmează „cinci scrisori inedite ale lui Tudor Vladimirescu" (p. 27) şi un întreg şir de documente, aşijderea inedite (p. 29 qq.), în care e vorba de „oameni buni şi bătrâni", de „neşte călugări sărăbi" (*sic*), de „oi de sulgiu" şi de „oe sacă" (p 30), de un „rumân", anume *Opriş Mărcioiul* (p. 31), care ar puteà fi eponimul cunoscutului *Drum al Marcopriciului* (= Marco Oprici?) din Mehedinţi (v. legenda lui, în Codin, *Legende, tradiţii şi amintiri istorice*, p. 62), de „moaşa [= mătuşa] Neaga a lui Udriţe [= Udriște]" (p. 32), şi „jupân *Coandă*" [ngr.], care, după editor, ar fi *Coadă* (p. 33), de „munci" (?) şi „buciumi" de viţă (p. 34), de „boieri împrejureni" (p. 37), de „lonaike" (p. 46; cf. *tătăine*, în no. 6, p. 126, cum şi *veiche*, p. 130; — n. de fam. *Romadă*, de la aceeaşi pagină, cu tot aspectul său grecesc, pare a fi mai curând = *Gromadă, Grămadă*).

Scaujer = Scauneni (p. 99) e încă un exemplu de toponimic în *-ar: Scăuieri* = *Scăuńeni*. (cf. însă şi *scăunar*[1]). — Porecla negustorului craiovean Hristea *Belivacă* (p. 120), care erà şi a unui vestit hoţ de pe timpuri (cf. şi *Belibou*, etc.), e deosebit de interesantă prin motivarea-i expresă: la „zalhanaua Belivacă" se tăiau, de fapt, oi şi alte vite. — De notat balada „Vintilă-Vodă" din Bănat (p 130), unde „Vintilă e nume de batjocură" (p. 129) — Apelativul *cumpănaş*, „cumpanist", „membru în cumpania negustorească" (p. 141, unde şi: „starostea cumpănaşilor") e la baza cunoscutului n. de familie *Cumpănaşu*, iar pentru toponimicul gorjan *Ruşchiu* (p. 146, repetat; cf. însă şi *Ruşchia*, iar la p. precedentă: „hotaru *Ruşcăi*"), avem apelativul *ruşchiu*, despre care v. Puşcariu, DR.,

[1] Săsismul *Drestayrul* (DR., III, 496) = Drâstarul.

©BCU CLUJ

III, 680 — Pentru *la îndelete* = la îndemână (p. 141), v. DR., I, 233 şi u. — *A izbrăni o pricină* (p. 141) e un termin slav cunoscut pentru „a alege, a hotărî, a decide" (cf. şi p. 145). — *Andipricon* (p. 150) e transcripţia ngr. ἀντιπροίκι, ἀντιπροίκιον, „avere, dotă parafernală": e vorba, în adevăr, de o despăgubire pentru „lipsurile de zestre ce i-a cheltuit-o" [soţiei sale] semnatarul actului.

V. Bogrea.

C. Bobulescu, *Lăutarii noştri — din trecutul lor — schiţă istorică . . .*, Bucureşti, 1922.

Harnicul cercetător al scripturilor bătrâne care e păr. C. Bobulescu ne dă, în această cărticică, o preţioasă icoană a vieţii muzicale, „lăutăreşti", din trecutul nostru. E o lucrare simpatică şi solidă.

Ne vom mărgini a face unele observaţii „filologice".

Sinonimica românească relativă la *lăutar* (p. 11) e mult mai bogată şi, de sigur, destul de interesantă pentru a fi meritat atenţia autorului, cf. p. 444 din acest volum. — Pentru turcismele *cheman, chiemani, sinekeman*, „vioară cu două, cu patru coarde" (pp. 31—3), e de comparat mr. *chimanigi*, „viorist" (Dalametra); cf. şi mr. *zancracută* (ibid.). — *Cinghireasă, cinghereasă*, „danseuse (nu: danceuse), joueuse de harpe" (p. 22), care „glăsuia cu *cinghii*", e şi el un turcism; cf. însă ung. *cseng*, „schellen", şi rom. dial. *cingătău*, „clopoţel" (*Graiul nostru*, II, 211) = ung. *csengetyü*, „Klingel. Schelle", etc. — *Haburi* („cu giocuri şi haburi", p. 180) e pl. cunoscutului *habă*, „hopşă, furcăre, şezătoare" (v. Dicţ. Acad.). — *Vandraburul* (p. 169) e, cu fonetism neogrec, *Bandraburul, Brandaburul*, din acelaşi nume geografic cu *bandraburcă*, „cartofă", iar *Raiţiĭ* (p. 89) nu sânt „Unguri", ci *Raţi*, „Sârbi" (cf. şi *Raitzenstein*).

V. Bogrea.

N. Cartojan, *Alexandria în literatura românească* — Noui (*sic*) contribuţii (studiu şi text) —, Bucureşti, 1922.

Avem acum noua ediţie a monografiei d-lui C., în vederea căreia făceam recensia din vol. I-iu al publicaţiei de faţă (p. 453 sqq.).

Multe din îndreptările şi întregirile propuse de noi acolo, le observase, de sigur anterior, autorul însuşi, aşa încât citarea recensiei nu mai avea raţiune. Atât mai bine! E semn că ele erau juste...

Ediţia e, însă, de fapt, o carte nouă. O carte superioară celei dintâi prin atâtea adaosuri: indicele comparativ al numelor proprii din redacţiunile româneşti, sârbească şi neogreacă (pp. 8—13); amănunţitul studiu asupra limbii textului (p. 35 sqq.), textul însuşi al versiunii din „Codex Neagoianus" *in extenso* (pp. 82—118), indicele lexical (pp. 119—22).

©BCU CLUJ

Este, totuşi, şi o scădere, pe care o regretăm, faţă de ed. 1-a: capitolul (V), despre reflexele cărturăreşti şi populare ale „Alexandriei", a fost lăsat afară, în loc să fi fost prelucrat şi sporit, cum ne aşteptam.

In amănunte, observăm următoarele:

Atât cronica latinească a lui Ioan de Küküllö, care vorbeşte de „princeps *Athlamos*", şi „fântâna lui Greceanu", care pomeneşte de „Alexandru-Vodă" (Basarab), ca biruitor al lui *Atlam*, Sultanul tătăresc" (cf. *Letopiseţele Ţării-Româneşti*, ed. St. Nicolaescu, din „Rev. p. ist. arh şi fil.", an. XI [1910], p. 107), în numele Craiului ocupat la „Văişigrad" (Vişegrad), fusese semnalate de mult de Hasdeu (*Negru-Vodă*, p. CXCV şi urm.). Dar legătura acestui personagiu cu *Atlamiş* din „Alexandrie" (Cartojan, p. 9, nota 1) nu ştim să fi fost făcută înainte de notiţa noastră din „Revista Istorică", VI, p. 183. Putem adăogi acum că, după credinţa noastră, ceea ce a contribuit la inserarea epizodului în chestie, sau mai bine, la adaptarea unui răsunător eveniment istoric la epizodul corespunzător din „Alexandrie", a fost însăşi omonimia învingătorului Tătarilor cu eroul macedonean, — un motiv mai mult pentru a-l preferi pe *Alexandru* (Basarab) al nostru lui Latzkofi Endre al istoricilor maghiari.

Pentru *Dardauş*, voivodul (de ce l-a omis d. C.?), la Novaković: *Dandaruşa*, *Dardanuş* (v. DR., I, 456 şi Analele Dobrogei, III, 5, nota 4), ar fi de amintit, poate, şi ung. *dandáros*, „der Fahnenträger" (de la *dandár*, „die Schaar, Fahne, Brigade").

Un reflex al lui *psoglav*, „căpcân" (p. 16), se găseşte în meglenă: *ţoglav* „balaur" (Papahagi, *Megleno-Românii*, II, 126); cf. grecismul *dracontopod*, „adică cu picioare de smeu [=şarpe, bălaur]", într'un Hronograf din 1731, al lui Gavril Diacul (ms. Ac. Rom., no. 3456).

Dachiani, „Daci" (p. 23), aminteşte întrucâtva, ca formă, pe: „Caloienie, lene, trup de *Daciene*" (Şezătoarea, XXX, 169), a cărui autenticitate e, însă, dubioasă şi a cărui legătură cu *Dicienii* s. *Decienii* din Dobrogea e mai indicată. De asemenea, în ce priveşte legenda „Rusului din ţara leşească, lascuţi", că la „lascanii" (Iţcanii) săi „*Dachieni* au lăcuit" (p. 24), se poate cită, cu titlu de curiozitate, tradiţia populară bucovineană din Marian (*Tradiţii poporane din Bucovina*, p, 5), după care „atunci când a venit Traian cu oaste asupra Dacilor, de i-a supus, i-a aflat aici răspândiţi peste tot Carpatele Bucovinei, pe care dintru 'nceput îl numeau în limba lor *Uţa*, iar mai pe urmă *Balauţa*" (aluzie la *Uzi* şi *Pălăuzi* [= Pecenegi]?).

Felicare = felicem reddere, „a fericâ" (p. 50), e atestat (v. Du Cange). Nu *blăm*, ci *blem*, şi nu „formă de imperativ", ci de conjunctiv (adhortativ), deşi fără „să", e reflexul vr. al lat. *ambulemus* (p. 63), păstrat cu şi mai mare fidelitate într'un ms.

©BCU CLUJ

din Aşchilău-Cluj, aflător în Biblioteca Academiei Române (no. 4151, fol. 321 v): *ĭa îmblem!*

Putem furnisà d-lui C. şi alte exemple pentru *pil* (p. 66): „elefantul, adecă *pilul*“ (Exaimeron din 1782, ms. Ac. 3094, f. 234 v; cf. ms. no. 3821, an. 1620, f. 45, după excerptele d-lui Kirileanu).

Că originalul „Paliei de la Orăştie“ e Biblia ungurească a lui Heltai (nu: Heltey, cum scrie d. C., p. 78), a arătat, înainte de d. Mario Roques (1913), la noi, d. Iosif Popovici (în „Analele Academiei Române“ pe 1911, p. 526 şi urm.); cf. totuşi „Annuaire de l'École Pratique des Hautes-Études“ pe 1908—9, p. 75, unde se anunţă ca tipărită partea întâia din „Palia de la Orăştie“, cuprinzând şi „la reproduction du texte sur lequel a été faite cette traduction roumaine“.

Greşeli de tipar sânt, relativ, puţine (între ele, şi „apoiu“, p. 24; de ce scrie, însă, d. C, consecvent: „femenin“, în loc de: feminin?).

Textul însuşi al manuscriptului „Neagoean“ e foarte îngrijit editat. Totuşi, punctuaţia lasă uneori de dorit. La p. 88, trebue: „o blajene Evante, toate-m spuseşi bune şi dulce; spune-mi: voi în ce Dumnezău credeţi?“ — Cele două puncte din rândul 4, p. 94, trebue să treacă după „buni“; semnul citării din rând. 4 al p. 96 trebue dat îndărăt cu o propoziţie; iar la p. 106, r. 28, trebue îndreptat: „d'ăr şti“ (= d'ar şti, de-ar şti). — Lacuna de la p. 86 se poate suplini uşor: şi < prinseră foar > te mulţi raci.

O menţiune, la cuvintele neobişnuite sau în indicele lexical, se cădea, de sigur, şi lui *crez*, întrebuinţat quasi-adverbial, ca şi'n Ureche (pp. 83, 98, 107, cu adnotaţia). — *Dumări* (p. 120) e: *dumeri*, „desluşi, explică“. — Din *asmetitŭ*, *amestitu* pro *asachitu* (p. 61), anume versiuni ale „Alexandrei“ au făcut, prin etimologie populară: *amestecuri* (ed. Ciurcu, p. 96); cf. şi ngr. ἀσβέστης, „var nestins“, lit.: „necombustibil“, din care şi mr. *azvesti*, „var“. — De reţinut, în special, pasagiul cu *timpinare* (p. 113), ca unul din cele mai concludente exemple în sprijinul derivării din **tympanare*: „Şi deaderă în *tâmpene* şi în surle şi în trâmbiţe... cum n'au fostu de cându e lume, nici va fi lume necaire *timpinare* mare ca acee“.

Inainte de a sfârşi, ne întrebăm dacă *Lescrătinii* (ibid.) nu sânt o stâlcire din Θαλασσοκρατοῦντες, şi observăm, în ce priveşte *Goţii-Magoţii* (cf. Analele Dobrogei, *l. c.*, cum şi Μαγῶγαι, „Iapheti filii posteri“, din Zonaras, sau it. *goga-magoga*, „paesi lontanissimi“), că o credinţă populară, răspândită prin unele părţi ale Transilvaniei şi asemănătoare cu cea publicată în rev. „Şezătoarea“ din Mart—April 1922 (p. 115), vorbeşte de doi jidovi sau căpcâni cari rod la un zid şi cer de la Dumnezeu „Paşti în Maiu şi Crăciun la Sân-Mihaiu“ — ceea ce, când se va întâmplà, va

©BCU CLUJ

însemnă „pieirea lumii". — De „*Magog;* care se tâlcuieşte: 'negru, trăind subt cort'. . şi din care au ieşit neamul *Sciţilor* sau *Tătarii* toţi", vorbesc, precum se ştie, şi cronicarii noştri (v. Kogălniceanu ², I, 50), după cunoscutele repertorii de erudiţie umanistă: „Habemus ex Iosepho Flavio, quod *Magogae, Magogi* filii ac nepotes, se ipsos vocaverint *Scythas* ... Est autem *Magog* idem quod 'de tecto', uti iam observavit S. Hieronymus" (Jos. Inn. Desericius, *De initiis ac majoribus Hungarorum liber* III, Buda 1753, p. 28).

Asupra *Nagomudrilor,* în care s'ar fi putut amestecà şi realitatea istorică mai târzie a Adamiţilor, v. acum şi comunicarea d-lui Wilcken la Acad. din Berlin (*Alexander und die ind. Gymnosophisten),* în legătură cu un papyrus nou-descoperit.

Despre *l'ascension d'Alexandre,* un frumos studiu al d-lui G. Millet, în „Revue d'art oriental et d'archéologie", IV (1923), p. 85 sqq.

V. Bogrea.

C. Rădulescu-Codin, *Muscelul nostru, I: Comuna Corbi şi locuitorii săi,* Câmpulung 1922, CXXXIV + 172 pp., 45 L.

Academia Română a premiat pe dreptate acest nou volum, pe care vechiul şi preţuitul adunător de materiale lexice şi folklorice din Muscel îl dă la lumină. O idee despre importanţa acestei îndoite monografii (căci paginile numerotate cu cifre romane cuprind o schiţă monografică a întregului judeţ, care precede monografia comunală) îşi va puteà face cinevà şi după rândurile ce urmează.

Acel „Silade Mihaiu", pomenit, împreună cu „Zecman-Craiu" (Sigismund, Zsigmond), la p. XX, constitue dovada peremptorie că identificarea lui „Domn Sâla-Miai" (*Dacoromania,* II, 429, n. 2) cu *Szilágyi Mihály,* cumnatul lui Hunyadi şi aliatul lui Gheorghe Brancovici (N. Iorga, *Rev. Ist.* IX, 39; cf. id., *ibid.,* X, 112), e justă, întocmai precum identificarea lui „Marcoş-Paşa" cu *Malcoiu-Oglu,* comandantul la Dunărea-de-jos în veac. al XV-lea (*ibid*) se confirmă, aşa-zicând filologic, prin forma intermediară *Marcoci-Paşa,* ce apare în varianta „Cântecul Gerului" (Codin, *Ingerul Românului,* 326) şi'n dictonul despre „geru lu *Marcoci* (*ibid.* 394). — Şi relativ la *Dalimoş* (p. LXVIII) se poate compară, pe lângă ung. *Almos* şi: *Al Imos* = ăl *imos,* „cel murdar" (Bucuţă, Românii din *Vidin şi Timoc,* 120, 131): o etimologie populară! — Relevată trebue apariţia legendarului precursor al lui Negru-Vodă şi ctitor al bisericii din Sghiab, *Harabò-Vodă* (p. 7), poate *Harapov* (*Arabov*)-*Vodă* (de la *Harap, Arab* = negru), ori *Basarabov-Vodă,* ori încà *Hrabor* (*hărabor*)-*Vodă* = *Voevod,* „belli dux" (din *hrabor, hărăbor,* „viteaz, războinic"), cum şi balada „Copil Roman" s. „Romănaş" (p. 41), care se găseşte şi'n col. bănăţeană a d-lui Cătană: „Constantin şi Român"

©BCU CLUJ

(p. 165 [1]). — Refrenul de colind de la pag. 74: „D'ale lui Domn, d'ale lui", plăsmuit ca replică la întrebarea = „D'ale cui sânt este case?", e încă o dovadă de probabilitatea etimologiei *halleluiah* (cf. *DR.* I, 465): „D'ale lui Domn" = *D'alelui a). Doamne,* răstălmăcit prin et. pop. — Pentru *Movilele Jidovilor* (p. 40), cf. şi *sepolturas di paladinos,* numele sard pentru it *tombe dei giganti* (Bottiglioni, *Leggende e tradizioni di Sardegna,* p. 10). — Obiceiul „cununilor" de merişor, la nunţi (pp 86, 93), explică denumirea de *cununiţă,* ce se dă acestei plante la Panţu (p. 255), împreună cu acelea de *foiofoi, fonchiu, saschiu,* care ar lămuri şi pe *foiachiu,* neconsemnat în Panţu; iar constatarea, că terminul „socri-*mari*" e rezervat numai părinţilor mirelui (p. 81), trebue reţinută printre argumentele în sprijinul derivării lui *mare* din lat. *mas, -rem.* — Scrisoarea de la Mateiu-Basarab, ameninţând pe Corbenii rebeli faţă de egumenul de la Argeş, că-i va „purtă tot despuieţi pren târg, ca pre nişte câni" (p. 9), e plastică şi energică până la brutalitate, dar naivă şi patriarhală, adică simpatică în definitiv, ca toate misivele acestui Domn [2], care, în cutare scrisoare către Braşoveni, vorbind de nişte Ţigani oploşiţi de ei, insistă să nu se „facă cuvinte păntru nişte *cioare*" (N. Iorga, *Socotelile Braşovului,* p. 94), ci, cum spune aiurea, să se procedeze „cum iaste tocma şi obiceaiul a toţ *timpiĭ* (p. 93; cf. p 99: „cum ne-a fost obiceaiul aici în toţ *timpii*"). — Lista numelor de mere şi de pere (p. 97) trebue, alăturată la cele din *Dacoromania,* II, 705 sqq (Puşcariu, întregind pe Borza), din Şezătoarea, V, 42, şi din V. Păcală, *Monografia com. Răşinari,* p. 279, adăugind, între altele, aşă-numitele *mere troscoţene* = mere pădureţe din rev. „Ion Creangă", V, 278 şi *perele burtafoi,* zise şi *ahlandia* (= ngr. ἀχλαν͡διά, „poirier sauvage"), pe care Diichiti (*Cronica exped. Turc. în Moreea,* ed. Iorga, p. 80) le pune în „poiana ce să chiamă Ahlando-Cambo, adecă Câmpul cu Perele Moi" (cf. încă rom. *bunĕbrut,* fără explicaţie, din Anon. Băn., ed. Creţu, p. 331, şi cuman.-pers. *ambrut,* „pirum", din. Cod. Cum., ed. Kuun, p. 311). — *Dragobete,* zis (după Şezătoarea, XXX, p.

[1] Un personagiu omonim apare şi'n „Cântecul lui Cerchez" din rev. „Izvoraşul", V (1923), p. 12: „*Copilaşul lui Roman,* Copilaş de şapte ani, Cu săbioară *mischie,* Adusă din *Damisie*". — Pasagiul dă (dacă mai era nevoie) o confirmare populară a originii *dimischii* (din *Damasc*) a lui *mischiu, mischie,* care, observăm acum, e atestat şi'n Anonimul Bănăţean (ed. Creţu, p. 354): „*mischiĕ* — chalybs" (cf. p. 357: „*ocel* — chalybs"). — Pentru sensul etim. al mr. *ŝimaschin,* „prun vânăt, sinon. prun di Bosna" (Dalametra), cf. şi germ. *Zwetsche, Damascener Pflaume.*

[2] Un interesant pendant, inedit, la celebrul „fecior de curvă" din scrisoarea către vameşul Vasc, publică acum d. V. Drăghiceanu (*Buletinul Com. Mon. Ist.,* 1923, p. 29): bătrânul Vel-Logofăt Mihu se învredniceşte din partea Domnului său, de epitetul de „frate de târfă". — Adăugim că „mai mare urgie *de* voi nu va păţi alţii" din pomenita scrisoare către loc. din Corbi n'avu nevoie de îndreptare: e uzul arhaic al lui *de* = *decât.*

©BCU CLUJ

283) şi: *Dragomir* (cf. n. de pasăre *dragomir* şi epitetul de „drăguţul s. logodnicul păsărilor") sau *Nicodim* (fiu al Babei-Dochia, care se serbează la 1-iu Mart), e fixat exact la 24 Februar, iar nu la 3 Mart, cum se obişnuieşte: la acea dată cade, de fapt, sărbătoarea creştină a „Aflării capului Sf Ioan", al cărei nume slavon, *Glavoobrětenie*, stă la baza numelui *Dragobete*, precum arată limpede varianta *Gabrovete* (Codin-Mihalache, *Sărb. poporului*, p. 36), o evidentă corupţie, necontaminată încă cu *drag* şi oglindind încă, întocmai ca şi epitetul de „cap-de-primăvară" (*ibid.*), etymonul slav. — Cu privire la *Răpotini* (p. 96), observăm că cea mai veche menţiune, poate, a acestei serbători populare o găsim în prefaţa Mineiului pe Maiu, de Filaret al Râmnicului (1780), care-şi expune şi fantaziile-i etimologice relativ la numele „sărbătorii *Ropotină*, ce o zic încă şi *sărbătoarea Dracului*" (v. *Bibliogr. rom. veche*, II, 258). — *Baranicuţ* (p 135) e *Báránykút*, „Fântâna-Mielului", *Roghina* (p. XXVII) e *Rovina*, *Afenişul* şi *Altămaşul* (p. LXXXVIII) sânt *Afinişul* şi *Altămuşul (Atlamos)*, *Ghezaurele* (p CII) = *Gheazurile*, *Viezurele* (cf. *Viezurele* şi *Viezuroaica* de la p. CXXXIII, *Piscu-cu-ghezuri* de la p. CXVI, apoi *Gheazerea*, n. unui masiv muntos muscelean, cum şi dubletul toponimic *Muchea-Ghezurilor*, zisă şi *La-Ghizunii* = *vizunii*, la Frâncu-Candrea: *viezurini*; în sfârşit: *ghizoroiu*, notat de Pamfile, *Agr. la Rom.*, 245, ca adj. cu sensul de „vulpoiu bătrân şi şiret, tăcut", de fapt = *viezuroiu*, contaminat, poate, cu *ghiuj*, *ghiujgărău*, „moşnegoiu"). *Gherghilău (ibid.)* = *ghergheleŭ*, „păturage, plateau" (Dicţ. Acad.) ar puteà reprezintà o contaminaţie între *legheleu* „păşune" = ung *legelő* (cf. V. Caba, *Szilágy vármegye*, p. 98) şi *herghelie* (**hergheleu*), etc. Dar asupra n. topice vom aveà prilejul să insistăm altădată, ca şi asupra n. personale (ca *Mraze* de la p. CXI = *Gerotă*, pentru care cf. pe lângă atâtea alte exemple, aduse aiurea, şi: *Arhot(a)*, *Corcota*, *Craciotă*, *Lumot*, *Pleşcotă*, *Rahotă*, *Şifotă*, apoi: *tâncota*, *pâncota*, *rângota*, într'o formuletă din rev. „Oltenia", 1^3, p. 190). — Notăm deocamdată doar *Valea-Boureţ* (p. CXXIX), poiana *Zâmbru* (p. CXXXIV) şi, pentru interesanta-i omonimie cu localitatea ardeleană: *Turda* s. *Turdea*, n. de pârâŭ (p. CXXVIII) — Câteva observaţii asupra glosarului: *bàştuia* (p. 154) repetă o evidentă greşală din text (p. 23), unde cuvântul *baştină* a fost tipărit din eroare aşa: „dreaptă moşie şi baştuia", iar *Piscul-Neapolului* (p. 162) reproduce greşit pe *Nepotului* din text (p. 52); — *brèbeniţa*, „putina cu varză" (p. 154), e evident: *berbinţa* (amestecat cu *brebenea*), precum *cârşoară* (p 155) e *cârpşoară* (cf. p. 76, unde şi: „în vârfu *vârşoarelor*" = vârfşoarelor); — *cotroană*, „bucătăria de vară, făcută din scânduri" (p. 156), e din **cotloană*, corespunzător cunoscutului *cotlon* (= ung. *katlan*) şi având un sinonim în *boacăză*, „bucătărie de nară *[sic]*", din rev. „Izvoraşul", IV, (1923), p. 11 = germ.-dial. *Backhaus*, „boulangerie" (cf. *bacolţ*

©BCU CLUJ

„lujeri, mesteceni tineri de pus pe foc", din Păcală „*Răşinari*, p. 137 = germ. *Backholz*, din care şi ung. *bakoc*, idem [Gombocz—Melich], şi pentru al cărui reflex românesc cf. şi n. topic ardelean *Caşolţ* = *Kastenholz*); — *dant* (p. 76: „policandru de *dant*") pare a fi corupt din *danţc*, *dansc* „de Danzig" (de unde veneau la ai noştri clopote şi alte obiecte de bronz), iar *şărădău* (p. 75), care apare în varianta de la p. 78 ca „heleşteu" (hălăşteu), pare a fi acelaşi cu *feredeu* (cf. p. 163; *irul* din versul precedent de la aceeaşi pagină, rimând cu *mirul*, e un cunoscut ungurism, iar „*flăcăi* de ardèle", rimând cu „luminèle", e: *flăcări*); — *a explozà* (p. 102) = *explodà* + *explozie* trebue pus alături de *exploadà* = *explodà* + *exploatà*; — pentru *glavă* (p. 158) e de comparat expr. *glava capului*, „ţeasta capului" (*Graiu şi Suflet*, I, 136), pentru *Hoagele* (râpă, *ibid*): *oagă*, „râpă, vâlceà fără apă" (Bucuţă, *Românii dintre Vidin şi Timoc*, p. 131), iar pentru *îndesără* (a), cf. cunoscuta locuţie *mai în de seară*; — pentru *lăpuşi* (p. 159), v. Panţu, p. 143. — *Minajală* (p. 160) e *manej* (e vorba de mânzul năzdrăvan), confundat cu *menajare*, *menaj*, cum se vede din glosarea prin „îngrijire de aproape, cu mâncări bune", făcută cuvântului aiurea (Codin, *Din trecutul nostru*, p. 188). — *Sbori* („ochii *sbori*", p. 164) ar puteà însemnà: „vorbitori" (cf. *yeux parlants* şi *zboresc*). — *Slemnul* („în tinde sau în slemnul bisericii", p. 123) e, probabil o greşală pentru *slomnul* s. *slonul*, „pridvor", confundat, poate, cu *slemnă*, „culmea caselor ţărăneşti", iar *scalniţa*, „uscătoare de prune la fum" (164) = *uscalniţa*, (în monografia *Dragoslavele*, 191: *slăniţi*). — *Vitenţă* (p. 166), explicat aiurea prin „curaj, îndrăzneală" (*Din trecutul nostru*, p. 199), are o asemănare cu it. *fidenza*, care nu pare întâmplătoare. — *Flotocos* (p. 36) = *flocos* + *toflos*. — Existenţa lui *auş* (p. XLIII,) e interesantă, dar nu surprinzătoare: Hasdeu o constatase prin Oltenia (*s. v.*), iar un *neaţaluş* din colindul de Ajun (v. Pamfile, *Crăciunul*, indice) ar puteà fi corupt din: „bună-dimineaţa la *Auş*" (= Moş-Ajun!). — Interesant pentru semantica lui *cumpătă*, înţelesul din „mândrele *m'o cumpătat*, de nu-s negru şi uscat" (p. 70), iar, pentru acel **in-per-filare*, pe care-l presupunea Per. Papahagi păstrat în mr. (cf. însă *DR.* II, 631 şi 825), ar fi de examinat versul: „dar ţi-e firea *'mpràhirată*", de la aceeaşi pagină (în contrast cu „de ţi-ar fi firea'ntr'o fire"), amintind pe *împrăştiat* şi pe *răsfirat* = *răşchirat*.

V. Bogrea.

C. Rădulescu-Codin, *Din trecutul nostru — Legende, tradiţii şi amintiri istorice* —, Bucureşti [1923], 208 pp., 28 L.

Nu e, cum s'ar părea din subtitlu, o simplă reeditare a volumului apărut la Academie, în ciclul: „Din viaţa poporului român".

„Vidrili", lătrând alături de „Căţălu-pământului" (p. 5), apar şi'n balada „Iorgovan", în tovărăşia „ogăraşilor" (Codin,

©BCU CLUJ

Din Muscel, I, 1911). — În „o secetă, de se *frigeau* oamenii ca *prigorilî*" (p. 9.), transpare, interesant, sensul etimologic al numelui *prigorii* s. *prihorului* (fr. *rouge-gorge*), din acelaşi radical cu *dogorì*. — „Muntele *Galionului*" din legenda lui Noe (p. 14) e o evidentă aluziie la corabia (*galionul*) lui. — *Star-Novac* (p. 22) e forma slavă a obicinuitului *Babà-Novac*, „bătrânul, tata-Novac". — „Un cioban *alban*" (p. 39) e, cred: un cioban, *Alban* s *Nalban* (= Nalbantu), n. personal. — Rolul „capacului alb" (p. 53) şi negru (cf. *Karaagač*) în mentalitatea turanică e notoriu. — Legenda în proză a lui Mezer-Craiu (.Craiul *Misiei*, Serbiei", după d. Iorga) are numeroase variante în versuri, pentru cari v. DR., II, 429, n. 2. — La glosariu: *baiarac* e „steag" (de oaste), iar *baraitari* = *bairactari*, „stegari"; *chioveneşti*, „de chirigii" (p. 177), înseamnă: „de Chiev (care)"; *cioclaşi*, „strângători de bireuri" (*ibid.*), trebue apropiat de *ciocotniţe* („ciocotniţe boiereşti", şi'ntr'un act de la Mateiu Basarab, publicat acum în „Bul. Com. Mon. Ist.", X—XVI. p. 29; cf. Legrand *Poèmes hist. en grec-vulg.*, p. 26: τζοκκότνητζες, cu aceeaşi explicaţie financiară), adecă, în definitiv, de *ciocoi* şi *cioclovine* (cf *ciocoinicie* = *colachie*, „linguşire", în Magaz. ist. IV, 147); *cofaşi*, „nesincer, cu două feţe" (p. 178), e, judecând după context (pp. 127—8): *cavaji*, pl. de la *cavaz* (e vorba de poteraşii ce prind pe banditul Fedeleş), poate influinţat de *borfaş(i)*; cf. însă şi ung. *kofa*, „die Höckerin, die Bettel", *kofaság*, „die Häckerei, Plauderei". — Expressia *capu' lui* = chiar el (p. 175, unde şi: „n'o fi capu' lui craiu!") are interesante atestări arhaice şi paralèle romanice: „Şi s'au făgăduit [Mustafà] să meargă el *capul lui* în războiu" (Magazinu ist., V, 134), „singur cu *capul său*" (Ureche, ed. Popovici, p. 56) = lui-même, en personne (cf. *de capul lui*, fr. *de son chef*, pentru care v. „Romania" din 1912, p. 329). — Sensul lui *coptorì* (*ibid.*), aşa cum rezultă din text (p. 130), aminteşte pe ngr κόπτω, „taiu" (cf. κοπτερός „tăios, tăiş"), dar *curmiel* (p. 179) e, evident, *curmeiel*, *curmeiaş* (de la *curmeiu*). — *Deschebălul* p. 180), e acelaşi cu *descebălul*, opusul lui *cebălul* (şi la Coresi), din ung *csábulni* (v. DR., III, 741), el însuşi de origine nesigură (v. Gombocz-Melich, s. v. *csába* şi cf. *cebală* = bălătenie, *bălătenie* = animal mic şi urât, degenerat din rev. „Ion Creangă", V, 279, apoi *bală* = *şarpe*, animal spurcat şi „cea *boală* ce erà întru el", din Coresi, *Carte cu învăţătură*, ed. Puşcariu-Procopovici, p. 364,

[1] Înţelesul de „lanţ" a lui *provaz*: „ogari în provaz" din var. publ. în O. Densusianu (*Fiori alese*, p. 133) se asigură prin Cantemir, *Hronicul*, 855: „pre ogar în *prohaz* gata ţiind". — La sinonimica lui *căţel* (*ţinc*) etc. (DR., II, 412), de adaus şi: vr. *skimenŭ*, „căţel, puiu de fiară", lit.: „scâncitoriu" (*Ps. Sch.*, ed. Candrea, II, 481), mold. *cotiuhă* = rut. *kotiuha*, „câne" (Şăineanu). — Şi „fes de *indirneà*" din „Barbu Lăutarul" de Alecsandri ia loc între menţiunile *Adrianopolei* (DR., 408, unde n. top. *Tăchiia* = turc. *tekkè*, „mănăstire de dervişi"). — De „boi, aduşi de la *Bitole*" (Bitolia, Toli-Monastir) se vorbeşte în balada „Neagu-Deliu" din rev. „Izvoraşul", IV (1923), p. 8.

©BCU CLUJ

comparat cu *boala cea rea* şi *a-bubă*). — *Gâtiţă* nu pare a însemnà: „bun de gură“ (p. 182; cf. *a face gât*), fiindcă în text (p. 129) sensul cere *gâde* (**gâdiţă?*), „geleap“, cum se spune, în loc de *gelat*, la p. 91. — De notat: *lâncote* (p. 185), cu sensul de „minciuni“, „înşelăciuni“, ca şi'n Ps Sch. (ed. Candrea, II, 426); tot aşa: *snamenie*, „arătare primejdioasă“ (p. 195), corespunzând lui *znamenie*, „semn“, din Ps. Sch. (II, 512). — Pentru însemnarea lui *împogodeală* (184), v. în special Lungianu, *Însăilări*, p. 218 (glosarul). — *Mangialâc* (p. 187) e atestat, cu acelaşi înţeles, de „pârghie“, şi'n rev. „Ion Creangă“, II, 276 şi el ar puteà explicà numele acelui misterios *mangal* din basme (Codin, *Îngerul Românului*, 349), mai bine decât turc. *manghala*, „espèce de damier“ (Barbier, II, 791). — *Tălâmb*, „neîndemânatec, prostuţ, nesimţitor“ (197), „tembel“ (Şăineanu), ar puteà fi = *tărâmb* (*nătărâmb*, *năsărâmb*), iar pentru *zainoagă*, „opăcită (cf. *zăpăcită*), sărită din minţi (în text, şi: *zălmătăcitău*), de la p. 199, e de comparat *zainog*, „statul, şezutul grămadă, la un loc, într'una (cf. sl. *za-inog*, şi rom. *într'o parte*), nepristan, de băţ“ (Lungianu, *Zile senine*, 222). — *A căutà s. găsì nod în papură* (p. 97) e, din cuvânt în cuvânt, lat. *nodum in scirpo quaerere*, precum „întuneric să-l tai cu cuţitul“ (p. 68) echivalează perfect cu fr. (*brouillard*) *à le couper au couteau*. — *A luà la zdraviţi* (162), atestat şi la Vissarion (*Vrăjitoarea*, p. 7), cu înţelesul de a luà la zor (la refenea, refec, la socoteală, la trei s. trei parale s. trei păzeşte, la rost, resteu, rapanghel, etc.), avem, peiorizat, ironic, pe vsl. *zdravica*, existent până azi în sud-sl. cu accepţiunea byz. σδράβιτζα s. σδραβίτζα „scyphus mero plenus“ (v. Miklosich, s. *dorvŭ*), adecă: „cupa de toastat, de băut *în sănătatea* cuiva“, cum bea odinioară Crum σδράβιτζα, în sănătatea boierilor săi, din ţeasta împăratului bizantin Nicephorus, răpus de el (v. relaţia lui Malaxus, la Ducange, s. v.[1]): e acelaşi radical, ca şi'n rom. *zdreveţ*, „plantă care se pune, împreună cu popchişor şi cătuşnică, în scăldătoarea copilului, ca să fie vârtoşel“ (Gorovei, *Credinţi şi superstiţii*, pp 297, 465) = bulg. *zdravec*, „Art Pflanze“. — *A luà ochi de fiară* (p. 202), glosat şi explicat prin: „a plecà în lume fără a i se mai şti de urmă, ca şi când i s'ar fi făcut de urât cu ochi de fiară“, aminteşte nu numai expresiile rom sinon. *a luà câmpii* şi *a-şi luà lumea'n cap*[2], ci şi expresia juridică-consuetudinară *caput lupinum* (*wulfes heafod*) *gerere*, obişnuită odinioară despre fugarul *exlex*, care, scos de supt protecţia legilor umane, se retrăgeà în pădure şi erà hăituit,

[1] „Idraschi“ din text (p. 18) trebue înterpretat, fireşte: *zdrasti!*

[2] Cf. şi acest pasagiu din Radu Popescu: „Dumnealui Banul Cornea... au încălecat pre cal şi *au luat crângul în cap*; Dumnezeu ştie, câte rascuri l'or fi lovit peste ochi“ (*Magazinu Istoricu p. Dacia*, V, 140). — Explicaţia, în legătură cu jurământul cu brazda în cap, dată expresiei de Coşbuc (*Vorba ăluia*, No. 12, în *Versuri şi proză*, ed. Hodoş, p. 78), nu e verosimilă.

©BCU CLUJ

ca un lup, ca o fiară (v. Hoops, *Reallex. d. germ. Altertumskunde*, art. *Friedlosigkeit*). — Pentru *a pune glamnică la inimă* (p. 201), v. Dicţ. Acad. s. *glamnică*, adăugând echivalentul fr. *torche* (Littré), it.-dial. *capagnu* s. *capitala* (Ortoli, *Les Voceri de l'île de Corse*, 155), basc. *sorki* (v. Viaţa Nouă, 1913, p. 277), lat *cesticillus* s. *cestillus* (Festus), cum şi variantele: *oglabnic*, *oglamnic* (rev. „Ion Creangă", VIII, 156; 343), *oblainic*, *oblavnic* (Viciu; cf. *obladnic*, la Cihac, II, 221), *oblanic* (Boceanu), *blanie* („Neamul Rom." Literar, II, 687), pe lângă genuinul *(o)glavnică*.

Ar fi fost de dorit ca acest glosariu, care cuprinde atâtea forme interesante (cf. şi *prois*, *răspotenţă*, etc.) să nu fi omis nici una din particularităţile subliniate în text (*iutac*, p 103, sau *jacă* = sac, p. 71, de ex.) şi ca din volum să nu fi lipsit amintirile, oricât de îndoielnice, despre Traian Împăratul, care se găsesc în „Legende, tradiţii şi amintiri istorice", ca şi legenda mehedinţeană despre Împăratul *Cioană* (ibid., p 12), al cărui nume păsăresc (cf. mr. *cionă* = *angică*, „ţintizoiu, cintez", din Dalametra, cum şi mr. *čońă*, „vrabie", dar şi *čońă*, „chelălăesc (despre câni şi copii)" [Per. Papahagi, *Basme aromâne*, 575], corespunzător epirot. *sporghite* = ngr. σπουργίτης şi *cincione* din Marian, *Ornitologia*, I, 409 sq., it. *pincione*, *cincia*, fr. *pinson*: onomatopeic! [1]), aminteşte de *Piţ-Împărătuş* (cf fr. *Roi-Pétaud*), *Împărătuş*, *Împărăţel*, *Împăratul-Paserilor* (v. Marian, *o. c.*, ad loc.) şi se întâmpină în documente ca n. de familie boierească (v. Ştefulescu, *Doc sl.-rom. rel. la Gorj*, 578); cf. şi „Împăratul *Toşa* [= Antioh?] *Mizdroiu*, cel cu fata cumince" dintr'un basm bănăţean publicat în „Şezătoarea", I, 274. **V. Bogrea.**

C. Rădulescu-Codin şi Preotul I. Răuţescu, *Dragoslavele*, Câmpulung 1923, VI + 432 pp., 85 L.

Monografia cuprinde, pe lângă partea istorică (pe bază de tradiţii şi documente, cu multe, poate prea multe fac-simile!) şi geografică, interesante capitole demografice şi etnografice, etc., plus un amănunţit memoriu asupra luptelor din 1916 în acea regiune.

Obiceiul aşezării unui „măr" împodobit lângă crucea mormântului (p 229) coroborează cu înţelesul de „moarte" al expresiei „măru-roş" (cf. şi Codin, *Din trecutul nostru*, p. 187, şi „Şezătoarea" din 1923, p. 171), aşa cum se precizează de Weigand (*s. v.*): „tshoj ke *molla kukje*, in den Tod schicken" şi de Capidan (*DR.*, II, 453) pentru echivalentul albanez: o aluzie la

[1] Neclar e raportul, posibil, între megl. *ţinţigár*, *ţinţigár*, „sticlete" (Papahagi, *Megl.-R.*, II, 123. 126), şi dr. *simţivară*, *simţiveară*, „piţigoiu", interpretat ca: „simţi-(a)-vară" Marian, *o. c.*, II, 143; cf. Anon. Băn., ed. Creţu, p. 368: „simcivară", fără traducere!). — Finala cuvântului megl. evoacă şi pe turc. *toïghar*, *touïghar* „alouette calandre" (Barbier, II, 332), lit: „à huppe".

©BCU CLUJ

malum granatum al Proserpinei (zeiţa infernului)? Profităm de ocazie, pentru a adăugi, că sinonimul turc. *gyzyl elma*, „la pomme rouge", e interpretat de Barbier (I, 108) ca un „surnon de la ville de Rome", şi că în „Byz.-neugr. Jahrbücher", IV (1923), p. 174, se semnalează un studiu al lui I. H. Mordtmann despre corespunzătoarele gr. κόκκινη μηλιά şi μονοδένδρον, în „Islam", XII, (1922), p. 222-6 (*Cazâlbaş*, „Persan", lit.: „cap-roş", este şi'n ungureşte: *kazul*, idem.). — Sensul ciobănesc al rom. *răvăşi*, pe care nu-l cunoaşteam decât vag dintr'o comunicare a d-lui Giuglea, apare categoric din felul cum descriu autorii monografiei (p. 194) *răvăşitul* oilor, coborîte din munte după Sf. Maria cea mare, prin împărţirea în „cemetii" (cf. cimotii[1]) şi predarea, împreună cu produsul lor, la proprietari, după *răvaş* (*răboj*): terminul pastoral s'a întâlnit apoi, în vocabularul scriitorilor culţi, cu fr. *ravager*, al cărui înţeles transpare evident într'un „răvăşit de doruri ascunse" (Brăescu, *Cum sânt ei*, — în colecţia „Ancora", — p. 75), etc. — *Râscovăitul*, „colindul fetelor din noaptea de Anul-Nou" (p. 231), din care se dă un specimen muscelean în „Şezătoarea" pe 1923 (p. 172), de la *răscovăi* (*ibid.*), nu pare a fi altceva de cât un *sorcovăit* = *sorcovit*, de la *sorcovă* (pomenit totuşi, ca atare, *l. c* ; cf. însă şi bulg. *surava godina*, „Neujahr"), precum *hăitul*, „uratul", la Cetatea-Albă (rev. „Izvoraşul", IV, no. 5—6, p. 6) nu e decât o formaţiune substantivală din strigătul plugarilor, închipuind mânatul boilor: „hăi! hăi!" — Lucruri deosebit de însemnate nu cuprinde glosarul (*cofrânge* apare aiurea supt forma *cufrânge*, evident: *confringere*, — a spus-o d. Philippide —, *povăjile* = *podvezile*, iar *felfene* apare mai des ca *ferfen*, *ferfon*, probabil din turceşte), din care o întrebuinţare mai atentă a însăşi culegerii de documente braşovene a răp. Bogdan ar fi înlăturat greşeli supărătoare ca acelea care fac „monede" (p. 424) din nişte stofe, ca „vilar de ipriu" şi „vilar de luvia", evident: catifea (ngr. βηλάριον, fr. *velours*) de Ypres şi Louvain (în Belgia) — Şi „cal *mărcat*" (glosar şi text) se putea vedea că nu e de cât o greşală pentru „cal *încărcat*", precum se şi citeşte în celelalte documente citate, spre deosebire de „cal *citov*", adecă fără povară, neînsămărat (sensul originar, de „integer, salvus, sanus, incolumis", al lui *citov* îl consemnă Lex. Bud., iar Cihac, II, 57, îi dă şi etimologia, din sârb.-cr. *citov*, pe când I. Bogdan, *o. c.*, îl compară cu bulg. *citav*, ca şi, acum în urmă Pascu, *Ist. lit. şi limbii r. din sec XVI*, p. 96, vorbind de derivatul *citovesc* din glosele la Sintagma lui Vlastaris, al cărui înţeles de „judec, consider", deosebit de „vindec" — înţelesul obişnuit al verbului la Viciu şi'n celelalte locuri pomenite — ne

[1] In glosarul din Lungianu, *Zile senine*, 213: *clăţău*, *cocleanţ*, „o mână de oi dintr'un ciopor", „adunătură mică de oi" (cf. *arioi*). — Volumul cuprinde (pp. 129—53) o foarte plastică descripţie a aceluiaşi fenomen păstoresc, în schiţa întitulată: *La răvăşit*.

©BCU CLUJ

aminteşte pe *citov*, „zdravăn, sănătos la minte", din glosarul volumului „Însăilări" al d-lui M Lungianu, p. 216). — Numele de familie *Iarul* are la bază un nume de plantă (v. mai sus), ca şi *Zârnă* (din care şi toponimicul *Zârneşti*): *Zârnă* = solanum nigrum (v. Panţu, *ad loc.*).

V. Bogrea.

Hugo Schuchardt, *Individualismus* (în „Euphorion, Zeitschrift für Literaturgeschichte", XVI. Ergänzungsheft: Festschrift für Bernhard Seuffert, Leipzig-Wien 1923, pp. 1—8).

Poezia homerică a putut fi privită ca o „individualizare a colectivului" care e civilizaţia mediteraneană, în special egeică (v. van Gennep, *La Question d'Homère*, p. 47), dar această „colectivitate" însăşi nu se poate concepe decât ca o prealabilă pluralitate de „individualităţi", ajunse la conştiinţa, mai mult sau mai puţin clară, a unităţii lor. — Se ştie, că aşa-zisa „limbă comună" (κοινή) nu e decât un dialect norocos, generalizat printr'un concurs de împrejurări favorabile, de ordin politic sau artistic mainte de toate (v. în special monografia lui Ad. Maidhof, *Zur Begriffsbestimmung der gr. Koine besonders auf Grund des Attizisten Moiris*).

Iată o categorie de fapte, care explică în deajuns miezul însuşi al problemei, căreia venerabilul maestru de la Graz îi consacră studiul amintit.

„*Individualul* joacă în desvoltarea limbii rolul dominant. Că tot ce e *general* în limbă a fost la origine *individual*, se accentuează din diferite părţi, în diferite forme".

Dacă istoria limbii reprezintă un continuu joc de influenţe între elementul natural şi cel social, acelaşi lucru se constată şi 'n istoria lingvisticei: „obiectivitatea" pare stingherită de *individualitate*. „Nu *devenim* numai deosebiţi prin diversitatea mediului de excitaţie, căruia fiecare e supus în decursul propriilor sale experienţe[1], ci ne *naştem* deosebiţi... Orice fel propriu de a fi face însă unilateral; şi tocmai cei mai distinşi supt raportul spiritului nu pot face altfel, decât să imprime la tot ce crează pecetea individualităţii lor". — Citând aceste cuvinte ale logicianului Benno Erdmann, Sch precizează însă că „originalitatea (*Eigenart*) nu e singularitate (*Einzigart*)", întrucât ea nu cuprinde niciun element absolut nou, ci provine numai din combinaţia diferită a elementelor comune: „Nu există două individualităţi, care să fie întru toate asemene ori întru toate diferite; altfel, n'ar mai puteà să se stabilească nici o relaţie între ele. De acasă, fiece individualitate e independentă; când una se adapteaza alteia, atunci începe ceea ce numim obiectivitate".

Urmează o interesantă discuţie cu Vossler (ale cărui „Gesammelte Aufsätze zur Sprachphilosophie" s'au publicat de cu-

[1] Mediul singur nu explică decât... mediocritatea, — s'ar puteà zice.

©BCU CLUJ

rând, la München), — discuţie, cu prilejul căreia se aminteşte, spiritual, şi cuvântul lui Mikosch: „Ungar denkt immer, wenn auch falsch". — Nu e, însă, din partea veteranului învăţat, apărarea cu orice preţ a unei teorii a sale. Mai bine ca oricine, el ştie, — şi o spune atât de frumos! —, că „ştiinţa e mişcare, activitate...", nu „absolut adevăr, ca încheiere a tuturor adevărurilor relative... *requiescamus in pace*, în veşnică ghiaţă". Steaua fixă de la Graz, care de atâtea decenii trimite razele ei asupra întregului domeniu al lingvisticei, nu are o asemenea imobilitate în timp. Acest *quietism* mistic nu e în firea, nici în concepţia neobositului cugetător: „Sprachwisenschaft und Zeitgeist" a lui Fr. Schürr (1922) i-a şi dat ocazia să scrie articolul.

„Precum limba e cevă curgător, aşă şi ştiinţa limbii..." *Doctrina, disciplina* ajută, fireşte, *cercetării*, dar o stânjenesc şi impiedecă, îndată ce ele au devenit *şcoală* sau *sistem*. Sistemul comprimă, dacă nu suprimă, personalitatea, crede Schuchardt, care nu admite părerea acelora, cari socot că singur adevărul ştiinţific interesează, indiferent de persoana descoperitorului. Şi cât de uman sună cuvintele sale, faţă cu declamaţii asupra „impersonalităţii ştiinţei anonime" de felul acestuia. „La science est la forme la plus impersonnelle de l'effort. Souvent, en travaillant sous l'anonyme, on aime à se dire que le travail n'a pas besoin d'un nom, pour remplir son but; un fait acquis, n'est-ce pas assez? L'individu n'est rein, mais le fait demeure. Le philologue finit par vivre ainsi dans une sorte de Nirvâna scientifique, où toute personnalité est abolie" (J. Psichari, *Études de Philologie néo-grecque*, p. CX)!

Restul articolului e menit să demonstreze, cu exemple şi citate pregnante, prejudiciile acestui spirit de „şcoală" şi „sistem", negând sau cetluind personalitatea, individualitatea cercetătorului ştiinţific. (In această ordine de idei, e interesant epizodul subiectului şi dedicaţiei celebrei teze a autorului: „Vokalismus des Vulgärlateins").

Concluzia: „Relaţia reciprocă dintre lingvistică şi istoria literară poate fi cât vrea de vie; una faţă de cealaltă ele joacă, totuşi, numai rolul unei discipline auxiliare", — concluzie, pe care marele învăţat o formulase de mult, — primeşte acum acest semnificativ amendament: „In cel mai intim chip le leagă individualismul". **V. Bogrea.**

Tache Papahagi, *Din Folklorul Romanic şi cel Latin* — studiu comparat —, Bucureşti 1923, pp 174, L. 17.

Ed. Stemplinger a dat decurând un frumos studiu popular asupra reflexelor moderne ale credinţelor populare antice: *Antiker Aberglaube in modernen Ausstrahlungen.*

Mai circumstanţiat ca învăţatul german şi mai didactic (cartea d-sale a ieşit dintr'o lucrare seminarială şi vrea să ser-

©BCU CLUJ

veacsă de îndreptar studenţilor), autorul nostru, după o introducere asupra rostului folklorului, relaţiilor sale cu filologia şi metodei de selectare a fondului latin (nu se zice însă: „distanţiat" şi, fireşte, nici *Wolk* în loc de *Volk*), dă un interesant calendar pe luni al folklorului român şi romanic de origine latină, — cam acelaşi lucru a făcut d. Candrea pentru săptămână, — mântuind cu un bogat capitol despre credinţe, superstiţii şi datini, descântece, vrăji, farmece şi rugăciuni, privite în aceeaşi lumină.

Relativ la *Chiraleisa* (p. 6 sqq.), de însemnat şi sinonimul slavon *gospodi pomilue*, cu sau fără invocaţia *bojele*, atestat în glosele oltene ale d-lui Nicolăescu-Plopşor. — Exemple de interpretare populară a numelor proprii, de persoane, locuri şi sfinţi (p. 8 n. 1), se pot găsi, numeroase, şi în Nyrop-Vogt, *Das Leben der Wőrter;* dar, dacă, la Maramureşeni, strigătul de *kiralecsa* nu e legat excluziv de procesiunea de la Bobotează, ci de „înconjurarea satului cu icoanele, pentru *îndepărtarea* nenorocirii abătute" *(ibid.)*, cuvântul ar puteà fi = ngr. κύριε ἀλέξει, „Doamne apără, fereşte!" — Forma: „asteriscată" (p. 11) ni se pare... riscată. — Pentru *ceaţă -caecia (ibid.)* vorbeşte şi *nebulam in oculo habere*, „a aveà negură (ceaţă) pe ochi, a nu vedeà de fel", din Du Cange, s. v. *nebula.* — Ca paralelă la *Lucin* = sl. *Lucin dan*, „ziua lui Luca" (p. 12) se puteà cità cunoscutul *Arminden* = *Ieremijn den* „ziua lui Ieremia"; cf. şi n. de fam. *Lucinescu.* — Pentru lat. *capita aut navia* (p. 16) avem corespondentul rom. în jocul *areşcei* (pajura s. capul, la monete). — In obiceiul de a trage paiul cel mai *scurt* (p. 17), pare a-şi găsi comentariul şi cunoscuta expresie ardeleană *a trage scurta;* cf. şi germ *den kürzeren ziehen* şi alb. *škurtεzε*, „sorţi", relevate în Puşcariu, EW., no. 463.— Μόνη+μήνη, ca etymon al mr. *murmini* „primele 12 zile din August, formând calendarul astronomic al anului" (p. 35), pare puţin probabil: terminul corespunde ngr. τὰ μερομήνια, idem (Abbott, *Macedonian Folklore*, p. 62). — In it. *pasqua di cavalieri*, „Pfingsten" (REW, 6264), avem un paralel romanic la mr. *aruguciari* (p. 37), echivalent cu dr. *căluşeri* (joc la Rusalii), cu care e de comparat, pe lângă expresia *paştele-calului* (cum s'a făcut), şi sinonimul ei, mai puţin cunoscut: *la vara cailor* (Damé, Term. pop. rom., p. 47, n. 1), cum şi *Joia iepelor* s. *Paştele cailor*, n. pop. al *Ispasului* (Marian, Sărbătorile, III, p. 342: et. pop. în legătură cu credinţă că numai în acea zi se satură caii? cf. s.-cr. *ispaša*, „păşune"). — In legătură cu cele spuse despre ecourile dionisiace şi phallice, care sânt *brezaia* şi celelalte mascarade populare (p. 38), observăm că numele acesta, socotit de obiceiu ca o simplă accepţiune a lui *breaz*, e mai curând bulg. *brezaja*, întrebuinţat curent cu sensul de „masque" (v. Bogorov, *s. v.*) şi având numeroase derivate — Preller, *l. c.*, nu poate vorbi de „cheile, cellae lovis" (p. 53), ci numai de cheile de la sanctuarul *(cella)* lui Joie: genitivul latin se raportă, fără îndoială, în textul german, (pe care

©BCU CLUJ

nu-l am la îndemână acum), la *Schlüssel*. — *Favere linguis* (p. 80) e un termin liturgic, sacral, corespunzător gr. εὐφημεῖν: îl întrebuinţează şi Horaţiu, atunci când vorbeşte ca „preot al Muzelor", îndepărtând prealabil pe profani (catehumeni) — Reţinem formula magică, latină, scrisă greceşte: „Sator Arepo Tenet Opera Rotas" (p. 147), citată după *Flambura*, II, no 1, p. 4: formată după tipul cunoscutelor „versus anguinei seu recurrentes" (care se pot ceti la fel de la stânga la dreapta şi invers), formula aceasta, despre care vorbeşte şi Gaster (*Lit. pop. rom*, p. 425), se întâlneşte, deformată, şi'n monografia despre *Răşinari* a d-luj Păcală, p. 246 (ca leac de turbare): „Sasora, tatora, opera, arepu, tenetru, rotas".— *Velzevul* din descântecul de la p. 354 e de adaus la numele dracului (*Belzebul, Belzebut*), pomenit prin textele sacre. — „Fapt cu luatul *în anii* vacilor" (p. 167) trebue cetit, fără îndoială: *manii*, cum se şi spune îndată mai jos. — Citate ca: „Phedrus (*sic*) *Fabulae*, *fab.* XVII" (p. 137, n. 2), sânt inadvertenţe ce puteau fi evitate (ca şi „παρὰ (*sic*) τινων Βλαχῶν (*sic*) ὁδιτῶν", „de bello civico" = *civili* şi ὁμόγλωσσοι τῶν Δακῶν = τοῖς Δακοῖς, din interesantul articol din *Grai şi suflet*, I, pp. 72, 76, 99), cu atât mai lesne, cu cât tânărul şi meritosul autor al *Antologiei Aromâne* pare, de fapt, un cunoscător al limbilor clasice.

Se dau şi trei ilustraţii, dintre care două după cunoscuta operă a d-lor Wace şi Thompson.

V. Bogrea.

Arhiv za arbanasky stariny, jezik i etnologijy, urednik H, Barić, prof. la universitatea din Belgrad. Kniga I CB. 1—2 1923 Belgrad.

După cum se vede şi din titlul acestei publicaţii, ea se ocupă cu cercetările făcute în domeniul limbei şi etnologiei albaneze. Pentru acest scop, redactorul ei, dl H. Barić, albanolog cunoscut din publicaţiile de până acum, în acest domeniu, şi-a asigurat, după cum ne arată în prefaţă, colaborarea celor mai mulţi cercetători în domeniul limbilor indo-europene şi balcanice ca: H Pedersen din Copenhaga, H. Jokl şi K. Treimer din Viena, L. Spitzer din Bonn, Th. Capidan din Cluj, P. Meringer din Graz, P. Skok din Zagreb, P. Nachtigal şi K. Oštir din Ljubljana etc.

Din bogăţia materialului tratat, relevăm numai chestiunile care interesează raporturile albano-române: Dl P. Skok, *Studije iz ilirske toponomastike* continuă cu cercetările anterioare, asupra numelor de localităţi de origine ilirică şi a reprezentanţilor lor moderni în serbo-croată şi italiană. In acest scop el urmăreşte vechile aşezări de populaţiuni ilirice, împreună cu numele lor, precum şi supravieţuirea lor în toponimia actuală. Pe baza acestor cercetări autorul ajunge să stabilească că *Deramista*, atestat pe o inscripţie, e acelaşi cu *Deraemestae* din Pliniu şi presupune

©BCU CLUJ

existenţa unei localităţi ilirice *Déramum > *Déraemum > *Deremum pe care Constantin Porfirogenetul îl grecizează supt forma τὸ Ὅρμος, unul din cele cinci κάστρα, în vremea lui, care se găseau în jupele din Trebinje — Numele de triburi *Deuri*, care după Pliniu ar fi numărat 22 de decurii şi pe care Patsch le indentifică cu două triburi ilirice Δέρρῖοπες καὶ Δέρριοι, amintite de Ptolomeu, s'ar puteà recunoaşte în numele de sat din Bukovica (Dalmaţia) *D'evrske*, derivat în suf. *-išk*, întocmai după cum un alt nume de loc. *Makarska* vine din *Muccurum* + suf. *-išk*. Derivatele cu acest sufix sânt relativ vechi, deoarece forma ca τὸ Δοβρισκὶ κ(άστρον), τὸ Μακρισκί κ(άστρον) sânt amintite de Constantin Porfirogenetul. Pentru trecerea *eu* > *ev* autorul dă paralelele *laurus* > *lavor; judaeus* > *žudovinŭ*, iar trecerea lui *d* iniţial în *d'* o explică din cauza diftongului *eu* (cf. Dievalo — D'evol). — Autorul mai dă câteva exemple în care suf. *-entum* şi *-este* (< *-estae, -istae*) apar ca o parte caracteristică a numelor de localităţi de origine ilirică: *Sibentum* în Iliria superioară se poate asemănà cu *Sipontum* din regiunile ocupate de Mesapieni; tot aşa **Parentium* din care avem ital. *Parenzo* şi serb.-cr. *Poreč* în Istria; *Bulet* din apropierea oraşului Raguza < *Bolentum*. Cu privire la originea suf. *-entum*, autorul crede că este vorba de o latinizare a locativului unei declinări ilirice, al cărui tip s'ar găsì în declinarea numelor proprii *Beuzas -ntis, Panes -ntis* etc. Numele de loc. derivate în *-este* au avut accentul odată pe vocala sufixului, altă dată pe tulpină Pentru cazul dintâiu avem **Parest* > *Pèrast* (cu *a* din *Parest secundar, căci ar fi trebuit să avem *o* ca în Salona > Solin, *quaresima > korisma). Tot aşa *Tergeste* > *Trst*, cu accentul actual refăcut după *trst, prst*. O formă ca *Tergéste* (cu accentul pe suf, cum vom vedeà mai jos că a existat la Romani), judecând după *Venétici* > *Bĭnetĭci*, ne-ar fi dat *Trížestĭ*, ceea ce nu există. Pentru cazul al doilea avem *Drviastum* (confirmat în Evul de mijloc în Acta et diplomatata Albaniae) care a dat *Drivest* (cu a > e în poziţie neaccentuată) > *Drivost*, iar în alb *Drišti* (cu -v- interv. căzut ca în *búbalus* > *buaŧ; cabállus* > *kal'* şi cu *a* în poziţie neacc. > ε şi apoi căzut). Tot aşa şi *Tergéste*, care a existat alături de *Térgeste*, dând *Terjeste* (cu *ge* > *i* ca în *argentum* > friul. *arint* şi cu metateza *ter* > *tre*) > *Trejeste* > *Trieste*.

Continuând cu fixarea vechilor aşezări de populaţiuni ilirice, autorul susţine că *Dindari*, triburi ilirice care ar fi numărat 30 de decurii, trebue identificat cu *Đinara*, munţi din apropierea Alpilor dinarici. Pentru trecerea grupului *nd* > *n* autorul aseamănă numele de loc. *Blandona*, pentru care avem βλανῶνα, dând şi alte exemple ca **mand(i)us* > alb. *mes*, rom. *mânz*, it. *manzo*, atunci când în lat. avem *mannus* „ein kleines Pferd". Acest *mannus*, după Walde, este o formă dialectală pentru **mandus* care derivă dintr'o limbă nordică, probabil ilirică

©BCU CLUJ

(p. 462). Tot aşa rom. *pânză* din lat. *pannea* prin forma intermediară **pandea*; *pinnula* > astur. *pendola* (REW. 6515), *penna* > alb. *pendɛ* (cu d secundar); *cannula* > trevis. *kandola* (REW. 1607). Pentru *a* final din *Dinara*, atunci când în *Salona* > *Solin*, *Aenona* > *Nin* n'a lăsat nici o urmă, se dau ca exemplu şi alte nume de loc. unde el se regăseşte: *Kozara*, *Pròmina*. — Numele *Glinditiones* presupune o formaţiune ilirică din *Ditiones*, cuvânt iliric atestat, şi dintr'o altă formă, care corespunde celtic. vechiu *glan* „curat", care apare destul de des în teritoriile galice ca nume de apă, cf. gr. γλῆνος, la care s'ar puteà apropià numele de fluviu *Glina* în Croaţia; prin urmare, la origine am fi avut un compus *Glin-Ditiones*, care ar fi putut însemnà „čisti Ditiones" (Ditiones curat). Numele acestei populaţiuni ilirice s'ar fi putut păstrà, în numele *Gudaçe* mai vechiu, iar astăzi *Gudaća*. nume de râu aproape de Skradin, pornind de la forma **Glĭndĭtia*. Pentru *lĭ* > *u* cf. *Glemona* > *Gumin*, *Colapis* > **Colepis* > *Küpa*. Pentru *ĭ* > ъ cf. *Biston* > *Bast*, *missa* > *maša*.

Într'un alt capitol autorul se ocupă cu fixarea existenţei unor prefixe iirice în numele compuse. Plecând de la *Liburni*, numele populaţiunilor ilirice, alături de *Burnus*, care îşi trage originea de la numele de localitate *Burnum*, autorul crede că în *li* din *Liburni* avem un reflex al lui **peri* (cf. gr. περί, lat. *per*, celt. *are*, alb. *pɛr*, v.-ind. *pari*). Aşa dar **Periburni* ar însemnà la origine locuitori din *Burnum*. Acest **Periburni*, cu disimilaţia r—r > l—r, care apare în multe limbi, a dat **Peliburni*, iar cu pierderea silabei iniţiale, pentru care autorul compară alb. *pɛrpjetɛ*: *rɛpjetɛ* (> arom. *arepit*, cf. *Dacoromania* II, 517) ar fi ajuns la *Liburni*. Din comparaţia formei vechi *Ninia* cu forma medievală latină *Tininium*, ne-am puteà gândì la o prepoziţie **to* care ar fi identică cu alb. *tɛ*. Astăzi avem *Klin*, care ar fi ieşlt dintr'o formă **Tĭnĭnia* > *Tъninъ* > *Tnin* > *Knin* (pentru *tn* > *kn* ar fi şi alte exemple) > *Kniń* > *Klin*. Tot aşa, pornind de la alternanţa numelor de loc. *Andetrium* şi *Mandetrium* pentru denumirea aceluiaşi oraş, care azi se cheamă *Muć*, autorul presupune existenţa unui prefix iliric, al cărui reflex ar fi *m*. Iar pentru *Muć* din *Mandetrium* presupune formele intermediare: *Mandetri* (cu *r* introdus în urmă după *t* ca în alte cuvinte) — **Mandeti* (cu accentul mutat pe prima silabă ca în rom. *miércuri*) — *Mándeti*, din care a ieşit regulat *Mǫdъtъ* > **Mut*, iar din acesta adj. derivat cu suf. *-oj*, *Muć*, ca *Bikać* din **Bihit* + *oj* etc.

In fine, autorul crede că *Mazin* situat pe ţărmul drept al râului *Una*, derivă din *Maezaei*, teritoriu care se întindeà până la Mazin, cu suf. *- inum*.

K. Treimer, *Zur Rückerschliessung der illyrischen Götterwelt und ihre Bedeutung für die südslawische Philologie* (p. 27—33). Autorul constată sărăcia cunoştinţelor noastre în domeniul vechilor zeităţi la Slavi şi la Albanezi. La Slavi avem *Vila*, căreia i-ar co-

©BCU CLUJ

respunde alb. *kutšedra, kulšedra.* Numele ielelor se cheamă *fatitɛ*; iar zeiţa vegetaţiei ar fi *zâna*, dacor. *zâna* pentru care, având în vedere şi forma alb. s'ar puteà plecà mai de grabă din *Diana* (Puşcariu, Wb. 1942), decât din *divina.* Numele de demon *orɛ*, după cum am arătat în *Raporturile alb. rom.*, există şi la Români, de unde a trecut la Albanezi: *Scoje ora e ndɛg'oftɛ* (s-triţeare orle s-te avdă). Tot aşa şi la Dacoromâni: *a-şi ieşi din ori* (cf. mai pe larg *Dacoromania* II 473). Se înţelege că este foarte grea încercarea de a stabilì o legătură între urmele de divinitaţi păgâne rămase azi la popoarele balcanice şi moştenirea traco-ilirică în acest domeniu. Este interesantă pentru noi tradiţia care există încă până astăzi în Albania de nord, după care înainte de epoca Slavilor — „vakt kaurit" — ar fi emigrat în nordul Albaniei aşa numiţii *Gogɛ*, adică *Românii* (despre care am vorbit şi eu mai pe larg în *Dacoromania* II 487 şi urm.).

Norbert Jokl, *Zur albanischen Sprachgeschicte* (p. 34—46). In prima parte a acestui articol, autorul tratează despre originea celor două negaţiuni indeurop. în alb. *nukɛ* şi *mos* Cea dintâiu nu vine din *nunquam* dat de G. Meyer (EWA. 304), ci este negaţiunea indoeur. *ne* în poziţie proclitică, care a dat în alb. *nɛ+kɛ* „ce" > *nɛkɛ*, atestată. Cea de a doua din *mo* + pronume indefinit. In partea a doua autorul se ocupă cu lat. *-ti-*, *-ct-*, şi *-ps* (*-bs*) în alb. şi, la urmă de tot, şi cu cele mai vechi raporturi albano-slavone. Plecând de la formele *ndrek'* „mache grade, gleiche aus, vergleiche, versöhne, verbessere", *drek'* adv. gerade aus, direkt, unmittelbar", autorul susţine că lat. *-cti-* a fost tratat la fel ca şi *ci* (*šok'* — *socius, irik'* — *ericius*), dând mai întâiu *k'k'* şi apoi ajuns la *k'*, întocmai ca şi *-ki-*, *k'*. In aceasta, limba alb. se deosebeşte de limba română în tratarea elementului latin. Cu privire la *-ps* (*-bs*) se arată, că şi finalul *-ps* a fost tratat ca *f*(š), care, după căderea lui š, a dat *f*, lăsând ca urmă *p* > *f*: *upeškɛf, üpeškf, ipeškf* din *episcop[u]s*.

La raporturile albano-slavone autorul vine cu două cuvinte nouă: *pūrɛ* (tosc) „heisse Asche", comunicat de Faik Bey din Konitza, şi *tersirɛ* „Seil, Tau, Strick", din revista „Kopeşti Letrar". (An. I No. 4 p. 9). Amândouă cuvintele se găsesc în limba română şi originea lor este cu totul alta decât cea pe care o dă autorul. Pentru *pūrɛ* alb. avem în dacor. *spuză* (< lat. spodium) şi arom. *sprună-spurnă*, (în Albania) *spūră* (< lat. spodium +pruna). Această din urmă formă latină, care există la baza cuvântului aromân, trebue să fi fost comună şi pentru limba albaneză. Un *prūna* „glühende Kohle" ar fi putut da în alb. *pūrɛ* din **purna*, dacă ţinem seamă că *ū* > *ü* nu-i general în limba albaneză. Dacă însă *ū* > *ü* ar prezentà greutăţi, atunci *pūrɛ* ar puteà venì dintr'o formă arom. **prună* din lat. *prūna*, încă pe când ea nu fusese contaminată cu *spodium* ca să dea *sprună*, mai ales că ea se găseşte la Toschi, Albanezii vecini cu Aro-

©BCU CLUJ

mânii (vezi despre aceasta ale mele *Raporturile lingv. Slavo-rom.* în Dacoromania III 212). In modul acesta, originea formei alb. s'ar explică mult mai uşor din domeniul romano-latin, decât dintr'o formă slavă balcanică, care nu există, şi este numai dedusă din ceh. *pyr* etc. etc. propuse de autor. Aceleaşi observaţiuni s'ar puteà face şi asupra formei *tɛrsirɛ*. Autorului nu i-a fost cunoscut faptul că ea există şi în limba română. De aceea dânsul încearcă s'o deducă din serbocr. *târk* „Streifen, Band, Binde" cu suf. *-ina*, ceea ce ar fi dat mai întâiu **tarčina-tračina* şi apoi, cu *č* > *s* (ca în *porǫčiti* > *porositi*), *tɛrsirɛ*. Nu ştiu întrucât sunetul slav *č* ar puteà ajunge la *s* alb. prin forma intermediară *t's'*, deoarece, după cum voiu încercà să dovedesc într'o altă recensie care urmează, încă nu avem forme destule pentru fixarea definitivă a acestei treceri. In afară de aceasta, cuvântul alb. nu-l putem despărţi de dacor. *tărsina* (*tărsână*) care vine direct din vsl. **трѫсина** cu înţelesul „seta", însă în limba bulg. *tɐrsina* este tradus de Gerov (369) prin „sfoară de păr de cal, coardă". Este drept că dl. I. A. Candrea (*Conv. Lit.* XXXVIII p. 886), a vroit să-l derive din lat. *trasenna*, dar aceasta nici ca înţeles şi nici mai ales ca formă (*trasenna* cu *n* dublu trebuià să dea *trăseană*) nu puteà să ajungă la forma română. De altfel, etimologia cuvântului fusese dată de mult de Cihac (II 403) despre care dl Candrea nu aminteşte nimic, iar în Miklosich (*Palaeosl.* 1008) se găseşte reprodus în original citatul slavon **трьсиноі-о и солиѧ-о ѕ оцьтомь сьмѣсиваше тражоу раны і-его** pe care dl Candrea îl reproduce, în româneşte, pentru ilustrarea formei şi a înţelesului, din Varlaam (Viaţa şi petrecerea Sfinţilor *Stropindu-l cu moare de oţătŭ, frecându-i ranele cu târsine,* ceea ce este o traducere directă a textului slavon. Trecând acum la epoca când a pătruns *tɛrsirɛ* în limba albaneză, trebue să admitem că el este vechiu, din momentul ce şi în dacor. apare în textele vechi, însă admiţând aceasta şi ţinându-ne de *s* care n'a trecut în š, nu putem ajunge prea departe cu tot *-n-* > r, care s'ar puteà explică prin asimilare cu *r* precedent, **trɛsinɛ* > *trɛsirɛ*.

H. Barić, *Etimološki i gramatički prilozi* (138—159). In aceste contribuţii etimologice şi gramaticale autorul studiază o serie de forme albaneze: *aboła, agul'itše, akɛ, aštú, bigɛ, biθɛ,* (român.) *brânză, bul'ungɛ, ġeġɛn, hīrɛ, k'afɛ, kɛrutɛ, l'arte, leθ, lót, mbɛhɨ, nófułɛ, novɛ, pel'gu, perua, šar, štrungɛ, tšelesɛ,* (român.) *urdă, üjɛzɛ*. Dintre acestea ne oprim la forma *brânză*. Autorul crede că *brânză : bunţ* (< *bundză), — forma din urmă atestată în cehă, pol, rut. (Miklosich, *Wanderungen* 10) — sânt dublete ale aceleeaşi tulpini a unei forme străalb. **brundzɛ* < **brondīā* : **brundīā*, care corespunde formelor indoeur.: *bhr-ontia, bhrᵒntīā* şi aparţine la **bhr-ont-i*, forma feminină a part. indoeur. **bhr-ont-* din rădăcina **bhere-* „fervere", care se găseşte şi în lat. *fermentum*, anglos. *beorma* id. Cu aceasta autorul se apropie de expli-

©BCU CLUJ

carea etimologică pe care o dat-o acum în urmă dl G. Giuglea în cuprinsul acestui volum (p. 580), plecând de la baza *brend-*, *brand*, şi de la ideea fundamentală „umflare, fermentare" a laptelui acrit. Observ numai că forma *bunţ* este necunoscută în limba română, iar *scăpără* din alb. *škrep : škepet*, nu-i încă pe deplin lămurit. Pentru originea cuvântului *pɛrua*, autorul, plecând de la formele române *grâu*, *frâu* care au aceeaşi conformaţie ca şi *părâu*, crede că *â* din *părâu* trebue să aibă ca bază *â* + *n*. De aceea el porneşte de la prep. *pɛr* (< *pro) şi **ron* din **sro(u̯)-no*, cu căderea lui *s* din cauza lui *r*. Admiţând acest lucru, explicarea formei române iarăşi rămâne nelămurită. Tot aici se discută şi originea cuvântului *urdă*, cu care s'au ocupat dd. Giuglea şi Puşcariu în această publicaţie.

In afară de aceste studii, Arhiva dlui Baric mai cuprinde o serie de lucrări semnate de K. Oštir, R. Nahtigal, B. Čajkanović, G. Elezović etc. Peste tot, întreaga publicaţie se prezintă ca o contribuţie serioasă la cercetarea şi luminarea problemelor lingvistice din domeniul limbei albaneze în particular şi a limbilor balcanice în general. La sfârşit de tot aflăm că directorul ei, dl H. Barić, a ţinut cursuri la universitatea din Usküb asupra raporturilor albano-române.

Th. Capidan.

Prof. B. Conev, *Ezikovni vzaimnosti meždu Bɤlgari i Romɤni* (extras din anuarul universităţii din Sofia, XV—XVI). Sofia, 1921 p. 158.

In această lucrare, dl Conev tratează elementele bulgăreşti în limba română, împreună cu întreaga influenţă slavă asupra limbei române. Spre acest scop autorul se foloseşte de o bibliografie bogată din domeniul limbei române, utilizând, în afară de unele monografii asupra cărţilor bisericeşti mai vechi, şi bogata colecţie de material lingvistic, „Din viaţa poporului român", editată de Academia Română. Dintre dicţionare autorul cunoaşte numai pe Cihac şi Damé. Cele două din urmă lucrări lexicografice *Dicţionarul Academiei*, redactat de dl Sextil Puşcariu, cu colaboratorii săi, şi dicţionarul româno-german al dlui Tiktin îi sânt necunoscute[1]. Din această cauză cetitorul, de la început observă că, în ceea ce priveşte stabilirea etimologiei slave a cuvintelor româneşti, aproape totul, cu foarte puţine excepţii,

[1] Autorul mai mărturiseşte că nu s'a putut folosi nici de *Jahresbericht*-ul lui Weigand, din singurul motiv că în toată Sofia nu se găseşte în întregime acest anuar. Pe noi ne surprinde această mărturisire, iar pe veneratul mieu profesor Weigand, ale cărui opere în Bulgaria sânt aşa de tălmăcite şi răstălmăcite, trebue să-l pună în mirare. Înţelegem să lipsească un număr dou din această preţioasa publicaţie într'o bibliotecă particulară, dar să lipsească şi în biblioteca seminarului de slavistică, sau chiar în biblioteca centrală a capitalei, aceasta ne pare cu totul straniu pentru un autor, care a fost aşa de preamărit în Bulgaria, ori decâteori i-a lăudat pe Bulgari.

©BCU CLUJ

este reprodus după Cihac şi Miklosich. Ceva mai rău e că, nici în această lucrare, nu se face deosebire între împrumuturile slave în limba română de provenienţă bulgară, sârbă, rusă etc. Aproape mai toate cuvintele slave sânt considerate de origine paleosl. sau bulgară. Nu vorbesc despre cuvintele româneşti care arată numai o apropiere de limba poleoslavă sau bulgară, însă originea lor este latină. Pe toate acestea, despre care s'a vorbit şi la p. 137, autorul le consideră de originea bulgărească.

In prima parte autorul tratează redarea sunetelor paleoslave în limba română După aceea se ocupă cu tezaurul lexical pe care îl împarte în 15 grupe stabilite după înţelesul cuvintelor şi anume: 1⁰. natură, minerale, plante şi animale (p. 36—57); 2⁰ familie, casă, economie casnică (57—76); 3⁰. industrie, comerţ etc. (76—79); 4⁰. clădiri şi instrumentele care ţin de acestea (79—83); 5⁰. obiecte de îmbrăcăminte şi de podoabă (83—86); 6⁰. mâncări, băuturi, gust (86—88); 7⁰. părţile corpului, boli (88—93); 8⁰. imagini concrete (94—98); 9⁰. noţiuni abstracte (98—103); 10⁰. distracţie, dans (103 105); 11⁰. superstiţii, credinţe, biserică, şcoală (105—117); 12⁰. stăpânire, justiţie (117—121); 13⁰. miliţia (121—123); 14⁰. porecle şi nume naţionale (124—128); 15⁰. varia (128 -147).

Partea cea mai importantă din această lucrare este încercarea ce face autorul de a stabili originea asemănărilor ce există între limba bulgară şi limba română cu privire la fonetism, flexiune şi sintaxă. Iată rezultatele la care ajunge el:

1. Sunetul *ă* vine din limba bulgară

2. Reducerea vocalelor *a*, *e*, *o* în poziţie neaccentuată, în *ă*, *i*, *u* vine din limba română.

3. Monoftongarea lui *ea* în *e* este o particularitate românească.

4. Contopirea gen.-dat într'un singur caz este o particularitate bulgărească, pe când exprimarea analitică a amânduror cazurilor este o particularitate românească.

5. Disparţia infinitivului se atribue limbei bulgare.

6. Intrebuinţarea articolului este românească, iar postpunerea lui este bulgărească.

7. Formarea viitorului cu verbul ajutător, care pentru amândouă limbile însemnează „velle“, vine din bulgăreşte; însă aceea cu „am“ este românească.

8. Dublarea pronumelui personal, la origine, este bulgărească, însă postpunerea formei conjuncte este românească.

Deşi Bulgarii pentru prima dată recunosc prin dl prof. B. Conev o influenţa românească în fonetismul bulgăresc, ceea ce este foarte mult pentru o limbă care n'a lăsat urme adânci în lexicul bulgăresc, cum din contră, limba bulgară a lăsat în limba română, totuşi, din cauză că autorul nu-i aproape mai deloc familiarizat cu întreaga bibliografie privitoare nu numai la asemănările despre care este vorba dintre limba română şi limba

©BCU CLUJ

bulgară, dar şi la acelea din întregul domeniu al limbilor balcanice (greaca, sârba, albaneza), cele mai multe dintre concluziunile la care ajunge sânt unilaterale. Asemănările ce arată limba română cu limba bulgară, din punct de vedere al elementului balcanic, nu pot fi studiate izolat, din momentul ce aceleaşi asemănări se arată şi în limba celorlalte popoare balcanice. De aceea, apare aproape inutilă şi întreaga serie de locuţiuni asemănătoare în limba română şi limba bulgară, pe care autorul o expune în lucrarea sa, încercând să dovedească originea ei bulgară. Aceeaşi frazeologie, după cum în parte a arătat şi dl Per. Papahagi în Jahresbericht XIV, există la toate popoarele balcanice. Prin urmare, nu numai că nu-i de ajuns să arăţi asemănările numai dintre limba română şi limba bulgară, dar chiar dacă ai ţineà seama de aceleaşi asemănări şi la cele celelalte limbi balcanice, cu aceasta iarăşi n'ai putut ajunge la rezultatul final, spre a specifică care ar fi punctul de plecare al acestor asemănări, dacă n'ai aveà cunoştinţe asupra desvoltării istorice a fiecărei limbi şi, mai ales, a limbilor înrudite cu fiecare din limbile balcanice.

La sfârşitul lucrării (p. 151) autorul promite să se ocupe cu studiul sufixelor bulgăreşti în limba română; după aceea cu elementele române în limba bulgară, şi, la urmă de tot, să dea şi un indice alfabetic asupra materialului tratat împreună cu unele adaosuri. **Th. Capidan.**

Tache Papahagi, *Antologie Aromânească* (Din publicaţiunile Casei Şcoalelor) Bucureşti 1922.

Lucrarea cuprinde, în afară de introducere, un număr destul de însemnat de bucăţi din literatura populară (p. 1—102): poezii lirice, balade, legende, snoave, tradiţii şi basme. După aceea, multe bucăţi literare aromâne din literatura dialectală cultă (151—354), scrise de scriitorii aromâni N. Batzaria, Const. Belimace, M. Beza, George Ceara, Ion Foti, George Murnu, Nuşi Tuliu etc. precum şi câteva bucăţi de muzică populară aromânească (355—375), dintre care unele sânt culese şi notate de dl I. Caranica, harnicul profesor de muzică la liceul din Bitolia, actualmente profesor la liceul din Turda, iar altele de însuşi autorul acestei antologii. La sfârşit de tot se dă un glosar cu traducerea franceză a cuvintelor dilactale.

Răsfoind întreaga lucrare, m'am putut convinge că ea reprezintă cea mai fericită culegere din tot ceea ce Aromânii au mai bun în domeniul literaturii populare şi culte. De aceea socotesc că Antologia Aromânească reprezintă unica tipăritură aromânească nouă cu un folos real pentru tineretul aromân, care, înainte de a cunoaşte producţiunile literare din literatură cultă, trebue să fie familiarizat, mai întâiu, cu bogăţiile de frumuseţi izvorîte din sufletul poporului aromânesc. Ce bine ar fi fost dacă

©BCU CLUJ

dl Tache Papahagi ne-ar fi dat şi traducerea literară a unor bucăţi dintre cele mai alese, pentru ca frumuseţea lor să fi putut fi gustată şi de către cetitorii dacoromâni. Pentru aceasta n'ar fi trebuit tradus totul, pentru că aceasta, după cum însuşi autorul observă, ar fi necesitat cheltuieli enorme.

Câteva întregiri: *câlâriciu* s. m. pentru înţelesul căruia autorul se întreabă dacă n'ar fi „ac mai gros servind la tivit sau: diminutiv de la cal", cred că este un derivat dimin. de la *cârul'u* (gr.) „mosor". Acest înţeles reiese şi din versurile din care este reprodus cuvântul

Si-ńi pitreţi un câlâriciŭ
Si-ńi cos şcretlu di dulmiciŭ.

ceea ce ar însemnă: „să-mi trimeţi un mosoraş, ca să-mi cos biata mea dulămioară" (p. 30). Sensul acesta rezultă şi din versurile imidiat următoare, în care se repetă cererea:

Si-ńi pitreţi per di căţao
Si-ńi cos şcreta di puθγiao

adică „să-mi trimeţi păr de căţeă, Ca să-mi cos ...", va să zică şi în acest vers este vorba tot de aţă de cusut.

Forma *deaspir* nu este verb, ci adjectiv, de aceea ea nu poate fi aceeaşi cu *deapir*, cum se dă în glosar.

Cuvântul mie îmi este cunoscut şi dintr'un alt vers

Laea-ţi despiră mul'are
U băgară pri mulare
Şi-u litiră Viliştin (Lit. Pop. p. 998/5).

Cuvântul meglenit *scucnes* n'are înţelesul francez „chier" cum se dă în glosar, ci „sauter". El vine din bulg. *skokam* „sar".

Numele de oraş *Perlep* nu se aude nicăiri la Aromâni supt forma în care ni se dă. Aromânii îi zic *Părleap*, iar Bulgarii *Prilep*. Insist asupra rectificării în transcrierea acestui cuvânt, deoarece pronunţarea obicinuită printre Aromânii din acel oraş şi din împrejurimi (peste tot la Aromânii din nordul Macedoniei) este veche. Cuvântul vine de la sl. прилѣпъ cu păstrarea vechii pronunţări a lui ѣ ca *ea* numai la Aromâni, ceea ce probează că aşezările româneşti din aceste părţi, de şi puţin numeroase, nu sânt nouă, ci datează încă de pe vremea când şi Bulgarii pronunţau numele acestui oraş *Prileap*, nu ca astăzi *Prilep*. Nu ştiu dacă vechimea Românilor din *Părleap* merge până în vremurile istorice ale Aromânilor în Balcani. Ţinându-ne însă de lămuririle din urmă ce, din fericire, avem în această privinţă, după scaunul episcopesc al Vlahilor din Vranja, despre care se face menţiune în cataloagele episcopiei din Ohrida, în anul 1335 reapare un alt episcop al Românilor „cu reşedinţa mai în spre sud, la Lerin (Florina) sau (Părleap,"[1]. Prin urmare, pentru ca

[1] Silviu Dragomir, *Vlahii din Serbia* în Anuarul Institutului de Istorie Naţională, publicat de Alex Lapedatu şi Ioan Lupaş. Vol I (1920—922), p. 299.

©BCU CLUJ

pe vremea aceea să fi existat un episcopat românesc în acèle părţi — dacă într'adevăr el a existat vreodată — trebue să admitem că au existat şi Români.

Dar toate aceste întregiri mărunte sânt simple observaţiuni neînsemnate, faţă de valoarea incontestabilă ce prezintă lucrarea d-lui Tache Papahagi, pentru popularizarea bogăţiilor noastre din literatura dialectală.

Th. Capidan.

Emanoil Bucuţa, *Românii dintre Vidin şi Timoc*, cu un adaos de documente, folclor, glosar, fotografii, hărţi (p. 132).

Simple însemnări prinse în cursul unei călătorii la Românii aşezaţi pe cellalt mal al Dunării, care nu trebuiă să ţină mai mult de cât două-trei zile. Dar mai târziu, aceste zile au fost lungite, şi cinci călătorii la rând abia au putut îndestulà pe drumeţul scriitor, ca să ne dea, fără pretenţii de a face ştiinţă, toate amănuntele privitoare la „Pământul care a fost totdeauna; Oamenii, care au venit şi s'au potrivit lui; şi Datinele, care au ieşit din viaţa acestor oameni pe acest pământ".

Pământul. Ţinutul locuit de Românii dintre Vidin şi Timoc, are înfăţişarea unui mare triunghiu cu vârful în spre Dunăre. De la acest vârf până la linia de bază, sânt în linie dreaptă 34 km. Amândouă laturele sânt scăldate de marele fluviu, iar linia de bază o formează Timocul. „Apele cele mari rămân pe aici româneşti. Deoparte şi de alta a lor răsună aceeaşi limbă. Oamenii sânt chiar prin aceasta apăraţi, cuprinşi cum se găsesc şi simţindu-se în strânsoarea caldă a aceluiaşi braţ etnic". Intinderea regiunii nu-i mare; mare-i este însă însemnătatea ei, deoarece, ca alcătuire etnografică, ea ţine de acelaşi ţinut din Valea Timocului sârbesc, care, după cum se ştie, este locuit numai de Români. Hărţile anexe bine executate înlesnesc cuprinderea dintr'odată a acestei regiuni descrisă cu toate amănuntele ce înfăţişează aspectul fizic al pământului. Autorul nu uită se releveze şi numele de localităţi de origine română, redate greşit în lucrările scriitorilor streini. Un râu însemnat de Kanitz *Peresit-bach* este îndreptat, după pronunţarea locală, în *Părăsita*.

Oamenii. Aproape nici un document nu ne vorbeste despre începutul aşezării Românilor în acest ţinut. Tradiţia locală vorbeşte despre un „Kneaz Viteaz" care i-ar fi adus din Moldova. Autorul se întreabă, cu drept cuvânt, dacă în acest „Kneaz Viteaz nu reînvie cumva chipul depărtat al Domnului Mihaiu care şi-a plimbat sabia pe toată Dunărea". La această presupunere a autorului putem adaogà numai că faima vitejiilor eroului nostru erà cunoscută la Bulgari nu ca la Greci, prin mijlocul literaturii culte de mai târziu, ci chiar în popor şi prin popor. Numai aşa ne putem explicà faptul de ce în cea mai frumoasă baladă a lor

©BCU CLUJ

„Voivoda Dejana“ eroina din vremea cuceririlor turceşti, mântuirea Bulgarilor de Turci se aşteptă numai de la Românii celor două principate, conduşi de Mihail Vitezno.

Razbunti se Kara-Romanija
Kara Vlaška i Kara Bogdanska
Povede gi Mihail Vitezno
Da odrobat Bela Bălgarija [1].

Prin urmare, s'ar fi putut ca amintirea Românilor să fi fost susţinută şi de tradiţia locală. După informaţiile autorului, Românii din acest ţinut au venit în trei unde. Intâia, nu se ştie de când, ajunge până în 1831, adunându-se în jurul lui Pasvan Oglu. A doua în timpul regulamentului organic, când după răscoala Moldovei, o parte din Olteni, au luat drumul Dunării. A treia este nouă de tot. Intreaga regiune se împarte din punctul de vedere al înfăţişării etnografice în trei porţiuni: una la nord, cuprinzând cele mai populate centre româneşti ca Bregova, Vârfu, Gânzova etc., ocupată de Românii numiţi *Câmpeni*, a doua de *Văleni* şi a treia de *Pădureni*. Autorul presupune că numele Vălenilor şi Pădurenilor le-a fost dat de către Câmpeni, baza colonizării întregului ţinut. Se încearcă a se stabili şi regiunea lor de obârşie după graiu şi cele spuse de locuitori. Studii mai amănunţite asupra deosebirii de graiu, pe care, de altfel, le-a prins destul de bine şi autorul nefilolog, ne vor lămuri şi mai bine. Interesante sânt îndreptările pe care le face autorul la numele satelor locuite de Români date de Weigand în lucrările sale dialectale, despre care se vorbeşte şi în lucrarea mea din cuprinsul acestei publicaţii. Autorul se mai ocupă şi cu numărătoarea Românilor, de care am ţinut seama şi eu, vorbind la locul cuvenit. Despre Bulgarii din Novosel, dacă ar fi să ne ţinem după limba textelor publicate de Mladenov, ei par a fi, în parte, originari din Macedonia. Particularităţi de veche bulgărească, aşa cum se întâlnesc şi am auzit şi eu personal, în regiunea din împrejurul Salonicului, nu sânt, cel puţin din ceea ce am putut află din textele cetite. S'ar puteà însă ca ele să nu fie fidel redate şi atunci cercetări de limbă mai nouă ne-ar puteà lămuri şi în această privinţă.

Datinele. Este partea care interesează mai mult pe etnograf şi lingvist. Limba pe care o vorbesc Românii este împestriţată cu multe bulgărisme Aşa cum este, ei ţin la ea şi se păstrează prin ea. Insă dacă aceşti Români vor mai continuà să rămână fără şcoli româneşti, ei îşi vor uità şi ceea ce ştiu. Şi atunci nici „sfinţii puterilor firii“, nici „eresurile şi sărbătorile soarelui“, nici cântecele cu descântecele şi basmele, nici portul cu obiceiurile nu-i vor puteà scăpà de pieire. Aşa a

[1] „Se răsculă România, Ţara Românească şi Moldova, Le conduse Mihaiu Viteazul, Să desrobească Alba Bulgarie“ (Sbornik, vol. IX, în partea folcloristică, p. 28).

©BCU CLUJ

pierit o parte dintre Aromânii din Sudul Peninsulei Balcanice şi tot aşa va pieri şi acest crâmpeiu, cu toate „legile lui nescrise", dacă va mai întârzia încă câtăva vreme să le vine şcoala în ajutor. Autorul relevă bogăţia cântecelor româneşti păstrate prin lăutari. „Cutare diplar poate să zică douăzeci de zile în şir, de dimineaţa până seara şi de noaptea până în zori, tot alte cântece". Ni se dă o descriere amănunţită a casei care stă „ca o cetate după porţile ei înalte cu streaşină grea şi cu câinii sălbateci din bătătură". Viaţa din familie este influenţată de Bulgari. „Toţi la un loc sântem zădrugă, bătrâneaţă. Noi cinci fraţi sântem la un loc. Ăl bătrân ţine rândul căsii, peste toţi. El are putere ca un stăpân la casă, copii, peste nepoţi de copii şi peste mueriile lor... Când moare, rămâne fratele ăl mai bătrân; el le ţine rândul la ailalţi". Ni se dă aproape toată nomenclatura portului la femei şi la bărbaţi, în graiul dialectal bine prins şi după mărturisiri directe. Aceleaşi informaţiuni ni se dau privitor la agricultură şi păstorit. Câteva lămuriri la obiceiurile de la naştere, nuntă şi înmormântare. Nici Rusaliile cu datinele şi obiceiurile legate de aceste sărbători, care au trecut de la noi la Bulgari, după cum am arătat în lucrarea mea din cuprinsul acestei publicaţii, n'au fost lăsate nepomenite. Toată nomenclatura jocurilor cu căluşarii care se găseşte şi la Bulgari a trebuit să treacă de la noi la ei prin mijlocirea acestor Români. In glosar sânt unele forme interesante care au fost utilizate în cuprinsul acestei publicaţii (p. 567, 759).

Peste tot, contribuţiile d-lui Em. Bocuţă, în lucrarea de faţă se înfăţişează supt aceea formă informativă, în care ar fi de dorit să fie concepute şi monografiile dialectale cu caracter lingvistic. Lipsesc dintr'însa obicinuitele *Reisebericht*-uri cu tot balastul lor de peripeţii puţin interesante In schimb, avem o bogăţie de observaţiuni expuse într'o limbă aşa de variată, încât, dacă autorului i-ar fi fost îngăduit să se ocupe şi cu partea lingvistică, noi am fi avut cea mai completă monografie expusă într'o frumoasă limbă literară asupra unui grupuleţ de populaţiune românească înstreinată.

Th. Capidan.

Giotto Dainelli, *I Kutzo-Valachi,* publicat în revista „Le vie d'Italia" (Anno XXVII, No. 2, p. 135).

Dacă Francezii şi Englezii, cei mai depărtaţi de Orientul balcanic, au cunoscut pe Aromâni mai bine, încă de pe la începutul sec. XIX, cercetându-i la ei acasă, prin scriitorii lor Pouqueville şi M. Leake, iar Austriecii prin I. G. von Hahn, Italienii, vecinii lor de peste mare, i-au cunoscut mult mai târziu. A trebuit să vină marele războiu pentru ca prezenţa elementului nostru în Balcani să înfăţişeze un interes deosebit pentru învăţaţii Italieni. Acest interes a fost expus într'o broşură scrisă cu multă caldură

©BCU CLUJ

şi de către fostul guvernator al Epirului, Fr. Fazi, în epoca de ocupaţie militară de către Italieni a acelei regiuni. In vreme ce trupele italiene erau spionate de Greci şi pândite spre a fi atacate de pe la spate de către Albanezi, Aromânii erau sigura populaţiune care i-au îmbrăţişat cu acea afecţiune frăţească, pentru care Fr. Fazi însuşi mărturiseşte că i-ar trebui pagini întregi ca să arate în amănunt numai felul cordial cum au fost primiţi soldaţii italieni la Samarina: „Dacă veniţi de la Roma, sânteţi Romani şi dacă sânteţi Romani sânteţi fraţi cu noi“ le spuneau Aromânii.

Cam în acelaşi fel ne relatează şi autorul articolului despre care vorbim, când ne spune că pe vremea când armatele italiene pătrundeau în Albania de sud şi Albanezii opuneau o rezistenţă înverşunată, deodată le veni vesteà că „in immediata vicinanza dei loro accampamenti, erano alcuni villaggi, i cui abitanti si erano rifiutati di prendere le armi contro gli Italiani“ surprinderea lor a fost şi mai mare, când au aflat că „quegli abitanti erano Kutzo-valacchi“.

Şi tot aşà autorul continuă cu cuvinte de laudă la aceşti „Kuzo-valacchi“, singurii „superstiti di una latinità antichissima, conservata durante secoli e secoli attraverso lotte continue“, expunând pe scurt istoricul izolării lor în peninsula Balcanică.

Numai că, atât Fazi cât şi Dainelli nu amintesc nimic din suferinţele ce au avut de îndurat Aromânii din partea Grecilor, imediat după părăsirea Epirului de către trupele italiene, tocmai pentru aceea dragoste aşa de scumpă Italienilor, arătată într'o vreme când ei erau înconjuraţi numai de popoare inamice. Câtă nenorocire n'a mai urmat după această întâlnire în familiile acelor Aromâni care vedeau în noii legionari italici pe fraţii lor romani, şi sperau într'o soartă mai bună în viitor. Credeau că după atâta afecţiune arătată unor fraţi de rasă, se vor alege şi ei cel puţin cu acel sprijin moral de care aveau neapărata trebuinţă în momentul când se decideà de soarta popoarelor din Balcani, şi despre care li se vorbise aşa de mult, tot timpul cât trupele italiane erau oaspeţii familiilor aromâne. Nimeni pe vremea aceea nu puteà face mai mult pentru Aromâni de cât Italia. Italia însă — chiar după mărturia autorului — nu s'a interesat, după cum nici astăzi, cu toate amintirile unui trecut nu prea îndepărtat, nu se interesează despre Aromâni, mai mult decât de Bulgari sau alte popoare din Balcani. **Th. Capidan.**

Giotto Dainelli, *La regione balcanica*, sguardo d'insieme al paese e alle gente. Firenze 1922.

In această lucrare autorul, profesor de geografie la Universitatea din Florenţa, nu se ocupă numai cu populaţiunea românească din Balcani, ci, după cum arată şi titlul, înfăţişază o privire generală asupra teritoriului ocupat de popoarele balcanice precum şi asupra diferitelor state actuale, urmărindu-le,

©BCU CLUJ

în mod sumar, în desvoltarea lor istorică, mai mult supt raportul fizic. De aceea, autorul studiază în câteva capitole, în primul rând, orografia şi morfologia Peninsulei Balcanice, diferitele caractere de isolare, drumurile de penetraţiune naturală cu idrografia şi numai după aceasta ajunge la diferitele fracţiuni etnice şi apoi la oamenii şi populaţiunile actuale, care ne interesează, în primul rând, şi despre care se va vorbi în această recensie. Puţine regiuni sânt în felul Peninsulei Balcanice care ar puteà servì ca exemplu despre felul cum aproape mai toate acţiunile omeneşti sânt strâns legate de condiţiunile naturale ale spaţiului terestru, în care ele se desvoltă. Intr'adevăr, ar trebuì să ţinem seamă întotdeauna de situaţiunea geografică, de caracterele orografice şi morfologice ale Peninsulei, dacă am vreà să explicăm mai bine feluritele condiţiuni de viaţă umană care s'au desfăşurat în ea, precum şi peripeţiile istorice prin care au trecut toate popoarele balcanice actuale. Prea puţin ştim despre vechile populaţiuni din Balcani. După autor, nici studiul antropologic nu poate să aducă lumină asupra acestèi chestiuni. Atâta se ştie că, în raport cu ceea ce se observă în Italia, tipul mediteranean este foarte puţin reprezentat, pe când cel dinaric (alpin) este mai des. Albanezii, ca urmaşii direcţi ai Ilirilor, arată tipul dinaric.

In altă serie de idei, autorul se ocupă cu expansiunea elenică şi romanică în Peninsula Balcanică. Expansiunea elenică a atins coasta Mării Egee până la Bizanţ, după aceea coastele Siriei, Libia, Italia meridională şi Sicilia. In interiorul Peninsulei ei n'au pătruns. Şi n'au pătruns pentru că lor le lipseà iniţiativa şi puterea politică şi militară ca să învingă cu forţa militară acèle obstacole ale naturei şi ale oamenilor, care se opuneau la penetraţiunea pacifică a culturii elene şi în interiorul Balcanului; ei deţineau numai domeniul cultural al lumei cunoscute pe atunci. Cu totul altfel a fost caracterul penetraţiunii romane. Cultura lor fu susţinută pe cale politică şi militară. Nici pentru ei nu existau drumuri deschise, gata, spre a pătrunde în Peninsulă. Şi ei, la inceput, au trebuit să se mulţumească numai cu ocuparea Dalmaţiei. Numai după aceea, în urma expansiunii lor armate, reuşiră să pătrundă în interior, mai întâiu dealungul Savei şi Dunării şi apoi în toată Peninsula. Timp de patru secole se menţinù stăpânirea şi influenţa unificatoare de la Roma, care construì drumuri strategice şi comerciale, fortăreţe de apărare, înfrumuseţă oraşele, organiză o nouă administraţie, introduse nou sistem în cultura agricolă şi aduse, împreună cu limba, şi o nouă civilizaţie superioară. Această expansiune prinse rădăcini adânci deoarece ea nu se arătà ca un simplu fenomen migratoriu, ci erà rezultatul unei stăpâniri bazată pe o cucerire armată. Din această cauză, când în sec. IV începù marea migraţiune a popoarelor şi Dacia cu Peninsula Balcanică fură cu-

©BCU CLUJ

tropite de atâtea neamuri, populaţiunile romane au putut resistà până în sec. VI, când retrăgându-se în regiunile muntoase mai potrivite pentru apărarea lor, ele au rătăcit ca popoare independente: Românii în Carpaţi, Aromânii în Pind şi Romanii dalmatini în dosul munţilor dinarici. Pe de altă parte, populaţiuni indigene, mai mult sau mai puţin romanizate, s'au retras, trecând peste basinurile Macedoniei occidentale, în interiorul munţilor aspri, care se întind între San Giovanni di Medua şi golful de Arta. Aceştia sânt Albanezii de azi. Grecii, reduşi la cea mai mare mizerie, supt presiunea peripeţiilor politice, a sărăciei, şi a boalelor pestilenţioase, fură împinşi tot mai în spre sud, concentrându-se mai mult în insule şi în Peloponez. Şi iată cum, după autor, popoare primitive, latinizate sau nu, s'au putut păstrà până astăzi, graţie acelor caractere de izolare ce reprezintă regiunile care le-au slujit de adăpost.

Trecând la actualele elemente etnice, autorul se ocupă şi cu Aromânii. Aceştia sânt „i descendenti delle popolazioni primitive della Balcania, latinizzate, e forse in parte anche di coloni romani". Ei vorbesc „una lingua di origine latina simile alla rumena". Dacă autorul, în calitatea lui de geograf, nu erà ţinut să cunoască cu amănuntul desvoltarea istorică a Aromânilor, care nu-i tocmai lămurită şi pentru o parte din istoricii noştri, spre a susţineà că Aromânii sânt populaţiuni primitive latinizate din Balcani, nu tot aşa puteà vorbì el şi despre limba lor, asupra căreia nu există nici cea mai mică îndoială că nu este numai o limbă „simile alla rumena", ci chiar un dialect românesc, adică aceeaşi cu limba de bază a tuturor Românilor.

Peste tot, lucrarea d-lui Giotto Dainelli este o contribuţie preţioasă la cunoaşterea Peninsulei Balcanice din punctul de vedere geografic. Ea poate fi întrebuinţată cu mult folos de către lingvişti. Intr'însă ei vor găsì material destul de interesant pentru lămurirea multor chestiuni de izolare etnică şi lingvistică, în nişte regiuni cum sânt acelea din Peninsula Balcanică, în care nu cu puţin a putut contribuì şi elementul geografic.

Th. Capidan.

S. Mehedinţi, *Unde s'a născut poporul român* (publicat în „Tribuna Românilor de peste hotare". (Anul I No 3 p. 3—5).

Este un articol pe cât de concentrat pe atât de interesant, scris pentru lămurirea originei Românilor de peste hotare şi mai cu seama a Românilor din Peninsula Balcanică, la care s'ar puteà deşteptà ideea falşă că „neamul românesc a trăit mereu ca cioara în par". După autor *„Dunărea n'a fost hotar, ci axa vieţii poporului nostru încă din epoca Geto-Dacă* *. De aceea, „cum nu îm-

[* Dunărea străbate Ungaria de la o graniţă la alta a ţării, fără ca să fie azi sau să fi fost mai de mult o piedecă pentru comunicaţia între Unguri de pe malul drept şi cel stâng al râului. *S. P.*]

©BCU CLUJ

piedică nimeni aburii să treacă de pe un mal pe altul, aşa n'a putut împiedecă nimeni mişcarea populaţiei în basinul fluviului care *uneşte*, nu desparte". La acest rezultat am ajuns şi noi prin studiul influenţii române asupra limbei bulgare. Aceasta însă nu ne-ar puteà împiedecă să lărgim mai în spre apus de ţinutul „Carpato-Balcanic" (după autor „locul de naştere al poporului român"), cercul de expansiune al populaţiunilor române în veacurile de formaţiune ale poporului român. Altminteri nu ne-am puteà explicà prezenţa numelor de localităţi de origine românească în Serbia, care, ca însemnătate pentru chestiunea care ne preocupă, nu-s mai prejos de cât numele de loc. din Balcani şi Rodope, despre care se face specială menţiune. In chipul acesta s'ar puteà explicà mult mai firesc şi raporturile noastre cu poporul albanez, decât printr'o simplă infiltrare străveche a elementelor romanizate din Iliria, cum presupune autorul. In cazul acesta, problema locului unde s'a născut poporul românesc se explică în sensul expunerilor d-lui prof. S. Puşcariu în lucrarea sa „Zur Rekonstruktion des Urrumänischen".

Th. Capidan.

N. Jokl, *Vuks albanesische Liedersammlung, herausgegeben und mit sprachwissenschaftlich sachlichen Erläuterung versehen*, apărut în *Zbornik*-ul pentru A. Belić. Belgrad. (p. 33—86).

Autorul publică un număr de cântece albanezeşti culese de Vuk Karagić încă de pe la 1830 şi rămase în manuscris la Kopitar. De la Kopitar ele au trecut la Miklosich, iar după moartea acestuia au ajuns la Iagić, care, în 1916, le-a dat autorului, spre a fi studiate. După ce se face o descriere amănunţită a manuscrisului şi se expune pe larg valoarea literilor cirilice cu care au fost transcrise atât cântecele albaneze cât şi traducerea lor în limba sârbă, se studiază fiecare cântec în parte, examinându-se toate formele. — Cred că construcţia perfectului compus activ de la verbele intransitive cu „am" în loc de „sânt" neobicinuit în limba albaneză, este influenţă slavă. La fel există la Aromâni *escu* s. *h'iu vinit* pentru *am venit*, ca şi la Meglenoromâni *sam vinit*. — Intrebuinţarea lui *pul'* şi *pul* cu înţelesul de monedă este răspândită peste tot în Peninsula Balcanică (p. 61). — Aceleaşi obiceiuri ca la Albanezi, se găsesc şi la Aromâni cu ocazia despărţirii miresii de părinţii ei (p. 64). — Inţelesul lui *dorz* „mână" din text „scut, putere, apărare" există şi în limba română ca şi la toate popoarele din Balcani: l-am tru mână; dr. l-am la mână; blg. imam go v-rzka etc. Interesante expuneri face autorul cu privire la inţelesurile secundare ale cuvântului „mână". La Români, Slavi, Germani. etc: *mandare* (manum dare), *porąciti*, *Handhabung* „Schutz, Verteidigung". Că la Albanezi ar puteà fi şi o influenţă slavă, lucrul n'ar fi exclus, dar înţelesul existând la toate popoarele şi mai

©BCU CLUJ

ales la Români, n'ar fi cu neputinţă să avem a face şi cu o moştenire romană (p. 73) — Aproape mai toţi terminii slavi din viaţa juridică, pătrunşi la Albanezi, se întâlnesc şi în limba română, *baştinɛ* (dr. baştină, ar. başnă) *zakon* (ar zăcone), *nevoje* (ar. nivol'e, dr. nevoie), *rob* (dr. rob), *rok* (dr. soroc), *g'obɛ* „Geldbusse" (dr. gloabă); *mitɛ* (dr. mită) (p. 76). — Forma *pɛrk'ij* „Mitgift" dată de G. Meyer din sârb. (p. 76) (EWA. 333) şi admisă şi de autor, ar puteà venì şi din gr. προικίον. La Arom. cuvântul există supt două forme: *prică* < ngr. προῖκα şi *pârţie* < sârb. *prćija*. De altfel, trecerea lui *ć* sârbesc în *k'* albanez, pe care autorul a încercat s'o stabilească în ale sale *Ling.-kulturhist. Untersuch. aus dem Bereiche des Alb.* p. 78, n'ar puteà fi susţinută numai din cele trei exemple pe care le dă. Albanezescul *domak'in* nu vine din sârb. *domaćin*, cum dă autorul, ci direct din dialectele bulgare din Macedonia (Ohrid-Perlepe-Bitolia) unde se aude numai *domak'in*, după cum pentru sârb. *kuća* se aude numai *kuk'a*. Tot aşa şi cu *opk'ina*, al doilea exemplu ce se dă pentru această trecere; iar pentru *pɛrkij* s'ar puteà admite, după cum am spus mai sus, şi o origine grecească, mai ales că un împrumut direct între Albanezi şi Greci nu poate fi exclus. Am ţinut să relevez acest fapt din cunoaşterea directă a graiurilor slave din Macedonia. — Pentru înţelesul „curvă" al lui *l'opɛ* nu trebue să se ţină seamă numai de arom. „văcăreasă" care nu prea are acest înţeles, cât de însăşi forma arom. *vacă*, care în înţeles fig., însemnează, ca şi în alb., şi „curvă", după cum acelaşi înţeles îl are şi forma macedobulg. *krava*. Din aceste motive, nu cred necesară diferenţa de origine între cele două înţelesuri ale formei alb. *l'opɛ* spre a admite lat. *lupa* la baza lui *l'opɛ*, „curvă", mai cu deosebire că, după cum însuşi autorul recunoaşte, trecerea lui *u* în *o* nu se poate explică uşor (p. 78).

Th. Capidan.

Dr. Petar Skok, *Studije iz srpsko-hrvatskoga vokabulara*, publicat în *Rad Jugosl. Akad. znan. i umjetn.* Knjiga 222 (p. 114—136).

Printre cuvintele tratate în acest studiu, autorul se ocupă şi cu originea numelui *Balša* în limba sârbă. După Const. Jireček, care relevează, cel dintâiu, pasagiul dintr'un document din Dečani *Barbat Balšić u vlaškom selu Ghiuraševcima ili Srěmljanima* (a. 1330), în care *Balšić* (un derivat al lui *Balš* apare laolaltă cu *Barbat* (român *bărbat*), acest nume, deşi apare cu suf. slav, nu este de origine slavă. In *Balša* Jireček îşi explică sufixul *-ša* ca în alte nume sârbeşti *Jakša*, *Nikša* din Jacobus, Nicolaus, iar tulpina *Bal* o pune alături de numele de persoane *Bal*, *Bala*, *Balica*, *Balija*, *Baloje*, *Balosim*, *Baloslav*, *Balomir* (acesta din urmă în Moldova), referind la regele iliric *Ballaios*[1].

[1] Const. Jireček, *Geschichte der Serben* I, 424 şi nota.

©BCU CLUJ

Dl Skok admite toate cele spuse de Jireček, afară de originea numelui, care ar fi slavă, însă în formă românească. Forma *Bal* s'ar reduce la *bĕlŭ* cu *a* din *ea* (< *ĕ*) după labiale ca în *vadră* < *vĕdro*, *vac* < *veac* < *vĕkŭ* etc. Derivaţia ar fi justă, numai că în limba vorbită, după cum se poate vedeà în *Dicţ. Acad Rom.*, avem numai *băl* nu şi *bal*, deşi la feminin avem regulat *bală*. Dar această greutate s'ar puteà învinge dacă ne gândim la cuvinte ca *pag* < *pĕgŭ*, *sfat* < *svĕtŭ*. Incolo, dublete cu *ea* şi *a* avem mai multe *pribeag* şi *pribag*, *smead* şi *smad*, *veac* şi *vac*. In orice caz, *ea* > *a* în elementele latine nu s'a produs decât numai când în silaba urmatoare erà un *ă*, mai rar şi numai dialectal şi *u*. Tot aşa şi în elementele slave. Aci însă a putut trece şi atunci când în silaba următoare nu se află nici o vocală, din cauză că *ĕ* slav dăduse *ea* necondiţionat de natura vocalei următoare. Dar dl S. mai reaminteşte că *ea* > *a* se întâlneşte şi în nume dalmatine de origine romană din veacurile de mijloc *Balce, Balcius, Baltius, Balsce, de Balcis;* în cazul acesta ar fi să admitem, trecerea lui *ea* în *a* şi pentru graiul din Dalmaţia. Aceasta ar fi mult mai greu Se pare că cuvântul care are o extensiune geografică aşa de mare îşi va găsì explicare dintr'o altă tulpină care erà streină şi pentru Slavi. Hasdeu care se ocupă mai pe larg cu genealogia familiei *Balş*, îl derivă, după cum se spune şi la alt loc din această publicaţie (p. 821 nota), din *Bală* sau *Bale* (Etym. Magn. Rom. 2392). O explicaţie mai probabilă ar fi din alb. *balε* şi *bal* „frunte“ (despre care vezi şi nota de la p. 809), deşi funcţiunea suf. -š din limba albaneză, după cum aceasta se poate vedeà în Jokl, *Linguist.-kulturhist. Unters.* (p. 23 nota şi 31), nu s'ar puteà potrivì cu un derivat *balš*. La Români, ca nume de familie, în afară de cele citate de autor, avem şi *Bal*[1]. Cu acest prilej dl S. mai aduce câteva nume în *-ul:* Hranul din Hranislav; Jerkula din Jerko şi Ješula din Ješo, susţinând originea românească a acestui sufix, după cum am arătat pe larg şi eu[2], în contra părerii lui Weigand care pe nedrept susţine originea lui italiană (*olo*). In documentele sârbeşti se găsesc nume cu *-ul* care se arată de origine românească nu numai prin sufix, dar şi prin tulpină. In afară de aceasta, după cum arată dl S., tocmai în veacurile de mijloc ele nu apar în Dalmaţia. Aceasta nu-i o întâmplare.

La p. 127 autorul adaogă forma prescurtată *kul'a* din *kulijš*, spre a aduce încă un exemplu pentru derivarea cuvântului sârbesc *pura*, formă hipocoristică, din român. *purintă* < lat. *polenta*.

In dialectul arom. nu există, cum dă autorul, forma *trandafir* (cu *r* din *l* prin asimilaţie cu *r* precedent), ci numai în dialectul dacoromân (p. 128).

[1] Nume de familie în Sălaşul de sus, Haţeg. Com. de R. Vuia. Despre *Bal, Balan*, vezi şi Weigand în *Jahresb.*, XXVI—XXIX, p. 165.

[2] Capidan, *Originea vocativului în -ul* (*DR.*, I p. 185 ş. u.).

©BCU CLUJ

Trecerea grupei gr ντ în *nd* este grecească. Toate cuvintele greceşti în care există această grupă, pătrunse în limbile balcanice (arom., bulg alb.), arată *nd* (p. 129).

Th. Capidan.

H. Barić, sârbo-cr. *balega* şi bulg. *vatah* în „Juznoslovenski Filolog", anul V, p. 297—299.

Autorul încearcă să dea o nouă deslegare originii acestor două cuvinte, care există şi în limba română. Plecând de la formele latine *muscerda* din *mus-scerda* (indo-eur. **skert-* „excrement") *sucerda*, *ovicerda* etc., B. crede că şi în cuvântul alb. *bal'ege* trebue să vedem o formă alcătuită din *bal'e* şi *ge*, iar acestea din **bəlnō* + *gu̯u̯ā* „excrement de animale". După lămuririle formale pe care B. încearcă să le dea, se pare că autorul se găseşte pe drumul cel adevărat pentru explicarea unui cuvânt aşa de mult discutat şi despre care am vorbit şi noi în *Dacoromania* II 518. In schimb, mi se pare că apropierea bulg. *vatah* şi rom. *vătaf*, *vătah* cu alb. *vétehe* „das Selbst", atât semantic cât mai ales formal, nu merge. Cu originea şi răspândirea acestui cuvânt m'am ocupat şi eu la p. 191 din această publicaţie. Aci mai adaog că, în afară de Români şi Bulgari, cuvântul este cunoscut şi la Sârbi. Cu originea lui nu s'au ocupat numai Cihac ci şi alţii Din alb. *vete* (*vetja*) „Selbsheit" avem arom. *vete* „ins, persoană" (cf. Dacoromania II 533).

Th. Capidan.

Dr. Egon Hajek, *Die Hecatombe Sententiarum Ovidianarum des Valentin Franck von Franckenstein.* (Institutul pentru studiul Europei sud-orientale. Secţiunea Sibiiu. Secţie germană. I. Südosteuropäisches Forschungsinstitut. Sektion Hermannstadt. Deutsche Abteilung. Verlag des südosteuropäischen Forschungsinstituts. 1923). Pp. 109.

Dacă ţinem seama de îndemnul Saşilor de a se ocupă de scrisul şi de cultivarea limbei noastre, care nu izvorà decât din interesul de a câştigà prozeliţi sau de a realizà un profit material, pe urma desfacerii cărţilor româneşti tipărite supt îngrijirea şi cu sprijinul lor, sau din împlinirea datoriei lor de pisari domneşti, atunci nu putem fi de acord cu dl Hajek care, în studiul său amănunţit asupra lui Franck şi a scrierii amintite în titlu, zice la pag. 63 că Franck puteà să privească îndărăt asupra unei tradiţii oarecare. Nu credem ca acest poet sas, de la care ne-au rămas 78 de versuri româneşti[1], să fi avut cunoştinţă de ce făcuseră, în această direcţie, connaţionalii săi înaintaşi. Publicându-şi versurile româneşti, ei nu face decât operă de literat, la care l-a îndemnat, probabil, plăcerea omului cunoscător de limbi streine de

[1] Versurile acestea, afară de un distih, au fost retipărite de dl Iorga în anul 1906, în *Scrieri şi Inscripţii ardelene şi maramureşene*: *II.* Inscripţii şi Insemnări. Vol. XIII din „Studii şi Documente", pp. 6 8.

©BCU CLUJ

a da specimene din acèle limbi şi de a trece drept versificator în mai multe limbi — a scris şi în săseşte şi în ungureşte —, căci nu se poate susţine că Franck să fi scris versurile româneşti pentru publicul săsesc, deoarece puţini vor fi fost în stare să-i aprecieze scrisul românesc, iar la cititorii români nu credem că s'a gândit, prea erà despreţuită limba noastră de Saşi (biograful lui Franck, Georg Soterius, o pune alături de cea ţigănească, cf. studiul lui Hajek, p. 14). Deci opera lui Franck nu continuă munca înaintaşilor şi nici nu a găsit urmaşi. El e singur în felul său.

Dar oricare ar fi fost mobilul care l-a îndemnat pe Franck să scrie româneşte, nu i se poate contestà meritul de a fi compus versuri lumeşti în româneşte într'o epocă — el le tipăreşte în anul 1679 —, când nu aveam decât versuri bisericeşti şi oda lui Haliciu din anul 1674. Rămâne deci afară de orice discuţie importanţa istorică a versurilor lui Franck von Franckenstein, care sânt un document al vremurilor acelora. Ce priveşte valoarea lor literară, ele nu i-ar puteà singure asigurà numele de poet talentat, cum îl meritä judecând după versurile germane. Mai ales traducerea poeziei lui Simon Dach „Wol dem, der sich nur lässt begnügen" e atât de slabă încât dl Hajek, împreună cu dl Baciu, pe care l-a consultat, îşi pun întrebarea dacă într'adevăr Franck e traducătorul acestei poezii sau dacă nu e cumva, în cel mai bun caz, o încercare a lui din tinereţe. Sentenţele compuse după Ovid (24 de versuri) sânt mult superioare ca limbă şi ca stil, ba unele nu sânt lipsite chiar de avânt poetic şi dau dovadă de mare uşurinţă în versificaţie.

Versurile lui Franck nu sânt o traducere a sentenţelor lui Ovid, ci mai mult nişte epigrame originale, pentru care de multe ori a împrumutat numai ideea fundamentală de la Ovid (cf. Hajek p. 48) şi a prelucrat-o aproape totdeauna în fiecare limbă aluel. Astfel odată îşi permite să întrebuinţeze chiar o expresie comună într'un vers românesc, pe când corespondentele din latineşte şi nemţeşte sânt decente (p. 84).

Franck, în calitate de pârcălab la Turnu-roşu, cum îl găsim în anul 1679, când tipăreşte versurile, — mai târziu a ajuns chiar Comes al Saşilor — a avut cel mai bun prilej să înveţe bine româneşte, trăind într'un ţinut curat românesc şi având zilnic ocazie să vorbească româneşte, în urma funcţiei sale la o trecătoare atât de importantă pentru traficul comercial cu Ţara-românească. Tot din acest motiv am puteà admite că cunoşteà, probabil, şi scrierea chirilică ca alţi înaintaşi ai săi. In ce măsură a reuşit să-şi însuşească limba noastră, vom vedeà mai încolo.

Dată fiind vechimea versurilor, precum şi împrejurarea că acum s'a pornit o cercetare mai atentă a scrierilor româneşti de provenienţă săsească, credem că se impune un studiu mai

©BCU CLUJ

amănunţit al acestor versuri. Vom spune la început câteva cuvinte despre forma lor exterioară. Poezia lui Simon Dach a încercat Franck să o redeà în româneşte în forma originală, — care are 9 strofe de câte 6 rânduri şi e scrisă în versuri iambice imparisilabice de câte 9 şi 8 silabe, cele dintâiu 4 versuri cu rime alternate, iar versurile 5 şi 6, refrenul, de câte 8 silabe, cu rime împărechiate —, dar n'a reuşit decât în puţine versuri. La sentenţe, a fost mai norocos, mai cu seamă când scrie în versuri alexandrine de câte 12 silabe cu cezură, care găseau în literatura germană deasă întrebuinţare de la Opitz încoace, precum şi în versurile de câte 6 silabe, cu câte două tonuri, cu rime împărechiate, care aduc mult cu ritmul uşor al poeziei noastre populare. Mai are şi versuri de câte 7 şi 8 silabe cu câte două accente.

Până a nu trece mai departe cu analiza, voiu relevà unele greşeli de scris şi de tipar. Amintim că punctuaţia e de multe ori greşită. Foarte des encliticile le scrie într'un corp cu cuvântul precedent, aşa de pildă *Ferecsituj* 86, cf. 107, *nâire* 101, *csej* 98, *mestersugului* 107 în loc de „meşterşugul lui", etc. Invers, cuvântul „lacrămile" îl desparte în *lachre milye* 89. In sarcina d-lui Hajek cad următoarele greşeli de tipar: *zse jei* 109 în loc de „sze jei", omiterea lui *sze* = să din versul *Si kend nu se kade nu tot greaszke* 95, în loc de „sze nu tot greaszke", *groesznike* 103 în loc de „groeznike". Sântem în măsură a face aceste îndreptări având la îndemână versurile publicate de dl Iorga precum şi o copie făcută de pe original chiar de dl Hajek. In traducerea germană a versurilor publicată de dl Hajek în note s'a redat greşit *aore* (despre care v. mai jos, la lexic), iar versurile *Kecz Oameny kuprinde csaszta lume mare, Cse groeznike moerte en putere are* 103 au fost traduse greşit prin „Wie viel Menschen diese grosse Welt umfasst, Welch schrecklicher Tod hat in ihr die Macht" în loc de (versul al doilea) „Die der schreckliche Tod beherrscht".

Grafia. Versurile sânt scrise cu litere latine şi cu ortografie ungurească. Pe *a* îl găsim odată cu accent ascuţit, ca în ungureşte, *toiág* p. 108, iar altă dată cu accent circonflex: *nâire* (= nu are) 101. — *E* are odată accent grav: *miè* 79, iar altă dată circonflex: *umblyê* 101. — *E* iniţial îl redă prin *je: jeu* 109, *jeszte* 98. — Diftongul *ea* îl redă cu aceleaşi semne, numai odată pune accent grav pe *a: sze meârge* (= să meargă) 101, grupul *uia* îl redă prin *uja*: *fegedujala* 98, iar odată scrie grupul *lea* cu *lya: lyakul* 103. — Mai curioasă şi neobicinuită e redarea diftongului *oa* prin *oe, oë* sau *ôe*, de ex. *moerte* 103, *oeszte* 108, *komoëra* 108, *picsôerelye* 101. O singură dată *oa: oameny* 103. — Pentru sunetul *č* întrebuinţează semnul *cs*, ca în ungureşte: *csinszteste* 79. — Pentru *k* acelaşi semn: *nerokul* 79, odată *ch: lachre milye* 89. — Pentru *ğ* semnul *ds: fudse* 79. — Pentru *s*

©BCU CLUJ

semnele *sz* ca în ungureşte: *folosz* 101, de două ori *s: se* 95, *strenyge* (= strângă) 101. — Pentru *ş* un simplu *s* ca în ungureşte: *csersitor* 108. — Pentru *ţ* găsim: *cz* mai rar *tz* şi *tcz: alalcz* 107, *alaltz* 108, *alaltcz* ib. — Tot ca o chestiune de grafie şi nu de fonetică considerăm redarea grupului *le* prin *lye: fetelye* 89 etc., sau odată prin *lyê: umblyê* 101, alături de *emble* 109.

Fonetică. Sunetul *ă* se vede că-l pronunţă ca *e*, cum îl scrie aproape consecvent: *sze take* 95, *fegedujala* 98, etc., odată găsim *o* după *f: fore* 89, altcum *fere* 98; în *rumunye* 109 probabil că *ă* s'a asimilat la *â* următor şi s'a scris la fel cu acesta. Dar se vede că această pronunţare nu-l mulţumeă pe deplin şi când îşi dedeă seama de diferenţa dintre pronunţarea curată românească şi felul său de a pronunţă, îl transcriă prin *a*: *ma* 79 şi 109, *da* 108, *barbat* 86, *fakut* ib. Tot *ă* trebue să citim şi în *nerokul* 79. — Pe *â* îl redă în trei chipuri: iniţial, precum şi după *k, l, s,* şi *str,* câte odată şi după *m* găsim *e*: *en* 98, 108, 109, *emble* 109, *kend* 95, *lenge* 107 ş. u., *szént* (cu accent ascuţit) 79, *strenyge* 101, *mendrie* 107 etc.; după *g* şi *pl* îl scrie cu *i: gindi* 89, *plindse* ib., une-ori găsim *u* pentru *â* iniţial sau după *m, p* sau *v*: *um* (= îmi) 108, *umblyê* 101, *rumunye* 109, *mune* 98, *puinye* 109, *vunt* 98. — In *ce* aton scrie câte odată *i* în loc de *e: csi* 108, 109, *csisz* (= ce-s) 108. — *Kara* în loc de „care" (p. 86) nu cred să fie greşeală de scris sau de tipar, deoarece trecerea lui *-re* la *-ra* o găsim şi la pisarul sas al lui Alexandru Lăpuşneanu care, la anul 1561, scrie: *Venere mayra* şi *dominica mayra* [1]. — Nu înseamnă pe *ĭ* final pe care, probabil, nici nu-l pronunţă: *num da* (= nu-mi dă) 108, *um jeszte* ib., *sztrein* 109, *de multe or* 108, *pizmas* 109, *kecz* 103, *alalcz* 107. — In loc de *ea* final găsim *je* sau *(i)e: me* 109, *je* 108, 109, *alaltuie* 108, *acseje* 109. — Pe *eu* îl scrie cu *jeu* sau *jou* 107, 109. — Diftongarea lui *a* în *ai* caracteristică pronunţării săseşti (cf. acest volum pp. 461 ş. u. şi 472 ş. u.) o găsim o singură dată în *nâire* (= nu are) 101. — Diftongare mai găsim în *puinye* 109 şi în *kau* în loc de *ca: kau si csicse* ib. — Reducerea diftongului — iarăşi un fenomen caracteristic pronunţării săseşti — o găsim în cuvântul *greaszke* 95. — In *dsok* 79 a păstrat pronunţarea veche (şi dialectală) cu *ğ* în loc de *j*. — Pe *j* îl redă prin *s*, deoarece cu siguranţă îl pronunţă *ş: grise* 89, *asundse* 107, *sosz* 101. — *Prah* 98 are *h*. — *N* urmat de *e* sau *i* apare supt forma *ny: nyevaszta* 86, *dumnyezeului* 107, *puinye* 109, *nyimik(e)* 108, *bany(i)* ib., *oameny* 103, etc. Odată chiar înaintea unei consonante: *strenyge* 101. Odată fără *y: groeznike* 103. — Afereză în: *csaszta lume* 103, cf. 109, *csel barbat* 86. Mai caracteristică e căderea lui *a* în *aduce: Ferĕcsitui . . . Kui binyelye nerokul ducse* (în loc de aduce) 107. — Asimilaţie: *Sziriman* 108, *trubui* 109. — Ca forme vechi

[1] V. acest volum p. 467—8.

©BCU CLUJ

notăm: *den* 107, 109 în loc de *din*, *Ferecsituj* 86 alături de *fericsitui* 107, *mestersug* 107, *mainte* 109. Aceste constatări formează o modestă contribuţie la studiul sunetelor limbei noastre în graiul streinilor.

Morfologie. Vocativul format cu *e*: *O voinicse!* 86. — Persoana I-a sing. ind. a verbului *a puteà* e *pocs* 109. — Viitorul se construeşte cu forma *voi*: *ma voi facse* 109 sau cu căderea lui *v*: *moi ducse* ib., *voi rumunye* ib. — Verbul *a luà* formează conjunctivul: *sze jei* ib., *szem jei* ib.

Sintaxa. Omiterea articolului e destul de deasă la Franck. *Ma csinszteste lume* 79, *oeszte* (în loc de oastea) *luase* 108, *dare dumnyezeului* 107, *Om kertular nyimik gindeste* 108, *szoere nu rezbeste* 109, *de bany mulcz csisz alaltuie* 108, *groeznike moerte en putere are* 103. — Une-ori întâlnim articolul unde nu trebuià pus: *Num da* (pentru dă) *komoëra mare* 108, *fere derujala* 98, *versze makar lachremilye* (probabil pentru ca să rimeze cu *mujerilye*) 89. — Pronumele genetival *al* în loc de *ai*: *bany mulcz csisz alaltuie* 108. — Omiterea pronumelui genetival: *gramada mare banyilor* ib. — La acuzativ, odată întrebuinţează prep. *pre*, iar de două ori nu: *Jeu kaut pre je* 109, în aceeaşi strofă: *o inyima* (se poate citi *inimă*) *drage . . . Csi szingur minye pofteşte*, — şi *mendrie . . . Ku drag omul szeu hrenyeste* 108, — Pronumele personal enclitic lipseşte de multe ori: *Dumnyezeu derujaszke Csem trubui* 109, *fiind miè binye* 79, *nyimike remasze Ket un toiág de csersitor* (în loc de *îi rămase*) 108, *Kui nyevaszta poete* (în loc de „îi poate") *zicse*. 86. — *Ce* ţine locul pronumelui relativ *care*: *Kecz oameny kuprinde csaszta lume mare Cse groeznike moerte en putere are* 103, cf. 89. Găsim *cui* în loc de *căruia*: *Ferecsituj csei barbat Kara are pat curat, Kuj nyevaszta poete zicse* 86 — Intrebuinţarea imperativului unde am aşteptà conjunctivul: *Numai Dumnyezeu derujaszke* (în loc de „să-mi dăruiască") 109. — Nu pune negaţiunea după *nimic*: *nyimike remasze* 108, *nyimik gindeste* ib. — Construcţie neromânească, probabil ungurească: *A fi cuiva ceva* = a aveà ceva. *Acsela tot frikosz treieste Kui szent banyi en lada lui* 108.

Lexicul. Relevăm următoarele elemente lexicale, unele dispărute din limbă sau păstrate astăzi numai dialectal, altele cu accepţiuni neobicinuite. Astfel găsim adverbul *aore*[1], care se întrebuinţează şi azi în Ţara-Oaşului cu înţelesul de „câte odată, une-ori". — *Cât* cu înţelesul lui „decât": *Num da* (= dă) *makar komoëra mare Tot um jeszte mai drag de je Ket omului csi mult kestige De bany mulcz csisz alaltuie* 108, *nyimike remasze Ket*

[1] Versul românesc: *Csinye are minte, aore sze take* 95 a fost tradus greşit în notă prin „Wer Verstand hat, hat zu schweigen", ca şi cum *aore* ar fi fost o greşală de tipar în loc de „are", deşi corespondentul din traducerea săsească *net allezegt* „nicht allezeit" arată şi funcţiunea adverbială a cuvântului şi un sens apropiat de al nostru.

©BCU CLUJ

un toiág de csersitor ib. (Cu acest înțeles îl întrebuințează odată și *Drăghici*, R. 75/22: *mai mult cât orice.*) — *Csicse* 109 în loc de „aici". — Prep. *de* cu înțelesul lui „din": *Fericsitui kui se asundse De dare dumnyezeului* 107. — Conj. *de* cu înțelesul lui „încât, așa că": *De multeor oeszte luasze Gramada mare banyilor, De mai mult, nyimike remasze Ket un toiág de csersitor* 108. — *Fricos* cu funcțiune adverbială: *Acsela tot frikosz* (= *cu frică*) *treieste* ib. — *Joc* cu înțelesul lui „batjocură": *Fiind miè binye ma csinszteste lume. Kum fudse nerokul szént de dsok si glume* 79. — Prin *mendrie* redă, în traducerea poeziei lui Simon Dach, câte odată cuv. germ. „Kunst", altă dată pe „Freimut", iar câte odată pe amândouă. — Forma veche, întrebuințată și astăzi dialectal (supt forma contrasă prin fonetică sintactică *opță*, în Rebrișoara, jud. Bistrița-Năsăud, com. Drăganu), *opt să* în loc de „trebue să": *Opt szem jei mainte viacza* 109.

Un cuvânt de încheiere. Am analizat versurile lui Franck von Franckenstein pentru a le fixă, în acest buletin[1], valoarea lor reală, rămânând recunoscători autorului care ne-a lăsat un document important de limbă și versificație, precum și d-lui Hajek care, reeditându-l și analizând opera întreagă a lui Franck, a atras din nou atenția asupra ei și ne-a înlesnit evidențiarea lipsurilor și meritului poetului sas.

C. Lacea.

Dr. Victor Cherestesiu, Iuliu Déri și N. Georgescu-Tistu: *Lehrbuch der rumänischen Sprache für deutsche, ungarische und russische Mittelschulen.* 2. Klasse. — *Manual de limba română* pentru școlile secundare cu limba de predare streină. Clasa II-a. Ediția IV. Cluj. Tipografia „Corvin" 1923. Prețul 18 Lei. Pp. 69.

Dr. Emil Precup: *Román nyelvtan, mondattan és olvasókönyv*, társalgási és nyelvtani gyakorlatokkal és szótárral, a magyar tannyelvü középiskolák II—III-ik osztálya és magántanulók számára. *Curs de limba română* pentru cl. II—III-a dela școlile secundare maghiare și pentru particulari de... Directorul liceului „Petru Maior" Gherla. Ediția a II-a. Partea II—III Ludovic Medgyesi. Dej. Prețul 25 Lei. Pp. 220.

Dr. Bitay Arpád: *Rövid román nyelvtan.* Különös tekintettel a hangváltozásokra. A Marianum kiadása. Cluj-Kolozsvár. „Providentia" könyvnyomdai müintézet nyomása. 1923. Pp. 110.

Tüzetes román alaktan. Kimerítő nyelvtani példatár Dr Cherestesiu Victor román-magyar és magyar-román kézi- és zsebszótáraihoz. Összeállította Valentiny Antal, tanár. — *Morfologia completă a limbei române.* Colecție bogată de exem-

[1] O scurtă dare de seamă a publicat *Junimea Literară* din Cernăuți, a. 1923, nrii 6—7.

©BCU CLUJ

ple gramaticale compusă de Anton Valentiny, profesor, pentru Dicţionarele român-maghiar şi maghiar-român ale lui Dr. Victor Cherestesiu. Cluj. Tipografia „Corvin", 1924.

Ca o urmare firească a schimbărilor politice de la noi, vedem cum răsar, din an în an, cărţi de limba română scrise pentru conlocuitorii noştri de altă limbă.

Despre cel dintâiu manual vom avea foarte puţine de zis, deoarece prezintă aceleaşi calităţi şi aceleaşi lipsuri — dacă se pot numì aşa — ca şi celelalte părţi ale manualului despre care am vorbit mai pe larg în volumul din anul trecut al acestui buletin pp. 742—4. Nu ne putem oprì de a relevà şi de data aceasta limbagiul frumos şi stilizarea corectă a bucăţilor de citire. Am mai avea numai următoarele observaţii de făcut. Formele *scriţi* şi *descriţi*, — durere, astăzi destul de des întrebuinţate în jurnalistică — sună tot atât de urît ca *mânc* în loc de *mănânc*, formă întrebuinţată de unii autori ardeleni. De ce să introducem astfel de forme în şcoală? — La pag. 5, după lecţia 2 întitulată „Cartea", găsim proverbul *Ai carte, ai parte.* Deoarece înţelesul cuvântului *carte*, în acest proverb, e „act, dovadă (de posesiune), zapis", iar nu manual, acest proverb trebuià sau explicat sau omis. — La genetiv erà bine dacă se puneà şi articolul prepozitiv, nu atât pentru menţinerea tradiţiei, cât pentru a-l deosebì de dativ. — Necompletă e regula următoare: „Substantivul stă după toate prepoziţiile nearticulat. O excepţiune formează prepoziţia „cu", după care substantivul stă articulat". p. 64. Deşi am observat că domnii autori n'au intenţia de a intrà în amănunte de sintaxă, totuşi, deoarece această greşală o găsim şi în celelalte manuale, cu care ne ocupăm aici, afară de cel din urmă, — greşala aceasta a făcut-o de altfel şi Meyer-Lübke — vom insistà puţin asupra acestei chestiuni. E adevărat că prepoziţia „cu", ca nici una alta, cere ca substantivul care îi urmează să fie articulat, dar nu totdeauna, deoârece substantivele care arată o cantitate nedeterminată — forme corespunzătoare deci genetivului partitiv în franţuzeşte — nu primesc articolul, căci se zice: *Mănânc friptura cu pâne* nu cu *pânea*[1].

Dl Precup nu e aderent al metodei directe, şi bine face[2]. Fiecare lecţie cuprinde o explicaţie în limba maghiară a unui capitol din gramatică, — de cele mai multe ori prea amănunţită, — apoi un text pentru traducere şi conversaţie. In legătură cu aceasta, observăm că nu e de loc practic să dai traducerea cuvintelor în note, în subsol, deoarece în felul acest elevul e dispensat să înveţe cuvintele de-a-rostu, găsindu-le de-a-gata, şi

[1] V. mai pe larg monografia acestei prepoziţii pe care am publicat-o în Nordisk Tidsskrift for Filologi, 1918, fjerde raekke *„Cum dans la syntaxe de la langue roumaine"*.

[2] In această chestiune mi-am spus părerea în volumul II al acestui buletin, pp 742—4.

©BCU CLUJ

învăţarea cuvintelor constitue baza predării limbilor streine. Bucăţile de citire şi de conversaţie, precum şi poeziile, sânt bine alese, unele sânt însă prea grele pentru clasele II şi III. Deoarece a face o dare de seamă nu însemnează a face corectura unei cărţi, ne mărginim la următoarele: De vreme ce dl autor spune că a adunat şi explicat şi cele mai mici excepţii gramaticale (Prefaţă, p. 3), putem pretinde ca să se fi ocupat mai amănunţit cu construcţia sintactică a prepoziţiilor, mai ales a prep. „cu“ (cf. observaţia făcută la recensia manualului de care am vorbit mai sus). Mai mult decât acestea lasă însă de dorit limba şi stilul, în care sânt redactate bucăţile de citire. Astfel găsim de pildă la pag. 12: *Boul se foloseşte* (în loc de s e întrebuinţează) *la lucrarea pământului*, cf pag. 29, *boul e de fire blând* în loc de b l â n d d i n f i r e, *culină* în loc de b u c ă t ă r i e, *jos pe padiment sunt tapetele* (p. 25). Tapetele sânt pe pereţi, nu pe podele. Găsim apoi formele *fereşti*, *ferestri*, *fereştrile*, rar *ferestre*. *Boarea* nu e c e a ţ ă, ung. k ö d, cel puţin nu se înregistrează nicăiri cu acest înţeles ş. a. La formarea cuvintelor (p. 155) dă, între altele, pe *adormi* ca format din *a* şi *dormì*, *aduce* (*a-duce*), *cufundà* (*cu-funda*), *împărţì* (*îm-părţi*) etc. Neologismul *locatar* îl dă alături de l o c ş o r ca derivat din l o c. Acestea nefiind creaţiuni ale limbei noastre, nu au loc în capitolul la care s'au pus. De multe ori punctuaţia e greşită. Numărul greşelilor de tipar e cam mare. La a doua ediţie, dl autor va trebuì să dea mai multă atenţie purităţii limbei, punctuaţiei şi corecturilor.

Cartea d-lui Bitay vrea să fie numai o introducere a cărturarilor unguri cunoscători ai limbei latineşti în fiinţa, structura şi tehnica limbei noastre. In consecinţă, autorul, om cu pregătire filologică, are capitole bine scrise, deşi nu destul de sistematice, despre fonetica limbei noastre, despre istoria elementelor latineşti în limba română, despre trecerile fonetice, morfologice şi semantice, despre înţelesurile nouă ale cuvintelor şi despre formaţiunea lor. De multe ori face excursii admise într'o conferinţă, dar nu într'un tratat metodic de limbă. In special avem de făcut următoarele observaţii. E o mare greşală a da drept forme literare fenomene fonetice dialectale, ca *nyágră* pentru n e a g r ă (p.6), *gâşty* pentru g â ş t i sau g â ş t e etc. *I* şoptit după anumite sunete ca în *laşi*, *bărbaţi*, *faci*, *fugi*, etc. n'a dispărut fără urmă (p. 8). Formarea vocativului nu e aşa de simplă cum o prezintă dânsul. Accentul pe numeralele cardinale de la *unsprezece* în sus până la *nouăsprezece* se pune mai ales pe silaba dintâiu şi numai rare-ori pe silaba *ze*. La maimultcaperfect, la plural, întrebuinţăm adesea formele l e g a s e r ă m, l e g a s e r ă ţ i, l e g a s e r ă, pe care dl autor nici nu le aminteşte. Etimologia lui *întremà* din *tramă* e înlocuită astăzi printr'alta mult mai probabilă (cf. *DR.* I, 235 ş. u). Despre prep. *cu* cf. cele spuse mai

©BCU CLUJ

sus. — Cu toate aceste scăderi, gramatica d-lui Bitay e o utilă carte auxiliară pentru un număr restrâns de cărturari unguri.

Profesorii Dr. V. Cherestesiu şi A. Valentiny publică — până acum au apărut câteva coale, dar eu cunosc manuscrisul întreg — un tratat de gramatică, destinat să formeze introducerea unui mare dicţionar român-maghiar în pregătire, şi scris, în ungureşte, conştiincios, clar, deşi foarte amănunţit, atăcând şi cele mai delicate chestiuni gramaticale cu tabele sintetice, cu paradigme şi cu trimiteri foarte utile. Autorii, cunoscând greutăţile care le întâmpină Ungurii la învăţarea limbei noastre, şi-au dat osteneala, şi cu bun rezultat, să le uşureze munca. Ce priveşte partea tehnică, e o carte ireproşabil executată, imprimată cu caractere variate, cu indicaţia accentului la cuvintele româneşti şi fără greşeli de tipar. E cea mai reuşită dintre toate cărţile de limba română scrise pentru Maghiari, — spre mulţumirea noastră şi spre folosul lor.

C. Lacea.

Karl Tagliavini. *Rumänisches Lesebuch.* Heidelberg, Iulius Groos, 1923. Pp. 302+XCIX.

Este cartea de cetire românească din colecţia: Methode Gaspey-Otto-Sauer. Cuprinde bucăţi de literatură modernă (de la Slavici şi Odobescu până la L. Rebreanu); apoi, în partea a doua, literatură nouă (de la Şincai şi Maior până la A. Russo, Nicoleanu, Sihleanu); literatură veche (cronicarii); şi, în partea a patra, literatură populară (poveşti, poezii, colinde etc.). Ideea de a trece cu ştiinţa limbei de la prezent la trecut este rodnică pentru cititorii străini, cărora li se ofere o bună alegere de peste o sută de bucăţi.

Culegerea este precedată de o introducere literară voluminoasă (p. XIII-XCIX). Introducerea a ţinut să orienteze amănunţit pe cetitorul străin, căruia literatură românească i se înfăţişază vioiu, judecată cu chibzuială şi ca obiect care merită să fie studiat cu atenţie. Autorul însuşi aşa a făcut. Ş· rezultatul studiilor sale îi atrage din parte-ne o recunoştinţă deplină.

Cartea este dedicată d-lui Sextil Puşcariu, ale cărui studii de limbă autorul le preţueşte mult şi cu drept cuvânt.

G. Bogdan-Duică.

Studi sulla Romania. Napoli. Riccardo Ricciardi editore, 1923 Pp. 337.

Patrusprezece autori (N. Iorga, A. Giannini, O. Randl, N. Bănescu, Em. Panaitescu, P. Nicorescu, G. G. Mateescu, C. Stoicescu, V. de Sanctis, I. Bianu, A. Marcu, S. Puşcariu, G. Pascu şi C. Tagliavini au compus al patrulea volum din *Pubblicazioni dell' Istituto per l' Europa orientale* din Roma, apărut mai în-

©BCU CLUJ

tâiu ca număr special (Septemvrie-Novembrie 1923), dedicat României în revista L'Europa Orientale.

Studiile se ocupă cu populaţia ţării (starea actuală şi trecută), cu stările economice-financiare, cu constituţia ţării, şi firește cu raporturile dintre Italieni şi Români (N. Iorga şi De Sanctis).

Trei articoli sânt închinaţi literaturei române: d. Sextil Puşcariu povesteşte pe scurt evoluţia literaturii românești, dar insistă asupra mărirîlor moderne ale ei; şi informează şi despre ultimele ei fenomene: L. Blaga, D. Botez, „Gândirea" etc., semnalând chiar unele probleme încă nesoluţionate (de ex. *Il romanziere realista L. Rebreanu è molto criticato da alcuni e lodato oltre misura da altri).* G. Pascu scrie despre D. Cantemir; şi noul nostru amic, d. C. Tagliavini, despre *Michele Eminescu* (p. 281—337). Eminescu a atras atâta interes şi a determinat atâtea cercetări, încât s'ar puteà crede că acum îl avem studiat până la capăt. Şi totuşi, *nu* îl avem încă! Dăcă d. C. Tagliavini greşeşte uneori, înainte greşise izvorul românesc din care a trebuit să-şi ia informaţiunea. Este cazul de-a spune că ceva trebue făcut, pentruca nici un cercetător strein să nu mai simţă că noi, cercetătorii români, nu îi sântem suficienţi. Monografiile istorice mari, pe care la noi, o şcoală estetică le discreditează — înainte de a se fi scris, ne trebuesc cu toate amănuntele, cu ultima pătrundere în psihologia autorilor. Nu le avem nici măcar despre Eminescu! De-aceea ne mărginim a semnalà studiul d. Tagliavini, care resumă ce s'a scris la noi, îi adaoge reflexiuni proprii, care vor fi considerate în viitoarele monografii despre Eminescu. In Italia, studiul îi va căştigà marelui nostru poet noi amici şi cetitori respectuoşi.

G. Bogdan-Duică.

Dr. Thót-Szabó Pál, *A cseh-huszita mozgalmak és uraiom története Magyarországon*, Budapesta, 1917 (lucrare premiată cu premiul Ipolyi).

Husitismul are o frumoasă literatură în limba cehă. Germanii şi Polonii asemenea s'au ocupat amănunţit de el. Nu se cercetase în amănunte această mişcare în fosta Ungarie şi în Moldova. In vremea din urmă a apărut o lucrare menită să umple acest gol pentru cea dintâiu. Cartea lui Thóth-Szabó e o lucrare de valoare, care, omiţând unele exagerări patriotice, se poate utilizà cu mult folos şi pentru istoria noastră politică şi culturală. Autorul a întrebuinţat, cât omeneşte este cu putinţă, tot materialul privitor la chestiune, adecă nu numai lucrările ştiinţifice care tratează această materie, ci şi documentele, făcând cercetări personale în o serie întreagă de arhive.

In husitismul ceh se găsesc trei elemente principale: renaşterea religioasă-morală, reforma socială şi năzuinţa Cehilor de

©BCU CLUJ

a se eliberă de supt stăpânirea Germanilor. Şi în Ungaria, în faza dintâiu a mişcării, întâlnim elementul religios-moral şi social. In timpul reginei Elisabeta însă husitismul apare în o nouă formă: chemarea lui Ioan Giskra şi rămânerea lui în Ungaria este un act cu caracter pur politic; ideile lui Husz şi Žiška sânt departe de Giskra şi oamenii acestuia. In sfârşit pe urmele lui Giskra, deşi independent de el, se alcătueşte în Ungaria confesiunea *bratri*-lor („a fraţilor") şi de-aci se'ntinde în ţările învecinate.

Lucrarea cuprinde introducerea, 2 părţi şi diplomatariul.

Introducerea se împarte în trei capitole: I. Imprejurările care provoacă păşirea lui Ioan Husz şi explică efectele ei. — II Maestrul Ioan Husz. — III. Elevii lui.

Husitismul are caracter istoric universal. In urmare tratarea lui e făcută pe temelii largi, arătându-i-se naşterea şi desvoltarea în mod amănunţit, căci numai aşa se poate judecă după adevărata sa valoare husitismul în Ungaria.

Partea I, în care se tratează istoria mişcărilor husite în Ungaria pe timpul regilor Sigismund şi Albert, totdeauna în mod pragmatic, deci în legătură cu cele din Boemia, cuprinde 4 capitole: I. Luptele Ungurilor cu Ceho-Husiţii în afară de hotarele proprii. — II. Luptele Ungurilor cu Ceho-Husiţii între hotarele proprii. — III. După Lipan. — IV. Intinderea husitismului în Ungaria.

Partea II, în care se tratează supt titlul de „Istoria stăpânirii ceho-husite în Ungaria", istoria lui Ioan Giskra şi a „fraţilor", cuprinde 5 capitole: I. Chemarea lui Giskra; bazele stăpânirii ceho-husite.—II. Epoca de înflorire a stăpânirii ceho-husite. — III. Giskra şi „fraţii". — IV. Incetarea stăpânirii ceho-husite. — V. Efectele stăpânirii ceho-husite.

Deoarece chestiunea întinderii husitismului în fosta Ungarie ne interesează şi pe noi, întru cât influenţei acestuia i se atribue cele dintâiu produse literare româneşti, ne vom ocupă de ea mai amănunţit, alegând părţile care ne privesc.

Mişcarea pornită de Ioan Huss arată în mod cât se poate de clar drumul pe care a apucat revoluţia religioasă din secolele din urmă ale evului mediu şi ideile care frământau popoarele creştine în acest timp. Ea nu s'a oprit în patria-mamă, în Boemia, ci de-aici a trecut în Moravia, Silezia, Germania, apoi nu numai în Austria, Bavaria şi Saxonia, care erau în vecinătate, ci şi în depărtata Elveţie, în regiunea Ţărilor-de-jos, în ţinuturile stăpânite de Cavalerii teutoni, în sfârşit în Polonia, Moldova şi Ungaria.

Dintre aceste ţări, afară de Boemia, mari succese a avut husitismul mai ales în Polonia, din pricina înrudirii limbii. Totuşi acestea nu au fost aşa de mari cum le place unor scriitori

©BCU CLUJ

să le arate. E sigur că la începutul mişcării s'au ivit mulţi predicatori în Polonia, dar nobilimea polonă nu s'a despărţit de episcopii catolici ieşiţi din sânul ei, iar regele Vladislav, care se făcuse din păgân creştin, erà cu totul supt influenţa acestora. Inchiziţia a lucrat deci şi aici, ca şi în celelalte ţări, unde numeroşi credincioşi ai legii nouă s'au mistuit în flacări.

Mulţi, ca să scape de sentinţa tribunalului bisericesc, s'au refugiat în Moldova. Intre aceştia s'a distins un călugăr franciscan care propovăduià cu succes învăţăturile lui Huss, umblând din sat în sat. Vladislav nu i-a lăsat în pace nici aici. A rugat deci pe voevodul Alexandru să alunge ereticii din ţara sa, mai ales pe călugărul amintit, şi pe fugari să-i extradeze legilor polone, ca să fie judecaţi după cum merită. „Nu vrem altceva — spuneà el — decât să prevenim primejdia, pustiirea, care te ameninţă, dacă nu vom întrebuinţà în grabă leac împotriva boalei molipsitoare, cum arată în mod neîndoios stricăciunea Boemiei odinioară glorioase, acum în stare de plâns“ [1].

Dar invitaţia a rămas fără efect. Alexandru-cel-Bun nu numai că n'a extradat pe Polonii fugari, ci a primit şi pe refugiaţii unguri [2] (p. 154), aşezaţi prin Trotuş până la Ciubărciu, nu departe de Cetatea-Albă.

Cel dintâiu apostol al Husiţilor în Ungaria, unde s'au numit la început „wicleffişti“, a fost Ieronim din Praga, care a propovăduit pe la 1410 în Buda. Predicatorii de mai târziu au fost originari din Ungaria. Cu toate că încă de la 1367 există o universitate ungară în Pécs, totuşi numeroşi tineri, atât mireni, cât şi preoţi, cercetau vestita universitate din Praga. Dintre aceştia foarte mulţi — se cunoaşte tabloul celor înscrişi la facultăţile de drept şi arte frumoase — mai ales din şirul preoţilor, au primit învăţăturile lui Huss. Intorcându-se acasă propovăduiau aceste învăţături cu cuvântul şi în scris, în predici, discuţii publice şi în cărţi, în felul învăţat în Praga (p. 146).

Cei dintâiu Husiţi unguri au fost din eparhia Zagrebului.

Husitismul făcù cuceriri mai însemnate în Ungaria de Nord numai după 1420. Şi atunci nu la Slovaci, pe baza înrudirii etnice şi de limbă, cum afirmă scriitorii cehi, ci la Germanii din Zips şi la puţini iobagi şi nobili unguri (p. 151).

Husitismul a fost mult mai lăţit în părţile sudice ale fostei Ungarii, cu toate că aici nu erà legătură directă cu Husiţii, care erau cunoscuţi mai mult din vestea lor. Şi aici nu Croaţii din eparhia Zagrebului au fost în fruntea Husiţilor, ci Ungurii şi Sârbii din eparhia Sirmiului şi a Bosniei. S'a lăţit apoi în secolul XV în com. Pécs, Bács-Kalocsa, Cenad, Oradea-Mare şi în Ardeal, în rândul întâiu între Unguri şi Saşi, între care „erau

[1] *Monumenta Poloniae*, XII, 254.
[2] *Ibid.*, XII, 290.

©BCU CLUJ

numeroşi Husiţi", şi numai mai puţin între Sârbi (p. 153). De Români husiţi nu se pomeneşte nicăiri. Dimpotrivă, taberile fiind împărţite, între cei veniţi la chemarea Papei în armata aşazicând „internaţională" a regelui Ungariei, cu care trebuiă să plece în Iunie 1920 împotriva Husiţilor, găsim şi Români (p. 59). Dar aceasta poate fi şi numai o întâmplare.

Husitismul s'a lăţit în regiunile amintite pentrucă „erau locuite de schismatici, care luau împărtăşenia supt două forme, ca şi Husiţii; care nu recunoşteau primatul Papei, tocmai cum protestau şi Husiţii împotriva considerării Papei din Roma de locţiitorul lui Dumnezeu; care nu credeau în Purgatoriu, ca şi Husiţii; ai căror preoţi se însurau ca şi preoţii taboriţi" (p. 153). Secta Bogomililor nu erà dispărută din Bosnia şi erà cunoscută şi în părţile ungurene. Erau deci numeroase puncte de atingere (*ibid.*). Cea mai însemnată pricină însă erà viaţa conruptă a călugărilor şi preoţilor catolici, dintre care unii se îmbuibau, iar alţii erau adevăraţi robi şi în urmare nemulţămiţi. În sfârşit credinţa lui Huss a prins rădăcini pentrucă cereà tălmăcirea Bibliei pe limba poporului şi făgăduià îmbunătăţirea soartei celor săraci şi nevoiaşi (p. 153—4).

Misionarii au fost, cum am amintit, studenţii întorşi acasă de la universitatea din Praga, mai ales preoţii; în Ardeal afară de aceştia, mai târziu, şi Husiţii veniţi din Moldova (p. 154).

Între cei dintâiu trebue socotiţi Balázs din Kamenicz şi „diacii" Bálint şi Tamás, de fapt amândoi preoţi, care au tradus mai întâiu Biblia în ungureşte. La început mişcarea a fost caracterizată prin oarecare timiditate şi propovăduirea se făceà în taină, noaptea, prin pivniţi, mori părăsite, păduri şi pe dealuri. Aceste împrejurări îi împrumutară noii credinţe un caracter mistic şi un farmec deosebit de atrăgător. Curând ea prinse rădăcini nu numai în Sirmiu, ci aveà credincioşi şi între Dunăre şi Tisa şi în colţul dintre Dunăre şi Drava. Apoi trecù dincolo de Tisa, prin Bihor, se strecură în Ardeal, unde se întâlnì cu curentul care veneà din Moldova (p. 154—5).

Când s'au deşteptat autorităţile eclesiastice şi cele lumeşti, mişcarea luase proporţii atât de mari, încât pentru a o opri şi înnăduşi au trebuit mijloace excepţionale: papa Eugen IV le-a trimis în ajutor un închizitor special, pe Iacob de Marca s. Marchia.

Cel dintâiu episcop care l-a chemat pe acesta a fost cel din Oradea. A urmat apoi George Lépes căruia „i-au molipsit turma oile râioase venite din Moldova"[1], apoi canonicul Albert locţiitorul episcopului de Cenad. Cu energie extraordinară şi cu mijloacele cele mai neîndurate, ajutat şi de alţi emisari, închizitorul opri mişcarea în partea ei religioasă. Nu putù face acelaşi

[1] Fermendžin, *Acta Bosnae*, 151; Fejér, *Codex Dipl.*, X, 71808, 809,

©BCU CLUJ

lucru şi în privinţa socială. In primăvara anului 1437 iobagii ardeleni se răsculară împotriva domnilor lor. Răscoala izbucni în părţile sud-estice ale Ardealului, dar în curând ea găsi aderenţi şi în alte părţi, în special între sărăcimea din Valea-Someşului. Nu insistăm asupra amănuntelor acestei mişcări care se pot citi la N. Iorga, *Istoria Românilor din Ardeal şi Ungaria*, Bucureşti, 1915, p. 103—109. Ne mărginim numai la constatarea faptului că la ea au luat parte şi Români. Răscoala, care n'avusese puterea şi avântul mişcării din Boemia, a fost învinsă de nobilii uniţi fără consideraţie la neamul căruia-i aparţineau.

Totuşi Iacob de Marca s. Marchia n'a putut înnăduşi de tot mişcarea husită din Ungaria. Stăpânirea husită în o parte a acestei ţări a ţinut cam trei decenii, de-ajuns ca învăţăturile să prindă rădăcini în ţinuturile pe care le stăpâneau, precum şi ca să străbată în cele învecinate.

Sânt dovezi sigure despre aceasta. Astfel avem o ştire din 1449 că în Sáros şi în Zips în multe biserici catolice, probabil la sate, se făceà cuminecătura în amândouă formele [1], deci după moda husită (p. 332). A doua ştire o avem de la Ioan Capistrano. Acesta în 6 Ianuarie 1456 invită pe nobilii ardeleni să pustiească bisericile Valahilor schismatici, ale Sârbilor şi ale Husiţilor eretici [2]. E vorba deci de Husiţi ardeleni (p. 333).

In biserica reformată din Arduzăl (ung. *Szamosardó*), jud. Sălagiu, se găseşte şi astăzi potirul zugrăvit pe părete, o dovadă neîndoioasă de existenţa unor credincioşi husiţi în aceste părţi. Insuşi numele Cehului-Silvaniei, lângă care se găseşte acest sat, vorbeşte de colonişti cehi.

Biserici de acestea se găsesc şi în alte părţi. Ele sânt însă mai puţin numeroase decât s'a crezut la început. Celelalte ştiri pe care ni le mai dă cartea lui Tóth-Szabó nu sânt de importanţă din punctul nostru de vedere.

Dar şi datele pe care le-am cules din ea până aici pentru a întregi pe cele expuse de dl N. Iorga în *Ist. lit. rel.*, p. 15—18, sânt destul de importante, ca, fiind coordonate cu ceea ce ştim despre felul cum procedau reformaţii în propagarea ideilor lor, să dea o soluţie aproape mulţămitoare chipului cum s'a tradus cele mai vechi texte româneşti.

Reformaţii n'au aşteptat până ce vor găsi vreun Român ca să traducă cărţile de credinţă în româneşte pentru cei de-o limbă cu el. S'au grăbit s'o facă ei de la început. Am arătat altă dată (*Dacoromania* II, 585—6), bazându-mă pe dovezi de limbă, că cel dintâiu Catehism care s'a tipărit româneşte, distribuindu-se din Sibiiu la 1544, în ediţia a doua în Braşov pe la 1560, fiind copiat de popa Grigorie din Măhaciu la 1609 şi apoi, cu rota-

[1] Schwandtner, *Scriptores* etc. II, 63.
[2] *Tört. tár*, 1901, 188.

©BCU CLUJ

cism, cum vom arătà în darea de seamă care urmează, de un Sas într'un manuscris în proprietatea d-lui Marţian din jumătatea I a secolului XVII[1], a fost tradus de „un Sas care vorbeà bine româneşte în dialectul ardelean de sud (muntean), care e mai puţin conservativ, şi probabil şi ungureşte". După Veress Endre, *Erdély- és magyarországi régi oláh könyvek és nyomtatványok* (1544—1803), Kolozsvár 1910, pp. 10—12, cea dintâiu carte tipărită cu ajutorul lui Coresi de Calvini pentru Români, Molitvenicul şi Tâlcul Evangheliilor de la 1564, probabil a fost tradusă de un Ungur, poate însuşi Forró Miklăuş, „cu chelciugul şi banii" căruia apare, deoarece „cuvintele de origine românească sânt turnate într'o limbă românească atât de silită, încât se pare că nu pot să vie decât de la un Ungur care, trăind între Români, a învăţat bine româneşte, dar căruia îi lipseà copia verborum".

Acelaşi lucru a trebuit să se întâmple şi cu cele mai vechi texte româneşti.

Studiind limba manuscrisului liceului grăniceresc G. Coşbuc din Năsăud, cum am arătat la p. 487 a acestui buletin, încă în vara anului 1922 am ajuns la convingerea că o seamă din particularităţile vechilor noastre manuscrise se datoresc faptului că au fost scrise sau copiate de Saşi. Acest lucru l-am şi comunicat pe scurt în şedinţa de la 23 Aprilie 1923 a Muzeului limbii române[2].

Săsismele pe care le-am găsit în cele mai vechi manuscrise ale noastre sânt foarte numeroase. Ceea ce am dat în articolul privitor la manuscrisul liceului grăniceresc din Năsăud nu e decât o indicaţie palidă a realităţii pe care voiu înfăţişà-o în toate amănuntele, utilizând tot materialul care-mi stă acum la dispoziţie, cât mai curând, în studiul asupra manuscrisului amintit, la care lucrez acum.

Cele mai multe săsisme se găsesc la copistul **C** al Psaltirii Scheiane, în Psaltirea Hurmuzachi şi în Evanghelia slavo-română de la Petersburg. Mai puţin numeroase sânt săsismele la copiştii **B** şi **C** ai Psaltirii Scheiane, în Psaltirea Voroneţeană şi în Apostolul de la Voroneţ. Dar totuşi sânt.

Deoarece în cele dintâiu sânt o seamă de particularităţi a căror origine săsească n'am dovedit-o în legătură cu manuscrisul năsăudean, iar aici n'am putinţa să fac acest lucru, nu voiu mai insistà asupra lor. Totuşi pentru a învederà cât sânt de pline de săsisme, nu numai în fonetism, ci şi în sintaxă, voiu da în transcriere cu litere latine un document scris de un Sas în a. 1755, iar după el câte un scurt pasaj caracteristic din copistul

[1] Cf. şi cele spuse în *Dacoromania*, II, p. 589 ş. u. A. Rosetti, *Romania*, No. 191 din Iulie 1922, deoarece n'a putut aveà în vedere filigrana hârtiei, îl datează ceva mai târziu, „peut-être vers la fin du XVII-e siècle".

[2] Comunicarea desvoltată se poate vedeà pe pp. 472—508.

©BCU CLUJ

C al Psaltirii Scheiane şi din Evanghelia slavo-română de la Petersburg, tipărită, cum crede I. Bogdan, *Conv. Lit.* XXV, p. 34—35 în unul din oraşele săseşti ardelene în veacul XVI, fără a preciză însă că înainte ori după lucrările lui Coresi, ceea ce s'ar puteà face poate dacă ni s'ar da cel puţin filigranele hârtiei. Acest document e al doilea care, împreună cu traducerea scrisorii lui Grigore Maior către Românii din „vidicul" Năsăudului de la 1758, mi-a dat în vara anului 1922 ideea de a atribuì Saşilor traducerea şi copiarea celor mai vechi manuscrise româneşti. Nu-l aveam când am scris articolul despre manuscrisul năsăudean, ci, mergând la Năsăud şi cercetând din nou pe dl Şotropa, l-am primit ulterior. Iată-l:

„Gubernium crăesc cu maire superaire şi voia re au înţeles, unde de multea or v-au îndemnat ca u perinţi (= „ca un părinte") se ascultaţ poruncele Domnilor ai voşt, şi se ispreviţ toate rinduĭalele, nu numai a nalţata Crăĭasi, dare şi acele caire-s a oraşului, şi se nu ve puneţ în potriva cu fore de obrezĭalele în alan poruncelor; dare cum s-au auzit voi faceţ din zoa în zoa mai fore de obraz, şi mai neascultator, Pre cum s-au preceput nu de mult anume din sat de la Macot (= „Mocod", ung. „Makod"), unde au remas uni din Satĭan în porţie a nalţata Crăĭasei dator, şi au mers gecuţie Împeratasche cu ğudele Satului pe la dinşi, nu numai s-au sculat şi s-au ridicat pre dinş, şi le-au scos cu maire sudalma şi ruşina din casele a lor, dare s-au laudat reu şi cu moarte de nu vor eşi din ogradele a lor, şi ve îndemnaţ de faceţ multe fore de obrĭazele; pentru ačasta porunceşte taire şi fore glume Guberniumul crăesc, se ve întuerceţ ghind al vostru acel reou, tisturile ale voastre se le beceluiţ şi ascultaţ poruncele a lor cum se şi cade, şi se fiţ ascultator, şi porţie a nalţate Crăesi cum s-au poronci[t], fore sfade şi cuvintele rĭale se daţ, şi se pliniţ, şi se nu faceţ cum au focut uni din Macot (care neglobiţ nu vor remune) în ştiinţe se ve fie, de nu v-iţ întoarce ghindurle ale voastre acele rele dupe aşa un (= „în") multe rindur poruncele şi învăţături date de la Guberniumul crăescu, nu numai cu prinsor dare şi cu moarte pe uni din voi Guberniumul vor globi".

Ps. Sch. ps. LXXVI, v. 10—17: „Doare ulta-va se miluască Dzeul, sau ţirĕ-va în mănia sa mesererĕ sa? Şi dzişŭ: acmu începuĭu, acĕsta schimbare derĕpta Susului. Poměniĭu lucrul Domnului, că pomeniĭu d-inceputŭ mirurĕ (scris mai întâiu „minuine") ta. Şi învăţu-me întru [tu]ate lucrurele tale, şi întru începutele tale ca clumi-me-voĭu (= „glumi-mă-voĭu") Dzeu, în sfântu calĕ ta; cine e Dzeu maire ca Dzeulŭ nostru? Tu eşti Dzeu ce faci cĭudele, spus-ai între oamerii tăi vărtute ta. Izbăvit-ai cu mişiţa ta oamerii tăi fii lu Iacovŭ şi a lui Iosifŭ. Vădzure-te apele Dzeu, vădzure-te apele şi spămăntare-se, turburară-se fărăfundurăle".

©BCU CLUJ

Ev. Petersb. Mat. zač. 44: „Intr-aceĭa vrĕmĭa, vine Is[u]s înŭ snĕmŭ Iudeilorŭ. Şă ĭaca u om erà acolo avĕ o mănа uscata. Şă întrebară pre elŭ greindu: au cade-se sămbata a face sanatos, cumŭ se-lŭ potă dojenì. larà elŭ dzise lorŭ: cine ĭaste denŭtru voi om ce are o oĭa, şă de cadĕ acĭaĭa sămbata într-o gropă, au nu va pre ĭa scote. Cu cătŭ mai luminos ĭaste om de oĭa. Dereptŭ aceĭa cade-sĭa sămbata a face bine. Atunce grei omuluĭ: tinde mănа ta şă tinse. Şì înnŭtari-sĭa întrĕga ca şă alta. D[u]hovnici svatŭ luvară pre elŭ deca eşirà".

Dar să urmărim puţin săsismele celorlalte texte, căci sânt mai puţine.

În Psaltirea Voroneţeană găsim:

1º. Pe *e* în locul lui *ă*: *verĕdză* = „vânează" (ps. CXXXIX, 12), *greşire* = „greşiră" (cânt 2, 5), *greunţele* = „grăunţele (cânt. 2, 13).

2º. Diftongarea analogică *oa* în loc de *o*: *toaţi* = „toţi" (ps. LXXVII, 51 şi CXLVIII, 11), *în toatŭ* = „în totŭ" (Ps. Sch., Coresi) *laudu D[o]mnul* (ps. CXLIV, 1), *noau* = „nou" (ps. CXLIX, 1).

3º. Diftongarea analogică ori asimilativă *ea* în loc de *e*: *slaveĕi* (ps. CVII, 2), *fărâlĭagĭale* (ps. CXXIX, 8). In *ispovĕdĭască* (ps. CXXI, 5), *poměneşte* (ps. CXXXI, 1), *poměnĕscă* (cânt. 9, 54), *směrĕşte* (cânt III, 7) ar puteà fi vorba şì de influenţa grafiei chirilice.

4º. *I* în loc de *â* în *blinzia* (ps. CXXXI, 1), dar cf. şì *blânziĭa* (cânt. 7, 42).

5º. Reducerea diftongului în: *aştaptă* (ps. CIII, 1) alături de *aştĕptă* (ps. CVIII, 122), *derapta acĭa* = „derept acĕĭa" (ps. CXV, 1), *vistĕrele* = „vistiĭarele" (ps. CXXXIV, 7; cânt. 2, 37).

Mai puţin sigurele:

6º. *I* în loc de *î* după *r*: *riurile* (cânt. 7, 77—9) alături de *urăciuri* (ps. CXXXVIII, 22), *întărătare* (ps. LXXVIII, 4), *întărât-ai* (cânt. 1, 7) etc.

7º. Dovadă de întrebuinţarea lui *o* în loc de *ă* neîntonat după labială este *vorpaie* = sic, „văpaia" (cânt. 7, 49).

8º. Rostirea *a—a* în loc de *ă—a*, *a—ă*, şi *a* în loc de *ă* şi altă vocală: *izbavì* (ps. XCVI, 10), *mara* = „mără" (cânt. II, 40).

9º. Confundarea lui *o* cu *u*: *fucul* (ps. LXXVII, 63), *nustru*, (ps. CXII, 5), *scuşŭ* (ps. CLI, 7); *agro* (ps. CVI, 37), *încorţi* (ps. XC, 1), *poteria* (ps. CXXI, 7), *dopă* (cânt. 7, 40), *onsului* (ps. CXXXI, 10) alături de *unsulu[i]* (ps CXXXI, 17), *Ierosalim* (ps. LXXVIII, 1), *domnelor sale* (ps. CXXII, 2) etc.

10º. *O* în loc de *oa*: *pomelor* (ps. LXXVII, 1), *nostre* (ps. LVIII, 8, CXXV, 2), *nostrâ* (ps. CVII, 12, cânt. 2, 27), *zborâ* (ps. XC, 5), *totă* (ps. XC, 3, XCV, 13, XCVI, 7 şi 8), *tote* (XCI, 3, XCVIII, 8, CIII, 11), *forte* (XCI, 6), *adorme* (CXX, 4) etc.

©BCU CLUJ

11⁰. *E* în loc de *ea: ispovedescă* (XCVIII, 3) etc.

12⁰. Rostiri analogice ca: *sfănției* (ps. CXLIV, 5) ș. a.

In morfologie relevăm pe *lăudamu* în loc de *lăudămŭ* (cânt. 8, 90) și pluralele în *-e* ale zecilor, probabil după analogia unităților compuse cu *zece,* întrebuințare pe care am auzit-o în gura Sașilor: *șeptedzece de ani* (ps LXXXIX, 10), *opzece de ani* (ibid.).

In sintaxă întâlnim adeseori lipsa articolului unde l-am aștepta ori prezența lui când nu-l întrebuințăm: *și miruri sale* (ps. LXXVII, 43), *glasure cântecetorŭ* (ps. XCVI, 5), *legături lor* (ps. CVI, 14¹), *draci miei* (ps. CXVII, 7), *pocloniți-vă în locŭ ĭuo stătur[ă] pičoarele lui* (ps. CXXXI, 7), *tăiat-ai cu mirure capete tarilor* (C. 5, 15), *înțelepcĭure mâruloru* (ps. LXXVII, 72), *întărătare și împutare ce era dimpregĭurul nostru* (ps. LXXVIII, 4); *burătate și slava dĕde* (ps. LXXXIII, 12), *e noi omerii lui semu și oi pășĭurĕ lui* (ps. XCIX, 3); *și vrătutĕ fricoasa a ta* (ps. CXLIV, 6) alături de normalele *codrul sf[ă]nătu al său* (ps. LXXVII, 54) ș. a.

Și în Apostolul de la Voroneț găsim săsisme.

1⁰. Se scrie de câteva ori *e* în loc de *ă: svetuì* (137/3, 52/4-5, 93/2), *sfetuiră-se* (52/10) alături de *sfătuì* — (86/4-5), *răzvretitu* (22/2-3); ori invers, prin analogie falsă: *venrără* (18/9, 103/1), *vărără* (28/10), alături de *venreră* (86/12), *vereră* (29/4); *nefățărăndu* (142/7) etc.

Găsim apoi:

2⁰. Diftongarea *ea* în loc de *e: izĕclĕnu* (77/3), *izĭaclĭanu* (123/3). *Nazarĕninulu* (39/5-6) însă probabil înfățișează grafia slavonă.

3⁰. Reducerea diftongului: *aștaptă* (61/3) alături de *aștĭaptă* (53/2, 132/11), *întru* **acela** (=„acĕlĭa") *lucrure bunre* (167/13), *spr'aceasta* (153/9), *rugăcinri* (134/9-10) alături de *rugăcĭurĕ* (134/12, 135/4-5), *rugăcĭunri* (135/7) și *rugăcĭuri* (158/14 — 159/1); *ĭușirară* (93/7-8)[1]. „Tot astfel la p. 129/13-14 copistul scrisese întâiu *făcătoru,* dar dându-și seama că în original era scris *făcătorĭu,* a adăugat la forma scrisă de dânsul terminațiunea *-torĭu,* dar a uitat să șteargă pe *-toru,* așa că cuvântul apare scris *făcătorutorĭu*" (Candrea, *Psalt.* v. I, p. LXXXIV). S'ar mai putea adauge mai puțin sigurele *adzimu* = „audzimu" (102/10) și *dumnedzu* (161/6 și 8). *Muri* = „mueri" (151/3) însă poate să fie numai un lapsus calami. *Adu* = „ĭadu" (138/8) poate să fie o grafie chirilică. Chestiunea lui *miu* = „mieu" (72/10), care se găsește și în alte texte, vom lămuri-o altă dată împreună cu pe aceea a formelor *ficĭu* = „feciu" (68/8), *șidzuĭu* (69/11), *șidĕ* (82/4), *facirile* (115/10), *voivodu* (100/6-7), alături de *dzeșu* (69/14), *creștinĭre* = „creștinri" (136/8) etc.

Mai puțin sigure sânt:

4⁰. *E* și *i* în loc de *î* și *ă* după *r: reu* (passim), *rebda-, rebdare-, rebdătorĭu* (passim), *respunsu* (155/1) alături de *răspuns-*

[1] Cf. *rugăciriei* (*Ps., Sch.,* ps. XXX, 21), *înțelepcire* (ibid., ps. XLIV, 1).

©BCU CLUJ

(passim) ş. a.; *risulu* (129/4), *izvori-* (125/5), *vihoriţi* (87/14), *strinseră* (44/2) ş. a.

5⁰. Dovadă de întrebuinţarea lui *o* în loc de *ă* neîntonat după labială este: *se ispitire-vo* (= „vă") *a ei voastre credi-ţă* (139/12).

6⁰. Rostirea *a—a* în loc de *ă—a*, *a—ă* şi *a* în loc de *ă* şi altă vocală: *înparate* (76/9) alături de *înpărat-* (passim), *obrazire* (156/9), *slaviia* (29/9), *slavită* (140/6).

7⁰. Confundarea lui *o* cu *u*: *fomu* = „fumu" (99/9-10), *învăţători* (166/2-3), alături de *învăţături*, *no* (50/1, 70/6, 120/3, 129/8), alături de *nu*, *poiu* = „puiu" (145/13) alături de *puseră* (32/10), *cu rosul* (2/4) alături de *cu rusul* (33/6, 64/6), *slojiia* (141/1) alături de *slujiră* (7/10), *derepto* (153/6) alături de *dereptu* (passim), *descoperitul* (141/13) alături de *descuperitul* (140/2), *întorĕrecu* (78/3) alături de *înturĕrece* (6/14, 29/11), *corabie* (passim) alături de *curabie* (83/5), *legători* = „legături", *uspătato-vă* (132/5); *nutâ* = „notă" (2-3), *rugu-vă* = „rogu-vă" (147/5) ş. a. Interesantă e contaminarea *prepuno-şi* (108/6), care dovedeşte că copistul vaccilă între o grafie cu *o* pe care o avea înaintea sa şi între rostirea cerectă cu *u* pe care o cunoştea.

Pe *vruindu* = „voindu" (10/5-6, 14/7), care se găseşte şi în alte texte vechi îl vom lămuri în alt loc.

8⁰. *O* în loc de *oa* şi *e* în loc de *ea*: *vorova* (35/1), *războe* (126/5)[1]; *acela* = „acealia" (167/13) etc.

Nu mă voiu ocupà de câteva particularităţi morfologice, asupra cărora ar trebuì să insist cam mult, dar dau câteva particularităţi sintactice caracteristice pentru Saşii care vorbesc româneşte:

9⁰. Substantivul urmat de un artribut a rămas nearticulat: *căte înturĕrece săntu ludei ceĭea ce au credzutu* (29/12) dar cf. *toţi ludeii ceĭa ce săntu întru limbi* (30/2-3); *Au tu nu eşti Eghiptĭaninu cel ce... prĕvestişi* (35/12-13), dar cf. *Eu săntu I[su]s Nazarĕninul cela ce tu goneşti* (39/5-6); *dobândiiu agĭutoriu cela ce e de la Dumnezeu* (79/9) etc. In exemple ca: *Erà urii fii lu Scheveiu* (5/5-6); *Multă fu plă-ngere tuturoru* (23/13), *se preemească ei lăsăciuri păcateloru* (78/6-7) însă poate fi vorba de dative.

10⁰. Nu se pune articolul după *tot*: *şi-i învăţă toate ainte se ştie lucrure* (168/6-7); cf. însă *de toţi bărbaţii* (3/4), *pri-n toate dzilele* (3/14), *toţi ludeii* (6/2-3).

11⁰. Se pune articolul după numeralele ordinale: *doi anii* = „cei doi ani" (64/7), *uo mie de anii* (177/9), *o mie de anii* (177/10), tot aşa *alţi anii* (157/9-10), cf. *după trei dzile* (64/13).

---

[1] N'am utilizat exemple nesigure ca *finovotu* = „*f[i-va v]inovatu*" (118/12) ori *lĕce* (115/5), unde nu e vorba de schimbarea consonantelor sonore cu cele nesonore, ci în cazul întâiu de o greşală de copiare, în cazul al doilea de confundarea lui ч cu ц. Am evitat şi citarea unor exemple în care se confundă probabil ѕ cu ѕ ori ѕ cu ѣ etc.

©BCU CLUJ

12⁰. Se pune articolul şi între alte împrejurări când nu l-am aşteptă: *se ĭubească ce e de Pavelu apostolu scrisa* (168/1), *născuţi nu de sămănţa putredireei, ce neputreda* (144/1-3); ori invers: *chinuĭască ca ucigătorii, sau ca furul, sau ca reufăcătorĭu, sau ca u·ſ striiru iscoditorĭu* (161/1-4) etc.

13⁰. O seamă de vaccilări în întrebuinţarea articolului după prepoziţii sânt tot proprii Saşilor care vorbesc româneşte: *că mĭeamu postitu întru băsearecă, nece cu gloata, nece cu voroavă* (61/13-14); *dintr'ânşi* (4/13) alături de *di·ſtr'ănşii* (52/10-11), *spr'i·ſsu* (16/10, 32/10, 60/5-6), *spr'i·ſnşi* (3/2-3), *într'ânse* alături de *către'ânşii* (18/9) etc.

14⁰. De la un strein trebue să vie şi întrebuinţarea atât de variată a lui *un*, *o* în exemplele: *nece uo pestială* (69/9), *nece uo frică* (152/9), *nece ură vină* (69/14), *nece ura vină* (72/4, 101/7); *uo mândrie* (137/6), *întru ura mândrie* (153/3); *nece urulu izvoru* (125/8) etc.

Peste aşteptare de multe sânt săsismele în Codicele Todorescu şi Martian, ca şi în textele bogolimice ale Codicelui Sturdzan, ca să nu mai vorbim de *Intrebarea creştinească*, de care ne ocupăm în altă recensiune.

1⁰. Cea mai caracteristică particularitate de origine săsească a celor dintâiu două manuscrise este confundarea consonantelor sonore cu cele nesonore. Astfel se alternează *ſ* cu *v*: *faptele—vaptele, folosu—volosu, viermii—fierŭmii, fi - vi, focă—vocă, fiĭul—viĭul, fĕtele—vĕtele, fieru—vieriu, fricâ—vricâ, fumulŭ—vumulŭ* etc.; č cu *ğ urgie—urŭcie, lĕge—lĭacĕ, ğiudeţŭ—ciudeţu—ciudeţ, îngerii—încerii, mĕrgem—mĕrcem, atinge—atince, ğiuratŭ—ciur, plângeţi—plânci—plânceri, ageĭa—aceĭa* etc.; *p* cu *b*: *scumbii—scumpii, upra—ubra—umbra, adăbându-i, adâbatu*, dar *apă* sau *apâ, rumbându-i* (= „rumpându-i") etc.; *ţ* cu *dz* şi *z*; *înal'ţe-să - înalŭţâ-te—înâlŭdzâ-se, bărbaţiloru - bărbadzi, cădzù-căţù, pădzitu—pâzitu—păţitu, veţi—vedzi* ş. a.; *c* cu *g*; *strigai* = „stricai" (*T* 74 r⁰ 13—14), *adug* = „aduc" (*T* 73 r⁰ 11—12) etc.[1].

2⁰. Rostirea *ua*: *tuate* alături de *toate, tute* şi *totâ*.

3⁰. *E* în locul lui *ă*: *tresnetŭ, către* alături de *către, me* alături de *mă* şi *mâ* etc.

---

[1] Cf. *vărâ* (= „fără") *de stare* (*Cuv. d. bătr.*, II, p. 479), *desvĕce* = „desfeace" (ibid., p. 277), *blumbu* „plumbu" (ibid., p. 154); *împlândŭ* = „împlândŭ" (*Ps. Sch.*, p. LXXVII, 39; şi la Coresi); *cându* = „cântu" (ibid., ps. XII, 6; şi la Coresi!), *videle* = „vitele" (ibid., cânt. 8, 81); *lugrătorii* = „lucrătorii" (ibid, ps. 6, 9), *clumi-me-voiu* = „glumi-mă-voiu" (ibid., ps. LXXVI, 13), *sparcu-se* = „spargu-se" (ibid., ps. XCI, 10), *fricul* = „frigul" (ibid., cânt. 8, 67); apoi mai puţin sigurele: *ţiceri* = „giceri" (ibid., ps. XVIII, 4), *urţia* = „urgia" (ibid., ps. XXIX, 6), *ţiudeţul* (ibid, ps XXXIV, 23), *frânţi* = „frângi" (ibid, ps. IX, 36), *fericedz* = „fericiţi" (ibid., ps. 2, 13), *împreţiurul* = „împregiurul" (ibid., ps XVII, 2) ş. a, în care poate fi vorba mai curând de o confundare a slovelor; *vrănse* = „frânse" (Ps. Hurm. ps. CXXIII, 7), *frut* = „vrut" (id, CXXIII, 1), *puğosă* = „pucioasă" (id. ps. X, 6) ş. a.

©BCU CLUJ

4⁰. Reducerea diftongului: *aştaptă* = „aşteaptă; *meu* şi *miu* alături de *mieu*; *ferulŭ* alături de *fieru* şi *vierĭu*; *vermii* alături de *viermi* şi *fierŭmii*; *cer*, *cerŭ*, *ceru-* alături de *cerĭu-*; *-torŭ*, *toru-* alături de *-torĭu*; *ungurile* = „unghiurile“; şi, prin analogie falsă în grafie, invers, prezenţa lui (ıo) unde nu s'a rostit niciodată acest diftong: *lĭume* alături de *lume*, *lĭui* alături de *lui*; *nĭu* alături de *nu*, *lĭumina* alături de *lumina* etc.[1].

5⁰. Dispariţia lui *ĭ* după *r* final şi, uneori, înlocuirea lui cu *u*: *chinuru* etc.

Dintre cele mai puţin sigure găsim:

1⁰. Pe *e* şi *i* după *r*: *zbĭăret-*; *amâri-* alături de *amârî*, *striga-* alături de *strâga-* etc. Formele cu *rî* care trebue să se fi ivit încă în „străromână“, căci se găsesc şi în dialectul macedo-, megleno- şi istroromân (cf. Puşcariu, *Zur Rekonstruktion des Urrumänischen*, p. 31—2), însă sânt mult mai dese. Astfel, afară de *amârî-*, *amâră-*, se mai găsesc: *râd*, *râu*, *fărâme*, *ţărâna*, *mohorît*, *urî-*, *ocărî-* etc. Prin o falsă analogie avem apoi *grâşi* alături de *greşi* etc.

2⁰. Rostirea *a—a* în loc de *ă—a*, *a—ă* şi *a* în loc de *a* şi altă vocală: *fapturile*, *împarţi-*.

3⁰. Confundarea lui *o* cu *u*: *unolŭ* şi *unulŭ*, *rostolŭ* şi *rostul*, *bocură-te* şi *bucură-te*, *poronca* şi *porunca*, *ţocol* şi *focul*, *tutoror* şi *tuturor*, *nâravol* şi *nâravul*, *co* şi *cu*, *loi* şi *lui*, *loro* şi *loru*, *ğodeţu* şi *ğudeţu*; *sv[i]nţilur* şi *sv[i]nţilor* etc. *U* se confundă chiar şi cu *â* sau *ă*: *mâncâ* alături de *muncâ*, *fâcât* alături de *fâcută*, *nâravurâli* alături de *năravurile*. Pentru acestea cf. săs. *kortərar*<*corturar* (Brennrdörfer, 30), *ponərə*<*pănură* (id., 40) etc.

4⁰. *O* în loc de *oa*: *omini-* şi *oamini-*, *oameni-*; *noo* şi *noao*, *vostre* şi *voastre*, *întorece* şi *întoarce*, *totâ* şi *tute* alături de *toate* şi *tuate*, *gropâ* şi *groapâ*, *ploe*, *morŭte* alături de *moarte*, *sore-* alături de *soare* etc.

5⁰. *E* în loc de *ea*: (să) *mergâ* alături de *mĕrcem* şi *mĭarge*, *legĕ* alături de *lĭacĕ*, *ce* alături de *cĕ*.

Dăm şi câteva săsisme sintactice:

6⁰. Substantivul rămâne nearticulat înaintea atributului posesiv: *de la besĕricâ lui d[u]mnedzâu* (*T* 38 v⁰ 2—3), *să se sature din fârâme ce cădĕ din masa bogatului* (*T* 96 r⁰ 7—8), *tlăcovanie ev[an]gh[e]liei de la ğiu[de]ţu* (*T* 99 r⁰ 2), *roditoare domnului* (*T* 27 r⁰ 14) şi *rodidoare domnului* (ibid., r⁰ 5), *nĕu fâgâduitŭ împărăţie cerului* (27 r⁰ 14); *fii oamenilor* (*T* 52 r⁰ 3 şi 13) *fii miei* (49 r⁰ 15) etc.

7⁰. Subiectul şi obiectul determinat uneori nu se articulează: *ceĭa ce n-au fâcutŭ voĭa lui H[risto]s şi curvarii... şi necuraţi* (*T* 44 v⁰ 8), *să întrâm... împăraţii şi arhierei şi domnii*

[1] Poate aici intră şi *udzim* = „audzim“ din *să-i udzim* (*T*, 106 r⁰ 15), din care însă a putut fi omis *a* şi în urma confundării lui cu prefixul *a* (cf. *aduc—duc* etc.). *Iboste* = „iuboste“ probabil este un provincialism.

©BCU CLUJ

(T 5 r° 15); *moarte biruiŭa* (T 10 v° 5-6), *cruce o ţinŭ* (T 50 v° 10) etc.

8°. Lipseşte articolul după *tot* în: *în toate dzile* (passim) pe care-l găsim alături de *în toate zilele* (passim).

9°. Se pune articolul genitival cu toate că atributul în genitiv urmează imediat după substantivul prevăzut cu articolul enclitic: *nârodulŭ a lui Adam* (T 13 r° 8-9).

10°. Se articulează substantivul care urmează după atribut: *dereptŭ necredinčoşii Jidovii* (T 13-14), *toţi sv[i]nţii încerii* (T 59 r° 2), *sv[â]ntul botedzul* (T 50 r° 15-16) *marele patriarhul* (T 87 v° 9-10); *spuseră a fiŭului lui D[u]mnedzeu târiŭa şi cinstĕ* (T 23 r° 4-5).

11°. Atributul adjectival care premerge substantivului nu e articulat: *întrarâ... întru svăntă cetate* (T 17 r° 1).

12°. Se pune articolul şi în alte cazuri în care astăzi nu l-am aşteptà: *şi toţii învise* (T 4 v° 16-5 r° 1), *toţii carii săntu* (T 5 v° 1), *[să erŭtămŭ toţi] pintru înviiare* (T 8 v° 16), *cine se apropiŭa câtră codrulŭ elŭ muriŭa* (T 18 v° 13-14) etc.

13°. Se amestecă genurile: *oaminii cheamâ-se* **toate limbile** *dereptŭ pâcatele lor* **surupaţi** *în ĭad* (12 v° 15-16) *şi multe* **trupuri** *râpăusate ale svinţilor scularâ-se şi întrarâ după înviiare* **ei** *întru svăntă cetate* (16 v° 13 ş. u.).

14°. Se amestecă numerii: **limbile** *lor* **erà legatà** *în parâ de foc* (T 39 v° 4), **vor prinde** *a ţâpà din mu[n]câ* **sufletul** *câtrâ trupŭ* (T 102 r° 10-11), **acela** *au cumpâratŭ aur strâmbŭ, dereptŭ acĕia* **să muncescu** (T 36 r° 5-8), *cumu* **se mun'cescu rodul** *creştinescu* (T 28 r° 4-5), *şi lĕgĕ lui şi* **poroncitele** *lui să* **o** *ţinem* (105 v° 11-12) ş. a.

Aceste săsisme, sporite chiar, se găsesc şi în Codicele Martian. Aproape toate, mai ales cele sintactice, se găsesc şi în Codicele Sturdzan. Pentru a nu repetà aceleaşi lucruri nu le reproducem şi din acestea.

Dar de unde vin aceste săsisme? De la traducător ori de la copist? In cele mai multe cazuri vin şi de la unul şi de la cellalt. Astfel e cazul copistului *C* al Psaltirii Scheiane, al celui ce a scris Psaltirea Hurmuzachi, al traducătorului Evangheliei slavo-române de la Petersburg şi, după toată probabilitatea, al copiştilor codicilor Todorescu şi Martian, în care săsismele sânt foarte numeroase şi destul de deosebite ca să arate că vin de la indivizi deosebiţi sau din regiuni deosebite.

Nu putem afirmà cu siguranţă acelaşi lucru relativ la copiştii *A* şi *B* ai Psaltirii Scheiane, la cel al Psaltirii Voroneţeane, al Apostolului de la Voroneţ, precum nici la al Codicelui Sturdzan, care a fost copiat în parte de însuşi popa Grigorie din Măhaciu, cu toate că săsisme există şi în acestea. Săsismele acestora sânt mai asemănătoare. Ele trebue să vie, dacă nu toate, în cea mai mare parte însă, de la traducător.

©BCU CLUJ

Dar oare să fi fost în însăşi traducerea originală săsisme? E greu de spus cât timp nu o cunoaştem. Totuşi trebue să credem că au fost, de vreme ce nici unul din textele noastre cele mai vechi nu este lipsit de ele, nici când acestea sânt copiate cu siguranţă de Români.

Am amintit la p. 499 a acestui buletin că Radul din Mănicești şi-a copiat Evangheliarul de pe un „izvod" făcut de un Sas. Sasul care-l copiă aveà în graiul său nu numai diftongările *ai, oa, ea,* rostirea cu *ie*, ci şi rostirea cu *a* în loc de *ă* şi confundarea consonantelor sonore cu cele nesonore. Altfel n'ar fi putut înlocuì pe *încălzindu-se* sau *încăldzindu-se* cu *încalţindu-se* (Marc. Zač. 65). Izvodul erà identic cu al lui Coresi, cum arată unele greşeli comune. Sasul care l-a scris puneà articolul genitival şi când substantivul determinat, care precedà nemijlocit atributul în genitiv, erà prevăzut cu articolul enclitic. Altfel n'ar fi despărţit pe *alcĭului* din *au nu este acesta feciorul alcĭului* (Mat. zač. 56) în *al celui* şi pe *agrului* din *spune noao pilda pleavei agrului* (Mat. zăč. 54) în *a grăului*, despărţiri care se găsesc întocmai şi la Coresi.

Următoarele săsisme găsite în lucrările lui Coresi[1] probează că acestea au fost scoase în tipar de pe un „izvod" scris de un Sas.

1⁰. Urme de confundarea consonantelor sonore cu cele nesonore: *împlândŭ* = „împlândŭ" din *Şi pomenĕşte că peliţâ sântu duhŭ împlândŭ şi nu se întoarce* = „recordans carnem eos esse, ventum a b e u n t e m" (*Psalt.* 1577, ps. LXXVII, 39); *să marcă* = „să margă" (Ev. Mat. zač. 39); *cănd̆ŭ* = „cănt̆ŭ" (*Psalt.* 1577, ps. XII 6); *rosdulŭ* = „rostulŭ" (id, ps. LXV, 17); *Israilŭ* = „Izrail" (*Psalt.* passim) şi *Istraililor* = „Izdraililor" (*Ev.*, Mat. 62 şi 79), alături de formele cu *z*, confuzie care se întâlneşte adeseori şi în *Psalt. Sch.*); *să vie* = „să fie" (*Psalt.* 1577 şi 1588, ps. XXXIV, 8; cf. *să fie* în *Psalt.* 1570 şi în *Psalt. Sch.*); apoi mai puţin sigurele: *slucile* = „slugile" (*Ev.* Mat., zač. 109); *gimţul* = „cimţul" (*Psalt.* 1577 şi 1588, ps. XXXVII, 8; cf. *cimţul* în *Ps. Sch.*); *să se îndulţĕscâ* = „să se îndulcească" (*Psalt.* 1570 şi 1588, ps. LXVII, 4); *credindzì* (*Ev.*, Mat. zăč. 99) ş. a.

2⁰. Urme de rostirea *e* sau chiar *i* în loc de *ă: sărbĕze-ţi* = sărbează-ţi" (Psalt. 1570, ps. LXXV, 11; cf. *sărbĕdză-ţi* în *Psalt. Sch.*); *sprănţare* (= „sprănţară" s. sprinţară") *avuţie* (*Psalt.* 1577, ps. CVIII, 36; tot aşa şi *Psalt Sch.*) *cărtularĭul învaţe-se* = învaţă-se" (*Ev.* Mat. zač. 55), *despunetorĭu* = „despunătorĭu" (id., Mat. zač. 57), *de năprasne* = „de năprasnă" (id. Luca, zač. 46), *ca încetare* (= „încetară") *întrebând el* (id. Ioan, zač. 28),

[1] Din exemplele date din *Evangheliar* (scurtat *Ev.*) încă n'am putut controlà cu originalul de cât pe cele care se găsesc şi în *Cartea cu învăţătură* de la 1581.

©BCU CLUJ

vemŭ = „vămŭ, „vom“ (ev. Mat. zač. 10 în *Ev. cu înv. 1581*) *strelucindŭ* = „strălucindŭ (ev. Luca, zač. 45, ibid.), apoi *propovedui-* (*Ev.* passim) şi *grieà* = „greeà“ în loc de „grăeà“, cf. *miu* (ibid. zač. 48) alături de *meu* şi *mieu* (passim), *chimu-te* (Psalt. 1577, ps. CXXXVII, 4) etc.

3⁰. Urmă de rostirea *oa* în loc de *o* pare a fi *ca oa mie de anii* (Psalt. 1577, ps LXXXIX, 4). In *moariei* = „morii“ (*Ev* Marc. zač. 42) probabil avem de a face cu un genitiv de felul lui *viaţeei* etc.

4⁰. Urme de rostirea cu *ea* în loc de *e*: *prĕmari* (*Psalt.* 1577, ps. LXXVII, 8), tipărit de Hasdeu *prea mari*, în loc de *premari* sau *primari*, cum găsim în *Psalt. Sch.* (cf. *dĕinte* în *Psalt. Vor.*, *întăile* în *Psalt. Hurm.*, *cĕle dentăi* la 1588 şi Dosofteiu), *derĕptate* (*Psalt.* 1577. ps. LXXXIV, 12), *fără-de-lĕgile* (Psalt. 1577, ps. 102—12), *închina-sĕ-vorŭ* (id., ps. LXXXV, 9), *muearĕsca* = „muereasca“ (*Ev.* Mat. zač. 78), *aciieaşi seacă* (= „secă“) *smochinul* (id., Mat. zač. 84), *usteani-se* (ev. loan, zač. 12 în Tâlc. ev. 1564); poate *pomĕnii* (*Psalt.* 1577, ps. LXXXVI, 4), *grăeaşti* = „grăeşti“ (*Ev.*, Mat. zač. 109), *lăcuĭaşti* = „lăcueşti“ (Psalt. 1577 şi 1588, ps. CI, 13) ş. a.

5⁰. Reducerea diftongului în: *arulŭ* (*Psalt.* 1576, greşit *darul* 1588; cf. *arul* şi în *Psalt. Sch.*), *şcop-* (Ev. passim) alături de *şchiop-*; *Uda* = „luda“ (Ev. loan, zač.: 58), poate şi *adŭ* alături de *iadŭ*, care însă, cum am mai amintit, ar puteà şi numai să redeà grafia slavonă, ş. a.; apoi *fir-ară* = „fire-ar“ (*Ev.* Mat zač. 40), *ascultar-ar* = „ascultare-ar“ (id., Luca, 84), *vra* = „vrea“ (id. loan, zač. 18) etc. *Işor* (*Ev.*, Luca, zač. 82) poate fi şi numai provincialism românesc.

6⁰. Dispariţia lui *ĭ* final după *r*: *ver* (= „veri“) *fi* (Ev., Luca, zač. 74), *pretor* = „pretoriu“ (Ev. loan, zač. 60) etc.

7⁰. *U* în loc de *î*: *că cicea u*[illegible] (= „în“) *loc pustii sântem* (*Ev.* Luca, zač. 42); poate şi *vrundŭ* = „vrândŭ“ (*Psalt.* 1577, ps. XXXIX, 15; în *Psalt. Sch.*, probabil în urma contaminaţiei cu *voindŭ*, are forma *vruindu*). In *luundŭ* (Psalt. 1577, ps. CXXV, 6; cf. în *Psalt. Sch.* şi *Vor. lu*[illegible]*du*, în *Hurm. luundŭ*) ar puteà fi vorba de o asimilaţie.

8⁰. Urme de *i* în loc de *î* atât după *r*, cât şi în alte poziţii: *ocărire* (Psalt. 1577, ps. LXXIX, 7; alături de *ocărî-*, passim), *răspintiile* (*Ev.* Luca, zač. 72).

9⁰. Urme de rostirea *a* în loc de *ă*: *înbracatŭ* (ev. Mat. zač. 106 în Tâlc. 1564), *paharulŭ* (ev. Marcu, zač. 47 ibid.), poate *apucara* (*Psalt.* 1570 şi 1577, ps. LXVII, 26) ş. a.

10⁰. Confundarea lui *o* cu *u*: *tuturur* (*Ev.* Luca, zač. 8); *cuviusŭ* (Psalt. 1577, ps. LXXXV, 8); *a mătorit* (id., Luca, zač. 2); *îngrupară* (id. Mat. zač. 57) *îngrupătoare* (id. Mat. zač. 111, Marc. zač. 63), alături de *îngropat* (id. Luca, zač. 83), *Situamului*

©BCU CLUJ

alături de *Siloamului* ş. a *Tute* în loc de *tote* = „toate“ (*Ev.* Luca, zač. 102) este acelaşi lucru.

11°. *O* în loc de *oa*: *omorâ* = „omoară“ (*Psalt.* 1577, ps. XXXVI, 32; în *Ps. Sch.* e analogicul *omorĕscă*, pe care-l întâlnim şi la Coresi, cânt. 3) *Domne* = „Doamne“ (id. ps. LIV, 24), *nostrâ* (id., ps. LXVII, 20), *întorce-ne* (id., ps. LXXIX, 4 şi 8), *ostrove* = „ostroave“ (id., ps. XCVI, 1), *ploia* = „ploaĭa“ (id., cânt. 2, 2), *morte* (id., cânt. 4, 13) etc.

12°. *E* în loc de *ea*: *hitlen* (*Ev.*, Mat. zač. 80), *derepta* = „dereapta“ (*Psalt.* 1577, ps. XLIII, 4 şi LIX, 7) etc.

13°. În morfologie se pot observà uneori analogii curioase care nu pot să vie decât de la un strein. Astfel *mormânt* are pluralul *mormănte* (*Psalt* 1577 şi 1588, ps. LXXXVI, 6; şi în *Psalt. Sch.*) alături de *morminte*. *Împărat* are genitivul aproape în tot locul *lu împărat*, probabil după analogia lui *Chesar*. Verbul *omorî* îşi păstrează pe *-esc* şi în plural, ca şi *încăresc*, care însă îl are şi în dialectele din sud. Prepoziţia improprie *împrejur* s. *împrejurul* se declină: *de să se ducă împrejurele oraşelor* (*Ev.*, Luca, zač. 42) ş. a. Poate aşa trebue explicată şi forma de perf. *înţelegù* şi participiul *înţelegut* al lui *înţelege*.

Mai numeroase sânt particularităţile sintactice de acest fel.

14°. Substantivul urmat de un atribut a rămas nearticulat: *In tine amu eşi-va judeţ, cela ce va paşte* (*Ev.* Mat. zač. 3), *în toate cetăţile şi locuri unde vreu însuşi să meargă* (id. Luca, zač. 50), *zise Domnul credincĭos întru puţinel, şi întru mult easte, şi nedrept întru puţinel, şi întru mult nedrept iaste* (id. Luca, zač. 81); *de-l fărâme ce cădeà de-l masa bogatului* (id., Luca 83, tot aşa în *Carte cu înv* Mat. zač. 62, iar în *Ev de la Petersburg*: *den forime ce cadŭ*; în *Ev.* însă: *de fărâmele ce cad*); *şi le ştergeà cu pomisĕlnic ce erà încins* (*Ev.*, Ioan, zač. 44; dar cf. *pomisĕlnicul ce erà la capul lui*, Luca, zač. 60); *păhar ce-au dat mie părintele n'am a-l bea* (id. Ioan, zač. 58); *e gloate şi vătaşii şi slugile ludeilor* (id. Ioan, zač. 58); *unul născut fii acesta* (id Ioan, zač. 2); *Bărbatŭ cruntŭ şi hitlĕnŭ nu agoniseşte* (Psalt. 1577, ps. V, 9); *Bărbatŭ limbutŭ nu derĕgese în pământŭ, bărbatulŭ nedereptŭ rău vânează în putredire* (id., ps. CXXXIX, 12); *Bărbatŭ fârâ mente nu cunoaşte şi neînţeleptulŭ nu înţelĕge acĕstĕ* (*Psalt.* 1577, ps. XCI, 7); *Veselimu-nă dereptu dzile ce într'ânse plecatu-nĕi* (Psalt. 1577, ps. LXXXIX, 15); *cântece spiţelorŭ* (id., ps. CXXIV, titlu; în alt loc *cântecele*); *ce suì în cerĭu cerĭului* (id., ps. LXVII, 34); *şi munţii ca miei oilorŭ* (id., ps. CXIII, 4); *unde easte sălaş unde voi Paştile cu ucenicii... să mănânc şi mueri ce venise* (*Ev.* Luca, zač. 111); *în oraş ce se chema Ghethsimania* (id. Mat. zač. 108), *iubii dulce frămsĕţe caseei tale şi locŭ de sălaşŭ slaveei tale* (Psalt. 1577, ps. XXV, 8); *Pomĕnii Raavŭ şi Vavilonŭ ce ştiurâ mine* (id. ps. LXXXVI); *foculŭ, grindinĕ, zăpada, gheţiie şi*

©BCU CLUJ

duhŭ rĕpede (id. ps. CXLVIII, 8); *gadinele şi pasări cu pĕne* (id. ibid., 10); *vrătute capului mieu* (id. ps. LIX, 9), *Şi va vrĕ înpăratŭ bunătăţiei tale* (id. ps. XLIV, 12); *în dulce vrĕre oamenilorŭ tăi* (id., ps. CV, 4); *cinste lu înpăratŭ judeţŭ iubĕşte* (id. ps. XCVIII, 4); *tăe lui urĕche derĕptă* (*Ev.* Luca, zač. 109) ş. a.

15°. Invers, s'a articulat substantivul care urmează după atribut: *învăţând întăiĭ preoţii* (*Ev.* Mat zač. 85); *o văduo săraca* (id., Luca, zač. 103); *grăi lui muearea samarĕnina* (id, Ioan, zač. 12), după numeral: *oa mie de aii* (Psalt., *l. c.* ad 3°).

16°. Se articulează substantivul care urmează după o prepoziţie şi când acesta nu e determinat: *erà patru mie de bărbaţi, fără muerile şi fără feciori* (*Ev.* Mat. zač. 64); *ispitit a fi de bătrâni şi de mai marii preoţi şi de cărtularii* (id., Luca, zač. 44); *Măniarâ-mâ de striinii* (*Psalt.* 1577, cânt. lui Moise de a doua lege, 16); ori invers: *nece sufletul mai bunu e de hrană şi trupul de veşmintele* (*Ev.* Mat. zač. 18); *că Ioan sculatu s'au den moarte de alţi, că Ilie ivise, e de alţii, că un proroc de mult ivise* (id. Luca, zač. 41); *spinarĕ lorŭ cu totŭ duplecatâ* (Psalt. 1577, ps. LXVIII, 24) ş. a. Nu putem precizà dacă e săsesc, ori nu, uzul articolului enclitic la substantivul care urmează după prepoziţie în locul lui *cel, cea*. Deosebită menţiune merită în acest loc întrebuinţarea prepoziţiilor în legătură cu pronumele *însul, însa* (*nusul, nusa*), pe care astăzi îl întrebuinţăm articulat. La Coresi nu se articulează. Totuşi sânt destul de dese şi cazurile articulate.

17°. Nu se pune articolul la substantivul întrebuinţat ca subiect ori obiect determinat: *auzì tănărul cuvânt, şi se duse* (*Ev.*, Mat. zač. 79); *văzù el alt, şi grăi lui* (id., ib. zač. 109); *când vrĕme easte* (id., ib. zač. 51); *alţi uciserà, alţii cu pietri-i uciserà* (id., ib. zač. 87); *juncii miei şi hrăniţi* (= „hrăniţii") *jungheaţi* (id., ib. zač. 89); *unulŭ, farisei, ĭară altŭ, mitarŭ* (id. Luca, zač. 89); *e corabie erà în mijlocul măriei* (id., ib. zač. 59); *propovedui-se-va Evanghelie pespre toată lumea* (id., ib. zač. 99); *şi înşi-ne lăsăm* (id. Luca, zač. 55); *e fariseĭu stătù aşa* (id., ib. 89); *întâĭul luo muĕre... şi o luă al doilea muearea* (id., ib. 102); *în sila sa veselĕşte-se înpăratŭ* (*Psalt.* 1577, ps. XX. 2); *că înpăratŭ upovăĭaşte spre Domnulŭ* (id., ib. 8); *şi derĕptate den cerĭu se plecâ* (id., ps. LXXXIV); *Nu se spăsĕşte înpăratŭ cu multâ silâ* (id., ps. XXXII, 16) ş. a.

18°. Săsească pare să fie nearticularea numelui care urmează după *tot*, chiar şi când după el se găseşte un atribut: *toţi bărbaţi* (Psalt. 1577, ps. LXXV, 12), *toţi sfinţi îngeri* (*Ev.* Mat. zač., 106). Cu deosebire e deasă construcţia: *în toate zile, în toată zi, toată zi*, cum spun Saşii, alături de *în toate zilele, în toată ziua, toată ziua*, chiar şi când urmează un atribut: *în toate zile vieţiei mĕle* (Psalt. 1577, ps. XXII, cf. însă *în toate zilele*

©BCU CLUJ

noastre veselimu-ne, ps. LXXXIX, 14). Tot aşa şi după *ca*: *îngroşară-se ca parête apele* (*Psalt.* 1577, cânt. 1, 8).

19°. Se pune articolul genitival când nu este trebuinţă de el: *înţelepciunea a lu Solomon* (*Ev.* Mat. zač. 48); *pilda plĕveei a grăului* (id, ib. zač. 54); *află unul de megiaşi ai lui* (în loc de *megiaşii lui*) (id., ib zač. 77; cf. *megiaşul lui* şi *tău* ibid.); *toată putĕrea a credinčosului* (id., Marc. zač. 40); *naintea fĕţelor a tuturor oamenilor* (id Luca zač. 8); *sângele a tuturor* (id., ib. zač. 62); *Domnul Dumnezeu a lui Avraam* (id., ib. 102); *besĕreca sfănta a ta* (*Psalt.* 1577, ps. XXVII, 2); *în curtĕ sfănta a lui* (id., ps. XXVIII, 2).

20°. Se confundă numerii: *şi sĕmne nu se va da lui* (*Ev.* Luca, zač. 59); *şase zile easte* (id., ib. zač. 71); *tot omul mainte vin bun pun, şi când se îmbată atunce se veseleşte* (id. loan, zač. 6); *toţi cine va crĕde întru el* (id., ib. 9 şi 10); *toţi ce face păcate, rob easte păcatelor* (id., ib. zač. 31); *toţi cine se face împăratŭ protivĕşte-se lu Chesarŭ* (id., ib. zač. 60); *nece pomenescŭ numele lorŭ rostulŭ mieu* (Psalt. 1577, ps. XV, 4); *Eşirĕ apelorŭ scoaserâ ochii miei* (id ps. CXVIII, 136); *Ce dĕde viteei măncarĕ lorŭ* (id. ps. CXLVI, 9), etc.

21°. Se confundă genurile: *înveşti unul de acĕla* (*Ev.* Mat zač. 18); *ĭubĕşte vecinul tău ca însă tine* (id., ib. zač. 79); *nimea amu* **lumina** *să aprinză să acopere* **el** *cu vasul, sau supt pat să* **o** *pue* (id., Luca, zač. 36); **un smochin** *aveà oare cine întru o vie a lui sădit, şi vine să caute rod la* **ea** *şi nu află. Zise viearĭul: ĭată trei ani de când vin caut rod* **la smochinul acesta** *şi nu aflu... pănă nu* **o** *voi săpà împrejur* (id., Luca, zač 152), etc.

22°. Acorduri greşite: *mărturiea a toate limbilor* (*Ev.*, Mat. zač. 9); *cu bărbaţii rudeei aceasta* (id., Luca, zač. 59); *vine amu judele aceştii lume* (id., loan, zač. 49), etc.

23°. „Einschachtelung"-uri caracteristice Saşilor care vorbesc româneşte: *să te-ară mâna ta sau piciorul tău săblăzni-te* (*Ev.*, Mat. zač. 74); *ce vă voao pare* (id., ib. zač. 75); *de-l va sâmbata vindecà el* (id., Luca, zač. 22); *de va grăunţul de grâu cădeà* (id, loan, zač. 42); *cine va mie sluji* (id., ib.); *unde voiu eu merge* (id., ib. zač. 46), ş. a.

24°. Se găsesc şi alte construcţii care, dacă nu sânt inerente traducerii din slavoneşte, nu pot să vie decât de la un strein. Astfel se întrebuinţează adeseori acuzativul în locul genitivului: *în curtea întăiul preot* (*Ev.* Mat., zač. 107); *de neaşteptarea sunetul măriei şi turbureala* (*Ev.*, Luca, zač. 106); *derĕse-mâ spre cărare dereptate* (= „dereptăţiei" ori „dereptată") (Psalt. 1577, ps. XXII, 3) etc. După prepoziţiile improprii se pune când acuzativul, când genitivul: *înlăuntru loc, înlăuntru morminte, înlăuntru urechile acului* alături de *înlăuntru cetăţilor* etc.

Cele mai multe din particularităţile sintactice înşirate mai

©BCU CLUJ

sus se găsesc întocmai şi în Evangheliarul lui Radul de la Măniceşti, în Psaltirea Scheiană şi cea voroneţeană.

Având în vedere cele constatate mai sus, ni se impune de la sine încercarea de a stabili o legătură între săsismele celor mai vechi texte româneşti şi faptul că existau Saşi husiţi. Că învăţăturile husite au trebuit să fie cunoscute printre Saşi o dovedeşte, afară de ceea ce ne spune cartea lui Thóth-Szabó, şi faptul că învăţăturile lui Luther s'au lăţit foarte repede printre ei; n'au trecut nici 20 de ani după lupta de la Mohács şi toţi Saşii s'au făcut luterani. Tot aşà de repede a prins rădăcini reforma lui Luther şi în Zips. Terenul erà doar pregătit pe unde erà populaţie germană. Reforma lui Luther nu erà decât o continuare a celei a lui Huss.

Saşii, având de a face în satele din jurul oraşelor lor cu o populaţie românească mai numeroasă decât cea săsească şi sprijinindu-se pe munca braţelor româneşti, de la început au învăţat româneşte. Având întinse relaţii comerciale cu Ţările româneşti, unii din ei vor fi învăţat şi limba oficială a acestora, cea slavonă, pentru a puteà redactà corespondenţa şi actele necesare bogatei clientele alcătuite din boeri şi chiar Voevozi.

Că diecii saşi de la Curţile domnilor români ştiau slavoneşte, o dovedesc formele хрьсомѣници din documentele slavone de la 1385, 1387 şi 1547 (v. p. 491—2), precum şi паиндѣр din actul slavon din 1634. Cercetate cu băgare de seamă actele slavo-române pot să mai dea şi alte dovezi de acest fel.

Că Saşii au tradus din slavoneste cărţi bisericeşti în româneşte o dovedeşte Evanghelia slavo-română de la Petersburg şi Psaltirea Hurmuzachi, care, fie însăşi traducerea originală, cum crede Candrea, *Psalt.* p. L, ş. u., fie o copie, cum crede Pascu, *Ist. lit. şi limbii rom. sec.* XVI, p. 64, păstrează în text cuvinte slavoneşti netraduse şi cuvinte slavoneşti şterse şi înlocuite cu cuvintele româneşti corespunzătoare, ceea ce nu ne-am puteà explică dacă traducătorul sau copistul n'ar fi înţeles limba slavonă.

In urmare un Sas din regiunea Bistriţei, care a urmat ca student la universitatea din Praga şi a primit acolo noile învăţături ale lui Huss, reîntorcându-se acasă şi refugiindu-se apoi dinaintea persecuţiilor în Moldova cea primitoare, a putut să-şi pună cunoştinţele sale de limbi în serviciul câştigării de proseliţi, făcând pe misionarul husit între ocrotitorii săi, căci e mai puţin probabil că s'ar fi apucat de traducerea Bibliei pentru a le face acestora o simplă plăcere, chiar şi pentru plată. Ar fi vorba deci de un caz analog celui al doctorului Brecht vor Brechtenberg (1650—1730), de origine din Frankfurt an der Oder, care a trecut din Ardeal în Muntenia ca medic de curte şi, după ce a învăţat româneste, a tradus în această limbă şi a tipărit cu litere gotice catehismul lui Luther pentru scopuri de propagandă [1]). Fireşte,

[1] Dr. A. Bitay, *Erd. Irod. Szemle*, 1924, No. 5—6, p. 230.

©BCU CLUJ

aceasta nu însemnează că tuturor copiştilor de mai târziu trebue să le atribuim aceleaşi scopuri.

Că traducătorul sas şi husit şi-a făcut traducerea din slavoneşte, nu din altă limbă, trebue să se explice prin faptul că ţinea să nu se depărteze prea mult de tradiţia care stăpâneà în biserica românească, ca să nu înstreineze de la început prin înnoiri prea mari pe cei ce voià să-i câştige. Acelaşi fel de a gândi îl manifestă mai târziu şi Saşii luterani, în deosebire de Ungurii calvini, cu prilejul tipăririi lucrărilor lui Coresi.

Avem mai multe motive să credem că Sasul care a tradus cele dintâiu texte româneşti a fost husit, reformat, dar încă nu luteran.

Mai întâiu e *filioque* în Crezul din Psaltirea Scheiană, care nu se potriveşte cu învăţăturile lui Luther şi Calvin[1].

Apoi numai un husit a putut să se gândească să traducă şi texte bogomilice, cunoscute fiind bunele raporturi dintre husiţi şi bogomili şi înrudirea dintre învăţăturile lor.

In sfârşit avem indicaţii că o seamă din manuscrisele noastre sânt scrise înainte de 1530, iar înainte de această dată, când s'a formulat „confesiunea credinţei augsburgice" în dieta de la Augsburg, şi mai ales înainte de 1517, data afişării celor 95 teze ale lui Luther pe uşa bisericii castelului din Wittenberg, nu poate fi vorba de luteranism propriu zis.

Dl Candrea, *Psalt.*, p. XCIV, a arătat că Psaltirea Hurmuzaki a trebuit să se scrie în jurul anilor 1500—1520, deoarece ancora ca marcă de hârtie apare tocmai în acest timp. Pentru a dovedi şi mai bine acest fapt, afară de M. Briquet, *Les Filigranes. Dictionnaire historique des marques du papier*, vol. I—IV, Paris, 1907, pe care se întemeiază Candrea, mai citez încă câteva date preţioase din punctul nostru de vedere. După cum arată I. Bogdan, *Documente privitoare la relaţiile Ţării româneşti cu Braşovul şi cu Ţara ungurească în sec. XV şi XVI*, vol. I, 1413—1509, Bucureşti, 1905, p. XIX, „ancora" fără a fi marca vreunei fabrici din acel oraş, apare mai întâiu la Sibiiu pe la 1503—04, apoi la Braşov între 1525—32 (Cf. *Rechnungen aus dem Archiv der Stadt Hermannstadt und der säschsischen Nation*, I. Band von c. 1380—1516, Sibiiu, 1880 şi *Quellen zur Geschichte der Stadt Kronstadt* (Brassó)*in Sibenbürgen*, v. III, tab.). Ancora într'un cerc (cu sau fără rozetă deasupra) apare la Braşov pe la 1515. In toate trei cazurile pe teren săsesc.

In aceeaşi vreme pare a se fi scris şi Apostolul de la Voroneţ, care este considerat ca cel mai vechiu manuscris românesc, cu toate că mistreţul fabricii de la Schweidnitz (în Silezia), se întâlneşte şi în jumătatea a doua a secolului XVI, dar în forme ceva deosebite. Il întâlnim şi în hârtia Psaltirii Scheiane alături de coroana fabricei din Braşov, deci după 1546, ca şi în Psaltirea Voroneţeană.

[1] Cf. N. Iorga, *Ist. lit. rel.*, p. 19 şi *o. c.*, p. 102.

©BCU CLUJ

In sfârşit dacă slovele sKr din criptograma de pe p. 483 a Psaltirii Scheiane reprezintă în adevăr un număr, care s'ar puteà interpretà în scrierea şi felul de gândire al unui Sas ca 515, adecă 1515, cum arată foarte convingător dl Puşcariu în nota de pe p. 471 a acestui volum, şi traducerea originală a Psaltirii scheiane a trebuit să se scrie înainte de datele fixate ca puncte de începere ale luteranismului [1].

De la un Sas, care fiind orăşan puteà să ştie şi ungureşte, se înţeleg uşor şi o seamă de ungurisme ale textelor noastre vechi (*fuglu, izeclean, feleleat, hălăstui, utălui, gilălui* etc.), deoarece acesta, negăsind repede cuvântul românesc corespunzător, puteà să întrebuinţeze mai fără scrupul în locul lui pe cel unguresc, care-i erà mai la îndemână pentru anumite idei, mai ales abstracte. Documentul de la 1755 pe care l-am reprodus mai sus ne dă o idee clară despre felul cum amestecă Saşii ungurismele în limba lor românească, căci, deşi e relativ scurt, cuprinde 4 cuvinte de origine unguresca (*alan* = „alean" < *ellen, sudalma* < *szidalom, tist* < *tiszt, becelui-* < *becsülni*) şi două venite prin ungureşte din latineşte (*gubernium* şi *gecuţie* < *exsecutio*).

Explicată în acest chip, influenţa husitismului asupra începuturilor noastre literare se pare foarte probabilă. Cercetările asupra husitismului la noi deci trebue îndreptate în direcţiile indicate mai sus. Mai ales se vor căutà şi urmări absolvenţii saşi ai universităţii din Praga: ce s'a ales din ei şi pe unde au ajuns. Asupra acestui punct atragem în deosebi atenţia tânărului învăţat ceh care face cercetări asupra husitismului în ţara noastră.

N. Drăganu.

Andrei Bârseanu, *Catehismul luteran românesc*. Bucureşti, 1923, 8°, 8 pp.

A. Rosetti, *Les catéchismes roumains du XVI-e siècle*, Romania, No. 191 din Iulie 1922, pp. 321–334.

[1] Citirea şi explicarea dată pentru criptogramă şi cifra amintită din ea de Em. Grigoraş în *Adevărul literar şi artistic*, V, No 175 (Duminecă 13 Aprilie 1924), p. 5 este lipsită de seriozitate. Mai întâiu aceleaşi semne sânt citite în două şi trei chipuri. Apoi autorul nu ştie că în toate textele noastre vechi se găsesc elemente săseşti şi ungureşti care nu se pot explică la a. 926 când încă n'am avut contact cu Saşii, ba nici chiar cu Ungurii. In sfârşit pentru ca „vechea întorsură" să se fi putut face de „teolog" la 926 în mănăstirile Mirăuţi, Dorohoiu şi Humor, trebue să fi existat aceste mănăstiri la această dată, ceea ce rămâne de dovedit. Atât elementele săseşti şi ungureşti, cât şi existenţa mănăstirilor amintite, dacă în adevăr e vorba de ele în criptogramă, se înţeleg însă la 1515. Dar criptograma trebue să se poată descifrà sigur avându-se în vedere cheile criptogramelor chirilice contemporane, ceea ce e de dorit să se facă cât mai curând.

©BCU CLUJ

Dr. Borbély István, *Erdélyi irodalmi szemle*, LVI, anexa No. 1, Ianuarie 1924, p. 54—59, dare de seamă asupra comunicării lui A. Bârseanu.

In volumul II al *Dacoromaniei*, p. 582—592 m'am ocupat amănunţit de „Catehismele luterane" în legătură cu un articol al lui Adolf Schullerus publicat în *Korrespondenzblatt des Vereins für siebenbürgische Landeskunde, 44. Jahrgang* (1921), pp. 57—61, atât de cel pierdut de la 1544, cât şi de ediţia a doua a acestuia, tipărită în Braşov pe la 1560—62, cum crede Andrei Bârseanu, care a găsit-o în leud în Octomvrie 1921 şi a anunţat-o în *Transilvania*, LII, Sibiiu, 1921, No. 10—12, pp. 900—901, precum şi de copiile acesteia, una făcută de popa Grigorie din Măhaciu în 1607 şi cuprinsă în Codicele Sturdzan, ceealaltă de un Sas în jumătatea I a secolului XVII, găsindu-se în proprietatea lui I. Martian. In special am arătat, pe temeiul dovezilor de limbă, că traducerea redacţiei de pe care s'au făcut copiile din urmă se datoreşte unui Sas, care, în cazul că redacţia de la 1544 a fost identică cu cea de-a doua, ar fi putut fi însuşi Philippus Pictor, alias Mahler, care afară de limba românească, ca însărcinat cu misiuni diplomatice, probabil ştia şi limba slavonă, şi ar fi putut s'o tipărească în Târgovişte şi numai s'o răspândească din Sibiiu, deoarece nu e probabil să se fi adus slove chirilice în tipografia din Sibiiu, care funcţionă încă de la 1530, numai pentru 1—1½ coală de tipar, căci din ea n'au mai ieşit alte tipărituri de acest fel.

De-atunci au apărut încă trei lucrări menite să clarifice chestiunile controversate privitoare la Catehismele luterane.

Astfel în *Analele Acad. Rom.* seria III, t. I, Mem. 3 s'a tipărit comunicarea de la 11 Noemvrie 1921 a lui Andrei Bârseanu, descoperitorul ediţiei a doua.

In această comunicare se descriu pe scurt textele găsite împreună cu ediţia a doua a Catehismului luteran, unele de deosebită importanţă:

1°. Un pomelnic cuprinzând nume vechi româneşti pe p. 1, iar pe p. 2 o instrucţie slavonească a „Polusniţei".

2°. Un manuscris slavonesc cuprinzând vieţile sfinţilor.

3°. Un manuscris slavonesc cuprinzând Pravila Sf. Apostoli şi a Sfintelor Săboare.

4°. Un fragment de 12 foi dintr'o „Pravilă" românească tipărită, după părerea d-lui I. Bianu, de Coresi.

5°. Un manuscris cuprinzând „Poslania" sau povestirea cărţii Domnului Hristos căzută în Ierusalim, deci o variantă a „Legendei Duminecii" din Codicele Sturdzan, cu text slavonesc şi românesc, „Poucenie" sau „Învăţătura întru [cin]stita şi marea Dumineca Paştilor", care, cum am arătat altădată[1] se mai află

[1] *Două manuscripte vechi: Codicele Todorescu şi Codicele Martian*, p. 17 ş. u.; cf. şi p. 67—68 şi 86—88; apoi *Dacoromania*, II, p. 592, nota.

©BCU CLUJ

şi în alte manuscrise şi tipărituri româneşti, „Poucenie ot sta Priceştenie", tot românește şi, ca şi cea dintâiu, cu rotacism.

6°. O rânduială slavonească a slujbei din Sâmbăta mare.

7°. „Mai la urmă se află legate împreună cu celelalte părţi 11 foi în 4° tipărite cu literă frumoasă cirilică, cu 15 şire pe fiecare pagină (două 14 şi 16), din care 9 cuprind aproape tocmai textul copiat în 1607 de Grigorie din Măhaciu, şi pe $3\,1/2$ pagini sfârşitul unui prolog".

Bârseanu reproduce apoi prologul în transcriere cu litere latine, trăgând din el o seamă de concluzii cu privire la originalul de pe care s'a tradus Catehismul şi la timpul când s'a putut face traducerea. În sfârşit ne dă, tot în transcriere cu litere latine, însuşi textul Catehismului cu variantele faţă de copia popii Grigorie din Măhaciu publicată de Hasdeu.

Partea din urmă e cea mai puţin izbutită din toată lucrarea, nefiind făcută cu aparatul filologic şi critic necesar şi, afară de aceea, având şi numeroase greşeli de tipar.

Această scădere a lucrării lui Bârseanu o înlocueşte frumoasa lucrare a lui A. Rosetti, care întrebuinţează cu grijă tot materialul privitor la chestiune, face o comparaţie critică a deosebitelor variante cunoscute ale Catehismului luteran, ajungând la o seamă de concluzii care vor rămâneà. În privinţa unora din ele însă, cum voiu arătà mai jos, nu sântem destul de lămuriţi.

Borbély, fără să cunoască articolul lui Rosetti şi al mieu, apărute amândouă în acelaşi timp, în 1922, unul în *Romania*, cellalt în *Dacoromania*, face o dare de seamă amănunţită asupra comunicării lui Bârseanu, contribuind cu câteva observaţii judiţioase.

Dar să urmărim puţin rezultatele acestor lucrări.

Textul Catehismului publicat de A. Bârseanu se pare că-i dă dreptate lui Hasdeu, care afirmà că în acest catehism „noi găsim tocmai catehismul lui Ciril şi Anastasiu, scris în limba tipăriturilor române din secolul XVI"[1]. Totuşi pasajul „Şi au alesŭ 4 Evanghelisti den limba ovreĭascâ pre limba grečascâ de z-au scris Evanghelia. De-aciĭa sfinţi Părinţi Vasilie, Grigorie, Ion Zlatoust, Atanasie, şi Kyrilŭ filosofŭ, şi ei socotirâ şi scoaseră den cartea grečascâ pre limba srăbĕscâ. După acĕĭa neşte creştini oameni buni socotirâ şi scoaserâ cartĕ den limba srăbĕscâ pre limba românĕscâ. Cu ştirĕ Mâriei lu Crai şi cu ştirĕ Episcopului Savei Ţărâei Ungureşti. Şi scoasemŭ sfânta Evanghelie şi zĕce cuvinte şi Tatălŭ nostru, şi credinţa Apostolilor să înţelĕgâ toţi oamenii cine-su Români creştini", nu este destul de limpede şi pare a se raportà mai mult la Evanghelie de cât la Catehism. Între numele celor ce au tradus în „sârbeşte" însă se găseşte şi al lui Ciril şi Atanasiu, în loc de „Anastasiu", autorii catehismului, şi, afară de Evanghelie, se amintesc ca traduse din

[1] *Cuv. d. bătr.* v. II, p. 96.

©BCU CLUJ

aceştia şi textele cele mai importante comentate în catehism:„ zĕce cuvinte şi Tatălŭ nostru, şi credinţa Apostolilor". In urmare, ori cât de deplină „neasemânare şi disparitate" ar fi constatat Sbiera între Catehismul luteran copiat de popa Grigore din Măhaciu şi redacţia grecească ἔκθεσις σύντομος τῆς ὀρθοδόξου πίστεως a lui Ciril din Alexandria şi Anastasiu din Antiohia, cercetările vor trebui reînnoite în această direcţie, căutându-se nu redacţia grecească, ci cea slavă, care a putut fi mai scurtă şi întru câtva deosebită de cea grecească.

Hasdeu, *l. c.*, ne mai spune următoarele: „Acest catehism a fost cel întâiu, pe care l-au adoptat şi l-au tradus Slavii meridionali în urma creştinării lor de la Greci, şi-l conservă într'un preţios manuscris tocmai de pe la anul 1100.

De la Slavi, acelaşi catehism, ca cel mai lesne de înţeles şi cel mai uşor de învăţat, a trecut în urmă la Români; şi este mai mult decât probabil, că el anume, iar nu altul oarecare, a fost cel tipărit românește la 1560 în Braşov de către Hanes Benckner, cu atât mai vârtos că nu se deosebeşte mult de catehismul cel mic al lui Luther".

De altă parte nici Schullerus, nici Rosetti, nici Borbély, nici eu, care am făcut mai pe urmă cercetări în această direcţie, n'am putut constată identitatea traducerii românești cu vreuna din ediţiile Catehismului lui Luther ori al lui Heltai, care e prelucrat după cel al lui Luther.

Totuşi nu se poate tăgădui apropierea relevată de Sbiera *Mişcări culturale şi literare la Românii din stânga Dunării în răstâmpul de la 1504—1714*, Cernăuţ, 1897, p. 101—2, atât cu privire la împărţirea materiei în 5 părţi, cât şi a numerotării celor zece cuvinte şi a părţilor prescurtate referitoare la botez şi cuminecătură. Uneori asemănarea este în adevăr izbitoare: „Das erste Gebot. Ich bin der Herr dein Gott; du sollst nicht andere Götter haben n e b e n m i r" = „De întâi eu sântŭ Domnul Dumnezeu al tău p r e l â n g â m e n e Dumnezei striini să n'aibi". — „Das vierte Hauptstück. Vom Sacrament der heiligen Taufe... Da unser Herr Christus spricht, Matthäi a m L e t z t e n. Gehet hin in alle Welt, und lehret alle Völker und taufet sie im Namen des Vaters und des Sohnes, und des heiligen Geistes... Da unser Herr Christus spricht, Marci a m L e t z t e n: Wer da glaubet und getauft wird, der wird selig werden; wer aber nicht glaubet, der wird verdammt werden" = „*Întrebare.* Ce ĭaste a patra parte ce trebuĭaşte să ştie creştinulŭ? — *Răspuns.* Botezulŭ cum au scrisŭ sfântulŭ M. evglistŭ capŭ m a i a p o i. unde zise Domnulŭ Dumezeulŭ nostru Is. Hs. pâsaţi în toată lumea învăţaţi toate limbile botezaţi-i în numele tatălui [şi fiiului şi dhului] sfântŭ. şi ĭară zise în evglie lu Marco. capŭ m a i a p o i. cine va crĕde şi va fi botezatŭ ispăsitŭ va fi, cine ĭară nu va

©BCU CLUJ

crĕde peritŭ va fi". — „Das fünfte Hauptstück. Vom Sacrament des Altars... So schreiben die heiligen Evangelisten Matthäus, Marcus, Lucas und St. Paulus: Unser Herr Iesus Christus in der Nacht, da er verrathen ward, nahm er das Brod, dankte und brach es, und gab es seinen Jüngern und sprach: Nehmet hin und esset, dass ist mein Leib, der für euch gegeben wird; solches thut zu meinem Gedächtniss. Desselben gleichen nahm er auch den Kelch nach dem Abendmahl, dankte und gab ihnen den, und sprach: Nehmet hin, und trinket alle daraus, dieser Kelch ist das neue Testament in meinem Blute, das für euch vergossen wird zur Vergebung der Sünden; solches thut, so oft ihr's trinket, zu meinem Gedächtniss" = „Cuminecâtura de la prĕstolъ. ce ĭaste scrisâ de sfinţii evglisti Mt. 106, Mr. 64. Luc. 109 şi sfntulŭ Pavelŭ apslъ... Domnulъ Dumnezeu Is. Hs. după cină luo pită şi blagoslovì şi frânse şi dĕde ucenicilor săi. şi zise luaţi şi mâncaţi că acesta ĭaste trupulŭ mieu ce se dĕde ucenicilor săi. şi zise luaţi şi mâncaţi că acesta ĭaste trupulŭ mieu ce se dĕde dereptŭ voi, ačasta faceţi cândŭ veţi face pomeana mea. Aşişdere şi păharŭ luo după cină şi blagoslovì şi dĕde ucenicilor săi şi zise bĕţi toţi dentr'însŭ acesta ĭaste singele mieu de lĕge noao ce se va vărsà dereptŭ voi dereptŭ multe să vă se ĭarte păcatele ačasta faceţi pururilea cândŭ veţi face pomeana mea".

S'ar puteà deci să avem de a face cu o compilaţie făcută din catehismul ortodox şi cel al lui Luther.

Catehismul publicat de Bârseanu ne dă acum putinţa să constatăm cu siguranţă originea săsească a celui ce a făcut compilaţia, deoarece săsismele care se găsesc în ea, cu toate îndreptările obicinuite ale lui Coresi, nu se mai pot pune în sarcina copiştilor.

Ele sânt următoarele:

1⁰. Confundarea consonantei sonore cu cu cea nesonoră: *z-au scris* = „s'au scris" (4). (*Asişderea* (8) în loc de *aşijderea* poate fi şi românesc).

2⁰. Diftongarea *ea* în loc de *e* în: *bĕţi* = „beţi" (8) şi *porâncĕle* (6) = „poruncele", „poruncile", dacă nu cumva avem de a face cu un plural nearticulat al lui *porunceală;* cf. *porâncele* (6), *porânci* (7).

3⁰. Dispariţia lui *i* final după *r* în: *ver fi* (7).

Probabil:

4⁰. *I* în loc de *â* în: *singele* (8).

5⁰. *U* în loc de *o* în: *îngrupatŭ* (7).

6⁰. *O* în loc de *oa* în: *ore* (5) alături de *oare.*

În morfologie relevăm pluralul în *e* al lui *cĕrere* de 3 ori (8), iar *Evanghelist* are pluralul *Evanghelisti.*

©BCU CLUJ

Din punct de vedere sintactic se poate observà:

1⁰. Lipsa articolului la substantivul determinat de un atribut: *unul cu tatâ* (= „tatăl“) *pren cine toate fâcute săntŭ* (7). *Deaciia sfinți* (= „sfinții“) *Părinți Vasile, Grigorie, Ion Zlatoust, Atanasie și Kyrilŭ* (4-5), *ev[an]gh[e]lie sa* (6), *ev[an]gh[e]lie lu Marco* (8), *să vie împârâție ta;* dar *fie voia ta* (7), *muiare-i* (6).

2⁰. Articularea substantivului care urmează după atribut: *într'una sfântă a săborului ap[o]s[to]lilorŭ besĕreca* (7).

3⁰. Nu se articulează substantivul întrebuințat ca subiect ori obiect determinat: *a ta e împărație* (6), *scoasemŭ sfânta Evanghelie și zĕce cuvinte* (= „cuvintele“) *și Tatălŭ nostru* (5); cf. și *cele zĕce cuvinte* (ibid.) și *zĕce cuvintele* la Martian.

4⁰. După *tot* substantivul a rămas nearticulat în: *mai nainte de toate veacure* (7); tot așà și *însŭ* în *dintr-însŭ* (8).

5⁰. Se pune articolul genitival când nu este trebuință de el: *sfânt numele al lui* (7), cf. și *Domnul Dumnezeu al tău* (6), în locul căruia, deși alcătuirea sintactică e corectă am aștepta: *Domnul Dumnezeul tău.*

6⁰. Schimburi de gen și de persoană: *cumŭ noi* **pâcatele** *noastre să le putemŭ cunoaște, den* **ei** (= „ele“) *pre noi să ne omenim* (6); *pâsați în toată lumea, învățați* **toate limbile,** *botezați-i* (8); *ce se va vărsà dereptŭ* **voi** *dereptŭ* **multe** (= „mulți“) (8); **mărturisĕște** [tu] *un botezŭ să să iarte pâcatele;* **așteptămŭ** *sculatulŭ morților și* **ver fi viu** (7). *A treia* (= „al treilea“) *folosŭ* (lipsește din partea reprodusă de Bârseanu, dar se găsește în *Cod. Sturdz.*).

7⁰. „Einschachtelung“-uri sau inserțiuni: *să ne pentru iale ispăsimŭ* (6), *că ne va pre noi ascultà* (8), *că toate făgâduiturile lui Dumnezeu cu credință numai să putemŭ cuprinde la noi* (8) ș. a.

Frazeologia redă pe de-a'ntregul felul de gândire săsesc: *dĕde afară, le-au datŭ afarâ* (6, de 3 ori) = „herausgeben“ [1]; *să grăimŭ de pre* (= „von“) *hasna celor zece cuvinte* (6), *ne aducem aminte de pre toate faptele bune* (7-8); *sculatulŭ morților* = „Auferstehung der Todten“ (cf. și ung. *feltámadás*); *au porâncitŭ și au lăsatŭ să rugămŭ* (în loc de „să ne rugăm,“ = „beten“) (7). Dl Puşcariu, *Dacoromania* II, 586 (notă) crede că după felul de gândire săsesc e întrebuințat și *iară* în: *cine va crĕde și va fi botezatŭ, ispăsitu va fi, cine iară* (= „aber“) *nu va crĕde peritŭ va fi* (8); precum și *cum* în: *Ce e evanghelia? Bunâvestire și veselie de la Tatălŭ sfântŭ Dumnezeu, cum* (= „wie“) *nouă ne va ertà toate pâcatele...* La acest din urmă s'ar mai puteà adauge și: *Folosulŭ dentâi cumŭ noi pâcatele noastre să le putemŭ cunoaște* (6), dacă nu s'ar puteà să avem de a face cu între-

[1] N. Iorga, *Ist. lit. rel.*, p. 66.

©BCU CLUJ

buinţarea lui *cum* cu sensul de *ca* luată probabil din slavoneşte (cf. sl. *jako[že]*) şi obişnuită şi în alte texte vechi[1].

Par a fi venit din ungureşte însă:

Ceia ce noao trebueşte (=„nekünk kell“) (7), *luminâ de la luminâ* (7), (ung. cf. *-tól, -től), pre ajutori să-lu chemâmŭ* (7) (cf. ung. *segitségre hivni)*, poate şi *veni-va... a judecà* (7) ca şi cuvintele *hasna, hitleanul, făgăduì, făgăduitură* şi *păhar.* Traducătorul Sas deci ştiă şi ungureşte.

Aceste particularităţi se găsesc în mod firesc şi la Popa Grigorie din Măhaciu. Ceea ce e curios, este însă faptul că la el se sporesc, deşi e Român. Astfel el scrie *Domnezeu-, omol* alături de *omulŭ, loo* alături de *ŀuo; dinioră, săţiosă; muntĕlui, înţĕlĕgemŭ; răsticnitu-sĕu,* ceea ce ne face să credem că a copiat de pe un manuscris scris de un Sas, nu de pe vreun exemplar tipărit.

Am spus că copistul manuscrisului Martian erà Sas. Aceasta se poate dovedì uşor prin săsismele care se adaug la cele ale originalului[2]:

1⁰. *E* în loc de *ă*: *nu-i... alte nemicâ* (1 v⁰), *răspunse* = „răspunsă“ în loc de „răspunsŭ“ (foarte des); invers *derăpŭt* = „derept“ (12 r⁰), *no[s]tră* = „noastre“ (14 v⁰).

2⁰. Diftongarea *ea* în loc de *e: grĕiascâ* (1 v⁰) = „greĭască“ diftongat, ori o confuzie grafică între ѫ şi ѣ; cf. *grâimŭ* (6 r⁰). După diftongare, diftongul s'a redus în *întrebare* (7 v⁰).

3⁰. Reducerea diftongului în *ajutorŭ* (8 v⁰), *a[s]te* = „ieste“ (12 r⁰), *sărbadză* (18 v⁰), poate şi în *miu* (12 r⁰) şi *abi* = „aibi“ (5 r⁰), dar cf. şi *n-aibi* (4 r⁰).

4⁰. Dacă nu e vorba de nişte diftografii, diftongări cu *i* avem în: *creşteinŭ* (2 r⁰), *creştiirilor* (7 r⁰), *ertaii-se-vor* (2 v⁰).

5⁰. Confundarea consonantei sonore cu cea nesonoră în: *viaţâ* = „viadzâ“ (2 v⁰), *încropat* = „îngropat“ (17 r⁰).

6⁰. Rostirea cu *a* în loc de *ă* şi *i* în loc de *â*: *pacatelor* (17 v⁰; cf. şi *păcatalorŭ* 2 v⁰); *sinige* = „sânge“ (12 r⁰).

7⁰. Confundarea lui *u* cu *ă* şi *e*: *purârile* = „pururile“, pururea“ (12 v⁰), *lucrere* (3 v⁰); cf. săs. *ponərə* = „pănură“ (Brenndörfer, 40), *kortərar* = „corturar (id., 30), *flutter* = „flutur“ (id. 18) etc.

8⁰. Dispariţia lui *i* din: *ver[fi]* (18 v⁰).

9 Confundarea lui *u* cu *o*: *bore* = „bure“, „bune“ (1 r⁰), *nomele* (1 v⁰, 4 v⁰; cf. *nume-* 3 r⁰, 8 v⁰), *vrăhol* (3 v⁰, *râstignitolŭ Domnolui* (5 r⁰), *fečoro-i* (5 r⁰), *răsponsŭ* (5 r⁰); *nustru* (10 v⁰), *pu[r]ânč[i]tele* (9 r⁰), *fucâtoriul* (1700).

10⁰ Confundarea lui *o* cu *oa*: *nostră, săţiosa* (14 v⁰, 16 v⁰), *fečoră* (16 v⁰).

[1] Cf. şi *a treia folosŭ*: *cum oameni făcători de râu să se întoarcă cătrâ Domnezeu* (*Cod. Sturdz.* 202, ap. Hasdeu, *Cuv. d. bătr.* 101-2).

[2] Nu ne vom ocupà de greşelile grafice care sânt foarte numeroase.

©BCU CLUJ

11⁰. Asimitaţiile: *pirinţi* (1 r⁰; cf. *părinţi* 1 v⁰), *adivirit* (16 v⁰) etc., pentru care cf. săs. *risbin* < *resbin* < rom. *rezbi* (Brenndörfer., 44), *kriwits* < rom. *crivăţ* (id. 31) etc.

12⁰. Numeroasele cazuri de svarabhakti cu ъ şi ѫ, dar mai ales cu *i*: *sămitŭ* = „sâmtŭ“ (10 r⁰), *frâmise* = „frâmse“ (11 v⁰), *sinige* (12 r⁰), pentru care cf. săs. *kompəlît* < *completa* sc. *dies* (Kisch, *NWW.*, 87), apoi *durich* = „durch“, *Burich* = „Burg“, etc.

In sintaxă s'au mai adaus: *în limba striinâ; toţi sf[i]nţi* (1 r⁰), *cu blagoslovenie sf[i]nţiei lu I[su]s H[risto]s* (2 r⁰); *acesta ·ѵste sinige mieu* (12 r⁰); *nume Dom[nu]lui* (18 r⁰); *nici bou nič asinul* (19 r⁰); *ĭarătâ greşele no[s]tră* (15 r⁰), *pănĕ nostră săţiosa* (14 r⁰); *Domnulŭ Dumnedzĕ·ѵu alŭ tău* (4 r⁰) etc.

E interesant de observat că tocmai şi numai în un adaus făcut de copistul nostru găsim întrebuinţarea triplă a articolului: *praznicele cĕlĭa dumnezeeştile* (5 r⁰), un memento pentru a cercetă dacă nu cumva acest fenomen al cărţilor noastre vechi trebue despărţit de acelaşi uz al dialectelor din sud, şi căutat, împreună cu uzul muntean, în acelaşi loc de unde a venit şi diftongarea cu *i* din *oichi, veiche* etc. în graiul din Muntenia.

Dl Rosetti (p. 331), judecând din faptul că rotacismul nu e întrebuinţat consecvent şi că odată se scrie *vereni* (1 r⁰), crede că textul de pe care se copiă erà un manuscris rotacizant: „copistul probabil se găseà în faţa grafiei *verì*, pe care a reprodus-o; apoi, dându-şi socoteală că e vorba de *venì*, s'a mulţumit să corecteze, fără a şterge forma cu rotacism“.

Chestiunea în adevăr se poate pune şi aşa. Dar interpretarea greşelilor de acest fel este cu două ascuţişuri, căci e cu putinţă şi procedura inversă.

Se ştie, de pildă, că *Psaltirea Scheiană* s'a copiat de pe un text rotacizant. *Părat* = „părat“ (ps. CXXXVI, 6) o dovedeşte în mod absolut convingător. Acum, în ps. LXXVI, 12 copistul scrisese *minuine*, deci săseşte, cum vorbeà el; pe urmă observând că s'a depărtat de textul de pe care copià, a îndreptat în *mirure*, cum erà acolo, uitând să şteargă pe *ne* şi rămânând *mirurene*. In ps. CXVIII, 128 începuse să scrie *rederĕptă*, rotacizând şi unde nu trebuià, ca în *părat*, ca să se apropie de original. Dar pe urmă, dându-şi seama că e vorba de *nederĕptă* şi *n* nu poate fi rotacizat la începutul cuvântului, a îndreptat fără să şteargă pe *re*, rămânând *renederĕptă*. In amândouă cazurile deci se observă mai întâiu abaterea, apoi revenirea la original.

Verenì se poate explicà în amândouă chipurile arătate mai sus, ca şì *purene* din Cod. Sturdz. (Hasdeu, *Cuv. d. bătr.*, p. 456/23), deci fie că copistul a scris mai întâiu cum vorbeà şi apoi a îndreptat ca în textul de pe care copià, fie că îndreptà ce aveà în textul dinaintea sa pentru a pune o formă pe care o credeà mai bună.

©BCU CLUJ

Grafiile *râeu* = „rău“ (7 r⁰) şi *muoma* = „muma“ (5 r⁰) din ms Martian dovedesc acelaşi lucru. In cazul dintâiu copistul şi-a îndreptat rostirea proprie, punând în locul ei pe cea corectă din textul de pe care copiă şi care e şi a originalului tipărit, în al doilea a înlocuit grafia corectă din orginal cu aceea săsească a sa. In textul pe care-l aveà dinaintea sa copistul manuscrisului Martian (cf. cateh din leud şi al popii Grigorie), *sfânt* probabil erà scris cu *f*. Dar Sasul nostru ştia din grafia chirilică că se scrie cel puţin în acest cuvânt, ca şi în cea germană, şi *v* în loc de *f* Această împrejurare îl făcù să vaccileze în *svnfnt* (2 v⁰) şi *svfnţii* (11 v⁰), hotărîndu-se în cele din urmă, nu putem spune anume pentru ce: pentru ce aveà în modelul pe care-l întrebuinţà sau pentru felul cum auzià sunetul pe care trebuià să-l scrie?

In cazul special pe care-l discutăm deci trebue să ţinem seamă de originalul tipărit care a trebuit să se aibă în vedere la cele dintâiu còpii manuscrise făcute de pe el. Depărtarea de el nu poate fi prea mare nici în còpiile făcute de pe aceste còpii.

Astfel, deoarece cele câteva adausuri şi omisiuni se pot explicà foarte uşor din punct de vedere paleografic, se poate admite ca definitivă părerea emisă de Rosetti că textul catehismului din manuscrisul Martian şi din codicele Sturdzan se reduce la aceeaşi traducere originală cu a Catehismului din leud, venind însă prin còpii intermediare deosebite, cu singura observaţie că nu se poate afirmà cu siguranţă că modelul întrebuinţat de Sasul care copià în manuscrisul Martian erà rotacizant. In urmare nici presupunerea că reformaţii din Sibiiu şi Braşov şi-ar fi procurat traducerea acestei cărticele de la cei din regiunea Zipsului şi a comitatului Sáros nu mi se pare destul de întemeiată.

Dacă *Credo* din acest manuscris este deosebit de cel din catehismul din leud şi al Popii Grigore, lucrul este explicabil prin împrejurarea că el de fapt nu face parte din catehism, de unde a fost omis, ci e incadrat în o molitvă care urmează după catehism, în urmare puteà fi luat din *Molitvenicul* de la 1564 sau din o redacţie analogă cu a acestuia.

Data tipăririi fixată de Rosetti la 1559 (p. 323 şi 332) mi se pare mai probabilă decât aceea mai vagă a lui Bârseanu, care o pune între 1560—62, cu toate că pe aceasta din urmă o acceptă şi Borbély (p. 58). Izvoarele săseşti vorbesc de anul 1559, iar Sava a păstorit şi în acest an. Pomenirea „scoaterii“ „din limba srăbească pe limba românească“ a celor patru „Evanghelisti“ pare a fi mai mult numai o „anunţare“ a tipării textului tradus mai demult, nu un raport despre un lucru împlinit, iar „scoatere“ însemnează aici numai traducere nu tipărire.

N. Drăganu.

©BCU CLUJ

G. Kisch, *Zur Etymologie landeskirchlicher Ortsnamen* în Prinosul adus episcopului Dr. Fr. Teutsch la aniversara a 70-a, pp. 275—289.

Acelaşi, *Zur Wortforschung* în Prinosul adus lui Sievers, pp. 39—47.

Acelaşi, *Korrespondenzblatt*, 1923, pp. 27—30, 46—47.

Fără îndoială, explicarea numirilor topice ardelene este pe cât de importantă şi instructivă, pe atât de grea din pricina varietăţii foarte mari de neamuri aşezate unul peste altul în această ţară. Dl Kisch îşi continuă cu multă dragoste şi pricepere cercetările sale toponimice pentru această regiune, având în vedere în rândul întâiu elementul săsesc. Fireşte, multe din rezultatele la care ajunge ne interesează şi pe noi. Unele sânt sigure, altele însă discutabile. Le vom urmări pe rând din punctul de vedere românesc.

In articolul prim se ocupă mai întâiu de numele săsesc al *Preşmerului*, de *Tartlau* (> rom. vechiu *Toarcla*), pe care îl aduce în legătură cu un radical latin *tortillare* + *Au* = „Aue" (cf rom. *Strâmba*, *Gârbova*), apoi de *Salchelk* = *Salzschelk*. In legătură cu acestea revine asupra unora din etimologiile pe care le-a propus mai de mult pentru o seamă de numiri româneşti.

Intocmai ca şi *Do(r)ştat* (săs. *Dîrštat*), şi *Dorolea* (săs. *Durbestricz*, *Klein-Bistritz*, ung. *Asszú-Beszterce*) ar derivă, după părerea lui K., din *dor* = „dürr" (cf. flam. *dor*, *dür*) + rom. *-olea* < *valea* „Bach". Sufixul *-olea* însă nu are nimic comun cu *vale*. El are cu totul altă origine şi formează nume proprii, porecle şi numiri pentru vaci. Numirile topice formate cu el (cf. şi *Vâcolea*, parte de hotar a Zărnii, jud. Bistriţa-Năsăud) par a derivă din nume proprii de persoane sau din porecle. Şi altfel, în gura Românilor cu greu ar fi putut luà *vale* forma *ole*, cât timp ea există ca apelativ. Pentru *Doştat*, Borcea, *Jahresbericht*, X, p. 229 propune etymonul *Thorstadt*, iar *Thor* săseşte se rosteşte *Dor*.

Nimtiu din *Nimtiul* s. *Mintiul-Gherlii* derivă din ung. *Németi*, indicând o populaţie germană în localitate, iar *Gherla* ar corespunde numelui de persoană *Gerlach*. Popular *Gherla* se rosteşte şi *Gerla* şi *Dierla* (cf. şi Iorga, *Doc. Bistr.*, I, 34) După alţii ar trebui să vedem în ea pe *gârlă* în rostire streină. Totuşi documentele vechi, care arată formele *Gerlach*, *Gierlich*, *Girloch*, îi dau dreptate lui K.

Socet n'are de a face nimic cu *sucit*, ci e un derivat din *soc* cu suf. *-et*, ca şi *pomet*, *nucet* etc.

Baba a ajuns în *Cârlibaba* prin etimologie populară. Ea nu poate fi derivată din *cârlig* + *babă*. Popular şi în documete are forma *Cârlibav* (cf. şi Iorga, o. c. I 46) şi *Cârlibab* (ibid., II 15). Despre *-bav* se ştie că nu e decât corespondentul lui *Bach* (cf. *Beşimbav* < *Beschenbach*; *Ghimbav* < *Weidenbach*, *Videm-*

©BCU CLUJ

bach; Crisbav, < *Krissbach* etc.) *Cârli-* ar puteà fi *Gârlii* rostit săseşte[1] ori, cum crede dl Lacea, *Kąrli* < *Karl*, cu atât mai mult că o parte a ei, aceea care a fost supt stăpânire ungurească, se numeşte ungureşte *Lajosfalva*, iar în limba germană *Ludwigsdorf*, deci tot cu un nume de persoană.

Cotlea poate fi rostirea săsească, româneşte însă se roşteşte *Codlea* şi *Corlea*, în urmare nu se poate pune în legătură cu *cot, cotească*.

Şeica este evident săs *Schelk* (> ung. *Selyk*), pentru care K. propune etimologia *Salch-* (*Salz*).

In partea întâiu a săs. *Dîmrich*, cum dovedeşte K., se găseşte rom. *Deva* (< ung. *Déva*), pentru care trimite la dacicul *dava*, celt. *dewa*: în partea a doua s'a adaus săs. *[b]rich* < *Burg*.

Harina, Herina nu poate fi derivat din un vechiu *halina* = „salina" (cu forma grecească ἁλ-), căci *h* iniţial s'ar fi pierdut, iar acest cuvânt, dacă ne-ar fi rămas din latina vulgară, ar fi putut da cel mult *arină*, ca şi *arena*. Se pare că avem de a face cu un nume propriu de sfânt, intrat şi în toponimia balcanică, despre care *Jireček* face amintire în una din lucrările sale.

In privinţa *Sereţelului* cred că K. are dreptate presupunând o formă **Sărăţel*, prin asimilare > *Sereţel*, şi derivându-l din *sărat*. Aceeaşi formă veche românească stă la baza traducerii Ungureşti *Sajó*, care, cum a arătat încă Hunfalvy, *Magyarorsz. Ethn.*, p. 383-4, împreună cu săsescul *Schogen*, nu e decât corespondentul lui **sav-jó* „râu sărat". Dar *Sereţel* ar puteà fi totuşi şi un derivat al lui *Seret, Siret*.

Dacă numele Celţilor în forma *Gallatae*, în cazul că s'ar puteà dovedi că au fost numeroşi Celţi de aceştia printre Români pe timpul formării poporului nostru, ar fi putut da numele de localităţi *Gălaţi*, nu putem spune cu siguranţă şi despre gr. δίψια „arida" că ar fi putut da rom. *Dipşa* (săs. *Dirbach* = „Dürrbach", ung. *Dipse*), chiar dacă *Gălaţii* ar fi vorbit greceşte, cum presupune K. In cazul că acest cuvânt ne-ar fi venit adecă în cea mai veche epocă de formare a limbii noastre, iar *i* ar fi fost lung, δίψια ar fi putut da **Zipşă*, căci trecerea lui *d* în *z* şi a lui *s* în *ş* înainte de *ī* s'a întâmplat în acelaşi timp; dacă *i* ar fi fost scurt, s'ar fi desvoltat în *Deapşă*; în sfârşit, dacă ne-ar fi venit mai târziu, trebuià să rămână *Dipsie*. De altfel *-şa* din *Dipşa* pare a fi sufixul *-şa* din *Apşa, Lupşa, Capşa, Cupşa, Focşa* (> *Focşani*), *Micşa, Domşa, Tomşa* etc., despre care v. DR. III, 821. Originea lui deci trebue căutată în altă direcţie.

Crişul pare a fi mai curând traco-dacic decât însuşi grecescul χρύσιος, ca şi *Abrud*, pentru care cf. gr. ὄβρυζον, venit în limba greacă din cea tracă.

[1] La *Gârlababii* se gândeşte Weigand. *Jahresbericht*, XXVI—XXIX, p. 85. Evident, *babii* e tot atât de greşit, ca şi *baba* al lui K.

©BCU CLUJ

Jelna trebue despărţit de săs. *Sälk* > ung. *Selyk*, rom. *Şeica*. Insăşi numirea săsească a lui, *Sändrof* (germ. *Senndorf*) ne arată că avem de a face cu un derivat al slavonului *želati* „desiderare".

In studiul al doilea, K. insistă amănunţit asupra etimologiei numelui săsesc al *Orăştiei*, *Broos*, care, cum arată documentele, este cu siguranţă din *Waras*, *Braas*, pentru care cf. ung. *város*, rom. *oraş*, toate având la bază radicalul german *war* (cf. got. *warjan*, vgs. *warjan* „wehren"). *Orăştie* ar corespunde unui ung. *Várasd* (cf. *Varasdin(um)* *Varaždin*), dar, adaugem noi, în rostirea săsească a cuvântului românesc, căci acesta venind direct din ungureşte, ar fi trebuit să dea **Orăşdie*. Ar rămâneă de cercetat dacă la temelia mult discutatului *Braşov* n'ar if acelşi radical + suf. *-ov*, mai ales fiindcă K. susţine că cuvântul *varoš* ar fi existat în părţile noastre înainte de venirea Maghiarilor, cunoscut fiind şi în Balcani.

Interesantă este interpretarea lui *Chiz* din *Saschiz*, în care K. vede secuescul *kiz* < *kéz* cu sensul de „Hand, Schutz".

Cred că *Idişu* e o greşală în loc de *Ideciu* (cf. şi ung. *Idecs*); în urmare acesta nu poate fi derivat din ung. *édes* „dulce". Saşii pronunţă adeseori pe *č* românesc *š* (cf. *fasche* = „face"), deci săs. *Eidəš* poate fi şi din rom. *Ideciu* care pare a fi de origine slavonă.

Secuiescul *Garád* (cf *Garat*) corespunde, cum arată K., slavo-românescului *grad* „Umzäumung", iar rom. *Fişeriu* e din săs. *Schweischer*, idem. In schimb săs. *štîn* e din rom. *stână*.

Muntele *Heniul* redă numele contelui *Henyul*, scris şi *Henul*.

In numele *Bârgăului*, care româneşte niciodată nu se rosteşte *Burgău*, cum zic Saşii (cf. săs. *Burgo*, ung. *Borgó*), K. vede germ. *Burg* italienizat (cf. it. *Borgo*). Din nemţeşte însă acest nume ar fi trebuit să ne vie prin Saşi, iar Saşii rostesc pe *Burg: burich*, care n'ar fi putut da o formă românească *Bârgău*. De altă parte derivatul mai vechiu *Borgovan*, alături de mai noul *Bârgăuan*, în care se recunoaşte clar sufixul topic slav *-ov*, ne face să ne gândim la un etymon slav Fiind vorba de o „înfundătură", „văgăună" între munţi, din care poţi să ieşi numai prin o „trecătoare", care trebue „apărată", ar puteà fi vorba de rad. sl. **bьrgъ*, din care e cehul *brh* „Höhle, Hütte, Zelt" şi verbul *bergo*, *berkti* „hütten", „bewahren", „bewachen", cu apofonia *borg-*, pentru care cf. got. *bairgan*, vgs. *bergan*, germ. *bergen*, *borgen*.

Clujul şi biserica Sf. Mihail din piaţa lui există încă din 1 99, castrul *Clus* (săs. *Klausenburg*) e pomenit mai întâiu în 1222 şi derivă după K., ca şi după Tiktin, din germ. med. *Clûs*, nu din lat. med *Clus* (nu *Clusium?*), care în românește ar fi trebuit să dea o formă cu *k'*. Chestiunea însă e mult mai grea din pricina că avem şi *ş* sau *j*, iar din germanul *Clûs* am puteà aveà numai *s*. Ea mai trebue cercetată. *S* final german sau să-

©BCU CLUJ

sesc med. s'ar fi putut desvoltă în *ş* şi *j* numai în ungureşte, unde prin svarabhakti avem forma *Kolozs*, din care prin sincopare s'ar fi putut naşte forma românească. Pentru aceasta vorbeşte şi forma *Clujvar* citată de Tiktin din Miron Costin (cf. şi Borcia, *o. c.*, p. 228).

Iulia din *Alba-Iulia* se rapoartă la ung. *gyula* (doc. *gylas*) „der Grosse", iar în *Apulum* e vorba de radicalul *ap-* „apă".

Foarte interesantă este etimologia săsescului *Räpes* (germ. *Reps*), care, cum crede K., reproduce pe latinescul *rupes* „Fels", din care e şi rom. *Rupea*, tradus în ungureşte cu *Kőhalom*. Şi săs. *Roppənbarch* (germ. *Raupenberg*) de lângă Cluj ar cuprinde în sine acest radical.

Călanu, Căleanu, chiar dacă n'ar fi din ung. *kalán* „lingură", nu se poate explică din lat. *calenum*, în care, dacă ar fi rămas *l* netrecut în *r* (cf. DR. III 660 ş. u.), sufixul *-enum* ar fi dat *-in*.

Săs. *Kiwern*, cum arată K., nu e decât *Kobern* (doc. *Cowrnh*), iar din acesta a venit şi rom. *Covoru*, ung. *Kóbor*.

Pentru *Kabalapatak* „lapă", cf. ung., sec. *kabala, kabola* „iapă" atestat în documentele ungureşti încă din 1329/1335. Raportul acestui cuvânt cu rom. *cal* < *caballus*, care a trebuit să aibă un feminin *caballa*, dispărut în româneşte, rămâne încă de lămurit.

Petelea (ung. *Petele*), chiar şi dacă săseşte i se spune *Birk*, probabil prin o decalcare oficială, nu poate derivă din lat. *betula* „Birke", care ar fi dat *batură*.

In *Lechinţa* (săs. *Lâichnts*, ung. *Lekence*) avem mai curând un radical slav decât germ. *lek-* „dürr, trocken". Aceasta o arată şi sufixul cu care e derivat (cf. acest volum, p. 490-1).

Nîsn (Nösen, Niesen), numele săsesc vechiu al Bistriţei după părerea lui K. nu e decât genitivul lui *Nies* < *Denis*. Totuşi nu trebue să se uite că documentele cele mai vechi au şi forme cu *o*, *a* şi *eu*: *Nosen, Nosna, Nozen, Nasen, Neusna*.

Marpod ar puteà fi numele de persoană *Marbod*<*Markbod*(*o*).

Beia nu a putut venì direct din ung. *Bene*, ci numai pe calea intermediară săsească unde se poate produce diftongarea lui *e* în *ei*.

Gherdealu (ung. *Gerdály*) < săs. *Gürteln* = „Gertrudenthal" şi *Merghindal* < săs. *Merjendal* = „Marienthal" sânt sigure, ca şi *Brateiu*, săs. *Prətoa* < ung. *Baráthely*.

Jidveiu, ung. *Zsidve*, săs. *Seiden* ar puteà fi din *Sido* < *Sigideo*.

In derivarea *Găinar* < *Gaginwar* trebue să ne îndoim cât timp Ungurii îl numesc *Oláhtyukos*, iar Saşii *Walachisch Teckesch*, deci cu numirea unguréască (cf. Borbély, *Erd. Irod. Szemle*, 1924, No. 5-6).

(*Supt*)*gălete* din Bistriţa în schimb este cu siguranţă identic

©BCU CLUJ

cu flandr. *ghelaet(e)* = mgs. *geläze* „Gelass, Niederlassungs(ort), Raum zum Aufbewahren".

Tot aşa şi *Ţigmandru* < *Zückmantel*, ca şi *Reteag* < ung. *Retteg*, iar acesta din săs. mai vechiu *Re(cken)tek* (mod. *Râkntâk*) = „recke den Degen".

În *Korrespondenzblatt* pe 1923, pp. 46—47. K. arată că *Brotfeld* n'are de a face nimic cu *Brod* „pâne", cum a fost înţeles de Unguri, care l-au decalcat cu *Kenyérmező*, ci e slavul *brod* „Furt", din care derivă, cum a arătat încă Miklosich, şi *brodnic* şi *brodar*. Asupra vechilor *Brodnici* cf. acum, afară de D. Onciul, *Originile principatelor române*, Buc. 1899, p. 90 şi 239 nota 28 fine, şi V. Motogna, *Articole şi documente*, Cluj, 1923, pp. 35—42 şi Dr. I. Ferenţiu, *Cultura creştină* XII, 1923, No. 6—7, pp. 156—163, care dau alte explicări.

Şibot după rostire pare a fi cu totul deosebit de *şipot* „Quelle". Tiktin trimite la n.-lat. *Sibothia*.

Rezumând, etimologiile sigure date de K. sânt destul de numeroase. Dacă sânt şi unele îndoielnice, lucrul este explicabil: nicăiri în filologie nu este terenul atât de labil ca în toponimie. Tocmai pentru aceasta uneori e bine să dăm la iveală pe acest teren şi lucruri mai puţin sigure. Din discuţii contradictorii poate să iasă pe urmă adevărul. In orice caz noi îi sântem recunoscători d-lui Kisch pentru preţioasele sale contribuţii toponimice, care pot să lumineze o seamă de părţi întunecoase din trecutul poporului nostru, pentru care nu avem izvoare de altă natură.

N. Drăganu.

Ferdinand Brunot, *La pensée et la langue.* Méthode, principes et plan d'une théorie nouvelle du langage appliqué au français. Paris (Masson et C-ie), 1922. XXXVI + 955 pp. în 8⁰ (mare).

Imposanta lucrare a lui Brunot este de deosebită importanţă nu numai pentru vastul şi deosebit de bine alesul material privitor la felul de a fi al limbii franceze, ci şi prin noutatea ideilor pe care le pune în circulaţie atât cu privire la modul cum trebue cercetat sistemul unei limbi, fără idei preconcepute şi fără a fi influenţaţi de cele învăţate în şcoală la limbile clasice, în special la limba latină despre construcţia acesteia, cât şi mai ales cu privire la aceea cum se poate învăţă limba respectivă. Laturea pedagogică a cărţii adecă este mult mai importantă chiar decât cea lingvistică. Şi cea lingvistică este de un deosebit interes, întru cât duce mai departe, într'un chip cu totul original, cercetările începute în această direcţie de Saussure şi Bally, precum şi de unii filologi germani.

Ideea conducătoare este că pentru a descrie o limbă trebue să pornim de la noţiunile de exprimat, nu de la formele

©BCU CLUJ

care servesc pentru a le exprimà. Totuşi formele unei limbi alcătuesc un sistem, un ansamblu, de care nu ne putem face o idee desăvârşită cercetând numai detaliile, şi fiecare noţiune în parte.

Neputând să intrăm aici în amănunte, lăsăm să urmeze pentru orientare lista capitolelor pe care le cuprinde cartea, după foarte interesantele „généralités": I. Les êtres. Les choses. Les idées et leurs noms. Les sexes et les genres. Les nombres. Indétermination et détermination. La représentation: II. Les faits. Le sujet La personne. Portée de l'action. L'objet secondaire. Les autres compléments. III. Circonstances, modalités: Les faits par rapport à nos jugements, à nos sentiments, à nos volontés. IV. La caractérisation des êtres et des choses. Les éléments de langage qui servent de caractéristiques. Syntaxe des caractéristiques. Les principales caractéristiques. Leur usage. Modifications aux caractérisations. V. Les relations: Les relations et les moyens de les exprimer. Relations non logiques. Relations logiques. Les causes. Les conséquences. Les fins. Les oppositions. Les hypothèses.

Însăşi această însirare indică până la un punct problemele pe care încearcă să le rezolve Brunot pentru limba franceză. Ele sânt foarte variate şi complicate, în urmare vor mai da mult de furcă filologilor şi pedagogilor cărora li se adresează. Cât ne priveşte, trebue să-mi exprim dorinţa de a vedeà cercetată în acelaşi chip, cu •tot atâta dragoste şi competenţă şi limba noastră. Pentru acest scop cartea lui Brunot poate servì ca model, nu numai în privinţa sistemului, ci şi a terminologiei, şi o recomand cu toată căldura.

N. Drăganu.

Schiaffini Alfredo, *Intorno al nome e alla storia delle chiese non parrocchiali nel Medio Evo* (*A proposito del toponimo* basilica) Firenze, 1923, R. Deputazione Toscana di Storia Patria, estratto dall „Archivio Storico Italiano" Dispensa 1-a 2-a del 1922, pp. 42.

L'Autore, noto studioso ed allievo carissimo del rimpianto Parodi, „incitato dall'esempio dell'Jud" riprende in questo suo notevole contributo alla terminologia cristiana religiosa la storia di basilica, ma in rapporto con ecclesia plebs vicus diocesis parochia e nella lotta coi termini concorrenti ecclesia cella titulus oratorium oraculum e cappella.

L'esclusione d'ogni richiamo alle tracce toponimiche di basilica in Piemonte, nell'elenco, che il nostro A. dà per l'Italia settentrionale (pag. 6), al confronto dei numerosi nll. derivati da basilica nella Venezia (Trentino Veneto Friuli) par

©BCU CLUJ

giustificare l'accordo che l'A. scorge fra Italia e Francia nella distribuzione delle basilicae, numerose all'ovest, assenti dal sud e dall'est della Gallia, per quanto risulta dalle classiche ricerche dello Jud (pag. 4). Ma questo relativo accordo, cui l'A. (e lo Jud nella sua recensione di questo saggio dello Schiaffini in „Romania" XLIX (1923) pag. 602 n.) attribuirebbe un gran valore, non esiste di fronte all'attestazione di non pochi nomi di luogo piemontesi da basilica:

Piemonte: *Basocha*, pron. *Bažóka* (nl.) Vestignè, catasto a. 1739. — La chiesa di Vestigné, oggi parrocchiale, non ebbe mai titolo di pievania; il nl. si riferisce al sito dell' „ecclesia sancti germani de Vestignaco" B[ibliot,] S[oc.] S[tor.] S[ubalpina] VI 322, a. 1263 ed è una traccia del culto di S. Germano, vescovo di Auxerre, affermatosi lungo l'itinerario fatto seguire alla salma del santo nel suo ritorno in Francia da Ravenna, ove morì nel 448. Il luogo di Vestignè si trova difatti lungo l'antica strada romana, che da S. Germano Vercellese portava al di là di Ivrea a Borgofranco, ove una località ancora è detta: S. Germano, e ad Aosta per la Gallia, onde l'origine di *Basocha* da una Basilica Sancti Germani non è dubbia al confronto delle numerose basiliche sorte in Francia ed in Italia in onore del santo (v. Gregorio di Tours *Storia dei Franchi*, Parigi, Picard, 1913, p. 54, 167, 462 e cfr. *„basilica sancti germani"*, sul Ticino, presso Pavia, MGh, Dipl. I. p. 390, a. 965, II. p. 634, a. 996= *„ecclesia sancti Germani"* Codice Diplom. Bobbio I. p. 181 a. 860, ecc.).

Basilia, pron. *Bažilia* (nl.) Lugnacco 1718. — Il nl. indica un terreno di proprietà della parrocchia la quale ebbe titolo di pieve estesa un tempo a tutta la Valle di Chy, oggi Val Savenca.

Basiglia, pron. *Bažilia* (nl.) Vialfrè 1741. — Qui basilica si trova allato di vicus, primo componente del nl. Vialfrè < *vi(cu) Alifredi.

Basilia (nl.) Carema 1802. — Il luogo di Carema (< *ad quadragesimam [Galliarum], stazione di dogana verso le Gallie, v. ora Massia P. *Del luogo dove si pagò la dogana romana in Valle d'Aosta*, in „Bollett. stor. bibliogr. subalpino", XXV, Torino 1923, p. 262 e sgg.), che sorge lungo l'indicata strada romana, fu pieve (v. ibid. p. 275).

Non credo possa qui competere per questi tre ultimi nll. un'origine dal nome personale *Basilio*, rarissimo, anche nella forma maschile, in tutti i cartari e registri canavesani a me noti. L'arresto alla fase *basili(g)a* (invece di **basija* cfr. piem. *famija* < familia, e con *i* < *è* dovuto alla palatale che precede) è un indizio d'antichità, allo stesso modo che il trattamento consueto del proparossitono (in questa zona ove pertica dà *perti(g)a*) dimostra lo sviluppo più strettamente locale e indipen-

©BCU CLUJ

dente di questi ultimi di fronte al su citato *Basocha* ed ai cognomi *Bazocha*[1] (Antonius f. q. Vieti *Bazocha* de Valle Sicida [Valle Sesia] habitator Ciriaci, Ciriè a. 1440 folio 65, Guillerminus Bertolla alias *bazocha,* ib. 1483 folio 110) < *basel'ca* coll'esito lombardo di -L cons.

A questi nll. canavesani da b a s i l i c a si aggiungano per ora da altre parti del Piemonte i sgg.:

Obaxiglam (ad) (< a p u d - B a s i l i c a m, cfr. a. franc. *o, od* < a p u d) (nl.), presso Tortona, BSSS XXIX, n° 1, sec. IX.

Basilica sancti Laurentii qui dicitur Sala, presso Tortona, BSSS XLIII, pag. 260 a. 1192.

Basilica sancti Eusebii in vico de Saluciis, Saluzzo, BSSS. XV p. 172 a. 1020.

Basilica sancti Laurenci martiris, presso Oulx, BSSS XLIV 24. 1073 = „ecclesia sancti laurentii", ib. 319. 1296.

In una carta del 1017 Landolfo, vescovo di Torino, dona al monastero di S. Pietro in Torino ben tre *basiliche* esistenti a Scarnafigi, BSSS. XII, pag. 236.

Basiligutia, Basiliucia (oggi Basaluzzo, Alessandria) MGh. Dipl. III, p 336 a. 1014, p. 699 a. 1002.

E l'elenco delle *basiliche* del Piemonte non si arresterebbe qui con una più diligente ricerca ch'io non possa fare da Cluj.

A pag. 36 l'A. muove giustamente la domanda se «l'appellativo b a s i l i c a nella lotta combattuta con e c c l e s i a (o p. es. p l e b s) e c a p e l l a, essendo stato generalmente sostituito od assorbito, abbia perso tanto di dignità nel suo significato da passar a dire perfino una „casupola" o una „stamberga"». Ad una condizione di abbandono di alcune basiliche in rovina od in demolizione, adibite perciò ad uso profano e rustico, pare ben accennare il triviale cognome di "Enricus qui dicor *cagainbasilica*", notarius sacri palacii, BSSS V. 41. 1205, confrontato coll'altro di „Gregorius caghinarcha" ib. XLIII p. 259. a. 1174, ma tale argomento, del decadimento fisico di antiche costruzioni, addotto dal Salvioni, appunto perchè osservabile ovunque e non fenomeno locale, non giustifica l'accezione dei bellinz. *baśècca* arbed. *baśèrga* „casupola" valmagg. *baśiiš* borm. *baśić* „stalla, casa diroccata", v. Bertoni, *Programma di filol. rom.* p. 79, valmagg. *baśèrga* „casipola" (Monti), Roveredo (Mesolcina) *baśèlga* „casone, casolare" v. Bertoni, „Archivum Romanicum" I, 132. Altrettanto si dica dei centri di Como e di Milano, invo-

[1] A questo e consimili nomi personali: (il) *Bazocha*, sarei tentato di collegare qui la storia delle voci *bizzòcco bizzòchero* „pinzòchero" (v. Petrocchi s. v.) che altri deriva dal color bigio dell'abito (v. Pianigiani s. v.) o da b l i t e u s (v. però i giusti appunti del Meyer-Lübke in REW 1172), ma di questa e di altre voci che allargano la storia di b a s i l i c a intendo occuparmi fra breve in altra sede.

©BCU CLUJ

cati dallo Jud coll' opposizione di *gesa* „sontuosa costruzione religiosa cittadina" a *basilica* „rozzo edificio religioso di campagna". Bisognerà dunque ricorrere a spiegazioni che siano legittimate dalle condizioni speciali di zone singole, suggerisce l'A., ma quali?

Una coincidenza dei due significati di „casula" e di „aedicula sacra" si riscontra nell'Italia superiore nel caso di quella ben nota iscrizione CIL. V 5002, che ci ricorda un „tegurium sacrum fatis fatabus" col valore quindi di „aedicula seu parvum templum quattuor columnis suffultum" coesistente accanto all'altro più generale di „casula". Teg-, tugurium ebbe una certa vitalità attestata dall'uso di „tegurium quod et ciborium super altare" negli scrittori ecclesiastici dei primi secoli cristiani (v. Forcellini, ad v.) e dal ricorrere nelle carte anteriori al mille: „tuguria vel ecclesie non consecrate" in cui il vescovo Aitone di Basilea vieta di celebrare le messe (a. 807-823), v. MGh. Capitul. Regum Francorum, ed. Boretius t. 1, p. 364, „teguria super altaria", ib., p. 64, 87, „de teguriis id est screonis" (camerae in quibus mulieres hieme vespertino tempore versantur, gall. *escrène*), ib. 87, etc. Mancano oggi invece le tracce nell'uso volgare delle lingue romanze di teg-, tugurium „casula" sopraffatto da altri vocaboli (casula, capanna, v. Isidoro, *Origines* XV, 12. 2, citato nel ThLL. s. v. capanna, e v. sopra „*screonis*") e di teg-, tugurium „aedicula sacra" sopraffatto dall'uso del greco-lat. ciborium (> m. lat. *cimborium, cymb-, cimbarium* „Altarbaldachin" spagn. *cimborio, -orrio* [ant *cimorro*] catal. *cimbori*, portogh. *zimborio* „Laterne oder Aufsatz einer Kuppel", lang. *cibori* „Kirchentor", m.a.ted *ziborje* „Hostienkelch mit baldachinartigen Deckel", „Saulenhauschen", „baldachinartige Kronung", polacco *cymborium*, ceco *cimbur, -ura, uři* [ant.-*oři*e] „Zinne", „Mauerkranz" „Kranz am Ofen" v. H. Schuchardt ZRPh 35, 74—75). In Italia il tegurium, che troviamo attestato dal „tigurium ipsius ecclesie" [Sancti Johannis in Antro], presso Cividale (Friuli), a. 888. v. L. Schiaparelli, *I diplomi di Berengario* I, p. 404, si fonde in un primo tempo colla nuova voce cyb-, ciborium. *-urium* in tyb-, *tiburium*: „tyburium argenteum super altare" v. MGh Liber Pontificalis, ed. Th. Mommsen p 122—124 (pontificato di Simmaco) per cedere più tardi al definitivo dominio di ciborium, *ciburium*, v. ib. p. 161, 171, 173, 215. Ultima traccia: il *tiburio* „edicola a sezione poligonale che corona la cupola del Sant'Ambrogio di Milano" (< tegurium + ciborium).

Resta escluso quindi che la storia di teg-, tugurium „aedicula sacra", „casula" abbia influito su quella di basilica „cappella", „casupola".

L'interesse di questo problema semantico sollevato dalle erudite indagini dello Schiaffini non è mediocre, onde chiedo venia di indicare qui la via che a me pare debba condurre alla

©BCU CLUJ

soluzione chi possa disporre di quelle precise e locali informazioni che a me fanno qui difetto.

Il friulano ha il voc. *cesiòl* coll' accezione di „costruzione in muratura consistente in tre pareti coperte da un tetto di tegoli per ricovero di animali e uomini durante lo sfalcio dei prati distanti dai villaggi" che il Lorenzi, *Studi sui tipi antropogeografici della pianura padana* in „Riv. Geogr. Ital." XXI p. 530, deriva giustamente dalla voce veneta *cesa* „chiesa" a causa delle immagini religiose che frequentemente vi sono dipinte. Quest' ultimo significato di *cesiòl* e di *baserga baselga* ecc., pare a me si debba spiegare coll'intervento di nuovi elementi storici anzichè ammettere per esso una spontanea evoluzione semantica. Sulla traccia del „bladum quod appellatur *basalganum*" o censo dovuto alla Chiesa di Milano (v. pag. 19, e cfr. *grangiagium*, *granchiagium*, *grangaticum* in DuCange) si può supporre che il periodo ulteriore di vitalità di b a s i l i c a nell'alta valle del Ticino e zona limitrofa non coincida puramente con una continuità del significato „chiesuola non parròcchiale", ma che, avanti il trapasso a „casupola", le basiliche campestri di quella regione abbiano ricevuto un ordinamento analogo, se non identico, a quello delle celle e delle grangie monacali, per cui quella serie attuale di significati degradati non si spiccherebbe da b a s i l i c a „chiesuola" ma da b a s i l i c a „chiesuola e grangia o cella" e forse anche da b a s i l i c a „grangia" accompagnandosi così al risultato della storia del voc. „grangia" e „cella" monacale.

E noto come gran parte delle chiesuole campestri di fondazione della cattedrale, del Piemonte e di altre parti d'Italia, siano state cedute ad ordini monastici nel loro rifiorire dopo il mille, ed è noto altresì che *grancia, grangia,* come anche *morra*[1], valse ad indicare ognuna delle varie stazioni campestri, ognuno dei numerosi nuclei di colonizzazione monacale emanati da una stessa abbazia che vi inviava un „rector (prepositus prior) *basilicae* (ecclesiae)" e *grangerii* o curatori dell'azienda agricola annessa alla chiesuola, condotta in proprio dall'abbazia o per conto di un signore laico proprietario dei fondi e della chiesuola. Cfr. le tre basiliche di Scarnafigi cedute dal vescovo Landolfo di Torino al Monastero di S. Pietro (v. sopra) a. 1017 e: „in domibus et *grangiis* . . . Ecclesiae [Monasterii] S. Andreae" di Vercelli, v. Miscellanea di Storia Ital s. III t. VII pag. 375 e ib. n. 4, „domus *grangie* de Stoponito" BSSS.

[1] Vedi C. F. Savio in BSSS. XV p. 3, cfr „*murra* clausa de pariete" Chivasso, catasto a. 1420 folio 105 e la voce *morra* o *masciata* „recinto per le pecore» dell'Alta valle del Sangro e v. il doc 210 fine sec. XII in BSSS. XLV (Oulx) ove vengono enumerate le decime che i *morenses* „mandriani, uomini delle morre" dovevano alla Chiesa di San Gervasio di Nyon; — le morre, a quanto io ne posso inferire dai documenti a mia notizia, ebbero, oppostamente alle grangie, il carattere di stazione pastorale anzi che agricola.

©BCU CLUJ

XXXVI doc. n. 122 a. 1201, „ante *cellam* seu *grangiam* ecclesie sancti laurentii" ib. XLV 319. 1296 (ove e c c l e s i a sostituisce qui l'indicazione d'una più antica b a s i l i c a, v. ib. 24. 1073) „frater petrus [monasterii de Locedio] *grangerius* de Cornarolio, ib. IX 189. 1297 = curatore della *grangia* annessa alla chiesuola campestre „Ecclesia sancte Marie de Cornarolio" v. Corpus Statut. Canavisii, in BSSS. III p. 350 a. 1438 ecc.

I nomi di luogo italiani da *grancia grangia* segnano appunto, per la parte d'essi più antica, le aree d'espansione o d'influenza di ordini monastici, quali i benedettini ed i cistercensi, ai quali si dovrà la diffusione in Italia dell'a.francese *granche grange* > ital *grancia grangia*.

L'organismo delle *grange* e la stessa parola col suo doppio contenuto economico religioso trovano piena corrispondenza nell'organismo monastico anteriore delle *cellae*, corrispondenti alle minime unità territoriali del regno nel sec VIII—X (v. Mengozzi G., *La città italiana nell'alto medioevo*, p. 154). Si confrontino i due diplomi, l'uno del re Astolfo dell'a. 753 ai monaci di Nonantola (v. Troya, *Cod. Diplom. longob.* n. 771): „in quibuscunque comitatis vel locis *cellas* acquisiveritis aut villas ubi silve communes sunt vestram semper portionem habere", l'altro di conferma e di immunità dei beni rilasciato da Ottone III, a. 996, al Monastero dei SS. Bonifazio ed Alessio sull'Avventino, Roma, v. MGh. Dipl. II p. 620: „medietatem de *cella* sanctae Eufemiae *cum suis casalibus . . . cellam quoque sanctae Mariae de Veprosa cum suis casalibus* . . . et *casale* quod dicitur Annivêri cum *cella* sancti Georgii." Ora, siano queste *celle* d'origine antica da „cellae olearіae vinariae frumentariae" depositi dei frutti campestri (v. Bianchi AGIItal. IX 393 n. 2, Pieri, *Toponom. d. valli del Serchio e della Lima*. p. 177, *Toponom. della Valle dell'Arno* p. 336, s Celidonico, Cella Damiani e REW. 1802 s. c e l l a) o più recente e religiosa, ci rappresentano i termini di un'espansione operata dai monaci nell'interno delle terre quale fu ripresa e riprodotta dal XII al XIV sec. nei suoi modi di sviluppo dai monaci cistercensi colle loro *grange*. Ove dura dopo il mille, *cella* conserva, accanto al significato di chiesuola, cappella annessa o introdotta nella costruzione o nel gruppo di edifizi della *cella* per il servizio religioso degli uomini dipendenti da quella, il suo carattere profano di deposito di frutti campestri o dei prodotti dell'azienda dell'alpe: „in alpe de valle frigida prope domum seu *cellam* ecclesie sancti laurentii BSSS. XLV (Oulx) 319. 1296 „ad rivum qui affluit ante *cellam* seu *grangiam*" ib., „in quadam domo que est *cella* in alpum de peraficca" ib. XXXVI 207. 1230 (cfr. a. franc. *celle* „celliere" n prov. *cello* „cascina" ecc. v. REW. 1802).

Un riscontro suggestivo del temporaneo confluire dei due distinti significati, il religioso e l'economico, in una sola voce,

©BCU CLUJ

ci offre il caso citato di „Basilica Sancti Laurentii qui dicitur Sala" ove *basilica* „chiesuola campestre" = *sala* „casa indominicata" (v. S. Pivano, *Sistema curtense*, p. 102—103 e REW. 7522 *sal* (a. a. ted.)).

Dalla promiscuità anzi dalla fusione in una sola delle due attività, la religiosa e l'economica, che abbiamo notato nel caso di *basilica- sala*, di *cella* e di *grangia*, caratteristica della vita medioevale di molti centri rurali, si potrà dunque attendere la spiegazione di *basilica* „casone, casolare, stalla, casa diroccata, casupola" attraverso un temporaneo sovrapporsi del significato profano di „azienda agricola, casolare deposito di frutti campestri" all'altro di „chiesuola". Discioltasi questa forma sociale-economica della grangia monacale, dei due elementi: l'economico ed il religioso, sopravvisse il primo e perciò *grangia* vale oggi in Piemonte „abitazione estiva di pastori", „baita" in quelle valli ove la *cella* era anche designata dal termine posteriore *grangia* ed altrove „fienile" o „dimora temporanea abitata durante l'epoca dello sfalcio dei fieni di montagna" (v. G. Roletto, *Termini Geografici dialett. delle Valli Valdesi*, in Riv. Geogr. Ital. XXII, (1915) pp. 191—199, 285—293), „casolare per ricovero temporaneo durante la mietitura dei grani", „casa in rovina" in alcuni luoghi dell' Alto Canavese, mentre nella toponomastica del Basso Canavese vale „cascinale od un gruppo di cascinali sorti attorno ad un'antica grangia monacale". Alla particolare evoluzione di *grangia* nella zona delle Alpi, e del canav. (Lugnacco) *badïa* „vasta estensione di terreni dipendente da un grosso cascinale" < *badia* „abbazia", s'accompagnerebbe quella di *basèlga* e sue varianti nella zona dell'Alta Valle del Ticino.

L'A. pretende nella 2-a parte del suo studio che le basilicae del Friuli siano βασιλικαί ὁδοί „strade regie o imperiali" e così *Basaiapente* sia il nome della via alla quale fu assegnato nella nuova Limenarchia del periodo bizantino il numero „cinque" (βασιλική πέμπτη) come *Trebaseleghe* un incrocio di tre vie imperiali ecc. Tali gli appaiono ancora „molto verisimilmente" non come „chiese", ma come „strade" le basilicae della Calabria, delle Puglie e della Campania. L'A. non dà le „prove provate" di una così nuova ed audace interpretazione delle basilicae del Friuli e dell'Italia meridionale. La stessa *Basalghella* di Mansuè (p. 41) presso Oderzo, che l'A. spiega dal punto di vista militare, si riconnette invece al culto di S. Mansueto (v. D. Olivieri, *Saggio di una illustrazione generale della toponomastica veneta*, p. 121, per l'omissione di *San* — si veda C. Cipolla, *Antichi docc. del monast. trevigiano dei SS. Pietro e Teonisto*, in „Bull. Istit. Stor. Ital." nº. 22 p. 49 e Beszard, *Etude sur l'origine des noms de lieux habités du Maine*, Paris, 1910, pag. 245: Saints éponymes ayant perdu leur titre de *sanctus*).

G. D. Serra.

©BCU CLUJ

Zweifel Marguerite, *Untersuchung über die Bedeutungsentwicklung von* Langobardus-Lombardus *mit besonderer Berücksichtigung französischer Verhältnisse.* (Inaugural Dissertation zur Erlangung der Doktorwürde der philosophischen Fakultät der Universität Zürich) Halle (Saale), Karras 1921.

Con questo notevole studio di onomastica condotto con lodevole ordine e metodo, precisa e ricca informazione bibliografica, l'A. si propone di illustrare lo sviluppo fonetico di *Langobardus* (Parte 1ª pp. 3—8), il variare storico entro e fuori d'Italia del significato etnografico di *Longobardus* e geografico di *Longobardia* (Parte 2ª pp. 9—65) e gli appellativi tratti da *Lombardus* (Parte 3ª pp. 66—126).

Pag. 6. — Quanto alla forma più recente di Λογγίβαρδοι per Λαγγοβάρδοι si noti che non è sconosciuto, come afferma l'A., il passaggio di una *o* intertonica in *i* nell'Italia centrale e superiore, sia nel caso di nomi comuni (cfr. monimentum molimentum < monumentum REW 5672, a.ital e logud. *manicare* < manducare REW 5292, a.ital *compitare* = *computare, manimettea* = *manometteva,* a.pav. *manipasto* < manupastu REW 5338) che propri (*Semifonte* < Sommofonte, in Val d'Elsa. AGlital. IX p. 386—87, *Solignano* nell' Emilia < *Saloniano* v. L. Schiaparelli, *Diplomi di Guido e di Lamberto*, „Fonti per la Storia d'Italia" n. 9 a. 762, e v. Pieri S., *Toponomastica illustr. delle valli del Serchio e della Lima* in Suppl. AGlital. dispensa 5ª p. 128 s. longu e dello stesso *Toponomastica della valle dell' Arno*, Roma, Lincei, 1919 p. 274 s. bonu). Questa constatazione che si riafferma nella forma *Langibardorum* del doc. pavese ivi citato (a. 698), spiegabile anche per una evidente intrusione, nella prima parte del composto, della desinenza *i* del plurale, la *o* per *α* da etimologia popolare (dalla „lunga barba" o dalla „lunga (ala)barda" v. Schönfeld M. *Wört. d. german. Personen u. Völkern.* s v. Langobardi) ed il nuovo accento Λογγίβαρδοι per Λογγιβάρδοι (v Bartoli M. G. *Romània* e Ῥωμανία in „Scritti in onore di R. Renier, p. 990 III) non lasciano dubbio che la forma bizantina citata sia stata introdotta dall' Italia.

Pag. 33. — Il nome *Longobardia*, che manca affatto nelle carte dell'epoca longobarda in Italia — ove persiste anche nei documenti ufficiali longobardi la designazone geografica *Italia* o solo s'incontra l'altra politica di *Partes Fines Langobardorum* (p. 15—17) — ed appare invece nelle carte francesi tanto presto da muovere la maraviglia e il dubbio dell' A. (ibid.), che non ricorda l'altrettanto rapida formazione del nome *Gothia* dato all'Italia nella legge XXI dei Burgundi (MGh. Leges II), nella sua forma *-ia* non poteva che essere d'origini bizantine, una denominazione ufficiale cioè, nata in quelle parti marittime e meridionali dell'Italia risparmiate dall'invasione longobarda, come opposizione etnografica e politica della *Romania* dell' Italia,

©BCU CLUJ

soggetta all'impero d'Oriente, alle restanti parti d'Italia invase e dominate dai Longobardi.

Pag. 85. — Per la storia di a. franc. *lombard* „banchiere" si veda anche G. Rosso, *Documenti sulle relazioni commerciali di Asti con Genova e con la Francia nel Medioevo*, in „Biblioteca della Società Storica Subalpina", Torino, vol. LXXII.

Pag. 106 — Per la storia dei *lombardi* propagatori oltre Alpi dell'architettura lombarda si veda ora P. Toesca, *Storia dell'arte italiana* (in corso di pubblicazione), UTET, Torino, pag. 653 n 13.

Pag 115. — Il valsoan. *lumbard* „sole" trova un interessante riscontro nel valsoan. *marèt* „pianigiano" < maritimus (collo scambio del suff. in *-ittus*) che si collega al tardo uso romano di designare i „limites" non più dai punti cardinali, ma dalla direzione verso il mare o verso gli Appennini o verso la Gallia Cisalpina, v. Rudorf, *Rom. Feldm.* II p. 348. Si confronti per la continuità di un tale uso nell'alto medio evo italiano le espressioni „montana et maritima" che s'incontrano nei diplomi italiani del sec. X nell'elenco descrittivo dei beni patrimoniali (L. Schiaparelli, *I diplomi di Berengario I*, n. 40 a 903; C. Cipolla, *Codice diplom. del monastero di S. Colombano di Bobbio*, I, p. 324 a. 972).

Pag 115 n. 4 — L'oscuro milan. *sô breventán* „luna" si chiarirà col piemont *baraventán* „lunatico" < *beneventano*, agg. da *Benevento* nel cui territorio sorgeva „il noce di Benevento", la „sacrilega arbor" venerata dai Longobardi ed attorno al quale, abbattuto che fu dal beato Barbato, convenivano d'ogni più lontano paese le streghe e gli stregoni per le loro tresche nelle chiare notti lunari. V. J. Grimm, *Deutsche Mythologie*[4] pag. 541. 879, e cf. piveronese *bruwantan, -a* „sorta di grossa fava" < *beneventana*, Flechia, AGlital. XVIII, 283.

L'A. non fa cenno di forme quali *Lambardanus* (v. Bertoni, *L'elem. german.* p. 21; Trauzzi A., *Attraverso l'onomastica del Medio evo in Italia*, Rocca S. Casciano 1911, I, p. 23; > genov. *lambardan* „balordo"), *Lambardarii* (v. Curis G., *Usi civici, proprietà collettive e latifondi nell'Italia centrale e nell'Emilia* ecc. Napoli 1917, in 8° di pp. 1012, pag. 286 e Trauzzi o. l. c.) e trascura affatto la storia dei *lambardi* (di Arezzo, a. 1022, di Acquapendente, di Grosseto, v. Curis o. l. c.) altrimenti detti *Lambardarii* (di Freiano in quel d'Arezzo, v Curis o. l. c.) o *lombardi* (di Civitella, d'Agliano, di Buriano, di Montecchio ecc., v. Curis o. l. c.) „valvassini" „milites" così numerosi nelle carte dei secc. X—XIV (v. Curis o. c. p. 284 319. 324 ed anche Petrocchi *Novo dizion. univ d. lingua ital.* s. v. *lambardo*).

Questi *lambardi, lambardarii, lombardi,* che il Volpe crede antichi arimanni spodestati ed impoveriti dall'espansione militare ed economica dei comuni, da liberi e „domini" s'erano ridotti

Acad. Cluj Biblioteca ROMANIA

©BCU CLUJ

in taluni luoghi ad accomandarsi ad altri insieme col proprio allodio ed armati dal signore a costituirne come la guardia del corpo (v. Curis o. c p. 286), i primi nuclei di lanzichenecchi od alabardieri.

Altrove il consortile economico e d'armi che li teneva accampati sulle terre allodiali e d'uso comune (cfr. „fines, terrae, Langobardorum", „silvae herimannorum" contrapposte alle „terrae, montes Romanorum" v. Curis o. c. p. 198) si risolve in una tumultuosa banda di armati che sono il terrore ed il flagello delle popolazioni rurali dei monti. Tali a me paiono le bande dei *lombardi* o *ribaldi* contro i quali L. Ariosto, governatore della Garfagnana, il 14 aprile 1523 proponeva al parlamento in Camporgiano l'istituzione di un battaglione di 200 o 300 uomini per ogni vicaria (v. A. Cappelli, *Lettere di* L. Ariosto, *tratte dall' Archivio di Stato in Modena*, Milano, 1887, lett. XXXVII e LIII).

L'A. accenna incidentalmente alla „sorprendente scrittura" con *a* di *Lambardi* (e *Langobardi*) delle carte del basso medioevo e nega a ragione ch'essa possa corrispondere a quella delle più antiche carte (p. 5 n. 1). Ora, quantunque la forma *Lamb* < *Lomb-* (cfr. i *Lambardi*" „mastri lombardi" ricostruttori della volta della cattedrale di Urgel in Spagna a. 1175, v. Toesca o. l. c.) non sia estranea allo svolgimento fonetico dei dialetti dell'Italia superiore (v. REW. s. v. lumbricula, lumbricus ecc.), la sua diffusione a gran parte d'Italia, anche là dove avrebbe continuato la forma non sincopata (cfr. *Longobardi* nome di un comune in provincia di Cosenza e di un villaggio in provincia di Catanzaro) ed il fatto d'essere propria di particolari gruppi etnici si potrà giustificare supponendola introdotta dal m.a.ted. *lambart* o dall'ital.settentr. *lambardo* e *lombardo* coll' afflusso di nuovi elementi dalla Germania o dalla Lombardia, giunti a ravvivare la coscienza delle origini ed a rinvigorire il moto di questi antichi nuclei di Longobardi stanziati a presidio dei luoghi, come appare dal carattere militare degli stessi nomi di luogo che li ricordano: *Castra Langobardorum*, più luoghi, e *Guardia Lombarda*, *Torella de' Lombardi* nel territorio di Benevento (Vedi per questi ed altri nomi di luogo da *Langobardus-Lombardus:* Gribaudi P., *Sull' influenza germanica nella toponomastica italiana*, in „Bollett. d Società Geografica Italiana" 1902, fasc. VI e VII a pag. 19—35 dell' estr.).

A questi *lambardi, lombardi, lambardarii* „milites" si dovrà collegare la storia del nizzardo *lambarda* „hallebard" (Pellegrini) bologn. *lumbarda* „alabarda" (Coronedi-Berti) trent. *lombarda* „id." (Azzolini) romagn. *lumberda* „id." (Morri) dell' ital *labarda alabarda* (ignoro la provenienza della forma *alambarda* citata dallo Schuchardt, *Zum Nasaleinschub*, in ZRPh. 35, 74) < * *l/a-la(m)barda* e del nizzardo *lambardier* „hallebardier" (Pellegrini), ant. milan. *lombardée* „alabardiere, lanzichenecco" (Cherubini)

©BCU CLUJ

sicil. *laparderi, -uni* „Gauner, Erpresser, Betrüger" „baron coll'effe, raggiratore" (REW. 4040 *harbet* arab.) cfr. ital. *fante* o *fantino da picca, picche* „raggiratore", (Petrocchi). L'A. rimanda invece il milan. *lombardée,* attraverso un „complicato incrocio" di *lombarda* „bombarda" + *alabarda,* all' ital. *bombardiere* (franc. *bombardier,* (p. 119) e deriva l'ital. *alabarda* dal ted. *helmbarte* base già esclusa dal Meyer-Lübke che vi sostituisce dubbiosamente l'arabo *harbet* „Art Lanze" REW. 4040.

G. D. Serra.

Carlo Battisti, *Studi di storia linguistica e nazionale del Trentino*, con 5 cartine, Opera pubblicata con contributo della Facoltà di Lettere del R. Istituto di Studi superiori di Firenze, Firenze, Lemonnier, 1922 in 8° pp. 226.

Questo „primo volume" di studi che il più competente dialettologo delle parlate trentine dedica „all'illustrazione storica dei dialetti italiani del Trentino nel loro sviluppo complessivo esterno, cioè nella loro affermazione linguistica di fronte alla minaccia della germanizzazione" — ad un secondo riserba la storia dei dialetti italiani del Trentino nel loro sviluppo interno cioè nella loro genesi, che comprende il processo di infiltrazione della parlata urbana in quella delle valli Trentine e l'evoluzione dei singoli tipi dialettali fino alla fase che essi hanno ora raggiunta — corona oggi, dopo la vittoria delle armi, e stringe ad unità di raccolta e di sintesi i risultati più cospicui e certi di una letteratura vastissima, a volte eroica (di Cesare Battisti e di E. Tolomei ad es.), impegnata sui più delicati problemi della storia nazionale italiana.

Qui l'A. ci permetta alcune osservazioni alla prima parte del suo lavoro ed in ispecie a quegli elementi lessicali preromanzi nei dialetti trentini che ne costituiscono il II capitolo (pagg. 33—65).

Entro quei confini che l'A. assegna al gruppo dialettale trentino (p. 2—3), la distribuzione dei nomi di luogo in *-ano* studiati da K. v. Ettmayer (op. ivi cit. p. 20 n. 2) gli „rappresenta nel modo più cospicuo l'estensione della colonizzazione latina e l'influsso sulle zone barbariche" (p. 21). Alcuni però di questi nll., e particolarmente dei numerosi in *-zano(a), -zzano(a), -ssano(a),* invece che risalire al periodo romano, risaliranno ai periodo romanzo appena, improntati alla nota formazione in *-a, -ane* (*-ano)* su basi onomastiche germaniche in *-za, -zza* (cfr. Ámizzo, -a; Bónizzo, -a; Cúnizzo, -a; ecc., in Bianchi, AGlital. X, 359 sgg). Se si dovessero riconoscere per romani tutti quei nll in *-ano,* che ammettono, a norma della fonetica, un gentilizio latino o gallico per base, si arriverebbe in taluni luoghi a tal eccesso di saturazione economica delle terre, da doversi so-

©BCU CLUJ

vrapporre nello spazio più fondi supposti romani. E questa doverosa riserva non toglie valore alla romanità del territorio fondata su basi e testimonianze ben più salde che non siano quelle degli attuali studi toponomastici Tale ad es. la „tabula clesiana" o editto di Claudio (CIL. V, 5050), che conferma la cittadinanza romana delle numerose „gentes adiectae" „allo" splendidum" municipio Tridentino.

Pag. 37. — Il vocabolo *mužna mǫžna móžena* „mucchio di sassi", invece che da una base preromana-alpina *mǫsna *musna, che l'A. potrà ritrovare nel REW al n. 5800 *mŭzĭna „Steinhaufen", sarà da machĭna REW 5205 (> vegl. *mukna*, ital. *macina*[1] „Mühlstein" lucch. *maina* log. *magina* „Getreideschober" abruzz. *mačaraune* „Bruchstein") + mŏla REW 5641 (> franc. *meule* prov., catal. *mola* spagn. *muele* „Heuschober" morv. *möl* Haufe" bress., forez. *molar* „Erdhügel" franc. *mulon* prov. *moló* „Haufe" ecc., cfr. anche l'ital. *molcello molicello* „bica"). Le ragioni semantiche sono chiarite dal graduale sviluppo interno dei due vocaboli machina mola, che, da un primitivo significato di «mucchio, monticello" a forma di cono tronco propria dell'antica mola o macina romana, col sopprimersi di tale nozione, ritrovano nuova vitalità nell'accenno all'azione del „frangere, sminuzzare, tritare". Quest'azione va riferita all'accumulo di materiali detritici disposti a cono ai piedi del canale entro cui scorrono i materiali di franamento ed i prodotti della corrosione e dell'abrasione che si esercita in genere sulle roccie meno dure e dei colli, che per la loro forma scoscesa ed isolata, troncoconica hanno preso nome da mola. Si confrontino ora coll'espressione rumena: *zidul se macină* „le mur s'effrite" ed il piemont. *smuliné* „parlandosi di terra, cioè del continuo distaccarsi o smuoversi di essa in luogo pendio; smottare, franare, slamare, dilamare" (V. di Sant' Albino) i nll. canav.: *Moline* (le), *Coste Molinatte* di Vidracco, coi quali nomi si designano „coste dirupate soggette a franare". Per una più larga e scientifica descrizione del fenomeno si veda M. Gortani, *Falde di detrito e coni di deiezione nella valle del Tagliamento*, in *Memorie Geografiche*" del Dainelli: *Materiali per lo studio delle forme di accumulamento*, I. pagg. 100, con 34 figg.

Si noti ora il fatto che, nell'area di machĭna, mŏla rappresenta un imprestito tardivo e letterario (v. REW. mŏla [ital. log. engad. *mola*], nel dalmatico che ha: vegl. *maknúr* „macinare" Bartoli *Dalmat.* II 203, *mukna* „macina" ib. II 207, *maziń* „macigno" ib. II 204 e ragus. *machine magene masene* ib. II 271, mancano i riflessi di mola) e che nell' Italia superiore, all' in-

[1] Anche l'ital. *macigno* emil. *mazeña* „Bruchstein" REW 5207 *machineus ebbero come primo significato „pietra serena molto dura da ricavar macine". Vi corrisponde nel Trentino *molegna* „pietra arenaria dalla quale si ricavano pietre da affilare" (Cesare Battisti), voce rifatta da *mola* su un più antico *mazegna*.

©BCU CLUJ

contro delle due aree di voci d'uso comune e toponimiche di m o l a e di m a c h i n a, dell' occidentale piemont-lombarda coll'orientale lombardo-veneta (s'intenda „veneta" con riferimento a tutta la Venezia: Venezia propriamente detta, Tridentina e Giulia) c'incontriamo coi nll. *Mácina* (2 luoghi) *Masnè* (Convalle) plur. di *macinata* „macina" (*macinata* „mola molendinaria ut macina" in Statuti di Modena, v. Ducange s v.) nel Bresciano e col nl. *Masne* (Pizzo) „*macine*" = *možna* „mucchio di sassi" nel Comasco, che ci rappresenta la traccia più arretrata verso occidente del nostro vocabolo, nella fase antica anteriore all' influenzamento di m o l a, tal quale si conserva ancora nella parlata di Val Sugana (Trentino) *mazna* „gran quantità" v. Prati AGlital. XVIII 237 n. 2.

Fu il Salvioni a proporre m a c h i n a, ma la sua dichiarazione, appoggiata all'influsso che avrebbero esercitato su *mazna* i vocaboli *montone moles* o *motta*, non ebbe virtù di persuadere il Meyer-Lübke, che s'attenne collo Jud ad un'origine preromana da *mŭzina „Steinhaufen".

Riuscirà ora a convincere la riproposta di m a c h i n a associata nel proprio sviluppo storico con quello di m o l a?

Conviene qui aggiungere che la diversa distribuzione degli esiti romanzi di mŏla e del greco-latino m a c h ĭ n a, il primo nelle Gallie nella Dacia e nella penisola iberica, il secondo nell'Italia eccettuata la Gallia Cisalpina, ma compresavi tutta la Venezia, corrisponde ad un diverso grado di tecnica del molino, più progredita nell' areale di m a c h i n a coll' introduzione della m a c h i n a „mola aquaria", più arretrata quella ove rimase più a lungo in uso la macina a trazione animale, v. *Dictionn. des antiquités grecques et romaines* III 1468. 1961 e sgg.

Pag. 38. — All'areale di *móss* „luogo paludoso", che l' A. suppone da una base *mōsa, *mŭsa, si aggiunga l'area dei *Mosi* cremaschi „vasti paduli" e della voce medioevale *moso, mosa* „palude", „isoletta o dosso fangoso" d'uso nel Cremasco ed in tutta la Bassa Lombardia Centrale (v. Lorenzi A. in „Rivista Geogr. Ital." XXI (1914) pag. 342 nota 1; „Boll.d.civ.bibliot. di Bergamo" IV 1910 pag. 50). Quanto all' etimo occorre tener presente il fatto che il vocabolo era usato più frequentemente al plurale, anzi come designazione toponimica (v. opp. e ll. c.): i *Mosi* e questa constatazione d'ordine morfologico ci riconduce per dritta via all'etimo che non sarà *mōsa o *mŭsa ma l i m o s i „limosi" in quanto che la sillaba iniziale nel gruppo sintattico i l l i l i m o s i si è soppressa onde nacquero *l/i Mosi*, sulla qual voce si conformò poi il singolare ed anche un femminile, anch' essi da l i m o s u s, *-a*, REW 5054, ma d'uso più ristretto e meno frequente del primo.

Ibid. — Osserva l'A. che „manca nel REW la voce preromanza, che sembra specifica per le Alpi centrali e lasciò non

©BCU CLUJ

solo numerose tracce nella toponomastica delle Dolomiti e del Trentino occidentale, ma persiste nel significato di „rupe, cima scoscesa“ nel cadorino, agord. bellun. primier. tesin. valsug.: *pala*“ e rimanda alla trattazione dell'Ettmayer (op. e l. ivi. cit. n. 2) — Dagli studi che lo Jud ha dedicato a questa (BDR III 69) e ad altre voci delle Alpi, riportandola sotto una base *p a l(v)a, è noto come l'area di *pala* sia più estesa di quanto l'A. le prescrive.

Anche senza addentrarmi per ora nella discussione delle voci connesse e fatte derivare da *p a l(v)a (nel Canavese si ha: Lugnacco, Sale *palavrina* „dirupo franoso“ < p a l(a) + -b r a o -b u l a, cfr. ital.settentr. *Kanavra* > *c a n n a b u l a REW 1600 e *ventilabro* = piemont. *pala, ca-*, *galossa* per cui v. qui sotto) pigliando solo in esame questa voce, non pare dubbia la sua derivazione dal lat. p a l a, REW 6154, sia ch'essa qui valga „segno terminale“ (*Palae* „fines palis designati inter quos jurisdictio seu dominium continetur“ Du Cange s. v. ad a. 1346) o „cippus bannalis“ (nello stesso uso di *palo: Palum Bonitionis* Bibliot. Soc. Stor. Subalp. XLV n 21. a. 1065, solito ad essere elevato ben in vista su alture: Molarium (REW 5641) de confalono (del gonfalone) ib. XLIV pag. 293 a. 1236, di *stella*, *sterla* (< h a] s t e l l a) in numerosi nll., di *sparra* (got.) nei nll. piemontesi: *Sparone* = *Sparrono* (castrum de) nelle più antiche carte, Rocca*sparone*) sia ch'essa voce abbia quel particolare significato geografico cui si riferisce la definizione che ne diede il Prati per val.sugan. *pala* „rupe, rupe nuda che si erge sur una cima di monte e che forma la cima stessa“. Ora si noti che da quel tratto di nuda roccia, che si erge sulla cima di alcuni monti, leggermente incavato al fondo e come incastrato nella massa del monte, si svolge un canale o torrente piovano inciso più o meno profondamente, stretto e ripidissimo sempre dalla cima sin quasi alle falde, che raccoglie e trasporta i materiali di denudazione strappati alla cima per deporli in basso nel modo descritto a proposito del vocabolo *možna.*

Un tale fenomeno geografico è chiaramente espresso nelle designazioni toponimiche a me note del Canavese, ove s'incontrano i segg. nomi: *Calosse* (Arian [torrente piovano] dle) 1795 Cintano. *Calossa,* (alla) 1720 Bairo, *Calosse* (alle) 1743 Coller. Castelnuovo. *Calussa* 1770 Brozzo, *Calussas* (ad) 1499 *Calosse* (alle) 1687 *Calos* (al) 1687 *Calosso* 1780 Castellamonte < canav. *calusa*, *calusǫt* = piemont. *galossa* „pala, arnese di legno tutto d'un pezzo col manico, la cui parte allargata è concava a modo di cucchiaio. Questa pala... serve a prender acqua, neve, grano ecc... è alquanto più grande del ventilabro e talora serve allo stesso uso“, (V. di Sant'Albino), *kasiil* (riana [torrente piovano] dij) Pertusio, id. Valchiusella. < canav. *kasiil*, quasi „cazzuolo“ REW 2434 c a t t i a (c y a t h o s (greco) „Kelle“), *Cassetta* (Rivo)

©BCU CLUJ

Valprato, *Cassone* o Ravinelle[1] *Cassola*, frana, 1727 Issiglio, < piemont, *cassa, cassera* „rovina di sassi" v. REW c a t t i a, id. c. s. — I riflessi e i derivati di p a l a di c a t t i a come di v a n n u s „vassoia, vaglio", hanno nell'uso geografico popolare delle Alpi il valore di „bacino di recezione montano" raffigurato negli arnesi di uso più comune cioè agricolo, indice questo prezioso per giudicare a chi siano dovute le denominazioni orografiche, se ad una popolazione transumante di pastori o ad una popolazione sedentaria agricola, quindi indigena (si discorre del Trentino), quindi latina o latinizzata. Anche c i n g u l u m (v. pag. 39 n. 1), la cui area si estende ben più in largo ed in lungo per l'Italia che non „dal Ticino al Piave" (ib.) e che l'Ettmayer (o. l. ivi cit.) propende a ritenere, con c i r c i n u s ed altre voci, diffuso come elemento toponimico dai pastori, ha una sua storia „agricola" ben sicura, come presto avrò occasione di dimostrare.

Pag. 40. — I termini trent. centr. *boál* „canalone di monte" valsugan., fiamm., solandro, anaun. *bo(v)a*, che vanno senza interruzione dal soprasilvano al friulano nel senso di „via del legname" (v. Jud BDR III 69) e che qui il Battisti, come il Bertoni in Arch. Rom. I. 419, non ostante l'opinione contraria del Salvioni, ZRPh XXII, 478, manda col lombardo alpino *(v)oega, oga,* vanno tenuti decisamente distinti da questi ultimi. La prima serie, di *bo(v)a, boál* (cui si aggiungano i valmagg. *šboa* „frana" lad. sopras. *bova* „frana" engadin. *bova* „rovina, frana" trent. *boua, bova* „traccia della lavina" *bovál, boál* „burrone" vicent. *bova* „callone" friul. *bove* „callone" sopras. *zbadèć žbuada* „rovinamento", Bertoni Arch. Rom. 418—419) s'aggroviglia in un nesso semantico nel quale è difficile separare le voci che spettano a „canale artificiale di scorrimento del legname" dalle altre che indicano propriamente quel fenomeno geografico delle *boe* „frane, colate di fango" descritte da O. Marinelli, *Termini geografici dialettali raccolti in Cadore,* Rivista Geogr. Ital. VIII. pag. 16 dell'estr. Le voci a significato di „canale ecc." hanno un loro certo antenato in: „aqueductus qui *Bauga* Liuprandi dicebatur in eorum sit potestate ad irrigandos hortos ipsius monasterii" [di S. Pietro in Cielo d'oro in Pavia] MGH. Dipl. II, P. 2-a pag. 457 anno 989, „*Boa* Liuprandi aqueductus", ib. Dipl. I, pag. 627 anno 962, „aqueductus qui *Bauga* Liudprandi dicitur" ib. Dipl. III, pag. 289, a. 1012. Qui per *aqueductus* del re langobardo Liutprando si intenda un canale artificiale derivato dal fiume e spettante al demanio reale, per cui al re spettava il diritto di „aquam aperire et claudere" cioè il *clusiatico* (v. MGh. Dipl. II, I. 2-a pag. 728 anno 998 e L. Schiaparelli, *I diplomi di Berengario* 1° pag. 74) connesso al diritto di riscuotere le decime sui tronchi fluitati su questi

[1] Accanto a questo ed altre voci simili topon. canav. da r a p ī n a, REW. 7055, r a p e r e, REW. 7049 >franc. *ravine* sussistono altre da r u ī n a, REW. 7431: „jacet in summa *ruuina*" BSSS. IX², 17. 1171 Gauna, *arvina, ęruina, ęrvina* „frana".

©BCU CLUJ

fiumi e canali sino alla *clusa*: „Clusas de Abiatione [fiume] quae pertinent de marchia Foroiulii", v. L. Schiapparelli, op. cit. doc. n. 139 a. 923, „clusas et pontem iuris nostri clavenne" id. *I dipl. di Ludovico* III, doc. n. 1, a. 901. Queste *clusae*, il cui progressivo sviluppo a sistema è troppo noto dalla descrizione che ne diede lo Stoppani nel suo gioiello di popolarizzazione scientifica: *Il bel paese*, perchè qui se ne debba discorrere, hanno dato nomi a molti corsi d'acqua: *Chiusella*, *Chisone* (< Vallis Clusionis a. 1095 BSSS. XLV n. 46 = Clausone (ecclesia de) a. 1096, ibid. n. 35) in Piemonte e corrispondono alla *bauga boa* dei docc. citati ed ai termini in parola col significato di „canale artificiale per la fluitazione del legname". Si confronti il venez. *bova*„ Schleusenöffnung", che a ragione, come quasi sempre, l'illustre maestro dei romanisti, respinge dalla base b o v a „Schlange", e si veda Du Cange s. v. *Bova* 3: „Venetis. Euripus, canalis, aqueductus a fovea" e dagli Statuti di Padova: „Ut possint servare *Bovas* [chiudende] in molendinis" e da Ottavio Ferrario, in Orig. linguae italicae, Jus Vincentin. (Vicenza nel Veneto) lib. 4: Habere et tenere *Bovas* aptas et ordinatas levandi vel adjuvandi navigii [del „naviglio" da cui numerosi nomi di canali nell'Italia Superiore] causa". Questo significato preciso, quale si enuclea dai docc. citati, di „chiudenda (o „rastrello" come più sovente è detto nelle carte valdostane e piemontesi medievali) al punto di arrivo del legname fluitato" comporta un'evoluzione di *bauga* che ci spiega donde i vocaboli in parola siano stati attinti, voglio dire dalla regione e dalla pianura lombarda e veneta del Po, ricco un tempo di flottiglie mercantili che dalla Venezia, da Comacchio recavano il sale e altre derrate sin presso Pavia ove il Monastero di Bobbio ritraeva parte delle sue decime („et de comaclense nave venit sal modia VIII denarios IIII" Cod. Diplom. del Monastero di Bobbio I p. 208, da un' Adbreviatio dell'anno 862) sul porto padano. Il vocabolo longobardo *bauga* in un primo tempo ebbe ad indicare „la catena che congiungeva le due opposte sponde del fiume e comandava il passo alle navi nell'uno e nell'altro senso della loro navigazione" cfr. ant. ital. *buove* sf. pl. „catene per malfattori", *boga* „catene, carcere", *boga* „pesciolino che frequenta le spiagge del mare e specialmente l'imboccatura di fiumi", milan. *bogh* = ant. ital. *buove*, v. REW 1004 *bauga* (longob.) „Ring" > ital. *bova*, venez. veron. lomb. *boga*, parm. *böga*, ant. engadin. *bougua*, „Fessel", v. G. Giuglea, *Dacoromania* II, 362 e sgg. In questo significato, che risulta anche da quanto abbiam fatto precedere, il vocabolo longobardo *bauga* corrispondeva al „*catabulum* navium" che occorre nel diploma n. 63⁰ anno 905 dei diplomi di Berengario 1⁰, pubblicati da L. Schiaparelli nelle „Fonti" dell' Istituto Storico Italiano, col significato di „catena cui s'agganciano i barconi per passare dall'una all'altra sponda del fiume": „portum ubi fuit *catabulum* navium in flumine quod Rhenum (il Reno

©BCU CLUJ

dell'Emilia) dicitur. Ideo statuimus... ut nemo... nec ipsum flumen sub aliqua ocasione claudere presumat, sed liceat omnibus hominibus atque mercationibus cum suis navibus et supellectilibus quiete et tranquille venire omni tempore a flumine Pado usque ad memoratum flumen Rhenum, ubi mercatum noviter fieri debet in silva quae dicitur Piscariola proprietas eiusdem ecclesie". A questo *catabulum* navium (cfr. REW. 1756 *catabola* (greco) „das Niederwerfen", „Niederlegen"), che, nel significato poi di „teleferica", ha i suoi derivati toponimici sparsi dalle Alpi Occidentali sino in Sicilia, corrisponde negli antichi diplomi rilasciati dagli imperatori germanici ai Veneti ed alla chiesa patriarcale di Aquileia *capulum* (v. L. Schiap. op. cit. pag 22, 24) = c a p u l u m „Fangseil" REW. 1666 > le voci ital. *cappio*, fr. *chable* „Kabel" venez. *ka(v)o* > ital. *cavo* ecc. e le voci canav. *cabi čabi čambi* „sentiero del legname" da un più antico significato di „cavo, fune teleferica per il trasporto del legname dal monte a valle".

Alla storia sinora trascurata dai romanisti di questo vocabolo: *capulum silvarum* (Mon. Germ. hist. Dipl. II 355) e suoi derivati: *capulare capellare* „trasportare colla fune, col cavo teleferico" („Equilenses vero *capulare* debeant de ripa sancti Zenonis... omnem arborem quo eorum opus habuerit *capulandi* et vegere [= v e h e r e „trasportare", cfr. Equilenses... omnem arborem... et vegere cum carro aut ad collum, MGh., Dipl. II pag 355 r. 25] MGh Dipl. I pag. 482, „Caprisani vero in silva Foroiuliana ubi semper *capulaverunt capulare* debeant... similiter Gradenses secundum antiquam consuetudinem in silvis Foroiulii *capulum* faciant" ib. Dipl. I pag. 483 a. 967, „Dominicus de Forticiano dixit: Admonitus fui quando Martinus fecit manductare *clusiam* et si [= sic] dixit nobis, ut ipsas lignas quod *capelastis* super suprascripta petra ponite, olim sicut fecimus" ib. Dipl. I pag. 516 a. 969, „in silva Alferia *capellaticum*", presso Azzago Veronese, ib. pag. 526 a. 970) ed in particolar modo a *capula* (*capla clapa*) „l'una e l'altra delle due sponde nel tratto prossimo al punto di arrivo o di approdo" („prata et pascua atque *capula* iuxta fluvium qui... utrisque partibus rippe adiacentia et portum de Flaona" (Istria) MGh Dipl. III a 1012, *capula* (sing. femm.) v. L. Schiap o. c. pagg. 22 24) > „una delle due parti di una città sorta sul luogo di un porto fluviale, poi di una qualsiasi città" (l'antica Cuneo (Piemonte) era divisa in *due clapae* quella del fiume Stura e quella del Gesso suo confluente, la città di Bene (Piemonte) era ugualmente divisa in *due clapae:* quella di Sommariva e quella del Castello, così Tortona, ecc. v. C Nigra, *Saggio lessicale di basso latino curiale* ecc. Torino, 1920, p. 42) > „metà d'un oggetto", "chiappa„ ecc. (v. Nigra o. l. c. ove è a notare come il Nigra non abbia affatto inteso il senso del nostro "*capulas facere*„ = *capulare*, *capellare*,

©BCU CLUJ

ch' egli riporta dai docc. pubblicati da And. Gloria nel suo *Codice diplom. padovano dal sec. VI a tutto l' XI*, Venezia 1877, ed interpreta per „tagliar rami degli alberi, far schegge") è legata la storia di alcuni vocaboli raccolti nel REW. sotto *klappōn* „schallen", „schallend schlagen", ma di questi e di altri, che coinvolgono lo stesso problema fonetico di *clappa* < *clapa*, *capla capula*, si discuterà a miglior occasione.

Esaurita così in modo sommario, ma decisivo la storia di *bo(v)a* „canale artificiale per la fluitazione del legname" denominato dalla „chiudenda" che ne arrestava il corso, esaminiamo quella di *boa* „frana, colata di fango". Non si può escludere che si tratti del vocabolo precedente passato a quest'ultimo significato, ma neppure che vi abbia avuta la sua parte d'influenza b o v a „serpens aquatilis", „tumor" (v. Ernout. *Les éléments dialect*, p. 123 e REW. 1243 b o v a „Schlange"), per alcuni anzi si tratterà di una origine affatto distinta e diretta da b o v a. Le ragioni semantiche, per cui si accompagna l'immagine del b o v a alle „colate di fango" descritte dal Marinelli, sono chiarite dai segg. vocaboli: bellun. (Vittorio Veneto e Valdobbiadene) *bissabòa* „tromba aerea", istr. *bissabova*, friul. *bissebove* „id.", bellun. (Vitt. e Valdobb.) *sbòa* „vento forte, che però non raggiunge la violenza della tromba aerea" (G. B. De Gasperi), cador. *arcoboan* „arcobaleno" (O Marinelli, e v. Bertoni, *Italia dialettale* p. 22, 23), Nava (Como) *bòa* [non milan. come scrive il Meyer-Lübke] „Nebelstreifen" REW. ib., sicil. *cuda di dragu* o *dragunara* „cicloni o turbini che si appalesano da lontano sotto l'aspetto di nubi allungate e ristrette in basso" (O. Marinelli), c u l o b r u c u l o b r a „Schlange" REW. 2060, nei nomi di torrentelli, fossati scavati in terreni calcarei ed argillosi e soggetti al fenomeno della b o a dopo pioggie abbondanti e temporali. Questi fossati sono perciò anche denominati nel Canavese da *rabbia* (*Rabbioso,-a*), *merda*, a causa del colore delle argille che trasportano, (*Merdanzone*), *fuęra* „dissenteria", *foga* e simili.

La seconda serie, quelli del lombardo alpino (*v*)*oega*, *oga*, lomb. *óva óga* (Cherubini), comasco *vóga* (e *vogà* verbo) lugan. *ov* e *og*, valbregaglia *vöga* (e *vuger* „far sdrucciolare il legname dal monte al piano", v. Guarnerio, Rendic.Istit.Lombardo XLI 406, ove s'attiene all'opinione del Salvioni di un etimo da a q u a) tutti col senso di „vom Wasser ausgewaschener Steig" (REW 570 a q u a), „via diritta e repente sul dosso dei monti, sentiero scavato dall'acqua sulla montagna, via incanalata naturale e artificiale per cui si fa scivolare la legna dal monte al piano" v. Bertoni, Archiv. Rom. I 419, invece che da a q u a, deriveranno da a g ò g a = a g o g e -e s, greco ἀγώγη Plin. hist. nat. 33,76: „fossae per quas profluat e piscinis aqua cavantur (a g o g a s vocant); hae sternuntur gradatim ulice" Thll. s. v. a g o g e -es. Questa base, (che il Battisti riporta sotto la forma a g a u g a (?) p. 59 n.) avrà

©BCU CLUJ

sentito nella persistenza in alcune voci derivate, e specie di *vuger vogá*, verbi (cfr. l'ital. *vogare*), l'influsso di quell' ant.veneto *vegere cum carro* (= v e h e r e) riportato nei docc. più sopra citati con *capellare*.

Pag. 42. — Il trent. centr. *čórčola* „cono dell' abete", che si riallaccia attraverso forme identiche al bormino *čurčel* „ramo secco e minuto delle conifere" e che ricorre anche nell' omonimo tirolese e tedesco atesino *tschurtschen*, invece che preromana, sarà un' espressione importata dall' Engadina o da zone attigue, ove, per il noto addolcimento palatino del c o-, rifletterebbe un lat. volg. c o r t (ĭ) c u l a (v. REW 2265 a) < c o r t e x.

Pag. 54. — „A ben poco si riduce l'influenza del gallico sulla nomenclatura delle piante alpine Siamo nel territorio di l a r i x e manca dunque *b r e n u a" (REW. 1286 *b r e n u a „Lärche" Woher?).

Gallica non viene dichiarata dal Meyer-Lübke che all'Indice (p. 1061) questa base stellata, che solo spiegherebbe le voci *brę̈ṅva*, *brę̈i̯ṅva*, *brę̈ṅva* di Val Soana, *brenva*, *-etta* di Valle d'Aosta (Cerlogne), canav. *brę̈ṅgul*, *brę̈ṅgola*, ma non spiega invece le voci *brę̈ṅği* (la) di Ribordone, Noasca, *brę̈ṅğe* (la) di Ceresole Reale, che s'incontrano nel tratto superiore della Valle dell'Orco, *brinzĭĭ* s. f. pl. *brinze* „mélèze" di Sainte-Foy, estremo punto orientale della Tarantasia sul confine colla Valle d'Aosta (Constantin-Desormaux), val-magg. e ossol. *brenžol* „ginepro" < **brenži* „conifera, larice"(?), tutte voci di un territorio di *-ga* > *-ğe ği ži*, ove però *-ğe ği ži* è anteriore a *-gua* > *-ga*. Queste designazioni del „larix decidua". perchè accompagnate da una serie vastissima di nll. derivati da l a r i x (> **la(r)že lár(ę)s* [1]), che ci rappresenta con i nll.

[1] Manca per „larice", nel Canavese, il tipo morfologico in *-eto* delle associazioni vegetali compatte (che s'incontra invece per „*brenva*"), numerosi invece sono i tipi morfologici propri di formazioni vegetali minori (*Lazer*(al) a. 1586 Sparone = *Lasir* 1827 Ribordone, *Laser*(al) 1684 *Lazier*(al) 1729 *Laisir* id. Ronco, *Lassier*(lo) 1682 Ingria, *Laser* 1681 Locana, *Lezir Lazer Leyser* 1793 Noasca, *Lasero*(al) 1683 *Lazer* (alle *lasette* del) 1786 Valchiusella, *Lazzere*(le) 1827 Ribordone, *Lazaron* 1683 Ingria, < -a r i u, a + o n e; — *Azaria*, *Assaria* (regione dell') 1683 Ronco < -a r i a; — *Lasum* (Commune del) 1655 pron.: *Lažüm*, Locana < -u m e n; — *Leziaur* (al) 1586, Sparone, *Aziaur* (all') sec. XVIII Frassineto < -o r i u; — *Lasino* (Rivo, Lago del Broglio di) 1646 1684 Ronco, = *id.* (Commugnia di) 1729 Vico < l a r i c ī n u s (agg.); — in maggior numero sono le formazioni da diminutivi, che indicheranno un rimboscamento a piantonaia, cfr. *Darbelley* < *darbèl* „piantone di larice", *(Lasinei* 1586 Sparone = *Lasinè* 1827 Ribordone, *Lasinei* Valprato, *Lass- Lasinetto* (Rio) 1684 1646 Ronco, *Lasinei* 1802 Carema. *Lažinęi* — *Lažini*, alpe sul territorio di Campo-Rueglio, *Ardinè*, località di monte, Corio < -i n a (sostant. dimin.) + e t u) ed i diminutivi isolati, che, a seconda del suffisso, possono indicare un rigoglioso individuo superstite al diboscamento della zona più favorevole al bosco di larici* (*Lasasso* 1646 Ronco < -a c e u) od un esile, stentato esemplare che oltrepassi sopra o sotto detta zona (*Laziglie* 1827 Ribordone, *Lasiglie* (regione delle) 1681 Locana < -i c' l a — *Arzola*, *Azola* (Alpe) 1827 Ribordone, *Lazolo* (al) 1779 Forno Rivara < -o l u,- a; — *Lazotta* 1683 Cam-

©BCU CLUJ

derivati da p i n u s] t a e d a, p i c e a, t i b u l u s lo strato antico della nomenclatura latina alpina delle conifere, sono posteriori a l a r i x come anche a [l a r i x] *m ĕ l ĭ c ĭ n u s (cf. m ĕ l ĭ t ĭ n u s) „larice del miele (=resina)" (cfr. Ingria *brẹnva dẹl lart „brenva* resinosa" ove *lart* „resina" = fr. huile ou *larme* du sapin < l a c r i m a v. REW. 4824 + *lart* „lardo") > piem. *malẹžo* (cfr. fr. *mélèze*, ant. delfin. *meleze*, alpino franc. *melze* < *m ĕ l ĭ c e (m) v. *Dict. génér.* e Gierach, E. *Synkope* u. *Lautabstufung* ZRPh. Beiheft. 24. pag. 158 n. 3) cui si connettono tutte le designazioni toponomastiche per „larice" e collettivi nei vecchi catasti della valle collaterale della Stura di Ala (Lanzo), il canav. *Malésina* (Torrente) pron *malẹžna*, in relazione coll'industria antica dell'estrazione della pegola.

Un indizio della più tarda età, ci vien dato dal fatto che, nel vasto areale alpino di l a r i x (REW 4916), una nuova designazione del larice dal piano sottostante si spinge avanti il X secolo, prima dell' equazione *-ga*: francoprov. *ğe*, nella Valle principale dell'Orco sotto la forma **brẹnga*[1], che nel tratto francoprovenzale si svolse in *brẹnğe, -i* (> nll. *Brangi* (alla) catasto a. 1702 Borgiallo, *Brancie* [= *ge*] (Montagna) 1827 Ribordone; *Brengi* (la) 1669. 1681 Locana, *id.* Noasca, *Brengiette* 1586 Sparone = *Brangiette* 1827 Ribordone, *Brengiatti* (alli) 1708 Ceresole, *Brengiai* sec. XVIII Sparone e *Brangei* (alli) 1708 Ceresole, con *-ei -ai* < - e t o). In un secondo tempo essa si propaga sotto la forma derivativa *brẹngol* (> nll. *Brengoli* (alli) 1754 Alpette, *Brengol* (al) 1558 Pont, *Brengul* (li) 1655 Locana, *Brengoli* 1684 Ronco, *Brengolo* sec. XVIII Sparone, *Brengoli* (li) 1827 Ribordone, *Brengo* 1717 Gauna) e *brẹngola* (> nll. *Brengola* (alla) 1754. 1786 Valchiusella, *Brengolam* (ad) 1558 Pont) sincopata in **brenl-* < *bren[g(u)]l-* (> *Brenler* (nl.) 1646 Ronco) o

piglia 1729 Ronco, 1827 Ribordone < -o t t a, — *Lazzetta* (alla) 1827 Ribordone, *Lasetta* (Rivo) 1646 Ronco, *laxeta* (la) *lassetas* (ad) 1546 *Lasette* (alle) 1586 Sparone, *Lazetta* (alla) 1683 *Lassetta* 1609 Ingria, *Laseta* (a la) 1558 Pont = *Lasette* (alle) 1754 Alpette, *Lazette* 1670 *Lasetta* (la) 1655 Locana, *Lazetta* (alla) Borgiallo < -i t t a). Sono numerosi in quest'ultima particolare designazione i nll. derivati dal nome stesso del larice, a forma non alterata (*Las* (la)).

Dall'elenco qui riportato sono state escluse, per quanto è possibile nel delicatissimo argomento della toponomastica, quelle voci che possono rappresentare una fortuita concorrenza di più basi fonetiche.

Per la Valle di Aosta dallo stesso catasto comunale di Courmayeur a. 1634, ove, vol. III foglio 116, occorre il nl. *Brenuaz* (au lieu dit la — pres la Roese) oggi *Brenva* (Ghiacciaio della), si ha: *Larzey* soit *Lazey* (Village du) vol. III, folio 151, *Larseys* (les maison des) vol. I II, *Larzy* (lo praz de la) III, 50, 55 pron. *Lazẹi, Larzettaz* (au lieu dit) ib. 133, *Larsoles* (la parcelle appelé) vol. II, 82.

[1] Non mi è possibile accertare se il nl. *Brenga* (Alpe della) di Carema, sulla linea di confine della parlata francoprovenzale colla, canavesana, spetti a **brenga* od a *brengoa*, v. infra: *Brengueto* (alpis de) e cfr. canav. *lẹnga* < l i n g u a.

©BCU CLUJ

turbata da processi assimilativi (Traversella *brę̀nguna*,[1] nll. *Brengori* (li) 1655 Locana, *Branganella* sec. XVIII Frassinetto < *brengol-ella*, *Branganè* (bosco) 1655 Locana < *brengol-eto*) o dissimilativi, per cui cada la consonante intervocalica: *brę̀ngo(l)a*[2] (*Brengueto* (alpis de) BSSS. V doc. n. 161 a. 1238, sui monti di Andrate) > **brę̀nua brę̀ńva* (> nll. *Brenva* (la), *Brenves* (le) 1602 Ingria, *Brenvetta* 1609 Ingria, *id.* 1646 Ronco; *Brenvey* 1602 Ingria, *id.* Ronco, Valprato, Campiglia, v. nota[1]) sull' equazione l i n g u a: Valle Soana e Valle d'Aosta *lę́ńva*.

Un altro indizio sull'età di **brenga*, *brę̀ngola* ci viene dal suffisso *-ę̀nga* che, nel territorio canavesano, ove si conserva ben distinta nella pronunzia la *c* sorda di *-ę̀nca* < -ĭ n c a (gall.): *lavenca*, *-či*, *-če* (v. REW 4807) *Savenca* (Torrente) *Galenca* (Torrente) ecc., non può derivare che dal germanico -ĭ n g a di m e i s i n g a REW 5467 l a u s i n g a ib. 4945 ecc. o da *-én(e)ga* < -e n(n)ĭ c a, -ĭ n(n)ĭ c a. Non è improbabile, per le ragioni cronologiche della sua propagazione, che lo stesso vocabolo sia d'origine germanica (gotica ?) al confronto di altre designazioni del larice da vocaboli germanici (gotici) nelle valli piemontesi: Chiomonte *blötún* „larice" cfr. V. Soana *biotin* „la spoglia delle foglie del larice" < b l a u t s (got.) „biotto" REW 1161 e per le ragioni semantiche cfr. l a r i x d e c i d u a „larice a foglie caduche". Gallico invece, od almeno d'uso nella Gallia subalpina, vien dichiarato l a r i x da Dioscoride I 92, v. Walde, *Lat. etym. Wb.* s. v. Concludendo *brenga-bréngola* si sovrappone a l a r i x avanti il IX—X sec. nel settore alpino e prealpino italiano delle Alpi Graie Pennine Lepontine con tendenza manifesta a risalire le valli dalla zona prealpina e dal piano adiacente; ne deriva che *b r e n u a del REW, = *brenva*, un'umile fase fonetica locale di *brengola* > *brenga*, va stersa dal cielo delle stelle fisse del REW, qualunque sia la base che le si vorrà sostituire.

Pag. 57. — L' A. s'attiene alla dichiarazione del REW 5739 *m ŭ l t o (gall.) „montone castrato" ed attribuisce l'evoluzione semantica del trent. centrale da „montone" ad „ariete" alla concorrenza dell'anaun. *kjaštron* trent. centr. *kaštrón*; ma, come osserva C. Nigra, *Saggio lessicale di basso latino curiale* ecc., Torino 1920 pp. 95—97 a proposito dell'ital. *montone* „ariete"

[1] Cfr. Traversella *rúnduna* = piem. *rúndula* „rondine".

[2] Cfr. per altri esempi canavesani di caduta della —l— o di — r— per dissimilazione: *marjovéra* „ragazza da marito" < **mariolera* cfr. ib. *mariöl* „giovanotto", ed in nll.: *Servarole* (Costa delle) = *Servaule* (le) 1779 Forno-Rivara, *Markirola* 1770 pron. *Markiola* Brozzo, *Cornariolio* (ecclesia de) a 1438 = *Cornarolium* 1550 *Cornaiolo* 1771 Caravino, ed infine: *Cordola* (in Florano et) BSSS. V. n. 191 a. 1247 = *Cordule* mons, ib. 392 1272 = in foresterio *Cordulle* in territorio *Cordule*, ib. VI 355. 1272 = Wilielmus gastaldus de *Cordua*, in monte *cordue* ib. V. 76. 1214 = in territorio *cordoe* in *cordoa* ib. 225—226. 1253 = in monte *Cordue* uidelicet montem florentinum VI 324, 1263.

©BCU CLUJ

dell'a.franc. *mouton multon* „bélier non châtré" (v. E. Rolland, *Faune popul.* V. 117) dell'a. piemont. *moltonus mult-, mot-, munto monto montonus* „maschio della pecora non castrato", il significato di „castrone" è secondario al primitivo di „ariete". Perciò „la base *mutila e per metatesi *multa proposta dal Diez costituisce un'etimologia di controsenso". Il significato primitivo di „maschio riproduttore" ristrettosi in seguito a designare l'ariete, come feta si restrinse, all'incirca nello stesso territorio, a designare la pecora, mi trae a dubitare dell' etimologia proposta dal Gröber ALLG IV 127 di una base gallica deducibile dall' a. irl. *mult*, cimro-brett *mollt* „vervex", che nulla esclude rappresentino invece un imprestito antico dal volgar latino *mŏl(ĭ)to = mŏlītor, in senso osceno, Ausonio, Epigr. 90, 3: molitor mulieris da mŏlĕre „macinare", in senso osceno „coire" Petronio 23, 51; Ausonio, Epigr. 71, 7; 123, 2, attraverso una forma *mŏl(ĭ)ta di part. pass. usato come nome al pari di vendita perdita e tali. A *mŏl(ĭ)ta poi ed al suo derivato *mŏl(ĭ)tare, anzi alle varianti *monta *montare (cfr. muntu < multum CIL IV 1593) si possono ricongiungere coll' ital. *monta* „l'atto del congiungersi degli animali", „allestire apprestare, approntare", i piemont. *munta* „monta" e *munté*, in quella particolare accezione di „congiungersi degli animali", „allestire caricare" „dare la carica" ove „caricare" ha i suoi paralleli semantici nel rumeno *însărcinà, încărcà* „ingravidare" < sarcina, carricare, come l'ital. *allestire* e *lesto* chiarisce le proprie origini ed il suo sviluppo semantico se fatto risalire, invece che al m. a. ted. *hlesten* (base respinta dal Meyer-Lübke REW 4152) al greco ἀλεατής = mŏlītor Gloss. Lab. (v. Georges ad. v.) > *a]léstus (cfr. βωλίτης > bolétus, πειρατής > piráta v. Grandgent, Introd. allo studio del lat volgare, trad. dall'inglese, Milano, Hoepli, 1914, § 38. 144, 183) che, riaccostandosi necessariamente a machina, nel territorio ove mola fu sostituita dal vocabolo e dall'ordigno: machina „mola aquaria, hydromula" greco, ed alla notizia dei progressi della tecnica meccanica greca, ne svolse, invece che il senso di mugnaio serbatosi in molinarius, quello di „orditore di congegni" ed. ingegnoso" e quindi „agile e destro nei movimenti".

Pag. 59 n. 1. — Quanto alle voci anaun. *leč*, ant. solandro *allecium*, renden. *loeχ*, (*leć*, Schneller o. l. ib. cit.) fatte derivare da *ēliceum, base che il Meyer-Lübke postula dubbiosamente (*eliciu?) in REW 2847 elix, si noti ch'esse si trovano all'incontro del valtellin. *éles* < elix Salvioni P[1] e dell'ant. friul. *lisso* „canale di travi per far scivolare le piante" AGIItal. IV 337 < licium REW 5020 > sopraselv. *liĉs* friul. *lis* ecc. „Zaun". Par quindi legittimo, più della ricerca di basi isolanti, dedurre l'origine d'una forma ibrida dall' influenza che in una zona intermedia abbiano esercitato voci legate fra loro da affinità fonetiche e semantiche. Si confronti ancora Chiomonte (Piemonte) *kuδis*

©BCU CLUJ

„sentiero del legname“ < colliciae colliquiae (manca al REW) > franc. *coulisse* „scanalatura, quinta“.

Di altre voci proprie di regioni montuose e indicanti „sentieri montuosi, tratti montuosi lisci e ripidi“ connessi colla storia di ratis, cratis, tragula ed altri mi occuperò prossimamente.

Pag. 102 — Ad un insediamento di *teutoni, teutonici* nella Val Lagarina attestata dal doc. ivi cit. dell'a. 1124 „in presentia bonorum hominum *Theutonicorum* et Latinorum „si riferiscono i due nll. della stessa valle: *Tione* < *Thé[(u)d]one* < Theuda (nome person. german. v. Schönfeld, *Wörterb. d. altgerm. Personen u. Völkern,* pag. 227); cfr. per l'antica riduzione del dittongo *eu* in *e* — trascritto con *i* nella carte medievali — anteriore di molto alla chiusa del periodo della caduta del *-D-*, i numerosi nomi person. e di luogo: *Tido Thido, -onis* < Theudo, -onis nelle antiche carte italiane ed il nl. francese *Thionville* (depart. Mosselle) < *Theodonis villa* in Sickel, *Acta regum et imper.* II) e *Ciónesi,* campagna presso la chiesa parrocchiale di Pomarolo (Villa Lagarina) < *Thé[(u)d]on -ezi* < -ĭci Quest'ultimo nl. è stato riportato da A. Prati in AGlital. XVIII 208, ove solo contesta l'etimo proposto dal Ricamboni da colōnĭci causa la difficoltà di colo- in *clo* e della ō cui non corrisponderebbe la *ǫ* di *Ciónesi.* Per il riflesso *-ezi* < -ĭci cfr. gli antichi plurali milanesi *heredesi abiadesi* REW. 4115 e per l'esito tardivo di *tio-* in *cio-* cfr. il nl.veneto *Ciúpese* < Aethiopicae (S. Mariae), Olivieri *Saggio di una illustr. gener. d. regione veneta* p. 113, i nomi personali *Tiepolo* e *Chiepolo* < *Teupolo* (germ.) in AGlital X 390, i npp. *Chiaffredo* e nll. *San Chiaffredo* in Piemonte < *Theofredo* ed ancora l'ital. *ciano* = ant. ital. *ziano* = *sian* dell' *Entrée d'Espagne* (ed. Thomas) v. 1515 = ital. meridion. *zian* (v. Bertoni ZRPh. XXIX 343 e Arch. Roman. III 318) = piemont. (Murazzo) *cian, ciana* „maschio, femmina, parlandosi di animali“ < *tianus, -a* „zio, -a“ del Regesto di Farfa, docc, nn. 214. 285 a. 843, forme della declinazione romanza di thius, thia (grec.) „zio, zia“. Si è accennato a questi due nll. per rilevare il carattere storico di tali isole etniche conglobate in una massa di popolazione latina al cui istinto di differenziazione è appunto dovuta la designazione etnica dei due nll. E questo necessario contrasto di isole etniche allogene e di massa di popolazione indigena perchè sorgano tali nll, ha il suo interesse storico di precisa documentazione statistica.

Pag. 212. — Il trent. *fraiár* „crapulare“ non è un tedeschismo da *feiern* o *freihalten,* ma un venetismo dal ven. *fraia* „brigata godereccia“, v. A. Prati, AGlital. XVIII, 413, < *fratalia* < ant. tret. *fradaya* „confraternità“.

Qui per debito di brevità voglio far punto, lieto di aver gettato un allarme contro questa invasione barbarica di cim-

©BCU CLUJ

merie basi preromanze, prelatine, illegittime anche se coronate di stelle, e tanto più deplorevole quando essa penetra e si consolida per opera di italiani, nel caso nostro d'un italiano, cui gli studi e la Patria riconoscono meriti singolari, ed in una sua opera destinata a scernere la farina dalla crusca, a vagliare il certo dal favoloso.

G. D. Serra.

C. C. Diculescu, *Die Gepiden.* Forschung zur Geschichte Daziens im frühen Mittelalter und zur Vorgeschichte des rumänischen Volkes. I Band, Leipzig, 1922.

E o lucrare făcută cu foarte multă străduinţă, cu mare pasiune pentru problemele atacate şi, fără îndoială, autorul stăpâneşte şi mijloacele ştiinţifice, necesare specialistului. Intrebuinţează material istoric, epigrafic, numismatic şi, unde îi lipsesc acestea, caută să întregească lacunele cu ajutorul arheologiei, după metoda lui Kosinna, şi cu al lingvisticei cât a putut să-l servească pregătirea sa în această direcţie, de obiceiu streină istoricilor.

D. consideră stăruirea Gepizilor în Dacia, timp de 6 secole, de la apariţia lor la noi, pe la jumătatea veacului 3, până la distrugerea imperiului gepid în 567—571, după care caută a dovedi că au mai persistat până în sec. 9.

Kosinna apreciază elogios lucrarea lui D. (cf. p. IX) chiar în ce priveşte materialul lingvistic german.

De partea lingvistică dl Meyer-Lübke se exprimă favorabil, fără însă să discute mai de aproape problema (cf. p. VII—VIII).

Rămâne deci ca să se ocupe filologii noştri de laturea aceasta lingvistică în care D. cercetează elemente româneşti, pe cari le consideră de origine gepidă.

De partea istorică specialiştii noştri n'au vorbit încă, iar noi aşteptăm cuvântul lor. Totuşi nu se pot trece cu vederea unele fapte, a căror explicare logică nu poate scăpă nici celor ce nu se ocupă direct de istorie. Astfel, de pildă, din ştirea dată de „Chronicon paschale" că Filip cel tânăr s'a întors la Roma — şi se găseă aici la 249 — rănit în lupta cu Gepizii, conchide că acest popor ajunsese în această vreme în Dacia de nord. Pe lângă alte motive, constatarea făcută pe alte căi, mai ales arheologice, că în această vreme s'a întâmplat o emigrare sensibilă de populaţie din fosta patrie a Gepizilor, întăreşte calculul amintit (cf. p. 26 sqq.).

Cum scopul nostru este de a ne ocupă, în această revistă, numai de partea lingvistică a cărţii lui D., nu vom insistă mai mult asupra celei istorice, deşi e cea mai întinsă şi ţine de specialitatea autorului.

*

©BCU CLUJ

In ce priveşte ideea că elementele germane din limba română sânt numai gepide, căci despre alte popoare germane D. crede că au trecut pe la noi ca nişte umbre numai (cf. p. VI), am spus altă dată că nu poate fi susţinută principial[1]. Căci dacă se admite de-ocamdată derivarea din germană a unor cuvinte româneşti, de pe acum cu greu se poate preciză din care dialect v. german au venit la noi. Nici pentru limbile romanice apusene nu s'a ajuns la un criteriu sigur în această privinţă[2], fiindcă lipsesc multe fapte lingvistice necesare unor concluzii mai sigure.

Urme gepide vede D. în toponimia vechii Dacii, ca şi în cea de azi a ţării noastre, în unele nume rom. de persoane şi într'un număr destul de mare de cuvinte dacoromâne. De la început trebue să mărturisim că cu greu se poate admite că numele de râuri din Dacia, atestate în epoca romană, şi aşa de asemănătoare cu cele existente astăzi, ar puteà fi de origine gepidă, ci cel mult să fi trecut, cu transformările fonetice respective, şi în limba Gepizilor. De la aceştia apoi se puteau transmite popoarelor de mai târziu, dacă admitem, bine înţeles, că Gepizii au lăsat urme în limba română.

Intre râurile de origine veche germană (p. 79 sqq.) se socotesc următoarele:

Gilort < germ. *gil-lort* (*gil* „Kluft, Felsspalt", *lort* „Dreck, Schmutz, Morast") de la ideea de „băltoacă", „mlaştină de munte". Ca exemplu analog se dă *Gilibechi* (Gilbach). Apropierea e ingenioasă, dar pentru a ne convinge deplin trebuesc văzute formele vechi al numelui *Gilort*, cari pot fi atestate undeva prin documentele noastre. Fără urmărirea numelor topice în documente, bazaţi numai pe forma fonetică actuală, ne putem aşteptà oricând la rătăciri.

Lotru, *Lotrişorul*, afluenţii Oltului, apoi *Lotriţa* (două pâraie) nu le pune în legătură cu numele vechiu Arutela, atestat pentru Lotru, ci cu got. *hlutrs* „lauter". Dar nici vgs *Hlutra* nici celelalte forme cu acelaşi *ū*, sau chiar *ŭ* din vgs. *hluttar* nu pot explicà pe *o* rom., admiţând că *h(l)*- a dispărut în limba rom. şi n'a trecut la *c(l)*-. *U* scurt ca şi cel lung din elem. lat. se păstrează la noi.

Iar, dacă-i vorba de explicări ipotetice şi conjecturi, mai uşor şi mai logic se poate explicà Lotru în legătură cu forma atestată Arutela, de care nu văd motivul care să ne îndepărteze. Afluenţii mici poartă de obiceiu numele marilor râuri în cari se varsă (comp. Olteţul, Jieţul).

Arutela poate fi considerat cu un diminutiv al lui *Aluta*, cu disimilarea lui *l* (din **Alutela*, pentru care comp. lat. *ululare* > *urulare* etc.). Acesta a putut sunà în limba Romanilor **Aru-*

[1] V. articolul mieu „*Cuvinte şi Lucruri*" (*DR* II).
[2] Cf. o. c.

©BCU CLUJ

tulus, ca masculin, cum este şi *Oltul* astăzi, faţă de vechiul *Aluta*. *U* din *Aluta şi Arutela*, luându-ne după *Motru: Amutria*, a putut fi un *o* închis, redat cu *u* (scurt) în formele atestate. Dacă *Motru* este A]*Motr-*, atunci *Lotru* se poate explică din A]*Lotulu* > **Lóturu*, care după analogia mai târzie cu *Motru* şi mai ales prin putinţa de sincopă a lui *u* în celelalte diminutive *Lotriţa*, *Lotrişor* (< *Lot(u)rişór), ajunge la forma de azi *Lotru*.

In acest caz, bine înţeles, ca şi pentru *Aluta*, trebue să admitem un *Alota*, care în rom. ar fi dat **Loată* sau A]*Roată* care n'ar fi putut trăi alături de omonimul *roată*. Sau chiar fără acest motiv, *Olt* se poate explică prin filieră slavă din *Alóta*, dar cu schimbarea de accent *Álota* şi cu trecerea firească a lui *A-* iniţial > slav. *O-* (cf. slav. *oltar* < *altarium* etc.). Etnografic, păstrarea prin Slavi a râului mai mare şi conservarea numelor râurilor şi pâraelor de munte la Români, este explicabilă. Se vede şi din alte împrejurări că Slavii, popor de şes, au fost atraşi de văile râurilor (comp. numirile slave: *Ialomiţa*, *Prahova*, *Dâmboviţa*), cari ieşeau la câmpie.

Astfel pentru *Olt* nu e nevoie, cred, să căutăm apropiere de forme germane vechi. cum este *Lot-olt* (p. 81), cu metateza licvidei obicinuită în limbile germane nordice. Ca sens îl pune în legătură cu vgs. *olt-ar* „Schmutz", care ar fi, la origine, acelaşi cuvânt.

In capit. IV (p. 85) „Das germanische Zeitalter in Dazien im Spiegel der Ortsnamen" dă ca germane următoarele: Δρέγκων (în Priscus) şi Δρήκων, *Dricca* (în Iordanes-Cassiodor), un râu în vestul Daciei, e pus în familia germ. gepid. *drenkô* (? got. *dragkjan* „tränken" etc.), admiţind ceea ce nu e sigur, un *-γκ-* iar nu dublu *cc*, cum se vede în celelalte variante. Sensul ar fi de „adăpătoare", scăldătoare" (p. 85-88).

Milia, *Miliare* identificat de D. cu Crişul Alb (p. 84), poate fi pus în legătură şi cu lat. *milium* (meiu), nu numai cu germ. ***mili-** (:danez. *mile* „Sandbank").

Gilpil, după D. Crişul Negru, vine dintr'un prototip germ., care duce la sensul de „wilder Fluss, Strom" (comp. fris. *gealpen* „schreien", *gealp* „wild" etc.). Explicarea a fost dată şi de Th. v. Grienberger (cf. p. 89). Contra părerii lui W. Tomaschek, tot german este considerat şi Τούτης (atestat la Const. Porphyrogenetul) care ar fi *Bega* de azi. La baza lui pune D. pe got. **thuts* (din *thuthaurn*, comp. şi v. nord. *thutr* „Getöse, Lärm"). Aceste două explicări sânt cele mai bune dintre cele date de dl Diculescu.

In special cea din urmă s'ar confirmă semantic prin câteva cazuri date de dl G. Kisch[1], între cari văd şi pe *Bega* < slav.

[1] *Korrespondenzblatt d. Ver. Sieb. Landeskunde* XLVII, No. 1-3, 1924, p. 3.

©BCU CLUJ

bega „die Flüchtige“ de la *bjeg* „Flucht“. Celelalte numiri, Mureş Tisa, Criş, cum am spus mai sus, nu pot fi despărţite de formele atestate în antichitate, indiferent de filiera prin care au putut trece de atunci până azi. Convins de acest fel de a vedeà — şi nu văd motive contrare — nu mă mai opresc la încercările de explicare ale lui D., referitoare la aceste nume străvechi.

Dintre numiri mai recente, D. crede german numele *Doftana* (< baza *duft-*, *daft-* „praf“). După mine, pare slav.

Este cu totul imposibil a derivà pe *Galda* (pârâu) şi nume de sat în Ardeal, alături de cuvântul *gâldău* „Quelle“, din germ. (got.) *kalds* „kalt“. Mai întâiu *gâldău* subst. duce la o origine ungur. prin sufixul *-ău*. De asemenea toate numirile în *-d(ia)* (Crivadia, Arpadia etc., p 95 sqq.) sânt, din cauza sufixului *-d*, de origine ungurească, ceea ce se ştie de mult (comp. *Oradia* < *Nagy-Várad* etc. etc.). Geografic, de altfel, se vede limpede că aceste numiri sânt mai ales în Ardeal.

Nu intrăm în alte amănunte, dar de ex. *Crivadia* < gepid. **Kariwadi* ar fi dat în rom. **Căr(i)ade*, câci *-v-* intervocalic dispare în cuvintele rom. mai vechi decât cele slave. Numirea aceasta nu poate fi despărţită de altele, cum este *Crivina* (în Muntenia) care duce la o bază slavă *kriv-*. Tot aşa, în afară de sufixul *-d*, *Lopadia* (pârâu) poate fi explicat din ung. *láp* „loc mocirlos, băltos“, deci **Lápad* > *Lăpadia* > *Lopadia* (cu *ă* aton > *o* supt influenţa labialei).

*

Intre elementele lexicale (p. 173 sqq.) se poate admite fără rezerve, ca sens şi formă, *grind* din baza germ. **grind** „Sand, Sandbank“ (p. 183), pentru care să se compare „prund“ şi *scruntar* < vgs. *skrunta* (dat de mine în această *DR.* p. 627).

Butură este desigur din aceeaşi familie cu germ. nord. *butr* „kurzes Stück eines Baumstammes“, norv. *butt* „Klotz“, dar e de văzut dacă nu e un cuvânt indoeuropean mai răspândit şi deci venit pe altă cale la noi (cf. *REW.* s. v. **but* „Holzklotz“ 1428 şi **bottja* „Beule“ 1240).

Celelalte, deşi unele sânt ingenioase, aşteaptă argumente mai tari. Altele trebuesc respinse de la început. Aşa este *bulz* pentru care v. aceasta *DR* p. 595, căci *bulţ*, dacă există, este o formă prea rară ca s'o socotim primitivă. De asemenea sensul gepid. **bultja** (p. 181), „Klumpen, Haufe, Hügel“ e mai depărtat de cel românesc. *Strugure* nu poate fi despărţit nici cultural-istoric de gr. τρύξ, -γός[1], care explică şi pe *-g-* intervocalic, pe când gepid. **thrubilo** „Traube“ ar avea nevoie şi de alte exemple germ. pentru a ne convinge că *-b-* puteà ajunge la *-g-*.

Zgudui (p 181) se potriveşte ca sens cu vgs. *scutten* „schütteln“ etc. (181) (în gepid., după D., **skudojan*) dar sufixul *-ui* ne

[1] Vom revenì cu altă ocazie asupra acestui cuvânt.

©BCU CLUJ

face să ne gândim la o origine ungurească, unde găsim pe **zök** (zökög, zakog), care înseamnă „a se mişcà, hurducà, săltà", în special despre căruţă, când merge pe un drum gloduros (comp. „te zgudue căruţa"). Un **zöködni**[1] ajunge în rom. la *zguduì*, prin schimbarea lui *zc-* > *zg-*, cunoscută şi din alte exemple şi poate şi prin influenţa altor cuvinte ca *zgâlţâì*, cu sens apropiat.

Intr'altă parte (p 185 sqq.) D. dă şi nume proprii româneşti de origine germană, ceea ce principial nu este imposibil, deoarece acestea circulă, cu indivizii ce le poartă, de la un popor la altul, chiar fără să fie între ele o legătură geografică şi istorică mai strânsă. Astfel *Aldea* poate fi v. germ. *Aldo, Aldus* etc. (p. 185). *Badea* este însă derivat din cuvântul rom. *bade*[2] (cf. *Fratea* etc.). Alte explicaţiuni, date aici, sânt posibile, dar nu văd argumente suficiente care să convingă deplin. *Basaraba* (p. 190 sqq.), faimosul nume istoric, crede că conţine în partea a doua un germ. **Saraba.** Dar dacă e vechiu germ., (eci dinnaintea Slavilor, *-b-* intervocalic trebuià să dispară ca şi în cuvintele lat. (comp. *sebum* > *seu* etc.) şi să ajungă la **Sara(uà)*.

Şì asupra multora din cuvintele tratate de D. în cap. VIII, am de făcut observaţiuni dar mă mărginesc să relev numai câteva:

Ucrain. *katerva* „Herde" (lat. *caterva*) nu poate venì din română (p. 199), fiindcă *-rv-* ar fi ajuns la *-rb-*.

Un **nigellina* (p. 203) ajungeà în rom. la **negeină*, căci e greu de admis sincopa între *g* şi *ll*, ci cel mult putem presupune la bază un **nigrina* > **niglina* > *neghină* cu disimilarea lui *l*, firească între cei doi *n*.

Melesteu „făcâleţ" nu poate derivà formal din gr. μυλιστήριον, fiindcă acesta dedeà în rom. **merester(ĭ)*, iar sufixul arată evidenta origine ungurească a cuvântului. Sensul primitiv de „Handmühle" duce şi el la ung. **mállasztani** „consumare, logorare, ridurre in polvere; sbricciolare"[3], (cf. şi *màllik* cu sens apropiat). Participiul ung. *màllasztó* „obiectul care fărâmă, macină" a ajuns la **mălăstău*, plur. **mălăstaie*, azi *melesteie* şi prin influenţa lui *mestecà* s'a ajuns la *melesteu*, adecà lemnul cu care mesteci, frământi, fărâmi mămăliga în căldare. De aceea s'a format în românește şi derivatul **mestecău**, după analogia, formală şi semantică, a lui **mălăstău-melesteu*[4].

Spaţiul nu ne permite să ne ocupăm şi de alte etimologii din acest capitol. Incheind, putem afirma că dlui D. nu-i lipsesc cunoştinţe de filologie română. Pe lângă pasiunea ce-o arată

[1] V. Dicţ. lui Czuczor-Fogarasi, iar *zököd* în Szinnyei, *M. Tájszotár* s. v.

[2] Tot aşa *Onea*, *Oneşti* etc. trebuesc considerate ca derivate din *Ion* (comp. şi *Oncu*, *Onciu*), iar *Manea* (ibid). e mai curând acelaşi cu *Manole*.

[3] Cf. Gelletich, Sirola, Urbanek, *M.-olasz és Olasz-m. szótár*, s. v. iar în I. Ghetie, *Dicţ. maghiar-rom.*, s. v., cu sensurile „a măcinà, a roade, a sfărmà, a descompune, a distruge".

[4] Există de altfel şi derivatele a *melestuì*, *melesti*.

©BCU CLUJ

pentru această disciplină, absolut necesară studiilor de istorie veche, are şi ingeniozitate. Se vede însă după greşelile arătate că pregătirea în această direcţie şi-a făcut-o singur. Procedarea firească a unui istoric ca d-sa este să supuie cercetările sale filologice, revizuirii unui specialist.

N'avem desigur dreptul să spunem istoricilor ca să nu intre în domeniul lingvisticei, ci din contră, să se puie în curent pe cât e posibil, cu rezultatele ei. Aceasta cu atât mai mult, repetăm, cu cât ştim că una din marile lacune ale cercetătorilor noştri de istorie veche, a fost adeseori, o totală nepregătire filologică.

Dar aceasta nu înseamnă că trebue să le pretindem specializarea şi în lingvistică Evident, s'ar găsi talente şi forţe care să cuprindă două ştiinţe în acelaşi timp, totuşi studiul limbii române e prea vast astăzi, ca să aibă cineva timp să-l birue alături de preocupările sale de căpetenie.

G. Giuglea.

Ernst Gamillscheg, *Wetzstein und Kumpf im galloromanischen.* Extras din *Archivum Romanicum* VI, 1, 1922.

Dl. G. tratează în acest frumos şi metodic studiu soartea terminilor *cos*, *cotis* „cute", „gresie" şi *cotarium* „teacă", „toc", pe pământul Galiei. Urmărind în „Atlasul lingvistic" al Franţei diversele variante sau sinonime ale cuvintelor latine, caută să lămurească dispariţia unora sau intinderea altora.

Dispariţia celor doi termini o explică prin lupta ce au suportat-o faţă de alte cuvinte, cu cari au ajuns să fie omonime, prin evoluţia fonetică ce au suferit. Aceşti adversari, destul de numeroşi, sânt lat. *coda*, *coxa*, *calce* (*calx*), **cubata* „Brut", etc., împotriva lui *cos*, *cotis*.

Evident o formă *kŏ*, de ex., la care ajung în dialecte unele din cuvintele citate şi care să însemne două şi trei lucruri în acelaşi timp, nu puteà să persiste şi a fost înlocuită cu inovaţiuni ca „pierre à aiguiser" etc.

Intr'o limbă aşa de transformată foneticeşte ca cea franceză este explicabil că s'a ajuns la atâtea omonime. Totuşi în lupta dintre unele forme citate de G., a trebuit să intervie şi elementul semantic. Astfel *cotarium* „Kumpf" odată ajuns, prin desvoltare fonetică, omonim cu *corium* „Leder", a putut deveni şi sinonim cu acesta. S'a putut zice de ex. „a pune cutea în „piele", adică în „teacă, toc" de piele", sau în „cureaua" (cingătoarea) de la brâu. Tot astfel s'a ajuns şi la confuzia, semantică şi fonetică, uşoară de inţeles, cu derivatul fr. al lat. *colea* „Hodensack".

Ideea de „teacă, toc de piele"[1] sau de „piele", cureà", pe care se trage briciul poate fi luată în considerare şi pentru *gu-*

[1] Iar nu supoziţia că s'ar puteà porni de la imaginea că gresia stă în teacă, precum stă porcul în şorici (p. 36).

©BCU CLUJ

dena „Kumpf“ (< lat. *cutenna* > fr. couenne), sens pe care G. il socoteşte născut prin faptul că a fost crezut ca un derivat din *cos, cotis* (p. 36).

Un alt termin care a înlocuit în unele părţi pe *cos, cotis* e lat. *mola* „piatră de moară“ (p. 83) Lucrul se explică, deşi, cum spune G. nu e asemănare între piatra rotundă de moară şi între gresia ascuţită la ambele capete (ibid.).

Dar nu e nevoie să ne gândim numai la forma obiectelor în discuţie ci şi la uzul lor „Ascuţitoare“ poate fi ori ce piatră la nevoie, iar nu numai „cutea“. Şi, dacă e vorba de formă, apoi terminul *mola* „piatră de moară“ uşor poate să se zică pentru „tocilă“ care e o piatră rotundă mai mică ca cea de moară, dar asemănătoare cu ea. Aceasta se învârteşte cu ajutorul unui mâner. Acest „Sache“ cred că a putut influenţă şi schimbă sensul fr. *meule* < *mola* în „piatră rotundă“ („tocilă“), de ascuţit prin învârtire, cum au de ex. Italienii, tocilari. De altfel un **mola versatilis** „meule à aiguiser“ este atestată în Plinius[1] şi corespunde cu cele spuse mai sus.

Vorbind de confuzia dintre *meule* (< *mola*) şi *meule* „Heumiete“, G. respinge derivarea acestuia din lat. *mola*[2] (p. 85, notă), bazat pe forma *mule*, atestată în s. XIV şi îl consideră ca refăcut din v. fr. *muilon, mulon* (azi *meulon*), forme care ar duce la un galic ***muljo** „kegelförmiger Haufe“, „Erhebung“. De aceea G. consideră pe sp. *muela* „Heuschober“ ca influeţat de fr. *meule* „Heumiete“.

Dar G. uită pe rom. **munună** (şi murună) „couronne de mariée; sommet d'une colline, d'une montagne“, derivat de dl Densusianu din **molonem* < *mola*[3] pornind de la un sens primitiv de „tas, masse, proéminence, saillie“, poate şi prin o confuziune cu lat. *moles*.

In acest caz nu mai poate fi vorba de originea galică a cuvintelor existente în rom., fr. şi prov., fiindcă nu s'ar puteà explicà geografic pătrunderea în limba română a prototipului galic dat de G.

Ceva mai mult. In română există un alt cuvânt **morman**: „grămadă“ (de pietre, pământ etc.)[4] care nu poate fi despărţit de „munună - murúnă“. Acesta nu e altceva decât un derivat ***muruneán**, cu sufixul *-ean*, devenit ***murnean** şi prin asimilarea lui *n* prin *m*, sau şi prin influenţa lui *mormânt*[5], apropiat ca sens, a ajuns la forma de azi *morman*. In acest fel se explică uşor şi *o* din silaba primă a cuvântului.

---

[1] Comp. de ex. Benoist-Goelzer, *Dicţ. Lat.-Fr.*, s. v. *mola*.
[2] v. *REW.* ş. v
[3] *CDDE* 1150.
[4] Cf. Tiktin, *Dicţ.* s. v
[5] Sensul de „mormânt“ al lui *morman* este atestat în Giuglea-Vâlsan, *Dela Românii din Serbia*, p. 68 (v. glosarul)

©BCU CLUJ

Studiul d-lui G. sugerează şi alte apropieri de limba română în legătură cu istoria lui *cos, cotis* > rom. *„cute* „Wetzstein". Desigur că *u* în loc de *o* se explică prin influenţa unui derivat din *cotem*[1], *ascuţi cuţit*, ori chiar *acutus*. *Cute* pierde terenul, după cât se pare, în faţa sinonimului *gresie*, care e acelaşi ca sens cu *grès* (v. la Gamillscheg, p. 93) cu sensul de „Sandstein", de unde *grès à dar, grès à affiler* etc. (ibid.). Fr. *grès* vine din vgs. *grioz* (v: got. *griuts*, *REW* 3876) pe când *gresie* e socotit ca venit din alb. *gerese* v. „Schabholz, -eisen"[2]. Dar „gresia" este piatra nisipoasă de ascuţit (Sandstein), iar formal trebuia să ajungă mai curând la **gearesă* (*gearsă*) **gerese* (comp. *cireaşă* < lat. *ceresia*). De aceea, probabil că *gresie* se razimă pe o formă mai veche **gres-*, **grets-*, în legătură străveche cu formele germane (comp. şi it. *greto* id., de origine germană, *REW*, l. c.).

Un alt cuvânt care ar puteà combate ca omonim pe *cute* ar fi *cută* plur. *cute*, de origine obscură[3]. *Tocilă* nu se confundă încă, la noi, cu *gresia* fiindcă designează special piatra de ascuţit rotundă ca o roată.

Un fel de, gresie mai fină, însă este *arcerul*, iarăşi de origină obscură, *acciaio* (cf. Tiktin, s. v.) nu poate explicà forma rom. O legătură cu *acuo* „ascuţì", se poate ca sens, ca formă ar pretinde de ex. un *(ad)*reac(u)ibilis* > **ar(e)cer* („de ascuţit"). Nu ştiu însă cât de vechiu e cuvântul rom. ‚arcer".

Studiul dlui G. evocă şi alte probleme de lingvistică generală, cum este metoda ce trebue urmată în cercetarea puterii de conservare a unor cuvinte, grija ce trebue să avem în distingerea formelor mai nouă de cele pe cari le-a avut altădată un cuvânt. Cele vechi nefiind atestate, rezultatele fonetice mai recente pot duce, evident, la etimologii greşite. Cauza pentru care dispar şi se luptă unele cuvinte, o vede G., în acest studiu, aproape numai în fenomenul omonimităţii. **G. Giuglea.**

Octavian Goga, *Coşbuc*. Discurs de primire, rostit în Academia Română, la 30 Maiu 1923, în şedinţă solemnă supt preşedinţia Maiestăţii Sale Regelui, cu răspuns de G. Bogdan-Duică. Cultura naţională, Bucureşti, 1923, pp. 53.

Rare ori o mai fericită potrivire între subiectul tratat şi însuşi sufletul şi darul vorbitorului. Nimeni altul nu puteà înţelege şi, mai ales, simţi mai adânc şi redà mai veridic şi mai

[1] V. şi *CDDE* s. v.

[2] Tiktin, *Dicţ.* s. v.

[3] Luându-ne după *plicare* > fr. *plier*, de unde subst. *pli*, it. *piego* etc. „Falte", *cuta* ar puteà fi un part. de la *cubo, cubui* **cubúta* (plur.) > *cută*, cu sensul de „îndoituri", socotit apoi ca fem. *cută*. Sensul primitiv al lui *cubo*, ca şi gr. κύφος „gekrümmt", porneşte de la ideea de „a se îndoì" (Walde[2] 205), iar *cubitum* > *cot*, a fost luat ca un cuvânt aparte, dar aveà şi sensul de „îndoitură"

©BCU CLUJ

plastic tot farmecul şi toată însemnătatea poeziei lui Coşbuc. Pornit tot de la sat, din acelaşi Ardeal robust, prigonit de Unguri, intrând apoi în mişcarea unităţii de cultură naţională, „al cărei soare apăreà la Bucureşti", poetul Goga aduce, în preţuirea lui Coşbuc, nu numai inima gemenă de artist, ci şi trăirea aproape a aceloraşi împrejurări. Cu dispreţul etichetărilor critice, noul academician ne defilează sugestiv pe dinainte momentele mai caracteristice ale obiditei vieţi româneşti din Ardealul subjugat până mai ieri; mai încolo, din câteva linii, păstrând cadrul firesc al satului, ne însufleţeşte figura voioasă a tânărului năsăudean, cu imaginaţia intim împletită în firele mitului popular; mai departe, ne zugrăveşte amărăciunea ciocnirilor cu stăpânirea asupritoare, în urmă, lupta desrădăcinatului cu brutalitatea oraşului, aplecarea prea de timpuriu a umerilor covârşiţi de povară, şi, în sfârşit, surparea în mijlocul viforului din războiul cel mare, fără fericirea de a vedeà — el, care o dorise atât şi o prevestise! — libertatea neamului

Odată cu povestea duioasă a acestei zbuciumate vieţi, sânt desprinse accentele întovărăşitoare ale lirei poetului. Eminescu şi Coşbuc au fost trâmbiţele unităţii noastre politice. Baladele şi idilele lui Coşbuc, formând o adevărată monografie sufletească a ţăranului român, au înviorat cu suflul sănătăţii morbiditatea literaturii post-eminesciene şi, pornind de la însăşi izvoarele neistovite ale fondului nostru etnic, au oţelit inimele, înfrăţându-le, de o parte şi de alta a Carpaţilor.

Făcând de la început elogiul frumosului discurs, dl G. Bogdan-Duică, în răspunsul său, analizează sumar, oprindu-se numai la ce e esenţial, opera poetică a d-lui Goga. Cercetarea e tot prin urmărirea paralelă a vieţii şi a operei scriitorului, lămurindu-se una cu sprijinul celeilalte. Nu lipseşte însă scrutarea de aproape şi cu obiectivitate uimitoare, date fiind piedicile contemporaneităţii, a versurilor noului venit în Academie. De un preţ deosebit pentru cercetătorul literar e marcarea justă a evoluţiei talentului d-lui Goga şi a influenţelor ce a suferit. De la liceanul începător în ale scrisului până la conducătorul de reviste literare, de la simplele înfăţişări de aspecte ale unui sat din Ardeal la acea complexă milă socială şi seninătate a unei poezii filosofice din ultimele volume, dl Bogdan Duică urmăreşte şi limpezeşte cum a fost parcurs întreg drumul. E remarcată îndeosebi — şi cu drept cuvânt — înrudirea poeziei d-lui Goga cu cea populară din Ardeal.

La începutul broşurii, se publică cuvântul de întâmpinare, pe care dl Vasile Pârvan l-a rostit la sosirea Maiestăţii Sale Regelui, precum şi răspunsul regal.

N. Georgescu-Tistu.

©BCU CLUJ

Mihail Sadoveanu, *Poezia populară.* Discurs rostit în Academia Română la 9 Iunie 1923, în şedinţă solemnă sub preşedinţia A. S. R. Principelui Moştenitor, cu răspunsul d-lui G. Bogdan-Duică. Cultura Naţională. Bucureşti, 1933, pp. 36.

Discursul de recepţiune al d-lui Sadoveanu e o mărturisire de credinţă literară: „... poporul este părintele mieu literar... trecutul pulsează în mine ca un sânge al celor dispăruţi ... mă simt ca un stejar la Orheiu, cu mii şi mii de rădăcini înfipte în pământul neamului mieu". Afirmări preţioase nu numai pentru biografii săi, ci şi pentru toţi cei cari se interesează de problemele literare. De altfel, însuşi dl Sadoveanu generalizează: „... pe cercetătorii literaturilor nu-i interesează şi nu-i vor interesă decât literaturi cu caractere specifice ale neamurilor, — pe lângă acel general omenesc, comun tuturora... N'au adus lucrări ale noastre şi de valoare decât acei care au avut în vedere elementul statornic al neamului nostru, poporul cu limba lui". Urmează o serie de impresii, care evidenţiază, mai bine decât o cercetare analitică, importanţa etnică şi valoarea artistică a poeziei populare române.

Răspunzând, dl G. Bogdan-Duică, după ce aminteşte câteva date din viaţa noului academician, trece în revistă întreaga lume din scrisul d-lui Sadoveanu. Rând pe rând, în legăturile lor firesti, se perindează eroii nuvelelor şi romanelor citite de noi toţi cu atâta desfătare. Sânt prinse astfel trăsăturile comune acestor opere, veşnica preocupare, cu adâncă dragoste, de ţărănime, precum şi minunatul dar de a rechemă la viaţă personagii din trecut sau de a zămislì, aşa de firesti, pe cele închipuite şi de a le apropià, însufleţind natura înconjurătoare.

La sosire în incinta Academiei, A. S. R Principele Carol a fost salutat de dl Preşedinte, I. C. Negruzzi, care a pomenit de opera culturală începută de viitorul rege. Alteţa Sa a răspuns, arătând deosebita însămnătate ce dă desvoltării culturale a României întregite.

N. Georgescu-Tistu.

Gheorghe Bengescu, ales membru al Academiei Române la 4 Iunie 1921, mort la 23 August 1922, *Despre activitatea literară a unor membri ai familiei Golescu în cursul secolului al XIX-lea,* discurs de recepţiune, scris, dar nerostit, cu răspuns de N. Iorga. Cultura Naţională, Bucureşti 1923, pp. 39.

Eruditul bibliograf Volterian n'a avut parte să-şi rostească discursul de recepţiune la Academia Română. Abia întors în ţară după o înstrăinare de zeci de ani, a murit, pare că rechemat de pământul strămoşesc, căruia nu numai omul îi păstrase totdeauna o adâncă iubire fiiască, ci şi cercetătorul îi consacrase o bună parte a muncii sale, scriind preţioase pagini

©BCU CLUJ

despre marii săi prieteni, Vasile Aiecsandri şi Ion Ghica şi despre trecutul neamului nostru.

După ce pomeneşte pe înaintaşul său în scaunul de academician, bucovineanul Teodor Stefanelli, Gheorghe Bengescu, scoborîtor al Goleştilor, ne vorbeşte în cuvântarea de faţă, cu simpatia şi cu atenţia, pe care nu ţi le poate da decât acelaşi sânge, despre strămoşii săi din secolul al XIX-lea: Iordache Golescu, fratele său Constantin şi, în fine, Dumitru, fiul lui Iordache. Asupra acestora, noul academician completează ştirile ce avem şi conturează mai în amănunt personalitatea lor, studiată şi de alţi istorici şi filologi, precum dnii N. Iorga, N. Bănescu şi Lazăr Şăineanu. Sânt subliniate mai ales, în toată importanţa lor, operele principale ale lui Iordache Golescu: *Băgări de seamă asupra canoanelor gramaticeşti*, *Condica limbei româneşti* şi *Colecţiunea de pilde şi povăţuiri*.

Dl Iorga, răspunzând, relevă marea valoare a lucrărilor lui Gheorghe Bengescu, îndeosebi Bibliografia completă a scrierilor lui Voltaire, aminteşte de operele aceluiaşi cu privire la Români şi aduce meritate elogii Bengeştilor şi Goleştilor, vechi famili de boieri patrioţi şi luminaţi.

Broşura mai cuprinde portretul lui Gheorghe Bengescu, câteva rânduri care lămuresc nerostirea discursului şi o utilă listă a principalelor scrieri istorice şi literare, în româneşte şi franţuzeşte, ale noului academician.

N. Georgescu-Tistu.

Gh. Adamescu, *Contribuţiune la bibliografia rămânească. Fascicola I-a şi a II-a. Istoria literaturii române*, 1500—1921. (seria I-a şi a II-a). Bucureşti. Format în 8°. Prima fascicolă la „Cartea Românească", pp. 183; a doua: din publicaţiile „Casei şcoalelor", pp. 413.

Bibliografia noastră e încă săracă. Un imens material zace şi acum împrăştiat şi uitat prin publicaţii mai vechi sau prin multele reviste, care se citesc într'un cerc prea restrâns. In afară de volumele, patronate de Academia Română, ale dlor I. Bianu, Nerva Hodoş, Al. Sadi-Ionescu R. Caracaş, A. Pop şi C. Litzica, mai amintim repertoriile din „Transilvania", „Convorbiri literare" şi „Revista ştiinţifică v. Adamachi", apoi capitolele dlor S. Puşcariu, M. Gaster şi G. Weigand din „Kritischer Jahresbericht der rom. Philologie" (Vollmöller) şi, în sfârşit lucrările lui D. Iarcu, G. Popescu, G. Bengescu, E. Legrand şi T. G. Bulat. Informaţiile se pot completà cu cele câteva încercări mai vechi de reviste bibliografice, toate de scurtă durată, cu cele de acum: „Buletinul cărţii" şi „Gazeta cărţilor", cu indicele bibliografice, pe care unele studii mai generoase le dau, şi cu toate cataloagele de librării.

Dl Adamescu tinde să dea o bibliografie completă a istoriei literaturii române. Planul e ca lucrarea, pornită deodată

©BCU CLUJ

în întreg cadrul ei, să fie treptat întregită prin fascicole anuale. Poate că munca ar fi fost mai înlesnită şi scăpările din vedere mai puţin numeroase, dacă fiecare fascicolă cuprindeà numai câte un capitol din literatura noastră, de exemplu: cea veche, ori cea populară, ori poezia lirică, etc., adică tocmai invers de gândul d-lui Adamescu, care făgăduieşte să publice pe urmă şi asemenea bibliografii. Planul mai restrâns înlătură o pripă dăunătoare, care se străvede supărător în mai toate paginile: indicaţiile bibliografice nu-s sistematizate (de exemplu: la reviste, se dau anul calendaristic şi cel de la apariţie, uneori însă, e dat când numai unul, când numai celălalt), fascicola a II-a repetă inutil câte o notiţă din fascicola I-a (ca la N. N. Beldiceanu, despre „La un han, odată") iar unele publicaţii sânt uşuratic frunzărite, cum e cazul „Dacoromaniei", II, din care au fost folosite numai câteva titluri. E adevărat că fascicola a doua complectează simţitor pe cea dintâiu, aşa că lucrarea d-lui Adamescu îşi va umpleà singură, cu vremea, golurile, de care ar puteà fi învinuită acum. Dar ceea ce dezarmează orice critică e nu numai că titlul lucrării sună modest: „Contribuţiune la bibliografia românească", dar, deşi prefeţele ambelor fascicole glăsuesc de recunoaşterea greşelilor şi lipsurilor şi dau făgăduieli pentru un viitor apropiat, totuşi fascicola a doua nu ţine seama de observaţiile întemeiate, care s'au făcut, în publicistica noastră, la apariţia primei fascicole. Soarta aceasta au avut-o observările atât de utile ale d-lui Leca Morariu din „Glasul Bucovinei", An. IV, N. 811—812. Nu ne trudim deci şi noi zadarnic, căutând de pildă, dacă toate cărţile şi articolele pomenite cu atât belşug în istoriile literare ale d-lor Iorga şi Bogdan-Duică se află şi în Bibliografia d-lui Adamescu. Vom mai face, cu toate astea, două observaţii: Pentru o uşoară identificare şi pentru a evità o confuzie, titlurile cărţilor trebuesc trecute întregi şi, mai ales, neschimbate şi cu ortografia lor, oricare ar fi economia listelor bibliografice. Un exemplu: O broşură poartă titlul: „Trei ani din literatură romana. Indice bibliografic alu cartiloru publicate romanesce, în Romania séu de Romani în anii 1874—1875 şi 1876 precedatu de schitiele biografice ale literatiloru romani din Macedonia". La dl Adamescu (pg. 1.), e trecut numai: „Trei ani de literatură română" ..., în schimb e notat autorul, fără nici o indicaţie că numele lui nu se află nicăieri, în broşură. Credem apoi cu mult mai utilă ordinea cronologică a cărţilor şi pe epoce, rânduirea operelor unui autor sau despre un autor făcându-se, de la sine, prin indicele de nume de la sfârşit.

Şi aşa cum e, lucrarea de bibliografie indicativă a d-lui Adamescu acumulează o covârşitoare şi respectabilă muncă şi oferă, nu atât specialistului, cât marelui public, un extrem de folositor manual de informare asupra literaturii române. Prin el, drumul spre o bibliografie critică e mai netezit.

N. Georgescu-Tistu.

©BCU CLUJ

P. Cancel, *Originea Poeziei Populare.* — Precizări, distincţiuni — Bucureşti. Editura Casei şcoalelor: 1922. Format în 8º mare, pp. 56.

E o lecţiune inaugurală a cursului de poezie populară veche la Sârbi, ţinut, în 1920, la Facultatea de Litere din Bucureşti de către dl P. Cancel, profesor de slavistică. D-sa, pornind, în ce priveşte viaţa cântecului sârb, de la observaţiunile d-lui M. Murko din „Bericht über eine Reise zum Studium der Volksepik in Bosnien und Herzegovina im Jahre 1913", scoate următoarele concluziuni despre originea poeziei populare: „De obiceiu, bucata poetică populară este creaţiunea unor indivizi răzleţi, selecţionaţi, care sânt cunoscuţi mai mult sau mai puţin în mediile populare şi care sânt urmăribili; aceşti autori literari pot fi numiţi şi sânt de orice situaţiune socială". Numai în mici unităţi umane cu o viaţă sufletească cotidiană, foarte strânsă, e potrivită colaborarea câtorva pentru producerea de artă orală. In unele din aceste mici colectivităţi psihice se poate surprinde o intervenţie a grupului la naşterea operei. „O colaborare succesivă a unui foarte mare număr de inşi, împrăştiaţi în spaţiu şi în timp, la crearea bucăţii frumoase, n'am putut urmări şi nici o intervenţie a comunităţii omeneşti, largi, n'am surprins. Migraţiunea bucăţei poetice orale nu asigură desăvârşirea artistică a ei". (Chiar acolo unde n'am citat, am reprodus terminii, caracteristic aleşi, ai d-lui Cancel, pentru a-i redà mai veridic ideile).

Lucrarea d-lui Cancel, — în partea întâia, simple note marginale pe foile cărţii d-lui Murko-,are un defect iniţial, care, dacă nu dărâmă, cel puţin clatină, şubrezind, toată clădăria ulterioară: porneşte de la prea puţine date, şi acestea streine, prin prisma altuia. E drept că d-sa stoarce, până la ultima picătură, şi nu fără folos, aceste prea sărace izvoare. E drept iarăşi că teoriile încă predomnitoare asupra poeziei populare sânt în genere, cu toată pompa formulelor sacrosancte de „spirit ori suflet ori geniu colectiv al popoarelor sau al comunităţilor", nişte pure abstracţiuni, nepornite de la o studiere temeinică, experimentală, a realităţilor sau nişte proiecţiuni subiective ale ideilor scumpe cutăror învăţaţi. De aceea, partea a doua a lecţiunii d-lui Cancel, aceea de critică a acestor păreri, eră necesară şi ea a fost mulţumitor, deşi prea sumar şi prea pretenţios, tratată.

Urmà construirea în loc. Aci cuvintele autorului, reproduse mai sus ar fi convingătoare, însă numai teoretic. Şi ideile, de altfel, nu sânt cu totul noi. Pătrunşi şi noi de respectul adevărului, care face cinste lucrării d-lui Cancel, am fi dorit dovezi, dovezi deplin convingătoare. Astfel şi d-sa cade în greşala predecesorilor, pe care i-a criticat: generalizări pripite, înainte de a fi stăruitor şi definitiv scrutate faptele reale

N. Georgescu-Tistu.

©BCU CLUJ

Leça Morariu, *Frăţinii Eminescu* (cu 11 clişee). Reproducere din „Glasul Bucovinei", Anul VI, 1923, N-rele 1360—1363. Cernăuţi, 1923, „Glasul Bucovinei". Broşură în 8° mic, pp. 19.

O minuţioasă cercetare şi confruntare a tuturor ştirilor ce avem despre fraţii lui Eminescu. Inlăturând falsurile, evidenţiind contrazicerile şi completând, unele prin altele, datele care se menţin la o scrutătoare analiză, dl Morariu izbuteşte să ne ducă pe un teren sigur. Şi nu-i aici o pedanterie inutilă „printre tomuri brăcuite aşezat şi el, un brac". Stabilirea adevărului în ce priveşte pe fraţii genialului poet ne dă o deslegare a unei întrebări, cu care s'au chinuit toţi biografii lui Eminescu: cauzele înebunirii acestuia.

Iată constatările la care ajunge broşura: „2 inşi, dovezi de nevropatie atavică: o sinucidere şi o paralizie parţială; 3 inşi, morţi în vârsta infantilă; 3 inşi de constituţie debilă, sucombând de morburi (noi am zice: boale!) în vârstă medie de 30 de ani şi (în afară de Mihaiu) numai 2 inşi de constituţie rezistentă". Şi acum, concluzia în legătură cu maladivitatea familiei Eminovici: „Terenul deci pentru alienaţie erà, să zicem, prielnic şi, când la predispoziţia ereditară, Eminescu a adaogat şi plusul de dezastru contractat prin April sau Maiu 1870 la Viena... cu un *lues*, atunci catastrofa poetului, izbucnită la 18 Iulie st. n. 1883..., e deplin lămurită" (pp. 16-17).

Studiul d-lui Leca Morariu e, astfel, o valoroasă contribuţie la cunoaşterea mai temeinică a vieţii marelui nostru poet.

N. Georgescu-Tistu.

Constantin Loghin, *O sută de ani de la naşterea lui Alecu Hurmuzachi.* Pagină comemorativă. Cernăuţi, 1924. „Glasul Bucovinei". Broşură în 16°.

O conferinţa ţinută la 30 Decemvrie 1923, în Cernăuţi, cu ocazia comemorării lui Al. Hurmuzachi de către „Societatea mazililor şi răzeşilor din Bucovina". Intr'o expunere caldă şi curgătoare, conferenţiarul arată rolul covârşitor, pe care l-au avut fraţii Hurmuzachi în redeşteptarea la viaţă naţională a Românilor din Bucovina. După un scurt istoric al acestei providenţiale familii, sânt reamintite evenimentele politice de la 1848 şi cele următoare, apăsându-se, precum se şi cuveneà, asupra faptelor care au avut o însemnătate mai mare pentru închegarea unităţii noastre naţionale.

Vorbitorul se opreşte îndeosebi la Alecu Hurmuzachi, personalitatea care interesează mai mult istoria culturală a Bucovinenilor. Figura vajnicului purtător al cuvântului românesc într'o ţară robită se desprinde luminoasă şi impunătoare din cuvântarea d-lui Loghin: îl urmărim pe boierul Alecu redactând

©BCU CLUJ

ziarul naţionalist „Bucovina“ (1848—1850), punând bazele „Reuniunii de lectură în Cernăuţi“, la 1862, devenită mai apoi „Soţietatea pentru literatura şi cultura română din Bucovina“, care a scos o foaie (1865—1869), ocupându-se de chestiuni şcolare şi de teatrul românesc şi întreţinând legături cu fruntaşii culturali din celelalte provincii româneşti, de exemplu cu Vasile Alecsandri şi cu Gheorghe Bariţ.

Păcat că această instructivă rechemare a trecutului Bucovinei e pătată pe alocuri cu forme greşite, ca *provinţe* (pag. 8) sau *autoritativ* (pag. 12), şi cu neglijenţe, ca *mici ţărişoare* (pag. 10).

N. Georgescu-Tistu.

E. Lovinescu, *Critice. Volumul IX. Poezia nouă.* Editura „Ancora“, Bucureşti. Format în 8⁰, pp. 190.

Din seria celor 9 volume de critică literară ale d-lui Lovinescu, două au un aspect mai unitar, în afară de metoda şi forma tratării, şi în cuprins. Volumul al IV-lea conţine o „revizuire literară şi morală“ a unor autori români consacraţi şi a unor anumite categorii din scrisul românesc, iar ultimul analizează curentele ce se întretaie în poezia noastră nouă. Studiul din urmă are şi un plan bine determinat. Capitolul întâiu tratează, sumar, dar cuprinzător, atitudinea criticei faţă de fenomenul literar. Se ştie de mult că dl Lovinescu nu crede, în ce priveşte critica, într'un rol de anticipare, ci numai într'unul de înregistrare, comparare şi clasare a fenomenului literar. Dar d-sa, aplicând această întemeiată credinţă, e departe de a face studii fade de etichetări şi subsumări după tipic şi nici nu caută să suprapună, forţând şi diformând, opera cercetată unui anume sistem estetic. Cugetarea d-lui Lovinescu se înmlădie, vioaie, aţâţată de o înţeleaptă curiozitate şi încălzită de o comunicativă simpatie faţă de obiectul care i-a fixat câteva clipe atenţia O lectură bogată şi variată aduce criticului perspective largi şi puncte utile de reazem şi de comparaţie firească. Adăugând faptul că dl Lovinescu are şi fraza unui literat, ne explicăm de ce cărţile sale de critică sânt atât de citite şi de ce unele afirmări ale sale, poate prea îndrăsneţe sau prea grăbite, stârnesc furtuni de replici.

Planul cărţii de faţă se continuă cu un substanţial capitol, în care dl Lovinescu, nepretenţios, dar categoric, tratează, cu un deosebit simţ al realului şi al proporţiilor, împotriva unor critici nedrepte şi exagerate, „caracterele esenţiale ale literaturii române“. Credem iarăşi justă caracterizarea simbolismului: „adâncirea lirismului în subconştient prin exprimarea pe cale mai mult de sugestie a fondului muzical al sufletului omenesc“ (p. 17).

După câteva generalităţi introductive, dl Lovinescu trece la studierea simbolismului românesc şi remarcă pe poeţii ce-i socoate mai caracteristici: I. Minulescu, Elena Farago, Bacovia

©BCU CLUJ

şi Camil Baltazar. Alţi poeţi, trecuţi îndeobşte în aceeaşi grupare, sânt disociaţi, subliniindu-li-se meritele lor de altă natură. Astfel, T. Arghezi, N. Davidescu, Adrian Maniu şi F. Aderca sânt „falşi simbolişti"; Lucian Blaga, A Philippide şi Demostene Botez formează, în literatura noastră, „imagismul", fiindcă şi-au făcut din imagină un scop al scrisului lor, nu un simplu instrument, cum e la simbolişti.

In sfârşit, dl Lovinescu trece în revistă şi alte curente, precum: „poezia notaţiei" (Camil Petrescu), tradiţionalismul şi neoclasicismul (Nichifor Crainic, Ion Pillat, Marcel Romanescu) şi notează însuşirile încă a doi poeţi: Ion Barbu şi George Gregorian. Dintre aceştia, doi ni se par a nu fi îndeajuns de bine apreciaţi: Nichifor Crainic şi A. Philippide. Perspicacitatea obişnuită a criticului ne face să bănuim, ca pricină, numai o slabă şi trecătoare umbră a omului... Contemporaneitatea scriitorilor studiaţi eră doar cea mai mare greutate în volumul acesta de critice — şi nu e un mic merit că dl Lovinescu a învins-o, de cele mai multe ori.

N. Georgescu-Tistu.

Ovid Densusianu, *Viaţa păstorească în Poesia noastră populară*. Institutul de filologie şi folklor. Bucureşti. Editura „Casei şcoalelor", 2 volume în 8° mare. I, MCMXXII, pp. 172; II, MCMXXIII, pp. 161.

Un temeinic studiu de folclor, bazat pe o extrem de minuţioasă şi de multiplă informaţie a însăşi izvoarelor. Incă de la primele cuvinte introductive, dl Densusianu îşi exprimă, cu drept cuvânt, convingerea că trebue pus un capăt studiilor folclorice de o „frazeologie expeditiv găsită" şi cu „divagări sentimentale". Şi într'adevăr, toate afirmaţiile din cele două volume de faţă reies ca o urmare a numeroaselor exemple, ce abundă aproape pe fiecare pagină. Şi nu e o frunzărire de material, ci o pătrundere a lui. Gustul d-lui Densusianu, dovedit şi altădată, cu alcătuirea unei minunate colecţii de literatură populară [1], face ca lectura atât de multor citaţii, în loc să îngreuneze studiul, să-l lămurească şi să-l învioreze.

Dar tocmai această alegere ni se pare că prejudiciază însuşi fondul lucrării. Autorul pleacă de la o veche şi scumpă convingere a sa, şi anume că „noi, Românii, sântem un neam de păstori". Tot ce vine în sprijinul acestei idei, e cu grije cules, evidenţiat, iar restul, lăsat la o parte sau, când e pomenit, are un chenar de comentarii, care-l izolează şi-l decolorează. Nu c'ar fi aci idei preconcepute sau măcar o interpretare sistematic intenţionată în favoarea tezei. Dl Densusianu a ajuns printr'o cercetare trudnică şi sinceră la convingerea despre importanţa

[1] „Flori alese din cântecele poporului".

©BCU CLUJ

covârşitoare a păstoritorului la Români. Cum aceasta nu eră şi părerea altor oameni de ştiinţă, a urmat nobila luptă de opinii cu cei care admiteau, în istoria noastră, o influenţă mare a plugăritului. Nu e în căderea noastră, şi nici cu prilejul unei scurte recensii, să spunem de care parte e adevărul. Socotim însă că a enunţă, excluzivist: „Sântem un neam de păstori", e cel puţin o exagerare, firească, de altfel, susţinerii unei adânci şi dârze convingeri şi nu vedem unde ar duce, şi dacă s'ar puteă ajunge, la o precisă dozare, în timp şi spaţiu, a celor două elemente, păstorit şi plugărit, puse faţă 'n faţă ca ireductibile — ele fiind totuşi, de la sine, împăciuitoare.

Fapt câştigat ştiinţei folclorului nostru de dl Densusianu — şi pentru aceasta îi sântem recunoscători — e (vorbind numai de studiul amintit aci) statornicirea ideii că păstoritul a lăsat urme considerabile în poezia populară, ca dovadă a traiului de altă dată al — poate — celor mai mulţi din Români, dar ca dovadă sigură a frumuseţii sufletului românesc de totdeauna. Felul în care dl Densusianu ajunge la acest rezultat e un impunător model de cercetare ştiinţifică. Informaţia d-sale e nelimitată: sânt folosite toate colecţiile noastre de folklor, studiile care ating chestiunile tratate, constatări personale pe teren, cunoaşterea vieţii ţărăneşti actuale (şi ea necesară pentru a înţelege trecutul), compararea cu folclorul altor popoare — şi totul trecut printr'un ascuţit spirit critic, care înlătură pedanteria, discerne şi coordonează. Ne gândim îndeosebi la capitolul despre „Mioriţa".

Nu vom uitâ nici stilul limpede, curgător şi înflorit, atât de rar în studiile ştiinţifice de la noi.

N. Georgescu-Tistu.

Dr. Teodor Botiş, director, *Istoria şcoalei normale (preparandiei) şi a institutului teologic ort.-român din Arad.* Editura consistorului, Arad, 1922. Volum în 8 mare, pp. 742.

Laborioasa monografie asupra unor vechi aşezăminte de cultură românească aduce, pe lângă ştiri mărunte, care interesează numai un cerc restrâns de specialitate, şi preţioase contribuţii la cunoaşterea zbuciumului nostru din trecut spre lumină şi libertate. In chinuitele şcoli din Arad pentru învăţătorii şi preoţii ortodoxi români, cu sprijinul atât de îndepărtat, de şovăielnic şi de interesat al Habsburgilor, cu intrigile coreligionarilor Sârbi şi cu intoleranţa şovină a Ungurilor, s'au luptat îndelung dăscăli răbdurii, răsplătiţi cu ură şi prigoană. Unii din ei şi-au avut un rost deosebit în cultura noastră; Demetriu Ţichindeal, cu ale lui „Filosoficeşti şi politiceşti prin Fabule moralnice învăţături" şi cu lucrări terminate, dar nepublicate (menţionate în cartea de faţă), Constantin Diaconovici Loga, cel dintâiu învăţător al şcoalei româneşti din Pesta, Iosif Iorgoviciu, autor îndemâna-

©BCU CLUJ

tic de manuale didactice, nepot al lui Paul Iorgoviciu, Sever Secula, cu scrierile lui literare, Lazăr Petroviciu, autorul unei „Istorii a literaturii române" şi Iosif Ioan Goldiş, care a scris „A román nyelv latinsága (Latinitatea limbei române) în ziarul Alföld din Arad şi a tradus din Carmen Sylva.

Inspectorul Nestorovici a sfătuit pe Diaconovici să traducă în româneşte cartea „Geschäftsstil" şi un „Bucvar sârbesc" şi tot el insistă ca acelaşi să-i trimită „gramatica valahă" şi „conţeptul scrisorilor" (epistolografia), ca să le tipărească. Dintre cărţile de şcoală apărute în „Cezaro-regeasca Editorie de cărţi şcolastice" s'au folosit şi cele două „Gramatici româneşti", întocmite la 1852 de Vasilie Ianoviciu. Binefăcătoarei preparandii îşi închină, cu mult entusiasm, Damaschin Toma Bojinca opera sa „Diregătoriul bunei creştere spre îndreptarea multor părinţi şi bunfolosul tinerimei române", apărută la 1830, în Buda. O vădită emulaţie între elevi îi făcu să-şi constitue în 1867 o societate de lectură, care publică peste doi ani o foaie literară bisericească, „Speranţa", unde apărură şi „reflexiuni limbistice", ca lungi discuţiuni asupra articulului „l ori lu". La 1872, foaia fu continuată de „Lumina". Mai târziu, societatea de lectură se desfăcù în două (înainte preparandia şi teologia se uniseră într'un „institut pedagogic-teologic diecezan) şi elevii normalişti scot la 1882 revista litografiată „Deprinderea", apoi, peste patru ani, „Chemarea".

Urmărim astfel, cu un egal interes, tot mersul cu multă zăbavă, dar niciodată oprit al acestor şcoli, care au început de la modestele *cursuri de pregătire* din centrele episcopeşti, în sec. al XVIII-lea şi de la scolile de pe lângă mănăstiri ca cele de la Morava şi de la Partoş, unde, din vechime, învăţători veniţi din România preparau pe tineri pentru cariera preoţească şi învăţătorească E un vast şi util material adunat şi coordonat cu strădanie de dl Teodor Botiş şi de Avram Sădean, căruia, după însăşi mărturisirea prefeţii, e păcat că o moarte prea timpurie i-a luat locul ce i se cuvenea, de coautor.

C'un lucru însă nu se va puteà împăcà orice cunoscător şi iubitor de limba românească: graiul folosit în întreaga lucrare e plin de provincialisme şi de barbarisme Câteva exemple: ... ca să-i înscrie la noul *focular* de cultură ... (p. 29), ... Inspectorul Nestorovici *demândă* ... (p. 32), ... oareşicari *plânsori* (p. 41), ... *să erueze* cine e autorul (p. 49), ... *Amăsurat* hotărârei Sinodului, ... (p. 188) . . nemulţămiri şi *clevete* ... (p. 525).

In seria de desenuri şi fotografii reproduse, găsim între Ţichindeal, Diaconovici Loga, Ioan Meţianu şi alţi dăscăli mucenici şi înalţi prelaţi, şi pe .. dl. Theodor Botiş, firește. E o mică umbră peste recunoştinţa noastră pentru serviciul real, adus cunoaşterii trecului cultural al Românilor de munca meritorie a autorului acestei cărţi.

N. Georgescu-Tistu.

©BCU CLUJ

Anuarul Societăţei literare „Gr. Alexandrescu" a elevilor de curs superior din Liceul „Unirea", Focşani. Număr jubilar. Anul şcolar 1922—1923. Volum în 8 mic, pp. 196.

O societate literară de elevi, care să-şi sărbătorească un pătrar de veac de la întemeierea ei, e o rară faptă de cultură. Sprijinit pe o asemenea respectabilă tradiţie, d. *I. M. Raşcu*, profesor de limba română la acest liceu, a reuşit, cu ajutorul câtorva colegi inimoşi şi cu avântul tineresc al şcolarilor buni, să susţină la societate o atât de intensă şi de valoroasă activitate, încât anuarul, ce o oglindeşte, e o carte, pe care literatura noastră nu trebue numai s'o semnaleze, ci să şi-o înglobeze.

Cele 4 anuare (cel de faţă e cel din urmă) alcătuite de d. Raşcu, colaboratorul, cu distinse versuri, de la „Vieţa Nouă", constituesc o lectură din cele mai utile şi sfera cititorilor poate fi cu folos întinsă peste cadrele unei şcoli secundare. Marele public, chiar şi cercetătorul de specialitate, află păreri sau măcar răsfrângeri nouă ale literaturii române şi franceze.

Materialul publicat nu scade nicăieri până la banal, iar redactarea şi gruparea sânt îngrijite, simţindu-se pretutindeni aceeaşi mână îndemânatică a conducătorului. Vom citi astfel interesante disertaţii din ciclul clasicilor noştri, reflecţii asupra scriitorilor francezi (cei moderni sânt preferaţi) şi în genere discuţii, care pot servi ca model de comunicare de idei între profesori şi elevi în materie literară.

Anuarul cuprinde şi o conferinţă a d-lui Ovid Densusianu, „Intre literatură şi vieaţă", un cald elogiu al simbolismului.

Dând şi lămuriri asupra organizării societăţii, volumul de faţă slujeşte şi ca luminos îndreptar celor care s'a gândi să-şi închine munca unor asociaţii similare, atât de folositoare.

N. Georgescu-Tistu.

T. Hotnog şi I. Negrescu, *Antologie română* cu glosar în limba rusă şi germană. Chişinău, 1921. Format în 8° mic, pp. 144.

Un manual onest, dar nu cu puţine greşeli, făcut pentru studiul limbei şi literaturii române în cursurile de adulţi şi adresându-se, tot aşa de bine, şi întregului public minoritar din Basarabia. Lucrarea nu corespunde întru totul planului şi făgăduielilor schiţate în prefaţă. E de sigur curios cum, după 3 ani de lucru, ca dascăli, autorii au mai crezut totuşi că e pedagogic să înceapă antologia cu proverbe, care, prin forma pregnantă, rezumativă şi prin metaforele ce conţin, sânt grele de înţeles pentru cei cari nu ştiu bine limba. De asemenea, ni se par grele pietre de încercare pentru un dibuitor în ale limbii române bucăţi ca „Fragmente din Amintiri" de I. Creangă, unele poezii

©BCU CLUJ

populare şi sonetele lui Eminescu. Apoi, dacă punctul de vedere al alegerii bucăţilor e şi literar, cum să admitem reprezentative pentru scrisul lui Vlahuţă cele câteva pasagii ale lui din trecutul Românilor şi pentru Caragiale „In Nirvana", simple însemnări de amintire despre Eminescu.

Autorii n'au socotit că e necesar să dea nici o notiţă lămuritoare asupra scriitorilor sau măcar asupra unui pasagiu sau a unei expresii mai greu de priceput. Toată cheia e lăsată glosarului de la sfârşitul cărţii. Acesta însă nu numai că e incomplet (lipseşte, de exemplu, cuvântul: păcurar, care e în text, pg. 32), dar e cu naivitate simplificat: cum s'ar puteà ca Rusul sau Germanul din Basarabia să înţeleagă *gură* (de raiu, p. 72) prin poartă, Mund? Insfârşit, pentru ce e scris, la pag. 15, glesnă, iar la vocabular, gleznă?

Fireşte, toate aceste scăderi nu ne împiedecă să recunoaştem truda merituoasă a glosarului şi, în genere, folosul apreciabil, ori cât de mic ar fi, al unei cinstite încercări, cum e lucrarea de faţă, de a prezentà simpatic literatura română.

N. Georgescu-Tistu.

Virgil Molin, *Vocabularul tipografului român.* Editura autorului. Craiova, 1923. Broşură în 16°, pp. 32.

O lucrare cu imediat folos practic pentru cei care vor să se iniţieze în terminologia tehnică a tiparului românesc. O încercare asemănătoare, dar în proporţii mai mici, o făcuse Gh. Ionescu cu vocabularul de la sfârşitul „Călăuzei tipografului". Dl Molin a mai pornit, prin Revista „Grafica Română" din Craiova, o lăudabilă activitate pentru a stârni interes şi emulaţie în jurul unei tipăriri româneşti conştiente, artistice. Vocabularul de faţă, care e primul dintr'o serie de manuale de specialitate, prezintă interes nu numai pentru muncitorul tipograf şi pentru cel intelectual, în legătură cu tiparul, ci şi pentru filologul preocupat de o bună terminologie technică românească, atât de săracă până acum.

Dl Molin încearcă, şi cu dreptate, să scoată din uz terminii streini, pentru care limba noastră are corespunzătoare acceptabile.

N. G.-T.

©BCU CLUJ

REVISTA PERIODICELOR: 1922.

a) Românești [1].

A.

I. Istorie literară.

— N. Iorga, *Considerații asupra literaturii românești în desvoltarea și perspectivele ei.* Literatura veche are două mari calități: este pentru întreg poporul și de la început și-a croit un drum, care n'a fost apoi părăsit niciodată. Secolul al XIX-lea a adus puternice acțiuni din afară, dar scriitorii au fost mândri să ia ceva din fondul național moștenit. Eminescu l-a sintetizat perfect, ca să-l toarne în forme superbe de artă. Mediul bucureștean superficial nu e prielnic desvoltării adevăratei literaturi românești. Provincia și, în deosebi, Moldova, Ardealul și Oltenia o vor face-o (A. L. A. III, ser. III, No. 66, 1).

— N. Iorga, *Partea Olteniei în literatura românească.* — Idei dintr'o conferință la Craiova —. Cea dintâiu carte românească pentru popor, Alexăndria, tradusă din sârbește, a dat-o Oltenia. Afară de însemnările Moldoveanului Nestor Ureche, tot din Oltenia avem cea dintâiu cronică națională, scrisă în limba populară de un logofăt anonim în serviciul Buzeștilor. La Râmnicul-Vâlcii, călugărul Moxa sau Moxalie traduce istoria natu-

[1] Față de anul trecut, numărul revistelor folosite e mai mare. Am adăugat și extrase din câteva ziare. *Prescurtări:* Ad. = Adevărul. — A. L. A. = Adevărul literar și artistic. — A. D. = Analele Dobrogei. — A. O. = Arhivele Olteniei. B. O. R. = Biserica Ortodoxă Română. — C. T. C. = Cele trei Crișuri. C. L. = Convorbiri Literare. — Cs. Cosinzeana. — C. N. A. Cronica numismatică și arheologică. — Cg. R. = Cugetul Românesc. — C. C. Cultura Creștină. — Dm. = Dimineața. — Fl. = Flacăra. — F. D. = Foaia diecezană. — Gn. = Gândirea. — G. C. = Gazeta Cărților. — G. B. = Glasul Bucovinei. — I. E. = Ideea Europeană. — In. = Înfrățirea. — I. N. = Ion Neculce. — Iz. Izvorașul. — Lm = Lamura. — Nz. = Năzuința. — Pt. = Patria. — Rm. = Ramuri. — R. I. = Revista Istorică. — Rv. M. = Revista Moldovei. — R. P. = Revista Pădurilor. — R. I. A. F. = Revista pentru Istorie, Arheologie și Filologie. — R. B. C. = Revista societății istorico-arheologice bisericești din Chișinău. — Rom. = Roma. — R. V. = România Viitoare. — Șz. = Șezătoarea. — Tr. = Transilvania. — Ț. N. = Țara Noastră. — Un. = Universul. — V. S. = Vestitorul Satelor. — V. R. = Viața Românească. — V. N. = Viața nouă. — Vt. = Viitorul.

©BCU CLUJ

rală. Ghenadie Cozianul e primul poet român popular. Aiurea, povestirile istorice le fac boierii, aci, Dionisie, eclisiarh la o biserică din Craiova, vorbeşte despre durerile patriei sale. (A. O. I, 10-5)

— N. Iorga, *Un cântec ardelenesc nou.* I. — Comunicaţie la AcademiaR omână. — Un manuscris, aflat la Sătmar, cuprinde: „Versul Sfântului Mălaiu", o parodie a cântărilor bisericeşti, mic poem popular, alcătuit în acele părţi, în cei dintâiu ani ai secolului trecut; apoi vechea povestire, remaniată în urmă de Anton Pann, a „Istoriei poamelor şi a legumelor", în proză, eroii vegetali purtând numele boierilor de dincoace de Carpaţi; din Moldova e şi „Versul lui Vodă Grigorie" despre omorîrea lui; în sfârşit, sânt şi mai multe bucăţi de cuprins moral sau satiric în legătură cu viaţa religioasă. Toate arată că şi în aceste colţuri atât de răzleţe o producţie literară românească nu erà imposibilă. (R. I. VIII, 161-6).

— Stefic, Academia Română. Şedinţa din 17 Noemvr. 1922. *Comunicarea d-lui N. Iorga: Despre un cântec nou ardelenesc.* In Sătmar, a fost găsit un caiet, datând de la începutul sec. XIX, în care un scriitor a scris mai multe bucăţi de poezie populară din părţile Sătmarului. Caetul dovedeşte că literatura populară este cu mult mai veche de cum o credem noi. (Un. 20 Noemvr.).

— N. Iorga. *Criza morală mondială.* Ea s'a accentuat după războiul cel mare, dar a început de când, după Revoluţia franceză, s'a încercat a se înlocui grija pentru omul dinnăuntru cu o zadarnică goană după forme noi. Remediul crizei ar veni prin o altă şcoală, nu formalistă ca cea de azi. Dl Iorga atinge în treacăt opere literare, care i se par manifestări ale crizei morale. (Cg. R. I, 6—14, 132—141).

N. Iorga, *Literatura armenească.* Cu prilejul apariţiei volumului „Din lirica armeană" (Editura „Cultura naţională") dl Iorga scrie despre originalitatea şi importanţa literaturii armeneşti, care oferă şi unele apropieri cu literatura noastră. (Rm. XVI, 655—8).

— Simeon Labin, *Insula San-Lazaro.* La mănăstirea armenească din insula San-Lazaro, de lângă Veneţia, a învăţat şi Gr. Buicliu, un stâlp al societăţii literare „Junimea" din Iaşi. Tot aci, călugărul mekitharist Ghazikian a tradus în armeneşte, din franţuzeşte, poeziile Reginei Elisabeta. (Rv. M. II, No. 5, 11—20).

— G. Ibrăileanu, *Caracterul specific naţional în literatura română.* „Literatura din Moldova a fost mai preocupată de realităţile naţionale decât cea din Muntenia". De aceea, proza de observaţie, care redă realitatea prin descriere, naraţie şi reprezentare, a fost cultivată mai mult în Moldova. Maximum de românism îl reprezintă Creangă şi Sadoveanu. Şi studiile, care se ocupă cu realităţile naţionale, au înflorit în Moldova: istoria

©BCU CLUJ

politică şi socială, istoria limbei şi literaturii, folclorul. Şi la scriitorii ardeleni e pronunţat caracterul naţional, ei fiind fii ai poporului. (V. R. XIV, vol. LII, 239-52).

— *Regionalism literar.* La rubrica „Idei, oameni & fapte": dl Ibrăileanu bifurcă literatura română, în desvoltarea ei, după regiuni. E o constatare adevărată, oricum ar fi comentată. (Gn. II, 107).

— *Scriitori moldoveni? Scriitori munteni?* Regionalismul în literatură e nelogic şi nedrept. S'ar puteà vorbì cel mult de predispoziţiile unei regiuni pentru un anumit gen literar, de exemplu Moldova pentru romantism. (A. L. A. III. ser. III, No. 87, 5).

— C. Dobrogeanu-Gherea, *Criza literară.* Articol în româneşte inedit. E răspunsul dat ziarului „l'Indépendance roumaine" la ancheta acestuia, în 1901, asupra crizei literare de atunci. După ce lămureşte terminul „criză literară", o expune pe aceea din 1895-1901, punând-o în legătură cu criza economică. (A. L. A. III, ser. III, No. 76, 1).

— B. Fundoianu, *In pragul Europei.* Noi, Românii, nu avem încă literatura specifică pământului. Numai după aceasta vom puteà fi traduşi şi admiraţi în streinătate. (Fl. VII, 517).

— Andrei Braniştе, *O colonie culturală a Franţei?* Se respinge ideea, susţinută şi în scris, de unii, c'am fi o colonie culturală a Franţei. Am împrumutat, mai ales în domeniul literaturii, de la Francezi, însă, când vremurile au îngăduit, am redevenit, îmbogăţiţi, noi înşine. (Gn. I, 399-400).

— Mihail Dragomirescu, *Intre literatura cultă şi cea poporană.* E prefaţa la a II-a ediţie a „Umorului românesc" de P. Locusteanu. Sânt comentate câteva mari personalităţi literare române, ca dovadă a puterii literaturii culte, trecând peste cadrul prea strâmt al literaturii populare. (Fl. VII, 114-6).

— Paul I. Papadopol, *Istoricul fabulei româneşti.* Fazele, cu reprezentanţii lor caracteristici, prin care a trecut fabula românească. Aceste faze nu stau în legătură cu împrejurările politice. (Fl. VII, 314-5).

— Paul I. Papadopol, *Din istoricul fabulei româneşti. Gh. Asachi şi V. Alecsandri ca reprezentanţi ai fabulei prozaice.* După întortochiate rubricări, concluzia: Gh. Asachi şi V. Alecsandri fac trecerea, prin fabulele lor, între Cichindeal (Esop) şi Gr. Alexandrescu (La Fontaine). (Rv. M. I, No. 10, 20-3).

— Paul I. Papadopol, *Proza istorică în literatura românească.* Istoricul şi reprezentanţii prozei istorice de la noi. Minuţioase, şi, în bună parte, deşarte catalogări. (A. L. A. III, ser. III, No. 71, 4).

— Paul I. Papadopol, *Idealul naţional în poezia noastră lirică.* — I. Dintre poeţii de la 1859-1916, sânt citaţi V. Alecsandri

©BCU CLUJ

şi Ioan Neniţescu, reproducându-se unele strofe, în care e cântat idealul nostru naţional. — II. De asemeni, Eminescu şi St. O. Iosif. — III. Coşbuc, Goga. (C. T. C. III, 108-9, 132-3, 169-70).

— Ion Sân-Giorgiu. *Literatura, critica şi istoria literară.* Introducere. — 1. Nevoia unei critici autorizate asupra literaturii române de azi. Graniţele dintre critica şi istoria literară. 2. Originea criticei literare Ea s'a născut din literatură pentru a o explică, valorifică şi impune; în veacul trecut, a devenit un gen literar de sine stătător. 3-4. Poetul poate fi şi critic literar. 5. Azi, critica orientează poezia. 6. Istoria literaturii — concepţia franceză şi cea germană. (Fl VII, 204-5; 223, 237-8; 254-5; 268-9; 284-5).

— N. Batzaria, *Constatări îmbucurătoare.* — Cu prilejul apariţiei unor lucrări nouă. — E vorba de apariţia celor 3 studii: „Istoria literaturii române (Epoca veche)" de Sextil Puşcariu, „Introducere în studiul literaturii vechi" de Alexe Procopovici şi „Istoria literaturii şi limbii române din secolul XVI" de Dr. Giorge Pascu. Trei lucrări pentru cunoaşterea trecutului nostru literar apărute în Vechiul Regat, Ardeal şi Bucovina. Şi altădată, peste graniţele politice, Românii de pretutindeni s'au unit în a lucră pentru cultura naţională. Aşa, la sfârşitul secolului XVIII şi începutul secolului XIX, când a fost, chiar la depărtaţii Aromâni, puternica mişcare intelectuală de la Moscopole. (C. T. C. III, 11-3).

— A. Frunză, *Note şi amintiri din Muntele Athos.* E „un istoric pe scurt", care interesează şi literatura veche românească. (V. R. XIV, vol. LII, 351-66).

— S. M., *Popa Grigorie din Măhaciu.* Evocarea figurii harnicului preot Grigorie, care a păstorit între 1580 şi 1619 în Măhaciu şi s'a trudit, pentru luminarea norodului, să tălmăcească din slavoneşte şi să scrie cu mâna lui un codex, de cărţi poporane, azi nepreţuit izvor pentru cunoaşterea limbei noastre vechi. (Lm. III, 457-60).

— La „Documente": La Episcopia ortodoxă din Oradea-Mare, pe o Cazanie a lui Varlaam, stă scris: „Această carte se chiamă ievanghelae cu învăţătură *sirŭ pustila ili za propoveadie iercag* (sic) dată iaste de Hs. iubitorŭ şi întru Hs. credinčosu Ionŭ Gheorghie Ştefanu Voevodu cu mila lui Ddzău Domnŭ ţrăi Moldovei, şi o aŭ dăruitŭ de în mâna credinčosu slujitoriulŭ Măriei Sale Ioanŭ diiacu ce aŭ fostŭ notarŭ Măriei Sale la svânta besea(re)cì ce iaste suptŭ biruinţa slâvitului şi întru Hs. alesŭ cinstitului prinţipsŭ Gheorghie 2 Racoţi, Domnulŭ Ardelulŭ părţilorŭ crăieĭ ungureşti şi şpan Săcuilorŭ în veacĭ, în satŭ în Măceŭ, mţa Ghenarie 21, veto 7164, în anŭ Domnului nostru Is. Hs. spisitoriulŭ nostru 1656. Az popu Opre otŭ Fărcădinŭ, rocu 1664 săr. 7174. (R. I. VIII, 146-7).

— St. Berechet, *Comori slavo-române răspândite.* După lucrarea în ruseşte a lui Iaţimirski, „Inventarul manuscriselor vechi

©BCU CLUJ

slave şi ruse din colecţia lui P. I. Sciukin", Moscova, 1896-7, sânt menţionate vechile texte slavone bisericeşti, copiate sau alcătuite pe pământul românesc. (B. O. R. ser. II, XL, 618-28).

— P. P. Panaitescu, *O însemnare privitoare la relaţiile bisericeşti ale Moldovei cu Rusia.* Pe un Acaftist rusesc din biblioteca de la Casa Bisericii, se află o însemnare, din 1747, a unui Anastasie Creţul ieromonah. Se spune că „acest Acaftistier este adus de noi de la Moscu, când ne-am dus la Voronej, la Părintele Pahomie". Episcopul Melchisedec publicase în „Notiţe istorice şi arheologice", o însemnare manuscriptă dintr'un Evangheliar rusesc aflător la Bisericani, de unde se vedeà că fusese adus la 1722 de egumenul Antim Creţul din Bisericani de la Mitropolitul Pahomie din Voronej, fost călugăr la Bisericani. (R. I. VIII, 200-1).

— *Pravila lui Vasile Lupu, Iaşi 1646, se foloseà şi în Muntenia.* Pravila lui Vasile Lupu, fiind mai concisă şi mai clară decât Pravila lui Matei Basarab, erà întrebuinţată şi în Ţara-Românească. Dovadă e exemplarul Pravilei lui Vasile Lupu transcris din ordinul lui Nicolae Mavrocordat, pe când acesta erà domn în Ţara-Românească, 1729. (F. D. XXXVII, No. 42, 1—2).

— Barbu Lăzăreanu, *Evstratie biv-logofet.* Pomenirea cunoscutului tălmăcitor de pravile din vremea lui Vasile Lupu, cu prilejul discuţiei de-acum asupra legiferării bătăii. (A. L. A. III, ser. III, No. 101, 2).

— C. S. Nicolăescu-Plopşor, Insemnări din trecutul Olteniei. 7. *Biserica veche din Plopşor-Dolj.* Reproducerea însemnărilor, una în versuri, de pe un mineiu de la această biserică. (A. O. I, 253—4).

— La „Cronică", dl Iorga scrie: „Schitul lui Zagavie de lângă Hârlău, unde a fost egumen Amfilohie, episcop de Hotin, aveà la 1852, ca urmaş al acestuia, pe arhimandritul Veniamin Zagavianul, cărturar zelos, care luà, ca „prenumerant" zece exemplare din *Palmira* şi *Flaminia sau secretul,* tradusă după d-na de Genlis de Sofia Coce". (R. I. VIII, 17).

— La „Cronică": In notele unui dascăl din Stefăneşti, de la 1796 la 1813, publicate de C. I. Vasiliu („Revista Moldovei", No. 1, 1 Sept. 1922) se spune că Mitropolitul Veniamin, venind la Botoşani, a slujit în şapte zile, la şapte biserici. (R. I. VIII, 204).

— Barbu Lăzăreanu, *Almanachuri,* I. Notarea conţinutului primului Almanach românesc, apărut la 1733, la Braşov. (A. L. A. III, ser. III, No. 90, 5).

— C. D. Fortunescu, *Contribuţie la un studiu asupra presei din Oltenia.* A. Istoricul, pe scurt, al tiparului românesc şi al primelor ziare în limba noastră. In Oltenia, pe vremea mişcării lui Tudor Vladimirescu, au circulat, manuscrise şi tipă-

©BCU CLUJ

rite, manifestele eroului, presa ocazională a timpului. B. O listă a publicaţiunilor periodice din Oltenia, după vechime şi pe judeţe. (A. O. I, A. 51-7; B. 156-69).

— Dem. D. Stoenescu, *Ziarul „Carpaţii"*. La 2 Ianuarie 1884, a apărut la Craiova primul ziar zilnic „Carpaţii". A durat un an. Ziarul erà politic, dar în foiletonul din pag. 2 a publicat „Logodnicii" de Manzoni, bibliografie, comunicări diverse. Redacţia o îngrijau: P. Chiţu, I. A. Mitescu, A. Nicolaid, Gh. T. Buzoianu şi Tulbure. E reprodus aci articolul-program. (A. O. I, 170-3).

— *Karkaleki.* — Din reminiscenţele lui Iancu Caragiale. — Schiţarea hazlie a unui episod din viaţa lui Karkaleki, întemeietorul presei politice române. (A. L. A. III, ser. III, No. 81, 2).

— G. I[brăileanu], *Poezia nouă*. Numim astfel ori poezia celor tineri, ori un anumit fel de poezie (cu senzaţia şi impresia rară . . .). Ea nu e, prin definiţie, superioară celei vechi, fiindcă în poezie nu e o lege a progresului. Moldova a fost, în literatură, mai refractară „noutăţilor" decât Muntenia. E şi mai naţională, fiind mai puţin orăşenească. La fel Ardealul. Poezia nouă apare în intermezzo-urile dintre epocile mari: după poezia patruzecioptistă, macedonskismul; după eminescianism, decadentismul. Azi, când ţărănismul a apus, s'a ivit iar o „poezie nouă". (V. R. XIV, vol. L, 440—5).

— N. Davidescu, *Critica veche despre „poezia nouă"*. (dl G. Ibrăileanu şi poezia simbolistă). Cuvinte de apărare pentru simbolismul român, care e începutul literaturii noastre, în sensul că „o literatură trebue să cuprindă o serie de unităţi, care, având fiecare un caracter esenţial, propriu şi bine distinct, se pot totuşi, şi însumă". (Fl. VII, 463—4).

— N. Davidescu, *Adnotaţii în marginea simbolismului.* Simbolismul, la noi, marchează o dată literară. El e aportul literar al mai multor generaţii de scriitori post-eminesciani. (Fl. VII, 495).

— [N. Davidescu, *Figuri reprezentative ale poeziei simboliste româneşti*]. Grupăm supt acest titlu, formulat de noi, o serie de portrete literare scrise de dl Davidescu. Aceste portrete, întregindu-se reciproc, formează un istoric al curentului simbolist în literatura noastră. Sânt analizaţi, pe rând: Ştefan Petică, Iuliu C. Săvescu, D. Anghel, G Bacovia, Eugeniu Ştefănescu-Est, Ion Minulescu, Mihail Săulescu, D. Iacobescu, Tudor Arghezi, Adrian Maniu, I. Vinea, Emil Isac, Perpessicius, Lucian Blaga. (Fl. VII, 542-4, 76-7, 91-2, 607-8, 23-4, 39-41, 55, 55-6, 71-2, 87-8, 719-20, 36-7, 51-2; VIII, 17-8).

— Al. Busuioceanu, *La sfârşitul unui capitol.* Simbolismul încearcă o reapariţie, acum când i s'a terminat rolul în literatura noastră. Simbolismul a fost o reacţiune împotriva Sămă-

©BCU CLUJ

nătorismului, care, la rândul lui, disolvase pesimismul romantic eminescian. (Gn. II, 49-50).

— Alexandru A. Hodos, *„Iconoclaştii" noştri literari.* Literatura românească de azi suferă de o criză de orientare. Sânt însă „iconoclaşti", care se cred reprezentanţii unei noi şcoli literare. Ei au ceva din caracteristica pornire exclusivă a inovatorilor. Crezul nu se aude nicăeri, iar opera credincioşilor abia bâjbâe. (Ţ. N. III, 84-6).

— Alexandru A. Hodoş, *Poezia nouă românească.* — Câteva note caracteristice, cari o deosebesc. — 3 note caracteristice, dar slab reprezentate: versul liber, imprecisul, neologismul. (Ţ. N. III, 254-6).

— N. N. Răutu, *In legătură cu „Poezia nouă".* Articol împotriva „Simbolismului" de la noi, care nu e decât o manieră trecătoare. (Rv. M. II, No. 7, 1-6).

— Leon Donici, *Alexandru Puşchin în Basarabia.* Puşchin se 'mprieteneşte la Chişinău cu C. Negruzzi, căruia îi îndreaptă greşelile de limba franceză şi-i apreciază versurile. La Petersburg, Puşchin primeà în fiecare Duminecă pe Alecu Donici şi-i corectà versurile. (Fl. VII, 741-2).

— Liviu Marian, *Noi şi literatura rusă.* Au început şi la noi să se facă traduceri directe din literatura rusă. Ar fi nevoie de o catedră de rusă la Universitatea din Iaşi. (A. L. A. III, ser. III, No. 103, 1).

— La „Cronică măruntă", cu prilejul recenzării crestomaţiei „Prozatorii noştrii" de N. Dunăreanu şi Liviu Marian, se pomenesc scriitorii, cari au fost prea curând şi prea pe nedrept uitaţi: Mihai Teliman, I. D. Manolache, Ion Popovici-Bănăţeanu şi Toni Bacalbaşa. (Gn. I, 387).

— *1893-1922.* După câteva rânduri, care amintesc activitatea „Adevărului Literar şi Artistic" (1893-1922) şi a directorului revistei, Anton Bacalbaşa, se reproduce articolul „Arta noastră", apărut în primul număr, 6 Sept. 1893 (A L. A. III, ser. III, No. 65, 1).

— I. Teodorescu, *Amintiri despre Tony Bacalbaşa.* — reţetă de compoziţie. — Bacalbaşa dedeà celor ce scriu sfatul de a începe compoziţia cu fapte, trecând pe urmă la comentarii. (A. L. A. III, ser. III, No. 67, 1).

— *Bariţiu după zăbrele.* La „Insemnări": Statuia lui Bariţiu din curtea palatului „Asociaţiunii" din Sibiiu nu e nici azi scoasă de după zăbrele şi aşezată în parcul din faţă, unde autorităţile streine de odinioară nu au lăsat să se aşeze. (Ţ. N. III, 200).

Paul I. Papadopol, *O victimă a istoriei noastre literare. Poetul Zaharie Boiu.* Patru istorici literari: A. Densusianu, I. Nădejde, I. Lăzăriciu şi G. Adamescu fac o nedreptate omiţând

©BCU CLUJ

în lucrările lor pe poetul canonic ardelean Zaharie Boiu, de o valoare incomparabilă altor scriitori menţionaţi în aceleaşi lucrări. (C. T. C. III, 234-5).

Paul I. Papadopol, *Ce s'a scris despre Zaharie Boiu.* I. Extrase din câteva istorii literare. Despre poetul Boiu s'a scris puţin: Enea Hodoş (Manual de ist. lit. rom. Caranşebeş, ediţia din 1893), Vasile Gr. Popu („Conspect asupra literaturii româneşti şi a literaţilor ei", Bucureşti, 1875-6) şi N. Iorga („Istoria literaturii româneşti în veacul al XIX-lea", vol. III). (C. T. C. III, 250).

— *Ion Borcia.* La „Insemnări", pomenirea poetului ardelean Ion Borcia, a cărui operă ar merită o mai întinsă cunoaştere. (A. L. A. III, ser. III, No. 77, 7).

— L. Rebreanu, *Două cumetre.* „Piesa nu mai prezintă decât cel mult un interes istoric. Burlănescu Alin a trăit cu o romanţă, şi numai o zi". (V. R. XIV, vol. LII, 134).

— Dem. D. Stoenescu, Pentru o „Istorie a Craiovei". — Documente —. I. *Gheorghe Chiţu poet.* E republicat aci „Sonet la d-nul Lud. Viest" (compozitorul Louis Wiest) de Gh. Chiţu, sonet găsit de dl G. Bogdan-Duică în „Vestitorul românesc" al lui Carcalechi şi reprodus în „Sămănătorul", an. V, No. 18, 30 Aprilie 1906, pag. 344-5. (A. O. I, 66-7)

— Ion Bianu, *Două pagini vechi cu tâlc şi pentru vremile noastre.* Una din aceste „două pagini vechi" e şi o propunere scrisă de poetul G. Creţianu cu data: Paris, 14/26 Fevruarie 1858. E adresată Românilor din Paris, cărora le cere să lupte pentru „unirea şi independenţa României constituată democraticeşte". La „Propunere" au mai iscălit şi: N. Cez. Zătreanu, C. Boliac, P. Teulescu, D. Brătianu, G. G. Maghieru, Al. Odobescu, I. C. Brătianu, D. Florescu, C. A. Rosetti. Dl Bianu publică în întregime actul, socotindu-l întâiul în vederea organizării acţiuni pentru Unirea Principatelor (Cg. R. I, 393).

— A. Davilla, *Dintre cei răposaţi. Gheorghe Creţeanu.* E autorul renumitelor versuri:

„Fie pâinea cât de rea,
Tot mai bine'n ţara mea".

A fost numit de Cuza-Voda preşedinte al Curţii de Casaţie şi a primit slujba ca o jertfă pentru ţară, călcându-şi patima de a face versuri. (Gn. II, 73-4).

— *„Orfanii lui Creţeanu".* Creţeanu nu e cunoscut atât ca autorul „Cântecului streinătăţii", cât al „Orfanilor", poezia de-o duioşie pătrunzătoare. (A. L. A. III, ser. III, No. 84, 6).

— *Poezii de Victor Delamarina.* (Pagini alese din Scriitorii Români). Versurile lui Delamarina au o valoare documentară unită cu savoarea naivă şi simpatică a poeziei localnice. (Fl. VII, 272).

©BCU CLUJ

— N. Iorga, *Un autor dramatic necunoscut.* — Incă o comedie a lui. — Autorul e *Ioan Dimitrescu,* un actor bucureştean. El a scris şi un roman istoric prost. Comediile lui însă în gen popular: „Badea Deftereul?", „Voiu să fiu actor la Iaşi" (1849) şi „O toaletă neisprăvită sau obrăznicia slugilor" (1852) prind bine tipuri contemporane şi întrebuinţează o limbă de un mare adevăr şi de o bogăţie extraordinară. O altă comedie, neiscălită, cu titlul „Logofătul Satului" e atribuită de dl Iorga aceluiaşi autor. Comediile acestea arată un „ţărănism" literar mai vechiu de cum se crede. (Tr. LIII, 1-5).

— Barbu Lăzăreanu, *Mircea Dimitriadi.* Evocarea poetului, în sufletul căruia se îmbinau înclinări atât de deosebite. (A. L. A. III, ser. III, No 82, 3).

— *Aron Densuşianu.* La „Insemnări", o notiţă elogioasă despre Aron Densusianu, cu prilejul caricaturizării nedrepte, ce i-o face dl E. Lovinescu în „Sburătorul". (A. L. A. III. ser. III, No. 82, 6).

— Intr'o notiţă *„Două cântece războinice de la 1848,* se republică două poezii latineşti găsite într'un vechiu caiet studenţesc de Aron Densusianu, care le-a tradus şi le-a publicat în „Revista critică-literară" din Iaşi, an. III, pag. 335. (Tr. LIII, 614).

— L. B., *Leon Donici.* Numele Donici se'nscrie din nou în literatura noastră prin opera lui Leon Donici, urmaşul cunoscutului nostru fabulist. (Pt. 7 Dec.).

— Artur Gorovei, *Din alte vremuri. Eduard Gruber.* Amintiri despre om şi strădania lui spre ştiinţă; prea puţin despre opera lui literară. Logodnica lui, Virginia Micle (apoi soţie?) scrià de asemenea versuri. (V. R. XIV, vol. LII, 374-80).

— Barbu Lăzăreanu, *Versurile şi opiniile literare ale lui Take Ionescu.* Primele versuri şi opinii literare au apărut la 1875, în „Revista Junimei" din Iaşi, supt iscălitura *Demetriu G. Ionescu.* Versurile sânt stângace şi au ortografia lui Heliade. La 1873, publicase într'o broşură o traducere: „Niqui (nici) preşedinte, niqui rege". A mai scris: recenzii, o nuvelă, poeme în proză şi o fantezie politică şi literară. (A. L. A. III, ser. III, No. 89, 3).

— Barbu Lăzăreanu, *Complectări şi juxtapuneri.* 1. *Doctorul Constantin Istrati.* Cunoscutul savant a scris şi versuri. Se citează o poezie publicată în „Telegraful", No. 1105, 6 Dec. 1875. (A. L. A III, ser. III. No. 106, 5).

— *O scrisoare a lui T. Codrescu către Iacob Mureşianu.* Scrisoarea e datată: Iaşi, 1 Iunie 1853 şi face parte din seria de „Acte şi scrisori privitoare la relaţiile Românilor din Ardeal cu cei din Principate", publicate de A. A. Mureşianu. Se spune în scrisoare că Moldovenilor nu le place, din „Gazeta Transil-

©BCU CLUJ

vaniei", „faţa scrisă cu litere latine şi ortografia . . . Ei ar dorì să găsească în foaie mai multe lucruri naţionale" (R. V. IV, No. 1, 8).

— Barbu Lăzăreanu, *Gh. Gh. Nădejde.* Unele scrieri ale lui Gh. Nădejde ar meritâ retipărirea, dacă nu pentru valoarea lor literară, care e discutabilă, cel puţin ca veridice documente ale vremii (A. L. A. III, ser. III, No. 86, 2).

— *D. Th. Neculuţă.* La „Insemnări", o notă despre viaţa sărmanului poet cismar. Editura socialistă i-a retipărit versurile, care au apărut întâiu supt titlul „Spre ţărmul dreptăţii", în 1907. Sânt citate aci două din poeziile lui. (A. L. A. III, ser. III, No. 99, 6).

— *Cusătoreasă.* Retipărirea a două poezii, care cântă pe cusătoreasă. O poezie e a lui D. Th. Neculuţă, ceailaltă, a lui Dimitrie Teleor. (A L. A III, ser. III, No. 99, 6).

— n p p., *Teodor V. Păcăţianu.* Elogii. Păcăţeanu a scris, pe lângă studii de drept şi politică, şi opere literare, debutând la 1872 cu versuri în revista „Familia". A redactat, a editat şi a condus periodice româneşti în Ardeal. (Cs. VI, 220).

— Dr. Constantin Pavel, *Oameni şi fapte din trecutul Bihării — Miron Pompiliu.* — 1847-1897. Viaţa şi opera literară a lui Miron Pompiliu (Moise Popovici). Mediul cultural românesc din Oradea pe vremea aceea. Pompiliu a fost un colaborator al „Familiei", revista lui Vulcan, şi un prieten al lui Eminescu. Articolul aduce şi afirmarea că poetul bihorean, despre care pomeneşte Eminescu cu entusiasm (TH. Ştefanelli, Amintiri despre Eminescu, pag. 101) e *Dimitrie Sfura,* mort la 1858. (C. T. C. III, 160-2).

— Leca Morariu, *O scrisoare a lui Iraclie Porumbescu.* Scrisoarea inedită a literatului bucovinean, tatăl compozitorului Ciprian, e datată: 20 Iunie st n. 1890 şi adresată părintelui Constantin Morariu. In ea se vorbeşte de o călătorie a lui Porumbescu la Bucureşti, unde a vorbit, între alţii, şi cu Mihail Kogălniceanu şi cu poetul Sion. (R. I. VIII, 51-5).

— Sebastian Bornemisa, *Un scriitor basarabean orb: Tudose Roman.* Născut la 5 Ianuarie 1887, în satul Chipirceni. Colaborator al gazetelor „Basarabia" şi „Cuvânt Moldovenesc", scrie în graiu popular versuri duioase şi patriotice. (Cs. VI, 8).

— La rubrica „Flori de o zi": *Moartea poetului basarabean Tudose Roman.* Moartea poetului n'a fost anunţată de nici o revistă sau ziar. De ea s'a aflat acum de la dl Pantelimon Halippa. (Cs. VI, 190).

— V. V. Haneş, *Poetul basarabean T. Roman.* Nefericitul poet orb, Tudose Roman, a murit. Făcea parte din „exube-

©BCU CLUJ

ranţa literară a Basarabiei, în anii de renaştere culturală, ce-au urmat revoluţiei de la 1905". (R. V. IV, No 4, 6).

— A. Davilla, *Dintre cei răposaţi, Mircea Rosetti.* Era fiul cel mai mare a lui C. A. Rosetti. A scris multe nuvele, „capodopere de gândire, simţimânt şi stil". Subiectele erau luate din viaţa poporului. Mircea Rosetti a fost şi ziarist. (Gn. I. 394).

— Claudia Millian, *Dintre cei uitaţi. — Un poet al abstracţiunilor: Mihail Săulescu.* Articol de entuziast elogiu. (A. L. A. III, ser. III, No. 106, 3).

— A. [lexandru] L. [apedatu], *Fondul Dr. I. Scurtu.* Lista donatorilor de până acum. Venitul fondului se va da ca premiu pentru cele mai bune cercetări şi studii, făcute de studenţii Facultăţii de Litere şi Filozofie din Cluj, cu privire la viaţa şi opera lui Eminescu. (In. 1 Noemv.).

— N. N. Răutu, *In marginea „foiletoanelor" lui Mihai Teliman.* Ediţia scoasă la 1906 de „Junimea", cu o prefaţă de G. Tofan, e epuizată. „Foiletoanele" lui Teliman au şi o valoare documentară şi una artistică. Ar fi binevenită o nouă ediţie. (Rv. M. I. No. 9, 7-11).

— Barbu Lăzăreanu, *Nicolae Ţinc.* Din lucrările numeroase, dar atât de inegale ale lui Ţinc, ar merită să fie citite măcar traducerile. (A. L. A. III, ser. III, No. 80, 2).

— N. Iorga, *„Sămănătorul".* E o conferinţă ţinută la Liceul „Traian Doda" din Caransebeş, la 16 Iunie, rezumată aci de I. Penţia. D-l Iorga a făcut istoricul înfiinţării revistei „Sămănătorul" şi a arătat directiva lui naţionalistă. (F. D. XXXVII, No, 24, 1-2).

— *O lămurire necesară.* Cuvinte care reîncep „Flacăra" întreruptă câtva timp. Revista îşi îndreaptă mersul după pasul vremii, menţinându-şi însă tradiţia ei de libertate. (Fl. VII, 309).

— Constantin Banu, *Orizonturi.* Revista „Flacăra", adoptând un eclectism bazat pe valoarea artistului, a întrunit laolaltă pe toţi bunii scriitori. După războiu, revista va ţinti la unificarea culturală a ţării şi la afirmarea dreptului de viaţă a artistului creator. (Fl. VIII, 1-2).

— *Continuăm...* Articolul prim, cu care apare din nou „Ţara Noastră". Se arată trecutul unei mişcări culturale naţionaliste in Ardeal, cu organele ei de publicitate: „Luceafărul", „Ţara Noastră" şi „Tribuna". Reapariţia de acum va fi o continuare. (Ţ. N. III, 1-2).

— Al. Ciura, *Luceafărul".* Sânt douăzeci de ani de când s'a înfiinţat la Budapesta „Luceafărul", întâiu ca organ literar al studenţimii ardelene, devenit apoi, la Sibiiu, centrul mişcării literare naţionale în Ardeal. Columnele de susţinere au fost: Octavian Goga, Al. Ciura, Octavian Tăslăuanu, Ion Agârbiceanu, Sextil Puşcariu, Ilarie Chendi. (Cs. VI, 194).

©BCU CLUJ

— Dr. S. B [ornemisa], *Intemeietorii „Luceafărului"*. Sânt pomeniţi cu elogii, la rubrica „Flori de o zi", studenţii entuziaşti, cari, acum douăzeci de ani, au întemeiat revista „Luceafărul" şi anume: A Ciura, O. Goga, I. Lupaş, I. Montani, I. Lăpedatu, V. Moldovan, S. Stanca, D. Stoica şi G. Zăria. (Cs. VI, 205-6).

— *1893-1922*, „Adevĕrul Literar" a început să apară la 6 Septemvrie 1893, director fiind Anton Bacalbaşa, iar colaboratori: Traian Demetrescu, Ioan Păun-Pincio, Artur Stavri, etc. (A. L. A. III, ser. III, No. 65. 1).

Recensii.

— *Istoria literaturii române. Epoca veche* de Sextil Puşcariu. (A. L. L. A. III, ser. III, No. 72, 5). — Claudia Millian.

— Idem. (Fl. VII. 302-3). — Ion Sân-Giorgiu.

— *Introducere în studiul literaturii vechi* de Alexe Procopovici. (V. R. XIV, vol. XLIX, 467-9). I. Şiadbei.

— Idem. (C. C. XI, 57). — Ixigrec. — Idem. (I. N. I, fasc. II, 402). — Gh. Gh. — Idem. (C. L. LIV, 70). — S. — Idm. (Gn. I, 345-6). — Idem. (Fl. VII, 80).

— *Istorie a literaturii şi limbii române din sec. XVII* şi *Jstoria literaturii române din sec. XVII* de G. Pascu. (I. N. I, fasc. II, 399-400). — Gh. Gh.

Istorie a literaturii române de Al. Ciura, A. Domide şi O. Hulea (Cs. VI, 70).

— *Spiritul critic în literatura românească* de G. Ibrăileanu. (I. E. IV, No. 97, 4).

— *Amintiri din Junimea* de Iacob Negruzzi. (Tr. LIII, 375) — I. G.

— *Antologie românească* de Tache Papahagi. (Rm. XVI, 700-1). — Bucureşteanul.

— *Cea mai veche revistă literară românească* de I. Lupaş. (V. R. XIV, vol. LII, 454-5). — I. Şiadbei.

— *Poetul Brătescu-Voineşti* de D. Caracostea. (V. R. XIV, vol. XLIX, 299-301). — Octav Botez.

II. Manuscrise şi tipărituri vechi.

— I. Bianu, *Pagini vechi*. Dl N. N. Andronescu a dăruit Academiei un document de la 1718, prin care jupâneasa Chiţa, văduva lui Hamandi, fost Mare Portar, împreună cu ginerele ei, Gheorghiţă Tutescul, Căpitan de lefegii, arată că biserica zidită de ei la 1712 în Bucureşti (azi în Calea Văcăreşti, No. 66) să nu fie închinată nimănui. Ca martor iscăleşte şi Radul Popescu

©BCU CLUJ

bivvel Ban. E cronicarul anticantacuzinesc şi cel care a scris domniile lui Nicolae Mavrocordat. Dl Bianu crede că însuşi cronicarul a dictat acest document. (Cg. R. I, 80-3)

— Bianu Ion, *Două pagini vechi cu tâlc si pentru vremile noastre.* D. Sturdza, într'o scrisoare către Dimitrie Pruncu, prefect pe atunci la Iaşi, se ridică împotriva mişcării separatiste din Moldova. Scrisoarea, datată: 18 Ianuarie 1883, se află în anii trecuţi la dl G. Sion de la Bacău. (Cg. R. I, 394).

— N. Iorga, *Documente doljene.* Comunicaţie la Academia Română III. La începutul scrierii în româneşte, actele se făceau de obiceiu după modelul slavon, pe un tipic comun. Documentele şi scrierile din colecţia d-lui Caleţeanu din Craiova prezintă variaţiuni interesante pentru filolog şi pentru doritorul de pitoresc istoric. Aşa sânt cuvintele „sorori" şi „Mehedelnicearilu", cel din urmă explicând cum din Meedia s'a făcut „Mehedia". (Mehedinţi e un nume adjectival, ca Râmna-Râmneanţ, Gataia-Gataianţ). (R. I. VIII, 167-77).

— Ion I. C. Brătianu, *Pagini vechi. „Opşteasca tânguire".* După o lămuritoare introducere, literar scrisă, dl Brătianu publică în intregime, după un manuscris aflat în posesiunea d-sale, „Opşteasca tânguire", compusă la 1818. Dl Sextil Puşcariu îmi adaugă următoarea notiţă întregitoare: „Acest apel frumos, în proză şi versuri, către compatrioţi, scris de un om cu cultură apuseană şi cu adâncă simpatie pentru ţăranul exploatat de Domnii streini, erà cunoscut din revista lui Tocilescu, anul I, vol. II (1883), p. 117-178, unde fusese reprodus după un manuscris aflător în posesia lui C. Aricescu. Alt manuscris (No. 591 al Academiei române) a fost semnalat de dl Iorga în Istoria lit. rom. sec. XVIII, vol. II, p. 364, care, analizând scrierea, crede că ea poate fi a lui Iordache sau Constantin Golescu. In afară de datarea sigură dată de dl I. Brătianu, articolul are însă şi alt merit: cuvintele atât de frumoase prin care Prim-ministrul României introduce reproducerea vechiului manuscript. Ele au şi calităţi literare remarcabile". (Cg. R. I, 67-72).

— La Cronică: „Obştească Tânguire", de la 1824, publicată de dl I. I. C. Brătianu în „Cugetul românesc" a mai fost tipărită în „Revista pentru istorie, arheologie şi filologie", II, pp. 177—8, şi analizată de Iorga, în „Istoria literaturii române în secolul al XVIII-lea", II, pp 346—7 (R. I. VIII, 77).

— Gh. Ghibănescu, *Catastihul vămilor Moldovei,* (1765). E un manuscript, parte româneşte, parte greceşte, aflat de dl Bălănescu, învăţător în satul Idrici, judeţul Fălciu. Poartă titlul: „Catastihul vămei domneşti a Bogdaniei (Moldovei) după porunca domnească, cum se arată prin pecetea domnească ce se ia la vamă pentru fiecare lucru după alfavita slavonească". După un amănunţit studiu al manuscriptului, dl Ghibănescu dă

©BCU CLUJ

şi un util glosar de cuvinte întrebuinţate atunci şi ieşite azi din uz. (I. N. I, fasc. II, 193-239).

— Leca Morariu, *Codicele Pătrăuţean şi asasinarea lui Grigore Ghica.* Studiul sumar al cărţuliei scrise la 1787 de un Manolache, dascăl. (Găsită la Pătrăuţi pe Suceava, Bucovina de părintele Constantin Morariu). Relevarea îndeosebi şi compararea cu alte două texte corespunzătoare a două părţi din codice: Psalmii lui Dosoftei şi moartea lui Grigore Ghica. (Rv. M. I, No. 12, 10-9).

— Leca Morariu, *Cum filosoful Xanthos ajunge să şi-l cumpere rob pe Isop Preaînţeleptul.* (După Isopia Voroneţeană). Prelucrare, cu note explicative. (Rv. M. II, No. 5, 7-9).

— La „Cronica", dl Iorga, relevă din Calendarul *Glasul Bucovinei* pe 1922 descrierea de către dl Leca Morariu a unui manuscris de „Isopie", scris la Voroneţ de călugărul Ieronim Stoleriul în 1804. Forme ca *fămeie, oao, luò, ohtă, mânule, blem,* cuvinte *mangâri, lighiu, dulf, breb, trâmbotaş, solonariu,* etc., arată un original vechiu, de la începutul secolului al XVII-lea cel puţin. (R. I. VIII, 76).

— C. Bobulescu, *Carte de disfăcut* Un manuscript de două foi de caiet de prin 1800—1820, găsit în podul bisericii din Podul-Iloaei, e o *carte de disfăcut* (farmece), scrisă de „preutul Daniil". După notiţa introductivă, se reproduce textul. (Şz. XXX, vol. XVIII, 6-8).

— C. I. Vasiliu, *Din însemnările lui Gheorghe Dascălul.* Reproducerea câtorva însemnări din 1796—1803, interesante şi ca limbă şi prin unele fapte ce pomeneşte, cum sânt vizitele Mitropolitului Veniamin. (Rv. M. II, No. 5, 27-9).

— A. G. Stadniţchi, *Amfilohie, Episcop al Hotinului.* (Material pentru istoria eparhiei din Basarabia). Articol publicat întâiu în „Revista Eparhiei din Chişinău" (Kişinevskia Eparhialnaia Vedomosti (No. 21/1890 şi No. 22/1893). Viaţa lui Amfilohie Hotiniul, ajutorul zelos al Mitropolitului Iacob Stamati al Moldovei. Studierea pe larg a operelor lui Amfilohie: „Gramatica Teologicească", „De obşte geografie" (Geografia universală), „Elimenti aritmetici arătate fireşte". Aprecierea operelor e făcută ţinând seamă de împrejurările de atunci. Se dau şi citate. Se pomeneşte şi de lucrararea „λόγοι καὶ ἔργα", rămasă manuscris şi care e o istorie a Românilor. La urmă, un apel al lui Amfilohie către Zosima, Arhimandritul Lavrei Pecerska din Chiev. (R. B. C. vol. XIV, 40-56).

— *Biserica din Măgurele* (Ilfov, 1797). Aci se găsesc mai multe cărţi vechi cu însemnări pe ele, ale cui au fost şi cui s'au dăruit. Astfel: o Evanghelie, Bucureşti, 1705; un Pendicostarion, Râmnic, 7293 (1785); un Octoih, Râmnic, 1750. (R. I. VIII, 192-3).

©BCU CLUJ

— C. C. Dumitrescu şi P. P. Panaitescu, *Insemnări din cărţile bisericii româneşti (greco-orientale) din Timişoara.* Insemnările sânt pe un Mineiu slavo-român din 1698, Buzău, pe un alt volum al aceluiaşi Mineiu şi pe un alt volum al Mineilor. Se spune de proprietarii cărţilor şi de dania lor, ba şi de o nuntă. (R. I. VIII, 201-2).

— La „Cronică": După o foaie din Ardeal se anunţă că păr. asesor de la Sibiiu, Mateiu Voileanu, a descoperit în arhiva consistorială de acolo un antimis al lui Atanasie Anghel, dat la 1698 bisericii din Cetatea-de-Baltă. Antimismul are inscripţia: „Jertfelnicul dumnezeiesc, peste care se obrişesc dumnezeieştile slujbe Blagostovitu-sau şi s'au sfinţit de Preasfinţitul Mitropolit Atanasie al Mitropoliei Belgradului şi s'au dat... în zilele Măriei Sale Craiului Leopold, Iosif, 1698". Antimisul e descris exact în „Studii şi documente", XII, p. 297, de dl Iorga. (R. I VIII, 74).

Recensii.

— *Un nou manuscris vechiu: Isopia Voroneţeană*, de Leca Morariu (Rv. M. I, No. 10, 28 9) N. N. Răutu.

III. Istorie culturală.

— N. Iorga, *Solidaritatea românească la începutul secolului al XIX-lea.* Ideile Revoluţiei franceze au întărit numai solidaritatea noastră naţională, al cărei început e mai vechiu, şi e al nostru. Se poate vorbi despre ea încă de la începutul secolului al XVII-lea. Motivele au fost economice şi culturale. Dl Iorga insistă asupra celor din urmă. (Cg. R. I., 97-113)

— N. Iorga, *Trecut botoşănean.* Ştiri despre trecutul oraşului Botoşani se găsesc în „Studii şi Documente" şi „Istoria Românilor în chipuri şi icoane", vol. II de dl N Iorga. D-sa adaugă acum alte două izvoare: *Hacquet* (Neueste physikalisch-politische Reisen in den Jahren 1788 und 1789 durch die Daceschen und Sarmatischen Karpaten, II, Nürnberg, 1790), şi *Mikoscha* (Reise eines Polen durch die Moldau nach der Türkey, trad. Samuel Gottlieb Linde, Lipsca, 1795). (Rv. M. I, No. 9, 1-2).

— Barbu Lăzăreanu, *Acum 80 de ani.* Extrase din lucrarea „La Roumanie"... a lui J. A. Vaillant, care redă capricios aspecte din cultura noastră de acum 80 de ani. (A. L. A. III, ser. III, No. 78, 3).

— Barbu Lăzăreanu, *Răsfoind Monitoarele Oficiale. J. A. Vaillant.* In şedinţa a XLIII-a de la 1 Martie 1863 a Adunării Generale din Bucureşti, s'a propus o pensie de recunoştinţă, dar s'a respins la votare — lui Vaillant. Opera lui e însemnată pentru cunoaşterea trecutului nostru cultural. (A. L. A. III, ser. III, No. 77, 4).

©BCU CLUJ

— Barbu Lăzăreanu, *Prima lucrare despre holeră în România.* E a unei francez: Alcibiad(e) Tavernier. Text francez şi român. Titlul românesc: „Amănunturi apărătoare şi higienice pentru Mizezere sau holeramorbus". . . E o încercare serioasă de a stabili o terminologie populară medicală. Lucrării îi este consacrată o pagină din „Echilibrul între antiteze" de Heliade. (A. L. A III, ser. III, No. 87,4).

— C. Bobulescu, *Din arheologia bisericii române.* — Influenţa credinţei în vămile văzduhului asupra literaturii noastre bisericeşti. — Deşi cercetarea e făcută din punctul de vedere al credinţei, ea interesează şi istoria literaturii noastre vech'. Se arată că literatura bisericii româneşti erà influenţată, direct sau indirect, prin cea slavonă, de credinţa societăţii creştine din Sudul Dunării. Articolul are o parte documentară, intitulată: „Variante manuscrise inedite de propovedanii la sufletul cel drept şi cel păcătos şi alte cărţi populare religoase, în care se vorbeşte despre cele 24 de vămi ale văzduhului". (B. O. R. ser. II, XL. 591–605; XLI, 11–24).

— *Inscripţii din bisericile Olteniei* adunate de T. G. Bulat. Còpii de inscripţii şi de notări de prin cărţi bisericeşti, cum e aceea de pe un octoih de Blaj (1783), la biserica din Genuneni. (A. O. I., 238—245).

— Iconom Al. Simionescu, *Mănăstirea Vorona.* Continuarea unei monografii începute în aceeaşi revistă, anul trecut. (An. I, No 3), Aci se dau ştiri despre vieţuitorii din mănăstire, averea şi gospodăria ei, biblioteca (404 de cărţi ruseşti şi greceşti dinainte de 1700; cărţi româneşti de după 1800); cărţile au însemnări (unele reproduse în revistă) şi documente, care arată rolul cultural al mănăstirii. Două din documente sânt comunicate de dl. Iordache Popa. (Rv. M. I. No. 9, 18—24; No. 11, 11–15; No. 12, 26–8; II, No. 34, 38—40; No. 6, 22—5; No. 7, 20–30).

— *O nouă tipografie bisericească.* La „Insemnări mărunte", se dă stirea că la Mănăstirea Neamţului, locul vechei tiparniţe, s'a înfiinţat o nouă tipografie de cărţi bisericeşti şi icoane sfinte. (B. O. R. ser. II, XL, 559).

— Econom D. Futună, *In legătură cu şcoala de monahi de la Neamţ.* — Odinioară şi azi. — Istoricul încercărilor de a se înfiinţă şcoli pe lângă Mănăstirea Neamţ. Greutăţile ce se întâmpină. (Rv. M. II, No. 6, 11—5).

— Barbu Lăzăreanu, *Take Ionescu în cultura românească. Evangheriarul de la British Museum. Raportul Doctorului Gaster. Dicţionarele.* — Take Ionescu a obţinut gratuit de la Dr. Gaster copia Evangheliariului de la British Museum, care e unul din cele mai vechi manuscripte în limba română. — Tot Drului Gaster i-a cerut un raport asupra instrucţiunei în Anglia Take Ionescu a plătit să se facă dicţionarele lui Frédéric Damé

©BCU CLUJ

(francez), Dr. Em. Grigorovitza (german) şi Henry L. Lolliot (englez). (A. L. A. III, ser. III, 84,6).

— Barbu Lăzăreanu, *Literatura memorialistă a unei bresle peregrine.* Amintirile despre teatru, scrise în bună parte de actorii înşişi, constituesc o parte însemnată a istoriei noastre culturale. Dl Lăzăreanu dă o folositoare listă a scrierilor de acest fel. (A. L. A. III, ser, III, No, 102. 2).

— Dem. D. Stoenescu. Pentru o „Istorie a Craiovei". Documente. VIII. *Primul teatru românesc în Craiova.* După „Istoria teatrului românesc" de Mihail N. Belador, se dau date asupra înfiinţării de către Caragially, la 1850, a unui teatru stabil în Craiova. La 1877, s'a înfiinţat, din iniţiativa principelui Ioan Ghica, *Societatea dramatică,* din Craiova (A. O. I, 207-8).

— Ion Băilă, *Teatrul în Ardeal.* Istoricul „Societăţii pentru crearea unui fond de teatru naţional român", întemeiată la 21 Ianuarie 1877, în Budapesta (Fl. VII, 447).

— Septimiu Popa, *Cel dintâiu teatru românesc al Ardealului.* La 1831, au intrat în Seminarul teologic din Blaj 7 tineri români, cari învăţaseră la liceul unguresc din Cluj. Intre aceştia, eră şi Gh. Bariţiu. Ei au propus profesorilor şi lui Bărnuţiu, care eră „studiarum praefectus" la Seminar, să joace teatru românesc. Prin subscripţie, au cumpărat de la Sibiiu o scenă şi, la Crăciunul anului 1833, s'a dat prima reprezentaţie, în „Refectorul" Seminarului, cu două piese traduse, una de Cipariu şi alta de Ioan Rusu. (A L. A. III, ser. III, No. 98, 1).

— Septimiu Popa, *Pâne şi cultură.* Ajutoarele date de Mitropolia Blajului elevilor din oraş, au contribuit mult la răspândirea culturii în popor. (Fl. VII, 527).

— Septimiu Popa, *15 Mai 1848.* Cum se serbă odinioară, îndeosebi de către elevii din Blaj şi cărturarii ardeleni, vestita adunare din Câmpia libertăţii, de la 15 Maiu 1848. (A. L A. III, ser. III, No. 77, 1).

— *Congresul general al Asociaţiunii.* Darea de seamă a congresului general, ţinut în luna Noemvrie, la Sibiiu, al „Asociaţiunii pentru literatura şi cultura poporului român". (Pt. 11 Noemv.).

— *Adunarea generală a „Astrei".* Reportaj asupra adunării generale a „Asociaţiunii pentru literatura şi cultura poporului român" („Astra"), adunare ţinută la 8 şi 9 Noemvrie, în Sibiiu. (In. 11 Noemvrie).

— *Congresul asociaţiunii „Astra" pentru literatura şi cultura poporului român.* Relatări asupra zilei întâiu. (Un. 11 Noemvr.).

— *Congresul asociaţiunii „Astra" pentru literatura şi cultura poporului român.* Informaţii asupra zilei a II-a a congresului. (Un. 12 Noemvr.).

— *Alegerea preşedintelui „Astrei".* — Stabilirea adevărului. — Articol de informaţii. (Un. 15 Noemvr).

©BCU CLUJ

— *„Emke" şi „Astra"*. Câteva părţi mai caracteristice dintr'un studiu al lui *Victor Aradi*, publicat în „Huszadik Század", a. XV, vol. 29, Nr. 23—41, 10 Ianuarie 1914, Budapesta.

Autorul declară că, pe când asociaţia maghiară face paradă şi agitaţie naţionalistă sterilă, „Astra" răspândeşte cu succes cultura în poporul românesc. (Traducerea e a d-lui Ioan Georgescu) (Tr LIII, 275—82).

— *Jubileul „României June"*. Istoricul şi însemnătatea societăţii „România Jună", a studenţilor români din Viena. (In. 3 Dec.).

— 50 ani de luptă. *Semicentenarul „României June"* (din Viena). Subtitlurile indică just conţinutul: I. Un scurt istoric al Societăţii. — Mihail Eminescu ca întemeietor al „României June". — Cuib de patriotism şi luptă pentru ideia unităţii naţionale. II. Un almanach festiv pentru aniversarea semicentenarului şi totodată serbări pentru ridicarea unui bust lui Mihail Eminescu. (Pt. 15-6 Noemvr.).

— *Semicentenarul „României June"*. — Din „Chemarea" Societăţii. Reproducerea rândurilor, care vorbesc de trecutul cultural al Societăţii. (G. C. II, No 5, 9).

— *Semi-centenarul Soc. „România Jună" din Viena. O scrisoare a Reginei Maria*. Se reproduce scrisoarea M. S. Reginei Maria, trimisă „României June" cu prilejul semicentenarului ei. (F. D. XXXVII, No 49, 1).

— *M. S. Regina şi Soc. acad. „România Jună"*. Scrisoarea M. S. Reginei de admiraţie şi îmbărbătare pentru activitatea binefăcătoare a „României June". (In. 12 Dec.).

— *Serbările „României June"*. Trecutul societăţii. Programul serbărilor. (In. 3. Dec.).

— *Semicentenarul societăţii academice „România Jună"*. Planul sărbătoririi semicentenarului. (In. 17 Noemvr.)

— *Jubileul Societăţii „România Jună"*. Un monument lui Eminescu la Cluj. Scrisoare adresată preşedintelui Sindicatului general al presei, cerând sprijinul pentru succesul jubileului. (Ad. şi Dm. 2 Dec.).

— Dr. Zenovie Pâclişanu, *Cronologia episcopilor Bălgradului înainte de Unire*. Date asupra acestor episcopi, dintre care unii, ca Simion Ştefan, au avut un deosebit rol în cultura românească. (C. C. XI, 17-29).

— Gh. Bogdan-Duică, *Maramureşul în anul 1812* In revista „Vaterländische Blätter für den österreichischen Kaiserstaat", cu data de Miercuri, 17 Iunie 1812, a apărut studiul „Die Marmaroscher Gespanschaft und ihre Merkwürdigkeiten". Autorul, iscălit cu iniţialele C. R., vorbeşte şi de Români, caracterizându-le firea (uneori, în bine) şi subliniind lipsa lor de cultură. (Rm. XVI, 401-3).

©BCU CLUJ

— *Iaşii în Cronicari şi călătorii streini.* Dl Gh. Ghibănescu dă ştirile care se găsesc în Cronica lui Miron Costin (1633-1692), dl M. Costăchescu pe cele din: „Visitatio generalis . . . in provincia Moldaviae per Marcum Bendinum . . . anno Domini 1646, die 19 Octobris", publicat în Anal. Ac. Rom. tom. XVI. Mem. Secţ. istorice, de V. A. Ureche. (Textul latin e dat paralel cu traducerea românească), iar d. Sever Zotta pe cele din: „Souvenirs sur la révolution, l'empire et la restauration, par le général comte de Rochechouart" publ. de fiul lui, Paris, 1892. (I. N. I, fasc. II, 331-351).

— *Comunicarea d-lui Dr. Zosin (Iaşii în 1839).* — O comunicare în scris asupra celor ce spune despre Moldova şi Iaşi Adrien Balbi în al său „Abrégé de Géographie, III-ème edition, 1839, pages 590-1". (I. N. I, Fasc. II, 374-6).

— Arhiepiscopul Gurie, *Starea clerului parohial în Basarabia în timpul Mitropolitului Gavriil Bănulescu-Bodoni* Studiul arată şi puţina pregătire culturală, ce aveau preoţii moldoveni în epoca imediat următoare anexării Basarabiei, la 1812, de către Rusia. (R B. C. vol. XIV, 3-22).

— Av. Stadniţchi, *Eparhia Proilavo Ismailului.* (Material pentru istoria eparhiei basarabene). Istoric documentat al unei vechi aşezări bisericeşti şi culturale. (R. B. C. vol. XIV,23-40).

— Onisifor Ghibu, *Amintiri din Basarabia.* Refugiul ardelenilor în Basarabia, în timpul războiului mondial. Acolo au răspândit graiul şi scrisul românesc prin propagandă orală şi prin publicaţiile ce au scos. (Cs. VI, 38-40).

— Nicolae Popovschi, *Românismul în Basarabia şi Unirea.* Unirea Basarabiei cu România a fost făcută de fiii preoţilor şi ţăranilor români din Basarabia. Păstrarea limbei şi bisericii naţionale, ca şi a literaturii populare, au prilejuit starea de suflet necesară unirii. (V. R. XIV, vol. L, 351-61).

— D. Munteanu-Râmnic, *„Polcovnicul" Ioan Hâncu.* — Din „ziarul" mieu în Basarabia reînviată (1917-1919). — Pagini lămuritoare pentru felul cum cultura rusească înstreină sufletul Moldovenilor din Basarabia. (R. V. IV, No. 1, 6-8).

— La „Revista Săptămânii", o notiţă cere mai multă grije din partea noastră pentru Românii istrieni, în folosul cărora autorităţile de acolo au hotărît să le înfiinţeze comuna Vallarsa. (I. E IV, No. 102 - 4).

— I. Urban Iarnik, *Dragoste de grai şi de viers românesc.* Imprejurările în care filologul ceh I. Urban Iarnik a avut legături cu Românii şi a învăţat româneşte. Sânt aci şi amintiri de preţ despre unele personalităţi culturale ale noastre. (V. N. XVIII, 41-54; 82-94).

— Paul I. Papadopol, *După zeci ani...* E bine să împrospătăm amintirea creatorilor în artă, ştiinţă, viaţă practică,

©BCU CLUJ

pe care i-a avut neamul nostru. E tocmai ce face dl Papadopol, vorbind sumar, în acest articol, de I. L. Caragiale, Petre Liciu şi Ioan Adam. (A. L. A. III, ser. III, No. 76, 2).

— A. Davilla, *Dintre cei răposaţi. Pompierul.* Un lăutar, compozitor, erà cunoscut cu numele de „Pompierul", de când luptase ca voluntar, la 1848, în trupa pompierilor, pe Dealul Spirei din Bucureşti, împotriva Turcilor lui Omer-Paşa. E unul din lăutarii născocitori şi răspânditori de cântece şi având un rol apreciabil în istoria noastră culturală. (Gn. II, 94).

— Ştefan C. Ioan, *Noua activitate a Ateneului român.* Conducătorii Ateneului român vor să-l facă centrul şi coordonatorul întregii mişcări culturale din România. Planul acestei activităţi. (Vt. 4 Dec).

— *Reorganizarea Ateneului român.* Programul de activitate. (In. 7 Noemvr.).

— Mihail Dragomirescu, *Noua îndrumare a Ateneului român.* Expunerea unui nou program de activitate a Ateneului român. (Nz. I, No. 7-8, 1-4).

— Ovid Densusianu, *A fi... român.* II. La sfârşitul articolului, vorbeşte de junimismul universitar din Bucureşti, acum douăzeci şi cinci de ani. Aprecierile sânt defavorabile. (V. N. XVIII, 58—61).

Recensii.

— *Analele Academiei Române,* seria II, tom. XLI, 1920—1921. (I. N. I, fasc. II, 388-394). — Sever Zotta

— *Anuarul Institutului de istorie naţională,* publicat de Alexandru Lapedatu şi Ioan Lupaş I, 1921—1922. (Cs. VI, 308—9). — V. L.

— *Istoria Teatrului în Moldova,* Vol. I, 1915, şi II, 1922, de Teodor T. Buradă. (I. N. I, fasc. II, 382—4). — N. A. Bogdan.

— Idem. Vol. II. (R. I. VIII, 202 3). — N. Iorga.

— Idem (C. L. LIV, 790—1). — C. P.

— *Studii istorice asupra Românilor din Peninsula Balcanică* de Ioan Caraiani (I N. I, fasc. II, 397—8). — Gh. Gh.

— *Greater Roumania* de Gharles Upson Clark. (I. E. IV, No. 100, 47)

IV. Bibliografie.

— La „Cronică": *Biblioteca Studenţimii Române din Paris, de la 1848* — istorica, interesanta bibliotecă prezidată de Lamartine a fost găsită de dl N. Iorga şi transferată la „Şcoala Română" dela ontenay-aux-Roses. (R. V. IV, No. 4, 8).

— La „Cronică": Biblioteca societăţii „România Jună" de la Viena (5.000 de volume) cu manuscrise şi scrisori de Mihail

©BCU CLUJ

Eminescu, V. Alecsandri, Titu Maiorescu, Duiliu Zamfirescu, I. Negruzzi, Caragiale, Delavrancea, Vlahuță, etc fusese vândută Universității din Viena. După războiu, „România Jună" reconstituită a recâștigat în parte biblioteca. (R. V. IV., No. 4, 5)

— *Manuscriptele Bibliotecii Universității din Cluj* Notiță asupra bogăției de manuscripte, unele neutilizate de cercetători români. (A L. A. III, ser. III, No. 67, 7).

— *Biblioteca Sion.* Articol, care relevă marea valoare a bibliotecii dlui G. Sion și exprimă admirația pentru gestul proprietarului, care a donat-o Universității din Cluj. (Pt. 8 Dec.).

— *Donația „Sion".* Descrierea festivității, care a avut loc la Biblioteca Universității din Cluj, cu prilejul deschiderii expoziției de cărți, stampe și monede, donate de dl G. Sion Universității clujene. Relevarea bucăților celor mai de valoare din colecția dăruită. (In. 9 Dec.).

— *George Sion* Articol de elogii și sublinierea importanței culturale a colecției sale de cărți donate Universității din Cluj. (Pt. 9 Dec.).

— C B, *George Sion.* Biografia donatorului prețioasei colecții de cărți, stampe și monede Universității din Cluj. (In. 9 Decemvrie).

— N. Iorga, la „Cronică", pomenește de volumul „Festschrift zur Erinnerung an den 200. Geburtstag seines Stifters Samuel Baron von Brukenthal" care cuprinde prețioase lămuriri asupra bibliotecii și în special asupra manuscriselor. (R. I. VIII, 121-2).

— Dr. Ioan Urban-Jarnik, *Șezători românești de pe muntele Sion din Praga.* In mânăstirea Strahov din districtul Hradciany din Praga, unde e superior filoromânul Metodiu Zavoral, se află cea mai bogată bibliotecă, după aceea a Universității din Praga: ea cuprinde 100.000 de volume, 2000 de manuscrise și 1200 incunabile (V. R. XIV, vol. LI, 141-2).

— Petronius, *G. Bengescu.* — Un român ce contribue la erudiția literară franceză. — Lucrarea lui Bengescu: „Voltaire, bibliographie de ses oevres", e un model de conștiincioasă și erudită cercetare bibliografică. (Vt. 4 Dec.)

V. Folclor și Etnografie.

— Ovid Densusianu, *Primăvara în poezia noastră populară.* Primăvara e cântată mai frumos în cântecele care amintesc păstoritul, cu dragostea de codru și de cuc. E o dovadă că Românul a fost înainte de toate păstor în curs de atâtea veacuri. (V. N. XVII, 213-225).

— V. Bogrea, *In jurul „Alexandriei", „Paștele Blajinilor" și altele.* Lămurirea, cu un vast aparat critic, a unor expresii

©BCU CLUJ

şi nume proprii obscure din Alexandria. Acestea sânt: Paştele Blajinilor, Apa Sâmbetei, Măru-Roş, Nedeia-Cetate, Alexandru-cel-Mare în folclorul nostru, Criş, Goţi-Magoţi, Alamani-Zimbri. (A. D. III, 325-38).

— C. Bobulescu, *A lua Paşti.* Anafora Paştelui e în aceeaşi vază la toţi Românii. Despre ea pomenesc şi cele mai vechi cărţi bisericeşti. Ritualul şi amestecul pânii cu vin pot fi specifice Ţării-Românesti şi Ardealului. Datina a venit din nevoia de a mângâia şi pe cei cari nu puteau lua Sfânta împărtăşanie. (Lm. III, 366-74).

— Artur Gorovei, *Despre descântece.* Studiu de folclor. Înşiruirea de numeroase descântece la alte popoare şi la noi, din cele mai vechi timpuri. Relevarea unor legături între aceste descântece. Materialul e astfel grupat: 1. Credinţa în existenţa diavolului. 2. Frica de diavol, care este pricina boalelor. 3. Exorcismul. (Şz. XXX, vol. XVIII, 177-192, 209-224, 241-256, 273-288).

— Em. Elefterescu, *Ielele.* Superstiţia în Iele ar fi o legendă asiriană trecută din veac în veac. Ielele se numesc „Rusalii", dar, nefiind bine a le pomeni pe nume, li se zice „iele" sau „dânsele". Articolul e întregit prin exemple de poveşti despre Iele. (Şz. XXX, vol. XVIII, 137-143).

— I. Nicolăescu-Poenele, *Strigăturile româneşti.* Lauda strigăturilor de la horă cu multe exemple. (Iz. IV, No 2, 1-3).

— G. T. Kirileanu, *Oraţii la nuntă din valea Bistriţii moldoveneşti.* Intre manuscriptele Academiei Române, se găsesc multe colecţii de *cântece de lume cărturăreşti,* un fel de antologii ale tinerilor eşiţi din şcolile bisericeşti de pe vremuri. In ele găsim de multe ori şi versuri din popor. Un astfel de manuscript e al lui *Vasile Creangă,* unchiul marelui scriitor. Cuprinde: „Vers asupra cetăţii de la Neamţu", „Vers frumos", „Fabule şi oraţii la nuntă", (reproduse aci), „Inceputul conăcăriei", „Inceputul ertăciunei", „Poftirea la bucate" şi iar „Inceputul conăcăriei". (Şz. XXX, vol. XVIII, 9-15).

— Zenobia M. Georgescu, *Poezia populară* Scurtă privire generală asupra poeziei populare române. Indemn de a feri poporul de influenţa cântecelor de mahala, pline de neologisme şi barbarisme. (Iz. III, No. 9-12, 3).

— Paul I. Papadopol, *Metafora şi alegoria în poezia noastră populară,* Numeroase exemple din poezia noastră populară pentru a remarcà o bogată imaginativitate revărsată în limbă. (A. L. A. III, ser. III, No. 94, 2).

— G. T. Kirileanu, *Cuvinte poporane din Dicţionarul manuscript al Marelui-Vornic Iordache-Golescu.* Sânt alese şi publicate cuvintele în legătură cu viaţa, obiceiurile şi credinţele poporane. (Şz. XXX, vol. XVIII. 105-8, 744-6, 161-4).

©BCU CLUJ

— Supt titlul *Insemnări*, sânt extraşi din „Revista Pădurilor" pe Oct-Dec. 1921, terminii populari, cu explicarea lor, asupra liberului de teiu. (Şz. XXX, vol. XVIII, 158-9).

— N. Iorga, *D. Bobulescu, Lăutarii noştri:* din trecutul lor, schiţă istorică asupra muzicei noastre naţionale corale, cum şi asupra altor feluri de muzici, Bucureşti, 1922. Recensie elogioasă, cu completări. (R I. VIII, 141-2.).

— Dumitru Rădulescu, *Monografia satului Rudari-Dolj.* Articol elogios despre lăutarii din comuna Rudari, judeţul Dolj (Iz. III, No. 9-12, 4-5).

— Ion Ordeanu, *Pentru cântecul bătrânesc.* Cântecul popular trebue cules în întregime, nu numai versurile, ci şi melodia. (La sfârşitul articolului, sânt două portative cu notele unui cântec bătrânesc, cules de la Românii din Bulgaria, lângă Dunăre). (I. E. IV, No. 109, 3)

— *Colecţionarea muzicei poporale* Amintirea culegerilor, care s'au făcut sau sânt în curs, în Ardeal, de poezie şi muzică populară. (Un. 9 Noemvr.).

— Prof. Mih. Gr. Poslușnicu, *Cu prilejul sărbătorii maestrului Gheorghe Dima,* director la Conservatorul din Cluj. — Amintirea lui Gavril Musicescu, care a dat „primele armonizări corale ale tezaurului nostru melodic popular". El a îndemnat pe compozitorul Dima pe aceeaşi cale. (Rv. M. II, No. 3-4, 41-4).

— G. Bogdan-Duică, *Un culegător de poezie populară. — Martin Samuel Möckesch.* — E dintre cei mai vechi — şi puţin cunoscut. Dl Bogdan-Duică dă biografia lui (sas, născut la 1811, în Rusciori şi mort la 1890, în Sibiiu) şi părţi din poeziile populare române culese de el şi publicate în revista „Transilvania", anul 1844, No. 47 şi 48. (Gn. I, 332).

a c, *Povestea lui Archirie*, scoasă din hârtii bătrâne de Al. Lupeanu, editura librăriei Aug. S. Deacu, Gherla 1922. Recensie elogioasă. E „o nouă şi admirabilă variantă veche a povestirii lui Archirie scrisă în 1773, în limba veche şi înţeleaptă a timpului". (Tr. LIII, 758).

— D. Caselli, *Biserica Sf. Niculae domnesc din Curtea d'Argeş.* Poezia populară şi întemeierea bisericei Sf. Nicolae. — Versurile populare dau ca întemeietor pe Negru-Vodă şi adeveresc că Sf. Nicolae domnesc e cea dintâiu biserică creştină zidită în Ţara-Românească. (R. I. A F. XVI, 141-2).

Dr. Ch Laugier, *Băile Mehadia.* Pe lângă istoricul şi cercetarea medicală a băilor. se reproduce legenda apelor de la Mehadia şi se dă etimologia — fantastică — cuvântului: din „Ad Mediam", adică: la calea jumătate, între Dunăre şi Sarmisegetuza, s'a făcut „La Media", formă care se aude şi azi, alături de Mehadia. (A. O. I, 305-320).

©BCU CLUJ

— La „Revista Săptămânii", cu prilejul recensiei, ce se face volumului „Originea poeziei populare" de Petru Cancel, e tipărit sfârşitul unui cântec bătrânesc, al Creţului, auzit la Stanotârn, în judeţul Vidinului. Cântecul însuşi spune cum s'a născut. (I. E. IV, No. 108, 4).

— Barbu Lăzăreanu, *Tot despre umorul poporan. In jurul lui Nastratin Hogea cel evreesc.* I. Eroul e numit *Ostropoler* sau *Astropolier*, întrucât alfabetul ebraic are numai consonante, după cum se crede că numele e de la Ostropole (Galiţia) sau de la Astropolis, „cetatea stelei", oraş legendar, ca Utopia. II. Al doilea culegător de hazuri evreieşti în ţara noastră e *Marcus-Ami.* Anecdotele lui au fost publicate în „Egalitatea", Noemvrie, Decemvrie 1904 şi Ianuarie 1905. (A. L. A. III, ser. III, No. 74, 7).

— Barbu Lăzăreanu, *Herşl Astropolier.* Istoricul — cu extrase — al colecţiilor de snoave evreieşti din ţara noastră. Epicul lor erou e Astropolier. (A. L. A. III, ser. III, No. 71, 7).

— A[rtur] G[oroveiI], *Chestionar de folclor.* La chestionarul alcătuit de A. G. şi editat în 1904 de Casa şcoalelor, care l-a trimis tuturor şcoalelor din ţară, n'a răspuns decât Dimitrie I. Bălan, în 1915, un elev al Şcoalei normale din Fălticeni, de loc din comuna Preuteşti, jud. Suceava. Aci se publică răspunsul la capitolele: Pământul, Creaţiunea şi destrucţiunea. (Şz. XXX, vol. XVIII, 19-22).

— *Chestionar de Folclor.* Răspunsuri din Preuteşti, jud. Suceava, culese de Dimitrie I. Bălan. Materialul e grupat în: Strigoi, vrăjitori, fermecători, zei şi eroi, calendarul, sărbători şi petreceri, medicina superstiţioasă. (Şz. XXX, vol. XVIII, 238-240).

— A. G., *Chestionar de folklor.* Răspunsuri din Preuteşti, jud. Suceava, culese de Dimitrie I. Bălan. Grupurile: *Apa*, prin ce legendă se explică originea apei în general, de unde izvorăsc fluviile, ce divinităţi le-au dat naştere, ce se spune despre târguri şi sate înecate, demoni şi alte vedenii în asemenea locuri, despre fântâni şi izvoare. *Zoologia:* despre ce animal se crede că e bine ori rău, când îl vezi. (Şz. XXX, vol. XVIII, 33-7).

— Ion Sân-Giorgiu, *Inapoi spre poezia populară.* (Cu prilejul unui studiu al dlui Ovid Densusianu). Recensie elogioasă a volumului I din „Viaţa păstorească în poezia noastră populară". Evidenţierea temei: literatura noastră nu poate intră în cadrul literaturii universale decât prin ceea ce are specific românesc. De-aci, îndemn literaţilor spre izvorul băştinaş al poeziei populare. (Rv. M. II, No. 3—4, 1—5).

— N. Iorga, *Cântece basarabene.* Colecţia I. Buzdugan cuprinde cântece, în care ţăranul basarabean exprimă sentimentul său de legătură frăţească nu numai cu Moldoveanul de dincolo de Prut, ci şi cu Ardeleanul. E sentimentul, care ne-a dat Basarabia. (Rm. XVI, 1-5).

©BCU CLUJ

— N. I. [o r g a], la „Cronică", relevă afirmaţiile lui Gh. Maior (în „Telegraful Român") că fabula „Mioriţei" e poporală, că locul, unde s'a petrecut, sânt munţii din jurul Oituzului, iar Ungureanul e mocan din Treiscaune, care, ca şi cei din ţara Bârsei, are oi bârsane. Acolo, ştiu această poezie bătrânii albiţi de zile şi care nu pot să citească o boabă. Şi melodia e a ţinutului: jalea tăcută, înfundată, să nu ţi-o ştie toată lumea. (Rm. XVI, 288).

— M. Sd. [S a d o v e a n u], *O nouă variantă a Mioriţei*. E un „Cântec al Mioarei", publicat de d. M. Costăchescu în „Moldova de la Nistru". Se găsesc aci cuvinte nouă (*goman*, cântec; *siniori*, revărsatul zorilor; *lance*, caţă). Unele părţi sânt asemenea variantei Alecsandri, altele sânt necunoscute, fine şi artistice. Cântecul e auzit de la Gheorghe a Vasiloaicei din Lungani, judeţul Iaşi. El sprijină teoria că Mioriţa s'a născut la poalele munţilor moldoveneşti. (V. R. XIV, vol. LII, 236-8).

— La „Insemnări", se reproduce prefaţa unei cărţi de colinde, care cuprinde sfaturi bune de cum trebue să se rânduiască o asemenea colecţie. (Lm. III, 759-60).

— N i c h i f o r C r a i n i c, *Cu prilejul unei cărţulii de colinde*. Recenzând colecţia de colinde a dlor Gh. D. Mugur şi V. Voiculescu, dl Crainic subliniază cele două mari idei care se desfac din ritmurile acestea: religia şi rassa. „Sărbătoarea sfântă se împleteşte până la confuzie cu datina cântecului strămoşesc". Cei care susţin originea păstorească a poporului nostru n'ar trebui să uite că Pluguşorul, capodopera poetică a vieţii plugăreşti, deschide perspective istorice mult mai adânci. (Lm. III, 104-6).

— Într'o notiţă bibliografică despre colecţia: „De sărbători. Colinde", Sibiiu, 1921, de N. I. Dumitraşcu, se relevă că autorul declară a fi auzit în Gâldăeni, pe Borcea, colinde întocmai ca cele din colecţia G. Dem. Teodorescu trimise acestuia în 1875 de Simeon Mănescu, care a trăit şi în Gâldăeni. Deci, după 43 de ani, acèle colinde nu s'au schimbat. (Şz. XXX, vol. XVIII, 56).

— E m. E l e f t e r e s c u, *Origina şi istoricul jocului căluşarilor*. Jocul căluşarilor e o frumoasă rămăşiţă dintr'un vechiu mister asemănător cu cele de la Romani şi Grecii primitivi. Pentru numele de Căluşari, se relevă două etimologii: 1. *Colli-Salli*, corporaţia de Salli (Săltători) în onoarea zeului Ianus; 2. *Căluş*. Românul zice: „i-a pus căluşul în gură" de cel care nu vorbeşte; între Căluşari e un „mut". (Şz. XXX, vol. XVIII, 296-303).

— C. S. N i c o l ă e s c u - P l o p ş o r, *Gurbânele. Gurbâne* sau *praznicul alor sfinte* e un praznic ce-l fac Rudarii în ziua de Sf. Gheorghe sau la Ispas. Caravlachii din Bosnia, pe care dl Th. Filipescu îi consideră descendenţi ai Rudarilor olteni, au cuvântul *curban*, care înseamnă „jertfă" şi e luat din turceşte.

©BCU CLUJ

Caravlahii şi Rudarii se aseamănă mult în meşteşug, graiu, credinţe, obiceiuri şi tradiţii. (A. O. I, 35-40).

— Un cititor, *Târgul de fete de pe Găina.* Descrierea datinelor şi a petrecerilor, cu jocuri, cântece şi încuscriri cuviincioase, de la târgul de pe platoul muntelui Găina. Un alt târg e la Hălmagiu, în ziua de Sân-Toader; aci vin îndeosebi neveste tinere. (Cs. VI, 211—2).

— C. V. Gerotă, *Căsătoria la Romani şi la noi.* Incercări de studiu comparativ. — Descrierea nunţii la Romani şi unele apropieri cu nunta de la noi. (A. O. I, 208—214).

— Ion Ordeanu, *Românii sub o altă coroană.* Date asupra Românilor din Jugoslavia, după lucrarea lui Felix Kanitz, „Das Königreich Serbien und das Serbenvolk". (I. E. IV, No. 103, 2—3).

— Ioan Georgescu, *Avram Iancu în poezia poporală română.* Citaţii din cărticica „Poezii poporale despre Avram Iancu" de Simion Fl. Marian, Suceava, 1900. Din citaţii, reiese cât de-mult e preţuit şi lăudat Iancu în popor. (Tr. LIII, 566—9).

— M. Graur, *Rutenii la noi.* Infăţişarea, obiceiurile şi limba Rutenilor din judeţul Botoşani. (Rv. M. I, No. 9, 25—8).

— N. N. Răutu, *Dr. O. Ţopa, Românii din ţara Sipeniţului,* Cernăuţi, 1922. Cu prilejul unei recensii, se atrage atenţia asupra Românilor din Nordul Bucovinei, care mărturisesc că sânt Români, dar şi-au uitat graiul strămoşesc. (Rv. M. II, No. 5, 30).

— Emanoil Bucuţa, *Românii din America.* Grija pentru Românii din afara ţării, căci „poporul trebue să ajungă a se legă şi a-şi legă toate mădularele, pentru ca să trăiască întreg şi să înrâurească cu toată fiinţa lui". (In articol, se şi recensează lucrările d-lor Nicolae Petrescu şi Şerban Drutzu despre Românii din America). (I. E. IV, No. 105, 1-2).

— Ioan N. Roman, *Dobrogea (?).* Memoriu resumativ al drepturilor Românilor asupra Dobrogii. Intre argumente, se dau şi date etnografice şi numiri topice. (A. D. III, 445-98).

— Alexandru P. Arbore, *O încercare de reconstruire a trecutului Românilor din Dobrogea.* Făcându-se istoricul Dobrogei, se insistă asupră vieţii Românilor de acolo: originea, aşezările şi traiul lor în decursul vremii, mutările şi contactul cu streinii. Nu numai istoria, ci şi folclorul şi toponimia Dobrogei dovedesc caracterul vechiu românesc al provinciei (A. D. III, 237-91).

— Alexandru P. Arbore, *Câteva însemnări etno-istorice asupra Dobrogei în veacul de mijloc: Raguzanii.* Spre sfârşitul studiului, se spune că amintirea Raguzanilor s'a păstrat şi în poezia populară dobrogeană, căci ei trebue să fie acei latini, despre care pomeneşte cântecul popular de aci. (A. D. III, 36-47).

©BCU CLUJ

— G. Vâlsan, *„Bulgarii" lui Boscovich.* Memoriul lui R. G. Boscovich: *Giornale di un viaggio da Constantinopoli in Polonia,* Bassano, 1784, menţionează în pripă şi fără sens etnografic populaţiile printre care a trecut călătorul raguzan în vara anul 1762. Aceasta se poate dovedi prin citirea mai atentă a memoriului şi prin confruntarea lui cu alte izvoare contimporane. Prin „bulgari", Boscovich înţelegeà locuitorii creştini ai „Bulgariei", nume pe care îl dă adesea, în loc de „Turchia", ţinutului de la Balcani la Dunăre. La pag. 442 sânt *Rectificări şi Adausuri.* Articolul d-lui Vâlsan a apărut întâiu în „Lui Nicolae Iorga, omagiu", pp. 313-8. (A. D. III, 319, 24).

— Lj. Miletić, *Vechimea elementului bulgăresc în N. E. Bulgariei şi în Dobrogea.* E traducerea d-lui C. Brătescu a capitolelor II şi III din studiul „Das Ostbulgarische", apărut la Viena în 1903, în publicaţiunea: „Kaiserliche Akademie der Wissenscaften, Schriften der Balkankomission, Linguistische Abtheilung". Sânt, în aceste capitole, şi constatări şi afirmări, care trebuesc luate în seamă la studiul etnografic şi toponimic al Cadrilaterului şi Dobrogei. (A. D. III, 189-205).

— Alex. P. Arbore, *Câteva însemnări asupra Cherchezilor, Grecilor şi Arabilor din Dobrogea.* Cerchezii, înfrânţi de Ruşi, au emigrat în Turcia la 1864 şi o parte s'a aşezat în Dobrogea, de unde au emigrat după războiul de la 1877-78. Aveau obiceiuri sălbatice. Grecii se cunosc la oraşe; un singur sat e grecesc. In Dobrogea se găseau odinioară şi Arabi. (A. D. III, 504-7).

— I. Dumitrescu, *Folklor tătăresc din Pervelia.* Câteva snoave şi jocuri de copii, cele mai multe de provenienţă turcească. La jocuri, se redă şi textul tătăresc. Un „cuvânt introductiv" arată că folclorul tătăresc are multe împrumuturi turceşti. (A. D. III, 309-15).

— C. Brătescu, *Lacul Taşaul.* (Note dintr'o călătorie). Pe lângă studiul ştiinţific al terenului din vecinătatea lacului, se dau şi însemnări despre felul cum se alcătuiau unele sate româneşti din Dobrogea, de exemplu Cicârâcci. (A. D. III, 522-38).

— N. Batzaria, *Zidirea cetăţii Scutari (Scodra).* — Legendă populară sârbească. — Traducerea legendei, cu o notă, în care se relevă asemănarea acestei poezii sârbeşti cu „Legenda Curţii-de-Argeş" din literatura noastră poporană. (A. L. A. III, ser. III, No. 89, 3).

— N. Batzaria, *Marco Crale.* Personagiul istoric nu a fost prea însemnat, dar cel legendar are un nemărginit ecou în poezia populară din Macedonia. Exemple din cântecele cerşetorilor slavi, trubaduri, care-l proslăvesc şi descrierea mănăstirii Trescaveţ, ctitoria lui. (Lm. III, 375—80).

— Dragoş Protopopescu, *Aspecte de literatură comparată. — Folklor englez şi Folklor român.* Dl Marcu Beza a ţinut

©BCU CLUJ

la King's College din Londra două conferinţe: „Percy's Reliques, Scott's Mistrelsy and the Roumanian folkpoems" şi „Significance of some Roumanian superstitions". Plecând de la aceste conferinţe, dl Protopopescu constată: folclorul român e uneori superior celui englez. Baladele noastre, narative în esenţă, individuale ca factură, sânt necontaminate de elementul dramatic, universal al Nordului şi au evoluat mai liber şi mai înfloritor în impulsiuni de rasă şi natură. (V. R. XIV, vol. LI, 106 15).

— S. T. Kirileanu, *Folklorul ca obiect de învăţământ.* Ce antologii folcloristice ar trebui alcătuite şi folosite în *ora de poveşti,* care ar fi introdusă în şcoli, întărind şi păstrând datinele şi literatura populară. (Lm. III, 770-3).

— Barbu Delavrancea, *Şezătoarea.* 1 Martie 1892. — Articol elogios (retipărire), prin care, anunţând apariţia revistei de folclor „Şezătoarea", Delavrancea dă şi indicaţii de cum e mai bine să fie publicat materialul. Pe lângă notele explicative, e socotită ca necesară şi eliminarea a ceea ce e de prisos în versuri. Poveştile însă nu trebuesc judecate deosebit de povestitor. (Şz. XXX, vol. XVIII, 67-77).

— Artur Gorovei, *După treizeci de ani.* Istoricul revistei de folclor „Şezătoarea", al cărei prim număr a apărut la 1 Martie 1892, în Fălticeni, fondatori fiind Artur Gorovei şi învăţătorii: Mihaiu Lupescu, N. Vasiliu, C. Pavilescu, Teodor Pavilescu, Teodor Danielescu. Printre susţinătorii revistei au fost şi Barbu Delavrancea, Angelo De Gubernatis, Frédéric Damé, Mihail Popescu, I. G. Bibicescu. (Şz. XXX, vol. XVIII, 57-67).

— Serafim Ionescu, *Cum s'a născut Şezătoarea.* In 1887-88, autorul articolului, împreună cu Mihaiu Lupescu, a îndemnat pe învăţătorii suceveni să culeagă material de folclor şi să facă geografia localităţii, după un chestionar dat. Urmările au fost: întemeierea revistei „Şezătoarea" şi „Dicţionarul geografic al judeţului Suceava". (Şz. XXX, vol. XVIII, 85-6).

— Alexandru Vasiliu, *Amintiri,* Cum s'a menţinut revista de folclor „Şezătoarea". Cine a dus greul. (Şz. XXX, vol. XVIII, 87-90).

— I. Teodorescu (Broşteni), *Aduceri aminte despre „Şezătoarea".* Cum şi de la cine a cules dl Teodorescu materialul publicat în „Şezătoarea". (Şz. XXX, vol. XVIII, 91-2).

— Ion N. Popescu, *Cum am cunoscut pe Domnul Gorovei şi cum mi-am putut dobândi „Şezătoarea".* Articol interesant pentru râvna unui folclorist şi felul cum se creiau legături între folclorişti. (Şz. XXX, vol. XVIII, 92-7).

— Şt. St. Tuţescu, *Cum am cunoscut „Şezătoarea".* Istoricul activităţii d-lui Tuţescu ca folclorist şi enumerarea colecţiunilor sale. (Şz. XXX, vol. XVIII, 98).

©BCU CLUJ

— G. Murgoci, *Filologi şi folkloriştі engleji în România.* Programul turneului de conferinţe ţinute în ţara noastră de Dr. Moses Gaster, W. A. Craigie, A. R. Wright, în vara lui 1821. (Şz. XXX, vol. XVIII, 3-6).

— S. Teodorescu-Kirileanu, *Bibliografie folkloristică.* O listă de opere folcloristice, rânduite după numele autorilor, în ordine alfabetică. E o completare a unei alte liste publicate în „Şezătoarea", an. VII. (Şz. XXX, vol. XVIII, 134-6, 156-160, 272).

— *Bibliografie.* Amintirea unor studii şi colecţiuni de folclor, pe ici, pe colo cu mici observaţii. (Şz. XXX, vol. XVIII, 303-4).

Recensii.

— *Viaţa păstorească în poezia noastră populară.* I, 1922, de Ovid Densusianu. (V. R. XIV, vol. LII, 283-5). — I. Şiadbei.

— *Originea poesiei populare* de P. Cancel (C. L. LIV, 790). — S.

— *Lăutarii noştri* de C. Bobulescu. (Rv. M. II, No. 7, 31). — M. Gr. Posluşnicu.

— *Alexandria în literatura românească* de N. Cartojan. (Fl. VII, 708).

VI. Pentru limba literară.

— Ioan Slavici, *„Păsăreasca", de azi.* Juste observaţii asupra greşelilor prea multe, care se fac azi, fără teama unui control, în limba românească scrisă. (A. L. A. III, ser. III, No. 70, 2; No. 71, 1; No. 72, 7; No. 76, 5; No. 82, 4).

— Ludovic Dauş, *Câteva cuvinte.* Dl Ioan Slavici, în articolele despre limba literară, întrebuinţează multe forme discutabile: *archimandrit* şi nu *arhimandrit, frasă* şi nu *frază, doue* şi nu *două*, etc. (A. L. A. III, ser. III, No. 110, 1).

— Septimiu Popa, *„Paştile". Păsăreasca de azi.* — Ca răspuns observaţiilor d-lui Slavici, se susţine că forma corectă e „Paştile", substantiv feminin, care are numai plural, nu „Paşte". „Paştile" e forma întrebuinţată pretutindeni în Ardeal, precum şi în textele vechi. (A. L. A. III, ser. III, No. 80, 5).

— Arhim. Scriban, *Paştile ori Paştele?* „Paştile" e o formă de plural cu înţeles de singular. De-aceea, forma de sing. „Paştele", prin legătura logică cu înţelesul, a început să se impună. E o evoluţie firească a limbei vii, contra căreia nu trebue — şi ar fi şi în zadar — să ne opunem. (A. L. A. III, ser. III, No. 86, 3)

— Septimiu Popa, *Încă odată „Paştile".* Argumente nouă în favoarea formei „Paştile", împotriva celei susţinute de Arhim. Scriban: „Paşte, Paştele, Paştelui" (formă de singular). „Paştile" e statornicit şi de gramatică şi de limba vie. (A. L. A. III, ser. III, No. 92, 1).

©BCU CLUJ

— Ioan Slavici, *Un manual de gramatică.* Azi, se scrie repede şi superficial la noi. Dovadă, cel mai bun manual de limba română „Curs de limba română" pentru clasa III-a secundară de Densusianu şi Candrea. Şi aci s'au strecurat greşeli. (A. L. A. III, ser. III, No. 108, 1)

— Doctorul Ygrec, *O asistență ... gramaticală a „neorientalilor".* Pentru evitarea greşeliior de limbă remarcate de dl Slavici, ar fi bine să se facă o gramatică, după o metodă mnemotechnică. (A. L. A. III, ser. III, No. 75, 5)

— Ion Gorun, *Ardelenismele şi limba cultă.* Sânt ardelenisme, a căror folosinţă e îndreptăţită: *nea, pătrar, aiu, un pic, făină, aprinjoare, nici când, să steie, să ieie,* etc. (în loc de *să stea, să ia*), *a sfârtică, pană.* Trebuesc însă eliminate streinismele, precum: *exmis, fasiune, conzum, conzult, cassar,* etc. Calea cea bună e adaptarea întru toate a limbei culte din „Vechiul Regat", cea întrebuinţată de scriitorii noştri fruntaşi. (Ţ. N. III, 56 8).

— Ion Gorun, *Erezii gramaticale.* Sânt greşite formele: *acoperă, suferă,* etc., (verbe de conjugarea a IV-a trecute la I-a) şi *origină, margină, latură,* etc., cu *ă* la sfârşit în loc de *e.* (Ţ. N. III, 151-2).

— Ion Gorun, *Limba şi licenţele poetice.* După o trecere în revistă a licenţelor din versurile lui Eminescu, concluzia: să nu luăm, în proză, exemple de la licenţele poetice şi mai ales nu de la cele de ordine gramaticală. (Ţ. N. III, 190-3).

— Ion Gorun, Convorbiri despre limbă. *Ce luăm şi ce-i al nostru.* Forma corectă, în care urmează să primim unele neologisme: *la ora trei,* nu *la oreie trei; pedepsit cu moartea*; nu *pedepsit de moarte;* în proza literară, să nu întrebuinţăm invariabilul *a,* ci *al, ai, ale,* acordate cu vorba, pe care o determină; *viraj* şi *aterisare* s'ar înlocui cu *ocolire* şi *scoborîre;* românizarea neologismelor să nu meargă prea departe: *a trage luarea aminte,* în loc de, cum e corect, *a atrage* .. (Ţ. N III, 245-8).

— Ion Gorun, *Limba de clasa a treia* Multe neologisme, pentru care avem termini corespunzători de-ai noştri: *voiaj-călătorie, curse-alergări, fantezie-închipuire,* sânt folosite pentru a arăta o pretinsă distincţie socială, limba poporului rămânând pentru clasa a treia. (Ţ. N. III, 280-1).

— La „Note": *Iarăşi limba românească.* Articol împotriva acelor care fac abuz de neologisme sau folosesc barbarisme, nepreţuind bogata şi frumoasa limbă românească de la ţară. (C. T. C. III, 235-6).

— Ion Gorun, *Convorbiri despre limbă. Confuziuni diferite.* Sânt arătate distincţiile, ce trebuesc să se facă între *ordin* şi *ordine,* între *-ei* şi *-ii* de la genitivul feminin, între pluralele în *-e, -uri* şi *-i.* (Ţ. N. III, 218-20).

©BCU CLUJ

— I[orga N.] scrie la „Cronică": „Odată n'are dreptate dl I. Gorun în notele sale asupra greşelilor de limbă, din foiletonul „Gazetei Ardealului": *Şcoli, boli, coli*, sânt plurale *foarte* bune, pe care le arată toate vechile documente; „Moldova nu cunoaşte altele". (Rm. XVI, 32)

— Ştefic, Academia Română. Şedinţa din 17 Noemvr. 1922. *Comunicarea d-lui N. Iorga: Din viaţa vechiului Dolj.* Documentele doljene vădesc un caracter naţional deosebit de celelalte părţi ale ţării. Cercetătorul rămâne uimit de frumuseţea cuvintelor găsite şi de întorsătura deosebită a frazelor. (Un. 20 Noemvr.).

— Doctorul Ygrec, *„Gramaticale". Iĭ şi Ei.* Dl I. Constantinescu din Santos, Brazilia, dă regula: genitivul substantivelor feminine de orice declinaţie se formează adăugându-se la plural sufixul *i*. Regula nu e corectă, întru cât forma articulată se formează numai din forma nearticulată corespunzătoare, adăugând articolul. Ca să ştim cum e genitivul singular articulat al unui cuvânt, ne uităm nu cum e pluralul, ci cum e singularul nearticulat. (A. L. A. III, ser. III, No. 95, 4).

— Arhimandritul Scriban, *Sluţirea graiului românesc.* Observări asupra greşelilor de limbă în vorbirea şi scrierea pripită de azi. Dorinţa ca discuţiile să se urmeze cu spirit împăciuitor. (A. L. A. III, ser. III, No. 78, 2).

— Arhimandritul Scriban, *Rânduiala discuţiunilor despre scrierea şi vorbirea cum se cade a limbei româneşti.* Observaţiile asupra limbei e bine să se grupeze în trei categorii: vocabularul, morfologia, sintaxa. (A. L. A. III. ser. III, No. 80, 4).

— Ion Romoşian, *Asupra „Rânduielii scrisului românesc" de Arhim. Scriban.* Metoda grupării greşelilor de scris trebue dusă şi mai în amănunt de cum o face Arhim. Scriban. Se va ţine seamă însă nu numai de regule, ci şi de uzul vorbirei. (A. L. A. III, ser. III, No. 87, 1).

— Arhim. Scriban, *Răspuns d-lui Romoşian Ion.* Articol de polemică utilă. Arhimandritul Scriban îşi recunoaşte unele greşeli de limbă, dar susţine câteva afirmări, mai ales cu privire la metoda studierii limbei prin fixarea de categorii, din articolul precedent. (A. L. A. III, ser. III, No. 70, 4).

— B. L., *Adnotări estetico-gramaticale.* Formele scurte ale prezentului indicativ la unele verbe de conjugarea a IV-a nu au acelaşi drept la viaţă ca şi formele lungi, dar metrica românească e, de cele mai multe ori, împodobită cu dânsele. Sânt însă şi cazuri, când aduc o sluţire, ca în rimele Elenei Simtion (din Ardeal) părţi-*desperţi.* (A. L. A. III, ser. III No. 99, 6).

— B. L., *Adnotaţii estetico-gramaticale.* Dentalele *l, n*, şi *r*, urmate de *i*, se înmoaie din când în când. Exemplu: *ceri-cei.* Poeţii se folosesc de aceasta pentru versificaţie. (A. L. A. III, ser. III, No. 100, 6).

©BCU CLUJ

— B. L., *Adnotaţii estetico-gramaticale. Qui, chi* şi *cvi.* Scriem: Edgar Quinet, Carol Quintu, păstrând pe *qui* în numele proprii. Scriem: *cvinta* (din jocul de cărţi) şi *quinta* şi *chintă.* Dar e absurd să se scrie — cum fac unii —: *equitate, equivalenţă.* (A. L. A III, ser. III, No. 102, 5).

— Barbu Lăzăreanu, *Adnotări estetico-gramaticale.* 1. *Riul.* Pe lângă forma *rîu* ori *râu,* gramaticele şi vocabularele ar puteà să recunoască existenţa — subalternă, dar legală — a formei *riu.* O solicită adeseori rima Forma *riu* ar arătà mai limpede izvoru-i primitiv. (A. L. A. III, ser. III, No. 108, 6).

— Barbu Lăzăreanu, *Adnotări estetico-gramaticale.* 3. *Echivocuri.* „Pronumele posesiv — chiar când obiectul e unul, iar proprietarii sânt mai mulţi — poate să cedeze locul formelor scurte *ne* şi *vă,* legate de lucrul stăpânit prin câte o trăsătură de unire". Aşa: *casa-ne, masa-vă.* Intrebuinţarea e însă dificilă şi poate pricinui echivocuri. (A. L. A. III, ser. III, No. 108, 6)

— N. Batzaria, *Pentru îmbogăţirea limbei literare.* Limba noastră literară nefiind încă definitiv fixată şi la formărea ei fiind bine să contribue toate dialectele româneşti, e drept ca şi cel aromân să ia parte cu ce are mai frumos, mai expresiv şi mai neaoş. Exemple: marsin (de post), purintu (de dulce), apirire (a se face ziuă), dimândare (a porunci), gione (viteaz), năirire (supărare), Graiul-Mare (Noaptea Invierii). Petru Maior a făcut — şi cu succes — încercarea de a întrebuinţà în scrierile sale termini şi expresiuni aromâneşti. Incetăţenirea va fi uşurată azi prin mişcarea literară în dialect aromân, pe care dl Batzaria o expune pe scurt. (C. L. LIV, 15-9).

— Ion Foti, *Ce este limba literară.* Istoricul formării limbei noastre literare, care e aproape limba ce se scrie şi se vorbeşte în Bucureşti. Răspunzând d-lui Batzaria, care cere să fixăm limba, dl Foti precizează: limba nu se ticlueşte şi nu se impune. (C. T C. III, 87).

— Pr. G. Grumăzescu, *Purificarea limbei cărţilor de ritual.* E vorba de îndepărtarea unor cuvinte, precum *curvă, spurcăciune,* care, auzite în biserică, produc desgust. (B. O. R. ser. II, XLI, 185).

— Liviu Marian, *G. Coşbuc despre formarea şi unificarea limbei noastre literare.* Rezumatul a trei articole din „Viaţa literară" pe 1906: „Provincialismele scriitorilor noştri" (No. 8), „Pentru limba românească" (No. 12) şi „Cărţile bisericesti" (No. 16 şi 19). Coşbuc tratează pe larg, competent şi metodic, chestiunea închegării limbei literare. El pledează mai ales pentru principiul că elementele constitutive ale limbei literare trebuesc adunate din toate provinciile. (A. L. A. III, ser. III, No. 108, 5).

— La „Cronica mărunţă", se observă cât de dăunătoare e pentru cultura românească nesfârşita discuţie în jurul stabilirii

©BCU CLUJ

unei unice limbi literare. E nevoie de gazete anume scrise pentru popor după regiuni şi cărţi pentru tineret, căruia să i se dea o lectură unificătoare de limbă. (Gn. II, 114).

— Paul I. Papadopol, *Pentru unificarea graiului.* Indemn la unirea specialiştilor pentru stabilirea unor corecte şi unice forme literare. (A. L. A. III, ser. III, No. 74, 5).

— Paul I. Papadopol. *„Limba ce vorbim".* Discuţiunile asupra limbei ar fi bine să se urmeze în spirit împăciuitor şi nu cu pretenţii de specialişti, ci la nivelul celor mulţi. (A. L. A. III, ser. III, No. 93, 1).

— Dr. Ioan Bran-Lemeny, *Cântarul cuvintelor.* O problemă de educaţie şi unificare. — O dovadă a unui om cult şi corect e întrebuinţarea cuvântului exact corespunzător noţiunii, pe care vrea s'o exprime. (A. L. A. II, ser. II, No. 62, 2).

— Bucureşteanul, *Limba cărţilor şi revistelor.* E o limbă încâlcită şi haotică. Mulţi naivi îşi închipuesc că aşa trebue să fie limba literară. (Rm. XVI, 716).

— Ioan Sân-Giorgiu, *Cei certaţi cu gramatica.* In limba noastră scrisă, nu e o formă tip, respectată. Actele oficiale se dresează neglijent şi de necunoscători ai gramaticei elementare. Presa îndeosebi e duşmană limbei noastre literare. (Rm. XVI, 285-7).

— A. Nora, *Variaţiuni pe teme lingvistice.* Observări asupra incorectitudinei, cu care se scrie azi în româneşte mai ales în ziare. (A. L. A. III, ser. III, No. 75, 4).

— George M. Vlădescu, *Limba nebunilor.* Un strigăt de alarmă asupra pericolului ce-l prezintă limba scâlciată din ziare. Mulţimea, mai ales de la sate, e mai mult zăpăcită decât cultivată prin această limbă. (Nz. I, No. 4, 38-42).

— Arhim. Scriban, *Rânduiala scrisului românesc.* Chestiuni de ortografie. — Ortografia nu e numai o chestiune de formă, fiindcă „felurile de scriere prea stâlcite vatămă şi limba şi încurcă pronunţarea". Pentru a nu rămâne numai la principii, autorul face şi numeroase observaţii de amănunt. (A. L. A. III, ser. III, 82, 2).

— Ludovic Dauş, *Asasinarea limbei prin ortografia Academiei Române.* Academia, evoluând spre principiul fonetic, a făcut totuşi concesii vechiului principiu etimologic. De-aci, o confuzie în scris, care împiedecă unificarea limbei. Se cere — cu dreptate — limpezirea şi stabilirea unei ortografii. (A. L. A. II, ser. II, No. 64, 3).

— A. Nora, *Dai cu o mână şi iei cu alta.* Observaţii, cu exemplificări, asupra inconsecvenţelor de ortografie, unele chiar patronate de Academia Română. (A. L. A. III, ser. III, No. 85, 4).

— *Sobrania şi ortografia bulgară.* Se comentează ordinul fostului prim-ministru bulgar Stambulinsky, care a schimbat or-

©BCU CLUJ

tografia, stabilind pe deplin principiul fonetic. Fenomenul are analogii şi cu fazele, prin care a trecut ortografia română. (B. O. R. ser. II, XL, 553-4).

— V. Ch., *Origina semnului de întrebare.* Semnul întrebării e de la Q-ul de la începutul cuvântului *Questio*, iar semnul exclamării, de la exclamaţia *io*, amândouă, cuvinte latineşti. Au fost întrebuinţate întâiu de tipograful Manutius din Veneţia, în secolul al XVI-lea. După diferite transformări, şi fiind la început aşezate în capul propoziţiunilor, au ajuns la forma şi locul de azi. (Cs. VI, 279).

VII. Traduceri în româneşte.

— N. Iorga, *Molière şi Românii.* — Comunicaţie comemorativă la Academia Română. După o caracterizare a lui Molière, incadrat în epoca lui, sânt amintite cu juste aprecieri traducerile în româneşte ale pieselor sale. (R. I. VIII, 1-10).

— Barbu Lăzăreanu, *Vicleniile lui Scapin şi cele două Preţioase cu şi fără scoarţe.* Fragment dintr'o conferinţă despre „Molière în româneşte", rostită la Universitatea populară a Căminului U. E. P. Amintirea traducerilor lui Molière apărute în 1835 şi 36, din teascurile tipografiei lui Eliade şi în legătură cu „Societatea filarmonică". (A. L. A. II, ser. II, No. 61, 3).

— N. Iorga, *Incă o traducere din Shakespeare.* Traducerea în româneşte, de către dl G. Topârceanu, a piesei lui Shakespeara „Visul unei nopţi de vară" e total greşită şi dovedeşte că traducătorul nu a cunoscut textul englez. (Fl. VII, 273-4).

— Adolphe Stern, *Shakespeare în româneşte.* După ce se arată importanţa traducerii lui Shakespeare în româneşte, se face critica *Regelui Lear* în traducerea d-nei Miller-Verghi. (A. L. A. III, ser. III, No. 105, 2).

— Barbu Lăzăreanu, *Cântecul clopotului.* — Doi traducători vechi cu prilejul unei traduceri nouă. — Dl Mihail Pricopie publică în „Analele Dobrogei" No 3, an. III, o nouă traducere a „Cântecului clopotului" de Schiller. Traduceri mai vechi au făcut: Alexandru Pelimon, Vârgolici, N. Rucăreanu şi Ad. Stern. Mai bune sânt ale celor doi din urmă. (A. L. A. III, ser. III, No. 104, 3).

— Barbu Lăzăreanu, *Complectări şi juxtapuneri. 1. „Karlsbaden".* Nu numai Eliade a tradus în româneşte oda latină asupra Carlsbadului, compusă de Baronul Lobkowitz, ci şi I. Văcărescu şi C. Aristia. Traducerile au apărut în „Curierul de ambe sexe", periodul III, No. 7, pe la 1841. Indemnul la traduceri l-a dat Banul M. Ghica, care, ducându-se la Carlsbad, a văzut cartea lui Jean de Carro, cu oda latină tradusă în mai multe limbi. (A. L. A. III, ser. III, No. 105, 5).

©BCU CLUJ

VIII. Traduceri din românește.

— *Literatura românească și străinătatea.* O privire generală asupra traducerilor din limba noastră în streinătate. (A. L. A. III, ser. III, No. 87, 6).

— *Noi și literatura universală.* Știrile, care se dau în publicațiile streine, despre literatura românească, sînt prea sumare și, de cele mai multe, ori greșite. (Pt. 14 Noemvr.).

— N. Iorga, *Darul sufletesc al unei basarabence.* D-na Elena Donici a scris volumele „Adaptations et poésies, I: Chants roumains, poésies populaires de Bessarabie; II: Poésies diverses", apărute la Paris. Sînt reușite transpuneri, cu amplificări, din literatura noastră populară și cultă. Poeta mai redă, pe subiecte proprii, icoana satului basarabean și bucuria liberării Basarabiei. (Rm. XVI, 687-9).

— Claudia Millian, *Cântece românești în limba lui Voltaire.* „Chants roumains" par Hélène Donici.-Recenzie elogioasă a acestui volum de traduceri în versuri franceze din operile lui Alecsandri, Boliac, Bolintineanu, Coșbuc, Eminescu. (A. L. A. III, ser. III, No. 110, 3).

— V. „Eminescu Mihail", relevarea unui articol al d-lui N. Iorga din „Revue bleue". (A. L. A. III, ser. III, No. 91, 6).

— La „Cărți și Reviste", se pomenește cu elogii de articolul d-lui Pompiliu Păltănea în „Mercure de France" (No. 571, April 1922) despre literatura română. (A. L. A. III, ser. III, No. 75, 7).

— *M. Sadoveanu în italienește.* La „Cărți, idei, și oameni": Al. Dem. Marcu, ajutat de S. F. Cecheni a tradus cu îngrijireî n limba italiană o culegere din bucățile d-lui Mihail Sadoveanu. (Fl. VII, 484).

— La „Revista Săptămânii", se pornește de volumul „Novelle romene" de Mihail Sadoveanu, traducere de Al. Dem. Marcu și G. F. Cechini. Se reproduce din „Echi e Commenti", o notiță despre Sadoveanu. (I. E. IV, No. 96, 4).

— Al. I.[acobescu], la „Cronică" scrie elogios despre volumul „Novelle romene" de Mihail Sadoveanu, în traducerea d-lor Al. Dem. Marcu și G. F. Cechini. Cartea a apărut la Foligno, în Italia (Rm. XVI, 400).

— a. d. m., I. L. Caragiale din nou în italienește. Numărul din 5 Noem. a revistei „Romania", de la Roma începe traducerea d-nei Silvestri a nuvelei „O făclie de Paști". (Il cero Pasquale) de I. L. Caragiale. (Rom. II, No. 1, 8).

— a. d m., *I. Agârbiceanu în italienește.* Numărul din 20 Decemvrie 1921 al revistei „Romania" (Roma), publică în traducerea d-nei Silvestri, nuvela „Fratelli" a d-lui Ion Agârbiceanu. (Rom. II, No. 1, 8).

©BCU CLUJ

— *Literatura română în programul unei reviste italiene.* La „Revista revistelor", se atrage atenţiunea cu bucurie că o revistă italiană îşi propune să informeze cititorii despre viaţa literară la Români. (Aperusen. *Perugia*, No. 1). (V. R. XIV, vol. XLIX, 312).

— Dragoş Protopopescu, *Scriitorii români în America şi India.* — Spre o internaţionalizare literară. — La Londra, au apărut două cărţi de bună informaţie despre România: „Roumania in Light and Shadow" (România în umbră şi lumină) de Ethel Greening Pantazzi şi „Twenty years in Roumania" (Douăzeci de ani în România) de Mande Parkinson. Apoi, dl Ar. Blank a publicat „România", Dr. Gaster a tradus în englezeşte „Poveşti româneşti pentru copii". Având ca subiect viaţa ţiganilor din România, Conrad Bercovici a scris: „Gitza and Eight oher Romanus of Gipsy Blood", (Ghiţă şi alte opt aventuri de neam ţigan). Traducerea de nuvele româneşti a d-nei Lucy Byng a fost bine primită şi în America şi în Italia. (I. E. III, No. 91,2-3).

— C. Mureşanu, *Nuvele româneşti* (traducerea d-nei L. Byng în America şi India). Se dau spicuri din recensiile favorabile apărute în America şi India. (C. L. LIV, 280-2).

— Bucureşteanul, *„Greeter Roumania"*. Un american publică supt acest titlu (România Mare), o voluminoasă lucrare asupra noastră. Intre altele, se dau lămuriri destul de amănunţite despre mişcarea noastră literară de acum câţiva zeci de ani şi până azi. (Rm. XVI, 716-7).

— *O carte americană despre România.* E „Greater Roumania" de C. U. Clark, New-York, 1922. Cartea are un capitol despre literatura noastră, plin de informaţii obiective. (A L. A. III, ser. III, No. 105, 6).

— Leca Morariu, *Un popularizator de literatură românească: Octavian S. Isopescu.* Isopescu a făcut o serie de traduceri în germană din prozatorii noştrii contemporani, continuând astfel traducerile din N. Gane ale profesorului Jaroslav Cramerius (pseudonimul Iks), Cernăuţi, 2 volume, 1903 şi 1906. „Rumänische Erzahlungen aus dem Original übersetzt von S. O. Isopescul" au apărut la Cernăuţi, în 1911. (Rv. M. II, No. 8, 1-4).

— *Octavian S. Isopescu.* La rubrica „Din ţară şi streinătate", se pomeneşte de moartea acestui modest cărturar bucovinean, care a tradus în limba germană pagini din Ion Al. Brătescu-Voineşti, C. Sandu-Aldea, I. Agârbiceanu, publicate întâiu în „Bukowiner-Volksblatt", apoi în volum „Rumänische Erzählungen", 1911. (Fl. VIII, 46).

— La „Cărţi şi Reviste", e menţionată cu elogii noua „Bibliothek romänischer Schriftsteller", editată de „Cartea Românească". Seria a început cu „Fântâna Blanduziei" şi „Ostaşii noştri" de V. Alecsandri, traducere de Dr. Altmann de la Cernăuţi. (A. L. A. III, ser. III, No. 70, 9).

©BCU CLUJ

— I. O., *Scriitorii tineri români în streinătate.* Străduinţa d-lui Eugen Reglis a făcut ca Românii să fie reprezentaţi la „Federaţia internaţională a Artelor, Literelor şi Ştinţelor".—„Sonata umbrelor" piesa d-lui Dominic a fost tradusă în limba germană şi reprezentată la Berlin. (I. E. III, No 92, 3).

— La „Cronică". In volumul tipărit la 1840 de dr. Heinrich Mayer, la Braunschweig, pentru comemorarea lui Gutenberg (*Gutenbergs Album*), cu contribuţii în toate limbile pământului, Românii sânt reprezentaţi, după un text în letonă, printr'o naivă bucată în cirilice, iscălită Dionisie Petrovici. Din cele 16 versuri, reproducem primele două: „Cu scurtă viaţă omul aleargă către sfârşit. Şi când ajunge la punte, toate el şi-au părăsit"... (R. I. VIII, 74).

— *Piese româneşti în ungureşte.* Acestea sânt: Fântâna Blanduziei" de Alecsandri, tradusă de Dr. Sperembey; „Zamolxe" de dl Lucian Blaga, tradusă de Dr. Oscar Bard; „Mărgeluş" de dl A. de Herz şi „Ce ştie satul" de dl V. Al. Jean, traduse de Dr. Erwin Paar; „Ciuta" de V. I. Popa, tradusă de d-nii Buteanu şi Gheorghe Ferenczy. (A. L. A III, ser. III, No. 103, 5).

— La „Note", se aminteşte de traducerile din româneşte în ungureşte ale lui *Benedek Elek.* Etnograful ungur a tradus poveştile noastre populare. (C. T. C. III, 175).

— *Moartea unui poet ungur ardelean.* — La „Insemnări" o notiţă despre moartea lui *Desideriu Felszeghy*, poet ungur, care a tradus din Eminescu, Coşbuc şi Delavrancea. (A. L. III, ser. III, No. 104, 5).

— *Un nou traducător.* E *Dr. Akos Szeremley*, care a tradus în ungureşte versuri de Eminescu. — In ziarul japonez „Floarea" din Tokio, studentul Ubusakari a publicat în traducere un fragment din „Luceafărul" lui Eminescu. (A. L. A. III, ser. III, No. 83, 6).

— La „Cărţi şi Reviste": Revista „Snomen Kuvalchti" din Helsingsfors anunţă că va publică în traducere finlandeză „Făclia de Paşti" de Caragiale. (A. L. A. III, ser. III, No. 104. 6).

IX. Românii în literaturile streine.

— Puşcariu Sextil, *O istorie a literaturii române în ungureşte.* Recensie elogioasă a lucrării d-lui Dr. Bitay Arpád: „A román irodalomtörténet összefoglaló áttekintése", Alba-Iulia, 1922. Lucrarea e socotită „cea mai bună Istorie a literaturii române, publicată în vreo limbă streină", ceeace nu împiedecă pe recensent de-a arătă, cu bunăvoinţă şi numai cu dorinţa de a îndrepta, şi părţile slabe. (Cg. R. I, 597-9).

— C. D. Fortunescu, *Lucila Chiţu.* Pe lângă opera poetică, în franţuzeşte, a acestei romance, se pomeneşte şi de o

©BCU CLUJ

lucrare a aceleiaşi: „Le mouvement poètique en Roumanie", Craiova, 1896. E „un excelent manual informativ pentru un cititor neorientat asupra literaturii poetice româneşti şi mai ales pentru streini". (Nz. I, No. 1, 39-45).

— Bucureşteanul, *Istoria literaturii române pentru străini.* Profesorul G. Alexici de la Budapesta, a dat, în colecţia „Die Literaturen des Ostens", într'un singur volum şi alături de o amănunţită lucrare asupra literaturii ungureşti, şi un resumat din literatura românească, dar un resumat care lasă foarte mult de dorit din toate punctele de vedere. (Rm. XVI, 684-5).

— N. Batzaria, *Ivan Vazof.* Cel mai mare poet şi prozator al Bulgariei şi-a început cariera literară în Brăila noastră, unde apăreau publicaţii bulgăreşti. Vazof citise pe scriitorii români. E un moment din îndelungatul şi rodnicul sprijin dat de Români reînălţării statului şi culturii bulgare. In drama „Hârşovete" (Conspiratorii), Vazof, enumărând o mulţime de elemente slavone din limba română, o socoteşte pe aceasta ca un fel de jargon al limbei bulgare. (A. L. A. II, ser. II, No. 63, 3).

— Al. Dem. Marcu, *Românii priviţi din Italia în sec. al XIX-lea.* — „Documente culturale răsleţe". — Extrase şi resumate, care privesc pe Români, din: 1. *Antologia* pe Septemvrie 1821, articolul „Memoria sui diversi popoli, che abitano nella Turchia Europei. Estratto dagli Annali di Maltebrun". 2. *Antologia* pe Decemvrie 1921, cu discursul Episcopului Ignazio către şcolarii din Bucureşti, el fiind căpetenia şcolilor greceşti de aici. 3. „Il Costume di tutte le nazioni e di tutti i tempi" de abatele Lodivico Menin. Până la 1830-40, nu vedem o delimitare precisă, etnografică şi culturală, între Români, Bulgari, Sârbi şi chiar Greci. (Rom. II, No. 3, 1-4).

— a. d. m., *Hărţi româneşti zugrăvite la Florenţa pe la 1570.* In Palazzo Vecchio din Florenţa, uşile unor dulapuri sânt zugrăvite cu hărţi din sec. al XVI-lea. Una are localităţile din Moldova însemnate aşa: Cernocz, Stepanoutz, Iassy, Lapuzna, Totros, Aczud, Pudna, Baralath, Vasluy, Husz, Falcziu, Salina. Kilia, Ren, Galatz, etc. Altă hartă are cursul Dunării, cu oraşul „Zenderriu" (Severin?) şi numele Transylvania peste crestele munţilor. Alta, tot cu Dunărea, iar în dreapta şi stânga ei scris mare: Bulgaria. (Rom. II, No 7-8, 15).

— *Un domenican italian prin părţile noastre.* E *Vincenzo Vannutelli*, care ne-a vizitat la sfârşitul veacului trecut. Vorbeşte despre noi în „Un VIII sguardo all' Oriente, Le rive del Danubio, nel millenario di San Metodio 885-1885" (Roma, tip. Armannii, 1885) şi „Un XIV sguardo all' Oriente. I. Monti Carpazi (Roma, tip. Armanni 1888). Insistă asupra mănăstirilor. (V. R. XIV, vol. L, 303-4).

©BCU CLUJ

— C. I., *Călătoriile prin România de prin 1870 ale călugărului catolic Vannutelli.* După versiunea doamnei Agnese Silvestre (Romania din Roma, anii II-III). — Redare pe scurt a pasagiilor mai însemnate. Din ele, reiese situaţia mănăstirilor noastre acum o jumătate de secol. Nu mai erau locuri de promovare a culturii, ca înainte. De exemplu, vestita tipografie de la Mănăstirea Neamţul îşi încetase de mult lucrul. (Rm. XVI, 136-8, 180-5, 200-7. 308-311).

— Al. Dem. Marcu, *Din poezia dialectală italiană.* — Tritone şi Sorliccio —. Venturino Camaiti, în opera la „La Guerra Mondiale", vorbeşte şi de Români. Opera are forma dialogată: doi „popolani" florentini, Tritone şi Sorliccio, comentează evenimentele din războiul cel mare. (Rom. II, No. 6, 1-3).

— T. G. Bulat, *Oltenia după harta din Anton Maria del Chiaro.* Reproducerea, însoţită de lămuriri şi completări, a hărţii Valachiei din „Istoria delle moderne rivoluzioni della Valachia" de Anton Maria del Chiaro. Harta e opera Stolnicului Constantin Cantacuzino. (A. O. I, 149-155).

X. Scriitorii români.

Adam Ioan.

— Paul I. Papadopol, *După zece ani...* Articolul se sfârşeşte cu pomenirea elogioasă a lui Ion Adam. Se reaminteşte trudnica lui viaţă şi se dă o listă a volumelor ce a publicat. (A. L. A. III, ser. III. No. 76, 2).

Alecsandri Vasile.

— G. Bogdan-Duică, *Despre Vasile Alecsandri. Intâia călătorie la Constantinopol.* Cercetând, minuţios şi critic, caieţelul lui Alecsandri „Memoranda" (Ms. No. 4497 al Academiei Române), dl Bogdan-Duică extrage, completând şi rectificând, toate informaţiile, care pot lămuri ceva din evoluţia sufletească a poetului. Călătoria a fost făcută la 1845 şi de la ea porneşte preferinţa lui Alecsandri pentru teme orientale. In „Memoranda", scrie în franţuzeşte, sânt numai două note literare precise: ideea de a scrie legenda lui Marco Broggio (*Mărgăritărele*) şi subiectul unei alte legende, pe care Alecsandri a voit să o scrie, însă, în urmă, a cedat-o amicului său Edouard Grenier, care a desvoltat-o în „L'Elkovan". (V. R. XIV, vol. XLIX, 41-53).

— G. Bogdan-Duică, *Despre Vasile Alecsandri.* — Un traducător ungur. — Ács Károly a publicat două volume de traduceri: 1. *Virágok a román (oláh) népköltészet mezejéről.* (Flori de pe câmpul poeziei populare române), Pest, 1858, şi 2. *Még három román (oláh) népballada.* (Incă trei balade populare

©BCU CLUJ

românești), Pest, 1871. Aproape toate poeziile sânt din colecția lui Alecsandri și o *Doină* din originalele acestuia. Traducerea e bună, iar Àcs, prețuindu-ne mult folclorul, a fost un filoromân serios. Dl Bogdan-Duică dă și biografia lui. (Rm. XVI, 433-4).

— La „Cronică", dl N. Iorga, completând pe dl G. Bogdan-Duică în studiul asupra lui Costachi Rolla, cumnatul lui Alecsandri, *Transilvania*, No. 10-12, an. II (v. Dacoromania II, 863), scrie că știri despre doctorul Eustațiu, tatăl lui Rolla, se găsesc în vol. X din colecția Hurmuzachi. (R. I. VIII, 75).

— Nibar, *Scrisoare de la București.* Intre altele, se rezumă o conferință a dlui Mihail Dragomirescu despre Vasile Alecsandri, socotit doar ca „un scriitor cu tendințe poetice". (C. T. C. III, 88).

— Claudia Millian, *Poeziile lui Vasile Alecsandri.* Biblioteca Scriitorilor Români. — Recensie. Versurile lui Alecsandri, de o înceată vibrare sufletească, sânt expresia netedă, directă a vieții lui. Opera îi supraviețuește prin caracterul ei etnic și prin amploarea verbală. (A. L. A. III, ser. III, No. 83, 4).

— Claudia Millian, *Miorița, Poezia lui Vasile Alecsandri, își are un clișeu în poezia franceză: La petit brebis, Chanson. — Paroles d'Hippolyte Ryon.* Poezia franceză se găsește în „Almanach Chantant", apărut la Paris în 1894, cu o culegere de „Chansons françaises". E probabil un ecou al Mioriței, făcută cunoscută de către Alecsandri în toate cercurile franceze. (A. L. A. III, ser. III, No. 70, 5).

— *In jurul „Mioriței" lui Vasile Alecsandri.* La „Insemnări", o notiță, care reproduce părerea d-lui Iorga asupra Mioriței în franțuzește: „Traducerea Mioriței n'are alt interes decât că le-a plăcut Francezilor balada culeasă de Alecsandri și care era cunoscută prin traduceri făcute îndată după aceea". (A. L. A. III, ser. III, No. 72, 9).

— Șt. Ciobanu, *Vasile Alecsandri și Basarabia.* Alecsandri a fost singurul poet în țara veche, ale cărui opere au pătruns în Basarabia robită și au întărit spiritul național. Poeziile lui erau cunoscute și iubite, piesele i s'au jucat, de elevi și diletanți basarabeni, ori de trupe venite din țară. A avut chiar imitatori în poeții basarabeni Gheorghe Păun și Alexis Nacco. Gheorghe Gore scrie un lung articol despre Alecsandri în „Buletinul Basarabiei" (pe rușește), No. 44 și 51 din 1867. (V. R. XIV, vol. L, 76-88).

— A. Davilla, *Alecsandri.* Amintiri. Alecsandri, prin 1872, povestind snoave în salonul Reginei Elisabeta, într'o chilie a mânăstirii din Sinaia. — La Golești, dl Davilla a găsit un album, în care Alecsandri își scrisese primele sale poezii. Albumul e azi la Academie. (Gn. I, 374).

— Barbu Lăzăreanu, *Almanachuri. II. O polemică a lui Kogălniceanu cu Napoleon I.* In „Almanachul de învățătură și

©BCU CLUJ

petrecere", din 1843 (Iaşi), pe lângă acea polemică şi alte glume, e relevat un nou talent, „un tânăr poet moldovean: Vasile Alecsandri". (A. L. A. III, ser. III, No. 90, 5).

— N. Iorga, la „Cronică", recensând volumul II din „Istoria teatrului în Moldova" de Teodor T. Burada, scrie că e interesantă gestiunea începută la 1854, ca pentru zece ani, a lui Alecsandri, cu „privileghiu" de anteprenor. El îl lasă „pentru deosebite împrejurări, atât casnice, cât şi altele" în 1856. Nu se îngrijeşte nici de „ţensura, lăsată pe seama lui". (R. I. III, 202-3).

— Const. Graur, *Alecsandri, Eminescu şi Caragiale.* Alecsandri reprezentă generaţia entuziastă şi fericită a unirii şi a independenţei; Eminescu şi Caragiale făceau parte din generaţia următoare, critică. Ei vedeau şi căutau să lecuiască relele interne ivite tocmai din pricina repedei realizări a aspiraţiilor naţionale. (A. L. A. III, ser. III, No. 81, 2).

— Barbu Lăzăreanu, *Dridri.* Deosebita atenţie a lui Eminescu pentru romanul „Dridri" de Alecsandri purcede de la dragostea gimnasistului Eminovici pentru o artistă — Dridri. — O sumă de cuvinte întrebuinţate de Alecsandri în acest roman nu mai au azi forma de atunci. (A. L. A. III, ser. III. No. 94, 1).

— A. Davilla, *V. A. Ureche.* Coana Neniţa, cântată de V. Alecsandri, îngrijeà de copiii din „Instituţiunea V. A. Ureche", Bucureşti (Gn. I. 375).

— V[intilă] R[ussu] Ş[irianu], *Alecsandri şi Merimée.* „Cartea Românească" a editat în colecţia „Minerva" o bună traducere a povestirii lui Merimée: „Colomba". Drept prefaţă, e trecută amintirea despre povestitorul francez, publicată în anul morţii acestuia, de către Alecsandri în „Convorbiri literare" din Ianuarie 1871. Alecsandri cultivà pe marii streini în folosul ţării sale. Printre altele, e interesantul amănunt că Merimée admirase la poetul Puşkin un cântec ţigănesc, care erà, după cum îi arată Alecsandri scriitorului francez, un cântec popular românesc. (C. R. I, 233-4).

— N. Zaharia, *Ortografia lui Vasile Alecsandri.* Poetul îşi scrià numele cu *cs*, consecvent părerii exprimate într'o scrisoare către dl I. Negruzzi (8 Ian. 1872) că litera *x* trebue scoasă din alfabetul nostru. (A. L. A. II, ser. II, No 62, 1).

— O scrisoare a lui V. Alecsandri către Negri, în franţuzeşte, datată Bucureşti (1871). Originalul în posesiunea dlui N. Iorga. (Rm. XVI, 71).

Anghel D.

— Leon Feraru, *Un manuscris al poetului Dimitrie Anghel.* Publicarea unei poezii inedite al lui Anghel şi amintirile unei strânse prietenii şi colaborări. Anghel şi dl Leon Feraru au publicat un mănunchiu de proză supt pseudonimul *Ola Canta.* (A. L. A. III, ser. III, No. 109, 1).

©BCU CLUJ

— Claudia Millian, *Un poet al florilor: D. Anghel.* Cu prilejul „Poeziilor" lui D. Anghel — Editura „Cartea Românească". — Recensie entuziastă iubirea de flori, motiv atât de mult cântat de Anghel, caracterizează însăşi firea acestui poet. (A. L. A. III, ser. III, No. 92, 3).

— Al. I[acobescu], la „Cronică" scrie despre Dimitrie Anghel, cu prilejul reeditării operei lui. Anghel a avut în poezia de după „Sămănătorul" un loc de frunte. (Rm XVI, 526).

— La „Cronica mărunţă", e relevată apariţia volumului de poezii al lui D. Anghel. E aci toată opera poetică, în afară de traduceri şi de „Caleidoscopul lui A. Mirea". Opera întreagă va cuprinde 6 volume. Desgropată, ea aduce o noutate în gusturile noastre. (Gn. II, 23).

— C. A., *Cincizeci de ani de la naşterea lui D. Anghel.* Povestirea copilăriei şi tinereţei lui D. Anghel, născut la 1872, lângă Iaşi, pe moşia Cornesti. (Fl. VIII, 45).

— La „Note", într'o recensie asupra volumului „Helianta" de Natalia Negri, se pomeneşte şi de poetul D. Anghel. (C. T. C. III, 30).

Asachi G.

— G. Bogdan-Duică, *G. Asachi şi O. Minzoni.* Asachi numise „imitaţie" sonetul său „Moartea lui Isus". — Nu se ştia după cine. Dl. Bogdan-Duică a aflat modelul: Onofrio Minzoni din Ferrara (1735-1817). Sonetul a fost tradus în nemţeşte de Caietan Cerri, „Das Sonett in Italien seit einen Jahrhundert" în „Die Dioskuren", Wien, 1882. Cine va găsi operile lui Minzoni în original, va vedeà dacă-i mai datoreşte ceva Asachi. (Gn. II, 95).

— E. Lovinescu, *Un petrarchist român: Gheorghe Asachi.* Pagini din monografia „Gheorghe Asachi, viaţa şi opera lui". Asachi e influenţat, în poezia lui, de atmosfera şi arta Italiei, îndeosebi de Petrarca. (Rom. II, No. 10-11, 14-5).

Bălcescu Nicolae.

— P. P. Panaitescu, *Contribuţii la o nouă biografie a lui N.Bălcescu.* (Urmare şi sfârşit). Pribegia lui Bălcescu după revoluţia de la 1848. Drumul în Ardeal şi simpatia pentru revoluţionarii unguri. Drumul la Constantinopol. Nădejdea unirii Munteniei cu Moldova. Incercarea de a unì pe emigranţi. VI. Neizbânda sforţărilor de a unì pe Unguri cu Românii. Bălcescu, oaspe al lui Avram Iancu în munţi. VII. Fuga la Paris şi propaganda naţională, informând, aci şi la Londra, oamenii politici şi opinia publică, prin graiu şi prin scrierii, despre soarta Românilor. Chestiunea „Cântării Românieì", opera lui A. Russo. Ideea democratică şi cea naţională la Bălcescu. Boala lui şi pregătirea „Istoriei lui Mihaiu-Viteazul". Moartea la Palermo. (C. L. LIV, 60-8, 247-54, 571-84, 661-77, 772-88).

©BCU CLUJ

— Ion Bianu, *Despre N. Bălcescu.* D-l Bianu, după ce reaminteşte însemnătatea lui Bălcescu, recunoscută şi de contemporani, publică o scrisoare, dată Academiei Române de D-na General Cristescu. Scrisoarea e a lui A. G. Golescu (Arăpilă) şi-i trimisă din Dresda la Neapole, Poste restante, lui Bălcescu, după o lună de la moartea lui (Bălcescu a murit la 16. Nov. 1852, scrisoarea e din 15 Dec.). Golescu mângâie pe prietenul său bolnav, despre care nu aflase că a murit, şi-l asigură că lucrarea lui despre Mihaiu va fi tipărită. Îi dă şi informaţii despre nişte stampe din Dresda cu domni români, între care şi Mihaiu Viteazul. (Cg. R. I, 190-3).

— N. Iorga, *Mormântul lui Vladilsav-Vodă.* Descoperirea mormântului la Tismana a fost comunicată lui Eliade de „un Român erudit" — poate N. Bălcescu. Eliade o spune în adnotările broşurii „Résurrection des peuples. La Roumanie renaissante . . ." de Sebastien Rheal, publicaţie tipărită de „Liga popoarelor" în Iulie 1850. (R. I. VIII, 125-7).

— G. Munteanu-Bârlad, *Mormântul lui Nicolae Bălcescu.* După revista italiană „Romania", a. II. No. 20, 1921, se istoriseşte cum dl Al. Isăceanu a găsit la Palermo mormântul lui N. Bălcescu. (R. V. IV, No. 2, 3-4).

— B. L., *Mormântul lui Bălcescu.* Se pomeneşte faptul că dl A. Isăceanu a aflat mormântul lui Bălcescu şi extractul de moarte (V. „România", An. II, No. 20, 1921). (A. L. A. III, ser. III, No. 82, 6).

— La „Insemnări", se comentează un apel pentru ridicarea unei statui, la Câmpeni, lui Avram Iancu şi Nicolae Bălcescu. (I. E. IV, No. 102, 3).

Baronzi G.

— N. Iorga, *Un contimporan al lui Alecsandri. Poetul Gheorghe Baronzi.* (După o conferinţă la Universitatea liberă din Bucureşti). Evidenţierea însemnătăţii ce are acest poet prea puţin cunoscut. Numeroasele citaţii, unele alese şi din manuscrise inedite, verifică importanţa, pe care dl Iorga o dă lui Baronzi în istoria literaturii române. (A. L. A. III, ser. III, No. 79, 1-2).

Beldiceanu N.

— Artur Gorovei, *Neculai Beldiceanu.* Amintiri. Beldiceanu e prezentat ca un om anormal, dar conştiincios cercetător în arheologie şi poet totdeauna gonind după noutate. (V. R. XIV, vol. LI, 255-63).

Beldiceanu N. N.

— La rubrica „Idei, oameni şi fapte", se aminteşte internarea lui N. N. Beldiceanu la Casa de nebuni. E un scriitor, nu de primul rang, din mişcarea „Sămănătorului". (Gn. II, 64).

©BCU CLUJ

— *Moartea scriitorului Beldiceanu.* Viaţa nuvelistului N. N. Beldiceanu, mort la ospiciul Pantelimon de lângă Bucureşti. (In 28 Noemv.).

— Nomofilax, *N. N. Beldiceanu.* Cuvinte de caldă simpatie pentru sufletul bun şi talentatul povestitor N. N. Beldiceanu. (In 28 Noemb.).

— *Beldiceanu.* Viaţa chinuită a lui Beldiceanu. Proza lui nu era nici nouă, nici puternică, îi reuşeà însă să prindă câteva tipuri interesante. (Pt. 29 Dec.).

— La rubrica „Din ţară şi streinătate", se desminte ştirea morţii lui Beldiceanu, care e bolnav. (Fl. VIII, 23),

Bolintineanu D.

— A. Davilla, *Dintre cei răposaţi.* Bolintineanu, pe la 1869 sau 1870, bolnav de paralizie generală, a fost internat de Doctorul Davilla la Mănăstirea Pantelimon. Acolo l-a văzut dl A. Davilla. (Gn. I, 331).

— *Dimitrie Bolintineanu.* La „Cărţi, idei şi oameni", un articol elogios cu prilejul împlinirii a 50 de ani de la moartea poetului, care a adus o notă nouă în scrisul românesc abia la începuturile lui şi a avut un însemnat rol cultural şi naţional (Fl. VII, 611).

Cantemir Dimitrie.

— Al. Dem. Marcu, *Românii priviţi din Italia în secolul XIX-lea.* — Documente culturale răsleţe. — In *Extractul Memoriei lui Maltebrun* (publicat în traducere italiană în Antologia din Septemvrie 1821, Florenţa) se spune că decadenţa politică a Grecilor a fost compensată printr'o neîntreruptă activitate literară şi se dau ca exemple două nume mari, semnificative: Mavrocordat şi Cantemir al nostru. (Rom. II, No. 3, 1-4).

Caragiale, I. L.

— Gala Galaction, *După zece ani.* Pomenirea lui Caragiale cu prilejul împlinirii a zece ani de la moarte. Satiricii au cea mai bună armă: caricaturizarea, pentru înţelepţirea unei societăţi Ei sânt rari şi cu atât mai preţioşi. (A. L. A. III, ser. III, No. 81, 1).

— ***, *Ion L. Caragiale. Zece ani de la moartea sa.* Articol de elogii. (C. T. C. III, 145-6).

— „Note": *Ion Luca Caragiale.* Cuvinte de amintire cu prilejul împlinirii a zece ani de la moartea lui Caragiale. (C. T. C. III, 174-5).

— La „Cronică măruntă": *10 ani de la moartea lui Caragiale* s'au împlinit, dar eroii comediilor lui se înmulţesc pe toate drumurile Romăniei Mari. (Gn. II, 103).

©BCU CLUJ

— Claudia Millian, *Săptămâna teatrală dedicată lui Caragiale.* Observări scurte asupra repertoriului caragelian, reprezentat la teatrele din Bucureşti cu prilejul împlinirii a zece ani de la moartea lui Caragiale. (A. L. A. III, ser. III, No. 81, 5).

— Eugen Goga, *Mai domol, Mache!* In cuprinsul unui articol politic, sânt comentaţi eroii lui Caragiale. Criticismul marelui scriitor şi inteligenţa lui copleşitoare i-au caricaturizat. (Ţ. N III, 239-42).

— Paul I. Papadopol, *După zece ani...* In 1912, a murit Caragiale. Critica n'a fost destul de obiectivă şi de recunoscătoare, apreciindu-i opera. (A. L. A. III, ser. III, No. 76, 2).

— Paul I. Lapadopol, *I. L. Caragiale.* — Câteva din caracterele operei sale. — Caracterizare fărâmiţită şi dogmatică. Insuşirile de căpetenie ale operei lui Caragiale sânt: comicul şi dramaticul. (A. L. A. III, ser. III, No 81, 1).

— Paul I. Papadopol, *Lumea lui Caragiale.* Dl Papadopol, care duce dragostea de ordine în studiile literare până la minuţioase şi forţat simetrice rubricări, vede, fireşte, multe şi vinovate contraziceri în critica impresionistă a d-lui Lovinescu. Aci sânt subliniate afirmările superficiale ale acestuia asupra operei lui Caragiale şi mai ales neîndreptăţita depreciere a ei, pentru faptul că s'ar ocupà de oameni prea simpli. (A. L. A. III, ser. III, No 85 2).

— Paul I. Papadopol, *Imoralitatea lui Caragiale.* Răspuns învinuirii de imoralitate, ce-i aduce operii lui Caragiale dl Lovinescu. Artei nu i se aplică codul moral al vieţii. In teatrul caragelian, e în genere numai o situaţie aparent imorală sau o imoralitate nu de caracter, ci numai de situaţie. (Ultima afirmare e evident greşită). (A. L. A. III, ser. III, No. 88, 1).

— Paul I. Papadopol, *Originalitatea lui I. L. Caragiale.* Criticul E. Lovinescu învinovăţeşte pe Caragiale de a fi imitat pe Alecsandri. Originalitatea constă în tratare, indiferent de unde a fost luat materialul. Privind astfel — şi aşa trebue — Caragiale e incontestabil original. (A. L. A. III, ser III, No. 82, 4).

— Paul I. Papadopol, *De la Ibsen la Caragiale.* Dl Lovinescu compară pe cei doi autori de teatru, scoţând în evidenţă inferioritatea lui Caragiale, pentrucă n'ar avea un ideal moral, ca Ibsen. Dar nu-i potrivit să se suprapună satira severă a acestuia pe cea glumeaţă a celuilalt. Apoi, lui Caragiale nu i se poate contestà idealul moral. (A. L. A. III, ser. III, No. 91, 2).

— Paul Zarifopol, *Publicul şi arta lui Caragiale.* Cercetare critică a atitudinii publicului românesc, din diferite epoce şi diferite clase sociale, faţă de opera lui Caragiale. Această operă s'a învechit grozav. Vina o poartă „conservatismul estetic violent" al autorului (influenţă junimistă) şi modernismul în

©BCU CLUJ

chip uşuratic schimbător al publicului nostru. Şi puţinii, cari au apreciat opera, i-au găsit defecte greşite ori exagerate, judecând-o din puncte de vedere subiective: estetice prin comparaţie cu ce ar fi trebuit să fie (T. Maiorescu) sau sociale şi moraliste (Gherea şi Ibrăileanu). (V. R. XIV, vol. L, 392-407).

— G. Ibrăileanu, *Răspuns d-lui Zarifopol.* Dl Ibrăileanu răspunde articolului „Publicul şi arta lui Caragiale", susţinând că n'a judecat niciodată arta — deci şi literatura — în raport c'un ideal personal, social sau moral, cum făceà Gherea. Încercând să arate că ţinta satirei lui Caragiale a fost liberalismul (în lucrarea „Spiritul critic în cultura românească"), a *constatat* numai că despre „societatea orăşenească", creaţie a liberalilor, Caragiale n'a scris aproape de loc vr'un bine. (V. R. XIV, vol. L, 433-9).

— N. Batzaria, *Povestitorul Caragiale.* Genialul autor dramatic e şi un excelent povestitor. Nimic prolix, impropriu sau fără viaţă şi fără adevăr în nuvelele, schiţele şi poveştile sale. (A. L. A. III, ser. III, No 81, 2).

— Rozina, *Câteva femei în Teatrul lui Caragiale.* Caragiale a ridiculizat pe femeie mai puţin decât pe bărbaţi şi, deşi le-a arătat superficiale, triviale chiar, le-a evidenţiat acel instinct primitiv de realizare, care e puterea lor. (A L. A. III, ser. III, No. 81, 5)

— La „Revista revistelor streine", se remarcă studiul clar al d lui Matei Rusu asupra lui Caragiale, publicat în *La grande revue* (Iulie). E o încercare de a explică, odată cu viaţa lui Caragile, puţin şi din opera lui. (Fl. VII, 577).

— Octavav Minar, *Caragiale inedit.* Din manuscrisele lui Caragiale, care au fost la Petru Liciu şi acum sânt în posesia d. Minar, sânt reproduse părţi dintr'o comedie inedită: „Reporterul Caracudi", unde întâlnim personagii şi fraze cunoscute în „O scrisoare pierdută". (A. L A. III, ser. III, No. 81, 4).

— I. Teodorescu, *Sfânt-Ion.* Baladă haiducească. Tot despre Caragiale inedit. — Printre scrierile aproape necunoscute ale lui Caragiale, se află şi o cărticică cu titlul „Sfânt-Ion". E povestirea în versuri a unei păţanii caraghioase a autorului şi a unui prieten al său. Cărticica a fost tipărită numai într'o sută de exemplare, împărţită pe la cunoscuţi de însuşi Caragiale. (A. L. A. III, ser. III, No. 105, 3).

— *Claponul lui Ion Luca Caragiale.* Librăria L. Alcalay a editat, în toamna anului 1877, un calendar de buzunar. El e alcătuit de I. L Caragiale şi poartă numele unei broşuri scoase tot de Caragiale: *Claponul* Printre alte glume, găsim la rubrica „Gogoşilor", schiţarea unei părţi din „Noaptea furtunoasă". (A. L. A. III, seria III, No. 81, 3).

— G. Ibrăileanu, *„O noapte furtunoasă".* Piesa, jucată la 1879, e singura operă a lui Caragiale, care zugrăveşte „sub-

©BCU CLUJ

stratul liberalismului, clasa (micul burghez), care a dat un corp mişcării liberale". Jupân Dumitrache „trăeşte din negoţul lui, nu din şi prin formele nouă". După o analiză a piesei, stăruitoare mai ales asupra personagiilor, concluzia e: „rămâne din această comedie pictura prostiei, a pretenţiei infinite în suflete prea finite, a egoismului, întrupate în tipuri devenite istorice şi interesante de-acum înainte prin acest caracter nou". (V. R. XIV, vol. XLIX, 263-75).

— Vladimir Nicoară, *Scrisoarea pierdută şi O noapte furtunoasă de I. L. Caragiale.* Scurtă notiţă, cu prilejul reluării pieselor pe scena Teatrului Naţional din Cluj. Tipurile prinse de Caragiale sânt încă vii în societatea românească, de-aceea piesele sale rămân şi acum de actualitate. (Cs. VI, 275-6).

— Ioan Slavici, *Comedia la noi.* Caragiale — Al. G. Florescu — A. de Herz. — „Scrisoarea pierdută" de I. L. Caragiale, „Sanda" de Al. S. Florescu, „Păianjenul" de A. de Herz, aceasta e scara pe care a înaintat comedia românească spre mai mult şi mai general omenesc. (A. L. A. III, ser. III, No. 96, 1).

—L. Rebreanu, *Scrisoarea pierdută.* La „Cronica teatrală", se face observaţia că, în ciuda unor critici, „Scrisoarea pierdută" e mereu tânără. Acţiunea exterioară a ei e pură actualitate, dar ceea ce e înrudit cu veşnicia, e miezul: o serie de oameni vii, comici prin caracter. (V. R. XIV, vol. LII, 131-2).

— Dim. Şerban, *Scrisoarea pierdută*, comedie în 4 acte de Ion Luca Caragiale. — Cronică teatrală. Calităţile piesei sânt, mai ales, coloarea atmosferei şi formidabilul spirit de observaţiune humoristă. (A. L. A. III, ser. III, No. 94, 3).

— Ion Minulescu, *„Scrisoarea pierdută"*. Cu prilejul reprezentării piesei la deschiderea stagiunii de la Teatrul Naţional din Bucureşti, se remarcă faptul că „Scrisoarea pierdută" a reuşit să împace pretenţiozitatea criticei pontificale cu simplicitatea bunului simţ profan... (Fl. VII, 592).

— La rubrica „Din ţară şi streinătate", o notiţă despre reprezentarea „Scrisorii pierdute", în traducere maghiară, la Teatrul unguresc din Cluj. (Fl. VIII, 23).

— Nomofilax, *„Scrisoarea pierdută" la Teatrul unguresc.* Reprezentarea piesei la un teatru strein va pune chestiunea dacă opera dramatică a lui Caragiale are ori nu o valoare universală. (In 15 Noemvr.).

— *O punte.* E vorba de reprezentarea la Cluj, în ungureşte, a „Scrisorii pierdute". Piesa a avut un succes mulţumitor şi a creiat „o punte" între Români şi Unguri. (Pt. 26 Noemvr.).

— Emil Isac, Notiţele mele. *Caragiale... învingător,* „Scrisoarea pierdută", a avut succes la Teatrul unguresc din Cluj. Caragiale slujeşte astfel la apropierea culturală dintre cele două popoare. (Ad. 1 Dec.).

©BCU CLUJ

— La „Cronica mărunță", se amintește reprezentarea la Teatrul unguresc din Cluj, a piesei lui Caragiale, „Scrisoarea pierdută", în traducerea d-lui Kádár Imre. (Gn. II, 92).

— al. a. h., Note despre teatru. — *„Scrisoarea pierdută" la Teatrul Maghiar din Cluj.* O scurtă notă asupra reprezentării la Cluj a piesei lui Caragiale în ungurește, „într'o traducere onestă". (Ț. N. III, 323).

— *„O scrisoare pierdută" de Caragiale în ungurește.* O notiță, care vestește traducerea d-lui Kádár Imre și reprezentarea „Scrisorii pierdute" la Teatrul maghiar din Cluj. (A. L. A. III, ser. III, No. 95. 6).

— *„Scrisoarea pierdută" la Cluj.* La „Insemnări", o notiță despre reprezentarea la Teatrul maghiar din Cluj a „Scrisorii pierdute" de Caragiale, în traducerea d-lui Kádár Imre. (A. L. A. III, ser. III, No. 104, 5).

— *O colecție de nuvele de Caragiale tradusă în ungurește.* La „Insemnări": Revista clujană, „Majus" începe să publice o serie de traduceri în ungurește de dl L. Boronkai din operile lui Caragiale. (A. L. A. III, ser. III, No. 105, 5).

— La „Note", se vestește că „Năpasta" lui Caragiale, în adaptarea d-lui *André de Lorde*, va fi jucată de dramaturgul rus Pitoëff. (A. L. A. III, ser. III, No. 67, 9).

— La „Cărți și Reviste": „Revista Snomen Kuvalchti" din Helsingfors anunță că va publică în traducere finlandeză „Făclia de Paște" de Caragiale. (A. L. A. III, ser. III, No. 104, 6).

— La „Cronica dramatică", scurte aprecieri asupra comediei „D'ale carnavalului", cu prilejul reprezentării ei la Teatrul Regina Maria din Oradea-Mare. (C. T. C. III, 24).

— G. Ibrăileanu, *„Conu Leonida față cu reacțiunea".* (Note pe marginea cărților). Conul Leonida „e tipul simili-culturii cel mai caracteristic din opera satirică a lui Caragiale". Prin el, satiricul a zugrăvit o stare de spirit foarte răspândită la noi: idealul de-a trăi din budget, boala funcționarismului. Conul Leonida e și un fricos și, ca mai toate personagiile lui Caragiale, un egoist. Opera e mai mult un „moment" decât o piesă de teatru. Nimic nu e șarjat, ci între chipul cum e redat obiectul și sentimentul nostru e identitate. (V. R. XIV, vol. L, 249-57).

— *„Conul Leonida față cu reacțiunea".* In piesa aceasta, farsa e numai aparentă. In dosul ei, se ascunde un crâmpeiu de viață serioasă și adânc omenească. (In. 28 Noemvr.).

— Liviu Marian, *„Pașa din Silistra" de I. L. Caragiale,* (cu prilejul apariției „Versurilor" lui Caragiale). In volumul de versuri ale lui Caragiale, strânse de dl B. Lăzăreanu, lipsește „Pașa din Silistra", parodie după Bolintineanu, publicată în „Luceafărul" din Sibiiu (An. XI, 1912, pag. 279-280). Parodiile

©BCU CLUJ

după Alecsandri, Eminescu şi Coşbuc, iscălite Museus şi publicate în acelaşi volum, se pare că nu sânt ale lui Caragiale (A. L. A. III, ser. III, No. 87, 3).

— Ion Plugaru, *Fabulele lui Caragiale.* Recensând volumul de versuri al lui Caragiale, adnotat de dl Barbu Lăzăreanu, sânt relevate îndeosebi fabulele, care atacă nedreptăţile sociale de la noi, vădite prin răscoala ţărănească de la 1907. (A. L. A. III, ser. III, No. 84, 3).

— G. Ibrăileanu, *I. L. Caragiale, Versuri.* „Viaţa Românească", 1921, Bucureşti. Recensie. Dl Barbu Lăzăreanu a făcut rău publicând versuri, care sânt mai prejos de opera în proză a lui Caragiale. (V. R. XIV, vol. LI, 441-2).

— Scarlat Struţeanu, *Arheologie literară.* Dl Barbu Lăzăreanu, editând şi comentând într'un volum versurile lui I. L. Caragiale, a făcut stearpă arheologie literară. Legăturile dintre operă şi mediul ambiant duc la concluzii iluzorii. (Fl. VII, 485-6).

— La rubrica „Mişcarea intelectuală . . . Literatura", recensie asupra volumului *I. L. Caragiale, Versuri*, culese şi adnotate de B. Lăzăreanu, Buc., ed. Viaţa românească. Volumul nu aduce nimic nou. Erà suficientă menţionarea versurilor într'un articol de revistă ori într'o bibliografie definitivă a operei lui Caragiale. Glume, satire, impovizaţii mucalite şi câteva fabule, în care găsim fantezia şi spiritul său biciuitor, sânt toată „poezia lui Caragiale". (V. N. XVIII, 109).

— La „Cărţi şi Reviste": Dl Barbu Lăzăreanu n'a făcut o faptă bună, strângând în volum versurile pe care însuşi Caragiale nu le-a ţinut de demne să figureze în operele sale complete, aşa cum le destinase să fie tipărite la „Minerva". (Gn. II, 22).

— N. D., *Versuri de I. L. Caragiale* Aceste versuri „aruncă sintetic o lumină desluşitoare asupra relaţiilor lui Caragiale cu viaţa dimprejur . . . şi dovedesc o concentrată amărăciune în felul cum înţelegeà să râdă". (Fl. VII, 511).

— Al. I[acobescu], la „Cronică", relevă apariţia volumului „Versuri" de I. L. Caragiale, socotindu-l „o contribuţie folositoare la viaţa şi opera marelui scriitor". (Rm. XVI, 462).

— *Bibliografie caragialiană.* Extrase din recensiile scrise cu prilejul aparţiei volumului de versuri ale lui Caragiale. Unele recensii aduc preţioase completări. (A. L. A. III, ser. III, No. 90, 3).

— Barbu Lăzăreanu, *Caragiale câmp de luptă.* Polemică în jurul volumului de versuri al lui Caragiale. Dl Lăzăreanu susţine că toate versurile publicate în acest volum sânt ale lui Caragiale şi meritau să fie strânse. Insuşi autorul le-a retipărit. (A. L. A. III, ser. III, No. 92, 3).

— Barbu Lăzăreanu, *Complectări şi juxtapuneri. 2. „Numai!".* Un tablou al recensiilor scrise cu prilejul aparţiei

©BCU CLUJ

volumului de versuri al lui Caragiale. Cu toate contradicţiile, se afirmă pretutindeni un lucru: Caragiale a fost *pe alocuri* poet şi *todeauna* un virtuos al verbului românesc. (A. L. A. III, ser. III, No. 105, 5).

— G. Zagoriţ, prof. la liceul din Ploeşti, *Ioan L. Caragiale elev al Şcoalei Domneşti şi al Gimnaziului din Ploeşti*, 1860—1866. Caragiale a fost un elev foarte silitor şi a avut parte de dascăli buni, între care Basile Dragoşescu a influenţat mai mult asupra lui. (R. V. III, ser. I, No. 15, 6-8).

— Iscălitura lui Caragiale, în reproducere fotografică şi cu data: 1864, Decemvrie 7/19, Plăjeşti", pe coperta unei Istorii a Românilor de A. Treb. Laurianu. (R. V. IV, No. 3, 7).

— A. Nora, *Caragiale corector*. Caragiale a fost într'o vreme corector la ziarul „Unirea democratică". Ştiri asupra îndeletnicirii de corector a lui Caragiale găsim într'un volum al d-lui Al. Ionescu, proprietar al tipografiei „Speranţa". (A. L. A. III, ser. III, No. 81, 3).

— A. Davilla, *Caragiale*. Amintiri. — Caragiale ales membru al „Junimei", şi glumele lui Vasile Pogor. — Caragiale şi Teatrul Naţional din Bucureşti. — Caragiale nu preţuià din opera lui Delavrancea decât primul volum, „Sultănica". — Caragiale a conceput şi nuvelele sale supt formă de piese de teatru, dar nu le-a menţinut ca atare, fiindcă nu erau actori să le joace. — Caragiale a început — şi n'a terminat — să traducă în versuri „Roma învinsă", tragedia lui Parodi. (Gn. II, 10-1).

— I. Teodorescu, *Din vremuri apuse*. — Cum l-am cunoscut pe Caragiale —. Amintiri intime, care redau unele date caracteristice ale firii lui Caragiale. (A. L. A. III, ser. III, No. 78, 2).

— Ion Pas, *„Artistul cetăţean" Caragiale*. — 1907. — Caragiale a fost unul din puţinii noştri artişti, care s'au preocupat de probleme sociale din ţară. Dovadă: 1907. (A. L. A III, ser. III, No. 81, 4).

— Gh. Tulbure, *Caragiale în Ardeal*. — Câteva reminiscenţe —. Amintiri din vara anului 1911. „Astra" îşi serbà jubileul de 50 de ani Venise şi Caragiale. (C. T. C. III, 146-8).

— La „Cronica măruntă": *Caragiale de el însuşi*. Caragiale, într'o scrisoare către dl Vaida-Voevod, se schiţează pe sine, şi, alături pe Coşbuc, dând indicaţii asupra unui portret, ce ar dorì. Desenul, cu remarcabile însuşiri, e reprodus în „Gândirea", II, 100. (Gn. II, 103).

— Ion Călugăru, *Leiba Zibal*. „Leiba Zibal e poate însuşi Caragiale, pe care un mediu neprielnic l-a silit să ducă o veşnică harţă cu sine, cu viaţa care se complicà". (A. L. A. III, ser. III, No. 81, 4)

— *Maestrul descris de fiul său, Luca Ion Caragiale* — Un fragment din amintirile lui Luki. (Retipărire din „Ideea Euro-

©BCU CLUJ

peană", 4 Ianuarie 1920). — Caragiale scriă chinuit, numai când eră pe deplin stăpânit de subiect. — El se văetă de atmosfera neprielnică, ce a întâmpinat în ţară. — Părerile lui Caragiale despre teatru. (A. L. A. III, ser. III, No. 81, 3).

— *O scrisoare a lui Caragiale.* Reproducerea, prin fotografiarea manuscrisului, a unei scrisori a lui Caragiale către dl D. D. Pătrăşcanu, conţinând elogii pentru opera acestuia. E caracteristic scrisul îngrijit, aproape caligrafic, al lui Caragiale. (A. L. A. III, ser. III, No, 81, 5).

— Ana Conta-Kernbach, *Cu prilejul morţii.* (Reproducere din volumul „Boabe de mărgean"). Ironia din scrierile lui Caragiale nu implică răutate. El a fost om bun. (A. L. A. III, ser. III, No. 81, 1).

— *Ana Conta-Kernbach despre Caragiale.* In bucata: „O treime literară", Ana Conta-Kernbach a scris despre felul cum trăiă Caragiale la Berlin. (A. L. A. III, ser. III, No. 81, 6).

— Dr. Adolphe Stern, *Trei Cărţi.* Amintiri despre Caragiale, din vremea şederei lui la Berlin. Caragiale preţuiă mult Biblia. (A. L. A. III, ser. III. No. 81, 2).

— La „Cronica pedagogică. Idei-Fapte", — se aminteşte că însuşi Caragiale „negativul, scepticul, ironistul", eră un fervent cititor al Bibliei. (După „Adevărul literar"). (Lm. III, 609-10).

Recensii.

— *Versuri* de I. L. Caragiale, culese şi adnotate de Barbu Lăzăreanu. (Tr. LIII, 747). — Verax.

— Idem. (I. E. IV, No. 99, 4).

Caragiale, Luca I.

— V. R. S, *Luca Ion Caragiale.* Deplângerea morţii aşa de timpurii a lui Luca I. Caragiale, scriitor cu talent şi bogată erudiţie. (Fl. VII, 483).

Cârlova Vasile.

— Dem. D. Stoenescu, Pentru o „Istorie a Craiovei". — Documente —. III. *Mormântul poetului Vasile Cârlova la Craiova.* N. Ţincu, în „Revista Nouă" a lui B. P. Hasdeu (an. VI, 1894, No. 10, Martie, pag. 363), publicând biografia poetului Cârlova, spune că mormântul lui e în cimitirul bisericii Madona Dudu din Craiova. D-rul Ion Raţiu, în studiul său asupra lui Cârlova (1905, Blaj), spune că toate osemintele de la Madona Dudu au fost transportate la cimitirul Sineasca. Mormântul lui Cârlova, azi, nu se mai găseşte. (A. O. I, 68-70).

©BCU CLUJ

Costân Miron.

— I. Şiadbei, *Dr. George Pascu, Miron Costin. De neamul Moldovenilor. Letopisăţul Ţării Moldovei,* Iaşii, 1921. Recensie elogioasă, fără a fi critică. Sânt resumate datele principale din broşura despre marele cronicar. (V. R. XIV, vol. XLIX, 142-3).

Coşbuc George.

— G. Bogdan Duică, *Studii mărunte despre G. Coşbuc. I. O ediţie idioată.* Ediţia „Cărţii româneşti" a operelor lui Coşbuc cuprinde numeroase şi neiertate greşeli de tipar. (Rm. XVI, 476-7).

— G. Bogdan-Duică, *Studii mărunte despre G. Coşbuc. II. Un motiv împrumutat.* Poezia lui Coşbuc „In spital" (volumul „Ziarului unui pierde-vară") a reţinut şi prefăcut idei din poezia „Im Feldspitale zu Verona" de Gilm, poet tirolez, 1812-1864. (Rm. XVI, 493-4).

— G. Bogdan-Duică, *Studii mărunte despre G. Coşbuc. III, Coşbuc şi Firdusi.* In *Heldensagen des Firdusi,* traduse de Adolf Friedrich, conte de Schack (Stuttgart, Cotta, vol. II), povestea lui Sohrab, are asemănări cu „Moartea lui Fulger". Coşbuc nu a imitat şi dl Bogdan-Duică precizează că a făcut această alăturare cu poetul persan Firdusi ca să indice îndemnul foarte probabil al asociaţiilor de idei, din care a reieşit strălucita baladă românească". (Rm. XVI, 539-542).

— G. Bogdan-Duică, *Studii mărunte despre G. Coşbuc. IV. Crăiasa zânelor,* — Un motiv internaţional. — Motivul fecioarei înşelate de iubitul travestit în femeie e foarte răspândit, în Europa. Psihologic şi legendar, *Crăiasa zânelor* intră astfel, în curentul literaturii mari europene. (Rm. XVI, 621-2).

— I. [o r g a] N. la „Cronică" spune că versurile lui Coşbuc din adolescenţă (elev în clasa a VII-a a liceului din Năsăud) publicate în „Tinerimea Română" (Septemvrie-Octomvrie, 1921) cuprind „o foarte bună traducere privitoare la Beda, clericul scriitor englez din veacul al VII-lea, şi interesante exerciţii metrice". (Rm. XVI, 63).

— Dr. Leca Morariu, *Fatma lui Coşbuc, şi ea numai o traducere.* Se ştie că unele poezii de ale lui Coşbuc sânt traduceri sau adaptări după autori streini. Şi „Fatma" e o traducere din ungureşte a poeziei „Haidé" de Endrödi Sándor. Descoperirea a făcut-o dl profesor universitar Dr. Constantin Berariu, care ne pune la îndemână şi traducerea în nemţeşte, de Ladislaus Neugebauer, a poeziei ungureşti. (Fl. VII, 220-1).

— Leca Morariu, *Originalul poeziei „Fatma" de Coşbuc.* E reprodus aci originalul: „Haidé" de poetul ungur Endrödi

©BCU CLUJ

Sándor, în paralelă cu traducerea germană a lui Ladislau Neugebauer şi cu prelucrarea lui Coşbuc, în Fatma. Coşbuc, se vede, a utilizat traducerea germană, amplificând-o. (Rv. M. II, No. 5, 17-21).

— Paul I. Papadopol *Delavrancea-Coşbuc.* (Caracterizare biografică). Scurtă amintire a momentelor mai caracteristice din viaţa lui Coşbuc în comparaţie cu Delavrancea. (C. T. III, 47-8).

— C. Humureanu, *In satul lui Coşbuc.* Din iniţiativa profesorului universitar dl Iacobovici, s'a bătut o placă de marmoră pe casa în care s'a născut Coşbuc, în sadul Hordou. Aci, amintirile despre poet sânt prea puţine. (Gn. II, 74-5).

— *Comemorarea lui Coşbuc.* La „Insemnări", o scurtă notiţă despre baterea unei plăci comemorative pe casa din Hordou, unde s'a născut Coşbuc (în notă e greşală . . . „Năsăud", satul natal al poetului). (A. L. A. III, ser. III, No. 78, 6).

— La rubrica „Flori de o zi". *Pentru memoria lui Gheorghe Coşbuc.* Se laudă actul pios al baterii unei plăci de marmură pe casa în care s'a născut, în satul Hordou, poetul Coşbuc. (Cs. VI, 158, 164).

— V. R. Ş., *La casa natală a poetului Gheorghe Coşbuc.* Amintirea pelerinagiului, care s'a făcut în satul Hordou (jud. Bistriţa-Năsăud), când s'a desvelit marmora bătută pe casa de naştere a poetului. (Fl. VII, 399-400).

— *Excursia studenţilor din Cluj în satul natal al lui Coşbuc.* La „Ştiri" se menţionează pelerinagiul nu („excursia"!) la casa de naştere a lui Coşbuc, în Hordou. (F. D. XXXVII, No. 19, 5).

Recensii.

— *G. Coşbuc, poetul liceului grăniţăresc din Năsăud,* Extras din „Transilvania" de N. Drăganu. (V. R. XIV, vol. LII, 292-3). — I. Şiadbei.

— Idem. (Rm. 64). — S.

Creangă Ion.

— B. Fundoianu, *Creangă şi Eminescu.* (Fragment de studiu). Creangă nu înţelegeà fondul operelor lui Eminescu, dar le preţuià limba, în care erau scrise — şi aceasta e deajuns ca să explice prietenia dintre cei doi scriitori. (A. L. A. II, ser. II, 63, 1).

— C., *Ion Creangă în Basarabia.* In Basarabia, Creangă e cel mai iubit scriitor român. (Fl. VII, 177).

— G. T. Kirileanu, *Oraţii la nuntă din valea Bistriţii moldoveneşti.* De la Vasile Creangă, unchiul scriitorului, se pă-

©BCU CLUJ

strează la Academia Română un manuscript, cuprinzând cântece de lume cărturăreşti, între ele sânt însă şi versuri din popor, precum mai multe oraţii, reproduse aci. Manuscriptul poartă însemnarea: „Din cărţile mele jos iscălitul, şi m'am iscălit însuşi cu mâna mè, 1844, lunie 20, Vasile Creangă". El e unul din ucenicii lui Nicolae Paun, profesorul şcoalei lui Alecu Balş de pe moşia sa Broşteni din Valea Bistriţei, unde a învăţat şi Ion Creangă. Acesta pomeneşte în „Amintirile" sale despre Vasile, băiatul bunicului său, David Creangă din Pipirig. (Şz. XXX, vol. XVIII, 9-15).

Recensii.

— *Viaţa şi opera lui Ion Creangă*, de dr. Emil Precup. (V. R. XIV, vol. LI, 136-8). — I. Şiadbei.

— Idem. (C. T. C. III, 206-7).

Delavrancea Barbu.

— Paul I. Papadopol, *Tendenţa conservatoare în opera lui Delavrancea.* Analiza diferitelor prezentări ale trecutului în scrierile lui Delavrancea, în comparaţie cu Eminescu. (Nz. I, No. 7-8, 12-17).

— Paul I. Papadopol, *Delavrancea-Coşbuc.* (Caracterizare biografică). — I. Scurtă amintire a momentelor mai caracteristice din viaţa lui Delavrancea în comparaţie cu Coşbuc. — II. Activitatea ziaristică. Delavrancea, vijelios şi cu o formă amplă, încărcată; Coşbuc, calm, înduioşător şi voios, cu o formă simplă. (C. T. C. III, 47-8, 75-6).

— C. Gerota, *Iuliu Caesar şi Apus de Soare.* Schiţă critică. Delavrancea s'a inspirat din Shakespeare, fără să-şi întunece originalitatea. Apropierea reiese din analiza paralelă a celor doi eroi: Iuliu Caesar şi Ştefan-cel-Mare. (C. L. LIV, 793-6).

— *„Paraziţii" de Delavrancea.* „Paraziţii"... „constitue pagina cea mai bună, cea mai puternică din proza lui Delavrancea.. E un adevărat, un trăit şi studiat crâmpeiu din viaţa agitată a Capitalei". (A. L. A. III, ser. III, No. 106-5).

— La „Recensii": *Barbu Delavrancea, Paraziţii.* Roman. Sânt pagini pline de crudă satiră socială, înrudită cu aceea a lui Caragiale. (Lm. III, 158-9).

— La „Cărţi": *B. Delavrancea: Paraziţii.* Edit. „Cultura Naţională. Recensie entuziastă. (C. T. C. III, 253-4).

Demetrescu Traian.

— La „Cronica măruntă", se aminteşte că s'au împlinit 26 de ani, de când muncitorii din Craiova şi-au încheiat ziua de 1 Maiu, sărbătoarea muncii, ducând pe umerii lor, la groapă, trupul lui Traian Demetrescu. Urmează câteva rânduri de caracterizare a poetului. (Gn. II, 62).

©BCU CLUJ

— Fortunato, la „Culturale", anunţă strângerea, din iniţiativa revistelor „Năzuinţa" şi „Arhivele Olteniei", a operei lui Traian Demetrescu şi publicarea ei. (Nz. I, No. 6, 50).

— Fortunato, la „Mişcarea culturală în Craiova", scrie că, din iniţiativa cercurilor de la „Arhivele Olteniei" şi „Năzuinţa", s'a hotărît lansarea unor liste de subscripţie pentru a se ridică poetului Traian Demetrescu un monument la Craiova. (A. O. I, 424).

Dobrogeanu-Gherea I.

— C. D. F., *O aniversare.* Prinos de recunoştinţă cugetătorului, estetului şi apostolului Gherea. (Cu prilejul împlinirii a doi ani de la moartea lui. (Nz. I, No. 2, 1).

— N. Iorga, *Ion Gherea.* Republicare a unui articol din „Lupta" lui G. Panu, numărul din 26 Martie 1890. Articolul a apărut cu prilejul publicării primului volum de critici al lui Gherea, pe care dl Iorga îl socoteşte ca începătorul criticii ştiinţifice în literatura noastră. (A. L. A. III, ser. III, No. 76, 2).

— C. Gerotă, *Criticul Dobrogeanu-Gherea.* Analiza criticii literare sociale a lui Gherea în opoziţie cu aceea, estetică, a lui Maiorescu. (Nz. I, No 3, 8-10).

— *Doi ani de la moartea lui Dobrogeanu-Gherea.* Amintirea, pe scurt, a vieţii şi operei lui Gherea, cu mai multă oprire asupra lozincei sale de ideal social concretizat prin mijloacele artei. (A. L. A. III, ser. III, No. 76, 1).

— I. Teodorescu, *Gherea văzut de aproape.* — Marele fermecător. Amintiri intime despre Gherea, care erà un om bun şi blând. (A. L. A. III, ser. III, No. 77, 2).

— *Tinereţea lui Gherea.* Hitrovo (Ministrul Rusiei la Bucureşti) şi Gherea, Gherea şi Anton Bacalbaşa —. Notiţe despre crâmpeie din viaţa lui Gherea. (A. L. A. III, ser. III, No. 76, 7).

— P. Nicanor & Co., *Gherea.* Pentru a micşorà impresia produsă de suferinţele din închisoare ale lui Gherea-fiul, care e comunist, s'a încercat să se întunece gloria tatălui. E o faptă urîtă. Prestigiul criticului Gherea rămâne intact. (V. R. XIV, vol. L, 446-7).

Dosofteiu Mitropolitul.

— S. M. [ehedinţi], *Şt. Ciobanu, Contribuţiuni privitoare la originea şi moartea mitropolitului Dosofteiu.* Buc. 1920. Recensie elogioasă. Autorul, urmărind relaţiile dintre colonia ortodoxă din Liov şi Moldova, arată că Dosofteiu e de origină aromână şi anume din familia Papană. (C. L. LIV, 70).

©BCU CLUJ

Eminescu Mihail.

— N. Iorga, *Geneza lui Eminescu.* (După o conferinţă la Universitatea populară din Bucureşti). De la primele poezii, o imitare după Bolintineanu, adeseori copilărească, Eminescu a ajuns la stăpânirea de vers, îndrăzneala în idei şi explozia în sentimente, pe care le cunoaştem. Trecerea se explică prin iniţiarea lui în toate realităţiile noastre naţionale, şi în timp şi în loc şi prin unele elemente din viaţa lui, pe care ceilalţi nu le-au avut. Din Moldova, el a fost în Bucovina, în Ardeal şi în Viena, unde erau Români din toate părţile. Cam în aceleaşi mediuri, a trăit şi bucovineanul Vasile Bumbac, a cărui scris a precedat şi a pregătit opera lui Eminescu. (A. L. A. III, ser. III, No, 72, 1-2).

— N. Iorga, la „Cronică", recensând volumul II din „Istoria teatrului în Moldova" de Teodor Burada, reţine datele, care privesc pe Eminescu. In 1862, trupa Vlădicescu-Tardini joacă la Braşov şi Cernăuţi, Eminescu fiind în mijlocul ei. Intr'o vreme, critica teatrală o făceà în *Curierul* din Iaşi Eminescu. La 1876, Eminescu scrie: „Ar trebuì culese vechile traduceri din Molière, Kotzebue, Goldoni şi introdus acel repertoriu cu limbă sănătoasă, nepretenţios şi de atât efect". (R. I. VIII, 203).

— V. R. S. aminteşte la „Revista revistelor streine" despre articolul d-lui N. Iorga, publicat în *Revue Bleue* (August, No. 15): „L'ame roumaine moderne. — Le poète Michel Eminesco". Dl Iorga defineşte astfel pe Eminescu: „poetul care încarnează ceea ce tradiţia naţională aveà mai original şi ceea ce, în civilizaţiile streine, ar puteà fi superlativ util desvoltării acestui fond istoric şi tradiţional". (Fl. VII, 577).

— La „Cărţi şi Reviste", o notiţă despre articolul d-lui N. Iorga în *Revue bleue* (5 August 1922): „L'Ame roumaine moderne: Le poète Michel Eminesco". Aici e redat pe scurt conţinutul articolului. (A. L. A. III, ser. III, No 91, 6).

— Barbu Lăzăreanu, *Un cântăreţ al comunei din Paris: Mihail Eminescu.* Eminescu, deşì a trăit în mediuri româno-germane cu tenace prejudecăţi sociale, a cântat comuna din Paris, atât de înflăcărat şi de sugestiv, redând primul ecou al revoluţiilor franceze în literatura noastră. (A. L. A. III, ser. III, No 70, 4).

— Paul I. Papadopol, *Tendenţa conservatoare în opera lui Delavrancea.* Cercetarea e făcută în repeţită compariţie cu aceeaşi înclinare: spre trecut, pe care o găsim în opera lui Eminescu. (Nz. I, No. 7-8, 12-7).

— Doctorul Ygrec, *De la Eminescu la Einstein.* — Ştiinţă şi poezie —. Afirmările lui Eminescu din „Sărmanul Dionis" şi „La Steaua, care-a răsărit", sânt confirmate de teoriile lui Einstein asupra cosmosului. (A. L. A. III, ser. III, No. 78, 2).

— Octav Minar, *Eminescu despre Descartes.* Titu Maiorescu chemase, încă din 1874, pe Eminescu care se află pe atunci

©BCU CLUJ

la Berlin să ocupe catedra de istoria filozofiei la Universitatea din Iaşi. Aci se dă un rezumat al prelegerii, care urma să deschidă cursul. (A. L. A. III, ser . III, No. 93, 2).

— Octav Minar, *Realismul şi Idealismul.* — După însemnările filozofice inedite ale lui Eminescu —. Extrase şi rezumate după notiţe, cu conţinut filozofic, nepublicate încă, ale lui Eminescu. (A. L. A. III, ser. III, No. 103, 2).

— N. Davidescu, *Primejdia postumelor lui Eminescu.* E o profanare publicarea tuturor manuscriselor rămase de la Eminescu. Incercările lui neizbutite vor întunecà opera frumoasă. (Fl. VII, 432-3).

— G. Ibrăileanu, *Ediţiile lui Eminescu: „Geniu pustiu".* Se anunţă că se va reeditâ „Geniu Pustiu". Ar fi o greşală, căci e numai „un brulion din adolescenţa lui Eminescu, în care el a şters multe pasagii chiar atunci şi din care a luat tot ce a fost mai bun şi l-a pus în „Sărmanul Dionis". Ca şi „Poeziile postume", „Geniu pustiu" (a căruia primă ediţie a scos-o I. Scurtu) a fost dat la iveală ca să servească naţionalismul epocii de pe la 1900. (V. R. XIV, vol L, 271-5).

— Dr. Vasile Gherasim, *Eminescu ca optimist.* (Curs de popularizare ţinut în Universitatea din Cernăuţi, la 3 Martie 1922). Pornindu-se numai de la o parte din scrierile lui, s'a răspândit ideea greşită că Eminescu e pesimist, semănând lui Lenau şi lui Leopardi. De fapt, întreaga activitate de scriitor şi de om a lui Eminescu a fost stăruitor şi optimist îndreptată spre îmbunătăţirea stării sociale şi culturale a Românilor. Contra influenţii credinţii budiste şi a pesimismului schopenhauerian a luptat marea sa dragoste de natură şi de tot ce-i bun şi frumos în omenire. (C. L. LIV, 485-503).

— Dr. Vasile Gherasim, *In satul Eminovicenilor.* (Câteva lămuriri cu privire la originea lui M. Eminescu). In satul Călineştii lui Cuparencu, judeţul Suceava, se mai află rude de ale lui Eminescu. Din convorbirile cu acestea şi din cercetarea condicelor parohiale, dl Gherasim conchide: Eminovicenii sânt o familie de ţărani cu stare şi recunoscuţi ca cinstiţi. Vasile Eminovici, bunicul poetului, a fost dascăl. A avut 3 fii: Ioan a rămas în sat, Ştefan şi George, tatăl poetului, au trecut în Moldova liberă. Ştefan, poate fire sfioasă şi predispusă la melancolie şi misticism, se va fi călugărit. Urma lui s'a pierdut. Doi nepoţi ai lui Eminescu sânt cu mintea anormală. Nici cea mai veche condică (1784) nu spune nimic de originea turcească sau ruteană a Eminovicenilor. La sfârşitul articolului, e un tablou genealogic al familiei Eminovici. (C. L. LIV, 834-45).

— Dr. Leca Morariu, *Gheorghe Eminovici, tatăl lui Eminescu.* (In urmărirea obârşiei lui Eminescu). Culegerea tuturor datelor asupra lui Gheorghe Eminovici. Unele asemănări, care

©BCU CLUJ

se pot stabili între tatăl şi fiul său, Mihail. Ipoteza că Eminovici ar fi de origină poloneză. (G. B. V. No. 1156-7).

— Gala Galaction, *In Grădina Vârnav din Botoşani.* Locuri prin cari a umblat Eminescu, simţite şi descrise prin prisma operei lui. (Fl. VII, 437-8).

— I. Slavici, *Eminescu la Bucureşti.* Amintiri care rectifică unele afirmaţii uşuratice şi completează cu amănunte pe alocuri caracteristice viaţa lui Eminescu la Bucureşti. (Epoca ziaristicii şi a îmbolnăvirii). (V. R. XIV, vol. LI, 5-18).

— Ixigrec, *Mihail Eminescu şi catolicismul.* La „Insemnări", se remarcă faptul că Eminescu preţuià mult catolicismul, la care a vrut chiar să treacă. (C. C XI, 183-4).

— *Tragedia lui Eminescu.* — Documente inedite. — Se reproduce în fac-simile lista de subscripţie, prin care fruntaşii „Junimei" se obligă, la 1883, să întreţină, într'un sanatoriu din Viena, pe Eminescu, la care se ivise primele simtome ale boalei. (A. L. A. III, ser. III, No. 97, 2).

— Radu D. Rosetti, *Tragedia lui Eminescu.* — Documente inedite. — La secţia a II-a a Tribunalului Ilfov, se află dosarul (No. 645 din 1889) punerii supt interdicţie a poetului, cu răspunsul lui la interogator, precum şi raportul medico-legal al specialiştilor numiţi de parchetul de Ilfov să-l examineze. Consiliul, care a cerut interdicţia, erà compus din Titu Maiorescu, Dem. Laurian, St. Mihăilescu, I. L. Caragiale, I. Gr. Valentineanu şi Mihail Brăneanu. (A. L. A. III, ser. III, No. 95, 5).

— Corneliu Botez, *Pentru istoriografii vieţii lui Eminescu şi a Veronicăi Micle.* Câteva note care completează articolul d-lui Radu Rosetti. Dosarul cu interdicţia lui Eminescu a fost aflat de dl Botez. El poartă data 10/22 Iunie 1889. E numai semnat şi de Titu Maiorescu, nu scris de el. Tot la Tribunalul Ilfov, secţia II, civ. corecţională, se găseşte şi dosarul Veronicăi Micle (No. 1300-89). Ea a murit la 4 August 1889, la Mânăstirea Neamţu, nu la Văratec, unde a fost înmormântată. Adaus: dl I. Slavici declară că Eminescu a studiat şi chimia. E o confuzie. Chimia a studiat-o Şerban, fratele poetului. (A. L. A. III. ser. III, No. 100, 1).

— *In amintirea lui Mihail Eminescu.* Două noţiţe: prima anunţă că teatrele ungureşti şi germane din Transilvania şi Banat au hotărît să dea o reprezentaţie de gală în amintirea lui Eminescu, pentru a ajutà la ridicarea statuii sale. A doua notiţă vesteşte că d-na *Maria Bender* a tradus în ungureşte toate poeziile lui Eminescu. Câteva traduceri publică „Panorama" din Viena. (A. L. A. III, ser. III, No. 67, 2).

— *Un nou traducător.* Traduceri nouă din Eminescu au făcut: Dr. Akos Szeremley, în ungureşte şi Ubusakari, în limba

©BCU CLUJ

japoneză. (V. „Un nou traducător" pag. 1022. (A. L. A. III, ser. III, No. 83, 6).

— Barbu Lăzăreanu, *Adnotaţii şi complectări Divergenţe.* Poeziile lui Eminescu circulă scâlciate din gură în gură. (A. L. A. III, ser. III, No. 109, 5).

— La „Cărţi, idei şi oameni", o notiţă, care menţionează faptul că şi azi, când Eminescu e preţuit, mulţi se tem de o influenţă nefastă a scrierilor lui, prin „pesimismul" ce ar cuprinde, asupra tineretului. (Fl. VII, 611-2).

— *Semicentenarul „României June".* Se vorbeşte, în articol, şi despre Eminescu ca întemeietor al societăţii „România Jună" din Viena şi se propune ridicarea la Cluj a unui bust lui Eminescu. (Pt. 15-6 Noemvr.).

Gârleanu Emil.

— Vasile Munteanu, *Emil Gârleanu.* Caldă evocare a lui Gârleanu, îndrăgostitul de lumea „gâzelor", care suferă şi de lumea chipurilor şi imaginilor vechi, cari se sting (Fl. VII, 188-9).

Ghica Ion.

— N. Iorga, *Documente nouă de istorie românească.* IV. Scrisori din corespondenţa arhitectului Melik dau indicaţii şi despre oamenii noştri de la 1848. Intre ei, se pomeneşte şi de Ion Ghica. (R. I. VIII, 92-5).

Goga Octavian.

— Ariel, *Octavian Goga.* La „Figuri contimporane", regretul că ministrul Goga a întunecat pe poetul Goga. (Fl. VII,72).

— *„Fost poet".* La „Insemnări", polemică. Răspuns unor adversari politici, care l-au numit pe dl Goga „fost poet". (Ţ. N. III, 166).

Hasdeu Bogdan Petriceicu.

— Eugeniu Speranţă, *Hasdeu.* Cuvinte de comemorare cu prilejul împlinirii a cincisprezece ani de la moartea lui Hasdeu. Scurtă privire generală asupra omului şi operei. (C. T. C. III, 177-8).

— Paul I. Papadopol, *Un mare reprezentant al culturii: B. P. Hasdeu.* O încercare de caracterizare admirativă, dar şi critică, a întregii opere a lui Hasdeu. Articol cu prilejul împlinirii a 15 ani de la moartea lui Hasdeu. (A. L. A. III, ser. III, No. 89, 2).

— Paul I. Papadopol, *Posteritatea şi B. P. Hasdeu.* Opera lui Hasdeu, nereeditată şi greu de găsit, e azi aproape necunoscută. (A. L. A. III, ser. III, No. 90, 3).

©BCU CLUJ

— Barbu Lăzăreanu, *Ineditele lui Hasdeu.* Minunatele poezii ale lui Hasdeu nu mai sânt cunoscute aproape de loc; de aceea retipărirea lor are farmecul unor inedite. Dl Lăzăreanu exagerează punând pe Hasdeu, ca poet, alături de Eminescu. (A L. A. III, ser. III, No. 67, 4).

— Barbu Lăzăreanu, *Umorul lui Hasdeu. Un raport sintetic.* Intr'un raport prezentat Academiei Române, Hasdeu recenseaza pe scurt, ironizând, lucrări prezentate pentru premiere, la 1885. (A. L. A. II, ser. II, No. 59, 2).

— Barbu Lăzăreanu, *B. P. Hasdeu şi V. A. Ureche.* Printr'o serie de citaţii din reviste şi alte publicaţii contimporane lui Hasdeu şi V. A. Ureche, se subliniază legăturile, mai precis: certurile şi înţepăturile dintre cei doi scriitori, mari fermenţi literari. Ei, totuşi se iubeau — a mărturisit Hasdeu. (A. L. A. II, ser. II, No. 58, 4).

— Barbu Lăzăreanu, *Războaiele dintre Hasdeu şi Xenopol cu tragica odysee a unui premiu academic.* Istoricul unor polemice dintre B. P. Hasdeu şi Al. Xenopol. Din pricina celui dintâiu, „Istoria Românilor" de Al. Xenopol a fost respinsă de la Marele Premiu Năsturel al Academiei Române, în anul 1893. (A L. A. II, ser. II, No. 60, 3).

— Barbu Lăzăreanu, *Rămăşagul lui Hasdeu.* Istoricul păcălirii „Convorbirilor literare" de către B. P. Hasdeu, care a trimis revistei — şi ea a publicat — o glumă versificată, *Eu şi ea*, iscălită *M. I. Elias* şi dată ca dintr'un autor german, închipuit, *Gablitz.* Păcăleala tindeà să dovedească filogermanismul şi filosemitismul revistei, învinuire de altfel nefundată. Hasdeu se răzbună astfel pe Titu Maiorescu. Acesta, în „Direcţia nouă", nu-l recunoscuse ca poet. (A. L. A II, ser, II, No 62, 2).

— Barbu Lăzăreanu, *A doua farsă a lui Hasdeu.* Hasdeu păcăleşte „Convorbirile Literare" trimiţându-le un acrostih „La noi", prin care loveşte supt forma unei critici a stărilor generale din ţară, în chiar colaboratorii revistei. Acrostihul a apărut în numărul de la 1 Fevruarie 1876, pagina 441. (A. L. A. III, ser. III. No. 65, 4).

— *Gramatica lui Heliade.* La „Însemnări", e citat un pasagiu privitor la Gramatica lui Eliade, din discursul lui Hasdeu la centenarul lui Eliade, 13 Ianuarie 1902. Hasdeu, în vârstă de vreo 10 ani, a primit de la tatăl său această gramatică. Ea circulà în manuscris încă de la 1822. (A. L. A. III, ser. III, No. 75, 7).

— Barbu Lăzăreanu, *Hasdeu la Văcăreşti.* Istoricul arestării lui Hasdeu, 8-17 August, st. v. 1870, din pricina antidinasticismului său. (A. L. A. II ser. II, No. 64, 3).

— A. Davilla, *Dintre cei răposaţi. Hasdeu.* Amintiri —. O scenă la Academie. — Hasdeu şi Magnum Etymologicum —.

©BCU CLUJ

Răsvan şi Vidra. — Părerea lui Hasdeu despre paternitatea piesei Vlaicu-Vodă. (Gn. II, 94).

— *Spicuiri din viaţa lui Hasdeu.* Soţia lui Hasdeu, născută *Faliciu*, eră românca din Roşia Abrudului. — Un episod din tinereţa lui Hasdeu, în Rusia. — După Hasdeu, Transilvania s'ar puteà numi „Codrenia", — de la „codru". — Convorbirile spiritiste ale lui Hasdeu cu fiica sa, Iulia. (C. T. C. III, 184).

— La „Note": *Bogdan Petriceiu-Hasdeu.* Biografia lui Hasdeu şi lista operilor lui. (C. T. C. III, 189).

— La „Cronica măruntă", se semnalează că d-l Calinic Istrati descrie, într'un ziar din Basarabia, casa boierească dărăpănată a familiei Hasdeu. E la jumătatea drumului dintre Noua-Suliţă şi Hotin, la marginea satului Cristineşti. D-l Iagorovschi, cumnatul lui Hasdeu, locueşte alături, într'o încăpere mai nouă. Dânsul păstră un vraf de documente străvechi. I-au fost luate de armată. (Gn II, 23).

Hasdeu Iulia.

— B. L, *Cântecul de leagăn al Iuliei Hasdeu* „Berceuse roumaine" din volumul „Bourgeons d'avril" de Iulia Hasdeu are două traduceri: una a lui Bogdan Petriceicu („Revista nouă", 1892), şi alta a d-lui Cesar Pruteanu („Lumea copiilor" 24 Sept. 1922). Cea veche e mai bună. (A. L. A III, ser. III, No. 98, 6).

Heliade-Rădulescu Ioan.

— A. de Herz, *O aniversare.* O schiţare, după studiile d-lui Iorga, a personalităţii lui Eliade, cu prilejul împlinirii a cincizeci de ani de la moartea sa. (27 Aprilie 1872). (A. L. A. III, ser. III, No. 75, 1).

— N. Iorga, *Mormântul lui Vladislav-Vodă.* Mormântul a fost la Tismana. Despre el ne vorbeşte comentatorul broşurii franceze „Réssurrection des peuples. La Roumanie renaissante, dédiée aux émigrés roumains, avec un précis de ses annales et de sa dernière révolution par Sebastian Rhéal..." publicaţie tipărită de „Liga popoarelor" în Iulie 1850 Comentatorul e Eliade, fără să fie numit. Descoperirea de la Tismana i-a fost comunicată de „un Român erudit", poate N. Bălcescu. (R. I. VIII, 125-7).

— N. Iorga, *Documente nouă de istorie românească.* IV. Scrisori din corespondenţa arhitectului Melik dau indicaţii şi despre oameni noştrii de la 1848. Între ei, se vorbeşte şi de Ion Eliade-Rădulescu (R I. VIII, 92-5).

— Dr. Gr. Graur, *O traducere din latineşte a lui I. Heliade-Rădulescu.* Cu prilejul concursului literar al comunei Karlsbad. Oda latină „La termele lui Carol al IV-lea" de baronul

©BCU CLUJ

Lobkowitz a fost tradusă şi de Eliade în româneşte, cu speciala lui ortografie Textul (reprodus aci) e imprimat pe o foaie volantă, care se găseşte între manuscrisele Doctorului Jean de Carro, în arhiva comunei Karlsbad. (A. L. A. III, ser. III, No. 104, 1).

— Paul I. Papadopol, *Cum trebue înţeleasă activitatea lui Ioan Heliade-Rădulescu?* Eliade trebue considerat nu numai ca dascăl, om politic, gazetar literat, etc., cum se face de obiceiu, dar pe lângă toate acestea şi mai presus de ele, ca educator şi iniţiator cultural şi moral al neamului românesc. (A. L. A. III, ser. III, No. 84, 2).

— Claudia Millian, *Cuvinte despre opera culturală a lui Heliade-Rădulescu. Gramatica şi fabula.* Insemnătatea gramaticei şi fabulei lui Eliade; scopul şi urmările ce-au avut. Repeţirea unor lucruri prea cunoscute. (A. L. A. III, ser. III, No. 75, 5).

— *Ion Heliade-Rădulescu şi primul ziar românesc.* Condiţiile în care a apărut „Curierul" la 1829. El a durat până la 1848. Ce material cuprideà. Schimbarea, la 1837, în „Curierul de ambe sexe". Publicaţiile cu care mai târziu intră în concurenţă. (A. L. A. III, ser. III, No. 75, 4).

— *Ion Heliade-Rădulescu şi teatrul românesc.* Scurt istoric al primelor încercări de teatru românesc în Muntenia, datorite în bună parte lui Eliade. (A. L. A. III, ser. III, No. 75, 2).

— Ion Heliade-Rădulescu, *Dispoziţiile şi încercările mele de poezie.* Retipărirea cunoscutului articol, în care Eliade arată cum a învăţat să citească şi să scrie româneşte. (A. L. A. III, ser, III, No. 75, 1).

— Barbu Lăzăreanu, Răsfoind monitoarele oficiale. *O recompensă naţională lui Heliade-Rădulescu şi curajul unui ales al Naţiunei.* Protocoalele Adunării Generale a României de la 1 Martie 1863 cuprind discuţiunile în jurul recompensei naţionale a lui Eliade. Susţinerea o fac: Gr. Bosneceanu, A. Pann, C. A. Rosetti, G. Costaforu, Principele Gr M. Sturdza. Impotrivă sânt: An. Prijbeanu şi C. Creţulescu. Şi la 25 Maiu 1862, C. Grădişteanu făcuse aceeaşi propunere. Dar pensiunea se acordă abia acum în — 63. (A. L. A. III, ser. III, 75, 4).

— Nicola Iconarul, *Hasdeu despre Heliade-Rădulescu.* Hasdeu a fost un „Eliadist", a făcut parte din comitetul pentru ridicarea unei statui lui Eliade, a rostit un discurs la desvelirea ei, şi a ţinut o cuvântare la Academia Română, cu prilejul centenarului lui Eliade, la 13 Ianuarie 1902. (A. L. A. III, ser. III, No. 75, 2).

— *Gramatica lui Heliade.* In discursul de la centenarul lui Eliade, B. P. Hasdeu a vorbit şi de Gramatica lui Eliade, publicată la 1828, dar în circulaţie ca manuscris, încă de la 1822, şi pătrunsă până în Basarabia. (A. L. A. III, ser. III, No. 75, 7)

©BCU CLUJ

— B. P. Hasdeu, *Ion Heliade-Rădulescu.* Discurs la înmormântarea lui Eliade, republicat aci cu prilejul împlinirii, la 27 Aprilie 1922, a cincizeci de ani de la moartea „părintelui literaturii române". E recunoaşterea genialităţii lui Eliade, fericit amestec de istoric, de teolog şi de poet. (Lm. III, 534-40).

— a. d. m., *Pentru biografia lui Heliade Rădulescu.* In „Revista Orientale" a lui Angelo de Gubernatis, Florenţa, din Iunie 1867, Elena Ghica (Dora d'Istria) scrie în franţuzeşte despre Eliade şi-i reproduce în româneşte două poezii: un imn Dunării şi „Am văzut o surioară". Prima a mai fost publicată şi de Cezar Bolliac în „Topographie de la Roumanie", pag. 59, nota, supt titlul „Fragment d'une ode au Danube", iar a doua a fost tradusă în italiană de Artom, în fruntea cărţii Dorei d'Istria „La Nationalité albanaise", carte tradusă în italiană (Cosenza, Migliaccio, 1867) (Rom. II, No. 7-8, 15),

— I. Şiadbei, *G. D. Scraba, Ion Heliade-Rădulescu, Începuturile filozofiei şi sociologiei române.* Bucureşti. Recensând volumul, dl Şiadbei face completări şi rectificări utile pentru cunoaşterea temeinică a vieţii şi operei lui Eliade-Rădulescu. (V. R. XIV, vol. LI, 300-2).

— *Opera lui Heliade Rădulescu.* Bibliografie. Enumerarea unei părţi din lucrările, în româneşte şi franţuzeşte ale lui Eliade. (A.L.A. III, ser. III. No. 75, 2).

Iorga Nicolae.

— Nichifor Crainic, *N. Iorga. Gânditorul liric.* — Opera poetică a d-lui Iorga e prea puţin cunoscută. Cugetarea sa lirică desemnează, între Eminescu şi Coşbuc, o atitudine nouă în poezia noastră şi anume: *în sine, viaţa n'are sens, deci — dă-i tu un sens!* E desnădejdea înţeleaptă, sforţarea ca, prin idee, să clădească „nemurirea" în cuprinsul zădărniciei universale. Din această sforţare, se desface cea mai înaltă frumuseţe morală. (Lm. III, 265-70).

— Dim. Şerban, Teatrul popular. *Omul care ne trebue,* piesă în trei acte, *de dl Nicolae Iorga. — Cuvinte despre teatrul d-lui Iorga.* Acest teatru are, ca însuşiri caracteristice, analiza şi simplitatea. „Omul care ne trebue" e reprezentarea unui caracter şi face trecerea, în opera d-lui Iorga, de la teatrul istoric la cel social. (A. L. A III, ser. III, No. 73, 9).

— N. P, *Teatrul naţional.* Cu prilejul reprezentării piesei „Moartea lui Dante" de N. Iorga, se încearcă o caracterizare a întregului teatru scris de d-sa. (Fl. VII, 95).

— Paul I. Papadopol, *Proza istorică în literatura românească.* Specială oprire asupra scrierilor de proză istorică ale d-lui N Iorga. (A L. A. III, ser III, No. 71, 4).

— La „Revista Săptămânei", o notă despre articolele din „Universul" şi „Ramuri", ale d-lui N. Iorga cu privire la d-nii Ion Ştefănescu şi M. Dragomirescu. (I. E. III, No. 90, 4).

©BCU CLUJ

— D. Munteanu-Râmnic, *Cuvântare la înmânarea „Volumului de Omagiu" d-lui N. Iorga* (Bucureşti, 19 Decemvrie 1921). Cuvântarea de mulţumiri şi elogii, care a întovărăşit predarea volumului omagial, cu prilejul împlinirii a 50 de ani de la naşterea d-lui N. Iorga. (R. V. III, ser. I, No. 15, 3-4).

— Pamfil Şeicaru, *Pe marginea unui volum de omagiu.* (Lui Nicolae Iorga, Omagiu, Editura „Ramuri", Craiova). Recensând volumul şi aducând, în genere, elogii alcătuitorilor, dl Şeicaru observă mai ales lipsa unui studiu asupra activităţii d-lui Iorga în îndrumarea literaturii române, rol îndeplinit mai larg de d-sa decât odinioară de Titu Maiorescu. (Gn. I, 383).

— La „Revista Săptămânii", o notă despre N. Iorga şi Universitatea din Vălenii-de-Munte. (I. E IV, No. 98, 4).

— *Dl N. Iorga şi Ardealul.* Conferinţele d-lui Iorga în Ardeal, deşi au prilejuit unele resentimente, au ţintit să pregătească terenul pentru o muncă pozitivă în folosul ţării. (Cs. VI, 221).

— *Un detractor anonim al d-lui Iorga.* Conferinţele de astă vară, din Ardeal, ale d-lui Iorga au supărat pe unii. Dintre aceştia, un anonim îl bârfeşte printr'un pamflet. (Ţ N. III, 103).

— *O veste plăcută* Articol de elogiu pentru dl N Iorga, cu prilejul venirii sale în Banat. (F. D XXXVII, No 27, 1).

— *Cose d'Italia, de N. Iorga.* La „Cronică", se pomeneşte cu elogii despre însemnările d-lui Iorga din ultima sa călătorie în Italia. Se dau şi două extrase. (Rom. II, No. 7-8, 16).

— Vintilă Russu Şirianu, *Inaugurarea şcoalei româneşti din Franţa.* Reproducerea după „La France Nouvelle", cu unele comentarii, a cuprinsului discursurilor ce s'au ţinut cu prilejul inaugurării Şcolii române de la Fontenay-aux-Roses. Discursurile conţin elogii la adresa d-lui Iorga (Fl VII, 607).

— *Un eveniment cultural la Paris.* La „Insemnări", e reprodusă cuvântarea d-lui Appel la deschiderea şcolii române de la Fontenay-aux-Roses. Cuvântarea e un elogiu al activităţii d-lui Iorga. (A. L. A. III, ser. III, No. 87, 6).

— La „Cărţi": *N. Iorga, Introducere la studiul asupra Românieı şi Românilor.* Cronica unor conferinţe ţinute de dl Iorga la „Şcoala interaliată de înalte studii sociale din Paris". (C. T. C. III, 190).

— La „Revista Săptămânei", se comentează atacurile d-lui P. Păltănea din „Mercure de France" contra d-lui Iorga. (I. E. IV, No. 102, 4).

Recensii.

— *Istoria Românilor prin călători,* II, *de la jum. veac. XII până la 1800,* de N. Iorga. (I N. I, fasc. II, 385-8) — M. Costăchescu.

— *Lui Nicolae Iorga, Omagiu.* (I. N. I, fasc, II, 384-5). — M. Costăchescu.

©BCU CLUJ

Iosif St. O.

— Sextil Puşcariu, *Inceputul unui roman.* Publicarea a două scrisori, în care Iosif povesteşte cum a cunoscut pe viitoarea lui soţie. Scrisorile sânt din Bucureşti, 1903, de pe când Iosif erà custode la biblioteca Fundaţiei universitare Carol I. Dl Puşcariu adaugă notiţa că n'ar fi publicat scrisorile adresate d-sale, dacă volumul „Helianta" n'ar fi desvăluit publicului tragedia vieţii lui Iosif. (Gn. I, 354-6).

— C. Vraja, *Natalia Negru, Helianta, Două vieţi stinse. Mărturisiri,* 1921. Iosif (Steluţa) apare ca un sentimental. Interesant material psihologic pentru cunoaşterea lui Iosif şi a colaborării lui cu D. Anghel. (V. R. XIV, vol. XLIX, 141-2).

— La „Note", într'o recensie asupra volumului „Helianta" de Natalia Negru, se pomeneşte şi de St. O. Iosif. (C. T. C. III, 30).

— D. Ionescu-Sachelarie, *Despre St. O. Iosif.* Părţi dintr'o conferinţă ţinută, în 1920, la „Fundaţia Carol", în Bucureşti. Iosif în ultimele zile ale vieţii, când idealismul lui, atât de încercat, dar rămas nepătat, a înălţat sufletele tuturor prin eroicul imn „La arme!". (C. L. LIV, 505-9).

— A. Davilla, *V. Morţun,* St. O. Iosif a spus lui Morţun, la o vizită a acestuia la repetiţia Cidului, că Davilla i-a corectat traducerea, de n'au mai rămas decât 78 versuri necorectate şi totuşi a vrut ca numai Iosif să figureze pe afiş. (Gn I. 413-4).

— G Topîrceanu, *In jurul unei traduceri.* Răspuns observărilor aspre ale dlui N. Iorga asupra traducerii d-lui Topîrceanu, „Visul unei nopţi de vară" de Shakespeare. Se vorbeşte şi de traducerea lui Iosif a aceleiaşi opere. (V. R. XIV, vol. L, 126-8).

— G. Topîrceanu, *St. O. Iosif,* Patriarhale şi Cântece, edit. „Viaţa Românească", Bucureşti, 1922. Iosif nu face parte, cum s'a spus, din şcoala lui Coşbuc. Primul e un poet sentimental liric, reflexiv; al doilea e un mare artist al cuvântului, un poet expresiv. Iosif n'a fost un poet de talia celor mari, dar a fost din aceeaşi familie. (V. R. XIV, vol. LII, 139-40).

— Al. I. [a c o b e s c u], la „Cronică", relevând retipărirea „Cântecelor" lui Iosif, scrie: „Duioşia şi suflul melancolic al versurilor închid zbuciumul unei vieţi, pentru care nu mai erà cu putinţă vreo mângâiere". (Rm. XVI, 416).

Ispirescu Petre.

— Paul I. Papadopol, *Petre Ispirescu.* — Treizeci şi cinci de ani de la moartea lui —. Petre Ispirescu a murit la 21 Noemvr. (3 Dec.) 1887. La opera lui de povestitor au conlucrat: talentul înăscut, copilăria lui, când sorbeà basmele, şi meseria trudnică de tipograf, care i-a îngreunat viaţa, dar i-a uşurat pu-

©BCU CLUJ

blicarea şi răspândirea cărţilor ce a scris. (A. L. A. III, ser. III. No. 107, 2).

— Paul I. Papadopol, *Petre Ispirescu.* Caracterizare generală a operei sale — I. Petre Ispirescu reprezintă îndeosebi două curente: cel folcloristic şi cel poporan, amândouă însă în aceleaşi opere. Aceasta îl apropie de Anton Pann şi Ion Creangă. II. O analiză mai amănunţită a fondului şi a formei scrierilor lui Ispirescu. (Nz. I. No. 6, 45-7; B. No 7-8, 39-42).

— a d. h., O aniversare. *Petre Ispirescu.* Biografia lui Ispirescu. Meritul operei lui. (Ad. 7 Dec.).

— *Unchiaşul sfătos.* Elogiul operei lui Petre Ispirescu. (Pt. 10 Dec.).

Kogălniceanu Mihail.

— *O scrisoare a lui Mih. Kogălniceanu către Alex Buznea* (12 Martie 1858). E vorba de împărţirea moşiei Odobeşti. Scrisoarea cuprinde preţioase mărturisiri autobiografice: „Moşul Arbore... astăzi reprezentat de mine... se trage .. din Luca Părcălabul..., eu adesea mi-am jertfit şi femeie şi copii, trăind şi luptându-mă numai pentru ţara mea . . ." (I. N I, fasc. II, 318-9).

— N. Iorga, recensând buletinul *Ioan Neculce* al Muzeului municipal din Iaşi (fasc II, Iulie 1922), relevă o scrisoare a lui Iancu Kogălniceanu, unchiul lui Mihaiu, şi una a marelui om politic chiar, prin care, discutând o chestie de moşie (Odobeştii) şi afirmând că „neamul Kogălniceanu niciodată răpitor n'au fost", el se prezintă ca urmaşul unui „moş" Arbore. (R. I. VIII, 140).

— Paul I. Papadopol, *Cum s'a introdus tendenţa conservatoare în literatura noastră.* Tendenţa conservatoare, adică producţiunea literară cu subiecte din trecutul neamului nostru, se introduce odată cu cele dintâiu răsfrângeri ale binefăcătoarei literaturi franceze, deci înainte de 1840, dar teoreticianul şi susţinătorul ei a fost Mihail Kogălniceanu, care avea ca dogmă literară îndepărtarea traducerilor. (A. L. A. III, ser. III, No. 69, 8).

— Barbu Lăzăreanu, *Almanachuri* II. *O polemică a lui Kogălniceanu cu Napoleon I.* In „Almanachul de învăţătură şi petrecere", tipărit la *Cantora Foiei Săteşti* din Iaşi, în 1843, M. Kogălniceanu glumeşte pe tema felului cum Bonaparte îşi alegea oamenii. Intre altele, e relevat şi un nou talent „un tânăr poet moldovean, Vasile Alecsandri". (A. L. A. III, ser. III, No. 90, 5).

Recensii.

— *Mihail Kogălniceanu* de Radu Dragnea. (Rm. XVI, 63-4) — S.

— Idem. (C. T. C. III, 29).

©BCU CLUJ

Macedonsky Alexandru.

— N. Davidescu, *Poezia lui Alexandru Macedonsky* —. Cu prilejul volumului „Poezii alese", ed. „Casa Şcoalelor". Prin volumul „Excelsior", apărut la 1895, Macedonsky aduce, concret, intuiţia că arta nu e numai o emoţie primitivă şi că această iniţială mişcare lăuntrică trebue să fie supusă şi unei operaţii mintale de stilizare. Departe de a fi un inovator în sensul poeziei noi, Macedonsky a fost cel mai mare poet clasic al nostru. — Articolul e plin de asemenea afirmaţii, cel puţin exagerate. (Fl. VII, 319-20).

— N Davidescu, *Alexandru Macedonsky despre „poezia viitorului"*. Macedonsky a publicat în „Literatorul", la 1892, un articol, în care spune că „poezia viitorului nu va fi decât muzică şi imagină" Macedonsky, deşi a mers din instinct spre un clasicism în sensul renaşterei, a fost un predicator teoretic şi anticipat al simbolismului. (Fl. VII, 528).

— Claudia Millian, *„Poezii alese" din opera lui Alexandru Macedonsky* Aprecieri elogioase cu prilejul volumului de „Poezii alese", editat de „Casa şcoalelor". Mai caracteristice în opera lui Macedonsky sânt „Nopţile". Ele se pot grupà în două categorii: idealistice şi satirice. (A. L. A. III, ser. III, No 68, 5).

— Ion Foti, *„Poezii alese" de Alexandru Macedonsky*. Recensie entuziastă, socotind pe Macedonsky la înălţimea lui Grigore Alexandrescu şi Eminescu. (C. T. C. III, 87-8).

— La rubrica „Idei, oameni şi fapte": *Din nou: „Cazul Macedonsky"*. Deşi opera lui Macedonsky a stârnit atâta admiraţie şi mai ales atâta bârfire, mai interesant a fost omul, „poetul rar, halucinat de destinul lui, trăind în afară de toată experienţa înconjurătoare..." (Gn II, 86).

Maior Petru.

— La „Cărţi şi Reviste": *„La centenarul morţii lui Petru Maior"*, Cluj, 1921. Resumat clar al celor trei conferinţe, care formează cuprinsul broşurii: „Petru Maior în cadrul vieţii naţionale şi culturale a epocii sale" de dl Alex. Lapedatu. „Scrierile istorice ce ale lui Petru Maior" de dl I Lupaş şi „Părerile lui Petru Maior despre limba română" de dl Sextil Puşcariu. (Gn. I, 346)

Maiorescu Titu.

— Paul I. Papadopol, *Impresionism, critică, pamflet.* Maiorescu fiind în acelaşi timp orator şi om de ştiinţă, critica lui e şi de natură voliţională - pamflet, şi de natură intelectuală - critică propriu-zisă De aceea, îşi contrazice concluziile. (A. L. A. II, ser. II, No. 58, 4).

©BCU CLUJ

— g., *Sistemul social şi politic al lui Titu Maiorescu* —. O conferinţă publică ţinută de către Dl profesor G. Bogdan-Duică. Foileton cu resumatul conferinţei. Dl G Bogdan-Duică a expus limpede ideile, pe care Titu Maiorescu le-a susţinut cu convingere în viaţa lui politică. (Pt. 17 Dec.).

— Aurelia Bentoiu, *Pioase amintiri despre Titu Maiorescu ale studenţimei române* E cuvântarea rostită cu prilejul comemorării în 1918 a lui Titu Maiorescu. Caracterizarea, pe rând, a profesorului, criticului, şi omului politic, căruia cultura românească îi datoreşte atât de mult. (C. L. LIV, 118-122).

— P. Nicanor & Co., *Aron Densusianu şi Maiorescu.* Un anonim apropie în „Adevărul literar" pe Titu Maiorescu de Aron Densusianu în privinţa atitudinii lor faţă de Eminescu. E un neadevăr. Pe când Densusianu îşi bate joc de opera lui Eminescu chiar după moartea acestuia, Maiorescu îl proclamă poet în toată puterea cuvântului, de când au apărut „Venere şi Madonă", „Mortua est" şi „Epigonii". (V. R. XIV, vol. L, 447-8).

Recensii.

— *Titu Liviu Maiorescu*, discurs de recepţiune la Academia Română, de G. Bogdan-Duică, cu răspuns de Sextil Puşcariu. (Tr. LIII, 167-9). — Alexandru P. Arbore.

Mateevici Alexei.

— I. Buzdugan, *Poetul Alexei Mateevici.* Intâiu, biografia poetului (Martie 1888 — toamna lui 1917); apoi o caracterizare generală a operei, cu citaţii din ea. Fiindu-i cunoscut personal, dl Buzdugan dă bogate şi interesante amănunte asupra omului, viaţa lui la Seminarul din Chişinău şi la Academia spirituală din Kiev, preferinţele lui literare. (Cg. R. I, 120-8).

Momuleanu, Barbu Paris.

— Barbu Lăzăreanu, *Cuvântul „boale".* — *„Lumina răcoroasă" a lui „Mumulean, glas de durere".* „Boale", pluralul neutrului „boal", adică „voal", e în poezia „Pricini de amor" a lui Momuleanu. Limpezimea selenară o numeşte „lumina răcoroasă". (A. L. A. III, ser. III, No. 98, 2).

Muresianu Andreiu.

— D. Munteanu-Râmnic, *Statui şi monumente în Ardeal.* Monumentul lui Andrei Muresianu, care se zice că s'ar ridică la Sibiiu, e firesc să fie la Braşov, unde a trăit poetul. (R. V. IV, No. 4, 3-4).

©BCU CLUJ

Negri C.

— Vampa, *Un învățător.* Boierul Costache Negri, la sfârșitul strălucitei sale cariere politice, se retrase la Tg. Ocna. Aci învață pe oameni să cultive pomi roditori, de care însuși se ocupă cu mare drag, în sihăstria lui. (Lm. III, 557-9).

Negruzzi C.

— Gh. Ghibănescu, *Familia Negruzzi.* Publicarea și comentarea mai multor documente, care privesc familia Negruzzi De o deosebită însemnătate pentru biografia și chiar caracterizarea persoanei lui C. Negruzzi e testamentul său. Scriitorul declară aci că a iubit toată viața simplitatea. (I. N. I. fasc. II, 321-329).

— N Iorga, recensând buletinul *Ioan Neculce* al Muzeului municipal din Iași (fascicula II, Iulie 1922), relevă publicarea unei genealogii a familiei Negruzzi (contra aceleia alcătuită de autorul „Aprodului Purice") și a testamentului din 3 Iulie 1868 (aci tipărit întâia oară) de simplă împărțire de bunuri, a lui C. Negruzzi. (R I VIII, 240).

— La „Cărți și Reviste", o notiță favorabilă despre „Lumânărica", schiță editată acum din nou în colecția „Pagini alese din Scriitorii Români". (A L. A. III, ser. III, No. 70, 9).

Nicoleanu N.

— Dem. D. Stoenescu, Pentru o „Istorie a Craiovei". — Documente. — IV. *Poetul Nicoleanu în Craiova.* Despre Nicoleanu scrie artistul Șt. Vellescu în „Revista Nouă" (An. I, 1888, No. 12, 15 Dec.). Vellescu l-a cunoscut pe Nicoleanu, când poetul trăia sărac în Craiova. Dl Ovid Densusianu, în „Nouă Revistă română" (An. I, 1900, vol. I, No. 5, 1 Mart., pag. 213) spune c'a stat în Craiova până la 1858. (A. O. I, 70-2).

Oreste.

— Claudia Millian, *Recitind poezia lui Oreste.* Versurile lui Oreste îl arată clar, așa cum a fost: un sentimental delicat. (A. L. A. III, ser. III, No. 99, 3).

Rosetti C. A.

— I L. Caragiale, *Din viața lui C. A. Rosetti.* Rosetti prezident al camerei. — Bietul prizonier și cognacul fratelui Rașca. — Povestiri anecdotice, dar în stare de a caracteriză pe publicistul și omul politic C. A. Rosetti. (A. L. A. III, ser. III, No. 81, 2).

Sadoveanu Mihail.

— Petre Albotă, *H. Sanielevici.* — *M Sadoveanu.* Se arată injustețea judecării unei opere de artă din punct de vedere al moralității comune și al naționalismului dulceag. Scrierile d-lui Sadoveanu sânt cronicele vremii noastre, „nuda veritas", care trezește totdeauna interes. (Nz. I, No. 6, 47-9).

©BCU CLUJ

— *Reeditarea lui Sadoveanu.* La „Cărţi şi Reviste", se pomeneşte, cu aprecieri entuziaste, de volumele „Duduia Margareta" şi „Dureri înăbuşite", editate acum din nou. (A. L. A. III, ser. III, No. 70, 9).

— La „Cărţi": *Dureri înăbuşite, nuvele de M. Sadoveanu.* In evoluţia literară a lui Sadoveanu, volumul face trecerea de la romantismul eroic la naturalism. De remarcat în volum: descrierile naturii, duioşia care învălue pe eroi, redarea veridică a vieţii. (C. T. C. III, 111).

— Octav Botez, *Cocostârcul albastru.* Mihail Sadoveanu, Iaşi, „Viaţa românească". — Recensie elogioasă. Rezumarea cuprinsului Insistarea asupra unei mari calităţi a scriitorului: înfiorarea naturii alături de zbuciumul omenesc. (Gn. II, 78-80).

— Vasile Munteanu, *Cocostârcul albastru.* („Viaţa Românească", Iaşi, 1921). Recensie elogioasă. Se remarcă lirismul puternic, care, la Sadoveanu, subliniază şi producţiile de aparenţă epică. (Cg. R. I, 402-5).

— T. Bobeş, *Cocostârcul albastru de M. Sadoveanu.* Recensie. Nuvela „Cocostârcul albastru" nu are destulă unitate. Mai închegată e „Bulboana lui Vălinaş". Scrierile lui Sadoveanu se disting prin frumuseţea artistică a descrierilor din natură. (Fl. VII, 77).

— T. Bobeş, *Strada Lăpuşeanu, Cronică din 1917, de M. Sadoveanu.* Recensie. In roman, dl Sadoveanu nu reuşeşte. Mediul orăşenesc descris aci, nu convine talentului său. (Fl. VII, 128).

— Craioveanul, *„Strada Lăpuşeanu" de M. Sadoveanu.* Câteva rânduri de recensie. (Nz. I, No 2, 43).

— Arhim. Scriban, *Mihail Sadoveanu, Lacrimile Ieromonahului Veniamin.* Recensie. Cartea e lăudată din două motive: întâiu, pentrucă aci omul bisericii nu mai e prezentat rău, ca'n multe scrieri ale aceluiaşi autor; apoi, pentru limba frumoasă folosită, adevărat model. (B. O. R. ser II, XLI, 75-7).

— *Un nou volum de Sadoveanu.* Recensie elogioasă a cărţii „Lacrimile Ieromonahului Veniamin", „lucrare de un neasemănat caracter educativ, prezintată supt o ireproşabilă formă literară". (A. L. A. III, ser. III, No. 91,6).

— La „Revista Săptămânei", o notiţă elogioasă despre volumul „Lacrimile Ieromonahului Veniamin" de Mihail Sadoveanu. (I. E. IV, No. 106, 4).

— M. Sd. [Sadoveanu], *Jean Bart (Eugeniu P. Botez), Jurnal de bord,* ediţia III, „Viaţa Românească", Iaşi —. Recensând volumul, dl Sadoveanu ne vorbeşte şi despre sine, din tinereţe, când colaborà, supt pseudonimul M. S. Cobuz, la „Pagini literare" ale lui Gorun şi Stavri. (V. R. XIV, vol. LI, 296-7).

— C. B. *Michele Sadoveanu, Novelle romene,* trad. de Al. Dem.-Marcu şi G. F. Cechini. Ed. F. Campitelli, 1922, Foligno.

©BCU CLUJ

Volumul conţine patru nuvele: Hoţul, Bulboana lui Vălinaş, Scigal şi Mormântul unui copil-liber şi bine traduse. In prefaţă, e schiţată biografia lui Sadoveanu. (V. R. XIV, vol. L, 455-6).

— *M. Sadoveanu în italieneşte.* La „Cărţi, idei şi oameni": Volumul „Novelle romene di Michele Sadoveanu", traducerea d-lor Al. Dem. Marcu şi G. F. Cechini, e comentat în „Echi e comenti". (Fl. VII, 484).

— La „Revista Săptămânii", se pomeneşte cu elogii de volumul „Novelle romene" de M. Sadoveanu, traducere de Al. Dem. Marcu şi G. F. Cechini şi se reproduce din „Echi e Commenti", o notiţă bibliografică despre Sadoveanu. (I. E. IV, No. 96, 4).

Şincai Gh.

— Zenovie Pâclişanu, *Gh. Şincai.* — Contribuţii la biografia lui. — Legăturile lui Şincai cu episcpoul Ion Bob. (După documente inedite). I. Cauzele duşmăniei dintre Sincai şi Bob. Nepotrivirea de fire; defectele unuia şi ale celuilalt. II. Anchetarea lui Şincai în urma reclamaţiilor lui Bob. Ameninţările lui Şincai şi îndepărtarea acestuia din directoratul şcoalelor. Bob trădează cauza naţională. III. Inchiderea şi judecarea lui Şincai. E apoi eliberat, dar rămâne sărac, pe drumuri. Bob îl urmăreşte cu ură şi acum (A. L. A. II, ser. II, No. 60, 3-4).

— Dr. Zenovie Pâclişanu, *Contribuţii la biografia lui Gheorghe Şincai. — Legăturile lui cu episcopul I. Bob.* — Şincai a luptat contra candidaturii lui I. Bob la episcopatul Blajului. Erau şi două firi cari nu se puteau înţelege. De-aci ura lui Bob, necruţător chiar când pribeagul Şincai e atât de nenorocit şi-i cere iertare. Dl Pâclişanu urmăreşte aproape pas cu pas, în urma unei bogate informaţii, jalnica pribegie a lui Şincai. Ca loc al morţii se dă, după tradiţii, Bobota, judeţul Sălaj. Extrasul matricular, publicat şi de dl Iorga. („Istoria literaturii române în secolul al 18-lea", Observaţii, Acausuri, etc. p. 55) indică însă ca loc Sinea, cu data 2 Noemvrie 1816. (Tr. LIII, 295-310).

Sion Gh.

— M. Sevastos, *Gheorghe Sion, Moldova romantică.* Bibl. „Foi volante", edit. „Viaţa Românească", 1921, Iaşi. Recensie, relevând numai conţinutul atrăgător al povestirii lui Sion şi cerând controlarea faptelor. (V. R. XIV, vol. L, 130-2).

Slavici Ioan.

— D. I. C.[ucu], la „Cronica măruntă", atrage atenţia asupra limbei româneşti necorecte, care se scrie pretutindeni. D-sa crede că de mare folos ar fi Gramatica d-lui Ioan Slavici. Din aceasta lucrare, a apărut Etimologia. Continuarea, cuprinzând

©BCU CLUJ

Sintaxa, a fost confiscată ca manuscris, la 1916, de Siguranța Generală și neînapoiată până acum. (Gn. I, 347-8).

— C. Gerotă, *„Din două lumi"*, (Narațiunea), *de I. Slavici.* La rubrica „Din lumea cărților", o recensie a acestei nuvele. (Nz. I, No. 4, 48-50).

— Pamfil Șeicaru, *Spovedenia unui bătrân.* (Ioan Slavici: Inchisorile mele). Este în volumul „Inchisorile mele" un admirabil material documentar și sânt pe alocuri pagini de adevărată literatură. (Gn. I. 322).

— Andrei Brănișteanu, *Ioan Slavici în temniță.* (Cu prilejul cărții „Inchisorile mele"). Se condamnă închisoarea între delicvenții de drept comun, la Văcărești, pe care a suferit-o Slavici, ce mai fusese odată închis la Unguri, însă tratat mai omenește. (A. L. A. III, ser. III, No. 68, 4).

Vlahuță Al.

I. Gr. Oprișan, *Din „Contribuții la cunoașterea vieții și operei lui Al. Vlahuță".* — Poenești, Bârlad sau Pleșești. — Se comentează aceste trei versiuni cu privire la locul de naștere al lui Vlahuță, dintre care e stabilit ca neîndoielnic satul Pleșești. (R. V. IV, No. 2, 8).

— I. Gr. Oprișan, *La Pleșeștii lui Vlahuță.* Un drum în satul natal al lui Vlahuță. Casa părintească nu mai e și oamenii își amintesc puțin despre poet. (Rv. M. I, No. 10, 15-20).

— I. Gr. Oprișan, *Vlahuță școlar.* — Contribuții la cunoașterea vieții lui —. Informații asupra epocii de școală, până la darea bacalaureatului. Vlahuță a fost un elev foarte bun. (Rv. M. II, No. 3-4, 26-31).

— I. Gr. Oprișan, *O latură a personalității lui Vlahuță.* In liceu, poetul avea aplicație pentru compoziție și latină. Îi plăcea mult teatrul. A intrat în trupa Fani Tardini și Frații Vlădicescu, care au jucat toată iarna lui 1878 în Bârlad. Profesorii, care îl iubeau mult, au stăruit și l-au decis să renunțe la teatru. (Rm. XVI, 155-6).

— I. Gr. Oprișan, *Prin „gazde".* (Contribuții la cunoașterea vieții lui Vlahuță). Gazdele, la care a stat Vlahuță, ca elev de școală, în Bârlad. Poetul a suferit mult de pe urma lor și amintirile de atunci au căpătat la el răsfrângeri de poezie. (Rm. XVI, 412-3).

— I. Gr. Oprișan, *Un învățător.* Contribuții la cunoașterea vieții lui Vlahuță —. Ocupațiunile, din venitul cărora a trăit Vlahuță. — Aplicațiunea lui statornică a fost *a învăța pe alții.* (Rm. XVI, 577-580).

— I. Gr. Oprișan, *In slujba literaturii.* — Contribuții la cunoașterea lui Al. Vlahuță —. Vlahuță, ca redactor la revi-

©BCU CLUJ

stele „Viaţa“ şi „Sămănătorul“, sfătuiă cu răbdare şi cu bunăvoinţă pe începătorii în literatură. Aşa a făcut cu St. O. Iosif şi cu Ion Gorun. (Rv. M. II, No. 5, 21-3).

— I. Gr. Oprişan, *O latură caracteristică a familiei lui Vlahuţă* — Dintr'un studiu —. Tatăl, mama şi fraţii lui Vlahuţă s'au retras, de la o vreme, în sihăstria mănăstirilor Această înclinare a fost o influenţă a mamei. (Rv. M. I, No. 12, 20-4).

— Ateneul Român. *Comemorarea poetului Al. Vlahuţă.* La Ateneul din Bucureşti, a fost o şezătoare, în care d-nii Mihail Dragomirescu şi Radu Rosetti au vorbit despre Al. Vlahuţă, primul insistând asupra caracterului de apostolat al operei acestui poet, al doilea dând o serie de amintiri personale din viaţa lui Vlahuţă. (Un. 21 Dec.).

— Al. Lascarov-Moldovanu, *Un poet.* Vlahuţă, plecat în băjenia din iarna anului 1916, când Germanii au ocupat şi casa lui, duceă în carul său cu patru boi şi tablouri de ale lui Grigorescu (Rm. XVI, 706-9).

— Claudia Millian, *Un poet al iubirii: Alexandru Vlahuţă.* Cu prilejul poeziilor editate de „Cartea Românească“. „Iubirea intimă, caldă, liniştită, răsfrântă în lucruri şi în peisagii, Vlahuţă a coborît-o în ritmul poeziei, fără să se certe cu vreo tradiţie, ci păstrându-şi atmosfera epocei“ . . . (A. L. A. III, ser. III, No. 76, 5).

— C. Gerotă, *Proza lui A. Vlahuţă.* O analiză a romanului „Dan“ de Vlahuţă. Romanul are mai mult calităţi lirice. (Nz. I, No. 1. 33-8).

— D. Cahane, *Intre Vlahuţă şi Schalom Asch.* Poezia „La icoană“ de Vlahuţă şi piesa „Dumnezeul răzbunării“ de Schalom Asch au subiecte asemănătoare. (A. L. A. III, ser. III, No. 83, 4).

— R. Fink, *Un alt bust lui Vlahuţă.* — Iniţiativa de la R.-Sărat —. Pe lângă bustul, ce e vorba să se ridice lui Vlahuţă la Bârlad, s'a luat iniţiativa de a i se ridică unul şi la R.-Sărat. In ultimii ani, Vlahuţă îşi făcuse o gospodărie la Dragosloveni, în Judeţul Râmnicul-Sărat. (Dm. XIX, No. 5749).

Ureche, V. A.

— A. Davilla, *V. A. Ureche.* Ureche, ca director al unei şcoli particulare înfiinţate de el, îngrijeà cu dragoste de copii. Erà şi un savant sincer, care mărturiseà că nu ştie toate. (Gn. I, 375).

Zamfirescu Duiliu.

— Duiliu Zamfirescu, *Scrisoare.* Sfatul ca o tânără doamnă să citească romanul său „Lydda“. E multă încurcătură filosofică, dar şi multe năzuinţe de suflet curat în creaţiunea acestui chip de femeie. „Scopul cel mai înalt al artei e a idea-

©BCU CLUJ

lizà în lumea reală, creând tipuri vii şi posibile". Ceea ce erà Milescu (din romanul său „In războiu"), supt învelitoarea lui scorţoasă de bărbat, este Lydda, în haina delicată a adevărului feminilităţii. Scrisoarea e datată: Roma, Via Condotti, 6. 20/2 April 1905. (C. L. LIV, 597).

— *Duiliu Zamfirescu, la mormântul lui Shelley.* Cu prilejul comemorării lui Shelley (o sută de ani de la moarte), e reprodusă, cu o notiţă introductivă, la rubrica „Insemnări", oda în care Zamfirescu îşi arată admiraţia pentru Shelley. (A. L. A. II, ser. III, No. 83, 6).

— *A murit Duiliu Zamfirescu.* La „Ştiri", vestea morţii lui. (F. D. XXXVII, No. 22, 8).

— F. Aderca, *Duiliu Zamfirescu.* (Note repezi cu prilejul morţii lui). Schiţarea câtorva trăsături caracteristice, care privesc mai mult omul decât opera. (Nz. I, No. 4, 15-7).

— T[udor] A[rghezi], *Duiliu Zamfirescu.* Necrolog elogios pentru distincţia şi fineţea omului şi a operei. Zamfirescu e asemuit cu Gautier. (Cg. R I, 443).

— N. Batzaria, *O amintire despre Duiliu Zamfirescu.* Zamfirescu uità uneori preocupările diplomatice în toiul lor, pentru a se interesà de literatură. (A. L. A. III, ser. III, No. 82, 2).

— Ioa Al. Brătescu-Voineşti, *La mormântul lui Duiliu Zamfirescu.* Cuvântare la'nmormântare. Relevarea sufletului bun al lui Duiliu Zamfirescu, omul. (Fl. VII, 374).

— Em. B[ucuţa], *La moartea unui scriitor.* Cu prilejul morţii lui Duiliu Zamfirescu, o pioasă amintire despre „scriitorul din vechea gardă". (I. E. IV, No 94, 3)

— V. Demetrius, *Duiliu Zamfirescu.* Versurile elegante, aristocratice, ca şi atitudinea mândră a lui Zamfirescu, i-au creat duşmănii; el rămâne însă unul din cei mai de seamă poeţi ai noştri. Romanele sale sânt mai prejos. (A. L. A. III, ser. III, No. 82, 2).

— Mihail Dragomirescu, *Duiliu Zamfirescu ca poet liric.* Cercetarea pe categorii: pastel, idilă, odă, satiră, a poeziei lirice a lui Duiliu Zamfirescu. Calităţile aflate: „graţie idilică, seninătate olimpiană, limbă aleasă şi solid turnată într'o formă lapidară, pe care n'o va vesteji vremea". (Vt. 11 Noemvr.).

— La rubrica „Din ţară şi streinătate" se aminteşte de prima „Şezătoare română", ţinută la Ateneul din Bucureşti. Ea a fost închinată lui Duiliu Zamfirescu. Dl Mihail Dragomirescu a vorbit despre poet. (Fl. VIII, 46).

— Ioan Georgescu, † *Duiliu Zamfirescu.* Necrolog. Scurtă privire generală asupra omului şi operii, mai mult din punct de vedere al Ardealului. (Tr. LIII, 390-1).

— Ioan Georgescu, † *Duiliu Zamfirescu.* Elogii operei lui Zamfirescu, în special romanelor „Viaţa la ţară" şi „Indreptări". (C. C. XI, 245-7).

©BCU CLUJ

— G. V. Gerotă, *Duiliu Zamfirescu. Critic.* A. Un rezumat al ideilor lui Duiliu Zamfirescu asupra poporanismului în literatură. B. Expunerea pe scurt a răspunsului dat de Titu Maiorescu în aceeaşi chestiune. (Nz. I, A No. 5, 34-6; B. No. 6, 42-4).

— C. D. Fortunescu, *La moartea unui poet.* O scurtă, dar cuprinzătoare şi izbutită caracterizare a operei lui Duiliu Zamfirescu, în cadrul literaturii române. (Nz. I, No. 3, 1-2).

— Ion Foti, † *Duiliu Zamfirescu.* Necrolog entuziast. E preamărit nu numai scriitorul cu romanele lui, aproape epopee naţională, ci şi omul, cu dârza lui atitudine în chestii de artă şi de convingeri. (C. T. C. III, 149).

— Al. I.[acobescu], la „Cronică", scriind despre moartea lui Duiliu Zamfirescu, crede că „în afară de poeziile lui, care au adus ceva din măreţia clasicismului din şcoala lui Giosuè Carducci, „Istoria Comăneştenilor" rămâne cea mai serioasă încercare de roman românesc". (Rm. XVI, 416).

— Claudia Millian, *Cuvinte despre Duiliu Zamfirescu.* Aşezarea operei lui Zamfirescu alături de aceea a lui Macedonsky. (A. L. A. III, ser. III, No. 82, 5).

— P. Nicanor & Co., *Duiliu Zamfirescu.* Necrolog elogios. In poezii, Zamfirescu nu are destulă forţă şi unitate; în poezii şi nuvele, „culege polenul din orice grădină", dar în romane, mai ales în „Viaţa la ţară", rămâne acasă, prinde un moment important: „căderea neamurilor" şi „ridicarea noroadelor" şi ne dă pagini admirabile de distincţie sufletească. (V. R. XIV, vol. L, 449-51).

— C. Op., la „Note", vesteşte, în cuvinte elogioase, despre om şi operă, moartea lui Duiliu Zamfirescu. (Rv. M. II, No 2,24).

— Paul I. Papadopol, *Duiliu Zamfirescu,* Caracterizare. (După volumul: „Pe Marea Neagră"). In jurul iubirii, motiv principal, găsim o contemplaţie-resignare caracteristică. Duiliu Zamfirescu face trecerea, ca fond, între Iosif şi Coşbuc, iar prin eleganţa formală se apropie de Al. Macedonsky şi D. Anghel. (A. L. A. III, ser. III, No 86, 3).

— Petronius, † *Duiliu Zamfirescu.* Necrolog. Duiliu Zamfirescu a făcut adevăratul început al romanului în literatura noastră. El a fost unul din puţinii cărturari din vechea Românie, cari au cunoscut Ardealul. (Cs. VI, 178).

— Petronius, *Duiliu Zamfirescu la Ateneu.* Seria şezătorilor de la Ateneul din Bucureşti a început cu o comemorare a lui Duiliu Zamfirescu, „liric de o originalitate pronunţată în poeziile sale pline de gingăşie şi de un parnasianism de bun gust, complex şi amplu în romanele sale". (Vt. 11 Dec).

— George Silviu, *Versurile lui Duiliu Zamfirescu.* Primele versuri poartă pecetea lui Eminescu. Cele următoare au

©BCU CLUJ

justa intuiţie a cuvântului nimerit. In genere însă, au păcatul unui romantism exagerat. (A. L. A. III, ser. III, No. 83, 2).

— Scarlat Struţeanu, *Duiliu Zamfirescu.* Duiliu Zamfirescu a fost un scriitor clasic dogmatic, înfrânându-şi avântul după o anumită „artă poetică" (aceea de la „Convorbiri literare"). Romanele lui din seria Comăneştenilor rămân, mai ales prin caracterizarea personagiilor, începutul poeziei adevărate în romanul românesc. (Fl. VII, 453-5).

— Pamfil Şeicaru, *Duiliu Zamfirescu.* Câteva însemnări târzii —. In epoca eminesciană şi contemporan cu Coşbuc, Zamfirescu îşi păstrează originalitatea lui plină de artă. Are versuri de fragedă poezie. Imaginaţia lui caldă, svăpăiată uneori, a fost ponderată de spiritul gândirii romane. Seria Comănăştenilor cuprinde splendide monografii morale ale societăţii româneşti din 1870-1890. Duiliu Zamfirescu a arătat ce minunată şcoală este pentru sensibilitatea românească clasicismul roman. (Gn. II, 17-8).

— V. R. Ş., † *Duiliu Zamfirescu.* Câteva rânduri, vestind moartea scriitorului, „al cărui loc e de mult fixat în literatura română, cu autoritate şi strălucire". E remarcată în deosebi, cu acest prilej, „proza lui amplă, agilă, uneori înglobând vânjos acea adâncă autenticitate de viaţă, care lipseşte atât literaturii noastre tinere". (Fl. VII, 371).

— Dem. Theodorescu, *Duiliu Zamfirescu.* Ultimul cavaler al romantismului român. Pentru Zamfirescu, poezia e afirmarea voinţii de a te depăşi pe tine însuţi, fără a interesă şi fără a sluji pe nimeni... Macedonsky şi Zamfirescu sânt cei din urmă cavaleri ai romantismului splendid, — ai acelui ordin mistic de cântăreţi, care nu scriau poezia, ci o semănau din ei înşişi, cu fiecare gest, cu fiecare gând. (Fl. VII, 375).

— I. B. V., *Duiliu Zamfirescu.* Necrolog. Erà, în ultimul timp, cel mai mare scriitor în viaţă al nostru. (C. L. LIV, 484).

— *„Viaţa la ţară" de Duiliu Zamfirescu.* La „Cărţi şi reviste", „Viaţa la ţară" a atins 47000 de exemplare, cel mai mare tiraj cunoscut în librăria românească. (A. L. A. III, ser. III, No. 106, 5).

X. Necroloage.

Bârseanu Andreiu.

— *Andreiu Bârseanu.* La „Ştiri", vestea morţii lui. (F. D. XXXVII, No. 33, 5).

— La „Pierderi din ţară", se anunţă moartea lui A. Bârseanu, „suflet curat de poet blajin, stâlp al culturii Ardealului...". (V. S. X, No. 17-18, 5).

† *Andrei Bârseanu.* Reproducerea anunţurilor, care vestesc moartea lui Bârseanu, din partea „Consistorului Arhidiecezei or-

©BCU CLUJ

todoxe române de Alba-Iulia şi Sibiiu" şi a Comitetului Central al „Asociaţiunii" din Sibiiu. Descrierea inmormântării. (F. D. XXXVII, No. 34, 7).

— Iorga N. † *Andrei Bârseanu.* Necrolog. (Rm. XVI, 463-4).

— I. Bianu, *Un ardelean idealist şi ideal: Andreiu Bârseanu.* Omagiu caracterului bun, nevanitos şi închinat ideii naţionale al lui Andrei Bârseanu. (Tr. LIII, 639-40).

— M. Sd. [Sadoveanu] *Moartea lui Andrei Bârseanu.* Necrolog. Elogii pentru viaţa modestă, închinată culturii neamului. Citarea operelor lui Bârseanu. (V. R. XIV, vol. LI, 439-40).

— D. Onciul, *Pro memoria.* Cuvinte rostite de preşedintele Academiei Române, D. Onciul, în şedinţa de la 22 Septemvrie 1922, în amintirea defuncţilor membrii, Andrei Bârseanu şi Ilarion Puşcariu. Amintiri despre Bârseanu ca membru al „României June" din Viena şi autor al versurilor „Pe-al nostru steag". (Tr. LIII, 636-8).

— Dr. Vasile Suciu, *Discursul de deschidere* rostit în ziua de Sân-Medru, 26 Octomvrie, st. v. (8 Noemvrie st. n.) 1922 la adunarea generală a „Asociaţiunii", în Sibiiu. Biografia apologetică a lui Andrei Bârseanu. (Tr. LIII, 693-703).

— I. A. Basarabescu, *In amintirea lui Andreiu Bârseanu.* — Rânduri dintr'o scrisoare. — Omagiu marelui pedagog şi apostol al românismului. (Tr. LIII, 642).

— S., †*Andrei Bârseanu.* Necrolog. Bârseanu preţuit ca strângător de folclor şi profesor de o mare autoritate morală. (C. L. LIV, 708).

— Ioan Georgescu, *Poezia lui Andreiu Bârseanu.* Pagini de studiu literar, care clasifică şi ierarhizează. Lungă înşirare de citaţii. (Tr. LIII, 644-52).

— *Moartea lui Andrei Bârseanu.* Cuvinte de elogiu. (B. O. R. ser. II, XLI, 856).

— †*Andrei Bârseanu.* Necrolog. (Iz. IV, No. 3-4, 7).

— La „Cronică", pomenirea morţii lui *Andrei Bârseanu.* (R. V. IV, No. 4, 8).

— †*Andrei Bârseanu.* Necrolog. Lauda vieţii şi operei lui. (F. D. XXXVII, No. 33, 1-2).

— La „Note": *Andrei Bârseanu.* Necrolog. Munca lui Bârseanu pentru răspândirea culturii româneşti în Ardeal. Operele lui, care rămân, sânt trei: „Istoria şcoalelor centrale române din Braşov", „Din traista lui Moş Stoica" şi „Doine şi strigături din Ardeal", în colaborare, cea din urmă, cu I. Urban-Jarník. (C. T. C. III, 189).

— Gh. St., †*Andreiu Bârseanu.* Necrolog. Date biografice. (Cs. VI, 242).

©BCU CLUJ

— *Telegrame de condoleanţe la moartea lui Andreiu Bârseanu.* (Tr. LIII, 684-8).

— Ioan Georgescu, *Inmormântarea lui Andrei Bârseanu.* Descrierea înmormântării, rezumarea discursurilor funebre, îndemn pentru contribuţii la fondul cultural cu numele decedatului. (Cs. VI, 242-3).

— Rezumatul discursurilor ţinute la înmormântarea lui Andrei Bârseanu de către d-nii I. Lupaş, Dr. Victor Macaveiu, Al. Lascarov-Moldovanu, A. Ciortea, Dr. Ioan Bunea, Dir. Dr. Blaga, Colonel I. Patiţia, Ioan Lăpădatu şi I. Georgescu. (Tr. LIII, 669-84).

Gherasim Episcopul.

— T[udor] A[rghezi]: *Episcopul Gherasim.* Necrolog. Cuvântările lui Gherasim Safirin, „rostite într'o limbă uitată, dau literaturii noastre... modèle suave de stil". (Cg. R. I, 209).

Conta-Kernbach Ana.

— *Ana Conta-Kernbach.* Necrolog. A murit la Iaşi poeta, care a scris „versuri delicate şi sonore". (Fl. VII, 80.).

Lupescu Mihaiu.

— Câtevă rânduri aduc ştirea că *Mihaiu Lupescu,* unul din redactorii revistei „Şezătoarea", a murit în Spitalul Sf. Spiridon din Iaşi, în ziua de 17 August 1922. (Şz. XXX, vol. XVIII. 225).

— „Vestitorul Satelor", *Moartea lui Mihaiu Lupescu.* Biografia şi lauda meritelor celui care a condus „Şezătoarea" şi „Vestitorul Satelor". (V. S. X, No. 15-6, 1-2).

— M. Sd. [Sadoveanu], †*Mihaiu Lupescu.* Pomenirea preţioasei activităţi de folclorist a învăţătorului Lupescu. (V. R. XIV, vol. LI, 440).

— La „Cronică", o lacrimă pe mormântul lui M. Lupescu, „învăţător, suflet bun şi mare folclorist". (R. V. IV, No. 4, 8).

— S. M. *Mihail Lupescu.* Necrolog. Elogiu al folcloristului neobosit. (Lm. III, 745-6).

— La „Cronica pedagogică, Idei Fapte", †*Moş Mihaiu Lupescu.* Necrolog care relevă rodnica lui activitate de luminător al satelor şi de folclorist. (Lm. III, 785).

— G. Tutoveanu, *M. Lupescu.* Calde cuvinte de evocare a figurii şi vieţei învăţătorului şi folcloristului Mihaiu Lupescu. (Şz. XXX, vol. XVIII, 257-9).

S. M.[ehedinţi], *Mihaiu Lupescu* Elogiu al muncii lui. Reproducere din revista „Lamura". (Şz. XXX, vol. XVIII, 289-91).

— I. Şiadbei, *Folcloristul Mihaiu Lupescu.* Enumerarea operelor lui de folclor şi valoarea lor. (Şz. XXX, vol. XVIII, 260-2).

— *Inchinare memoriei lui Mihaiu Lupescu.* Versuri de *I. C. Spiridon,* din Noemvrie 1922. Sânt scrise în ziua numelui folcloristului mort. (V. S X, 23-4, 2).

©BCU CLUJ

— *Ce scriu diferite gazete despre faptele lui Mihaiu Lupescu.* Cu prilejul morţii folcloristului Mihaiu Lupescu, i-au adus elogii: „Neamul Românesc", Nr. 188 (V. Tempeanu), „Tribuna pedagogică" din Bârlad (G. Tutoveanu şi un învăţător din Bârlad) „Opinia" din Iaşi (I. Şiadbei). (V. S. X, No. 17-8, 2-3)

— Preot Petru Gh. Savin, *Mihaiu Lupescu şi Tudor Pamfile.* Amintiri personale despre activitatea celor doi folclorişti, care au condus revista „Ion Creangă". (Şz. XXX, vol. XVIII, 263-4).

Pamfile Tudor.

— St. Manole, *O pierdere mare.* Elogiul folcloriştilor morţi de curând: Tudor Pamfile şi Mihaiu Lupescu. (Iz. IV, No. 2, 1).

— Alexandru P. Arbore, *Tudor Pamfile.* Necrolog. Se relevă activitatea lui de colector de foclor, scrierile lui literare, munca şi zelul lui cultural şi patriotic. (Tr. LIII, 117-20).

— Apostol Culea, *Tudor Pamfile.* Necrolog. Opera lui Tudor Pamfile. Lista celor mai multe din scrierile lui. (Iz. IV, No. 1, 1-3).

— *Tudor Pamfile.* Necrolog Câteva cuvinte despre viaţa lui şi enumararea operelor. (Şz. XXX, vol. XVIII, 2).

— M. Lupescu, *Tudor Pamfile şi revista „Ion Creangă".* — Amintiri. — Cum s'a înfiinţat revista de folclor „Ion Creangă". Activitatea lui Tudor Pamfile ca folclorist şi lista lucrărilor lui. (Şz XXX, vol. XVIII, 124-31).

Scărlătescu Ioan.

— I. A. R.[ădulescu-Pogoneanu], *Ioan Scărlătescu.* Necrolog. Scărlătescu, poet şi compozitor, a murit la 19 Septemvrie 1922, în Bucureşti. Rămânerea lui prea îndelungată în streinătate l-a răpit în parte culturii române. Opera lui, din care s'au pierdut multe manuscrise, merită să fie cunoscută. (C. L. LIV, 808-9).

Scurtu Ion.

— Sextil Puşcariu, *Ion Scurtu. Câteva amintiri.* Calde cuvinte de amintire şi informaţii precise şi preţioase din etapele mai însemnate ale vieţii lui Scurtu, „naţionalist militant", dar şi pasionat cercetător de istorie literară. (Indeosebi asupra lui Eminescu). Caracteristic şi înduioşător, tot ce se spune aci despre copilăria şi tinereţea lui Scurtu. (Cg. R. I, 550-3).

— Barbu Lăzăreanu, *Ioan Scurtu.* Necrolog. Sublinierea meritelor de bibliograf ale lui Ion Scurtu. Enumerarea lucrărilor lui. (A. L. A. III, ser. III, No. 89, 3).

— † *Ion Scurtu.* La „Ştiri", câteva rânduri despre istoricul literar Ion Scurtu, cu prilejul morţii lui. (F. D. XXXVII, No. 29, 4).

©BCU CLUJ

B. Filologie.

I. Chestiuni generale.

— Sextil Puşcariu, *Probleme noi în cercetările lingvistice.* Pe lângă fonetică şi psihologie, ambele ajutând mult filologia, se adaugă acum, cu succes, ca ştiinţă ajutătoare studiilor lingvistice, şi sociologia, întrucât mediul, în care se desvoltă limba, e un mediu social. Sociologia va răspunde cum se pot propagà inovaţiunile de limbă asupra unei comunităţi de oameni şi va explicà rezistenţa colectivă împotriva lor. (Gn. I, 73-7).

— Eugen Relgis, *Limba internaţională.* Limba internaţională e unul din cele mai puternice mijloace, care duc la pacifism şi internaţionalism. Cele mai multe şanse de a fi primită pretutindeni ca limbă internaţională le are limba *esperanto.* (A. L. A. III, ser. III, No. 86, 2).

— *Este nevoe de o limbă universală?* Limba universală este necesară pentru apropierea dintre popoare şi progresul omenirei. Asupra alegerei acestei limbi lupta se dă între Esperanto şi Latina Evului mediu. (A. L. A. III, ser. III, No. 87, 3).

— I. Sternberg, *Este idişul o limbă sau un jargon?* O serie de întrebării, prin care se strecoară părerea că idişul a ieşit din faza de jargon şi a devenit limbă, având o bogată literatură. De asemenea, toate limbile moderne au fost, în prima fază a alcătuirii lor, jargoane ale limbilor antice. (A. L. A. III, ser. III, No. 84, 5)

II. Etimologii.

— N. Drăganu, *Hereghie* (*Heredie*) *hered'e*, cu derivatul *herdeli*, + *her(e)ghie*, *ghereghia* cuprind nuanţe de înţeles ale aceluiaşi cuvânt: *haraghie* > *hereghie* = monetărie, care vine de la gr. χαραγὴ (C. N. A. III, 12-5).

— P. Papahagi, *„A-şi face mendrele“.* Înţelesul: „a-şi face pofta“. „Mendre“ este pluralul cuvântului aromânesc „mandră“ (staul, coşar, târlă, ocol şi loc de păşune), cuvânt ce-a trebuit să existe şi în daco-română. Fireşte, cei favorizaţi de soartă îşi făceau „mendrele“ după plac. „Mandra“ a devenit la plural, în daco-română, „mendre“, ca „faţă, feţe; ciomag, ciomege“; *a* după labială > *e*, când e în silaba următoare un *e* (A. D. III, 540-3). [Cuvântul nu poate fi vechiu din cauza lui *an* păstrat. S. P.]

— Pericle Papahagi, *Dunărea.* Respingându-se etimologiile date de Hasdeu şi de d-nii O Densusianu şi V. Pârvan, se susţine că „Dunărea“ e un termin dacoromân din domeniul păstoritului şi derivat de la *Duna*, aşa cum se aude în graiul aromânesc, cu adaosul epitetelui de *rea.* Dunărea a fost un râu rău, pentru Românii din stânga Dunării, cari erau de mult în majoritate pă-

©BCU CLUJ

stori, ca şi Aromânii, şi se mutau cu turmele, trecând de două ori pe an Dunărea. Trecerea le va fi adus adeseaori pierderi (A. D. III, 229-35). [Greu de admis. S. P.].

— Victor Motogna, *Tot în chestia etimologiei „Dunării"*. Argumente împotriva etimologiei propuse de dl Pârvan (R. I 1921, VII, 246) din Δουνα şi un sufix indigen: -ρις. Sufixul nu poate fi susţinut de exemplele citate din Herodot, cari n'au propriu-zis sufixul *-ris*. Apoi, Românii au latinizat numirile de râuri terminate în *is*, alăturându-se sufixul *ius* (Marisius, Samisius, Crisius > Mureş, Someş, Criş), iar altora le-au dat forma latină, cu terminaţiunea *er:* Danester, Danaper, Ister (în loc de Danastrus, Danapris). Numai *Dunaris* să fi fost o excepţie (cf. Danuv-ius)? (R. I. VIII, 62). [Obiecţiunile împotriva etimologiei lui Pârvan nu-mi par hotărâtoare. S. P.].

— Em. Elefterescu, *Caloian*. După ce descrie sărbătoarea Caloianului, autorul articolului aminteşte etimologiile, ce s'au dat şi anume: *Caloian* este fiul *Dacianei* sau al *Mamei mari*, care în legendele frigiene apare ca un tânăr păstor foarte frumos, numit Attis, fiul unui frigian, Calaus. (Dacia preistorică de N. Densuşianu, pag. 259). *Caloian* se mai zice că ar veni de la grecescul καλο, bun şi *Iane*, Ion, adică *Ion bun*, împăratul româno-bulgar Serbarea e moştenită de la Romani, la cari se numeà *Caianus* („Lumina pentru toţi", IV, 121). (Şz. XXX, vol. XVIII, 169-170).

— Em. Elefterescu, *Babele sau baba Dochia*. Cercetând originea acestei credinţi, se spune, la sfârşitul articolului, că numele „Dochia" este mult mai vechiu decât creştinismul, căci este de la *Tocheia* care însemnează *mater terra*, „mama pământului", care se serbà pe ziua de 1 Martie. (Şz. XXX, vol XVIII, 233-7).

— N Iorga, la „Cronică", relevă că, în *Nieuwe Gazet* din Anvers, d. Rotsaert observă că plug se zice în flamandă *ploeg*, cutie e *kotje*, duşman e *doezeman* (omul cu care se sper e copiii). Unele împrumuturi prin Saşi sânt posibile (odată plugul aveà un nume latin); în altele e o simplă potrivire fortuită. (R. I. VIII, 122).

— La „Cărţile şi Revistele streine", într'o notiţă care pomeneşte de „Zeitschrift für Romanische Philologie", e scris: „Dl C. Diculescu încearcă cu destulă competinţă şi siguranţă să stabilească etimologia germanică la mai multe cuvinte româneşti. Lucrarea d-lui Diculescu e interesantă, nu însă destul de convingătoare. D-sa înlocueşte prea des vizibila origină latină prin una veche germană". (Fl. VII, 224).

III. Semasiologie.

— I. Gr. Oprişan, la sfârşitul nuvelei sale „De-asupra unei fântâni de lacrimi", explică vorbele rare, pe care le-a folosit: zămnic, chiler, perpeleac, ciuvae, curătură, cladiră. (Rm. XVI, 314-320).

— B. L., *Argot-ul puşcăriilor*. I. Vocabular de cuvinte întrebuinţate, cu un anume sens, în puşcării. II. Continuare (cu no-

©BCU CLUJ

tiţa: „Dl L. Militeanu-Rusu din Brăila ne furnizează cea mai mare parte din complectările de mai la vale"). III. O sumă de întregiri date de un „cititor pietran", care a fost în închisoarea din fortul Jilava. (A L. A III, ser. III, No 108, 6; 109, 5; 110, 5).

— Barbu Lăzăreanu, *Complectări şi juxtapuneri. Argout-ul delicvenţilor.* O sumă de cuvinte întrebuinţate numai de puşcăriaşi. Se dă şi explicarea acestor cuvinte. (A. L. A. III, ser. III, No. 106, 5)

— B. L., *Complectări şi juxtapuneri. Argot-ul închisorilor.* Cuvântul de *judeţ*, cu înţeles de camarad nou, necunoscut, de închisoare. (A. L. A. III, ser. III, No. 107, 5).

— *Văd şi nu văd. Poşta.* La „Insemnări", *a vedeà* cu înţelesul de „a aveà bani", ca în argot-ul puşcăriilor, e şi în „Manoil" romanul lui Dimitrie Bolintineanu, ca termin din limbajul jucătorilor de cărţi. De asemenea, *poşta*, cu înţelesul de „o anumită glumă de puşcărie ori de cazarmă", e şi în „Moş Teacă" de Tony Bacalbaşa. (A. L. A III, ser. III, No. 110, 5).

IV. Lexicografie.

Dr. Ioan Urban Jarník, *Comoara de cuvinte şi moneta de limbă.* Arătarea utilităţii dicţionarelor lexicale, sau, mai bine numite, de idei sugerate prin cuvinte. Pentru asemenea lucrări, e foarte preţios materialul de limbă publicat de revistele „Şezătoarea" şi „Ion Creangă". (Şz. XXX, vol. XVIII, 81-5).

— I. Urban Jarník, *Dicţionarul Academiei Române.* I. Rezumatul unui articol de revistă, prin care I. Urban Jarník a informat pe Cehi despre cum au decurs lucrările în vederea Dicţionarului Academiei Române. II. Sfaturi, după proprie experienţă, de cum ar fi bine să se facă citaţiile şi trimiterile în dicţionar. (C. L. LIV, I. 46-9, II. 931-51).

— La „Revista Săptămânei", o plângere despre încetineala tipăririi Dicţionarului Limbei Române. (I E. IV, No. 100, 4).

— La „Revista Săptămânii", o notă aminteşte de valorosul „Dicţionar român-german" al lui Tiktin. Al treilea volum e gata în manuscris, la Casa Şcoalelor, şi e o mare pierdere întârzierea tipăririi lui. (I. E. IV, No. 108, 4).

— La „Cronică": *Insemnări de vocabular românesc.* Familia Negruzzi posedă o carte grecească tipărită la Veneţia în 1755 de casa editoare pentru Orient Antonio Bortoli. E o culegere de sfaturi şi reţete şi un „menologiu", la toate sărbătorile anului, alcătuit de Agapie monahul, fost Atanasio Landi din Creta. Cartea a aparţinut, în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, unui Constantin Negruzzi, altul decât scriitorul. Ici şi colo, e însemnat cuvântul românesc corespunzător celui grecesc. (Nota din „Cronică" le reproduce). Pe alocuri, e şi câte o lămurire franceză. (R. I. VIII, 122-4).

©BCU CLUJ

— Leca Morariu, *O contribuţie pentru istoria culturală a Bucovinei* (Dim. Dan, Un autor bucovinean din 1826-27, Cernăuţi, 1922). Cea dintâiu Societate culturală a Bucovinei se îngrijeşte de publicarea dicţionarului cantemiresc. Dar desmembrarea Societăţii, în toamna anului 1847, a împiedecat opera. (G. B. V, No. 1036-8).

— Mihail Ittu, *Unele exemple din bogăţia terminologiei silvice.* Un bogat extras dintr'o vastă şi utilă colecţie, în bună parte inedită şi personală, de numiri româneşti din domeniul silvic, din Ardeal. E păcat că nu se indică todeauna locul din care a fost cules cuvântul. Extrasul, a căruia continuare poartă titlul „Terminologia forestieră", are materialul împărţit în 4 grupe: termini sinonimi, identici, omonimi şi puţin cunoscuţi. (R. P. XXXIV, 607-617, 648-663).

— M. Lupescu, *O seamă de cuvinte* Mic dicţionar de cuvinte rare, lămurite prin altele curente. (Şz. XXX, vol. XVIII, 167-9, 267-9, 291-4).

— *Provincialisme.* O listă de 10 cuvinte cu înţelesui lor: Săcui-traistă mică. Colindăbăţul, cu care pleacă copiii în colindat. Belterii-fâşii din coaja unui arbore. Băldăuş-foc de paie. Tună'n sobă-intră'n casă. Tuleni-coceni. Stroi-rând. Agigià (verb)-a lovì încet. Cădălâc-Mahala. Colindete-colăcelul ce se dă colindătorilor, (Iz. IV, No. 2, 4).

— I. Theodorescu-Broşteni, *O seamă de cuvinte din Basarabia.* Unele din aceste cuvinte se aud numai ori mai ales în Basarabia şi e folositoare explicarea înţelesului lor. (Şz. XXX, vol. XVIII, 150—1).

— C. S. Nicolăescu-Plopşor, *Vorbe olteneşti.* Un mic vocabular de cuvinte olteneşti, auzite la sate. (C. L. LIV, 163 6, 363-72). Cf. DR II, 723.

— Ad. A. Apostol, *Graiul din Mehedinţi.* 30 de cuvinte, cu explicarea înţelesului. (Iz. IV, No. 2, 6).

V. Toponimie.

— Pericle Papahagi, *Urme româneşti în toponimia Peninsulei Balcanice.* Puternica viaţă românească din Peninsulă Balcanică a influenţat mult limbile popoarelor balcanice, în deosebi bulgara şi albaneza. În afară de postpunerea articolului, de elemente ca *Rusalii* şi *Crăciun*, găsim şi următoarele forme toponimice cu pronunţarea românească: *Sardica*, vechiul nume al Sofiei, *Iscără, Dunaj, Dunaf*, etc., *Odrin, Struma, Sŏlunŭ* (din „Săruna", numele aromânesc al Salonicului). (A. D. III, 351-8).

— Pericle Papahagi, *Din toponimia Bulgariei.* Multe numiri de localităţi ale Bulgariei de azi, mai ales din Munţii Balcani, sânt româneşti. Astfel: *Cricimă* (de la „Crucime") *Braţigovo*

©BCU CLUJ

(poate brăţic+suf. sl.-ovo), *Tămbra* şi *Tumbra, Pirinŭ* (Apeninu?), *Radulovo* (Radul+ovo), *Crastova* (cr(e)asta+ovo), *Rupciòs* (de la (a)râpa), *Bacicuvo* (de la „baciu"), *Peruştiţa, Sotiri* (din gr. Σωτήρ, dar folosit mai mult de Aromâni şi Albanezi), *Ciucuru dere* (de la „ciuca" arom. pt. vârf) şi *Ciucuri-Kioi, Ciuricovo* (de la „ciureac"), *Giurcova* (de la Giură), *Cara-Mandra* (<turc. *cara*+rom. mandră), *Cara-ciumacă, Dormuşova.* (A. D. III, 362-9.

— Protoiereu Mihail Ciachir, *Explicarea numirilor turco-tătare ale oraşelor, comunelor, cătunelor şi fermelor din Moldova dintre Prut şi Nistru şi unele tradiţiuni păstrate în legătură cu aceste numiri.* O lungă listă cu nume toponimice, de proveniență turco-tătară, din Basarabia, cu înţelesul ce-l au în limba originală. Pe alocuri, sânt adăugate descrieri, ştiri istorice sau tradiţiuni întregitoare cunoaşterii trecutului. (R. B. C. vol. XIV, 57-88).

— C. Gerotă. *Din toponimia Jud. Dolj.* După o prea sumară informaţie a studiilor de toponimie românească, se trec în revistă câteva numiri de sate din judeţul Dolj, cărora uşor li se recunoaşte toponimia. (A. O. I, 351-4), Cf. DR. III. 867.

— Ion Ionescu de la Brad, *Excursiunea agricolă în Dobrogea.* Excursiunea a fost făcută la 1850, din însărcinarea guvernului turcesc. Ea a fost publicată în acelaşi an, în franţuzeşte, la Constantinopol. Un singur exemplar din lucrare e la Academia Română. Traducerea în româneşte, publicată de autor la 1879, nu se află în bibliotecile publice mai cercetate. Textul de faţă e o nouă traducere, însoţită de o prefaţă informativă, de F. Mihăilescu. Lucrarea lui Ionescu are şi valoroase date etnografice şi toponimice. (A. D. III, 97-187).

— Alex. P. Arbore, *„Ursprung der südkarpathischen Flussnamen in Rumänien" de Prof. Dr. Gustav Weigand* în „Jahresbericht des Instituts für rumänische Sprache zu Leipzig. 1921. Studiile toponimice româneşti sânt rare, deci cu atât mai preţioase. În cel de faţă, se arată o sumă de influenţe streine. Mai însemnat de notat e că numirile de ape terminate în -ui, -uj (= vale, asiatic) ca Bahlui, Covurlui, Vaslui, etc., indică în această regiune o stăpânire cumano-pecenegă de lungă durată. (Tr. LIII, 380 I). — Cf. DR. II, 798-800.

VI. Dialectologie.

— Leca Morariu, *Din Istria.* (Material istro-român). Texte istro-române, paralel cu corespunzătoarele daco-române. (Cu prilejul vestii că autorităţile italiene vor lăsà liberă şcoala românească pentru Istro-români. (Rv. M. II, No. 2, 1—6).

VII. Între filologie şi istorie.

— Sextil Puşcariu, *A făgădui marea cu sarea.* O promisiunea exagerată, imposibil de împlinit, e redată la Români prin expresia originală „a făgădui marea cu sarea". Dar de Dacoromâni marea e departe, iar sarea nu e un lucru de preţ. Probabil că

©BCU CLUJ

expresia a pornit de la Morlacii şi Vlahii din partea vestică a Peninsulei Balcanice, cu care Dacoromânii au fost în strânsă legătură. Expresia aceasta deci, care nu se află la Aromâni, ne dă şi indicaţii asupra vechilor aşezări ale Românilor. (Cg. R. I, 395-7).

— Dr. Ilie Gherghel, *Cercetări privitoare la nomenclatura Comanilor.* Continuarea unui studiu început în „Tinerimea Română", Bucureşti. Sânt cercetate, dându-li-se etimologia, mai multe nume, cu care diferite popoare ar fi indicat pe Cumani. Astfel: *Valwen, Khardesch, Parthi, Kedar, Klipceak.* (R. I. A. F. XVI, 187-194).

— Victor Motogna, *Ţara Brodnicilor şi Vrancea.* Din puţinele ştiri istorice despre Brodnici şi din identificarea lui *Bron-ik* sau *Bran-ik* (*d* e adiţional) cu *vran-ik,* la care se reduc numele Brodnik şi Vrancea, „rezultă ... că Vrancea, adeverită mai târziu ca teritoriu autonom înlăuntrul Moldovei, ca libertăţile şi datinele sale vechi, e „Brodnicia" din veacul al XII-lea şi XIII-lea". (R. I. VIII, 55-62). [Foarte puţin probabil. S. P.].

— Dr. Ştefan Cioroianu, *Craiovenii la marginea vestică a Banatului.* În comuna Comloşul bănăţean, 65 klm. sud-vest de Timişoara, cei mai mulţi din locuitori sânt de origină din Craiova şi jur. Dovezi sânt numele lor şi limba pe care o vorbesc. (B. O. R.. ser. XL., 337-40).

— Pr. Dominic Ionescu, *Cu privire la originea Moţilor.* Dl Ovid Densusianu a susţinut că Moţii sânt Alani romanizaţi. („Viaţa Nouă" No. 8-9, 1 Oct. 1 Noemvr. 1921). Motivele: prezenţa în limba lor a cuvintelor *a văi,* cu înţelesul de „a vedeà" şi *Zarand,* ambele de origină iranică. Argumentaţia nu e doveditoare, fiindcă: în româneşte sânt mii de cuvinte streine, fără să schimbe originea noastră stabilită odată; Moţii, ca munteni izolaţi de drumurile umblate, au avut o desvoltare a parte şi mai înceată, asemănătoare însă şi altor Români din Munţi; *a văi* se află şi în alte regiuni, în baladele populare, ca *să văi;* Dacii înşişi, strămoşii noştri, sânt de origină iranică, deci, când aflăm un element iranic în limbă, de ce să recurgem tocmai la Alani? (C. L. LIV, 30-3).

— La rubrica „Mişcarea intelectuală. Pliviri", se observă că sânt nefundate observările Preotului Dominic Ionescu (C. L. 1922, Ian.) cu privire la articolul d-lui Ovid Densusianu „Originea Moţilor". Astfel, forma *a văi* nu se găseşte aiurea decât în graiul Moţilor. Acel *săvai, savai,* foarte des întrebuinţat în balade, e cu totul altceva. E o forma care continuă, vag şi într'o întrebuinţare izolată, pe vechiul românesc *săva(i)* cu înţelesul de „ori, măcar" ... (V. N. XVII, 40).

— V[ictor] L[azăr], *Moţii noştri.* Moţii nu sânt urmaşi ai Rutenilor, cum susţine, pe temeiuri filologice, dl Hermann Brüske în „Jahresbericht"-ul d-lui D-r. G. Weigand din Lipsca.

©BCU CLUJ

Documentele şi logica istoriei se'mpotrivesc. Moţii au fost grupul românesc cel mai puţin influenţat de neamurile venetice, pripăşite pe pământul nostru. (Tr. LIII, 423).

— Magnus G. Băilleanu, Pagini de istorie. *Dacia preistorică.* — Câteva consideraţiuni asupra lucrării lui Nic. Densuşianu. Rezumatul cărţii. Lucrarea lui Densuşianu cuprinde şi argumente din domeniul filologiei, etnografiei şi folclorului în sprijinul ipotezei unei vechi civilizaţii pelasge în cuprinsul Daciei. (Vt. 4 Dec.).

— M., *Graiu şi suflet,* încercare de psihologie a poporului român prin studiul limbei de *V. Vârcol.* Severin, 1922. Analizând familii de cuvinte în originea şi întrebuinţarea lor, se scot concluzii cu privire la firea neamului nostru. E o scriere, care îndrumează cu folos observările similare, ce s'ar mai face. (C. L. LIV, 869).

VIII. Recensii.

— N. Iorga, *Ioan Neculce, buletinul Museului municipal din Iaşi,* fascicula II, Iaşi 1922. Publicaţia e însemnată şi, în mare parte, îngrijită. Dl Iorga relevă şi completează ceea ce merită să fie reţinut, îndeosebi din manuscriptul grec de la 1765, publicat aci, „Catastihul vămilor Moldovei", a cărui traducere o cercetează, ţinând seamă şi de etimologia cuvintelor. (R. I. VIII, 138-41).

— N. Iorga, *Dacoromania* I. Din întreg volumul, sânt menţionate, apreciate şi preţios completate afirmările mai însemnate. (R. I. VIII, 70-3).

— I. Şiadbei, *Sextil Puşcariu, Dacoromania,* Buletinul „Muzeului limbei române", Anul I, 1920—1921, Cluj, 1921. Se relevă cuprinsul, adăugându-se că volumul aduce contribuţii noi la istoria limbei române. (V. R. XIV, vol. I., 135-6).

Constantin Lacea, *Dacoromania.* I, 1920—21. Se dau informaţii cu privire la „Muzeul Limbei Române" şi se rezumă cuprinsul „Dacoromaniei", an. I. (Tr. LIII, 90-91).

— Filologus, *Dacoromania.* Buletinul Muzeului Limbei Române, Anul I. O însemnare elogioasă, cu indicarea cuprinsului. (G. C. I. No. 9, 6-7).

— C. D. F., la „Recensii", rezumă cu elogii primul număr din „Dacoromania". (A. O. I, 434-5).

— Dr. S. B, *Buletinul „Muzeului Limbei Române".* La rubrica „Flori de o zi", o notiţă elogioasă despre „Dacoromania". I. (Cs. VI, 87).

— La „Cărţi şi Reviste": *Dacoromania, buletinul Muzeului Limbei Române, condus de Sextil Puşcariu.* Se remarcă rara colaborare între filologi şi îndeplinirea conştiincioasă şi însufleţită

©BCU CLUJ

a unei munci, care-şi va avea ecoul şi în alte domenii ale ştiinţei". (Gn. I, 402).

— La rubrica „Literatură", se anunţă apariţia „Dacoromaniei", I, 1920-1921. (F. D. XXXXII, No. 1,).

— Claudia Millian, *Erotocritul lui Cornaro în literatura românească de Vasile Grecu,* Studiu adăugat la opul Dacoromania, Buletinul Muzeului Limbei Române, condus de Sextil Puşcariu. — Câteva rânduri lămuresc rostul Muzeului Limbei Române. Urmează rezumatul studiului d-lui Vasile Grecu şi reproducerea a două din gravuri. (A. L. A. III, ser. III, No. 66, 5).

— C. M., *Un ecou al vechii mode franceze la noi.* Se relevă neologismul, de origină franceză, studiat de dl V. Bogrea în „Dacoromania", I, 291-2, *pulpană* < fr. *pourpoint.* (A. L. III, ser. III, No. 65, 9).

— S. M[eheding]i, *Din perspectiva Dicţionarului de S. Puşcariu,* Cluj, 1922. Studiul nu cuprinde o catalogare seacă de termini, ci viaţa cuvintelor românești, deci însăşi desvoltarea sufletului românesc. (C. L. LIX, 277).

— I. Şiadbei: *S. Puşcariu, Din perspectiva Dicţionarului.* — Academia Română. Cluj. Tipografia „Ardealul", 1922. Se rezumă criteriile formulate în studiu pentru tranziţiile de înţelesuri în românește. Se cere grăbirea redactării Dicţionarului Academiei. (V. R. XIV, vol. L, 292 – 3).

— La „Revista Săptămânei", aprecierea lucrării *„Din perspectiva Dicţionarului" de Sextil Puşcariu.* Studiul aduce contribuţii înviorătoare despre chestiuni mărunte, ca aceea a definiţiei într'un dicţionar, sau fundamentale, ca aceea a graniţelor sau contingenţelor dintre morfologie, sintaxă, lexicologie şi stilistică. (I. E. III, No. 85, 4).

— La „Revista Săptămânii", se recenzează „Despre legile fonologice" (Extras din „Dacoromania", II), de dl Sextil Puşcariu. Lucrarea e socotită ca o limpede şi hotărîtoare revizuire a unor cunoştinţe care stăpâneau în filologie acum două-trei decenii. In locul „legilor fără excepţie" de odinioară, sânt temeinic susţinute „legile fonologice". (I. E. IV, No 108-4).

— T. U., *Probleme vechi şi nouă.* (*Mente* şi *minte — legi fonetice — e neaccentuat*), etc. de *A Procopovici.* Se relevă faptul că autorul s'a alăturat părerii d-lui Puşcariu, care a distrus legenda despre uniformitatea limbei române şi că se inspiră de la cercetări filosofice asupra evoluţiei graiului. Se reţine apoi observarea că influenţa limbei române e mai mare în Răsăritul Balcanilor, indicând numărul mare de Români înghiţiţi acolo de elementul bulgăresc. (C. L. LIV, 871).

— N. N. Răutu, *Leca Morariu: Un nou manuscris vechiu: Isopia Voroneţeană,* Cernăuţi, 1922. Rezumarea studiului. (La pp. 23-4, sânt tipărite două pilde din Isopia Voroneteană: a 55-a şi a 68-a) (Rv. M. I, No. 10, 28-9).

©BCU CLUJ

— M., *Graiu şi suflet,* încercare de psihologie a poporului român prin studiul limbei, de *V. Vârcol*, Severin, 1922. Analizând familii de cuvinte în originea şi întrebuinţarea lor, se scot concluzii cu privire la firea neamului nostru. E o scriere, care îndrumează cu folos observările similare ce s'ar mai face. (C. L. LIV, 869).

— Gh. Gh, *Revista societăţii istorico-arheologice din Chişinău,* vol. XIII, Chişinău, 1921. Se menţionează studiul „Explicarea numirilor turco-tătare ale oraşelor şi satelor din Basarabia", de prt. M. Ceacăr, unde găsim explicarea etimologică a 52 nume de sate şi târguri din sudul Basarabiei. (In recensie, sânt pomenite aceste nume). (I. N. I, Fasc. II, 400-2).

— Arhim, Scriban, *Graiul poporului evreiesc în slujba treburilor româneşti.* O recensie elogioasă a unei antologii a poeţilor români traduşi în idiş de Salomon Segall. Considerări asupra limbei idiş. (A. L. A. III, ser. III, No. 98, 5)

— P. Cancel, *Cum recensează domnul profesor I. Bărbulescu.* Dl Cancel arată cât de pătimaşă şi nedreaptă e recensia pe care i-a făcut-o dl I. Bărbulescu (Arhiva, XXVIII, 1921, 140-5) lucrării sale „Terminii slavi de plug în dacoromâna". (C. L LIV, 260-275).

— I. Şiadbei, *Despre „Rumân" şi despre unele probleme lexicale vechi slavo-române de P. Cancel.* E lăudată erudiţia studiului, precum şi încercarea de a lumină un domeniu puţin cercetat: elementele slave în limba română. In ce priveşte concluziile, recensentul e circumspect. (V. R. XIV, vol. I, 443-4).

— Alex. P. Arbore, *„Elemente ruseşti şi polone în limba română" de Hermann Brüske* în Jahresbericht des Instituts für rumänische Sprache zu Leipzig" (XXVI-XXIX), herausgegeben von Prof. Dr. Gustav Weigand. 1921, p. 191. După ce rezumă clar lucrarea, recensentul conchide: e un studiu serios, dar e abia un început, de aceea multe afirmaţiuni sânt îndoelnice (Tr. LIII, 379-80). Cf. DR. II, 798.

— Alex. P. Arbore, *„Die Bulgarischen Rufnamen, ihre Herkunft, Kürzungen und Neubildungen" de Prof. Dr. Gustav Weigand* în „Jahresbericht des Instituts für rumänische Sprache zu Leipzig", 1921. E o cercetare foarte amănunţită asupra numirilor bulgăreşti; contribue să deslege multe chestiuni în legătură cu numirile de familii româneşti (Tr. LIII, 381). Cf. D.R. II, 801-806.

IX. Despre filologi.

— *Primii gramatici români bănăţeni. Iorgovici, Buda, 1799.* A. Observaţii (de) Limba Românească prin Paul Iorgoviciu..." Buda, 1799, poartă înrâurirea lui Enache Văcărescu şi are multe merite: neagă hotărît că am fi de obârşie slavă, susţine că derivarea e

©BCU CLUJ

izvorul naţional al îmbogăţirii limbei noastre, fixează formele care au rămas, de infinitiv şi nominativ la substantivelor şi pune principiul că neologismul trebue introdus după chipul cum sună în limba de împrumut; exemplu: *clar*, nu *chiar*. (F. D. XXXVII, No 11, 3-5; 12, 1-2; 13, 3-4; 14, 3-5).

— *Primii gramatici români bănăţeni. Paul Iorgovici din Vărădia*, 1764—1808. — Cele mai vechi menţiuni despre el. — Acestea sânt: două din timpul vieţii lui: una a lui Gh Bánnfy, guvernatorul din Cluj,care spune că, „un oarecare Paul Iorgoviciu" e redactorul gazetei româneşti din Viena (1794) a d-lui Ioan Molnar Piuariu. A doua, a lui Ţichindeal, în prefaţa cărţii (Buda, 1802) „Sfaturile (a) înţelegerii (cei) sănătoase", tradusă din sârbeşte. Petru Maior pomeneşte de două ori, dar fără să-i dea importanţă, de Paul Iorgovici (F. D XXXVII, No 20, 2-3).

— *Primii gramatici români bănăţeni. Paul Iorgovici, 1764—1808, şi mişcări culturale bănăţene.* Reproducerea biografiei lui Paul Iorgovici, aşa cum a fost publicată de un Român bănăţean anonim în „Lepturariu românesc" al lui Aron Pumnul, 1865, tom. IV, part 2, pag 3-5 Paul Iorgovici a suferit mult, din partea duşmanilor Românilor, de pe urma lucrării lui tipărite la Buda, 1799. El a fost sufletul unor mişcări culturale române: a gazetei româneşti din Buda împreună cu Dr. I. Molnar şi a „Societăţii filosoficeşti a neamului românesc din Mare Principatul Ardealului". (F. D. XXXVII, No. 50, 2-3; 51, 1-2).

— Primii gramatici români bănăţeni. *Familia Iorgoviciu.* Note biografice despre membrii familiei Iorgovici. Se recunoaşte că aceste date sânt incomplete, de vreme ce multe hârtii privitoare la această familie sânt în arhiva oraşului Vârşeţ. (F. D. XXXVII, No. 28, 3-5).

— Primii gramatici români bănăţeni. *Dr. Iosif Iorgoviciu.* Arad, † 1920. Biografia lui Iosif Iorgovici, nepotul lui Paul Iorgovici. A fost printre primii profesori numiţi la şcoala normală română din Arad. (F. D. XXXVII, No. 36, 1-3).

— Primii gramatici români bănăţeni. *Inceputul parohiei româneşti din Budapesta. Mişcarea culturală în jurul ei.* 1809-1836. Pe la sfârşitul sec. XVIII-lea şi pe la începutul sec. XIX-lea, în Budapesta a fost o destul de însemnată mişcare culturală românească, întreţinută de Bănăţeni. Mecenate eră Atanasie Grabowsky. Făptuitori au fost: Loga, Grigoriu Montan, Gheorghe Mucis, Ştefan Niagoi (Popovici), Petru Lupulov, Ioan D. Tincovici, Ioan Teodorovici. (F. D. XXXVII, No. 22, 3-5; 23, 2-4; 24, 3-4; 25, 3-4).

— Primii gramatici români bănăţeni. *Secretarul anonim (1701-1702) al Mitropoliei din Bălgrad.* Se ştie că Mitropolitul Atanasie I. Anghel aveà la începutul anului 1701 un „secre-

©BCU CLUJ

tar calvinian". E cert că acesta se chemà Ioan şi pare a fi Pater Ianos, alias Caleioni. (F. D. XXXVII, No. 31, 2-3).

— I. Şiadbei, *Dr. Urban Jarnik, Za jazykem rumuskym.* Praha. In recensia cărţii, se pomenesc meritele lui Urban Jarník în studierea limbei noastre. Unele scrieri ale sale interesează şi istoria literaturei noastre. (V. R. XIV, vol. LII, 146-7).

— G. V. R., † *Urban Jarnik.* Necrolog, reprodus după „Neamul Românesc". (Iz. IV, No. 3-4, 10).

N. Georgescu-Tistu.

b) Streine.

Romania.

Dintre studiile care privesc, în total sau în parte, limba şi literatura română, se vorbeşte, la alte locuri ale acestui volum, despre „Catechismele române în sec. XVI" (A. Rosetti) şi despre „*a* medial posttonic" (E. Philipon).

Recensii sau scurte dări de seamă — toate de Mario Roques — se fac următoarelor cărţi româneşti: *Dacoromania* I (pp. 616—620); — I. Bianu şi N. Cartojan, *Pagini de veche scriere românească* (p. 630); — N. Cartojan, *Alexandria în literatura românească* (pp 630-631); — O. Densusianu, *Flori alese din cântecele poporului* (p. 631); — N. Iorga, *Istoria Românilor prin călători* (p 317) şi *Les Latins d'Orient* (p. 157); — A. Lapedatu, I. Lupaş şi S. Puşcariu, *La centenariul morţii lui Petru Maior* (p. 474); — I. Popovici, *Fiziologia vocalelor româneşti „ă" şi „î"* (p. 627); — A. Procopovici, *Introducere în studiul literaturii vechi* (p. 474).

Zeitschrift für romanische Philologe XLII.

Despre studiul lui I. Iordan vorbesc la alt loc al acestui volum.

Gino Bottiglioni, în studiul său *La vespa e il suo nido nelle Lingue romanze* (p. 291 ş. u.), se ocupă în treacăt şi cu numirile româneşti *viespe* (pe care îl consideră refăcut din plural, în loc de *viespă;* eu îl explicasem din **vespis* orientat după *apis*, EW. no. 1883), *găun* (pentru care admite **cavone*, iar nu *crabro*) şi *viespar*. Dacă autorul ar fi consultat „Insectele" lui Marian ar fi găsit şi alţi termini româneşti *(furişor, bâzoiu* etc.) care ar fi meritat să fie menţionaţi. — Gerhard Rohlfs, în *Ein Problem der vergleichenden Lautgeschichte* (p. 69-71), atrage atenţiunea asupra ivirii unui *l'* între labiale şi *l* în dialecte franceze, întocmai ca la Istroromâni, unde fenomenul e de origine slavă. In dialectul auvergnat se găseşte şi un *s* intercalat după labialele *p* şi *f* când sânt muiate şi un *z* după *m, b, v* muiat, fenomen pe care auto-

©BCU CLUJ

rul îl compară cu cunoscutul fenomen al palatalizării labialelor noastre. — Acelaşi, studiind (p. 211 ş. u.) conjuncţiile sud-italiene *ku* (Apulia) şi *mu* (Calabria), le derivă din *ecummodo* admiţând aceeaşi accentuare dublă (*eccúmmodo* şi *eccummódo*), care se regăseşte şi în româneşte. Sprijinindu-se pe studiile lui Sandfeld-Jensen, el crede că înlocuirea infinitivului prin construcţii personale se datoreşte, ca la noi şi la popoarele balcanice, influenţei greceşti. Constatarea pe care o face că pierderea infinitivului (până la linia Nicastro-Cotrone în Calabria şi Tarent-Brindisi în Terra d'Otranto) se găseşte tocmai în acèle regiuni sud-italiene, al căror tezaur lexical cuprinde 50% de cuvinte greceşti pentru obiectele primitive (casnice, animale, plante, creşterea vitelor şi agricultură), este deosebit de interesantă. Aşteptăm cu nerăbdare studiul promis despre lupta între elenism şi romanitate în Italia de miazăzi: el va pune de sigur într'o lumină nouă şi asemănările mari ale limbei noastre tocmai cu aceste dialecte italiene.

Indicele acestui volum are multe lipsuri.

S. P.

©BCU CLUJ

CRONICĂ.

D. Onciul.

In răposatul D. Onciul a pierdut istoriografia română pe unul dintre cei mai de valoare şi mai modeşti îndrumători ai săi.

Născut în Bucovina (Straja) ca fiu al protopopului Dimitrie Onciul, pregătit la universităţile din Cernăuţi, Viena şi Berlin, după zece ani de mănoasă activitate didactică şi literară-ştiinţifică, tânărul istoric fu invitat la universitatea din Bucureşti, unde i se oferi catedra de istorie veche a Românilor. Timp de 28 de ani a propoveduit cuvântul ştiinţei istorice de la înălţimea acestei catedre, izbutind mai ales prin exerciţiile practice, pe cari le conduceă în seminarul său cu multă răbdare şi cu un tact pedagogic excelent, să trezească interesul statornic al studenţilor pentru problemele istoriografiei române şi să pregătească o serie întreagă de cercetători conştiincioşi. Când şi-a părăsit, la 1923, ogorul de muncă, spre a se mută în împărăţia odihnei de veci, puteă să aibă conştiinţa împăcată, că şi-a împlinit cu prisosinţă îndoita datorie a catedrei sale, pregătind buni profesori şi contribuind în măsură însemnată la progresul cercetărilor istorice. Metoda severă-ştiinţifică, pe care şi-o însuşise Onciul ca elev al institutului vienez „Institut für österreichische Geschichtsforschung" l-a călăuzit în toată activitatea sa didactică şi is orică, caracterizată prin neobosita năzuinţă spre obiectivitate şi preciziune în analiza izvoarelor, în stabilirea succesiunii cronologice a faptelor şi în evidenţierea legăturilor de cauzalitate. Tendinţa lui de căpetenie eră, să explice faptele trecutului până în cele mai mici amănunte, fără a se îndepărta de temeiul solid al argumentelor obiective şi al informaţiilor istorice sigure. E un postulat al acestei metode severe de a exclude cât mai mult orice interpretare subiectivă şi de a nu permite cercetătorului nici o afirmaţie şi nici o încheiere, care nu e în concordanţă deplină cu faptele. Urmarea firească a încetăţenirii acestei metode serioase la universitatea din Bucureşti a fost, că atât profesorul Onciul, cât şi elevii săi şi-au îndreptat atenţiunea în primul rând spre cercetările de amănunt şi spre monografiile, atât de necesare pentru fundamentarea solidă a viitoarelor încercări de sinteză.

De aceea nu găsim în importanta activitate istorică a lui Onciul decât prea puţine priviri sintetice, cum sânt cele cuprinse în discursul său de intrare în Academia Română: *Epocele istoriei române şi împărţirea ei* (1906), asupra cărora revine şi în discursul festiv din 19 9: *Fazele desvoltării istorice a poporului şi statului român*. Adoptând în aceste două lucrări *teoria generaţiilor* (teoria ritmului *mehanic* al istoriei) în felul cum o formulase fostul său profesor de la universitatea din Viena, Ottokar Lorenz, cu câte trei generaţii (un secol) ca unitate de măsură şi cu perioada de 300–600 ani, Onciul exprimă părerea că „istoria română prezintă un exemplu clasic pentru această teorie", care de altcum, în timpul din urmă, a fost înlocuită prin teoria ritmului *biologic*.

Dintre studiile şi monografiile sale, al căror număr trece peste 30, cele mai importante sânt: Teoria lui Roesler (1885), Originile Principatelor române (1899), Titlul lui Mircea cel Bătrân şi posesiunile lui (1903), Datele cronicelor moldoveneşti asupra anilor de domnie a lui Alexandru cel Bun (1905) şi Tradiţia istorică în chestiunea originilor române (1907).

©BCU CLUJ

Ca profesor de istorie română a fost necontenit preocupat de mult discutata problemă a continuităţii Românilor în Dacia Traiană. In studiile sale critice a reuşit să arate punctele vulnerabile ale teoriei lui Roesler, relativ la originea suddanubiană a poporului şi limbei române. Cercând totuşi să facă o conciliere între aderenţii acestei teorii greşite şi între susţinătorii continuităţii neîntrerupte a elementului românesc în Nordul Dunării, Onciul probează cu argumente puternice continuitatea, dar atribue importanţă mai mare decât alţi istorici ai noştri, înaintea dânsului, şi Românilor din Sudul Dunării. Anumite fenomene limbistice comune dialectelor dacoşi macedo-române, încearcă să le explice prin o *admigraţiune* a Românilor de la Sudul la Nordul Dunării, admigraţiune care s'ar fi întâmplat în secolul IX. Această teorie, caracterizată drept ingenioasă (geistreiche Theorie, cf. S. Puşcariu, Zur Rekonstruktion des Urrumänischen p. 52) nu se poate însă sprijini cu argumente filologice hotărîtoare. Din punct de vedere metodic nu e admisibilă părerea că patria străveche a Românilor ar fi fost în Sudul Dunării, numai fiindcă în limba lor se pot arătă unele influenţe albaneze şi fiindcă Albanezii locuesc *astăzi* acolo. Chiar unii dintre elevii lui Onciul au contribuit prin studiile lor la clătinarea teoriei cu admigraţiunea din Sud, arătând că între Nordul şi Sudul Dunării au fost legături neîntrerupte, fluviul acesta neformând o graniţă despărţitoare impenetrabilă între fii aceluiaşi popor. Meritosul profesor va fi citit cu bucurie contribuţiile valoroase ale foştilor săi studenţi, renunţând să-şi mai apere în studii deosebite rezultatele cercetărilor sale, al căror merit netăgăduit rămâne că au vroit, ca îndemn preţios pentru cei chemaţi a-i continuă munca, să aplice în studiile lor aceeaşi metodă severă şi obiectivă, pentru a cărei încetăţenire în ogorul istoriografiei române a ostenit cu stăruinţă dreaptă şi neînduplecată vrednicul lor educator şi îndrumător D. Onciul. Ar fi de dorit ca lucrarea relativă la relaţiile Românilor cu Ungurii până în secolul XVI, pe care Onciul o anunţase pentru colecţia Academiei Române „Studii şi Cercetări“ să fie publicată cât mai curând, spre a puteà fi puse în circulaţie ştiinţifică rezultatele muncii îndelungate, închinate decenii dearândul pentru pregătirea acestei lucrări.

I. Lupaş.

Dr. Cornel Diaconovich.

Născut în 1859 în Bocşa-montană (Banat), răposat la 17 August 1923 în Reşiţa. Om de multă iniţiativă pe teren politic, financiar şi cultural.

La 1885 a scos revista *Românische Revue* (în cei doi ani din urmă *Românische Jahrbücher*), care a încetat în 1894. Revista aceasta făceà cunoscute publicului care citeà nemţeşte luptele politice naţionale ale Românilor. Cuprindeà şi multe traduceri din literatura română, poezie şi proză, apoi studii literare şi istorice referitoare la poporul român.

Tot supt direcţiunea lui a apărut la Timişoara, ca organ naţional zilnic, gazeta *Dreptatea* (1893—1897 inclusiv).

In calitate de primsecretar al *Asociaţiunii* (*Astra*) din Sibiiu a lucrat pentru mărirea numărului *despărţămintelor* ei şi o nouă arondare a lor; pentru reorganizarea *secţiunilor ştiinţifice-literare*; pentru editarea *Bibliotecii populale*; pentru înfiinţarea *Muzeului etnografic* şi construirea localului; pentru organizarea *Expoziţiei etnografice* din 1905, cu ocaziunea inaugurării Muzeului şi pentru editarea *Enciclopediei române* supt auspiciile Asociaţiunii, care, cu toate lacunele şi greşelile inerente începutului, este singura lucrare enciclopedică românească, indispensabilă oricărui cercetător.

V. Lazăr.

©BCU CLUJ

N. N Beldiceanu.

(1879—1923).

Vara trecută s'a stins, tânăr încă, nuvelistul N. N. Beldiceanu. A dus o viață chinuită. Fiu al poetului Nicolae Beldiceanu, s'a consacrat de la început literilor, care, precum bine știm, nu pot până azi întreține la noi un om. Scriitorul, care râvnea deci atâta după libertate, și-a închis nenumărate zile în biroul de funcționar. Multă mulțumire sufletească îi va fi adus doar timpul cât a făcut, cu Mihail Sadoveanu și Tudor Pamfile, o rodnică propagandă culturală românească în Moldova de la Nistru. Spre sfârșitul vieții, mintea-i s'a întunecat și l-a târît mai în grabă spre mormânt. Scrisul lui, totuși, nu-i al unui răsvrătit, ci al unui duios resemnat. Și așa îi sânt și eroii.

N. N. Beldiceanu a rămas credincios până la urmă direcției literare de la „Sămănătorul". A căutat să tălmăcească sufletul Românului, dar predilecția lui nu-l ducea atât să colinde satele, cât să descoasă, domol, traiul micei burghezimi de la oraș Și a făcut-o, dacă nu cu un deosebit dar de pătrundere adâncă și redare originală, dar, de sigur, cu prețioasele însușiri ale unei descrieri vii, colorate, sugestive. Păcatul cel mai mare care i s'a imputat, a fost că, în tot cursul destul de îndelungatei sale cariere literare[1], nu și-a găsit un drum propriu. Și într'adevăr, când a căutat să înfățișeze, cu înfiorarea unui cald lirism și în cadrul tainic al naturii, suferințele oamenilor, a fost pe urmele lui Sadoveanu, de la care a împrumutat și ceva din fraza plăcut moldovenească; când a râs de slăbiciunile naivilor și infatuaților, s'a resimțit prea mult de influența lui Caragiale. In genere, Beldiceanu numai a schițat subiectele sale, nedându-le nici motivarea, nici amploarea necesară. Sumarele linii însă, trase de el, sânt juste, firești, și au o anume tremurare dureroasă, care te mișcă cu atât mai mult, cu cât e stăpânită, înăbușită. Așa e, de exemplu, puternica schiță din razboiu, „Caraula" (volumul „Ospățul"). Mai multă extensiune are doar nuvela „Neguri", dar și aci trec prea ușor momentele mai însemnate Limba folosită de Beldiceanu e plină de provincialisme. Acestea sânt însă așa de bine așezate la locul lor, încât nu numai că nu strică armonia întregului, dar îi dă o rară savoare de prospețime.

N. Georgescu-Tistu.

Hildebrand Frollo.

(1878—1923).

Cu trupul șubred, dar cu sufletul totdeauna avântat spre un gând frumos, spre o faptă bună, profesorul secundar Hildebrand Frollo a murit expunându-și sănătatea într'un drum friguros făcut pentru colegii săi, cărora le-a servit ca secretar într'un congres de la Cluj. Dascăl devotat școlii, făceà la Seminarul pedagogic universitar din București înălțătoare lecțiuni de latinește, adevărate modele de stăpânire desăvârșită a materiei și de predare metodică, luminoasă și comunicativă, aproape de mintea și de inima elevilor, care-l iubeau ca pe un părinte al lor. Fiu al fostului profesor italian G. Frollo, de la Universitatea din București, Hildebrand a făcut temeinice studii „humanistice" la Iași, de filosofie și drept canonic la Roma și de filologie clasică la București.

Cu un remarcabil talent, a scris numeroase traduceri în versuri din limbile latină, italiană și germană. Traducătorul, poet el însuși, a însuflat o nouă viață originalului strein, pe care l-a redat fidel și totuși într'o formă nechinuită, limpede și armonioasă. Dar Hildebrand Frollo rămâne în literatura românească și prin poeziile sale originale. In volumul „Inimă de student",

[1] Lista operelor e în „Contribuțiune la bibliografia românească" de G. Adamescu, fascicola I, p. 176 și fescicola II, p. 365.

©BCU CLUJ

şi în versurile răspândite, ca şi traducerile, prin reviste (Convorbiri Literare, Convorbiri Critice), el se distinge prin sinceritatea simţirii şi prin fineţea expresiei. Gândul însă îi filtrează şi-i diluiază sentimentul, care palpită prea slab. Din această luptă au pornit rarele accente de puternică şi mişcătoare revoltă:

„ E cel mai groaznic dintre chinuri,
Blestemul noului Tantal,
Să nu atingi nimic cu trupul
In goană după ideal".

Poezia, din care citâm, „Blestemul Venerei" (Convorbiri Literare, XLVIII, No. 1, pg. 34—7) este caracteristică pentru scrisul poetului nostru şi conţine preţioase mărturisiri.

Hildebrand Frollo a scris şi manuale didactice. Eneida lui Virgiliu şi Pro Milone al lui Cicero, sânt exemple de erudiţie utilă şi nepretenţioasă [1].

N. Georgescu Tista.

Nicu Dracea.

A murit în floarea bărbăţiei poetul bucovinean Nicu Dracinschi, sau Dracea, cum se numea, dela Unire încoace, cu numele strămoşilor săi. Începuse să scrie de pe băncile şcoalei, în anii din urmă ai veacului trecut, publicând versuri promiţătoare în „Patria" fraţilor Branisce. Când apărù la Cernăuţi „Junimea literară", el i-a fost unul din colaboratorii regulaţi, tipărind poezii originale şi traduceri frumoase din literatura germană. A continuat să scrie şi ca medic, publicându-şi în 1912 întâiul volum de „Poezii" la Suceava.

Fără să fie un talent puternic şi mai ales fără să aibă o formă strălucită, el aduceà în literatura noastă o notă personală, fiind între poeţii noştri acela care a pătruns mai adânc lirica germană, de care adesea erà influenţat.

S. P.

E. G. Parodi.

(21 Noemvrie 1862 — 3 Fevruarie 1923).

Amintiri duioase şi puternice mă leagă de acest mare om şi mare savant. De aceea, dragostea cu care aş vrea să scriu despre el devine o sarcină şi tristă şi grea. Şi, nu mă pot opri să nu accentuez în aceste rânduri de la început, o notă personală, chiar de n'ar interesà pe alţii. N'am avut în viaţă o altă ocazie până acum, să trăesc timp mai îndelungat, în aceeaşi casă alături de un om mai bun, mai sobru, mai cult şi mai camarad, cu toată vârsta ce ne despărţeà. In serile ce-i plăcea să le prelungească în discuţie, am avut fericitul prilej să-i cunosc nu numai sufletul lui bun şi ales, dar mai cu deosebire vasta şi profunda sa cultură.

Sobrietatea sa de monah şi preot al ştiinţii o vedeà oricine fără să-i ştie şi alte părţi ale vieţii intime, intrând numai în odaia în care lucrà toată ziua. Părea ceva din alte vremuri, iar nu din zilelele noastre de confort. Nici un obiect de lux între cele patru ziduri, doar dulapuri şi teancuri de cărţi printre cari abia te puteai învârti. Erai ca asediat, copleşit de jur împrejur, de aceşti prietini prea numeroşi ai lui. Cu toată neorânduiala aparentă şi firească într'un spaţiu în care abia mai încăpeau volumele, se ducea totuşi liniştit, agale, şi-ţi scoteà cartea trebuincioasă dintr'un colţ nebănuit.

[1] La informaţiile notate în „Contribuţiune la bibliografia românească" de G. Adamescu, fascicola I-, p. 393, adăugăm inimosul necrolog publicat de dl. Gheorghe Lazăr în Convorbiri Literare, An. 55, No. 2, p. 219–222.

©BCU CLUJ

Duceà înadevăr o viață de sacrificiu.

In asemenea situație, sănătatea lui lovită și mai înainte de dese răceli, dintre care ultima l-a răpus, aveà nevoie de ingrijiri înțelegătoare și delicate pentru un om așa de puțin pretențios cum era Parodi. Aceasta însă, am constatat-o imediat și o spun cu durere, i-au lipsit cu desăvârșire în faimoasă pensiune, în care sta de foarte multă vreme, a unei familii stupide, pentru care el totuși, în marea-i bunătate, făceà fel de fel de jertfe.

Parodi s'a născut dintr'o familie modestă, în Genova, unde și-a făcut studiile liceale și universitare. Primele noțiuni de filologie le-a prins de la V. Crescini și F. Bariola. A urmat apoi cursuri de „Perfezionamento", obținând o bursă, la „Istituto di Studi Superiori" din Florența, având ca dascăli pe Adolfo Bartoli, pentru literatura italiană, pe cunoscutul învățat Pio Rajna, pentru literaturile neo-latine, și pe Girol. Vitelli pentru literatura greacă.

De atunci datează lucrările sale „*I rifacimenti e le traduzioni italiane dell' Eneidi di Virgilio prima del Rinascimento* și *Le storie di Cesare nella letteratura italiana dei primi secoli*, (publicate în «Studi di Filologia romanza», ale lui Monaci, fasc. V și XI) ambele apreciate de P. Meyer (v. Romania XVIII, 174; XIX, 622), precum și de profesorul Pio Rajna [1], ca bune studii de literatură comparată.

Studiile sale la Florența sânt legate de o pleiadă de colegi și prietini buni, cum sânt învățații filologi și istorici literari Vittorio Rossi, Vittorio Cian (profesor la Torino), dispărutul Egidio Gorra, Michele Barbi etc

Cariera de profesor a început-o la liceul din Arpino, unde n'a stat decât un an (1888—89) dar a profitat de șederea sa acolo culegând material asupra dialectului local (a publicat vocalismul acestuia în *Archivio Glottologico XIII*). Obținând o bursă pentru streinătate, s'a dus la marele K. Brugmann, la Lipsca, de unde s'a întors cu o solidă pregătire, dar, spirit puternic original, a continuat a fi „nullius addictus jurare in verba magistri", cum observă Pio Rajna. De timpul și studiile făcute în Germania, vorbeà totdeauna cu satisfacție.

După aceasta intră în învățământul universitar (1892) la catedra de *Istorie comparată a limbilor clasice și neolatine*, la care din 1899 a fost profesor ordinar până la moarte.

Pe supt mâna lui au trecut la faimosul „Institut Superior" din Florența, multe generații de elevi cari au avut ocaziunea să asculte pe cel mai bun cunoscător al limbii și dialectelor vechi italiene, înarmat în acelaș timp cu o profundă pregătire în literatura veche și nouă, italiană și romanică, cu legături depărtate și solide de lumea antică.

Cum aveà pregătire în lingvistica generală de la Brugmann și indirect de la marele Ascoli, a scris și în acest domeniu studii importante: „Soarta lui *e* și *o* latini, înainte de *n* (*m*), în silabă închisă" (publ. în fasc. 1, din suplimentele la *Arch. Glott.*, 1891); foarte solidele *Noterelle di Fonologia latina* (in *Studi italiani di Filologia classica*, I, 1893); cercetări de morfologie v. greacă (ibid., vol. VI, 1898), apoi articole mărunte și recensii importante cum sânt cele despre gramaticile lat. ale lui Lindsay și Stolz (în *Riv. di Fil. cl.*, Torino, 1895).

Ceea ce ne interesează mai de aproape, este activitatea lui Porodi în domeniul filologiei romanice. Din cuprinsul latinei vulgare, al cărei maestru și larg expunător era și la catedră, ne-a lăsat documentatul studiu asupra lui *b* și *v*, în raport cu rezultatele lor romanice (in *Romania*, XXVIII 1898). Cum înțelegeà Parodi importanța latinei vulgare și stadiul în care se găsesc azi studiile asupra ei, o putem vedeà din prefața scrisă la traducerea în italianește (Manuali Hoepli 1914) a cărții lui C. H. Grandgent (*Introduccion to Vulgar Latin*, 1907).

Despre familiarizarea sa, unică până acum, cu dialectele toscane vorbesc: „Frammenti di un libro di banchieri fiorentini" din 1211, cu care se

[1] *V. Il Marzocco*, XXVIII, 6, Firenze, 11 Fevr. 1923, articolul necrolog al acestuia, în care se pot vedeà datele biografice și mare parte din scrierile lui Parodi.

©BCU CLUJ

ocupă în *Giornale Storico della Letteratura italiana* X. 1897, pp. 178—196, bogatele informaţii critice asupra unor cercetări despre dialectele senez, aretin şi cel din Città di Castello (v. *Romania*, XXVII, 590—625); publicarea în 1896 a textului *Tristano* (din codicele Riccard ano, 2543), în comparaţie cu alte redacţiuni italiene şi franceze şi cu un studiu asupra limbii acelora.

Ţara sa de naştere cu dialectele ligure, nu puteau rămâneă uitate de Parodi. Acestea sânt studiate în *Arch. Glott.* X (1887), iar *Studi liguri* (ibid, XIV, XVI), sânt un exemplu clasic de cum trebuie să se studieze dialectele, începând de la cele mai vechi documente, aşa de bine înţelese de el, şi până la graiul viu contemporan.

Faţă de curentul nou al „Geografiei lingvistice" erà foarte atent, şi nici nu puteà altfel, dat fiind spiritul înţelegător al progresului ce nu poate fi oprit în loc în nici o ştiinţă. Aşteptă totuşi rezultate mai sigure în viitor, fără să admită ruperea bruscă a legăturilor cu ceea ce lingvistica a dat până azi ca metodă şi contribuţii nouă. Limba, cu toate aşa zisele evoluţii, împrumuturi etc. erà pentru el o pură manifestare a spiritului uman, nedeosebindu-se de compatriotul său, filosoful Croce, pentru care limba e artă.

Păcat că moartea l-a împiedecat să dea acea istorie a limbii italiene, precum şi dicţionarul etimologic al acesteia, pentru care lucrà de multă vreme. Cu pregătirea sa incontestabilă în materie, ar fi dat desigur opere solide în această privinţă.

Fiind decuvreme atras spre studiul literaturii italiene, ca şi romanice, el devenise şi un ager critic. In special se vede aceasta în volumul *Poesia e Storia nella „Divina Commedia"* (1920), care cuprinde numai o parte din articolele sale de critică literară, publicat cu ocaziunea aniversării a şase sute de ani de la moartea lui Dante. In prefaţa acestei cărţi, omul de ştiinţă se ridică cu aspră şi fină ironie împotriva improvizatorilor, vânători de faima uşoarei genialităţi.

Despre Parodi ca dantist e mai greu de vorbit. Destul să amintim că ajunsese autoritate mondială în acest vast domeniu, din care totuşi nici o chestiune, cât de măruntă ar fi fost, nu i-a rămas necunoscută şi nejudecată, cum se vede în special din *Bulletino della Società dantesca italiana*, al cărui director a fost din 1906. Aproape toate oraşele mai mari ale Italiei îi auzise şi admirase faimoasele conferinţe asupra lui Dante.

Unele cercetării ale sale în acest domeniu, ating direct filologia, prin acea adâncă şi, pentru texte vechi, indispensabilă cunoaştere ştiinţifică a limbii italiene, în armonică legătură cu spiritul său critic literar.

Pomenirea pioasă ce încerc a-i face aici, nu poate cuprinde, decât în modeste trăsături, marea lui personalitate şi vasta lui operă. Ca Român se cuvine să mai amintesc ceva. Parodi erà şi un iubitor al limbii române, ca şi marele prieten al ţării noastre, celălalt savant lingvist italian, M. G. Bartoli de la Torino.

Parodi dedeà o deosebită atenţie limbei române şi a ţinut, în ultimii ani, şi cursuri speciale asupra istoriei acesteia. S'a îngrijit de procurarea cărţilor româneşti pentru biblioteca „Institutului" din Florenţa.

Această dragoste mişcătoare pentru noi şi-a manifestat-o într'o scrisoare ce mi-a trimis-o de-acasă de la el, din Genova, în 8 Ianuarie 1923, foarte puţin înainte de moarte. E desigur una din prea puţinele scrisori ce le-a mai putut face. Fusese bolnav acolo şi răceala i-a revenit fatală, cu alte complicaţii, la Florenţa.

Extrag din acest răvaş ultim, în care îmi vorbeà cu înflăcărare şi încredere de prefacerea sufletească a Italiei, în noua sa situţie politică, următoarele:

„Credo che in questi giorni ricorra, secondo il calendario giuliano, il Natale rumeno, e mi vengono vivamente nel pensiero gli amici rumeni lontani . . . Noi qui abbiamo perduto l'ultimo rumeno, e l'ultima, M. e la signora, che sono passati a Roma. Peccato! per noi, non per loro. Ci restano olo dei libri . . . La Fiera del libro internazionale, ha avuto per noi questo

©BCU CLUJ

specciale vantaggio, che i libri rumeni . . . ci sono stati donati, e ora la Biblioteca dell' Istituto, con gran gioia mia e di Schiaffini, ma non di noi soli, ha un fondo rumeno non spregevole. Ci vorrebbero però degli studiosi di rumeno un poco più forti del sottoscritto o meno ocupati in altro; speriamo che nascano presto . . ."

Da, să sperăm, pentru binele ştiinţei noastre şi al raporturilor dintre România şi sora mai mare, Italia.

Iar noi, răspundem de departe cu versurile din *Purgatoriul* lui Dante ce le-ai repetat de vre-o trei ori, într'o seară din 1921, la Florenţa, cu un glas care ne-a zguduit:

Ricordati di me che son la Pia!

A fost o tristă prevestire transportarea prin care se indentificase, în acel moment, cu cea care murise, ucisă de bărbatul său, cu *Pia dei Tolomei* din Siena. Ea se rugă de Dante să n'o uite când va ajunge pe pământ.

Da, acest trist şi prea timpuriu *Ricordati!* îl vom păstrà cu sfinţenie în inimile noastre..

G. Giuglea.

Vatroslav Iagić.

1838–1923.

Filologia slavă a perdut în anul trecut pe V. Iagić († 5 aug. 1923), care a fost mai mult ca o jumătate de veac, îndrumătorul ei permanent. Alături de Dobrovski, Kopitar, Vostokov, Šafařik şi Miklosich, *Iagić*, va rămâne, fără îndoială dascălul strălucit al generaţiilor de filologi slavi, cari au ridicat ştiinţa lor, în timp relativ scurt, la un nivel european.

V. Iagić şi-a început activitatea ştiinţifică în anul 1861, ca profesor de liceu în Zagreb, prin studii filologice şi istorico-literare, pe cari le-a cultivat apoi, în cursul unei vieţi îndelungate, fără întrerupere, vreme de 63 ani. Gratie energiei sale tinere, o serie întreagă de publicaţii ieşite din condeiul lui Iagić, văzură lumina zilei în limba croată. Viitorul uriaş al slavisticei se observă şi în aceste lucrări din tinereţe. Academia lugoslavă întemeiată în 1886, obţinu un harnic colaborator pentru publicaţiile sale în tânărul profesor de liceu, care studiase la universitate studiile clasice, prin ceea ce câştigase o metodă sigură şi pentru lucrările sale de filologie slavă. Miklosich îl consideră atunci de cel mai potrivit, ca să-i ia moştenirea la catedra de slavistică din Viena. Intâmplarea făcù însă ca V. Iagič să cutriere mai întâiu alte centre culturale din Europa şi să ocupe catedra de la Viena dupăce reputaţia sa ştiinţfiică era bine stabilită. Din 1871 — 1880 a petrecut Iagić mai întâiu la Odessa, unde a ocupat o catedră de filologie comparată, apoi la Berlin (de la 1874), unde i s'a dat catedra de filologie slavă, iar de la 1880—1886 a luat catedra de slavistică la Petrograd, fiind invitat a intră în moştenirea lui Sreznjevskij. Aici şi-a creat I. legăturile sale cu lumea ştiinţifică şi cu academia rusească, pentru care a scris apoi: Istoria filologiei slave (Sptg. 1885).

Dar cea mai rodnică activitate ca dascăl al slavisticei a desfăşurat-o Iagić la Viena, unde în curs de 22 ani (1886 - 1908) a cunoscut în seminarul slav al universităţii mai multe generaţii de slavişti, cari lucrează acum într'un număr considerabil, nu numai în ţările slave, ci cu acceaşi competenţă şi la catedrele sau institutele din Franţa, Anglia şi Germania.

Dintre operele lui Iagić amintim aici: Istoria literaturii poporului croat şi sârbesc I (Zagreb 1867); Codex glagoliticus olim Zographensis nunc Petropolitanus (Berlin 1879); Codex Marianus glagoliticus (Sptb. 1884): Glagolitica. Würdigung neuentdeckter Fragmente (în Denkschriften Akad. Viena XXXVIII, 1890), Bericht über einen mittelbulgarischen Zlatoust des 13.–14. Jahrhunderts

©BCU CLUJ

(Viena, Sitzberichte, 1878); zur Entstehungsgeschichte der Kirchenslavischen Sprache (Viena 1900); Evangelium Dobromiri (Viena 1898), Psalterium bononiense (Viena 1907) etc. etc.

Activitatea multilaterală a lui Iagić se vede dintr'o grandioasă perspectivă în revista sa *Archiv für slavische Philologie*, pe care a condus-o de la 1875—1920. Această revistă a fost o adevărată şcoală pentru filologii slavi şi istoricii literaturilor slave. Măiestrul slavisticei a publicat aici o serie întreagă de studii preţioase şi prin recensiunile sale critice şi-a câştigat respectul întregii lumi ştiinţifice din apus.

Problema relaţiilor slavo-române, care a preocupat pe înaintaşul său Miklosich, l n'a avut ocazia s'o discute la sfârşitul activităţii sale, după cum am fi dorit noi. Numai odată s'a pronunţat asupra acestei probleme, în anul 1879, cu prilejul unei dări de seamă, despre Dicţionarul lui Cihac. Dar concluziile, pe care le pune, influenţate fără îndoială de şcoala lui Roesler, cum a fost atunci şi Jireček, pornesc din convingerea că Românii au venit în Ardeal de peste Dunăre, în sec. XI—XIII. Ştim, că Jireček după un studiu îndelungat n'a mai susţinut această părere, care, după studiile lingvisticei etnografice şi istorice din ultimele decenii asupra Peninsulei balcanice, nicì nu se mai poate susţine în mod serios.

Octogenarul slavist a crescut mulţi elevi mai tineri decât dânsul, pe care i-a supravieţuit. Între aceştia un loc de frunte a ocupat I. Bogdan, de la universitatea din Bucureşti, pe care îl regretă ştiinţa noastră pentru moartea sa prematură. La moartea bătrânului dascăl ne gândim deci cu recunoştiinţă şi la acest dar, pe care l-a adus filologiei şi istoriei româneşti, prin acest strălucit apostol, care a proveduit între noi.

Silviu Dragomir.

Ioan Urban Jarník.

A adormit, patriarhul . . .

De-acum nu va mai vorbì, cum o făceà atât de bucuros (v. „Convorbiri Literare" din 1909), despre „Drumul pe care a mers" spre inima noastră, învăţându-ne de timpuriu graiul («Însemnătatea studiului limbii române», tipărită şi'n rev. „Transilvania" din 1917, e însăşi disertaţia sa de habilitare ca docent de romanistică, la Viena, în 1878, în faţa lui Miklosich şi Mussafia, iar „Sprachliches aus rumänischen Volksmärchen", tradusă în rev. „Ion Creangă" din 1913, datează încă din 1877) şi străbătându-ne ţara (v. însemnările autobiografice amintite, din „Convorbiri", şi scrisorile din 1879, apărute acum şi'n „Transilvania" sus-citată). Alecsandri, Maiorescu, Odobescu, Caragiale, Ispirescu şi atâtea alte figuri luminoase ale Renaşterii noastre literare erau vechi cunoştinţe ale acestui minunat „hagiu", care ascultase la „Junimea" lectura lui *Despot-Vodă*. Şi un alt „hagiu", tot atât de minunat ca şi el, admirabilul „peregrin transilvan", I. Codru-Drăguşanu, apare în scrisorile amintite: e „fostul vice-şpan şi actualul prezident al oficiului de orfani şi de văduve", care-l „pofteşte, ca, folosindu-se de căruţa sa, să viziteze Făgăraşul". In regretatul nostru A. Bârseanu, va află mai apoi colaboratorul la vestita culegere de „Doine şi strigături din Ardeal", pe coperta cărora apare înfrăţite numele amândurora.

Şi, de atunci, din eroicele şi îndepărtatele vremuri. în care ne sbuciumam în războiul pentru neatârnare, până la ceasul suprem al izbândirii visului nostru naţional, bucuriile, ca şi durerile noastre, au fost şi ale lui. De aceea, atunci când veteranul dascăl de la Universitatea cehă din Praga, slobodă acum şi stăpână pe destinele ei, veneà, sânt câtiva ani, în România întregită, ca sol al naţiei sale liberate, spre a vorbì de tot ce ne-a legat şi ne leagă laolaltă, a fost, în tot sufletul nostru, o înduioşată tresărire de recunoştinţă. Conferinţele sale — şi ale vrednicului său fiu, d. Hertvig Jarník, — au rămas, într'o preţioasă broşură comemorativă, ca şi aceea despre

©BCU CLUJ

„Şezătorile româneşti de pe Muntele Sion din Praga", în care se povestesc isprăvile de nobilă caritate creştină ale abatelui Zavoral; dar bătrânul — s'a dus: erà în seara vieţii (născut în 1848, la Poštýn, în Boemia) şi noaptea mormântului erà, din nefericire, aşa de aproape . . .

Romaniştii sau filologii sadea pot regretà în el pe autorul preţiosului Indice la Dicţionarul etimologic al lui Diez şi pe autorul unor interesante cercetări relative la limba albaneză: noi plângem în Ioan Urban Jarník un scump prieten de o viaţă.

Requiescat in pace!

V. Bogrea.

Carol Révai.
(1856—1923).

Ziarele române şi maghiare au pomenit deopotrivă despre pristăvirea lui *Révai* Károly, ceeace dovedeşte că moartea lui e o pierdere pentru amândouă literaturile, căci atât timp cât a fost printre cei vii, a fost un lucrător harnic şi cinstit al amândurora. Partea mai simţitoare a acestei pierderi o suferă literatura maghiară, fiindcă, prin numeroasele lui scrieri în versuri şi în proză şi prin traducerile lui însemnate, în cel dintâiu rând s'a îmbogăţit literatura maghiară. Moartea lui însă e o pierdere şi pentru literatura română, căci el a fost cel dintâiu scriitor maghiar, care a tradus, cu congenialitate şi cu un plan bine întocmit şi statornic, în ungureşte, produsele mai de valoare ale literaturii române. Al lui este marele merit că publicului maghiar i s'a făcut cunoscută şi apreciată poezia lui Gh. Coşbuc.

Familia lui Révai este de origine germană. Tătăl lui a venit din Germania în Ardeal, a devenit însă sufleteşte maghiar. După 1848 s'a statornicit cu locuinţa la Cluj şi aici s'a născut (la 2 Octomvrie 1856) al patrulea fiu al lui: Carol. Familia n'a fost bine situată, cu toate acestea, copiii au fost crescuţi într'un chip ales. Poetul pomeneşte de multe ori de buna lui mamă, care, în cursul educaţiei de toate zilele, a povestit multe poveşti fiului său deştept. Poate, poveştile auzite de pe buzele mamei, l-au făcut să devie poet, poate supt influenţa acestora şi-a scris poeziile sale epice cu subiecte ardelene. In Cluj, a studiat la Piarişti, pe urmă a ajuns în Braşov, la liceul romano-catolic de acolo. Terminându-şi studiile liceale, s'a înscris la universitatea din Cluj. Aveà de gând să fie profesor, însă — homo proponit, deus disponit — lăsându-şi studiile a primit slujbă la minele de aur din Săcărâmb (j. Hunedoara). A fost funcţionar în administraţie şi învăţător-ajutor la şcoala specială a minelor. S'a simţit bine la Săcărâmb; frumuseţile acestui colţ de ţară le preamăreşte în mai multe poezii. Pe urmă, s'a transferat la Baia Mare (j. Satu-Mare) şi în 1884 s'a căsătorit. Fericirea căsătoriei i-a potenţat activitatea de scriitor. Poeziile lui. atât cele originale, cât şi cele traduse, au apărut foarte des în ziarele şi revistele din Budapesta (*Fővárosi Lapok*, *Vasárnapi Ujság*, *Magyarország és Nagyvilág*, *Ország-Világ*) şi mai târziu şi în cele din Cluj (*Erdélyi Muzeum*, *Erdélyi Lapok*, *Kolozsvári Lapok*).

Activitatea lui de poet original şi traducător se desvoltă pe zi ce treceà în ce priveşte cantitatea şi valoarea ei intrinsecă mai ales de când, destul de târziu, în 1903, a avut parte şi de copii. In 1905, a fost ales membru ordinar al *Societăţii Literare Ardelene* (Erdélyi Irodalmi Társaság). Această alegere a fost un fel de recunoştinţă pentru frumoasele lui poezii lirice şi pentru poeziile lui epice interesante şi bine întocmite, cu care a obţinut de multe ori şi premii. Insă, atât la Budapesta, cât şi la Cluj, a fost cinstit mai mult ca traducătorul congenial al poeţilor români şi mai ales al lui Coşbuc, recunoscându-se astfel meritele sale câştigate cu traducerile artistice şi aceasta fiindu-i ca un îndemn la continuarea lor. Intr'una din şedinţele societăţii *Erdélyi Irod. Társaság*, a fost chiar deadreptul

©BCU CLUJ

rugat de *Versényi György*, membru ordinar, poet talentat şi traducător însufleţit şi el al mai multor poezii de ale lui Bolintineanu, să continue de a depune silinţele lui frumoase pentru tălmăcirea lirei române.

Toate acestea l-au îndemnat pe Révai, ca în 1905, să publice în editura *Luceafărului*, un volum întreg din poeziile lui Coşbuc, într'o frumoasă traducere. Volumul acesta a fost primit cu multă recunoştinţă, atât din partea literaturii maghiare, cât şi din a celei române şi nu numai că numele lui Cosbuc s'a făcut cunoscut în literatura maghiară prin el, ci din ce în ce tot mai mulţi scriitori maghiari s'au îndemnat să tălmăcească operele literaturei române. Până la volumul din Coşbuc al lui Révai, nu prea s'a observat interes viu pentru literatura română, afară doar pentru operele suveranei-poete, Carmen Sylva. Révai însu i a păşit cu o însufleţire tot mai crescândă în direcţia începută şi, peste pu'in timp, a publicat un volum nou de traduceri, împreună cu dl Bran, la Baia-Mare, supt titlul de : Román költőkből (din poeţii români). In afară de Coşbuc, a tradus mai ales din poeziile lui Eminescu, Dulfu şi Goga.

Activitatea lui frumoasă a fost răsplătită din nou, fiind ales (1910) membru ordinar al societăţii *Petőfi Társaság* din Budapesta, şi membru *onorar* al celei pomenitei: Erdélyi Irod. Társaság. Astfel, de lipsă recunoştinţei morale, nu s'a putut plânge şi într'adevăr nici nu s'a plâns vre-odată.

Insă — din nefericire — pe măsură pe creşteă recunoaşterea literară, creşteau şi boala şi sărăcia lui, aşa că, la începutul anului 1923, când a murit, văduva lui oarbă şi fiica lui neînzestrată au rămas în neagră mizerie.

Răposatul Révai a făcut servicii mari şi nepreţuite celor două literaturi: română şi maghiară, şi ar rămâne o pată de ruşine în istoria a două literaturi, dacă soţia şi fiica lui ar cădeà pradă mizeriei şi numeroasele lui scrieri originale şi traduceri s'ar irosi needitate. Este un interes de primul rang, pentru cele două literaturi ca, sprijinind familia lui rămasă, şi publicând scrierile lui needitate, să se dea pildă şi îndemn la imitarea activităţii lui Révai.

Eincontestabil că Révai e unul din «poeţii mai mici» cum îi numeşte Longfelow, prin care şi peste care cei mari se pot ivì şi străluci. Prin Révai, în acest sens, s'au ivit pentru literatura maghiară Coşbuc, Eminescu, Goga. De aceea viaţa lui a fost o binefacere şi o pildă; iară moartea lui e jale şi pierdere: jalea şi pierderea pentru literaturile maghiară şi română.

(Cluj).

Gheorghe Kristóf.

©BCU CLUJ

Raport anual.

I. **Şedinţele.** De la 4 Decemvrie 1922 până la 31 Martie 1924 s'au ţinut la Muzeul Limbei Române, Luni seara, între orele 6 şi 9 cu totul 39 şedinţe.

Pe lângă membrii menţionaţi în lista comunicărilor, au mai luat parte la şedinţe şi discuţii d-nii: V. Bărbat, L. Blaga, Dr. V. Bologa, R. Cândea, P. Grimm, A. Neguş, G. Oprescu, S. Pop, C. Sudeţeanu, Gh. Vâlsan şi R. Vuia.

II. **Comunicări.** (Cele tipărite spaţiat au fost tipărite în DR. sau în altă parte):

V. Bogrea: a burţi (<lat. *abbortio), Vâlsan, gavaon („ţigan"), arom. pul'a (it. puglia, turc. poul) (4 XII. 22); spârnău, scarp, şalău, bernevici, ceaţă, altenbasov, cinca rinca (25. XII. 22); Vodac, moşneag, lobidragi, betcă, amârî (se relevă arab. amarr) (5 II, 23; aşca (tunului) condroniu (<χονδρο-), barbaric (=chiotoare, şnur; cf. Schnurrbart), bălţi (=bolţi), cărămiziu (=cărmâz+cărămidă), Premintele Solomon (vr. premândrul=prĕmądr-+cumintele), zăngalì, a luà ochi de fiară, a livencă, ghiţmane. Toponimice: Bursunarul, Argestru (Hagiestru), Calaomu, Cocioc, Corcodel, Cotromanţ, Emuroasa, Făcău, Gavătu, Horaiţă, Leorda (Levărda, Leurdiş, Levorda), Monteoru, Scradă, Săcarâmb, Strapazan, Şadărvan, Tighinea, Titireci, — Sinonime referitoare la cascadă, Dublete toponimice: Almaş-Almăjel; Avrig, Avreg, Avregeanca; Blaj, Blajo, Blăjer; Botoşan, Botuşani, Botuşănel; Dej, Deş, Deju, Dejoiu; Dunărea (Neamţ), Dunăriţa (j Vlaşca), Dunavăţ (Bacău) — Nume de familie: Balasan (=balsan), Baronzi, Bădărău, Buracu, Ciosu, Orghidan, Rasidescu, Ţibuleac, Ţurlie, Ţichindeal, Ostrogovici, Ţura, Ţâplea, Buliga, Jora, Comşa, Răzvan, Bibescu, Cananău, Stelian, Alevra, Bataria, Carcalechi, Pogonat (26 III. 23); simberazmă (<gr. συμπέρασμα), „pré-lin" (=γαληνότατος), şarpe sterios (<misterios), (casă în) glaguri (=la colţul străzii, ghergheleu, aloghiţe „paseri uriaşe" (=ialoviţe, ialomiţe=vaci grase), panachide (<πινακίδιον, „tăbliţă"), târţa-pârţa (<turc. tèrs-pèrs), „a şti a tria ş'a patra" (<turc. tchatra-patra), tocmagi (<turc. toutmadj, idem), cuniţa, onic s. lână stogoşă (<srb. stocoža), atilă (la Ispirescu), pazvantu, cârlicuş, (<ung.-lat clericus), potaz, tartaj (<τετράς), secrementesc (=a sacramenţi, a afurisì), Sămândilă (<Samovila+ngr. μάντις „profeţie"), Un sufix ungu-

©BCU CLUJ

resc în româneşte, -astru, fleacău (=om care vorbeşte multe), hoţ de ghindă (=coz de ghindă <turc. koz mărineni (<mări+nene), a prepinge, pop. leftincă, vr leftică (<lectică prin rut. s polon), schilod, pleamă, vântă (straşină" <fr. avant-toit prin sl. ?), blazgonie, incotì zănat, deghermea (<turc. kečermè, s.-cr. dječerma), buturean (<bouţ+(u)lean), carciofoi (< t.-arab. kharčuf, it carcioffolo), balaon (<bolovan), steneap (15. X. 23); îngeneză, cârnosì (< rut kurnosyi= krnonos) cărpănos (cf. rus. karpanosyi) lespede (<rus. lespest) chirfoseală, a dulupări, călină, câlnă (<bulg kalina=ngr.-dial. καλιvάννα?), cârsâiac (<eclesiarh) (22. X 23); spăcel (<spătcel), boacăză, firfiric (<turc) (28 X 23); prooroc, — prooratic, calinarşi, hârcă, (<*hârbcă? cf dial. cerep ung cserép 'craniu', din sl. čerpŭ, „hârb"), terebelcea (< rut. tereb), burlinc (nu-i „monedă", ci „purcel") 5. XI 23); un pendant pentru fămeaie=familia şi femina: ngr. ἀγελάδα, „vacă", din ἄγελη, „turmă" (fals, M. L. Wagner, ZRPh, 41, p 586), drăgară (=drigană „bivoliţă"), berabăr (b>rabăr), pol. multan, băreac (<s. cr barjak<turc. bairac), tarpan, abraş, şoriciu, vânăt, rotat, arom. bal'u (26. XI. 23).

Th. Capidan: încrepenit (< psl. крѣпынъ), împovoià (< srb. povaljati), împoşià (< srb. pošiti), tărăboiu, deşânţat (< alb dešents), arom. părteacă (< alb. pɛrtékɛ), arom. şupărteacă (alb. θuprɛ + pɛrtekɛ), mârlesc (< srb mrljati), lihnit (srb. lihati), arom. alintšescu (1. I. 23), arom. apârnescu, dacorom. pornesc (< sl. porivamъ, perf. pornachъ), nemernic (< sl. nemirĭnikъ supt influenţă lui *nemeri*) arom. vârghescu (< lat. verbesco) şi dacorom vorbesc (tot de la verbum) (29. I. 23), clenciu (< blg. klečka), plasă (cu înţelesul „plasă de judeţ" < sl. plasa; „fel, fire" < gr. πλάσι), arom. tulănu (5 III. 23), arom. plătare, arom. călciune (23 III 23), Influenţa limbei române asupra limbei bulgare (29. V. 23), arom. pupul'u (<lat. *pupuleus), arom. sumă (< lat. summa lana), împăndără (lat. impendulo), arom. angurpilédzu, arom. amblătescu, arom. sărbescu (< turc. serbes), arom. scl'intšu (sl. klinče), arom. angulšinedzu (< sl. kočan) (8. X. 23), arom. sărător şi sănător (lat. serratorius) (15. X 23), stârnesc (< sl. straną se), arom brescu (< sl. baram), arom. guluvan (< sl. glava), arom. ndzernu (< blg. cernъ) (22. X. 23), Raporturile lingvistice slavo-române, jongă (< sl. zą̨bi) (2. XII. 1923), arom. nturinare, oţărî (17. XII. 23), arom. arăspease, înşfăcà (< lat. in - fascicare < fascia; (28 I 24), înfierà, înfierbăzà (18. II. 24), arom. muştinedzu, măştinare (< lat. mestus, *mestinus), arom. nire, arom. glumbuescu (sl. globiti), cărinde (< lat. caninum > *cărin + dinte) (3. III. 24), pogorì (sl. pogorъ, prin metateză cobor), Ruţelu (râu în Epir, < lat. rivuscellus). Influenţa lui -i flexionar la substantive şi la verbe (23. III. 24), a se sârguì, de sârg (< serb. srgati) (31. III. 24).

©BCU CLUJ

N. Drăganu: cionae, chelteu bobală < boabă + suf. -eală (25. XII. 1922); cinteză, cinioară (1. I. 1923), şuştà, drângău < drângă (sl. drągŭ) = drugă, originea toponimicelor din valea Someşului de sus în legătură cu castrul de la Rodna (publ. An. Inst. Ist. naţ. Cluj, II, p. 246-259). Abrud nu poate fi din turc. ori cuman abrud „iacint, zambilă" (Bogrea) (22. I. 1923), descrierea unui manuscris de pe la 1750-1780, un fragment din cel mai vechiu descântec românesc, Ţara Dorului = Ţara Anadolului; cea mai veche dovadă de existenţa cuvântului birgă (bilnă, Mangra, Cerc., p. 19), clăpuşì < clapă + cuptuşì s. căptuşì, clăpânţă < clăpănì + melinţă (26. II. 1923), a răgăduì, a se răcăduì, melesteu, atârnaţi, cleamp, clampar, clempău, clămpuş, clempuş, climpuş, < sl. klęp, rus. kljapuš, în unele forme + clampă, cleampă, clămpăi, clămpănì etc., clampuci < clămpăì + papuci (5. III. 1923), cleanţ, harea! < ho s. họ rę (scurtat din Rendea), higea! hid'ę, < ung. hi! + gye(re)!, hois! < ung. hajsz, hajtani (cf. săs. hojts), cea! hăbădic < ung. apadék, hecnì < ung. hökkeni, hökni, hökkelni, a se hoì < slav. voiti prin rut., hârşim probabil o corupţie a lui hirşug<ung. hirség, hiresség (26. III. 1923), descrierea manuscrisului grăniceresc din Năsăud şi diftongarea *ai* de origine săsească, + păcà -/-, părà, poncă (23. IV. 1923), conj. dacă, cănărhaciu (7. V. 1921), cârmuj + cârmoajà, climunc + clasibocru (8. X. 1923), ştiri < gr. στεῖρος (15. X. 1923), bumbic, proşodic, foşodic, pojganie, guşti, huşti. huşte, huscă, hârdoa!, hârdoc! (22. X. 1923), aşungà < ung, suháng (cf. suhángolni), hopşă, horgoş (publ. Bulet. numism., 1923, No. 48, p. 97-8), srb. butl'a, butula, butulenka (28, X, 1923), legănà, lengănà, conj. de, aluaş < ung. elős, elüös (Giuglea < lovas) (2. XII. 1923), cloambă < săs Klompən, Klumpən, germ. Klumba, Klombe etc. (17. XII. 1923), Boiu, hârgoiu, hip, horghidan < ung. vergődő + suf. -an, humultuì, umultuì < ung. homlitani (Cihac) + oltani, ciohotă, ciohoată < ung. csahit + hahota, hoidreţ < sl. hodec + igreţ < ung. igrecz, igricz, alignì, filendriş, felendreş, făcăleţ etc. Hoia, troaş < săs. Trausch, ţandură (11. II. 1924), boarfe, cf. ung. bőrhe „şorţă de piele", şteap, Casariu (munte) identic cu căsariu = „casnic" (11. II 1924), săs. Kaipich, ung. csatora < rom. ceateră, ceatără -/-, ceteră, cioandră < săs. Schandər (mentsch), cf. şi ung. csandér „rău", „răutăcios" (25. II. 1924), ung. cserfa < rom. cer, ung. cseka! < rom. (pur)cică!, ung. czuga şi czugo! < rom. ţugu! = gâţu, guţu (< sl. gъcz, gucz, Capidan), (într'un) buc < ung. bukk (3. III. 1923), oajdă (8. III. 1923), sensul orig. al lui înăbuşì = „a ieşì din albie", nu cum îl dă Tiktin; un ms. al lui Coşbuc de când erà elev de liceu; un document scris de un Sas în 1755 cu diftongarea *ai*; ceire (Frâncu-Candrea), cere (Zagra) < quid re (23. III. 1923).

©BCU CLUJ

G Giuglea: desmăţà (< lat. *dis-amicio), haţ (< germ. Hatz) a înhăţà (< germ. hetzen) (4. XII. 22), pătură, p a t (18 XII. 22), sard. i n n i ð u, i s i n n i ð a r e (25. XII. 22), sor, şoric(i), şorlic (< lat. solum), arom. pângăńor (< lat *pinguaneus < pinguis) (22. I. 23), bade (din abate, it. bade; în această familie se pune şi „baciu", pornindu-se de la ideea de „şef", „cap"), Bacău (< ung. bakó), îndoi (: lat. dubie) (5. II. 23), arom. alinà (: germ. lina), licări (: germ. link-), vază (< lat. invidia) (19. II 23), ponciş (< sl. ponikz) (26 II. 23), atârnà (< lat. (ad)tru(ti)nare), bălăngănî (: bilanx), (12. III. 23); m u ş a t, f u l g, bot (< gr. βοτόν) (7. V. 23), g e a n ă, spelb (< lat. helvus, *experhelvus), caier (: germ. krauwil) (14. V. 23), sculă (< got. *scubla) (29. V. 23), împroşcà (< lat. *proicicare) (8. X. 23), niţel (< lat. etta, un-etta), m ă t r e a ţ ă, râră (15. X. 23), aninà: (libra) (28 X. 23), j u p â n (12. XI. 23), ţânc (< gr. teknos > * tĕncus), cârlig (< lat. calabricem) (26. XI. 23), bruş, bordeiu): gr. βώλος), ar. imnu, imnare (< lat. in-mĭno), năzui (< ung. nézni) (17. XII. 23), înţărcà (< lat. *tĕrrico), găsì (got. gasaihvan) (31. XII. 23), f l u i e r, înşelà (< gr. ψέλλω), (21. I. 24), b r â n d u ş ă (autohton), B r a ş o v, R â ş n o v (28. I. 24), Părâng (< v.-gr. φάραγξ), s t ă p â n (11, II 24), fleci (< lat. flaceo, flaccus), s c r u n t a r (25, II, 24), molid: (gr. μελάνδριον) (3, III, 24), cătun (: lat. cautum) (8 III, 23) b i e t (17, III, 924), ciocârilie (< cioacă + ârlă < sl. -idlo), chicera (gr. κύκλος) acerà (< lat. celo, -are), breseacăn (< lat. *brassicinus ∠ brassica), cocon, cucon (< lat. *concubinus) (23, III, 24), slut (< gr. σίλλος + ut) (31, III 24).

G. K i s c h: Limba română ca păstrătoare a limbei vechi a Saşilor din Ardeal (18, XII, 22), Elemente slave în săseşte (5, II 23), flandură < săs. f l ą n d ə r, nemţ. f l a n d e r (12, III, 23). Elemente maghiare în numiri topice săseşti (7. V. 23), cuvinte ungureşti în limba Goţilor din peninsula Crim (19. IX. 23), G ă i n a r < germ. gaginwar, Răşinar < (doc.) „Rusinair" = germ. Rinzenwar, vech.-săs *R e s e n a r. D o r o l e a < germ. d o r + r o m. v a l e a (10. XII, 923), Grendel = anglosaxon. Grendel. Codlea < c o t o n e a? Cf.: Cidinum (Zeiden) < cidonia < κυδωνέα (25. II. 24).

C. L a c e a: şoaldă, acacoiu (ac + acoiu), lume (= piatră sclipicioasă, în expresia „ac cu lume" < lat. lumen), V e r s u r i l e r o m â n e ş t i a l e l u i V a l e n t i n F r a n c k v o n F r a n c k e n s t e i n din a. 1679 (18. XII 22), z i m ţ i (25. XIII. 22), rectificări la Dicţionarul Academiei Române: f â c i e, f u c i e şi f u ş i e; bărătuì a intrat mai de grabă prin filiaţiune germană decât sârbă; antal e, la origine germ. Anteil, c â t ă r a m ă (5. II. 23), C â t e v a c a z u r i d e g e n i t i v c u a r t i c o l u l p r o c l i t i c; g h i d u ş, ţ i c l ă u, ţ ă c ă l i e, hăndrălău (< ung. vándorló), becheş (< ung. bekecs) (22. V. 23), b u f l i ş, b o f l i ş, g r e f, g r i f, r i f, v e r v ă r, v e l v ă r, v i r v ă r; C o p i ş t i i

©BCU CLUJ

Psaltirii Scheiene. (10. XII. 23), hep, ghiorlan boarfă, furmă, roabă, fincen, fincin, molfăi (< săs. *maulfən*), crampen (< dial. austr. *Krampn*), ţâp, şleau, înciocălă, dârlăi, ciruş, ciriuş (< rus. *čurъ*), maltăr (< germ. *Mörtel*), ştip, căliugă, vag (< germ. *Wage*), înlocă (< ung. *jol-lakni*), chiz (< germ. *Kies*), cercală (< ung. *cserkáló*), şoacăţ se află şi în polonă (18. II. 24), şaf (< săs. *Schaf*) (3. III. 24); „din celiar de Dunăre"; Lacea (< lăciu) (17. III. 24).

P. Panaitescu: Istoria, sensurile şi filiaţia cuvântului angară (1. I. 23).

S. Puşcariu: scoate termen agricol, păsat (4. XII. 22). Neexistenţa spiritului aspru la cuvintele începătoare cu vocale în dialectul săsesc ar puteà fi o dovadă a originei lor moselane (18. XII. 22), creştet în legătură cu alb. krešte (1. I. 23), lat. libet în româneşte, cătinel, călin (22. I. 23), căuş cotoiu < *cătoiu (< lat. cattus, peste care s'a suprapus slavul kotŭ) nutricà (< lat. nutricare), negru pece (< lat. pĭx,-cem), arom. mblaj (< în plaiu), voame (Banat, < lat. vomere), cauă (= momâie < cava „bufniţă"), ar. ńirlu (< lat. mĕrulus), pol. katuš (< rom. cătuşi); Magalia (un cartier din Cartago) aminteşte pe arab. mahalla „mahalà", ceea ce ar arătà o înrudire între Puni şi Arabi sau existenţa Arabilor în Cartaginea veche (29. I. 23), păstare păstaie, desfătà (poate < *disfautare < *disfavitare) (5. II 23), buştean (19. II. 23), desvoltarea semantică a lui împilà, pil (< lat. vulg. *pillum), împletecì, spălăci, forma pluralului „ei face" (5. III 23), schimbarea accentului în aúd; caier, împroşcà (26. III. 23), buruianà împuşcată (< lat. pusca), (îm)prospătà (23 IV. 23). ruşchiu, mătreaţă (în colaborare cu dl Giuglea) (15 X. 23), „înălsurilor" e o greşală grafică în loc de „înălsusurilor", tapă (22. X. 23), ar. alin, încai, încailea (28. X. 23), cotâng, zburdà scâlcià, dâ(r)log, exemple pentru *dl* > *rl* (5. XI. 23), stână, stâncă, smântână (12. XI. 23), rădiche (19. XI. 23), soarta lui a medial posttonic (26. XI. 23), îmbumbicà, criptograma Psaltirii Scheiene (anul 1515) (2. XII. 23), lindic (17. XII. 23), zmirdar, căciulă (cf. grec. καττύς) bulz, desmetecì; sufixul -ş, -şa în nume proprii (21 I. 24), Ceahlău (28. I. 24); răcănel, căloniu, încăierà (11. II. 24), albişoară şi ablişoară (25 II. 24), Muscel (17. III. 24), sălămâzdră (23. III. 24).

Dr. Gh. Popoviciu şi Dr. Manoilă: Diferenţe şi asemănări în structura biologică şi de rasă a popoarelor României (publicat în „Cultura" No. 3 din 1924) (29. V. 23).

Marin Ştefănescu: E limbagiul un element logic sau psihologic? (25. XII. 22).

©BCU CLUJ

N. Georgescu-Tistu: a abută („a ajută pe cineva să se suie" = aburică, abuchică = abutica), acăţar, „salcâm" (acaţ + arţar), adărmălì (< ung. érdemelni), aghiont (adjunct), a agodi (= ung. aggodik), alchezà (< ung. alkuszik), aştir, ştir (17. III. 24).

G. D. Serra: cauculator, cauclearius, coclearius (12 III. 23), ordeolus, orceolus (31. XII. 23), „Vlahii buni", din documentele sârbeşti trebue interpretat ca Vlahi „liberi", iar cuvântul cătun care pare a fi *cavitonem < venet *cavidone*, ital. *cotone* „diga, duna" dovedind că avem a face cu o organizaţie militară de „grăniceri" (8. III. 24).

Biblioteca Muzeului Limbei Române a avut, la 31 Martie 1924, 3928 opere în 6153 volume şi broşuri, o însemnată colecţie de cărţi vechi şi manuscrise. Sporul faţă de anul trecut consistă în:

A. (= Analele Academiei Române.) .	2	opere în	31	vol.
C. (= Calendare)	24	„ „	179	„
D. (= Dicţionare)	69	„ „	148	„
Fg. (= Filologie generală şi lingvistică)	202	„ „	219	„
Fr. (= Filologie rom. şi Ist. lit. rom.)	320	„ „	342	„
I. (= Istorie, Etnografie şi Georgrafie)	188	„ „	225	„
L. (= Lit. rom. de la 1800 încoace) .	396	„ „	422	„
P. (= Literatură populară şi folclor) .	40	„ „	42	„
R. (= Reviste)	93	„ „	437	„
V. (= Literatură română veche) . .	68	„ „	85	„
Total:	1402	„ „	2130	„

Toate aceste cărţi sânt catalogate într'un *catalog general*, după materii şi într'un *catalog de fişe*, după alfabet.

Donaţiuni s'au primit de la Academia Română (528 vol.), Biblioteca Parlamentului (192 vol.), Casa Şcoalelor (161 vol.), dl. G. Sion (43 vol.), Biblioteca Universităţii din Cluj (31 vol.), Karpathen-Verein Sibiiu (22), Biblioteca centrală a arhidiecezei gr. cat. din Blaj (19 vol.), Leca Morariu (13 vol.), Arhivele Statului (10 vol.), Seminarul de limba şi lit. rom. şi I. Mateiu (câte 8 vol.), Dr. Nagy K. (7 vol.), Nicolăescu-Plopşor (6 vol.), Al. Arbore şi G. Giuglea (câte 5 vol.), Seminarul de limba şi lit. maghiară (4 vol.), N. Georgescu-Tistu, Psatta şi S. Puşcariu (câte 3 vol.), N. Drăganu şi I. Popovici (câte 2 vol.), I. Bianu, St. Buzila, Al. Busuioceanu, O. Ghibu, P. Grapini, P. Grimm, Liceul din Renghin, N. Jokl, V. Mihailescu, Ministerul Cultelor şi Artelor, T. Papabagi, H. Petra-Petrescu, R. Porsche, E. Precup, I. M. Roşca, Rectoratul Universităţii din Cluj, Resortul Cultelor, V. Stanciu, G. Vulcu (câte 1 vol.). Afară de aceea s'au primit de la dl. R. Vuia câteva cărţi vechi şi documente de preţ, necatalogate încă. — Schimb cu Dacoromania s'a făcut cu 32 de reviste şi publicaţii, iar cu dublete s'au schimbat 5 cărţi.

Personalul. Director: Sextil Puşcariu. — Personalul remunerat: Asistent: Sever Pop, profesor. Preparator: Liviu

©BCU CLUJ

Sirca, student în litere. Secretar: Ştefan Paşca, student în litere. Custode şi bibliotecar: Gheorghe Vulcu, student în litere. Practicanţi: Caius Bardoşi şi Anchidin Sioldea, studenţi. Directorul Bibliografiei: N. Georgescu-Tistu, profesor. Laborant: Mihail Vonsza.

Publicaţii şi lucrări. Afară de *Dacoromanîa*, care apare cu un număr mai mare de pagini decât anul trecut, s'a publicat din „Biblioteca Dacoromaniei" întâia lucrare: *Istoria literaturii române moderne* (Intâii poeţi munteni), de G Bogdan-Duică. Dintre celelalte lucrări destinate pentru această bibliotecă nu s'a mai putut tipări, din lipsă de fonduri, nimic. Lucrarea lui Th. Capidan, *Megleno-Românii*, va fi publicată în curând de Academia Română.

„Bibliografia" a fost continuată şi în anul acesta de N. Georgescu-Tistu, ajutat de Caius Bardoşi. In acest volum se publică bibliografia extrasă din periodicele anului 1922.

La „Chestionarul" răspândit anul trecut în 15 000 de exemplare ne-au venit 645 de răspunsuri, cu un foarte preţios material de limbă, din toate părţile României. Cele mai multe răspunsuri ne-au venit din Ardeal datorită ajutorului ce ne-au acordat revizorii şcolari.

Răspunsurile au fost inventariate. Asistentul M. L. R., Sever Pop, e însărcinat cu prelucrarea bogatului material cuprins în ele.

Intre membrii noştri corespondenţi sânt 557 învăţători, 47 preoţi, 2 teologi, 10 elevi, 7 ofiţeri, 6 institutori, 5 studenţi, 4 profesori, 2 funcţionari, 1 asistent, 1 agricultor, 1 medic-colonel, 1 primpretor şi 1 medic veterinar.

Premiul I de 1000 lei a fost decernut elevului de liceu Dumitru Popescu din Comoşteni; cele două premii de câte 500 lei dlui Scarlat Burghelea, învăţător în Secuieni şi Vasile Sala, învăţător în Suştin. La următorii 50 de membri corespondenţi s'a trimis ca premiu vol. III din Dacoromania: Berghia V., înv. Avrig (j. Sibiiu); Boca I., preot, Broscăuţii-noi (j. Storojineţ); Boşca D., înv., Maieru (j. B.-Năsăud); Buliga L. director şc., Pătrăuţi (pe Suceava); Buzila Şt., preot, Poiana (j. B.-Năsăud); Câmpian S. înv., Bouţarul inferior (j. Hunedoara); Cardoş I., înv, Pomi (j. Sătmar); Cărmănuş N., preot, Fundata (j. Făgăraş); Ciauşanu Gh., preot, Făureşti (j. Vâlcea); Cojocaru P., înv. Cernăuţi; Constantinescu E., student, Pucioasa (j. Domboviţa); Copacea L., student, Bedean (j. Făgăraş); Dr. Corbul V., medic colonel, Cluj; Coşbuc A. elev de liceu, Leşu, (j. B.-Năsăud); Criţanu Z, profesor, Cernăuţi; Cucu V., înv., Mădăraş (j. Satu-mare); Cutcan V., înv, Bonţ (j. Solnoc-Dobâca); Daminescu L, student, Idioara (j. Caraş-Severin); Dicu D., student, Pietraşi (j. Dâmboviţa); Dobrescu I G., înv., Băneşti, (j. Dâmboviţa); Dragoman S. înv, Nocrich (j. Sibiiu); Dumitrescu I. F. înv, Comoşteni (j. Dolj); Dura N., preot, Deal, (judeţul Sibiiu); Enică I. I, normalist, Lascăr-Catargiu (j. Covurluiu); Fierăscu G. G. înv., Păuşeşti-Otăsău (j. Vâlcea); Dr. Filipciuc N., primpretor, Pătrova (j. Maramureş); Furcsik I,

©BCU CLUJ

înv., Soconozăl (j. Satu-mare); Galdeu A. înv., Tauţ-Târnova (j. Arad); Ghiţescu C., înv., Titu (j. Dâmboviţa); Hossu L. P., înv., Vulcan (j. Hunedoara); Jenică P., înv, Roadeş (j. Târnava-mare); Leşan V., înv., Poieni lângă Solca (j. Gura Homorului); Maciu V., elev de liceu, Caracal; Moldovan T, înv., Răstoliţa (j. Mureş-Turda); Noaghea I, medic veter, Braşov; Pavelea I. I, înv, Runc (j. B.-Năsăud); Pintican O., înv., Lona (j. Solnoc Dobâca); Popescu C., înv., Chişinău; Popovschi N., prof., Chişinău; Prelipcean P., înv, Marginea (j. Rădăuţi); Rădulescu D., înv., Rudari (j Dolj); Rebreanu C. prof., Bistriţa; Rusceac S., înv., Cernăuţi; Săul Gh., înv., Duruitoarea-veche (j. Bălţi); Sohorca I., înv., Sângeorgiul-român (j. B.-Năsăud); Ştefănuţ I. preot, Mândruloc (j. Arad); Svecla D., înv., Boian-Hliniţa (Cernăuţi); Timis G, protopop, Borşa (Maramureş); Tuţescu St. St., înv., Balota (j. Dolj); Vişoiu Gh student, Măţău (j. Muscel).

Gestiunea financiară. Cu alocaţia budgetară, atât pentru 1923 cât şi jumătate din cea pentru 1924, n'am putut acoperi decât numai o parte din cheltuielile avute cu imprimarea acestui volum. Dacă totuşi el apare în asemenea condiţiuni, meritul e al diferitelor personalităţi cu tragere de inimă pentru cultura românească şi al marilor noastre instituţii financiare şi industriale care au crezut că trebue sprijinită şi la noi munca ştiinţifică. Indeosebi trebue să aducem mulţumitele noastre d-lui Ministru al Instrucţiunii publice Dr. Angelescu, precum şi d-lor M. Oromolu, Guvernatorul Băncii Naţionale, Ignatie Mircea şi I. Giugurtu, director general al soc. „Mica" pentru sprijinul material ce ni-au dat. De asemenea mulţumim şi celor ce, în numele instituţiunilor financiare, în fruntea cărora stau, s'au grăbit să răspundă cu mărinimie apelului nostru.

Ne facem o plăcută datorie pubîicând la acest loc numele donatorilor:

Banca Naţională, Bucureşti	30.000 Lei.
Dl Ignatie Mircea, Bucureşti	5.000 „
„Mica", Bucureşti	5.000 „
Banca Generală a Ţării Româneşti	5.000 „
Leonida et Co. Soc. de aut. Bucureşti	3.000 „
Banca „Albina" Sibiiu	1.950 „
Banca Româno-americană, Bucureşti	1.000 „
Banca „Reşiţa", Bucureşti	1.000 „
Banca „Aurora", Năsăud	1.000 „
Dl I. Giugurtu, dir. gen. Soc. „Mica" Bucureşti . .	500 „
Creditul Tehnic, Bucureşti	500 „
Clădirea românească, Bucureşti	500 „
Societatea „Creditul bănăţean"	500 „
Banca „Mercur", Năsăud	500 „
Dl Petre Roşianu, funcţionar la „Mica"	300 „
D-şoara E. Welman, de la „Mica"	200 „
	55.950 Lei

©BCU CLUJ

Din vânzarea celor două volume apărute până acuma am realizat suma de 73 927 lei. Intre cei ce au cumpărat un număr mai mare de exemplare sânt: Ministerul Instrucţiunii publice (200 exemplare). Ministerul Cultelor şi Artelor (50 DR I şi 50 DR. II), Fundaţiunea Principele Carol (8 DR. I şi 8 DR. II), Consistoriul Mitropoliei din Cernăuţi (15 DR I şi 1 DR. II) şi Banca Albina din Sibiiu (3 DR. I şi 3 DR. II).

1. *Bibliotecă şi diverse.*

Intrate:

Budgetul M. L. R. pentru 1923	23.000	Lei.
Jumătate din budgetul M. L. R. pentru 1924 .	23 000	„
	46.000	Lei.
Ieşite, potrivit socotelilor de la Administraţia Univ.	46.000	„

2. *Publicaţiuni.*

Intrate:

Rest în depozit la bancă	33.691	Lei.
Budgetul M. L. R. pentru 1923	30.000	„
Suplement de budget pentru 1923	25.000	„
Jumătate din budgetul M. L. R. pentru 1924 .	30 000	„
Donaţiuni	55.950	„
Vânzare	73.927	„
Dobânzi	3.766	„
	252 342	Lei.

Ieşite:

Rest pentru achitarea DR. II	73.204	Lei
Istoria literaturii române de G Bogdan-Duică (No. 1 din Biblioteca Dacorom.)	16.400	„
Premii pentru chestionarul „Calul“ . .	2.000	„
Parte din tiparul DR. III.	159.731	„
In depozit la bancă	1.007	„
Total:	252.342	Lei.

Mai rămâne de achitat o sumă considerabilă pentru tiparul acestui volum, pe care nădăjduim să o putem acoperi din contribuţiunile ce vom primi şi din vânzarea cărţii.

Despre toate cheltuielile Muzeului Limbei Române se ţin socoteli separate la administraţia Universităţii.

©BCU CLUJ

ADDENDA.

— P. 191. Cuvântul *vataf* se găseşte răspândit şi la Sârbii din Bosnia. — Th. C.

— p. 390. *rădiche* este dat şi în al mieu Etym. Wörterb. No. 1425, unde se admite, după Meyer-Lübke, ca posibilă disimilarea lui *d'-cl'* > *d-cl'*. — S. P.

— p. 414, no. 12: p. *ruptul preţului*, adauge şi vgr. σύμβολον, „la pièce de monnaie coupée en deux, suivant un usage athénien, pour consacrer la conclusion d'un marché", despre care v. Egger, *Mém d'hist. anc. et de philol*, p. 106. — V. B.

— 423, in fine: *Calea-Robilor* s'ar puteà raportà însă şi la robii tătăreşti (v. Şăineanu *l. c*), iar varianta, la orbii pelerini spre Sf.-Ioan de la Suceava (cf. dictonul despre „orbii" cari „nemeresc Suceava"!), — pendant oriental la pelerinagiul la mormântul Sf.-Iacob din Compostela. — V. B.

— p. 425, r. 8 adauge acum şi lucrările lui H. Hatzfeld: *Über Bedeutungsverschiebung . . . im Neufranz.* şi *Leitfaden der vergl. Bedeutungslehre*, München, 1924.

— 440, n. 113 adaugă şi exemplul din „Arhiva", 1924, p. 142, unde *goltele* nu-s „păsări"(!), ci *holde*, iar „Ibrior" = imbrohor (imbrior). — V. B.

— p. 447, r. 4 de sus: aceeaşi confuzie, în turc. *guersîz çetchan*, „taupe", propriu: „rat aveugle" (Barbier, II, 666). — V. B

— p. 452, no. 3 şi 5: *Cioaca*-Fetelor, *Cioaca-Sterpărilor*, „o *cucă*, numită straja lui Negru-Vodă" (rev. *Oltenia*, 1[3], pp. 132, 143, 141), „*cuca* dealului" (Cora Irineu, *Scr. băn.*, 67) sânt de adaus, împreună cu no. 424 din Puşcariu, Et. Wb., observând că însuşirea de „singuratică" a unei asemene înnălţimi aminteşte izolarea proverbială a cucului („singur-cuc!"), iar expresia „cuc" pentru aruncarea mingii în sus aminteşte de „nephelokokkygia" gr. (mr. *ciucă* = bg. *čuka*, idem.) — V. B.

©BCU CLUJ

— p. 453, no. 16 şi 17: *hulă* = dâlmă, şi la Reteganul, *Poveşti din popor*, p. 7, iar varianta *momic*, cu o încercare de explicaţie, în „Arhiva“ din Iaşi, 1923, p. 190 (Scriban) — V. B.

— p. 455, no. 8: adauge baza (ὁμ)μάτι(ον), apoi ngr.-dial. 'ς τὸ τέμπο = it. *tempo* (G. Meyer, Ngr. St., IV, 89), iar p. *tempore puncto* cf. acum *Rev. de Philol*, XLVII, 2, p. 152 (Ernout contra Diels). — V. B.

— p. 457, no. 14: adde *a îngreci* = a traduce în greceşte, la Veniamin (DR., III, 285), ca germ. *verdeutschen*, iar p trad literală (*ad literam, à la lettre*), cf gr. κατὰ πόδα s. πόδας, „au pied de la lettre“. — V. B.

— p. 496 r. 17 de sus după „Trăistarul“ se va adauge: ori mai curând „Dârstarul“. N. D.

— p. 498 r. 3 de sus după *plecatu-n-ai* (p. 298) se va adauge: etc., al càror n-ai ar puteà fi însă din *nă-ai*. N. D.

— p. 503 r. 5 de jos se va adauge: Cf *Beica* < ung. *Béka*, nume de râu (Weigand, *Jahresbericht*, XXVII-XXIX, p. 77), *Seica*, nume de vacă, < ung. *szöke*, care se găseşte întocmai şi în rut. *séjka* (Alexander Bonkáló, *Die Ungarischen Ruthenen* în *Ungarische Jahrbücher*, I, p. 337). — N. D.

— p. 514 r. 21 se va adauge: Fie că trebue pus în legătură cu *struci*, *zdrucì* „a sfâşià“, „a zdrobì“ < **extrucire* (< t r u x, cf. şi t r u c i d a r e, Glosarul Hronicului lui Cantemir, ed Tocilescu), fie că e un derivat al lui t r ŭ n c a r e (< t r ŭ n c u s), căci mai puţin probabil e că derivă din *e x t o r t i o n a r e, cum crede Candrea, *Psalt.* vol. I, p. CLIX; un derivat cu suf *-inare* este şi *struncinare*, care a însemnat la început „a ciuntì“ şi numai mai târziu „a hurducà“, „a derăpănà“, „a zdrobì“, întrebuinţându-se şi figurat, şi care trebue despărţit de *zdruncinà*, probabil derivatul cu *-inare* al lui *zdrumicà* (după Puşcariu şi Candrea-Densusianu < *dumicà*+*zdrobì*, dar ar puteà fi şi > *e x - d e - r u m i c a r e în loc de r u m ĭ g a r e: cf. ar. *zdruminà* „a stâlci“, care, după P. Papahagi, derivă din *e x - d e - r u m i n a r e, fiind vorba de acelaşi lucru. — N. D.

— p. 569 la *brânduşă* să se adauge că a pătruns şi în limba ruteană: *brandýški* „Milchstern“, „ornithogallum umbellatum“ (cf. E. Zelechowsky, *Ruth.-deutsch.* Wb., 42). — G G.

— p. 619 să se adauge la nota 2 (Wędkiewicz) Zur Charakteristik d. rum. Lehnwörter im Westslawischen (Mitteilung. Rum. Inst Wien, 263 ş. u).

©BCU CLUJ

— p. 620 la alb. *kurm* < n. gr. κορμί, să se adauge v. G. Meyer Etym. Wb. alb. Spr. s. v. şi cf. *DR.* III 771.

— p. 658. In *buştan*, care se aude în Ţara-Haţegului, nu avem a face, cum crede Densusianu, *Graiul din Ţara-Haţegului* 23, cu reducerea diftongului *ea* în *a* după *şt*, ci cu conservarea formei mai vechi. — S. P.

— p. 674. Exemple pentru numiri de localităţi după păsări răpitoare dă acum G. Kisch în *Erloschenes Magyarentum im Siebenbürger Sachsenlande* („Schullerus-Festschrift" 1924 p. 137-138), precum *Şoimuş* < ung. *Sólymos* (< *sólyom* „şoim"), *Şoim*, *Corvin Coroieşti*, *Socol Crăguiş* (< slav. kraguj „şoim"), cf slav. *Jastrebica* it. *Mon-Falcone*, germ. *Falkenau etc.* — S. P.

— p. 712 r. 7 se va adauge: Etimologia dată pentru *chelteu* de A. Scriban în *Arhiva*, Octomvrie 1923, p. 278, <ung *kétlejtejü*, „cu două toarte" trebue respinsă, fiind imposibilă nu numai din punct de vedere formal (*kétlejtejü* ar fi dat' româneşte *chit-* s. *chetleiteieu*), ci şi semantic, deoarece *lejtö*, din care e alcătuit *kétlejtejü*, nu însemnează „toartă", ci: 1⁰. „coastă", „poancă", „pantă", „clină", „povârniş"; 2⁰ „plan plecat"; 3⁰. „joc", „dans". — N. D.

— p. 721 r. 17 d. j. se va adauge: *Horă* a pătruns din româneşte în săseşte cu sensul de „Rindshaar", *horə lǫptə* „Ball aus Rindshaar" (Kisch, *NWW.*, 73; Brenndörfer, 61) — N. D.

— p. 722 r. 11 se va adauge: Unele Dicţionare dau pentru *melesteu* sensul de „râjniţă", „Handmühle", pe care nu l'am găsit în texte. Întru cât acesta ar fi sensul primitiv, *melesteu* ar trebui derivat, cum a arătat G. Giuglea în acest buletin, mai curând din ung. **mállasztó* <*mállasztani* „a măcină, a roade, a sfărmă, a smăcină, a descompune, a distruge" (cf. Ghetie, *Dicţ. mag.-rom.*, p. 497). Desvoltarea fonetică s'ar fi întâmplat ca în *heleşteu* <*halastó* etc. — N. D.

— p. 725, în fine: o contaminaţie cu *Amon* (vr. *Amonŭ*, gr. Ἄμων, lat. Iuppiter-*Hammon*) e mai puţin probabilă, deşi e vorba de Iudeii aflători în Egipt; cf. încă: lat. *ianual* sc. *libum*, „turtă sacrificată lui Ianus" (Festus), ngr. χριστόπηττα, χριστόψωμα, „prăjitură de Crăciun" (G. Meyer), scr. *krstijenta* = v.-ragus. ~, „colindeţ" (Slavia, II, 37). rom. *pelincile-Domnului*. — V. B.

©BCU CLUJ

— p. 739, no. 35: cf. REW., no. 9129 şi G. Meyer, *o. c.*, II, 17; III, 81. — V. B.

— p. 745-6: G. Pascu dăduse etimologia lui *şoaldă* din germ. *Schuld*, fără a aminti intermediarul săsesc, în Arhiva, 1904, No. 9, p. 408. — C. L.

— p. 754: explicarea dată lui *alicesc* se întăreşte şi prin dr. *oblicesc*, din acelaşi radical sl. — V. B.

— p. 760: Forma arom. *nire* este dată şi de Const. Nicolaidi tot de la *ren*, *renis*. — Th. C.

— p. 803 sqq.: adde *lupiş*, formă dial. băn., iar p. explicarea dubletului *gălbinast(ru)*, cf. dial. *nost(ru)*. — P. *Funari*, avem apelat. *funar*=frânghier (lipsă la Pascu, *Sufixele*, unde remarcăm întâmplător şi absenţa suf. *-oste* din slavismele arhaice *iuboste*, *mândroste*, *miloste*; v Ps. Sch., ed. Candrea, glos.). —V. B.

— p. 808, no. 2: asupra corespond. vfr. *baille*, v. acum Gamillscheg, în ZRPh., 1923 (resp. 1924), p. 552 sqq. (unde, şi citatul respectiv din „Bell. Goth", ca şi 'n G. Mayer, *o. c.*, II, 69, supt ngr. μπάλιος). — V. B

— p. 814, no. 1: cf şi „*cordonaşii* de pe graniţă", la Bălcescu. (P. P. Panaitescu, *Contrib. la o biogr. a lui N. Bălcescu*, p. 90). — V. B.

— p. 815, r. 6: l. *multan*, pro *multanki*, care trece în r. 5: *multanki*, „[moldanische] Hirtenflöte" (Brückner, K. Z., 1914, p. 214). V. B.

— p. 815: p. *Sana* cf. cr. *sana*, ca n. al Avestiţii (DR. III 860), confirmând şi et. lui *Sancă* (ibid, 822), iar p. *caraghioz*, cf. şi n. pers. *Ciornoocuş* (Iorga, *St. şi doc.*, III, 11), — V. B.

— p. 841: Dacă e să admitem o bază iranică pentru *Zarand*, mai potrivit ar fi oset. *zärond*, „vechiu, bătrân", din care n. de pers. Ζάρανδος, atestat într'o inscr. din Tanais-Don, la Latyšew, *Inscr. ant. orae septentr. Ponti Euxini*, II, 451 (după recenta lucrare a lui Vasmer: *Die Iranier in Südrussland*, p. 39), — V. B.

— p. 869, r. 5 d. j, după „Pecenegi", adde: şi Cumani. — V. B.

— p. 970 *Basarab* ar puteà fi o urmă de nume din un trac. de care s'a mai vorbit Bessaparos (=Bessapara) >**Băsărap(a),-u* >*Basarab* (comp. *bobotează apă-botează*). — G. G.

©BCU CLUJ

INDICE

(compus după extrasele autorilor)

a) Materii.

Accent (schimbare de ⏑) 181, 590, 773-74, (oxitoane) 428, (regresiune în ital.) 547
acomodare 667, 828
acord (greşit) 486, 926
adjectiv (formaţii adjectivale) 433
adverb (nehotărît) 398-99, (verbal) 405-6
aferează 468, 567, 611, 903, (silaba iniţială din san- în ital.) 949
aglutinare 387
Albania 138
albaneză limba (a > ε) 164, (εr > ar) 389, (sârb *ć* > alb. *k*) 898, (*č* > *s*) 23, 886, (e > ε, o > ε, u > ε) 164, (cuvinte comune cu Dacoromânii şi Istroromânii) 383, (evoluţiuni fonetice comune cu româna) 378, (împrumuturi din ⏑ în româneşte) 818, (împrumuturi din româneşte în ⏑ 820, (*n* > *r*) 886, (suf. -š, -šε, -šor) 571
allegro 780
anacolut 773
analiză greşită 399
anteroman 775
apocopă 468, 903
ardelenisme 407
arhaisme 406 (la Franck v. Franckenstein) 903-4
Aromâni 138, (elementul aromânesc în Bulgaria) 159 ş. u., (Grămusteni) 134, 160, (grecizarea Aromânilor) 170 (Karacačani) 160, (numărul Aromânilor în Bulgaria) 161, (Munţii Pindului) 134, (Sarakačani) 160, (Vlahia-de sus, V.-Mare, V.-Mică) 170
articol (encliticul *-lu* în bulgăreşte) 174, (întreita întrebuinţare) 936, (la loc nepotrivit) 484-85, 499, 904, 917, 918, 919, 921, 925, 926, 934, 936, (omiterea lui) 483-85, 499, 904, (postpunerea lui în bulgăreşte) 171, 917-21, 924-25, 934, 936, (oscilări în întrebuinţarea lui) 919
asimilare 279, 394, 401, 599, 661, 667, 671, 688, 690, 828, 903, 936
autohton element 382, 561 ş. u., 618 ş. u., 691, 775
Balcanic (element) 132, limbă 132, (limbă romană) 139, (grec. ντ > *nd* în limbile balcanice) 900
bogomili 912
bulgar 134, 136, (a > ъ) 162, (e > i, o > u) 165, (ea > e) 171, (dialecte, 136, (dialectele române din care au pătruns cuvinte) 153, (particularităţile

©BCU CLUJ

graiului din Novo-Selo) 158, 159, (proporţia şi răspândirea împrumuturilor din româneşte) 157, (scriitorii care s'au ocupat cu Românii din Bulgaria) 156, (transformările vocalelor şi cons. româneşti la Bulgari) 181
Cavaleri teutoni 504
cazuri (acuz. în locul genit.) 926, (dativus adnominalis) 830, (dativ în loc de genitiv) 830, (dat. cu *la*) 486, (genitiv) 427, 904, (gen. cu i proclitic) 798, (genit. cu *lu*) 924, (genitiv la numiri de ţări în latineşte) 830, (identitatea cazurilor gen.-dat. în româneşte şi bulgăreşte) 162 (forme grafice iluzorii de sing. din plur. în ital.) 538
compoziţii (ital.) 526-27
conjugări (ei face = ei fac) 772, (-endo înlocuit prin -ando) 397, (greşeli de ⌣) 772-73, (schimb între I şi IV) 676, (între III şi I) 777
conjuncţiuni (ca doară + viitor s. optativ) 634, 639-640, (*că* + conjunctiv) 634, (*doară*) 629-42 (*ku* şi *mu* sud. ital.) 1076
consonantism (schimb între fonice şi afone) 381, 465-6, 501, 903 915, 922, 933, 935 (între muiate şi nemuiate) 381, (palatalizare) 500;
B: br > ur 829, alterat de ī 767
C: c > g 671, 970, ct-' > t 678, cr > gr 596-97
Č: c > ş 835, č > ţ 203, čc > şc 681
D: nealterat înainte de ĕ şi ī 390 intercalat între *z* şi *r* 819, dl > rl 832, dm > rm 833, dn > rn 833, dv > v 831, nd > nn 883,
ð > vd, d, z, zd 819
ϑ > ft 818
F: alterat de ī 767
G: gn > mn 780, 828
H: săs. ch č > 750
L: alterat de ī 767, l exilis 660, dispărut prin disimilare 826, metatezat 379, 380, păstrat între vocale 602, 660 ş. u., 819, l > r 138, 387, ļ 392-94,
L': l' > i (ir. mgl.) 390, (bulg.) 171, ml' > mń 667, intercalat între lab. şi i̯
M: amuţit 780, amn > aun 828, m > n 593 ş. u., 768
N: adăogat 666, 688, 834, amuţit prin disimilare 819, mn-' > m 610, n > nn 393, n > ń 903, nn > nd 828, ns păstrat 825, ņ 392-95
R: intercalat 402, 625, 829, metatezat 379, 380, propagat 825, ŗ 392-94
Ş: ş > s 835
Ţ: ţ > s (ar.) 207
V: v + ī > i 745, ávi + cons. > au 678
cf. Acomodare, diferenţiare, disimilare, metateză, propagare, proteză, reacţiune, rotacism
contagiune 665
contaminare 380, 383, 386, 399, 403, 459, 594, 597, 599, 601, 617, 625, 673, 676, 677, 678, 687, 689, 777, 819, 820, 825, 831, 834, 836, 970, 972, (lat. med. 698-9, 946
coruptele 427
creştinism 386-87
cuvinte călătoare 827
Dacoromâni 138
dacoromânisme (la Istror.) 383
dativ v. cazuri
decalcuri 837, (în bulg.) 179
declinare (romanică în -ane) 953
deglutinare 832
denazalizare 389
derivaţiune v. compoziţiuni,

©BCU CLUJ

postverbale, prefixe, reconstruire, sufixe.
diferenţiare 828
diftongi (la Saşi) 466 ş. u., 932 reducerea lor 478, 487-97, 498, 501, 502-6, 507, 916, 917, 920, 923, 935; (diftongările vii ai, ei, oi, ui) 502-6, 507, ai pro a 476, au > a 624, 678, 776; ău pro a 506; âi 508; ea > a 396, 465, 779, 899, 903, ea pro e 476, 903, 916, 917, 923, 933, 935, ea pro o 497, ei 935, ii 935; iu pro a 506; oa pro ă 497, oa pro o 476, 499, 916, 923; oi > o 831; ua pro oa 497, 501-2, 919
disimilare 385, 387, 401, 403, 405, 567, 601, 602, 660, 664, 665, 761, 828, 833, 967, (între două palatale) 390, (completă) 658, 819, 826, prohibitivă) 660; (ital.) 963
Etimologie populară 496, 659, 670, 677, (ital.) 950
Farmecul noului 379
feminin v. genuri
folclor (alegoria) 1007, (Apa Sâmbetei) 1007, (Babă Dochia) 1066, (cântecul bătrânesc) 1008, 1009, (descântece) 1007, (iele) 1007, (lăutari) 1008, 1014, (metafora) 1007, Mioriţa 1010, (muzica populară) 1008, (oraţii) 1007, (Paştile Blajinilor) 1006, (strigături) 1007, (vămile văzduhului) 1001
fonetică sintactică (ital.) 536
fonologie italiană (c intervoc căzut) 944, (tj > cj) 965, (ga > ge, gi, zi anterior lui gua > ga) 961, (a < o protonic) 952, (e protonic > a) 546, (o intertonic > i) 950
frazeologie (în rom. şi bulg.) 175, (săsească) 934
Geminaţiune expresivă 688
genitiv v. cazuri
genuri 826, (confundarea lor) 486, 921, 928, 934, (masculine cu plur. neutru) 779
geografie lingvistică 827, 839
Gepizi 966
Germani (cuvinte vechi germane în rom.) 388, 622 ş. u., (elemente gepide) 967 ş. u.
gerundiu (-ure) 405, (-lea, -alui, -a) 406
grafie (e pentru ă, ia, ŭ, e) 475, 902-3
graiu familiar 773
grecesc (element vechiu în rom.) 582 ş. u.
Haplologie 399
hiat 829
hiperurbanism 697
husitism 909 ş. u. (Saşi husiţi) 911-12
Imitaţie 379
împrumuturi 827
infinitiv (dispariţia lui în limbile balcanice) 161, (omiterea lui *a* înaintea inf.) 485
inserţiuni (sintactice) 926, 934
ironie 686
Istroromâni 847-48, 1004
italian: consonantism: (c intervoc. căzut) 944, (ga > ge gi zi anterior lui gua > ga) 961, (tj > cj) 965; — vocalism: (a < o protonic) 952, (e protonic > a) 546, (o intertonic > i) 950, (influenţa dezinenţei -i) 950, (> e) 944
lapsus calami 426
latin (elemente latine) 582 ş. u.
legi fonologice 827
lento 780
lexicografie (înlocuiri de cuvinte) 668, (lexicul unei limbi) 136, (termini muzicali) 587 ş. u., (termini sociali) 604 ş. u. (animale numite după boale) 769; (cuvinte rom. în toate

©BCU CLUJ

limbile balc.) 148 (cuvinte rom. în bulg.) 148 ş. u. 149, 154, 155, 161 (cuvinte rom. în sârb.) 154, la Franckenstein) 904-5
limbă-tip 132
lucruri (aluat) 576 ş. u., (ascuţitoare) 972, (casa locuitorilor băştinaşi în Dacia) 608, (brânză) 573 ş. u., (contrabas) 591 ş. u., (cimpoiu), 594, (foale pentru facerea cimpoiului) 594, (fluier) 588 ş. u., (mălaiu) 599 ş. u., (mătreaţă) 603, (părţi, fragmente din corpuri solide) 594, (vioară) 594, (urdă) 583 ş. u.
Masculin v. genuri
Metafonie 828, (a) 467, (e) 780-81, (u) 469, (în poziţia a) 278
metaplasmă 669, 835, (ital. 540)
metateză 379 ş u., 387, 603-4, 626, 644, 645, 665, 770, 780, 823, 834, 850, (aparentă) 394, (reciprocă îndepărtată) 380 ş. u., (sintactică) 379
modelări (acesta după *acela)* 398
moldovenisme 430
morfologie 409, (la Franck v. Franckenstein) 904, (forme analogice greşite) 483, 498-99, 917, (expresiuni formale distincte pentru diferite funcţiuni morfologice) 772
Nazalizare 389
negaţiune (omiterea ei după *nimic*) 904
Neogrec (a ⩾ ę) 163, (č ⩾ τς) 203, (originea şi vechimea lui ε ⩾ i şi o ⩾ u) 167 ş. u.
neutre v. genuri, numere
normă silabică 828
Novo-Selo 130
Nume proprii (în *-ul* în sârb. şi bulg.) 899, (de familie ital.) 523, 527, 532, 533, 535, 538, (de persoane ital.) 523, 526-27
numeral (ordinal) 404
numere (confundarea lor) 485, 921, 926, (pluralul neutrelor în *-ae*) 829, plurale analogice) 924, 933, (plur. în *-e* în loc de *-i*) 917, (singular refăcut din plur.) 833, 835, 836, 850
Omonimie 380, 747, 826, 971
onomatopee 591, 593, 646-49, 836
orientare (după sufix) 658, 777
organizaţie socială (lat.-germ.) 616
ortografie (unguréască la Franck v. Franckenstein) 902-3
Paleoromân 775
participii (analogice) 924
păsări (numite după strigătul lor) 674
păstorit 383, (la autohtoni) 382, (termini româno-slavi) 378
perfect (greşit) 924
persoane (confundarea lor) 934
postverbale 684-85, 688, 838
prefixe (a-) 646, (în- 676), (s-) 386, 691 - 92, (substituire de ⌣) 677
prepoziţii (cu) 906, (pre la acuz.) 904, (improprii declinate) 924
preromân 141
pronume (nehotărîte) 398-99, (omiterea personalului enclitic) 904, (repetarea personalului la dat. şi acuz. în rom. şi bulg.) 162
propagare (n) 385, 666, (r) 825, 829
proporţionalitate 777
protează (a-) 169, (s -) 386, 691
proverbe (rom. şi bulg.) 175
Reacţiune 397
reconstruire (*răcan* < *răcănel*) 688
Români (în Bulgaria) 155 . u., (îndeletnicirea lor în Peninsula Balc) 146, (latinitatea lor 133, 134

©BCU CLUJ

romantism (în filologia rom.) 830
rotacism 378, 389, 567, 660, (lipsa lui) 383
Ruteni 136
Sârbi 136
Saşi, săsisme, 475-508, 914-1091, (r palatal) 466, (Saşi husiţi) 911-12, (s > ţ) 748, (ă şi la rom. redat de Saşi) 903, (re > ra) 903
semantică 406 ş u. 424 (evoluţia elementelor din care se închiagă o nouă compoziţie şi raportul de sens cu elementele constitutive) 635-36, (modificări de sens prin raportarea acţiunei la om) 683, (sensul opus hotărîtor pentru desvoltarea semantică) 672, (termini vânătoreşti) 651, (treceri de sens identice la Rom, Alb. şi Slavi) 151, (degradări semantice în ital.) 536, 945 ş. u. — afumător: jneapăn 690; Andreiu Sf.: Decemvrie 387; avere bani: vită (animal) 382, 612 ş. u.; 820 bani: solz; 850 bâzâi: necăjì 676; bâzâi: aveà neastâmpăr 592 ş. u.; coperiş: pleoapă 843; depune: smântână 384-85; fermentare: lapte acru, caş 577 ş. u.; fierbe: urdă 584 ş. u; îngrăditură pentru cai — herghelie — iapă 383; lapte acru: brânză; 581 leneş, prost: închegă 655; loc de adăpost pentru animale — turmă de animale — animal 381; loc de stat: stână 616; locuì: trăi 387; măcină, zdrobi: cereale 600; mlaştină: pădure 834; monument: mormânt 830; negru: nefericit 823; negură; smântână 655; peliţă, strat: smântână 385; picà moţăi 646; pisică: instrument care prinde ceva 666; a se purtà cu cineva (bine): ospătà 686; recoltă — paie: mirişte 613 ş. u.; rusătură, rumegătură: mătreaţă 603; scaun: masă 821; spice — grâne: moşie 614; strat: smântână 616; tare: ban 850; ţeavă — tub: fluier 588 ş. u; umflà — dospì: brânză 579; umflà: bulb 509, 570; umflătură — colină, mamelă: plantă 572; zburà: fulg 626; zer, materie zeroasă: urdă 584 ş. u.
semasiologie 424; — cf. semantică
sematologie 424
semiologie 424
sincopă 625, 780-81, (ă) 388, (u) 386, 968, (în bulg.) 181
sinonime (eufemistice) 435
sintaxă (în rom. şi slav.) 175, (construcţii neobicinuite venite de la streini) 486. — cf. acord, anacolut, articol, cazuri, conjuncţiuni, genuri, infinitiv, inserţiuni, negaţiune, numeral, numere, persoane, prepoziţii, pronume, viitor.
Slavi 134, (cultura slavă) 133, (cuvinte comune cu rom.) 378, (epoca slavonă) 134, (influenţa slavă) 135, 136, 141, (limba slavă) 133, (nume proprii în *-ul*) 899, (perioada poleoslavă) 135, (termini juridici la Alb. şi Rom.) 899, (a, e, o, > ъ, i, u) 135, (ă, â rom. > sudslav a) 180, 382, (rom. â > o) 614, (lat. a > o) 883, (lat. ĭ > sârb. ь) 884, (eu > sârb. ev) 883, (lat. ĭ > u în sârb.) 884
spiritul aspru 1091
strâromân 775
sufixe 822
indoeuropene: — no — 615
italiene: — acca 549, -aglia, -alia 538, 540-43, -aglio(ne) 540-43, -ale 530, -aleto 530, -alie 530, -antia 545, -aría, -(e)ría 544, -ata 530, 544-49, -ato, -a, -atto 544-49, -atollo 530, -atolo 530,

©BCU CLUJ

ellata 530, ello 530, -ęnca -ęnga 963, -er 544, -(e)rá 544, -etello 530, -eto 530, 961, -etolo 530, -ezi 965, -ile 530, -ileto 530, -ilia 530, -ineto 530, 961, -ino 530, -oleto 530, -olo 530, -öri, -öria 526, -ucia 945, -uto, -utto 545, -za, -zza 953, -zano, -zzano, -ssano 953, (diferenţiare semantică la -ada -a < -ata) 545, (schimb) 526, (tipuri morfologice) 961

latineşti: -alium, -alia 601-2, -anare 509-14, -aneus 387, 662, -atum 697, -unus 607, -avius 825, -enus 665, 830, -estae 883, -idus 585, -ilis 830, -ineus 665, -inare 397, 509-14, -inus 397, 599, (665), -istae 883, -itare 397; -itus 397, -ne 401, -oneus -onius 664, -scellus 819, -ter 403, -ulus 830; (substituiri şi schimb de sufixe) 397, 654, 676 ş. u., 678-79, 689.

româneşti: -ăci 678, -aciu 768, -ătă 679, -aie 673, -an 804, 1091, -ănă 510, -andru 837, -ar 627, 691, 804, -ărie (local) 383, -aş 804, -at 697, -ătate 426, -atec 677, -ău 969, -ciune 426, -d(ia) 969, -ea 821, -elnic 833, -elniţă 833, 834, -enă 512, -igan 665-66, -ină 512—3, -inţă 426, -inţi 492, -ior 821, -iş 822, -işcă 833, -işte 832, -iţă 770, -man 835, -nă 514, -oare 777-78, -oiu 663-64, -oman 835, -şor 821, -ş 821, -şa 821, 939, -şun 821, -ui 69, -ul 803, -un 821, -uş 569, 619, 666, (instrumental) 668, -ză 580, 690, 822, adverbiale şi pronominale: -a 398, 485, -ce 397, -do 398, -gode 399, -i 398, -le 397, ş. u., 5, -ne 397, ş. u, 401, -oa 398, -re 397 ş. u., 401-2, -şi 837, -te 403, -va 399; (diminutive) 387, (orientare după sufixe) 658, 777, (substituire şi schimb de sufixe) 390, 595, 665, 688, 689

svarabhakti 936

Ţara Bârsei 504

Texte vechi (reconstruirea lor) 463-64

toponimie 709, 966 ş. u. (dublete toponimice) 1087, (nume loc. de origine română în Serbia şi Bulgaria) 145 ş. u., (munţi şi localităţi numite după păsări) 674, (suf. -d(ia)) 969

transformare glumeaţă 688

Viitorul (în limbile balcanice) 161

vocalism:

A: a + nn păstrat 388, a aton păstrat 464; a > ir. å 389; a > ă 135, 164 (originea) 165; a > â 378 ş. u., 605 ş. u.; a > e 394 ş. u., 590; a > ea 658; (ung.) a > o 675; (lat) van > un 644; — a pro ă 481, 398, 501, 916, 920, 923, 955, a pro o şi u 465

Ă: ir ăr > ar 389; ă + n > â + n 388; ă > ar. i 680; ă > o 394; — ă pro i 498, 917, 924; — *ă* redat de Saşi 903, de Bulgari 181, de Iugoslavi 180, 382

Â: â + n > a + n 391 ş. u.; â > ă (ir.) 383; â > âi 389; â + n > i + n 390; â sprijinitor 392-94; — â pro i 917, 924; — â redat de Saşi 475, 903, 916, 917, de Iugoslavi 180, 382

E: r + e; r + a (în scrisul Saşilor) 903; e > ă 396, 615, 779; e > i 165, 166, 388, 828; e > u 755; eliminarea lui e final 467; — e pro a 935; e

©BCU CLUJ

pro ă 475, 497-98, 501, 916-17, 919-20, 922-23; e pro â 497; e pro ea 482, 498, 500, 501, 917, 918, 920; e pro i 474
I: i > â 379, 384, 779, 832; i i>e 760; i parasitic 466 ş. u., 690; amuţirea lui i 391-92, 467-68, 478, 502, 843, 903, 920, 923, 933, 935; — i pro a 506-7, i pro ă 922-23 ı pro â 479, 498, 501, 916, 917, 920, 923, 933, 935
O: o > u 165, 388, 402, 585-86, 771; o parasitic 836; — o pro ă 465, 479, 498, 500, 902, 916, 918, o pro oa 464, 468, 481, 498, 501, 916, 918, 920, 924, 933; o pro u 923; o confundat cu oa 935, o confundat cu u 481, 498, 501, 916, 918, 920, duplificarea lui o 428
U: u > ă 465, 671; u > â 750, u > o 837; u deglutinat 832; — u pro â 923, u pro iu 465, u pro o 464-65, 933; confundarea lui u cu ă 920, 935, cu â 920, cu e 935, cu o 935, cu v 477, 500
Reflexele vocalelor streine în româneşte: paleosl. ъ 135, 822, ь 135, 831, ę 135, 384, ą 135; grec. y 387, 691; ung. ö 750
Cf. aferează, apocopă, denazalizare, diftongi, metafonie, nazalizare, proteză, sincopă, svarabhakti
Wicleffişti 911

b) Cuvinte albaneze.

an'ɛ)mik 393
armik 393

bałɛ 899
baltɛ 152
bane 387
banoj 387
barbarés 419
bisk 220
bitskɛ 220
bretɛk 396
*brondia, *brundzɛ 582
brumɛ 576
*bul'ɛzɛ 822
bul'z 822

čuturɛ 194

ðɛ 252, 254
θerríme, θermón 598, 599
dorɛ 897
Drišt 883

e 254
eðɛ, eðè 251, 254, 261
eðè tɛ 268

fašɛ 195
fiłoj 759
fjal'ɛ 431
fl'ojere, fl'oere 588, 590
fluturɛ 221
fur(ɛ) 198
furkɛ 196

gerɛsɛ 973
Gogɛ 885
grend, grendel'ɛ 580
*grumpo 596
grundɛ 596, 836
gunɛ 199

k'atunt 205
kɛl'okɛ 177
kémane 446
kɛsul'ɛ 203
kikɛl' 152
kikɛl'ɛ 152
ĸ'imɛ 143
kl'oĸɛ 177
korube 823
krundɛ 596, 597, 836
kul'pɛr 760
kulšedra 885
kupɛ 208
kurm 620, 771
kurpul' 760
kušorɛ 820
kutšedra 885

łanɛ'gheg) 562, 566
l'angua 229
l'ɛkűnt 510
l'emń(ɛ) 820
łerɛ (tosc) 562, 566
l'ikúnt 510
l'opɛ 898
łter 142, 182
l'ukër 820

maδ-i 819

©BCU CLUJ

mal' 151
mbrüń 576
moł 151
mortaje 144
mos 885
mułe 138 209
murtaje 144
muškulüer 210

notón 830
nuke 885

ore 885

pegere 823
pehār 223
perhere 400
perḱ'ij 898
perpjete 884
perua 887
petke 396
pl'aje 820
pul'ke 217

pure 885

ršaje 187

šegéte 820
škrep 887
škrump 211
sore 203
špeš 755
špešoń 755
štąze 381
štepen 150
*šteper 614
štepì 611
šteze 382
stopan 149, 150, 611, 614

terboj 764
tersire 885, 886
trubułine 764
trubułire 764

tšotre 194
tšüm 143
tšutul 195
tšutulze 195
tufe 213
tułe 765
tumbe 213
turme 214

udós 587
ujan 387
urða 214, 587
urðe 587

važde 833
*ve-lug 820
věrs(ε) 818
věrts'ε) 818
vešeze 823
vetehe 900
vitske 220

alte limbi

argella (ἄργελλα), ἀργίλλα traco-dac 608
*balta traco-ilir 152
brend-, brand- traco-dac. 570, 572, 580
*brendia, brandia traco-dac 579, 580
*brenua preroman-alpin 961, 963
bron bret. 571, 572
bronda celt. 571
bronn bret. v.-cymr. 569, 571
bruinne v.-ir 569

chisâh ţig 742
drebulys lit. 623
harbet arab 953
marc celt. 451
mollt cymr 964
*mosa preroman-alpin 955
*mosna preroman-alpin 954
*muljo galic 972
mult v.-irland 964
multo galic 963
*můsa preroman-alpin 955
*musna preroman-alpin 954
*můzĭna preroman-alpin
*olana traco dac, traco-ilir 566—7
*pala preroman-alpin 956
*pal(v)a preroman-alpin 956
rejate sanscr. 511
smatona lit. 383
*stan(a) indoeur. 382
stonas lit. 382
Térgeste ilir. 883

germane

agrasl austr. 825
Aldo, Aldus 970
aleina got., elina vgs. 565
Bâflisch săs. 749
baiš săs. 490

Barbe 748—9
barizeins got 771
bauga langob. 624, 958
*baugare 624
Baumstamm 658

blauts gotic 963
Boin, Buin săs. 491
brunjô got. 571
brunna vgs. 571
brünne mgs. 571

©BCU CLUJ

brynja v. nord. 571
bubes, buibes săs. 491
Buerwən săs. 748—9
bugəl săs. 749
*bultja germ. (gepid.) 969
butr germ. (nord.) 969
butt germ. (norv.) 969
butterfly eng. III 383
bwssaún got. 618
cheeky engl. 416
daft-, duft- 969
Dop săs. 744
dragkjan got. 968
drenkō gepid. 958
Dricca 968
dudeln 743
durrəln săs. 743
Eidəš săs. 491
faⁱchel, faᵉchel săs. 490
feiern 956
Finchəl săs. 750
Flaum 626
flug vgs. 626
flugr v. nord. 626
*flugulu 626
freihalten 965
Furm săs. 750
gealp, gealpen, fries. (germ) 968
Geburt 458
Gêrleng mozel. 751
gil 967
Gilpil 968
grand 596
Grendəl săs. 752
Griff 751 2
grioz vgs. 973
grind germ. gepid. 969
griuts got. 973
Gründling 752
hânts săs. 708
helmbarte germ. 953
Hêp săs 752
Hieb germ. săs. 708
hlesten mgs. 964
Hlutra 967
hluttar vgs 967
hlutrs got 967
Hoi, Hoi A săs. 709
huonz mgs. 708
Jólrlänk săs. 751
kalds got. 969
*Kariwadi gepid. 969
klappōn 960
Kralle 380
Krümmung germ. 708
Laᵉchnts, Laⁱchnts, Lechnitz săs. 490—1, 941
Layr Iowan = „Larion“ 492—3
kâⁱpich săs. 490
Klause germ. 707
kontraⁱš 490
Kreisch săs. 491
lambart vgs. 952
lausinga franc. 963
lot franc. 530
lort germ. 967
Matte 386
matz 386
Mayna = «Manea» 492,493, 495
Mayrosch 492
meisinga 963
mile danez 968
*mili- 968
mulə săs. 843
nâdala vgs. 388
olt 968
olt-ar vgs. 968
Paindur 494
pfulwo vgs 626
Rabbər săs. 745
*ragīlo v.-germ. 688
rank franc. 768
Reggəl săs. 688
Rosenau 771
sal vgs. 949
Saraba 970
Schiebling germ. 707
Schivlənk săs. 707
Schlêf săs. 745
Schleife 745
Schmant 384, 386
Schmetten germ 383
Schmetterling germ. 383
Scholt săs. 746
Schuld 745
scrunta vgs. 627, 969
scutten vgs. 969
silly engl. 458
Sims 746—7
skeida vgs. 530
*skudojan germ. (gepid.) 969
smant 386
sparra got. 956
stanga vgs. 625
štab germ.
šteif săs. 746
štif săs. 746
Stoppenfeld 613
stoppeln 613
tappa got. 681
Teupolo 965
Theofredo 965
Theuda 965
Thè[(u)do] 965
Thido, Tido 965
thrubilo germ. (gepid.) 969
thutr v. nord 968
*thuts, thuthaurn got. 968
Tschachəl săs. 744
tschurtschen tirol. 961
verbl săs. 745
vervl săs. 745
virvl săs. 745
Werwel săs. 745
wichtig germ. 414
Wirbel 745
Zâckel săs 748

©BCU CLUJ

Zacken 743
Zîppərbrannən săs. 746
Zeichen 743
Zeikn săs 748
ziborje mgs. 946
Zip sâs. 746
Zinke 746
Ziklə săs 748
Zup sâs. 746

grecești

ἀγώγη 960
ἀκρόστιχις 431
ἀλεστής 964
ἀλτάρε, ἀλτάριον 142, 182
ἀλτάριον ngr. 182
ἄμυλος 601
ἀνδρεία 429
-αστήρ 804

Βάλας 809
βατέυω, -έω, -ῶ 618
βίγλα ngr. 830
βίτσα ngr 220
βλανῶνα 883
βούτυρον 384
βρέμω 591
βρένθος 569. 570
βρενθύομαι 569
βρόμος 591
βρυνχός 591
βρωμητής 592
βύσσος 618
βωληδόν, βωλώδης, βωλοειδής 595
βωλίτης 964
βῶλος 594

γαμῶ 413
γε 252
γέννα 621
γκοῦσα ngr. 202
γλία 620
γλίνη 620
γλίχομαι 621
γόυνα ngr. 199
γύπη 608, 609, 610

δαίμων 458
δὲ 256
Δέρριοι 883
Δέρριοπες gr. 883
δεσμός ngr. 178
δόμνα ngr. 231
Δρέγκων 968
Δρήκων 968

ἔνδειγμα 430
ἐνοφηκόω 621, 622
ἐπί νόον 434
ἔπος 431
ἑταίρα 435
εὐδόκιμος 430
εὐτυχής 443

ζέσις 578
ζέων 583
ζύμη 578

θυμίαμα 618
θυμιάμια 387

κάβος 619
καὶ ngr. 254
καλάνθας 140
καλλάϊνος 618
κάνουρα ngr. 204
κατηνάρι ngr. 222
κατσοῦλα ngr. 203
κορμάζω 620
κορμί ngr. 771
κορμός vgr. ngr. 620 771
κοσῶνα ngr 225
*κοσωνάκι ngr. 225
κότυλος 194
κουλιάστρα ngr. 206
κοῦπα ngr. 208
κουτζουρίζω ngr. 620
κρίκος 624
κρικόω 624
κυάνοῦς 432

Λαγγοβάρδοι 950
λογοθέτης 813

μάγγανον 387
μόροι 772
μούλα ngr. 210
μοῦργος ngr. 210
μύλη 601
μυλιστήριον 970
μύλλος gr. sic. 601
μύλλω vgr. 601, 602

ὄβρυζον 431
ὄλβιος 442
Ὅρμος τὸ 883
ὀρός (ὄρρός) 585, 586
ὀρ(ρ)όω 585
ὀρ(ρ)ώδης 585. 586 772

παστρεύω ngr 233
πειρατής 964
πεντηκοστή 188
πέτουρον ngr. 226
πινακίδι 433
πλάτη ngr 763
πόρπαξ 624
πορπάζω πορπακίζω 624
πόρπη 624
προσχειράριος 427

ῥουσάλια 142, 186

σαλαμάνδρα 819
σαπούνι ngr. 211
συνοικέω 413
σύριγξ 589
σφηκόω 621 622
σφήκωμα 622
σπανός 387
σποῦρα ngr. 212

©BCU CLUJ

σταῦρος 625

τατός 628
τάτους 628
τοῦβλον ngr. 765
τουβλώνω ngr. 765
τοῦμπα ngr. 213
τοῦρμα ngr. 214
τούτης 968
τράγος 421
τροχίλος 427
τρύξ, -γός 969
τσέργα ngr. 203
τσιότρα ngr. 194
τσορυή 816

τυμίαμα 601
τῦρός 579

φαλιός 809
φιλίνη 589
φιλίς 589
φλέϊνος 589, 590
φλέω 589
φλέως 589
φλογέρα 588
φλοιάριον (-ταριον) 589 599
φλόϊνος 589
φλοιός 589

φλόος 589
φολίς 589
φόρμιγξ 594
φοῦρκα ngr. 198
φουρκαλίτσα ngr. 198
φοῦρκουλίτσα ngr. 198
φοῦρνος ngr. 199

χαυών 725
Χονδρίον 597
Χονδρός 597

ὠλένη 565, 566

latine.

*abhoridare 838
*acearius 825
acereus 825
acuo 973
*adimas 381
adjungere 825
adnanciscere 754
*ad-tunccene 401
aer 825
*afannare 826
agaso (grec.) 529
aggerere 826
aggestum 826
agoga. 960
agoge 960
*alopa 395
alena 661
*aleno 661
*alepa 394
*a]léstus 964
*aliamentre 403
*alimente 830
alior[sum] 402
alis 829
aliter 403
aliubi 401
*allevana 380
*allevanu 644
*Alota 968
A]Lotulu 968
alter 633
Aluta 967, 968

amanuensis 427
amare 826
*ammattire 676
A]Motr- 968
amplector 678
Ampleum 391
*a]mylalia 602
amylum 601-2
Amutria 968
*andala 388
Andreas 386
*antaneus 387, 405
ante 256
*anteanus 387
apparare 700
appendere 436
*aprilius 826
aqua 960
aquaductus 397
aquaeductus 397
aquiductus 397
area 536
arealis 536
Arutela 967, 968
*Arutulus 967
ascalonium 660
*ascallonium 660
*atecu 381

baiulare 513
barbus 748-9
basilica 943 s. u.

Basilius greco-lat. 944
Bauga lat. med. 957, 958
baulare, -ari 513
beatus 442, 457
biliabundus 366
*biliatus 766
biliari 766
biliosus 766
bilis 766
blandus 137
Boa lat. med. 957
boletus 964
*bólidus 595
bombicare 676
bombus 625
bova (lat. med.) 958, 960
*bromica 593
*bromicus 593
bronda, bruda 571
*brotacus 394
*brotecus 395
brunda (?) 571, 572
brunia 571
brunia lat. med. 517
bruta 571
bucca 227, 416
bucinum 218
bulla 595
*bullicare 595

©BCU CLUJ

*bullĭcus, *búllĭgus 595
*bullĭdus 595
*burd 593
burdo 592
burdus 592, 838,843
Burnum 884
burrus 593, 843
*busca 657
bustum 657
byssus 618

cabus 619
caecia 137
caeruleus 432
Caesar 840
Caespes 613
calatio 142
callaïnus 618
*caloneus 661
*calceo 756
calendae 140
*calēnus 661
*calīnus 661
caloria 138
calx 971
*canipa 396
*cannabula 956
capanna 946
capellare lat. med. 959
capellaticum lat. med. 959
cappella 943
capsa, capsum 537
*capsulu 537
capula, capla, clapa lat. med 959
capulare lat. med. 959
capulum lat. med. 959
*cardĭllus 380
*carium 670
carnalis 380
*carpsicare 654
carricare 964
Carsium 855
casa 536
casalis 536
*casificium 536
casula 946
cata 403
catabulum lat. med. 958
Caterva 970
*catīna 665
*catteula 203
cattia 956, 957
cauclearius 1092
cauculator 1092
caulae 671
cautela 658
*cautelare 659
*cautelēnus 659
*cautelīnus 659
*cava 672
*cavabilis 669
cavea 671
cavella 672
cavillare 671
cavitonem 1092
cavus 667
cella 943, 948 49
cenae hora 595
centipellio 594
ceresia 396
*ceresus 396
ciborium greco-lat. 946
cicada 673
cimborium, cym-, borium lat. med. 946
cincitare 696
cīngulum 957
*circanus 397
circinus 697, 957
*cirricius 625, 843
cirrus 625
cithera 396
clavicula 177
Clericus (S.) lat. med. 547
clericus 547
clusa lat med. 958
clusiaticum lat. med. 957
coccinus 397
coclearius 1002
coda 971
coitus 435
colastra 138
colea 971
colliciae 965
colliquiae 965
colonici 965
colostrum 138
columna 207
*commater 395, 822
conciliabulum 530
concilium, interconciliaricia 531
*coperimen 832
corium 971
*cormare 620
cortex 961
corticula 961
cortina 528
cos 971
cotarium 971
coxa 971
cratis 965
*cricus 843
*cricius 844
cruentus 137
*Cubata 971
culobru, culobra 960
*cumpana 395
curte (cohors) 528, 535
cutenna 972
cyathos (grec.) 956
cyma 143, 144
*cytula 194, 380

Dalmata 741
de 254-5, 256, 830
de + quod 272
de ad quod 272
de + quam 272-3
deorsum 630
de-palare 700
*de-parare 700

©BCU CLUJ

depilare 700
Deraemestae 882
Deuri 883
dies 857
Dindari 883
diocesis 943
*disangulinare 620
*disglinare 621
*disglunnare 620
disglutinare 620
*dismatticare 677
*dismaticesco 677
dolere 631
dominus 607
draco 142
Drivastum 883

ecclesia 943
eccere 403
eccu hic ibi 398
eccu -illu -illac 398
*eliceum 964
*eliciu 964
elix 964
epse 828
*erraticare, *erraticesco, erraticire, 675
esca 186
et 254
*(ex)cloppicare 679
*ex-gruni -ire 657
*expavimen 514
*experlavicare, experlavicesco 678
*experteridus (pertero) 603
exquadrare 530

far 598, 599
*farrimen 598
*farrina (*farrima) 598, 599
*felicicare 679
felix 442
fermentare 576, 775
fermentum 886
*fervidiare 759
feta 964
ficatum 395
filare 669
flabrum 590, 591
flare 590, 591
*floccinus 397
fluores 179
fodina 408
fragmentare 775
*fratalia 540, 965
fremere 591
fringilla 696
frons 416
furca 196
furnus 199

*gabalanus 836
galgulus 380
galla 822
*genuata 697
genea (grec.) 526
genealogia 526
genitus 621
gens 621
*giupa 609
*giupanus 609
*glandica 390
*glarra 380
Glinditiones 884
glutino 620
grandia 836
grandis 520, 569
grangerius lat. med. 947, 948
grangia lat. med. 947 sqq.
grangiagium, granchagium, grangaticum lat. med. 947
grates agere 434
gratia 413
grumulus 177
grunium 657
*gypanus 609

hac 398
halleluiah 387
harpago 396
*harpegus 396
heres 543
hicce 398
hora 399, (hac, ha, ea hora; ad horam) 629, 630, 642
*horridor 778
horridus 587
hospes 611
*hospitanus 150, 379, 611

ibi 398
*ibilibet 407
illac 398
*im-bufono, -are lat.
impelare 700 758,
*imperfilare 380
*impindulare 823
*implecticare, *implecticesco 678
implecticus, 678
*incavellare 671
incavillor 671
*incaviolare 671
inde 401
indurare 671
in-filare 759
*in-firmare 758
in-gannare 388
*innocticare 380
*in-obviare 312
in-ruo 394
*insitiare 380
iste 830

jugum 229

*keptinem 380
kyriacus (S.), kyricus (S.) 547

laboratoria 624
lacrima 962
lactuca 187

©BCU CLUJ

Lambardarii, lambardi, lombardi lat. med. 951-52
landica 390
*landicula 390
Langobardus 950
larix 961, 962
*latora 399
lenticula 390
*levigĭnare 511
libet 397 ş u.
Liburni 884
*lĭgĭnare 510
lignum 828
Limax 216
limosi 955.
limosus 955
lingua 962, 963
lubet 406
lucrare 820
lucrum 820
lucubrare 820
lumbricula 952
lumbricus 952
lupa 898
*lŭridus 844

machina 954
magnarius 610
maior(em) 610, 819
mamma 137
Mandetrium 884
*manganeo 387
mansum 536, 537
*mantana 386
mantica 386
mantum, mantus 386, 617
maritimus 951
*mastichanus 397
mastichinus 397
*matricia 603
matta 385, 386, 616
*mattana 385
*matticare 677
mattus 676
*melicinus 962
melitinus 962
*me-ne 401
messis, messio 613
messorius 671
Milia 968
Miliare 968
Milium 968
miscinare 513
misculare 513
mola 954, 972
mola versatilis 972
molere 964
moles 955, 972
*mol(i)ta 964
*mol(i)tare 964
*molo(nem) 972
monimentum, monumentum, molimentum 830, 950
*monta 964
*montare 964
*montiscellus 819
morenses lat. med. 947
*morinus 772
mortalia 144
morum 772
morus 806
muccus 209
mulla 209
mulleus 843
mullus 843
mulus 843
*musculus 210
mustacia 137
musteus 767, 768
*mutila, *multa 964
mutila 830
mut[u]la 830
*myllalia 602
*myrrĭda 691
myrris 691

natta 385
natus 830
nec-aliubi 401
nectere 678
nemo 399
nepotia 822
Nicolas 387
*nigellina 970
*nigrina 970
*nigricesco 675
nonnus 233
*notare 830

*oblitare 514
*obterrire 762
*oestriculus 592
olla 137
*ollicella 137
ollula 850
*orudare 586
omentum 617
oraculum 943
oratorium 943
orceolus 1092
ordeolus 1092
os 416
*oscicare 79
oscitare 701

pacare 698
*padulem 380
pala lat. med.) 956, 957
panucula 144
parare 700
parochia 943
parsitare 141
partitio 680
passar(em) 396
paro 217
pedester 390
perditio 680
perhospĭtare 686
persecare 654
picea 962
pĭnda 823
pirata 964
*pistalia 679
pittacium 396
*platalis 763
*platinus 396, 397
platus 763
plebs 943
plectere 678
post 256

©BCU CLUJ

prehensa 530
prima 405
pruna 212, 885
publicanus 615
publicum 615
*pueruncŭlus 137
pulvus 829
pustula 144

quadragesima Galliarum 944
quadrus 530
quantus 403, 494
quantuslibet 404
quassatum 679
*quassicare 679
*quassitale, quassitalia 679
*quassĭtare 679
*quem-ne 401
quia 634, 640
Quirenarice 829
quotus 404
quotuslibet 404

*rac(c)acare 689
*rac(c)amen 689
*rac(c)ana 688
*rac(c)anellus 688
*rac(c)ano 688
rac(c)are 688
*rac(c,atare 688
*rac(c,atum 689
*rac(c)icare 689
*rac c)inare 688
*rac(c)itare 688
*rac(c iticius 688
*rac(c)itum 689
radicula 790
radix 542
rago 688
*rakanus 688
*ramex 768, 769
ramica 769
*ramicus 769
ramus 769
rana 688
ranco 688
rapere 957
rapina 957
ratis 965
raucus 689
*rad reac(u)ibilis 973
*remediare 380
ren 567, 760
*rena 563
res 402
*respĭssus 755
rosalia 142, 186
ruga 625
ruina 957
rutilare 761

*saeptana 383
sagmarius 843
sala lat. med. 949
salamandra 819
*sambata 137, 850
sapo 211
sarcina 964
Saturnalia 410
saumarius 843
saxifraga 433
scarpinare 512
secale 395
*sedimen 536
sedile 536
*se-ne 801
serica 203
*serum 578
signum 828
similitudo 430
*(s,mattana 616
*spanus 387
spatium 756
spodium 885
sol(i)dus 850
sors 530
stabulum 625
*stepanus 615
stetui 390
*stipanus 614, 615
stipendium 613
stips 613
stipula 613
stragula 617
stragulata 617
*stupula 613
*subilare 591
*submantana 386
subula 137
suffraginare 513
*summantana 386
*suscĭcare 679
suscitare 700

taeda 962
tarmes 603
*tarmĭtea 603
*Tatulos 628
tegurium 946
tenda 685
*te-ne 401
tertius 405
Theutonici lat. med. 965
thius, thia greco-lat. 965
tianus, a lat. med. 965
tibulus 962
tiburium lat. med. 946
*timania 618
Tininium 884
titulus 943
*toma 581
tonare 761
tractare 669
*traginare 397
tragula 965
truncare 620
tubula 765
tubulus 765
tugurium 946
tufa 213
*tumus 581
tuncce 398
turta 214
*tymanea 387
tymiamum 387
*tymianum 387
*tympenum 396

©BCU CLUJ

ubilibet 403
*ulana 644
ulna 564, 566
urere 778
*urĭda 778
*urĭdus 778

*vallicella 137
vallicula 137
vallum 422, 438
vannus 957
vasum 829
*vecedus 381
vegere lat.med.venet. 959
velle 629, 630
verbum 838
versus 410
*vertia 818
*vertire 818
vibrare, vibrissare 594
vicus 943
vietus, *vetus 766
vigilare 830
*vigula 830
*vigulare 830
villanus 615
vinosus 768
*vivula 779
*vivulus 654
*vocinare 513

zima 578

românești

ablişoară 826, 1091
abraş 807, 1088
abraşcu ar. 437
Abrud 1089
abuchică 1092
abur 818
aburà 825
aburică 1092
abută 1092
abutică 1092
acacoiu 1090
acar- 399
acăţar 1092
acela 398, 636
acelaşi 837
acerà 1090
acesta 398
acestaşi 837
achicăşońu ar. 664
acia 398
acii 398
aci(lea) 400, 403
aco(lea) 400, 403
ac(n)uma 636
acumtinà ar. 513
adalâu 731
adărmăli 1092
adecă(lea) 400
adecăte 403
adecăte(lea) 400
adineaorea 399
adineaore (lea) 400
adoara 435
adoara(-ă) ar. 631 ş. u.
adulmecă 660
agestru 826
aghiont 1092
aglică 834
aglicea, aglicel 834
agodì 1092
aicea 398
aici 398
aimintre 830
aimintrele(a) 400
aimint(r)enea 401
ainde 401
aindere(a) 401
aindine 401
aist 828
aiure/a) 401, 402, 629, 829
ai(u)rile(a) 401
aiurlea 401
ajunel 428
alág ar. 438
alan 929
alăntšescu ar. 753
alătši ar. 753
alăturea 399
albeţ 826
Albile ar. 187
albişoară 826, 1091
albişor 826
albuleţ 826
alcheză 1092
Aldea 970
alesătoriu 436
Alevra 1087
alicî 754
alignì 1089
alin ar. 1091
alinà 1090
al(i)nare 661
alintšescu ar. 753 1088
alivencă 1087
alivenci 724-25
Almaş 1087
Almâjel 1087
alocure a) 399
aloghiţe 1087
altenbasov 1087
aluaş 1089
alug'esc ar. 390
alumik'os ar. 680
alun 643 ş. u.
al'urealui ar. 406
alurică ar. 685
alt 633, 403
altmintere(a) 401
amărî 1087
amarnic 438
amăţi 676
amblătescu 1088
amboulea 400
ami megl. 393
amirarea 400
amol'u ar. 514

©BCU CLUJ

amortului ar. 406
ampăltecu ar. 678
Ampoiu 391
amproor 391
(a)mură ar. 209
anantu 391
ancâtelea ar. 405
andăli 250
ande 391
andemână 391
andilesc 250
andrea 391
andreilea ar. 405
andreuă megl. 391
angă megl. 391
angricari ar. 444
angurpiledzu ar. 1088
angutšinedzu ar. 1088
aninà 661, 1090
ansâritoańă ar. 664
aoace 398
aore(a) 399, 629, 904
apără 395, 826
apârńescu ar. 1088
apoi 633, 638, 642
apreg 396
aprinde 826
Apşa 821
apucà 380, 645 ş. u.
apusat 726
aragna 564
arămie 148
arăpásu ar. 624
arăspease ar. 754, 1088
arcer 973
ărde ir. 394
arde-se ir. 394
ardicà 394
are 829
arel ir. 389, 393
argeà 608
Argestru 1087
arină 408
arioiu 454
armăsar 833
arniciu 220
Arpadia 969
† arţar 825, 1092
artic 408
aruficare ar. 755
arungaciu ar. 769
arupas ar. 755
arusal'e ar. 187
aruvirsare ar. 755
arvonă 458
arz 408
ărzeniţę ir. 394
arzint megl. 394
aşca (tunului) 1087
ase(a)me 399
asemene 399
asemenele 401
aşezat 458
aşĭ megl. 393
aşijderea 399
aşijderile 401
asperdiciune ar. 680
aştir 1092
aşungà 1089
aţă 220
atârnà 673, 1090
atârnaţi 710, 1089
atât 404
atila 1087
atinghie 381
aţipi 646 ş. u.
atunci 398
atuncine(a) 401
auş 874
avleģu ar. 381
Avreg 1087
Avregeanca 1087
Avrig 1087
åńer ir. 667
ăniurbă ir. 393
ănrenće ir. 393
ărdicari megl. 394
ărţiaų ir. 394
ărpę ir. 394
ăs ir 393
ăst ir. 314
bâc 454
Bacău 1090
Bădărău 1087
bade 970, 1090
Badea 970
badoc 448
băgà 623-24, 625
bală 875
bălăngăni 1090
balaon 1088
Balasan 1087
balaur 444
băldăuş 1068
Băldea 429
baier 220
balegá 900
balircă 380
Balş 821
baltă 152
bălţi 1087
bal'ŭ ar. 808
ban 387
bană ar. 387
bandaş 444
bândurari ar. 430
Barbares 419
barbaric 1087
bârdăun 591, 592
bardzu ar. 149
barim 633
barz 149
barză 215
bârzăun 591, 582
băginac ar. 730
bălţat 808
băltină 153, 230
bănedz ar. 387
bântuì 388
bâ(n)zoiu 664
bâr 382
bârboaie 749
băreac 1088
bărnăuz 380
Baronzi 1087
Bârsa 771, 867
bârsă 818, 843
bârţă 818, 843
Basaraba 970
băşică 227

©BCU CLUJ

basmà 454
bàştuia 873
băţ 834
bată ar. 685
bât(ă) 382, 834
Baţaria 1087
bâtcă 452
bate 618
băună 513
bâză 685
bâzâi 591, 676
bâzoiu 591, 592, 1075
becaţă 449
beceluì 929
bedă 765
Bega 968
beleag 425
belterì 1068
bernevici 1087
bestrega 454
betcă 1087
beuţă 826
bezmetic 677
beznă 228
Bibescu 1087
biduş 750
bied 765
biet 765-7
Bildescul 429
bimbaş 434
birgă 710
biveì ir. 387
blagă 382
Blaj 1087
Blăjer 1087
Blajo 1087
blazgonie 727, 1088
blând 137
blândă 137
bleaznă 727
blodogorì 380
boacăză 873, 1088
boace 849
boaghe 749
boar 837
boarfă 1089, 1091
boază 427
bobală 1089
bobâlnău 452
bobârnă 432
bobidragi 1087
bobotońu 664
bocoaie 849
bofliş 100
Boiu 1089
bojoc 381
bolercă 380
Bologa 241
bolovan 430
borcan 221
bord 594. 595
bordan 594
bordeiu 1090
borţoasă 443
boşandic 716
boşindoc 716
boşcă 681
boşcârţă 681
bot 448, 1090
bot-gros 448
botă 727
bot(ă) 834
boţ 849
Botoşan 1087
Botoşariu 806
Botuşan 1087
bradul-ciumii 690
brânduşă 567, 571, 572, 579, 580, 1090
brânduşea 568
brânduşel 568
brânduşiţă 568
brânză 573 575, 580, 581, 583, 842, 886
brânzì 575, 580
brânzit 579
Braşov 771, 1090
bratri (husiţi cechi) 910
Brazda lui Traian 422
breaz 809
breb 999
brèbeniţa 873
brezaia 881
breşcu ar. 1088
breseacăn 1090
broajbă 834
broancă 445, 590, 593, 594, 624
broatăc megl. ban. 395
broatec 215, 395
broatic ar 395
brońză megl. 573
brunc 591
bruş 1090
buăr 395
bubotă ar. 728
buc 646, 1089
buchisă 646
bucimiş 218
bucium 837
Budină 440
buflea 749
bufleş 749
bufliş 1090
bufniţă 758
buft 749
bufu ar. 758
buget 380
buglă 749
buiestru 812
bulgăr 595, 671
bulguri 595
Buliga 1087
bulţ(?) 969
bulz 594, 595, 822, 969, 1091
bumb 625
bumbic 711, 1089
bumbică 625
Bun(i) 491
bunăfacere 433
bunăstare 382
bunicică 219
bunget 818
bunţ 886
Buracu 1087
burdioasă 443
burduhănoasă 443
burduhoasă 443
buric megl. 149

©BCU CLUJ

burlinc 1088
Bursunarul 1087
burtă 726
burţi 1087
buş 618
buşă 618
buşi 836
Buştean 657-8, 837, 1091
butuc 411, 837
butură 221, 666, 837, 969
buţurean 1088
buză 226

ca 274, 276, 634, 639-40
că 275-6, 634, 639-640
câcâit 849
căciulă 203, 823, 849, 1091
Căciulata 867
Cădâlâc 1068
ca de să 267
cadră 456
cadran 456
caier 669, 1090, 1091
căibără 670 ş. u.
căibe ir. 671
căină 514
călădău 432
călâiu 618, 661
Calaomu 1087
călăriciu ar. 890
călciune 1088
căldăraş 380
caldarâm 421
Calea Ţiganului 423
călin 661, 1091
călină 1088
*calinarh 728, 1088
calitaş 729
căliugă 749, 1091
călnă 1088
căloare ar. 138
Caloian 1066
căloñu 66, 206 ş. u., 1091
călţi 689
călişune ar. 756
călţun 756
căluşeri 881
Câmpul Traianului 422
cănarhaciu 703, 1089
Cananău 1087
cândai 641 642
cânepă 396
canoveţe 433
cant ir. 389
cântător 757
cântătoraş 757
cănţido ar. 398-399
cantu ir. 389
canură 204
căpăţână 177, 227
căprar 231
căpriori 222
Capşa 821
căptălan 877
căptan 837
captar 714, 837
căpuş 204
cără 147
cara, cari ar. 275
*Cărăciun 142
caraghioz 816
Cărâmâz 1087
carâmb 838
Cărămiziu 1087
cărântană ar. 456
cărbun ir. 383
cârcă 834
Carcalechi 1087
carcalete 444
cârceie 834
cârceiu 834
carciofoi 1088
cârcni 836
careţido ar. 398-399
cărinde 1088
cârlan 380
cârlicuş 1087
cârlig 583, 1090
cârlobat 832
cârmoajă 701, 1089
cârmuj 1089
cârmuş 702
cârnosi 1088
căroare ar. 138
cârpălab 380
cărpănos 1088
cârsâiac 1088
carte 179
cartof 441
cărunt 512
caş 573, 587, 842
caşare ar. 207
ca să 265
căsariu, 435, 1089
Casariu (munte) 1089
căsător ar. 435
căsători 413
câşlegi 842
casnic 1089
castravete 379
cât 403, 904-5
cătândoraş ar. 757
cataramă 741, 1090
caţă 685
căţălie 380
cât de 259-260
câte 403, 659
căteroţu 659
căţină 665
cătinare ar. 222
căţinaş 665
cătinel 380, 658 ş. u., 665, 1091
cătingan 665
cătinică 665
căţreţ 741
cătun 1092
căţune 380
căturić ir 380
cătuşi 666
cauă 1091
căúş 619, 666 ş. u., 1091
căuşă 668
căuşi 668
cavă 668

©BCU CLUJ

cea 692
ceac 743
ceacadaie 673
ceaclie 742-3
ceagiă 742-3
ceahaì 675
Ceahlău 673—674, 1091
ceala! 692
cealhău 673
cealmă 675, 685
čamugă megl. 380
cearcăn 396-397
cearbău 832
ceasornic 831
ceată 441
ceaţă 137, 881, 1087
cebală 742
cebăluì 741-2
cecădae 673
cehadaie 673
cehăì 675
Cehan 675
Cehlăeşti 674
cehluì 674
cehnì 675
ceiaz 458
ceire 402, 1089
celhuì 674
celnic 417
ceraşă 395
cercală 1091
cercătà 439
cerceluş 221
cere 1089
cetără 430
ceteră 396, 594
ceteraş 444
cetì 834
cetluì 674
cevaşi 837
chelteu 711, 1089
cheman 868
chenar 747
cheptar 205
chersiu 729
ches 742
cheş 742
chescà 742
chetrad 456
chiar de 259-260
chibrit 441
Chiceră 151, 460
chicerà 1090
childì 430
chiler 1066
chilom 429
chimanigì ar. 445
chinovie 866
chinţă 447
chiostec 432
Chiraleisa 881
chirfosală 729, 1088
chiorchiojilă 815
chipur 459
chipurar 449
chisà 742
chisâg 742
chiseà 742
chişig 742
chisug 742
chiţcan 446
Chiţcani 447
chiţoran 446
chitosă 427
chiz 1091
ciăbălui 742
cice 905
ciclău 747
cihăros 675
cilipchì 648
cimpoiu 594, 667
cimpóñu 667
cincădi 712
cinca-rinca 1087
cince 593
cine 401
cineşi 337
cinioară 693
cinoae 712
cinte 695
cinteză 695
cireaşă 396
ciripì 648
ciritel 834
ciritiş, 834
ciriteiu 834
cioaclă 742-3
cioacă 452
cioandră 1089
cioară 823
ciobăluì 742
cioc 448, 834
ciocălău 834
ciocan 380, 834
ciocârlan 215
ciocazan 866
ciocârlie 1090
ciocnit 834
cioflânc 707
cioplău 712
ciovică 836
cihăì 675
cinioară 1089
cinteză 1089
cioclonţ 448
ciohcată 1089
ciohotă 1089
cionae 1089
cioroiu 449, 450
Ciorogârla 450
ciort 448
Ciosu 1087
ciriuş 1091
ciruş 1091
citov 878
ciudă 408
ciudotvoreţ 410
ciuf 751
ciuhă 743
ciuhălău 743
ciuhlă 743
ciumă 142, 144 234
ciup 448
ciupercă 380
ciurdă 454
ciuroiu 664
ciuruioară 450
ciutură 146, 194
clodiră 1066
clampar 1089
clămpuş 1089
clanţă 448
clăpânţă 1089

©BCU CLUJ

clăpuşi 1089
clasibocru 704, 1089
clătină 514
claus 707
cleamp 1089
cleangă 660
cleanţ 704, 1089
clempan 1089
clempuş 1089
clenciu 1088
cleştar 712
climpuş 1089
climunc 708, 1089
clinţ 704
clisă 835
clit 707
cloambă 1089
clobanţ 448
cloncan 660
cloncăni 660
clonţ 448
cloporniţă 833
cloţan 446
coacen 397
coardă 207
coaţin megl. 397
cobor 381
coborî 379
cobuzu 430
Cocioc 1087
cocon 1090
codârlă 832
codirlă 832-3
codobâţă 685
codru 151
coită 435
colac 426
colb 829
colidăbăţ 1068
colină 452
colindete 1068
colţ 831
Comşa 1087
conciu 227
Corcodel 1087
Condroniu 1087
coneţ 432
contenì 513
contraş 490
copil 818
copoiu 216
(coprână) 831
coprenă 831
coprină 832
Cordun 814
Corlea 832
coruna 207
cosac 835
cosaciu 835
cosoroş 835
coştereaţă 835
costraş 835
costreş 835
costreiu 835
costriş 835
coştoroabă 835
Coşula 406
cot 564
cotâng 837, 1091
cotângan 836
cotariţă 835
cotârşì 835
coteli 835
coteţ 741
cotocì 835
cotoiu 1091
cotoman 835
cotoranţă 835
cotorbă 835
cotoşman 835
cotreţ 741
cotroană 873
Cotromanţ 1087
covârşì 835
Covasna 5770
Cozlă 452
cozonaci 225
crăciun 183
Crăciun 1068
Crâmleau 420
crampen 1091
crâncen 835
crâng 440, 835
crastavete 379
creier 671
creţ 229, 625, 843-4
crilă 454
crintă 573
Criş 968, 969 1007
crişţaiu 713
Crivadia 9 9
Crivina 969
crunt 137
cuca 460
cucă 452
cucon 1090
cuişor 837
culastră 138, 205
cum 274
cumătră 395, 822
cum că să 265
cum de 258, 262
cum de să 267-8
cumnat 231
cumpănă 395
cumpăr 395
cum să 265
cumuşi 837
cuncină 513
cuniţă 1087
cunpină 513
cupă 208
Cupşa 821
cupşoară 840
cuptor 223
curăţă 676
curastră 138, 146
curătură 1066
Curcubetă 452
curmă 619, 771
curmiel 875
curpen 818
curte 772, 774, 849
cus megl. 835
cuşar ar. 207
cuscru 232
cust 426
custă 435
custură 207
cută 835, 973
cutarete 403
cu(t)curig 835

©BCU CLUJ

cute 971, 972, 973
cuţurele 729
cuvânt 431

dâbă 432
daca 273, 279 280
dacă 272-284
Dadalica 450
Dadişa 450
dăduiu 390
dalb 826
dâlmă 452
dălog 832
d'amboişile 400
d'ambuşele 400
Dâmbu' i cioară 798
dâmle 452
d'ancălarile 400
d'andăratele 400
d'andoasele 400
dărăpănă 513
dardă 408
dârdâi 836
dârlăi 1091, 743
dârlog 832, 1091
dârstă 835
daru 434
de 251-72, 630, 642, 905
deaca, deacă 273, 276, 278 ş. u.
de-adoară ar. 632
de-amboulea 391
de-aciia 255
de-aputerea fi 400
deaspir ar. 890
de + că 272
deca 273, 276 ş. u.
deci 255
Decindea 430
Decindeni 430
Decîndeşti 430
de cum 273
de când 273
ded ar. 390
dediu 390
deghermea 1088
de îndată ce 274
Dej 1087
dejghină 620
Dejoiu 1087
Deju 1087
Delfin 429
Deş 1087
de-oară-ce 257
deoarece 257
de pe când 273
dereptŭ să 265
de să 266-7
deşânţat 1088
descăvăsc 434
descebălui 742
desetină 434
deşi 837
descăierà 672
desmăţă 1090
desmeteci 677, 1091
desmeţi 677
desmetic 677
destul 228
detunare ar. 762
de-vreme-ce 257
dezbină 620
diblaş 444
dibui 835
dicara ar. 275
dihanie 833
dijmă 228
dingă 391
dinioară 399
dintru că să megl. 265
dintru să megl. 265
dioara ar. 630, 631
diplă 831
dizglinare ar. 620
doamnă 231
doar(ă) 258, 629-42
Doftana 969
doină 823, 831
doniţă 831
dop 743-4
dopuş 744
dornic 438
Dorolea 1090
dospi 574
drac 815
draclu ar. 142
*draculu 142
drăgană 1088
drângău 1089
dreapta 228
Drogobostea 380
drug(ă) 835
drughineaţă 835
drumul orbilor 423
dugleş 713
dul 460
dulf 999
dulupări 730, 1088
Dunărea 1087
Dunăriţa 1087
Dunavăţ 1087
Durăitoare 449
Durduc 449
Durducul 450
durcà 631
durhan 381
duvar 730
dzâcălaş 445
dzeastre 179, 225
dżug ar. 229

e 252-3
eală sufix. 1089
eftini 458
Emuroasa 1087
est 828

făcăleţ 713, 1089
Făcău 1087
fâcie 750, 1090
făclău 713
„a făgădui marea cu sarea" 1069
fal 707
făleandrăş 715
fărâmă 594, 598
fărcuş 407
făricari ar. 624
farmec 395
farmanon 438
fărtoaie 685
făşiu 730

©BCU CLUJ

faur 829
felendreş 1089
felii 574
ferecă 624
ferecat 433
ferişcă 679
feşcil 454
fie-că 636
fiiastru 804
filendriş 715, 1089
fincen 750, 1091
fincin 750, 1091
firfiric 1088
firmintari ar. 576
flacără 671
flămânziciune 426
flandură, 1090
fleancă 448
flecì 1090
fleură 448
flit 448
floacăn 396
flóieră 588
*flóir 590
florcă megl. 588
flori 179
flotocos 874
fluiără ar. 588, 590
fluier 587, 588, 590, 594, 1090
fluieră 588
fluieră 588
fluierar 588
fluieraş 588
fluiericiu 588
fluieriţă 588
fluieroiu 588
flutur 221
fluturatec 436
foaie-în-fir 219
foarte 434
foaş 249
Focşa 821
Focşani 821
foşodic 716, 1089
fotaz 730
frământă 576, 775 ş. u.
frânghie 593
Franţoz 419
frecă 777
fricos 905
friel megl. 588, 590
frimi(n)tu ar. 819
frunte 417, 438
fucie 750, 1090
fugì 417
fulg 626, 1090
funie 229
furcă 196
furcate 432
furişor 1075
furmă 750, 1091
Furnea 199
furnu ar. 199
fuşie 750, 1090

gâdili 835
găibără 671
găibărace 673
găgì 437
gaibără 672, 685
gaibe 673
gaidă 673
gaidere 673
găinar 1090
galben 231
gălbinast 804
gâlceavă 836
Galda 969
gâldău 969
gâlmă 452
gâlmeă 460
găluţă 822
găman 837
găoace 822
găoază 822
gărgăriţă 215
garoş 731
găselniţă 833
găsì 1090
gaşper 444
gârbov 623
gârniţă 835
gâtiţă 876
găun 1075
găvă(d)ună 380
gavaon 1087
Gavătu 1087
gealalâu 731
geană 452, 621, 1090
gecuţie 929
gemănată 435
genate 696
genuche 779
genunchiu 512
gherdap 449
ghergheleu 1087
gherlan 446
ghiară 380
ghiată 222
ghiban 216
ghibar 216
ghibără 672
ghiduş 750-1, 1090
ghiliceană 826
ghioagă 177
ghiorlan 459, 751, 1091
ghiorţan 446
ghismane 724—5
ghitrui 718
gideă 408
ghiţmane 1087
Gilort 967
ginere ir. 383
gint(u) 621
gitrului 718
giupân 606, 609
giupânească 606, 609
giurelu 428
glaguri 1087
glămeiu 452
glangur 380
gloanţă 837
glonţ 837
glumă 229
glumbuescu 1088
gode 406
godelui 406
gologan 231
g(o)lomoz 380, 835

©BCU CLUJ

gomăn 1010
gomârdoiu 452
gómilă 452
gorgan 460
go(r)ştină 836
gorun 835
Govora 450
grândze ar. 596, 597, 836
grangur 380
grăpsănă 513
grăpţănă 513
graţie 413
grau ir. 389
gravidă 443
grea 443
greaţă 444
greblă 836
grebliţă 836
grecioasă 443
gref 751, 1090
grendă ar. 222
gresie 971, 973
grier 691
grif 751, 1090
grind 836, 969
grindel 752
gripcă 836
grivan 446
groapă 137
groasă 443
Grohotul 450
gros 411
gruiu 452, 657
grumuleu 454
grundă ar. 596, 597
gruńu ar. 448, 657
grunz 594, 596, 836
guguşciurcă 836
gulguleă 732
guluvan 1088
gumăradă ar 177
gună 146, 200
gură 219, 448
gurban 866, 1010
gurelat 380
gurlan 446
guşă 202
guşti 704, 1089
guţu 1089
guturaiu 202
guz(g)an 446

hăbădic 1089
haileroi 387
hăituì 836
hălăduinţă 426
hâlţână 514
hâlţăni 514
hâlţină 514
hamoni 724-5
hăndrălău 1090
handraleţ 714
hang rom. 591
hânsă 705
hanţ 708
hănţăni 514
har 412
hârcă 1088
hârciog 446
hârdoa! 707, 1089
hârdoc 707
harea 1089
hârgoiu 718, 1089
Hârsomunţi 491
hârşug 1089
hârţ 445
hărtoiu 685
haslă 438
hăşt 408
haţ 1090
hâţăi 514
hâţăni 514
hâţână 514
hatcadău 719
hăţi 514
hâţină 514
Hăulită 449, 451
hebereu 719
hecnì 1089
heiabă 434
hep 752, 1091
Hereghie 1065
hid'e 1089
higea! 1089
highidiş 444
h'ilu olimpovl. 390
hindichiu 422
hinteu 509
hip 708, 1089
hobână 514
(h)obot 831
hoì (a se) 1089
Hoia 708
hoidreţ 1089
hois! 1089
hojdii 833
holercă 380
holm 452
holop 435
Homor 675
hopoiu 381
hopşă 719, 1089
horă 721
Horaiţă 1087
horbă 838
horghidan 1089
horgoş 1089
horhan ar. 757
horlangăr 832
horloiu 850
hornoiu 850
hoţ de ghindă 1088
hrişcă 681
Hrisomuinţi 491-2
hududoiu 449, 451
Huedin 491
Huetura 449, 451
hulă 452
hulnic 439
humultuì 1089
Huruitoarea 449
huscă 704, 1089
huşte 704, 1089
huşti 1089
huţăi 514
huţină 514
huţuţă 514

iacătă 380
ia'mblă 408
iar 752
iară 632
iarăşiţe 403
iasmă 838

©BCU CLUJ

iazmă 838
ici 398
icusat 726
Ideciu, Idiciu 491
iepşună 821
ierupen 380
igreţ 444, 1089
îi 393
îl 393
îmă 393
îmbăgiuă 718
îmbumbică 1091
îmblăti 393
îmbroc 380
îmbroşcăi 681
îmbucătări 671
îmbufnă 758
îmbumbică 676
îmbumbăci 676
îmburdă 595, 596
imenă 380
imnu 1090
împândără 823
împăndură 1088
împestriţi 676
împletecì 1091
împilostrì 380
împletecì 677-678
împletì 677-678
împoşià 1088
împotrivă 379
împotrosu 439
împovărată 443
împovoĭă 1088
împresărătură 671
împroccà 681
împroşcà 681 ş. u. 1090, 1091
împrospăţi 611
împrospătà 685-6
împrotivă 379
împuşcată 1091
înăbuşi 1089
înal(t)josul 406
înălsusurilor 1091
încai 1091
încăibără 670 ş. u.
încăiera 670 ş. u. 1091
încaile 400
încăilea 1091
încailete 403
încâlcì 689
încalea 400
încalte 403, 633
încălte 403
încaltea 403
încaltelea 403
încărcà 964
încărcată 443
încăşile 401
încetinel 665
încetinì 665
inciocălà 744, 1091
încoace 398
încolţi 831
incotì 1088
încrepenit 1088
încuncinà 513
îndărăcuì 514
*îndărăpnà 514
îndărăpnat 514
îndărăptà 514
îndărătà 514
înde 391
îndemănă 925
îndoi 1090
îndopà 744
Îndrea 386
îndrea 388
îndreptà 849
Indreş 387
Indrieş 387
îndură 672
înfărmà 758
înfăşcà 381
înfierà 754, 1088
(în)fierbăzà 758, 1088
înfiripà 380
îngăibără 671
(i)ngan ar. 388
îngânà 388
'ngârcată ar. 458
îngenà 732, 1088
îngrecată 443
îngreunà 513
îngreunată 443
îngroşată 443
înhăţà 1090
înlocà 1091
înputà 426
înşelà 1090
îns 828
însărcinà 964
însărcinată 443
înşelà 651-652
însemnare 424
însemnătate 424
înşfăcà 381, 621
însuşi 837
întâmpinà 396
înţărcà 1090
înţesà 380
întorlocà 429
întoroşà 444
între „înainte" 402
întru să 265
întruchipà 430
întrumpicà 380
întunecà 380
învesc 381
învincătură 429
ipingea 652
îşi 393
ist 828
istucan 430
îţi 393
iuń megl. 843
iuţido ar. 398
iuzbaş 434
ivăr 745

jerăgaiu 380
jintiţă 583, 584
jirtăvnic 434
jirtvă 434
joc 905
jongă 1088
Jora 1037
jos 630
judecată 429
judeţ 1067
junel 428
junghiu 685
jupan, -aniţă 609

©BCU CLUJ

jupân 378, 379, 604, 606, 609, 610, 1090
jupânească 606

ke neka ir. 266
Kesari ar, 840
ke se ir. 266
kiralecsa 881

lăbărţă 818
lacovişte 836
lacră 380
lagator 438
laiu 148, 818
lălătoare 206, 624
lamură 411, 431
lămuri 410
lance 1010
lânget 381
lanţ 419
lăptucă ar. 187
lăpuc 832
lăpuş 832
lâpuş ar. 832
larg 417
lariţă megl. 380
laţ 419
lăută 232
lăutar 232, 444, 868
lăviceriu 412
leagăn 356-397, 509
leancă 836
leangă ar. 229
leaţ 419
Lechinţa 491
leftică vr. 1088
leftingă 1088
legăior 509
legănà 509, 849, 1089
legănaş 509
legănător 509
legănătură 509
legănuţ 509
legăr ir 509
legără ir. 509
*legenà 511
leit-poleit 429
lemn 820
lengânà 509, 1089
Leorda 1087
Leostina 440
lepădà 823
leşie 223
lespede 1088
licări 1090
ligănare ar. 509
ligănari megl. 509
lighioană 439
lighiu 999
lihnit 1088
limbă 219
lindic 310
linghi 593
lingură 232
linişte 832
*lintiche 390
lio(a)pă 448
lio(a)rbă 448
liştav 429
logofăt 431
logoliţă 732
logornă 833
Lopadia 969
lost 447
lostun 446
Lotrişor 967, 968
Lotriţa 967, 968
Lotru 967, 968
luà ochi de fiară 1087
lucrà 820
lucrà ir. 820
lucrătoŋu ar. 664
lucru 820, 821
lume 1090
lunos 433
lupiul 803
Lupşa 821
lutaz 459

măcarde 259-260
măciucă 208
madem 408
Măgălie 380
magherniţă 858
măgură 137
Măiacan 420
mainte 435
mal 137
Mălălăeşti 428
mălăieţ 603
mălaiu 225, 594, 598 599
măligariu 713
maltăr 1091
mamă 137
mămăligă 225
mămăligar 232
mamilă, mamină 833
mân 426
mână 564
mănancă megl. 388
manc dr. ar. 388
mancă 593
mândrie 905
mândzare dr. 209
Manea 970
mângâiu 387
mangal 876
mangâri 999
mantică 386
mănunt 512
mara ir. 389
mârâi 436
măranc ir. 388, 389
mărăsân 718
mârcoajă 703
mar(e) 837
mărineni 1088
mârlesc 1088
măştinare ar. 1088
mătreaţă 1090, 1091
mare 610, 819, 826
mare ir. 389
mărmi(n)tu ar. 819
marne 780
mărtătoare ar. 435
mărunt 512
mâruntaie 837
mărunţică 229
Masa lui Traian 422

©BCU CLUJ

masă 223
măsălar 671
mătărângă 837
mătrăgună 819
mătraţă ar. 603
mătreaţa 594, 598, 603
mătură 838
mavruniat ar. 815
măzărică 232
măzăriche 390
mâzdă 434
mblaj ar. 1091
medelniţă 833
Mehadia 1003
melc 216
melesteu 721, 980, 1089
melestui 721, 970
meliţoiu 664
meredeu 835
mesteacăn 396-97
mestecău 970
mesur ir. 781
Micşa 84
mierlă 780
mieună 513
mildzană ar. 660
mine 401
mioarcă 446, 448
miogâlţan 448
miogârţan 446
miŕe 469
mişină 613
misir 429
misirliu 429
mişiţă 448
miţă 429
miţorgan 446
mitorlan 446, 447
Miţurcă 429
mîuŕe 469
mnanda ir. 389
mnea dr. 250
mnevastă 250
moacă 685
moaşă 822
mocârţan 448
mocirlă 832
moghiorlan 751
moină 514
moină 514
molfăi 1091
molid 1090
molid(v) 818
molift 818
molin 690
mol'u ar. 514
momâie 572
monic 452
Monteoru 1087
morman 972
moş 232, 822
moşie 233
moşneag 733, 1087
moţ 227
motâlvă 452
motofâlcă 453
Motru 968
movilă 452
mpeatur ar. 781
muche 830
muiă 514
mulă 843
muldzară ar. 153, 209
mult (cel mult) 639
mununâ (murúnă) 972
mură 772
Mureş 969
murg 146
murnu 772
*muş 768
Muşa 768
muşăt ir. 767, 1090
muşat ar. 767
Muşat 763
muscalagiu 431
muscălaş 445
Muscel 819, 1091
muscur 210
mustaţă 137
mustăcioară 228
muşcat ă) 219
muşuroiu 664
mut 230
muţă ar 209, 449
muţcă ar. 209
muzicant 444

năbuşi 836
năldealului 406
năljosului 406
nălvalele 406
nălvalelui 406
nămiezul 857
namilă 833
nămilă 833
năpârcă 837
năräescu ar. 394
nărocos 443
năroiu 394
năruì 394
năs megl. 394
năsip 408
nastur 223
nat 830
năuntru 394
nazdravăn 833
năzdrăvan 833
năzuì 1090
ncurpil'u ar. 760
neka ir. 266
ndurinare ar. 761
ndzernu 1088
neiasită 430
neghină 970
nel megl. 393
nemernic 1088
neobrăzat 416
(nepoţă) 428, 822
neslobodă 443
nevăstuică 833
nevoie 437
nevolnic 435
ngruşare ar. 149
ngurpil'edzu ar. 760
nicări 381
nicăi(u)rela 401
nime(a) 399
nimene 399

©BCU CLUJ

nimerile 426
nimine 426
nire ar. 761, 730, 1088
ńirlu 1091
nisane 733
niţel 1090
nturinare 1088
noian 387
noroc 224
noroi 394
noroiu 394
nou (din nou) 632
nşirpicat ar. 766
nturinare ar. 761
nu-adivăr 433
nun 233
numai 639
nusu 394
nvirinedz ar. 766
nvirinat ar. 766
nutricà 1091

oajdă 833, 1089
oală 137
oară 256, 629, 630/
oare 399, 629
oare... oare 399
oarecare 629
oaspe 611
obla(d)nic 833
oblavnic 833
obraz 416, 437
obraznic 416
obrăzuire 437
obşte 720
oci 250
odinioară 629
oglică 834
Ogristina 440
olat 426
Olt 968
omidă 217, 857
omor 144
omrăzi 437
Onea, Oneşti 970
onic 1087
opreală 432
oproşcă 682
opt să 905
Oradia 969
Orghidan 1087
ori 256, 399
ori ar. 885
ori .. ori 399
oricare 629
ori de 258
oriinde 401
Orlea 674
Orleasca 674
Orleşti 674
Ostrogovici 1087
oţări 762, 1088

păcà 698, 1089
păcură 223
pădure 380
păhar 223
păi 633
Paiele Ţiganului 423
paing 836
paingină 836
păivan 811
pală 428
pălăcinţ 380
pălărie 223
păletar 412
pâltare ar. 762
paltin 396, 823, 419
păltin ar. 439
pamente 426
pamneţe 426
pană 223
panachide 1087
pâncete 380
pângănor 1090
pănucl'e ar. 144
papă 685
paparudă 823
papură 220
păpuşă ar. 224
para 1089
părà 698
paracherniţă 412
păradz ar. 822
Părâng 1090
Părăsita n. l. 891
părău 818
pare ir. 389
păretar 412
părià 428
parip 810
Părleap ar. 890
părteacă 1088
părtăciune ar. 680
pârţie ar. 898
pasă îmi 414
pasăre 396
păsat 679, 1091
păscos 433
pasere 396
păşoiu 446
păstaie 679, 1091
păstal'e ar. 680
păstare 679, 1091
Paşti (a luà) 1007
păstrez 141
pat 224
Pate-rău 414
păţesc 414
patimă 436
pătură 225, 1090
păun 217
pazvant(ă) 733
pazvantu 1087
pcerde 250
peatic megl. 396
peatică ar. 396
pece 1091
pedestru 390
pentru ca să 265
pentru să 265
Perlepe 149
perpeleac 1066
persan 409
petec 396
petur(ă) ar 225
piatră meraie 432
Picătoarea 450
picotà 646
picură 646

©BCU CLUJ

picuriş 646
piersic 429
piersică 654
pil 1091
pildă 409
pinaxu 433
Pişâtori 450
pisc 448
pişcare 449
Pişolea 451
pisoñu 664
pistal'e ar. 679
piţigoiu 664
pitpălac 217
pinţă 446
pizda-ţigăncii 798
plaiu 820
plămădi 576
plămădeală 576
planže, planze ir. 389
plasă 1088
plată ar. 763
platăn megl. 396
platan 419
plătare ar. 762, 1088
pleamă 734, 1088
pleată 681
plehupă 843
pleoapă 843
pletesc ir., 678
plimbă 685
plin ochiu 825
plisc 448
plit 448
ploïę 249
poancă 722
poate 636
pobedi, 409
pocâltit 433
pod 224
podan 435
Podul lui Traian 422
Pogonat 1087
pogorî 379, 1088
poi 633
pojganie 716, 1089
pojidic 716
pojodic 716
polceră 380
policră 380
poet 409
pomelnic 834
pominocu 426
poncă 722, 1089
ponce 722
poncie 722
ponciş 1090
ponciu 722
popândău 446
Popânzăleşti 447
popânzoc 447
popul'u ar. 1088
porânghei 593
porânghi 593
porlog 832
pornesc 1088
poponeţ 446
poşârlic 716
poşindoc 716
poslanică 435
poşodec 716
poşodic 716
poşondic 716
potârniche 829
potaz 1087
poţoc 446
povirlă 832
povornitoare 450
poziţie (în ~) 443
Prag(uri) 450
praştie 682
Pratul lui Traian 422
pregiur 425
preluă 407
pré-lin 1087
premândrul 1687
preminte 1087
prepinge 734, 1088
pretutinderea 401, 402
prică ar. 898
pricaz 418, 439
pril'u megl. 826
pringă 391
proaptă 685
proaşcă 682 ş. u.
proaşte ar. 682
procajea 418
procatâr 459
pročcă 681
prooratec 735, 1088
prooroc 1088
proşcă 684
prospătă 686, 1091
prudit ar. 381
prunc 137
puică 217
puine ir. 389
pultare ar. 762
pupăză 218
purintă ar. 899
purintă ar. 148
purligar 833
pururе(a) 400, 402
pururile(a) 401, 403
puşcărie 234
puşche 142
puşcl'e ar. 142, 144

răbduliv 432
râcă 685
racachiciu 687
răcăchiciu 689
răcăduì 723, 1089
râcâì 689
racaleţ 687
răcăleţ 688
racaliciu 687
răcăliciu 688
răcămnete 687
răcămete 687, 689
răcan 688
răcănel 687 ş. u. 1091
răcăţel 687, 689
răcăteţ 688
răchiţel 687
răcnì 689
rădiche 390, 1091

©BCU CLUJ

răduce 418
răf 752
raft 432
răgăduì 723, 1089
ragăt 689
răgaz 823
răguşi 689
raită 706
*râjnă 770
râjnì 764, 770
râjniţă 769, 770
râjnitoare 770
Râjnov 769, 770
râlă 564, 567, 660
râmă 685
râmas 433
rană 378
rână 562-6, 778-80, 1090
rânc 768, 769
rîncà 768, 769
rîncaciu 768, 769
rîncău 768
*rînce 769
rînci 769
rînză 818
rapanghel(e) 735
Râpa i Potorii 798-9
rapoi 393
*rîră 567
Rarău 674
răschirat 433
răscovăit 878
răşghinà 620
Rasidescu 1087
Răşinar 1090
Râşnov 1090
răspas 754, 755
răsuceală 224
rât 448
râtan 688
rătăci 675
raton 459
răv ir. 393
răvan 811
răvar 574
răvăşi 878
răzbună 849
răzimà 380
răzint megl. 394
răzleţ 660
Răzvan 1087
rde ir. 393
recrut 688
ref 752
refec 685
renće ir. 392
ridiche 390
rif 752
rile 380
roabă 745, 1091
rocoşì, a 426
rofii 838
Rohia 474
Roşia 440
rost 448
rosteu 432
rotat 810, 1088
rouă 421
rpę ir. 393
rvu ir. 393
rugină 234
rugumà 386
rumse 250
runtru ir. 392
rupe 414, 415
ruptă 436
ruptaş 436
Rusalii 1068
ruşchiu 680, 867, 1091
Ruţelu 1088
rutesu 380, 736

să 264, 265
săcălaş 748
Săcărâmb 1087
Şadărvan 1087
şaf 1091
sălămândră 819
sălămâzdră 819
şalău 1087
salcâm 1092
salţină ar. 660
Sămândila 1087
sămar 211, 843
sâmbătă 137, 850
Samca 822
sân 388
sânătate 388
Sanca 822
Sân Nicoară 387
sâninos 433
sănitoare 451
săpătură 408
şărădău 874
saramură 574
sărător 1088
sărbescu ar. 1088
sarčina ir 383
sârguì 1088
Săritoare 450
sârnic 454
sărsam 748
sat 823
Săvai 1070
săzŭ 250
scacaleţ 445
scală 419, 1090
scălâmbà 660
scâlcea 690
scâlceză 690
scâlcià 689
scaldă 685
scăloiu 660
scand megl. 821, 828
scând ir. 821
scăpără 887
scarpă 1087
scărpină 512
scaun 828
(s)chieună 513
schilod 736, 1088
schimboaie 664
sk'inirat ar. 660
(s)chionă 513
şchiopătă 679
scl'intšu ar. 1088
şcl'oapic ar. 679
scoate 668, 1091
şcolar 264
scorocì 380
scotocì 835

©BCU CLUJ

Scradă 1087
scripcar 444
scrum 211
scruntar 627, 969 1090
scurteică 224
scucnes megl. 890
se ir. 266
secelà 380
secrementesc 1087
semt megl. 828
Sfârâitoarea 4.0
sfârc 429
sfârcuş 407
sfinteţă 696
si „fi“ 250
şi „fi“ 250
şi conj. 253-4
şicătaie 673
siliman 660
Silistra 855
simandicòs 424
simberazmă 1087
simi(n)ţ ar. 819
sine 401
sinekeman 445
Sinziana 440
sireapiie 439
siripì 380
şiroiu 834
sistar 446
skimenŭ 875
şleaf 745
şleah 745
şleav 745
Slimnic 836
slut 1090
smântână 137, 378, 605, 617, 1091
smântâni 386, 616
smântăre ir. 383
smârd 691
smârdar 691
smeriu 426
smetic 835
smidă 736
smirdă 691
smirdar 690-691
şoacăţ 446, 447, 1091
soace 777
soage 777
şoalda 745-6, 1090
şleau 745. 1091
soartă 228
şobolan 218, 446
sogà 777
sol 822
solomâzdră 820
şolomâzdră 820
solz 850
şomâc 446
şomâldac 454
şopârlă 833
sor 1090
soric(i) 1090
şoriciu 810
soriciu 1088
şorlic 1090
sorocină 448
sorocovăţ 456
Şorogari 805
şorţă 1089
sovâltà 777
spăcel 1088
spălăcanie 678
spălăcì 1091
spân 387
spârnău 1087
spăstrescu ar. 233
spec 432
spesu ar. 754
splină 212
sprânceana dealului 453
sprijoană 685
spură ar. 212
spură ar. 885
spurc 446
şpuriu 435
spurnă ar. 212, 885
spuză 212, 885
stăflit ar. 448
stambă 737
stână 137, 378, 381 ş. u.; 605, 617, 1091
stână ir. 383
stane ar. 381
stâncă 378, 379, 1091
stânărie ir. 383
stânga 230
stânjen 224
stăpân 149, 378, 379 604, 605, 610, 611 616, 617, 1090
stăpânătate 426
stârcì 834
stare 382
stârnì 691
stâruesc 1088
stărnut 838, 839
stătuiu 390
staur 625. 780
stavă 454
şteap 709, 746, 1089
Ştelian 1087
stelniţă 833
steneap 1088
ştepleag 746
şterge 825
sterios 1087
(a) şti a treia ş'a. patra 1087
stihotvoreţ 431
ştihurţ 410
stincă 379
stinghe 623, 625
ştip 746, 1091
ştir 1092
ştirighiaţă 616
(nu)ştiu 233
stobor 625
stogoşă 1087
ştólmii 454
străghetà 617
străghiaţă 616
străgl'ată ar. 616
straiţă 823
strajnic 412
strânge 573
strânghi ar 593
Strapazan 1087
straste 433

©BCU CLUJ

streche 592
strechiă 592
streped 603
strigăt 396-397
strugure 838, 969
strungă 623, 625
stupai 737
stvår ir. 821
şub 380
sudalmă 929
sudit 435
sugar 178, 213
Sugari 213
sulă 137
sulă ar. 765
sumă ar. 1088
sumuroń ar. 380
Sunători 450
supărare 415
şupărteacă ar. 1088
supravieţuì 301
şuşcà 679
sustà 679
şuştà 700, 1089
sută 822
suzlă 448

tabon 454
ţăcălie 748
ţâflă 452
ţaglă 743
taifà 454
talaichiţă 435
tălâmb 876
tâlhar 807
tâlhiş 807
tâlhuì 807
talion 738
tâlvă 452
tămâie 378, 601, 618
tămâiar 690
tamonlâc 454
tâmpănă ar. 396
tâmpină 396
tâmple 660
ţanc 746
ţânc 1090
tândală 685
ţandără 671
ţandură 709, 1089
ţâp 746 1091
tapă 680-1
tăpăranie 380
ţâptir ir. 380
Ţara Anadolului 1089
Ţara Dorului 246, 1089
tarabà 764
tărâboiu 763, 1088
tărăgănà 513
tărbacă 764
tărbăcì 764
ţârloiu 664
târnă 673
tarpan 738, 1088
tărsină 885
târţa-pârţa 1087
tartaj 456, 1087
ţărţam 748
tăroasă 443
taş-iolu 421
Tatos 628
Tatul 628
tăun 643 ş. u.
tăure 469
tea (tă, ta) să ar. 265
teflu 448
teleruea 574
ţelină 836
teară ar. 385
terebelcea 1088
Thighinea 1087
ţibă 647
Ţibuleac 1087
tic 448
Ţichindeal 1087
ţiclău 747-8, 1090
ţicnit 433
tifericesc 458
ţiflì 649
ţigan 444
ţigmău 452, 453
ţilipric 380
tine 401
tinţigar megl. 877
ţip 646
ţipà 646
tipos 430
ţipţiric 649
tire 469
tiri 469
ţiritońu ar. 664
Tisa 969
tisă 823
tist 929
tisug 742
Titireci 1087
titvă 452
ţiu 448
ţiurare 449
tĭurę 469
ţivlic 649
ţivlì 649
tiz 234
toacă 685
toară ar. 630
toarce 669
tobă 234
tocilă 972, 973
tocmagi 1087
topă 1091
tora ar 630
tragăm 513
trăgără 396-7, 513
trâmbotaş 999
Trâmpoiele 391
trandafir 138
tra să ar 265
treacăt 396-397
treieră 671
trĕmur ir 780
troară ar. 630
troaş 1089
Troia 420
troian 419, 420, 440
Troianul cerului 423
tucmiri ar 459
tufă 212
tulă ar. 764
tulaĭ 807

©BCU CLUJ

tuleni 1068
tumurlac 432
tun 685
ţup ar. 380
tupilă 381
Ţura 1087
tureac 838
Ţurlie 1087
ţurloiu 664
turmă 146, 214
turtă 214
turtură 218
ţuscan 446
tutindenea 401
tutinderea 401
tuturinde(ne) 401
ţuţuiu 747
tuvlă ar. 764
tvoreţ 410

uimăcì 676
uită a se 838
ulceà 137
uluc 820
umultuì 1089
unde 433
undrea 388
Undrea 386
unpregiur 425
*urdà 585
urdà 582-4, 586, 595, 772, 777-8, 887
urdì 583, 586
urdoare 587, 777-8
ureę ir. 629
urecheiniţă 834
urecheriţă 834
urezà 759
uricl'uşă megl. 823
Urlătoarea 450
urloiu 850
urmă 772
uroaie 664
urzì 431
urzoiu 664
uşcà 679
uscalniţa 874
usturoiu 664
vacă ar. 898
Văcăruia 804
vag 1091
a vâi 1070
(vâjlă) 836
vâjoaie 664
vâjoiu 450, 451
văl 831
vălar 806
vălătug 380
vălug 820
vălceà 137
vale 234
vânăt 1088
vândrălău 714
vântă 1088
varăşa 731
vârghescu ar. 835, 1088
vărhovnic 417
vâroare 431
vărstnic 434
(vâşlă) 836
vătaf 900
vataf(iu) 191
vătah 900
vătămătură 426
vătrańu 667
vază 1090
văună 513
vechiu 390
veghe 830
veghià 830
velinţi 380
velvăr 1091
vervăr 1091
verver 745
verincă 738
vete ar. 900
vier 459
viers 410
viespar 1075
viespe 1075
vigăduì 724
vijelie 234
vijlă 836
vinăriciu 224
vinimeriu 739
vioară 594,
violinist 444
viorar 444
virigan 666
virij 460
virvăr 1091
vitreg 230, 804
vitrig 230
vitrigă 130
viţă 220
Vlahii buni 1092
vlek'uar 381
voame 1091
vodac 1087
vorbă 838
vorbì 838
vorbesc 1088
vornic 841
vorovì 380
voţe ir. 629
vrajă 438
Vrancea 1070
vremelnic 834
vruindu 918
vultur 153, 218

yinglă ar. 381

za ir. 266
zăbun 225
zăgârnă 573, 583
zăgulì 1087
zalud 434
zâmble 660
Zămnic 1066
zănat 740, 1088
zancracută 445
zandan 739
Zarand, 841, 1070
zărghit 433
Zârneşti 771
Zarzavela 816
zburat 655-656
zburdà 592, 593, 838, 1091
zburdalnic 838
zlamă 578
zer 578

©BCU CLUJ

zestre 178, 225
zezeran 446
zgaibe 673
zgâibărace 673
zgaide 673
zgâlţâi 970
zgarbură 740
zglobiu 432
zgomot 835
zgrepţănà 513
zgribuli 623
zgudui 838, 970
zgurhescu ar. 657
zicaş 444*
Zimţ(i) 746-7, 850, 1090
zisam, „visam" 250
zmelciu ar. 216
zmirdă 690
zmirdar 690, 1091

romanice

abeille fr. 856
absconser v. fr. 825
acciaio it. 973
adjires valon 826
adora tirol. 642
agagencia v. trevis. 529
airál, arál, eirál, erál, canav. 536
airi, eiri, era, canav. 536
alabarda ital. 952
allecium v. solandro 964
allestire it. 964
altare it. 142, 182
amido it. 601
appiccare it. 622
arcoboan cador 960
Ardiné canav. 961
arvina ęruina, ęruina canav. 956
Arzola, Azola, canav. 961
avane cors. 401
Azaria, Assaria, canav. 961
Aziar, Leziaur canav. 961
azzar, romagn. 825
azzaru sicil. 825
azzer parm. 825

babane cors. 401
badïa canav. 949
baravęntán piemont. 951
baśècca bellinz. 945
baśèrga, arbed, valmagg. 945
baśić borm. 945
baśüš, valmagg. 945
Bazocha, canav, valsesian. 945
bažóka, canav. 944
bazilia canav. 944
bera, grav. 587
bera savoj. 537
biere v. fr. 537
biotín, valsoan 963
bissabòa, bellun. 960
bissabova, istrian 960
bissebove, friul. 960
bizzòcco, bizzòchero, it. 945
blötúń, Chiomonte 963
boa, comasc 960
boál trent. 957
boga, v. it. 959
boga, venez. veron. lombard. 958
böga, parm, 958
bogh, milan. 958
bombardiere, it. 953
bordone it. 592
bord romanic 221
bordon span. 592
bordone it. 591, 592
bougua, v. engad. 958
bourdon fr. 592
bo(v)a, it. retorom. 957, 958, 960
boval, trent. 957
bove, friul. 957
bran, Val de Sauire 571
Brancie, canav. 962
Brangi canav. 962
Brangané, canav. 963
Branganella, canav. 963
bręinva, Valsoana 961
Brenga, canav. 962 n. 1
*bręńga canav. 962, 963
bręńği francoprevenz. 962
bręńğe, Ceresole Reale 961
Brengi, Brengiette, Brangiette, Brengiai, Brangei, canav. 962
bręńği, Ribordoné, Noasca 961
Brengo, Brengol, Brengolo, Brengul, Brengola, canav. 962
brę́ńgol, canav. 962, 963
brę́ń gola, canav. 962,
bréngo(l)a canav. 963
Brengori, canav. 963
Brengueto, canav. 963

©BCU CLUJ

bréṅguna, traversella, 963
Brenler, canav. 962
Brenuaz, val d'aost. 962 n.
brenva, -etta, val d'Aost 961
breṅva, valsoan, canav. 961
Brenva, val d'aost 962
Brenva, Brenves, Brenvetta, Brenvey, canav. 963
brenžol, val magg., ossol. 961
breventán milan 951
brinziĭ savoj 961
bron b.-mane. 751
brouha prov 571
brunie, broigne v. fr. 571
brunnia ranc. 571, 572
bruwantan, -a piveron. 951
buove v. it. 958
*butt roman. 969

cabi canav. 959
čabi canav. 959
Calossa, -e canav. 956
Calosso canav. 956
calusa canav. 957
calusót canav. 956
cambi canav. 959
ćammani sard. 401
capot franc. 652
cappio it. 959
carciofolo 1088
casál prov., catal, span. 536
casál, ciezál piem. alpin. 536
casale roman., canav. curial 529, 536
casaletum lat. curial, canav. 536
casalí canav. curial. 536
casalito canav. curial 536
casiamento canav. curial 536
casamentum lat. curial. bergam. 536
Casivisi, casavizio canav. curial 536
cássar 537
Cassetta canav 956
cassina lat mediev. piem. 536, 537
casso canav. 537
Cassola canav. 957
Cassone canav. 957
cavo it. 959
cella v. it 948
celle v.-fr. 948
cello prov. 949
cesiòl friul. 947
chable fr. 959
Chiaffredo piemont 965
Chiépolo 965
Chisone canav. 958
Chiusella canav. 958
cian, -a piemont. 965
ciano it 955
Ciesal, Chiesale, Cesale, Zessal canav. curial 535
cima it 143
Ciónesi trent. 965
ciotola it 194
cimbori cat. 946
cimborio, -orrio, cimorro span. 946
ćittane cors. 401
Ciúpese ven 965
chologna collegna lat curial canav. 537
čórčola trent. 961
Cordola, Cordoa canav. 963
Cornariolio, -ariolium, -aiolo canav. 963
corte canav. curial. 535
cortevecio, cortivecio v.-canav curial 528, 535
cortinetum lat curial canav. 528
couenne fr. 972
coulisse fr. 965
countènt, countentin piem 531
cuda di dragu v. dragunara
čurčel borm. 961
curtificium, cortauecium lat. curial canav. 528, 535
curtinicium, corteuecium lat curial canav. 528

daschè it. 272
darbél canav. 961
Darbelley canav. 961
data canav. curial 530
de roman. 256
decena lat. curial canav. 532
dragunara, cuda di dragu sic. 950

effronté fr. 416
éles valtellin 964
endurer fr. 672
eni sard. 401
escrène v.-fr. 946
esteou(b)le v.-fr. 613

famija canav. 944
fante, fantino da

©BCU CLUJ

picca, picche it. 953
fascia it. 195
Fil- v.-piemont 527
filii „agnati, discendenti", Fi- lat. curial ital. 526, 527
foga canav. it. 960
fredaia trent. 540
fradaya v.-trent. 540, 963
fraia ven. 540, 965
fraiar trent. 965
fuęra canav. 960

Galenca canav. 963
galossa piem. 956
genia it. 621
gesa it. settentr. 946
giubbone it. 225
granche v.-fr. 948
grancia v.-it. 947
grange v.-fr. 948
grangia piem., v.-it. 949
*gres-, grets- rom. 973
grès fr. 973
greto it. 973
gudena fr. 972

d'heure v.-fr. 630
d'hora cat. 670

hôtel fr. 857

impiccare it. 622

kaštrón trent. 963
ka(v)o ven. 959
kazál valvest. 536
kazalič com. 536
kazarič bergell. 536
kazè, kazèi, kazí 536
kjaštron anaun. 963
kö fr. 971
kuδis Chiomonte 964
kusine cors. 401

labarda it. 952
lambarda nizzardo 952
lambardan genov. 951
lambardier nizzard 952
lambardo v.-it. 951
landille fr. 390
Langobardia 950
laparderi sicil. 953
laparduni sicil. 953
*lár.ę s canav. 961
larme du sapin fr. 962
lart Ingria 962
*la(r)ze canav. 961
Larzey, Lazey, Larseys, Larzy, Larzettaz, Larsoles, val d'aost. 962
Las-, Lassetta, e Laz-, Lazzetta, -e canav. 962
Lassasso canav. 961
Lasiglie, Laziglie canav. 961
Lasinei, Lasinè, Lasinetto Lažinęi Lažiní canav. 961
Lasino canav. 961
Lasum canav. 961
lavenca, -če, -ći canav. 963
Lazer, Laser, Lasir, Lassier, Lezir, Leyser, Lasero, Lazzera canav. 961
Lazolo canav. 961 n1
Lazotta canav. 961
leć renden. 964
lendemain fr. 857
lęńga canav. 962
lęńva valsoan., vald'aost. 963
lesto it. 964
ličs sopraselv. 964
lis friul. 964
lisso v.-friul. 964
löχ renden. 964
lombard v.-fr. 951
lombarda trent. 952
lombardée v.-milan. 952
lombardo ital. settentr. 951
au lombre fr. 857
lotto canav. curial 530
lourd fr. 844
lumbarda bologn. 951
lumbart valsoan. 951
lumberda romagn. 952

mačaraunę abruzz. 954
machìne raguz. 954
macìgno it. 954 n. 1
mácina it. 954
Mácina bresc. 955
macinata v.-moden. 954
magene raguz. 954
magìna logud. 954
maina lucchez. 954
maison fr. 857
maknúr vegl. 954
Malésina canav. 962
malęžo piemont. 962
manteca span. 386
manto span. 386, 617
marèt valsoan. 951
mariöl canav. (Locana) 963
mariovèra canav. (Locana) 963
Markirola, Markiola canav. 963
masciata Valle del Langro 947
masene raguz. 954

©BCU CLUJ

Masne comasc. 955
Masné bresc. 954
materon span. 385
mató cat. 385
maton fr. 385
mat t)e fr. 385
mazeńa emil. 954
maziñi vegl. 954
mazna valsugan. 955
mehŏ valon. 613
meleze v.-delfin 962
mélèze fr. 862
melze franc. alpin. 962
merda, Merdanzone canav. 960
meule fr. 954, 972
meulon fr. 972
mola it. eng. log. prov. catal, 954
molar bress. forez
molegna trent. 954
molicello, molcello it. 954
Moline, Molinatte canav. 954
moló prov. 954
moltonus lat. curial piemont. 964
monta it 964
monto lat. curial piemont 964
montone it. 955, 963
montonus lat. curial piemont 964
morra v.-piemont, Valle del Langro 947
Mosi cremasc. 955
moso, mosa v. lombard centr. 955
móss trent. 955
mostos it. nord. 768
motonus lat. curial piemont. 964
motta it. settentr. 954
mouton v.-franc. 964
možna, móžena trent. 954
možna trent. 956
mozo span. 767
muela span. 972
muele span 954
muilon, mulon v. fr. 972
mukna vegl. 954
mule fr. 972
mulon fr. 954
multon v.-franc. 964
multonus lat curial piemont. 964
munta piemont. 964
munté piemont. 964
munto lat. curial piemont. 964
murra lat. curial piem. 947
mušu genov. 767
mužna, v. možna trent.

Nata span. portg. 385
natta neap. lomb. 385
nonę arpin. 401
novelliere it. 431

obrizzo it. 431
og, ov lugan. 960
oga lombard. alpin.
oiseleur fr. 857
d'ouro nprov. 630
ov, og lugan. 960

pala tent. cador. bellun. agord. primier. piem. tesin. valsug. 956, 957
palavrina canav. 956
palo it. 956
paschì piem. 531
pasquèr canav. 531
peroni sard. 401
pertia canav. 944
pic fr. 449
piune cors. 401
pommette fr. 857

rabbia, Rabbioso canav. 960
rac eng. 689
raca eng. 689
ragos tirol. 689
ragosera tirol. 689
rais bergam. comasco 543
raise ven. 542
raiza ligur. 542
ranche fr. 769
rancher fr. 869
rancolho portg. 768
ravine fr. 957
Ravinelle canav. 957
redes valtellin. 543
reis, rais piem. 542
reni sard. 401
ricotta it. 583
ronc cat. 689
ronco span. 689
rúndula piemont. 963
rúnduna Traversella 963

Savenca canav. 963
sboa bellun. 960
šboa valmagg. 957
scharum lat. curial canav 530
sche (pl.) canav. 530
scheirollio canav. curial 530
scheva canav. curial 530
scheye canav. curial 530
schija canav. curial 530
sedim friul. 536
sedumen lat. curiale bergam. 536
sembler fr. 45
Semifonte it. 950

©BCU CLUJ

seṇ canav. 536
sentine cors. 401
Servarole=Servaule canav. 963
sian v.-venet. 965
sim silm canav. 536
simp, quarnez 536
šinę arpin. 401
smuliné piem. 954
Solignano it. 950
sommité fr. 417
Spano sard, 387
squarolo canav. curial 530
squarra lat. curial canav. 530
stella it. 956
sterla ital. settentr. 956
stoppia it. 613
stoppione it. 613

teni sard 401
Thionville fr. 965
tiburio mil. 946
Tiépolo it. 965
Tione trent. 965
toma prov. 581
toupe v.-fr. 438
treni sard 401
tromper fr. 415
troncare it. 620
truie fr. 439
tsezó vionn. 536
tuma calabr. piem. sic. 581
tumazzu sic. 581
tuni sard 401

uni sard 401

vaglier engad 830
vallecillo sp. 137
vallicella it. 137
vaucel prov. 137
vagghiare it. 830
vegere v.-venet. 961
vegla friul. 830
veghiare it. 830
venire in capo it 434
vívi canav. 549
(v)öga, lombard-alpin 957, 960
volta it. 629
vöga valbregagl. 960
vogare it. 961
vone cors. 401
vrotaku sic. 395
vrotiku sic. 396
vuger, vogá, lombard-ven. 961
vuger valbregagl. 960

zbadèć sopraselv. 957
žbuada sopraselv. 957
zian ital. merid. 965
ziano v.-it. 965
zimborio portg. 947
znèia emil. 526

slave

acъ bulg. 220
altar bulg. 141, 142, 181
altarĭ vsl. 141, 182
aranija sârb. 148
Arčer sârb. 394
arnič bulg. 130, 220

bačva sârb. 381
baér bulg 220
baior rut. 220
balaura sârb. 149
Balšić 821
Banišor bulg 146
Barbatovci sârb. 145
Barbatovo sârb. 145
Barbulovci bulg. 146
bar sârb. 382
barza bulg. 130, 215
barzast sârb. 194
barzav sârb., bulg. 149, 193
barzilo sârb. 149
Barzilovica sârb. 149
bъšъka bulg. 130, 227.
bat sârb. 382
bъtъ paleosl. 382
Batulci bulg. 147
batut bulg. 194
bega 969
bešika sârb. 148, 227
bešiha rut. 227
bešuga rut 227
bezmatok rut. 677
bezna bulg. 227
bjeg 969
blanda sârb. 230
blânda bulg. 230
blato vsl. 153
blynda rut. 230
bóginja s.-croat. 439
bordei bulg. 220
bordel' bulg. 220
botrak bulg. 215
bóturo bulg. 221
brašĭno bulg. 771
brašno s.-croat. 771
brenza sârb. 148
brynza morav. 581
bučimiš bulg. 218
Bučina sârb. 218
búhъr bulg. 176
Bukorovci bulg 145
Bun sârb 219
bunika bulg. 218
bunika sârb. 219
Bunilo sârb 219
Buniša sârb. 219
Bruislav sârb. 219
Bunojević sârb. 219
Bunoševac sârb. 219
Bunovci sârb. 145
Bunovi sârb. 219

©BCU CLUJ

Bunović sârb. 219
burag sârb. 149
burdei bulg. 220
burdel' bulg, sârb. 220
burkan bulg. 221
burta bulg 226
butl'a sârb. 1089
buturica serb.-croat 666
buza bulg. 226
buzice bulg. 227
byšuha rut. 227
bzikavka ceh. 592
bŭžo, bŭžĕti v. slav 592

cvětje bulg 179
cymborium pol. 946
čadica vsl. 137
čamuga sârb. 380
čar bulg. 130
čarčaluša bulg. 221
čarčaluška bulg 221
Čerbul bulg. 146
Čerčel bulg. 145
čimbur, -ura, uři, -oře ceh 946
Čirčilat bulg. 146
clanță bulg 222
čokʒrlán bulg. 215
Čorul bulg. 145
čotara slov. 194
čotura bulg. 194
čuma bulg. 142, 230
čutara slov. 194
čutora rut. 194
čutura bulg, sârb. 194

da 264
dake, dakle, daklem sârb. 272
dĕlĭ sârb. 148
destur bulg. 228
D'evrske sârb. 883
Dimitor sârb. 145
Dinara sârb. 883
dižma bulg. 228
dobra bulg. 137
dobrŭ bulg. 137
domna bulg 231
drakulu vsl. 142, bg. 184
drapʒno bg 130, 228
Drivost sârb. 883
Durmitor sârb 145
džugla bulg. 229

-ecka rus. 806
-enĭka rus. 806
eška bulg. 186

faca 148
faštam bulg. 622
faša bulg. 195
fèćor sârb. 195
Fećor Marko 195
fičor bulg. 195
findci bulg. 130
fłojara rut. 588
floričika bulg. 191
flutur bulg. 221
foienfir bg. 130, 219
frula sârb. 148, 588
fućija sârb. 750
fujara morv.-sloven, pol. 588.
funija bulg. 229
furda bulg. 214
furka bulg. 195
furkulica bulg. 198
furna bulg. 198
furuna sârb. 198
furun bulg. 198

gagrica sârb. 215
galbin bulg. 130 231
gʒlčava bulg. 228
galova rus 291
Ganga bulg. 229
gargarica bulg. 177, 215
gatʒ bulg. 222
gidija bulg. 750
giban bulg. 216
glʒčka bulg. 228
glʒkʒ vsl. 228
gluma bulg. 229
gologan bulg. 231
grądŭ vbg. 569, 570
gramorada bulg. 177
gręda vsl. 222
gri(e)nda bulg. 222
grob bulg. 137
grušati sârb. 149
grušavina sârb. 149
gruševina sârb. 149, 584
Gudaçe sârb. 884
guna bulg 199
guńa sârb. rus. 199, 220
gunia pol 200
gunja slov 200
gura bulg. 219
Gurgul'at bulg. 145
guša sârb. bulg. 201, 202
Gušak sârb 202
guturač bulg. 202

ha s.-cr. 252
*hąsa slav 706
horda pol. 584
houně ceh. 200
Hrmań sârb. 145
hrńkaš sârb. 149
hurda bulg 214
hurka bulg 195
huńa rut. 200
hurna bulg 198
hvaštam bulg. 381
chyrdá rut. 707
intačiti sârb. 149
iskʒlčamʒ bulg 690
izba rus. 857
izkʒlčamʒ bulg. 690
jabušoliti sârb. 149
jako(že) p.-sl. 276
Jarbata bulg. 147
kačula bulg 202
kalušar bulg. 190
kaluš bulg 190

©BCU CLUJ

kalčine sârb. 756
kъlča bulg. 690
kalčuni bulg. 203, 755
kàljuga sârb. 749
kanura bulg. 204
kanura sârb. 204
Kanurić sârb. 204
kъpъcina bulg. 227
kъpъcinъ bulg. 177
kaprar bulg. 130, 231
kaprul bulg. 222
kapruš bulg. 207
karara sârb. 148
karati bulg. 146, 205
karlik bulg. 204
karljuga bulg 204
kъrlug bulg. 204
karuca bulg 147, 205
karuce sârb. 147
kasatura bulg 207
kъstron bulg. 222
katerva ucrain. 970
katinar bulg. 222
katun bulg. 205
katun(a) sârb. 205
katuni sârb. 148
katuš pol 1091
katuša rut. 666
katusz polon 666
kávuš rut. 667
keptarče bulg. 205
kičer sârb. 151
kičerъ bulg. 151
kijakъ bulg. 176
kivš rut. 619
kl'anca bulg. 222
Klin sârb. 884
kniga bulg. 179
kočenica sârb. 148
kolastra bg.rut. 205, 206
kolastro bg. 130
koleda bulg. 140
*kolïcï sudslav, 831
komka bulg. 140
konč bulg. 130, 227
kopsa sârb. 148
koptor bulg. 223
korda bulg. 206
Kormata sârb. 145
Kormatura sârb. 145
Kornet sârb. 145
Korona sârb. 145
korúna bulg. 207
košara bulg. sârb. 207
kostï vsl. 208
kostura bg. slov. 207, 208
kotrec slov. 741
kousz polon. 619
kovšŭ rus. 619
kračun bulg. 141, 142, 182
Kračunište sârb. 184
kračunŭ vsl. 141, 142
krъlig bulg 204
krątŭ vsl. 137
Krbul bg. 146
krecavo bg. 229
krecav, sârb. 844
Krecul(ь) bg. srb. 844 146, 844
kriv 969
krnata sârb. 148
Krnul bg. 145
krpuša, sârb 204
krupa krupica, v. slav 546
kulastra bg. 138
kułastra pol. 206
kum bg. 140
kumnatul bg. 130, 231
kupa bg. 139, 208
kupoi bg. 216
kurastva slov. 206
kuskrъ bg. 130, 232
kuzunači bg. 225
kvasz- 577

lac sârb. 147
laja sârb. 148
lauta bg. 232
lautar bg 232
lešija bg. 223
ličiti sl. 753, 754
Ligati sârb. 145
Ligatič sĕrb 145
Ligator sârb. 145
limba bg. 219
lingurъ bg 232

mačuga sârb. 148
mačukъ bg 208
majakъ rus 420
Makarska sârb. 883
malai bg. 225
małž pol. 216
mama bg. 137
mamaliga bg. 225
mamaligar bg 232
mâna bg. 130
mandzara bg. 153, 208
martur bg. 130
maruncъkъ bg. 229
maruncika bg.
masa bg 223
mazarikъ bg. 130, 232
melčo bg. 216
mĕlŭ bg 137
meredov sârb. 837
Merul bg 146
metą paleosl. 385
mlěti v. slav. 602
moc bg. 227
*močidlo 832
mogila bg 137
mol bg. 137
moš bg. 232
mošija bg. 233
mošika .bg. 232
mošiko bg. 130
Mošino bg. 146
mošul bg. 130
mošuna sârb. 148
mrgela sârb. 149
Muć sârb. 884
mucka bg. 209

©BCU CLUJ

multan pol. 814, 1088
murabg. 138 159,209
murg bg. 210
Murgaš bg. 210
Mušat bg. 147
muškáto bg. 219
muskur bg. 178, 210
mustъčuri bg. 228
mustak bg. 137
mut bg. 237

nasturi bg. 130, 223
Negrišori sârb. 145
nepot bg. 130
Novosel bg. 892
nunko bg 233
nušti bg. 233

obraza pol. 416
oltar bg. 140, 181
omidă bg. 130. 217

pahár bulg. 223
pakura bg. 223
pana bg. 223
papura bg. 219
papuša bg. 224
parlog sârb 149
Pasarel bg. 146
pastrenije vsl. 141, 233
pastrija bg 233
patъ blg. 224
paun bg. 141, 217
paunŭ vsl 141
pavъ vsl. 141, 217
pavun sl. 217
pehar sârb. 223
petiče bg. 130
petura bg. 225
Pičor bg. 147
pitpъlak bg 217
plaći mi bg. 130
plai sârb. 149
pofta bg. 130
poganin bg. 140
okakam bg. 233
ppomana bg., sârb., rut. 193
Poreč sârb, 883
poročka rus. 682
Prijot sârb. 145
prąkŭ vsl. 137
proč(i)kati slav. 683
pročka sârb. 682
pučos bg. 130, 230
puika bg 217
pujka sârb. 217
pulьka rut. 217
Puliofci bg. 146
pupaza bg. 130
pupъzъ bg. 218
pura sârb. 148
Purčenica bg. 146
puškarija bg. 254

Rabar sârb. 394
Radulovci bg. 145
rasučala bg. 130, 224
Rilodach bulg. 160
rimska cěsta nsl. 423
Rodope bg. 160
rok 130, 234
Romanija bg. 149
rudžina bg. 130, 238
Rugulet bg 146
rusalija bg. 141, 142, 184, 185

sąbota vsl. 137, 850
samar bg. vsl. 141, 211
*sъmetana paleosl. 385
*sъmętana paleosl. 384
sapun sârb., bg. 141 211
sapunŭ vsl. 141, 211
Sardica bg. 146
Semedovo 145
Šerbalovac sârb 145
sežьnь vsl. 224
sihastrija vsl. 804
Singur bg 146
skъrlъoncъ bg 228
školar bg. 130, 234
skrt sârb. 149
skrum bg. 211
skurteika bg. 224
skurteljka sârb. 149
šmant ceh. 386
smetana slav. 383 ş. u.
soarta bg. 228
šobolan bg. 130, 218
šopъrlъ bg. 139, 218
sopunŭ vsl. 141
speteazi bg. 224
splina vsl., bg. 141, 212
spuza bg. 212
srklet sârb 204
stana sârb. 381
stanъ vsl. 381 ş. u.
stъngъno bg. 130
stъnžen bg. 224
Stari Vlah sârb. 149
Stoborŭ v.-bulg. 625
stopanin sârb 150
stopanъ bg. 612
strain bg. 130
Strъnci bg. 146
struga sârb. 148
sùgare sârb. 213
sugar(é) bg. 212
sugaren bg. 178
sula vsl. 137.
*sŭmętana paleosl. 384
svirja, svirka bg. 590

ta bg. 254
tapa bg 681
te srb. 254
těmpla sârb. 148
tĭma vsl. 214
tĭmijanŭ paleosl. 387
tizul bg. 237
tizule bg. 130
toba bg. 224
trъndafil bg. 138.

©BCU CLUJ

Trojanova vrata bg. 421
Trst sârb. 883
trz sârb. 148
Tufa bg. 213
tugla bg. 765
tuhla bg. 765
tumba bg. 213
turma bg., pol., rut., sârb., sl 214
turmar sârbo-cr. 214
turta bg. 214
turturica bg. 218

*udidlo slav. 832
udilo bg. 832
umor vsl. 144
ura croat. 629
Urda bg, sârb., slov. 214, 584, 587
urka bg. 196
Ursulica bg. 146

Vakarel bg. 146
valog bg. 234
valče 137
Varišor bg 146
Vataf bg. 1921
vatah bg rut. 192 900
viča bg rus. 220
vila bg. 197
vinerič bg. 224
Visitor sârb. 145
vistrija bg 177
vižulia bg 234
vlądŭ vsl. 137
vožda rus. 833
vuntur bg. 153, 218
vurda bg. rut 214 584
vurka bg. 195
vuruna sârb. 198
vurna bg. 198
watah pol. 192

žąbci vsl 746-7
zъbun bg. 225
zdravica vsl. 876
že slav. 251, 256
ženczyca pol. 584
zestra bg. 178, 179 225
žgrbljen sloven. 623
zobun sârbo-cr. 225
žrniti nsl 770
žrŭno v-sl. 771.
žrŭnovy vsl. 771
žrŭny vsl. 770
zubun sârbo-cr. 225
župa vsl. 609, 610
Zupanŭ slv. 609

turceşti

Bogčè-adà 433

čoha 743
čoka 743

de 25

furun 198

gyzyl elma 878

irif 752

kise 742

rif 752

seklet 204

tšotura 194

tugla 765

zindjir 746

ungureşti

állat 382
Andrássy 387
birge 711
birgés 711
bombék 711
büdös 750-1
candër 709
csá 893
csábulni 742
cságató 675
Csahaló 675
csahló 674
Csaholc, Csahol(y) 675
csaholni 675
csáklya 742-3
csatora 1089
cseka 1089
csikló 390
csóva 743
csúcs 747
csuha 743
csutora 195
czipa-kutya 647
czuga 1089
czugó 1089
*döglös 713
esztena 383
farkasul 803
féle 431
furkoly 198
furulya 588
fuvás 250
görbe 623
görbülni 623
gulasztra 206
gurászta 206
gurázda 206
gyötörni 718
gyötrelni 718
hamar 675
hang 591

©BCU CLUJ

készség 742
ketrec 741
költő 712
kontrás, kontorás 490
kristály 713
indulni 250
isztina 383

láp 969
*lápad 969
lapú 839
Lekence 491
lengeni 509
lengetni 509
lindik 390
mállasztani 970
*mállasztó 930
mállik 970
*meredő 839
mocsila 832
mula 843

Nagyvárad 969
ponk 722
posadék 717
pozsog 717
pujka 217
pulyka 217
ráró 674
réf 752
röf 752
Rozsnyó 771
szajkó 748
szakáll 748
Szakallás 748
szamár 843
székely 748
szerszám 748
szikla 747-8
tornác 710
vigadni 724
zök, zökög, zakag 970
zöködni 970

c) Nume.

Abel 455
Ács Károly 1024, 1025
Adam (verşul lui) 244, 248 (tânguirea lui) 246
Adam Ioan 1005, 1024, 1005
Adamescu Gh. 976, 977, 1080
Aderca F. 1059
Adevărul literar 997
Agapie, Monachul (Atanasio Landi din Creta) 1067
Agârbiceanu I. 1020, 1021
Albert (regele Ungariei) 910
Albert, locţ. episc. de Cenad 912
Albert J. 722
Albina Rom. 20
Albotă Petre 1054
Alexandrescu Gr. 40, 297-298
Alecsandri V. 988, 1007, 1020, 1021, 1022, 1024, 1025, 1026, 1028, 1030, 1034, 1051
Alexandrescu Grigore 1052
Alexandria 1006, 1014
Alexandru-cel-Bun 911
Alexandru-cel-Mare 1007
Alexici G. 1023
Almagià R. 529
Altmann, Dr. 1021
Amfilohie, Episcop al Hotinului 999
Amlacher, Dr. A. 494
Anadan 246
Anadol 246
Andersson O. 459
Anestin V. 338
Anghel D. 368, 1026 1027, 1050, 1060
Antipa 441
Apostol, Ad. A. 1068
Apostolul de la Voroneţ 501, 917-8
Apostolescu 440
Appel 1049
Arbore, Alexandru P. 1011, 1012, 1053, 1064, 1069, 1073
Archirie 244, 246, 1008
Arghezi Tudor 1059 1063
Ariel 1044
Ariosto 44
Aristia C. 1019
Artom 1048
Asachi Gh. 292-293, 988, 1027
Asachi Lazăr 287-9
Asch Schalom 1058
Ascoli 254, 389
Asociaţiunea pentru literatura şi cultura poporului român 1002, 1003
Astropolier Herşl 1009
Atanasie I. Anghel, Mitropolitul 1074
Ateneul român 1005
Auerbach 649
Avram Iancu 1011
Bacalbaşa Anton 992, 1040, 1067
Bacinschi I. 406
Baciu Dr. 901
Bagdat T. 326
Băgescu St. 327
Băilă I. 1002

©BCU CLUJ

Băilleanu, Magnus G. 1071
Balázs din Kamenicz 912
Balbi A. 1004
Bălcescu Nicolae 1027, 1028, 1046
Bálint (diac husit ungur) 912
Balsamov T. 189
Balzac 34
Bănescu N 459, 628
Bánnfy Gh. 1074
Banu C. 996
Bănulescu - Bodoni G. 1004
Barac I. 325-6
Bărbat V. 1087
Bărbulescu I. 1073
Bard, Dr. Oscar 1022
Barić H. 580, 582, 611, 836
Bariţiu Gn. 5, 376, 992. 1002
Baronzi G. 1028
Bărnuţiu S. 1002
Bârseanu Andreiu 1061-1063
Bart Jean (Eugeniu S. Botez) 1055
Bartoli M. 389, 393, 394, 744
Basarabescu, I. A. 1062
Battisti C. 953
Batzaria N. 989, 1012, 1017, 1023, 1031, 1059
Beda 137
Beldiceanu Nicolae 1079
Beldiceanu N. N. 1028, 1029, 1079
Beldiman Al. 287
Beldiman Şt. 286
Bena A. 467, 493
Bender Maria 1043
Bendinus Marcus 1004
Benedek Elek 1022
Bengescu-Dabija 365
Bengescu Gheorghe 975
Bentoiu Aurelia 1053
Berariu, Dr. Constantin 1037
Bercovici Conrad 1021
Berechet St. 989
Berger Al. 492
Berneker E. 131, 383, 384, 430 439, 455, 721, 844
Bertoni G. 526, 945, 951, 957, 960, 965
Besta E. 543
Beszard L. 949
Beza M. 284, 371, 1013
Bianchi B. 523, 948, 953
Bianu I. 463-4, 997, 998, 1028, 1062, 1075
Bianu-Hodoş 427
Bibescu George 40
Biblioteca Sion 1006
Biblioteca Studenţimii Române din Paris de la 1848 1005
Billecocq 38, 42, 44
Biserica din Măgurele (mai multe cărţi vechi) 999
Biserica Sf. Nicolae domnesc din Curtea de Argeş 1008
Bitay Dr. 905, 907-8, 927, 1022
Blaga, Dr. 1063
Blaga L. 904, 1022, 1087
Blank Ar. 1021
Bob Ion 1056
Bobeş T. 1055
Bobulescu C. 445, 868, 999, 1001, 1007, 1008, 1014
Boceanu 447, 460, 811
Bogdan-Duică Gh. 100, 846-7, 908-9, 973-4, 975, 1003, 1008, 1024, 1025, 1027, 1037
Bogdan Al. 392, 393
Bogdan I. 130, 428, 830, 477, 492, 682, 928
Bogrea V. 406-460, 491, 492, 494, 503, 505, 701, 706, 724, 741, 751, 799, 830, 816, 823, 1006, 1072, 1084, 1085, 1087
Boileau 24
Boisacq 458, 809
Boiu Z. 992, 993
Boliac C. 290-1, 319, 367, 1020, 1048
Bologa V. Dr. 1087
Borbély I. 930
Borcia I. 348-349 993
Bornemisa S. 995, 997
Boronkai L. 1033
Borri V. F. 847-8
Boskovich 156
Botez Corneliu 1043
Botez D. 909
Botez I. 284, 352, 357
Botez O. 997, 1043, 1055
Botiş T. Dr. 982, 983

©BCU CLUJ

Boţiu Il. 238
Bottiglioni Gino 1075
Boucher de Perthes 422
Boureanu E 441
Braborescu St. 365
Brăescu 743
Bran-Lemeny, Ioan Dr. 1018
Branişte A. 988, 1057
Brătescu C. 422, 1012
Brătescu-Voineşti, I. Al. 997, 1021, 1059
Brătianu, Ion I. C. 998
Bréal M. 382, 424, 425
Brenndörfer I. 475, 720
Briquet M. 928
Broggio Marco 1024
Broşu I. 315
Browning 370
Brüch 657
Brukenthal Samuel Baron 1006
Brüske 666, 1070, 1073
Bucureşteanul 997, 1018, 1021 1023
Bucuţa Emanoil 157, 428, 447, 456, 460, 1011, 1059
Budmani P. 148
Bulat T. 866, 1001, 1024
Bumbac Vasile 1041
Bunea Ioan Dr. 1063
Burada 80, 848, 1005, 1026, 1041
Burlă 645
Burlănescu Alin 993
Burns 368
Busuioceanu Al. 991
Buteanu 1022
Buzdugan I. 1009, 1053
Buznea Alex. 1051
Byhan A. 384, 390, 392, 401, 510, 629, 830, 844
Byron 27, 33, 44, 296-316
Byng Lucy 1021

Caba V. 447
Cacavela 238
Cahane D. 1058
Călugăru Ion 1035
Camaiti Venturino 1024
Cancel P. 421, 978, 1014, 1073
Cândea R. 1087
Candrea I.—A. 129, 131, 397, 414, 425, 448, 462, 497, 499, 502, 503, 514, 624, 629, 630, 693, 701, 731, 741, 808, 814, 842, 843, 928
Canta Ola (pseudonimul lui D. Anghel şi Leon Feraru) 1026
Cantacuzen 160
Cantacuzino, Stolnicul Constantin 1024
Cantemir D. 238, 239, 417, 418, 420, 426, 427, 430, 432, 435, 438, 454, 909, 1029
Cappelli A. 952
Capidan Th. 130-238, 138, 149, 174, 379, 382, 387, 406, 657, 667, 750, 809, 818, 823, 837, 880 — 890, 1088
Caracostea D. 997
Caragiale I. L. 1005, 1006, 1020, 1022, 1026, 1029, 1035, 1036, 1054, 1079
Caragially (actorul) 1002
Caraiani I. 1005
Carducci Giosuè 1060
Cârlova Vasile 1036
Carro, Doctorul Jean de 1047
Carp P. P. 328-331
Carpaţii (ziar) 991
Cartea de disfăcut a preotului Daniil 999
Cartojan 739, 868, 1014, 1075
Caselli D. 1008
Catastihul vămilor Moldovei 998
Catehismul luteran 929 ş. u.
Catehismul Martian 914, 935-7
Cauer P. 457
Ceacâr, Preot M. 1073
Cecchini, G. F. 1020, 1055, 1056
Cerri Caietan 1027
Chateaubriand 26,68
Chiaro Anton Maria del . . . 1024
Cherestesiu V. Dr. 905-6, 908
Del Chiaro 421
Chiţu Gh. 993
Ciachir, Protoiereu Mihail 1069
Cioroianu Ştefan Dr. 1070
Cluţu Lucila 1022

©BCU CLUJ

Chomatianos Dimitrie 189
Cihac A. 272, 379, 381, 384, 390 435, 447, 509, 630, 656, 681, 689, 691, 714, 743, 745, 746, 747, 807, 829, 830, 831, 838, 844
Ciobanu Şt. 1025, 1040
Ciomac Cerchez 322
Ciortea A. 1063
Cipariu 246, 1002
Cipolla C. 528, 949
Ciura Al. 996, 997
Clain Samuil 285
Clark, Charles Upson 1005, 1021
Cobuz M. S. pseudonimul lui M. Sadoveanu 1055
Cocuz V. 867
Codicele Martian 501, 919, 921
Codicele Pătrăuţeanu 999
Codicele Sturdzan, 243, 501, 921
Codicele Todorescu 919-921
Codrescu T. 994
Colard (conte săs.) 504
Comparetti D. 423
Conachi Costache 293-295
Condillac 615 ş u.
Conev 129, 133 135, 136, 137, 139, 162, 731
Constantin împărat (Cântecul lui) 246
Conta Kernbach Ana 1036, 1053
Coresi 499, 842, 922
Cornaro 1072
Cornu 857
Coşbuc G. 312-313, 472, 973, 974, 989, 1017, 1020, 1022, 1034, 1034, 1037, 1038, 1039 1050, 1060, 1061
Costăchescu M. 1004, 1010, 1049
Costachi Ven. 285
Costân M. 422, 1004, 1037
Costinescu 670
Craigie, N A. 1014
Crainic Nichifor 1010, 1048
Craioveanul 1055
Cramerius Jaroslav 1021
Creangă Ion 1038-1039 1051
Creangă Vasile 1007
Creţeanu G. 307, 997
Creţu Gr. 272, 401, 446
Cucu, D. I. 1056
Culea Apostol 1064
Curierul de ambe sexe 33
Curierul Românesc 20, 30
Curis G. 951
Czuczor - Fogarasi 723, 803

Dach S. 901 ş. u.
Dacoromania I 1071-1072, 1075
Daicovici C. 422
Dalametra I. 629, 630
Damaschin Epicop de Râmnic 800
Damé Fr. 441, 881, 1001
Dan Dinu 1063
Dante 44
Darmesteter A. 424, 440
Dauş L. 339, 1014, 1018
Davidescu N. 1042 1052
Davilla A. 993, 996, 1005, 1025, 1026, 1029, 1035, 1045, 1050, 1058
Delamarina Victor 993
Delavrancea Barbu 1006, 1013, 1022, 1035, 1038, 1039, 1041
Delbrück B. 252
Demetrescu Traian 1039-1040
Demetrius V. 1059
Densusianu A. 994, 1053
Densusianu O. 3, 5, 131, 151, 178, 279, 315, 371, 378, 379, 382, 384, 397, 454, 459, 497, 500, 502, 510, 561, 581, 582, 593, 624, 625, 629, 666, 667, 687, 804, 829, 839, 843, 971, 981, 982, 1005, 1006, 1009, 1014, 1070, 1075
Densuşianu Nic. 1071
Déri I. 905-6
Descartes 1041
Destutt de Tracy 17, ş. u.
Diaconovich C. 1078
Diculescu O. C. 433, 722, 836, 837, 839, 966 ş. u. 1066
Dima Gh. 1008

©BCU CLUJ

Dimand B. 252, 254, 634
Dimitrescu I. 994
Dimitriadi M. 994
Dinu T. 842
Divanul sau gâlceava înţeleptului cu lumea 238-240
Dobrogeanu-Gherea C. 988, 1031, 1040
Doctorul Ygrec 1015, 1016
Domide A. 997
Dominic 1022
Donici Elena 1020
Donici Leon 992, 994
Dosofteiu 418, 429, 1040
Dracea Nicu 1080
Dracinschi N. 1080
Drăganu N. 151, 397, 380, 426, 434, 435, 449, 468, 471, 509-514, 593, 654, 693 — 724, 631, 832, 833. 841. 843, 1038, 1065. 1092
Dragnea Radu 1051
Dragomir Silviu 1083 —1034
Drogomirescu M. 359—364, 988, 1005, 1025, 1048, 1058, 1059
Drutzu Şerban 1011
Dumas Alex 44
Dumitraşcu N. I. 1010
Dumitrescu, C. C. 1000
Dumitrescu I. 1012
Economu D. P. 327
Elefterescu Em. 1007 1010, 1066
Eliade Rădulescu 1 ş. u, 298—301, 317-9, 320-2, 325, 372-3, 1019
Eminescu M. 909, 979, 989, 1005, 1006, 1020, 1022, 1026 1034, 1039, 1041-1044, 1052, 1060, 1064
Endrödi Sándor 1037, 1038
Erdeli 6
Eremie C. N. 365
Ernout 960
v. Ettmayer R. 953-956
Esquiros 48, 56, 123
Eustaţiu Dr. 1025
Eustraţie Logofătul 406, 426
Evangheliarul lui Radu de la Mănicești 499-500, 1001
Evanghelia slavo-română de la Petersburg 500, 915, 916
Evstratie bivlogofăt 990

Faublas 43
Felszeghy Desideriu 1022
Feraru Leon 1026
Ferenczy Gheorghe 1022
Filipescul Const. 296
Fink R. 1058
Firdusi 1037
Fischer Jos. 854
Flacăra 995
Flechia Giov. 951, 525
Flore Mihaiu, irodiacon 241
Florescu, Al G. 1032
Fortunato 1040
Fortunescu, C. D. 990, 1022, 1060
Foti Ion 1017, 1052, 1060
Fourier 54, 69, 91, 101
Frâncu-Candrea 412, 422, 445, 451, 713
Franckenstein, Valentin Franck von 464 ş. u, 494, 900-5
Francoeur 29
Frateria 855
Frăţilă 441
Friedrich Adolf, conte de Schack 1037
Frola G. 528
Frollo Hildebrand 1079
Frunză A. 989
Frunzescu 452
Fundoianu B 988, 1038
Furtună, Econom D. 454, 1001

Galaction Gala 1029 1043
Galaleros 428
Galais Jean Pierre 23
Galli Dr. Ed. 847
Găluşcă C. 762
Gamillscheg 503, 652, 654, 971
Gare N. 1021
Gâdeanu Emil 1044
Gartner Th. 389, 402, 849
De Gasperi G. V. 960
Gaster M. 238, 239, 240, 471, 499, 882, 1007, 1014, 1021

©BCU CLUJ

Gaudenzi A. 523-525
Gautier T. 1059
Georgescu Ioan 1011, 1059, 1062, 1063
Georgescu-Tistu N. 905-6, 973-1075, 1079, 1080
Georgescu, Zenobia M. 1007
Gerota C. 867, 1011, 1039. 1040, 1057, 1058, 1060, 1069
Gerov 131
Gheorghe Dascălul 999
Gheorghie Ştefan Voevodu 989
Gheorghiu Gh. 441
Gherasim, Dr. Vasile 1042
Gherasim, Episcopul 1063
Gherghel, Dr. Ilie 1070
Ghetie I. 704, 710
Ghibănescu 430 998, 1004, 1054,
Ghibu O. 1004
Ghica D. N. 339
Ghica Elena (Dora d'Istria) 1048
Ghica Grigore 999
Ghica Ion 1044
Ghica M. 40
Ghica Scarlat şi Dimitrie 333-335
Gierach E. 962
Gilliéron 827, 839, 856
Gilm, poet tirolez 1037
Giskra Ioan 910
Giuglea Gh. 137, 199, 379, 380, 383, 384, 385, 386, 431, 435, 477, 502, 503, 561-628, 653, 654, 667, 701, 734, 736, 765-772, 774, 775, 776, 777, 778, 779, 780, 812, 818, 823, 836, 839, 843, 844, 878, 959, 966-977, 1080-1083, 1090
Giurescu 408
Glavina A. 383, 847
Gloria A. 960
Goga Eugen 1030
Goga Octavian 973, 974, 989, 1044
Golescu, A. G. (Arăpilă) 1028
Golescu C. 286
Golescu Dinicu 512
Golescu Iordache, Marele vornic 1007
Golescu, familia 975
Gombocz-Melich 455, 711
Gore Gheorghe 1025
Gorovei A. 994, 1007, 1009, 1013, 1028
Gortani G. 954
Gorun Ion 1015, 1055, 1058
Goţi-Magoţi 1007
Grabowsky Atanasie 1074
Grădişteanu 61
Grandea Gr. 293, 308
Grandgent C. H. 964
Graur Const. 1026
Graur, Dr. Gr. 1046
Graur M. 1011
Gray Th. 292-3
Gregorio (De-) 581
Grenier Edouard 1024
Gribaudi P. 952
Grigoraş Em. 929
Grigorie din Măhaciu 243, 935, 989
Grigorovitza, Dr. Em. 1002
Gröber G. 964
Grimm J. 951
Grimm P. 284-377, 1087
Gross Hans 856
Grumăzescu, Pr. G. 1017
Guarnerio P. E. 960
Gundolf Fr. 364
Gurie, Arhiepiscopul Basarabiei 1004

Haas P. 781
Hacquet 1000
Hadzidakis G. N. 163
Hahn, Iohann Georg von 131
Hajek, Dr. E. 464, 900 ş u
Haliciu Mihail 901
Hâncu Ioan 1004
Haneş P. V. 280, 300
Haneş, V. V. 995
Harder Fr. 425
Haşdeu B. P., 238, 241, 244, 251, 272, 387, 388, 399, 421, 426, 428, 447, 643, 664. 682, 687, 733, 807, 809, 821, 830, 850, 931, 932, 1044-45, 1047, 1048
Haşdeu Iulia 1046
Heliade - Rădulescu, Ion, vezi Eliade
Hermann E. 436
Herz, A, de 1022, 1032, 1046
Herzog E. 675

©BCU CLUJ

Hetco G. 253
Henzey 186
Hodoş Al. 992
Hoffman E. 431
Hogaş A. C. 130, 158
Hotnog T. 984, 985
Hugo V. 123
Hulea O. 997
Humureanu C. 2038
Hurmuzachi Alecu 979
Husz Ioan 910
Huszti, T. 501
Iacobescu A. 315, 370, 1020, 1027, 1034, 1050, 1060
Jagić N. 153
Iaţimirski 989
Ibrăileanu G. 987, 991, 997, 1031
Ibsen 1030
Iconarul Nicola 1047
Ieronim din Praga 911
Ignazio, Episcopul 1023
Învăţătură pentru tutun 241, 245
Ioan, Ştefan C. 1005
Ioanes Exarhul 153
Ioan din Surduc 240
Iocobi I. 720
Iokl Norbert 138, 381, 382, 387, 389, 516, 581, 586, 655, 817, 823 843
Ionescu Al. 1035
Ionescu de la Brad, Ion 1069
Ionescu, Gr. Dominic 1070
Ionescu - Sachelarie D. 1050
Ionescu Serafim 1013
Ionescu Take 1001
Iordan I. 169, 278, 460 476, 649, 650, 655, 805, 838, 848-9
Iorga N. 5, 10, 239, 368, 370-373, 406, 421, 425, 443, 464, 477. 493, 494, 495, 496, 628, 900, 975, 976, 986, 987, 990, 994, 996, 998, 999, 1000, 1005, 1006, 1008, 1009, 1010, 1016, 1019, 1020, 1025, 1026, 1028, 1037, 1040, 1041, 1044, 1046, 1048, 1049, 1050, 1051, 1054, 1062, 1071, 1075
Iorgovici Paul 1073-1074
Iorgoviciu, Dr. Iosif 1074
Iosif St. O. 350-351, 364, 368-9, 919. 1050, 1058. 1060
Irodot 406
Isac Emil 1032
Isăceanu Al. 1028
Isop Preîmţeleptul 999
Isopescu, Octavian S 1021
Isopia Voroneţeană 999, 1000, 1072
Ispirescu Petre 1050-1051
Istorii pentru tutun 241, 245
Istrati Calimic 1046
Istrati Constantin, Doctorul
Ittu M. 394, 680, 1068
Ive 389

Jarník H. 747-7, 850
Jarník, I. Urban 1004, 1006, 1067, 1075, 1084-1085
Jean, V. Al. 1022
Jipescu 441
Jireček 421
Jud J. 137, 765, 824, 830, 836, 944
Kádár Imre 1033
Kanitz 156
Kant 8
Karkaleki 991
Kałuzniacki E 129, 147
Kekaumenos 160
Kirileanu T. G. 441, 1007, 1038
Kirileanu S. T. 1013
Kisch G. 468, 475, 489, 688, 693, 709, 719, 720, 744, 746, 842, 968
Kogălniceanu, 1025, 1051
Kopitar 131
Kraus Kr. 254
Kretschmayr 726
Kristof Gh. 550-561, 1085-1086
Krumbacher 857
Kubitschek W. 856

Lacea C. 461-471, 660, 720, 741-752, 798-801, 850, 900-908, 1071, 1090
La Harpe 24, 62
Lamartine 6, 30, 32, 48
Lambrior, Al. 239, 850-851
Lamennais 54, 57
Lapedatu Al. 996, 1005, 1052, 1075
Lapedatu Ioan 1063
Lascarov - Moldovanu Al. 1058, 1063
Laugier, Dr. Ch. 1008

©BCU CLUJ

Laurian Massim 455, 509, 611, 670
Lazăr G. 6 ş. u., 781 ş. u. 1080
Lazăr V. 1070, 1078
Lăzăreanu B. 1033, 1034, 1041, 1044, 1045, 1047, 1051, 1053, 1064, 1066, 1067
Lazu G. 313, 324
Lăzurreanu B. 323, 990. 994, 995, 996, 1000, 1001, 1002, 1009, 1017, 1019, 1025, 1026
Lecca H. G. 336-338, 370
Le Conturier 56, 60, ş. u., 73, 101, 103, 107, 108, 123
Ledain 41
Legenda Duminecii 930
Leger 421
Lejan 156
Lépes George (episcop) 912
Leroux Pierre 56, 60 ş. u. 123
Leskien A. 254
Lévizac 23
Liciu Petre 1005
Liuba 708
Lobkowitz, Baronul 1019, 1046, 1047
Loewe 744
Loga 1074
Loghin 979, 980
Lolliot L. 1002
Longfellow 368
Longinescu-Patrognet 408, 458
Longnon A. 855
Lorde, André de 1033
Lorenz O. 1077
Lorenzi A. 527, 528, 534, 947, 955
Lorenzi E. 544
Lovinescu E. 2, 980, 981, 1027, 1030
Luceafărul 996. 997
Del Lungo I. 523
Lupaş I. 6, 997, 1005, 1052 1063, 1075, 1077, 1078
Lupeanu Al. 1008
Lupescu Mihaiu 1063, 1064, 1068
Lupulov Petru 1074
Luther 928

Macavei Dr. Victor 1063
Macedonski Al. 310 311, 332, 1052, 1060, 1061
Măgureanu 6
Maior Gh. 1010
Maior, Grigore (vlădica) 487
Maior Petru 1052, 1074
Maiorescu T. 39 309, 310, 1006, 1031, 1040, 1041, 1052, 1053, 1045, 1049. 1060
Maltebrun 1023, 1029
Mănăstirea Vorona 1001
Mangra 711
Mândrescu 713
Manole St. 1064
Manoilă Dr. 1091
Manolescu Gr. 333
Manuscriptele Bibliotecii Universităţii din Cluj 1006
Manuscrisul liceului grăniceresc „G. Coşbuc" 472-486
Marco Crale 1012
Marcovici S. 288-90
Marcu, Al. Dem. 1020, 1023, 1024, 1055, 1056
Mărculescu G. 130
Marcus A. 1009
Marcus Henry 365 6
Marian 445, 449, 881, 992, 1017, 1033
Marinelli O. 956-960
Marmontel 24, 33
Marotti 389
Marzocco H. 1081
Massia P. 944
Mateescu C. U. 812
Mateevici Al. 1053
Mavrocordat 1029
Mavros 39
Mayer, dr. Heinrich 1022
Maxim 611
Mehedinţi S. 1040, 1063, 1072
Meillet A. 425, 828
Melich 841
Melik, Arhitectul 1044. 1046
Menéndez Pidal R. 386
Menin, Abatele Lodivico 1023
Merimée 1026
Merlo Cl. 848
Mezzofanti G. 850
Meyer G. 131, 138, 252, 510, 728, 809, 817
Meyer-Lübke W. 169, 252, 273, 279, 386, 389, 392, 402, 419, 444, 513, 514, 523, 526, 598, 625, 629, 744, 829, 848, 865, 945 ş.u., 953, 960, 964, 966
Mengozzi G. 525, 531, 948
Michov D. 132, 830

©BCU CLUJ

Michon Hippolite Jean 76
Micle Veronica 1043
Mihăescu-Burnea 365
Mihail, arhanghel (povestea lui) 246
Mihăilescu F. 1069
Miklosich Fr. 129, 130, 131, 384, 417, 418, 420, 438, 510, 727, 741, 815, 830, 844
Mikoscha 1000
Miletič Lj. 162, 1012
Milescu 425
Militeanu-Rusu L. 1067
Millardet 688, 827-8, 839, 840
Miller-Verghi M. 340-4, 370, 1019
Miller Konrad 856
Millian Claudia 996, 997, 1020, 1025, 1027, 1030, 1047, 1052, 1054, 1058, 1060, 1072
Millo M. 327
Milton 320-4
Minar Octav 1031, 1041, 1042
Mineiul din biserica de la Plopşor-Dolj 991
Minulescu Ion 1032
Minzoni Onofrio 1027
Mitropolitul Simion Ştefan 1003
Mladenov St. 130, 158
Möckesch 1008
Moga Vasile 781 ş.u.
Mohl G. 865
Moisiu V. 815
Molière 1019
Molin 985
Molnar I. 782, 1074
Momuleanu, Barbu Paris 1053
Montan Grigoriu 1074
Moore Th. 316 317
Morariu Leca 445, 513, 779, 795, 799, 865, 1000, 1021, 1037, 1042, 1068, 1069, 1072
Morţun V. 1050
Motogna V. 1066, 1070
Mucis Gh. 1074
Mugur, Gh D. 1010
Müller C. 855
Munkácsi 711
Munteanu-Bârlad G. 1028
Munteanu-Râmnic D. 1004, 1049, 1053
Munteanu V. 1044 1055
Muratori L. A. 527
Mureşianu A. 291-292, 1053
Mureşianu C. 1021
Mureasinu I. 994
Murgoci G. 1014
Murnu Gh. 808
Museus 1034
Mussafia 850
Muzicescu 1008

Nacco A. 1025
Nădejde Gh. Gh. 995
Nanteuil Celestiar 22
Nanu D. 349-350
Napoleon 6
Naum 6
Neculce Ion 431
Neculce Ion, revista 1071
Negrescu I. 984, 985
Negri C. 1054
Negru N. 1027, 1050
Negruzzi Const. (nu scriitorul) 1067
Negruzzi C. 301-3, 316-7, 1054
Negruzzi I. 997, 1006
Neguş A. 1087
Nemţescu I. 989
Niagoi (Popovici) Şt. 1074
Nibor 1025
Nicanor P. & Co. 1040, 1053, 1060
Nicoară Vl. 1032
Nicolaescu-Plopşor 807, 881, 990, 1007, 1010, 1068
Nicoleanu N. 1054
Niedermann Max 455
Nigra C. 549, 644, 959, 963
Nistor G. 706
Nomofilax 1029, 1032
Nora I. 1018, 1035
Nyrop Kr. 425

Oblak V. 163
Octoih de Blaj (1783) 1001
Oliveri D. 541, 544, 949, 965
Onciul D. 1062, 1077-8
Opitz M. 902
Oprescu G. 1-128, 697, 1087
Oprişan I. G. 1057
Opştească tânguire 998
Ordeanu I. 1008, 1011
Oreste 1054
Orosz A. 719
Ossian 317-319
Ostropoler (sau Astropolier) 1009
Ovid 901 ş. u.

©BCU CLUJ

Oxenstiern 238, 239, 243

Paar, Erwin 1022
Păcală V. 412 435, 439, 454. 685, 882
Păcăţianu V. 995
Pachymeres 160
Pâclişanu Dr. 1003, 1056
Pahomie, Mitropolitul din Voroneţ 990
Păltănea Pompliu 1020, 1049
Pamfile 422, 441, 445, 458, 1064. 1079
Panaitescu S. X. 990, 1000, 1027
Pancev 131
Pann A. 238, 244, 1051
Panţu 412. 441, 448
Pantazzi Ethel Greening 1021
Papadopol Paul I. 988, 992, 993, 1004, 1007, 1018, 1024, 1030, 1038, 1039, 1041, 1044, 1047, 1048, 1050, 1051, 1052, 1060
Papahagi P. 437, 452, 459, 629, 631, 632, 65, 874, 1065, 1068
Papahagi T. 435, 440, 840, 880, 997,
Paris G. 421, 425
Parkinson Moude 1021
Parodi E. G. 943, 1035, 1080—1083
Pârvan V. 628, 856
Pârvulescu P. 440
Pas Ion 1035
Pascu G. 177, 416, 425, 426, 428, 432, 435, 441, 449, 453, 512, 647, 648, 664, 678, 694, 701. 709, 712, 714. 718, 732, 733, 736, 804, 807, 814, 816, 831, 909, 997, 1037
Păsculescu 726, 752, 810
Pater Janos (Caleioni) 1075
Patiţia, Colonel I. 1063
Pătrăşcanu D. D. 1036
Păun Gheorghe 1025
Păun Nicolae 1039
Păun V. 316
Pavel Dr. 995
Pelimon Alexandru 10 9
Peretz I. 344—348
Perrard 19
Peruştiţa 1069
Pervelia 1012
Petrarca 1027
Petrescu Nic. 1011
Petronius 416, 1006, 1060
Petrovici Dionisie 1022
Petru Şchiopul (voevod) 497
Philippide Al. 251, 272, 400, 402, 403, 631. 667, 673, 809, 849, 878
Philipon E. 394, 1075
Picot E. 801
Piercy 725
Pieri S. 526, 948, 950
Pivano V 529, 949
Plugaru Ion 1034
Poenariu 7, 284
Pogor Vasile 1035
Politis 421
Pompiliu M. 447, 807
Pop S. 799, 1087
Popa S. 1002, 1014
Popa V I. 1022
Pope Al. 293—295
Popescu Const. Dr. 313—315
Popescu Ion N. 1013
Popescu Radul, Cronicarul 997
Popovici I. 391, 694, 742, 1075
Popovici Mih. (ierodiacon) 240. 241
Popovici Gheorghe Cucuianu 239
Popoviciu Dr. Gh. 1091
Popovschi N. 1004
Porumbescu Ir. 995
Poslania 931
Posluşnicu Mih Gr. 1008, 1014
Poteca 7, 14
Poucenie de Paşti 930
Prati A 955, 965
Pravilă (românească) 930
Pravila lui Vasile Lupu 990
Precup Dr. 905—7, 1039
Pricopie Mihail 1019
Procopovici A. 403, 462 ş. u., 629—42, 997, 1072, 1075
Protopopescu Dragoş 1012, 1021
Proudhon 54, 73, 98 ş. u. 123
Psaltirea Hurmuzachi 501—2
Psaltirea Scheiană 497 - 9, 915
Psaltirea Voroneţeană 501, 916
Puşcariu Ilarion 1062

Bibliotec... Cluj ROMANIA

©BCU CLUJ

Puşcariu S. 81, 131, 132, 137, 143, 393, 418, 425, 432, 441, 453, 471, 494, 499, 502, 506, 510, 512, 513, 563, 592, 598, 605, 617, 630, 633, 643, 645, 648, 654, 655, 697, 710, 712, 714, 744, 804, 806, 810, 848, 850, 867, 887, 908, 909, 997, 1022, 1050, 1052, 1053, 1064, 1065, 1069, 1071, 1072, 1075, 1078, 1080, 1091
Puşchilă 197, 425, 431, 804, 850
Puşchin A. 992, 1026

Radul de la Mănicești 422, 469, 499
Rădulescu - Codin 422, 426, 430, 447, 454, 458, 459, 871, 874, 877.
Rădulescu D 1008
Rădulescu-Pogoneanu, I. A. 1064
Raica, T. 251, 272
Rajna P. 546
Raşcu, I. M. 984
Raţiu, Dr. Ion 1036
Râutu, N. N. 992, 996, 1000, 1011, 1072
Răuţescu I. 877
Rebreanu L. 909, 993, 1032
Regina Maria 1003
Regnault 48
Relgis Eugen 1065
Renier R. 542
Repey 37
Révai C. 1085-1086
Reynaud Jean 123
Rhéal Séb. 41, 55, 56, 123, 1028, 1046
Rochechouart, Général comte de 1004
Roesler 1077, 1078
Rohlfs Gerhard 1075
Rolla Costachi 1025
Rolland E. 964
Roletto G. 531, 949
Roman, Ioan N. 1011
România Jună 1003 1005
Romansky St. 129, 138, 139
Romonţai P. 783
Romoşian Ion 1016
Roques M. 425, 499, 1075
Rosetti Al. 842, 1075
Rosetti C. A. 285, 302-306, 500, 501, 929, 1054
Rosetti M. 996
Rosetti R. 10, 1043, 1058
Rösler 509
Rosso G 951
Rozina 1031
Rucăreanu N 1019
Rudorf 951
Russo 34, 76
Rusu Ioan 1002
Rusu Matei 1031
Russu, Şirianu Vintilă 1026, 1049
Ryon Hippolyte 1025

Sabin S. 987
Sădean A. 983
Sadoveanu M. 975, 1010, 1020, 1054, 1056, 1062, 1063, 1079
Şaguna 81, 95
Şăineanu L. 421, 422, 424, 432, 440, 447, 727, 729, 733, 735, 736, 738, 815, 816
Şaicŭ împărat 246
Salvator 83
Salvioli G. 531
Sămănătorul 996
Sandfeld-Jensen 131, 252, 406, 1076
Sandu-Aldea b. 1021
Sân-Giorgiu I. 989, 997, 1009, 1018
Sanielevici H. 1054
Sanzewitsch 666
Săulescu M. 996
Saussure Ferd, de 615
Savin, Preot Petru G. 1064
Sbiera, I. 932
Scărlătescu Ioan 1064
Schelitti N. 319
Schiaparelli L. 529, 530, 950, 951, 957, 958, 959
Schiaffini A. 943
Schiller 1019
Schmidt H. 430, 726
Schneller 741
Schuchardt, H. 252, 385, 386, 420, 741, 767, 879, 946, 950
Schullerus A. 489, 930
Schütte G. 854
Scraba, G. D. 1048
Scriban A. 428, 429, 674, 716, 718, 722, 724, 742, 805, 814, 1014, 1016, 1018, 1055, 1073
Scridon Şt. 472
Scurtu Dr. I. 996, 1064
Segall Salomon 1073

©BCU CLUJ

Şeicaru Pamfil 1049, 1057, 1061
Semenov A. 813
Şerban Dim. 1032, 1048
Serra G. D. 943-66, 523-49, 1092
Sevastos M. 1056
Şezătoarea, revista 1013
Shakespeare 324-66, 1014
Shelley 1059
Şiadbei 381, 850-51, 997, 1014, 1037, 1038, 1039, 1048, 1063, 1071, 1072, 1073, 1075
Sigismund (regele Ungariei) 910
Sihaič împărat 246
Sihleanu Al. 307
Silvestri Agnese 1020, 1024
Silviu George 1060
Simionescu Al. 865, 1001
Şincai Gh. 1056
Sion G. 306, 322-3, 799-801, 1006, 1056
Skok P. 148, 651, 655, 665, 829 ş. u.
Slavici Ioan 1014-15, 1032, 1043, 1056, 1057
Şotropa, 487, 488
Southey 369
Sperantia Th. D. 502, 1044
Sperembay, Dl. 1022
Spiridon, I. C. 1063
Spitzer L. 453, 456, 837, 839
Stadniţchi, A. G. 999, 1004
Stamati C. 441
Stamati T. 429
Stamatiad Al. 370
Stan V. 714
Stavri A. 1055
Stefanelli 447
Ştefănescu Ion 1048
Stefic 987, 1016
Ştefănescu N. 1091
Ştefănescu C. A 340
Ştefulescu A. 451, 491
Sterescu, Şt. 503
Sterian G. P. 335
Stern Ad. 331-2, 338, 341, 349, 352 8, 1019, 1036
Sternberg I. 1065
Stinghe St. 476, 502, 503
Ştirbei Barbu 33
Stoenescu, Dem. D. 991, 993, 1002, 1036, 1054
Stoenescu T. 311-12
Stoica S. 325
Stoica V. 448
Strilbiţchi Mihail 801
Strekeli K. 148
Struţeanu Scarlat 1033, 1061
Sturdza D. 998
Sudeţeanu C. 1087
Sue E. 56, 60 ş. u., 94, 123.
Suciu, Dr. Vasile 1062
Sutu 446
Szeremley, Dr. Akos 1022, 1043
Szinnyei 712, 720

Tagliavini C. 454, 851, 908, 909
Tamás (diac husit ungur) 912
Ţamblac Gr. 847
Ţara Noastră, 996
Tasso 44
Tavernier Dr. 41
Tavernier Alcibiad(e) 1001
Tcaciuc N. 847
Teliman 996
Tennyson A. 370
Teodorescu (Broşteni) 1013, 68
Teodorescu, G. Dem. 1010, 446, 1061
Teodorescu-Kirileanu S. 1014
Teodorescu I. 992. 1031, 1035, 1040
Teodoride A. 314
Teodorovici Ioan 1074
Ţichindeal 1074
Tiktin H. 272, 378, 381, 384, 392, 393, 394, 397, 399, 402, 446, 513, 602, 630, 643, 644, 649, 651, 654, 658, 666, 670, 673, 674, 677, 682, 689, 692, 693, 701, 705, 713, 714, 716, 717, 720, 721, 728, 734, 735, 736, 810, 830, 832, 836, 1067
Tincovici, Ioan D. 1074
Ţincu N. 996, 1036
Tipografia de la Mănăstirea Neamţu 1001
Tobler, L. 254
Toesca P. 951, 952
Tomiac A. 708
Ţopa, Dr. O. 1011
Topârceanu G. 358, 1050
Thornton Th. 286
Thót-Szabó Pál Dr. 909
Traian 140

©BCU CLUJ

Trauzzi A. 951
Treimer 596
Trombetti A. 851-853
Tulbure G. 1035
Tuţescu, Şt. St 1013
Tutoveanu G. 1063, 1063, 1064

Ubusukari 1022, 1043
Ureche 417, 426
Ureche, V. A. 1004, 1026, 1045, 1058

Văcărescu Iancu, 12 1019
Văcărescu Ien. 18, 1073
Vaida-Voevod Al. 1035
Vaida, Dr. Ioan 798
Vaillant, J. A. 32, 37, 1000
Valentiny A. 905-6, 908
Vâlsan, G. 477, 503, 1012, 1087
Vampa 1054
Vannutelli Vincenzo 1023, 1024
Vârcol V. 1071, 1073
Vardalah 8
Vârgolici St. G. 308-309, 1019
Vârnav G. 239
Vasici Dr. 291
Vasiliu Al. 1013
Vasiliu, C. I. 993
Vasmer Max, 460, 855
Vazof Ioan 1023
Vendryès 841
Venedict 774
Veniamin Mitropolitul 991
Veniamin Zogavianul, arhimandrit 990
Viciu Al. 383, 446, 448, 509, 712, 718, 719, 745
Vlădescu George 1018
Vladislav (regele Poloniei) 911
Vlahuţă Al. 1006, 1057, 1058
Vogt R. 425
Voiculescu S. 1010
Voinescul V. St. 297
Voltaire 24, 32
Voronca 437
Volpe G. 951
Vossler 839
Vraja C. 1050
Vuia R. 674, 1087

Wagner M. L. 811, 836
Walbaum 37
Walde 688
Wartburg 381, 824, 826
Weigand G. 131, 156, 253, 378, 384, 387, 389, 390, 392, 394, 401, 418, 436, 450. 459, 502, 503, 506, 587, 601, 643, 652, 677, 711, 733, 742, 830, 1069, 1070, 1073
Weise 37
Wiest Louis, compozitor 993
Wilamowitz-Moellendorff 457
Wilde O. 370
Wilkinson 9
Wright A. R. 1014

Xenopol A. D. 1045
Xenopol N. 309

Ygrec Dr. 1041
Young E. 286-291, 295

Zagoriţ G. 1035
Zaharie, preot 241
Zaharia N. 1026
Zamfirescu D. 1006, 1058, 1061
Zanne 447
Zarandos 1099
Zarifopol Paul 1040,
Zavoral Metodiu 1006
Zenderriu (Severin?) 1023
Zosin Dr. 1004
Zotta 1004, 1005
Zweifel M. 950

©BCU CLUJ

ERRATA.

pag.	*rândul*	*în loc de:*	*să se citească:*
130	20 de jos	koně	konč
131	4 „ „	covingere	convingere
133	12 „ „	kolksto	kolkoto
137	18 de sus	ВАЖДЖ-	БАЖДЖ-
143	21 „ „	română	romană
145	14 de jos	Serbalovae	Serbalovac
145	2 „ „	Gurgulat	Gurgul'at
146	23 „ „	Wurze.	Wurzel
153	8 de sus	вода	Вода
171	16 de jos	pismenostă	pismenost
172	2 de sus	slabe	slave
173	6 „ „	praslavyansko	praslavjansko
173	9 de jos	de	de la
175	7 de sus	Ianculov	Iankulov
183	7 de jos	întocmire	înlocuire
184	9 de sus	ПОНДЄ	ПОНДЄ
184	2 „ „	Kracunište	Kračunište
185	1 de jos	Worten	Wörter
187	7 de sus	Arusal'a	Arusal'ă
187	12 de jos	Rusal'ii	Rusal'e
191	20 de sus	se mai numeà	se mai numeşte
191	21 „ „	vatafiu	vatafin
212	9 de jos	spumă	spurnă
212	14 de sus	ste	šte
239	1 de sus	veacului:	veacului al
239	8 „ „	observăl	observă:
253	18 de jos	Beuiş	Beiuş
254	5 de sus	neogreace	neogreaca
254	15 „ „	XIX, p. 457 ş. u. în adausul din XIX, p. 457 ş. u.	XIV, p. 457 ş. u.
255	17 „ „	„tot“	tot
271	19 „ „	Obedeneru	Obedenaru
276	17 „ „	*deacă,*	*deacă, daca,*
281	11 „ „	*opreatşe*	*opreaşte*
284	1 „ „	*preţitătd es*	*peţită des*
284	3 „ „	*Sa*	*Să*

La pag. 310 rândul 3, a rămas netipărit o jumătate de vers din strofa 2-a a poesiei, care trebue citit: Idealuri frumoase din toate am gustat.

312	10	hexametri	tetrametri
324	21	să se citească: Abia în 1851 începe şi teatrul român cu Millo să dea în Bucureşti Romeo şi Iulieta	
403	10	latinescu	e în latinescul
415		triumphari,	triumphare
465	17 de sus	*lircă* şi *liurcă*	*lircă* şi *lurcă*
465	5—4 de jos	se va omite: la copistul B:	*căntu* $^{33}/_{16}$: *cându*

©BCU CLUJ

pag.	rândul	în loc de:	să se citească:
493	1 de sus	ibiden	ibidem
498	15 „ „	*învaţarară-se*	*învaţară-se*
511	20-21 „ „	„a jucà“	„a se jucà“
515	7 „ „	l. „*Orientalistiche* L.“	
516	1 „ „	corrige: τὸ, iar r. 10: πατήρ.	
536	3	snüm,	silm
536	33	siim	*silm*
546	12-13	ig-lioue	igli-one (-iglione)
547	17	SISU	SITU
562		*lane*	*lanz*
580		*a brânzì*	*a se ∽*
585		*accentazzione*	*accentazione*
589		σίριγζ	σύριγξ
596		**grumpo̅*	*grumpo̅*
597		κονδρός	χονδρός
597		κονδρώδης	χονδρώδης
599	s. u.	*Grandgeant*	pretutindeni *Grandgent*
609		*Župan*	*Županŭ*
629	6 de sus	aceasta . . . românească	acesta . . . romanică
630	8 de jos	Eviden	Evident
632	20 de sus	*a adoara*	*a doara*
632	21 „ „	*tria*	*treia*
633	5 de jos	formarea	favorea
634	16 „ „	*că* + *a* > *ca*, din *că adoară*	*că* + *a* — > *ca* din *că adoară*
637	18 „ „	aceea	acea
638	10 de sus	*urmară*	*urcară*
642	19 „ „	*dzu*	*dzua*
646	4 „ „	hungrich	hungrig
647	18 de jos	Zippköter[1]	Zippköter[1])
648	5 de sus	Habelentz	Gabelezt
648	1 de jos	In	Zu
649	17 „ „	sibille	ribelle
652	6 „ „	gleischsam	gleichsam
652	7 de sus	Yoch	Joch
652	5 de jos	spanische Kappe	spanische Kappe
653	13	angefürthen	angefiihrten
654	6 de jos	Mann	Man
656	10 de sus	bula[1]	burla
657	14	den	denn
671	15 de sus	*masurar*	*măsurar*
680	1 „ „	şterge cuvântul *Găluţă*	
692	16 de jos	ungurii	unguri
701	16 de sus	vinul [.]	vinul [,]
720	1 „ „	u	Eu
736		schelette	squelette
741		stivalleto	stivaletto
755	21 de sus	G. Meyer-Lübke	G. Meyer
804	8 „ „	ἡσυχαστήρ	ἡσυχαστής
813		γαληνώτκτος	γαληνότατος
848	12 de sus	cĭ *un* tĭ	cĭ und tĭ
850	15 de jos	Laborior	Lambrior
857		l'hombre	l'ombre
862		matris	matri
882	25 de sus	arbunasky stariny	arbanasku starinu
882	25 „ „	etnologiiy	ethnolgiju
883	16 de jos	Drvlastum	Drivastum
913	11 „ „	s'a	s'au
922	22 „ „	39	39; în *Psalt.* 1570 *îmblândŭ*
923	11 de sus	157/, ps LXXVII	1577 şi 1570, ps LXXVIII
923	21 „ „	1576	1577, ps. LXXI, 15

©BCU CLUJ

pag.	*rândul*	*în loc de:*	*să se citească:*
926	21 de sus	*învești unul de acĕla*	*învești ca unul de acĕlea*
927	6 de jos	vor	von
928	10 de jos	*Sibenbürgen*	*Siebenbürgen*
935	10 „ „	*i*	*ĭ*
937	1 de sus	*râeu*	*reâu*
940	13 „ „	if	fi
964	20	degli animali" alestire: degli	animali" e *montore* „allestire
964	38	loeχ:	lœχ
954		maziń̆i	maziń̆i
957-960		(v)oega	(v)œga
959	13	REW 1666 capulum „Fangseil>:=	capulum „Fangseil" REW 1666 >
959		corrisponde negli	corrisponde, negli
959	12	Aquileia c a p u l u m	Aquileia, c.apulum
961	18	brę̆i̯nva brę̆nva	brę̆i̯nva
962		brę̆ngol, brę̆ńgola	brę̆ńgol, brę̆ńgola
962		Gieroch, E	Gierach E.
963		brę̆ńguńa	bri̯ńguna
963		brę̆ńgola	brę̆ńgola
965	45	tret	*trent*
965		Thé[(u)d]one	The[(u)d]one
972		suf. *-ean*	*-an*
973		χύψος	χύφος
975	18 de jos	a le	a ni le
992	3 „ sus	Hodos	Hodoş
997	13 „ „	românească	aromânească
1001	11 „ „	Futună	Furtună
1001	6 „ „	Evangheriarul	Evangheliarul
1004	9 de jos	Vallarsa	Valiarsa
1005	14 „ „	Buradă	Burada
1016	8 „ „	ca şi formele	ca formele
1018	3 de sus	unificătoare	unificatoare
1020	19 „ jos	S. F. Cecheni	G. F. Cecchini
1022	2 de sus	Regis	Relgis
1024	3 „ „	Silvestre	Silvestri
1035	16 „ „	1907	"1907"
1037	21 „ „	reieşit	ieşit
1044	12 de jos	Speranţă	Sperantia
1047	17-18 „ „	Schimbarea, la 1837, în „Curierul	Schimbarea (?) recte: adăugarea, la 1837 (?) (1836) a „Curierului
1054	13	alcătuită	alcătuite
1055	1 de jos	Cechini	Cecchini
1056	6 de sus	„	„
1070	15 „ „	ca libertăţile	cu libertăţile

©BCU CLUJ

Cuprinsul.

Pag.

Studii 1-642

Gheorghe Oprescu, Eliade Rădulescu şi Franţa . . . 1
Introducere 1
Anii de formaţie 5
Copilăria şi tinereţa lui Eliade. Cultura franceză în Ţara-Românească în prima parte a secolului XIX. Eliade şi Dinicu Golescu. — Eliade autor de manuale didactice. Gramatica şi influenţa lui Condillac. Gramatica poeziei. Eliade e un romantic de educaţie clasică. — Primele traduceri literare şi încercări originale ale lui Eliade. Teatrul Naţional şi Curierul de ambe sexe.
Epoca de maturitate 34
Eliade ca teoretician al Paralelismului. — Activitatea literară a lui Eliade în epoca anterioară Revoluţiei. Eliade la 1848. — Eliade la Paris. — Eliade la Chios. Istoria critică universală. Biblioteca lui Eliade. Lecouturier, Sue şi P. Leroux. — Eliade la Şumla şi Constantinopol. Intoarcerea la Paris. Biblicele.
Declinul 97
Echilibru între antiteze.
Concluzie 122
Bibliografie 124

Theodor Capidan, Raporturile lingvistice slavo-române . 129
I. Influenţa română asupra limbei bulgare 129
1. Introducere 129
2. Influenţa română asupra limbei bulgare . . 140
3. Influenţe gramaticale 161
4. Influenţe lexice 176
5. Schimbări fonetice 180
6. Termini bisericeşti şi cuvinte care ţin de aceşti termini 181
7. Termini pastorali 193

©BCU CLUJ

Pag.

8. Nume de animale 215
9. Nume de plante 218
10. Locuinţa cu obiectele de trebuinţă 220
11. Nume de alimente 225
12. Cuvinte referitoare la părţile corpului omenesc 226
13. Cuvinte abstracte 228
14. Cuvinte cu înţeles variat 230
15. Consideraţiuni finale 234

Nicolae Drăganu, Pagini de literatură veche. (O colecţie de cărţi populare într'un manuscris din jumătatea a doua a sec. XVIII) 238

Nicolae Drăganu, Conjuncţiile *de* şi *dacă*. (Un capitol de sintaxă românească) 251

Petre Grimm, Traduceri şi imitaţiuni româneşti după literatura engleză (studiu de literatură comparată) . 284

Sextil Puşcariu, Contribuţiuni fonologice 378

Sextil Puşcariu, Lat. *libet* în românește 397

Vasile Bogrea, Studii de semantică 406

I. Observaţii semantice asupra „Irodot"-ului de la Coşula 406

II. Probe de sinonimică românească 441

Constantin Lacea, Copiştii Psaltirii Scheiene 461

Nicolae Drăganu, Manuscrisul liceului grăniceresc „G. Coşbuc" din Năsăud şi săsismele celor mai vechi manuscrise româneşti 472

Nicolae Drăganu, Verbele derivate cu sufixul *-ĭnare* (*-i nare, -anare)* şi postverbalele lor 509

Carlo Tagliavini, Sulla questione della posposizione dell' articolo 515

G. D. Serra, Per la storia del cognome italiano. Cognomi canavesani (Piemonte) di forma collettiva in *-aglia -ata, -ato* 523

G. Kristóf, Influenţa poeziei populare române din secolul al XVI-lea asupra lui Balassa Bálint 550

Gheorghe Giuglea, Crâmpeie de limbă şi viaţă străveche românească 561

Elemente autohtone (preromane) 562

Elemente latine şi v. greceşti 582

Elemente vechi germane 622

Al. Procopovici, Doară 629

Etimologii 643-772

W. Meyer-Lübke: alun, tăun 643

Leo Spitzer: 1. apucà, 2. aţipi, 3. dădăţei, 4. a luà împrejur, 5. înşelà, 6. mi-e peste cap, 7. piersicà (chersicà), 8. apă vioară, 9. lapte zburat, brânză zburată, 10. arom. zgurnescu 645

©BCU CLUJ

Pag.

Sextil Puşcariu: 1. buştean, 2. cătinel, arom. alină, dacor. călin, călâiu, căloň, căţină, 3. căuş, caier, încăierà, încăibărà, 4. ceacadaie, 5. Ceahlău, 6. desmetecì, îmbumbăcì, împletecì, spălăcì, păstaie, 7. ruşchiu, tapă, 8. împroşcà, 9. împrospătà, 10. răcănel, 11. scâlcià, 12. smirdar, 13. stârnì 657

Nicolae Drăganu, a) Elemente latine: 1. cea! ceala! 2. cinioară, 3. cinteză, 4. genate, 5. a păcà †, 6. a părà † şi a depărà, 7. a se şuştà. *b*) Elemente slave: 1. cârmoajă, 2. cănărhaciu, 3. clasibocru, 4. cleanţ, 5. clinţ, 6. guşti, huşti, huşte, huscă, 7. hânsă, 8. hârdoa! şi hârdoc. *c*) Elemente germane şi săseşti: 1. cioflânc, 2. claus, 3. climunc, 4. hanţ, 5. hip, 6. Hoia, 7. şteap, 8. ţandură. *d*) Elemente ungureşti: 1. atârnaţi, 2. birgă, 3. bumbic, 4. chelteu, 5. cincădi, 7. cionae, 8. cioplău, 9. cleştar, 10. dugleş, 11. făcăleţ, 12. filendriş, 13. foşodic, poşodic, 14. ghitruì, gitruluì, 15. hârgoiu, 16. haţcadău, 17. hebereu, 18. hopşă, 19. horă, 20. melesteu, melestuì, 21. poncă, 22. răgăduì, a se răcăduì, 23. vigăduì † 692

Vasile Bogrea: 1. alivenci-ghismane-hamoni, 2. apusat, 3. beleazнă, 4. blazgonie, 5. botă, 6. mr. bubótă, 7. calinarşi, 8. calitaş, 9. chersin, 10 chirfosală, 11. cuţurèle, 12. dulupăresc, 13. duvar, 14. făşiu, 15. fotaz, 16. garoş, 17. gealalâu, 18. gulguleà, 19. ingenà (a), 20. logoliţă, 21. moşneag, 22. nisane, 23. pazvant (ă), 24. pleamă, 25. prepinge (a se), 26 prooratec, 27. rapanghel (e), 28. rutes (u), 29. schilod, 30. smidă, 31. stambă (a da în), 32. stupai, 33. talion, 34. tarpan, 35. verincă, 36. vinimeriu, 37. zandan, 38. zănat, 39. zgarbură 724

Constantin Lacea: 1 catarámă, 2. cătréţ, cotréţ, 3. cebăluì, 4. chisâg, 5. cioáclă, ceaclíe, ceáglă, 6. ciúhă, 7. dârlâi, 8. dop, 9. înciocălà, 10. ivăr, vérver, vélvăr, 11. roabă, 12. şleau, 13. şoálda, 14. ştip, 15. ţanc, 16. ţâp, 17. zimţi, 18. ţiclău, 19. ţăcălie 741

Constantin Lacea, Addenda et Corrigenda la Dicţionarul Acad. Rom.: 1. boarfă, 2. búfliş, 3. búglă, 4. călіúgă, 5. fucíe, 6. fíncen, fíncin, 7. fúrmă, 8. ghidúş, 9. ghiorlán, 10. gref, 11. grindél, 12. hep, 13. iar 748

Theodor Capidan, 1. arom. alintšescu (dacor. alici), 2. arom. arăspease (dacor. răspas), 3. arom cältšune, 4. arom. cătândoraş, 5. îmbufnà (arom. îmbufunà), 6. înfărmà, 7. (în)fierbăzà, 8. înfierà, 9. arom. ngurpil'edzŭ, 10. arom. nire, 11. arom. nturinăre,

©BCU CLUJ

Pag.

12. oţări, 13. arom. plătare, 14. tărăboiu, 15. arom. tulă 753

Gheorghe Giuglea, 1. biet, 2. arom. muşat, 3. râncaciu, râncă, 4. râjniţă, a râjni; Râjnov 765

Articole mărute 772-816

Sextil Puşcariu, Forma de conjugare „ei face“ . . 772

Sextil Puşcariu, Schimbarea accentului în „aud“. . 773

S. P. Notiţă 774

Sextil Puşcariu, Note la pag. 561 ş. u. 774

Bitay Árpád, Sprijinitorul lui Vasile Moga: Gheorghe Bánffy (1747-1822) 781

Bitay Árpád, O poezie românească a lui Gh. Şincai 784

Bitay Árpád, Contribuţii la viaţa lui Nicolae Milescu Spătarul 786

Bitay Árpád, Câteva observări la pp. 550-560 . . 787

Bitay Árpád, Gheorghe Buitul 789

Bitay Árpád, Ceva despre protopopul Popa Pătru din Tinăud (Bihor) 792

Bitay Árpád. Dicţionarul în zece limbi al lui Galepinus şi filologia românească 793

Bitay Árpád, Încă odată Minčol 794

Marton Roska, Date referitoare la chestiunea cuvântului „vlach“ 794

Econ. D. Furtună, „Urmarea lui Christos“ în românește 795

Constantin Lacea, Genitive feminine formate cu articolul prepozitiv 798

Constantin Lacea, Contribuţie la Bibliografia Românească 799

Nicolae Drăganu, O rectificare 801

Vasile Bogrea, Contribuţii la studiul sufixelor românești 803

Vasile Bogrea, Din nomenclatura calului: abraş, arom. bal'ŭ, rotat, şoriciu, răvan (în) 807

Vasile Bogrea, Note semantice 812

Vasile Bogrea, Cordun 814

Vasile Bogrea, Originea pol. „multan“ 814

Vasile Bogrea, Din sinonimica lui „Drac“: Chiorchiojilă 815

Recensii 817-985

Norbert Jokl, Linguistisch-kulturhistorische Untersuchungen aus dem Bereiche des Albanischen (S. Puşcariu) 817

Walther v. Wartburg, Französisch etymologisches Wörterbuch (S. Puşcariu) 824

©BCU CLUJ

Pag.

Georges Millardet, Linguistique et dialectologie romanes (S. Puşcariu) 827
Dr. P. Skok, Pojave vulgarno latinskoga jezika na natpisima rimske provincije Dalmacije. — Zum Vulgärlatein. — Des rapports linguistiques slavo-roumains. — Slave et Roumain — Gibt es altgermanische Bestandteile im Rumänischen? (S. Puşcariu) 829
Ovid Densusianu, Graiu şi suflet (S. Puşcariu) 839
G. Bogdan-Duică, Istoria literaturii române moderne: Intâii poeţi munteni (S. Puşcariu) 846
Dr. Nicolae Tcaciuc, Istoria literaturii române (S. P.) 847
Vittorio Ferruccio Borri, I Romeni d'Istria e il comune romeno di Val'd'Arsa (S. P.) 847
Iorgu Iordan, Lateinisches cĭ und tĭ im Süditalienischen (S. Puşcariu) 848
H. Jarnik, Románské etymologie (S. Puşcariu) . 850
I. Şiadbei, Alexandru Lambrior (Sextil Puşcariu) 850
Carlo Tagliavini, Grammatica della Lingua Rumena (Sextil Puşcariu) 851
Carlo Tagliavini, Card. Giuseppe Mezzofanti: Discorso sulla lingua valacca (S. P.) 851
Alfredo Trombetti, Elementi di Glottologia (Carlo Tagliavini) 852
Gudmund Schütte, Ptolemy's Maps of northern Europe (V. Bogrea) 854
J. Gilliéron, Pathologie et thérapeutique verbales (V. Bogrea) 856
J. Gilliéron, Les étymologies des étymologistes et celles du peuple (V. Bogrea) 858
Schrader-Nehring, Reallexikon der indogermanischen Altertumskunde (V. Bogrea) 859
Vl. Mažuranić, Prinosi za hrvatski pravno-povjestni Rječnik (V. Bogrea) 860
Traian Ichim, Alecu Russo — Câteva date nouă cu privire la viaţa şi familia lui (V. Bogrea) . . 861
Ştefan Ciobanu, Cultura românească în Basarabia supt stăpânirea rusă (V. Bogrea). 863
Leca Morariu, 1. A contenì; 2. Nu vă lăudareţi, nu dormireţi (V. Bogrea) 864
Leca Morariu, Războiul Troadei după Codicele Const. Popovici (V. Bogrea). 865
Arhivele Olteniei (V. Bogrea) 866
C. Bobulescu, Lăutarii noştrii — din trecutul lor — schiţă istorică (V. Bogrea) 868
N. Cartojan, Alexandria în literatura românească (V. Bogrea) 868

©BCU CLUJ

Pag.

C. Rădulescu-Codin, Muscelul nostru, I: Comuna Corbi şi locuitorii săi (V. Bogrea) 871
C. Rădulescu-Codin, Din trecutul nostru — Legende, tradiţii şi amintiri istorice (V. Bogrea) . . . 874
C. Rădulescu Codin şi Preotul *I. Răuţescu*, Dragoslavele (V. Bogrea) 877
Hugo Schuchardt, Individualismus (V. Bogrea). . . 879
Tache Papahagi, Din Folklorul Romanic şi cel Latin (V. Bogrea) 880
Arhiv za arbanasku starinu, jezik i etnologiju (Th. Capidan) 882
Prof. B. Conev, Ezikovni vzaimnosti meždu Bulgari i Romăni (Th. Capidan) 887
Tache Papahagi, Antologie aromânească (Th. Capidan) 889
Emanoil Bucuţa, Românii dintre Vidin şi Timoc (Th. Capidan) 891
Giotto Dainelli, I Kutzo-Valachi (Th. Capidan) 893
Giotto Dainelli, La regione balcanica (Th. Capidan) 894
S. Mehedinţi, Unde s'a născut poporul român (Th. (Capidan) 896
N. Jokl, Vuks albanesische Liedersammlung (Th. Capidan) 897
Dr. Petar Skok, Studije iz srpsko-hrvatskoga vokabulara (Th. Capidan) 898
H. Barić, sârbo-cr. *balega* şi bulg. *vatah* (Th. Capidan) 900
Dr. Egon Hajek, Die Hekatombe Sentetiarum Ovidianarum des Valentin Franck von Franckenstein (C. Lacea) 900
Dr. Victor Cheresteşiu, Iuliu Déri şi *N. Georgescu-Tistu:* Lehrbuch der rumänischen Sprache für deutsche, ungarische und russische Mittelschulen (C. Lacea) 905
Dr. Emil Precup, Román nyelvtan, mondattan és olvasókönyv (C. Lacea) 905
Dr. Bitay Árpád: Rövid román nyelvtan (C. Lacea) 905
Dr. V. Cheresteşiu és Valentiny A.: Tüzetes román alaktan (C. Lacea) 905
Karl Tagliavini, Rumänisches Lesebuch (G. Bogdan-Duică) 908
Studi sulla Romania (G. Bogdan-Duică) . . . 908
Dr. Thót-Szabó Pál, A cseh-huszita mozgalmak és uralom története Magyarországon (N. Drăganu) 909
Andrei Bârseanu, Catehismul luteran românesc (N. Drăganu) 929
A. Rosetti, Les catéchismes roumains du XVI-e siècle (N. Drăganu) 929

©BCU CLUJ

Pag.

Dr. Borbély István, Erdélyi irodalmi szemle (N. Drăganu) 930
G. Kisch, Zur Etymologie landeskirchlicher Ortsnamen — Zur Wortforschung — Korrespondenzblatt (N. Drăganu) 938
Ferdinand Brunot, La pensée et la langue (N. Drăganu) 942
Schiaffini Alfredo, Intorno al nome e alla storia delle chiese non parrochiali nel Medio Evo (G. D. Serra) 943
Zweifel Marguerite, Untersuchung über die Bedeutungsentwicklung von Langobardus-Lombardus mit besonderer Berücksichtigung französischer Verhältnisse (G. D. Serra) 950
Carlo Batisti. Studi di storia linguistica e nazionale del Trentino (G. D. Serra) 953
C. C. Diculescu, Die Gepiden (G. Giuglea) . . . 966
Ernst Gamillscheg, Wetzstein und Kumpf im gallo-romanischen (G. Giuglea) 971
Octavian Goga, Coşbuc (N. Georgescu-Tistu) . 973
Mihail Sadoveanu, Poezia populară (Georgescu-Tistu) 975
Gheorghe Bengescu, Despre activitatea literară a unor membri ai familiei Golescu în cursul secolului al XIX-lea (N. Georgescu-Tistu) 975
Gh. Adamescu. Contribuţiune la bibliografia românească. (N. Georgescu-Tistu) 976
P. Cancel, Originea Poeziei Populare (N. Georgescu-Tistu) 978
Leca Morariu, Frăţinii Eminescu (N. Georgescu-Tistu) 979
Constantin Loghin, O sută de ani de la naşterea lui Alecu Hurmuzachi (N. Georgescu-Tistu) . . 979
E. Lovinescu, Critice, Volumul IX, Poezia nouă (N. Georgescu-Tistu) 980
Ovid Densusianu, Vieaţa păstorească în poezia noastră populară (N. Georgescu-Tistu) . . . . , 981
Dr. Thedor Botiş, Istoria şcoalei normale şi a institutului teologic ort.-român din Arad (N. Georgescu-Tistu) 982
Anuarul Societăţii literare „Gr. Alexandrescu“ (N. Georgescu-Tistu) 984
T. Hotnog şi *I. Negrescu*, Antologie română. (N. Georgescu-Tistu) 984
Virgil Molin, Vocabularul tipografului român (N. G.-T.) 985

©BCU CLUJ

Pag.

Revista periodicelor: 1922 986-1075

a) *Românește* (N. Georgescu-Tistu) 986-1075
A. I. Istorie literară 986
II. Manuscrise și tipărituri vechi 997
III. Istorie culturală 1000
IV. Bibliografie 1005
V. Folclor și etnografie 1006
VI. Pentru limba literară 1014
VII. Traduceri în românește 1019
VIII. Traduceri din românește 1020
IX. Românii în literaturile streine 1022
X. Scriitorii români 1024
XI. Necroloage 1061
B. Filologie: I. Chestiuni generale 1065
II. Etimologii 1065
III. Semasiologie 1066
IV. Lexicografie 1067
V. Toponimie 1068
VI. Dialectologie 1069
VII. Intre istorie și filologie 1069
VIII. Recensii 1071
IX. Despre filologi 1073

b) Streine (S. P.) 1075-6

Cronică 1077-86
D. Onciul (I. Lupaș) 1077
Dr. Cornel Diaconovich (V. Lazăr) 1078
N. N. Beldiceanu (N. Georgescu-Tistu) . 1079
Hildebrand Frollo (N. Georgescu-Tistu) . 1079
Nicu Dracea (S. P.) 1080
E. G. Parodi (G. Giuglea) 1080
Vatroslav Jagić (Silviu Dragomir) . . . 1083
Ioan Urban Jarnik (V. Bogrea) 1084
Carol Révai (Gheorghe Kristóf) 1085

Raport anual 1087-95
Addenda 1096-99
Indice 1100
Errata

©BCU CLUJ